CORNELIUS A LAPIDE.

COMMENTARII

IN SACRAM SCRIPTURAM.

R. P. C.

CORNELII A LAPIDE

E SOCIETATE JESU

S. SCRIPTURÆ OLIM LOVANII, POSTEA ROMÆ PROFESSORIS

COMMENTARII

IN SACRAM SCRIPTURAM.

EDITIO RECENS

ANTUERPIENSI, OMNIUM CASTIGATISSIMÆ, COLLATA.

TOMUS VII.

PARS I.

COMPLECTENS COMMENTARIA

IN DUODECIM PROPHETAS MINORES.

MELITÆ,

TYPIS SOCIETATIS BIBLIOGRAPHICÆ.

M.DCCC.XLVIII.

SANCTISSIMÆ

TRINITATI INCREATÆ,

ET CREATÆ IN CHRISTO JESU

TRINUM PROPHETARUM JUBILUM ET VOTUM.

I. En tibi, o S. Trinitas, novus et numerosus quaternionum Cherubinorum ternio, τρὶς τετραφώνως, triplici linguarum quaternarum vocum choro te celebrantium, consonoque dissonarum linguarum concentu tibi cum Seraphinis jugiter acclamantium: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth.* Hi sunt duodecim Prophetæ, tui præcones et musici, duodecim scilicet Apostoli, Evangelistæ, et Choraules veteris Testamenti, qui in ternos quaterniones, quasi ternos cœlestis musices choros, distributi te ambiunt, tibique famulantes circumstant, ac in quadriga Cherubica triplicata S. Triadis nomen et gloriam toto orbe discurrentes, concinendo circumferunt. Hisce ego, eos commentando, ἀντιφώνως cum alternante Seraphinorum choro succino: *Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis: plena est omnis terra gloria tua.* Suscipe hosce meos in tuos Prophetas labores: suscipe mea, exilia licet, tuæ Celsitudinis præconia. *De ventre enim matris meæ Deus meus es tu: in te projectus sum ex utero.* Ita *S. Ignatius*, tertius a S. Petro Antiochenus Episcopus *visionem Angelorum per responsorios hymnos sanctam Triadem laudantium vidit, et modum visionis Antiochenæ Ecclesiæ tradidit; unde ad omnes Ecclesias ista traditio promanavit, et hæc est ratio hymnorum responsoriorum*, ait Socrates lib. 6. Hist. c. 8. nimirum: *Felix beatorum mentium otium, juge piæ doxologiæ est negotium; quique semel in divinitatem se mersit animus, non nisi ejus deliciis et laudibus pascitur*: in quibus proinde recitandis et explicandis S. Trinitati sit omnis honor, Ecclesiæ decor, lectoribus sapor, mihi labor.

Hocce ergo Sanctissima Trinitas, et trina Unitas, unaque Deitas novum sit jubilum, quo tibi duodecim melodis Prophetarum, quasi musicorum, vocibus jubilo in novo hoc sancti anni Jubilæo, quod tertium in vita hac mihi cernere agereque ad plenam culparum veniam, gratiam et sanctimoniam indulsisti; quo pariter ternos tuos, Prophetarum et ecclesiæ hostes, inauditis pene a sæculo præliis et triumphis, per ternos reges tuis auspiciis protritos, vel subactos cernimus, gratulamur et jubilamus. Turcarum innumeras copias roburque formidabile per Serenissimum Poloniæ regem Sigismundum III. Jagellonidem, et S. Casimiri abnepotem, Moscorum et Tartarorum vindicem, tot cladibus attrivisti; ut, si cæteri principes ei suppetias tulissent, jam actum esset de Ottomanorum imperio. Porro excessit ille libens patrio et avito Sueciæ regno, ne fidem Deumque perderet: hanc tui causa exiguæ ditionis jacturam, amplis illi in Moscovia, Polonia, Livonia, Walachia, Russia, Asia triumphis et imperiis centuplo fœnore compensasti.

II. Insuper Reges præcipuos arcto inter se matrimoniorum vinculo colligasti, simulque omnibus idem studium hæresis seditiosæ et rebellis exstirpandæ aspirasti. Indidisti enim eis hanc sapientiam, ut clare cognoscerent enerve et imbelle esse regnum, in quo cives inter se de religione digladiantur, ubi hæretici pro sua perfidia usque ad mortem dimicant, perfideque non tantum cives, sed et Principes suos produnt perduntque; fidei enim et religionis dissidium, necessario parit Ecclesiæ et reipubl. dissidium, idque internecinum, ut Rex orthodoxus regni sui dominus et rex non sit, quamdiu in eo talis grassatur hæresis et hæretici, qui et seditiones conflare, et Turcæ aditum patefacere, et vicinos Principes ad bellum sollicitare solent. Qua ratione enim Regi suo fideles sint, qui Deo sunt injurii, blasphemi, infideles? Qua ratione Principi fidem servent, qui fidem Christo et Ecclesiæ datam violarunt, et assidue ac pertinaciter violant, quique suam hanc perfidiam rebellione armant et propugnant. Non id ipsorum, non naturæ, non indolis, sed phrenesis, hæresis inquam seditiosæ et infidæ, est vitium. Aperuisti Regum oculos, ut id liquido cernerent, ideoque singuli in Calvinismum, ut regni sui pestem insurgerent. Ita dedisti Christianissimo Galliarum Regi Ludovico XIII. S. Ludovici hæredi et æmulo, supra ætatem animos et vires, ut urbes et arces plurimas quas Hugonotti insederant, armata manu eis extorqueret, cæteras pene omnes ad deditionem cogeret, quod nemo majorum cogitare, nedum aggredi ausus fuerat; ut jam ipse Franciæ totius sit rex, qui ante triennium dimidiatus et precarius ejus tantum rex esse videbatur. Ita Ferdinandum imperatorem invictum, spem et columen Germaniæ, tot tantisque victoriis, iisque continuis decorasti, ut te pro eo manifeste pugnante, illud Julii Cæsaris, imo vero pro patrui sui Caroli V. Impar. jure dicere possit: *Veni, vidi, vicit Christus.* Et illud Deboræ Judic. 5. *Nova bella elegit Dominus, portas hostium ipse subvertit, etc. De cælo dimicatum est contra eos: stellæ manentes in ordine et cursu suo, adversus Sisaram pugnaverunt.* Instar fulminis enim victor ejus exercitus, Duce bavaro, quasi redivivo Juda Machabæo, pervasit subegitque Austriam, Bohemiam, Moraviam, Silesiam, Hungariam, Palatinatum utrumque, ex iisque hæreticorum patriarchas Hussitas, ac rebellionum faces Calvinistas, expulit et profligavit, qua in re suas quoque egregie præstitere partes insignes

ex Italis Belgisque Duces, cum validis copiis ab optimo Rege Catholico opportune in auxilium submissi, ut jam Germania putidis et pestiferis membris resectis libera, redintegrari, revalescere, pristinasque vires et robur queat colligere: quibus in unum collectis roborata, non tantum Turcis resistere, sed et eos bello lacessere et invadere audeat, Hungariamque hæresis dissidio perditam, unitis Germanorum et vicinorum armis repetere et recuperare valeat. Hæc eorum æterna erit gloria, hi immortales triumphi, hæc trophæa, quæ in omne ævum perennabunt. Agite, Principes generosi, pergite magnis animis, opus felicibus adeo auspiciis cœptum conficite, paribus studiis rebellem Calvini hæresin pene avulsam stirpitus ubi libet eradicate.

III. Quare procul absit a Christiano fidelium pastore, ut hæreticos contra Orthodoxum suum Principem rebellantes adjuvare, aut fovere satagat. Qui enim hæreticos juvat et propugnat, ipsamque Christi fidem et Ecclesiam oppugnat. Qui rebelles juvat, rebellionem juvat et propugnat. Quocirca justo Dei judicio reddetur ei talio, ut in quo peccavit, in eodem puniatur, et ab hæreticis bello, a subditis rebellione exagitetur; ut, quod aliis fecit injuste, idem juste a suis patiatur. Sapienter Thucydides lib. 1. *Nullus Princeps*, inquit, o *suis subditis juste puniendis orcendus est: et qui id facit, parem in se legem statuit, ne et ipse suos puniat delinquentes.* Ita gravem non tantum censuram, sed et vindictam Dei subiit Josaphat, pius alioqui Rex Juda, quando oraculo Jehu castigatus audivit: *Impio præbes auxilium, et his qui oderunt Dominum amicitia jungeris; et idcirco iram quidem Domini merebaris, sed bona opera inventa sunt in te, eo quod abstuleris lucos de terra Juda, et præparaveris cor tuum ut requireres Dominum.* 2. Paral. 19. v. 2. Graviorem vero excepit ab Eliezer Propheta, in eum detonante: *Quia habuisti fœdus cum Ochozia, percussit Dominus opera tua, contritæque sunt naves, nec potuerunt ire in Tharsis.* 2 Paral. 20. v. 37. Et tamen Josaphat Ochoziam adjuvarat, non in impietate, sed in re politica dumtaxat, nimirum ad navigandum in Tharsis. Porro verissimum est istud, licet nonnullis paradoxum: *Christianorum de Christianis parta, cadit victoria victa*, uti evidenter demonstrat in Politicis pereruditus Christophorus Varsevicius in Paradoxis. Quamobrem sapientes Consiliarii hoc suis Principibus instillant principium: *Ut tuum regnum firmes et amplifices, omni studio cole pacem et fœdus cum vicinis christianis Principibus. Horum enim amicitia, tibi erit murus et antemurale.* Nam, ut ait Rex sapientissimus: *Frater qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma.* Prov. 18. 19. Quin et Atticus Orator: *Præcipuum*, inquit, *boni Principis opus est, amicos parare. Nullum enim majus boni imperii instrumentum, quam boni amici.* Plin. in Panegyr. Audiant Christiani saluberrimum Anchisæ apud Virgilium, Romanos a civilibus bellis dehortantis, consilium:

Ne quæso, ne tanta animis assuescite bella:
Neu patriæ validas in viscera vertite vires.

Ista ergo magnifica Dei sunt opera, qui Principibus sibi fidelibus facit mirabilia magna solus; cui proinde tota Germania, tota Gallia, tota Polonia, imo totus orbis Christianus ob tantas tamque recentes victorias, cum gratiarum actione canticum novum concinat, totoque hoc Jubilæo cum Mose et Hebræis jubilet: *Cantemus Domino; gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem projecit in mare.* Exod. 15. Eia S. Trinitas, tribus virtutis tuæ lanceis, tua inquam potentia, sapientia et gratia, trium hostium tuorum, pariter ac Prophetarum, Saracenorum inquam, Hæreticorum et Schismaticorum mentes cordaque feri et sana, ut omnes sese tibi subdant, te agnoscant, credant, ament, glorificent: *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto: sicut erat in principio, et nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.* Tunc tuæ Majestati et clementiæ vere et exultanter omnium gentium jubilis, illud regii Vatis oraculum jubilabimus: *Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo in voce exultationis. Psallite Deo nostro, psallite; psallite Regi nostro, psallite: quoniam Rex omnis terræ Deus: psallite sapienter.* Psal. 46. *Jubilate Deo omnis terra, psalmum dicite nomini ejus, date gloriam laudi ejus.* Psal. 65. *Afferte Domino patriæ gentium, afferte Domino gloriam et honorem: afferte Domino gloriam nomini ejus.* Psal. 95.

Tu Rex sæculorum immortalis, invisibilis, gloriosus, qui lucem habitas inaccessibilem, per Verbum incarnatum te mundo pendere, apparere et cerni, ac loqui, versari, et convesci nobiscum dignatus es: per illud nos tibi reconcilias et unis: in illo divitias gloriæ tuæ nobis ostendis, *ut, dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc in invisibilium amorem rapiamur.* Christus enim dum nostram carnem assumpsit, nobisque consanguineus et cognatus, imo frater, fieri dignatus est, nos Deo concorporavit, ac S. Trinitatis affines effecit. Ipse ergo est salus nostra, honor noster, amor noster, deliciæ nostræ. Nimirum hoc *manifeste magnum est pietatis tuæ sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit Angelis, prædicatum est Gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria.* 1. Tim. 3. Hoc divini tui consilii arcanum prioribus generationibus incognitum, et æternis temporibus tacitum revelasti Prophetis, quasi aquilis cœlestibus, ut idipsum nobis discordi vocum concordia præcinerent. Hoc est Verbum infans, puer sapiens, Deus lactens, Christus crucifixus, qui factus est nobis sapientia, justitia, et redemptio. Hic est fidei nostræ axis, sapientiæ basis, sanctitatis apex, charitatis illicium, felicitatis centrum. Intonat de eo Michæas cap. 5. *Et tu Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda: ex te egredietur qui sit dominator in Israel: et egressus ejus ab initio, a diebus æternitatis.* Insonat Aggæus cap. 2. *Adhuc unum modicum est, et ego commovebo cœlum et terram, et mare et aridam: et movebo omnes gentes. Et veniet desideratus cunctis gentibus.* Consonat Malachias cap. 2. *Statim veniet ad templum suum dominator quem vos quæritis, et Angelus testamenti quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum. Et quis poterit cogitare diem adventus ejus? Et quis stabit ad videndum eum?* Succinit Zacharias cap. 3. *Adducam servum meum Orientem.* Et capite 9. *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu.* In Christo ergo, o increata S. Tri-

nitas, tui vivam imaginem expressisti, et triadem creatam efformasti, quod admirans S. Joannes epistola 1. c. 5. *Tres sunt*, inquit, *qui testimonium dant* (Verbo incarnato, Christo Jesu) *in cælo: Pater, Verbum, et Spiritus Sanctus. Et tres sunt qui testimonium dant in terra: Spiritus, et aqua, et sanguis; et hi tres unum sunt.*

Felix Bethlehem, felix Judæa, felix Jerusalem, quæ non tantum Prophetas, sed et ipsum Verbum incarnatum gignere, videre et audire digna fuisti; quæ divinis ejus pedibus calcata, ejus sermonibus, sudoribus, lacrymis, suspiriis, quin et sanguine pretioso irrigata, eum hospitem, imo civem et filium; redemptorem et salvatorem habere meruisti; scilicet: *Factus est in pace locus ejus; et habitatio ejus in Sion. Quæsivimus locum Domino, Tabernaculum Deo Jacob. Ecce audivimus eam in Ephrata, invenimus eam in campis silvæ. Introibimus in tabernaculum ejus: adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus.* Psal. 131. Ibi suam ipse fundavit Ecclesiam, ibi refulsit aurora legis novæ in splendoribus Sanctorum, Virginis Deiparæ, Apostolorum, Evangelistarum, ac primorum fidelium fide et charitate ardentium. Quocirca Christus sponsus hunc thalamum sibi adamans, indeque sponsam Ecclesiam alliciens: *Veni*, inquit, *de Libano* (de Jerusalem et Judæa) *Sponsa mea: veni de Libano, veni: coronaberis de capite Amana de vertice Sanir et Hermon* (utique Judææ montium) *de cubilibus leonum, de montibus pardorum.* Cant. 4. Idipsum præcinuit Zachar. c. 13. *In die illo erit fons patens* (gratiæ et baptismi) *domui David, et habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatæ. Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum, disperdam nomina idolorum de terra, et non memorabuntur ultra.* Et cap. 14. *Stabunt pedes ejus in die illa super montem Olivarum, qui est contra Jerusalem ad Orientem. Et erit in die illa, exibunt aquæ vivæ de Jerusalem, etc. Et erit Dominus rex super omnem terram, in die illa erit Dominus unus, et erit nomen ejus unum.* Michæas vero cap. 4. *De Sion*, ait, *exibit lex, et Verbum Domini de Jerusalem.*

Infelices ergo et miseri Christiani, qui a suis incunabulis exulant, qui sanctam urbem, sanguine Christi purpuratam, quæ aurora fuit Ecclesiæ, primumque ejus regnum a Turcis et Saracenis possideri, profanari et sacrilege pollui cernunt et tolerant. Non toleravit id Constantinus imp. qui loca sancta Christianis restituit: cujus nutu et sumptu mater S. Helena Hierosolymam profecta, loca sancta religiose venerata in Bethlehem, monte Calvariæ et Oliveti, alibique regia magnificentia templa et basilicas exædificavit. Quare cœpit tum ea peregrinatio a fidelibus frequentari, confluentibus e toto orbe devotionis ergo Christianis. Ipse S. Hieronymus, relicta Roma, in Bethlebem se transtulit, ut ad Christi incunabula viveret et moreretur; quem secuta S. Paula, magnum post se trahens nobilitatis Romanæ agmen ibidem quatuor exstruxit monasteria, in quibus ipsa cum filia Eustochio Christi paupertatem, humilitatem et sanctitatem imitata, vitam egit religiosam et cœlestem. *Bethlehem ingressa*, ait S. Hieronym. in epitaph. Paulæ, *et in specum Salvatoris ingrediens, me audiente jurabat, cernere se oculis fidei infantem pannis involutum, vagientem in præsepi Dominum, Magos adorantes, stellam fulgentem desuper, matrem Virginem, pastores nocte venientes, ut viderent Verbum quod factum erat, et jam tunc Joannis Evangelista principium dedicarent: In principio erat Verbum, et Verbum caro factum est, mixtisque gaudio lacrymis loquebatur. Salve, Bethlehem, domus panis in qua natus est ille panis, qui de cœlo descendit. Salve, Ephrata, regio uberrima, cujus fertilitas Deus est.*

Constantinum secutus Heraclius imp. anno Domini 628. cœlestibus de Cosroe Persarum rege potitus victoriis, crucem Christi ipsi ereptam, Hierosolymam victor reportavit ac deposito regali cultu, detractisque calceis, et plebeio amictu, indutus illam propriis humeris retulit in eum montem, quo eam Salvator tulerat; ac in eodem Calvariæ loco statuit, unde a Persis fuerat asportata. Ita S. Trinitatis Christique injurias ultus Heraclius hasce de Persis vindicias dedit, imo reddidit Hierosolymæ. Jerusalem enim est civitas Dei electa: sancta et gloriosa, fundata in montibus sanctis, centrum et umbilicus mundi, urbs perfecti decoris, gaudium universæ terræ, paradisus orbis: quæ tamquam regia inter omnes urbes, velut caput in corpore, sicut sol inter astra effulget; quasi Ecclesiæ militantis Capitolium, triumphantis typus et præludium.

Post Constantinum et Heraclium Urbanus II. Pontif. æternum decus et gloriam sibi peperit (unde et monumento ejus hoc elogium inscripserunt: *Urbanus II. auctor expeditionis in infideles*) cum concilio apud Clarum montem habito anno Domini 1095. ita Principes Galliæ ad recuperandam Hierosolymam a Saracenis jamdiu occupatam, animavit, ut non dubitarent mori pro illa civitate, in qua Christus pro nobis mortuus est. Quare effecit ut trecenta hominum millia nomen in militiam Christi dederint, signumque crucis susceperint, atque inter illos multi Principes, Duces et Comites: in quibus eminuit Godefridus Bullonii Dux, præstantis animi, religionis et fortitudinis vir: qui quam facile terra sancta a Christianis recipi possit, ostendit, dum parvis copiis residuis Hierosolymam anno Domini 1099. expugnavit, feria sexta hora qua Christus mortuus est, ipseque primus conscensis muris urbem ingressus, primus deinde Hierosolymæ Christianus Rex, quasi novus David creatus, regnum in posteros sex Reges. per LXXX annos propagavit, idque merito suæ virtutis, pietatis et modestiæ, qua, ut alia præteream, christianis Principibus eum de more regio diademate coronare satagentibus, humilitatis studio restitit, dictitans: *Nolle se aurea corona insigniri in urbe sancta, in qua Christus Dominus pro nostra salute spineam tulisset: unde ea contentus, illique reverentiam exhibens, regiam respuit, regum optimus, lumen et speculum cæterorum.* Ait Wilhelmus Archiepiscopus Tyri, lib. 9. Belli sacri c. 9. Vivet, Godefride, vivet, Urbane, tua virtus et gloria, quamdiu sæculorum omnium vivet Æternitas.

Porro orationem Urbani, qua in Concilio Claromontano omnes ad bellum sacrum accendit, recitat idem Wilhelmus, in qua inter cætera ait: *Hæc igitur salutis nostræ incunabula, Domini patriam, religionis matrem, populus absque Deo, ancillæ filius Ægyptiæ possidet violenter, et captivitatis liberæ filiis extremas imponit conditiones, quibus versa vice merito servire tenebatur. Saracenorum gens impia, loca sancta in qui-*

bus steterunt pedes Domini, jam a multis retro temporibus violenta premit tyrannide, subactis fidelibus et in servitutem damnatis. Ingressi sunt canes in sancta, profanatum est sanctuarium, humiliatus est cultor Dei populus, angarias patitur indignas genus electum, servit in luto et latere regale sacerdotium, princeps provinciarum facta est sub tributo civitas Dei. Templum Domini, de quo zelans Dominus vendentes ejecit: ne domus Patris ejus fieret spelunca latronum, facta est sedes dæmoniorum. Templum Domini inquam, ut ait Mathathias, quasi vir ignobilis, vasa gloriæ ejus abducta sunt captiva. Civitas Regis regum, quæ aliis regulas intemeratæ tradidit fidei, gentium superstitionibus cogitur insita deservire: sancta resurrectionis Ecclesia, requies dormientis Domini earum fœdatur spurcitiis. Loca venerabilia, quæ Dominum in carne susceperunt hospitem, signa viderunt, senserunt beneficia, facta sunt gregum præsepia, stabula jumentorum. Accingimini ergo, et estote, filii, potentes, ut pugnetis adversus infideles: quoniam melius est mori nos in bello, quam videre mala gentis nostræ et Sanctorum. Audite hæc, Principes, audite, Christiani, summi Pastoris vestri, Christi Vicarii lamenta, imo oracula.

VI. Urbani cœpta constanter prosecuti sunt succedentes ex ordine Pontifices, Paschalis II. Gelasius II. Callistus II. Lucius II. sed maxime Eugenius III. qui anno Domini 1143. urgente Ludovico Rege Francorum, et S. Bernardo, expeditionem in terram sanctam suscitavit, ac S. Bernardum ad omnes Galliæ et Germaniæ populos (qui eum ut Prophetam, vel Apostolum suscipiebant) in eam concitandos auctoravit; quare sequenti anno omnium consensu, S. Bernardus totius belli Dux et Princeps militiæ electus est. Verum satis visum est Eugenio, si ille tuba sacerdotali indiceret bellum, et tam verbis, quam litteris Christianos ad id excitaret: quod illum felicissime sequentibus innumeris signis et prodigiis præstitisse, testantur Acta vitæ ipsius et Epistolæ ab eo conscriptæ, nec non et Otto Frisingensis: sed magis ipse rerum successus, dum non solum Ludovicus Rex celebrato apud Verzelacum conventu, crucem, quasi belli sacri insigne, ab eodem S. Bernardo sumpsit una cum multis regni sui Principibus et optimatibus, quos tam ingens populi multitudo secuta est, ut vacuarentur urbes et castella; sed et ejusdem hortatu Conradus Romanorum Rex generali apud Spiram conventu indicto, æque crucem una cum fratre suo Henrico Duce Noricorum aliisque Principibus et nobilibus plurimis (etiam Polonis, adeoque Henrico Boleslai Regis fratre, teste Cromero lib. 6. Polon.) accepit: quibuscum etiam signati sunt nonnulli Episcopi, atque inter alios ipse Otto Frisingensis, virtutibus et meritis clarus. Qui demum addit non solum ex Romano Imperio, sed etiam e vicinis regnis, puta Francia, Anglia, Pannonia, innumeris populis ac nationibus hac expeditionis fama ad sumendam crucem commotis, repente sic totum pene Occidentem siluisse, ut non solum bella movere, sed et arma quempiam in publico portare nefas haberetur. Utinam nunc iterum S. Bernardus, vel e cœlo idem classicum fidelibus canat!

Ludovicum et Conradum æmulatus est sanctus Ludovicus, Francorum gloria dicam, an sanctitas, an verius utrumque? qui in Palæstinam non tantum copias transmisit, sed ipse quasi earum dux relicto avito solo et regno, per tot terrarum mariumque spatia, maximis impendiis, laboribus et conatibus semel et iterum trajecit, ut eam Saracenis extorqueret, et Christianis pristinis hæredibus assereret: sed cum peccatis fidelium exigentibus, idipsum, quod tanto conamine, virtute et animo moliebatur, perficere non posset; mortem tamen in tam gloriosa expeditione oppetere anno Domini 1270. non dubitavit, fidensque cygnæum cecinit: *Introibo in domum tuam, Domine, adorabo ad templum sanctum tuum, et confitebor nomini tuo;* nimirum *tendit ad astra per aspera virtus:* quin et operis tam Christiani prosequendi et perficiendi decus filiis posterisque suo exemplo, æque ac testamento reliquit. Resuscita, Domine, hunc S. Ludovici zelum in catholicis Regibus et Principibus, præsertim Turcæ limitaneis et confinibus, ut unanimes in tantum opus conspirent; sed et remotiores excita, ut in partem tam gloriosi operis veniant, ac nominatim S. Ludovici sequaces, hæredes, et cognomines, ut victricia arma ab Hæreticis in Saracenos transferant, ac Francos, cæterosque otiari nescios opere tam sancto occupent, ne ipsorum ardor quietis impatiens in bellum vel civile, vel Christianum, quo sese invicem collident, turpemque dent maculam in gloriam suam, ac iram Dei in se concitent, erumpat; sed potius in Turcas, Tartaros et Saracenos, juratos S. Trinitatis Christique hostes, ad vitam et immortalem eorum gloriam, sese exerat. Hoc nomen Christianissimum eis hæreditarium, hoc S. Ludovicus progenitor, hoc generosa indoles et animi celsitudo, hoc S. Ecclesiæ amor et fidei ardor, hoc victoriæ et trophæa contra Christi perduelles cœlitus data, hoc præsules, hoc pontifices, hoc fideles omnes jure suo ab eis efflagitant.

VII. Sapienter S. Catharina Senensis theodidacta (uti refert Raymundus Generalis Ordin. Prædicat. et ex ipso Ambros. Catharinus in ejus vita) Summos Pontifices, Gregorium XI. et Urbanum VI. anno Domini 1375. et sequent. acriter ad Bellum Turcis inferendum extimulavit. Cumque Pontifex regereret, illud in tot intestinis Principum Italiæ, aliarumque regionum dissidiis, importunum videri, institit illa, *Imo vero,* ait, *nunc maxime opportunum est, adeoque nullum efficacius remedium ad dissidia hæc tollenda suppetit, quam si fœdus sanctum sanciatur, quo omnes partibus animis in communes Christi et Christianorum hostes conspirent; ibi suos animos et impetus, suos pugnandi ardores irasque effundent, eaque ratione privatas ponent lites et odia.* Ita, ut alios taceam, Rogerius et Boemundus fratres, Siciliæ, Apuliæ et Calabriæ Principes, continuo inter se de principatu digladiantes, ab Urbano II. fœdere belloque sancto conciliati, arma fraterna in Saracenos verterunt. Boemundus enim occupata Melphi, cupiditate gloriæ incensus, cum duodecim millibus delectæ juventutis Italicæ in terram sanctam profectus, sua hac virtute animique præstantia adeo fratrem Rogerium permovit, ut positis armis dixerit sibi omnia cum fratre deinceps fore communia, ac statim Tancredum filium pugnandi cupidum, belli comitem fratri tradiderit, ait Platina in Urbano II. Pari modo acerba

Germanorum, Bavarorum, Belgarum, Polonorum dissidia sopita fuisse expeditione in terram sanctam duce Conrado imper. narrat Otto Frising. lib. 1. de gestis Friderici I. imper. cap. 29. Sapienter Livius lib. 2. *Bella externa*, inquit, *sedant domesticas seditiones. Externus timor, magnum concordiæ vinculum.* Idipsum pervidet metuitque Turca, quocirca omni ratione christianos Principes a sese invicem divellere, ac inter eos lites et bella serere molitur: ea de causa dum vicinum aggreditur, cum remotioribus fœdus init, imo eos in vicinum concitat, itaque eum Christianorum armis expugnant; quo facto remotiores gradatim eadem arte et fraude circumventos, ac ab aliis desertos aggreditur, occupat et subjugat. Fœdifragus enim ipse cum sit, fœdus initum; dum ei lubet, quæsita occasione abrumpit; cum ex adverso Christiani, insidiosi fœderis nomine magis quam religione irretiti, vicinos ab eo invasos protegere non audeant, itaque ipsos ejus prædæ exponant, mox et ipsi ejus præda futuri. Norunt historiarum et rerum Turcicarum periti, Turcam subinde jurare super libro enigmatico, itaque imposturam Christianis facere, ac juramentum violare, dictitando se super libro ficto, non vero, ac proinde ficte non vere jurasse. Quare jure ei regerant Christiani: *Frangenti fidem, fides frangatur eidem.* Nimirum fœdifragus fuit Bajazetes, qui Venetis contra pacta Coronem, Methonem et Naupactum ademit. Bajazetem imitatus nepos Solymannus, qui anno Domini 1537. totis viribus Italiam aggredi destinabat, sed temeritate cujusdam Veneti trierarchæ offensus, omnes iras et cupias in Venetos sibi fœderatos effudit, Corcyra ipsorum insula longe lateque vastata, et insulis Cycladibus direptis, negotiatoribusque Venetis toto Turcico imperio cum universis eorum opibus et pecuniis in prædam datis; insuper eosdem Nauplii et Epidaurici concessione, ac duabus in Dalmatia arcibus, Nadino et Lubiana, mulctavit. Solymanni enim erat vox: *Dummodo regnem, nil moror: sicut in cœlo unus Deus, ita in terra unus Solymannus est colendus.* Solymannum patrem æmulatus Selymus, fœdus jurejurando cum Venetis initum violans, eis Cyprum extorsit: quin et eis insultans: *Barba*, inquit, *mihi a Venetis apud Naupactum abrasa succrevit; ego vero eis brachium dextrum capto Cypro amputavi, quod numquam recrescet.* Annon hæc societas leonina? Pari modo fecere et faciunt cæteri. Cum enim ab origine fuerint sintque orbis prædones, toti opibus regnisque Christianorum per fas et nefas inhiant. Interim lethargo quasi sopiti altum dormiunt Christiani; quia quisque longe a se Turcam, et se ab ejus jugo, abesse autumat. Qua in re errant omnes gravissime. Idem censebant olim Constantinopolitani, Trapezuntii, Thraces, Bulgari, Bosnii, Servii, Hungari, cæterique; at jam a Turca capti, errorem suum vident, et serio, sed sero lugent. Turca in limine, et pene in visceribus est Christianorum omnium, at illi eum a se remotum dictitant? O cæcitas! o stupor! Nuper tempore Pii V. inhiavit Cretæ, Venetiis, totique Italiæ. Viennam semel iterumque obsedit, inhians Augustæ totique Germaniæ. Ante triennium Poloniam se unico prælio devoraturum pollicebatur. Imminet ergo, et pene incubat Italiæ, Germaniæ, Poloniæ. Nunc silet, quia domesticis distinetur dissidiis; at occasionem præstolatur, ea data illico more suo imparatos Italos, Germanos, Polonos adorietur et opprimet. Utinam periculum hoc adeo quam certum est et præsens, conspiciant, et inito contra eum communi fœdere discutiant Christiani, dum res est integra! ne sero cum cæteris jam a Turca occupatis suum torporem, suaque dissidia accusent et deflennt. Nunc cum domi rebellione gravi variaque agitatur; cum in Persam omne exercitus robur transmisit; cum puer est; cum Ducibus, consilio et ærario destituitur; cum Principes catholici tot victoriis a Deo datis ad bellum sacrum invitantur, tempus est opportunum eum invadendi et profligandi: quod si præterire neglexerimus, sero pœnitentes illud requiremus. Nihil enim tam volucre est, quam occasio: nihil levius, cum se offert, penditur, nihil magis, cum abiit, desideratur; nihil periculosius amittitur: nihil difficilius recuperatur. Porro quis dubitet Turcam Italiæ et Christianis imminere, cum Tunetanum regnum ab eo occupatum a Sicilia, Epirum et Macedoniam a Dalmatia, Forojulium a Dalmatia tenuissimo tractu videat disterminari? cum Apollonia, Turcico oppido, Hydruntum regni Neapolis urbem, antea quoque a Turcis possessam, unius noctis spatio annavigari posse intueatur? Quid Hispaniis, Italis, Gallis insidiosius Algerio? Quid Fessa, Marroco, Biserta, et tota illa Afrorum vafrorum societate est infestius? An Gallia ergo expers? Nequaquam. Maria quæ utramque ejus partem alluunt, adeo Turcicis sunt infesta latrociniis, ut non ora, non sinus portus aliquis tutus et iis non exploratus esse videatur. Quocirca Joannes ille Tarnovius Comes, qui sæpius Poloniæ exercitibus victor præfuit, dictitabat omnia *Polonica comitia perpetuam belli Turcici meditationem esse debere.* Idem dicas de Comitiis Germanicis, Gallicis, Italicis, Hispanicis. Celebre est illud Græcorum apud Pachymerem, lib. 5. historiæ: *Cum hostibus Crucis geratur bellum, ubi et victoria laudabilis est, et vinci salutare.* Item: *Pax colenda, ubi Dei jacturam non facimus: bellum gerendum, ubi religio periclitatur totaque Resp.*

Quapropter ut ad Pontifices sacri belli feciales, imo tibicines redeam, Eugenii III. pro terra sancta zelum æmulati sunt Alexander III. Lucius III Urbanus III. Gregorius VIII. Clemens III. Cœlestinus III. Innocentius III. Honorius III. Gregorius IX. cui mox succedens Innocentius IV. testibus Platina, Onuphrio et aliis, legatos per Franciam et cæteras provincias misit, qui fidelibus suaderent militiam Christi suscipere, et S. Ludovici signa castraque in terram sanctam sequi. Ad eamdem Christianos incitavit Alexander IV. Urbanus IV. Nicolaus IV. Innocentius VI.

Eugenius IV. vero Pontificatum iniens anno Domini 1431. in Turcas mari classem, terra exercitum Legato Juliano Cæsarino Cardinale misit, ac duce Ladislao Poloniæ rege triginta Turcarum millia uno prælio inter Hadrianopolim et Danubium cecidit. Tunc quoque Joannes Hunniades a Ladislao Transylvaniæ præfectus, multos Amuratis exercitus delevit, Moldaviam recepit, maximam Serviæ et Bulgariæ partem victricibus armis percurrit.

Eugenio IV. succedens Nicolaus V. anno Domini 1447. vehementer institit, ut bellum communi

mnium Christianorum consensu in Turcas decerneretur, quos jam parare arma contra Constantinopolitanos senserat: et ob eam Cardinalem Rutenum Constantinopolim miserat, qui Imperatori et civibus auxilium pollicerelur, si ad catholicam fidem, ut in Concilio Florentino promiserant, redire voluissent: sed illis in schismate persistentibus, justa numinis vindicta Mahomet Turcarum imp. Constantinopolim paulo post expugnavit anno Domini 1453. ac occiso imp. Palæologo, crudelissime urbem ferro flammaque vastavit, teste Chalcondyla lib. 8. et aliis. Cujus rei labem Pontificatui suo impactam, dum abolere coactis in Turcas copiis studet Nicholaus, arthriticis doloribus extinguitur.

VIII. Nicolai studiis insistens successor Callistus III. creatus Pontifex anno Domini 1455. illico Turcis bellum indixit. Repertum est in scrinio ipsius hac de re votum, ante pontificatum hisce verbis futuri præsagio conceptum: *Ego Callistus Pontifex Deo omnipotenti voveo, et sanctæ individuæ Trinitati, me bello, maledictis, interdictis, execrationibus, et demum quibuscumque rebus potero, Turcas Christiani nominis hostes sævissimos persecuturum.* Ea de causa illico prædicatores per totam Europam misit, qui Christianos omnes ad arma contra Turcas concitarent; quin et per legatos Usumcassanum Persarum regem contra eosdem accendit. Ipse sedecim triremes Romæ ædificatas in hostem misit Ludovico Patriarcha Aquileiensi præfecto, qui triennio maritima hostium Asianorum vexavit, insulas quasdam cepit, ac magnas clades hostibus intulit. Alfonsus autem rex et Burgundiæ Dux Crucis signum suscipientes, ituros se quoque in hostem profitebantur, vel armatos milites eo missuros. Jussit insuper Callistus in meridiæ campanæ sono fideles admoneri ut orationibus eos juvarent qui contra Turcas dimicabant. Hac ratione parta fuit illustris illa de ipsis victoria. Christiani enim duce Johanne Vaivoda, adhortatore Johanne Capistrano Minorita apud Belgradum anno Domini 1456. sexaginta Turcarum millia ceciderunt, captis centum sexaginta bellicis tormentis; Mahometes tyrannus saucius, fuga salutem quæsivit. Ea victoria Pontifex Festum, puta officium solemne, Transfigurationis Jesu Christi die sexta Augusti instituit. Actum de crudelissimo hoste tunc fuisset, si christiani Principes omissis intestinis odiis et bellis, terra ac mari tantam victoriam prosecuti fuissent, sicut Callistus monebat et urgebat. Verum, dum illi segniter rem agunt, Turca resumptis viribus Trapezuntem primo, Imperatore interempto, Bosniam deinde Rege capto atque interfecto, cepit. Prævidebat hæc e specula Callistus et gemebat, nec cessabat litteris et nuntiis Principes Christianos adhortari, ut in tantis malorum periculis oculos aliquando aperirent, frustra remedia deinceps quæsituros, ubi jam hostis invaluisset: Platina Onuph. Genebr. in Chronol. Suarez tom 1. de Relig. lib. 2. c. 5. Azor. tom. 2. lib. 1. c. 15. Vide hic quam Pontificibus ex officio continua, et quasi hæreditaria fuerit cura sacri fœderis contra Turcas sanciendi.

Quapropter Callisto III. succedens Pius II. magni animi, sapientiæ, facundiæ et zeli vir, conventu Principum e tota Europa Mantuæ indicto, nervosa et efficaci oratione iisdem persuasit ut bellum communi omnium decreto Turcis indiceretur. Verum decretum hoc infregerunt mox intestina bella, quibus Germani, Hungari, Britanni, Hispani, Itali in se mutuo arma verterunt. Stetit tamen in sententia animosus Pontifex, dumque classem, quæ passim in portubus superi inferique maris ad tantum bellum fuerat ædificata, atque Venetorum Ducem belli socium Anconæ exspectat, diutina et lente febri afflictatus moritur anno Domini 1464. Pontificatus 6. Sepultus in basilica S. Petri, cum hoc elogio: *Pius II. Pontifex Max. natione Tuscus, patria Senensis, sedit annos sex. Brevis Pontificatus ingens fuit gloria. Oppugnatoribus Romanæ Sedis intra atque extra Italiam restitit. Conventum Christianorum Mantuæ pro fide habuit. Catharinam Senensem inter Sanctos Christi retulit, etc. Cultor justitiæ et religionis. Admirabilis eloquio. Vadens in bellum quod Turcis indixerat, Anconæ decessit: ibi et classem paratam, et Ducem Venetorum cum suo senatu commilitones Christi habuit.*

Pio II. suffectus est Paulus II. anno Domini 1464. qui accepto nuntio Turcas capta Epiro in Illyricum iter parare, legatos misit ad Reges et Principes eos oratum, ut compositis rebus suis, de bello Turcis inferendo ad propulsandam injuriam cogitarent.

Paulum II. excepit Sixtus IV. anno Domini 1471. qui, ut Christianos Principes inter se dissidentes ad concordiam revocaret, et sacro in Turcas fœdere sociaret, Bessarionem Cardin. Nicænum misit in Galliam, Rodericum Borgiam in Hispaniam, M. Barbum in Germaniam et Pannoniam; Oliverium Carafam maritimæ 24. triremium classi præfecit: hisce se junxere quinquaginta Venetorum, 24. Ferdinandi Regis Aragonum, adeo ut illis Turcæ ex Bosphoro in Ægæum obviam prodire non sint ausi. Smyrna tunc in Asia capta, incolæque omnes abacti. Constans fama est, Christianos eo anno magnam Asiæ partem occupaturos fuisse, si ipsi mari, sicut Usumcassanus Persarum Rex terra, Turcas vexare perrexissent. Mox cum Scodra, ditionis Venetæ oppidum, a Turcis oppugnaretur, Sixtus Scodranos commeatu et pecunia instruens, ad hosti resistendum animavit. Rursum cum Turca, Hydrunte in Salentinis repente vi capta, Italiam omnem incredibili terrore complesset, Sixtus comparata classe hostem retrogredi compulit. Sub id tempus Cyprum occuparunt Veneti, ne in Turcarum potestatem veniret: Mahometes maximis viribus Rhodum oppugnans, eam fortiter tuente magno Rhodiensium Equitum Magistro, re infecta discedere coactus est.

In Sixti IV. morientis locum suffectus Innocentius VIII. anno Domini 1484. omnes Christianos Principes frequentibus nuntiis hortatus est, ut, mutuis dissensionibus et bellis compositis, fœderibus juncti, Turcarum vires toto jam orbe formidabiles retunderent. Zizimum Sultanum Bajazetis imp. fratrem excepit, ac ejus opera bellum Bajazeti inferre meditabatur: qui ut illud a se averteret, quotannis Romam quadraginta aureorum millia ad alendum fratrem submisit, atque Pontifici dono dedit ferrum lanceæ, quo latus Christi in cruce perforatum est, quod religiose in Vaticana S. Petri Basilica asservatur et visitur. Igitur ad unum omnes ab Eugenio IV. usque ad Alexandrum VI. ex ordine Pontifices, fœderi belloque sacro totis anim

viribus incubuere, nimirum Nicolaus V. Callistus III. Pius II. Paulus II. Sixtus IV. Innocentius VIII. Horum vestigiis institere Leo X. Adrianus VI. Paulus III. Pius IV. cujus opere Solymannus Melitensem obsidionem solvere coactus est.

IX. Atque ut cæteros taceam, horum, ac nominatim Pii II. et IV. tam spiritus quam nominis hæres et æmulus Pius V. suis suorumque commodis neglectis, curas omnes ad publicam salutem convertens, bellum sociale cum Rege catholico et Venetis iniit, ac de Turcis memorabilem illam apud Naupactum in Sinu Lepantino victoriam retulit anno Domini 1571. Græciam multaque alia iis erepturus, si ducum nationumque concordia constitisset, expeditionem feliciter cœptam constanter prosecuta fuisset: sed Christianis accidit quod Maharbal e Cannensi pugna dixit Annibali: *Vincere scit Annibal, eo victoria uti nescit.* Hoc ergo illustrium Pontificum Urbanorum, Eugeniorum, Callistorum, Piorum, cæterorumque pene omnium ab Urbano II. usque ad Gregorium XIII. illustre fuit opus, hoc decus: quorum proinde nomen et gloria in terra apud homines, æque ac in cœlo apud Deum et Angelos Sanctosque in omne ævum perennabit. Utique meminerant illi se Pastores esse non urbis dumtaxat, sed et universi orbis. Sciebant primas Pontificis curas esse debere, ut fidem, Ecclesiam, cultum et regnum Christi ubivis gentium propaget. Sciebant Præsulis Apostolici proprium esse munus, imitari S. Petrum, cæterosque Apostolos, qui vel per se, vel per suos universum mundum Christo subegerunt. Norant fideles, etiam infidelibus subditos, suas esse oves, sibi a Christo et B. Petro concreditas, ac proinde sui officii esse eas pascere, tueri, et in libertatem asserere. Quocirca muneri huic suo plene satisfacere satagerunt, esto voluntati eorum et voto exitus non semper responderit, sive Imperatorum Græcorum perfidia, sive quia promiscua, inops et imbellis fidelium turba devotione excita ad bellum concurrit; sive quod eadem acephala fuit et carens idoneo duce; sive quia inter Duces concordia non constitit. Ad tantam enim expeditionem opus est uno summo, eoque insigni imperatore, lecto et veterano milite, ac ærario solido, quæ tria Reges christiani hoc tempore facile præstare possunt. Auxilia deinde valida variæ provinciæ et gentes ultro præbebunt. Sane Christiani qui provincias Turcæ subditas incolunt, duramque serviunt servitutem; quin et sola christiana Turcarum mancipia multis subinde partibus ipsos Turcas numero superant, uti oculati testes referunt; adeoque hic Turca tria, ille decem, alius viginti possidet mancipia, quæ ut tyrannicum herile jugum excutiant, decertabunt usque ad mortem; cum servitus Turcica eis ipsa morte sit acerbior. Exemplo sit Georgius Castriotus, qui anno Domini 1443. Amuratis jugum excutiens Epiri se principem constituit, ac solus cum suis Epirotis per omnem vitam ἄσπονδον πόλεμον cum Turca gessit, multasque et magnificas de eo victorias reportavit. Unde Turcis ita formidabilis extitit, ut ab eis Scanderbegius, id est Alexander Magnus, sit nuncupatus, quin et solo ejus nomine audito, eum scilicet adventare, illico velut viso fulmine diffugerent: de cujus gestis plane heroicis libri tredecim exstant. Cœvus et quasi ei collega fuit Joannes Hunniades, cujus paulo ante memini, cognomento Fulmineus, Turcarum terror pariter et fulmen, qui variis præliis fere millionem Turcarum cecidit, cujus hoc erat axioma: *Turcam a Christianorum provinciis, puta ab Italia, Germania, Polonia, longius esse submovendum; nec expectandum donec ipse Christianorum regiones invadat, sed in Thraciam et Turciam Christianis esse transeundum, ibique cum eo confligendum, perinde ac Alexander Magnus cum Dario in Asia; Annibal cum Romanis in Italia, Scipio cum Carthaginensibus in Africa dimicarunt.* Hunniadis et Scanderbegii, æque ac Ladislai associatio successores sunt reges et principes Poloni et Hungari, qui, utpote Turcis et Tartaris contermini, cum eisque assidue belligerantes et triumphantes, pene soli rem hanc conficient, si quis eis portionem pecuniæ ad tantum opus necessariæ suppeditet, imo dumtaxat prænumeret: facile enim ipsi eam deinde ex victorum spoliis, et provinciarum, quas subjugabunt, tributis refundent. Atque videtur Deus idipsum nupera eorum tam insigni victoria præsignificasse, adeoque inchoasse. Sane apud Turcas in fatis est, et certum quasi oraculum, suum imperium a Polonia evertendum. Quocirca hæc præ aliis expedita viris sapientibus videtur ratio sine molestia, sine invidia, sine ambitione et discordia, quæ inter plures intercedere solet, omne hoc negotium absolvendi. Polonum enim Principem ultro sequentur non solum Kosaki Turcarum terror, sed et plurimi nobiles Poloni, Hungari, Germani, Itali, Walachi, Moschi, etc. suis expensis, spe gloriæ vel prædæ illecti. Sane e Danubio ex Walachia, quæ Poloniæ adjacet, Constantinopolim usque non nisi decem dierum est iter. Quare idipsum animo designabat Stephanus Battoreus, sapiens æque ac magnanimus Poloniæ rex, eaque de causa fœdus contra Turcam cum Philippo II. Hispan. Rege pepigerat, dictitans se Philippi in hoc bello fore stipendiarium: qui si vixisset, utique unus ille Turcam profligasset et imperio exuisset, præsertim Persa ex altera parte eumdem invadente. Polono enim et Persa ad fœdere in exitium Turcæ conspirantibus, Turca resistendo non est, sed succumbat et pereat oportet. Porro Polonis Turcicum bellum pene est necessarium, tum ut Turcam longius a finibus suis submoveant; tum ut perpetuos et furtivos Tartarorum incursus a sese in Turciam avertant, ibique eum utrisque sparto marte confligant, uti nuper feliciter et gloriose fecerunt. Poloni ergo et Germani cum auxiliis Summi Pontificis et Regis catholici, Walachiam, Hungariam, cæterasque provincias nuper a Turcis fraude sibi ereptas, facile recuperabunt.

X. Proh pudor! proh scelus! Christiani in Christianos ob terræ angulum, ob exile honoris punctum internecinis odiis et præliis inter se decertant. A Christianis effunditur sanguis Christianus, Christi sanguine redemptus: madent manus Christianæ Christianorum sanguine, et carnem Christianam carni Christi consanguineam conscindunt, mactant, discerpunt. Ubi fides? ubi spes? ubi charitas? ubi philadelphia et amor fraternitatis? Christiani uno Christo patre, una Ecclesia matre regenerati et alti; uno fide, una spe, una charitate consociati; unius Dei, unius religionis vinculo et sacramento constricti, sese quasi lupi spoliant,

laniant, et excarnificant. Hæc videt, et in sinu ridet Turca, ac quasi tigris hinnulos de gleba graminis inter se arietantes, occupat, rapit et devorat. Nimirum Christianorum dissidia perdiderunt et Turcis prodiderunt Asiam, Græciam, Hungariam, aliaque opulentissima regna. Hoc est quod queritur Michæas: *Filius contumeliam facit patri, etc. et inimici hominis domestici ejus.* Et Jeremias: *Omnes amici ejus spreverunt eam et facti sunt ei inimici.* Et sponsa Cant. 1. *Filii matris meæ pugnaverunt contra me.* Prophetæ ad unum omnes non aliud pene vaticinantur, dolent et deplorant, quam exitium terræ sanctæ, quod ipsa ob fidei, morum et animorum dissidia Chaldæis aliisque infidelibus tradenda sit; atque omnes hortantur, orant et obsecrant, ut qua vitam corrigendo, qua orando, qua armis propugnando, qua in unam fidem et sententiam conspirando, tantam Ecclesiæ et reipubl. cladem avertant. Clamat Osea cap. 5. *Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama, ululate in Bethaven.* Et Jeremias cap. 6. *Confortamini, filii Benjamin in medio Jerusalem, et in Thecua clangite buccina, et super Bethacarem levate vexillum.* Idipsum non solis Judæis, sed et Christianis insonant: magis enim Christianis quam Judæis suas scripsere prophetias; atque Christianis terra sancta magis propria, longeque sanctior, charior et venerabilior effecta est per Christum, B. Virginem, Apostolos, primitivos fideles, primamque Ecclesiam, quæ ibi nata adolevit, seque per totum orbem sparsit et propagavit. Quid ergo hæremus? Quid moramur? Prophetis obtemperemus, majores nostros æmulemur: satagamus terram Christi, Christo asserere: prima Ecclesiæ prædia illi restituere; domicilium S. Trinitatis, sublatis exsecrandis sacrilegiis, illi reddere ejusque laudibus consecrare.

XI. Numquam tanta rei bene gerendæ spes affulsit, quanta nunc. Videtur Deus eam ultro Christianis offerre, et in manus dare, quando, ut alia taceam, Turcas animis cadere, copiis viribusque minui, internecinis agitari discordiis, pavidos regni actæque suæ interitum expectare: Christianos vero animosius hisce omnibus assurgere erigique conspicimus, quando catholicos Principes oppressa vel suppressa rebellium hæresi dominari, arctoque inter se connubiorum vinculo fœderari, ac universos zelo religionis agi accendique cernimus et gratulamur. Quid enim debellata pene rebellium hæresi superest, nisi ut ejus reliquias subigant, ac deinde ejus sororem, alteram inquam rebellis infidelitatis speciem, Mahometismum debellent? Ille jam effœtus consenescit, et sponte sua ad interitum ruit: peregit suum ipse sæculum, suam vixit ætatem, magnum utique mille annorum quibus stetit viguitque impia Mahometi lex, itaque elapsis occasurum olim Mahomet ipse prædixit: jam ergo decrepitus occasui vicinus est: occidentem et prolabentem impellant dumtaxat, et conjunctis manibus protrudant Christiani, et acta res est; ni illico ejus ruinam videbunt et exsultabunt. Et sane eam jam inchoatam conspicimus, dum assidua et Vatiniana eorum inter se dissidia, tumultus et seditiones intuemur: falli enim nescit et nequit æternæ veritatis vox: *Omne regnum in se divisum desolabitur.* Concidunt sese invicem Turcæ, concisos occupent Christiani. Evigilent ergo, et occasione tam commoda utantur. Vetus sapientum fuit estque omen, Janizarorum potentiam indomitamque audaciam Ottomannicum perdituram imperium. Id jam in procinctu est. Ipsi Turcæ dum vident se destitui Principe, milite, consilio, pecunia, concordia, animo, viribus, propalam profitentur de suo jam conclamatum esse imperio: ipsi Christianis ultro se offerunt, ac tantum non advocant. Tot Christianorum millia misere sub jugo Turcico gementia, passis manibus per sacra omnia opem nostram implorant, seque et fortunas omnes offerunt, ut jugum hoc excutiant. Hæc ipsa, a tam dira tyrannide et manicis ad pileum et libertatem vocata, si dumtaxat eis arma suggerantur, ac ducem qui bellum inchoet videant, illico sequentur, ac pene sola rem conficient: quia in eam immane tributum quod Turcæ pendunt, conferent. Multi etiam inter Christianos, licet in fide heterodoxi, tamen quia Principibus suis fideles, et quia Christi professores, lubentes præsentem occasionem arripiant, ut, si invitentur, in societatem belli ultro veniant; tum ut contra communem Christiani nominis hostem conspirent (*Commune enim periculum concordia propulsandum est*, ait Cornel. Tacitus) ejusque jugum quam longissime a se amoliantur; tum ut Christianum imperium propugnent et propagent; tum ut suas ditiones et fortunas ex opimis Turcarum spoliis augeant et locupletent.

Porro agitur hic non modo de amplissimo et ditissimo Ottomannorum imperio occupando, sed et de multorum millium, imo millionum animarum salute æterna: quæ sane sine impia crudelique socordia negligi nequit. Nunc enim magis quam unquam proclive et facile est Christianis, ut Turcæ adimant regna omnia suis majoribus per summum scelus erepta, ut Ecclesiæ sibique restituant Asiam, Hungariam, Græciam, Macedoniam, Thraciam, Armeniam, Galatiam, Cappadociam, Epirum, Cyprum, Bithyniam, Pontum, Syriam, Palæstinam (primas utique orbis provincias a S. Petro et Paulo ad Christum conversas, eorumque et Ecclesiæ prima quasi prædia et patrimonia) Ægyptum, Africam, Æthiopiam, totumque Orientem. Quis hic dormitet? Quis non protinus evigilet? Quis non opes omnes et vires, omne ingenium et consilium in opus tantum tantique momenti offerat et conferat?

Quod si Persa (aut quis novus Tamerlanes, mundi terror, bellicosus et acer in armis) nobis oscitantibus aut dormientibus, regiones illas præoccupet, uti cœpit, sane magno terrori evadet Christianis, eisque, utpote, duplo jam potentior, in armis exercitatior, tot victoriis insolentior, formidabilius quam Turca imminebit? ut eum monarchiam Europæ ambientem, ab urbibus tectisque nostris submovere non valeamus, quem a vicinis arcere non voluimus. Sane videtur Deus opt. max. claris suæ mentis indiciis ostendere, se velle, ut bellum hoc sacrum capessamus; cum occasiones undique tam evidentes illius conficiendi, quales a mille annis non dedit, modo suggerit, ultroque offert: quas si elabi e manibus sinamus, numquam amplius illæ redibunt: *Rerum occasiones tarditatem nostram et ignaviam non expectant*, ait sapienter Demosth. Philipp. 1. Sed nisi illico prehendantur, cum sese ostentant, diffugiunt, et irrevocabiles sunt: *Fronte ca-*

pillata est, a tergo oceano cincta. Earum neglectum graviter ulciscetur justus omnium judex vindexque Deus, atque illos ipsos dorso nostro dabit in flagellum, quos nunc ultro in sinum offert, ut subjiciat. Ita Chananæos Judæis dedit in flagellum perpetuum, eo quod ipsi eos subigere et delere, sicuti jusserat Dominus, omisissent, ac pacis fœdere cum eis inivissent: uti videre est in tota Judicum historia: idque moriens eis prædixerat, et comminatus erat Josue cap. 23. 13. *Ut sint*, inquit, *vobis in foveam ac laqueum, et offendiculum ex latere vestro, et sudes in oculis vestris, donec vos auferat atque disperdat de terra hac optima, quam tradidit vobis.*

Ambabus ergo ulnis accipiemus et amplectamur præsens hoc tam liberale Dei donum; utamur occasione quam nobis in manum dat; subdamus Mahometanos nobis, ne cogamur eis colla subdere, eosque habere dominos, imo tyrannos et tortores, quos modo possumus habere subditos et supplices; Deo opt. max. ad id tam manifestis ostentis vocanti pareamus, ne in die judicii tantæ occasionis, totque millium animarum salutis neglectæ, rigidam a nobis rationem reposcat rigidus munerum suorum, æque ac occasionum et bonorum operum exactor Christus Dominus. Si paruerimus, Prophetas honorabimus, Prophetarum votis satisfaciemus, Prophetarum oracula adimplebimus; adeoque prophetas, Christum Dominum, Deiparam, Apostolos, eorumque fidem et religionem, quasi exules postliminio terræ sanctæ restituemus: Angelos sanctos miro gaudio afficiemus; Dei hominumque gratiam, et gloriam æternam nobis conciliabimus.

Pecunia, nervus belli, deesse non poterit, si quælibet urbs et provincia vel modicum conferat. Unus S. Ludovicus olim omnes belli sacri expensas per plures annos præstitit, nunc eas non præstabunt universi Principes christiani illo longe ditiores? Præsertim si militaris pragmatica observetur, ut milites frugales sint in victu et vestitu, nec auro vel cyathis, sed ferro et hastis depugnent, uti faciunt Turcæ et Tartari. Quin et hostiles provinciæ, utpote divites et vastæ, si subigantur, exercitus nostros alent, uti priscorum Romanorum aluerunt. Ita anno elapso Asianus Bassa copias suas contra Ottomannos aluit ex ipsis provinciarum Ottomannicarum vectigalibus et tributis, idque copiose et splendide. Ita olim Alexander magnus non nisi septuaginta talentis bellum orsus, spoliis hostium et gaza Darii se et milites omnes locupletavit. Idem fecere Julius Cæsar, Scipio, Pompeius, Annibal, Cyrus, Nabuchodonosor, ac nuper Saladinus, Tamerlanes, Ismael Sophus, cæterique magni Duces, qui hostium opibus suos ditarunt, seque vel Asiæ, vel Europæ, vel orbis monarchas effecerunt. Soli pene Cosacki, si hæc præda illis offeratur, rem feliciter a se sæpius tentatam conficient, nec aliud stipendium deposcent. Opes Asiæ offeruntur, spolia Orientis; quis ad manubias tam opimas non accurrat, imo advolet? Bessarion Card. memoriæ prodidit Mahometem, qui duo imperia, duodecim regna, et trecentas urbes ipsamque Constantinopolim expugnavit, non nisi duos milliones annui census habuisse. Quis Christianorum regum non habet longe plures? Sed una Constantinopolis dedit ei prædam sedecim millionum. Porro facile erit Pontifici Max. solidum belli sacri ærarium in annos aliquot erigere, si a singulis Regibus et Principibus Christianis corrogat id quod quisque pro re tam pia, tam utili, tam sibi et toti Reipubl. Christianæ necessaria volens lubensque conferet. Unus Rex catholicus pro suo fidei zelo jam a 57. annis quotannis in Belgicum bellum, in unam inquam modicam provinciam, plures milliones expendit; quid non impendet in totum Orientem, ipsamque Jerusalem, cujus ipse se hæreditario jure regem indigitat? Rex quilibet conferat millionem, Princeps vel Respubl. quælibet aliquam millionis portionem; exurget ærarium non tantum sufficiens, sed et abundans. Omitto ultroneas mercatorum aliorumque divitum in tam pium bellum oblationes, pensiones opimis beneficiis, eleemosynas fidelibus in Jubileo in hanc rem a Pontifice indicendas: ex quibus multorum millionum summa conflabitur. Si quilibet ditiorum vel aureum conferat, ex tot divitum per totum orbem millionibus, quot aureorum milliones consurgent? Taceo dispensationum, privilegiorum, peccatorum aliorumque mulctas, quæ pie et tam pium opus exigi queunt et applicari. Sane Innocentius III. Pontif. quadragesimam redditnum partem Clericis omnibus in usum belli sacri indixit: regi vero Galliæ, et regi Angliæ ita scribit et præscribit, lib. 2. epist. 239. *Tu ipse ad defensionem terræ sanctæ competentem in expensis tuis dirigas numerum bellatorum, quasi decimas solvens Christo persolvens, ita quod ex hoc divinam gratiam possis plenius promereri.* Idem rursum Clericis per triennium vigesimam redditunm partem, in eumdem finem sub pœna excommunicationis indixit. Euntibus vero ad bellum sacrum tributa, quin et usuras creditoribus debitas relaxavit: ac generalem inter Christianos toto orbe pacem per quadriennium servandam sub pœna anathematis sanxit Paulus III. Carolo V. in Africam contra Saracenos castra moventi, decimas omnium in Hispania beneficiorum attribuit. Pius V. Pontificios redditus omnes in usum belli sacri, similiumque piorum operum contulit, ideoque illustrem illam de Turcis apud Naupactum victoriam retulit.

Jam vero dissensionis aut discordiæ inter nationes et principes numquam minus fuit periculum, quam hoc sæculo. Deus enim opt. max. nobis dedit Reges et Principes mire Catholicos, optimos piissimos, Sedi Apostolicæ summe addictos et devotos (ut taceam omnes affinitate arcta invicem devinctos) cujus proinde distributionem, arbitrium et sententiam omnes prompte sequentur. Sic sæculo elapso Alexander. VI. Pont. Indiarum limites divisit, propriosque statuit Hispanis et Lusitanis: hinc utrorumque mira in iis concordia. Hæc ergo Sedes Apostol. sacræ hujus expeditionis, uti alias semper fuit, ita et nunc erit arbiter et judex; imo choragus, director, moderator. Hæc cuique suas operas et provincias partietur. Hæc spolia et lucra dividet. Hæc lites omnes judicabit et componet. Hæc novos principes et reges, si opus sit, instituet et creabit. Atque ista est propria hujus ævi gratia et felicitas, ad commune hoc Ecclesiæ negotium conficiendum uti maxime opportuna et accommoda, ita hoc fine a Deo provisa et donata. Denique obvia est concordiæ ratio, si quisque seorsim loco sibi commodo communem hostem invadat, et quidquid ei adimit, jure belli

occupet, sibique vindicat. Achilles Tarduccius libello, *Quod Turca vincibilis*, demonstrat Turcam a solis Hungaris vinci posse, quinquaginta Christianorum millibus in aciem productis. Suffragetur Anonymus illi additus *De statu imperii Turcici*, qui per calculum arithmeticum ostendit bellum contra Turcam geri conficique posse quotannis quatuor auri millionibus; exercitu vero quadraginta millium peditum, et bis mille equitum, addita ea classe centum triremium. Rursum fœdus Christianorum Principum a Leone X. Pont. contra Selymum sancitum, ac provincias cuique ad invadendum occupandumque attributas, recenset Fr. Guicciardinus, et ex eo Lazarus Sorantius in Ottomanno cap. 118. Qui et addit Leonem decrevisse, ante omnia vim auri maximam congerendam, tum ex ordinariis Principum contributionibus, tum etiam ut singulis Christianis certum aliquod tributum, hujus belli nomine imperaretur.

Porro experientia constat omnem in debellando hucusque Turca difficultatem constitisse in divisione et dissensione Principum Christianorum, adeoque Reipubl. Christianæ languorem tum prodidisse, et se prodidisse, cum monarchia transiit in polyarchiam: sicut ex adverso Turcarum robur emicuit, cum polyarchiam Ottomannus in monarchiam transtulit; quocirca Turcæ, cum sit monarcha singulis regibus potentior, a Christianis resisti nequit, nisi ad monarchiam redeant, ut Monarchæ infideli Monarcham fidelem opponant. Et quis hic magis idoneus, quam Summus Pontifex? Bessarion Cardin. sapientissimus asserebat, *Turcam similem esse lupo, qui cum sit pili concoloris, canes pilo discolores vel infinitos non metuerat; paucis vero unius pili conspectis, fugam adornarat.* Ita prorsus Christianos Principes, licet plurimos et potentissimos, si discordes sint, non metuit, sed ridet Turca; paucos si concordes sint, reformidat et fugit. Quin et Solymannus ipse Caroli V. æmulus et antagonista, ut Ferdinando imp. Caroli fratre se potentiorem ostenderet, ejus legato insultans dixit *se esse draconem unius capitis, sed multarum caudarum; Ferdinandum vero et Christianos esse draconem multorum capitum, sed unius caudæ.* q. d. Christianorum imperium est polyarchicum, ideoque discors et imbecille; meum vero est monarchicum, ideoque concors et validum. Igitur in hoc bello subdant se Principes Christiani, uti faciunt Romano Pontifici; atque hac ratione monarchiam Christianam redintegrabunt, eamque Turcica longe validiorem constituent, ac mari æque ac terra Turcam invadent: quod omnino faciendum censuit Carolus V. Porro ne quis fidelis vel hæreticus ditiones principum, eo tempore quo bellum sacrum capessunt, quovis titulo invaderet, Eugenius III. cavit sub pœna anathematis. Idem cavit Innocentius III. quem paulo ante citavi. Caveant et Principes fœderati; fœderis enim prima conditio est, ut, si quis unum invadet, cæteri omnes eum, quasi publicum Christi et Christianæ Reip. hostem et proditorem persequantur, ac regno, principatu, dominio, opibus, rebusque omnibus privent et spolient. Det Deus, ut omnes omnino ad pristinam unionem et monarchiam ab eo sancitam, hoc jubilæo revertantur!

Quapropter de felici belli exitu optime sperandum est, et vix dubitandum, præsertim, si, uti Mose orante Josue vincebat Amalec, ita et nos cum Machabæis Numinis opem, precibus, jejuniis, sanctæ vitæ, bonisque operibus assidue nobis conciliemus: quarum rerum Jubilæum hoc illicium est, imo inchoatio et præludium. Sane hisce annis plures viri Religiosi sanctitatis et prophetiæ opinione celebres, prædixerunt certo instare ruinam Turcici imperii, ac Christianos brevi potituros terra sancta.

Emitte, o Sanctissima Trinitas, ex alto, per Verbi tui incarnati acerbissimos dolores, crucem et merita, Spiritum tuum sanctum, spiritum sapientiæ, consilii, pietatis et charitatis, ut omnes fideles et principes in tua fide, cultu et amore concordes, studeant resistere, imo tuo regno subigere omnes Saracenos, paganos et infideles; ut tuum nomen et gloriam agnoscant et celebrent omnes gentes; ut omnis terra confiteatur nomini tuo sancto. *Dilexisti, Domine, portas Sion super omnia tabernacula Jacob.* Ut quid ergo, *Deus, venerunt Gentes in hæreditatem tuam, polluerunt nomen sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam?* Terra in qua te laudaverunt patres nostri, tradita est alienigenis, qui assidue sacrilego ore blasphemant nomen tuum, et Christi tui. Locus in quo Christus operatus est salutem in medio terræ, possidetur ab Antichristianis. Exurge, Domine, vindica probrum tuum. Excita e Christianis Machabæos, qui gentes conterant et convertant, qui tibi tuam gloriam, Ecclesiæ suum regnum, terræ sanctæ avitam fidem et sanctitatem asserant, ac postliminio restituant. Excitasti nuper invictum Poloniæ regem, qui prælia hæc inchoaret tanta fortitudine, æquo ac felicitate, ut unus ipse non solum omnes Turcarum vires sustinuerit, sed et assiduis præliis eas attriverit, fregerit, et ad pacem coegerit; plane utique protriturus, si auxiliariis aliorum principum copiis opibusque suffultus, bellum hoc fuisset prosecutus. Sane Christianis Regibus ipse unus, Deo auspice, viam præivit stravitque, ac pariter ostendit quam facile communis ille Ecclesiæ hostis hactenus cunctis formidabilis, subigi, imo deleri et exterminari possit, si Christiani Principes junctis animis malint bellum in ipsum capessere, quam inerti desidia, et privatarum rerum respectu communibus incendiis deflagrare; si communibus viribus eum impetant, diversisque copiis et locis invadant, ut non tantum eum procul a suis finibus arceant, sed et plane profligent ac exstirpent; si concordibus studiis in communi periculo quod quisque potest præsidii, id in medium conferat. Ita res Christiana beata, invicta, et æterna hac concordia est futura. Idipsum ergo ingere et persuade cæteris Principibus, eosque sancto fidei et charitatis fœdere constringe, ut unanimes, læti et alacres constanter prælientur prælium Domini, prælium Christi, prælium Patris et Filii et Spiritus Sancti, ita ubique terrarum serviemus tibi humero uno, uno corde et ore; ubique tibi psallemus; ubique agemus Jubilæum, cum terra sancta, totusque orbis ad pristinam fidem, ad pristinum herum et dominum suum revertetur; ubique tibi in linguæ mentisque jubilo, exsultantibus animis et vocibus jubilabimus: *Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto.* Hocce fidelium, hocce meum unicum est votum, quod mihi ab olim, o S. Trinitas, inspirasti et inspirare non desinis, ut assidue desiderem, et obsecrem te pro excidio mahometismi, hæresis et paganismi. Utinam triplicem trium horum tuorum ho-

stium ruinam, ante mortem videre contingat, ut toto orbe sit unum Christi ovile et unus pastor! Tunc utique lætus occumbam, causamque ei jubilabo cum S. Simeone: *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace; quia viderunt oculi mei salutare tuum: quod parasti ante faciem omnium populorum: Lumen ad revelationem Gentium, et gloriam plebis tuæ Israel.* Tunc pariter occinet S. Joannes suum illud: *Vidi sanctam civitatem Jerusalem novam descendentem de cælo a Deo, paratam, sicut sponsam ornatam viro suo.* Apoc. 21. Tunc modulabitur Tobias illud c. 13. *Jerusalem civitas Dei, luce splendida fulgebis, et omnes fines terræ adorabunt te, etc. Portæ Jerusalem ex sapphiro et smaragdo ædificabuntur, et ex lapide pretioso omnis circuitus murorum ejus. Ex lapide candido et mundo omnes plateæ ejus sternentur, et per vicos ejus Alleluia cantabitur. Benedictus Dominus, qui exaltavit eam,* et sit regnum ejus in secula seculorum super eam. *Amen.* Tunc rursum psallet regius Vates: *Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo in voce exsultationis. Elegit nobis hæreditatem suam, speciem Jacob, quam dilexit.* Psal. 46. *Magnus Dominus, et laudabilis nimis in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus. Fundatur exsultatione universæ terræ mons Sion, latera Aquilonis, civitas regis magni. Deus in domibus ejus cognoscetur, cum suscipiet eam.* Psal. 47. *Lætentur cœli, et exultet terra, commoveatur mare, et plenitudo ejus.* Psal. 95. *Dominus regnavit, exsultet terra, lætentur insulæ multæ: adorate eum omnes Angeli ejus; audivit et lætata est Sion. Exsultaverunt filiæ Judæ propter judicia tua, Domine,* Psal. 96. *Viderunt omnes fines terræ salutare Dei nostri.* Psal. 97. *Laudate eum in cymbalis bene sonantibus, laudate eum cymbalis jubilationis: omnis spiritus laudet Dominum, Alleluia.* Psal. 150. Tunc exsultabit Isaias: *Laudate cæli, quoniam misericordiam fecit Dominus: jubilate, extrema terræ, resonate, montes, laudationem, saltus et omne lignum ejus: quoniam redemit Dominus Jacob, et Israel gloriabitur,* cap. 44. 23. *Ecce isti de longe venient* (ad Jerusalem) *et ecce illi ab Aquilone et mari, et isti de terra Australi. Laudate, cæli, et exsulta, terra; jubilate, montes, laudem: quia consolatus est Dominus populum suum, et pauperum suorum miserebitur,* cap. 49. v. 12. et 13. *Surge, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui, etc.* cap. 60. v. 1. et 3. Tunc buccinabit Sophonias: *Lauda, filia Sion; jubila, Israel: lætare, et exsulta in omni corde, filia Jerusalem. Abstulit Dominus judicium tuum, avertit inimicos tuos: rex Israel Dominus in medio tui: gaudebit super te in lætitia, silebit in dilectione sua, exsultabit super te in laude,* cap. 3. v. 14. 15. et 17. Tunc jubilabit Zacharias: *Exsulta satis, filia Sion, jubila, filia Jerusalem: ecce rex tuus veniet tibi justus et salvator, etc. quia lapides sancti elevabuntur super terram ejus. Quid enim bonum ejus est, et quid pulchrum ejus nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines,* c. 9. v. 9. 16. et 17.

Fac me voti mei, imo tui compotem, Jesu Christe Salvator, amor noster. *Hæc est enim,* sicut ipse Patrem pro nobis precando dixisti, *vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum,* Joan. 17. 3. Ac vicissim Pater tibi promisit dixitque: *Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi Gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ,* Psalm. 2. v. 7. et 9. Tu quoque sancta Dei genitrix Patris æterni filia, Verbi incarnati mater, Spiritus Sancti sponsa, quæ sola cunctas hæreses interemisti in universo mundo, has quoque nostri ævi interime. Assere tibi terram sanctam, quasi tuum natale solum; assere Hungariam, olim tibi clientem et supplicem, ideoque regnum Virginis nuncupatum, assere ceteras provincias: quia cunctarum es Regina et Domina. *Tu enim* (ait S. Cyrillus hom. 6. contra Nestorium) *es pretiosa margarita orbis terrarum: tu lucerna inexstincti luminis, corona virginitatis, sceptrum orthodoxæ fidei, templum indissolubile, continens eum qui nusquam contineri potest, mater et Virgo. Per te Trinitas sanctificatur, per te crux pretiosa dicitur. Per te exsultat cælum, lætantur Angeli et Archangeli, fugantur dæmones, et homo ipse ad cælum revocatur; omnis creatura idolorum errore detenta conversa est ad notitiam veritatis, et in toto orbe terrarum constructæ sunt Ecclesiæ. Te adjutrice gentes veniunt ad pœnitentiam. Per te unigenitus Dei filius, vera illa lux, effulsit sedentibus in tenebris et umbra mortis. Te Prophetæ prænuntiarunt, te Apostoli summis laudibus celebrarunt.* Dirige ergo universos, o inclita maris stella, inter æstuantes hujus seculi fluctus et turbines, recto cursu ad orthodoxam fidem, virtutem sanctitatem, et tandem ad portum salutis æternæ: Monstra te esse matrem monstrantium, ac tuos cupere esse filios. Da per potentes tuas ad Filium preces nobis omnibus, VIVERE DEO, VIVERE CŒLO, VIVERE ÆTERNITATI: DA CHRISTO FRUI, ILLI JUBILARE PER OMNIA SÆCULA. Hoc est enim omnis homo. Amen.

ANNOTATIO

ADDENDA AD MINORES PROPHETAS.

Nonnulli novitii et rudiores Theologi non capientes titulum Epist. Dedicatoriæ, quam Prophetis Minoribus præfixi, *Sanctissimæ Trinitati increatæ, et creatæ in Christo Jesu trinum Prophetarum jubilum et votum*: sed admirantes (ignorare enim facit admirari, ait Aristot.) a me flagitarunt, ut illum concise obscurum fusius enucleem et explicem. Id ergo in eorum gratiam nunc facere aggredior, quia cum S. Paulo, insipientibus, æque ac sapientibus debitor sum.

Clarum est ex ipsis terminis et vocibus hic librum dedicari non uni, sed duplici, Trinitati; priori increatæ, posteriori creatæ. Nec enim una eademque Trinitas potest esse increata, simul et creata, sicut idem non potest esse creator et creatura: hoc enim implicat et contradictionem involvit.

Trinitas ergo increata est Deus in essentia unus, sed in personis trinus, scilicet Deus Pater, Filius, et Spiritus Sanctus, quæ sunt tres personæ divinæ reales, et realiter a se mutuo distinctæ quæ eamdem numero habent essentiam et divinitatem, ideoque per omnia omnipotentes sunt immensæ et æquales, eademque latria adorandæ. Quocirca Seraphini, tum angelici, tum humani, puta Prophetæ omnes, ter quaternis vocibus trisagium: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus sabaoth*, jugiter illis accinunt, ut in Dedicatoria mox subjicio. Hoc augustissimum et ineffabile Trinitatis mysterium, in S. Script. diserte expressum, contra Sabellium, Arrium et Macedonium omni ævo constanter docuit et propugnavit Ecclesia. Idem in Conciliis OEcumenicis multoties est definitum, intentato Arrianis et Sabellianis illud negantibus anatemate. Idem tradiderunt Apostoli in Symbolo, ac Patres Syri, Græci, Latini, quolibet ævo, ut S. Justinus, S. Ephrem, S. Epiphan. S. Athanasius, S. Damascen. S. Basilius, S. Gregor. Nazianz. S. Chrysostomus, S. Augustinus, S. Hieronymus, S. Ambrosius, S. Gregorius, cæterique orthodoxi ad unum omnes, uti pluribus locis demonstravi, sed præcipue in Dedicatoria Prophet. Majorum, ubi magna et mira, sed minora longe quam meretur, S. Trinitati dedi elogia: et in Isaia c. 6. v. 3. ad illa: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus sabaoth*; ac Rom. 11. 33. ad illa: *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! etc. Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia, ipsi gloria in sæcula, Amen*: et Hebr. 1. 3. *Qui* (filius) *cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ*; et alibi sæpius; passim enim insector Arrianos et Ebionæos, velut hæreticos, juratos S. Trinitatis et Christi Paulique hostes, ac blasphemos atheosque.

Trinitas creata in Christo est Christi sanctissimi anima, caro et sanguis: hæc enim tria creata sunt, ac a Deo creatore Christi humanitati, velut partes substantiales in incarnatione inditæ, cum *Verbum caro factum est*. Alludo enim ad illud 1. Joan. 5. 7. *Quoniam tres sunt qui testimonium dant* (quod *Jesus est Filius Dei*, ut dixi v. 5.) *in cælo; Pater, Verbum et Spiritus Sanctus: et hi tres unum sunt. Et tres sunt qui testimonium dant in terra: spiritus, et aqua et sanguis: et hi tres unum sunt*. Spiritus enim est sanctissima Christi anima: aqua est illa quam Christus e carne lateris sui cum sanguine moriens emisit. Ibi enim S. Joannes Trinitatem increatam assignat, Patrem, Verbum sive Filium, et Spiritum Sanctum: creatam vero spiritum, aquam et sanguinem, quarum utraque testatur Christum esse Dei filium et mundi salvatorem, uti ibidem fuse exposui. Simili modo Prophetæ omnes prophetant et docent Trinitatem utramque, puta mysterium S. Trinitatis et incarnationis Verbi, ut utrique prophetias suas ipsi dicasse videantur, ideoque utrique ego illas dedicavi. Idque repræsentat imago S. Trinitatis in sinu gestans Christum crucifixum, cui singuli Prophetæ circumcirca sua oracula depromunt, quam epistolæ Dedicatoriæ præfixi. Dedicatoria enim ad imaginem respicit, illamque explicat.

Porro Trinitatis nomen licet absolute positum, ex usu fidelium soli increatæ competat, si tamen addatur τὸ *creatæ*, non nisi rei in tempore creatæ, qualis est Christi humanitas, convenire potest, atque hoc modo nomen Trinitatis usurpant Patres, cum dicunt in anima humana esse imaginem S. Trinitatis, imo Trinitatem participatam; quia in anima sunt tres potentiæ, scilicet memoria, intellectus et voluntas (imo hæc tria reipsa idem sunt cum anima, si Philosophis nonnullis credimus) sicut in essentia divina sunt tres personæ divinæ, scilicet Pater, Filius et Spiritus Sanctus. *Ea enim ipsa*, ait S. August. lib. 14. de Trinit. c. 8. *imago Dei est mens, quo capax ejus est, ejusque particeps esse potest. Jam ergo in ea Trinitatem, quæ Deus est, inquiramus. Ecce enim mens meminit sui, intelligit se, diligit se: hoc si cernimus, cernimus trinitatem, nondum quidem Deum, sed imaginem Dei. Hæc enim quædam apparet trinitas, memoriæ, intelligentiæ et amoris*. Et S. Isidor. lib. 7. Etymol. c. 4. *Trinitas appellatur*, ait, *quod fiat totum unum ex quibusdam tribus, quasi triunitas, ut memoria, intelligentia et voluntas, in quibus mens habet in se quamdam imaginem divinæ Trinitatis; nam dum tria sint, unum sunt*. Et S. Bonav. in 1. dist. 24. *Trinitas dicitur*, inquit, *quasi ter unitas, vel trium unitas*. Hinc et S. Bernard. ser. 11. in Cant. de eadem agens: *O beata*, ait, *et beatificans Trinitas, ad te mea misera trinitas miserabiliter suspirat, quoniam a te infeliciter exulat. Discedens a te quantis se intricavit erroribus, doloribus, timoribus! Heu me, qualem pro te commutavimus trinitatem! Cor meum conturbatum est, et inde dolor: dereliquit me virtus mea, et inde pavor: et lumen oculorum meorum non est mecum*,

et inde error. Et quam dissimilem trinitatem, o animæ meæ trinitas exsulans, offendisti. Simili phrasi Plinius lib. 2. c. 31. ait in parelio visos esse sæpius trinos soles, et trinas lunas. Quid enim est trinus sol et trina luna, nisi trinitas solis et lunæ? Si latine licet dicere trinas esse animæ potentias, et trinas esse Christi incarnati partes; cur pariter non liceat dicere animam habere trinitatem trium potentiarum, et Christum trium partium?

Denique, si quis τὸ *et creatæ in Christo Jesu*, ita accipiat et detorqueat, ut velit in Christo Jesu nihil esse nisi creatum; hic hæreticus est, Arrianus et Ebionita, hoc est Judæus vel judaizans. Christiana enim fides docet in Christo unam esse personam divinam, sed duas naturas, nimirum divinam, quam Christus ab æterno a Patre accepit, juxta quam verus est Deus Patri ὁμοούσιος et consubstantialis, ideoque in Trinitate increata secundus et medius; et humanam, quæ in tempore creata est, cum ipse qua homo, conceptus est de Spiritu Sancto, et natus ex Maria Virgine. Primus id negavit impius Ebion, primus post Simonem Magum hæresiarcha anno Christi 74. Hic enim sacrilegus judaizans, cum Cherintho negavit Christum esse Deum, eumque merum hominem esse asseruit, qui Moysen prætulit Christo, ac legem Evangelio; ideoque S. Paulum Evangelii præconem, Legis apostatam nuncupabat. Unde illi coævus S. Ignatius epist. ad Philadelphenses: *Si quis*, inquit, *dicat unum esse Deum, et confiteatur Christum Jesum, sed eum nudum esse hominem putet, non autem Deum unigenitum, sapientiam et Verbum Dei, sed solum anima et corpore constare censeat; hujusmodi serpens est, fraudem et errorem prædicans in exitium hominum; et est ejusmodi inops sensu cognomento Ebion.* Et S. Epiphanius hæres. 30. quæ est Ebionis: *Quemadmodum*, inquit, *si quis copulasset sibi ornamentum ex diversis lapillis pretiosis, et vestem variegatam et splendide se ornasset: sic hic* (Ebion) *vice versa quidquid horrendum est et perniciosum et abominabile, informeque et incredibile, et odio plenum, id a singulis sectis accepit, et seipsum in omnes efformavit: Samaritarum enim habet abominationem, Judæorum nomen, Ossenorum vero et Nazaræorum opinionem, Cherinthianorum formam, Carpocratianorum improbitatem, et Christianorum vult habere appellationem.* Et Eusebius lib. 3. Histor. cap. 27. *Sed et alios*, inquit, *idem dæmon alia arte decepit, id est, Ebionæos, quæ interpretantur pauperes* (Ebion enim hebr. אביון idem est quod *pauper*; Ebion enim revera fuit mentis inops, et pauper, non tam ære et censu, licet id ipse jactaret, quam fide et sensu) *vere enim pauperes sunt et egeni in scientia gloriæ Christi; quoniam quidem eum solum hominem putant, communi etiam nativitate ex viro et femina procreatum.* Quocirca eum ut hæresiarcham et atheum acriter impugnant S. Iren. Tertull. S. Epiphan. S. August. Theodor. Philastrius, Cardin. Bellarminus, Hosius, Gregorius de Valentia, Stapletonus, Alphonsus a Castro, ac cæteri Doctores Orthodoxi prisci et moderni, qui contra hæreses scripserunt; ut mirum sit hoc sæculo nonnullis in locis infamem et scelestum Ebionem: toties damnatum, rursum ex orco esse revocatum, et monstrosam ejus hæresim jam diu sepultam, rursum in lucem prodiisse opera Judæorum et judaizantium cum insigni probro Christiani nominis, æque ac ingenti fidelium damno. Hoc ergo est opus, hic astus Satanæ, qui transfigurat se in Angelum lucis, ut per Judæos Christum et Christianos supplantet, ac homines quasi pisces decipiat capiatque et secum trahat ad æterna gehennæ incendia. Quocirca S. Joannes Apostolus adeo detestatus est blasphemum Ebionem, ut cum casu balneum adiisset, intellexissetque in eo lavari Ebionem, illico cum suis aufugerit, dicens: *Festinate, fratres, egrediamur hinc, ne cadat balneum, et pereamus cum Ebione, qui intus est in balneo, propter ipsius impietatem:* uti narrat S. Epiphan. hæresi 30.

IN DUODECIM

MINORES PROPHETAS

COMMENTARIUS,

PROŒMIUM.

Prolegomena hic pauciora præmitto: quæ enim Prophetis majoribus præfixi, eadem minoribus serviunt. Rem ergo aggredior: studeo enim brevitati, ut totam S. Scripturam octo vel novem tomis complectar, quod viri sapientes postulant. Notat S. August. l. 18. de Civit. c. 19. et Ruffinus præfat. in Oseam, duodecim Prophetas minores dici respectu quatuor majorum, puta Isaiæ, Jeremiæ, Ezechielis et Danielis, non eo quod iis sententiarum gravitate, et rerum verborumque majestate cedant; sed ob sermonis et librorum brevitatem. Potuissent, et ipsi paria majoribus volumina scribere, si voluissent: per multos enim annos munere concionandi et prophetandi functi sunt, uti Oseas usque ad annum ætatis nonagesimum strenue hoc officio perfunctus est. Ex quo liquet, eos multa vaticinando et concionando dixisse; quæ scriptis non tradiderunt; idque ex studio modestiæ et humilitatis, ut minores essent et haberentur, nec majoribus æquarentur. *Quo studio* impulsus humilis S. Franciscus, se et suos fratres Minores esse et nuncupari voluit. Unde cum Cardin. Hostiensis, qui postea creatus Pontifex, Gregorius IX. dictus est, ab eo quæsisset: utrum sibi placeret, ut fratres sui promoverentur ad Ecclesiasticas dignitates; respondit: *Domine, Minores ideo vocati sunt fratres mei, ut majores fieri non præsumant. Si vultis ut faciant fructum in Ecclesia Dei, tenete illos et conservate in statu vocationis eorum, et ad Ecclesiasticas prælationes nullatenus ascendere permittatis.* Ita refert S. Bonaventura in vita S. Francisci cap. 6. Eodem studio et spiritu actus S. Paulinus Nolæ Episcopus, vir nobilis genere, ingenio, virtute, sapientia et eloquentia, quam mire extollunt S. Hieron. et August. rogatus ut scriberet in S. Scripturam, respondit se minus peritum esse, et indignum qui tam sublimes et divinos libros interpretaretur. Quare numquam calamum huic operi admovere voluit, sed aliis minus sublimibus, epistolis et carminibus, quæ etiamnum exstant, et viri doctrinam, æque ac modestiam, religionem, mundique contemptum testantur. Ita habet ejus Vita. Addit S. Chrysost. hom. 9. in Matth. *Multo*, inquit, *ex Propheticis perierunt monumentis: desides enim cum essent Judæi, nec desides modo, sed et impii, alia quidem perdiderunt negligenter, alia vero tum incenderunt, tum conciderunt. Et de profanitate quidem tali Jeremias refert*, c. 36. 32. *De negligentia vero*, 4. Reg. 22. *Legimus, quoniam post multum temporis vix Deuteronomii volumen sit repertum, defossum quodam in loco, ac pene deletum.*

Itaque maluerunt hi nostri Prophetæ, multis omissis pauca tantum, nimirum præcipua, capita suorum oraculorum et concionum conscribere, quæ Judæis dictorum a se et ab iis auditorum memoriam jugiter refricarent, quæque ipsi, æque ac posteri, præsertim Christiani, ob prolixitatem non fastidirent, sed ob brevitatem avide legerent. Verbo enim paucis, scripto toti consulitur posteritati: *Zacharias* (et quilibet doctor) ait Tertull. lib. de Idolol. cap. 23. *loquitur in stylo, auditur in cera: manus omni sono clarior, littera omni ore vocalior.* In hac ergo Prophetarum brevitati magna et prægnans est rerum copia, magnus dicendi nervus, magnum pathos, densus et multiplex sensus. Audi S. Hieronym. proœmio in epist. ad Philemon. *Sed*, ait, *mihi videntur dum Epistolam simplicitatis arguunt, suam imperitiam prodere, non intelligentes quid in singulis sermonibus virtutis* ac *sapientiæ lateat. Si autem brevitas habetur* contemptui, *contemnatur Abdias, Nahum, Sophonias, et alii duodecim Prophetæ, in quibus tam mira, et tam grandia sunt quæ feruntur, ut nescias utrum brevitatem sermonum in illis demirari debeas, an magnitudinem sensuum* Quocirca idem hic in proœmio, Oseam vocat *commaticum, et quasi per sententias loquentem:* brevibus enim sententiis quasi per commata intercisis, multas magnasque res pathetice eloquitur; nimirum sapiens uti verum uno mentis cernit in ictu, ita idem enuntiat, unoque dentis verbique dicit et dictat in ictu. Sed audi ipsummet S. Hieronym. *Osee commaticus est, et quasi per sententias loquens. Joel planus in principiis, in fine obscurior. Et usque ad Malachiam habent singuli proprietates suas.* Et in prologo Galeato: *Duodecim*, ait, *Prophetæ in unius voluminis angustias coarctati, multo aliud, quam sonet in littera præfigurant.* Hic ergo verum est istud quod de apibus cecinit Virgil. in Georgic.

In tenui labor, at tenuis non gloria.

Nam, ut ait Eccles. c. 11. 3. *Brevis*, græce μικρα, id est parva, *in volatilibus est apis, et initium dulcoris habet fructus illius.* Hinc ista vox apum:

Magna etenim est nobis in parvo corpore virtus.

Ut Tydeo illi, pusillo mole corporea, sed mente gigantea, qui Tydeus fuit statura, sed animo Hercules, solertia Ulysses. Virtus enim compressa fit fortior, et majores impetus plagasque adversariis infligit. Apo-

stoius, nti nomine, ita corpore Pauins fuit et pusillus; sed sapientia et spiritu excelsus, imo longolius: *Tricubitolis est*, ait S. Chrysost. *et cœlos sideraque transcendit*. Ita Prophetæ minores tricubitales sunt, si verba et sententias spectes; sed sapientia et sensibus æthera transcendnnt. Egregie S. Paulinus epist. 1. inter sex quas scripsit ad Amandum: *Sicut mellis*, inqnit, *gutta idem sapit, quod totus favus, sic et in uno licet verbo stillicidium linguæ vestræ, totum sanctæ onimæ vestræ saporem refert. Nec ideo margarita vilis est quia exigua, sed ideo magis pretiosa, quia et in exiguo modo magnum pretium habet. Sed et gronum sinapis, quod minimum videtur in semine, maximum tamen exstat in olere: ideo etiam brevis sermo vester, dulcedinem simul ae vigorem verbi cœlestis tenet*. Sic Alanus in Anticiandiano laudat Symmachnm urbis præfectum sub Theodosio Imper. a nervosa styii brevitate dieens:

> Symmachus in verbis parcus, sed mente profundus:
> Prodigus in sensu, verbis angustus: abundans
> Mente, sed ore minor: fructu, non fraude, beatus.
> Sensus divitias verbi brevitate coarctat.

Non dnbitat Peeta muscam exiguam eum rege componere:

> An quisquam conferre nepet cum principe muscam?
> Eminet in minimis maximus ipse Deus.

Tria parva, sed efficacia:

> Vipera, si memini, prima est, formica secunda,
> Tertia, cui proprio nectare lucet apis,
> Non te parve culex formica, aut vipera, non te.
> Vatis Bilbilici clarior esset apis.

Porro Virgil. lib. 4. Georg. apim esse, vel habere quid numinis asserit:

> Esse apibus partem divinæ mentis, et haustus
> Æthereos dixere: Deum namque ire per omnes
> Terrasque tractusque maris, etc.

Homines statnra parvi, communiter magnanimi sunt. Cor membrorum minimum, ipsum tamen est quasi focus et arx corporis, at alterum qnasi animal, primum vivens et ultimum moriens, vitæ, sensus et motus fons et origo: quin et animalia generosa, ut leo, parvum habent cor; quæ veco magnum habent, ut hyæne, lepus, cervus, asinus, panthera, musteia timida et pavida sunt, ait ex Aristot. Plinius l. 11. cap. 37. Adeo Deus et natnra, parvos et parva amant: et in parvis vasis sua cimelia recondunt: *Nulli* enim *parvus est census, cui magnus est animus*, ait S Leo serm. 1. de Quadrag. Quocirca Philosophus interrogatus, quid minimum esset simul et maximum; cum nnus dixisset esse ocnlum, eo quod membrorum sit minimum, et tamen tetum mundum, qui maximus est, visu comprehendat; respondit non esse oculum, sed cor, tum eb rationem jam allatam, tnm qnia cor non solum mundum, sed et ea qnæ supra mundum sunt, adeoque res infinitas mente, amore et affectn complectitur, nec ulla re nisi Deo, qui immensus est, repleri et satiari potest. Denique cor homiliatæ minimum, virtuta et gloria est maximum, uti docet Christus Matth. 18. 4. et cap. 19. 26.

Præclare Sapiens Proverb. 30. 24. *Quatuor*, ait, *sunt minima terræ, et ipsa sunt sapientiora sopientioribus. Formicæ populus infirmus, qui præparat in messe eibum sibi. Lepusculus plebs invalida, qui collocat in petra cubile suum. Regem locusta non habet, et egreditur universa per turmas suas. Stellio manibus nititur, et moratur in ædibus regis*. Sapienter quoque Manilius lib. 4. Astron.

> Nec contemne tuas, quasi parva in corpore vires.
> Quod velat, immensum est Sic auri pondera parvi,
> Exsuperant pretio numerosos æris acervos.
> Sic adamas punctum lapidis pretiosior auro est.
> Parvula sic totum pervadit pupula cœlum;
> Quodque vident oculi, minimum est, cum maxima cernant,
> Sic animi sedes tenui sub pede locata,
> Per totum angusto regnat de limite corpus.

Gaudet ergo natnra, æque ac Deus qni est natura naturans auctorque naturæ, magna, imo magnitudinem suam imminuere, contrahere at coarctare ad parva, nt ibi nnita densetur, eoque magis resplendeat, qno in minori minor esse gestit. Quid majus microcosmo et nniverso? hoc taman Deus totum collegit in homine, dum eum microcosmum effecit. Quid sublimius Verbo æterno, Dei filio? hic tamen in infantili corpora integer inhabitare voluit, eique se adæquavit. Hoc est Verbum abbrevietum, portentum sæculorum, de quo Apostolus Roman. 9. 28. ait: *Verbum breviatum faciet Dominus super terram*. Nam, ut de eodem vaticinatns est Isaias c. 10. 12. *Consummatio abbreviata inundabit justitiam*. Quid magnificentius Christo, vero Deo et homine? et tamen ipse in exigue Eucharistiæ hostia, imo in quolibet ejus puncto tetum se sistit. Magnns erge esse cupis? Deum imitare: ab eo viam, et modum grandescendi disce: humilia, abbrevia, coarcta te, et magnus evades, Deoque similis. Sic angelus in pnnctum loci se contrahit: sic et anima tota est in qualibet corporis particula. Sic Orator convolvulum florem vocavit, rudimentum naturæ, illum facere condiscentis: pari modo humilitas convolvula est rudimentum animæ, qua ad apicem virtutum scandera condiscit. Denique aureum est istud Poetæ:

> Quidquid præcipies esto brevis, ut cito dicta
> Percipiant animi dociles, teneantque fideles.

Et Cicero lib. 1. de Orat oratori hoe dicendi dat præceptum: *Satius est minus quam nimis. Facilius enim cujusque rei in unum contracta species, quam divisa temporibus, oculis onimisque inhæret*, inquit Velleius Paterc. lib. 1. Hac de causa bi Prophetæ breves et contracti potius, quam fusi et prolixi esse maluerunt.

Argumentum minorum Prophetarum idem est quod majorum, nimirum arguunt idololatriam, aliaque Hebræorum peccata, quæ Jeroboam erigende vitulos aureos, quasi Deos in Dan et Bethel, invexerat, ad hoc, ut per schisma religionis, faceret et schisma regni decem tribuum a regno duarum, Judæ scilicet et Benjamin, ne videlicet decem tribus occasione sacrorum et cultus divini ex lege celebrandi in Jerusalem, a se suoque regno ad duas tribus, et regem Roboam redirent, nt patet 3. Reg. 12. 26. Deus ergo quasi pius pater, ad eos revocandes misit Prophetas, qni tum decem tribus, tum duas reliquas hoc quoque idololatriæ contagio, ob vicinitatem et effinitatem decem tribnum, infectas, de hisce sceleribus corriperent, comminando

eis captivitatem Assyriacam et Babylonicam; itaque eas ad avitam patrum fidem et pietatem revocarent, ac ad Dei cultum et amorem accenderent: qua de causa addunt vaticinia lætaque promissa de Christo, deque Ecclesia, Sacramentis, gratia, omnique felicitate ab eo afferenda in novo testamento: ideoque sæpe hi Prophetæ a Christo, Paulo et Apostolis citantur. Nam, ut sapienter ait S. August. in Sententiis n. 214. *Stultus est qui non credit denuntiationibus Prophetarum in paucis quæ restant, cum videat jam multa completa, quæ tunc non erant, quando prædicebantur implenda.*

Porro facillimum est, mutato tantum nomine, quæ Judæis hic ob idololatriam aliaque scelera ad litteram intentant Prophetæ, tropologice applicare Christianis, atque animæ cuilibet, quæ per peccatum a Deo ad suas cupiditates abit, ac præsertim ad hæresin, cui passim hæc tropolog. adaptat S. Hieronym. nam, ut ipse ait in cap. 14. Osee, gulosi deus et idolum est venter, avari mammona, hæretici sua hæresis, summque commentum et dogma, et ita de cæteris. Quocirca æque Christianis ac Judæis sua oracula dictarunt et consignarunt Prophetæ.

Jam vero Prophetæ minores numero sunt duodecim, instar duodecim Patriarcharum, et duodecim Tribuum ad quas mittebantur. Fuerunt enim ipsi Patriarcharum suppares, imo sui ævi, duodecim Patriarchæ, duodecim Tribuum, duodecim Doctores, duodecim Apostolorum duodecim prodromi et antitypi, imo veri veteris testamenti Apostoli et Evangelistæ.

Merito ergo Ecclesiasticus celebrans heroes Hebræorum, hoc elogio duodecim hosce Prophetas celebrat et condecorat cap. 49. 12. *Duodecim Prophetarum ossa pullulent de loco suo*, q. d. Ossium et sepulcri, ac per consequens ipsorum duodecim Prophetarum virens semper, grata et florida sit memoria; nomen et fama eorum cum sepulcris et monumentis ipsorum perennet, ut videantur reviviscere, et magis vivere defuncti quam cum reipsa viverent; adeo eorum laus, decus et gloria promanet ad posteros, imo permaneat in æternum, ut, quoties posteri inspexerint eorum ossa et sepulcra, toties eorum virtutum et oraculorum gloriosam memoriam renovent et celebrent, dignosque prædicent, quorum ossa inter Patriarchas et Apostolos, ad gloriam cœlestem resurgant in universali hominum resurrectione Est metalepsis: ossa enim ponuntur pro sepulcro, sepulcrum pro sepultis, puta pro ipsismet Prophetis; nimirum contentum ponitur pro continente: et pullulare idem est quod semper vigere et florere. Causam subdit: *Nam corroboraverunt Jacob* in fide et pietate unius veri Dei et Messiæ, quem prædixerunt venturum: *corroboraverunt*, inquam, tum vaticinando, tum suis meritis et precibus robur et auxilium Dei populo impetrando: *et redemerunt se in fide virtutis*, puta in fide non quali quali, sed valentissima et potentissima; vel *in fide virtutis*, id est, in fidelitate maxime strenua et efficaci, *redemerunt*, id est liberarunt et immunes præservarunt se ab omni culpa, pœna et calumnia: quia non nisi ea quæ Deus eis revelabat, fideliter et constanter prolocuti et vaticinati sunt. Simili enim phrasi de Josue, aliisque Judicibus Israel dicit idem Eccles cap. 46. 13. *Et judices, quorum non est corruptum cor, qui non aversi sunt a Domino, ut sit memoria illorum in benedictione, et ossa eorum pullulent de loco suo*, hoc est, ut explicans subdit, *et nomen eorum permaneat in æternum, permanens ad filios illorum, sanctorum virorum gloria.* Ossa ergo hæc Prophetarum etiamnum pullulant, et pullulabunt usque ad finem mundi, dum ipsi per sua monumenta et oracula Christianis, Judæis, omnibusque gentibus assidue prædicant et prædicabunt Messiæ adventum, ejusque fidem, mores, spiritum, omnemque virtutem et sanctimoniam.

Mystice S. Bern. ser. 2. ad Fratres, in illud, *Hæc est generatio quærentium Dominum, quærentium faciem Dei Jacob*, docet omnes vere Religiosos, mystice esse Prophetas, eo quod perspicaci mentis acie eminus prospiciant superna, absentia et futura; quod eorum mens, cogitatio et conversatio in cœlis sit, indeque ex summo cœlorum vertice, quasi aquilæ, exiguum hoc terræ punctum respiciant et despiciant; quod in altis æternitatis montibus commorentur, indeque sub se videant et rideant inanes honorum opumque pompas, reges et principes quasi formicas intueantur, regnorum ortus et occasus, rerum omnium vicissitudines, temporum gyros et circumvolutiones, cunctosque sæculi turbines, flexus et reflexus, quasi bullas nascentes et mox denascentes, contemplentur. Hi nimirum veri videntes, veri vates, veri mystæ sunt: cæteri cæcutientes, præsentia exigua conspicantur, futura licet maxima non prævident: *in terrenis lynces, in cœlestibus talpæ. Magnum sane*, inquit Bernard. *prophetandi genus, cui vos* (Fratres suos alloquitur) *deditos esse conspicio; magnum prophetiæ studium, cui vos video mancipatos. Quid illud? Nempe juxta Apostolum, non considerare quæ videntur, sed quæ non videntur, sine dubio prophetare est. Ambulare in spiritu, ex fide vivere, quærere quæ sursum, non quæ super terram, oblivisci quæ retro sunt, extendi in anteriora, ex magna parte prophetare est. Alioqui quonam modo, nisi per spiritum prophetiæ, conversatio nostra in cœlis est? Sic nimirum Prophetæ olim quasi non inter homines erant sui temporis, sed virtute et impetu quodam spiritus dies illos transilientes, exsultabant ut viderent diem Domini; et viderunt et lætabantur in ea.* Talis Propheta, talis videns erat regius Vates, sibi occinens: *Credo videre bona Domini, in terra viventium.* Talis S. Hilarion, teste S. Hieronym. *qui monebat omnes præterire figuram hujus sæculi, et eam esse veram vitam, quæ vitæ præsentis emeretur incommodo.* Talis Paulus, qui in tertium cœlum raptus exclamabat: *Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. Quod enim momentaneum est et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* Et: *Fides est substantia rerum sperandarum*, ergo futurarum: *argumentum non apparentium*, ergo obscurarum et propheticarum. Fide est mente cernere bona cœlestia, quæ oculis non vides. Talis videns et videntium pater erat Abraham, qui *fide demoratus est in terra repromissionis tamquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac et Jacob, cohæredibus repromissionis ejusdem. Exspectabat enim fundamenta habentem civitatem, cujus artifex et conditor Deus.* Juxta fidem et prophetiam defuncti sunt Abel, Henoch, Noe, Isaac, Jacob, Joseph, non oc-

ceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes et salutantes, et confitentes quia peregrini et hospites sunt super terram. Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere. Ideo non confunditur Deus, vocari Deus eorum: paravit enim illis civitatem. Fide Moses grandis factus negavit se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem: aspiciebat enim in remunerationem. Fide reliquit Ægyptum. Quare? *Invisibilem enim tamquam videns sustinuit.* Alii fidei et prophetiæ heroes, res sperandas et futuræ gloriæ pravia speculantes, pro iis *distenti sunt, lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt. Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti: quibus dignus non erat mundus, non suscipientes redemptionem, ut meliorem invenirent resurrectionem.* Mystici ergo Prophetæ sunt, qui vita magis quam voce, singulis inclamant: *Deorsum corpora, sursum sint corda: despice terrena, cœlestia suspice.*

Jam Quæritur primo, Ad quas gentes proprie missi sunt hi Prophetæ; quibus populis prophetarunt? Resp. Aliqui Prophetarum vaticinati sunt duabus tribubus tantum, puta Juda et Benjamin, alii cæteris decem, alii utrisque: idque nominibus regum, sub quibus se prophetasse scribunt; aut nomine populi Juda, vel Israel, aut aliis modis et circumstantiis subindicant, imo sæpe idipsum claro exprimunt. Ubi recte notat S. Hieronym. in proœmio: Quoties, Inquit, ad decem tribus prophetio tenditur, sub his nominibus fere designantur, scilicet *Ephraim, Samaria, Israel, Joseph, Jezrahel, Bethel, Bethaven*, et interdum *Jacob*; cum vero ad duas tantum, tunc notantur nomine *Juda, Jerusalem, Benjamin, domus David*, et aliquando *Jacob*. Porro decem tribus vocantur *Ephraim* et *Joseph*: quia primus eorum rex Jeroboam, et multi deinceps oriundi fuerunt ex tribu Ephraim, qui fuit filius Joseph Patriarchæ. Dicuntur eædem *Samaria*, et *Jezrahel*: quia hæ duæ erant metropoles regni earumdem. Dicuntur *Israel* et *Jacob*: quia posterorum ejus major erant pars: unde quasi plures parentis nomen sibi appropriarunt. Jacob enim alio nomine vocatus est Israel, Gen. 32. 28. Dicuntur *Bethel*: quia in Bethel a Jeroboam erecti fuerunt vituli aurei, puta idola, quæ ipsi coluerunt. Unde et Bethel dicta est per antiphrasin *Bethaven*, id est domus iniquitatis: quæ enim tempore Jacob vocabatur eratque *Bethel*, id est domus Dei, Genes. 28. 19. a Jeroboam facta est Bethaven, id est, domus idoli et peccati. Porro Prophetæ Israelitis, ob idola aliaque peccata minantur excidium, et captivitatem Assyriacam, quam eis inflixit Salmanasar anno 6. Ezechiæ regis Juda: Judæis vero minantur excidium et captivitatem Babylonicam, quam eis irrogavit Nabuchodonosor anno 11. et ultimo Sedeciæ, sub utraque vero repræsentant captivitatem atrogemque extremam, quam eisdem inflixit Titus et Romani, ob occisum ab eis Christum. Illi ergo hæc facile est adaptare, mutato tantum nomine Salmanasar et Nabuchodonosor in nomen Titi, et Chaldæorum in Romanorum.

Nota, initio horum Prophetarum aliquibus Prophetis addi nomina patrum et avorum, aliis non addi. Caussam discriminis nonnulli hanc assignant, quod ex traditione Hebræorum (quam refert S. Hieronym. initio in Sophoniam, et S. Basil. in Isaiæ cap. 1.) patres et avi Prophetarum, qui in titulo eorumdem nominantur, fuerint quoque Prophetæ; cæteri taceantur eo quod non fuerint Prophetæ. Sed hæc traditio incerta est et dubia, etiam ipsi S. Hieronymo; quinimo eam rejicit et confutat Paulus Burgensis Hebræorum doctissimus, in Osee cap. 1 Facilior ergo et magis consona S. Scripturæ ratio est, nomina patrum addi iis, quibus ad distinctionem et notitiam addere ea opus fuit. Plures enim eodem loci erant tunc viri illustres at sapientes, qui vocabantur Osee, Joel, Jonas, Sophonias, Zacharias: hinc ut Prophetæ habentes eadem nomina ab illis secernerentur, addiderunt nomen patris, dicendo: Osee filius Beeri, Joel filius Phatuel, Jonas filius Amathi, Sophonias filius Chusi, Zacharias filius Barachiæ Hanc causam dat S. Chrysostom. initio comment. in Isaiam, Theod. initio comment. in Joelem, et S. Gregor. homil. 2. in Ezech. Secunda causa est; patres aliquorum nominantur, eo quod fuerint nobiles, vel virtute, sapientia, officio et auctoritate illustres: horum enim nominatio Prophetis aliquam dignitatem et fidem apud populum conciliabat. Ita S. Basilius et S Hieronymus in Isaiæ 1. Hoc enim de causa regibus et regali prosapia ortis, quales fuerunt Isaias et Daniel, patrum nomina (vel certe stirps regia) adjiciuntur. Adde, nomina patrum aliquando juvare ad Prophetæ intelligentiam, et ad quædam mysteria significanda, quæ eleganter aperit S. Hieronym. in cujusque Prophetæ initiis, quæque inferius ex eodem recitabo.

Eædem causæ sunt, cur in aliquibus nomen patriæ recenseatur, puta in tribus scilicet Amos, qui oriundus fuit ex Thecua: Michæa, qui ex Morasthi: Nahum, qui fuit Elcesæus Ex patria enim quisque facile dignoscitur, et ab aliis secernitur. Quod ergo Rabbini nonnulli, ut R. David, censent eum cui patria non additur, fuisse Hierosolymitanum, commentum est, et falsum esse patet in Jona; cui patria non additur, qui tamen fuit Gethæus, non Hierosolymitanus, ut patet 4. Reg. cap. 14. vers. 25.

Quæritur secundo, de tempore et ordine duodecim Prophetarum: Quando nimirum, et quo ordine prophetarint?

Dico primo: Aliqui Prophetæ non notant tempus quo prophetarunt, quia generales sunt eorum prophetiæ, et ad omnia spectant tempora Tales sunt Abdias, Joel, Nahum, Malachias, Jonas. Alii tempus prophetiæ exprimunt, quia eam aptant certo tempori, aut ut ex tempore objecto facilius et melius ipsa materia et series prophetiæ intelligatur. Ita S. Basilius in Isaiæ I et Ruffino initio comment. in Osee Secundo, aliqui tempus omittunt, quia brevitati student, æque ac obscuritati, ut videantur esse Prophetæ, non historici, ac lectoris, studium exerceant et acuant. Ita Christoph. a Castro lib. 4. de Prophetis cap. 6. Tertio, continua est traditio, ait S. Hieronym. initio in Osee, et Ruffinus in c. 1. Joelis, medios Prophetas qui tempus non præferunt in titulo, prophetasse sub illis regibus (saltem sub extremo illorum) sub quibus prophetavit præcedens Propheta, qui temporis titulum præfert, excepto fortasse Joele, qui non sub Ozia, Joatham, Achaz et Ezechia, uti Osee, qui Joelem præcedit, sed sub Manasse ab Hebræis prophetasse perhibetur: et Habacuc, qui pariter

sub Manasse prophetavit, non sub Joatham, Achaz et Ezechia, uti Michæas et Nahum, qui Habacuc immediate præcedunt. Id patebit ex chronotaxi, quam mox subjiciam.

Dico secundo, probabile est hosce Prophetas pene omnes in Bibliis ordine temporis quo prophetarunt, esse collocatos. Hunc enim ordinem dedit eis tam Synagoga in Bibliis Hebraicis, quam Ecclesia in Bibliis Latinis. Negat id S. Hier. hic in prologo; sed locum ejus vitiatum esse, liquet ex procemio ejusdem in Joelem: quare pro *apud Hebræos*, legendum est *apud Græcos*. Græci enim in ordine Prophetarum a Latinis dissentiunt, sed Hebræi consentiunt. Quocirca ultimi fuerunt Zacharias et Malachias: hos enim fuisse ultimos patet ex lib. 1. Esdræ 5. 1. et ex eorum titulo, in quo asserunt se prophetasse sub Dario Hystaspis, qui post Cyrum quartus fuit Persarum rex. Primus ergo, qui ante omnes, etiam ante Isaiam, prophetavit, fuit Osee. Ipse enim ita orditur: *Principium loquendi Domino in Osee*, c. 1. 2. Ita Euseb. in Chron. S. Hieron. et alii in Osee 1. 2. Negant hoc nonnulli, ut Chrystoph. a Castro, censentque primum fuisse Abdiam; putant enim eum prophetasse tempore Josaphat et Achab. Hi enim exciderunt Idumæos, uti prædicit Abdias, ut patet 4. Reg. 3. 4. et 1. Paral. 20. 1. Secundum esse Jonam, qui prophetavit excidium Ninives, quod factum est sub Sardanapalo, anno 8. Azariæ vel Oziæ regis Juda. Tertium esse Osee. Verum hunc ordinem minus verum videri, ostendam in Abdia et Jona. Certe in omnibus Bibliis Hebræis, Græcis et Latinis Osee primus ponitur, quin et ante Isaiam collocatur a Sept. qui tamen in aliis nonnullis ordinem invertunt. Nam in Bibliis Sept. duodecim Prophetæ hoc ordine collocantur: Primo, Osee; secundo, Amos; tertio, Michæas; quarto, Joel; quinto, Abdias; sexto, Jonas; septimo, Nahum; octavo, Habacuc; nono, Sophonias; decimo, Aggæus, undecimo, Zacharias; duodecimo, Malachias. Deinde subnectuntur Prophetæ majores, Isaias, Jeremias, Ezechiel, Daniel: idque vel quia Osee tempore fuit primus; Osee autem in eudem libro annectuntur cæteri minores: vel quia minores majoribus ordinum et sententiarum pondere non cedunt, eosque numero superant, sunt enim duodecim, cum illi sint quatuor. Dixi *pene omnes:* quia si initium cujusque Prophetæ spectes, puta annum quo quisque cœpit prophetare, præponendi sunt nonnullis Jonas et Nahum, et postponendus Joel. Hoc enim ordine cœperunt prophetare: Primus omnium fuit Osee; secundus, Jonas; tertius, Amos; quartus, Abdias; quintus, Michæas; sextus, Nahum; septimus, Joel; octavus, Habacuc; nonus, Sophonias; decimus, Aggæus; undecimus, Zacharias; duodecimus, Malachias. Id ita esse patebit ex harmonia, sive chronotaxi, quam mox subjungam. Unde S. Chrysost. præfat. in epist. ad Rom. probat in epistulis S. Pauli non servari ordinem temporis, quo sunt scriptæ: *Quia*, inquit, *is ordo non servatur in Prophetis*. Jam vero voluit Deus prophetare per duodecim Prophetas, ut nemo de eorum veritate dubitare posset, utpote cum videt oraculum unius cæterorum omnium oraculis confirmari, totque habere testes, quot sunt Prophetæ. Blasphemia enim et mendacissima apud Eusebium lib. 5. Histor. cap. 13. est Apellis vox: *Prophetias se ipsas redarguere; esse enim eas a se invicem discordes, mendaces, et sibi ipsis contrarias;* ac proinde a contrario spiritu et sibi repugnante editas.

Porro scripserunt in minores Prophetas sancti Hieronymus, Cyrillus, Theod. Theoph. Ruffinus, non ille Aquilejensis antagonista S. Hieronym. nam stylus dissentit, et Gennadius, qui studiose opera Ruffini Aquilejensis collegit, hujus commentarii non meminit; alius ergo fuit hic Ruffinus ab illo. Scripsit et in omnes, uno Osee excepto, Remigius Altisiodurensis, qui vixit sub annum Domini 880. sub Carolo Calvo imp. Exstat in Biblioth. SS Patrum. Item Rabanus, Rupertus, Lyranus, Hugo, Dionysius. Et novissime ac exactissime Christoph. a Castro, Gaspar Sanchez, et Franc. Ribera, qui passim post litteralem, minutim singulorum moralem sensum persequitur. Brevissime scripserunt Emmanuel Sa et Joannes Mariana, qui punctim multa tangunt. Hos omnes magno laboris et temporis impendio a capite ad calcem perlegi, discussi, et in compendium redegi: ac pene decreveram post eos non scribere, juxta illud : *In sylvam ne ligna feras*; ne *sidera cœlo, lucem soli, noctuas athenis Addas; ut videare Sapientum octavus, tertius Cato, quintus Evangelista.* Verum multa alia ut hæc ederem impulerunt, nimirum, ut æquabili tenore commentarium in totam Sanctam Scripturam pertexerem; sua enim cuique dicendi scribendique est methodus, ab aliis omnibus diversa et dispar. Rursum ut multa propria adderem. S. Scriptura enim est abyssus, quæ nullis scriptis, vel commentationibus exhauriri, imo nec penetrari potest. Insuper, quia multa docet, novaque affert ætas et tempus. Proficit enim Ecclesia sapientia, ac velut aurora crescit sensim ad claram usque meridiem. Alioqui de me sentio et dico quod de se S. Bernard. epist. 87. ad Ogerum, postulantem a se institutionem recte vivendi: *Itane lanam quærit ovis a capra, molendinum aquam a furno, sapiens verbum a stulto?* Exstant hic Romæ in Bibliotheca Vaticana et Medicæa, versiones vetustæ Bibliorum duæ, Syriaca et Arabica; eaque duplex, Antiochena et Alexandrina, quas uti subinde citavi in prophetis majoribus, ita et hic citabo. Utramque in Latinum idioma transtulit Illust. et Reverend. Dom. Sergius Risius Maronita, Archiepiscop. Damascenus, cui Arabica lingua materna est, Syriaca familiaris; ea enim utuntur Damasceni et Maronitæ in sacris. Citabo utramque in locis difficilioribus et illustrioribus ad Prophetas hosce vel illustrandos, vel locupletandos. Varietas enim hæc versionum antiquarum servit ad S. Scripturæ tum claritatem, tum copiam, quam amblunt concionatores; quorum rogatu et commodo ad publicum bonum (cui omnes ad Dei gloriam consulere satagimus) hæc mihi edenda communicavit Illust. Dom. Risius, cui proinde ea accepta referat lector. Nota est versio Pagnini, item Tigurina, quam Leo Hebræus, et Theod. Bibliander, aliique eorum Symmistæ Zuinglii asseclæ Tiguri in Helvetia concinnarunt, eamque commentariis brevibus illustravit Franciscus Vatabl. regius Hebrææ linguæ Parisiis Professor; quæ quia ab hæreticis edita est, multaque novat, et a Vulgata studio dissidet, ut eam tacite carpat et subrnat, hinc sæpe lima et censura indiget.

Denique exstat Torgum, id est, Chaldaica paraphrasis in Prophetas (æque ac in cæteros veteris Testamenti libros) cujus auctor est R. Jonathan filius Uzielis; si-

eut Targum Pentateuchi auctor fertur R. Aquila, qui chaldaice Onkelus dicitur; cæterorum vero R. Joseph cæcus. Verum hæc paraphrasis in cæteris libris præterquam in Pentateucho (ubi tamen aliquos quoque nævos habet, ut recte ostendit Bellarm. l. 2. de Verbo Dei cap 3.) corrupta est aliquibus in locis et fabulis merisque Thalmudistarum nugis de duobus Messiis, de tertio templo ædificando Judæis, de liberatione a captivitate Titi et Vespasiani, de lamentatione Dei, de ascensione Mosis in cœlum, de tabulis legis ex sapphiro throni divini excisis, etc. conspersa. Quocirca Franciscus Ximenius Cardinalis et Archiepisc. Toletanus, in editione Bibliorum Complut. profitetur in Prœmio se solum Targum edere in Pentateucho. Verum quia in cæteris libris nonnulla habet quæ valde favent Christianæ religioni, hinc illud ibidem quoque edidit Arias Montanus in editione Bibliorum Regiorum: ubi et Apologiam ejusdem scripsit Franciscus Lucas. Citabo illud frequenter ad versionis vel illustrationem, vel copiam, explosis fabulis Judaicis.

Quæritur tertio, de phrasi et objecto Prophetarum, nimirum quo stylo utantur, et quod objectum spectent, quidque ad litteram significent?

Dico primo: Omnes quidem Prophetas, sed præcipue hosce duodecim minores, abundare parabolis, symbolis, ænigmatibus; idque tum quia Prophetæ sunt, ideoque prophetica, id est obscure et ænigmatice, loquuntur; tum quia breves sunt et concisi: tum quia hoc poscit majestas Spiritus Sancti, ne hæc ejus oracula, quasi patula et omnibus perspicua, vilescant, sed velut arcana sapientiæ plena, cunctis sui venerationem, æque ac studium excitent: qua de causa Pythagoras, Heraclitus, Pherecydes, Plato et Ægyptii sua dogmata per symbola et ænigmata tradiderunt. Quocirca Origen. hom. 7. in Exodum, cœlestia eloquia comparat cum manna, quod cum esset minutum et rotundum, plenum tamen erat interna suavitate, et vigore admirabili. Et R. Moses apud Galatin. l. 5. c. 6. *Scito*, ait, *quod clavis intelligentiæ universorum, quæ Prophetæ dixerunt, est intelligere parabolicas et metaphoricas similitudines, ac ænigmata. Scis enim apud Oseam, c. 12. dictum esse: In manu prophetarum assimilabo. Et apud Ezech. c. 17. Fili hominis ænigmatiza ænigma, et paraboliza parabolam ad domum Israel. Scis rursus quod dicit Sapiens Prov. 25. Pomo aureo in cancellaturis argenteis, verbum dictum secundum ambas facies suas. Cancellaturæ argenteæ sunt retiacula argentea, in quibus oculi sunt minutissimi, penetrabiles tamen visu. Est ergo sensus, quod verbum dictum secundum ambas facies suas, id est, secundum interiorem et exteriorem (puto mysticum et litteralem sensum) est sicut pomum aureum in retiaculo argenteo: ac si dicat, necessarium esse, ut sit sensus exterior pretiosus et bonus velut argentum, interior vero multo melior sicut aurum, necesse quoque est, ut sit aliquid in exteriori sensu quod ducat considerationem ad interiorem; quemadmodum pomum aureum vestitum retiaculo argenteo, cum procul respicitur, vel absque multo intuitu, totum videtur argenteum; cum habens visum accesserit provocatus argenti decore, videbit profecto aureum pomum intus latere. Sic sunt verba Prophetarum.* Hucusque R. Moses. Exstat hic Romæ in picturis perelegantibus Bibliothecæ Vaticanæ hieroglyphicum prophetiæ. Pingitur enim ipsa quasi matrona velatis oculis; dextra tenet gladium evaginatum et tubam; sinistra catenam, quæ e sole supereminente descendit, capiti imminet columba. Velati oculi significant prophetiæ obscuritatem: tuba clangorem prædicationis; gladius minas necis; catena seriem providentiæ omnes res et eventus inter se apte connectentis, quæ a sole, id est a Deo, derivatur: columba index est Spiritus Sancti qui locutus est per Prophetas. Vere ergo dixit S. Chrys. hom. 23. in Acta: *Abyssus quæstionum S. Scriptura est*. Et S. Aug. serm. 44. de verb. Domin. sec. Matth. *Scriptura ubi aperta est, famem pascit, ubi obscura fastidium levat*. Rursum: *Scriptura ubi dilucescit, ibi dulcescit*. Vide Clementem Alex. l. 5. Strom. Ubi inter cætera docet, non tantum Græcos et Ægyptios, sed et barbaros hisce symbolis usos. *Aiunt*, inquit, *Idanthuram, Scytharum regem (ut refert Pherecides Syrus) Dario qui Istrum trajecerat, bellum minitantem symbolum misisse pro litteris, Murem, Ranam, Avem, Jaculum et Aratrum. Cum autem de iis exorta esset dubitatio, Orontopagas tribunus militum dicebat eos tradituros imperium, conjectans ex Mure quidem domos, ex Rana aquas, ex Ave aerem, ex Jaculo arma, ex Aratro regionem. Xiphodres autem contra est interpretatus. Dicebat enim: Nisi tamquam aves evolaverimus, aut tamquam mures terram, vel tamquam ranæ aquam subierimus, illorum tela non effugerimus: non enim sumus domini regionis.*

Hinc liquet, quam profundum, sententiosum ac elaboratum sit hoc exiguum Prophetarum opus, utpote in quo per symbola conscribendo et concinnando, duodecim Prophetæ tanto tempore desudarint: per omnem enim vitam non scripserunt aliud. Fertur Virgilius vix quindenos versus per dies singulos composuisse, ut eos toto die lamberet, relamberet, limaret et expoliret, ideoque quælibet ejus verba plena sunt elegantiæ et doctrinæ. Quocirca parvo hoc suo poemate inter Poetas primas tulit, jureque habetur Poetarum princeps. Verum est illud Apuleii in Floridis: *Nulla res potest esse eadem festinata, simul et examinata; nec esse quidquam omnium, quod habeat et laudem diligentiæ, simul et gratiam celeritatis*. Idem ego in hisce meis commentariis solitaque brevitate consector, ut pauca scribam: sed succulenta, ac diu sæpiusque per annos viginti quinque, quibus tertio hosce Prophetas in scholis pertractavi, librata, discussa et expensa.

Dico secundo: Prophetas aliquando ad litteram loqui de Cyro, Nehemia, Zorobabele, etc. qui Judæos e captivitate Babylonica reduxerunt in patriam: aut de Davide, Salomone, Ezechia, qui regnum Israelis evexerunt tam opibus et gloria, quam pietate et Dei cultu, allegorice vero de Christo: aliquando tamen ad litteram loqui de Christo, etsi cum allusione aliqua ad Ezechiam, Davidem, Zorobabelem, etc. Negabat id Theodorus Mopsuestenus judaizans et ebionizans (contendebat Christum non esse Deum, sed purum hominem) qui omnia auguste de Christo oracula, ad litteram referenda esse censebat ad Aaronem, Zorobabelem, Davidem et Judæos, ab Apostolis vero et Evangelistis ea accommodari Christo sensu tantum allego-

rico, vel accommodatitio Quod ejus dogma generatim recensetur et damnatur in Conc. OEcumen. V. quod fuit Constantinopoi. II. act. 5. ac particulatim in Concilio Romano sub Vigilio Papa, quod exstat in Bibliotheca Vaticana, indeque illud traoscripsit Antonius, et Augustinus, et noster Prado proœmio in Ezech. sect. 3. ac Turrianus, ut ipse refert commentans in lib. 2. Constit. Apostol. c. 5. Porro Concilium Romanum hæc affert exempla. Primum Joel. 2. 28. *Effundam de spiritu meo super omnem carnem;* Mopsuestenus hoc interpretabatur de favore quo prosecutus est Dominus exercitum Zorobabelis, pugnantem contra Scythas. Secundum, Michææ 5. 2. *Et tu Bethlehem Ephrata parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel.* Mopsuestenus per dominatorem hunc accipiebat Zorobabelem. Tertium, Malach. 3. 1. *Ecce ego mitto angelum meum; et statim veniet ad templum suum dominator.* Mopsuestenus per dominatorem accipiebat Esdram, vel quem similem, qui olim cultum Dei in templo Judaico restituit. Quartum, Amos 9. 11. *In die illa suscitabo tabernaculum David quod cecidit, et reædificabo aperturas murorum ejus,* etc. Mopsuestenus: *Hoc loco,* inquit, *Amos reditum e Babylone prædicit, quando Zorobabel ex stirpe David regem habuerunt; Jacobus vero Actor. 15. 16. hunc locum ad Christum traustulit, in quo res est ad exitum verum perducta.* Quintum, Zachar. 9. 9. *Ecce rex tuus veniet tibi;* Mopsuestenus hunc regem aiebat esse Zorobabel redeuntem eum suis o Babylone. Ita et alii nonnulli, quorum ratio erat: Quia, inquiebant, gloriosius est Christo et Ecclesiæ præsignari personis et rebus, quam verbis. Sextum. Ps. 15. 10. *Non derelinques animam meam in inferno.* Mopsuestenus id ad litteram non de Christo; sed de populo Israel erepto ex periculis prædictum esse censebat. Rursum illa Psal. 21. 18. *Foderunt manus meas et pedes meos. Dederunt in escam meam fel. Diviserunt sibi vestimenta mea.* Mopsuestenus aiebat hæc ad litteram non de Christo, sed de Davide esse prædicta propter tyrannidem Absalonis, qui regiam urbem substantiamque pervaserat, et in terra omnia patris sui dinumeraverat; sed Evangelistam hæc ex eventu ad Christi traxisse personam. Quibus omnibus recitatis Vigilius Papa subjungit: *Qui hæc ita sapit, docet, credit aut prædicat, anathema sit.* De fide ergo est hæc loca ad litteram non de Davide, aut Judæo aliquo, sed de Christo esse intelligenda. Similiter in Synodo V generali oct. 5. ubi damnatur Mopsuestenus, de eo ejusque erroribus ex Ecclesiastica historia Hesychii sic dicitur: *Prima elementa doctrinæ suæ ex Judaico vaniloquio incipiens, eodicem in propheticum Psalmorum conscripsit, omnes de Domino* (Christo) *prædictiones abnegantem.* Quocirca jure D. Thomas præfatione in Psalmos, ait damnatum in V. Synodo Theodorum Mopsuestenum, eo quod doceret in veteri Scriptura et Prophetis nihil expresse haberi de Christo, sed ex sola quadam accommodatione.

Porro cavendi isti moderni nonnulli, præsertim Concionatores, qui a Prophetis et Patribus degeneres, novum concionandi, novum Prophetas explicandi et pertractandi modum commenti sunt. Ut enim apud populum plausum inveniant, verbo S. Scripturæ ad miros suos conceptus, sibi, ut videtur, ingeniosos et elegantes, violenter inflectunt et trahunt. Quapropter nec sensum litteralem S. Scripturæ et Prophetarum, nec mysticum, qui litterali quasi basi et fundamento insistere, ipsique apposite ex æquo respondere debet, sed ingenii sui speculationes parergas pro verbo Dei populo proponunt, imo supponunt. Hi enim non Dei, sed sua sensa populo pro divinis venditant, ipsamque S. Scripturam in alienas, imo in ipsi contrarias subinde expositiones detorquent, ac proinde eam temerant, illique violentes manus inferunt, quæ sane audax et gravis in Deum, ejusque sacras Litteras est irreverentia et injuria, grave probrum, et pene sacrilegium: est enim ingens sacrarum Litterarum abusus et profanatio.

Vis exempla? accipe. Extat liber concionum, qui asserit Davidem uxoria difficultate, utpote re in hac vita molestissima, afflictum, quotidie pro ea, proque uxore orasse. Probat id ex verbis Psal. 37. 69. *Deus in adjutorium meum intende,* id est, inquit, Deus in uxorem meam intende, fac eam faciem et morigeram: uxor enim vocatur *adjutorium viri,* ut patet Genes. 2. 18. *Faciamus ei* (Adæ) *adjutorium* (puta Evam) *simile sibi.* Spectatum admissi risum teneatis amici? Alterum audivi qui docebat, S. Scripturam asserere Mosen mortuum esse in osculo Domini; quia nimirum Deuter. 34. 5. in Hebræo dicitur. *Moses mortuus super os Domini.* Ergo, inquit, in osculo Domini. At quis nescit os *Domini* in Scriptura significare dictum, jussum, præceptum Domini? Quocirca Noster, Chald. Septuag. et alii passim vertunt: *jubente Domino.* Tertius ex illo Thren. 1. 15. *Torcular calcavit Dominus virgini filiæ Juda: ideirco ego plorans,* probabat B. Virginem conceptam esse sine peccato originali. Hunc enim loci sensum dabat: Christus torcular passionis præcipue subiit pro B. Virgine, eique illius merita singulariter applicavit, eurando ut præservaretur a peccato originali: ideirco ego Jeremias ploro, quod conceptus sim in peccato originali, licet in utero ab eo fuerim expiatus: esto enim hac re sim superior cæteris hominibus qui in hoc peccato nascuntur, inferior tamen sum B. Virgine, quæ in eo nec nata, nec concepta est. Hæc erat ipsi demonstratio: quasi vero ille de B. Virgine agatur, et non potius de impia Jerusalem, quæ a peccatis non fuit expiata, sed ob ea oppressa et excisa. Torcular enim hoc fuit excidii Jerusalem, non passionis Christi. At, inquies, conceptus hi lepidi populo placent videnturque appositi et elegantes. Non audiat lepores hos Satyricus ne subsannans exclamet: O lepidum, sed leporinum caput, quod ut plebis rudis et indoctæ aures mulceat, et se, et S. Scripturam facit fabulam, quod:

Humano capiti cervicem jungit equinam.

Et alter:

Id sibi negotii credidit solum dari,
Populo ut placerent quas fecisset fabulas.

Lepores hi illepidi sunt, elegantiæ inelegantes, facetiæ infacetæ, sales insulsi, fabulæ ineffabiles, imo infandæ. Quis Philosophorum ferret, Aristotelem: quis Oratorum, Ciceronem; quis Theologorum, S. Thomam subtilibus explicationibus et commentis, in alios, et ab ejus mente alienos sensus torqueri? Qui hoc auderet, falsarius apud omnes audiret. Quis ergo ferat S. Scripturam, quæ ipsius Dei ad homines est epistola, uti ex S. Aug. ait S. Greg. l. 4. epist. 84. ad Theodorum,

in proprios conceptus, qui a mente Dei alieni sunt, rapi et distorqueri? Quis rex sustineret præconem suas litteras, sua edicta, aliena a sua mente explicatione interpretantem? sane in eum ut læsæ majestatis reum animadverteret. Et Deus sustinebit verbi sui præcones illud alienа, imo sibi adversa, interpretatione pervertere et adulterare?

Damnavit Ecclesia Origenem, quod sui cerebri commenta fecerit S. Litterarum sacramenta, dum Evæ ex Adami costa formationem spiritaliter, arbores paradisi angelicam fortitudinem, tunicas pelliceas humana corpora; et plura similia mystice interpretatus est, ac litteræ veritatem fugiens ad mysticos sensus confugit, symbolicus semper interpres, ait S. Hier. Atque hæc una lapsus ejus fuit occasio. Præclare Cassiodorus de Instit. divin lect. *Origenes*, ait, *ubi bene, nemo melius, ubi male, nemo pejus*. Quare sic legendus est, sicut Virgilius dum Ennium legeret, a quodam quid faceret interrogatus, respondit: *Aurum ex stercore quæro*.

Eadem damna Hæretici, qui S. Scripturæ cereum nasum assuunt, eamque in sua sensa volentem nolentem flectere et trahere conatur. Quis pariter non damne: Orthodoxos, qui eidem Scripturæ sensum attexunt quem ipsa non habet, imo non patitur? Hæresis est aliquid sacræ Scripturæ contrarium asserere: hæresis ergo est S. Scripturæ alienos ab ejus mente, et contrarios sensus affingere. Hoc enim est reipsa diserte contrarium dicere ejus, quod dicit et significare intendit sancta Scriptura. Non enim S. Scriptura in syllabis et verbis, sed in sensu et sententia consistit. Quod enim est gladius od vaginam, granum ad aristam, anima ad corpus, hoc est sensus genuinus ad ipsa verba S. Scripturæ. Si hunc sensum tollis, et alienum substituis, ipsam Scripturam exanimas, imo pro anima propria quam ei avellis, spuriam ipsi substituis. Hac de causa idipsum ne fieret, gravi sanctione vetuit S. Tridentina Synodus, cujus verba mox recitabo, omnesque Patres. Unus omnium instar sit S. Hieron. qui scribens in c. 13. Isaiæ, ubi ad litteram agitur de Babylonis excidio, taxat eos qui, posthabito litterali sensu, ad allegoricos et mysticos confugiunt, qui cum litterali non cohærent, nec ei superstruuntur. *Audivimus*, ait, *Medos, audivimus Babylonem et inclytam in superbia Chaldæorum. Volumus intelligere quod fuit, et quærimus audire quod non fuit. Et hoc dicimus, non quod tropologicam intelligentiam condemnemus sed quia spiritalis interpretatio sequi debeatur ordinem historiæ, quod plerique ignorantes lymphatico in Scriptura vagantur errore.* Audiant hoc conceptum aereorum architecti: sciant se nodum in scirpo quærere, se mente concipere quod non est in rerum natura, se fabricare chimæram: quærunt enim sensum in Scriptura quem ipsa non habet, ac proinde in ea lymphatico vagantur errore. Hic ergo eorum conceptus non est veritas, sed error fanaticorum, ideoque furor, si credimus S. Hieron. Monet S. Paulus Timotheum epist. 2. c. 4. *Predica verbum, argue, obsecra, increpa. Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros, prurientes auribus.* Pariter hi sanam doctrinam, puta sensum genuinum, non sustinent, sed eum quasi vulgarem fastidiunt, ac ut auditoribus, qui prurientes habent aures, se accommodent, pruriunt mente pariter et lingua. Pruritus hic arguit judicium minus saludum, mentem levem, puerilem et curiosam, quæ talibus commentis et figmentis pascitur; cum solidum in S. Scriptura germano sensu pabulum habeat, illudque nauseans rejiciat: perinde ut stomachi male sani, vento turgidi et cacochymici, solidum utilemque cibum fastidiunt, appetuntque cibos leves, fungosos, pravos et noxios. De Chrysippo argutiarum opifice vere dixit Cicero: *Chrysippi acumen in seipso frangitur et evanescit*. Ita acumina hæc aures plebis prurientes titillant, sed si discutiantur, minus vera, minus germana invenientur, et quasi fumi tenues vanescent in auras: Ubique enim verum est illud. Quæ nimis acuta et arguta, ea minus sunt solida, et non raro stolida. S. Scriptura pulcherrimas, æque ac acutissimas, difficillimas at obscurissimas habet sententias et sensus de qualibet virtute et vitio; adeoque sensus ejus sunt conceptus ipsius Spiritus S. ut quid ergo exiles homuncionum imaginationes, futiles sæpe et nugaces consectamur? Deus per Jeremiam c. 23 acriter increpat pseudoprophetas, qui suis somniis prætendebant visiones et verba Dei: *Audivi*, ait, *quæ dixerunt Prophetæ prophetantes in nomine meo mendacium, atque dicentes: Somniavi, somniavi. Usquequo istud est in corde Prophetarum vaticinantium mendacium, et prophetantium seductiones cordis sui? Propheta qui habet somnium, narret somnium, et qui habet sermonem meum, loquatur sermonem meum vere. Quid paleis ad triticum? dicit Dominus. Numquid non verba mea sunt quasi ignis, dicit Dominus, et quasi malleus conterens petras?* Arguit Deus Prophetas, qui eum sui cerebri commenta populo venditarent, dicebant: Hæc dicit Dominus: jubetque ut eo, utpote falso, omisso, dicant: Hæc ego commentus sum, hæc ego somniavi, hæ sunt paleæ meæ; Dei vero verbum est ignis, et malleus conterens petras. Itidem dicant et hi. Hic est conceptus meus, hoc commentum meum, non Dei, non Ss Litterarum. Apostolus jubet Timotheo pastori et prædicatori epist. 2. c. 2. *Sollicite*, inquit, *cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, recte tractantem verbum veritatis*: recte, inquit, non prave, non contorte, non ficte; nimirum ut primo sensum litteralem sanctæ Scripturæ genuinum tradas, deinde mysticum et moralem apposite illi inhærentem superstruas et quasi inædifices. Unusquisque, ait idem Paulus 1. Corinth. 3. videat quomodo superædificet; alii enim aurum, argentum, lapides pretiosos superædificant; alii lignum, fœnum, stipulam. Sed hæc ignis in die Domini comburet: ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem. Quocirca S. Hier. in c. 40. Ezech. *Eisdem*, ait, *lineis, et historia currit et tropologia; sed illa humilior est, ista sublimior*. Idem, vel quisquis est auctor, in c. 3. epist 2 ad Corinth. *Ille*, ait, *vere spiritualis intellectus est qui non verisimilibus coloribus pulchrum mendacium pingit, sed virtute rerum ipsam rem exprimit veritatis*. Et S. Gregor. hom. 4. in Evang. *Tunc allegoriæ fructus suaviter carpitur, cum prius post historiam in veritatis radice solidatur*. Denique exstat hac de re grave justumque decretum sacrosancti OEcumenici Concilii Tridentini sess 4 quod sic habet: *Præterea ad coercenda petulantia ingenia decernit, ut nemo sua prudentiæ innixus, in rebus fidei et*

morum ad ædificationem doctrinæ pertinentium, S. Scripturam ad suos sensus torquens, contra eum sensum quem tenuit et tenet sancta mater Ecclesia, cujus est judicare de vero sensu et interpretatione Scripturarum sanctarum, aut etiam contra unanimem consensum Patrum, ipsam Scripturam sacram interpretari audeat, etiamsi hujusmodi interpretationes nullo umquam tempore in lucem edendæ sint. Qui contravenerint per Ordinarios declarentur, et pœnis a jure statutis puniantur. Et inferius, agens contra eos qui sententias S. Scripturæ ad fabulosa, vana, adulationes, etc. detorquent, jubet *ut omnes hujus generis homines, temeratores, et violatores verbi Dei, juris et arbitrii pœnis per Episcopos coerceantur.* Advigilent ergo Episcopi, eorumque vicarii, et idipsum strenue exsequantur, atque effrænem hanc novos S. Scripturæ sensus effingendi, imo in ecclesiis deprædicandi licentiam, coerceant, ideoque theatrales bosca mimos, comœdos, fabulones e sacris pulpitis deturbent, vel emendent, ut auctoritatis S. Scripturæ, quæ liber est ipsiusmet Dei, sint tutores et vindices, utque ab Ecclesia scandalum hoc et monstrum adeo fœdum et infame exterminent; meminerint hujusce rei se Deo reddituros rationem, quam exactam ab eis in hora mortis ipsa judex, utpote S. Scripturæ auctor et dictator, exposcet.

QUÆRITUR QUARTO:] Quis fuit habitus, quæ dispositio interna Prophetarum? Respond. Prima dispositio animæ fuit quies, tranquillitas et serenitas; per hanc enim anima liberatur ab omni turbatione et tumultu passionum et cogitationum distrahentium in diversa, ac colligitur in seipsam, ut plane plenęque possit intendere revelationi divinæ, quæ est causa prophetiæ. Ita S. Basil. Proœmio in Isaiam: *Prophetarunt*, inquit, *puræ ac pellucidæ animæ, veluti specula facta divinæ operationis, quæ imaginem integram et inconfusam, nullaque ex parte turbatam carnis affectibus, repræsentabant. Nam omnibus quidem adest Spiritus Sanctus, verum in his qui puri sunt affectibus, peculiarem vim ostendit.* Quocirca S. Hier. in c. 28. Matthæi: *In veteri*, ait, *et novo Testamento hoc semper observandum est, quod, quando augustior aliqua apparuit visio, primum timor pellitur, ut sic mente pacata possint quæ dicuntur audiri.* Ita Christus, se post resurrectionem revelans mulieribus, viam præmunit dicens: *Nolite timere*, Matth. 28. Et Gabriel oraculum de Joanne Baptista nascituro daturus Zachariæ, Luc. 1. 13. animum ejus præparat abstergendo timorem, dicens: *Ne timeas Zacharia.* Ubi Theophyl auream dat regulam, et quasi indicem boni malive spiritus: *Si mens*, inquit, *primum turbatur, et statim timor solvitur et iterum quiescit, revero divina visio est; si autem timor ac turbatio magis ac magis crescat, dæmoniaca visio est.* Hinc Cassianus et alii rerum spiritualium magistri docent hoc indiciu consolationem Angelicam ab illusione diabolica secerni et dignosci, quod Angeli primo aspectu terreant, max terrore absterso animam sedent et consolentur; ex adverso diabolus primo animam falsa consolatione mulceat, max eamdem multis pavoribus et angoribus implicet.

Secunda dispositio fuit animæ a sensibus et sensibilibus abstractio, per crebram et assiduam orationem et meditationem. Hæc enim animam a rebus terrenis avellunt, et in Deum elevant, ut ejus inspirationi excipiendæ tota vacet et attendat. Rationem dat S. August. lib. 10. de Trinit. cap. 4. nimirum, quod anima, cum sit limitatæ virtutis, non possit simul attendere rebus sensibilibus et divinis, præsertim cum hæ ab illis multum diversæ, et quasi contrariæ sint; quocirca cum attendit sensibilibus, parum ei restat virium, parumque attentionis quod impendat divinis; qua ergo minus attendit terrenis et corporalibus, eo magis potest attendere spiritualibus et cœlestibus. Quocirca Patriarchæ maxime prophetarunt, cum morti essent vicini, utpote quasi jam separati a curis, cogitationibus et affectibus hujus vitæ; uti prophetavit moriturus Jacob Genes. 49. et Moses Deuter. 33. Vide de hac re S Gregor. 4. Dial. 26. Ad hoc quoque juvat psalmodia; hæc enim mentem excitat, elevatque ad sublimia. Unde Elisæus 4 Reg. 3. 15. postulaturus Dei oraculum, vocavit psaltem: *Cumque caneret psaltes, facta est super eum manus Domini, et ait: Hæc dicit Dominus etc.* Huc quoque facit fuga voluptatum carnis et sensuum; hæc enim mentem valde deprimit, incrassat et inquinat, ut cœlestes illuminationes et influxus cernere, excipere, haurire et gustare nequeat. Quocirca Moses jejunio 40. dierum purgavit corpus et mentem, ad excipienda Dei oracula et præcepta in Sina, Exodi 34. 28 Huc quoque confert solitudo. Quocirca Orpheus et Zoroastres multis annis vixerunt in solitudine, ut supernis intenderent. Talibus competit illud quod de Tiresia canit Homerus, et ex eo Plato in Menone:

Hic solus sapit, ast illi volitant velut umbræ.

Tertia et sanctitas vitæ: licet enim Deus subinde impiis det donum prophetiæ quasi obiter et per transennam; nam in die judicii, uti docet Christus Matth 7 22. improbi nonnulli dicent: *Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus?* atque talis fuit Caiphas Joan. 11. 51 et Balaam Num. 22. 32. et Saul 1. Reg. 19. 24. qui, cum essent impii, prophetarunt; tamen donum prophetiæ continuum, et quasi habituale non solet dare nisi Sanctis, uti videre est in hisce duodecim, qui omnes catalogo Sanctorum in Martyrologio adscripti sunt. Ratio est: prima, quod deceat tantum donum (Prophetæ enim sunt quasi os Dei) non dari nisi sanctis: impii enim eo non tantum indigni, sed et ad id inepti sunt; secunda, quod sanctitas mentem elevet, disponatque ad Dei illustrationes hauriendas; tertia, quod Prophetæ mittantur a Deo ut sint concionatores, qui quasi mallei contundunt saxea hominum corda Ad hoc autem sanctitas non vulgaris, sed eximia requiritur, puta ingens zelus, tum gloriæ divinæ, tum salutis animarum promovendæ. Nam qua ratione peccator convertat peccatorem ad vitam puram et sanctam? quomodo frigidus accendat frigidum? Calore et amore opus est, eoque ingenti, ut quis alium Dei amore inflammet; non aqua, sed ignis major minorem accendit. Præclare sanctus Chrysost. hom. in titulum Psalm. 50. *Prophetæ*, inquit, *velut quidam pictores sunt virtutis;* virtus autem melius pingitur vita quam voce. Vivacior enim est imago morum, quam verborum. Quocirca Philo lib. *Quis rerum divinarum hæres: Malum, ait, virum non est fas interpretem esse numinis, sed in solum sapientem hoc competit; quia*

is solus est instrumentum Dei, resonans ab eo contactum et pulsatum invisibiliter. Et Origen. lib. 3. Periarch. cap. 3. *Sanæ*, inquit, *et immaculatæ animæ, si cum omni affectu omnique puritate se voverint Deo, et alienas se ab omni dæmonum contagione servaverint et per multam abstinentiam purificaverint, et piis sacræ religionis imbutæ fuerint disciplinis; participium per hoc divinitatis assumunt, et prophetiæ, ac cæterorum divinorum donorum gratiam merentur.* Præclarius S Basil. prooemio in Isaiam: *Cum anima*, inquit, *omni virtutis studio dedita, vehementi in Deum amore perpetuam Dei memoriam sibi impressam servat, atque hac re primum apparat sese, ut Deum habeat velut inhabitantem, ex vehementissima in Deum intentione, et arcano amore numine afflata, digna prophetiæ dono redditur, Deo divinam virtutem impertiente, animique oculos aperiente ad intelligendas quas velit speculationes.* S Maximus centuria I de Charitate, c. 95. *Quemadmodum*, ait, *sol exoriens et mundum illuminans, cum seipsum, tum res a se illuminatas demonstrat; ita quoque sol justitiæ purgato animo exoriens, et seipsum videndum exhibet, et rerum quæ a se factæ sunt, et deinceps fient, rationes demonstrat.*

Quocirca S. Bernard. lib. de Interiori domo c. 69, in fine: *Certum*, ait, *signum tibi sit, quæcumque es anima, quod dilectum tuum minus diligis, vel ab illo minus diligeris, si ad theoricas illas excessus nondum vocaris, vel vocantem sequi nondum merueris. Vis nosse quia sublimitas divinarum revelationum sit manifestum divinæ dilectionis indicium? jam non dicam, inquit, vos servos, sed amicos; quia omnia quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis. Sat age ergo Deum tuum intime et summe diligere, et omni hora in divinæ contemplationis gaudium summo cum desiderio anhelare. Collige teipsam ad temetipsam, et in solo divinitatis desiderio requiesce.* Prophetæ ergo Deo fuerunt familiarissimi, ejusque quasi secretarii, interpretes et præcones.

Porro inter cæteras virtutes animam disponentes ad illustrationem et revelationem Dei, prima et maxime necessaria est humilitas. Nam, ut ait S Laurent. Justinian. lib. de Connubio Verbi, sub finem: *Cum humilitatis virtus animam compleverit, dejecerit, liquefecerit, tunc incipiet dilatari dilectione, irradiari veritate, repleri lumine, elevari spiritu. Hinc secretorum oritur revelatio, Scripturarum declaratio, futurorum cognitio, sensuum corporalium alienatio.* Humilitas enim subjicit et substernit mentem Deo, ut in eam illustrationes suas immittat. Unde S. Gregorius, l. 1. Dialog. c. 1. *Mens*, ait, *quæ divino spiritu impletur, habet evidentissima signa sua, virtutes scilicet, et humilitatem, quæ si utraque perfecte in una mente conveniunt, liquet quod de præsentia Sancti Spiritus testimonium ferant.* Hoc est quod ait Sapiens c. 7. 27. *Sapientia Dei per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei et Prophetas constituit.* Quinimo id per umbram vidit, Gentilis licet, Aristoteles lib. de Divinat. per somnium, cap. 1. dicens: *Si divinatio somniorum a Deo est, inconveniens est eam immittere quibuslibet, et non optimis viris.* Hac ratione posterioribus sæculis multi Anachoretæ et Sancti spiritum propheticum adepti sunt. Audi Ruffinum oculatum testem, præfatione in Vitas Patrum lib. 2. *Vidimus*, ait, *apud eos multos Patres, cælestem vitam in terra agentes, et novos quosdam Prophetas, tam virtutibus animi, quam vaticinandi officio suscitatos, quibus ad testimonium meritorum, nec signorum quidem ac prodigiorum deerat efficacia. Cur enim hi qui nihil terrenum, nihil carnale cupiunt, non accipiant cælestium potestatem? Nonnullos namque eorum ita ab omni malitiæ cogitatione ac suspicione vidimus defæcatos, ut nec si aliquid mali adhuc gereretur in sæcula, meminissent. Tanta in eis inerat tranquillitas animi, tantusque inoleverat eis bonitatis affectus, ut merito de eis dictum sit: Pax multa diligentibus nomen tuum, Domine*: et mox: *Tanta namque in eis fides est, quod etiam montibus ut transferantur valeat imperare, etc. Sunt ergo ornati moribus, quieti, lenes, tranquilli, et charitatis vinculo velut quadam germanitate constricti. Ad æmulationem vero virtutum certamen ingens exercent et agones; studet enim unusquisque clementior altero, benignior, humilior ac patientior inveniri; si quis autem sapientior cæteris fuerit, hic ita communis erga omnes et mediocris existit, ut secundum mandatum Domini, omnium minimus et omnium servus esse videatur.* Ecce qua ratione, quibus virtutibus Sancti illi donum prophetiæ et miraculorum meruerunt et obtinuerunt; quin et hodie merentur et obtinent.

Denique quatuor sunt indicia, quibus verus Propheta et prophetia a pseudopropheta falsisque oraculis secernitur et dignoscitur: primum est sanctitas; Prophetæ enim erant viri sancti: pseudoprophetæ vero erant idololatræ, hæretici, impii, superbi, vani, luxuriosi, etc. uti etiamnum sunt; secundum est, quod vera prophetia conformis sit verbo Dei, fidei et doctrinæ Ecclesiæ, eique quasi judici se submittat; pseudoprophetia vero utrique difformis est, quocirca nullius judicium aut censuram admittit; tertium est rei eventus; nam veræ prophetiæ reipsa eveniunt, falsæ neutiquam. Hoc signum dat Deus Deuter. 18. v. 22. Quartum, vera prophetia utilis est ad ædificationem Ecclesiæ, prodestque pietati et moribus; pseudoprophetia inutilis est, vana, curiosa, futilis, imo noxia et pestilens. Ita S. Chrysost. hom. 19. in Matth. et S. Petrus apud S. Clementem, lib. 3. Recognit. Accedunt non raro miracula, quæ vera et solida patrant Prophetæ, ficta vero et simulata pseudoprophetæ

Quæritur quinto: Quisnam fuit habitus exterior Prophetarum? Respond. *primo:* Nonnulli censent eodem sacro unctionis oleo ex eodem cornu, quo ex præscripto legis inungebantur sacerdotes et reges, inunctos quoque fuisse Prophetas. Verum hoc de unico dumtaxat Eliseo legimus, scilicet eum jussu Dei unctum ab Elia, itaque auctoratum et quasi consecratum Prophetam. Ita enim Eliæ jussit Deus 3. Reg. 19. 16. de cæteris id non legimus; imo Isaias cap. 6. 7. ait se constitutum Prophetam tactu Seraphini carbone ignito labia sua tangentis et purgantis; Jeremias vero voce divina cap 1. 4. Eadem cæteri constituti et auctorati sunt Prophetæ. Accedit quod aliqui remote a Jerusalem et templo, imo in Samaria et Bethel apud idololatras prophetarint, ubi non erat oleum sacrum, quo ungi possent, nec idololatræ unctionem hanc permisis-

scut. Quare non est verisimile omnes Prophetas oleo sacro unctos et consecratos fuisse. Ita a Castro lib. 4. Proleg. cap 5 quin et S. Chrysost hom. 1, in epistol. ad Rom. initio ad illa verba: *Servus Jesu Christi*, et S August. lib. 1. Retract. cap. 26.

Secundo, vestis Prophetarum erat saccus, sive cilicium ex pilis hircorum, vel camelorum, vel equorum etc. contextum. Patet id Isaiæ 20. 2. *Solve*, inquit, *saccum de lumbis tuis, et calceamenta tua tolle de pedibus tuis*. Et Elias erat *vir pilosus, et zona pellicea accinctus*, 4. Reg. 18 Et Zacharias cap. 13. 4. loquens de falsis Prophetis habitum veterum assumentibus: *Nec operientur*, inquit, *pallio saccino*; Septuag. *Veste cilicina*. Ubi S Hier. asserit Prophetas, cum prophetarent, induisse cilicium, ut populum incitarent ad pœnitentiam. Idem docet Clemens Alexandr. lib. 3. Strom. Ita S. Joannes Baptista, pœnitentiæ præco, vestitus erat cilicio a pilis camelorum, et zona pellicea, Matth. 3. 4. Porro sacco huic, sive tunicæ saccinæ vel cilicinæ injiciebant pallium, uti patet de Elia, qui pallium suum injiciens Elisæo, eum ad se sequendum et prophetandum vocavit, imo vi divina compulit, 3. Reg. 19. 17. Id ipsum tradit Orig. hom 13. in Numer. Incedebant ergo Prophetæ tali, vel simili habitu, quali jam Patres Capucini, quasi contemptores mundi, et prædicatores regni vitæque cœlestis. Sic qui olim a gentilismo ad Christianismum convertebantur, rejecta toga, pallium induebant, quasi modestiæ professores, et mundi contemptores, uti Tertull. se fecis se narrat et gloriatur lib. de Pallio. Subinde jussu Dei alia quoque oraculis suis conformia assumebant et induebant, uti Jeremias cap. 27. 2 jussu Dei induit catenas et vincula. ut repræsentaret instantem captivitatem, in qua vinciendi erant Judæi aliæque gentes a Chaldæis. Eadem de causa jussus est Ezechiel e 12 3. assumere habitum transmigrantis, et incedere raso capite, cap. 5. 1.

Tertio victus Prophetarum fuit sobrius, adeoque vilis et asper; vox gravis, oculi in cœlum suspicientes, imo suspensi, vita austera et insolita, incessus motusque omnis ad modestiam et pietatem compositus, factusque ad commovendos et compungendos duros Judæorum animos; ita ut viderentur esse homines novi et alterius sæculi, ac quasi Angeli e cœlo venientes, et legati a Deo missi ad homines convertendos. Hoc est quod ait Isaias, c 8. 18. *Ecce ego et pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum, et in portentum Israel*. Ita Amos cibus erant sycomori, id est ficus fatuæ et insipidæ, ut patet cap. 7. 14. Ezechielis cap. 4. 12. panis hordeaceus subcinericius et aqua; Danielis, legumina: ea enim ipse refutatis cibis regiis poposcit, ideoque meruit donum prophetiæ, ut patet Daniel 1. 17 Joannis Baptistæ locustæ et mel silvestre, Matth 3. 4. sic et filii Prophetarum vietitabant oleribus, ut patet 4. Reg. 4. v. 39. Similis fuit victus et vita Christi et Apostolorum, juxta illud Apostoli: *Castigo corpus meum et in servitutem redigo, ne forte, cum aliis prædicavero, ipse reprobus efficiar*, 1. Corinth. 9 27. Et *Bonum est non manducare carnem et non bibere vinum*, Rom. 14. 21. Apostolus enim fuit perfectionis magister, et magis opere quam ore docuit, non solum præcepta, sed et consilia Evangelica, quale est non bibere vinum, nec edere carnem. Hinc rursum ait: *Usque in hanc horam et esurimus et sitimus*, 1 Corinth. 4. 11. Quocirca abstemium fuisse Paulum, et numquam bibisse vinum censet Baron. anno Christi 56 Porro S Hieron contra Jovin. c. 10 cum dixisset homines initio mundi, toto tempore quod diluvium præcessit, abstinuisse carnibus, æque ac vino (eas enim post diluvium primum concessas Noe Genes. 9 v. 3. qui et primus vitem plantavit, vinumque ex ea elicuit) subdit: *Postquam Christus venit in fine temporum, et extremitatem traxit ad principium, nec repudium nobis dare permittitur, nec circumcidimur, nec comedimus carnes, dicente Apostolo: Bonum est vinum non bibere, et carnem non manducare Vinum enim cum carnibus post diluvium dedicatum est*. Sic Hegesippus, et ex eo S. Hieron. lib. de Viris illustr. scribit de Jacobo fratre Domini: *Hic ex utero matris suæ sanctus fuit, vinum et siceram non bibit, carnes numquam manducavit*. S. Petrum lupinis, herbis et leguminibus victitasse tradit S. Greg. Nazianz. orat. de amore pauper. Sic et S. Marcum Alexandriæ cum suis Essæis quotidie jejunasse, ita ut vespere dumtaxat pane et sale, aut herbis vescerentur ac aquam biberent, tradunt Euseb. Joseph. et Philo lib. de Essæis. Rursum S. Hieron. Epist. ad Lucinum Bæticum: *Utinam, ait, omni tempore jejunare possemus, quod in Actibus Apostolorum, diebus Pentecostes, et die Dominico Apostolum Paulum, et cum eo credentes, fecisse legimus!*

Ex quibus locis Vincentius Consentinus, Doctor et Provincialis Ordinis Minimorum, libello hac de re edito probare contendit Christum et Apostolos numquam carnes comedisse; et ad illud quod objici posset ex Lucæ 10 8. *Manducate quæ apponuntur vobis*, respondet limitando, *quæ apponuntur*, scilicet vilia et modica, inter quæ carnes numerari nequeunt. Hoc cum grano salis accipiendum, nimirum hoc sensu, quod Apostoli abstinentiæ et ædificationis studiosi, utpote perfectionis magistri, vitarint, quantum honeste poterant, delicias, carnes et vina; non tamen ea religione et voto, quo faciunt Minimi Nam si necessitas cogeret, aut si pietas et utilitas aliud suaderet, v. g. si invitati commode alium cibum habere non poterant, libere carnibus vescebantur. Hoc enim poscebat vita illorum Apostolica, ut per totum orbem discurrere, et cum omnibus agere vivereque possent ut omnibus omnia fierent. Unde hoc eis permissum, imo præceptum est verbis jam citatis Lucæ 10.

Denique mores, gestus et actiones omnes Prophetarum tales erant, ut viderentur esse homines cœlestes et Angeli terrestres. Ad hoc enim eos Deus mittebat in mundum, ut homines a terrenis cupiditatibus avocarent, et cœlestium desiderium eis imprimerent. Eadem de causa in mundum missus fuit S. Dominicus, qui quasi sui ævi Paulus e cœlo lapsus, et verbo et vita omnes, etiam Prælatos et Cardinales, ad mundi contemptum, ac Dei amorem incitabat. Quocirca præter alia, ter singulis noctibus acriter ad sanguinem sese diverberabat, ut peccata aliorum in suo corpore lueret; multas Albigensium persecutiones sustinuit, suaque patientia eos ab hæresi ad fidem convertit; zelo martyrii, salutis animarum, et gloriæ Dei flagrabat. Orabat adeo ardenter, ut spiritu in Deum elevatus elevaret et corpus in aere pendulum. Hinc proceres et plebeii cum

ut virum divinum audiebant, et ut Angelum Dei sequebantur, beatosque se existimabant, si vel eum contingere possent; plurimi in ejus disciplinam se dantes, eumque moribus exprimentes, orbi admirationi et saluti fuere. Circinatus enim ad illius normam Religiosus quod de Philosopho dixit Tertull. lib de Pallio) dum videtur, auditur; magis enim exemplo quam verbo loquitur et concionatur. Socius ei a Deo datus est S. Franciscus, qui proinde animo oculisque in cœlum intentus, non aliud vita et voce, habitu et vultu concionabatur, quam: *Ad cœlum, ad cœlum.* Audi S. Bonavent. in Vita ejus, c. 4 *Evangelicus præco,* inquit, *civitates circuibat et castra, non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in virtute spiritus annuntians regnum Dei Videbatur intuentibus homo alterius sæculi; quippe qui mente ac facie in cœlum semper intentus, omnes sursum trahere conaretur.* Unde et fructum ingentem subdit: *Nam prædicationis ipsius fervore succensi quam plurimi, secundum formam a Dei viro acceptam, novis se pœnitentiæ legibus vinciebant, quorum idem Christi famulus Ordinem fratrum de pœnitentia nominare decrevit. Convertebantur etiam virgines ad perpetuum cœlibatum; inter quas virgo Deo charissima Clara, ipsarum plantula prima, tamquam flos vernans et candidus odorem dedit, et tamquam stella præfulgida radiavit. Multi etiam non solum devotione compuncti, sed et perfectionis Christi desiderio inflammati, omni mundanorum vanitate contempta, Francisci vestigia sequebantur: qui quotidianis succrescentes profectibus, usque ad fines orbis terræ celeriter pervenerunt;* et cap. 12. *Erat enim verbum ejus velut ignis ardens, penetrans intima cordis, omniumque mentes admiratione replebat; cum non humanæ inventionis ornatum prætenderet, sed divinæ revelationis afflatum redoleret;* et mox: *Tam efficacibus subito cœpit verbis affluere, tamque potenti virtute illorum mentes virorum sublimium* (Papæ scilicet et Cardinalium) *ad compunctionem inflectere, ut aperte claveret, quod non ipse, sed spiritus Domini loquebatur. Nesciebat aliquorum culpas palpare, sed pungere; nec vitam fovere peccantium, sed aspera increpatione ferire. Eadem mentis constantia magnis loquebatur et parvis, eademque spiritus jucunditate paucis loquebatur et multis; omnis ætas, omnisque sexus properabat virum novum mundo cœlitus datum et cernere et audire.* Ejus assecla fuere S. Antonius de Padua, de quo Auctor vitæ ita scribit: *Videbatur quasi alter quidam prodiisse Elias, zelo Dei fervens, inflammatusque igne Spiritus Sancti ignitis sermonibus accendebat et urebat auditorum tepida, torpentia, frigida et obscura corda.* Item B. Petrus Martyr, cujus hoc continuum concionis erat themo, e nostro Jona petitum: *Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur.* Et S. Bonaventura, S Thomas, S. Bernardinus, S. Vincentius Farerius, aliique similes oratores cœlestes. Hosce sibi imitandos proponant nostri Prophetæ, Concionatores inquam et Doctores, qui Clerum et populum reformare, sanctificare, ad cœlum deducere contendant.

Homonymus et suppar S. Francisco Assisio fuit nostro sæculo noster S Franciscus Xaverius, hoc anno Domini 1622. inter cœlites relatus, qui mente oculisque in cœlum defixus, non nisi cœlum cogitabat, aspiciebat, prædicabat, ac quasi homo cœlo lapsus ad cœlum omnes traducere satagebat. Hujus enim unius rei causa a Deo in mundum missus videbatur. Cœlestia enim jugiter non tantum contemplabatur, sed et reipsa gustabat et sapiebat, ut ineffabiles illas cœlitum delicias præripere et prælibare videretur. Hinc illæ ejus voces: *Satis est, Domine, satis est, Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum* Hinc ardens ejus vultus instar Seraphini spirans amorem, imo ardorem divinum effulgurans. Hinc illo corporis ejus in oratione a terra elevatio, ut inter cœlum et terram suspensus, spiritu secum rapiente molem corporis, in alta conscenderet, ut videretur, quod ait S. Gregor. hom. 37. *Angelorum choris interesse, cum beatissimis spiritibus gloriæ conditoris assistere, præsentem Dei vultum cernere, incircumscriptum lumen videre, incorruptionis perpetuæ munere lætari.* Quopropter patria exsul parentibus amicisque orbus, quasi terræ hospes et civis cœli, inter exteros, extremosque Indos vivere et mori ambivit, sciens utique eo se Deo viciniorem, quo a notis et amicis esset remotior. Deo ergo nixus, ejus unius amore instar fulguris, imo instar Angeli, tanto terræ marisque spatia, totumque Orientem evangelizando, celerrime pervasit, Xaverius enim (quod de S Paulo Prophetarum et Apostolorum patriarcha ait Chrysostom. homil. 2. de ejus laudibus) *in terra gradiens sic se ugebat in cunctis, quasi Angelorum societate frueretur. Passibili enim colligatus corpori, illorum perfectione gaudebat, tantisque fragilitatibus subditus, in nullo inferior supernis virtutibus apparere certabat. Quippe ut pennatus totum docendo pervolavit orbem, et velut incorporeus labores omnes periculaque contempsit, ac quasi jam cœlum possidens, tamquam cum ipsis jam incorporeis degeret, ita jugi mentis intentione vigilavit. Angelis quidem diversarum gentium cura commissa est, sed nullus eorum ita creditum sibi gubernavit populum, uti Paulus orbem,* et Franciscus *universum illuminavit* Orientem. *Quum hoc admirabile, cum ex terrena lingua sermo prosiliens, velut oraculum, mortem fugavit, peccata dissolvit, tenebras infidelitatis discussit, atque mutatione mirifica terram convertit in cœlum! Hac de causa ad confusionem et injurias, quas ob prædicandi studium sustinebat, magis quam ad bonorum oblectamenta properabat, mortem potius quam vitam appetens, paupertatem quam opulentiam, et multo magis laborem desiderans quam alii requiem post laborem; studiosius pro inimicis orans, quam alii adversus inimicos. Convertebat enim orbem terrarum, quem nos pervertimus Hujus rei studio non tantum urbes, gentes, exercitus, provincias, pecunias, potestates velut arenam vilia reputavit; sed et præ Christi dulcedine non Angelorum, non Archangelorum admiratus est dignitatem, nec quidquam simile concupivit Perfrui enim Christo, hoc illi vita erat, hoc mundus, hoc Angeli, hoc præsentia, hoc futura, hoc regnum, hoc promissio, hoc bona videbantur innumera. Præter hæc vero nihil in tristium parte ponebat. Horum enim quæ hic habentur nihil asperum, nihil etiam suave reputabat. Sic despiciebat universa quæ cernimus, ut solet herba jam putrefacta contemni. Ty-*

rannes vero ipsos ac populos spirantes furorem, velut quasdam culices æstimabat. Mortem vero et cruciatus, et mille supplicia, quasi ludum putabat esse puerorum, dummodo propter Christum aliquid sustineret. Hunc enim amplectebatur libenter, et decorabatur vinctus catena magis, quam diademate coronatus. Etenim coarctatus carcere habitabat cœlum, ac libentius verbera excipiebat et vulnera, quam alii bravia diripiunt; dolores non minus quam præmia diligebat, cum ipsos utique dolores loco duceret præmiorum; propterea enim illos et gratiam nominabat. Denique illi vivere Christus erat et mori lucrum. Hucusque Chrys. de Paulo, nos de Xaverio. Hæc apostolatus Pauli et Xaverii insignia, hæc prophetiæ decora, hæc heroica virtutum facinora, quibus in fidelitatis monstra, et vitiorum portenta ubique debellavit, imo in Evangelicæ veritatis et virtutum splendorem transmutavit, ac paucorum annorum spatio seipsum meritis, Europam et Indiam beneficiis, Societatem Jesu exemplis, orbem fama, Ecclesiam gloria, cœlum civibus sanctisque quos eo transmisit, implevit et decoravit. En tibi ideam veri Prophetæ, veri Apostoli.

Quarto, de cœtu Prophetarum legimus 1. Reg 10. 5. dictum Samuelis ad Saulem: *Cum ingressus*, ait, *fueris ibi urbem, obvium habebis gregem Prophetarum descendentium de excelso, et ante eos psalterium, et tympanum, et tibiam, et citharam, ipsosque prophetantes. Et insiliet in te spiritus Domini, et prophetabis cum eis, et mutaberis in alium virum.* Hi Prophetæ erant viri religiosi, semoti a sæculo, vacantes Dei laudibus et psalmodiæ, ideoque psalterio, tympano, tibia et cithara, tum Deum laudabant, tum se invicem ad laudes Dei concinendas provocabant. Inter eos tamen erant aliqui Prophetæ proprie dicti, ut Elias, Elisæus, etc. 4 Reg. 6. 1. Unde S. Hier. ep. 4. ad Rusticum, Religiosos et Monachos vocat filios Prophetarum. Horum enim in vita et moribus piis sunt imitatores et asseclæ, æque ac Essenorum et Therapeutarum, tum eorum qui apud Judæos ante Christum, tum eorum qui Christiani exstiterunt, quorum parens et dux fuit S. Marcus, de quibus Eusebius, Joseph, et Philo lib. de Essæis.

Porro secedebant a populo Prophetæ, tum orationis et sanctitatis, tum auctoritatis causa. Nam, ut ait Tacitus: *Major est rebus ex longinquo honor;* et ut B. Petrus Damiani in epistolis, sicut pictura si procul absistat, inhianter et cum cupiditate perspicitur; si juxta sit, contemptibilis indicatur: ita ex secessu doctis et sanctis oritur apud omnes reverentia; ex adverso *minuit præsentia famam.*

Porro, an aliqui e duodecim hisce Prophetis fuerint ex hoc cœtu Prophetarum incertum est: certum est non omnes fuisse. Nam Amos, c. 1. 1 ab armentis raptus est ad prophetandum. Rursum eos certas non habuisse sedes et domos liquet, ex eo quod diversis in locis, urbibus et provinciis prophetarunt. Alii enim in Judæa, alii in Samaria, alii in Bethel, etc. prophetarunt. De Holda prophetissa legimus 4. Reg. 22. 14. eam Hierosolymis habitasse *in secunda*, scilicet in media urbis parte; Jerusalem enim in tres partes, quasi vicos et regiones, erat distributa: scilicet in primam, secundam sive mediam, et tertiam, uti patet ex ejus chorographia. Tradunt Hebræi in secunda, utpote quietiori et securiori urbis parte, fuisse gymnasia, ibique habitasse viros litteratos et studiosos. Quocirca verisimile est ibi pariter nonnullos habitasse Prophetas.

Denique nominum Prophetarum etymologias et significata ita paucis perstringit S. Hier. præf. in Joelem: *Osee*, ait, *interpretatur* σωζων, *quem nos Salvatorem possumus dicere. Joel* αρχομενος, *id est, incipiens. Amos* βασταζων, *qui apud Latinos portans dicitur. Abdias* δουλος κυριου, *id est, servus Domini. Jonas* περιστερα, *id est, columba. Michæas* τις ουν, *quod apud nos sonat, quis quasi, aut quis velut? Nahum* παρακλησις, *id est, consolatio. Habacuc* περιλαμβανων, *id est, amplexans, sive luctans. Sophonias* κεκρυμμενος κυριου, *hoc est, arcanus Domini. Aggæus* εορταζων, *quem nos festivum, sive solemnem possumus dicere. Zacharias* μνημη κυριου, *id est, memoria Domini. Malachias* αγγελος μου, *id est, nuntius meus. Quæ omnia quo sensu accipienda sint, in suis voluminibus disseretur.* Attexit deinde etyma quatuor majorum Prophetarum: *Isaias*, ait, σωτηρια κυριου *dicitur, id est, salus Domini. Ezechiel* κρατος κυριου, *id est, robur Domini. Jeremias* υψηλος κυριου, *id est, excelsus Domini. Daniel* εκρινε με κυριος, *id est, judicavit me Dominus.*

Denique mores, vitam et mortem singulorum Prophetarum scripserunt S. Epiph. Isidorus, et Dorotheus quem multi censent fuisse Episcopum Tyri, et Martyrem sub Juliano Apostata. Verum Baronius utrumque negat, recteque ostendit Dorotheum hunc alium esse a Dorotheo, qui fuit presbyter (non Episcopus) Tyri, Martyrque a Juliano effectus est annum agens ætatis 107. de quo in Martyrolog. die 5. Junii. Consentit Bellarmin. de Script. Eccles. asseritque Synopsin hanc Dorothæi de vita Prophetarum plenam esse fabulis. Nam Priscam uxorem Aquilæ ponit inter 72. Christi discipulos, facitque Episcopum Colophonæ. Imo omnes quos S. Paulus in Epistolis suis nominat aut salutat, facit discipulos Christi. Vide de Synopsi Epiphanii et Isidori Bellarmin. l. cit. Baronium et Possevinum, in Bibliot.

Quæritur sexto: Quis sit scopus, quis usus, quis fructus Prophetarum? Resp. Finis est enarrare nobis ipsa sensa et arcana mentis divinæ, fructus, docere nos sapientiam divinam, æque ac vitam cœlestem; docere nos sapere secundum Deum, sapere divina, vivere Deo, ex Deo, cum Deo. S. Carolus Borromæus, Italiæ et nostri ævi fulgor et fulgur, asserebat hanc esse basin vitæ sapientis et sanctæ, nimirum semper et ubique tendere ad Deum, ut omnes actiones et passiones nostræ incipiant, dirigantur et desinant in Deum. Si vis, inquit, proficere in vita Christiana, perfici in doctrina, virtute et spiritu Christi, hæc tria observa: Primum, quotidie incipere et inchoare te existima, ut scilicet eo fervore quotidie servias Deo, ac si eo die primum ei servire inciperes; secundum, in mente semper habeto Deum et jugiter cogita te in ejus præsentia versari: spectaculum enim facti sumus mundo et Angelis et hominibus; tertium, effice ut omnia tua opera tendant ad Deum. Ita habet Auctor Vitæ S. Borromæi l. 8. c. 18. *Indicabo tibi, o homo,* ait Michæas c. 6. 8. *quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te: utique diligere judicium, et facere misericordiam, et sollicitum ambulare cum Deo tuo,* ut quasi altior terra, major homine, cœli civis, par Angelis cum Deo ambu-

les, cum Deo jugiter verseris et agas, ex Deo omnes tuas cogitationes, sermones et actiones haurias, metiaris et dirigas. Sollicitudo hæc ambulandi cum Deo multa magnaque complectitur, magnorum et heroicorum operum est parens, uti in Michæam ostendam. Prophetæ ergo sunt *os et oraculum Dei*, per quos secreta sua, sensa et placita mundo Deus revelavit, præsertim quid credere, sperare, amare, agere debeamus, ut vitam beatam assequamur. *Multifariam*, ait Paulus Hab. 2. 1. *multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio.* Et Zacharias Luc. 1. 70. *Sicut locutus est per os sanctorum, qui a sæculo sunt, Prophetarum ejus.*

Prophetæ ergo non ex se, sed ex Deo locuti sunt, fueruntque os ejus et lingua. Quocirca docent ipsi nos sapientiam Dei, *scientiam sanctorum*, et prudentiam justorum, ut eamdem et alios doceamus, ac cum Joanne Baptista paremus Domino plebem perfectam D. Thom. 1. p. q. 1. art. 1. quærit an præter scientias naturales necessaria sit alia revelata et supernaturalis; ac respondet omnino eam necessariam esse, quam deinde ponit basim totius Scripturæ sacræ, et Theologiæ, totiusque doctrinæ et vitæ Christianæ. Causam a priori assignat, quod finis noster et beatitudo supernaturalis sit, quam lumen naturale, ratio et scientia naturalis non cognoscunt, non attingunt; ac proinde ad eam ejusque viam demonstrandam, necessarium est lumen revelatum et supernaturale: fini enim supernaturali media supernaturalia danda et coaptanda sunt. Multa subtiliter de natura, de elementis, de animalibus, de homine, de vita œconomica et politica disseruerunt Gentilium Philosophi, sed hæc omnia intra naturæ fines consistunt, terræ limites non excedunt: aliis ergo doctoribus opus, qui viam in cœlum, iter ad Deum nobis commonstrent. *Narraverunt*, inquit Psaltes Ps. 118 *mihi iniqui fabulationes: sed non ut lex tua.* Quæ Plato, quæ Pythagoras, quæ Socrates, quæ philosophi omnes de mundo, de moribus, de beatitudine scripserunt, fabulæ sunt, si cum lege tua, o Domine, si cum oraculis, cum Prophetis tuis comparentur. *Vani*, ait Sapiens c. 13. 1. *sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei*: hanc autem Dei scientiam enuntiant Prophetæ Ipse enim Deus per Osee, c. 12. 10. proclamat: *In manu* (in oraculo) *Prophetarum assimilatus sum.* Diserte vero Baruch veram sapientiam investigans, c. 3. 14. *Audi*, ait, *Israel, disce ubi sit prudentia, ubi sit virtus, ubi sit intellectus, ut scias simul ubi sit longiturnitas vitæ et victus, ubi sit lumen oculorum et pax. Ubi sunt principes gentium*, etc. *qui in avibus cœli ludunt, qui argentum thesaurizant et aurum: exterminati sunt, et ad inferos descenderunt; viam autem disciplinæ ignoraverunt. Non est audita in terra Chanaan, neque visa est in Theman. Filii quoque Agar, qui exquirunt prudentiam quæ de terra est, negotiatores Merrhæ et Theman, et fabulatores, et exquisitores prudentiæ et intelligentiæ: viam autem sapientiæ nescierunt. Non est qui possit scire vias ejus, sed qui scit universa novit eam, et adinvenit eam prudentia sua. Hic est Deus noster: hic adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam* (per Prophetas) *Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc*, ut ore tenus hanc sapientiam doceret homines, *in terris visus est, et cum hominibus conversatus est*, cum scilicet *Verbum caro factum est.*

Hic ergo fuit error, hæc caligo vitæ humanæ, quod mortales quasi talpæ, terram et terrena tantum saperent, divina vero, iterque ad divinam beatitudinem ignorarent Quinimo hic error etiamnum multos tenet Christianos, qui vitam suam instituunt secundum prudentiam politicam et humanam, secundum rationes naturales et temporaneas, ut honeste, decore, honorate, sapienter inter homines vivant, ut suam ætatem commode transigant, eaque transacta cum Augusto Cæsare morituro dicant: Sat commode, sat decore personam nostram egimus: valete et plaudite Interim non considerant, non provident, non consulunt animæ suæ, saluti suæ, æternitati suæ. Ad hunc scopulum allidit, dissilit, et perit major hominum pars. Deus ergo huic malo mederi, huncque errorem dispellere volens, misit Prophetas, qui quasi videntes ea quæ remota, cœlestia, futura et æterna sunt, ex alta prophetiæ specula, quasi e cœlo, speculantes ostendant nobis viam ad salutem, erudiant nos sapere et vivere secundum rationes, non naturales, terrenas et temporaneas, sed supernaturales, cœlestes et æternas, quæ conscriptæ sunt vivuntque in mente Dei, quæque solæ mentem satiant et beant. Verissimum enim est illud Aug. ep. 39. *Vincula hujus mundi asperitatem habent veram, jucunditatem falsam: certum dolorem, incertam voluptatem: durum laborem, timidam quietem: rem plenam miseriæ, spem beatitudinis inanem.* Hoc est quod Zacharias de filio S. Joanne Baptista, qui Prophetarum fuit ultimus, finisque legis et prophetiæ, ac Evangelii Christique lucifer, canit: *Tu puer Propheta Altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias ejus. Ad dandam scientiam salutis plebi ejus, in remissionem peccatorum eorum: per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto. Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis* Quapropter Prophetæ fuerunt quasi stellæ noctem orbis illuminantes, imo quasi soles mundi. Nam, ut ait Orig. S. Scriptura et verbum Dei, quod præferunt Prophetæ, est sol, non corporalis hic et materialis, sed spiritalis et intelligibilis, mundum universum illustrans Quantum ergo cœlum superat terram, quantum sol lumine et fulgore vincit candelam et lampadem, tantum oracula S. Scripturæ et Prophetarum superant sapientiam et dogmata omnium Philosophorum Viderat S. Petrus in transfiguratione Christi, cominus oculis corporeis gloriam Christi, vocem audierat suis auribus: *Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacui: ipsum audite*, et tamen hanc ipsam visionem recensens epist. 2. c. 1. 17. prophetiæ postponit: oculus enim perstringi potest, auris falli; sed prophetia perstringi aut falli nequit. *Hanc vocem*, inquit, *nos audivimus de cœlo allatam, cum essemus cum ipso in monte sancto*. Et *habemus firmiorem propheticum sermonem: cui benefacitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris.* Lucifer est clarior illa Christi doctrina, puta fulgor Evangelii, succedens nocti tenebrarum gentilismi et judaismi, ducensque ad claram meridiem beatæ æternitatis et visionis Dei *Hoc primum intelligentes, quod omnis*

prophetia propria interpretatione non fit. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu Sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines.

Quocirca cœlesti luce hic opus, ut cœlestes Dei voces, cœlestes hosce doctores capiamus et intelligamus. Ea propter eum D. Thoma meditatione et oratione magis quam studio hic nitendum et utendum. Hinc S. Bernardi hoc fuit axioma: *Meus hominis sapientis qui Deum diligit, non est in terra, sed in cœlo:* quia semper cœlestia considerat et desiderat. Sanctus vero August. in Psal. 64. *E cœlis,* ait, *misit ad nos epistolas Pater noster, ministravit nobis Scripturas Deus, quibus epistolis fieret in nobis redeundi desiderium: quia peregrinationem nostram diligenda ad hostes facies posueramus, et dorsum ad patriam.* Et S. Gregor. l. 4. ep. 84. ad Theodorum medicum: *Imperator,* ait, *cœli Dominus hominum et Angelorum, pro vita tua tibi suas epistolas transmisit; et tamen, gloriose fili, easdem epistolas ardenter legere negligis. Stude ergo, quæso, et quotidie Creatoris tui verba meditare. Disce cor Dei in verbis Dei, ut ardentius ad æterna suspires, ut mens vestra ad cœlestia regna majoribus desideriis accendatur. Tanta enim tunc major ei erit requies, quanto modo ab amore conditoris sui requies nulla fuerit.* Ita S. Bernardus totus meditationi deditus, *confessus est aliquando sibi meditanti, vel oranti sacram omnem velut sub se positam et expositam apparuisse Scripturam,* ait Auctor Vitæ ejus l. 3. c. 3. De S. Francisco scribit S. Bonav. in ejus Vita c. 11. *Ad tantam,* ait, *mentis serenitatem indefessum orationis studium, cum continua exercitatione virtutum, virum Dei perduxerat, ut quamvis non habuerit S. litterarum peritiam per doctrinam, æternæ tamen lucis irradiatus fulgoribus, Scripturarum profunda mira intellectus scrutaretur acumine. Penetrabat enim ab omni labe purum ingenium mysteriorum abscondita, et ubi magistralis scientia foris stat, affectus introibat amantis.* Unde et Doctor quidam Theologus, admirans ejus responsa, dixit: *Vere Theologia sancti Patris istius, puritate ac contemplatione tamquam alis in altum subvecta, est quasi aquila volans: nostra vero scientia ventre graditur super terram. Nec absonum, si vir sanctus Scripturæ a Deo intellectum acceperat, cum per imitationem Christi perfectam, veritatem ipsarum descriptam gestaret in opere; et per Spiritus S. unctionem plenariam, doctorem earum apud se haberet in corde.*

Meditatio ergo, oratio et sancta vita sunt claves S. Scripturæ et Prophetarum: et hi vicissim claves sunt cœlorum. Nam Prophetarum et *Scripturarum lectio cœlorum est reseratio,* ait S. Chrysost. hom. 2. in verba Isaiæ: *Vidi Dominum,* etc. Idem conc. 3. de Lazaro: *Fieri,* ait, *non potest ut quisquam salutem assequatur, ni perpetuo versetur in lectione spirituali.* Ex quo infert, non tantum Monachos, sed et laicos conjugatos debere lectioni S. Scripturæ vacare, idque eo magis, quo majoribus quam Monachi distractionibus, tentationibus et periculis implicantur. *Unde necesse est,* inquit, *indesinenter a Scripturis armaturam sumere.* Additque: *Ubicumque fuerint libri spirituales, illinc omnis expellitur vis diabolica, multaque inhabitantibus accedit consolatio: quia ipse etiam sacrorum librorum aspectus segniores nos reddit ad peccandum. Rursum sive in sanctimonia perstiterimus, ex libris reddimur tutiores firmioresque. Quod si accesserit sacra lectio, non aliter quam in sacris adytis rebus diuinis vacans anima, sic repurgatur, meliorque redditur, Deo eum ipsa per illas Scripturas colloquente.* Et inferius: *Memento Eunuchi reginæ Æthiopum* (Act 8.) *qui, cum esset homo barbarus, innumerisque distentus curis, nec intelligeret quæ legebat, legebat tamen in curru sedens* Isaiam Prophetam: *quod si in via tantam præstitit diligentiam, cogita qualis fuerit domi versans. Magna adversus peccatum munitio est Scripturarum lectio; magnum præcipitium, profundum barathrum Scripturarum ignoratio, magna salutis, perditio,* etc. *Sicut mordent conscientiam, ita non parum afferunt utilitatis animis eorum qui mordentur.* Auctor. Imperf. in S. Matth. hom. 27. Prophetas nuncupat Angelos et paranymphos Christi. *Ecce,* ait, *omnes Prophetæ ante faciem Christi transmissi sunt, et Angeli sunt vocati; sicut scriptum est* Act. 7. *Qui accepistis legem in præceptis Angelorum, et non custodistis.* Et superius: *Prophetæ est, de Christo prædicare. Prophetæ est, pro merito conversationis et fidei prophetiam accipere. Prophetæ est, beneficium a Deo accipere. Prophetæ est, verbum ante tempus significare de Christo. Prophetæ est, ut ipse de Deo prophetet.* Et homil 41. *Via est Christus, quæ ducit ad vitam. Et viæ dicuntur omnes Prophetæ, et omnes Apostoli: hæ enim omnes viæ ducunt ad Christum: Christus autem ad Patrem; sic generalis et publica via est diabolus, quæ ducit ad mortem: et viæ sunt omnes professiones sæculi istius, ut puta professio philosophiæ* (vanæ, gentilitiæ et erroneæ) *una est via: professio militiæ via altera, mundialis dignitas altera.* Quocirca S. Chrysost. hom. in tit. Ps. 50. *Prophetæ,* ait, *velut quidam pictores sunt virtutis, ac militiæ qua contra peccata et diabolum decertamus.* Idem hom. 1. in c. 1. Isaiæ initio, docet prophetias esse oracula divina, ac litteras e cœlis delatas. Unde hom. 4. in c. 6. Isaiæ, asserit *silentium Prophetarum esse signum iræ divinæ.* Idem in c. 8. Isaiæ: *Deus,* ait, *confecit medicamentum prophetiæ, delinquentes erudiens præscientium pœnarum, non item doctrice experientia earum; ut si quidem resipiscerent comminationibus auditis, experimentum evitaturi intentati supplicii.*

Porro, in Prophetis non est quærenda eloquentia, sed sapientia. Audi memorabilem historiam, quam in hoc argumento sibi in juventute obvenisse narrat S. Hier. scribens ad Eustochium de custodia virgin. *Post noctium,* inquit, *crebras vigilias, post lacrymas, quas mihi præteritorum recordatio peccatorum ex imis visceribus eruebat, Plautus sumebatur in manus. Si quando in memetipsum reversus, Prophetas legere cœpissem, sermo horrebat incultus: et quia lumen cæcis oculis non videbam, non oculorum putabam culpam esse, sed solis. Dum ita me antiquus serpens illuderet,* etc. *raptus in spiritu ad tribunal judicis pertrahor,* etc. *Interrogatus de conditione, Christianum me esse respondi. Et ille qui præsidebat: Mentiris, ait, Ciceronianus es, non Christianus.*

Ubi enim thesaurus tuus, ibi est et cor tuum. Subdit deinde se acriter flagellatum, donec permitteret et juraret: *Domine, si numquam habuero codices sæculares, si legero, te negavi.* Qua de causa idem S. Hier. prœmio in l. 3. Comment. In Amos: *In explanatione,* ait, *S. Scripturæ non verba composita et oratoriis floribus adornata, sed eruditio et simplicitas quæritur veritatis.* Nimirum hisce sublimibus Prophetarum mysteriis congruit illud Manilii: *Ornari res ipsa vetat, contenta doceri.* Et illud Fabii: *A Philosopho si afferat eloquentiam, non aspernor; si non afferat, non admodum efflagitem Res magnæ seipsis ornatæ sunt, non indigent fuco ut omen'ur.* Et S. Basil. Græcorum facundissimus ad Diodorum: *Lectionis,* ait, *inaffectata et incomposita simplicitas decora mihi videbatur, et conveniens professioni Christiani hominis; cujus est non ad ostentationem magis scribere, quam ad publicam utilitatem.* Rursum S. Hier. ad Damasum, q. d. *Scio,* ait, *hæc molesta esse lectori, sed de Hebraicis litteris disputantem non decet Aristotelis argumenta conquirere, neque ex flumine Tullianæ eloquentiæ ducendus est rivulus, neque aures Quintiliani flosculis, et scholarum declamatione mulcendæ: pedestris et quotidianæ similis, et nullam lucubrationem redolens oratio necessaria est, quæ rem explicet, sensum edisserat, obscura manifestet, non quæ verborum compositione frondescat.*

Porro tanta est obscuritas et profunditas Prophetarum, ut singulæ pene eorum sententiæ ænigmata videantur: nimirum prophetia obscuritatem in sua ratione et essentia includit: eam ergo affectant Prophetæ. *Mira,* ait S. Aug. l. 12. Conf c. 14. *profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos superficies blandiens parvulis, sed mira profunditas, Deus meus, mira profunditas. Horror est intendere in eam, horror honoris et tremor amoris.* In iis itaque verum est illud Auctoris Imperf apud S. Chrysost. hom. 4. *Sicut in cœlo celatur Deus, sic in Scriptura absconditur.* Et sicut hoc cœlum omnes homines vident, Deum autem inhabitantem cernere nequeunt; sic et sacras litteras omnes fere legunt, non tamen omnes Deum veritatis in arcanis sensibus latentem intelligunt, nisi sapientiæ lumine illustrati. Quocirca Origenes assidue versabat, meditabatur et scrutabatur S. Scripturas, indeque orbis doctor et pene oraculum evasit, qui utique major exstitisset, si minori affectu plausus orbis excipiens, minor esse voluisset. Audi de eo S. Hieron. ad Marcellam epist. 18. *Ambrosius, quo chartas, sumptus, notarios ministrante, tam innumerabiles libros vere Adamantius et Chalcenterus noster explicavit, in quadam epistola quam ad eumdem de Athenis scripserat, refert, numquam se cibum Origene præsente sine lectione sumpsisse: numquam iniisse somnum, nisi unus e fratribus sacris litteris personaret: hoc diebus egisse et noctibus, ut et lectio orationem exciperet, et oratio lectionem. Quid nos ventris animalia tale umquam fecimus, quod si vel secunda hora legentes invenerit, oscitamus, manu faciem defricantes continemus stomachum: et quasi post multum laborem, mundialibus rursum negotiis occupamur.* Perdius et pernox in S. Litteris fuit Origenes; at nimis ingenio et studio suo confisus in errores justo Dei, qui excelsa deprimit sternitque, judicio prolapsus, suo malo nos docuit non altum sapere, sed cum metu et reverentia ad Deum Deique libros accedere, ipsi fidere, nobis ipsis diffidere: ab ipso humili prece assidue poscere, ut in sacra sua adyta, sensaque mentis suæ nos introducere dignetur.

Jam pene a quadraginta annis sacro huic studio incumbo, a triginta annis non aliud ago, quin et continue S. Litteras doceo: et tamen sentio quam parum in eis profecerim, longe plura me ignorare quam didicerim; imo quo profundius eas scrutor, eo majorem sapientiæ abyssum intueor. Ut clare videam verum hic esse vetus Sapientis dictum: *Cum consummaverit homo, tunc incipiet.* O æterna veritas, et vera charitas, et chara claritas. Deus meus et omnia, cui suspiro die ac nocte, illumina tenebras meas (quas in dies in me majores deprehendo) fulgore lucis tuæ irradia menti meæ in splendoribus Sanctorum, ut in lumine tuo videam lumen; quo et alios pariter illuminem, et tui amorem inflammem. Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua, tu qui mentes et linguas infantium facis disertas. *Omne enim datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio.* Profiteor palam dicoque cum S Aug. l. 1. Conf. c. 16. *Ecce, tu Domine, rex meus et Deus tibi serviat quidquid utile puer didici; et tibi serviat quod loquor, quod scribo et lego, et numero.* Tibi enim et tuæ gloriæ, tuæque Ecclesiæ usibus laboro, scribo, vivo, non mihi, nec meis. Fave ergo, et cœptis meis radiis tui favoris benignus aspira. Hominum judicia aut plausus non moror; tibi enim soli placere cupio, et displicere timeo, dicoque cum Apostolo: *Mihi pro minimo est ut a vobis judicer, aut ab humano die. Sed neque me ipsum judico: qui autem judicat me, Dominus est.* Et cum S. Hieron. præfat. l. 2. Comment. in Osee: *Optarem illud mihi contingere, quod Titus Livius scribit de Catone, cujus gloriæ neque profuit quisquam laudando; neque vituperando quisquam nocuit; cum utrumque summis præditi fecerint ingeniis. Significat autem M. Ciceronem, et C. Cæsarem, quarum alter laudes, alter vituperationes supradicti scripsit viri. Dum enim vivimus, et in vase fragili continemur; videntur amicorum prodesse studia, et nocere æmulorum opprobria. Postquam autem reversa fuerit terra in terram suam, et tam nos qui scribimus, quam eos qui de nobis judicant, pallida mors subtraxerit, et alia venerit generatio, primisque cadentibus foliis virens sylva succreverit, tunc sine nominum dignitate, sola judicantur ingenia, non honorum diversitate, sed operum merito.* Si quid in me meisque dictis et scriptis est veritatis, virtutis, pulchritudinis, totum quantum quantum, tuum est, o Sacrosancta Trinitas, quæ es prima, increata et fontalis veritas, virtus, pulchritudo. Ergo non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Omnia enim nostra bona, tua sunt dona. Si quid vero in me meisque est erroris, vitii, deformitatis, uti plurimum est, totum ex me est, totum mihi deputo, in me recipio, et supplex veniam posco. Tibi itaque laus, tibi decus omnis boni; mihi dedecus omnis mali, et confusio faciei meæ: tibi benedictio, et claritas, et sapientia, et gratiarum actio, honor, et virtus Deo nostro in sæcula sæculorum. Amen. Di-

xisti, Domine, tuis Apostolis et Prophetis, eorumque asseclis et interpretibus: *Vos estis sal terræ, vos estis lux mundi*, Matt. 5. 13. Dixisti, ac dicendo sanxisti et effecisti. Nam, ut ait ibidem S. Hilarius: *Apostoli sunt rerum cœlestium prædicatores, et æternitatis velut satores, immortalitatem omnibus corporibus, quibus eorum sermo aspersus fuerit, conferentes*. Da, Domine, ut eorum adinstar simus et nos cœli prædicatores, et æternitatis satores, ut instar salis mentes hominum terrenas et insulsas condiomus, eisque incorruptionem impertiamur; ut quicumque hæc legunt, ex S. oraculorum tuorum cognitione, ex tuarum promissionum minarumque gravitate et pondere, illecebrosas terræ cupedias despiciant, ac cœlestium bonorum amore, et beatæ æternitatis desiderio studioque efficaci accendantur. Hoc unum specto, hoc unum postulo, huc omnis mea lectio et scriptio, huc omnis labor desudat, ut sanctum nomen tuum sanctificetur, tuaque sancta voluntas fiat sicut in cœlo, sic et in terra; ac sanctum tuum regnum gratiæ, gloriæ et felicitatis sempiternæ, ubi tu eris omnia in omnibus, nobis adveniat. Amen.

CANONES

IN PROPHETAS MINORES.

Præter canones quos majoribus Prophetis præfixi, hos minoribus pene proprios accipe. Prophetæ in nominibus propriis hominum vel urbium, alludunt ad eorum significata, tum ad elegantiam, tum ad vim et energiam; quocirca noster Interpres sæpe pro ipsis nominibus Hebraicis, eorum significata reddidit. Tale est primo, Osee 1. v. 6. ubi Osee, cum jussu Dei filiam ex fornicaria genuisset, a Deo audiit: *Voca nomen ejus Absque misericordia*, hebr. לא רחומה *lo rachuma*. Hoc ergo erat nomen proprium filiæ. Verum quia *lo rachuma* significat *absque misericordia*, ac significatum hoc urget hic Deus, dicens: *Quia non addam ultra misereri domui Israel*; hinc Interpres solerter vertit, *Absque misericordia*. Ibidem v. 9. cum Osee rursum ex ea genuisset filium, audit: *Voca nomen ejus, Non populus meus*; hebr. לא עמי *lo ommi*. Hoc ergo erat nomen proprium filii. Verum Interpres perspicax vidensque ad nominis significatum alludi, recte vertit, *non populus meus*. Sequitur enim: *Quia vos non populus meus, et ego non ero vester*. Sic c. 10. 5. *Vaccas*, inquit, *Bethaven coluerunt habitatores Samariæ*. Jeroboam enim vaccas, sive vitulos aureos colendos erexit in Bethel, quod hebraice idem est quod domus Dei, Genes. 28. 17. Verum quia Jeroboam ibidem collocavit idola, hinc Osee et Prophetæ Bethel vocant Bethaven, id est, domum idoli, q. d. Vos Bethel mutastis in Bethaven, id est vos ex domo Dei fecistis domum idoli et diaboli.

Secundo, tale est Michææ 1. 10. *In domo pulveris pulvere vos conspergite*. Pro *pulveris* hebraice est עפרה *ophro*, quod est nomen proprium urbis. Verum quia *aphra* significat pulverem eoque alludit Propheta, hinc eleganter vertit Noster: *In domo Aphra*, id est, *pulveris, pulvere vos conspergite*. Et v. 11. *Transite vobis habitatio pulchra*, hebr. ספיר *saphir*, quod est nomen urbis; sed significat pulchram. Et mox: *Non est egressa quæ habitat in Exitu*, hebr. *in Saanan* quod est nomen urbis, sed exitum significat. Et v. 12. *Infirmata est in bonum quæ habitat in Amaritudinibus*; hebr. in *Maroth*, quod est nomen urbis; sed significat amaritudines, q. d. Quæ habitat in Maroth, id est in amaritudinibus, juxta nomen suum infirmata et amaricata est. Et v. 14. *Dabit*, etc. *domos mendacii in deceptionem regibus Israel*, hebr. אכזיב *aczib*, quod est nomen urbis, sed significat mendacium, ad quæ alludit dicens לאכזב *lecazab*, id est, ad mentiendum et decipiendum reges Israel.

Tertio, tale est Zachar. 3. 8. *Adducam servum meum Orientem*. hebr צמח *tsemach*, quod est nomen Christi; sed significat germen nascens, et oriens ex terra virgine, uti Christus ex matre virgine sine patre natus est.

Quarto, tale est Gen. 26. 20. ubi Isaac ex jurgio pastorum puteum vocavit *Calumniam*, hebr. עשק *esec*. Hoc ergo erat nomen proprium putei. Et v. 21. alium ob similem causam vocavit *Inimicitias*, hebr. שטנה *sitna*. Et v. 22 tertium vocavit *Latitudo*, hebr. רחבות *rechobot dicens*: *Nunc dilatavit nos Dominus*. Et vers. 33. quartum vocavit *Abundantiam*, hebr. שבעה *sabea*. *Unde nomen urbi impositum est* Bersabee, q. d. Puteus saturitatis et abundantiæ.

Quinto, tale est 2. Reg. 8. 1. *Tulit David frænum tributi de manu Philisthiim*, hebr. *tulit David Metheghamma*, quod est nomen proprium loci vel urbis, significatque *Frænum tributi*.

Sexto, tale est 2. Reg. 21. 19. *A Deo datus filius saltus*, hebr. *El chanan ben iaare*, quod fuit nomen proprium viri unius ex fortibus Davidis; sed *El* idem est quod Deus, *chanan* dedit, *ben* filius, *iaare* saltus.

Septimo, tale est Proverb. 30. 1. *Verba congregantis filii vomentis*: hebr. *verba Agur filii Iake*. Agur enim fuit vir et doctor, filius Iake, qui verba sequentia dictavit, sed *Agur* significat congregantem, *Iake* vomentem.

Octavo, tale est 1. Paral 4. 22. *Qui stare fecit solem, virique mendacii, et securus, et incendens*. Hebr. est *Joakim, et viri Kozba, et Joas, et Saroph*: quæ sunt nomina propria virorum; unde ea retinuerunt Septuag. Sequitur enim: *Qui principes fuerunt in Moab*. Sed *Joakim* idem est quod stare faciens, *kozba* est mendacium, *Joas* securus, *Soraph* incendens. Ibidem c. 2. 55. *Cinæi venerunt de Calore patris domus Rechab*. Hebr. *Cinæi venerunt de Chamath patre Domus Rechab*. Ita Septuag. Pagnin. et Tigurina; *sed Chamoth* hebr. significat calorem.

Nono, tale est nomen Petrus; nam S. Petrus in Syria Syriaco nomine a Christo vocatus est *Cephas*, cum prius vocaretur *Simon*, Joan. 1. 42. sed quia syriace *Cephas* idem est quod græce et latine Petrus et petra scilicet super quam Christus ædificavit Ecclesiam; hinc

a S. Matthæo cap. 16. 18. ot veniens Romam a Romanis deinceps vocatus est Petrus: sicut Saulus vocatus est Paulus: *Saulus* enim est nemen Hebræum, *Paulus* Romanum.

Decimo, tale est quod Job ultimo v. 14. de tribus filiabus Job dicitur: *Et vocavit nomen unius Diem et nomen secundæ Cassiam, et nomen tertiæ Cornustibii.* Hebr. *et vocavit nomen ejus Jemima*, id est diem aut presslus Diariam (*Jom* enim est dies, indo *Jemima* est diaria) *et nomen secundæ Ketsia*, id est Cassiam, *et nomen tertiæ kerenhaphuc*, id est Cornustibii. Hæ ergo tres filiæ proprie a Jobo vocatæ sunt *Jemima, ketsia, kerenhaphuc*; sed Interpres nominum earum significata reddidit; quia ad ea allusit Job. Audi Nicetam: *Ideo*, inquit, *primam filiam Diem nominavit, quod ab obscurissima ærumnarum nocte ad felicitatem restitutam divinitus, quasi ad diei aspiciendam lucem, esset revocatus; secundam Cassiam appellavit, quod jam similis odoris quadam suavitate bonorumque voluptate frueretur. Tertiam Amaltheæ cornu* (sic enim vertunt Septuag.) *vocavit, quod vitam deinde vixerit omni bonorum genere peraffluentem.* Et Olympiodor. atque ex eo Vatabl. Filias, ait, ita vocavit in menumentum utriusque fortunæ, prosperæ et adversæ, quasi jam ex tenebris ad diem et lucem, a fœtere sterquilinii, in quo sedorat, ad fragrantiam; ex sordibus saniei et ulcerum, ad nitorem et elegantiam rediisset. Unde pro *cornustibii*, R. Abraham vertit· *cornu*, vel *robur immutatum* (hoc enim significat Hebr. *haphuc*) scilicet ex infirmitate et adversitate in hanc fortitudinem et felicitatem, priori et pristina longe majorem. Tropol. Olympiod. Dies sumus, inquit, cum lucifer Domini ortus fuerit in cordibus nostris: Cassia, cum suavis Christi odor progressu virtutum evadimus: Cornu stibii, vel Amaltheæ cum spiritualium charismatum ubertate complemur, et ad perfectionem properamus. Symbolice, Sanct. Greg. per tres hasce Jobi filias accipit tres status generis humani. Qui enim lux fuimus conditi, et nunc redempti, inquit, sumus Cassia, id est, fragrantes fortitudine, patientia et pœnitentia, erimus aliquando Cornu stibii in clangorem et exsultationem æternæ laudis ossumpti. Ita Ipse in verba citata Jobi c. 42.

2 Metonymia crebro utuntur Prophetæ, æque ac Poetæ (utrique enim sunt vates) metonymia enim inter omnes figuras et schemata est elegantissima. Sic civitas capitur pro civibus Samaria pro Samaritis, Jerusalem pro Hierosolymitis, idolum pro idololatris, templum pro sacerdotibus, schola pro discipulis, Bacchus pro vino, peccatum Jerobeam pro cultu vitulorum aureorum, Isaias pro suis oraculis, Vulcanus pro igne, cœlum pro cœlitibus, terra pro terrigenis, Ceres pro frugibus, bene moratæ urbes pro bene moratis incolis, mors pallida pro mortuis pallidis, sidera pro cœlo, penates pro domo, os pro vultu; cuspis pro telo, ignis pro excidio, arx pro urbe, acies pro oculis, Mars pro bello, vertex pro capite, tellus pro terra, Neptunus pro mari, Pluto pro inferis, unda pro flumine, oliva pro oleo, toga pro pace, merces pro merito, peccatum pro supplicio, meritum pro præmio. Juxta hoc schema Trojam in Latio consignat Virgilius, dum ita canit:

> Non Xanthus tibi, non Simois, non Dorica castra
> Defuerint, alius Latio jam partus Achilles,
> Natus et ipse Dea

Ubi Latinum Achillem vocat Turnum, Dorica castra Rutulos, Xanthum et Simoenta Anienem, Tibarim, etc.

3. Ablativi, Infinitivi, Gerundia suis verbis juncta, eorumdem significationem adaugent, et actionem complent, simulque important et indicant modum, quo ea fieri et peragi solet Sic *videndo videre*, est clare et dilucide videre; quia visio fit media luce: *Audiendo audire* est recte audire et percipere; quia auditio fit auribus excipiendo, et mente retinendo verbum quod profertur. Sic ore *loqui*, vel *loquendo loqui*, est cordate vel præmeditate loqui: quia vere verbum oris est id quod corde, id est mente, præconcipitur et præcogitatur.

4. Oculus corporis significat oculum mentis, puta intellectum: Sic et Auris significat aurem mentis puta voluntatem, quæ jussa audit, iisque obedit. Sic Matth. 13. 9. dicitur: *Qui habet aures audiendi, audiat*, q. d. Qui habet voluntatem obsequentem et morigeram hisce meis dictis obsequatur et obediat. Geminatio enim ejusdem vocis, puta *auris* et *audiendi*, significat perfectionem et complementum actionis, uti dixi can. 3.

5. Metalepsis est crebra apud Prophetas hosce minores, qua verbum, vel nomen sumitur, non præcise pro eo quod significat, sed pro eo quod inde consequitur; ut Osee 2. 21. *Exaudiam cœlos, et illi exaudient terram*, hoc est, ego respondebo cœlis in siccitate tacite petentibus pluviam, qua terram sibi subjectam irrigent, nimirum eos ipsos nubibus complendo; et vicissim cœli respondebunt terræ sitienti et petenti pluviam, illam in eam distillando. Ex responsione enim intelligitur postulatio; hanc enim illa consequi solet; nemo enim respondet nisi rogatus: *Et terra exaudiet triticum et vinum, et oleum; et hæc exaudient Jezrahel*; q. d. Jezrahel, id est semen et populus Dei, puta Israelitæ petunt triticum, vinum et oleum, illisque quasi dicunt: Eia date nobis copiam vestri, cibate et pascite nos; hæc vicissim dicunt terræ: Eia esto fœcunda, parturi nos, ut satiemus Jezrahel; terra rursum invocat cœlum: Eia da mihi pluviam, ut germinare possim triticum, vinum et oleum. Cœlum denique invocat Deum. Eia Domine, imple me nube, rore et pluvia. ut ea distillem in terram eamque fœcundem. Deus exaudit cœlum, dando ei nubes et pluviam: cœlum exaudit terram, distillando ea: terra deinde exaudit triticum, vinum et oleum germinando et producendo ea: hæc denique exaudiunt Jezrahel, copiose germinando et nascendo, dandoque se Jezraheli in messem et cibum. Itaque omnium votis satisfit a Deo qui omne animal implet benedictione; sed debito ordine et gradatione jam dicta.

6. Prophetæ minores mira quadam harmonia majoribus conciunt: quia easdem pene res prænunciant quas majores, puta captivitatem Assyriacam et Babylonicam, adventum Messiæ, Ecclesiæ Sacramenta, etc. Voluit enim Deus oraculi sui tot testes dare, ut nemo de eo dubitare possit, cum idem omnes prænuncient, ac in omnibus consonent, in nullo dissonent. Hoc enim invincibile veritatis, veræque divinationis est argumentum, quo passim utuntur S. August. contra Manichæos et Tertullianus contra Marcionem, ut probent auctoritatem tam novi quam veteris testamenti, ac utriusque auctorem fuisse Deum, ex eo quod per omnia unum alteri pulchra et discordi quadam concordia, va-

lut voces diversæ et discordes in musico concentu, consonet et consentiat. Sicut enim umbra consentit, et ad amussim correspondet corpori, sic et vetus testamentum novo Hinc minores Prophetæ majoribus sunt quasi suppares: quod enim hi fusius et fluentius, hoc illi concisius et nervosius dicunt. Ita Michæas suppar et æmulus est Isaiæ, imo ad verbum subinde idem cum eo dicit, ut cum c. 4. v. 1. ait: *Et erit in novissimo dierum mons domus Domini præparatus in vertice montium*, et cætera usque ad v. 4. Eadem pene ad verbum habet Isaias c 2. Rursum quod Michæas de castris Sennacherib ait c. 5. 1. *Nunc vastaberis filia latronis, obsidionem posuerunt super nos*; hoc idem de iisdem ait Isaias c. 33. 1. *Væ qui prædaris, nonne et ipse prædaberis? et qui spernis, nonne et ipse sperneris?* etc. Sic quod ait Osea c. 10. 8. *Et dicent montibus, Operite nos, et collibus, Cadite super nos?* hoc Isaias c. 2. 19. dicit: *Et introibunt in speluncas petrorum, et in voragines terræ a facie formidinis Domini, et a gloria majestatis ejus, cum surrexerit percutere terram.* Sic prophetia Abdiæ contra Idumæos, eadem est cum prophetia Jeremiæ contra eosdem cap. 49. 14. et seq. ut patet conferenti utramque Sic quod ait Nahum c. 1. 15. *Ecce super montes pedes evangelizantis et annunciantis pacem*, totidem verbis habet Isaias c. 52. 7. Sic quod ait Zacharias c. 9. 9. *Exulta satis, filia Sion, jubila, filia Jerusalem, ecce rex tuus veniet tibi justus et salvator;* iisdem verbis recenset Isaias c. 62. 11. Similia sunt perplura.

7. Apud prophetas, præsertim minores, creber est sarcasmus, id est, hostilis irrisio, vel jocus cum amaritudine: qualis est ille Pyrrhi ad Priamum jamjam occidendum apud Virgil. Æneid. 2.

Referes ergo hæc, et nuncius ibis
Pelidæ genitori: illi mea tristia facta,
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.

Talis est Proverb. 1. 16. *Despexistis omne consilium meum*, etc. *Ego quoque in interitu vestro ridebo et subsannabo, cum vobis id quod timebatis evenerit.* Sic regem Babylonis a Cyro cæsum irridet Isaias c. 14. 12. *Quomodo cecidisti de cœlo lucifer, qui mane oriebaris?* Et Ezechiel regem Tyri c 28. 12. *Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, et perfectus decore, in deliciis paradisi Dei fuisti*, etc. donec *inventa est iniquitas in te: et ejeci te de monte Dei, et perdidi te, o Cherub* Talis est illa gentium vox de Jerusalem: *Lapidetur, et aspiciat in Sion oculus noster*, Michææ 4. 11.

8. Creber quoque est mycterismus, id est, subsannatio, sive irrisio cum suspensione nasi, ac risus Sardonius, de quo Cicero lib. 7. epist. 26. ad Fabium Gallum: *Videris*, inquit, *mihi vereri, ne, si istum habuerimus, rideamus γέλωτα σαρδώνιον*, significans futurum, ut, si Cæsar rerum potiratur, multis arridere atque applaudere cogerentur quæ magnopere displicerent: μυκτήρ enim græce significat nasum, qui index est iræ et irrisionis. Unde Plinius l. 11. c. 37. *Et altior* (nasus) *homini tantum, quem novi mores subdolæ irrisioni dicavere.* Hinc nasum suspendere, est tacite et vafre irridere. Unde Horat. l. 1. ser. satyr. 6.

Naso suspendis adunco.

Et Persius satyra 1. de Horatio:

Callidus excusso populum suspendere naso.

Idem satyra 5.

Disce, sed ira cadat naso, rugosaque sanna.

Et Martial. lib. 1. epigram. 32

Et pueri (dicaces) nasum Rhinocerotis habent.

Hinc *nasutus* vocatur qui docte novit alios irridere. Unde Martial. lib. 13. epigr. 2.

Nasutus sis usque licet, sis denique nasus.

Ita Cicero subsannat Verrem, comparans eum verri, id est porco, act 3. *Homines*, ait, *negabant mirandum esse, jus tam nequam esse verrinum.* Verres enim et hominem, et suem significat ac jus tam civile est, quam suillum. Et act. 6. *Siculi*, ait, *Sacerdotem exsecrabantur, qui verrem tam nequam reliquisset.* Nam C Sacerdos Siciliæ prætura abiens, successorem reliquerat Verrem: et sacerdos, id est mactator, reliquit verrem, id est suem, quam non mactavit, utpote victimam fœdam et Diis ingratam. Talis est Michææ 6 3. *Popule meus, quid feci tibi? aut quid molestus fui? responde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti, et de domo servientium liberavi te, et misi ante faciem tuam Mosen et Aaron, et Mariam?* q. d. Quid mali tibi feci, o Israel? anne summa mea beneficia quæ in te contuli, maleficia æstimas, et ut talia mihi improperas? Liberavi te ex Ægyptio carcere, deduxi per Mosen usque in Chanaan: hæccine mihi objicis? non enim habes aliud quod mihi objicias. Similis est Osee 7. 16. *Reversi sunt ut essent absque jugo, facti sunt quasi arcus dolosus; cadent in gladio principes eorum a furore linguæ suæ. Ita subsannatio eorum in terra Ægypti.* Et Amos cap. 2. 13. *Ecce ego stridebo subter vos sicut stridet plaustrum onustum fœno.* Et c. 4. 12. *Quapropter hæc faciam tibi Israel; postquam autem hæc fecero tibi, præparare in occursum Dei tui*, q. d. Occurre, si potes, Deo te invadenti, cum illo manus consere, vim vi propulsa, si vales. Et Isaiæ 57. 13. *Cum clamaveris, liberent te congregati tui*, q. d. Reliquisti me, o Sion! vade ergo ad Deos tuos: in tribulatione eos inclama, illi liberent te

9 Solent Prophetæ post oracula excidii et cædium, subjungere carmen funebre, sive epitaphia, vel ad majus pathos, vel ad leniendam oraculi atrocitatem Ita Michæas c. 2. 4. Samariæ excindendæ hoc pangit carmen funerale: *In illo die sumetur super vos parabola, et cantabitur canticum cum suavitate dicentium: Depopulatione vastati sumus, pars populi mei commutata est. Quomodo recedet a me, cum revertatur qui regiones nostras dividat.* Simile Babyloni et Baltasari pangit Isaias c. 14. 4. Et Ezechiel Tyro cap. 26. 17. *Quomodo*, inquit, *peristi, quæ habitas in mari, urbs inclyta?* etc. Et Ægypto cap. 32. 19. Et Jeremias Hierosolymæ in Threnis. Porro primum orbis et commune Patriarcharum epitaphium exstat Gen. 5. 3. *Vixit Adam nongentis triginta annis, et mortuus est. Vixit Seth nongentis duodecim annis, et mortuus est*, etc. Ita David Saulı et Jonathæ occisis hunc planctum planxit 2. Reg. c. 1. 18. *Inclyti Israel super montes tuos interfecti sunt: quomodo ceciderunt fortes? Montes Gelboe nec ros, nec pluvia veniant super vos, quia ibi objectus est clypeus fortium. Sagitta Jonathæ numquam rediit retrorsum, et gladius Saul non est reversus inanis. Saul et Jonathas amabiles, et decori in vita sua, in morte quoque non sunt divisi: aquilis velociores, leonibus fortiores.*

Solebnnt enim in hoc carmine defuntorum virtntes et victorias decantare. Unde Virgil. ecloga. 5. Dnphnidis, id est Cæsnris, vel Quintilii Vnrii, cædemdeflens, hoc ejus epitaphium, imo apotheosim canit:

> Et tamulum facite, et tumulo superaddite carmen.
> Daphnis ego in sylvis, hinc usque ad sidera notus.

Et paulo ante:

> Daphni tuam pœnos etiam ingemuisse leones
> Interitum, montesque feri, sylvæque loquuntur.
> Daphnis et Armenias curru subjungere tigres
> Instituit (*quia Cæsar sacra Liberi patris ex Armenia Romam transtulit*) Daphnis thyasos inducere Baccho,
> Et folus lentas intexere mollibus hastas. etc.

Nimirum epitnphia hæc duplici fina inventa sunt. Prior est, ut viventibus sint mortis specula, eosque monennt vitam hanc esse comœdiam, in qua quisque personam agit vel rustici, vel regis, vel Pontificis, donec finiatur actio comica, vel tragica. Posterior, ut iisdem sint virtutum exempla et incitamanta. Ita Virgil. 11. Ænaid.

> Ite, ait, egregias animas, quæ sanguine nobis
> Hanc patriam peperere suo, decorate supremis
> Muneribus.

Idipsum nd vivum in seipso repræsentavit moriens Augustus Cæsar, uti refart Suet. in ejus vita. Nam astantibus dixit: *Satisne belle, amici, personam nostram ngimus?* Illis respondentibus: *Belle; Valete ergo*, ait, *et plaudite:* ne reducta cortina animum exhalavit, significans vitam hanc esse fabulam, in eaque se egisse personam Imperatoris: eam se nunc in morte ponere, ac in terram, e qua formatus erat, redire; posteris nutem fortunoti imperatoris effigiem relinquere ut jure singuli ei succedentes sibi acclamari optent: *Augusta felicior, Trajano melior*. Tertio, epitaphia hæc suot heroicorum facinorum decora, æque ac defunctorum monumenta, ut vivaot in memoria charorum et posterorum, itaque æternitatem nominis consequantur: hanc enim ex instinctu naturæ optat et ambit homo, quod ipsum signum est immortalitatis et æternitatis animæ, ac resurrectionis; nisi enim ipsa æterna esset, non ambiret æternam sui memoriam; nam ideo in mentibus hominum semper vivere exoptat, quia in seipsa semper vivit sentitque, et gaudet se vivere in mentibus aliorum. Adde, cum natura hoc æternitatis desiderium animis hominum inseverit, sequitur ipsos æternos esse. Natura enim nihil facit frustra, nec appetitus frustraneos inserit, aut a se insertos frustrari patitur. Denique quartam causam assignat S. August. scilicet ut pro defunctis fidelibus oretur. Audi eum lib. de Cura pro mortuis, cap. 4. *Non ob aliud*, ait, *Memoriæ, vel monumenta dicuntur ea, quæ insignita fiunt sepulcro mortuorum, nisi quia eos qui viventium oculis morte subtracti sunt, ne oblivione etiam cordibus subtraherentur, in memoriam revocant, et admonendo faciunt cogitari.* Et mox: *Cum itaque recolit animus, ubi sepultum sit charissimi corpus, et occurrit locus nomine Martyris venerabilis, eidem Martyri animam dilectam commendat recordantis et precantis affectus. Qui cum defunctis a fidelibus charissimis exhibetur, eum prodesse non dubium est iis, qui cum in corpore viverent, talia sibi post hanc vitam prodesse meruerunt.* Pergit deinde ostendere hæc monumenta non tantum esse vivorum solatia, sed et mortuorum adjumenta. Iisdem de causis quotidie in Martyrologio legimus Sanctorum eo die defunctorum agones et triumphos.

Can. 10. Prophetæ minores, quia concisi sunt et pathetici, hinc affectibus abundant, eosque alternant et miscent, ut nunc peccatoribus minentur iram Dei, nunc blandiantur, nunc terreant, nunc consolentur, nunc irascantur, nunc misereantur, nunc fulminent, nunc gemant, nunc rideant, nunc plorent; perinde ut videmus homines in ira, mœrore, gaudio, vel desperatione constitutos, hosce affectus alternare; loquuntur enim quæcumque affectus varii et inter se pugnantes, puta nunc ira, nunc spes, nunc timor, nunc mœror, vicissim exurgentes suggerunt. Hac de causa abundant hyperbatis, aposiopesibus, emphasibus, aliisque figuris patheticis, quæ vel indignationem, vel misericordiam concitant; hinc etiam sententiæ sequentes, subinde immediate præcedentibus non sunt connexæ; sed eas quæ multo ante præcesserunt, respiciunt: ut Michææ 7. v. 5. τὸ *Nolite credere amico*, non cohæret cum eo quod præcessit, *Nunc erit vastitas eorum*, sed cum eo quod superius dixit v. 2. *Periit vir sanctus de terra*, etc. *Vir fratrem suum ad mortem venatur.*

Can. 11. Omnes Prophetæ pro fine et scopo habent Christum, in eumque toti collimant. Quocirca sæpe ad eum avolant; et quod observatione dignum est, omnes, excepto Jona et Nahum, expresse in Christo desinunt, in eoque oracula sua finiunt, quasi ei coronidem operis sui assignantes. Primus enim Osee cap. ult. vers. 6. ita Christum pingit: *Ero quasi ros Israel: germinabit sicut lilium, et erumpet radix ejus ut Libani.* Secundus Joel cap. 3. v. 18. ita concludit: *Et erit in die illa* (Evangelii) *stillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lacte, et per omnes rivos Juda ibunt aquæ*, etc. *Et Dominus commorabitur in Sion.* Tertius Amos c. 9. 11. *In die illa*, inquit, *suscitabo tabernaculum David* (puta regnum et Ecclesiam Christi) *quod cecidit, et reædificabo aperturas murorum ejus*, etc. *Ut possideant reliquias Idumææ et omnes nationes, eo quod invocatum sit nomen meum super eos.* Quartus Abdias ita desinit: *et ascendent salvatores in montem Sion, judicare montem Esau, et erit Domino regnum.* Quintus Michæas ita finit: *Quis Deus similis tui, qui aufers iniquitatem, et transis peccatum?* etc. *Revertetur et miserebitur nostri, et deponet iniquitates nostras, et projiciet in profundum maris omnia peccata nostra: dabis veritatem Jacob, misericordiam Abraham, quæ jurasti patribus nostris a diebus antiquis.* Christus enim est veritas et misericordia, olim promissa Abrahæ et Patribus. Sextus Habacuc ita clare in Christo exultans conquiescit: *Ego autem in Domino gaudebo, et exsultabo in Deo Jesu meo*, cap. 3. 18. Septimus Sophonias cap. ult. v. 9. *Tunc*, ait, *reddam populis labium electum, ut invocent omnes in nomine Domini, et serviant ei humero uno. Ultra flumina Æthiopiæ, inde supplices mei filii dispersorum meorum deferent munus mihi.* Et v. 14. *Lauda, filia Sion, jubila Israel, lætare et exulta in omni corde, filia Jerusalem*, etc. Octavus Aggæus ita concludit: *Ego movebo cœlum pariter et terram. In die illa, dicit Dominus exercituum, assumam te, Zorobabel* (in Christo ex te nascituro) *filii Salathiel, serve meus, dicit Dominus et ponam te quasi signaculum: quia te elegi.* Zoro-

babel enim ille repræsentat Christum, quasi pater filium Nonus Zacharias c. ult. v. 7. *Et erit*, ait, *dies una, quæ nota est Domino, non dies, neque nox, et in tempore vesperi erit lux.* Et *erit in die illa, exibunt aquæ vivæ de Jerusalem. Et erit Dominus rex super omnem terram; in die illa erit Dominus unus, et erit nomen ejus unum* Decimus Malachias ita finit in Elia, qui secundum Christi adventum præcurret: *Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetum, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis. Et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum.* Undecimus Daniel pari modo c. 12. oracula sua absignat resurrectione et judicio Christi *Multi*, inquit, *de his qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt, alii in vitam æternum, et alii in opprobrium, ut videant semper. Qui autem docti fuerint fulgebunt quasi splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Duodecimus Isaias simili argumento librum terminat: *Assumam ex eis*, inquit, *sacerdotes et Levitas, dicit Dominus, quia sicut cœli novi et terra nova, quæ ego stare facio coram me, dicit Dominus, sic stabit semen vestrum et nomen vestrum. Et erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato*, etc. Decimus tertius Ezechiel, cum novam Jerusalem, puta Ecclesiam Christi, descripsisset, in ea desinit, dicens: *Et nomen civitatis ex illa die, Dominus ibidem.* Decimus quartus Jeremias, Threnos ita claudit c. 4. 20. *Spiritus oris nostri Christus Dominus, captus est in peccatis nostris, cui diximus: In umbra tua vivemus in gentibus.* Ita Prophetæ, Apostoli, Sanctique omnes quodlibet opus in Christo incipiunt, in Christo finiunt et desinunt, eique quasi centro cordis sui dicunt cum S. Nazianzeno: *A te principium, tibi desinet:* uti S Paulus omnes omnino epistolas suas orditur a Jesu Christo, et pene omnes in eodem terminat. Vides hic ut finis legis et Prophetarum, æque ac Apostolorum et Sanctorum, sit Christus. Sicut enim is qui aliquid vehementer amat, de eo crebro cogitat, loquitur, somniat; sic et Prophetæ quasi divini amoris sauciati vulnere, quo futurum Messiam ardebant, omnes suos cogitatus, verba et facta eo flectebant, ut illum quærerent, illum sonarent; illius denique, in quo uno salus et redemptio mundi posita erat, vitam, mores et mysteria, ubicumque commode possent, repræsentarent.

Can 12. Verba S. Scripturæ et Prophetarum diversos, imo contrarios subinde habent sensus, idque quia a diversis, imo contraria sentientibus proferuntur; vel diversas, imo contrarias causas, effectus aut fines respiciunt. Exemplum illustre est Joan. 11 50. Ubi Caiphas de Christo ait: *Expedit vobis ut unus homo moriatur pro populo, et non tota gens pereat.* Quibus verbis Caiphas intendebat significare, expedire Judæis, ut Christum neci darent, ne Romani Judæam, quæ Christum quasi Messiam regem Judæorum Cæsari oppositum colebat, invaderent; quod sane politicum, scelestum et diabolicum erat consilium. Verum Spiritus Sanctus qui movebat linguam Caiphæ, non cor, ut ait S. Chrys. per hæc ejus verba longe aliud intendebat significare, nimirum, expedire ut Christus pro salute populi moreretur, ac morte sua redimeret Judæos, omnesque gentes; quod non intelligebat Caiphas. Unde subdit S. Joannes: *Hoc autem a semetipso non dixit, sed cum esset Pontifex* (ideoque caput Ecclesiæ veteris) *anni illius prophetavit* (materialiter, non formaliter) *quod Jesus moriturus erat pro gente, et non tantum pro gente, sed ut filios Dei qui erant dispersi, congregaret in unum.*

Sic 4. Reg. 8. v. 10. Hazael consulens Eliseum, rogansque an Benadad rex Syriæ a morbo revalesceret nec ne, ab eo audit: *Vade, dic ei: Sanaberis: porro ostendit mihi Dominus, quia morte morietur.* Si sanabitur, quomodo morte morietur? An vero jubet Propheta Hazaeli, ut regi suo mentiatur? Absit. Itaque duo contraria significat hic Propheta, quorum utrumque erat verum. Prius, morbum regis non esse lethalem, unde ait, *Sanaberis*, scilicet quantum est ex parte morbi, q. d. Morbus tuus non est lethalis, morbo tuo non morieris; idque erat verum: posterius, *morte* tamen *morietur*, scilicet non naturali, sed violenta: nam Hazael regnum ambiens et invadens, v. 15. *Tulit stragulum, et infudit aquam, et expandit super faciem ejus*, itaque suffocavit eum prætextu refrigerationis: *Quo mortuo, regnavit Hazael pro eo.*

Similis antiphrasis est 3. Reg. 22. 15. ubi Michæas Propheta consultus ab Achab rege Israel, an oppugnatio urbis Ramath sibi foret prospera, nec ne, respondet: *Ascende, et vade prospere, et tradet eam Dominus in manus regis*, q. d. Quia vis ascendere, ascende, optoque ut prosper hic sit ascensus, urbsque tibi tradatur: verumtamen per prophetiam scio contrarium eventurum: scio enim quia ibi occideris, uti paulo post occisus est. Est ergo ironia, ut notant ibidem Abulens. et Vatablus.

Huc facit quod scribit Ambr. Catharinus in Vita S. Catharinæ Senensis l. 2. c. 28. et 29. Ipsi a Deo revelatos esse duos sensus illius orationis Christi in horto: *Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste; verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*, Matth. 26. 39. Sensus, inquam, novos et diversos, imo in speciem contrarios vulgari expositioni. Prior est, q d. Pater mi, illico da mihi bibere calicem passionis; illum enim avidissime sitio: da ut illico patiar et moriar: ardor enim meus patiendi nullas patitur moras, ne quidem horæ, vel instantis unius: fac ergo ut illico per me transeat, ac deinde a me transeat calix iste, ut per passionem meam abolita morte et peccato, illico redimam genus humanum, itaque ad te revertar, ut te fruar, mi pater. Hoc enim Christus optabat secundum spiritum: optabat enim accelerare et absolvere opus redemptionis nostræ, ad quod a Patre erat missus. Unde ipse ait: *Baptismo habeo baptizari, et quomodo coarctor usque dum perficiatur?* Lucæ 12. 50. Et paulo ante passionem: *Desideria desideravi hoc pascha manducare vobiscum.* Voluit enim dare exemplum S. Ignatio, Laurentio, Vincentio, aliisque generosis Martyribus desiderandi cruces, et ambiendi martyria. Secundum carnem tamen optabat contrarium, nimirum, *transeat*, id est, auferatur a me calix passionis. Porro hi duo sensus se invicem compatiuntur: poterat enim Christus unum orare secundum carnem, alterum secundum spiritum. Si poterat probabile est eum fecisse. Nam si Apostolus ait 1. Cor. 14. *Orabo spiritu, orabo et mente;* multo magis Christus orans carne, oravit et spiritu: spiritus autem desiderium erat contrarium desiderio carnis: caro ergo hisce verbis optabat

transferri a se passionem, spiritus vero optabat eam accelerari, et celeriter pertransire. Posterior sensus illius orationis S. Catharinæ revelatus, est hic: Videbat, inquit ipsa, Christus Dominus multos fore ingratos suæ passioni, mansuros in peccatis, ac damnandos, hic erat ei summus dolor, huneque vocat suum calicem, q. d. Transeat a me calix iste, id est, amove a me hunc dolorem, hoc tormentum, puta hunc numerum damnandorum: fac ut omnes meæ passionis ita sint participes, ut salventur. Et si hoc Christus absolute et efficaciter orasset, utique impetrasset; quia Pater nil negat Filio: sed maluit Christus ex reverentia se conformare Patris voluntati et justitiæ, ideoque subjunxit: *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu* Ita S. Catharina. Hosce S. Catharinæ Senensis sensus citat et sequitur inter alios noster Ludoviens de Ponte, Meditatione de oratione Christi in horto. Verum hæc sobrie accipienda sunt, nec imitanda, nisi ex Dei revelatione, vel aliunde constet illos sensus intentos fuisse a Spiritu Sancto. Qua in re peccant multi concionatores, qui ex cerebro suo fingunt sensus S. Scripturæ, sæpe ipsi litteræ et menti Spiritus Sancti contrarios, contra quos egi superius quæst. 3.

Simili modo vox carnis afflictissimæ est illa Job, maledicentis diei suo c. 3. 2. *Pereat dies in qua natus sum;* Vox vero spiritus est: *Nudus egressus sum de utero matris meæ, et nudus revertar illuc. Dominus dedit, Dominus abstulit. Sicut Domino placuit, ita factum est. Sit nomen Domini benedictum;* Job 1. 21. Sic vox carnis est illa Jeremiæ c. 20 14. *Maledicta dies in qua natus sum, etc. Quare de vulva egressus sum, ut viderem laborem et dolorem, et consumerentur in confusione dies mei?* Vox vero spiritus: *Cantate Domino, laudate Deum: quia liberavit animam pauperis de manu malorum* Ibidem v. 13. Sic sæpe aliud caro nostra orat, aliud per eamdem orationem petit at impetrat Spiritus Sanctus. Nam, ut ait Apostolus Rom. 8. 26. *Quid oremus sicut oportet, nescimus, sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus: quia secundum Deum postulat pro sanctis.* Pari modo in Scriptura solerter secernendæ sunt sententiæ fidelium et piorum, a sententiis dictisque infidelium et impiorum: ut Ecclesiastæ 3. 19. *Unus interitus est hominis et jumentorum, et æqua utriusque conditio, etc. et nihil habet homo jumento amplius.* Quæ verba S. Greg. l. 4. Dial. 4. Olymp. et alii interpretes, censent dici a Salomone, non in persona propria, sed in persona Epicureorum, negantium animæ immortalitatem. Sic in libro Job soleiter distinguenda sunt verba Job a verbis Eliphaz, aliorumque amicorum ejus: illa enim probantur a Deo, hæc improbantur. Job ult. v. 7. Simili modo in Evangelio S. Joannis, secernenda sunt verba Judæorum Christo credentium, a verbis incredulorum. In eadem enim turba alii credebant Christo, alii non credebant. Unde contraria sentiunt et dicunt: illi enim probant, hi improbant dicta Christi. Quare videndum quid cuique sit tribuendum. Hoc canone multas solvemus antilogias, multa loca in speciem contraria conciliabimus.

13. Hebræum כי *ki*, id est, *quia*, *quoniam*, sæpe non causam significat, nec rationale est, sed exceptivum, vel adversativum, vel sermonis inchoativum, vel encliticum, et ornatus dumtaxat gratia additum. Hinc Primo, *ki*, id est, *quoniam*, ponitur pro *quamvis*, Ps. 77. 20. *Quoniam*, id est quamvis, *percussit petram, et fluxerunt aquæ, etc. Numquid et panem poterit dare, aut parare mensam in deserto?* Habacuc. 2. 18. *Quid prodest sculptile, quia*, id est quamvis, *sculpsit illud fictor suus?*

Secundo, *ki*, id est *quoniam*, est nota asseverationis, et capitur pro *sane*, *certe*, *enimvero*. Ps 17. 30. *Quoniam*, id est enimvero, *in te eripiar a tentatione;* Ps. 51. 13. *Quoniam*, id est sane, *si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique.*

Tertio, *ki* sæpe est nota initii sermonis, et periodum inchoat, uti videre est in Psalmis. Sic Lucæ 1. 61. dicitur: *Et dixerunt ad illum: Quia nemo est in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine.* Osee 11. 1. *Quia puer Israel, et dilexi eum.*

Quarto, *ki*, id est, *quia*, ponitur pro *quod*. Lucæ 2. v. 13. *Sicut scriptum est in lege Domini, quia*, id est quod, *omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur.*

Quinto *ki*, id est, *quia*, sumitur pro *porro*, *adhæc*, *insuper*. Sophon. 3. 9. *Quia*, id est insuper, *tunc reddam populis labium electum.*

Sexto, *ki* ponitur pro אשר *ascer*, relativo, id est *qui*. Gen. 4. 25. *Posuit mihi Deus semen aliud pro Abel, quem* (hebr. *ki*, id est *quia*) *occidit Cain.* Exodi 13. 17. *Non eos duxit Deus per viam terræ Philisthiim, quæ* (hebr. *ki*, id est, *quia*) *vicina est.*

Septimo *ki*, id est, *quia* est adversativum, capiturque pro *sed*. 2. Reg 16. 18. *Nequaquam, quia*, id est sed, *illius ero, quem elegit Dominus.*

Octavo, *ki* est nota temporis, significans *quando*, *cum* Gen. 4. 12. *Cum* (hebr. *ki*) *operatus fueris eam, non dabit tibi fructus suus.*

Nono, *ki* est exceptivum, idem valens quod *nisi*. 1. Reg. 30. 17. *Et non evasit ex eis quisquam nisi*, hebr. *ki*, *quadringenti viri.* Est apocopa כי *ki* enim ponitur pro כאים *kiim*, id est nisi.

Decimo, *ki* cum geminatur, est disjunctivum, significans *aut*, *vel*, ut 3. Reg. 18. 27. *Aut*, hebr. *ki*, *in diversoria est, aut in itinere, aut certe dormit* vester Deus Baal.

Undecimo, est negativum, significans *ne*, *non*. Isaiæ 30. 21. *Hæc est via, ambulate in ea, et non* (hebr. *ki*) *declinetis, neque ad dexteram, neque ad sinistram.*

Post schisma Jeroboam et decem tribuum a duabus, earumque rege Roboam, usque ad captivitatem Babylonicam, distinguuntur hæc duo nomina, *Israel* et *Juda*. *Israel* enim decem, *Juda* duas tribus significat. Post captivitatem vero Babylonicam, *Israel* et *Juda* pro eodem accipiuntur, scilicet pro duabus tribubus: tum quia in his solis perstitit familia et nomen Israelis, id est, Jacobi Patriarchæ: ceteræ enim tribus toto orbe dispersæ fuerunt: tum quia multi fideles e decem tribubus, junxeruut se Judæ. Tribus ergo Juda ceteras decem, quæ Israel vocabantur, complexa est. Ita S. Cyrill. Ribera et Arias in c. 12. Zachariæ v. 1. Sic Zacharias pater Joannis Baptistæ canit: *Benedictus Dominus Deus Israel*, id est Judæorum. Sic Christus ait se missum ad oves quæ perierunt domus Israel. Sic Evangelistæ sæpe nominant *Israel*; nec alium intelligunt, quam populum Judaicum, utpote qui solus ex

stirpe Israelis restabat, eratque hæres promissionum Abrahæ et Israeli, id est Jacobo, a Deo factarum.

Can. 15. Verba activa Hebræorum sæpe non actionem et effectum, sed agendi virtutem, vim et potentiam significant. Sic Christus Joannis 1. Vocatur *Agnus qui tollit peccata mundi: Lux quæ in tenebris lucet, et illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, scilicet quantum in se est, q. d. Christus in se habet virtutem tollendi peccata, dispellendi tenebras, et illuminandi omnem hominem, nimirum, nisi ipse oculos claudat et lucem hanc videre nolit, uti multi infideles et impii fecerunt, et faciunt. Simili modo dicimus: Hic ignis urit; hæc aqua humectat, id est, habet vim urendi, humectandi, etc. etiamsi sæpe nil urat, nec humectet. Ita intellige illud Marci ultimo: *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit*, scilicet quantum est ex natura et vi fidei et baptismi; si nimirum is qui credidit, leges et præcepta fidei, ac spiritum baptismo acceptum sequatur, et exsequatur in servandis Christi mandatis. Et illud Joan. 6. 55. *Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam*, scilicet quantum est ex vi Eucharistiæ; cui tamen peccator obicem suis peccatis ponere potest, eamque elidere. Sic sæpe Scriptura cum enarret opera Dei magis significat ea quæ facere potest, quam quæ reipsa facit: ut, *Qui respicit terram, et facit eam tremere: qui tangit montes, et fumigant*, Psalm. 103. v. 32. *Qui præcipit soli, et non oritur, et stellas claudit quasi sub signaculo*, Job. 9. 7. Et clarius v. 6. *Qui commovet terram de loco suo, et columnæ ejus concutiuntur*, hoc est, concutere et commovere potest. Sic Zacharias c. 12. v. 12. dicit, quod omnes familiæ Judæorum videntes Christum in cruce confixum, plangent, id est, jure plangere poterunt et debebunt. Quem enim ad planctum non moveat Deus in cruce fixus? etiamsi de facto multi increduli eum non planxerint, sed subsannarint. Et Amos c. 8. 10. *Convertam*, ait, *omnes festivitates vestras in luctum, et omnia cantica vestra in planctum, et inducam super omne dorsum vestrum saccum, et super omne caput calvitium*. Non est necesse omnes sacco indui, aut omnia capita decalvari; sed sensus est, q. d. Tanta erit clades, ut merito omnes possint saccum induere, et caput decalvare. Et Isaiæ c. 4. 1. *Apprehendent septem mulieres virum unum in illa die*. Id factum nusquam legimus; sed sensus est, q. d. Tanta erit cædes virorum ut vix unus maritus septem mulieribus reperiatur, ac consequenter ut septem mulieres pro uno marito certare possint, vel debeant, si more gentis suæ nubere velint.

Can. 16. Prophetæ, præsertim Zacharias, sæpe utuntur apologis, tum ad obscuritatem, quæ propria est prophetiæ, tum ad elegantiam: tum ad excitandam auditorum torpentium, imo oracula Dei aversantium iisque adversantium, attentionem; sicut Demosthenes judicum oscitantium attentionem excitavit, narrando fabulam mulionis, de umbra asini in ardente sole contendentis cum asini conductore. Ea enim curiositas hominum, ut ad fabulas et res novas aures arrigant, ad graves et serias demittant, velut iniquæ sortis aselli. Insignis apologus est Joas filii Gedeonis, dictatus ab eo contra Sichimitas, qui regem sibi crearant spurium et tyrannum Abimelech, Judic. 9. 8. *Ierunt*, ait, *ligna ut ungerent super se regem, dixeruntque olivæ: Impera nobis. Quæ respondit: Numquid possum deserere pinguedinem meam, qua et dii utuntur et homines, et venire ut inter ligna promovear? Dixeruntque ligna ad arborem ficum: Veni, et super nos regnum accipe. Quæ respondit eis: Numquid possum deserere dulcedinem meam fructusque suavissimos, et ire ut inter cætera ligna promovear? Locutaque sunt ligna ad vitem: Veni et impera nobis. Quæ respondit eis: Numquid possum deserere vinum meum quod lætificat Deum et homines, et inter ligna cætera promoveri? Dixeruntque omnia ligna ad rhamnum: Veni, et impera super nos. Quæ respondit eis: Si vere me regem vobis constituitis, venite et sub umbra mea requiescite: si autem non vultis, egrediatur ignis de rhamno, et devoret cedros Libani*: sensus est, q. d. Vos, o Sichimitæ, elegistis vobis in regem Abimelech parricidam et tyrannum quasi rhamnum, qui proinde vos punget et cruciabit. Justo ergo Dei judicio vobis eveniet, ut lis et bellum inter vos et Abimelech concitetur quo et vos ipsum conficiatis et ipse vicissim vos, ut utrique pereatis. Tyrannus enim in suos, etiam nobilissimos, si, ut communiter fit, ob tyrannidem ei litem moveant, exitium immittit; quo tamen et ipse afflatur pariter, interitque, uti in plerisque tyrannis visum est. Verus Propheta fuit Joas, nam Sichimitæ et Abimelech se invicem confecerunt. Similis apologus est Joas regis Israel, ad Amasiam regem Juda se provocantem ad Bellum: *Carduus*, ait, *Libani misit ad cedrum quæ est in Libano, dicens: Da filiam tuam filio meo uxorem. Transieruntque bestiæ saltus quæ sunt in Libano, et conculcaverunt carduum*. Apologum explicat dicens: *Percutiens invaluisti super Edom, et sublevavit te cor tuum; contentus esto gloria et sede in domo tua; quare provocas malum, ut cadas tu et Judas tecum?* 4. Regum 14. v. 9. Similis est Zachariæ 11. 2. *Ulula, abies, quia cecidit cedrus*, q. d. Ululate, plebeii, quia ceciderunt magnates, Et v. 1. *Aperi, Libane, portas tuas, et comedat ignis cedros tuas*, hoc est; aperi, o Jerusalem, portas tuas Tito et Romanis, qui domos tuas cedrinas comburent. Idem toto cap. 5. eleganti apologo describit captivitatem Judæorum in Babylone, per mulierem impositam amphoræ, et ab alis milvinis translatam in Sennear, id est in Babylonem. Plurimi similes sunt apud Zachariam et cæteros Prophetas, quos paulo post inter Hieroglyphica, vel Ænigmata, ordine recensebo.

Can. 17. Prophetæ subinde alludunt ad fabulas Gentilium et Poetarum, tum quia hæ fabulæ apud Gentiles erant tritæ et celebres; tum quia subinde non tam fabulæ, quam ænigmata, aut mythologiæ sunt, ad morum informationem compositæ; quales sunt fabulæ Æsopi, quæ magnam sapientiam et prudentiam continent; Ethicam enim docent per appositas rerum fictiones et fabulas. Hinc celebris fuit apud veteres Theologia μυθικη, id est fabulosa (et Mythologi habiti sunt Philosophi, imo Theologi) de qua Fulgentius librum scripsit; ejusque meminit S. August. libro 6. de Civit. cap. 5. et Euseb. lib. 3. Præpar. cap. 2. Sic Malachias c. 4. 2. dicens: *Orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus*, alludit ad fabulam phœnicis; quia phœnix symbolum est et ænigma solis, qui radiis suis quasi pennis vestitur, iisque vitam et sanitatem cunctis viventibus impertit. Sensus

ergo est, q. d. Orietur Christus, qui a morte redivivus quasi phœnix, id est, quasi sol salutaris, radiis gratiæ et gloriæ suæ, velut pennis contingens justos mortuos et sepultos, eos a morte ad vitam suscitabit, sanabit, beabit et glorificabit. Sic Judith cap. 16. 8. dicitur: *Nec filii Titan percusserunt eum*, Holofernem. Ubi alluditur ad fabulam Titanum, quos Poetæ fabulantur fuisse gigantes, cœli et terræ filios, ac bellum gessisse cum Jove, ab eoque fulmine adactos in tartara; de quibus Virgil. 6. Æneid.

> Hic genus antiquum terræ, Titania pubes,
> Fulmine dejecti fundo volvuntur in imo.

Non quod fabulas Poetarum approbat S. Scriptura, sed ut loquatur more vulgi, ejusque sermone rem veram significet; quia *Non bene possumus intelligere quod dicitur, nisi per ea vocabula quæ usu didicimus, et errore combibimus*, ait sanctus Hieron. in c. 5. Amos v. 8. et S. Gregor. l. 9. Moral. c. 6. præsertim quando fabulæ ex S. Scripturæ ortum ducunt, uti Pererius aliique viri docti censent fabulam Titanum originem accepisse ex historia et factis gigantum, Genes. 6. 4. et cap. 11. 4. Filii ergo Titan, per catachresin vocantur bellicosissimi et robustissimi gigantes quales poetæ nuncupant, censentque fuisse Titanes. Unde explicando subdit Scriptura Judith. 16. 8. *Nec excelsi gigantes opposuerunt se illi; sed Judith filia Merari in specie faciei suæ dissolvit eum.* Ita S. Hieron. in cap. 3. epist. ad Galat. sub initium Sic Isaias cap. 34. 14. alludit ad fabulas Onocentaurorum et Lamiorum, ut ibi dixi. Sic Job 42. 14. filia Job, quæ hebr. et a Nostro vocatur *Cornu stibii*, a Septuag. nuncupatur *Cornu Amaltheæ*, quam Poetæ fingunt esse capram altricem Jovis. Sic Job 21. 33. dicitur: *Dulcis fuit glareis Cocyti*; glarea est terra prope fluvium, arenosa et lapidosa. Cocytus est fluvius in Arcadia, a Styge palude fluens, quem inferorum esse fluvium Poetæ finxerunt, eo quod in illam paludem multa cadavera conjiciebantur, ut cito exederentur. Veterum enim sepulcra erant juxta flumina, ut cadavera flumine consumerentur, eoque purgaretur aer. Sensus ergo est, q. d. Impio bene convenit cum sepulcro; nihil enim ibi mali sentit, sed in eo dulciter et suaviter quiescit, uti Poetæ fingunt defunctos quiescere in Cocyto. Mystice S. Gregor. Impius, ait, dulcis est Cocyto, id est, diabolo et inferno, qui morte et pœnis improborum gaudet et pascitur. Alludit itaque Job ad fabulam tritam Cocyti: dictus enim est Cocytus ἀπὸ τοῦ κωκύειν, id est lugere: luctus enim convenit mortuis. Hinc Cocytum fingunt vicinum Acheronti. Audi Virgil. 6. Æneid.

> —Tenent media omnia silvæ,
> Cocytusque sinu labens circumfluit atro

Et Claudian.

> —Presso lacrymarum fonte resedit
> Cocytus, Acheron tacitis obmutuit undis.

Rursum Virgil. 6. Æneid.

> Acheron omnem Cocyto eructat arenam

Ubi Servius, ad Physiologiam hoc figmentum pertinere ait, quod qui caret gaudio, sine dubio tristis est. Tristitia autem vicina luctui est, qui ex morte procreatur; recte ergo in Cocytum per Stygem arenas eructare suas Acherontem fingit Virgil. Quocirca jure hæc quasi fabulosa ridet Cicero Tuscul. 1. *Dic quæso ait, num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, transvectio Acherontis, mento summam aquam attingens siti enectus Tantalus?* Sic Amos cap. 5. 8. ait de Deo: *Facientem Arcturum et Orionem*. Ubi alludit ad fabulas Poetarum; ex illis enim imposita sunt nomina stellis. Unde Virgil.

> Arcturum, pluviasque Hyades geminosque Triones,
> Armatumque auro circumspicit Oriona.

CAN. 18. Ex titulo prophetiæ sæpe colligere licet qualis sit futura, an tristis, an læta, an mixta. Nam cum titulus ejus est משא *massa*, id est onus, vel pondus, signum est evidens tristem fore. Onus enim significat pondus grave et importabile vindictæ et pœnæ, ex certo et irrevocabili Dei decreto inferendum impiis, ut duram eorum cervicem premat et curvet, vel frangat, qui Dei patientiam exspectantem eos ad pœnitentiam contempserunt, et in sceleribus suis obdurati perstiterunt. Unde sæpe significat plenum urbis et gentis excidium, ut: *Onus verbi Domini in terra Hadrac, et Damasci requies ejus*, Zachar. 9. v. 1. *Onus verbi Domini super Israel*, Zachar. 12. v. 1. Onus domus Achab, quo excisa est ejus familia, 4. Reg. 9. 25. Vide Jerem. 23. 33 et seq Cum vero titulus prophetiæ est *visio*, vel certe *verbum Domini*; tunc ordinaria læta est, et *prospera pollicetur, sive post comminationem meliora promittit*, ait S. Hieron. in c. 23. Jerem. sub finem Cum denique titulus est: *Onus visionis*, ut Isaiæ 22. 1. aut: *Onus verbi Domini*, ut Malach. 1. 1. tunc partim tristis est, partim læta. His canon S. Hieron. crebro verus est, non tamen semper. Nam visio exhibita Jeremiæ c. 1. et Joeli c. 1. et Amos c. 1. et Nahum c. 1. nil fere lætum habet, sed omnia tristia, ac proinde onus includit uti recte advertit Ribera Osee 1. 1. Porro solus Abdias prophetiam suam inscribit, et vocat Visionem: Nahum vero, Habacuc et Malachias eam inscribunt Onus; cæteri omnes Prophetæ minores eam inscribunt Verbum Domini. In decursu tamen prophetiæ, illam subinde visionem nuncupant, ut ejus certitudinem indicent. Visus enim omnium sensuum est certissimus. Unde Theophrastus apud Rodig. l. 10. 28. visum scite appellavit formam sensuum; quia scilicet experimenta illorum ille solus quasi actuat, perficit et certificat. Et S. August. l. 10. Confess. c. 35. experientiam sensuum, et eorum quasi fidei resolutionem, in visu sitam esse docet: quocirca omnes sensus quasi oculatos exhibentes, dicere solemus: Vide ut sapiat, vide ut sonet, etc. Et Aristot. gnome est lib. 2. Metaphys. finem contemplationis esse veritatem visam: unde et beatitudo nostra consistit in visione Dei: Prophetæ ergo abstracti a cæteris rebus, et mentis intuitum figentes in contemplatione unius simplicis veritatis, habuerunt prægustum quemdam et initium beatitudinis juxta illud Apostoli. 1. Corinth. 13. *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*, quæ verba citans S. Aug. lib. 1. de Trinitat. cap. 8. *Hic*, inquit, *nobis contemplatio promittitur, actionum omnium finis, atque æterna perfectio gaudiorum.*

Differunt prophetia et exstasis. Prophetæ enim sæpe viderunt futura sine exstasi; subinde tamen fuerunt alienati a sensibus, raptique in exstasim, uti contigit Adæ Genes. 2. 21. Abrahæ Genes. 15. vers. 12. S. Pa-

tro Actor. 10. v. 10. et S. Joanni in Apocalypsi (quæ exstases ordinariæ factæ sunt fiuntque per angelos; hi enim sunt administri Dei) omnibus enim hisce locis græce est ἔκστασις quæ proprie est raptus mentis alienatæ e sensibus in aliquid sublimius. Unde S. Gregor. l. 5. Moral. c. 22. docet in exstasi mentem a sensibus avulsam dormire mundo, sed laboriosius vigilare Deo. *Est* ergo *exstasis dormitio vigilans*, seu *vigilia dormiens*, juxta illud Cant. 5. *Ego dormio, et cor meum vigilat*, q. d. Sensus meus dormit, sed mens vigilat. Nota: S. Thom quæst. 13. de veritate, art. 2. ad ult et 2. 2. quæst. 175. art. 3. ad 1. et in 2. Corint. 12. lect. 1. docet quod excessus mentis, exstasis et raptus aliquando contingat sine alienatione mentis a sensibus, nimirum cum quis exterioribus sensibus et rebus utitur, sed tota ejus intentio divinis contemplandis et amandis vacat, qua ratione S. Dionys. c. 4. Divin. nom. asserit quod divinus amor exstasim facit; amor enim transfert amantem a se in Deum amatum. Anima enim magis est ubi amat, quam ubi animat; magis est ergo in Deo, quam in seipsa. Unde S. Bonav. tract de Gradibus contempl. *Exstasis*, ait, *est deserto exteriori homine, sui ipsius super se voluptuosa quædam elevatio, ad superintellectualem divini amoris fontem.* Aliter vero et secundum magis usitatam significationem: *Fit*, inquit S. Thomas, *dictus excessus mentis, exstasis et raptus, cum aliquis etiam actu ab usu sensuum et sensibilium rerum abstrahitur, ad aliqua supernaturaliter videnda; idque per abstractionem a sensibus externis ad imaginariam visionem, vel ab imaginatione quoque ad intellectualem; et hoc iterum aut per intelligibiles immissiones, aut secundum quod intellectus videt Deum per essentiam.* Quod S. Thom. censet concessum S. Paulo in raptu, 2. Corinth. 12. 2. sed contrarium est verius, scilicet S. Paulum non vidisse Dei essentiam, ut ibidem ostendi. Cæteris vero ut Adæ, Abrahæ, S. Petro et S. Joanni censet exstasim contigisse per abstractionem a sensibus, sed cum imaginaria visione, quod verum est, et liquet ex loc. cit. Script. Ordinarie enim mens in cognitione utitur phantasmatibus; unde licet rapiatur, habet tamen comites cogitationes phantasiæ.

Porro opera dæmonis, imo vi morbi, posse aliquem alienari a sensibus, rapique in exstasin quasi naturalem, docet noster Delrio l. 2. Disquis. Magic. q. 25: ubi refellit Cardanum, qui asserit, *cum libeat, posse quempiam vi naturali rapi*; et Bodinum, qui censet *in ejusmodi exstasi animum reipsa migrare de corpore.* Denique S. August. l. 12. de Genesi ad litter c. 26. *Cum rapitur*, inquit, *animo ad ea visa, quæ spiritu cernuntur similia corporalibus, omnino a sensibus corporis avertitur, amplius quam in somno solet; sed minus quam in morte.* Nam in somno non ita avertitur a sensibus, quin illi levi sono, motu pulsuque evigilent; in exstasi autem nullum motum, sonum pulsumque, etiamsi acrius vellicetur aut pulsetur, sentit: in morte vero avertitur non tantum a sensibus externis, sed etiam internis, imo a toto corpore, ita ut illud amplius non informet, nec animet aut vivificet.

Jam vero linguam, qua loquitur Deus animæ, et anima Deo, pie explicat S. Bernard. serm. 45. in Cantic. *Verbum et anima*, inquit, *habent linguas suas, quibus se alterutrum alloquantur, præsentesque indicent. Verbi lingua, favor dignationis ejus: animæ vero, devotionis fervor. Elinguis est anima atque infans, quæ hanc non habet, et non potest illi esse sermocinatio cum Verbo: ergo cum hujusmodi linguam suam movet, volens ad animam loqui, non potest anima non sentire. Vivus est enim sermo Dei, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ. Et rursum cum suam linguam anima movet, Verbum latere multa minus potest, non solum quia ubique præsens, sed quia nisi ipso stimulante, devotionis lingua minime ad loquendum movetur. Verbo ergo dicere animæ: Pulchra es, et appellare amicam, infundere est unde amet, et se præsumat amari.* Et S. Gregor. lib. 5 Moral. 20. explicans illud Job, c. 4. 12. *Quasi furtive suscepit auris mea venas susurri ejus: Venas*, inquit, *superni susurri auris cordis furtive suscipit, quia subtilitatem locutionis intimæ afflato mens, et raptim et occulte cognoscit: nisi enim se ab exterioribus desideriis abscondat, interna non penetrat: occultatur autem ut audiat, et audit ut occultetur; quia et subtracta a visibilibus, invisibilia conspicit; et repleta invisibilibus, visibilia perfecte contemnit.* Cum ergo loquitur Deus animæ, et illa loquentem audit; non duæ actiones sunt, sed una eademque, quæ ut a Deo proficiscitur, vocatur *locutio*; ut recipitur in homine, vocatur *auditio*. In phantasia loquitur Deus per Angelos, in mente per se. Solus enim ipse illabi potest immediate intellectui et voluntati, quod facere nequit Angelus. Angeli autem in phantasia loquuntur, per motum humorum et spirituum animalium, in quibus deferuntur internæ rerum species: nimirum ita illos commiscendo et componendo, ut hanc illamve speciem, ut consequenter rem quam volunt, phantasiæ, et per phantasiam intellectui repræsentent. Varios locutionis Dei et Angelorum modos recenset S. Gregor. 18. Moral. 2.

Can. 20. Prophetia omnis cum sit supernaturalis, exposcit pariter lumen supernaturale, quod vulgo propheticum vocatur; sicut enim ad visionem corporalem tria requiruntur, scilicet primo, objectum emittens sui speciem in oculum; secundo, lumen objectum illuminans; tertio, ipsa visio, puta oculus recipiens speciem, et per illam objectum illuminatum inspiciens et videns, eaque ratione visionem in se eliciens et producens; ita pariter ad visionem propheticam requiruntur tria, scilicet primo, objectum, puta res futura quæ prævidetur; secundo, lumen propheticum mentem Prophetæ elevans, ut quasi ex alto eminus rem futuram videat; tertio, ipsa visio et cognitio rei futuræ. Porro lumen propheticum non est aliud quam ipsa Dei illustratio et revelatio, sive locutio interna qua mentem Prophetæ illustrat, eique revelat futura; quæ partim Dei est, quatenus a Deo immittitur, partim Prophetæ, quatenus in ejus mente recipitur, imo in ea, et per eam vitaliter concurrentem a Deo producitur, qua Dei est, vocatur illustratio; qua Prophetæ est, vocatur visio, auditio, cognitio, ut dixi in fine can. 19. Lumen ergo hoc, sive illustratio est instar coruscationis, vel fulguris spiritalis mentem perstringens et illustrans (juxta illud Ps. 76. 19. *Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ.* Et illud Psal. 143. 6. *Fulgura coruscationem, et dissipabis eos*) qua mens certo cognoscit rem fu-

turam quæ a Deo revelatur, et simul eam non a dæmone, sed a Deo revelari. uti fit in actu fidei: illius enim objectum materiale est res revelata, formale revelatio divina, vel ipse Deus revelans. Ideo enim fide credo Deum esse trinum et unum, quia Deus ipse, qui est prima veritas, quæ nec falli, nec fallere potest, id revelavit. Quocirca Prophetæ excipientes Dei revelationem, fide divina tenebantur credere tam sua oracula, quam illa sibi revelata esse a Deo.

Similes illustrationes, quasi coruscationes sentiunt sæpe viri spirituales, præsertim vacantes orationi et contemplationi, quibus mens eorum partim illustratur, ad clarius et sublimius cognoscenda attributa Dei, vaticinia Prophetarum, aliaque mysteria fidei et Scripturæ: partim amore Dei rerumque cœlestium afflatur et accenditur. Similes sentiunt subinde peccatores, cum Deus eis immittit cogitiones et illuminationes pias de morte, de judicio, de brevitate vitæ, de vanitate concupiscentiarum, de inferno, de cœlo, quibus clare vident se male et imprudenter agere, ac in periculo salutis versari, ideoque timore et dolore percelluntur, qui eos impellit ad pœnitentiam vitæque mutationem. Porro istæ illustrationes menti non sunt liberæ, sed necessario in ea recipiuntur, cum Deus illas ei immittit: perinde ac visio fulguris aperto ac vigilanti oculo est necessaria, non libera: iis tamen receptis, libera manet mens, ut circa eas liberum fidei actum eliciat, libereque credat illa esse vera, atque exinde alios liberos doloris, pœnitentiæ, amoris, aliarumque virtutum actus in se concipiat et efformet. Illustrationes enim, quas intellectui, et pii impulsus affectusque, quos voluntati Deus immittit et indit, sunt gratiæ prævenientes, et excitantes mentem peccato vel torpore sopitam, ut evigilet, et iis libere cooperetur, itaque in se actus pœnitentiæ, timoris, et amoris heroicarum virtutum producat. Pro talibus ut scilicet crebro eas nobis immittat Deus, continue orare debemus. Ex iis enim omnis noster profectus et salus pendet. Ita pro iis orat Psalt. Psalm. 12. 4. *Illumina*, ait, *oculos meos, ne unquam obdormiam in morte; ne quando dicat inimicus meus: Prævalui adversus eum*, Ps. 17. 29. *Quoniam tu illuminas lucernam meam, Domine: Deus meus, illumina tenebras meas.* Psal. 33 6. *Accedite ad Deum, et illuminamini.* Ps. 66. 1. *Deus misereatur nostri, et benedicat nobis: illuminet vultum suum super nos*, Psal. 75. 5. *Illuminans tu mirabiliter a montibus æternis.* Isaiæ 60. 1. *Surge, illuminare, Jerusalem: quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est.* Lucæ 1. 79. *Illuminare his qui in tenebris, et in umbra mortis sedent.* Joannis 1. 9. *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Ephes. 5. 14. *Exsurge qui dormis, et illuminabit te Christus.* Psal. 26. 1. *Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timebo?* Job. 11. 17. *Quasi meridianus fulgor consurget tibi ad vesperam; et cum te consumptum putaveris, orieris ut lucifer.* Ps. 96. 4. *Illuxerunt fulgura ejus orbi terræ.* Ezech. 1. 13. *Hæc erat visio discurrens in medio animalium, splendor ignis, et de igne fulgur egrediens. Et animalia ibant et revertebantur in similitudinem fulguris coruscantis.* Job. 36. 29. *Si voluerit, etc. fulgurare lumine suo desuper.* Ps. 89. 17. *Sit splendor Domini Dei nostri super nos, et opera manuum nostrarum dirige.* Isaiæ 58. 11. *Implebit splendoribus animam.* Habacuc. 3. 4. *Splendor ejus ut lux erit.* Baruch. 4. 2. *Ambulabimus per viam ad splendorem ejus.*

Can. 21 Ex dictis patet errare veteres Philosophos, qui censuerunt divinationem fieri naturaliter: nam in anima inesse vim fatidicam, puta virtutem divinandi, præsertim dum ea morti vicina est, aut melancholia, mania, vel furore poetico exagitatur. Ratio eorum erat, quod anima habeat aliquid divinitatis sitque quasi divinæ particula auræ; creata enim est ad imaginem Dei: ergo et divinationis Deo propriæ est particeps. Ita censuit Plato dialog. de Natura: *Quod*, inquit, *dementiæ humanæ Deus divinandi vim dederit, illud argumento esse potest, quod nemo dum sanæ mentis est, divinum et verum vaticinium ullum assequitur; sed cum vel somno prudentis vis præpedita est, vel oppressu morbo, vel divino aliquo raptu a sua sede dimota, fieri divinatio solet.* Et in Apol. pro Socrate, ex ejus mente asserit eos qui proximi sunt morti solere divinare. Et Aristot. in Problem. sect. 30. probl. 1. *Multi*, inquit, *propterea quod ille calor sedi mentis in vicino est, morbis vesaniæ implicantur, aut instinctu lymphatico infervescunt: ex quo Sibyllæ efficiuntur, et Bacchæ, et omnes qui divino spiraculo instigari creduntur, cum scilicet id non morbo, sed naturali intemperie accidit.* Similia habet Cicero l. 1. de Divinat. additque rationem. *Cum est*, inquit, *somno sevocatus animus a societate et contagione corporis, tum meminit præteritorum, præsentia cernit, futura providet. Jacet enim corpus dormientis ut mortui, viget autem et vivit animus. Quod multo magis faciet post mortem, cum omnino ex corpore excesserit: itaque appropinquante morte multo est divinior.* Quocirca concludit triplicem esse divinationem; *omnem enim divinandi vim a Deo, a fato, et a natura dimanare.* Et lib. 2. *Sæpe audivi*, ait, *poetam bonum neminem sine inflammatione animorum existere posse, et sine quodam quasi afflatu furoris.* Nam

Est Deus in nobis, agitante calescimus illo,
Impetus ille sacræ semina mentis habet

Idem censuit Porphyrius, uti refert Jamblicus lib. de Myster. Ægypt. §. de somniis divinis. Videtur huic sententiæ favere S. Aug. lib. 12. Confess. citatus a S. Thoma 1. p. qu. 86. art. 4. ad 2. *Anima*, inquit, *habet quamdam vim sortis, ut ex sui natura possit futura cognoscere; et ideo quando retrahitur a corporis sensibus, et quodammodo revertitur ad seipsam, fit particeps notitiæ futurorum.* Sed recte eum excusat, mentemque ejus explicat ibidem D. Thom. dicendo animam separatam a sensibus fieri aptam et dispositam, ut recipiat impressiones Dei, Angelorum, vel dæmonum, ac per eas accipiat notitiam futurorum, quam non habet ex seipsa, et hoc dumtaxat velle S. Augustinum. Adde, quæsivi hæc verba studiose in S. August. nec hactenus ea reperire potui. Illud tantum reperi lib. 4. Confess. c. 3. et l. 7. 6. Mathematicos planetarios subinde divinare, et futura prædicere, non arte, sed sorte, puta casu, quod verum est, nec ad rem præsentem facit, imo ejus oppositum insinuat: inter multa enim quæ prædicunt, subinde casu verum tangunt, dicuntque: ergo non naturæ vi, non artis cer-

titudine, sed sortis casu conjectant verumque attingunt, quasi aleatores rei futuræ.

Hæc Philosophorum sententia est erronea, et repugnans non tantum S. Scripturæ, sed et Philosophiæ. De fide enim est prophetiam esse opus divinum, et prænotionem futurorum contingentium esse dotem propriam Deo, adeoque esse notam et indicem divinitatis. Nam, ut ait Tertull. Apolog. 20. *Testimonium divinitatis est veritas divinationis.* Unde Deus eam idolis decertans: *Annuntiate*, inquit, *quæ ventura sunt in futurum, et sciemus quia dii estis vos*, Isaiæ 41. 23. Et S. Petrus epist. 2. cap. 1. *Omnis*, inquit, *prophetia propria interpretatione non fit; non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu Sancto inspirante locuti sunt sancti Dei homines.* Hinc et Prophetæ omnes passim hunc titulum oraculis suis præfigunt: *Verbum Domini*: *Hæc dicit Dominus*, etc. Prophetia ergo est verbum a Deo præscitum et prædictum, non ab homine. Ratio physice est, prima, quia futura contingentia sunt plane indeterminata: determinabuntur enim ab agente libero; cum scilicet voluntas libera in tempore futuro, libera ad alteram contradictoriorum partem se determinabit. Ergo impossibile est ut homo, dæmon, vel angelus ea determinate præsciat et præcognoscat; sed id est virtutis et omniscientiæ divinæ, quæ infinita mentis suæ acie et vi prævidet quid libera voluntas tali tempore, loco et circumstantiis sit electura et determinatura. Secunda: Mens humana pendet a phantasia et sensibus. Nihil enim est in intellectu, quod non fuerit prius in sensu, ut ait Aristot. At futura contingentia nullo sensu percipi possunt: ergo nec ab homine intelligi queunt, non magis quam a cæco colores videri. Tertia: quod non existit vel in se, vel in sua causa, ab homine et angelo cognosci nequit. At futura contingentia nec in se, nec in suis causis, utpote adhuc futuris et indeterminatis, existunt. Ergo ab homine et angelo prænosci nequeunt. Ita S. August. lib de Divinat. dæmon. et S. Thom 2 2. q. 55. art. 1. ad 3.

Porro argumentum Platonis et Ciceronis tantum probat animam, cum morti vicina separatur a sensibus, aut cum amore, vino, igne, mania, bile, etc. incalescit, excitari et acui, ut quasi se supra se attollat, videatque et cognoscat ea quæ alias non videret et cognosceret; sed intra terminos et limites naturæ. Unde tunc præsagit ea ad quæ vel ipsa bilis et humor inclinat, vel quorum causas et principia videt, vel quæ spiritus animales ex eltati et fervidi naturaliter ei suggerunt, ut patet in Poetis. Quocirca viri prudentes simili praxi utuntur, cum carmen, orationem aut concionem, vel quid aliud componere volunt: curant enim ut corpus et caput igne, somno, veste, etc. incalescat; itaque calente cerebro sua componunt. Calor enim excitat spiritus animales, qui excitati multos et insignes conceptus suggerunt; sed deinde defervescente calore, ea relegunt, seligunt, judicant, digerunt. Ingenium enim in calore consistit, judicium in frigore Unde juvenes ingenio et inventione pollent, senes judicio et censura, utpote qui habent sedatas passiones, frigidosque affectus. Adde sæpe in maniacis immiscere se dæmonem, et suggerere ea quæ remota sunt, vel futura: illa enim præsciunt ex probabili et subtili conjectura causarum præcedentium. Hac enim conjectandi vi et sagacia, mens eorum acerrima, præ homine prædita est: sanctis vero in morte suggerunt subinde Angeli, vel Deus oracula de futuris, uti contigit Jacobo Genes. 49. et Mosi Deuter. 33. Altera Philosophorum ratio, petita ab imagine, non concludit. Anima enim est imago Dei naturalis, non supernaturalis; quocirca naturaliter tantum naturalia Dei attributa repræsentat, et participat; qualia sunt intellectus, voluntas, memoria, cognitio, amor, libertas, etc. non vero supernaturalia: qualis est prævisio futurorum contingentium, vis patrandi miracula, charitas, gratia, gloria, beatitudo, etc. Adde, anima habet aliquid divinationis uti et divinitatis, dum ex signis et causis prævIis præsagit futura naturaliter, sed sagaciter.

Can. 22. Prophetæ et scriptores hagiographi, dum ad certas provincias et gentes prophetant aut loquuntur, consuetudines, ritus, leges, merces, etc. quin et multas voces illis gentibus proprias consulto usurpant, ut eis se accommodent, utque melius res suas eis dilucidas faciant. Ita S. Hieron. in Abdiam scribit eum usurpare vocem Assyriacam *Sepharad*, id est, *terminum* quam ipse in textu Abdiæ vertit *Bosphorum*, quia de Assyriis erat sermo. Sic Daniel cap. 2. 3. et seq. multa ponit Babylonica nomine musicorum instrumentorum, æque ac Magistratuum, uti sunt Satrapæ, Signæi, Adargazæi, Gedrebæi, Detrebæi, Tiphthæi. Sic Job, quia in Arabia vixit, et Arabice liber ejus primitus conscriptus fuit; hinc multas voces, æque ac consuetudines Arabicas usurpat, uti testatur S. Hieron. in ejus prologo; Idem ad Algasiam Epist. 151. q. 10. scribit Apostolum *humanum diem* nominare ex Cilicum lingua (erat enim ipse Cilix puta Tharsensis) dum dicit 1. Corinth. 4. 3. *Mihi pro minimo est ut a vobis judicer, aut ab humano die.* Tale quoque esse καταβραβευέτω, Coloss. 2. 18. Vide ibi dicta. Additque: *Multa sunt verba quia juxta morem urbis et provinciæ suæ familiarius Apostolus utitur.* Rursum Prophetæ sæpe alludunt ad historias et gesta sui temporis, quæ tunc omnibus erant nota; nunc autem sunt incognita, eaque de causa subinde nobis obscuri sunt.

Can. 23. Prophetia proprie est de tempore futuro; per catachresin tamen ad præteritum quoque et præsens sese extendit Unde Homerus Iliad. 1 ait Chalchantem vatem nosse omnia, præterita, præsentia et futura. Quod imitatus Virg. 4. Georgic. ait:

——Novit namque omnia vates
Quæ sunt, quæ fuerunt, quæ mox ventura trahantur.

Exempla dat S Gregor. hom 1. in Ezech. *Prophetia*, ait, *de futuro est; Ecce virgo concipiet, et pariet filium, Isaiæ 7. Prophetia de præterito; In principio creavit Deus cœlum et terram. De illo enim tempore dixit homo; quo non erat homo. Prophetia de præsenti, 1. Corinth. 14. Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus; occulta enim cordis ejus manifesta fiunt*, etc. *Quod recte prophetia dicitur, non quia prædicit futura, sed quia prodit occulta. Ventura etenim res occultatur in futuro tempore, præsens autem cogitatio absconditur in latenti corde:* utriusque ergo notitia est paris virtutis, puta non humanæ, sed divinæ. Sic Elisæus Propheta absens vidit Giezi petentem et accipientem pecuniam a Naaman: *Nonne*, inquit, *cor meum in præ-*

senti erat, quando reversus est homo de curru sua in occursum tibi? 4. Reg. 5. Addit S. Gregor. Prophetas præteritis ventura permiscere, Itaque fecisse Mosen, *ut dum implentur ea quæ de futuro prædiceret, ostenderet etiam quia de præterito vera dixisset.*

Can. 24. Ex prædicto can. S. Greg. eadem homil 1. in Ezech. colligit octo prophetiæ modos et species. Prima est: *Aliquando,* inquit, *spiritus prophetiæ ex præsenti tangit animum prophetantis, et ex futuro nequaquam tangit.* Dat exemplum: *Sicut Joannes Baptista venientem Dominum videns, ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi; sed cum jam moriturus esset, missis discipulis requirebat dicens: Tu es qui venturus es, an alium exspectamus? In quibus verbis ostenditur, quia in terris quidem venisse redemptorem noverat, sed an per semetipsum ad aperienda inferni claustra descenderet, dubitabat. Ex præsenti enim prophetiæ spiritu tactus fuerat, qui humanitatem mediatoris videns, et divinitatem ejus intelligens, confitebatur agnum qui peccata mundi tolleret. Sed tactus ex futuro non fuerat, quia adventum illius in inferno nesciebat.*

Secunda: *Aliquando vero prophetiæ spiritus animum prophetantis ex futuro tangit, atque ex præsenti non tangit, sicut aperte libri Geneseos historia testatur, cum Isaac Esau filium suum ad venandum misit, cui minorem filium Rebecca ad benedicendum supposuit, qui hædinis pellibus indutus, paterno palpatui corpus fraternum finxit. Cui ille minori filio tamquam majori, benedictionem dedit, quæque ei essent longe futura nuntiavit: sed quis esset qui coram se assisteret, scire non potuit. Prophetiæ ergo spiritus ex futuro animum prophetantis tetigit, atque ex præsenti non tetigit, quando caligantibus oculis pater et ventura prædicebat, et præsentem filium nesciebat.*

Tertia: *Aliquando prophetantis animum ex præsenti, pariter et ex futuro tangit: quod ex eodem libro Geneseos liquido docemur. In illo quippe scriptum est quia, cum ad vitæ jam terminum propinquaret Jacob, et duos filios Joseph fecisset assistere ante eum, ut ex benedictione illius possent longe post futura promereri, cui majorem ad dexteram, minorem vero posuit ad sinistram. Cumque ille oculis senectute caligantibus nepotes suos, quis prior, quisve esset minor, humano visu discernere nequaquam posset, ductis in obliquum brachiis, dexteram manum minori, sinistram majori imposuit. Quod dum corrigere filius vellet, ait: Non ita convenit, pater: quia hic est primogenitus; audivit: Scio, fili mi, scio. Et iste quidem erit in populos, et multiplicabitur: sed frater ejus junior major illo erit. Prophetiæ ergo spiritus ex præsenti, pariter et ex futuro, prophetantis animum tetigit, dum Jacob et ventura nuntiabat, et eos quos corporeis oculis videre non poterat, ante se positos per spiritum discernebat. Sic Ahiæ Prophetæ animum prophetiæ spiritus et ex præsenti, atque ex futuro tetigerat, cum caligantibus oculis eam, quæ se esse aliam simulabat, et uxorem Jeroboam esse cognovit, et quidquid si futurum esset aperuit, dicens: Ingredere, uxor Jeroboam; hæc dicit Dominus Deus Israel: Quia operatus es male super omnes qui fuerunt ante te, et fecisti tibi deos alienos et conflatiles, ut me ad iracundiam provocares, me autem projecisti post corpus tuum, idcirco ego inducam mala super domum Jeroboam. Ex præsenti ergo, atque ex futuro pariter prophetantis animus tactus fuerat, qui et ingredientem deprehendere potuit, et ei ventura nuntiare.*

Quarta: *Aliquando autem ex præterito, et ex præsenti, atque ex futuro pariter tangitur animus prophetantis: sicut Elisabeth venire ad se Mariam conspiciens, quia incarnatum Verbum gestaret in utero agnovit, eamque jam Domini sui matrem vocavit, dicens: Unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me? De cujus conceptione per angelum quoque ad Joseph dicitur: Quod enim in ea natum est, de Spiritu Sancto est. Quæ videlicet Elizabeth dicit: Beata quæ credidisti, quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi a Domino. Dicens enim: Beata quæ credidisti, aperte indicat, quia verba angeli quæ dicta ad Mariam fuerunt, per Spiritum agnovit; atque subjungens: Perficientur ea quæ sunt dicta tibi a Domino, quæ eam in futuro sequerentur prævidit. Simul ergo de præterito et præsenti, atque ex futuro per prophetiæ spiritum tacta est, quæ et eam promissionibus angeli credidisse cognovit; et matrem nominans, quia redemptorem humani generis in utero portaret, intellexit. Et cum omnia perficienda prædiceret, quid etiam de futuro sequeretur, aspexit.*

Quinta: *Aliquando vero prophetiæ spiritus ex præterito tangit animum, nec tangit ex futuro; sicut in Paulo Apostolo aperte ostenditur, qui discipulis dicit: Notum vobis facio, fratres, Evangelium quod evangelizatum est a me, quia non est secundum hominem: neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici; sed per revelationem Jesu Christi. Unde aliis quoque discipulis dicit: Secundum revelationem notum factum est mihi Sacramentum. Qui tamen hoc ipsum Evangelium quod per revelationem cognoverat, cum Hierosolymam prædicaturus ascenderet, ait: Ecce ego alligatus spiritu vado in Jerusalem, quæ in ea ventura sunt mihi ignorans.*

Sexta: *Aliquando prophetiæ spiritus tangit ex futuro, nec tangit ex præterito; sicut in Elisæi facto scriptum est, quia cum unus ex filiis Prophetarum materiam succideret, huic ferrum securis in aquam cecidit, qui exclamavit: Heu, heu, Domine mi, et hoc ipsum mutuo acceperam. Dixit autem homo Dei: Ubi cecidit? At ille monstravit ei locum. Præcidit ergo lignum, et misit illud, natavitque ferrum. In quo videlicet prophetæ facto cognoscitur, quia qui requirit ubi ceciderat, quid esset facturus noverat: sed tamen cum requirit, constat, quia ubi ferrum cecidisset, ignorabat. Prophetiæ ergo spiritus Elisæi mentem ex futuro tetigerat, sed ex præterito non tangebat, qui et ferrum ex profundis demersum, quia revocaturus esset ad superficiem scire potuit; sed ubi ceciderat omnino nescivit.*

Septima: *Aliquando prophetiæ spiritus in præsenti ex parte tangit, et ex parte non tangit. Quod Petri Apostoli historia testatur, cum missi ad eum a Cornelio milites, ei sunt per spiritum nuntiati. Scriptum quippe est: Et dixit spiritus ei: Ecce viri tres quærunt te. Ad quos ille descendens, et requirens dixit: Quæ causa est propter quam venistis? In cujus*

verbis ostenditur quia eamdem causam per spiritum non audierat, quam a militibus requirebat. In præsenti ergo mentem Petri spiritus ex parte tetigerat et ex parte non tetigerat, qui et adesse milites dixit, et pro quo causa venerant, tacuit.

Octava: *Aliquando spiritus in futuro et parte tangit, et ex parte non tangit; sicut Prophetarum filii de auferendo Elia ad Elisæum dicunt: Numquid nosti quia hodie Dominus tollat dominum tuum a te? Quo tamen oblato sese per diverso dispergunt, eumque in rupibus et vallibus quærunt. In futuro ergo eorum mentem prophetiæ spiritus ex parte tetigerat; et ex parte non tangebat, quando eum quem tollendum noverant, non inveniendum quærebant. Ex parte itaque tacti sunt, atque ex parte non tacti, qui et sciebant quod tolli posset, et nesciebant quod inveniri non posset. Idem quoque Elisæus per prophetiæ spiritum de futuro ex parte tactus est, et ex parte non tactus, cum regi Israel diceret: Percute jacula terram. Et cum percussisset tribus vicibus, et stetisset, iratus est contra eum vir Dei, et ait: Si percussisses quinquies, aut sexies, sive septies, percussisses Syriam usque ad consumptionem; nunc autem tribus vicibus percuties eam. Qui itaque noverat quia toties percuteret Syriam, quoties percussisset terram; sed cum ei diceret: Percute terram, quoties eam percussurus esset ignorabat: quippe et indignatus est terram tertio fuisse percussam; profecto constat quia de futuro ex parte tactus fuerat, et ex parte non tactus, qui Syriam percuti prædixit, sed terram amplius percuti voluit.*

Can. 25. *Aliquando*, inquit ibidem S. Greg. *prophetiæ spiritus Prophetis deest, nec semper eorum mentibus præsto est, quatenus cum hunc non habent, et hunc agnoscant ex dono habere cum habent. Unde Elisæus cum flentem Sunamitam mulierem a suis pedibus per Giezi puerum avelli prohiberet, dixit: Dimitte illam; anima enim ejus in amaritudine est, et Dominus celavit a me, et non indicavit mihi. Sic quoque cum eum Josophat de futuris requireret et prophetiæ ei spiritus deesset, psaltem fecit applicari, ut prophetiæ ad hunc spiritus per laudem psalmodiæ descenderet, atque ejus animum de venturis repleret. Vox etenim psalmodiæ cum per intentionem cordis agitur, per hanc omnipotenti Domino ad cor iter paratur, ut intentæ menti vel prophetiæ mysteria, vel compunctionis gratiam infundat.*

Can. 26. *Aliquando Prophetæ sancti dum consuluntur*, inquit ibidem S. Greg. *ex magno usu prophetandi quædam ex suo spiritu proferunt, et se hæc ex prophetiæ spiritu dicere suspicantur; sed quia sancti sunt, per Spiritum Sanctum citius correcti, ab eo quæ vera sunt audiunt, et semetipsos, quia falsa dixerunt, reprehendunt.* Ita Nathan, inquit S. Greg. Propheta fuit, quia occultum Davidis adulterium et homicidium ei revelavit et redarguit; sed prædicens Davidi fabricam templi, quasi Deus illud a Davide vellet ædificari, erravit. Unde mox de errore admonitus a Deo, eum correxit: *Qua in re inter Prophetas falsos ac veros ista distantia est, quia Prophetæ veri si quid aliquando per suum spiritum dicunt, hoc ab auditorum mentibus per S. Sanctum eruditi citius corrigunt. Prophetæ autem falsi et falsa denuntiant, et alieni a S. Spiritu, in sua falsitate perdurant.*

Can. 27. Hæ voces *non amplius, non ultra*, in Scriptura et Prophetis sæpe non significant æternitatem, sed longitudinem temporis, scilicet rem illam non fore longo admodum tempore, etiamsi postea futura sit, scilicet post hominum tum viventium mortem et memoriam; tunc enim videtur fore quasi aliud novumque sæculum, ad quod non se extendit vulgaris hominum sermo, uti nec vita, vel memoria. Sic de ortu Christi ait Isaias c. 2. 4. *Nec exercebuntur ultra ad prælium*; quia nascente Christo fuit pax universalis in orbe, eaque duravit diu. Sic idem, c. 23. 12. ait de Tyro: *Non adjicies ultro ut glorieris.* Et Ezechiel de eadem, c. 26. v. 13. *Sonitus cithararum tuarum non audietur amplius.* Et v. 14. *Non ædificaberis ultra*, scilicet ad longum tempus; nam postea reædificata est, et pristinam gloriam resumpsit; unde ab Alexandro Magno rursum vastata est. Simili modo *æternum, sæculum, generatio generationis*, sæpe non æternitatem absolutam, sed temporariam et humanam, hoc est longum tempus denotant; ut cum lex Mosis dicitur fore æterna. Vide can. 4. in Pentateuch.

Can. 28. Verba Hebræorum nunc actum perfectum, nunc continuatum, nunc inchoatum, nunc destinatum dumtaxat significant; v. g. *credo*, nunc significat credere destino, nunc credere incipio, nunc credere pergo, et in fide confirmo, nunc plane et perfecte credo, ut alibi ostendi. Rursum, id fieri dicitur, quod aptum est et proclive ut fiat: atque id facere dicitur quis cujus faciendi potestatem habet; ut *facio* sit idem, quod possum facere. Sic Job c. 9. 7. ait: *Qui præcipit soli, et non oritur*, id est, præcipere potest. Et v. 6. *Qui commovet* (id est, ad nutum commovere potest) *terram de loco suo, et columnæ ejus concutiuntur.* Amos. 9. 5. *Qui tangit terram, et tabescet, tangit*, id est, ita tangere potest, ut tabescat. Plura vide apud Salmer. prol. 20. quin 2. can. 12. Sic Prophetæ dicunt sub Christo abolenda omnia peccata; justitiam, pacem, sanctitatem, omnemque virtutem toto orbe germinaturam; quia scilicet hoc natum erat fieri, atque Christus idipsum, quantum est ex parte sua, effecit. Dedit enim nobis lytrum sanguinis sui, et gratiam suam potentem et copiosam, qua quisque omnia peccata abolere, omnesque virtutes menti inserere potest, si ea uti, eique cooperari velit; esto multi ea non aboleant, nec virtutes inserant, quia Christi gratiam respuunt, vel negligunt. Rursum, non simul et semel id fit, sed sensim, crescente anima, æque ac Ecclesia, in fide et virtutibus.

Can. 29. Dicitur conditor, vel auctor rei, qui illam ornavit et auxit, etsi eam primus non fecerit. Sic Alexander Magnus dicitur conditor Alexandriæ, quia eam jamdiu conditam auxit et decoravit, eique nomen suum indidit. Sic Nabuchodonosor de Babyl. ait Dan. 4. 47. *Nonne hæc est Babylon civitas magna, quam ego ædificavi?* id est, amplificavi et decoravi: nam Babylon diu ante condita est a Nemrod, Gen. 10. v. 10. Sic Romulus dicitur condidisse Romam, cum tamen de Evandro, qui ante Romulum fuit, dicat Virg. Æneid. 8.

Tunc rex Evandrus Romanæ conditor arcis.

Sic sæpe in Scriptura dicitur ædificasse locum, vel urbem, qui eam collapsam, dirutam, vel vastatam reædificavit aut restauravit.

Can. 30. Dativus sæpe apud Hebræos per paragogen redundat, ut Cant. 1. *Si ignoras te* (heb. *tibi*) *o pulcherrima inter mulieres, egredere*; ubi *te*, at *tibi* redundant. Ibidem c. 2. 10. et 13. *Surge et veni*: hebr. *Surge tibi, veni tibi*. Sic Hebræi dicunt, *Vade tibi*, id est vade, abi. Sic Isaiæ 6. 8 *Quem mittam, et quis ibit nobis?* Nonnulli censent τὸ *nobis* per parogogen addi ornatus causa; uti et τὸ *sibi* Isaiæ 59. 16. *Salvavit sibi brachium suum*; esto alius istorum locorum sit sensus magis genuinus, ut ibidem dixi.

Can. 31. In Prophetis sæpe est climax, id est, scala, sive gradatio ad orationis tum elegantiam, tum energiam. Talis est Osee 2. 21. *Exaudiam cælos, et illi exaudient terram; et terra exaudiet triticum, et vinum, et oleum; et hæc exaudient Jezrahel*. Talis est Joelis 1. 4. *Residuum erucæ comedit locusta, et residuum locustæ comedit bruchus; et residuum bruchi comedit rubigo*. Talis est illa quæ septies iteratur Amos, c. 1. et 2. *Super tribus sceleribus Gazæ, et super quatuor non convertam eum*. Similis est illa B. Petri Damiani, ser. de S. Andrea: *Solum ear hominis capax est rationis et mysteriorum Dei. Cor est in pectore, anima in corde, mens in anima, fides in mente, Christus in fide; et hoc esse puto quod ait Apostolus, habitare Christum per fidem in cordibus vestris*. Et illa S. Gregorii, hom. 29. Ev. *Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles, nam de cælo venit in uterum, de utero venit in præsepe, de præsepi venit in crucem, de cruce venit in sepulcrum, de sepulcro rediit in cælum* Porro *Gradatio*, inquit Cicero ad Heren. l. 4. *est, in qua non ante ad consequens verbum descenditur, quam ad superius conscensum est, hoc modo: Nam quæ reliqua spes libertatis manet, si illis et quodlibet licet, et quod licet possunt, et quod possunt audent, et quod audent faciunt, et quod faciunt vobis molestum non est*.

Can. 32 Paradoxa crebra sunt apud Prophetas. Tale est Osee 1. 2. *Vade, sume tibi uxorem fornicationum, et fac filios fornicationum*. Et Osee 13. 14. *Ero mors tua, o mors, morsus tuus ero, inferne*. Et Jonæ 1. 2. *Erat Jonas in ventre piscis tribus diebus et tribus noctibus*. Et Michææ 5. 2 *Ex te* (o Bethlehem) *mihi egredietur, qui sit dominator in Israel; et egressus ejus ab initio a diebus æternitatis*. Si enim egressus ejus est ab æterno, quomodo fiet in tempore? Tale est: *Qui totum cupit, totum perdit; dimidium erga plus est toto*, de quo dixi Habacuc 1. 15. Sic Zacharias, c. 5. 8. vidit impietatem quasi mulierem amphoræ inclusam, ferri in Babylonem. Et c. 9. 17. vinum germinans virgines, cum vinum incitet ad libidinem. Maxime vero paradoxa dicunt, cum vaticinantur de Christi incarnatione, vita, passione, resurrectione, Ecclesia, missione Spiritus Sancti. Tota enim œconomia vitæ Christi plena est paradoxis, æque ac doctrina et philosophia ejusdem. Quid enim magis apud mundi sapientes paradoxum et incredibile, quam *humilitas exaltat, paupertas ditat, jejunium satiat, in luctu sita est consolatio, in cruce gaudium?* Hæc tamen Christus palam edicit: *Omnis qui se humiliat, exaltabitur: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum: Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur: Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur: Beati estis cum maledixerint vobis, et persecuti vos fuerint, etc. gaudete et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis*, Matth. 5. 1. et seq. *Prophetæ* enim fuerunt *viri portendentes*, ut ait Zach. c. 3. 8. et *portentum Israel*, ut ait Isaias 8. 18. Sic Cicero scripsit sua, aut potius Stoicorum paradoxa, id est, admirabilia, ait, et contra opinionem omnium, nimirum hæc: Solum honestum esse bonum, virtute prædito nihil deesse ad beate vivendum; æqualia esse peccata, et recte facta (sed hoc non tam est paradoxum, quam error exploratus Stoicorum) solum sapientem esse liberum, et omnem stultum servum; solum sapientem esse divitem.

Can 33. Pleræque omnes veteris Testamenti prophetiæ adimpletæ sunt vel ante Christum, vel per Christum. Excipio pauculas de Gog, Magog, Antichristo, judicio et fine mundi, quæ exstant Ezech. 38. et 39. Dan. 7. 25. et c. 11. 36. et seq. et c. 12. Nonnulli tamen ex iis divinarunt adhuc futura. Primo, per accommodationem, uti Proclus Episcopus Constantin. Theodosio juniori contra Scythas pugnanti accomodavit ea quæ Deus intentat Gog et Magog (nam hi erunt Scythæ et Tartari) Ezech. 38. 2. quia ex plagis cœlitus in Scythas immissis, probabiliter conjectabat eorum excidium, uti refert Socr. l 7. Hist c. 42. Secundo, per omen divinum, ut cum S. Antonius, S. Franciscus, S Martinus, Clodovæus et alii, quorum exempla recensui Isaiæ 8. v. 20. jussu vel instinctu Dei, ex lectione Prophetarum, vel S. Scripturæ primo occurrente acceperunt normam vivendi, vel didicerunt eventum belli, aut alterius rei futuræ. Dixi, instinctu Dei; quia alioqui id facere est superstitio, et tentatio Dei. Tertio, per novam prophetiam. Ita Joachim Abbas Floriacensis scribens in Isaiæ c. 13. et seq. Onus Babylonis, ait, tangit Romam; Chaldæorum, Alemanniam; Philisthinorum, Lombardos; Moabitarum, Græcos; Tyri, Siculos; Ægypti, Francos, etc. uti dixi in fine Procœmii in Isaiam. Verum in omnibus ipse obscuros et ænigmaticus est, in nonnullis falsus et fallens; esto a multis habitus sit Propheta. Ita sæculo præcedenti Hier. Savanarola per oracula Amos, Zachariæ et Danielis, vaticinatus est adversa et prospera, quæ intra centum annos eventura erant Florentinis; quod Turcarum Imperator occupaturus esset Italiam et Romam. ac futurus Christianus, æque ac cæteri Turcæ et Saraceni; quod Pontifex cathedram e Roma translaturus esset Hierosolymam; quod brevi venturus esset Papa angelicus, qui totam Ecclesiam reformaret, quæ ita asseveranter asserebat, ut diceret ea sibi revelata esse a Deo, et multos audientium visuros illa reipsa compleri Sed experientia docuit in plerisque eum a vero aberrasse, et illusum fuisse, ac Florentiam paulo post expugnatam; unde tandem ipse misero fine vitam conclusit. Vide Ambr. Cathar. l. de Prophetiis Savanarolæ, et Raphaelem Volater. l. 5. Geogr. in fine. Similis est liber propheticus, qui circumfertur nomine Methodii Martyris, sed falso; nam libri auctor non est Methodius Martyr, Olympiæ in Lycia Episcopus, et postea Tyri; sed Methodius Cyrensis: in quo cum citetur Magister sentent et alia non satis rationi consona, videri posset hic liber ab aliquo magno nebulone compositus, ait Solmer. t. 1. Prol 7. sub finem. Dixi *veteris Testamenti*; nam in Apocalypsi, quæ est prophetia novi Testamenti, multa prædicuntur adhuc futura, uti in

ea ostendam; sed in ea multi errant, dum oracula ejus generalia, et totam Ecclesiam spectantia, ad particulares homines, vel eventus detorquent. Egi Romæ cum quodam, qui integrum volumen talium divinationum, vel potius imaginationum conjecturalium in Apocalypsin conscripserat, ac nominatim quinam futuri essent Pontifices et Cardinales, ex ea se colligere jactitabat. Vere Comicus: *Amantes sibi somnia fingunt;* et sunt qui indigent helleboro.

Can. 34. Multum valet ad genuinum sensum S. Scripturæ capiendum, capitum, sententiarum et vocum ejus apta vel conjunctio, vel dispunctio, systole, vel diastole. Exemplis res erit clara. Eccles. 24. 20 multi Codices legunt: *In plateis sicut cinnamomum et balsamum aromatizans odorem dedi.* Et ita etiamnum legitur in Officio Eccles. B. Virginis ad Nonam, sensu obscuro et difficili, quem Romana Biblia illustrant aliter dispungendo, nimirum sic: *Quasi platanus exaltata sum juxta aquam in plateis. Sicut cinnamomum et balsamum aromatizans odorem dedi.* In plateis enim plantantur platani, non cinnama et balsama. Sic 1. Reg. 3. 2. multi legunt: *Oculi ejus* (Heli) *caligaverant, nec poterat videre lucernam Dei antequam exstingueretur.* Quid hoc? Ergone exstincta lucerna in tenebris melius videbat Heli, quam in luce, ea splendente? ergone noctuæ similis erat Heli, et noctiluca? Rem elucidant Romani Codices, dum ita legunt et dispungunt: *Oculi ejus caligaverant, nec poterat videre: lucerna Dei antequam exstingueretur, Samuel dormiebat in templo Domini.* Est periphrasis noctis, q. d. Cum adhuc arderent lucernæ, et Samuel dormiret, apparuit ei Dominus; noctu enim ardebant lucernæ in tabernaculo, mane exstinguebantur. Ita S. Hieron. Sic Aggæi cap. 2. versus primus referendus est ad finem capitis primi; alioqui enim manifeste pugnat cum versu secundo, qui proxime sequitur, ut patet intuenti. Similem diastolen esse Jerem. 28. v. 1. censet S. Hieron. et alii, ut ibi dixi. Talia nonnulla sunt quæ suis locis annotavi.

Ubi nota. Distinctio moderna capitum S. Scripturæ non est facta a Prophetis, nec a Patribus Græcis aut Latinis, sed iis posterior et recentior est, uti fuse docet Sixtus Senensis lib. 3. Biblioth. in methodo partitionis. Excipio Psalmos, qui singuli seorsim dictati et scripti sunt. Patres enim citant S. Scripturam, per citationem non capitum, sed historiarum, vel materiarum. Sic S. Augustinus dicit se scripsisse Comment. a principio Genesis usque ad ejectionem Adæ de paradiso, quod nos diceremus, in tria prima capita Genesis. S. Gregor. ait se scripsisse in librum Regum, a principio usque ad unctionem Davidis regis, quod nos diceremus, in quindecim prima capita lib. 1. Regum. Sic Elias Levita Præfat. in Masor. ait olim legem totam, puta Pentateuchum, fuisse unum Pasuc, id est, unum tractatum sine incisione, vel divisione. Hinc S. Hilarius, scribens in Matthæum, eum distinxit in canones 33. et Ambrosius S. Lucam divisit in 64. titulos. Beda vero in 93. capita; licet Sixtus Senensis suspicetur hanc divisionem ab aliis esse factam. Ammonius Alexandrinus, vel, ut alii volunt, Eusebius Cæsariensis aut Tatianus, pro numero materiarum concordiæ Evangelicæ, distribuit S. Matthæum in capita 350. Marcum in 235. Lucam in 345. Joannem in 232. Porro ab Interpretibus Græcis a sexcentis annis, puta Euthymio, Œcumenio, Areta, Andrea Cretensi, Suida, in novo Testamento capitum distributio invenitur similis nostræ, sed ea paulo major. Ergo paulo post illud tempus videtur facta ea capitum divisio, quam nunc in Bibliis cernimus. Unde illa utuntur S. Thomas, Alensis, Albertus, S. Bonaventura, illisque coævi. Denique veteres libros æstimabant numero versuum, non capitum; versus autem constabat sex dictionibus. Sic S. Hieron. præfat. in homil. Origen. super Cant. ait Origenem scripsisse in Cantica versus fere viginti millia. Idem de Script. Eccles. ait Nazianzenum omnia opera sua conclusisse versibus triginta millibus. Et Apolog. in Ruffinum ait Hilarium mutuatum ex Origene versus prope quadraginta millia: seipsum vero, dum exponeret epistolam ad Ephesios, dictasse quotidie versus mille. Ita Sixtus. Non mirum ergo si divisio hæc subinde minus apta aut commoda sit, uti suis locis annotavi.

Can. 35. Euphemismus Græcis est boni omnis captatio; Rhetoribus est figura, qua nomina, vel res mali ominis in boni commutant, aut certe evertunt et deprecantur; ut Terent. in Andria: *Si evenerit* (*quod Dii prohibeant*) *discessio.* Hæc non raro occurrit in Script. Sic enim maledictionem et blasphemiam ob sui enormitatem et execrationem, non audent suo nomine nominare, sed per euphemismum eam contrario nomine vocant benedictionem, ut: *Benedixit,* id est maledixit, *Naboth Deum et regem,* 3. Reg. 21. 13. *Benedic,* id est maledic, *Deo, et morere,* Job 2. 9. Sic in juramento exsecratorio dicunt: *Hæc faciat mihi Deus, et hæc addat;* sed per euphemismum silent malum quod quis sibi imprecatur, quasi rem tristem et mali ominis. Sic milites Davidis a Nabal tondente oves petunt eleemosynam, dicentes per euphemismum: *In die enim bona venimus,* 1. Reg. 25. 9. Huic vicinus est *Chorientismus,* id est urbanitas, lepos et festivitas sermonis; quæ figura est Rhetorices, qua dura dictu gratius proferuntur, ut si interrogantibus num quis nos quæsierit? responsum detur: *Bona fortuna,* exinde intelligitur nos neminem quæsisse. Sic roganti matri: Audio filium meum in bello esse captum, estne verum? respondent amici ejus dolorem festive levantes: Non est redemptus; quo tacite significant eum fuisse captum et male habitum, sed jam esse redemptum. Sic Cicero pro lege Manilia, ne diceret consulares fasces esse captos, dixit esse redemptos. Sic senatum esse vulnus libentius auditur, quam illatum; instauratam esse domum, quam dirutam, supplemento novo refectas esse legiones, quam occisis militibus imminutas. Sic ait Isaias c. 40. 1. *Consolamini, consolamini, popule meus,* etc. *quoniam completa est malitia ejus, dimissa est iniquitas illius;* quo tacite significat eam fuisse malam et iniquam. Sic sapiens illa mulier Thecuitis, festive Absalonis scelus et fratricidium in se suosque filios transtulit, ut ei a Davide veniam impetraret, 2. Reg. 14. 6. Sic Nathan Propheta, ut regem Davidem de adulterio et homicidio Uriæ corriperet, usus est apologo divitis, qui pauperi oviculam rapuit, et mactavit, ut in ejus enormitate rex videret immanitatem sui flagitii, 2. Reg. 12. vers. 2. Atque hic est modus commodissimus corripiendi magnates, qui opibus et titulis superbi, non ferunt se aperte et in fronte reprehendi. Chorientismi illustres exstant in epist. Valerii ad Ruf-

finum, qua ei suadet ne ducat uxorem, tom. 9. operum S. Hieron. Sic enim habet: *Pacuvius flens ait Arrio vicino suo: Amice, arborem habeo in horto meo infelicem, de quo primo uxor mea se suspendit, postmodum secundo, jam nunc tertio. Cui Arrius: Miror te in tot successibus lacrymas invenisse. Dii boni, quot tibi dispendia arbor illa suspendit! Da mihi et de arbore surculos, quos seram. Timeo ne et te oporteat arboris illius surculos mendicare, cum jam inveniri non poterunt. Cato Uticensis dixit: Si absque fœmina posset esse mundus, conversatio nostra non esset absque diis. Phoroneus rex ait Leontio fratri suo: Ad summam felicitatem nihil mihi deesset, si uxor mihi semper defuisset. Metellus Mario respondit, cum ejus filiam dote divitem, forma nobilem, genere claram: forma felicem ducere noluit: Malo meus esse, quam suus. Cui Marius: Imo ipsa tua erit. At ille: Imo virum oportet uxoris esse. Logicum est enim: Talia erunt subjecta, qualia permiserint prædicata. Lais Corinthio petivit a Demosthene centum talenta pro consensu. At ille suspiciens in cœlum, ait: Non emo tanti pœnitere.*

HARMONIA CHRONOLOGICA

DUODECIM PROPHETARUM

Hoc est, tabula chronologica, per annos mundi et Christi consignans oracula duodecim minorum Prophetarum, conformis et subalterna illi, quam quasi probabilem tum Pentateucho, tum Prophetis majoribus præfixi. Scio varios varie hæc consignare, omnesque probabiliter: sed paucis annis, quibus una chronologia ab alia distat, additis, vel demptis, hæc tabula cuilibet computui et chronologiæ serviet.

Reges Juda sibi continuo succedentes, sub quibus prophetarunt Prophetæ.

Ozias, vel Azarias regnavit annis 52
Joatham 16
Achaz 16
Ezechias 29
Amon 2
Josias 31
Joachaz mensibus 3
Joakim annis 11
A Joakim anno XI. finito, puta ab ejus cæde, et filii ejus Joakin transmigratione in Babylonem, incipiunt anni 70. captivitatis Babylonicæ de quibus Jeremias cap. 25. 11. Unde hinc annos prophetiæ suæ inchoat, et consignat Ezechiel in tota sua prophetia, ut ibidem dixi.
Joachin mensibus 3
Sedecias annis 11
Anno 11. Sedeciæ, Nabuchodonosor Jerusalem et regnum Juda evertit, anno regni sui 18
Regnavit post excisam Jerusalem Nabuchodonosor annis 26
Universim enim regnavit annis 44
Et successit ei filius Evilmerodach, sive Baltassar qui regnavit annis 34
Baltassarem, capta Babylone, occidit Darius Medus et Cyrus.
Itaque post Baltassarem in Babylone regnavit Darius Medus anno 1
Post Darium, Cyrus jam Monarcha regnavit annis 3
In anno 3. Cyri finiuntur prophetiæ Danielis, qui ultimus omnium quatuor majorum Prophetarum prophetavit.
Cyro successit Cambyses regnans annis 8
Cambysi post magos (qui paucis mensibus regnarunt) successit Darius Hystaspis, qui regnavit annis 36
Dario successit filius Xerxes, qui regnavit annis 20
Xerxi successit filius Artaxerxes, a manu una longiore altera cognominatus Longimanus, qui regnavit annis 40

ANNO MUNDI 3136. ante Christum 814. qui fuit a diluvio annus 1479. a nativitate Abrahæ annus 1187. ab exitu Hebræorum ex Ægypto annus 682. cœpit regnare in Jerusalem et Juda Ozias, sive Azarias rex, regnavitque per 52. annos sub quo prophetavit Osee, Jonas, Amos, et Isaias. Itaque Osee, qui fuit primus omnium Prophetarum, cœpit prophetare sub initia regni Oziæ. Nam Isaias, qui eum secutus est cœpit prophetare sub annum 17. Oziæ, ut habet Euseb. in Chronico, qui fuit annus ante Christum 797. Jonas vero cœpit ante annum 14. Oziæ, uti mox ostendam. Insuper sub Ozia rege cœperunt Olympiades. Annus enim 40. Oziæ, qui fuit ante Christum 774. fuit annus primus Olympiadis 1. Ante Olympiades autem omnia apud Gentiles scriptores et historicos sunt incerta. Ab Olympiadibus enim cœpit apud eos historiæ fides. Audi Eusebium in Chronico ad Olympiadem 1. *Ab hoc tempore Græca de temporibus historia vera creditur: nam ante hoc, ut cuique visum est diversas sententias protulerunt.* Unde Varro apud Censorinum de Die natali cap. 21. duplicem ponit sæculorum ordinem: priorem a diluvio ad primam Olympiadem, eumque vocat μυθικόν, id est fabulosum; posteriorem ἱστορικόν, id est historicum. Prophetæ ergo nostri antecesserunt omnem Gentilium historiam et sapientiam, æque ac Romam. Roma enim condita est anno 23. post inchoatas Olympiades, uti passim docent Chronologi.

Osee ergo, sub initia regni Oziæ, jussu Dei duxit uxorem fornicariam, et ex ea procreavit duos filios et unam filiam; primum nominavit *Jezrahel*; secundam, filiam; *Lo rochuma*, id est, *Absque misericordiam*; tertium, *Lo omni*, id est, *Non populus meus*; ut tam factis, quam verbis portenderet sanguinem Jezrahel brevi vindicandum super domum Jehu, ac Israelem ob fornicationem cum idolis, aliaque scelera gravissime sine misericordia puniendum; atque cum vitulo aureo quem colebat in Dan et Bethel, transferendum in Assyriam. Post Oziam perrexit Osee prophetare sub Joatham, Achaz et Ezechia, ut ipse ait cap. 1. 1. sed quid præci-

se sub hoc illove rege prophetarit ignoramus; quia ipse, ut et alii minores Prophetæ, sua oracula per annos regum sigillatim non consignent, uti consignant Jeremias, Ezechiel, Daniel et subinde Isaias. Porro sub hisce regibus Oseo prædixit Christum, devicto morte et inferno, die tertia resurrecturum; Synagogam Judæorum, tamquam adulteram, a Deo repudiandam; Ecclesiam vero ex Gentibus, Christo per fidem spousandam in sempiternum; denique Synagogam diebus multis fore sine rege et lege, sine sacerdotio et sacrificio, exspectantem Messiam, ad quem in fine mundi convertetur.

Paulo post Osee prophetavit Jonas contra Niniven, nimirum regnante in Juda Ozia, in Israel Jeroboam, ut patet 4. Regum 14. 25. Quare necesse est Jonam prophetasse primis 14. annis regni Oziæ: illis enim dumtaxat cum Ozia regnavit Jeroboam. Ipse enim vita et regno decessit anno 14. Oziæ, ut colligitur ex 4. Regum 15. 1. juncto cum c. 14 23. Eodem tempore in Latio regnabat Procas Sylvius, avus Romuli, et in Assyria Sardanapalus, qui videtur fuisse rex Ninives a Jona conversus ad pœnitentiam. Jonas ergo præcessit Amos paucis annis. Amos enim cœpit anno 25. Oziæ, ut jam dicam.

ANNO MUNDI 3164. ante Christum 789. qui fuit Oziæ regis annus 25. cœpit prophetare Amos. Cœpit enim *ante duos annos terræ motus* (ut ipse ait cap. 1. 1.) qui contigit anno 27. Oziæ. Prophetat autem vindictam Dei in Damascum, Philisthæam, Tyrum, Edom, Ammon, Moab, Judam, et maxime contra Israel, id est, decem tribus, quibus ob idololatriam aliaque flagitia excidium per Assyrios intentat. Adhæc, tenebras e solis eclipsi, meridie futuras per totum orbem in passione Christi; ac per eum tabernaculum Davidis collapsum restaurandum vaticinatur. Insuper in Bethel prædicat captivitatem et excidium Israelis. Quocirca Amasia sacerdote idolorum accusatur rebellionis, ac tandem vecte per tempora transfixus, Martyr occumbit.

Paulo post Amos cœpit prophetare Abdias, qui Idumæis excidium per Chaldæos prædicit, eo quod ipsi perpetui fuerint Judæorum hostes.

ANNO MUNDI 3188. ante Christum 762. cœpit regnare in Juda Joatham, filius Oziæ, sub quo cœpit prophetare Michæas, ut ipse ait c. 1. 1. Prædicit autem initio Samariæ et Israelis excidium per Assyrios.

ANNO MUNDI 3198. ante Christum 751. qui fuit regni Joatham XI. Roma condita est a Romulo, qui in ea regnavit annis 29. Quocirca solerter et apposite notat S. Augustin. lib. 18. Civit. 27. hosce Prophetas cœpisse prophetare sub exordia urbis Romæ, quia eorum oracula Romanis, et Gentibus Christi fidem amplexuris scribebantur. Audi eum: *Ezechias quippe rex Juda eo usque regnavit, ac per hoc per ea tempora, isti velut fontes prophetiæ pariter eruperunt, quando regnum defecit Assyriorum, cœpitque Romanorum; ut scilicet quemadmodum regni Assyriorum primo tempore exstitit Abraham, cui promissiones apertissimæ fierent in ejus semine benedictionis omnium gentium; ita in Occidentalis Babylonis exordio, qua fuerat Christus imperante venturus, in quo implerentur illa promissa oracula Prophetarum, non solum loquentium, verum etiam scribentium in tantæ rei futuræ testimonium solverentur. Cum enim Prophetæ numquam fere defuissent populo Israel, ex quo ibi reges esse cœperunt, in usum tantummodo eorum fuere, non Gentium. Quando autem ea Scriptura manifestius prophetica condebatur, quæ gentibus quandoque prodesset, tunc oportebat incipere, quando condebatur hæc civitas, quæ Gentibus imperaret.*

ANNO MUNDI 3220. ante Christum 730. cœpit in Juda regnare Ezechias; sub hujus annum 7. vel 8. cum jam eversa esset ab Assyriis Samaria, et Israel abductus in Assyriam anno 6. Ezechiæ, ita ut solo restaret intacta Jerusalem et Juda, Michæas c. 3. 13. prædicit quod Jerusalem a Chaldæis exscindetur. *Sion*, inquit, *quasi ager arabitur, et Jerusalem quasi acervus lapidum erit, et mons templi in excelsa sylvarum.* Vide Jerem. 26. 18.

Sub idem tempus prophetavit Nahum excidium Ninives, eo quod Ninivitæ post prædicationem Jonæ, in pristina scelera relapsi essent, uti dicam proœmio in Nahum.

ANNO MUNDI 3230. ante Christum 720. Ezechias in regno agebat annum decimum: sub hunc annum edidit Michæas illustre illud oraculum c. 5. 2. de Christo in Bethlehem nascituro uti ibidem ostendam.

ANNO MUNDI 3234. ante Christum 716. Ezechias agebat annum regni 14. sub hunc annum Michæas protulit prophetiam illam c. 4. 1. de Ecclesia in Sion a Christo instituenda, uti ibidem demonstrabo.

ANNO MUNDI 3249. ante Christum 701. cœpit in Jerusalem et Juda regnare Manasses rex impius, sub quo probabile est prophetasse Joel: quia ipse soli Judæ (quasi Israele jam vastato anno 6. Ezechiæ) vaticinatur excidium ob idololatriam, et ob occisos ab eis Prophetas, quod factum est tempore et jussu Manassis. S. Hieron. tamen Euseb. et alii permulti censent, Joelem prophetasse longe anterius, scilicet paulo post Oseе, sub Ozia rege. Porro Joel prædicit Judææ instare vastitatem per noxias bestias, et hostes Chaldæos, quos sub specie locustarum, erucarum et bruchorum depingit; ideoque hortatur omnes, et præsertim sacerdotes, ad planctum, jejunium et orationem; conversis magnam pollicetur prosperitatem, dandum Doctorem justitiæ, Spiritum Sanctum effusum iri super credentes, invocantes Dominum salvos fore. Denique diem judicii prænunciat, ac graphice describit ejus horrorem, et prodigia prævia; locum quoque significat, nimirum in valle Josaphat peragendum esse.

Sub Manasse etiam prophetavit Habacuc, qui pariter Manassi, ac toti Judææ ob impietatem, extremam cladem per Chaldæos prænunciat.

ANNO MUNDI 3306. ante Christum 644. cœpit regnare in Juda Josias: sub quo prophetavit Sophonias, ut patet c. 1. 1. æque ac Jeremias: quos secuti sunt Ezechiel, et Daniel, qui prophetarunt sub Joakim filio Josiæ. Quocirca hi soli Judæ, utpote Israele jam sub Ezechia vastato, comminantur Dei vindictam: *Scrutabor*, inquit Deus per Sophoniam c. 1. 12. *Jerusalem in lucernis:* atque in typo excidii Jerusalem, æque ac Ninives, orbis excidium, diemque horribilem judicii graphice depingit.

Novem Prophetæ jam recensiti, prophetarunt ante excidium Jerusalem, et ante captivitatem Babylonicam. Nam hæc contigit sub Joakim et Sedecia filiis Josiæ.

Cæteri tres qui sequuntur, puta Aggæus, Zacharias et Malachias, prophetarunt post captivitatem Babyloni- cam, postque reditum Judæorum ex Babylone, qui contigit anno 1. monarchiæ Cyri. Quocirca

Anno mundi 3433. ante Christum 517. qui fuit annus 2 Darii Hystaspis, Tarquinii Superbi, Romanorum septimi et ultimi regis, annus 27. ait S. Hieron. cœpit prophetare Aggæus, ac Judæos hortari, ut templum a Chaldæis combustum reædificent. Aggæi oraculis excitati Jesus pontifex et Zerobabel dux, cum populo templi fabricam ordiuntur, quibus Aggæus promittit tum frugum copiam, tum majorem fore hujus templi, quam prioris Salomonici gloriam; Christum enim ex Zorobabel nasciturum, hoc templum sua præsentia, concionibus et miraculis condecoraturum.

Eodem anno, sed bimestri post Aggæum (puta mense 8. Aggæus enim mense 6.) cœpit prophetare Zacharias, Aggæi adjutor, stimulans populum, ut, postpositis privatis suis commodis et domibus fabricæ templi insistat. Unde vidit virum metientem civitatem c. 2. 1. et Jesum pontificem templi c. 3. et candelabrum templi c. 4.

Anno mundi 3434. ante Christum 516. qui fuit annus 3. regni Darii Hystaspis, Zacharias c. 5 vidit amphoram, in qua sedebat mulier nomine impietas per aerem raptari in Babylonem. Et cap. 6. vidit quatuor quadrigas, repræsentantes quatuor imperia, et monarchias sibi invicem ex ordine successuras; ac post eas Christum Christique regnum: *Ecce*, inquit, *vir Oriens nomen ejus*.

Anno mundi 3435. ante Christum 515. qui fuit annus 4. Darii Hystaspis, Zacharias, ut ipse asserit c. 7. 1. rogatus, an pristina captivitatis jejunia, ea jam soluta, adhuc servanda forent? respondet, ea commutanda in festivitates præclaras, ac Judæos hortatur, ut in fabrica templi animose pergant. Unde c. 9. monet, ne timeant Philistæos, eo quod hi ipsis a Deo sint subjugandi, ac rursum promittens Christum: *Ecce*, ait, *rex tuus veniet tibi justus et salvator ipse pauper, et ascendens super asinam, et pullum filium asinæ*.

Anno mundi 3437. ante Christum 513. qui fuit annus 6. Darii Hystaspis, perfecta est templi fabrica; in cujus dedicatione Aggæus et Zacharias cecinerunt alleluia. Ita Epiphan. et Doroth. in eorum Vita. Quocirca Zacharias sequentibus annis vaticinatur ea, quæ c. 10. et deinceps enarrat, nimirum summam urbis et templi fore felicitatem, per Machabæos pontifices, duces et vindices populi; ac præsertim per Christum qui in eo versabitur, et victimam pro hominibus se afferet Deo, ideoque a Juda vendetur Judæis 30. argenteis; percutietur ut pastor, et dispergentur oves; denique, perfossis manibus, affigetur cruci. *Quid sunt*, inquit, *plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicet. His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me*, Zachar. 13. 6. Quocirca per Christum effundendum spiritum gratiæ, et fontem baptismatis super habitatores Jerusalem omnesque gentes ad Christum et Ecclesiam concursuras prædicit et promittit.

Anno mundi 3467. ante Christum 483. qui fuit annus Darii Hystaspis 36. et ultimus, Aggæum et Zachariam diem obiisse tradunt Hebræi in Seder Olam, et innuunt S. Epiphan. et Doroth. in eorum Vita.

Anno mundi 3487. ante Christum 463. cœpit in Perside regnare Artaxerxes Longimanus, filius Xerxis, sub cujus annum 5. vel 6. prophetat Malachias, Prophetarum omnium ultimus, contra vitia sacerdotum et populi, præsertim quod contra legem uxores alienigenas duxissent. Nam anno sequenti, puta 7. Artaxerxis, venit Esdras in Jerusalem, omnibusque persuasit ut eas repudiarent. Insuper prædicit Malachias sacrificia Judæorum a Deo repudianda, ac eorum loco oblationem mundam Eucharistiæ a Christo sanciendam, quæ ubivis gentium toto orbe offeratur et sacrificetur: denique Christum venturum ad templum quasi Angelum testamenti, ejusque præcursorem fore minorem Angelum, scilicet Joannem Baptistam: Eliam vero venturum ante secundum Christi adventum, qui convertet corda patrum ad filios.

Ex dictis patet, hosce duodecim Prophetas vicissim et successive prophetasse per 300. annos; tot enim fluxerunt ab Ozia rege Juda usque ad Artaxerxem Longimanum.

HIEROGLYPHICA

E DUODECIM MINORIBUS PROPHETIS EXCERPTA.

EX OSEE.

Cap. 1. v. 2. *Vade, sume tibi uxorem fornicationum, et fac filios fornicationum*. Ad litteram jubet Deus Prophetæ, ut ducat meretricem in uxorem, indeque procreet filios qui a matre infami vocentur filii fornicationum, id est, filii fornicariæ et meretricis: idque ad hoc, ut repræsentet idololatriam Israelis. Osee enim repræsentat Deum, uxor meretrix Synagogam, filii Israelitas. Unde explicans subdit: *Quia fornicans fornicabitur terra a Domino*, q. d. Quia incolæ terræ, puta Israelitæ, a Deo apostatabunt, et colent idola quasi amasios suos.

Vers. 4. *Et peperit ei filium. Et dixit Dominus ad eum: Voca nomen ejus Jezrahel; quia adhuc modicum, et visitabo sanguinem Jezrahel super domum Jehu*, Jezrahel, id est, semen Dei, repræsentat Israel, qui erat populus Dei. Osee ergo jubetur a Deo primogenitum suum vocare Jezrahel, ut per eum repræsentet stragem posterorum Jehu, regum Israel, q. d. Succidam posteros Jehu ob idololatriam, et quia ipsi Jezrahel, id est, pios Israelitas, Deum verum colentes persecuti sunt, sicut succidi stirpem Achab in Jezrahel ob idololatriam, et quia ipse in Jezrahel pium Naboth occidit. Unde subdit: *Et conteram arcum Israel in valle Jezrahel*.

Vers. 6. *Et peperit filiam. Et dixit* (Dominus) *ei: Voca nomen ejus, absque misericordia*. Causam

subdit, scilicet ut suo nomine repræsentet, *Qnia non addam nltra misereri domui Israel, sed oblivione obliviscar eorum.*

Vers. 9. *Et concepit, et peperit filium. Et dixit: Voca nomen ejus, non populus meus*, ut hic filius suo nomine Israeli assidue in os ingerat, *Qnia vos non populus meus, et ego non ero vester.*

Cap. 3. 1. *Dilige mulierem dilectam amico et adulteram, sicut diligit Dominus filios Israel. Et fodi*, id est pretio conduxi, *eam. Et dixi ad eam: Dies multos expectabis me; non fornicaberis, et non eris viro; sed et ego expectabo te.* Quid hoc symbolum significet, explicat subdens: *Qnia dies multos sedebunt filii Israel sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari et sine ephod, et sine theraphim; et post hæc revertentur et quærent Dominum*, etc. *in novissimo dierum.*

Cap. 6. 3. *Qnasi diluculum præparatus est egressus ejus, et veniet quasi imber nobis temporaneus et serotinus terræ.* Christi adventum, ejusque gratiam et Evangelium recte denotat per symbolum auroræ; sicut enim hæc post longam noctem, lucis et diei omnis que boni est initium et causa, ita et Christus: atque per symbolum imbris temporanei, qui sementem rigat; ac serotini, qui messem impinguat et maturat; pari enim modo Christus et semen gratiæ, et messem bonorum operum, ac gloriæ æternæ in nobis operatur.

Cap. 9. 9. *Profunde peccaverunt sicut in diebus Gabaa*, q. d. Sicut Gabaitæ gravissime peccaverunt, enormi stupro occidentes uxorem Levitæ, illudque insano bello contra cæteras omnes tribus defendentes, quo proinde usque ad internecionem cæsi sunt, Judic. 19. et 20. ita nunc Israelitæ gravissime peccant stupro spirituali, id est idololatria; quia illam pertinacissime retinent et tuentur, ideoque exscindentur ab Assyriis.

Vers. 13. *Ephraim Tyrus erat fundata in pulchritudine*, q. d. Israel cum Deum colerat, erat pulcherrimus, opulentissimus et fortissimus, uti est Tyrus quæ in rupe sita, et mari cincta, pulcherrima est, opulentissima et inexpugnabilis omniumque gentium accolis et opibus, quasi regina coronatur. At jam cum Deum dereliquit, vastabitur, et perdetur ut Sodoma.

Cap. 10. 1. *Vitis frondosa Israel: fructus adæquatus est ei*, q. d. Israel vitis est frondibus luxurians, at in eas totam se effundens; hinc similes porit fœtus, folia nimirum inania, non solidos fructus, q. d. Israel frondibus abundat, fructu vacuatur: quia opes resque externas consectotur, internum vero in mente pietatis cultusque Dei fructum negligit: fructus ergo ejus est ventris, non mentis; carnis, non spiritus, puta opes, fruges, luxus, indeque consequens impietas et idololatria.

Vers. 11. *Ephraim vitula docta diligere trituram.* Idem dicit metaphora vitulæ, quod prius dixit per metaphoram vitis, q. d. Ephraim diligit trituram, id est, fruges et opes, ideoque amat laborem triturandi, id est colendi idola: quia per ea se putat hasce fruges nancisci. Hinc facta est pinguis et obesa: sed ego collum ejus pingue et crassum domabo, faciamque ut Assyrii in illud inscendant, eumque frænent et regant, uti a ques frænat et regit equum. Hoc est quod ait: *Ascendam super Ephraim.*

Cap. 11. 3 *Ego quasi nutricius Ephraim: portabo eos in brachiis meis: et nescierunt quod curarem eos. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis.* Funiculi Adami sunt amor et beneficentia, quibus allici trahique solent homines ad redamandum: illex enim et magnes amoris est amor.

Cap. 13. 3. *Idcirco* (quia scilicet vitulos aureos coluerunt, meque Deum ad iram concitarunt, excindam eos per Assyrios: unde tunc) *erunt quasi nubes matutina, et sicut ros matutinus præteriens, sicut pulvis turbine raptus ex area, et sicut fumus de fumario*, id est, de camino, qui in aere mox dispellitur et evanescit: pari enim modo ipsi in captivitate dispergentur.

Vers. 7. *Et ego ero eis quasi leæna, sicut pardus in via Assyriorum* (ab Assyriis enim quasi pardis in Assyriam ducentur) *occurram eis quasi ursa raptis catulis, et dirumpam interiora jecoris eorum.* Solent enim leones et feræ prædam findere et lacerare usque ad cor, illudque cum jecore primo devorare, q. d. Pari modo ego cor, id est, mentem, et jecur, id est appetitum et concupiscentiam, Israelitarum tristissimis cogitationibus, anxietatibus, melancholiis, pavoribus, et mœroribus affligam, et quasi disrumpam.

Vers. 14. *Ero mors tua, o mors: morsus tuus ero, inferne.* Christus moriens fuit mors mortis, quia moriendo mortem occidit: momordit vero infernum, cum post mortem eo descendit, et patres ex ipso eduxit, ac vires inferorum et dæmonum confregit.

Cap. 13. 6. *Ero quasi ros Israel: germinabit sicut lilium, et erumpet radix ejus ut Libani. Ibunt* (diffundent se) *rami ejus, et erit quasi oliva gloria ejus, et odor ejus ut Libani.* Israelis, id est fidelis et justi, fœcunditatem, gratiam et felicitatem comparat, primo, rori et irrorationi; secundo, lilio; tertio, cedro, pino, aliisque arboribus Libani proceris, latis et odoratis; quarto, olivæ pingui et fertili. Addit quinto: *Convertentur sedentes in umbra ejus*; sexto; *Vivent tritico*; septimo: *Germinabunt quasi vinea*: octavo; *Memoriale ejus sicut vinum Libani*, q. d. Israelitæ, id est, fideles verique Christiani, abundabunt omnia annona spirituali verbi Dei et Sacramentorum, præsertim Eucharistiæ; ideoque florebunt et crescent omnibus virtutibus, bonis operibus et meritis.

EX JOELE.

Cap. 1. 4. *Residuum erucæ comedit locusta, et residuum locustæ comedit bruchus, et residuum bruchi comedit rubigo*, q. d. Una clades alteri succedit, sequens antecedentem continua serie excipit; Assyrii assiduis incursionibus populantur et vastant terram Israel. Loquitur enim de Assyriis figurate, quasi de locustis et bruchis agros et vineas depascentibus, dicens: *Gens enim ascendit super terram meam fortis et innumerabilis: dentes ejus ut dentes leonis, et molares ejus ut catuli leonis. Posuit vineam meam in desertum, et ficum meam decorticavit.*

Cap. 2. 25. *Reddam vobis annos quos comedit locusta, bruchus, et rubigo, et eruca, fortitudo mea magna, quam misi in vos*, q. d. Pristinam cladem et vastitatem nova pace et ubertate sarciam et compensabo.

Vers 28 *Effundam spiritum meum super omnem*

carnem, et prophetabunt filii vestri et filiæ vestræ. Id factum in Pentecoste, Act. 2.

Vers. 30. *Et dabo prodigia iu cælo, et iu terra, sanguinem, ignem et vaporem fumi*, in fine mundi: *antequam veniat dies Domini magnus et horribilis*, puta dies judicii.

Cap. 3. 2. *Congregabo omnes gentes, et deducam eas in vallem Josophat, et disceptabo cum eis ibi.* In Valle enim Josaphat, quæ est prope Jerusalem, fiet judicium; ac super eam sedebit in nube gloriosa Christus Judex.

Vers. 13. *Mittite falces, quouiam maturavit messis. Venite et descendite, quia plenum est torcular.* Messis est consummatio sæculi, tunc enim angeli quasi falce demetent homines, impiosque prement quasi in torculari, *in valle concisionis*, id est, in gehenna inferni.

Vers. 18. *In die illa stillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lac te, et per omnes rivos Juda ibunt aquæ, et fons de domo Domini egredietur, et irrigabit torrentem spinarum*, Hebr. *torrentem Setim* Ligna Setim erant imputribilia: unde ex eis facta erat arca, et tabernaculum; hinc significat Ecclesiam triumphantem et Beatos, q. d. In cœlo omnia erunt plena dulcedinis, suavitatis et gaudii, et per beatissimos rivos, id est, choros laudantium Deum, aquæ voluptatum decurrent; et fons, id est, lumen gloriæ, et visio beatifica de throno Dei egredietur, irrigans et beans omnes electos.

EX AMOS.

Cap. 3. v. 3. *Numquid ambulabunt duo pariter, nisi convenerit eis?* q. d. Sic ego non ambulabo cum Israele, quia ille mecum non convenit, sed cum Idolis.

Vers. 4. *Numquid rugiet leo iu saltu, uisi habuerit prædam? Numquid dabit catulus leonis vocem de cubili suo, nisi aliquid apprehenderit?* q. d. Sic Deus rugire non desinet contra Israel donec eum quasi prædam capiat et laniet per Assyrios.

Vers. 5. *Numquid cadet avis in laqueum terræ absque aucupe? Numquid auferetur laqueus de terra antequam quid ceperit?* q. d. Sic Deus laqueum Assyriorum, quem quasi auceps tetendit Israeli, non auferet, donec eodem Israelem capiat et strangulet.

Vers. 6. *Si clanget tuba in civitate, et populus non expavescet?* Sic Deo clangente per Amos, ac indicente prælium et stragem, merito expavescet Israel. Unde hæc omnia hieroglyphica explicans, et applicans subdit: *Si erit malum in civitate, quod Dominus non fecerit? Quia non faciet Dominus Deus verbum, nisi revelaverit secretum suum ad servos suos Prophetas. Leo rugiet, quis non timebit? Deus locutus est, quis non prophetabit?*

Vers. 12. *Quomodo si eruat pastor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ: sic eruentur filii Israel qui habitant in Samaria, in plaga lectuli, et in Damasci grabato*, q. d. Sicut pastor leoni ex ove devorata eripit duo crura, sic pauci Israelitæ evadent manus Assyriorum, iique viles et inutiles, scilicet pauperes, et ægri, macie morboque confecti, qui in plaga, id est latere et angulo, lecti decumbunt, vel in Samaria, vel in Damasco.

Cap. 4. 13. *Formans montes, et creans ventum, et annuncians homini eloquium suum: faciens matutinam nebulam, et gradiens super excelsa terræ. Dominus Deus exercituum nomen ejus.* Est hypotyposis potentiæ et magnificentiæ Dei.

Cap. 5. 5. *Bethel erit inutilis.* Hebr. *Bethel erit in Aven*, q. d. Domus Dei fortis fiet domus vanitatis, doloris et diaboli.

Vers. 19. *Quomodo si fugiat vir a facie leonis, et occurrat ei ursus, et ingrediatur domum, et innitatur manu sua super parietem, et mordeat eum coluber*, q. d. Samaritæ ex uno periculo in aliud, ex uno hoste in alium, v. g. ex Phul, in Teglatphalasar, ex hoc in Salmanasar incident.

Cap. 7. 1. *Ecce fictor locustæ in principio germinantium serotini imbris, et ecce serotinus post tonsionem regis.* Locustæ sunt Assyrii, fictor est Deus, imber serotinus est Jeroboam, tonsio regis est vastatio Israelis facta a Benadad, q. d. Post vastitatem Israeli inflictam a Benadad, res Israelis per Jeroboam regem reflorescere cœperunt: sed ecce mox Deus immisit Phul et Assyrios qui quasi locustæ eas depascerent.

Vers. 4. *Et ecce vocabat judicium ad iguem Dominus Deus, et devoravit abyssum multam, et comedit simul partem*, q. d. Post Phul, qui mille talentis a Manahen rege Israel acceptis, sine noxa abiit, Deus justo suo judicio immisit Israeli *iguem*, id est, Salmanasar, qui ignito quasi ardore et impetu eum invadens devoravit *abyssum multam*, id est, magnam multitudinem populi, puta Tribum Ruben, Gad, et dimidiam Manasse, trans Jordanem humili loco quasi in abysso habitantes: *Et comedit simul partem* Israelis, selectam, scilicet Tribum Nephthalim, Aser et Zabulon, cis Jordanem commorantes.

Vers. 7. *Et ecce Dominus stans super murum litum* (calce incrustatum, id est, elegantem et firmum) *et iu manu ejus trullo cæmentarii. Et dixit Dominus ad me. Quid tu vides Amos? Et dixi : Trullam cæmentarii. Et dixit Dominus: Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Israel: non adjiciam ultra superinducere eum.* Trulla est cura et providentia, qua Deus murum Israelis calce illinivit, id est, speciosum, æque ac fortem et hostibus invictum effecit, quamdiu Israel Deo fidelis adhæsit. At nunc cum infidelis ad vitulos aureos deflexit, Deus deponit trullam, id est curam ejusdem, sinitque eum invadi ab Assyriis, et ruere in interitum.

Cap. 8. 1. *Ecce uncinus pomorum. Et dixit: Quid tu vides Amos? Et dixi; Uncinum pomorum. Et dixit Dominus ad me: Venit finis super populum meum Israel*, q. d. Sicut uncino poma ex arbore carpuntur, sic per Assyrios carpam Israelitas, et in captivitatem abducam. Ita S. Hieron. Mystice, poma sunt homines, quos uncinus, id est, mors carpit; nunc hunc, nunc illum, donec omnes colligat.

Vers. 8. *Ascendet quasi fluvius universus, et ejicietur, et defluet quasi rivus Ægypti*, q. d. Sicut Nilus exundans opplet totam Ægyptum, eamque abluit et evertit secum in mare, in quod defluit; ita Assyrii operient terram Israel, omnesque ejus opes et incolas in cumulum colligent, eosque secum abducent in Assyriam.

Cap. 9. 1. *Vidi Dominum stantem super altare, et dixit* (angelo) *Percute cardinem, et commoveantur superliminaria.* Jubet hic Deus angelo, ut, convulso cardine, evertat templum, ob avaritiam et scelera populi.

VERS. 11. *In die illa suscitabo tabernaculum David quod cecidit, etc. Ut possideant reliquias Idumææ, et omnes nationes, etc. et stillabunt montes dulcedinem, et omnes colles culti erunt*, q. d. Regnum Davidis, collapsum restaurabo per Christum, faciamque ut ipse per fidem possideat Idumæam omnesque gentes, tanta donorum spiritualium ubertate et felicitate, ut montes et colles vina et mella fundere videantur. Patet Actor. 15. 16.

EX ABDIA.

VERS. 18. *Erit domus Jacob ignis, et domus Joseph flamma, et domus Esau stipula*, q. d. Judæi et Israelitæ subigent sibi Idumæos, sicut ignis subigit sibi stipulam. Unde explicans subdit: *Et succendentur in eis, et devorabunt eos.*

EX JONA.

CAP. 2. 1. *Et erat Jonas in ventre piscis tribus diebus, et tribus noctibus. Sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus, et tribus noctibus*, Matth. 12. 40. Post triduum piscis *evomuit Jonam in aridam*, v. 11. Sic Christus post triduum ex inferis redivivus et gloriosus resurrexit.

CAP. 4. 6. *Et præparavit Dominus Deus hederam, et ascendit super caput Jonæ, ut esset umbra super caput ejus. Et lætatus est Jonas. Et præparavit Deus vermem, et percussit hederam, et exaruit, etc. Et percussit sol super caput Jonæ, etc.* Tropol. docet Deus omnes res et spes humanas esse umbram hederæ, quam subito vermis adversitatis erodit, tumque homines in ea recumbentes ferit sol angoris et tribulationis. Qui ergo sapit, non in creatura aliqua, sed in creatore spes resque suas deponet. Ille jugo præbebit umbraculum, ille jugis certusque erit protector.

EX MICHÆA.

CAP. 4. 1. *Et erit in novissimo dierum, mons domus Domini præparatus in vertice montium, et sublimis super colles: et fluent ad eum populi, et properabunt gentes multæ, et dicent: Venite ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos de viis suis, et ibimus in semitis ejus: quia de Sion egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem.* Est hieroglyphicum Ecclesiæ, quam Christus inchoavit in Sion. Hæc est enim civitas in monte posita, quam omnes intuentur omnes gentes, et ad eam confluunt, ut discant legem Dei et Christi, ac juxta eam vitam Christianam et sanctam ineant in pace, concordia et gaudio Spiritus Sancti. Unde subdit: *Et concident gladios suos in vomeres, et hastas suas in ligones: non sumet gens adversus gentem gladium, et non discent ultra belligerare. Et sedebit vir subtus vineam suam, et subtus ficum suam, et non erit qui deterreat, etc. et regnabit Dominus super eas in monte Sion, ex hoc nunc et usque in æternum.*

VERS. 8. *Et tu turris gregis nebulosa* (hebr. *ophel*, quæ erat turris altissima juxta templum, ideoque intuentibus apparebat caliginosa) *filia Sion, usque ad te veniet: et veniet potestas prima, regnum filiæ Jerusalem*, q. d. Tu, o Sion, quæ turribus Ophel, gregis, et aliis celsis et nebulosis excelsa es nebulosa et munita, felix eris et beata. Nam ad te primo veniet Christus, ipse primo in te regnabit, prima ejus potestas et imperium tibi ab eo communicabitur, nimirum priscum et avitum regnum Davidis, qui regnavit in Sion et Jerusalem, ipse quasi ejus filius et hæres suscipiet, et restaurabit, ac fortissimum efficiet, non corporale, sed spirituale, illudque tibi consignabit. Ecclesia enim quæ cœpit in Sion, quasi regina regis Christi, dominatur omnibus Christianis toto orbe dispersis. Unde subdit v. 13. *Surge et tritura* (hostes tuos infideles, eosque tibi subige) *filia Sion: quia cornu tuum ponam ferreum, et ungulas tuas ponam æreas, et comminues populos multos, et interficies* (hebr. החרמתי *hacharamti*, id est, quasi anathemata consecrabis) *Domino rapinas eorum, et fortitudinem eorum Domino universæ terræ.*

CAP. 5. 2. *Et tu Bethlehem* (sita in regione) *Ephrata* (id est, frugifera et fertili) *parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur* (Christus) *qui sit dominator in Israel: et egressus ejus ab initio a diebus æternitatis.* Egressus Christi duplex symbolum est duplicis nativitatis Christi. Prior fuit in cœlo æterna, in qua Christus genitus est a solo Patre, fuitque ἀμήτωρ. Posterior est temporalis, in qua Christus natus est in Bethlehem ex Virgine Deipara, fuitque ἀπάτωρ.

EX HABACUC.

CAP. 3. 4. *Cornua in manibus ejus*, q. d. *Manus*, id est, potentia, operatio et vindicta Dei est cornuta, id est, valida, acris et penetrans. Mystice, cornua sunt aculei et clavi in manibus Christi crucifixi. Nam *ibi abscondita est* (divinitas et) *fortitudo ejus*. Unde quasi in triumphum, *ante faciem ejus ibit mors, et egredietur diabolus ante pedes ejus, etc. Incurvati sunt colles* (puta reges et principes) *mundi ab itineribus æternitatis ejus.* In quemcumque enim locum pedem suum intulit Christi æternitas, et æterna majestas circumiens orbem, et evangelizans per Apostolos, illum, ejusque principes, sibi suæque fidei et cultui subjugavit.

EX SOPHONIA.

CAP. 3. 1. *Væ provocatrix et redempta civitas columba.* Columba symbolum est stoliditatis: quia oblatis pullis e nido, ad illum tamen revertitur, q. d. Væ Hierosolymæ, quæ stolida est et excors ut columba: nam cum a me ex Ægypto, et alias sæpe sit redempta et liberata, ipsa tamen mei obliviscitur, ad idola pergit, itaque me ad iram provocat.

VERS. 8. *In igne zeli mei devorabitur omnis terra.* Hic ignis zeli apparuit in Pentecoste, quando Spiritus Sanctus, in linguis igneis insedit Apostolis, per quos consumpsit et devoravit omnem terram Gentilium et gentilismi. *Quia tunc reddam populis labium electum, ut invocent omnes in nomine Domini, et serviant ei humero uno.* Labium electum est lingua fidelis et Christiana, qua omnes gentes ab Apostolis conversæ invocant nomen Domini, eique serviunt humero uno, id est, unanimiter, summa concordia et charitate. Unde de iis subdit:

VERS. 17. *Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse salvabit; gaudebit super te in lætitia, silebit in dilectione sua*, id est, in tui amore silenter et gaudenter conquiescet, *exsultabit super te in laude*, laudando tuam fidem, constantiam, patientiam, martyrium, etc.

VERS. 18. *Nugas qui a lege recesserant congre-*

gabo. Nugas vocat nugaces, leves et viles Judæos, qui a lege recesserant, quos Christus in Sionem, id est, in suam Ecclesiam, congregavit et adunavit.

EX AGGÆO.

Cap. 2. 8. *Adhuc unum modicum, et ego commovebo cœlum et terram, et mare et aridam. Et movebo omnes gentes, et veniet desideratus cunctis gentibus, et implebo domum istam gloria.* Desideratus est Messias, qui fuit gloria templi secundi, dum illud sua præsentia, doctrina et miraculis condecoravit. Commota sunt cœlum et terra, dum prodigia stupenda ediderunt in ejus nativitate et morte, quibus quasi clamabant se stupere hanc creaturis sui exinanitionem et dignationem, ac homines ad similem stuporem, gratitudinem, amorem et laudem Dei provocabant. Unde explicans subdit: *Magno erit gloria domus istius novissimæ, id est,* templi Zorobabelis, *plusquam primæ,* puta templi Salomonis.

Vers. 24. *In die illa dicit Dominus exercituum, assumam te, Zorobabel fili Salathiel, serve meus, dicit Dominus, et ponam te quasi signaculum quia te elegi.* Signaculum, id est, sigillum, vel annulus signatorius, quia hic omnia obsignat et custodit, ac litteris et edictis regiis dat fidem: unde regi est ad manum, ejusque digito inseritur: hinc symbolum est amoris, fidei, auctoritatis, honoris, excellentiæ, quæ Deus contulit Zorobabeli, dum ex ejus stirpe fecit nasci Christum, quem statuit suum in orbe Legatum, Regem, Doctorem, Prophetam, Pontificem, Redemptorem, ut legem Evangelicam, salutem et reconciliationem a Deo decretam, omnibus sibi credentibus promulgaret, et reipsa conferret: *Hunc enim Pater signavit Deus,* Joan. 6. 27.

EX ZACHARIA.

Cap. 1. 8. *Ecce vir ascendens super equum rufum, et ipse stabat inter myrteta quæ erant in profundo* (in valle, v. g. ad ripam Euphratis, cui adjacet Babylon) *et post eum equi rufi, varii, et albi.* Hic vir fuit S. Michael custos Synagogæ: insidet equo rufo, quasi vindex, fusurus sanguinem hostium populi Dei: stat inter myrteta, id est, inter Prophetas piosque Judæos, qui in profundum captivitatis et ærumnarum in Babylone fuerant demersi. Sequuntur eum equi et equites rufi, id est, angeli præsides gentium, quæ persecutæ fuerant Judæos: et albi: id est, angeli præsides gentium Judæis benevolarum: et varii, id est, angeli præsides gentium variantium affectum, ut nunc Judæis essent amicæ, nunc inimicæ. Omnes hi perlustratis regionibus sibi commissis, dicunt gentes omnes in pace degere. Unde orat Michael, ut eadem Judæis detur: *Usquequo,* inquit, *tu non misereberis Jerusalem? iste jam septuagesimus est annus* desolationis urbis et templi.

Vers. 19. *Ecce quatuor cornua, etc. Et ostendit mihi Dominus quatuor fabros, etc. Hæc sunt cornua quæ ventilaverunt Judam per singulos viros, et nemo eorum levavit caput suum. Et venerunt isti deterrere ea, ut dejiciant cornua gentium, quæ levaverunt cornua super terram Juda.* Quatuor cornua sunt quatuor gentes degentes ad quatuor mundi plagas, quæ vexarunt Judæos, scilicet ab Oriente Ammonitæ, ab Occidente Philistini, a Meridie Idumæi, ab Aquilone Assyrii et Chaldæi. Porro quatuor fabri, sunt quatuor angeli tutelares Judææ, qui hasce gentes et timore perculerunt, et perculsas prostraverunt.

Cap. 2 5. *Ego ero ei* (Jerusalem et magis Ecclesiæ) *ait Dominus, murus ignis in circuitu,* q. d. Instar muri ignei cingam et tuebor Ecclesiam, ne quis hostis eam invadat: sicut Cherub flammeo gladio tuetur paradisum, Gen. 3. Unde subdit; *Et in gloria ero in medio ejus,* q. d. Intrinsecus civibus ero consolationi, et gloriæ: forinsecus vero hostibus, instar muri ignei ero terrori et vastitati.

Vers. 8. *Hæc dicit Dominus exercituum: Post gloriam misit me ad gentes.* Et vox Christi, q. d. Olim ego Dei filius, gloriam meam ostendi in Jerusalem et Judæis: nunc mittor a Patre in carnem, ut majorem gloriam ostendam in Ecclesia et gentibus Christianis. *Qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.*

Cap. 3. 3. *Et Jesus Pontifex filius Josedec, erat indutus vestibus sordidis. Et stabat ante faciem angeli. Qui respondit, et ait ad eos qui stabant coram se* (angelos inferiores) *dicens: Auferte vestimenta sordida ab eo. Et dixit ad eum: Ecce abstuli a te iniquitatem tuam, et indui te mutatoriis,* q. d. Abstuli a te peccata tua, et restituo tibi pontificatum, ideoque pro vestibus sordidis reddo tibi stolam pontificiam, ut deinceps templum cultumque meum instaures, in eoque pontificatu fungaris. Allegorice, Jesu filius Jusedec repræsentat Jesum Christum, ob peccata nostra sputis et plagis in passione sordidatum, sed die tertia resurgentem, et stola gloriæ circumdatum.

Vers. 8. *Audi Jesu sacerdos magne, tu, et amici tui qui habitant coram te, quia viri portendentes sunt.* hebr. *viri portenti,* q. d. Tu, o Jesu, Zacharia, Aggæe, etc. estis Prophetæ, et tam verbis, quam factis portenditis Christum, ejusque Ecclesiam. Unde subdit: *Ecce enim ego adducam servum meum Orientem.* hebr. צמח *tsemach,* id est, germen oriens ex Virgine et radice Jesse, puta Christum.

Vers. 9. *Quia ecce lapis quem dedi coram Jesu: super lapidem unum septem oculi sunt. Ecce ego cælabo sculpturam ejus, ait Dominus.* Lapis hic angularis et fundamentalis templi, id est Ecclesiæ, est Christus. Septem ejus oculi, sunt septem angeli primarii protectores Ecclesiæ: sculpturæ, sunt vulnera et stigmata Christo in passione incisa, per quæ abstulit iniquitatem terræ, ut sequitur.

Cap. 4. 2. *Vidi, et ecce candelabrum aureum totum: et lampas ejus super caput ipsius: et septem lucernæ ejus super illud: et septem infusoria lucernis, quæ erant super caput ejus. Et duæ olivæ super,* id est juxta, *illud, una a dextris lampadis, et una a sinistris ejus.* Candelabrum repræsentat lucidissimam Dei providentiam, qua futurum erat, ut mex candelabrum materiale, id est, templum a Judæis reædificaretur. Lampas est ipsa divinitas et mens divina omniscia. Septem lucernæ lucentes instar oculorum, sunt septem angeli primarii, administri et executores divinæ providentiæ, præsertim in hac templi fabrica. Sic enim eas explicat angelus v. 10. dicens: *Septem isti oculi sunt Domini, qui discurrunt in universam terram.* Septem infusoria, id est, calami concavi instar canalium et fistularum, per quos oleum e lampade de-

rivabatur et defluebat in septem lucernas, totidem canalis insistentes, significant varias divinæ providentiæ rationes, modos et influxus, quas septem angelis administris suis communicat, ut eas exsequantur. Duæ olivæ sunt Jesus Pontifex et Zorobabel princeps, qui astant candelabro repræsentanti Deum Deique providentiam, ut eam exsequantur, templumque reædificent, ac Ecclesiam, æque ac rempubl. Judæorum instaurent. Ita enim explicat angelus v. ultimo dicens: *Isti sunt duo filii olei, qui assistunt Dominatori universæ terræ.*

Allegor. Candelabrum est Ecclesia: Lampas est Christus: Oleum est Christi sanguis, merita et gratia. Hæc enim Christus per septem Sacramenta, quasi infusoria, infinit in septem lucernas, id est, in omnes fideles et Ecclesias. Duæ olivæ, sunt S. Petrus et Paulus, qui Christo assistunt quasi primipili in fundanda et exornanda Ecclesia. Item Elias et Henoch in fine mundi, qui Judæos gentesque omnes ad Christum convertent; itaque consummationem et culmen imponent Ecclesiæ, tam militanti, quam triumphanti.

Vers. 7. *Quis tu, mons magne, coram Zorobabel? in planum*, q. d. Quis tu, o Sanaballat potens et superbe, ut resistas Zorobabeli in fabrica templi? complanare, deprime tuam potentiam et superbiam. Non enim valebis Zorobabelem Deo nixum impedire, quo minus templum consummet. Mystice: Quis tu, o Satan potens et superbe, ut Zorobabelis filio, id est, Christo et Christianis, resistas in erigenda et propaganda Ecclesia? complanare: illi enim te calcabunt, et, te invito, Ecclesiæ fabricam consummabunt.

Et educet lapidem primarium, qui in culmine emineat, q. d. Zorobabel culmen templo imponet illudque consummabit. *Et exæquabit gratiam gratiæ ejus*, q. d. Faciet Zorobabel ut gratia consummationis templi, gratiæ inchoationis ejusdem commensuretur, et quasi ex æquo respondeat. Unde explicans subdit: *Manus Zorobabel fundaverunt domum istam, et manus ejus perficient eam.*

Vers. 10. *Quis enim despexit dies parvos? Dies parvos* vocat, quibus parva et exilia templi fundamenta jaciebantur a pauperibus Judæis, ita ut non viderentur ad culmen posse deduci, multo minus æquare magnificentiam prioris templi a Salomone ædificati.

Et lætabuntur, et videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel, q. d. Videbunt mox Zorobabelem perpendiculo dimetientem et perficientem fabricam templi, tumque lætabuntur quasi in die magno et mirabili. Lapis enim stanneus est, qui funem perpendiculi distendit, ut recta et ad libellam fabrica mensurari et assurgere possit.

Cap. 5. 2. *Ego video volumen volans: longitudo ejus viginti cubitorum, et latitudo ejus decem cubitorum.* Volumen hoc continebat furta, perjuria et scelera impiorum, æque ac pœnas cuique pro mensura scelerum debitas, et imminentes: hinc volat et quasi involat in fures, perjuros, etc. præsertim qui opes a Dario aliisque datas pro fabrica templi, in suos usus sacrilege convertebant. Quocirca visum fuit egredi ex templo, vel circa illud volare: unde et ei in mensura fuit par. Tabernaculum enim Mosis, quod erat instar templi, longum erat viginti cubitis, latum decem; tantumdem longum et latum erat hoc volumen. Ita explicat Zacharias dum subdit: *Hæc est maledictio quæ egreditur super faciem omnis terræ: quia omnis fur, sicut ibi scriptum est, judicabitur; et omnis jurans ex hoc similiter judicabitur.*

Vers. 6. *Hæc est amphora egrediens. Et dixit: Hæc est oculus eorum in universa terra. Et ecce talentum plumbi portabatur: et ecce mulier una sedens in medio amphoræ. Et dixit: Hæc est impietas. Et projecit eam in medio amphoræ, et misit massam plumbeam in os ejus. Et levavi oculos meos, et vidi: et ecce duæ mulieres egredientes, et spiritus in alis earum, et habebant alas quasi milvi; et levaverunt amphoram inter terram et cœlum. Et dixi ad Angelum qui loquebatur in me: Quo istæ deferunt amphoram? Et dixit ad me: Ut ædificetur ei domus in terra Sennaar, et stabiliatur, et ponatur ibi super basem suam.* Amphora est mensura peccatorum, qua impleta Deus ea castigat et vindicat. Oculus omnium impiorum in eam respicit: quia impii non nisi ad suas cupedias et scelera respiciunt, itaque eam sensim adimplent, qua impleta, talento plumbi ipsa obtegitur; quo significatur gravis Dei ultio et sententia, quæ impietatem amphoræ, id est, mensuræ pœnarum, culpis parium, adæquot et includit ut eam evadere nequeat. Impietas est idololatria, aliaque crimina. Duæ mulieres sunt Nabuchodonosor et Nabuzardan, qui quasi milvi alati celerrime et rapacissime impietatem cum amphora, puta impios Judæos qui jam mensuram scelerum suorum impleverant, transtulerunt in Babylonem, ut ibi quasi in sua sede et regno commoretur impietas, tam quoad culpam, quam quoad pœnam. Vide dicta Zachariæ 5.

Cap. 6. 1. *Et quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium; et montes, montes ærei.*

Quatuor quadrigæ sunt quatuor monarchiæ, quarum una alteri continue successit: hæ prodierunt e duobus montibus, id est, e celsitudine et arcane profunditate divini consilii et providentiæ, cujus duæ sunt partes, quasi duo montes, scilicet sapientia, et potentia, sive prædestinatio et exsecutio: utraque fortis et efficax instar æris, adeo ut nemo eis reluctari potuerit, aut possit.

Vers. 2. *In quadriga prima equi rufi, et in quadriga secunda equi nigri, et in quadriga tertia equi albi, et in quadriga quarta equi varii et fortes.* Equi rufi significant primam monarchiam Chaldæorum, qui rufa veste, id est purpurea et coccinea, amiciebantur; quique erant rufi, id est, crudeles et sanguinarii, præsertim in Judæos. Nigri significant secundam monarchiam Persarum: nigror repræsentat pavorem et horrorem, quem incusserunt Judæis sub Cambyse, et sub Assuero marito Esther per dolos Aman. Albi significant Græcos, qui albati incedebant, ait Cyrill. quique in Judæos fuerunt clementes et benevoli. Varii significant Romanos, quorum varium fuit regimen, nunc monarchicum, nunc aristocraticum, nunc democraticum.

Vers. 6. *Equi nigri egrediebantur in terram Aquilonis*, q. d. Persæ aggressi sunt et vastarunt impiam Babylonem. Unde de iis subdit vers. 8. *Qui egrediuntur in terram Aquilonis, requiescere fecerunt spiritum* (Septuag. *furorem*) *meum in terra Aquilonis*, puta in Babylone, quæ Aquilonaris est Judææ.

Et albi egressi sunt post eos. Quia Alexander et

Græci successerunt Persis, eosque cum suo rege Dario profligarunt juxta Babylonem. *Et varii egressi sunt od terram Austri*, q. d. Augustus et Romani invaserunt Ægyptum, quæ Judææ est ad Austrum, eamque devicto apud Actium Antonio et Cleopatra (quæ ultima ex Græcis, puta Ptolemæis fuit Ægypti regina) sibi subjugavit, eaque ratione, exstinctis plane Græcis, eorum monarchiam ad se transtulit.

VERS. 11. *Sumes aurum et argentum, et facies coronas duas*, unam pontificiam, alteram ducalem; *Et pones in capite Jesu filii Josedec, sacerdotis magni*, ut significes deinceps pontifices fore duces et principes Judæorum: ac magis, ut allegorice Jesus filius Josedec, id est, justitiæ Dei, repræsentet Jesum Christum fore summum orbis Pontificem, æque ac regem. Unde de eo subdit: *Ecce vir oriens* (Chald. *Messias*) *nomen ejus. Et subter eum orietur.* Multitudo fidelium et sanctorum. *Et ædificobit templum*, id est, Ecclesiam tam militantem, quam triumphantem, *Domino: et ipse portobit gloriam, etc.* gloriose resurgens, et ascendens cum triumpha in cœlum, ibique residens ad dexteram Patris quasi Rex regum et Dominus dominantium.

CAP. 8. 3. *Et habitabo in Jerusalem, et vocabitur Jerusalem civitos veritatis, et mons Dominus exercituum, mons sanctificatus.* Jerusalem typus est Ecclesiæ, quæ est columna et firmamentum veritatis, ac mons sanctitatis, tam doctrinæ, quam vitæ divinæ. Unda subdit:

VERS. 7. *Ecce ego solvobo populum meum de terro Orientis, et de terra occasus solis.* Hoc est quod Judæis ait Christus de Gentibus: *Multi venient ab Oriente et Occidente, et recumbent cum Abroham, et Isoac, et Jacob in regno cælorum*, Matth. 8. 11. Unde et subdit Zachar. vers. 23. *Apprehendent decem*, id est multi, *homines ex omnibus linguis gentium, et opprehendent fimbriam viri Judæi* (id est, confitentis Deum, et credentis in Christum, eumque prædicontis, puta Apostoli, virique Apostolici) *dicentes: Ibimus vobiscum: audivimus enim quoniam Deus vobiscum est.*

VERS. 19. *Jejunium quarti* (mensis) *et jujunium quinti, et jejunium septimi, et jejunium decimi, erit domui Juda in gaudium et lætitiam, et in solemnitates præcloras.* Hæc fuerunt symbola jejunii quatuor tamporum, quod usurpat Ecclesia, uti docet S. Leo. Vide dicto Zachar. 8. 19.

CAP. 11. 12. *Et dixi ad eos: Si bonum est in oculis vestris, afferte mercedem meam; et si non, quiescite. Et appenderunt mercedem meam triginto argenteis. Et dixit Dominus ad me: Projice illud ad statuarium, decorum pretium quo appretiatus sum ob eis. Et tuli triginta argenteos: et projeci illos in domo Domini, ad statuarium.* Zacharias hac actione sua symbolica, per visionem ipsi, ut videtur, in mente a Deo objecta et efformata, repræsentavit venditionem Christi, qua Judas eum vendidit triginta orgenteis; quod proinde per ironiam vocat decorum, id est, vile et infame pretium. Unde jussu Dei projecit illud in templo, ut eo a statuario, id est a figulo, emeretur ager in sepulturam peregrinorum, Matth. 27. 3.

CAP. 13. 1. *In die illa erit fons potens domui David, et habitantibus Jerusalem in ablutionem peccatoris et menstruatæ.* Fons hic est Christus in cruce lancea et clavis perforatus, ex quo scaturivit Baptismus, Eucharistia, cæteraque Sacramenta, ac omnis gratia: quibus abluitur peccator, et menstruata, id est, peccatrix. Peccatum enim est menstruum, id est sordes et virus animæ. Unde hunc fontem explicans suddit:

6. *Et dicetur ei Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicet: His plagatus sum in domo eorum* (puta in Judæa et Jerusalem) *qui diligebant me*, q. d. Has plagas mihi inflixerunt mei cives et cognati, puta Judæi, qui erant populus colens et diligens Deum, et consequenter me. Ego enim sum Deus, et Dei filius.

VERS. 7. *Framea suscitare super pastorem meum, et super virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum.* Est vox Dei Patris, qua significat sua decreto occidendum esse Christum, q. d. Jubeo tibi, o framea, o gladie (sub qua clavos, lanceam, flagella, et omnia mortis instrumenta, per synecdochen intellige) ut ferias et occidas Christum, qui est vir cohærens mihi, et pastor quem dedi meis fidelibus, ut ipsi ejus morte redimantur. *Percute* ergo *pastorem, et dispergentur oves.*

CAP. 14. 4. *Et stabunt pedes ejus in die illa super montem Olivarum, qui est contra Jerusolem ad Orientem: et scindetur mons Olivarum ex media parte sui ad Orientem, et ad Occidentem prærupta grandi valde, et separabitur medium ad Aquilonem, et medium ejus ad Meridiem.* Symbolum est Christi ex monte Oliveti ascendentis in cœlum, indeque mittentis Apostolos in quatuor mundi plagas. Anagog. Christa ibidem considente ad judicium, findetur totus mons, ut impios, æque ac Antichristum, absorbeat, mittatque in tartara.

VERS. 7. *Et erit in die illa: non erit lux, sed frigus et gelu. Et erit dies una quæ nota est Domino, non dies, neque nox, et in tempore vesperi erit lux.* Ad litteram dies hic fuit tempus persecutionis Antiochi Epiphanis, qua Judæis afflictis dies videbatur non esse dies, sed nox. Verum vespere, id est in fine persecutionis, successit lux, id est, lætitia et consolatio per victorias Judæ et Machabæorum. Anagog. dies judicii, qui soli Deo est notus, ita erit horridus, ut sub illud tempus sol obscurandus sit, et stellæ de cœlo casuræ: sed vespere, id est, in fine ejus, succedet Sanctis lux beatitudinis et gloriæ æternæ.

VERS. 8. *Et erit in die illa: exibunt aquæ vivæ de Jerusalem: medium earum ad mare Orientale, et medium earum ad mare novissimum: in æstate et hieme erunt.* Alludit ad fontes Gihon, qui od Occidentem; et Cedron, aliosque qui ad Orientem cingebant et decorabant Jerusalem. Per hos intelligit Machabæos, qui suis præliis et victoriis, quasi fontes aquas vivas consolationis, lætitiæ, et rerum abundantiæ attulerunt Judæis. Parabolice significantur Apostoli, qui e Jerusalem exeuntes in totum orbem emanarunt aquas gratiæ et doctrinæ Evangelicæ. Anagog. significantur gaudia Beatorum et visione Dei, quasi ex fonte manantia. Unde huc alludens S. Joannes Apocal. 22. 1. in descriptione cœlestis Jerusolem: *Et ostendit mihi*, inquit, *fluvium aquæ splendidum tamquam crystallum, procedentem de sede Dei, et agni, etc.*

VERS. 16. *Et omnes qui reliqui fuerint de universis gentibus, quæ venerunt contra Jerusalem, ascen-*

dent ob anno in annum, ut adorent regem Dominum exercituum, et celebrent festivitatem tabernaculorum. Tenuiter id factum a Machabæis, qui Idumæos, Philistæos aliasque vicinas gentes coegerunt ad suscipienda sacra Judaica, eorumque festa colenda. Plene id factum ab Apostolis, qui omnes gentes converterunt et induxerunt ad celebranda festa Christiana, adumbrata per Judaica; ac præsertim ut mystice agant festum tabernaculorum, nimirum ut quasi peregrini degant in hoc mundo, tamquam in tabernaculo: ac fide, spe et charitate jugiter contendant ad patriam cœlestem.

Vers. 20. *In die illa erit quod super frænum equi est, sanctum Domino,* q. d. Machabæi phaleras equorum, aliasque manubias hostium consecrabunt Deo, quasi victoriæ auctori. Idem facient de suis spoliis et opibus Principes, Reges et Imperatores conversi ad Christum: quarum primus fuit Constantinus, qui proinde ad litteram clavum sanctum, quo crucifixus est Christus, imposuit fræno equi sui, tum ad ostendendam suam fidem et pietatem in Christum, tum ut ejus ope communitus in præliis, victoria potiretur.

Et erunt lebetes in domo Domini, quasi phialæ coram altari, q. d. Ob victorias Machabæorum, multi confluent ad sacrificandum Deo: hinc plurimos addu cent lebetes ad coquendas carnes victimarum, quos deinde relinquent templo, Deoque consecrabunt: ita fiet ut tot sint lebetes sanctificati, quot phialæ; ac lebetes in nitorem et sanctitatem phialarum quasi transeant. Mystica, lebetes sunt corda fidelium, in quibus igne charitatis excoquitur quidquid carnale est, ut fiant sancta instar thymiamatis quod est in phialis, jugiter exhalantia incensum orationis et laudis Deo. Hinc de S. Magdalena canit Ecclesia:

Fit ex lebete phiala,
In vas translata gloriæ,
Ex vase contumeliæ.

q. d. Prius erat lebes concupiscentiæ, deinde facta es phiala continentiæ et pœnitentiæ.

EX MALACHIA.

Cap. 1. 11. *Ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus: et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda.* Hebr. מנחה *mincha*, id est, sacrificium farreum, puta farinæ et panis, Levitici 2. quod erat typus Eucharistiæ, quæ hic ad litteram significatur, et prædicitur in lege nova fore non tantum Sacramentum sed et sacrificium.

Cap. 3. 1. *Ecce ego mitto Angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum dominator quem vos quæritis, et Angelus testamenti quem vos vultis.* Duos hic Angelos prænuntiat Malachias, unum communem et priorem, qui sit præcursor posterioris. Hic est S. Joannes Baptista, qui fuit Angelus, id est legatus, Christi: idque ante faciem ejus, id est coram eo: quia Christum præsentem populo ostendit, et digito demonstravit. Alterum Angelum testamenti, puta Christum, qui fuit Angelus, id est legatus, Patris ad sanciendum novum testamentum, id est, fœdus inter Deum et homines. Hic post Joannem concionantem et præsertim incarceratum, venit ad templum, ibique prædicavit et miracula patravit, quibus comprobavit se esse Angelum testamenti, puta Messiam. Unde de eo sequitur : *Ecce venit, dicit Dominus exercituum. Et quis poterit cogitare diem adventus ejus. Et quis stabit ad videndum eum?* q. d. Ecce ego Malachias eminus in spiritu eum adventantem conspicio. Et quis comprehendat, imo quis appendat, ponderet et penetret pro dignitate, uti meretur, ejus in carnem advenientis dignationem, charitatem, potentiam, sapientiam, majestatem, gloriam? Quis vero earam tanta majestate consistere queat? quis tantam lucem irretortis oculis intueri valeat? Quis hominum impurorum earam tanta puritate, imo igne conflante et purificante, illæsus consistat?

Vers. 2. *Ipse enim quasi ignis conflans et quasi herba fullonum,* q. d. Christus instar ignis conflabit, et instar herbæ saponariæ, qua fullones expurgant pannos, emundabit ab omni peccato et immunditie, suos fideles, præsertim sacerdotes.

Vers. 3. *Et sedebit conflans, et emundans argentum. Et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum, et quasi argentum: et erunt Domino sacrificia offerentes in justitia,* q. d. Christus quasi aurifex igne divino excoquet suos sacerdotes, ut niteant instar argenti, et splendeant instar auri, itaque justa et sancta Deo offerant sacrificia. Aaronici enim sacerdotes fuerunt terreni, Christiani vero sunt argentei et aurei.

Cap. 4. 1. *Ecce dies veniet succenso quasi caminus et erunt omnes superbi, et omnes facientes impietatem stipula: et inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quæ non derelinquet eis radicem et germen.* Dies hæc est dies judicii, succenso igne, tum conflagrationis mundi, tum gehennæ, tum acris examinis et judicii divini, in qua impii cum omni sua gloria, opibus, deliciis et pompis funditus exscindentur, et comburentur ut stipula, cujus nulla radix superest, aut germen; ita tamen ut illæsi ipsi semper perdurent in igne, ad pœnam continuam et æternam.

Vers. 5. *Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis. Et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum, ne forte veniam et percutiam terram anathemate.* Hinc patet Eliam Thesbitem, ut habent Septuag. cum Henoch venturum ante diem judicii, ut Judæos convertat. Elias ergo cor, id est mentem, fidem et devotionem patrum erga Christum venturum reducet, imprimetque filiis, ut cor, id est mens fides et devotio filiorum erga Christum jam præsentem imitetur et sequatur cor, id est mentem, fidem, et spem patrum: ne veniens Christus ad judicium incolas terræ terrenis bonis affixos perdat anathemate, id est, pleno excidio et exterminio; sed credentes in se salvet beetque.

ÆNIGMATA.

EX OSEE.

Cap. 1. 10. *Et erit in loco ubi dicetur* (dicebatur) *eis: Non populus meus vos; dicetur eis: Filii Dei viventis. Et congratulobuntur filii Juda et filii Israel pariter. Et ponent sibi caput unum, et ascendent de terra.* Est ænigma vocationis Judæorum et Gentium ad fidem, et salutem per Christum. Hi enim antea non erant populus Dei, sed per fidem in Christum facti sunt populus Dei, et filii Dei, verique Judæi et Israelitæ, cum scilicet unum caput sibi posuerunt Christum, et cum eo ascendere cœperunt mente et conversatione sancta de terra in cœlum.

Vers. 7. *Quia magnus dies Jezrahel*, q. d. Celeberrimus et felicissimus erit dies ille, qua Jezrahel, id est, semen et filii Dei antea dispersi, per Christum unigenitum Dei filium congregabuntur in unam Ecclesiam, nunc militantem, postea triumphaturam in cœlis.

Cap. 2. 15. *Dabo vallem Achor* (id est turbationis) *ad aperiendam spem*, q. d. Turbatio et desperatio erit occasio, et initium spei: ubi omnia videbuntur perdita et desperata, ibi affulgebit spes salutis. Deus enim in arctis extremisque difficultatibus maxima adesse solet, suisque aperire viam ad evadendum.

Vers. 21. *Exaudiam cælos et illi exaudient terram. Et terra exaudiet triticum, et vinum, et oleum: et hæc exaudient Jezrahel*, q. d. Dabo cœlis pluviam, quam tacite poscunt, ut eam communicent terræ, quæ per eam fœcundata dabit triticum, vinum et oleum, quo alatur Jezrahel, id est, populus Dei: Jezrahel enim poscit triticum, etc. triticum poscit terram fœcundam, terra fœcunda poscit pluviam e cœlo. Horum omnium votis satisfacit Deus, dum facit ut cœlum impluat terræ, ex eaque producat fruges, ad aleudum Jezrahel.

Cap. 5. 1. *Laqueus facti estis speculationi, et rete expansum super Thabor. Speculationem* vocat populum speculandum, sive speculationi et custodiæ sacerdotum et procerum commissum, q. d. Vestrum erat speculari, præmonere, itaque avertere pericula a populo: at vos pro specula eidem facti estis laqueus, quia verbo et exemplo eum idolis implicastis et illaqueastis itaque in ruinam et exitium egistis; perinde ac venatores reti capiunt et illaqueant feras et aves in monte Thabor.

Vers. 7. *Devorabit eos mensis;* Aquila, *neomenia*, id est nova luna, puta novus rex, novum imperium, quæ sub luna, cum luna, et instar lunæ mutantur et innovantur.

Cap. 6. 3. *Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit* nos. Ad litteram primus dies, est captivitatis Assyriacæ: secundus, Babylonicæ; tertius, redemptionis et libertatis per Cyrum, et multo magis per Christum. Allegorice primus dies fuit passionis Christi, secundus sepulturæ, tertius resurrectionis, quo seipsum, usque in seipso a morte ad vitam Christus suscitavit. Tropolog. q. d. Cito Deus pœnitentem sua gratia vivificat, et patientem in tribulatione cito consolatur et liberat.

Vers. 5. *Propter hoc dolavi in Prophetis, occidi eos in verbis oris mei*, q. d. Judæi erant duri ut marmora: conatus ergo sum eos dolare et scalpere per Prophetas, assidue eos tundens et pulsans, nunc minando, nunc blandiendo, adeo ut Prophetas tot oraculis, verbis et concionibus fatigarim et quasi enecarim: sed frustra: scalpra enim mea hebetavi, et Prophetas meos tantum non occidi; at ipsi marmora manent, sculpi scalpique noluut.

Cap. 7. 8. *Ephraim factus est subcinericius panis qui* non *reversatur*, qui non invertitur, ideoque ab igne aduritur, q. d. Israel, quasi panis subcinericius, manet in suo cinere et sordibus idololatriæ, nec se ab iis avertit, ut per pœnitentiam *redeat* ad Deum: quocirca igne Assyriaco sensim comburetur et consumetur. Unde subdit: *Comederunt alieni robur ejus*, puta fruges et opes ejus diripuerunt et devorarunt Assyrii: *et ipse nescivit*, ipse non advertit se consumi, et tendere in [illegible]

Cap. 8. 7. *Ventum seminabunt, et turbinem metent*, q. d. Sicut qui serit ventum, metit turbinem, quem causat ventus in terram jactus et conclusus: ita qui seminant idololatriam, superbiam, aliaque scelera, metent turbinem calamitatum et ærumnarum, quarum causa est idololatria, superbia, etc. Unde affini adagio idem explicans subdit:

Culmus stans non est in eo, germen non faciat farinam, q. d. Sicut ex vento seminato nasci nequit culmus consistens, germenque crescens in granum quod faciat farinam: ita et ex idololatria et superbia nasci nequit aliquid boni, quod oparantem pascat et reficiat; sed potius omne malum, quod eum cruciet, affligat, et mille molestiis curisque exagitet.

Vers. 8. *Israel factus est quasi vas immundum*, puta matula, in quam Assyrii aliæque gentes suas sordes conjiciant; ita S. Hieron.

Vers. 9. *Israel est onager solitarius sibi*, q. d. Israel jugum Dei et legis excussit: vult esse liber, sibique, ut lubet, vivere, instar asini feri et sylvestris.

Cap. 9. 8. *Speculator Ephraim cum Deo meo: Propheta laqueus ruinæ factus est*, q. d. Propheta qui debebat esse speculator populi, versarique cum Deo, et ex ejus ore loqui, hic factus est populo laqueus ruinæ: quia suis falsis oraculis et doctrinis populum induxit in exitium et ruinam.

Vers. 14. *Da eis, Domine. Quid dabis eis? Da eis vulvam sine liberis, et ubera arentia*, q. d. Inflige Israelitis pœnam raram et acrem, scilicet sterilitatem et orbitatem, ut vel filios non concipiant, vel si conceperint, lactare et educare nequeant, idque quia in filiis superbierunt, iisque sacrilege abusi sunt, immolando eos Moloch.

EX JOELE.

Cap. 2. 20. *Eum qui ab Aquilone est procul faciam a vobis*. Scilicet Nabuchodonosorem et Holofernem, qui ex Aquilonari plaga, puta Chaldæa et Assyria, veniunt, avertam ab Israele. Mystice, diabolum

avertam a fidelibus. Ipse enim est frigidus Aquilo, qui sua frigore omnia bona desiccat, acediam et torporem piorum operum inducit.

EX AMOS.

Cap. 1. 3. *Super tribus sceleribus Damasci, et super quatuor non convertam eum: eo quod trituraverint in plaustris ferreis Galaad*, q. d. Ob tria, id est multa, scelera Damasci, sed maxime ob quartum, quia scilicet crudeliter sævit in Israelitas, puta Galaaditas, triturando eos quasi triticum, non parcam ei; sed pariter in eum sæviam, et acriter eum puniam.

Cap. 6. 13. *Numquid currere queunt in petris equi, aut arari potest in bubalis? quoniam convertistis in amaritudinem judicium, et fructum justitiæ in absynthium*, q. d. Equi et bubali sequuntur naturæ ductum: unde nil faciunt naturæ repugnans; v. g. ut equi currant in petris, ut bubali indomiti jugo domentur, et arent. At vos, o Israelitæ, naturas rerum invertitis; quia facitis naturæ repugnantia: nam justitiam in injustitiam, virtutem in vitium, dulcedinem in amaritudinem convertitis.

Cap. 9. 6. *Qui ædificat in cœlo ascensionem suam*, id est thronum, ad quem sancti e terra ascendunt; *et fasciculum suum super terram. Fasciculum* vocat colligationem trium elementorum, aeris, aquæ et terræ. Mystice, fasciculus Dei est Ecclesia, fide, lege et charitate Dei constricta et colligata: Ecclesia, inquam, tum mixta et militans, tum electa et triumphans.

EX MICHÆA.

Cap. 1. 7. *Quia de mercedibus meretricis congregata sunt, et usque ad mercedem meretricis revertentur*, q. d. Quia Samaria suas opes collegit ex idololatria (hæc enim est meretricatus spiritalis) hinc eædem ad idololatras, puta ad Assyrios raptores devolventur.

Vers. 15. *Adhuc hæredem adducam tibi quæ habitas in Maresa.* Est sarcasmus: *hæredem* enim vocat Assyrios, qui vastabunt et hæreditabunt Maresa cæterasque urbes Judææ. Unde subdit: *Usque ad Odollam veniet gloria Israel*, q. d. Gloria Israel propulsa quasi ab Assyriis, qui ejus urbes capient, fugiet usque ad Odollam, quæ est in finibus Judææ, ibique cadet et exstinguetur, cum Odollam capiet Assyrius. Ergo tu, o Samaria, æque ac tu, *a* Judæa, *decalvare et tondere* (in signum extremi luctus) *super filios deliciarum tuarum* (Septuag. *super filios tuos delicatos*) *dilata calvitium tuum sicut aquila*, quæ senescens toto corpore deplumatur et decalvatur: *quoniam captivi ducti sunt ex te.*

Cap. 6. 10. *Adhuc ignis in domo impii thesauri iniquitatis, et mensura minor iræ plena*, q. d. Adhuc ignis cupiditatis, toties a nobis Prophetis repressus et restinctus, quasi sopitus reviviscit, inardescit et inerescit, nimirum thesauri qui ex iniquitate comparantur, et usus mensurarum quæ justo sunt minores, sed ira Dei plenæ; quia quod eis deest in pondere, hoc Deus supplebit et implebit sua vindicta onereque supplicii.

EX NAHUM.

Cap. 1. 10. *Quia sicut spinæ se invicem complectuntur; sic convivium* (id est, cœtus convivarum, sive convivæ) *eorum pariter potantium, consumentur quasi stipula ariditate plena*, q. d. Convivantes et compotantes Assyrii, qui in symposiis instar coronæ e spinis contextæ et implexæ, sibi invicem in orbem sociantur, dum mensas et vina, coronant; hi, inquam, ab Angelo et a Medis, quasi stipula aridissima comburentur et consumentur.

Cap 3. 16. *Plures fecisti negotiationes tuas, quam stellæ sint cœli; bruchus expansus est et avolavit*, q. d. Sicut bruchus sole calente alas expandit et avolat; ita merces et opes tuæ, o Ninive, quæ numero certant cum stellis, persequente te Chaldæa, a te ad eum avolabunt.

Vers. 17. *Custodes tui quasi locustæ, et parvuli tui quasi locustæ locustarum, quæ considunt in sepibus in die frigoris; sol ortus est, et avolaverunt*, q. d. Sicut locustæ tam magnæ, quam parvæ, nocturno frigore torpentes, solis radiis excitatæ et calefactæ avolant; ita tui duces et milites, o Ninive, qui te custodiebant, veniente Chaldæo aufugient.

EX SOPHONIA.

Cap. 1. 7. *Præparavit Dominus hostiam, sanctificavit vocatos suos.* Hostia, pro peccato immolanda divinæ vindictæ, est impia Jerusalem. Sacerdotes, eam immolaturi, sunt Chaldæi, quos Deus ad hoc vocavit et *sanctificavit*, id est auctoravit, designavit, et quasi consecravit ministros et executores suæ justitiæ et sententiæ.

Vers. 12. *Scrutabor Jerusalem in lucernis*, q. d. Scrutabor Judæos in speluncis se abdentes, per Chaldæos, qui eos ubique investigabunt, ut occidant, vel capiant. Unde subdit: *Et visitabo* (puniendo) *super viros defixos in fæcibus suis*, puta in peccatis suis, q. d. Sicut vinum jugiter residens in fæcibus suis fit olidum, vapidum et insipidum; ideoque ab œnopola ab iis depromitur, et in aliud vas transfertur; ita Judæi in Judæa degentes in otio et rerum abundantia, lasciviunt et luxuriant, putent et fœtent; quocirca eos inde transferam in Babylonem.

Vers. 15. *Dies iræ, dies illa, dies tribulationis et angustiæ, dies calamitatis et miseriæ, dies tenebrarum et caliginis, dies nebulæ et turbinis, dies tubæ et clangoris.* Dies hæc ad litteram est dies excidii Jerusalem per Chaldæos. Allegor. est dies mortis et dies judicii. Unde de ea subdit: *In igne zeli ejus devorabitur omnis terra; quia consummationem cum festinatione faciet cunctis habitantibus terram.* Deus enim judex et vindex, quasi zelotes impulsus zelo justitiæ, honoris et amoris sui, ad vindicandum injurias sibi irrogatas, acriter puniet Judæos et fideles qui quasi sponsæ ab eo adamatæ, eo spreto, cum creaturis adulteratæ sunt.

EX ZACHARIA.

Cap. 10. v. 4. *Ex ipso* (Juda) *angulus, ex ipso paxillus, ex ipso arcus prælii, ex ipso egredietur omnis exactor simul.* Hæc sunt quatuor ænigmata principis, puta Machabæorum, et mystice Apostolorum. Princeps enim, primo, est angulus reip. utpote qui omnia ejus latera stringit, continet et roborat; secundo, est quasi paxillus, quia ex ipso omnium subditorum fortunæ, res et spes pendent, quasi ex paxillo; tertio, est quasi arcus, hostes Reip. sternens et profligans; quarto, est exactor, id est, victor qui victis leges, jura et tributa imponit.

Cap. 11. 1. *Aperi, Libane, portas tuas, et comedat ignis cedros tuas*, q. d. Aperi, o Jerusalem, portas tuas Tito et Romanis, qui domos tuas cedrinas comburent. Libanus enim est ænigma Jerusalem et templi, tum quia ex cedris pinisque Libani erant constructa; tum quia ut Libanus arboribus, ita Jerusalem populis abundabat.

Vers. 2. *Ulula abies, quia cecidit cedrus.* Ululate plebeii, quia ceciderunt magnates, qui vos protegebant; illis ergo cadentibus, cadetis et vos. Unde explicans subdit: *Quoniam magnifici vastati sunt.*

Vers. 7. *Et assumpsi mihi duas virgas, unam vocavi Decorem, et alteram vocavi Funiculum, et pavi gregem.* Duæ virgæ pastorales, sive duplex pedum significat duplex regimen Dei. Primo enim rexit Judæos amore, sceptro quasi decoris, per promissa et beneficia, deditque principes et pontifices benevolos et beneficos; quales fuerunt ante Zachariam, Moses, Josue, David, etc. post eum Machabæi, et maxime Christus. Verum quia Judæi bis recalcitrarunt, hinc fracto sceptro decoris assumpsit sceptrum funiculi, quo cœpit eos regere terroribus, minis, vinculis et flagellis, præsertim post Christum, ac tandem plane eos abjecit, tradiditque vastandos Tito et Romanis, uti in sequentibus docet Zacharias.

Vers. 15. *Et dixit Dominus ad me: Adhuc sume tibi vasa pastoris stulti*, id est improbi, qui gregem negligit, imo expilat, ut se unum pascat et ditet. Hujus vasa, id est instrumenta, sunt machæra, vel culter ad jugulandum oves: baculus ad confringendum earum crura; laqueus ad eas strangulandum; cithara, quam neglectis ovibus pulset, ut se oblectet. Unde subdit:

Vers. 17. *O pastor et idolum, derelinquens gregem*, q. d. Tu, *o* stulte et improbe pastor, non es pastor, sed umbra et idolum pastoris. Habes nomen et pedum, sed curam et vigilantiam pastoris non habes. Tales fuere Jason et Menelaus tempore Machabæorum, atque Annas, Caiphas et Scribæ tempore Christi. Talis erit Antichristus in fine mundi, qui volet adorari ut idolum et numen.

Cap. 12. 2. *Ecce ponam Jerusalem in superliminare crapulæ omnibus populis in circuitu.* Alludit ad profanationem templi factam sub Antiocho, adeo ut in eo comessationibus et scortationibus vacarent, ut patet 2. Machab. 6. Quocirca templum jam non erat templum, sed popina, ganea et domus crapulæ, ita ut in ejus superliminari tituli loco scyphus, quasi insigne compotationis et crapulæ, exponi potuerit, et forte reipsa expositus sit, q. d. Græci et nonnulli Judæi ex domo Dei fecerunt domum crapulæ; ego faciam ut quasi ebrii in illam impingant, utque a Machabæis cædantur, et jam non vino, sed sanguine suo inebrientur; propinabo eis calicem tremoris, stuporis et soporis (hæc enim omnia significat hebr. רעל *raal*) ut eo consopiti æternum somnum dormiant.

Vers. 3. *Ponam Jerusalem lapidem oneris cunctis populis, omnes qui levabunt eum, concisione lacerabuntur.* Alludit ad palæstram Gentilium, quam impius Jason in Jerusalem induxit, in qua certabant disco, id est, massa plumbea, vel saxea, quis scilicet eam altius elevare, vel longius projicere posset, qua sæpe lacerabantur manus levantium, imo ipsi levantes subinde opprimebantur, q. d. Certant Græci, ut Judæos, quasi discum et lapidem oneris e Judæa in Græciam projiciant; sed ego faciam ut ab eodem per Machabæos lanientur et opprimantur.

EX MALACHIA.

Cap. 4. 3. *Orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus; et egrediemini et salietis sicut vituli de armento.* Alludit ad ænigma phœnicis; hujus enim sunt pennæ. Phœnix enim est avis solaris, quia symbolum est solis, q. d. Christus ex morte redivivus orietur vobis, o justi, quasi phœnix, id est, quasi sol justitiæ post occasum exoriens, qui suis radiis, quasi pennis expansis, vobis irradians, a morte vos resuscitabit, ac gloria beatitudinis et dote agilitatis donabit, ut vegeti, læti et felices exsiliatis, sicut exsiliunt vituli bene pasti et saginati.

ADAGIA

EX OSEE.

Cap. 2. 6. *Sepiam viam tuam spinis*, hoc est, impediam ne curras ad tuos amasios, puta ad idola.

Vers. 9. *Liberabo lanam meam et linum meum.* Auferam a te vestes laneas et lineas, quibus ab uteris ad cultum idolorum. Significat creaturas invite servire impietati, ideoque ab impiis quasi captivari, quia creatæ sunt et destinatæ ad hunc finem, ut serviant piis in cultu Dei. Ab hac captivitate liberat eas Deus, dum illas impiis adimit, et transfert ad pios vel homines, vel usus.

Vers. 13. *Visitabo super eam dies Baalim.* Puniam eum ob cultum Baal.

Vers. 14. *Lactabo eam et ducam in solitudinem, et loquar ad cor ejus.* Seducam eam ob amasiis, et solus cum sola agam, eique abblandiar.

Vers. 19. *Sponsabo te mihi in sempiternum, et sponsabo te mihi in justitia et judicio, et in misericordia et miserationibus.* Assumam te mihi in sponsam cum summa misericordia, æque ac justitia, qua te tuebor, et hostes tuos prosternam.

Cap. 3. 1. *Diligunt vinacia uvarum.* Peccator relicta uva pingui et plena, id est, vero summoque bono, diligit vinacia, id est, folliculos uvæ passæ, puta picta et ficta bona, falsas delicias, falsos honores, falsos opes, falsa gaudio.

Cap. 4. 2. *Sanguis sanguinem tetigit.* Cædes cædibus addunlur, peccata peccatis cumulantur.

Vers. 11. *Fornicatia et vinum et ebrietas auferunt cor*, id est rationem, judicium, mentem, spiritum, hominemque dementant et infatuant.

Vers. 15. *Si fornicaris tu, Israel, non delinquat saltem Juda*, habens Dei templum, Deoque quasi de-

dicatus et intimus. *Quoniam sicut vacca lasciviens declinavit Israel.* Israel ut vacca lasciviat, Juda in Dei lege consistat ut leo.

CAP. 5. 3. *Ego scio Ephraim, et Israel non est absconditus a me,* q. d. Ego sum cardiognostes, ideoque video intimas Israelitarum cogitationes, desideria et propensiones in fornicationem at idololatriam. Unde sequitur: *Quia nunc fornicatus est Ephraim, contaminatus est Israel; quia spiritus fornicationum in medio eorum.*

VERS. 5. *Respondebit arrogantia Israel in facie ejus,* q. d. Arrogans fastus Israelis, Deique contemptus publica eisde sternatur et puniatur; hæcque humiliatio et pœna ostendet ejus scelera; eique interroganti: Cur adeo punior? in faciem non voce, sed facto et reipsa respondebit: Quia tam arrogans fuisti, q. d. Pœna respondebit culpæ; pœna culpam prodet, totique orbi demonstrabit. Unde sequitur: *Et Israel et Ephraim ruent in iniquitate sua.*

VERS. 12. *Ego quasi tinea Ephraim, et quasi putredo* (Hebr. teredo) *domui Juda,* q. d. Ut tinea molli lentoque, sed certo morsu corrodit vestem, ac teredo lignum; ita ego corrodam et consumam Israelitas et Judæos.

VERS. 14. *Ego quasi leæna Ephraim, et quasi catulus leonis domui Juda,* q. d. Laniabo Israelitas quasi leæna, et Judæos quasi leunculus.

CAP. 6. 6. *Misericordiam volui et non sacrificium et scientiam Dei plus quam holocausta,* q. d. Requiro internam pietatem, non externam; actus, non ceremonias; victimas mentis, non cornis; cordis, non oris.

CAP. 7. 4. *Omnes adulterantes quasi clibanus succensus a coquente.* Sicut adulterandi libido adulterando increscit, magisque accenditur: ita libido colendi idola in Israelitis, ipsa eorum cultura magis increvit, et incensa est instar fornacis, quam succendit pistor; ita ut viderentur in idola furere et insanire.

VERS. 11. *Factus est Ephraim quasi columba seducta, non habens* cor. Sicut columba stolida sinit sibi pullos auferri, et ad eumdem nidum redit; rursum, ab escam in retia se dat, sinitque se capi: ita Israelitæ stolidi implorant opem deorum et Assyriorum, a quibus vident se sensim spoliari et vastari, agique in exitium.

VERS. 16. *Facti sunt quasi arcus dolosus.* Videbantur Jehu et Israelitæ, everso Baal, studia sua directuri ad stabiliendum Dei cultum, sed ecce resilierunt ad colendos vitulos Jeroboam.

CAP. 4. 8. *Ipsi regnaverunt et non ex me, principes exstiterunt, et non cognovi,* q. d. Reges Israel fecerunt schisma a domo David, et regnarunt in Israel non me auctore, sed populo tumultuante, et deficiente a Roboam. Ego enim unum institui regnum, puta Juda, non Israel; ego sum auctor unius Synagogæ et regni, non duplicis; odi enim divisionem et schisma, præsertim tendens ad idololatriam.

CAP. 9. 4. *Sacrificia eorum quasi panis lugentium,* q.d. Israelitæ idololatræ, et mœrentes in captivitate offerunt et comedunt victimas immundas et illegitimas, æque ac lugubres at funestas, quale est epulum funebre.

VERS. 10. *Facti sunt abominabiles sicut ea* (idola et meretrices Beelphegor, id est Priapi obscœnissimi) *quæ dilexerunt.*

CAP. 10. 12. *Seminate vobis in justitia* (Hebr. *justitiam*, id est, opera pia, justa et sancta) *et metite* (id est, certo metetis) *in ore misericordiæ.* Hebr. *juxta os misericordiæ,* scilicet Dei. *Os* symbolum est capacitatis et amplitudinis, q. d. Amplissimam a Deo recipietis mercedem, gratiam et misericordiam, tantam scilicet, quanta decet os, id est, amplitudinem misericordiæ Dei.

Innovate ergo vobis novale, q. d. Cor vestrum, evulsis vitiorum spinis et loliis, quasi novale, id est, novum agrum, Deo præparate, ut in eo ipse serat copiosa suæ gratiæ et misericordiæ semina.

VERS. 13. *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis,* q. d. Hactenus arastis, et seminastis impietatis semina et opera, ideoque pœnas iniquitati debitas messuistis: *Ac comedistis frugem mendacii,* q. d. Paucas tenuesque comedistis fruges, ideoque mendaces et fallaces; quia spem magnæ segetis, quam dabant in germine, in masse non præstiterunt.

VERS. 11. 9. *Deus ego et non homo,* q. d. Homo regitur ira, ego iram moderor et rego; homo offensus spirat vindictam, ego misericordiam; hominis cogitationes sunt naturales, terrenæ et depressæ; meæ sunt supernaturales, cœlestes et transcendentes omnem Angelorum intellectum; homo est inconstans et mutabilis, ego constans et immutabilis.

VERS. 12. *Circumdedit me in negatione Ephraim, Judas autem testis descendit cum Deo, et cum sanctis fidelis,* q. d. Cum Ephraim, id est decem Tribus abnegavit Dei cultum, at coluit vitulos aureos, tunc Judas, id est, duæ tribus Deo fideliter, cum sanctis sacerdotibus aliisque fidelibus adhæsit, ac quasi descendit cum Deo; Deus enim parte sui regni et Ecclesiæ ab Ephraim quasi spoliatus, descendere et deprimi videbatur; illi tamen in hoc descensu et contumelia, fidelis comes et assecla fuit Judas. Judas ergo fidem et amicitiam suam stabilem Deo in hac persecutione, at tribulatione probavit. Vulgo enim fieri solet illud Poetæ:

Donec eris felix, multos numerabis amicos:
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

CAP. 12. 1. *Ephraim pascit ventum et sequitur æstum,* q. d. Israel facit rem futilem, perinde ac si quis ventos velit pascere et regere, quasi oves; imo rem noxiam, perinde ac si quis persequeretur æstum; eum enim non comprehendet, nec lædet, sed potius ab eo læditur et uretur. Colit enim idola vana et noxia, in iisque spes suas reponit; ob quæ vastabitur et comburetur.

VERS. 7. *Chanaan in manu ejus statera dolosa,* q. d. Israel jam non est Israel, sed Chanaan, id est, mercator fraudulentus; in manu enim ejus est statera dolosa; quia per iniquo pondera et mensuras decipit ementes, et vendentes, ac iniqua lucra aucupatur.

VERS. 11. *Si in Galaad idolum, ergo frustra erant in Galgal bobus immolantes,* q. d. Si Galaaditæ, id est Israelitæ, experti sunt suos deos esse *idolum,* id est, rem vanam et noxiam, ideoque se cum iis excisos esse, at in vanum abiisse; ergo frustra eosdem colunt Judæi in Galgal: pariter enim sentient eos esse idolum, id est, rem vanam et noxiam, cum eoque exscindentur et evanescent.

CAP. 13. 9. *Perditio tua, Israel, tantummodo in me auxilium tuum,* q. d Excidium tuum tibi tuisque

sceleribus ascribe, non mihi meæque sævitiæ; *ego* enim tantum tibi auxiliari possum, idque desidero, si pœnitare et ad me redire velis. Tuum ergo exitium habes ex te, ex me vero non nisi auxilium.

VERS. 11. *Dabo tibi regem in furore meo, et auferam in indignatione meo*, q. d. Non est quod speres auxilium a regibus tuis, Jeroboam et posteris ejus; quia sicut eos tibi iratus dedi, ita et iratus auferam, tradamque una tecum Assyriis. Id fecit Deus in Hosee ultimo rege Israel.

CAP. 14. 3. *Dicite ei* (Deo quem offendistis) *Omnem aufer iniquitatem, accipe bonum*, id est da veniam, gratiam, omneque bonum, quod rursum per gratiarum actionem a nobis accipias. Unde subdit) *et reddemus vitulos labiorum nostrorum*, puta laudem et hymnodiam labiis nostris expressam. Præscribit Propheta Israeli pœnitenti formulam confessionis et deprecationis.

VERS. 10. *Quis sapiens, et intelliget ista? intelligens, et sciet hæc? quia rectæ viæ Domini, et justi ambulabunt in eis*, q. d. Soli sapientes, id est fideles et justi, intelligunt vias legesque Domini, ac in eis ambulant recte in cœlum; cæteri, infideles scilicet et impii, insipientes *sunt*: quia vias Dei practice non cognoscunt, *nec* in eis ambulant, sed in eis *impingunt* corruuntque in scelera, ac deinde in supplicia, puta in gehennam.

EX JOELE.

CAP. 1. 15. *A a a diei, quia prope est dies Domini*, puta dies excidii Samariæ, et typice totius mundi, q. d. Instat extrema clades urbi et orbi, *et quasi vastitas a potente veniet*. Unde de eodem ait cap. 2. 1. *Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ, quia venit dies Domini; quia prope est dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et turbinis; quasi mane expansum super montes, populus multus et fortis*, q. d. Sicuti summo mane sol expandit spargitque radios in montes, eosque præoccupat; ita Assyrii summa celeritate advolarunt, et præoccuparunt montes Israelis, antequam eos adventare scirent et sentirent Israelitæ.

CAP. 2. 3. *Ante faciem ejus ignis vorans, et post eum exurens flamma; quasi hortus voluptatis terra coram eo, et post eum solitudo deserti: neque est qui effugiat eum*, q. d. Exercitus Assyriorum ita omnia vastabit, ac si ignem cuncte afflantem ante se præferret et post se exhalaret, ita ut terram, quæ antea erat florens quasi paradisus, redigat in solitudinem et vastitatem. Hinc.

VERS. 10. *A facie ejus contremuit terra, moti sunt cæli, sol et luna obtenebrati sunt, et stellæ retraxerunt splendorem suum*. Hæc proprie fient in fine mundi; sed improprie facta sunt in excidio Israelis, quia scilicet Israelitis pavore perculsis, cœli et terra inverti, concuti et obscurari visa sunt. Est hypallage.

EX AMOS.

CAP. 5. 7. *Qui convertitis in absynthium judicium*. Qui injustas, amaras et acerbas fertis sententias in pauperes et innocentes, itaque eos quos juvare et consolari debebatis, exacerbatis et mœrore conficitis.

VERS. 9. *Qui subridet vastitatem super robustum*. Qui ludens et quasi subridens immittit plagas in robustos, quibus eos vastat et conficit.

VERS. 11. *Pro eo quod diripiebatis pauperem, et prædam electam tollebatis ab eo, domos quadro lapide ædificabitis et non habitabitis in eis; vineas plantabitis amantissimas, et non bibetis vinum earum*.

VERS. 13. *Prudens in tempore illo* (excidii, considerans justum Dei judicium et vindictam) *tacebit, quia tempus malum est*.

VERS. 23. *Aufer a me tumultum carminum tuorum et cantica lyræ tuæ non audiam*. Quia Deus quærit cantica cordis, non oris; planctum mentis, non vocis.

VERS. 24. *Et revelabitur quasi aqua judicium, et justitia quasi torrens fortis*, q. d. Dei justa vindicta vos obruet, instar torrentis longe lateque exundantis, qui omnia secum convolvit et abripit.

CAP. 6. 1. *Væ qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samariæ! optimates capita populorum, ingredientes pompatice domum Israel. Qui dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris. Qui comeditis agnum de grege. Qui canitis ad vocem psalterii. Bibentes vinum in phialis, etc. et nihil patiebantur super contritione Joseph* (populi sui)*Quapropter nunc migrabunt in capite transmigrantium* (in captivitatem Assyriacam) *et auferetur factio lascivientium. Juravit Dominus Deus in anima sua, etc.*

VERS. 12. *Quia ecce Dominus mandabit, et percutiet domum majorem* (decem Tribus) *ruinis* (excidio pleno et perpetuo) *et domum minorem scissionibus*, id est, duas Tribus scindet et carpet; sed non delebit: quinimo post 70. *annos* captivitatis Babylonicæ, eas sibi et patriæ restituet.

CAP. 7. 14. *Non sum Propheta, et non sum filius Prophetæ, sed armentarius ego sum, vellicans sycomoros. Et tulit me Dominus cum sequerer gregem, et dixit Dominus ad me: Vade, propheta ad populum meum Israel*. Ita stulta et ignobilia mundi eligit Deus, impletque suo spiritu, ut confundat nobiles et sapientes.

CAP. 8. 11. *Emittam famem in terram, non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini*, q. d. Redigam Israel in obsidione Samariæ ad tantas angustias, ut Prophetas, quos antea sprevit, undique conquirat, ut ex iis sciscitetur oraculum de futuro obsidionis eventu, an, et quomodo manus Assyriorum possit evadere.

CAP. 9. 7. *Numquid non ut filii Æthiopum vos estis mihi filii Israel?* Quia sicut Æthiopes colore, ita vos moribus atri estis, deformes, obdurati et immutabiles.

EX ABDIA.

VERS. 3. *Dicis* (o Edom) *in corde tuo: Quis detrahet me* (ex rupe in qua securus habito) *in terram? Si exaltatus fueris ut aquila, et si inter sidera posueris nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus*.

EX JONA.

CAP. 2. 9. *Qui custodiunt vanitates frustra, misericordiam suam derelinquunt*, q. d. Qui colunt idola, quique voluptates suas a Deo vetitas sectantur, derelinquunt Deum, a quo omnem misericordiam et omne bonum expectare debent.

Cap. 3. 4. *Adhnc quadraginta dies, et Ninive subvertet r.*

EX MICHÆA.

Cap. 1. 5. *Qnod scelns Jacob? nonne Samario? et quæ excelsa Judæ? noune Jerusalem?* q. d. Samaria quasi metropolis, quæ decem Tribubus debebat esse dux fidei et religionis, facta est eisdem dux idololatriæ æque ac Jerusalem Judæ, sive duabus Tribubus.

Vers. 8. *Super hoc plangam et nlulabo, vadam spoliotns et nudus; faciam planetnm velnt draeonum, et luctum qnasi struthionum,* q. d. Miseeabiliter et inconsolabiliter plangam exeidium Samariæ.

Vers. 10. *In domo pulveris* (Hebr. *in Aphra*) *pulvere vos conspergite*, q. d. Aphra, urbs Samariæ, recte vocatur Aphra, id est pulvis; quia in pulverem ab Assyriis est redigenda. In ea ergo quasi in domo pulveris, vos, *o* Samaritæ, pulvere vos conspergite, et lugete exeidium ejus et vestrum.

Cap. 2. 13. *Ascendet pandens iter ante eos, dioident et transibunt portam, et ingredientur per eam: et transibit rex eorum coram eis, et Dominus iu eopite eorum,* q. d. Christus præibit pandetque viam fidelibus suis in Ecclesiom, tum militantem, tum triumphantem.

Cap. 3. 6 *Propterea uox oobis pro visione erit, et tenebræ vobis pro dioinotione; et ocenmbet sol snper Prophetas, et obteuebrabitur super eos dies,* q. d. Quia vos, o pseudoprophetæ, non lucem, id est veritatem, sed noctem et tenebras, id est mendacia, prohetastis. prædicendo impiis pacem, id est prospera; idcirco puniam vos, faciamque ut visiones, id est prophetiæ vestræ, vertantur in noctem, tum falsitatis, ut omnibus appareat eas fuisse tenebras, id est, errores et figmenta; tum calamitatis et excidii. Redigam enim vos in eas angustias, ut sol vobis pavidis et attonitis occumbere, diesque in meridie obtenebrari videatur.

Vers. 8. *Verumtamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini, judicio et virtute, ut aununtiem Jacob scelus sunm, et Israel peccatum snum.* Doctori et eoneionatori necessaria sunt hæc tria: primo, fortitudo, id est libertas, et constantia docendi et arguendi peccata et peccatores potentes; secundo, judicium, id est veritas, æquitas et discretio; tertio, virtus, id est efficacia dicendi.

Vers. 10. *Qui ædificatis Sion in sanguinibus et Jerusalem iniquitate,* q. d. Qui domos magnificos in Jerusalem ædificatis ex injustis vectigalibus, donis, usuris, contractibus, fraudibus, rapinis et oppressionibus pauperum. Unde explicans subdit: *Principes ejus in mnneribus judieabant, etc.*

Vers. 12. *Propter hoc causa vestri* (ob vestras rapinas et scelera) *Sion quasi ager arabitnr, et Jerusalem quasi acervus lapidum erit, et mons templi in excelsa sylvarum,* q. d. Demoliar Sionem, et in ea domos vestras; quia eas ædificatis ex rapinis et sanguine pauperum. Urbs enim plectitur, propter cives; et templum igni destinatur propter impios et sacrilegos indigenas. Satius enim est illud dari igni, quam sceleri; excidio, quam sacrilegio; hosti Chaldæo, quam idololatræ et homicidæ Judæo.

Cap. 6. 3. *Popule meus, quid feci tibi, aut qnid molestns fui tibi? responde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti, et de domo servientinm liberavi te, et misi aute faciem tuam Moysen, et Aarou et Mariam?* q. d. Estne hoc maleficium quod mihi imputas, nimirum beneficium, quo te e carcere Ægyptiaco redemi, et ex mancipio effeci ingenuum et liberum? Est mycterismus.

Vers. 8. *Indicabo tibi, o homo, quid sit bouum, et quid Dominus requirat a te: utique facere judicium* (justitiam) *et diligere misericordiam, et sollicitum ambulare eum Deo tno.* Sicut reus supplex et sollicitus ambulat cum judice, a quo veniam et vitam petit: et sicut famuli solliciti ambulent cum dominis suis, a quibus victum et omnia bona sperant.

Vers. 14. *Humiliatio tua in medio tui.* In te residet tam culpa, quam pœna afflictionis tuæ.

Cap. 7. 1. *Væ mihi, quia factns snm sicut qui colligit in autumuo racemos vindemiæ non est botrus ad comedendnm,* q. d. Heu mihi! nam ego Michæas prædicatione meo excolui vineam Juda; sed oleum et operam perdidi: vix unum alterumve converti: diabolo et idolis cedunt botri grossi et plurimi; Deo et mihi pauculi acini. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

Vers. 4. *Qni optimus in eis est, qnasi paliurus; et qui rectns, quasi spina de sepe,* q. d. Optimus inter Judæos, nocens est et aculeatus, pungitque et lædit ut paliurus et spinæ: cogitote ergo quales sint ceteri, quales pessimi

Vers. 5. *Ab eo qnæ dormit iu sinu tuo, custodi claustra oris tui,* q. d. Uxori ne eeveles secreta tua: prodet enim te, utpote infida et garrula: *Nam inimici hominis domestiei ejns.*

Vers. 8 *Ne læteris, inimico mea* (o æmula Idumæa) *super me* (Jerusalem, quæ vastata sum a Chaldæis) *quia cecidi; consurgam, cum sedero in tenebris. Dominus lux meo est. Iram Domini* (captivitatem 70. annorum in Babylone) *portabo, quoniam peccavi ei, douec eausam meam judicet: educet me in lnceem* (in libertatem per Cyrum, et magis per Christum) *oidebo justitiam ejns*, justam vindictam in Chaldæos, aliosque fidelium tyrannos.

Vers. 18. *Qnis Deus similis tui, qni aufers iniqnitatem, et transis peccotum reliquiorum hæreditatis tuæ? Revertetur et miserebitur nostri: deponet iuiquitates nostras, et projiciet in profuudum maris omnia peccota nostra. Dabis veritotem Jaeob, misericordiam Abrohom, quæ jnrosti patribus nostris a diebus ontiquis,* q. d. Tu, o Domine Deus, vere et fideliter præstabis libertatem per Cyrum et magis per Christum, Jacobo, id est Jacobæis, sive Judæis, quam misericorditer olim promisisti, et jurasti Abrahæ cæterisque Patriarchis, te daturum posteris eorum.

EX NAHUM.

Cap. 1. 9 *Non consurget duplex tribnlatia,* id est, ut Sept. *Nou vindieabit bis in idipsnm in tribulatione,* q. d. Deus idem scelus non punit bis; ita S. Cyrill. et Theoph.

Vers. 15. *Eece super moutes pedes* (gressus, adventus: hujus enim symbolum et causa sunt pedes) *evangelizautis et aununtiantis pacem: celebra, Jnda, festioitates tnas, et redde vota tua: qnia non odjiciet ultra ut pertranseat in te Belial, universus in-*

teriit. Belial hic ad litteram est Sennacherib: allegorice est diabolus: tropologica est peccatum: anagogice est mors, quæ tolletur in resurrectione, qua sublata Beati in cœlo celebrabunt perenne festum et jubileum.

Cap. 2. 11. *Ubi est habitaculum leonum, et pascua catulorum leonum?* Ubi est Ninive, quæ erat lustrum leonum, id est, tyrannorum, qui prædabantur omnes gentes, earumque spolia et opes distribuebant suis catulis, id est, filiis et optimatibus? q. d. Eversa est et expilata a Chaldæis, sicut ipsa evertit et expilavit alias.

Cap. 3. 1. *Væ civitas sanguinum, universa mendacii dilaceratione plena! non recedet a te rapina,* q. d. Væ civitati Ninive, quæ tota est sanguinaria, mendax, plena rapinis et prædis! quia sicuti prædata est, et laceravit alias gentes, sic pariter ipsa lacerabitur, eritque prædæ Chaldæis.

Vers. 4. *Propter multitudinem fornicationum meretricis speciosæ, et gratæ, et habentis maleficia, quæ vendidit gentes in fornicationibus suis, et familias in maleficiis suis,* q. d. Excindetur Ninive ob idololatrias suas, superstitiones et veneficia, quibus infecit et imbuit omnes gentes sibi subjectas.

Vers. 8. *Numquid melior es Alexandria populorum, quæ habitat in fluminibus? aqua in circuitu ejus; cujus divitiæ, mare: aquæ, muri ejus: Æthiopia, fortitudo ejus,* q. d. Ne fidas tuis viribus et opibus, o Ninive: nam Alexandria quæ te est fortior et opulentior, utpote adjacens mari et aquis cincta, lis se tutari non poterit, sed capietur a Chaldæo: pariter ergo ab eo capieris et tu.

EX HABACUC.

Cap. 1. 6. *Ecce ego suscitabo Chaldæos, gentem amaram et velocem, ambulantem super latitudinem terræ, etc. Leviores pardis equi ejus et velociores lupis vespertinis, etc. Volabunt quasi aquila festinans od comedendum.* In pardo notatur Chaldæorum sævitia, in lupo voracitas, in aquila rapacitas: in omnibus velocitas.

Vers. 13 *Quare non respicis super iniqua agentes, et taces devorante impio justiorem se? Et facies homines quasi pisces maris, et quasi reptile non habens principem,* q. d. Cur permittis, o Domine, Nabuchodonosorem quasi balænam impune grassari, nos que quasi pisciculos tyrannice opprimere et deglutire? Cur nos quasi lumbricos sinis ab eo injuste calcari, et proteri?

Vers. 16 *Propterea immolabit sagenæ suæ et sacrificabit reti suo: quia in ipsis incrassata est pars ejus, et cibus ejus electus. Sagenam* et *rete* vocat arma, vires et castra Nabuchodonosoris, quibus quasi retibus ipse illaqueabat, et capiebat gentes instar piscium, q. d. Ipse sibi suisque viribus, non Deo, ascribit suas victorias. Unde eas habet pro numine: quocirca ipse ut Deus, in statua aurea quam erexit, Daniel. c. 3. coli et adorari voluit.

Cap. 2. 1. *Super custodiam meam stabo, et figam gradum super munitionem, et contemplabor ut videam quid dicatur mihi,* q. d. Ego disputans et argumentans cum Deo, cur sinat impios Chaldæos vastare populum Dei: ut meam thesin quasi munitionem propugnem, stabo vigil in excubiis, ut argumenta Dei excipiam, eaque aliis argumentis, si possim, repellam et refellam.

Vers. 2 *Et respondit mihi Dominus, etc. Apparebit in finem, et non mentietur: si moram fecerit, exspecta illum; quia veniens veniet, et non tardabit: justus autem in fide sua vivit,* q. d. Tandem Deus puniet Chaldæos, et e Babylone liberabit Judæos, scilicet post 70. annos: quare si moram fecerit, expectate eum, quia certo veniet, idque brevi. Nolite ergo in ista mora esse impatientes, increduli, et diffidentes de hisce Dei promissis; sed in eorum fide et spe vestram captivitatem, et ærumnas generose sustentate, alacresque vivite.

Vers. 6. *Væ ei qui multiplicat non sua! usquequo et aggravat contra se densum lutum?* q. d. O miser Nabuchodonosor, cur rapis alienas opes? quid enim hæ sunt aliud quam densum lutum, quo te oples et aggravas?

Vers. 11. *Quia lapis de pariete clamabit,* q. d. Lapides, ligna et tigna quæ rapuisti, vel ex rapto emisti, ad superba tua palatia extruenda, propalam omnibus inclamabunt tuam avaritiam et rapinam, ideoque te juste a Deo puniri, vastari et disperdi.

Vers. 18. *Quid prodest sculptile, quia sculpsit illud fictor suus, conflatile, et imaginem falsam?* q. d. Quid in idolo tui Beli confidis? Hoc enim non est numen, sed numinis imago falsa, quam plastes finxit. *Dominus autem in templo sancto suo: sileat a facie ejus omnis terra.*

Cap. 3. 16. *Ingrediatur putredo in ossibus meis, et subter me scateat, ut requiescam in die tribulationis, ut ascendam ad populum accinctum nostrum,* q. d. Veniant in me omnes ærumnæ, omnes morbi, omnes afflictiones, ut in die illa horrenda excidii Babylonis, communem Chaldæorum cladem evadam, et ascendam ad populum accinctum ad iter, cum eoque sospes redeam in Judæam. Allegor. ut in die excidii mundi, dieque judicii sim securus, et ascendam ad populum electorum, jam accinctum ad iter in cœlum.

Vers. 18. *Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Jesu meo,* id est, liberatore et salvatore meo, tum e Babylone, tum mystice a peccato et gehenna: *Deus Dominus fortitudo mea, et ponet pedes meos quasi cervorum, et super excelso mea deducet me victor,* in Jerusalem tum terrestrem, tum cœlestem, *in psalmis canentem.*

EX SOPHONIA.

Cap. 2. 9. *Moab ut Sodoma erit et filii Ammon quasi Gomorrha, siccitas spinarum, et acervi salis, et desertum usque in æternum.* Est periphrasis extremæ vastitatis et desolationis, qua Moab et Ammon regiones olim florentes per Chaldæos convertendæ erant in spineta, et acervos salis instar Sodomæ. Causam subdit v. 10. *Hoc eis eveniet pro superbia sua quia blasphemaverunt, et magnificati sunt super populum Domini,* Hebr. *magnificarunt,* scilicet os et linguam subsannando Judæos cum vastarentur a Chaldæis, et blasphemando, ac dicendo quod Deus eorum non potuisset eos contra Chaldæos tutari. Quocirca *horribilis,* Hebr. *terribilis,* erit *Dominus super eos, et attenuabit omnes deos terræ, et adorabunt eum viri de loco suo omnes insulæ gentium.* Hoc imple-

lum est per Evangelium Christi et prædicationem Apostolorum.

VERS. 13. *Ponet speciosam* (Ninivan) *in solitudinem, etc. Hæc est civitas gloriosa habitans in confidentia, quæ dicebat in corde suo: Ego sum, et extra me non est alius. Quomodo facta est in desertum, cubile bestiæ?* q. d. Ninive, urbs illa inclyta, superba et gloriosa, orbis domina, a Chaldæis vastabitur, ita ut in ea deinceps non habitent homines, sed bestiæ at feræ.

EX AGGÆO.

CAP. 1. 6. *Seminastis multum, et intulistis parum; comedistis, et non estis satiati; bibistis, et non estis inebriati; operuistis vos, et non estis calefacti; et qui mercedes congregavit, misit eas in saeculum pertusum.* Causam dat v. 9. *Quia domus mea deserta est, et vos festinatis unusquisque in domum suam,* q. d. Quia vos prætulistis vestras domos et commoda Deo, indeque neglexistis fabricam templi, ut illud maneret desertum; hinc Deus punit vos sterilitate et penuria, ut agri, horrea, vineæ et cellaria vastra sint arida, deserta et squalida, nec vos satient aut reficiant. Unde v. 11. *Vocavi,* inquit, *siccitatem super terram, et super montes, et super triticum, et super vinum, etc.*

EX ZACHARIA.

CAP. 1. 12. *Et respondit angelus Domini, et dixit: Domine exercituum, usquequo tu non misereberis Jerusalem et urbium Juda, quibus iratus es? iste jam septuagesimus annus est.* Hi 70. anni sunt desolationis, sive excidii Jerusalem at templi, qui inchoantur anno 18. Nabuchodonosoris, et finiuntur anno 2. Darii Hystaspis, quo hæc dixit angelus: ac proinde di versi sunt ab annis 70. captivitatis Babylonicæ. Hi enim finiuntur anno 1. Cyri, et inchoantur anno 11. Joakim, vel, ut alii, anno 3. ejusdem.

CAP. 2. 6. *O, o, fugite de terra Aquilonis.* Puta de Babylone, quæ est confusio errorum et vitiorum, ideoque rursum brevi capietur et vastabitur a Dario Hystaspis. Tropol. fugite de mundo, qui plenus est pompis, vanitatibus, erroribus, concupiscentiis, ærumnis, periculis.

CAP. 3. 2. *Numquid non iste torris est erutus de igne?* q. d. Jesus filius Josedec, rediens a captivitate, est quasi torris ustulatus et fuliginosus, e fornace Babylonia erutus, id est miser, squalidus et pauper. Cur ergo tu, o Satan, ei adversaris, ut eum plane comburas et disperdas, ne templum cultumque meum quasi pontifex restauret?

VERS. 10. *In die illa, etc. vocabit vir amicum suum subter vineam, et subter ficum,* q. d. Tempore Christi et Evangelii erit summa pax, lætitia et communicatio, ut fideles inter se bona habeant communia, in iisque conviventur, tum corporaliter, tum potius spiritualiter in Eucharistia, vita, doctrina et gratia Christi. Ipse enim est nostra vitis et ficus.

CAP. 7. 13. *Et factum est sicut locutus est* (Deus) *et non audierunt: sic clamabunt, et non exaudiam,* q. d. Lege talionis par pari referam: ipsi me vocantem noluerunt audire, vicissim ego quoque eos in necessitate me invocantes non exandiam.

CAP. 9. 1. *Domini est oculus hominis, et omnium tribuum Israel,* q. d. Deus est *oculus,* tum activus, et videns omnes gentes, æque ac tribus Israel, iisque providens: tum passivus et visus, q. d. Deus est objectum oculi: Deus est in quem oculum intendunt omnes homines, ab eo sperantes opem et omne bonum. Sic Ægyptii Deum et numen, sive providentiam, pingebant quasi oculum baculo insistentem. Baculus significat sceptrum, puta dominium et potastatem regiam; oculus, vigilantiam et providentiam Dei.

VERS. 9. *Exsulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem Ecce rex tuus veniet tibi justus et salvator: ipse pauper, et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ.* Rex est Christus, qui in die Palmarum, quasi rex certo debellaturus dæmones, peccata et mortem, triumphans ingressus est Jerusalem, vectus asina, Matth. 21. 5.

VERS. 11. *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua,* q. d. Tu, o Christe, merito et pretio sanguinis tui, quo sancivisti novum fœdus inter Deum et homines, liberasti Patres in limbo detentos, ut tecum resurgerent, et ascenderent in cœlum.

VERS. 13. *Et suscitabo filios tuos, Sion, super filios tuos,* o *Græcia, et ponam te quasi gladium fortium. Et Dominus Deus super eos videbitur, et exibit ut fulgur jaculum ejus: et Dominus Deus in tuba canet, et vadet in turbine Austri,* q. d. Apostoli ex Sione, id est, e Judæa oriundi, erunt quasi gladius fortis, arcus, jacula fulgurantia, lapides fundæ, tubæ et turbines Dei, quibus Græcos, id est, omnes gentes, clangore et potenti virtute Evangelii prosternet, sibique subjiciet. Unde de iisdem subdit:

VERS. 16. *Quia lapides sancti elevabuntur super terram ejus,* q. d. Apostoli erunt quasi lapides sancti, in titulum et trophæum victoriæ, de toto mundo partæ, erecti et elevati; ut quisquis eos viderit, vel nominari audierit, cogitet et stupeat tantam eorum gratiam et vim, qua pauci totum orbem Christo subegerunt.

VERS. 17. *Quid enim bonum ejus est, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines?* q. d. Apostoli eorumque associæ tantæ erunt virtutis, tantaque patrabunt, non vi sua, sed ope Dei, qui omne suum bonum et pulchrum eis communicabit, scilicet S. Eucharistiam, quæ eos quasi frumentum alet, roborabit; et velut juvenes, agiles, electos et validos reddet; ac quasi vinum cœleste, eos virgines, cœlestes et angelicos efficiet.

CAP. 10. 3. *Posuit eos quasi equum gloriæ suæ. Eos,* scilicet Machabæos pugnaces et victoriosos. Mystice Apostolos. Sic equus gloriæ Christi fuit S. Paulus; unde de iis subdit v. 5. *Et erunt quasi fortes conculcantes lutum viarum in prælio, et bellabunt; quia Dominus cum eis.* Et v. 12. *Confortabo eos in Domino, et in nomine ejus ambulabunt.*

CAP. 12. 6. *In die illa ponam duces Juda, sicut caminum ignis in lignis, et sicut faciem ignis in fæno, et devorabunt ad dexteram et ad sinistram omnes populos in circuitu,* q. d. Ponam Machabæos quasi caminos et faces, qui omnes gentes in circuitu succendant, sibique subjiciant. Allegor. Dabo Apostolos, qui instar ignis totum mundum amore Dei inflammabunt.

Vers. 8. *Et erit qui offenderit ex eis in die illo*, ut resurgat fortior, *quasi David: et domus David quasi Dei, sicut angelus Domini in conspectu eorum*, q. d. Judæi qui metu Antiochi a fide apostatarint, videntes Machabæorum victorias, animos resument, et fortiores resurgent instar Davidis post lapsum. Rursum proceres et posteri Davidis erunt validi quasi angeli Dei. Hoc verum in Machabæis, verius in Apostolis et Christianis.

Vers. 10. *Effundam super*, etc. *Jerusalem spiritum gratiæ et precum, et aspicient ad me quem confixerunt*. Est prophetia de Christo in cruce spinis, clavis et lancea transfixo, quem judæi pii aspexerunt eum intimo dolore et compassione, precantes Deum, ut tam indignam filii sui et Messiæ necem averteret, et ulcisceretur.

Vers. 12. *In die illo magnus erit planctus in Jerusalem, sicut planctus Adadremmon in campo Mageddon*, q. d. Magno planctu plangent mortem Christi; sicut olim planxerunt necem Josiæ, qui occisus est in Mageddo, juxta Adadremmon urbem, ita dictam a copia malogranatorum.

EX MALACHIA.

Cap. 1. 3. *Dilexi Jacob, Esau autem odio habui*. Quia scilicet Jacobæos e Babylone in patriam reduxi, Idumæos autem in captivitate reliqui. Unde explicans subdit: *Posui montes ejus in solitudinem, et hæreditatem ejus in dracones deserti*. Et v. 4. *Isti ædificabunt, et ego destruam: et vocabuntur termini iniquitatis, et populus cui iratus est Dominus usque in æternum*. Allegor. Jacob, id est sanctos et electos, dilexi, et elegi ad vitam æternam: Esau, id est impios et reprobos, odio habui, et damnavi ad gehennam. Vide dicta Rom. 9. 13.

Vers. 6. *Filius honorat patrem, et servus dominum suum: si ergo pater ego sum, ubi est honor meus; et si Dominus ego sum, ubi est timor meus?*

Vers. 14. *Maledictus dolosus, qui habet in grege suo masculum, et votum faciens immolat debile Domino: quia rex magnus ego, dicit Dominus exercituum, et nomen meum horribile in gentibus*. Deo enim summo et optimo, summa et optima sunt danda, præsertim quæ illi voto promissa sunt.

Cap. 2. 7. *Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est. Angelus*, id est, nuntius et legatus, ut vertit Vatabl. quem scilicet Deus legat ad homines, ut eis suam voluntatem et legem enuntiet.

Cap. 3. 6. *Ego Dominus, et non mutor*. Sum immutabilis, ideoque non revoco mea decreta, promissa et minas.

Vers. 14. *Dixistis: Vanus est qui servit Deo: et quod emolumentum, quia custodivimus præcepta ejus, et quia ambulavimus tristes coram Domino exercituum? Ecce nunc beatos dicimus arrogantes: siquidem ædificati sunt facientes impietatem*. Est vox impiorum negantium numen et providentiam Dei, eo quod videant pios in hoc mundo deprimi, impios exaltari. Hisce respondet Propheta: *Et attendit Dominus, et audivit* hosce sermones impiorum providentiam Dei impugnantium, et piorum eam defendentium: *Et scriptus est liber monumenti*, id est memoriæ, *coram eo timentibus Dominum, et cogitantibus nomen ejus*, q. d. Deus in memoria et mente sua, quasi in libro conscripsit omnium hominum dicta et facta, eaque in die judicii leget, et cuique pro merito præmium vel pœnam decernet: præmium, scilicet timentibus et assidue cogitantibus Dominum. Nam *hi erunt mihi*, ait, *Dominus exercituum, in die qua ego facio*, id est faciam, scilicet judicium, *in peculium*, hoc est populus peculiaris, peculiariter a me electus, dilectus et exaltatus, quem omnibus meis bonis beabo et glorificabo, *et parcam*, id est miserebor, indulgens et munificus ero *eis, sicut parcit vir filio suo servienti sibi*. Quocirca in die judicii, *videbitis quid sit* differentiæ *inter justum et impium, et inter servientem Deo et non servientem ei*.

COMMENTARIA

IN

OSEE PROPHETAM

ARGUMENTUM.

Osee uti oraculis, factis et moribus, ita et nomine præfigurat, imo repræsentat Christum, uti notat S. Hieron. et Leo Castrius hic. Osee enim idem est quod Josue, et Jesus, id est, salvator: unde Josue ante vocatus est Osee, ut patet Numer. 13. 17. Sicut ergo Josue in ducatu et regimine populi, Isaias in prophetia et gestis, ita pariter et Osee sua voce et vita repræsentavit Christum: ac proinde hi tres idem nomen, puta Jesu, prætulerunt. Ab eadem enim radice ישע *iasca*, id est salvavit, deducitur nomen Josue, vel Jesus, id est salvator; et nomen Isaias, id est, salus Dei; et nomen Osee, id est, salvans populum, nimirum sanctitate doctrinæ suæ, æque ac precum et morum vitæque exemplo. Ubi nota *Osee* proprie hebr. significare *salva*: hebr. enim הושע *hoscea* est imperativus *hiphil*, a rad. *iasca*, significans *salva*. Apposite: Osee enim optat oratque Dominum, dicens: Salva nos, Domine, ab Assyriis, Chaldæis, et præsertim a peccato et morte per Messiam, quem missurus es. Huic optioni respondit Deus mittendo Jesum, id est salvatorem postulatum.

Fuit ergo ipse juxta nomen suum Osee, id est salvator, quia salutem populi sui qua orando, qua prædicando, qua sanctæ vitæ exempla dando procuravit, æque ac Josue pugnando: de quo ait Eccles. c. 46. 2. *Qui fuit magnus secundum nomen suum in salutem electorum*. Ac proinde uterque typus fuit Jesu Christi. Hinc et noster hic fuit filius *Beeri*, id est *putei mei*; quia ex Deo quasi puteo hausit aquas doctrinæ cœlestis, quas in Judæos, velut agros aridos effunderet, juxta illud Isaiæ 12. *Haurietis aquas in gaudio de fontibus salvatoris*. Ita S. Hier hic et epist 131. ad Ruffin.

Porro Osee tam ad Juda, quam ad Israel sive decem Tribus prophetat: unde utriusque reges in titulo præfigit.

Osee fuit synchronos Isaiæ ait S Hieron. imo ante Isaiam Prophetarum primus, ut patet c. 1. 2. Osee ergo cœpit prophetare sub initium regni Oziæ vel Azariæ, ante Olympiades, et ante Romam conditam: cum Albæ regnaret Procas Silvius, avus Romuli. Itaque Osee prænuntiat Israel, id est, decem Tribus exscindendas ab Assyriis, quod primum regnum suum Jeroboam, ejusque posteros in idololatria vitulorum aureorum secuti sint: Judam vero ab hac Assyriorum clade immunem servandum, quod Prophetarum vocibus obtemperans resipuerit, secutusque suum regem Ezechiam idola abjecerit, templumque purgarit, licet postea ad eadem redierit; ideoque sub Sedecia a Chaldæis vastatus sit. Quocirca Christum salvatorem ac consolatorem ei aliisque fidelibus miseris et afflictis, qui sunt veri Israelitæ in spiritu, esto non in carne, promittit. Primo ergo prædicit Israelitarum carnalium excidium et reprobationem, ac spiritualium Israelitarum, præsertim Gentilium, vocationem et electionem; idque reipsa repræsentat, dum Dei jussu ducit uxorem meretricem, ex eaque gignit proles, quibus dat nomina. primo, *Jezrahel*; secundo, *absque misericordia*; tertio, *Non populus meus: quia*, inquit, *vos non populus meus, et erit in loco ubi dicetur eis: Non populus meus vos; dicetur eis: Filii Dei viventis*. Secundo, continua oratione idololatriam aliaque peccata populi acriter insectatur, minando ei Dei plagas et excidium tantum, ut *dicant montibus: Operite nos; et collibus: Cadite super nos*. Tertio, Dei clementiam, gratiam et gloriam pœnitentibus promittit. Hinc ait c. 13. 14. *Ero mors tua, o mors; morsus tuus ero, inferne*. Et cap. 14. 6. *Ero quasi ros, Israel germinabit sicut lilium*, etc.

Censet Alcazar Apoc 5. 2. angelum fortem, qui ibi inducitur, ad litteram esse Osee Prophetam. De angelo enim hoc ibidem ita legimus: *Et vidi angelum fortem prædicantem voce magna: Quis est dignus aperire librum, et solvere signacula ejus?* Quibus verbis alludit Joannes ad illud Osee 14. 10. *Quis sapiens, et intelliget? intelligens et sciet hæc? quia rectæ viæ Domini, et justi ambulabunt in eis: prævaricatores vero corruent in eis*. Liber enim ille signatus Apoc. 5. continet vias tam piorum, qui legem Domini sequendo beantur, quam impiorum, qui eam spernendo damnantur. Jure autem Oseas nuncupatur angelus fortis, tum ob robur animi, quo primus concionando perfregit glaciem duricordium Judæorum et profligavit idola ac vitulos aureos: tum quia Epiphan. in ejus Vita scribit eum verborum suorum vi, ingentem quercum in duodecim partes divisisse, ut probaret Dominum venturum cœlitus in terram, hocque fore signum adventus ejus: *Si quercus*, inquit, *in Selom findatur a seipso in portiones bis senas, et fierent totidem quercus. Et accidit ita*. Hæc apposite dicuntur, veraque sunt in sensu non litterali, sed mystico Nam ad litteram angelus ille Apoc. 5. non fuit homo, sed verus et proprie dictus angelus, uti ibidem ostendi.

Porro patheticus est Osee, ideoque commaticus, ut ait S. Hieron. hoc est concisus. Agit enim personam Dei, qui quasi sponsus sponsam Synagogam deperiens

eamque in adulterio deprehendens, gravissimos concitat affectus: hinc indignationis et minarum, inde amoris et zeli. Inde pariter obscurus est, tum quia affectus plena non eloquitur, sed per aposiopesin ob pathos incidit; tum quia verum est illud Poetæ: *Brevis esse laboro, obscurus fio*; tum quia profundus est. *Osee Propheta quanto profundius loquitur, tanto operosius penetratur,* inquit S. August. lib. 18. Civit. 28.

Denique Osee obedientia et vitæ sanctitate illustris ab Ecclesia Sanctorum catalogo adscriptus est 4. Julii. Vide Epiph. Doroth. et Isidor. in Vita Osee.

CAPUT PRIMUM,

SYNOPSIS CAPITIS.

Jubetur Osee uxorem ducere fornicariam, et fornicationis ex ea filios procreare, ut hoc suo facto et connubio repræsentet Synagogam, puta Israelitas, religionem et fidem uni Deo datam violasse, et ad idola quasi adulterinos Deos declinasse. Obedit Propheta, et meretricem ducit, ex eaque gignit tres proles, quarum primæ dat nomen Jezrahel, id est semen Dei; secundæ Lo rachuma, id est, absque misericordia; tertiæ Lo ammi, id est, non populus meus, quibus Israelis impietatem, ideoque punitionem et repudium, velut in quotidiana imagine Judæis objicit; quæ deinde fusius per sequentia capita prosequitur. Denique vers. 10. promittit spiritalem Israelem innumerabilem fore populum Dei et filios Dei viventis.

1 VERBUM Domini, quod factum est ad Osee filium Beeri, in diebus Oziæ, Joathan, Achaz,
Ezechiæ regum Juda, et in diebus Jeroboam filii Joas regis Israel. 2. Principium loquendi
Domino in Osee, et dixit Dominus ad Osee: Vade, sume tibi uxorem fornicationum, et fac
tibi filios fornicationum: quia fornicans fornicabitur terra a Domino. 3. Et abiit, et accepit Gomer
filiam Debelaim: et concepit, et peperit ei filium. 4. Et dixit Dominus ad eum: Voca nomen ejus
Jezrahel, quoniam adhuc modicum, et visitabo sanguinem Jezrahel super domum Jehu, et qui-
escere faciam regnum domus Israel. 5. Et in illa die conteram arcum Israel in valle Jezrahel.
6. Et concepit adhuc, et peperit filiam. Et dixit ei: Voca nomen ejus: Absque misericordia; quia
non addam ultra misereri domui Israel: sed oblivione obliviscar eorum. 7. Et domui Juda misere-
bor, et salvabo eos in Domino Deo suo: et non salvabo eos in arcu et gladio, et in bello, et in
equis: et in equitibus. 8. Et ablactavit eam, quæ erat absque misericordia. Et concepit, et pepe-
rit filium. 9. Et dixit: Voca nomen ejus: Non populus meus; quia vos non populus meus, et ego non
ero vester. 10. Et erit numerus filiorum Israel quasi arena maris, quæ sine mensura est, et non
numerabitur. 11. Et erit in loco ubi dicetur eis: Non populus meus vos; dicetur eis: Filii Dei vi-
ventis. 12. Et congregabuntur filii Juda, et filii Israel pariter: et ponent sibimet caput unum, et
ascendent de terra; quia magnus dies Jezrahel.

1. VERBUM DOMINI QUOD FACTUM EST AD OSEE FILIUM BEERI.] Est hic titulus prophetiæ, præfixus non ab Esdra (uti aliqui putarunt) qui post captivitatem restituisse et restaurasse dicitur codices S. Scripturæ; sed ab ipsomet Osea, uti et tituli cæterorum Prophetarum ab ipsismet, prophetiis eorum præfixi sunt, quibus testabantur se esse earum auctores, seque eas a Deo per revelationem accepisse; cui proinde omnes credera et fidem adhibere debeant. *Verbum* ergo idem est quod oraculum, prophetia, sermo Domini, ut vertit Chald. Addit Cajet. in illud Lucæ 3. *Factum est verbum Domini super Joannem*: Divina, inquit, inspiratio, instructio et missio, vocatur verbum Domini: verbum ergo non tantum prophetiam, sed et missionem sonat. Hoc enim Dei verbo mittebantur ad populum, eique hæc Dei oracula edicere jubebantur. Hoc ergo verbo constituebantur legati Dei. Prophetæ, Doctores et præcones ad populum. Cur prophetia nunc vocatur

verbum, nunc *visio*, dixi can. 1. in Prophetas majores.

Ad Osee filium Beeri.] Hebræi, et ex eis Lyran. Arias et Gundalupensis, censent hunc Beeri esse Beera, qui fuit princeps Tribus Ruben, ac a Teglathphalasar captus ductus est in Assyriam 1. Paral 5. 6. Verum obstat ratio temporum; nam Osee et pater ejus Beeri diu præcesserunt Teglathphalasar. Osee enim cœpit prophetare initio regni Oziæ: Teglathphalasar vero in vasit Samariam, ex eaque captivos abduxit anno Oziæ 52. ut patet 4. Reg. 15. v. 27. et 29. Accedit quod S. Epiphan. Dorotheus et Isidorus in vita Osea, asserunt Osee fuisse oriundum ex Tribu Issachar, non Ruben. Quare fabulosum est quod tradit R. David, et ex eo Vatabl. Osee et cæteros Prophetas, qui nomen patriæ non præferunt, fuisse Hierosolymitas.

Allegor. S. Hier. Osee, inquit, id est Jesus, est filius Beeri, id est, putei mei, hoc est, Dei Patris. Deus enim Pater non est cisterna nunc aquis plena, nunc vacua et sicca: sed est quasi puteus perennes vivasque scaturiens aquas, tum generationis Filii, tum sapientiæ, et bonorum omnium, quæ suo filio communicavit et jugiter communicat, quibus ipse per Osee aliosque Prophetas et Apostolos, Judæorum et Gentium siccitatem rigat, humectat et fœcundat.

Aliter Leo Castrius: Beeri, inquit, idem est quod *in lumine meo*. Significat ergo Jesum, qui, quasi lumen de lumine, est Verbum a Patre et in Patre existens. Verum sic dicendum fuisset באורי *beori*, non *Beeri*, uti recte advertit sanctus Hieron.

In diebus Oziæ, Joathan, Achaz, Ezechiæ regum Juda, et in diebus Jeroboam filii Joas regis Israel.] Nominat reges tam Juda quam Israel; quia tam contra Judam, quam contra Israel, id est, decem Tribus, prophetat, magis tamen contra Israel; unde toties nominat Ephraim, Israel, Bethel, Bethaven, quæ non nisi Israel, id est decem Tribus, significant. Ita S. Hieron. Athanas. in Synopsi, et Euseb. in l. de Appellationibus librorum propheticorum. Hinc patet primo has prophetias, licet breves, successive tamen et per longum tempus fuisse dictas, deinde scriptas; secundo, Osee fuisse primum Prophetarum, uti mox ostendam, ac diutissima prophetasse, nec tantum prædixisse, sed etiam vidisse excidium decem Tribuum a se prædictum; hoc enim contigit anno 6. Ezechiæ. Ita S. Hieron. et Ruffinus. Quocirca tradunt Hebræi Osee prophetando superasse annos 90. quibus multa dixit quæ non scripsit; multa etiam a populo rebelli perpessus, confessionis, id est lenti, sed longi martyrii palmam obtinuit.

Jeroboam.] Hic non fuit primus rex Israel, qui schisma fecit sub Roboam 3. Regum. 12. 20. sed eo longe fuit posterior, nimirum fuit pronepos Jehu regis Israel, cui Deus 4. Reg. 10. 3. promiserat regnum usque ad quartam generationem, itaque præstitit. Nam Jehu successit filius Joachaz, huic Joas, huic Jeroboam hic, huic Zacharias, quem regno ac vita spoliavit Sellum: in quarto ergo rege suæ prosapiæ, puta in Zacharia, defecit stirps regalis Jehu, 4. Reg. cap. 15. vers. 10.

Nominat Osee præter reges Juda etiam Jeroboam regem Israel, ut significet se tam, imo magis, contra Israel, quam contra Judam prophetare. Sed cur e regibus Israel solum nominat Jeroboam, omittens Zachariam, Sellum, Manahem, Phacee, Phaceam et Osee, qui in Israel regnarunt eo tempore, quo in Juda regnabant Ozias, Joathan, Achaz et Ezechias? nam anno 6. Ezechiæ, qui fuit annus 9. Osee, eversum est ab Assyriis regnum Israel. Respond. Varii varias dant causas, sed vera et genuina est, ut Propheta indicet se non extremo, nec medio tempore regni Oziæ vel Azariæ (utpote qui 52. annos regnavit) sed ejus initio prophetare cœpisse. Nam anno Jeroboam regis Israel 27. cœpit in Juda regnare Ozias; Jeroboam autem regnavit 41. annis: unde sequitur ultimos tantum 14. annos Jeroboam concurrere cum primis 14. annis Oziæ, quibus simul regnarunt, Jeroboam in Israel, Ozias in Juda, quibus necesse est prophetesse Osee; cœpit enim, cum uterque simul regnaret. Vide 4. Reg. 14. 23. et 4. Reg. 15. 1. Tunc quoque, puta paulo post Osee, prophetare cœpit Amos sub utroque hoc rege, uti ipse ait c. 1. v. 1. Ita Arias, Ribera et a Castro. Ex dictis sequitur Osee prophetasse excidium Samariæ et regni Israel fere nonaginta annis (tot enim sunt ab initio regni Oziæ usque ad 6. Ezechiæ, quo capta est Samaria) antequam illud contingeret: excidium vero Jerusalem et Juda prædixit circiter 224. annis (tot enim sunt a 1. anno Oziæ usque ad ultimum Sedeciæ, quo eversa a Chaldæis est Jerusalem) antequam evaniret. Nam excidium Jerusalem posterius fuit excidio Samariæ 34. annis. Ita tempestive Deus peccatores præmonet de imminenti plaga, datque significationem ut fugiant a facie arcus, eumque pœnitendo evadant, ne querantur se serius esse monitos. Ita centum annis ante diluvium jussit Noe fabricare arcam, et monere homines de instante diluvio. Hinc rursum sequitur Osee cœpisse prophetare paulo ante Isaiam. Nam Isaias cœpit anno 17. Oziæ, uti habet Eusebius in Chronico.

2. Principium loquendi Domino in Osee.] Duplex hic est sensus litteralis: Prior, q. d. Primo omnium ante Isaiam, Joelem aliosque Prophetas locutus est Dominus ipsi Osee, vel ad Osee. Unde sequitur Osee fuisse primum omnium Prophetarum. Negat hoc Christ. a Castro; sed asserunt S. Hieronym. Rupert. Haymo, Vatabl. Albert. Hugo, Cardin. Dionys hic, et S. Basil. ac Ruffin. in Isaiæ cap. 1. idque confirmant Hebræa, prout nunc punctantur. Sic enim habent: *Principio locutus est Dominus per Osee*, ut vertit Vatabl. Jam enim punctant דבר *dibber*, id est, *locutus est* in præterito, cum Noster et Septuag. legerint in infinitivo *dabber*, id est *loquendi*. Favet insuper nostra versio. Nam *principium loquendi Domino* (subaudi *fuit*) *in Osee*, idem est quod, principium loquendi Dominus sumpsit fecitque in Osee, sive primo loqui cœpit in Osee.

Secundus sensus est, q. d. Hoc est principium quo Dominus cœpit loqui cum Osee, scilicet illud quod sequitur. *Sume tibi uxorem fornicationum;* etc. Ita quoque explicat S. Hieron Theodor. Haymo, Hugo, Lyran. a Castro et Vatabl. qui rursum sic vertit: *Initio quo locutus est Dominus per Oseam, dixit ad ipsum Oseam: Vade, sume tibi uxorem*, etc. q. d. Adverte, o lector, et admirare, quare principium oraculis suis dederit Deus, nimirum jubendo Osee ducere meretricem, ut hoc ipso meretricios populi mores repræsentaret et carperet.

Verum hoc sensu cæteri omnes Prophetæ idem principium usurpare potuissent, ac pari modo dicere:

principium loquendi Domini in Isaia, Abdia, Joel, etc. Jam autem nemo alius hac dicit, sed solus Osee. Signum ergo est eum non tantum hunc sensum, sed vel maxime priorem, qui soli ei competit, exposcere.

DOMINO,] id est, *Domini;* utrovis enim modo ex Hebræo vertas, significans tamen *Domino:* τὸ enim *Domino* significat causam et auctorem principii loquendi, q. d. Dominus principium et quasi fundamentum oraculorum suorum dedit, et jecit in Osee.

IN OSEE,] interius inspirando illi ea quæ faceret et diceret populo. Secundo, *in*, id est ad, *Osee*, ut vertunt Septuaginta, Vatablus, et alii. Tertio, *in*, id est per Osee ad populum. Quarto, *in*, id est cum Osee. Hæc enim omnia significat Hebr. *beth* præpositionis.

VADE, SUME TIBI UXOREM FORNICATIONUM,] id est, multis fornicationibus deditam et infamem, insignem fornicariam, publicam meretricem vel in taberna, vel in lupanari, vel alio loco corpus pro turpi lucro cuilibet prostituentem. Simili hebraismo vocatur vir sanguinum, vir dolorum, vir misericordiæ, vir virtutis, is qui valde est sanguinolentus, valde dolens, insigniter misericors, insigni virtute præditus. Jubetur ergo Osee ducere famosam meretricem, eamque sibi legitimo copulare matrimonio, ac filios ex ea procreare, ut hoc symbolo quasi verbis et sermone reali, carpat apostasiam et idololatriam populi sui. Propheta enim hic Deum refert, uxor fornicaria Synagogam, id est, populum Israel sive decem Tribuum, ut patet ex sequenti: fornicatio enim hic, et passim apud Prophetas significat peccata, præsertim idololatriæ, qua Israelitæ, relicto Deo sponso suo, licentioris vitæ desiderio, idolis voluptatibusque suis quasi amasiis adhærebant. Ita enim explicat propheta, dum mox causam hujus sui connubii a Deo præcepti subnectens, subdit: *Quia fornicans fornicabitur terra*, id est, quia Israelitæ valde addicent se idololatriæ, prono et communi impetu proruent ad colenda idola, q. d. Ego Deus te, o Osee, habere volo uxorem fornicationi hactenus addictissimam, ut designem uxorem meam, puta Synagogam, mystice fornicariam, id est idololatram, esse et fore, ut quod cœpit esse sub Jeroboam, deinceps sit magis. Ita sanctus Hieron. Chald. et alii.

Errant ergo illi qui censent hoc loco juberi Prophetæ ut fornicetur, ut scilicet accedat ad meretricem manentem meretricem, ita ut eam non ducat in uxorem. Unde colligunt fornicationem esse licitam. Hic enim est error manifestus, quem Græcis attribuit Alphonsus a Castro lib. 7. contra hæres. v. *Fornicatio;* fornicatio enim non tantum in novo, sed et in veteri testamento jure naturali et divino fuit prohibita, uti ostendi in fornicatione Thamar, Gen. 38. 16. ex communi Patrum et Interpretum sententia. Et fusius 1. Corinth 6 9.

Denique jubet Deus Prophetæ: *Sume tibi uxorem;* ergo jubet ut eam matrimonio sibi copulet, non ut cum eo fornicetur. Ita passim Patres et Interpretes.

Dices: S. Thom. 1. 2 q. 100. art. 8. ad 3. et 2. 2. q. 154. art. 2. ad 2. Cajet. et nonnulli Thomistæ dicunt Osee fornicatum esse, et tamen non peccasse; quia Deus matrimonii rerumque omnium dominus cum eo dispensavit, eique dedit potestatem et jus in corpus meretricis. Hæcque omnia putant significari verbis Dei ad Prophetam, quibus ait: *Sume tibi uxorem*, non matrimonii, sed *fornicationum*.

Resp. disputant Theologi an Deus dispensare possit in lege naturæ, puta in Decalogo; ac varii varie respondent. Primo, Occam in 2. q. 19. ad 3. et 4. dubium, Gerson in tract. de Vita spirituali lect. 1. corol. 10. in Alphabeto 61. litt. E et Almainus tract. 3. Moral cap. 15. asserunt Deum in omni omnino præcepto Decalogi et legis naturæ posse dispensare; imo Occam ait Deum posse præcipere odium Dei, facereque ut illud non sit malum, sed bonum. Ratio eorum est: Omne peccatum, inquiunt, ideo est peccatum, quia voluntate Dei prohibitum est. Si ergo Deus velit ut aliquid non sit peccatum, hoc ipso non erit peccatum.

Secundo est S. Bonaventuræ in 4. d. 47. q. 4. Scoti in 3. d. 37. q. 1. §. *Hic dicitur*, et Gabriel. in 3. d. 37. q. 1. ar. 2. concl. 1. Deum posse dispensare in præceptis secundæ tabulæ, non vero primæ, puta posse in iis quæ tangunt proximum, non vero in iis quæ tangunt Deum.

Tertia est Durandi in 4. d. 47. q. 4. n. 16. Deum posse dispensare in præceptis affirmativis secundæ tabulæ, non vero in negativis.

Verum dico Deum in nullo præcepto legis naturæ directe et formaliter posse dispensare. Ratio est, quia lex naturæ continet et præcipit id quod natura sua et intrinsece bonum est; quocirca quæ contra eam fiunt, natura sua et intrinsece mala sunt, non quia voluntate Dei prohibita, sed quia suapte natura contraria et dissentanea sunt naturæ et rationi naturali. Sicut enim res possibiles, sunt possibiles non quia Deus voluit eas esse possibiles, sed quia ex se non implicat contradictionem ut esse possint; eodem modo opera contra legem naturæ suapte natura sunt mala, non quia Deus voluit ea ut mala prohibere, sed quia ex seipsis naturæ rationali, ut rationalis est, contraria sunt et repugnantia. Cum ergo Deus non possit pro voluntate sua mutare naturas rerum, non poterit etiam mutare legem naturæ, ut quod illa dictat esse conveniens rationi esseque bonum, Deus decernat non esse conveniens esseque malum. Quocirca nullus, ne Deus quidem, facere potest ut odium Dei sit bonum, vel licitum (hoc enim repugnat non tantum rationi et naturæ, sed et ipsi divinitati) ut furari, mœchari, mentiri liceat: furari enim est accipere rem alienam, invito domino; mœchari est turpiter uti semina non sua, sed aliena; mentiri est contra mentem loqui et fallere. Hæc autem intrinsece et natura sua ita mala et prava sunt, ut nequeant esse bona et honesta. Quocirca Deus uti hæc non potest suadere, ita nec facere, nec præcipere, multo minus velle et efficere ut sint honesta et licita. Hinc patet falsam esse primam sententiam, ejusque fundamentum. Non enim ideo fornicatio est mala, quia Deus ita vult eamque odit; sed potius ideo eam odit, quia ipsa in se suaque natura est inhonesta et turpis. Sicut ergo creaturæ suam existentiam habent a voluntate Dei, suam vero possibilitatem habent ab ipsa natura Dei; posito enim quod sit Deus omnipotens, naturaliter sequitur et quasi resultat quod possit creare hominem, equum, etc. ac consequenter quod illæ creaturæ sint possibiles, quæ sine Deo essent impossibiles; ita pariter lex positiva, tam divina quam humana, pendet et fit a vo-

luntate Dei, lex vero naturalis derivetur a lege æterna, quæ est in mente et ratione Dei. Ita S. Thom. Cajetan. Richard. et ex iis Gabr. Vasquez 1. 2. disp. 179. num. 12. Indirecte tamen et materialiter potest Deus in iisdem dispensare, nimirum mutando materiam rei præceptæ, itaque eam subtrahendo legi naturæ et obligationi Decalogi. Hoc autem fere fit in præceptis dumtaxat secundæ tabulæ, non vero primæ, uti dixerunt auctores secundæ sententiæ. Explico: Potest Deus mihi dare jus in bona, corpus et vitam alterius, et tunc licite potero illi eripere bona, quod alias fuisset furtum; uti corpore alterius, quod alias fuisset mœchatio; occidere alterum, quod alias fuisset homicidium. Sic Deus jussit Hebræis Exodi 12. v. 36. ut spoliarent Ægyptios, quia hoc ipso eis dedit bona Ægyptiorum, fecitque ut illa jam non essent Ægyptiorum, sed Hebræorum; quocirca Hebræi ea occupantes, non aliena, sed sua occuparunt; sua, inquam, ex donatione Dei, qui est summus omnium, imo vitæ necisque dominus. Sic hic dedit Osee jus in corpus fornicariæ, et hoc ipso fecit ut illa esset sua uxor, non aliena. Quocirca utens ea Osee non est fornicatus, sed actu maritali in conjugio illi quasi suæ uxori est copulatus. Sic si Deus alicui præciperet, vel permitteret ire ad lupanar, ibique copulari meretrici semel dumtaxat, ob prolem ex ea suscitandam, illa copula jam non esset fornicatio, sed esset actus conjugii temporarii; copularetur enim non alienæ, sed suæ, ac consequenter uxori saltem temporariæ ex dispensatione Dei. Deus enim potest remittere obligationem, qua se uxor marito in conjugio ad perpetuam fidem obligavit, ideoque potest dispensare in matrimonii vinculo, ac facere ut non sit perpetuum, sed temporarium, quamdiu scilicet ei libuerit; præsertim quia potest educationem prolis, ob quam matrimonium requirit perpetuitatem, vel negligere tamquam ejus dominus, vel aliis modis procurare. Ita olim dispensavit cum Judæis in matrimonio, cum eis permisit dare uxoribus libellum repudii, quo vere solvebatur matrimonium, ita ut uterque conjux quasi liber et solutus posset cum alio aliud conjugium contrahere. Sicut ergo tunc maritus quolibet tempore, imo post primam copulam poterat uxorem repudiare; ita posset et nunc copulari semel cum una, ac mox illam dimittere, si Deus pari modo nunc cum illo dispensaret.

Censet ergo S. Thom. Osee jussu et dispensatione Dei cum fornicaria copulatum fuisse tantum copulo temporali (ideoque eam copulam per catachresin vocat fornicationem) non vero matrimonio stabili et perpetuo. Itaque opinatur hanc Osee uxorem fuisse temporariam, et matrimonium cum ea temporarium, scilicet ad aliquos actus generationis, et ad tres proles ex ea generandas; deinde dimisisse illam, itaque solutum fuisse temporarium cum ea matrimonium. Ergo docet S. Thomas Osee accessisse ad fornicariam, non tamquam ad concubinam; sed tamquam ad uxorem, licet temporariam tantum; censet enim Deum cum eo dispensasse, ut ad tempus dumtaxat cum ea contraheret, eaque uteretur ut sua; censet ergo Osee non esse fornicatum, sed usum matrimonio licet temporali tantum. Verba ejus sunt: *Osee accedens ad uxorem fornicariam vel mulierem adulteram, non est mœchatus, nec fornicatus; quia accessit ad eam quæ suo erat secundum mandatum divinum, qui est auctor institutionis matrimonii*. Quomodo vero hic ejus actus matrimonii vocetur *fornicatio*, explicat 2. 2. q. 154. art. 2. ad 2. *Osee*, ait, *non peccavit fornicando ex præcepto divino, nec talis concubitus proprie fornicatio debet dici, quamvis fornicatio nominetur* (dum dicitur: *Sume tibi uxorem fornicationum*) *referendo ad cursum communem*, quo scilicet communiter a vulgo vocatur *fornicator*, qui cum fornicaria ad tempus copulatur, et expleta libidine eam deserit. Unde liquet D. Thomam docere, quod Osee hic non sit fornicatus, sed cum fornicaria quasi sua uxore, concedente et dispensante Deo, ad tempus sit copulatus. Verum verius est quod passim censent alii Doctores et Interpretes, scilicet Osee non temporarium, sed stabile et perpetuum cum fornicaria iniisse conjugium. Ideo enim jubetur eam ducere uxorem; atque ex sequentibus patet eum per quatuor, imo plures, annos illi cohabitasse; nam dicitur ex ea tres proles genuisse, easque deinde per eam lactasse et educasse. Quo fit ut nulla hic fuerit dispensatio, sed sola jussio Dei; licite enim poterat Osee fornicariam in uxorem accipere, sed non tenebatur; ut ergo teneatur, jubet et obligat eum Deus.

Instabis: Uxor hæc fornicario repræsentat Synagogam idololatrantem; atqui hæc post connubium cum Deo initum rediit ad sua idola: ergo et hæc fornicaria post connubium cum Osee rediit ad suas fornicationes; alioqui enim non ex æquo repræsentaret Synagogam, nec typus responderet antitypo. Resp. Simile per omnia non est simile; sed in eo tantum, in quo collocatur similitudo; quocirca non est necesse in allegoriis et typis, ut omnes circumstantiæ temporis, modi, actionis, etc. respondeant rei significatæ, sed eæ tantum in quibus fit repræsentatio, et comparatio significantis cum significato; puta typi cum antitypo. Ita hic jubetur Propheta ducere fornicariam, ut per hoc repræsentet Synagogam esse fornicariam. In eo ergo tantum ponitur hic comparatio et similitudo, quod, sicut Propheta ducit fornicariam, ex eaque gignit proles, quæ a probro matris vocantur filii fornicationum, id est fornicariæ; ita Dei uxor, id est Synagoga, sit fornicaria, id est idololatra, similesque sibi gignat et educet filios, puta idololatras. Nec enim hæc res licite aliter repræsentari potuit. Non enim potuit Deus præcipere Prophetæ fornicationem, ut ad fornicariam accederet tamquam non suam; sicut Synagoga idola colebat et Deos non suos; aut ut post copulam et proles, remitteret eam ad lupanar et ad sua stupra; hoc enim fuisset peccatum Erat ergo hic matrimonium Osee cum fornicaria (etiam ex sententia S. Thomæ, saltem temporarium) ac consequenter filii fornicationum vocantur filii ex matrimonio hoc nati; ideoque vere non erant filii fornicationum, sed tantum hoc nomine vulgo censebantur et nominabantur, ob præcedentes ante connubium matris fornicationes. Simpliciter ergo et in genere jubetur hic Propheto per uxorem fornicariam repræsentare Synagogæ idololatriam, obstrahendo a tempore et loco, ubi et quando; an ante connubium cum Deo, an post eam perpetraret. Adde Judæos post hanc Osee prophetiam, puta post punitionem et excidium a Chaldæis illatum, postquam puniti et pœnitentes connubium cum Deo per Esdram renovarunt, amplius non rediisse ad sua idola, sicut uxor hæc Osee post connubium cum eo, non legitur rediisse ad suas

fornicationes. Verum est, majorem esse speciem fornicationis, et consequenter similitudinis, si eum D. Thoma quis dicat non stabile, sed tempararium fuisse matrimonium; sed ex altera parte, res ipsa turpior et magis inhonesta apparet; videtur enim revera esse fornicaria copula, et simulatum tantum matrimonium.

Errat, secundo, Haymo qui uxorem fornicetionum interpretatur uxorem quæ post matrimonium ex priori furnicandi habitu rursum cum aliis procis fornicetur, id est, edulteretur, ex eisque gignat filios, qui proinde vocantur filii fornicationis, id est, ex adulterio nati, quos Propheta jubeatur sibi asciscere et educare, æquo ac matrem retinere et alere. Hoc enim fuisset non tantum infame, sed et scandalosum, ideoque illicitum; visus enim fuisset Prophete uxorem in adulteriis fovere, eisque consentire. Unde edicit Sapiens: *Qui tenet adulteram, stultus est et impius.* Proverb. 18. 22 Vide Sanchez lib. 10. de Divortio, disput. 13. Quocirca infamis, et publicum orbis probrum fuit Claudius Imp. eo quod ejus uxor Messalina publice scortaretur. Ita Sueton. in Claudio. Et M. Antuninus Philosophus ob Faustinam conjugem, quæ in continuis stupris versabatur; cumque de ea re moneretur, emicique suaderent ut eam repudiaret, si nollet occidere, effœminate respondit: *Si uxorem dimittimus, reddamus et dotem*; dotis nomine significans Imperium, quod ab Antonino Pio patre Faustinæ, ita volente Adriano Imper. adoptatus acceperat. Ita Julius Capitolinus in Antonino.

Errant, tertio, Lyran. et Burgens. qui fornicationem hic mystice accipiunt pro idololatria, putantque Osee hic juberi ut ducet uxorem fornicationum, id est, Gentilem et idololatram. Ratio eorum est, quia hæc uxor repræsentat Synagogam idololatrantem: ergo ipsa quoque uxor fuit idolulatra. Resp. negando consequentiam. Idem enim non repræsentatur per idem, sed per simile; atque Prophetæ solent repræsentare idulolatriam per fornicationem; quia hæc illius aptissimum est symbolum, speculum et imago. Ita S. Hieron. Theod. Haymo, Hugo et passim interpretes. Quocirca cum Deus Prophetæ ait: *Sume tibi uxorem fornicationum*, fornicationem litteraliter ut sonat accipit; cum vero hujus jussionis causam et symbolum subdit, explicatque dicens: *Quia fornicans fornicabitur terra*, furnicationem mystice accipit, pro idololatria; quia illam symbolice per veram et realem fornicationem uxoris Prophetæ repræsentari jusserat.

Quæres, an vere et realiter hæc gesta sint, an vero tantum per visionem imaginariam; sive, an revera Osee duxerit fornicariam, ex eaque genuerit filios fornicationum, an vero Deus idipsum tantum in imaginatione illi repræsentarit, ut videretur sibi eam ducere, et ex ea gignere: quomodo somniantes videntur sibi facere ea quæ somniant? Visionem tantum fuisse censent Chaldæus et Rabbini nonnulli, quos sequuntur Origenis sectatores, teste Ruffino, Haymo, Isidorus. Burgensis et Vatabl. Imo S. Hier. idipsum censet scribens in Ezech. 4 Et hic in Proœmio: *Osee*, ait, *audiens a Domino: Accipe uxorem fornicariam, non frontem rugat, non mærorem pallore testatur, non verecundiam mutato genarum rubore demonstrat; sed pergit ad lupanar, et scortum ducit ad lectulum. Et non initiat illam pudicitiæ matronali, sed se luxuriosum et nepotem probat. Qui enim adhæret meretrici, unum cum ea corpus efficitur. Quis sapiens, et intelliget ista?* ac postea respondet, infertque hæc typice et figuraliter esse interpretande. Ratio ergo fundamentalis hujus sententiæ est hæc, quia res turpis et indigna fuisset, si vir sanctus et Propheta duxisset scortum.

Verum longe verius est quod communiter censent alii omnes Patres et Interpretes, rem hanc non per visionem, sed realiter esse peractam. Ita Theod. Cyrill. Hebræi, Arias, Hugo, Dion. et alii hic, ac S. August. libro 3. de Doctrina Christ. c. 12. et lib. 22. contre Faustum cap. 23. S. Basil. in Isaiæ 8. Irenæus lib. 4. contra hær. c. 37. S. Thomas loco citato et alii passim; imo idem censet hic S. Hieron. uti videbit qui verba ejus accurate expenderit. Ait enim more suo, historiam hanc ad antitypum esse referendam, id est, Osee duxisse fornicariam, non ex ejus amore et libidine, sed ut Christi et Ecclesiæ conjugium repræsentaret. Hoc ergo, non aliud, voluit, cum dixit hoc Osee factum typice et figuraliter esse interpretandum. Ratio hujus sententiæ est, quia hoc exigit simplex narratio præcepti divini et facti, puta obedientiæ Prophetæ; alias enim cum visio est, solet id exprimere, vel signo aliquo indicare Script. ut patet Apocal. 1. 4. Ezech. 40. 1. et alibi. Adde: Nominatur hic maritus, scilicet Osee; uxor, scilicet Gomer; uxoris mater, scilicet Debelaim; tres ejus proles, scilicet *Jezrahel, Lo ammi, Lo rachuma*, quæ omnia significant non esse parabolam, sed veram historiam. Causa est, quod populus in idolis et peccatis suis obdormieret, itaque ordinarias increpationes et monitiones Prophetarum spernebat, imo non audiebat; voluit ergo Deus reali et portentosa prophetia, jubendo scilicet Prophetæ ducere fornicariam, ex eaque proles procreare, populum in peccatis dormientem a somno scelerum excitare, et commovere ad pœnitentiam. Eadem de causa jussit Isaiæ cap. 20. ut ipse, cum esset vir nabilis et magnæ auctoritatis, nudus per urbem Jerusalem media luce discurreret; ut hoc portento omnium oculos in se converteret, ac reipsa daret eis typum et speciem imminentis spoliationis et excidii, itaque populum ad lamenta converteret. Eadem de causa jussit Ezech. c. 4. stercore boum vesci, ut eo instentem urbi famem et cladem præmonstraret.

Ad argumentum respondeo, Dei jussionem et auctoritatem abstersisse ab hoc Prophetæ connubio omnem infamiæ et turpitudinis maculam, præsertim quia assumebatur ad prophetiam et rei futuræ sacramentum. Adde non esse turpe, sed sanctum et honestum, fornicariam ducere hoc fine, ut ipsa vitam turpem cum honesta, fornicationem cum matrimonio commutet; imo confessarii solent et debent concubinariis suedere ut concubinatum in connubium vertant.

Ita S. August. l. 22. contra Faust. c. 80. respondet Manichæis impugnantibus vetus testamentum, et objicientibus illi, quod in eo fornicatio Prophetæ sit imperata. Respondet enim S. August. Non imperata est furnicatio, sed meretrix relicta fornicetione in castum et sanctum conjugium assumpta est, de quo mox plura.

Idem Gentilibus respondet hic S Hier. aisque similia Gentilium exempla opponit: *Qua ratione*, inquit, *prædicent virum eruditissimum Xenocratem, qui*

Polemonem luxuriosissimum juvenem, et inter psaltrias atque tibicines et impudicas mulieres ebrium, et hedera coronatum fecit obedire sapientiæ et adolescentem turpissimum mutavit in sapientissimum Philosophum? Cur Socratem ad cœlum levent, qui Phædonem, ex cujus nomine Platonis liber est, de lupanari, ob crudelitatem et avaritiam domini, multorum libidini servientem, in Academiam transtulerit? Et quidquid illi de Philosophiæ magistris responderint, nos ad Prophetæ defensionem referemus.

Et fac tibi filios fornicationum.] To *fac* non est in Hebræo, nec in Sept. nec in Syro, nec in Arabico. Sic enim habent: *Accipe tibi matrem fornicationum, et filios fornicationum.* Unde primo, aliqui *filios fornicationum* proprie occipiunt filios ex fornicatione procreatos, quos velut testes fornicationis maternæ, Osee eum matre jubeatur ut suos recipere, alere, et quasi adoptare, quæ ingens erat ignominia et pœna Prophetæ; idque ad hoc, ut per hæc repræsentoret pari modo Synagogam peperisse filios idulolatras, quos tamen Deus quasi Patriorcharum suosque filios, eum ignominia et dolore ulat in Jerusalem. Ita explicant Theod. Hugo, Lyranus et Arias.

Verum hos filios non fuisse adoptivos, sed naturales; nec antea genitos, sed a Propheta ex fornicaria generandos, patet ex seq Ait enim: *Et abiit* (Osee) *et accepit Gomer filiam Debelaim, et concepit et peperit ei filium,* etc. Vox ergo *fac,* licet expresse non sit in Hebræo, tamen subauditur; imo includitur in voce, *occipe.* Accipere enim ex uxore filios, Hebræis idem est quod suscipere et procreare. Verbum enim לקח *lacach,* id est, accipio, sumo, tollo, apud Hebræos est amplissimæ significationis. Ita S. Hier. August. Basil. Vatabl. et alii superius citati.

Secundo, Ribera censet vocari *filios fornicationum,* id est, fornicariæ; quia erant filii matris idololatræ. Verum hoc superius refutovi. Idololatria enim est fornicatio mystica, non litteralis, de qua hic agitur.

Dico ergo, filii procreandi ab Osee ex legitimo cum fornicaria conjugio, vocantur *filii fornicationum,* id est, filii matris, quæ antea tota fornicationibus fuit dedita. Hanc enim suam turpitudinem et infamiam prolibus afflabat mater, quæ fuerat publica meretrix, nec eam matrimonium subsequens apud populum detergere et delere poterat. A matre ergo prolos infamiæ notam et fornicationis nomen sortiuntur. Ita S. Hieron, et alii jam citati.

Adde, vocantur hi *filii fornicationum,* quod et ipsi in fornicationem futuri sint proclives, hocque vitium, hancque libidinosam indolem una cum natura a matre fornicaria sint hausturi et sucturi. Hoc enim opte respondet rei significatæ. Hi enim filii libidinosi, significant Judæos mystice libidinosos, id est, in idola proclives, unde iis æque ac matri exitium intentat c. 2. 4. dicens: *Filiorum ejus non miserebor, quia filii fornicationum sunt.* Ita Emmanuel Sa, Mariana et Pineda l. 4. de Rebus Salomon. c. 4. n. 3. Simili enim phrasi in Script. vocantur filii obedientiæ, diffidentiæ, superbiæ ii qui in obedientiam, diffidentiam, superbiam sunt valde propensi, adeo ut ex ipsa obedientia, diffidentia, superbia geniti et procreati videantur. Unde Syrus vertit: *Sume tibi mulierem quæ fornicatur, et filios qui fornicantur; quia fornicando fornicabitur terra de post Dominum,* o Domino.

Ubi moraliter nota, vitia parentum, præsertim matrum transfundi in filios; vitiata enim matre, vitiatur semen, quod vitiat prolem quæ ex semine formatur. Quocirca sponsis qui quærunt sponsas, val le inquirendum est, non tam an sponsæ sint opulentæ et pulchræ, quam an sint castæ, honestæ, virtuosæ, ne, si sint incestæ, inhonestæ, vitiosæ similes generent proles *Justi* ergo *mores,* ait Antiphanes Philosoph. *sunt peculium præstantissimum, et dos omni auro nobilior.*

Id ita esse docent Physici et Medici, ipsaque ratio et experientia. Hac enim de causa passim in libris Regum, Salomonis, Abiæ, Josaphat, Manassis, aliorumque regum matres studiose nominantur, quia a matre pendet indoles et educatio prolium vel in bonum, vel in malum; et qualis est mater, talis est et proles; præsertim quia proles sequitur affectum et amorem, quem magis in matre, quam in patre experitur. Caussam dat Aristot. lib. 9. Ethic. 7. Magis, inquit, a matribus amantur proles, quia generatio earum laboriosa est, et magis sciunt eas esse suas. Ita Spartani, teste Plutarcho in Apophtheg. Lacon. continentes fuerunt, fortesque in bellis et laboribus, quia matres habebant viragines, quæ ex institutione Lycurgi continentiæ, laboribus et duritiei tam se quam prolos assuefaciebant, Unde Gorgon. Leonidæ uxor cuidam sibi exprobranti: *Vos Spartanæ solæ viris vestris imperatis;* respondit: *Quia solæ viros parimus.* Hinc filius meretricis vocatur is, qui habet mores meretricios. Ita Saul Jonatham filium suum pro Davido intercedentem, vocat filium *mulieris ultro virum rapientis,* 1. Reg. 20. 30 id est filium meretricis, q. d. Meretricius es, quia mater tua fuit meretrix. Aut q. d. Non videris filius meus, sed filius adulteræ, quia Davidem hostem meum magis amas quam me; quasi mater tua non ex me, sed ex Davide te genuerit, ideoque Davidis amorem tibi ingenerarit. Ita Agrippina Neronis mater in libidines fuit effusa, adeo ut et Neronem ad sui incestum provocaret, ideoque quale libidinis et crudelitatis monstrum, Neronem, orbi dedit? Ita ex Cornel. Tacito Sobell. lib. 2. Enn. 7.

Heliogabalus Imper. Græcæ meretricis filius ob ea suam spurcitiem et obscœnitatem hausit. Ita Lamprid. et Rhodigin. lib. 11. c. 13.

Quin et Salomon trecentarum uxorum maritus, et septingentarum pellicum concubinus, matrem habuit Betsabee adulteram.

Semiramis Ninum filium ad stuprum compellavit ideoque ab eo interfecta est, si credimus Ctesiæ, quem citat Sabell. lib. 1. Enn. 1.

S. Aphra Martyr, antea meretrix (quæ a Narcisso Hyerosolymorum Episcopo a turpi et immundo quæstu revocata fuit) matrem habuit Hilariam, quæ solis lenociniis sibi victum comparabat. Ita habet ejus Vita.

Venus incesta incestuosissimi Jovis fuit filia, ait Ovid. 10. Metamorph.

Julia Cæsaris Augusti filia, libidinum paternarum fuit æmula, teste Sueton. in Augusto. Hac de causa, æque ac ob ignominiam, spurii Jure Canonico arcentur sacerdotio, suntque irregulares; sacerdotium enim angelicam puritatem requirit.

Simili modo infantes dum sugunt nutricum indo-

lem, affectus, et vitia una cum lacte sugere et imbibere, multis exemplis ostendi Genes. 21. vers. 7.

Denique filios matribus quam patribus similiores naturam efficere solere, tum corpore, tum moribus, docent Arist. lib. de Gener. anim. cap. 4. et in Probl. lib. 10. c. 12. ac Hippocrates de Genitura. Quocirca pium æque ac prudens est nonnullarum urbium institutum, ut impudicarum matrum spuriæ proles per magistratum a matribus avellantur, ne matres vitiatam in semine filiorum indolem, magis vitiato educatione pravoque exemplo corrumpant; sed gravibus matronis alendæ tradantur, quæ depravatam nativitatem gravi severaque institutione castigent et reforment; quales videmus Romæ in Hospitali S. Spiritus et in monasterio S. Catharinæ de Funariis. Simili modo in aliis urbibus spuriotrophia erecta et dotata sunt.

Quæres, quibus de causis voluit Deus ut Propheta fornicariam duceret, ex eaque filios procrearet. Respond. litteralis causa primaria est ea, quam paulo ante dedi, ut nimirum hoc quasi vivum speculum daret Judæis, in quo claro conspicerent et contemplarentur suam turpitudinem et idololatriam. Secundaria fuit charitas ut scilicet fornicariæ pudori et conscientiæ consuleret, dum eam commutat in uxorem. Ita S. August. l. 22. contra Faustum c. 80. *Quid*, ait, *adversum clementiæ Veritatis* (qua Christus, qui est veritas, dixit Pharisæis: *Meretrices et publicani præcedent vos in regno cœlorum*) *quid inimicum fidei Christianæ, si meretrix relicto fornicatione in castum conjugium commutetur? Et quid tam incongruum et alienum a fide Prophetæ, quam si non crederet omnia peccata impudicitiæ dimissa esse in melius commutatæ? Itaque meretricem Propheta* (Osea) *fecit uxorem, et ad vitam corrigendam mulieri consultum est, et figuræ Sacramentum, de quo mox loquemur, expressum*. Subdit deinde ibidem, et fusius c. 89. Manichæos carpsisse hoc factum Osee, non quia infame, sed quia ipsi matrimonia damnabant, malebantque liberi fornicari, quam prole gravare uterum uxoris, et se onere illam olendi; ideoque fingebant Deum, sive divinæ substantiæ partem in prole quasi ligari et vinculis constringi.

Insuper voluit hic Deus Prophetæ obedientiam exercere æque ac patientiam, *Ut quanto illa* (uxor) *sordidior est, tanto sit propheta patientior, qui talem uxorem duxerit*, ait S. Hieron. præsertim quia Osee erat juvenis, virgineus, sanctus, et in flore ætatis, æque ac puritatis et virtutis, dum meretricem duxit; fuit enim hæc prima ejus prophetia quam habuit initio regni Oziæ, ac deinde prorogavit vitam per annos 52. Oziæ, 16. Joathan, totidem Achaz, pervenitque ad tempora Ezechiæ. Juvenis ergo, dum duxit fornicariam, fuerit oportet.

Allegorica causa est, ut Osee per connubium cum fornicaria repræsentaret simile, sed mysticum, idque duplex, Christi conjugium: Prius cum carne nostra, quæ erat fornicaria, id est coro peccati, quam depuratam sibi univit et despondit per incarnationem. Ita S. Ambros. l. 2. Apolog. David. c. 10. mystice explicat non tantum hoc Oseæ connubium, sed et Davidis adulterium. *Ad Prophetam*, inquit, *dictum est: Vade, accipe tibi uxorem fornicariam. Dominus jubet cum ea quæ fornicaria fuerit, esse conjugium, cujus conjugii fructus est Christus. Namque filio qui ex fornicatione* (id est ex uxore Osee quæ antea fuerat fornicaria) *est natus, a Domino nomen impositum est Jezrahel, quod est divina generatio. Si ergo pio illa copula fornicariæ, etiam ista utique pia societas adulteræ copula est*, etc. Et mox: *Ex disparibus capulis contubernium pium factum est, quando scilicet Verbum caro factum est, non sunt legitima consortia divinitatis et carnis. Suscepit carnem Deus, assumpsit animam, per insolitam nec legitimam incarnationem consortium fecit esse legitimum, ut sit Deus omnia in omnibus.* Unde nomen filii est Jezrahel, id est semen Dei, vel brachium Dei. Christus enim est brachium, id est virtus, Dei, uti eum vocat Isaias c. 53. 1. Christus etiam est semen Dei, quia non ex semine viri, sed ex Spiritu Sancto conceptus et natus est. Quocirca Tert. l. de Carne Christi cap. 18, et 19. *Dei filius*, inquit, *ex Patris Dei semine, id est Spiritu, ut esset hominis filius, caro ei sola erat ex hominis carne sumenda sine viri semine: vocabat enim viri semen apud habentem Dei semen.* Et c. 19. *Quid est ergo? Non ex sanguine, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo natus est.* Ita et Leo Castrius, qui tamen perperam contendit hunc sensum solum esse litteralem, et alios omnes excludit. Obiter hic nota, Spiritum Sanctum proprie non esse semen Dei. Deus enim nullum ex se semen decidit, uti facit homo; improprie ergo et per catachresin Tertull. Spiritum Sanctum vocat semen Dei, quia scilicet ipse, divina virtute a Patre et Filio accepta, fecit in Virgine, quod in uxore facit semen viri: vocatur ergo semen, quia fuit loco et vice seminis; formavit enim et organizavit corpus Christi in Virgine, uti embryonis corpus in utero matris ex ejus semine et sanguine coagulat, coagmentat, format et organizat semen virile.

Posterius Christi connubium est cum Ecclesia, quod Osee suo hic repræsentat. Ita S. Ambr. l. de Salomone c. 5. *Meretrix*, inquit, *ista Ecclesiæ typus est, aliquando in Gentibus constituta, idolorum cultibus vitiata, quam vanæ superstitionis stupra polluerant, quam falsorum deorum adulteram fecerat multitudo; lascivosque ac turpes incompositis motibus saltus, nemorum et lucorum occulta instrabat, dedito luxuriæ, pompæ Gentilium mancipata. Hanc posteaquam Dominus noster Jesus Christus puro baptismatis fonte perfudit, ablutionem et criminis accepit et nominis.* Ita et S. August. l. 22. contra Faustum cap. 89. ac S. Prosper lib. de Prædictionib et promiss c. 15. p. 2. imo S. Paulus Rom 9. 24. In hujus rei typum Moses duxit uxorem Æthiopissam Num. 12. v. 1. *Contra quam*, inquit sanctus Hieron. in proœmio, *Aaron et Maria, carnale sacerdotium Judæorum et prophetia litteræ serviens, mussitant, et offendunt Deum Quæ dicit in Cantico cantici: Fusca sum et formosa, filiæ Jerusalem.* Christo ergo venienti in mundum dixit jussitque Pater: *Sume tibi uxorem fornicariam*, puta Ecclesiam ex Gentibus, ex eaque procrea filios, qui sint filii fornicationum, id est, matris Gentilis; sed ex patre, utpote filio Dei, sint et ipsi filii Dei, ex quibus multi ad pristinam matris fornicationem sunt redituri, id est concupiscentias suas secuturi et peccaturi, ideoque a Deo puniendi et rejiciendi

Miro sane misericordia et dignatio fuit Osee ducen-

tis fornicariam, sed longe major Christi carnem et Ecclesiam nostram arctissime sibi unientis et despondentis, ut eam depuraret, sanctificaret et glorificaret, et quasi divinam redderet, tumque Osee, id est, Jehu et Salvatoris nomen adeptus est. Ita Osee æmuli et Christi sectatores sunt, qui ad dura, vilia et abjecta quævis sese demittunt, et quoslibet labores et dolores subeunt, ut animas cum concupiscentiis fornicantes, sordidas et horridas convertant, purasque efficiant, et ad Deum sponsum reducant.

Unde tropologica causa est, ut hoc exemplo doceret Deus Osee, id est prædicatores, confessarios, aliosque zelo proximorum flagrantes abducere animas a Satana, carne et peccato, easque per pœnitentiam et castimoniam despondere Christo, uti Paulus Corinthios despondit epist. 2. cap. 11. v. 2. Anima enim peccatrix est fornicaria, imo adultera, gignitque filios fornicationum, id est, opera luxuriæ, gulæ, superbiæ.

Unde S. Hier. in proœmio, per fornicariam hanc tropologice accipit S. Magdalenam, quam pœnitentem sibi Christus despondit: *Hæc*, inquit, *est meretrix et adultera, quæ in Evangelio pedes Domini lavit, crine detersit, et confessionis suæ honoravit unguento.* Et inferius: *Hæc est meretrix de qua loquitur Dominus ad Judæos: Amen dico vobis, meretrices et publicani præcedent vos in regno Dei. Ista meretrix* (Rahab Josue 2) *exploratores meos duos, fortissimos juvenes, quorum alterum in circumcisionem misi, alterum ad Gentes, humanitate suscepit, abscondit studio, levavit in tectum, operuit lini stipula. Quæ cæsa persecutionibus, et lota in baptismate immutat colorem, et de tetro in album vertitur.*

Quia fornicans fornicabitur terra.] Hoc est, impense et continuo fornicabitur Israel, id est, decem tribus. De his enim loquitur, non de Juda, ut patet ex seq. Nam futurum junctum participio vel gerundio ejusdem verbi, Hebræis significat actus vehementiam et continuationem, sive consuetudinem. Fornicationem hic mysticam intellige, puta idololatriam; hic enim Deus symbolum sive parabolam applicat, et explicat, q. d. Jussi te, o Osee, ducere fornicariam, et ex ea generare filios fornicationum, ut per hoc Judæis repræsentem, quod ipsi pari modo mystice fornicabuntur, id est, amabunt colentque idola, me vero Deo relicto.

3. Et abiit et accepit Gomer filiam Debelaim.] Perperam Hugo et Dionys. per diastolen legunt *de Belaim*, quasi *Belaim* sit nomen proprium loci, ex quo oriunda fuerit Gomer. *Debelaim* enim unam esse vocem, eamque Hebræam patet ex Hebræo. *Debelaim* ergo est nomen matris Gomer, ait S. Hieron. et Rupert. licet aliqui velint esse nomen patris ejusdem. Notat uxorem ex nomine et stirpe, ut sciamus hanc esse historiam, non visionem. Suspicatur Sanchez Debelaim quoque fuisse fornicariam, tum quia tacetur nomen mariti ejus, tum quia talis fuit ejus filia Gomer: nam *sicut mater, ita et filia ejus*, ait Ezech. c. 16. v. 44. Apposite uxor vocata est Gomer, et parens Debelaim; Gomer enim hebr. idem est quod consummatio vel consumptio; Debelaim idem est quod duæ massæ ficuum aridarum; quo significatur consumendam et vastandam esse Synagogam: *Quæ consummata in fornicatione atque perfecta filia voluptatis, quæ fruentibus suavis videtur et dulcis*, ait S. Hier. eo quod animo et corpore idolis et voluptatibus servierit. Debelaim enim, id est, ficus geminæ symbolum est voluptatis et dulcedinis geminæ. Unde Vat. *Gomer*, ait, *significat consumptionem, et Debelaim palatas duas, quibus animi et corporis voluptates intelliguntur, quæ pariunt consumptionem et interitum*, juxta illud Apostoli: *Qui seminat in carne, de carne metet corruptionem.* Potest quoque hæc gemina voluptas accipi, spiritus et carnis, sive ambitionis et ventris, puta gulæ et libidinis. Ex his enim duabus oritur omnis concupiscentia, omne peccatum, omnis ruina hominum. Est ergo elegans hic gnome: Gomer est filia Dabelaim, id est, corruptio est filia ficuum, puta est filia voluptatis, pœna est filia culpæ; hæc enim quasi mater illam parit; uti enim ficui et pomo vermis, ita et amori ac voluptati dolor, putor et pudor innascitur. Præclare Valer. l. 9. c. 1. *Campana*, ait, *luxuria invictum armis Hannibalem, suis illecebris amplexata, vincendum Romano militi tribuit.*

Denique Arias per geminas ficus ad litteram accipit geminum regnum Hebræorum, scilicet Israel et Juda; utrumque enim idolis et cupediis suis erat deditum, ideoque excidio e Deo addictum. Licet enim hæc prophetia capitis primi proprie et primario ad Israel (hunc enim vocat Jezrahel vers. 4) dirigatur, tamen secundario et consequenter ad Juda Israelis æmulum et asseclam quoque dirigitur.

4. Voca nomen ejus Jezrahel.] Osee jubetur a Deo primum filium suum ex fornicaria uxore genitum vocare Jezrahel, ut per eum Hebræis repræsentet cladem imminentem Jezraheli, id est, Israeli, sive decem tribubus.

Jezrahel hebr. quadruplex habet etymon, et quatuor significat. Primo, Jezrahel dicitur quasi זרע אל *zera el*, id est, semen Dei. Secundo, quasi זרע אל *zeraa el*, id est, brachium Dei. Tertio, quasi יזה רע אל *izze ra el*, asperget malum vel contritionem Deus. Quarto, quasi זרע אל *zara el*, id est, sparget vel disperget Deus, scilicet Israelitas, ut captivi eant in Assyriam, et spargantur per totum orbem. Rursum Jezrahel notat Israel, imo idem est cum Israel, si litteram ז commutes in ש, צ et in א affine.

Nota Jezrahel erat urbs regalis, et metropolis decem tribuum, ait S. Hieron. eratque terminus tribus Manasse et Issachar, sita in pede montis Gelboe ad Occidentem, insigni turri et specula, qua per totam Galilæam usque ad Carmelum, Thabor, Libanum, ac ultra Jordanem patebat prospectus illustris. Juxta hanc urbem erant campi amœnissimi et fertilissimi, ac vallis vastissima, quæ plus quam decem millibus passuum tendebatur, quæ ab urbe vicina, vallis Jezrahel dicebatur; sicut vicissim urbs a valle fertilissima dicta est Jezrahel, id est, semen Dei, quod semen in messe uberrimum, puta centuplum redderet, ut videretur esse semen Dei, et a Deo benedictum. Ante urbem erat vinea et ager Nabot, qui adhuc temporibus Borchardi et Bredenbachii ostendebatur, ut ipsi scribunt in descriptione terræ sanctæ. Porro Deus jubet Osee, ut suum primogenitum ab hac urbe et valle vocet Jezrahel, ut per eum repræsentet Israel. Unde causam nominis subdit dicens:

Quoniam adhuc modicum, et visitabo sanguinem Jezrahel super domum Jehu.] *Jehu*, nominat, quia ejus posteri tum regnabant in Israel erantque propagato-

ras idololatriæ. Regnabat enim tunc Jeroboam, qui fuit tertius a Jehu: Jehu enim successit Joachas filius, huic Joas, huic Jeroboam, huic Zacharias, qui occisus est a Sellum, in eoque stirps Jehu excisa est.

Ex verbis Osee liquet, et omnes fatentur alludi hic ad historiam Achab, Jezabel, Nabot et Jehu. Jezabel enim uxor Achab per calumniam curavit occidi Nabot in Jezrahel, ut ejus vineam ibidem sitam invaderet et possideret. Quocirca Deus per Eliseum unxit Jehu in regem, jussitque ei ut hoc scelus eodem in loco vindicaret. Jehu ergo occidit Jezabel, et curavit eam sepeliri in agro Jezrahel. Insuper omnes filios Achab jussit occidi in Samaria, eorumque capita ad se mitti in Jezrahel, 4. Reg. c. 9. et seq.

Jam primo, Arias verbo textus sic explicat, q. d. Voca, o Osee, filium tuum Jezrahel, id est, brachium Dei, quia sicut ego Deus brachio meo in Jezrahel effudi sanguinem Jezabel et filiorum ejus, ita eodem effundam sanguinem posterorum Jehu, quia Achabo et Jezabeli similes sunt in scelere. Hic sensus alienior videtur. Sanguis enim Jezrahel in genitivo hic accipiendus est, quasi sanguis Jezrahelis, velut personæ cujus sanguis effunditur; non in dativo vel ablativo, quasi sanguis Jezrahele ut brachio, vel instrumento effusus.

Secundo, Theodoret. quem sequitur noster Emmanuel, Jezrahel, inquit, id est, semen Dei est Israel, qui est populus Dei, puta decem tribus. Sanguis autem in Scriptura vocatur homicidium, et per catachresin quodvis enorme peccatum et scelus, quale hic est idololatria, præsertim quia idololatræ non raro fundebant sanguinem occidendo pueros, aliosque homines eosque immolando Moloch, Baal, aliisque idolis, atque semper occidebant animas tum suas, tum suarum. Hic sensus mysticus potius videtur, quam litteralis.

Tertio, Rupert. Vatabl. et Anton. Fernan. in visione 4, lect. 3 exponunt, q. d. Puniam sanguinem Jezabelis et filiorum ejus a Jehu effusum in Jezrahel, quia licet, me jubente, id fecerit, tamen ipse in illa cæde non tam studuit meæ voluntati quam suæ ambitioni servire: ut scilicet, occiso semine regio, ipse regnum invaderet, et quasi tyrannus regnaret. Hic sensus non satis respondet Scripturæ, quæ ob hoc factum laudat Jehu, eique regnum promittit usque ad quartam generationem 4. Reg. 9. et seq.

Quarto, Christ. a Castro, Jezrahel, inquit, est Israel, ejusque primus rex Jeroboam, cæterique ejus reges, q. d. Vindicabo sanguinem Jezrahel, id est, Israelitarum, effusum per Jeroboam et cæteros Reges, præsertim oriundos e familia Jehu, eo quod ipsi pios Israelitas renuentes ire in Dan et Bethel ad adorandos eorum vitulos aureos, occiderunt. Id enim fecisse Jeroboam patebit cap. 5. quocirca evertam domum Jehu, totumque regnum Israel. Verum hoc incertum est: nusquam enim legimus quod Jehu renuentes adorare idola occiderit. Hic tamen sensus, uti et alii jam recensiti, quasi accessorii et partiales locum habere et admitti possunt, suntque probabiles. Sed quærendus est sensus principalis et genuinus.

Dico ergo, quia verba Prophetæ manifeste alludunt ad stragem domus Achab editam a Jehu in Jezrahel, eique similem minantur; hinc primus et principalis sensus hic est, q. d. Ego Deus, o Jehu, elegeram te ut idololatriam invectam a Jeroboam, et promotam ab Achab et Jezabel in Israel, everteres; ideoque te regem constitui, jussique ut occideres et sepelires omnes posteros Achab, idque in valle Jezrahel, eo quod ipse in eadem fidelem meique cultorem Nabot interemerat. Quod si id non faceres, sed eis occisis foveres nihilominus eorum idola, scires te similem horribilem, imo horribiliorem, Dei vindictam experturum. At ut quasi vecors et temerarius, hujus severæ ultionis Dei contra Achab, cujus ipse minister et carnifex fueras, oblitus, in eumdem lapidem impegisti, eadem idola coluisti. Hoc est enim quod dicitur 4. Reg. 10. 29. *Delevit itaque Jehu Baal de Israel; verumtamen a peccatis Jeroboam, qui peccare fecit Israel, non recessit, nec dereliquit vitulos aureos. Visitabo* ergo *sanguinem Jezrahel super domum* tuam, hoc est, domui tuæ similem plagam et stragem inducam, qualem tu meo jussu induxisti, super domum Achab in Jezrahel. Itaque sicut tu filiorum ejus omnium sanguinem effudisti, ita et omnium tuorum effundetur, omnesque posteri tui regno et vita spoliabuntur; ac paulo post puta post quadraginta annos, totus Israel qui te in idololatria secutus est, vel occidetur, vel captivus abducetur in Assyriam. Quocirca ut hoc Israelitis, o Osee, repræsentes, jubeo ut filium tuum voces Jezrahel, eisque explices ideo eum vocari Jezrahel, ut meminerint Jezabelis, et filiorum Achab occisorum et sepultorum in Jezrahel ob idololatriam, sciantque se ob eamdem causam pari modo occidendos, ut quoties nominarint vel audient nominari nomen filii tui Jezrahel, toties eis recurrat et redeat in mentem strages domus Achab, facta in Jezrahel, et eorum similis propediem facienda, quam ego hic per te eis intento. Ita Mariana et alii. Unde Jezrahel, æque ac Sodoma, proverbialiter significat ingentem vindictam, ingens excidium, ait Sanchez.

Ubi Nota. Pro *visitabo* Syrus vertit, *ulciscar*, hebr. est פקדתי *pakadti*, quod valde generalis et angustæ est significationis; nec tantum vindicare, ulcisci et punire significat, sed in genere idem est quod requirere, recensere, imponere, inducere. Sensus ergo est, q. d. *Visitabo*, id est, requiram, *sanguinem Jezrahel super domum Jehu*; dicamque: Cur tu, o Jehu, effudisti sanguinem domus Achab in Jezrahel? nonne id fecisti meo jussu, quia idololatræ erant, et idololatriæ duces in Israel? Quare ergo tu non es veritus eadem idola colere et propugnare? Esto ergo eis similis in pœna, quibus fuisti similis in culpa, illorum sanguis a te effusus est; tuus quoque effundatur: stirps illorum excisa est; et tua exscindatur. *Visitabo* ergo, id est, requiram et recensebo ac annumerabo supplicia domus Achab domui tuæ, dicamque: Ecce Achab peccavit in tot tantisque idolis et sceleribus, tu, o Jehu, in totidem peccasti. Quocirca sicut Achab tot plagis, omniumque (puta septuaginta) filiorum strage punivi, ita et totidem plagis te puniam: ac sicut numerum culparum, ita et plagarum Achab, tibi tuæque domui annumerabo et accensebo, hoc est, inducam et infligam.

Hic est sensus principalis, cui tamen cæteri annexi et connexi sunt. Itaque secundum Theodoreti expositionem et quartam Christophor. a Castro hic jam addas, hoc modo, q. d. Quia tu, o Jehu, instar Achab, piorum Israelitarum Deum verum colentium, tuosque vitulos aureos spernentium, qui erant Jezrahel, id est,

semen, hoc est populus, Dei, sanguinem effudisti; et quia omnes Israelitas ad sanguinem, id est, ad enorme scelus idololatriæ, compulisti, ideo instar Achab sanguis tuorum omnium effundetur. Et sicut sanguinem Nabot ab Achab effusum, in Achabi domo omnem ejus stirpem occidendo ultus sum, ita et sanguinem fidelium a te et tuis effusum in tua familia, eam evertendo, ulciscar: grave enim crimen, et in cœlum clamans vindictam est occisio innocentis, præsertim fidelis et sancti. Nam, ut ait S. Augustinus in Psal. 9. explicans illud: *Sedet in insidiis, etc. ut interficiat innocentem; innocentem interficere est ex innocente facere nocentem*, quæ est perversio tam justitiæ, quam naturæ.

Dices, sanguis posterorum Achab effusus est in Jezrahel, non ob ejus idololatriam, sed quia ipse ibidem effuderat sanguinem Nabot, ut ejus vineam occuparet. Ergo hæc non recte adaptantur sanguini posterorum Jehu effundendo ob idololatriam. Respond. antecedens esse falsum. Hæc enim strages inducta est domui Achab ob idololatriam, uti diserte dicitur 4. Reg. 21. 22. 26. determinatio vero loci, quod scilicet fieret in Jezrahel, facta est ob occisum ibidem Nabot, qui erat idolorum hostis, et unius veri Dei cultor.

Nam ad idololatriæ pœnam hæc omnia spectare, patet ex eo, quod ea de causa jubeatur Osee ducere fornicariam, et gignere filios fornicationum, ut idololatriam Israelitarum repræsentet. Unde ait: *Quia fornicans fornicabitur terra*, mystice scilicet cum idolis; ideoque ei sanguinem at exitium intentat.

Huc pertinet explicatio quam ex Chaldæo afferunt Haymo, Hugo, et Albertus, quæ talis est: Visitabo, id est, imputabo sanguinem domus Achab a Jehu effusum in Jezrahel, ipsi Jehu ejusque domui, eo quod ipse eadem idola coluerit, ob quæ filios Achab occidit, ejusque stirpem evertit; ac proinde opere ipso ostendit se inique et injuste occidisse idololatras; nec tam patrasse Dei jussui, quam secutum esse suam ambitionem et tyrannidem, uti dixit Vatabl. cum ipse æque ac illi fuerit idololatra. Itaque sanguis Jezrahel contra ipsum revertetur, et in ejus domuoi recurret: meruit enim ipse qui inique idololatras occidit, ut ejus, utpote pariter idololatræ, domus et stirps tota similiter exscindatur, ut sicut ipse idololatras gladio punivit, ita et ejus idololatria gladio puniatur et succidatur. In Jezrahel pulchra est annominatio ad ejus etymon, q. d. Visitabo sanguinem Jezrahel, id est seminis et populi Dei, puta piorum Israelitarum, quos afflixerunt et occiderunt Achab (ut patet 4 Reg. 9. 7.) et Jehu, super eorum domum et familiam, eroque eis Jezrahel, id est, יזרה רע אל *iizza ra el*, id est inducens malum et contritionem Deus, puta conteram et evertam eos.

Denique Septuag. et post eos Arabicus, plane aliter vertunt, nimirum, *Ulciscar sanguinem Israel super domum Juda.* Suspicor eum S. Hieronymo in eis typographicum esse mendum, et pro *Israel* legendum esse *Jezrahel*, ac pro *Juda Jehu*. Sic enim habent Hebr. Chald. Latina, et Syrus. Perperam ergo Leo Castrius ex versione Sept. et ex eo quod non dicit Propheta, Visitabo vitulos Jeroboam, sed *Visitabo sanguinem Jezrahel super domum Juda*, contendit hæc ad litteram accipienda esse de excidio Judææ et Hierosolymæ per Titum. Sensum enim esse, q. d. Sanguinem Jezrahel, id est, Christi (hic enim dicitur **Jezrahel, id est**, semen Dei, quia non ex semine viri **sed ex Spiritu** Sancto est conceptus) a Judæis occisi ulciscar super Juda, evertendo Jerusalem et Judæam per Romanos. Perperam, inquam: nam ex toto contextu liquet hic agi de idololatria Israel, ejusque punitione per Assyrios, non de excidio Judæ per Titum. Hic ergo ejus sensus mysticus est et allegoricus, isque congruus, non litteralis.

Moraliter disce hic, quam severe puniat **Deus illos**, qui Dei judicia et castigationes impiorum non æstimant, nec propter eas ad Dei timorem et vitæ mutationem induentur, sed eadem peccata perpetrant, ob quæ vident alios a Deo castigari, imo se jussu Dei alios castigasse, quales sunt impii principes, Judices, Prætores, Prælati, Prædicatores, etc. qui ea quæ in aliis puniunt, ipsimet perpetrant. Hac enim de causa excidium minatur Deus domui Jehu, quod peccata Achab, quæ per eum castigaverat, non devitarit. Qui enim tam manifestis et acribus divinæ vindictæ exemplis non emendantur, merentur ut eamdem subeunde, aliis statuantur in exemplum.

Simili modo et sensu dixit Lamech Genes. 4. 24. *Septuplum ultio dabitur de Cain, de Lamech vero septuagies septies*, q. d. Si Cain qui unum occidit, septuplum, id est, multipliciter, punitus est; ergo ego Lamech, qui duos occidi, quique pœnam Caini vidi, nec tamen ab ejus peccato abstinui, septuagies septies, id est longe gravius et multiplicius puniendos sum. Ita S. Chrysost. ibidem. Sic et Ezech. cap. 16. ut et alii Prophetæ Judæ intentat excidium, eo quod habuerit legem et tabernaculum Dei (ideoque vocat illum Oolla ac consequenter debuerit castigare idololatriam Israelis sive decem tribuum (quas proinde vocat Ooliba) et tamen hoc adeo non fecerit, ut etiam dum videret Israelem puniri et exscindi a Deo, nihilominus in ejus scelere et idololatria perstiterit. Talibus merito intonat Apostolus Rom. cap. 2. vers. 1. *Propter quod inexcusabilis es, o homo omnis qui judicas. In quo enim judicas alterum, teipsum condemnas. Eadem enim agis, quæ judicas. Existimas autem hoc, o homo, qui judicas eos qui talia agunt, et facis ea, quia tu effugies judicium Dei?* Et vers. 21. *Qui ergo alium doces, teipsum non doces, qui prædicas non furandum, furaris: qui dicis non mœchandum, mœcharis, qui abominaris idola, sacrilegium facis*, etc.

Et quiescere faciam regnum domus Israel.] Id est aboleho et evertam regnum Israel, sive decem tribuum. Ita Vatab. *Domum* vocat tribum et gentem; Hebræi enim sub Roboam in duas quasi tribus et gentes fuerunt divisi, scilicet in Israel et Juda. Præstitit id Deus paulo post hanc prophetiam, sed sensim et paulatim. Hæc enim prophetia facta est ultimis annis Jeroboam, qui fuit pronepos Jehu, et pater Zachariæ. Zacharias autem tantum sex mensibus regnavit, occisus a Sellum: ac paulo post regnum Israel invasit Phul rex Assyriorum, eique tributum indixit: deinde Teglathphalasar, qui cepit et transtulit in Assyriam tribum Ruben, Gad, et dimidiam Manasse. Denique Salmanasar, qui anno 9. Hosee ultimi regis Israel (qui erat annus 6. Ezechiæ regis Juda) Samariam cepit, totumque regnum Israel evertit. Post Jeroboam ergo et Zachariam circiter 40. anno (mendose codex S.

Hieron. habet 49.) eversus et captus est Israel. Vide historiam 4. Reg. 15. et seq.

5. Et in illa die conteram arcum Israel in valle Jezrahel.] *Arcum* vocat robur, vires, arma, milites Israelitarum, sive decem tribuum. Ita S. Hieron. Rupert. Haymo, Lyran. Hugo et alii. Male ergo Arias per *Israel* accipit duodecim tribus, puta tam Juda, quam Israel.

Quæres, quando et quomodo in valle Jezrahel contritum sit regnum Israel? nihil enim de eo in Scriptura legimus. Aliqui per Jezrahel accipiunt Samariam: ad illam enim confluxit totus populus, imminente Assyrio, ibidemque ab eo victus et captus est. Verum nusquam *vallis Jezrahel* capitur pro Samaria, præsertim quia Samaria sita erat in monte, non in valle. Melius ergo alii censent ex hoc loco Prophetæ, ante excidium Samariæ et gentis, Israelitas de more collatis signis conflixisse cum Assyriis in vicina valle Jezrahel. Hæc enim longissime patet, et aptissima erat conflictui. Ibi ergo superati et cæsi sunt Israelitæ ab Assyriis, qui deinde victoriam prosecuti Samariam obsederunt, et everterunt cum toto regno. Ita S. Hieronym. Cyrill. Theodoret. Haymo et alii Interpretes. Unde Borchard. Bredem. et ex eis Adrichomius in Descriptione terræ sanctæ, de hac valle ita scribit: *Vallis Jezrahel lata duobus milliaribus* (sed multo longior) *quæ et planities Galilææ. In valle hac seu planitie intermedio magni et multi habiti sunt conflictus. Hic enim pugnavit Gedeon contra Madianitas, Judic. cap. 6. et 7. Et Saul contra Philisthæos 1. Regum cap. 31. Item Achab contra Syros, 3. Regum cap. 20. et postea Tartari ibi conflixerunt contra Saracenos.*

Porro apte Deus statuit ut Israel in Jezrahel cæderetur. Est enim magna vis et emphasis in verborum et rerum tum vicinitate, tum allusione, q. d. Olim, o decem tribus, eratis Israel, id est, populus dominans Deo, cum pietatem vestri patris Jacobi secuti uni Deo servientes, ab eo impetrabatis benedictionem et omne bonum quod petebatis, qua de causa Jacob vocatus est Israel, Genesis 32. 28. Eratis pariter tunc Jezrahel, id est, semen et populus Dei. At nunc Deo rebelles et apostatæ: cum ad idola deflexistis, non estis Jezrahel, id est, semen Dei, nec Israel, id est dominantes Deo; sed Deus jam jam dominabitur vobis, quasi hostis dominans, sæviens et grassans in urbe quam capit et vastat.

Ipse ergo cædet vos per Assyrios in valle Jezrahel: tum quia ibidem cæsa est stirps Achab idololatræ, quem vos imitati estis: tum quia huic loco apte convenit triplex etymon Jezrahel, quod recensui initio capitis. Eo enim alludit, quasi dicat: In hac valle sentietis Jezrahel, hoc est: primo, זרע אל *seroa el*, hoc est, brachium Dei vos feriens et occidens; secundo, puta ibidem erit Jezrahel, hoc est, יזה רע אל *iizza ro el*, id est, asperget in vos malum et contritionem Deus; tertio, ibidem erit Jezrahel, id est, זרה אל *sara el*, hoc est, dispergens vos Deus in Assyriam omnemque ventum et plagam orbis. Alium sensum offert Leo Castrius: Vallis, inquit, Jezrahel, id est, seminis Dei, puta Christi, est Jerusalem; quia Christus in Jerusalem docuit, vixit, crucifixus et mortuus est, q. d. Adhuc modicum, id est, post parvum tempus, scilicet 40. post Christi crucem anno, *Visitabo sanguinem Jezrahel*; hoc est, Christi a Judæis crucifixi, *super domum Jehu*, id est, super decem tribus, *et conteram Israel*, id est, Judæos omnes tam ex decem, quam ex duabus tribubus, *in valle Jezrahel*, id est, in Jerusalem per Titum. Succreverant enim post captivitatem decem tribus ex residuis captivitatis, itaque tam regnum Israel, quam Juda deletum est a Tito et Romanis. Verum hic sensus non est litteralis, ut ipse contendit, sed allegoricus et mysticus isque oppositus. Si enim Deus sanguinem Jezrahel, id est Israel, vindicavit tam atrociter in domo Jehu, quidni atrocissimo vindicaret sanguinem unigeniti filii sui in gente Judaica, tam perfide et scelerate ab ea trucidati?

Tropol. pari modo vindicabit Deus et puniet Christianos impie viventes, qui, ut ait Apostol. Hebr. 10. 29. *Filium Dei conculcaverint, et sanguinem testamenti pollutum duxerint, in quo sanctificati sunt, et spiritui gratiæ contumeliam fecerint. Horrendum est incidere in manus Dei viventis.*

6. Et concepit adhuc, et peperit filiam.] Quia Israelitæ duri erant et obstinati, hinc multis Prophetarum ictibus tundendi erant. Priori ergo filio et oraculo tristi additur hic secundum oraculum et portentum æque triste et minax, imo tristius et minacius; quasi secundus aries, qui ferrea eorum pectora feriat et quatiat. Audi S. Cyrill. l. 6. Glaphirorum: *S. Oseas*, inquit, *meretricem duxit uxorem, neque infames deprecatus est nuptias, et passus est se esse patrem infamium liberorum, quorum nomina fuerunt, Non populus meus, non consecuta misericordiam. Prophetarum prædictionibus adversabantur Israelitæ, neque recipiebant, neque legebant legem Dei. Jubebat ergo Deus facere ea quæ velut picturæ essent rerum futurarum, ut velut in tabula quadam futura plane et aperte depingerentur, ut in aures et in oculos vel nolentium incurrerent, ut qui saperent diligerent potiora: ut quos possent ab impietate abducerent.* Quoties enim Israelitæ has proles prophetæ, toties seipsos quasi in imagine intuebantur; et quoties eos nomine suo compellabant, toties seipsos suaque fata sibi a Deo decreta nuncupabant et recensebant; v. g. cum vocantes hosce pueros dicebant: Veni huc *lo rucama*, id est *absque misericordia*; adesdum *lo ammi*, id est *non populus meus*, tacite sibi ipsis dicebant et cogitabant, *Mutato nomine de te fabula narratur.* Tu es quem puer hic repræsentat, tui ille personam gerit. Tu ergo es non populus Dei, tu es absque misericordia, quem Deus rejecit et reprobavit.

Filiam.] Filia hæc idem repræsentat quod primus Oseæ filius Jezrahel, scilicet Israelis sive decem tribuum vastationem. Sed cur primus est filius, secunda filia? Resp. causa physica est, quia solent conjuges nunc filios, nunc filias generare. Causa symbolica est prima, ut repræsentet tam viros, quam fœminas, utpote idololatriæ participes, hac clade involvendas; secunda, filia repræsentat infirmitatem et debilitatem Israelitarum, qui ob peccata non tam viri, quam fœminæ facti, Assyriis non potuerunt resistere. Ita S. Hieron. Chaldæus, Cyrill. Haymo, Hugo et Rabbini; tertia, hi tres filii repræsentant idem, scilicet Israelitarum cladem et excidium, sed simul repræsentant hujus cladis tres quasi partes et gradus. Itaque primus Jezrahel repræsentat stragem stirpis Jehu, uti expresse dicitur

vers. 4. Nam regnante ea stirpe validum adhuc et quasi masculum erat regnum Israel, Jehu autem stirps excisa est in Zacharia abnepote quem occidit Sellum tyrannus; secunda filia repræsentat statum debilem et infirmum, quem habuit regnum Israel post Zachariam sub Sellum, Manahem, et Phacea regibus Israel; quando Salmanasar multis rapinis, cladibus et captivitatibus ita attrivit et attenuavit regnum Israel, ut jam inclinaret ad ruinam; tertius filius repræsentat plenam gentis stragem et regni excidium sub Phacee penultimo, et sub Hosee ultimo rege Israel. Ita Isidorus Clarius at R. David. Phacee enim rex impius et crudelis centum Judæorum millia occidens, et Jerusalem cum Rasin rege Syriæ obsidens, concitavit in se suumque regnum Israel iram Dei, ejusque excidium acceleravit, uti prædixit Isaias cap. 8, vers. 6. et sequent. Possent quoque tres hæ proles repræsentare tres reges Assyriorum, scilicet Phul, Teglatphalasar et Salmanasar, qui vastarunt et carpserunt regnum Israel, donec Salmanasar, capta Samaria, illud plane evertit.

Et dixit (Deus) ei (Osee) voca nomen ejus, absque misericordia,] ut per hanc prolem significes Israelitas misericordia Dei indignos et incapaces, justo Dei decreto certo exitio esse destinatos; unde explicans subdit: *Quia non addam ultra misereri domui Israel;* Septuag. *non addam ultra ut diligam eos*, q. d. Sæpius ante hac Israelitis ob peccata afflictis et pœnitentibus misertus sum, dum eis misi Gedeonem, Samsonem, Davidem, aliosque reges et judices, sive vindices populi: at nunc, quia peccandi et idololatrandi finem nullum faciunt, et quia in sceleribus suis sunt obstinati et impœnitentes, eorum amplius non miserebor, sed sine ulla spe veniæ aut misericordiæ, trodam eos gladio et igni Assyriorum.

Hebr. pro *absque misericordia*, est לא רחמה *lo rochuma*. Hoc erga fuit nomen proprium filiæ Osee. Censet Arias τo *lo* id est *non*, scilicet, *miserebor*, ad Israel sive decem tribus spectare; τo vera *rachuma*, id est *misericordiam consecuta*, spectare ad Juda; de quo subdit: *Et domui Juda miserebor*: quia Juda ex captivitate rediit, non Israel. Verum hoc subtilius est, quam solidius, τs enim *lo rachuma* unicum est nomen, unumque significat, scilicet Israelis derelictionem a Deo: quare τs *lo* a *rachumo* divelli nequit. De Israele enim proprie hic agitur, non de Juda: obiter vero tantum additur illud: *Et damui Juda miserebor*, ut per hoc Israelis pœna augeatur, dum se solum exitio destinatum, sibique vindictam, Judæ vero vicino et fratri suo misericordiam parari audit.

Sed oblivione obliviscar eorum.] Hebraice כי נשא אשא להם *ki nasa essa lohem*, quod varie vertitur: Hebr. enim נשא *nasa* varia significat, scilicet portare, tollere, elevare, parcere.

Quocirca primo, Chald. vertit, *Si resipuerint parcendo parcam eis.* Sed hæc versio repugnat nomini, *Absque misericordia.*

Secundo, Vatabl. vertit, *Tollenda tollam eos a facie mea.*

Tertio, R. David, *Elevando elevabo super eas*, scilicet, hostes Assyrios.

Quarto, Septuag. non verbotenus, sed sensum reddentes vertunt, *Adversans adversabor eis*, vel potius, ut alii legunt, *Aversans aversabor eos.*

Quinto, alii, *Exportando exportabo eos* in captivitatem.

Sexto, alii, *Decipienda decipiam eos*, vel *seducendo seducam eos*. Hebr. enim *nasa*, si *scin* habeat punctum in dextro cornu, significat seducere, decipere.

Septimo, Noster et alii vertunt, *Obliviscendo obliviscar eorum*, id est, plane et omnino obliviscar eorum; eradam eos ex mea memoria, ut numquam amplius velim de eis cogitare aut loqui. Hebr. enim *nasa* per *he* significat oblivisci. Litteræ enim *aleph* et *he* apud Hebræos sunt commutabiles, et sæpe una pro alia ponitur.

Nota catachresin: in Deo enim proprie nullius rei est oblivio, utpote qui summa pollet sapientia, cuique omnia et præterita et futura objective semper præsentia sunt: dicitur tamen oblivisci, cum abjicit, negligit, at derelinquit aliquem, ita ut hominibus videatur ejus esse oblitus. Sicut ergo irasci dicitur, cum punit; recordari, cum benefacit; dormire, cum differt vel pœnam, vel præmium: ita oblivisci, cum negligit et abjicit. Pulchre S. August. lib. 1. Confess. c. 4. *Amas*, inquit (*a* Domine) *nec æstuas, zelas, et securus es; pœnitet te, et non doles; irasceris et tranquillus es; opera mutas, nec mutas consilium.*

Moral. Ingens est pœna peccatoris cum Deus illius obliviscitur: quia signum est ejus impœnitentiæ et obstinationis, æque ac derelictionis et reprobationis divinæ. Talis erga nihil gratiæ, nihil sapientiæ, nihil boni exspectare potest a Deo, a quo, quasi a sole, omnis lux et omne bonum dimanet necesse est. Causa hujus oblivionis Dei est, quod peccator prius obliviscatur Dei; quæ ei omnium malorum est causa. Unde ut hanc sui oblivionem Deus populo excutiat, clamat per Jeremiam c. 2. 32. *Numquid obliviscetur virgo ornamenti sui, aut sponsa fasciæ pectoralis suæ? populus vera meus oblitus est mei diebus innumeris.* Et Isaias c. 17. 1. *Oblito es Salvatoris tui.* Et c. 51. 13. *Oblitus es Domini factoris tui.* Et cap. 44. 21. *Memento horum Jacob et Israel, quoniam servus meus es tu: formavi te*, etc. *ne obliviscaris mei.* Ex adverso orat Psaltes Psalm. 12. 2. *Usquequo, Domine, oblivisceris mei in finem?* Et Psal. 41. 10. *Quare oblitus es mei, et quare contristatus incedo dum affligit me inimicus?* Porro hanc pœnitentiam infligit Deus peccatori, juste et congrue: qui enim obliviscitur Dei, lege tallonis meretur vicissim ut Deus ejus obliviscatur.

Vis ergo ut Deus tui non obliviscatur, sed jugiter recordetur? noli ejus oblivisci, sed jugiter ejus recordare, semper eum ante oculos et in mente habe. Hinc B. Catharinæ Senensi hoc dogma dedit Christus: *Filia, recordare mei, et ego recordabor tui. De me semper cogito, et ego de te pariter cogitabo;* ita habet ejus Vita. Quocirca S. Dominicus suis edicebat, *ut continuo cum Deo, vel de Deo loquerentur*. Et S. Thomas Aquinas dicere solebat: *Religiosus non est, qui non semper in mente habet Deum.* Hoc est quod clamat Psaltes Psalm. 63. 7. *Miserationum Domini recordabor.* Et Jerem. c. 51. 50. *Recordamini procul Domini.* Ita Jonas in ventre ceti c. 2. 8. *Cum angustiaretur*, ait, *in me anima mea, Domini recordatus sum, ut veniat ad te oratio mea:* et mox Deus vicissim ejus recordatus *dixit pisci, et evomuit Jonam in aridam.* Rursum Psaltes fructum hujus memoriæ significat

dum ait Psalm. 76. 4. *Memor fui Dei, et delectatus sum.* Et Psal. 113. 12. *Dominus memor fuit nostri, et benedixit nobis.* Ergo cum Isaia c. 26. 8. assidue dicamus: *Domine, nomen tuum et memoriale tuum in desiderio animæ. Anima mea desideravit te in nocte: sed et spiritu meo in præcordiis meis mane vigilabo ad te.*

7. Et domui Juda miserebor.] Quia Juda licet aliquos habuerit impios reges, et nonnullos e populo; multos tamen habuit fideles et pios reges, quos secutus est populus; ut Josaphat, Oziam, Ezechiam, Josiam et præsertim David, cui Deus promisit et juravit Psalm. 88. misericordiam et regnum stabile, ac Christum ex ejus semine nasciturum. Israel vero cum omnibus suis regibus a primo Jeroboam, usque ad ultimum Hosee per annos 256. continue coluit idola, puta vitulos aureos in Dan et Bethel, ideoque Deus ejus misereri noluit, sed eum funditus excidit; secundo, quia ex Juda nasciturus erat Christus, ita enim decreverat Deus; unde subdit: *Et salvabo, etc.* Nota: In Deo nulla est passio, sed sola omnisque virtus. Misericordia ergo qua virtus, est in Deo, non qua passio. Misericordia enim in Deo est affectus benevolentiæ, quo cupit succurrere miseriæ nostræ, eamque levare et tollere, vel certe mitigare. In hominibus vero est virtus, et simul est passio, concitans teneritudinem animi, compassionem et sensum miseriæ alienæ, lacrymas, planctum, etc. quæ in Deo esse nequeunt. Deus enim est ἀπαθής et impassibilis. Quocirca vere Lactant. l. de Ira Dei, c. 16. reprehendit eos, qui nullum animi motum, nullum affectum putant esse in Deo, ac subdit: *Et quia sunt aliqui affectus qui non cadunt in Deum, ut libido, timor, avaritia, mœror, invidia, omni prorsus affectu eum vacare dixerunt; his enim vacat, quia vitiorum affectus sunt; eos autem qui sunt virtutis, id est, ira in malos, charitas in bonos, miseratio in afflictos, quoniam divina potestate sunt digna, proprios et justos, et veros habet.*

Unde et Ecclesia orat: *Deus cui proprium est misereri semper et parcere, etc.* In Deo ergo est verus et proprius actus misericordiæ, æque ac charitatis, sapientiæ, aliarumque virtutum. Deus enim cum sit vita, habet hosce actus vitales virtutum; sed hi non sunt in eo accidentia, uti sunt in nobis, sed sunt idem cum ejus essentia. Hæc enim cum sit immensa, et infinitæ virtutis, perfectionis, et activitatis (est enim ipsa actus quidam immensus et efficacissimus) in se continet et absorbet omnes actus virtutum, qui in Angelis et hominibus sunt divisi et discreti, quia finiti et terminati. Sicut ergo mare absorbet omnia flumina, nec iis augescit vel intumescit, quia vastum est et quasi immensum, ut ejus respectu flumina sint instar guttæ, quam illico sorbet; ita et divinitas est mare, quod omnes dotes et perfectiones sorbet, aut potius in se continet. Rursum, sicut divina essentia ob sui immensitatem eadem est cum Patre, et eadem cum Filio, et eadem cum Spiritu Sancto quæ sunt tres personæ distinctissimæ et realiter diversæ; ita multo magis eadem essentia divina identificatur cum intellectu, voluntate, amore, aliisque potentiis et actibus divinis, tum circa se, tum circa creaturas. Cum enim ipsa quaquaversum plene et plane sit infinita, hinc nihil prorsus ei addi potest; quia quidquid cogites vel optes, jam ante in ipsa exstitit, illudque ipsum communicat creaturis sine ulla sui imminutione vel mutatione. Tanta enim est in ipsa omnis boni plenitudo, ut nulla fingi possit accessio; tanta firmitas, ut nulla diminutio. Quidquid ergo in tota multitudine Angelorum, hominum, et creaturarum omnium sparsim habetur boni; id totum in Deo est collectum in simplicem unitatem, idque sine limitatione et infinite. Hinc fit ut Deus per simplicissimam suam essentiam formaliter sit sapiens, justus, misericors, etc. adeoque sit ipsa sapientia, bonitas, justitia, misericordia, etc. Ipsa ergo essentia Dei per se præstat sola, quod in creaturis præstant bonitas, sapientia, misericordia, aliæque plurimæ et diversissimæ virtutes, sed modo eminentissimo et illimitato. Quis jam non amet hoc bonum in quo omne bonum? imo quis amet aliud bonum, quod cum eo comparatum umbra est, et potius privatio boni quam bonum?

Et salvabo eos in Domino Deo suo.] Id est, per Dominum, ope et viribus non ipsorum, sed Domini. Nota hebraismum. Hebræi enim de se loquuntur in tertia persona, ac si de aliquo alio loquerentur. Sic dicitur Genes. 19. 24. *Dominus pluit super Sodomam ignem a Domino,* id est, a se ipso. Et Num. 12. 7. *At non talis servus meus Moses, qui, etc. palam Dominum,* id est me, *videt.*

Chald. vertit, *salvabo eos per verbum Domini Dei sui,* id est, per Dei promissionem fidelem et firmam, qua salutem a se promissam reipsa præstabit. Mystice per *verbum,* id est per filium suum, qui ex Judæis carnem assumet et homo nascetur, q. d. Salvabo eos per Jesum, id est, salvatorem mundi. Ita S. Hieron. et S. Hilar. lib. 4. de Trinit. sub finem. Imo Leo Castrius ad litteram putat Prophetam hic loqui de Christo, qui salutem attulit Judæ, id est, credentibus; et repulit Israel, id est, incredulos. Verum patet ex dictis, hæc allegorica esse, non litteralia. Porro licet hæc verba sint generalia et communia toti S. Trinitati, tamen mystice appropriari possunt Filio: illi enim appropriatur salus, liberatio et redemptio. Quæres, de qua salute Judæ ad litteram loquitur hic Propheta? Primo, S. Hieron. Cyrill. Haymo, Theodor. Rupert. Lyran. Hugo et Vatabl. putant eum loqui de ea qua liberavit Ezechiam, et duas tribus a manu Sennacherib, occidendo in ejus castris una nocte per angelum 185. millia Assyriorum, 4. Reg. 19.

Secundo, et potius, loquitur Propheta de salute, quam Judæis attulit Cyrus liberans eos e captivitate Babylonica. Hæc enim longe major magisque optata, jucunda, plena, et universalis omnium fuit salus: et in hac recte Juda opponitur et anteponitur Israeli, qui numquam ex captivitate Assyriaca rediit. Ita iidem auctores paulo ante citati.

Nota: Duas tribus, scilicet Juda et Benjamin, sub Cyro eos laxante ex Babylone rediisse in Judæam, certum est ex 1. Esdræ cap. 1. Idem de decem tribubus quæ ante duas abductæ erant in Assyriam, scilicet eas inde rediisse in Samariam, censent sanctus Cyrillus in Osee 11. Theodoretus et Theophylus in Osee 3. Verum contrarium, scilicet has ex Assyria numquam rediisse, patet ex hoc loco, et ex 3. Reg. cap. 17. vers. 23. et ex Josepho libro 11. Antiquit. cap. 5. Estque communis sancti Hieronymi hic et in Malach. 2. Catholicorum æque ac Hebræorum omnium sententia.

Dices, eas redituras prædicit hic Osee vers. 11. et cap. 11. vers. 8. et sequent. et cap. 12. vers. 9. et cap. 14. vers. 6. ac Ezechiel cap. 37. vers. 16. et 22. et Jeremias cap. 50. vers. 4. ac Tobias cap. 14. vers. 6. dicens: *Prope erit interitus Ninive, et fratres nostri qui dispersi sunt a terra Israel, revertentur ad eam.* Respondeo: Osee, Jeremias, Ezechiel loquuntur de reditu et libertate spirituali (non corporali) quam multi ex Israelitis, æque ac ex Judæis, adepti sunt per fidem in Christum, de quo plura inferius. Tobias vero loquitur de reditu Judæorum non in Samariam, sed in Jerusalem. Ait enim: *Domus Dei quæ in ea incensa est iterum reædificabitur, ibique revertentur omnes timentes Deum, et relinquent Gentes idola sua et venient in Jerusalem, et inhabitabunt in ea.* Fateor tamen non paucos ex Israelitis sive Samaritis, excisa Ninive ubi detinebantur captivi, fugisse in Jerusalem, ibique cum Judæis in templo coluisse Deum; et hoc videtur innuere Tobias, cum post excisam Niniven statim subjungit: *Et fratres nostri qui dispersi sunt a terra Israel, revertentur ad eam.* Verum hæc reversio fuit privata paucorum fugientium; non communis et publica, quia nec auctoritate publica Assyriorum vel Chaldæorum, nec communi consilio et conspiratione Israelitarum peracta est (uti Judæorum reversio e Babylone facta est auctoritate Cyri, et communi populi consensu, duce Nehemia et Esdra) sed quisque vel mansit in Ninive, vel rediit in Judæam, vel alio migravit, prout cuique libuit, vel commodius fuit. Simili modo anterius non pauci Israelitæ fideles et pii, fugientes idololatriam Jeroboam et cladem Israeli instantem, ex Samaria fugerunt in Judæam, ibique sedem fixerunt, ut patet 2. Paral. 11. 56. et cap. 15. v. 9. et cap. 30. v. 1. et ex Josepho lib. 8. Antiq. cap. 3. Hi cum Judæis in Babylonem abducti, indeque cum iis reducti, postea valde multiplicati sunt. Multi etiam in ipso excidio Samariæ profugerunt in vicinam Judæam. Multi etiam pauperiores relicti sunt in Samaria, ad eam colendam, cum cæteri ducerentur in Assyriam; sicut in excidio Judææ et Hierosolymæ, Chaldæi in ea reliquerunt aliquot Judæos, ut essent vinitores, agricolæ, etc. ut patet 4. Reg. ult. 12. Unde his, puta ex Zabulon et Nephthalim prognatis, prædicavit Christus Matth. 4. 13. et ex his plerosque Apostolos elegit, ut patet Psalm. 67. 28. et Isaiæ 9. 1. Hinc et Anna Prophetissa quæ erat ex tribu Aser, habitabat in Juda et Jerusalem, Lucæ c. 2. vers. 36.

8. ET ABLACTAVIT EAM.] Hæc ablactatio filiæ typice significabat pari modo Israelitas privandos esse lacte, id est, doctrina, oraculis, promissis, lege, gratia, omnique favore et consolatione Dei. Ita S. Hieron. Haymo, Lyran. et Vatablus ac jugi captivitati tradendos, in qua Gentilium cibis, moribus et ritibus sustentarentur. Ita Rupert. et a Castro.

8. et 9. ET CONCEPIT ET PEPERIT FILIUM, puta tertiam prolem. ET DIXIT EI, scilicet Deus Osee, ut patet v. 4. VOCA NOMEN EJUS, NON POPULUS MEUS.] Nomen ergo tertiæ prolis erat לא עמי *la ammi*, id est, *non populus meus.* Jam primo, Ruffinus et Albertus putant hanc prolem significare duas tribus, puta Judæos in Babylonicam captivitatem a Deo abjectos; Vatablus et Arias eosdem a Tito et Romanis plane excisos. Verum hoc cap. vaticinatur Propheta excidium Israelis, sive decem tribuum; non duarum, sive Judæorum. De his enim paulo ante contrarium dixit v. 7. nimirum: *Domui Juda miserebor et salvabo eos.* Secundo, alii putant hic significari Cuthæos, id est, Assyrios, qui ex Cuth aliisque locis a Salmanasar translati sunt in Samariam, cum ipse inde Israelitas in Assyriam abduceret. Cuthæi enim non fuerunt populus Dei, quia cum Deo Israel coluerunt idola Assyriorum, uti dicitur 4. Reg. 17. v. 41. Verum Cuthæi non fuerunt Israelitæ, sed Gentiles. Pergit ergo Propheta prophetare de excidio et vastitate Israelis, sive decem tribuum, earumque omnimodam abjectionem et reprobationem a Deo, tertiæ hujus prolis nomine repræsentare jubetur, quod scilicet Israel amplius non sit futurus populus Dei, sed Gentium et idolorum, atque inter Gentes victurus, ibique prole et robore crescens, quasi puer masculus in gentilismo vir fortis et robustus sit evasurus. Ita S. Cyrill. S. Hieron. Theodoret. Chald. Rupert. Haymo et alii. Sic ex adverso Isaias cap. 8. 3. a Deo jubetur vocare filium suum, *Sear Jasub*, id est, reliquiæ convertentur; ut significet reliquias Judæorum ad Deum et Christum convertendas, uti ibidem dixi. Talia nomina prophetica, et quasi omina a Deo indita, crebra sunt in Scriptura, ut: *Tu es Petrus, et super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam*, Matth. 16. 18. Sic Christus Jacobum et Joannem vocavit *Boanerges*, id est, filios tonitrui, tonantes scilicet et fulminantes. Sic Isaias cap. 8. 1. nomen pueri Emmanuelis dicit fore: *Accelera spolia detrahere, festina prædari.* Simili schemate dixit Poeta:

Sint Mæcenates, non deerunt, Flacce, Marones.

Et Virgil. eclog. 4. Julium Cæsarem 23. vulneribus in curia confossum vocat Daphnidem, ejusque apotheosin canit:

Candidus insuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibusque videt nubes, et sidera Daphnis.
Ipsa sonant arbusta: Deus, Deus ille Menalca.

Porro Gentiles sæpe ab eventu vel præsenti, vel futuro nomina accipiebant, vel commutabant. Sic apud Græcos teste Cicerone lib. de Orat. Tyrtamus, postea ab eloquentia Euphrastes, tandem a divinitate loquendi Theophrasti nomen invenit. Philosophorum Homerus, qui ab avo Aristoclis nomen acceperat, a pectoris latitudine, vel potius a latissima felicissimi ingenii ad disputandum copia, Plato fuit appellatus teste Plutarch. in Platon. Apud Romanos ille Tyrius, qui prius Malchus (quod prisca Hebræorum et Phœnicum lingua regem sonat) dicebatur, demum Longino Cassio præceptore suo id volente, a regum purpura Porphyrium se transnominavit. Ita Porphyrius in Vita Plotini. Ita et Imperatores recens creati nova accipiebant vel nomina, vel cognomina. Severus Afer ut populo Romano placeret, Pertinacis; Julianus ut militibus voluptuariis satisfaceret, Commodi cognomen accepit. Ita Herodian. lib. 2. Sic nunc in Sacramento Confirmationis cuique licet nomen suum permutare; quin et in ingressu Religionis multi illud permutant, ut v. g. apud Franciscanos Francisci, apud Dominicanos Dominici, apud Benedictinos Benedicti nomen accipiant, ut fundatorum Ordinis sui virtutes cum nomine semper ob

oculos ponant, easque æmulari et moribus exprimere conentur.

Quia vos non populus meus, et ego non ero Deus vester.] Hebr. *ego non ero vobis*, scilicet, Deus, gubernator, tutor, provisor, nutritor, pater, mater, uti hactenus fui. Quanta sit felicitas et benedictio esse populum Dei, Deumque habere patrem; ex adverso quanta sit infelicitas non esse populum Dei, Deumque habere hostem, fuse describit Moses in Levitico toto c. 26. et in Deuter. toto cap. 28. Mysticæ hæ tres proles significant tres gradus peccati, et tres gradationes peccatoris, quibus sensim ruit in gehennam. Prima enim proles Jezrahel, id est, semen Dei, scilicet perditum et effusum, ac quasi occisum, uti dixit v. 4. significat primum gradum peccati, qua peccatur suis illecebris intentus negligit et non curat monitiones, conciones, inspirationes Dei, ideoque Deus illas, suamque gratiam sensim ei subtrahit. Hinc descendit ad secundum gradum, qui est impœnitentia et obstinatio, ut sit absque misericordia. Inde ruit ad tertium, ut non sit e populo Dei, sed a Deo reprobatus trudatur in gehennam.

10. Et erit numerus filiorum Israel quasi arena maris, quæ sine mensura est, et non numerabitur.] Hic alio transit Propheta, et a tristibus ad læta de more se convertit. Unde Hebræi et Lyranus hic inchoant caput secundum. Quocirca minus recte Theodor. et Cyril. hæc connectunt præcedentibus per exaggerationem hoc sensu, q. d. Firmum manet manebitque meum decretum de exidio Israelis, etiamsi ille cresceret ut arena maris, fieretque innumerabilis. Nam contrarium significat τὸ *et erit*, et quæ sequuntur. Itaque hoc loco assurgit Propheta ab Israele carnali ad spiritualem, a bonis terrenis ad cœlestia et divina. Ne quis enim objiciat, dicatque: Quomodo, o Propheta, prædicis Israel perdendum et exscindendum, cum Deus Abrahæ promiserit semen ejus, puta Israelem, fore instar arenæ maris innumerabilem Genes. cap. 22. vers. 17. occurrit et respondet, id verum ratumque esse et fore, sed in Israele spirituali, non carnali.

Quæres, quando et per quem impleta sit hæc prophetia? Primo, Hugo censet impletam esse per Ezechiam, qui 2. Paral. 30. undequaque Israelitas evocavit ad colendum Deum in Jerusalem; item per Josiam, qui instituit solemne pascha, ad quod tam Israelitæ, quam Judæi undique confluxerunt. Hi ergo tunc caput unum sibi constituerunt, scilicet pium regem Josiam, vel Ezechiam.

Verum Ezechias convocavit Israelitas initio regni sui, cum nondum esset excisa Samaria, nec dispersi Israelitæ. Osee autem loquitur hic de Israelitis jam dispersis, imo rejectis, a Deo rursum congregandis; Josias vero post excisam Samariam eos dispersos quidem congregavit, sed paucos; at Osee ait eos fore innumeros.

Secundo, Ruffinus, Theodor. et Hugo putant impletam esse sub Cyro; tunc enim Israelitæ mixti Judæis, duce Zorobabele, e Babylone redierunt in Jerusalem. Verum et hi perpauci fuerunt.

Dico ergo; prophetiam hanc impleri cœptam esse a Christo, qui tam Israelitis quam Judæis per se evangelizavit; prædicavit enim in Galilæa et Samaria, ac nominatim in terra Zabulon et Nephthali, ut ait S. Matth. cap. 4. 15. indeque suos evocavit ac collegit Apostolos. Rursum paulo post Samaria per Philippum recepit verbum Dei, quocirca eo missus est S. Petrus et S. Joannes Act. 8. Adde, in dies plures ex Israel convertuntur. Denique omnes Israelitæ convertentur in fine mundi, ut ait Apostolus Rom. 11. v. 26. tuncque perfecte implebitur hæc Osee prophetia. Ita S. Hieron. et Christoph. a Castro hic. Verum quia hi Israelitæ sunt eruntque pauci, nec possunt dici innumerabiles, hinc

Dico secundo, sub Israelitis intelligi quoque Gentiles conversos ad Christum, in iisque perfecte impleri hanc prophetiam. Hi enim sunt innumerabiles, et hi sunt veri Israelitæ secundum spiritum, non secundum carnem; quia secundum fidem sunt filii Abrahæ et Israelis, et consequenter benedictionis et bonorum a Deo utrique promissorum hæredes. Per fidem enim cooptantur in familiam Abrahæ et Israelis; ideoque vocantur et eruntque Deo sunt filii Israel, sicut filii adoptati civiliter, vocantur et sunt filii et hæredes adoptantis. Sensus ergo est, q. d. Licet dixerim Israelitas secundum carnem exterminandos et projiciendos a Deo, tamen promissio Abrahæ facta Genes. 22. v. 17. qua ait: *Benedicam tibi, et multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli et velut arenam, quæ est in littore maris;* non excidet nec erit irrita, quia eorum loco in familiam Abrahæ succedent et adoptabuntur alii qui ex Gentibus credent in Christum, eruntque filii Abrahæ secundum fidem et spiritum; hi enim erunt instar arenæ maris quasi innumerabiles. Id ita esse patet primo, quia Apostolus Roman. 9. v. 24. diserte hunc Osee locum explicat de Gentibus, ex eoque contra Judæos probat non solum Judæos, sed et Gentes Christi vocationis et gratiæ participes fore: *Quos et*, inquit, *vocavit nos non solum ex Judæis, sed etiam ex Gentibus, sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam; et non dilectam, dilectam; et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. Et erit in loco ubi dictum est eis: Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei vivi.* Deinde Israelitas, sive Judæos quoque vocandos et salvandos per Christum, sed paucos, non innumerabiles, probat ex Isaia dicens: *Isaias autem clamat pro Israel, si fuerit numerus filiorum Israel tamquam arena maris, reliquiæ salvæ fient, etc.* Quid clarius?

Dices, Osee verba ad litteram intelligenda sunt de Israelitis naturalibus, Apostolus vero per analogiam et similitudinem tantum accommodat ea Gentibus; quia uti Israelitæ, ita et Gentiles non erant populus Dei, sed a Christo vocati facti sunt populus Dei, uti explicant sanctus Chrysost. Theophyl. et Christ. a Castro. Verum hoc dici nequit. Nam Apostolus didactice loquitur, et contra Judæos scholastice argumentatur, probatque ex hoc loco Osee Gentes vocandas a Christo; ergo de Gentibus vere et proprie locutus est Osee. Alioqui enim respondissent Paulo Judæi, hocque ejus argumentum eluisissent dicendo: Osee loquitur de Israelitis tantum, non de Gentibus: ergo tu, o Paule, perperam et falso trahis, imo detorques ejus verba ad Gentes.

Secundo, quia Apostolus clare alibi docet benedictionem Abrahæ et Israeli promissam, ac bona quæ Israelitis eorum posteris per Christum promittunt Osee aliique Prophetæ, non pertinere ad carnales Israelitas,

sed ad spirituales, id est, ad credentes tam ex Gentibus, quam ex Israelitis; optimus autem interpres Prophetarum est S. Paulus. Audi eum clare id pronunciantem Rom. 9. 6. itaque solventem et explicantem similia veteris testamenti loca a Judæis objecta: *Non autem quod exciderit verbum* (promissio posteris Abrahæ et Israelis facta) *Dei; non enim omnes qui ex Israel sunt, ii sunt Israelitæ; neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filii, sed in Isaac vocabitur tibi semen: id est, non qui filii carnis, hi filii Dei; sed qui filii sunt promissionis, æstimantur in semine, etc.* et Galat. 3. 6. *Abraham credidit Deo, et reputatum est illi ad justitiam; cognoscite ergo quia qui ex fide sunt, ii sunt filii Abrahæ. Providens autem Scriptura, quia ex fide justificat Gentes Deus, prænunciavit Abrahæ dicens: Quia benedicentur in te omnes gentes. Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham.* Ergo hæc Osee promissio pertinet ad Gentes Israelis fidem imitantes et credentes in Christum.

Tertio, hæc est communis Patrum expositio; scilicet per Israelitas tum intelligi Gentes, quam Israelitas naturales ad Christum conversos. Ita S. Hieron. Cyrill. Ruffinus, Haymo, Hugo, Albertus et alii hic, ac S. August. lib. 22. contra Faustum cap. 89 et sæpe alibi, Cyprian. lib. 1. testimon contra Judæos cap. 19. Tertul. lib. 4. contra Marc. cap. 16. Irenæus lib. 2. cap. 4. Prosper lib 2. de Vocat. Gentium, cap. 18. Primas. Anselm. et S. Thom. in Rom. 9.

Denique id ipsum verba sequentia plane significant, quibus ait eos qui aliquando non erant populus Dei, vocandos filios Dei viventis, congregandos in unam Ecclesiam sub uno capite Christo, ascensuros de terra, foreque hunc magnum diem Jezrahel; quæ omnia magis, Gentibus fidelibus, quam Israelitis conveniunt.

10. Et erit in loco ubi dicetur, (id est, dicebatur a Deo, quam ab hominibus, ita Vatabl unde Septuag. vertunt, *ubi dictum est*) eis: Non populus meus vos; dicetur eis: Filii Dei viventis.] Locum hunc intelliga non Chaldæam, in quam abducti erant Judæi, uti vult Albert. nec Jerusalem et Judæam, uti censent Haymo et Hugo; sed quemcumque locum in toto orbe ubi fuerint fideles et credentes Christo. Ita ex Chald. S. Hieron et S. August. lib. 1. ad Simplic. q. 2. imo S. Petrus Epist. 1. c. 2. Scribens enim Christianis dispersis per Bithyniam, Pontum, Galatiam, Asiam, etc. quibus ipse evangelizaverat, graphiceque explicans hæc Osee verba, ait: *Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis. Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei, qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti.* Locus ergo hic est Ecclesia Christi ubivis gentium et toto orbe dispersa.

Filii Dei viventis.] Maxima est hæc hominis dignitas et sublimatio, per quam fimus divinæ consortes naturæ, ait S. Petrus. Vere S. Leo serm. 6. de Nativit. *Omnia, inquit, dona excedit hoc donum, ut Deus hominem vocet filium, et homo Deum nominet patrem.* Quocirca idem serm. 1. de Nativit. docet hominem debere imitari Deum patrem, ejusque mores induere, ut vitam agat divinam, non terrenam, non animalem: *Agnosce, inquit, o Christiane, dignitatem tuam, et divinæ consors factus naturæ, noli in veterem vilitatem degenere conversatione redire;* et serm. 6. *Genus electum et regnum regenerationis suæ respondeat dignitati, diligat quod diligit pater, et in nullo ab auctore suo dissentiat, ne iterum dicat Dominus illud* Isaiæ c. 1. *Filios enutrivi et exaltavi, ipsi autem spreverunt me;* sed sequatur illud Christi Matth. 5. *Estote perfecti sicut et pater vester cœlestis perfectus est.* Hi ergo *non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt;* similes unigenito Dei, cui Pater ab æterno dixit: *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Porro τὸ *viventis habet* emphasin, q. d. Non sunt deorum mutorum et mortuorum, non idolorum; sed Dei veri et viventis filii, qui est ipsa vita divina et increata, eamque illis aspirat et communicat.

Nota: In hac generatione et filiatione pater est Deus, semen est gratia præveniens, mater est voluntas el consentiens et cooperans, proles est homo justus, anima est charitas. Rursum exemplar hujus filiationis est filiatio Verbi Dei; sicut enim Deus Pater ab æterno genuit filium sibi consubstantialem et æqualem per omnia, ita illius adinstar in tempore gignit filios, qui per gratiam sint id quod filius Dei est per naturam. Nostra ergo filiatio est imago filiationis divinæ. Hoc est quod ait Apostolus Rom. 8. 29. *Quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus;* et v. 14. *Quicumque spiritu Dei aguntur ii sunt filii Dei. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba, Pater.* Idipsum probat subdens: *Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei. Si autem filii et hæredes; hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi; si tamen compatimur, ut et conglorificemur.*

Porro ut hanc Dei adoptionem profundius inspiciamus, ambiamus et suspiciamus, notandum est, in ea non tantum animæ infundi gratiam, charitatem, aliaque dona Spiritus Sancti, sed etiam ipsum Spiritum Sanctum, qui est primum et increatum donum, quod Deus donat hominibus. Potuisset Deus in justificatione per gratiam et charitatem infusam nos tantum facere justos et sanctos, illaque magna fuisset Dei gratia et beneficentia, etiamsi nos in filios suos non adoptasset; sed hac non contentus, voluit nos ita facere justos, ut simul faceret et adoptaret in filios. Rursum hanc adoptionem facere potuisset, dando nobis solam charitatem, gratiam et dona creata; gratia enim est participatio divinæ naturæ in summo gradu, quantum scilicet deitas a creatura non tantum naturaliter, sed et supernaturaliter participari potest. Majus itaque priori fuisset hoc Dei beneficium. Verum eo non contenta immensa Dei bonitas, voluit simul nobis dare seipsam, ac per se nos sanctificare et adoptare. Quocirca Spiritus Sanctus sponte sua se annexuit suis donis, gratiæ et charitati, ut quandocumque ea infundit animæ, simul cum eis et per eo infundat seipsum personaliter ac substantialiter, juxta illud Apostoli: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis,* Rom. 5. 5. Quocirca Apostolus eum vocat *Spiritum adoptionis: Non enim, inquit, accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, Pater. Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii*

Dei; si autem filii et hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi; si tamen compatimur, ut et conglorificemur, Rom. 8. 15. et: *Quicumque spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei*; ibid. v. 14. et: *Quoniam autem estis filii, misit Deus spiritum filii sui in corda vestra, clamantem: Abba, Pater*, Galat. 4. 6. Hæc ergo est summa Dei nostri dignatio, æque ac nostra summa dignitas et exaltatio, qua recipientes charitatem et gratiam, simul recipimus ipsam personam Spiritus Sancti quæ se sponte charitati et gratiæ inserit et annectit, ac per ea nos inhabitat, vivificat, adaptat, deificat, agitque ad omne bonum. Vis majora? Accipe. Spiritus Sanctus descendens personaliter in animam justam, secum adducit cæteras divinas personas, Patrem et Filium, utpote a quibus separari nequit. Tota ergo Trinitas personaliter et substantialiter venit ad animam quæ justificatur et adoptatur, in eaque quasi in suo templo manet et inhabitat, quamdiu illa in justitia perdurat, juxta illud 1. Joan. 4. 16. *Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo*; et 1. Cor. 6. 17. *Qui adhæret Domino, unus spiritus est*. Hoc est quod Christus moriturus in divinissima illa oratione ad Patrem rogavit et impetravit, dicens: *Ut omnes unum sint, sicut tu pater in me et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint*; Joan. 17. 21. ut scilicet Spiritum Sanctum unum et eumdem participent, et in ipso uniantur, et per ipsum cæteris personis divinis; itaque in ipso omnes unum sint, quia Spiritus Sanctus, qui ab omnibus participatur, et qui in omnibus est, unus et idem est. Unde omnes in unica re individua unum sunt, scilicet in Spiritu Sancto sicut tres personæ divinæ unum sunt in una natura divina, eaque singulari et individuo. Ita explicat S. Cyrill. lib. 11. in Joan. cap. 26. S. Athanas. orat. 4. contra Arian. et ex eis Toletus. In justificatione ergo et adoptione animæ infunditur gratia et charitas, ac cum iis Spiritus Sanctus, totaque deitas, et SS. Trinitas, quæ se hisce suis donis substantialiter quasi annexuit et inclusit, ut nos sibi substantialiter uniat, sanctificet, deificet et adoptet; qua adoptione primo accipimus summam dignitatem filiationis divinæ, ut reipsa non tantum accidentaliter per gratiam, sed et quasi substantialiter per naturam simus filii Dei, et quasi dii: Deus enim suam naturam realiter nobis communicat et donat; secundo, per camdem quasi filii occipimus jus ad hæreditatem cœlestem, puta ad beatitudinem omniaque Dei Patris nostri bona; tertio, per eamdem nanciscimur miram dignitatem operum et meritorum, ut scilicet opera nostra quasi filiorum Dei substantialium, ut ita dicam, maximæ sint dignitatis, valoris et pretii, ac plane commensa et condigna suo præmio, puta æternæ vitæ et gloriæ cœlesti, utpote quasi procedentia ab ipso Deo spirituque divino, qui nos inhabitat, ad eaque nos impellit, iisque cooperatur.

Ex dictis sequitur primo, quod justitia inhærens, sive gratia justificans, per quam sanctificamur et adoptamur in filios Dei, non sit una simplex qualitas, ut quidam imaginantur, sed multa complectatur, scilicet remissionem peccatorum, fidem, spem, charitatem, aliaque dona, ac ipsum Spiritum Sanctum donorum auctorem (ac consequenter totam S. Trinitatem.) Hæc enim omnia in justificatione infusa accipit homo, ut ait Concil. Trid. Sess. 6. c. 7.

Sequitur secundo, falli eos, qui in justificatione et adoptione censent dari Spiritum Sanctum dumtaxat quoad sua dona, non autem quoad suam substantiam et personam. Contrarium enim docet S. Bonavent. in 1. sent. d. 14. art. 2. q. 1. qua tota ostendit Spiritum Sanctum non tantum in effectu, sed etiam in propria persona, quasi donum increatum justis dari, ut sit eorum perfecta possessio. Idem docet Magister sent. lib. 1. dist. 14. et 15. ex S. August. et aliis. Et Scotus, Gabriel, Marsilius ibidem. Idem clare asseverat S. Thom. 1. p. q. 43. art. 3. et 6. et q. 38. ar. 8. Ubi ostendit Spiritus Sancti nomen proprium esse donum, quia ipse donatur omnibus justis, S. Thomam sequuntur ejus discipuli, ac nostri PP. Vasquez Valentia, et maxime Suarez lib. 12. lib. de Deo trino et uno c. 5. n. 8. 11. 12. qui inde infert, quod Spiritus Sanctus novo modo secundum substantiam suam incipiat præsens esse in anima justi, quo ante non erat: citatque pro hac sententia S. Leonem, S. August. S. Ambr. adeoque eam certam esse asserit, ut contrarium dicere censeat esse errorem. Probatque ex S. Scriptura: 1. Corinth. 6. *Membra vestra templum sunt Spiritus Sancti, quem habetis a Deo*. Roman. 5. *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum Sanctum qui datus est nobis*. 1. Joan. 4. *Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo*. Joan. 14. *Quem mittet Pater in nomine meo*. Et: *Apud vos manebit et in vobis erit. Ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus*. Et Joan. 16. *Si abiero, mittam eum ad vos*. Rationem dat Suarez n. 12. *Quia*, inquit, *dona gratiæ vi sua et quasi connaturali jure, postulant realem ac personalem præsentiam Dei in anima, per talia dona sanctificata: quia si per impossibile fingamus, Spiritum Sanctum non esse alias realiter præsentem intra animam, eo ipso quod anima talibus donis afficeretur, ipsemet Spiritus Sanctus veniret ad eam per præsentiam personalem, et maneret quamdiu gratia in illa duraret*. Simili modo, inquit, Verbum præsens est humanitati Christi, ut, si per impossibile antea non fuisset illi præsens, jam per unionem hypostaticam illi fieret personaliter et intime præsens. Addit deinde rationem moralem? quod scilicet per gratiam fiat perfectissima amicitia inter Deum et hominem, quæ postulat præsentiam amici, puta Spiritus Sancti, qui manet in anima amici sui, ut illi intime uniatur, in eaque tamquam in templo suo resideat, colatur, ametur et adoretur.

Ex hac communicatione ipsiusmet personæ Spiritus Sancti et divinitatis, sequitur animæ summa cum eo unio, elevatio, et quasi deificatio, ac consequenter adoptio perfectissima, scilicet non tantum per gratiam, sed et per substantiam divinam; quia per eam non tantum jus ad hæreditatem Dei patris, sed et naturæ divinæ participationem, ipsumque Spiritum Sanctum ac Dei filiationem, non tantum accidentaliter, sed quasi substantialiter, eo sensu quo paulo ante dixi, adipiscimur. Sicut enim apud homines proprie pater dicitur, qui naturam suam filio communicat; sicut Deus, dando nobis cum donis at per dona Spiritum Sanctum, naturam suam divinam communicat, eoque modo proprio et perfecte nos facit et adoptat in filios. Unde S. Basil. hom. de Spiritu Sancto ait Sanctos propter inhabitantem Spiritum Sanctum esse Deos. Dictum

enim est illis a Deo: *Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes*, indeque probat Spiritum Sanctum esse Deum. *Necesse est enim*, inquit, *divinum esse Spiritum, et ex Deo esse, qui diis divinitotis est causa.* Jam sicut prioris adoptionis per gratiam causa formalis est ipsa gratia, ita hujus secundæ adoptionis, quæ fit per communicationem ipsius Spiritus Sancti, causa formalis est ipse Spiritus Sanctus animam justi inhabitans, medium vero est ipsa gratia.

Sequitur tertio, quod adoptio nostra licet in se una sit, virtute tamen sit duplex. Prior est, qua adoptamur in filios Dei per charitatem creatam, et gratiam animæ infusam. Hæc enim est summa participatio divinæ naturæ. Posterior est, qua per gratiam adipiscimur ipsum Spiritum Sanctum ejusque naturam divinam; ac per eum quasi deificamur, et in filios Dei adsciscimur. Porro utraque hæc adoptio hic inchoatur per gratiam, sed in cœlo perficietur et soli dabitur per gloriam æternam, qua hæreditatis Dei possessionem reipsa nanciscemur (idque firme et immobiliter, sine ullo timore vel periculo eam unquam amittendi) Deoque intime uniemur et fruemur per visionem beatificam, que novo modo Deus seipsum substantialiter animæ beatæ communicabit, illique intime et suavissime illabetur, seque insinuabit. De hac ait Apost. Rom. 8. 23. *Ipsi intro nos gemimus, adoptionem* (id est adoptionis, puta hæreditatis ad quam adoptati sumus, possessionem) *filiorum Dei exspectantes.* Et S. Joan. Apoc. 21. v. 3. *Ecce*, ait, *tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis. Et ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus.* Et vers. 7. *Qui vicerit, possidebit hæc, et ero illi Deus, et ille erit mihi filius.*

Sequitur quarto, quod, sicut Christus est filius Dei naturalis, tum qua Deus per generationem æternam; tum qua homo per unionem hypostaticam; ita nos simus filii Dei adoptivi, sed longe nobilius, quam sunt filii adoptivi hominum. Illi enim nihil physicum recipiunt a patre adoptante, sed tantum denominationem moralem, per quam jus ad ejus hæreditatem consequuntur: nos vero recipimus a Deo gratiam, et eum gratia ipsam Dei naturam, ut sicut apud homines pater proprie dicitur, qui alteri communicat suam naturam humanam, generatque hominem; ita Deus dicatur pater non tantum Christi, sed et noster: quia naturam suam nobis communicat per gratiam, quam Christo communicavit per unionem hypostaticam, ut ejus fratres nos efficeret, juxta illud Rom. 8. 29. *Quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Et Joan. 1. 12. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus: qui non ex sanguinibus*, etc. *sed ex Deo nati sunt.*

Moral. Ex his disce quantum, et quam inæstimabile sit filiationis et adoptionis divinæ beneficium. Pauci illud tantæ dignitatis esse sciunt, quantæ jam esse ostendi: pauciores illud ponderant eo pondere quod meretur. Sane quisque in se illud venerabundus admirari deberet, ac doctores et prædicatores illud populo, eo modo quo jam exposui, explicare et inculcare, ut fideles et sancti sciant se esse templa animata Dei, seque Deum ipsum in corde portare: ac proinde divine cum Deo ambulent, et digne eum tanto hospite conversentur, qui ubique eos comitatur, ubique adest, ubique intuetur. Merito Apostolus 1. Corinth. 6. 19. *An nescitis*, ait, *quoniam membra vestra templum sunt Spiritus Sancti qui in vobis est, quem habetis a Deo, et non estis vestri? Empti enim estis pretio magno: glorificate et portate Deum in corpore vestro.* Et S. Leo serm. 1. de Nativ. *Agnosce*, ait, *o Christiane, dignitatem tuam, et divinæ consors factus naturæ, noli in veterem vilitatem degenere conversatione redire. Memento cujus capitis et cujus corporis sis membrum. Reminiscere quia erutus de potestate tenebrarum, translatus es in Dei lumen et regnum. Per baptismatis Sacramentum Spiritus Sancti factus es templum. Noli tantum habitatorem pravis de te actibus effugare, et diaboli te iterum subjicere servituti; quia pretium tuum sanguis est Christi, qui in veritate te judicabit, quia misericordia te redemit.* Et S. August. serm. 24. de Tempore, tomo 10. *Prima*, ait, *nativitas ex masculo et fœmina: secundo nativitas ex Deo et Ecclesia. Ecce ex Deo nati sunt. Unde factum est, ut habitaret in nobis. Magno mutatio, ille factus caro, iste spiritus. Quid est hoc? qualis dignatio, fratres mei? Et erigite animum ad sperandum et capienda potiora, nolite adjicere cupiditatibus sæcularibus. Pretio empti estis: propter vos Verbum caro factum est, propter vos qui erat filius Dei, factus est filius hominis, ut qui eratis filii hominum, efficeremini filii Dei.* Idem in Psal. 52. *Filii*, ait, *hominum sunt, quando male faciunt, quando bene, filii Dei. Hos enim facit Deus ex filiis hominum filios Dei, quia ex filio Dei fecit Deus filium hominis. Videte quæ sit illa participatio divinitatis! Filius enim Dei particeps nostræ mortalitatis effectus est, ut mortalis homo fiat particeps divinitatis suæ. Qui tibi promisit divinitatem, ostendit in te charitatem.*

Audi et S. Cyrill. Hierosol. catech. 7. *Hoc itaque*, ait, *cognoscentes spiritaliter conversemur, ut adoptione Dei digni efficiamur. Qui enim spiritu Dei ducuntur, isti sunt filii Dei*, etc. *Ne forte et illud nobis dicatur: si filii Abrahom essetis, opera Abraham faceretis. Si enim eum patrem vocamus, qui opus cujusque sine personæ acceptione judicat, non sine timore, incolatus seu peregrinationis nostræ tempus transigemus, non diligentes mundum, nec ea quæ in mundo sunt. Qui enim diligit mundum, non est dilectio Patris in illo. Itaque dilectissimi Patrem cœlestem per opera glorificemus, ut videant opera nostra bona, et glorificent Patrem nostrum qui in cœlis est. Omnem sollicitudinem nostram in illum projiciamus: scit enim Pater noster, quibus opus habeamus.*

Audi et S. Ambr. l. 5. de Fide c. 3. *In quibus*, inquit, *Deus filium suum ad imaginem suam cernit, eos per filium adsciscit in gratiam filiorum: ut quemadmodum per imaginem ad imaginem sumus, sic per generationem filii in adoptionem vocemur.* Et mox: *Estote perfecti, sicut et pater vester cœlestis perfectus est. Quod si ille secundum plenitudinem majestatis suæ perfectus est, nos autem perfecti secundum virtutis accedentis profectum.*

Hoc est quod admirans stupensque Christianis inculcat S. Joan. Epist. 1. c. 3. 1. *Videte*, ait, *qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur et simus. Charissimi, nunc filii Dei sumus, et*

nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est. Cogita in humanis quanta sit dignitas esse filium principis, regis, imperatoris (hic enim filius hoc ipso dignior est cæteris omnibus totius regni hominibus) et scito idem in divinis esse, censeri filium Dei. Esse ergo filium Dei in immensum amplius est, quam esse Regem, Pontificem, Imperatorem, dominum cœli et terræ; imo quam esse Angelum, Archangelum, Cherubinum, Seraphinum. Quam ergo hæc filiatio Dei ambienda, quam suscipienda, quam sollicite conservanda, et, si amissa sit, recuperanda! Quantæ pro ea n quolibet justo gratiæ Deo agendæ? Quanta fiducia, amore et reverentia ipse justus cum Deo, quasi filius cum patre, jugiter agere et versari debet? Nimirum cum Noe, Enoch, Abraham, in generatione sua sit perfectus, ambuletque cum Deo: et Angelis potius sit familiaris, quam hominibus. Vere S. Cyprian. lib. de Spectaculis. *Numquam*, inquit, *humana opera mirabitur, quisquis se cognoverit filium Dei. Dejicit se de culmine generositatis suæ, qui admirari aliquid post Deum potest.* Idem tract. de Orat. Domin. *Quando*, ait, *Deum Patrem dicimus: quasi filii Dei agere debemus; ut quomodo nos nobis placemus de Deo Patre, sic sibi placeat et ille de nobis. Conversemur quasi Dei templa, et Deum in nobis constet habitare, ut qui cœlestes et spiritales esse cœpimus, non nisi spiritalia et cœlestia cogitemus et agamus.*

11. Congregabuntur filii Juda et filii Israel.] Tum naturales, puta Judæi et Israelitæ, qui convertentur ad Christum: ita S. Hieron. Haymo, Albert. Arias et a Castro: tum filii Juda et Israel secundum spiritum, puta Gentiles qui familiæ Judæ et Israelis accensebuntur, in eamque transibunt, imitando Abrahæ fidem in Christum, itaque erunt ejus filii adoptivi: *congregabuntur*, inquam, in unam Christi Ecclesiam. Scio S. August. locis citatis et Lyran. hæc duo distinguere, et per Israel accipere Gentes, per Judam Judæos: ex adverso S. Hieron. et Rupert. per Judam accipere Gentiles, per Israel Judæos ad Christum conversos. Sed puto hac distinctione opus non esse: cum enim per Israel et Juda fundamentaliter intelligantur veri Israelitæ et Judæi, qui ad Christum convertentur; symbolice vero et mystice Gentiles ad Christum convertendi, qui tam Judæis quam Israelitis conversis in une eademque Ecclesia associabuntur; non video ad quid, vel quomodo in Gentibus fidelibus ea distinguere debeamus, aut possimus. Quocirca censeo in Gentibus Israel a Juda non secerni; sed Gentes tam Judæ, quam Israeli fideli et credenti in Christum associari et accenseri, ac proinde eas tam Juda, quam Israel vocari.

Et ponent sibi caput unum.] Puta Christum ducem et ductorem, ejusque vicarium Romanum Pontificem.

Et ascendent de terra.] Alludit ad reditum e captivitate Babylonica, uti notant Chald. Theodor. et Hugo, q. d. Uti olim Judæi in Babylone depressi, et quasi mancipia curvato collo et capite incedentes, dum per Cyrum liberi effecti sunt, inde erecto capite exsultabundi exierunt et ascenderunt in Jerusalem: ita e simili captivitate spirituali, qua sub peccato et dæmonis potestate incarcerati tenebantur Judæi, Israelitæ et Gentes, per Christum liberabuntur, indeque exibunt, et alacres ac lætabundi ascendent pergentque in terram promissam, puta in Jerusalem, id est, in Ecclesiam tum militantem in terris, tum per eam ad triumphantem in cœlis.

Vocatur hic transitus ab infidelitate, gentilismo et judaismo, ad fidem et Ecclesiam, ascensus, tum quia fuit e tenebris et carcere in lucem et civitatem, puta in Ecclesiam sublimem, et in admirabile lumen Dei, ut ait S. Petrus. Secundo, quia fuit transitus a servitute in libertatem; servi enim curvi, depressi et quasi descendentes; liberi vero cervice erecta, et quasi ascendentes incedunt.

Tertio, vox *ascendere* notat Christianorum vitam non esse terrenam, uti est infidelium; sed cœlestem, eosque a terris mente et conversatione conscendere in cœlum: *Nostra enim conversatio in cœlis est*, ut ait S. Paulus.

Quarto, addit Lyran. et Ribera, voce ascendendi significari incrementum et propagationem fidei et Ecclesiæ, q. d. *Fideles ascendent de terra*, id est, crescent sensim, lateque se per universum orbem spargent et propagabunt instar fontis, qui e terra exsiliens eructat aquas, sed modicas, quæ tamen partim continua fontis eructatione, partim aliorum fontium et rivulorum confluxu ita crescunt, ut ingentem lacum vel flumen efficiant. Sic ascendere pro crescere capitur Jerem. 46. 6. ubi de Pharaone, ejusque copioso exercitu dicitur: *Quis est iste qui quasi flumen ascendit, et velut fluviorum intumescunt gurgites ejus? Ægyptus fluminis instar ascendit, et velut flumina movebuntur fluctus ejus; et dicet: Ascendens operiam terram.* Et de Nabuchodonosoris copiis c. 47. 2. *Ecce*, inquit, *aquæ ascendunt ab Aquilone, et erunt quasi torrens inundans, et operient terram.* Sic Ezech. c. 19. 3. ait, *Eduxit unum de catulis suis et leo factus est*, pro *eduxit* hebr. est, *ascendere fecit*, id est, exaltavit eum et promovit in regem. Et Psaltes Psalm. 96. 9. *Nimis exaltatus es*, hebr. *nimis ascendisti*, (o Domine) *super omnes deos*, hoc est præ omnibus Gentium diis tuum robur et gloriam exaltasti et dilatasti.

Quia (hebr. כי *ki*, quod sæpe non est causale, sed assertivum et admirativum, idemque valet quod *sane, equidem, profecto*) magnus est dies Jezrahel.] *Magnus*, id est celeberrimus, jucundissimus et felicissimus. Sic Romani magnos dies vocabant eos qui magnis molestiis, longisque laboribus et miseriis finem dabant, ideoque erant lætissimi, optatissimi et faustissimi. Sic de hoc eodem Osee die, puta de diebus Messiæ, cecinit Sibylla apud Virgil. ecloga 4.

Incipient magni procedere menses.

Sic Mathematici magnum annum vocant eum, quo septem planetæ, expletis propriis cursibus, sibi concordant, de quo Cicero l. 2. de Natura deorum. Magnus, inquit, annus est, qui tenet duodecim millia quingentos quinquaginta quatuor annos, post quos Platonici dicebant omnium rerum fore reditum et revolutionem. Ita Christus reduxit magnum annum, dum omnia reparavit, et ad primævam originem et felicitatem reduxit. Ex adverso dies parvi vocantur dies humiliationis, paupertatis et angustiæ, Zacher. 4. 10. *Quis*, inquit, *despexit dies parvos?* quibus scilicet Zorobabel parva et exilia jecit novi templi fundamenta.

Jam *Jezrahel*, id est semen Dei, vocatur populus Dei, sive Ecclesia ex Judæis, Israelitis et Gentibus congregata, cujus caput est Christus, quem Apostolus

Galat. 6. 16. vocat *Israel Dei*. Sensus ergo est, q. d. Equidem magnus, illustris, faustus, admirabilis, et terque quaterque beatus erit ille dies, illud sæculum, quo Israelitæ et Judæi tum naturales, tum mystici et adoptivi, puta Gentiles conversi ad Christum, antea dispersi et errabundi, congregabuntur in unum, ut fiant *Jezrahel*, id est unus populus, una Ecclesia, puta filii Dei viventis, ut ponant sibi unum caput Christum, et ascendere incipiant de terra in cœlum. O quam felix, quam novus et nunquam visus, quam clarus et gloriosus erit, quantamque mutationem singulis fidelibus totique orbi inducet dies ille, quo *lo ammi* fiet *ammi*, id est, non populus meus, fiet populus meus; quo *lo rochuma* fiet *rochuma*, id est, ea quæ erat absque misericordia, plena erit gratia et misericordia Dei. Ita Albert. Heyma, Hugo, Lyran. et Vatablus. O quam salutaris, augustus, cœlestis et beatus erit dies ille, sæculum illud quo nascetur, prædicabit et regnabit *Jezrahel*, id est filius Dei, *puta* Christus Dominus, qui *Jezrahel*, id est, semen benedictum, puta plurimos filios fideles, sanctos et gloriosos Deo pariet per prædicationem et cœlestem vitem, tum suam, tum Apostolorum suorum. Ita S. Hier. Rupert. Albert. Leo Castrius, Emmanuel et Mariana.

Hinc dies hic *Jezrahel* accipi potest dies Incarnationis, Nativitatis, Passionis, Resurrectionis, Ascensionis Christi, ac Pentecostes, sive missionis Spiritus Sancti, et prædicationis Apostolorum per totum orbem. Hisce enim omnibus Christus operatus est et operatur indies salutem nostram, nosque Deo generavit et generat; unde Haymo magnum diem Jezrahel interpretatur totum tempus christianismi, puta totum quod fluxit a Christo, fluetque ad finem mundi; toto enim hoc tempore generatur et propagatur Jezrahel, id est Ecclesia, sive populus Dei.

Hinc primo, Leo Castrius hic, et S. Cyril. in Glaphyris lib. 5. hæc intelligunt de die Incarnationis et Nativitatis Christi; *Magnus*, inquiunt, dies Jezrahel, quia de Jezrahel, id est, de semine Dei, puta de Spiritu Sancto conceptus est filius Dei; de quo dixit Psaltes: *Hæc dies quam fecit Dominus*, et Paulus: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis*, et Jeremias, c. 31. 22. *Creavit Dominus novum super terram, fœmina circumdabit virum*; et Isaias, cap. 9. 6. *Parvulus natus est nobis et filius datus est nobis, et factus est principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus Admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis.* Quin et Sibylla apud Virgilium Ecloga 4. de eo ita canit:

Magnus ab integro sæculorum nascitur ordo:
Jam redit et virgo, redeunt Saturnia regna,
Jam nova progenies cœlo demittitur alto.
Chara Deum soboles, magnum Jovis incrementum.
Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
Casta fave Lucina.

Secunda, magnus erit dies Jezrahel, quo scilicet in cruce dirissima passurus et moriturus est filius Dei *pro gente, et non tantum pro gente, sed ut filios Dei qui erant dispersi, congregaret in unum*, ait S. Joan. cap. 11. 52. Hi enim sunt *Jezrahel*, id est, *semen cui benedixit Dominus*; Isaiæ 61. 9. de quo idem Isaias ait cap. 6. v. 13. *Semen sanctum erit id, quod steterit in ea.*

Tertio, magnus erit dies Jezrahel, quo scilicet semen Dei, id est Christus, resurget et reviviscet: *Magnus*, inquit Rupert. *erit dies, et magna illustratio seminis Dei, quod est Christus; seminis, inquam, resurgentis ex mortuis, cum quo consurgentes utique ascendunt de terra, faciendo quod ait Apostolus: Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens; quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Sic nimirum prima ascensione facta, quæ est resurrectio prima, tandem ascendent corpora quoque de terra, quæ erit resurrectio secundo; et sequentur caput suum sicut membra capiti conjuncta, et sicut ipse Christus expressit dicendo: Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ.*

Hinc quarto, magnus dies Jezrahel erit dies judicii et resurrectionis; quo Christus judex discernet semen Dei a semine diaboli, puta electos a reprobis; illosque ad beatam et gloriosam vitam evocabit, secumque ducet in cœlum ad triumphum æternum. Ita Cyrill. *Magnus*, ait, *revera dies Christi, qua omnes vita functos excitabit, et descendet quidem de cœlo, sedebit autem super throno gloriæ suæ, et reddet unicuique juxta opera sua.* Unde de hac die ait Joel c. 2. 11. *Magnus dies Domini et terribilis valde, et quis sustinebit eum?* et v. 31. *Sol convertetur in tenebras et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis. Et erit, omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit quia in monte Sion et in Jerusalem erit salvatio, sicut dixit Dominus et in residuis, quos Dominus vocaverit.* Hi ecce sunt dies Jezrahel.

Rursum Jezrahel significat brachium Dei. Ita hi omnes dies sunt Jezrahel, id est, dies et opera magni brachii, id est, magnæ virtutis et potentiæ divinæ, ita Arias. Simili modo magnus fuit dies Madian, quo scilicet Gedeon contrivit Madianitas, et ab earum jugo Hebræos liberavit, qui dies fuit typus hujus diei Christi redemptoris nostri, de quo proinde canit Isaias, c. 9. 4. *Jugum oneris ejus et virgam humeri ejus, et sceptrum exactoris ejus* (puta diaboli, a Christo) *superasti sicut* (Gedeon) *in die Madian.* Ubi nota: In hac eadem valle Jezrahel Gedeon Madianitas prostravit, ut dicitur Jud. 6. 33. ut plane ea aliudere videatur hic Propheta. Vide quæ de die Madian dixi Is. 9. 4.

Hic est ergo magnus dies Jezrahel, quo per Christum incarnatum magnum illud mysterium vocationis et adoptionis fidelium peractum est, quod in omnibus suis epistolis Apostolus ita stupet et admiratur. Unde Ephes. 2. 11. Gentes ad gratiarum actionem et jubilum excitans: *Memores*, inquit, *estote quod aliquando vos Gentes*, etc. *eratis sine Christo, alienati a conversatione Israel, et hospites testamentorum, et promissionis spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Jesu vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi.* Et mox: *Ergo jam non estis hospites et advenæ, sed estis cives sanctorum et domestici Dei.* Hinc rursum attonitus exclamat: *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! Quam incomprehen-*

sibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! Rom. 11. 33.

Tropolog. Magnus dies Jezrahel Ecclesiæ est, quo multi ad illam conversi facti sunt Jezrahel, id est semen, hoc est filii, Dei. Talis fuit dies quo Constantinus Magnus conversus convertit orbem sibi subjectum. Magnus dies genti vel orbi est, quo ab hæreticorum vel Turcarum jugo liberata, transiit in libertatem filiorum Dei, et in regnum Christi, ut illum jugiter recolere debeat, ac gratulabunda cum Psalte canere: *Hæc dies quam fecit Dominus; exsultemus et lætemur in ea.* Sic magnus dies fideli animæ est, quo baptizata et fidelis effecta est; quo relapsa in peccatum per pœnitentiam ad Dei gratiam rediit; quo e sæculi turbinibus ad statum perfectionis a Deo evocata est; quo professionem emisit; quo sacerdotio initiata est, etc. Hisce enim diebus vel simpliciter, vel excellentius facta est Jezrahel, id est, semen sive filia Dei; ut merito illos quotannis recurrentes cum ingenti gratiarum actione, laude et jubilo celebrare debeat, ac canere cum B. Virgine: *Magnificat anima mea Dominum. Et exsultavit spiritus meus in Deo salutari meo. Quia fecit mihi magna qui potens est; et sanctum nomen ejus. Fecit potentiam in brachio suo.*

Sic magnus dies Jezrahel fuit, quo Judith occidens Holofernem, patriam liberavit, quem proinde Hebræi annuo festo celebrarunt, ut patet Judith ult. v. 31. Sic magnus fuit dies Jezrahel, quo Esther Judæos neci destinatos eripuit, quem proinde annuo festo phurim, id est sortium, recoluerunt posteri, Esther c. 9. v. 26. et 31. Sic magnus fuit dies Encæniorum, id est dedicationis templi, tum factæ primitus per Salomonem 3. Regum 8. tum restauratæ per Esdram 1. Esdræ 6. et postea per Judam Machabæum, 1. Machab. 4. 52. Sic magnus fuit dies cæsi a Juda Nicanoris, annuumque festum, 1. Machab. 7. 49. Sic magnus fuit dies cælitus dati Aaroni, et sub Juda Machabæo recuperati ignis sacri, quo comburendæ erant victimæ, 2. Machab. 1. 18. Sic magnus dies, imo annus, fuit quinquagesimus, puta jubileus, Levit. 25.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jubet Deus argui Israelem de idololatria et ingratitudine: quod nimirum vinum, frumentum, linum, etc. quæ acceperat a Deo, accepta tulerat idolis, unde ea ea ablaturum minatur, quodque visitabit super eum dies Baalim. Hinc secundo, prædicit Israelis pœnitentiam; ac consequenter v. 14. promittit quod eum lactabit, ducet in solitudinem, et loquetur ad cor ejus, eritque vir ejus. Denique vers. 18. Percutiam, inquit, cum eis fœdus. Et sponsabo te mihi in sempiternum. Et seminabo mihi eam in terra, et miserebor ejus quæ fuit absque misericordia.

1 Dicite fratribus vestris: Populus meus: et sorori vestræ, Misericordiam consecuta. 2. Judicate matrem vestram, judicate: quoniam ipsa non uxor mea, et ego non vir ejus, auferat fornicationes suas a facie sua, et adulteria sua de medio uberum suorum. 3. Ne forte exspoliem eam nudam, et statuam eam secundum diem nativitatis suæ, et ponam eam quasi solitudinem, et statuam eam velut terram inviam, et interficiam eam siti. 4. Et filiorum illius non miserebor: quoniam filii fornicationum sunt. 5. Quia fornicata est mater eorum, confusa est quæ concepit eos: quia dixit: Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi et aquas meas, lanam meam et linum meum, oleum meum et potum meum. 6. Propter hoc ecce ego sepiam viam tuam spinis, et sepiam eam maceria, et semitas suas non inveniet. 7. Et sequetur amatores suos, et non apprehendet eos: et quæret eos, et non inveniet, et dicet: Vadam et revertar ad virum meum priorem: quia bene mihi erat tunc magis quam nunc. 8. Et hæc nescivit, quia ego dedi ei frumentum et vinum, et oleum et argentum multiplicavi ei, et aurum, quæ fecerunt Baal. 9. Idcirco convertar, et sumam frumentum meum in tempore suo, et vinum meum in tempore suo, et liberabo lanam meam et linum meum, quæ operiebant ignominiam ejus. 10. Et nunc revelabo stultitiam ejus in oculis amatorum ejus: et vir non eruet eam de manu mea. 11. Et cessare faciam omne gaudium ejus, solemnitatem ejus, et neomeniam ejus, sabbatum ejus, et omnia festa tempora ejus. 12. Et corrumpam vineam ejus et ficum ejus: de quibus dixit: Mercedes hæ, meæ sunt, quas dederunt mihi amatores mei: et ponam eam in saltum, et comedet eam bestia agri. 13. Et visitabo super eam dies Baalim, quibus accendebat incensum, et ornabatur inaure sua et monili suo, et

ibat post amatores suos, et mei obliviscebatur, dicit Dominus. 14. Propter hoc, ecce ego lactabo eam, et ducam eam in solitudinem: et loquar ad cor ejus. 15. Et dabo ei vinitores ejus ex eodem loco: et vallem Achor ad aperiendam spem, et canet ibi juxta dies juventutis suæ, et juxta dies ascensionis suæ de terra Ægypti. 16. Et erit in die illa, ait Dominus: vocabit me: Vir meus, et non vocabit me ultra, Baali. 17. Et auferam nomina Baalim de ore ejus, et non recordabitur ultra nominis eorum. 18. Et percutiam cum eis fœdus in die illa, cum bestia agri, et cum volucre cœli et cum reptili terræ: et arcum, et gladium, et bellum conteram de terra: et dormire eos faciam fiducialiter. 19. Et sponsabo te mihi in sempiternum, et sponsabo te mihi in justitia et judicio, et in misericordia et in miserationibus. 20. Et sponsabo te mihi in fide: et scies quia ego Dominus. 21. Et erit in die illa: Exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cœlos, et illi exaudient terram. 22. Et terra exaudiet triticum, et vinum, et oleum: et hæc exaudient Jezrahel. 23. Et seminabo eam mihi in terra, et miserebor ejus, quæ fuit Absque misericordia. 24. Et dicam non populo meo: Populus meus es tu: et ipse dicet: Deus meus es tu.

1. DICITE FRATRIBUS VESTRIS.] Hæc videntur pertinere ad finem capitis primi; unde S. Hieron. Lyran. Vatabl. et alii hæc connectunt cum cap. 1. et caput secundum inchoant a verbis proxime sequentibus, *Judicate matrem*. Plane enim alludit ad tres proles Osee, scilicet, *Jezrahel*, *Lo ammi*, et *Lo ruchuma*, quasi *Jezrahel*, id est semen Dei loquatur fratri suo *Lo ammi*, id est non populus meus, et eum consoletur, eique congratuletur de tam felici mutatione, qua a Deo jam factus sit *Ammi*, id est populus meus; itemque sorori suæ *Lo rachuma*, id est absque misericordia, quod jam sit *Rachuma*, id est misericordiam consecuta: unde ex Hebræo si pro puncto *tsere* substituas *chiric*, ut pro אחיכם *achechem* legas אחיכם *achichem*, vertas: *Dic fratri vestro*, æque ac, *dic sorori vestræ*; sed eodem res redit, sive in singulari, sive in plurali vertas, fratri, vel fratribus; sorori, vel sororibus; tuæ, vel vestræ: singula enim hæc filiorum nomina, licet voce sint singularia, significatione tamen et repræsentatione sunt pluralia; significant enim semen Dei, et populum Israeliticum, in quo hominum erat multitudo et pluralitas.

Hinc patet fratres et sorores hic vocari eos, quos cap. 1. 10. vocavit filios Israel, et filios Dei viventis. Jam, cum ex dictis cap. 1. pateat hos tres Osee filios significasse primo, Israelem, sive decem Tribus, ob impietatem a Deo desertas; secundo, Gentes paris impietatis et idololatriæ; sed quæ æque ac Israelitæ postea per gratiam Dei ad Christum conversæ, factæ sunt populus Dei, et misericordiam consecutæ; hinc sensus hujus loci est, q. d. O vos viri Juda, qui estis fidelis Dei populus, nolite abjicere decem Tribus et Gentes, qui fratres vestri sunt per Dei prædestinationem, vocationem et gratiam, per quam ad Christum sunt conversi, vocate ergo eos: Populum meum, et misericordiam consecutum, qui olim erant et vocabantur: Non populus meus, et absque misericordia. Nam τὸ *dicite fratribus*, scilicet Israelitis, est vox Judæ. Hic enim fuit frater Israel; quia duæ Tribus erant fratres duodecim Tribuum; aut, si mavis, est vox Jezrahelis; hic enim fuit frater *Lo ammi* et *Lo rachuma*. Jam per Juda aut Jezrahel intelligit primos fideles Christo credentes. Hi enim fuerunt ex Juda et ex Israel: hi enim mire gavisi sunt, cum viderunt Samaritas, Galilæos et Gentes ad Christum converti: iisque quasi jam fratribus suis in Christo et Ecclesia applaudebant, eosque vocabant fratres et populum Dei, ac misericordiam consecutum, uti eos vocat S. Petrus epist. 1. c. 2. 10. et S. Paulus Rom. 9. 25.

Hunc sensum exposcunt nomina, *Ammi*, id est, populus meus; et *Rachuma*, id est, misericordiam consecuta; his enim plane alludit ad finem capitis primi, ubi Israelitis jam conversis ad Christum hæc nomina indidit. Ita censent S. Hieron. Albert. Hugo, Haymo, Lyran. Isidor. Vatabl. et Arias. Audi S. Hieron. qui ita explicat, q. d. *O homines Tribus Juda, nolite desperare decem Tribuum salutem; sed eam quotidie et sermone, et voto, et litteris ad pœnitentiam provocate; quia frater vester appellatur et soror: frater, ex eo quod dicitur: Populus meus; soror, ex eo quod appellatur: Misericordiam consecuta.* Deinde aliter explicat, hæc applicando Judæis: *Qui*, inquit, *in Christum creditis, et estis tam ex Judæis, quam ex Gentibus, dicite fractis ramis et priori populo, qui projectus est: Populus meus, quia frater tuus est; et: Misericordiam consecutæ, quia soror tua est; cum enim intraverit plenitudo Gentium, tunc omnis Israel salvus fiet.* Additque tropolog. *Hoc idem nobis præcipitur, ne hæreticos penitus desperemus; sed provocemus ad pœnitentiam, et illorum salutem germanitatis optemus affectu.*

Verum quia in Bibliis Latinis et Græcis hæc divelluntur a fine capitis primi, ita ut ab his incipiat caput secundum, hinc juxta hanc distinctionem aliter hæc explicanda sunt; cum Chald. et Christoph. a Castro, nimirum ut spectent ad sequentia: *Judicate matrem*; quasi Propheta hic redeat ad initium cap. 1. ac per eum jubeat hic Deus Prophetis, et piis quibuslibet viris Israelitis, ut, dum adhuc retinent nomen populi Dei, et misericordiam consecuti, plebem Israeliticam matrem suam, cujus singuli ipsi sunt membra ac filii, judicent, id est moneant, et coarguant; ne, si in sua impietate perseveret, et sibi et filiis interitum pariat. Unde Chald. vertit: *Prophetæ, dicite fratribus vestris: Popule mi, convertimini ad legem meam, et congregationis vestræ miserebor.* Sensus ergo est, quasi dicat: Vos, o Prophetæ, dicite fratribus vestris, scilicet iis qui sunt veri Israelitæ, id est Dei cultores,

qui proinde sunt et vocantur *Ammi*, id est populus meus; et sororibus vestris, scilicet mulieribus, quæ sunt veræ Israelitides, ideoque sunt et vocantur *Rachuma*, id est misericordiam consecuta; ut judicent, id est arguant, et increpent matrem suam, scilicet Synagogam, sive cœtum Israelitarum colentium idola; eique denuntient ex me et meo nomine, quod ipsa jam non sit uxor mea, nec ego maritus ejus: auferat ergo fornicationes, id est, idololatrias suas, ut mereatur ad me redire, et in gratiam thorumque recipi. Unde Syrus vertit: *Vocate fratres vestros, Populum meum, et sorores vestras, Misericordiam consecutas. inite judicium* (judicate) *cum matre vestra*; et Arabicus Antiochenus: *Dicite, popule meus, fratri vestro et sorori vestræ dilectæ, et judicium decernite ad matrem vestram*; et Arabicus Alexandrinus diversis verbis, sed eodem sensu: *Dicite fratribus vestris* (Judæis infidelibus): *Vos non populus meus; et sorori vestræ, quod non est misericordiam consecuta: inite judicium cum matre vestra.*

Sorori vestræ.] Hebr. est *jod* plurale לאחותיכם *loachotechem*, unde Vatabl. Pagnin. et alii recentiores vertunt, *sororibus vestris*. Sed eodem res redit, sive in singulari, sive in plurali vertas, ut paulo ante ostendi. Congruentius tamen noster Interpres vertit in singulari; quia una erat filia Gomer, nomine *Lo rachuma*, soror *Jezrahel* et *Lo ammi*, filiorum Osee: ad illam enim alludit. Porro *jod* istud additur voci huic etiam in singulari, ut patet Cant. 8. vers. 8. *Quid faciemus sorori nostræ?* hebr. לאחותינו *loachotenu*.

2 Judicate matrem vestram.] Hic proprie juxta S. Hieronymum et alios permultos, quos paulo ante citavi, incipit caput secundum. Hic enim redit Propheta a sæculo Christi de more ad suum, et ad suos Israelitas, puta ad sui sæculi depravatos mores scilicet ut Israelitas qui toti idololatriæ dediti ruebant in exitium, increpet et ab ea revocet.

Quæritur: Quænam hæc mater? Aliqui accipiunt Judam et Jerusalem, sive Synagogam duarum Tribuum, quasi hic Propheta increpet duas Tribus, sicut primo cap. increpavit decem; ita Ribera, ut sensus sit, q. d. Vos, o pii Judæi, qui pios Israelitas vocatis fratres, et pias Israelitides sorores; arguite Jerusalem et Synagogam, sive cœtum populi, qui in ea est, quæ est quasi mater vestra (ad vos enim loqui cœpi): arguite, inquam, eam, eo quod jam cœperit imitari decem Tribus, et cum esset uxor cultrixque Dei, iterum se adulteriis, id est, idololatriæ sordibus inquinarit: ne idem illi faciam quod feci decem Tribubus; scilicet ut eam repudiem et abjiciam. Hoc enim facere plane cogito et destino.

Melius alii per matrem accipiunt Samariam, sive Synagogam Israelitarum. Alludit enim ad Gomer uxorem Osee, quæ fornicando repræsentabat idololatriam Israel, ut dixi cap. 1. 2. Jubet ergo Propheta, ut *Ammi* et *Rachuma*, id est fratres et sorores, puta fideles Israelitæ et Israelitides, arguant hanc matrem suam de infidelitate et idololatria; unde v. 4. ait: *Et filiorum ejus non miserebor, quia filii fornicationum sunt: quia fornicata est mater eorum*, ubi plane notatur Gomer ejusque filii, id est Israelitæ impii. Denique v. 13. et 14. expresse nominantur ejus filii, scilicet *Jezrahel, Lo ammi, Lo rachuma*. Pergit ergo Propheta hic insectari Israelis idola. Jam sensus est idem quem paulo ante dedi; illum ergo hic repete et applica, mutato tantum nomine Juda in Israel. Ita S. Hieronym. Chald. Albert. Hugo. Arias et alii. Hinc patet Prophetam hic increpare Israelitas idololatras sui ævi, non autem Judæos qui erant futuri tempore captivitatis Babylonicæ, ut vult Theodor. multo minus Judæos futuros tempore Christi. Allegor. tamen hæc recte iis adaptes hoc sensu, quasi scilicet hic veri Israelitæ, puta Apostoli, jubeantur increpare Synagogam, eo quod Christum sponsum suum non recipiat nec agnoscat. Ita Haymo et Vatablus.

Nota: Pro *judicate*, alii vertunt: *litigate*, id est judicio contendite, litem ei intentate; Vatabl. *expostulate*. Judicare ergo hic non est sententiam ferre: sed accusare, sive partes accusatoris agere; hoc enim significat hebr. ריבו *ribu*. Est catachresis, vel metonymia; ponitur enim causa pro effectu, antecedens pro consequente; scilicet accusatio pro judicio, sive lata sententia; hæc enim certo ferenda est in reum certum et confessum, puta in publicos idololatras Israelitas, sicut ex lege Deuter. 13. 6. certa et lata erat sententia mortis, puta lapidationis, in adulteram. Sententia ergo de jure lata, et per judicem certo ferenda habetur moraliter quasi jam lata.

Septuag. vertunt: κρίθητε, id est, *judicamini cum matre vestra*, eodem sensu; qui enim judicio contendit cum parte adversa, uti facit actor sive accusator cum reo, hic dicitur cum eo judicari, id est in judicio disceptare, in judicio agitari et ventilari, ut a judice sententiam vel favorabilem, vel adversam excipiat. Aliter a Castro: *judicamini*, inquit, id est, vos invicem arguite et increpate. Sed prior expositio est genuina, eamque exposcit vox hebr. *ribu*, et consensus cæterorum interpretum.

Ut auferat fornicationes suas a facie mea, et adulteria.] Tritum est in Scriptura apud Prophetas, fornicationes et adulteria vocari idololatriam, ejusque actus, præsertim sacrificia, quia per hæc anima, vel gens relicto Deo sponso suo, copulatur idolo et dæmoni, quasi fornicario et adultero. Fornicatio ab adulterio distinguitur quasi genus a specie: fornicatio enim est copula tam cum soluta, quam cum conjugata; adulterium, cum conjugata tantum. Aliter S. Hieron. *Fornicaria*, inquit, *est quæ cum pluribus copulatur; adultera quæ unum virum deserens, alteri jungitur.* Hinc Ps. 72. cum Psaltes dixisset v. 25. *Quid mihi est in cælo, et a te quid volui super terram?* pro quo Hebr. S. Hieron. et Aquila habent. *Quis mihi est in cælo? et tecum nolui in terra*, scilicet habere alium sponsum, amicum et adjutorem, ut exponit Theodor. at, ut Chald. socium. Arnobius legit: *Quid mihi restat in cælo, et a te quid volui super terram?* q. d. Ego Christus in terra positus ita cœlestem vitam egi, ut, cum in cœlum ascendero, nihil mihi supersit, quod in terra positus non impleverim: nil enim præter te, o Deus meus, volui super terram; nihil ergo in terra relinquo nisi obedientiam et adimpletionem voluntatis tuæ: nihil in cœlo nisi amorem et cultum tui; tu enim es omne quod in cœlo et in terra volo et amo. Subdit v. 27. *Quia ecce qui elongant se a te peribunt, perdidisti* (perdes) *omnes qui fornicantur*

abs te, qui scilicet a te sponso suo, tuaque fide, amore et cultu desciscunt adhærendo idolis vel creaturis, quasi adulteris. *Quorum anima*, inquit Arnob. *alterum ducit Deum* (quasi maritum) *aut a veritatis et sanctitatis conjugio se falsitate et iniquitate commiscet*. Quocirca subdit et infert Psaltes v. 28. *Mihi autem adhærere Deo bonum est*, græce προσκολλᾶσθαι, id est, mihi agglutinari Deo bonum est. Triplici vinculo, inquit sanctus Bernardus anima colligatur Deo. Primo, honestate et promissione, quasi fune; secundo, timore inferni, quasi clavis, de quo dicitur Psalm. 118. *Confige timore tuo carnes meas; a judiciis enim tuis timui;* tertio, amore, quasi glutino.

A FACIE MEA,] est emphasis, q. d. Non pudet te, o impudens meretrix et adultera, quod me vidente, et in oculis meis forniceris. Scis me zelotypum, et non metuis ne te in flagranti delicto confodiam, siderem aut fulmine affiem?

ET ADULTERIA DE MEDIO UBERUM SUORUM.] Per hæc grammatice intelligit illecebras et signa adulterii: puta omnem ornatum et gestum meretricium. Solent enim meretrices nuda ostentare ubera, eaque onerare floribus, gemmis, bullis, unguentis, philtris et amatoriis carminibus, ut amasios in sui concupiscentiam illiciant. Denique contrectatione uberum inchoatur, accenditur et expletur libido. Jam per hæc litteraliter intelligit ornamenta faciei, capitis, pectoris, bullas, annulos, torques, aliaque quæ ad ubera gestabant in honorem idolorum, ac præsertim medallia et imagines idolorum, quas e collo suspensas, vel in lamina cælatas ad pectus deferebant. Idipsum poscit sponsus a sponsa, sed sancto et casto amore dicens, Cant. 8. *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum*, q. d. O sponsa, cor tuum æque ac brachium mei imagine obsigna, mei imaginem cæla et gesta tam in bullis appensis ad cor, id est ad pectus, quam in armillis appensis ad manus et brachia, ut hæc tibi jugem mei memoriam et amorem refricent et ingerant, ut assidue non aliud quam me cogites et ames.

3. NE FORTE EXSPOLIEM EAM NUDAM, ET STATUAM EAM SECUNDUM DIEM NATIVITATIS SUÆ.] *Diem nativitatis* Israelis vel Synagogæ, vocat ortum vel propagationem primam Gentis Israeliticæ in Ægypto: in Mose enim et cum Mose quasi orta est Synagoga, crevit et adolevit, ac quasi pubes desponsata est Deo, quando in Sina per Mosen a Deo legem, et cæremonias, et ritum sacrorum, quibus Deum coleret, accepit. Ita S. Hier. Theodor. Rupert. Haymo, Hugo et alii. Paulo aliter Arias: censet enim ortam Synagogam in Chaldæa, cum Abraham ejus parens ibidem ortus est. Verum ibi non tam gens ipsa, quam gentis pater, puta Abraham, ortus est.

Nuditatem vocat, tum inopiam et paupertatem Israelis in Ægypto, ubi affligebatur, vivebat et victitabat quasi mancipium Ægyptiorum, tum infirmitatem et impotentiam ejusdem, qua quasi inermis et imbellis, carensque duce, se tutari non poterat, ideoque Pharaoni erat in prædam et rapinam; tum quod destitutus lege, religione, tabernaculo, Prophetis, a Deo quasi derelictus et nudus, omnique veste tam corporali, quam spirituali destitutus videretur. Sensus ergo est, q. d. In Ægypto Israel natus est nudus, miser, pauper, imbellis, abjectus, informis; carens rege, duce, lege, religione, Synagoga, reipub. imo Deo, omnique bono, expositus prædæ et neci, ac infanticidio Pharaonis. Ego ejus miserrimi commiseratus, eum per Mosen collegi, liberavi, eduxi, armavi, spoliis Ægyptiorum ditavi, manna pavi, lege et sacris instruxi, in Synagogam et rempubl. efformavi, mihique eam despondi. At illa jam dives facta, luxuqua abundans, lascivire et recalcitrare cœpit, fornicari et idola colere, me aspernari. Itaque moneo ut pristinæ suæ conditionis, meæque beneficentiæ memor resipiscat, alioqui eam derelinquam, sinamque revolvi in primævam infantiæ suæ miseriam et nuditatem; ut sit sine opibus, sine rege, sine lege, sine Deo; ut vastetur et spolietur ab Assyriis, omnibusque bonis et rebus suis nudetur. Hoc est quod subdit: *Ponam eam quasi solitudinem; eam*, scilicet terram, at consequenter gentem Israel: desolatio enim gentis, est desolatio terræ; et vicissim desolatio terræ, est desolatio gentis. Quocirca Osee aliique Prophetæ de Israele nunc loquuntur quasi de gente, nunc quasi de regione et terra. Unde subdit: *Et statuam velut terram inviam;* Hebr. et Septuag. *terram sine aqua;* Chald. *terram desertam*: hæc enim est invia. *Et interficiam eam siti*, q. d. Faciam eam arentem et siticulosam, ita ut siti enecetur tam terra, quam gens quæ eam incolit. Cum enim agri et prata carent aqua, itaque sitiunt et arescunt, nullas dant fruges, nullam segetem, nullos fructus, nulla germina, ac consequenter jumenta et homines tunc suo pabulo potuque destituti, sitiunt et tabescunt. Hoc idem schema Synagogæ, quasi puellæ recens natæ, nudæ et miseræ, a Deo vestitæ, ditatæ et desponsatæ, ac deinde lascivientis, adulterantis et idololatrantis; ideoque a Deo rursum derelinquendæ, ac per Chaldæos denudandæ et vastandæ graphice et fuse proponit Ezech. cap. 16. et Jerem. c. 2. Vide ibi dicta. Tropol. pari modo Deus gentes et animas sui olim cultrices, si eo sprato ad hæresin aliaque scelera deflectant, omnibus suis gratiis, beneficiis et donis denudat; itaque facit ut incultæ et inutiles jaceant, ac redigantur in solitudinem; punitque eas, siti, id est desiderio voluptatum, quas obtinere nequeant; ut instar Tantali sitientes aquas videant et tangant, sed eas ora contingere et haurire nequeant. Rursum siti, id est desiderio felicitatis, quam assequi non possunt: veram enim et solida felicitas solis justis a Deo destinatur et obtingit.

Secundo, sicut in locis aridis sunt feræ, quæ venenum ab immodico æstu trahunt virulentissimum, uti sunt serpentes et dracones, eorumque variæ species; ita anima arida et sitiens non parit nisi cupiditatum feras et vitiorum venena.

Tertio, terra arida generat monstra; unde de Lybia dicitur: *Semper Lybia aliquid mali affert:* et de Africa: *Semper Africa aliquid novi parit*. Rationem dat Aristot. lib. 2. de Gener. animal. cap. 5 quod, cum regio sit æstuans et arida, paucos habeat fontes, ad quos sitis levandæ causa congregantur animalia et feræ, ibique inter se commiscentur, itaque e commixtione diversarum specierum generentur monstra; et e monstrorum commixtione nova rursum procreantur monstra, fœtusque biformes, imo trifor-

mes et quadriformes. Ita anima, cum relicto sponso Deo, vagatur per opum, honorum, deliciarum amores, innumera parit peccatorum monstra, uti videre est in aulis, civitatibus, imo et collegiis Clericorum et Monachorum, in quibus dominatur ambitio, avaritia, gula, libido, etc. Ita Sanchez.

4. Et filiorum illius non miserebor. Notat parabolice filios Gomer, puta *Jezrahel, Non populus meus, Absque misericordia*, et per eos ad litteram intelligit Israelites idololatras, Synagogæ idololatrantis filios, uti dixi cap. 1. Horum dicit Deus se non miserturum; sed eos per Assyrios exciturum. Quia filii fornicationum sunt,] id est, quia imitati sunt matrem suam in idolorum cultu, quem ab ea didicerunt et imbiberunt. Alioqui enim si sola mater peccasset, filiique innoxii fuissent et pii, sola mater merita fuisset supplicium, non filii: *Anima enim quæ peccaverit, ipsa morietur; et filius non portabit iniquitatem patris*, uti sancit Deus Ezech. 18. 20. Ita S. Hieronym. Chald. Theoder. et Lyran. Nota: Per matrem intelligit Synagogam, id est, primores et senes Synagogæ; hos enim quasi duces, juniores et populus in idolorum cultu sequebantur. Unde subdit: *Quia fornicata est mater eorum*, q. d. Principes suo exemplo, institutione et jussu docuerunt, imo compulerunt populum secum fornicari et idola colere.

5. Confusa est quæ concepit eos.] Primo, Rupert. et Albert. *Confusa est*, inquiunt, confusione non verecundiæ, sed ignominiæ, quia in peccato (adulterii, id est idololatriæ) deprehensa est.

Secundo et melius, confusa est, quia spe sua frustrata est; quia id quod sperabat non obtinuit. Sperabat enim luxuriari cum suis amasiis, id est idolis et idololatris, ab iisque ditari; sed Deus ei iter ad illos interclusit. Hoc est enim quod subdit: *Quia dixit: Vadam post amatores meos;* sed a Deo viam intercipiente audit: *Sepiam viam tuam spinis*. Sic ait Apostolus: *Spes non confundit*, id est, non frustratur hiantem et sperantem; sed eum certo deducit ad rem speratam. Sic sæpe Psaltes orat, dicitque: *In te, Domine, speravi, non confundar in æternum;* id est, spe mea non excidam, sed certo a te assequar quod a te spero. Spes enim et sperans pudefit et confunditur, cum spe sua deluditur, nec rem speratam assequitur.

Quia dixit: Sequar amatores meos.] Meretrix hæc, ait S. Hieron. *in tantam venit impudentiam, ut audiret per Jeremiam: Facies meretricis facta est tibi, impudorata es tu. An non est hoc duræ frontis, et meretriciæ impudentiæ, ut in suo scelere glorietur, et dicat: Sequor amatores meos, vadam ad idola, quæ mihi et ad victum, et ad vestitum necessaria præbuerunt?* Ita quoque Theodor. Haymo et Vatablus.

Alii per *amatores* intelligunt ipsos Gentiles, quorum idola Israel colebat, sperans ab eis protectionem et auxilium contra hostes; ut suis agris et bonis secure frui, indeque honeste imo laute vivere posset. Ita Chald. Haymo, Hugo et Isidor. nec male. Nam Prophetæ *amatores* vocant tam idololatras, quam eorum idola, ut patet Ezech. 16. 36. Sed eodem res redit; ab idolis enim, quasi diis, alimoniam, ab idololatris amicitiam et subsidia sperabant Israelitæ.

Qui dant panes mihi. Hebr. *panem meum*: per panem Hebræi significant quemlibet cibum, quodlibet obsonium, quasvis delicias: et aquas meas, tum fontium, tum pluviarum, ad irrigandam et fœcundandam terram. Nam de potu mox sequetur: Lanam meam et linum, ex quibus vestes laneas et lineas mihi meisque conficiam: oleum meum, quo utar ad cibum, ad lumen et ad unctionem: et potum meum,] tum vini, tum siceræ, quæ fiebat nunc ex aqua in farina tritici et hordei elixa et cocta (qua etiamnum utuntur Transalpini, vocantque *cerevisiam*) nunc ex contusis pomis, pyris, cerasis, aliisque fructibus: quin et ex herbis, salvia, cicorea, origano, etc. et ex radicibus, atque ex incisione arborum: inde enim lacryma copiosa stillans potum dat, uti fit in Brasilia, quæ proinde multis in locis alio non utitur potu.

6. Propter hoc.] Hic versus et proxime sequens recto ordine collocandi essent immediate ante v. 14. *Propter hoc ecce ego lactabo eam*. Sic enim omnia optime cohærent. Primo enim Deus sponsæ scelere recensens ei pœnam infligit, illa afflicta de more confugit ad suos deos; sed Deus viam sepit et intercludit: illa ergo pœnitens ad Deum revertitur, Deus misericors eam pœnitentem et revertentem excipit, dicitque: *Propter hoc ecce ego lactabo eam*. Hic enim est rectus ordo, quem passim videmus servari in reconciliatione conjugum. Quocirca nonnulli hos duos versus, sextum scilicet et septimum parenthesi intercludendos censent. Est enim hic vehemens pathos sponsi Dei, indignantis sponsæ ob adulteria; in quo proinde effectus ex vehementia et copia inciduntur, miscentur et turbantur.

Sepiam viam tuam spinis.] Syrus: *Sepiam viam tuam spina*, scilicet Arabica, quæ acuta, densa et multa est in Palæstina. Sensus est, q. d. Quia tu, o Synagoga, confugis ad deos Gentium; quia frumentum, lanam, linum, omneque bonum petis, non a me, sed a tuis amasiis, puta idolis et idololatris; idcirco ego tibi viam ad eos intercludam, nimirum tot calamitatibus te premam, tanta hostium incursione et obsidione te cingam, ut ad tuos amasios egredi, opemque ab eis poscere non valeas. Fecit hoc Deus, cum in Samariam immisit Phul, Teglathphalasar et Salmanasar reges Assyriorum. Hi enim suis copiis omnes vias ita obsidebant, ut Israelitæ neque in Syriam, neque in Ægyptum, neque in Ammonitidem, Damascum, Idumæam profugere possent.

Moral. Deus sepit et obstruit vias peccatoribus, cum eos a peccatis, morbo, ærumnis, odiis, persecutionibus (hæ enim sunt sepes et maceria, quibus Deus iter eis ad peccata intercludit) cohibet, vel ipsas occasiones peccatorum aufert; quæ ingens est Dei misericordia, licet peccatori suas delicias concupiscenti, ingrata et exosa. Ita Adamo superbienti, et ex ligno scientiæ boni et mali ambienti omniscientiam et divinitatem, Deus sepivit viam, ponens ante paradisum Cherubim, cum flammeo et versatili gladio, qui eum aditu paradisi prohiberet, ne ad lignum scientiæ boni et mali posset accedere. Ita sepit viam libidinosis, dum occultas eorum libidines orbi pendit et prodit; percutiens eos lue Gallica, ut publice confundantur, subeantque gravem cruciatum æque ac ignominiam et infamiam: hæc enim est sepes et maceria, qua a peccatis cohibentur, vitamque emendant. Sic sepivit viam Israelitis fornicantibus cum filiabus Moab, occi-

dendo 24. millia, Num. 25. 9. at Sodomitis, afflando eos igne cœlesti, Gen. 19. Ita sepit gulosis viam ad delicias et vina, dum eos paupertate vel morbo affligit ut ad omnem cibum nauseent; uti fecit filiis Israel, desiderantibus carnes pro manna, Num. 11. 20. et 34. Sic sepit avaris viam ad lucra, dum merces per naufragium perdit, aut per piratas et latrones diripit. Sic ambitiosis sepit viam ad honores, dum eis patronorum, per quos promoveri sperabant, favorem et gratiam aufert: ut eis sint odio, quibus antea erant in deliciis; dum eis æmulos opponit, dum eis alios majori pallentes dexteritate, prudentia, gratia anteponit, uti quotidie in aolis et sæcularium, et Ecclesiasticorum principum fieri videmus. Hæ sunt sepes, hæ maceriæ, quæ assidue eis inclamant: *Filii hominum, ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium*, imo spinas et cruces?

Audi S. Greg. 34. Moral. cap. 2. et hom. 36. in Evang. *Spinis electorum viæ sepiuntur, dum dolorum punctiones inveniunt in hoc, quod temporaliter concupiscunt. Quasi interposito moceria vis eorum obviat, quorum nimirum desideria perfectionis difficultas impugnat. Horum profecto animæ amatores suos quærunt, et non inveniunt; dum sequendo malignos spiritus, nequaquam eas quas appetunt hujus sæculi voluptates apprehendunt. Tunc dicit: Vadam ad virum meum priorem*, id est ad Deum, *quem tunc mens uniuscujusque desiderat, cum multiplices amaritudines, velut quasdam spinas invenit in iis delectationibus, quas temporaliter concupiscit. Nam dum adversitatibus mundi, quem diligit anima, mordari cœpit, tunc plenius intelligit quanto illi cum priori viro melius fuit. Eos ergo quos voluntas prava pervertit, plerumque adversitas corrigit*, uti correxit filium prodigum fame pereuntem, Lucæ cap. 15. vers. 17.

Et semitas suas (quibus ad idola et idololatras currebat) non inveniet,] utpote spinis a me obseptas. Est enallage personæ, crebra apud Prophetas. Transit enim e secunda persona in tertiam, a *tuos* in *suas*. Unde explicans subdit:

7. Et sequetur amatores suos, et non apprehendet eos,] q. d. Implorabit opem idolorum et Gentium quibus religione et fœdere se devinxit; sed non obtinebit, tum quia ipsæ vias medias spinis a me interclusas transire non poterunt; tum quia sine me imbelles sunt, et invalidæ ad opitulandum. Quocirca Synagoga, omni eorum spe destituta, ad se et ad Deum redibit et dicet: *Vadam et revertar ad virum meum priorem* (ad Deum) *quia bene mihi erat tunc magis quam nunc*. Comparat deos Gentium amatoribus, eo quod Synagogam comparaverit meretrici.

Tropolog. hoc dicit et sentit anima pœnitens, dum videt se a suis amasiis, id est sociis, voluptatibus, applausibus derelictam et deceptam. Tunc enim damnat illas, et ad Deum, in quo antea veram experta est requiem et gaudium, recurrit. Ita ad Christum recurrit Magdalena, filius prodigus, S. Paulus, et S. Matthæus, et alii. Pulchris apologis fallaciam harum amasiarum declarat Damascenus in historia Barlaam et Josaphat, c. 12. et 13.

8. Et hæc nescivit,] redit ad v. 5. eo enim hæc pertinent, uti dixi initio v. 6. q. d. Synagoga coluit Deos, dicens: Hi dant mihi panes, aquas, lanam, linum, oleum; et tam impudens fuit, ut nesciret, id est non recognosceret, me illi hæc dedisse, quin et argentum et aurum, quod ipsi dedi, consecravit Baal, ex eisque fecit simulacra Baal. In voce *nescivit*, est catachresis: sciebat enim Synagoga se habere hæc a Deo; sed *nescivit*, id est, scire noluit, non agnovit, ita se gessit ac si nesciret. Ita Vatabl. Sic Terent. in Andria ait: *Tu ædepol si sapis, quod scis nescies*, id est, nescire te simulabis.

Tropol. S. Hieron. Panis, inquit, hæreticorum est luctus perpetuus; aqua, cœnosa doctrina, qua etiam baptizatos suffocant; lana et linum, simulata sanctitas et munditia, quia veniunt in vestimentis ovium; oleum est adulatio, unde dicitur: Oleum peccatoris non impinguet caput meum; potus, S. Scriptura, quam illi pervertunt.

Quæ fecerunt Baal.] *Baal* est dativi casus, ut patet ex articulo hebr. *lamed* לבעל *lebaal*, q. d. Quæ fecerunt, id est obtulerunt, et accepta tulerunt ipsi Baal, quasi eorum auctori et datori, vel quæ dedicarunt ipsi Baal. Sic *facere* Latinis idem est quod sacrificare; unde *τo quæ*, non tantum ad argentum et aurum, sed et ad frumentum, vinum et oleum referri potest; hæc enim faciebant, id est, offerebant et libabant Baal, vide Ezech. 16. 17. Secundo, *quæ fecerunt*, id est, ex quibus fabricarunt et ornarunt *Baal*. Unde ex Hebræo verti potest, *aurum fecerunt Baal*, q. d. Ex auro Dei, et a Deo accepto, fabricarunt idolum Baal; facere enim aurum, vel argentum, est illud cælare, polire, aut in vas vel effigiem aliquam efformare: infectum enim dicitur, quod rude est et impolitum. Audi Isidorum, l. 15. c. 17. *Tria sunt genera argenti, et auri, et æris: signatum, factum, infectum. Signatum est quod in nummis est; factum est quod in vasis et signis: infectum, quod in massis, quod et grave dicitur, id est massa.*

Tropol. peccatores suas cupiditates faciunt suos deos. Unde S. Hier. in Psal. 80. 10. *Non erit in te Deus recens: Cui Deus*, ait, *venter est, Deus ei recens est? quotcumque vitia habemus, quotcumque peccata, tot recentes habemus Deos. Iratus sum, ira mihi Deus est: Vidi et concupivi mulierem, libido mihi Deus est. Unusquisque enim quod cupit et veneratur, hoc illi Deus est.* Ita fornicatores corpus, vires, opesque quas a Deo acceperunt, mancipant suis veneribus. Unde Syrus vertit, *ex eo* (auro et argento) *fecerunt Baal*; Arabicus, *conflavit ea Baal*. Porro Baal, sive Baalim, sive Bel, Bal, Belus, erat Jupiter Belus, qui fuit Deus primus Chaldæorum, de quo plura dixi Gen. 10. 9. et Daniel. 14. 2.

Tropol. Origenes hom. 2. in Cant. per aurum accipit sensum et intellectum; per argentum facundiam et gratiam sermonis: quæ dum ad vanam gloriam vel ad lucra sectanda, non vero ad Dei gloriam et animarum salutem expendimus, tunc ea Baalim offerimus. *Dedi*, inquit Origen. *vobis sensum et rationem, qua me Deum et sentire possetis, et colere: vos autem sensum et rationem, quæ in vobis est, ad colenda dæmonia transtulistis.* Simile est Ezech. 7. 20. vide ibi dicta. Glossa vero ex Haymone: *Per vinum*, inquit, *lætitia spiritualis signatur, quam non in hoc sæculo, sed in Deo habere debuerunt; per oleum, sensus illuminatio; per argentum, nitor eloquii; per aurum, præceptum dilectionis Dei et proximi; in quibus*

omnibus non Deum, sed dæmones venerabantur. Similia babet sanctus Gregorius 3. p. Pastor. admon. 23.

9. IDCIRCO CONVERTAR, ET SUMAM FRUMENTUM MEUM.] Convertar ab amore in odium, a beneficentia in vindictam; convertar, inquam, ab alimonia, qua tam liberaliter eam alui, dedique frumentum, vinum etc. ad puniendum eam sterilitate et fame; ut ex prophetio hac, et ipso ejus experientia discat, sciatque meum esse frumentum et vinum, illaque a me dari, non ab idolis. *Sumam* ergo, *et auferam frumentum meum in tempore suo*, puta in tempore messis, *et vinum meum in tempore suo*, puta in tempore vindemiæ, q. d. Faciam ut parum frumenti in messe, et parum vini in vindemia colligant, aut si multum collectum sit, evanidum sit parumque det panis et vini; aut certe incendio, grassatione hostili, aliove modo illud disperdom.

ET LIBERABO LANAM MEAM ET LINUM MEUM.] *Liberabo*, scilicet quasi e captivitate, qua detinentur ab iniquo vel injusto possessore. Unde Chald. vertit: *Detraham vestem sericam et byssinam, quam dederam ei ad operiendum ignominiam suam*; Septuag. *Auferam linteamina mea et vestimenta mea, ne tegant ignominiam ejus; ignominiam*, id est nuditatem; hanc enim significat Hebr. ערוה *erua*, et hæc est turpis et ignominiosa, q. d. Spoliabo et nudabo eam vestibus, nudamque ignominiose ad ludibrium exponam, ut ab omnibus rideatur et illudatur. Est prosopopœia; tamquam enim lana et linum invite servirent ingratis et impiis idololatris, quasi injustis possessoribus; inde ea dicit se liberaturum. Erga τὸ *liberabo*, significat quod creaturæ coacte serviant impiis, superbis et ingratis; Deus enim eas creavit ad hunc finem, ut homini servirent ad cognoscendum et amandum Deum, earum creatorem et largitorem. Quocirca dum hoc sua fine, ad quem conditæ sunt, privantur, imo contra Deum assumuntur ad superbiam et luxum, naturaliter illipsum aversentur, captivantur, et vim patiuntur, ac reipsa dolerent, gemerent, et de injuria protestarentur, si sensum haberent. Hoc est quod ait Apost. Rom. 8. 20. *Vanitati enim creatura subjecta est non volens; sed propter eum qui subjecit eam in spe.* Et mox. *Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit, et parturit usque adhuc.*

Deus ergo creaturas ita gementes sub hac servitute liberat, dum impiis eas aufert, et piis eas tradit, aut facit eos sibi suoque obsequio, ad quod conditæ sunt, et ad quod naturaliter propendent, totoque naturæ pondere feruntur, impendi.

Audivi in Belgio celebrem concionatorem, qui calumniatoribus nonnullis objectantibus Clericos et Religiosos quosdam laute vivere, pro concione respondit, primo, hanc esse calumniam et mendacium; secundo, esto id verum esset, non esse iniquum, sed secundum ordinem rerum: Deus enim creavit creaturas ut servirent piis, non impiis; famulis, non hostibus. Quocirca, inquit, si panis, si vinum, si ova, si perdices loqui possent, clamarent: Comedant nos viri sancti, servi Dei nostri, non comedamur ab inimicis Domini nostri. Substantia nostra, caro nostra incorporetur sanctis, ut in iis ad gloriam resurgot, non peccatoribus: in illis enim resurget ad gehennam. Quæ enim creatura non malit esse in cœlo et gloria, quam in inferno et igne?

Hac de causa in fine mundi, et maxime in die judicii omnes creaturæ, quasi vindices creatoris sui, insurgent in impios, eosque disperdent. Hoc est enim quod ait Sapiens c. 5. v. 21. *Pugnabit cum eo orbis terrarum contra insensatos. Ibunt directe emissiones fulguris, et tamquam a bene curvato arcu nubium exterminabuntur. Et a petrosa ira mittentur grandines, et flumina concurrent duriter. Contra illos stabit spiritus virtutis, et tamquam turbo venti, dividet illos.*

10. ET NUNC REVELABO STULTITIAM EJUS;] Septuag. *immunditiam*; Vatabl. *turpitudinem*; Pagnin. *spurcitiam*; Chaldæus *ignominiam ejus*. Proprie hebr. נבלות *nablut* significat rem stolidam et stultam: unde de Nabal marito stolido apposite dixit Abigail uxor David: *Ne ponat, oro, Dominus meus rex cor suum super virum istum iniquum Nabal; quoniam secundum nomen suum stultus est, et stultitia est cum eo*, 1. Regum 25. 25.

Porro *stultitia* Israelis sive decem Tribuum (de his enim loquitur, ut ante dixi) erat hæc, quod relicto Deo optimo patre et provisore, a quo percipiebant frumentum, vinum, linum, omniaque bona, colerent muta et surda idola, eisque suum frumentum, vinum etc. ascriberent, et accepta referrent: quæ sane ingens erat stoliditas, ingratitudo et impietas. Hanc revelaturum se toti orbi minatur hic Deus, idque reipsa præstitit, cum Israelem bonis omnibus nudavit; eumque prædæ, captivitati et irrisioni Assyriorum (quorum deos Israel colebat) exposuit.

Similis est stultitia cujusque peccatoris, utpote qui creaturam Creatori, terram cœlo, diabolum Deo, infernum paradiso, peccatum sanctitati, malum bono præfert.

11. ET CESSARE FACIAM OMNE GAUDIUM EJUS.] Quia cessare faciam omnes fruges ejus; item omnia sabbata omnesque dies festos ejus, ut sequitur; in his enim feriari, gaudere, et recreare se solent Judæi æque ac Christiani.

12. ET CORRUMPAM, Vatabl. *devastabo*, tum per grandinem et procellas, tum per Assyrios, VINEAM EJUS ET FICUM,] q. d. Non tantum uvas et ficus, sed et ipsas vineas, ipsasque ficuum arbores exscindam et demoliar. Causam subdit: DE QUIBUS DIXIT: MERCEDES (meretricatus, id est culturæ idolorum) HÆ, MEÆ SUNT, QUAS DEDERUNT MIHI AMATORES MEI,] q. d. Exscindetur, quia fruges et opes quas ego ei dedi, ipsa ingrate et stolide acceptas retulit suis idolis.

ET PONAM EAM IN SALTUM.] Ribera ex Hebræo, Chald. et Septuag. contendit legendum, *ea*, scilicet vineam et ficuum; Romana vero legunt, *eam*, scilicet Synagogam, et terram Israel; hæc enim ab Assyriis vastata data est bestiis terræ devoranda; huic enim continue loquitur, eamque peccati coarguit. Minus ergo genuine S. Hieron. Theodor. et Lyranus Jerusalem ejusque excidium hic significari volunt; nam, ut dixi, agit hic Propheta de decem, non de duabus Tribubus. Septuag. pro יער *iaar*, id est saltum. vel Sylvan, legentes יעד *iaad*, id est testimonium, vertunt, *ponam eam in testimonium*, ut scilicet toti orbi attestetur quanta sit Dei in sceleratos ira, justitia, potentia et vindicta.

13. ET VISITABO SUPER EAM DIES BAALIM,] q. d. Puniam *dies*, id est, peccata illis diebus, puta idolorum

festis, commissa, quibus ornabat se, coluitque Baalim, id est, varios Gentium deos, festivis sacrificiis et vestibus, uti sequitur. Ita Chaldæus, Haymo, Hugo et Vatabl. Nota· Baal hebr. primo, significat dominum a rad. בעל *baal*, id est dominatus est: inde secundo, significat sponsum et maritum; maritus enim est caput et dominus uxoris suæ, 1. Cor. 11. 3. hinc tertio, Gentiles suum Jovem vocabant Baal, quasi dominum cœli et terræ. Baal in plurali habet *Baalim*, quasi dicas, multi domini, multi mariti, multi dii: hos multos opponit solitudini, et singulari *Baali*, uti mox dicam.

Aliter S. Hieron. q. d. Faciam ut illis ipsis festis diebus, quibus colebat Baalim, puniatur et exscindatur. Sic tropol. dies Baalim sunt, quibus quis servit Veneri, Mammonæ, spiritui superbiæ et ambitionis, quasi Baalim, id est, amasiis, dominis et heris, imo diis suis Hos Deus visitat, cum peccatorem punit lue venerea, paupertate, amissione honoris et status.

Rursum visitat dies Baalim, cum peccatorem licet pœnitentem punit tribulationibus, rebus adversis, desolationibus; et præsertim tentationibus pristinorum peccatorum, ad eum quasi ad veterem amicum recurrentium; uti S. Maria Ægyptiaca totidem annos, puta 17. quod peccarat, obscenis cogitationibus tentata fuit. Idem passim aliis contingit. Vide S. Bernard, serm. 3. et 4. in Cantic.

Quibus accendebat incensum, scilicet Baalim, puta idolis: et ornabatur inaure sua et monili suo,] quasi meretrix, quæ se adornat et fucat amasiis suis. Judæi autem in festis cultiores induebant vestes, ad cultum festi et idoli sui; uti et faciunt Christiani, sed in honorem Dei et Sanctorum quorum festa colunt.

Propter hoc ecce ego lactabo eam.] Difficile est τὸ *propter hoc*: quæ enim est causa, imo quæ consequentia et connexio dicere: Uxor adulterata est, ideoque puniam et perdam illam, propterea lactabo eam? Primo, aliqui sic connectunt et exponunt, q. d. Quia Israel tam graviter peccavit, quia tam graviter errat et delirat, quia in tantis versatur animæ miseriis et periculis salutis, ut mihi miserationem potius moveat, quam iram et bilem; hac de causa ego post ejus castigationem, iram in misericordiam vertam; et ostendam ei divitias potentiæ et misericordiæ meæ; nimirum lactabo eam, et loquar ad cor ejus; itaque eam ad me convertam et reducam. Ita Ribera; secundo, Lyran. hæc connectit cum initio capitis: *Dicite fratribus vestris: Populus meus; et sorori vestræ: Misericordiam consecuta.*

Verum dico esse hic hysterologiam, uti ostendi v. 6. Hæc ergo verba, *Propter hoc ecce ego lactabo eam*, referenda et connectenda sunt cum v. 6. et 7. Sic enim omnia ordinate cohærent et fluunt. Sensus ergo est, q. d. Dixi v. 6. et 7. *Sepiam viam ejus spinis*, vexabo et castigabo eam; ne scilicet sponsa mea Synagoga, Gentes et deos alienos adire et colere possit; unde ipsa in se revertetur, pœnitensque vitæ prioris, dicet: *Vadam et revertar ad virum meum priorem. Propter hoc*, quia scilicet ipsa pœnitens ad me redit; *ecce ego lactabo eam*, q. d. Ego priorum ejus scelerum oblitus, eam redeuntem excipiam, quasi sponsus amantissimus, et in ejus amplexus ruam, ut ruit pater in amplexus filii prodigi ad se redeuntis, Lucæ cap. 15.

Præclare S. Bern. ser. 83. in Cant. docet tantum esse sponsi Dei nostri amorem, ut anima quantumcumque vitiis corrupta, adhuc per amorem castum et sanctum possit redire ad nuptias, et thalamum sponsi. *Magna*, inquit, *res est amor, sponsæ res et spes unus est amor. Hoc sponsa abundat; hoc contentus est sponsus; nec is aliud quærit, nec illa aliud habet. Hinc ille sponsus, et sponsa illa est.* Et inferius: *Quidni amet sponsa et sponsa amoris? Quidni ametur amor?* Vide sequentia.

Ecce ego lactabo eam.] Ruffinus: *Lactabo*, inquit, id est, dabo manna Hebræis in deserto; manna enim dicitur *lac*, quia lacti erat simile in colore et sapore. Verum hoc manna olim dederat Deus; hic autem ait, *lactabo*, in futuro. Rursum, *lactare* hic non significat lac dare, vel lacte nutrire; sed est verbum frequentativum, derivatum a primitivo lacio, cujus significatio patet ex compositis allicio, illicio, pellicio, et ex frequentativis lacto, illecto, delecto: lactare ergo idem est quod allicere, suadere, pellicere, et velut lacte dato inescare, decipere et capere, uti docet Fest. Pompeius l. 10. Sic vulgo dicimus: Herus meus hac spe me lactat, magnis promissis lactor, etc. Sic Prov. 1. dicitur: *Si te lactaverint*, id est, pellicere et seducere voluerint, *peccatores, ne acquiescas eis*. Et hoc significat hebr. פתה *patha*; unde græcum πείθω, id est suadeo, persuadeo. Quocirca Septuag. vertunt, ἐγὼ πλανῶ αὐτήν, *ego seduco eam, et ponam eam quasi desertum*; Vatabl. *ego pelliciam eam*; Syrus, *ecce decipio eam*; Arabicus Antioch. *errare faciam eam*; Arabicus Alex. *perdam eam*; alii, *ego inescabo eam*; sicut pisces et aves data esca inescantur, itaque capiuntur. Jam primo, Theodor. et Theoph. hoc in malam partem accipiunt, atque ex Septuag. hunc dant sensum, quasi dicant: *Ecce ego faciam eam seduci, et erroribus implicari, ac labi; ut ducatur in captivitatem* (in Assyriam), *et captivam factam his omnibus bonis faciam destitui*. Verum hæc in bonam accipienda esse, et significare læta promissa, non tristia et minas, docent passim alii Interpretes; et patet ex sequentibus. Ait enim: *Loquar ad cor ejus: dabo ei vinitores ejus; canet ibi juxta dies juventutis suæ; vocabit me: Vir meus: auferam nomina Baalim: percutiam cum eis fœdus: sponsabo te mihi in sempiternum. Lactabo ergo eam*, id est suadebo, alliciam, et quasi pio dolo inescabo, et decipiam eam; ut ultro idola sua contemnat, et mihi quasi sponso et Deo suo se totam addicat et mancipet. Unde Chald. vertit: *Ecce ego subjiciam eam legi, et operabor illi miracula, et grandia facinora, qualia edidi illi in deserto.* Hoc est quod Ezech. ait c. 36. 25. *Dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri, et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis carneum.*

Tropol. Ita Christus lactabat S. Magdalenam, ut opes, delicias, veneres, et quidquid est in mundo fastidiret; ut famam et judicia Pharisæorum contemneret, qui putabant eam non tantum deceptam; sed et insanam, cum in publico convivio Christi pedes lacrymis lavit, et capillis tersit. Sic lactavit Deus S. Antonium, Hilarionem, Franciscum, Claram, totque nobiles et divites, qui, spretis sæculi oblectamentis, religiosam et austeram pœnitentiæ vitam amplexi sunt, et in dies amplectuntur, quos mundani deceptos, imo fatuos æstimant. Ita lactatus S. Paulus dicebat: *Domina, quid*

me vis facere? Actor. 9. Et: *Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.* Et: *Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus.* Ita lactavit primos Christianos et Martyres, ut dulcedine divinæ consolationis, et amore Christi pro eis crucifixi illecti, imo ebrii procurrerent ad martyria, ambirent ignes, bestias, cruces; ac in ipsis catastis, craticulis et ignibus exsultarent, tyrannisque et tortoribus insultarent, uti videre est in Vita S. Ignatii, Laurentii, Vincentii, Agathæ, et aliorum plurimorum.

Et ducam eam in solitudinem.] Alludit, primo, ad sponsam adulterantem, quæ turbis sese inferens, et per multorum adulterorum cubilia et lupanaria divagata, tandem pœnitens a marito domum reducitur, quasi in solitudinem; ut ibi sola cum solo marito degat. Secundo; alludit ad Synagogam Hebræorum, quæ in Ægypto turbis Ægyptiorum et idolorum, puta Apis, Isidis, Osiridis, Canopi, Hammon, et aliorum plurimorum commixta, jussu Dei a Mose educta est in desertum Sina; ibique a Deo legem, tabernaculum et religionem accipiens, in sponsam, id est Ecclesiam et rempubl. ab eo electa et assumpta est. Sensus ergo est, q. d. Sicut olim te, o Israel, vagantem, et meretricantem cum turba Gentilium et deorum Ægypti, inde eduxi in solitudinem; ita pariter nunc ex turba Assyriorum, Medorum, Chaldæorum, Persarum, Parthorum, inter quos captivus et dispersus divagaris, nunc horum, nunc illorum deos colens, ducam te in solitudinem, qua itur in Judæam et in Jerusalem, ut per illam te in patriam sedem et religionem, quasi in solitudinem reducam. Erant enim Judæi in Judæa a Gentibus separati; imo post excidium, Judæa erat solitudo. Hoc est quod ait Ezechiel c. 20. 34. *Educam vos de populis, et congregabo vos de terris, in quibus dispersi estis*, etc. *Et adducam vos in desertum populorum, et judicabor vobiscum ibi facie ad faciem; sicut judicio contendi adversum patres vestros in deserto terræ Ægypti*, qui locus huic nostro persimilis est, eumque explicat. Ita Chald. Haymo et alii.

Tertio, et potius, ducam eam in solitudinem, hoc est, ducam Synagogam, puta Israelitas, ab idololatria Ægyptia et Assyria, æque ac superstitione Judaica, ad Ecclesiam Christi, in qua quasi sponsus solus cum sola segregata jam a pristinis amasiis et peccatis, et a multitudine ac tumultu sæculi, cum illa agam blande et secrete; illam protegam, illi miracula faciam, qualia olim feci Hebræis in deserto.

Nota, Hunc locum R. Salomon et Judæi accipiunt de solo reditu ex captivitate Babylonis; tunc enim multi Israelitæ cum Judæis redierunt in Jerusalem, nec deinceps nominarunt aut coluerunt Baalim: sed quieti et læti Deo vero servierunt. Christiani vero permulti, ut Hier. Cyrill. Ruffin. Theod. Theophylus, Lyran. Vatabl. Arias, Ribera et alii, hæc accipiunt de redemptione hominum e captivitate diaboli, facta per Christum.

Verum mediam sententiam ego sequor, dicoque Prophetam alludere ad reditum a captivitate Babylonica, eumque obiter perstringere; sed sub eo quasi tenui typo, potius significare reditum e captivitate diaboli, per redemptionem Christi. Ita Theodor. *Hæc*, inquit, *typice et odumbrate sub Zorobabel acciderunt: expresse vero, et veritate ipso, ubi Christus se hominem fecit.* Idque patet ex verbis et promissis Prophetæ, quæ angustiora sunt, quam ut Israelitis, iisque paucis a Babylone cum Judæis redeuntibus, conveniant. Talia sunt: *Arcum et gladium, et bellum conterom de terra, et dormire eos faciom fiducialiter.* Nam Judæi, Babylone redeuntes, mox servierunt Persis, Græcis, Romanis. Et: *Sponsabo te mihi in sempiternum.* Et: *Dicam non populo meo: Populus meus es tu; et ipse dicet: Deus meus es tu.* Quod Apos Rom. 9. 25. et S. Petrus 2 ep. 1. 10. de populo Christiano explicant.

Quæres cur Ecclesia vocetur *solitudo*, cum in ea sit Gentium multitudo? Respond. primo, quia ipsa coluit unum Deum, qui solus verus est Deus; ideoque est Baal, vel Baali v. 16. Hunc enim opponit Baalim, id est multis amasiis, dominis, et diis quos Israel coluit in Ægypto et in Assyria. In Ecclesia ergo est solitudo Dei, et consequenter solitudo fidei, et solitudo religionis, cum apud idololatras et hæreticos sit multitudo et confusio uti deorum, ita et errorum et sectarum. Hoc est quod ait Apost. Eph. 4. 5. *Unus Dominus, una fides, unum baptisma.* Hinc consequenter Ecclesia est sola, id est una, cum hæretici et idololatræ plurimas, sibique invicem contrarias habeant synagogas et congregationes.

Secundo, quia, sicut Deus Hebræos duce Mose deduxit per mare Rubrum mersis Ægyptiis, in desertum Sina; ibique eos in suam Synagogam efformavit, dando legem et sacerdotium; ita et Christianos per mare Rubrum sanguinis Christi in baptismo, mersis peccatis et vitiis deducit in Ecclesiam; ibique eis dat suas leges et sacra.

Tertio, sicut Hebræos in deserto aluit manna, et aqua ex petra; ita Christianos in Ecclesia alit Eucharistia, aliisque Sacramentis et gratiis, ac consolationibus spiritualibus.

Quarto, sicut Hebræis in deserto dedit victoriam contra Amalec, Og, Sehon, aliosque hostes; ita Christianis in Ecclesia dat victoriam contra dæmones, carnem et mundum.

Quinto, sicut Hebræos per desertum duce columna ignis per noctem, et nubis per diem, protexit ab æstu et procellis, eosque illuminavit et deduxit in terram promissam: ita Christianos in Ecclesia per desertum hujus vitæ deducit, duce Spiritu Sancto, qui in adversis eos illuminat et inflammat, in prosperis protegit et humiles facit, ut securi tendant in terram viventium, promissam in cœlis.

Trop. Deus vere pœnitentes deducit ad solitudinem, ibique eos divinis donis exercet et perficit, ubi scilicet separati sunt ab omni sæculi, illecebrarum, et hominum turba et tumultu. Ita Magdalenam separavit a turba, fecitque ut se sequeretur in solitudinem; ac post mortem et resurrectionem deduxit eam in solitudinem, montemque vicinum Massiliæ, ubi in Bauma peccata pristina deflens, cum Christo et Angelis versabatur, vitam angelicam magis quam humanam agens. Sane, qui e peccatis emergere, vitamque serio emendare et mutare volunt, necesse est ut a turba declinent, et in solitarium locum, saltem ad tempus se recipiant; ubi et pristina vitia dediscant, et occasiones peccatorum distractionumque declinent; et meditationibus sanctis, piisque exercitiis insistentes, discant qua ratione et modo vitam corrigere debeant; denique ubi a Deo visitentur, illuminentur et corroborentur in hoc melioris vitæ proposito. Nam ut ait Job c. 12. *Ad me dictum est verbum absconditum, et quasi*

furtive suscepit auris meu venas susurri ejus. Loquitur enim Deus, ait S. Dion. l. de Div. nom. aut per lumen quoddam, aut per inspirationes internas, raro vero per vocem sensibilem. Ut quis ergo eum eudiet, recipiat se in solitudinem et silentium, ubi mentem et aures a rebus aliis evulsas introvertat, et ad Deum qui in centro cordis est reflectat: ibi silantem ejus sibilum et susurrum excipiet. Quæ causa movit Carolum V. Imper. ut abdicatis tot regnis in solitarium locum se reciperet ubi liber a curis et turbis, totus sibi et Deo vacaret, atque ad instantem mortem vitamque beatam se compareret, uti reipsa præstitit perstititque usque ad vitæ finem. Quocirca Franciscus Borja, olim sub eo Dux Gandiæ, in ejus funere rogatus ut oratione funebri illi parentaret, hoc thema proposuit, Caroloque adaptavit: *Elongavi fugiens, et mansi in solitudine*, ostendens quam pie et sapienter egisset, qui mundum prius reliquisset quam mundus ipsum; quod propediem futurum erat. Novum hoc, et orbi nostro sæculo inauditum fuit tanti viri exemplum. Major fuit Carolus in suo eremo quam in imperio: quia major mundo æque ac seipso. Ita noster P Sacchinus tom. 2. Annal. Societatis Jesu ad annum Domini 1558.

Caroli avi sui sensa animi secutus est Philippus III. Hisp. rex, moriens hoc anno Domini 1621; licet enim vitam juste, innocenter et pie traduxisset, adeo ut hoc obfirmatum haberet malle se omnibus regnis; privari, quam scienter Deum vel venialiter offendere; tamen in mortis agone penitius rationem regni administranti Deo mox reddendam considerans, et expavescens, in has voces et vota erupit: *Utinam nunquam fuissem rex! utinam annos quos in regno egi, exegissem privatus in eremo! utinam vitam solitariam cum Deo duxissem in Thebaide! Quam nunc securius morerer! quam fidentius ad Dei tribunal pergerem!* Ita habet ejus mors typis vulgata, et testantur quotquot ei interfuere. Audi Lot in Sodomorum incendio: *Salva animam tuam, noli respicere post tergum, neque stes in omni circa regione; sed in monte salvum te fac*, Gen. 19. Ita S. Joannes Baptista secessit in desertum, ut ibi verbo et exemplo prædicaret pœnitentiam, eoque ab urbium strepitu sevocans turbas, omnibus inclamabat: *Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cælorum.* Ita Christus Dominus, inchoaturus opus suæ prædicationis et nostræ redemptionis, sibi a Patre impositum, a Spiritu Sancto ductus est in desertum, ibique ad illud quadraginta dierum meditatione, oratione et jejunio se comparavit, Matth. 4. eodemque prædicaturus turbas eduxit, uti et Apostolos in montem, apicem Evangelii eos docturus, Matth. 5. 1. Solitudo enim facit mentem quietam, sibi præsentem, collectam eamque compungit cogitatione rerum cælestium et æternarum. Ita S. Hieron. Pœnitens abiit in solitudinem Syriæ, et ad illam invitans Heliodorum, epistolam hoc epilogo quasi celeusmate concludit: *O desertum Christi floribus vernans! o solitudo in qua illi nascuntur lapides, de quibus in Apocalypsi civitas regis magni extruitur! O eremus familiarius Deo gaudens! Quid agis, frater, in sæculo qui major es mundo? quamdiu te tectorum umbræ premunt? quamdiu fumosarum urbium carcer includit?* Tertull. l. de Pallio, c. 5. *Secessi*, inquit, *de populo, imo unicum mihi negotium est, nec aliud nunc curo quam ne curem. Via meliore in secessu fruare, quam in promptu*, id est, in publico. *Nemo alii nascitur moriturus sibi.*

S. Basilius cum S. Gregor. Nazianz. in eremo Orationi et studio sacrarum Litterarum vacans, scripsit tractatum de laudibus eremi, quem sic inchoat: *Solitaria vita cælestis doctrinæ est schola, ac divinarum artium disciplina. Illic Deus est totum, quod discitur: via, qua tenditur: totum, per quod ad summæ veritatis notitiam pervenitur. Eremus est paradisus deliciarum, ubi spirant ornamento virtutum: ibi rosæ charitatis igneo rubore flammescunt: ibi lilia castitatis niveo candore condescunt; cum quibus etiam humilitatis violæ: ibi myrrha mortificationis, non solum carnis; sed, quod gloriosius est, propriæ voluntatis exundat: et thus assiduæ orationis indesinenter emanat.* Et paulo post: *O eremus sanctarum mentium delectatio, et intimi gustus inexhausta dulcedo! Tu caminus ille Chaldaicus, ubi sancti pueri ferventis incendii vires orationibus reprimunt et extinguunt. Tu fornax, ubi superni regis vasa formantur, et ad perpetuum nitorem malleo pœnitentiæ percussa, ac lima salutiferæ correctionis erasa perveniunt. O cella negotiatorum cælestium apothecha! Felix commercium, ubi terrenis cælestia, transitoriis mutantur æterna.* Et inferius: *O cella spiritalis exercitii mirabilis officina, in qua humana anima Creatoris sui imaginem in se restaurat, et ad suæ redit originis puritatem. Tu das ut homo mundo corde Deum conspiciat, qui suis obvolutus tenebris, Deum et seipsum prius ignorabat. Tu facis ut homo in mentis arce constitutus, cuncta sub se videat terrena defluere, semetipsum quoque prospiciat in ipsa rerum labentium decursione transire. O cella castrum Dei, turris David, Angelorum spectaculum, palestra fortiter dimicantium! O eremus mors vitiorum, fomes et vita virtutum! Tibi Moyses debet bis acceptæ legis Decalogum. Per te Elias novit Domini pertranseuntis adventum. Per te Elisæus duplicem magistri sortitus est spiritum. Tu scala illa Jacob, quæ homines vehis ad cælum, et Angelos ad humanum deponis auxilium. O vita eremitica, balneum animarum, purgatorium sordidorum! cella nempe est conciliabulum Dei et hominum.* Et sub finem: *O eremus mundi persequentis felix effugium, laborantium quies, mærentium consolatio, ab æstu sæculi refrigerium, peccandi repudium, reclusio corporum, libertas animarum, exedra gemmarum cælestium, curia cælestium senatorum! ubi victor dæmonum, socius efficitur Angelorum: exul mundi, hæres est paradisi; abnegator sui, sectator est Christi.*

S. Bernard. epist. ad Fratres de Monte Dei: *Cellæ*, ait, *et cæli habitatio cognatæ sunt, sicut enim cælum et cella ad invicem videntur habere aliquam cognationem nominis, sic et pietatis. A celando enim cælum et cella nomen habere videntur; et quod celatur in cælis, hoc et in cellis. Quod quæritur in cælis, hoc et in cellis. Quidnam est hoc? vacare Deo, frui Deo. Quod cum secundum ordinem pie et fideliter celebratur in cellis, audeo dicere: Sancti angeli Dei cellas habent pro cælis, et æque delectantur in cellis, ac in cælis.* Et paulo post: *A cella*

in cœlnm sæpe ascenditur; vix autem nnquam a cella in infernnm descenditnr ; qnia vix nmquam nisi cœlo prædestinatns, in ea usque ad mortem perstitit. Et inferius: *Cello terra sancta; et locus sanctus est, in quo crebro fidelis anima cum Verbo Dei conjnngitnr, sponsa sponso sociatnr, terrenis cœlestia, humona divinis nninntur. Siqnidem sicnt templnm sanctnm Dei, sic cella est servi Dei.* Et: *In templo enim et in cella divina tractantnr, sed erebrins in cella.* Idem tract. de Modo bene vivendi ad sororem c. 58. *Si,* ait, *propter Deum in terra vitaveris societatem virornm, per Deum in cœlo habebis societatem Angelorum.*

Porro hic secessus maxime qnærendus est ei qui deliberat de vitæ statu, dnbitatque quem capessere debeat. Docet id S. Bernard. epist. 107. in fine, Thomam Præpositum, ut, si cupiat cœli vocem andira secedat. *Hnic,* ait, *voci Dei tni, dulciori snper mel et favnm si præporas anrem interiorem, fuge enram exteriorem, nt expedito et vacanta interno sensn, dicos et tu cnm Samnele: Loqnere, Domine, quio andit servus tnns. Vox hæc non sonat in foro, sed nec anditnr in pnblico; secretnm consilinm, secretnm quærit auditnm. Auditni tno gandinm pro certo dabit et lætitiam, si sobria aure pereeperis.* Hoc modo se præparabat Dovid, eum dixit: *Audiam quid loquatur in me Dominus, quio loquetnr pacem in plebem suam, et snper sonctos suos, et in eos qui convertnntnr ad cor;* id significans, quud Deus non loquatnr iis qui extra cor sunt in res externas effusi; sed iis qui se recipiunt ad interna eogitanda. B. Petrns Damian. epist ad Teuzonem ait se quamdam sanetum Eremitam consuluisse de se suoque statu; an scilieet sibi expediret, Ecclesiæ et proximis servire in Cardinalatn et Episcopatu Ostiensi; an vero iis abdicatis recipere se ad monasterium, eo quod vitam illam activam sentiret spiritum suum distrahere et minuere, ejusque profectum impedire. Cui eremita: *Quid prodest lncernæ si aliis luceat, et ipsa se flamma vorax absumat?* Quocirca Petrus, relicto Episcopatu et Cardinalatu ad suum monasterium rediit, ibique totus suæ saluti et perfectioni vacavit. Hæc enim erat prima ejns vocatio, puta monastica.

Jam vero non sufficit solitudo corporis, si desit solitudo mentis, ad quam illa ducit, si nimirum mens per ea, quæ vidit vel ondivit, divagetur, totumque mundum cogitando oberret. Deus, inquit S. Bernard. ser. 40. in Cant. est spiritus; requirit ergo a nobis solitudinem spiritnalem mogis quam corporalem: *Sola,* inquit, *indicitnr tibi mentis et spiritus solitndo. Solns es, si non communia cogites, si non affectes præsentia, si despicias quod multi suspicinnt, si fastidias quod omnes desiderant, si jnrgia devites, si damna non sentias, si non recorderis injuriarum. Alioquin nec si solns corpore es, solns es.* Et paulo superius docens quomodo anima fiat sponsa Dei: *Omnino,* inquit, *snpra te est angelorum Domino desponsari. Annan snpra te, adhærere Deo, atque nnum spiritum esse cnm eo? Sede itaqne solitarius sicnt tnrtur, nihil tibi et turbis; etiam ipsnm obliviscere popnlnm tnnm, et domnm patris tni, et concupiscet rex decorem tunm. O soncto animal sola esto, ut soli omninm serves teipsnm qnem ex omnibns tibi elegisti. Fnge publicnm, fnge et ipsos domesticos. An nescis te verecundum habere sponsum, et qui nequaquam snam velit tibi indnlgere præsentiam præsentibns cæteris? Secede ergo, sed mente, non corpore, sed intentione, sed devotione, sed spiritu.*

S. Gregor. 30. Moral. 12. explicans illud Jub 39. *Qnis demisit onagrum liberum in solitndinem, et vincnla ejns qnis solvit? Viri,* inquit, *contemplativi qnasi onagri solitndinem mentis inhabitant, et liberi a sæcularinm negotiornm tnmnltibns, Deum sitinnt. Quid enim prodest solitudo corporis, si solitndo defnerit cordis?* Itaque bene conversantibns *primum solitudo mentis tribnitnr, nt exsurgentem intrinsecns strepitnm terrenorum desideriorum premant; nt ebnllientis ab infimis curas cordis, per snperni gratiam restringant amoris, omnesque motns importnne se offerentinm levium cogitationnm, qnasi qnosdam eircumvolantes mnscas, ab oculis mentis abigant manu gravitatis, et qnoddam sibi enm Domino intra se secretnm quærant, ubi cnm illo, exteriori cessante strepitn, per interna desiderio silenter loquantur.*

Denique scripsit Cornelius Musius, illustris nostro ævo Delphis in Hollandia Christi Martyr, earmen doctum in landem vitæ solitariæ, cui hanc patheticam dat clausulam:

Vive ut vis; sed cum ægrotabis, Justis lacrymis damnabis Omnes mundi infulas. Et cum morti propinquabis, Tunc, sed sero, provocabis Ad b stas cellulas.	O beata solitudo, O sola beatitudo, Piis secessicolis! Quam beati candidati, Quid ad te volant alati, Porro a mundicolis!

Notatu dignum est quod scribit Joannes Mauburnus Abbas Liuriacensis in Roseto 1. cap. 3. sub finem, nimirum varios Ordines variis de causis a primæva sanctitate et splendore decidisse, ut Cluniacenses propter otium, Cistercienses propter negotia nimia ruralia, Præmonstratenses ob nimia Missarum et chori onera; Mendicantes ob nimiam eum sæcularibus familiaritatem, quia nimis se populo immiscuerunt juxta illud Psal. 105. 35. *Commisti snnt inter Gentes, didicerunt opera eorum, et factum est illis in scandalnm;* Benedictinos ob nimias opes, juxta illud: *Filia amplæ dotationis suffocavit matrem devotæ religionis.* Addit præ cæteris in suo nitore et vigore stetisse Carthusienses ob studium solitudinis et silentii, ae ob strenuam observantiam visitationum. Unde hæc tria carmine complexus ait:

Per tria, si, so, vi, Carthusia permanet in vi (*id est vigore*)

Si est silentium, *so* solitudo, *vi* visitatio. Episcopus enim, rector, superior visitans subditos, corrigit eos, si prolapsi sint; si stent integri, vigiles et constantes, eos conservat. Silentium est solitudo faciunt primo, ne subditi suas murmurationes et tentationes invicem communicent et affricent, secundo, ne mentem terrenis et vanis phantasmatibus, quæ concupiscentiarum sunt exeltamenta, impleant; tertio, disponunt animum ut satus divinos excipiat. Deus enim hoc suum balsamum non infundit nisi animo libero, puro, a fæcibus terræ secreto, et soli Deo attendenti; hoc enim dignum et justum est. Audi Thomam Theodidactum, l. 1. de Imitat. Christi c. 20. *Dixit quidam: Qnoties inter homines fni, minor homo redii. Nemo*

secure apparet, nisi qui libenter latet. Nema secure loquitur, nisi qui libenter tacet. Nema securc præest, nisi qui libenter subest. Qui se abstrahit a notis et amicis, appropinquabit illi Deus cum Angelis sanctis. Maxime sanctarum humana consortia, ubi poterant, vitubant, et Deo in secreta vivere eligebant.

Id ipsum Gentiles per umbram viderunt, sunserunt, et respsa præstiterunt. Scipia Africanus, teste Plutarc. in ejus Vita, dicebat *nunquam se minus esse salum, quam cum solus esset; nec unquam minus otiosum, quam cum otiosus esset.* Alius ex adverso aiebat *nunquam se minus hominem esse, quam cum intar homines versaretur.* Ptolemæi, ut habetur in ejus Vite, in prologo Almagesti, hæc erat gnome: *Securitas solitudinis dalorem remavet, pavor multitudinis consolatianem aufert.* Cicero senescens, farensis vitæ pertæsus, Tusculum secessit, ibique philosophatus est, ac Tusculanas quæstiones quibus alterum Senecam se exhibet, conscripsit. Seneca epist. ad Lucilium, c. 7. dans ei præcepta honestæ et beatæ vitæ: *Quid tibi*, inquit, *vitandum præcipue existimen, quæris? Turbam. Nondum illi tuta te commiseris. Ega certe caufiteor imbecillitatem meam, nunquam mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod campasui turbatur, aliquid ex his quæ fugavi, rediit.* Et max: *Inimica est multorum conversatio. Nema non aliquod nobis vitium aut commodat, aut imprimit, aut nescientibus illinit. Nihil vero est tam damnasum, quam in aliquo spectacula desidere. Tunc enim per voluptatem facilius vitia subrepunt. Quid me existimas dicere? Avarior redeo, ambitiosiar, luxuriasior, imo vero crudeliar et inhumaniar, quia inter homines fui?* Et inferius: *Sacrati, Catoni et Lælio excutere mentem suam dissimilis multitudo potuisset; adeo nemo nostrum qui maxime cancinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno camitatu venientium potest; convictar delicatus paulatim enervat et emallit, vicinus dives cupiditatem irritat; malignus comes, quantumvis candida et simpliei, rubiginem suam affricat.* Et paulo post: *Recede in te ipsum quantum potes, cum his versare qui te meliorem facturi sunt; illas admitte, quos tu pates facere meliores. Mutuo ista fiunt, et homines dum docent, discunt. Non est erga quod gloria publicandi ingenii te producat in medium, ut recitare istis velis. Cui ergo, inquis, ista didici? Tibi didicisti. Democritus ait: Unus mihi pro popula est, et populus pra una. Alius cum quæreretur ex illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucos perventuræ: Satis*, inquit, *mihi sunt pauci; satis est unus, satis est nullus. Epicurus cum uni ex cansortibus studiorum suarum scriberet: Hæc*, inquit, *ega non multis, sed tibi; satis enim magnum alter alteri theatrum sumus.* Et cap. 8. *Secessi non tantum ab hominibus, sed etiam a rebus, et primum a rebus meis. Durius tractandum est corpus, ne anima male pereat. Contemne omnia quæ supervacuus labor velut ornamentum ad decus ponit. Cagita in te præter animum nihil esse mirabile, cui magna nihil magnum est.* Nonne hæc aurea sunt? nonne quot sententiæ, tat margaritæ?

Qui ergo ad vitam solitariam vel monasticam a Deo vocantur, hac solitudine jugiter gaudeant, vitamque Angelorum agant in Dei laudibus, ac ea utantur non tantum ad suam, sed et ad aliorum salutem oranda, docenda, concionanda, scribendo, etc. pro sua quisque talento. Non enim sibi solis sunt nati, sed et aliis. Atque ea est perfecta contemplatio, quæ in actionem dimenat; hæc enim illam fovet, oblectet, perficit et consummat. Qui vero ad vitem activem destinantur, subinde ad salitudinem hanc se recipiant, mentemque a curarum tumultu revocent, et se sibi reddant ut interquiescat tam corpus, quam spiritus; utque errata sua multiplicia introspiciant et corrigant; utque Dea se uniant, ab eoque ad cor loquente navum lumen, novas vires et animos hauriant, ad labares vitæ illius molestæ sustinendos, et difficultates amnes fortiter superandas, propter Ecclesiæ et Reipub. publicum bonum

Memorabilis hac in re fuit Thomas a Kempis, auctor libri de Imitatione Christi, anno Domini 1441. qui inter fratres sui Ordinis occupatus, cum iisque colloquens, quoties sentiebat cœlestis sponsi vacem et inspirationem, se quasi spansam ad colloquium evacantem, humiliter, sed libere fratribus valedicens et secedens, aiebat: *Charissimi fratres, apartet me secedere: est enim qui in cella me exspectat.* Illico ergo in cellam se proripiens, devate instar Samuelis inquiebat: *Loquere Domine, quia audit servus tuus.* Ita habet ejus Vite a vira gravi ipsi coæva conscripta Lege c. 20. lib. 1. et vibebis profunda ejus sense de amaris solitudinis et silentii, ac asseres eum in cella ex Dei instinctu hausisse illum cœlestem spiritum, quem ipse cuique ejus libellum legenti jugiter exhalat et afflat. Denique Huga de S. Victar. lib. 4 de Arca Noe, c. 4. *Scrutemur*, ait, *Scripturas, et inveniemus vix aut nunquam Deum locutum fuisse in multitudine; sed quotiescumque innatescere valuit aliquid hominibus, nan gentibus et populis, sed vel singulis, vel admodum paucis, et a communi haminum frequentia segregatis, vel per nocturna silentia, vel in campis et salitudinibus, et montibus et vallibus se manifestavit. Sic locutus est cum Nae, cum Abraham, cum Isaac, cum Jacob, et Mose, Samuele, David et amnibus Prophetis.* Ac paulo post: *Quid est quad semper loquitur in secreta Deus, nisi quod nas ad secretum vocat? Et quid quad cum paucis loquitur, nisi ut nos colligat sive uniat?*

Et loquar ad cor ejus.] Sensus est primo, q. d. Loquar ei interius, non exterius, loquar ei in mente et voluntate, non in aure, ingerendo ei suæ ingratitudinis et peccatorum pudarem, terrorem, odium, ac spem veniæ, et desiderium et amorem melioris vitæ; ut ad sponsum suum Deum pœnitens redeat.

Secundo, q. d. Car ejus verbis meis mulcebo, flectam, et ad me meique amorem et cultum convertem Unde Lea Hebræus vertit: *Loquar in cor ejus.* Hoc est quod ait Ezech. c. 36. 26. *Dabo vabis car novum et spiritum novum.* Vide ibi dicta.

Tertia, ex Hebr. proprie vertas: *Loquar secundum car*, id est affectum, *ejus*, q. d. Alloquar eum blandis verbis et plenis consolatiane, quasi sponsus sponsam ad me revertentem; quibus ejus cor, id est amarem et affectum, laetabo, ut præcessit, mulceba, et ad me rapiam. Sicut Isaias capite 40. 2. ait: *Laquimini ad car Jerusalem*, id est, *consalamini eam*, uti præcessit. Unde Syrus vertit: *Demulcebo cor illius*; At ablcus: *Loquar in corde ejus, et detrimentum nan ingredictur intellectum illius*, uti fit ab amasiis carna-

libus et fallacibus. Sic Gen. 34. 3. de Sichem consolante Dinam a se violatam dicitur: *Tristemque delinivit blanditiis;* Hebr. *Locutus est ad cor puellæ.* Sic Booz consolatus est Ruth: *Et locutus est ad cor ejus*, Ruth 2. 13. Fecit hoc Deus Synagogæ per Esdram, ut patet lib. 2. c. 8. 10. ubi Esdras, legens populo legem, illi flenti dixit: *Ite, comedite pinguia, et bibite mulsum, etc. quia sanctus dies Domini est, et nolite contristari; gaudium enim Domini est fortitudo nostra.* Sed maxime fecit id Ecclesiæ per Christum et Apostolos, præsertim in Pentecoste mittendo Spiritum Sanctum quasi paracletum, id est, consolatorem fidelium; in quo ut ait Apost. Rom. 8. *clamamus: Abba Pater.* Unde ipse hoc Spiritu plenus et exsultans, in omnibus suis laboribus et tribulationibus jubilabat dicens: *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, pater misericordiarum et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra.* Et cap. 12. 9. *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi; propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Cristo. Cum enim infirmor, tunc potens sum.* Ita Deus Eremitas in sua austera vita, Magdalenam et pœnitentes in suis lacrymis, Martyres in tormentis consolatus est; adeo ut illa omnibus epulis præferrent. Hoc est quod ait Isaias 40. 27. *Computrescet jugum a facie olei.* Vide ibi dicta.

Mystice, loquitur Deus ad cor sanctorum, qui se totos illi despondent, imo consecrant, dum student illi per omnia placere, illi jugiter inhærere, cum illo ambulare et colloqui. His enim præsentem se sistit quasi sponsus, loquitur, erudit, consolatur: *quo præsente*, ait Richard. Victor. in Cantica (explicans illud c. 3. 4. *paululum cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea*) *innovatur anima, et quasi ei adhærens sentit interni gustus dulcedinem, intelligentiam spiritualem, fidei illuminationem, spei augmentum, charitatis incentivum, compassionis affectum, justitiæ zelum, delectationem virtutum. Habet in oratione cum Deo familiare colloquium, audiri se sentiens, et plerumque exaudiri, facie ad faciem cum Deo loquens, et audiens quid loquatur in ea Dominus Deus, in oratione Deum cogens, et interdum convincens.* Ecce hæc loquitur ad cor sponsæ sponsus, facitque eam loqui, ut ei postulanti eadem largiatur.

Idem docet S. Bern. serm. 57. et 58. in Cant. ubi explicans illud: *En dilectus meus loquitur mihi: Surge, propera, amica mea*, ait Deum in anima devota loqui humilitatem, patientiam, fraternam charitatem, obedientiam, pacem, mortificationem vitiorum, compunctionem, omnemque sanctimoniam. *Porro*, inquit, *hoc igne consumpta omni labe peccati, et rubigine vitiorum, si jam emundata ac serenata conscientia, sequatur subita quædam atque insolita latitudo mentis, et infusio luminis illuminantis intellectum, vel ad scientia Scripturarum, vel ad mysteriorum notitiam, quorum alterum propter nos oblectandos, alterum propter proximos ædificandos reor dari, oculus procul dubio respicientis est iste, educens quasi lumen justitiam tuam, et judicium tuum tanquam meridiem.* Subdit sponsum hortari sponsam, id est, viros perfectos ad regimen imperfectorum, ut ex eis vitia exstirpent et virtutes inserant, dicendo: *Surge, propera, amica mea.* Idem serm 74. *Vivum*, ait, *et efficax est* Dei verbum, *moxque ut intus venit, expergefecit dormitantem animam meam, movit et mollivit et vulneravit cor meum, quoniam durum lapideumque erat, et male sanum. Cœpit quoque evellere et destruere, ædificare et plantare, rigare arida, tenebrosa illuminare, clausa reserare, frigida inflammare, nec non et mittere prava in directo, et aspera in vias planas, ita ut benediceret anima mea Domino, et omnia quæ intra me sunt nomini sancto ejus.*

15. Et dabo ei vinitores ejus ex eodem loco.] Ita et Chald. qui proinde in Hebræo legit cum Nostro כרמיה koremeha, id est, vinitores ejus. Jam aliis punctis legunt כרמיה *keramea*, id est, vineas ejus: unde et Septuag. vertunt, *possessiones ejus*, q. d. Vineta quæ in terra Chanaan *eodem loco*, puta in solitudine, de qua præcessit, incipiunt; quæque Israelitis abstulerunt Assyrii, v. 12. restituam eis ibid. Ita Vatabl. Et mystice, per Christum restituam eis gratiam et donum Spiritus Sancti, qui est pignus hæreditatis æternæ, Ephes. 1. 23. Hæ enim sunt vineæ, quas fideles hic possident inchoata, sed plane possessuri sunt in cœlo. Ita Arias. Verum eodem redit sensus, sive vineas legas, sive vinitores: ubi enim est vinea, ibi est et vinitor, et vice versa. Quocirca Sanchez censet hic alludi ad ritus nuptiales, in quibus dos sponsæ data, erat dotalis ager: ita enim Deum hic suæ sponsæ, puta Synagogæ, in dotem dare vineam fertilissimam Engaddi: illam enim vel eamdem, vel vicinam esse valli Achor. Unde eo alludit Cant. 1. 14. *Dilectus meus in vineis Engaddi*. Et Cant. 8. 11. *Vinea fuit pacifico in ea quæ habet populos;* Hebr. *in Baal hamon.* Idem enim videtur locus qui hic vocatur *Vallis Achor*, et ibi *Engaddi*, ac *Baal hamon*. Vallis Achor hic ergo præ cæteris Judææ locis meminit Osee, quia hæc fuit velut prima dos a Deo data Synagogæ, per quam quasi accepit spem et arrham totius Chananææ brevi possidendæ.

Aptius tamen Noster legit, *koremeha*, id est, vinitores ejus: vinea enim Dei erat olim Synagoga, nunc est Ecclesia, ut patet Isaiæ 5. 7 *Vinea Domini exercituum, domus Israel est*. Et Math. 21. v. 23. vinitores sunt Prophetæ et Apostoli. Unde Chald. vertit: *Constituam ei inde gubernatores ejus*. Sensus ergo est, q. d. Sicut olim vineæ, meæ, id est Synagogæ, puta Israeli exeunti ex Ægypto dedi curatores et cultores, puta Mosen, Josue et Aaron; ita postea eidem redeunti ex Assyria et ex Babylone dabo similes, puta Esdram, Nehemiam, Aggæum, Malachiam, etc. ac tempore Christi dabo ei Apostolos, Evangelistas, aliosque pastores et doctores, qui primi erunt *ex eadem loco*, puta oriundi ex Israele æque ac Moses, Esdras, etc. nam postea eorum successores erunt alieni et peregrini, uti prædicit Isaias c. 61. 5 puta Gentiles conversi ad Christum; cum scilicet Ecclesia per Gentes sparsa et propagata fuerit. Hi ergo erunt vinitores maxime sedull et strenui, qui assidue Ecclesiam, puta fideles, custodient, dirigent, corrigent, excitabunt, ut fructus bonorum operum, quibus vitam æternam mereantur, proferant, perinde ac vinitores vineam solent plantare, dirigere, putare, ablaqueare, etc. ut uvarum copiam proferat. Ita S. Hier. Emman. Mariana et alii passim. Moraliter discant hic pastores et Prælati se esse vinitores suæ parochiæ vel diœceseos, illamque tanta cura

at assiduitate excolere debere, quanta vinitor excolit vineam.

Et valles Achor ad aperiendam spem.] Vallis Achor sita est juxta Jericho: dicta est *Achor*, id est turbationis, eo quod Hebræis duce Josue ingredientibus terram promissam, ob sacrilegium Achan, ibidem Israel turbatus sit et cæsus ab hostibus. Nam Josue, c. 7. 25. dixit ad Achan: *Quia turbasti nos, exturbet te Dominus in die hac, indeque vocatum est nomen loci illius, Vallis Achor usque hodie*. Erat hæc vallis amœna, compascua, et fecunda, ut patet Isaiæ 65. 10. Unde Israel ingrediens in Chanaan, in ea primum ex longa quadraginta annorum peregrinatione conquievit, seque refecit et recreavit.

Pro *ad aperiendam spem*, hebr. est, *ad*, vel *in ostium spei*, ut vertit Vatabl. Pagnin. R. David et alii. Sic Latini dicunt, aperire fores amicitiæ, eum qui ad eam aditum vel occasionem præbent. Theodot. vertit: *Ad aperiendam* υπομονην, id est, *sustinentiam et exspectationem ejus*. Hebr. enim תקוה *ticva* significat filum, lineam et extensionem; indeque per metaphoram longam spem et exspectationem: spes enim est quasi linea, qua se animus sperantis ad rem speratam extendit et prolongat, dum ad eam sperando anhelat. Hoc spectasse videtur Chald. dum vertit: *Ad delicias animæ*. Anima enim, rem speratam adipiscens, ea delectatur. Mirum est Sept. et Syrum vertere: *Ad aperiendam intelligentiam*, vel, ut Syrus, *sensum suum*; quod tamen Theod. et Theoph. congrue sic exponunt, q. d. Sicut ex pœna Achan et conturbatione Israel in valle Achor, ob furtum Achan, intellexit et didicit Israel timere Deum, ejusque plagas et vindictam; ita pariter ex captivitate Babylonica didicit eumdem revereri eique obedire; multo magis exinde Christiani timent Christum, ejusque legi parent, ne in vallem Achor, id est, perturbationis et gehennæ, ubi nullus est ordo, sed sempiternus horror inhabitat, detrudantur; sicut Achan in valle Achor lapidatus et combustus est. Ita moraliter ex adversis eruditur anima, et devenit ad consolationem speratam.

Porro nostræ versionis multiplex est sensus. Primo a Castro explicat, q. d. Sicut in vallis fertilissima, quæ postea a peccato et punitione Achan, dicta est Achor, Israel ex longo itinere recreatus est, et uberrimos terræ promissæ fructus prælibare et gustare incepit; indeque intellexit quanta esset totius terræ illius ubertas, eamque certa spe concepit et quasi devoravit; ita pariter eadem vallis Achor, prima eidem ex Babylone redeunti occurret, in qua requiescat, et primitias fructuum terræ cum gaudio prælibet: ac tempore Christi Israelitis ex captivitate diaboli redeuntibus et ingressis terram Evangelicam prima occurraret eadem vallis, puta Ecclesia Hierosolymitana, omni virtutum genere florens: indeque aperietur janua spei, simili modo totum orbem subjiciendi Christo et Evangelio, ex eoqua uberrimos virtutum fructus colligendi. Nam ex ubertate vallis illius, tamquam ex ungue leonem, et ex filo glomum eruerunt, collegerunt et intellexerunt ubertatem terræ reliquæ, quam involute cognoverant at sperabant. Unde Chald. vertit: *Vallem Achor, ad delicios animæ*. Illas enim gustarunt primi Christiani, qui cum Apostolis primitias spiritus hauserunt. Idem experiuntur qui vitam malam in bonam, aut bonam in meliorem et perfectionem commutant: sentiunt enim miram animæ quietem suavitatem, consolationem: ac ex illa conjiciunt longe majorem sentire eos qui provecti sunt; et maximam, qui post luctam in cœlis coronantur: *ubi erit vita sine morte, sine errore veritas, sine perturbatione felicitas*, ait S. August. Enchir. 23. ex quo spem concipiant idem sibi eventurum, si perseverent.

Hic sensus appositus est; sed non plenus, nec adæquatus: non enim explicat, nec applicat, cur hæc vallis dicatur Achor; in voce enim Achor magna est emphasis, uti omnes Interpretes docent. Quocirca.

Secundo, Vatabl. putat hic esse antithesim vallis Achor et Ecclesiæ, q. d. Non erit in ista mutatione, puta in Ecclesiæ fundatione, tale initium, quale fuit in ingressu terræ sanctæ: illic enim fuit turbatio; hic nempe initio Ecclesiæ, læta et prospera erunt omnia.

Tertio, optime S. Hieron. quem sequuntur Haymo, Rupert. Lyran. Ribera et alii censent hic alludi ad factum Josue, qui Achan sacrilegum occidit, omniaque quæ ejus erant, igne consumpsit; indeque potitus est urbe Hai totaque Chananæa. Significat ergo quod *in prima Israelis victoria*, inquit S. Hieron. *mœror in gaudium commutatus sit: ibique aperta est spes, ubi fuerat disperatio; ut punitis his qui peccavere in Christo, et commisere sacrilegium, salventur ex eis qui blasphemantes Judæos fuerint detestati, et quantum in se est, interfecerint*, q. d. Olim in valle Achor punito Achan conturbatio in quietem, et in spem conversa est desperatio Israelis Ita et tempore Christi punientur Judæi sacrilegi et Christicidæ; tumque salutis spem concipient veri Israelitæ, qui eorum incredulitatem et scelus fuerint detestati, et quantum in se est, sustulerint: Josue enim fuit typus Jesu Christi: Achan, Judæorum incredulorum; vallis Achor, Judææ et Jerusalem. Quocirca Beda, et ex eo Haymo: *Sicut*, inquit, *occiso Achan populi perturbatore, omnis Israel spem concepit hostes suos devincendi, eorumque urbes capiendi: ita destructa Jerusalem per Romanos, Apostolis cæterisque credentibus aperta est spes victoriæ de universo mundo reportandæ*, ut scilicet Gentes subjicerentur Christo et Ecclesiæ.

Moraliter hic significatur primo, Ecclesiam ob scelera impiorum, præsertim sacrilegorum, puniri et turbari: ideoque illam impios plectere et expellere debere, tumque fore ei omnia prospera: sic enim punito Achan, Israel habuit maximas victorias contra Chananæos Sic ergo ait S. August. q. 8. in libr. Josue: *Disciplina sancitur, ut non se solum quisque curet in populo, sed invicem adhibeant diligentiam, et tamquam unius corporis et unius hominis, alia pro aliis sint membra sollicita*. Sicut enim manu furis peccante et furante, totum ejus corpus plectitur: ita fit et in corpore politico, puta in Ecclesia, ut scilicet Deus eam castiget ob membrorum, id est fidelium paucorum, et subinde unius, enormia peccata. Vallis ergo Achor est vallis justitiæ et vindictæ, ac consequenter spei.

Secundo; hic docemur pœnitentiam aperire ostium spei et salutis: pœnitentia enim est vallis Achor qua mens timore Dei percellitur. Nam, ut ait Albert. et Dionys. *Interfecto Achan, debilitas populi versa est in fortitudinem, paupertas in abundantiam, tristitia in gaudium, et hæc omnia in valle pœnitentiæ seu contritionis promittuntur*: *in ea enim aperitur*

ex perceptione præsentium bonorum spes futurorum.

Tertio, discimus hic Deum permittere Ecclesiam et fideles tentari, vexari, turbari extreme, et ad restim quasi adigi; tuncque si ipsi in spe, et invocatione Dei persistant, celerem et admirabilem afferre opem: vallis enim Achor est humiliatio et tribulatio, quæ est janua spei. Ita Cristo Crucifixo et occiso, turbati sunt Apostoli et Ecclesia, illaque videbatur peritura, sed mox tertio die Christus resurgens, eam in miram lætitiam et spem erexit. Ita sub Diocletiano summa erat fidelium persecutio; juraverat enim ipse se illos extirpaturum, aut imperium depositurum, quod proinde de facto deposuit; et ecce subito Deus affuit, ac per Constantinum Ecclesiæ libertatem et triumphum dedit. Idem passim in particularibus Ecclesiis, congregationibus, Ordinibus, et fidelibus quibusque semper fuit, et etiamnum est videre. Qui ergo est in valle Achor, id est, in turbatione, tentatione et persecutione, stet in fiducia Dei, sciatque certo vicinam esse consolationem, Deumque mox aperturum ostium spei et salutis. Hoc est Dei paradoxum: *Vallis Achor aperit ostium spei*, nimirum desperatio (res desperata) parit spem, turbatio quietem, tentatio gaudium; tribulatio coronam, lucta triumphum. Sic sæpe desperatio victis est stimulus et causa victoriæ. Hinc ait Abner ad Joab in conflictu nimis se suosque urgentem: *An ignoras quod periculosa sit desperatio?* 2. Reg. 1. Hinc illud in præliis aureum præceptum. *Hosti fugienti aureum sterne pontem.* Qui enim desperant de vita et salute, extrema tentant, et in rabiem acti, ne inulti moriantur, victores secum in exitium trahunt. Talibus enim *una in audacia est spes salutis*, ait Tacitus lib. 4. Unde Ovidius, libr. 3. de Ponto, Eleg. 7:

> Proximus huic gradus est bene desperare salutem,
> Seque semel vere scisse perisse fidem.

Et Seneca in Medea:

> Qui nihil potes sperare, desperet nihil.

Et alius:

> Unica spes victis est desperare salutem.

Vere Triverius apophteg. 50. *Qui in summo*, ait, *periculo omnem liberationis spem abjicit, Deum cum malo duce comparat, qui militis oblectatur interitu, aut exercitum in præcipitio collocat.*

Quocirca Abbas Isidorus apud Sophron. in Prato spirit. c. 110. dicebat: *Dæmonum opus est ut, cum animam in peccatum dejecerint, tunc nos in desperationem præcipitent, ut perfecte nos perdant; semper enim dæmones dicunt animæ: Quando morietur et peribit nomen ejus? At penitens e contra clamabit: Non morior, sed vivam, et narrabo opera Domini. Ipsi impudentes rursum clamant: Transmigra in montem sicut passer. Idcirco et nos ad illos dicere debemus: Nam et ipse Deus meus, et salvator meus, adjutor meus, non emigrabo.*

Idem Isidorus dæmoni suggerenti ei desperationem, ac dicenti: *Quoniam post hæc omnia iturus es in tormenta*, respondebat: *Quam vis ego in tormento mittar, tamen vos subtus me invenio*, teste Ruffino in Vitis Patr. l. 3. n. 101. qui similia refert, n. 102. et sequenti.

Porro causa cur Deus suos permittat ad extrema adigi, est, ut plane diffidant sibi omnique opi creatæ, ac toti fidant Deo, in eumque se totos conjiciant; quod dum faciunt, non potest non succurrere. Ipse enim promisit dicens: *Quoniam in me speravit, liberabo eum; protegam eum, quoniam cognovit nomen meum*, Psal. 90. 14. Hoc est quod Propheta ait ad Josaphat regem hostibus circumsessum 2. Paral. 20. 25. *Nolite timere, nec paveatis hanc multitudinem; non est enim vestra pugna, sed Dei: non eritis vos qui dimicabitis, sed tantummodo confidenter state, et videbitis auxilium Domini super vos.* Sic et Moses, Hebræos a Pharaone cinctos ac pavidos animans, ait Exodi 14. 13. *Nolite timere: state et videte magnalia Domini, quæ facturus est hodie: Dominus; pugnabit pro vobis, et vos tacebitis.* Hoc est quod canit Psaltes. Psal. 21. 5. *In te speraverunt patres nostri, et liberasti eos: ad te clamaverunt, et salvi facti sunt; in te speraverunt, et non sunt confusi.* Et Ezechiel. c. 2. 11. *Respicite, filii, nationes hominum, et scitote quia nullus speravit in Domino, et confusus est.* Et Job, 13. 15. *Etiamsi occiderit me, in ipso sperabo*, q. d. Dum spiro spero, at vivens et moriens spero in Deo meo. Et Josue cæsus ab hostibus, c. 7. 9. *Quid facies*, ait, *nomini tuo magno?* Et Psaltes rursum Psal. 113. 9. *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* Idem securus et exultans in Deo: *Dominus*, ait, *illuminatio mea, et salus mea, quem timebo?* Psal. 26. 1. Vide sequentia. Hoc est quod Græci dicunt: Θεὸς ἀπὸ μηχανῆς; et Latini: *Deus ex machina, Deus ex improviso apparens.* Et Eurip. in Oreste: *Apollo in mediis tumultibus apparens, res turbatissima subito componit.* Sic Priamus apud Homerum Iliade ω:

> Numen adhuc aliquod dextram mi obtendit amicam.

Et adagium vetus:

> Adhuc aliquis Deus respicit nos.

Allegor. Leo Castrius (licet ipse id putet esse litteralem): Vallis Achor, id est, passio et turbatio Christi, ac nominatim vallis Getsemani, ubi orans captus est Christus, turbatique sunt et fugerunt Apostoli, facta est credentibus spes et janua vitæ æternæ: per illam enim redempti et salvati sumus.

ET CANET IBI JUXTA DIES JUVENTUTIS SUÆ.] Sept. et Syrus: *Et humiliabitur ibi;* Symmachus: *Et affligetur ibi;* Theodotion: *Respondebit ei;* Aquila: *Et audiet;* Chald. *Dedent sese ibi verbo meo;* Noster, Vatabl. et alii melius vertunt: *Et canet ibi;* licet enim Hebr. ענה *ana* et humiliari, et affligi, et respondere, et audire et canere significet; et licet Israel in Ægypto a Pharaone afflictus sit: tamen hic non agitur de afflictione, sed de liberatione, et ob eam lætitia et cantu, q. d. Sicut olim Synagoga Israelis liberata a Pharaone merso in mari Rubro, cecinit alternis choris Deo carmen eucharisticum dicens: *Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est: equum et ascensorem projecit in mare*, Exod. 15. Ita pariter canet, cum ex Assyria et ex Babylone liberata a Cyro redibit in patriam; ac multo magis cum e captivitate peccati et diaboli liberata a Christo redibit in Ecclesiam, ut tendat in patriam et Jerusalem cœlestem: canet, inquam, quasi alternis choris, his præcinentibus, aliis succinentibus, tamquam exsultans de tanto dono tripudians et triumphans. Ita S. Hieron. Vatabl. et alii. Simili modo anagogice Beati in cœlo qui mare

hujus sæculi feliciter quasi victores transierunt, canunt, canticum Mosis et Agni, Apoc. 15. 3.

Nota: *Dies juventutis* Synagogæ vocat tempus Mosis, quo illa recens nata, evocata a Deo ex Ægypto, et educta per Mosen, lætabunda cecinit, gratiasque egit Deo, Exodi 15. unde explicans subdit: *Et juxta dies ascensionis suæ de terra Ægypti*. Vox enim et est διηγητικη, idemque valet quod *id est*.

16. Et erit in die illa, ait Dominus: vocabit me, Vir meus, et non vocabit me ultra, Baali.] Ita legendum cum Hebr. Rom. et Septuag. non *Baalim* Nota: *Baali* idem est quod dominus meus, habens vel possidens me, maritus meus. Et sic vocabant uxores Hebrææ maritos suos, dicentes: *Baali*, id est, domine et marite mi, peto hoc vel illud abs te; unde idem est *Baali* quod אישי *isci*, id est, vir meus: quo sensu Arabicus vertit: *Vocabunt me Baali, et non Baalim*. Verum quia Baal in plurali addita littera, *m*, puta Baalim, significat deos et idola, et quia Baal, sive Bel, et Belus, Deus erat gentium idololatrarum; hinc in odium idololatriæ, et ad ejus exstirpationem, nomen hoc abolet Deus, *ne, dum Israel aliud loquitur*, alterius *recordetur; et virum nominans idolum cogitet*, ait S. Hieron. q. d. Esto sim vester Baal, id est, dominus et maritus: nolo tamen me hoc nomine compelletis, ne videar esse Baal, vel Baalim, id est, Deus Chaldæorum, Tyriorum et aliarum gentium. Simile esset si diceret: Nolo a vobis vocari Jehova, vel Jova (uti Calvinus, Castalion et alii Novantes vertunt vocantque Deum) ne me Jovem æstimetis, q. d. Israelitæ Babylone redeuntes, et multo magis credentes in Christum, adeo Baalim, id est idola, detestabuntur, ut nec nominare ea volint, nec memores eorum futuri sint per labia sua. Ita Rupert. Haymo, Dionys. Vatabl. Emmanuel et alii Unde Syrus vertit: *Vocabit me, Vir meus, et non, Baal meus*.

Aliter R. Salomon, Lyran. Leo Castrius, Mariana, Isidorus et Arias exponunt, q. d. Israel in lege nova compellabit me *Isci*, id est, vir meus, quod amoris est nomen: sponsum enim amantissimum significat; non Baali, quod timoris et dominatus est nomen: Baal enim significat herum, sive dominum imperiosum, uxori et aliis herili jure dominantem. Sic Augustus Cæsar noluit vocari Dominus, eo quod domini ad servos referantur, ut tyranni, non ut reges in subditos, qui eis sint id quod est pastor ovibus. Dominus enim et servus correlativa sunt. Hoc est quod ait Apost. Rom. 8. 15. *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed spiritum adoptionis filiorum Dei*. Judæis ergo Deus fuit Baal, id est Dominus: Christianis est *isci*, id est, vir et sponsus. Verum priorem sensum exigit id quod sequitur: *Et auferam nomina Baalim de ore ejus, et non recordabitur ultra nominis eorum*. Potest tamen hic secundus sensus ut accessorius et allusivus admitti. Ad varia enim alludunt Hebrææ voces.

Unde voce *isci*, id est, vir meus, allusio esse potest ad אש *esc*, id est, ignis, q. d. Deum invocabis nomine *Isci*, id est, vir meus; quasi *esci*, id est, ignis meus, amor meus; Deus enim noster ignis consumens est, totus amor, totus ardor: ardet enim amore nostri. Quocirca Hebræi dicunt virum vocari *isc* ab אש *esc*, id est ignis, eo quod calidæ sit naturæ et igneæ complexionis, cum fœmina sit aqueæ et phlegmaticæ. Ita in Pentecoste Deus ostendit se esse *esci*, id est, ignem nostrum; quando in specie ignis et linguarum ignearum descendit in Apostolos, eisque dedit cor igneum et linguam igneam.

Alii, ut Forsterus, censent virum dici hebr. *isc* a verbo יש *iesc*, id est *est*, vel *existit*; eo quod vir prior sit essentia seu existentia fœmina; fœmina enim ex viri costa formata est, indeque dicta est אשה *isca*, quasi virago, aut potius vira a viro, utut est, sicut Latinis vir dicitur a virtute, Græcis ανηρ ab ανδρειας, id est fortitudine: ita Hebræis *isc* significat virum qui ætate, auctoritate, dignitate, virtute, robore, judicio et gloria non tantum fœminis, sed et juvenibus, omnibusque plebeiis præstat et anteponitur. Vir ergo idem est quod virilis, præstans, illustris. Sicut ergo homo dicitur *Adam* ab *adama*, quasi terrenus a terra, luteus a luto, et אנוש *enosc* ab infirmitate quasi desperatæ vitæ, et brevi moriturus: ita ex adverso dicitur *isc* a robore præstantia, virtute. Quocirca apposite hic jubet Deus se a Synagoga vocari *isc*, utpote qui omnibus rebus præstet et tempore, et dignitate, et potentia, et providentia. Ipsius enim nomen est Jehova, sive: *Ego sum qui sum*. Et: *Qui erat, et qui est, et qui venturus est*, Apoc. 1. 4. Et sic opposite opponitur Baalim id est idolis, quæ non habent esse verum, sed fictum; suntque dii non veri, sed mendaces: *Idolum* enim *nihil est in mundo*, ait Apost. 1. Cor. 8. 4. Vide ibi dicta.

Et percutiam cum eis fœdus in die illa, cum bestia agri.] Pro *cum eis*, Hebr. et Septuag. habent *eis*. Unde S. Hieron. in Comment. legit: *Percutiam fœdus inter eos et bestias*. Loquitur de Synagoga sive Israele nunc in singulari, nunc in plurali: quia in populo sunt multi. Theodoret. et Theophyl. putant hæc præstita Israelitis Babylone redeuntibus. Hi enim Deo auctore fœdus et pacem habuerunt cum bestiis, id est cum barbaris, puta cum Persis, Græcis et Romanis: item proprie cum bestiis, inquit Theophyl. quia Deus effecit ut feræ et bestiæ fruges eorum non consumerent aut læderent. Verum hæc levia et exsilia fuerunt: quare plenius et perfectius hæc eis præstita sunt per Christum.

Ubi note: Symbolice hic *bestiæ* significant homines barbaros et truces: *volucres* significant timidos et ambitiosos: *reptilia* denotant vafros et ventri deditos, q. d. Hi omnes per Christum et Apostolos contrariis virtutibus exculti et mansuefacti, pacem inibunt et colent tam cum Deo, quam inter se. Hoc est quod prædixit Isaias c. 11. 6. *Habitabit lupus cum agno, et pardus cum hædo accubabit*, etc. Hinc et S. Petrus Act. 10. 13. mittendus ad Cornelium aliosque Gentiles, vidit linteum plenum quadrupedibus, serpentibus et volatilibus, audiitque: *Occide, et manduca*: ex quo intellexit Gentibus esse prædicandum Evangelium, easque convertendas ad Christum. Ita S. Hieron. Theodor. Haymo. Albert. Hugo Vatabl. Ribera et alii. Vide dicta Isaiæ 24.

Insuper Apostoli aliique nonnulli illustres Sancti, ut S. Antonius, Franciscus, vere et proprie acceperunt a Christo potestatem in serpentes, scorpiones, pisces, aves et bestias terræ, Lucæ 10. 9. Ita Rupert. Isidor. et Arias. Verum hoc paucorum fuit privilegium: prius vero omnibus fidelibus est commune. Prior ergo sensus est genuinus et plenus.

19. Et sponsabo te mihi in sempiternum,] q. d. Israelem olim ob adulteria, id est, idololatriam, repudiavi, et Assyriis in prædam dedi; at jam Babylone reduces, et longe magis tempore Christi veros Israelitas, eos scilicet qui ex Israele et ex Gentibus ab infidelitate et impietate convertentur, credentque in Christum, adsciscam mihi in sponsam, puta in Ecclesiam: quam numquam repudiabo, sed mihi copulabo in æternum; ideoque ut sponsalia hæc et connubium confirmem sanciamque in æternum, dotem ei excellentem et multiplicem dabo, qua exornata non possit non mihi jugiter placere, ut eam cogar semper amare et ut conjugem retinere. Dotes hæ sunt justitia, judicium, misericordia et fides. Recte Theodor. Rupert. Lyran. Arias et alii passim ex τὸ *in sempiternum* inferunt hic agi de Ecclesia Christi; nam Synagoga est repudiata, et esse desiit. Sensus ergo est, q. d. Synagogam mihi desponsabo usque ad Christum, tuncque per Christum vertam eam in Ecclesiam, quæ erit mihi sponsa æterna. Hinc patet Ecclesiam numquam in fide defecisse, nec posse deficere.

Et sponsabo te mihi in justitia et judicio.] Primo, Sanchez explicat. q. d. Regam te, et in officio (hoc enim est justitia et judicium) continebo, ac vivendi leges præscribam, quasi maritus uxori, quomodo filia in officio continetur a patre, a quo leges accipit, quas sequatur, utpote qui illius pudori et honore consulit, deque rebus omnibus necessariis providet. Cui per patrium nomen ac potestatem licet admonere libere, atque etiam severe, si quando in eo quod jus exigit conjugale peccaverit. Maritus enim succedit in locum patris, quem sponsa relinquit. Ut totum amorem et studium in maritum transferat. Unde Jerem. 3. vers. 4. a Deo sponso audit Synagoga; *Amodo voca me, Pater meus, dux virginitatis meæ.* Hæc ergo est mutua inter sponsum et sponsam justitia, sive officium. Rursum, q. d. Justificando te et judicando, sive vindicando te in sponsam accipiam. *Justitiæ* enim hic, primo, significat justificationem Ecclesiæ et fidelium; qua Deus eis infundit justitiam, id est gratiam, charitatem, cæterasque virtutes, quibus abolentur peccata, et constituuntur justi gratique Deo, Deique filii et hæredes; imo uxores et sponsæ, ut hic ait Propheta. *Judicium* significat jus et sententiam judicialem, quam pro Ecclesia tulit Deus contra diabolum, qui ut tyrannus eam injuste possidebat, eique dominabatur. Secundo, *justitia* et *judicium* cum junguntur in Scriptura, significant duas partes, sive duo officia justi judicis et judicii. Judex enim per justitiam justos defendit, eisque dat et conservat, id quod est ipsorum, per judicium vero judicat et condemnat impios, qui justos injuste vexant et persequuntur, q. d. Ego, o Ecclesia, o sponsa, te tuaque semper tuebor, ego hostes et persecutores tuos puniam et disperdam.

Et in misericordiam et miserationibus.] Est hendiadys, q. d. In misericordia summæ miserationis, in misericordia maxima, utpote profecta ex intimis visceribus, et ex viscerali commiseratione; hanc enim significat hebr. רחמים *rachamim*. Est hæc secunda arrha et dos sponsæ, qua Deus eam in æternum sibi despondet; nimirum intima miseratio et summa misericordia illi a Deo exhibita, et jugiter exhibenda. Hoc est quod ait Paulus Tit. 3. 5. *Non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus Sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum.* Hæc sunt viscera misericordiæ Dei quæ in nos effudit per Christum, Luc. 1. vers. 78.

Et sponsabo te mihi in fide.] Tertia dos sponsæ est fides; unde tertio repetit τὸ *sponsabo*, ut certam, plenam, perfectam, et in æternum duraturam desponsationem sanciat et significet. Quocirca Chald. vertit: *Consolidabo et stabiliam sedem meam in te.* Sicut enim in matrimonio est mutua corporum traditio, ita hic sponsa se tradit Deo, ac vicissim Deus se tradit sponsæ, ut in ea thronum sibi æternum constituat, in quo quasi rex et judex habitet et sedeat, ac judicium exerceat justos tuendo, impios puniendo. Unde thronus hic Dei quatuor virtutibus quasi columnis fulcitur: nimirum justitia, judicio, misericordia et fide. Sic Psal. 88. 15. *Justitia et judicium præparatio* (id est fulcimentum: hoc enim significat hebr. מכון *mechon*) *sedis tuæ.* Et Proverb. 20. 28. *Misericordia et veritas custodiunt regem, et roboratur clementia thronus ejus.* Porro fides hæc in Deo est fidelitas et constantia in promissis, quæ in Scriptura vocatur *veritas.* Per hanc enim Deus sponsæ assecurat nuptias has cum illa fore perpetuas, nec ullo repudio divellendas. Ita a Castro. In sponsa vero accipi potest, tum eadem fidelitas, qua sponsa se fidelem promittat et præstet suo sponso, ut nil præter eum amet; tum fides Christiana quæ est initium justitiæ et gratiæ, per quam despondemur Deo. Hæc enim Christi fides initio Ecclesiæ maxime inculcanda fuit, ut homines crederent in Deum incarnatum et crucifixum, itaque fierent fideles, et sponsæ Dei ac Christi. Vide de desponsatione animæ cum Deo ac quæ dixi 2. Cor. 11. 2. ad illa verba: *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo.* Intuere hic amorem et zelum sponsi Dei in sponsam Synagogam. Merito S. Bernard. serm. 5. de Dedicat. Eccles. citans hæc Osea verba subdit: *Si non fecit ille quod sponsus, si non tamquam sponsus amavit, si non zelatus est tamquam sponsus, noli acquiescere sponsam te arbitrari.*

Porro Philo Carpathiorum Episcopus ordinatus a S. Epiphanio, tempore Arcadii et Honorii Imp. scribens in Cantica Cant. tom. 1. Biblioth. SS. Patrum, explicans illud Cant. 3. 11. *Egredimini, et videte, filiæ Sion, regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius*, docet Christum ter, sive tribus diebus, sibi despondisse Ecclesiam. Primo, dum incarnatus est: tunc enim sibi carnem nostram, et per eam hominum Ecclesiam cœtumque hypostatice copulavit. Secundo, in passione: tunc enim suo sanguine Ecclesiam lavit, sibique in sponsam emit. Tertio, in Pentecoste: tunc enim desponsationis arrham Ecclesiæ dedit, nimirum Spiritum Sanctum.

Denique hac Osee sententia, quasi formula sponsaliorum, Christus Dominus S. Catharinam Senensem in sponsam assumpsit, eamque sibi visibiliter despondit. Rem miram narrat Auctor gravis Vitæ ejusdem P. Raymundus, qui Generalis fuit Ordinis S. Dominici Magister, S. Theologiæ Doctor. et S. Catharinæ Confessarius. *Ut posset*, inquit, *sponso cœlesti, immutabili quodam modo et inviolabili fidelitate sem-*

per manere subjecto, valde aspirabat ad perfectum fidei gradum, dicens eum Apostolis: Domina, odouge mihi fidem, eamque adeo in me perfice, ut nulla possit vi adversantium concuti vel prosterni. Cumque sæpe illi id oranti, sæpe etiam responderet Dominus: Desponsabo te mihi in fide: tandem in Bacchanalibus, aliis ventris festa celebrantibus, ipsa se inclusit in suam cellulam, non respiciens in vanitates et insanias falsas, sed ardentissime petens a Domino eam, quam diximus, fidei perfectionem. Et quia verissime dixit Propheta: Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui: Christus ei apparuit cum sanctissima matre sua et aliquot Sanctis, et eam mirabili modo sibi despondit, hortatusque est eam, ut deinceps ageret viriliter et incunctanter ea, quæ ex divina providentia ipsi facienda incumberent. Post eam autem desponsationem cœpit Dominus eam sensim trahere ad hominum convictum et consuetudinem. Volebat enim ejus opera uti ad multorum hominum promovendam salutem. Ex hac desponsatione secuta est mira virginis cum Christo familiaritas et unio. Nam etiamsi familiæ et ægris serviret, *nihil ab æterni sponsi castis amplexibus recedebat. Verso enim prope modum ei in naturam videbatur incredibilis quædam habilitas et promptitudo mentem suam cum Christo conjungendi, etiam quovis loco et tempore, ne ab hac felicissima conjunctione ullo actu externo impediatur, semper et ubique tendens ad cœlestia. Unde fiebat, ut prope innumeris vicibus extra se raperetur* Porro causam desponsationis et quasi maritum, hanc dedit Christus: *Quia tu,* inquit, *sprevisti vanitates mundi, amplexa es crucem et pœnitentiam, quæris summum et æternum bonum, atque hisce diebus Bacchanalium, quibus mundani vacant gulæ et luxuriæ, tu studes mortificationi et orationi, idcirco ego te mihi desponsabo.* Modus ritusque fuit hic: *B. Virgo accipiens dexteram Catharinæ, extendendo ejus digitum annularem petebat a Filio, ut illam sibi desponderet. Matri annuit Christus, ac accipiens Catharinæ dexteram, digito ejus annulum sponsalitium* (qui etiamnum Romæ servatur in monasterio Virginum Dominicanarum in Magnanapoli, ubi eum clare intuitus sum) *inseruit dicens: Ecce ego qui sum Creator et Salvator tuus, te mihi despondeo in fide, quæ perdurabit in te ex hac hora semper immutabilis, donec nuptiis æternis tibi in cœlo conjungor, ubi videbis me facie ad faciem, neque perfrueris. Superest ergo, ut viriliter decertes et in robore fidei, quam tuo cordi infixi, superes omnes illecebras et angustias mundi, omnes stimulos carnis, et omnem tentationem inimici.* Ita Raymundus in Vita S. Catharinæ Senens. quam in Italicum idioma transtulit Ambros. Catharinus l. 1. c. 23.

21. Exaudiam coelos,] nimirum mandando id quod mando per Ezech. c. 36. 8. *Vos montes Israel ramos vestros germinetis, et fructum vestrum afferatis populo meo Israel.*

Nota primo, ad emphasin et elegantiam hic in cœlis etc. proponi prosopopœiam per gradationem, q. d. Cœli appetitu naturali, quo terræ, hominum, totiusque universi, cujus ipsi pars sunt, bonum et commoda desiderant, videntur a me Deo poscere nubes et pluviam; ego illam eis annuam, statimque dabo; et sic consequenter cœli respondebunt votis terræ sitientis, et pluviam fœcundam desiderantis, eam distillando; et terra satisfaciet votis tritici multipliciter erascere cupientis, et triticum explebit vota Jezrahel, id est, seminis at populi Dei, qui hasce fruges exoptat. Hæc gradatio significat tum miram fertilitatem bonorum, etiam temporalium, quam populo suo pollicetur Deus, tum subordinationem congruam, et ordinatam causarum secundarum seriam a Deo institutam, qua infimæ a mediis, mediæ a summis, summæ a Deo pendent et reguntur, quam Gentiles fatum, fideles harmoniam mundi appellarunt, de qua Job 38. 37. *Concentum cœli quis dormire faciet?* Sic hic Israelis id est populi Dei, vita pendet et sustentatur a tritico, hoc a terra, hæc a cœlo, hoc a Deo; unde pro *exaudiam* hebr. est אענה *ana*, quod, ut dixi, inter alia significat respondere, et canare alternis. Unde hic vertas, *respondebo cœlis*, vel *illis præcinentibus succinam*, et acciuam: cœli enim postulando canent Deo; Domine, da nobis pluviam ut terra producat triticum, vinum et oleum, quo alatur Jezrahel, id est, populus tuus, cui nos et omnia creata servire decrevisti. Respondebit et succinet Deus: Æquum mihique gratum postulatis; idipsum præstabo: amo enim Jezrahel, id est Israel, quasi sponsam charissimam.

Unde moraliter hic advertit Pineda in Job 37. v. 11. num. 3. quod universitas creaturarum cum suo creatore conspirans in commoda hominum, præsertim fidelium et sanctorum, videatur mirabilem concentum efficere, et, ut Sapiens ait cap. 19. 17. *sicut in organo suum sonum custodire*, q. d. Sicut enim in musico instrumento sonus unius chordæ ex variatione modulationis et toni, aliam at aliam efficit harmoniam in gratiam audientium, ita, Deo ludente in elementis Ægypti, elementum suam naturam et ordinam retinens, junctum alteri, in ejus conditionem et usum transisse visum est, ad punitionem Ægyptiorum in gratiam Hebræorum. Nam jumenta Hebræorum terrestria transeuntia mare rubrum a Deo divisum, videbantur piscium naturam induisse, at natantia, puta ranæ, in terra degentia Ægyptios affligebant, ac si fuissent terrestria. Simili schemate ait Euripides, apud Aristot. 8. Ethic. c. 1.

Cum est sicca tellus, ipsa certe tunc imbrem amat.
Cum turget æther imbre, cum cœlum tumet,
Affectat, ut telluris in sinus cadat.

Tollit hic Deus prius maledictum, quod Israeli adulteranti cum idolis intentavit v. 9. *Sumam frumentum meum in tempore meo.* De Jezrahel dixi c. 1. 4. Chaldæus censet Jezrahel hic significare populum Dei antea dispersum, nunc a Deo in Ecclesia collectum et benedictum.

Nota secundo, hic esse continuam allegoriam. Alludit enim ad Israelem ex Assyria et Babylone redeuntem in Judæam, cui Deus dedit pluviam, triticum, oleum et vinum, uti notant S. Hieron. Theodor. Theophil. Albert. et Hugo: sed sub his allegorice significat Deum tempora Christi pro votis fidelium eis abundantiam gratiæ, Sacramentorum, concionum, omniumque donorum spiritualium daturum. Ita S. Hieronym. et Rupert. Uterque sensus est litteralis; sed prior est

quasi typus et umbra posterioris; unde ad illum tantum alludit eumque obiter perstringit; intendit vero per eum significare posteriorem, in eoque hæret, seseque expiet, uti fieri solet in allegoria. Deus enim et populus Dei, puta veri Christiani, parvi æstimant omnia bona temporalia et caduca. Hi enim didicerunt a Christo calcare terrena, et amare cœlestia, eisque toto affectu inhiare, ut vivant æternitati. Hinc symbolice ex Theophyl. Leo Castrius. Vinum, ait, et frumentum, id est Eucharistia, aliaque Sacramenta exaudient Jezrahel, id est, semen vel brachium Dei, puta Christum, qui conceptus est de Spiritu Sancto, quique est virtus et brachium Patris, ut scilicet ipsa Sacramenta faciant opus suum, quod est fideles Christi purgare, sanctificare, pascere, roborare: Christus enim est qui per ea hæc operatur in fidelibus. Rursum Deus Pater Christi causa e cœlo depluit in Ecclesiam ubertatem bonorum spiritualium. Idem Castrius ex S. Aug. Exaudiam, inquit, cœlos, id est, cœlites, puta Angelos et Sanctos, qui pro Jezrahel, id est fidelibus militantibus, Deum precantur; et cœli, id est sancti, exaudient terram, id est Ecclesiam, ut a Deo pluvias cœlestium bonorum Jezraheli, id est fidelibus, impetrent. Ante Christum enim ejusque sanctos, jussum erat cœlis ne pluerent: Mandabo, inquit Deus, nubibus cœli ne pluant super terram. Ita ipsa ad litteram, ego simbolice. Hinc et anagogice Cyrill. *Exaudiam cœlum*, ait, *id est, munerum meorum largum dispensatorem faciam cœlum, sive cœlicolas, ut et ipsi misericordiam consecutos exhortari possint. Et tunc plane terra exaudiet frumentum, vinum et oleum, id est, fructum ferent, qui sunt in terra, spem vitæ, lætitiæ, hilaritudinis. Et typus quidem vitæ frumentum est, vinum autem lætitiæ, oleum hilaritatis et bonæ habitudinis.*

23. Et seminabo eam mihi in terra.] *Seminabo*, id est, instar seminis spargam ipsam, ait Vetabl. q. d. Ego Ecclesiam, ejusque Apostolos et Principes spargam per totam terram, ut illi per semen doctrinæ et martyrii sui multam fidelium et sanctorum segetem producant. Ita Haymo et Rupert.

Nota: Vox *eam* grammatice non refert *Jezrahel*, utpote masculinum; sed *matrem ejus*, puta Synagogam: de ea enim egit hoc capite. Alludit et obiter perstringit, uti jam dixi, Israelitas e Babylone redeuntes in Judæam, ubi, instar seminis jacti in terram, ubertim creverunt et propagati sunt. Ita Chald. Theodor. Theoph. et alii. Simile est Jeremiæ 31. 27, vide ibi dicta. Nota: τὸ *seminabo*, significat actionem et mortificationem seminis, puta Apostolorum et posterorum. Nam, ut ait Christus Joan. 12. 14. *Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Non minuitur*, ait, S. Leo serm. 1. de S. Petro et Paulo, *Ecclesia persecutionibus, sed augetur, et semper Dominicus ager segete ditiore vestitur, dum grana quæ singula cadunt, multiplicata nascuntur.* Idem fit in qualibet anima fideli et sancta.

Et miserebor ejus quæ fuit absque misericordia.] Hæc explicata sunt cap. 1. v. 6. Tantum Nota. Pro *miserebor*, etc. Vaticana Biblia legunt, *diligam non dilectam*. Hebr. enim רחם *racham*, significat intimum affectum tam dilectionis, quam miserationis et misericordiæ. Unde S. Paulus citans hunc locum Rom. 9. 25. utrumque ponit. Ait enim: *Sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam; et non dilectam, dilectam, et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam.* Quod enim Paulus dicit: *Vocabo non plebem meam, plebem meam*; Osee dicit: *Dicam non populo meo: populus meus es tu.* Præponit enim ea Paulus, quæ Osee postponit. Porro quod addit Paulus: *Et erit in loco ubi dictum est eis, non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei viventis*, non ex hoc c. sed ex c. 1. v. 10. desumpsit. Ibi enim dixit Osee: *Et erit in loco ubi dicetur eis: Non populus meus vos; dicetur eis: Filii Dei viventis.*

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jussus Osee adulteram domum suam adducere, cum eaque pacisci ut ibi multo tempore cælebs sedeat, nec fornicetur, nec ad virum suum redeat, ac per hoc repræsentat Israel multo tempore fore sine Deo, sine idolis, sine lege, sine rege, sine theraphim: sed in novissimo dierum reversurum ad Dominum.

1 Et dixit Dominus ad me: Adhuc vade, et dilige mulierem dilectam amico et adulteram, si-
cut diligit Dominus filios Israel, et ipsi respiciunt, ad Deos alienos et diligunt vinacea
uvarum. 2. Et fodi eam mihi quindecim argenteis, et coro ordei, et dimidio coro hordei.
3. Et dixi ad eam: Dies mnitos expectabis me; non fornicaberis, et non eris viro; sed et ego ex-
spectabo te. 4. Quia dies multos sedebnnt filii Israel sioe rege, et sine principe, et sine sacrificio,
et sine altari, et sine ephod, et sine theraphim. 5. Et post hæc revertentur filii Israel, et quærent
Dominnm Denm snnm, et David regem snnm: et pavebunt ad Dominum, et ad bonum ejus in
novissimo dierum.

1. Adhuc vade,] jubetnr hic Osee amare et pretio conducere, inque domum suam inducere adulteram: quia prior fornicaria Gomer non plene repræsentabat Israelis adulteria, id est, idololatrias cum diis Gentium quasi adulteris commissas, spreto vero amico, puta Deo.

Quæres, contra quos hoc signum assnmitur sive quosnam repræsentat hæc adultera? Dnodecim tribus repræsentare censet S. Hieron. et Lyran. Duas tantum puta Juda et Benjamin, significare censent alii, ut, sicut Ezechiel c. 23. per duas sorores meretricantes notavit omnes Hebræos idololatrantes, puta per Oolla decem tribus, per Ooliba duas; ita hic Osee per Gomer fornicariam c. 1. significet decem tribus, per adulteram vero hoc capite significet duos, quæ decem in idolorum cultn secutæ et imitatæ sunt. Ita Haymo. Rupert. Albert. Hugo, Vatabl. Ribera et Sanchez.

Vernm melius Chald. Theodor. Theoph. et a Castro censent hic eosdem notari, qui c. 1. notati sunt: pnta Israelem, sive decem tribus. Hisce enim comminatur ob idololatriam plenum excidium et desolationem, ut sint sine rege, sine lege. Deo, repnbl. etc. quod ita evenisse post Samariæ excidium anno 6. Ezechiæ regis peractnm cernimus: cum ex adverso duæ Tribus Babylone redeuntes habnerint duces, legem, et rempubl. nsque ad excidium per Titum, quod non ob idololatriam, sed ob occisum Christum perpessæ sunt, et etiamnum perpetiuntur.

Dilige mulierem dilectam amico.] Ita et Chal. S. Hieron. רע reo, id est amico. Verum Septuag. aliis punctis legentes רע ro, id est malum, vertnnt: *Dilige mulierem diligentem mala*, scilicet adulteria: et ita legunt Theod. et Theophyl. utpote Græci, qui proinde Græcam versionem Septuag. sequuntur, sed eodem redit sensus.

Quæres, quænam hæc? an Gomer quam duxit Osee c. 1. an quæ alia? Primo, Ruffinus, Ribera, et aliqui alii censent fuisse Gomer: quæ, inquiunt, post conjugium cum Osee, tresque proles ex eo susceptas, adulteris se miscuerat: unde Osee ejus repudium cogitabat. Sed Deus eam recipi, diligi et retineri, renovato et redintegrato per novum contractum cum ea matrimonio, jubet; ut hoc facto repræsentet Synagogam Deo desponsam, licet adulterantem, diligi a Deo, eamque ipsum post adulteria idololatriæ amare, et retinere sibi sponsam. Ratio est, quia Osee non potuit aliam adulteram, quæ alterius esset nxor, in uxorem ducere: fuisset enim hoc novum adulterium: debuisset ergo illa ad priorem vernmque maritum remitti (ejus enim erat uxor) non ab Osee duci.

Secundo, Chald. S. Hieron. Cyrill. Theodor. Hugo, Isidor. Paulus a Palatio, a Castro, Emmanuel et alii, censent hanc mulierem non fuisse Gomer, sed aliam (uti verba textus innunnt, præsertim τὸ *adhuc* et *fodi* id est emi: ergo hactenus non erat empta nec comparata) quæ a viro suo discedens adultera effecta sit, quam Osee jnbetur a scelere avocare, et emere non in uxorem, sed in ancillam, ac domi retinere castam, ut nec cum viro, nec cum adultero copuletur; donec post multum tempns ad virnm suum revocetur, et in ejus gratiam thorumque redeat. Audi S. Hieron. *Propheta diligit adulteram, et tamen non ei matrimonio copulatur, neque fornicatione conjungitur, sed tantum diligit delinquentem.* Hoc enim verba Osee significant v. 7. *Et dixi ad eam: Dies multos expectabis me: non fornicaberis, et non eris viro; sed et ego expectabo te.* Quod deinde explicans et ad scopum per eam prophetice repræsentatum applicans subdit: *Quia dies multos sedebunt filii Israel sine*

rege, etc. *et post hæc revertentur, et quærent Dominum Deum suum.*

Tertia sententia, quam Theuph. Rupert. (qui vult hanc fuisse sororem Gomer) Vatabl. Sanchez et alii sequuntur, media est, nimirum mulierem hanc aliam fuisse a Gomer, emptamque ab Osee in sponsam et uxorem, non in ancillam. Hoc enim significat τo *dilige mulierem*, q. d. Duc in uxorem et ut uxorem dilige. Rursum τo *Expectabis me, sed et ego expectabo te*, unde liquet eam ab Osee fuisse desponsatam, ut fieret uxor; sed Osee consummatione conjugii et copula abstinuisse ad longum tempus, quo expleto, ei copulatus est, ut repræsentaret pari modo Synagogam multo tempore fore sine rege, lege, Deo, eoque expleto, ad Dei amplexus redituram. Osee enim videtur hic personam Dei gerere, mulier Sinagogæ, conjugium et copula religionis et cultus Dei. Ergo fuit hæc uxor Osee, sicut Sinagoga erat uxor Dei. Unde sequitur virum ejus priorem, sub quo adulterata erat, jam fuisse mortuum, aut certe per libellum repudii ei a viro ob adulteria datum, scissum et solutum fuisse prius cum eo conjugium, ita ut jam soluta potuerit nubere Osee Prophetæ.

Hæ sententiæ probabiles sunt, sed secunda probabilior, ob nostram versionem, quæ vertit, *dilectam amico*, id est marito; sequitur enim, *Sicut Dominus Deus diligit filios Israel*, q. d. Sicut hæc mulier, licet multum dilecta a marito, tamen adulteratur, ita filii Israel, licet multum dilecti a Deo, tamen copulantur idolis. Amicus ergo hic non potest accipi adulter, sed maritus: talis enim erat Deus respectu Synagogæ. Hinc sequitur, mulierem hanc habuisse amicum, id est, maritum superstitem, ac proinde non potuisse appeti ab Osee in uxorem, sed tantum in ancillam, aut potius Osee eam perditam et profugam adamasse ex charitate, ut proximam, eique dedisse pretium et hospitium, ut adulterare desineret. Ita auctores citati, ac nominatim per amicum hunc accipiunt maritum, non adulterum, Chald. Lyran. Isidor. Paulus a Palatio, Arias, Guadalupensis, Vatabl. et alii multi; licet S. Hieron. Theodor. et Theoph. ex Septuag. intelligant adulterum, Et sic *rea*, id est, amicus vel socius, significat maritum, Jerem. 3. 20. *Quomodo si contemnat mulier amatorem suum*, hebr. *rea*, id est amicum, puta maritum. Hic ergo amicus gerit typum Dei, non Osee, qui tantum mulieris hujus est conductor.

Porro Chald. Isidor. et Vatabl. censent hæc facta esse in Osee non realiter, sed tantum in spiritu per visionem imaginariam. Melius Theodor. a Castro, et alii censent reipsa ab eo esse facta et patrata. Vide dicta c. 1. 1.

Et adulteram.] Septuag. Complut. et Regia legunt, και μοιχαλιδας, id est *et adulteras*; sed corrupte, legendum enim cum Codice Vatic. Sanc. Hieron. et Theoph. και μοιχαλιδα, id est, *et adulteram*. Patet ex Hebræo, Syro, Arabico et aliis. Vide hic tenerum Dei cor, quo amat et sequitur peccatores a se aversos.

Moral. S. August. hom. 38. inter 50. *Evelle*, ait, *cor tuum ab amore creaturæ, ut inhæreas creatori, quia si amas illa quæ fecit, adulter es, et quæris iram, quia amicitia hujus sæculi inimica est Deo. Quicumque ergo voluerit esse amicus hujus sæculi, inimicus constituitur Dei. Anima, deserto creatore, amans creaturam adultera est. Illius enim amore nihil castius, nihil delectabilius. O anima ut illius amplexibus digna sis dimitte ista, et illi inhære gratis. Nam inde dixit Psaltes Psal. 72. Mihi adhærere Deo bonum est, ideoque versum priorem præmisit dicens: Perdidisti omnes qui fornicantur abs te.*

Et diligunt vinacea uvarum.] Pro *vinacea*, hebr. est אשישי *ascisce*, quod Chald. Lyran. Marinus, Forsterus, R. David, et ex eo Vatabl. et Pagnin. vertunt *œnophora*, vel *lagenas uvarum*, quasi notetur hic idololatrarum gula et ebriositas. Solebant enim idololatræ in suis sacrificiis et festis solemnioribus epulari et potare, imo præsentibus certam vini et cibi mensuram distribuere, uti et fecit David, cum arcam transtulit in Sion 2. Reg. 6. 19. Hinc et Septuag. vertunt πεμματα, id est bellaria, panes ex simila factos et placentas, quæ idolis offeruntur, ait S. Hieronym. et Theophyl.

Verum melius S. Hieronym. Vatabl. et alii vertunt *vinacea*. Nam et Aquila vertit, παλαια, id est *vetusta*; et Symmach. ακαρπους, id est *infrugiferos*, sive aridos et steriles uvarum folliculos, vinacea enim sunt folliculi sive pelliculæ uvarum, quæ in torculari, expressa uva vinoque defluente, remanent. Unde heb. vocantur אשישים *asciscim*, quasi dicas *ima*, seu *fundamenta*, quæ in torculari subsidunt; a rad. אשש *ascasc*, id est fundavit. Ita Columella lib. 6. c. 3. (ubi vocat *siccata vinacea*) et Varro lib. 3. de re rustica c. 11. et Cato c. 10. et Plinius lib. 17. 22. Eadem vocantur, *lora*, *quod lota acina, ac pro vino operariis datur hieme*, ait Varro lib. 1. c. 54. et Plinius lib. 14. 10. *Non possunt*, ait, *jure dici vina, quæ Græci deuterias appellant. Cato et nos loram, maceratis aqua vinaceis; sed tamen inter vina operaria numerantur.* Audi et Hugonem: *Vinacea*, inquit, *sunt pelliculæ, botrus plures racemi, racemi plures uvæ, acinum granum, glarea liquor.* Significat ergo hic Propheta idololatras idolis suis obtulisse hæc vinacea, inquit Theodor. et Theophyl. aut potius acri sarcasmo perstringit eos, quod relicto domi vino puro et præstanti, adirent idola et idolothyta; ubi ob advenarum turbam singulis dabatur lora ex vinaceis aqua dilutis, non vinum.

Unde Tropol. vinacea et inanes uvarum folliculi significant res vanas et futiles, in quibus nihil est succi, nihil medullæ, nihil boni, quales erant idola et idolothyta, aliaque quæ amabant Israelitæ, relicto Deo; omnis enim peccati voluptas inanis est, insipida et exsucca, non solida, non satians. Hinc Hugo: *Vinacea*, inquit, *sunt dæmones, qui creati in magna pinguedine Spiritus Sancti, sed per superbiam arefacti, projecti sunt de cœlo. Nam Deus in eis, ait S. August. fuit simul et largiens gratiam, et condens naturam*; sed effusa gratia per peccatum, mansit natura vacua, quasi vinaceum. Sic, o peccator, cum sectaris honores et dignitates, vina et veneres, vinacea sectaris, folliculos inanes et mero aere aut vento turgidos sectaris. Vescebaris in domo Dei pane cœli; pane Angelorum: nunc vagus et profugus cum filio prodigo ambis siliquas porcorum. Quod enim in tritico sunt siliquæ, hoc in uvis sunt vinacea. Itane, o stolide, mundo te credis, qui pro tritico siliquas, pro vino loram tibi propinat? Argentum tuum versum est in scoriam,

vinum tuum mistum est aqua, imo aqua est mera, eaque putrida. Quin ad patrem, ad Deum tuum redis? Invitat te ille ad mensam suam vino et deliciis instructissimam, ac clamat. *Venite, comedite panem meum, et vinum quod miscui vobis.* Et Proverb. 9. 5., *Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi: Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum,* Joan. 6. 51. *Quid enim bonum ejus est, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines?* Zachar. 9. 17. *Venite, et bibite, et inebriamini, charissimi*, Cantic. 5. 1. Quin accedis; quin accurris? ut sentias dicasque cum sponsa: *Introduxit me rex in cellaria suo: exultabimus et lætabimur in te:* Pulchre S Bernardus in Sentent. *Vinum,* ait, *gratiæ est, quod ex botro Cypri, id est, conditoris largitate decurrit: et hoc est mustum quo sponsi filii inebriantur, quod mittitur etiam in utres novas.* Et rursum: *Triforme vinum est in scypho Dei; rubicundum in longanimitate sanctorum, quod lætificat Isaac in ægritudine: album in remuneratione justorum, quo ebriatur Noe; nigrum et acidum in damnatione pravorum, quod Jesus gustat, sed non vult bibere.* Et ex hoc vino, ait idem tract. de Diligendo Deo, *sobria illo ebrietas vero, non mero, ingurgitans; non madens vino, sed ardens Deo.* Et serm. 18. in Cant: *Oranda bibitur vinum lætificans cor hominis, vinum spiritus quod inebriat, et carnalium voluptatum infundit oblivionem.*

2. Et fodi eam.] Id est conduxi, comparavi eam. Ita Septuag. Chald. S. Hieron. Hugo, Lyran. Vatabl. Arias, et alii passim. Unde Syrus vertit: *emi eam;* Arabicus: *conduxi eam.* Nota hebr. כרה *cara* proprie significat fodere, exscindere, excavare; inde per metalepsin significat comparare vel emere. Olim enim quisque fodiebat sibi cryptas ad habitationem et ad sepulturam, ac multo magis vineas, agros puteos et cisternas, quibus maxime in Mesopotamia locisque vicinis (ubi habitarunt Patriarchæ Israelis) ob terræ siccitatem et calorem indigent, indeque tot et tanta jurgia pastorum Isaac cum pastoribus Abimelech ob hosce puteos, Genes. 26. v. 17. 20. 22. adeo ut etiamnum viatores ibidem ad puteos communes anhelent et divertant, æque ac in Europa anhelant ad hospitia, ut mihi retulit oculatus testis R. P. Marietus. Puteos ergo olim fodiendo sibi comparabant, ut patet Gen. 50. 5. et alibi. Hinc *fodere* significat *emere, comparare.* Ut Deut. 2. 6. pro *aquam emptam haurietis*, hebr. est: *aquam fodietis ab eis argento*, id est eme tis argento, emptamque haurietis. Addit S. Hieron. Haymo, et Lyran. Osee uti hoc verbo fodiendi, quia alludit ad vineam jam dicta, Israel enim erat quasi vinea, quæ fodi solet. Unde c. 2. 15. dixit: *Dabo ei vinitores ex eq.* Quocirca Leo Castr. Fodi, inquit, et pastinavi vineam, impendens in fossores quindecim argenteos. Secundo, Forsterus: *Cara*, inquit, significat fodere et scindere, indeque emere: quia ementes et vendentes dexteras invicem percutiendo quasi discindunt, earumque discissione et divisione stipulantur venditionem utrinque esse factam, ratamque emptionem significant. Tertio, Arias: *fodi eam*, id est, emi in servam perpetuam; huic enim fodi et perforari solebant aures, juxta legem Exodi 21. 6. Deuter. 15. vers. 16.

Unde nota: Licet Ruffin. et Ribera paulo ante citati censeant hanc fœminam ab Osee fuisse emptam in uxorem; apud veteres enim, etiam Hebræos, sponsi et mariti emebant sponsas et uxores, tum ab earum parentibus, tum ab ipsismet, dando eis pro dignitate cujusque munera; ac sponsæ vicissim dotem dando, ea sibi maritos coemebant. Ita David emit Michol centum præputiis Philistinorum, Jacob Rachelem emit servitio septem annorum. Gen. 29. 18. Sephora emit Mosem sanguine filii, quem circumcidit, Exodi 4. 25. vide ibi dicta. Idem mos fuit apud Romanos, ut patet ex Cicerone oratione pro Murena, et Gellio l. 18. 6. atque apud Græcos: unde Illiad. 9. Agamemnon Achilli offert filiam sine ἕδνων, id est, donis, quæ sponsi solent dare sponsis. Unde ab Ovidio dona jugalia vocantur, ab aliis sponsalia. Sic ergo Osee hic videtur emis se uxorem. Tamen verius est, ipsum eam non emisse in conjugem, sed conduxisse in ancillam, ad hoc ut adulteris et adulteriis abstineret. Unde Septuag. vertunt: ἐμισθωσάμην αὐτήν, id est, *mercede et pretio conduxi eam*, μισθὸς enim est merces. Ita S. Hieron. Albert. Hugo et alii supra citati.

Quindecim argenteis,] scilicet siclis. Siclus autem pendebat quatuor drachmas Atticas, id est, semiunciam, puta 4. regales Hispanicos, sive quatuor Julios Italicos, uti dixi Exodi 30 v. 13. Ergo siclus, argenteus erat florenus Brabanticus; et 15. sicli 15. floreni Brabantici.

Coro hordei.] Corus, hebr. חומר *chomer*, (diversus est ab עמר sive *gomor*, quæ mensura erat victus diurni, Exodi 16. 16.) erat mensura continens 30. modios. Ita S. Hieron. et Epiphan. lib. de Mensuris, qui ait, corum continere 30. modios, æseque cameli onus. Addit Paulus a Palatio, corum sive chomer esse onus asinarium, quod scilicet fortis asinus ferat, indeque dici *chomer* a חמור *chamor*, id est asinus. *Antiquissimum*, inquit Plin. lib. 18. cap. 7. in *cibis hordeum, sicut in Atheniensium ritu apparet: et gladiatorum cognamine, qui Hordearii vocantur.*

Et dimidio coro hordei.] Heb. est לתך שערים *letech searim*, quod mirum est Septuag. vertere νεβὲλ οἴνου id est lagenam vini: *searim* enim hordeum significat, non vinum Et cæteri Interpretes verterunt ἡμίκορον, id est medium corum, hoc est quindecim modios hordei. Ita S. Hier. Epiphan. et alii.

Porro empta fuit hæc uxor dimidio coro hordei; quia olim confarreatione nuptiæ contrahebantur, cum certis verbis coram testibus solemni sacrificio, in quo panis farreus adhibebatur, in manum conveniebant, ait Ulpianus: quod a Romulo institutum fuisse testatur Dionys. nam farreatio illa significabat vitæ communionem; quocirca diffarreatio apud Festum est dissolutio matrimonii confarreatione contracti. Ita Ulpian. l. 9. Instit. Plinius l. 18. c. 3. et ex iis Pineda l. 5. de Rebus Salomonis c. 2.

Quæres, quidnam hæc significent? Primo, Chald. S. Hieron. Hugo, Lyran. et alii censent quindecim argenteis significari decimam quintam diem primi mensis Nisan, puta Pascha, quo Hebræi sanguine agni paschalis a morte, quam inferebat angelus percutiens primogenita Ægyptiorum, redemerunt suos primogenitos, ideoque deinceps eosdem quinque siclis redimere sunt jussi. Corus et dimidius, id est, 45. modii, significant 45. dies, quibus ex Ægypto pervenerunt ad

montem Sina, ubi legem acceperunt, in qua sanxit Deus primitias hordei sibi offerri altera die Paschalis, inquit Chald. Verum esto eo alludi possit, tamen hæc jam pridem transacta erant, hic autem est prophetia de futuro, quæritur ergo quid in futurum portendant?

Secundo, Arias censet quindecim argenteis significari quindecim Prophetas tam majores, quam minores, qui Israeli prædicarunt eumque conduxerunt ad pœnitentiam: corus, sive chomer, inquit, est cumulus; *seorim* est hordeum, item turbo et tempestas, 45. modii sunt 45. pœnæ, quas Deus Judæis Levit. 26. intentavit, si legem violarent, quas Propheta hic Judæis subituros significat. Alii alia asserunt sed impertinentia, quæ vide, si lubet, apud Christ. a Castro.

Simplicius dicendum videtur, hoc pretium taxatum fuisse huic mulieri ad annuum victum: ad hunc enim Romani designabant modios suos 48. quos efficiunt Hebræorum modii 45. puta corus cum dimidio. Unde Terentius in Phormione docet, quod servi quatuor modios in mense accipiebant pro victu: jam multiplica quatuor per duodecim (tot enim sunt menses in anno) habebis modios 48 quæ erat mensura annui victus Romæ. Porro hordeum et hordeaceus panis erat cibus servorum, ancillarum et pauperum; apud Hebræos etiam adulterarum; unde mulieri de adulterio accusata, ait S. Hier. jubetur accipere gomor farinæ hordeaceæ. Num. 51. 5. Per hæc ergo omnia significat Propheta, quod Deus Israelitis ob peccata servituti destinatis, et quasi jumentis terrenis (horum enim pabulum est hordeum) dabat bona terrena; sed eum labore et pauca, puta tanta quanta ad victum sufficiunt, tale enim est corus cum dimidio hordei ad victum annuum, ac quindecim sicli ad vestitum et cætera necessaria; idque ad hoc, ne egeantur Gentes et idola sequi sicut ulim faciebant sed sciant se non omnino a Deo esse derelictos, quinimo ejus in se curam, alimoniam et bonitatem agnoscant, et spe majorum donorum ad Deum revertantur, quod fiet in novissimo dierum, ut dicitur v. 5. Hoc est quod ait Apostolus Roman. 11. *Non repulit Deus plebem suam quam præscivit:* sed exspectat donec in fine *omnis Israel salvus fiat.* Ita Ribera, a Castro et alii. Moral. de pretio hoc vide S, Hieron. hic, et S. Ambros l. 4. epist. 39. et l. 8. epist. 77.

3. Et dixi.] Propheta conduxit adulteram pretio quindecim argenteorum, et sesquicoro hordei; nunc conductionis pacta et conditiones quas ab ea exigit, illi proponit.

Prima est, *Dies multos* (puta annuum integrum, hunc enim Hebræi vocant ימים *iamim*, id est dies; quia annus est omnium dierum complexio et revolutio: et ad annuum victum dederat ei pretium, uti jam dixi) *exspectabis me*, hebr. *sedebis mihi*, vel meeum, q. d. Per annum apud me habitabis et desidebis, nec vagaberis per domos et hospitia tuorum amasiorum. Ita Theod. Theoph. Pagnin. et alii. Unde Isidor. et Vatabl. exponunt, q. d. *Multos dies in luctu sedebis quasi vidua.* Osee hic representat non Deum, sed Salmanasar, qui Israelitas in Assyria quasi in hospitio captivos detinuit. Noster vertit, *expectabis me*, quia respicit rem significatam: ad hoc enim sedebat domi Prophetæ, ut expectaret tempus quo ab eo reconciliaretur, et reduceretur ad maritum. Ita S. Hieronym. Haymo et alii.

Secunda est, *non fornicaberis;* hic enim fuit præcipuus scopus Prophetæ, nimirum ut avocaret eam a fornicatione. Ubi Nota insignem ejus charitatem et zelum suimarum. Ita Sanct. Ephrem celebrat zelum et solartiam Abramii Eramitæ (in ejus vita) qui Mariam neptem suam in fornicationem lapsam, indeque publice in hospitio meretricantem, re cognita insecutus, magno labore æque ac industria inde abduxit, et in eremum ad pristinam vitæ sanctitatem perennemque pœnitantiam reduxit. Ita S P. N. Ignatius Romæ monasterium S. Marthæ extruendum curavit, ut in eo reciperentur mulierculæ, quæ a turpi quæstu abductæ vitam in melius mutare vellent, ipseque existens Generalis illas ao deducebat. Cumque ei objiceretur in illis operam perdi, quod facile ad vomitum redirent: *Minime sane*, inquit Ignatius, *sed si omnibus vitæ meæ curis atque laboribus id possim efficere, ut vel unam noctem peccato vacuam præterire istorum aliqua velit, omnes ego quidem nervos contendam, ut vel illo tam exiguo tempore Deus et Dominus noster non offendatur, etiamsi sciam illam statim ad ingenium rediturom* Ita Ribaden. l. 3. Vitæ ejus c. 9. Nimirum clare perspiciebat quantum malum, quanta Dei offensa et injuria sit unum peccatum mortale, una fornicatio, ad quam proinde avertendam quilibet Dei zelotes omnes vires corporis et animi contendere et impendere debeat.

Tertia est: *Et non eris viro*, id est, nulli viro nubes, aut copulaberis, et consequenter nec ad tuum virum (ille enim te ob adulteria negligit et spernit) redibis, sive copulaberis; multo minus mihi, qui sum merus tui custos, hospes et conductor.

Quarta est: *Et ego expectabo te;* hebr. *Et ego ad te*, scilicet respiciam et veniam; ut suo tempora, puta post annum, te ex hoc meæ domus hospitio educam, et ad maritum reducam. Noster vertit, *expectabo*, quia respicit rem significatam, q. d. Expectabo, ut tu pœnitens convertaris, tumque ego te marito restituam. Ita Chald. S. Hieron. Haymo, Hugo et Lyran. Aliter Ribera: expectabo, inquit, te ut tecum copuler, et ex te rursum liberos procreem. Censet enim hanc fuisse Gomer uxorem Osee, a qua ipse ad tempus jussu Dei abstinuerit, jusseritque eam domi sedere quietam, nec fornicari; sed expectare se, suumque thorum, ad quem denuo eam revocaturus erat, ut repræsentaret quod Deus, qui Synagogam Judæorum jam quasi dereliquerat, data interim frugali sustentatione bonorum temporalium, expectaret eam usque in finem mundi, ut tunc ei rursum desponsetur, eique liberos procreet. Aliter quoque Vatabl. Pagnin. et Arias, vertunt enim: *Non eris viro, nec etiam ego ad te*, supple: ingrediar, ut tecum copuler. Significationem et causam harum conditionum explicat Osee, et applicat Israeli dum subdit:

Quia dies multos sedebunt, desolati et dispersi, ideoque lugentes, afflicti et squalidi, filii Israel sine rege, etc.] Primo, Rabbini, Ruffin. Albert. et Hugo, hæc accipiunt de captivitate Babylonica duarum tribuum, usque ad ejus laxationem per Cyrum. Verum obstat quod in illa captivitate habuerint hæ tribus pontificem, scilicet Josedec, item legem et judices, ut pa-

tet Daniel. 15. 5. quin et regem Joachin, et principes Zorobabel et Salathiel: insuper altare, ut patet Baruch. 1. 10. et sacerdotes ac Prophetas, ut Danielem, Ezechielem, etc. atque Deum colebant, quæ tamen omnia hic ais deforé prædicitur. Rursum Zorobabel aut Salathiel non potest dici David rex. Ita S. Hieron. Cyrillus, Rupert. et sanctus Augustinus 18. Civit. 28.

Secundo, R. David hæc contigisse putat tempore Machabæorum et Herodis; tunc enim subacti fuerunt Judæi ab Antiocho Epiphana ejusque posteris, qui sacra Judæorum profanarunt, et pontificatum vendebant; ac licet tunc Machabæi essent principes, non tamen erant legitimi, quia oriundi ex Tribu Levi non Juda, cui sceptrum dédit Deus, Gen. 49. 10. Verum errat; tunc enim sub Machabæis maxime floruit religio, virtus et fortitudo Judæorum, erantque ipsi legitimi principes, utpote a toto populo electi. Nec obstat locus Genes. 49. 10. ut ibi ostendi.

Tertio S. Hieron. Cyrill. Haymo, Hugo, Lyran. Paulus a Palatio, Vatabl. Ribera, Sanchez et passim alii, ac S. August. lib. 18. Civit. 28. censent hæc pati Judæos, nunc, puta post Christum, at passuros eadem usque ad finem mundi. Jam enim carent rege, sacerdotio, altari, etc. Verum hoc patiuntur Judæi ob occisum ab eis Christum, non ob idololatriam; quod tamen asserit hic Propheta. Rursum hucusque Propheta egit de Israelitis, id est, decem tribubus, non de duabus, puta Judæis: Judæorum enim dixit se miserturum, c. 1. 7. Fateor tamen a pari ad eos hæc posse extendi. Unde

Quarto, dico cum Theodor. Theophil. Chaldæo, et a Castro. Prophetam pergere loqui de Israelitis, id est, decem tribubus, ac prædicere earum excidium, et desolationem duraturam usque ad finem mundi. In Assyriam enim abducti, inde numquam redierunt, nisi perpauci mixti Judæis; sed sparsi, et incogniti vagantur etiamnum toto orbe: unde carent rege, lege, republ. sacerdotio, etc. serviuntque viles, pauperes et miseri aliis gentibus et principibus, uti mulier illa (quæ horum erat typus) sedebat apud Osee desolata, quasi vidua, carens marito, omnique alia ope divina et humana, habens solam tenuem sustentationem quam dabat illi Osee. Hoc est quod eis pariter prædixit Azarias Propheta 2. Paral. 15. 3. *Transibunt multi dies in Israel absque Deo vero, et absque sacerdote, doctore, et absque lege*, q. d. Excisa Samaria ab Assyriis anno 6. Ezechiæ regis Juda, Israelitæ captivi erunt et profugi, carebuntque tam repub. quam Ecclesia; tam rege, quam pontifice, tam curia, quam templo; tam civili jure quam sacro.

Sine altari.] Hebr. est, מצבה *matseba*, id est, statua. Unde Leo Hebr. Isidor.. Arias, Pagnin. et alii vertunt, *sine idolis*. Verum melius vertit Noster, *sine altari*, ita enim vertunt Septuagint. altare enim directe et correlative respondet sacrificio, quod antecessit. Hinc et Chald. vertit: *Neque erit in Samaria excelsum*, scilicet altare. *Matseba* enim significat omne id quod erigitur, statuitur, firmatur, quale in primis est altare, a rad. יצב *iatsab*, id est, *stetit*, et in hiphil הציב *hitsib*, id est, *statuit*, erexit, firmavit.

Sine ephod.] *Ephod*, sive superhumerale, erat primaria vestis pontificum, ut dixi Exod. 28. 6. Unde significat pontificatum et sacerdotium Israeli auferendum, uti jam pridem ablatum est. Ita S. Hieron. Theodor. Theoph. Hugo et Lyran. quocirca Septuag. vertunt, *sine sacerdotio*. Verum quia in τῷ *sine sacrificio, et sine altari*, sat significavit auferendum pariter sacerdotium, hoc enim sine altari et sacrificio esse nequit; hinc pressius et melius per ephod accipiemus oracula et prophetiam, quæ fiebat per urim et thummim posita in ephod, uti dixi Exodi 28. 30 significat ergo ab Israele auferendos Prophetas et Pontifices, qui per urim et thummim dent oraculo, et consulti respondeant de futuris. Ita S. Cyrill. Theodor. et Theoph.

Sine theraphim.] Quæres, quid est *theraphim?* Primo, Judæi censent fuisse sacras imagines, quibus privandæ erant decem tribus in Assyriaca captivitate; unde Aben-Ezra et alii Rabbini ex hoc loco colligunt sacras imagines non fuisse Judæis vetitas, sed tantum profanas et idololatricas. Sileat ergo Lutherus et hæretici, qui volunt Theraphim fuisse sacras imagines similes imaginibus Catholicorum, unde eas esse vetitas, quia sibi passim Scriptura vetat et damnat theraphim. Legant hi fabulones Bellarmin. lib. 2. de Sanctis.

Secundo, Arias et Cajetan. in Judic. 17. et Oleaster in Genes. 31. 19. censent esse imagines quas certo astrorum situ conficiebant Astrologi, ut ex iis loquentibus, responsaque dantibus cognoscerent futura. Unde R. Eliezer in suis capitulis cap. 36. *Quare*, inquit, *vocantur Theraphim?* ac respondet: *Adducebant hominem primogenitum et mactabant, eique caput abscindebant, atque hoc sale et aromate condiebant, ac inscribebant super laminam nomen cujusdam spiritus immundi. Porro supponebant nomen illud sub lingua ipsius, eamque reponebant in pariete, atque coram eo accendebant lucernas, et adorabant eum, ipse vero alloquebatur eos.* Et Aben Ezra in Genes. 31. Theraphim, ait, erant hominum imagines, ad superiorum virtutum et cœlorum influxum suscipiendum. Sic et Lyranus in Judic. c. 17.

Tertio, alii Rabbini censent esse instrumenta quædam ærea, ad horarum partes internoscendas, seu esse horologia, cylindros, astrolabos.

Quarto, Moncejus lib. 1. de Vitulo aureo c. 18. et 20. putat theraphim fuisse Cherubim, alii Seraphim. Unde Cedrenus referens historiam Judic. 17. Pro *theraphim* habet *Serophim*. Chaldæi enim ite dicunt, nam pro littera, s, ponunt t, ut pro *scalos*, id est, tria, dicunt *theloth*, pro sces, id est, sex, dicunt *scet* pro *mescalim*, id est, proverbia, dicunt *methalim*, pro *matseca*, id est, fusile, *matheca*, pro *scaar*, id est, janua, dicunt *therah*, cum metathesi, a qua Græcorum θύρα, et Germanorum *thur*, inquit Serarius in Judic. 17. q. 5. Hinc et S. Hieron. Theraphim, ait, sunt Cherubim et Seraphim, sive alia quæ in templi ornamenta, jussa sunt fieri, hæc enim omnia per synecdochen significantur in sui parte, puta in theraphim, hoc est Cherubim et Seraphim. Ita et Haymo, Albert. Hugo et Dionysius.

Quinto, Christ. a Castro, Sanchez et Leo Castrius censent theraphim esse urim et thummim, quæ erant duo lapides, vel duo simulacra, ut putat Christ. a Ca-

stro, in rationali pontificis, dantia oraculum et responsa consulentibus. Probant, quia Septuag. et Aquila vertunt, *illuminationes*, vel *manifestationes*, sic autem iidem vertunt urim et thummim Exodi 28. v. 30. Verum hoc uti novum, ita parum verisimile videtur, præsertim quia hoc periculosum valde fuisset apud Judæos, si imagines vidissent, vel audissent loquentes et vaticinantes. Erant enim ipsi in imaginum adorationem et idololatriam propensissimi.

Quocirca dico primo, *theraphim* significat imagines sive simulacra. Patet, quia ita vertit Noster 1. Reg. 19. 16. in statua quam pro Davide profugo supposuit uxor Michol, ubi Septuagint. vertunt κενοταφια, id est, statuas repræsententes mortuum hominem, sed inanes et evanidas, cum ipsum corpus hominis non adsit, sed absit. Secundo, quia Aquila vertit, μορφωματα, id est, figuras seu imagines: Chald. צלמניא *tsalmenaia*, id est, similitudines et simulacra.

Dico secundo, hinc consequenter theraphim, sicut et simulacra, sumuntur pro idolis; quia priscæ imagines, præsertim apud Judæos, vix fiebant nisi diis et idolis. Patet, quia noster interpres et alii Genes. 31. 19. Judic. 17. 5. Ezech 21. 21. et alibi passim, *theraphim* vertunt idola. Hæc dicuntur *theraphim*, vel a rad. רפה *rapha*, id est demittere, ut vult Marinus et Forster. quod idololatræ coram iis se demitterent et humiliarent, ea adorando, vel a Chaldæo תרף *teraph*, id est, putrescere, exprobrare, et probris afficere. Unde Chaldæi *beth hatturpha*, id est, domum turpitudinis, vocant fanum idoli et forte inde manavit Latine vox turpis et turpitudo, ait Serarius loco citato. *Theraphim* ergo idem est quod turpe, probrosum, immundum, putridum et putrefactione dignum; tale enim est idolum, quod proinde hebr. vocatur stercus et sordes, vel potius *theraphim* dicta sunt a seraphim et cherubim, de quo mox plura.

Porro *theraphim* hic, uti et alibi, significare idola, ex eo colligitur, quod per το *sive theraphim*, explicat illud quod de muliere dixit v. 3. *Non fornicaberis et non eris viro*, q. d. Volo te, o mulier, domi meæ degere solam, ita ut nec adulteris, nec marito tuo copuleris; ut repræsentes, quod Israelitæ post excidium pari modo sedebunt sine sacrificiis et altari; ut non colant Deum verum, quasi maritum suum; et sine theraphim, ut non colant deos alienos, quasi adulteros; significat ergo Israelitas longo tempore non culturos Deum verum, nec theraphim, id est idola.

Dico tertio, *theraphim* significat idola, tum qua deos, tum qua dabant oracula, et consulentibus respondebant de futuris eventis. Patet, quia Ezech. 21. 21. de rege Babylonis dicitur: *Interrogavit idola* (hebr. *theraphim*) *exta consuluit*; et Zachar. 10. 2. *Quia theraphim locuta sunt, et divini viderunt mendacium*; unde et Chald. vertit: *Non erit qui responsum reddat*; idem patet Judic. 17. 5. et cap. 18. vers. 20. in theraphim Michæ Secundo, quia Septuag. pro *theraphim*, vertunt δηλωσιν, id est, manifestationem; et Aquila φωτισμον, id est, illuminationem, hoc est, prophetiam et oraculum. Denique Rabbini: *theraphim*, inquiunt, *sunt imagines futura prænuntiantes*.

Theraphim ergo erant simulacra et idola, quæ idololatræ domi habebant, invocabant, et in omnibus difficultatibus dubiisque consulebant, quasi Lares et Penatos suos. Sic Rachel furata est theraphim, id est idola et Lares, patris sui, Genes. 31. 19. Sic Micha habuit theraphim, quasi Penates suos, Judic. 17. vers. 5. Itaque significatur hic quod Israel in captivitate carebit theraphim, id est, diis patriis, Laribus et Penatibus suis, puta vitulis aureis, et Baalim, quos colebat in Samarie: licet enim mistus Gentibus coluerit earum idola; tamen hi non erant ejus theraphim, id est, dii patrii, Lares et proprii Penates quos coluerat in Samaria. Ita Hebræi, Lyran. Vatabl. Pagnin. Isidor. Arias. Serarius loco citato et alii. Simili modo Gentiles coluerunt suos Lares, adeo ut etiam post excidium domo et urbe fugientes, eos secum peregre asportarent, uti Æneas, excisa Troja, extulit secum idola patria quasi Lares suos, quod tacite irridens Virgil. ait:

> Ilium in Italiam portans victosque Penates.

Hinc narrant Gentiles, quod cum Trojæ in honorem Palladis arx, et in ejus summo templum illi ædificaretur, e cœlo ceciderit Palladium, id est Palladis simulacrum ligneum movens oculos et hastam quam manu gestabat, ut scribit Servius. Hoc Palladium sibi locum in eo templo delegit; moxque oraculum ab Apolline datum est Trojam exscindendam, si Palladium hoc ex urbe efferretur. Quocirca Diomedes et Ulysses clanculum, occisis custodibus, illud extulerunt, ac paulo post a Græcis capta est Troja. Ita Ovidius 5. Pastor. et Virgil. 2. Æneid.

> Fatale, *inquit*, aggressi sacrato avellere templo
> Palladium, etc.

Palladium enim erant Penates Trojæ. Et S. Augustin. in lib. de Civit. ridet hosce deos urbiumque tutores, qui oculos habent et non vident, pedes et non ambulant, manus et non possunt opitulari: *Tales*, inquit, *fuerunt præsides et custodes Capitolii, qui cum seipsos non possent defendere, quanto minus valebant civitatem tueri?* De his ait Plautus:

> Ego Lar sum familiaris ex hac familia.
> Unde exeuntem me aspexisti.

Inde Lararium vocabatur locus sive oratorium in quo theraphim, id est, Lares et dii domestici servabantur et colebantur. Scribit Lampridius Alexandrum Severum Imperat. in Larario rem divinam mane factitasse ad effigies deorum, in quibus habebat Abrahamum et Christum; in secundo autem Larario habebat simulacrum Virgilii et Ciceronis. Iidem dicti sunt Penates: *Sive a penu ducto nomine (est enim omne quo vescuntur homines penus) sive ab eo quod penitus insident, ex quo etiam penetrales a Poetis vocantur*, inquit Cicero l. 2. de Natura Deorum. Et Macrob. l. 3. Satur. cap. 4. *Penates*, ait, *esse dixerunt, per quos penitus spiramus, per quos habemus corpus, per quos rationem animi possidemus*. Unde Plaut. in Mercat. *Ego mihi alios Penates deos persequar, alium Larem*. et Terent. in Phormione: *At ego deos Penates hinc salutatum domum divertar*.

Hinc rursum suspicari quis potest, theraphim ortum habere a cherubim et seraphim, uti superius dixi. Cum enim Gentes viderent Judæos tanta veneratione prosequi cherubim et seraphim, tum post fabricam

arcæ et cherubim per Mosem, tum ante eam. Nam ante eam Genes. 31. Rachel dicitur furata theraphim, id est, idola patris sui, atque ab initio mundi cherubim positi erant ad custodiam paradisi; denique ex traditione Adæ, Noe, Abrahæ, filii et nepotes eorum ante Mosen cognoscebant et venerabantur angelos, seraphim et cherubim, inde Gentiles suspicati sunt hæc esse eorum numina et deos tutelares; unde ipsi pariter suos Lares et Penates nonnihil immutata et corrupta voce (uti fieri solet, cum voces e primæva lingua in aliam peregrinam transferuntur) pro seraphim et cherubim vocasse videntur theraphim, præsertim Chaldæi, qui littera *t* gaudent, et *s* in *t* commutant, ut initio dixi. Hinc et theraphim sæpe junguntur cum ephod, uti hoc loco, et Judic. 17. 5. et cap. 18. vers. 4. 17. et 20. constat enim ephod vestem fuisse sacerdotalem Judæorum.

5. Et quærent Israelitæ, sive decem Tribus, tot centenorum annorum desolatione et derelictione afflicti, pœnitentes et resipiscentes, Dominum Deum suum et David regem suum.] *David*, id est Messiam, sive Christum Davidis filium, et in regno (non temporali, sed spiritali Ecclesiæ) successorem. Ita Chald. S. Hier. Hugo, Vatabl. Isidor. Arias et alii passim. Ita Christus vocatur David Ezechiel. 34. 23. *Suscitabo super servum meum David;* Jerem. 30. 9. *Servient David regi suo; quem suscitabo eis.* Et alibi, ut docet S. August. tom. 4. lib. de Octo Dulcitii quæstionibus quæst. 5. et ult. ac fuse Galatin. lib. 3. cap. 23. nomina enim parentum apud Hebræos sæpe patronymice sumuntur pro filiis et posteris.

5. Et pavebunt ad Dominum et ad bonum ejus.] Pavor in Scriptura, cum Deo et rebus divinis tribuitur, significat summam venerationem et reverentiam, q. d. Summa reverentia prosequentur et colent Dominum. Septuag. vertunt: *Stupebunt in Domino et in bonis ejus.* Porro *ad Dominum*, id est, audito nomine Domini, q. d. Solo nominis divini auditu perculsi et attoniti, eum reverebuntur. Bonum autem hic significat Dei erga Israelitas largitatem et beneficentiam, quam Deus fidelibus per innumeras gratias, dona et beneficia demonstrat, et testatissimam facit, ita ut fideles iis visis in Dei tam liberalis et benefici admirationem et stuporem rapiantur, q. d. Israelitæ mira devotione et reverentia venerabuntur Dei bonitatem et magnificentiam; quia videbunt tam magnifica dona et beneficia ab eo sibi, licet tam diu rebellibus, post tot sæcula exhiberi, juxta promissa Abrahæ et patribus facta. Unde primo, particulatim. S. Hieron. Albertus et Hugo per *bonum* accipiunt Jesum Christum, quem unigenitum suum (ac consequenter omnia dona per eum et cum eo) nobis donavit Deus Pater. Secundo, Haymo, Albertus et Arias per *bonum* accipiunt Spiritum Sanctum; hic enim est primum et increatum bonum et donum Patris et Filii, qui omnia creata dona in se complectens, ea ubertim in nos effundit. Tertio, alii per *bonum* accipiunt Eucharistiam; in hac enim summam bonitatem, opus et gratias nobis in dies ostendit, et communicat Deus Pater, et Christus Dominus, juxta illud Zachariæ 9. 17. *Quid est bonum ejus, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines?*

In novissimo dierum,] in fine mundi, quando sub adventum Antichristi, maxime post eum occisum, Israelitæ, et Judæi, qui ei viventi et regnanti adhæserant, partim memores concionum et miraculorum Eliæ et Enoch, partim aliorum concionatorum exhortatione, convertentur ad Christum, uti dixi Apocal. 11. tunc enim omnis Israel salvus fiet, Roman. 11. 25. Ita S. Hieron. Haymo, Albert. Hugo, Lyran. et alii passim. Secundo, Isidor. et a Castro hæc facta putant in incarnatione, et primo adventu et prædicatione Christi, scilicet inchoate: tunc enim pauci ex Israel converti cœperunt. Errant alii, qui hæc præstita putant in laxatione Judæorum e Babylone facta per Cyrum.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Causas iræ Dei et vindictæ in Israelem recenset, maledictum, mendacium, homicidium, furtum, adulterium, etc. quorum omnium origo fuit, quod in eo non esset scientia Dei. Rursum horum omnium causam, v. 8. assignat ignorantiam et malitiam sacerdotum, qui peccata populi adulando fovebant, ut pro iis hostias ab eo acciperent. Tertio, v. 19. arguit Israelis lasciviam et libidinem, ideoque ei ignominiosum excidium et captivitatem comminatur.

1 Audite verbum Domini, filii Israel, quia judicium Domino cum habitatoribus terræ: non est enim veritas, et non est misericordia, et non est scientia Dei in terra. 2. Maledictum, et mendacium, et homicidium, et furtum, et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit. 3. Propter hoc lugebit terra, et infirmabitur omnis qui habitat in ea, in bestia agri, et in volucre cœli: sed et pisces maris congregabuntur. 4. Verumtamen unusquisque non judicet; et non arguatur vir: populus enim tuus, sicut hi qui contradicunt sacerdoti. 5. Et corrues hodie, et corruet etiam Propheta tecum: nocte tacere feci matrem tuam. 6. Conticuit populus meus, eo quod non habuerit scientiam: quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi: et oblita es legis Dei tui, obliviscar filiorum tuorum et ego. 7. Secundum multitudinem eorum sic peccaverunt mihi: gloriam eorum in ignominiam commutabo. 8. Peccata populi mei comedent, et ad iniquitatem eorum sublevabunt animas eorum. 9. Et erit sicut populus, sic sacerdos: et visitabo super eum vias ejus, et cogitationes ejus reddam ei. 10. Et comedent, et non saturabuntur: fornicati sunt, et non cessaverunt: quoniam Dominum dereliquerunt in non custodiendo. 11. Fornicatio, et vinum, et ebrietas auferunt cor. 12. Populus meus in ligno suo interrogavit, et baculus ejus annuntiavit ei; spiritus enim fornicationum decepit eos, et fornicati sunt a Deo suo. 13. Super capita montium sacrificabant, et super colles accendebant thymiama: subtus quercum, et populum, et terebinthum, quia bona erat umbra ejus: ideo fornicabuntur filiæ vestræ, et sponsæ vestræ adulteræ erunt. 14. Non visitabo super filias vestras cum fuerint fornicatæ, et super sponsas vestras cum adulteraverint: quoniam ipsi cum meretricibus conversabantur, et cum effœminatis sacrificabant, et populus non intelligens vapulabit. 15. Si fornicaris tu, Israel, non delinquat saltem Juda: et nolite ingredi in Galgala, et ne ascenderitis in Bethaven, neque juraveritis: Vivit Dominus. 16. Quoniam sicut vacca lasciviens declinavit Israel: nunc pascet eos Dominus, quasi agnum in latitudine. 17. Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum. 18. Separatum est convivium eorum, fornicatione fornicati sunt, dilexerunt afferre ignominiam protectores ejus. 19. Ligavit eum spiritus in alis suis, et confundentur a sacrificiis suis.

1. Audite verbum Domini, filii Israel.] Hinc patet Prophetam adhuc alloqui decem Tribus. Ita Chald. S. Hieron. Hugo, Vatabl. et alii; hæ enim vocantur Israel et Ephraim vers. 17. licet aliqui, ut Haymo et Arias, hæc accipiant de duabus Tribubus, eo quod v. 15. nominet Juda; sed id facit obiter, per subitam depressionem, imo per comparationem et oppositionem ad Israel, id est ad decem Tribus. Alii denique, ut Ribera, hæc accipiunt, tam de Israel quam de Juda, id est, de duodecim Tribubus, quod non est improbabile; licet primum quod dixi sit probabilius, magisque proprium et connexum.

Quia judicium Domino cum habitatoribus terræ.] *Judicium*, id est, accusatio et expostulatio, unde Chald. vertit, *disceptatio*, q. d. Habet Deus quod in judicio accuset, justeque expostulet cum incolis Samariæ. Ita Vatabl. et alii.

Non est enim veritas,] id est fidelitas, sive fides promissorum et factorum, q. d. Israelitæ non servant fidem, sed dolosi sunt et fraudulenti; decipiunt enim

et fraudant proximos suos. Ita passim Interpretes. Solus Albert. quem sequitur Dionysius accipit veritatem morum et vitæ, quà scilicet vita dicitur vera, id est recta, justa et conformis suæ regulæ, puta rectæ rationi.

Non est misericordia,] q. d. Non est qui misereatur, et miserando subveniat egenti et afflicto. Ita Haymo, Hugo, Vatabl. Arias ac S. Cyprian. epist. ad Demetrianum, ubi et addit : *De sterilitate aut fame quereris, quasi famem majorem siccitas quam rapacitas faciat, quasi non de captatis annonarum incrementis et pretiorum cumulis flagrantior inopiæ ardor excrescat. Quereris cludi imbribus cœlum, cum sic horrea cludantur in terris. Quereris minus nasci, quasi quæ nata sunt, indigentibus præbeantur. Pestem et luem criminaris, cum peste ipso et lue detecto sint vel aucta crimina singulorum, dum nec infirmis exhibetur misericordia, et defunctis avaritia inhiat ac rapina ; iidem ad pietatis obsequium timidi, ad impia lucra temerarii, fugientes morientium funera et appetentes spolia mortuorum; ut appareat in ægritudine sua miseros ad hoc forsitan et derelictos esse, ne possint, dum curantur, evadere.* Ita sane et hodie sæpe immisericordia est causa miseriarum privatarum et publicarum.

Et non est scientia Dei in terra.] *Et*, id est, *quia* (hoc enim significat Hebr. *vau*) q. d. Defectus scientiæ Dei, quasi luminis practici, est causa cur deficiat misericordia et veritas, sive fidelitas. Porro *scientiam Dei* accipe non speculativam, sed practicam, qua cognoscimus, æstimamus et reveremur Dei numen, providentiam, justitiam, vindictam, etc. ideoque hæc Dei scientia cum ejusdem timore, amore, cultu et obedientia conjuncta est. Hæc enim est scientia, sapientia et prudentia, quam passim commendat Scriptura, præsertim in Proverbiis, Ecclesiastico et aliis libris Sapientialibus, q. d. Non est qui Deum practice cognoscat, puta qui ejus majestatem et providentiam apprehendat et æstimet uti par est, qui eum timeat, colat et revereatur; ut cogitans ejus providentiam qua punit impios, et præmiat pios, studeat ei placere; ideoque vacet operibus piis, et abstineat ab impiis: de quo ait S. Joan. epist. 1 c. 2. 4. *Qui dicit se nosse Deum, et mandata ejus non custodit, mendax est*; unde Chald. vertit: *Non est qui ambulet in timore Domini*. Sic et S. Cyrill. et S. Cyprian. lib. ad Demetrianum. Quod enim homines a peccato absterret, et ad bonum impellit, est Numinis metus et reverentia; hoc si tollas, homines impune fræna laxabunt suis concupiscentiis, et ruent in omnia scelera. Hoc est quod queritur Psaltes Psalm. 13. *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus ;* hac de causa *corrupti sunt, et abominabiles facti*.

Ex adverso S. August. serm. 112. de Tempor. *Cognitione, ait, Dei nihil melius est, quia nihil beatius est, et ipsa vera beatitudo est. Unde et Salvator ad Patrem ait: Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te unum verum Deum et quem misisti Jesum Christum.* Et mox: *Beata siquidem vita est cognitio divinitatis; cognitio divinitatis, virtus boni operis est; virtus boni operis, fructus est æternæ beatitudinis. Qui vult cum Deo semper esse, frequenter debet orare et legere. Nam cum oramus, ipsi cum Deo loquimur; cum vero legimus, Deus nobiscum loquitur.* Idem scripsit lib. de Beata vita, qua toto docet non aliud esse beatam vitam, quam perfectam Dei cognitionem. S. Bernard. tract. de Interiori domo in fine: *Deum, ait, cognoscere, plenitudo est scientiæ; plenitudo autem hujus scientiæ, plenitudo est gloriæ, consummatio gratiæ, perpetuitas vitæ. Ad hujus vero scientiæ plenitudinem, opus est potius intima compunctione, quam profunda investigatione; suspiriis, quam argumentis; lacrymis, quam sententiis; oratione, quam lectione ; cœlestium potius contemplatione, quam terrestrium occupatione.* Idem, lib. de Conscientia, docet multos quærere scientiam, paucos conscientiam, cum vera scientia consistat in pura et sancta coram Deo conscientia.

2. Maledictum et mendacium.] Chald. vertit : *Pejerant incolæ hujus terræ, mentiuntur, etc. committunt adulteria, perfringunt* (scilicet sepem mandatorum Dei) *et sanguis sanguinem tangit, cædes cædem excipit.* Sic et Vatabl. Alii vertunt et explicant: *Maledictis, calumniis, conviciis et exsecrationibus insectantur proximos.* Ita Theoph. Haymo, Lyranus et Hugo. Utrumque significat hebr. אלה *ala*, sed magis prius ; ostendit enim non esse veritatem in terra ex contrario, quia scilicet in ea regnat *ala*, id est, perjurium exsecratorium, ut vertunt Septuag. q. d. Exsecrantur, dicuntque: Dispeream, terra mihi dehiscat, si hoc non sit verum, vel si hoc non fecero, et mentiuntur fidemque fallunt; ideoque sunt perjuri.

Inundaverunt.] Chald. et Vatabl. *eruperunt instar diluvii*, quod omnes aggeres et sepes sua vi diffringens et disrumpens, campos implet et opplet aquis Hoc enim est hebr. פרץ *parats ;* pari enim modo Israelitæ suis sceleribus plurimis et maximis diffringebant omnia jura jussaque Dei, atque omnia replebant furtis, fraudibus, adulteriis, cædibus, etc.

Et sanguis sanguinem tetigit.] Septuag. *Sanguines in sanguinibus miscent.* Sic enim legit Codex Vatican. Hebr. ad verbum est: *Sanguines in sanguines tetigerunt. In sanguines*, id est, *sanguines*; verba enim contactus apud Hebræos construuntur cum *beth*, id est, *in*. Dicunt enim percutere in manu, pro percutere manum; occidere in anima, id est, occidere animam. *Sanguis* in Scriptura significat primo, homicidium, per metonymiam, quia objectum ponitur pro actu; puta sanguis, pro effusione sanguinis, indeque extenditur per catachresin ad quamvis vim, fraudem et injuriam proximo illatam; hæc enim viam sternit ad homicidium, ejusque est quasi inchoatio; unde prohibetur quinto Decalogi præcepto: *Non occides*. Secundo, significat omnem contaminationem, pollutionem et immunditiem ; sanguis enim effusus omnia contaminat, polluit, cruentat et fœdat. Tertio, per synecdochen significat quodlibet scelus ; quia enim maximum scelus in proximum est homicidium, hinc ab eo, utpote famosiori, sumitur denominatio, ut quodlibet aliud facinus a pari vel simili vocetur sanguis. Hisce omnibus modis hic accipitur.

Primo, ergo Vatabl. exponit : *Sanguis sanguinem tetigit*; id est, cædes cædi fuit continua; vel cædas cædem tetigit, q. d. Sunt continuæ cædes in Samaria, mutuis vulneribus sese passim interficiunt. Sic Latinis priscis alternum dare sanguinem dicebantur, qui se invicem vulnerabant. Unde Seneca in Thyeste :

Quis vos exagitat furor.
Alternum dare sanguinem
Et sceptrum scelere aggredi?

Unde Syrus vertit: *Sanguinem sanguine miscuerunt;* Arabicus: *Sanguinem super sanguinem effuderunt.* In Hebræo major est emphasis. Habet enim in plurali: *Sanguines tetigerunt sanguines,* q. d. Tanta est effusio sanguinis, ut non guttatim is stillet, sed instar rivi et torrentis decurrat, atque ad sanguinem alibi effusum confluat, efficiatque quasi lacum sanguineum, et campos sanguinaotes. Inde *vir sanguinum* vocatur homicida et latro, uti David vocatur a Semei 2. Reg. 16. 7.

Secundo, Rupert. sanguinem accipit pro commixtione seminis et sanguinis (semen enim est sanguis optimus et plane percoctus) consanguineorum, q. d. Consanguinei invicem sanguinem, id est semen, commiscent, invicem incestant et polluunt.

Tertio, plenissime, Chald. S. Cyril. S. Hier. Haymo et Hugo *sanguines* accipiunt pro peccatis; q. d. Addunt peccata peccatis, scelera sceleribus accumulant. Audi S. Gregor. hom. 11. in Ezech. *Sanguis sanguinem tangit, quando peccatum peccato additur; ut ante Dei oculos adjunctis iniquitatibus anima cruentetur. Paulus Apostolus ait: Ut impleant peccata sua semper. Joanni quoque per angelum dicitur: Qui nocet, noceat adhuc; et qui in sordibus est, sordescat adhuc,* q. d. Domus, vici, fora, templa, muri, agri peccatis inundant et exundant.

Quæres, cur sanguis sit symbolum peccati? Resp. primo, quia effusio sanguinis, puta homicidium, inter homines censetur gravissimum esse peccatum. Secundo, quia sanguis est sedes et instrumentum concupiscentiæ, quæ est causa peccati. Sanguis enim subministrat materiam tam libidini, quam iræ et superbiæ, eaque accendit et inflammat. Unde sanguis est symbolum carnalis sensus et cupiditatis, uti ex Theodor. docui Levit. 17. 11. Tertio, quia sanguis Judæis ex lege erat immundus et abominabilis, nec eo licebat vesci, idque in odium et detestationem homicidii, Levit. 17. 10. Rursum, sanguis menstruatarum et naturaliter et ex lege immundissimus erat, Levit. 15. 19. et seqq. Tale est et peccatum quod est menstruum, et teterrimum virus animæ. Quarto, quia peccatum occidit animam, ejusque quasi sanguinem et vitam effundit.

Allegor. Theoph. et ex eo Leo Castrius (qui hunc sensum affert quasi litteralem). Judæi sanguini Prophetarum miscuerunt sanguinem Christi, Apostolorum et Martyrum, dum eos æque ac Prophetas occiderunt, uti Christus eis objicit Matth. 23. 33. Rursum iidem, ait Castrius, Christum inter duos latrones crucifixerunt, ut crederetur esse latro. Sic ergo sanguinem Christi sanguini latronum miscuerunt.

3. Propter hoc lugebit terra.] Hic pœnam tot tantisque sceleribus debitam intentat. Ait ergo: *Lugebit,* id est, ut Chald. *vastabitur et desolabitur, terra,* ut metaphorice lugere videatur; sicuti ex adverso prata ridere dicuntur, cum germine, floribus et fructibus vernant. Ita Lyran. Arias et Vatabl. Secundo, *lugebit,* metonymice, quia vastata luctum incolis inducet Ita Haymo et Hugo. Quocirca hujus luctus terræ effectum subdit, dicens:

Et infirmabitur,] id est, languebit, fame conficietur, tabescet et morietur. Ita Chald. Est metonymia: ponitur enim antecedens pro consequente, puta infirmitas pro morte.

Omnis qui habitat in ea, in (id est, cum) bestia agri, et in (id est, cum) volucre cœli,] q. d. Desolata terra non tantum homines, sed et bestiæ avesque, quin et pisces morientur; tum quia hæc omnia ex terræ frugibus vivunt: iis ergo sublatis emoriuntur; tum quia per hæc omnia punitur a Deo homo peccans, qui est eorum dominus.

Et pisces maris congregabuntur,] id est, deficient et morientur. Ita Sept. et Chald.

Quæres: Cur defectus animalium et mors, vocatur *congregatio?* Respond. primo, quia animalia, etiam fera, ut leones, cervi, lupi, apri, sparsa per agros et sylvas, dum periculum mortis sentiunt, naturæ instinctu solent congregari in unum agmen, ut simul juncta validius periculo resistant. Secundo, quia pisces cum ob vitium aquarum, aeris, aliave de causa (ut ob fœturam, vel cum balæna gravida onus ventris sentiens agitat seipsam totumque mare et consequenter omnes pisces) alio migraturi sunt, solent congregari in unum agmen, itaque simul proficisci; unde tunc piscatores, qui id præsentiunt, eos piscari solent; uti quotannis stato tempore videmus fieri piscationem halecum, mugilum, salmonum. Tertio, Ribera et alii exponunt: *Congregabuntur,* scilicet ad multitudinem et congregationem mortuorum, id est, tabescent et morientur. Hinc enim illa trita phrasis: *Apponi* vel *congregari ad patres,* id est, mori. Est metalepsis, vel metonymia: ponitur enim consequens pro antecedente, scilicet descensus in sepulcrum et limbum, pro morte prævia. Quarta et genuina, quia hebr. אסף *asaph* significat congregare, colligere, auferre. Sic enim poma dicuntur congregari vel colligi, dum carptim auferuntur. Sic pisces congregantur in sagenam, dum expiscando auferuntur. Unde Lucilius:

Iuis huc, et colligis omnia furtim.

Congregare ergo vel colligere, idem est quod auferre.

Porro hæc mors vel descensus piscium in desolatione terræ contingit partim naturaliter: siccitas enim et combustio terræ arefacit torrentes et rivos, qui alebant pisces; partim et potius justo Dei judicio, qui hominum impiorum terra et aqua, bestiis et piscibus abutentium luxum castigat, omnium defectu et desolatione. Hoc est quod minatur Isaias Ægyptiis c. 19. v. 5. *Arescit aqua de mari, et fluvius desolabitur atque siccabitur; et deficient flumina, et mærebunt piscatores.* Ita in historiis legimus, et hoc sæculo vidimus, in Francia, Scotia, Hollandia urbes olim piscatione et piscibus divites, postquam hæresim admiserunt, piscibus emorientibus, vel alio commigrantibus sterilitate et paupertate a Deo vindice punitas. Refert Platina sub Victore III. Pontif. ob peccata illius ævi pisces tam in mari quam in fluminibus defecisse. Idem Hiberniæ contigisse, sed precibus S. Malachiæ correctum esse, in ejus Vita scribit S. Bernard. Sic ex adverso Christus semel, et iterum ingentem copiam piscium adduxit in retia S. Petri, utpote fidelium principis, Lucæ 5. v. 6. et Joan. 21. 6. Theodor. per aves accipit divites, qui in pisces, id est pauperes, grassantur eosque consumunt; sed hoc mysticum est, non litterale.

4. Verumtamen unusquisque non judicet (id est, non expostulet, ut vertit Vatablus, non increpet) et non arguatur vir,] q. d. Nemo increpet et arguat homines hujus regionis; frustra enim id faciet, nam monenti obstrepunt et contradicunt. Ita S. Hieron. Lyran. et Vatabl. Loquitur quasi desperans de eorum emendatione, simulque significat eos plane indignos esse monitione et correptione, ait Rupert. Audi S. Hier. *Provocati erant ad judicium Dei filii Israel, ut causas Dominicæ indignationis audirent, et præterito peccato cognoscerent, propter quæ hostibus traderentur. Nunc quia in scelere perseverant, et impudenti Deum fronte contemnunt, audiunt: Non necesse est ut veniatis ad judicium, ut in vestris flagitiis arguamini; quia tantæ estis impudentiæ, ut nec convicti quidem, pudorem habeatis et verecundiam; sed contradicatis mihi, quasi si discipulus magistro, sacerdoti plebecula contradicat.*

Populus enim tuus sicut hi qui contradicunt sacerdoti.] Vatabl. *sicut hi qui litigant cum sacerdote*, q. d. Israelitæ contradicunt mihi et Prophetis, sicut improba et impudens plebs contradicit sacerdoti, cum eoque litigat. Ita S. Hier. Alleg. Judæi contradixerunt Christo, qui est summus sacerdos, dicentes: Non habemus regem nisi Cæsarem, ait Leo Castr. Secundo, τὸ *sicut* potest accipi ut nota non similitudinis, sed veritatis, uti est Joan. 1. 14. q. d. Populus tuus est obstreperus et vitilitigator, uti decet eum qui litigat et jurgatur cum suis sacerdotibus. Quocirca Arias sic exponit. q. d. Nemo est qui arguat populum. Nam sacerdotes quorum est eum arguere, æque improbi sunt. Unde si hi populum increpent, ille recalcitrat, et scelus sceleri regerit illud occinens:

Væ tibi tui nigræ dicebat cacabus ollæ.

5. Et corrues hodie,] id est brevi, q. d. Jam jam tibi, o Israel, imminet ruina et calamitas captivitatis Assyriacæ; tibi, inquam, et tuis pseudoprophetis, qui tibi quasi numquam vastandæ falso abblandiebantur. Ita Chald. S. Hier. Theodor. Lyran. et Isidor.

Alii pro *hodie* vertunt, *interdiu*, alterque sequentia dispungentes, sic transferunt: *Corrues igitur interdiu*, id est palam, medio luce, non per tenebras et insidias, *corruet et Propheta tecum nocte*, id est, in sua calamitate et strage, æque ac ignorantia, imprudentia, et inopia consilii. Ita Chald. Vatabl. Pagnin. Isidor. et Arias; unde sequitur:

Nocte tacere feci (præ pudore et confusione) matrem tuam,] puta Synagogam, sive Samariam, q. d. Puniam ejus obstreperam contradictionem silentio, ut se excusare, imo loqui nec audeat, nec possit: *Nulla flendi major est causa, quam flere non posse*, vel metu tyranni fletum prohibentis, vel præ gravitate mali quæ oculis mentique stuporem inducit: *Cum miserrimum sit flere, quam infelix sum, cui ne hoc quidem licet!* ait Seneca lib. 1. Controv. 1. *Noctem* vocat tempus calamitatis et excidii, puta captivitatis, cædis et spoliationis Samariæ, forte etiam quia noctu capta est ab Assyriis. Unde Hebr. est, *nocte* et *tacere feci*, vel compescui *matrem tuam*, q. d. Cum nox erit, tunc tacebit. Rursum hebr. דמיתי *domiti* verti potest cum Vatabl. Pagnino et aliis *succidi*, q. d. Nocte succidi matrem tuam. Tertio, verti potest cum Septuag. *Nocti assimilavi matrem tuam*, q. d. Ita cladibus obruetur, ut dies videatur esse nox, utque ipsa nocti tenebrosæ et horridæ similis esse videatur.

6. Conticuit populus meus.] Vatabl. *Ad silentium redactus est*, vel *succisus est populus meus; eo quod non habuerit scientiam Dei*, de quo v. 1.

Quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi.] *Scientiam* vocat Dei legisque divinæ studium et cognitionem, non tantum speculativam, sed et practicam, uti dixi v. 1. Unde Chald. vertit: *Quia tu repulisti timorem Dei, repellam te etc.* Nota primo: Alloquitur Synagogam sive populum Israel; unde de ea loquitur, nunc in genere masculino, nunc in fœminino dicens: *Oblita es legem Dei tui*, q. d. Repellam te, o Israel, ne ullus ex filiis tuis, aut ex cœtu tuo sit mihi sacerdos. Maxime tamen alloquitur ipsos sacerdotes, ut patet ex sequentibus. Nam v. 8. ait: *Peccato populi mei comedent*, scilicet sacerdotes; ita Chald. et Arias. Jam sacerdotium intelligit non falsum et idololatricum, institutum a Jeroboam, ut vult Albert. hoc enim non *mihi*, id est Deo, sed vitulis aureis fuit dicatum, sed verum et divinum. Sensus ergo est, q. d. Quia tu, o Israel, et maxime vos, o sacerdotes sparsi per Israelem, ut eum Dei cultum et timorem doceretis, repulistis studium meæ legis; hinc ex lege et pœna talionis vobiscum agam; nimirum quia vos legem meam adeo neglexistis, ut nec eam legeretis, nec ipsos legis libros haberetis, ego vicissim vobis ipsam legem, scientiam, sacerdotium, omnemque mei cultum et religionem auferam, ut quasi ad atheismum et paganismum redigamini. Ex sacerdotio enim pendet totius populi fides, cultus et religio. Eo ergo ablato necesse est ut hæc pariter auferantur et pereant. Ingens ergo pœna quam Deus Israeli hic socordi in sui cultu comminatur, est sacerdotii ablatio. Videant nunc respubl. hæreticæ, quæ sacerdotes et sacerdotium Christianum exterminant, quam non tantum illis et Christo, sed et sibi ipsis sint injuriæ; hoc enim ipso auferunt sibi Dei fidem, Dei Ecclesiam, Dei cultum, veramque religionem. Denique Arabicus vertit: *Quia tu es qui dilexisti sæculum, et consolationem ejus, et ego repellam te, ne fungaris mihi sacerdotio.* Quod noteut sacerdotes, ne se implicent rebus sæcularibus, ut monet Apostolus, si Deo servire et frui velint. Rursum ex hac Osee sententia, Synodus VII. generalis probat arcendos esse episcopatu indoctos, qui carent Sacræ Scripturæ scientia, ut habetur dist. 38. cap. *Omnes.*

7. Secundum multitudinem eorum sic peccaverunt mihi. *Eorum*, scilicet, *filiorum*, ut præcessit, q. d. Multiplicavi Israelitas sicut stellas cœli, sed quo plures fuerunt, eo plus peccarunt et gravius; ut quot Israeli filios dedi, tot mihi videar hostes genuisse; ipse enim eos educat in mei odio, et in idolorum amore cultuque. Quocirca gloriam eorum in ignominiam commutabo,] q. d. Auferam eis filios (hi enim sunt gloria parentum, præsertim in lege veteri) quod eis erit valde probrosum et ignominiosum. Ita S. Cyrill. Theod. et Theophil. Secundo, sanctus Hier. explicat, q. d. *Quot homines habuit Israel, tot aras exstruxit dæmonibus, in quorum victimis peccavit mihi. Propterea gloriam eorum*, in quo *gloriabantur sibi, cum Deo idola præferebant*, in *ignominiam commutabo, ut et sacerdotes capiantur et populi. Siquidem sacerdotes*

peccata populi mei comedunt, quia cum eum peccare perspexerint, non solum non arguunt, sed laudant, atque sustollunt, ac beatos prædicant. Tertio, Chald. *to earum* ad opes et proventus refert; vertit enim: *Sicut multiplicavi eis proventus, sic ipsi multiplicaverunt contra me peccata.* Ita sæpe videmus non tantum laicos, sed et sacerdotes ex opibus insolescere et luxuriari, juxta illud Deuter. 32. 15. *Incrassatus est dilectus, et recalcitravit.* Quocirca apposite, ait S. Ambr. *Divitiæ de vitiis nomen acceperunt*, quia divitiæ vitiorum sunt fomes.

8 Peccata populi mei comedent.] *Comedent,* id est comedere solent; futurum enim Hebræis sæpe significat morem, consuetudinem actionis. *Peccatum* in Scriptura tripliciter sumitur: primo, pro peccato proprie dicto; secundo, metonymice pro pœna peccati; tertio, pro hostia pro peccato; ut, cum ait Apostolus 1. Cor. 5. 21. *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum,* id est hostiam pro peccato, *fecit.*

Triplex ergo hic affertur sensus. Primus, q. d. Sacerdotes comedent, id est, luent pœnas peccatorum populi, quorum causa fuere sua dissimulatione; efficiam ergo ut quæ comederunt peccata, et quorum ipsi fuerunt causa, evomant cum visceribus, inquit Christ. a Castro. Unde et Theodor. sic exponit, q. d. *Metent quæ severunt, et suorum peccatorum fructum vindemiabunt.* Verum cum hac explicatione non recte cohæret id quod sequitur: *Et ad iniquitatem eorum sublevabunt animas eorum.*

Secundus, q. d. Peccata, id est, hostias pro peccato e populo oblatas comedunt sacerdotes, in iisque convivantur et epulentur. Unde S. Bernard. serm. 77. in Cant. *Peccata,* inquit, *populi mei comedunt, q. d. Peccatorum pretia exigunt, et peccantibus debitam sollicitudinem non impendunt. Quem dabis mihi de numero præpositorum, qui non plus invigilet subditorum vacuandis marsupiis, quam vitiis exstirpandis?* Unde Prosper lib. 2. de Vite contempl. cap. 10. ex hoc loco docet graviter peccare eos qui ex bonis Ecclesiæ locupletari volunt: *De Clericis,* inquit, *dicit Spiritus Sanctus: Peccata populi mei comedunt; sed sicut nihil habentes proprium, non peccata, sed alimenta quibus indigere videntur, accipiunt: ita possessores non alimenta quibus abundant, sed aliena peccata suscipiunt.*

Tertius: *peccata populi comedunt,* qui precibus et victimis suis ea abolent et consumunt. Ita Ruffinus et alii. Verum hæc est laus sacerdotis, non probrum, de quo hic agitur.

Dico ergo, sensus est, q. d. Sacerdotes *peccata populi mei comedunt,* non ea consumendo per orationes et oblationes, uti par erat (hoc enim eorum officium, æque ac oblationes fidelium poscunt et exigunt) sed ea laudando, dissimulando, et in se suamque conscientiam ac caput ea suscipiendo. Ita enim agendo quasi hauriebant et absorbebant peccata populi, erantque causa ut illa multiplicarentur, idque ad hoc ut *peccata,* id est, hostias pro peccato plurimas a populo acciperent et comederent. Dicebant enim adulando, et extenuando peccata populi: Illud nullum, vel leve est peccatum; Deus scit nos esse fragiles et infirmos, tales ergo sciens tolerat, iisque compatitur; non ergo sitis anxii, ego illud in me suscipio, ego pro te satisfaciam Deo; et, ut ait Theophyl. *Super nos sit condemnatio,* uti Judæi dicentes Pilato: *Sanguis ejus sit super nos et super filios nostros;* ita S. Hieron. Haymo, Rupert. Hugo, Lyran. Ribera et alii. Et S. Gregor. hom. 17. in Evang. *Cur,* ait, *peccata populi comedunt, nisi quia peccata delinquentium fovent, ne temporalia stipendia amittant?* Et Arias: *Optant,* inquit, *magnam peccatorum esse copiam, quæ suam illis mercem cum quæstu compendioque suppeditent.* Sic apud Japones peccata populi comedunt sacerdotes, quos ipsi Bonzios vocant, qui cuilibet omnium scelerum impunitatem spondent, dummodo eis largas dent oblationes et eleemosynas; hujusque sponsionis suæ dant syngraphas, quas morituri secum deferunt ad sepulcrum quasi eas exhibituri judici et vindici Deo; ita habent epistolæ Japonicæ.

Duo ergo hac phrasi significat Propheta, adeoque peccatum accipit dupliciter; scilicet proprie, et metaphorice, pro hostia, pro peccato: hanc enim offerebant, et ex parte comedebant sacerdotes juxta legem Levit. 7. vers. 7. eo ergo alludit, q. d. Hi sacerdotes ex lege comedunt peccata, id est, hostias pro peccato a populo oblatas; et quia avari sunt et gulosi, inhiant hisce oblationibus et hostiis, ideoque ipsa peccata populi extenuando et adulando sorbent et deglutiunt, et, ut ait S. Job, bibunt quasi aquam iniquitatem: Ita sorbebat peccata Henrici VIII. regis Anglicus ille palpo, qui regi volenti ducere Annam Bolenam, quæ putabatur regis esse filia ex pellice, ac roganti quantum peccatum esset cognoscere matrem et filiam, respondit: Tantum, quantum si quis devoret pullum cum matre, puta cum gallina, uti refert Sanderus lib. 1. de Schismate Anglicano. Hunc sensum poscit id quod sequitur:.

Et ad iniquitatem eorum sublevabunt animas eorum.] Hebr. ad verbum præcise sic habent: *Peccata populi mei comedent* sacerdotes, *et ad iniquitatem eorum* (scilicet sacerdotum, id est, suam) *elevabunt,* vel *portabunt animam ejus,* scilicet populi, in quo quia sunt multi; hinc Noster vertit in plurali, *eorum,* scilicet populorum, q. d. Sacerdotes, respuentes Deum Deique scientiam, epulantur in hostiis et oblationibus populi, indulgent genio et ventri; et ad hanc similesque iniquitates suas imitendas invitant, erigunt, et inducunt animas populi verbo et exemplo. Unde subdit: *Et erit sicut populus sic sacerdos,* q. d. Sacerdos, qui populum præire debebat virtute, par est ei, imo præit eum in scelere. Hinc secundo, R. David, Vatablus, Arias sic explicant, q. d. Inhiant, et avide expectant iniquitates populi, sive ut contra legem peccet populus, ut exinde ab eo hostias pro illis peccatis expiandis accipiant, quibus epulentur: inhiant ergo peccatis populi quasi inde toti pendeant et vivant; nam sublevare animam hebr. significat erigere animam in spem, sperare, inhiare, ut patet Ezech. 24. 25. et alibi; tertio, Haymo: *Sublevant,* inquit, *dicentes: Quoniam populus Dei estis, ex genere Abraham descendistis, propter illius amicitiam parcet vobis Deus, si peccaveritis ei* Et Ribera sic explicat, q. d. Sacerdotes addunt animos populeribus ad hoc ut magis peccent, dum peccatis eorum connivent, ea palpant, iisque edulantur; quarto, alii *sublevant* exponunt per *exonerant,* q. d. Sacerdotes animas oneratas peccatis adulando sublevant, alleviant, exonerant, ita S. Hieron. Haymo, Rupert. Hugo, Lyran. et alii; quinto, pro

sublevabunt Septuag. vertunt, *accipient*, q. d. Sacerdotes pro iniquitatibus populi accipiunt, id est, offerunt Deo animas suas, seipsos devovendo iræ Dei pro populo. Ita Cyrill. Verum primus sensus maxime genuinus est, ac deinde secundus, et tertius. Porro Cyrill. pulchre docet sacerdotes debere se orando et sancte vivendo, hostiam Deo pro peccatis populi offerre: *Talis enim*, ait, *potest populum qui in offensam Dei incurrit, legemque Dei violavit, in gradum pristinum restituere.*

Et erit sicut populus sic sacerdos.] Hebr. *Et erit* (vel *et est*) *sicut populus, sicut sacerdos*, est Hebraismus. Hebræi enim similitudinem exprimunt nota similitudinis, puta τὸ *sicut* apponendo utrique rei comparatæ, vel simili, quod Latinus Interpres apte Latina phrasi reddidit uni apponendo τὸ *sicut*, alteri τὸ *sic*, quod respondet voci *sicut*, estque redditio similitudinis. Sensus est, q. d. Similis est eritque populus sacerdoti, et sacerdos populo; qualis populus, talis sacerdos, et vice versa. Hoc enim exigit non tantum ipsa notæ similitudinis reciprocatio, ut vult Martin. Martinez lib. 8. Hypotyp. cap. 8. Sed et ipsa similitudinis ratio, simile enim est simili simile; et vice versa, simile enim est relativum æquiparantiæ. Sive ergo dicas: *Sicut populus sicut sacerdos*, sive dicas: *Populus est sicut sacerdos*. Idem dicis, idemque significas; similis, inquam, est in culpa. Unde Vatablus vertit: *Hinc fit ut sit talis populus, qualis sacerdos;* ac consequenter similis erit in pœna. Hanc enim sententiam infert tum ex eo quod proxime præcessit, scilicet: *Peccato populi mei comedent* (sacerdotes) *et ad iniquitatem eorum sublevabunt animas eorum;* quibus verbis sacerdotes æquantur, imo præferuntur, populo in culpa; tum ex eo quod paulo ante dixit: *Gloriam eorum in ignominiam commutabo*, q. d. Nulla erit differentia inter sacerdotes et plebeios, nam omnes erunt captivi citra delectum; et ob id omnes afficientur ignominia et contumelia: *Eximiorum enim et magnatum rationem hostes habere non solent*, ait Procop. in Isaiæ 24. 2. Unde et sequitur: *Et visitabo super eum vias ejus.* Nam sacerdotes erant decus et gloria Israelis, utpote consecrati Deo, et mediatores inter Deum et populum. Debebant ergo hanc suam gloriam tueri antecellendo populo, tum in legis scientia, tum in sanctitate Deique cultu. At quia neutrum præstiterunt, sed populo tam in ignorantia, quam nequitia fuerunt pares, imo superiores; hinc iisdem pares, imo superiores fuerunt in pœna et ignominia. Ita S. Hieron. Haymo et Hugo. Simili modo dicas de indisciplinatis clericis et Religiosis: Qualis laicus, talis clericus; qualis sæcularis, talis Religiosus. Tolle habitum, hunc ab illo non discernas; quia eadem utriusque est lingua, sermo, actio, vita et mores.

Præclare urget hunc locum S. Greg. hom. 17. in Evang. et 2. p. Pastor. c. 7. Vere S. Chrysost. *Sacerdotes multi, sacerdotes pauci: non omnis sacerdos sanctus, sed omnis sanctus est sacerdos;* scilicet mysticus, qui mysticas laudis, orationis et sanctorum operum hostias Deo offert. Audi et Gilbertum Abbatem in append. ad serm. S. Bernardi in Cant. serm. 13. *Factus est sacerdos sicut populus, ut licentius populus sicut sacerdos fiat. Mundo se monachi studio conformant, et qui in mundo sunt errorem suum nostrorum solis versute et nimis vere tuentur exemplo. Mutuis ad vitio sese aut informant aut fovent exemplis pastores, populi, sæculares et Religiosi; promptuaria plena sunt hujusmodi, eructantia ex hoc in illud, aut turpis, aut tepidæ conversationis spiritum pestilentem. Heu quam avido cordis ore pravum hunc attrahimus spiritum, et corrumpentem haurimus auram! Jesu bone quando erit, si tamen aliquando erit, sicut fides integra, sic et incorrupti mores.*

Et visitabo super eum vias ejus,] q. d. Puniam ejus actus et peccata. *Viæ* enim in Scriptura vocantur actus, modus vivendi, tenor vitæ, conversatio; per hæc enim mens incedit, sicut per vias corpus.

Et cogitationes ejus reddam ei,] מעלליו *maalalav* significat studia, machinationes, molitiones, opera. Hæc ergo vocantur hic *cogitationes*, scilicet ipsæ machinationes scelerum; has reddit Deus peccatori, cum illum propter easdem ex æquo punit et affligit.

10. Et comedent, et non saturabuntur.] Pauperes spiritu, qui esuriunt et sitiunt justitiam, saturabuntur, ideoque beati prædicantur a Christo, Matth. 5. 6. At hi avari sacerdotes et epulones, qui peccata populi comedunt, iisque inhiant inexplebili aviditate, justo Dei judicio ad tantam famem redigentur in captivitate Assyriaca, ut eam saturare et explere nequeant. Ita Theoph. et Arias, qui addit: *Qui hostias captant, ipsi in hostias convertentur*, ut spolientur et mactentur ab Assyriis.

Secundo, Ribera et Arias, q. d. Licet gulæ, ventri et sceleribus se immergant, nomquam tamen desiderium suum explebunt. Nam, ut ait S. Hieron. et ex eo Haymo: *Voluptas insatiabilis est, et quanto magis capitur, tanto plus utentibus se famem creat. E contrario beati esurientes et sitientes justitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Sicut justitia saturat, sic iniquitas substantiam non habens, vana comedentes fraude deludit, et uteros devorantium vacuos derelinquit.*

Alienius Theodor. Comedent, inquit, pœnas et supplicia, at numquam iis saturabuntur, id est, numquam illa desinent, quia unum alteri continuo succedet.

Fornicati sunt, et non cessaverunt.] Chald. Vatablus, Pagnin. Arias et Isidor. hæc accipiunt de corporali fornicatione, de qua sequitur: *Fornicatio, et vinum et ebrietas auferunt cor;* unde vertunt, *scortabuntur et non prorumpent;* Syrus: *Non sunt multiplicati*, id est non crescent, non augebuntur filiis, q. d. Quærunt liberos, ideoque non tantum uxoribus, sed et meretricibus copulantur; sed Deus puniet eos sterilitate, ut filios non procreent; sicut paulo ante eosdem, quia epulones punivit fame, ut eam saturare nequeant. Congrua enim et justa pœna fornicantium est ἀτεκνία et sterilitas illiberis, ut qui ex matrimonio ad proles a Deo instituto eas procreare nolunt, ex meretricibus eas procreare cupientes non possint, aut si procreent, pravæ sint et miseræ, brevisque ævi, uti hodierna sæpe docet experientia. Hoc est quod dicitur Sapient. 4. 3. *Spuria vitulamina*, græce μοσχεύματα, id est propagines, et novi surculi: *Non dabunt radices altas;* quod clare explicans cap. 3. vers. 16. ait: *Filii adulterorum in inconsummatione erunt*, id est, inconsummati erunt, nec pervenient ad perfectam ætatem: *Et ob iniquo thoro semen exterminabitur.*

Secundo, et melius S. Hieron. Theodor. Cyrill. Theoph. Haymo, Hugo et Lyran. hæc accipiunt de fornicatione mystica, id est, de idololatria: de hac enim continue agit hic Propheta, de eaque statim, causam hujus sui dicti dans, subdit: *Quoniam dereliquerunt Dominum*. Sensus ergo est, q. d. Comedent, et non saturabuntur, quia fornicati sunt cum idolis, et non cessaverunt, nec sua fornicatione saturati sunt; sed inexplebili libidine fornicari, id est, idololatrare, continue perrexerunt. *Vires*, inquit S. Hieron. *in fornicatione deficiunt, et fornicandi desiderium non quiescit*; unde pro *cessaverunt*, hebr. est לא יפרצו *lo iiprotsu*, id est, *non sunt divisi*, scilicet a sua fornicatione, suisque amasiis, puta idolis; sed iis jugiter copulati sunt; radix enim פרץ *parats* significat dividere. Inde locus in quo Deus, pro Davide pugnans, divisit et dispersit Philisthæos, dictus est *Baal pharasim*, id est, habens divisionem, q. d. Planities divisionum, vel campus fracturæ et rupturæ, dicente Davide: *Divisit Dominus inimicos meos coram me, sicut dividuntur aquæ*, 2. Reg. 5. 20. Uterque sensus verus et genuinus est. Fornicatio enim hic et in sequent. tum proprie pro scortatione, tum mystice pro idololatria capitur. Ratio est, quia illa hujus erat non tantum imago et symbolum, sed comes quoque et assecla, imo et instrumentum. Idola enim, præsertim Beelphegor, sive Priapum, colebant fornicatione, omnique obscœnitate, etiam infanda et Sodomitica cum effœminatis, ut patebit v. 14.

QUONIAM DOMINUM DERELIQUERUNT IN NON CUSTODIENDO, scilicet ejus legem et præcepta. Ita S. Hieron. Hugo, Albert. Lyran. et alii. Hebr. habent: *Quia deseruerunt Dominum ad custodiendum*, id est, quia deseruerunt custodire Dominum, sive custodiam Domini. *Custodia Domini* hebr. vocantur leges; præsertim cæremoniales Domini. Hæ vocantur *custodia* per metonymiam, quia summe observandæ et custodiendæ sunt, ut qui eas custodit, Deum ipsum qui eas sanxit, quique iis colitur et honoratur, custodire videatur. Unde Chald. vertit: *Quia cultum Domini dereliquerunt et non custodierunt*; et Vatablus: *Quia deseruerunt Dominum, quo minus eum*, (id est, ejus jussa) *observarent*. Sicut ergo aulici et stipatores, puta Helvetii, summa cura jugiter custodiunt principem, et omnia quæ eum tangunt, nec faciunt aliud tota vita; ita nos, præsertim sacerdotes, custodire decet cultum ritusque sacros Dei. Sic Sapient. 6. 19. dicitur: *Cura disciplinæ dilectio est, et dilectio custodia legum illius est; custoditio autem legum consummatio incorruptionis est*. Alludit ad Levitas, qui dicuntur in tabernaculo excubare, et custodire custodias Domini, id est, tabernaculum, vasa ritusque Domini, Levit. 8. 33. Numer. 1. 53. et cap. 3. 32. 36. 38. et cap 8. 26. cap. 18. 4. 5. 8, et alibi.

Quocirca minus recte Cyrill. et Theoph. sic exponunt, q. d. Dereliquerunt Dominum, ut custodirent vias suas malas, ebrietatem, fornicationem, etc. Rupert. qui ex adverso: *Non custodierunt se*, inquit, *ne servirent peccatis*.

11. FORNICATIO, ET VINUM, ET EBRIETAS AUFERUNT COR. | *Fornicatio*, tum corporalis, jungitur enim vino et ebrietati: tum quæ inde consequi solet spiritalis, id est, infidelitas et idololatria, aufert cor, id est, mentem, rationem, judicium, animum, ac hominem dementat, facitque vecordem. Ita Theodor. Theoph. et alii. Idque tum quia ipsa fornicatio est fœda et vesana, ac repugnans rectæ rationi; tum quia corporalis subjicit hominem meretriculæ, quæ vesanis cupiditatibus agitur; spiritalis vero subjicit hominem idolo et dæmoni, qui est juratus ejus hostis; tum quia exhaurit et perdit ejus opes, famam, sanitatem, conscientiam. Ita Dalila Philisthina cor, vires et vitam eripuit Samsoni. Ita septingentæ concubinæ Salomonis dementarunt regem sapientissimum, eumque ad sua idola colenda pertraxerunt et perdiderunt, 3. Reg. 11. v. 1. Porro fornicario et peccatori excordi cor restituit timor Dei, judicii et gehennæ; Deus enim per timorem cor pulsat, et ad vitam spiritalem excitat. Nam, ut ait Sapiens Eccli. 25. *Qui timet Dominum, convertetur ad cor suum*. Justos vero et generosos, sed dormitantes vel incogitantes, excitat Deus per amorem et beneficia; ut Davidis cor excitavit 2. Reg. 7. 27 cum dixit: *Revelasti aurem servi tui dicens: Domum ædificabo tibi, propterea invenit servus tuus cor suum, ut oraret*.

Moral. disce hic quam bruta sit libido, quæ præ aliis vitiis homini, etiam sapienti et principi, cor et mentem eripit. Quocirca Diogenes, teste Laertio lib. 6. dicebat *scorta esse regum reginas*; quod reges dementarent, ac ab illis quidquid collibuisset, peterent et impetrarent, ideoque in ipsos reges quasi regnum, imo tyrannidem exercerent; reges enim a populo non semper obtinent quod exigunt, at scorto nihil negatur. Idem Diogenes dicebat scorta similia esse mulso lethalibus venenis temperato, eo quod afferrent quidem initio voluptatem, sed quam perpetuus dolor consequeretur.

Quocirca Demosthenes Corinthi postulans a Laide famosa meretrice corporis copiam, cum illa pro nocte stipularetur drachmarum decem millia, deterritus magnitudine pretii, mutavit sententiam dicens: *Non emo tanti pœnitere*, significans inhonestæ voluptati comitem esse dementiam, æque ac pœnitentiam.

Xerxes iratus Babyloniis quod a se defecissent, postquam illos in suam potestatem redegit, vetuit ne ferrent arma; sed psalteriis tibiisque canerent, scorta alerent, cauponas haberent, quo voluptatibus evirati et excordes, non molirentur denuo defectionem. Testis est Plutarch. in Apophtheg. regum.

Demetrius Phalereus cum vidisset juvenem luxuriosum: *Ecce*, ait, *quadratam statuam habentem syrma, ventrem, pudenda et barbam*. Ita Brusson. lib. 3. cap. 33.

Hæc Gentiles, quid jam dicant Christiani quibus major a Christo puritas et sanctitas indicitur, quibusque magis nota est libidinis turpitudo, noxa, et vindicta æternorum ignium?

Præclare Salomon sua experientia et periculo (ideo enim forte damnatus est, ejus enim salus est dubia) edoctus: *Vinum*, inquit, *et mulieres faciunt apostatare sapientes*; nam, ut ait Poeta:

Nox et amor, vinumque nihil moderabile suadent;
Illa pudore caret, Liber amorque metu.

Præclare S. Ambr. lib. 4 in Lucam, cap. 4. *Nec minorem*, ait, *febrem amoris esse dixerim quam caloris. Itaque illa animum, hic corpus inflammat. Febris enim nostra avaritia est, febris nostra libido est, eo quod ignitæ sint cupiditates*; et mox: *Vehemen-*

tior tamen est animi, quam corporis febris, et ideo pro animi voluptate corporis salus plerumque contemnitur, nec a periculis abstinetur. Affert exemplum illustre: *Theotimus cum gravi oculorum incommodo laboraret, et amaret uxorem, interdicta sibi a medico facultate coeundi, cupiditatis impatiens, atque impetu libidinis raptus: Vale,* ait, *amicum lumen.* In æstu ergo cupiditatis sciens se oculos amissurum, maluit illos amittere, quam libidine abstinere. An non libido ei cor mentemque eripuerat? Utique, idque sensit, cum libido deferbuit et oculos amisit; tunc enim errorem cæcitatemque suam deflens, sed sero, nec libidinis voluptatem retinere, nec oculos perditos recuperare valuit.

Apposite quoque tres illi Heroes custodes Darii regis, cum inter se quærerent et disputarent quidnam esset fortissimum? primus eorum respondit: *Forte est vinum; alius: Fortior est rex; tertius Zorobabel: Fortiores sunt mulieres: super omnia autem vincit veritas.* 3. Esdræ cap. 3. vers. 10. Mulieres ergo sunt Sirenes, quæ socios Ulyssis sua forma et cantu inescarunt, dementarunt, et perdiderunt. Vis remedium? Unicum est in fuga. *Fugite fornicationem,* ait Apostolus, fugite aspectum vocemque mulierum. Illustre hac de re exemplum exstat in Vita S. Martiniani apud Surium, qui graviter et crebro tentatus a mulieribus, ut eas effugeret toto orbe factus est profugus, cujus hic jugis erat stimulus: *Fuge, Martiniane.*

Denique fornicatio eripit hominl cor, id est, mentem et cerebrum: quia in ipso ejus actu homo videtur esse impos sui, æstuare et furere instar epileptici. Unde philosophi nonnulli dixerunt actum venereum esse meram epilepsiam; præsertim quia ille si frequentetur, realiter hanc inducit, uti experientia vidi et ratio physica clare id demonstrat. Quocirca Alexander Magnus, licet ab adulatoribus audiret se esse filium Jovis, tamen hominem se fateri coactus: *Ex usu,* ait, *Veneris et ex somno manifeste me esse hominem convincor.* Ita Plutarch. in ejus Vita.

VINUM ET (*et* capitur pro, *id est*: ita Emmanuel) EBRIETAS AUFERUNT COR.] Septuag. hæc aliter dispungunt et vertunt, nimirum: *Fornicationem, vinum et ebrietatem suscepit cor populi mei*; verum alii passim dispungunt et vertunt, uti noster Interpres. Hebr. ad verbum est: *Fornicatio, vinum et mustum* (vel, ut Vatabl. vertit, *potus inebrians*) *capiunt*, vel accipiunt, vel eripiunt, *cor*. Alludit hebr. תירש *tirosc*, id est, mustum sive vinum recens expressum, a rad. ירש *iarasc*, id est possedit et occupavit: eo quod cum crassum sit, turbidum, bulliens et fumosum, statim occupet et possideat cor, id est, arcem mentis, faciatque hominem ebrium et amentem. Notat originem idololatriæ omnisque mali fuisse comessationes et compotationes: hæ enim eripiunt mentem, et judicium rectæ rationis simulque libidinem inflammant, itaque hominem præcipitant in fornicationem aliaque scelera, ac tandem in infidelitatem et idololatriam; ejusenim Deus est venter. Id ita esse patet ex prima hominum post diluvium propagatione. Cum enim vinum inventum fuit a Noe, mox ipsi et multo magis ejus posteris cor ad se rapuit, et mentem eripuit, adeo ut plerique omnes ad vitia, imo ad idololatriam deflexerint, Noe enim moriens, gemens fremensque vidit pene totum orbem, id est, omnes suos posteros impios et idololatras, uti dixi Genes. 9. sub finem capitis. Hinc nonnulli notarunt vinum a Noe inventum, adeo avide citoque ab omnibus arreptum teutumque fuisse, ut ipsum ejus nomen in omnes linguas transierit, idemque quod prius, apud omnes, licet jam linguis divisos, remanserit. Vinum enim hebr. dicitur יין *iain*, vel *ien*: inde Janus (puta Noe) vini inventor: inde Græcum οἶνος; inde Latinum *vinum*; Gallicum *vin*; Italicum, Sclavonicum et Hispanicum *vino*; Germanicum, Anglicum et Belgicum *wijn* et ita de cæteris gentibus et linguis. Porro quam vinum et deliciæ eripiant cor, non tantum Prophetæ, sed et gentium Philosophi docuerunt.

Anthistenes, quodam prædicante delicias, *Hostium,* ait, *filiis contingat in deliciis vivere,* ut rem amentem et pestilentem detestans delicias, quas plerique pro summo bono complectuntur. Ita Laertius lib. 6. de Vitis Philos. c. 1.

Diogenes apud Laertium eodem lib. distomachabatur in eos qui pro bona valetudine diis munera offerrent, et in ipso sacro omnibus voluptatibus se obruentes perderent. Idem eos qui per luxum in coquos, nepotes, scorta et adulatores facultates suas profunderent, similes dicebat arboribus per præcipitia nascentibus, quorum fructus homo non gustaret, sed a corvis et vulturibus ederentur: sentiens eos qui gulæ ventrique serviunt, non esse homines.

Socrates, apud Laertium lib. 2. c. 5. alebat esse turpe, si quis sua sponte serviens voluptatibus talem se faceret, quales nemo domi suæ vellet habere servos. Talibus autem nullam salutis spem reliquam esse, nisi si pro eis deos comprecarentur alii, ut bonos dominos nancisci possent, quando prorsus decretum esset servire: indicans nullos fœdiorem et miseriorem servire servitutem, quam qui et animo et corpore servirent voluptatibus. Idem adhonebat voluptates non aliter quam Sirenas esse prætereundas, obturata aure instar Ulyssis, ei qui properat ut Ithacam, id est, virtutem veluti patriam, conspiciat.

Plato cum videret Agrigentinos magnis impensis ædificare, eodemque modo cœnare: *Agrigentini,* ait, *ædificant quasi semper victuri, et comedunt quasi semper morituri.* Ita Ælian. lib. 12.

Arcesilaus Scytha percunctanti qui fieret ut ab aliis sectis multi deficerent ad Epicureos, ab Epicureis nulli descisceret ad alios: *Quoniam,* ait, *ex viris Galli fiunt, ex Gallis viri nequaquam.* Gallos dixit sacerdotes Cybeles eviratos, quasi diceret: in voluptatem proniores sumus, quam in virtutem, cum tamen hæc ex fœminis viros, illa ex viris fœminas efficiat. Ita Laert. l. 4. c. 6. Idem respondit B. Th. mas Morus cuidam roganti cur tam multi ad Lutheri hæresin voluptuariam deficerent.

Cato senior vinoso cuipiam et guloso ejus familiaritatem ambienti abnuit, causamque addidit: *Quia,* inquit, *vivere non possum cum eo qui melius et subtilius palato, quam corde sentit.* Ita Brusson. lib. 3. cap. 7.

Tiberius Cæsar Attilio Butæ viro prætorio, cum ad inopiam per luxum redactus eam deploraret: *Sero,* inquit, *experrectus es.* Dormiunt nimirum temulentiæ ac luxui dediti verius quam vivunt: nam *vita mortalium vigilia est.* Ita Seneca in epist.

Scipio Æmilianus Censor declaratus, audiens juvenem placentam ex melle in urbis formam compactam, Carthaginemque nuncupatam convivis diripiendam dedisse, equo privavit. Rogatus cur? *Quia*, inquit, *me prior Carthaginem diripuit*. Quo dicto militem damnavit ignavum et vecordem, qui gulæ deditus cum placentis potius melle conditis, quam contra hostes pugnaces belligeraret. Ita Brusso lib. 3. c. 1.

Sed accipe propria vini et crapulæ. Pythagoras dicere solebat *ebrietatem esse insaniæ meditationem*, Ita Maximus serm. 30.

Leontichidas Spartiata rogatus cur parum bibant Spartiatæ? *Ne*, inquit, *alii pro nobis consultent*, q. d. Nequit prudenter de rebus consultare, cui sanum judicium a vino ablatum est. Ita Plutarch. in Lacon.

Astyages cum rogasset Cyrum cur vinum non hausisset? *Quia*, ait, *metuebam ne in cratere mixto venena forent. Etenim cum tu in natalitiis amicum adhibuisti, perspicue didici eum vobis venena infudisse. Et quo pacto*, inquit ille, *o fili, hoc dignovisti? Quod videbam vos*, respondit, *neque corporis esse, neque mentis compotes*. Ita Xenophon in Pædia.

Androclides vir sapiens ad Alexandrum Magnum vino deditum dixit: *Vinum potaturus, rex, memento te bibere terræ sanguinem: cicuta homini venenum, cicuta est vinum*. Ita Brusso l. 1. c. 19.

De Bonoso bibacissimo, qui postea Imperator creatus est, dixit Aurelianus: *Non ut vivat, sed ut bibat natus est*. Ita Vopiscus in Aureliano. Idem Bonosus se suspendit: ac roganti cuipiam quis esset suspensus, respondet alter non hominem esse, sed omphoram. Æschines dicebat: *Speculum formæ est æs* (olim enim specula fiebant ex ære polito) *vinum autem animi*: nihil enim tam occultum in corde, quod ebrius non effutiat. Ita Maxim. serm. 30.

Luxuriosa res est vinum et tumultuosa ebrietas.

Proverb. 20. 1.

Cui væ? cujus patri væ? cui rixæ? cui foveæ? cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum? Nonne his qui commorantur in vino, et student calicibus epotandis? Ne intuearis vinum quando flavescit, cum splenduerit in vitro color ejus ingreditur blande, sed in novissimo mordebit ut coluber, et sicut regulus venena diffundet. Proverb. 23. 29.

Noli regibus, o Lamuel, noli regibus dare vinum: quia nullum secretum est, ubi regnat ebrietas. Proverb. 31. 4.

S. Basil. et Ambros. dicunt ebrietatem esse voluntariam insaniam. Amplius ait S. Bernard. lib. de modo bene vivendi, cap. 25. *Multi*, ait, *per vinum a dæmonibus capti sunt, nec est aliud ebrietus, quam manifestissimus dæmon*. Et paulo ante: *Ebrietas corpus debilitat: ebrietas generat perturbationem mentis; auget furorem cordis; ita alienat mentem, ut homo nesciat seipsum*.

Monachus quidam Ægyptius, interrogatus cur assidue sibi voluptates subtraheret, respondit: *Subtraho eas mihi, ut iræ causam et occasionem præcidam. Scio enim illam semper de voluptatibus belligerari mentemque meam perturbare, et cognitionem ipsam fugare*. Ita Niceph lib. 11. hist. c. 43.

12. Populus meus in ligno suo interrogavit.) Probat quod fornicatio et ebrietas auferant cor, ex eo quod homines deducant ad idololatriam, ut idola lignea, surda, cæca, muta et inania interrogent quasi deos suos, et consulant de futuris rerum eventis. Aut potius sensus est, q. d. Adeo luxus et libido tam fornicandi, quam idololatrandi dementavit eos, ut a lignis et baculis oracula poscant.

Quæres quodnam sit hoc lignum? Primo, Chald. Rup. et Lyran. respondent esse ligneum idolum; secundo, Isidor. esse pseudoprophetas quos consulebat populus. Hi metaphorice vocantur *lignum*, quia eis quasi ligno et scipioni innitebatur vulgus; tertio, melius S. Hieron. Haymo, Hugo et Vatabl. per *lignum* hoc accipiunt baculum divinatorium: eo enim quasi instrumento divinabant. Unde Septuag. vertunt: *In symbolis eorum interrogabant*: erant enim hi baculi superstitionis et divinationis symbola. Hinc et subdit: *Et baculus ejus* (ab eo interrogatus) *respondit ei*.

Nota. Veteres Chaldæi, eosque secuti Hebr. utebantur ῥαβδομαντεια et βελομαντεια, id est, divinatione per virgas et sagittas. Ita Nabuchodonosor dubitans an Jerusalem, an Philadelphiam oporteret bello appetere, accepit duas sagittas, quarum uni inscripsit nomen Jerusalem, alteri nomen Philadelphiæ; deinde sorte eas commiscuit, unamque eduxit, qui eum videret inscriptum nomen Jerusalem, conjecit illam sibi primo esse expugnandam, Ezech. 21. 21. Vide ibi dicto. Rursum sagittas jaciebant in altum, et aspiciebant quo illæ caderent; an antrorsum, an retrorsum; an ad dexteram, an ad sinistram, eoque sibi pergendum esse conjectabant. Ita Theoph. tertio, Moses Samsonis filius, in explicatione præcepti negativi 52. commemorat hujusmodi ritum: Decorticabant baculum ligneum uno tantum ex latere, tum in aerem projiciebant; si primo jactu apparuisset superior pars decorticata, at secundo jactu superior pars adhuc vestita, prosperum successum augurabantur: sin e contra primum pars vestita, infelicem: si utroque jactu vestitum vel nudatum latus superius fuisset, mixtum eventum sibi pollicebantur; et hoc ab Osee hic notari et carpi. Vide Rhodiginum lib. 4. cap. 29. et Delrio lib. 4. Disquis. Magic. cap. 2. q. 7. sect. 1. sub finem, et sect. 3. sub initium.

Spiritus enim fornicationum decepit eos.) Aliqui per hunc *spiritum* accipiunt stimulum carnis, puta vehementem inclinationem et impulsum ad fornicandum. Huc accedit Cassian. collat. 7. cap. 32. qui ex Sereno Abbate docet spiritum fornicationis esse dæmonem incitantem ad fornicationem: licet enim dæmones sint incorporei, et quisque eorum homines ad quælibet vitia sollicitet, tamen ut sit inter eos aliquis ordo, utque ordinatius ideoque potentius et efficacius homines oppugnent, ipsimet inter se operas et vitia distribuerunt; ita ut hi præsint huic vitio, ad illudque sollicitent, isti illi, alii alteri, inde enim in Script. vocari videntur spiritus iræ, superbiæ, gulæ, luxuriæ, etc. Sic Moabitides puellæ deceperunt Hebræos, dum eos primo induxerunt ut secum fornicarentur, deinde ut idolum suum Beelphegor colerent, itaque Dei iram et plagam eis acciverunt. Numer. 25.

Secundo, *spiritus fornicationum* est ardor et impetus animi, incitans eum ad idololatriam; ita Theod.

Theophil. Arias et alii. Hoc spiritu quasi œstro acti vesani Israelitæ ruebant ad idola colenda, uti fornicator ruit ad scorta; uti patet ex Prophetis, qui passim in hunc ardorem invehuntur et detonant. Unde sequitur: *Et fornicati sunt cum Deo suo*, q. d. Fornicando, id est, idololatrando desciverunt a Deo Deique cultu. Uterque sensus huic loco congruit, uti dixi ver. 10. sed posteriorem magis intendit Spiritus Sanctus.

13. SUPER CAPITA MONTIUM SACRIFICABANT.] Hæc capita sunt quæ a loci altitudine *excelsa* vocantur passim in libris Regum.

ET SUPER COLLES ACCENDEBANT THYMIAMA,] id est, incensum, suffitum. Græcum enim θυμιᾶν significat suffire, suffumigare, adolere incensum, et hoc significat hebr. קתר *katar:* thymiama ergo hic non tantum est illud compositum ex stacte, onyche, galbano et thure, quod Deus jussit adoleri in altari thymiamatis, Exodi 30. 34. sed etiam thus, ambra, et quodlibet incensum, edens suffitum.

QUIA BONA, amœna, jucunda, ERAT UMBRA EJUS.] Idem de arbore populo candida (hanc enim significat hebr. *libne:* sunt enim et populi nigræ) ait Virgil. Ecloga 9.

> Hic candida populus antro
> Imminet, et lentæ texunt umbracula vites.

IDEO FORNICABUNTUR FILIÆ VESTRÆ,] q. d. In pœnam vestræ fornicationis, tum corporalis, tum spiritalis, scilicet idololatriæ, Deus permittet ut filiæ vestræ corporaliter fornicentur, tum cum amasiis suis, tum cum hostibus vestris, puta Assyriis; qui eis abutentur, cum eas captivas abducent, nec eas impediet aut puniet: quo fiet ut magis et magis fornicentur, ac majori dolore et ignominia vos afficiant, animosque vestros vulnerent. Ita Theodoret. Haymo, Albert. et Hugo.

Secundo, Chald. Vatabl. et Pagnin. vertunt in præsenti, *ideo fornicantur filiæ vestræ*, q. d. Quia vos fornicamini, hinc vestro exemplo fornicantur et filiæ ac sponsæ vestræ, præsertim quia absunt ab ædibus et oculis vestris, ac versantur apud excelsa in locis sylvosis et amœnis, quæ scelus iliectant, ut, sicut vos fidem frangitis Deo, ita justo Dei judicio frangant et sponsæ fidem vobis datam. Lex enim est talionis:

> Frangenti fidem fides frangatur eidem.

Pro *sponsæ* hebr. est כלה *callot*, quod verti potest cum Chald. Theophyl. et Vatabl. *nurus*, id est, uxores filiorum vestrorum. q. d. Hæ fidem frangent datam filiis vestris, fornicando cum adulteris; sicut vos fidem fregistis Deo datam, fornicando cum idolis: itaque tam vos, quam filios vestros, maritos suos pudore et mœrore afficient et conficient.

14. NON VISITABO, id est, deseram, negligam, peccare impune permittam. Ita S. Hieron. Theod. Hugo, Lyran. aut, ut Isidor. et Vatablus, q. d. Non puniam tam severe ut vos, filias et sponsas vestras, cum adulteraverunt. Causam subdit: QUONIAM IPSI CUM MERETRICIBUS CONVERSABANTUR.] Est enallage personæ: ex indignatione enim quasi avertens faciem ab ipsis, mutat secundam personam in tertiam, dicens: *Ipsi*, id est, vos ipsi, q. d. Quia vos, relictis filiabus et uxoribus, aditis meretrices, cum eisque scortamini; hinc ipsæ vestro exemplo irritatæ, et a vobis derelictæ, pari modo et jure relictis vobis adibunt amasios et adulteros, cum eisque fornicabuntur. Hebr. habent: *Quoniam ipsi cum meretricibus separabantur,* id est, separatim relictis filiabus et uxoribus conversabantur et scortabantur: licet Marinus in Lexico hebr. יפרדו *iipparedu*, id est, separabuntur, derivet a פרד *pered*, id est, mulus (qui sic dicitur, quod sit generatione separatus) q. d. Mulos, id est, spurios gignent, vel q. d. Ad instar mulorum abutuntur matrimonio, non generandi causa: sed explendæ libidinis ergo dumtaxat. Porro meretrices hæ erant sacerdotissæ Beelphegor, id est Priapi, et sua prostitutione eum colebant, ait S. Hieron. Cyrill. et Theodor. de quibus 3. Reg 15. 12 aut Veneris cultrices, ut vult Albert. quæ sedentes ad ejus templum adventantibus se prostituebant, uti dixi Baruch. 6. 42

Moraliter disce hic proles et uxores imitari parentes et maritos in scelere, Deumque horum peccata, prolium et uxorum peccatis et ignominia ulcisci. Ita ultus est adulterium Davidis scelere Absalonis, qui uxores Davidis patris sui incestavit, 2. Reg. 12. 11. Præclara Juvenalis Satyra 4.

> Et quod majorum vitia sequiturque minores,
> Et nitidis maculam ac rugam figentia rebus,
> Quæ monstrant ipsi pueris traduntque parentes.
> Si damnosa senem juvat alea, ludit et hæres
> Bullatus, parvoque eadem movet arma fritillo.
> Sic natura jubet.

Quocirca illud in mente recondant parentes:

> Et peccaturo obsistat tibi parvulus infans

Et illud Plauti in Pseudol.

> Probum patrem esse oportet, qui gnatum suum
> Probiorem, quam ipsus fuerit, postulet.

Denique illud Verini:

> Et verbo et facto parvis sit regula natis,
> Optima sitque omni tempore norma pater.

Sane pueri, dum circa mores inconditos monentur vel arguuntur, illam quasi natura insitam excusationem regerunt: A patre hoc didici. Id mater me docuit: Sic faciebat mater mea, sic pater; vulgo dicitur: *Mali corvi, malum ovum.* Audivi non raro parentes graviter querentes de filiis, quod essent spurci, vitiosi, maledici, cervicosi, inobedientes, intractabiles. Quibus ego: Parentes horum sæpe sunt causa; quia ipsi iisdem vitiis addicti filiis pravo exemplo præeunt, illusque eadem verbis et factis docent. Si ergo cuperent filios mores corrigere, ipsi prius suos corrigerent, quibus illos dedocerent ea quæ ante docuerant.

Ita Augusti Cæsaris libidines et sordes imitatæ sunt duæ Juliæ, filia et neptis; quæ proinde publicum illi probrum exstiterunt: unde ipse tertiam adoptavit Agrippinam, sed et hanc mox ob sordes abdicavit: nec aliter tres illas, quam tres vomicas, seu tria carcinomata sua appellare solebat: quin et testamento cavit ne mortuæ in sepulcrum suum inferrentur. Deinque exclamare solebat illud Homericum:

> O utinam cœlebs vixissem, orbusque perissem!

Ita Sueton. in ejus Vita.

Eadem, imo major est ratio uxorum, quam filiorum. Nam, ut ait Seneca epist. 95. *Improbus est, qui*

ob uxore pudicitiam exigit, ipsa alienarum corruptor uxorum; uxor enim mariti adulteri exemplo ipso incitata, aut imitari se putat, aut vindicare, ait Quintil. Quocirca de multis dici potest quod de Clytemnestra ait Ovid. l. 1. de Arte amandi:

> Dum fuit Atrides una contentus, et illa
> Casta fuit: vitio est improba facta viri.

Et illud Euripidis de eadem:

> Stultæ quidem sumus mulieres, non nego:
> Cum autem iusit hoc animis, peccat maritus
> Fastidiens connubia, imitari vult
> Mulier virum, et alium parare amasium.

Denique Aristot. in OEcon. *Primum itaque,* ait, *leges sint viro od uxorem, ut injuria cesset; sic nec ipse injurias patiatur*; alioqui talionem rependet ei uxor, et lege talionis se tuebitur.

Et cum effoeminatis.] Hi erant viri sive scorta mascula, ut sunt pueri pathici, sacerdotes Priapi, qui mollitie et venere succuba Sodomitis serviendo, ex viris quasi fœminas se efficiebant, ideoque vocantur *effœminoti*. Unde Aquila vertit, ἐνηλλαγμένους, id est mutatos, scilicet ex officio virili, in fœmineum; Septuag. τετελεσμένους, id est consecratos, scilicet Priapo aut Veneri; Theodotion, κεχωρισμένους, id est separatos a vulgo, quasi sacerdotes Priapi. Ita Cyrill. qui ait: Erant viri, sed in fœminas mollitie mutati, qui muliebri vociferatione et cymbalis utentes, facesque ferantes circumcursabant. Sic et Theodor. Rupert. Haymo, Hugo, Lyran. et alii, qui et addunt aliam causam cur vocentur *effœminati*, quia, inquiunt, multi ex illis castrabantur, fiebantque eunuchi; ut ad venerem tantum passivam valerent, quasi fœminæ, non activam. Porro hosce viros succubos Beelphegor, id est Priapo, consecratos fuisse in Israel et Juda patet 3. Reg. 14. 24. et 4. Reg. 23. 7. Sed audi S. Hieron. *Nos,* ait, *effœminatos vertimus. Hi sunt quos hodie Romæ matri non deorum, sed dæmonum servientes, Gallos vocant, eo quod de hac gente Romani truncatos libidine in honorem Atys (quem eunuchum meretrix fecerat) sacerdotes illius manciparint: propterea autem Gallorum gentis homines effœminantur, ut qui urbem Romam cœperant, hoc feriantur ignominia. Istiusmodi idololatria erat in Israel, colentibus maxime fœminis Beelphegor, ob obscœni magnitudinem, quem nos Priapum possumus appellare.*

Secundo, tamen non minus apte pro effœminatis vertas meretrices. Has enim proprie significat hebr. קדשות *kedescot*, quod est fœmininum; viri enim et mares masculine vocantur קדשים *kedescim* (possunt tamen et hi fœminine vocari *kedescot* per catachresin, quia erant effœminati, uti jam dixi). Favet S. Hier. *Sciendum,* inquit, *quod in præsenti kadescot, meretrices* ἱερείας, *id est, sacerdotes Priapo mancipatos vocet.* Verum recte suspicatur Ribera in codice S. Hieron. esse mendum librariorum, et legendum esse, ἱερείας, *sacerdotes Priapo mancipatas vocet*, ne secum pugnet: nam paulo ante eos *viros* vocavit. Erant ergo viri sexu, sed meretrices et fœminæ abusu libidinis et naturæ. Favet et Symmachus, qui ἑταίρας, id est socias, amicas, amasias) proprie meretrices appellavit. Sic et Theoph. *Initiatos,* inquit, *hujusmodi vocat sacros mystas, dignos jam arcanis apud illos sacris judicatos, seu perfectiores: qui mares esse visi, femellæ fuerunt, cymbalis utentes, fœmineisque ululatibus circumibant trivia, Beelphegor sacramento perficientes.* Et Chald. qui vertit: *Cum scortis comessantur et potant.* Ubi nota. Hebræis plus est *kedesca*, quam זונה *zona*: *zona* enim significat quamlibet meretricem, *kedesca* vero famosam, publicam, quasi lupanari jam auctoratam et consecratam: hæc enim dicitur *kedesca*, id est sancta, per antiphrasim, quia spurcissima et fœdissima, ac spurcitie sua infamis et celebris. Rursum *kedesca*, id est sancta, vocabatur meretrix, quæ Priapo aut Veneri erat consecrata quasi sacerdos, quales hæ erant.

Et (id est, idcirco, scilicet ob scelera jam recensita) populus non intelligens vapulabit.] Cum scilicet tandem a me punietur, exscindetur, et in captivitatem, puta in Assyriam, ducetur. Ita S. Hier. Tigur. vertit: *Et populus, qui intelligere noluit, variis jactabitur malis*; Vatabl. *Populus, non intelligens peribit*, vel *corruet*, q. d. *Populus, ignorans Deum, corruere solet. Aut stupore afficietur, cum scilicet sentiet tanto Dei flagella, qui, licet sit misericors, est tamen et justus in puniendis peccatis*, et tarditatem supplicii gravitate compensat.

Hebr. לבט *labath* proprie significat impingere, offendere, ruere, vapulare; R. David vertit, *pervertetur*; R. Joseph, *claudicabit*; Thargum, *capietur*; R. Salomon, *laborabit, fatigabitur*; Pagnin. *festinabit, anceps erit et dubius, nesciens quo se vertat.*

15. Si fornicaris tu, Israel, non delinquat saltem Juda.] Ab Israel sermonem convertit ad Juda, eumque monet ut memor templi et regni Dei (in Juda enim regnabat Deus per posteros Davidis, ibique suam habebat domum et templum) non imitetur Israel fornicando, et fornicatione sua honorando et colendo Beelphegor aliosque deos, id est dæmones.

Et nolite ingredi in Galgala.] Galgala locus erat et civitas inclyta, distans a Jordane stadiis quinquaginta, a Jericho stadiis decem: miraculis et religione patrum sancta et illustris. Nam primo hic transito Jordane castra longo tempore posuerunt filii Israel, ibique prima publica facta est gentis circumcisio. Ibi enim Josue circumcidit omnes masculos Hebræorum, qui per 40. annos peregrinationis nati erant in deserto, ibique primum in Chanaan Pascha celebravit: unde in Galgala Hebræi adierunt quasi possessionem terræ promissæ. Nam deficiente manna, ibidem primum comederunt de frugibus terræ. Inde locus nomen accepit, dictusque est Galgala, Josue 5. 9. ubi sic legimus: *Dixitque Dominus ad Josue* (peracta circumcisione) *Hodie abstuli opprobrium Ægypti a vobis*; quia hodie vos a vita et moribus incircumcisorum Ægyptiorum, per circumcisionem transtuli in sanctam meam legem et gentem; ideoque *vocatum est nomen loci illius Galgala*. Galgala enim, vel Gilgal, vel Galgal, vel, ut S. Hieron. vocat, Golgol, hebr, idem est quod amotio et ablatio; scilicet præputii, et consequenter opprobrii, et gentilismi Ægyptiorum: radix enim גלל *golol* significat devolvere, removere, auferre: inde geminata *ghimel* littera, *ghilghal*, vel *galgal*, idem est quod devolutio, remotio, ablatio

Secundo, in Galgala Josue accepit omen victoriæ et possessionis Chananææ; videns enim Angelum evaginatum habentem gladium, perrexit ad eum, et ait:

Noster es, an adversariorum? audivitque ab eo: *Nequaquam, sed sum princeps exercitus Domini, et nunc venio,* ut tibi Chananæam subjugem: *Solve calceamentum tuum de pedibus tuis; locus enim in quo stas sanctus est,* Josue 5. v. 15.

Tertio, in Galgalis Josue reposuit duodecim lapides, quos tulerat de medio Jordanis alveo, idque ut ibi essent in perpetuum monumentum transitus miraculosi, quo duodecim Tribus sicco pede per Jordanem transierant in Chananæam, Josue 4. 20. Unde S. Hier. In Epitaphio S. Paulæ ait hosce lapides ibidem visos a S. Paula. Hi duodecim lapides repræsentant duodecim Tribus et Patriarchas; ac consequenter duodecim Apostolos, quasi duodecim petras et fundamenta Ecclesiæ, Apoc. 21. v. 14. Ita Tertul. l. 4 contra Marcion. c. 13.

Quarto, in Galgalis per multos annos constitit tabernaculum Dei, cum arca et propitiatorio; unde ibidem Samuel judicabat populum, ibique Saulem secundo in regem unxit, 1. Reg. 10. 8. Ibi quoque Agag regem Amalec occidit, 1 Reg. 15. 33.

Quinto, Elias et Elisæus frequenter versabantur in Galgalis, ibique prophetabant, et faciebant miracula, 4. Reg. 2 1. et c 4. 38.

Hac de causa idololatræ idola sua jam inde ab initio statuerunt in Galgalis, utpote loco sancto adeo, et celebri. Nam tempore Aod, qui tertius a Josue fuit Judex Israelis, erant idola in Galgalis, ut patet Judic. 3. 19.

Ubi nota dæmonem esse simiam Dei, ideoque coli velle ubi coitus fuit Deus, tum ut Deum possessione sua excludat, tum ut celebrior sit ejus honos et veneratio. Idcirco Antichristus sedem regiam constituet in Jerusalem, uti ostendi Apocal. 11 8. ibique in templo sedebit et coletur ut Deus, tum ut habeatur verus ex Sionis, id est Messias, successor Davidis et Salomonis, tum ut profanet urbem olim sanctam, et pro templo Dei suum constituat, tum ut evertat monumenta omnia passionis, resurrectionis et ascensionis Christi, cujus ipse erit hostis, et Antichristus. Sic experientia constat dæmonem maxime insidiari monasteriis tum virorum, tum fœminarum, ut magnum vel magam, lubricam, turbulentam, etc. aliquam in illud inducat quæ cæteras omnes vel turbet, vel inficiat, ut ubi maxime cultus fuit Deus, colatur ipse, itaque Deum suo templo quasi expellat, de eoque se vindicet.

In Bethaven.] *Bethaven* urbs fuit Judææ, sed ignobilis, sita juxta Bethel; de qua Josue 7. 2 et de ea hic loqui Prophetam censet a Castro. Verum S. Cyrill. Hier. Theophil. Theod. Haymo, Lyranus, Vatab. et alii passim putant ipsam Bethel vocari *Bethaven:* tum quia ei erat vicina; tum quia Bethel erat celeberrima: primo sanctitate et pietate, postea idolis et idololatria: Jeroboam enim vitulos aureos collocavit in Dan et Bethel, quasi in duobus regni limitibus, ibique hisce vitulis per se sacrificavit. Nota: Bethel prius dicta est Luza, ob copiam nucum et amygdalarum (hæc enim hebr. vocantur לוז *lus*) a Jacobo vero Patriarcha, qui ibi vidit Deum scalæ innixum, et Angelos per scalam ascendentes et descendentes, vocata est Bethel, id est, domus Dei, Genes. 28 19. Eadem a Prophetis per antiphrasin vocatur *Bethaven* id est, *domus iniquitatis*, ut vertit Theodotion: aut *domus nihili*, ut vertunt Symmachus et Aquila. Septuag. pro אָוֶן *oven* per crasin legentes אֹן *on* vertunt, *domus doloris*, vel *domus idoli*, quia in ea erat templum, in quo colebantur vituli aurei Jeroboam. Id ita esse patet Amos 5 5. ubi Propheta eadem pene verba, quæ hic habet Osee, usurpat, aitque: *Nolite quærere Bethel, et in Golgolam nolite introre, etc. quia Galgala captiva ducetur, et Bethel erit inutilis*, hebr. *aven*; Bethel ergo est Bethaven. Manet itaque Judam, puta duas Tribus, ne adeant idola vicina posita in Galgalis et in Bethel. Dico vicina, quia Galgala et Bethel erant in sorte Tribus Benjamin, ut patet Josue 18. vers 12. et 22. ideoque ea potius nominat, quam Dan aut Samariam. Dicit autem: *Ne ascenderitis in Bethaven*, quia Bethel sita erat in loco alto. Ita Vatabl.

Tropol. Bethel fit Bethaven, cum regnum, populus, urbs, uti Anglia, Scotia, Dania, a fide et cultu Dei ad hæresin desciscit, cum templa in stabula, monasteria in armamentaria, hospitalia in tabernas et ganeas convertuntur, quibus competit illud Jeremiæ et Christi: *Domus mea domus orationis vocabitur; vos autem fecistis illam speluncam latronum*, Matth. 21. 13. Rursum sancta anima fit Bethaven, cum a Dei gratia per peccatum exeidit; tunc enim a regno et dominio Dei transit in jus et potestatem diaboli.

Nota Prophetam hic, et deinceps usque ad finem capitis, maxime loqui duabus Tribubus; ad illas enim convertit sermonem vers. 15. dicens: *Si fornicaris tu Israel, non delinquat saltem Juda.*

Neque juraveritis: Vivit Dominus.] q. d. Ne juretis per vitam idoli, quod est in Galgalis, vel in Bethel, ei attribuenda nomen *Dominus*, hebr. *Jehova*, quod est nomen incommunicabile, et proprium Deo vero Juramentum enim est actus latriæ: juranda enim per aliquem, testabantur eum esse infallibilem, primam et increatam veritatem; ac consequenter esse numen et Deum: eum enim jurantes in testem suæ assertionis vocabant dicentes, v. g. Vivit Dominus, quod hoc illudve fecerim, aut faciam, quasi dicerent: Jura per Deum vitamque Dei, quod hoc illudve feci, aut faciam. Sicut ergo paulo ante vetuit cultum idoli, ita hic vetat juramentum per idolum: hoc enim est protestatio et invocatio numinis Deique veri. Ita Theod. Albert. Hugo, Lyran. et alii.

Alii exponunt, q. d. Ego Deus et Dominus, sive Jehova vester, nolo ut per me ore amque vitam amplius juretis, cum sitis idololatræ; nolo ut ore, quod invocatione idolorum polluistis, juretis, nominetis et invocetis, itaque polluatis nomen sanctum meum. Ita S. Hieron. Cyrill. Theoph. Haymo, Isidor. Vatabl. et alii. Verum hæc expositio non recte cohæret cum eo quod præcessit: *Nolite ingredi in Galgala, et ne ascenderitis in Bethaven;* huic enim annectit: *Neque juraveritis: Vivit Dominus*, hæc enim tria pari casu, tenore et nexu dicuntur, ut patet ex Hebræo. Eodem ergo spectant; scilicet ad hoc ne colant idola in Galgalis et Bethaven, neve per ea jurent. Alioqui quæ esset connexio dicere: Nolite colere idola in Galgalis et Bethaven, et nolite jurare per nomen meum? Contrarium enim potius dicendum esset, hoc modo: Nolite colere nec jurare per idola, quæ sunt in Galgalis, sed potius colite me, et jurate per nomen meum.

16. Quoniam sicut vacca lasciviens declinavit Israel.] Proponit Judæ petulantiam et lasciviam Israelis, quasi rem fœdam, indignam, et Dei indignationem exitiumque gentis provocantem; ut Juda aliena insania et periculo sapiat illudque declinet, q. d. Israel carens cerebro lasciviat ut vacca; at tu, o Juda, persta in Dei lege, quasi leo: huic enim te assimilavi Genes. cap. 49. vers. 10. Ita S. Hieronymus, Theod. Theoph. Haymo et alii.

In Hebræo est elegans paronomasia: *Sicut vacca* vel *vitula* סררה סרר *sarera sarar Israel* q. d. Sicut vacca rebellis rebellavit Deo Israel. Ita Vatabl. *Sarera* enim significat vaccam quæ lascivis vel œstro agitatur, ideoque indomita et rebellis jugum omne excutit, et quasi furens huc illucque discurrit.

Quocirca Septuag. vertunt: *Sicut vacca asilo percussa insanivit Israel;* asilo, id est œstro, uti ex Virgilio docet S. Hieron. sic enim canit Virg. lib. 3. Georg.

Est lucos Silari circa, ilicibusque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo
Romanum est, œstron Graii vertere vocantes.
Asper, acerba sonans, quo tota exterrita sylvis
Diffugiunt armenta.

Asilum significat furorem Hebræorum, quo impetu insano ferebantur et ruebant ad cultum idolorum. Noster generalius magisque proprie et adæquate vertit, *lasciviens;* non enim solo œstro, sed et pastu, amore, aliisque de causis lasciviunt vaccæ. Unde Chald. vertit: *Sicut bos qui saginatur et recalcitrat, sic rebellat Israel propter multitudinem bonorum*, juxta illud Deuter. 32. 15. *Incrassatus est dilectus, et recalcitravit, etc.* Noster vero melius vertit *vacca*, quam *bos*, tum quia hebr. פרה *para* vaccam significat, non bovem; tum quia fœminæ omnium pene animantium magis lascivæ sunt, petulcæ et deliræ, quam mares, uti docet Aristot. lib. de Physiognomia, et ex eo Augustin. Niphus qui hujusce rei physicas rationes adducit: *Magis malefica*, inquit Aristotel. *sunt fœminea masculis, et protervïora, et minus defensiva;* rursum: *Masculina natura sunt fortiore, et justiore genere; fœminina autem sunt timidiora et injustiora natura*. Fœminina tamen quia minus habent cerebri, judicii, animi et virium, hinc natura id aliunde compensante, plus habent affectus, passionum, procaciæ et impudentiæ: hisce enim illa supplet.

Denique Propheta comparat Israelem vaccæ; non cani vel asino. Primo, quia coluit vaccas, puta vitulos aureos, vocatur vacca potius quam vitulus, ad majorem confusionem, quia sic miro fornicationis modo a vitulis subigebatur, quibus visibiliter adorando se substernebat; invisibiliter vero suam animam tauro, id est dæmoni, prostituebat. Secundo, quia Deus ejus erat venter, et ut ait David: *Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum.* Tertio, quia ejus lascivia commutanda erat in jugulationem, jubilus in mugitum et planctum. Ita Ruffinus, Rupert. et ex iis Delrio adagio 977. Denique quia vitulabatur et lasciviebat, uti vaccæ et vituli quos colebat.

Nunc pascet eos Dominus quasi agnum in latitudine.] id est, in loco lato et spatioso, q. d. Sicut agnus, qui saginatur, latissime in pascuis uberrimis pasci sinitur ut impinguatus statim mactetur; ita Deus sinit Israelem bonis affluere et lascivire, ut sit prædæ Assyriis, ab eisque spolietur et juguletur. Ita S. Hieron. Vatablus et Lyranus.

Secundo, alii, q. d. Israel captivus ibit in Assyriam, ubi non lasciviet ut vacca; sed ducetur quo hostes volent, agaturque ad nutum Assyriorum tamquam agnus mansuetus. Ita Haymo, Hugo et a Castro. Aut sicut agnus mansuetus ubique matris ubera requirit; ita Israel in captivitate domitus et mansuefactus, me meaque ubera requiret. Ita Theodoretus, et Theoph.

Tropol. S. Hieron. per Israel hæreticum, per Juda fidelem et Ecclesiasticum accipit: *Si semel*, ait, *fornicaris, hæretice; saltem tu, Ecclesiastice, non delinquas; nec ingrediaris in Galgala, hæreticorum conciliabula, ubi peccata omnia revelantur, et instar porcorum volutantur in cœno* (alludit enim Galgala ad גלה *gala*, id est revelavit, et ad גלל *galal*, id est revolvit, volutavit) *ne te ascendere putes ad superbas et arrogantes falsorum dogmatum fictiones. Non est enim ibi domus Dei, sed domus idoli. Sicut* enim *vacca percussa asilo, percussi sunt hæretici ardentibus diaboli sagittis, et legis notitiam reliquerunt; ideo pascentur in lata et spatiosa via, quæ ducit ad mortem, et patientia Domini bonique pastoris eos nutriet ad interitum.* Idem, mutato nomine hæretici, adaptes ambitioso, luxurioso, avaro et cuilibet peccatori.

17. Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum,] q. d. O Juda, dimitte Ephraim, id est Israel, puta decem Tribus, quæ sunt participes cultus et mensæ idolorum; comedunt enim idolothyta, scilicet carnes et cibos idolis immolatos: noli ergo eum imitari, noli cum eo participare in idolis et idolothytis. Ita S. Hieronym. Theoph. Hugo, Lyran. et alii. Minus recte Rupert. et Vatabl. censent hæc esse verba Dei ad Prophetam, q. d. Luseris operam, si ad pœnitentiam invitaris Ephraim: dimitte ergo eum cum suis cupidinibus et idolis. Gravissima enim est pœna dimitti a Deo, et tradi sibi suisque concupiscentiis.

Separatum est convivium eorum.] Dat causas Judæ, cur Israelis commercium et societatem vitare debeat. Prima est hæc. q. d. Quia illorum cultus, religio et convivium a tuo, o Juda, separatum et diversum est: tu enim abstines cibis lege Levit. 11. vetitis; illi sine scrupulo iis vescuntur, tu participas ex hostiis pacificis Deo immolatis; illi participant et comedunt idolothyta. Ita S. Hieron. Albertus et Hugo, tu post epulas castum te conservas; illi epulis distenti ardent in libidines. Hoc est quod sequitur: *Fornicatione fornicati* sunt. Pro *separatum est convivium*, hebr. est סר סבאם *sar sobeam*, id est, recessit potatio vel compotatio, id est convivium eorum. Hebræi enim vocant, *miste* id est compotationem, uti et Græci συμπόσιον, a communione potus, quod Latini a communione victus et cibi vocant *convivium*. Est metaphora a vinis acidis. Nam recedere venuste ab Hebræis usurpatur de vino, quando in vappam resolvitur. Unde et Græci tale vinum ἐξίτηλος. Cicero *vinum fugiens*, Flandri *afgaendem wiin* vocant. Chald. R. David, Vatabl. Pagnin. et alii recentiores vertunt: *Putruit* vel *fœtuit potus eorum*, q. d. Vinum eorum erat olim vinum

cos, id est coloratum, odoratum, sapidum; jam per scelera eorum recessit a suo colore, odore, sapore; factumque est decolor, putidum, acidum, q. d. Lætitia eorum in tristitiam versa est, gaudia in luctum, epulæ in absynthium.

Myrum est Septuag. vertere: *Provocavit Chananæos;* quod sic explicat S. Hieron. q. d. *Tantum studium habuit Israel in idolorum cultu, ut non imitatus sit Chananæos, id est Ethnicos, sed ad imitationem sui eos provocaverit erroris.*

Denique Isidorus vertit: Recessit ebrietas et crapula eorum, quasi Israelitis hic tacite objiciatur, quod usque ad crapulam et vomitum sese ingurgitarent.

Dilexerunt ignominiam protectores ejus.] Altera ratio qua urget Propheta Judam, ut recedat ab Israel; quia, inquit, *protectores*, id est dii quos colunt, vel, ut Chald. Hebr. Pagnin. et Vatabl. principes ejus, qui sanciunt idololatriam, fornicationem, crapulam, illumque ad ea inducunt verbo et exemplo, iisdem non nisi ignominiam et probrum ipsi accersunt. Itaque per ignominiam intellige probrosam et ignominiosam tam idololatriam, cum sancto Hieronymo, Haymone, Hugone et Lyrano; quam gulam et fornicationem, cum Aria et Chaldæo, qui vertit: *Fornicationem dilexerunt, ut venirent sibi in ignominiam proceres eorum.*

Legit Interpres הבו *habo*, id est afferre: jam aliis punctis legunt, הבו *hobu*, id est afferte, date. Unde vertunt: *Diligunt, date ad ignominiam, clypei ejus*, id est, protectores ejus qui eum tuentur ut clypei, q. d. Protectores et principes Israelis diligunt munera, dicuntque: Date, date nobis dona, quod est illis, æque ac populo ignominiosum. Ita Vatabl. Pagnin. Isidor. Rabbini. Aut, ut Arias *date*, scilicet vina et delicias, q. d. Assidue postulant vina et delicias, quasi Epicurei, quæ est summa ignominia. Verum hæc versio obscurior est, ac textui nonnulla addit et supplet; nostra vero clarior, planior, magisque adæquata est, ideoque verior et germanior.

19. Ligavit eum spiritus (id est ventus, sive turbo) in alis suis Septuaginta, *Turbo spiritus sibilabit in alis ejus*, q. d. Turbo divinæ indignationis et vindictæ, quasi alis suis colligabit Israelem, sive Synagogam, eamque auferet in captivitatem Assyriacam; itaque celerrime disperget in omnes mundi plagas, sicut turbo contorquere, jactare et dispergere solet paleas. Aut q. d. Quocumque ventus perflaverit eo secum deferet alligatum Israelem; quare celerrime hinc avolabit quasi impulsus velocissimo et rapidissimo vento. Ventis enim dantur alæ per metaphoram, ob velocitatem; unde et pinguntur alati æque ac angeli, ait Isidor. lib. 7. Etymol. c. 5. Hinc. Ovid. 1 Metam.

Emittitque Notum, madidis Notus evolat alis.

Sic aquæ pluviæ dicuntur in nubibus, non tantum includi, sed et ligari. Job. 26. vers. 8. ut nisi simul cum nubibus, moveri et discurrere non possint; nubes enim sunt pluviæ vehiculum. Ita Pineda ibidem. Unde Syrus vertit: *Colligabitur spiritus in alis eorum;* Arabicus Antiochenus: *Venit spiritus inflexus* (retortus) in *alis ejus;* Arabicus Alexandrinus: *Flaverunt venti ex alis ejus.*

Est poetica descriptio captivitatis. Ita Ruffin. Theodoret. Theophil. Pro *ligavit*, hebr. est צרר *tsarar*, id est ligavit, constrinxit, contorsit, arctavit, afflixit, tribulavit. Cyrill. et Theophyl. pro אותה *otn*, id est, *eam*, aliis punctis legunt אתה *otn*, id est *tu;* unde vertunt: *Turbo spiritus tu es in alis ejus*, quasi Propheta loquatur Deo, dicatque eum esse ipsum turbinem, qui auferet Israelem, aut, ut Cyrill. q. d. Tu, Juda, fuisti Israeli quasi turbo spiritus in alis volucris: cum enim Israel vidit te, qui habes templum, tam inertem et supinum, iisdemque peccatis illigatum, magis citiusque apostatavit.

Ex adverso S. Hieron. Haymo, Albert. Hugo et Lyran. per spiritum hunc accipiunt diabolum, q. d. Diabolus est qui impellit Israelem ad idololatriam aliaque scelera; adeo ut videatur ei mentem et voluntatem colligasse, eaque astrinxisse idolis. Sic dæmon peccatorem alligat amasiæ, vino, ambitioni, itaque ligatum agitat et raptat, quasi mancipium, quocumque vult, uti magas et sagas tam corpore, quam spiritu raptat ubilibet.

Secundo, Leo Hebr. vertit: *Ligavit ventum in alis suis;* quod Vatabl. exponit, q. d. *Ventus constrictam tenebit illam congregationem* (hanc enim significat hebr. אותה *oto*, quod est fœmininum) *Israelitarum in alis suis, et ita eos alio transferet*, puta in captivitatem Assyriacam; alas enim vocat oras et sinus vestium, quasi Israel in iis ligatum habeat ventum sive turbinem, qui eum ita alatum celerrime transferat in Assyriam. Unde et Symmachus vertit: *Ligavit ventum in alis venti;* quod explicans S. Hieron. *Ligavit*, ait, *eos diaboli spiritus in alis suis; qui circumferuntur omni vento doctrinæ, et stabili in Ecclesia pede permanere non possunt.*

Secundus hic sensus coincidit cum primo: sive enim dicas Israelem in Assyriam abreptum alis turbinis iræ Dei, sive alis turbinis sui, eodem res redit; turbo enim Israelis non est alius quam turbo iræ Dei, quem scilicet ei ira Dei indidit et impressit, ut eum auferat in Assyriam; sicuti vis jacientis lapidem, et vis jacti lapidis, eadem est. Jaciens enim vim suam lapidi jacto imprimit, ut eum projiciat quo vult; vis ergo hæc tam est hominis jacientis, quasi efficientis; quam lapidis jacti, quasi recipientis et patientis. Denique hebr. *ota*, id est eam, aliqui referunt ad ignominiam, q. d. Turbo iræ Dei ligavit ignominiam in alis Israelis, ut illam excutere nequeat; unde subdit; *Confundentur a sacrificiis suis*, id est, ob sacrificia quæ idolis obtulerunt.

Tropolog. disce hic peccata creare turbinem qui peccatores ignominiose dispergat, et tandem deturbet in tartara. Quocirca Zacharias cap. 5 vers. 7. vidit mulierem, cui nomen erat Impietas, amphoræ insidentem, a duabus mulieribus habentibus alas milvi, et spiritum in alis, rapi in Babylonem, quæ est symbolum gehennæ. Vide quæ de funibus et vinculis peccatorum dixi Isaiæ 5. 18.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

VOCAT DEUS AD JUDICIUM SACERDOTES ET PRIMORES, EOSQUE ACCUSAT QUOD LAQUEUS FUERINT POPULO, EUMQUE SUIS IDOLIS ET SCELERIBUS IMPLICARINT: *Quia spiritus*, INQUIT, *fornicationum in medio eorum*. HINC EIS CUM POPULO, ET CUM JUDA, QUI ISRAELIS SCELUS SECUTUS EST, HOSTILE EXCIDIUM INTENTAT, DICENS V. 5. *Respondebit arrogantia Israel in facie ejus; ruet etiam Judas cum eis*. DENIQUE V. 12. AIT SE EOS QUASI TINEAM ET CARIEM CORROSURUM, AC V. 14. QUASI LEÆNAM DISCERPTURUM.

1 AUDITE hoc, sacerdotes, et attendite domus Israel, et domus regis auscultate: quia vobis
judicium est, quoniam laqueus facti estis speculationi, et rete expansum super Thabor.
2. Et victimas declinastis in profundum: et ego eruditor omnium eorum. 3. Ego scio
Ephraim, et Israel non est absconditus a me: quia nunc fornicatus est Ephraim, contaminatus
est Israel. 4. Non dabunt cogitationes suas ut revertantur ad Deum suum: quia spiritus fornicationum
in medio eorum, et Dominum non cognoverunt. 5. Et respondebit arrogantia Israel in
facie ejus: et Israel et Ephraim ruent in iniquitate sua, ruet etiam Judas cum eis. 6. In gregibus
suis et in armentis suis vadent ad quærendum Dominum, et non invenient: ablatus est ab eis.
7. In Dominum prævaricati sunt, quia filios alienos genuerunt: nunc devorabit eos mensis cum partibus
suis. 8. Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama: ululate in Bethaven, post tergum tuum Benjamin.
9. Ephraim in desolatione erit in die correptionis: in tribubus Israel ostendi fidem.
10. Facti sunt principes Juda quasi assumentes terminum: super eos effundam quasi aquam iram meam.
11. Calumniam patiens est Ephraim, fractus judicio: quoniam cœpit abire post sordes. 12. Et
ego quasi tinea Ephraim, et quasi putredo domui Juda. 13. Et vidit Ephraim languorem suum,
et Juda vinculum suum: et abiit Ephraim ad Assur, et misit ad regem ultorem: et ipse non poterit
sanare vos, nec solvere poterit a vobis vinculum. 14. Quoniam ego quasi leæna Ephraim, et
quasi catulus leonis domui Juda: ego, ego capiam et vadam: tollam, et non est qui eruat. 15. Vadens
revertar ad locum meum: donec deficiatis, et quæratis faciem meam.

1. AUDITE HOC, SACERDOTES] Increpat primo sacerdotes, deinde populum, præsertim primores populi, demum regis aulicos et principes Israelis de idololatria: hanc enim sacerdotes et primores abolere, et populum dedocere debebant, eumque docere verum Dei cultum. Per sacerdotes S. Hieron. Haymo, Hugo, Ribera et alii accipiunt pseudosacerdotes idolorum in Israel: hi enim non erant veri et legitimi; tum quia non erant ex tribu Levi; tum quia erant idolorum; tum quia non a Deo, sed a Jeroboam idololatra rege constituti, 3. Reg. 12. vers. 28. Possunt tamen accipi veri Dei sacerdotes. Hi enim sparsi erant per Israel, ut eum in Dei cultu continerent; sed cum Jeroboam vitulos suos induxit, non tantum populus, sed et sacerdotes regis sui imperium secuti, vitulos hosce et Baalim coluerunt, aliosque colere docuerunt, imo compulerunt.

QUIA VOBIS (Septuag. *ad vos*) JUDICIUM EST.] q. d. Vos Deus vocat ad judicium et condemnationem; ut scilicet vos ob idololatriam in justo judicio accuset, et condemnet ad excidium inferendum ab Assyriis. *Judicium* ergo hic primo, proprie sumi potest: secundo, improprie, per catachresin pro disceptatione, accusatione, redargutione, increpatione, quæ fieri solet in judicio; tertio, metonymice pro condemnatione, q. d. Adeste in judicio Dei, ut [illegible] sententiam et condemnationem audiatis. Ita S. Hieron. Theod. Theoph. Hugo, Ribera et alii. Aliter Chald. et Isidor. q. d. Quia vestrum est judicium, id est, quia ad vos spectat judicare, quia polletis auctoritate in judiciis; hinc adeste in hoc Dei judicio, verum non ut judices, sed ut rei.

QUONIAM LAQUEUS FACTI ESTIS SPECULATIONI, ET RETE EXPANSUM SUPER THABOR.] Pro *speculationi* hebr. est *mistpha*, vulgo *maspha*, quod Vatabl. Arias, Pagnin. et passim Hebraizantes ac Novantes accipiunt ut nomen proprium urbis. Maspha enim fuit urbs sita in

monte, eaque celebris: nam in ea fuit arca testamenti, unde eo conveniebat populus ad orationem. Hinc et Samuel in Maspha judicabat populum, 1. Reg. 7. 20. In Maspha quoque habitavit Godolias et Jeremias, Jerem. 40. 41. Vertunt ergo hebraizantes: *Nam laqueus facti estis in Maspha, et rete expansum super Thabor*. Idque dupliciter exponunt. Primo, Vatabl. Kimchi et Pagnin. subaudiendo vocem *sicut*, exponunt, q. d. Vos scandalo et offendiculo estis populo, ut eum capiatis et inducatis ad idololatriam, indeque in exitium et ruinam; sicut venatores laqueos extendunt in Maspha, et retia in Thabor, ad capiendas aves et feras. Secundo, Arias exponit, q. d. Jerobaam in Maspha et Thabor statuit speculatores et custodes, qui capiebant Israelitas euntes Jerusalem ad templum, eosque cogebant ire in Dan vel Bethel, ibique adorare vitulos aureos Jeroboam. Verum, ut alia omittam, huic versioni obstat, quod Maspha non erat in Israel, ubi regnabat Jeroboam; sed in Juda, ubi regnabat Roboam, uti docet S. Hieron. in locis Hebr. Adrichom. et passim alii.

Quocirca noster a Castro censet urbem hanc Maspha aliam fuisse ab ista Maspha Judææ, ac fuisse sitam in Israel, puta in monte Galaad. Mons enim Galaad dictus est Mitsphe vel Maspha, id est specula; vel, ut Septuag. vertunt, ὅρασις, id est visio, ex eo quod Laban sanciens fœdus cum Jacob, ibi Deum, quasi speculatorem, in testem et vindicem sui fœderis per juramentum vocavit, uti dixi Genes. 31. 48. Itaque censet a Castro, Jeroboam speculatores constituisse in Galaad, qui populum avertarent a templo, et cogerent adorare in Dan et Bethel. Hic sensus probabilis et plausibilis videtur.

Verum obstat primo, quod de his speculatoribus in libris Regum, et in tota Script. nulla fiat mentio; aliquid tamen de iis innuitur Osee cap. 6. 9. uti eo loco dicam. Secundo, quod Galaad nusquam vocetur Maspha, nisi Genes. 31. v. 48. idque tantum in Hebræo. Tertio, quod *Mitspha* hic in Hebræo habet articulum dativi casus, sic enim Hebr. ad verbum habent: *Quia laqueus fuistis ipsi Matspha, et rete expansum super Thabor*. Male ergo recentiores vertunt: *In Mitspha*, vel *super Mitspha*; *Mitspha* enim hic est dativi casus. Quarto, quia Sept. Chald. S Hier. plane consentiunt nostræ versioni, vertuntque: *Quia laqueus facti estis speculationi*, vel speculæ. Itaque *Mitspha* hic est nomen non proprium urbis, sed appellativum significans speculationem, vel speculum.

Quæres, quænam est hæc *speculatio?* primo, S. Hier. exponit, q. d. Facti estis laqueus pro speculatione, eo sensu quem mox afferam. Hebr. enim *lamed* in *lemitspha*, subinde significat *pro*. Secundo, abstractum hic accipi potest pro concreto, more Hebræo: *speculatio* ergo accipi potest pro populo speculato, seu vestræ, o sacerdotes et principes populi, curæ et speculationi commisso, q. d. Vos o primores (hos enim alloquitur) qui debebatis speculari, excubare, et custodire populum in cultu Dei, eumdem verbis et exemplis pertraxistis ad idololatriam. Sic Ezechiel a Deo constitutus est speculator populi cap. 3. 17. vide ibi dicta. Ita Cyrill. Albert. Hugo, Emmanuel, Moriana et Lyran. Aut certe *speculationi*, id est prophetiæ, hoc est Prophetis, q. d. Vos o Israelitæ facti estis laqueus Prophetis et doctoribus, quia eis insidias tendistis, eosque capitis et occiditis. Ita Chald. Theod. Theoph. *Mitspha* ergo, id est speculatio, significat vel *mitsphe*, id est speculatum, scilicet populum; vel *tsophim*, id est speculatores, scilicet Prophetas; perinde ac si dicas: Laqueus facti estis episcopio, id est Episcopo, et subditis Episcopo, unde Syrus vertit: *Laquei enim facti estis speculatori*.

Quocirca allegor. Cyrill. hæc accipit de Judæis Christo (hic enim est speculator et Episcopus animarum nostrarum, ut ait S. Petrus epist. 1. c. 2. v. ult.) ejusque verbis et factis ubique insidiantibus, ut eum in necem et crucem agerent, uti tandem fecerunt. Sic et Leo Castrius, qui putat hunc esse sensum litteralem, adeoque de Christo totum hoc caput, imo totum Prophetam explicat ad litteram, in quo hallucinatur. De Christo enim Propheta loquitur allegorice, non litteraliter.

Nota in Hebr. pulchro est paronomasia inter משפט *mispat*, id est judicium, et מצפה *mitspha* id est speculationem, q. d. *Vobis mitspat*, id est *judicium, est*, hoc est, cita vos ad judicium, quia fuistis laqueus *lemitspha*, id est speculationi. Rursum inter פח *pach*, id est laqueus, et מצפה *mitspha*, id est specula, q. d. Pro specula facti estis laqueus: vestrum enim erat speculari, et præmonere ac custodire populum; sed vos ipsi eum illaqueastis, et in laqueum, id est, in captivitatem hostium induxistis, juxta expositionem S. Hier. primo loco assignatam. Perinde ac si latine ludas, ac dicas: Vos speculatores facti estis expilatores aut spiculatores, vos tutores traditores; vos curatores proditores; vos defensores direptores; vos pastores perditores: vos Episcopi apostatæ. Ita Synodus generalis V. actione 5. ex verbis S. Cyrilli, hunc Osee laqueum ait esse Theodorum Mopsuestenum, et similes hæresis et falsitatis ductores.

Et rete super montem Thabor.] Subaudi voculam *sicut*, q. d. Sicut venatores rete tendunt avibus et feris in Thabor, ita vos insidias tetendistis vel populo, vel Prophetis et prædicatoribus. Porro Thabor, vel, ut Septuag. et Joseph vocant, Itabyrius, mons est pulcherrimus in medio Galilææ campo, mira æqualitate ex omni parte rotundus: in vertice viginti sex stadiorum campestris planities patet: cœli temperie est saluberrimus: vineis, olivis, aliisque arboribus fructiferis undique consitus: raro perpetuo uvidus: arborum frondibus, et versicoloribus herbis semper viridis, atque suavi omnigenum florum odore fragrantissimus. Hinc magna ferarum, maximeque avium in eo est frequentia, quarum et grato concentu amœnissimus est, et venatu celebris: unde in eo venatores retia tendebant, ut ait hic Osee. Denique totus hic mons pascendis oculis, reficiendisque animis natus factusque videtur: ideoque eum Christus Dominus merito delegit tum orationi, tum transfigurationi suæ, in quo sole lucidior et nive candidior refulgens coram Mose et Elia, cœlestis beatitudinis et gloriæ specimen aliquod discipulis suis dedit. Ita Borchard. Bredembach. et Adrichom. in descript. terræ sanctæ.

Tropolog. Theophyl. speculatores, id est Episcopi, Pastores et Prælati, quorum erat invigilare saluti subditorum, eis fiunt rete, cum vel falsa doctrina, aut pravis consiliis, vel moribus et exemplis eos secum

implicant, trahuntque ad scelera, et in ruinam; idque in Thabor, quod nomen hebraice significat, puritas, vel veniens lumen, ait S. Hier. quia in ipsa sacerdotii pulchritudine animis fœditatem afferunt; in ipsa puritate inquinant; in ipso lumine tenebras offundunt; in ipsa celsitudine in profundum plebem præcipitant, ait Sebast. Barrad. lib. 7. cap. 5. Unde Arabicus Antioch. vertit: *quia facti estis laqueus in offensionem, et quasi rete expansum super abyssum*; et Arabicus Alexandr. *jam facti estis sicut laquei in locis insidiarum, et sicut cibus qui ponitur in venationem in nemoribus omnium*.

Et victimas declinastis; scilicet a Deo, ejusque templo, et altari Hierosolymitano, ad idola eorumque aras erectas in Dan et Bethel: idque in profundum; scilicet impietatis. Unde Chald. vertit: *Sacrificant idolis largissime*. Hebræi enim sumunt verba pro adverbiis. Ita Ribera. Hebr. ad verbum habent: *Victimam declinantes profundaverunt*, id est, in profundum scelerum abierunt, profunde descenderunt, in fundum idololatriæ prolapsi sunt, et, ut ait Osee cap. 9. 9. *Profunde peccaverunt*. Eadem phrasi utitur Isaias c. 31. 6. *Convertimini sicut in profundum recesseratis* (hebr. *sicut profundastis*) *filii Israel*. Et c. 30. 33. dicitur Tophet, id est gehenna, profunda et dilatata; hebr. *profundavit et dilatavit se*. Ita S. Hier. Albert. Lyran. Arias, Ribera et alii. Aliter Vatabl. et Clarius, qui per profunditatem intelligunt calliditatem et versutiam, q. d. Apostatæ qui declinant a vera religione, rationem subtilem et callidam inveniunt immolandi diis alienis: dicunt enim se colere idola in honorem Dei. Sic Galli dicunt: *Voila un homme profond*, cum callidum et astutum denotare volunt.

Septuag. hæc referunt ad rete quod præcessit: vertunt enim: *Qui cupiunt venationem confixerunt*; ut Hebr. *profundaverunt*, idem sit quod, profunde vel retia in terram, vel lanceas et venabula in corpora defixerunt, scilicet venatores: legendum enim *confixerunt*, ut habet editio Romana Caraffæ, S. Hieron. Theodor. et Theophyl. non *timuerunt*, ut habent Complut. et Regia. Syrus vertit: *Et venatores qui venantur operuerunt laquei*, q. d. Capti sunt laqueis suis, quos aliis tetenderunt; *ego autem erudiam* (corripiam) *eos omnes, ego scio*. Mystice S. Gregor. homil. 4. in Ezech. *Sunt*, ait, *nonnulli qui idcirco se in prece lamentis officiunt, ut aut terrena commoda acquirant, aut hominibus uncti videantur. Quid hi nisi victimas in profundum deferunt? qui per hoc quod in imo sunt quæ requirunt, orationis suæ sacrificium deorsum deponunt.*

Et ego eruditor omnium eorum] q. d. Profunde peccant, cum tamen ego numquam destiterim eos corripere per Prophetas et erudire, ne tantum scelus patrarent. Ita S. Hieron. et Septuag. qui vertunt, *et ego magister eorum*. Minus recte vertit Lyran. *et ego cognitor eorum*, q. d. Non pudet eos peccare in mea præsentia; ego enim omnium eorum scelera cognosco et video. Nam Hebr. *musar*, non significat cognitionem, sed correptionem, objurgationem, castigationem: unde disciplina et castigatio puerorum vocatur *musar*. Quocirca Chald. vertit: *Ego adduco correptiones*, vel *castigationes super omnes illos*: quod Theodor. et Theophyl. exponunt per futurum, q. d. *Ego castigabo eos* excidio, puniam eos captivitate.

3. Ego scio Ephraim, id est, ut rhythmice more Hebr. quasi per carmen antistrophum explicat dum subdit: Et Israel non est absconditus a me] aut potius Ephraim vocat tribum regiam et capitalem; Israelem vero reliquas novem quæ Ephraim idololatriam et imperium secutæ sunt; distinguit enim Ephraim ab Israel v. 5. q. d. Novi ingenium et indolem Israelis, quod scilicet in idola sit propensissimus, et a me maxime aversus, quodque idololatriam et vitulos Jeroboam, qui fuit primus eorum rex ex tribu Ephraim, mox prona animo secutus sit, adeoque alte animo suo impresserit, ut eum quasi contribulem suum totus populus, omnesque deinceps reges in scelere imitati et assectati sint; nec ullis Prophetarum monitis aut minis ob eo revocari possint; nisi excidio conterantur, et captivitate dura eorum corda frangantur. Ita S. Hieronym. Theodoret. Rupert. Albert Arias, Lyran. et Vatabl.

Tropol. hic Nota, Deum cognoscere et prævidere intimas et secretissimas mentium cogitationes, desideria, propensiones, intentiones. Unde in Script. vocatur cardiagnostes, quia scrutatur renes et corda. Quocirca Isaias cap. 29. 15. graviter redarguit impios, qui putant se Deum latere dicentes: *Quis videt nos, et quis novit nos?* quod tantumdem est, ac si *figmentum*, inquit, *dicat fictori suo; Non intelligis*, non me cognoscis, quod impium est: Dei enim est creaturas suas, quas ex nihilo creavit et finxit regere et conservare: ergo qui eas creavit, eas pariter intime cognoscit, penetrat et pervidet. Præclare Sapiens Proverb. 15. 11. *Infernus*, ait, *et perditio coram Domino, quanto magis corda filiorum hominum: perditio*, id est, damnatio æterna, q. d. Novit Deus ima inferni; et qui, quot, quantumque ob scelera sua sint damnandi, aut damnati: ergo multo magis novit secreta cordium ejusque. Ita valet, stringitque hoc argumentum a majore ad minus, q. d. Cum in cubili, imo in corde occultissime peccas, cum te latere credis, adeo Deum non lates, ut simul ipse videat pœnas, quas præcise mereris, quasque ipse tibi in gehenna pro illo crimine præparavit. Tu peccas, et inanem concupiscentiam exples, interimque non cogitas gehennam et ignes æternos, qui tibi a Deo parantur. Hoc est quod graviter et significanter ait Apost. Hebr. 4. 12. *Vivus est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque et medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis. Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus: omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus*. Vide ibi dicta. Atque hæc est causa cur Deus prævideat et præcognoscat omnia contingentia futura, omnesque actus voluntatis liberos futuros, vel absolute, vel conditionate, si videlicet in tali, vel tali rerum serie, talibusque circumstantiis voluntas poneretur, quid ipsa factura et electura esset: quia scilicet ipse prævidet, et plane comprehendit totam voluntatem, omnesque ejus occultas affectiones et propensiones, uti et circumstantiarum rerumque omnium, itaque videt ipsam positam et compositam cum tali gratia, tentatione, aliisque circumstantiis certo et infallibiliter, sed libere ad hoc illudve se determinaturam. Qui enim causam comprehensiva cognitione cognoscit et comprehendit, comprehendit et omnes ejus effectus actusque, etiam liberos.

4. NON DABUNT COGITATIONES SUAS UT REVERTANTUR AD DOMINUM] Aliter verti potest ex Hebræo, scilicet, *Non permittent opera eorum* (impia et idololatrica, quibus assidue vacant) *ut revertantur ad Dominum.* Ita Chaldæus et Vatablus, cui apte cohæret quod sequitur.

QUIA SPIRITUS FORNICATIONUM IN MEDIO EORUM] q. d. Ita deliti sunt idololatriæ, ut videantur spiritu et œstro idololatrandi agi et furere, uti vaccæ actæ œstro furentes discurrunt, et a bubulco revocari compescique nequeunt. Aliter Vatabl. intelligit enim spiritum pseudoprophetarum, q. d. Decepti sunt a pseudoprophetis, illorumque doctrina et spiritu idololatrico imbuti, in idola insaniunt.

5. ET RESPONDEBIT ARROGANTIA ISRAEL IN FACIE EJUS.] *Arrogantiam* vocat superbiam Israelis, qua spernens Deum, sequebatur idola: rursum *arrogantia* hic sumitur pro pœna culpæ arrogantiæ debita, q. d. Punietur hæc arrogantia Israelis, ita ut pœna respondeat culpæ, eique publice, quasi in faciem dicat: Ecce, quia, o Israel, tam arrogans fuisti et rebellis in Deum tuum, hinc merito nunc ab eo humiliaris et plecteris: Hinc Vatabl et Pagnin. vertunt: *Testificabitur fastus Israelis contra eum*, idque *in faciem ejus*. Unde explicans subdit: *Et Israel et Ephraim ruent in iniquitate sua.* Quocirca Septuag. pro *respondebit*, vertunt, *humiliabitur injuria* (injuriosa in Deum arrogantia) *Israel in faciem ejus*; Chaldæus *deprimetur gloria Israel ipsis videntibus Respondebit* ergo, id est, ex æquo punietur et humiliabitur, ut conquerenti juste respondere possit, eum ita puniri, quia fuit tam arrogans. Nam pœna debetur et commensuratur, itaque ex æquo respondet culpæ ac peccanti, sicut præmium virtuti, merces labori, fructus agricolæ, uti ait Jacob ad Laban, Genes. 30. 33. quo hic alluditur. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Albert. Hugo, Lyran. et Ribera.

IN FACIE.] Id est palam, publice, ipsis aliisque omnibus videntibus, et justum Dei judicium ac vindictam approbantibus. Ita Chald. Theophyl. et alii jam citati. Aliter Arias, qui Tὸ *in facie*, putat significari impudentiam, q. d. Arrogantia et fastus Israelis cernitur et relucet in facie ejus, oculis et superciliis inflatis, altis et tumidis, juxta illud Isaiæ 3. 9. *Agnitio vultus eorum respondit eis.* Vide ibi dicta. Vere dixit B. Cæsarius Episcopus Arelat. homil. 23. *Quisquis superbus est, dæmone plenus est.*

Moraliter S. Gregor. lib. 26. Moral. c. 13. ex hoc Osee loco docet luxuriam esse pœnam arrogantiæ: *Occultam*, inquit, *culpam sequitur aperta percussio; ut malis exterioribus interiora puniantur, et cor publice corruat, quod latenter tumebat.* Probat id ex eo quod Osee hic dixit: *Spiritus fornicationum in medio eorum* Ejusque causam assignans subdit: *Et respondebit arrogantia Israel in faciem ejus; ac si diceret: Culpa quæ per elationem mentis in occulta latuit, per carnis luxuriam in aperto respondit. Proinde per humilitatis custodiam servanda est munditia castitatis. Si enim pie spiritus sub Deo premitur, caro illicite super spiritum non levatur. Habet quippe spiritus commissum sibi dominium carnis, si tamen sub Deo recognoscit jura legitimæ servitutis. Nam si auctorem suum superbiendo contemnit, jure et a subjecta carne prælium suscipit.* Probat id exemplo Adæ, qui mox ut inobediens contra Deum superbivit, stimulum carnis sensit; ideoque erubescens nuda membra foliis ficus contexit: *Ut superatus disceret, quid elatus amisisset.*

ET ISRAEL ET EPHRAIM RUENT IN INIQUITATE SUA.] Hæc est responsio realis, non verbalis; de qua jam dixit: *Et respondebit arrogantia Israel in facie ejus.* Distinguit Israel ab Ephraim, uti corpus a capite. regnum a metropoli. Tribus enim Ephraim dedit primum regem Jeroboam, multosque deinde ejus successores Israeli: unde Ephraim continebat imperium et regnum Israelis, sive decem tribuum, earumque erat quasi caput et metropolis. Sensus ergo est, q d. Decem tribus ruent cum suo capite, puta cum suo imperio, cum sua tribu regali Ephraim, ejusque rege et regno, idque *in iniquitate sua*, id est, merito iniquitatis, propter iniquitatem suam. Sic enim præpositio *in*, Hebræis sæpe significat meritum vel demeritum, idemque valet quod propter, uti legenti Psalmos notissimum est.

RUET ETIAM JUDAS CUM EIS,] q. d. Etiam duæ tribus. sive regnum Juda, ruet, quia Israelis idololatriam secutum est.

6. IN GREGIBUS SUIS ET IN ARMENTIS,] q. d. Positi in calamitate, et ab hoste circumdati, quærent Deum per victimas gregum et armentorum; sed frustra: nec enim eum invenient; utpote, qui derelinquentes se pariter dereliquerit. Ita S. Hieron. Hoc est enim quod subdit: *Ablatus est ab eis*; Chald. *subduxit se majestas ejus ab eis.* Alleg. q. d. Judæi post Christum volent Deo offerre pristinas gregum victimas, iisque Deum placare; sed frustra; ipse enim recessit ab eis ad Christianos, et gregum victimas in Eucharistiam corporis Christi commutavit. Ita Theophylactus, et Leo Castrius.

7. QUIA FILIOS ALIENOS GENUERUNT.] *Alienos*, scilicet a Deo, Deique cultu; sive quos ab infantia in idololatria educarunt, aut Moloch aliisque idolis per ignem consecrarunt. Hi enim me non cognoscunt, nec ego illos ut meos cognosco, sed ut alienos æstimo. Ita S. Hieron. Cyrill. Albert. Hugo et Clarius. Huc accedit Rupertus et Lyran. qui per *filios alienos* intelligunt discipulos familiares, aut subditos, quos ipsi docebant suam idololatriam.

Secundo, Cyrill. Theodoret. Theophyl. Clarius, Emmanuel et Mariana, censent vocari *filios alienos*, quos ex alienigenis, puta ex filiabus Gentium, quarum connubia eis erant a Deo vetita, Exodi 34. vers. 16. et Deuteron. 7. vers. 3. procreabant. Unde Chald. vertit: *In verbum Domini perperam egerunt, quia filios de filiabus gentium sibi statuerunt.*

NUNC DEVORABIT EOS MENSIS,] q. d. Per singulos menses irruet in eos hostis et plaga, eosque percutiet et vastabit. Unde Chald. vertit: *Nunc adducam adversus eos populos per singulos menses qui populabuntur fructus terræ eorum*; et Arabicus Antiochen. *Nunc devorabunt eos latrones, et gentem eorum*; et Arabicus Alexandr. *Comedet eas Assur, et omnia bona eorum.* Ita S. Hieron. Haymo, Hugo, Vatabl. Emmanuel et alii: et patet ex 4. Reg. 15. v. 19. et 29. sub Phul, Theglathphalasar, et Salmanasar crebras fuisse irruptiones Assyriorum in Samariam. Rursum Deum plagas alias et alias successive et continue in Israelitas immisisse, significat illud Joel cap. 1. 4. *Re-*

siduum eruca comedit locusta, et residuum locustæ comedit bruchus, et residuum bruchi comedit rubigo.

Secundo. Clarius et Vatabl. per mensem, synecdochice accipiunt breve tempus. Declarat, inquiunt, illud *nunc*, quod dixerat, cum dicit *mensis*, q. d. Post tempus menstruum; id est brevissimum, perituri sunt cum suis facultatibus: aut, hoc mense vastabuntur et devorabuntur. Videtur enim Propheta hæc dixisse jamjam imminente hoste et clade: unde subdit: *Clangite buccina in Gabaa.* Hic sensus planus videtur et facilis.

Tertio, Lyran Mariana et Arias ex R. Salomone, per mensem accipiunt *ab*, id est Julium: censent enim in Julio captam et excisam esse Samariam cum regno Israel. Sed hoc incertum est: certum est eodem mense Julio combustam esse Jerusalem cum templo a Chaldæis, totumque regnum Hebræorum, sive posterorum Israelis, 4. Reg. 25. 8. illi ergo certius hæc attribuas

Denique Septuag pro *mensis*, vertunt, *rubigo*, videntur ergo pro חודש *chodesc*, id est mensis, legisse, חסיל *chasil*, id est rubigo. Aquila vero vertit, *neomenia*, forte quia censuit primo die mensis excisam esse Samariam Hæc Aquilæ versio illustrem dat allegoriam et tropologiam. Neomenia enim, sive novilunium, quod erat Hebræis prima dies mensis (hunc enim inchoabant a nova luna) symbolice repræsentat novum imperium, ac consequenter mutationem status gentis et regni, q. d. Brevi veniet neomenia, id est novus monarcha, puta Salmanasar, et Nabuchodonosor, ac novum eorum imperium, quod devorabit Israelitas et Judæos veteremque eorum gentem, mores et regnum. *Novus enim rex, nova lex nova plebs*, ut vulgo dicitur. Et hoc significat Hebræum חדש *chodesc*, scilicet innovationem, novitatem, a rad. חדש *chadasc*, id est innovavit, novum fecit: inde enim neomenia, sive calendæ vocantur *chodesc*, eo quod tum fiat innovatio lunæ, et consequenter mensis lunaris, quo utebantur Hebræi. Itaque omnes res humanæ, omnes gentes, omnia imperia sub luna sunt, et reguntur a luna, id est a vicissitudine, mutabilitate, et quasi a fortuna. Sunt ergo lunatica, ac instar lunæ, at cum luna cito decurrunt, transeunt, et finiuntur in novilunio, dum scilicet novus rex, novumque imperium assurgit.

Quocirca mulier illa cœlestis Apocal. 12. 1 Ecclesiam et fideles repræsentans lunam habet sub pedibus, quia fideles et sancti terra sunt altiores et luna, id est, omni rerum temporalium mutabilitate, ac cum S. Paulo mentem et conversationem habent in cœlis.

Cum partibus suis.] Septuag. *et cleros eorum: cleros*, id est sortes, puta terras et agros, quæ sortito cuilibet tribui et familiæ obvenerant, Josue cap. 15. unde Leo Hebr. vertit, *cum agris suis.*

8. Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama.] *Buccina* erat e cornu cornea: *tuba* ex ære ærea, subinde ex argento argentea, q. d. Adest hostis, imminet prælium. vel obsidio; ergo clangite et convocate populum ad arma. ut hosti resistat. Nota: *Gabaa* et *Rama* urbes erant celebres in tribu Benjamin, vicinæ, et in monte sitæ: unde et nomen acceperunt. *Rama* enim significat excelsum, *Gabaa* collem Quocirca Septuag. vertunt: *Clangite tuba super colles, resonate in excelsis.* Porro Benjamin Judæ adhæsit, fueruntque hæ duæ tribus unitæ sceptro et familiæ Davidis tempore Roboam, cum ab ea decem reliquæ tribus fecerunt schisma, electo rege Jaroboam. Hisce ergo post Israelem exitium denuntiat, explicat enim illud quod dixit: *Ruet etiam Judas cum eis*, q. d. O duæ tribus, ne putetis vos immunes fore a clade et excidio Israelis; quin potius tubis clangite: video enim in spiritu imminere bellum et excidium decem tribubus, quæ colunt idola in Bethel et Bethaven; video pariter quod, iis abductis, in vos quasi vicinus sese convertet hostis, vosque pariter vastabit et exscindet. Ita S. Hieron Hugo, Lyran. Ribera, a Castro, et alii. Hac de causa cum dixisset: *Ululate in Bethaven*, quæ urbs erat decem tribuum, subdit: *Post tergum tuum Benjamin*, q. d Post Bethaven, quæ tibi a tergo est, o Benjamin, te hostis quasi flamma proserpens pariter invadet et corripiet:

Nam tua res agitur paries cum proximus ardet.

Aliam causam cur in Gabaa et Rama clangere jubeat, dat Chald. dum vertit: *Buccinate, prophetate venturos contra eos populos interfectores, eo quod crearunt regem super se Saulem, qui erat de Gabaa Benjamin, etc. et eo quod minime susceperint verba Samuelis prophetæ, qui erat de Ramatha.* Verum esto hæc de Saule et Samuele vera sint, tamen remotiora sunt; nec de iis hic agitur, sed de præsenti idololatria, ob quam Israelitæ puniendi erant excidio ab Assyriis, et Judæi a Chaldæis.

Ululate] Hebr. הריעו *hariu*, id est vociferamini, conclamate, scilicet ad arma, an quod hostis adsit. Unde Vatablus vertit: *Clangite*; Septuag. *Prædicate in domo ων.* aut *vociferamini*, quasi de re jam desperata et conclamata, quod scilicet hostis jam expilet et incendat urbem, omnesque trucidet: tunc enim solet audiri clamor et ululatus puerorum et fœminarum: et hoc videtur voluisse Noster, dum vertit: *Ululate.* Ita Rupert. Haymo et Albert. Porro Sept. vertunt, *in domo ων.* in quo Græci interpretes se torquent; sed dico Septuag. pro בית און *beth oven*, per crasin legisse בית און *beth on.* Idem ergo est *Bethaven*, id est domus iniquitatis, puta idoli, quod *Bethon*, id est *domus doloris*, idolum enim et scelus Hebr. vocatur *labor* et *dolor*, quia ejus est causa. Ex *Bethaven* ergo, id est ex domo peccati, itur in *Bethon*, id est, in domum doloris, tum præsentis, tum æterni, puta in gehennam.

Post tergum tuum Benjamin,] q. d. A tergo tibi instat et imminet hostis, o Benjamin; jam enim expugnat Bethaven, quæ tibi a tergo adjacet, ita Clarius, Vatabl. et alii Hebr. est, *post te Benjamin*, scilicet est hostis in Bethaven. Mirum Septuag. vertere ἐξέστη, id est mente excessit, vel in mentis stuporem et exstasin raptus est Benjamin.

In die correptionis, punitionis, vindictæ et excidii. Refer hæc verba tum ad id quod præcedit: *Ephraim in desolatione erit.* Ita Hebr. Chald. Sept. et Latina Romana, q. d. O quantum desolabitur Ephraim in die excidii! tum ad id quod sequitur: In tribubus Israel ostendi fidem,] q. d. In die excidii *ostendi*, id est, ostendam fideles et veras fuisse meas minas, quibus

per Prophetas eis hoc excidium intentavi et prædixi; ostendam ergo eis meam fidem, id est, veritatem seu fidelitatem: fiat enim excidium quod predixi, et comminatus sum. Ita S. Hieron. Theodoret. Theoph Arias et Ribera. Alii tamen hæc a sequentibus dirimunt, ac tantum ad id quod præcedit referunt. Unde id quod sequitur *ostendi*, proprie accipiunt in præterito, q. d. Sæpius fideliter admonui decem tribus de excidio futuro, nisi resipiscerent: liberavi ergo fidem meam per fidelem admonitionem: ideo me accusare seque excusare non possunt quod a me non fuerint præmonitæ. Hisce ergo verbis occludit eis os: fidem enim vocat sinceram, amicam et fidelem præmonitionem. Ita Chald. Clarius, Vatabl. et a Castro. Hic sensus appositus est magisque respondet dispunctioni Bibliorum Hebr. Chald. Græc. et Latinorum Roman.

9. Facti sunt principes Juda quasi assumentes terminum,] scilicet alienum, puta alieni agri, et fundi, id est *transferentes*, ut vertunt Septuag. ac Syrus, et promoventes terminum, id est lapidem, stipitem, vel columnam terminalem (quo agri proprii limitantur, et ab alienis dividuntur) scilicet ad hoc, ut eos, vel eorum partem suis agris et fundis adjungant quod est peccatum injustitiæ et furti, vetitum lege Dei, Deuteron. 19. 18. Solebant enim veteres vel lapide in terram defosso, uti etiamnum fit, vel erecta columna, aut titulo fundos suos limitare, ut constaret quousque eorum fundus porrigeretur, ne ab alio invadi aut occupari posset. Hic lapis fines, et signum dividens agrum ab agro, vocabatur terminus. Hinc Terminus Gentilibus erat Deus, in cujus tutela credebant esse fines agrorum, cujus festa dicebantur Terminalia. Tales deos Terminos passim Romæ, quasi antiquitatis monumenta, in hortis magnatum asservari et exponi videmus. Jam sensus hic est multiplex. Primo, q. d. Principes Juda transferunt terminos agrorum et alienos agros invadunt suisque contra jus et fas adjiciunt. Ita Chald. Vatab. Arias et a Castro. Verum esto huc alludat, et quasi obiter hoc eorum scelus perstringat, tamen omnia præcedentia et sequentia alio, scilicet ad idololatriam, spectant.

Secundo, S. Hieron Haymo, Hugo, Lyranus, Mariana et alii exponunt, q. d Principes Juda, ipsique Judei gaudent decem tribus esse abductas ab Assyriis, ut ipsi suus terminos prorogare, earumque terram occupare possint. Verum hoc parum credibile est et de Ezechia pio rege, sub quo decem tribus abductæ sunt. Rursum, esto id fecisset, licite fecisset: juste enim potuisset Judas, Israele abducto, ejus terram occupare: erat enim ejus proximus hæres, eique ut frater fratri succedere poterat et debebat. Tota enim Chananæa data erat a Deo Jacobo, et posteris ejus; unde si qui ex eis moriebantur, vel abducebantur, fratres in eorum possessiones succedebant. Denique obstat ratio priori sententiæ opposita.

Tertio, ergo melius sic exponemus, q. d. Principes Juda similes sunt raptoribus, qui terminos suos transferunt, ut alienos invadant. Pari enim modo ipsi terminos fidei et cultus mei, meæque Ecclesiæ transferunt, voluntque sibi adjungere et copulare deos Gentium, eorumque cultus, templa et aras, ipsasque Gentes et Synagogam infidelium. Ita Theophyl Theodor. et Theodorus Antioch. qui ait: *Transferunt terminos meos et jura, honorem, qui mihi debetur, in idola transferentes, more eorum qui contra jus alienos terminos transferunt.* Hoc enim exigit vox *quasi:* hæc enim significat eos non esse proprie translatores terminorum, sed tantum illis esse similes. Addit Ribera. q. d. Judæi non contenti adorare idola, quæ erant in Judæa, transierunt quoque in alienos terminos, ut in Bethaven, quæ erat decem tribuum, imo in Assyriam, ut earum idola coleret, templaque et aras victimis suis impleret, imo ut idola hæc ex Assyria traduceret in Judæam, uti fecit Achaz 4. Regum 16. v. 10. et 18. Hunc sensum exposcunt sequentia, sequitur enim: *Quoniam cœpit abire post sordes*, id est idola. Et clarius v. 13. *Et abiit Ephraim ad Assur, et misit ad regem ultorem*. Judæi enim, æque ac Israelitæ pressi ab hostibus, ad vicinas gentes opem postulantes confugiebant; utque eam impetrarent, eis in fide et religione se sociabant, eorumque idola colebant, imo transferebant in Judæam: unde hoc passim redarguit Jeremias, Ezechiel, Osee hic, aliique Prophetæ. Hac de causa Noster vertit, non *transferentes, sed assumentes terminum:* quia idola hæc Gentium assumebant sibi Judæi, quasi Deum suum tutorem et terminalem, qualis Romanis erat Deus Terminus. Prophetæ enim minores loquuntur concise, ænigmatice, et parabolice, ideoque obscuri sunt quia paucis verbis multa significant, et ad multa alludunt.

Denique Arabicum Alexandr. vertit: *Tamquam qui immutati sunt in funibus suis:* olim enim agros et fundos dimetiebantur funibus: Arabicus vero Antioch. *Facti sunt principes Juda, tamquam qui dimissus est cum alis suis.* Videtur respicere ad id quod dictum est cap. 4. vers. 19. *Ligavit eum spiritus in alis suis.*

Tropol. *assumentes terminum* in fide, sunt hæretici, qui transgredientes terminos religionis a Patribus sancitos, assumunt sibi quasi idolum hæresin Lutheri, Calvini, etc. In moribus vero, qui transgredientes justitiæ aut charitatis terminos Decalogo sancitos, assumunt sibi concubinas, usurpant fundos, domos et prædia aliena. Rursum qui actionum suarum scopum et finem sibi præfigunt, non Dei honorem, sed suum; qui ambiunt dignitates et prælaturas; qui nomen et famam non in cœlis, sed in terris aucupantur; qui familias suas præter jus et fas evehere et extollere moliuntur.

10. Super eos effundam quasi aquam iram meam.] q. d. *Hostium multitudine velut inundatione quadam fluminis* (aut torrentis; *occupabo eos*, ait S. Hieron. et Theodoret. Unde a Castro: *Effundam,* ait, *super eos quasi diluvium indignationem meam.* Videtur alludere ad diluvium Noe, quo Deus omnes impios obruit. Verum quia ait, *aquam*, non flumen, non torrentem, non diluvium; hinc secundo, simplicius cum Vatablo et Ribera accipiemus de aqua, quæ e vase everso et inverso tota effunditur, ita ut vix gutta hæreat aut restet; aqua enim tota est liquida et fluida, quia nihil habet glutinosum aut viscosum, quod vasi adhæreat, uti habet oleum, lac, mel, etc. quæ proinde si effundantur, sui partem vasi adhærentem relinquunt, q. d. Sicut aqua ex vase inverso universa simul effunditur, ita ego meam excandescentiam totumque furorem meum, simul et semel in eos effundam. Sic Christus Psal. 21. 15. ait: *Effusus sum sicut aqua,* q. d. Omnes vires, spiritus, et sanguinem effudi instar aquæ effusæ.

Sic Israelitæ cincti a Philisthæis, pœnitentes invocarunt Dominum: *Hauseruntque aquam et effuderunt in conspectu Domini*, quasi dicerent: Sumus coram te, Domine, ut aqua ista effusa. Unde sequitur: *Atque dixerunt: Tibi peccavimus, Domine*. Quocirca Chald. vertit: *Et impleverunt aquas, et effuderunt cor suum in pœnitentia*. Et S. Gregor. in illum locum: *Quid enim*, ait, *est aquam haurire, nisi de profundo animi pœnitentis confusione fluenta lacrymarum producere? etc.*

11. Calumniam patiens est Ephraim.] *Calumniam* Hebræi vocant oppressionem, sive ab hoste, sive ab accusatore fiat, sive a quo alio, vim aut injuriam faciente; hanc enim significat עשק oseer, q. d. Israel opprimetur ab Assyriis injuste, utpote tyrannis, juste tamen respectu suorum scelerum, Deique justi vindicis: unde fractus est judicio,] tum justo Dei, tum injusto Assyriorum. Ita S. Hieron. Haymo, Hugo et Lyran. Alludit ad judicium in quo quis per calumniam falsorum testium, aut injusti judicis opprimitur, damnatur, plectitur. Unde pro *fractus* Heb. est רצוץ *retsuts*, id est concussus, oppressus, conculcatus, stratus, prostratus est. Sic enim hic quasi judex erat tyrannus Salmanasar, qui Israelitas injuste concussit, oppressit, spoliavit, occidit. Judicium ergo hic est vindicta et supplicium per judicium quasi irrogatum, quod ex parte Dei erat justum justaque scelerum ultio, ex parte Salmanasar injustum; ei enim non nocuerant Israelitæ.

Secundo, Vatabl. *judicium* proprie accipit, q. d. Israel vi opprimetur et iniquis judiciis apud gentes, inter quas erit captivus. Sic enim fieri solet peregrinis præsertim captivis. Cum ergo Israelitæ oppressi ab Assyriis judicio cum eis contenderent, suumque jus et res in eos repeterent ab Assyrio judice quasi exteri et captivi repellebantur, et causa Assyrio oppressori adjudicabatur.

Tertio, Septuag. censent hic denotari crimen Ephraim, ob quod Deus in eum iram effundere decrevit. Unde vertunt: *Oppressit Ephraim adversarium suum, conculcavit judicium; quia cœpit abire post vana*, puta post idola. Injuria enim in Deum per idololatriam. est origo injuriæ, oppressionis et injustitiæ in proximum: sicut ex adverso qui fideles sunt Deo, fideles sunt et proximo. Nimirum pro עשוק *asruc*, id est calumniam patiens, Septuag. alio puncto legerunt עשוק *nscoc*, id est opprimere, calumniam facere; sic pro רצוץ *retsuts*, id est fractus, legerunt רצוץ *rotsots*, id est frangere, hoc est oppressit, fregit: Hebræi enim infinitivis utuntur pro præterito.

Quoniam coepit abire post sordes,] id est post idola. Hæc enim Scriptura vocat sordes et stercora: quia sunt numina vilissima et putidissima; ut ea adducat in odium et contemptum. Secundo, Chald. vertit: *Quia abiit ut erraret, post mammona iniquitatis*, q. d. Ideo Ephraim vim patitur et judicio opprimitur, quia ipse pari modo pro muneribus in judicio oppressit pauperes, insontesque damnavit. Tertio Clarius. Arias, Vatabl. et Pagnin. vertunt: *Quia cœpit abire post præceptum*; sicque exponunt. q. d. Ephraim volens et ultro secutus est præceptum Jeroboam de adorandis vitulis, quos proinde adoravit. In Hebræo enim jam legitur צו *tsau*, id est præceptum. Verum aliter legerunt prisci, Septuag. Chald. S. Hieron. et alii, nimirum צוא et aliso א quiescenti צו *tso*, id est sordes, stercora, puta idola. Hæc enim Septuag. vocant *vana*.

12. Et ego quasi tinea Ephraim, q. d. Sensim per Assyrios carpam, corrodam, consumam et perdam decem tribus. Et quasi putredo, Hebr. רקב *rarhab*, id est teredo, (et sic aliqui hic legendum censent cum R. David: teredo enim respondet tineæ, quæ præcessit) vel caries (hæc enim est putredo ossium et lignorum, quæ ea corrodit et consumit) domui Juda, q. d. Decem tribus per Assyrios consumam citius, uti tinea pannum utpote mollem, cito exedit; duas vero tribus tardius, uti caries lignum, utpote durum, tardius erodit. Ita S. Hieron. Lyran. Vatabl. Porro Septuag. vertunt: *Ego quasi conturbatio Ephraim, et quasi stimulus domui Juda*; Syrus: *Ego ero quasi commotio Ephraim, et commotio domui Juda*. Arabicus Antiochen. *Ego qui perturbavi Ephraim, et ego tamquam mordens domum Juda*; Arabicus Alexandrinus: *Et ego deturbabo Ephraim*. Ita et hodie Deum videmus, instar tineæ, familias, urbes et provincias sceleratas sensim sine sensu corrodere, depauperare et consumere. Idem Tropol. sentit fidelis, clericus et religiosus in anima, dum peccat, aut in Dei obsequio suoque officio intepescit: nunc enim hanc gratiam, virtutem et fortitudinem, nunc illam, nunc aliam sibi auferri persentiscit.

Nota. Apposite Deum comparat tineæ et teredini, quia Israelem ejusque idololatriam vocavit sordes: tinea enim et teredo invadunt vestem aut lignum, non sanum et elimatum, sed vetustate, pulvere, aliisque sordibus obsitum, squalidum, et quasi emaciatum. Nam tineas ex pulvere, situ et putredine nasci docet experientia. Unde Plinius lib. 11. cap. 35. *Idem*, ait, *pulvis in lanis et veste tineas creat, præcipue si araneus una includatur; sitit enim, et omnem humorem absorbens, ariditatem ampliat*. Et Horat. lib. 2. Serm. satyr. 3.

Cui stragula vestis,
Blattarum ac tinearum epulæ, putrescit in arca.

Hinc homini sordido tineas minatur Martial. lib. 2.

Non metuis mortem, Nævole, sed tineas.

Quocirca tropolog. tinea apte repræsentat homines carni et voluptati deditos: hos enim ipsa voluptas quasi tinea consumit. Unde S. Gregor. explicans illud Job 4. 19. *Qui habitant domos luteas, qui terrenum habent fundamentum, consumentur velut a tinea*, sic ait: *Tinea quippe damnum facit, et sonitum non facit: ita iniquorum mentes, quia damna sua considerare negligunt, integritatem quasi nescientes perdunt. Amittunt namque a corde innocentiam, ab ore veritatem, a carne continentiam, et per processum temporis ab ætate vitam*. Sed id non sentiunt: *Dum tota desiderio curis temporalibus implicantur. Quasi ergo a tinea consumuntur, quia sine sonitu culpæ morsum tolerant, dum quanta detrimenta vitæ et innocentiæ patiantur, ignorant*. Rursum tinea, ait idem Greg. 18. Moral. 11. *Sibi domum corrumpendo ædificat*, ita gula et luxuria carnem in qua exoritur, corrumpit. Insuper tinea chartas et pannos sine ullo cujusquam fructu, ac tandem seipsam consumit; itidem

fecit gula et luxuria. Exstat hæc de re elegans ænigma tineæ:

> Littera me pavit, nec quid sit littera novi.
> In libris vixi, nec sum studiosior inde.
> Exedi Musas, nec adhuc tamen ipsa profeci.

Denique tinea clanculum rodens pannos, significat occultum Dei judicium, indeque occulta damna et strages, uti notat Pineda in locum Job citatum.

13. ET VIDIT EPHRAIM LANGUOREM SUUM.] Puta suum imperium infirmari, languescere, deficere, et ad occasum tendere.

ET JUDA VINCULUM SUUM.] Hebr. מזור mazor, id est colligationem suam, hoc est plagam suam pannis obvolutam et obligatam. Significat plagam et cladem quam accepit Juda a Rasin rege Syriæ, et a Phacee rege Israel, qui multos Judæos abduxerunt, 4. Regum 15. 38. et c. 16. v. 5. et 6. Ita S. Hieron qui secundo addit, per vinculum hoc posse accipi colligationem et consociationem, qua Juda Israeli in idololatria et scelera fuit colligatus; aut potius conspirationem et conjurationem, qua Rasin et Phacee contra Achaz et Judam conjurarunt. Porro EPHRAIM, ut hanc plagam suam sanaret, ABIIT AD ASSUR,] quasi ad medicum et chirurgum, hoc est, misit legatos ad regem Assyriorum, petens ab eo opem et protectionem. Id fecit Manahem rex Israel, mittens ad Phul regem Assur mille talenta argenti ad hoc, ut suum regnum confirmaret et protegeret 4. Reg. 15. 19. Ita S Hieron Haymo et Hugo. Rursum id fecit Hosee ultimus rex Israel, qui se quasi vasallum subdidit Salmanasar, pendens ei annuum tributum, ut sub ejus alis tuto et quiete viveret et regnaret, 4. Regum 17. 3. ita Theoph. et Arias.

ET MISIT AD REGEM ULTOREM.] *Misit*, scilicet Judas, ut solveret vinculum suum, de quo paulo ante dixit. Alterne enim Propheta hic loquitur de Israel et de Juda, ut patet ex antecedentibus et sequentibus Ita S. Hier. Cyrill. Haymo, Dionys. Arias, Ribera et alii, qui sic exponunt: Judas, inquiunt, id est, Achaz rex Judæ, pressus et quasi obsessus a Rasin rege Syriæ, et Phacee rege Israel, misit legatos et munera opis petendæ causa ad Teglatphalasar regem Assur. 4. Regum 16. 7. Hunc ergo vocat Propheta *regem ultorem*; Aquila et Theodor. *judicem;* Symmach. ὑπερμαχοῦντα, id est *defensorem* (vindicare enim, vel ulcisci, apud veteres, significabat defendere, et ita subinde capitur in Scriptura, ut dixi Roman. 12. 19.) quia erat monarcha potentissimus: ita ut ad eum quasi tutorem et vindicem omnes principes et reguli confugerent. Hebr. est ירב *iareb*, id est, qui ulciscetur, id est ultor; Chald. *ut adventaret ultum eos;* Septuag. Syrus, Arabic. Vatabl. Pagnin. Arias et Clarius retinent Hebr. *iareb;* sed falluntur in eo quod putent illud nomen esse urbis Assyriæ in qua rex regnarit. Sic Gedeon a *jareb* dictus est *Jerobaal*, id est ultor vel vindex Baal, eo quod destructo ab eo altari Baal, Joas pater ut eum contra vim vicinorum tueretur, dixerit: *Ulciscatur se de eo Baal, qui suffodit aram ejus*, Judic. 6. v. 31. Videtur ergo alludere ad Gedeon, æque ac ad Jeroboam; uterque enim fuit *jareb* id est ultor, judex et vindex Israelis; ille contra Madianitas, hic contra Roboam; ab eo enim oppressus Israel misit ad Jeroboam postulans eum libertatis suæ vindicem et principem, 3. Regum 12. 20.

Minus recte Chald. Theodor. et Lyranus per *regem ultorem* accipiunt Sua regem Ægypti, ad quem confugit Hosee rex Israel, pressus a Salmanasar, ideoque ab eodem cum toto regno captus et aversus est 4. Reg. 17. 4. hæc enim pertinent ad Juda, non ad Israel, ut dixi. Adde, Sua impotens erat nec potuit Israelitas tutari. Unde non recte vocatur rex *Jareb*, id est judex et vindex.

Mystice, aliqui, ait S. Hieron. per regem *Jarab*, id est ultorem accipiunt Christum, qui peccatores salvare non poterit in die judicii, sicut scriptum est: *In inferno quis confitebitur tibi?* Allegor. Theoph. et Leo Castrius per *regem ultorem* accipiunt Romanos, quorum opem invocavit Hyrcanus pontifex et Judæi, sed ab eis per Titum excisi sunt; aut certe Julianum Apostatam, qui Christianis infensissimus, in eorum odium se fecit Judæorum vindicem, eisque templum restaurare aggressus est; sed frustra: Deus enim, immisso in fabricam igne, opus consumpsit. Ita Socrates lib. 3. 20.

14. QUONIAM EGO QUASI LEÆNA EPHRAIM,] q. d. Rex ultor non poterit ab hoste liberare, quia ego Deus sum, qui hostes immitto et roboro, imo ego sum vester hostis, qui quasi leæna invado Ephrahim. Apte Dei vindicta comparatur leænæ: quia hæc fortissima est et ferocissima, præsertim cum peperit alitque catulos; ad quos, omnibus invitis et frustra obsistentibus, prædam quam cepit et discerpsit, domum asportat. Docent Physici, et ex eis Gesnerus in leone, leonem tam esse ferum, ut ad retundendam ejus feritatem indita ei sit a natura febris quartana, qua jugiter laborat, quamque abstinentia superat. Hæc enim ei est medicina, cui horologium est fames et venter. Hebr. שחל scochal significat bestiam quamvis trucem et efferatam, qualis est leo; Septuag. vertunt, pardalim quæ velocissima est et sævissima. Ita S. Hieron. qui addit: *Ut quidquid sævum in bestiis est, hoc in Dei indignatione cognoscas. Nihil panthere velocius, nihil leone fortius. In panthere velox per Assyrios regni Samariæ significatur interitus, et in leone fortissimum contra Jerusalem et Judam aliquanto post tempore ostenditur regnum Chaldæorum*, etc. *ut fiat* (Deus) *quasi panther, vertatur in leonem, mutetur in bestias*. Unde subdit: *Ego ego capiam et vadam; tollam, et non est qui eruat.*

Nota: Sicut v. 12 Deum quasi tineam opposuit sordibus Israelis, ita hic apposite Deum quasi leænam opponit regi ultori, ad quem recurrebat Israel; hoc enim fortior est leæna; sic et Deus fortior erat Teglathphalasare. Symbolice, Deus in hac vita peccatores castigat leniter ut tinea, at in die judicii et in gehenna sæviet et lacerabit eos quasi leæna. Tunc horrendo sonitu in eos rugiet. *Ite, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et Angelis ejus*, Matth. 25.

ET QUASI CATULUS LEONIS DOMUI JUDA.] Hi enim catuli solent esse audaciores, utpote ignari periculorum et insidiarum: ac ferociores, utpote avidiores sanguinis, quem recens degustarunt, præsertim quia fervet et bullit in juventute sanguis. Quocirca Judas aggrediens hostes, comparatur catulo leonis; quiescens vero, leoni, Genes. 49. 9. *Catulus leonis Juda. Ad prædam, fili mi ascendisti: requiescens accubuisti ut leo*. Justi quoque confidentia comparatur catulo leonis. Prov. 28.

4. *Fugit impius nemine persequente, justus autem quasi leo* (Hebr. כפיר *kephir* id est leunculus) *confidens absque terrore erit*. Lennculus enim animosus est et sævus, quia jugitur ei latrat stomachus: ac fame, æque ac specie et forma orisque rictu et rugitu, videtur esse quasi latrator Anubis, præsertim cum grandescit, fitque leo.

15. Vadens revertar ad locum meum.] Uti solent leænæ, laniata fera raptaque præda, in speluncam reverti, eamque ibi cum catulis devorare: ita ego per Assyrios et Chaldæos tam Israelitas, quam Judæos prædabor, eosque in captivitatem abducam, ibique eos servitute, tributis et oneribus consumam et quasi devorabo. Ita Haymo, Arias et Vatabl. Chald. vertit: *Auferam majestatem meam et in locum sanctitatis meæ revertar, qui est* in cælis, *donec norint se peccasse*, q. d. Deseram Judæos cum templo, et quasi oblitus eorum tradensque eos hostibus, abibo in cœlum: hic enim est locus solii et gloriæ Dei, ex quo e-minus spectat reorum carceres et supplicia. Ita S. Cyrill. Hier. Theod. et alii. Vatabl. hæc refert ad c. sequens, hicque inchoat cap. 6. cum eo enim cohærent, eoque spectant, uti mox patebit.

Donec deficiatis] Hebr. עד יאשמו *ad iescemu*, id-est, donec peccatum suum et culpam agnoscant. Ita Chald. Vatabl. Clarius: Arias et alii, אשם *ascam* enim peccare et peccatum significat. Verum *ascam* subinde ponitur pro שמם *scamam*, id est, desolavit; ordines enim verborum imperfectorum sæpe apud Hebræos inter se commutantur, v. g. defectiva *Pe, aleph*, quale est *ascam*, commutantur cum duplicantibus secundam, quale est *scamam*. Unde Septuag. vertunt, *donec dispereant;* Noster, *donec deficiatis*. Hic sensus priori subservit, eumque antecedit. Judæi enim per cladem et excidium excitati peccata sua agnoverunt, et pœnitentes ad Deum redierunt, uti patet ex libro Baruch. Huc enim tendunt plagæ omnes a Deo in urbes, gentes familias et homines immissæ, ut scilicet iis sternat eorum superbiam, utque cor concupiscentiis obstructum et obduratum aperiat, cruciet et sanciet, quo afflicti sua scelera Deumque vindicem agnoscant, ad eumque pœnitentes recurrant; cum videant non esse alium qui plagas hasce depellere, malisque tantis succurrere possit, juxta illud Psal. 15. *Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea acceleraverunt*. Dum ergo flagellaris a Deo, non ad Assyrios, id est, non ad principes et potentes, qui te e manibus Dei eripere non possunt, sed a Deum ipsum cum Davide et Ninivitis recurre ac supplex dicito: *Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Tibi soli peccavi, et malum coram te feci*. Ita mulcebis iram Dei, ne flagellum ex manibus irati extorquebis, pristinumque ejus favorem, gratiam et opem tibi conciliabis et restitues.

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Promittit afflictis Christum redemptorem, quia eos vivificabit tertia die, quique dicitur quasi diluculum et quasi imber temporaneus et serotinus. Inde v. 4. redit ad sua tempora, et accusat duritiam Ephraim, quod eum per Prophetas dolare voluerit, sed ipse omnes dolaturas respuerit: item immisericordiam, cum Deus misericordiam velit non sacrificium. Denique v. 8. invehitur in Galaaditas, qui cultores euntes in Jerusalem in via occidebant.

1 In tribulatione sua mane consurgent ad me: Venite, et revertamur ad Dominum. 2. Quia ipse
cepit, et sanabit nos: percutiet, et curabit nos. 3. Vivificabit nos post duos dies, in die ter-
tia suscitabit nos, et vivemus in conspectu ejus. Sciemus, sequemurque ut cognoscamus Do-
minum: quasi diluculum præparatus est egressus ejus, et veniet quasi imber nobis temporaneus,
et serotinus terræ. 4. Quid faciam tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Juda? misericordia vestra
quasi nubes matutina? et quasi ros mane pertransiens. 5. Propter hoc dolavi in Prophetis, occidi
eos in verbis oris mei: et judicia tua quasi lux egredientur. 6. Quia misericordiam volui, et non
sacrificium: et scientiam Dei, plusquam holocausta. 7. Ipsi autem sicut Adam transgressi sunt
pactum, ibi prævaricati sunt in me. 8. Galaad civitas operantium idolum supplantata sanguine.
9. Et quasi fauces virorum latronum, particeps sacerdotum, in via interficientium pergentes de Si-
chem: quia scelus operati sunt. 10. In domo Israel vidi horrendum: ibi fornicationes Ephraim:
contaminatus est Israel. 11. Sed et Juda pone messem tibi, cum convertero captivitatem populi mei.

1. In tribulatione sua consurgent ad me.] Hæc pertinent ad finem capitis quinti, undo eo hæc referunt Hebræi, Chald. et Pagnin. ot caput sextum inchoant ab illis verbis: *Venite, et revertamur ad Dominum.* Vatabl. vero caput sextum inchoat a v. ult. c. 5. uti ibi dixi. Sed eodem omnia recidunt, indicantque initium hujus capitis connoxum essa cum fino cap. præcedentis, hoc modo et hoc sensu: Revertar ad locum meum, ait Dominus, donec tribulatione afflicti et deficientes Israelitæ culpam suam agnoscant, et quærant faciem meam. Cum enim fuerint in tribulatione, maue consurgent ad me. Hinc patet tribulationem hic intelligi tum eam quam passi sunt Israelitæ in captivitate Assyriaca, tum eam quam passi sunt Judæi in captivitate Babylonica. Ita S. Hier. Theod. et Theoph. utramque enim utrisquo comminatus est c. præced. v. 5. dicens: *Israel et Ephraim ruent in iniquitate sua, ruet etiam Judas cum eis.* Et v. 12. *Ego quasi tinea Ephraim, et quasi putredo domui Juda.* Unde ejus remedium quærens tam Israel, quam Juda, *abiit ad regem ultorem, et ipse,* inquit Propheta, *non poterit sanare vos;* quocirca opem humanam ab iis desperantes, in tribulatione recurretis ad me Deus vestrum, uti hic dicitur.

Aliter Arias, qui per *tribulationem* accipit captivitatem Judæorum, quam passi sunt a Tito et Romanis. Verum illius nulla cap. præced. facta est mentio: nec in illa Judæi conversi sunt sincera ad Dominum, nec Deus tertia die illos vivificavit: quin potius eos excidit et interneciono delevit.

Mane,] id est cito, mature, festine petentes a me ut oos tribulatione liberem; pnta mane hoc symbolicum fuit, cum transacta nocto captivitotis, impletisque ejus septuaginta annis a Deo decretis, Judæi, excitante eos in spem Daniele, Esdra, Aggæo, aliisque Prophetis, ad vicinam sub Cyro liberationem anhelantos, supplices a Deo eam postularunt et impetrarunt: mane enim et aurora Judæis captivis fuit spes vicinæ liberationis, mox expletis 70. annis præstandæ per Cyrum.

Mystice, S. Hieron. *Mane,* inquit, id est, cum ortum fuerit eis lumen pœnitentiæ per facem fidei. Allegor. Lyran. *Mane,* ait, id est, in prædicatione Joannis Baptistæ, qui quasi lucifer et aurora prævivit Christum solem justitiæ, exhortans homines ad pœnitentiam, ut per eam illos ad Christi gratiam ot justitiam præpararet. Tortull. lib. 4. contra Marc. 43. hæc accipit de mulieribus piis, quæ afflictæ ob mortem Christi venerunt mane ad monumentum ut eum ungerent; unde meruerunt primæ videre eum resurgentem, qui mire eas consolatus est. Vorum hic sensus est accommodatitius.

2. Venite, subaudi, dicentes, ot se invicem adhortantes, et revertamur ad Dominum, quia ipse cepit.] Hebr. טרף *taraph,* id est rapuit, vel abripuit nos, q. d. Non Salmanasar, non Nabuchodonosor, sed Deus vindex fuit, qui ob scelera nostra, per Salmanasar et Nabuchodonosor nos vinctos abripuit in Assyriam et Babylonem: unde ipse solus potest nos liberare, et plagam hanc sanare, uti se sanaturum promisit, ideoque brevi reipsa sanabit. Respicit ad illud quod dixit cap. præced. vers. 14. *Ego quasi leæna Ephraim? ego cupiam et vadom; tollam, et non est qui eruat;* et vers. 13. *Ipse* (rex ultor, pnta Assyrius) *non poterit sanare vos, nec solvere poterit a vobis vinculum,* sed ego solus qui illud vobis induxi; undo subdit:

2. Percutiet et curabit nos.] Hebr. יחבשנו *iachbescenu,* id est, obligabit nos, puta fasciis vulnera nostra alligabit, itaque curabit. Unde Septuag. vertunt, μοτώσει· μοτὰ enim, ait S. Hieron. *appellantur linteola quæ inseruntur vulneribus, ut putridas carnes comedant, et extrahant purulentias; artisque medicorum est grandia vulnera longo sanare tempore, et per dolorem reddere sanitatem. Percutit ergo nos Dominus, et curat nos; quia quem diligit corripit, et non solum curat, sed et vivificat post duos dies.* Sic ot Isagoge Galeno adscripta; ubi μοτὸς dicitur esse quadruplex; στρεπτὸς, id est tortilis; ξυστὸς, id est rasilis, quod de rasa linteorum materia formaretur: τιλτὸς, id est concerptilis, a concerptu vellicatuque materiæ: ἐλλυχνιωτὸς, quod ex ollychnio conflaretur. Interpres Biblior. Reg. μοτώσει vertit, *turbabit nos;* quia chirurgus ut vulnus curet et pus eximat, penicillo illud expurget, turbet et radat oportet; ut deinde μοτὸν, sivo ellychnium sanans insorat. Eleganter S. Aug. in Psal. 50. *Illa,* ait, *est vox Domini: Ego percutiam, et ego sanobo. Percutit putrediaem facinoris, sanat dolorem vulneris. Faciunt hoc medici, secant, percutiunt, et sanant: armant se ut feriant, ferrum gestant et curare veniunt.*

Moral. disce hic tribulationem esse telum Dei, quo Deus homines a se fugientes et abountes in ruinam, ad se et ad salutem revocat. Tribulati enim hoc telo confixi, prostrati et humiliati, ponunt fastum, culpam agnoscunt, et pœnitentes poscunt a Doo veniam; qui mox supplicibus pareit, eosque ulnis maternis amplectitur. Hoc est quod ait Psalmista: *Sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, et confirmasti super me manum tuam,* Psal. 37. 3. Ita S. August. in Psalm. 21. serm. 2. docet Deum esse medicum, qui tribulatione quasi medicamento curat vitia nostra: *Sub medicamento,* inquit, *positus ureris, secaris, clamas; non audit medicus ad voluntatem, sed ad sanitatem.* Et l. 1. de Verbis Domini serm. 18. *Bibe,* ait, *amarum calicem; tu enim tibi fecisti. Præcepta illa mea quæ sano data sunt tam dulcia, tam levia, contempta sunt: cœpisti laborare, sanari non potes, nisi amarum bibas calicem tentationum, tribulutionum, angustiarum et passionum. Bibe ut vivas. Et ne responderet ei languidus, non possum, non fero, non bibo: prior bibit medicus sanus, ut bibere non dubitaret ægrotus. Quid enim amarum est in tali poculo quod ille non biberit? Si contumelia, prior audivit cum dæmones expelleret: In Beelzebub ejicit dæmonia. Si dolores amari sunt, ligatus, et flagellatus, et crucifixus est. Si mors amara est, etiam mortuus est. Si genus mortis exhorrescit infirmitas, nihil illo tempore fuit ignominiosius quam mors crucis.* Idem sermone 3. de Machabæis: *Totus mundus fornax aurificis est. Ibi justus tamquam aurum, impii tamquam palea. Ibi tribulatio sicut ignis, ibi Deus sicut aurifex. Pius Deum laudat, aurum rutilat, impius Deum blasphemat, palea fumat; iste purgatur, ille vastatur eadem igne; Deus in utroque laudatur.* Idom in Psal. 40. *Patitur quis tribulationes, docetur amare meliora per amaritudinem inferiorum, uo viator tendens ad patriam, stabulum amet pro domo sua.* Idem lib. de Vera Innocentia: *Cum Dominus permittit, aut facit ut aliqua tribulatione vexemur, etiam tunc*

misericors est: qui exercitans fidem, et differens odjutorium, non ouxilium negat, sed desiderium movet. Idem, epist. 87. *Res prospera donum est consolantis, res outem adversa danum est monentis Dei.* S Gregor. in Moral. *Aurem cordis*, inqoit, *tribulatio operit, quam sæpe prosperitos hujus mundi eluudit.* S. Chrys. hom. 4. de Pœnitentia, tribulationem vocat aratrum: *Illo ergo*, inquit, *cordo scindomus, ut si quæ doloso herbo, et improbo eogitatio nobis inest, radieitus eom evellomus, ut puros pietotis seminibus terras exhibeomus.* Idem homil. 4. de divite et paupere: *Nisi tentotio*, inquit, *nec corono; nisi certamina, uec brovia; nisi stodio, nec honores; nisi tribulatio, nec remissio; uisi hiems, nee æstos. Et hoc uon tontum in hominibus, sed et in seminibus iutueri licet. In his euim multam pluviam, multam nubium collisionem, multom glociem fieri oportet, si vernans spica exsurgere debet. Cum ergo ingruit hiems onimarum, seramus et nos in hac hieme, ut in æstute metomus.* Hie fuit sensus, hæc praxis Sanctorum omnium: Saræ, Tobiæ, c. 3. 21. *Hoc hobet pro certo omnis qui colit te, quod vito ejus, si in probatione fuerit, coronabitur; si outem in tribulotione fuerit, liberabitur.* Job c. 5. 17. *Beatus homo qui corripitur a Deo: iucrepationem ergo Domini ne reprobes, quia ipse vulnerat, et medetur; percutit, et mauus ejus sonabunt.* Psaltis, Psal. 15. v. 4. *Multiplicotæ suut infirmitotes eorum, posteo acceleraverunt.* Salomonis, Prov. 3. v. 11. *Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias, nee deficios eum ab eo corriperis: quem euim diligit Dominus corripit, et quasi pater in filio complacet sibi.* Jeremiæ c. 31. 18. *Castigosti me, et eruditus sum quasi juvenculus indomitus.* Jonæ, c. 2. 8. *Cum ongustiaretur in me animo mea, Domini recordatus sum.* Daoielis, c. 11. 35. *Et de eruditis ruent, ut conflentur, et eligautur, et dealbeutur.* Zachariæ c. 13. 9. *Urum eos sicut uritur orgeutum, et probabo eos sicut probatur aurum.* Malachiæ c. 3. 2. *Ipse enim quasi ignis conflans, et quosi herba fulloпum; et sedebit conflans et emuudons orgentum; et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum et quasi orgeutum.* Quin et Philo cum aliis Jodæis apud C. Caligulam accusatus ab Appione, quod Cæsari divinos honores non tribueret, ejectus ex aula, sociis Judæis respondit: *Bono onimo nos esse aportet, quibus iratus est Coius; quia necesse est odesse divinum, ubi humanum cessat auxilium.* Ita Euseb. l. 2. Hist. c. 5. Denique S Bernio Sententiis: *Tribulotio*, ait, *trio confert: Exercitium, ne virtus amoris, otii tepore frigeseot; probationem, ut nostræ constautiæ fortitudo, ad exemplum hominibus innotescat; præmium, ut juxto tribulotionis modum immensum gloriæ pondus accipiot.* Subdit deinde totidem remedia: *Adversitoti*, ait, *tria suut oppoueuda: Electorum agones et angustiæ, quas patiuntur qui pie vivuut. Redemptoris afflictiones et molestiæ, quos ei sævissimi principes intulerunt. Dispositio moderatricis justitiæ, cujus oltitudinem, quasi virgæ Joseph summitatem, uou diseutere, sed odorare debemus.*

3. Vivificabit nos post duos dies ; Primo, Hebræi sic exponunt, q. d. Post duos, id est, paucos, dies Deus liberabit nos Babylone, io qua captivi, afflicti, et quasi mortui, et, ut ait Ezech c. 37. quasi ossa arida in sepulcro degimus; liberans ergo nos ab hac morte civili, puta captivitate, *vivificabit nos*, ut videamur uobis resurgere iu libertatem, quasi iu novam vitam. Sicut enim servitus, carcer, mœror, suot mors quædam civilis et moralis; ita libertas, lux et lætitia est vita moralis et civilis: *nec enim vivere, sed vigere et volere est vita*, ait Poeta Verum id locum habet in solis Judæis, non in Israelitis: hi enim ex Assyria uumquam liberati sunt. De utrisque autem egit et agit Prepheta. Adde Catholicos omnes hæc referre ad Christum. Fateor tamen ad liberationem Judæorum e Babylone per Cyrum hic alludi, eamque obiter et allusive perstringi. Loquitur enim Israelitis, quorum primus dies fuit tempus captivitatis Assyricæ, et Judæis quorum fuit secundus æque miser dies captivitatis Babylonicæ: post quos successit tertius dies lætus et faustus redemptionis et liberationis, quam inchoavit Cyrus, perfecit Christus.

Secundo, ergo Patres et Interpretes Orthodoxi omnes docent hic prædici Judæis et Israelitis adventum Christi redemptoris. Hunc enim eis in captivitate afflictis identidem ingerebant Esdras, Zorobabel, Aggæus, Zacharias, Jesus filius Josedec, aliique sacerdetes et Prophetæ. Sensus ergo est, q d. Sustinete, o Hebræi, modicum, sperate, invocate Deum, quia post duos dies, id est, post breve tempus, ipse vos liberabit, inchoata per Cyrum, sed plene et perfecte per Christum (a Cyro enim ad Christum assurgere, et subito quasi avelare solent Prophetæ, uti dixi Isaiæ 45 8.) qui Abrahæ nobisque a tot sæculis promissus est salvater et redemptor. Ipse enim nos a peccato, morte et inferno liberabit, ac gratiæ, vitæ et cœlo restituet: itaque vivificabit nos vita sancta, cœlesti et divina. Sic *duo dies* sumuntur pro paucis et brevibus, Numer. 9. 22. *Si vero biduo* (id est, paueo tempore) *aut uno mense, vel longiore tempore fuisset* (columna nubis) *super tabernoculo.* Sic et cap. 11. 19. Isaiæ 17. 6. et alibi. Tempus ergo 591. annorum (tot enim fuerunt a captivitate Babylonica, usque ad nativitatem Christi) vocatur hic *duo dies*: quia Deo (et Prophetis in lumina Dei elevatis) respectu æternitatis suæ, et respectu æternæ et cœlestis salutis afferendæ per Christum, *mille anni sunt sicut dies hesterna quæ præteriît*, ut ait Psaltes Psal. 89. 4. Hinc eodem respectu et sensu ait de Christo Aggæus c. 2. 7. *Adhuc unum modicum est*, etc. *et veniet desiderotus cunctis gentibus.* Ita Cyrill. Arias, Vatabl. a Castro, et alii. Itaque tempus nativitatis et primi adventus Christi, puta tempus gratiæ, novi Testamenti et Christianismi, vocatur hic *dies tertia*, tum quia brevi erat adventura, tum quia plenam vitam, lætitiam, lucem, cumulumque (hunc enim significat ternarius) bonorum omnium erat allatura: tum quia post primam diem legis naturæ, et secundum diem legis Mosaicæ, immediate quasi tertia erat successura; proprie vero post primam diem captivitatis Assyriacæ, at secundam captivitatis Babylonicæ, quasi tertia erat hæc dies liberationis futura, uti paulo ante dixi; tum quia alludit hic Osee ad diem tertium quo Christus a morte resurrexit. Unde dice

Tertio, plane respicit hic Propheta ad resurrectionem Christi, quæ tertio die a passione ejus facta est, eamque hic significat et prophetat. Liberatio enim et redemptio Israelitarum et Judæorum, æque ac nostra,

facta per Christum completa et plane perfecta fuit in ejus resurrectione: hæc enim ejus fuit terminus et coronis. In ea ergo Christus plene nos vivificavit, tum quia in ea plene nos redemit et sanctificavit, tum quia ipsa nostræ resurrectionis est causa tam exemplaris, quam efficiens: unde in ea Christus nos secum quasi vivificavit, et suscitavit ad vitam beatam et immortalem. Unde Arabicus Antioch. vertit: *Sanabit nos post duos dies, et in tertia surgemus, et manebimus* (habitabimus) *in conspectu ejus*, coram eo; et Arab. Alex. *Ipse est qui sanabit nos, et liberabit nos post duos dies, et in tertia stabimus vivi coram eo*. Hoc est quod ait Apostolus Rom. 4. 25. *Qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram.* Et Ephes. 2. 5. *Cum essemus mortui peccatis, convivificabit nos Christo, cujus gratia estis salvati, et conresuscitavit, et consedere fecit in cœlestibus in Christo Jesu.* Ex resurrectione enim Christi tam certam habemus fidem et spem nostræ resurrectionis, ac si jam cum ipso de facto resurrexissemus; vide ibi dicta. Ita hunc locum passim intelligunt Patres, qni ex hoc loco probant resurrectionem Christi et nostram, ut S. Hieron. Theodor. Haymo, Hugo, Lyran. Emmanuel, Mariana et alii hic, Origen. hom. 5. in Exod. Tertull. lib. 4. contra Marc. c. 43. Cyprian. l. 2. contra Judæos c. 25. Lactant. lib. 4. 19. Cyrill. Hierosol. catech. 14. August. lib. 18. Civit. 28. Ruffin. in expos. Symbol. Gregor. hom. 20. in Ezech. Nyssen. lib. de Cognitione Dei, qui tres putant hæc dici in persona Sanctorum qui resurrexerunt cum Christo Hierosolymis, ibique multis apparuerunt, Matth. 27. 53. Idem docuerunt veteres Hebræi apud Galatin. lib. 8. 22. Et R. Moses in Beresith rabba, id est, Genesi magna, explicans illud Gen. 22. *Die autem tertia elevatis oculis vidit locum procul*, dicit: *Multæ sunt in S. Script. dierum trinitates, quarum una est resurrectio Messiæ.* Unde illud 1. Corinth. 15. 4. *Et quia resurrexit tertio die secundum scripturas.* Anselm. ibi, et Doroth. in vita Osee, exponunt de hac Scripturæ Osee: nec enim alibi dies tertius resurrectioni Christi præscribitur. Accedit Isidorus Pelus. qui lib. 2 epist. 112. sic legit: *Tunc mors lugebit fortiore morte devicta. Sanabit nos post duos dies, in tertio resurgemus, ac vivemus cum eo;* atque explicat de resurrectione Christi, in qua et suam et nostram mortem ipse superavit et profligavit.

Porro hos tres dies ita consignant Orig. loco jam citato, S. August. serm. 90. de Tempore, et alii; primum diem numerant eum, quo passus et crucifixus est Christus; secundum, quo sepultus est et descendit ad inferos; tertium, quo resurrexit. Aliter Ribera: Primus, inquit, dies fuit decima quarta luna, qua post celebrationem Paschæ et institutionem Eucharistiæ, in horto orans captus est, patique cœpit Christus. Secundus est luna decima quinta, puta parasceve, qua passus et occisus est. Tertius est luna decima sexta qua resurrexit. Verum sic sabbatum esset luna decima sexta; hoc enim succedit lunæ 15. sive parasceves; cum tamen constet Christum non sabbato, sed Dominico die resurrexisse. Vide Interpretes in Matth. 12. v. 40.

Porro Christus resurrexit præcise tertio die, variis de causis. Prima est, quia Jonas c. 2. tribus diebus fuit in ventre ceti, et hoc facto portendit Christum tribus diebus fore in sepulcro, at tertio die resurrecturum, ut ipse tertio die vivus e ventre ceti prodiit. Hanc causam dat Christus Matth. 12. 40. Secunda, quia Christus idipsum prædixerat Joan 2. 19. *Solvite*, ait, *templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.* Tertia, quia, si caro ejus diutius mansisset in sepulcro, fuisset corrupta. Hoc autem non decebat, juxta illud Psalm. 15. 10. *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Quarta, ne videretur quis alius resurrexisse. Quinta, quia Christus moriendo mortem destruxit; decebat ergo ut in morte diu non teneretur, sed mox quasi ejus domitor et triumphator gloriose resurgeret. Sexta, quia vita Christi hominis fuit divina, et inter res omnes creatas nobilissima: decebat ergo eam, peracta redemptione et satisfactione nostra, illico restaurari, præsertim quia divinitas semper, etiam in morte, mansit tam corpori, quam animæ Christi conjuncta. Quod enim semel assumpsit, hoc numquam dimisit. Audi S. Leonem serm. 1. de Resurrect. *Ne turbatos discipulorum animos longa mæstitudo cruciaret, denuntiatam tridui moram tam mira celeritate breviavit, ut dum ad integrum secundum diem, pars primi novissimo, et pars tertii prima concurrit, et aliquantum spatio temporis decideret, et nihil dierum numero periret.* Et mox: *Tam velox incorruptæ carnis vivificatio fuit, ut major ibi esset soporis similitudo, quam mortis. Quoniam Deitas, quæ ab utraque suscepti hominis substantia non recessit, quod potestate divisit, potestate conjunxit.* Moralis causa fuit, ut doceret crucem et mortem fidelium brevem fore, et quasi triduum respectu beatæ æternitatis. Ergo quasi animat eos ad crucem et mortem, quod ex ea quasi ex somno secum mox resurrecturi sint ad vitam æternam.

Mystice, varii varie tres hosce dies annumerant. Primo, S. Augustin. serm. 90. de Tempore: *Tres*, ait, *dies non incongrue possumus dicere, Patrem, et Filium, et Spiritum S. quia et Pater dies est, et Filius dies est et Spiritus Sanctus dies est et hi tres, unus dies.* Vivificavit nos Pater, creando et dando naturam: Filius, redimendo, et dando suum sanguinem, Spiritus S. sanctificando et dando gratiam et justitiam. Secundo, Fulgentius apud Albertum, primum diem numerat, quo ab æterno a Deo patre genitus est Filius; secundum, quo in tempore ex Virgine natus est homo; tertium, quo e sepulcro resurrexit. Tertio, alii: Primus, inquiunt, dies est nativitatis Christi; secundus, passionis; tertius, resurrectionis. Quarto, Lyran. et R. Salomon, per tres dies tria templa eorumque tempora accipit: Primus, inquit, dies fuit tempus templi Salomoniel, cui successit nox captivitatis Babyloniæ; secundus templi Zorobabelis, cui successit nox excidii Titi et Romanorum; tertius templi Christi, id est, Ecclesiæ semper duraturæ.

Tropol. S. Bernard. Tres dies, ait, significant triplicem vitam; primam naturæ et culpæ, puta peccati originalis; secundam gratiæ; tertiam gloriæ; nam serm. 72. in Cant. explicans illud Cant. 2. *Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies, et inclinentur umbræ;* sic in fine ait: *Cum igitur duo in nobis præcedant dies, unus quidem suspirans pro corporis vita, alter vero respirans in sanctificationis gratia, porro tertius supersit in resurrectionis gloria, claret profecto aliquando*

implendum in corpore quod præcessit in capite, magnum utique pietatis Sacramentum, et Prophetæ testimonium qui ait: Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, et vivemus in conspectu ejus. Et fusius serm. 2. in vigilia Nativit. *Tres*, ait, *dies sunt de quibus legimus: Vivificabit nos post duos dies, in die tertia resuscitabit nos; unus sub Adam, alter in Christo, tertius cum Christo. Unde et sibi subditur: Sciemus sequemurque ut cognoscamus Dominum. Et hic dicitur: Cras egrediemini, et Dominus erit vobiscum. His enim dicitur, qui dimidiaverunt dies suos, in quibus perit dies in qua nati sunt, quæ est dies Adæ, dies peccati, cui Jeremias quoque maledicebat: Maledictu dies in quo natus sum; omnes enim in illa nascimur. Utinam pereat in nobis omnibus dies illa, dies nebulæ et caliginis, dies tenebrarum et turbinis, quam nobis fecit Adam.* Deinde agens de secundo die gratiæ Christi: *Ecce*, ait, *illuxit nobis dies redemptionis novæ, reparationis antiquæ, felicitatis æternæ. Hæc est dies quam fecit Dominus, exultemus et lætemur in ea; quia cras egrediemur. Unde, nisi de canclavi hujus sæculi, de ergastulo hujus corporis, de compedibus necessitatis, curiositatis, vanitatis, voluptatis. Quid enim spiritui nostro cum terrenis*, etc. *Agite diem istum in Christo, ut ambuletis sicut et ipse ambulavit.* Tertium deinde explicans ait: *O Juda et Jerusalem, nolite timere, cras egrediemini, id est, quam cito a corpore exierit anima, omnes simul affectiones, omnia desideria, quibus per universum interim mundum dispersa et ligata tenebotur, dissolventur, et egredietur de visco hoc, et Dominus erit vobiscum*, etc. Idem rursus, serm. 5. inter parvas: *Vivificabit*, ait, *nos post duos dies, scilicet cognitionis et conversionis; in die tertia suscitabit nos voce Verbi incarnati per primam suam resurrectionem; et vivemus in conspectu ejus vivificati per passionem, serenius illuminati per miraculorum cognitionem; sequemurque ut cognoscamus Dominum, instructi per doctrinæ conversionem.*

Anagog. S. Hieron. quem sequuntur Albert. Hugo, et Clarius putant hic notari tres Christi adventus: *primum in humilitate*, cum natus est homo; *secundum in gloria*, cum resurrexit; *tertium in habitu judicantis*; itaque dies tertia erit dies judicii et resurrectionis universalis, qua Sancti resurgent ad vitam et gloriam æternam. Unde Chald. Vertit: *Vita donabit nos in diebus consolationis qui venturi sunt, et in die resurrectionis mortuarum suscitabit nos, et vivemus cum eo.*

In die tertia suscitabit nos.] Explicat quod dixit: *post duos dies*; hoc enim idem est quod *die tertia*. Unde Lactant. loco jam citato: *Vivificabit*, inquit, *nos post biduum die tertio.* Sic et Tertull. Theodor. Clarius, Arias et a Castro hic et S. Gregor. ac Origenes superius citati. Quis sit hic dies tertius, jam dixi. Pro *suscitabit*, hebr. est יְקִמֵנוּ *iekimenu*, quod Hebræi et Chald. vertunt, *stare faciet, fulciet, sustentabit nos.* Sed alii passim vertunt, *suscitabit nos*; sequitur enim, *et vivemus*; et præcessit, *vivificabit nos*. Agitur ergo hic de suscitatione ad vitam, non de sustentatione in vita.

Et vivemus in conspectu ejus.] Primo, Theodor. Theophil et Rupert. exponunt, q. d. *Vivemus*; scilicet vita gloriæ et beatitudinis, præsertim cum post generalem resurrectionem in corpore glorioso resurgemus; tunc enim non tantum Deum oculis mentis videbimus facie ad faciem, sed et Christum oculis corporeis. Verum quia sequitur: *Sciemus, sequemurque ut cognoscamus Dominum*, hinc melius hæc accipiemus de vita gratiæ, q. d. Vivemus in ejus (Dei et Christi) gratia et cura quam habet de nobis, imo in ejus conspectu; videbimus enim eum facie ad faciem, et vicissim videbimur ab eo, ac proinde illi ut nos intuenti semper placere conabimur, itaque eum ejusque leges et doctrinam sequemur in sancta conversatione, ut in dies eum magis magisque cognoscamus, amemus, colamus, donec eum assequamur, et videamus facie ad faciem in cœlis. Ita S. Hieron. Albert. Hugo, Lyran. Arias, Vatabl. Ribera et a Castro. Ubi nota. Τὸ *in conspectu ejus* tripliciter exponi potest: primo, q. d. Viventes videbimus eum facie ad faciem, inquit Vatabl. puta Christum in carne natum.

Secundo, q. d. Ita sancte vivemus, ut semper simus memores nos in ejus præsentia oculisque versari, ac proinde ei per omnia placere et obsequi studebimus; quomodo Henoch, Noe, aliique viri sancti et perfecti dicuntur ambulasse cum Domino, Genes. c. 5. 22. et c. 6. 9. Vide ibi dicta.

Tertio, q. d. Securi et felices vivemus in conspectu ejus, scientes eum jugiter nos intueri, curare, regere, tueri, qui antea cum vivaremus in peccatis, oculos, mentemque et curam a nobis averterat; τὸ enim *in conspectu ejus* opponit ei quod dixit c. 5. v. ult. *Revertar ad locum meum donec deficiant, et quærant faciem meam*, sive, ut ait Jeremias c. 7. 15. *Projiciam vos a facia mea, sicut projeci fratres vestros, universum semen Ephraim*; sicut enim Deus Cainum, Genes. 4. 14. omnesque impios projicit a facie sua, ita ex adverso pios jugiter in oculis et mente habet. Quocirca id sibi suisque exposcens David orabat Psalm. 122. 2. *Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum; donec* ipse vicissim oculos suos benigne convertat ad nos, et *misereatur nostri.* Sicut enim sol quæcumque luce sua, quasi oculo aspicit, ea illustrat, calefacit, vivificat, lætificat, fœcundat; ita prorsus facit et Deus, qui est sol increatus et immensus. Hinc rursum Psaltes passim orat dicens: *Respice in me et miserere mei*; respiciendo enim misereris et benefacis: *Non avertas faciem tuam a me: ne projicias me a facie tua; attende mihi faciem tuam; faciem tuam, Domine, requirom.* Item: *Illustra faciem tuam super servum tuum*, Psal. 30. 17. *Dominus illuminet vultum suum super nos*, Psalm. 99. 2. *Faciem tuam illumina super servum tuum*, Ps. 118. 135. q. d. Lucidam, id est serenam, lætam, hilarem, benignam, amicam et beneficam mihi faciem vultumque ostende, non atram, severam, tristem, iratam, minacem.

Quarto, *vivemus*, id est erimus vivaces, sani, vegeti, alacres, fortes, gloriosi. Hæc enim omnia complectitur vita, quasi mater et radix omnium; nam ut ait Martial. l. 9. epigram. 69.

Non est vivere, sed valere, vita.

Et Seneca:

Mortis habet vices,
Lentis quæ trahitur vita gemitibus.

Hinc gloria Beatorum vocatur *vita æterna*.

QUASI DILUCULUM PRÆPARATUS EST EGRESSUS EJUS,] q. d. Christi nativitas et ortus quo e cœlo in terram nascendo et conversando egredietur a Deo paratus est instar auroræ; quia ut aurora depellet tenebras ignorantiæ et peccati, ac Israelitas omnesque homines luce suæ doctrinæ et sanctæ vitæ collustrabit. Hoc est quod ait Apost Rom. 13. *Nox præcessit, dies autem appropinquavit*. Pro *præparatus est*, hebr. est נכון *nachon*; id est, firmiter et certissimu præparatus, ac fixo Dei decreto confirmatus est, puta in Dei prædestinatione, adventus Christi. Ita S. Hieron Theodor. Rupert. Hugo, Lyran. et Vatablus.

Anagog Isidor. hæc accipit de gloria resurrectionis qua Christus cœpit toti orbi velut aurora coruscare, suamque vim et fortitudinem exerere, juxte illud Ps. 109. v. 3. *Tecum principium in die virtutis tuæ in splendoribus sanctorum*, q. d. Princeps eris, o Christe, in die, non humilitatis et crucis, sed in die virtutis, id est, potentiæ at regni tui, cum splendore, glorie et mejestate sanctissima et sacratissima, quæ apparebit in tua divina resurrectione, ascensione, sessione ad dexteram Patris, missione Spiritus Sancti, et conversione omnium gentium.

Nota. Christi ortus tum divinus, tum humanus, recte comparatur auroræ. Primo, quia sicut aurora est prima diei lux, ita primum opus Dei Patris fuit generatio æterna Filii; per auroram ergo significatur ejus antiquitas et æternitas, juxta illud Psal. 109. 3. *Ex utero ante luciferum genui te*; pari modo primum opus redemptionis nostræ fuit ejus generatio humana, sive incarnatio. Unde S. August. et Justin. contre Tryphon. illud: *Ex utero ante luciferum genuit te*, sic exponunt. Quia, inquiunt, ex solo utero Virginis, sine viri semine, ante luciferi ortum, post medism noctem genitus et natus est Christus. Addit Tertull. lib. 5. contra Marcion. cap. 9. Sicut in diluculo apparent stallæ, sic in diluculo quo natus est Christus, stella nova Magis apparuit, indicans eis Christi quasi auroræ ortum.

Secundo, sicut aurora solem tegit, et quasi perit; ita caro Christi nascens tegebat ejus divinitatem, eamque nobis secum afferebat, et quasi pariebat.

Tertio, sicut aurora est lux exigua, quæ erescit usque ad meridiem; ita et crevit Christus infans ætate, sapientia et gratia opud Deum at homines usque ad crucem.

Quarto, sicut in aurora producitur ros ex aere, qui herbas et plantas irrorat, vegetat et fœcundat; ita et Christus ex cœlo per Virginem opera Spiritus Sancti prodiit, qui animas peccato mortuas sua gratia irrorans vivificat, et bonis operibus meritisque fœcundat. Unde pro *ex utero ante luciferum genui te*, Hebræa, Symmach. Aquila at quinta editio habent: *Ab aurora tibi ros adolescentiæ tuæ*; alii verunt: *Ab aurora rorem genui te*. Sic Isaias comparat Christi generationem rori, cap. 45. 8. dicens: *Rorate, cœli, desuper*. Vide ibi dicta. Rursum ros adolescentiæ Hebræis idem est quod flos et decor adolescentiæ. Ros ergo primo, designat suavitatem, hilaritatem et dulcedinem Christi; secundo, ejus generationem cœlestem ex Virgine, sicut ros nascitur ex aurora virtute cœlesti, ait R. Hadarsan. Unde ex Hebræo verti potest: *Ex utero auroræ ros juventutis tuæ*. Tertio, gratiarum copiam, quæ instar roris in Christum effusa est. Hinc Chald. vertit: *Misericordiæ Dei præsto erunt tibi tamquam ros, sedebunt confidenter nati tui*. Unde ex hoc loco probant Vatabl. et Suar. 3. p. t. 1. disp. 18. s. 3. plenitudinem gratiæ animæ Christi infusam esse in utero, puta in primo conceptionis ejus instanti. Sic ergo Christus, genitus ut ros, fuit filius auroræ, id est, Patris æterni qua Deus, et matris virginis qua homo. Hinc sumpsit Trismegistus suum illud: *Deus eum moris et fœminæ vim haberet, peperit Verbum*; atque ex eodem Lactant. lib. 4. 13. docet quod Deus est ἀπάτωρ et ἀμήτωρ, ac proinde oportuisse ut bis nasceretur filius, in prima spirituali nativitate ἀμήτωρ, in secunda carnali ἀπάτωρ. Insuper per rorem, significatur filium esse tam patri quem matri, consubstantialem: ros enim ejusdem substantiæ est cum materia ex qua fit. Ite Molinæ 1. p. q. 27. a. 1. disp. 2. Denique noster Mald. (cui favet Cajetan. et versio Chaldæi jam recitata) commentans in Psal. 109. sic exponit: Ex utero, id est ex baptismo, tibi, o Christe, nascetur ros pueritiæ, id est multitudo puerorum, vel ros adolescentiæ et juventutis, id est, multitudo adolescentium et juvenum, puta fidelium et Christienorum: ros enim in copia gignitur, totamque terram quasi operit: est enim instar minutissimæ pluviæ, sive stillarum, quæ frequentissime et creberrime cadunt. Rursum ros significat gratiam largam fidelibus hisce Christi filiis datam. Sensus ergo est, q. d. Generatio, progenies et posteritas tue, o Christe, non erit carnalis, sed spiritualis, eaque copiosa tum numero, tum gratia, qualis est roris.

Quinto, sicut auroræ lux hominibus, qui cæcis longæ noctis tenebris fatigantur, optatissima est, gratissima et jucundissima; ita et hominibus sedentibus in tenebris et in umbra mortis exoptatissimus et faustissimus fuit Christi ortus. Hinc enim est illud quod ait Job c. 11. 17. *Cum te consumptum putaveris, orieris ut lucifer*. Et S Petrus Christum Christique Evangelium vocat luciferum, epist. 2. c. 1. 19. *Donec dies illucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris*.

ET VENIET QUASI IMBER NOBIS TEMPORANEUS ET SEROTINUS TERRÆ.] Imber temporaneus, vel tempestivus in Palæstine est, qui cadit in autumno jactis in terra seminibus, ut ea radices figant in terra, et germinare incipiant; serotinus, qui cadit in vere, ut segetem incrasset, impinguet et maturet. Dicitur ille intempestivus, quia est sementis; hic serotinus, quia est segetis et messis. In Syria enim tota æstate vix pluit, sed sudi sereni que sunt dies. Ita S. Hieron. et Vatabl. Utrique Christum comperant Prophetæ; quia æque ut illi optatus advenit, terramque, id est, hominum animas, fœcundavit et vivificavit.

4. QUID FACIAM TIBI, EPHRAIM?] *Parentis in perditos filios monstrat affectum*, ait S. Hieron. juxta illud Isaiæ 5. *Quid est quod ultro debui facere vineæ meæ, et non feci?* et Michææ 6. *Popule meus, quid feci tibi?* Redit hic Propheta ad sua tempora, ac mores incorrigibiles Hebræorum sui ævi, ob quos a Deo destinati sunt excidio, uti ait in sequentibus. Hic ergo ostendit ipsos suæ preditionis esse causam, non Deum, qui de ea dolet, eamque omnibus modis avertere conatus est, pulsando assidue animos eorum duros et rebelles per Prophetas, nunc minis, nunc promissis nunc flagellis; ita ut ex parte sua omnia adhi-

bucrit, quæ eos sanare, et ad salutem tam animæ quam corporis perdocere poterant, Quocirca morai. Dionys. Carthus. *Hæc*, ait, *possunt esse verba clementissimi Dei ad Christianos peccotores, temporalia congregantes, et labiis tantum confitentes, vel aliis vitiis implicitos, quos Deus ad pænitentiam indesinenter invitat, eorum damnationi velut compotiens. De quo dicit Apostolus, quod vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Hinc et S. Petrus epist.* 2. *cap.* 3. *ait: Patienter ogit Dominus prapter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pænitentiam reverti. Cui consonat Isaias cap.* 30. *Propterea, inquit, exspectat Daminus ut misereatur vestri. Non ergo divitias bonitatis et longanimitatis ejus contemnamus. Mallet etiam Christus onimarum amator denuo crucifigi, quam sinere quempiam (quantum in se est) condemnari.* Hæc erga voiuntas in Deo sincera est, seria et, quantum est ex ejus parte, efficax; est ergo voluntas non signi tantum, ut quidam voiunt, sed beneplaciti; alioqui enim ficte et simulate Deus ageret, dum invitat peccatores ad se tanta daiore et affectu, si eum tantum in ore et verbis haberet, non in mente at corde, quod cogitare est nefas, de quo plura cap. 11. 9.

Misericoadia vestaa.] Hebr. חסד *chesed* significat pietatem et misericordiam, indeque sanctitatem; hujus enim signum et causa est misericordia. Unde *chasidim* vocantur viri misericordes et pii. Sensus est, q. d. Quid faciam vobis, o Hebræi? Obstinati enim estis in vestris sceieribus, nec pia mea monito et inspirationes in mentem admittitis; licet enim aliquando aiiqua pietatis et misericordiæ in proximos egentes et miseros vos tangat cogitatio et sensus, tamen is instar nubis et roris matutini, qui statim od artum et caiorem soiis evanescit, subito præterit et pertransit, q. d Pictas et misericordia vestra inconstans est, instabilis et evanida. Ito Chald. Rupert. Lyran. Vatabi. et Arias Secundo, alii hic accipiunt *misericordiam* Dei, nun Judæorum, q. d. Ego Deus cuperem vestri, o Judæi, misereri, idque assidue et continuo; sed vos hanc meam voluntatem et misericordiam vestra nequitio dispeliitis, æque ac ventus subito dispeiiit nubes, et sol oriens subito sorbet rurem. Ita S. Hieron. Theoph. Hugo et Ribera. Priori sensui magis favet id quod sequitur: *Misericordiam volo, et non sacrificium.*

5 Paoptea hoc dolavi in Prophetis.] Pro *dalavi* hebr. הצבתי *ehatsabti*, id est excidi, succidi, occidi, ae tribuitur lignis et lapidibus, dum cæduntur ut dolentur et quadrentur; unde Septuag. vertunt: *Propterea succidi* (Syrus, *dilaceravi*; Arabicus, *messui*) *Prophetas vestros*, quod S. Hieron. Haymo. Rupert. et Hugo exponunt de faisis Praphetis, q. d. Occidi pseudoprophetas, qoi vos a me et a pietate vera abducebant ad impietatem et superstitionem, ut qui causa erroris fuerunt prospera promittentes, interfecti verterentur in occasionem saiutis, ait S. Hieron. Ita Deus per Eliam occidit 450. Prophetas Baal, 3. Reg. 18 Leo Castrius vero uti et Theoph. accipiunt veros Prophetas, sicque exponunt, q. d. Occidi, id est, occisioni et neci certæ exposui meos Prophetas, dum ais jussi ut assidue vestram impietatem redarguerent; sciebam enim ideo iiios a vobis occidendos Aut, ut Vatabl. et a Castro, q. d. Obtudi Prophetas meos, et quasi enecavi; nam eos fatigavi assiduis stimulis, adeo ut eos quasi ad necem redegerim; jugiter scilicet eos impellendo et poisanda, ut vos assidue monerent et pulsarent, nunc minis, nunc promissis

Verum, quia Hebræa habent: *In Prophetis*, itaque vertit Noster, Chaid et aiii; hinc melior et iliustrior sensus erit, si hanc dolationem ad papnium referamus Unde S. Hieron. quem sequuntur Haymo. Aibert. et Hugo, sic exponit: *Dolavi vos in Prophetis* (id est per Prophetas) *et verbis terribilibus comminatus sum; scalpellum, ignes et cauteria protuli, ut quem clementem contemnabatis, timeatis affensum.* Explicat et probat id quod dixit: *Quid faciam tibi Ephraim?* tua enim pietas et misericordia levissima est, impietas solidissima et durissima instar marmoris et adamantis; propterea eam frangere et dedoiare conatus sum per Prophetas, sed frustra; nom dum marmora isthæc silice duriora sempere nitor, hebetavi dalabras et scalpra mea; scilicet ministros et Prophetas meos; nam *occidi eos in verbis oris mei.* q. d. Continuis oraculis, monitis et jussis eos fatigavi et confeci; hæc enim magno eis stabant; oportuit enim illos sæpius eum sermone omnia bona et vitam ipsam simul exponere et profundere: sed obduruerunt marmora, cæiari recusant, nihil profecimus tanto labore, tantis impendiis, nolunt effingi ad imaginem Dei homines ipsius figmenta. Similis est querela et pathos Dei per Jeremiam cap 6. 27. *Probatorem dedi te in populo mea robustum, ete æs et ferrum; universi corrupti sunt. Defecit sufflatorium, in igne consumptum est plumbum, frustra conflavit canflator; malitiæ enim eorum non sunt consumptæ. Argentum reprobum vocote eos; quia Dominus projecit illos.* Vide ibi dicta. Ita Hieron. Prado in Ezech 24. 12. Emmanuel, Mariana et aiii.

Et occidi eos in veaais oris mei.] S. Hieronym. hoc æque oe precedens refert ad Judæos, q. d. *Occidi negligentes in verbis oris mei, ut ante peccotores verborum terrore punirem, quam captivitas immineret*, q. d. Occidi eos, non reipsa, sed verbis et minis. Melius et efficacius aiii τὸ *dolavi* ad *Judæos*, τὸ vero *occidi* ad Praphetas referunt. Ita Lyran. Arias, a Castro et Prado jam citatus. Sensus est, quem paulo onte dedi.

Et judicia tua quasi lux egaedientur.] q. d. Doiavi et occidi vos ad hoc, ut *judicia*, id est justitiæ vestræ, instar iucis orirentur ac splendescerent. Sicut enim sol per radios spiendet, ito judicio et leges Dei per opera emicant, ait a Castro. Secundo, Vatahl. q. d. Res tuæ feliciter et prospere tibi cesserunt. Sicut enim tenebræ infausta, ita lux prospera et fausta significat, q. d. Propter Prophetas quibus te dolavi, cumulavi te beneficiis meis. Verum *judicia* non significant beneficia. Tertio ergo aptissime, q. d. *Et*, id est idcirco, *judicia tua*, id est, condemnatio tua velut in iuce clora videbitur, et apparebit omnibus esse justa, tuumque scelus esse inexcusabile, utpote obstinatum post tot Dei monita, dolationes et verbera. Ita S. Hier. Theodor. Hugo, Lyran. Arias et aiii.

Quia misericoadiam volui, et non sacaificium.] S. Hieron. hic et S. Chrysost. Hilar. et Euthym. in Matth. c. 9. 13. accipiunt misericordiam non hominum, sed Dei, quasi dicat: Jucundius mihi est misereri vestri, quam a vobis sacrificia recipere; magis delector vestra conversione et salute quam victimis. Favet Christus

Matth. 12. 7. Cum enim Pharisæi carperent Apostolos, quod sabbato vellerent spicas, ut fami suæ succurrerent, Christus ais hæc Osee verba objicit dicens: *Si autem sciretis quid est: Misericordiam volo, et non sacrificium, numquam condemnassetis innocentes*, q. d. Si sciretis quanta sit Dei misericordia, sciretis pariter gratius ei esse, ad famem pauperum sublevandam, velli spicas in sabbato, quam sabbatum tam rigido ab operibus otio cum tanta meorum fama observari. Verum sic non recte cohærent hæc cum præcedentibus, quibus minatus est eis judicia, id est condemnationem; nec cum sequentibus: *Et scientiam Dei plus quam holocausta.* Hæc enim scientia est hominum; ergo et misericordia. Adde non congrue misericordiam Dei cum victimis hominum comparari.

Melius ergo hæc accipiemus de misericordia, id est, eleemosyna et beneficentia hominum in proximos egentes et miseros. Ita Chald. Theod. Theoph. Haymo, Albert. Lyran. Arias, Vatabl. et August. lib. 10. Civit. S. Cyprian. lib. 3. contra Judæos cap. 5. et alii, imo Christus Matth. 12. 7. Sensus enim ejus est, q. d. Permisi discipulos meos famentes sabbato vellere spicas, quia misereor eorum, cupioque ut fami suæ succurrant. Scio enim Deo gratiorem esse misericordiam quam otium sabbati, imo sacrificium: hoc ergo a me discite, mecumque misericordiam hanc in discipulos meos famentes indulte et exercete, ut eos non accusetis ob sabbatum violatum, sed ob famem levatam excusetis, eisque compatiamini.

Nota primo: Vox *quia* dat causam præcedentium, præsertim eorum quæ dixit v. 4. ubi accusavit eorum misericordiam, qua una scelera sua expiare, Deumque placare poterant, quod esset instabilis et fallax, eo quod mox in solitam immisericordiam et crudelitatem (idololatria enim crudelis est, æque ac hæresis) relaberentur, q. d. Commendavi vobis misericordiam, et immisericordiam accusavi, quia illa Deo gratissima est, hæc exosa et ingratissima; misericordiam enim Deus mavult et præfert sacrificio. Erant enim Judæi, uti immisericordes in proximos, ita misericordes et propensi ad sacrificia et oblationes externas, quasi in illis tota pietas Deique reconciliatio consisteret, putantes, si illa præstarent omnia sibi fore secura, Deumque eorum scelera dissimulaturum, quem errorem eis hic Deus adimit, asserens contrarium, nimirum: *Misericordiam volo, et* non *sacrificium.* Et Christus Matth. 23. 23. *Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham, et anethum et cyminum, et reliquistis quæ graviora sunt legis, judicium et misericordiam, et fidem.*

Nota secundo: Ex eo quod ait, non *sacrificium*, putarunt aliqui vetera sacrificia Deo non placuisse, imo ei exosa fuisse. Sed hic est error: erant enim ab eo instituta et præcepta toto Levitico, erantque actus religionis et latriæ Dei. Itaque τὸ non *sacrificium* idem est quod *quam sacrificium*, uti vertunt Septuag. Chald. et alii. Hebræi enim quia carent comparativo, hinc eum exprimunt per negationem ejus quod minus est. Ita quod quod Hebræi dicunt: *Misericordiam volo* (id est אהב amo, cupio, diligo, opto; hoc enim est hebr. חפץ *chaphats*) non *sacrificium*, hoc Latini dicunt: Misericordiam malo quam sacrificium, vel misericordiam præopto, præeligo, præfero, præpono sacrificio. Unde S. August. l. 10. de Civit. c. 5. *ubi scriptum est*, inquit: *Misericordiam volo magis quam sacrificium*, *nihil aliud quam sacrificium* (mysticum misericordiæ) *sacrificio* (proprie dicto) *prælatum oportet intelligi.*

Quæres quomodo revera misericordia præstet sacrificio? Resp. et dico primo: Actus sacrificii, uti manat a religione et devotione interna, melior et nobilior est actu misericordiæ. Patet, quia ille Deum, hic hominem spectat, ille est actus religionis et latriæ; hic misericordiæ, quæ est virtus moralis, religio autem præstat omnibus virtutibus moralibus: est enim cultus ipsius Dei. Ita S. Thom. 2. 2. q. 81. a. 6.

Dico secundo: Misericordia tamen præstat sacrificio externo, quia illud in lege veteri secundum se, sive ex opere operato Deo non placebat, sed tantum ex devotione offerentium, misericordia autem per se placet Deo. Et hoc intendit hic Propheta; Judæi enim immisericordes summam sanctitatem, pietatem et placationem Dei ponebant in externis hisce sacrificiis, quasi per se Deo placerent, eumque placarent victimæ ovium et boum. Hoc Deus hic reprehendit per Osee, uti et per Isaiam cap. 1. 11. *Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? etc. quiescite agere perverse, etc. subvenite oppresso.* Et Jerem. 7. v. 22. *Holocautomata vestra addite victimis vestris, et comedite carnes, quia non locutus sum cum patribus vestris, et non præcepi eis, etc. de verbo holocautomatum et victimarum.* Et Psalm. 49. 13. *Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo?* Et Psalm. 15. 18. *Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique, holocaustis non delectaberis.* Simili modo dicitur 1. Reg. 15. 22. *Melior est obedientia quam victimæ.* Et Psalm. 50. 19. *Sacrificium Deo spiritus contribulatus.* Simili ergo modo vere dici posset: charitatem, humilitatem, obedientiam, pœnitentiam internam volo, non sacrificium, id est, præfero sacrificio externo. Rursum licet sacrificium nobilius sit ratione objecti, quod est honor Dei, tamen ratione necessitatis sæpe nobilior est misericordia, ideoque præferenda, adeo ut tunc malum esset sacrificare, v. g. cum ægroto est ministrandum. Sic Christus reprehendit filios, dicentes parentibus agentibus *corban*, hoc est, munus illud Deo offerre præstat, quam dare tibi, o pater, Matth. 15. v. 6. Sic S. Augustin. damnat parentes, qui bona sua dant monasterio, cum habeant filios indigentes, adeoque talium oblationes ipse refutare solebat, uti refert Possidonius in ejus Vita cap. 24. Tertio, quia misericordia sæpe imperatur a charitate, eamque includit; constat autem actus charitatis nobiliores esse actibus religionis. Ubi nota per sacrificium hic omnem cultum externum, ut cultum sabbati, Matth. 12. 7. intelligi; per misericordiam vero, omnia opera charitatis et pietatis internæ; hanc enim significat hebræum חסד *chesed*, idque patet ex eo quod subdit: *Et scientiam Dei plus quam holocaustum.* Unde Pineda lib. 8. de rebus Salom. cap. 1. sic explicat: *Misericordiam*, id est, animum bene erga me affectum, *volo, non sacrificium.* Quarto, misericordia præstat sacrificio, si misericordia referatur ad cultum Dei, et imperetur a virtute religionis; tunc enim sunt duo actus, unus elicitus a misericordia, alter imperatus a religione, qui duo præstant uni religionis et sacrificii.

Moraliter disce hic quanta sit excellentia misericordiæ, quamque ea grata sit Deo, qui eam præfert suis

sacrificiis. Ratio est, quia ipsa est virtus divina et propria Deo; summum enim bonum summe est misericors et beneficum. Hinc ait Psaltes: *Miserationes ejus super omnia opera ejus;* et Ecclesia orat: *Deus cujus proprium est misereri semper et parcere.* Præfert ergo Deus ea quæ per misericordiam homini conferuntur iis quæ ipsi per sacrificium donantur: tum quia iis non indiget, iisque nihil honoris aut gloriæ ei accrescit; tum quia plus quærit hominis utilitatem quam suam, quod puri est amoris, quodque gloriosius est et summe magnanimum, planeque regium et divinum. Hinc S. Naziana. orat. de cura pauperum: *Esto,* inquit, *calamitoso Deus.* Et S. Cyprian. tract. de orat. Dominica: *Quando,* ait, *quis miseretur pauperis, Deo fœnerat; et qui dat minimis, Deo donat, spiritaliter Deo suavitatis odorem sacrificat.* Neque enim, ait idem tract. de Opere et Eleemosyna: *Promereri misericordiam Domini poterit, qui misericors ipse non fuerit.* Unde inferius docet in fame misericordiam esse cibo præponendam, exempla viduæ, quæ primo fecit panem Heliæ, deinde sibi et filiis 3. Reg. 17. *Esurientibus,* ait, *liberis alter prius pascitur; neque in penuria et fame cibus ante quam misericordia cogitatur.* S. Chrysost. homil. 36. ad Pop. *Misericordia,* ait, *major est gratia, quam mortuos suscitare.* Idem homil. 51. in Matth docet pluris esse misericordiam facere, quam templa magnifica condere: *Hoc enim templum* (vivum, puta pauperum) *illo* (materiali) *est multa præstantius;* et hom. 53. *Misericordia,* ait, *ars quædam liberalis est, in cœlis habens officinam, et non hominem, sed Deum magistrum possidet. Hæc nobis mansionem in cœlo ædificat, et æterna tabernacula præparat.* S August. lib. de Eleemosyna: *Hæ,* ait, *sunt hostiæ gratissimæ, misericordia, humilitas, confessio, pax et charitas.* Idem lib. 9. de Civit. cap. 5. *Cicero,* ait, *in Cæsaris laude locutus est, dicens: Nulla de virtutibus tuis nec admirabilior, nec gratior est misericordia.* Idem, serm. 34 de resurrectione Domini: *Vide,* ait, *si non magnam Deus tibi dat misericordiæ mercedem. Si dimittis homini in quo te læsit homo hominem, et Deus tibi ignoscet in quo offendisti homo Deum* Idem, tract. de Avaritia et Luxuria: *Ego,* inquit, *Dominus accepi, ego reddam Esurivi, et dedistis mihi manducare, etc. Terram accepi, cœlum dabo; temporalia accepi, æterna restituam; panem accepi, panem dabo, sed cœlestem et æternum; hospitium accepi, domum dabo; æger visitatus sum, salutem dabo; in carcere visitatus sum, libertatem dabo, etc.* Idem, serm 203. de Tempore: *Multo,* ait, *sunt genera miserationum, quæ cum facimus adjuvamur, ut dimittantur nobis nostra peccata; sed ea nihil est majus, quo ex corde dimittimus quæ quisque peccavit.* Auctor serm. ad Fratres in eremo, serm. 5. *Sola,* ait, *misericordia ad Deum deducit hominem, sola Deum deducit ad hominem, sola Deum humilians, nos sublimat.* Quocirca Josaphat rex apud Damascen in hist. cap 36 relicto regno, tendens ad vitam anachoreticam, Barachiæ, quem sibi in regno substituerat, valedicens, hoc ei primum dedit præceptum, non suum, sed Christi: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur;* et rursum: *Estote misericordes, sicut et Pater vester cœlestis misericors est. Hoc enim præceptum,* inquit, *potissimum ab iis exposcitur, qui in summo imperio constituti sunt, ut eum imitentur a quo potentiam acceperunt. Hinc porro in re maxime quis Deum imitabitur, si misericordia nihil potius antiquiusque habeat. Huc accedit, quod subditos nihil æque ad benevolentiam alliciat, ut beneficii gratia egentibus concessa.*

8. Joannes, qui a misericordia, Eleemon, id est misericors, vel Eleemosynarius est dictus, omnes miseros juvabat, et vesperi lacrymabatur, si nemo afflictus eo die opem ejus postulasset Hinc ditatus a Deo est bonis tam temporalibus, quam spiritalibus. Porro originem hujus suæ virtutis ita ipse aliis enarrat apud Leontium: *Mihi,* ait, *cum essem quindecim annos natus et versarer in Cypro, quadam nocte puella quædam apparuit in somnis eximia pulchritudine, splendide vestita, et oleagina corona in capite redimita. Cum vero prope me stetisset, et manu latus pupugisset, me territum e somno excitat. Rogavi autem eam quænam esset, et unde veniret, et quomodo ausa esset accedere ad me dormientem. Illa autem subridenti et læto vultu me hilariter et placide intuens: Sum, inquit, prima ex filiabus magni regis. Si tu me tibi amicam paraveris, patero te ei efficere familiarem; nulli enim major est apud eum, quam mihi, fiducia; quoniam ei, ut e cœlo descenderet in terram, et carnem acciperet humanam, ego persuasi. Ego vero cum ad me rediissem, et id quod visum fuerat mente versarem, judicabam eam esse misericordiam; statim ergo surgens, ivi solus ad Ecclesiam; et fio obviam pauperi, qui erat nudus, et valde affligebatur frigore. Ei, cum me mea veste exuissem, eam trado, apud me dicens: Sciam an sit verum et non deceptio, id quod a me est visum; et prius quam venissem in ecclesiam, ad me accedens vir quidam candidatus, tradit mihi auri centum nummos, qui mox evanuit. Tunc intellexi visionem non esse phantasiam, sed apertam visionem.* Unde ipse deinceps in misericordiæ opera ita se effudit, ut in iis fuerit exemplum et portentum orbis. Dictitabat autem se, cum quid erogaret, mox a Deo duplum, imo centuplum recipere. Proinde ejus hæc erant axiomata:

Non est justum ullius alterius rei curam nos gerere prius quam Christi. Ite ergo per urbem, et sigillatim describite dominos meos. Cumque rogarent sui quos suos vocaret dominos? *Quos vos,* inquit, *pauperes et mendicos soletis appellare, eos ego dominos meos et adjutores nomino. Nam ii soli mihi possunt opem ferre, ut a Christi regno non excidam.*

Si nobis qui homines sumus, licet omnino ad Deum accedere absque ulla intercessore, et de quibus volumus eum rogare; quomodo non ipsi quoque nostris conservis portas aperuerimus, absque ulla impedimenta? et non cuilibet, cui est opus, benignam aurem præbuerimus? Scimus enim qua mensi fuerimus mensura, eadem nobis remetiendum.

Sophronius videns eum quadam die tristem, causam rogans, audivit: *Hodie miserandus Joannes non ab aliqua ullam accepit mercedem, neque ullum vel minimum piaculum potuit afferre Christo pro multis et magnis suis delictis* Quid hoc minus illo Titi Imper. *Hodie non regnavimus, quia neminem affecimus beneficio?*

Christus jubet dari cuivis petenti, si autem dici-

tis vos esse alicujus alterius, qui imperat ut examinetis vitam et statum mendicantium, sciatis quod neque Christus neque humilis Joannes opus habet curiosis ministris.

Si nostra essent quæ dantur, et ea a nobis illata essent in mundum, forte aliqua venia danda esset ei qui parce uteretur. Si autem Dei sunt omnia quæ sunt, ejus omnino jussum in iis quæ sunt ejus servare oportet.

Si subit vos timor ex incredulitate, ne forte multitudo impensarum superet Ecclesiasticos reditus, ego ne tantillum sustinebo esse socius vestræ modicæ fidei. Persuasum enim habeo quod, etiamsi totus mundus veniret simul Alexandriam, egens beneficentia, hos Dei thesauros nequaquam in angustum redigeret. Hæc omnia narrat Leontius in ejus Vita. Palladius, in Lausiaca cap. 115. narrat Eleemonem monacham adeo in omnes fuisse misericordem, ut etiam libros venderet eorumque pretium mox in pauperes erogaret. Rogatus cur id faceret dixit: *Qui possum meo persuadere magistro me ejus artem accurate didicisse, nisi illo ipso usus fuero ad artem recte exercendam?*

Et cap. sequenti Bisarionem ab eodem virtute commendat, quod nudum pauperem vestiret suo habitu, ipse interim nudus; quin et Evangelium vendiderit ut pauperi subveniret dicens: *Ut illic habeamus fiduciam, propter obedientiam vendidi ipsum sermonem, qui mihi semper dicebat: Vende quæ habes, et da pauperibus.*

Et cap. 118. celebrat Molaniam Romanam, quod in totum orbem fuerit benefica; et Olympiadem neptem Ablavii Præfecti cap. 144. quod omnia sua in pauperes erogaret.

Denique ut alia omittam, vivum et ardens misericordiæ speculum, æque ac spiculum nobis est Christus Dominus, qui per viscera misericordiæ suæ visitavit nos oriens ex alto, ut nostris miseriis, quæ plurimæ erant et gravissimæ, subveniret. Quamobrem hæc ipso tota in nos effudit tum in incarnatione, tum in vita, tum in cruce, ut vere dixerit Isaias c. 53. 4. de eo: *Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit.* Vis ergo vivam misericordiæ effigiem? intuere Christum in cruce, ubi totus est miseria, quia totus est misericordia nostra. Nec tantum in cruce, sed et post mortem per omnia sæcula, imo in æternam totum se per misericordiam in suos effundit: *Se nascens enim dedit socium, convescens in edulium, se moriens in pretium, se regnans dat in præmium.* Nascendo enim curavit miserias nativitatis et vitæ nostræ, eas in se suscipiendo, moriendo curavit miserias peccatorum nostrorum, pro iis satisfaciendo; convescendo dandoque se in Eucharistia ad manducandum, curat singulorum infirmitates et passiones animæ, cibando eam alimonia cœlesti; regnando curat miseriam mortis et mortalitatis, dando corpus suo conforme, puta immortale et gloriosum. Sane qui miserias infinitas animæ suæ, æque ac corporis clare perspicit, videtque eos per singula momenta a Christo curari novis et infinitis miserationibus, non potest non eas admirari, æmulari, in easque transformari, ut jugiter canat cum Psalte: *Misericordias Domini in æternum cantabo.*

Et scientiam Dei plus quam holocausta.] Scientiam Dei practicam intellige, puta conjunctam cum interna Dei reverentia, pietate, charitate, misericordia. Opponit enim internam pietatem externæ, puta holocaustis. Unde sequitur hebr. חסד *chesed* hic non tantum misericordiam, sed quoslibet veræ et internæ pietatis actus denotare et comprehendere, uti superius dixi. *Chesed* enim proprie significat pietatem tum in Deum, tum in homines, puta pium et propensum affectum, benignitatem, beneficentiam, gratiam, charitatem, benevolentiam, gratitudinem, sanctitatem sive bonitatem. Inde enim חסיד *chasid*, id est pius, vocatur vir bonus et sanctus, et *chasida* vocatur ciconia, avis pia in parentes, ideoque pietatis symbolum. Ita a Castro hic et Marinus, Forsterus, Pagnin. et alii in Lexicis. Sic Jonæ 2. 9. dicitur: *Qui custodiunt vanitates* (idola) *frustra misericordiam suam* hebr. חסדם *chasdam*, id est pietatem suam erga Deum, et consequenter erga homines) *derelinquunt;* ubi *chased* proprie significat Dei timorem et cultum.

Ipsi autem sicut Adam (primus parens in paradiso violans pactum cum Deo, ejusque conditionem et legem de non comedendo pomo vetito) transgressi sunt pactum,] q. d. Imitantur parentem suum, puta primum legis et pacti Dei prævaricatorem; ideoque sicut ille paradiso expulsus est, ita et ipsi terra sua, quæ instar paradisi est, puta Judæa, expellentur. Ita S. Hieron. Cyrill. Rupert. Hugo et Lyran. Addit Clarius: Sicut Adam non fame pressus, non concupiscentia incitatus, sed mera sua lubentia pomum vetitum comedit; ita hi peccant ex mera petulantia.

Secundo, Septuag. τὸ *Adam* acceperunt ut nomen commune, non proprium, significans hominem; unde vertunt: *Ipsi vero sunt sicut homo prævaricans testamentum*, vel *fœdus*. Sic et Vatablus et Clarius; sed hi duo cum Theodor. vertunt in genitivo: *Ipsi autem transgressi sunt fœdus meum sicut hominis*, id est, ut fœdus ictum cum homine, q. d. Non pluris fecerunt fœdus mecum initum, quam si cum homine inivissent; unde ex levitate mox illud resciderunt et violarunt. Aut, ut Arias, q. d. Ipsi externis victimis me colunt, quasi cum hominibus agerent, qui non vident cor, falluntur; ego enim sum cardiagnostes, ideoque internam pietatem et misericordiam volo, non sacrificium.

Ibi prævaricati sunt in me.] Τὸ *ibi* quadrupliciter exponi potest. Primo, *ibi*, scilicet in Adamo, q. d. Ex eo tempore quo Adam peccavit, cœperunt prævaricari in me; insigniter ergo hanc Adæ prævaricationem imitati sunt, imo continuarunt; secundo, *ibi*, scilicet in paradiso, q. d. In terra sua, puta in Judæa, quæ amœna et fertilis erat instar paradisi terrestris, in qua ego eos benigne collocaveram, uti Adamum in paradiso, ibi, inquam, paradiso hoc suo, meaque benignitate abusi et lascivientes recalcitrarunt. Ita S. Hieron. Chald. et Vatablus.

Tertio, *ibi*, scilicet in suo sacrificio et holocausto, quod vel idolis cum idololatria, vel mihi cum impiamento et conscientia scelerata afferunt; quarto et genuine, *ibi*, scilicet in transgressione qua pactum meum transgressi sunt, sicut Adam *prævaricati sunt in me*, quia hoc pactum mecum, non cum Angelo, non cum homine inierant.

8. Galaad civitas operantium, id est, fabricantium, ornantium et colentium, idolum.] Galaad erat mons celebris terræ sanctæ, ita dictus a fœdere inito

inter Laban et Jacob, Gen. 31. 48. qui cessit in sortem tribubus Ruben et Gad. Inde civitas in eo ædificata dicta est pariter Galaad, et ab altitudine Ramatha, ex qua ortus est Jephte, Judic. 11. 1. et Ramod Galaad, in qua unctus fuit Jehu in regem, 4. Reg 9. 1. Hæc erat civitas refugii, ut patet Josue 21. 36. et 1. Paral 6 78. ideoque in ea erat multitudo sacerdotum. Quocirca ob urbis celebritatem idololatræ posuerant in ea sedem idololatriæ, templumque et aras idolis exædificarant, uti hic significat et taxat Propheta, q. d. Galaad, civitas sacerdotalis et sancta, facta est metropolis idololatriæ et iniquitatis, adeo ut ad eam tota composita factaque videatur. Ita S. Hieron. Chald. vertit: *Galaad civitas vim inferentium.* Hebræum enim און *oven* significat iniquitatem, indeque violentiam, uti et idololatriam. Utraque enim insignis est iniquitas.

SUPPLANTATA SANGUINE.] q. d. Galaad supplantabitur, capietur et vastabitur ob sanguinem piorum Deum colentium; quem ipsa idololatra copiose et injuste affudit. Est emphasis in verbo *supplantata*, q. d. Ipsa supplantavit, et per dolos ac insidias dejecit Dei cultores; hinc ipsa pari modo supplantabitur, decipietur et dejicietur, in ruinam. Unde hebr. est *Supplantata o sanguine ;* et ita latine legendum hic contendit Ribera. Ita reipsa factum est ut Galaad, quæ prima erat in scelere, prima pariter esset in clade et excidio. Nam quia Syris erat vicina hinc prima expugnata est ab Assyriis tempore Phacee, 4. Reg. 15. 29. Ita S. Hier. Haymo, Hugo, Ribera et alii.

Hinc secundo, pro *supplantata o sangine*, Leo Hebr. vertit: *Oppresso sanguine;* Hebræi et Pagnin. *Fœdato sanguine ;* Chald. *Dolose affundens sanguinem;* Lyran. *Insidiotrix sanguinis*, q. d. Galaad ita dedita fuit insidiis et cædibus piorum et innocentium, ut eorum sanguine quasi supplantata, oppressa et submersa videatur; natavit in sanguine alieno et innocenti, jam natabit in sanguine suo et nocenti.

Tertio, Septuag. pro מדם *middom* legentes מים *maim* vertunt: *perturbons oquas*, id est, sanam doctrinam, uti faciunt idololatræ et hæretici, inquit Theodor.

Alleg. *Galood*, id est, tumulus testimonii, est Jerusalem polluta sanguine Prophetarum, Christi et Apostolorum, aliorumque ejus testium, quos ipsa cum suis Scribis et Sacerdotibus occidit et tumulavit, uti eis objicit Christus Matth. 23. 29. Ita Leo Castrius ad litteram, ego allegorice.

ET QUASI FAUCES VIRORUM LATRONUM.] q. d. Galaaditæ habent fauces hiantes ad prædam instar latronum, imo luporum; sitiunt enim sanguinem et cædem innocentium. Sic de voraci famelico ait Silius lib 3.

Immani fauces diducit hiatu.

Legit Interpres in hebr. חכי *chicke*, id est fauces, jam legunt alio puncto חכי *chacke*, id est exspectare, inhiare; unde vertunt : *Sicut latrones qui exspectant virum*, ut eum occidant vel spolient, puta qui prædæ inhiant. Ita R. David, Pagnin. Vatabius et alii. Alio casu et syntaxi, sed eodem redeunte sensu, vertit Chald. *Sicut observat vir latrunculos, consociati sunt ipsi et sacerdotes eorum*, q. d. Deicolæ, euntes ad templum in Jerusalem, ita timebant et cavebant Galaaditas eorumque sacerdotes, ut viator timet et cavet latrunculos

Aliter Haymo et Albert. per fauces enim metaphorice accipiunt strictos ingressus vallium aut collium, in quibus latere solent latrones; et insidiari viatoribus, eosque inopinantes repente aggredi Sic enim vocantur fauces terræ, fauces portus, fauces scopuli, fauces Orci, de quibus Virgil 6. Æneid.

Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci.

Ita Græci pauci numero exspectarunt Xerxem cum innumeris copiis ad fauces Thermopylarum, ibique eum ceciderunt. Sic ergo sensus est, q d Galaaditæ insidebant fauces montium, ut euntes Hierosolymam caperent, spoliarent, occiderent Unde Symmachus vertit: *Fauces tuæ quasi viri insidiatoris.*

Verum hebr. *chicke* fauces hominis, non terræ significat; a radice enim חכה *chaka*, id est exspectare, anhelare, inhiare, deducitur nomen חך *check*, id est palatum, gula, fauces, eo quod cibo inhient ; sunt enim ipsæ quasi os stomachi, scilicet interior pars gulæ, ubi os angustatur tenditque in stomachum, quam partem Græci et Latini *laryngem*, vel *pharyngem* vocant Unde de ea Plin. lib 11. 37. *Summum gulæ*, inquit, *fauces vocantur, extremum stomachus.* Hæ enim fauces magis significant aviditatem inexplebilem cædis et sanguinis, quam illæ montium et vallium Sic Cæsar apud Lucan. Pompeium comparat tigridi, quæ, assueta sanguini ferarum, semper eum sitit :

Sic et Syllanum solito tibi lambere ferrum
Durat, Magne, sitis: nullus semel ore receptos
Pollutas patitur sanguis mansuescere fauces

Porro Septuag. pro כחכי *kachiche*, aliis punctis legentes כחכי *kochochi*, vertunt: *Fortitudo tua quasi viri piratæ*, q. d. Summa vi et fortitudine invadis transeuntes in Jerusalem, uti faciunt piratæ ; כח *coach* enim est vis, virtus et fortitudo.

PARTICEPS SACERDOTUM, puta Galaad, habens fauces latronum, particeps et socia fuit sacerdotum, quia in via interficiebant PERGENTES DE SICHEM,] q. d. Galaaditæ fuerunt socii sacerdotum Bethel, puta idolorum et vitulorum aureorum, qui Deicolas euntes a Sichem in Jerusalem in Paschate, Pentecoste et Scenopegia, ut juxta legem Deum in templo adorarent, trucidabant vel per se, vel per submissos a se sicarios. Ita S. Hieron.

Hebr. jam ad verbum habent : *Sicut latrones qui observant virum, ita conspiratio sacerdotum in via quo itur Sichem, trucidant*, scilicet viatores. Pro *conspiratio* Vatabius vertit, *congregatio ;* Pagnin. *collegium;* alii, *societas.* Notatur hic sceleris atrocitas et imperium. Nam ubi in illud multi conspirant, nihil non perficiunt; armata enim tot manibus totque consiliis impietas, omnia perfringit et sternit.

PERGENTES DE SICHEM.] Hebr. שכמה *schema*, id est, in Sichem ; hoc enim significat ה locale. Ita Vatabius et Arias. Verum dico ה hic non esse locale, sed terminativum nominis proprii. Urbs enim hæc dicta est *Sichem*, vel addito ה *Sichima*. Unde Septuag. et Symmach. vertunt ; *Interfecerunt Sichima*, id est, *Sichimitas*. Noster vero, quia hic fit mentio viæ in Jerusalem, recte subaudiens præpositionem מן *min*, id est

de, vertit, *pergentes de Sichem*. Hi enim idololatræ non occidebant euntes in Sichem, sed ex *Sichem* euntes in Jerusalem. *Sichem* enim urbs, dicta a Sichem principe, qui vitiavit Dinam Jacobi filiam, Gen. 34. 2. tempore Christi dicebatur *Sichar*, quam Christus per mulierem Samaritanam convertit, Joan 4. 5. deinde dicta Neapolis, hodie Napoloza. Errant qui putant ad has insidias allusisse Christum, Lucæ 10. in parabola euntis e Jerusalem in Jericho, qui incidit in latrones. Nam Jericho erat ad Orientem Hierosolymæ, Sichem vero ad Septemtrionem. Quare nulla erat via, quæ ex Jerusalem per Sichem tenderet in Jericho. Nominat Sichem præ aliis urbibus, tum quia ex Samaria, quæ erat metropolis decem Tribuum, recta erat via in Jerusalem per Sichem; tum quia Sichem religione erat celebris; in ea enim habitarunt Abraham et Jacob, cujus et puteus ibidem ostenditur; in ea quoque sepultus est Joseph, Josue 24. 32 Rursum Sichem erat juxta montes Hebal et Garizim, in quibus Moses proclamavit legem, at benedictiones eam servantibus, et maledictiones eam prævaricantibus, Deut. 27. 4. Hinc multi Sichimitæ in cultu Dei perstiterunt, cum alii declinarunt ad vitulos Jeroboam. Hinc quoque peregrini, viseutes loca sancta, visebant (ut etiamnum visunt) Sichem et Jerusalem, sicut Christiani in Italia visitant Lauretum et Romam; tum denique quia juxta Sichem erat Dan et Bethel, ubi Jeroboam posuit vitulos aureos. Ibi ergo erat sedes idololatriæ, ac consequenter ibi vigebat persecutio in pios et fideles euntes in Jerusalem, quos in via intercipiebant et male mulctabant.

Porro Chald. Aquila, Theodot. Vatabl. Clarius et Pagnin. τὸ *Sichem* accipiunt nt nomen, non proprium sed appellativum, significans humerum. Unde vertunt: *Turma*, vel *conspiratio sacerdotum in via interficit humero uno*, id est, consensu unanimi, pari studio et conatu. Sic enim fures et milites dum conspirant in domus vel urbis expilationem, uno quasi humero ferunt scalas, trabes, aliaque instrumenta quibus turres conscendant, aut ostia sternant ad irrumpendum et prædandum. Aquila vertit in accusativo: *Participatio sacerdotum in via occidebant*, id est amputabant, *humeros* viatorum euntium in Jerusalem.

Quia scelus operati sunt,] q. d. Insidiantur Galaaditæ Deicolis eosque occidunt, quia totos se sceleribus dediderunt. Pro *scelus* hebr. est זמה *simma*, id est, piaculum, nefas, abominatio, puta scelus horrendum et exsecrabile.

Disce hic moraliter quantum scelus sit impedire opera pietatis, ac remorari eos qui tendunt ad salutem et ad Dei cultum, v. g. ad statum perfectionis. Unde S. Hieron. hæc applicans hæreticis: *Nos dicimus*, inquit, *hæreticos* (tu dic libertinos, alias Catholicos, ut irrisores et sanniones operum piorum) *intercludere viam, ne de Sichem, id est, de bonis operibus, pergamus in Jerusalem, id est, in Ecclesiam. Isti sunt quasi fauces latronum, et interficiunt eos qui per hujus sæculi viam ad veritatem pergere cupiunt. Sichem interpretatur* ὦμος, *id est, humeri: in humeris opus intelligimus, et omnes falsi sacerdotes abscondunt viam, et occidunt homines malis operibus, ne perveniant Jerusalem. Quod autem humerus opus significet, illud ostendit Jer. 31 juxta Sept. Da cor tuum in humerum tuum, hoc est, quæ intelligis verte in opera Et de Issachar legimus Genes. 49. quod supposuerit humerum suum ad laborandum, et vir agricola sit.* Quocirca S. Chrysost. lib. 3. contra vitupor. vitæ monast. hunc ponit nonum et summum malitiæ gradum. Primus, ait, malitiæ et impietatis gradus est, jumenta et pecora ipsa inimicorum errantia, vel lapsa negligere; secundus et major, inimicis ipsis, si qua re egeant, non subvenire; tertius, proximos ignotos aspernari; quartus, despicere familiares; quintus, non solum corpora, sed etiam animas fratrum pereuntes negligere; sextus, ipsos filios pereuntes negligere; septimus, nec eos per se curare, nec alios qui curent comparare; octavus, prohibere insuper eos qui sponte juvare illos velint; nonus, non modo eos a salute arcere, sed etiam eorum salutem ultro oppugnare. Hoc est quod tam sedulo monet et præcipit Apostol. 1. Thessal. 5. v. 19. *Spiritum nolite exstinguere*. Vide ibi dicta, ac præsertim mirum hac de re exemplum Prætextatæ, quod refert S. Hier. epist. 7. ad Lætam.

10. In domo Israel, puta in regno decem Tribuum, vidi horrendum, puta fornicationes Ephraim,] scilicet idola et vitulos aureos, quos induxit Jeroboam rex oriundus ex Ephraim, quemque Tribus Ephraim quasi civem et regem suum secuta est, et mox totus Israel, hoc est quod ait: *Contaminatus est Israel*. Pro *horrendum* heb. est שערוריה *scaaruria*, idem quod *scaarurit*, sed per auxesin quid amplius et majus significat, uti notat Marinus in Lexico. Vatabl vertit, *pollutiones*, inquinamenta; Pagnin. et Marin. *turpitudinem*, fœditatem; Noster, Jerem. 5 3. *mirabilia*. *Stupor*, inquit, *et mirabilia facta sunt in terra*. Hic vero proprie vertit *horrendum*, quod horripilationem excitet, faciatque ut pili et crines audientium ex horrore erigantur: שער *sear* enim pilum significat; et inde *seirim* vocantur satyri pilosi et hirsuti. Talis est idololatria, præsertim communis totius gentis, Deo olim addictæ et devotæ, quæ unum hominem, puta Jeroboam, secuta est, Deo omnium Domino relicto et spreto.

11. Sed et Juda] Hæc verba connectenda sunt cum præcedentibus hoc modo: *Contaminatus est Israel, sed et Juda*. Ita Hebr. Chald. et Septuag. Juda enim secutus est idola Israelis.

Pone messem tibi.] *Pone*, scilicet, o Israel, vel potius tu, o Juda, q. d. O Juda, tu etiam capieris, æqua ac Israel, quia ejus scelera imitatus es, nec tu, ut putas, pones et recondes messem tuam, quia eam hostis Chaldæus vastabit; is enim metet ea quæ tu seminasti, pones tamen et recondes tibi messem, quæ ex spicis deciduis per tot annos captivitatis tuæ sponte et copiose succrescet, cum te e captivitate reduxero per Cyrum, q. d. Ante ne ponas, quia hostes id non permittent; tunc vero pones, tu enim redibis e captivitate, non Israel, qui in ea jugiter manebit. Osee enim concise loquitur; et paucis multa complectitur, uti dixi in Proœmio Ita Hugo, Dionys. Ribera et Lyran. qui sic breviter et plano exponit: Relinquo messem tuam in tempus quo convertam captivitatem tuam, et nunc ni ne implicaris; tunc enim messem colliges, licet nunc captiva ducaris. Simili schemate Virgil. in persona pastoris Mantuani, finibus suis a milite veterano pulsi, ait Eclog. 1.

Post aliquot mea regna videns mirabor aristas,
Impius hæc tam culta novalis miles habebit?
Barbarus has segetes? en quo discordia cives
Perduxit miseros! en queis consevimus agros!

Secundo, Haymo et Hugo per messem intelligunt filios, q. d. Pone messem, id est genera filios, quos demetat, id est, capiat, vel occidat hostis Chaldæus. Sed huic expositioni non consentiunt, nec cohærent sequentia: *Cum convertero captivitatem populi mei.* Licet enim id Ruffinus sic exponat, q. d. Tu quoque, o Juda, demetoris, cum captivitas populi mei Israel convertetur ad te, ut tu similiter capiaris, tamen id non respondet hebraismo, quo convertere captivitatem significat liberare e captivitate, non vero in captivitatem ducere.

Tertio, Arias hæc refert ad tempora Christi, q. d. Demetetur Judæa a Tito et Romanis, cum captivitatem generis humani e potestate diaboli solvam per Christum. Hoc allegoricum est. Adde, ponere messem significat metere, non demeti: est enim actus ejus qui metit, non qui metitur; unde Septuag. vertunt τρυγᾶν, id est, vindemiare.

Recentiores aliter vertunt, ideoque aliter explicant: pro *pone* enim legunt שת *scat* in præterito, id est, posuit; unde vertunt: *Etiam Judas posuit*, vel *ponit messem*, vel plantarium. Quod primo, aliqui sic explicant, q. d. O Juda, tuis sceleribus continuis paras tibi demessionem, id est, excidium, cum convertendo erat captivitas populi mei, id est, dum ego cogito de captivitate tua avertenda. Unde Theodor. et Theoph. ex Septuag. legunt: *Sed et Judas dimisit messem suam*, puta suas segetes et opes, quia secutus est idola Israelis, ideoque a Chaldæis spoliatus et excisus est.

Secundo, Clarius vertit et explicat, q. d. Etiam o Juda, Ephraim posuit plantulam tibi, vel contra te. Nam plantavit tibi lucos, et docuit idololatriam, quæ te effecit ne te converterem, sed a me abjectus abires in captivitatem.

Tertio, Vatabl. putat hic notari factum Jeroboam, quo restituit Damascum et Emath Judæ. 4. *Reg.* 14. 25 et 28. q. d. Ephraim, id est Jeroboam filius Joas, rex in Ephraim, posuit tibi, o Juda, plantarium in Damasco et Emath; ipse enim has urbes tibi restituit, in iisque Judæos incolas plantavit tunc, cum convertit captivitatem populi, cum scilicet jugum regis Syriæ a populo suo, puta ab Israele, depulit et excussit: at tamen tu, o Juda, cum accepisses tantum a Deo beneficium, o ingratus fuisti, cum sprevisti, et deos Gentium tibi adscivisti.

CUM CONVERTERO, usque dum convertam: Hebr. enim est בשובי *bescubi*, id est, in, vel ad conversionem CAPTIVITATIS POPULI MEI, id est, tuam, o Juda. Est hebraismus: Hebræi enim eum quem alloquuntur, sæpe compellant in tertia persona, uti faciunt et Germani, dum honoris causa dicunt: Dominus hoc dicat, vel faciat, id e t, tu, o Domine, hoc dicas, vel facias.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DESCRIBIT NEQUITIAM ET MALITIAM JEHU, ET ISRAELIS IDOLOLATRANTIS, COMPARANDO EAM PRIMO, FURNO SUCCENSO; SECUNDO, FERMENTO, V. 4. ET PANI SUBCINERICIO, V. 8. TERTIO, COLUMBÆ SEDUCTÆ NON HABENTI COR, V. 11. QUARTO, ARCUI DOLOSO, V. 16.

1 CUM sanare vellem Israel, revelata est iniquitas Ephraim, et malitia Samariæ, quia operati
sunt mendacium: et fur ingressus est spolians, latrunculus foris. 2. Et ne forte dicant in
cordibus suis, omnem malitiam eorum me recordatum: nunc circumdederunt eos adinven-
tiones suæ, coram facie mea factæ sunt. 3 In malitia sua lætificaverunt regem: et in mendaciis
suis principes. 4. Omnes adulterantes, quasi clibanus succensus a coquente: quievit paululum civitas
a commistione fermenti, donec fermentaretur totum. 5. Dies regis nostri: cœperunt principes furere
a vino: extendit manum suam cum illusoribus. 6. Quia applicaverunt quasi clibanum cor suum, cum
insidiaretur eis: tota nocte dormivit coquens eos, mane ipse succensus quasi ignis flammæ. 7. O-
mnes calefacti sunt quasi clibanus, et devoraverunt judices suos: omnes reges eorum ceciderunt;
non est qui clamet in eis ad me. 8. Ephraim in populis ipse commiscebatur: Ephraim factus est
subcinericius panis, qui non reversatur. 9. Comederunt alieni robur ejus, et ipse nescivit: sed et
cani effusi sunt in eo, et ipse ignoravit. 10. Et humiliabitur superbia Israel in facie ejus, nec re-
versi sunt ad Dominum Deum suum, et non quæsierunt eum in omnibus his. 11. Et factus est
Ephraim quasi columba seducta non habens cor: Ægyptum invocabant, ad Assyrios abierunt.
12. Et cum profecti fuerint, expandam super eos rete meum: quasi volucrem cœli detraham eos,

cædam eos secundum auditionem cœtus eorum. 13. Væ eis, quoniam recesserunt a me: vastabuntur, quia prævaricati sunt in me, et ego redemi eos; et ipsi locuti sunt contra me mendacia. 14. Et non clamaverunt ad me in corde suo, sed ululabant in cubilibus suis: super triticum et vinum ruminabant, recesserunt a me. 15. Et ego erudivi eos, et confortavi brachia eorum: et in me cogitaverunt malitiam. 16. Reversi sunt ut essent absque jugo, facti sunt quasi arcus dolosus: cadent in gladio principes eorum, a furore linguæ suæ. Ista subsannatio eorum in terra Ægypti.

1. Cum sanare vellem Israel, revelata est iniquitas Ephraim.] Multi hæc accipiunt de tempore Jeruboam, qui fecit schisma a Roboam, factusque rex decem Tribuum induxit idola, puta vitulos aureos in Israel, q. d. Cum sanare vellem Israel a sceleribus et idololatria, quam induxit Salomon colens deos concubinarum suarum alienigenarum, 3 Reg. 11. 31. tunc erupit Jerobam ortus a Tribu Ephraim, qui vitulos aureos erexit in Dan et Bethel, quem secuta est tota Samaria operans mendacium, id est, colens idola vitulorum. Ita S. Hieron. Cyrill. Haymo, Hugo, Lyran. Clarius et Ribera. Huc accedunt Theodor. Theoph. Arias et Sanchez, qui hæc accipiunt de Jeroboam cæterisque omnibus regibus Israel; hi enim Jeroboam ducem in scelere et idololatria sunt æmulati. Verum obstat quod tempore Jeroboam needum erat Samaria, quia illa condita est post 60. annos ab Amri patre Achab, 3. Reg. 16. 14. Rursum Deus tunc sanare volebat non solum Israel, sed magis Juda qui erat fons mali et idololatriæ; nec tunc revelata est, quasi antea latuisset abscondita iniquitas Ephraim, sed esse et existere cœpit.

Dico ergo Prophetam loqui de tempore Jehu, sub Jehu enim cœpit prophetare; unde cum nominat initio prophetiæ, dicens cap. 1. 4. *Adhuc modicum, et visitabo sanguinem Jesrahel super domum Jehu.* Per Jehu enim Deus volebat sanare et extirpare idololatriam: unde jussit ei 4. Reg. 9. 6. evertere Baal et domum Achab, ejusque prophetas 450. occidere; quod et præstitit Jehu in illo regni. Verum mox metuens idem quod Jeroboam, ne scilicet, si populus ad Deum ejusque templum in Jerusalem rediret, pariter ad regnum regemque Juda rediret; hac de causa in idololatriam relapsus est, populoque vitulos aureos Jeroboam colendos proposuit. Quocirca in eum hic datonat Deus.

Porro Deus hic personam medici induit, qui chirurgum sibi ascivit Jehu ad resecanda putida membra Israelis, et reliqua sananda: alludit enim ad Ramoth Galaad, ubi rex creatus est Jehu, 4. Reg. 9. 1. et seq. In Galaad enim erant aromatha et pharmaca optima, æque ac chirurgi et medici. Unde de ea ait Jerem. cap. 8. 22. *Numquid resina non est in Galaad? aut medicus non est ibi? Quare igitur non obducta cicatrix filiæ populi mei?* Vide ibi dicta. Sensus ergo est, q. d. Cum per Jehu quasi chirurgum meum in Galaad sanare vellem vulnus idololatriæ Israelis, ideoque per eum resecassem Achab et Jezabelem (quæ, utpote Tyria, fuerat fax et incentrix cultus, Baal Dei Tyri) ejusque prosapiam, puta septuaginta filios; videbatur jam eversum regnum idololatriæ, omnesque idololatræ timentes Jehu quasi vindicem et excisorem Baalitarum, diffugiebant aut latitabant; sed ecce Samaria, quæ erat metropolis in Ephraim, puta consiliarii regii aliique politici in Samaria, fraudulenter suggesserunt et suaserunt Jehu stabilire cultum vitulorum in suo regno, si illud statumque suum conservare vellet. Hoc enim exigere politiam; alioqui enim populum, si permittatur redire ad Dei cultum in Jerusalem, pariter rediturum ad pristinum ejus sceptrum et regnum, puta ad stirpem Davidis. Hoc consilio politico et satanico ictus captusque Jehu, in eorum sententiam concessit, cultumque vitulorum restituit et sanxit. Tunc ergo revelata est malitia Samariæ, a Jehu paulo ante compressa, ideoque latitans postquam scilicet Samaritæ subdole pertraxerunt Jehu in suam idololatriam, idque paulo ante hunc Osee prophetiam; ipse enim prophetavit sub Jeroboam pronepote Jehu, ut patet ex Proœmio.

Ita etiamnum videmus politicos suadere principibus hæresin, ut statum et principatum suum tueantur, vel adaugeant. Ita hæresis invecta est in Hollandiam; qui enim in ea dominari cupiebant, hæresin induxerunt hoc prætextu, quod, si Hollandi Catholicam fidem permitterent, certo jugum Hispanicum essent subituri: Catholici enim, alebant illi, scrupulo conscientiæ adacti ad suum avitum et legitimum principem, puta ad regem Hispaniæ, redire volent; ut ergo excludamus Hispanum, excludamus fidem Catholicam oportet. Idem fuit paralogismus Elizabethæ reginæ Angliæ. Cum enim ipsa ob natales spurios, et a Pontifice Romano damnatos, incapax esset regni, ut fulmen Pontificis et Pontificiorum averteret, regnumque sibi stabiliret, schisma fecit a Pontifice et fide, ac hæresin invexit, ideoque Deus illico succidit ejus regnum stirpemque, uti olim succidit domum Jeroboam, Achab, Jehu, aliorumque regum, qui cultum Dei abjecerunt, et cultum idolorum sanxerunt. Idem evenit Hollandis, qui, cum caput sibi præciderint, acephali sunt, ac inter se hæresibus odiisque internecinis digladiantur, quibus sese consument, nisi ad unitatem priscæ religionis, æque ac reipubl. et ad caput avitum redeant. Det eis Deus idipsum sapere.

Quia operati sunt mendacium.] In Script. uti triplex est veritas, mentis, oris et operis: mentis, cum ejus cognitio adæquatur et conformis est suo objecto, puta cum mens res cognoscit, prout vera a parte rei sunt; oris, cum verba conformia sunt menti; operis, cum opera conformia sunt suæ regulæ, puta rectæ rationi, officio et legi: ita ex adverso triplex est mendacium, scilicet mentis, oris, et operis: mentis, est error quo mens difformis est suo objecto, puta quo falso judicat de re; oris, est mendax locutio qua contra quam in mente sentit, proloquitur; operis, est scelus quo homo deviat a suo officio, a recta ratione et lege. Tribus hisce modis hic accipi potest. Samaritæ enim

invehentes idololatriam et falsam religionem, invehebant menti errorem in fide; blasphemiam in lingua, qua spernebant Deum et laudabant idola: scelus in opere, puta in sacrificio ex externo cultu idolorum.

Proprie ergo *mendacium* significat hic cultum falsum et mendacem idolorum, ipsumque idolum. Idolum enim est numen et Deus mendax; cum enim sit lapis vel lignum, mentitur se esse Deum, seque opponit Deo, qui est veritas verumque numen. Ita S. Hieron. Haymo, Hugo, Theod. Theoph. et alii. Quocirca Socrates dicebat *se malle odorare canem quam idolum*, eo quod canis cum sit opus naturæ, idque vivum, dignior sit idolo, quod est *opus* artis, idque inanime. Idem aiebat se mirari quod, cum simulacrorum artifices id summo studio conniterentur, ut lapis quam simillimus homini redderetur, non pariter hoc curarent, ne ipsi lapidibus similes et viderentur et essent. Hoc est quod ait Propheta Psalm. 113. 4. *Simulacra Gentium argentum et aurum, opera manuum hominum; oculos habent, et non vident; aures habent, et non audient, etc. similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis.* Diogenes, teste Laertio lib 6. solebat subinde adire simulacra, et aliquid ab eis petere. Demirantibus cur id faceret: *Ut consuescam*, inquit, *non commoveri, si quando ab hominibus non impetro quod peto.* Idem rogatus a tyranno e cujusmodi ære potissimum oporteret fieri simulacra: *Ex eo*, inquit, *ex quo fusi sunt Harmodius et Aristogiton*, innuens illa cum ipso esse tollenda, quod illi tyrannicidæ fuerint. Idem dicebat *bonos viros esse deorum simulacra.* Deorum, cum sint optimi, natura proprium est benefacere omnibus, nocere nemini. Hæc imago melius relucet in sapientibus ac bonis viris, quam in statuis, eum dii sint incorporei. Fabius Annibalis domitor, capto direptoque Tarento, scribæ percunctanti quid de statuis templorum statuisset? *Relinquamus*, inquit, *Tarentinis deos iratos.* Ita Plutarch. in Apoph. Roman.

Secundo, ut Clarius et Arias, sicut *facere veritatem* in Script. est facere id quod officium cujusque requirit ita *facere mendacium* est facere contra officium et debitum. Sic diabolus mendax, *in veritate*, id est, in officio, subjectione et fide quam Deo debebat, *non stetit*, Joan. 8. 44. Sensus ergo est, q. d. Consiliarii et primores Samariæ transgressi sunt officium suum, fidemque quam Deo et reipubl. debebant. Debebant enim regi Jehu suadere veram religionem, verumque unius Dei cultum; at ipsi induxerunt eum in idololatriam, indeque in excidium et ruinam, tum suam, tum gentis totius et regni. Mentiebantur enim regnum Jehu stabile fore, si populum domi in cultu vitulorum contineret, ut non iret in Jerusalem. Mentiebantur, inquam, nam omne regni firmamentum est vera religio, vera fides, verus Dei cultus. Docet hoc S. August. in lib. de Civit. quos hoc argumento conscripsit, ubi lib. 1. cap. 33. ait. *Scipio non censebat felicem esse rempub. stantibus mœnibus, ruentibus moribus*, inter quos primas tenet religio et pietas. Et lib. 2. 18. enarratis vitiis quæ Romam Gentiliem invasere et pene perdidere, addit ejus imperium cruce Christi firmatum esse et stabilitum. Ait enim: *In ista colluvione morum pessimorum, maxime venire ac subvenire debuit cœlestis auctoritas, quæ voluntariam paupertatem, continentiam et benevolentiam, justitiam atque concordiam, veramque pietatem persuaderet, cæterasque vitæ luminosas validasque virtutes, non tantum propter istam vitam honestissime gerendam, nec tantum propter civitatis terrenæ concordissimum societatem, verum etiam propter adipiscendam salutem sempiternam, et sempiterni cujusdam populi cœlestem divinamque rempub. cui nos cives adsciscit fides, spes, charitas.* Et mox: *Deus enim sic ostendit in opulentissimo et præclaro imperio Romano, quantum valerent civiles etiam sine religione virtutes, ut intelligeretur hac addita fieri homines cives alterius civitatis, cujus rex veritas, cujus lex charitas, cujus modus æternitas.*

Tertio, aliqui vertunt: *Quia sibi mutuo non servant fidem*; qui enim fidem Deo non servant, nec servant homini, quocirca ubi est hæresis, ibi pariter grassantur fraudes et doli. Castrius hoc refert ad Samaritas, qui contra fidem Achab regi datam occide ant 70. ejus filios, cum Jehu id juberet, 4. Reg. 10. 7. Verum hos occidi jusserat Deus; ergo magis ob idololatriam, quam ob hanc cædem eos per Prophetam hic redarguit, præsertim quia periculum erat, ne impii parentis idola impiæ proles sequerentur. Taxat tamen quoque Propheta hanc cædem ob perfidiam, uti inferius dicam.

Et fur ingressus est spolians, latrunculus foris.] To *et* explicat *mendacium*, idemque valet quod *id est*, aut certe *et*, id est, *ideo*, quasi dicat: Quia Samaritæ fraudulenter et mendaciter suaserunt cultum vitulorum regi Jehu (S. Hieron. cum aliis, uti dixi initio capitis hæc attribuit regi Jeroboam) idcirco ipse Jehu, secutus eorum fraudulentia consilia, clanculum in regni gubernacula ingressus est ut fur dissimulans occultam suam nequitiam et idololatriam; at ubi regno plane potitus est, quasi latro publice grassatus est, cogens omnes ad sua idola et nolentes spolians, vel occidens. Sic Nabuchodonosor vocatur *latro*, Jerem. 18. v. 22. Vide ibi dicta.

Secundo, sic exponas, q. d. *Et*, id est ideirco, fures et latrones tum domestici, tum externi, invadunt urbes et agros Israelitarum, eosque vastant et expilant. Nam dum in repub. eliminatur vera religio, subintrant furta, latrocinia omniaque scelera, uti hæc in Galaad et Samariam subintrasse dixit cap. præced. vers. 9. Ita Chald. Lyran. et Arias. Rursum, Deus in eos Syros et Assyrios, qui eos vastarent, immisit, uti dicitur 4. Reg. 10. vers. 32. Ita Theodor. Theoph. Dionys. et Ribera. Hi enim in libris Regum vocantur *latrunculi*, id est, prædones, grassatores, quos Belgæ vocant: **bzybuhters**. Septuag. vertere solent, μονοζώνους, id est unius, scilicet eximiæ, zonæ, quasi dicant, excellentes bello, et qui cingulo eximio a cæteris differunt, egregieque sunt accincti et armati. Ita Suidas. Hebr. enim גדוד *gadid* significat accinctum et expeditum militem. Sic et olim milites vocabantur *latrones*, vel ἀπὸ τοῦ λατρεύειν, id est, a serviendo, ut vult Festus lib. 10. vel a latendo, quia ex insidiis more latronum hostes adoriuntur. Nota: Jehu hic, primo, comparatur furi et latroni; secundo, v. 4. pistori succendenti furnum idololatriæ, ejusque fermento fermentanti populum; tertio, columbario. seducenti et capienti columbas vers. 11. quarto, arcui doloso, vers.

16. quia evertendo Baal, videbatur idola evarsurus, et mox ea restituit.

2. **Et ne forte dicant,**] q. d. Ne cogitent et quasi antur me in memoriam revocare præterita parentum suorum peccata, ac propterea filios plectere ex vindicta magis quam ex desiderio sanandi eos, enumerabo illis modernas eorum machinationes impias, quas hisce diebus coram facie mea impudenter perpetrarunt, ut eas negare vel excusare non potuerint. Ita S. Hieron. Haymo, Hugo. Lyran. Ribera et Arias.

Septuag. hæc referunt ad præcedentia, vertuntque: *Ut concinant quasi canentes in corde suo*, id est, ut S. Hieron. ut quasi socii consentiant cum fure et latrone; et cum eis quasi canant eamdem cantilenam, vel, ut Theodor. ut videntes tantas suas clades gemant canantque threnos, non publice, ne hostis eos subsannet, vel acrius puniat, sed tacite in corde suo.

Tertio, Chald. vertit: *Nec interim reputant in cordibus suis omnia ipsorum malaficia manifesta esse coram me; mox circumvenient eos opera eorum mala* (id est, vindicta et supplicia operum malorum) *quæ coram me aperta sunt*, q. d. Brevi fiet, ut videant me opera eorum cognoscere et videre, cum scilicet sentient mea verbera et flagella. Ita Vatablus.

3. **In malitia sua lætificaverunt regem,**] Jeroboam, ait S. Hieron. vel potius Jehu, q. d. Sua mala et impia voluntate applauserunt Jehu ejusque principibus, deficiendo a suo rege Achab, ejusque familia regia, ac in gratiam Jehu colendo vitulos pro Baal; item perfide occidendo 70. filios Achab fidei suæ commissos, et 40. fratres Ochoziæ; hanc enim defectionem et perfidiam vocat mendacia. Licet enim Jehu a Deo per Prophetam unctus et creatus rex, mandante Deo, eos occidi jusserit, tamen Samaritæ ignorabant Dei jussu hæc fieri. Secreto enim unxerat Propheta Jehu in regem, quocirca non Dei jussu, seu metu Jehu tyranni eos occidarunt, ideoque injuste et perfide. Sept. vertunt, *reges;* non enim soli Jehu, sed et antecessoribus et successoribus ejus in idololatria consenserunt. Ita solet vulgus mobile adulari regibus, et ad eorum libitum mutare fidem et religionem instar arundinis, uti hodie in Germania fieri videmus. Quam verum est illud:

> Regis ad exemplum totus componitur orbis!

Quocirca melior esse nequit oratio, quam illa qua oratur pro regibus et principibus, tum Ecclesiasticis, tum sæcularibus, ut eos prudentes et pios, et strenuos vel largiatur, vel efficiat Deus. Hoc est quod inculcat Apostol. 1. Timoth. 2 vers. 1. *Obsecro igitur prima omnium fieri obsecrationes, etc. pro regibus et omnibus qui in sublimitate sunt, ut quietam et tranquillam vitam agamus in omni pietate.*

Viderunt idipsum Gentiles. Euripidis est hæc vox: *Gubernari oportet malos a bonis, et parere se melioribus; si vero impios in civitate promoveris, sursum atque deorsum vita nostra inopinato tota pervertetur.* Platonis ista: *Sutores, si pravi et perditi sint, quamquam dissimulent, nihil inde periculi civitati imminet; custodes vero legum et civitatis, si non revera sint, sed videantur tantum, urbem totam funditus perdunt.* Velleii Patereuli: *Princeps optime faciendo docet; cumque sit imperio maximus, exemplo est major.* Neoptolemi apud Sophoclem in Philoct.

> Principibus omnia, quos penes rerum fuit
> Summa, imputa; nam urbs a magistratu, a duce
> Exercitus dependet; exemplo ducum
> Peccant frequenter milites.

Hoc est quod clamat Ecclesiast. cap. 10. 2. *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus: et qualis est rector civitatis, tales et inhabitantes in ea. Rex insipiens perdet populum suum.* Hinc Arabicus hoc loco vertit: *Lætati sunt reges eorum in iniquitate, et principes eorum in mendacio; et fiduciæ eorum sicut sues grunniunt, et sicut qui pastam conficit, et exspectat eam donec fermentetur, sic erunt dies regum ipsorum;* et Syrus: *In malitia sua lætificaverunt reges, et in malitia sua omnes principes eorum: exardescunt quasi clibanus ardens in decoctionem.*

4. **Omnes adulterantes,**] id est, omnes idololatrantes. Est metaphora a pistore furnum accendente, q. d. Israelitæ instar furni accensi æstuant libidine et ardore colendi idola. Ita S. Hieron. Cyrill. Vatabl. Unde Hebr. habent: *Omnes illi adulterio* (idololatria) *incalescunt, uti furnax succensa a pistore.* Hebræi enim coquentem vocant *pistorem;* uti et veteres Latini. Unde Festus Pompeius: *Cocum*, ait, *et pistorem apud veteres eumdem fuisse accipimus.* Grammatice significat libidinem et concupiscentiam adulterandi, ipso adulterii actu non extingui, sed quasi fornacem injectis sarmentis magis accendi. Unde Salonius, in Parab. Salom. qui extat tomo 1. Biblioth. SS. Patrum, sic explicat illud Proverb. 30. *Sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes: Affer, affer; et numquam satiantur.* Sanguisuga diabolus est qui semper sanguinem sitit, id est, ad peccata homines trahere cupit, et sitim peccandi incessanter accendit: duæ filiæ sunt luxuria et avaritia, quæ diaboli sitim et ardorem imitantur, dicentes: Affer, affer, quia sicut ille numquam peccando satiatur, sic nec luxuria et avaritia. Nam quanto quisque magis luxuriatur et fornicatur, tanto amplius delectatur. Similiter quanto quisque divitias sibi accumulat, tanto magis eas semper augmentat. Hinc et S. Gaudentius Episc. Brixiens. tempore S. Ambrosii, tomo 2. Biblioth. SS. Patrum tract. 13. ad Neophytos: *Stupri*, inquit, *assiduitas luxuriam carnis non cohibet, sed accendit, dicente Propheta: Omnes fornicantes, velut ardens clibanus corda eorum. Prædatoris quoque rapacitas non comprimit avaritiam, sed irritat. Scriptum est enim: Qui amat pecuniam, non satiabitur pecuniis*, Eccles. 5. Sic gulosus gulo, iratus ira, superbus honore, etc. magis inflatur et accenditur. Nam

> Quo plus sunt potæ plus sitiuntur aquæ.

Quievit paululum civitas a commistione fermenti, donec fermentaretur totum,] q. d. Sicut pistor fermentum indit massæ farinæ, ac deinde succensa fornace quiescit; mox enim fermentum quiete et tacite proserpit per totam massam, eamque suo acore inficit et fermentat: quo facto pistor in fornacem succensam massam infert, in eaque coquit panem (unde Syrus vertit: *Cessubit de Civitate conficiens pastam donec fermentetur*) Ita Jehu noluit vim facere populo. *Quidquid enim necessitate fit, cito solvitur, quod voluntate arripitur, perseverat*, ait S. Hieron. Jehu

non coegit populum ad colendos vitulos, sed permisit idololatras sensim et occulte fermentum idololatriæ suæ per populum spargere, donec ejus permissione et conniventia, imo benevolentia, totus populus hoc scelere inficeretur et corrumperetur: tunc eo convocato, suo decreto cultum vitulorum sanxit, quod populus avide excepit, faustaque regi acclamavit. Ita totus ab eo in clibanum succensum, id est, in impetum et ardorem, imo furorem idololatrandi conjectus est, atque idololatria publica ardensque instar fornacis ab eo succensæ exarsit. Ita S. Hieron. Cyril. Albert. Hugo Lyran. et Ribera.

Eleganter hunc Osee locum tractat Petrus Abbas Cellensis anno Domini 1181 lib. de Panibus cap. 4. in fine, tomo 8. Biblioth. SS. Patrum: *Etiam quiescens Ægyptius ab operatione exteriori*, inquit, *dum non animadvertit, fermentatur. Sicut pasta, non solum cum ei admiscetur fermentum, fermentatur; sed multo magis cum a commixtione cessat qui commiscuit, et ipsa pasta bene cooperta quasi quiescens obdormit: sic animo concepta malitia, etsi videatur aliquanto tempore (forte, quia deest occasio) a malo opere cessare: eo tamen quasi acrius sævit in corde, quo non transit in opere. Unde Oseas: Paululum civitas cessavit a commixtione fermenti, donec fermentaretur totum, q. d. Ut studiosius cogitatum perpetret malum, callidius pro tempore retrahit manum. Confotum enim stuparum superinjectione incendium, non dormit, sed serpit, non extinguitur, sed reficitur: sic voluntas mala, velut flamma latens, vorat tandem superpositos necessitatis, et rejicit, velut torrens, dilutionum obices.* Unde infert: ergo Religionem professus: periculose gustat sæculi fermentum. Audit Novitius verbum sæculare, ambitiosum, illecebrosum, non movetur; sed phantasia excipit fermentum, quod in cella menti recurret, eamque ad sæculum repetendum, ad ambitionem, ad nuptias sollicitabit, et forte expugnabit. Idem videmus in pueris et puellis innocentibus.

Ad hanc Osee sententiam pertinet illud OEdipi: *Ab inquieto sæpe simulatur quies.* Sic tropol. Hæretici, ait S. Hieron, initio quiescunt et omnia pacifica promittunt, sed occulto sua docent, itaque cancer paulatim serpit in populos. Addit S. Hieron. ex Hebræorum traditione Jeroboam (de eo enim ipse hæc accipit, uti dixi: ego de Jehu) eum subito religionem novare non auderet metu seditionis et rebellionis, occulte quosdam submisisse, qui populum excitarent, ut a rege peteret Deum Domesticum, puto Lares et Penates, scilicet vitulum quem coluerant in Ægypto: id ita factum libentibus illis, sed maxime rege Jeroboam. *Ergo*, inquit, *similes erant clibano ardenti, parato ad coquendum si quid immittas; ardebant enim cupiditate.* Ita Elisabetha regina Angliæ, teste Sandero de Schism. Anglic. restitutam a Maria sorore sua regina fidem Catholicam in Anglia, succedens ei primo anno regni sui subvertit, constituens magistratus hæreticos, qui in Parlamento hæresin restitui peterent, imo decernerent. Politice, principes sapientes et boni hoc Jeroboam, vel Jehu consilium imitentur, sed in bono. Ita Alphonsus Aragonum rex, teste Guicciardino, cum cogitaret bellum, aut quid aliud moliretur, priusquam deliberationes animique sui cogitata intelligerentur, tacite per suos rumorem spargebat, regem his illisve de causis merito talia moliri debere. Hinc fiebat ut magno omnium applausu et laude, consilia et molimina ejus probarentur, cum publice proponebantur ea quæ jam omnium calculis, et quasi præjudiciis justa aut necessaria habebantur.

Hebr. est hendiadys: *Quievit a civitate, a commistione*, id est, quievit rex a commistione, id est depravatione, civitatis, quod in re idem est cum eo quod vertit Noster: *Quievit civitas*, rege videlicet quiescente, et tacite dissimulante, *a commistione*, id est, a corruptione et depravatione regis aperta. Ita Ribera. Hebr. enim מעיר *meir* idem est quod *a civitate*. Recentiores vertunt *ab excitando*; scilicet, quievit furnarius, ut furnum accendat, huncque dant sensum: Quibus in locis furni sunt publici, solent furnarii noctu vicatim inclamare mulieres et excitare, ut pastam subigant; quas postquam excitare quieverunt, furnum interim accendunt, tamdiuque vehementer calefaciunt, donec fermentatam pastam et in panes conformatam ipsæ afferant, ut coquatur in furno vehementissime calido, cujus calori comparat hic Propheta ferventissimum idololatrarum studium in colendis idolis. Sunt, inquit, ut fornax a furnario accensa, quam accendere solet statim, postquam cessavit excitare mulieres subigendæ pastæ causa, quæ tantisper vehementissime æstuat, donec a mulieribus inferatur panis. Ita Vatabl. et Clarius ex R. David. Hæc versio consentit cum eo quod præcessit: *Omnes adulterantes quasi clibanus succensus a coquente*, illudque explicat.

Verum juxta nostrum Interpretem est hic alia similitudo, eaque valde apposita; sicut enim prius ardorem idololatrandi Jehu et Israelis comparavit fornaci succensæ: ita hic comparat fermento, quod totam massam illico pervadit. Unde eadem comparatione utitur Apost. 1. Cor. 5. *Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio.* Quamquam eodem res redit, et secundus sensus primum continet et includit, Jehu ergo fuit quasi furnarius, qui fornacem idololatriæ accendit; tum permittendo vitulos aureos, tum sua conniventia excitando alios, qui fermentum idololatriæ in massam, id est, in cœtum populi spargerent, qui dum totus eo infectus fuit, Jehu eam publico decreto, templo et cultu in hanc idololatriæ suæ fornacem intulit et percoxit.

Denique Pagnin. vertit: *Cessavit pistor a civitate*, id est, ut Chald. vertit: *Migrabunt cito a civitatibus suis.*

Allegor. Leo Castrius (licet id ipse putet esse litterale) hæc refert ad Judæos, qui fermento iræ et superbiæ tumidi, cum plebem corrupissent, Christum cruci affigi a Pilato postularunt et impetrarunt. Sic ait Plautus: *Mea uxor propter iram tota in fermento jacet*, id est, præ ira tumet et turget, uti fermentum elevat, et tumefacit pastam.

5. Dies regis nostri. Est mimesis: imitatur enim et exprimit vocem populi applaudentis, et congratulantis tam regi, quam diis suis, puta vitulis a rege sancitis et erectis, q. d. Populus cum jam omnino fermento idololatriæ esset corruptus, acclamavit regi Jeroboam, ait S. Hier. vel potius regi Jehu dicens: Hæc est dies regis nostri, scilicet regalis, læta et fausta (sic ait Psaltes: *Hæc dies quam fecit Dominus*,

exsultemus et lætamur in ea) tumque et ipsi principes cœperunt furere quasi ebrii, et comessantes, Deique obliti idola colere: tumque ipse REX EXTENDIT MANUM SUAM (ad calices) CUM ILLUSORIBUS,] id est, cœpit agere idem quod illusores jam dicti, puta principes eorumque asseclæ, qui Deo, aut potius regi vania laudibus et acclamationibus illudebant, q. d. Libenter cœpit cum eis potare, illudere, scurram agere, laudare idola, spernere Deum. Ita S. Hieronymus, Haymo, Hugo, Lyran. Ribera et alii. Vide hic, ut magis adulatio, quam hostis reges et principes perdat. Ita Mariana.

Nota. Hebr. לץ *lets*, quod noster illusorem vertit, significat hominem superbum, irrisorem, qui omnia divina et humana irridet, plane corruptum, pestilentem, qui quasi pestis alios inficit et corrumpit, quales sæpe sunt in aulis, qui principes etiam bonos omnino immutant et depravant. Aliter Chald. Arias, Pagnin. et Vatabl. exponunt enim, q. d. Die illo quo regem inaugurarunt, cœperunt principes eum eo compotare, indeque jugiter vacant compotationi, non reipubl. aut, ut Clarius, ægrotare eum fecerunt, propinantes ei lagenam vino plenam, ut eum assuefacerent potationi, itaque enervarent, mentemque et consilium ei adimerent, ut cum potatoribus assidue potaret, cum nugatoribus nugaretur, cum illusoribus aliis illideret. Hebr. enim החלו *heehelu*, significat tam ægrotare, quam incipere. Rursum pro חמת *ehomat*, id est furore (est enim infinitivus a rad. יחם *iacham*, id est, incaluit, iratus est, furit) ipsi legunt חמת *chemet*, id est utrem, lagenam.

6. et 7. QUIA APPLICAVERUNT QUASI CLIBANUM COR SUUM EUM INSIDIARETUR EIS. τo *quia* causam dat, cur Jeroboam, vel potius Jehu tam facile populum totum, puta omnes Israelitas induxerit ad cultum idolorum, scilicet vitulorum. Causa est hæc: quia Israelitæ in corde et mente erant corrupti, et libidine, id est, amore idololatriæ, æstuabant: unde cum rex Jehu insidiaretur eis, ut eos pelliceret ad idololatriam, ipsi ei mox appleuserunt, corque suum quasi clibanum idololatria æstuantem aperuerunt et applicuerunt, ideoque totius populi communi consensu et decreto vitulorum cultus receptus, sancitus et stabilitus est. Quocirca rex Jehu prius anxius et timens, ne aliqui ex populo voluntati et idololatriæ suæ resisterent, cognita populi mente et consensu, dormivit, id est, securus fuit instar hominis qui tota nocte dormit, COQUENS EOS, id est, permittens eos per se coqui, hoc est fermentari plane, massamque impietatis efficere: unde sicut pistor, per noctem fermentata massa, mane eam infert in furnum, quem eadem nocte calefacit, quemque rursum eodem mane extremo igne et flammo calefacit: ita Jehu populum in idololatriæ furnum consentientem et volentem injecit; imo MANE IPSE SUCCENSUS QUASI IGNIS FLAMMÆ, q. d. Ipse Jehu non tantum quasi pistor flammam idololatriæ, qua idololatros percoqueret, succendit; sed et quasi conversus in ipsam flammam, inflammavit omnes Israelitas. Quocirca hac flamma OMNES CALEFACTI SUNT QUASI CLIBANUS summo ardore, quo instar ignis DEVORAVERUNT JUDICES SUOS, alliciendo et cogendo eos, ut et ipsi furentem populum sequerentur, eum eoque idola colerent, imo suo decreto colenda præciperent: hinc et OMNES REGES EORUM, qui Jeroboam, aut potius Jehu secuti sunt, in eumdem impietatis furnum CECIDERUNT.] Ita S. Hier. Albert Haymo, Hugo et Lyran. Nota. Amor ardens vocatur ignis, et clibanus succensus: quia amor ciet motum cordis vehementem, qui causat calorem in homine, imo fervorem et æstum. Unde Job 31. dicitur: *Ignis est usque ad perditionem devorans.* Et istud Sapientis: *Qui non zelat non amat.*

Quocirca Epictetus rogatus ab Adriano Imperat. *Quid est amor?* respondit: *Otiosi pectoris molestia, in puero pudor, in virgine rubor, in fœmina furor, in juvene ardor, in sene risus.* Cur Venus Vulcano nupta dicitur? *Ut ostendat amorem ardore incendi.* Hinc Virgil. de Didone amanta Æneam Æneid. 4. *Et cæco carpitur igne. Uritur infelix Dido. Ardet amans Dido.* Et alibi:

Est mollis flamma medullas
Interea, et tacito vivit sub pectore vulnus.

Porro amor, quia ignis est et calor, hinc emollit et liquefacit partes corporis: et quia eo calore resolvuntur spiritus vitales et animales, adjuvante ed eam resolutionem et consumptionem vehementi cogitatione, quæ fixa est in re amata; hinc ex amore vehementi sequitur deliquium et languor, totiusque corporis infirmitas: ad quam juvat tristitia, et ægritudo animi de absentia rei amatæ. Vide Richardum de S. Victore libr. de Gradibus charitatis cap. 4. et libr. de Gradibus violentæ charitatis, ubi fuse explicat, quomodo amor vulneret, liget, liquefaciat, deliquium et languorem adducat. Hos amoris æstus et effectus sentiebat sponsa dicens Cant. 2. 5. *Fulcite me floribus, stipate me malis: quia amore langueo.* Et cap. 8. 6 *Lampades ejus lampades ignis atque flammarum*

Secundo, Chald. et alii hanc flammam censent esse insidiarum, injuriæ et violentiæ in proximos, quæ ex flamma idololatriæ prorepere et exoriri solet: Chald. enim sic vertit: *Instar clibani ardet cor eorum, in insidiis suis; tota nocte protrahitur furor eorum, usque mane æstuat in morem ignis flammigeri*, q. d. Uti pistor noctu, succenso furno, dormit usque mane, tumque rursum ignem furni suscitat et auget, quo furnus succensus novas et scintillantes evomit flammas: ita Israelitæ noctu quiescunt, cogitantes et meditantes modos insidiandi, et nocendi proximo, usque mane: tum enim quisque surgit, ut quasi ignis succensus insidias et noxas noctu meditatas in proximum evomat, et opere consumet: quocirca Israelitæ *omnes calefacti sunt* hac malignitate *quasi clibanus*, ut regi Jehu placerent, ideoque *devoraverunt*, id est, occiderunt, *judices suos*: et *omnes reges*, id est 70. filii Achab regis *eorum*, manu ipsorum cæsi *ceciderunt: non est qui clamet in eis ad me*, q. d. Nullum eis spatium dederunt ante mortem convertendi se ad Dominum, eumque invocandi, sed subito omnes trucidarunt: itaque tam animas quam corpora eorum perdiderunt. Ita Theod. Theophil. Arias et Vatabl.

Tropol. rex impius, qualis fuit Jeroboam, est pistor cacodæmonis; regi enim omnes subditi applicent cor suum quasi clibanum succendendum: videat rex quem ignem injiciat, cælestemne divini amoris, an tartareum vitiorum. Rex impius tartareum injicit, eoque panes suavissimos: id est peccata, coquit cacodæmoni, qui parem illi gratiam referet: nam in infernn cliba-

num ei succendet, quo in æternum ardeat. Ita Sebast. Barrad. lib. 9. c. 12 Concord. Evang.

8. EPHRAIM IN POPULIS IPSE COMMISCEBATUR.] Dat causam tantorum scelerum, q. d. Causa cur Ephraim, id est, Israel succensus fuerit ut fornax impietatis, est, quod fœdus et amicitiam inierit cum vicinis populis et gentibus, cumque iisque conversans eorum impietatem, et scelera imbiberit, juxta illud Psal. 105. 35. *Commisti sunt inter Gentes, et didicerunt opera eorum, et servierunt sculptilibus eorum*, etc. Ita Theodor. Vatabl. et Arias.

EPHRAIM FACTUS EST SUBCINERICIUS PANIS, QUI NON REVERSATUR.] q. d. Sicut pasta quæ sub cineribus juxta ignem coquitur, si non vertatur, insensibiliter exuritur et consumitur, ita et Israel in cineribus et sordibus idololatriæ manens, nec per pœnitentiam se convertens ad Deum, exuretur ab hostibus. Nam *comederunt alieni robur ejus, et ipse nescivit*: q. d. Assyrii paulatim vires Israelis atterent, eumque expilabunt, quod tamen ipse non advertet, puta se in ruinam et exitium tendere, seque a Deo puniri ob eum derelictum per cultum vitulorum. Ita Cyril. Theodor. et Theoph. Vel *nescivit*, id est, non sapuit, non resipuit Unde Chald. vertit: *Similis est domus Ephraim subcinericio pani, qui antequam versetur comeditur*, vel a famelico, vel potius ab igne quo coquitur; *diripuerunt populi substantias eorum*.

Nota. In pane subcinericio multas notat Israelis conditiones Primo, pertinaciam, scilicet eum cinere, id est sordibus, undique esse circumdatum, in iisque perdurare, nec ab iis recedere et reverti ad Deum: etiam dum ab eo igne tribulationis excoquitur. Ita S. Hieron. Cyrill. Theod. et Theoph. Unde Tropol. S. Gregor. lib. 32. Moral. 7. *Factus est*, ait, *Ephraim quasi panis subcinericius qui non reversatur. Ex natura quippe bene condita est nobis intentio, quæ surgit in Deum sed ex conversatione nequiter assueta inest voluptas, quæ præsens premat in sæculum. Panis autem subcinericius ex ea parte mundior est, quam inferius occultat; atque ex ea parte sordidior, qua desuper cinerem portat. Quisquis ergo intentionem qua Deum debuisset quærere negligit, quasi more panis subcinericii mundiorem partem inferius premit: et cum curas sæculi libenter tolerat, quasi congestum cinerem superius portat.* Et lib. 11 c. 6. *Si terrenarum cogitationum cinerem a mente excutimus, quasi panem subcinericium reversamus.*

Secundo, celerem vindictam et exitium: panis enim sub cinere coquitur, non in furno, a pauperibus et famentibus, ut statim ab eis comedatur: rursum panis ille si non vertatur, mox exuritur: sic et Israel statim ab Assyriis devoratus et exustus est. Ita Chald. Albert. et Vatabl.

Tertio, imprudentiam, quod scilicet Israel in cupidinibus suis sordidis et exitiosis residens, non verterit se in alteram partem, ut videret clades et exitium ob illas sibi imminens. Ita Clarius. Cupiditates enim et peccata sunt instar panis subcinericii, qui duas habet facies, sive superficies; inferiorem, qua terræ: superiorem, qua igni et cineribus adhæret: ita peccati facies inferior est voluptas terrena, quam intuetur et arripit peccator; superior est cinis, id est mors et ignis, hoc est pœna et gehenna, quæ voluptatem peccati certo quasi a tergo sequitur, eique connexa est: hanc non intuetur peccator: unde ab ea imprudens et incautus, cum minime putat, comprehenditur et exuritur. Quocirca Syrus vertit: *Ephraim factus est placenta parvuli, decocta est, comesta est*, q. d. Mox ut facta et cocta, comesta quoque est Sic enim pueri placentam mox ut cocta est comedunt. Arabicus Alexand. *Ephraim factus velut locus combustus, et ipse non mutatur*; Arabicus Antioch. *Ephraim erat succensus, non revertens.*

9. COMEDERUNT ALIENI (Assyrii) ROBUR EJUS.] *Robur*, id est, fruges et opes eum roborantes; *panis enim cor hominis confirmat*, Psalm. 103. 15. Mystice, alieni sunt dæmones, qui vires animæ, suggerendo cupiditates, enervant, eo non advertente. Unde ait: *Et ipse nescivit adversarios amicos putans, et devoratores suos arbitrans esse convivas;* ait S. Hieron. Sic et S. Greg. 34. Moral. c 3. Quocirca recte S Bernard. serm. 2. de Quadrag. id adaptat Religioso, qui in exteriora cor effundit, itaque ejus robur spirituale dissipat et perdit. *Miser*, ait, *homo, qui totus pergens in ea quæ foris sunt, et ignarus interiorum suorum, putans aliquid se esse cum nihil sit, ipse se seducit. Sicut aqua effusus sum (ait Psalmista in persona hominis) et dispersa sunt omnia ossa mea. Et alius quidam Propheta: Comederunt, inquit, alieni robur ejus, et ignoravit. Exteriorem quippe superficiem intuens, salva sibi omnia suspicatur, non sentiens vermem occultum, qui interiora corrodit. Manet tonsura, vestis necdum mutata est, jejuniorum regula custoditur, statutis psallitur horis; sed cor longe est a me, dicit Dominus. Attende solerter quid diligas, quid metuas, unde gaudeas aut contristeris: et sub habitu religionis animum sæcularem, sub pannis conversionis invenies cor perversum.*

SED ET CANI EFFUSI SUNT IN EO], q. d. Jam Israel captivitati et excidio proximus est, uti homo senex et canus morti. Israel canescit, senescit, tendit ad interitum. Est Catachresis. ET IPSE IGNORAVIT] se excidio proximum, multo magis ignoravit se ob derelictum Deum, et ob idola excindendum. Ita S. Hier. Aliter Haymo, Hugo et Lyran. q. d. Israel pervenit ad canitiem, mortem et excidium: itaque tunc cœpit sapere, et agnoscere suam culpam causamque excidii. Nemo enim tam insipiens est, qui non in morte sapiat. Sic Ptolemæus, ut habetur in ejus vita præfixa Almagesto, dicere solebat: *Ultimæ promissiones hominis canæ sunt*, id est sapientes, seriæ, æque ac seræ et ultimæ. Verum cum hac explicatione non recte cohæret τὸ *et ipse ignoravit.*

Tropol. S. Hieron. hæc referens ad hæreticos, aliosque impios: *Comederunt*, inquit, *alieni, id est dæmones, robur ejus; sed et cani effusi sunt in eo, imo effloruerunt, id est multo erravit tempore, et nihilominus ignoravit senectutem et vetustatem suam, de qua scriptum est Hebr. 4. Quod veteratur et senescit prope exterminium est. Et si ad justum virum, et ad Ecclesiasticum dicitur Sapient. 4. Cani hominis sapientia ejus; quare non dicatur ad iniquum et hæreticum, Cani hominis stultitia ejus? De hac senectute Daniel dicebat ad presbyterum: Inveterate dierum malorum. Unde et in libro Pastoris (si cui tamen placet illius recipere lectionem)*

Hermæ primum videtur Ecclesia cano capite: deinde adolescentula et sponsa crinibus adornata.

Apposite ergo hæc Osee verba Pelagio hæresiarchæ seni, et inveterato malorum dierum, cum jam ipse hæresim antea occultatam detegeret, ac instar Cain vagabundus eamdem per Ægypti monasteria spargeret, adaptat et intorquet B. Isidorus Pelusiota, scribens ad eum sub annum Domini 405. l. 1. epist. 314. *Cani, inquit, effusi sunt in Ephraim, et ipse ignoravit, vitiosis nimirum affectibus juvenescens. Eodem modo tibi quoque ingens annorum turba canitiem invexit, et tamen rigidum et inflexum animum habes, ex alio monasterio in aliud migrans, atque omnium mensas perscrutans et explorans.*

10. Et humiliabitur superbia Israel in facie ejus.] Hebr. *respondebit ergo fastus Israelis ei in faciem*, id est, testificabitur contra eum palam et aperte, quod scilicet juste ob superbiam deprimatur et evertatur. Vide dicta c. 5. 7.

11. Et factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor.] *Cor*, id est mentem, sensum, prudentiam. Simile adagium est apud Suidam: *Columba sedens;* hæc enim simplex, facile seducitur et capitur vel a milvo, vel ab aucupe. Pro *seducta* hebr. est, פותה *potha*, id est flexilis, facilis, seductilis: Septuag. ἄνους, id est insipiens, *amens*, uti legit Isidor. Pelus. l. 4. epist. 137. Aquila et Symmach. *decepta;* Leo Hebræus *stolida*, quæ scilicet facile se sinit capi et decipi, quia simplex et carens corde, id est, intelligentia et sagacitate: rursum corde, id est, cordata animo et memoria. Unde Syrus vertit: *Factus est Ephraim quasi columba puella* (parvæ ætatis, ideoque ignara, inexperta et seductilis) *cui non est cor,* animus, animique fortitudo; Arabicus Alexand. *Factus est Ephraim ut aves insipientes, et non est illi intelligentia;* Arabicus Antioch. *Factus est Ephraim sicut columba, non habens intellectum, neque cor.*

Nam primo, columba cum singulis mensibus ova pariat et pullos excludat, videatque singulos e columbario et nido continue auferri, ad eum tamen obliviosa et stolida iterum iterumque, et millies redit; ibique rursum ova fovet, pullos excludit, qui iterum auferuntur. Secus faciunt aliæ aves, quæ ovis aut pullis sublatis, aufugiunt, nidumque mutant: ita Israel, licet videret se spoliari, suasque proles capi nunc a Phul, nunc a Teglatphalasar, nunc a Salmanasar regibus Assyriorum, tamen identidem ad Assyrios recurrebat opem postulans. Nota Arist. l. de General. et part. animalium docet, nec columbam, nec ullum animal quod sanguinem habeat, posse vivere sine corde: cor hic ergo non physice, sed symbolice accipiendum pro sensu et sapientia, qua præ reliquis avibus carent columbæ. Id maxime verum est in columbis Syriæ, quæ ita nidum et columbarium suum adamant, ut etiamsi per centum milliaria et amplius ab eo abducantur, et in peregrina ignotaque regione constituantur, tamen vel ex odoratu, vel ex sagacitate et instinctu naturæ cognoscentes ubi sit suum columbarium, si libere ex alto avolare sinantur, mox ad illud directe paucis horis contento volatu revolent: unde Syri columbis pro nuntiis et veredariis utuntur, uti oculati testes mihi retulerunt, de quo plura cap. 11. 11. Tales erant Israelitæ in Syria, qui opes suas in idola stolide profundebant, quin et filios proprios idolo Moloch comburendos quasi insani tradebant, atque ob hæc vastabantur ab Assyriis: ipsi tamen spoliati opibus et orbati filiis, sine ullo quasi doloris aut dispendii sensu redibant ad sua idola, æque ac ad Assyrios, eorumque opem et amicitiam ambiebant, quod æque vecors et stultum erat, ac si quis lupo ovem aut prolem committeret. Erat ergo Israel excors, ingens sine medulla pepo, et cucurbita. Ita S. Hieron. Chald. Theodor. Theoph. Hugo, Arias, Ribera, Mariana et alii.

Secundo, columba est vecors et excors, quia, ut ait Arias, cum reliquæ aves retia caveant et aucupem fugiunt, columba tamen adeo stupida est, ut propter objectam escam, præsertim tempore nivis, sponte in retia incurrat, mox enim ut videt abeuntem eum qui retia tetendit, in illa ad escam devolat. Rursum S. Basil. epist. 175. ad Julittam: *Ars, ait, quædam est aucupandi columbas, videlicet talis: ubi unam ceperunt qui capiendis illis student, cicurem illam reddunt, et ad humanum convictum assuefaciunt. Deinde unguento alas illius perungunt, sinuntque conjungi agrestibus; illa vero per unguenti fragrantiam agrestem illum ac liberi pastus gregem, ad possessionem transfert ejus cujus ipsa domestica est. Bene olentes autem sequuntur et reliquæ, atque ita in potestatem columbarii veniunt.* Prudentius quoque in Hamartigenia luculenter omnes modos enumerans, quibus ab aucupibus columbæ decipiuntur, ostendit totidem fere illusionibus hominum animas a dæmone in tartara detrudi. Hinc et Christus Matth. 10. 16. monet ut simplicitatem columbæ cum serpentis prudentia copulemus, eaque illam acuamus et custodiamus, ut scilicet ita simus simplices, ne aliis noceamus; sed et prudentes, ne aliorum insidiis capiamur: prudentia enim sine simplicitate calliditas est, simplicitas sine prudentia, stultitia est. Hinc Prudentius Evam a serpente deceptam columbæ comparat:

> Eva columba fuit tum candida, nigra deinde
> Facta per anguinum malesuada fraude venenum.

Insuper columba domestica a columbis alterius columbarii, sibiloque aucupis illecta, in illud sponte se infert, seque capi permittit. Denique solent aucupes excæcatam columbam in reti ponere, quæ subsultans et in reti ludens, eoque se illaqueans, ad idem cæteras columbas allicit. Ea Græcis παλευτρία, teste Suida, dicitur a παλεύειν, quod est seducere, seu in laqueum inducere. Unde Aristophan. in Avibus loquens de columbis ait: *Et cogit paleutriam agere* (columbas) *alligatos in reti.* Similes paleutrias anates vidi in Belgio, quæ in lacubus et paludibus jungentes se anatibus silvestribus eas abducebant in retia, magna heriorum voluptate et quæstu. Ita Israelitæ sponte in laqueos et aucupes, puta in Assyrios et Ægyptios incurrebant, se suaque illis dedebant, hostesque suos æstimabant amicos. Hoc est quod explicans subdit Osee: *Ægyptum invocabant, ad Assyrios abierunt. Et cum profecti fuerint, expandam super eos rete meum, et quasi volucrem cœli detraham eos.* Id maxime verum fuit in Hosee ultimo rege Israel: hic enim cum esset tributarius Salmanasar regis Assyriorum potentissimi, stolide rebellavit, ac contra eum imploravit opem Sua regis Ægypti: quare indignans Salmanasar, Samariam cum rege et regno evertit, 4. Reg. 18. 10.

Moraliter, tales sunt qui occasiones peccatorum,

v. g. societatem puellarum, aut pravorum sociorum non vitant, imo ambiunt, unde corruunt in peccata et in gehennam. Quid stolidius quam sponte Assyrio, id est dæmoni, se dedere, quam sponte in ruinam æternam se præcipitare? Ita Theoph. Vere S. August. l. 1. Confess. 13. *Quid est miserius misero non miserante seipsum?* Sapienter monet S. Ephrem ode in eos qui assidue peccant et raro pœnitent, tom. 1. *Fuge*, ait, *scorpionem, cujus nosti stimulum: fuge serpentem, cujus exploratam habes perniciem. Qui secundo in eumdem impegerit lapidem, cæcus est aut mente captus.*

Tertio, columbe notat ingratum erga bene de se meritum. Nam mas ubi robustior evaserit, ex consortio matris patrem expellit, itaque ei connubio jungitur, ait Horus hierogl. 54. et Aldrovendus in columba pag. 118. Sic Israel ingratus fuit Deo optime de se merito, eumque expulit e throno matris suæ, puta Synagogæ, quam sua idololatria constupravit, et conspurcavit.

Quarto, columba est vecors, quia, ut docet Plinius l. 10. c. 36. et ex eo Sanchez sibi in colorum varietate mire placet, unde ut eam columbæ in pennis suis alisque ostentent, inani quadam jactantia eas inter se collidunt et implicant, ut resonent strepitumque edant. Ad strepitum excitantur accipitres, qui advolant, easque implicitis alis avolare non potentes, facile capiunt. Ita dum venæ gloriæ, suæque pulchritudini indulgent, ultro sibi mortem adsciscunt: sic et Israel sua superbia, jactando suas opes, suæque terræ fertilitatem et amœnitatem, illexit Assyrios ad eam invadendam et capiendam. Sic et hodie multis venustas et ostentatio est causa ruinæ et interitus. Vere Poeta:

> Sed tacitus pasci si posset corvus, haberet
> Plus dapis, et rixæ multo minus invidiæque

Denique Israelem imprudentem comparat columbæ seductæ et insipienti, quia est et columba sapiens, de qua dicitur: *Quis dabit mihi pennas, sicut columbæ, et volabo, et requiescam?* etc. *cujus pennæ deargentatæ, et posteriora dorsi ejus in pallore auri,* Ps. 67. ita S. Hier.

Symbolice, cor est bulla pectoris, et bulla est cordis symbolum. Bulla enim gestabant nobiles in pectore, ut eam inspicientes se homines et rationales cogitarent, si corde et mente excellerent. Rursum cor arcano sermone notat consilium, ait Pierius hierogl. 34. et vicissim bulla Macrubio dicitur ἀπὸ τῆς βουλῆς, id est consilio: tam ergo bulla, quam cor symbolum est, monitor, indexque consilii. Hinc Salomon. orat. 3. Regum 3. 9. *Dabis servo tuo cor docile*, id est sapiens plenumque consilio, *ut populum tuum judicare possit.* Ex adverso carent corde principes et subditi, qui sine ratione et consilio regunt aut reguntur, qui non animadvertunt quid eligant, quid faciant, quem finem sit res habitura, in quas difficultates et ærumnas se conjiciant; sed temere objecta voluptatis, opum aut honorum esca, eam invadunt cum jactura vitæ, status et animæ. Sic Judæis ait Jerem. c. 5. 21. *Audi, pupule stulte, qui non habes cor.* Et Sapiens Prov. 6. 32. *Qui autem adulter est, propter inopiam cordis perdet animam suam.* Et cap. 11. 12. *Qui despicit amicum, indigens corde est.* Et cap. 10. 13. *Virga in dorso ejus qui indiget corde.* Sic Plautus ait de muliere: *Cui pectus sapiat; nam cor non potest:* quia nullum habet. Sic Tertul. l. 4. c. 10. contra Marcionem ait, eum nec cor, nec cerebrum habere.

Videtur ergo peccator, qui stulte et imprudenter parva præ magnis, caduca præ solidis, momentanea præ æternis ambit et amplectitur, non habere cor; quia illud ei eripuit Plutus, Venus, fastus etc. Exempla ad litteram illustria suppetunt. Narrat ex Prospero Gabriel Inchino Canon. Eccles. Lateran. serm. 1. de puritate cordis, rem miram de divite avaro; qui cum mortuus esset, hæredes apparuerunt corpus ac singula lustrantes, non invenerunt cor: quod undequaque requirentes, tandem in cumulo nummorum ejus aureorum reconditum et sepultum invenerunt: quin et dæmonem specie draconis cordi assidentem, illudque discerpentem viderunt, eumque sibi dicentem audierunt: *Hoc aurum et argentum est pretium cordis, quod mihi vendidit amicus vester, ideoque jure meum est, eoque pro arbitratu uti possum.* Simile est quod in Vita S. Antonii de Padua legimus: cum enim ipse orationem funebrem haberet in funere divitis cujusdam avari, urgeretque verba Christi: *Ubi est Thesaurus tuus, ibi est et cor tuum*, entusiasmo actus: Inspicite, ait, mortui thesaurum, videbitis quam hoc Christi dictum sit verum: ibi cor divitis invenietis; quare illud in eo quæsiverunt, et invenerunt.

Eleganter verbisque nervosis docet S. Bern. libr. de Natura et dignitate amoris cap. 1. impios et carnales non habere cor hominis, illudque in ventrem eorum diffluxisse, et mutatum esse in brutum. Applicans enim eis illud Psalm. 21. *Factum est cor meum tamquam cera liquescens in medio ventris mei*, subdit: *In angusta quippe corporis parte cor locatum est ubi quasi medium superiorum sensuum arcem, et corporis inferioris sicut populi humilioris, quasi quamdam regeret et dispensaret remp. totamque circumquaque cogitatuum et actionum regionem; sed ad concupiscentiæ carnalis ignem degeneri quadam mollitie liquescens, totum diffluxit in ventrem, et in medium ventris, videlicet non sapiens nisi ea quæ ventris sunt, et de ventre in ventris inferiora omnia confundens, omnia degenerans, omnia adulterans, amoris naturalem affectum pervertens in brutum quemdam carnis appetitum; non solum quæ non licet appetentem, cum contumeliis corporis in passionibus ignominiæ, sed adeo oblitum suæ antiquæ generositatis, ut qui creatus erat Deo soli, a corruptis et corruptoribus suis æstimetur esse potius luxuriæ naturale domicilium, et vitiorum omnium prostibulum. Infelices qui tantum natura reclamante sibi viluerunt, ut animæ suæ locum, qui proprius Dei creatoris erat, et nulli creaturæ communicabilis, sedem Satanæ, sedem spurcitiarum et omnis immunditiæ constituerent.*

11. 12. ÆGYPTUM INVOCABANT, AD ASSYRIOS ABIERUNT, q. d. Nunc Ægyptiorum, nunc Assyriorum opem invocare solent Israelitæ. Unde mox de more rursum eam invocabunt: ET CUM PROFECTI FUERINT, EXPANDAM SUPER EOS RETE MEUM.) Ut ab Assyriis rete quasi capiantur, a quibus opem sperabant, patet 4. Reg. 15. 29. et cap. 17. 24. Ita Theod. *Rete* vocat exercitum Assyriorum. Hinc secundo, q. d. Cum Hosee opem Sua regis Ægypti invocabit, *abierunt*, id est, abibunt et captivi ducentur Israelitæ, *ad Assyrios*. Ita S. Hier. Unde sic τὸ *abierunt* non respondet τῷ *cum profecti*

fuerint expandam super eos rete. Nam hoc sensu rata expansum erat a Deo, antequam abirent et proficiscerentur in Assyriam, quia hoc reti capti et abducti sunt.

Tropol. Ægyptios et Assyrios invocant, qui non Dei, sed hominum favorem ambiunt, iis adulantur, dant munera, ut præbendam, vel statum ad quem aspirant assequantur, sed Deus super eos expandit rete; puta fastidia, molestias, æmulationes, ignominias, morbos, mortem, etc. quibus illaqueantur, et misere vivunt, et contabescunt.

12. Quasi volucrem coeli detraham eos,] q. d. Detraham Israelitas ex altissima et munitissima urbe Samariæ (hæc enim ædificata erat in monte Somer, indeque vocata est Samaria 4. Reg. 16. 24.) quam dabo expugnandam et vastandam Assyriis, perinde ac aves arte aucupum, puta per immissos falcones, ex altissimis arboribus detrahuntur, capiuntur et occiduntur.

Secundum auditionem,] q. d. Sicut olim audivit et monitus est Israel a Mose Deuter. cap. 27. et cap. 28. scilicet se puniendum a Deo, si ab eo deflecteret ad deos Gentium, ita nunc ab eo punietur et cædetur. Ita Vatabl. Clarius et a Castro. Aliter alii, q. d. Sicut totus eorum cœtus auditus est inclamare et poscere opem deorum et Gentium, ita totum pariter cædam et plectam. Ita S. Hieron. Haymo, Hugo et Lyran.

13. Ego redemi eos, liberavi eos tum ex Ægypto, tum ab aliis hostibus, puta Madianitis per Gedeonem, Philisthæis per Samsonem, Ammonitis per Jephte, etc. Et ipsi locuti sunt contra me mendacium,] q. d. Ipsi tamen hanc redemptionem non mihi, sed vel idolis, vel aliis Gentibus mendaciter adscripserunt, mentiti sunt quod dii Gentium eos salvassent, non ego, Ita S. Hieron. Chald. Theod. Cyril. Vatabl. et alii. Sic Hebræi educti ex Ægypto cum Moses abesset, acciperetque legem a Deo in Sina, fabricarunt sibi vitulum, puta Apin, eique acclamarunt: *Isti sunt dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti*, Exodi 32. 8.

Ululabant,] q. d. Israelitæ ululabant præ miseriis et ærumnis, puta præ defectu tritici et vini, præ fame, siti, etc. nescientes aliud quam gemere et plorare, nec memores tunc opem meam esse implorandam. Ita Arias, Ribera et a Castro. Secundo, S. Hieron. Theophyl. Hugo et alii, q. d. Ululabant more Gentilium bacchantium aut furentium, qui ululatu et horrendis clamoribus deorum opem exposcunt, putantes quod iis aures deorum ferient et pertundent, uti fit apud homines.

14. Super triticum et vinum ruminabant.] Non dicit, *comedebant*, sed *ruminabant*, ut eos similes bestiis ostenderet, ait S. Hieron. quæ non faciunt aliud quam comedere et ruminare, id est, cibum comestum in os regerere, rursumque mandere, itaque jugiter cibum ex ore in stomachum, et ex stomacho in os mittere et remittere, q. d. Non aliud cogitant, non aliud somniant, quam escas et ventrem, modumque ea comparandi, ob hoc plorant, ob hoc ululant, dicentes cum patribus suis: *Quis dabit nobis carnes ad vescendum? Recordamur piscium quos comedebamus in Ægypto: in mentem nobis veniunt cucumeres et pepones*, Num. 11. 4. De cætero non cogitant o quo ea petere; aut si eis donentur, cui gratias agere debeant, quia *recesserunt a me.* Hinc omnia tribuunt fortunæ, aut diis suis, non meæ providentiæ. Ita Vatablus, Clarius et Arias.

Aliter S. Hier. et Chald. quasi dicant: Præ copia tritici et vini, quæ ruminant quasi bestiæ, recalcitrarunt et recesserunt a me. Verum quia ululabant præ fame, hinc potius inopia laborabant, quam copia. Pro *ruminabant*, hebr. est, יתגוררו *iitgoraru*, quod recentiores vertunt: conveniebant, congregabant se; Sept. vero, *concidebant se*, scilicet cultris ad placandos deos, ut ab iis impetrarent triticum et vinum. Sic enim fecerunt sacerdotes Baal ad eliciendum ignem e cœlo, 3. Regum 18. 28. Ita Cyril. et Theoph. qui addit: Virilia sibi amputabant, ut sanctius diis ministrarent, ut faciebant cultores Rheæ matris. Noster optime vertit, *ruminabant*, quia hoc recte significat gulam Hebræorum, ob quam murmurare et ululare solebant; et *iitgoraru* id proprie significat. Nam גרן *goron* est guttur. inde גרר *gorer*, idem est quod gargarizo, guttur mulceo, vel proluo, uti Philoxenus teste Aristot. in Ethicis, optabat sibi guttur gruis, ut diutius cibi potusque voluptatem et delicias sentiret. Et Alciatus hoc dat emblema gulosi:

> Gurgulione gruis, tumida vir pingitur alvo,
> Qui larum, aut manibus gestet onocrotalum

Ita Forsterus, Marinus, et passim Hebræi in Lexicis, docent quod גרה *ghera* significet pabulum præmansum, quod animal ex imo trahit et denuo ruminat: quasi dicas: Trahenda, seu rumen, radix enim *gor*, vel *gorer*, vel *gara*, significat trahere, attrahere, quod in bestiarum stomacho et ore est ruminare, indeque deducitur *garon*, et גרגרה *garghera*, id est guttur, gurgulio, eo quod gutture trahitur et retrahitur cibus æque ac halitus, instar serræ, quæ proinde ab eadem radice a continuo tractu et retractu hebr. dicitur מגרה *meghera*, quasi dicas, traha: gulonibus enim terra, æque ac horologium, est gula et venter.

15. Et ego erudivi eos, docui eos legem viamque salutis per Mosem. Secundo, *erudivi*, id est, reprehendi et castigavi pravos eorum mores per Prophetas: hoc enim significat Hebræum יצרתי *iitsarti*. Ita Leo Hebræus. Tertio, Arias, *Erudivi*, inquit, id est, instar medici dedi doque eis sana consilia et remedia. Quarto, *erudivi* eos ad bellum, puta constrinxi et accinxi eos gladio, inquit Vatabl. sequitur enim: *Et confortavi brachia eorum*, ut hostes suos debellarent. Sic ait David Ps. 143. 1. *Qui docet manus meas ad prælium, et digitos meos ad bellum.* Erudivi ergo eos, et roboravi tot tantisque modis; et, id est at, ipsi in me cogitaverunt malitiam,] ut mihi rebellarent, ad deos Gentium sequerentur et colerent.

16. Reversi sunt, ad pristinum suum ingenium, pravamque indolem et mores, ut essent absque jugo,] ut scilicet essent filii Belial, effrænes, exleges, rebelles, qui omne legis Deique jugum, quasi vaccæ indomitæ, excutiunt. Unde Chaldæus vertit: *Aversi sunt ut deficerent a lege.* Legit interpres cum Chaldæo על *ol*, id est jugum, jam legunt על *ol*, quod Rabbini, Vatabl. Pagnin. et Clarius vertunt, excelsus, altissimus, a rad. עלה *ala*, id est ascendit in altum. Vertunt ergo: *Revertuntur, ut non ad Altissimum*, sed ad vitulos aureos. Videtur notare Jehu, qui cum evertisset Baal, videreturque Deum verum culturus, mox

rediit ad vomitum, iterumque cultum vitulorum, quos Jeroboam erexerat, restituit. Septuag. vertunt: *Reversi sunt in vanum*, id est ad idola. Tropol. ad vanas opes et honores sæculi. Allegor. Christus erudivit Judæos, sed ipsi ab eo aversi. ejus legem excusserunt, et sagittis, linguæ suæ eum confixerunt clamantes: *Crucifige, crucifige eum*. Ita ex Cyrillo Leo Castrius.

Facti sunt quasi arcus dolosus.] Qui scilicet, cum suam sagittam mittere et jaculari videatur in unam partem, in quam a jaculante dirigitur, eam divertit, et in aliam partem, imo in ipsum jaculantem, eam reflectit et retorquet, vel ex se, vel quia collimat et jaculatur in materiam duram, aut validam, quæ missam sagittam resilire facit in jacientem, uti accidit militibus Eugenii tyranni, pugnantibus contra Theodosium Imp. quod miraculum ita celebrat Claudianus in ejus Panegyr.

> Te propter gelidis Aquilo de monte procellis
> Obruit adversas acies, revolutaque tela
> Vertit in auctores, et turbine reppulit hastas.

Pari modo Israel et Jehu cum a me dirigeretur ad excidium Baal et idolorum, reflexus est in me meumque cultum exeidit, et statuit aras vitulorum, easque sua arcu propugnavit. Proprie *arcus dolosus*, sive pravus, distortus et obliquus est, qui inter jaculandum alio mox vertitur (vel a vafra jaculatore, vel ob fabricam arcus ita compositam, vel casu, vel ab defectum arcus) quam in directum qua tenditur et respicit, sicque alium, vel etiam ipsum jaculantem nec opinantem, dimissa ferit sagitta. Unde Illyrica versio Psalm. 77. 57. habet: *Converterunt se in arcum inversum*. quales arcus arte fiunt, in quibus semicirculus cum sagitta in adversam partem levi ferri motu reflectitur, insciumque jaculantem configit. Ita Fenella Kenethum regem Scotorum occidit, porrigens ei pomum aureum, ita fabrefactum, ut quicumque illud tetigisset, statim multis telis e poma prosilientibus transfigeretur, uti narrat Cardan. libro 12. de Rerum variet. cap. 56.

Arcus dolosus, ait S. Hieron. *est qui percutit dirigentem, et vulnerat dominum*. Ita Israel qui contra Gentes, earumque deos se armare debebat, adversus se summque Deum armatus est. Seipsum enim lædit, qui Deum offendit. Unde tropologice S. Gregor. 27. Moral. 27. Convertitur, ait in arcum pravum arrogans doctor, quia dum contra elationem verba facit, in selpso sagittas figit, sicut arcus perversus ipsum a qua intenditur, percutit, quod vulgo dicitur: *Cornicum oculos configere*. Addit S. Cyrill. Deus, ait, tetendit Israelem, pugnans cum tyrannide diaboli, quasi proprium arcum adversus idololatriam quæ universum mundum occupaverat; verum ipsi conversi sunt in contrarium, scilicet in Dei contumeliam et contemptum, ait Ruffinus. Alludit ad Psalm. 77. 9. *Filii Ephrem intendentes et mittentes arcum, conversi sunt in die belli*; et ad arcum Jehu, quo dolose accidit Joram regem Israel, clamantem, *insidiæ Ochozia*, 4. Reg. 9 23.

Rursum Israel est arcus dolosus, quia alio mittit sagittas fiduciæ et orationis suæ, scilicet ad idola, me relicto, ad quem eas mittere debebat, ait a Castro. Secundo, arcus dolosus est, qui videtur tensus et paratus ad jaculandum, cum sit remissus et ineptus. Unde Theod. legit ex Sept. *Facti sunt ut arcus non contentus*, sed laxatus, qui nullam perniciem hostibus infert; quamquam versionis Septuag. vera lectio sit contraria, scilicet *Facti sunt quasi arcus intensus*. Quod S. Hieron. sic tropologice de hæreticis explicat: *Quia*, inquit, *semper parati sunt ad pugnas et contentiones in perniciem audientium*. Iidem sunt arcus dolosus, ut habet nostra versio, *quia, sicut eorum hæresiarchæ Judæi, instructi de scripturis sanctis, adversus Dominum legis et Prophetarum et Evangelii verba vertunt*; depravant enim scripturas, eisque Deum earum auctorem, ipsamque ejus fidem et veritatem impugnant, quibus recte competit illud Ps. 77. 57. *Conversi sunt in arcum pravum*. Ubi S. Aug. *Arcus*, inquit, *perversus non pro nomine Domini, sed contra nomen Domini juxta illud: Non erunt tibi dii alii præter me. Per arcum autem significat animi intentionem*.

Hinc Tropol. arcus pravus vel dolosus sunt, qui intentionem quam in Deum dirigere debebant, dirigunt ad creaturas, v. g. qui jejunia, orationes, eleemosynas, quæ dirigere debebant in Dei honorem dirigunt ad auram popularem. Ita Guadalupensis.

Rursum arcus dolosus sunt, qui per immanem ingratitudinem opibus et potentia sua abutuntur adversus illos, quorum opera fuerunt ea consecuti; uti de Eutropio et Habundantio narrat Claudianus lib. 1. in Eutrop. Ita Delrio adagia 949. Sic maledicus lingua ferit Deum, qui eam dedit ad sui laudem. Sic homicida manu quasi ferit Deum datorem, dum Dei imaginem, puta hominem, occidit. Sic omnis qui peccat, vel ingenio suo, vel facundia, vel opibus, vel aliis naturæ aut fortunæ dotibus a Deo datis, contra Deum pro dæmone pugnat.

Cadent in gladio (Assyriorum) principes eorum (Israelitarum) a furore linguæ suæ.] Quia scilicet furente et indignante insana lingua, blasphemias in me, pro suis idolis certantes evomuerunt, cum ab iis opem contra hostes peterent, me spreto. Ita S. Hier. Haymo, Albert. Hugo et Lyran. Unde Chald. vertit: *Propter pravitatem linguæ eorum*. Septuag. *propter imperitiam* (id est stoliditatem) *linguæ eorum*. qua dicunt ligno: Deus meus es tu, at lapidi: Tu me genuisti, ait Cyrill. Aliter Vatablus et Arias: furorem enim Dei accipiunt, q. d. Cadent, quia maledica sua lingua concitarunt furorem Dei, qui eos disperdet.

Ista est subsannatio eorum in terra Ægypti.] q. d. Hic est mos avitus, hæc avita indoles eorum; sic enim me deriserunt et subsannarunt olim habitantes in Ægypto, colentesque Apin. Unde Chald. vertit: *Ista sunt opera eorum, dum essent in terra Ægypti*. Ita S. Hier. Theoph. Albert. et Hugo. Aliter Clarius et Vatabl. *Subsannationem* enim passive capiunt, q. d. Ridebuntur ab Ægyptiis, cum ab eis opem poscent; dicent enim: Ite ad Dominum Deum vestrum, ite ad vestros Assyrios, illi vos juvent. Aut, ut Lyran. ridebuntur ab ipso Deo, juxta illud Psal. 2. 4. *Qui habitat in cœlis irridebit eos, et Dominus subsannabit eos*.

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

MINATUR DEUS ISRAELI EXCIDIUM, QUOD JEROBOAM POSTEROSQUE EJUS, SE INCONSULTO, CREARIT REGES, CUM EISQUE VITULOS AUREOS COLUERIT. UNDE AIT: VENTUM SEMINABUNT ET TURBINEM METENT. SECUNDO, TAXAT QUOD AMICITIAM ASSYRIORUM AMBIERIT, ET DATO TRIBUTO EMERIT; IDEOQUE AB ILLIS IPSIS EXSCINDENDUM PRÆDICIT, EXCISIS PARITER URBIBUS ET DELUBRIS, QUÆ MAGNIFICE ÆDIFICAVERAT TAM JUDAS QUAM ISRAEL. NOTA: ISRAELEM, EJUSQUE OPERA ET IDOLA COMPARAT PRIMO, V. 6. ARANEARUM TELIS; SECUNDO, V. 7. VENTO ET TURBINI, AC CULMO EVANIDO; TERTIO, V. 8. VASI IMMUNDO, ID EST MATULÆ; QUARTO, V. 9. ONAGRO.

1 IN gutture tuo sit tuba quasi aquila super domum Domini: pro eo quod transgressi sunt fœ-
dus meum et legem meam prævaricati sunt. 2. Me invocabunt: Deus meus cognovimus te
Israel. 3. Projecit Israel bonum, inimicus persequetur eum. 4. Ipsi regnaverunt, et non ex
me: principes extiterunt, et non cognovi: argentum suum et aurum suum fecerunt sibi idola,
ut interirent. 5. Projectus est vitulus tuus Samaria, iratus est furor meus in eos. Usquequo non
poterunt emundari? 6. Quia ex Israel et ipse est: artifex fecit illum, et non est Deus: quoniam
in aranearum telas erit vitulus Samariæ. 7. Quia ventum seminabunt, et turbinem metent: culmus
stans non est in eo, germen non faciet farinam; quod et si fecerit, alieni comedent eam. 8. De-
voratus est Israel: nunc factus est in nationibus quasi vas immundum. 9. Quia ipsi ascenderunt
ad Assur, onager solitarius sibi Ephraim munera dederunt amatoribus. 10. Sed et cum mercede
conduxerint nationes, nunc congregabo eos: et quiescent paulisper ab onere regis et principum.
11. Quia multiplicavit Ephraim altaria ad peccandum: factæ sunt ei aræ in delictum. 12. Scri-
bam ei multiplices leges meas, quæ velut alienæ computatæ sunt. 13. Hostias offerent, immola-
bunt carnes, et comedent, et Dominus non suscipiet eas: nunc recordabitur iniquitatis eorum,
et visitabit peccata eorum: ipsi in Ægyptum convertentur. 14. Et oblitus est Israel factoris sui,
et ædificavit delubra: et Judas multiplicavit urbes munitas; et mittam ignem in civitates ejus,
et devorabit ædes illius.

1 IN GUTTURE TUO,] q. d. Admove tubam ori tuo, aut potius maxima voce et clamore tubali, ac si tubam haberes in gutture, proclama et expectora id quod sequitur, scilicet: Veniet hostis *quasi aquila super domum Domini*. Sic Isaiæ c. 58. 1. ait jubetque Deus: *Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam.* Septuag. vertunt, *in sinu eorum quasi terra.* Cur ita verterint nescire se fatetur S. Hieron. nec enim quid tale est in hebræo. Suspicor pro שפר *scophar*, id est tuba, eos legisse עפר *aphar*, id est pulvis terræ; et pro חכך *chickecha*, id est, in gutture tuo legisse חיקך *chekecha*, id est in sinu tuo. Theod. refert istud ad finem capitis præcedentis, hoc sensu: *Subsannatio ista recidet in sinum eorum; fient enim quasi terra invia; nam hostis veniet quasi aquila.* Porro Theodor. miscens versionem Theodotionis versioni Septuag. legit, *quasi terra invia sicut tuba;* Syrus vertit: *Tonitruum tuum velut tuba sit, et quasi aquila super domum Domini;* Arabicus: *Et erat in foraminibus eorum quasi terra, et quasi aquilæ in domo Domini.*

QUASI AQUILA SUPER DOMUM DOMINI.] Subaudi veniet, advolabit, insiliet hostis. Hunc enim comparat aquilæ, quæ in sublime elata, ex improviso instar tormenti involat in prædam, puta in agnos, capras, lepores. Per *aquilam* multi intelligunt Nabuchodonosor: hic enim domum Domini, id est templum, vastavit et incendit, idemque ab Ezechiele c. 17. 3. Jeremia c. 48. 40. et Habacuc c. 1. 8 comparatur aquilæ. Ita S. Cyrillus Theodor. Hier. Theoph. Albert. Hugo, Lyran. Vatab. et Ribera Verum Nabuchodonosor evertit regnum Juda, non Israel, de quo continuo hic agitur.

Secundo, Arias accipit Sennacherib, qui post excelsos Israelitas invasit Jerusalem et templum. Alii acci-

piunt Salmanasar, qui evertit *domum Domini*, id est Israel, qui erat populus quem inhabitabat Dominus.

Tertio, a Castro hic explicat, q. d. Veniat Salmanasar tantis copiis et animis, ut videatur non tantum Samariam, sed et Jerusalem templumque excisurus: unde ex Hebræo vertas: *Quasi aquila usque ad domum Domini*, puta usque ad Judam et templum veniet, sed Deo adhuc parcente Judæis et templo, eumque ab illis avertente, Judam et templum reipsa non invadet. Denique aliqui per *domum Domini* accipiunt fanum vitulorum: hoc enim idololatræ vocabant domum, id est templum, Domini.

Quarto et melius, jungendo primam expositionem cum secunda, per aquilam intelligas hostem in genere, tam Chaldæum, quam Assyrium, puta Nabuchodonosorem, qui Judam et templum, ac Salmanasar, qui Israelem evertit. Loquitur enim Propheta brevis confuse et concise, miscetque subinde Judam cum Israele, et utrique hostes excidiumque intentat: esto crebrius vaticinetur Israeli, uti hic mox ad eum resilit. Israelis enim excidium fuit prævium, vicinum et affine, ac quasi præludium excidii Judæ: eo quod tam Judæi, quam Israelitæ transgressi sint fœdus legemque Dei, ut sequitur.

Porro *domus Domini* hic vocatur templum, quod ex sui origine, Deique institutione commune erat Judæ et Israeli; hinc symbolice tam Israel, quam Juda, erat domus Domini: quia in utroque populo e se electo per sui cultum et templum habitabat Deus. Sic Jerem. 12. 7. dicitur: *Reliqui domum meam; dimisi hæreditatem meam*, id est, reliqui Judæam. Et c. 11. 15. *Quid est quod dilectus meus in domo mea* (in terra sancta) *fecit scelera multa?* Sic passim apud Prophetas, populus Dei vocatur domus Jacob, domus Israel, domus Juda. Sensus ergo est, q. d. Veniet hostis Assyrius et Chaldæus cum magno impetu, feritate et velocitate advolans quasi aquila ad prædam, ut domum Domini, id est terram sanctam, tam duarum, quam decem tribuum diripiat, imo ipsum Dei templum succendat. Cur Chaldæi comparentur aquilæ, dixi Ezechias 17. 3.

Quinto et optime, totus hic versus sic connecti (uti in Bibliis passim sine dispunctione media connectitur) explicarique potest: *In gutture tuo sit tuba quasi aquila:* supple, clange et exalta vocem tuam *super domum Domini*. Clangor enim proprie aquilarum vox esse dicitur. Unde auctor Philomelæ:

Dum clangunt aquilæ, vultur pulpare probatur.

Et Homer. Iliad μ. *Ipsa vero* (aquila) *clangens volabat flatibus venti*. Quidam aquilæ vocem vocarunt reboatum, propter strepitum gravem avibus alterius speciei, maxime nocentibus, tam inimicum adeoque terribilem, ut earum feratur tardare motum et obtundere, qualis sane regiam avem decebat: quin et draco ipse clangorem aquilæ audiens, terrore perculsus intra latebras suas mox se abscondere dicitur. Verum hoc verum est tantum in degeneri aquila, quam vulturinam, vel subaquilam vocant. Nam vera aquila tantum abest ut vocem aliquam edat, aut canat, ut mutam pene physici tradant, aut vix vocalem, idque ex animi magnitudine, qua fame et siti superior, animæ affectus et cupiditates regere et moderari novit: voces enim hujusmodi plerumque intemperantis impotentisque animi affectus, puta inopiam, aut cupiditatem, aut timorem, aut lætitiam indicant. Ita ex Plinio et Æliano Aldrovandus in Aquila pag. 33. Quin et Aristot. libr. 9. Hist. anim. cap. 32. melanaetum, sive pullam aquilam, quam liberalem vocat, invidiæque expertem, ideo non clangere nec murmurare autumat, quia modesta minimeque petulans, affectus moderari ac cohibere melius possit quam cæteræ. Hic sensus planus et appositus videtur. Jubetur enim Propheta tuba clangere instar aquilæ, ut repræsentet clangorem tubarum Chaldæorum et Assyriorum, qui quasi aquilæ feroces invalabunt in Samariam, Judæam et templum. Unde huc videtur alludere Joan. Apocal. 8. 13. *Et vidi, et audivi vocem unius aquilæ volantis per medium cœlum, dicentis voce magna: Væ, væ, væ habitantibus in terra.* Hæc enim aquila erit Propheta, prædicens orbi calamitates imminentes sub tempora Antichristi, uti Osee hic prædicit clades Israeli instantes, vide dicta Apoc. 8. Porro in Scriptura non raro aquila vocatur subaquila, ut Matth. 24. 28. *Ubicumque fuerit corpus* (cadaver) *illic congregabuntur et aquilæ*, scilicet vulturinæ, sive subaquilæ; vera enim aquila, quia generosa, non cadaver quærit, sed prædam vivam: nec comedit nisi quod ipsa necaverit, teste Aristot. Plinio, aliisque Physicis. Allegor. Leo Castrius: Aquila, ait, significat Titi et Romanorum exercitum ac vexilla; in his enim præferebant aquilas, q. d. Romani vastabunt Jerusalem et templum, in eoque sua vexilla, puta aquilas, collocabunt, ob cæsum a Judæis Christum.

2. Me invocabunt, cum sibi exilium imminere sentient, dicentque: Deus meus cognovimus te Israel,] q. d. Nos qui sumus Israel, id est Israelis, puta Jacobi Patriarchæ filii et hæredes, invocamus opem tuam; quia cognovimus et coluimus te, o Deus noster; tu enim nobis tui cognitionem et cultum per Mosem et patres nostros indidisti. Vere Lactantius lib. 1. cap. 1. *Nullus*, ait, *suavior est animæ cibus, quam cognitio veritatis*, præsertim primæ et increatæ. Dicit *meus* in singulari pro noster; quia respicit nomen *Israel*, quod pariter est singulare quoad vocem, sed plurale quoad significatum: significat enim totum populum. Unde ait, *Invocabunt* in plurali. Hic a toto cœtu Hebræorum, tam duarum, quam decem tribuum, descendit ac salit Osee ad unam ejus partem, puta ad Israel, id est decem tribus; contra has enim maxime prophetat, eo quod ipsæ idololatriæ et schismatis fecerint initium eo ipso tempore, quo vivebat et hæc prædicabat Osee; cum duæ tribus post mortem Osee, sub Achaz et Manasse regibus ad idola deflexerint. Ita sanctus Hieronym. Cyril. Theodor. Haymo, Hugo, Ribera et alii. Chald. vertit: *Omni tempore in quo adduco super eos angustiam erant coram me dicentes: Nunc certo cognoscimus quod non sit nobis Deus præter te: redime nos, quia sumus populus tuus Israel.* Sed frustra clamabunt, neque invocabunt; causam subdit, dicens:

3. Projecit enim Israel bonum.] Deum scilicet, ejusque fidem et religionem. Deus enim est omne bonum, tam suum, quam nostrum, ut ei singuli merito dicere debeamus cum S. Francisco: *Deus meus, amor*

meus, et omnia. Secundo, *projecit Israel bonum* virtutis et pietatis, æque ac divinitatis meæ. Idcirco ego pariter a me abjiciam et projiciam eum, quo facto *inimicus persequetur eum.* Causam primam et fontem mali subdit, dicens:

4. IPSI REGNAVERUNT, ET NON EX ME.] Primo, taxatur hic populus, quod inconsulto Deo reges sibi crearit proprios, eosque schismaticos; unde et statim cum iis a Deo ad idola vitulorum defecit, tamque schisma a fide, quam a domo Davidis fecit, 3. Reg. 12. Ita S. Hieron. Theophil. Theodor. Ubi nota: Pro *regnaverunt*, hebr. et chald. est המליכו *himlichu*, id est regnare fecerunt, reges sibi constituerunt. Quocirca Origen. hom. 4. in lib. Judic. et Cyprian. epist. 55. legunt: *Sibimet regem constituerunt, et non per me; principem, et non per consilium meum*; clarius Chald. *Regem sibi crearunt, et non ex sententia mea; constituerunt sibi principes, sed non ex voluntate mea.* Porro Origenes et S. Hieronymus putant hic notari Saulem, cum populus a Samuele regem peteret. Tunc enim Deus dixit Samueli: *Non te abjecerunt, sed me, ne regnem super* eos. Verum hoc factum jam exoletum erat, et emendatum per Davidem, quem Deus ipse Sauli substitui, regemque a Samuele ungi jussit: nec Saul fuit causa schismatis et idololatriæ, sed tam Judam, quam Israelem, in unius Dei cultu continuit.

Melius ergo idem S. Hieron. Cyrill. Theodor. Haymo, Lyran. Hugo, Ribera, cum Rabbinis, censent hic notari Jeroboam; hic enim ab Israele creatus fuit rex, fecitque schisma tam a Roboam et stirpe Davidis, quam Deo, ejusque cultu et templo, erigendo vitulos aureos in Dan et Bethel.

Dices: Jeroboam a Deo per Ahiam Silonitem Prophetam designatus fuit rex. Scisso enim pallio in duodecim partes, dixit ei Ahias: *Tolle tibi decem scissuras. Hæc enim dicit Dominus: Ecce ego scindam regnum de manu Salomonis, et dabo tibi decem Tribus.* Quocirca Abulens. in 3. Reg. 12. quæst. 8. et 9. censet decem Tribus licite fecisse schisma a Roboam, et elegisse Jeroboam in regem. Ratio ejus est: Quia, inquit, ipsæ Tribus liberæ erant populusque liber; Roboam autem volebat eas in servitutem redigere, easque regere ut tyrannus, non ut rex: poterant ergo ab eo recedere, et novum regem sibi creare. Populus enim vel respubl. principibus et regibus dedit imperium in se, puta potestatem et jus regendi populum, sed certis justisque conditionibus; unde et potest illud iisdem auferre, vel imminuere, si ipsi eo abutantur et tyranni evadant. Non enim populus absolute se dedit regi, uti quis dat aurum vel equum amico, ita ut omne suum jus in eum transferat, nec umquam illud revocare possit; sed certis pactis intervenientibus, inter quæ primum est, ut juste ab eo regatur, utque contra hostes ab eo defendatur; quod si id negligat aut violet rex, potest populus revocare potestatem quam illi dedit, eumque regno deponere. Ita Abulensis.

Pro responsione nota: Duplex de Jeroboam est sententia, utraque probabilis. Prior asserit eum creatum esse regem tam a Deo, quam a populo; posterior censet eum creatum a solo populo, non a Deo.

In primis ergo Pineda, lib. 2. de Rebus Salomonis cap. 2. ita respondet: Jeroboam, inquit, accepit a Deo jus regni super decem Tribus ministerio Ahiæ Prophetæ, dicentis 3. Reg. 11. 37. *Te autem assumam, et regnabis super omnia quæ desiderat anima tua, erisque rex super Israel.* Sed postea suffragiis populi non tam cepit jus regni, quam possessionem, 3. Reg. 12. 20. *Cum audisset Israel quod reversus esset Jeroboam, miserunt et vocaverunt eum congregato cœtu; et constituerunt eum regem super omnem Israel.* Quod non tam pertinet ad jus regni, quam ad solemnitatem quamdam inaugurandi regis, atque regii muneris exercendi. Qua ratione Origen. Cyprian. Theoph. et Theod. docent accipiendum hoc Osea 8. 4. *Ipsi regnaverunt, et non ex me,* id est me inconsulto, suo tantum libito et cupiditatis temeritate regem constituerunt Jeroboam. Queritur enim Deus non de ipso Jeroboam, cui divinitus jus regni collatum fuerat; sed de decem Tribubus, quæ ira potius et animi impatientia, quam idonea aliqua ratione ductæ a domo David defecerant, et alteri se regi regendas permiserant. Unde in Hebr. pro *regnaverunt*, est המליכו *himlichu*, id est regnare fecerunt, regem crearunt. Ita ipse.

Alii ex adverso, et forte probabilius, censent Jeroboam non a Deo, sed a populo creatum esse regem, idque Deum tantum prædixisse, 3. Reg. 12. 37. nam illa verba: *Regnabis erisque rex*, prædictio sunt tantum et promissio regni, non vero ejus donatio, regisque creatio: regni, inquam, dandi a populo per ejus schisma et defectionem a Roboam, quod tamen permittere et non impedire intendit Deus, quia per illud punire volebat idololatriam Salomonis, ut ipse eidem prædixerat 3. Reg. 11. 11. Quod ergo ait: *Te autem assumam*, idem est quod, te autem assumi faciam, ita animos populi resque omnes disponam, meaque providentia dirigam, ut assumaris in regem tu, non alius. Idipsum, non aliud, nec amplius significat Deus, dum ait 3. Reg. 12. 24. *A me factum est verbum hoc*, puta schisma Israelis, quo novum regem sibi creavit. Huic sententiæ plane favet nostra versio hic, quæ habet: *Ipsi* (scilicet Jeroboam, et posteri ejus reges Israel) *regnaverunt, et non ex me.* Hebræum enim *himlichu*, tam significat regnarunt, quam regnare fecerunt: sæpe enim sumitur in significatione *kal*, esto sit *hiphil*. Favet et historia lib. 3. Regum; nam cum c. 11. Dominus tantum prædixerit et promiserit Jeroboam regnum dandum per populum, nusquam autem de facto ipsum unxerit aut crearit regem, sed cap. 12. solus populus faciens schisma a Roboam per se inconsulto Deo eum regem constituerit; plane videtur a solo populo, non a Deo, ipse creatus fuisse rex. Populus autem creando eum regem peccavit; quia temere, sine consilio et consensu Dei id fecit. Debebat enim in re tam gravi ex prisco more consulere Deum per Pontificem, vel per Prophetam. Deus enim instituerat regnum Hebræorum per Samuelem, volueratque unum esse, non duo: Hebræi enim erant populus et regnum Dei: ac proinde regnum hoc non tantum humanum erat, uti est aliarum gentium, sed et spirituale et divinum. Peccarunt ergo Israelitæ qui inconsulto Deo hoc regnum immutarunt, et mere humanum effecerunt, ac diviserunt, novumque regem sibi crearunt. Sic peccaret populus et clerus, si Pontificem, etiam tyrannice regentem, deponeret: Pontifex enim a Deo auctoritatem accipit et potestatem, non ab Ecclesia, ideoque a solo Deo deponi potest. Jeroboam quoque peccavit:

quia licet sciret a Deo prædictum et promissum sibi regnum, tamen illud iniit sine Deo, ueque unctus fuit a Pontifice, aut Propheta, sed solius populi tumultuantis vocibus et acclamationibus creatus, illud acceptavit et usurpavit. Secus est de Jehu, qui schismate jam facto, et regno Israelis jam instituto, a Deo creatus et unctus est rex per Prophetam, 4. Reg. 9. 6. Quod ergo Deus per Ahiam dicit Jeroboam, 3. Reg. 11, 31. *Scindam regnum de manu Salomonis, et dabo tibi decem Tribus*, intellige non active per me, sed objective et permissive per Israelem, puta per populum. Objiciam enim ejus oculis et animis imprudens et tyrannicum responsum et regimen Roboam, quo fiet ut ipse ab eo aversus convertat se ad Jeroboam, eumque creet: quod ego permittam, ut puniam peccata tam Salomonis, quam Roboam. Sicut ergo Christus ait, ob hominum malitiam et infirmitatem necesse est ut fiant scandala, væ tamen homini illi per quem scandalum venit: ita posita duritie Roboam, et aversione populi ab eo, necessum quasi erat alium, puta Jeroboam, a populo regem creari: væ tamen illi, qui hujus creationis fuit causa et scandalum: Deo enim irato, ideoque invito ea facta est; unde Israelitæ non leguntur Deum consuluisse, nec ex ejus oraculo aut directione, sed motu proprio et temerario regem sibi subito creasse. Ita S. Hieron. Theodor. Cyrill. Vatabl. Ribera, a Castro et alii. Prædixit ergo Deus Ahiæ et Jeroboam, eum regem futurum per tumultum populi, non vero ipse per se eum regem constituit. Taxat itaque Deus hic primo populum, quod sine suo nutu regnum Davidis unum a se constitutum, in duo diviserit, quodque ab eo fecerit schisma, ac novum sceptrum et regnum sibi crexerit, creando sibi regem Jeroboam; præsertim quia per hoc schisma prævidebat eum inducturum schisma in fide, et idololatriam. Itaque peccavit populus contra jus non humanum, sed divinum, ac consequenter contra religionem, non contra justitiam. Jure ergo queritur Deus, quod reges in Israel non regnarunt ex se, uti regnarunt reges Juda; quia ipse non instituit regnum Israel, uti instituit regnum regesque Juda.

Secundo, taxat ipsos reges Israel, quod non ex Deo, sed ex se regnarint: quia scilicet aliqui ex eis tyrannice regnum invaserunt, ut Zamri, Amri, Sellum, Manahem, Phaceia, Phacee et Hosee, sub quibus hæc prophetavit Osee, 4. Reg. 15. et sequent. Alii vero, ut Jeroboam, Jehu, etc. licet a Deo viderentur designati vel electi, tamen non tam ex divina auctoritate et voluntate, quam ex propria cupiditate et regnandi libidine regnum inierint: unde et statim ad idola defecerunt, ut sequitur. Quocirca Septuag. vertunt: *Ex semetipsis regnaverunt, et non ex me, principes extiterunt, et non indicaverunt mihi.* Denique regnarunt, id est, regnum administrarunt, non ex me, id est, non juxta meam legem et voluntatem, sed juxta suam tyrannidem et impietatem, præsertim quia per leges et edicta sua sanxerunt idololatriam. Ita Sanchez.

Tropolog. hæc facile est adaptare tyrannis, qui regnum vel invadunt, vel legitime adeptum tyrannice administrant, præsertim qui hæresim, schisma, sacrilegia in regnum invehunt; rursum iis qui ex ambitione potius, quam virtute imperium regimenque ambiunt, et capessunt principatum vel prælaturam, contra quos ait S. Gregor. 1. p Pastor. cap. 1. *Dominus per Prophetam queritur dicens: Ipsi regnaverunt, et non ex me principes exstiterunt, et ego ignoravi. Ex se namque, et non ex arbitrio summi rectoris regnant, qui nullis fulti virtutibus, nequaquam divinitus vocati, sed sua cupidine accensi, culmen regiminis recipiunt potius quam assequuntur. Quos tamen internus judex et provehit, et non cognoscit; quia quos permittendo tolerat, profecto per judicium reprobationis ignorat.* Et S Bernard. de Convers. ad cleric. cap. 27. taxans clericos ambientes prælaturas: *Tollitis*, inquit, *et non accipitis claves. De quibus Dominus queritur per Prophetam: Ipsi regnaverunt, et non ex me; principes exstiterunt, et ego non vocavi eos. Unde tantus prælationis ardor, unde ambitionis impudentia tanta, unde vesania tanta præsumptionis humanæ? Audeatne aliquis vestrum terreni cujuslibet reguli, non præcipiente, aut etiam prohibente eo occupare ministeria, præripere beneficia, negotia dispensare? Nec tu Deum putes, qui in magna domo suo a vasis iræ aptis in interitum sustinet, approbare. Multi quidem veniunt, sed considera quis vocetur.*

Aptius hæc adaptat S. Cyprianus Fortunato et Felicissimo, aliisque schismaticis, qui cathedram Pontificiam S. Cornelii legitimi Papæ convellere et invadere moliebantur. Unde scribens ad Cornelium, epist. 3. lib. 1. habet hanc auream sententiam: *Neque enim aliunde hæreses obortæ sunt, aut nata sunt schismata, quam inde quod sacerdoti Dei non obtemperatur, nec unus in Ecclesia ad tempus judex vice Christi cogitatur; cui si secundum magisteria divina* (notent hoc hæretici) *obtemperaret fraternitas universa, nemo adversum sacerdotum collegium quidquam moveret: nemo post divinum judicium, post populi suffragium, post Coepiscoporum consensum, judicem se jam non Episcopi, sed Dei faceret; nemo dissidio unitatis Christi Ecclesiam scinderet, nemo sibi placens ac tumens seorsim foris novam hæresim conderet.* Et inferius: *Plane Episcopi* (schismatici) *non de voluntate Dei fiunt; sed qui extra Ecclesiam fiunt, sed qui contra dispositionem et traditionem Evangelii fiunt, sicut ipse Dominus in duodecim Prophetis ponit et dicit: Sibimet regem constituerunt, et non per me.*

Viderunt idipsum per umbram Gentiles, qui reges et principes legitimos a Deo dari crearique asserunt. Ita Callimachus: *Ex Jove sunt reges.* Et Homerus passim reges vocat διογενεῖς, Jove genitos, et διοτρεφεῖς, quasi Jovis alumnos. Romulus quoque primus Romanorum rex hanc legem sanxit: *Ut nemo regnum magistratumque iniret, nisi auctor fieret Deus ipse*, uti refert Pompon. Lætus de Magistr. Rom. Titus Imp. teste Suetonio in ejus Vita, cap 9. duos patricios in necem suam conjurantes non occidit, sed monuit ut desisterent; *principatum fato dari*, inquiens, *frustraque tentari facinus potiundi spe, vel omittendi metu.* Plinius in Panegyr. Trajani: *Principem*, ait, *dat Deus, qui erga genus humanum vice sua fungitur.*

Non cognovi] practice, id est, non approbavi principes Israelis. Ita S. Hieron. Vatabl. et alii paulo ante citati. Sic dicet Christus reprobis: *Nescio vos*, id est aversor vos, Matth. 25. 12. Similes phrases plures recenset S. Gregor. lib. 2. Moral. 4.

Argentum suum et aurum suum fecerunt sibi idola,

q. d. Ex auro et argento suo conflaverunt sibi idola, UT INTERIRENT,] id est, ad interitum eorum; vel, unde interibunt. *Ut* enim *ut* eventum et effectum significat, non causam. Hebræa habent in singulari, *ut exscinderetur*, id est ut interiret, scilicet argentum et aurum eorum cum ab hoste Assyrio vel rapietur, vel incendio consumetur. Quare minus recte hoc alique ad homines referunt eo sensu, q. d. Totam copiam auri et argenti contulerunt in fabricam idolorum; ita ut multum de suis opibus detraxerint. Hebr. enim כרת *carat* significat excindere, succidere, perdere; et ad hostes pertinent. Unde sequitur: *Projectus est vitulus tuus*, quem ex auro tuo fabricasti.

Moral. propria avari aurum et argentum faciunt suum idolum; quia illud præ rebus omnibus adamant, quærunt, tuentur, Deoque sæpe præferunt: unde avaritia ab Apostolo vocatur *idolorum servitus*, Ephes. 5. 5. Vide ibi dicta.

5. PROJECTUS EST VITULUS TUUS, SAMARIA.] Heb. *projecit* (scilicet Deus) *vitulum tuum, o Samaria*, quia fecit ut tecum caperetur ab Assyriis. Septuag. legentes aliis punctis זנח *zenach*, in imperativo, vertunt: *Projice vitulum tuum*, o *Samaria*. R. David et Arias vertunt: *Elongabit se a te*, vel, *projiciet te vitulus tuus*, puta Apis quem colis, quem amas, et in quo omnem spem tuam reponis. Hebræi enim carent casibus; unde עגל *eghel* tam est *vitulus* in nominativo, quam *vitulum* in accusativo. Porro præterita accipe pro futuris: *projectus est*, id est, projicietur: *projecit*, id est projiciet. Est enim prophetia.

USQUEQUO NON POTERUNT EMUNDARI?] q. d. Quamdiu durabit ista obstinata voluntas vitulos et idola colendi? utique usque ad excidium et captivitatem Assyriacam. *Quæ tanta insania*; ait S. Hieron. *ut dante locum pœnitentiæ, illos ad sanitatem nolle reverti?* Chaldæus nectit hæc præcedentibus, itaque vertit, *Exarsit furor meus in eos, quamdiu non potuerunt* (quia obstinate noluerunt) *se purgare* ab idololatria. Hebr. est, *usque quando non poterunt innocentiam*, supple comparare sibi Israelitæ, id est, quamdiu impuris et immundis animis erunt propter idololatriam? Ita Vatablus.

6. QUIA EX ISRAEL ET IPSE EST,] q. d. Israelis opus et figmentum est hoc idolum vituli, puta Apis Ægyptii, uti et alia idola aliarum gentium stulta figmenta sunt. Patet ex seq. Hunc enim vitulum primo finxerunt Ægyptii: inde Hebræi exeuntes ex Ægypto eumdem formarunt in deserto, Exodi cap. 32. vers. 4. Hos imitatus Jaroboam eumdem conflavit, cum fecit schisma a Roboam et Juda. Sensus est, q. d. Apis non est Deus, non est numen, nil ex se habet divinitatis aut potentiæ: sed Deus effectus et formatus est a stultis Ægyptiis et Israelitis.

QUONIAM IN ARANEARUM TELAS ERIT VITULUS.] Probat Apin non esse Deum, quia ab Assyriis disperdetur, q. d. Licet aureus hic vitulus quasi Deus jam magni fiat ab Israelitis, tamen brevi ab hostibus exterminabitur, et difflabitur ut tela araneæ, sive ut fila in autumno per aerem volantia, quæ per ventum in atomos et in auram dissolvuntur et abeunt. Vult dicere: Idolum est opus inutile, evanidum, ac proinde se suosque cultores adjuvare impotens planeque infirmum et invalidum.

Pro *telas araneorum* hebr. est שבבים *scebabim*, quod R. David, Arias et Vatablus vertunt, *scissilia, fragmenta, frusta*; Chald. *asseres*; Symmach. *instabile*; V. editio, *vagus et fluctuans*; Septuag. πλανῶν, id est, *seducens vel decipiens*, q. d. Assyrii confringent et captivum abducent Apin, qui Israelitas seducit. R. David, R. Abraham, et ex eis Pineda in Job 18. 5. vertunt, *scintillas*, q. d. Samaritæ fecerunt vitulum æreum, splendentem et scintillantem; sed scintillæ splendoris in suos cultores desævient, velut scintillæ ignis. Insuper ipsi velut levissimæ scintillæ statim peribunt et exstinguentur. Moral. peccator per usuras, fraudes, etc. parans sibi opes, præbendas, dignitates magnis laboribus et molestiis, quid nisi telas aranearum texit? quæ mox vento casuum humanorum, ac præsertim mortis, difflabuntur et evanescent; nec eum in Dei judicio tegere aut vestire poterunt; imo quæ quasi scintillæ ignem gehennæ illi succendent, vide dicta Isaiæ c. 59. 6.

7. VENTUM SEMINABUNT,] ET TURBINEM METENT, q. d. Frustra laborarunt colendo Apin; nullum enim ex eo fructum capient, nisi turbinem excidii et captivitatis. Nota pulchram metaphoram, ab agricola seminante et metente mutuatam, quæ crebra est in Script. nam seminare significat operari; metere, mercedem operis recipere; ventus, opus inane, sterile, futile; turbo, calamitatem, scilicet captivitatem. Ita Mariana et alii. Rursum, alluditur ad ventum, qui quasi semen intra terram ex exhalationibus conceptus et genitus, cum in lucem et aerem eruperit, ciet pulverem, turbinemque infestum excitat. Significat ergo hoc adagium, laborem idololatrarum et impiorum in colendis suis idolis non tantum esse frustraneum, sed et noxium. Quid enim fructus speret qui ventum seminat, nisi terræ motum et pulveris nubem? horum enim causa est ventus in terra conclusus. Unde Arabicus Alexand. vertit: *Seminaverunt ventum, et in perditione auferentur; non implebitur manipulus de hordeo*; Arabicus Antioch. vero: *Seminaverunt planities majores eorum, ut pasceretur* (vitulus Samariæ, de quo præcessit) *eos; non fuit autem illis arundo, neque virtus ad faciendum.*

Notat Anton. Fernand. in vision. 13. sect. 1. quod turbo pulverem dissipans apposite quadret in tribulationes quibus homo jactatur, homo, inquam, qui est pulvis et cinis a primæva illa maledictione peccati. Unde est illud Psalm. 1. 4. *Non sic impii, non sic, sed tamquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ.* Ubi S. Hilar. *Ut sit*, inquit, *pœna ludibriosa; levissimus quippe terræ pulvis, paleæ, et hujusmodi aliæ quisquiliæ nihil aliud sunt quam rapidis ludibria ventis.* Et quid est homo post peccatum, nisi merum ludibrium tentationum et calamitatum undique ingruentium, eumque huc illucque raptantium? Hoc est quod ait Isaias c. 21. 1. excidium Babyloni miserrimum denuntians: *Onus deserti maris; sicut turbines venient de terra horribili.*

Quærit S. Gregor. in illud Job 38. 1. *Respondens autem Dominus Job de turbine dixit*, cur Deus de turbine sit locutus? ac respondet, quia flagellato loquebatur; durabat nempe illa adhuc tempestas malorum, qua Deus flagellabat Job: idcirco non alius flagellanti e quo loqueretur conveniebat thronus, quam turbo.

Tropolog. ventum seminant, et turbinem metunt,

qui bonum operantur ut inanem gloriam, vel quæstum sordidum aucupentur: hæc enim ut turbo, mille curarum, sollicitudinum et dolorum flatibus æstibusque eos exagitat. Ita Cyrill Sic fere et Theoph. quem audi: *Seminans in carne, et ex carne corruptionem metens, ventis corrumpenda, levia et vacua seminat, a spiritu, seu flamine nequitiæ noxam hanc recipiens. Nec jam robore præstat, ut faciat opus animam alens. Nec enim dicere cum D. Paulo potest: Omnia possum in eo qui me confortat, Christo. Si unquam quidquam operetur boni, non juxta divinum hoc scopum faciens, sed ad humanam quamdam gloriam, vel aliam rationem non commendabilem, dæmonibus istud impertit.* Ubi nota, Theoph de more sequi versionem Septuaginta. Septuag. enim sic vertunt: *Corrupta vento seminaverunt, et subversio eorum suscipiet ea*, quod tropologice de hæreticis explicans S. Hieron. *Isti*, inquit, *ventum seminant sive ἀνεμόφθορα, quæ a vento corrupta sunt semina, quæ medullam non habent, quam Græci ἐντεριώνην vocant; et idcirco vacua seminantes, inania vacuaque recipiunt; imo seminantes in carne, de carne metunt corruptionem, et circumferuntur omni vento doctrinæ*. Ita sementi seges respondet.

Culmus stans non est in eo, germen non faciet farinam.] Ex Septuag. S. Cyrill. legit et explicat, q. d. *Similes erunt manipulo spicarum carentium granis, quæ inutiles sunt ad conficiendum panem.* Adagium est simile priori, imo prioris pars et explicatio, q. d. Idololatræ ventum seminant, et turbinem metent; quia ex semine eorum non nascetur culmus et germen, quod crescat et maturescat in grana et segetem, ut ex ea fiat farina et panis edulis; sed totus culmus in germen et inanem spicam abibit, q. d. Omne opus eorum, puta cultus, idolorum, nullum eis afferet fructum, nil opis divinæ, nil consolationis, nil boni pariet; ac nominatim culmum, et germen faciens farinam, id est, messem et segetem, rerumque copiam et opes, quas ab hisce suis diis sperant, eis non dabit. Unde Chald. vertit: *Omnes eorum opes et segetes deprædabitur hostis*, vel disperdet Deus, ut fiant extreme pauperes. Est synecdoche: ex culmo enim et germine segetem, omnesque opes intelligendas relinquit. Ita S. Hieron. et Ruffin, quem audi: *Apud te*, inquit, *nihil fertilitatis firmitatisque remanebit, ut solet in culmo, cujus proceritas per aliquam aeris injuriam, spicæ plenitudinem non creaverit. Ita igitur et tu nihil emolumenti consequeris, nec ulla culturæ respondebit industria.*

Loquitur, ut dixi, de idolis et idololatris: a pari tamen et simili hoc adagium adaptes, ait Delrio adagio 948. ostentationi virtutis non solidæ, rebusque modice duraturis, nec ad felicem exitum perventuris: quales esse solent divitiæ male partæ, immodicæ diligentiæ, studia intemperata, præcocia puerorum ingenia, conciones, disputationes et scriptiones supra vires, super doctrinam et ingenium. De quibus verum est illud Ptolemæi dictum prol. in Almagestum: *Qui scientiam suam ultra astutiam quæ in ipso est extendit, est sicut pastor debilis cum multis ovibus*; has enim regere, pascere et impinguare nequit. Quocirca S. Gregor. lib. 8. Moral. cap. 28. tropologice hæc Prophetæ verba hypocritis adaptat: *Culmus*, inquit, *germen non habet, cum vita virtutum meritis caret. Farinam culmus non facit, cum his qui in præsenti sæculo proficit, nil subtilitatis intelligit, nullum boni operis fructum reddit. Sed sæpe et cum fecerit, hanc alieni comedunt; quia et cum bona opera hypocritæ ostendunt, de his malorum spirituum vota satiantur. Qui enim per hæc placere Deo non appetunt, nequaquam agri dominum, sed alienos pascunt. Fœcundo itaque hypocrita et neglecto palmiti similis, servare fructum non valet; quia botrus boni operis in terra jacet. Sed tamen hæc ipsa vecordia sua pascitur (ut ait Job) quia pro bono opere a cunctis honoratur, cæteris præeminet, subjectas hominum mentes tenet, majoribus locis attollitur, favoribus nutritur; sed tunc se stulte egisse intelliget, cum pro delectatione laudis sententiam divinæ correptionis acceperit.*

Denique Leo Castrius, per culmum et germen non faciens farinam, accipit diram famem, qua a Deo puniti sunt Judæi ob occisum Christum, quando obsessi a Tito, fame extabuerunt, adeo ut et matres comederent filios.

8. Devoratus est Israel, hoc est, opes Israelis, vires, fama et gloria attrita et absumpta sunt ab Assyriis, q. d. Israel mixtus idolis et Gentibus, proprium et nobile Israelis nomen amisit, factusque est quasi vas immundum,] sordibus et fæcibus plenum, puta matula, ut omnium gentium sordes, ignominiam et probra unus exciperet; matulam enim verterunt alii interpretes, teste Ruffino. Idem recte dicas de quovis fideli peccatis inquinato et polluto. *Immundum vas sive inutile*, ut vertunt Sepuag. *Hebræi matulam vocant*, ait S. Hieron. *quo ad projicienda stercora uti solemus*. Et Ruffinus: *Numquam*, ait, *Israel honesto delegatus officio est, ut post libertatis ac dominationis insignia, saltem inter servos liberaliter censeretur; sed quasi vas ad naturæ requisita compositum, ita contumeliarum sordibus implebatur.* Sic Varro, Plautus, et alii hominem vilissimum et sordidum vocant *matulam*, dicuntque: *Non homo est, sed matula.* Unde et Martial.

> Dispeream si tu Pyladi præstare matellam
> Dignus es, aut porcos pascere Pirithoi.

Ita Judæi ob cæsum Christum a Romanis capti, et ad stercora exportanda damnati, stabularii et matularii effecti sunt. Unde Juvenal. Satyra 3.

> Judæi, quorum cophinus fœnumque supellex.

Quin et fœtorem genti toti proprium contraxerunt, quem non nisi baptismo eluere possunt, si convertantur ad Christum. Unde a Poetis *fœtentes* appellantur, et tales experientia sentimus. Ita Martialis lib. 4. epig. 4. fœtentem Judæorum halitum conjungit cum exhausta palude, cum aqua sulphurea, cum fumante lychno, cum vulpino stercore, cum viperino cubili. Et Fortunatus, l. 5 Carm. epist. ad Gregorium:

> Abluitur Judæus odor baptismate divo,
> Et nova progenies reddita surgit aquis.
> Vincens ambrosios suavi spiramine rores,
> Vertice perfuso chrismatis efflat odor.

Pari modo peccatores, præsertim scorta, sunt hominum, imo diaboli, matulæ, ait Delrio adagio 949.

venter enim guiosi et iuxuriosi quid aliud est, quam matula, quam latrina, quam cloaca? Dum ergo bane per diem sæpe visere, inspicere et olfacere cogitur, cogitet talem esse ventrem et multo magis taiam esse auimam suam. Huc pertinet illa meditatio S. Bernardi: *Cogito, o homo, quid fuisti, quid es, quid eris. Fuisti sperma fœtidum; es vas stercorum: futurus esca vermium.* Ita tentationes guiæ superavit B Jacoponus, carnes putidas identidem applicaudo ori et naribus; ac libidinis ignem superavit odorando cadaver purulentum mulieris adamatæ monachus ille in Vitis Pat. lib 5. tract. 5. de fornicatione, §. 22.

Porro quam boc nomen et obsequium matulæ vile et infame sit, docuit adolescens Spartanus, qui ut refert Plutarch. in Apophtheg. Lacon. ab Antigono captus ac venditus, paruit quidem in omnibus emptori, quæ non essent indecora ingenuis: cæterum jussus afferre matulam, detrectavit obsequium, addens: Non serviam. Surgente domino, puer: Senties, inquit, quem emeris, simulque conscenso tecto sese præcipitem dedit, malens mori quam tam viliter servire.

9. Quia ipsi ascenderunt ad Assur, onager solitarius sibi,] q. d. Israel petiit opem ab Assyriis ad hoc, ut quasi onager, id est asinus sylvester, omne jugum legis Dei excuteret, viveretque liber, ac faceret quidquid libet more onagrorum, et more Gentium, quibus idola bane peccandi dant licentiam. Ita Theodor. Theophil. Arias, Vatabl. Ribera et a Castro. Hinc justo Dei judicio Israel derelictus, solus erit ut onager, destitutus tam Assyriorum, quam Dei quem dereliquit auxilio. Idem dicas de hæresi et hæretico. Aliter S. Hieron. et ex eo Haymo, Hugo et Lyran. *Ascenderunt,* inquit, id est, *ascendent, imitantes onagrum solitarium, nequaquam ut oves pasti a Domino, sed male abutentes libertate, suo et educti in captivitatem,* q. d. Ascendent Israelitæ captivi in Assyriam, quia voluerunt vivere ut onagri liberi, et absque jugo disciplinæ; ideoque Assyriorum amicitiam et opem magnis muneribus et tributis coemerunt. Unde Chald. vertit: *Ascendent ad Assyrios pro eo quod ambulaverint in voluntate animæ suæ, tamquam onager efferus;* Septuag. vertunt: *Germinavit* (fructificavit, fœtus produxit) *apud semetipsum Ephraim.* Tradit enim Oppianus onagrum marem ita esse zelotypum, ut pullos suos dentibus exsecet, ne generare queant, ut ipse solus onagra sua fruatur. Unde et vocatur *solitarius;* licet enim fœminarum agmine stipatus incedat, tamen eis solus imperare et frui vult, nec alium marem rivalem, vel æmulum patitur. Incedit ergo solus non ab onagrarum sed ab onagrorum convictu. Audi Solinum Polyhist. cap. 30. *Africa onagros habet, in quo genere singuli imperitant gregibus fœminarum; æmulos libidinis suæ metuunt. Inde est quod gravidas suas servant, ut in editis maribus, si qua facultas fuerit spem generandi morsu detruncent; quod caventes fœminæ in secessibus partus occulunt.* Idem tradit Plinius lib. 8. cap. 30.

Allegor. Leo Castrius: Israel, ait, post occisum Christum est onager solitarius, quia solus in suo errore et perfidia Judaica pertinaciter persistit; nec cum cæteris gentibus omnibus in religione cultuque Dei communicat.

Tropol. hæc facile adaptes superbis, præsertim apostatis a fide vel Ordine; unde Rupertus: *Onager,* ait, *id est agrestis asinus, hominem stultum atque superbum significat, sicut in Job cap. 11. 12. scriptum est: Vir vanus in superbiam erigitur et quasi pullum onagri liberum se natum putat;* et inferius: *Onager ergo dicitur, id est, asinus, sed superbus, asinus per stultitiam; sed infrænis, et præsepii dominici contemptor, vel ignarus præ superbia; solitarius, a rectore Deo profugus, et solus, utpote Dei desertor, et a Deo desertus.* Vide et S. Gregor. in citatum S Job locum lib. 10. Moral cap. 15.

Ephraim munera dederunt amatoribus,] Assyriis, quorum opem et amicitiam ambiebant, ideoque eorum idola colebant. Sic enim Phul regi Assyriorum in tributum dederunt mille talenta, ideoque Manahem rex Israel singulis indixit tributum quinquaginta siclorum, 4. Reg. 15. v. 19. et 20.

10. Sed et cum mercede conduxerint nationes, q. d. Quia muneribus et mercede conduxerunt Assyrios, hinc ne frustra conducti videantur, nunc contra ipsosmet Israelitas, in excidium Samariæ congregabo eos.] Ita Arias, Clarius, Vatablus et Pagnin. Dicit *eos,* et non *eas* (uti dicendum erat; respicit enim *nationes*) quia hebr. גוים *goim,* id est *nationes,* est masculinum. Secundo, planius per *eas* accipias Ephraim, id est Israelitas. Ita Chald. S. Hieron. Theodor. Haymo et Lyranus, q. d. *Nunc congregabo eos,* scilicet Israelitas in Samariam aliasque urbes, ut in iis præsidiis Ægyptiorum adjuti contra Assyrios se muniant, ibique quiescant paululum a tributo et muneribus, quæ pendebant regi Assyriorum et principibus, sed modica erit hæc quies; nam mox sequetur, ut ab Assyriis ob rebellionem indignantibus obsideantur, expugnentur et vastentur: unde 4. Reg. 17. Ita hæretici, ut excutiant jugum fidei et Catholicorum principum, implorant opem Turcarum; itaque paululum videntur quiescere a jugo et onere; sed mox longe gravius jugum Turcicum subeunt, uti in Hungaria factum et fieri videmus et lugemus.

Et quiescent paulisper.] Nota: Pro *quiescent,* uti vertit Noster et Septuag. hebr. est ויחלו *voiochelu,* quod si a חול *chul* deducatur, significat dolere, cruciari; si a חול *chol,* in hiphil significat incipere. Unde Arias et Pagnin. vertunt: *Dolebunt et cruciabuntur paululum propter onus regis et principum,* q. d. Modicum dolebunt ob tributum quod pendunt Assyriis, sed paulo post longe magis dolebunt, cum ab eisdem vastabuntur. Alii vero vertunt: Incipient paululum ab onere regis et principum, puta a tributo quod eis pendunt, supple *liberi esse et quiescere* ut vertit Noster. Rursum Clarius vertit; *incipient, eos onerare* (tributis) *tam rex, quam principes;* et R. David, Vatablus et Pagnin. *Incipient conqueri et murmurare paululum propter onus regis et principum,* puta propter tributum, q. d Jam incipiunt gravari et queri ob tributa, sed multo magis querentur, cum mox exscindentur et abducentur in captivitatem. Ita impii, inquit a Castro, incipiunt degustare in oneribus quibus gravantur, æterni exilii instantis, et carceris gehennalis angustias et supplicia.

11. Quia multiplicavit,] q. d. Habuit Israel sat idolorum et altarium, quid opus fuit ea ad insaniam multiplicare, ut cumulare peccata peccatis, ut sibi iram Dei, vindictam et excidium accelerarent? Quo-

eirca multipliciter punictur. Vere S. Ephrem tract. de timore Del, tom. 3. *Cui*, ait, *non placet ministrare Domino uni, serviet multis; et qui non vult subesse præfecto uni, subjicietur multis.*

12. Scaibam ei multiplices leges meas, quæ velut alienæ computatæ sunt.] Ille expletur sensus prioris sententiæ aliss pendentis, q. d. Quia multiplicavit Israel altaria, idcirco et ego multiplicabo leges capitales contra eum. Nota: Alludit ad scripturam legis in lapidibus factam a Mose, jussu Dei Deuter. 27. et 28. Idque ad perpetuam legis memorlam apud Israelitas, ut eam ejusque præmia, si eam observarent; ac pœnas, si eam negligerent, cordi ioprimerent, ac jugiter præ oculis haberent. Sensus ergo est, q. d. Leges meas earumque pœnas moltiplices olim scripsi per Mosen in lapide; ac jam scrlbam eas in dorso Israelitarum virga et stylo ferreo, nimirum multiplices illas plagas a Mose descriptas, Infligam eis gladio hostili, eo quod leges meas, quasi allenas, obliti neglexerint et contempserint. Leges ergo hic pœnales intellige; puta pœnas lege decretas ils qui eem violent: est metonymia. Ita Ruffinus. Sicut enim vir pius est quasi lex viva, quæ suis moribus clamat qnid facto opus, qoid lex, quid Deus, quid religio poscat, ut docet S. August. lib. de Mendacio, cap. 15 et S. Greg. hom. 10. In Ezech. *In sanctorum*, eit, *vita cognoscimus quid in Scriptura legere debeamus.* Et Philo, lib. de Abraham, ait legem scriptam esse commentarium vitæ sanctorum; ita impius e lege punitus est lex vive, inclamens cæteris ot impietatem fugiant, ne in easdem pœnas incurrant. Sic fur sospensus, e patibulo reipsa omnibus inelamat: Cavete a furto, ne suspendemini sicut ego. Tradit Herodotus lib. 2. Assyrios depinxisse regis Senoacherib cladem et cœlestem vindictam eum hoc lemmate: *In me intuens pius esto.* Et Virgil. 6. Æneid.

Phlegyasque miserrimus omnes
Admonet, et magna testatur voce per umbras:
Discite justitiam moniti, et non temnere Divos.

Aliter Vatablus et alii recentiores vertunt, nimirum: *Præscripseram eis* רבי *rubbe*, id est, *multiplicitates* vel *excellentiora*, vel *axiomata legis meæ, sed reputarunt ea ceu quid alienum*, q. d. Dedi legem Israeli quesi margeritam, eamque digito meo conscripsi; ut ipsi quasi alieoam eam respuit, tamquam ad eum non pertineret. Quid ergo ultra ei faciam? scribam aliaoi legem? Nequaquam, quia pari modo eam spernet. Ita sanctus Hieronym. et Syrus, qui vertit: *Scripsi illi multitudinem legum mearum, et velut aliena computavit ipsa verba mea.*

Verum hic sensus nan cohæret cum τῷ *quia*, nec cum versu præcedenti; additque notam interrogationis, qua carent Biblia; legunt enim hæc assertive, non interrogative. Verisimilius Sanchez hæc accipit quesi ironice dicta a Deo, ac si Deus suum consilium reprehendat, quod laboret de corrigendis Isreelis moribus; cum tamen ipsi nihilo idcireo futuri sint meliores, q. d. scilicet: Scribam Israeli novas leges, quas æque ut veteres centemnet; oon scribam. Similis ironia est Isaiæ 26. 11. *Misereamur impio, et nan discet justitiam facere.* Et apud Virgil.

En queis consevimus agros!
Insere nunc, Melibœe, pyros, pone ordine vites.

Sic vulgo dicitur: *Ale luporum catulos, et canes qui te lanient.*

13. Hostias (victimarum et *oblationum mearum*, ut addunt Hebræa) offerent, et Dominus non suscipiet eas.] Hebr. *Dominus non volet illa*, vel *non delectabitur illis*, q. d. Si quando mihi sacrificarunt, oun idolis, hoc fecerunt ut vescerentur sacrificatis, non ad me placandum. Ite Vatablus. Nota: Samaritæ eum idolis colebant quoque Deum verum et evitum, eique subinde sacrificabant, ut patet 4. Reg. 17. 33. Verum quia id faciebant, non propter Deum, ut eum colereot, sed ad hoc, ut inde epularentur et opipara instruerent convivia, hac de causa reprehendit hic eos Deus, eisque minatur excidium. Ita S. Hier. Vatabl. Ribera, a Castro et alii.

Ipsi in Ægyptum convertentur,] q. d. Cogentur fugere et reverti in Ægyptum. Ita factum; nem post excidium Samariæ multi Israelitæ, ex illo elapsi, ut se salvarent fugerunt in Ægyptum, ibique mortui sepulti sunt in Memphi, ut patebit cap. 9. 3. Ita S. Hier. Theoph. Theod. Arias et Vatabl. Idem fecerunt Judæi post excidium Jerusalem, ut patet Jeremiæ cap. 44. 12. Ægyptus enim erat juge et commune Israelis refugium et esilum; secundo, S. Hieron. sic quoque exponit, q. d. Ipsi revertentur ad eum vivendi modum, quem tenuerunt in Ægypto; colent enim idola, et vitia gentium induent, sicut fecerunt in Ægypto; tertio, Lyran. et Sanchez, q. d. Revertentur in Ægyptum, hoc est, talia brevi apud Assyrios patientur, qualia ipsorum patres passi sunt ab Ægyptiis, scilicet duram servitutem, ministeria sordida, pauperiem, famem, etc. ut more Hebræo subintelligatur note similitudinis *sicut, velut.* Ipsi ibunt in Assyriam, velut in novam Ægyptum, hoc est, novum carcerem. Primus sensus planissimus est, eique favet vers. 6. cap. sequentis: *Ægyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos.*

Oblitus est Israel factoris sui,] Dei creatoris sui, qui eum sibi populum peculiarem fecerat, et selegerat ex omnibus Gentibus, uti eidem prædixit et exprobravit Moses in Deuter. tota cap. 32. præsertim v. 18. *Deum qui te genuit dereliquisti, et oblitus es Domini creatoris tui.*

14. Et ædificavit delubra,] puta templa, vel fana idolis, spreto Deo; spes enim suas omnes collocavit in idolis. *Delubra* dicta sunt loca ante aras, quod in iis essent labra, id est, conchæ et vasa ad abluenda mortuorum cadavera, inquit Asconius in Divinat. vel, ut alii, a diluendis tum cadaveribus, tum manibus sacerdotum ante sacrificium. Quocirca delubra erigebant juxta magnatum sepulcra, ibique captabant in somnis oracula per necromantiam. Unde Isaias cap. 65. 4. *Qui habitant*, inquit, *in sepulcris, et in delubris idolorum dormiunt*, ad captandam divinationem. Festus vero *delubrum* dici putat quasi delibratum, id est, decorticatum fustem, quem pro Deo venerabantur. Servius autem: Delubrum, inquit, dictum est, quod uno tecto plura complectitur numina, ut est Capitolium, in quo est Minerva, Jupiter, Juno.

Et Judas multiplicavit urbes munitas iis, non

Deo, confidens se fore tutum ab hoste Chald. idcirco ego MITTAM IGNEM IN CIVITATES EJUS, ET DEVORABIT ÆDES, (Hebr. ארמנות *armenot*, id est palatia, ædes magnificas) ILLIUS.] Fecit id Deus per Nabuchodonosor. Ita S. Hieron. Hugo, Lyran. et alii, licet Haymo et Hugo hæc quoque facta putent per Sennacherib, qui cepit omnes urbes munitas Juda, excepta Jerusalem, civitates et palatia, tum Juda, tum a pari Israelis intellige; sicut enim utrumque culpavit de oblivione et neglectu Dei: ita utrumque pariter reum damnat ad excidium et incendium urbium et ædium. Minus ergo recte aliqui *civitates* referunt ad Israel, palatia ad *Judam;* quia, inquiunt, Osee usurpat Hebr. Israel in genere masculino, Juda in fœminino; subaudit enim terram Juda. Verum hæc ratio non subsistit; nam Osee hic Judam usurpat in genere masculino, dicens: *Judas* הרבה *hirba*, id est, *multiplicavit urbes: hirba* enim verbum est masculinum; fœminine enim dicendum fuisset הרבתה *hirbeta*, uti norunt hebraice periti. Rursum eum ait: *Mittam ignem in civitates*, plane intelligit eas de quibus paulo ante dixit: *Judas multiplicavit urbes;* in Hebræo enim utrobique est eadem vox ערים *arim*. Ergo civitates intelligit Judæ. Si quis tamen hæc distinguere velit, melius cum Aria vice versa, *civitates* ad Judam, *ædes* vel palatia ad Israel referet: ארמנות *armenot* enim, id est palatia, vel domus augustæ et templa, sunt היכלות *heehalot*, id est basilicæ, delubra, templa, quæ paulo ante dixit ædificasse Israel.

Verum, uti dixi, verius est eodem pertinere civitates, et ædes sive palatia, scilicet primo ad Judam, deinde a pari ad Israel. Unde et Septuag. vertunt: *Mittam ignem in civitates ejus, et devorabit fundamenta illius;* fundamenta enim sunt civitatum, quæ cum civitatibus devorabit immissus ab hoste ignis. Porro de Juda, æque ac de Israele, loquitur Propheta nunc in genere fœminino, intelligens terram, uti cum dicit ארמנתיה *armenoteha*, id est, ædes illius fœminina; nunc masculine, intelligens populum, ut cum dicit הרבה *hirba*, id est, multiplicavit; et עריו *arau*, id est, urbes ejus, cum affixo, sive pronomine masculino.

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ISRAELI IN FRUGIBUS ET OPIBUS LASCIVIENTI, EOSQUE GENTIUM QUASI EARUM DATORES LUDIS AT FESTIS COLENTI, MINATUR CAPTIVITATEM, IN QUA PANEM LUGENTIUM ET POLLUTUM COMESTURUS SIT. SECUNDO, V. 9. DOCET QUOD IMITANTUR PARENTES SUOS, QUI COLUERUNT BEELPHEGOR, NUMEROR. 25. AT GABAITAS, QUI UXOREM LEVITÆ STUPRO ENECARUNT. HINC V. 11. MINATUR EIS CÆDEM FILIORUM, VULVAM SINE LIBERIS, ET UBERA ARENTIA, QUODQUE EOS IN PERPETUUM DESERENS ET ABDICANS TRADET HOSTIBUS, UT PLANE EXSCINDANTUR, FIANTQUE TOTO ORBE VAGI ET PROFUGI.

1 NOLI lætari, Israel, noli exsultare sicut populi: quia fornicatus es a Deo tuo, dilexisti mercedem super omnes areas tritici. 2. Area et torcular non pascet eos, et vinum mentietur eis. 3. Non habitabunt in terra Domini: reversus est Ephraim in Ægyptum, et in Assyriis pollutum comedit. 4. Non libabunt Domino vinum, et non placebunt ei: sacrificia eorum quasi panis lugentium; omnes qui comedent eum, contaminabuntur: quia panis eorum animæ ipsorum, non intrabit in domum Domini. 5. Quid facietis in die solemni, in die festivitatis Domini? 6. Ecce enim profecti sunt a vastitate: Ægyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos: desiderabile argentum eorum urtica hæreditabit, lappa in tabernaculis eorum. 7. Venerunt dies visitationis, venerunt dies retributionis: scitote Israelem stultum Prophetam, insanum virum spiritualem, propter multitudinem iniquitatis tuæ, et multitudinem amentiæ. 8. Speculator Ephraim cum Deo meo: Propheta laqueus ruinæ factus est super omnes vias ejus, insania in domo Dei ejus. 9. Profunde peccaverunt, sicut in diebus Gabaa: recordabitur iniquitatis eorum, et visitabit peccata eorum. 10. Quasi uvas in deserto inveni Israel: quasi prima poma ficulneæ in cacumine ejus, vidi patres eorum; ipsi autem intraverunt ad Beelphegor, et abalienati sunt in confusionem, et facti sunt abominabiles, sicut ea quæ dilexerunt. 11. Ephraim quasi avis avolavit, gloria eorum a partu, et ab utero, et a conceptu. 12. Quod et si enutrierint filios suos: absque liberis eos faciam in homini-

bus, sed et væ eis, cum recessero ab eis. 13. Ephraim, ut vidi, Tyrus erat fundata in pulchritudine: et Ephraim educet ad interfectorem filios suos. 14. Da eis, Domine. Quid dabis eis? Da eis vulvam sine liberis, et ubera arentia. 15. Omnes nequitiæ eorum in Galgal, quia ibi exosos habui eos: propter malitiam adinventionum eorum, de domo mea ejiciam eos: non addam ut diligam eos, omnes principes eorum recedentes. 16. Percussus est Ephraim, radix eorum exsiccata est, fructum nequaquam facient. Quod et si genuerint, interficiam amantissima uteri eorum. 17. Abjiciet eos Deus meus, quia non audierunt eum: et erunt vagi in nationibus.

1. NOLI LÆTARI, ISRAEL, q. d. ne exsultes, *o* Israel, ne publica festa, ait Chald. tripudia et ludos instituas, uti instituunt Gentes in honorem deorum, quorum cultum numquam dereliquerunt, cum ab eis abundantiam opum, victoriam, aut aliud insigne beneficium accipere se putant; quia tu FORNICATUS ES, id est, coluisti idola, itaque aversus es A DEO TUO;] ergo tibi lugendum est jugiter, non exsultandum. Ita Chald. Hugo, Clarius et alii. Aliter Arias, q. d. Noli lætari, o Israel, ut cæteri populi; quia tu jam dispersus per captivitatem, non amplius es populus, sed mancipium et fæx populorum omnium.

DILEXISTI MERCEDEM, scilicet meretriciam, ut nimirum pro mercede idola coleres SUPER AREAS, id est, pro areis, TRITICI.] Merces ergo fuerunt areæ tritici, q. d. Fornicatus es cum idolis quasi meretrix pro pretio et mercede tritici, ut scilicet idola darent tibi ejus copiam. Unde Chald. vertit: *Dilexisti servire idolis pro omnibus areis frumenti*, q. d. Ubicumque erat spes frumenti, lucri, aut copiæ rerum, ibi quasi meretrix, illarum spe idolis te substernebas, eaque colebas, sperans te ab eis ditandum; ideoque juste a Deo hac mercede, puta frugibus et opibus privaberis, ut sequitur. Ita S. Hieron.

Secundo, *super*, id est, *apud*, *omnes areas tritici fornicatus es*, puta coluisti idola; quia in ipsis areis, æque ac in torcularibus, vel juxta eas, tripudia et ludos instituebant in gratiarum actionem, laudando deos suos, quod copiosam messem aut vindemiam dedissent. Ita S. Hieron. Hugo, Lyran. et Arias, q. d. Plena horrea, et copiosam messem, quam Deus tibi dederat, tu non Deo, sed idolis acceptam tulisti, iisque festa et ludos instituisti, quæ summa est ingratitudo, æque ac impietas. Ita Theodor. et Theophil. ac S. Cyrill. quem audi: *Solebant*, ait, *Gentiles, cum incipienda erat aratio, sacrificare dæmonibus, petentes fertilitatem; item cum metendum erat et vindemia calcanda, libabant et sacrificabant canentes odas* ἐπιληνίους (vindemiales) *in summa lætitia. Accusat ergo nunc Dominus Israel, qui hoc idem faciebat quod Gentes, quæ Deum non cognoverant. Fornicatus es ergo, inquit, dilexisti munera, etc. petisti non a Deo, sed ab idolis fertilitates agrorum, quas tibi non dederunt; hoc enim significat: Area non cognovit eos, etc.*

2. AREA ET TORCULAR NON PASCET EOS, q. d. Quia Israel dilexit areas et horrea messis, eaque petebat et accepta referebat, non mihi eorum datori, sed idolis, qui nihil in ea juris et potestatis habent; idcirco ego hæc Israeli ingrato et impio auferam, faciamque ut nec area det frumentum, nec torcular vinum quod pascat eos; quocirca VINUM MENTIETUR EIS, q. d. Vineæ quæ in eis multas uvas, multum vini promittere videbantur, fallent eos, et parum vel nihil uvarum et vini proferent; itaque spe sua eos frustrabunt, quinimo faciam ut vastentur ab Assyriis: unde NON HABITABUNT IN TERRA DOMINI, et Chananæa, quam Deus eis promisit et dedit; sed REVERSUS EST (revertetur) EPHRAIM, puta Israel, excisus et profugus, IN ÆGYPTUM, ET IN ASSYRIA captivus POLLUTUM COMEDIT.] Hoc est, comedet idolothyta, ac cibos lege Levit. 11. vetitos, ideoque immundos. Ita S. Hieronym. Chald. Theoph. Haymo, Hugo, Lyranus et alii. Vide dicta cap. 8. 8. Erat ingens probrum ac pœna, æque ac peccatum apud Judæos, pro pane sancto comedere pollutum. Unde Machabæi excarnificari maluerunt, quam suilla carne lege vetita vesci, 2. Machab. 6. 18. Sic et Daniel, c. 1. 8 et S. Petrus, Actor. 11. 8. exhorruerunt cibos Gentilium immundos. Simile est illud Horatii lib. 2. Epist. 2.

Verum ubi oves furto, morbo periere capellæ,
Spem mentita seges, bos est enectus arando.

4. NON LIBABUNT DOMINO VINUM,] q. d. Non Deo, sed idolis et dæmoni sacrificabunt et libabunt, et, ut ait Apost. 1. Corinth. 10. 20. bibent *calicem dæmoniorum* (id est, dæmonibus oblatum) non Domini. Ita S. Hieron. Haymo, Arias et Vatabl. Secundo et potius, q. d. Puniam eos sterilitate et fame, ut ne quidem habeant vinum quod Deo in sacrificiis libent. Patet ex paulo ante dictis.

Nota: Deus in Levitico et Numer. 15. sanxit ut in omni sacrificio carneo, puta ovis, capræ et bovis, adhiberentur libamina, quasi condimenta, puta panis, vel simila oleo conspersa, sal et vinum. Sacrificium enim erat quasi convivium Dei. Unde victimæ in Scriptura vocantur *panis*, id est, cibus Dei. In convivio autem requiritur tam cibus, puta panis et caro cum sale, quam potus, puta vinum; quod in honorem Dei vel in terram effundebatur, vel a sacerdotibus bibebatur, hocque vocabatur *libare* et *libamen*. Unde et Christus in sacrificio Eucharistiæ instituit speciem panis, quasi cibum; et speciem vini, quasi potum libandum, id est, hauriendum a sacerdote in honorem Dei. Vide dicta in Levit. et Num. 15.

Nota secundo: Videntur Israelitæ, saltem sapientiores, errorem et dementiam suam in cultu vitulorum agnovisse et damnasse; ac voluisse Deo vero sacrificare, cui sacrificarant patres eorum. Unde de eis ait Deus cap. 8. 2. *Me invocabunt: Deus meus, cognovimus te Israel*. Verum, quia non ex toto corde ad Deum se convertebant, sed partim Deo in occulto, partim vitiis et idolis in publico, ut communi populo se accommodarent, serviebant; hinc Deus eos eorumque victimas

respuit et reprobat: ita fere Sanchez. Unde sequitur:

ET NON PLACEBUNT EI,] q. d. Hostiæ et sacrificia Israelis, deficiente libamine, puta vino, non placebunt Deo, quia imperfecta et illegitima; et quia ab idololatris oblata extra Jerusalem et templum in Assyria, ubi captivus detinetur Israel. Hebr. *non dulcescent ei*, id est, non erunt Deo dulcia et jucunda; sicut injucundum et ingratum est epulum, in quo deest vinum, in quo editur tantum, non bibitur. Unde subdit:

SACRIFICIA EORUM QUASI PANIS LUGENTIUM.] Supple immunda erunt, æque ac tristia et insuavia, uti sunt prandia lugentium, tum quia carentia vino, tum quia ab idololatris oblata inter idola et idololatras, sæpe etiam ipsis idolis, uti censet S. Hieron. et Cyrill. estque valde verisimile; tum quia contra legem, extra templum et Jerusalem in Assyriaca captivitate oblata, in quo Israel degit mœrens et lugens ac proinde festa et sacrificia sua læte et festive celebrare nequit, uti fecit in Jerusalem et templo.

Nota. Explicat hic cibum Israelis *pollutum*, de quo dixit v. 3. per panem lugentium, qui scilicet comedi solet in exsequiis, et funeribus, quæ Græcis νεκρόδειπνα, id est, lugentium cœnæ dicuntur: Latinis *parentalia*, quod parentibus mortuis immolentur, ait S. Hieron. iisque hæc quasi ultima juste et pietatis officia solvantur. Porro hic panis et cibus Judæis immundus erat, nam Num. 19. v. 11. 14. et 16. sancit Deus, ut omnes contaminentur; sintque immundi per septem dies, qui mortuum tetigerint, aut funeri interfuerint, aut ex pane epulove funebri comederint. Panis ergo luctus, sive domus funestæ, tangentes et comedentes funestabit et contaminabit. Significat ergo totam vitam Israelis in Assyriaca captivitate, fore continuam quamdam quasi funebrem et feralem cœnam; in qua squalens et mœrens comedet cibos Gentium pollutos, ejusque oblatio non feriis, sed inferiis erit aptior, in quit Ruffin. Albert. Hugo, Vatablus et Arias.

Tropol. S. Hieron. Hæretici, ait, qui nonnisi lucra et symposia aucupantur, omniaque deliciarum causa faciunt, ut populum decipiant, et domos devorent viduarum, habent panem lugentium, id est, verba mortifera, quibus iniquitatem loquuntur contra Dominum, qui panis non ingreditur in domum Domini. Sic omnis peccator comedit panem lugentium, quia ei nihil est lætum, etiamsi epuletur et tripudiet; non enim potest esse vere lætitia, ubi est mala conscientia; hæc enim vermem rodentem et remorsum pungentem semper secum defert.

QUIA PANIS EORUM ANIMÆ IPSORUM, scilicet, erit, q. d. Animæ, id est, concupiscentiæ et gulæ suæ consulunt et satisfaciunt sacrificando, non autem sacrificant ut Deum, vel idole colant; ac propterea indigni sunt ut panis, id est, victimæ eorum AD DOMUM DOMINI,] id est, ad templum deferantur, quod proinde, me puniente, a Chaldæis igne succendetur; in Assyria autem et Chaldæa *ad domum Domini* deferri non poterunt, quia nulla erit ibi domus Domini. Ita S. Hieron. Theophyl. Hugo, Arias, Ribera et alii.

Tropol. hæc recte adaptes sacerdotibus indigne sacrificantibus, non pietatis sed lucri et gulæ causa: horum enim sacrificium, licet ex parte hostiæ, puta filii Dei, sit Deo gratissimum; tamen ex parte offerentium est quasi qui patri filium necat, ipsumque se offerentem occidit. Est ergo panis lugentium. Unde Chald. vertit: *Sacrificia eorum erunt instar panis abominabilis*. Ita Delrio adagio 951. Rursum Theophyl. hæc adaptat sacrificio quod fit ex injuste partis: hoc enim est panis lugentium, quia est de bonis oppressorum, ideoque lugentium.

Symbolice hic disce, Deo non placere oblationes et victimas, quæ tristi, lugubri et melancholico animo ei offeruntur, sed hilarem datorem diligere, ut ait S. Paul. 2. Cor. 9. 7.

Hermes Episcopus et Martyr. sancti Pauli discipulus, in libro Pastoris, quem probavit sanctus Dorotheus, Damasus et multi veterum, visione 5. mandato 10. narrat sibi apparuisse angelum in figura pastoris, et inter alia dixisse: *Tristitia omnium spirituum nequissimus est, et pessimus servus Dei, et omnium spiritus exterminat et contribulat Spiritum Sanctum, et oratio tristis non habet virtutem ut ascendat ad altare Dei. Quoniam tristitia sedet in corde ejus. Cum ergo mixta fuerit oratio viri cum tristitia, hæc non patietur orationem mundam ascendere ad altare Dei. Sicut enim vinum aceto mixtum eamdem suavitatem non habet; sic et tristitia Spiritui Sancto mixta eamdem orationem mundam non habet.* Hoc est quod ait Aaron, lugens in strage filiorum: *Quomodo potui placere Domino in ceremoniis mente lugubri.* Quocirca Cassianus collat. 9. cap. 3. docet, quod ad recte orandum, iræ præ omnibus, ac tristitiæ perturbatio funditus ex animo sit eruenda.

5. QUID FACIETIS IN DIE SOLEMNI, IN DIE FESTIVITATIS DOMINI?] Primo, sensus est, q. d. In captivitate non poterit Israel celebrare festum Paschæ, Pentecostes et similia, quæ cum gaudio celebrabat in Jerusalem. Ita Theodor. Arias, et Lyran.

Secundo et nervosius, S. Hieron. Haymo, Albert. Hugo, Clarius et alii exponunt, q. d. Festa pristina non celebrabitis, o Israelitæ, in templo utpote positi in captivitate; sed facietis perenne festum et solemnitatem vindictæ meæ, quo scilicet publice puniam vos captivitate, paupertate et gladio. Hæc enim dicitur solemnitas Domini, quia in ea solemnis Dei justitia et gloria toto orbe splendebat, et ab omnibus gentibus celebrabetur. Sic ait Jerem. Thren. 2. v. 22. *Vocasti quasi ad diem solemnem, qui terrerent me de circuitu.* Ex eadem phrasi et tropo, impii exscindendi et occidendi in hac Dei solemnitate vocantur hostiæ et victimæ, quæ immolantur justitiæ divinæ: ac Assyrii et Chaldæi, qui eos occidunt et immolant, vocantur sacerdotes Dei. Sic ait Isaias cap. 34. 6. *Victima Domini in Bosra, et interfectio magna in terra Edom*, etc. *quia dies ultionis Domini, annus retributionis judicii Sion.* Hinc bellum contra impios vocatur sanctum, militesque sancti, quasi auctorati et consecrati a Deo sacerdotes. Sic ait Jerem. c. 6. 4. *Sanctificate*, o Chaldæi, *super eum* (Jerusalem) *bellum*. Vide ibi dicta.

Anagog. S. Cyrill. lib. 4. in Joannem cap. 35. q. d. Vos, o impii, qui sprevistis viam arduam, laboresque virtutis, non poteritis ingredi solemnitatem cœnæ et beatitudinis cœlestis. Dicet enim vobis paterfamilias: Quomodo intrastis huc absque veste nuptiali?

6. ECCE ENIM PROFECTI SUNT A VASTITATE.] Id est proficiscentur et fugient in Ægyptum, propter exci-

dium et vastitatem Samariæ. Vide dicta cap. 8. vers. 8.

ÆGYPTUS CONGREGABIT EOS, MEMPHIS SEPELIET EOS.] Memphis, nunc Cairus, vulgo *Alcoiro* dicitur aut potius Memphis vetus fuit a regione Cairi, ab alia parte fluminis Nili. vide dicta Jerem. 44. v. 1. S. Hieron. Haymo, Aibert. et Hugo hæc accipiunt de Judæis, qui occiso Godolia, quem Chaldæi præfecerant Judeææ, timentes eorum vindictam, fugerunt cum Jeremia cap. 43. 7. in Ægyptum. Verum hic non agitur de Judæis, sed de Israelitis, id est, Samaritis: eorum ergo excidium et fuga in Ægyptum hic prædicitur, quodque morituri et sepeliendi sint in Memphi.

DESIDERABILE ARGENTUM EORUM URTICA HÆREDITABIT.] Per *urticas* significat longam fore captivitatem et Samariæ vastitatem, q. d. Domos splendidas, quas Samaritæ magno argento comparaverant, vasisque argenteis et pretiosis exornaverant, ac in quibus suos thesauros argentumque condiderant, vastabit et radet Assyrius usque ad solum; adeo ut in eo tribuli, iappæ et urticæ germinent. Ita S. Hieron. Haymo, Aibert. Arias. Unde Chald. vertit: *In domo desiderabili argenti eorum urticæ degent.*

LAPPA IN TABERNACULIS EORUM.] Pro *lappa* Septuag. vertunt *spina*; alii, *tribuli*. Est enim lappa spinosa teste Dioscor. lib. 3. cap. 98. flosculum habens aculeis plenum, qui injectus in vestem tenaciter adhæret, quo ludo solent pueri delectari. Cujus tria sunt genera, ait, Perottus. Nam quædam dicitur canaria, quæ est exigua, canibus adherens. Altera major est, et philanthropos appellatur, quad vestibus haminum adhærens, eos amare videatur. Tertia appellatur personata, et maxima est, nasciturque juxta rivos et flumina. Folia habet ampliora cucurbitis; ideoque veteres ea utebantur ad personatos faciendos. Porro Plinius l. 21. 17. *Notabile*, ait, *est in loppa quæ adhæreseit, quoniam in ipso flos nascitur non evidens, sed intus occultus, et intro se germinat, velut onimalio quæ in se pariunt.* Hebr. חוח *chaach* proprie hamum significat, indeque omnem plautam spinosam, quæ instar hami tenet et capit id cui applicatur. Unde noster Interpres nunc lappam, nunc cardnum, nunc tribulum, nunc paliurum vertit.

7. VENERUNT DIES VISITATIONIS, id est, punitionis et excidii, qui erunt DIES RETRIBUTIONIS.] Quibus Deus rependet eis supplicia pro sceleribus. Ita Syrus.

SCITOTE] Legit Interpres ידעו *udeu* in imperativo, jam legunt ידעו *ieden* in futuro, id est scient. Septuag vero legerunt ירעו *iaroo*, id est, *affligetur Israel sicut Propheta insoniens.* Sensus est, q. d. Nemo vobis adulctur, nemo vos decipiat; nam instant dies castigationis et supplicii vestri: proinde scitote nunc, vel, tunc ipsa experientia scietis, stultos fuisse et insanos Prophetas, qui vos non capiendos nec excindendos, sed secure et læte victuros, omniaque prospera pollicebantur me vera, Isaiam, Jaelem, et similes fuissa veros Prophetas, qui cladem hanc et stragem vobis prædiximus.

Secundo, S. Hieran. et Lyran. censent, hic ipsummet Israel vocari, *Prophetam stultum*, q. d. Scitote, vel tunc scient omnes, Israel fuisse Prophetam stultum et insanum, hoc est multa effutientem temere, instar insani et furore quodam aut spiritu perciti: quia ipse securitatem et fausta omnia sibi promittebat, cum ecce jam captus et vastatus sit.

Tertio, S. Hieron. rursum, Haymo: Albert, et Hugo, hæc intelligunt de veris Prophetis, q. d. Scitote et advertite nunc, vel tunc scietis et advertetis, Prophetas qui excidium minabantur, quos vos stultos vocabatis, an insani fuerint, an potius viri spirituales, id est, afflati Spiritu Sancto. Primus sensus et secundus aptiores et planiores sunt: comparat enim populum aviculis, pseudoprophetas aucupibus, prædicationem eorum laqueo. Ita Vatabl.

VIRUM SPIRITUALEM.] Id est, Prophetam: hunc enim Hebræi vocant *virum spiritus*, id est, spiritu Dei afflatum. Pro *virum spiritus*, vertas, *virum venti*, et pro *spiritualem*, *ventosum*, id est, vanum et mendacem. Sic Jerem. 5. 13. ait: *Prophetæ fuerunt in ventum locuti, et responsum* (oraculum, prophetia) *non fuit in eis.* Syrus: *Cognoscet Israel stultus Prophetam insanum, virum qui amictus est spiritu stoliditatis;* Arabicus: *Consumetur Isroel ut vespero perturboto, aut sicut homo indutus spiritu malo.*

PROPTER MULTITUDINEM INIQUITATIS TUÆ, ET MULTITUDINEM AMENTIÆ,] q. d. Habuisti falsos stultosque Prophetas, qui te deciperent, et in exitium agerent: quia id merebatur multa tua iniquitas et amentia, qua Deum tuum, ejusque veros Prophetas semper sprevisti: aut ut Hieron. Prado in Ezech. 13. vers. 3. q. d. Propheta quidem vester stultus fuit: sed in hanc amentiam præcipitarunt eum iniquitates vestræ, atque odium Dei, vestris impietatibus conceptum. Pro *amentiæ* Hebr. est משטמה *mastema*, quod R. David. Vatabl. et alii recentiores vertunt, odium, iram, furorem (nam ira, furor brevis est) radix enim שטם *satam* significat odisse, inimicari, adversari: odium ergo est amentia, et odire Deum summa est amentia. Sensus est, q. d. Adhæsisti idolis, eorumque falsis Prophetis: quia odisti Deum, ejusque Prophetis adversatus es, quæ summa est vesania et dementia.

8. SPECULATOR EPHRAIM CUM DEO MEO: PROPHETA LAQUEUS RUINÆ (Hebr. *oueupis*, qui avem capit agitque in ruinam) FACTUS EST SUPER OMNES VIAS EJUS, INSANIA (Hebr. *mastema*, id est, *odium*, uti jam dixi) IN DOMO DEI EJUS.] Primo, Theod. sic explicat, quasi dicat, Ephraim per legem et Prophetas, quos a Deo accepit, constitutus est quasi speculator et doctor gentium omnium, ut eas doceret verbo et exemplo Dei cultum viamque virtutis et salutis. At ipse factus est eis laqueus, dum insane coluit idola et vitia idololatrarum.

Secundo, Vatablus q. d. Ephraim fecit sibi speculatorem, id est, pseudoprophetas, eosquo vult audire simul cum Deo suo, q. d. Vult audire et colere tam idola quam Deum, tam falsos quam veros Prophetas, quæ est mera insania.

Tertio, Chald. et Lyranus, q. d. Speculator Dei, id est, verus Propheta, est in Israel; at Israel ei laqueum tetendit, ut eum interficiat, itaque concitat sibi odium Dei, qui hunc speculatorem in domo, id est, Ecclesia sua, constituit.

Quarto et genuine, q. d. *Speculator cum Deo meo*, id est, Propheta qui debuerat secundum Deum, et quasi a Deo auctoratus et constitutus Propheta aut qui dicebat se Deo familiarem et ab eo missum, ideoque

debebat Israeli vera prædicere et docere, ac hostes et imminentia mala ex alta providentiæ suæ specula prospicere, præmonere et avertere, hic eum illaqueavit, et quasi laqueus aucupis eum decepit sua falsa prophetia et doctrina, qua inter alia prædicabat, quasi acceptum ex ore Dei, Israeli nihil timendum esse ab hoste et vastitate, itaque causa fuit, ut Israel perduraret in suis viis, id est, impiis actionibus, ac præsertim in sua idololatria, quæ summa est *insania:* nam *in domo Dei ejus*, id est, in templo idoli ejus, quod ipse coluit ut Deum suum, incitat eum ad adorandum idolum, id est, ligna at lapides: ex his enim compactum est idolum. Speculator ergo hic est pseudopropheta, et falsus fallaxque doctor. At quis? S. Hieron. Haymo, et Hugo accipiunt Jeroboam. Hic enim creatus rex illaqueavit populum, eumque coegit adorare vitulos aureos a se erectos in Dan et Bethel; secundo, Albert. et Dionys. Carthus. accipiunt Ahiam Silonitem: qui licet esset verus speculator, id est, Propheta Dei, tamen per accidens factus est laqueus Israeli, quia prædixit, et quasi promisit regnum impio Jeroboam, qui causa fuit idololatriæ et ruinæ Israelis; tertio, planius et plenius accipias quosvis falsos prophetas; hi enim mentiebantur se a Deo missos, itaque, illaqueabant et decipiebant populum. Hi quoque sunt stulti Prophetæ et insani, de quibus dixit v. præced.

Tropol. hæc recte adaptes Tertulliano, Lucifero Calaritano, Origeni, aliisque viris sapientia, et virtute illustribus: hi enim fuerunt quasi oraculum Dei, et quasi speculator cum Deo conversans: sed per apostasiam et lapsum facti sunt laqueus in Ecclesia, multosque fideles secum traxerunt in ruinam, quibus recte competit versio Arabica v. 11. *Ephraim quasi avis volavit, et eminentia* (claritas, nobilitas) *eorum quasi vallis, et quasi vada.*

9. Profunde peccaverunt, sicut in diebus Gabaa.] Hebr. est *profundarunt;* Syrus *profundum petierunt*, id est, in profundum, puta in barathrum scelerum, prolapsi sunt; et, ut Vatabl profundam fecerunt defectionem, ex qua scilicet emergendi vix videtur ulla esse spes, aut possibilitas, et, ut Prado in Ezechiel. 13. 3. q. d. Ex profundo et imo corde; ex toto affectu recesserunt a Deo, et coluerunt idola. Porro *dies Gabaa* S. Hieron. Haymo et Hugo referunt ad tempus, quo Saul creatus est rex in Gabaa, cum populus invito Deo a Samuele regem sibi postularet, q. d. Uti Israel olim Saulem, ita nunc Jeroboam me invito regem sibi constituit. Melius idem Hieron. Cyrill. Theoph. Lyran. Vatabl. Ribera et alii hæc referunt ad enorme stuprum a Gabaitis commissum in uxorem Levitæ; ob quod omnes cæsi sunt. Vide historiam Judic. c. 19. et 20. Sensus ergo est, q. d. Sicut profunde, id est, gravissime, peccarunt viri Gabaa, et Benjamluitæ, fœdo et insano stupro occidentes uxorem Levitæ, illudque deinde contra alias omnes tribus pertinacissime defendentes stolido bello, quo omnes pene usque ad internecionem totius tribus Benjamin occisi sunt: ita nunc Israelitæ gravissime peccant stupro spirituali, id est, idololatria publica, et communi omnibus decem tribubus, illamque pertinacissime tuentur et defendunt, nec ullis Prophetarum monitis aut minis ab ea avocari se sinunt: quin potius Pseudoprophetarum vocibus et oraculis in ea confirmari et perfici gaudent: quocirca a Deo excindentur ut Gabaitæ.

10. Quasi uvas in deserto inveni Israel, q. d. Elegi Israel, eduxique per Moseo ex Ægypto in desertum, fuitque ipso mihi charissimus et in deliciis, uti solent esse viatori in deserto fame, siti et fatigatione afflicto, uvæ repertæ, et prima poma ficulneæ,] id est, primæ et præcoces ficus *(pomum* enim Latinis significat fructus omnes qui molliori sunt cortice) quæ Jeremiæ 24. 2. vocantur *præcoquæ*, alibi *primitivæ*, vel *primi temporis*. Septuag. Isaiæ 28. 4. vertunt *præmaturas*. Hæ enim, quia post longam earum carentiam avide expetuntur, in proverbium abierunt, significantque rem valde desiderabilem, diuque expetitam: primos enim fructus, præsertim ficus, mire concupiscimus; quia iis, utpote immaturis, diu, puta toto anno, abstinuimus. Immaturitas enim et mora cupiditatem acuit, ut ubi primum maturuerint, aut sese ostenderint cupide arripiantur. Simili modo ego Israelem inopem et famelicum in deserto manna de cœlo alui. At ipse ingratus et recalcitrans, me spreto defecit ad Beelphegor, id est Priapum, eumque adoravit. Num. 25. 1. vide ibi dicta. Sensus ergo est, q. d. Israel coleus nunc vitulos, imitatur parentes suos, qui primitus coluerunt Beelphegor. Ita Chald. Albert. et Arias. Ita quoque explicant sanctus Hieronymus, Theodoret. Theophyl. Rupert. Haymo, Hugo et Lyran. nisi quod ipsi per *patres* accipiant Abraham, Isaac, Jacob, non Mosen. Verum hi non fuerunt in deserto.

Nota. Pro *quasi prima poma ficulneæ*, Septuag. vertunt: *Sicut scopum in ficu temporaneum*. Sicut enim scopus, id est, speculator rem longe venientem annuntiat, ita præcox ficus maturitatem, uti erudite annotavit Billius in orat. 32 Nazianz.

Abalienati sunt in confusionem,] q. d. Converterunt se ad colendum pudendum idolum Priapi, quod uti obscœnum, ita per obscœnas libidines et fornicationes colebant. Ita S. Hieron. Cyrill. Theodor. Theoph. et Lyran.

Et facti sunt abominabiles, sicut ea quæ dilexerunt.] Puta, sicut idolum Priapi erat fœdissimum et abominandum, ac sicut abominandæ erant meretrices Madianitæ quas dilexerunt, et cum quibus fornicabantur, quæ eos ad cultum Priapi illexerunt: unde Arias et Vatabl. vertunt: *Facti sunt abominabiles secundum amorem earum*, scilicet meretricum, id est sicut meretrices hæ, amorque earum et fornicatio erant abominabiles. Sicut ait Psaltes Psal. 113. 8. *Similes illis* (simulacris et idolis) *fiant qui faciunt ea.* q. d. Idoloplastæ et idololatræ fiant trunci, stipites, stupidi ingenio, omnique sensu homine digno ac viribus destituti, clausis et mortuis mentibus, ait S. August. et Hieron. tales enim solent esse idololatræ, idolis suis similes. Hinc scholastice recte docet D. Thomas 1. 2. q. 18. art. 2. actus humanos sumere speciem ex objectis, ut si objectum sit bonum, actus sit bonus; si objectum sit malum et abominandum, actus sit malus et abominandus; idque in tali specie virtutis vel vitii, cujus est objectum: objectum enim a voluntate amatum et concupitum, suam bonitatem vel malitiam in eamdem transfundit. Arabicus vertit: *Illusi sunt in operibus suis, et assimilati sunt amenti*. Peccator ergo est stultus et amens

Moraliter: Disce hic, quod voluntas nostra na-

tura sua sit quasi chamæleon: sicut enim ille rerum omnium quibus se applicat, colorem induit, præter rubrum et candidum, inquit Plin. lib. 8. cap. 33 ideoque in omnes formas et species se transmutat: sic et voluntas omnium rerum speciem et faciem quasi induit, quibus se per amorem jungit et applicat. Hinc dixit vir sapiens: *Quod per voluntatem resolute et efficaciter vis, hoc absolute es.* Vis resolute esse humilis, hoc ipso humilis es: vis esse temperans, castus, obediens, patiens; si id efficaciter vis, de facto es temperans, castus, obediens, patiens. Hæc est quod ait S. August. epist. 52. ad Macedonium: *Non faciunt bonos vel malos mores nisi boni vel mali amores.* Sicut ergo facti sunt abominabiles, qui dilexerunt peccata: ita facti sunt, fiuntque speciosi et gratiosi, qui diligunt Deum speciosissimum et gratiosissimum. Nam ut ait S. August. tract. 2. in epist. S. Joan. *Talis est quisque, qualis est ejus dilectio, terram diligis? terra es: Deum diligis? quid dicam? Deus eris.* Amor enim transformat amantem in rem amatam. Unde: *Anima*, ait S. August. *magis est ubi amat, quam ubi animat.* Et vicissim res amata magis est in amante, quam in animante. Quocirca Cato Censorius amantis animum dicebat in alieno corpore vivere, uti refert Plutarch. in ejus Vita. Et Plato asserebat omnes qui perdite amarent, in suo et proprio corpore mortuos esse eo quod in alieno viverent, uti refert Fulgos. lib. 7. cap. 2 Et Panætius Philosophus amorem turpem aiebat esse rem impotentem alteri emancipatam vilem sibi, uti refert Brusson. lib. 1. cap. 2. Ejus enim officium non est aliud quam corpus proprium et creaturas alias puto carnes, panes, vina, delicias, etc. in putredines devorando, vel voluptuando convertere. Hæc ejus utilitas, imo vilitas: hæc ejus potestas, imo infirmitas, ut per eum nostra sanies transeat affluenter: non enim facere valet, ut maneat. Hoc ejus studium, hæc ejus beatitudo, ut voluptatum creaturarum sordibus affluat, quibus votive succumbit, corrumpente eum per illas diabolo, qui mire gaudet de hominis, deceptione et interitu, cum rei creatæ quam turpiter homo adamat, imago ei maneat impressa, tamquam simulacrum in templo suo; cui non bovem, non hircum, sed animam rationalem et corpus, id est, seipsum totum peccator immolat, cum ea fruitur. An non ergo abominabilem se facit, cum se pro vili delectatione, eaque momentanea, putri carni, imo teterrimo dæmoni mancipat, et servum addicit? quando creaturas quas fœde diligit, ac cum eis seipsum in putidas vomicas, carcinomata, aliasque sordes et putredines transmutat.

Ex adverso anima amans Deum, fit spiritalis, angelica, divina, et in Deum illi inhærendo transit. Unde S. Ambros. lib. de Isaac et anima c. 3. *Tunc*, ait, *nos osculatur Dei Verbum, cum cor nostrum lumine cognitionis illuminat, et amore bonitatis inflammat, ut adhæreat ipsi, et unus eum ipso spiritus efficiatur.* Nervosius S. Gregor. explicans illud Cant. 1 1. *Osculetur me. Cum ejus* (sponsi ait sponsa) *osculum sentio, subita mutatione me derelinquo, et in ejus similitudinem illico liquefacta transformor.* Amor enim est motus et impulsus, quo amans fertur in rem amatam, eique se unit, et in eam se transformat. Secus est in intellectu et intellectione. Hic enim non tendit extra se, sed res intellectas per species et cognitionem, ad se trahit, sibi imprimit et incorporat, ut docet S. Thom. 1. 2. q. 22. art. 2. Denique ex hoc loco et similibus, recte probant Theologi, quod actus peccati transiens, post se relinquat in anima peccantis maculam habitualem peccati, per quam ipsa formaliter fit exosa et abominabilis Deo Ita Joannes Salas 1. 2. q. 86. initio.

Ephraim quasi avis avolavit, gloria eorum a partu.] Est Hebraica metathesis, sive verborum transpositio: sic enim illa ordinanda sunt: Gloria Ephraim quasi avis, id est velocissime, avolavit a partu, etc. Gloriam vocat filios: hi enim sunt parentum decus et gloria, uti dicitur Prov. 10. 8. Sensus ergo est, q. d. Filii Ephraim in quorum multitudine, specie et robore ipse gloriabatur, cito morituri sunt; alii *a partu*, cum scilicet primum prodierint in lucem, alii ab utero quia scilicet abortivi erunt, q. d. Faciam ut matres patiantur abortum, fœtusque suos abortiant, alii *a conceptu*, quia semen conceptum mox diffluet, ut ex eo embryo formari nequeat; q. d. Puniam uxores vestras sterilitate et vitio matricis, faciamque ut fœtum non concipiant, aut conceptum abortiant, aut natum mox perdent. Hunc esse sensum patet ex sequentibus: *Quod etsi enutrierint filios suos, absque liberis eos faciam*, q. d. Quod si filios aliquos procrearint et educarint, illos vel gladio hostili, vel peste, aut morbo occidam, ut ad ætatem maturam non perveniant, nec computentur *in hominibus*. Idem patet ex v. 14. ubi dicit: *Da eis vulvam sine liberis, et ubera arentia.* Ita S. Hier. Chald. Vatabl. Arias et alii. Aliter Theod. Haymo et Lyran. quasi dicat. Ephraim cito quasi avis avolabit in captivitatem Assyriacam, qui gloriabatur de sobole copiosa, de utero conceptuque fœcundo. Aliter quoque Theoph. q. d. Ephraim cito quasi avis avolavit, et recessit a viis et moribus patrum suorum: quia gloriam suam non in me, sed in prole, partu et concepto ubere constituit. Hinc ego illam ei adimam et succidam.

Arabicus Antiochenus vertit: *Ephraim quasi avis volavit, et eminentia* (claritas, nobilitas) *eorum quasi vollis, et quasi unda;* Arabicus Alexandrinus: *Ephraim velut avis volans, et quasi dolor parturientis: sic gloria eorum; quia enutrit filios suos ut exteros e filiis hominum, væ illis, quia recesserunt a viis meis.*

Tropol. *Gloria Ephraim a partu, ab utero, a conceptu transit*, inquit Julianus Archiepisc. Toletan qui in Nahum exstat tom. 2. Biblioth. SS. Patrum, *Quando mens prius honore, gloriæ quasi semidea, pro fama infamiam, pro gloria miseriam, odium pro gratia, contemptum pro reverentia, lucrum pro jactura, inediam pro copia justo Dei judicio recipit: partus est operatio, venter intentio, conceptus cogitatio. Gloria igitur Ephraim avolat a partu, a conceptu, ab utero, quando prius splendide forinsecus viventium, et de vitæ extrinseca honestate in se glorientium inhonestatur actio, corrumpitur intentio, fœdatur cogitatio*, de quo plura vers. 14.

Sed et væ eis cum recessero ab eis.] Est gradatio: Primo enim minatus est eis, quod soboiem impediret ne nasceretur; secundo, quod natam occideret; et hic tertio, minatur eis omnimodam desolationem, indeque vastitatem et excidium, q. d. Væ eis cum eos orbabo non tantum filiis, sed et mea cura et providentia, atque

n me abdicabo; tunc enim invadent eos perdentque Assyrii.

Nota. Est hic duplex lectio: prior בסורי *besuri*, per *sin*, quod idem est cum *samech*, id est, *cum recessero*. Ita legunt et vertunt Noster, Aquila, Symmach. Jonathan Chaldæus Paraphrastes (quem Galatinus lib. 1. de Arcan. fidei cap. 3. asserit 42. annis præcessisse Christum) qui vertit: *Væ eis cum sustulero majestatem meam ab eis*; R. David, R. Abraham, R Salomon, Vatabl. et alii. Posterior בשרי *besari*, id est, caro mea; unde vertunt: *Væ eis cum caro mea ex eis*. Ita Septuag et Theodor. quos sequuntur Græci, ut Cyrill Theodor. Theophil. Doroth in Synopsi, Cyrill. Hierosol. catechesi 12. Quocirca Theodor. et Theoph. putant hic esse prophetiam de incarnatione Christi: imo Raymundus quem citat Lyran. sic legit: *Væ eis, incarnatio mea ex eis*, q. d. Væ nunc Israelitis cum exscindentur ab Assyriis, sed longe magis væ cum ex eis carnem ego Christus assumam: tunc enim ipsi me, licet cognatum suum persequentur et occident, ideoque a Tito, et Romanis funditus delebuntur, et in æternum desolabuntur. Sic et Lyran. Burgens. Mariana, Galatin. lib. 1. c. 8 et Leo Castrius, qui contendunt Judæos hunc locum corrupisse, ac pro *besari*, id est, *caro mea*, scripsisse *besuri*, id est, *cum recessero*; idque, quia Verbum incarnatum oderunt et repudiarunt Verum id perperam dicitur, primo: nam Christus carnem sumpsit ex Judæis, non ex Israelitis; secundo, quia passim in Bibliis scribitur בסורי *besuri*, per *vau*, quod nequit esse in בשרי *besari*, id est, caro mea, ut patet intuenti. *Besuri* ergo, id est, *cum recessero*, legendum est, non *besari*, id est, *caro mea*; tertio, quia versionem hanc Vulgatam, qua legimus, *cum recessero*, recepit et probavit Ecclesia a mille annis: impium autem est dicere, Ecclesiam vitiata et falsa versione uti.

Quocirca Cyrill. et Theoph. aliam meliorem et Vulgatæ editioni viciniorem hujus versionis Septuag. dant interpretationem, scilicet hanc: *Auditis*, inquit Theophyl. *Propheta minis Dei adversus Israelem precatur, ne vel ipse, vel sui contribules, et secundum carnem cognati sint participes futuræ istius iræ. Idcirco inquit: Caro mea ex ipsis, hoc est extra ipsos. Longe quæso ab ipsis removear, et ego, et caro mea, sive cognati et contribules.* Sic Apostolus Judæos vocat *carnem suam*, id est: cognatos, secundum carnem, Roman. 11. 14. Simili modo Creon. in tragœd. apud Senec. Jasonem a communi culpa cœtuque eximit, dicens:

Procul que vestro purus a cœtu stetit.

13. Ephraim, ut vidi, Tyrus erat,] q. d. Ephraim, prout ego ipse vidi, par erat Tyro in opibus, prosperitate, fortitudine, munitione, copia prolium, omnique decore et gloria, cum Deum coleret ejusque legem servaret; inquit Chald. quia sic vallabatur Dei auxilio, sicut Tyrus mari, ait S. Hieron. At quia nunc Deum relinquit, sibi suisque idolis præfidens, hinc omnem ei gloriam Deus adimet ac præsertim filios in quibus ipse adeo solet gloriari, dabit tum in bello pugnantes, tum post bellum victos et captos, occidendos Assyriis eorumque regi. Hunc enim vocat *interfectorem*. Ita S. Hieron Albert. Lyran. Vatabl. et alii. Tyrus olim erat quod nunc Venetiæ. De gloria Tyri dixi Isaiæ 23. et Ezech. 26. Huc accedit Vatabl. qui sic vertit et explicat. Vidi Ephraim sicut Tyrum, puta primo florentem pace rerumque copiam, mox ob idololatriam vastatum.

Secunda, Arias putat esse antithesin Ephraim et Tyri, q. d. Esto Tyrus ad Ephraim, puta ad tribum Aser, pertineret, ut patet Josue 19. 29. tamen vidi Ephraim a Tyro toto cœlo differre; vidi enim Tyrum florentissimam opibus et prolibus, Ephraim vero ei vicinum vidi utrisque orbatum et desolatum.

Tertio, Aquila, Symmach. et Theodor. pro *Tyrus*, vertunt, *petra*; hanc enim significat Hebr. צור *tsur*, indeque urbs in petra fundata dicta est Hebr. *Tsor*, Chald. *Tor*, græce et latine *Tyrus*, q. d. Ephraim erat ut arx munitissima, puta ut petra et scopulus durissimus, qui fixus in terra omnes contemnit procellas turbines et ventos, puta omnes hostium incursus, sed quia in Deum peccavit, Deus ei vires roburque adimet, ut filios cogatur tradere Assyriis mactandos. Ita sanctus Hieronymus.

Quarta, Septuag. pro ר legentes ד, puta pro צור *tsor*, id est, Tyrus, צוד *tsud*, id est, venatio vel captura, vertunt: *Ephraim, sicut vidi, in* θηραν, id est, *venationem* vel *captionem præbuit filios suos, ut educeret ad interfectionem.*

Nota. Deus Ephraim, id est Israeli, intentat filiorum necem et orbitatem præ cæteris ærumnis; tum quia ipse in iis gloriabatur et præfidebat, quasi ob eorum et civium copiam esset inexpugnabilis; unde eos vocavit gloriam Ephraim ver. 11. tum quia Ephraim filiis suis abusus erat non tantum ad fastum, sed et ad idololatriam; eos enim immolaverat idolo Moloch, jure ergo iisdem a Deo spoliatur et orbatur; tum quia imitabatur fornicationem et idololatriam Gabaitarum, et parentum colentium Beelphegor. Fornicationis enim congrua et propria pœna est ἀτεκνία sive liberorum orbitas, uti dixi c. 4. 10.

14. Da eis, Domine, pœnas et supplicia quæ merentur. Sed quas? Quid, inquam, dabis eis? quas pœnas in particulari decet me iis imprecari, et te, o Domine, iis infligere? Utique ut filios, quos perdite amant, quibusque abutuntur, perdant, itaque summe crucientur. Da ergo eis vulvam sine liberis et ubera arentia,] q. d. Puni uxores Ephraim sterilitate, ut liberos non concipiant, aut si quos conceperint et pepererint lactare et nutrire nequeant; ubera enim arentia sunt, quæ lacte carent. Sic nimirum eis occasionem fastus et idololatriæ, quam per filios committunt, præcides, o Domine; sic pariter tolles stirpem tibi invisam. Ita S. Hieronym. Cyrill. Chald. Theoph. Haymo, Hugo, Lyran. et alii. Solus Arias hæc in bonum accipit, quasi Deus hic pœnam Israelitis decretam moderetur et imminuat, ut sensus sit: Ne Israelitæ nimis crucientur, videndo filios jam maturos ab Assyriis capi et interfici; fac, o Domine, ut illi vel non concipiantur, vel concepti et nati mox tabescant et moriantur. Paulo aliter quoque Vatabl. vertit, nimirum sine interrogatione, sic: *Da eis, Domine, quod daturus es; da eis vulvam abortientem, et ubera arentia*; Arabicus Alex. *Da eis, o Domine, secundum retributionem eorum; et da eis non parturientes, et mammam arentem*; Arabicus Antioch. *Ephraim vidi in statu quo vidi sterilem. Da eis, Domine, vulvam non parturientem, et uber siccum*; Syrus: *Da eis, Domine, id quod*

dos (dabis) *eis; da illis matricem illiberem, et ubera arida.*

Moral. disce hic Deum punire parentes orbitate filiorum, dum ipsi matrimonio turpiter, vel prolibus superbe vel impie abutuntur ad Dei offensam; ex adverso Deum pios parentes, sæpe donare egregia multaque sobole. Exemplum est pia Anna, ejusque æmula Phenenna; hæc enim in filiis superbiens, Annamque sterilem irridens, ab ea supplantata est; Deus enim Annæ filium dedit Samuelem Prophetam, ac insuper quinque alias proles, 2. Regum 2. 21. unde ipsa gratias agens Deo carmen eucharisticum cecinit, dicens: *Exsultavit cor meum in Domino, et exsaltatum est cornu meum in Deo meo; dilatatum est os meum super inimicos meos* (Phenennam, ejusque filios et asseclas, mihi sterili insultantes) *etc. donec sterilis* (uti ego) *peperit plurimos, et quæ multos habebat filios, infirmata est.* Tradunt Hebræi, et ex eis S. Hieron. Abulens. Vatabl. et alii, Phenennæ tot mortuos esse filios, quot nascebantur Annæ. Celebris est apud Gentiles Niobe, quæ septem filiis totidemque filiabus pulcherrimis superbiens, seque Latonæ præferens, ab Apolline Latonæ filio, filiis et filiabus omnibus interfectis, orbata præ dolore attonita obmutuit, ac velut lapidescens malis diriguit, uti describit Ovid. 6 Metamorph. et Statius lib. 5. Sic Augustus Tiberius, Caligula, Nero, Domitianus, Trajanus, Adrianus, cæterique pene omnes Imperatores Gentiles, ob libidines et fastum sobole caruerunt, neque ullum ex se tanti imperii reliquerunt hæredem.

Mystice id verius est in anima,'quæ ob virtutes Deique gratias et ,dona vane gloriatur et superbit, quasi illa sua sint opera, non Dei munera. Hæc enim cum humilis agnosceret Deum datorem, eique gratias ageret, pulchra erat et florens rerum spiritualium copia, ut Tyrus; at jam superbiens, sibique præfidens deseritur a Deo sponso; itaque ab eo semen et lac gratiæ non accipit, ut opera bona parturiat; aut si acceperit et pepererit, ea lactat et nutriat: ubera enim animæ arent, id est succo gratiæ et spiritus destituta sunt: unde proles, id est, opera bona grandescere nequeunt, sed tabescunt et evanescunt. Idem maxima locum habet in Prædicatoribus, Prælatis, Confessariis, aliisque qui animas Deo parere satagunt. Dum enim puro zelo gloriæ Dei et salutis animarum id faciunt, florent filiorum spiritualium copia et fructu: dum vero se, puta plausum, lucra, aut commoda aucupantur, mox matrix eorum sterilescit, et ubera arescunt, ut nec filios in spiritu gignere, nec si quos genuerint, alere et promovere possint. Hoc est quod ait Christus: *Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite; sic nec vos, nisi in me manseritis.* Et mox· *Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, et arescet, et colligent eum, et in ignem mittent, et ardet.* Joan. 15. 6. Omnis enim succus vigorque gratiæ, qua spiritualiter vivimus, vegetamur, crescimus, et fructificamus, derivatur a Christo quasi a radice et humo. Vide sanctum Gregorium. hom. 17. in Evangelia.

Præclare S. Bern. serm. 51. in Cant. *Ingratitudo,* inquit, *inimica est animæ, exinanitio meritorum, virtutum dispersio, beneficiorum perditio. Ingratitudo ventus urens, siccans sibi fontem pietatis, rorem misericordiæ, fluenta gratiæ.* Idem tract. de Interiori domo c. 41. *Superbia,* inquit, *sicut est origo omnium criminum, ita est ruina omnium virtutum. Sola superbia contra cunctas animi virtutes se erigit, et quasi generalis ac pestifer morbus omnes corrumpit.* Idem ser. 54 in Cant. *Argumentum superbiæ, privatio est gratiæ.* Ex adverso, argumentum humilitatis, est copia gratiarum. Si quem ergo videris privari gratia et donis suis, scias eum esse superbum: si vero aliquem videris iis abundare et crescere, scito eum esse humilem Humilitas enim est mater et conciliatrix donorum, quorum dissipatrix est superbia: Deus enim humilibus dat gratiam, quam superbis aufert.

15. Omnes nequitiæ eorum in Galgal.] In Galgal enim Israelitæ abjecerunt omne regimen Dei, tam politicum quam sacrum. Politicum, quia a Deo regi nolentes, in Galgal petierunt a Samuele dari sibi regem, qui proinde dedit eis Saulem. Sacrum, quia in Galgal statuerunt idola, quæ, spreto Deo, coluerunt. Ita S. Hieron. Theod. Hugo, Lyran. Vatabl. et alii. De Galgal vide dicta cap. 4. vers. 20.

Quia ibi exosos habui eos.] Hebr. כי *ki,* id est *quia,* sæpe non causam significat, sed encliticum est, et ornatus causa additur, imo subinde effectum significat. Ita capitur hic, q. d. *Quia,* id est idcirco, ibi cœpi eos odio habere et aversari. Ita Ribera, a Castro, et alii.

De domo mea ejiciam eos.] Puta de templo, ut explicat, Chald. vel potius de terra sancta, quæ tota erat quasi una domus et familia Dei, in qua sub ejus alis et protectione securi et felices degebant Israelitæ, quasi filii sub parentis cura, unde in ea habebant nomen Israelis et populi Dei: ibi quoque Deus suos Prophetas, quasi paterfamilias ad eos erudiendos et formandos mittebat. *De domo* ergo *mea ejiciam eos,* ut alieni a me abeant captivi ad Gentes, et idola quæ coluerunt. Ita S. Hieron. Theoph. Lyran. Arias et alii.

Non addam ut diligam eos.] Id est, *Non amplius diligam eos,* ut vertit Vatabl. Nam, ut sequitur, et ut ait S. Hieron. *Abjecit eos Deus omnium Prophetarum, quia non audierunt eum; et vagi erunt in nationibus, non habentes altare, non sedem, non principem, donec ad Christum convertantur.*

Omnes principes eorum recedentes,] q. d. Omnes reges Israel a primo Jeroboam usque ad ultimum Hosee, a deo ad vitulos aureos recesserunt.

16. Percussus est Ephraim, radix eorum exsiccata est.] Comparat Ephraim arbori, prius, frondibus et fructibus luxurianti, postea percussæ ærugine et arescenti. quod radix ejus siccata sit, ideoque fructum producere non valenti,·q. d. Ephraim, id est, populus Israel, instar arboris percussæ et arescentis in radice, paucos vel nullos proferet fructus, id est filios. Patet ex sequenti. Unde Chald. vertit: *Domus Israel similis est arbori, cujus radix uredine percussa est deorsum, et siccatur folium ejus sursum, fructum non faciet.* Porro radix Israel accipi potest fœcunditas illi a Deo indita, cum Ruffin, et Lyran. vel regia potestas sive reges et principes, cum Theodor. et Theoph. Hi enim instar radicis sustentabant, et vegetabant totum populum. Unde Arias apposite: Radix, inquit, est rex, truncus est regia tribus Ephraim, folia et rami cæteræ novem tribus, q. d. Ultimus Samariæ rex (qui est quasi radix) puta Hosee, cum Samaria, totaque tribu Ephraim, quæ, est quasi truncus arboris, vastabitur a

Salmanasar: unde ab eo lem mox vastabuntur cæteræ omnes (quæ sunt quasi rami) ut plane arescat, utpote siccata radice, regnum et respub. Israel; adeo ut, etiamsi aliquos *genuerint*, *interficiam amantissima*, vel, ut Vatabl. et alii vertunt, *desiderabilia*, *uteri eorum*, id est, charissimos filios, qui erant eorum desiderium et deliciæ, unde Chald. vertit: *interficiam viscerum eorum pulchritudinem*. Proles enim sunt parentum pignora, et quasi viscera.

Mystice, radix regni et reipubl. est Deus: hic enim regnum et respubl. sustentat, auget, florere et fructificare facit. Ita S. Hieron. qui rursum per radicem accipit Patriarchas Israelis, puta Abraham, Isaac et Jacob. Hi enim licet in se vivi, aridi tamen, et quasi mortui erant suæ soboli degeneri, puta Israelitis idololatris; quia eos aversabantur, nec eos merito et prece sua juvabant.

17. Abjiciet eos Deus meus, non illorum: quia non audierunt eum: et erunt vagi in nationibus.] Hoc est quod deplorat Jeremias Thren. 1. 8. *Peccatum* (fornicationis spiritalis, puta idololatriæ: loquitur enim de Jerusalem, quasi de Virgine meretricante) *peccavit Jerusalem: propterea instabilis facta est*, q. d.

Æthereï scelus hoc ægre tulit ira mariti,
Inque suam vetuit te remeare domum.
Inde vaga, huc illuc incertis sedibus erras:
Nulla tibi domus est, cum sit ubique domus.

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, comparat Israelem viti frondosæ, sed fructibus vacuæ, quod Dei opibus abusus sit ad augendum cultum idolorum, ideoque minatur ei excidium. Quodque idolum ejus, puta vitulus aureus, deferetur munus regi ultori, scilicet regi Assyriorum; tantasque strages et ærumnas, ut dicturi sint montibus: Operite nos; et collibus: Cadite super nos. Additque id jure fieri, quia priscum est hoc Israelis peccatum, puta ex diebus Gabaa, in quo pertinaciter persistit, quod non nisi excidio extirpari potest. Secundo, vers. 11. comparat eum vitulæ amanti trituram, id est, fruges et opes, unde ait: Hactenus arastis impietatem, iniquitatem messuistis; nunc sapite, ac seminate in justitia, ut metatis in ore misericordiæ. Deinde hortatur ut novale cordis sui innovent, et præparent ad gratiam quam afferet Christus, justitiæ doctor ac dator. Denique vers. 14. si in impietate persistent, minatur quod Bethel, id est, idola Bethel perdent eos; sicut Beth Arbel, id est, domus Gedeonis, perdidit Salmana cum Madianitis.

1 Vitis frondosa Israel, fructus adæquatos est ei: secundum multitudinem fructus sui multiplicavit altaria, juxta ubertatem terræ suæ exuberavit simulacris. 2. Divisum est cor eorum, nunc interibunt: ipse confringet simulacra eorum, depopulabitur aras eorum. 3. Quia nunc dicent: Non est rex nobis: non enim timemus Dominum: et rex quid faciet nobis? 4. Loquimini verba visionis inutilis, et ferietis fœdus: et germinabit quasi amaritudo judicium super sulcos agri. 5. Vaccas Bethaven coluerunt habitatores Samariæ: quia luxit super eum populus ejus, et æditui ejus super eum exsultaverunt in gloria ejus, quia migravit ab eo. 6. Siquidem et ipse in Assur delatus est, munus regi ultori: confusio Ephraim capiet, et confundetur Israel in voluntate sua. 7. Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquæ. 8. Et disperdentur excelsa idoli, peccatum Israel: lappa et tribulus ascendet super aras eorum: et dicent montibus: Operite nos; et collibus: Cadite super nos. 9. Ex diebus Gabaa, peccavit Israel, ibi steterunt: non comprehendet eos in Gabaa prælium super filios iniquitatis. 10. Juxta desiderium meum corripiam eos: congregabuntur super eos populi, cum corripientur propter duas iniquitates suas. 11. Ephraim vitula docta diligere trituram, et ego transivi super pulchritudinem colli ejus: ascendam super Ephraim, arabit Judas, confringet sibi sulcos Jacob. 12. Seminate vobis in justitia, et metite in ore misericordiæ, innovate vobis novale: tempus autem requirendi Dominum, cum venerit qui docebit vos justitiam. 13. Arastis impietatem, iniquitatem messuistis;

comedistis frugem mendacii: quia confisus es in viis tuis, in multitudine fortium tuorum. 14. Consurget tumultus in populo tuo: et omnes munitiones tuæ vastabuntur, sicut vastatus est Salmana a domo ejus qui judicavit Baal in die prælii: matre super filios allisa. 15. Sic fecit vobis Bethel, a facie malitiam nequitiarum vestrarum.

1. Vitis frondosa Israel.] Pro *frondosa* hebr. est בקק *bokec*, id est, evacuans; quia scilicet se totas in frondes effundit, in easque succum suum exhaurit et evacuat, ut nil, vel parum supersit quod in fructus et uvas transferat. Unde Chald. et Vatabl. vertunt; *Vitis vacua*, vel *dissipata*, id est, *succo carens et humore*. Sic Nahum 2. 2. dicitur: *Vastatores dissipaverunt eas*; hebr. eleganter *bekakim bokekim*, id est, evacuatores evacuarunt eos, hoc est prædatores prædati sunt eos. Hinc et *Aquila*, ait S. Hieron. *bokec interpretatus est ἔνυδρον, quam nos aquosam vel ἔξοινον possumus dicere, eo quod vini perdat saporem: Symmachus ὑλομανοῦσαν, quæ tota in frondibus creverit: vites enim quæ putatæ a vinitore non fuerint, in flagella* (*id est, palmites*) *frondesque luxuriant, et humorem quem debuerant in vina mutare, vana frondium et foliorum ambitione disperdunt. Talis fuit Israel crescens in multitudine populorum, et non reddens fructus agricolæ Deo.*

Addit deinde aliam, imo contrariam interpretationem: *Vitis*, inquit, *frondosa, sive juxta Septuag.* εὐκληματοῦσα, *id est, bonas habens propagines et flagella fructifera multos botros obtulit; et uvarum fæcunditas ramorum magnitudinem coæquavit, sed hæc quæ prius talis erat antequam offenderet Deum, postea abundantiam fructuum vertit in offensæ multitudinem; ut quanto plures haberet populos, tanto plura ædificaret altaria, et abundantiam terræ numero vinceret idolorum.* Hæc deinde more suo tropologice apposite adaptat hæreticis: hi enim similes, imo pejores sunt idololatris.

Ratio hujus diversæ, imo contrariæ versionis et explicationis est, quod *bokec*, idem sit, quod *evacuans se*. Jam autem vitis se evacuare potest in frondes solas (ita ut nil, vel parum possit suppeditare fructibus et uvis) aut partim in frondes, partim et magis in uvas, itaque erit frondosa, simulque fructifera. Sic Israel olim tempore Patriarcharum erat fructifer, id est affluebat tum uvis et fructibus, æque ac hominibus, juxta illud Ps. 78. *Extendit palmites suos a mari usque ad mare:* tum pietate, Dei cultu, bonisque operibus, ita S. Hier. Haymo, Hugo, Lyran. et alii. Sic ait Isaias c. 5. *Vinea Domini sabaoth domus Israel est, et viri Juda germen delectabile*; unde *fructus adæquatus est ei*, id est, fructus ejus respondit palmitum, id est, familiarum, multitudini; tot tulit fruges, quot numero incolarum alendo sufficerent.

Verum prius verisimilius est; *bokec* enim proprie evacuantem se, id est, vacuam et evanidam significat, ut vertit Symmach. Aquila, Chald. et Vatabl. quin et Septueg. Nam εὐκληματοῦσα idem est quod, bonos habens palmites, surculis luxurians: κλήματα enim a Theophrasto, Columella, et aliis vocantur palmites et pampini vitis, vel fasciculus sarmentorum vitis; unde ex eo fiebant κλήματα, id est, virgæ centurionales, quibus scilicet centuriones cædebant milites delinquentes. Hinc Macrobius vocat vitem centurionalem: lege enim Romana sancitum erat, ut cives non virgis cæderentur, sed sarmentis vitium, teste Livio lib. 57. Huc facit quod Plutarch. in Apophthegm. et ex eo Valerius Maxim. lib. 6. cap. 4. scribunt, Popilium Lenam a Romanis missum ad Antiochum Epiphanem, ut eum juberet recedere ab Ægypto, nec pugnare in Ptolemæos, cum Antiochus moram faceret, deliberans quid esset responsurus. Antiochum κλήματι, id est, virga, circumscripsisse, eique dixisse: Non exibis hoc circulo, nisi responsum des mihi et Romanis, εὐκληματοῦσα ergo idem est, quod frondosa et pampinosa.

Itaque de hac vinea in frondes evanescenti, id est, de Israele in opes bonaque terræ effuso, ait: *Fructus adæquatus est ei*, id est, eum fructum tulit, quem promittebat pampinorum et sarmentorum lascivia, scilicet nullum verum et solidum, quia totus abiit in frondes et surculos, totus terrenis bonis inhians, iisque et prolibus luxurians, atque ea idolis accepta referens sprevit Deum, itaque nullum pietatis, timoris Dei et sanctitatis fructum dedit; non uvas religionis, sed labruscas protulit idololatriæ; ita S. Hier. Vatab. Arias, Prado in Ezech. c. 15. v. 2. fructus enim respondens et adæquatus viti frondosæ, sunt frondes et labruscæ. Unde Vatabl. vertit: *Ponetne*, vel *afferetne fructum?* q. d. Non, nisi foliatum et futilem; alii vertunt: *Fructus mentietur illi*, id est fallet eum et frustrabit sua spe. Hebr. enim ישוה *iescavne*, id est, *adæquatus est*, si a שוא *scave*, id est, mendacium, deducatur, significat *mentietur*. Aliter Arabicus Alexand. vertit: *Vitis floridæ habens ramos est Israel: multi sunt fructus ejus in templis eorum*, puta multæ in idolis victimæ et impietates; Arabicus Antiochenus: *Israel quasi vitis fertilis, et fructus ejus facilis est ei*; Syrus: *Vitis pampinorum* (pampinosa) *Israel, quæ fecit fructus secundum multitudinem fructuum ejus, multiplicaverunt altaria*. Juxta hos Sanchez sic explicat, q. d. Israel quasi vitis, uti frondes, ita et fructus multos protulit, et opibus abundavit, *sed* has omnes suis idolis impendit, plures impensurus, si plures habuisset. Alii, q. d. Vitis evacuat, id est, dementat Israelem. Nam: *Fornicatio et vinum auferunt cor*, cap. 4. 11. Sic Jerem. c. 51. 2. ait, *iebakeku*, id est, evacuabunt, terram ejus. Chald. hæc ad captivitatem refert; vertit enim: *Vitis vastata est Israel, quæ erat plantata cum legem exsequeretur: et fructus respondit ei. Nam opera ejus mala facient ut exsulet.* Vitis ergo vastata similem fructum feret, scilicet exsilium et captivitatem.

Allegor. vinea est Ecclesia, et tropologice anima quævis fidelis, idque primo, quia antiquis, præsertim Patriarchis, potissimum prædium erat vinea. Ita Noe mox a diluvio plantavit vineam, Gen. 9. vers. 20. Sic Deus Israelitis in terra promissa promisit vineta, Deut. 6. 11. Sic sponsa Cant. 8. 11. hæreditatem suam vocat vineam: *Vinea*, ait, *mea coram me est*, q. d. Mihi carissima est et vicinissima, in ea vel juxta eam dego, illa oculis meis semper obversatur. Solebant enim veteres,

uti et moderni, in atrio domus ad januam plantare vineam, ad umbram et ad amœnitatem. Est enim vinea quid medium inter hortum et agrum: nam hic quæstuosus est, ille deliciosus; vinea est quæstuosa et deliciosa.

Secundo, quia vinea maxime fructifera est: tum, quia vinum fert, quod Deum lætificat et homines, Judic. 9. 13. tum quia nulla arbor vite feracior, si ejus tenuitatem spectes: tum quia multæ vineæ bene excultæ copiosum dant fructum, uti fuit illa de qua Cato, quæ ex singulis jugeribus dabat decem vini culeos. *Efficaci exemplo*, ait Plinius lib. 14. 4. *non maria plus temerata conferre mercatori, non in rubrum littus Indicumve merces petitas, quam sedulum ruris larem.* Hinc Sapientia sese deprædicans: *Ego*, ait, *quasi vitis fructificavi*, Eccli. 24. 23. Talis vitis fuit S. Polycarpus, discipulus S. Joannis Apostoli, Christianorum in Asia doctor, pater, et dux ad martyrium, de quo proinde vere Poeta:

Fructificas Polycarpe Deo, more, ore et amore:
A fructu merito nomen et homen habes.

Nimirum polycarpos poscit, amat et provehit Deus, non polyphyllos; fructiferos, non frondosos. Denique vinum quod profert vitis, ita vires hominis reficit et recreat, ut non tantum lac senum, sed lignum vitæ, imo vita hominis dici possit.

Tertio, quia vinea jucundissima est, sive ordines vitium, sive pampinos, sive botros vernantes et rubescentes spectes. Quocirca sponsa sponsum ad ambulandum per vineam invitat in Canticis. Denique musti ex uvis recens expressi tanta est vis, ut lagenas et vasa sæpe diffringat, ut homines non tantum ebrios sed et mentis impotes, et quasi amentes efficiat.

Ita Ecclesia et anima fidelis, primo, est prædium Deo charissimum; secundo, fertilissimum bonorum operum; tertio, amœnissimum; quarto, efficacissimum: licet enim exterius instar ligni vitis sit vilis et despecta, interius tamen habet succum vivificum, puta spiritum Christi, quo languidi et quasi emortui reviviscunt, incalescunt, aliosque Dei amore inflammant ad ardua virtutum opera. Hoc ergo est vinum germinans virgines, id est, castos et immortales: virgo enim, vivido roseoque colore florescens, juventæ numquam senescentis et immortalis vitæ est symbolum; Ita Prado loco citato. Et S. Bern. ser. 63. in Cant. *Viro sapienti*, ait, *sua vita vinea est, sua mens, sua conscientia, nil quippe incultum desertumve in se sapiens derelinquet.* Et mox: *Cui virtus vitis, cui actio palmes, cui vinum testimonium conscientiæ, cui lingua torcular expressionis, sermo, cogitatio, conversatio, et si quid aliud est ex eo, quidni totum Dei agricultura, Dei ædificatio est, et vinea Domini sabaoth?* Vinea ergo hæc non tantum frondosa, sed et florens, fructifera et vinosa est. Idem serm. 65. Ecclesiam vocat *vineam grandem nimis*, Domini plantatam manu, redemptam sanguine, rigatam verbo, propagatam gratia, fœcundatam spiritu. Et serm. 60. *Si vinea animæ flos opus, odor opinio est, fructus quid? martyrium. Et vere fructus vitis, sanguis est Martyris. Quidni mustum rubens probatum, pretiosum, plane de vinea Sorec, torculari passionis expressum?* Denique vide eumdem libr. de Passione Domini, qui totus est de mystica hac vite et vinea. Explicans enim illud Joan. 15. *Ego sum vitis vera*, docet Christum esse veram vitem, cujus proinde præcisionem, circumfossionem, vincula, culturam et speciem Christo accommodat. Deinde c. 8. et seq. septem vitis hujus folia mystica recenset: mox cap. 10. ejusdem flores: *Habuit*, inquit, *vitis ista vera non unius, sed omnium florum speciem, violam humilitatis, lilium castitatis, rosam patientiæ et charitatis, et florem abstinentiæ, quem crocum appellamus.* De his dicitur in Cant. *Fulcite me floribus, stipate me malis, qui amore langueo.* Et: *Botrus Cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi.*

SECUNDUM MULTITUDINEM FRUCTUS SUI MULTIPLICAVIT ALTARIA.] *Fructus* vocat frondes; non enim uvas, sed frondes proferebat hæc vitis, uti paulo ante dixi: per frondes intelligit filiorum frugumque copiam, q. d. Quanto plures habebat cives et opes Israel, tanto plura ædificavit idola et altaria; quia instar vitis frondosæ, in ea totus effluxit; ita S. Hier. Theod. Theoph. Chald. Lyran. et Vatabl. in Hebr. est elegans paronomasia inter טוב *tob*, et הטיבו *hetibu* q. d. Secundum bona terræ fecerunt bona idolis, quasi earum largitoribus, ut quo plus bonorum ab iis se accipere putabant, eo plus iis impenderent. Sic ait de Deo frugum Virgil. Eclog. 7.

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus, at tu,
Si fœtura gregem suppleverit, aureus esto.

Hæc est quod subdit hic Propheta: *Juxta ubertatem terræ exuberavit simulacris.* Ita impii Deo reddunt mala pro bonis, et beneficia vertunt in maleficia, ac fruges in gladios, divitias in vitia, quibus contra auctorem eorum pugnant pro diabolo

2. DIVISUM EST COR EORUM.] Hebr. *divisit cor eorum;* Septuag. *divisit corda sua*, quia scilicet Israel, puta Samaritæ, separarunt mentem suam primo, a Deo Deique lege, ait Chald. et Theophyl. secundo, a sese invicem, q. d. Animis et odiis inter se dissident, dum hi hæc, illi illa idola, alii alia inducere conantur. Ita S. Cyrill. Theod. Albert. et Hugo. Simili modo inter hæreticos perpetua videmus schismata et jurgia, quæ parit superbia. Cum enim fastu tumeant, nolunt aliorum hæreses sequi esseque eorum discipuli; sed ipsi novorum dogmatum auctores et magistri esse satagunt. Porro Hugo putat hic notari schismata inter Juda et Israel, sive inter Roboam et Jeroboam, ac consequenter inter Deum et vitulos aureos: hos enim coluit Israel, illum Juda. Verum hoc remotius est: vicinius S Hier. Haymo et Albert. putant hic significari schisma inter Osee ultimum regem Israel, et populum, dum populus vitulos, rex Deum colendum censeret: sed hujus schismatis in Scriptura nulla est mentio, imo de Hosee rege dicit 4. Regum 17. 2. *Fecitque malum coram Domino*, quia, ut videtur, coluit vitulos aureos, non Deum; tertio: *Divisum est cor eorum in scipsis*, dum partem ejus Deo, partem idolis dare volunt. Cupiunt enim tam Deum, quam idolum colere, ut utrumque habeant propitium, ut patet 4. Reg. 17. 33. Ita Lyran. Sic Romani colebant Deos omnium gentium, ut omnes haberent propitios et faventes, ne, si quem negligerent, eum contra se concitarent; uti Trojani colendo Venerem, concitarunt

contra se Junonem, uti narrat Virgil. 1. Æneid. Putabant enim inter Deos esse lites et bella, uti sunt inter homines

Nunc interibunt,] q. d. Idcirco jamjam exscindentur et desolabuntur, ut vertunt Septuag. divisio enim et schisma est causa ruinæ et interitus. Verum enim est illud Christi: *Omne regnum in se divisum desolabitur;* secundo, cum Chald Aria et Vatablo verti potest: *Nune delinquent,* q. d Insigne delictum et enorme flagitium est, hæc cordis eorum divisio a Deo et proximis, imo a seipsis. Hebr. enim אשם *ascam* et delinquare, et desolari, sive exscindi et interire significat.

Ipse, scilicet Deus, confringet per Assyrios simulacra eorum] Israelitarum. Ita S. Hier. Theod. Theophyl. Albert. et Vatabl. Hebræi enim sæpe suppositum subticent, et ex circumstantiis subintelligendum et soppiendum relinquunt. Secundo, *ipse*, id est *ipsum*, scilicet cor divisum: לב *leb* enim, id est *cor*, hebr. est masculini generis, æque ac *ipse:* vel certe *ipse*, scilicet Israel, qui divisit cor suum, ut habent Hebræa, q. d. Ipse dissensus animorum, ipsa discordia, ipsa schismata et factiones perdent eos, tradentque hosti, qui simulacra, æque ac domos et urbes eorum evertet. Ita a Castro. Unde sequitur:

3. Quia tunc dicent: Non est rex nobis, etc.] q. d. Cum viderint advenlare Assyrios, ac Samariam obsidere, nec Hosee regem suum posse eis resistere, tunc dicent: Non est rex qui nos possit tueri; rex noster perinde est, ac si non esset rex, idque juste accidit nobis, quia non timemus, nec colimus Dominum, sed idola. Deo enim, qui est Rex regum et Dominus dominantium, irato, quis mortalis rex juvare et salvare poterit? Ita Lyran. et Vatabl Unde secundo, S. Hieron. Theod. et Albert. exponunt, q d. Cum Hosee rex capietur ab Assyriis, dicet Israel: Jam orbati sumus rege; quia Deum regem regum reliquimus. Tertio, a Castro, q. d. Deus qui solet nos regere, esseque rex noster, nos deseruit, quia non coluimus eum: quid ergo opis nobis conferet Hosee rex miser, et ruinæ proximus: denique Hugo et Arias exponunt, q. d. En regnum Israel quod invito Deo instituimus, jam succisum est: quia Deum non timuimus. Quid ergo illud nobis profuit, aut proderit, quod nos secum trahit in ruinam?

Moral. discant hic resp. et reges omnem eorum potentiam esse imbecillem et invalidam, nisi Dei cultu et ope fulciatur. Hoc professus Salomon 3. Reg. 2. 24. *Vivit*, ait, *Dominus, qui firmavit me, et collocavit me super solium David patris mei.* Et Davidi ait Deus Psalm. 88. 36. *Semel juravi in sancto meo, si David mentiar: semen ejus in æternum manebit, et thronus ejus sicut sol in conspectu meo.* Quocirca David moriens Salomoni hæc ultima dedit monita: *Observa custodias Domini Dei tui,* ut *ambules in viis ejus,* etc. ut *confirmet Dominus sermones quos locutus est de me, dicens: Si custodierint filii tui vias meas, et ambulaverint coram me in veritate in omni corde suo, et in omni anima sua, non auferetur tibi vir de solio Israel* Quin imo Moses moriturus, ex ore Dei de regibus ita sanxit Deuter. 17. 18. *Postquam sederit* (rex) *in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium,* etc. *legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Dominum Deum suum, et custodire verba, et cæremonias ejus,* etc. *ut longo tempore regnet ipse, et filii ejus.* Hoc ipsum æterna Sapientia edicit Prov. 8. v. 15. *Per me reges regnant.* Hinc de Josaphat pio rege dicitur 2 Paral. 2 *Fuit Dominus cum Josaphat, quia ambulavit in viis David patris sui,* etc. *confirmavitque Dominus regnum in manu ejus,* etc. *factæque sunt ei infinitæ divitiæ et multa gloria.* Hac de causa Agapetus recte monuit Justinianum Imper. uti refert Baron. tom. 7. in Justin. *Sceptrum,* inquit, *imperii cum a Deo susceperis, cogitato quibusnam modis placebis ei qui id tibi dedit, cumque omnibus hominibus ob eo sis prælatus, præ omnibus eum honorare festino.*

Viderunt idipsum Gentiles. Scribit Plinius de Viris illustr. c. 2. Numam Pompilium, secundum Romanorum regem, ferum populum *religionis institutione et utilibus legibus domuisse, suumque regnum ita firmasse, ut pendente ejus regno nemo illi bellum moverit.* Apud Livium lib. 44. est illa vox C. Marcii: *Favere pietati fideique deos, per quæ populus Romanus ad tantum fastigii pervenit.* De Agesilao Spartanorum duce ita scribit Xenophon in ejus laudibus: *Existimabat divina auxilia non minus in hostili, quam amico in solo implorando esse.*

4. Loquimini verba visionis inutilis.] Legit Interpres דברו *dabberu* in imperativo, id est, *loquimini:* jam legunt דברו *dibberu* in præterito, id est locuti sunt Chald. vertit in præsenti, *loquuntur verba violento;* quia Hebræi carent præsenti, et pro eo utuntur præterito. Rursum pro *visionis inutilis*, hebr. est אלות שוא *aloth scoa*, id est, *juramenti mendacis*, vel futilis et *inutilis*. Solebant enim Prophetæ suas visiones, sive prophetias confirmare juramento, dicendo: *Vivo ego, dicit Dominus,* id est, juro per vitam meam; aut potius se diris devovendo, dicere: *Hæc mihi faciat Deus, et hæc addat, si mentior.* Hab enim *alot* significat juramentum exsecratorium, maledictionem et imprecationem tristium Talis ergo visio et prophetia vocatur *alo*, id est exsecratio, quia fiebat cum exsecratione. Sensus est ergo, q. d. Loquimini sane, et jactate verba pseudoprophetarum, qui afferunt suas visiones, easque jurando et dejerando confirmant, sed mendaces et futiles. Pollicentur enim omnia prospera, nec timendos esse Assyrios, sed mentiuntur et decipiunt vos, aguntque in ruinam. Est ironia: ridet enim et subsannat eos, quod falsis prophetis et seductoribus fidem habeant in suam perniciem: loquuntur enim visiones, sed futiles et mendaces, puta non Dei oracula, sed cerebri sui somnia. Ita S Hieron. Haymo, Hugo et alii

Ferietis foedus] Hæc sunt *verba visionis inutilis*, seu oracula pseudoprophetarum. Dicebant enim: *Ferietis*, vel ferite, *fœdus*, scilicet cum diis vestris, æque ac regibus, jurando et devovendo vos diris, si umquam eos eorumque schisma deseratis, et ad Deum domumque David in Jerusalem et templum redeatis. Ita Vatabl. Arias et Clarius; secundo, ferite fœdus cum Assyriis, aut cum Ægyptiis: si hoc feceritis, omnia erunt vobis secura et prospera. Ita ipsi At falluut: nam instat vobis amaritudo captivitatis. Unde de ea subdit:

Et germinabit quasi amaritudo judicium super sulcos agri.] Pro *amaritudo* hebraice est ראש *rosc*, quod significat venenum, amaritudinem, resque

venenatas et amarissimas, uti est fel, virus serpentum (unde Chald. vertit: *Caput serpentum maleficorum*) colocyntidas, absynthium, etc. Septuag. vertunt, *gramen*, scilicet amarum et noxium. Sensus ergo est, q. d. *Judicium*, id est, supplicium Israelis, *germinabit*, et prodibit quasi *amaritudo*, id est, amaræ et noxiæ herbæ, v. g. absynthium, *super sulcos agri*, ubi copiosius germinant, utpote terra sulcata et elaborata, q. d. Uti noxiæ herbæ copiose germinant in terra culta; ita copia suppliciorum germinabit in Israel, qui in agro tam terræ, quam cordis duxit sulcos non pietatis, sed impietatis: hisce enim cor suum sulcavit, id est, studiose et data opera peccavit, sculpendo et colendo idola, ac Deum Deique legem et minas spernendo; idque ex eo quod credidit pseudoprophetis dicentibus eum, si id faceret, fœdusque cum idolis feriret, tutum et securum fore. Ita Theod. Theoph. Arias, Vatabl. et S. Hier. qui et addit de hac amaritudine supplicii: *Ut qui seminaverunt copiose in gaudio, copiose metant in lacrymis; qui riserunt, fleant; qui habuerunt consolationem, lugeant.* Alludit ad minas et exsecrationes Mosis Deut. 29. 18. *Ne forte sit inter vos vir aut mulier, familia aut tribus, cujus cor aversum est hodie a Domino, ut vadat et serviat diis illarum gentium, et sit inter vos radix germinans fel et amaritudinem. Cumque audierit verba juramenti hujus, benedicat sibi in corde suo dicens: Pax erit mihi, et ambulabo in pravitate cordis mei. Et Dominus non ignoscat ei, sed tunc quam maxime furor ejus fumet.* Imo hasce minas in Israele jam implendas Osee hic prædicit; secundo, *judicium*, id est vindicta, *super sulcos agri*, accipi potest sterilitas inducta agris, q. d. Deus puniet vos agrorum sterilitate, ut, licet sulcati et seminati, non proferant segetem, sed potius spinas, tribulos, lolia, herbasque amaras et venenatas.

5. Vaccas Bethaven coluerunt habitatores Samariæ.] *Bethaven* est Bethel. Bethel enim, id est domus Dei, dicta est, ob visum ibi a Jacobo Deum scalæ innixum. Eadem deinde dicta est *Bethaven*, id est domus iniquitatis, vel idoli, ob vitulos aureos quos ibi adorandos proposuit Jeroboam. *Vaccas* ergo, sive juvencas, vocat hosce vitulos. Unde Septuag. hic vertunt, *vitulum*; et de eo mox sequitur: *Quia luxit super eum* (vitulum) *populus*. Pro quo nota: Vitulus hic fuit Apis, sive Serapis, Deus Ægyptiorum. Hunc enim cum Ægyptiis coluerunt Hebræi degentes in Ægypto, ideoque Deus, ut eos ab hoc idolo avelleret, jussit Mosi ut eos educeret ex Ægypto in Sina: ubi cum Moses, accepturus legem, diutius cum Deo hæreret in monte, mox populus volens redire in Ægyptum, Apin, puta vitulum aureum, quasi ducem viæ sibi conflavit, Exodi 32. 4. Eumdem renovavit et revocavit Jeroboam, faciens schisma a Deo et a domo David: lege historiam 3 Reg. 12. v. 28. Porro Jeroboam non unum, uti videtur velle S. Hieron. Haymo, Rupert. Hugo et Lyran. sed plures erexisse vitulos patet, tum 3. Reg. 12. 28. tum quia hic eos vocat *vaccas* in plurali. *Vaccæ* ergo *Bethaven* sunt duo vituli aurei, quos fecit Jeroboam, unumque posuit in Bethel, alterum in Dan. Dan ergo, æque ac Bethel, vocatur hic *Bethaven*, id est, domus idoli.

Nota: Scriptura hos deos nunc vocat *vitulos*, nunc *vitulas*, vel *vaccas*. Primo, quia Patres quos citavi Exodi 32. v. 4. docent eos non fuisse integros vitulos, sed tantum capita vitulina, ita ut Aaron, Hebræis tantum conflaverit caput vituli: unde an is mas esset, an fœmina, puta an vitulus, an vitula, vix dignosci poterat; secundo, quia valde verisimile est, si e capite sexus dignosci poterat, fuisse vitulas potius quam vitulos; tum quia Herodot. lib. 2. id docet: *Boves mares*, inquit, *eosdemque mundos, ac vitulos universi Ægyptii immolant; fœminas eis immolare non licet, utpote Isidi consecratas. Nam Isidis simulacrum muliebre est bubulis præditum cornibus, quemadmodum Io Græci describunt, bovesque fœminas omnes itidem Ægyptii venerantur ex omnibus pecudibus longe plurimum*: tum quia hebr. vocantur עגלות *eglot* fœminine, id est vitulæ, uti vertunt Sept. 3. Reg. 12. 28. ac Joseph lib. 8. Ant. c. 3. sive vaccæ, uti vertit Noster hic. *Vaccas* ergo novellas accipe, id est vitulos adultos, aut potius adultas: vitulus enim, uti et bos, asinus, equus, ovis, camelus, et cætera animalium nomina utrumque sexum, puta tam fœminam, quam marem significant. Hæc sententia valde probabilis est: contraria tamen, scilicet fuisse vitulum, potius quam vitulam, non est improbabilis, eamque videtur sequi S. Hieron. Rupert. Vatabl. et Arias. Ratio est, quia passim vocatur *vitulus*; hic tantum vocatur *vacca* ad irrisionem. Apis ergo, sive Serapis, erat bos, vel vitulus corpore nigro, candida fronte, habens in tergo albam notam vel maculam, uti dixi Exodi cap. 32. vers. 4.

Tropolog. peccator qui carni, abdomini, ventri et veneri indulget, colit vitulos et vaccas Bethaven, cum iisque vitulatur, fitque quasi vitulus. Sicut enim vituli et vaccæ stupidi sunt, petulci, jugum subeunt, terram aratro subigunt, et collum oneri supponunt; ita et carnales stupidi fiunt mente, lasciviunt, labores maximos subeunt, ut suis deliciis fruantur, onera gravissima et pene importabilia suscipiunt, fœno pascuntur, totique in terram et terrena projecti sunt.

Coluerunt.] Hebr. est יגורו *iaguru*, id est timuerunt, hoc est, coluerunt et venerati sunt, ut vertit Noster, Chald. et alii; nam *primus in orbe deos fecit timor*. Hinc in Scriptura timor Dei significat venerationem et cultum Dei. Timor ergo hic est reverentia Dei. Ita sanctus Hieronymus, Theodoret. Haymo et alii.

Aliter Vatabl. Arias, Pagnin. et Clarius, q. d. Samaritæ, videntes ab Assyriis vastari Bethel et vitulos suos, pavebunt, timentes quod et ipsimet propediem simili clade vastabuntur. Septuag. vertunt, *morati sunt*: גור *gur* enim significat proprie peregrinari, morari, degere; inde גר *gher* est peregrinus, et quia peregrini peregre, apud exteros et incognitos sunt timidi et pavidi, hinc *gur* significat quoque timere, pavere. Vertunt ergo Septuag. *Apud vitulum domus On* (pro און *aven* enim legunt ipsi per crasin און *on*) *morabuntur habitatores Samariæ*. Hinc et Vatabl. vertit: *Ad vitulos Bethaven concurrent Samaritæ*.

Quia luxit super eum populus ejus. *Eum*, scilicet vitulum, ut vertunt Septuag. Itaque quas ante *vaccas* vocavit, hic *vitulum* vocat, ob causas jam dictas: et quia voluit substantiam tantum idoli, non sexum, non numerum significare, scilicet quod esset bos, sive vitulus, non equus, non hircus, non aries. Sensus ergo est: *Luxit*, id est lugebit, populus super vitulum Deum

suum, eum scilicet videbit eum ab Assyriis capi, et captivum avehi in Assyriam. Lugebunt ET ÆDITUI EJUS, puta sacerdotes et custodes vituli ejusque templi, qui antea EXSULTAVERUNT IN GLORIA EJUS, cum ipse ab omnibus coleretur: QUIA GLORIA hæc vituli MIGRAVIT AB EO.]

6. SIQUIDEM ET IPSE (vitulus) IN ASSUR. (Assyriam) DELATUS EST, MUNUS REGI ULTORI.] Septuag. *et ipsum vinciendum duxerunt xenia regi*, q. d. Vitulum hunc captivum, quasi munus et xenium insigne obtulerunt Assyrii regi suo. Nota primo: τὸ *quia* hic non causam significat, sed eventum, hebr. enim כי *ki* sæpe tantum consequentiæ et ornatus causa additur, idemque valet quod *hinc, hac de causa, idcirco*. Secundo, post τὸ *æditui*, more Hebræo subauditur relativum אשר *ascer*, id est *qui*. Tertio, regem Assyriorum vocari *ultorem*, id est vindicem; Symmach. ὑπερμαχοῦντα, id est præsulem et defensorem, ob causam quam dedi c. 5. 13. Allegor. Tertull. l. 4. contra Marcion. c. 42. *Oseas*, inquit, *de Christo prophetavit: Et vinctum eum ducent xenium regi;* nempe cum Pilatus eum misit ad Herodem. Sed perperam; donum enim hoc fuit idolum, puta vitulus aureus, qui nequit esse typus Christi.

CONFUSIO EPHRAIM (Ephraimitas, id est Israelitas, sive Samaritas) CAPIET, ET CONFUNDETUR ISRAEL IN VOLUNTATE SUA.] Hebr. מעצתו *meatsato*, id est *a consilio suo*, ut vertunt Septuag. Vatabl. et alii.

Quæres: Quænam hæc confusio, quæ voluntas, quodnam consilium? Primo, S. Hieron. Theodoret. Theophil. Haymo et Hugo: *Tradunt*, inquiunt, *Hebræi vitulos aureos a sacerdotibus furto esse ablatos, et pro his æneos et deauratos repositos. Cum igitur lugeret populus tempore necessitatis et angustiæ, etiam vitulos aureos inter munera cætera Assyriis regibus, et maxime regi Sennacherib, ab Israel esse directos; exsultabant æditui quod fraus eorum nequaquam posset argui et deprehendi. Et hoc est quod ait: Æditui ejus, scilicet vituli, super eo exsultaverunt in gloria populi, hoc est, in vitulo quem habebant pro gloria; quia migrasset ab eo, id est a populo, et translatus esset ad Assyrios. Siquidem ipse delatus est munus regi ultori, statimque sequitur: Confusio capiet eos, etc. Deprehensa enim fraus vitulorum deauratorum, regi Israel litteris indicatur; unde se placere existimaverant, inde vel maxime confunduntur, et offendunt eos quibus munera miserant, existimantium non furto sacerdotum, sed fraude regum atque consilio hoc esse perfectum.* Additque S. Hier. *Legimus, 4 Reg. 15. 19. regem Israel Manahen regi Assyriorum Phul mille talenta argenti misisse, ut ei præberet auxilium, inter quæ nonnulli arbitrantur etiam vitulos aureos esse directos.* Consilium ergo hoc sacerdotum fuit, quod suaserint regi Israel, ut vitulos deauratos mitteret dono regi Assyriorum, ut sic fraus eorum lateret, qua ipsi furati vitulos aureos, supposuerant æneos deauratos; confusio et pudor eorumdem fuit, cum fraus eorum, detecta per regem Assyriorum, redundavit in caput regis Israel, et tandem in caput ipsorummet sacerdotum. Aliter Theophil. opinatur enim sacerdotes suasisse principibus, ut vitulos hosce mitterent in Assyriam, quod sperarent eos ab Assyriis adorandos, sed confusi sunt; nam Assyrii eos confregerunt. Aliter et Theodoret. Consilium, ait, hoc fuit de mittendo vitulo in donum Sua regi Ægypti, ut is Israelitas tueretur contra Salmanasar. Sed confusi sunt: nam et vitulum perdiderunt, et a Sua adjuti non sunt.

Verum hæc omnia incerta sunt, et fabulas Rabbinicas olent, præsertim quia Osee satis significat, vitulum hunc non datum, sed captum ab Assyriis cap. 8. vers. 5. *Projectus est*, inquit, *vitulus tuus, Samaria*. Et hic vers. 2. *Ipse confringet simulacra eorum*. Et v. 8. *Disperdentur excelsa idoli, peccatum Israel*.

Dico ergo: Voluntas hæc et consilium Israelis fuit, quod vitulum quasi numen suum elegerint, et Deo vero prætulerint, eique, non Deo, servire voluerint, sperantes ejus ope se tutos fore ab Assyriis. Sed confusi sunt: nam vastati sunt cum vitulo, qui ab Assyriis captus et irrisus, in donum oblatus fuit regi ultori, puta Selmanasar qui ultus est defectionem Israelitarum tam a Deo, quam a se, quod scilicet contra fœdus secum initum confugissent ad Sua regem Ægypti. Ita Lyran. Arias, Vatabl. Ribera, a Castro et alii.

Tropol. S. Gregor. explicans illud S. Job c. 21. 16. *Consilium eorum longe sit a me. Quod est*, inquit, *iniquorum consilium, nisi terrenam gloriam quærere, æternam negligere: salutem temporalem cum damno interiori appetere, et dolores transitorios ad æternos gemitus commutare?*

7. TRANSIRE FECIT SAMARIA REGEM SUUM.] Hebr. נדמה *nidme*: quod primo verti potest, *exscindetur in Samaria rex ejus*, scilicet rex Samariæ, puta Hosee occidetur in ea. Ita Vatabl. Secundo: *Similis est cum Samaria rex ejus spumæ, quæ est in superficie aquarum*, q. d. Rex cum regno instar spumæ dissipabitur et evanescet. Ita Arias. Tertio: *In silentium redacta est*, vel *obmutefacta est*, id est periit, disperiit *Samaria cum rege suo*. Ita Forster. Quarto, Noster passivum *nidme* accepit pro activo דמה *dama*, vel *dimma*, id est excidit. Unde vertit, *transire fecit;* Septuag. *abjecit;* forte pro נדמה *nidme* legerunt נדפה *niddepha*, id est impulit, propulit, propulsavit Samaria regem suum quasi spumam; spuma enim ab unda et fluctu proprie propelli dicitur, q. d. Samaria idola colendo transire fecit, impulitque in exitium regem suum quasi spumam. Suo enim scelere apud Deum meruit et effecit, ut regnum suum cum rege ab eo exscinderetur, et transiret celerrime, evanesceretque ut spuma aquæ propulsa et dispulsa a fluctibus. Rursum, q. d. Cum rex populo in idololatriam propenso obsecundaret; et hic sceleris avidus regi assentiretur, et assentaretur, fecit populus, quem aquæ multæ repræsentabant, regem suum perire quasi spumam ex se natam, eam scilicet in seipso, velut in aqua consumens, perdens et evanescere faciens. Aliter Sanchez, qui per regem accipit idolum, puta Moloch, vel vitulos aureos, quos secum perdiderunt Samaritæ.

Nota: Pro *spumam* hebr. est קצף *ketseph*, quod proprie significat ebullitionem et effervescentiam; inde iram ebullientem, inde bullam et spumam. Septuag. vertunt, φρύγανον, quod Interpres *cremium* vertit, puta sarmenta, stipulæ, omniaque ignis fomenta ad cremandum facilia, quibus fornax incenditur, vel torretur aliquid atque frigitur: a frigendo enim vocatur

φρυγανον. Ita ex Columella et Plinio S. Hieron. Hæc enim sarmenta, vel stipulæ, instar spumæ ab aqua propelluntur, et si accensa sint, ab ea mox exstinguuntur, ait Theodoret. Symmachus vertit, ἐπίζεμα, *volens ostendere ferventis ollæ superiores aquas, et in spumam bullasque surgentes, quas Græci* πομφολυγας *vocant*, ait S. Hieron. Syrus vertit: *Rejecit Samaria regem suum quasi paleam*, vel, *quasi testudinem* (pro *ghelo* enim aliis punctis legi potest *golo*) *super faciem aquæ*; Arabicus Antioch. *Despexit Samaria regem suum quasi herbam super aquas*, v. g. algam. Arabicus Alexand. *sustulit Samaria regem suum sicut spumam, quæ est super faciem* (superficiem) *aquarum*.

8. Et disperdentur excelsa, altaria, sacella et templa (hæc enim Judæi more Gentilium erigebant in montibus, locisque excelsis) idoli, puta vituli aurei in Bethel erecti, quod est peccatum Israel.] *Peccatum* vocatum non actum, sed objectum peccati, puta idololatriæ.

Et dicent, Israelitæ in excidio Samariæ per Salmanasar, montibus: Operite nos] q. d. Tanta erit clades et cædes Israelitarum, tantus clamor, pavor et horror Assyriorum, ut qui poterunt abdant se in speluncas et cavernas: qui non poterunt, optent montibus et collibus operiri et contegi, ne hanc stragem videant et sentiant; *ut nemo futurus sit*, ait, Theophyl. *qui non malit obrui aut terra discedente, aut repentino montium casu, quam mala ab hostibus admissa sustinere*. Et Cyrill. *Dicent*, inquit, *montibus, in quibus idola colebant: Cadite super nos, et anticipate crudelitatem Babyloniorum, et captivitatis extremam miseriam*.

Nota ad litteram, ut patet ex antecedentibus et sequentibus, hæc intelligi de excidio et calamitate extrema ac desperata decem Tribuum, cum ab Assyriis excisa est Samaria. Ita S. Hieron. Cyrill. Ruffin. et alii. Allegor. vero hic dari typum calamitatis et excidii, tum Jerusalem per Titum et Romanos, quæ tanta fuit, ut in cryptas et cloacas se abderent Judæi, teste Josepho; excidium enim Samariæ fuit typus et præludium excidii Jerusalem; unde eidem hæc accommodat Christus Lucæ 23. 30. Ita S. Hieron. Haymo, Theophyl. et Hugo. Imo Rupert. vult hunc esse sensum litteralem; sed perperam. Tum totius orbis in fine mundi; unde eidem hæc adaptat S. Joannes Apocal. 6. vers. 16. Simile est Isaiæ 2, 19. *Introibunt in speluncas petrarum, et in voragines terræ a facie formidinis Domini*. Sic apud Senecam in Troadibus vidua Hectoris, occultans filium in sepulcro, ait ei:

Fata si miseros juvant,
Habes salutem; fata si vitam negant,
Habes sepulcrum.

Quod Malchus Monachus, teste S. Hieron. in ejus Vita, herum insequentem fugiens, abdensque se in speluncam, sibi adaptans: *Si*, inquit, *Dominus miseros juvat, habemus salutem; si despicit peccatores, habemus sepulcrum*.

Anagog. hæc plane pleneque congruunt damnatis in gehenna, qui optant mortem, ut pœnas evadant, et mori nequeunt. De quibus S. Bernard. lib. 5. de Consid. cap. 12. *Horreo*, ait, *vermem mordacem et mortem vivacem. Horreo, incidere in manus mortis viventis, et vitæ morientis. Quis det illis semel mori, ut non moriantur in æternum? Qui dicunt montibus: Cadite super nos; et collibus: Operite nos, quid nisi mortem mortis beneficio aut finire, aut evadere volunt? Denique invocabunt mortem et non veniet*, ait S. Joannes Apocal. 9. Unde Arabicus vertit: *Et dicent montibus, et rupibus, et collibus: Cadite super nos*.

9. Ex diebus Gabaa peccavit Israel,] q. d. Priscum et inolitum est hoc idololatriæ Israelis peccatum, olitana et pertinax hæc in eo est labes et macula, quæ proinde non nisi igne et excidio purgari, et evelli potest.

Quæres: Quinam sunt dies Gabaa? Primo, Chald. hæc refert ad Saulem, qui creatus est rex in Gabaa: peccavit enim Israel petendo regem contra voluntatem Dei, q. d. A tempore Saulis peccavit Israel, et Deo rebellare cœpit: in Gabaa ergo tam populus, quam rex steterunt coram Domino: imo contra Dominum; et tamen non comprehendit eos prælium susceptum *super*, id est contra, *filios iniquitatis*, puta Philisthinos incircumcisos et infideles, q. d. Licet Israel peccaverit creando regem Saulem, tamen Deus eum non deseruit, nec tradidit Philisthæis, sed potius eos illi subjugavit. Nam, ut dicitur 1. Reg. 14. 52. *Erat bellum potens adversus Philisthæas omnibus diebus Saul*. At Israel, tantæ Dei clementiæ immemor et ingratus, ab eo descivit ad idola. Ergo acriter ab eo punietur. Hoc est enim quod subdit: *Juxta desiderium meum corripiam eos*. Verum in creando Saule rege non peccavit solus Israel de quo hic agitur, sed et Juda; nec sub Saule, aut post Saulem sub Davide et Salomone a Deo descivit ad idola, sed sub Roboam.

Secundo ergo, melius alii hæc referunt ad tempora Judicum, puta ad tempus quo stuprum in Gabaa est commissum a Benjaminitis in uxorem Levitæ, ob quod omnes pene in prælio deleti sunt, Judic. 19. 20. Sensus ergo est, q. d. Ex eo tempore, quo viri Gabaa et Benjaminitæ scelus in Levitam ejusque uxorem admiserunt, peccavit Israel, scilicet idololatria publica, puta colendo idolum a Micha erectum in urbe Dan, Judic. 17. 5. et cap. 18. 30. Nam utramque historiam, puta stuprum Gabaa et idolum Michæ eodem tempore contigisse patet Judic. 17. 1. nimirum statim post tempora Josue, vivente adhuc Caleb, sub Othoniele, ut docent Hebræi, S. Hieron. Ruffin. Rupert. Theodoret. Theophyl. Lyran. a Castro et alii. Unde et Josephus utramque morti Josue illico subnectit, ante historiam Judicum. Idque demonstratur ex eo quod Phinees filius Eleazari filii Aaron jam tum vivebat, uti ibidem dicitur cap. 17. 6. et cap. 18. 1, et cap. 20. 27. et ex eo quod Jonatham filius Gersam, filii Mosi, consecratus fuerit sacerdos idoli Michæ, uti dicitur cap. 18. 30. rursum, quod tum necdum ab Israelitis expugnata esset Jerusalem, uti dicitur cap. 19. 11. Cum igitur Jerusalem expugnatio narretur initio libri Judic. cap. 1. sequitur stuprum Gabaa et idolum Michæ contigisse ante tempora Judicum, et historias eorum libro Judicum esse præponendas. Vide Abulens. ibid. Porro nominat scelus et stuprum Gabaa, potius quam idolum Michæ; quia illud enorme erat, infame et exsecrabile, non tantum coram Deo, sed et coram hominibus; et quia stuprum hoc mystice repræsentabat idololatriam; hæc enim in Scriptura vocatur *fornicatio, adulterium*, etc. Denique, quia, hæc duo vicina et conjuncta sunt: libido

enim est mater idololatriæ, æque, ac hæresis, et vice versa idololatræ sunt libidinosi: ac Gabaitæ utrumque fuisse videntur, et ex uno vitio in alterum pro lapsi.

Tertio, pro *ex diebus* hebr. est מימי *mime*, quod verti potest, *præ diebus Gabaa* peccavit Israel, q. d. Gravius peccavit Israel colendo idola, quam Gabaitæ violando uxorem Levitæ; gravius ergo punientur quam illi; eumque illi pene ad internecionem deleti sint, multo magis Israel internecione delebitur Ita Vatabl. et Sanchez. Aliter Clarius, q. d. O Israelitæ, gravius nunc peccastis colendo vitulos Jeroboam, quam in diebus Gabaa per stuprum; illud enim pauci Gabaitæ commiserunt, totus vero reliquus Israel illi restitit, scelusque publico bello vindicavit; hic autem nullus est qui idololatriæ vitulorum resistat, sed omnes in eam conspirant. Ego ergo Deus, sceleris æque ac honoris mei vindex exsurgam, omnesque vos sontes plectam per Assyrios.

Ibi steterunt,] q. d. A diebus Gabaa, in idololatria Michæ immobiles perstiterunt, ut patet Judic. 18. v. 30. et 31. æque ac Gabaitæ in defensione stupri. Ita Theodoret. et Theophil. Perstiterunt, inquam, usque ad Jeroboam, qui idololatriam in vitulis suis renovavit et auxit. Aliter Rupert. et Lyrau. q. d. Cum Israelitæ vindicassent stuprum Gabaa, ibi steterunt, nec perrexerunt vindicare gravius scelus, puta idolum Michæ, uti facere debebant. Aliter et Clarius, q. d. In Gabaa unanimiter steterunt Israelitæ ad ultionem sceleris, et conspirarunt ad vindicandum stuprum.

Non comprehendet eos in Gabaa prælium; est hebraismus: cum enim ait, *in Gabaa*, subauditur particula similitudinis *sicut*, q. d *Comprehendet* Israelitas *prælium*, ut *non* tale quale fuit Gabaitarum, vel sicut fuit *in Gabaa*, super, id est contra filios iniquitatis,] puta Gabaitas, qui abusi erant uxore Levitæ; sed longe gravius, quo scilicet plane exscindetur tam Samaria, quam rex et regnum totum Israel.

Aliter a Castro, q. d. In Gabaa filios iniquitatis, id est Gabaitas, non comprehendit prælium Israelis; quia primo et secundo prælio Israel a Gabaitis victus et cæsus est. Verum obstat quod ait, *comprehendet* in futuro: loquitur ergo de futuro, non de præterito. Adde sensum illum videri extra propositum, et difficulter toti sententiæ adaptari.

10. Juxta desiderium meum corripiam eos, q. d. Cum omnes stent et conspirent in prisca idololatria, quam cœperunt a tempore Michæ, desidero et aveo eos insigniter corripere et castigare. Meo ergo nutu et providentia congregabuntur super eos populi (Assyrii) cum corripientur, id est punientur, propter duas iniquitates suas,] puta duos vitulos (est metonymia: idololatria enim ponitur pro ipso idolo) quos coluit, scilicet unum in Bethel, quam v. 1. vocavit *Bethaven*; alterum in Dan, ubi primitus fuit idolum Michæ in diebus Gabao, uti innuit v. 9. Ita S. Hieron. Haymo. Albert. Hugo, Lyran. et Clarius; qui secundo, *duas iniquitates* accipiunt duplicem idololatriam, scilicet unam priscam idoli Michæ in diebus Gabaa, alteram recentem vitulorum Jeroboam. Tertio. Arias exponit, q. d. Gabaitæ unam stupri iniquitatem admiserunt, hi vero duas puta fornicationem et idololatriam. Quarto, S Hieron. addit unam iniquitatem esse, quod non coluerit Deum; secundam quod coluerit vitulos. Simile est Jeremiæ 2. 13. Interpres noster hebr. אסרם *asram* accepit quasi derivatum a יסר *iasar*, id est corripere. Ordines enim verborum imperfectorum, qualia sunt אסר, *asar*, et יסר *iasar*, sæpe commutantur, ita ut unum ab alio modos et tempora mutuetur. Recentiores vero proprie *asram* ab אסר *asar*, id est vincire. ligare, derivant; unde vertunt: *Cum colligarint*, vel conjunxerint *se in duobus jugeribus*, vel *sulcis*; huncque dant sensum ut sit metaphora a jugo, vel a pari boum arantium, q. d. Sicut duo boves uno jugo constringuntur ad arandum, et ad sulcandos agros, v. g duo jugera; ita Israel et Juda conspirabunt in eamdem idololatriam, puta ad colendos duos vitulos aureos. Cum ergo uterque sic conspiraverit, tunc utrumque, quasi duos boves colligatos, cædam et mactabo. Addit Chald. q. d Sicut Israelitæ laborarunt in cultu duorum vitulorum, ita ipsimet capti et constricti ab hostibus, quasi duo illi vituli arabunt; damnabit enim eos hostis quasi boves et mancipia ad aratrum et ad agricolationem. Ubi adverte: Pro *iniquitates* hebr. est עונות *onoth*, quod Chaldæus, R. David, Vatablus et alii vertunt, *jugera*, vel *sulcos*. Verum aliis punctis legendum est עונות *aronoth*: aut certe *onoth* per erasin ponitur pro *aronoth*, id est iniquitates; ita enim vertunt Septuag. Noster, Arias. Pagnin. Forster in Lexico et alii; nusquam enim alibi *ona* significat jugerum aut sulcum.

11. Ephraim vitula docta diligere trituram.] Sicut v. 1. Israelem comparavit viti frondosæ, sed fructibus vacuæ; ita hic eumdem comparat vitulæ, quæ aravit impietatem. et messuit iniquitatem: in eaque metaphora persistit usque ad finem capitis Porro alludit ad multa: Primo in voce *Ephraim*, id est frugifer, fertilis, ad fertilitatem terræ Ephraim; secundo, in *vitula* ad aureos vitulos, vel potius vitulas, sive vaccas, ut dixi v. 5. quas colebat, q. d. Ephraim colendo vitulas vitulatur, œ-troque insaniæ agitur quasi vitulo. Tertio, *docta*, id est assueta, ut vertit Vatablus et alii. Unus Lyranus vertit, *stimulata*, quod eodem redire potest: consuetudo enim illi erat pro stimulo. Alludit ad Apim, id est vitulum, quem Israel in Ægypto coluit; indeque ejus cultui se assuefecit eique pertinaciter adhæsit in Chanaan. Rursum ad fruges copiosas Ægypti, quibus Israel inescatus in Ægypto, ad eas earumque triturationem. æque ac ad Apim, quasi earum daturem jugiter anhelabat. Quarto, pro *trituram* hebr est לדוש *laduse*, id est ad triturandum, puta ad excutiendum grana e segete. In Palæstina enim, æque ac in Italia, Canariis, aliisque regionibus grana excutiunt, non homines ligneis flagellis, uti faciunt Germani et Galli, sed boves et vaccæ, sive pedibus et ungulis segetem calcando et terendo, sive, ut ait S Hieron. ferreos orbes super acervum segetum trahendo. Quinto, in voce *docta* et *diligere*, significatur vitulas ad hanc laboriosam trituram condoceri per pabulum, quod ex area capiunt, sed sensim: sæpe enim laxantur; itaque spe pabuli discunt sponte ad aream, et ad triturandum redire; eo quod dum triturant, subinde segetem ore carpera, ex eaque edere sinuntur, juxta legem Deuteronom. cap. 25. vers. 4.

Sensus ergo hujus allegoriæ est, q. d. Ephraim in-

star vitulæ amantis trituram et triturationem, eique assuefactæ, didicit idola colere, et idololatriæ se assuefecit; ac licet subinde ea dimiserit, tamen mox ad ea recurrit: quia per ea sibi frugibus ditari, divesque fieri et prosperari videbatur. Unde labores et molestias, quas in idolorum cultu sustinet, vel non sentit, vel facile superat: quia ex eo putat se frui libertate, opibus, rerumque copia. Ita Rupert. Haymo, Lyran. Hugo. Notat S. Hieron. τὸ *docta* significare consuetudinem et amorem. *Ephraim*, inquit, *similis est vaccæ, vel vitulæ, quæ a juventute sua didicit aream terere, et ferreos orbes super acervum segetum trahere, ut paleæ a tritico separentur; et non solum didicit, verum nimia consuetudine cœpit amare quæ didicit*, etc.

Aliter explicat Vatabl. q. d. Ephraim mavult triturare, quam arare, id est, mavult comedere quam laborare; unde est instar vitulæ saginatæ pinguis et obesus. Et alii: Ephraim, inquiunt, amat trituram, id est regnum, quo trituret, id est sibi subdat, et tributis exhauriat alias tribus et gentes. Hinc

Tertio, Septuag. pro *trituram* vertunt, *contentionem* et vexationem: *Ephraim*, inquiunt, *vitula docta diligere* νεῖκος, id est *contentionem*; sicut enim tritura affligit et vexat segetem, ita contentio vexat homines, præsertim subditos. Aut potius, ut Theodor. Cyril. Theophyl. et S. Hieron. contentio hæc est cum Deo. Sicut enim vitulus triturans contendit cum segete, ut ei grana adimat et excutiat; ita Israel contendebat cum Deo, nec ejus jugum suscipere volebat, sed illud excutiebat; quocirca ego, inquit Deus, collum ejus obesum et superbum premam et subigam per Assyrios. Versioni Septuag. consentit Chald. qui vertit: *Similis est domus Israel vitulæ quam arare docent, et non discit*. Perperam Leo Castrius pro νεῖκος legit νῖκος, id est victoriam, q. d. Ephraim assuetus fuit non domari et vinci, sed vincere, ut ait S. Cyrillus. Sensus tamen eodem redit.

Verum prima expositio est genuina. Est enim adagium, significans indolem, usumque et morem Israelis, quo assuetus libertati, gulæ et ventri, ardenter et constanter diligebat idola, quasi per eam libertatem et gulam suam expleret. Alludit ad ingenium meretricum; hæ enim sunt, et vocantur *vitulæ* lascivientes. Meretrices enim assuetæ amasiis, scortationi et symposiis, ad eo jugiter redeunt, nec ullis vel amicorum monitis, vel amasiorum contumeliis, vel lue venerea, dolore et sordibus, vel infamia, etc. ab illis avocari se sinunt, sed ad illa semper revertuntur velut canis ad vomitum, etiamsi cum dolore, labore et confusione turpitudinem suam expleant. Sic et Israel assuetus idolis, et idololatrarum gentium commerciis, cum quibus epulabatur, quibusque se ditari putabat, nullis Dei minis, plagis, aut probris ab iis avocari poterat; sed quasi vitula et meretrix lasciviens, cum iis comessabatur et scortabatur assidue. Ita Martinus de Roa lib. 3. Singul. cap. 13. et Delrio adagio 954.

Moral. hinc disce quanta sit vis consuetudinis, præsertim meretriciæ. Vulgo et vere dicitur: *Consuetudo est altera natura.* Et Sapiens Proverb. 22. 6. *Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea.* Unde S. Greg. l. 20. Mor. 16. *Vitula*, ait, *trituræ laboribus assueta, relaxata plerumque ad eumdem laboris usum, etiam non compulsa revertitur. Ita pravorum mens hujus mundi servitiis dedita, et rerum temporalium fatigationibus assueta, etiamsi sibi libere vacare liceat, subesse tamen terrenis sudoribus festinat, et usu miseræ conversationis trituram laboris quærit, ut a jugo mundanæ servitutis cessare non libeat, etiamsi liceat.* Et hom. 10. in Ezech. *Nonnulli*, ait, *ut in hoc mundo aliquid esse videantur, terrenis laboribus insudant, insistunt causis, permiscentur jurgiis. Et quamvis se corpore deficere inter labores sentiant, amore tamen terrenarum rerum devicti, delectabiliter fatigantur. Quibus per Prophetam dicitur: Ephraim vitula docta diligere trituram*, etc. *Rogant ut premantur, grave se incurrisse periculum quietem putant*. Talibus congruit illud Jobi c. 30. 7. *Qui inter hujusmodi lætabantur, et esse sub sentibus delicias computabant*. Et illud Isaiæ 5. 18. *Væ qui trahitis iniquitatem in vinculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum!* Vide ibi dicta. Vide et S. Aug. l. 8. Conf. c. 5. ubi se a concubinatu, cui assueverat, non potuisse expedire narrat, etiamsi is displiceret, ideoque gemeret et suspiraret, donec efficaci Dei gratia tactus, nodum hunc quo concubinæ alligabatur discidit. Sic et hodie qui tractant animas, audiunt sæpe concubinarios, usurarios, ebriosos, etc. suam infelicitatem plangentes, sibique indignantes, quin et vere pœnitentes, qui tamen data occasione ad vomitum statim redeunt. Nam, ut ibidem ait S. Aug. *Ego suspirabam ligatus non ferro alieno, sed mea ferrea voluntate. Velle meum tenebat inimicus, et inde mihi catenam fecerat, et constrinxerat me. Quippe ex voluntate perversa facta est libido; et dum servitur libidini, facta est consuetudo; et dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas. Quibus quasi ansulis quibusdam sibimet innexis, unde catenam appellavi, tenebat me obstrictum dura servitus.*

Nota, secundo, Israelem vocari *vitulam*, quia vitulando cum vitulis, vitula potius erat quam homo. Pulchre Boetius l. 4. Consol. phil. prosa 3. ostendit quomodo vitium hominem sua humanitate dejiciat, et in bestiam transformet: *Avaritia*, inquit, *fervet alienarum opum violentus ereptor? Similem lupi dixeris. Ferox atque inquietus linguam litigiis exercet? Cani comparabis. Insidiator occultus surripuisse fraudibus gaudet? Vulpeculis exæquetur. Ira intemperans fremit? Leonis animum gestare credatur. Pavidus ac fugax non metuenda formidat? Cervi similis habeatur. Segnis ac stupidus torpet? Asinum vivit. Levis atque inconstans studia permutat? Nihil ab avibus differt. Fœdis immundisque libidinibus immergitur? Sordidæ suis voluptate detinetur. Ita fit ut qui probitate deserta, homo esse desierit, cum in divinam conditionem transire non possit, vertatur in belluam.*

Et ego transivi super pulchritudinem colli ejus.] Vatabl. *Et ego transivi cervicem ejus pinguem*, q. d. Quia Ephraim, id est Israel, pertinaciter diligit trituram idolorum, ex eaque facta est pinguis et obesa, uti ipsa putat; *at*, id *est*, *idcirco*, ego transivi, id est, transibo super pulchrum pinguequae collum ejus, et tumentes ejus cervicum toros jugo imposito edomabo, ait S. Hieron. scilicet per Assyrios. Nota: Transit Deus, cum plagas infligit; hinc *transire* in Scriptura signi-

ficat punire Ita transivit per domos Ægyptiorum occidens primogenita eorum, indeque sancitum et nuncupatum est Pascha, Exodi cap. 12. vers 12. Ita S. Hieron.

ASCENDAM SUPER EPHRAIM,] uti solet eques ascendere super equum; hoc enim est Hebr. ארכיב *arkib* q. d. Deinceps omnino Israelem mihi subjugabo, faciamque ut Assyrii inscendant in collum ejus, perinde ac Sapores Persarum rex conscensurus equum, Aureliani Imper. dorsum quasi scabellum prius inscendebat. Idem fecit Tamberlanes Bajazeti Turcarum Imperatori. Simili schemate ait Jeremias cap. 46. vers. 20. *Vitulo elegans atque formosa Ægyptus; stimulator* (hostis et vastator Nabuchodonosor) *ab Aquilone veniet ei.*

ARABIT JUDAS.] Nota Hebræam metaphoram, qua *arare* significat operari, et colere. Heb. enim חרש *charose* significat operari, arare et fabricare. Dicit ergo quod cum Deus ultor ascendat super Ephraim, id est, cum decem Tribus subjugabit Assyriis, trahetque eas captivas in Assyriam, tunc Judas, id est, duæ Tribus hanc Israelis cladem videntes, sibique de eadem metuentes, resipiscent, et sub Ezechia pio rege aratrum legis resument, ideoque persistent in terra sua, ibique colent Deum verum: ac CONFRINGENT SULCOS, id est opera et idola, JACOB,] puta Israelis, sive decem Tribuum. Ita Theodor. et Theophyl. Aut q. d. Jacob, id est reliqui ex decem Tribubus, profugi ex Samaria, confugient ad Judam, cum eoque in unum populum coalescent et conspirabunt in verum unius Dei cultum, uti in agricolatione conspirant agricolæ, dum unus arat, alter sulcos et glebas confringit. Ita S. Hieron. Haymo, Albert Lyran. et alii. Huc accedit Vatabl. vertit enim: *Juda arabat, Jacob confringebat ei glebas,* quod tamen alii paulo aliter accipiunt, q. d. Ephraim, id est Israel, dilexit trituram, id est regnum: at Deus subjiciet illum Tribui Judæ, et Judas arabit tamquam paterfamilias; Jacob vero sive Israel, confringet ei glebas, quasi minister et famulus. Duo ergo hic significantur: prius, quod Israel profugus conspirabit cum Juda in unum sceptrum unamque religionem; posterius, quod in hac re minor erit Juda eique subditus subserviet; Juda enim tenuit sceptrum, juxta promissa Jacobi patriarchæ, Genes. cap 49. vers. 10.

12. SEMINATE VOBIS IN JUSTITIA, ET METITE, id est, metetis certissime. Imperativum enim usurpant Hebræi pro futuro, cum ejus certitudinem, quasi illa sit in manu nostra, denotare volunt) IN ORE MISERICORDIÆ.] Hebr. *ad os misericordiæ;* et ita legit Origenes, tract. 12. in Matth. et S. Ambros. lib. de Naboth. c. 7. Jam *misericordia* tripliciter accipi potest: Primo, ut idem sit quod justitia, et significet opera pia, justa et sancta, q. d. Date operam justis, piis et sanctis operibus: metetis enim et recipietis præmium in ore, id est secundum mensuram misericordiæ, hoc est eorumdem sanctorum operum. Ita Chald. Theophyl. Haymo, Hugo, Dionys. et alii. *Os* enim hebraice sæpe significat capacitatem, proportionem, mensuram; unde לפי *lephi,* id est *ad os,* idem est quod *secundum, juxta, pro ratione, mensura* vel *merito* operum, cum de iis agitur, uti norunt hebraice periti, et docent Marinus, Pagninus et alii in Lexicis. Sic Exodi 12. 4. dicitur: *Assumet vicinum juxta* (hebr. *lephi*) *numerum animorum, quæ sufficere possunt ad esum agni.* Et c. 16. 16. *Colligat unusquisque ex eo* (manna) *quantum sufficit ad vescendum;* hebr. *lephi ochlo,* id est, *secundum os cibi ejus,* hoc est juxta edacitatem ejus, quantum os ejus potest capere et comedere. Sic et Genes. 47. 12. de Joseph dicitur: *Alebat eos omnemque domum patris sui, præbens cibaria singulis;* hebr. לפי הטף *lephi hattoph,* id est, *secundum os parvuli,* hoc est, quantum quisque, etiam parvulus, comedere poterat. Porro *misericordia* in Scriptura sæpe sumitur pro sanctitate et justitia, puta pro operibus sanctis et piis; quia propria sanctorum virtus et index est misericordia, uti ostendi Daniel. 4. 24. et 2. Corinth 9. v. 8. Sensus est, q. d. Exercete vos in actibus misericordiæ et justitiæ, id est quarumlibet virtutum, et referetis mercedem amplissimam, *secundum os,* id est, amplitudinem misericordiæ et piorum operum, quæ exercuistis. Explicat enim id quod dixit vers. præcedenti: *Arabit Judas, confringet sibi sulcos Jacob;* unde persistens in metaphora arationis et agricolationis, explicans subdit: *Seminate vobis in justitia, et metite in ore misericordiæ,* q. d. Quantum justitiæ, id est pietatis, misericordiæ cæterarumque virtutum quasi arando seminaveritis, tantum messis et præmii ex iis percipietis. Huic Prophetæ adagio simile est illud S. Ephrem in serm. ad fratres tom. 2. *Post formicam apis, post laborem requies;* et fructus, post tribulationem refrigerium, q. d. Post labores formicæ colliges mel et favos apis. *Acerbitatem enim laboris dulcedo quietis excipit, et asperitatem vitæ gaudium.* Sic Christus *favos post fella* (crucis et passionis) *gustavit,* ait Tertull. libr. de Corona militis, c. 14.

Secundo, planius *misericordia* hic proprie accipi potest, et ad Deum referri, q. d. *Seminate in justitia,* hebr. *justitiam,* vel *ad justitiam,* hoc est, justitiæ et sanctitatis semina, puta pia de Deo rite colendo desideria et proposita cordi vestro inserite, ut inde opera justa et sancta germinent; sicque metetis eorum segetem, id est mercedem amplissimam, quam Deus *in ore misericordiæ,* id est juxta misericordiam suam immensam, quæ merita nostra superat et vota vobis promittit, et reipsa præstabit. Ita Vatabl. qui vertit: *Seminate vobis ad justitiam, metite beneficentiam,* scilicet Dei; et Septuag. *Seminate vobis in justitia, vindemiate fructum vitæ.* Huc accedit explicatio Riberæ: *Seminate,* inquit, *opera justa et metetis in ore misericordiæ,* id est, quantum misericordia voluerit, hoc est largissime. *Os* enim subinde pro voluntate capitur, ut cum dicitur: *Percussit eos in ore gladii,* id est, quantum gladius percutere et occidere valebat et volebat, q. d. Omnes occidit, nemini pepercit. Hæc explicatio subtilior videtur: planius et solidius dixerimus *os* significare amplitudinem, capacitatem, quantitatem, mensuram, q. d. Seminate opera pia et sancta, et metetis secundum os, id est secundum capacitatem et amplitudinem misericordiæ Dei, hoc est, amplissimam ab eo mercedem recipietis, tantam scilicet, quanta decet Deum Deique misericordiam, quæ amplissima est, utpote divina et immensa. Quocirca ex Hebræo verti potest cum Marino: *Metite ori misericordiæ; ori,* id est amplitudini, hoc est amplissime. Unde Syrus vertit: *Seminate vobis justitiam, et metite os misericordiæ,* q. d. Ex semine justitiæ

metetis os ipsius misericordiæ et gratiæ, ut illud totum, quantum quantum est, metatis et capiatis. Porro misericordia hæc est remissio culparum præcedentium, et pœnarum eis debitarum, ac præsertim instantis excidii et captivitatis, q. d. Parcet vobis Deus, nec sinet vastari, quin et bonis temporalibus ac spiritualibus vos cumulabit, ut iis cumulatus est Judas sub Ezechia pio rege, ac liberatus de manu Salmanasar et Sennacherib.

Tertio, S. Ambr. l. de Naboth. c. 7. *justitiam* accipit pro misericordia, uti accipitur Psalm. 111. 9. *Justitia*, id est misericordia et eleemosyna, *ejus manet in sæculum sæculi*, et alibi. Et *misericordiam* proprie capit pro eleemosyna, q. d. Studete misericordiæ et eleemosynæ, et amplam ejus mercedem recipietis, juxta illud 2. Corinth. 9. 6. *Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet.* Sed audi Ambros. *Bonorum enim fructus munerum in eos ipsos qui contulerunt convertuntur, et gratia liberalitatis in auctorem boni operis redit. Denique scriptum est: Seminate vobis ad justitiam. Esto spiritalis agricola, sere quod tibi prosit. Bona satia in corda viduarum. Si terra tibi reddit fructus uberiores quam acceperit, quanto magis misericordiæ remuneratio reddet multipliciora quam dederis?* Deus enim liberalior est, quam sit terra vel natura. Si ergo terra ex uno semine dat centum, imo subinde trecenta grana; multo magis Deus pro una eleemosyna dabit centum, trecentas, imo mille. Rursum, bonum opus semen est melioris. Humilias te, inde incitaris ad magis te humiliandum. Oras, magis cupis orare. Das eleemosynam, plure dare exoptas. Nam uti somnus somnum, ita virtus virtutem adescat: labor laborem, vigiliæ vigilias pariunt, uti aiebat S. Dominicus Loricatus.

Quarto, pro *misericordia* hebr. est חסד *chesed*, quæ vox tam pietatem, quam misericordiam significat. Unde vertit Marinus: *Metite ori pietatis.* Proprie enim hic agitur de operibus piis, quibus colitur Deus, quæ contraria sunt operibus impietatis, quibus Judæi coluerunt idola, de quibus subdit v. 13. *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis*, q. d. Estote justi et pii in Deum, et Deus vicissim plus, fidelis ac beneficus erit in vos; sicut antea cum impii eratis in Deum, Deus pariter quasi iniquum, id est minus humanum et maleficum, se vobis exhibuit. Primus sensus, et magis secundus, planissimus et plenissimus est, huncque quartum in se complectitur. Quarto favet Arabicus, dum vertit: *Inquirant Dominum, et veniat fructus justitiæ eorum.*

Symbolice S. Hier. Haymo, Arias et Hugo sic exponunt: Seminate in lege, et metetis in gratia, q. d. Studete legi, o Israelitæ, ita præparabitis vos ad gratiam Christi. Lex enim Mosis fuit lex justitiæ et rigoris, lex vero Christi est lex gratiæ, amoris et liberalitatis; unde subdit: *Tempus autem requirendi Dominum.*

Anagog. S. Bernard. de Convers. ad Clericos c. 15. Seminate in gratia, et metetis in gloria; seminate in terra cum labore, et metetis in cœlo cum jubilo: *Nec enim*, ait, *opera nostra transeunt, ut videntur, sed temporalia quæque velut æternitatis semina jaciuntur; stupebit insipiens, cum ex hoc copioso semine copiosam videbit exsurgere messem.* Nota opera bona esse semina beatæ æternitatis. Idem serm. de S. Benedicto: *Seminemus*, inquit, *hominibus exemplum bonum per aperta opera; seminemus Angelis gaudium magnum per occulta suspiria. Seminate et vos, quia tam multi ante vos seminaverunt: fructificate, quia vobis seminaverunt. O genus Adam, quam multi seminaverunt in te, et quam pretiosum semen: quam male peribis, et quam merito, si perierit in te tantum semen, simul et seminantium labor! Seminavit in terra nostra Trinitas, seminaverunt Angeli pariter et Apostoli, seminaverunt Martyres, Confessores et Virgines, etc. Seminavit Pater panem de cœlo, Filius veritatem, Spiritus S. charitatem. Apostoli ibant, et flebant mittentes semina sua: venientes autem venient cum exsultatione, portantes manipulos suos. Duo manipuli sunt quos quæris, honoris scilicet et quietis. Qui seminaverunt laborem et utilitatem, metent honorem pariter et quietem.*

INNOVATE VOBIS NOVALE.] *Novale* est ager novus, cum scilicet is excisis spinis, loliis, herbisque noxiis, primo colitur et seritur, q. d. Evellite e corde vestro lolia cupiditatum et spinas vitiorum, quæ crebro repullulant, ut innovati, velut novus ager, semen divinum gratiæ et virtutum excipiatis. Vatabl. vertit: *Arate vobis arationem*, sicque explicat, q. d. *Interim præparate corda vestra ad adventum Christi.* Sept. vertunt: *Illuminate vobis lumen scientiæ*, id est, ut Theoph. illustrate lucernam mentis vestræ lumine cognitionis Dei, deficientes ab idolis, eorumque tenebris et erroribus. Hebr. enim ניר *nir* sulcum et derivationem tam luminis, quam fluminis, æque ac agrorum significat. Quocirca recte S. Clemens Roman. l. 2, Const. Apost. c. 5. *Habe*, inquit, *curam verbi, Episcope, ut possis omnia secundum verbum interpretari, ac multa doctrina populum tuum copiose nutrias, et illustratione legis illumines. Accendite vobis, ait Dominus, lumen cognitionis, dum tempus est.*

Moral. ex hac versione Sept. docet S. Ambr. cognitionem sui debere præcedere cognitionem Dei, nec nisi per illam, perque bona opera ad hanc perveniri. Audi eum in Psal. 118. octonario primo: *Seminate vobis ad justitiam, vindemiate ad fructum vitæ, illuminate vobis lumen cognitionis: non prius illuminate, sed seminate: nec solum prius seminate ad justitiam, sed etiam vindemiate, inquit, ad fructum vitæ, et sic illuminate lumen cognitionis, ut perfectio non solum consitis, sed etiam receptis fructibus approbetur.* Per lumen enim cognitionis S. Ambros. hic et clarius lib. de Isaac c. 4. accipit perfectionem charitatis. Plenius vero et pientius S. Bernard. serm. 37. in Cant. *Seminate*, ait, *vobis ad justitiam, metite spem vitæ, et tunc demum illuminate vobis*, (ait) *lumen scientiæ. Ultimum posuit scientiam tamquam picturam, quæ statum habere nequeat super inane; et inde illa duo præmisit et subjecit illi tamquam se solidum aliquid picturæ substerneret. Securus jam intendam scientiæ, si vitæ prius per beneficium spei securitatem accepero. Tu ergo seminasti tibi ad justitiam, si ex vera notitia tui evigilasti timere Deum, temetipsum humiliasti, fudisti lacrymas, eleemosynas profudisti, jejuniis et vigiliis afflixisti corpus, si pectus tunsionibus, cœlos clamoribus fatigasti. Hoc siquidem seminare est ad justitiam. Semina sunt bona opera, bona studia, semina lacrymæ sunt: Ibunt, inquit, et flebant mittentes se-*

mina sua. Idcirco metent manipulos gloriæ, quin et statim matunt spem vitæ et gloriæ futuræ. Et epist. 108. *Verum scientiam,* inquit, *soli Christi discipuli, id est, mundi contemptores Dei munere assequuntur. Nec enim hanc lectio docet, sed unctio; non littera, sed spiritus; non eruditio, sed exercitatio in mandatis Domini. Seminate, inquit, vobis ad justitiam, metite spem vitæ: illuminate vobis lumen scientiæ; vides, quia non recte proditur ad lumen scientiæ, nisi justitiæ germen præcedat ad animam, ex quo formetur granum vitæ, et non palea gloriæ.*

Huc accedit S. Hilar. qui in Psalm. 118. sic legit et explicat: *Serite in justitia* (alii legunt, in justitiam) *vosmetipsos, et metite vos in fructu* (alii, in fructum) *vitæ, et illuminate vos in lumine scientiæ. Non illuminatio primum, sed satio nostra præcepta est, ut cum ante nosmetipsos, id est, vitæ nostræ usum, in spem fructuum severimus, deinde cum quæ sata sunt messuerimus, tunc nos in lumine scientiæ illuminemur. Tenendus igitur hic ordo est sationis, messis et illuminationis. Plures enim nostrum illuminari se priusquam serere ac metere festinant, cum satio atque messis quædam consequendi luminis præparatio sit.*

Tempus autem requirendi Dominum, cum venerit qui docebit vos justitiam,] q. d. Cum venerit Christus doctor justitiæ, tunc erit tempus inquirendi ea quæ Dei sunt et salutis: illud ergo observate, o Israelitæ, et ne sinatis illud vobis elabi et effluere; ita S. Hieron. Haymo et Hugo qui censent Prophetam hic de more avolare ad Christum.

Secundo, Lyran. hæc de Ezechia explicat: hic enim reduxit populum ad Dei cultum, itaque fuit doctor justitiæ, et inchoate et imperfecte, ac quasi in typum Christi, qui plene et perfecte idipsum præstitit.

Tertio, pro *cum venerit*, ex Hebr. Sept. Vatabl. et alii vertunt: *Donec veniat, et depluat super vos justitiam*, q. d. Nunc est tempus quærendi Dominum, vosque præparandi ad adventum Messiæ; ille enim veniens docebit vos, imo dabit veram justitiam, qua coram Deo justi sitis, filii et hæredes regni ejus. Unde Chald. vertit: *Recipite vos ad timorem Domini: nunc enim revelabitur, et afferet vobis justitiam;* ita veteres Hebræi apud Galatin. lib. 3. cap 29. Theoph. Vatabl. et alii.

Moral. disce hic uti tempore gratiæ et salutis, dum datur: nam post hoc tempus non erit aliud gratiæ, sed justitiæ. Pulchre S. Ephrem tract. de Morte tom. 1. *Nemo,* ait, *finitis nundinis mercaturam exercet; neque ille qui post certamina accedit, coronatur: neque qui jam confecto bello venit, laudem consequitur. Merito ergo nec is qui vita jam exacta post mortem pietatem exercet, pius esse censendus est.* Ponderent hoc temporiperdæ.

13. Arastis impietatem.] Hebr. חרש *choras* significat primo, arare; secundo, fabricare; tertio, machinari; unde primo exponas, q. d. Ager quem arastis hactenus, et *semen* quod seminastis fuit impietas, ac consequenter seges non fuit alia quam impietas, q. d. Nihil cogitastis aliud, quam impietatem impietati addere, scelera sceleribus cumulare. Secundo, q. d. In corde vestro exstirpastis sulcos et semina pietatis, cognitionis cultusque Dei, ac duxistis et seminastis semina impietatis et idololatriæ: idcirco iniquitatem messuistis,] puta fraudes, dolos, omneque nefas in Deum et proximum operati estis. Ex corde enim impio et iniquo, non nisi impietatis et iniquitatis fructus et opera proveniunt. Rursum, q. d. Ex impietate in Deum prodiit omnis iniquitas in proximum, uti docet Apost. Roman. 1. 28. et 29. Ita S. Hieron Tertio, *iniquitas* accipi potest pro pœna iniquitatis, puta pro deprædatione et captivitate, q. d. Perpetrastis culpam iniquitatis, hinc ejus pœnam, puta spoliationem ab Assyriis et captivitatem, initis et sustinetis; ita Theoph. Opponit enim Propheta hunc v. 13 versui 12 q. d. Hactenus arastis et seminastis impietatem, ideoque iniquitatis hujus pœnas messuistis: deinceps ergo sapite, et seminate in justitia, ut metatis misericordiam et beneficentiam Dei; aliaqui si persistatis in scelere, certo vastabimini et exscindemini, ut sequitur.

Comedistis frugem mendacii,] id est, mendacem et fallacem. Nota: Fructus et fruges dicuntur mentiri, cum tantum non reddunt, quantum in germine promittebant, puta cum seges siccitate vel aurugine in agro deperit, aut in horreis a vermibus, aut vento aereve corrupto atteritur, consumitur et evanescit, q. d. Simili modo vos, o Israelitæ, ex vestra impietate et idololatria non percipietis pacem, prosperitatem, rerum copiam, quæ sperabatis, quæque pseudoprophetæ vobis promittebant.

Tropolog. omnis gulosus, omnis avarus, omnis luxuriosus, omnisque impius comedit fructum mendacii. Nam, ut ait S. Hier. *gulosus cor habet in ventre, lascivus in libidine, cupidus in lucro.* Lucrum autem mendax est, libido mendax, gula mendax: nec enim satiant appetitum, nec veram afferunt delectationem, sed fucatam, umbraticam et evanidam; unde Psaltes Psal. 3. *Filii hominum, utquid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium?*

Præclare S. Gregor. hom. 36 in Evang. docet hoc distare inter delicias corporis et cordis, quod *corporales,* inquit, *deliciæ cum non habentur, grave in se desiderium accendunt; cum vero avide eduntur, comedentem protinus in fastidium per satietatem vertunt. At contra spiritales deliciæ cum non habentur, in fastidio sunt; cum vero habentur, in desiderio, tantoque a comedente amplius esuriuntur, quanto et ab esuriente amplius comeduntur. In illis appetitus placet, experientia displicet; in istis appetitus vilis est, et experientia magis placet. In illis appetitus saturitatem, saturitas fastidium generat: in istis autem appetitus saturitatem, saturitas appetitum parit. Augent enim spiritales deliciæ desiderium in mente, dum satiant: quia quanto magis earum sapor percipitur, tanto amplius cognoscitur quod avidius ametur: et idcirco non habitæ amari non possunt, quia earum sapor ignoratur;* vide eumdem l. 20. Mor. c. 16. Accedit quod carnales deliciæ spiritales et veras excludunt, iisque viam obstruunt; dum ipsæ omnes sensus occupant, totumque hominem possident. Quocirca asserit vere S. Hieron. *animas in nimio sanguine et adipibus quasi luto involutas, nihil tenue, nihil cæleste, sed semper de carnalibus eructare, et ventris ingluviem cogitare.* Tertio, deliciæ et divitiæ sunt mendacium, quia pro delectatione ingerunt, desinuntque in fastidium et cruciatum tam animæ, quam corporis. Ita Cicero pro Cœlio: *A-*

mores, ait, *et deliciæ mature et celeriter deflorescunt, et in omnibus rebus, voluptatibus maximis fastidium finitimum est.* Et Boetius lib. 3. metro 7

Habet omnis hoc voluptas,
Stimulis agit fruentes,
Apiumque par volantum
Ubi grata mella fudit,
Fugit. et nimis tenaci
Ferit icta corda morsu

Quocirca Epictetus art 120. *Dignus est*, inquit, *deorum convivo, qui rebus creatis moderate utitur; qui vero licitas etiam voluptates contemnit, non jam convivo Dei est, sed consors.*

QUIA CONFISUS ES IN VIIS TUIS] in operibus tuis impiis, ac præsertim in cultu idolorum. Est enallage numeri: transit enim a plurali numero ad singularem, quia loquitur populo, qui singularis est, si cœtum spectes; pluralis, si capita et homines.

IN MULTITUDINE FORTIUM TUORUM, tum civium, tum amicorum Gentilium, tum idolorum: idcirco

14 CONSURGET TUMULTUS IN POPULO TUO, cum te invadent hostes Assyrii, ET OMNES MUNITIONES TUÆ VASTABUNTUR

SICUT VASTATUS EST SALMANA A DOMO (a familia, servis et militibus) EJUS QUI JUDICAVIT (ita legendum cum Hebr. et Roman non *vindicavit*, uti legunt nonnulli codices Latini) BAAL, puta a domo Gedeonis Comparat enim excidium Israelis futurum per Salmanasar regem Assyriorum, excidio Madianitarum, quorum princeps erat Salmana, facto per Gedeonem Judic. 8 2 et Psalm. 82. 12. Ita S. Hier Cyrill Ruffin Theod. Rupert Albert. Hugo et alii passim Sensus ergo est, q d Sicut Gedeon cecidit Salmana idololatram, hostem populi Dei; ita et Salmanasar cædet Israelem, ob idola quæ coluit in Bethel.

Nota primo· *Salmana* quem occidit Gedeon scribitur per *tsade*, hic vero *Salmana* scribitur per *scin*. Unde hunc esse diversum ab illo contendit Lyranus cum Chaldæo, qui proinde *Salmana* hic accipiunt ut nomen, non proprium, sed appellativum significans pacificum, idemque quod Salomon. Sic enim Turcarum Imp. vocatus est Solymannus, id est, Salomon: utrumque enim nomen ab eadem radice שלם *scolam*, id est, pacificus fuit, deducitur. Unde vertunt: *Sicut vastori solet pacificus per insidias belli*, vel *ob insidiatore in bello*; sic vastabitur Israel. Verum auctores jam citati asserunt unanimiter hunc *Salmana* esse eumdem cum illo quem occidit Gedeon, idque mox clarius patebit. Nec obstat quod hic per *scin* illa par *tsade*, scribatur, quia hæ duæ litteræ vicinæ sunt et commutabiles; utraque enim includit σιγμα, licet illud in *tsade* addito *t*, roboretur et durescat, idemque valeat quod *ts*.

Nota secundo: Pro *qui judicavit Baal*, Hebr. est una vox ארבאל *arbel*, quod varie a variis explicatur. Primo, Chald. et Lyran. uti jam dixi, vertunt, *insidias* vel *insidiatorem*, a rad. ארב *arab*, id est, insidiatus est. Secundo, alii censent esse nomen proprium principis, vel urbis, de qua 1. Mach 9. 2. dicitur: *Castra posuerunt in Masaloth, quæ est in Arbellis*, huncque dant sensum: Sicut Salman, id est Salmanasar, 1. anno Hosee regis Israel, vastavit urbem Arbel crudelissime, ita ut infantes coram matribus, et matres coram infantibus collideret: sic Deus vastabit Israel et Samariam Licet enim hæc historia in Scriptura non narretur, tamen tempore Osee erat apud omnes vulgata et celebris. Porro urbs hæc dicta est *Arbel*, aut ab ארבע *arbo*, id est quatuor, et אל *el*, id est *Deus*, vel *fortis*, quod in ea celebres exstarent et colerantur quatuor Dii, vel quatuor Heroes; sicut dicta est *Cariat arbe*, id est civitas quatuor, scilicet Gigantum, Josue 14. 15. aut ab ארב *orob*, id est insidiatus est, et אל *el*, id est Deus, vel Deo: Ita Arias, Vatabl. et Marinus in Lexico. Syrus pro *Arbel* legit *Il*, vel *El*, id est Deus; unde vertit: *Sicut vastatio Salmana de domo El in die prælii.*

Verum dico *Arbel* idem esse per crasin quod *Jerubaal* (ut vertunt Septuag. unde perperam in Compl. æque ac in Arabico ut ozne legitur *Jeroboam*, pro *Jerobaal*) id est Gedeon. Ita auctores jam citati. Audi S Hieron. *Arbel idipsum significat quod et Jerubaal, sed breviori disertiorique sermone*; *Arbel* enim idem est quod litigator, vel judex Dei, puta Baal: idem significat *Jerobaal*: ריב *rub* enim idem est quod litigavit, contendit, judicavit: *Baal*, est Deus Baal. Ex eo enim quod Gedeon judicavit, id est damnavit, et infirmum convicit esse Baal, dum ejus aram evertit, dictus est Jerubbaal, dicente Joas patre Gedeonis: *Ulciscatur se de eo Baal* (si est Deus) *qui suffodit aram ejus*, Jud. 6. v. 31. Rursum Gedeon dicitur *Arbel*, id est, insidiator Dei: quia Deum Baal clanculum noctu per insidias evertit.

MATRE SUPER FILIOS ALLISA.] Quæres: Unde hoc petitum? Resp. S. Hieron. scriptum esse Judic. 8. *Sicut fecit absque liberis mulieres gladius tuus, sic absque liberis erit inter mulieres mater tua.* Verum id non reperitur Jud. 8. sed 1. Reg. 15. 33. sunt enim verba Samuelis ad Agag regem Amalec, cum eum occidi mandaret. Lapsus ergo memoria videtur S Hier. Dico ergo id in libro Judicum et historia Gedeonis non narrari, reipsa tamen accidisse, uti hic asseritur: nimirum fuit tantus pavor, consternatio et confusio in castris Madian, dum Gedeon et socii ejus clangerent tubis trecentis, et faces trecentas ardentes ostentarent, ut vel gladiis Madianitarum in sese invicem conversis, vel festinatione et trepidatione fugientium, matres cum filiis allidere ntur. Ita Ribera, Emmanuel, Mariana et alii.

15. SIC FECIT (id est faciet) VOBIS BETHEL] q. d. Sic vos punient et cædent non tam hostes Assyrii, quam *Bethel*, id est peccata a vobis commissa, puta idola adorata in Bethel, sicut Salmana punitus et cæsus est a *Beth Arbel*, id est, a domo et exercitu Gedeonis. In Hebræo est elegans paronomasia, et antithesis inter *Beth Arbel* et *Bethel*, q. d. Sicut cecidit et prostravit Madianitas idololatras *Beth Arbel*, id est domus Gedeonis, qui fuit *rub*, id est, judex et vindex *El*, id est Dei falsi, puta Baal; ita cædet vos *Bethel*, id est, domus Dei veri, quam vos violastis et fecistis *Bethaven*, id est domum idoli: propter sacrilegia enim commissa in Bethel exscindemini. Unde subdit:

A FACIE MALITIÆ NEQUITIARUM VESTRARUM,] id est, propter pessimas nequitias vestras, quibus polluistis Bethel, id est Domum Dei. Hac de causa ait Isaias cap. 31. vers. 9. *Dixit Dominus, cujus ignis est in*

Sion, et caminus ejus in Jerusalem. Vide ibi dicta. Simili elegantia et tropo Isaias Jerusalem vocat *Ariel,* in eaque voce varie ludit cap. 29. v. 1. et 2. dicens: *Væ Ariel, Ariel, civitas quam expugnavit David, etc. Et circumvallabo Ariel, etc. Et erit mihi quasi Ariel.*

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

INCULCAT DEUS, ET IN OS INJICIT ISRAELI AMOREM ET BENEFICIA A SE EI JUGITER PRÆSTITA, UT OSTENDAT EJUS INGRATITUDINEM, QUOD A SE AD VITULOS AUREOS DESCIVERIT. PUER, INQUIT, ISRAEL, ET DILEXI EUM: ET EX ÆGYPTO VOCAVI FILIUM MEUM. ET EGO QUASI NUTRICIUS EPHRAIM, ET PORTABAM EOS IN BRACHIIS MEIS. IN FUNICULIS ADAM TRAHAM EOS, IN VINCULIS CHARITATIS. QUOCIRCA INGRATO CAPTIVITATEM ET IRAM INTENTAT, QUAM TAMEN ITA MISERICORDIA TEMPERAT UT EI REDITUM IN PATRIAM SPONDEAT. AB HAC CLADE EXIMIT JUDAM, QUIA IPSE FIDELIS A PARTE DEI STETIT CUM SANCTIS LEVITIS.

1 SICUT mane transiit, pertransiit rex Israel; quia puer Israel, et dilexi eum: et ex Ægypto
vocavi filium meum. 2. Vocaverunt eos, sic abierunt a facie eorum: Baalim immolabant,
et simulacris sacrificabant. 3. Et ego quasi nutricius Ephraim, portabam eos in brachiis
meis: et nescierunt quod curarem eos. 4. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis:
et ero eis quasi exaltans jugum super maxillas eorum: et declinavi ad eum ut vesceretur. 5. Non
revertetur in terram Ægypti, et Assur ipse rex ejus: quoniam noluerunt converti. 6. Cœpit gladius in civitatibus ejus, et consumet electos ejus, et comedet capita eorum. 7. Et populus meus
pendebit ad reditum meum: jugum autem imponetur eis simul, quod non auferetur. 8. Quomodo
dabo te, Ephraim, protegam te, Israel? Quomodo dabo te sicut Adama, ponam te ut Seboim?
Conversum est in me cor meum, pariter conturbata est pœnitudo mea. 9. Non faciam furorem
iræ meæ: non convertar ut disperdam Ephraim: quoniam Deus ego, et non homo: in medio tui
sanctus, et non ingrediar civitatem. 10. Post Dominum ambulabunt, quasi leo rugiet: quia ipse
rugiet, et formidabunt filii maris. 11. Et avolabunt quasi avis ex Ægypto, et quasi columba de
terra Assyriorum: et collocabo eos in domibus suis, dicit Dominus. 12. Circumdedit me in negatione Ephraim, et in dolo domus Israel; Judas autem testis descendit cum Deo, et cum sanctis
fidelis.

1. SICUT MANE TRANSIIT, PERTRANSIIT REX ISRAEL.] Chald. Arias, Pagnin. et Vatabl. hæc verba referunt ad finem præcedentis capitis, quia eo pertinere videntur. Verum Noster, Septuag. et passim veteres Græci et Latini ab hisce verbis inchoant caput undecimum. Hebr. est, *in aurora,* (vel *instar auroræ:* ב enim, id est *in,* sæpe sumitur pro כ, id est, *instar, sicut*) *plane excisus est rex Israel,* q. d. Sub initium regni Hosee, rex Israel cum Samaria et regno excindetur ab Assyriis. Comparat Hosee auroræ, quia sicut aurora medium quid est inter noctem et diem, lucem et tenebras, estque post noctem initium diei et lucis; ita post longas ærumnas et spoliationes, quas Israel sustinuerat ab Assyriis, sub Hosee rege respiravit, et in spem melioris sortis se erexit, præsertim cum Sua rex Ægypti videretur illi opitulaturus: sed hæc spes velociter instar auroræ, sole oriente et auroram fugante, pertransiit et evanuit. Ita S. Hier. Cyrill. Ruffin. Theodor. et Theoph. Simili modo Israelis regem comparavit spumæ cap. præced. vers. 7. cum ait: *Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquæ.* Ubi pro *transire fecit* in Hebræo est idem verbum quod hic scilicet נדמה *nidme,* quod, ut ibi dixi, varie exponi potest.

Secundo, S. Cyrillus per *mane* accipit experrectionem Dei ad vindictam, qui ante dissimulans peccata Israelis, dormire videbatur: *Cum,* inquit Cyrill. *Deus nondum peccato aliquorum punit, dormire dicitur; ut ait Jeremias: Ne, inquit, sis, Domine, tamquam somno dormiens, aut tamquam vir non potens salvare; et David: Surge, Domine. Et alias videns auxilium Domini: Surrexit, inquit, tamquam dormiens.*

Mane itaque vocat hic tempus ipsius velut evigilationis in eos: mane enim solemus evigilare. Verum prior sensus et allusio est aptior; mane enim hic tribuitur regi pertranseunti, non Deo evigilanti: quamquam hoc cum illo conjunctum est. Ideo enim rex mane pertransiit et excisus est, quia Deus in ejus excidium evigilavit.

Tertio, nonnulli ex eo quod sequitur: *Ex Ægypto vocavi filium meum*, id est Christum, uti explicat. S. Matth. cap. 2. vers. 15. hæc omnia de Christo ad litteram accipiunt, q. d. Christus in mundo nascetur quasi aurora, sed et cito transibit ut aurora: post tres enim prædicationis annos redibit ad Patrem. Ergo, o Israelitæ, venientem studiose excipite, ejusque tempus diligenter observate. Ego enim vos, quasi Abrahæ amici mei filios, dilexi, ideoque ex Ægypto vocavi filium meum, ut vos ejus præsentia, doctrina et gratia frueremini.

Verum ad Hosee regem hæc pertinere ad litteram, non ad Christum, patet ex eo quod ait: *Pertransiit rex Israel.* Idem patebit ex sequentibus: toto enim capite agitur de judicio et excidio Israelis. Unde moraliter disce reges terrenos similes esse auroræ, quæ aurea videtur, sed mox evanescit: eorum enim *vita* est quasi *vapor*, ut ait S. Jacobus epist. cap. 4. *Ad modicum parens;* vapor, inquam, aurea quadam honoris regiæque pompæ luce perfusus. Somnia sunt hominum regna, ideoque merito in somnis a Nabuchodonosore, Chaldæorum, Persarum, Græcorum et Romanorum imperia visa sunt Daniel. 2. Quid ergo sunt dignitates, status et sceptra? nonne aureus quidam nubium color, temporis momento evanescens?

Quia puer Israel, et dilexi eum.] Vox *quia* more Hebræo redundat, uti dixi c. 10. 17. unde Leo Hebræus vertit: *Quando Israel adhuc puer erat, dilexi eum*, cum scilicet in Ægypto degeret, et quasi oriretur cresceretque populus Israel, essetque parvus, imbellis, ignorans, afflictus quasi puer, ex tunc dilexi eum curamque ejus egi, et quasi puerum per Mosen inde liberavi et eduxi. Ita sanctus Hieronymus, Vatabl. et alii.

Secundo tamen, τὸ *quia* proprie ut causale accipi potest, q. d. Quia Israel in Ægypto erat puer tenellus, sui impos, se regere impotens, neglectus ab omnibus, ab Ægyptiis oppressus et neci destinatus, opisque indigus: hac de causa eum dilexi, et enutrivi quasi mater. Solet enim puerorum parvitas, imbecillitas et pericula, matres allicere ad eorum amorem et curam. Ita Theoph.

Adde, *dilexi eum*, quia *puer* erat, quod esset filius Jacobi Patriarchæ, quem puerum, imo in utero adhuc existentem dilexi, dicens Malach. 1. 2. *Jacobi dilexi, Esau autem odio habui:* et Genes. 25. 23. *Major serviet minori*, puta Esau Jacobo, nimirum Idumæi servient Jacobitis, id est Israelitis. Sicut ergo Jacobum puerum, ita et filium ejus Israelem puerum dilexi. Denique τὸ *quia* connectit hæc præcedentibus, q. d. Rex Israel cum suo populo transiit, id est, brevi transibit et interibit; quia Israel, quem a puero dilexi, ex Ægypto eduxi, alui et nutrivi ut mater, huic meæ dilectioni et beneficiis ingratus et rebellis, me sprevit, et ad Baalim declinavit.

Et ex Ægypto vocavi filium meum.] *Et*, id est, idcirco, q. d. Quia Israel puerum dilexi, idcirco eum quasi filium meum, ex Ægyptia servitute per Mosen evocavi et eduxi. Ita Septuag. et Chald. qui vertunt: *Ex Ægypto vocavi filios ejus*, scilicet Israelis; licet enim in Hebræo sit בני *beni*, id est, *filium meum*, tamen hoc in re idem est quod, *filios ejus*: filii enim Israelis erant filii Dei; et quia Israel, ut ait S. Hier. *Singulariter dicitur, sed pluraliter intelligitur*, utpote populus: forte etiam Septuag. et Chald. pro *beni* legerunt בניו *banau*, id est, filios ejus, uti opinatur Maldon. in Matth. 2. 15. Porro populum suum Deus vocat *filium*, dicens Exodi 4. 22. *Filius meus primogenitus Israel.* Et: *Dimitte filium meum ut serviat mihi.* Ita S. Hieron. Theodor. Theoph. Rupert. Hugo, Lyran. Arias, Vatabl. hic, Jansen. Maldon. Barrad. et alii in Matth. 2. 15. Et patet ex iis quæ hic antecedunt et sequuntur: hæc enim spectant ad populum Israel. Hic enim dicitur filius Dei primogenitus, quia dilectus ab eo fuit ut primogenitus, et solus primo electus ex omnibus gentibus, ut esset Dei peculium, respubl. regnum, sacerdotium.

Dices: Quomodo ergo S. Matth. cap. 2. 15. ait hoc Osee oraculum impletum esse in Christo puero, cum ex Ægypto revocatus est in terram Israel? Julianus Apost. teste S. Hier. hic, hoc objiciebat Christianis, ut S. Matthæum vel falsitatis, vel inscitiæ argueret. Respondet, primo, Jansenius in Matth. 2. id impletum esse in Christo per accommodationem, quia quod dictum est de populo Israel, recte Christo quasi simili aptari et accommodari potest: perinde atque si quis de filio qui patri percharus est, diceret:

Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.

Verum hoc liberius dicitur, et pene temerarie, inquit Suarez loco mox citando: nec enim prophetiæ impleri dicuntur, nisi cum eveniunt ea quæ per eas prophetata sunt. Quare aliud est accommodari, vel aptari Scripturam, aliud eam impleri. Igitur prophetia proprie impleri dici nequit, nisi cum fit quod ipsa in sensu vel litterali, vel allegorico futurum prædicit, uti docent communiter Interpretes.

Secundo, Eusebius l. 9. Demonstr. Evang. c. 4. Lyranus et Dionys. censent hunc locum ad litteram intelligi de Christo. Verum ex antecedentibus et sequentibus patet hic agi de populo Israel. Dices duplicem hic esse sensum litteralem, unum de populo, alterum de Christo. Ita Prado procemio in Ezech. sect. 8. et 9. Respond. id minus congrue dici, tum quia cætera non spectant Christum, sed populum: in sensu enim litterali omnia et singula congruere debent rei de qua agitur; secus est in allegorico: tum quia populus Israel fuit typus Christi. Ergo ad litteram sermo est de populo, typice de Christo; sensus enim litteralis non est typicus, sed typici figura et imago: populus enim Israel exsulans in Ægypto, Christi ibidem exsulaturi figura fuit; sicut nunc corpus mysticum Ecclesiæ, corporis naturalis Christi figura est.

Tertio ergo, melius dicemus ad litteram hanc sententiam impletam esse in populo Israel per Mosen educto ex Ægypto, allegorice vero et typice in Christo puero reducto ex Ægypto: licet autem hic sensus sit allegoricus, tamen est priore litterali dignior, potior et magis intentus a Spiritu Sancto: populus enim Israe

in hoc reditu ex Ægypto gessit typum Christi, præsertim quia Christus illius populi fuit pars et propago, eaque nobilissima. Hac de causa ait, *filium meum*, non *filios meos*, ut denotet Christum. Neque hoc mirum aut novum est: nam magis nova et insolens videtur allegoria, qua Sina et Sion, item Sara et Agar significant duo testamenta, vetus et novum, uti explicat Apostolus Galat. 4. v. 24. Ita S. Hieron. Ribera et alii initio citati, ac S. Chrys. et Theophyl. in c. 2. Matth. atque Francisc. Suar. 3. p. q. 37. art. 4. disp. 7. sect. 1. et Gabriel Vasq. 1. p. q. 1. art. 10. disp. 14. c. 4.

Objicit Osiander in c. 2. Matth. Fieri nequit ut populus Israel innumerabilis, unius hominis sit figura: ergo in sensu allegorico hic locus nequit accipi de Christo. Resp. negando antecedens. Si enim unus homo potest repræsentare totum populum ex se generandum, uti Patriarcha; sicut de Jacob et Esau dicitur Rebeccæ matri Gen. 25. *Duæ gentes sunt in utero tuo*, etc. vel sibi subditum, uti rex repræsentat regnum; cur vice versa unus populus unum hominem, quasi Patriarcham et regem, ac præsertim Christum Dominum, repræsentare non possit? ita Patres passim et Doctores. Porro qua ratione populus Israel fuerit figura Christi peregrinantis in Ægypto, et inde redeuntis, fuse explicat Rupert. in locum citatum Matth. 2.

Ex hoc loco ostendit S. Hier. quædam non haberi in versione Septuag. quæ habentur in Hebræo, ideoque se novam ex Hebræo versionem cudisse, idque ei obtrectantibus objicit: *Qui*, ait, *detrahunt nostræ translationi, videant Scripturam de quo Evangelista hoc testimonium sumpserit, et interpretatus est de Domino Salvatore, quando de Ægypto reductus est in terram Israel: et cum invenire non quiverint, desinant rugare frontem, adducere supercilium, crispare nares, digitis concrepare.*

2. Vocaverunt eos, ex Ægypto et idololatria Moses, Aaron, aliique Prophetæ, ut eos ad avitum Dei cultum reducerent; sed ipsi licet sic id est, adeo et toties vocati et invitati, ABIERUNT A FACIE EORUM,] id est, obverterunt eis terga, euntes ad Baalim. Unde plane vertunt Septuag. *Sicut vocavi eos, ita abierunt a facie mea*; Hebræi enim sæpe subaudiunt voculam *sicut*, et similes, quasi dicant: Uti ego eos vocavi, ita ipsi impudentes averterunt se a me: quanta fuit mea benignitas et assiduitas in vocando, tanta fuit eorum durities et contumacia in resistendo, et respuendo meam vocationem. Ita Chald. Cyrill. Hier. et alii. Potest secundo *sic* accipi *propterea*, q. d. Quia ego vocavi eos toties, propterea abierunt, uti solent facere pueri protervi et refractarii, qui eo quod vocentur a parentibus, ut hoc illudve faciant, idcirco rebelles avertunt faciem et abeunt, qua expositione significatur Israelis major plenaque obduratio et pervicacia. Sic Hebr. כן *ken*, id est *sic*, sumitur pro עלכן *alken*. id est, *super sic*, hoc est, *propterea*. Psal. 60. 9. *Misericordiam et veritatem ejus quis requiret? sic* (id est propterea, idcirco) *psalmum dicam nomini tuo*. Joan. 4. 6. *Jesus autem fatigatus ex itinere sedebat sic* (id est, idcirco, quia scilicet fatigatus) *super fontem*, uti exponunt Tolet. et Maldon. ibidem. Sic enim vulgo dicimus: *Venit fessus, et ita* (id est ideo) *consedit*. Quin et Cicero 4. Tuscul. *Sic*, inquit (id est idcirco) *tot simul virtutes, continentiæ, gravitatis, justitiæ, fidei defererunt.*

Aliter Arias: Vocaverunt, ait, id est, invocaverunt Israelitæ *eos*, scilicet deos Gentium: *sicque abierunt*, videlicet ut non tantum eos invocarent, sed et iis sacrificarent. Unde sequitur; *Baalim immolabant. Abierunt*, inquam, *a facie*, id est, ante faciem, *eorum*, uti solet grex ovium ire ante faciem pastoris, populus ante Episcopum, milites ante ducem, filii ante parentes. Verum de diis Gentium nulla hic præcessit mentio.

Baalim, id est, diis Gentium, puta idolis, nimirum vitulo aureo, Exodi cap. 32. v. 4. et Beelphegor, sive Priapo, Num. 25. 1. IMMOLABANT,] Quia enim Deus primarius Chaldæorum, Tyriorum, Carthaginensium, etc. erat Baal, vel Bel, sive Belus; hinc quoslibet deos vocarunt *Baalim* in plurali.

Et ego quasi nutricius Ephraim portabam eos in brachiis meis.] Legit Interpres זרועתי *serootni*, id est, *in brachiis meis*: jam addito vau legunt זרועתיו *serootau*, id est, *brachiis ejus*. Pro *nutricius* habr. est תרגלתי *tirgalti*, quod Rabbini. Vatabl. Arias et alii hebraizantes dicunt poni pro תרגלתי *hirgalti*, id est, incedere feci, in pedes erexi, ambulare docui, pedetentim deduxi, uti faciunt nutrices, dum infantes deducunt docentque incedere. Unde vertunt: Ego Ephraim, id est Israelem, puerum deduxi, et ambulare docui per desertum. Aut, ut Vatabl. Ego sensim et pedetentim eum deduxi, ne conficeretur labore viæ. Alii vertunt: *Ego dedi pædagogum Ephraim* (puta Mosen) *qui portaret eos super brachia sua*, quasi alludat ad illud Mosis: *Ut dicas mihi: Porta eos in sinu tuo, sicut portare solet nutrix infantulum*, Num. 11. 12.

Verum melius magisque præcise vertit Noster, *nutricius*, id est nutritor, vel nutrix. Hoc enim proprie significat תרגלת *tirghelet*, et addito iod paragogico תרגלתי *tirgalti* (quod plane diversum est ab *hirgalti*, id est, incedere feci: hoc enim verbum est, illud nomen: deducitur enim a רגל *reghel*, id est, pes. Unde Marinus in Lexico vertit, *pedatio*, q. d. Itio, vel *ambulatio mea erat ad Ephraim*) *tirghelet* ergo est nutrix, quæ pedes infantium format et firmat, eosque deducit, docet et assuefacit incessui. Unde Sept. vertunt, συνεπόδισα, id est, colligavi pedes, scilicet fasciis infantilibus, quod etiam est nutricum, ait Theoph. Jam sensus est is, quem dat S. Hier. *Narrat*, ait, *Deus quo Israel amore dilexerit, secundum illud Deut. 1. 31. Portavit te Dominus Deus tuus, ut solet homo gestare parvulum filium suum, in omni via per quam ambulasti, donec venires ad locum istum. Et in alio loco* (Deut. 32. 11.) *Expandit alas suas, et assumpsit eum, atque portavit in humeris suis.* Et Psal. 79. 2. *Qui deducit velut ovem Joseph. Ego*, ait, *qui pater eram, nutricius factus sum, et parvulum meum in ulnis meis ipse portabam, ne læderetur in solitudine, et ne vel æstu, vel tenebris terreretur, in die nubes eram, in nocte ignis columna, ut quos protexeram, meo illustrarem et sanarem lumine: cumque peccassent, et fecissent sibi vituli caput, dedit eis locum pænitentiæ, et ignoraverunt quod curarem eos, ut vulnus idololatriæ quadraginta annorum spatio obducerem, et pristinæ redderem sanitati.* Quod ergo subdit: *Et nescierunt*, idem est ac si dicat: Et tamen post tot beneficia, quibus quasi nutrix eos educavi, ipsi hæc of-

ficia providentiæ et maternæ curæ meæ erga se non agnoverunt, sed me spreto dixerunt vitulo: *Hi sunt dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti*, Exodi 32. 4.

PORTABAM EOS IN BRACHIIS MEIS.] In deserto enim per Mosen, per columnam ignis et nubis, per manna, per vestium earumdem conservationem, etc. tam suaviter et benigne Deus Judæos tractavit et deduxit, ac si quasi nutrix eos brachiis suis portasset.

4. IN FUNICULIS ADAM TRAHAM EOS, IN VINCULIS CHARITATIS.] *Adam*, hic accipi potest vel ut nomen proprium protoplasti, vel, ut commune, significans *hominem*. Si ut proprium, sensus erit quem dat S. Hieron. q. d. Sicut ex amore Adamum natura simul ac gratia, et amicitia mea donavi, ita et vos posteros ejus donabo. Adam enim ex mea gratia est vester protogenes et archigenes, id est, humanæ generationis princeps. Aut, ut noster Prado in Ezech. c. 6. v. 9. Funiculi, inquit, sunt dolores: illis enim quasi funibus homo arctatur et constringitur, juxta illud Psal. 17. 6. *Dolores* (hebr. חבלי *chable*, id est funes) *inferni circumdederunt me, præoccupaverunt me laquei mortis*. Hebræum enim *chebel* funiculum, ligamen, vinculum, indeque dolorem, quasi ligantem et vincientem significat. Sensus ergo est, q. d. Ego Israelitas per dolores et afflictiones, quos ab Adamo parente suo hæreditarunt, ad me traham, quæ sunt mei erga illos amoris pignora. Unde sequitur: *In vinculis charitatis*, id est, in vinculis quibus soleo ad me allicere charissimos filios, quæ sunt castigationes et flagella.

Secundo, alii passim *Adam* accipiunt ut nomen commune, vertuntque, *hominis*. Ita Aquila, Syrus, Symmachus, Theodot. et Septuag. q. d. In funiculis, quibus solent homines ligari et trahi, nempe amore et beneficiis, traham illos ad me. Unde Chald. vertit: *Sicut moris est trahi filios dilectos, traxi eos fortitudine charitatis*; Arabicus: *Attraxi eos pugillo protractionis meæ*. Alludit ad c. 10. 11. *Ephraim vitula docta diligere trituram*, q. d. Vitulæ lascivientes, qualis est Israel, trahuntur funibus canabinis, vel ferreis; ut ego Ephraim, licet subinde mihi renitentem, nolo ut bestiam tractare, traheréque invitum fune verberum et terrorum, sed ut hominem (non servum, sed filium) traham eum funiculis amoris: illis enim trahi solent homines, præsertim ingenui, et filii. Ita S. Hieron. Vatablus, Emmanuel, Mariana et alii. Porro S. Hieron. per *hominem* specialiter accipit Patriarchas, Abrahum, Isaac et Jacob. *Curavi*, inquit, *eos propter funiculos et vinculo charitatis, quibus mihi Abraham, Isaac et Jacob astrinxeram*. Hi enim fuerunt parentes Israelis, ob quos Deus Israelem amabat et curabat. Verum plenius quilibet homines accipi possunt: omnes enim trahuntur amore.

Tertio, nonnulli funiculos Adam, id est, hominis, active accipiunt, non passive, id est, non quibus homo trahitur a Deo, sed quibus homines sancti, puta Abraham, Isaac et Jacob traxerunt Deum in sui, suæque familiæ et gentis amorem, ut eam diligeret, et eligeret ex omnibus gentibus in suum Ecclesiam et regnum. Verum prior sensus est magis genuinus.

Quarto, Hebr. חבל *chebel* verti potest, *corruptio, vastatio*. Unde Septuag. vertunt: *In corruptione hominum extendi eos in vinculis charitatis meæ*, q. d. Esto sint peccatis infecti et corrupti, tamen adhuc conabor eis mederi ex charitate sicut medicus ægro, v. g. contracto, volens mederi, extendit membra ejus contructa, alligans ea vinculis, non ut eum affligat et torqueat, sed ex charitate ut sanet.

Nota primo: *Traham* potest proprie accipi ut futurum, q. d. Licet Israel me offenderit, tamen adhuc traham illum ad me. Verum melius accipias pro præterito: *Traham*, id est, traxi; clarius enim liquet quod Deus traxerit eos in deserto, quam quod post tempora Osee eos tracturus sit: paulo enim post eos vastavit, et tradidit Assyriis: et quia sequitur: *Declinavi ad eum*, etc. in præterito. Ita S. Hieron. Septuag. Chald. Rupert. Hugo, Lyran. Dionys. Arias et Sanches. Præcessit enim præteritum: *Portabam eos in brachiis meis*. Recte S. Aug. in Psal. 3. 6. *In prophetia*, ait, *bene miscentur futuro præteritis, quo utrumque significetur*.

Nota secundo: Tractus et funiculi significant copiam, æque ac suavitatem amoris, qua Deus homines ad se trahit: *Magnes enim amoris est amor*. Hoc est quod ait S. August. de sua ad Deum conversione et tractu, lib. 9. Confess. 1. *Quam suave mihi subito factum est carere suavitatibus nugarum, et quas amittere metus fuerat, jam dimittere gaudium erat. Ejiciebas enim eas a me tu vera et summa suavitas, ejiciebas et intrabas pro eis omni voluptate dulcior*. Idem August. serm. 2. de verbis Apostoli tom. 10. *Nemo venit ad me, nisi Pater qui misit me traxerit eum: Non dixit*, inquit, *Duxerit, sed Traxerit. Ista violentia cordi fit, non carni. Quid ergo miraris? crede, et venis; ama, et traheris. Non arbitreris istam asperam molestamque violentiam; dulcis est, suavis est; ipsa suavitas te trahit. Nonne ovis trahitur, cum esurienti herba monstratur? Et puto quia non corpore impellitur, sed desiderio colligatur: sic et tu veni ad Christum. Ad illum enim qui ubique est, amando venitur, non navigando*.

Nota tertio: Ruffinus funiculos Adam censet esse beneficentiam, qua Deus Adamum post peccatum prosecutus est, dans ei cibos illaboratos, et sponte nascentes; sic vice versa funiculos Israelis esse manna, et aquam de petra quæ ei sine satione et fossione in deserto Deus dedit, quibus quasi charitatis vinculis eum alligavit: quæ fuerunt typus Eucharistiæ. Unde

Allegor. traxit nos Christus in funiculis Adam, cum pro nobis factus est Adam, id est, homo, caro nostra, et frater noster, ut docendo, patiendo, et moriendo pro nobis, nos ad se et ad Deum traheret, ac terrenum Adam redimeret, transformaret, faceretque cœlestem: cumque hominum morbos, tam corporis, quam animæ curavit, inquit Theophyl. et Rupert. ac præsertim cum quasi nutricius Ephraim, corpus et sanguinem suum nobis dedit in Eucharistia. Hic enim est funiculus Adam, quo nos sibi Deoque astrinxit. Est enim Christus in Eucharistia *amor amorum*, ut ait S. Bernard. serm. de Cœna Domini. Ita Delrio adagio 956. Audi et S. Hieron. *In tantum dilexi, et tam demens pastor fui, ut morbidam ovem humeris meis ipse portarem: ipsi vero ignoraverunt quod mea illos passione curarem*,

et qui amator sum omnium hominum, traherem eos ad credendum in vinculis charitatis.

Symbolice, Paulus a Paiatio: Funiculi Adam, ait, sunt leges veteres datæ Judæis, et multo magis novæ datæ Christianis: hæ enim ligant, id est, obligant populum quasi funiculi, suntque Adam, id est hominum, non bestiarum: quia humanæ sunt, et rectæ rationi ac æquitati conformes. Eædem sunt vincula charitatis: quia finis legis est charitas, ut scilicet nos ducat ad amorem Dei et proximi. Tales et debent esse leges humanæ, scilicet vinculu charitatis, non tormina cupiditatis: quia publicæ utilitati, non propriæ aviditati serviant oportet.

Tropol. disce hic amorem esse telum violentissimum, quod hostes expugnat, immo immutat, et ex inimicis facit amicos. Errat hic mundi sapientia, quæ hostem odiis, maleficiis et plagis vult vincere, cum iis magis accendatur odium et hostilitas. Vera ratio vincendi hostem est, eum vincere amore, et vincere beneficiis. Vidit hoc Philippus Macedo, qui, ut testatur Plutarch. in ejus Vita, cum capitaneum quemdam haberet, qui jugiter illi ejusque famæ detrahebat, censerentque amici eum terrore et minis compescendum, Philippus, aliis armis utens, misit ad eum magnam pecuniæ vim, addens, si plura cuperet, se plura daturum. Hoc dono vincta est ejus lingua, victa maledicentia, ac qui primo Philippum carpebat, nunc eum laudabat et in cœlum evehebat. Mirabantur amici doni ignari tantam in calumniatore mutationem; quibus Philippus: *En*, ait, *in mea manu est facere, ut detractores mei sint laudatores.* Idem obsessurus arcem in rupe sitam, cum sui dissuaderent, dicerentque eam esse inaccessam, ideoque inexpugnabilem, rogavit num asinus onustus auro eo ascendere posset: asserentibus viam patere asinu: Ergo, inquit, accessu et expugnatu facilis est. Quare submissa ingenti auri vi arcis præfectum sibi devinxit, fecitque ut arcem sibi dederet. Nimirum *validius et facilius aureis hastis pugnatur, quam ferreis.* Norunt hoc sapientes principes et duces. Docuerat id Philippum Apollo Pythius, dum ab eo consultus respondit:

> Si telo ex auro pugnaveris, omnia vinces.

Seneca epist. 9. ad Lucil. *Si vis amari, ama.* Et Poeta:

> Ut præstem Pyladem, aliquis mihi præstet Orestem.
> Hoc non fit verbis: Marce, ut ameris, ama.

Præclare S. Chrysost. hom. 13. ad pop. explicans illud Christi: *Omnia ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis*, ait: *Vis beneficia capere? confer beneficium alteri: vis laudari? lauda alium: vis amari? ama: vis partibus primis potiri? cede illas prius alteri.*

Et ero eis quasi exaltans jugum super maxillas eorum.] *Ero*, id est, *eram:* sicut paulo ante *traham*, id est traxi. Sequitur enim, *et declinavi* in præterito. Jam quoad sensum, Albert. explicat, q. d. Faciam ut maxillæ eorum premantur jugo Assyriorum. Unde Symmach. vertit: *Putaverunt quod imponerem jugum super maxillas eorum.* Jugum scilicet, vel hostis, vel legis meæ, quam ipsi æstimant durissimum esse jugum. Melius alii contrarie exponunt, q. d. Exaltabo, id est, auferam ab eis jugum aliarum gentium. Tertio, Septuag vertunt: *Ero eis quasi dans alapas homo super maxillas ejus.* Quod explicans S. Hieron. *Quia*, inquit, *non sua sponte currebant, sed vincti funibus trahebantur, paululum maxillas eorum verberavi; non puniens, sed corrigens et emendans. Judex lacerat carnes, torquet funiculis, flagellis atque ignibus cruciat: qui autem pater est, lascivientem filium palma percutit manus.* Sic et Cyrill. et Theodor. per alapam hominis accipiunt castigationem levem, qua Deus quasi pater leniter castigat suos, quasi pueros: *quem enim diligit Deus, castigat.* Imo aliqui hæc accipiunt de alapa qua pater leniter tangit maxillas pueri, quasi applaudens ei poppysmo blandientis, ut doceant Dei alapas non esse aliud quam plausus quosdam, et manuum collisiones, quibus equisones, seu poppyzontes voce simul et manuum tractatione equos animare solent, et indomitos cicurare, uti Deus hic cicuravit Israelem. Ita Delrio adagio 957. Quare minus recte Leo Castrius hæc refert ad alapam a milite datam Christo in passione, coram Caipha pontifice; præsertim quia ipse contendit in Hebræo pro *exaltans* עֹל *ol*, id est *jugum*, legendum esse *exaltans* יד *iad*, id est *manum*, scilicet ad dandam alapam. Quod est contra omnes codices.

Sed quæres, qua ratione et qua allusione ad rem rusticanam in nostra Versione dicatur: *Ero eis quasi exaltans jugum super maxillas;* nec enim rustici exaltant jugum super maxillas, sed super collum, vel cornua boum. Primo Ruffinus censet alludi ad boves qui trahunt currus: *In quibus*, inquit, *juga cum solvuntur, eriguntur;* cum enim boves e curru solvuntur et abeunt, elevatur currus temo, qui pariter secum elevat jugum. Verum solutis bobus solet et jugum eorum solvi, nec dimitti alligatum temoni. Adde hic magis ad boves arantes, vel triturantes, quam ad currum trahentes respici Alludit enim ad id quod paulo ante dixit cap. 10. v. 11. *Ephraim vitula docta diligere triturum, et ego transivi super pulchritudinem colli ejus: ascendam super Ephraim, arabit Judas, etc.*

Secundo, alii censent respici ad morem rusticorum, qui ad singulos sulcos elevant jugum boum ad caput et cornua, ne eo collum nimis incalescat et gravetur. De eo enim sic præcipit Columella lib. 2. cap. 2. *Sulcum longiorem facere quam pedum centum viginti contrarium est pecori, quoniam plus æquo fatigatur, ubi hunc modum excessit. Cum ventum erit ad versuram, in priorem partem jugum propellat, et boves inhibeat, ut colla eorum refrigescant, quia celeriter conflagrant, nisi assidue refrigerentur; et ex eo tumor, ac deinde ulcera innascunt.* Ita Figuerius. Verum hæc spectant elevationem jugi ad caput et cornua, non vero ad maxillas, quod quærimus.

Tertio, verisimilius Sanchez censet per *jugum* hic significari capistrum, quod os boum et maxillas tegit et stringit, ne inter arandum germina carpant: hoc enim capistrum alligatur jugo, ne boves caput demittant, sed eo erecto incedant Hoc enim faciendum esse docet Columella loco citato: *Ut boum colla*, inquit, *minus labefac entur, jugumque melius aptatum cervicibus insideat.* Cum enim boves ab arando vel triturando cessant, elevatur et aufertur jugum, unaque

eopistrum quod erat ori et maxillis alligatum; imo subinde inter arandum et triturandum agricolæ laxant elevantque capistrum a maxillis, ut boves caput demittere, et germina vel grana quæ tritura carpere et edere possint. Sub jugo ergo hic intellige frænum sive eapistrum: hoc enim proprie tangit maxillas, et elevatur super eas, ut boves comedere possint. Unde et sequitur: *Et declinavi ad eum cibum, ut vesceretur,* q. d. Israel quasi traxit jugum meum peregrinans per desertum 40. annis: sed eum aliquid laboris et modestiæ subivit, in tam diuturno et difficili itinere, ego sic eum relevavi et refeci, sicut agricola solet laborantem bovem, a quo jugum et laborem amovet, ut suis se temporibus pabulo reficiat et restaurat.

Quocirca optime Hebræa vertit Chald. *Verbum meum fuit sicut bonus agricola, qui allevat humerum boum, et relaxat* (frænum) *in maxillas eorum.* Alludit enim ad vitulos vel boves arantes et triturantes (his enim comparavit Israel, c. 10. 11.) quibus jugum cervici, capistrum ori imponitur, ut assidue arent vel triturent, nec ad hoc opera divertere possint os segeti vel cibo admovendo: os agricola, si clemens et benignus sit, subinde a jugo solvit aut laxat, ut quiescant et comedant, q. d. Pari modo ego cervicem Israelis jugo, maxillas capistro liberavi dum in deserto hostium arma et jugum ab eo averti, fecique ut a labore itineris sæpe interquiesceret, *et declinavi,* id est, demisi a cœlo manna, quo *vescaretur.* Ita S Hieron. Exaltatur ergo jugum super maxillos, cum ab illis attollitur et aufertur, aut ut Vatabl. cum more rusticano e collo boum aufertur, et in cornibus eorum suspenditur, ut per maxillas dependeat et defluat. Sic enim respirant boves, et refocillantur aliquantulum in mediis arandi et triturandi laboribus. Alleg. Christus exaltat et aufert a nobis jugum peccati, dæmonis et concupiscentiæ, dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos,* Matth. 11. v 28. Aut enim tentationes et difficultates tollit, aut sua gratia ita eas emollit, ut hoc earum jugum non videatur maxillas stringere, neque collum arctare.

Et declinavi ad eum ut vesceretur,] id est, ut Symmach. et Vatabl. *Declinavi ad eum cibum:* hunc enim significat hebr. אוכיל *ochil:* quod alii vertunt, *comedere faciam,* puta tum bona terræ Chanaan, tum manna quo Israelem alui in deserto. Ita S. Hieron. Chald. Haymo, Albert Lyran. et alii. Allegor. per manna accipe Eucharistiam, qua Christus suos alit, de qua ait S. Hieron. *Declinavi* (ego Christus) *ad eos, deserens regna cælorum, ut cum eis vescerer assumpta forma hominis: sive dedi eis esum corporis mei ipse et cibus et conviva.*

Pro *declinavi* hebr. est אט *ot*, quod per apocopen ponitur pro אטה *atte* futuro hiphil, a rad. נתה *nata,* id est declinavit. Aliqui *at* accipiunt ut adverbium, significans *quiete*, quasi dicat: Exaltavi jugum gentium, abstulique a maxillis Israel, fecique ut quiesceret a bellis in Chananæa per Josue, utque quiete ejus frugibus vesceretur. Sed hæc significatio et versio dubia est et incerta Docti enim Hebræi censent *at*, cum adverbiascit, significare abscondite, clam, tecte, a rad. לאט *laot*, id est, abscondit.

5. Non revertetur in terram Ægypti.] Est hic oratio pathetica, ideoque confusa, in qua multa supplenda sunt: Deus enim hic induit pathos parentis, vel nutricis zelotypæ, q. d. Ego tanta charitate, tot beneficiis affeci, et allexi ad me Israelem: sed ille cor habet algidum, et a me aversum, ad me reverti non vult, sed reverti cogitat in Ægyptum, ut ejus opem imploret contra Assyrios. Quid ergo? impune hoc feret? Non feret: sepiam viam ejus spinis, faciamque ut viis ab hoste obsessis in Ægyptum reverti nequeat, utque Assyrius eas ex improviso præoccupet, et in Assyriam captivum abducat sitque *Assur ipse rex* (imo tyrannus) *ejus.* Unde Chaldæus vertit: *Non revertentur in terram Ægypti, sed Assur* (puta Salmanasar) *dominabitur eis.* Ita S. Hieron. Albert. Lyran. et Hugo. Aliter Arias, q. d. Debebant ire et opem implorare, non Ægypti, nec Assur, sed Domini Dei, ut τὸ *revertetur,* non rem futuram sed debitum et obligationem significet, idemque sit quod *reverti debet*: sic enim Hebræi subinde loquuntur dicentes: *Hoc non fiet*, id est, hoc fieri non debet.

6. Coepit gladius,] q. d. Jam Assyrii per crebras excursiones cœperunt vastare, et occidere Israelitas, nec desistent: donec *electos et capita,* id est, consiliarios (ut habent Hebræa) et principes eorum cum tota gente consumant. Id ita factum esse patet ex historia lib. 4. Reg. c. 15. et sequent.

7. Et populus meus Israel pendebit ad reditum meum, q. d. Israel anima pendulus sperabit et exspectabit, ut ego de more rediens liberem eum ab Assyriis, qui velut recedens jam eum deserueram, sed falletur: quia enim ipse in sua contra me rebellione et vitulorum cultu persistit, faciam, ut jugum Assyriorum imponatur eis omnibus simul nemine excepto: quod non auferetur,] sed erit perpetuum. Ita S. Hieron. Albert. Haymo, Clarius et alii.

Secundo, q. d. Israel pendet et hæsitat an ad me converti et redire velit, necne. Ita Leo Hebræus et Chald. qui vertit: *Populus meus hæsitat se convertere ad legem meam.* Accedit Arias qui explicat, q. d. Israel superbus et pervicax non vult prior me de reconciliatione compellare, sed exspectat ut ego prior ei reconciliari postulem, quasi ego sim offendens et reus, ille offensus et actor.

Huc quoque accedit R. David, quem sequitur Pagnin. et Vatabl. qui hebr. משובתי *mescubati*, quod Noster vertit: *reditum meum,* vertunt, *aversionem,* vel *rebellionem meam,* huncque dant sensum: Israel in sua a me aversione undique pressus angustiis et hostibus hæsitat quid agere, quo confugere, cujus opem implorare debeat.

Nota: Pro *jugum imponetur ei,* Hebr. est, *ad jugum vocabunt eum.* Legit Interpres על *ol*, id est jugum æque ac Chald. qui vertit: *Infirmitatem gravem incurrent simul.* Jam legunt alio puncto על *al*, id est altus excelsus. puta Deus. Unde vertunt: *Ad Altissimum vocabant eum,* q. d. Prophetæ vocabant Israelem ut ad Deum rediret. Septuag. vertunt; *Deus super pretiosa ejus irascetur.*

Rursum pro *non auferetur,* Hebr. est, *non exaltabit,* vel *non exaltabitur,* scilicet jugum, id est, non auferatur a maxillis Israelis, uti exposui vers. 4. Alii aliud suppositum verbi subaudiunt, scilicet Theodot. *non exaltabit,* puta *eos Deus;* Chald. non *exaltabit:* supple *caput,* Israel depressus ab Assyriis; Vatabl. *non exaltabit,* supple *Israel Deum,* id est, non laudabit,

nec celebrabit Deum, quia ab eo avertit se ad idola, q. d. Hæsitat Israel an mecum in gratiam rediturus sit, et licet prophetæ eum crebro vocent, ut ad Altissimum redeat, nemo tamen est qui ad Deum redeat, eumque exaltet et colat.

8. QUOMODO DABO TE EPHRAIM, PROTEGAM TE ISRAEL?] Pro *protegam* hebr. est אמגנך *amagghen*. Quod si a radice גנן *ganan*, id est regere, obtegere, deducas, significat *protegam*, obtegam, et, ut Septuag. ac Aquila vertunt: *Scuto circumdabo te* Nonnulli tamen censent *amagghen* esse contrariæ significationis (talia enim sunt multa Hebræorum verba, quæ aliquando unum, aliquando ejus contrarium significant) unde Theodotion vertit, ἀφοπλίσω σε, id est, nudabo te, et *auferam a te* ὅπλον, id est scutum, quo te ante protexeram, inquit sanctus Hieronymus et Chald. *exterminabo te*.

Secundo, si *amagghen* a rad. מגן *magan*, id est tradere, deducas, significat *tradam te*, scilicet hostibus Assyriis. Ita Symmachus, Leo Hebræus et Pagnin. Hi sensus licet verbotenus diversi, imo contrarii, in eumdem tamen sensum, quasi finem et scopum, collimant. Deus enim hic duas personas et duos affectus alternantes induit, scilicet amantis patris, qui filium peccantem punire ex amore refugit, et severi judicis, qui eum et reum plectere destinat. Est enim in hac Dei interrogatione ingens pathos, in quo quasi luctatur amor cum dolore et ira, puta summa Dei misericordia cum ejusdem justitia et vindicta. Deus enim, ait Cyrillus hic, quasi pendulus se versat utrimque, hæsitatque an protegere, an perdere debeat Israelem tam perditæ et profligatæ vitæ, ut ostendat quam ejus misereri cupiat, si resipiscere velit, quamque invitus ad ejus impœnitentia exeidium descendat. Sensus ergo est, q. d. *Quomodo dabo*, id est, quid de te, vel tibi faciam, o Israel? protegamne te more solito ut pater? at tua obstinata a me aversio et rebellio obsistit, tuaque scelera atrocia clamant in cœlum, et vindictam a me efflagitant. Perdamne te per Assyrios, ut Sodomam, Adamam, Seboim, urbes Pentapoleos? at quomodo id paternus meus in te affectus patietur? Cum Sodomam perdidi, tactus fui dolore cordis intrinsecus; at nunc si te filium meum perdam, magis cor meum, quam tuum, dolore sauciabo. Cor enim mihi findi, convelli et dissecari (anthropopathos) videtur, si te, quem amavi ut filium, ut viscera mea, abjiciam, tradam Assyriis, vastem et disperdam. Quid ergo faciam? quo me vertam? vincet amor, an dolor? misericordia, an justitia? Vincat amor, vincat misericordia. Ait ergo:

CONVERSUM EST IN ME COR MEUM, PARITER CONTURBATA EST POENITUDO MEA.] Leo Hebræus vertit: *Inversum est in me cor meum, simulque accensæ sunt in me pœnitudines meæ*, q. d. Dum ita mecum luctor, misericordia et pietate paterna vincor. Itaque cor meum converto et inverto, muto sententiam, revoco decretum de exscindendo prorsus Israele; ac quasi pœnitens conturbor intimo animi sensu, perciolorque quod eum omnino perdere voluerim. Non ergo eum exscindam ut Sodomam, sed castigabo ut filium; puniam, non ut perdam, sed ut emendem.

NON FACIAM FUROREM IRÆ MEÆ, ut eum exterminem, prout scelera ejus postulabant. Denique NON CONVERTAR UT DISPERDAM EPHRAIM.] Ita S. Cyrill. Hieron. Theodor. Theophyl. Albert. Hugo et alii. Causam subdit:

QUONIAM DEUS EGO SUM, ET NON HOMO.] q. d. Non sum ego similis hominibus, qui in inferendo supplicio plerumque ex ira transiliunt metas justitiæ: Deus sum, qui in puniendo, non solum metas justitiæ æquare non soleo, sed citra illas me contineo, ait Amon. Fernan. vis. 29 sect. 3. Nimirum homo furore ebrius naturæ moderari nescit, ego scio; homo in vindictam se effundit, ego vindictam misericordia tempero, imo supero; in me enim misericordia superexaltat judicio: quantum ergo Deus homini, cœlum terræ eminet, tantum magnifica et divina clementia mea eminet justitiæ et vindictæ, ipsisque omnibus hominum omnium sceleribus, quæ tam facile absorbet, quam mare sorbeat guttam aquæ. Ita S. Cyrill Theodor. et alii.

Aliter Chald et R. David, q d. Homo offensus revocat promissa; at ego licet offensus ab Israele, promissa tamen, quæ Abrahæ, Isaac et Jacob patribus ejus feci, servabo et opere præstabo.

Omnes ergo hæc in bonum accipiunt, unus Arias hoc in malum accipit, q. d. Fixum maneat decretum meum de exscindendo Israele: *Quia Deus ego sum, non homo*, q. d. Quia sum Deus immutabilis, non homo, qui facile flectitur mutatque sententiam. Verum perperam, cætera enim omnia hic non vindictam et odium, sed summum amorem et clementiam spirant.

Moral. disce hic quam in offensis condonandis dispar sit sensus Dei et hominum. Homo offensæ vindictam machinatur, Deus reconciliationem Homo punit ut perdat, Deus punit ut emendet. Homo passione et ira, Deus ratione et justitia movetur, Homo stulte reputat sibi fore dedecus, si prior reconciliationem postulet: Deus idipsum sibi honori ducit. Est hæc mundana, imo diabolica, hominum magnanimitas, ut pertinaces sint in offensis et litibus; eaque de causa multi juges alunt inimicitias, quia neutra pars vult prior reconciliationem, multo minus veniam, etiamsi offenderit prior, postulare. Concionatores eos dedoceant hanc mundi sapientiam, imo stultitiam et dementiam, ostendantque non dedecus, sed decus et laudem esse eximiam, si quis prior de reconciliatione adversarium interpellet. Hoc enim signum est animi liberalis, iræ potentis, mansueti, humani, imo divini: Deum enim ducem imitatur, qui prior nos peccatores sua gratia prævenit, et invitat ad reditum in gratiam. Vide S. Chrysost. hom. de simultate et ira, tom. 5. ubi præclare docet honorificum esse prævenire partem adversam, eamque invitare ad reconciliationem; eo quod hæc reconciliatio et præventio sit heroica virtus, ingensque bonum utrimque, cujus causa et auctor est non rogatus, sed rogans: *Qui enim prior venit, is*, inquit, *totum lucrum anticipat. Si enim ab alio exoratus iram relinquis, illi imputatur, cujus precibus impetratum est. Non enim Deo obtemperans, sed illi gratificans legem adimplevisti.* Christus prior e cœlis descendit ad nos, ut nos ad se revocaret. Christianus ergo est, et Christi asseela, qui idipsum imitatur. Pusilli et arcti animi est fovere injurias, ampli et celsi eas abolere. Unde Moses postu-

lans a Deo veniam rebellionis a populo admissæ: *Magnificetur ergo*, inquit, *fortitudo Domini, sicut jurasti, dicens: Dominus patiens et multæ misericordiæ, auferens iniquitatem et scelero*, Num. 14. 17. Sic Theodosius Imper. teste S. Ambros. serm. de ejus obitu, beneficium se accepisse dicebat, cum ignosceret; quin et Hedrianus, licet Gentilis, Imperator creatus dixit sibi jam ereptam esse facultatem injuriæ privatæ ulciscendæ; quod Imperatorem deceat non nisi publicas reip. injurias vindicare, privatas vero condonare: ejus enim dotem proprium esse clementiam. Ita Sanchez ad v. 7.

In medio tui sanctus, et non ingrediar civitatem,] q. d. Hostes crudeles, dum civitatem obsessam capiunt eam ingrediuntur, et vastant: non ita ego, non ingrediar urbes tuas ut eas vastem, quia sanctus sum, et in medio tui habito, ideoque cupio te corrigere et correctum salvare Ita Ruffin. Rupert. et S. Hieron. Non ergo ponam te ut Sodomam, sed tui reliquias conservabo, imo te totam, o Jerusalem, sub Ezechia pio rege a Sennacherib tutabor et protegam. Hoc est enim quod prædixit Isaias cap. 36. 4. *Non ingredietur urbem hanc, et non jaciet ibi sagittam.* Licet enim hæc spectent ad Ephraim, tamen spectant quoque ad Juda et Jerusalem, uti jam dicam, magis tamen spectant ad Ephraim. Unde recte noster Prado in Ezech. 4. 3. sic explicat: *In medio tui sanctus*; id est, hucusque a te cultus et honoratus fui, *et non ingrediar civitatem*, q. d. Non ergo decet me civitatem Sichem (vel Samariam, quæ erat metropolis Ephraim) idolorum sentinam ingredi, quia decrevi ejus cives servare. Sustinet enim Deus personam judicis, qui advertere animum non vult ad ea quæ plectere recusat; ac proinde non ingreditur loca sceleratorum, ne videns scelera, urgente justitia, cogatur ea punire.

Secundo, Hebræi, Haymo, Albert. et Hugo exponunt q. d. Ego in medio tui, o Israel, moror et color; nec te sedemque meam derelinquam, ut ingrediar aliam civitatem vel gentem. Hinc R. Salomon, R. Abraham, R. David, et etiamnum Judæi deliri existimant Deum tantum apud Judæos habitare. Huc accedit Chald. qui de Jerusalem explicat, q. d. Jerusalem est mea civitas ibi habeo templum; in medio ejus habito; non ergo illud deseram, ut aliud templum vel urbem ingrediar. Licet enim hæc spectent ad Israel, id est, ad decem Tribus primario, secundario tamen spectant ad Judam; utrisque enim prophetat Osee, præsertim quia decem Tribus priscum ex Dei institutione jus habebant ad Jerusalem, et ad templum, nec illud a se abdicare poterant, quantumvis ad idola deflecterent.

Tertio, q. d. Ego Deus dignor in medio tui habitare o Israel, esto nullam ingrediar civitatem aut locum, tum quia omnibus locis sum præsens, tum quia loco non egeo, nec capior: sum enim toti orbi infusus, effusus, et circumfusus Ita Theodoretus, et Lyranus.

Quarto, aliter Sanchez, q. d. In te, o Ephraim, sunt aliqui sancti (ut Osea, Joel, Amos, aliique Prophetæ) qui in Sodoma totaque Pentapoli non fuerunt, qui si non omnino cohibere, obtundere tamen possint districtum gladium vindicis iracundiæ. Quare non ingredier civitates Ephraim eo modo. quo olim per angelos sum ingressus Sodomam, ad ejus scelera videndum, et incendio vindicandum.

Moraliter, vide hic viscera charitatis clementiæ et dignationis Dei nostri, qua peccatores sceleratissimos, quales erant Israelitæ, ad se trahere conatur in funiculis Adam; dolet et pœnitet, gemit et suspirat ex intimo corde, quod eos castigare debeat. mutat et revocat sententiam de eorum excidio. Audi S. Hieron. *In medio tui sanctus, et non ingrediar civitatem, hoc est, non sum unus de his qui in urbibus habitant, qui humanis legibus vivunt, qui crudelitatem arbitrontur justitiam. Jus summum summo malitia est, mea autem lex, meaque justitia est salvare correptos.*

Considerent hæc penitius Theologi illi, qui ponunt in Deo reprobationem. vel positivam, vel negativam damnandorum, non ob eorum demerita, sed ex mero Dei beneplacito; censent enim Deum ante omnem prævisionem operum, imo ante prævisionem lapsus Adami et peccati originalis (uti illorum nonnulli volunt) ex hominibus hos, puta electos, absoluta et efficaci voluntate elegisse ad gloriam, illisque solis destinasse media et auxilia congrua et efficacia ad salutem; cæteros vero omnes, utpote damnandos, neglexisse, reprobasse negative, et posuisse in serie damnandorum; ex quo infallibiliter fiet ut hi ad unum omnes damnentur; ideoque Deum negare eis auxilia congrua, imo (uti aliqui volunt) etiam sufficientia ad salutem utpote qui statuerit eos relinquere in massa peccato originali damnata, ideoque permittere eos labi in peccata actualia, in iisque obdurari et mori, itaque damnari.

Quomodo, quæso, hæc consentiunt cum verbis Prophetæ nostri, et cæterorum omnium, in quibus protestatur, imo jurat Deus, se ex animo cupere omnium hominum, etiam peccatorum et obstinatorum (quales erant hi Samaritæ) salutem, nolle se eorum mortem et perditionem; de eaque ex intimis visceribus dolet et ingemiscit, ideoque assidue per Prophetas eorum scelera arguit, minatur pœnas, hortatur et invitat ad pœnitentiam, promittens eis veniam et gratiam? Si quis rex aut princeps hæc omnia præstaret populo rebelli, nonne diceretur ab omnibus sincere summeque cupere et populus ad se sibique reconciliari, itaque mortem rebellibus debitam evadat, vivat et salvetur? At Deus longe melior, benignior et clementior, longe sincerior, longe veracior est quovis rege aut principe.

Sane qui aliter sentiunt, videntur primo, Deo fucum vel hypocrisin ascribere, ut exterius dicat et promittat, quod interius non putat, vel vult. Si enim Deus damnandos omnes ante prævisionem demeritorum rejecit et reprobavit negative, ergo interius in animo suo noluit eos salvare, imo voluit derelinquere ut perirent et damnarentur; ergo cum exterius per Prophetas dicit se velle eorum salutem, nolle mortem; simulate, et quoad speciem et apparentiam externam tantum id dicit: non enim revera et ex animo potest velle contradictoria, nimirum velle eorum salutem eamdemque simul nolle. Ficta ergo et simulata (quod cogitare horret mens Christiana, imo humana) erit illa Dei per Isaiam cap. 5. 4. ad Judæos vox: *Quid est quod debui ultro facere vineæ meæ, et non feci?* et Jerem. c. 2 v. 5. *Quid invenerunt patres vestri in*

me iniquitatis, quia elongaverunt a me, et ambulaverunt post vanitatem? Et v. 12. *Obstupescite, cœli, super hoc, et portæ ejus, desolamini vehementer; duo enim mala fecit populus meus; me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas.* Similibus querelis Dei plenus est Jeremias. Talia quoque sunt Proverb. cap 1. vers. 24. *Vocavi et renuistis, extendi manus meas, et non fuit qui aspiceret.* Ezech 20. 31. *Convertimini et agite pœnitentiam, facite vobis cor novum, etc. Et quare moriemini, domus Israel? quia nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus; revertimini et vivite.*

Secundo, hæc sententia valde coarctat Dei clementiam et bonitatem, scilicet ad solos electos, qui pauci sunt; circa alios vero omnes qui plurimi sunt, facit eum rigidiorem quam sit ullus rex Turca aut Tartarus in populum suum. Absit crudelitas a Deo benignissimo. Insuper reprobationem, damnationem, obdurationem, et consequenter peccatorum patrationem, quæ inde sequitur, a cribit Deo optimo et sanctissimo ejusque providentiæ et curæ; cum et Scripturæ et rei natura doceat ea ascribenda esse peccatori. Cur Deo elementissimo illa tribuunt a quo sunt alienissima et non homini, cujus ea sunt propria? Clamat Osee cap. 13. 9. *Perditio tua, Israel, tantummodo in me auxilium tuum.* Quem ergo perperam dicunt nonnulli: Perditio tua, non tua, sed ex Deo est reprobante! Quid enim est reprobatio, etiam negativa, nisi perditio, eaque extrema et æterna? Clamat Eccles. cap. 15. 11. *Non dixeris: Per Deum abest* a me sapientia et scientia salutis; *quæ enim odit ne feceris,* q. d. Non per Deum; sed per te stat quod non capessas viam salutis, quia facis ea quæ Deus odit, ac proinde a via ista recedis Si enim non facias illa quæ Deus odit, accedet ad te Deus et sapientia, sive scientia sanctorum: *Non dicas: Ille me implanavit,* id est, in errorem impulit: *Non enim necessarii sunt ei homines impii.* Jam si Deus ex se, ante prævisionem operum impios reprobavit, nonne recte dicere poterunt impii: Non per me, sed per Deum stat quod primitus sim reprobatus ab eo; huic autem ejus decreto resistere ego non potui, nec reprobationem ejus evadere: illi ergo imputanda est prima mei reprobatio, omnesque ejus effectus, non mihi. Quis enim ego sum, qui resistam Deo, ejusque providentiæ seriem frustrer et evertam?

Adde, reprobare, punire, damnare sunt actus justitiæ vindicativæ; ergo non præcedunt, sed sequuntur et præsupponunt peccatum, et culpam reprobandi et damnandi. Princeps enim esset injustus et tyrannus, si subditos impelleret vel induceret ad peccata eo fine, ut eos posset punire, damnare et occidere.

Tertio, Christi filii Dei unigeniti redemptionem et œconomiam valde hi doctores extenuant, ejusque gratiam et gloriam imminuunt: nam eam ad paucos electos restringunt; cæteros ab ea reipsa excludunt, etiamsi nomine tenus partem ejus aliquam, aut potius apparentem aliquam umbram ad eos extendere videantur. Jam ex adverso, ex S. Scriptura et ex doctrina Patrum et Ecclesiæ constat quod Christus hac de causa incarnatus sit, laboraverit, sudaverit, passus, crucifixus, et atrocissima quæque perpessus sit, ut omnes omnino homines, etiam eos qui sua culpa damnantur, redimeret, ut omnibus gratiam non tantum sufficientem, sed et copiosam ad salutem impetraret, pro eaque assidue Patrem oravit, atque ad eam omnes toto Evangelio ex animo invitat Hinc amare flevit super Jerusalem, dicens: *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluisti?* Hac de causa per totum orbem misit Apostolos, quia scilicet, ut ait Apostolus 1. Tim. cap. 2 vers. 4. *Omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire.* Idcirco rursum singulis sæculis, imo singulis annis per orbes singulos vicos et castella mittit prædicatores, qui doceant et invitent omnes ad ejus gratiam et salutem: ergo neminem ab ea exclusit vel excludit, nisi nolentem venire.

Quarto, multi ex iis qui damnabuntur sunt baptizati pœnitentes et justi, in quibus omne peccatum, etiam originale, plane deletum et abolitum est. Ergo Deus eos tunc odisse, reprobare, negligere aut deserere nequit: sed amat, juvat, protegit et destinat ut fiant hæredes gloriæ et regni sui, uti docet S. Scriptura, et Concil. Trid. quod inter cætera ait sess. 6. art. 11. Deum gratia sua non deserere justum, nisi prius ab eo deseratur.

Quinto, ex hac sententia Deus videtur insidiari saluti omnium eorum qui damnantur. Nam ante omnem prævisionem decrevit eos reprobare, utque hoc decretum sit infallibile et efficax, debet procurare illis passim offendicula et gratias inefficaces et incongruas, ut peccent justeque damnari possint, uti recte argumentatur Gregor. de Valentia. Hoc enim involvit id quod dicunt auctores illius sententiæ, scilicet Deum ante omnem prævisionem ponere reprobos in serie damnationis et damnandorum.

Quocirca viri sapientes non pauci eversantur ista dogmata, et præsertim reprobationem tam negativam, quam positivam ante prævisionem operum et finis vitæ cujusque, eamque e cathedris et pulpitis eliminandam censent, tamquam Dei æquitati, sanctitati, bonitati et clementiæ, æque ac Christi redemptioni, meritis et charitati injuriam, quæque hominibus teporem ad bona opera, et pronitatem ad peccata ingerat, ad eaque sollicitet. Sane novi plures, qui ex illius sententiæ prædicatione et doctrina, vel in desperationem vel in insaniam acti miseri vixerunt; aliquos etiam qui se occiderunt. Semper enim decretum Dei de sua salute vel damnatione, quasi fatum quoddam ineluctabile, idque dubium et incertum, capiti suo impendens phantasiæ suæ objicientes, nec illud excutere valentes, succubuerunt tandem, ac in diffidentiam, vel amentiam prolapsi sunt. Denique hæc sententia impulit Calvinum et hæreticos ad hoc, ut dicant Deum esse auctorem operum malorum, æque ac est bonorum.

Itaque sentiemus, dicamus, doceamus et prædicemus quod Prophetæ et Apostoli prædicarunt, scilicet Deum benignum esse in omnes, velleque et optare ex animo omnium salutem, ideoque reprobationis cujusque causam esse peccata propria, non quæcumque sed ea tantum in quibus quis vitam finit; Deumque neminem reprobasse, nisi quem in peccatis moriturum prævidit, uti docet S. August. lib. de Corrept. et gratia cap. 13. et Prosper in resp. ad cap. 2. et 3. Gallorum. Deus enim cuique hanc vitam dedit quasi stadium in quo usque

ad mortem decurrat et decertet; si rite decertarit, eum eliget, coronabit et glorificabit: si nequiter, eum reprobabit et damnabit. Quamdiu ergo in hac vita sumus; in via, stadio et agone sumus, id est in statu merendi gloriam, vel demerendi gehennam: in morte erit terminus, uti vitæ, ita et meriti vel demeriti. Quocirca in cujusque arbitrio est quamdiu vivit, vel bene agere, itaque mereri et eligi ad gloriam, vel male, itaque reprobari. Hoc est quod per Mosen Deut. 30. 15. Deus Hebræis edixit. *Considera quod hodie proposuerim in conspectu tuo vitam et bonum; et in contrario mortem et malum, ut diligas Dominum, etc. et vivas;* et Eccl. 15. 14. *Deus ab initio constituit hominem, et reliquit illum in manu consilii sui. Adjecit mandata et præcepta sua: si volueris mandata facere, conservabunt te. Apposuit tibi aquam et ignem, ad quod volueris porrige manum tuam. Ante hominem vita et mors, bonum et malum, quod placuerit ei, dabitur illi.* Ita fecisse Deum cum Angelis et Adamo clarum est, et fatentur auctores illius sententiæ; ergo et idem facit cum hominibus post lapsum: per Christum enim homines lapsos erigere, et in pristinum, imo altiorem gradum restituere decrevit, et de facto restituere dignatus est, uti manifestissimum est in iis qui baptizati et justi, imo magni Sancti evaserunt, e quibus tamen postea nonnulli sua superbia, aliave culpa perierunt, et etiamnum pereunt et damnantur.

Hic sensus dignus est Deo, dignus Christo, dignus Ecclesia. Sentiamus ergo cum Sapiente de Deo in bonitate, a quo, ut ait Isaias c. 28. 21. mala infligere vel inferre alienum est et peregrinum, proprium vero misereri et parcere. Nam, ut ait Psaltes: *Miserationes ejus super omnia opera* ejus. Et Sapiens c. 11. 27. *Parcis autem omnibus, quoniam tua sunt, Domine, qui amas animas;* græce significantius, δέσποτα φιλόψυχε. Ipse ergo est φιλόψυχος. et, ut ait Apostolus Tit. 3. 4. φιλάνθρωπος, qui ex mero amore animas creavit, easque perditas Christi sui sanguine redemit, ac proinde non vult eas perire, sed salvari, ideoque singulis gratias et media ad salutem sufficientia, imo copiosa et abundantia, ex immenso hoc amore quo eas prosequitur, suppeditat; ut qui pereunt, non Deo, sed suæ ignaviæ, vel malitiæ id tribuere debeant, uti ait hic Propheta. Vide inter alios Gregorium de Valentia, 1. p. q. 23. disp. 1. puncto 3.

Dices: Deus elegit hanc rerum seriem, in qua prævidebat hosce, puta reprobos omnes, peccaturos, ideoque damnandos: ergo voluit et intendit eos negligere, et reprobare ante omnem prævisionem operum. Cur enim eos posuit in hoc serie rerum, in qua infallibiliter damnandi erant, nisi quia voluit eos abjicere? alioqui enim posuisset eos in alia serie, in qua prævidebat illos salvandos. Resp. negando consequentiam: inde enim a pari sequeretur Deum intendisse peccata reproborum, quia ea pari modo prævidit in tali serie, in qua eos posuit, certo futura; hoc autem dicere est impium et blasphemum. Causa ergo cur eos posuerit in tali serie, non fuit illa, quod intenderet eos reprobare aut damnare; sed quia liberum ei fuit eligere seriem quamcumque voluit, præsertim quia prævidebat Deus quod quamcumque seriem eligeret, semper aliqui cum communibus gratiæ auxiliis (noluit enim omnibus dare extraordinaria et potentissima, hoc enim quasi privilegium paucis reservavit) ex arbitrii libertate, facilitate et fragilitate deficerent et peccarent, ideoque reprobarentur et damnarentur. Quod ergo hanc seriem de facto elegerit, in qua prævidebat hosce defecturos et damnandos; non illam, in qua prævidebat hosce in gratia perstituros et salvandos, sed alios defecturos et damnandos; hoc liberæ ejus electionis et potestatis fuit: est enim ipse summus rerum omnium Dominus. Taceo occultas alias hujus electionis causas, quas plures in mente sua habuit et habet: has enim homini scrutari nec possibile, nec fas est; sufficiat nobis non fuisse hanc causam, quod hos præ aliis vellet reprobare ante prævisionem operum, uti jam ostendi. Nam dedit eis, æque ac aliis, communia gratiæ auxilia, cum quibus facile bene vivere et salvari poterant et debebant (hocque volebat et intendebat Deus) sicut multi alii iisdem bene vixerunt, et salvati sunt. Tribuant ergo suæ libertati, fragilitati et negligentiæ, non Deo, nec Dei reprobationi, quod gratiæ Dei cooperari strenue, prout res tanta poscebat, noluerint, ideoque reprobati sint.

10. Post Dominum ambulabunt, quia Dominus quasi leo rugiet,| sibique metu percellet eogetque omnes ut se sequantur, et post se ambulent. Id reipsa factum est primo, cum Deus in vastitate et captivitate Israelitarum rugiit et sævit quasi leo. Tunc enim multi ex iis plagis fracti, et pavore Dei perculsi ad Deum redierunt, eumque in captivitate Assyriaca coluerunt et invocarunt, petentes veniam et liberationem. Ita S. Hieron. Haymo et alii.

Secundo, cum Ezechias convocavit et invitavit Israelitas in Jerusalem ad Dei cultum, 2. Paral. 30. Rursum et potius, cum Judæi e Babylone redierunt in Judæam; tunc enim multi ex Israel, id est e decem Tribubus, Judæis permixti cum eis redierunt in Jerusalem, ibique in templo Deum coluerunt. Ita S. Cyrillus, Theodor. Chald. Albert. et Hugo.

Tertio et maxime, Christo incarnato et prædicante, ac rugiente quasi leone, tum per se, tum per Apostolos, multi Israelitæ tam ex Samaria et Judæa, quam ex Ægypto, Assyria omnique mundi plaga ad eum conversi sunt, et quasi columbæ advolarunt, quos ipse collocavit in domibus suis, puta in particularibus Ecclesiis, ubi pie sancteque Deo servierunt, serviunt et servient. Ad Christum enim avolare hic prophetam censent Hebræi, sanctus Hieronymus. et alii passim.

Nota. Christus per se et Apostolos evangelizans comparatur leoni: Primo, quia ipse ut leo terrore et minis judicii et gehennæ terruit peccatores, et reipsa in judiciu terrebit damnatos infligendo illis ignem æternum. Secundo, quia uti leo quasi rex dominatur ceteris feris et animalibus, ita Christus dominatus est philosophis, sectis et erroribus tam Gentilium, quam Judæorum. Tertio, quia summa auctoritate et majestate loquebatur quasi leo. Quarto, quia summa et leonina fortitudine e captivitate peccati, diaboli et gehennæ veros Israelitas eduxit.

Quia ipse rugiet, et formidabunt filii maris,| id est, homines marini, v. g. insulani. Sic Isaiæ 23. 10. Tyrus dicitur *filia maris*, quia insula; aut *filii maris*, id

est, Occidentis (mare enim Mediterraneum est ad Occidentem Judææ; hinc *mare* in Scriptura significat Occidentem) hoc est, Occidentales populi, q. d. Remotissimi quique Israelitæ, qui in Occidentem profugerant, æque ac gentes Occidentales, audito hoc leonis, id est Dei et Christi, rugitu, *formidabunt*, hebr. יחרדו *iecherdu*, id est trepidabunt, eique se subdent. Nam ut ait Amos c. 3. 8. *Leo rugiet, quis non timebit?* Significat quod ad remotissimos quosque Israelitas, æque ac nationes, perveniet vox, terror, potentia, et dominans gratia Christi.

Aliter Theodoretus, nam per *filios maris*, accipit pisces, quasi dicat: Tam horrendus erit Dei rugitus, ut pisces etiam fugituri sint, et in maris imo se abdituri.

Mystice, *mare* est sæculum hoc varium, æstuans et tempestuosum: filii ergo maris sunt filii hujus sæculi, quos Christus rugiens perculit et convertit.

11. ET AVOLABUNT QUASI AVIS EX ÆGYPTO ET QUASI COLUMBA DE TERRA ASSYRIORUM.] Cum scilicet ego Deus rugiam per Cyrum proclamando libertatem, ut Judæi Babylone redeant in patriam, et multo magis cum rugiam per Christum, proclamando libertatem a peccato et gehenna, tunc Israelitæ inter Gentes dispersi undique ad me confluent, scilicet a mari, id est ab Occidente; ab Ægypto, id est, a Meridie; et ab Assur, id est, ab Aquilone et Oriente, ut me duce redeant per Esdram in Judæam, et multo magis per Christum redeant ad Ecclesiam, quæ est prima veraque eorum patria, ubi *eos in domibus suis* et sedibus, puta in localibus Ecclesiis, *collocabo*. Ita Chald. qui vertit: *Post Dominum ambulabunt, et verbum ejus sicut leo erit qui rugit: statim enim ac rugiet congregabuntur exsules ab Occidente. Sicut ovis quæ aperte venit, sic venient qui in exilium acti fuerunt in terram Ægypti: et sicut columba quæ revertitur ad columbare suum, sic redibunt qui deportati sunt in terram Assur*, q. d. Israelitæ, æque ac Gentes, leonis, id est Dei et Christi, angusta voce territi et exciti, ad eum ejusque fidem et sequelam confluent.

Nota. Per Assyrios et Ægyptios, quaslibet regiones et gentes accipit per Synecdochen: hos tamen præ aliis nominat, quia eo fugerant, vel abducti erant Israelitæ tempore captivitatis, indeque quasi columbæ revolarunt.

Quæres, primo, quænam sit avis Ægypti, et cur ei comparetur Israel rediens e captivitate? Resp. esse ibin, vel accipitrem; utraque enim Ægyptiis erat in honore, et sacra, imo divinis honoribus colebatur. Per eam ergo significat Israelis, non tantum celerem reditum, sed et indemnitatem, ac dignitatem, honorem et reverentiam, quibus ab hostibus ipsis dimissus honorifice et gloriose in patriam sit reversurus. Ægyptii enim, ait Strabo, e terrestribus tria coluerunt, scilicet bovem, canem et felem: e volatilibus duo, accipitrem et ibin: ex aquatilibus duo, sepidotum piscem et oxyrynchum. Accipiter avis est rapax, ab accipiendo dicta, ideoque celerrimo. Unde Æthiopes, rem cito factam significaturi, pingunt accipitrem; quod hæc aliorum ferme omnium avis sit velocissima, ait Diodor. lib. 4. cap. 1. Eadem a Virgilio 11. Æneid. *sacra* vocatur, dum ita canit:

> Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto,
> Consequitur pennis sublimem in nube columbam.

Porro accipiter Ægyptiis erat in honore et veneratione. Primo, quia accipiter est hieroglyphicum solis, tum ob vim prolificam qua præditus est; est enim inter aves fœcundissimus; tum quia vivacissimus est; tum quia jubar radiosque solis firmiter intuetur; tum quia oculos et visum habet acutissimum. Unde Plutarchus accipitrem interpretatur Osirim et Solem. Origenes eumdem vocat Apollinis nuntium: tum quia trigesimo quoque die fœminæ solet conjungi æque ac sol lunæ. Hinc et Zoroastres, teste Eusebio, dixit Deum accipitris habere caput; Deus enim est sol justitiæ, Malach. 4. 2. Secundo, quia cæteræ aves dum in sublime tendunt, non recto, sed obliquo feruntur tractu: solus autem accipiter sublimipeta recto meatu volat: Tertio, quia accipiter symbolum est animi alati, ac in altum cœlumque evolentis, ac consequenter sacerdotis et sacerdotii; quod verum et legitimum solus Israel possidebat. Quarto, quia accipiter symbolum est gloriæ et victoriæ; tum quia agilitatis in volatu principatum obtinet: tum quia avis est pugnacissima et solertissima, quo fit ut dimicans alias aves semper vincat, vincatur numquam. Quocirca Darius Persarum rex, qui sibi totius orbis victorias promittebat, pallam gestabat auro distinctam, in qua accipitres tres velut rostris inter se concurrebant, inscripta hac voce, νικητικώτατος, id est, victoriosissimus. Et Antiochus, tot victoriis illustris, accipitris cognomine vocari gestiebat. Hæc et plura tradit Pierius hierogl. 21. cap. 2. 6. et 19.

Ibis vero ita propria est Ægypto, ut alibi non reperiatur. Ibis autem est ciconiæ species, excelsa, rigidis cruribus, procero rostro. Hinc Ægyptus in obeliscis et nummis repræsentatur per ibin: tum quia ibis alibi quam in Ægypto vivere nequit: tum quia Ægyptus habet speciem Δ; unde et delton vocatur, eamdem habet ibis, tum in rostro, si illud patefaciat, tum in incessu, quo pedes ad æquales trianguli lineas deducit. Porro ibis Mercurio dicata erat, qui totius cordis et sermocinationis dominus habebatur: hinc et cordis est symbolum, præsertim quia ibis mirifice cordi confert, uti asserunt medici: et quia ibis duas æque drachmas ponderat, teste Plutarcho; quod utique pondus est cordis pueri recens nati. Insuper ibis, rostro purgans alvum, docuit homines usum clysteris; hinc sanitatis et salutis est symbolum, præsertim quia, ut ait Cic. l. 1. de Natura deorum: *Ibes maximam vim serpentum conficiunt, itaque avertunt pestem ab Ægypto, cum volucres angues ex vastitate Libyæ vento Africo invectas interficiunt atque consumunt: ex quo fit ut illas nec morsu vivæ noceant, nec odore mortuæ*. Unde Poeta vocat *saturam serpentibus ibim*. Hinc et scribit Josephus lib. 2. Antiq. 5. Mosen copiis Ægyptiorum a Pharaone præfectum, cum in Æthiopias esset amoveret, quia per loca serpentibus plena profecturus erat, vim ibium ingentem papyraceis areis inclusisse, iisque in serpentes immissis, ab iis illæsum in Æthiopiam penetrasse, eamque subjugasse. Hæc Pierius hierogl. 24.

Quæres, secundo, cur *avem Assyriorum* vocat eo.

lumbam, potius quam aquilam, et cur Israelem reducem comparat columbæ, non alteri avi? Resp. primo, quia volatus columbæ directus est, æque ac constans. Secundo, quia apud Assyrios columbæ sacræ habebantur, et nefas erat eas occidere: unde tanta ibi erevit harum volucrum copiam, ut accedentium mercatorum ora pervolarent. Hac de causa ait hic Osee: *Et avolabunt quasi aves ex Ægypto, et quasi columba de terra Assyriorum.* Hinc et Tibullus lib. 1.

Quid referam, ut volitet crebras intacta per urbes,
Alba Palæstino culta columba Syro?

Testatur Euseb. lib. 8. Præpar. 5. se, cum ad Ascalonem Syriæ civitatem appulisset, miratum esse multitudinem columbarum, cumque causam rogaret, audivisse lege apud eos columbarum usum esse prohibitum. Causa fuit, quod adulatores Semiramidis, reginæ primæ Assyriorum, finxerint eam commutatam in columbam, eaque specie eam quasi deam coluerint. Quocirca Martialis lib. 13. de columbo ita canit:

Ne violes teneras prædoro dente columbas,
Tradita si Gnidiæ sunt tibi sacra Deæ.

Tertio, quia columba timida ad umbram etiam accipitris celeriter avolat. Nam ut ait Poeta:

Terretur minimo pennæ stridore columba.

Ita Israelitæ timidi, data licentia a Cyro, statim e Babylone aufugerunt, et deinceps ad solum Babylonis et idololatrarum numen trepidarunt; juxta vetus praverbium:

Timeo naufragus omne fretum.

Et:

Vitaret cœlum Phaeton, si viveret.

Quarto, quia columbæ unice amant suum columbare, æque ac nidum et pullos; unde etiamsi alio abducantur, mox ut liberæ evadunt, eo statim revolant; quocirca columbis uti solent in obsidione urbium, quasi tabellariis. Obsessi enim per eas ad amicos ultro citroque litteras transmittant et recipiunt. Ita iis usus est Brutus in obsidione Mutinensi, de quibus Poeta:

Quid vigil obsidio, quid arces
Aut valli prosunt, per spatia iavii,
Euate cœli nuntio?

ait Plin. lib. 10. c. 37, ita Christiani. Ptolemaidem obsidentes, per columbam tabellariam eam miro stratagemate obtinuerunt. Cum enim per columbam Sultanus misisset litteras, quibus se brevi obsidionem sublaturum significabat, Christiani eam intercipientes, contrarias fictasque, Sultani nomine inscriptas litteras, per eamdem in urbem miserunt, quibus significabatur Sultanum aliis districtum urbi succurrere non posse: ergo eum haste optimis conditionibus componerent. Ita obsessi urbem Christianis dediderunt, uti narrat Egnatius, et ex eo Aldrovandus prolegam. in Ornithol.

Quin et patresfamilias, ut docet Lipsius l. 2. Saturn. c. 6. qui in theatrum aut circum ibant, unde non tam cito dabatur reditus, columbos secum in sinu ferebant easque emittebant cum tabellis nuntias domum quid vellent, idque probat ex Varrone, l de Re rustica, qui ait: *Columbas redire solere ad locum licet animadvertere, quod multi in theatro e sinu missas faciunt, atque ad locum redeunt, quæ nisi reverterentur non emitterentur.* Id maxime verum in columbis Syriæ et Palæstinæ, quæ etiamsi ad centum milliaria a columbaria abducuntur, si a loco alto libere avolare sinantur, statim directe mira vel odoratus, vel naturæ sagacitate, ad columbare suum paucis horis revolant: quibus proinde etiamnum mercatores et cives, ut merces advectas aliaque nuntient, pro tabellariis utuntur. Nam eas secum deferentes ad portus vel ad alias urbes inde, cum litteris domum remittunt, uti mihi Romæ narrarunt viri graves, qui in Syria vixerunt oculisque idipsum conspexerunt

Idipsum fuse narrat et confirmat R. P. Stephanus Mantegazza Ordinis S. Dominici. in suo Hierosolymæ itinerario lib. 2. cap. 22. et 23. ubi narrat se ibi vidisse Cairi in Ægypto, additque in toto Oriente, incolas columbis uti pro nuntiis et veredariis, quibus current, magno et pretii et temporis compendio, easque ad id edoceri: atque Godefridum Bullonium, qui terram sanctam ante sexcentos annos recuperavit, primusque e Christianis creatus est Hierosolymæ rex in obsidione Hierosolymæ intercepisse columbam, quæ a Sultano cum litteris ad obsessos mittebatur: ipsum vicissim columbam cum litteris misisse ad obsessos in castello Hesaræ.

Hisce ergo columbis suis recte Israelitas comparat Propheta, q. d. Avolabitis e captivitate ad patriam, uti columbæ vestræ alicubi detentæ avolant ad suum columbare et nidum.

Tropol. fidelis omnet Ecclesiam, Religiosus suum Ordinem, uti columba amat suum columbare, et si qua causa inde abducatur, mox ut potest eo revolet, ut dicat cum Job c. 29. 18. *In nidulo meo moriar, et sicut palma multiplicabo dies.* Et cum Psalte Psal. 83. 4. *Etenim passer invenit domum, et turtur nidum, ubi ponat pullos suos;* meo autem domus est templum, meus nidus altare, de quo subdit: *Altaria tua, Domine virtutum, rex meus et Deus meus,* q. d. Altaria tua sunt ad quæ anhelo, uti avis ad nidum suum. De his ait Isaias c. 60. 8. *Qui sunt isti qui ut nubes volant, et quasi columbæ ad fenestras suas?* vide ibi dicta.

12. Circumdedit me.] Hic redit Osee ad sua tempora et ad pristinas minas. Unde Lyran. Arias, Pagnin. et Vatablus hinc inchoant c. 12. Sensus ergo est q. d. Capitis scire causam cur non obstante mea tanta miseratione et amore Ephraim æterna captivitate, uti jugiter inclamo, damnandus sit? Ea in promptu est, quia scilicet circumvenit me suo mendacio (negavit enim cultum mihi debitum) et reliquas Tribus dolo: nam dolose eas seduxit ad colendos vitulos aureos, quos mihi astute substituit.

Judas autem testis descendit cum Deo, et cum sanctis fidel is,] q. d. Judas autem non fecit sic, quia eodem tempore sub Ezechia pio rege, sua fide, cultu et vita Deo adhæsit, ad ejusque partes ab Israele neglectas, ideoque quasi inferiores, *descendit testis veritatis*, puta divinitatis Dei; itaque *cum sanctis* tam Patriarchis et Prophetis, tum potius Sacerdotibus et Levitis (hi enim in schismate Jeroboam retinuerunt cultum Dei, ideoque ex Israel ad Judam et Jerusalem confugerunt, ut patet 2. Paral. 13. 9.) *fidelis* Deo fuit, veramque ejus religionem et obedientiam fideliter, stabiliter et constanter (hoc enim significat he-

braice [נאמן *neeman*) conservavit: ideoque cum exscindetur Ephroim et Samaria, tunc Judas et Jerusalem stabit et florebit. Ita S. Hieron. Haymo, Hugo, Emmanuel, Mariana et alii. Parperam Compiutens. pro *fidelis* legunt *fidelibus*. Nota noster Interpres legit עד *ed*, id est testis; jam legunt עוד *od*, id est adhuc. Rursum רד *rad* accepit ut infinitivum a ירד *iarad*, id est *descendit*: jam accipiunt ut præteritum verbi רוד *rud* id est, dominatus est; unde vertunt: *Judas autem adhuc dominatur cum Deo*. Ita Chald. Leo Hebræus, Lyran. et Pagnin. quasi alludat ad luctam Jacobi cum Angelo vices Dei gerente, cui cum prævaleret Jacob, vocatus est, *Israel*, id est, dominans Deo, Genes. 32. 28. Verum eodem redit sensus, q. d. Cum Ephraim vastabitur, Judas suum retinebit dominatum at sceptrum, quia eum Deo consentit et conspirat; retinet enim ejus fidem at cultum, quasi testis ejus fidelis; unde regnat adjutus et protectus a Deo, adeoque a Deo et cum Deo regnare videtur: Dei enim regnum terrenum erat in Juda, uti cœleste est in cœlo. Unde Chald. vertit: *Proles vero Juda validæ fuerunt in cultu Domini*; et Arabicus Alaxand. *Judas testis cum Deo remotus ab eis, et factus est fidelis et sanctus.*

Aliter Arias et Albart. q. d. Judas stetit in cultu Dei quasi testis ejus fidelis, etiam cum descendit de splendore regni, dum scilicet Ephraim, id est Jeroboam, potiorem regni partem occupavit, eamque ad vitulos aureos abduxit.

Rursum Vatabl. et Lyran. censent hic innui mysterium SS. Trinitatis. Nam pro *fidelis*, vertit in dativo *et cum sanctis fideli*: ac per τo *sanctis*, accipit Deum qui præcessit, in personis trinum, in essentia unum, q. d. Judas descendit cum Deo, inquam, qui sanctissimus est, ac ter sanctus in tribus personis (ut pluraliter vocari possit קדשים *kedoscim*, id est sancti; tum quia sanctissimus est, tum quia in eo sunt tres personæ sanctissimæ) æque ac fidelissimus. Simili enim modo et causa Deus vocatur *Elohim* in plurali. Verum primus sensus uti planissimus, ita maxime genuinus est. Porro Septuag. hæc aliter dispungunt, itaque vertunt: *Circumdedit me in mendacio Ephraim, et in impietate domus Israel et Judas: nunc cognovit eos Deus, et populus sanctus vocabitur Dei;* Septuag. sequitur Syrus: *Circumdedit me Ephroim in mendacio, et domus Israel et Juda dolo, donec descendit cum ipso Deo populus sanctus et fidelis*; et Arabicus Antiochenus: *Considerate* (reperite modum) *quomodo removeatis mendacium, o domus Ephraim, et iniquitatem, o domus Israel et Juda: quoniam jam cognovistis Dominum, et vocabimini Deo populus sanctus.*

Denique Hebræi hæc referunt ad transitum maris rubri, de quo historiam vel fabulam hanc narrant, ait S. Hieron. *In exitu Israel ex Ægypto, quando ex alia parte mons, ex alia rubrum mare, et ex alia Pharaonis cingebatur exercitu, et inclusus populus tenebatur; cæteris Tribubus desperantibus salutem et aut reverti in Ægyptum, aut bellare cupientibus, solus Juda fideliter ingressus est mare; unde et regnum meruit accipere: et hoc esse quod nunc dicitur: Judas testis sermonum Dei, et astipulator ac vindex descendit cum Deo in mare, et inter sanctos fuit fidelissimus, ut verbis jubentis crederet Dei.*

Verum quidquid sit de hac historia, certe de ea hic non agitur (esto eo alludi possit) sed de schismate Israelis facto per Jeroboam, in quo Judas fideliter perstitit in cultu veri Dei.

Moral. Judas, id est, confessor et testis fidelis Dei, cum eo descendens in apostasia Israelis, est verus Christianus, qui cæteris a fide, pietate, castitate vel justitia metu pœnarum, vel spe opum et honorum deficientibus, in iis cum Deo et pro Deo constans usque ad mortem persistit, cum jactura bonorum, famæ at vitæ. Sic toto pene orbe arianizante, unus pro fide Homousii invictus stetit S. Athanasius, quasi Atlas Ecclesiæ, hæresimque profligavit, ac de ea triumphum egit. Horum dux et antesignanus est Christus, de quo ait S. Joan. Apoc. 1. 5. *Qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, et princeps regum terræ, qui dilexit nos et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.* Tribunus est Moses, dicens Deuter. 4. 26. *Testes invoco hodie cælum et terram, cito vos perituros esse*, si a Deo ad idola descivatis. Chiliarchæ sunt Apostoli, a Christo ad id deputati, Actur. 1. 8. *Eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa et Samaria, et usque ad ultimum terræ.* Signifer est S. Paulus, ad id a Christo electus, Actor. 22. 15. *Eris testis illius* (Christi) *ad omnes homines eorum quæ vidisti et audisti*. Hinc ipse ait Rom. 1. 9. *Testis enim mihi est Deus, cui servio in spiritu meo in Evangelio filii ejus, quod sine intermissione memoriam vestri facio*. Et Philip. 1. 8. *Testis enim mihi est Deus, quomodo cupiam omnes vos in visceribus Jesu Christi.* Et 1. Thessal. 2. 10. *Vos testes estis, et Deus, quam sancte, et juste, et sine querela vobis qui credidistis, fuimus.* Primicerius est S. Stephanus, ut patet Actor. 7. de quo proinde ait Paulus Actor. 22. 20. *Et cum funderetur sanguis Stephani testis tui, ego astabam et consentiebam.* Prodromus est Josue c. 24. 22. *Testes*, inquit, *vos estis, quia ipsi elegeritis vobis Dominum, ut serviatis ei.* Propheta est Samuel 1. Reg. 12. 5. *Testis*, ait, est *Dominus adversum vos, et testis Christus ejus in die hac, quia non inveneritis in manu mea quippiam* muneris, oppressionis, vel injustitiæ aut criminis. Milites sunt Christiani, qui aliis ad hæresim, libidinem, aliave scelera deficientibus, perstant in fide, continentia et virtute. Triarii sunt Martyres, qualis fuit Antipas, qui bovi æneo includi et cremari maluit, quam Christi fidem negare, Apoc. 2. 13. *In diebus illis Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud vos.* Agmen claudent Elias et Henoch, Martyres Christi futuri, et occidendi ab Antichristo. Apoc. 11. 3. *Dabo*, inquit, *duobus testibus meis; et prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta.*

Atque ut veteres præteream, illustre idque recens et domesticum habemus exemplum quadraginta Martyrum e Societate nostra, quorum provincialis et dux fuit P. Ignatius Azebedo, qui anno Domini 1570. die 15. Julii, missi in Brasiliam ad docendum et convertendum barbaros, juxta Palmam insulam intercepti a pirata Calvinista Jacobo Soria, segregati a cæteris omnibus laicis et Ecclesiasticis, qui eadem navi vehebantur, quia Jesuitæ, ad unum omnes pro fide Christi proque constanti professione religionis suæ confossi pugionibus, sclopis et lanceis, in mare præcipitati sunt: cum Ignatius quasi dux, elata in altum imagine B. Virginis, hortaretur omnes ad mortem et martyrium animose obeundum: qui proinde capite gladio diffisso, immotus mortem oppetiens, tribus confossus lanceis voci-

ferando cecidit: *Testes*, inquit, *appello mortales et Angelos, me pro fidei Catholicæ Romanæ professione occumbere, a qua ne latum quidem unguem resiliendum censeo;* sociosque respiciens: *Filiuli*, inquit, *mei, mortem ne expavescite, prœliate fortiter prœlium Domini; Deus vires suggeret, qui coronas ostentat. Illi gratias agite, qui vos ad eas vocat.* Ei proximus Didacus Andrada, cum pugionibus confossus in mare præcipitaretur: *Pugnemus*, inquit, *socii fortiter, sanguinis prodigi: Christi enim sanguine redempti sumus.* Quocirca duo e sociis infirmi, qui facile latere potuissent, in pedes ultro e lectulo desiliunt, injectaque veste seminudos se jugulumque offerunt. Quin et Joannes Sanctius, cum e Societate non esset, cæteris tamen sociis se adjunxit, ut hanc martyrii palmam aucuparetur; quam et obtinuit. Denique Emmanuel Alvarez martyrii ardore incensus, increpans hæreticos, multis plagis et vulneribus acceptis, contritis manibus, pedibus et ossibus, longa duraque nece emoriens: *Mihi*, inquit, *o fratres, nolite campati, sed potius invidete: profiteor enim palam me numquam tantum bonum, tam gloriosam mortem promeritum; quindecim annis servivi Deo et Societati; oppido quam liberaliter Deus omnia obsequia mea, labores omnes hac nobili martyrii laurea compensat et remuneratur!* Ita Petrus Ribadeneira in vita P. Francisci Borgiæ, l. 3. c. 11. *Nimirum sanctorum vita est interpretatio Scripturæ*, ait S. Hier. imo viva concio, lectorem delectans, docens et movens.

Præclare S. Clemens, l. 5. Const. Apost. c. 1. *Qui*, inquit, *propter nomen Domini Dei nostri damnatus est, hic est sanctus Martyr, frater Domini, filius Altissimi, receptaculum Spiritus Sancti; per quem illuminationem gloriæ Evangelii singuli fideles acceperunt, cum digni habiti sunt immortali corona, et testimonio passionum ejus, ac societate sanguinis ipsius, ut conformarentur morti Christi in adoptionem.* Et S. Cypr. ad Fortunat. de Exhort. martyr. *Martyrium*, ait, *est baptisma in gratia majus, in parte sublimius, in honore pretiosius; baptisma, in quo Angeli baptizant; baptisma, post quod nemo peccat: baptisma, quod fidei nostræ incrementa consummat; baptisma, quod de mundo recedentes statim Deo copulat.* Et in fine: *Clauduntur oculi in persecutionibus terræ, sed patet cœlum: minatur Antichristus, sed Christus tuetur; mors infertur, sed immortalitas sequitur; occiso mundus eripitur, sed restituto paradisus exhibetur; vita temporalis exstinguitur, sed æterna reparatur. Quanta est dignitas, et quanta securitas exire hinc lætum, exire inter pressuras et angustias gloriosum, claudere in momento oculos, quibus homines videbantur et mundus, et aperire eosdem statim ut Deus videatur et Christus?* Sicut balsami frutex incisus balsamum stillat suavissimum, quo vulnera sanantur; ita Martyres, secti et cæsi, virtutis suæ odorem et exemplum toto orbe sparserunt, quo infirmorum animi sanantur, et ad idem decus excitantur; de quibus S. Chrysost. homil. de S. Martyr. *Flamma*, ait, *illos undique obsidente, ac scintillis in ulcera prosilientibus, et quavis fera crudelius vulnera vellicantibus, perinde atque si essent adamantini, et in alienis ista corporibus fieri cernerent, ita generose, ac cum ea quæ illos decebat fortitudine, in confessionis verbis constantissime perseverabant; et in omnibus his malis durantes, simul et animi sui robur invictum, et Dei gratiam egregie præ se ferebunt.* Deinde eos comparans soli: *Dum*, ait, *velut crocei quidam radii rivi sanguinis undique illis diffluerent, eorumque corpus multa quam cœlum sol ipse splendidius illustrarent.* S. Greg. Nazianz. uti citat S. Maximus serm. de Patientia, apologum narrat arboris, quæ resecta pullulat, et cum ferro certat; et tantum abest ut moriatur, ut potius morte ipsa vivat, sectione germinet, ac decerpta succrescat. Arbor hæc, ait Nazianz. est *vir philosophus, qui infortuniis illustratur, et molesta quæque in virtutis materiam transfundit, ipsisque adversis venustatur.* Hunc Horatius, Ode 4. l. 4. ita pingit:

> Duris ut ilex tonsa bipennibus,
> Nigræ feraci frondis in Algido,
> Per damna, per cædes, ab ipso
> Ducit opes animumque ferro.

Ita *nimirum juvat ire periclis ad Deum.*

Scribit Plinius l. 37. c. 9. et Isidor. l. 13. 16. alectoriam gemmam esse crystallina specie, magnitudine fabæ, quæ invenitur in ventriculis gallorum gallinaceorum, eaque usum Milonem Crotoniatem, in certaminibus invictum fuisse. Utut hoc sit, talis alectoria est animi constantia, quæ omnia hostium tela illæsa excipit et retundit, de qua Chrys. apud Nicetam: *Beatus, ait, ille undique petitus, firmius stetit, et sexcenta tela clypeo excipiens deditionem non fecit, exhausit dæmonis pharetram, nec concidit, imo nec de gradu quidem tantisper motus est.* Hic est amianthus lapis, qui impositus igni igneseit, sed exemptus candidatus apparet et purior, teste Plinio l. 36. c. 19. Hic est salamandra, quæ in igne vivit: proinde eam pro insigni assumpsit Franciscus I. Galliarum rex, subscripto hoc disticho:

> Ursus atrox, aquilæque truces, et tortilis anguis
> Cesserunt flammæ jam salamandra tuæ.

Sed audi ipsos Martyres e carcere scribentes et buccinantes ad S. Cypr. 5. epist. 12. *Quid gloriosius, quidve felicius ulli hominum poterit ex divina dignatione contingere, quam inter ipsos carnifices interritum confiteri Dominum Deum? quam inter sævientia sæcularis potestatis varia et exquisita tormenta, etiam extorto, et excruciato, et excarnificato corpore Christum Dei filium, etsi recedente, sed tamen libero spiritu confiteri? quam relicto mundo cœlum petiisse? quam desertis hominibus inter Angelos stare? quam impedimentis omnibus sæcularibus ruptis, in conspectu Dei jam se liberum sistere? quam collegam passionis cum Christo in Christi nomine factum fuisse? quam immaculatam conscientiam de confessione nominis reportasse? quam humanis et sacrilegis legibus contra fidem non obedisse? quam veritatem publica voce contestatum fuisse? quam ipsam quæ ab omnibus metuitur moriendo mortem subegisse? quam per ipsam mortem immortalitatem consecutum fuisse? quam omnibus sævitiæ instrumentis excarnificatum et extortum, ipsis tormentis tormenta superasse? quam omnibus dilaniati corporis doloribus robore animi reluctatum fuisse? quam sanguinem suum profluentem non horruisse? quam supplicia sua post fidem amare cœpisse? quam detrimentum vitæ suæ putare, non exisse?* o robora, o nobiles triumphi!

. Quid superest? nisi ut classicum Apostoli Heb. 12 1. audientes, eorum virtutis æmuli, cum Juda quasi testes fideles cum Deo descendamus in arenam, ac generose pro Christo, religione et justitia decertantes, eamdem, vel similem martyrii palmam consequamur. *Ideoque et nos tantam habentes impositam nubem testium, deponentes omne pondus et circumstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta.* Nemo se excuset, dicatque: Felicia ista martyrii tempora jam transierunt, desierunt persecutores, transiit Nero, Decius, Diocletianus; nam hostis nulli deest; persecutor jugiter te infestat, nunc dæmon, nunc caro, nunc mundus: cum his acriter confige, hos supera, martyr eris. Si socios, si mulierculas ad obscœna te sollicitantes fortiter repudies, et cum Joseph effugias, martyr eris pudicitiæ: si bonorum rapinas, fraudes, injurias patienter sustineas, martyr eris patientiæ: si tui contemptum, depressionem, opprobria hilariter feras, martyr eris humilitatis: si Superioris jussa varia et ardua strenue et expressa adimpleas, martyr eris obedientiæ.

Ita B. Petrus Faber, primus S. Ignatii fundatoris nostri socius, ab eo per omnem vitam variis jussionibus mandatisque exercitus, tandem Romam revocatus, licet medici ob intensos calores iter dissuaderent, maluit obedire quam vivere: vitam ergo quam in obedientia traduxerat, in obedientia posuit; ideoque inter alias in cœlo laureas hanc unam præcipuam obtinuit, quod sit hostia obedientiæ. Post mortem enim apparens ipse cuidam personæ sanctæ, ostendit ei suam gloriam, cum lætissimus sæpius diceret se obedientiæ nomine mortem oppetivisse, ideoque miris in cœlo gaudiis perfrui. Ita in ejus Vita, lib. 2. cap. 28. narrat Nicol. Orlandinus, idque se accepisse ex litteris R. P. Andreæ Oviedo Patriarchæ Æthiopiæ asseverat.

Hoc est quod ait S. Bern. ser. 2. in festo omnium Sanctorum: *Martyrii veri genus est paupertas voluntaria*, multo magis castitas et obedientia. *Quid mirabilius, aut quod martyrium gravius quam inter epulas esurire, inter vestes multas et pretiosas algere, paupertate premi inter divitias, quas offert mundus, quas ostentat malignus, quas desiderat noster ille appetitus? An non merito coronabitur qui sic certaverit mundum abjiciens promittentem, irridens inimicum tentantem, et (quod gloriosius est) de semetipso triumphans, et crucifigens concupiscentiam prurientem?* Idem, ser. 1. in Octava Paschæ: *Memento*, ait, *et unicum, et quotidianum esse baptismum, similiter et martyrium. Est enim et martyrii genus, et quædam effusio sanguinis in quotidiana corporis afflictione. Est et baptismus aliquis, in compunctione cordis et lacrymarum assiduitate.* Idem, serm. de B. Virgin. in illud Apoc. 12. *Mulier amicta sole, et in capite ejus corona stellarum duodecim*, duodecimam ejus stellam et gemmam assignat *martyrium cordis*. Ipsa enim, ut idem ait serm. 4. in cœna Domini, fuit *martyr non ferro carnificis, sed acerbo dolore cordis: quam amare flebat, quam amare dolebat, astans Christo crucifixo!* Idem in sententiis: *Martyrium sine sanguine triplex est: Parcitas in ubertate, quam habuit David et Job: Largitas in paupertate quam exercuit Tobias et vidua: Castitas in juventute, qua usus est Joseph in Ægypto.* Idem docet S. August. serm. 250. de Temp. *Contra mortifera*, inquit, *blandimenta luctemur, scientes in eo etiam quotidiana martyria Christianis non deesse.* Et S. Greg. hom. 35. in Evangel. *Ferre*, ait, *contumelias, odientes diligere, martyrium est in occulta cogitatione.* Et S. Hieron. in Epitaphio S. Paulæ, eam vocat Martyrem: *Nam*, inquit, *non solum effusio sanguinis in martyrio reputatur, sed et devotæ quoque mentis servitus immaculata, quotidianum martyrium est. Illa corona de rosis et de violis texitur, ista de liliis.*

Quocirca sapienter S. Pachomius (ut habet ejus Vita) cuidam monacho volenti claustris egredi ad captandum martyrium: *Frater*, inquit, *monachi certamen fortiter et strenue sustine, et cum vitam tuam nulli reprehensioni affinem ita gesseris, ut Christo placeas, habebis in cœlis communicationem martyrii.* Vide S. Cyprianum (vel quisquis est auctor) tract. de duplici martyrio, passionis scilicet, et actionis, puta sanctæ vitæ: hac enim testimonium perhibemus Deo, illumque glorificamus æque ac illa. *Fidelis*, inquit, *tota vita martyrium, hoc est testimonium, reddat Deo: quod adeo negligendum non est, ut, nisi eo præcesserit, martyrium quod sanguine perhibetur, non sit martyrium. Frustra enim cervicem præbueris carnifici, nisi prius occideris membra, quæ sunt super terram, hoc est affectus, qui militant adversus spiritum, odium, invidiam, superbiam, libidinem*, etc. Quisquis ergo satagit esse Judex et testis, cum Deo descendat in arenam, et persistat cum sanctis ejus fidelis. Huic enim utraque corona promissa est, et debetur dabiturque. Congruit enim ut qui cum Deo et Sanctis ejus fidelis descendit in arenam, cum eis pariter gloriosus ad palmam ascendat in cœlum.

Denique præ cæteris, Ecclesia Martyribus annumerat eos qui morbo laborantibus ministrantes ex charitate, eodem afflantur et emoriuntur. Exemplum illustre est in Martyrol. Romano die 28. februarii, ubi sic legimus: *Alexandriæ commemoratio SS. Presbyterorum, Diaconorum, et aliorum plurimorum, qui tempore Valeriani Imp. cum pestis sævissima grassaretur, morbo laborantibus ministrantes, libentissime mortem oppetiere, quos velut Martyres religiosa priorum fides venerari consuevit.* Ubi Baronius ex Eusebio lib. 7. Histor. c. 16. et seq. citat S. Dionysium Alexandrinum Episcopum, epist. ad Hieracem, de iisdem sic loquentem: *Ex Patribus qui virtute erant præstantissimi, in hunc modum mortem appetierunt quorum nonnulli erant Presbyteri, alii Diaconi, quidam e populo, virtutis ergo multum laudati: adeo ut istud mortis genus, quod propter incredibilem pietatem et robustam fidem suscipiebatur, nihil a martyrii splendore abesse videretur.*

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Disceptat, litemque intentat Judæ et Israeli : Primo, quod pascat ventum implorando opem, non Dei, sed Ægyptiorum et Assyriorum. Secundo, quod ingratus sit Dei beneficiis, tam Jacobo patri præstitis, ut quod eum prælegerit et prætulerit Esau, quod eum fecerit Israel, id est, dominantem Deo, etc. quam sibi ; ut quod per Mosen eductus sit ex Ægypto. Tertio, quod Judas videns vanitatem et punitionem idololatriæ in excidio Israelis, eam tamen non caverit ; unde offensus minatur ei necem et opprobrium.

1 Ephraim pascit ventum, et sequitur æstum: tota die mendacium et vastitatem multiplicat : et fœdus cum Assyriis iniit, et oleum in Ægyptum ferebat. 2. Judicium ergo Domini cum Juda, et visitatio super Jacob : juxta vias ejus, et juxta adinventiones ejus reddet ei. 3. In utero supplantavit fratrem suum : et in fortitudine sua directus est cum angelo. 4. Et invaluit ad angelum, et confortatus est: flevit, et rogavit eum: in Bethel invenit eum, et ibi locutus est nobiscum. 5. Et Dominus Deus exercituum, Dominus memoriale ejus. 6. Et tu ad Deum tuum converteris misericordiam et judicium custodi : et spera in Deo tuo semper. 7. Chanaan, in manu ejus statera dolosa, calumniam dilexit. 8. Et dixit Ephraim : Verumtamen dives effectus sum, inveni idolum mihi : omnes labores mei non invenient mihi iniquitatem, quam peccavi. 9. Et ego Dominus Deus tuus ex terra Ægypti, adhuc sedere te faciam in tabernaculis, sicut in diebus festivitatis. 10. Et locutus sum super Prophetas, et ego visionem multiplicavi, et in manu prophetarum assimilatus sum. 11. Si Galaad idolum, ergo frustra erant in Galgal bobus immolantes : nam et altaria eorum quasi acervi super sulcos agri. 12. Fugit Jacob in regionem Syriæ, et servivit Israel in uxorem, et in uxorem servavit. 13. In propheta autem eduxit Dominus Israel de Ægypto : et in propheta servatus est. 14. Ad iracundiam me provocavit Ephraim in amaritudinibus suis, et sanguis ejus super eum veniet, et opprobrium ejus restituet ei Dominus suus.

1 Ephraim pascit ventum.] Primo, S. Hieron. Albert. Clarius et Dionysius exponunt, q. d. Ephraim perdit oleum et operam, facitque rem inanem, inutilem et futilem, imo noxiam et impossibilem, dum relicto Deo, ad idola et ad idololatras in afflictione et vastatione confugiens, ab eis sperat opem et salutem: perinde enim facit, ac si pastor ventum, velut gregem suum vellet pascere, ut eo se aleret et sustentaret: hoc enim futile est et noxium (ventus enim homine est potentior, eique flando noxam infert) imo impossibile. Pari enim modo Ephraim colit idola saxea, quæ juvare nequeunt, imo nocent: provocant enim iram et vindictam Dei. Secundo, ex Hebræo vertas: *Ephraim pascitur vento*. Unde R. David explicat, q. d. Ephraim colens vitulos, similis est homini aperienti os suum vento, et pascenti illum ex quo non vivit. Pascor enim est verbum deponens, tamque accusativum regit, quam ablativum. Unde Virgil. lib. 4. Georg. ait: *Apes pascuntur arbusta*. Et l. 3 *Pascuntur vero sylvas*. Sic dicimus: Equus pascitur gramen, æque ac pascitur gramine. Itaque *Ephraim pascit ventum*, partim potest accipi active, ut *pascit* sit idem quod pascitur vento. Sic Ovid. ait lib. 2. Fastor.

Pascit ovis pratum, verbenas improba carpsit.

Partim passive, ut *pascit* sit idem quod facit se cibum ventis, ut venti, puta Assyrii, eum devorent. Sic S. August. lib. 5 contra Cresc. explicans illud Proverb. 6. 10. *Qui nititur falsis, hic pascit ventos: id est*, inquit, *fit esca malis spiritibus*. Potius active accipiendum hic videtur. Sic enim qui vana spe lactatur, aut seipsum lactat, dicitur pasci vento, aut pascere et comedere ventum.

Tropol. ambitiosi pascuntur vento. Quid enim est honor, nisi popularis aura, et ventus in omnem partem mobilis, statimque evanescens? Sunt ergo quasi chamæleontes qui feruntur vivere et nutriri vento. Ita Sanchez. Similia huic proverbia sunt: Reti ventos venaris: cribro aquam hauris: in arena ædificas: in saxis seminas: ignem dissecas: littus aras: Æthiopem lavas: lapidem elixas: laterem abluis: aranearum telam texis:

surdo canis: undas numeras: arenam metiris: ferrum natare doces: aquam in mortario tundis: asinum sub fræno currere doces.

Et sequitur æstum.] Idem dicit alia similitudine. Pro *æstum* hebr. est קדים *kadim*, id est, ventus Orientalis, qui urens est et noxius, puta subsolanus, qui collaterales habet duos, scilicet Vulturnum ad Septemtrionem, Eurum ad Meridiem. Unde R. David intelligit Euroaustrum. Chald. vertit, *turbinem: Israel*, inquit, *seminat ventum, et metit turbinem*. Quin et S. Hieron. alibi sæpe *kadim* vertit, Notum, sive Austrum; imo Genes. 41. 6. vertit, *uredinem*. *Kadim* ergo significet omnem ventum urentem, ipsamque uredinem et æstum, quem LXX vertunt καύσωνα, qui febres, inflammationes, aliosque morbos causare, frugesque adurere et consumere solet; sic enim vertunt Septuag. *Spiritus malus* (id est voluntas mala, ait Theodor.) *persecutus est* καύσωνα, id est æstum. *Israel*, inquit Cyrill. *appetivit causonem, cum posset se sub meam umbram recipere. Causonem*, id est, *æstum, vocat calamitates incendentes et inflammantes dolore*. Causon, inquit Aristot. morbus est, quo pars extima corporis levicula febri calet, intima tamen fervantissimo calore æstuant. Et ab Hippocrate *causon* vocatur febris, quam ardentem et tertianam exquisitam vocamus. Et Celsus lib. 2. c. 8. *Febrem*, inquit, *ardentem quam Græci* καυσώδη *vocant, subitus horror exolvit*. Sic sæpe in animi morbis, ait Delrio adagio 958. æstus venis alitur, et in anima immane incendium est luxuriæ, avaritiæ, vel iræ, vix se poris prodens, sed suo tempore lethale foventi, et in publicam tandem urbis at reipubl. erumpens conflagrationem.

Talis est hæresis, præsertim Calvini, quæ suos asseclas zelotes facit erroris, atque quasi causon occulte serpens, in publicum tandem civitatis, vel provinciæ grassatur incendium, uti in Gallia, Scotia, Belgio, aliisque regnis hoc sæculo vidimus. Hoc est quod ait S. Hieronymus: *Secundum tropologiam omnes hæretici pessimo dæmonum spiritu continentur, de quo Ephes. 6. Adversus spiritualia nequitiæ in cœlestibus. Et immundus spiritus cum exierit ab homine, et requiem non invenerit, septem alias spiritus nequiores se sibi copulat, et pristinam revertitur ad domum. Spiritu ergo pessimo sequuntur* καύσωνα, *id est ariditatem, sive ventum urentem, qui contrarius est floribus, et germinantia cuncta* (virtutum opera) *disperdit: tota die inania vacuaque sectatur; nec proprio errore contentus est, sed multos discipulos, imo comites suæ vanitatis errorisque multiplicat. Fœdus quoque facit cum Assyriis, quorum princeps est sensus magnus, ut quæcumque finxerit, sapienter simulasse videatur ea sapientia quæ destruitur a Deo*. Hinc et Theophyl. et ex eo Leo Castrius, per causonem accipit zelum Judæorum contra Christum. Hoc allegoricum est, non litterale, ut ipsi volunt.

Tota die mendacium et vastitatem multiplicat.] q. d. Israel jugiter concinnat res et spes fallaces, quæ eis vastitatis et excidii erunt causa. S. Hieron. hæc refert ad Manahem regem Israel, qui tributo emebat opem Assyriorum, 4. Reg. 15. 19. Melius Lyranus et alii referunt ad Hosee ultimum regem Israel: hic enim primo fœdus iniit cum Assyriis, deinde contra eos implorávit opem Sua regis Ægypti, missis ei muneribus, 4. Reg. cap. 17. vers. 4. Porro Lyranus hæc ita apta distribuit: *Ephraim*, ait, *pascit ventum*, tribuendo tributa Assyrio: *sequitur æstum*, dum opem petit ab Ægyptio: *mendacium multiplicat*, dum fœdus cum Assyrio abrumpit, negans ei pactum tributum: *et vastitatem*; hanc enim illi attulit violatio et negatio tributi.

Et oleum in Ægyptum ferebat.] Sub oleo per synecdochen cæteras fruges et munera intellige, quæ Israelitæ mittebant regi Ægypti, ut ejus favorem et opem contra Salmanasar sibi conciliarent. Ita S. Hier. Chald. Arias et alii: *oleum* præ cæteris notat, quia illo excellebat Samaria (uti Romæ excellit oleum Tyburte allatum) carebat Ægyptus.

2. Judicium ergo Domini cum Juda. *Judicium*, id est, justa querela, justa expostulatio; hebr. est ריב *rib*, id est lis, disceptatio, accusatio judiciaria, q. d. Quia Juda secutus est Israelem in apostasia a Deo et cultura vitulorum, idcirco litem ei intentat Deus reum que impietatis in judicio peragit. Et visitatio super Jacob.] Per *Jacob* accipe Israel, sive decem Tribus, q. d. Deus litem intentat Judæ, sed Israeli visitationem, id est certam punitionem, quo eum visitet, id est puniat et plectat: uterque enim est reus idololatriæ, sed Israel magis. Ita Lyran. Vatabl. Arias, licet S. Hier. Theodor. Hugo et alii per *Jacob* accipiant Judam, ut idem dicatur et repetatur alio nomine. Porro Lyranus τὸ *cum Juda* exponit *pro Juda*, q. d. Litigat Dominus pro Juda contra Jacob, ut ex pœna qua plectetur Jacob, sapiat Judas, nec ejus scelera imitetur, sed resipiscat. Melius Arias, q. d. Litigat Dominus cum Juda, eumque objurgat, ne miretur Jacob, qui longe gravius peccavit, quod a Deo visitetur et plectatur. Optime, q. d. Judicium sive litem intento Judæ, quia ejus scelus necdum liquidum est, quia necdum publicum et commune: eget ergo inquisitione et examine, antequam sententiam in eum pronuntiem eumque condemnem et plectam. *Visitationem* vero, id est condemnationem, supplicium et excidium intento Jacob, quia ejus scelus est clarum, universale et inexcusabile.

Similem differentiam et gradationem ponit Christus inter judicium et visitationem, puta gehennam, dum hanc et illud diversis iræ gradibus, quasi pœnam commensam assignat. *Qui*, inquit, *irascitur fratri suo, reus erit judicio: qui autem dixerit fratri, raca, reus erit concilio: qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennæ ignis*, Matth. 5. 22. Similis gradatio fuit in trina voce Doctoris Parisiensis defuncti, qui in vita vulgo habitus sanctus, in exsequiis, cum ad illam lectionem ventum esset: *Responde mihi, quantas habeo iniquitates et peccata?* e feretro exsurgens primo die exclamavit: *Justo Dei judicio accusatus sum*. Secundo die: *Justo Dei judicio judicatus sum*. Tertio die: *Justo dei judicio condemnatus sum*. Qua voce perculsus S. Bruno cum sociis, mundo rebusque omnibus valedicens, in eremum secessit, et ordinem Carthusiensem instituit.

3. In utero supplantavit (Jacob) fratrem suum Esau.] Jacob enim nascens tenebat plantas Esau: quo significabat Deus se Jacobum præeligere et prædiligere, ac prælaturum Esau primogenito, quodque Jacob prærepturus esset Esau jus primogenituræ et patris benedictionem, itaque cum supplantaret, indeque vocandus esset Jacob, id est supplantator. Vide dicta Gen.

25. 25. Ita S. Hieron. Theodoret. et Chald. qui ita vertit: *Nonne de Jacob patre vestro antequam natus esse prædictum est, quod major evaderet fratre suo?* Commemoret hic Propheta beneficia Jacobo olim in utero, ante omne meritum ex mera Dei gratie præstita: itemque Jacobi sanctitatem, ut Israelitæ posteri ejus patrem imitentur, Deoque serviant, et gratias agent. Hæc enim præelectio Jacob, qua a Deo prælatus est Esau fratri, magis ad posteros ejus spectabat, puta ad Israelitas, quos Deus præelegit et prætulit Idumæis posteris Esau. Nam alioqui Esau dum viveret, potentior et ditior fuit Jacobo.

Et in fortitudine sua directus est cum angelo.] *Directus*, id est, feliciter luctatus est eum angelo, quia, ut vertunt Septuag. et Chald. *prævaluit angelo* vicem Dei gerenti. Unde angelus hic in Hebræo vocatur *Elohim*, indeque Jacob vocatus est Israel, id est dominans Deo, Genes. 32. 28. Vide ibi dicta. Hinc et Tigurina versio habet: *Prævaluit Deo, prævaluit, inquam, angelo.* Verum hebr. ישר *iasear*, proprie significat *directus est*, indeque congrue sequitur: *Et invaluit*, id est prævaluit, *ad angelum*, id est angelo, vel contra angelum: licet in Hebræo hæc verba transposita sint. Est hoc secundum Dei erga Jacobum et Jacobæos insigne beneficium. Nota: *Dirigi* in Scriptura est prospere agere, ut Psalm. 139. 12. *Vir linguosus non dirigetur in terra*, et sæpe alibi. *Directus est* ergo Jacob eum angelo, id est prospere egit, recte ei successit lucta eum angelo, quia vicit. Rectius forsan, *directus est eum angelo*, id est non succubuit angelo, sed recto et imperterrito vultu et pectore aggressus est eum, latus lateri quasi commiscens, ac fortiter stringens, juxta illud Poetæ:

Hæsit pede pes, densusque viro vir.

Et invaluit, id est, superior evasit et vicit, ut vertit Chald. nam angelus quasi victus dixit Genes. 32. 26. *Dimitte me.* Et Jacob arctius eum stringens respondit: *Non dimittam te*, etc.

In voce *directus* alludit ad nomen *Israel*, quod deduci potest dicique quasi ישר אל *iesear el*, id est rectus Dei, vel eum Deo, vel apud Deum, etsi hæc non fuerit nominis origo, nec proprium etymon. Israel ergo dicitur hic directus, vel dirigens se eum Deo; quia non quomodolibet, sed recto et imperterrito vultu ac pectore adorsus est angelum, eumque luctando vicit ut per hoc significaretur eum intrepidum fore contra Esau et omnes hostes, eosque superaturum. Hinc Sap. 10. 10. de eo dicitur: *Certamen forte dedit illi ut vinceret.* Ita Anton. Fernand. visione 2. in præfatione, et visione 22. sect. 2. Unde Syrus vertit: *Et potuit fortitudine angeli* (ut angelus) *fortitudine congressus est cum angelo*; Arabicus Alexand. *Et corroboratus est in angelo*; Arabicus Antiochen. *Restitit angelo, et potuit*, id est prævaluit.

Flevit et rogavit eum,] puta angelum, q. d. Jacob timens fratrem suum Esau contra se venientem eum quadringentis armatis, luctans eum angelo, supplex et flens petiit ab eo benedictionem, ut hoc fretus periculum ope angeli evaderet. Hæc de lacrymis et precibus Jacob in Genesi non habentur expressa, sed hic ea supplet Osee quasi ex traditione, vel ex revelatione Dei accepta. Ita S. Hieron. Theodor. Haymo et Hugo, Unde Aquila, Theodot. et Symmach. vertunt: *flevit et deprecatus est me*, quasi Deus loquatur. Aliter R. Salomon, et ex eo Lyran. et Vatabl. ipsi enim hæc de angelo, non de Jacob accipiunt, q. d. Flevit angelus, et suppliciter rogavit Jacobum, qui eum luctando tenebat, ut sineret se abire, quia aurora ascendebat. Verum prior expositio est verior: flendi enim occasio erat in Jacobo, non in angelo. Jacob enim nolebat eum dimittere, nisi sibi benediceret, flensque petebat hanc ejus benedictionem: poterat ergo angelus ei benedicere, itaque dimisisset eum Jacob, ac liber abiisset angelus, uti de facto data ei benedictione ab eo dimissus liber abiit.

In Bethel invenit eum,] puta Jacob angelum, vel etiam angelus Jacobum. Eodem enim res redit: significatur enim reciprocatio occurrentium, puta mutuus occursus Jacobi et angeli.

Est hoc tertium Dei in Jacob et Jacobæos beneficium, quod scilicet Deus Jacobo, ob fratris iram profugo et misero, apparuerit scalæ innixus, eum consolans et confortans: indeque locus vocatus est Bethel, id est, domus Dei, dicente Jacobo: *Vere non est hic aliud nisi domus Dei, et porta cœli*, Genes. 28. 13. et sequent. Qua visione significabat Deus se Jacobi et posterorum ejus Deum fore, tutorem et provisorem in omnibus adversis, æque ac prosperis; seque Jacobo, id est posteris ejus, terram illam lacte et melle manantem daturum in hæreditatem. Ita S. Hier. Theod. Haymo, Albert. Hugo, Lyran. Dionys. et alii.

Nota primo. Pro *invenit eum*, hebraice est ימצאנו *iimtsaenu*: pro quo Aquila, Symmach. et Theodotion, aliis punctis legentes ימצאנו *iimtsanu*, vertunt: *invenit nos*, scilicet non in persona nostra, sed in persona patris nostri Jacob, in cujus lumbis continebamur, dum ei in Bethel apparuit Deus. Septuag. vero legentes ימצאוני *iimtsauni*, vertunt *in domo on* (id est, idoli et vitulorum, puta in Bethaven: hæc enim est Bethel, uti jam sæpius dixi) *invenerunt me*. Perperam Lyranus legit *inveniemus eum*.

Nota Secundo. Jacob bis invenit et vidit Deum, puta angelum Dei vicarium in Bethel. Primo eum vidit eum scalæ innixum, ut jam dixi. Secundo, dum e Mesopotamia rediens eum tota familia, jussu Dei ascendit in Bethel, ibique erigens altare, se suusque omnes obstrinxit ad jugiter colendum Deum, ac proinde a Deo accepit remissionem terræ Chanaan, et magnæ longæque posteritatis, audivitque: *Cresce et multiplicare*, Genes. 35. De hac secunda apparitione hic vel maxime agitur. Sequitur enim:

Et ibi locutus est nobiscum,] scilicet Deus per angelum, promittens nobis in patre nostro Jacob Chananæam, et posteritatem jam dictam.

Aliter Vatablus ex Chaldæo, q. d. *Ibi locutus est* Deus *nobiscum*, id est mecum (puta eum Osee Propheta) et cum Amos, jubens nobis ut prædicatione nostra invitaremus populum Israel ad pœnitentiam. Nam Amos, cap. 7. 12. dixit Amasias pseudosacerdos Bethel ad Prophetam Amos: *Gradere, fuge in terram Juda: in Bethel non adjicias ultra ut prophetes, quia sanctificatio regis est.*

5. Et Dominus Deus exercituum, Dominus memoriale ejus.] Hebr. est: *Et Jehova Elohim* (id est Deus) *exercituum Jehova* (inquam) *est memoria*, vel *memoriale ejus.* Est hic multiplex sensus isque congruus et illustris. Primo, q. d. Deus in Bethel locutus est no-

biscum, invitans et jubens ut eum coleremus: sed videte, o Israelitæ, ne ab idololatris decipiamini; ne inquam, erretis in Deo falso (quales pseudoprophetæ et Gentiles multos vobis obtrudunt, mihique per fraudem supponunt; uti diabolus pro Deo perinde ac simia pro homine se supponit, seque Deum ementitur) pro vero colendo. Ecce dico et repeto, nomen meum proprium est Jehova: Deum ergo colite, qui est Jehova, id est ipsum Ens, et esse tam suum quam creaturarum omnium; puta qui est plenitudo entis, creator rerum omnium, pelagus essentiæ, sapientiæ, gloriæ, omnisque boni immensum. Alludit ad Exod. 3. 14. *Qui est* (id est Jehova) *misit me ad vos*, etc. *hoc nomen mihi est in æternum, et hoc memoriale meum in generationem et generationem*, q. d. O Israelitæ, ne colatis Apin Ægyptium pro Deo; iste enim est vitulus, non Deus; sed colite me, qui sum Jehova, id est, *sum qui sum*, vel *qui est*, fuit et erit. Hoc nomen mihi est æternum: hoc ergo nomine mei memoramini, meque invocate. Ita Chald. Arias et Lyran. Secundo, q. d. Deus qui Jacob prætulit Esau, aliaque beneficia ei et posteris præstitit non est Baal, sed Jehova; hoc est nomen et memoriale ejus, quo coli et nominari vult. Ita a Castro.

Tertio, q. d. Jacob Deum verum, puta Jehova, semper in mente et memoria quasi præsentem habebat, vel actu, vel virtute. Ergo et tu, o Israel, patrem tuum imitare, jugemque Dei memoriam conserva; ideoque ad Deum tuum convertere: *Misericordiam et judicium custodi et spera in Deo tuo semper*. Ita Theodor. et Lyran. Quod ut facilius præstes voluit Deus nomen suum patri tuo tibique imponere, vocando eum et te Israel, id est, dominans Deo, ut in hoc nomine jugiter Dei memoria apud te perseveraret, nec posses ejus oblivisci, sicut tui nominis non potes oblivisci; ac proinde quoties patrem tuum vel te nominas, aut nominari audis, memineris et recorderis *El*, id est Dei tui, qui ita includitur in nomine *Israel*, ut ab eo separari nequeat; quam ergo *El* includitur in *Israel*, tam Deum in te, tuaque mente include, ut ab eo numquam oculos vel mentem avertas. Ita S. Hieron. et Haymo: licet enim hic in Hebræo nomen Dei sit *Jehova*, non *El*, tamen reipsa *Jehova* idem est quod *El*.

Moraliter hic disce quam Dei jugiter memorari debeamus, utpote qui nobis est præsentissimus ubique et intimus, magis quam anima et spiritus vitalis, quo respiramus et vivimus. Ipse enim est in quo vivimus, movemur et sumus. Ipse est qui halitum nostrum manu sua continet. Ipse est qui mortem et vitam nostram tam præsentem quam æternam in potestate habet, a quo pendemus ut radii a sole, ut umbra a corpore, qui semper nos aspicit, semper in nobis operatur; denique est omnia in omnibus. Præclare S. August. Ep. 3. ad Fortunatianum: *Deus, ait, totus oculus est, totus manus est, totus pes est. Totus oculus est, quia omnia videt; totus manus est, quia omnia operatur; totus pes est, quia ubique est.* Quocirca idem in Soliloq. c. 13. enumeratis pereunibus Dei beneficiis: *Hæc, ait, et multa alia beneficia fecisti mihi, Domine Deus meus, vita animæ meæ, de quibus dulce esset mihi semper loqui, semper cogitare, semper tibi gratias agere, ut possim te pro omnibus bonis tuis laudare et amare.* Idem, lib. 1. de Verbis Domini, serm. 6. *Sicut*, ait, *vita corporis anima est, sic vita animæ Deus. Sicut exspirat corpus, cum animam emittit; ita expirat anima, cum Deum amittit.* Merito ergo Psaltes, Psalm. 76. 4. *Memor*, ait, *fui Dei et delectatus sum.* Causam delectationis dat S. Bernard. tractat. de Diligendo Deo, dicens. *Justum quippe est ut quos præsentia non delectant, præsto, eis sit memoria futurorum; et qui de rerum fluentium quolibet affluentia despiciunt consolari, recordatio illos delectet æternitatis. Et hæc est generatio quærentium Dominum. Dei ergo quærentibus et suspirantibus præsentiam, præsto interim et dulcis memoria est, non tamen qua satientur, sed qua magis esuriant unde satientur.* Hoc sapiebat Isaias c. 26. 8. *Domine, nomen tuum et memoriale tuum in desiderio animæ. Anima mea desideravit te in nocte, sed et spiritu meo in præcordiis meis de mane vigilabo ad te.* Et Jerem. Thren. 3. 20. *Memoria memor ero, et tabescet in me anima mea.* Vide ibi dicta.

6. Et (id est idcirco) TU AD DEUM TUUM CONVERTERIS, id est convertaris, vel convertere. Est hebræa enallage; ponitur enim futurum pro imperativo, q. d. Tu ergo, o Israel, ad Deum patris tui Jacob ab idolis redi et convertere, quasi genuina Jacobi proles, hæresque pacti ab eo cum Deo initi.

JUDICIUM, id est justitiam, CUSTODI.] Transit enim a Deo ad proximum, ut ex honore et amore Dei id jubentis, proximo suum jus, æque ac misericordiam debitam præstet; verum enim fidem cultumque Dei sequitur fides, id est, fidelitas erga proximum; sicut ex adversa infidelitatem in Deum, sequitur infidelitas et injustitia in proximum. Unde subdit:

7. CHANAAN, IN MANU EJUS STATERA DOLOSA.] Hoc est, ut Syrus: *Statera dolosa* (Arabicus, *statera oppressionum*) *est in manu Chanaan.* Hebræi enim repetunt relativum, ponuntque cum suo antecedente, q. d. Ephraim est Chanaan, id est, mercator fraudulentus; in manu enim ejus est statera dolosa et injusta. Nota hic Ephraim, id est Israel, sive decem Tribus, ut sequitur, vocari *Chanaan* per catachresin: primo, quia Israelitæ impii erant ut Chananæi, ut potius filii Chanaan, quam Jacob viderentur. Sic ait Daniel cap. 13. 56. seni Susannæ castitati insidianti: *Semen Chanaan, et non Juda.* Et Ezech. c. 16. 3. *Radix tua et generatio tua de terra Chanaan.* Sic Isaias c. 1. 10. Scribis et Judæis ait: *Audite verbum Domini, principes Sodomorum.* Ita S. Hier. Cyrill. Theod. Rupert. Hugo, Dionys. Emmanuel et Mariana; secundo, quia *Chanaan* hebraice significat mercatorem, uti vertit hic Leo Hebræus, Chald. Pagnin. Lyran. et Arias. Unde Proverb. 31. 24. dicitur: *Cingulum tradidit Chananæo*, id est mercatori. Chananæi enim te reni et avari, ob maris viciniam mercaturæ, et in ea fraudibus, dolis, furtis et rapinis vacabant; inde hebr. כנעני *kenaani*, id est Chananæus, significat mercatorem. Alludit ergo Osee hic ad dolos et fraudes mercatoris, q. d. Jacob pater tuus ob sanctitatem meruit vocari Israel, id est, dominans Deo; tu vero, o Ephraim, non mereris hoc nomen, sed potius vocandus es Chanaan; quia habes mores Chananæorum, et quia defraudas proximos in pondere, uti facit mercator, præsertim Chananæus, qui dolosa statera defraudat ementes, utens majori pondere dum merces emit, minori dum

eas vendit. Unde Chaldæus vertit: *Ne sitis sicut mercatores, in quorum manibus sunt bilances dolosæ, rapinæ studentes.* Sicut ergo servi vocantur *Phryges*, fures *Lacones*, gulosi et deliciosi *Sybaritæ*, infames *Ambrones*; ita impii et injusti mercatores vocantur *Chananæi*, quorum unicum est studium decipere, et quæstu injusto ditescere, ideoque bilances habent fallaces, sive, ut ait Sapiens Proverb. 20. 10. *Pondus et pondus, mensuram et mensuram*, id est, duplicia pondera, duplices mensuras. Tales etiamnum multi sunt inter Judæos, qui meri luctiones nil nisi fœnerari norunt, quos proinde in spiritu prævidens Propheta, merito Chananæos stateræ dolosæ vocavit; adeo ut si institorem avarum et fraudulentum pingere velis, pingas Judæum instar Chananæi, cum bilance et ponderibus injustis.

Tales pariter sunt non pauci mercatores, qui toti lucro inhiant. Fieri enim nequit quin hujusmodi ex tanta lucri aviditate sæpe extra metas juris et justitiæ ferantur. Quocirca de talibus ait S. Chrysos hom. 38. in Matth. et habetur c. 11. *Ejiciens*, dist. 88. *Ejiciens Dominus vendentes et ementes de templo, significavit quod mercator numquam potest Deo placere; et ideo nullus Christianus debet esse mercator.* Loquitur enim de lucrionibus qui finem ultimum summumque bonum in lucro constituunt, parati peccare mortaliter ut lucrentur, uti exponit S. Thomas 2. 2. quæst. 77. art. 7. quique fraudibus et perjuriis negotiationem exercent, uti exponit noster Lessius l. 2. de Justitia cap. 21. dub. 1. Sic Thales Milesius assidue in ore habuisse fertur: *Noli ditari nequiter; lucrum enim fraude partum, damnum est, non lucrum.* Ita Laert. l. 1. de Vitis Philos. c. 1. Chilon Lacedæmonius dicere solebat: *Damnum turpi lucro præferendum est; illud enim semel dolet, hoc autem semper.* Jactura facta sarciri facile potest addita industria, infamia autem ex lucro iniquo contracta numquam apud viros bonos diluitur; et sic lucrum scelere partum, damnum est, non lucrum. Ita Laert. l. 1. c. 4. Antiphanes dictitabat *usuram quæstumque breves habere delicias, longam autem calamitatem.* Agesilaus fœneratorum chirographa publice in foro combussit, dicens *numquam se puriorem ignem vidisse.* Ita Plut. in Lacon. Alphonsus rex Aragon. teste Panorm. in ejus Vita, *fænus* non aliud esse dixit, quam *animæ funus.* Musonius: *Jupiter*, inquit, *non fœneratur, multo minus fœnerat*, q. d. Deus non accipit ad usuram, multo minus dat. Divinus Psaltes Psal. 70. 15. ait: *Quoniam non cognovi litteraturam* (hebr. ספרות *siphrot*, id est ciphras, numeros, ut vertit Symmach. et Rabbini, ac Septuag. γραμματειας, vel, ut S. August. Arnob. et Chrysost. legunt πραγματειας, id est *negotiationem*, uti habet Roman. Psalterium) *introibo in potentias Domini.* Vide ibi S. August. qui et in Psal. 132. *Lucrum*, ait, *fecisti, sed ut lucrum faceres Deum offendisti; acquisivisti aurum, fidem perdidisti. De arca gaudes, de corde non plangis? plus perdidisti quam acquisivisti, et perdidisti quod nec naufragio tibi potuisset auferri.* Et inferius: *Ille habet aurum, qui novit uti auro; qui autem auro uti non novit, habetur et non habet, possidetur, et non possidet. Estote domini auri et non servi auri, quia et aurum Deus fecit, et te super aurum ipse fecit. Aurum fecit ad subsidium tuum, te ad imaginem suam. Vide quod super te est, et calca quod infra te est. Quid ergo acquisivisti? Tolle tecum ad inferos quod acquisivisti. Cor tuum inane fidei ad pœnas exit, quod plenum fide ad coronam exiret.*

Mercator ergo hoc lucri studium temperet, et moderetur timore Dei, et desiderio opum majorum et cœlestium, auream que illam Sapientis sententiam menti inscribat: *Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri magni et insatiabiles*, Proverb. 15. 16. Et: *Melius est parum cum justitia, quam multi fructus cum iniquitate.* Proverb. 16. 8. secundo jugiter audiat sibi intonantem Apostolum: *Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo (qui præstat nobis abunde omnia ad fruendum) bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant vitam æternam*, 1. Timoth. 6. 17. tertio crebro ruminet illud Job cap. 20. 15. de divite impio et iniquo: *Divitias quas devoravit evomet, et de ventre illius extrahet eas Deus.* Et quod vulgo dicimus et cernimus:

De male quæsitis [vix] gaudet tertius hæres.

Denique illud Christi: *Stulte, hac nocte animam tuam repetent a te; quæ autem parasti, cujus erunt?* Luc. 12. 20.

Tropolog. Primo Chananæus est hæreticus, Chanaan quippe, ait S. Hieron. interpretari potest *quasi moventes.* Et nota quod dixerit *quasi moventes*, et non, *moventes. Moventes* sunt eos, quos deceperint; *quasi moventes sunt* eos, quos movere tentaverint; sed quia fundati sunt supra petram, nullo possunt turbine concuti, nec pedum suorum mutare vestigium. In istiusmodi Chananæi manu, id est operibus, est *statera dolosa* et iniqua; quidquid enim hæreticus loquitur Dei justitiam non habet, et plenum est doli et fraudum. Hinc et eques equusque niger Apocal. 6. 5. denotans hæresim, *habebat stateram in manu.* Vide ibi dicta.

Secundo, statera dolosa est prava intentio, ambitio et cupido primatus. Audi Theodor. *Tu, o Ephraim, imitans malitiam Chanaan, iniquam mentis stateram habes. Justitiam semper vilipendis, iniquam potentiam exoptas, in divitiis elato spiritu es, et plurimum tibi arrogas in earum rationibus perscribendis.* Et Prosperum p. 2. de Prædict. cap. 24. qui admonens reges et principes: *Ipsi*, inquit, *caveant qui has accipiunt potestates, si cupiditate dominantis, nec consulentis affectu suscipiunt; si ministrari eligunt ac non potius ministrare, quod Dominus per seipsum et per Prophetam Osee increpat dicens: Chanaan in manu ejus statera injustitiæ, dominationem enim elegit. Et in Evangelio ipse: Qui voluerit major esse in vobis, erit vester servus; sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare.*

Tertio. Rupert. *Statera dolosa*, inquit, *est malitiosa terrenæ cupiditatis duplicitas.*

Quarto, statera dolosa est ipsa malitia, et propositum deliberatum peccandi. Hoc enim, ait Ruffin. *cum suspensis ab utraque parte ponderibus nefando committat, dicitur peccasse sub trutina, de quo David Ps. 61. 10. Verumtamen mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum. Cum ergo hoc sit præcipuum hujusmodi munus in-*

genii, ut quid obire debeot, quid vitare, perpendicule ratienis et momentis cellationis examinet, prefanatus popnlus veritatem in mendacio detinens, admovit quidem stateram negotiis, sed delesam, melioribus videlicet deteriora præponens, et noxiis magis quam utilibus acquiescens.

Caluaniam uilexit.] Leo Hebr. *Gaudet vim faecere;* Septuag. καταδυναστεύειν ἠγάπησεν, id est, *opprimere per potentiom dilexit.*

8. Et dixit Ephraim: Veruntamen dives effectus sum, inveni idolum mihi.] *Idolum* vocat suas opes et divitias, q d Obstrepunt mibi Prophetæ, meque eb stateros delosas eulpant et arguunt ; at ego has voces nen moror, sed ut garritus graeulorum despieio; habeo enim penes me idolum, id est Deuui fortissiinum (puta Mammenam, id est divitias, quas mea unius industria mihi peperi) que præsente, neminem timeo, quia omnibus bonis abundo. Ita sanctus Hieronymus.

Nota : Pro *idolum* hebr. est און *on*, que l proprie significat iniquitatem et *rapinnm*, ut vertit Chald. aut *vim* et *robnr*, ut vertit Arias et Votsbl. Perre Lyran. et Pagniu. vertunt, *divitias*, sciiicet inique partas; Septuag. *reqniem:* epes enim avare sunt prime, idolum; secundo, rapins; tertie, omne ejus robur; quarto, ejus divitiæ ; quinto, emnis ejus spes et requies ; sed futilis, faliax et evanida. Ex Chaidæe aiiqui sie vertunt et expiicant : *Inveni vim mihi*, sciiicet pecuniam, quæ quasi dominus mibi vim infarat, meque vioienter epprimat. Ita S Greg. Nazianz. orat. 24. initie: *Aurum*, inqnit, *est oceultus tyrannus, per quem multa sursum deorsumque velut in talorum lndo joetantur.* Quæ verba sie expiicat Elias Cretensis: *Tyrannnm vocot, quod auri eupidis vim afferre, cosque velut tyrannide epprimere possit; invisibilem vero, propterea quod taeens, minimeque eonspeetnm avaros subjiciot, ab cisque quæ decreverit, per vim abducat.*

Omnes labores mei non invenient mihi iniquitatem quam peccavi,] q. d. Non poterit inveniri in meis negotiis, contractibus, ponderibus (esto scrutetur ea quisquis volet) ulla injustitia qua peccaverim. Neta hic vecem divitum, quos cæcavit eupiditas et avoritia, qui Deo sue, puta Mammona, et opibus superbieetes et tumidi omnia justa et licita sibi putant. Uni enim intendunt iucro; hoc eorem ldolum est, hoc eorum jus, sive per fas, sive per nefas iilud conqeirant. Ita Arias et Vatabius.

Taies etiamnum sunt inter Christianos, qui enm jugiter usurarios, aliosque iliicitos contracins ineant, nuiium tamen sibi mevent scrupuium, imo in confessione sacramentaii etiam hac de re rogati respondent, se nuilos nisi iicites inivisse. Ite in iucre et avaritia occalluerunt et obsurduerunt.

Secundo, iucra meu *non invenient iniquitalem*, id est judicem, qui ea iniquitatis et injustitiæ damnare audeat; quia enim dives sum et potens, nuilum judicem timeo, out si quem timeam, muneribus ocuios ejus excæcabo; ego enim nuliius, emnes mea epe indigent, q. d. Non refert quomode habeam opes, dummode habeam. Ita S. Hieren et Albert.

Tertie, Sept. passive et contrarie vertunt : *Omnes labores ejns non invenientur ei, propter iniquitates quibus peceavit,* q. d. Maie parta cito dilabuntur; et Chaid *Omnes divitiæ vestræ non permanebunt vobis in die retribntionis peccatorum*, juxta iliud Ps. 75. 6. *Nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus snis.*

Huic versioni nostram accommodat Lyran. quasi sit hic correctio Prophetæ, q. d. Vos, o divites, divitiis vestris velut idolo confiditis et præfiditis ; attamen scitote ex me, qnod ipsæ, quamtumvis iobore vestro partæ, non *invenient* vobis *iniquitatem*, id est, expiationem iniquitatis.

9. Et ego Dominus Deus tuus ex terra Ægypti,] q. d. Ex eo tempore qno ex Ægypto te eduxi, fui jugis tui custes. dux, Deus, pater.

Adhuc te sedere faciam in tabernaculis,] q. d. Exspectabo an pœnitere volis, ac proinde differam pœnam captivitatis, quam tuis sceleribus decrevi, faciamque te in tuis sedibus et urbibus lætum habitare, et ideirco lætam festivitatem Scenopegiæ, ea de causa olim institutam Levit. 23. 39. quotannis de more celebrare, sicut hactenus illam celebrasti. Ita S. Hieron. Quare minus recte Theodor. hæc uccipit ut minas, ac contrarie exponit, q d. Quia immemer es iiberationis tuæ, qua te eduxi ex Ægypto, e domo tua expellam te in Assyriam, ubi quasi exsul in tabernaculis habitabis, ac mœrens recordaberis Paschatis, que te ex Ægypte exsultantem eduxi, aliarumque festivitatum, quas in patria festive celebrare solebas.

Secundo, Albert. et a Castro hæc referunt ad reditum e captivitate Babylonica; ex ea enim multi Israelitæ cum Judæis mixti redierunt, q. d. O Israel, ibis in captivitatem ob tua scelera; at faciam nt inde redeas, tuneque in memoriam reditns et transitus felicis per desertum, celebrabis festum tabernaculorum, sicut olim iliud celebrasti in memoriam exitus ex Ægypto, et transitus per desertum, quando scilicet Dens ipsos quadraginta annos te, duce columna ignis et nubis, per horridam solitudinem deduxit usque in Chanaan.

Alleger. q. d. Tempore Christi faciam te habitare in tabernaculis, id est in Ecclesiis, primo militontibus in terra, deinde trinmphantibus in cœlo, nbi continuas et perannes ages festivitates, longe lætieres, quam elim egisti celebronde Pascha, Pentecosten, Scenopegiam, etc. Ita Lyran. et Clarius, qui putant hunc esse sensum litteralem.

10. Et locutus sum super (id est, *ad*, sicut vertunt Septuag. Vatabins et alii) Prophetas, et te ad pœnitentiam, et consequenter ad festivitatem hanc tabernaculorum invitarent, ideeqne visiones, prophetias et correptiones tibi ingerendas, ais multiplicavi, et in manu Prophetarum assimilatus sum,] q. d. Per Prophetarum facta et verba varias formas et similitudines assnmpsi, nunc monendo, nunc minando, nunc blandiendo. Rursum assimilavi me nunc pastori, nnne aurigæ, nunc patri, nunc regi, nunc sponso, etc Denique jussi Prophetis, ut varias figuras et similitudines induerent, qeibus te permoverent ad emendationem. Sic Osee, c. 1. jussi ut suo matrimonio assimilaret me sponso, ambienti sponsam fornicariam. Ita S. Hieron. Theeder. Lyran. et alii.

Nota hebraismum : *In manu Prophetarum*, id est per Prophetas, quasi per meum organum et instrumentum ; manus enim est organum organerum, ait Aristot *In manu* ergo, id est ministerie, opera, ser-

monibus *Prophetarum assimilatus sum*, q. d. Quis ego sim et qualis, quid velim, quid exigam, ex Prophetarum dictis et factis cognosci potest; Prophetæ enim suis me actionibus gestisque, æque ac verbis repræsentarunt; ac meæ non tantum mentis voluntatisque, sed et indolis ac ingenii quamdam quasi similitudinem et imaginem oculis hominum subjecerunt. Ita Pineda l. 7. de Rebus Salom. c. 23. Emmanuel et Mariana hic. Sic legatus repræsentat suum principem, Apostolus Christum.

Allegor. q. d. Ego Christus meam incarnationem, humanitatem, passionem, etc. variis Prophetarum figuris adumbravi, assimilavi, et repræsentavi. Ita S. Chrysost. hom. 58. in Gen. *Tunc*, ait, *quoniam initium et principia erant, in figura uniuscujusque illorum apparebat, sicut ipse per alium Prophetam dicit: Ego visiones multiplicavi, etc. quando autem dignatus est Dominus humanam formam suscipere, et primitias nostras recipere, non putativam tantum, neque apparentem, sed veram carnem induit.* Sic de Cyro ait Deus Isaiæ 45. 4. *Assimilavi te, et non cognovisti me*, q. d. Feci te similem Christo, ejusque typum; sicut enim tu Judæos Babylone liberabis, ita Christus homines inferno liberabit; sed tu hoc non cognoscis. Hoc est quod ait Paulus Hebr. 1. 1. *Multifariam multisque modis olim loquens Deus patribus in Prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in filio;* ubi pro *multisque modis*, græce est πολυτρόπως, id est, multis modis, formis, figuris, similitudinibus.

11. Si Galaad idolum, ergo frustra erant in Galgal boves immolantes.] Nota: *Galaad* erat urbs et regio trans Jordanem pertinens ad decem Tribus, puta ad Ruben et Gad; unde primo occurrit Assyriis invadentibus terram Israel, et ab eis expugnata est, 4. Reg. 15. 29. Galgal vero cis Jordanem erat, et spectabat ad tribum Juda, ait S. Hieron. Porro tam Galaad fuit celebris idolis, ut patet cap. 6. v. 9. quam Galgal, ut patet cap. 9. v. 15. Sermo est ad duas Tribus, puta ad Judam, q. d. Vos, o duæ Tribus, agnoscitis Galaaditarum vitulos esse idolum, id est, rem vanam, numen fictum et pictum, ideoque iniquum et impium (hoc enim significat און *aven*) eaque de causa vidistis aras illius dirui ab Assyriis, vertique in acervos lapidum, terramque ejus desolari, ac desolatam aratro et sulcis subigi. Cur ergo simile idolum, puta vitulos, sive boves frustra colitis, iisque immolatis in Galgal? Idcirco enim terra vestra in similes acervos lapidum redigetur ac desolabitur, et aratro sulcisque a bobus subigetur. Ita S. Hieron. Lyran. Clarius et alii. Unde ex Hebræo expressius sic verti potest cum Vatablo: *Si in Galaad iniquitas*, vel *vanitas*, puta idolum iniquum et vanum, *fuit, utique vani facti sunt*, id est, idcirco in vanum abierunt, excisi sunt et evanuerunt; cur *in Galgal bobus* (vel boves) *sacrificarunt?* Hoc est *judicium Juda*, de quo dicit v. 2. *Judicium ergo Domini cum Juda, et visitatio super Jacob*, q. d. Si Galaaditis idolum non profuit, sed obfuit, pariter et tibi, o Juda, idolum in Galgalis non proderit, sed oberit. In Hebræo est nervosa paronomasia in vocibus און *aven*, און *on*, et עון *avon*. Respicit enim ad v. 8. q. d. *Dixit Ephraim: Dives effectus sum, inveni idolum;* hebr. *on*: *Omnes labores mei non invenient iniquitatem*, hebr. *avon*. Huic respondet hic Galaad esse *aven*, id est iniquitatem, vanitatem et *idolum*, ideoque laborem et dolorem, idque probat ex eo quod ejus aræ in acervos et sulcos redactæ sint. Videtur ergo hæc prophetia edita ab Osee post vastatam ab Assyriis urbem Galaad in tribu Gad, antequam ab eisdem vastaretur Samaria et Galgala, quæ erant trans Jordanem, cum cis eum esset tribus Gad et Galaad. Ita Sanchez.

Secundo, pro *ergo*, hebr. est אך *ach*, id est certe, utique, ergo, verumtamen, *tamen*, uti legunt Biblia Plantin. et Haymo, qui proinde exponit. q. d. Si Galaad, id est Israel, coluit idolum, ei ex parte condonandum est, quia templo et altari Dei caret; tibi tamen, o Juda, colenti eadem idola in Galgalis, condonandum non est; quia tu possides Dei templum, altare, sacerdotes, scribas, etc.

Tertio, alii, q. d. Si vultis idola colere, ite in Galaad; ibi enim est sedes idololatriæ: nolite ergo ea colere in Galgalis; quia hic locus pertinet ad Judam, et consequenter ad Deum, Deique templum.

Nam et altaria eorum quasi acervi super sulcos agri,] q. d. Ne mihi negetis idolum Galaaditis fuisse vanum, frustraneum et noxium; en appello ipsa altaria idolorum. Hæc enim redacta sunt in acervos et terram arabilem, uti jam dixi. Aliter Clarius, q. d. Miseri ubique acervos lapideos colligunt, ut ex eis altaria idolis construant, et diis terminalibus immolent, relicto Deo vero. Prior sensus est verus et genuinus. Sic enim in terris saxosis, qualis est Judæa, solent eximi saxa, ut possint arari et sulcari, quod rustici vocant exossare agros; saxa enim sunt in agris, quod ossa in homine. Sic Persius satyra ult. ait:

Exossatus ager juxta est.

12. Fugit Jacob in regionem Syriæ.] *Fugit*, scilicet a facie Esau fratris sui, indignantis ob erepta sibi ab eo primogenita, Genes. 28. Redit Propheta ad ostendendam Dei providentiam et curam, quam habuit de Jacob patre Israelitarum, et per consequens de ipsismet Israelitis, ut demonstret eorum ingratitudinem, utque eos ad Deum redamandum rursumque colendum revocet

Servivit Israel in uxorem, q. d. Jacob pro uxore Rachel servivit Laban septem annis: et in uxorem, id est pro uxore altera, scilicet Lia, servavit,] id est, custodivit et pavit oves Laban. Hic enim *servavit* legendum cum Hebr. Septuag. et Rom. non *servivit*, uti paulo ante.

Sensus est, q. d. Deus sua providentia effecit ut Jacob serviens Laban ditaretur, tam in ovibus, quam uxoribus ac prolibus, puta duodecim Patriarchis, ex quibus vos prognati estis. Nota hebraismum: Hebræi enim per *beth*, id est *in*, significant pretium; dicunt enim: Emi domum in argento, id est argento: Comparavi mihi opes in labore, id est labore: Servivi in uxore, id est pro uxore; hoc ergo est *beth* pretii, vel *in uxorem*, id est ad, propter uxorem sibi comparandam.

13. In Propheta, id est per Prophetam, puta Mosen, eduxit Dominus Israel de Ægypto, et in Propheta (per eumdem Mosen) servatus est,] a Pharaone aliisque hostibus.

14. Quocirca ad iracundiam me provocavit Ephraim (id est Israel) quia tot beneficiis meis ingratus me sprevit, et vitulos adorat, in amaritudinibus suis,] id

est, in peccatis suis, præsertim idololatriæ, quæ mihi amaritudinem, id est dolorem et bilem, movent. Loquitur anthropopathœs. Nota hic peccata et idola vocari *amaritudines* Dei: quia maxime Deum offendunt, adeo ut, si dolor, mœror, anxietas, imo mors et interitus in Deum cadere possent; hæc non aliunde, nec alia sagitta, quam peccato ei obvenirent.

Sanguis ejus super eum veniet.] *Sanguis* in Scriptura vocatur homicidium, et metonymice pœna homicidii, uti hic, q. d. Occidetur ut reus, ac pœna suæ necis et sui interitus ipsi obveniet, ipsique imputabitur.

Et opprobrium ejus, id est pœnam opprobrii, restituet ei Dominus suus.] scilicet pro opprobrio quo ipse Deum affecit, adimens ei divinitatem, eamque sacrilege transcribens idolis. Deus enim peccatum nullum, præsertim tam enorme, sinit inultum. Nam ut ait S. August. in Ps. 44. *Peccatum puniturus est* (Deus) *quia virga directionis est virga regni ipsius. Puniendum est peccatum: si puniendum non esset, nec peccatum esset. Præveni illum: non vis ut ipse puniat? tu puni:* Et mox: *Puniendum ergo erit aut a te, aut ab ipso. Tu agnosce, ut ille ignoscat.* Idem in Psalm. 58. *Quid est*, inquit, *operantem æquitatem? quia hoc in te odisti quod et odit ille, ut incipias placere Deo, dum hoc in te punis quod displicet Deo. Nam non potest impunitum relinqui peccatum, quia verum est: Non miserearis omnium qui operantur iniquitatem.* Idem in Psalm. 50. explicans illud: *Ecce enim veritatem dilexisti*, id est, inquit, *impunita peccata eorum, etiam quibus ignoscis, non reliquisti: veritatem dilexisti, sic misericordiam prærogasti, ut servares et veritatem. Ignoscis confitenti, ignoscis, sed seipsum punienti. Ita servatur misericordia et veritas: misericordia, quia homo liberatur: veritas, quia peccatum punitur.* Vide eumdem, epist. 122. ad Victorianum, ubi docet Deum nemini peccanti, ne sancto quidem, parcere; ideoque permisisse Barbaris Italiam et Hispaniam invadentibus affligere etiam sanctos viros, et violare sacras virgines.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ISRAELI MINATUR EXCIDIUM, EO QUOD HOMINES IMMOLAVERIT VITULIS, UT DISPERGATUR ET EVANESCAT QUASI NUBES, ROS, GLUMA ET FUMUS: QUIA DEUS INVADET EUM QUASI LEÆNA, PARDUS, ET URSA RAPTIS CATULIS. ERGO PERDITIO TUA, ID EST EX TE, EST ISRAEL: IN ME VERO AUXILIUM TUUM. SECUNDO, V. 14. AVOLAT AD CHRISTUM, DOCETQUE QUOD CHRISTUS MORIENS EOS OMNESQUE CREDENTES A MORTE LIBERABIT, ET EX INFERNO EDUCET: ERIT ENIM QUASI VENTUS URENS, QUI PER IGNEM CONFLAGRATIONIS PERDENS MUNDUM IMPIUM IN DIE JUDICII, CUIQUE SORTEM PRO MERITIS DIVIDET, ET RETRIBUET.

1 Loquente Ephraim, horror invasit Israel, et deliquit in Baal, et mortuus est. 2. Et nunc ad-
diderunt ad peccandum: feceruntque sibi conflatile de argento suo quasi similitudinem idolo-
lorum, factura artificum totum est: his ipsi dicunt: Immolate homines vitulos adorantes.
3. Idcirco erunt quasi nubes matutina, et sicut ros matutinus præteriens, sicut pulvis turbine ra-
ptus ex area, et sicut fumus de fumario. 4. Ego autem Dominus Deus tuus ex terra Ægypti: et
Deum absque me nescies, et salvator non est præter me. 5. Ego cognovi te in deserto, in terra
solitudinis. 6. Juxta pascua sua adimpleti sunt, et saturati sunt: et levaverunt cor suum, et obliti
sunt mei. 7. Et ego ero eis quasi leæna, sicut pardus in via Assyriorum. 8. Occurram eis quasi
ursa raptis catulis, et dirumpam interiora jecoris eorum: et consumam eos ibi quasi leo, bestia
agri scindet eos. 9. Perditio tua Israel: tantummodo in me auxilium tuum. 10. Ubi est rex tuus?
maxime nunc salvet te in omnibus urbibus tuis, et judices tui, de quibus dixisti: Da mihi regem
et principes. 11. Dabo tibi regem in furore meo, et auferam in indignatione mea. 12. Colligata
est iniquitas Ephraim, absconditum peccatum ejus. 13. Dolores parturientis venient ei: ipse filius
non sapiens, nunc enim non stabit in contritione filiorum. 14. De manu mortis liberabo eos, de
morte redimam eos: ero mors tua, o mors, morsus tuus ero, inferne: consolatio abscondita est ab
oculis meis. 15. Quia ipse inter fratres dividet; adducet urentem ventum Dominus de deserto
ascendentem, et siccabit venas ejus, et desolabit fontem ejus, et ipse diripiet thesaurum omnis va-
sis desiderabilis.

1. LOQUENTE EPHRAIM, *Ephraim* vocat Jeroboam, qui ortus fuit ex tribu Ephraim, primusque ex ea creatus est rex Israelis, q. d. Dum loqui cœpit Jeroboam Ephraimita, ac incitare plebem ad idola, puta ad vitulos aureos colendos, HORROR, vel, ut Symmach. et Theodotion. *tremor*, INVASIT ISRAEL, ut regi idololatræ resistere non auderet, sed ejus metu quasi tremore perculsus, Baal, id est idola, puta vitulos aureos ab eo propositos, coleret: itaque MORTUUS EST, tam ipse quam rex ejus, id est captivitati, et morti temporali fuit addictus, ac multo magis spirituali animæ mortem incurrit, perdens eum qui dicit: *Ego sum vita*, Joan. 14. 6. juxta illud Ezech. 18. 20. *Anima quæ peccaverit ipsa morietur*. Ita S. Hieron. Rupert. Hugo, Lyran. Emmanuel et Mariana. Ad litteram Baasa occidit Nadab filium Jeroboam, ejusque stirpem evertit, ac regnum ad se transtulit, 3. Reg. 15. 29. Aliter Arias: *horrorem* enim accipit aversionem a Roboam, quam populo impressit Jeroboam, proponens ei illius tyrannidem, et tributorum immanitatem; itaque a populo, aversante Roboam, creatus est rex Jeroboam.

Secundo, pro *invasit*, hebr. est נשא *nosa*, quod inter alia significat *extulit, alienavit*. Unde Chald. et Vatabl. sic vertunt et explicant: Olim cum ipse Ephraim Deum coleret, tremebant omnes dum ipse loqueretur, tuncque extulit caput factusque est rex; sed postquam deflexit ad Baal, mortem incurrit, vitaque et regno privatus est. Per *Ephraim* intellige Jeroboam, vel ipsammet tribum regiam: tribus enim Ephraim in Jeroboam et posteris, regnum in cæteras tribus obtinuit.

2. ET NUNC ADDIDERUNT AD PECCANDUM, q. d. Insuper peccata peccatis, idola idolis addunt et accumulant: nam FECERUNT SIBI CONFLATILE (conflaverunt idolum) DE ARGENTO SUO, vel auro, aliove metallo, QUASI SIMILITUDINEM IDOLORUM.] Hebr. *juxta intelligentiam*, vel *conceptionem suam idolorum*, sive quam habebant de idolis, hoc est, prout cuique in mentem venit, prout quisque phantasia sua concepit, prout cuique visum fuit, vel libuit effingere aut formare hoc vel illud idolum, tali vel tali specie, forma et figura; quod clare Noster vertit, *similitudinem idolorum*. Hæc enim eorum mentis conceptio, vel idea non erat aliud quam idea et similitudo idolorum. Unde subdit:

FACTURA ARTIFICUM TOTUM EST,] q. d. Idolum nil habet numinis, vel divini, sed totum est artificis idea conceptum, et ejusdem manu fabricatum; dum ergo idolum adoras, ideam et phantasiam fabri adoras; illius enim est opus et imago, nec aliunde quam ex hac ejus efficina prodiit: sicut enim artifex mente prius concipit ideam domus quam fabricare cogitat, ac deinde juxta eam domum construit et fabricat; ita et idoloplastes, sive artifex idoli, prius format sibi ideam idoli in mente, ut verbi gratia talem habeat mensuram, talem vultum, tales oculos, talem situm, etc. ac deinde juxta eam illud ex argento vel auro conflat et efformat. Hebr. erge תבונה *tebuno* proprie intelligentiam significat, non ideam, a rad בן *ban*, id est intellexit; sed in re, intelligentia architecti, artificis et fabri non est aliud quam exempler et idea rei ædificandæ et fabricandæ quam Hebræi proprie תבנית *tabnit* vocant, a rad. בנה *bona*, id est ædificavit.

Hinc patet, magis subtiliter quam solide et genuine, aliquos per *similitudinem idolorum* accipere *imagines idolorum*, q. d. Quanta est Israelitarum vanitas et stultitia, quod non tantum ipsa idola, sed et eorum effigies ac imagines expingant et exsculpant, easque colant quasi deos!

HIS IPSI DICUNT: IMMOLATE HOMINES VITULOS ADORANTES.] Vox *homines* est accusativi casus, non vocativi. Patet ex Hebr זבחי אדם *zebeche odam*: et ex Septuag. θύσατε ἀνθρώπους, id est *immolate homines*, v. g. filios quasi victimas: vituli enim defecerunt. Sensus est, q. d. De idolis dicunt idololatræ, præsertim eorum sacerdotes: Vos, o Israelitæ, qui vitulos aureos Jeroboam adoratis, immolate eis non tantum oves et boves, sed et homines; quia id faciunt Gentes, et quia id fecit Abraham, immolans Isaac filium suum, Genes. 22. Sed vera causa erat, quia dæmon sitit cruorem humanum, eorumque necem sibi deposcit. Est nervosa antithesis inter vitulos et homines, q. d. Quanta stupiditas est vitulis immolare homines, cum vituli quasi bestiæ homini servire debeant, non homo vitulis? Ita S. Hieron. Cyrill. Hugo et alii. Aliqui tamen ut Lyran. Pagnin. Vatabl. et Arias τὸ homines accipiunt in vocativo, q. d. Vos, o homines, immolate victimas vitulis aureis, eos adorantes.

Nota: Pro *adorantes*, Hebr. est ישקון *iissokun*, id est *osculantes*. Unde Vatabl. vertit: *Vos, o homines, qui sacrificatis vitulis, osculamini eos.* Solebant enim idololatræ, in signum venerationis et adorationis, osculari idolum, aut si id non possent, manum propriam loco idoli. Hoc est quod ait Job c. 31. 27. *Si vidi solem cum fulgeret, etc. et osculatus sum manum meam*, hoc est, si solem fulgentem adoravi osculando manum meam. Et Ezech. 8. 17. *Ecce applicant ramum ad nares suas*, quasi adorantes et osculantes Deum, cui ramus hic sacer erat. Vide ibi dicta. Hinc *adoro* idem est quod ad ora applico, scilicet manum osculando. Ita Plinius libr. 28. cap. 2.

3. IDCIRCO ERUNT QUASI NUBES MATUTINA.] Culpæ intentat pœnam excidii, eamque celerem, acrem et plenam, quam proinde quatuor parabolis explicat et exaggerat. Prima est: *Erunt*, inquit (scilicet Israelitæ qui vitulos adorarunt) *quasi nubes matutina*, quæ cito a sole oriente dissoluta, vel dispulsa interit.

Secunda, sicut *ros matutinus præteriens*, quem scilicet sol matutinus statim sorbet, siccat et aufert.

Tertia, *sicut pulvis turbine raptus ex area*: pulverem intellige, non arenæ, nec terræ, sed palearum frumenti triturati, puta glumam et quisquilias palearum (has enim significat hebr. מוץ *mots*) quas ventus turbinis rapit ex area, et huc illucque difflat. Pari enim modo Israelitæ, excisa Samaria, ex ea quasi area sua abrepti sunt ab Assyriis in captivitatem, indeque quoquoversum dispersi.

Quarta, *sicut fumus de fumario*, puta de fumibulo, vel camino, exit et propellitur; qui statim tenuis vanescit in auras: ita e Samaria expellentur Israelitæ in Assyriam. Pro *fumario* hebr. est ארבה *arubbo*; quod Aquila, *cataractam*; Symmach. *foramen*; Theodot. καπνοδόχην, id est fumibulum, vertit. Cataractum,

autem proprie vocant foramen in pariete fabricatum, per quod fumus egreditur, ait S. Hieron. Verum Septuag. aliis punctis legentes ארבה *arbe*, vertunt, *locustam*; quod explicans S. Hieron. Audit, ait, Ephraim se ἀτμῷ, id est vapori, sive auræ et spiritui, comparari, qui ite tenuis de ore locustæ egreditur, ut non sentiatur.

4. Ego autem Dominus Deus tuus fui continuo ex terra Ægypti, q. d. Ex olitano tempore, quo ex Ægypto te per tot portenta eduxi, jugem tui curam gessi, te protexi, olui, prosperavi quasi Deus, imo pater tuus. Quocirca dixi, et mandavi tibi vicissim id quod sequitur, scilicet: Deum absque, id est præter, me nescies, q. d. Non agnosces, nec coles, alium Deum quam me: et salvator non est præter me.] Hebr. vau significans *et*, est causale. *Et* ergo, id est, *quia*, q. d. Coles me, quia redemptor et salvator tibi non est alius quam ego, qui ex Ægypto aliisque hostibus te solvavi et liberavi. Ita Cyrill. Theod. Lyran et alii.

5. Ego cognovi, practice, id est amavi, benefeci, rexi et direxi, te in deserto.] Ita S. Hieron. Unde Septuag. vertunt: *Ego te pavi in solitudine*, nempe dans manna de cœlo quotidie. Vere Psaltes Psal. 22. 1. *Dominus*, ait, *regit me* (hebr. *pascit me*, vel *est pastor meus*) *et nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi me collocavit.*

6. Juxta pascua sua adimpleti sunt,] q. d. Cum tam largiter et miraculose eos per manna, coturnices, et aquam de petra pascerem in deserto aridissimo, ac si in pascuis uberrimis eos collocassem, ipsi saturi mihi recalcitrerunt. Ita Chald. itaque impleverunt illud Mosis de se vaticinium: *Incrassatus est dilectus et recalcitravit, incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum*, Deuter. 32. 15. Ita S. Hieron. Chald. Hugo, Lyran. et alii.

7. Et, id est idcirco, q. d. Quia ipsi mihi, se tam affluenter pascenti, ingrati et rebelles fuerunt, idcirco ero eis quasi leæna.] Deum vindicem acrem et terribilem, ac consequenter Assyrios, quibus ad hanc vindictam usus est Deus, comparat primo, leænæ, quæ sævior est leone, presertim dum catulos nutrit: secundo, pardis *in via Assyriorum*, qui scilicet solent grassari in deserto, per quod ex Judæa et Samaria itur in Assyriam. Notat captivitatem per Assyrios factam: Assyrii enim quasi pardi, per hoc desertum Israelites vexando, onerando, et verberando quasi mancipia, deduxerunt in Assyriam. Hebr. est אשור *Assur*, id est Assyrius: verum Chald. Rabbini, Clarius, Arias, Pagnin. et Vatablus pro Assur legunt אשור *asur*, id est aspiciam, accingar ad prædam, insidiabor, a rad. שור *sur*, id est aspexit, insidiatus est. Unde vertunt: *Sicut pardus ad viam aspiciam, et insidiabor eis*, ut eos deprædær et dilaniem.

8. Tertio Occurram eis quasi ursa raptis catulis] sæviens in raptorem, et consequenter in obvios quosque. Mira est sævitia ursæ raptis catulis: quia mirus illius in eos amor. Ursa enim catulos informes gignit, eosque deinde lambendo sensim format et perficit, quod non faciunt alia animalia. Unde B. Isidorus Pelusiota, discipulus S. Chrysostomi, lib. 3. epist. 267. legit: *Occurram eis ut ursa anxia*, aitque hoc simili significari vim Dei ultricem.

Tropol. si tantus est ursæ amor in fœtus informes, tantusque furor in eum qui illos sibi eripit; quantus est amor Dei in suos fideles et filios, quantusque furor in eos, qui illos malo exemplo, vel pravis consiliis, illecebris, etc. a Deo avertunt, et in venerem aliaque scelera pelliciunt? Sane in tales sæviet Deus magis, quam ursæ in raptorem catulorum. Vide de ursæ in catulos studio Plinium, lib. 8. cap. 36. et Ælian. lib. 2. cap. 19.

Et dirumpam interiora jecoris eorum.] Hebr. Chald. et Septuag. *Dirumpam clausuram cordis eorum*; Leo Hebr. *Lacerabo pertinax cor eorum*; Alludit ad leones aliasque feras, quæ solent captæ prædæ corpus scindere et findere usque ad cor, ipsumque cor primo devorare. Porro hebr. לב *leb*, id est cor, in Scriptura per synecdochen significat interiora omnia, puta jecur, præcurdia, aliaque viscera. Itaque noster Interpres maluit vertere *jecoris* quam *cordis*, quia jecur est sedes amoris et concupiscentiæ; ac proinde juste a Deo punitur, et dirumpitur. Hac de causa in hymno sabbati, ad matutinas Horas orat Ecclesia:

> Lumbos jecurque morbidum
> Adure igni congruo.

q. d. Concupiscentiam adure, quæ in lumbis et jecore maxime residet.

Ita sentiunt quoque et loquuntur Philosophi et Poetæ, ut Plato et Horat. lib. 1. Ode 25. cum ait:

> Cum tibi flagrans amor et libido
> Sæviet circa jecur ulcerosum.

Et lib. 4. Ode 1. ad Venerem:

> Si torrere jecur quæris idoneum.

Et lib 1. Epist. 18.

> Non ancilla tuum jecur ulceret.

Rursum dirumpet Deus jecur, id est vitam, felicitatem et gloriam Israelitarum; horum enim symbolum est jecur, ut dixi Thren. 2. 8.

Et consumam eos ibi sicut leo: bestia agri scindet eos.] *Ibi*, scilicet *in via Assyriorum*, ipsaque Assyria. Ita S. Hieron. Lyran. et Vatabl. Aliter Arias: *Ibi*, inquit, *id est, in corde*, q. d. Sicut leo cor prædæ petit et vorat, adipemque et sanguinem circa cor diffusum exsugit, cætera vero membra permittit ursis, lupis, aliisque bestiis devoranda: ita ego corda Israelitarum immissis assiduis curis, mœroribus, anxietatibus et terroribus exedam et consumam: sed bestia agri, id est, Assyrii reliquas corporis partes scindent et laniabunt. Hæc expositio apposita est, æque ac erudita.

Moraliter, Deus credentibus et pœnitentibus est mater, aitque: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos*, Matth. 11. 28. *Incredulis vero et nolentibus agere pœnitentiam, panther, pardus, ursa, et leo efficitur*, ait S. Hieron.

9. Perditio tua, Israel, tantummodo in me auxilium tuum.] *Tua*, id est ex te, tuisque peccatis et demeritis tibi obvenit, q. d. Tu, o Israel, tibi es causa perditionis, id est captivitatis et excidii, non ego: quia in me non est perditio, sed auxilium tuum: nullus enim est qui tibi auxiliari possit et velit nisi ego. Tu vadis te perditum, ego non nisi tibi auxiliari, teque salvare opto et conor. Hinc Leo Hebr. Pagnin. et Va-

tabl. pro שחת *scachet*, id est perdere, perditio, legentes שחתך *sciehet*, id est perdidit, excidit, delevit, vertunt, *perdidit te* vitulus tuus, quem me relicto, coluisti; *sed in me auxilium tuum. Perditio* ergo hic non significat peccatum et culpam, sed peccati pœnam et exeidium: hoc enim significat Hebr. *scachet.* Ita Sept S. Hieron. Lyran. Vatabl. a Castro, Mariana et alii. Sensus ergo est, q. d. Tu, o Israel, semper tua rebellione, idolis et sceleribus ascivisti tibi clades, ruinas et mille calamitates: ego ex adverso, quantum in me est, curavi et curo tuam salutem mittendo Prophetas, qui te ad pœnitentiam, qua clades imminentes evaderes, hortarentur: tibi ergo tuum exeidium imputa, non mihi; esto enim tandem occursurus sim tibi per Assyrios quasi leo, pardus, et ursa sæviens; tamen tu ad hoc me cogis tua obstinatione et impœnitentia, quæ tanta est, ut ipsa volenti mihi tui misereri et parcere, quasi invito flagellum quo castigeris extorqueat. Hinc Chald. vertit: *Cum vos depravatis opera vestra, o domus Israel, dominautur in vos populi: sed quoties conversi estis od legem meam, verbum meum fuit vobis præsidio;* Syrus vero: *Corrupi* (perdidi) *te Israel; quis adjuvabit te?* Arabicus Alexand. *In perditione tua, o Israel, quis est qui te adjuvet?* Arabicus Antioch. *Corrumpent te* (hostes v. g. Assyrii,) *quis est qui te adjuvet?*

Ubi nota: Vox *tantummodo* licet expresse non sit in Hebræo, tamen per antithesin intelligitur, duoque significat. Prius, Israelem nec ab Assyrio, nec ab Ægyptio, nec ab Hosee rege suo, nec ab ullo alio sperare debere auxilium, nisi tantum a Deo. Posterius, Dei tantum esse auxiliari, non perdere, q. d. Sicut tibi proprium est te perdere, ita Dei proprium est tibi auxiliari, teque salvare: per accidens enim ei est, et quasi alienum ab eo, si ob peccata cogatur te punire. Ita noster Emmanuel Sa

Secundo, S. Hieron. ex Hebræo hunc quoque dat sensum: *Dispereas Israel, quia nihil tibi reliquum est, nisi ut mea solum clementia conserveris.*

Tertio, Septuag. vertunt: *Corruptioni tuæ, Israel, quis auxiliabitur?* id est captivitati tuæ, *et ultimæ servituti quis eorum, quos tibi præsules æstimasti, poterit ferre auxilium?* ait S. Hieron. Unde sequitur: *Ubi est rex tuus?*

Loquitur Propheta de perditione et auxilio primo corporeo et temporali, deinde spirituali et æterno. Hoc enim illo longe gravius, maximique momenti est. Unde sequitur perditionem, reprobationem, obdurationem et damnationem non esse proprie et per se ex Deo perdente, reprobante, obdurante et damnante; sed ex homine peccante, seque in peccatis usque ad finem vitæ obdurante. Ex adverso prædestinationem, vocationem et gratiam non esse ex prævis prædestinatorum meritis; sed ex Deo prædestinante, vocante, et gratia sua prædestinatos præveniente. Hæc enim sunt auxilium Dei. Ita Theologi 1. p. q. 23.

Quocirca licet in prædestinatis non sit causa vel ratio cur prædestinentur, tamen in non prædestinatis est ratio seu causa cur non prædestinentur. Si enim Deus, ex seipso motus, aliquos excluderet a beneficio prædistinationis, ipse esset prima causa perditionis illorum, cum certum sit perituros qui non sunt prædestineti, ait Gregorius de Valentia 1. p. quæst. 23. puncto 4. disp. 1.

Est ergo hæc sententia: *Perditio tua ex te, Israel, tantummodo in me auxilium tuum*, generalis et universalis, quam sic quasi per partes et parallela explices:

Captivitas tua, Israel, ex te: redemptio tua ex me.
Interitus tuus ex te: salus tua ex me.
Mors tua ex te: vita tua ex me.
Malum tuum ex te: bonum tuum ex me.
Reprobatio tua ex te: prædestinatio tuo ex me, qui semper ad ostium cordis sto et misericorditer pulso.
Derelictio tua ex te: vocatio tua ex me.
Miseria tua ex te: felicitas tua ex me:
Damnatio tua ex te: salvatio et beatificatio tua ex me.

Nam, ut ait S. August. in Sententiis, num. 311. *Multa bona facit Deus in homine, quæ non facit homo: nulla vero facit homo, quæ Deus non facit ut faciat homo.*

Quod ergo nonnulli Doctores sic exponunt: *perditio*, id est, peccatum et culpa tua, qua te perdis, *a* homo reprobe, est ex te tuaque mala voluntate: perditio vero id est reprobatio et permissio peccati, ex qua infallibiliter sequitur peccatum et damnatio, est ex Deo reprobante: Hæc, inquam, expositio, huic loco est impertinens: quia perditio, uti ostendi, hic pœnam significat, non culpam. Est et falsa, ut videtur: prima enim permissio primi peccati hominis in Deo, non est effectus reprobationis, nec a Deo reprobante: sed est effectus communis providentiæ, qua Deus causas secundas et liberas permittit suæ libertati, ut libere bene faciant aut male, prout voluerint; hoc enim exigit hominis libertas, et suavis divinæ providentiæ dispositio. Nam reprobatio non est causa peccati, sed potius ejus effectus. Deum enim neminem reprobat ideo, ut peccet; sed omnem reprobum ideo reprobat, quia peccavit et reproba gessit; ideoque se reprobum et damnatione dignum effecit. Reprobatio enim est actus justitiæ vindicativæ, quæ necessario peccatum vindicandum et puniendum, quasi objectum proprium præsupponit, non fecit, nec causat. Vide dicta cap. 11. v. 8. et 9.

Præclare S. Bernard. serm. 8. in natali Domini: *Recte*, inquit, *Deus, non pater judiciorum vel ultionum dicitur, sed pater misericordiarum, eo quod miserendi causam et originem sumat ex proprio, judicandi vel ulciscendi magis ex nostro.* Et S. August, sententia 379. *Neminem*, ait, *Deus od peccandum cogit: prævidet tamen omnes qui propria voluntate peccabunt. Cur ergo non vindicet justus, quæ fieri non cogit præscius? Sicut enim nemo memoria sua cogit facta esse quæ præterierunt, sic Deus præscientia sua non cogit facienda quæ futura sunt. Et sicut homo quædam quæ fecit meminit, nec tamen omnia quæ meminit fecit; ita Deus omnia quorum ipse auctor est præscit, nec tamen omnium quæ præscit ipse auctor est: quorum autem non est auctor malus, justus est ultor.* Clarius idem epist 106. *Si Deus*, inquit, *quemquam immeritum damnare creditur, immunis ab iniquitate non creditur.* Et lib. de Bono persever. cap. 8. *Qui liberatur, gratiam diligat: qui non liberatur, debitum agnoscat;* et cap. 11. *Investigabilis ergo est misericordia Dei, qua cujus vult miseretur, nullis ejus præcedentibus meritis; et investigabilis veritas* (id est justitia) *qua quem vult indurat, ejus quidem præ-*

cadentibus meritis; sed cum eo cujus miseretur plerumque communibus Et epist 105. *Quærimus causam prædestinationis. nec invenimus: reprobationis autem causam quærimus, et invenimus. Nam quibus Deus misericordium non impertit, ut nan impertiatur merentur* Et lib. 1. ad Simplician. quæst. 2. *Ille cui subvenit, et ille quem deserit, ex eadem massa sunt peccatorum. Et quamvis debeat uterque supplicium, ab uno tamen exigitur, alteri donatur.* Ibidem asserit Esau odio habitum a Deo propter peccata. Cum ergo reprobatio sit odium, Deus autem nihil odiat in homine nisi peccata, ut ait S August. epist. 105. sequitur Deum neminem reprobare nisi propter peccata.

S. Aug. sequitur S. Prosper ad capitula Gallor. in sententia super cap. 7. ubi dicit: *Gratia Dei non prius eos* (reprobos) *deseruit, quam ab eis desereretur. Et quia hoc ipsos voluntaria facturos defectione prævidit, ideo in prædestinationis electione illos non habuit.* Utrumque secutus S Fulg l. 1. ad Monimum: *Quæso*, inquit, *Monime charissime, ut hunc locum Apostoli diligenter attendas Notum namque est iram Dei dici nan posse, nisi ubi creditur hominis iniquitas præcessisse.* Deus enim, eum reprobat, dicitur ab Apostolo velle *ostendere iram*, Rom. 9. 22. Idem docent Scotus, Herveus, Cajetan. Ferrariensis, Joannes Major, Silvester, Domin. Soto, et alii quos citat et sequitur Lud. Molina 1 par. q. 23. art. 4. et 5. disp. 3. Vasquez, Bellarm Suarez et Gregor. de Valentia ibid. Hi omnes asserunt Deum neminem reprobare nisi ob ejus peccata, in quibus vitam finit.

Tropol. *perditio tua Israel*, non hostium, non infecti aeris, non concursus siderum, non virium accensi ignis, non armorum, non ducum, non hostium, nec exercituum validissimorum: hæc enim omnia imbellia et avalida forent, nec te perdere possent, nisi tu tuis peccatis iram Dei in te concitares, eamque in tui perditionem lacesseres et evocares; tibi ergo eam ascribe, tibi imputa, non hosti. Idem dicat quælibet respubl. civitas et anima peccatrix, quæ suis sceleribus Dei vindictam sibi accersit, suusque hostes in suum exitium concitat et armat.

Rursum idem S. Aug lib. 2. de Peccat mer. et remiss. cap. 5. pulchra similitudine idipsum explicat. Sicut, inquit, corporis oculus non adjuvatur a lumine, si oculum claudas, aut si eum a luce avertas; ita si te avertis a Deo, qui lumen est quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, aut si claudas mentis oculos, incurres in laqueos dæmonum, et peribis: si vero te convertas ad Deum, ille tuam mentem illustrabit, et te ad se convertet. Itaque, o Israel, tua perditio ex te est, quia te avertis a Deo: salus tua tantummodo ex me, quia conversio ad Deum ex peccato a Deo incipiat necesse est. Hinc D. Thom. 1 2. q. 112. a 3. ad 2. sic explicat: *Defectus gratiæ prima causa est ex nobis; sed collationis gratiæ prima causa est a Deo, secundum illud Osee: Perditio tua ex te, Israel, tantummodo in me auxilium tuum.*

Simili schemate de excidio Trojæ cecinit Poeta:

> Non tibi Tyndaridæ facies invisa Lacenæ,
> Culpatusve Paris; verum inclementia Divum
> Has evertit opes.

10. Ubi est rex tuus? Maxime nunc salvet te.] q. d. Reges, quos tibi petivisti et creasti, non possunt te ab instante Assyriorum excidio eripere et salvare; sed ego solus quem tu negligis et spernis. Probat id quod dixit v. præcedenti: *Tantummodo in me auxilium tuum*, q. d. Reges et principes tui non possunt tibi in hac clade auxiliari; disce ergo ipsa experientia quod ego solus tibi opitulari possim.

Pro *ubi* hebr. est אהי *ehi*, quod Septuag. Chald. Noster, Leo Heb. et alii vertunt, *ubi*. Aliqui tamen vertunt *ero*, quasi *ehi* sit futurum ab היה *haia*, id est *fuit*, ut sensus sit: *Ero rex tuus nunc*, q. d. Nunc regam et frænabo te quasi equum rebellem et indomitum. Verum huic versioni repugnant sequentia: *Salvet te*, etc. quæ de rege non de Deo, accipienda esse liquet.

Et judices (consiliarii et principes, ut sequitur) tui de quibus dixisti, 1. Reg. 8. 5. Da mihi regem et principes.] Hinc videtur quod populus petens regem a Samuele (qui ei annuens jussu Dei, dedit Saulem) simul ab eo petierit judices, quasi regis consiliarios; licet hoc in historia lib. Regum non exprimatur.

11. Dabo tibi regem in furore meo.] *Dabo*, id est, dedi tibi Saulem, iratus quod regem alium a me peteres; item Jeroboam, cæterosque reges Israel, quos proinde mox abstuli, eo quod impie viverent. Simili modo brevi auferam ultimum regem Hosee pariter impium, et in eo ac cum eo regnum tuum evertam. Vere S. Aug. in Sent. sententia 252. *Deus*, ait, *cum male aliquid poscitur, dando irascitur, non dando miseretur.*

Unde S Hieron. et Lyran sic explicant: Dedi tibi Saulem primum regem in furore, et ultimum regem Sedeciam auferam pariter in furore. Aut potius, dedi Jeroboam primum regem tuum, o Israel, in furore (de eo enim hic agitur, non de Sedecia et Juda), et auferam ultimum regem tuum Hosee in furore.

Nota: Jeroboam cæterosque reges sequentes Israeli dedit Deus in ira, quia offensus peccatis populi, voluit eum abjicere a Jerusalem, temploque ac regno suo, quod erat in Juda; unde in pœnam peccatorum ejus, dedit ei reges qui schisma facerent a Juda et Deo, populumque ad vitulos aureos abducerent.

Probat quod dixit, Israelem a regibus suis non debere exspectare tutelam contra Assyrios et salutem; quia, inquit, ego reges hosce dedi Israeli, non ex amore, sed ex ira, ac proinde pariter auferam eos cum regno et populo ex ira Quocirca ipsi non tam sunt sceptrum, quam flagellum Dei; quia sunt virga, qua Deus non regat gregem suum, sed castiget hostes suos. Vere dixit Livius l 9. *Imperia male parta, male gesta, male retenta abruuntur.* Hoc est quod ait Job c. 34. 30. *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* Quæ verba explicans S. Gregor. lib. 25 Moral. 14 docet subditos non debere conqueri de regum et principum vitiis, sed de suis propriis, quia ab eo Deus iniquos eis dat principes: *Culpam ergo*, inquit, *proprii magis accuset operis, quam injustitiam gubernantis. Scriptum namque est: Dabo reges in furore meo. Quid ergo illos nobis præesse despicimus, quorum super nos regimina ex Domini furore suscipimus?* Unde concludit: *Sic ergo secundum merita subditorum, tribuuntur personæ regentium. Sic pro qualitatibus subditorum, disponuntur acta regentium, ut sæpe pro malo gregis etiam vera boni, delinquat vita pastoris* Idem lib. 6. epist 7.

Ita, ait, *sibi regentium merita connectuntur et plebium, ut, sæpe ex culpa præcedentium deterior fiat vita subjectorum, et sæpe ex merita plebium delinquat vita pastorum.* Probat id exemplo Davidis: *Ille enim Deo attestante laudatus, ille supernarum mysteriorum conscius, tumore repente elationis inflatus, populum numerando peccavit, et tamen vindictam populus David peccante suscepit.* Cur hoc? *quia videlicet secundum meritum plebium, disponuntur corda regentium.* Unde infert subditos maxime debere orare tam pro regibus, quam pro toto populi cœtu. Sic Deus Judæis et improbis, in fine mundi, dabit Antichristum regem in furore suo, uti docet ibidem S. Gregor. imo S. Paulus, eo *quod charitatem veritatis*, inquit, *non receperunt, ut salvi fierent; ideo mittet illis operationem erroris, ut credant mendacia*, 2. Thess. 2. 10. q. d. Quia Judæi noluerunt recipere Christum veracem, ideo mittet eis Deus Antichristum mendacem. Scelera ergo impiorum, quæ in fine mundi erunt maxima, parturient quasi Antichristum, eumque a Deo regem extorquebunt.

Præclare Plutarch. lib. de Sera numinis vindicta cap. 4, docet impios principes et tyrannos dari a Deo, quasi carnifices, ad sumendum de impio populo pœnas: sicut enim fel hyænæ utile est ad morbos sanendos, sic et sævitia tyranni, vel magistratus, valet ad expurganda vitia populi: *Tale medicamentum*, inquit, *Agrigentinis fuit Phalaris, Marius Romanis, Orthagoras Myro, Clisthenes Sycioniis.* Hinc Theognides, eum videret urbem fastu et luxu tumentem:

Uterum, *inquit*, fert civitas hæc; timeo autem ne pariat,
Virum correctorem malæ insolentiæ vestræ.

Anastas. Nicenus q. 15. in Script. duo illustria refert exempla. Primum, eum Phoras, inquit, Imp. quasi tyrannus sæviret in innocentes, Monachus quidam sæpe cum Deo expostulabat: *Cur, Domine, eum fecisti Imperatorem?* Cui responsum est cœlitus: *Quoniam non inveni pejorem.* Secundum: Monachus quidam hypocrita, sed scelestus, angeli monitu creatus Thebaidis corruptissimæ Episcopus, eum ex sacro honore insolesceret, audivit ab angelo: *Cur superbis, o infelix? non es creatus Episcopus, quod dignus sacerdotio sis, sed quod civitas talis digna erat Episcopo.* Quin et S. Ambr. in Apolog. David agens de ejus lapsu: *Regum*, ait, *lapsus pœna populorum est; sicut enim eorum virtute servamur, ita etiam errore periclitamur.* Porro inter alia peccata, quæ impios principes merentur, Deumque ad eos dandum provocant, excellit contemptus sacerdotum et sacrorum: hunc enim Deus tyrannide principum castigat, inquit S. Cyprian. epist. 67. ad Rogatianum, idque probat exemplo Samuelis. Huic enim dixit Deus: *Non te spreverunt, sed me, atque ut hoc ulcisceretur, excitavit eis Saul regem, qui eos injuriis gravibus affligeret et per omnes contumelias et pœnas superbum populum calcaret et premeret; ut contemptus sacerdos, de superbo populo ultione divina vindicaretur.*

12. Colligata est iniquitas Ephraim, q. d. Scelus Israel repositum et reconditum est in scriulo memoriæ meæ, uti pecunia in arca et loculis colligatur et reconditur: colligatur, inquam, ne excidat, ideoque in mente mea absconditum est peccatum ejus,] quia in ea reservatur ad tempus ultionis, quod brevi aderit, ut puniatur. Ita Chald., S. Hieron. Theod. Vatabl. et alii. Alludit ad Deut. 32. 34. *Nonne hæc condita sunt apud me, et signata in thesauris meis?*

Tropol. nonnulli hæc referunt ad fideles, qui ex verecundia aut superbia nolunt Confessario sua peccata confiteri; et ad Religiosos, qui nolunt Superiori detegere suam conscientiam, animæque infirmitates et malas inclinationes. In his enim colligata est lingue, et consequenter iniquitas; sicut enim morbus ægri curari nequit, nisi ipse eum detegat medico; ita nec vitia animi; quibus hoc proprium est, ut sola humilitate confessionis et charitate, consolatione et instructione Patris spiritualis, vel sanentur, vel mitigentur, uti docet Cassianus, Vitæ Patrum, ipsaque experientia. Unde sequitur: *Dolores parturientis venient ei*; quo enim diutius quis silet peccatum, eo difficilius illud pandit et expellit; sicut puella quæ fœtum mortuum utero gestat, quo diutius eum tacet et dissimulat, eo difficilius parturiet; quia in dies magis is corrumpitur, ut a matrice et virtute pariendi ejici nequeat. Audi Cassian. Collat. 2. cap. 10. *Illico ut patefacta fuerit cogitatio maligna, marcescit; et antequam discretionis judicium proferatur, serpens teterrimus velut e tenebroso et subterraneo specu, confessionis virtute protractus ad lucem, et traductus quadammodo, ac dehonestatus abscedit. Tamdiu enim suggestiones ejus noxiæ dominantur in nobis, quamdiu celantur in corde.* Confirmat deinde idipsum exemplo Serapionis, qui solitus furari panem ad famem satiandam, furtum confitens, mox tentatione et fame omni liberatus est. Vide et Dorotheum, serm. 5. Huc spectat illud Psal. 31. v. 3. *Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea.* Et Eccl. 4. 24. *Pro animo tua ne confundaris dicere verum. Est enim confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gratiam et gloriam.* Et S Aug. lib. de Decem chordis: *Melior est modica amaritudo in faucibus, quam æternus cruciatus in visceribus.*

13. Dolores parturientis venient ei, etc. nunc enim non stabit in contritione filiorum.] q. d. Israel dolebit ut parturiens, dum cernet filios suos ab Assyriis occidi et conteri. Pro *in contritione filiorum*, Pagnin. et Vatabl. vertunt: *In confractione fœtuum*, id est, in ipso partu, et partus angustiis; per confractionem enim intelligit angustias uteri materni, ab effectu, eo quod fœtus illic confringantur, q. d. Gravissimas de Israele sumam pœnas, at tamen non resipiscet; nam est tamquam fœtus insipiens, qui non conatur statim egredi ex angustiis uteri materni et prodire in lucem; sed illic diu moratur in confractione. Tam stolidi sunt peccatores, qui, cum sint sæpe in extremis angustiis, in illis hærent, ab iisque confringuntur et conteruntur, nec ad pœnitentiam et ad Deum recurrunt; quod si facerent, mox ab iis se expedirent; a Deo enim liberarentur. Aliter Rupert. et Arias, q. d. Ephraim non agnoscit suam culpam et scelus, *dicitque: Cuncti labores non invenient mihi iniquitatem*; facit ergo sicut stolida puella, quæ cum fornicata sit, scelus occultat; sed dum ei partus angustiæ obveniunt, illud cum summo dedecore et dolore prodit: nam non stabit in contritione filiorum, id est, tantos in pariendo cruciatus, et contritiones patietur, ut sustinere et dissimulare nequeat; sed se parere vultu

et voce prodat, imo proclamet. Pari modo accidet Israeli in excidio; tanta enim erit ejus clades et dolor, ut omnes agnoscant ejus scelus fuisse enorme, ob quod adeo punitur: licet illud nunc neget et occultet. Ita Rupert. Arias et Sanchez quem vide.

Tropolog. sicut puella fœtum, sic peccator peccatum concipit cum modica et brevissima voluptate; sed illud parturit et parit cum magno et longo dolore, præsenti et æterno. Vide S. Hieron. hic ad v. 13.

14. De manu mortis liberabo eos.] Chald. vertit in præterito, *liberavi* eos, q. d. Hactenus sæpius Israelitas pœnitentes, et me invocantes liberavi ab hostibus morte et excidio: at jam impœnitentes mihique rebelles tradam hostibus et morti: imo ipse ero eis mors, ut sequitur. Verum Hebr. Septuag. et alii passim legunt in futuro: *Liberabo et redimam*: secundo, Leo Hebræus et Clarius subaudiunt conditionalem voculam *si*, vertuntque per subjunctivum, q. d. Si populus Israel esset filius sapiens, et resipisceret a peccatis, ac ad me rediret, de faucibus inferni et mortis liberarem eum: at quia manet insipiens et impœnitens, morti a me tradetur. Ubi nota. Pro *mortis*, hebr. est שאול *sceol*, id est *inferni*, ut vertit Syrus, sed eodem res redit: quia hæc duo tunc erant conjuncta. Nam ante resurrectionem Christi, qui ibant in mortem, ibant pariter in infernum.

Verum nec Hebr. nec Septuag. nec Chald. nec alii habent voculam *si*, sed legunt absolute: *Liberabo et redimam*. Hæc ergo est vera et genuina lectio.

Quæres, quis ejus sit sensus, et de qua liberatione hic agatur? Primo Ruffinus hæc accipit de liberatione urbis Hierosolymæ e manu Sennacherib eam obsidentis, quæ facta est per angelum cædentem 185. millia Assyriorum. 4. Reg. cap. 19. vers. 35. Verum illa fuit liberatio Judæ et Hierosolymæ; hic vero agitur de liberatione Ephraim, id est decem Tribuum, ut patet vers. 1.

Melius Theodor. et a Castro censent hic agi de liberatione e captivitate Babylonica: licet enim ea primario fuerit Judæorum, tamen secundario fuit quoque Israelitarum: multi enim ex iis miscentes se Judæis, cum iis e captivitate in Judæam redierunt. In captivitate enim erant quasi in morte et in inferno, erantque ibi morituri et in infernum descensuri, nisi Deus inde eos liberasset. Typice autem agi hic de liberatione et redemptione Christi, qui moriens et resurgens Patres e limbo et morte liberavit, vitæque restituit. Simili schemate Ezechiel cap. 37. vers. 1. per ossium aridorum vivificationem, repræsentat liberationem Judæorum e captivitate, et typice resurrectionem mortuorum.

Verum alii passim hæc non typice, sed ad litteram accipiunt de Christo, qui sua resurrectione Patres inferno et morte liberavit, secumque resurgere fecit; ac in fine mundi omnes pariter a morte ad vitam revocabit in universali resurrectione. Tunc enim perfecte hoc oraculum implebit Christus, qui inchoate illud implevit in sua resurrectione: in ea enim nos simul cum eo quasi resurreximus per fidem et spem. Ita censent S. Hieron. Haymo, Hugo, Rupert. Lyran. Vatabl. Arias, Ribera et alii passim hic, et S. August. serm. 137. de Tempor. Euseb. l. 4. Demonstrat. c. 12. S. Gregor. hom. 22. in Evang. et veteres Rabbini apud Galatin. lib. 8. cap. 21. ubi refert verba R. Mosis Hadarsan, dicentis: *Ibat mecum Messias filius David, quousque perveni ad portas gehennæ; cumque viderent captivi, qui in gehenna erant, lumen Messiæ, gavisi sunt eum recipere dicentes: Hic educet nos de his tenebris, sicut dictum est Osee 13. De manu inferi redimam eos, de morte liberabo eos.* Probatur hæc sententia, primo, quia ita de Christo hæc explicat Apost. 1. Cor. 15. 54. dicens: *Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem* (in communi resurrectione) *tunc fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. Ubi est, mors, victoria tua? Ubi est, mors, stimulus tuus?* Ubi manifeste citat verba Osee hoc loco, uti mox planius dicam; secundo, quia id arguunt ipsa verba sequentia: *Ero mors tua, o mors; morsus tuus ero, inferne*: quæ umbratice tantum, et tenuiter admodum conveniunt Cyro Judæos e Babylone liberanti; proprie vero competunt Christo victori et triumphatori mortis et inferni, ut liquet ex ipsis verbis, et passim docent Patres et Interpretes, adeo ut hic videatur communis esse fidelium et Ecclesiæ sensus, cui contradicere est nefas; tertio, quia Israelitæ, de quibus hic agi nonnulli censent, e captivitate Assyriaca numquam sunt liberati, sed in ea manserunt. Ergo de iis dici nequit: *Liberabo et redimam eos*; licet enim aliqui cum Judæis e Babylone redierint, tamen id per accidens fuit, illique fuere perpauci. Hæc autem sententia et promissio: *De manu mortis liberabo eos*, est generalis et universalis: ergo omnes spectat, et ad paucos arctanda non est.

Dico ergo Prophetam hic de more ab Israelitis sui temporis avolare ad Christum: solent enim Prophetæ tristibus læta subjungere, ne populi animos in desperationem adigant, sed ad spem meliorum erigant. Illa autem læta sunt, liberatio et redemptio facienda per Christum. Cum enim hic Propheta plenum Israelis prædixisset excidium, quæ erat res tristissima, et extremæ desperationis occasio, ut hoc levaret, consolatione melioris sortis, utque hoc quasi fel melle jucunditatis dulcoret, subdit eos non tantum e captivitate, sed et a morte ac inferno liberandos per Christum; Christum enim eos, si in ipsum credant, æque ac alios omnes sibi credentes a morte et inferno liberaturum.

Fateor tamen alludi hic ad liberationem e captivitate Babylonica, juxta sensum ex Theodoreto paulo ante allatum: ita tamen ut in ea non sistat Propheta, sed eam obiter tantum, quasi umbram perstringat et prætervolet, ac mentis suæ oculum scopumque figat in Christo, quem unum ad litteram significare intendit. Simili modo Isaias a Cyro avolat ad Christum, dicens cap. 45. vers. 8. *Rorate, cœli, desuper, et nubes pluant justum.* Vide can. 4. et 5. quos præfixi Prophetis majoribus.

Ero mors tua, o mors; morsus tuus ero, inferne.] Rupert. lib. 6. in Joannem post medium, *morsum*, passive accipit pro cibo qui mordetur et comeditur, ac talem fuisse Christum, qui descendens ad inferos, seipso pavit, creavit, et vivificavit Patres in limbo: *Quem*, inquit, *agnum in cruce torridum, illa sacratissima vespera simul omnes in inferno positi velociter comederunt, impleta prophetia quæ dicit: O mors, ero mors tua; morsus tuus*, inquit, *ero, inferne: quem, inquam, agnum mortui in inferno comederunt, nos eumdem manducamus* (in Eucharistia) *ut*

in æternum vivamus. Verum hoc mysticum est, non litterale, nec genuinum. Potius enim morsus hic active capitur, æque ac mors, quo scilicet Christus momordit infernum, æque ac mori fecit mortem, eamque moriendo occidit. Hoc enim significat vox Hebræa, ut mox dicam. Unde et pro *morsus.* Septuag. vertunt *aculeus*, per quem Rupert. rursum hic et 1. Cor. 15. accipit divinitatem Christi. Ait enim: *Libera eos a morte. Sed quomodo id fiet? Mordebis me, o inferne, et ut hamum devorabis; sed postea hamo divinitatis meæ disrumpam ventrem tuum, et exibo, ac simul exibunt Patres. Christus est de quo ait Job* c. 40. 23. *An extrahere poteris Leviathan hamo?* Hoc accommodatitium est et elegans; nam ad litteram stimulus hic est mortis, non Christi; vertunt enim Septuag. *Ubi est, mors, stimulus tuus?* Ergo quoad sensum litteralem, Theodor. et a Castro per mortem et infernum accipiunt captivitatem Babylonicam, q. d. E Babylone, quasi e faucibus mortis et inferni, Israelitas liberabo; itaque ipsis quasi mortem interficiam, et infernum destruam. Chaldæus contrarie vertit: *Erit*, inquit, *verbum meum contra eos in necem, et verbum meum ad disperdendum*, q. d. Verbo et jussu meo per Assyrios occidam Israelitas, trudamque in infernum. Huc accedit Clarius: vertit enim: *Ero pestes tuæ ad mortem, ero excidium tuum ad sepulcrum*, q. d. Consumam te, o Israel, usque ad internecionem, usque ad mortem et sepulcrum.

Verum ex definitione Ecclesiæ, et Concilii Tridentini sess. 4. sancientis Vulgatam versionem esse genuinam S. Scripturam, de fide certum est, hanc hujus loci esse sententiam: *Ero mors tua, o mors; ero morsus tuus, o inferne;* sic enim habet Vulgata versio. Certum pariter est de Christo victore mortis et inferni hic esse sermonem, uti paulo ante probavi. Mors enim et infernus significant regnum mortis et inferni, quo mors per Adæ peccatum in orbem inducta, omnibus ejus posteris dominabatur, uti docet Apostolus Rom. 9. 12 et sequentibus, ac in omnes mortuos jus et imperium exercebat, eosque inferno, quasi asseclæ et carcerario suo, debebat et mancipabat usque ad Christi adventum. Est prosopopœia: mors enim et infernus hic quasi duæ personæ, et duo reges inducuntur late dominantes, quos regno et vita spoliavit Christus e morte et inferno resurgens, ac de utroque triumphavit: mortem quidem, quia post resurrectionem mors nulla erit; infernum vero, quia post eamdem nullum amplius poterit capere et devorare.

Hinc resurrectionis Christi et nostræ symbolum est primo, phœnix, qui fertur emori, resurgere et juvenescere: moriendo ergo occidit mortem, et suscitat vitam. Unde illud Job 29. 18. dixit: *In nidulo meo moriar, et sicut palma* (Tertull. lib. de Resurrect. cap. 13. Vatabl. R. Salomon et alii vertunt, *et sicut phœnix*) *multiplicabo dies.* Hic enim longævus est, et in nidulo moritur.

Secundo, sicut hydrus crocodilum interficit, sic Christus mortem et tartarum. Audi B. Petrum Damiani lib. 2. epist. 18. ad Cardin. *Hydrus*, ait, *animal est habitans in gurgitibus fluminum, crocodilis feraliter inimicum. Hic itaque cum viderit crocodilum aperto ore in crepidine fluminis dormientem, provolvitur, in limo luti, ut faucibus illius lubrico corpore facilius possit illabi. Tunc in os crocodili dormientis pernici̇ter insilit, quem ille desuscitatus repente deglutit. Hydrus vero viscera ejus cuncta dilaniat, donec eo jam prorsus exstincto, de cadavere illius vivus et victor erumpat. Quid hic crocodilus, nisi figuram tenet mortis et tartari? Quid hydrus, nisi victoriam innuit Salvatoris? Limo ergo hydrus obvolvitur, dum Redemptor noster humanæ carnis luto vestitur. Hic ventrem ingreditur crocodili, quia, Dominus claustra penetravit inferni. Hic demolitur intima viscerum, at Dominus mortis evertit imperium. Ille, corroso ac penetrato cadavere, post victoriam redit, quia Salvator noster postquam infernum moriendo momordit, cum triumphali de sepulcro gloria resurrexit: Unde morti per Prophetam victor insultat: Ubi est, inquit, o mors, victoria tua? Ubi est stimulus tuus? Et iterum: O mors, ero mors tua: morsus tuus ero, inferne.*

Citat hunc Osee locum S. Paulus 1. Cor. 15. 54. sed ex versione Sept. hoc modo: *Ubi est mors, victoria tua? Ubi est, mors, stimulus tuus?* Unde patet hic duplicem esse ex Hebræo versionem, utramque canonicam: tam enim nostra hic in Osee, quam Septuag. quos sequitur Paulus, est canonica.

Ubi nota primo: Hebræum אהי *ehi* significat *ero*, uti vertit Noster hic v. 14. secundo, ut R. Jone, *ehi* per metathesin sumitur pro איה *aiie*, id est, *ubi*, uti vertunt Septuag. et Paulus 1. Cor. 15. vers. 55. et ita τὸ *ehi* vertit Noster, Septuag. et Chald. hic vers. 10.

Nota secundo: Pro *mors tua*, hebr. est דבריך *deburecha*: quod si a דבר *deber* deducas, significat *pestes tuæ*, q. d. O mors, ero plenissima pestis et mors tua; et, ut Symmachus vertit: *Ero plaga tua* Sin a דבר *dabar*, id est verbum deducas, significant: *Ubi verba tua, vel sermones tui?* ut vertit Aquila et V. editio. Septuag. vertunt δίκη, hoc est, causa; pro quo Paulus hic habet νῖκος, id est victoria. Unde putant aliqui Paulum apud Sept. legisse νῖκος, vel νίκη, pro δίκη, sed omnia vetera exemplaria Septuag. interpretum, teste Hyeronymo, habent δίκη, id est causa. Melius ergo dicemus Apostolum immutasse verba, non sensum, cum pro *causa* posuit, *victoriam*: Græcum enim δίκη quatuor significat. Primo, causam forensem, et, ut Hier. in Osee 13. vertit, contentionem, q. d. Ubi est, o mors, causa tua contentiosa, qua in Dei judicio homines ob peccatum mortis reos peragebas et vincebas? Secundo, significat δίκη sententiam, q. d. Ubi est, o mors, sententia tua? qua scilicet omnes tibi, id est morti, adjudicati sunt. Tertio, significat jus, q. d. Ubi est jus quod olim habebas in omnes? Quarto, significat pœnam, q. d. Ubi est pœna illa durissima qua homines puniebas et perdebas? et hoc quartum alludit ad Hebræum *dever*, id est pestis; priora tria alludunt ad *davar*, id est verbum. Ex quibus patet in re causam idem esse quod victoriam.

Nota tertio: Pro *morsus tuus* hebr. est קטבך *katabchu*, quod Symmachus occursum vertit, Theodotion et V. editio plagam et conclusionem Sept. κέντρον, id est stimulus, aculeus, quo scilicet mors homines confodiebat et occidebat. Proprie *katabcha* significat excisionem, qua Christus mortem omnia succidentem succidit. Hoc enim est *katob*, scilicet evulsio, excisio, excidium, seu exitium, hoc est, lues subito evellens et exscindens: qualis est febris valida, pestis, apoplexia,

quæ subito mortem adfort, ipsaque mors subitanea, quæ hominem avellit et exscindit.

Noster apte vertit *morsum.* Ubi adverte: *morsus* hic tam passive, quam active sumi potest, q. d Ego Christus mordebor a te, *o* mors, et *o* inferne; sed ita ut a te morsus te vicissim mordeam, ita ut a te quasi absorptus viscera tua disrumpam, itaque fideles electos educam e ventre tuo.

Nota quarto: Pro *inferne*, ut habent Hebræa, et Noster, et Græca, 1. Cor. 15. 55. που σου, ᾅδη, τὸ νικος, *ubi ast, o inferne, victoriu tua?* Interpres noster hic vertit: *Ubi est, mors, victoria tua?* Eodem sensu: infernus enim et mors significant statum mortuorum: omnes olim ante Christum post mortem in limbum descendebant. Sic Act. 2. 24. et alibi, Græcum θανατου, id est *martis.* Noster Interpres vertit *inferni.* Eodem ergo redit versio Septuag. quam sequitur Paulus, cum nostra et Hebræo. Sensus ergo est: Ubi est, mors, victoria et stimulus tuus, quo soles homines occidere, eisque dominari? q. d. Periit, confractus est a Christo, qui est mors tua, *o* mors, et morsu suo te, *o* inferne, disrupit et absorpsit.

Ubi adverte: hoc cœptum est impleri cum Christus resurrexit, ot animas sanctorum e limbo reduxit, sicque ex inferis quasi morsu hanc partem abstulit. Ita Anselm. et Origen. hom. 22. in Evangelia, et August. serm. 137. de Tempore: perfecte autem implebitur in communi resurrectione, ut docet Apostolus. Pulchre S. Hieron. in Epitaphio Nepotiani ad Heliodorum, mortem alloquens, illique cum Paulo insultans: *Qui*, inquit, *per Osee quondam tibi rigidus minabatur: Era mars tua, o mors, ero morsus tuus, inferne, illius morte tu mortua es, illius morte nos vivimus? devorasti, et devoruta es, dumque assumpti corporis Christi sollicitaris illecebra, et uvidis faucibus prædam putas, interiora tua adunco dente* (vel, ut alii legunt,) *unco confossa sunt. Gratias tibi, Christe Sulvator, tua agimus creutura, quod tam potentem adversarium nostrum, dum occideres, occidisti.*

Denique Syrus secutus Septuag vertit: *Ubi est igitur victoriu tua, a mars? aut ubi est aculeus tuus, inferne?* Et Arabicus Alexand. *Ubinam scientia tua, a mars, et ubi spina tua?* puta stimulus tuus. Et Arabicus Antioch. *Ubi est causa tua* (lis tua, jus tuum) *o mors? Et ubi telum* (vel gladius) *tuum, o inferne?*

Audi S. August. serm. 137. de Tempore, et ex eo S. Gregor. hom. 22. in Evang. *Era*, ait, *mors tua, a mors, era morsus tuus, inferne; id namque quod accidimus, agimus ut penitus non sit: ex eo enim quod mordemus, partem abstrahimus, partemque relinquimus. Quia ergo in electis suis funditus occidit mortem, mars mortis exstitit: quia vero ex inferno partem obstulit, et partem reliquit, non accidit funditus, sed momordit infernum. Ait erga: Era mors tua, o mors, ac si aperte dicat: Quia in electis meis te funditus perimo, ero mors tua. Ero morsus tuus, inferne, quia, sublutis eis, te ex parte transfigo.* Celebrant veteres robur, victorias et triumphos Achillis, Herculis, Samsonis, Alexandri, Julii Cæsaris, et similium, quibus nemo in hac vita resistere valuit: sed hi omnes a morte victi sunt, ed ad inferos descenderunt. Solus Christus domitor est mortis et inferni. Unde ait ipse Apocal. 1. 18. *Habea claves mortis et inferni.* Et cap. 20. 13. *Mars et infernus dederunt* (Christo judici) *mortuos suos. Et infernus et mors missi sunt in stagnum ignis.* Itaque in die judicii mors et infernus in triumphum ducentur a Christo; ejusque currum triumphalem sequentur juxta illud Habac. 3. 4. *Ante faciem ejus ibit mors. Egredietur diabolus ante pedas ejus.* Insuper fecit Christus ut non tantum ipse, sed et omnes ejus milites et sequaces infernum et mortem vincant de iisque triumphent.

Præclare S. Bernard. serm. 26. in Cantic. describens mortem lætam et felicem Gerardi fratris sui: *Non*, inquit, *dubium quin ad illas ieris, quos circa medium extremæ noctis tuæ invitabas ad laudem, cum in vultu et vvce exultationis subito erupisti in illud Davidicum, stupentibus qui assistebant: Laudate Daminum de cœlis, laudate eum in excelsis. Jam tibi, frater mi, nocte adhuc media diescebat, nax sicut dies illuminabatur. Prorsus illa nox illumiuatio tua in deliciis tuis. Accitus sum ego ad id miruruli, videre exsultantem in morte haminem, et insultantem morti: Ubi est, mors, victoria tua? Ubi est, mors, stimulus tuus? Jam nan est stimulus, sed jubilus. Jum cuntando moritur homo, et mariendo cautut. Usurpuris ad lætitium mater mœroris, usurparis ad glariam gloriæ inimica, usurpuris ad introitum regni porta inferi, et fovea perditionis ad inventionem sulutis, idque ab homine peccatore.* Causam subdit: *Juste nimirum, quia tu inique in hominem innocentem et justum patestatem temeraria usurpasti. Mortua es, o mors, et parfarata hamo quem incaute glutisti, cujus illa vox est in Propheta: O mors, ero mors tua, morsus tuus ero, inferne. Illo, inquam, hamo perforatu, transeuntibus per medium tui fidelibus, latum lætumque exitum pandis ad vitam. Gerardus te nan formidat, larvalis effigies. Gerardus per medias fauces tuas transit ad patriam, non modo securus, sed et lætabundus et laudans.*

Ita S. Vincentius, Laurentius, Sebastianus, aliique Martyres tortoribus, tormentis et morti per Christi gratiam et robur insultarunt. Ita SS. Confessores, Anachoretæ, Religiosi in morte exsultarunt, et otismnum exultant: quia mortem moriendo superant, et ad beatam immortalitatem transeunt: uti multis demonstrat noster Hieron. Platus l. 1. de Bono status religiosi cap. 31. Neque Religiosi tantum, sed et fideles quique Hinc illæ eorum voces: *Mors Christianis ludus est. Maturus œvi est, qui pro Christo potest mori. Vita mihi in tædio, mors in desiderio. Vita mihi non eripitur, sed in melius commutatur. Nunc mori desino, et vivare incipia.* In hac enim vita *prapter te, o Domine, mortificamur tota die.* S. Cyprianus audiens sententiam mortis: *Gratias*, inquit, *aga Deo omnipotenti, qui me a vinculis hujus corporis dignatur absolvere.* Idem, epist. 1. ad Cornelium, laudans ejus at populi Rom. in fidei confessione constantiam: *Intellexit adversarius*, inquit, *milites Christi vinci non posse, mori posse, et hac ipso invictas esse, quia mori non timent.* Nam, ut ait S. Bernard. tractat. de Natura et dignitate divini amoris cap. 15. *Hunc transitum ad vitam miseri infideles martem appellant, fidelis autem quid, nisi Pascha? quia moritur mundo, ut perfecte vivat Dea: ingreditur locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei.*

Denique ex hoc loco, et ex 1. Petr. 3. 19. ubi dicitur Christus prædicasse inferis, Origenes et nonnulli

alii opinati sunt Christum aliquando omnes damnatos ex inferno liberaturum, ac consequenter omnes damnatos aliquando salvandos. Ita censuit Marcion, Christum in suo ad inferos descensu omnes animas damnatas liberasse, uti referunt Iren. *lib.* 1. cap. 29. et Epiph. hær. 24. Sic multi putant animam Trajani Imp. precibus S. Gregorii ex inferno fuisse liberatam. Et in nonnullis Patrum historiis (teste Niceta in orat. 42. Nazianzeni) refertur Platonem apparuisse cuidam Christiano, qui ei sæpe maledicebat, ac dixisse: *Ego quidem peccatorem me esse non inficior; verum cum Christus in infernum descendit, nemo ante me ad fidem accessit.* Verum hæc apocrypha sunt, fabulosa et hæretica, uti docet Bellarm. lib. 2. de Purgat. c. 8. Suarez. 3. p. qu. 52. art. 8. disp. 33. sect. 3. et alii.

Christus ergo descendens ad inferos, solum Patres e limbo, et animas purgatas, vel purgantes e Purgatorio liberavit. Pie enim multi censent, Christum triumphatorem in suo descensu ad inferos, omnibus in Purgatorio existentibus dedisse jubileum et primas indulgentias, nimirum plenariam culparum ac pœnarum remissionem. Sic enim solent reges, cum alicubi inaugurantur, reos omnes e carceribus liberare. Hoc enim decet beneficentiam et magnificentiam novi principis, ut felix sit regni auspicium, utque opinionem clementiæ sibi conciliet. Unde S. Gregor. l. 13. Moral. 20. asserit Christum descendendo ad inferos liberasse omnes electos. Et S. August. ser. 137. de Temp. *De electis suis*, inquit, *nullum apud inferos reliquit.* Et S. Anselm. in Elucidario: *Omnes absolvit, et in gloriam duxit rex gloriæ*, juxta illud Isaiæ 49. 9. *Dices his qui vincti sunt: Exite; et his qui in tenebris sunt: Revelamini.* Huc quoque inclinat Marsil. in 3. q. 13. art. 2. dub. 3. Major in 3. dist. 22. Gabriel ibid. dub. ult. Dom. Soto in 4. dist. 45. q. 1. art. 1. Gerson Alphabeto 83. lit. F. dicens Christum forte Purgatorium evacuasse: licet D. Thom. 3. p. quæst. 52. art 8. et ibid. Suarez suspicentur Christum non omnes Purgatorio liberasse, sed aliquibus tantum hanc gratiam indulsisse, nimirum illis solis, qui ad illam magis dispositi erant, v. g. qui singularem aliquam perfectionem fidei ac devotionis orga Christum, vel passionem, aut gloriam ejus habuerunt dum viverent. Durius est quod censent Durand. in 3. d 22. q. 4. Richard. ibid. art. 3. q. 2. Abul. paradoxo 5. c. 118. Christum nil penitus indulsisse animabus Purgatorii, sed tantum illas liberasse, quæ jam omne debitum pœnæ exsolverant.

Mystice, S. Augustin. lib. 83. quæst. quæst. 70. et epist. 57. ad Dardanum, per mortem accipit concupiscentiam, sive fomitem peccati: hæc enim concupiscit et contendit contra spiritum: hanc enim mortem, inquit ipse, peccato meruimus. Hæc mors et contentio auferetur in resurrectione et gloria cœlesti: nulla enim erit contentio inter carnem et spiritum, cum mortale hoc induerit immortalitatem: *Mortem*, inquit, *significari arbitror hoc loco carnalem consuetudinem, quæ resistit bonæ voluntati delectatione bonorum temporalium fruendorum. Non enim diceretur: Ubi est contentio tua? si non restitisset et repugnasset. Ipsius contentio etiam illo loco describitur: Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem. Hæc enim sibi invicem resistunt et adversantur, ut non quæcumque vultis, illa faciatis. Fit ergo per sanctificationem perfectam, ut omnis carnalis appetitus spiritui nostro illuminato et vivificato, id est, bonæ voluntati subjiciatur. Hanc autem mortem meruimus.* Et mox: *Ergo aculeus mortis peccatum est, quia peccato facta est delectatio, quæ jam possit resistere bonæ voluntati, et cum dolore cohiberi: quam delectationem, quia in defectu est animæ deterioris effectæ, jure mortem vocamus. Tunc itaque absorpta erit mors in victoria, cum per sanctificationem in omni parte hominis perfectam delectatione spiritualium, delectatio carnalis obruitur.*

Consolatio abscondita est (hebr. *obscondit se*) ab oculis meis.] Ita Hebr. Septuag. et alii passim. Perperam ergo Chald. et Theodot. vertunt, *ab oculis ipsorum*, puta Israelitarum cum exscindentur, q. d. Auferam ab illis omnem consolationem, auferendo meam præsentiam et majestatem, et consequenter omne bonum ab eis. Jam *abscondita est*, id est, brevi certoque abscondetur.

Rursum pro *consolatio*, hebr. est נחם *nocham*, quod tria significat consolationem, commiserationem, et pœnitentiam. *Consolationem* vertit Noster et Septuag. ac recentiores, ut R. David, et ex eo Leo Hebr. Pagnin. at Arias vertunt, *pænitudinem*, q. d. Abscondetur, id est, non veniet in conspectum meum pœnitudo, hoc est, non mutabo sententiam meam de Israelis excidio pœnitentia ductus, ut sæpe hactenus feci, sed sine ulla commiseratione certo et obfirmate eum disperdam. Verum quomodo hæc cohærent cum consolatione summa, quæ præcessit: *Ero mors tua, o mors; morsus tuus ero, inferne?* Rursum hæc ad Christum spectant, non ad Israelem, uti paulo ante demonstravi.

Dico ergo, sensus est quem dat S. Hieron. *Dum video et considero*, inquit, *duram mortis necessitatem (eo quod nullus sit hominum qui vivat, et non moriatur) non valeo consolari; quidquid mente concepero, dolorem meum non potest mitigare, cernentis charissima inter se nomina morte sejungi: ipse*, inquit, *infernus inter fratres dividit*, q. d. Dum contemplor omnes homines mori, et ad infernum descendere, dum video mortem omnia depasci, et fratres a fratribus separare, valde contristor: sed me consolor, dum ad Christum mortis domitorem oculos reflecto. Ille enim id quod promisit: *Ero mors tua, o mors; morsus tuus ero, inferne;* sine dubio reipsa præstabit. Huc accedit Lyranus, qui hanc accipit quasi vocem a morte per Christum suscitandorum, sed anxiorum, eo quod nesciant suam sortem, an scilicet in die judicii inter electos ad dexteram, an inter reprobos ad sinistram collocandi sint, donec Christus judex inter fratres dividat, et cuique suam mortem, locum et mercedem pro meritis attribuat. Hæc expositio huic loco congrua est et apposita.

15. Quia ipse inter fratres dividet.] *Ipse*, scilicet *infernus*, non captivitatis Assyriacæ, ut vult Theodoret. et Arias, q. d. Quia Ephraim fecit schisma, et divisit se a fratribus, puta a duabus Tribubus, idcirco adducet Deus ventum urentem, puta Salmanasar, qui eum in captivitate dividat et dispergat, sed infernus proprie dictus; hic enim dividit fratres vivos a mortuis, quos absorbet: ipsos etiam mortuos dividit, dum unus hoc loco, alius alio in inferno pro operum diversitate

collocatur. Ita S. Hieron. et Haymo. Aliter Lyran. Ipse, inquit, scilicet Christus, dividet in judicio homines justos ab injustis, puta electos a reprobis.

Nota: Pro *dividet*, uti vertunt Noster et Septuag. legentes in Hebr. יפריד *iaphrid*, jam in Hebræo legitur יפריא *iaphri*, id est multiplicabit, crescet, fructificabit; unde deducitur nomen Ephraim, id est frugifer, crescens, multiplicans. Inde enim Joseph filium sibi natum vocavit Ephraim, dicens: *Crescere me fecit Deus in terra paupertatis meæ*, puta in Ægypto, in qua fui incarceratus, pauper et miser, Gen. 41. 52. Quam nomenclaturam confirmans et extendens Jacob, pater Joseph, benedicens Ephraim dixit: *Semen illius crescat in gentes*, Genes. 48. 19. Alludit ergo *iaphri* ad *Ephraim*, de quo est sermo, q. d. Ephraim juxta etymon suum erat Ephraim, id est frugifer: crevit enim et germinavit in multam sobolem, juxta benedictiones avi sui Jacob, quamdiu in cultu et lege Dei stetit: at quia jam ab eo descivit, adducam ventum urentem, qui omnia hæc ejus germina arefaciat. Ita Clarius et Pagnin. Aut, ut Chald. *Quia*, inquit, *multiplicaverunt opera corrupta, ideo adducam regem fortem*, puta Salmanasar, qui eos puniat et perdat. Melius Vatabl. et alii hoc de Christo accipiunt, q. d. Christus est Ephraim, qui *iaphri*, id est, multiplicabit electos suos in die judicii, tum numero, tum gloria; uti in hac vita multiplicavit eos gratia, meritis et virtutibus. Optime de inferno accipias: hunc enim demonstrat pronomen *ipse*, q. d. Quia infernus in immensum crevit, itaque dilatavit os suum, ut majorem hominum partem absumpserit, idcirco adducet urentem ventum Dominus, etc.

ADDUCET URENTEM VENTUM DOMINUS.] Per *ventum urentem* Theodoretus accipit Cyrum, Arias et Clarius Salmanasar; hic enim Israelitarum, ille Babyloniorum terram, venasque opum, omniaque desiderabilia et pretiosa quasi ventus urens siccavit, perdidit et rapuit.

Verum dico *ventum urentem* esse Christum, q. d. Quia infernus fratres a fratribus divisit, idcirco Deus pater Christum quasi Austrum urentem in orbem induxit, cum enim de inculto hujus mundi deserto, æque ac de inarato B. Virginis utero, quasi de deserto suscitavit, ut venas mortis, puta peccata quibus ad mortem et infernum, quasi ad communem plerumque malorum fontem tendimus, siccaret et aboleret, ipsumque fontem, puta mortem et infernum, desolaret, ac diriperet animas SS. Patrum et Sanctorum, quas mors et infernus, ut supellectilem maxime pretiosam et desiderabilem, in thesauris suis habebat, et arcte retinebat. Ita S. Cyrill. Hieronymus. Rupert. Haymo et alii.

Rursum non incongrue Lyran. et Vatabl. per *ventum urentem* accipiunt ignem conflagrationis mundi, quem Christus quasi administrum præmittet, ut omnes mortis et inferni venas, puta peccata et peccatores, omnemque mundi concupiscentiam perdat et comburat. Hic enim ignis admixtum habebit ventum, quo propelletur per omnes mundi partes, ut universa quaquaversum consumat. Ad Christum enim hæc omnia spectant: ad eum enim avolare cœpit vers. 14. de eoque loqui pergit usque ad finem capitis. Hisce enim omnibus describit Christi de morte et inferno victoriam, spolia et triumphum, ita tamen ut alludat ad Cyri, vel Salmanasar victorias, spolia et triumphos. Sicut enim hi impios perdiderunt, ita et Christus; et sicut Cyrus pios Babylone, ita Christus credentes in se a morte et inferno liberavit. Quare accommodatitium est, non litterale, quod S. Hippolytus Episcopus et Martyr tract. de Consummat. mundi, initio, per ventum hunc urentem intelligit Antichristum: *Ecquis*, inquit, *alius ventus uredinis a deserto, quam Antichristus, qui temporibus suis deleturus est et desiccaturus venas aquarum, et fructus arborum, propterea quod homines amplexuri sunt opera ejus? Itaque delebit eos, ipsique servient in impuritate ipsius.*

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prædicit Samariæ excidium, eo quod toti Israeli fuerit dux idololatriæ. Hortatur ad poenitentiam, eique formulam poenitentiæ, confessionis et deprecationis præscribit, qua postea usi sunt Israelitæ conversi ad Christum, quibus proinde vers. 5. veniam omnemque Dei gratiam et benedictionem pollicetur, quam variis promissis et parabolis explicat et exaggerat; versu enim 5. avolat ad Christum, indeque usque ad finem Capitis felicitatem Israelis, id est, populi fidelis et Christiani, ample fuseque describit.

1 Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitavit Deum suum: in gladio pereant, parvuli,
eorum elidantur, et fœtæ ejus discindantur. 2. Convertere, Israel, ad Dominum Deum tuum;
quoniam corruisti in iniquitate tua. 3. Tollite vobiscum verba, et convertimini ad Domi-
num: et dicite ei: Omnem aufer iniquitatem, accipe bonum; et reddemus vitulos labiorum no-
strorum. 4. Assur non salvabit nos, super equum non ascendemus, nec dicemus ultra: Dii nostri
opera manuum nostrarum: quia ejus, qui in te est, misereberis pupilli. 5. Sanabo contritiones
eorum, diligam eos spontanee: quia aversus est furor meus ab eis. 6. Ero quasi ros, Israel ger-
minabit sicut lilium, et erumpet radix ejus ut Libani. 7. Ibunt rami ejus, et erit quasi oliva glo-
ria ejus et odor ejus ut Libani. 8. Convertentur sedentes in umbra ejus; vivent tritico, et germi-
nabunt quasi vinea: memoriale ejus sicut vinum Libani. 9. Ephraim quid mihi ultra idola? ego
exaudiam, et dirigam eum ut abietem virentem: ex me fructus tuus inventus est. 10. Quis sa-
piens, et intelliget ista? intelligens, et sciet hæc? quia rectæ viæ Domini, et justi ambulabunt in
eis: prævaricatores vero corruent in eis.

1. Pereat Samaria.] Τὸ *pereat* potest proprie accipi ut optativum quasi Propheta conformans se voluntati Dei vindicis, ex zelo justitiæ justæque vindictæ ad sarciendum Dei honorem a Samaria violatum, optet ut ipsa dispereat. Melius tamen accipias optativum pro futuro, scilicet *pereat*, pro *peribit*, ut sit propheticum. Ita Hebr. et Septuag. Sic et alibi optationes extremorum malorum in viris sanctis, pro prophetiis et prædictionibus eorumdem accipiuntur, ut Psalm. 68. 29. *Deleantur*, id est delebuntur, *de libro viventium, et cum justis non scribantur*, id est non scribentur. Sensus ergo est, q. d. Prima peccavit Samaria inducendo vitulos aureos, prima ergo et ultima punietur: prima in suis contribulibus, quos videbit ab Assyriis jugulari et vastari; postrema in seipsa, cum ab iisdem ipsa ejusque populus jugulabitur et vastabitur, itaque disperibit.

Pro *pereat* hebr. est תאשם *tescam*, quod et desolari sive perire, et peccare significat, quia sæpe peccatum est causa desolationis et perditionis. Unde Chald. vertit: *Peccati rea est Samaria*; Leo Hebr. et Pagnin. *delinquet*, vel peccabit, id est peccavit, Samaria. Utrumque sensum nexuit Symmach. dum vertit, *pœnitebit*, id est, pœnam peccati luet *Samaria*, ideoque proprie pœnitebit eam peccati, sed sero.

Quoniam ad amaritudinem concitavit (Leo Hebr. *exacerbavit*) Deum suum.] Sept. ὅτι ἀντέστη πρὸς τὸν Θεόν, *quia restitit contra Deum*. Mira ergo est peccati acerbitas, utpote quæ Deum benignissimum et dulcissimum amaricet et exacerbet.

Parvuli eorum elidantur,] id est elidentur, ut habent Hebr. puta ad saxa et muros, itaque occidentur.

Et foetæ, id est, matres gravidæ et prægnantes. Ita Hebr. Septuag. et Chald. ejus discindantur,] id est, discindentur una cum fœtu quem utero gestant. Utrumque notat extremam iram, furorem et sævitiam barbaram hostium Assyriorum, ac consequenter gravissimum scelus Samariæ, quod hanc in se Dei iram concitavit. Quocirca Elisæus prædicens Azaeli quod futurus esset rex Syriæ, quodque parvulos Israelis elideret, et prægnantes divideret, conturbatus est usque ad suffusionem vultus et flevit, 4. Reg. 8. v. 11. Ita accidisse re ipsa Samariæ certum est ex hoc oraculo, etiamsi in libris Regum id non narretur.

2 Convertere, Israel, ad Dominum.] Nota hic al-

ternantes Dei et Prophetæ affectus. A minis enim subito transeunt ad blanditias, ut ostendant pietatem et clementiam Dei, quæ minatur non ut perdat, sed ut corrigat, salvet et ad se reducat Israelem.

Moral. nota hic veram et plenam conversionem esse, qua mens a venere, vino, aliisque cupediis, quas prius adamabat, aversa, tota convertitur ad Deum, illique tota copulatur et adhæret: Conversio, ait Albert. et ex eo Sanchez hic, est mutatio situs, ut quæ sinistra sunt, dextra fiant; et contra sinistra, quæ dextra fuerunt; quæ anteriora, posteriora; quæ superiora, inferiora. Ad quem locum et gradum nisi pervenerit qui sibi in pœnitentiæ nomine gratulatur, sane ad Dominum usque non perveniet. Avarus dextras, anteriores et superiores habuit opes terrenas et caducas; sinistras, posteriores et inferiores habuit opes spirituales et cœlestes; necesse est ut harum situm et ordinem convertat, si Deo perplacere velit, ut scilicet ad dextram, ante et superiori loco constituat opes cœlestes; ad sinistram vero posterius et inferiori loco terrestres. Unde S. Greg. in l. 1. Reg. c. 7. l. 3. *Perfecte*, inquit, *convertitur, qui quod semel prave egerat, plangit, quod rursum plangat, ultra non repetit.* Et S. Aug. ser. 3. in Dom. 1. Quadr. docet illum non esse conversum, qui priorum vulnerum cicatrices aperit et resauciat. Idem l. 8. de Gen. ad litt. c. 12. *Tota*, inquit, *hominis actio bona est, converti ad eum a quo factus est, et ab eo justus, pius, sapiens, beatusque semper fieri, non fieri et recedere, sicut a corporis medico sanari et abire.* Cum enim quis sanatus est, recedit a medico, et manet sanus: cum vero quis a peccato sanatur, et convertitur ad Deum, debet semper illi adhærere, ac dicere: *Mihi autem adhærere Deo bonum est; quia ejus præsentia justificatur, et illuminatur, et beatificatur, operante et custodiente Deo, dum obedienti subjectoque dominatur, etc. eo autem absente, continuo tenebratur.* S. Bernard. serm. 1. de S. Paulo, cum statuit exemplar perfectæ conversionis: *Hæc plane fratres*, inquit, *perfectæ conversionis est forma. Paratum, inquit, cor meum Deus, paratum cor meum. Domine, quid me vis facere? O verbum breve, sed plenum, sed vivum, sed efficax, sed dignum omni acceptione! Quam pauci inveniuntur in hac perfectæ obedientiæ forma, qui suam ita abjecerint voluntatem, ut ne ipsum quidem cor proprium habeant, sed quid Dominus velit, omni hora requirant, dicentes sine intermissione: Domine, quid me vis facere? Sic enim decet, sic omnino dignum est, non meam a te, sed a me tuam quæri et fieri voluntatem.*

Corruisti in iniquitate tua,] q. d. per, et propter iniquitatem tuam corruisti in tot ærumnas.

3. Tollite vobiscum verba, scilicet mollia et lacrymosa, æque ac pia et sancta, quasi dona et munera gratissima, quæ Dei irati et exacerbati cor mulceant, leniant et ad misericordiam inflectant, puta verba humilitatis, pœnitentiæ, confessionis, deprecationis et laudis Dei, nimirum dicite ei: Omnem aufer iniquitatem,] pœnitet nos peccasse, condona ergo, et condonando aufer, quæsumus, iniquitatem nostram.

Et accipe bonum,] tam animum nostrum, quam verbum, q. d. Accipe cor nostrum contritum, accipe bonum pœnitentiæ et deprecationis nostræ.

Secundo, *accipe bonum*, id est, effice ut malitia et iniquitate nostra sublata, per te bono gratiæ tuæ cum vita et salute donemur, ut sic deinceps bona nostra tum opera, tum sacrificia, nosque totos quasi tibi deditos, tuosque in gratiarum actionem accipias. Unde Chald. vertit: *Accipe nos jam bonos*, et tibi devotos, simul et bona opesque quas tacite a te petimus, ut ea tibi reddamus, tuque ea a nobis in sacrificium, vel oblationem eucharisticam accipias. *Accipe* ergo, id est *da bonum*, quod vicissim a nobis accipias. Est metalepsis: ad blandiendum enim artificiosi mendici dicunt. Accipe, non Da, q. d. Da non tam nobis, quam tibi; quia nos illud tibi reddemus, tuque illud rursum a nobis in oblationem et gratiarum actionem accipies. Simili schemate dicitur Psal. 67. 19. *Ascendisti in altum*, etc. *accepisti dona in hominibus; arrepisti*, id est *dedisti*, mittens Spiritum Sanctum ejusque dona in Apostolos in Pentecoste, rursus ab eis illa accepturus per laudem et eucharistiam, uti explicat Apostolus Ephes. 4. 8. Vide ibi dicta. Est ergo antithesis, q. d. *Aufer iniquitatem*, et pro ea *accipe bonum*, id est confer gratiam, da justitiam. Rursum aufer iniquitates, pœnas et mala ob eam nobis inflicta, vel infligenda, et pro eis confer bonum, puta tuum favorem, beneficentiam, omniaque bona, tum corporalia, tum spiritualia, quæ tuis amicis conferre soles, uti patribus nostris nobisque olim, dum te coleremus, ea contulisti.

Et reddemus vitulos labiorum nostrorum.] Hic explicat quod dixit: *Accipe bonum*; bonum enim hoc, aut boni hujus effectus et fructus sunt vituli, id est hostiæ, labiorum, puta Dei laudes et gratiarum actiones, quas pro venia bonisque a te acceptis, labiis nostris tibi offeremus loco vitulorum. Ita S. Hier. Chald. Vatabl. Arias et alii, vel, ut alii, reddemus tibi vitulos, quos tibi labiis nostris vovimus et oblaturos promisimus. Ridicule hæc accipiunt Judæi, q. d. Cum ob vastatum templum non possimus Deo offerre vitulos veros et reales, offerimus ei vitulos labiales, puta lectionem Levitici de sacrificiis in Synagogis, itaque satisfacimus Deo et legi, uti prædixit Osee. Septuag. vertunt, *fructus labiorum*. Heb. enim פרים, si puncies פרים *parim*, significat vitulos; si פריים *periim*, significat fructus. Huc allusit Apost. Hebr. 13. 15. cum ait: *Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est, fructus labiorum confitentium nomini ejus;* vox enim *id est*, significat eum alio, scilicet huc, alludere. Præscribit hic Propheta Israeli, et cuivis pœnitenti formulam confessionis, pœnitentiæ et deprecationis, nimirum, ut dicant Deo, primo: *Omnem aufer iniquitatem*; secundo: *Accipe bonum*; tertio: *Reddemus vitulos labiorum nostrorum*; quarto, *Assur*, etc. Hac utamur in culpis et cladibus tum privatis, tum publicis. Unde S. Ambr. epist. 28. ad Theodosium, per vitulos labiorum accipit confessionem peccatorum. *Erant*, inquit, *tunc* (tempore Davidis) *sacrificia pro delictis; hæc nunc sunt sacrificia pœnitentiæ*, qua quasi cultro occidimus priores iniquitates et cupiditates, hominemque veterem cum dolore et pudore, ut novus homo incipiat vivere Deo, legi et virtuti.

4. Assur non salvabit nos,] q. d. Posthac non con-

fidemus Assyriorum potentiæ, nec equitatui et equis Gentium, præsertim Ægyptiorum, uti haetenus fecimus, Isaiæ 31. 1. Spem salutis non in hominibus, nec in Gentibus, sed in te, Domine, collocabimus. Ita S. Hieron. Cyrill. Chald. et alii. Ægyptii enim valebant equorum copia et robore; unde ex Ægypto equos accivit Salomon, 2. Paral. 1. 16. Porro equitatus et equorum copia vetita fuit Judæis, eorumque regibus Deuter. 17. 16. tum ne illis præfiderent et superbirent, tum ne equorum emendorum causa in Ægyptum redirent, itaque sensim in Ægyptiorum idololatriam et vitia relaberentur. Vide dicta Deut. 17. et Isaiæ 2. 8.

Quia ejus, qui in te est, misereberis pupilli,] q. d. Misereberis, o Domine, Israelis, qui quasi sine patre et matre, ac ab omnibus derelictus, quasi pupillus *est in te*, id est, tuus est, ac tuæ curæ relictus et creditus, ideoque in te uno omnes spes suas reponit: *Tibi enim derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor.* Sic 1. Petri 5. 2. dicitur: *Pascite qui in vobis est*, id est qui vobis creditus, et vestræ quasi pastorum curæ commissus est, *gregem Domini*. Ita S. Hier. Theod. Cyrill. et alii.

Secundo, pupillus *est in te*, o Domine, per memoriam, miserationem et curam: sicut enim objectum amatum est in amante per amorem; ita miser, v. g. pupillus, est in Deo miserante per misericordiam. Hebræa enim habent: *Quia in te est miseratio pupilli*; Septuag. *in te misereberis pupilli*, q. d. In te tuisque visceribus, o Domine, intimam et visceralem compassionem, miserationem et misericordiam habet pupillus; hoc enim significat ירחם יתום *ierucham iatom*. Hæc ergo est ingens consolatio pupillorum et miserorum, quod in Deo, Deique memoria, miseratione et providentia, quasi in Dei visceribus sint, in eaque securi vivant et habitent, juxta illud Psalm 90. 1. *Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur.* Hucusque formula precationis Israelis pœnitentis. Huic occurrit benignus Dominus ac respondet:

5. Sanabo contritiones eorum,] Hebr. משובתם *meschubatam*, id est, aversionem eorum, puta apostasiam, qua a me ad idola desciverunt. *Sanabo*, inquam, cum pœnitebunt, dicentque: *Omnem aufer iniquitatem*. etc. uti præcessit: quod fiet umbratice et typice, cum e captivitate dimittentur per Cyrum, inquit Ruffinus; plene vero et plene fiet per Christum, q. d. Per Christum evangelizantem sanare incipiam, et sub finem mundi per eumdem judicantem et beantem perfecte sanabo contritiones, id est vulnera, Israelitarum, quæ ex contritione vel confractione fieri solent; vulnera, inquam, animæ puta aversionem a Christo et Deo. Faciam enim ut videant suas ærumnas esse pœnas aversionis suæ a me, indeque pœnitentes convertentur ad me, Christumque meum Salvatorem et Messiam suum agnoscant. Sequentia enim sublimiora sunt, quam ut Cyro conveniant. Ergo ad Christum transit hic de more Propheta, suaque oracula concludit læto de Christo ejusque redemptione nuntio. Ita S. Hieron. Cyrill. Theodor. Haymo, Vatabl. et alii passim. *Diligam eos spontanee*, puta sine eorum meritis, gratuite et ex mera benevolentia. Hebr. est נדבה *nedava*, id est animo liberali, regio, magnifico. Unde Leo Hebr. vertit, *liberalissime.*

6. Ero quasi ros Israel, etc.] Syrus: *Ero quasi ros Israeli, et germinabit quasi lilium;* Arabicus uterque: *Ero quasi ros Israeli, germinabit autem ut roso*, q. d. Sicut ros herbas leniter humectat et fœcundat, ita ego lege, doctrina et gratia mea suaviter irrorans Israeli, eum virtutibus et bonis operibus fœcundabo. Ita S. Hieron. Theod. et Vatabl. Hinc Ægyptii, ait Horus Apollo. l. 1. hierogl. 35. doctrinam indicantes cœlum pingebant rorem fundens, innuentes quod sicut ros mollit herbas, non saxa, sic doctrina molliet et imbuat dociles, non stupidos, duros et indociles.

Secundo, q. d. Sicut ros e cœlo in terram noctu occulte descendit, ita ego Christus, qui sum filius Dei, e cœlo in uterum Virginis Israeliticæ occulte descendam, ex eaque carnem assumam, ut Israelem salvem: perinde ac ros in vellus Gedeonis descendit, significans Gedeonem liberaturum Israelitas de oppressione Madianitarum, Judic. 6. 37. Hoc est quod ait Isaias cap. 45. 8. *Rorate, cœli, desuper, et nubes pluant justum; aperiatur terra, et germinet salvatorem.* Ita Rupert. Lyran. et veteres Rabbini apud Galat. lib. 3. c. 17. et l. 9. c. 11. Cur Christus comparatur rori et irrorationi varias rationes et analogias assignavi, Isaiæ 45. 8.

Tertio, aliqui per rorem accipiunt Eucharistiam, in quam Christus silenter et latenter instar roris illabitur, germinatque lilia virginitatis, de quibus mox; præsertim quia manna, quod fuit expressus typus Eucharistiæ, erat quasi ros concretus et conglaciatus. Imo Hebræi tradunt eum manna depluisse rorem, qui manna tegeret, sicut species panis in Eucharistia tegunt velantque corpus Christi, de quo plura dixi Exodi 16. v 13. et seq. Est ergo hic proportio analogica primi ad secundum, qualis est tertii ad quartum. Sicut enim se habet ros ad terram cui illabitur, eam fœcundando; sic se habet divinitas, sive Verbum ad humanitatem tum Christi, cui per gratiam unionis hypostaticæ; tum nostram, cui per gratiam creatam et Eucharistiam illabitur, eam omnibus donis et bonis operibus fœcundans.

Germinabit, Leo Hebr. *florebit*, sicut lilium,] q. d. Israel, rore gratiæ meæ irroratus, crescet et florebit ut lilium: Primo, amplitudine et propagine. Sicut enim lilium mirifice crescit seque propagat; ita Israel, id est populus fidelis, per Christum et Apostolos toto orbe propagatus est. Secundo, candore castitatis et puritatis vitæ. Tertio, odore et fragrantia bonæ famæ. Ita Cyrill. et Theoph. *Lilium*, inquit, odoris fragrantiam habet, magnitudinem non habet, q. d. Sic vir doctus et sanctus quo humilior est, eo majorem virtutis et sapientiæ exhalat fragrantiam. Quarto, admirabili splendore virtutum; nam, ut ait Theod. *Admirationem concitat lilii* splendor. Et Theoph. *Cum*, ait, *in Ecclesia videris aliquem bene vivere, et luce virtutum coram hominibus splendere, illum vocato lilium.* Quinto, sicut lilium folia sursum erigit, etiam inter nimbos et grandines, ita Israel, id est, sanctus, cor in cœlum ad Deum erectum habet tam in adversis, quam in prosperis. Ita Hebræi apud Galat. l. 3. c. 17. Israel ergo, id est fidelis et justus, similis est Christo, qui, ut ait S. Hier. Cant. 2. 1. *Ego flos campi, et lilium convallium; sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filios.* Sicut enim Christus in

mundi hujus campo quasi lilium æstibus et imbribus laborum, persecutionum et dolorum, in medio spinarum, id est Judæorum, expositus fuit, inquit S. Ambr. l. de instit. virg. cap. 14. ita et justus. Sexto, lilium symbolum est spei. Hinc in Rom. Imperat. nummis ab altera parte visitur Deus, dextera lilium protendens, cum hac inscriptione, *spes publica*, vel *spes Augusto*, vel *spes R. P.* teste Pierio hierogl. 55. Unde et Virgil. significans spem de Marcello conceptam, sic de eo canit 6. Æneid.

> Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
> In tantum spe tollet avos.

Et mox:

> Tu Marcellus eris: manibus date lilia plenis.

Sicut enim lilium convallium expositum est radiis solis corporei, ab iisque exspectat et haurit spiritum, vitam, decorem, et omne bonum; illis enim vegetatur et vivificatur; ita et vir bonus, præsertim si sit excellens, radiis divinæ providentiæ jugiter irradiatur, itaque alitur et augescit, ideo ab iis omne bonum sperat, et postulat. Septimo, Gregor. Nyssenus homil. 4. in Cant. et S. Ambros. lib. 1. de Virgin. *Lilium*, inquiunt, *inter spinas significat, castitatem et virtutem spiritalium nequitiarum sentibus obsideri; unde nemo fructum referat, nisi qui cautus incedat.* Idem Ambros. lib. 3. de Virgin. explicans illud: *Lilium inter spinas: Nonne, ait, inter asperitates laborum contritionesque animorum boni flos odoris assurgit? quia contrito corde Deus placatur.* Vide S. Bernard. serm. 48. in Cant. ubi inter cætera ait: *O candens lilium, o tener et delicate flos! increduli et subversores sunt tecum; vide quomodo caute ambules. Plenus est mundus spinis: in terra sunt, in aere sunt, in carne tua sunt; versari in his, et minime lædi, divinæ potentiæ est, non virtutis tuæ.* Idem serm. 70. in Cant. *Quot, ait, virtutes, tot lilia. Hinc Christus se lilium appellavit, quod totus versetur in liliis; et omnia quæ ipsius sunt, lilia sunt; conceptio, ortus, conversatio, eloquia, miraculo, sacramenta, passio, mors, resurrectio, ascensio; quid horum non condidum, et non suavissime redolens? Porro ortum candidavit incorrupta virginitas matris, conversationem innocentia vitæ, eloquia veritas, miracula puritas cordis, sacramenta pietatis arcanum, passionem patiendi voluntas, mortem libertas non moriendi, resurrectio nem fortitudo, ascensionem exhibitio promissionum.*

Et erumpet radix ejus ut Libani,] id est, jaciet Israel et fidelis radices suas ita profundas, ut cedri aliæque arbores Libani, quæ cum sint excelsæ et vastæ, ac ventorum flatibus agitentur, profunde jaciunt radices, nimirum quantum, in auras consurgunt vertice, tantum radicem in ima demergunt, ut nulla tempestate quatiantur, sed stabili mole diu consistant, ait S. Hier. q. d. Pari modo Israel in Dei præsidio totus firmusque per multa, imo omnia sæcula consistet, nec ullo hostium vel adversæ fortunæ vento loco suo demoveri poterit. Ita S. Hier. Vatabl. et Chald. qui ita vertit: *Habitabunt in robore terræ suæ, sicut arbor Libani quæ diffundit suam propaginem.*

Secundo, Libanus Hebr. significat *thus*. Unde de thure sic explicat Cyrill. *Erit Israel sic tutus et firmus, uti est thuris planta, quæ alte jacit radices; talis est mens credentium, qui non moventur ventorum impulsu.* Talis fuit, et est constantia Martyrum.

Tertio, Sanchez radicem metonymice sumit pro germine e radice pullulante, quomodo Christus vocatur *radix David*, id est, germen e Davide quasi radice prognatum, Isaiæ 11. et Apocal. 22. Germen enim proprie erumpere dicitur, non radix, quæ sub terra se abscondit. Germen autem hoc Libano familiare esse cedrum, quæ est arbor procera et firma, ideoque immortalitatis et æternitatis symbolum. Unde Persius: *Et cedro digna locutus;* quin et Plinius libr. 16. 40. cedrum et cupressum vocat *arbores æternas*, eo quod vetustatem et cariem non sentiant. Sensus ergo erit, q. d. Israel pene emortuus reviresce: ut germen cedri, ut ejus a instar in magnam celsitudinem et gloriam, eamque æternam excrescat. Verum primus sensus videtur genuinus: Primo, quia Hebræa et Septuag. habent: *mittet*, vel *projiciet radices suas;* mittere autem vel jacere radices, est profunde eas in terra quaquaversum spargere et firmare. Secundo, quia si radices proprie accipias, habebis hic causam propriam ejus quod sequitur: *Ibunt rami ejus*: *ibunt*, id est, spargent sese longe lateque. Nam quantum arbor deorsum in profundum et latum mittit radices, tantum sursum in altum et latum spargit ramos, juxta illud Virg. 4. Æneid. de quercu:

> Ipsa hæret scopulis, et quantum vertice ad auras
> Æthereas, tantum radice ad tartara tendit.

Tertio, quia ita seipsum in Comment. interpretatur S. Hieron. ipse enim est auctor versionis Vulgatæ. Unde huic sensui non obstat vox *erumpet*, quia radix non tantum in germine, sed et in fibras suas erumpere dicitur; cum enim ipsa quæ prius videbatur arida et emortua, vim vitalem et vegetantem in se latentem foras emittit, et in fibras, quibus se in terra spargat et figat, exerit, erumpere dicitur.

7. Ibunt, id est, promovebunt se, crescent, diffundent se, rami ejus.] Per ramos accipit sobolem et liberos, præsertim spirituales, q. d. Israel magnam habebit sobolem filiorum, puta fidelium, quos ad Deum convertet, æqua ac virtutum et bonorum operum. Unde Chald. vertit: *Israelitæ crescent filiis et filiabus.*

Et erit quasi oliva gloria ejus, q. d. Erit Israel fœcundus, speciosus et gloriosus instar olivæ frondibus, et fructibus undique circumdatæ et quasi coronatæ; hæc enim est gloria oleæ. Hoc est quod dicitur Psalm 127. *Filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ.*

Nota, Ecclesiam et sanctum quemlibet vocari *olivam*, ob fœcunditatem bonorum operum, ob præstantem charitatem, misericordiam, lenitatem et splendorem virtutum: horum enim symbolum est oleum. Sic de Elia et Henoch dicitur Apoc. 11. 4. *Hi sunt duæ olivæ, et duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes.* Et Jeremiæ 11. 16 de Israele dicitur: *Olivam uberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocavit Dominus nomen tuum.* Vide ibi dicta. Addit Martin. de Roa lib. 4. Sing. cap. 6. olivam pacis, deditionis et obedientiæ esse symbolum: ramos enim olivæ victoribus prætendunt deditiții, uti fecerunt Judæi Christo, dum in die palmarum quasi rex, victor et triumphator ingressus est Jerusalem; sicque explicat

illud Psal. 127. *Filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ*, q. d. Filii tui tibi se submittent, eruntque obedientes, atque inter se non rixabuntur; sed concordes erunt et pacifici quasi olivæ novellæ. Chald. vertit: *Splendor eorum sicut splendor candelabri sanctitatis.* Candelabrum enim templi habebat lucernas septem ardentes oleo olivarum.

Et odor ejus ut Libani.] Per *Libanum* montem, vel etiam thus accipe: לבונה *lebona* enim hebr. vocatur thus; inde mons thure, cedro, pino, aliisque resinosis et odoriferis arboribus abundans, vocatus est Libanus. Hinc Chald. vertit: *Odor eorum velut odor incensi aromatum.* Et Cyrill. *Odor*, inquit, *ejus ut thuris, odoris optimi est. Idcirco lex Mosis eum sacravit Deo. Odoratus itaque est fructus electorum et vocatorum.* Et Theophyl. *Significatur*, ait, *eum qui seipsum offert Deo mente et spiritu orans, instar Libani fragrantiam suavis odoris habere.*

8 Convertentur sedentes in umbra ejus,] q. d. E captivitate revertentur Israelitæ, ut sedeant plene securi, stabiles et fortunati in umbra, id est tutela, Christi. Ita Chald. S. Hieron. Rupert. Lyran. et alii passim. Pronomen enim *ejus*, respicit Christum; ipse enim est dux Israelis, id est, populi fidelis: de Christo enim continuo agit hic Propheta a v. 5. usque ad finem capitis.

Aliter a Castro: *Ejus*, inquit, id est Israelis, q. d. Qui sedent in umbra Israelis, id est, qui se conjungunt Ecclesiæ et populo fideli, *convertentur* e vita carnali ad Christum, ejusque mores puros et sanctos induent.

Aliter et Arias: *Ejus*, inquit, id est Libani, q. d. Fideles convertentur ut sedeant semper sub umbra Libani, ejusque suavissimo odore recreentur.

Vivent tritico,] q. d. Israelitæ, id est, fideles tempore Christi abundabunt annona spirituali, qua affluenter et deliciose pascant recreentque animas; annona, inquam, tum verbi Dei, ut ait Chald. S. Hieron. et Theodor. tum Eucharistiæ, ut ait Emmanuel. Hæc enim panem cœlestem, puta corpus Christi vivificum manducandum nobis exhibet sub specie panis triticei, et sanguinem ejusdem potandum præbet sub specie vini, de quo hic subditur: *Germinabunt quasi vinea, memoriale ejus sicut vinum Libani.* Hoc est *frumentum electorum*, de quo Zach. 9. 17. et panis vitæ, de quo Christus Joan. 6. 50. *Hic est panis de cœlo descendens, ut si quis ex ipso manducet non moriatur.* Et v. 59. *Qui manducat hunc panem, vivet in æternum.* Ita Haymo, Albert. et Lyran. Hinc et Sept. vertunt, *bibent* (vel, ut Romani codices Caraffæ legunt, *vivent*) *et inebriabuntur* (licet Complut. legant στηριχθήσονται, id est firmabuntur, vel *confortabuntur*) *tritico.* Triticum enim bibitur in potu ex eo confecto, puta in cerevisia, qua Transalpini ut vino deliciantur et inebriantur. Triticum ergo eis est cibus et potus, æque ac Eucharistia fidelibus. Unde S. Hieron. exponens Septuag. *Bibent et inebriabuntur tritico*, hoc est, ait, *rerum omnium abundantia. Quod autem ebrietas hic non eversionem mentis, sed copiam rerum omnium significet, versiculus ille declarat dicens: Visitasti terram, et inebriasti eam*, Psal. 64. *et Joseph convivium, in quo inebriasse dicitur fratres suos*, Gen. 43. *Et Dominus loquens ad Apostolos: Comedite, amici mei, et bibite, et inebriamini fratres*, Cant. 5. *Sive quia Dominus noster ipse est frumentum, et vinea, quicumque crediderit in eo, inebriari dicitur. Denique sequitur: Et efflorebit quasi vinea, memoriale ejus sicut vinum Libani.* Eucharistiæ ergo effectus unus e multis est, ut ex ea fideles fiant spiritualiter ebrii, juxta illud Psal. 22. *Calix tuus inebrians quam præclarus est!* Et Psalm. 35. *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ;* ubi S. Aug. *Hoc calice*, ait, *inebriati erant Martyres, quando ad passionem euntes, suos non agnoscebant. Quid tam ebrium, quam non agnoscere uxorem flentem, non filios, non parentes? Nolite mirari, ebrii erant? Ubi ebrii erant? Videte, acceperunt calicem unde inebriarentur.* Idem in Psal. 103. ad v. 15. *Et vinum lætificet cor hominis. Videbitur*, inquit, *ista ebrietas in operibus vestris, videbitur in sancto amore justitiæ, videbitur postremo in alienatione mentis vestræ, sed a terrenis in cœlum.*

Quin et Rabbini ex hoc similibusque locis agnoscunt Messiam mutationem quamdam miram in frumento facturum, puta transubstantiationem panis in corpus suum; hocque prædici Ps. 71. 16. *Erit firmamentum in terra in summis montium, superextolletur super Libanum fructus ejus: firmamentum* enim idem est quod panis cor hominis confirmans. Nam hebr. est פסת בר *pissat bar*, quod Burgensis vertit, *placentula frumenti;* R. Emmanuel, *volo*, id est manus plena, *frumenti:* proprie *pissat bar*, est particula, libum, vel pugillus frumenti. S. Hier. vertit: *Erit memoriale triticum;* Chald. *Erit substantificus panis;* Jonathan clare: *Erit placenta tritici in vertice sacerdotum.* Denique veteres Rabbini verba hæc Psalmis exponunt de sacrificio panis delicatissimo, tempore Messiæ offerendo et comedendo. Leo Hebræus hic pro, *vivent frumento*, vertit, *reviviscent ut frumento;* quod Vatabl. exponit, q. d. Fideles Christi gratia fortissime ferent afflictiones et persecutiones, iisque quasi vivificabuntur, uti triticum fert frigora hiemis, ex iisque vegetius et copiosius resurgit. Tribulationes ergo non enecant, sed vivificant fideles, eosque in vita spirituali corroborant, ut magnum in ea faciant incrementum, æque ac fructum in proximis. Unde Arabicus Antiochen. vertit: *Et vivent et permanebunt sine peccato, et permanebit memoria ejus sicut vitis, et sicut ligna* (arbores) *Libani, quæ sunt Ephraim: quid illi est cum idolis? Et ego qui corroboro eum velut arbores platani uberis*, quæ scilicet ramis et frondibus luxuriat. Et Arabicus Alexandrinus: *Et vivent et saturabuntur de tritico, et germinabit quasi vinea, et erit sicut incensum.* Denique de hoc vino quod germinat virgines, æque ac de frumento juvenum, sive electorum, plura dicam Zachar. 9. 17.

Germinabunt quasi vinea], q. d. Fideles latissime, uberrime, felicissime instar vineæ felicis et fertilis propagabunt se ad hanc, non upupæ, sed cycneam Dei vocem et promissionem. Nam upupa, ait Horus Apollo lib. 2. hierol. 88. canens ante tempus vitium, magnam vini bonitatem et copiam prænuntiat. Unde Ægyptii, præsagium copiæ vini significantes, pingebant upupam.

Memoriale ejus, hebr. זכרו *zichro*, id est *memoria ejus*, sicut vinum Libani.] Ita Syrus, q. d. Memoria et commemoratio Israelis erit gratissima et suavissima,

uti erat vinum crescens in Libano. Nam hoc præstantissimum fuisse, æque ac odoratissimum ex afflatu arborum odoratarum, quibus abundabat Libanus, docent Geographi terræ sanctæ. Audi Burchardum in Antilibano: *Antilibanus*, ait, *distat ab ista civitate* (Sidone) *per leucam et dimidiam, et ibi habetur vinum delicatissimum, de quo dicit Propheta* (Osee hoc loco) *Memoriale tuum ut vinum Libani.* Quocirca Arabicus Alexandr. vertit: *Et erit sicut incensum;* vinum ergo Libani est vinum incensi, puta odoratum sicut thus vel incensum: *Libanus* enim hebr. significat thus, vel incensum. Unde R. David ex libro Asaph medici docet vinum Libani fuisse vinum *cos*, id est colore, odore, sapore, imo et vi medica excelluisse. Certe Byblus urbs est ad Libanum sita, quæ nomen dedit Byblino vino, quod ab Hesiodo, Achæo, Theocrito et aliis celebratur. Denique Patres Societ. nostræ oriundi e Libano, puta Maronitæ, Romæ mihi asseverarunt vinum Libani etiamnum esse valde generosum et præstans, ideoque vim suam per multos annos conservare. Adhæc, botros et uvas, e quibus exprimitur, esse ingentes, similes illis quas exploratores e terra sancta in vecte extulerunt, Num. 13. 14. Idem suadet situs loci: Libanus enim est in regione calida, frugifera, montosa et vitifera. Bacchus enim amat colles calidos. Quocirca Theodor. sic explicat: *Israelitæ similiter ut vinum odoratum in Libano cultum virtutis fragrantiam possidebunt; atque illinc manantem bonam existimationem quasi fructum percipient.* Et S Cyrillus: *Talis*, inquit, *est omnis Christi sermo et doctrina*, item vitæ ejus mysteria et Sacramenta, præsertim Eucharistiæ, quæ sub specie panis et vini corpus et sanguinem Christi nobis exhibet. Hæc enim est memoria, et memoriale juge Christi, de quo Psaltes Psal. 110. 4. *Memoriam fecit mirabilium suorum misericors et miserator Dominus, escam dedit timentibus se*; et Christus ipse: *Hoc facite in meam commemorationem*, Matth. 26. 26. *Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis*, ait Paulus 1. Corinth. 11. 26. Sic de Josiæ piissimi regis fama dicitur Eccli. 49. 1. *Memoria Josiæ in compositione odoris facta opus pigmentarii. In omni ore quasi mel indulcabitur ejus memoria, et ut musica in convivio vini.*

Aliter aliqui apud S. Hieron. nam per *vinum Libani* accipiunt vinum thure conditum. Verum hoc insuave est. Aliter et Chald. S. Hieron. et Haymo; nam per vinum Libani accipiunt vinum templi, quod sacrificiis adhibebatur ut libamen, diciturque Libani, quia ex uvis Libani confectum. Unde Chald. vertit: *Erit memoriale bonitatis eorum fructificans et indeficiens, juxta ac memoria tubarum clangoris super vino veteri, quod libari solet in domo sanctuarii.* Primus sensus uti simplex et planus, ita et germanus est; cui adda alium valde appositum, quem tradit Sanchez, nimirum vinum Libani vocari vinum aromatibus Libani conditum, ideoque odoratum. Libanus enim adeo odoratis guttis, herbis et aromatibus abundat, ut pro ipsis odoribus usurpetur. Tale est vinum myrrhatum, foliatum, nardinum. Addit Sanchez vinum condiri solitum non solum ad suavitatem gustus, et ad salubritatem corporis, sed etiam ad vim odoris et unguenti. Sic vinum in quo spica Cilissa, id est crocus, incoquitur, pro unguento pretioso spargebatur in theatris. Sic ait Martial. in Amphith. epigr. 3.

Et Cilices nimbis hic maduere suis.

Nimbi enim Cilicum sunt vina, quæ sibi odorem ex croci coctione traxerunt. Sensus ergo est, q. d. Israelis nuper apud omnes gentes exosi, jam ad Deum conversi tam grata erit memoria, ejusque nomen et commemoratio tantam audientibus suavitatem inhalabit, quantam inhalat vinum aromate Libani conditum, sive unguentum fragrantissimum.

9. Ephraim (supple, tot a Christo affectus beneficiis dicet, ut habent Hebræa et Chald.) quid mihi ultra idola?] quid mihi cum idolis? abeant in malam crucem: mihi deinceps solus Deus pastor et director erit, Christus amor meus. Sept. vertunt: *Ephraim, quid ultra et idolis?* Huc allusit Apostolus 2. Corinth 6. 15. *Quæ conventio Christi ad Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? Qui autem consensus templo Dei cum idolis? vos enim estis templum Dei vivi.*

Aliter S Hieron. et Albert. accipiunt hæc verba; scilicet, non ut Israelis, sed ut Dei, q. d. Quid mihi, o Ephraim, objectas idola? vides esse idola, id est, res umbraticas et vanas; ea ergo desere, me unum sequere et cole

Ego exaudiam et dirigam eum (Ephraim, sive Israelem) ego ut abietem (Arabicus, *ut platanum*) virentem.] Abies enim semper viret, nec hieme folia amittit, ut docet Plin. lib. 16. 21. q. d. Ut abies arbor enodis, procera, semper virens, recta, semper directe in altum ascendit; ita ego Israelem virtutibus semper virentem dirigam in cœlum ad me, et ad vitam beatam. Ita Rupert. Abies, inquit Plinius lib. 16. 10. *e cunctis amplissima est, et fœmina etiam prolixior* (est enim abies mas et fœmina) *materia mollior viliorque, arbore rotundior, folio pinnato densa, ut imbres non transmittat, atque hilarior in totum.* Talis est et Israel, id est fidelis, quem Deus facit virere semper, densari, et hilarescere gratia et virtutibus. Ita S. Hieron.

Septuag. pro *abies* vertunt, *juniperus.* Hebr. enim ברוש *berosc*, et abietem, et juniperum, et cupressum significat. Vertunt ergo: *Ego sicut juniperus condensa cooperiens.* Juniperus enim, ait Cyrill. adeo frondibus densatur, ut nec solis radios, nec imbres, quantumvis vehementes, transmittat: sic et Deus Christusque fidelibus suis in omni tentatione et tribulatione densam præstat umbram et protectionem; licet enim Virgil. juniperi umbram vocet *gravem*, nimirum dormienti sub ea; eadem tamen suavis est et tuta confugienti, ut imbrem vitet vel æstum, ait Delrio adagio 965. Addit Theodoret. *Juniperus*, inquit, *semper viridis existit, nec putrescit, et coma redimitur aculeata. His ostendit, quod omni studio te curabo, ab omnique pernicie tutum efficiam, et invadentem quasi quibusdam aculeis perterrefaciam.* Aculeos hosce, sive spinas aliter interpretatur Theophyl. nimirum Deum esse spinam, quia suis fidelibus, qui secundum Deum cupiunt vivere, imperat vitam asperam, quæ eos pungat et compungat ex consideratione judicii extremi.

Ex me fructus tuus inventus est,] q. d. Dixi quod faciam te pulchrum et virentem ut abietem; et ne putes te frondosum tantum fore, non fructiferum, uti est abies, addo me insuper fructus bonorum operum, gratiæ et gloriæ tibi daturum. Eris ergo abies frondi-

bus, vitis et oliva fructibus. Ita Chald. S. Hieron. Lyran. et alii.

Moraliter, fidelis in verbis et præceptis sanctis sit abies, sed simul in operibus in fructibus sit oliva. Ita Jesus erat potens in opere et sermone. Cur? quia ejus verba et dicta erant facta: quod docebat verbo, monstrabat exemplo. Phocion, teste Plutarcho in ejus Vita, dicentes et docentes bona, sed non facientes, aiebat similes esse cupressis, quæ cum sint sublimes et pulchræ, nullum tamen edunt fructum. Ita hic Oseo ait eos similes esse abieti virenti.

10. Quis sapiens, et intelliget ista?] scilicet oracula mea; illa enim profunda et remota sunt a sensu hominum carnalium et impiorum, solisque justis pervia. Ita S. Hieron et Rupert. Aut potius *ista*, scilicet mysteria et promissa Christi, q. d. Quam pauci erunt Judæi qui hæc Christi, qui est via, veritas et vita, mysteria credant, sapiant, ament et faciant!

Quia rectæ sunt viæ Domini, recteque ducunt in altum ad Deum rectissimum: unde a solis rectis cognosci terique possunt. Soli enim justi ambulabunt in eis: sed depressæ et curvæ in terras animæ, ac cœlestium inanes, quales sunt Judæorum, has sapere et ingredi nequeunt, quin vero impingent et corruent in eis,] præsertim cum detrudentur ruentque in gehennam, eo quod eas agnoscere noluerint, nec per eas ambulaverint.

Secundo, ex Hebræo sic verti potest cum Leone Hebræo, Vatabl. Lyrano et Aria: *Si quis sapiens est intelligat ista; si quis prudens, cognoscat ea, quod recte sint viæ Domini, et justi in eis ambulabunt, prævaricatores vero corruent in eis*, q. d. Qui sapiens est, intelligit et videt justa esse opera et judicia Domini, tam circa justos, quam injustos; dum illos dirigit, fovet et præmiat, hos negligit, rejicit et punit; justum enim est quidquid a Deo fit. Unde justi qui soli sapiunt, ambulent, id est, observant vias Domini, laudantque Deum in omnibus operibus suis; peccatores vero insipientes eas negligunt, spornunt, vituperent, ideoque corruent in eis.

Censet Alcazar ad hæc Osee verba alludere S. Joannem Apocal. 5. 2. ubi ait: *Et vidi angelum fortem prædicantem voce magna: Quis est dignus aperire librum, et solvere signacula ejus?* imo censet hunc angelum fortem esse ipsummet Osee, de qua re quid sentiendum sit dixi in Procemio.

Moraliter: Pauci sunt qui viam in cœlum, iterque ad beatitudinem cognoscant et capessant. Merito ingemuit Moses: *Gens absque consilio est, et sine prudentia. Utinam saperent, et intelligerent, ac novissima providerent!* Deuter. 32. 28. Et Christus: *Intrate per angustam portam, quia lata porta et spatiosa via est quæ ducit ad perditionem, et multi intrant per eam. Quam angusta porta, et arcta via est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam!* Matth. 7. 13. *Sequamur ergo, Domine Jesu te, per te, ad te; quia tu es via, veritas et vita: via in exemplo, veritas in promisso, vita in præmio*, ait S. Bernard. serm. 2. de Ascensione.

Porro sapientum, puta fidelium, qui Christum sequuntur, felicitatem hic quatuordecim partim promissis, partim phrasibus et parabolis graphice depingit, omnibusque spectandam et amplectendam proponit Propheta. Nam primo, iis promittit v. 5. *Sanabo contritiones eorum*; secundo: *Diligam eos spontanee*; tertio: *Ero quasi ros*; quarto: *Israel germinabit sicut lilium*; quinto: *Erumpet radix ejus ut Libani*; sexto: *Ibunt rami ejus*; septimo: *Erit quasi oliva gloria ejus*; octavo: *Odor ejus erit ut Libani*; nono: *Convertentur sedentes in umbra ejus*; decimo: *Vivent tritico*; undecimo: *Germinabunt quasi vinea*; duodecimo: *Memoriale ejus sicut vinum Libani*; decimo tertio: *Ego exaudiam, et dirigam eum, ego ut abietem virentem*; decimo quarto: *Ex me fructus tuus inventus est*.

O stulti ergo filii Adæ, utquid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium? utquid instar chamæleontis aere et aura inani vos pascitis? o stolidi, utquid caduca solidis, exilia immensis, terrena cœlestibus, humana divinis, momentanea æternis antoponitis? utquid creaturam Creatori, amasiam Christo, Mammonam Deo antefertis? utquid vilissima, brevissima et fœdissima voluptate sempiternos gehennæ ignes, dolores et angores emitis? Pœnitebit vos, et in æternum pœnitebit; sed sero, et frustra. Sapite dum licet, operamini dum lux est, capessite gratiam dum offertur; ne cum fatuis virginibus in morte eam cum lacrymis requiratis, nec invoniatis; ne cum iis nuptiis cœlestibus exclusi, audiatis a Christo: *Nescio vos. Suspicite in cœlum*, despicite in tartara, Deum vindicem cogitate. Vivite

ÆTERNITATI.

Appende mille annos contra Æternitatem, ima millia millium; quid appendis cum infinito quantumcumque finitum? ait S. Aug. in Psal. 36.

COMMENTARIA
IN
JOELEM PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

Joel, ait Epiphan. lib. de Vita et obitu Prophet. natus est in agro Bethor, de Tribu Ruben; sic et Dorotheus in vita Joelis, nisi quod agrum nuncupat Bethomeron in Ruben. R. Salomon putat Joelem fuisse filium Samuelis Prophetæ, qui unxit Davidem in regem; eo quod ejus filius vocetur Joel a Josepho, 6. Antiq. 3. Sed alius est iste Joel a nostro; noster enim eo longe posterior fuit tempore, ut mox patebit. Censent nonnulli Joelem æque ac Osee, prophetasse tam contra decem, quam contra duas Tribus, puta tam contra Samariam, quam contra Judam. Ita S. Hieron. ex sententia Hebræorum epistol. 103. ad Paulinum: *Joel, ait, filius Phatuel describit terram duodecim* (licet Albertus legat duarum) *Tribuum eruca, brucho, locusta, rubigine vastante corruptam, et post eversionem prioris populi effusum iri Spiritum Sanctum super servos Dei et ancillas, id est, super centum viginti credentium nomina, et effusum iri in cœnacula Sion.* Ita et Theod. Remigius, R. Salomon, Lyran. Vatabl. et alii recentiores Hebræi, qui putant Joelem vixisse, et prophetasse cum Elisæo sub Joram rege, ideoque cap. 1. prophetare famem, quæ illo tempore tam Samariam, quam Judam afflixit, ut patet 4. Reg. 6. 25.

Verum melius idem S. Hieron. præfat. in Joelem, censet Joelem solis duabus Tribubus, Judæ scilicet et Benjamin, prophetasse. *Quomodo*, inquit, *in Osea Propheta sub nomine Ephraim ad decem Tribus confertur vaticinium, quæ vel Samaria, vel Israel sæpe nominatur; sic in Joel omne quod dicitur, ad tribum Juda et ad Jerusalem pertinere credendum est, et nullam omnino Israelis, id est decem Tribuum, in hoc fieri mentionem.* Ita et Epiphan. l. de Vita Prophetarum, in Joele, Hugo, Albertus, Haymo, Ribera, Dionys. a Castro, Sanchez et alii; et patet ex verbis Joelis, cap. 1. 13. *Plangite sacerdotes, ululate ministri altaris;* et cap. 2. v. 1. 15. et 17. *Canite tuba in Sion. Inter vestibulum et altare plorabunt sacerdotes, etc.* Altare enim erat in Jerusalem, non alibi.

Porro Joel prophetavit eodem pene tempore quo Osee, sub Ozia, Joatham, Achaz et Ezechia regibus Juda, ait S. Hieron. Cyrill. Theod. Ruffin. et S. Aug. lib. 18. Civit. 27. licet Hebræi in Seder Olam, et ex eis R. David, Genebrard. in Chronol. Arias et a Castro hic putent eum prophetasse sub Manasse, ac consequenter post excidium Samariæ et decem Tribuum: hoc enim contigit anno sexto Ezechiæ, qui fuit pater Manassis: idque verisimile fit ex eo, quod Joel solis duabus Tribubus prophetet non reliquis decem: eo quod illæ jam essent excisæ et abductæ. Rursum ex eo quod Scriptura dicat Deum misisse Prophetas, qui Judææ clades nomine Dei intentarent ob scelera Manassis, 4. Reg. 21. 10. et cap. 23. 26. Videtur ergo ex iis fuisse Joel; ipse enim Judææ clades hasce comminatur, æque ac Jeremias cap. 15. 4. qui ob scelera Manassis eas irrogandas diserte asserit. Hæc sententia est valde probabilis; unde et in editione Sept. Romana, Joel post Michæam ponitur. Hinc et diem excidii Hierosolymæ ita vive et horrifice depingit, ut quasi instantem, et pene præsentem oculis eum cernere videatur.

Ex dictis sequitur Joelem comminari captivitatem non Assyriacam, qua vastata est Samaria; sed Babylonicam, qua vastata est Jerusalem et Juda a Chaldæis.

Argumentum ergo Joelis est prædicere Dei vindictam et captivitatem Babylonicam, indeque ejus antitypum judicium extremum, in quo reprobi gehennæ, probi cœlo adjudicabuntur.

Primo ergo, cap. 1. Judæis excidium per Chaldæos comminatur, utque hoc evadant, hortatur omnes ad lamenta et ad pœnitentiam.

Secundo, cap. 2. pergit atrocitatem hujus diei et excidii describere, indeque excitat omnes ad luctum et publicas supplicationes. Deinde pœnitentibus reditum a captivitate et Babylone pollicetur. Adhæc promittit adventum Christi, qui Spiritum Sanctum in suos fideles effundet. Inde transit ad secundum Christi adventum, ejusque signa prævia enarrat.

Tertio, cap. 3. ducet Christum in valle Josaphat quasi judicem judicaturum omnes gentes, ac damnaturum impios ad gehennam; pios vero translaturum in cœlestem Jerusalem, cujus delicias, gloriam et felicitatem describit.

Tropol. *Joel* hebr. idem est quod *volens, incipiens*, vel *Domini descensus: Phatuel* vero pater ejus, hebr. idem est quod *latitudo*, aut *ostium*, aut *suasio Dei*, vel *aperiens Deus;* ut moraliter significetur quod, qui ostium, suasionem et scientiam habuerit Dei, recte incipit prophetare, ut eum Paulo possit dicere: *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est;* quia audiebat a Domino: *Dilata os tuum et implebo illud.* Ipsa enim oris adapertio non in hominis, sed in Dei potestate est, dicente eodem Paulo: *Ostium mihi apertum est magnum et evidens*, 2. Corinth. 6. Ita S. Hieron. qui in cap. 1. Osee ait: *Joel* idem est quod *Dominus Deus;* ut Joel per crasin idem sit quod *Jehova el*, vel *Ja el*, quæ omnia sunt nomina Dei. Denique Joel relatus est inter Sanctos ac Romano Martyrologio inscriptus legitur 13. Julii.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

JUDÆÆ EXCIDIUM PER ERUCAM, LOCUSTAM, BRUCHUM ET RUBIGINEM, PUTA PER VARIAS HOSTIUM CHALDÆORUM POPULATIONES, PRÆDICIT. HINC V. 13. SACERDOTES ET POPULUM HORTATUR AD POENITENTIAM ET SUPPLICATIONEM, UT IIS DEUM SIBI RECONCILIENT, PLAGASQUE AB EO HIC COMMINATAS AVERTANT.

1 VERBUM Domlni, quod factum est ad Joel filium Phatuel. 2. Audite hoc, senes, et auribus
percipite, omnes habitatores terræ: si factum est istud in diebus vestris, aut in diebus pa-
trum vestrorum. 3. Super hoc filiis vestris narrate, et filii vestri filiis suis, et filii eorum
generationi alteræ. 4. Residuum erucæ comedit locusta, et residuum locustæ comedit bruchus, et
residuum bruchi comedit rubigo. 5. Expergiscimini, ebrii, et flete, et ululate, omnes qui bibitis
vinum in dulcedine: quoniam periit ab ore vestro. 6. Gens enim ascendit super terram meam, fortis
et innumerabilis: dentes ejus ut dentes leonis: et molares ejus ut catuli leonis. 7. Posuit vineam
meam in desertum, et ficum meam decorticavit: nudans spoliavit eam, et projecit: albi facti sunt
rami ejus. 8. Plange quasi virgo accincta sacco super virum pubertatis suæ. 9. Periit sacrificium
et libatio de domo Domini: luxerunt sacerdotes ministri Domini. 10. Depopulata est regio, luxit
humus: quoniam devastatum est triticum, confusum est vinum, elanguit oleum. 11. Confusi sunt
agricolæ, ululaverunt vinitores super frumento et hordeo, quia periit messis agri. 12. Vinea con-
fusa est, et ficus elanguit, malogranatum, et palma, et malum, et omnia ligna agri aruerunt: quia
confusum est gaudium a filiis hominum. 13. Accingite vos et plangite sacerdotes, ululate mini-
stri altaris: ingredimini, cubate in sacco ministri Dei mei: quoniam interiit de Domo Dei vestri
sacrificium et libatio. 14. Sanctificate jejunium, vocate cœtum, congregate senes, omnes habitatores
terræ in domum Dei vestri, et clamate ad Dominum. 15. A a a, diei: quia prope est dies Domini,
et quasi vastitas a potente veniet. 16. Numquid non coram oculis vestris alimenta perierunt de domo
Dei nostri, lætitia et exsultatio? 17. Computruerunt jumenta in stercore suo, demolita sunt hor-
rea, dissipatæ sunt apothecæ: quoniam confusum est triticum. 18. Quid ingemuit animal, mugie-
runt greges armenti? Quia non est pascua eis: sed et greges pecorum disperierunt. 19. Ad te,
Domine, clamabo: quia ignis comedit speciosa deserti, et flamma succendit omnia ligna regionis.
20. Sed et bestiæ agri, quasi area sitiens imbrem, suspexerunt ad te: quoniam exsiccati sunt fon-
tes aquarum, et ignis devoravit specinsa deserti.

2. AUDITE HOC, SENES.] Initio Propheta hisce verbis sibi attentionem conciliat, quod res (puta clades) graves, novas, et ab hominum, quantumvis senum, memoria inauditas sit dicturus, quæ tamen Judæos maxime tangant, ut eorum plane intersit hæc nosse, posterisque tradere, ut ipsi hisce patrum suorum flagellis moniti resipiscant, unique Deo toto corde serviant, cujus providentiam et vindictam in parentibus suis aspiciunt, itaque eamdem evadant, ejusque gratiam et beneficentiam sibi concilient.

SI FACTUM EST ISTUD] quod sequitur, quodque mox enarro.

3. SUPER HOC (de hoc) FILIIS VESTRIS NARRATE] juxta præceptum Mosis Exodi 10. 2. *Narres in auribus filii tui et nepotum tuorum, quoties contriverim Ægyptios, et signa mea fecerim in eis, et sciatis quia ego Dominus*; et Psaltis Psal. 77. 6. *Quanta mandavit patribus nostris nota facere ea filiis suis, ut cognoscat generatio altera: filii qui nascentur, et exsurgent, et narrabunt filiis suis: ut ponant in Deo spem suam, et non obliviscantur operum Domini, et mandata ejus exquirant.*

4. RESIDUUM ERUCÆ COMEDIT LOCUSTA.] Quatuor hic pestes et plagas recenset et comminatur. Prima est *eruca*; Sept. καμπη; Chald. זחלא *zachala*, id est, vermis qui post pluviam nascitur, ac per caules, olera, arborumque folia repit, eaque pigro et lento, sed exitiali morsu arrodit et depascitur. Unde hebr. voca-

tur גזם *gozam*, id est tonsor, rasor, rosor, excisor. Sic et *eruca* latina ab eodem erodendo dicitur, ait Isidor. lib. 12. Orig. cap. 5. licet Apuleius erucam ab hærendo dictam velit, quod brassicis, aliisque horbis quas occupat tenaciter adhæreat. Unde Columella lib. 11. de Re rustica cap. 3. *Erucæ*, ait, *vel manu colligi debent, vel matutinis temporibus frutices olerum concuti: sic enim dum adhuc torpent nocturno frigore, si deciderint*, non *iterum amplius in superiorem partem prorepunt.*

Secunda est locusta, quæ erucam superat acrimonia, volatu et numero. Unde hebr. dicitur ארבה *arbe*, id est *plurima*, a rad. רבה *raba*, id est, *multus fuit.* Ita Arias et Pagnin. tanta est enim locustarum copia, ut volando solem cœlumque operiant, cubando vero integras provincias obtegant, ut nil nisi locustas videas; quin et maria volando tegant et transeant, ut unam regionem depastæ, aliam invadant et aliam, singulas ex ordine devorantes. Unde locustarum plaga fuit una ex plagis gravissimis Ægypti, Exodi 10. v. 4. Vide ibi dicta. Quocirca *locusta* dicta est quasi *loca urens*, vel exustulans, inquiunt Grammatici: licet Isidorus et Lyran. ita dictam velint, quod *longis sit pedibus*; Albertus Magnus vero: *Locusta*, inquit, dicitur quasi *loco stans.* Ita Aldrovandus in locusta.

RESIDUUM LOCUSTÆ COMEDIT BRUCHUS.] Tertia est hæc plaga, puta bruchus, pro quo hebraice est ילק *ielec*: quod septies reperitur in Scriptura, et ubique Noster *bruchum* vertit. Psal. 104. 34. *Dixit, et venit locusta* (hebr. *orbe*) *et bruchus* (hebr. *ielec*). Jerem. 51. 14. *Replebo te hominibus quasi brucho*; et v. 27. *Adducite equum quasi bruchum.* Eodem modo vertit hic, et cap. 2. 25. et Nahum 3. 15. *Devorabit te ut bruchus, congregare ut bruchus, multiplicare ut locusta*; et v. 16. *Bruchus expansus est et avolavit.*

Dicitur *ielec*, id est *ligurio*, quod herbas lingat, lambat et rodat; radix enim לקק *lacac*, significat lingere, lambere: unde Aquila, teste S. Hieron. in Nahum cap. 3. vertit *comestor.*

Quæres. quid sit *ielec* et *bruchus*? Primo, Suidas et Scaliger exerc. 36. Bruchus, inquiunt, est καμπη, id est eruca, quam Lombardi *bruch*, Galli *bruyère* vocant; verum erucam hic Joel distinguit a brucho. Secundo, Ambros. Calepinus ex Sipontino, et nonnulla Lexica Latina et Græca: Bruchus, inquiunt, est vermiculus similis locustæ, herbas rodens, sine alis. Verum Nahum cap. 3. brucho dat alas. Tertio, R. David hic censet bruchum esse animalculum alatum instar crabronis, sed minoris quantitatis quod arborum folia depopuletur et in maxima multitudine vastet: unde aliqui putant bruchum esse insectum illud rubea tunica vestitum (quod statis annis humidioribus turmatim enascitur) quam dum expandit, alas ostentat, quibus volat, in arbores, earumque folia depascitur: solent id rustici colligere et fossa facta, sepelire, uti de brucho ait Isaias cap. 33. 4. Verum hoc insectum genus est scarabæi, non bruchi, nec ab ullo classico auctore vocatur bruchus, etiamsi pueri in Gallia bruchum, vel *bruyant* vocent a bombo quem volando edit, a quo et Flandri eum vocant *prædicantem.*

Dico ergo bruchum esse parvam locustam, sive pullum locustæ; varii sunt enim locustarum gradus, et ut ita dicam, species, secundum earum ætates et incrementa distinctæ. Primo enim *locusta* relinquit semen: ex eo nascitur parva locusta instar vermis, qui vocatur *bruchus*, qui dum crescit et grandescit, ac modicis alis vestitur vocatur *attacus* vel *attelabus.* Hic rursum, dum increscit corpore et aliis, vocatur *ophiomachus*, qui dum mole corporis et aliis perficitur, vocatur *locusta.* Unde apposite ait Propheta: *Residuum locustæ comedit bruchus.* Locustæ enim, cum grandiores sint, grandiora tantum depascuntur, sed post se relinquunt pullos parvos, qui residuum et minima germina quæque usque ad radices stirpitus depascuntur. Id ita esse patet primo, quia Sept. Jerem. 51. 14. et alibi, pro *ielec* id est brucho, vertunt ακριδας, id est locustas. Secundo quia omnes physici et classici scriptores dicunt bruchum esse speciem locustæ, vel locustam inchoatam et imperfectam. Unde in Scriptura passim bruchus jungitur eum locusta, quasi proles cum matre. Et Arist. lib. 5. Histor. animal. cap. 29. bruchum nectit et subjungit locustæ. Sic et S. Hier. in Nahum cap. 3. *Bruchus*, ait, *est animal nihil volare valens, ventri tantum studens: attelabus saltans potius quam volans parvis alis: locusta jam perfectas alas habens.* Albert. Magnus lib. 26. de Animal *Bruchus*, inquit, *est primus partus locustæ, et cum efficitur major, vocatur orcbilobus* (corrige attelabus) *et quando perficitur, est locusta. Bruchus autem eo quod immobilis est, totum depascitur usque ad radices; nihil viroris relinquens.* Lyranus bruchum et locustam differre scribit sicut perfectum et imperfectum in eadem specie. *Bruchus*, ait Glossa, *vocatur fœtus locustæ antequam alas habeat: deinde cum parum incipit volare, attelabus dicitur: cum vero plene volat, locusta dicitur: multoque gravior est bruchus quam locusta, vel attelabus, quod jacens in uno loco, radicitus comedit fructus.*

S. Chrys. in illud. Ps. 104. 34. *Venit locusta et bruchus*: Locusta, inquit, et bruchus non simul existere solent; aut enim præcedens locusta bruchum parit, aut bruchus auctus in locustam tandem evadit. Βρουχος, inquit Varrinus, est ειδος ακριδος, παρα το βρυκειν, η το εσθιειν· το αυτο δε και μασταξ καλειται, παρα το μασασθαι: και βρουχος η καμπη, η νεογενης, και απτερος ακρις. *Bruchus*, inquit, *est species locustæ ita dicta a vorando, quæ et mastax dicitur, a mandendo. Item, bruchus eruca primum nata, et locusta carens alis*, Sic et Hesychius in Lexico ait bruchum esse locustarum speciem, ac Cyprios viridem locustam vocare bruchum, Tarentinus attelabum.

Bruchus ergo dicitur vel a βρυκω, id est comedo, vel a βρυχω, id est dentibus strido et frendeo, vel a βροχω id est sorbeo, deglutio, voro; inde βρογχος est guttur, quasi bruchus non videtur habere aliud quam guttur et ventrem: pedes enim licet oblongos, graciles tamen habet: unde forte Italorum *broccare* pro vorare; et Germanorum *bruchen*, quod consumere et conficere significat et Belgarum *brocken*, quod est minutim conscindere, ait Aldrovandus. Hoc etymon verius est quam illud quod dat Anonymus in Psal. 104. dicens: Bruchus dicitur quasi βραχυς, id est brevis et parvus; est enim parvus vermis a locusta generatus. Denique bruchos esse genus locustæ censent Remigius, Pagninus, Forsterus, Marianus (qui illud *gryllum* vocat: gryllus autem est parva locusta cinerei vel grisei coloris) in Lexicis, Cælius lib. 3. cap. 25. Aldrovandus lib. de Insectis in locusta, qui et pag. 414. omnes locustarum

species, ac nominatim bruchum depingit, ejusque formam in imagine spectandum exhibet. Accedit Syrus qui vertit: *Quod reliquit locusta non alata* (vermis corrodens frumentum in agro) *comedit locusta volans, et quod reliquit locusta volans, comedit locusta parva* (vel locusta quæ vocatur *separata) et quod reliquit locusta separata, comedit sorsur*, quæ etiam est locustæ species, ut mox dicam. Unde patet Syrum per has quatuor Joelis plagas accipere quatuor locustæ species. Syro plane consentit Arabicus uterque.

Dices: Si bruchus est pullus locustæ instar vermis carens alis, quomodo ergo Jeremias cap. 51. 14. dat ei aculeum eumque vocat aculeatum, et Nahum cap. 3. 16. dat eis alas eumque vocat alatum?

Resp. nomen bruchi subinde extendi ad alias locustarum species, ac complecti attelabos et ophiomachos. Opponitur enim locustæ: ergo sicut locusta omnem perfectam, ita bruchus omnem imperfectam locustam (quales sunt attaci, attelabi, ophiomachi, qui alati, et pedibus, dentibus et cauda aculeati sunt) significat. Sic agnos, hædos, vitulos subinde vocamus, non tantum pullos recenter natos, sed adultiores etiam et grandiores, puta juvencos anniculos, vel biennes, usque dum generare incipiunt: imo Hebræi vaccas novellas dum primo pariunt, vocant עגלות *eglot*, id est, vitulas. Id ita esse patet ex S. Hieron, qui est auctor Versionis nostræ: ipse enim scribens in Nahum. 3. per *ielec*, quem hic vocat bruchum, accipit attelabum. *Attelabus*, ait, *quem significantius comestorem interpretatus est Aquila, parva locusta est inter locustam et bruchum, et modicis pennis reptans potius quam volans, semperque subsiliens, et ob hanc causam ubicumque orta fuerit, usque ad pulverem cuncta consumit, quia donec crescant pennæ, abire non potest.* Et mox: *Confertur exsilienti attelabo*, etc. Hinc Aldrovandus lib. de Insectis, cap. de brucho, p. 406. *Bruchus*, inquit, *S. Scripturæ differt a brucho profanorum, sicut perfectum ab eo quod suam perfectionem necdum est consecutum.* Et Cœlius lib. 3. Variar. lect. 25. docet locustas quaslibet rodentes sata, vocari bruchos, et attacos, et mastucas, uti est apud Nicandrum. Et Quinquarboreus in cap. 4. Amos censet bruchum esse locustæ genus, quod præter numerum et copiam, volatu etiam præstet celeriore, et latius quam cætera extenditur, pluresque agros celerius conficit et consumit, ideoque a Jeremia vocari aculeatum. Quocirca Chal. hic pro *ielec*, sive brucho vertit פרחא *pircha*, id est motitans, cursitans, volitans (radix enim פרח *perach* significat motitavit se, volitavit, cursitavit) eo quod huc atque illuc vastando fruges cursitet et subsiliat. Ex dictis patet vocem bruchus significare infimam et minimam speciem locustæ, cum cæteræ omnes species numerantur; cum vero illæ subticentur, pro illis substitui, ut bruchus jam sit attelabus, jam ophiomachus, jam quælibet alia locustarum species. Quocirca cum Jeremias bruchum vocat aculeatum, et Nahum alatum, nomen bruchi extendunt ad attelabum, ophiomachum, aliasque locustæ majoris species: hasce species enarrat Moses Levit. 11. ubi earum esum Hebræis concedit.

Et residuum bruchi comedit rubigo.] Quarta est hæc segetum et germinum pestis et plaga, scilicet rubigo. Hæbr. est חסיל *chasil*, id est perditor, depastor, absumptor, a rad. חסל *chasal*, id est absumpsit, eo quod omnia vastet et perdat, ac nil reliquum faciat. Recentiores, Pagnin. Arias et alii censent esse tertiam locustæ speciem, eamque voracissimam: primam enim vocavit Joel bruchum, secundam *locustam*, tertiam *chasil*: itaque pro *chasil* vertunt *locustam* Septuag. et Noster Isaiæ 33. 4. et 2. Paral. 6. 28. Unde nonnulli per rubiginem hic accipiunt animal: Rubigo, inquiunt, est vermis qui maxime rorem sequitur. Hinc Aldrovandus in locusta, citans S. Hier. Rubigo, inquit, rorem noxium sequitur, qui cum in folia depluit, sole superveniente animatur et vivit, varieque plantis nocet.

Suffragatur Syrus, qui pro *chasil* vertit *sorsur*: de quo Illustriss. Dominus Sergius Risius, Archiep. Damascenus, natione Syrus, hæc mihi Romæ asseveravit: Sarsur, inquit, est animal in Syria parvulum ut locusta, imo e genere locustarum, sed a locustis vulgaribus differt, quod locustæ interdum, et certis quibusdam annis pro cœli et auræ temperie proveniunt; hoc autem continuum et perpetuum est. Estque duplex: ejus enim unum genus domesticum est, aliud sylvestre. Quatuor prorsus ut locusta pedes habet, et alios duos parvulos quibus cibum ad se trahit et comedit. Colorem habet nigrum et dorsum planum. Differt etiam a locustis; quod sylvestre valde nocet frumento et herbis, non autem arboribus ut locustæ, quæ ficuum et aliarum arborum corticem omnino corrodunt. Permolestum est ob sonum et strepitum, quem ingentem præcipue noctu excitat, præsertim apud aquas in Ægypto, ubi post Nili inundationem una cum ranis procreatur et remanet; adeo ut ibi horum animalium copia fuerit, homines ob eorum strepitum et damna quæ inferunt, habitare nequeant. Aliud ejus genus est domesticum, habitans cum hominibus, quod in trabibus degit, earumque pulvere et excrementis vesci perhibetur, molestum quoque ob rumorem et strepitum.

Verum pro hebr. *chasil*, hic vertunt, *rubigo*, non *locusta*, Septuag. Chaldæus, Vatabl. et alii, æque ac Psalm. 78. 4. et alibi. Hæbrea enim nomina, præsertim animalium, arborum, gemmarum, lapidum, etc. sunt ampliæ et variæ significationis, nuncque unum, nunc aliud significant. Quocirca *chasil* vertunt nunc locustam, nunc bruchum, nunc rubiginem: rubigo enim non minus quam locustæ segetes absumit. Porro rubigo, vel robigo Latinis significat vitium segetum, non locustam. Est enim rubigo, sive aurugo, vel ærugo vitium segetum ex corrupto aere, et quasi earum morbus regius, quo scilicet culmi pallescunt in modum auri vel æris, itaque paulatim arescunt vel evanescunt. *Rubigo*, inquit Albertus hic, *est ros incensus ab aere defluens, qui primo ad mnii colorem, postea in fuliginem convertit segetes marcidas, et in pulverem fœtidum versas ac friabiles.* Agricolæ *nebulam* vocant. Dicitur *rubigo* a rubedine: quia rubras facit segetes, uti et metalla, cum situm contrahunt. Hinc Apuleius lib. 3. Florid. *Profecto*, ait, *ut gladius usu splendescit, situ rubiginatur, ita vox in vagina silentii condita diutino torpore hebetatur.* Et Plinius lib. 18. 17. *Rubigo maximo segetum pestis, lauri ramis in arvo defixis, transit in earum folia ex arvis.* A rubigine dicta sunt Rubiginalia, id est festi dies et sacra ad amoliendam rubiginem instituta a

Gentilibus, quales sunt supplicationes amburbiales in diebus Rogationum apud Christianos, quæ eadem de causa peraguntur. Hinc Plinius lib. 18. 19. *Rubiginalia*, inquit, *Numa constituit, quæ nunc aguntur ad septimum Calend. Maii: quoniam tunc fere rubigo segetes occupat.* Hæc de litter a. Jam

Quæritur quid hæ quatuor plagæ, puta eruca, locusta, bruchus et ærugo significent; et an litteraliter ut sonant, an symbolica sint accipiendæ?

Multi eas ut sonant accipiunt, ut significet Joel vere ab hisce animalculis ob scelera sua vastatam fuisse Judæam, indeque sterilitatem ac famem ei inductam. Unde censent hic prædici famem septem annorum, quam Elisæus quoque prædixit sub Joram 4. Reg. 8. v. 1. et 2. Hanc enim famem aiunt fuisse inductam per erucas, locustas, bruchos et rubiginem per quatuor annos sibi invicem succedentes, ac insuper durasse tres alios annos, quibus Deus clausit cœlum ne plueret. Ita Remigius, Ruffinus, Lyran. Vatabl. Arias, R. Salomon et alii Rabbini. Theodoret. vero putat prædici hic sterilitatem et famem biennalem, quam prædicit Amos cap. 4. 9. ubi minatur Israelitis auruginem, sive rubiginem et erucas, æque ac Joel hic. Verum Joel diu post Elisæum et Joram prophetavit cum Osee, sub Ozia et posteris ejus, uti dixi in proœmio. Amos autem prophetat Samariæ, id est decem Tribubus, ut patet Amos 1. 1. non duabus, uti facit Joel: nec meminit locustæ et bruchi, quæ nominat Joel. Quare si ad litteram hæc accipias uti sonant, de ipsa eruca, brucho, locusta et rubigine, alio tempore in Judæa illa contigisse necesse est. Multa enim comminantur Prophetæ, quæ omnia re ipsa accidisse credimus, etiamsi illa alibi non narrentur. Unde Joel cap. 2. 24. consolans suos hisce plagis afflictos, spe melioris sortis et fertilitatis: *Implebuntur*, inquit, *areæ frumento, et redundabunt torcularia vino et oleo. Et reddam vobis annos quos comedit locusta, bruchus et rubigo, et eruca, fortitudo mea magna, quam misi in vos, etc.* Ergo vere eis immisit erucas, locustas, bruchum et rubiginem. Adde: hasce et plures alias plagas comminatus est Hebræis Moses Levit. 26. 22. et Deuter. 28. 22. si ipsi Deum desererent eumque offenderent. Ergo cum eum tempore Joelis offenderint, ideoque excisi sint, verisimile est illas plagas Deum eis irrogasse, ac minas suas explesse. Insuper, naturale et ordinarium Dei flagellum est sterilitas et fames invecta per erucas, locustas, bruchos et rubiginem.

Præclare S. Chrysost. hom. *Quod nemo læditur nisi a se ipso: Omne*, inquit, *quod est in rebus, habet aliquid quo corrumpi possit ac lædi: lanam tinea, ovium greges lupus, vinum aceti permutatio, dulcedinem mellis amaritudo corrumpit: lolium segetibus nocet, grando vineam lædit, virgulta ad diversa plantaria locustæ ac bruchi exercitus vastant, at singulis quibusque corporibus variæ morborum species inferunt corruptelam.* Plinius lib 11. 29. cum ostendisset quam ingenti copia locustæ vento sublatæ gregatim maria volando tranent: *Tanquam*, inquit, *parum sit maria transisse, immensos tractus permeant, diraque messibus contegunt nube, multa contactu adurentes, omnia vero morsu erodentes, et fores quoque tectorum.* Quanta damna locustæ variis provinciis intulerint, multis exemplis et historiis docet Aldrovandus in locusta pag. 422. et seq. Extat emblema Alciati cum lemmate: *Nihil reliqui*, hoc carmine explicatum:

Scilicet hoc deerat post tot mala, denique nostris
Locustæ ut raperent quidquid inesset agris
Vidimus innumeras Euro duce tendere turmas,
Qualia non Attilæ, castraque Xerxis erant.
Hæ fœnum, milium, farra omnia consumpserant:
Spes et in angusto est, stant nisi vota super.

Hinc Ægyptiis locusta erat hieroglyphicum famis, ait Pierius lib. 28. Porro refert Theodoretus in Philotheo, S. Aphraatem agrum cujusdam supplicis sibi, aspersione aquæ benedictæ ab exercitu locustarum, qui Persidem vastabat, tutatum esse, ita ut eum tangere non auderent. Idem fecisse S. Vincentium Fererium in agro Murisiæ civitatis in Hispania, testatur auctor vitæ ejus l. 3. sub finem. Sic S. Theodorum prece sua locustas agros populantes enecasse scribit Georgius presbyter in ejus Vita, lib. 2.

Verum esto hæ plagæ ad litteram accipi possint ut sonant, tamen per eas symbolice et potius significantur hostes vastaturi Judæam. Sic enim eas explicat ipse Joel v. 6. *Gens enim ascendit super terram fortis et innumerabilis, dentes ejus ut dentes leonis.* Et v. 15. *A a a diei, quia prope est dies domini, et quasi vastitas a potenta veniet.* Et cap. 21. *Venit dies Domini, dies tenebrarum, etc. quasi mane expansum super montes, populus multus et fortis.* Et v. 4. *Quasi equites sic current, etc.* Ita S. Hier. Theod. Lyr. Hugo, Ribera, Emmanuel, Sanchez et Mariana qui ait: Utrumque, scilicet fames et bellum, hic significatur. Est ergo hic ænigma, sive allegoria et parabola continua, significans hostem hosti successurum, cladem cladi usque ad excidium et internecionem Judæorum. Simile est Isaiæ 24. v. 17. *Formido et fovea, et laqueus super te, qui habitator es terræ. Et erit, qui fugerit a facie formidinis, cadet in foveam, et qui se explicaverit de fovea, tenebitur laqueo.* Et Jerem. 48. 43. *Pavor, et fovea, et laqueus super te, o habitator Moab. Qui fugerit a facie pavoris cadet in foveam; et qui conscenderit de fovea capietur laqueo.* Et c. 15. 2. *Qui ad mortem*, scilicet destinati sunt a Deo, *ad mortem*, supple ibunt: *et qui ad famem, ad famem; et qui ad captivitatem, ad captivitatem. Et visitabo super eos quatuor species, dicit Dominus: gladium ad occisionem, et canes ad lacerandum, et volatilia cæli et bestias terræ ad devorandum et dissipandum: et dabo eos in fervorem universis regnis terræ, propter Manassen filium Ezechiæ regis Juda, super omnibus quæ fecit in Jerusalem.* Quo forte alludit hic Joel. Simile est illud Homeri Odyss. ε.

Tradebat Notus hanc Boreæ quandoque vehendum
Nunc rursum Zephyro jactandum tradidit Eurus

Et Iliad. τ

Tristia perpetuo mihi tristibus excipiuntur.

Sic Ausonius in epigram eleganter hosce vocat *labores* (et dolores) *catenatos*, cum labor ex labore, dolor ex dolore seritur. Hinc adagium: *Malorum panegyris*, quo utitur Pisides apud Suidam: *Omnes*, inquit, *simul malorum ut in panegyra, alios tenebat aliud infortunium.* Huc spectat illud Diogenianum: *Mali thripes, mali rursum ipes*, de duplici ac multiplici malo dici solitum Thrips enim vermiculus est, qui

lignis innascens ea vitiat: ipsa item cornibus et vitibus infestus. Et illud Socratis apud Athenæum l. 9. *Malis ter mala eveniunt.* Et illa: *Ilias malorum; thesaurus, et lorna malorum; agmen et mare malorum*, cum malum malo velut unda undæ, fluctus fluctui succedit, eumque protrudit; quibus utitur Euripides in Ione dicens: *Me miseram, ut ingens panditur thesaurus, ac penus malorum.* Et Æschylus in Supplicibus:

> Tantum malorum pelagus aspicio miser,
> Unde enatandi nulla spes allucent.

In hoc pelago volutantur damnati in gehenna. Causa adagii est quod sæpe erucis succedant locustæ, locustis bruchus, brucho erugo, eaque ingentes calamitates afferant, idque agminatim instar exercitus et aciei hostilis. Hinc castra Madian, quæ prostravit Gedeon, comparantur locustis. Judic 6. 5. uti et Apocal. 9. 4. exercitus dæmonis, in fine mundi afflicturus impios, turmis locustarum assimilatur. Addo locustas, bruchos et erucas non raro præire et prænuntiare hostium adventum, et bellorum strages, ut liquet ex historiis. Inde locusta ab Hesychio, Nicandro, Suida, Theocrito idyl. 10. et aliis vocatur μαντις, id est vates, vel divinatrix et prænuntia, quod semper famem prænunciet et inferat, sæpe etiam hostium incursus et clades, licet aliam quoque causam det Cœlius l. 30. 22. *Mantis*, inquit, *locustæ genus est, quæ in stipulis enascitur, virens colore, corpore prælongo, pedibus item prælongis, quos et agitat assidue. Aristarchus in commentario Lycurgi scribit locustam hanc si quod inspexerit animal, protinus illi quippiam prædicere mali: unde mantis vocatur, quæ noxii molestique aspectus est: vel dicitur montis, quod locustis adventantibus præsagium sit ingruentis penuriæ.*

Exempla pauca, sed rara e multis accipe, quæ recenset Aldrovandus pag. 425. Anno, inquit, Domini 1534. locustæ illæ quæ ab Oriente per Illyricum stupendis agminibus in Italiam convolarunt, maximaque passim damna dederunt, Turcarum adventum portendere visæ sunt. Nam et Turca Rhegium occupavit. Romæque trepidatum est, dum Hostiæ subsedisset; Nicæam cœpit, Christianorum multa millia in servitutem abduxit. Tamberlanes, referente Crantzio, Hierosolymam expugnare statuerat; sed cum bruchi exercitum ejus vexarent, admonitum se interpretatus a Deo, ea re temperavit. Primam expeditionem sacram (ut Sigonius testatur) Hierosolymitanam anno Domini 1096. Claromonte institutam, locustarum repente nata vis tanta præcessit, ut nubium instar solis lucem adimerent. Mirum quod scribit Greg. Turonensis. duas acies locustarum per Arvernum atque Lemovicum transeuntes Romaniacum campum ingressas, ibidem prælio inter se conflixisse, ingentemque stragem edidisse, cum Clotarius cum Chramno filio suo esset pugnaturus: quem deinde victum una cum uxore et filiis comburi jussit.

Sed quinam fuerunt hi hostes vastatores Judææ, quos per erucas, locustas, bruchos et rubiginem denotat et repræsentat Propheta? Hebræi et eos secuti S. Hieron. Rupert. Haymo, Hugo, Lyran. et Dionys. censent hic significari quatuor orbis monarchias sibi invicem succedentes, quæ afflixerunt Judæos: scilicet per erucam significari Assyrios et Babylonios: per locustam Medos et Persas: per bruchos Græcos, ac præsertim Antiochum Epiphanem, contra quem pugnarunt Machabæi; per rubiginem Romanos. Has enim quatuor monarchias simili modo recenset et depingit Daniel c. 2. et c. 7. per quatuor bestias; ac Zacharias c. 1. et c. 6. per quatuor quadrigas. Verum Persæ et Medii, ut Cyrus et Darius, Judæos non afflixerunt, quin potius e Babylone eos liberarunt: afflixit tamen eos Cambyses, impediens fabricam templi, 1. Esdræ 2. Per rubiginem vero non intelligi Titum et Romanos, qui Hierosolymam exciderunt, patet ex eo quod hisce plagis Propheta c. 2. 18. remedium afferendum dicit a Christo: Christus autem cladem Hierosolimæ per Titum illatam non reparavit, imo eam antecessit ac prædixit.

Secundo, Theodor. per quatuor hasce plagas accipit solos Assyrios et Babylonios, qui Israelitas vastarunt: scilicet per erucam accipit Teglatphalasar, per locustam Salmanasar, per bruchum Sennacherib, per rubiginem Nabuchodonosor. Verum primi duo tantum vastarunt decem Tribus, non duas, de quibus hic agitur. Joel enim Judæ duntaxat et Jerusalem vaticinatur cladem que minatur, uti ostendi in Procemio, ac ut ibidem dixi, videtur id fecisse sub Manasse, quando jam excisæ erant decem Tribus.

Tertio ergo, aptius et verius S. Hieron. per quatuor hasce plagas accipit Nabuchodonosorem, qui in suis castris habebat varias gentes quasi erucas, locustas et bruchos, quæ populatæ sunt ita Judæam, ut quod una relinquebat, altera raperet vel vastaret. Aut potius, magisque particulatim, apposite et genuine, per quatuor hasce plagas intellige quatuor expeditiones Nabuchodonosoris, quibus sensim magis et magis carpsit Judæam et Jerusalem, donec eam excinderet; nimirum prima fuit anno 1. regni ejus (qui fuit annus 3. Joakim regis Juda) quo ipse instar erucæ terram perrepentis, leviter tantum Judæam rasit et perstrinxit. Nam duntaxat Joakim regem cum Daniele et sociis Babylonem obduxit, Daniel. 1. v. 1. Secunda fuit anno 8. ejusdem (qui fuit 11. et ultimus Joakim) quo turmas suas instar locustarum alatarum et validarum in Judæam immisit, ac summa germina carpsit. Nam regem Joakim rebellantem cepit et occidit, eique substituit filium Joachin, quem post tres menses Babylonem abduxit, surrogans ei patruum Sedeciam. Tertia fuit anno 18. ejusdem, qui fuit 11. Sedeciæ, quo instar bruchi residua germina etiam minima, erosit. Nam totum populum vel occidit, vel cepit, urbem excidit, regem Sedeciam excæcavit, filios ejus necavit, regnumque Judæorum evertit. Quarta fuit, cum post quatuor menses submisit Nabuzardan qui ut rubigo templum incendit, æque ac regiam, domosque principum, omniaque in favillas et cineres convertit.

Huc accedit, imo in re pene eadem est expositio Christoph. a Castro, qui hasce quatuor plagas adaptat quatuor Josiæ filiis, scilicet Joachas, Joackim, Joachin et Sedeciæ, qui ob scelera Manassis vastati et occisi, vel in captivitatem abducti sunt: nimirum, ut eruca, quæ leviter tangit terram, significet Pharaonem Nechao, qui Joachas abduxit in Ægyptum, relinquens Judæam intactam, imo præficiens illi Joakim, fratrem Joachas; locustæ significent latrunculos Chaldæorum, Syrorum, Moab et Ammon, qui instar locustarum turmatim invaserunt Judæam et Joakim occiderunt: bru-

chus significet Nabuchodonosorem, qui post eos quasi pullus locustarum, puta bruchus, cepit Jerusalem, ac Joachin pullum, id est filium, Joakim, avexit in Babylonem; rubigo sit idem Nabuchodonosor, qui post undecim annos rursum Jerusalem cum rege Sedecia cepit, templumque ac palatia combussit, et quasi rubigo in favillas redegit, regnumque et remp. Judæorum funditus evertit.

Allegor. Hugo de S. Victore, scribens in hunc Joelis locum, per quatuor has plagas accipit quatuor persecutiones Ecclesiæ, quarum prima fuit Gentilium imperatorum, Neronis, Domitiani, Decii, Diocletiani, etc. Secunda Arii et hæreticorum, qui elati saliunt in alta quasi locustæ, quæ priori cessanti, per imperium Constantini, mox successit. Tertia malorum Christianorum, qui carnales sunt et ventres ut bruchi. Quarta Saracenorum et Antichristi, quæ quasi rubigo ferro et flamma omnia vastat et vastabit. Unde easdem pene quatuor equis, scilicet primo albo, secundo rufo, tertio nigro, quarto pallido repræsentat S. Joannes Apocal. 6. 2. et sequentibus, ut ibi dixi.

Tropol plagæ hæ sibi succedentes significant quod unum vitium alteri, imo subinde virtuti ipsi succedat, quodque, uno abeunte, aliud nos oppugnet, ut residuum, quod prius reliquit, posterius depascatur et destruat: nimirum post erucam, quæ toto corpore repens in terra, repræsentat libidinem, superatam vel recedentem, succedit et invadit nos volans locusta, id est vana gloria et superbia. Locusta enim pedibus ambulare nescit, et cum alas vix habeat, volare nititur, ideoque inanes dat saltus. Sic et Lucifer ambiit æqualitatem Dei, ad quam assurgere non potuit, sed corruit. Idem facit superbus. Post hanc sequitur ventrosus bruchus (totum enim ejus corpus pene in ventrem colligitur) id est gula. Post hanc succedit ignea rubigo, quæ quidquid tangit incendit, puta ira et impatientia, cujus flamma omnes virtutum fructus tabescunt. Quare residuum erucæ, id est libidinis, est castitas; residuum locustæ, id est vanæ gloriæ, est humilitas; residuum bruchi, id est gulæ, est sobrietas; residuum rubiginis, id est iræ, est patientia. Residuum ergo erucæ comedit locusta. et locustæ bruchus, et bruchi rubigo: quia sæpe accidit ut e continentia et castitate oriatur inanis gloria, humilitatem sequatur ebrietas et crapula, sobrietatem excipiat ira et impatientia. Ita Hugo loco citato, et S Greg l. 33. Mor. c. 27. Alii per rubiginem vel æruginem accipiunt avaritiam quæ versatur in illis, quæ ærugo et tinea demolitur: ærugo enim aurum et argentum depascitur. Porro primum, puta luxuriam, docuit corrupta natura. secundum, puta superbiam, invenit Lucifer; tertium, scilicet gula, parentes nostros perdidit, Adamum et Evam: quartum gigantes et tyranni a Cain prognati adinvenerunt.

Symbolice, sive physice, S. Hieron. per hæc quatuor accipit quatuor passiones et ægritudines animi, puta gaudium, tristitiam, spem et metum, quæ faciunt quasi quadrigam cursus et volubilitatis vitæ nostræ: mox enim gaudio succedit tristitia, tristitiæ spes, spei metus. hisque quatuor affectionibus, continuo successione agitatur et jactatur anima hominis, præsertim mundani et peccatoris.

Eruca repræsentat ægritudinem tristitiæ, locusta gaudium, bruchus metum, rubigo spem. Audi S. Hieron. *Has perturbationes uno, et hac pleno versiculo illustris Poeta comprehendit: Hi metuunt, cupiuntque* (hoc de futuro) *dolent, gaudentque* (hoc de præsenti) *neque auras, inquit, respiciunt, clausi tenebris et carcere cæco. Qui enim perturbationum tenebris obvolvuntur, clarum sapientiæ lumen non valent intueri. Cavendum est igitur ne ægritudo quasi eruca nos comedat, ne locusta vastet in gaudio, huc illucque volitans, et gestiente lætitia per diversa se jactans: ne bruchus. id est, pavor et futurorum metus, radices sapientiæ devoret: ne rubigo et desiderium futurorum res inutiles concupiscat, at nos perferat ad ruinam: sed ut in omnibus quatuor quadrigas, et quatuor cornua, et quatuor equos, rufos, et varios, et albos, et nigros, id est vel adversa, vel prospera, vel ex utroque sociata frænis sapientiæ gubernemus.* Subdit deinde: *Ego reor erucam esse insipientem in animo passionem; quæ tarda est et discurrere non potest, et mora ipsa ac pertinacia ebibit, et exsugit omnem virorem, quam si non occiderimus, in nobis crescit, et avolat, et nunc devorat quidquid attigerit, nunc semesa dimittens pergit ad alia, revertensque ad pristinam sedem bruchus efficitur, ut non solum fruges, et folia, et cortices, sed et ipsam medullam devoret tarditate.* Hisce verbis, ut hoc obiter notem, indicat S. Hier. erucam esse vermiculum, qui crescens fiat bruchus, ac deinde evadat locusta. Sic et alii nonnulli pullum locustæ vocant vermem et erucam

Audi S. Paulinum epist. 30. quæ est ad Aprum secunda: *Vide*, inquit, *qualiter ista sibi congruant in cordibus nostris monstra vitiorum, qualia in frugibus accidunt vitia monstrorum. Nam (verbi gratia) si quid vetitum concupiscam, et mox abjiciam cogitationem, eruca est in folio sedens, quæ decussa, si abjecero quidem, sed rursus redierit cogitatio, et cœperit abjici, et redire crebrescat, locusta est avolans et revertens. Quod si cœperit immorari, et majus habuerit spatium in comedendo, quam avolando, bruchus dicitur. Quod si ipse bruchus qui non satis avolat, sed magis sedet, non fuerit abjectus, in rubiginem vertitur: quæ jam penitus inhærescens, ut de stipula, sic de anima numquam, aut difficile expellitur.*

Qui ergo mentis quietem et celsitudinem ambit, has passiones inter se jugiter conflictantes supprimat et edomet: sic erit imperturbabilis, quietus, excelsus, felix: vide dicta Apocal. 3. v. 21. in fine.

5. EXPERGISCIMINI, EBRII (proprie *a vino*, ut habent Sept.) ET FLETE QUI BIBITIS VINUM IN DULCEDINE (Chald. *vinum merum;* Pagn. et Vatabl. *mustum* jam expressum: hoc enim est עסיס *asis*, a rad. עסס *asas*, id est pressit, expressit) QUONIAM PERIIT, hebr. *excisum est*, id est brevi exscindetur, AB ORE VESTRO.] Per erucas, locustas, bruchos et rubiginem, id est, per Chaldæorum turmas, incursus et populationes, quas Deus vineis agrisque vestris immittet. Ita Chald. Lyran. et Arias.

Tropol. voluptates omnes, æque ac passiones et perturbationes mentem inebriant, id est dementant, recto judicio privant, sopiunt, excæcant, ac insensibilem sui que impotem efficiunt, perinde ac ebrietas hæc eadem causare solet in corpore et capite. Ita S. Hier. Remigius, Theod. Albert. Hugo. Audi S. Hier. *Nulla res ita inebriat, ut animi perturbatio Est ira quæ justi-*

tiam Dei non operatur, et furori proxima, mentis suæ impotentem facit, in tantum ut labia tremant, dentes concrepent, vultus pallore mutetur; recteque illud laudatur Architæ Tarentini, qui cum villico suo esset iratus: Jam te, inquit, occiderem, nisi iratus essem. Quid referam de gaudio et voluptate, et maxime de amore, qui excæcat cordis oculos, et nihil aliud amantem nisi id quod amat, cogitare permittit? An non est dicenda ebrietas, cum propter vile scortum, et ignominiosam corporis partem, animæ libertas in serviles blanditias inclinatur? cum laborem suum alterius facit esse delicias? cum furto, scelere atque perjuriis opes futuras præparat voluptati, et cum videatur ab omnibus, se æstimat non videri, dummodo potiatur eo quod desiderat. Sed et avaritia excæcat animum ejus cui nihil satis est, et muliebris amor, et dulcium cupido vitiorum. Addit S. Hieron. Deum peccatori non raro auferre hæc dulcia, quæ eum deceperant, *Ut qui*, ait, *Deum non cognoverunt in prosperis, cognoscant in adversis; et qui divitiis male usi sunt, ad virtutes penuria corrigantur*, imo cogantur. Sicut ergo virtus est animæ sobrietas et sapientia, ita vitium quodlibet est animæ ebrietas et insania, quam causat vinum malitiæ expressum ex uva cupiditatis, quod ei propinat dæmon. Audi et S. Gregor. 33. Mor c. 27. *Ebrii vocati sunt, qui mundi hujus amore confusi, mala non sentiunt quæ patiuntur.* Quid est ergo dicere: *Expergiscimini, ebrii, et flete, nisi somnum vestræ insensibilitatis excutite, et in devastatione cordis tot sibi succedentibus vitiorum pestibus, vigilantibus lamentis obviate?*

Gens enim.] 8. Hieron. per *gentem* metaphorice accipit locustas. Simili enim tropo de iis dixit Sapiens Proverb. 30. 25. *Formicæ populus infirmus, lepusculus plebs invalida.* Et: *Locusta regem non habet, sed egreditur universa per turmas suas.* Et Apoc. 9 vers. 1. et seq. myriades exercitus dæmonis immittendi in impios in fine mundi, vocantur *locustæ*. Sic et Theod. Ruffin. a Castro, Mariana, Emmanuel et alii. Unde c 2. Joel locustas hasce comparat equis, equitibus et quadrigis: *Quasi aspectus, ait, equorum aspectus eorum, et quasi equites sic current*, etc. *Velut populus fortis præparatus ad prælium.* Est ergo hic continua metaphora, sive allegoria. Nam toto hoc cap. et seq. loquitur de exercitu Chaldæorum Judæam populantium, sub allegoria locustarum, quæ agros vastare solent et omnia obvia, quacumque eunt; *ut, cum locustas legeris, hostes cogites, cum hostes cogitaveris, redeas ad locustas*, ait S. Hieron. Unde consequenter populum Judæorum comparat vineæ et ficui, quas arrodere solent locustæ, juxta illud Isaiæ 4. 7. *Vinea Domini exercituum domus Israel est, et vir Juda germen ejus delectabile.* Locustæ ergo sunt Chaldæi: ficus et vinea sunt Judæi et Judæa. Hinc et Christus Lucæ 13. 6. Judæorum impiorum exeidium significavit per ficum sterilem, quam paterfamilias jussit exscindi: et Jeremias c. 24. per ficus bonas et malas, significavit Judæos bonos et malos. Sic Virgil. de formicis ait Georg. 4.

It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
Convectat.

Dentes ejus (gentis, puta locustarum, hoc est Chaldæorum) ut dentes leonis,] q. d. Chaldæi numero innumeri, robore fortissimi, gladiis quasi dentibus omnia lacerabunt et succident, ac si leones essent, et leoninis dentibus prædam avide, celeriter, audacter et crudeliter discerperent. Sic S. Joannes locustis, id est, exercitui, dæmonis in fine mundi, qui omnia vastabit, dat dentes leonum, Apocal. 9. v. 8. utique alludens ad has Joelis locustas, quasi præambulas et antitypas.

Et molares (dentes) ejus, ut catuli leonis.] Ita et Septuag. et Chald. *Catulum* intellige grandiorem et provectum (hunc enim significat hebr. לבאים *labim*) qui ut juvenis ferox et robustus, dentibus suis omnia molit, frangit et comminuit. Habet enim dentes acutiores et firmiores, utpote non attritos, sed recentes et integros. Unde Scriptura dentes leunculorum celebrat ut Job. 4. 10. *Rugitus leonis, et vox leænæ, et dentes catulorum leonum contriti sunt.* Horum enim dentes valentiores et violentiores sunt: nam ob ætatem et continuam prædæ lacerationem leonibus grandævis dentes sæpe comminuuntur, vel excidunt, uti docet noster Pineda ibidem. Notat Theod. quod, sicut locusta post se ducit bruchos minores et graciliores, et sicut leo post se ducit catulos; sic Chaldæi bellicosi et strenui secum ducunt alios gentes minus fortes, minusque in bello expertas, non minus tamen feroces et noxias, ad vastandam Judæam. Rursum, sicut per dentes, Chaldæorum gladios; sic per molares balistas, arietes, aliasque machinas, quibus concusserunt Hierosolymam, intellige. Ita a Castro.

Tropolog. Rupert. notat per locustas hic nos doceri, quod etiam infirmi, viles et abjecti, uti sunt locustæ, contra eos quibus Deus irascitur, robusti siut, invicti et sævi, Deo dante illis robur, animos et iras: unde Deum per tales solere contundere fastus arrogantium, uti per locustas, ciniphes, muscas et ranas contudit arrogantiam Pharaonis tempore Mosis. Rursum, detractor vocatur *locusta*: blandus enim et gracilis videtur in narratione tepida, sed habet linguam et dentes leonis, uti docet noster Viegas Apoc. 9. 8. com. 2. sect. 9. Denique de peccato quolibet dicitur Eccli. 21. 3. *Dentes leonis dentes ejus, interficientes animas hominum.*

Et ficum meam decorticavit.] Solent locustæ arrodere cortices arborum, qui arborum succum et calorem quasi vestes fovent et continent. Unde iis arrosis vel ablatis, rami quasi tunicis suis exuti, virore deperdito, albi fiunt et exsucci, et arescunt, ac quasi projecti in terram corruunt. Ita S. Hieron. *Ficus* significat sacerdotes et principes, qui in populo Judaico eminebant, sicut ficus in vinea, quique populum S Script. sapore divino, et legum sanctarum dulcedine, quasi ficus pascebant et recreabant, quos Chaldæi vel vita, vel libertate, vel opibus, quasi corticibus spoliarunt. Ita Ribera.

Tropol. cortex et tegmen virtutum est humilitas, quam si tollas, peribunt omnes. Ita S. Greg. cujus mox verba recitabo.

Et projecit,] tum fructus, cortices et folia, quæ arrosit; tum surculos, et ramos teneriores: hos enim arrodendo succidit et dejicit locusta: ipsamque denique ficum omni sua veste spolians, et arefaciens talem efficit, ut a colono succidi, et in focum projici debeat. Tales fuere Judæis Chaldæi, æque ac Christianis Hunni, Alani, Gothi, Wandali, et etiamnum sunt Turcæ; qui quasi erucæ, bruchi, locustæ, et rubigo, sibi ordine

succedentes, orbem Christianum populati sunt, et etiamnum populantur.

Tropolog. Idem in animabus fidelium faciunt dæmones, ait S. Hieron. Item hæretici, ut Lutherus, Calvinus: ac lenones, parasiti et morum corruptores. Hi enim omnes pietatis fructus, omnes cæremonias, quasi folia, omnem Sacramentorum efficaciam, quasi corticem arrodunt, omnemque Ecclesiæ, æque ac animæ ornatum, opes, felicitatem et gloriam evertunt et dissipant, eamque faciunt inopem, aridam, desolatam et mortuam, instar ficus et vineæ a locustis erosæ, ac in desertum redactæ.

Rursum, id in bonis operibus facit vana gloria. Audi S. Gregor. 8. Moral. 30. *Insidiantibus spiritibus* (dæmonibus) *Dei vinea in desertum ponitur, cum plena fructibus anima humanæ laudis cupiditate dissipatur. Ficum Dei gens ista decorticat, quia seductam mentem in favoris appetitum rapiens, quo hanc ad ostentationem pertrahit, tegmen* (quasi corticem) *quo vestitur, ei humilitatis tollit, eamque nudans exspoliat*, etc. *Albi facti sunt rami ejus: quia ostensa humanis oculis ejus opera candescunt; de sanctitate namen sumitur, cum recta actio divulgatur; sed subducto cortice rami arescunt: quia facta arrogantium humanis oculis ostensa, unde placere appetunt, inde siccantur. Mens itaque quæ per jactantiam proditur, decorticata recte ficus vocatur: qui et candida est, per hoc quod cernitur; et siccitati proxima, per hoc quod tegmine corticis nudatur. Intus ergo servanda sunt quæ agimus, si ab interno arbitro vicem recipere nostri operis exspectamus.*

8. PLANGE QUASI VIRGO ACCINCTA SACCO,] q. d. O Jerusalem, dire plange et lamentare, quod a Deo sponso tua, cui in adolescentia et virginitate tua (scilicet cum primum nasceretis in Ægypto) nupsisti: sis deserta, et tradita hostibus Chaldæis, sicut virgo quæ recens nupta fuit, amarissime solet plangere, eum perdit virum suum, cui prima pubes affecta nupserat, quem proinde intime et tenerrime diligebat. Unde Septuag. vertunt, ἄνδρα παρθενικὸν, id est virum virgineum, cui scilicet se virginem in uxorem tradiderat: *Plange*, inquiunt, *super virginem* (id est, præ virgine, magis quam virgo) *præcinctam cilicio, quæ plangit super virum suum virgineum*; quem mors ei abstulit. Ubi adverte hebr. *sac*, id est saccum, Septuag. vertere *cilicium*. Erat enim saccus vestis aspera et lugubris lugentium et pœnitentium, qua utebantur in funere suorum luctus ergo, vel in publica calamitate pœnitentiæ causa, ad Deum propitiandum, ut is cladem averteret. Simili modo Ezech. c. 16. 8. hortatur Synagogam ad pudorem et dolorem, quod Deum sponsum suum dereliquerit, qui eam juvenculam, et miseram ac projectam in Ægypto sibi despondit, ut reginam vestiens subtilibus, armillis, torquibus, ac corona in capite eam coronans. Sic et Jerem. cap. 2. 2. *Recordatus*, ait, *sum tui, miserans adolescentiam tuam et charitatem desponsationis tuæ, quando secuta es me in deserto, in terra quæ non seminatur.* Et c. 3. 4. *Saltem amodo voca me: Pater meus, dux virginitatis meæ tu es.* Porro cubabant in sacco non solum noctu, sed et per diem in gravi calamitate, cum Deo fiebant supplices; ut eum ad commiserationem hoc habitu commoverent. Vide Sanches hic.

Tropol. plangat anima quæ per peccatum deseruit Deum, cui in baptismo se desponderat, juxta illud Apostoli 2. Cor. 11. 2. *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo.* Hæc enim a Deo vidua sim deserta, omni gratiæ et virtutum dulcore et decore spoliata, quasi vinea et ficus comesta a locustis, mancipata et prostituta est dæmoni, quia ea quasi scorto vilissima abutitur pro sua libidine et tyrannide ad omnem malitiam, injuriam, opprobrium et miseriam. *Anima enim*, inquit Hugo de S. Victore, *est virgo conditione naturæ, virgo privilegio gratiæ, virgo quoque præmio gloriæ. Animam siquidem meretricem facit inordinata concupiscentia: castitatem ei reddit virilis pœnitentia: virginitatem sapiens innocentia. Fornicaria est igitur anima in prostibulo: conjugata in atrio: continens in domo: virgo in thalamo. In primo exponitur concupiscentia: in secundo opera facit pœnitentiæ: in tertio plangens virum, desideria afficitur justitiæ; in quarto virgineis jucundatur amplexibus et osculis sapientiæ. Fornicaria igitur est anima per concupiscentiæ iniquitatem: casta per continentiæ humilitatem: continens per justitiæ puritatem: virgo per contemplationis sublimitatem. Vir ejus pubertatis Christus est desponsator virginitatis.*

Ita peccatum suum planxit S. Fabiola Romana matrona prænobilis, quæ, marito adultero repudiato, alteri nubens, putans id sibi licere, eo mortuo, errorem suum et culpam agnoscens, publicam egit pœnitentiam, ac omnibus suis in pauperes erogatis, seipsam in nosocomio ægrorum ministerio mancipavit. Audi de ea S. Hier. in ejus Epitaphio ad Oceanum: *Quis hoc*, ait, *crederet, ut post mortem secundi viri in se reversa, etc. saccum indueret, errorem publice fateretur, et, tota urbe spectante Romana, ante diem Paschæ in basilica quondam Laterani, qui Cæsariano truncatus est gladio, staret in ordine pœnitentium, Episcopo, presbyteris, et omni populo collacrymantibus, sparsum crinem, ora lurida, squalidas manus, sordida colla submitteret?* Et inferius: *Non est confusa Dominum in terris, et ille eam non confundet in cœlo. Aperuit cunctis vulnus suum, et decolorem in corpore cicatricem fleus Roma conspexit; descendit de solio deliciarum suarum, et discalceatis pedibus transivit fluenta lacrymarum: sedit super carbones ignis. Faciem, per quam secundo viro placuerat, verberabat: oderat gemmas, linteamina videre non poterat, ornamenta fugiebat.* Et mox: *Omnem censum quem habere poterat (erat autem amplissimus, et respondens generi suo) dilapidavit ac vendidit, et in pecuniam congregatum in usum pauperum præparavit, et prima nosocomium instituit. Quoties morbo regio et pædore confectos humeris suis ipsa portavit! quoties lavit purulentam vulnerum saniem, quam alius aspicere non valebat! Præbebat cibos propria manu, et spirans cadaver sorbitiunculis irrigabat*, etc. *Angusta misericordiæ ejus Roma fuit. Peragrabat ergo insulas et totum Hetruscum mare, imo Hierosolymam navigavit*, etc. Quare merito S. Hieron. eam nuncupat: *Laudem Christianorum, miraculum Gentilium, luctum pauperum, solatium Monachorum.*

Quin et S. Paula post conversionem in Bethlehem commigrans, ita delicias vitæ prioris castigavit et plan-

xit, ut *jejuniis*, lacrymis, aliisque pœnis pene se conficeret. *Mollia*, ait S. Hieronym. in ejus Vita, *etiam in gravissima febre lectuli strata non habuit, sed super durissimam humum stratis ciliciolis quiescebat; si tamen illa quies dicenda est, quæ jugibus pene orationibus dies uoctesque jungebat, illud implens de psalterio: Lavabo per singulas uoctes lectum meum, et lacrymis meis stratum meum rigabo: in qua fontes crederes lacrymarum: ita levia plangebat peccata, ut illam gravissimorum criminum crederes ream. Cumque a nobis crebrius moneretur ut parceret oculis, ut eos servaret Evangelicæ lectioni, ajebat: Turpanda est facies, quam contra Dei præceptum purpurisso et stibio sæpe depinxi; affligendum corpus, quod multis vacavit deliciis: longus risus perpeti compensandus est fletu, mollia linteamina asperitate cilicii commutanda: quæ viro, et sæculo placui, nunc Christo placere desidero.* Vere S. Gregor. hom. 10. in Ezech. *In sanctorum vita cognoscimus*, ait, *quid in Scriptura legere debeamus.*

9. Periit sacrificium et libatio de domo Domini.] Pro *sacrificium* hebr. est מנחה *mincha*, id est, sacrificium ex farre vel pane, de quo Levit. 2. *Libatio* erat oblatio libaminis, puta vini et olei, quo sacrificia tum farrea, tum carnea condiebantur, q. d. Quia locustæ, puta Chaldæi, vastarunt agros, vineas et oliveta Judæorum, hinc periit frumentum, vinum et oleum, quod Domino de more sacrificaretur et libaretur. Quocirca *luxerunt sacerdotes*, tum quia periit cultus et oblatio Dei in templo, tum quia deficientibus oblationibus quibus vivunt (nec enim aliam habent hæreditatem) non habent unde se sustentet. Ita S. Hieron. Theod. Ribera, a Castro et alii.

10. Confusum est vinum.] Est prosopopœia, q. d. Erubuit vinum et quasi pudore suffusum est, videns se non respondere votis et laboribus vinitorum, nec spei a se datæ. Unde Septuag. vertunt: *Aruit vinum, aruerunt vites.* Hebræum enim הוביש *hobisc* proprie est præteritum *hiphil* a rad. יבש *iabasc*, id est aruit: sed quia ordines verborum imperfectorum apud Hebræos sæpe commutantur, hinc *hobisc* potest deduci a בוש *bosc*, id est confusus est, pudefactus est. Adde, si legas aliis punctis הובש *hubasc*, proprie significabit, *Confusum est gaudium*, hoc est, periit, defecit, ut jam dixi.

13. Accingite vos, scilicet saccis, sive ciliciis, ut dixit v. 8 et plangite, sacerdotes.] Vestrum enim est pro populo Deum propitiare planctu, precibus et pœnitentiis.

14. Sanctificate jejunium.] Nota: *Sanctificare* Hebræis proprie est segregare ab usibus profanis, et addicere sacris, q. d. Vos, o sacerdotes et pontifices, ac principes, segregate, designate et indicite tempus aptum jejunio, illudque cum toto populo pure et sancte obite et celebrate, ut placetis Deum peccatis vestris offensum. Ita Theodor. Arias et alii. Unde Chald. vertit: *Decernite jejunium;* Vatablus: *Indicite jejunium;* Tertull. libr. de jejuniis, c. 16. *Sancite jejunium.*

Secundo, S. Hieron. Haymo. Hugo et Lyran. *Sanctificate*, inquiunt, id est sanctum facite, et condite jejunium per eleemosynas, preces, aliaque pia opera, ut v. g. quod jejunando subtrahitis ventri, detis pauperibus. Unde S. Gregor. homil. 16. in Evang. *Jejunium*, ait, *sanctificare, est adjunctis boni aliis dignam Deo abstinentiam carnis ostendere. Cesset ira, sopiantur jurgia. Incassum enim caro atteritur si a pravis voluptatibus animus non refrænatur, cum per Prophetam Dominus dicat: Ecce in die jejunii vestri invenitur voluntas vestra.* Et superius: *Illud ergo jejunium Deus approbat, quod ad ejus oculos manus eleemosynarum levat, quod cum proximi dilectione agitur, quod cum pietate conditur. Hoc ergo quod tibi subtrahis, alteri largire; ut unde tua caro affligitur, inde egentis proximi caro reparetur.*

Vocate coetum.] Symmach. *synodum*; Aquila, *diem collectæ*, scilicet populi, quod fiebat in die festo, ut in die octava Paschæ, et festi Tabernaculorum. Unde dies hæc octava vocabatur hebr. עצרה *atsara*, id est cœtus, sive collecta populi. Septuag. κηρύξατε θεραπείαν, id est, *prædicate curationem*, id est, jejunium quo curantur peccata, ait S. Hieron. aut potius *curationem*, id est, orationem et supplicationem publicam, qua curetur Dei cultus, invocatio et propitiatio: θεραπεία enim significat famulatum obsequium, cultum. Unde S. Dionys. Eccles. hierar. cap. 10. monachos vocat θεραπευτὰς, id est cultores et famulos, qui jugiter assistunt et obsequuntur Deo. Quocirca Tertull. l. de jejuniis, c. 16. vertit: *Prædicate officio curantia Deum* additque: *Unde, et qui in idolis comendis, et in hac re* (alii melius legunt, *in aris*) *ornandis, et ad singulas horas salutandis adluuntur, curationem facere dicuntur.* Curatio ergo idem est quod cultura, et curator idem quod cultor. Sic Parochi vocantur a vulgo Curati, vel Curatores, quia curant cultum Dei gerantque curam Ecclesiæ et Parochianorum. Ita ex Platone Leo Castrius hic, et Pamelius in Tertull. Sic apud Gentiles, ait Tertull. *Cum stupet cœlum, et aret annus, nudipedalia denuntiantur: magistratus purpuras ponunt, fasces retro avertunt, preces indigitant, hostias instaurant.*

15. A a a diei!] q. d. Væ diei quo Jerusalem vastabitur a Chaldæis! væ Hierosolymis, væ Judæis in illo die! Hebr. est unica dictio dissyllaba אהה *ahah*, quæ est interjectio dolentis et desperantis. Noster vertit unica dictione, sed trisyllaba, *A a a*, tum quia hæc apud Latinos et Europæos est vox et suspirium summe afflicti: tum quia Hebræa aspiratio *h* sæpe per *a* vertitur, ut docet S. Hier. in Tradit. Hebr. in Genesim: sic enim pro Hebr. *Aharon* vertunt, Aaron, pro *Habel* Abel, pro *Halleluia* Alleluia.

Jam quia in Hebræo *ahah* duplex est h, et secundum est mappicatum in ventre, ac forte, quod proinde sonare et audiri debet, ita ut *ahah* licet vox sit dissyllaba, virtute tamen sit trisyllaba; hinc per duplex A Noster vertit, cui adde primum A in *ahah*, habebis triplex *a a a*. Quocirca Sept. trinam pariter pro *ahah* habent vocem ac ter repetunt, οἴμοι, οἴμοι, οἴμοι, id est, *oime, oime, oime*, vel *hei mihi, hei mihi, hei mihi in diem!* Syrus et Arabicus uterque, *heu, heu huic diei, quia proximus est dies Domini, et direptio a Deo veniet!* q. d. O tristem diem excidii, qui nobis imminet! Hinc Hugo de S. Victore per tria *a a a* putat significari trinam calamitatem et cladem Judæis a Deo per Chaldæos infligendam: *Tria siquidem*, inquit, *Babylonicæ captivitatis fuerunt infortunia: templi scilicet eversio, urbis destructio, populi transmigratio, q. d. A civitas destruetur; sed miserere civitatis sanctificationis tuæ; A templum evertetur: sed audi, Do-*

mine, orotionem quam servi tui oront coram te hodie, ut sint oculi tui aperti super domum hanc die a c nocte. A populus tuus in captivitotem ducetur; sed miserere, Domine, plebi tuæ super quam invocatum est nomen tuum.

Allegor. Idem pathetice et eleganter refert hæc ad ruinam Judæorum tempore Christi, et ad exeidium eorum per Titum et Romanos, ob repudiatom, imo occisum ab eis Christom, q. d. *A veniet qui avertet iniquitatem a Jacob, et eripiet jugum ob Israel. A et non est ei species, neque decor, et vidimus eum, et non erot ei aspectus. A et quasi absconditus vultus ejus et despectus: unde nec reputavimus eum, et putovimus eum quasi leprosum, et percussum a Deo et humiliatum. A quia vidimus, et non cognovimus. A quio oudivimus, et eontempsimus. A quia operantem bona accepimus, et pro nobis orontem interfecimus. Audivimus verba, accepimus beneficia, vidimus miracula, sed A verba contempsimus: A beneficiis ingrati fuimus: A miroculis detraximus. Audivimus docentem in monte; sed A surda aure transivimus: inde dolor. Vidimus eum turbas pascentem; sed A non curavimus: inde mœror. Vidimus eum pendentem in cruce; sed A contempsimus: et inde terror. Audivimus doctrinam, accepimus vitam, vidimus mortem. Doctrina illius nostram cæcitatem illuminavit: A cui non obtemperavimus. Vita ejus nostram informavit. A quam non recepimus. Mors ejus mortem nostram coptivavit: A quam contempsimus, imo quam fecimus.* Idem concionator facile accommodet animæ quæ damnanda est in judicio, tum particulari, tum universali.

Symbol. et Tropol. Idem: *A o a, quia sunt malo quoque tria* Judæorum, æque ac quorumlibet peccatorum: *Ignorontio, concupiscentia et miseria. Legis naturalis prævoricatio attulit ignorontiam; legis scriptæ transgressio inordinotam propagavit concupiscentiam, prophetiæ contemptus ministravit miseriam. A prævoricata est lex naturolis: inde dolor; sed vindicotum est in ea captivitate Ægyptiaca. A prævaricato est lex scripta: inde mœror, sed vindicatum est in eo coptivitote Assyriaca. A eontemnitur prophetia: inde terror; sed et hoc disponis vindicare captivitute Bobylonica. A incidimus in miseriam quam vindicasti. A decidimus in concupiscentiam quam punisti. A incidimus in miseriam horrendom quam disposuisti.* Unde causam doloris fusius explicans Joel subdit, atque Synagogam, æque ac animam, peccando perdidisse omnes suas opes et delicias: *Periit,* inquit, *sacrificium, id est, mortificatio carnis; et libatio, id est, fletus compunctionis; et regio, id est, serenitas conscientiæ: humus, humilitas cognitionis propriæ: triticum, amor justitiæ: vinum, fervor sapientiæ: oleum, odor misericordiæ: ficus, dulcedo contemplotionis, et æternorum suavitas: hordeum, abjectio pœnitentiæ: agricolæ, tum efficaces concionotores et pastores, tum gemitus et motus confessionis: vinitores, desiderio compunctionis et suspiria contemplotionis: polma, contemptus terrenorum: mologronatum, tum charitas unionis fraternæ, tum ardor et sitis præmiorum: malum simplex: boni affectus: ligna olia, cæterarum virtutum sunt desideria: vel potius opera et profectus. His amissis, confusum est goudium quibus possessis ordinatum et gloriosum disponitur præmium.*

Quia prope est dies Domini, puta dies judicii, et vindictæ Domini, quam in Jerusalem exeret per Chaldæos, et quasi vastitas a potente veniet.] Hebr. est pulchra et nervosa paronomasia כשוד משדי *kescod misscaadai,* id est quasi vastitas potens a vastante potente veniet; *scodai* enim est nomen Dei, et Deum vel misericordem vel potentem et vastantem significat, uti dixi Genes. 17. 1.

16. Coram oculis vestris. Ita et Septuag. licet Hebr. et Chald, habeaot: *Corom oculis nostris;* sed eodem redit sensus, q. d. Vobis et nobis spectantibus, vastabitur Judæa, ideoque alimenta, scilicet sacerdotum, puta sacrificia et oblationes, perierunt, id est, peribunt, de domo (templo) Dei nostri, ac consequenter periblt, lætitia et exsultatio,] qua in festis et sacrificiis exsultare solebant Deumque festive colere Psalmis, hymnis, organis, tympanis, etc.

17. Computruerunt jumenta in stercore suo,] q. d. Hæc Chaldæorum strages non tantum homines, sed et jumenta affliget. Nam illa ob metum hostium Jerusalem obsidentium, educi non poterunt ad pascua, sed in stabulis et stercore suo, deficiente herba at fœno, fame morientur, contabescent et computrescent. Ita Remigius, Lyran. Albert. Ribera at a Castro. Pro *computruerunt* hebr. est עבשו *abescu,* quod verbum hic tantum reperitur. Septuag. vertunt: *Subsultaverunt vitulæ in præsepibus suis,* non præ lascivia sed præ fame corruentes pedesque ad terram allidentes, ait Theod. Arabicus Antioch. *Vox onimolium super præsepibus, et non saltant onimalia, et greges boum plorant præ carentia pabuli.* Arabicus Alexandr. *Non gustant onimalio, et armenta boum boont præ defectu pascuorum;* Syrus: *Dormierunt vitulæ jejunæ* (incœnatæ) *in præsepibus suis.* Melius noster R. Jonathan, R. David et Aben Ezra vertunt: *computruerunt,* id est putredine corrupta sont.

Pro *jumento* hebr. est פרדות *perudot,* aut potius aliis punctis פרדות *pirdot,* id est *mulæ* a rad. פרד *parad,* id est, divisit, separavit; muli enim a patre et matre, puta ab equo et asina, specie distinguuntur, nec enim sunt equi, nec asini, sed tertia species puta mulæ. Sub mulis, qui frequentes erant apud Judæos (adeo ut filii regum iis uterentur, ut patet 2. Reg. 13. 29.) equos, asinos, boves cæteraque jumenta per synecdochen intellige. Septuag. vertunt, *vituli,* Chald. vertit, *dolia, Computruerunt* inquit, *dolia vini sub operculis suis;* Tigurina vertit, *semina* sparsa et sata in agro. *Computruerunt,* inquit, *semina dispersa subter glebas suas,* ac proinde ex tali sementa nulla sperari poterat messis.

Tropol. In stercore et fœtoribus libidinis suæ computrescunt luxoriosi, ait Remigius, Albert. et Hugo, ac S. Gregor. 24. Moral. cap. 6. vel juxta aliam editionem, 8. *Jumenta,* ait, *in stercore suo computrescere, est carnales homines in fœtore luxuriæ vitam finire. Non enim esse homines, sed jumenta declarontur, de quibus per Prophetam* (Jeremiam c. 5.) *dicitur: Unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat. Et de quibus Propheta alius* (Ezechiel c. 23.) *dicit: Ut carnes asinorum carnes eorum et fluxus equorum fluxus eorum.* Idem ad verbum habet Rupert. censetque id impletum in Jasone, aliisque apostatis, 2. Machab. 4. æque ac hoc ævo in Luthero,

Calvino, Petro Martyre, Bucero, aliisque ab Ordine ad nuptias transvolantibus, compietum vidimus. Et S. Bernard. ser. 10. in Psal. 90. *Quomodo*, ait, *dicunt nobis carnales homines: Crudelis est vita vestra, non porcitis carni vestræ? Esto non pareamus semini, in quo ei magis parcere poteramus? Annon melius est illi renovari et multiplicari in agro, quam in horreo putrefieri? Heu computruerunt jumenta in stercore suo, sic vos parcitis carni vestræ? Simus nos crudeles interim non parcendo, at vos plane parcendo crudeliores; siquidem etiam nunc caro nostra requiescit in spe; videritis vos ipsi quid ignominiæ interim vestra sustineat, quid miseriæ eam maneat in futurum.*

Denique S. Hieron. *Computrescit*, inquit, *in stercore cujus Deus venter est, et qui dicit: Manducemus et bibamus, cras enim moriemur.* Sicut enim luxuriosus in morbo Gallico; ita gulosus in phlegmonibus, vomitu et sordibus suis putrescit, et sic accipi potest versio Chaldæi: *Computruerunt dolia vini*, id est, ebriosi et gulosi ventripotentes, utpote quorum venter dolium est. Ita Delrio adagio 967.

Demolita sunt (vastata vel combusta a Chaldæis) horrea.

Dissipatæ sunt apothecæ,] q. d. Apothecæ in quibus grana et annona recondebantur, eversæ sunt ab hoste, vel collapsæ ex incuria colonorum eo quod non haberent frumenta quæ in illis reponerent, ac consequenter nec sumptus ad earum sarta tecta restauranda: *Quoniam confusum est* (exaruit, periit, ut dixi v. 10.) *triticum.*

18. Quia non est pascua eis.] Veteres Latini usurparunt *pascuum* in genere neutro, et in plurali *pascua* substentive; sed adjective vocabant silvem, vel regionem pascuam, æque ac agrum pascuum, et rura pascua. Hinc vox *pascua* adjectiva, scilicet regio, vel terra, transiit in substantivum. Script. enim tam usurpat pascua pascuæ in singulari, quam pascua pascuorum in plurali, ut Psalm. 22. 2. *In loco pascuæ ibi me collocavit.* Job 39. 11, *Montes pascuæ suæ.* 1. Paral. 4. 40. *Inveneruntque pascuas uberrimas.* Ps. 78. 13. *Oves pascuæ tuæ.* Isaiæ 37. 27. *Gramen pascuæ.* Ezech. 38. 18. *Reliquias pascuarum.* Denique Anton. Nebrissensis in Dictionario notat tam dici pascua pascuæ, quam pascua pascuorum. Desinent ergo novantes nostrum Interpretem quasi lilatinum suggiilare, eique barbarismum impingere.

19. Ad te, Domine, clamabo.] In tentis tamque immedicabilibus malis unum superest confugium, ut scilicet tuam, o Domine, opem implorem; tu enim solus potes et soles extremis malis mederi, cum a tuis toto corde invocaris.

Quia ignis succensus ab homine comedit speciosa deserti.] q. d. Chaldæi succenderunt speciosas villas, hortos, arbores, segetes, etc. Judæorum. Ita S. Hieron. Theod. Ribera et alii.

Causam doloris et planctus, ait Hugo de sancto Victore, *subdit magna detrimenta. Detrimenta vero sunt hæc, putredo fœtida jumentorum, anxietas animalium, interitus pecorum, demolitio horreorum, apothecarum dissipatio, pascuæ inanitio, quorum causa hæc est, speciosorum combustio, lignorum succensio, fontium exsiccatio.*

Mystice idem: quatuor sunt *speciosa deserti*, puta bona spiritualia Ecclesiæ et animæ sanctæ, quæ ipsa peccando deperdit, scilicet, *præcepta, exercitia, virtutes, charismata. Præcepta sunt ad sanitatem: exercitia ad fortitudinem: virtutes ad formam: charismata ad audaciam. Lætitia est de transitoriis: exsultatio de æternis. Hæc autem alimenta, quæ sunt exsultatio et lætitia, perierunt de domo Dei, id est, de Ecclesia; quia præcepta calcantur, virtutes contemnuntur, exercitia perierunt, charismata recesserunt.*

20. Sed et bestiæ agri,] q. d. Non solus ego, nec soli homines, sed et bestiæ esurientes et sitientes, uti solet area sicca imbrem sitire, v. g. oves suo balatu, boves et vaccæ mugitu, asini ruditu, etc. ad te o Domine, suspiciunt et vociferantur, diversis, ait Ruffinus, faucium sonis, velut dissona consonentia, et musico concentu, taciteque opem tuam implorant, postulantes a te in tanta fame et siti pabulum et potum; fontes enim *exsiccati sunt* a Chaldæis, qui eos vel obturaverunt, vel rivos eorum interruperunt et averterunt ne in urbem influerent. Ita S. Hierony. Theodoret. Lyran.

Tropol. Rupert. Homines, ait, brutis similes sunt, qui ingemiscere nesciunt, nisi pro penuria cibi, nullum habentes dolorem de peccatis suis, et solum esse miserum sive dolendum reputantes, si ventri quippiam desit.

Rursum Hugo de S. Victore: *Jumenta*, ait, *sunt luxuriosi: armenta, curiosi: pecora, gulosi: animalia, petulantes et cupidi: bestiæ, simplices et idiotæ: horrea, authentica eloquia: apothecæ, expositorum volumina: pascua, passiones sanctorum et gesta: stercora sunt vitia et peccata: fontes aquarum, doctores populorum: ignis, cupiditas: flamma luxuria.*

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit horrorem diei excidii Jerusalem per Chaldæos, et sub ejus typo allegorice horrorem diei judicii describere et comminari. Inde v. 12. hortatur omnes ad pœnitentiam et planctum, ut Deum sibi reconcilient, itaque has ejus minas evadant. Tertio, v. 18. pœnitentibus promittit salutem per Cyrum et multo magis per Christum Doctorem justitiæ, per quem effundet Spiritum Sanctum in fideles. Denique v. 30. dat signa prævia judicio et Judici Christo.

1 Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto meo: conturbentur omnes habitatores terræ; quia venit dies Domini, quia prope est. 2. Dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et turbinis: quasi mane expansum super montes populus multus et fortis: similis ei non fuit a principio, et post eum non erit usque in annos generationis et generationis. 3. Ante faciem ejus ignis vorans, et post eum exurens flamma: quasi hortus voluptatis terra coram eo, et post eum solitudo deserti, neque est qui effugiat eum. 4. Quasi aspectus equorum, aspectus eorum: et quasi equites sic current. 5. Sicut sonitus quadrigarum super capita montium exsilient, sicut sonitus flammæ ignis devorantis stipulam, velut populus fortis præparatus ad prælium. 6. A facie ejus cruciabuntur populi: omnes vultus redigentur in ollam. 7. Sicut fortes current, quasi viri bellatores ascendent murum: viri in viis suis gradientur, et non declinabunt a semitis suis. 8. Unusquisque fratrem suum non coarctabit, singuli in calle suo ambulabunt: sed et per fenestras cadent, et non demolientur. 9. Urbem ingredientur, in muro current: domos conscendent, per fenestras intrabunt quasi fur. 10. A facie ejus contremuit terra: moti sunt cœli: sol et luna obtenebrati sunt, et stellæ retraxerunt splendorem suum. 11. Et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui: quia multa sunt nimis castra ejus, quia fortia et facientia verbum ejus: magnus enim dies Domini, et terribilis valde: et quis sustinebit eum? 12. Nunc ergo dicit Dominus: Convertimini ad me in toto corde vestro, in jejunio, et in fletu, et in planctu. 13. Et scindite corda vestra, et non vestimenta vestra, et convertimini ad Dominum Deum vestrum: quia benignus et misericors est, patiens et multæ misericordiæ, et præstabilis super malitia. 14. Quis scit si convertatur, et ignoscat, et relinquat post se benedictionem, sacrificium et libamen Domino Deo vestro? 15. Canite tuba in Sion, sanctificate jejunium, vocate cœtum: 16. congregate populum, sanctificate Ecclesiam, coadunate senes, congregate parvulos, et sugentes ubera: egrediatur sponsus de cubili suo, et sponsa de thalamo suo. 17. Inter vestibulum et altare plorabunt sacerdotes ministri Domini, et dicent: Parce, Domine, parce populo tuo: et ne des hæreditatem tuam in opprobrium, ut dominentur eis nationes. Quare dicunt in populis: Ubi est Deus eorum? 18. Zelatus est Dominus terram suam, et pepercit populo suo. 19. Et respondit Dominus, et dixit populo suo: Ecce ego mittam vobis frumentum, et vinum, et oleum, et replebimini eis: et non dabo vos ultra opprobrium in Gentibus. 20. Et eum, qui ab Aquilone est, procul faciam a vobis, et expellam eum in terram inviam et desertam: faciem ejus contra mare Orientale, et extremum ejus ad mare novissimum: et ascendet fœtor ejus, et ascendet putredo ejus, quia superbe egit. 21. Noli timere, terra, exsulta et lætare: quoniam magnificavit Dominus ut faceret. 22. Nolite timere animalia regionis: quia germinaverunt speciosa deserti, quia lignum attulit fructum suum, ficus et vinea dederunt virtutem suam. 23. Et filii Sion, exsultate, et lætamini in Domino Deo vestro: quia dedit vobis doctorem justitiæ, et descendere faciet ad vos imbrem matutinum et serotinum, sicut in principio. 24. Et implebuntur areæ frumento,

et redundabunt torcularia vino et oleo. 25. Et reddam vobis annos, quos comedit locusta, bruchus
et rubigo, et eruca: furtitudo mea magna, quam misi in vos. 26. Et comedetis vescentes, et sa-
turabimini: et laudabitis nomen Domini Dei vestri, qui fecit mirabilia vobiscum: et non confun-
detur populus meus in sempiternum. 27. Et scietis quia in medio Israel ego sum, et ego Domi-
nus Deus vester, et non est amplius: et non confundetur populus meus in æternum. 28. Et erit
post hæc; effundam spiritum meum super omnem carnem; et prophetabunt filii vestri et filiæ
vestræ; senes vestri somnia somniabunt, et juvenes vestri visiones videbunt. 29. Sed et super
servos meus et ancillas in diebus illis effundam spiritum meum. 30. Et dabo prodigia in cœlo, et
in terra sanguinem, et ignem, et vaporem fumi. 31. Sol convertetur in tenebras, et luna in san-
guinem: antequam veniat dies Domini magnus et horribilis. 32. Et erit: omnis qui invocaverit
nomen Domini, salvus erit; quia in monte Sion, et in Jerusalem erit salvatio, sicut dixit Domi-
nus, et in residuis, quos Dominus vocaverit.

1 Ululate,] non tam voce, quam buccina: hebr. enim est תריעו tariu, id est, *taratantara insanate*; Tigurina: *Classicum canite*, scilicet triste et horrisonum, quale solet cani in adventu hostium, in prælio, in strage et excidio, q. d. En adventat hostis, adest Chaldæus, instat urbi obsidio et vastitas; personate ergo tubis, tum ut ad arma, tum potius ut ad Deum in templum omnes confugiant, Deique opem implorent et impetrent; ac ibi habeant aut asylum, aut sepulcrum.

In monte sancto meo,] in templo et arce montis Sion.

Conturbentur (Tigurina, *contremiscant*) omnes habitatores terræ] nostræ, puta Judææ; ac tremuli et consternati Dei auxilium unanimes una voce omnes inclament.

1 et 2. Quia venit dies Domini, puta dies judicii et vindictæ Domini, quam Dominus in Judæos exercebit per Chaldæos. Unde hæc dies a Joele mox vocatur dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et turbinis,] id est, summe funesta, tristis, nubila et calamitosa, in qua præ mœrore Judæi caligabunt oculis, ut videatur meridies eis esse caligo, omniaque videantur sibi videre tenebrosa et atra. Sicut enim lux est symbolum, et causa lætitiæ et prosperitatis; ita tenebræ sunt symbolum tristitiæ, adversitatis, et carceris ac captivitatis. Ad litteram ergo loquitur de die excidii Jerusalem; tropol. de die mortis, judicii et excidii orbis, cum Archangelus canet tuba novissima, 1. Corinth. 15. 52. Ita S. Hieron. Theodor. Albert. Hugo, Arias, Ribera et alii

2. Quasi mane,] q. d. Uti mane quaquaversum se spargit aurora, et prima lux solis, qui statim ut oritur omnia suis radiis illustrat, omniaque sua luce occupat; ita populus multus et fortis, nimirum locustæ hæ, de quibus dixi cap. 1. 4. puta Chaldæorum agmina, celerrime omnes Judææ montes occupabunt Persistit enim in parabola et allegoria locustarum: *Hoc autem*, inquit S. Hieron. *de locustis dicitur, ut de hostibus intelligatur; ut dum locustas legimus, Babylonios cogitemus*. Ita et Theodor. Remig. Hugo, Clarius et alii; et patet ex sequent. ubi eos comparat equis et equitibus. Hisce enim similes sunt locustæ, non Chaldæi, qui non similes, sed ipsimet erant equites.

Aliter Arias, q. d. Sicut mane luce oriente et occupante montes, tenebræ coguntur in valles; ita venientibus Chaldæis montesque occupantibus, tenebræ calamitatis et vastitatis cogentur in Judæam et in Jerusalem. Illi ergo erit *dies tenebrarum et caliginis*, ut præcessit; cum Chaldæis aliisque gentibus erit mane lucidum, lætum et felix

Similis ei non fuit a principio, et post eum non erit usque ad annos generationis et generationis] q. d Per duas, vel per multas generationes et sæcula, nullus hostis nocentior fuit, aut erit Judææ, quam Chaldæi. Nam post plura sæcula, Romanos sub Tito et Vespasiano magis illi nocuisse, planeque eam evertisse et desolasse liquet ex Josepho et ex moderna Judæorum per totum orbem dispersione Ita Theodor.

3. Ante faciem ejus ignis vorans,] q d. Quidquid attigerit hic populus locustarum, puta Chaldæorum, idipsum totum ipse quasi flamma vorax consumet, ita ut ignem manibus præferre, eoque omnia afflare et concremare videatur, adeo ut omnia in solitudinem redigat, et post se non nisi carbones et cineres relinquat. Ita S. Hier. Est catachresis.

Aliter Sanchez: Ignis hic, inquit, est is qui præferebatur regibus et castris Chaldæorum, quasi comes et dux viæ; ignem enim ut Deum colebant Chaldæi. Ignis ergo erat eis quasi militare signum, minans et portendens incendia, cædes et strages. Idem a Chaldæis, iis eversis, acceperunt Persarum reges, quibus prælatum fuisse ignem docet Xenophon lib. 8. Cyripædiæ, Curt. l. 3. et alii Sic et Holoferni præferabantur lampades ardentes et ignitæ, Judith. 10. 17. juxta Septuag. Hunc ergo hujus loci sensum dat: Præcedet castra hostilia in Judæam properantia ignis vorax, proprium insigne Chaldæorum; subsequetur alius quem sparget hostis, ut Judæam, quæ prius erat hortus voluptatis, comburat et desolet. Simili modo et causa vidit Jeremias cap. 1. ollam accensam, qua portendebatur adventus Chaldæorum, qui omnia ferro et flammis erant vastaturi. S. Gregor. Nazianz. orat. 15. ex Septuag. sic legit: *Anteriora ejus, hortus voluptatis; posteriora autem, campus exterminii*; sicque explicat: *Joel*, inquit, *hisce verbis deplorat terræ corruptionem, et famis cruciatum, tragice pristinæ pulchritudini posteriorem deformitatem opponens*, q. d. Terra, quæ prius erat florida et frugifera, postea effecta est arida et squalida, ac quasi exterminata.

4. Quasi aspectus equorum, aspectus eorum.] q. d. Hæc castra locustarum, quæ repræsentant Chaldæorum agmina, erunt similia equis et equitibus. Ita S. Hieron Locusta enim speciem habet equi armati, et

equitis cataphracti; unde italice vocatur *cavalletta*, id est equulus. Huc alludit S. Joan. in suis locustis futuris sub finem mundi Apoc. 9. 7. *Similitudines*, ait, *locustarum similes equis paratis in prælium*; et v. 9. *Et habebant loricas ferreas, et vox alarum earum sicut vox curruum, equorum multorum currentium in bellum.*

5. SICUT SONITUS (strepitus et crepitus) FLAMMÆ IGNIS DEVORANTIS STIPULAM,] quasi dicat: Sicut flamma stipulam allambens et succendens strepit et crepat; sic strepent hæ locustæ, id est Chaldæi, cum arva Judææ instar stipularum arrodent et adurent.

6. OMNES VULTUS REDIGENTUR IN OLLAM.] Chald. *Nigrescent quasi ollæ*, scilicet præ timore et pavore. Timor enim sanguinem reducit ad cor, ut illi quasi arci in periculo consulat; unde extremæ partes velut exanimes et exsangues pallescunt, mox, metu ingravescente, nigrescunt. Levis enim metus pallorem; gravis, uti est mortis, nigredinem inducit, ut facies, inquit Ruffinus, *futuræ mortis lurido vestiantur: hinc non solum pallescent, sed etiam penitus atrabuntur* (sic enim lego cum Delrio adagio 969. non *attrahentur*). Sic Isaias cap. 13. 6. de Babyloniorum clade ait: *Facies combustæ facies eorum*, id est, nigrescunt pavore et mœrore; sicut enim lætitia vultus fit serenus et splendidus, ita tristitia et metu fuscatur et obnubilatur, ait S. Hier. et Theoph. Secundo, Theodor. hæc refert ad famem, quasi ad causam, q. d. Præ fame fient luridi et atri; item solis ardore, cum in Chaldæa quasi mancipia cogentur laborare in luto, et aliis sordidis ministeriis, ait Sanchez, præsertim cum fient ollarii, cacabarii, ferrarii, furnarii, carbonarii; qui quam atri sint videre est in fodinis Leodiensibus.

Tropol. hic est typus, hic color decolor, hæc species, hæc facies peccatorum omnium coram Deo et Angelis ejus.

7. ASCENDENT MURUM] Chaldæi. Nota: In parabolis miscetur res cum parabola; unde quædam dicuntur in iis quæ magis proprie rei quam parabolæ ipsi conveniunt. Tale est hic, ascendere muros Jerusalem, et per eos in urbem obsessam irrumpere, quod magis Chaldæis, quam locustis eorum antitypis, convenit. Talia sunt et quæ sequuntur: *Urbem ingredientur, in muro current, in domos conscendent*; et v. 11. *Multa sunt nimis castra ejus, quia fortia, viri in viis suis gradientur. Viri*, id est, singuli quasi viri fortes more exercitus, in acie et ordine suo procedent. Hebr. enim *vir* duo significat: primo *vir*, id est unusquisque; secundo, *vir*, id est, fortis et virilis.

Ita locusta: *Egredietur universa per turmas suas*, ait Sapiens Prov. 30. 27. *Hoc nuper*, inquit S. Hier. *in hac provincia* (Judæa) *vidimus. Cum enim locustarum agmina venerint; et aerem qui inter cælum et terram est occuparint, tanto ordine et dispositione jubentis Dei volitant, ut instar tesserularum, quæ in pavimentis artificis figuntur manu suum locum teneant, et ne puncto quidem, ut ita dicam, ungue transverso declinent ad alteram.* Hoc est quod subdit Joel: *Unusquisque fratrem suum non coarctabit, singuli in calle suo ambulabunt*; Syrus: *Singuli in semita sua ibunt, de pondere* (gravitate) *judicii sui cadent, et non ascendent ad summum.* Per has locustarum acies, ordinatam Chaldæorum aciem intellige.

8. SED ET PER FENESTRAS CADENT:] *Nihil enim locustis invium est, cum et agros et sata, et urbes et domos, et cubicularum secreta penetrent*, ait S. Hier. uti fecerunt locustæ a Mose immissæ in Pharaonem et Ægyptios, Exodi 10. 14. Notat Chaldæorum impetum, impudentiam et audaciam; quod quasi locustæ per fenestras, portis clausis, in domos Judæorum irruituri sint.

ET NON DEMOLIENTUR] passive, id est non lædentur, non sauciabunt se in hoc saltu per fenestras, q. d. Molem corporis sui armis gravati ad humum non allident, de mole et robore suo nihil hoc casu decerpent. Hoc signo notat eorum dexteritatem et exercitationem in pugnando, saltando, etc. æque ac audaciam, qua in ipsos hostium gladios intrepidi irruent; quin et illæsi, ex usu et habitu saliendi et digladiandi. Ita Sanch. Posset quis suspicari, pro *demolientur*, legendum esse *demorientur*, id est, vulnerabuntur adeo ut moriantur. Hoc enim significat hebr. יִבְצָעוּ *iibtsau*. Verum codices Latini, etiam antiquissimi, quos Romæ inspexi, constanter legunt *demolientur*, id est destruentur, et, ut Septuag. apud S Hieron. *consumentur*; idque latinum est, non barbarum. Veteres enim active dicebant demolio, demolivi, pro destruo, destruxi; ac consequenter passive demoliar, demolitus sum, pro destruor, destructus sum. Sic cap. 1. 17. dicitur: *Demolita*, id est destructa, *sunt horrea*. Ita Alphenus in lib. *Qui insulam*, in prin. ff. *Dominus*, ait, *insulæ, quia ædificia vitium facere diceret, demolierat eam.* Et Ulpianus in lib. *Quid tamen*, §. 1. ff. Quibus modis ususfructus amittitur. *Si demolitis*, ait, *ædibus testator alias novas restituerit*; et: *Ædificium demolitum*, in lib. *Qui insulam*, in prin. ff. locat. Sensus ergo est, q. d. Audaces Chaldæi prædæ avidi, clausis ostiis, per fenestras irrumpent in domos, et non demolientur, id est, non concidentur, non lædentur, vel a se suisque armis in hoc saltu, vel ob incolarum, puta Judæorum, se suasque domos defendentium, gladiis; tam enim fortes et dexteri erunt, ut saliendo in arma sua non impingant; tam terribiles, ut Judæi eos invadere non audeant, sed in latebras se abdant.

Nota: Pro *fenestras* hebr. est שלח *scelach*, id est, immissio et emissio, puta fenestra, per quam lux et aer in domum immittitur, sordes vero in plateam emittuntur et ejiciuntur. Rursum, *scelach* significat missile, puta telum, vel jaculum. Unde Sept. vertunt: *In jaculis cadent, et non consumentur*; Pagn. et Vatab. *Super gladium dejicient se, et non sauciabuntur*, q. d. Chaldæi irruent in gladios Judæorum, iisque non lædentur, sed eos sternent, suisque ipsorum gladiis eos confodient. Rursum, pro *demolientur* hebr. est יִבְצָעוּ *iibtsau*, quod significat vulnerare, item esse avarum, ambire pecuniam. Unde Chald. vertit: *Ad locum ad quem missi sunt vadunt trucidantes, et non recipient pecuniam*, q. d. Chald. vitam Judæis eripient, nec aurum ab eis pro lytro oblatum recipient. Arias et Tig. vertunt: *Lucro non inhiant.* Sic et tropol. dæmones animas quærunt, non aurum. Denique disce hic avaritiam apposite hebr. vocari בצע *betsa*, id est vulnus; quia lædit et vulnerat proximum per usuras, fraudes, iniquos contractus, etc. Nam, ut ait Philosophus: *Pecunia est anima et sanguis mortalibus.*

10. A FACIE EJUS (populi, de quo vers. 2.) CONTRE-

NUIT TERRA, MOTI SUNT COELI.] Est poetica hyperbole, in qua partim alludit Propheta ad locustas, partim ad Chaldæos, per eas significatos, q. d. Tanta tamque numerosa et densa erit hæc locusta, id est, exercitus Chaldæorum: tantus pariter erit ejus horror et pavor in Judæis, ut ipsis hoc metu perculsis et attonitis, per locustas hasce quasi nubes, perque pulverem ab eis excitatum, sol et luna obvelari et obtenebrari videantur (solent enim agmina locustarum ita densari subinde, ut dum volant expansis alis, solem cœlumque obtegant) quin et præ horrisono tubarum clangore, tympanorum et tormentorum sonitu, equorum fremitu et cursu ungularum ad saxa collisione, militum clamore et furore, *cœlum ruere, terra fluctuare videatur*, ait S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, Ribera et alii. Simili modo Isaias cap. 13. 10 e 13. ait in exidio Babylonis solem, lunam et stellas retraxisse suum lumen, cœlum fuisse turbatum, et terram motam de loco suo. Sic Psaltes Psalm. 17. poetice pingit Deum descendentem ad vindictam impiorum, quasi cœlos, aera, terram totamque mundi machinam quatientem, et, ut Poeta ait: *Qui nutu concutit orbem*. Vide can. 32. in Prophet. majores.

Secundo, Theodor. et Arias hæc non hyperbolice, sed proprie accipiunt: censent enim Deum ante exercitum Chaldæorum præmisisse procellas, fulgura et tonitrua ad percellendum Judæos. Hisce enim cœlum id est aer totus, æque ac terra commovetur et quatitur, juxta illud Virgilii, Æneid. 4.

Tonitru cœlum omne ciebo.

Rursum procellis hisce sol cœlumque obducitur et obtenebratur. Unde sequitur:

11. ET STELLÆ RETRAXERUNT SPLENDOREM SUUM.] Syrus et Arabicus uterque: *Occidit lumen* (fulgor) *stellarum*.

ET, id est, quia, DOMINUS DEDIT VOCEM ANTE FACIEM EXERCITUS SUI,] id est, ante exercitum suum, puta ante Chaldæos. Vox enim Dei est tonitru, ut patet Psalm. 28. 2. et seq. Alludit ad vocem ducis, qui suos milites ad instans prælium ingenti animo et voce cohortatur et acuit, q. d. Deus quasi dux belli milites suos, puta Chaldæos venientes in Judæam, per tonitru animabit ad bellum; Judæos vero per idem percellet et perterrefaciet, quia ejus benignam vocem et invitationem ad pœnitentiam audire noluerunt, ejusque legatos, puta Prophetas, contempserunt; tonitru ergo Dei audient et sentient, qui ejus blandiloquia audierunt et spreverunt. Nota: Chaldæi hic vocantur milites et exercitus Dei, quia quasi lictores fuerunt justitiæ et vindictæ divinæ exercitæ in Judæos aliasque gentes. Licet enim ipsi dominandi libidine, et spoliis ditandi se cupidine Judæos Gentesque tyrannice invaserint, ac proinde ad hoc directe a Deo excitari et positive immitti non potuerint: Deus tamen hanc eorum tyrannidem, libidinem et cupidinem directe permittere decrevit, eaque ipsa permisit ad hoc, ut per eam Judæorum Gentiumque luxum, idololatriam, aliaque peccata castigaret. Vide can. 36. in majores Prophetas.

Allegorice, hæc veriora et majora erunt in die mortis, et magis in die judicii, cujus hic viva imago datur in exeidio Hierosolymæ per Chaldæos. Itaque hæc dies erit tenebrarum et caliginis, qua locustæ, id est, dæmones innumeri armati peccatis nostris quæ in vita commisimus, animam invadent, percellent, laniabunt, et in extremas anxietates redigent, ut terra, aer ac cœlum nimis ei angustum videatur.

12. CONVERTIMINI AD ME, qui aversi eratis a me, et conversi ad varias illicesque vestras cupidines: CONVERTIMINI, inquam, IN TOTO CORDE,] toto mente, tota anima, toto spiritu, toto affectu. Ego enim cordis et mentis sum creator et dominus, ideoque totum illud mihi dedi, imo reddi volo, nec patior ex eo partem aliquam quæ idolis, veneri aut ventri detur, mihi suffurari. Vide S. Gregor. lib. 7. Moral. c. 12. ad illud Jobi: *Involutæ sunt semitæ gressuum eorum*, ubi docet peccatores sæpe facere bona proposita, sed, occurrente tentatione, illico ad sua vitia relabi, quia cor non mutant, nec serio et ex toto corde se ad Deum convertunt: *Esse quippe humiles*, inquit, *sed tamen sine despectu; esse contenti propriis, sed sine necessitate; esse casti, sed sine maceratione corporis; esse patientes, sed sine contumeliis volunt: cumque adipisci virtutes quærunt, sed labores virtutum fugiunt, quid aliud quam exhibere belli certamina in campo nesciunt, et triumphare in urbibus de bello concupiscunt?* Cum ex adverso, ut ait S. Bernardus, humiliatio sit via ad humilitatem, passio ad patientiam, mortificatio ad castitatem, jejunium ad abstinentiam. Vera ergo conversio fit per solidum, serium et efficax voluntatis propositum de mutanda vita, si illud crebro innovetur, et in opus conferatur: *Aversio a Deo*, inquit Hugo de S. Victore, *fit tribus modis: vanitate mundi, voluptate sui, curiositate proximi. At conversio fit confessione oris, compunctione mentis, mortificatione carnis; ut scilicet in ore veritas, in mente puritas, in carne pudica sit sobrietas.* Porro internam hanc cordis conversionem, et compunctionem ostendite *in jejunio* quo puniatis peccata carnis et gulæ: *Et in fletu et in planctu*, quo non tantum lacrymis profusis defleatis, sed et cum gemitibus, suspiriis, tunsione pectoris, complosione manuum, etc. ploretis et plangatis pristina scelera et cæcitatem vestram, ac ingratitudinem et injurias mihi illatas.

Recte enim Tertull. lib. de Pœnit. cap. 9. pœnitentibus hosce actus et gestus ex prisco Ecclesiæ more præscribit: *Exhomologesis*, inquit, *prosternendi et humilificandi hominis disciplina est, conversionem injungens misericordiæ illicem. De ipso quoque habitu ac victu mandat, sacco et cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum mœroribus dejicere, illa quæ peccavit tristi tractatione mutare; cæterum pastum et potum pura nosse, non ventris scilicet, sed animæ causa; plerumque vero jejuniis preces alere, ingemiscere, lacrymari, et mugire dies noctesque ad Dominum.* Idem lib. 3. contra Marc. cap. 18. ait afflictos *in rebus attonitis, genibus positis et manibus cædentibus pectus, et facie humi volutata orationem commendare debere.*

Convertimini ergo *ad me in toto corde*, ut scilicet omnes affectiones in unum Deum referatis. Audi S. Bern. serm. 2. de Quadrag. *Attende solerter quid diligas, quid metuas; unde gaudeas, aut contristeris; et sub habitu religionis animum sæcularem, sub pannis conversionis invenies cor perversum. Totum enim cor in his quatuor affectionibus est, et de his accipiendum puto quod dicitur, ut in toto corde tuo*

convertaris ad Dominum. Convertatur proinde amor tuus, ut nihil omnino diligas nisi ipsum, aut certe propter ipsum. Convertatur etiam ad ipsum timor tuus, quia perversus est timor omnis, quo metuis aliquid præter eum, aut non propter eum, sic et gaudium tuum et tristitia æque convertatur ad ipsum. Hoc autem ita fiet, si non nisi secundum eum doleas, aut læteris.

13. SCINDITE CORDA VESTRA.] Solebant enim Judæi in blasphemia et simili atroci scelere, æque ac in gravi luctu scindere vestimenta a capite usque ad pectus, ait Arias, ut hac scissione ostenderent internum animi dolorem et displicentiam. Sed in multis hæc scissio erat mera cæremonia, hærens tantum in veste, nec ex corde promanans. Jubet ergo Deus hic cor scindi, potius quam vestem.

QUIA BENIGNUS,] quinque epithetis declarat immensam Dei pietatem et clementiam erga peccatores pœnitentes. Primum est, quod in eos sit *benignus*, hebr. חנון *chonnun*, id est misericors, gratiosus, benignus; secundum est, quod in eos sit *misericors*, hebr. רחום *rachum*, id est miserator visceralis, sive commiserans ex intimis visceribus; tertium est, quod sit *patiens*, hebr ארך אפים *erech appaim*, hoc est *longis*, id est latis, *naribus*, hoc est longanimis, patiens, tardus ad vindictam, facilis ad veniam. Qui enim latas habent nares, tarde irascuntur et cito placantur, quia iræ fumos naribus efflant: ex adverso קצר אפים *ketsar appaim*, id est, *angustis naribus*, significat facilem ad iram, et tardum ad veniam; quia iræ spiritus et fumos efflare nequit, sed reservat, et in corde menteque continet, uti dixi Exodi 34. 6. quartum est: *Multæ misericordiæ*, hebr. est, *multus pietate* et bonitate; quintum, *præstabilis*, id est, placabilis et pœnitens, *super malitia*, id est, afflictione et punitione, quam comminatus est peccatoribus, ut scilicet, pœnitente homine, pœniteat et Deum, nec minarum decreta iis infligat, sed ea revocet et aboleat. Ita Hebr. Chald. S. Hieron. et alii. Hebr. enim est נחם *nicham*, id est *pœnitens super malitia*, ut vertunt Septuag. et Vatabl. *Deus*, ait Hugo Victor. *Benignus est, quia iram inimicorum vertit in mansuetudinem; misericors, quia sævitiam in pietatem; patiens, quia contemptum in compunctionem; multus misericordia, quia odium in dilectionem; præstabilis super malitia, quia barathrum desperationis in gratiam provehit contemplationis.* Unde Arabicus vertit: *Multæ misericordiæ potentia ejus et gratia ejus, et avertens malum;* Syrus: *Convertens malitiam.*

Nota hic rursum latinitatem, imo elegantiam nostri interpretis. Nam *præstabilis super malitia* latine ad verbum idem est quod præstans, vel qui præstat, excellit et eminet malitiæ, hoc est iræ et vindictæ; qui major et melior est malitia, nec sinit se ab ea vinci aut regi, sed eam ipse ut dominus vincit et regit. Ita Ribera. Ira enim est quasi fera tigris, et quasi indomabilis leæna; quis enim hominum furens ira et cholera, eam domet et regat? Ira ergo dominatur irato, eique habenas rationis et imperii excutit, imo vero eum quasi mancipium sibi servire et obsequi facit. Unde Poeta:

Ira furor brevis est.

Et Cicero Tuscul. 4. *An*, ait, *est quicquam similius insaniæ, quam ira? Quam bene Ennius initium dixit insaniæ, color, vox, oculi, spiritus, impotentia dictorum atque factorum, quam partem habent sanitatis? Quid Achille Homerico fœdius? Quid Agamemnone in jurgio? nam Ajacem quidem ira ad furorem mortemque perduxit.* Deus autem tam potens, tam sanctus, tam mansuetus est, ut iræ et vindictæ suæ ad nutum imperet; tam præstans et excellens est ejus bonitas, ut omnem malitiam tam culpæ, quam pœnæ peccatoribus decretæ, omnem vindictæ cupidinem, omnem puniendi sententiam in eos latam, si pœniteant, mox revocet et deleat. Unde Hebr. *nicham* verti potest, *consolabilis super malitia*, q. d. Deus malitiam, id est, iram et vindictam, quantumvis truceam, amarissimam et acerbissimam consolari, flectere et dulcorare potest, imo ipsam iram vertere in consolationem et benevolentiam summam. Quanta esset vis et dulcedo mellis, quod fel, imo mare falleum dulcoraret? Longe major est vis bonitatis Dei, dulcorantis omnem malitiam et amaritudinem. Hanc sibi proponant irati, in eaque quasi abysso iras suas mergant et sepeliant.

Porro *præstabilis* Latinis idem esse quod præstans, excellens, eximium, patet ex Cicerone libr. de Amicitia, ubi ait: *Nihil amicitia præstabilius esse putetis;* et lib. 2. de Natura deorum: *Nihil melius mundo, nihil præstabilius, nihil pulchrius;* et lib. 2. de Orat. *Sumendæ autem res* (oratori) *erunt aut magnitudine præstabiles, aut novitate primæ, aut genere ipso singulares. Neque enim parvæ, neque usitatæ, neque vulgares admiratione, aut omnino laude dignæ videri solent;* et Gellius: *Chilo*, ait, *præstabilis homo sapientiæ.* Sic Deus, *præstabilis*, id est, præcellentis, eminentis et transcendentis, est misericordiæ, quæ oritur partim ex ejus celsitudine et magnitudine animi immensa. Verum enim est illud Ovidii lib. 3. Tristium, eleg. 5

Quo quisque est major, magis est placabilis iræ,
Et faciles motus mens generosa capit.
Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni,
Pugna suum finem, cum jacet hostis, habet.
At lupus et turpes instant morientibus ursi,
Et quæcumque minor nobilitate fera est.

Partim ex ejus infinita bonitate. Boni enim viri proprium est, ait Plato, opus suum non destruere, sed perficere; perficitur autem pœnitentia ex parte destructi, et remissione ex parte Dei. Quod videns Moses inter alia arcana sibi ostensa in Sina, dum Deum corpore vestitum a tergo intueretur, exclamavit: *Dominator Domine Deus, misericors et clemens, patiens et multæ miserationis, ac verax, qui custodis misericordiam in millia,* id est, in mille generationes, etc., *qui reddis iniquitatem patrum filiis ac nepotibus in tertiam et quartam generationem.* Quantum ergo mille excedit quatuor, tantum bonitas et clementia Dei excedit justitiam. Hoc est quod Ecclesia profitetur dicens: *Deus cui proprium est misereri semper et parcere.* Vide dicta Exodi 34. 6.

Moral. fidelis hæc Dei sui, ad cujus imaginem, creatus et per Christum recreatus est, attributa jugiter consideret, eaque imitari, induere, et moribus exprimere studeat. Scripsit S. Thomas hac de re opusc. 62.

quod inscribitur: ***De divinis moribus***, quo docet quomodo quindecim attributa Dei æmulari debeamus, itaque fieri divini. Primum, inquit, est immutabilitas. *Apud* Deum enim *non est mutatio, nec vicissitudinis obumbratio*, Jac. 3 et ideo immutabilia sunt opera ejus secundum essentiam, scilicet angelus, anima, cœlum et quatuor elementa; mutat quidem multa in mundo, sed omnis hæc mutatio est in creaturis, non in Creatore: sæculares assidue mutantur, et constantes sunt in sua inconstantia; sancti vero tendunt jugiter ad mentis constantiam, ut nec adversis fracti, nec prosperis illecti e via recta deflectant; insuper eumdem semper in statu, incessu, omnique conversatione vitæ piæ tenorem servant. Secundum, omne bonum Deo placet, omne malum displicet; ita et sanctis placet omne bonum semper et ubique, et in quolibet creatura, omnibusque bonum, id est gloriam Dei et salutem proximi impugnantibus fortiter resistunt, multo magis, omni malo, id est, peccato. Tertium, Deus prævidet et providet omnia, ita sancti prævident tentationes, contra easque se muniunt; item novissima, puta mortem, judicium, itaque suis rebus et saluti æternæ prospiciunt. Quartum, Deus patiens est, quin et solem suum oriri facit super bonos et malos, ac pluit super justos et injustos; ita et sanctorum propria virtus est patientia, qua inimicos non tantum tolerant, sed et amant, eosque benefactis obruere at amicos reddere student. Rursum, patienter sustinent tot scelera, tot rapinas, tot oppressiones, tot strages et clades publicas et privatas, quæ in hoc mundo fiunt; sicut Deus eadem sustinet. Hoc enim commendat omnipotentiam Dei: non enim est magnæ potentiæ iniquum in foveam inferni demergere; sed misericordiam suam parcendo maxime et miserendo manifestare. Quintum, Deus est justus, adeo ut quantum est ex parte ipsius, nullus ex alterius malitia recipiat detrimentum. Nihil enim nocet S. Michaeli casus Luciferi, nec Judæ malitia Petri charitatem imminuit: secus faciunt mundani, qui unius, v. g. Religiosi aut clerici peccatum, in totum ordinem et statum Ecclesiasticum refundunt, at sancti Dei justitiam imitantur. Sextum, Deus est rectus, nihil facit ex privato amore vel odio, numquam propter justitiam misericordiam deserit, nec propter misericordiam justitiam derelinquit; idem facere student sancti. Septimum, Deus est liberalis, et communicat ex suo quicquid communicabile est, etiam iis qui id non petunt, imo negligunt et contemnunt. Ita Angelis communicavit suam beatitudinem, Apostolis suam potestatem ligandi et solvendi, Prophetis suam præscientiam, Doctoribus suam sapientiam, Martyribus suam fortitudinem, Confessoribus suam constantiam inter læta et tristia, Virginibus suam puritatem, ac specialim Mosi suam mansuetudinem. Josepho suam providentiam, Eliæ suum zelum, Samsoni suum robur, Salomoni suam prudentiam, Davidi suam misericordiam, B. Petro suam charitatem, S. Joanni suam castitatem, S. Paulo suam magnanimitatem: sic et sancti oculos habent ad videndum pro aliis, aures ad audiendum confessiones, os ad prædicandum, pedes ad ambulandum, cor ad meditandum pro aliorum salute. Octavum, Deus est placabilis: nam pœnitentibus ita offensas etiam gravissimas, condonet, ut numquam illarum recordetur, eosque ita diligit, imo magis quam ante; ita et sancti injuriæ obliviscuntur, familiaritatem suam lædentibus non subtrahunt, imo omnia probra condonant, et pro exprobrantibus orant. Nonum, Deus est benignus iis qui eum gravissime offenderunt, imo suis irrisoribus et crucifixoribus, quos gratia sua prævenit, vocavitque ad pœnitentiam, gratiam et gloriam: ita nihil facit Deo sic similem, ait S. Chrisost. atque malignis et lædentibus esse benignum et clementem, cum sit cumulus perfectionis inimicos diligere, et pro ipsis orare, uti fecit Christus in cruce. Rursum, Deus a nemine exigit quidquam supra vires in pœnitentiis, jejuniis, orationibus, eleemosynis omnique disciplina; sed paucis lacrymis et gemitu, imo corde dolente et contrito contentus, omnia scelera indulget: sic sanctus neminem gravat super vires, sed tantum exigit id quod facile præstare potest. Decimum Deus est verax in dictis et promissis, ut patet in oraculis hisce Prophetarum: ita sanctus verax et fidelis est, tum Deo in fide, cultu, obedientia ac votis; tum proximo in omnibus dictis et factis, quia *qui veritatem odit, odit Christum;* et, ut ait S. Chrys. *Veritatis proditor est non tantum ille qui mentitur, sed etiam qui libere veritatem non pronuntiat aut defendit, cum opus est.* Undecimum, Deus non est acceptor personarum, ut divites et potentes præferat pauperibus et miseris, imo hos illis anteponit et evehit, uti evexit Davidem, Saulem, Gedeonem, Josue, etc. ad regnum et principatum, et in donis gratiæ non respicit naturæ dotes, atque in donis gloriæ nil nisi merita intuetur; denique æqualis est ei cura de omnibus; ita et sanctus tam amat et curat pauperes quam divites, tam peregrinos quam cives, tam, imo magis, afflictos quam felices; nam æque omnes juvare, et ad salutem dirigere satagit. Duodecimum, Deus nulla re turbatur, sed in omnibus rebus et eventis est æquanimis: ita sanctus vitat omnem turbationem; quia modica, vel potius nulla gratia quiescere potest in anima turbata. Hinc maledicta et malefacta proximorum dissimulat, et cum Davide quasi surdus ea non audit, et quasi cæcus ea non videt; quia totus in Deo Deique voluntate et dilectione defixus est et conquiescit. Decimum tertium, Deus non quærit commodum suum, sed et in omni opere creationis, conservationis, gubernationis, redemptionis, etc. spectat bonum hominum et creaturarum: sic et sanctus non quærit quæ sua sunt, sed pure Dei gloriam, et proximorum utilitatem in omnibus actibus suis procuret; quia quanto magis et purius Deum respicimus, et quanto minus nostram, magisque proximi utilitatem attendimus, tanto acceptabilius est Deo, et tanto universitati fructuosius est opus nostrum. Decimum quartum, Deus omnia bene et perfecto facit in operibus naturæ, æque ac gratiæ sive sit ventus, sive pluvia, sive calor, sive frigus, sive sterilitas, sive ubertas etc. pro illo tempore nil melius fieri potest, quia immensa sua sapientia singula perfecte suo tempore operatur: sic et sanctus studet esse in singulis operibus suis perfectus, quia tota salus ejus et omnis laus Dei, ac universitatis utilitas ex uno opere penderet; et quasi numquam ad illud esset reversurus, neque alium opus incepturus, unde in eo conquiescit, donec illud absolvat et compleat. Qui enim cupit evetque absolvere, ideoque festinat, ut ad aliud se transferet, minuit affectum et conatum operis, lassescit, et facile ab incœpto desistit. Decimum quintum, Deus

non punit bis idipsum: idem facit sanctus, qui in hoc, et in reliquis universis studet se per omnia conformare sanctissimæ Dei voluntati. Hæc summatim, quæ fuse D. Thomas opuscul. 62.

14. QUIS SCIT SI CONVERTATUR? Ita vertunt et Septuag. Vatabl. et alii passim; licet enim τὸ *si* non sit in Hebræo, tamen de more ex phrasi Hebræa subintelligitur. Vox *si* significat dubitationem Prophetæ de venia Judæis, etiam pœnitentibus apud Deum impetranda; licet enim certo sciret Deum pœnitentibus semper remittere offensam, id est, culpam et pœnam æternam; tamen sciebat pariter Deum non semper pœnitentibus remittere pœnam temporalem, qualis hic erat excidium Judææ per Chaldæos a se decretum et comminatum. De illa ergo dubitans Propheta, ait: *Quis scit si convertatur, et ignoscat?* id est, an forte ignoscat, q. d. Spero eum ignosciturum, et asserere et promittere non audeo. Simili modo Deus Davidi pœnitenti culpam homicidii et adulterii remisit, non pœnam; nam eum punivit morte filii, et privatione regni in persecutione Absalonis, 2. Regum 12. 10. Ita S. Hieron. Theod. Ruffin. Rupert. et alii. Chald. ex Hebræo, omisso *si*, vertit assertive et paraphrastice hoc modo: *Qui scit apud se esse peccato, discedat ab eis, et misericordia applicabitur ei; et quicumque pœnitentiam egerit, remittentur ei peccata sua, et recipiet benedictiones ac consolationes, et erit ejus oratio sicut viri qui offert oblationes et libamina in domo sanctuarii Domini.*

ET IGNOSCAT,] ונחם *venicam*, id est *et pœniteat*, hoc est, revocet sententiam, non vastando Judæam per Chaldæos, uti decreverat,

ET RELINQUAT POST SE BENEDICTIONEM.] Est prosopopœia: loquitur enim de Deo, quasi de homine offenso, qui pœnitentia amici a quo offensus est placatus, iram et offensam ponens, ad amicum redit blandus et serenus, imo cum munusculis et donis, quæ deinde abiens illi relinquit, tamquam symbola amicitiæ redintegratæ, q. d. Simili modo Deus vobis, o Judæi, relinquet benedictionem, id est, frugum et bonorum omnium copiam, ex qua illi in gratiarum actionem *sacrificium et libamen* crebro et large offerre possitis. Paulo aliter τὸ *post se* explicat Christoph. a Castro, q. d. Post suam vindictam, puta post 70. annos captivitatis Babylonicæ.

15. CANITE TUBA IN SION,] ut sono tubæ omnes convocetis ad publicam supplicationem et litaniam ad tantam cladem avertendam. Judæi enim ad populum convocandum utebantur tubis ex præscripto Dei Num. 10. 1. non campanis: hæ enim proprie sunt Christianorum, et initio quidem fuerunt minores, sed pace Ecclesiæ reddita per Constantinum, paulatim grandiores factæ, nomen autem campanarum acceperunt a loco, ubi primo majores factæ sunt, nempe a civitate Nola in Campania; unde et minores campanulæ, dicuntur Nolæ. Ita Ration. divin. offic. lib. 1. cap. 4. n. 1 Cardinal. Baron. tom 1. anno Christi 58. Judocus Lorichius in Thesaur. Theolog. verbo *Campana*.

Ex hoc loco refellitur Lutherus, et eum secuti Magdeburgenses, centuria 3. cap. 10. in Tertull. qui processiones et litanias publicas referunt ad Montani hæretici cæremonias, et Tertulliani errores. Nam illos hoc loco Deus indici jubet per Prophetam, uti et Josue cap. 6. 4. ubi per illas corruerunt muri Jericho. Easdem indixit David 1. Paral 13. 2. et Josaphat 2. Paral. 20. 21. imo eas sanxit Christus suo facto et exemplo, dum publica populi processione ingressus est Hierosolymam in die palmarum, Matth. 21. 8. Ita Gregor. magnus in publica lue et peste publicas litanias indixit, quibus aversa est ira Dei et plaga, ut ipse testatur l. 11. Epist. 2. Et Carolus Magnus Imper. l. 6. legum c. 74. *Litania*, inquit, *major more Romano septimo Calend. Maii celebretur.* Eamdem sanxit Concilium Moguntinum habitum anno Christi 813. cap. 33. Ita anno 36 imperii Theodosii Imper. cum Constantinopolis terræ motu quateretur, totus populus supplicans inclamavit: *Kyrie, eleison*, ac puer raptus in cœlum jussus est Episcopo et populo nuntiare, ut litanias facerent, dicerentque: *Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, miserere nobis.* Proclus ergo Episcopus, hac suscepta litania, præcepit populo sic facere, et statim terræ motus cessavit, inquit Paulus Diaconus lib. 14. Var. hist. Plura vide apud Judocum Coccium in Thesauro Cathol p. 2. lib. 3. a. 7. Vere S. Leo serm. 3. de jejunio septimi mensis, cap. 3. *Plenissima*, ait, *peccatorum obtinetur abolitio, quando totius Ecclesiæ una est oratio, et una confessio; si enim duorum vel trium sanctorum pio consensui, omnia quæ poposcerit, Dominus præstanda promittit, quid negabitur multorum millium plebi unam observantiam pariter exsequenti, et per unum spiritum concorditer supplicanti?* Et Tertull. in Apologetico: Publica, ait, omnium oratione, *quasi manu facta expostulamus, et vim facimus Deo. Sed hæc vis grata est Deo.*

SANCTIFICATE JEJUNIUM (indicite sanctum jejunium. Vide dicta cap. 1. v. 14) VOCATE COETUM.] Mystice S. Bernard. ser. 4. de jejunio Quadrag. *Sint*, ait, *jejunio nostro, ut facile cœlos penetret, duæ alæ, orationis scilicet et justitiæ*, ut reddas fratri unitatem et pacem, quam debes. Unde ait: *Vocate cœtum. Quid est enim cœtum vocare? Unitatem servare, diligere pacem, fraternitatem amare. Superbus ille Pharisæus jejunium habuit, jejunium sanctificavit, qui nimirum et jejunavit bis in sabbato, et gratias egit Deo, sed non vocavit cœtum, dicens: Non sum sicut cæteri hominum, ideoque ala una nitens jejunium ejus, non pervenit in cœlum. Vos ergo charissimi lavate manus vestras in sanguine peccatoris, et omnino solliciti estote ut alas duas habeat jejunium vestrum, sanctimoniam scilicet, et pacem, sine quo nemo videbit Deum; sanctificate jejunium, ut pura intentia et devota oratio divinæ illud offerat Majestati. Vocate cœtum, ut congruat unitati; laudate Domino in tympano et choro, ut concors sit mortificatio carnis.*

16. SANCTIFICATE ECCLESIAM,] q. d. Facite quo monendo, quo exhortando, quo minando, quo sanctæ vitæ exemplo præeundo, ut totus ecclesiæ populus se Deo suo sanctum præstet, itaque ejus offensam placet, eumque sibi reconciliet. Ita S. Hieron.

COADUNATE SENES.] q. d. Congregate omnis ætatis, ordinis et sexus homines, ut omnes clament in cœlum flagitentque misericordiam, eamque communi omnium voce, quasi armata manu, a Deo extorqueant. Nominat præ cæteris *senes*, quia hi effœta ætate solent esse puriores a vitiis carnis, et ob affectam debilemque vale-

tudinem proniores ad preces et vota. Item *parvulos et sugentes ubera*, ut hi innocentes suo miserabili vagitu aures Dei pulsent flectantque ad misericordiam. Sic de parvulis ab Erode occisis ait S. August. serm. 1. de Innocentibus: *Miserebatur lamentatio matrum, et ad cœlum transibat oblatio parvularum*, Deum concilians matribus totique Judææ Sic pullos corvorum lamentabili crocitatione, quasi naturali prece, poscere cibum a Deo, docet Psaltes Psal. 146. 9. *Qui dat jumentis escam ipsorum, et pullis corvorum invocantibus eum.* Et leunculos suo rugitu: *Catuli leonum*, inquit, *rugientes ut rapiant, et quærant a Deo escam sibi*, Psal. 103. 21. Et v. 27. de omnibus animalibus ait: *Omnia a te expectant, ut des illis escam in tempore.* Hæ enim sunt quasi naturales animalium obsecrationes, quibus tacite ab auctore naturæ postulant cibum et potum sibi congruum. Unde Deus illorum conditor eas audit et exaudit, dum cuique escam providet et largitur. Adde parvulos hos suo ploratu excitare parentes et vicinos, ut ferventius orent et plorent.

Egrediatur sponsus,] q. d. Sponsi et sponsæ complexibus et voluptate thalami abstineant, ac dent se pœnitentiæ et lacrymis, adeantque ecclesiam, ut una voce omnes vociferentur in cœlum, flagitantes veniam. Docet hic Propheta, tempore publicæ calamitatis, pænitentiæ et supplicationis, conjugibus obstinendum conjugio, ut melius se dent orationi, quod et docet Apost. 1. Cor. 7. 5. Et Rituale Romanum jubet ut Pastores hac de re moneant conjuges, dum eos matrimonio conjungant. Ita Nicolaus I. in respons. ad quæst. Bulgar. cap. 50 scribit ut toto tempore Quadragesimæ, utpote orationis et jejunii, asu conjugii abstineant. Ita Noe eo abstinuit toto tempore diluvii, degens in area, idque volente Deo, uti ex S. Ambros. dixi Gen. cap. 8 vers. 16.

Symbol. Hugo Victor. *Sponsus*, inquit, id est sapiens, *egrediatur de cubili suo, id est, de studio sapientiæ; et sponsa de thalamo suo, id est, de privilegio descendat contemplativæ gratiæ, et squalorem subeant pœnitentiæ, obtentu quærendæ veniæ.*

17. Inter vestibulum et altare,] Noto ex l. 3. Regum 6. templum Judæorum proprie tantum duas continuisse partes, scilicet Sanctum, et Sanctum sanctorum; sed ante se habuisse vestibulum, sive porticum quam Aquila vertit· προδρομον quasi præviam templo. Hebr. vocatur אולם *ulam*, id est, colligatum et connexum templo; Symmachus vertit: προπυλαιον, q. d. *Antefores, proforium*, idque duplici de causa; prior, ad dignitatem basilicæ et ad majestatem incolarum. Hac enim de causa palatiis addi solent vestibula, ut docet Vitruvius lib. 6. c. 8. Sic Romæ ante basilicam S. Petri, S. Laurentii, S. Clementis, S. Crucis. etc. videmus vestibula, sive porticus suis columnis subnixas Posterior, ad adventantium stationem. Unde Macrobius l. 6 cap. 8. *vestibulum* dici putat quasi *ve stabulum*, vel *ve statio*; *ve* autem tum intensionem significat, tum munitionem. Nam *vetus* dicitur ab ætatis magnitudine, quasi ve, id est magna ætas; *vehemens* quasi vi mentis instructum. *Vecors* autem et *vesanus* privationem significant sanitatis et cordis. Ergo locum ante fores relictum dici putant vestibulum a stationis excessu, quia in eo diu stabant adventantes, domus Dominum salutaturi, expectantes audientiam. Et Gellius lib. 16 cap. 1. vestibulum dici putat, quasi venientium statio: Servius vero, quod januam vestiat; vel quod Vestæ consecratum esset. Unde nubentes puellæ limen non tangunt. Hine Lucanus l. 2.

Translata vetuit contingere limina planta.

Porro vestibulum hoc templi ad magnificentiam habebat in altitudine 120. cubitos, uti docet Villalpando l. 3. de Templo, c. 46. Erat ergo instar ingentis turris, unde in ejus pinnaculo, hoc est culmine, statuit diabolus Christum, eum tentans et dicens: *Mitte te deorsum*, q. d. Si tu es filius Dei, ergo hoc tuum est templum: mitto ergo te deorsum. ut illæsum te sistas inter vestibulum et atrium sacerdotum; illique æque ac laici, hoc miraculum videntes, te ut templi dominum, Deique filium agnoscant et colant. Ita Franc. Lucas in Matth. 4. Nam ante hoc templi vestibulum, erat atrium sacerdotum sub dio, et in eo erat altare holocaustorum, post hoc atrium sacerdotum sequebatur atrium extimum laicorum, quod ob atrio sacerdotum dividebatur muro trium cubitorum altitudinis, teste Josephu lib. 8. Antiq. 2 ita ut populus spectare posset sacerdotes, holocausta, cæteraque quæ fiebant in atrio sacerdotum non autem illud ingredi.

Jubet ergo hic Propheta sacerdotibus, ut inter templi vestibulum et altare holocaustorum, id est in atrio suo, sed proxime ad vestibulum et templum, supplices orent et plorent; idque primo, quia decebat eos proxime ad templum, in tanta populi necessitate supplicare: secundo, ut populus eos spectare posset, et eorum exemplo accendi ad communes preces et comploratiónes. Ita S. Hieronym. Lyran. Ribera, a Castro, Villalpando et alii. Tertio, quia sacerdotes prius sacrificabant, et per victimas pro peccato et holocausta parabant sibi aditum ad Deum; ut deinde accedentes ad vestibulum templi, sua vota precesque Deo supplices offerrent. Quare tropol. significabatur accedenti ad orationem præmittendam esse mortificationem: altare enim holocaustorum symbolum erat mortificationis, templum orationis.

Denique in hoc loco a Joele hic designato occisus est et martyr occubuit Zacharias Propheta, de quo Christus Matth. 23. vers. 25. ait: *Usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiæ, quem occidistis inter templum et altare*; quod hic dicitur: *Inter vestibulum et altare*: Vestibulum enim templo erat connexum, et quasi pars extima templi; quare nomine templi comprehendit illud Christus. *Plorabunt*, id est prostrati, cinereque et sacco operti plorent et dicant: *Parce, Domine.* Hebræi enim sæpe futurum capiunt pro imperativo vel subjunctivo. Ita S Hieronymus.

Nota hic sacerdotum esse flere et plorare peccata populi. Ita olim pii sacerdotes fluebant lacrymis in sacrificio. Hac de causa sudario utebantur, uti etiamnum utuntur. Audi Amalarium l. 3. de Eccl. Offic. c. 24. *Propter effusionem lacrymarum tergendam fertur sudarium, ut in Martyrologio Bedæ legitur 19. Julii, quod Pater noster Arsenius propter redundationem lacrymarum tergendam, semper sudarium in sinu vel in manu habuerit. In manu sinistra portatur, ut ostendatur in temporali vita tædium nos pati superflui humoris, hoc est, carnalis delectationis.* Porro Beda in collectan agens de vestibus sa-

cerdotum tom. 3. hoc sudarium vocat mappulam, sive amapham, ita dictam e mundando sudore et humore; eamque ait sacerdotem gestare in sinistra. Unde videtur quod mappula hæc fuerit manipulus: nam et manipulus videtur dici quasi manus mappula; quodque in locum mappulæ, deficiente devotione et lacrymis sacerdotum, successerit noster manipulus. Quocirca Amalarius inter vestes sacerdotis non nominat manipulum, sed ejus loco ponit sudarium. Hinc et sacerdos induens manipulum ait: *Merear, Domine, portare manipulum fletus et doloris, ut cum exsultatione recipiam mercedem laboris.* Manipulus ergo eum moneat compunctionis, devotionis et lacrymarum priscorum sacerdotum.

NE DES HÆREDITATEM TUAM (populum tuum, de quo dixisti: *Pars autem Domini populus ejus, Jacob funiculus hæreditatis ejus*, Deut. 32. 9. et: *Eritis mihi in peculium de cunctis populis*, Exodi 19. v. 5.) IN OPPROBRIUM, UT DOMINENTUR EIS NATIONES] Chaldæi.

QUARE DICUNT (id est dicent: Septuag. *ne dicant*) UBI EST DEUS EORUM ?] q. d. Si nos tradis Chaldæis, gentes et nos, et te, o Domine, subsannabunt et blasphemabunt dicentes: Deus Hebræorum suos Judæos deseruit, quia infirmus eos contra Chaldæos tutari non valuit; aut, si valuit, immisericors et crudelis noluit. Averte hæc probra a te, o nomine tuo glorioso.

18. ZELATUS EST (zelabitur, id est, amore et zelo prosequetur) DOMINUS TERRAM SUAM, Judæam, ET PEPERCIT, id est parcet, POPULO SUO,] eum Cyrum flectet, ut eos e Babylone in Judæam liberos dimittat, scilicet postquam eos captivitate septuaginta annorum puniverit, in eaque contritos, pœnitentes sibique supplicantes, uti præcessit, audierit. Consolatur de more Propheta suos post minas et supplicia. Vide canon. 12. Ita S. Hieronym. et alii passim. Unde Arabicus vertit: *Zelatus est Dominus terræ, et pepercit populo suo.*

Tropol. vide hic fructum contritionis et pœnitentiæ, quæ Deum non tantum ad misericordiam et amorem, sed et ad zelus parcendi, et tuendi pœnitentes excitat et accendit. Quare merito exclamat hic Hugo Victor. *O fructuosa et virilis pænitentia! O viraga amplectanda, mediatrix peccatorum fidissima! O secunda naufragii tabula! O refugium pauperum, miserorum auxilium! exulum spes, debilium fomes, lumen cæcorum, petulantium virga, vitiorum sera, virtutum apotheca! quæ sola judicem flectis, conditorem arguis, Omnipotentem sternis, dum vinceris vincis, dum cruciaris crucias, dum vulneras sanas, dum salubriter succumbis gloriose triumphas. Tu sola, cæteris silentibus, thronum gratiæ audacter conscendis.* Probat id et illustrat exemplis: *David*, inquit, *manu ducens reconcilias, Petrum restituis, Paulum illuminas, Publicanum sumptum de telonio Apostolorum fidenter inseris choro, Mariam de prostibulo levas in æthera, et jungis Christo: Latronem affixum patibulo adhuc vernantem sanguine inseris paradiso. Quid plura? Tui juris est cœlestis curia.* Et mox per antitheta, mala culpæ inflicta cap. 1. 10. bonis (quæ sequuntur vers. 22.) pœnitentiæ opponens, et emendans: *Contra terræ vastitatem*, inquit, *ipsius opponit ubertatem, contra famem saturitatem: contra opprobrium gloriæ securitatem: contra crudelitatem et incursionem hostium, ipsorum fœtorem et interitum: contra sterilitatem fructuum, et arborum ariditatem, ipsorum germina et ubertatem: contra famem verbi et sitim doctrinæ fontem vitæ inducit, et doctorem justitiæ: contra tristitia gaudium, contra confusionem solatium, contra convicium gloriam, contra mortem vitam, contra cinerem coronam.*

19. RESPONDIT DOMINUS, per me Joelem hoc loco: ECCE EGO MITTAM VOBIS FRUMENTUM,] quod abstuli per erucam, locustam, bruchum et rubiginem, c. 1. 4.

ET NON DABO VOS ULTRA OPPROBRIUM.] *Ultra*, id est in longum tempus, puta hoc sæcula, vel quamdiu durabit vestri memoria. Sic το *non ultra*, non perpetuum, sed longum, et immemoriale tempus significat, 3. Regum 10 10. 4. Reg. 6. 23. et alibi.

20. ET EUM QUI AB AQUILONE EST (Aquilonarem tyrannum) PROCUL FACIAM A VOBIS.]

Quæres, quisnam hic Aquilonaris? S. Hieron. Theodor. Remigius, Albertus et Hugo accipiunt Sennacherib, quem Dominus longe fecit a Jerusalem: quia dum eam obsideret, angelus Domini una nocte percussit centum octoginta quinque millia militum, itaque eum fugere compulit. 4. Reg. 19. 35.

Verum Joel tota prophetia agit de vastitate Judæis imminente, non e Sennacherib, sed a Nabuchodonosor et Chaldæis, uti jam sæpius dixi. Hic enim veniens ab Aquilone, id est, e Chaldæa, cepit et vastavit Jerusalem, ac Judæos in captivitatem Babylonem abduxit. Unde Jerem. cap. 1. 14. comminans ejus cladem eumdem vocat Aquilonem: *Ab Aquilone*, inquit, *pandetur malum super omnes habitatores terræ.* Hunc Deus procul fecit et abegit a Judæis, dum ejus filium, vel nepotem Balsasarem cum urbe Babylone, totoque regno per Cyrum evertit. Quocirca Chaldæi, qui tum in Judæa degebant, illique præsidebant, ut patet Jerem. 40. 10. audita hac Balsasaris domini sui clade; perterriti fugerunt in invias solitudines, partim versus mare Mortuum, situm ad Orientem Judææ, partim versus mare Mediterraneum situm ad Occidentem ejusdem, multique ex illis a Judæis et Persis cæsi sunt, ita ut occisorum fœtor et putredo aerem compleret; sicque punita est eorum superbia et tyrannis, qua populum Dei superbe opprimebant. Ita Theodor. et a Castro.

Secundo, S. Hieron. et alii multi mox citandi, per hunc venientem ab Aquilone melius et plenius intelligunt Holofernem, qui missu alterius Nabuchodonosoris regnantis in Ninive Judæos Babylone reversos invasit, sed eversus et cæsus est a Judith. De eo enim dicitur: *Venit Assur ex montibus ab Aquilone, in multitudine fortitudinis suæ*, Judith. 16. 5. Cæso enim Holoferne, milites Assyrii fugerunt in invia, dispersique sunt versus mare Occidentale et Orientale. Judæa enim ab Occasu habet mare Mediterraneum, quod hic novissimum dicitur, ab Oriente vero habet mare Galilææ, quod et Genezareth et Tiberiadis dicitur; e regione cujus erat Bethulia, ubi fugati sunt Assyrii, q. d. Exercitum immensum Holofernis, qui videbatur pertingere a mari Galilææ usque ad mare Mediterraneum, quoquaversum in omnem mundi plagam dispergam. Probatur hæc explicatio ex eo quod post reditum populi e Babylone in Judæam, in eaque

pacem et copiam frugum, Deus promittit hanc de tyranno ab Aquilone venturo victoriam : at nec in Scriptura, nec apud Josephum, alium tunc ex Aquilone venisse legimus, nisi Holofernem. Adde, huic magis congruit, quod hic dicitur de fuga militum ad mare Galilææ et Mediterraneum, quam Nabuchodonosor et Chaldæis. Ita Ribera. Licet enim Pererius in cap. 1. Danielis, Genebr. l. 2. Chronol. Canus lib. 11. de Locis cap. 6. a Castro hic, Serarius in c. 1. Judith et nonnulli alii putent historiam Judith contigisse ante captivitatem Babylonicam sub Manasse rege Juda ; tamen Suidas v. *Judith*, et Julius Africanus apud eumdem, S. August. lib. 18. de Civit. 26. Euseb. in Chron. Beda de Tempor. Rabanus, Hugo Card. Dion. in Judith cap. 1. Gerardus Mercator in Chronol. Ribera et alii multi putant post eam contigisse, regnante vel Cambyse, vel Dario Hystaspis, vel ejus filio Xerxe, de quo plura dixi in libro Judith.

Alleg. Aquilonaris hic tyrannus est diabolus qui quasi Boreas frigus, id est, acediam et torporem, mentibus hominum immittit, hiememque virtutum et bonorum operum inducit : sed hunc fugavit Christus, qui quasi Auster, calorem et fervorem mentibus Apostolorum et fidelium aspiravit. Unde de eo dicitur Cant. 4. 16. *Surge* (transi, abi) *Aquilo, et veni, Auster: perfla hortum meum, et fluant aromata illius*, puta aromata virtutum, ait ibidem Theod. et Nissenus. Unde Richard. de S. Victore ibidem addit : *Per Aquilonem enim colliguntur aquæ ne fluant; inde dictus est Aquilo quasi aquas ligans.* Hinc et *Deus ab Austro veniet*, ait Habacuc cap. 3. 3. Porro Hugo Victor. singula ita adaptat : Is qui ab Aquilone est *apostata angelus, qui per incarnationem Christi, per verbum fidei, per gratiam baptismi expulsus est in terram inviam, id est, in ariditatem Gentilis et Judaici populi.* Unde Christus : *Cum*, ait, *immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida quærens requiem*, Matth. 12. 43. Pergit Hugo: *Mare Orientale sunt electi, novissimum reprobi, facies intentio, extremum inclusio, vel mare Orientale sunt primitiæ electionis Gentium, novissimum crudelitas Judæorum: fœtor ejus est mors Antichristi : putredo super eum, sententia judicii.* Unde de his ait Isaias cap. ult. v. ult. *Egredientur* (beati) *et videbunt cadavera virorum qui prævaricati sunt in me ; vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur: et erunt usque ad satietatem visionis omni carni.* Vide ibi dicta. Arabicus uterque vertit : *Occidentalem* (vel *Occidentem*) *expellam a vobis.* Sub Aquilone enim intelligitur ei vicinus Occidens, in quem tendunt reprobi : diabolus enim eos trahit in occasum ; sicut sub Austro intelligitur ei vicinus Oriens, in quem tendunt sancti et Beati.

Moraliter : *Terra est reproba anima ; invia est, quia sine visitatione Angelorum: deserta, quia sine fructu virtutum, et semine morum: dæmonis expulsio est peccati confessio : mare Occidentale, est mens per compunctionem amara, per devotionem contemplationis Oriens facta : mare novissimum est mens fœtore conscientiæ amara, desperatione seniæ absorpta: facies ejus, astuta intentio nocendi: extremum ejus, furor et insania triumphandi : fœtor est odium peccati, putredo contemptus mundi.* Hucusque Hugo.

Mare Orientale.] *Mare Orientale* est mare Galilææ, vel potius mare Mortuum, sive lacus Asphaltites, in quem versa est Sodoma et Pentapolis, dum cœlesti igne conflagravit, quod proinde vocatur mare salsissimum, et ponitur limes Judææ, sive terræ Judæis promissæ ab Oriente, Num. 34. 3. Sicut ibid. v. 9. limes ejusdem ab Occidente ponitur mare magnum, sive Mediterraneum. Ita S. Hieron. Albert. Lyran. Minus recte ergo aliqui per *Mare Orientale* accipiunt Oceanum. Hic enim non tangit Judæam, atque tam versus Meridiem aliasque mundi plagas, quam versus Orientem porrigitur.

Loquitur hic jugiter Propheta de exercitu Assyriorum, vel Chaldæorum sub allegoria locustarum, atque alludit ad plagam locustarum, Ægypto a Mose inflictam. Has enim, orante Pharaone, tollens Moses, induxit ventum occidentalem, puta Zephyrum, qui *arreptam locustam projecit in mare Rubrum*, Exodi 10. 19. Simili enim modo Deus Assyrios dispersit ex Judæa, ut fugerent versus ejus limites, puta versus mare Mortuum, et ad mare Mediterraneum in exteras regiones.

Ascendet putredo ejus.] Hebr. צחנתו *tsachanato*, quod S. Hieron. Tigur. et alii vertunt, *putredo ejus;* Septuag. vertunt, *βρομος αυ του*, quod Romani vertunt pariter, *putredo ejus*. Sed Complut. vertunt, *sonitus ejus*: quia *βρομος* et putredinem sive fœtorem putidum, et sonitum sive crepitum, fremitum et mugitum significat. Hic tamen potius putredinem et fœtorem vertas: hunc enim significat hebr. *tsachanato*, ut vertit S. Hieron. Tigur. et alii.

21. Noli timere, terra.] Judæa scilicet; Judææ enim, id est, ejus incolis, puta Judæis post reditum e Babylone promittit bona quælibet temporalia, eaque per antithesin malis singulis, quæ iisdem comminatus est cap. 1. vers. 4. et seq. opponit. Ita S. Hieron. Theodor. Hugo et alii. Mystice sub hisce temporalibus intelligit bona spiritualia per Christum danda, ad quæ sensim assurgit. *Omnibus*, ait S. Hieron. *quibus supra comminatus fuerat, nunc contraria pollicetur, et lætis tristia mitigat, et lacrymas vertit in risum.*

Quoniam magnificavit Dominus ut faceret.] Hoc est, magnifice Deus tecum fecit, id est faciet: magnifica tecum facturus est, magna tua rerum damna majore copia et magnificentia sarciet, imo obruet. Est hebraismus : repetitur enim τo *ut facerat*, quod continetur in voce *magnificavit*.

22. Nolite timere, animalia regionis, præ fame et defectu pascuorum squalentia et tabescentia, ut dixit cap. 1. vers. ult. Quoniam germinaverunt speciosa deserti,] q. d. Post reditum e Babylone faciam ut germinent loca amœna, antea desolata et deserta, faciam ut prata, imo et steriles ericæ proferant pinguia pascua, et agri lætas segetes, quibus vos, *o* animalia, pascamini et impinguemini.

Ficus et vinea dederunt virtutem suam,] id est, fructum vigoris sui, ait Chald. puta vigorosas, sapidas et succulentas uvas et ficus. Est metonymia: ponitur enim causa pro effectu, *virtus*, sive vigor pro fructu vegeto et vigoroso.

23. Et filii Sion, exsultate et lætamini in Domino Deo vestro.] Qui licet omnium sit communis Dominus, tamen proprie se vestrum dumtaxat Deum

ostendit, dando vobis tanta et tam magnifica dona, ac si vester tantum esset pater, provisor et procurator; cæteras vero gentes præ vobis negligeret. Porro *Sion*, non carnalem, sed spiritualem hic accipit. *Filii* ergo *Sion* sunt omnes filii Ecclesiæ Christi, omnes fideles et Christiani. Ad Christum enim salit et avolat Propheta: hic enim est Doctor justitiæ, ut jam dicam. Solent enim Prophetæ a solutione captivitatis Babylonicæ, et libertate data per Cyrum quasi a typo salire ad antitypum, puta ad solutionem captivitatis humanæ e potestate diabuli; et libertatem filiorum Dei datam per Christum.

QUIA DEDIT VOBIS DOCTOREM JUSTITIÆ.] Pro *doctorem* Hebr. est מורה *more*, quod aliqui vertunt *pluviam*, sicque hunc locum transferunt: *Quia dedit vobis pluviam propter justitiam.* Unde apposite sequitur: *Et descendere faciet ad vos imbrem matutinum et serotinum.* Favet versio Septuag. *Quoniam dedit vobis escas* (triticum ex pluvia fœcundante agros) *in justitiam*, q. d. Post reditum e Babylone dabit vobis Deus pluviam, indeque messem et annonam copiosam, in præmium vestræ pietatis et justitiæ, utque studiosius ei serviatis in justitia. Ita S. Hieron. et Theodor. Hinc et Syrus, et Arabicus uterque vertit: *Dedit vobis cibum justitiæ.*

Verum melius *more* vertas *doctorem*. Primo, quia ita vertit S. Hieron. Chald. Vatabl. Clarius, Arias et passim alii. Secundo, quia de pluvia mox subdit: *Et descendere faciet ad vos imbrem;* ergo hic *more* non imbrem, sed doctorem significat; alioqui esset tautologia, et idem bis diceretur. Tertio, quia hebr. est, *Dedit vobis more ad justitiam*, quod proprie de doctore accipi debet, non de pluvia: nec enim pluvia, sed doctor datur ad docendam justitiam. Quarto, quia *more* semper alibi a Nostro, Septuag. et aliis vertitur doctor, aut legislator: pluvia enim hebr. non *more*, sed יורה *iore* vocatur. Ita Psalm. 83. 8. *Etenim benedictionem dabit legislator*, Hebr. *more;* licet R. David ibi vertat: *Piscinas operiet pluvia.* Isaiæ 30. 20. *Et non faciet avolare doctorem tuum*, Hebr. מורך *moreca*. Et alibi passim. Unde a *more* dicitur Syrum *maru* (unde *maranata*, id est, *Dominus noster venit*) Arabicum *mir;* id est magister, dominus: unde *maria* idem est quod magistra, domina. Alludit tamen *more* ad תורה *thora*, id est lex, et ad יורה *iore*, id est pluvia: quia Hebræi doctrinam vocant *rorem* vel *pluviam*, eo quod illam doctor instar pluviæ suaviter sensim et guttatim instillet auribus et mentibus discipulorum, easque sapientia irriget, lætificet et fœcundet. Unde Moses Deuter. 32. 2. *Concrescat*, ait, *ut pluvia doctrina mea, fluat ut ros eloquium meum, quasi imber super herbam, et quasi stillæ super gramina.* Quocirca in Hebr. hic est pulchra paronomasia inter *more*, id est doctorem, *iore*, id est pluviam, et יורד *iored*, id est descendere faciet, q. d. Deus dabit vobis *more*, id est doctorem, qui *iored*, id est descendere faciet, et quasi e cœlo stillabit in vos *iore*, id est, pluviam cœlestis doctrinæ. Sic Isaias Christum comparat rori e cœlis descendenti et terram irroranti, c. 45. 8. *Rorate*, ait, *cœli desuper, et nubes pluant justum.* Vide ibi dicta.

Quæres, quisnam hic *doctor justitiæ?* Rabbini, quos sequitur Ruffinus, asserunt esse Ezechiam regem qui populum excitavit ad pietatem Deique cultum, 2. Paral. 30. Ideoque Jerusalem ab obsidione Sennacherib liberavit. Alii volunt esse Josiam, pium pariter regem, qui aras idolorum evertit. Verum hic non agitur de Sennacherib, sed de Nabuchodonosor, vel Holoferne: hunc enim doctorem promittit post captivitatem Babylonicam, ut dixi vers. 20. Adde: hic augustus titulus *Doctor justitiæ* in Scripturis non datur Ezechiæ, Josiæ aut Prophetis, sed soli Messiæ, ut patet Isaiæ 30. 20. et cap. 55. 4. *Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus;* quo hic alludit Joel, præsertim quia hic doctor in Hebræo habet articulum, et vocatur המורה *hammore*, id est ille eximius et singularis orbis doctor, puta Doctor doctorum et Prophetarum omnium, quem singuli avide exspectamus, utpote a Prophetis omnibus promissum. Unde Jeremias cap. 23. 6. loquens de Messia: *Hoc*, ait, *est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster.* Et Daniel. 9. 24. *Ut adducatur justitia sempiterna, et ungatur Sanctus sanctorum*, puta Christus. Tertio, quia sequentia vers. 28. *Effundam spiritum meum super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri; et dabo prodigia in cælo, etc. Sol convertetur in tenebras: et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis*, ad nullum nisi ad Christum pertinent.

Iisdem rationibus confutatur sententia recentiorum Rabbinorum, quos sequuntur Lyran. Hugo et Diony. qui per *doctorem* accipiunt doctores, id est, Prophetas Judæorum post captivitatem Babylonicam, quales fuerunt Zacharias, Aggæus et Malachias: fateor tamen ad eos alludi, eosque quasi obiter perstringi (alludit enim Joel ad felicitatem populi Babylone redeuntis, cui dedit Deus frugum copiam. Unde subdit: *Et implebuntur areæ frumento. Et reddam vobis annos quos comedit locusta*) sed ita ut acies Prophetæ primario et directe figatur, finiatur et expleatur in Christo: sicut Moses Deut. cap. 18. vers. 18. promisit post se Prophetam, id est, Prophetas, et inter eos unum eximium et singularem, puta Christum; Christus enim est unus noster Magister et Rabbi per excellentiam, ut ipse ait Matth. cap. 23. vers. 8. Ita Remig. Rupert. Haymo, Albert. Arias, Vatabl. Ribera, a Castro et alii.

ET DESCENDERE FACIET Dominus *ad vos* IMBREM MATUTINUM ET SEROTINUM.] Apud Prophetas *imber matutinus* vocatur qui in autumno depluit, cum sementis fit in Judæa, ut illius grana solvantur et radices figant in terra. *Serotinus*, qui maturescente segete, descendit in Aprili aut Martio. Ita Chaldæus, Rabbini et passim Interpretes. In Judæa enim calida et sicca regione tota æstate, id est, a Maio usque ad Octobrem, per quinque menses non pluit, sed sudum jugiter et serenum est cœlum tam nocte quam die: unde noctu in tectis sub dio dormiunt, uti a viris gravibus qui ibi habitarunt accepi. Quocirca duplex ibidem est tempus pluviæ, prius post æstatem cum jaciuntur semina, illudque dicitur mane, sive matutinum respectu segetis, quæ tunc e terra erumpit, uti mane in aurora exsurgit sol: posterius, ante æstatem, quod segetes incrassat et maturat, illudque dicitur serotinum respectu matutini jam dicti. Segetes enim suum quasi habent diem, cujus aurora est germen et germinatio: vespera, seges et messis, cum scilicet in horrea conduntur.

Nota: Per hunc imbrem significat messem, et fruges temporales copiose dandas Judæis post reditum e Babylone. Ita S. Hieron. Theodor. Remig. Albert. Hugo et Lyran. Verum sub his tropice et metaphorice, longe magis intendit significare fruges, et bona spiritualia danda per Christum, q. d. Christus doctor justitiæ talem vobis doctrinam et tantam ubertatem bonorum spiritualium dabit, qualis et quanta olim in veteri testamento, imbre illo matutino et serotino adumbrabatur. Ita Rupert. Haymo, Arias, Ribera, a Castro et alii. Id ita esse patet ex rationibus paulo ante allatis, et ex eo quod hæc bona promittat *in æternum*; æterna autem sunt bona spiritualia Christi, non temporalia Judæorum. Quocirca imber matutinus est prædicatio prima, sive doctrina, illustratio et gratia prævenicns, quæ primo peccatorem convertit, facitque justum; serotinus, est illustratio et gratia consequens, quæ justum in justitia promovet, et ad perfectionem deducit, ac præsertim est donum perseverantiæ, hoc enim justum ad gratiam consummatam, id est, ad gloriam et beatitudinem cœlestem perducit. Ita S. Hier. Arias, a Castro et alii.

Symbol. imber matutinus fuit vetus testamentum, quod prima pietatis semina pollulare fecit: serotinus est novum, quod veteris semina maturavit, et ad messem virtutum perduxit. Ita sanctus Hieronymus et Haymo.

Rursum Rupert. Matutinus, ait, imber fuit prædicatio Evangelii facta Judæis a Christo et Apostolis: serotinus erit, quæ fiet ab Elia et Henoch in fine mundi, cum omnis Israel salvus fiet.

24. ET IMPLEBUNTUR AREÆ FRUMENTO.] Perstringit obiter fertilitatem Judææ post reditum e Babylone, sed per hunc intelligit præcipue copiam charismatum et virtutum datam agris, et areis, ac olivetis et vinetis, id est, Ecclesiis particularibus per Christum. Porro *torcularia*, in quibus exprimitur vinum et oleum, sunt tum gymnasia, monasteria, collegia, aliaque asceteria: tum persecutiones et tribulationes, quibus vinum sapientiæ et fortitudinis; ac oleum consolationis divinæ exprimitur et hauritur.

Tropolog. *Torcularia*, ait Hugo Victor. *sunt ipsa corda inter spem et timorem posita, constantiam superius, patientiam inferius habentia: constantiam in tentatione, patientiam in tribulatione. Constantia siquidem premit, et desuper urget; patientia inferius jacet, et pondus sustinet. Inter hæc duo mens sancta quasi in torculari posita premitur, defæcatur, eliquatur. Premitur flagellis, defæcatur vitiis, eliquatur ab otiis. Premitur a calamitate, defæcatur ab iniquitate, eliquatur a vanitate. Hinc namque elicitur gemitus puræ confessionis: hinc fluunt lacrymæ anxiæ compunctionis: hinc manant suspiria jucundæ devotionis: hinc liquefiunt desideria suavissimæ dilectionis: hinc elicitur stillicidia limpidissimæ contemplationis. Frumentum est perfectio justitiæ; vinum claritas spiritualis intelligentiæ, oleum suavitas purissimæ conscientiæ.*

25. ET REDDAM VOBIS ANNOS QUOS COMEDIT LOCUSTA, BRUCHUS, ETC. q. d. Præteritam inopiam, quam vobis intulerunt Chaldæi, tum litterales, tum potius mystici, id est, dæmones et vitia, compensabo gratiarum et opum cœlestium ubertate. Unde Chald. vertit: *Reddam vobis annos bonos pro annis quibus vexarunt vos populi, gentes et reges*; Chaldæi enim fuerunt *fortitudo mea magna*; Hebr. et Chald. *exercitus meus robustus*. Alludit ad id quod de locustis significantibus castra Chaldæorum dixit v. 11. *Dominus dedit vocem ante faciem exercitus sui; quia multa sunt nimis castra ejus, quia fortia, et facientia verbum ejus.*

Porro, per locustas et Chaldæos intelligit exercitum spiritualium hostium, q. d. Ego Deus tentationes, peccata, dæmones, carnem et mundum, quasi hostes et prædones vestros immisi in vos (eo sensu et modo quo dixi cap. 27. in Prophetas majores) ad puniendam vestram superbiam, aliaque peccata priora. Hi vastarunt agros Ecclesiarum et animarum vestrarum, ac depasti sunt omne germen virtutum et bonorum operum. At jam idem ego placatus et reconciliatus vobis, omnia hæc damna sarciam, vobisque pristinam bonorum cœlestium copiam restituam, imo majori fœnore cumulabo, ut dicatis cum Psalte Psal. 89. 15. *Lætati sumus pro diebus quibus nos humiliasti, annis quibus vidimus mala.*

Tropol. significatur hic vis pœnitentiæ, quæ ipso, sed pœnitenti, omnes priores virtutes, omnia priora merita restituit, ut docet S. Hier. hic, ac S. Thom. et Theologi tract. de Pœnitentia, ideoque facit ut homo lapsus semper ad majorem gratiam resurgat: præter enim gratiam præteritam, quam omnem reducit, addit insuper propriam, tum virtuti, tum Sacramento pœnitentiæ commensam. Vide Franc. Suar. opusc. 5. de Redito bonorum operum, ubi disp. 2. sect. 3. cum Joan. Majore, Gabriele, Ockam, Medina et Henrico a Gandavo docet hunc reditum fieri vel pœnitentiæ non in altera vita, uti censuit Scotus et Durandus; sed in præsenti, adeoque in eodem pœnitentiæ instanti; nec tantum per actus pœnitentiæ prioribus virtutum actibus intensiores, uti censuit D. Thomas et Paludanus, sed etiam per actus ejusdem remissiores.

Symbol. Hugo Victor. *In adventu, ait, Christi redduntur nobis anni quos præfata pestis devoraverat; quia in eo nobis contra locustam veram, id est, contra fastum, dedit humilitatem, dicens: Discite a me quia mitis sum et humilis corde: contra bruchum, id est, gulam, perfectam sobrietatem, dicens: Videte ne graventur corda vestra crapula, et ebrietate, et curis hujus vitæ: contra rubiginem, id est, irom, perfectam patientiam, dicens: Si quis te percusserit in dexteram maxillam, præbe illi et alteram: contra erucam, id est, luxuriam, perfectam castitatem, dicens: Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris. Locustam igitur exterminavit, dicens: Beati pauperes spiritu: beati qui lugent. Bruchum, dicens: Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam: beati misericordes. Rubiginem, dicens: Beati pacifici: beati mites. Erucam, dicens: Beati mundo corde.* Vides hic quatuor hæc animalia et pestes octo beatitudines depasci, easque reduci per Christum et per pœnitentiam.

26. ET COMEDETIS VESCENTES, ET SATURABIMINI: ET LAUDABITIS NOMEN DOMINI.] Hic enim dedit vobis escam, eamque talem, tamque succulentam et copiosam, ut vos abunde saturaret, fortesque, vegetos et alacres efficeret.

Morel. disce hic fruges, escas, omniaque bona natu-

ralia, et multo magis supernaturalia, esse dona Dei, eorumque laudem et gloriam non nostro labori, sed Deo, ejusque beneficentiæ adscribendam. Qui secus facit, Deo quod suum est suffuratur, at se Dei donis indignum facit, iisque spoliari meretur. Deus enim est zelotes sua gloriæ, utpote quæ ei omni jure debetur; unde ait ipse: *Gloriam meam olteri non dabo*, Isaiæ 48. 11. Quocirca S. Franciscus hoc mire suis inculcabat, ac inter alia illud documentum dabat: *Quando*, inquit, *servus Dei orans visitatur, divinitus dicere debet: Istam consolationem mihi peccatori et indigno de cœlo misisti, Domine, et ego illam tuæ committo custodiæ, quia thesauri tui me sentio esse latronem*, dum ejus laudem et gloriam tibi suffuror, et mihi ascribo. Ita sanctus Bonaventura in ejus Vita, cap. 10.

28. Et erit post hæc: effundam spiritum.] Hebræi hinc inchoant novum caput. Jam iidem, et ex iis Ruffinus, sicut per doctorem justitiæ v. 23. acceperunt Ezechiam; ita spiritum a Deo effusum censent in ejus nuntios, quos ipse misit per totam Judæam, ut omnes ad avitam fidem Deique cultum revocaret: S. Petrum vero in concione sua, Actor. 2. tantum hæc accommodasse suo tempori, eo quod illi quoque congruerent; ac Ruffinus audaces vocat eos qui contrarium censent. Sed audacior est hæc ejus censura, utpote repugnans SS. Patribus et interpretibus pene omnibus, ipsique S. Petro Act. 2. 17.

Alii sicut per doctorem accipiunt doctores, puta Prophetas qui fuerunt post reditum e Babylone, v. g. Aggæum, Zachariam, Malachiam; ita per eosdem ardenter concionantes, putant effusum spiritum pietatis in populum. Verum cum superius probatum sit doctorem justitiæ intelligi Christum, sequitur ad illius tempora hæc pertinere, præsertim quia numquam alias effusum Spiritum S. legimus. Adde, pro *Et erit post hæc*, S. Petrus Act 2. vertit: *Et erit in diebus novissimis*, puta in diebus Messiæ. Illius enim ætas, lex, et tempus in Script. vocatur *novissimum*: quia illi nulla alia lex, religio vel Ecclesia succedet. De fide ergo est hæc ad litteram non de Ezechia, Aggæo, aut quovis alio, sed de Christo esse intelligenda. Ita enim definit Vigilius Papa in Concil. Romano contra Theod. Mopsuestenum, uti dixi in proœmio.

Ait ergo et promittit dicens: *Post hæc*, id est, post Christum doctorem, ejusque mortem, et ascensum in cœlum, ego Deus effundam Spiritum Sanctum in Pentecoste, ac deinceps, primo Ecclesiæ sæculo visibiliter in Apostolos, et Christi discipulos; sequentibus vero sæculis, invisibiliter eumdem effundam in omnes, quotquot per baptismum in Christo renascentur, ejusque Ecclesiæ incorporabuntur. De Pentecoste enim hunc locum explicat S. Petrus Act. 2. 17. quem sequuntur omnes Patres et Interpretes orthodoxi, ut S. Hieron. Cyrill. Theod. Remig. Rupert. Albert. Haymo, Lyran. Hugo uterque, scilicet Cardinalis, et Victorinus, Dionys. Vatab. Arias, Clarius, Ribera, a Castro hic, Chrysost. OEcum. et alii in Act. 2. Didymus et Ambr. l. 1. de Spiritu Sancto c. 7. Justin. contra Tryph. Hilar. l. 8. de Trin. et alii. Quin et Rabbini, ut Chald. R. Salomon, R. David. R. Jesua apud Lyran. et Galat. l. 8. c. ult. et alii hanc missionem Spiritus Sancti ad tempus Messiæ referunt. Porro cum ait: *Effundam*, loquitur idem qui dixit: *Mittam doctorem justitiæ*, scilicet Deus Pater; esto ipse simul cum filio uti spirat, ita et mittat Spiritum Sanctum. Ita Chrys. in Act. 2. Hinc Cyril. Hierosol. catech. 17. censuit hic loqui Christum, cui, inquit, Pater omnia dedit in manus, ac potestatem dandi Spiritum Sanctum quem non ad mensuram accepit.

Nota: Vox *effundam* significat ubertatem et copiam donorum Spiritus Sancti, tum gratum facientium, ut gratiæ, charitatis, fortitudinis, aliarumque virtutum; tum gratis datorum, ut prophetiæ, etc. effundendam in Apostolos et fideles. Unde in Scriptura hæc effusio vocatur *baptismus*, ut Matth. 3. 11. ait Joannes Baptista de Christo: *Ipse vos baptizabit in Spiritu Sancto et igni*, q. d. Ipse vos replebit Spiritu Sancto, in eumque ejusque ignem quasi immerget, ut homo immergitur in aquam, dum baptizatur. Et Christus ascensurus in cœlum Act. 1. 5. ait: *Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu Sancto*, non *post multos hos dies*. Quocirca pro *effundam*, Arab. Antioch. vertit: *Inundare faciam spiritum meum super universos homines*; et Arab. Alex. *Inundabo de spirito meo super omnes homines*. Sicut ergo flumen, vel mare turgidum exundat in agros, ita Spiritus Sanctus in homines. Ita S. Chrysos. et Theoph. Act. 2. Audi Hugonem Vict. *Christus*, ait, *spiritum suum effudit, non Mosi abstulit, nec Eliæ rapuit, sed suum largiter distribuit.*

Nota τὸ *effudit. Primo enim fudit, secundo infudit, tertio effudit. Fudit in paradiso, infudit in deserto, effudit in cœnaculo. In paradiso legem dando naturæ; in deserto præcepta et cæremonias legis scriptæ; in cœnaculo plenitudinem gratiæ. Fudit ergo primo, rigando aream naturæ; secundo, infudit torrentem doctrinæ; tertio, effudit fluvium gratiæ*, q. d. *In exordio mundi rigavi aridam naturam; in squalore deserti Mosi in sinum stillavi legis doctrinam; in plenitudine temporis ubertatem gratiæ effundam*. Et paulo post necessariam docet fuisse hanc effusionem: *Tria namque*, inquit, *erant hominis mala: ignorantia boni, concupiscentia mali, malitia impœnitendi. Venit ergo Filius, Sapientia Dei et virtus; missus est Paraclitus, benignitas ipsius. Sapientia fusa nævum sustulit ignorantiæ; virtus infusa sordes purgavit concupiscentiæ; effusio Spiritus mundavit fæces malitiæ, siquidem sapientia illuminavit, virtus sanavit, benignitas sedavit. Quod Psalmista prævidens ait: secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam. Amplius lava me, Domine, ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me*, q.° d. *Dele fundendo, lava infundendo, munda effundendo; fundendo sapientiam ab oculis dele ignorantiam; infundendo virtutem ab intimis lava concupiscentiam; effundendo benignitatem a toto corpore extermina malitiam.*

Nota secundo: Pro *effundam spiritum meum*, S. Petrus Actor. 2. 17. ait: *Effundam de spiritu meo*, ubi particula, *de*, significat hanc communicationem gratiæ et donorum Dei provenire a Spiritu Sancto, tamquam patre luminum. Rursum Spiritum Sanctum partiri inter fideles sua dona, ut uni det gratiam docendi, alteri exhortandi, alteri miraculorum, etc. uti docet Apostolus Roman. 12. 6.

Nota tertio: Didymus et S. Ambros. lib. de Spiritu

Sancto, ex hoc loco probant Spiritum Sanct. esse Deum; quia, inquiunt, non dicitur effundi a Deo, nisi quod de ipso participabile est. Angelus enim non dicitur effundi; quia cum sit creatura, non est participabilis Licet enim charitas, donaque Spiritus Sancti, dicantur effundi quoque a Deo; tamen nulla substantia, vel persona (qualis est Spiritus Sanctus) dicitur effundi in animam mentemque, ita ut eam possideat, illuminet, sanctificet, satiet et impleat, nisi Deus: solus enim Deus menti illabi potest, eamque docere, ignire, implere, flectere et movere quocumque vult; hoc enim nequit angelus. Ubi nota, cum anima fit justa et sancta, aut justior et sanctior, non tantum gratia at charitas, vel ejus incrementum, sed ipse Spiritus Sanctus, adeoque tota Trinitas realiter per sanctificationem menti nostræ illabitur, in eaque inhabitat quasi in throno et templo suo; perinde ac Verbum, assumens humanam naturam, eidem illapsum est personaliter, ita ut in illa habitaret plenitudo divinitatis corporaliter, ut ait Apost. Coloss. 2. 9. Hoc est quod ait Christus Joan. 14. 23. *Si quis diligit me, sermones meos servabit, et Pater meus diliget eum; et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus.* Sicut ergo Beatis Deus realiter est præsens, cum illis suam essentiam per visionem beatificam, et lumen gloriæ ostendit, eamque eis fruendam et possidendam communicat: sic et idem ipse est in anima sancta, ac proinde in ea suam gratiam, charitatem, aliaque dona divina diffundit; perinde ac sol ubi oritur, mox suam lucem, radios et calorem spargit. Posita ergo ultima dispositione ad justitiam, v. g. contritione, statim subintrat in animam quasi in templum suum, Spiritus Sanctus totaque S. Trinitas, eam sanctificans, sibique quasi dedicans et consecrans; ac deinde eodem instanti temporis, sed posterius natura, eidem suam charitatem et gratiam communicat. Hoc significat τὸ *ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus.* Est enim hæc summo Dei unio cum anima sancta, que nulla puræ creaturæ major dari potest; nam per eam fimus divinæ consortes naturæ, ut ait S. Petrus epist. 2. cap. 1. vers. 4. Vide hic, o Christiane, dignitatem sanctitatis ad quam vocatus es, eamque omni studio consectare, conserva et adauge.

Denique Nazianzen. orat. 49. sub finem, probat Spiritum Sanctum mitti a Filio de propria ipsius substantia, ex hoc loco: *Effundam de spiritu meo;* et ex illo Joan. 16. *De meo accipiet et annuntiabit vobis: Ex eo utique,* inquit, *quod est Filius, quia et filius de eo, quod Pater, est,* q. d. Spiritus ex eo quod a Filio accipit, annuntiabit; sicut Filius annuntiat Spiritui Sancto, ex eo quod accepit a Patre.

Super omnem carnem,] id est, super omnem hominem; per synecdochen enim pars capitur pro toto, caro pro homine, ut cum dicitur: *Verbum caro factum est; caro,* id est homo; poterat dicere pariter: Verbum animam, id est, animatos homo factum est; sed maluit dicere, *caro;* tum ut significaret summam dignationem Verbi, qua, ut ait S. Aug. ep. 120. c. 4. se humiliavit ad nostram carnem, quæ inter omnes animalium carnes miserrima est et infirmissima; tum quia morbus noster, puta concupiscentia, residet in carne; hanc autem curare venit cœlestis Medicus, puta Christus, æque ac Spiritus Sanctus; unde Græcis σάρκωσις vocetur incarnatio, et, ut Tertull. ait lib. de Carne Christi cap. 1. incorporatio, id est, vivificatio carnis corruptæ, ait S. Thom. tum denique, quia per eam pro corde lapideo et duro, accepimus cor carneum, id est molle, flexile, obediens, 2. Corinth. 3. 3. Sensus ergo est, q. d. Super omnem hominem Christo credentem, cujuscumque ætatis, sexus et status sit, effundam Spiritum Sanctum in Pentecoste, et deinceps. Simpliciter itaque et plane capitur vox *omnem;* loquitur enim de fidelibus tantum, credentibus et obedientibus Christo. Quocirca arctius nonnulli vocem *omnem* accipiunt, non pro singulis generum, q. d. Effundam spiritum super omne hominum genus, puta super aliquos viros, aliquas fœminas; aliquos juvenes, aliquos senes, aliquos servos, aliquos nobiles; non autem super omnes, id est singulos. Nam super singulos discipulos suos effudit, et effundit jugiter Christus Spiritum Sanctum.

Nota: Sicut Joel et Prophetæ solis Judæis proprie et directe promittunt doctorem justitiæ, puta Messiam; ita iisdem solis Joel hic promittit Spiritum Sanctum. Ita Chrysost. Actor. 2. Unde sequitur: *Et prophetabunt filii vestri.* Verum quia ex misericordia Dei Gentes ascitæ sunt per fidem in familiam Abrahæ, puta in Ecclesiam et congregationem fidelium; hinc pariter benedictionum et promissionum Abrahæ a Deo factarum (inter quas prima est effusio Spiritus Sancti, justificatio et adoptio) sunt participes et hæredes, uti docet Apostolus Rom. 9. 10. et 11. Et hoc significat τὸ *super omnem carnem.* Quocirca in Cornelium Centurionem aliosque credentes ex Gentibus effusus est Spiritus Sanctus specie visibili, æque ac in Apostolos et Judæos, ut patet Act. 10. 44. Ita S. Hieron. Theodor. Albert. Lyran. et alii passim.

Moral. Spiritus Sanctus ostendit suam munificentiam animumque regium, dum in omnes indifferenter beneficus et liberalis est, nec privatos habet amores et amicitias, sicque omnem excludit æmulationem et invidiam, ait Chrys. in Actor. 2.

Et prophetabunt filii vestri,] tum proprie futura prædicendo, uti fecerunt Apostoli, B. Virgo Luc. 1. 46. Zacharias, Anna et Elizabeth Luc. 2. 38. Philippus, Act. 21. 9. Agabus ibid. vers. 10. S. Joan. in Apocalypsi, et alii in primitiva Ecclesia. Vide Bozium lib. 6. de Signis Ecclesiæ cap. 12. tum ex Spiritus Sancti afflatu loquendo, et celebrando variis linguis Deum, quod Actor. 2. 11. dicitur: *Audivimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei.* Prophetare enim in Script. ample capitur pro docere, exhortari, orare, canere Dei laudes, miracula facere, etc. uti dixi 1. Cor. 14. initio capitis; sub prophetia ergo hic donum linguarum aliaque Spiritus Sancti charismata intellige.

Senes vestri somnia somniabunt, et juvenes vestri visiones videbunt.] *Somnia* intellige divino et a Deo immissa, ideoque rerum arcanarum, vel futurarum præsaga, qualia fuerunt Pharaonis Genes. cap. 40. et 41. et Nabuchodonosoris Daniel. cap. 2. et 4. Pari modo *visiones* accipe divinas et propheticas. Apposite senibus ætate fessis, et in somnum propensis tribuit somnia; juvenibus vero excitatis et vigilibus visiones, quæ in vigilia hominibus a Deo immittuntur. Deus enim sæpe se suaque oracula attemperat condi-

tioni hominum, et cuique pro suo statu et gradu accommode et opportune apparet; alioqui et senex Joannes in Apocalypsi multas habuit visiones, et Paulus juvenis somnia, ut patet Actor. 16. 9. Per *visiones* ergo et *somnia*, quaslibet revelationes et prophetias accipe. Addit D. Thom. 2. 2. quæst. 174. art. 3. quod, licet visio quæ fit vigilanti in se sit perfectior somnio, quod fit dormienti; tamen quando in visione solum videtur species et imago prognostica futurorum, nec auditur vox aut verbum illam explicans, quæ audiri solet in somnio (juxta illud Mosis Num. 12. 6. *Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum*) tunc somnium divinum est perfectius quam visio. Unde Moral. aliqui per *filios* ac *filias* accipiunt incipientes in fide et virtute; per *juvenes*, proficientes; per *senes*, perfectos. Primi prophetant, dum bona indole dant spem frugis; secundi vident, dum meditando at orando clarius divina hauriunt; tertii somniant ob passiones sedatas, mentemque pacatam. Has tres gradus distinguit S. Joan. epist. 1. cap. 2. 12. primisque assignat condonationem peccatorum, secundis victoriam in agone, tertiis Dei cognitionem: *Scribo*, ait, *vobis, filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen ejus; scribo vobis, adolescentes et juvenes, quoniam fortes estis, et verbum Dei manet in vobis; scribo vobis, quoniam cognovistis eum qui ab initio est.* De visione plura dixi can. 1. in Proph. major. De somnio Genes. 40. et Dan. 2.

29. Sed et super servos meos et ancillas, etc effundam spiritum meum.] Hebr Chald et Septuag. *Et etiam super servos et ancillas effundam de spiritu meo*, q. d. Non tantum super vos, o Judæi, sed et super servos et ancillas vestras, æque ac meas, effundam spiritum meum. Ne quis enim putet solos heros et dominos Spiritum Sanctum accepturos, addit illius participes fore quoque servos et ancillas. Nullum enim quantumvis vilem et abjectum aspernatur Spiritus Sanctus; non enim est personarum acceptio apud Deum, Rom. 2. sed omnes promiscue ad gratiam et salutem vocat: omnibus enim dedit animam æque nobilem, puta rationalem ad imaginem sui creatam, eamque ad suam gratiam, gloriam et felicitatem ab æterno destinavit. Ita Hebræi, Cyril. Hierosol. catechesi 17. Ruffinus, et a Castro. Alii per servos et ancillas accipiunt gentes; Judæi enim in lege veteri erant quasi filii Dei, Gentes quasi servi; sed per Christum in filios sunt adoptati. Ita Rupert. Ribera et alii.

Moral. illustris et perhonorificus titulus est, *Servus Dei;* servire enim Deo regnare est. Hinc Psaltes Ps. 115. 16. *O Domine, quia ego servus tuus, et filius ancillæ tuæ.* Sic Abraham Genes 26. 24. vocat se servum Dei. Ita vocatur et Moses Num. 12. 7 Job cap. 1. 8. Quin et Christus Isaiæ cap. 48. 3. Sic *Abdias* hebr. idem est quod *servus Dei*, quo nomine vocatur unus e duodecim Prophetis. Sic Paulus initio epistolarum hoc titulo gloriatur: *Paulus servus Jesu Christi.* Sic B. Virgo vocat se ancillam Dei: *Ecce*, ait, *ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum*, Lucæ 1. Et B Agatha Præsidi sibi objectanti: Cur tu, cum sis nobilis, servilem vivis Christianorum vitam? respondit: *Christianorum humilitas et servitus longe præstat regum opibus et superbia*. Denique B. Damasus epist. 2. ad Stephanum, S. Gregorius et alii deinceps Pontifices hoc titulo: *Servus servorum Dei*, humilitatem, imo dignitatem suam significant.

30. Et dabo prodigia.] Prodigium est id quod porro dicit, id est futura prædicit, ait Cicero lib. 1. de Divin. et ex eo S. August. l 21. Civit. 8. *Signum quo significatur olim; illudque in magnis est, et in cælo; hoc in parvis, et in terris*, ait Hugo Card. Origenes vero in Joan. Τέρατα, ait, id est prodigia, *vocantur, quæ præter opinionem sunt, et humanam consuetudinem excedunt: σημεῖα*, id est signa, *quæ aliquid significant*, et, ut Ammon, ait in Catena Græc. in Joannem: *Quando non fit aliquid præter naturam.* Verum sæpe hæc duo confunduntur, idemque significant. Jam quoad sensum, Rabbini, qui hæc referunt ad Ezechiam, censent prodigia hæc revera uti sonant accidisse in cœlo et terra, cum Angelus percussit castra Sennacherib, etsi in libris Regum id non narretur. Verum hæc prodigia sunt Judæorum commenta et figmenta: nec enim Script. nec Josephus, nec Josippus, nec quis alius, tunc prodigia aliqua in cœlo exstitisse commemorat.

Secundo, Catholici nonnulli putant hæc prodigia contigisse, primo, in Christi nativitate, cum stella apparuit Magis, et Angeli cecinerunt: *Gloria in excelsis Deo.* Secundo, in Christi resurrectione, cum Angeli fulgurantes perculerunt milites custodes sepulcri Christi, ac consolati sunt Magdalenam ejusque comites. Tertio, in passione Christi, cum sol universali eclipsi toto orbe obscuratus est, terra contremuit, lapides scissi sunt, monumenta aperta, etc. tunc enim e latere Christi mortui lancea militis aperto, exivit sanguis et aqua, quæ ignem charitatis in discipulis et fidelibus accenderunt, idque ante diem resurrectionis Christi, qui Judæis fuit horribilis. Ita S. Hieron Remig. Hugo. Quarto, in Pentecoste; tunc enim Spiritus Sanctus in igne et linguis igneis apparuit et insedit Apostolis. Ita S. Hieron. Et videtur favere S. Petrus Actor. 2. 17. ubi agens de missione Spiritus S. in Pentecoste, allegat hæc prodigia Joelis: ergo illa circa tempus Pentecostes videntur edita, puta tempore passionis et resurrectionis Christi. Hæc expositio probabilis est, sed incompleta; tunc enim cœperunt hæc prodigia, sed complebuntur sub diem judicii, uti mox dicam.

Tertio, S. Chrysost et OEcum hæc prodigia patrata putant paulo ante excidium Hierosolymæ per Titum; hic enim dies fuit Judæis horribilis. Tunc enim plurimus Judæorum fusus est sanguis, urbs et templum igne combusta in fumum et vaporem abierunt. Et P. Prado in Ezech. 10. 2 *Dabo*, inquit, *Hierosolymæ trio supplicio*, scilicet, *sanguinem, et ignem, et vaporem fumi, id est, cædem civium, et ædificiorum incendium, et quod gravius est, veritatis ignorationem, excæcationemque oculorum, quæ eadem trio in Ps. 68. 25. Judæis vaticinatus est Christus: Furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, obscurentur oculi eorum ne videant.* Hanc autem cladem soli Christiani evaserunt, invocantes nomen Domini: quia divinitus præmoniti de urbe exscindenda, ex illa fuga se proripuerunt in alias regiones et urbes, uti docet Euseb. lib 3. hist. cap. 5.

Quarto et genuine, certum est hic agi de signis et prodigiis quæ præibunt diem judicii extremi; hic enim

erit dies magnus et horribilis. Et de eo hic agi patet ex sequentibus initio c. 3. cui hæc connectenda sunt (imo Hebræi hæc referunt ad c. 3. ut dixi v. 28.) *Quia ecce in diebus illis*, etc. *congregabo omnes gentes, et deducam illas in vallem Josaphat, et disceptabo cum eis*. Hoc autem fiet in die judicii. Porro ante diem judicii prodigia existent quæ prædixit Christus Matth. 24. 29. et Luc. 21. 25. dicens: *Erunt signa in sole, et luna, et stellis; nam sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cælo*. Rursum luna videbitur sanguinea, Isaiæ 24. 23. item mare videbitur sanguineum, Apocal. 8. 8. Multus etiam fidelium ab Antichristo, et tandem ipsius Antichristi, ejusque exercitus Gog et Magog sanguis effundetur. Ignis erit fulgurum et stellarum cadentium de cœlo; rursum ignis conflagrationis mundi, quo omnia mundana in fumum et vaporem abibunt. Unde Syrus et Arabicus fumum a vapore distinguunt, et quatuor prodigia assignant; vertunt enim: *Dabo sanguinem, et ignem, et vaporem, et fumum*. Vapor enim est exhalatio subtilior et albior, fumus vero densior et nigrior. Hæc signa prædicta sunt a S. Joanne Apocal. cap. 8. et 9. Ita Theodoret. Rupert. Lyran. Vatabl. Arias, Ribera, a Castro hic, S. Chrysost. et OEcum. in Actor. 2. Tertul. l. 4. contra Marc. 39. Origen. tract. 30. in Matth. S. Thom. in cap. 24. Matth. et alii passim. Quin et S. Hieron. huc tandem inclinat, censetque hæc signa magis ad diem judicii quam ad passionem Christi esse referenda. Causam horum signorum dat sanctus Chrysost. in Matth. 24. *Moriente*, ait, *patrefamilias domus turbatur, familia plangit, et nigris se vestimentis induit; sic humano genere, propter quod facta sunt circa finem constituto, cæli mysteria lugent et candore posito tenebris induuntur*.

Dices: Quomodo ergo S. Petrus hæc prodigia refert ad Pentecosten Act. 2. Resp. S. Petrus recenset ea, non quasi tunc contigerint, sed hoc sensu, q. d. Ne miremini, o Judæi, hæc Spiritus Sancti et linguarum ignearum prodigia, quæ cernitis in hac Pentecosta; videbitis enim majora dari a Christo in vindictam infidelium in fine mundi, q. d. Aut ergo nunc in Christum credite, aut terribilem ejus manum et vindictam tunc exspectate. Ideo enim Propheta post doctorem Christum et effusionem Spiritus Sancti statim subjungit hæc prodigia futura in fine mundi, ut significet post Christi legem, nullam aliam esse exspectandam, ideoque illam ab omnibus qui salvi esse velint, capessendam. Ita Ribera. Adde hæc prodigia inchoari cœpisse tempora Christi: nam in ejus passione obscuratus est sol et luna, in Pentecoste et deinceps Spiritus S. in specie ignis apparuit, etc. perfecte vero et complete fient in fine mundi, q. d. Joel: O Judæi, cum venit Christus, licet humilis et pauper, eum recipite; quia ipse effundet Spiritum Sanctum in vos, dabitque prodigia benefica credentibus, malefica et horrifica incredulis, eaque inchoabit vivens, sed perficiet in fine mundi, quando pro igne Spiritus Sancti, quem increduli respuerunt, dabit eis ignem conflagrationis mundi, indeque flammas gehennæ. Simili modo Jacob benedicens filiis suis ante mortem Gen. 49. quædam prædicit quæ paulo post, quædam quæ post longum tempus sub Christo evenerunt, quædam in fine mundi eventura.

Symbol. Hugo Victor. *Sol*, ait, *est Christus, Luna Ecclesia: Sol in tenebras versus, Christus cruci affixus. Unde de cæcitate Judæorum Jeremias loquens Thren. 3. Dabis*, inquit, *eis, Domine, scutum cordis laborem tuum. Luna versa in sanguinem, Ecclesia est Christi imitans passionem. Sanguis professionem designat Martyrum; ignis chorum virginum ardore dilectionis æstuantium. Vapor est frequens et devota compunctio continentium. Dies magnus et horribilis, dies est passionis et resurrectionis: magnus fidelibus, horribilis non credentibus, horribilis iis qui dixerunt: Sanguis ejus super nos et super filios nostros: magnus iis qui dixerunt: Vere filius Dei erat hic. Aliter: Sol in tenebras versus, Christus est in cordibus electorum in articulo mortis obscuratus. Unde et dixerunt: Nos autem sperabamus quod ipse esset redempturus Israel. Luna in sanguinem versa, Synagoga est Christi passione cæcata*. Deinde per sanguinem accipit Judæorum stragem sub Tito: per ignem, incendium urbis et templi: per vaporem, Judæorum per maria et insulas relegationem.

Tropolog. *Visio est propria cognitio sui, somnium excessus animi, prophetia contemplatio sponsi, cælum animus, terra caro: vel cælum contemplativi, terra activi: vapor compunctio mentis, sanguis mortificatio carnis, ignis fervor dilectionis. Sol versus in tenebras, animus est in sui confusus cognitione. Luna in sanguinem, caro in sui mortificationem*. Hucusque Hugo. Et inferius: *Post data in cælo prodigia, post lucem propriæ cognitionis, post fumum devotæ compunctionis, post sanguinem justæ mortificationis, post ignem perfectæ dilectionis, sola restat suavitas contemplationis*. Hæc est invocatio nominis Dei, de qua sequitur: *Quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit*. Hæc Hugo.

31. ANTEQUAM VENIAT DIES DOMINI.] Dies hujus vitæ sunt nostri, quibus agimus quod lubet: ille dies erit Domini, id est judicis, quo aliorum dierum nostrorum omnium rationes exiget, juxta illud Psal. 74. 3. *Cum accepero tempus, ego justitias judicabo*. Sic dies singuli hebdomadæ sunt scholarium, sed sabbatum est dies magistri: quo rationem profectus et modestiæ a singulis exigit, et negligentes petulantesque flagellat.

MAGNUS.] Magnus erit dies judicii, quia primo finem dabit orbi, sceleri, merito et demerito; secundo, quia erit horizon temporis et æternitatis, hanc enim ab illo dividet et disterminabit. Nam hic dies erit ultimus temporis et primus æternitatis; tertio, quia magna in eo fient, nimirum Christus cum omnibus Angelis descendet in vallem Josaphat, ibique in magnifico throno sedebit judex: omnes homines qui umquam fuerunt, sunt et erunt, coram eo judicandi sistentur: omnium cogitata, dicta et facta exactissime discutientur: de omnibus feretur sententia absoluta, et irrevocabilis per omnem æternitatem: sancti cœlo, impii inferno addicentur: statuatur chaos magnum in medium, quod in æternum hos ab illis secludet, ut impii numquam Sanctos, numquam cœlum, numquam Deum visuri sint; sed carcere æterno conclusi igni cremabuntur, quamdiu cœlum erit cœlum, quamdiu Deus erit Deus. Sic Osee 1. 4. vocatur *magnus dies Jezrahel*. Sic apud Romanos *magnus dies* vocabatur, qui dabat victoriam, belloque aut gravibus malis finem imponebat, ut docet

Corn. Tacitus in vita Agricolæ, et Turnebus l. 1. Advers. c. 24.

Et horribilis.] Hebr. est נורא nora, quod primo proprie deductum a radice ירא iare, id est timuit, significat tremendum, terribilem; et per catachresin mirabilem, gloriosum, augustum et reverendum ob summam potestatem, æquitatem, majestatem et gloriam. Hinc Chald. vertit דחילא *derhilo*, id est formidabilis; secundo, *noro* deduci potest a ראה *raa*, id est vidit, ut *rao* mutuetur tempora a *ioro*: sæpe enim ordines verborum imperfectorum apud Hebræos inter se commutantur, ut unus ab alio suam inflectionem desumat, et tunc *nora* significat illustrem et manifestum. Unde Septuag. vertunt ἐπιφανής, id est clarus, conspicuus. Eos sequitur S. Petrus Actor. 2. dicens: *Antequam veniat dies Domini magnus et manifestus.* Erit enim in die illa lux magna, et magna claritas Christi gloriosi omniumque ejus Angelorum et Sanctorum. Et: *Ignis in conspectu ejus exardescet*, Ps. 49. 2 quæ omnia reis et damnandis extremum horrorem incutient Videbunt se suaque in tanta luce latere non posse: videbunt se oculos et manus Judicis nusquam evasuros: videbunt excusationi, simulationi, fraudi, appellationi nullum foro locum: videbunt gehennæ incendia flammantia sibi parata et decreta in æternum, seque certissime in illa præcipitandos

Pathetice S. Basil. in illud Psal. 33. *Venite filii, timorem Domini docebo vos*, horrorem hujus diei describit, aitque: *Cum te appetitus invaserit peccandi, velim cogites horribile illud et intolerabile Christi tribunal, in quo præsidebit judex in alto et excelso throno, astabit autem omnis creatura ad gloriosum ejus conspectum contremiscens. Adducendi etiam nos sumus singuli, eorum quæ in vita gessimus rationem reddituri. Mox illis qui multa mala in vita perpetrarunt, terribiles quidam et deformes assistent Angeli, igneos vultus præ se ferentes atque ignem sperantes, noctique vultu similes, propter mœrorem et odium in humanum genus. Ad hæc cogita profundum barathrum, et inextricabiles tenebras, et ignem carentem splendore, urendique vim habentem, sed privatum lumine; deinde vermium genus venenum emittens, et carnem vorans, inexplebiliter esuriens, neque umquam saturitatem sentiens, atque intolerabiles dolores corrosione ipsa infigens. Postremo, quod supplicium omnium gravissimum est, considera opprobrium illud et confusionem sempiternam. Hæc time, et hoc timore instructus, animam a peccatorum concupiscentia, tamquam fræno quodam reprime.*

Hujus horribilis diei schema et vivam hypotiposin dedit Deus in judicio Udonis, Antistitis Magdeburgensis. Cum enim ille impure et scandalose viveret, cœlitus ad eum missa est vox:

Da finem ludo, quia lusisti, satis Udo.

Eaque tertio ab eo audita. Verum cum ille, licet ad horam perculsus, mox ad suas veneres rediret, citatus est ad tribunal Dei. Nam S Mauricius evaginatum tenens gladium, in Ecclesia sua (cujus Udo erat Antistes) valenter exclamavit: *Omnes sancti quorum reliquiæ hic habentur, surgite et venite ad judicium Dei.* Mox maxima et præfulgida apparuit utriusque sexus multitudo: Christus sole splendidior, stipatus B. Virgine, et duodecim Apostolis, regali solio consedit, jussitque Udonem adduci. Raptus ille e lecto adductus est. Accusavit eum S. Mauricius, conclamarunt omnes: *Reus est mortis*. Tulit ergo Christus in eum sententiam mortis, quam executus S Mauricius eum decollavit. Vidit hæc Canonicus quidam; simulque alius conspexit animam ejus a dæmonibus ad gehennæ incendia abripi, ibique maledicere diei nativitatis suæ suisque amasiis; ac mane clericis venientibus ad Ecclesiam, Udonem in suo sanguine tabefactum ostendit. Porro cruor Udonis etiamnum adeo indelebiliter adhæret pavimento, ut quasi de essentia marmoris esse videatur. Cumque creantur novi Antistites, ibidem oraturi prosternunt se, ut videntes Udonis sanguinem, sibi caveant ne forte pereant sicut ille Rem gestam fuse et graphice narrant Naucierus volum. 2. gener. 34. noster Canisius lib. 5. Marial. cap 20. Fulgos lib. 9 cap. 12. et alii.

Simile judicii schema, imo exemplum reale exstat in Chrysaorio, cujus horribilem judicii sui visionem et mortem enarrat S. Gregor. hom 12 in Evang. et in Aulico Coenredi regis Merciorum, apud Bedam lib. 5. Hist. Angl. cap. 14. et in visione Mauricii Imper. qui ob peccata citatus ad Dei tribunal, petiit in hac Vita potius puniri, quam in futura, idque obtinuit: unde a Phoca et imperio et vita cum uxore et prolibus est spoliatus, uti narrat Eutropius lib. 17 Zonaras l. 3. Nicephor. l. 18 cap. 40 Et in visione Petri Telonarii, qui avarus et immisericors vidit se sisti judici Christo, omniaque peccata in unam lancem reponi, in alteram vero unam dumtaxat eleemosynam suam, qua a manibus dæmonum liberatus, audivit: *Recedens adde huic pani, et operare.* Quare vitam et mores mutans, totum se dedit operibus misericordiæ et charitatis, uti narratur in vita S. Joannis Eleemosynarii. Quin et S Hieron. raptus ad tribunal Christi, audivit: *Ciceronianus est, non Christianus*; ideoque acriter vapulavit, uti ipse refert epist. ad Eustochium, quæ incipit; *Audi filia.* Ecce ut vita Sanctorum est commentarius legis scriptæ, imo ipsa est lex viva, suis moribus edicens quid formidare et fugere, quid amare et prosequi debeamus. Graphice quoque hunc judicii diem describit Daniel c. 7. et S. Joannes Apoc. 1. et Christus Matth. c. 24. et 25. et S Petrus epist. 1. cap. 3.

Pathetice etiam S. Hieronym. ad Heliodor.: *Tunc*, ait, *ad vocem tubæ pavebit terra cum populis, tu gaudebis. Judicaturo Domino lugubre mundus immugiet, et tribus ad tribum, pectora ferient. Potentissimi quondam reges nudo latere palpitabunt. Adducetur cum suis stultus Plato discipulis: Aristotelis argumenta non proderunt. Tunc tu rusticanus et pauper exultabis, et dices: Ecce judex*, qui *involutus pannis* in *præsepio vagiit*, etc. S Chrysost. in cap. 24. et 25. Matth. *In illa*, ait, *die, nihil est quod respondeamus, ubi cœlum, terra, aer, aqua et totus mundus stabit adversum nos in testimonium peccatorum nostrorum: et si omnia taceant, ipsæ cogitationes nostræ, et ipsa opera specialiter stabunt ante oculos nostros nos ante Deum accusantes.*

S Bern. serm de Virginibus *Merito*, ait, *dies illa dies iræ, dies calamitatis et miseriæ, dies tenebrarum et caliginis prædicatur, in qua:*

Judicii signum tellus sudore madescet:

in qua

Decidet e cœlis ignisque et sulphuris amnis.
Tartareumque chaos monstrabit terra dehiscens.

Ignis enim ante Dominum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus, quos tunc instar Sodomitarum inveniet nudos et intectos. Et paulo ante: *Canet tuba, ad cujus clangorem timebit mundus. Fragor igitur tubæ illius, dum tubabit Angelus, dum expergiscentur homines, tartara etiam tenebrosa concutiet. Audient miseri qui ibi sunt, audient tunc qui nunc audiunt et facere nolunt: Exite obviam ei: quando Dominus advocabit cœlum desursum et terram, discernere volens populum suum a se, et prudentes virgines ab infatuatis separare. Advocabit cœlum desursum, ut virtutes illæ cœlorum de suis sedibus moveantur, et omnes Angeli cum eo ad judicandum congregentur. Tunc plangent se omnes Tribus terræ. Tunc dicent montibus: Cadite super nos; et collibus: Operite nos.* Idem in Cant. *Veniet dies illa, in qua plus valebunt pura corda, quam astuta verba, conscientia bona, quam marsupia plena: quoniam quidem judex non falletur verbis, nec flectetur donis.*

S. Anselmus, l. de Similitud. *A dextris,* ait, *erunt peccata accusantia, a sinistris infinita dæmonia, subtus horrendum chaos inferni, desuper judex iratus, foris mundus ardens, intus conscientia urens. Ibi vix justus salvabitur. Heu! miser peccator, sic deprehensus quo fugies? latere enim erit impossibile, apparere intolerabile.* Quam sapiunt, qui hunc diem semper præ oculis habent, et ad illum se suasque actiones componunt, ut nihil dicant vel faciant, quod in illo die eis periculum salutis creare possit, quodque justam Dei censuram et vindictam subeat! Nil, ait S. Ambr. in Offic. *est quod magis proficiat ad vitam honestam, quam ut credamus eum judicem futurum, quem et occulta non fallunt, et indecora offendunt, et honesta delectant.* Ita S. Hier. *Sive comedo,* ait, *sive bibo, sive quid aliud facio, semper tuba illa insonat auribus meis: Surgite, mortui, venite ad judicium.* Hoc est quod Christus serio præmonuit, Luc. 21. 36. *Vigilate omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere ista omnia quæ futura sunt* (in die judicii) *et stare ante filium hominis.* Hac de causa inditæ fuerunt olim nocturnæ vigiliæ et preces, quod Christus ad judicium media nocte venturus crederetur, juxta illud Matth. 25. 6. *Media nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obviam ei,* inquit S. Hier. et Hilarius ibidem, et Lact. l. 7. c. 19. Vide dicta Apoc. 6. in fine. Quocirca S. Bern. epist. ultima hanc regulam vitæ sanctæ præfigit: *Talis studeas vivere, qualis affectus in extremo judicio inveniri.*

32. Et erit: Quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit.] q. d. In die judicii, ab hoc ejus terrore, et horribili tot reorum et damnandorum sententia, liberabuntur, evadent (hoc enim significat Hebr. פלט *palat*) et salvabuntur veri Dei cultores, qui scilicet in hac vita Deum puro corde, in vera fide, spe et charitate coluerint, invocarint, prædicarint et celebrarint. Hæc enim omnia significat vox *vocare,* vel *invocare* apud Hebræos, nimirum omnem tam internum, quam externum Dei cultum, publicamque veræ fidei et religionis professionem in ejus Ecclesia. Ecclesia enim dicta est Hebr. מכרא *micra,* a קרא *cara,* id est vocavit: græce ἐκκλησία, ab ἐκκαλεῖν, id est, a vocando et invocando; quod a Deo vocata sit ad sincerum et publicum ejus cultum et invocationem. Unde de ea subdit: *Quia in monte Sion,* etc. Porro nomen Domini est ipse Dominus, quem per nomen invocamus. Rursum, est ipse Christus, qui est nomen, id est, notio et definitio, Patris, ait Cyrill. l. 11. in Joan. cap. 20.

Symbol. nomen Dei est ejus virtus, gloria, potentia omnisque perfectio. Hinc Ps. 8. 2. dicitur: *Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum,* id est, tua sapientia, potentia, clementia, etc. *in universa terra!* Et B. Virgo canit: *Fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen ejus;* in incarnatione enim Verbi omnis Dei sanctitas, virtus et perfectio eluxit.

Moral. disce hic quam Deo grata sit sui invocatio, quamque invocantibus adsit, opem et salutem afferat. Causa est, quod invocans Deum fateatur suam miseriam et impotentiam, Dei vero gloriam et omnipotentiam, utpote a quo auxilium speret et flagitat. Sibi ergo honori ducit Deus, quod quis ad se in tribulatione confugiat, et sua magis uti velit, quam aliena ope et misericordia, juxta illud Psalm. 49. *Invoca me in die tribulationis, eruam te et honorificabis me;* quia qui Deum invocat, fidem et spem in eo collocat, eumque quasi facit Deum suum. Unde Martialis, l. 8. epigr. 24. docet Deos non tam fieri ab idoloplastis, quam a cultoribus eos invocantibus:

Qui fingit sacros auro vel marmore vultus,
Non facit ille Deos; qui rogat, ille facit.

Hinc passim in Psalmis Psaltes Deum invocat, eumque in afflictione invocari jubet. Nam Deus ipse promittit Jer. 33. 3. *Clama ad me, et exaudiam te.*

Quia in monte Sion et in Jerusalem erit salvatio.] Per *Sion* et *Jerusalem* intelligit Ecclesiam, quam Christus primo erexit in Sion et Jerusalem, q. d. Qui fidem et pietatem Ecclesiæ, quam Christus docuit in Judæa et Jerusalem, sectati fuerint, hi salvabuntur. Ita S. Hier. Theod. Rupert. Lyran. Arias et alii. Alludit ad Isaiæ 4. 3. *Et erit omnis qui relictus fuerit in Sion, et residuus in Jerusalem, sanctus vocabitur, omnis scriptus in vitam in Jerusalem.* Vide ibi dicta. Unde subdit Joel: *Sicut dixit Dominus,* scilicet tum mihi hic, tum Isaiæ cap. 4. et c. 2. 2. tum aliis Prophetis.

Et in residuis.] Repeto, *erit salvatio,* q. d. In die judicii soli salvabuntur qui in Sion, id est, in Ecclesia, Deum invocarint, sancteque coluerint, item *residui,* id est, reliquiæ Judæorum, quæ in fine mundi a Deo vocatæ et electæ, Christo et Ecclesiæ aggregabuntur, itaque salvæ fient uti docet Apostolus Rom. 11. 26. Secundo, a Castro explicat, q. d. Qui superioribus sæculis Deum invocantes in Christi gratia obierint, hi in die judicii salvabuntur: insuper residui, id est, ii qui in persecutione Antichristi, cæteris cadentibus, fortes steterint in fide et professione Christi, itaque superstites remanserint tantæ fidelium cladi et ruinæ.

Nota: Pro *residuis* Hebr. est בשרידים *bosseridim,* quod Rabbini nonnulli, teste S. Hier. putant esse nomen loci, puta montis vel urbis, q. d. Cladem istius diei effugient qui profugerunt in Sion, in Jerusalem, aut in Seridim. Septuag. legerunt בשרים *bassarim,*

id est, *evangelizati, quos Dominus vocavit,* uti legunt codices Romani : licet Theodor. legat *evangelizantes,* vel *annuntiantes* active, et S. Hieron. *evangelizans,* vel *annuntians* in singulari, quod sic explicat : *Hos residuos Dominus vocavit, sive evangelizavit eos quos vocavit: sic enim Septuag. interpretati sunt.* Omnes enim salvandi vel sunt evangelizantes, vel evangelizati; nemoque nisi per Evangelium Christi salvatur. Hoc enim *virtus Dei est in salutem omni credenti,* ut ait Apost. Rom. 1. 16.

Simile huic loco est, quod pathetice proclamat Isaias c. 1. 9. *Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen* (residuos at reliquias aliquas, qui proseminarent et propagarent stirpem Israel) *quasi Sodoma fuissemus, et quasi Gomorrha similes essemus.* Ita S. Hieron.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Describit diem judicii, poenam reproborum, et gloriam electorum. Primo ergo docet Christum in valle Josaphat judicaturum Tyrios, Sidonios, aliasque gentes, quæ Judæos et fideles afflixerunt, impieque vixerunt. Secundo, v. 13. mittit Christus Angelos cum falcibus, qui demetant omnes gentes, easque adducant in vallem concisionis, ubi Christo contra eas irato et rugiente, sol, luna et stellæ obscurabuntur, ac coeli et terra movebuntur. Tertio, v. 17. docet Jerusalem coelestem tunc fore sanctam, felicem et gloriosam in æternum : Stillabunt, inquit, montes dulcedinem, et colles fluent lacte etc. Ita passim Interpretes. Quare minus recte Mariana in fine capitis, suspicatur hoc capite describi ad litteram stragem castrorum Sennacherib factam ab Angelo, 4 Reg. 19. 35. hanc enim factam esse prope Jerusalem in valle Josaphat, ac sub ejus typo depingi cladem impiorum in die judicii. Fateor tamen ad stragem Sennacherib hic alludi, eamque allusive perstringi.

1 Quia ecce in diebus illis, et in tempore illo, cum convertero captivitatem Juda et Jerusalem.
2. Congregabo omnes gentes, et deducam eas in vallem Josaphat, et disceptabo cum eis
ibi super populo meo, et hæreditate mea Israel, quos disperserunt in nationibus, et terram
meam diviserunt. 3. Et super populum meum miserunt sortem : et posuerunt puerum in prostibulo
et puellam vendiderunt pro vino ut biberent. 4. Verum quid mihi et vobis Tyrus et Sidon, et
omnis terminus Palæstinorum? numquid ultionem vos reddetis mihi? et si ulciscimini vos contra
me, cito velociter reddam vicissitudinem vobis super caput vestrum. 5. Argentum enim meum et
aurum tulistis : et desiderabilia mea et pulcherrima intulistis in delubra vestra. 6. Et filios Juda,
et filios Jerusalem vendidistis filiis Græcorum, ut longe faceretis eos de finibus suis. 7. Ecce ego
suscitabo eos de loco, in quo vendidistis eos : et convertam retributionem vestram in caput vestrum.
8. Et vendam filios vestros, et filias vestras in manibus filiorum Juda, et venundabunt eos Sabæis
genti longinquæ, quia Dominus locutus est. 9. Clamate hoc in gentibus, sanctificate bellum, suscitate
robustos; accedant, ascendant omnes viri bellatores. 10. Concidite aratra vestra in gladios et
ligones vestros in lanceas. Infirmus dicat: Quia fortis ego sum. 11. Erumpite et venite omnes gentes
de circuitu, et congregamini: ibi occumbere faciet Dominus robustos tuos. 12. Consurgant, et ascendant
gentes in vallem Josaphat, quia ibi sedebo ut judicem omnes gentes in circuitu. 13. Mittite
falces, quoniam maturavit messis : venite, et descendite; quia plenum est torcular, exuberant torcularia;
quia multiplicata est malitia eorum. 14. Populi populi in valle concisionis; quia juxta est
dies Domini in valle concisionis. 15. Sol et luna obtenebrati sunt, et stellæ retraxerunt splendorem
suum. 16. Et Dominus de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam; et movebuntur cœli
et terra : et Dominus spes populi sui, et fortitudo filiorum Israel. 17. Et scietis quia ego Domi-

nus Deus vester, habitans in Sion monte sancto meo, et erit Jerusalem sancta, et alieni non transibunt per eam amplius. 18. Et erit in die illa, stillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lacte, et per omnes rivos Juda ibunt aquæ: et fons de domo Domini egredietur, et irrigabit torrentem spinarum. 19. Ægyptus in desolationem erit, et Idumæa in desertum perditionis: pro eo quod inique egerint in filios Juda, et effuderint sanguinem innocentem in terra sua. 20. Et Judæa in æternum habitabitur, et Jerusalem in generationem et generationem. 21. Et mundabo sanguinem eorum, quem non mundaveram: et Dominus commorabitur in Sion.

1. Quia ecce in diebus illis] In die extremi judicii, de quo præcessit in fine cap. præced. *Cum convertero captivitatem Juda*, non Babyloniam, sed ea longe acerbiorem, eaque tantum adumbratam, scilicet captivitatem peccati et cæcitatis, qua Judæi tenentur captivi, et obcæcati sub jugo legis Mosaicæ, quam pertinacissime retinent; quod fiet in fine mundi, q. d. Postquam Judæos in fine mundi a Judaismo convertero ad Christianismum, et a servitute Judaica traduxero ad libertatem Evangelii, ad sortem, inquam, et gloriam filiorum Dei, con*gregabo omnes gentes* ad judicium extremum. Ita S. Hieron. Rupert. et alii mox citandi.

2. Et deducam eas in vallem Josaphat] Quæres primo: Quando, et ubi id factum? Primo, aliqui Rabbini censent hic significari victoriam, quam Josaphat rex Juda consecutus est de Ammonitis, Moabitis et Idumæis, cum illi ipsi mutua se cæde trucidarent; idque in valle Josaphat, id est, judicii et vindictæ divinæ, quam poposcit Josaphat 2. Paral. 20. 12. dicens: *Ergo non judicabis eos?* Verum hæc vallis longa distabat a Jerusalem, eratque in Asasonthamar, quæ est Engaddi, uti ibi dicitur ver. 3. Et licet v. 26. vocetur Vallis illa *benedictionis*, nusquam tamen ab historicis, vel chorographis vocatur Vallis Josaphat. Adde, hæc victoria diu præcessit tempora Joelis, qui de futuro tempore vaticinatur hic contra Tyrios, Sidonios et Ægyptios, non contra Ammonitas, Moabitas et Idumæos. Insuper sub Josaphat nulla fuit captivitas Juda, imo Juda tunc erat hostibus suis dominans, et formidabilis. Iisdem rationibus refelluntur alii, qui hæc intelligunt de clade Sennacherib, cum Angelus cecidit in ejus castris 185. millia, 4. Reg. 19. Fateor tamen hic alludi ad hanc vallem et victoriam Josaphat, q. d. Impii judicabuntur et damnabuntur a Christo et Sanctis ejus in valle Josaphat, sicut Moabitæ cæsi sunt a Josaphat in sua valle, hujus antitypa. Unde et in valle Josaphat, alias amœnissima, erat Tophet et gehenna, ubi cremabant filios idolo Moloch: quæ proinde erat viva imago inferni, et damnatorum, qui igne æterno cruciantur, ad quem a Christo in eadem valle damnabuntur. Ita Sanchez.

Secundo, Cyril. et Theodor. hæc referunt ad tempora Esdræ et Nehemiæ: tunc enim Judæi redierunt a captivitate Babylonica. Verum tunc nullæ gentes hostiles a Judæis cæsæ sunt in valle Josaphat. Porro toto cœlo errant Judæi moderni, qui hæc accipiunt de captivitate et clade Romana, qua ipsi a Tito et Vespasiano vastati sunt, quasi hic eis promittatur ejus solutio et liberatio, cæsis Romanis, Gog et Magog in valle Josaphat. Nam hæc non fuit captivitas, sed excidium gentis, durabitque usque ad finem mundi, ut prædixit Daniel c. 9. 26. Unde ipsi eamdem nunc patiuntur per 1600. annos, nec affulget, vel umquam affulsit eis ulla spes restaurationis. Adde nullam hic Romanorum fieri mentionem, sed Tyri, Sidonis et Ægypti.

Tertio, Christiani aliqui hæc referunt ad tempora persecutorum Ecclesiæ, puta Neronis, Decii, Diocletiani, etc. a quibus liberavit eos Christus per Constantinum. Verum tunc gentes omnes congregatas in vallem Josaphat, ibique cæsas nusquam legimus.

Dico ergo: Certum est hæc spectare ad diem judicii; de eo enim egit in fine cap. præced. cui hæc proxime subjicit Propheta, dicens: *Quia ecce in diebus illis et in tempore illo*, utique jam paulo ante a me designato, puta judicii extremi. Tunc enim omnes omnino gentes congregabit Deus, et judicabit in valle Josaphat: numquam enim alias Deus coogregavit omnes gentes toto orbe dispersas. Ita S. Hieron. Rupert. Remigius, Haymo, Lyran. Vatabl. Clarius, Ribera, a Castro et alii passim; quin et veteres Hebræi, quos citat S. Hieron. et Galat. lib. 12. cap. 1.

Quæres, secundo, quænam et ubinam sit vallis Josaphat, in quam congregabuntur omnes homines, et ad quam e cœlo descendet Christus judex, ut in eo omnium judicium peragat? Aliqui censent nomen *Josaphat* hic non esse proprium, sed appellativum, significans *Domini judicium*; ac proinde non designare certum locum aut vallem, sed indefinite significare locum judicii, quisquis ille sit futurus. Unde vers. 14. vocatur hæc vallis *concisionis*, quod in ea Deus concidet gentes. Ita Chaldæus, vertit enim: *Congregabo omnes gentes in vallem divisionis judicii*. Et S. Hier. hic, et epist. 142. ad Damasum, ait gentes congregandas ad vallem judicii Domini, hoc est in judicium Domini profundum; græcum enim κατάξω idem est quod *deorsum ducam*. S. Hieronymum sequuntur Haymo et Albertus. Alii censent vallem Josaphat certam esse vallem, sed adhuc innominatam et incognitam, quæ ab evento, puta a judicio Christi in ea peragendo, nominanda sit Vallis Josaphat, id est, Judicii Dei: Josaphat enim idem est quod יהוה שפט *iie scaphat*, id est, *erit judicium*, scilicet tali loco quem Deus novit et decrevit. Sic locus in quo sedebit Antichristus, vocatur, id est vocabitur, *Apodno*, id est, palatium regale, Daniel. 11. 45. Sic locus in qua cædentur reges sub finem mundi, Apoc. 16. 16. vocatur, id est, vocandus dicitur, *Armagedon*, id est, anathema excidii, sive plenum excidium. Sic locus in quo cædetur Gog Ezech. 39. 11. nominatur, id est, nominandus prædicitur, Polyandrium, vel *vallis multitudinis Gog*. Ita Rupert. Arias et Clarius.

Verum melius, magisque genuine cum Syro, Arabico utroque et aliis, nomen Josaphat hic accipias ut proprium. Est enim vallis Josaphat sita inter Jerusalem

et montem Oliveti, quam perluit torrens Cedron: *Ubi hortus erat, in quo Judas proditor tradidit Salvatorem.* ait S. Hier. in Jeremiæ 31. Ita V. Beda, Borchardus, Salignaeus, Adrichomius, et alii in Descriptione terræ sanctæ. *Vallis Josaphat*, ait Adrichom *quæ et vallis Cedron, et vallis montium vocatur, vallis est lata et profunda, inter Jerusalem et montem Oliveti interjecta, totam ab Oriente cingens urbem, quam torrens Cedron transiens suis aquis egregie fœcundat. In hac valle pii ac religiosi reges Juda Asa, Ezechias et Josias templi combusserunt idola, eorumque cineres in torrentem Cedron projecerunt. Hæc vallis communis totius civitatis erat cœmeterium, ubi vulgus et ignobiles sepeliebantur: extra urbem enim Judæis sepeliri mos erat: ibique nunc Turcæ sepeliuntur. In hac quoque valle die illa cunctis mortalibus tremenda omnes undique homines ad extremum judicium sunt congregandi, ut a Christo judice recipiant debita pro meritis præmia quisque suis. Unde et vallis concisionis appellatur, quod ibi mali a bonis separabuntur. Tempore quo Christiani Pulæstinu potiebantur, erat hic Abbatia quædam, in qua Domina Melisendis regina Jerusalem sepulta est.* In valle ergo Josaphat erat villa Gethsemani, et hortus, in quo Christus orans sudansque sanguinem, proditus a Juda, captus est a Judæis; et in eadem sepulta est B. Virgo Maria, ut notat Adrichom. Porro vallis hæc nomen accepit a Josaphat rege, quod eam ipse insigni titulo et fabrica, v. g. arcu triumphali post victoriam de Ammonitis et Idumæis, ornarit: vel quod in ea mausolæum illi erectum sit, pulchra pyramide insignitum, ut tradunt Beda et Salignaeus: licet enim Josaphat sepultus sit in Sion, uti dicitur 2. Paral. 21. 1. tamen mausolæum illi erigi potuit in hac valle, in quod forte ejus ossa translata sunt.

Hæc sententia probatur primo, ex eo quod Septuag. Noster et alii retinent nomen hebræum *Josaphat* quasi proprium. Et sane qui hebraice sciunt, ex ipsa compositione et terminatione norunt Josaphat esse nomen proprium, æque ac Josias, Joannes, Josue, etc. Secundo, quia in hac valle Josaphat, Ezechias et Josias idololatras et idola combusserunt, in typum, quod Christus in eadem judicaturus esset infideles et impios, eosque in ignem gehennæ detrusurus. Tertio, quia in eadem valle erat cœmeterium Jerusalem: ergo par est ut ibidem resurgant Hierosolymitæ, id est, fideles Ecclesiæ cives judicandi a Christo. Rursum in valle Josaphat erat gehenna, in qua cremabant infantes idolo Moloch: ergo par est ut illi ibidem a Christo damnentur ad gehennam ignis æterni. Addit S. Thomas in Isaiæ 30. 33. Hebræos opinari ibidem esse fauces inferni, sive quædam infernalis incendii spiracula, qualia nonnulli opinantur esse in Ætna, olim Vulcania, Vesuvio, Hecla et similibus montibus qui flammas vomunt. Judicium afferunt, quod ibi duæ palmæ jugiter fument, uti fumat Ætna. Verum hujus rei fides sit penes ipsos: apud Latinos enim nil tale legi. Quarto, quia vallem Josaphat esse juxta Jerusalem patet ex eo quod v. 16. subdit Joel: *Dominus de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam.* Confirmatur, quia Jerusalem, censetur esse medium terræ, in quo Deus, ut ait Psaltes Psalm. 73. 12. salutem operatus est per passionem, mortem et ascensionem Christi: ergo decet ut ibidem Sancti fructum sanguinis et passionis ejus, ac gloriam ascensionis participent. Quinto, quia Christus Hierosolymis vixit, docuit, miracula fecit, judicatus et occisus est: ac in monte Oliveti, qui huic valli imminet, gloriam et majestatem suam ascendens in cœlum ostendit, ibique Angeli eum rediturum ad judicium prædixerunt, Actor. 1. 11. dicentes: *Hic Jesus, qui assumptus est a vobis in cœlum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum.* Ergo decet et convenit ut in eadem judicet incredulos et inobedientes sibi, qui tantæ ejus charitati, redemptioni, doctrinæ et miraculis, quibus doctrinam suam cœlestem esse, seque a Deo missum Messiam et Salvatorem probavit, credere et obedire noluerunt. Justum enim est ut ibi Christus suæ gloriæ majestatem ostendat, ubi summam ignominiam sustinuit; atque ibi judicet, ubi judicatus est, et vindictam sumat de suis persecutoribus, aliisque omnibus qui suo sanguine uti noluerunt. Ita S. Hilar. can. 25. in Matth. *Congregantibus*, ait, *Angelis conventum futurum in loco passionis ostendit; et digne illic claritatis adventus exspectabitur, ubi nobis gloriam æternitatis passione corporeæ humilitatis operatus est.* Ita et Remigius. Lyran. Vatabl. Emmanuel, Mariana hic, D. Thomas et Albert. in cap. 24. et 25 Matth. D. Soto, Paludanus, et passim alii Scholastici in 4. d. 47. aut 48. ac nominatim Suerez 3. p. q. 57. art. 6. disp. 53. sect. 3.

Porro Christus judex non descendet in ipsam vallem Josaphat: sic enim a tot hominum millionibus judicandis videri non posset, sed in aerem huic valli et monti Oliveti incumbentem, et vicinum. Sedebit enim in nube lucida et gloriosa. Assidebit ei Virgo Mater, quæ in hac valle sepulta est et resurrexit: item Apostoli et viri Apostolici. In valle vero locisque ei vicinis consistent homines judicandi, circumstantibus Angelis: sed electi et beati rapientur in nubibus obviam Christo in aera, ut ait Apost. 2. Thessal. cap. 4. vers. 16.

Et disceptabo cum eis ibi.] Hebr. *Et judicabor*, id est, *judicio contendam cum eis*, ut vertit Syrus; Arabicus: *Et dijudicabo eas ibi pro populo meo.* Alludit per paronomasiam in voce נשפטי *nispatti*, id est *judicabor*, hoc est, disceptabo, ad nomen *Josaphat*, quod hebr. significat *Domini judicium*, q. d. In valle Josaphat, id est, judicii Domini, ego Christus, quasi Deus et judex, judicio contendam cum omnibus gentibus, omnesque infideles et impios sceleris convincam et condemnabo, quod scilicet meam redemptionem vel non crediderint, vel neglexerint, et aspernati sint. Atque inter cætera argumenta hoc proferam: Ecce ego resurgens a morte ex hoc monte Oliveti, publice coram Apostolis plurimisque Discipulis in cœlum conscendi, ut ostenderem me e cœlis venisse, indeque a Patre æterno missum, ejus legem et doctrinam cœlestem vobis tradidisse, ac per vera miracula confirmasse: ideoque eo me, peracto legationis et redemptionis officio, a Patre revocari et regredi, ac consequenter vitam meam fuisse innocentem et cœlestem, nec mortem crucis me meis peccatis promeritum, sed pro vestris eamdem amplexum sponte subiisse. Cur ergo mihi non credidistis? cur meam redemptionem et salutem non acceptastis? cur meæ legi non paruistis? Sane nihil habetis causæ, quod vestræ incredulitati et inobedientiæ prætendatis; inexcusabiles estis: convincit vos vestra

ipsorum mens et ratio, judicat et condemnat vos vestrum ipsorum judicium, vestra ipsorum sententia, vestra conscientia vos reos et ingratos, mortem et gehennam promeritos; me vero æquum, misericordem et pium esse proclamat. Christus ergo supra vallem Josaphat in throno judiciario considens disceptabit, et indignans rugiensque dicet impiis in valle consistentibus, et pavidis: Ecce ego in hoc ipso loco pro vobis laboravi, et atrocia passus sum; ecce hic in Gethsemani pro vobis sudavi aquam et sanguinem, proditus et captus sum, ligatus quasi latro tractusque per Cedron in urbem: ecce juxta hanc vallem in domo Caiphæ, ac mox in domo Pilati, pro vobis judicatus et damnatus ad mortem, flagellatus, spinis coronatus, colaphis cæsus, irrisus et consputus sum: ecce hic totam urbem circumductus crucem bajulans tandem in Calvariæ monte pro vobis crucifixus sum: ecce hic nudus inter cœlum et terram suspensus, distensis manibus, pedibus, totoque corpore memetipsum pro vobis in victimam Deo Patri obtuli. Testis es, Pilate, testis Anna, testis Caipha, testis Juda, testes pontifices, testes Judæi, qui hoc ipso loco contra me contentis vocibus clamastis: *Reus est mortis: crucifigatur, crucifigatur*. Meministi, Pilate, quod quasi reus hic steterim coram tuo tribunali, et sententiam mortis a te acceperim; cum tamen tu innocentem me ferres, diceresque: *Innocens ego sum a sanguine justi hujus*. Meministi, Caipha; meministis, pontifices quod in concilio vobis abjuratus: *Dic nobis si tu es Christus filius Dei vivi*, responderim: *Tu dixisti; verumtamen dico vobis: Amodo videbitis filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei et venientem, in nubibus cœli*. Mihi tamen non credidistis, imo subsannastis, et quasi blasphemum condemnastis et crucifixistis. Ecce nunc dies illa quam vobis prædixi et intentavi: ecce nunc sors mea cum vestra commutata: ju lices sedistis, steti ego reus; nunc rei vos, judex ego. Nunc videtis me eum esse quem dixi, Messiam filium Dei, orbis dominum et judicem; quomodo vos in me sceleratas manus immittere, quomodo sacrilege filium Dei blasphemare et occidere ausi fuistis? Cernite manus quas fodistis, pedes quos perforastis: cernite sacra stigmata, quæ corpori meo impressistis. Hæc vos judicant, hæc contra vos clamant, hæc condemnant. Ite ergo, sacrilegi, ite, deicidæ, cum Lucifero in ignem æternum. Et vos, o infideles, o Turcæ, o pravi Christiani, hæc scivistis, vel scire potuistis et debuistis; et tamen neglexistis, sprevistis meos labores, sudores, dolores: sanguinem testamenti pollutum duxistis: maluistis sequi vestras concupiscentias, quam me meamque doctrinam et legem: delicias, opes, honores momentaneos æternæ saluti a me promissæ prætulistis, gehennæ incendia minitantem me contempsistis. Ecce nunc videtis quem contempseritis: nunc cernitis minas meas non fuisse vanas: sed veras; promissa mea non vana, sed certa: nunc cernitis vanas et fallaces fuisse vestras amasias, divitias, dignitates: nunc cernitis vos in earum amore fuisse stultos et insensatos: nunc gemitis et plangitis, nunc pectora tunditis; sed sero et frustra. Ite ergo, improbi, ite ingrati, ite increduli, ite insensati, ite, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus a constitutione mundi.

Vos vero o Apostoli, qui me hoc in loco damnari, flagellari, crucifigi, occidi vidistis, et tamen in me credidistis, me secuti estis usque ad mortem et crucem: vos pariter, o viri Religiosi et Apostolici, qui meam paupertatem, humilitatem, mundi contemptum et crucem amplexi estis; quique meam fidem, doctrinam et religionem toto orbe propagastis: vos denique, o fideles, qui me redemptorem vestrum credidistis, sperastis, amastis, coluistis, qui per omnia meæ legi paruistis, qui Christianam, meque dignam vitam egistis; qui sobrie, pie et juste in hoc sæculo vixistis exspectantes beatam spem, et hunc meum adventum gloriæ magni Dei: Venite, o dilecti et electi, venite o benedicti Patris mei, possidete regnum cœlorum vobis paratum ante sæcula, ab omni æternitate. Et ibunt illi in ignem æternum, justi autem in vitam æternam. Beatus qui hæc jugiter cogitat, prævidet et provider. Similem exprobrationem Christi judicis ad impios habet S August. serm 67. de Temp. qui est de die judicii.

Hæc cogitabat S. Pelagia pœnitens, quæ a vanitate mundi conversa per B Nonnum Episcopum Heliopoleos, perpetuæ pœnitentiæ se addixit, ad eamque delegit hunc locum Nam in monte Oliveti tugurium erexit ex quo in vallem Josaphat despectus est, ut jugem Christi patientis, æque ac judicis venturi imaginem sibi ob oculos poneret. Ita habet ejus Vita 8. Octob. et Adrichom. in Descript. terræ sanctæ

Ad hanc quoque vallem B. Xaverius citavit Præfectum Malacæ, qui, cupidine auri victus, iter ejus in Sinas, ac consequenter Sinarum conversionem impediebat: *Ego*, inquit, *numquam posthac illum, neque ille me visurus est in hac vita, nisi cum apud summum illum Judicem in valle Josaphat eum accusaturus sum, quod improbissima turpissimaque cupiditate occæcatus, tantam animorum impedierit messem*. Ita Tursell. in ejus Vita, lib. 5 cap. 7. Ad eamdem nos oraculo Joelis citat hic Deus reipsa citaturus per Archangelum, cum illa tubali voce omnes e monumentis evocabit ad tribunal Christi.

Pathetice S. Cyrillus orat. de animæ excessu, quam fuse recitat noster Raderus in Viridario Sanctorum, pag. 186. *Metuo*, inquit, *mortem, quoniam acerba mihi est. Metuo gehennam, quoniam æterna est. Metuo tartarum* (ita vocat gehennam frigoris et glaciei, qua æque ac igne torqueri damnatos in inferno multi censent, moti illo Jobi cap. 24. vers. 19. *Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium*. Ita ibidem Philippus presbyter, S. Thomas, Titelm. Stunica et alii) *quoniam nihil habet caloris. Metuo vermem veneniferum quoniam æternus est. Metuo Angelos judicio præficiendos, quoniam immisericordes sunt. Metuo, cum cogito illius diei terribile, et muneribus inexpugnabile concilium, tribunal horribile, judicium incorruptum. Metuo flumen ignis ante tribunal illud fluens, vehementissimaque flamma torrens, et acutos enses. Metuo sæcerissimas pœnas. Metuo supplicium finem non habens. Metuo tetram illam caliginem. Metuo profundos tenebras. Metuo infracto vincula, stridorem dentium, fletum inconsolabilem. Metuo inevitabiles probationes. Nihil enim accusationibus eget judex ille, neque testibus, neque demonstrationibus, neque probationi-*

bus, sed quæcumque fecimus, diximus, decrevimus, ea in medium adfert ob oculos nocentium. Tum nullus est qui adsit et pœnis eripiat, non pater, non mater, *non filius*, non *filia, non amicus*, non *defensor, non pecuniarum largitio*, non *divitiarum abundantia, non potentiæ fastus: quin hæc omnia cineris ritu in pulverem abeunt, solusque reus ex suis factis absolventem aut condemnantem sustinet sententiam*. Et inferius: *Tune ubi hujus mundi jactantia? ubi inanis gloria? ubi apparatus? ubi reges? ubi ornatus? ubi pecuniæ? ubi nobilitas? ubi delectatio? ubi corporis virilitas? ubi falsa illa et inutilis mulierum pulchritudo? ubi tunc vestimentorum comptus? ubi qui cum tympanis et cithara vinum potant? ubi theatra? ubi venationes?* Et post nonnulla: *Acerbum est in igne esse, et clamare, neque subveniri. Insuperabiles fauces, immensus gurges, ubi inclusus quis et detentus evadere aut aufugere nequeat: insuperabilis custodiæ murus, immites custodes, tenebricosus carcer, tetri Æthiopes, infracta vincula, inconvulsæ catenæ, diri ferique flammæ illius ministri, graves illæ quæ ad supplicium adhibentur scuticæ, firmi ungues et infracti, duri nervi, turbida pix atque torrens, fœtens sulphur, ignea illa cubicula: inexstincta pyra, putidus virosusque vermis: inexorabile concilium, invictus gratia judex, inexcusabilis defensio: notis compuncti magnatum vultus, exoleti optimates, mendici reges, imperiti sapientes, fatui oratores, dementes divites*: non *auditæ falsa scribentium assentationes; manifestæ malitiosorum versutiæ, perspicuæ fraudatorum calliditates: væ improbis! Profani, scelerati et impuri sunt in conspectu Dei: væ contumacibus, contentiosis et turbulentis! væ perjuris! væ helluonibus, quorum Deus venter est!*

3. Super populo meo et hæreditate mea Israel.] *Populum* suum, sive *Israel*, vocat suos fideles et sanctos. Horum enim typus erat populus Israel, olim a Deo electus, fidelis et sanctus; illique in ejus a Deo et Christo apostotantis locum subrogati et adoptati sunt, ut docet Apost. Rom. 9. 8. nam ut idem ait Galat. 6. 16. *Quicumque hanc regulam* (Christi et Evangelii quod ego prædico) *secuti fuerint, pax super illos, et misericordia, et super Israel Dei*. Vox et significat *id est*, q. d. *Pax* sit *super illos*, id est, super Israelitas; quia illi sunt veri Israelitæ, non carne, sed fide et spiritu: sequuntur enim fidem et virtutem Israelis, Isaaci et Abrahæ. Horum ergo dispersionem, id est persecutiones et exsilia se vindicaturum hic dicit Deus. Sensus ergo est, q. d. In valle Josaphat disceptabo cum infidelibus et impiis, qui populum meum Israel, id est, fideles meos, et pios, verosque Dei cultores afflixerunt, eosque condemnabo et puniam æterna morte.

Et terram meam (populi mei, ideoque meam, illo ejecto, inter se) diviserunt.] Persistit in typo et allegoria vastationis et excidii Judææ per Chaldæos; sed per hoc intelligit expilationes et injurias fidelibus irrogatas. Sic enim Turcæ Christianorum prædia et provincias invaserunt, occuparunt, diviserunt: sic Angli etiamnum Orthodoxorum bona confiscant, et per mulctas exhauriunt, uti olim fecerunt Nero, Decius, Diocletianus, etc. quibus recte competit id quod sequitur;

Et super populum meum miserunt sortem,] sortito inter se dispertientes tam ipsum, quam ipsius bona, uti milites Christi crucifixi vestimenta, eo inspectante, sortito inter se diviserunt: quæ ingens fuit contumelia et afflictio. Alludit ad sortem quam jecit Aman super Judæos de die et mense, quo eos trucidare destinabat, Esther 3. 7. Arguit Gentium turbam *super tribus*, ait Hugo Victor. *de avaritia, de luxuria, de gula. De avaritia, quia super populum Domini sortem misit. De luxuria, quia puerum prostituit. De gula, quia pro vino puellam vendidit.*

Tropol. *Dæmones terram Domini, id est fidelem animam, vitiis dividunt; superque populum virtutum, peccatorum sortem mittunt. Tunc puerum, id est puritatem mentis, prostituunt illicitis desideriis. Tunc puellam, id est cordis innocentiam, vendunt pro vino, id est lætitia temporali et terreno delectamento.* Hucusque Hugo.

Et posuerunt puerum in prostibulo,] q. d. Pueros populi mei posuerunt in lupanari, ut scilicet ex eorum corpore exposito pæderastis ad innaturalem et exsecrandam libidinem, lucrum et quæstum facerent; sic et puellas vendiderunt partim ad libidinem, partim ad servitium, ut ex earum pretio vinum emerent, eoque gulam suam explerent. Unde Hebræa ad verbum habent: *Dederunt puerum in meretricem*, vel pro meretrice, quam S. Hieron. vertere et vocare solet *prostibulum*. Unde in Comment. hic ait: *Posuerunt puerum in prostibulum*, hoc est, prostituerunt puerum lenonibus quasi scortum masculum, *ut eum virilem cogerent mutare naturam*, uti fecit Jason 2. Machab. 4. 9. Sic et Theodor. Remig. Rupert Hugo et Vatabl. Quocirca Arabicus uterque vertit: *Commutaverunt pueros in mercedem meretricum*, scilicet meretricibus substituendo pueros meritorios, ex quibus captarent turpem mercedem, qualis solet dari meretricibus. Syrus vero vertit: *Dederunt pueros in mercedem adulterarum*, ut eis servirent quasi famuli. Noster recte vertit, *in prostibulum*. *Prostibulum* enim latine non tantum lupanar, sed et meretricem significat. Audi Plautum in Aulul. *Bellum et pudicum vero prostibulum populi*. Eadem dicebatur prostibulo fœminine. Audi Festum: *Alicoriæ meretrices appellabantur, in compis solitæ ante pistrina alicariorum versari quæstus gratia; sicut hæ quæ ante stabulo sedebant dicebantur prostibula.*

Secundo, Septuag. vertunt: *Puerum dederunt meretricibus*: scilicet pro pretio corporis earum sibi prostituti, q. d. Tam vili æstimarunt pueros Judæorum, ut eos loco pretii darent meretricibus pro usu corporis earum, sive pro mercede meretricandi. Ita Chald. Lyran. Pagnin. Clarius, Arias et a Castro. Huic sensui favet hebr. בזונה *bazzona*, id est, pro meretrice, sicut mox de puellis ait, eas vendidit ביין *beiain*, id est, *pro vino*; utrobique enim est *beth* pretii.

Tertio, Hieron Prado in Ezech. 16. 15. *Posuerunt puerum in prostibulo*, hoc est, inquit, ad edulia in caupona prostituta, ut vendantur hospitibus emenda et comparanda, q. d. Dederunt in pretium esculentorum puerum Judæum captivum, æque ac pro vino dederunt in pretium puellam Judæam. Hebr. enim זונה *zona*, id est prostibulum, significat proprie cauponam, quæ prostituit edulia, vel merces, vel operas suas, vel etiam corpus, et tum vocatur *meretrix*. Verum latinum *prostibulum* numquam cauponam, nec esculenta venum prostituta significat. Primus ergo sen-

sus est genuinus, eumque exigit nostra Versio latina; deinde secundus, qui valde congruit textui Hebræo. Pauca hic, sed enormia in innocentes pueros et puellas scelera, in die judicii judicanda et punienda recenset Propheta, atque per synecdochen sub his quævis alia subintelligit. Ita Lyranus.

4. Verum quid mihi et vobis Tyrus et Sidon, et omnis terminus Palæstinorum?] Phrasis illa: *Quid mihi et vobis est?* aversantis, indignantis, abjicientis, reprobantis et condemnantis est, quod adversus ipsum Deum bella movere, odiaque et simultates exercere præsumpserint, cum populum Dei persequebantur. Nam, ut ait S. Hier. *Qui populum Dei persequitur, ipsum Deum persequitur, cujus est populus.* Unde Christus Saulo ait: *Quid me persequeris? Ego sum Jesus, quem tu persequeris*, Actor. 9. 4 Jam Haymo, Rupert. Arias, Vatabl. et Ribera censent Tyrum, Sidonem et Palæstinos hic ad litteram capi metaphorice, pro quibusvis impiis: ac, vice versa, per Judæos significari omnes pios et sanctos. *Tyrus* enim hebr. idem est quod coarctatio, et Tyrii idem quod coarctantes, angustiantes, affligentes; Sidonii, idem quod venantes, scilicet ad mortem: Philisthini, idem quod conspergentes cinere, id est, luctum afferentes, ut notat S. Hieron. Alii, et melius, hæc proprie accipiunt; sicut enim Joel ex multis sceleribus in die judicii judicandis, pauca tantum per modum exempli paulo ante recensuit, ex iis cætera omnia synecdochice subintelligens; ita et hic ex omnibus gentibus tum judicandis per modum exempli producit paucas et fama, et vicinia, et scelera apud Judæos insigniores, atque ex his cæteras omnes partim per synecdochen, partim per metaphoram intelligendas relinquit. Tyrii enim, Sidonii et Philisthini fuere acres, et pene perpetui, populi Dei, puta Judæorum, hostes, in eosque sæpe crudeliter desævierunt spoliando, occidendo et vendendo eos Græcis, id est, gentibus Asianis. Unde contra eos tonant Prophetæ uno ore, et excidium per Chaldæos eis intentant, ut Isaias cap. 14. vers. 29 et toto cap. 23. Jeremias toto cap. 47. Ezechiel toto cap. 27. et 28. Eadem de causa Joel hic eisdem idem per Chaldæos temporale excidium (sed obiter perstringendo id tantum) ac multo magis æternum in die judicii, puta condemnationem et gehennam, intentat. Ita sanctus Hieronymus, Theodoretus, Remig. Lyran. Ribera et alii. Miscet ergo Joel litteram allegoriæ: quia mixtim loquitur de hostibus Judæorum sui temporis, et de hostibus fidelium et sanctorum quovis ævo. Sic Isaias cap. 14. miscet casum Balsasaris cum casu Luciferi; et Ezech. cap. 28. miscet casum regis Tyri cum casu Cherubini. Vide can. 4. et 52. in Prophetas majores.

Quare minus recte aliqui hæc referunt ad Tyrios, Sidonios et Palæstinos, qui tempore Titi et Romanorum Judæos afflixerunt. Alii ad eos qui Christianos et nascentem Ecclesiam Christi in Judæa persecuti sunt: præsertim cum non legamus Tyrios, sed Judæos ipsos persecutos fuisse Christum et Christianos. Sensus ergo est ad litteram, q. d. Quid mihi vobiscum est, o Tyrii, Sidonii et Palæstini, qui acerbi et continui fuistis hostes populi mei (Judæorum) ac consequenter mei ipsius, qui populi hujus mei tutor sum et Deus? Num ultionem de me, quod sæpe per Judæos vos ceciderim, sumere vultis hoc ipso, quod cum me possitis, populum meum opprimitis, ejusque aurum et opes diripitis, templum meum spoliatis, ut delubra Beli et idolorum vestrorum ornetis, ac Judæos quasi mancipia venditis Græcis, id est gentilibus, uti fecit Nichanor 2. Mach. 8. 14. Sed agite, ecce ego vicissim ulciscar me, et hasce populi me injurias, ac talionem vobis rependam: suscitabo enim et liberabo populum meum de manu vestra, faciamque ut ille vestri dominetur, et vicissim filios vestros vendat Sabæis, qui sunt prædones notissimi, ut patet Job cap. 1. vers 15. licet enim hoc reipsa factum alibi non narrat Script. hic tamen futurum prædicit, unde factum esse, non dubium: sic enim multa a Prophetis prædicta, facta non legimus, et tamen facta non dubitamus. Credimus enim oracula eorum fuisse vera, ac proinde reipsa impleta Vide can. 41. in Prophetas majores. Ita Theodor. Remig. Lyran.

Hic est sensus primus et quasi fundamentalis, sed sub hoc alium magis præcipuum intendit Propheta: nimirum per hæc Tyriorum, Sidoniorum et Palæstinorum scelera, et eorumdem punitionem, significat similia crimina tum Turcarum et Saracenorum in Christianos, tum quorumvis impiorum qui pios persequuntur, quos Deus in die judicii, cum suos fideles et pios a morte suscitabit ad vitam, et in libertatem gloriæ filiorum Dei asseret, puniet, et vendet Sabæis, id est, tradet cruciandos dæmonibus. Hisce enim Sabæi moribus et nomine erant similes. Sabæi enim per *scin* significat hebr. captivitatem, uti vertunt hic Septuag. et captivantes, quales sunt dæmones. Unde et Arabicus Alexand. vertit: *Venumdabunt eos in captivitate, captivitatem* (captivos abducendos) *ad gentem remotam.* Ita Rupert. Clarius, Arias, Vatabl. Ribera et a Castro. Rursum Sabæi per *sin* hebr. significat epulantes, saturos, a rad. שבע *saba*, id est saturatus est: vel potantes et ebrios, a rad שאב *scaab*, id est potavit, ut sit metathesis. Dæmones enim laniabunt impios in gehenna, eorumque carnibus, sanguine et pœnis se pascent, et quasi inebriabunt. De judicio enim extremo agit hic Propheta in præcedentibus, æque ac in seq. unde symbolice per Tyrios, Sidonios et Palæstinos notantur hic tres, id est omnes, classes impiorum. Tyrus enim superba, et instar arcis in mari eminens, notat superbos: Sidon mercaturæ dedita, venansque opes, notat avaros: Palæstini, id est cadentes, notant carnales, qui quasi porci corruunt in ventrem et venerem, ac volutantur in cœno gulæ et libidinis. Nam, ut ait S. Joann. epist. 1. c. 2 16. *Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum* (avaritia, sive cupiditas auri et argenti) *et superbia vitæ.* Hos Deus ejusque Sancti judicabunt et damnabunt in die judicii, juxta illud Psal. 149. *Exsultabunt sancti in gloria, etc. gladii ancipites in manibus eorum ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis: ad alligandos reges eorum in compedibus, et nobiles eorum in manicis ferreis, ut faciant in eis judicium conscriptum; gloria hæc est omnibus sanctis ejus.*

Et omnis terminus Palæstinorum.] Ita et Tigurina, et alii passim, q. d. Et omnes fines omnesque regiones Palæstinorum. Verum Septuag. hebr. גלילות *galilot* retinuerunt quasi nomen proprium, vertu-

runtque: *Et omnis Golilæa alienigenorum*, ld est, Philisthinorum. Mirum hoc: nam nulla Galilæa fuit in Philisthæam; unda in Hebræo non est allenigenarum, sed Palæstinorum. Audl S. Hieron. *Pro Gnlilæa in Hebræo scriptum est gelilot, quod Aquilo, θῖνας; Symmachus, terminos transtulit: θῖνας autem, id est, tumulum nrenurum, referomus ad littoro Polæstinæ, non ad Golilæom Philisthiim, quæ omnino nullo est.* Quare crado Septuag. qui id sciebant, voluisse retinere hebr. nomen *gelilot*, ut Gallilæa sit nomen appellativum, non proprium, significans fines, terminos: hi enim hebr. vecantur *gelilot*, indequa regio Galilæa nomen accepit, puta a revolutlonibus at molibus arenarum, quibus disterminatur; quia enim mari adjacet, hinc ab eo se dividit, et tutatur congestis in littore arenarum tumulis: radix enim גלל *golal* significat volvera, convolvere. Ita Andreas Masius in Josue 13. v. 2. Ubi pariter Noster vertit: *Omnis Galilæn Philisthiim et Gessuri*; Septnag. vero, Chald. et Rabbini vertunt: *Omnes limites* vel *littoro Philisthinorum et Gessuri*.

8. Sabæis.] Sic et Aquila et Symmochus, licet Septuag vertant, in *eaptivitatem*, שבי *scebi* enim hebr. est captivitos. Sabæi autem sunt vel Æthiopes, vel Arabes Arabiæ Felicis, de quibus Poeto: *Centumque Sabæo thure colent aræ.* Duplex enim est Saba, una in Æthiopia, altera in Arabia: utraque longinqua, longeque distans a Judæa, uti doete docet P. Pineda l. 5. de Rebus Salom. c. 6. n. 3. et 4 unde Preto Joannes Imperator Abyssinorum hoc titulo gloriatur: *Dominus Saboim* (id est utriusque Sabææ, et utrorumque Sabæorum) *et successor Reginæ Sabo*, quæ cum muneribus venit ad Salomonem, 3. Reg. 10. Porro *Judæi*, inquit S. Hier. *promittunt sibi, imo somniaut, quod in ultimo tempore congregentur a Domino, et reducontur in Jerusolem. Nec hac felicitote contenti, ipsum Deum suis manibus Romanurum filios et filias asserunt trodituros, ut vendant eos Judæi non Persis, et Æthiopibus, et cæteris nationibus, quæ vicinæ sunt; sed Sabæi, genti longissimæ: quia Dominus locutus sit, et populi sui ulciscotur injuriom. Hæc illi, et nostri judoizontes* (Chiliastæ) *qui mille annorum regnum in Judææ sibi finibus pollicentur, et aureom Jerusolem et victimarum sanguinem, et filios oc nepotes et delicias incredibiles, et portos gemmorum varietate distinctas* (de quibus Apoc. c. 21) *Nus ontem dicumus quod et suscitovit Dominus post adventum suum et quotidie suscitat, et suscitaturus est eos quus varius error eduxerot de finibus suis; pulchreque: Suscitaho*, ait, *quasi jacentes et corruentes, ut qui jacebant in hæresi, stent in Ecclesio, reddens hæreticis quod fecerunt, ut filios eorum et filias, quus in mysticis et carnalibus erudierant, tradot in manus filiorum Juda, id est, in monibus eorum qui Ecclesiarum principes exstiterunt, ut ad melioru conversi, Ecclesiasticis dogmotibus incipiont asse subjecti.* Hoc tropologicum est: nam ad litteram ogit Joel de impiis, quos in die judicii æternæ servituti et carceri Deus mancipabit.

9. Clamate hæc in gentibus, proclamate hæc voce præconis apud Gentes: sanctificate: Tigurina, *indicite*; Chald. *præparate*, bellum.] Est catachresis: quia enim festa futura solebant apud Judæos sanctificari, id est, indici et præconis voce publicari, ut ad ea quasi sancta populus se sancte compararet, hinc sanctificare idem est quod indicera et proclamare. Vide dicta Jeremiæ 6. 4. unda Theod. *Sonctificate bellum*, hoc est, inquit, *excitote pugnatores et segregate ad bellum: quonium enim sanctus seipsum a sceleribus segregat, hinc omne quod segregotur od aliquid, vocat sonctificare.*

Tropol. Hugo Victor. *Sonctificore bellum, est bellum sanctitate donare*; *nonne bellum sanctificatur, ubi virtus triumphat, et vitium necatur?*

Nota hæc per ironiam dici, q d. Defendite vos, o Tyrii, aliæque quælibet gentes, quantum potestis; at non evadetis judicium meum, manum meam, vindictam meam, quam exercebo in vos tum per Chaldæos, tum potius per Christum et Angelos in die judicii. Ita S. Hier. Lyran. Clarius et Vatabl. Addit Arias omnes impios, quasi classico evocatos, ruituros in bellum contra Christum et Sanctos, ac properaturos in vollem Josaphat, itaque instar furentium ruituros in suum exitium, quod ibidem eis inferet Christus. Verum hoc parum est verisimile: nam morientur omnes ante judicium, ac classicum Archangeli audient: *Surgite, mortui, venite ad judicium*; scient ergo se evocari ad judicium, non ad bellum Minus etiam verisimile est quod censent Rupert. et Hugo, hæc dici concionatoribus, ut bellum indicant peccatis et peccatoribus, aut viris sanctis, ut contra impios parent arma, de iisque se ulciscantur. Patet enim ex seq. hæc ad impios in fine mundi ironica dici. Unde sequitur:

Ascendant,] prodeant in prælium: acies suas explicent, armo viresque suas ostentent.

10. Concidite aratra vestra in gladios.] Hæc phrasis significat bellandi cupidinem, æque ac necessitatem extremam, tantam scilicet, ut opus sit ex aratris fabricare gladios, quibus pro vita pugnetur, etiam a languidis et infirmis. Hoc est enim quod subdit: Infirmus dicat: Quia fortis ego sum,] q. d. Infirmus in tanta necessitate infirmitatem excutiat, vires et arma suscitet: agitur enim de ejus et omnium aliorum capite et salute. Ex adverso Isaias cap. 2. 4. significans pacem summam a Christo nascente orbi afferendam ait: *Cunflabunt gladios suos in vomeres, et loncens suas in falces.* Simili phrasi tempus belli exprimit Virgil. 1. Georg.

Et curvæ rigidom falces curvaotur in ensem.

Et Ovidius lib. 4. Fastor.

Sarcula cessabant, versique in pila ligones:
Factaque de rastri pondere cassis erat.

Et Martialis lib. 4. epigr. 34. cujus titulus: *Falx ex ense:*

Pax me certa ducis placidos conflavit in usus
Agricolæ nunc sum, militis ante fui.

Sic S. Paulum gladium persecutionis vertisse in vomerem Evangelii, cum ex lupo factus est agnus, docet Tertull. contra Gnosticos c. 13. *Paulus Apostolus*, inquit, *de persecutore, qui prius Ecclesiæ sanguinem fudit, postea gladium stylo mutons, et convertens mochæram in arotrum: lupus rapax Benjamin, deinde afferens etiam ipse escam.*

Tropol. Hugo Victor. *Quid*, ait, *sunt aratra, nisi membra mortificata? Quid est aratra in gladios concidere, nisi membra mortificato pro cura fidei, pro*

virtute verbi neci frequentar apponere? Ligones sunt variæ mentis compunctiones: lanceæ sunt severæ comminationes. Quid est autem ligones in lanceas concidere, nisi e varia mentis compunctione ardorem fidei, virtutem verbi, vim sententiarum concipere? Gladius ast, de præsenti virilis canceptio: lancea, de futuris salubris comminatio. Unde sequitur:

11. Ibi occumbere faciet Dominus robustos tuos,] q. d. Quantumcumque, o gentes, sitis armatæ, quantumlibet fortes et pugnaces, tamen in valle Josaphat cædemini a Domino, occumbetis, et in tartara detrudemini Dicit *robustos tuos*, non vestros, quia loquitur collective tuti gentium populo, tamquam uni. Omnes enim hi Dei hostes, et impii unus censentur reproborum cœtus, unus damnatorum populus. Sic sæpe alibi Script. de iisdem loquitur nunc in plurali, respiciens singulos, qui sunt plures; nunc in singulari, respiciens populum, qui est unus.

Pro *occumbere faciet* hebr. est הנחת *hanchat*, id est, descendere fecit, hoc est, faciet: prophetice enim præteritum capitur pro futuro. Unde Tigurina varsio habet: *Ibi sternet Dominus heroes tuos*. Sic et Chald. et Pagnin. Rursum *hanchat* potest accipi ut Imperativus. Unde Vatabl. vertit et explicat: *Descendere fac, a Domine, fortes tuos, ut scilicet contra gentes pro Ecclesia tua dimicent*; vel *descendere facies a cœlis Angelos tuos fortes*, juxta illud Judic. 5. 20. *De cœlis dimicatum est contra eos.*

Septuag. aliter hæc accipiunt; vertunt enim: *Mansuetus sit pugnator*, q. d. Fac, o Domine, ut tui bellatores descendant de sua ferocia, ponant animos et iras, sintque mansueti, ut vindictam clementia temperent: forte etiam pro *hanchat* legerunt הענה *haune*, id est, humilia, humiles fac et mites.

Nota: Loquitur Joel et Prophetæ de die judicii quasi de die prælii, quo Christus confliget et proteret reprobos, utpote hostes suos, calcans eos quasi in torculari, et concidens eos in valle concisionis. Idem Christi prælium describitur Apoc. 19. v. 11. Sapient. 5. 18. Isaiæ 66 v. 15. et 24.

12. Consurgant et ascendant gentes in vallem Josaphat.] Sunt verba Christi omnes gentes evocantis et citantis ad suum tribunal, q. d. Gentes, ubilibet mortuæ et sepultæ, a morte et e sepulcro resurgant, pergantque in vallem Josaphat: *Quia ibi sedebo ut judicem omnes gentes*. Ita S. Hieron. Rupert Remig. Lyran. Hugo, Vatablus et alii. Dicit, *ascendant*: Primo, quia ascendere Hebræis idem est quod ire, pergere; secundo, quia Jerusalem sita est loco alto, ut aliunde venientes eo scandere oporteat: alioqui ex ipsa Jerusalem in vallem Josaphat descenditur, non ascenditur. Tertio, quia tribunalia judicum solent esse loco sublimi et conspicuo, ut eo euntibus scandendum sit: sic Christi tribunal erit loco edito super vallem Josaphat, ut gentes ad illud euntes recte ascendere dicantur. Quarto, ascendere Hebræis est verbum militare et forense. Milites enim dicuntur ascendere in prælium, cum pergunt contra hostem, cum eoque confligunt; ascendere enim significat aggredi rem arduam, ad quam animos erigere, viresque excitare et acuere opus: tale autem est prælium, vel militare, vel judiciale, puta quo reus cum testibus et judice disceptat, et quasi confligit pro se suoque capite.

13. Mittite falces.] Loquitur, hic Christus ad Apostolos aliosque qui secum sessuri sunt judices in die judicii, ut impios condemnent. Ita S. Hieron et Remig. vel potius ad Angelos, qui demetent homines in fine mundi, ac mox eosdem resuscitabunt, et ducent ad tribunal Christi, ab eoque damnatos detrudent in tartara, q. d. Vos, o Angeli, demetite omnes homines viventes, ut moriantur: *quoniam maturavit*, id est, matura est, *messis*, id est, quia completus est electorum omniumque hominum numerus, ac mundi sæcula a Deo præstituta jam evoluta sunt; ac proinde Deus illis finem imponere decrevit Ita Rupert. Haymo, Lyran. et Vatabl. Propria autem impiorum maturitas significat tempus eorum post felicem vitam decursam, cum nimirum illa in omni voluptate et turpitudine usque ad maturam ætatem est transacta: tunc enim maturitas est tam ætatis quam iniquitatis, quasi segetis quæ poscit manum et falcem messoris, ut in tartaro, velut horreo condantur. Huc allusit Christus Matth 13. 39. *Messis, ait, consummatio sæculi est: messores autem angeli sunt.* Et mox v. 41. *Mittet filius hominis angelos suos, et colligent de regno ejus omnia scandala, et eos qui faciunt iniquitatem, et mittent eos in caminum ignis.* Huc quoque allusit S Joannes Apoc. 14. 15. ubi vidit tres angelos cum falcibus demetentes messem, et vindemiantes botros terræ. Ibidem P. Alcazar censet primum angelum, qui v. 15. dicit: *Mitte falcem tuam et mete, quia venit hora ut metatur, quoniam aruit messis terræ*, ad litteram esse Joelem, qui hic idem dicit quod angelus ille Joannis: secundum, qui vers. 17. vindemiat botros terræ, esse Mosen, qui est typus sapientiæ: tertium vers. 18. qui secundum admonet ut botros vindemiet, esse Eliam qui est typus zeli: hæc enim demessio et vindemia terræ, erit opus summæ Dei sapientiæ, æque ac zeli.

Porro addit Alcazar, Joelem, æque ac Joannem, messi jungere vindemiam hoc sensu, q. d. Vos, o messores, id est, prædicatores Evangelici, strenue prædicando insistite messi Dei colligendæ; neque enim vobis laborantibus et sudantibus deerit vini copia et affluentia, quæ vos reficiat et soletur. Nam cum vos totos in messem Domini impendetis, Dominus vicissim vindemiæ curam suscipiet, imo messem vestram illico in vineam maturam convertet, et ex ea exprimet mustum delicatissimum. Nihil enim est quod prædicatores ita recreet, nullum vinum sapidius, quam copiosa seges et fructus prædicationis ipsorum. Dum enim vident tot converti, adeo sanctos evadere, imo Martyres fieri, bibunt vinum consolationis suavissimum. Verum hic sensus nec est litteralis, ut patet, sed potius litterali, qui est de damnatione reproborum, adversus et oppositus: ac consequenter nec est mysticus. Hic enim fundari debet in litterali, eique congrue et ex æquo respondere, ut ei naturaliter insertus, et quasi innatus videatur.

Venite et descendite, quia plenum est torcular.] botris et uvis: in illud ergo vos, o Angeli, descendite, ut hasce uvas prematis et calcatis, uti habent Sept. Torcular hoc, sive prælum plenum uvis, id est impiis, premendis et conculcandis, erit gehenna, sive infernus. Unde Chald. vertit: *Conculcate interfectos.* Nota metaphoram: *calcare* enim *torcular*, in Scriptura significat ulcisci, et acres pœnas de reo sumere; quia si-

cuti torculari vinum, ita vindicta et supplicio sanguis, anima et vita exprimitur Sic Thren 1. v. 15. dicitur: *Torculor colcavit Dominus virgini filiæ Juda* Et Isaiæ c 63. v. 3. *Torculor colcovi solus, etc. calcovi eos in furore meo, et conculcovi eos in ira mea.* Et Apoc. 19. 15. *Ipse*, Christus, *reget eas* (gentes infideles et impias) *in virgo ferreo, et ipse calcot torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis.* Vide ibi dicta.

14. POPULI POPULI, hoc est plurimi populi, scilicet erunt, IN VALLE CONCIONIS, id est, Josaphat, ubi concidentur, id est, perdentur impii, juxta illud Ps. 128. *Dominus justus concidet cervices peccatorum.* Ita S Hier. q. d O quot populi, quot turbæ, o quot gentes concidentur in valle Josaphat! Ita Vatabl. Unde Septuag. vertunt *Sonitus auditi sunt in valle judicii.* Hebr. enim המונים *homonim* significat tumultus et strepitus turbarum et populi multi. Unde Syrus vertit: *Murmur* (fremitus) *clamoris in profundo cœtuum* (in valle congregationis populi) Arabicus: *Hic erit tumultus cœtuum, quorum incursus in valle Josaphot.*

Nota: Hebr. חרוץ *charuts*, primo, verti potest *concisionis.* Ita vertunt Aquila, Symmach. quinta editio et Noster.

Secundo, *charuts* verti potest, *tribulationis, triturotionis*, vel tribulæ, sive trahæ ferratæ et dentatæ, instar serræ ad serrandum, qua grana ex aristis quasi serrando excutiuntur, triturantur et a paleis separantur. Unde Tigurina vertunt: *Turbæ, turbæ conveniunt in valle excussionis*; alii: *in valle serrotionis*; Chaldæus: *in valle divisionis judicii*; alii: *in valle concisionis*, id est, *separotionis*, in qua scilicet boni a malis, triticum a palea, agni ab hædis separabuntur. Ita Remigius et Lyran. Ubi nota, congrue respondet hæc tribula passiva impiorum tribulæ activæ eorumdem, qua ipsi tribularunt in hac vita pios et justos. Justum est enim ut tribulationem injustam, quam aliis intulerunt, ipsi sentiant et subeant. Rursum, tribula hæc apte respondet torculari, de quo præcessit. Tunc enim excutienda est, æque ac exprimenda omnis impiorum felicitas, et humor pristinæ felicitatis, ait P. Pineda in Job 24. v. 24.

Tertio, Vatabl. Vallis, ait, dicitur *charuts*, id est, concisionis, vel decisionis, id est, *judicii definiti, determinati, et concisi.* Unde Sept. et Theodotion vertunt: δίκης καὶ τῆς κρίσεως, id est, *causæ et judicii.* Rursum vallis *concisionis*, id est, decurtationis et abbreviationis, ut vertit Syrus hic et Noster Isaiæ 10. v. 23. est vallis in qua concisus, curtus, brevis et exiguus conflabitur Beatorum numerus. Ubi nota. Pulchra est antithesis inter gentium omnium immensam multitudinem, et concisionem sive abbreviationem: amputatis enim, resectis et rejectis impiis, quorum infinitus est numerus, colliget Deus brevem quemdam justorum et electorum summam et numerum, juxta illud Isaiæ 10 v. 23. *Consummationem et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ:* sicut in tritura, rejectis paleis, paucæ restant tritici grana.

Quarto, vallis *charuts* verti potest: *vallis excisionis, consumptionis, excidii*, scilicet impiorum.

Quinto, *charuts* significat aurum concisum, vel confusum, aut potius præcisum, discretum et separatum, id est, expurgatissimum, quod o'rizum vocant Sicut ergo Romæ Vaticanus vocatur mons aureus, quia in eo crucifixus est S. Petrus Apostolorum princeps: ita vallis Josaphat vocari potest vallis aurea, tum quia sanctis et electis erit aurea et felicissima, æque ac reprobis ferrea et infelicissima: tum quia excoctis in judicio sordibus peccatorum, purum aurum remanebit, inquit ex Hebræis S. Hier. tum quia in judicio, Christi justitia, et Sanctorum charitas et gloria fulgebit ut aurum.

Sexto, *charuts*, id est, concisus, vel præcisus vocatur vir acutus, sollicitus, acer et strenuus. Vallis ergo *charuts* verti potest primo, *vallis acuta* vel aspera, nimirum reprobis, uti apud Lovanium est *Asper collis*, ita dictus ab ascensu arduo olim et prærupto, in quo visitur imago miraculosa B. Virginis, quæ inde Aspericolliensis nuncupatur. Secundo: *Vallis sollicitorum et anxiorum*, ubi scilicet impii dicent montibus: *Cadite super nos; et collibus: Operite nos.* Tertio, *Vallis acrium, fortium et strenuorum*, ubi scilicet sancti Apostoli, virgines et Martyres, qui fortiter usque ad mortem pro virtute laborarunt et certarunt, o Christo judice coronabuntur. Ita P. Pineda in Salomon. prævio l. 4. c. 18. Ubi nota: Hebræi non habent verba composita, sed ea per simplex significant, v. g. חרץ *charats* significat cædere eum suis compositis, puta concidere, excidere, præcidere, succidere, etc. Hinc tanta ex Hebræo sensuum varietas, et versionum multiplicitas, quæ magnam conceptuum rerumque copiam concionatoribus subministrat, uti patet hic in *charuts.*

15. SOL ET LUNA OBTENEBRATI SUNT,] in die judicii tam calamitoso et horribili; non enim agit hic de signis judicio prævlis: de his enim egit c 2. 30 sed de ipso judicio, eum ad illud omnes cogentur in valle Josaphat. Nota hyperbolicam hypallagen crebram apud Prophetas, qua dicunt solem, lunam et stellas obscurandas esse, cum significare volunt magnitudinem et atrocitatem afflictionis, timoris et horroris, q d Dies ille (judicii) tantæ calamitatis erit ut hominibus ex illa attonitis et consternatis, ac ad vultum irati judicis expavescentibus, sol, luna et stellæ deficere et obscurari videantur. Mœstis enim et pavidis omnia videntur tristia, mœsta et atra. Similis phrasis est Isaiæ 13. 10. Amos 8. 9 et alibi. Vide can. 32. in Isaiam. Ita S Hier. Remig. et Rupert.

Addunt aliqui, revera in die judicii obscurandum esse solem, lunam et stellas, ut judici creatori suo se conforment, ejusque iram et indignationem partim induant, partim excipiant, eo quod impiis in suis sceleribus luxerint et servierint, ideoque ve eum lentur, et quasi sibi timentes a vultu irati judicis se abscondant. Ita S. Hieron. Aut quia tanta erit claritas Christi alior imque corporum beatorum, ut suo fulgore offuscent lucem solis et stellarum Ita Remig et Lyran.

Alii apud Origen. tract 30. in Matth censent solem et stellas obscurandas a fumo, qui prolibit ex igne conflagrationis mundi Alii ex defectu nutrimenti; censent enim, sicut lucerna alitur oleo, sic et solem et stellas vapore, similive re ali, eoque deficiente extingui; sed hoc refellunt Physici.

Symbol. Origen. ibidem: *Sicut*, inquit, *in dispensatione crucis* (dum Christus in cruce penderet) *sole deficiente tenebræ factæ sunt super universam terram; sic signo* (cruce) *filii hominis apparente in cœlo in die judicii, deficiet solis lumen, et lune,*

et stellarum, quo si consumptum o multa virtute signi illius.

Allegor. Huymo; Sol, ait, est Christus, luna B. Virgo, stellæ Sancti, qui lucem, id est, serenitatem et favorem vultus sui, retrahunt a reprobis. Ex adverso Orig. loco citato: Sol, ait, mundi hujus est diabolus, luna est Ecclesia malignantium, stellæ sunt pseudoprophetæ et hæretici, qui quasi stellæ cadent da cœlo, id est, de suu dignitate et gradu excident in die judicii, quando sententiam damnationis a Christo accipient.

Tropol. Hugo Victor. *Sol, ait, est mundi Philosophia: luna sæcularis potentia; stellæ cæteræ potestates subditæ. Sol ergo et luna in Josophat, id est, in humilitate judicii obtenebro ti sunt: quia ex quo sapientes hujus mundi, potentes hujus sæculi od fidei claritatem accesserunt, statim sui erroris tenebras agnoverunt. Stellæ vero retraxerunt splendorem suum; quia dum discipulos Christi in causa fidei contemptum arripere mundi, et abjectionem sui agonemque sitire martyrii; dum eos fulgentes signis, ornatos prodigiis, gloriosos miraculis prospexerunt mox ab elatione conversi, a dignitate terrena prostrati, humilitatem Christi secuti, collo fidei subdiderunt.*

16 Dominus de Sion rugiet,] Christus judex impiis terribilis, tamquam leo de tribu Juda Apoc. 5. 5. rugiet de Sion, uti leo rugit, cum e specula speculatur et prospicit hostem, q. d. Christus judex sedens in aere super vallem Josaphat, et supra Sion et Jerusalem (hæc enim vicina sunt et contigua) spirans iras et ignes in impios quasi leo, fulmen, id est sententiam æternæ damnationis, horribili voce, et quasi rugitu in eosdem pronuntiabit et intorquebit, adeo ut hac voce cœli et terru concuti et tremere videantur, sicut ad rugitum leonis tremit tota domus. Est hyperbole. Ita Lyranus.

Mystice Rupert. de Sion et de Jerusalem, id est, inquit, de medio Angelorum et hominum beatorum, quibus in die judicii cingetur, Christus rugiet in impios. Minus recte Arias vertit: *Pro Sion et pro Jerusalem*, id est, pro vindicanda Ecclesia sua suisque electis rugiet Christus contra sceleratos, qui eam afflixerunt.

Et movebuntur coeli et terra] Censent aliqui cœlos et terram, totumque orbem quasi conturbatum et indignantem ad passionem sui creatoris, in Christi cruce et morte fuisse concussum, et e suo centro convulsum, parique modo concutiendum et convellendum, cum Christus judex ejus sedebit in valle Josaphat. Pugnabit enim e m illo orbis terrarum contra insensatos, Sapient. 5. 21. Prius probant ex Matth. 27. v. 51. ubi dicitur quod, Christo pendente in cruce, non tantum petræ scissæ, et monumenta aperta, sed et terra (utique tota, putu globus ipse terræ) motu sit. Terra enim suo motu, et quasi sensu significabat Christum qui patiebatur esse Deum, eumque terrom conquassare, terramque ob tantum scelus in Dominum suum admissum hominibus quasi indignari, in eosque vindicem insurgere.

Mystice significabatur nova terra et novus mundus fidelium, per Christum instituendus. Insuper commovenda fore per hanc Christi necem, terreu et saxeu hominum corda ad pœnitentiam. Utrumque probant ex illo Job 9. 6. *Qui commovet terram de loco suo, et columnæ ejus concutiuntur.* Ita censet Didymus in catena Græcorum Job 1. 9. et favet ibidem Philippus Presbyter, et Hugo Victor. hic qui ait: *Vox Christi tam excelsa erit atque terribilis, ut cœlorum cardines et terrarum fundamenta quatiantur.*

Secundo movebitur terra, quia dehiscet et absorbebit reprobos, mittetque in tartara; movebitur et cœlum, quia sinu suo excipiet beatos, eisque quasi applaudet. Ita Lyranus.

Tertio *movebuntur cœli*, id est, cœlites, puta Beati, ad exsultandum et jubilandum, cum a Christo judice audient: *Venite, benedicti patris mei et terra*, id est reprobi terrigenæ et terræ filii, a l lugendum pectora, vellendum crines, complodendum manus et brachia, cum ab eodem rugiente aud ent: *Ite, maledicti, in ignem æternum.* Ita Remigius et Haymo.

Et Dominus spes populi sui,] q. d. In illa die (judicii) rugiente Christo contremiscent cœli et terra; populus autem ejus, puta verus Israel, non carnalis, sed spiritualis, hoc est, fideles et sancti, securi et confidentes stabunt; nam confident in Deo suo, ab eoque sperabunt salutem, gloriam et regnum æternum; sperabunt, et obtinebunt: Deus enim erit *spes*, id est, complementum spei, sive adimpleta et complens spem ipsorum. Idem erit eis *fortitudo*, corroborans eorum mentes et corpora, faciensque ea immortalia, æterna et gloriosa Hoc est quod ait Sapiens c. 5. 1. *Tunc stabunt justi in magna constantia adversus eos qui se angustiaverunt.*

17. Et scietis quia ego Dominus Deus vester, habitans in Sion.] Promittit hic Deus Sioni et Hierosolymæ ingentia et multiplicia bona, quæ Judæi carnales carnalia exspectant in adventu sui Messiæ. Accedunt judaizantes Chiliastæ, qui ex hoc loco et ex Apoc. 20. 4. putarunt post resurrectionem et diem judicii, sanctos hic in terra, puta in Jerusalem, cum Christo victuros in omnibus carnis deliciis, et in omni felicitate terrena per mille annos, quibus exactis eos rapiendos in cœlum ad æternam gloriam, uti dixi Apoc. 20. Verum hic egi de Sione spirituali, non carnali, id est, de Ecclesia et electis Dei, non de Synagoga et Judæis deque spiritualibus ejus bonis, non carnalibus, patet primo ex eo quod hæc futura sint in fine mundi, cum scilicet Christus in valle Josaphat judicabit omnes omnium sæculorum gentes, uti dixit v. 1. 2. 12. Unde v. 13 jubet mitti falces, quibus omnes gentes demetantur. Quocirca, ut ait, sol et luna obtenebrati sunt, et stellæ retraxerunt splendorem suum, et movebuntur cœli et terra. Quæ omnia significant hæc futura in fine commotione et mutatione totius mundi. Frustra ergo Judæi hæc in hoc mundo et in hac vita exspectant.

Secundo, quia Dan. c. 9. 26 prædixit eversionem Hierosolymæ et templi factam a Tito et Romanis fore perpetuam et dura urum usque ad finem mundi; ergo hæc non spectant a l Sionis et Jerusalem terrestris restaurationem.

Tertio, quia certum est multa hic non posse, nisi absurdissime, ad litteram carnaliter, u ti sonant, accipi, sed accipienda esse mystice. Talia sunt v. 18. *Stillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lacte, et per omnes rivos Juda ibunt aquæ, et fons de domo Domini egredietur et irrigabit torrentem spinarum*, e c. Quarto, quia v. 20 ait: *Judæa in æter-*

num habitabitur, et Jerusalem in generatione et generationem; ergo agit de Judæa et Jerusalem cœlesti, non terrestri: illa enim æterna erit, cum hæc sit temporalis.

Secunda sententia est S. Hieron. Remig. Rupert. Hugon. et Vatabli, qui hæc omnia usque ad finem capitis referunt ad primitivam Ecclesiam, et ad charismata Spiritus Sancti in Pentecoste, de qua dixit c. 2. 28. *Effundam spiritum meum super omnem carnem. Montes* ergo, inquit Vatabl. *sunt Apostoli eorumque successores; mustum, verbum Dei et doctrina Evangelica: itidem et lac; sed vinum robustis, lac parvulis datur*, q. d. *Apostoli assidue docebunt Evangelium. Alvei et rivi sunt Ecclesiæ particulares: aqua viva, verbum Dei; fons aquæ vivæ, copia prædicationis Evangelicæ et inexhausta illa doctrina Evangelii, unde animæ fidelium irrigantur: domus Dei Ecclesia. Egredietur autem opera prædicatorum. Torrens, Ecclesia: settim, genus cedri electi, quod ut cedrus nescit corruptionem: ita fideles vivent vita æterna. Ægyptus et Idumæa, omnes nationes quæ non receperunt Christum, quæ gratiis illis erunt vacuæ: Juda et Jerusalem, Ecclesia militans, in qua fideles sunt viri Judæi vera confitentes Deum*, q. d. *Licet Ecclesia a multis opprimatur, tamen manebit invicta. Et mundabo fonte baptismatis, vel sanguine Christi, sanguinem electorum, quem non mundaveram ante passionem Christi.*

Verum etsi hæc inchoate facta sint et fiant in Ecclesia militante, tamen plene et perfecte fient in triumphante; de ea enim proprie agit Propheta. Omnia enim hæc consequenter et connexa erunt cum die judicii, quod fiet in valle Josaphat, de quo egit toto cap. hucusque. Subjungit ergo congruo ordine judicio et damnationi impiorum et gloriam piorum electorum, quam ipsi a Christo judice in illa die accipient, ejusque copiam et magnificentiam per varias metaphoras describit. Idem rursum confirmatur ex eo quod S. Joannes alludens, imo citans et interpretans Joelem, iisdem pene verbis describat cœlestem Jerusalem, c. 21. uti patebit ex parallelis utrinsque, quæ mox combinabo. Ita explicant Remigius, Haymo, Rupert. Hugo, Lyran. Ribera, a Castro et alii.

De hac ergo cœlesti Jerusalem, sive cœtu Beatorum triumphante dicit Joel primo, quod ejus cives, puta beati, scient, id est sentient, videbunt et gustabunt, quod in ea, et in illis ipsis, habitet Deus per gratiam et gloriam illisque ibidem suas opes, felicitatem et magnificentiam ostendat et communicet, itaque eos beet, et ineffabili gaudio repleat. Hoc est quod huc alludens, totidem, imo pluribus verbis de eadem ait S. Joannes Apoc. 21. 3. *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis. Et ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus.*

Secundo, quod sit mons sanctus: quia sublimis est ejus felicitas, æque ac sanctitas, quod S. Joannes Apoc. 21. 10. ait: *Et sustulit me in spiritu in montem magnum et altum.*

Tertio, quod sit Jerusalem sancta; quod sanctus Joannes ibidem ait: *Et ostendit mihi civitatem sanctam, Jerusalem descendentem de cœlo a Deo.* Dicitur *Jerusalem*, id est, visio pacis; quia in visione Dei Beati fruentur pace summo, amplissima et æterna, puta bonorum omnium affluentia: hanc enim Hebræis significat pax. Dicitur sancta, quia in cœlesti Ecclesia non est macula vel ruga, ut ait Apost. Ephes. 5. 27. sed plena puritas, plena integritas, perfecta sanctitas. Unde de ea subdit: *Et alieni non transibunt per eam amplius.* Alludit ad alienigenas, puta Tyrios, Sydonios, Philisthæos, Chaldæos, Romanos, qui profanarunt et vastarunt Jerusalem, q. d. Pari modo Ecclesiam militantem polluerunt, vexarunt et afflixerunt Pagani, Saraceni, hæretici, impii; sed eam translatam in cœlum, et triumphantem non polluent, nec affligent amplius. Huic parallelum est quod ait Joannes Apoc. 21. 27. *Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens.* Tropol. Hugo Victor. *Jerusalem*, ait, *id est Ecclesia, est sancta, in Sacramentis, in præceptis, in judiciis, in consiliis, in promissis. Sacramenta siquidem ejus sunt sine fæce, præcepta sine mole, judicia sine lite, consilia sine zelo, promissa sine fuco fallaciæ, sine zelo invidiæ, sine lite controversiæ, sine mole angariæ, sine fæce concupiscentiæ. Est ergo sancta, cujus est contemplativus intellectus, cœlestis affectus, spiritualis sensus, angelicus actus.*

Quarto, quod in ea *stillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lacte, et per omnes rivos Juda ibunt aquæ, et fons de domo Domini egredietur et irrigabit torrentem spinarum.* Huic respondet quod ait Joannes Apocal. 22. 1. *Et ostendit mihi fluvium aquæ vitæ splendidum tamquam crystallum procedentem de sede Dei et agni; et ex utraque parte fluminis lignum vitæ afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, et folia ligni ad sanitatem gentium.*

Quinto: *Et Judæa in æternum habitabitur, et Jerusalem in generatione et generationem.* Huic æquipollet id quod ait Joannes cap. 21. 16. *Civitas in quadro posita est*; et vers. 18. *Et erat structura muri ejus ex lapide jaspide*; et c. 22. 5. *Nox ultra non erit, etc. quoniam Dominus illuminabit eam, et regnabunt in sæcula sæculorum.*

18. Stillabunt montes dulcedinem,] q. d. Tunc in montibus illis cœlestibus, puta in Sione cœlesti, quæ sita est et fundata in montibus tum cœli empyrei, tum æternitatis et divinitatis SS. Trinitatis, implebitur illud toties de terra sancta lacte et melle manante promissum, ac decantatum; hoc est, tunc Beatis in cœlo vita erit jucundissima, omnibus bonis et deliciis affluens, et omnes *rivi Juda*, id est, omnes potentiæ, omnes vires, omnes sensus, omnia ora, omnes linguæ Sanctorum Deo confitentium et laudantium (hos enim hebr. significat Juda) manabunt, scilicet perennibus aquis laudis, gratiarum actionis et jubili, æque ac voluptatum et bonorum omnium.

Symbolice, a Castro per *montes* accipit tres personas divinas, quæ creatis omnibus totoque mundo eminent, quasi divini montes. Ex his enim omne genus suavitatis profluet in terram illam viventium qua inebriabuntur omnes Beati, et colles beatorum spirituum fluent candidissimum lac cognitionis, et puritatis angelicæ, atque per omnes rivos, puta per cæteros beatos homines, fluent aquæ gaudiorum, quia omnes effluent Dei possessione et fruitione. Hoc est quod ait Psaltes Psal. 35. 9. *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente* (non scypho, non poculo, sed torrente) *voluptatis tuæ potabis eos.* Torrens, ait ibidem

S. August. tum impetum, tum copiam voluptatis significat *Quoniam apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen.*

Tropolog. Hugo Victor. *Montes*, ait, *sunt contemplationum sublimia, colles innocentiæ opera: rivi pœnitentiæ exercitia, dulcedo est perfecta dilectio, lac est sancta devotio, aqua devota compunctio; in illa ergo die, hoc est, in illa unionis felicitate, sponsa per gaudium contemplationis dulcedinem accipit perfectæ dilectionis; a qua descendens, et ad seipsam rediens affluit lacte devotionis: unde sese præ amore supernorum crucians, immergitur aquis compunctionis, indeque egrediens per pœnitentiam exercetur asperam. Post hæc ad innocentiæ trahitur opera, demum ad contemplationis avolat fastigia, dicens: Quid enim mihi est in cælo, et a te quid volui super terram?*

Et fons de domu Domini (de throno Dei) egredietur.] Fons hic, sive, ut S. Joan. Apoc. 22. 1. vocat, fluvius procedens de sede Dei et agni, est profluvium bonorum, quod Deus emanat et effundit in Beatos per sui visionem beatificam, uti dixi Apoc. 22.

Et irrigabit torrentem spinarum.] Nota primo. Pro *torrentem* hebr. est נחל *nachal*, quod significat, vallem angustam, indeque torrentem, qui per eam decurrere solet. Unde *torrens* hic metonymice pro valle tali capitur, et Symmach. vertit, *vallem*; sed maluit Interpres vertere *torrentem* quam vallem, ut persistat in metaphora fontis, et ejus exuberantiam ostendat. Nam, ut ait S. Bernard. in Meditation. c. 4. *In torrente illius voluptatis nihil ultra appetet cumulata satietas, tanta erit felicitas. Ibi siquidem erit cumulus felicitatis, supereminens gloria, et superabundans lætitia.*

Secundo, pro *spinarum* hebr. et chald. est *Settim*, illudque quasi nomen proprium in latina Versione retinent Lyranus et Vatablus, item Syrus et Arabicus uterque: sed Theodot. Symmachus et Noster vertunt, *Spinarum*, Septuag. *funiculorum*; Nazianz. orat. 40. in S. Baptisma, *juncorum*. Audi S. Hieron. *Septuag. transtulerunt torrentem funiculorum, id est, χαμαρρον των χοινων quod aut funiculum significat, aut juxta Ægyptias mensuram certi itineris. In Nilo enim solent naves funibus trahere certa habentes spatia, quæ appellant funiculos, ut labori defessorum recentia trahentium colla succedant.* Torrens ergo funiculorum est torrens hæreditarius, quem scilicet funiculis dimetiuntur, et inter hæredes, puta cœli cives, dividunt. Porro *Settim* locus est trans lacum Asphaltitem in Moab, sex milliaribus distans a Lyviade urbe, ubi filii Israel fornicati sunt, coiueruntque Beelphegor, ideoque a Deo cæsi sunt, Num. 25. 1. Ibi arbores nascentes, a loco dictæ sunt *settim*, erantque hæc ligna settim imputribilia, et ut vertunt Septuag. Exodi 25. 5. ασηπτα. Unde Hebræi censent ea fuisse optimum cedrorum genus. Erant enim levissima, fortissima, solidissima, pulcherrima, et tam graves arbores, ut latissima ex illis tabulata cæderentur, ait S. Hieron. quocirca ex illis facta erat arca testamenti, tabernaculum, ejusque vasa, uti dixi Exodi 25. 5. Noster hic et Isaiæ 41. 19. *settim* vertit *spinam*, non quod spina sit, sed quod spinæ albæ colore et foliis sit similis. Minus ergo verisimile est quod censet Lyran. *Settim* esse *Cettim*, id est Græciam, unde egressus dicitur Alexander Magnus 1. Machab. 1. 1. nam *Settim per samech, Cettim per caph* scribitur, et longissime distat a Jerusalem. Nec placet quod ex R. Saadia scribit Arias, torrentem Settim esse torrentem, qui in Jordanem influit juxta urbem Settim. Nemo enim chorographorum hujus torrentis, vel urbis meminit.

Ex dictis patet hæc omnia non carnaliter, ut sonant, sed mystice esse accipienda; nec enim ullus unquam fuit, vel erit fons, qui de Jerusalem egrediatur, et tanto terrarum tractu transmissu effundat se in campestria Moab, ubi est torrens et vallis Settim. Vallis ergo Settim, æque ac arca et tabernaculum, facta ex lignis Settim, significant locum Beatorum in cœlo empyreo, quem Deus in sua amœnitate, deliciis et pulchritudine in æternum conservabit; quia jugiter velut fons perennis in illum, æque ac incolas ejus, puta in Beatorum animas et corpora influet perpetuum vigorem omnis gratiæ et gloriæ, ut fiant settim, id est, immortalia et imputribilia, ac candicantia ut spinæ; instar fluvii irrigantis et fœcundantis paradisum, qui perennem ei virorem et fructus amœnissimos afferebat, Genes. 2. 6. Ita Rupert. Lyran. Ribera, Emmanuel et alii. Vide dicta Apocal. 22. 1. et 2.

Alleg. S. Hieron. in apolog. ad Pammachium pro lib. adversus Jovin. in fine: *Christus*, inquit, *virgo, mater virginis nostri, virgo perpetua, mater et virgo, etc. Hortus conclusus, fons signatus, de quo fonte ille fluvius manat juxta Joel, qui irrigat torrentem vel funium, vel spinarum; funium percatorum, quibus ante alligabamur: spinarum, quæ suffocant sementem patrisfamilias.* B. Virgo ergo est fons, ex quo manavit fluvius, id est, Christus irrigans torrentem funium et spinarum, id est, peccatorum et vitiorum nostrorum.

Hinc mystica Nazianz. loco citato, per hunc fontem accipit baptismum; S. Hieron. hic gratiam Spiritus Sancti, quæ a Deo promanans, ex terra cordis spinas vitiorum evellit, et pro eis virtutes quasi arbores fructiferas inserit, ut spinas nostras ait S. Hieron. *Et vitia atque peccata quæ nullam frugem habuere justitiæ, commutent in Domini novalia, et ariditatem nostram rigent aquis largissimis, et pro spinis et vepribus flores virtutum multiplices germinemus, et in eo loco ubi quondam fornicatus est Israel, et initiatus Beelphegor* (deo obscœnitatis) *lilia castitatis, et rosæ pudoris ac virginitatis exuberent.* Sic et Remigius, Hugo, Arias.

Unde Hugo Victor. Torrens, ait, spinarum est impetus, fervor et crudelitas gentium. Porro fons de domo egressus torrentem spinarum rigavit, quando per Apostolos et eorum successores, Evangelica doctrina Gentilem populum a crudelitate convertit, fide initiavit, et ad baptismi gratiam perduxit.

Quæres, cur *Settim* significet locum Beatorum? Resp. primo, quia in Settim fuit ultima mansio Hebræorum in deserto, Num. 33. 49. ubi Settim vocatur Abelsatim, ex qua proxime ingressi sunt Hebræi in terram promissam. Unde in eam ex Settim exploratores misit Josue c. 2. 1. Sicut ergo terra promissa typus erat cœli, sic et ei vicinum Settim.

Secundo, quia in Settim, ut patet Num. 25. 1. Israel benedictus fuit a Deo per Balaam, magnificis multisque benedictionibus, quæ recensentur Num. 23. et

24. 5. qui fuit typus, simili modo Sanctos in cœlis benedicendos a Deo omni benedictione cœlesti.

Tertio, quia Balaam Num 24. 5. inter alias benedictiones, quas Deo afflatus Israeli imprecatur, offert hanc: *Quam pulchra tabernacula tua Jacob, et tentoria tua Israel, ut valles nemorosæ, ut horti juxta fluvios irrigui, ut tabernacula quæ fixit Dominus, quasi cedri prope aquas! Fluet aqua de situla ejus, et semen illius erit in aquas multas.* Quæ optime conveniunt mystico Israeli et Settim, id est, cœlitibus et cœlo, eoque videtur hic alludere Joel, dum ait: *Per omnes rivos Judæ ibunt aquæ, et fons de domo Domini egredietur, et irrigabit torrentem spinarum,* hebr. *settim.* S. Gregentius Archiepisc. Thephrensis disputat. cum Herbano Judæo, tom. 4. Biblioth. SS. Patrum legit: *Torrentem juncorum;* et per *fontem* hunc accipit *inenarrabile illud gaudium et lætitiam inexplicabilem, et fruitionem, et odoris suavitatem Spiritus Sancti, quæ ex ipso præpotente Deo ineffabiliter et perenniter manat, et rigabit sanctorum agmina, et cor ipsorum tremenda illa et incomparabili suavitate implebit.* Hæc comparantur juncis; quia sicut junci, utpote sicci et fungosi, sitiunt et bibunt aquam copiosam; ita Sancti sitiunt et bibunt pelagus divinæ voluptatis, juxta illud: *Torrente voluptatis tuæ potabis eos.*

Quarto, ligna settim imputribilia significant corpora Beatorum impassibilia. Rursum sicut arca et tabernaculum compacta erant ex tabulis settim; sic Ecclesia cœlestis compaginabitur ex sanctis et electis Dei: arca enim existens in Sancto sanctorum, habens super se propitiatorium quasi thronum Dei, et utrimque Cherubinos, Ecclesiæ cœlestis typum gessit.

Quinto, in Settim Phinees suo zelo occidens fornicantes, placavit Deum, expiavit scelus populi, et maledictionem plagamque ei a Deo immissam vertit in benedictionem, Num. 25. 7. Ita Christi zelus, quo abolevit peccatum, et ab eo suos expiavit, in cœlo settim, id est spinas mortalitatis, et maledictionem laborum et dolorum, a Deo Adæ et posteris inflictam Genes. 3. 18. convertet in Benedictionem gaudiorum et bonorum omnium.

Sexto, in Settim Balaam dixit et prædixit de Israele: *Orietur stella ex Jacob.* Stella est Christus, qui licet corporaliter ortus et natus sit ex Jacobæis, sive Israelitis in Bethlehem, tamen spiritualiter et gloriose orietur ex eis imo præ eis post resurrectionem, quasi sol in cœlo, illuminans et beans omnes veros Israelitas: stellæ enim proprius locus est cœlum, non terra.

Denique juxta Settim, puta in Cades, Moses e petra elicuit fontem aquarum decurrentem per solitudinem, et forte per Settim, Num. 20. 11. Rursum, Num. 21. 16. Deus dedit Mosi et Hebræis puteum aquarum, cui ipsi accinuerunt: *Ascendat puteus, puteus quem foderunt principes, et paraverunt duces multitudinis in datore legis et in baculis suis.* Ad hæc loca et aquas hasce videtur alludere hic Joel in hisce rivis Juda, et fonte Dei irrigante Settim; præsertim quia Chaldæus et alii censent petram illam Moysis, ejusque fontem aquarum comitatam fuisse Hebræos per Settim, aliaque deserti loca, illudque velle Apostolum, 1. Cor. cap. 10. vers. 4. cum ait: *Bibebant autem de spirituali consequente eos petra.* Vide dicta Num. 21. vers. 19. Pari enim modo fons ille aquarum vi ventium ubique comitabitur Beatos in cœlo empyreo.

19. ÆGYPTUS IN DESOLATIONEM ERIT, ET IDUMÆA IN DESERTUM PERDITIONIS.] Nominat *Ægyptum,* quia ipsa superstitionis et idololatriæ fuit inventrix et magistra, ideoque Judæis et animo infesta, et exemplo ac vicinia sua noxia, utpote pelliciens eos ad suum Apim: hunc enim Jeroboam expressit vitulis aureis, quos in Dan et Bethel erexit, populoque quasi numina adorandus proposuit. Nominat *Idumæam,* quia perpetuo fuit æmula et hostis populo Dei, scilicet Judæorum. Unde Edom vel Idumæa hebr. idem est quod terrena et cruenta: Misraim, id est, Ægyptus, idem est quod angustians, coarctans, tribulans, ait S. Hieronym. sed sub his per synecdochen cæteras gentes idololatras, infideles et impias intelligit, q. d. Ægyptii, Idumæi et cis in impietate similes cæteræ gentes perdentur, earumque regiones tot peccatis pollutæ desolabuntur, atque ipsi ibunt in tartara in die judicii, eum Judæi, id est, fideles confitentes et laudantes Deum, salvabuntur ibuntque in Sion cœlestem.

20. JUDÆA IN ÆTERNUM HABITABITUR.] Patet hoc de terrena Judæa, ut volunt Judæi, non intelligi. Nam hæc in fine mundi pariter suum habebit finem, et quia S. Script. promittit Judæis, æque ac aliis gentibus, post hanc vitam, et post resurrectionem in fine mundi regnum æternum et gloriosum in cœlis. Ergo necesse est hæc accipere de Judæa et Jerusalem cœlesti, uti pluribus ostendit vers. 17. Cœlum ergo empyreum dicitur Judæa, id est, confessio et laus Dei, quia in eo jugiter Sancti Deum laudant laudabuntque in æternum; et ut ait Tobias cap. 13. 22. *Per vicos ejus alleluja cantabitur.* Et Psaltes Psalm. 83. 5. *Beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te.* Hoc enim est otiosum eorum negotium, et negotiosum otium.

Idem cœlum, vel potius pars et civitas cœli, in qua simul quasi cives degent Beati, fruentes Deo et Christo, vocatur Jerusalem, id est, visio pacis, id est, possessio bonorum omnium, totiusque æternitatis, quin et ipsius Dei ac sanctissimæ Trinitatis: hæc enim erit sors et hæreditas æterna Sanctorum. Ibi enim Deus erit omnia in omnibus, juxta illud Sapientis:

Te cernere finis,
Principium, rector, dux, semita, terminus idem.

Tropol. Hugo Victor. *Judæa,* inquit, *et Jerusalem in æternum habitabuntur; Judæa confessio, Jerusalem dicitur pacis visio. Mens enim devota et perfecta, vel ad sui descendens cognitionem delicta confitetur Deo per humilitatem compunctionis, vel ad Dei ascendens cognitionem, per gratiam contemplationis sublimatur ad visionem pacis; et tunc in voce exultationis et confessionis sonus in eo fit epulantis: nunquam fidelis anima deserit Judæam, quia vel compuncta confitetur scelera, vel devota gratias agit propter gratiæ munera, vel sublimata eructat hymnum recipiens præmio.*

21. ET MUNDABO SANGUINEM EORUM, QUEM (male Complutens, legunt *quos*) NON MUNDAVERAM.] Rabbini, ut R. Abraham et R. Kimchi, ex Hebræo sic vertunt et explicant, *et mundabo,* id est, spoliabo Ægyptios suis opibus; easque dabo Judæis in adventu Messiæ: at san-

guinem eorum (ab eis injuste in Judæa effusum) *non mundabo*, q. d. Non condonabo eis cædes et strages Judæis illatas, sed ob eas illos morte puniam. Verum biuica et torta est hæc versio et explicatio. Nam τὸ *sanguinem eorum* pertinet ad *mundabo*, quod præcessit, non ad *non mundabo*, quod sequitur. Ergo supplendum est in Hebr. de more relativum אשר *ascer*, id est *quem*, sicque cum nostro vertendum: *Et mundabo sanguinem eorum* (puta Judæorum et Hierosolymitanorum, de quibus proxime fuit sermo, id est, fidelium et electorum meorum) *quem non mundavi*.

Jam tripliciter id exponi potest. Primo, q. d. Sanguinem, id est homicidia, et quævis alia scelera (horum enim symbolum in Script. est sanguis) quæ ante passionem Christi, et ante adventum Spiritus Sancti non mundavi, eo adveniente in Pentecoste emundabo: lustrationes enim et cæremoniæ veteris testamenti corpus tantum abluebant, et conscientiam non emundabant, Hebr. 9. 9. Ita S. Hieron. et Arias, qui putant Joelem redire ad effusionem Spiritus Sancti, de qua dixit c. 2. 28. aut, ut Haymo, q. d. Peccata quæ electi in hac vita perpetrarunt, nec plene emendarunt, ego in morte, vel post mortem in Purgatorio expiabo, ut mundati cœlum ingredi possint. Aut, ut Ribera, q. d. Auferam peccata, et pœnam sanguinis Christi et Apostolorum a Judæis, quem ipsi olim sibi imprecati sunt, dicentes: *Sanguis ejus super nos et super filios nostros;* nam sub diem judicii convertentur Judæi ad Christum.

Secundo, et melius Lyran. et Dionys. *Mundabo*, id est, mundum declarabo sanguinem servorum meorum, ab Ægyptiis et Idumæis, aliisque tyrannis quasi immundum, et reum damnatum et effusum, quod antea non declaravi. Hebr. enim נקה *nicka* significet mundare, innocentem declarare, absolvere et eximere. Unde Marinus in Lexico hunc locum ita vertit: *Absolvam sanguinem quem absolveram;* Syrus et Arabicus uterque: *Ulciscar sanguinem eorum, et non parcam;* qui enim non absolvit reum, ai non parcit, si sit judex, uti hic est.

Tertio et genuine, q. d. In die judicii *mundabo*, id est, ulciscar sanguinem fidelium meorum, injuste ab Ægyptiis aliisque impiis effusum, quem antea non sum ultus: quo facto *Dominus*, Christus, *commorabitur*, et gloriose cum suis fidelibus regnabit perpetim *in Sion* cœlesti. Unde Chald. Sept. Syrus et Arabicus uterque pro *mundabo* vertunt, *vindicabo*. Hanc enim vindictam petunt animæ Sanctorum dicentes: *Usquequo, Domine, sanctus et verus, non judicas et vindicas sanguinem nostrum*, Apocal. 6. 10. Ita S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo et a Castro. Plane enim respicit ad sanguinem de quo paulo ante dixit: *Pro eo quod inique egerint* (Ægyptii et Idumæi) *in filios Juda, et effuderint sanguinem innocentem in terra sua.* Nec mireris *mundare sanguinem* significare vindicare sanguinem. Nam phrasi Script. terre, recipiens sanguinem innocentem et injuste effusum, eo ipso censetur pollui fierique immunda, a qua pollutione et immunditie mundatur et expiatur, dum a judice et vindice puniuntur et plectuntur homicidæ qui eum effuderunt, ut patet Psal. 105. 39. *Infecta est terra in sanguinibus*. Jerem 2. 24. *In alis tuis inventus est sanguis animarum pauperum*, q d. Ob sanguinem fusum immunda es, argo per vindictam emundabo te. Sic Salomon ait Banaiæ 3. Regum 2. 31. *Amovebis sanguinem innocentem qui effusus est a Joab, a me, et a domo patris mei; amovebis*, vindicando, ejus homicidia, quibus occidit Abner et Amasam, eumque pari modo occidendo, Ezech. 7. 23. *Terra plena est judicio*, id est reatu, *sanguinum*. Isaiæ 26. 2. *Ecce enim Dominus egredietur de loco suo, ut visitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum, et revelabit terra sanguinem suum, et non operiet ultra interfectos suos;* ad quem locum videtur alludere hic Joel: idem enim dicit. Hac de causa jubebat Deus Judæis ut, invento cadavere alicujus occisi, magistratus urbis viciniæ pro expiatione terræ offerret vitulam, Deuter. 21. 3. Vide ibi dicta. Clarissime vero Ezechiel c. 24. 6. *Væ*, ait, *civitati sanguinum! etc. Sanguis enim ejus in medio ejus est, super limpidissimam petram effudit illum, etc. ut superinducerem indignationem meam, et vindicta ulciscerer, dedi sanguinem ejus super petram limpidissimam, ne operiretur.* Quod explicans v. 13. *Immunditia*, ait, *tua execrabilis, quia mundare te volui, et non es mundata a sordibus tuis; sed nec mundaberis prius, donec quiescere faciam indignationem meam in te*, donec scilicet vindictam exeram in te; vindicta ergo sanguinis et scelerum est eorumdem emundatio et expurgatio.

Dices: Hoc sensu potius mundatur terra, quam sanguis innocentium in terram effusus. Respond. utrumque mundari. Nam sicut terra excipiens sanguinem injuste effusum censetur polluta, ita pariter sanguis ipse injusta et impia hac sui effusione censetur violatus, maculatus et pollutus, tum quia vis ei facta est, et injuria ac læsio illata: tum quia maculam nominis et famæ apud homines incurrit; damnatus enim et effusus est quasi noxius et reus: unde talem eum homines æstimarunt. Jam per vindictam utraque hæc macula tollitur; nam et injuria talione sarcitur, et infamia tollitur vindicta, quo declaratur ejus innocentia hoc ipso, quo Deus juste eum vindicat. Hac enim vindicta Deus declarat nocentes esse eos qui eum effuderunt, ac consequenter ipsum fuisse innocentem, et injuste ab eis effusum.

Notent hoc principes et judices, scilicet se, dum puniunt homicidas et sontes, emundare sanguinem innocentium qui clamat vindictam in cœlum, ac simul expiare terram suam eo pollutam, ejusque vindictam divinam a suo capite et domo avertere. Ad hæc se, innocentibus occisis, quasi Manibus justa persolvere et parentare; ac divinæ justitiæ et vindictæ placabilem et gratissimam hostiam offerre. Denique se imitari, imo prævenire judicium rigidum Christi, quo omnes omnino sontes plectet in valle Josaphat. Porro cogitent se non tantum sanguinem fusum, sed et fundendum emundare; dum enim homicidas plectunt, terrent maleficos, eorumque audaciam, iras et rixas frænant, itaque multas multorum cædes inhibent. Nam, ut ait Apostolus: *Magistratus non sine causa gladium portat: Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit*, Rom. 13. 4. Meminerint oraculi divini intentati Achab regi: *Quia dimisisti virum dignum morte* (Benadad regem Syriæ, homicidam et hostem Israelis) *de manu tua, erit anima tua pro anima ejus, et populus tuus pro populo ejus*, 3. Reg. 20. 42. Quippe, ut ait Seneca: *Delictorum impunitas homines audaciores facit ad malum;* et ut Cicero lib. 3. Offic. *Im-*

punitas peccondi moxima est illecebra; veterem enim ferendo injuriam, invitas novam. Quocirca Socrates apud Platonem lib. 2. de Legibus asserit, *civitates optime gubernari, cum injusti dant pœnas.* Idem dixit Solon, teste Cicerone, ad Brutum: Theophrastus apud Stobæum cap. 41. rogatus quidnam vitam humanam conservaret? respondit: *Beneficentia, honor et pœna.* Lycurgus apud Ciceronem, loco citato, censet Spartam omnesque resp. stare pœna et præmio. Quin et Democritus duos tantum Deos credidit, pœnam et beneficium, ait Plin. lib. 2. c. 17. Modestius Pius IV. Pontif. emblema habuit laurum et virgam, hoc lemmate: *Pœna et præmium.* Denique Sapiens c. 14. 7. *Benedictum*, ait, *est lignum, per quod fit justitia.*

COMMENTARIA

IN

AMOS PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

S. Epiph. in vita Amos, et Clemens Alexand. l. 1. Strom. censent Amos fuisse patrem Isaiæ, ipse enim c. 1. 1. vocat se filium Amos. Verum hunc Amos alium esse ab Amos patre Isaiæ docent S. Hieron. S. Basilius in c. 1. Isaiæ, S. Augus. 18. Civit. cap. 27. Isidorus in vita Amos et alii. *Amos Propheta*, inquit S. Hieronym. *non est ipse quem patrem Isaiæ Prophetæ legimus. Ille enim* אמוץ *amots scribitur per primam litteram aleph et ultimam tsade, et interpretatur fortis atque robustus; hic vero* עמוס *amos per ain et samech, et interpretatur populus avulsus*; et mox: *Fuit de oppido Thecue, quod sex millibus ad Meridianam plagam abest a sancta Bethlehem, quæ mundi genuit Salvatorem, et ultra nullus est viculus, ne agrestes quidem casæ et furnorum similes, quas Afri appellant mapalia. Tanta est eremi vastitas, quæ usque ad mare Rubrum, Persarumque et Æthiopum, atque Indorum terminos dilatatur. Et quia humi arido atque arenoso nihil omnino frugum gignitur, cuncta sunt plena pastoribus, ut sterilitatem terræ compensent pecorum multitudine. Ex hoc numero pastorum et Amos Propheta fuit, imperitus sermone, sed non scientia. Idem enim qui per omnes Prophetas, in eo Spiritus Sanctus loquebatur.* Ita S. Hieronymus. De solo arido dissentit S. Cyrill. qui censet Thecue fuisse irriguam, ideoque compascuam: *In qua*, ait, *gentes quam plurimæ pascunt pecudes; est enim propter amplitudinem, irrigationem, herbarumque diversitatem, ad ovium greges alendos percommoda.* Fuit ergo Amos rusticus et armentarius, indeque a Spiritu Sancto qui humiles exaltat, evectus ad prophetiam, æque ac David, et alii quos recenset Nazianzen. orat. 25 et S. Gregor. homil. 30. in Evang. Hinc crebro sumit similitudines a rure. Fabulantur R. Salomon et R. David terram Thecue, utpote olivarum fertilem, progenuisse viros sapientes; regiones enim oleis abundantes gignere viros sapientes, ideoque Amos locum originis nominat e Thecue, ut inde liqueat ejus sapientia. Verum hæc eorum de more fabella est, forte a Gentilibus hausta, qui Minervam, quæ Dea est sapientiæ, faciunt olivæ inventricem, juxta illud Virgil. Georg. 1.

> Adsis, ô Tegææ pater, oleæque Minerva
> Inventrix.

In hoc deserto Thecue, ubi vixit Amos, vitam egerunt postmodum multi miræ sanctitatis monachi, qui a Saracenis sunt interfecti, uti narrat Cassian. Col. 6. c. 1.

Amos apud Septuag. et in codice Vaticano secundus est inter duodecim minores Prophetas, et proxime sequitur Osee; illi enim fuit coævus, cum eoque prophetavit: cœpit enim prophetare anno 25. Oziæ, uti ostendam cap. 1. v. 1. Verum Hebræi, æque ac Latini, ponunt tertium, secundum enim collocant Joel.

Argumentum Amos est: directe prophetat ad Israel, id est, ad decem Tribus; sed obiter quoque ad Judam aliasque gentes: utrique captivitatem prænuntiat, Israeli Assyriacam, Judæ Babylonicam. Incusat Israelis scelera, ac nominatim immisericordiam, quod fratres egenos ope et opibus non adjuverit, sed vendiderit et oppresserit: ac tandem more Prophetarum læta tristibus subjungens, promissione Messiæ, qui libertatem, pacem, felicitatem, et quasi aureum sæculum sit allaturus, Israelitas consolatur.

Prophetam Amos luculenter citat S. Stephanus disputans contra Judæos, Actor. 7. 42. Isidorus in vita Amos scribit eum prophetasse sub Amasia rege Juda, ab eoque percussum, et ab ejus filio Ozia vecte transfixum et occisum. Verum lapsus est memoria, et deceptus identitate nominum Amasiæ et Oziæ. Nam hic Amasias percussor Amos, non fuit rex, sed sacerdos idolorum in Bethel, ut patet Amos 7. 10. Idipsum patet ex chronologia: Amos enim cœpit prophetare, non sub Amasia rege, sed sub filio ejus Ozia, ut ipse ait cap. 1. 1. Ita Epiphan. in vita Amos, Rom. Martyrol. 31. Martii, Torniellus in Annal. anno mundi 3208. et alii passim. Amos, inquit Adrichom. in Descriptione terræ sanctæ, *in Bethel prophetans contra Israelem, vecte per tempora transfixus, in Thecua ex dolore exspiravit, cujus sepulcrum ibi adhuc ostendebatur ætate S. Hieron.* uti ipse scribit hic cap. 1. et in Jerem. c. 6. et in Locis Hebr. Sed audi ipsum S. Hieron. *Amos aliquantulum exorsus est prophetare antequam Isaias* (unde et Eusebius in Chronica, Amos æque ac Osee, præponit Isaiæ) *maxime autem contra decem Tribus locutus est, pauca de duabus interserens. Hunc oblatum de numero pastorum misit Dominus, ut in Samaria prophetaret, quem Amasias sacerdos* (vitulorum in Bethel) *frequenter in plagis afflixit: tandem filius ejus Osee vecte per tempora transfixit. Post hæc semivivus in terram suam devectus, post aliquot dies dolore vulneris exspiravit, sepultusque est cum patribus suis.*

Eadem habentur in Romano Martyrolog. 31. Martii, ubi Amos Sanctorum Catalogo quasi Martyr ascriptus

legitur, Theeuæque sepultus dicitur. Eadem habent Isidorus, Dorotheus, ac Epiphan. in vita Amos, qui et causam martyrii addit: *Quod ipsum* (Osee) *de insidiis duarum juvencarum ex auro suggillasset*, puta quod eum ob cultum vitulorum aureorum, quibus seducebat populum, increpasset. Arias censet Amos per biennium duntaxat prophetasse, scilicet quod præcessit terræ motum, et lepram Oziæ regis, ob quam regno est amotus, de quo c. 1. v. 1. idque valde probabile esse censet Sanchez. Verum incertum est an illi duo anni c. 1. v. 1. tantum initium prophetiæ Amos, an totam ejus prophetiam spectent.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Damasco ob tria et quatuor scelera, præsertim eo quod sævierit in Judæos, excidium intentat. Idem facit Gazæ v. 6. et Tyro v. 9. et Idumææ v. 11. et Ammonitis v. 13.

1 Verba Amos, qui fuit in pastoribus de Thecue: quæ vidit super Israel in diebus Oziæ re-
gis Juda, et in diebus Jeroboam filii Joas regis Israel, ante duos annos terræ motus. 2. Et
dixit Dominus de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam: et luxerunt speciosa
pastorum, et exsiccatus est vertex Carmeli. 3. Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Da-
masci, et super quatuor non convertam eum: eo quod trituraverint in plaustris ferreis Galaad.
4. Et mittam ignem in domum Azael, et devorabit domos Benadad. 5. Et conteram vectem Da-
masci, et disperdam habitatorem de campo idoli, et tenentem sceptrum de domo voluptatis; et
transferetur populus Syriæ Cyrenem, dicit Dominus. 6. Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleri-
bus Gazæ, et super quatuor non convertam eum; eo quod transtulerint captivitatem perfectam:
ut concluderent eam in Idumea. 7. Et mittam ignem in murum Gazæ, et devorabit ædes ejus. 8. Et
disperdam habitatorem de Azoto, et tenentem sceptrum de Ascalone; et convertam manum meam
super Accaron: et peribunt reliqui Philisthinorum, dicit Dominus Deus. 9. Hæc dicit Dominus:
Super tribus sceleribus Tyri, et super quatuor non convertam eum: eo quod concluserint capti-
vitatem perfectam in Idumea, et non sint recordati fœderis fratrum. 10. Et mittam ignem in mu-
rum Tyri, et devorabit ædes ejus. 11. Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Edom, et su-
per quatuor non convertam eum: eo quod persecutus sit in gladio fratrem suum, et violaverit mi-
sericordiam ejus, et tenuerit ultra furorem suum, et indignationem suam servaverit usque in finem.
12. Mittam ignem in Theman: et devorabit ædes Bosræ. 13. Hæc dicit Dominus: Super tribus
sceleribus filiorum Ammon, et super quatuor non convertam eum: eo quod dissecuerit prægnantes
Galaad ad dilatandum terminum suum. 14. Et succendam ignem in muro Rabba? et devorabit
ædes ejus in ululatu in die belli, et in turbine in die commotionis. 15. Et ibit Melchom in capti-
vitatem ipse, et principes ejus simul, dicit Dominus.

1. In pastoribus] Ita legunt Roman. Chald. Symmachus et V. editio, q. d. Amos fuit unus a pastoribus Thecue. Minus recte Aquila vertit ἐν ποιμνοτρόφοις, id est, in pastoralibus (et ita legunt Biblia Plantini, ac textus S. Hieron. in Comment.) quia tunc subaudire et supplere oportet substantivum *locis*, vel, *opilionibus*. Septuag. retinent nomen Hebraicum, quasi proprium loci, vertuntque: *Qui facti sunt in accarim*, quia pro ד legerunt ר puta pro נקדים *nokedim*, נקרים *naccorim*. Unde in Septuag. pro *Accarim* legendum videtur *naccarim*. Quare perperam Theodot. et alii legunt *Cariathiorim*; Complut. *Accarpi*. Putant aliqui Amos non fuisse pastorem, sed mercatorem gregibus divitem, qui sub se plures haberet suorum gregum pastores, qualis fuit Abraham, Job, et Mesa rex Moab 4. Reg. 3. 4. qui in Hebræo vocatur נוקד *noked*, æque ac vocatur Amos hoc loco. Verum idipsum refellit Amos c. 7. 14. dicens: *Armentarius ego sum vellicans sycomoros, et tulit me Dominus, cum sequerer gregem*; fuit ergo Amos bubulcus, vel, ut S. Hieron. ait: opilio. Uterque hebr. vocatur *naked* (unde *nekoda* Esdræ c. 2. v. 48. id est *Nicodemus*, ait

Marinus in Lexico id est punctator, inustor, hoc est armentarius et pastor, qui pecudes suas propriis notis, punctis vel maculis inurit, ut eas ab alienis secernat, omnibusque constet cujus esse suas. Radix enim נקד *nakod* significat punctum, stigma, maculam, quæ pecudi inuritur vel imprimitur. Unde S. Isidorus in vita Amos: *Amos*, inquit, *pastor et rusticus, etc.*

Moral. disce hic quod infirma mundi eligat Deus, ut confundat fortia; virtus enim Dei in nostra infirmitate perficitur, 1. Cor. 12. 9. Spiritus enim sanctus tam potens est, ut inopes, ignorantes et miseros evehat ad summam scientiam, dignitatem et gradum. Audi S. Gregor. hom. 30. in Evang. *Ecce, ait, David, Amos, Danielem, Petrum, Paulum, Matthæum intueor, et sanctus iste Spiritus qualis sit artifex, considerare volo, sed in ipsa mea consideratione deficio. Implet namque citharœdum puerum, et psalmistam facit. Implet pastorem armentarium sycomoros vellicantem, et Prophetam facit. Implet abstinentem puerum, et judicem senum facit. Implet piscatorem, et prædicatorem facit. Implet persecutorem, et doctorem Gentium facit. Implet publicanum, et Evangelistam facit. O qualis est artifex iste Spiritus! nulla ad discendum mora agitur in omne quod voluerit. Mox enim ut tetigerit mentem, docet, solum que tetigisse docuisse est. Nam humanum animum subito ut illustrat, immutat, abnegat hoc repente quod erat, et habet repente quod non erat.*

De Thecue] Urbs erat Judææ, ex qua oriunda fuit mulier sapiens et diserta, quam Joab misit ad Davidem, ut Absaloni reditum ab exsilio impetraret, quæ inde dicta est Thecuitis, 2 Reg. 14. 4. *Thecua*, inquit Adrichom. in Descript. terræ sanctæ, *civitas est in monte sita, uberrimis abundat pascuis, distat a Bethlehem millioribus* (leucis, quarum quæque continet tria millia passuum; distabat enim a Bethlehem sex millibus passuum, uti initio dixi ex S Hier.) *duobus. Hanc Roboam munivit ædificiis, de hac fuit Amos pastor.* Ait Guiliel. Tyrius lib. 8. belli sacri, cap. 1. et 15. *etiam fuisse domicilium Prophetæ Habacuc. Est autem nunc Thecua vicus, ait S. Hier. in nono ab Ælia milliario, contra meridionalem plagam.*

Mystice, *Thecua* hebr. idem est quod clangor tubæ, vel buccinæ; quia, ut ait S Hieron. *verba Amos, quo tempore populus Israel avulsus erat a Domino, et aureis vitulis serviebat, sive avulsus a regno stirpis David, clara voce cecinerunt instar clangentis tubæ.* Amos enim hic classicum canit Chaldæis ad invadendum et puniendum Israelem; unde et nomine suo prophetat. Amos enim idem est quod populus avulsus, et quoties Israelitæ eum nominarent, meminissent se esse Amos, id est, populum a Deo et a Davidis domo avulsum.

Quæ vidit (quæ revelatione divina accepit: hæc enim revelatio et prophetia vocatur *visio*, vel verbum Domini, de quo plura Isaiæ 1. 1.) super Israel,] potest verti *contra Israel*; sed melius *super Israel*, quia Amos non tantum adversa sed et prospera Israeli prænuntiat: *Primus Osee*, ait S. Hieron. *prophetat ad decem Tribus, quæ appellantur Ephraim, Samaria, domus Joseph, et Israel. Secundus Joel ad Jerusalem et duas Tribus, nullum omnino Israelis faciens mentionem. Tertius Amos nequaquam ad Jerusalem, quæ regebatur a Tribu Juda, sed ad Israel et in Samaria prædicat.* Idipsum patet ex cap. 7. 10. ubi dicitur: *Misit Amasias sacerdos Bethel ad Jeroboam regem Israel, dicens: Rebellavit contra te Amos in medio domus Israel, non potest terra sustinere universos sermones ejus. Hæc enim dicit Amos; in gladio morietur Jeroboam, et Israel captivus migrabit de terra sua. Et dixit Amasias ad Amos: Qui vides, gradere, fuge in terram Juda, et comede ibi panem, et prophetabis ibi, et in Bethel non adjicies ultra ut prophetes.* Obiter tamen Amos etiam de aliis gentibus, ac de Juda quasi per contentionem et oppositionem prophetat; cum illis enim confert, componit, et opponit Israelem.

In diebus Oziæ regis Juda,] qui alio nomine Azarias dicitur: *Quando*, inquit S. Hieron. *apud Assyrios regnabat Sardanapalus, de quo insignis orator. Turpior, ait, vitiis quam nomine; et apud Latinos Procas Sylvius, cui Amulius, expulso Numitore germano, successit in regnum; quo interfecto, congregata pastorum et latronum manu, Romulus sui nominis condidit civitatem.* Ergo sub initia Romæ prophetavit hæc Amos. Porro Ozias dictus est Azarias, id est, auxilium Dei; quia adjuvit eum Deus, ut occiso a rebellibus patre, regnum patrium occuparet, et victorias illustres contra Philisthiæos, Arabes et Ammonitas obtineret, uti narratur 2. Paral. 26. vers. 7. et 16. Dictus est Ozias, id est fortitudo Dei, eadem de causa, vel quia, ut ait S. Hieron. fortitudine Dei percussus fuit lepra, cum usurpans sacerdotium obtulit incensum.

Et in diebus Jeroboam] Hic Jeroboam non est filius Nabath, qui peccare fecit Israel, erectis vitulis aureis; sed filius Joas, filii Joatham, filii Jehu, ac consequenter pronepos ejusdem Jehu, sub quo prophetarunt Osee, Joel et Amos, ait S. Hieron.

Nota ex 3. Reg. 14. 23. Jeroboam cœpit regnare anno 15. Amasiæ patris Oziæ et regnavit 41. annis, Amasias vero regnavit 29. annis; desiit ergo Amasias regnare et vivere anno 15. Jeroboam. Successit Amasiæ filius Ozias; sed quia puer erat trium dumtaxat annorum, per tutores administratum est regnum per 13. annos, usque ad annum 27. Jeroboam: illo enim anno per se regnare cœpit Ozias, vel Azarias, cum jam 16. esset annorum, et regnavit deinceps 52. annis, uti dicitur 4 Reg. 15. 1. Unde sequitur ultimis 14. annis, quibus in Israel regnavit Jeroboam, regnasse in Juda Oziam; sic ut ultimi anni 14. Jeroboam coincidant cum omnis primis 14. regni Oziæ, quibus necesse est prophetasse Amos. Ita Arias et Ribera hic. Melius alii, ut Torniellus in Annal. Cajet. in 4. Reg. 15. et a Castro hic negant hoc interregnum inter Amasiam et Oziam, censantque eumdem annum Jeroboam nunc vocari 15 nunc 27. quia scilicet annus hic erat decimus quintus ab eo tempore quo ipse post mortem patris solus regnavit: idem erat vigesimus septimus, sed ab eo tempore quo vivente adhuc patre, ab eo creatus rex, cum eo regnare cœperat; quo fit ut hi 27. anni inchoandi sint ab anno 4. Joas, patris Jeroboam, quo ipse a patre regni consors factus, cum eo regnavit 11. annis. Ex qua sententia sequitur, Jeroboam cum Ozia regnasse non tantum 14 sed 27. annis, uti fusius dixi Isaiæ 7. 8. unde et Amos, regnantibus Ozia et Jeroboam, prophetavit hoc anno 25 Oziæ, puta duobus

annis ante terræ motum, qui contigit anno 27. Oziæ, uti jam ostendam. Favet Eusebius in Chronico, dum ad annum 17. Oziæ, et sequentes annotat: *Prophetabant apud Hebræos Osee, Amos, Isaias, Joel et Jonas Prophetæ.*

Ante duos annos terræ motus.] Hujus terræ motus meminit et Zachar. c. 14. 5. dicens: *Fugietis sicut fugistis a facie terræ motus in diebus Oziæ regis Juda.*

Quæres: Quis, quando et qua de causa fuit hic terræ motus? Primo, Lyran. secutus R. Salomonem, et Arias censent esse illum de quo in visione Isaiæ cap. 6. cum scilicet ipse vidit Deum sedentem in throno, et Seraphinos illi acclamantes *Sanctus*, dicitur: *Et commota sunt superliminaria cardinum a voce clamantium, et domus repleta est fumo.* Verum obstat primo, quod hæc fuerit visio imaginaria, Isaiæ menti objecta, non autem realis terræ motus; secundo, quod hæc fuerit imaginaria concussio templi et cœli (in templo enim cœlesti residebat Deus) non terræ; tertio, quod illa visio contigerit anno quinquagesimo secundo Oziæ, quo ipse mortuus est, ut ait Isaias; tunc autem non regnabat, nec vivebat Jeroboam, utpote qui mortuus sit anno 14. vel potius 27. Oziæ, uti paulo ante ostendi. Respondet Lyran. visionem illam Isaiæ contigisse eo anno quo mortuus est Ozias morte, non naturali, sed civili, scilicet cum percussus lepra ob usurpatum officium sacerdotale, templo, et hominum convictu regnoque ejactus est, ee pro eo filius ejus Joathan regni administrationem suscepit. Unde Chald. vertit: *In anno quo percussus est Ozias.* Verum τὸ *mortuus*, ad litteram mortem naturalem non civilem significat, uti cæteri omnes Interpretes docent; qui proinde communiter censent visionem illam Isaiæ exhibitam fuissa anno 52. et ultimo Oziæ.

Dico ergo hunc terræ motum contigisse anno 27. Oziæ, ac consequenter Amos hæc prophetantem biennio ante tarræ motum, prophetasse ea anno 25. Oziæ. Unde ab hoc anno 25. Oziæ, et ab hac prophetia Amos, Isaias cap. 7. 8. computat 65. annos, post quos regnum Israelis evertendum prædicit. Nam præcise 65. anni fluxerunt ob anno 25. Oziæ, usque ad annum 6 Ezechiæ, quo ab Assyriis eversa est Samaria et regnum Israel, uti ostendi Isaiæ 7. 8. Hæc sententia est communis Doctorum at Interpretum, puta Hebræorum, Sancti Hieronymi, Cyrilli, Remigii, Procopii, Ruperti, Hugonis, Lyrani, Clarii et aliorum. Accedit fare Torniellus et alii Chronologi, qui hunc terræ motum censent contigisse anno 25 Oziæ, ac consequenter Amos biennio ante, puta anno 23 Oziæ, cœpisse prophetare.

Porro iidem omnes, excepto Torniello, et uno alterove, secuti Josephum lib. 9. Antiq 11. addunt hunc terræ motum contigisse ob fastum Oziæ regis, quo ipse victoriis et secundis rebus inflatus, arrogavit sibi munus sacerdotale, obtulitque incensum in altari thymiamatis. Hunc enim regis fastum Deus tribus plagis, æque ac portentis punivit, ait Josephus. Nam primo, mox ut rex sacerdotibus, prohibentibus eum aditu altaris, minatus est mortem: *Ecce ibi terra vehementer concutitur*; secundo: *Fisso superne templo, radius solis os regis farit, quod e vestigio lepra cantactum ast;* tertio: *Eodem terræ motu ante urbem, in loco qui dicitur Eroge, dimidium montis ad Occidentem vergentis revulsum, per quatuor stadia volutum, objectu demum Orientalis montis constitit, obstructa via publica, at oppressis ruina hortis regiis.* Hæc Josephus, et alii jam citati ex ipso. Vide hic obiter quam acriter Deus superbos, præsertim sacrilegos et sacra invadentes, puniat. Accessit quarta plaga, quod rex lepra tactus templo et regno ejectus, usque ad mortem vitam privatam et separatam, juxta legem agerit; quocirca regnum administravit filius ejus Joathan. Hæc Script. et Josephus.

Censent ergo Auctores citati anno 27. Oziæ eum adolevisse incensum, ideoqua percussum lepra, et terræ motu perculsum, e templo et regia secessissa, ec vixissa privatum per annos 25. puta ad annum 52. quo mortuus est, successitque ei filius Joathan, qui tum erat 25. annorum. Unde sequitur Joathan natum esse eodem anno 27. quo Ozias patar percussus est lepra. Quare necesse est dicere Oziam per optimates deinceps regnum administrasse, donec Joathan adolesceret et regeret; quod quia nusquam legimus: hinc aliqui da tota hac re dubitant, putantque hunc terræ motum ad peccatum et lepram Oziæ non pertinere, sed alio tempore, aliaque de causa accidisse, præsertim quia Josephus loco citato innuit Oziam pauco duntaxat tempore fuisse leprosum. Ait enim: *Et cum aliquamdiu privatus extra urbem vixisset, filio Joathamo remp. administrante, mærore tandem confectus obiit anno ætatis sexagesimo tertio, regni quinquagesimo secunda.* Unde Torniellus in Annal. censet Oziam lepra percussum anno 48, regni sui, cum jam Joathan filius ejus 16. esset annorum, ut pro eo regnum administrare posset. Favet tamen priori sententiæ tot Auctorum jam dictæ, quod ipsa apposite combinet et conciliet Amos cum Isaia cap. 7. 8. ex eaque liquet Amos hæc prophetasse 65. annis ante excidium Samariæ, puta anno 25. Oziæ. Favet etiam quod Script. 2. Paral. 26. v. 16. et 21, indicet Oziam, citius lepra percussum, longiore tempore leprosum vixisse. Ait enim vers. 16. *Cum roboratus esset* (quod factum est victoriis, quas contra Philisthinos, Arabes et Ammonitas primis viginti quinque, ut videtur, annis regni obtinuit, ut ibidem dicitur v. 6. at seq.) *elevatum est cor ejus in interitum suum, et neglexit Dominum Deum suum, ingressusque templum Domini adolere voluit incensum;* et v. 21. *Fuit igitur Ozias rex leprosus usque ad diem mortis suæ, et habitavit in domo separata plenus lepra, ob quam ejectus fuerat de domo Domini;* ubi verba *usque ad diem mortis;* et, *habitavit;* et, *ejectus fuerat*, indicant diutinam fuisse ejus lepram et separationem. Favet tertio, quod videatur Deus insolescentem jam Oziam voluisse præmonere per Isaiam et Amos, ne imitaretur scelera et sacrilegia regum Israel, qui per se et sacerdotes a se constitutos offerebant incensum suis diis, puta vitulis aureis in Dan et Bethel, 3. Reg. 13. 1. et 33. alioqui sciret se regno ejiciendum, sicut ob idem peccatum post 65. annos exscindendum erat regnum Israel cum suo rege. Vicissim, ut reges Israel visa post biennium punitione et ejectione Oziæ ob usurpatum sacerdotium, conjicerent sibi idem eventurum, verasque esse prophetias et comminationes excidii, quas Amos et Isaias eis intentarunt. Atque hæc videtur essa causa, cur Amos at Isaias tam præcise tempus suæ prophetiæ consignent; Amos dicendo: *Ante duos annos terræ motus;* Isaias: *Adhuc sexaginta anni, et desinet Ephraim esse populus.* Favet

quarto, quod de alio terræ motu, et diverso ab hoc Oziæ, nec in Script. nec apud Josephum, Josippum, Eusebium, aliosque Historicos quidquam legamus. Ergo non videtur fuisse alius quam hic Oziæ.

Denique Amos, uti nomine suo (Amos enim hebr. idem est quod *populus avulsus*, ut dixi) ita et hoc terræ motu significat motum animorum Israelis, qua ipse avellens se a Deo et a regno David, schisma et divortium fecerat, erigens colensque vitulos aureos, eaque de causa, tunc, uti et alias sæpe, hunc terræ motum Deus immisit, ut simul minaretur terræ et populo, ejusque exsilium et excidium portenderet. Ita anno Domini 458. Antiochia, cum Nestorii schisma et hæresim amplexa est, ingenti terræ motu conquassata est, uti narrat ex Marcellino Baronius. Eodem Ponticea regio ob Eutychetis hæresim concussa est anno Domini 499. ut idem narrat ex Theodor. Collectan. lib. 2. Ob eamdem hæresim anno Domini 518. in Dardania assiduo terræ motu viginti quatuor castella uno momento collapsa sunt, et ex iis duo cum omnibus, alia cum multis habitatoribus demersa; ac paulo post eodem anno Anastasius Imper. Eutychianus fulmine a Deo ictus interiit. Ita Marcellin. in Chronico. Ita cum S. Joannes Chrysost. in exsilium pulsus est, Constantinopolis terræ motu contremuit, quo cubilis imperatorii pars collapsa est. Unde territus Imperator, misso notorio, eum revocavit; ut plane constiterit *propter justum suum Dominum commovisse terram*, ait Pallad. in Dial. et Theodoretus l. 5. 33. Hucusque titulus Prophetæ, nunc orditur suam prophetiam, aitque:

De Sion rugiet,] quasi dicat: Deus verus, cujus in Sione (non autem in Dan et Bethel, uti vos, *o* Israelitæ, imo idololatræ, falso præsumitis) est templum, solium et oraculum seu propitiatorio a Cherubinis sustentato; hic, inquam, Deus potens et acer sui templi, cultusque et sanctitatis vindex, per me, perque Osee, Isaiam, aliosque Prophetas, ex Sione et Judæa a se missos, instar leonis rugiat, dum horribilem vastationis et excidii sententiam contra impios Israelitas, aliasque vicinas gentes, ob varia earum scelera per nos proferet et prœliabit. Simili sensu ait Isaias c. 31. v. 4. *Quomodo si rugiat leo et catulus leonis super prædam suam, etc. sic descendet Dominus exercituum ut prælietur super montem Sion*. Et v. 9. *Dixit Dominus, cujus ignis est in Sion, et caminus ejus in Jerusalem*, quasi dicat: Deus qui in Sione residet, ibique igne sacro et sacrificiis colitur, inde quasi leo rugiens exsiliet gravis ultor in hostes suos, puta in impios, qui ejus cultum et numen vel idololatria, vel aliis sceleribus violarunt. Ita S. Hieron.

Luxerunt (id est lugebunt) speciosa pastorum,] scilicet pascua; per quæ metaphorice intelligit speciosas urbes et palatia, æque ac agros et prata Judææ, q. d. Sicut, leone rugiente, aufugiunt pastores cum gregibus, ideoque pascua deserta ac desolata lugere ac squalere videntur: ita, Deo rugiente et per Chaldæos sæviente contra Israelitas aliasque gentes, omnes eorum speciosæ urbes et domus, æque ac agri et campi vastabuntur et desolabuntur, cæsis, vel abductis eorum incolis et cultoribus, ita ut mœrere et lugere videantur. Sicut enim metaphorice agri et prata ridere dicuntur, dum florent; ita et lugere, cum desolantur. Ita Remig. Hugo et Vatablus, ac S. Hier. qui notat Amos, utpote pastorem, apposite uti metaphoris desumptis a pascuis: *Naturale est*, inquit, *ut omnes artifices suæ artis loquantur exemplis, et unusquisque in quo trivit ætatem, illius similitudinem proferat, v. g. Qui nauta est et gubernator, tristitiam suam comparat tempestati, damnum naufragium vocat, inimicos suos ventos contrarios oppellat. Rursum, prosperitatem et lætitiam auram placidissimam et secundos nominat ventos, tranquilla maria et æquora. E regione miles quidquid dixerit, scutum, gladium, loricam, galeam, lanceam, arcum, sagittam, mortem, vulnus et victoriam sonat. In ore Philosophorum semper Socrates, Plato et Aristoteles. Oratores, Gracchos et Catones, Tullias et Hortensias in cœlum laudibus ferunt, etc. Sic et Amos qui pastor fuit, non in locis cultis, sed in lata eremi vastitate, in qua versatur leonum feracitas, et interfectio pecorum, artis suæ usus est sermonibus; ut vocem Domini terribilem, rugitum leonum et fremitum nominaret, eversionem Israeliticarum urbium pastorum solitudini, et ariditati montium comparans.* Hoc est quod vulgo dicitur:

Navita de ventis, de bobus narrat arator.

Et Eccl. 38. 26. *Qui tenet aratrum, et qui gloriatur in jaculo, stimulo boves agitat, et conversatur in operibus eorum, et enarratio ejus in filiis taurorum, etc.* Denique Arabicus Antioch vertit: *Contristati sunt pastores gregum;* Arabicus Alexand. *Lugent pascua pastores, quia exsiccatum est caput Carmeli.*

Exsiccatus est vertex Carmeli.] *Duo*, ait S. Hieronym. *sunt montes hoc nomine. Alter, in qua fuit Nabal Carmelus, maritus Abigail ad Australem plagam*, 1. Reg. 25. *Alter juxta Ptolemaidem, quæ prius vocabatur Acho, mari imminens, in qua Elias Propheta flexis genibus pluvias impetravit. Si ergo de Carmela dicit in qua habitavit Nabal, magis pastorum gregibus convenit; quia est juxta solitudinem. Sin autem de illo qui vicinus est littori, ad reges, et ad superbiam pertinet regni Israel, quos imminente captivitate instar montium desertorum dicit esse vastandos.* Uterlibet ergo Carmelus hic accipi potest, et uterque fertilis in proverbium abiit, estque symbolum fertilitatis, abundantiæ et lætitiæ. Unde lingua Punica, sive Arabica, quæ Hebrææ vicina est, adhuc hodie in Bætica, amœnissimæ et pulcherrimæ villæ vocantur *Carmenes*, ait Delrio adagio 970. Commodius tamen accipias de priore, qui pascuorum et pastorum erat; ab eo enim Amos, utpote pastor, pastoritiam duxit similitudinem. Sensus ergo est quasi dicat: Israelis, et vicinarum gentium Carmeli, id est, villæ, agri, vineæ, pascua, opes, copia et gaudium disperdentur per Chaldæos. Rursum, in voce *vertex* notantur reges regumque arces, palatia, horti et villæ; et symbolice potentia, imperium et gloria destruenda a Babyloniis. Unde Chald. vertit: *Desolabuntur habitacula regum, et desertum fiet præsidium arcium illorum.* Accedit Theodor. qui per *verticem* accepit tum Jerusalem, quæ erat caput et vertex Judææ, tum Samariam, quæ erat vertex Israelis, sive decem Tribuum, Isaiæ 7. 8. et 9. Denique Albert. at Hugo censent hic ad litteram prædici siccitatem, sterilitatem et famem Israeli et gentibus impiis immittendam et infligendam a Deo.

Porro *Carmelus* hic non tantum notat agros et opes Judææ, sed et aliarum gentium; omnis enim ager et locus fertilis, dives et speciosus, proverbialiter vocatur *Carmelus*. Id ita esse patet ex sequentibus; nam hanc propositionem, *Dominus de Sion rugiet, etc. et luxerunt speciosa pastorum, et exsiccatus est vertex Carmeli*, initio quasi thema propositum, sic in sequentibus explicat, de Damasco vers. 4. dicens: *Et mittam ignem in domum Azael, et devorabit domos Benadad*. Speciosa ergo pastorum, et vertex Carmeli Damasci, sunt domus Azaei et Benadad. Et de Gaza v. 7. *Mittam ignem in murum Gazæ, et devorabit ædes ejus*. Speciosa ergo pastorum, et vertex Carmeli Gazæ, sunt murus et ædes ejus. Et de Tyro vers. 10. *Mittam ignem in murum Tyri, et devorabit ædes ejus*. Speciosa ergo et Carmelus Tyri sunt murus et ædes ejus. Idem de Idumæa dicit vers. 12 et de Ammon vers. 14. et de Moab. cap. 2. vers. 2. et de Juda cap. 2. vers. 5. et de Israel cap. 2. vers. 6. 13. et 15.

3. HÆC DICIT DOMINUS: SUPER TRIBUS SCELERIBUS (perperam Arabicus Antioch. vertit, *regionibus*, vel *climatibus*) DAMASCI, ET SUPER QUATUOR NON CONVERTAM EUM.] Incipit Amos a minis, quas Deus gentibus Israeli inimicis intentat, eo quod Israelem afflixerint. Primo, ut ex hostium suorum vindicta sciat Israel se Deo suo curæ et cordi esse; secundo, ut ex pœna infidelium, puta Damascenorum, Gazensium, Tyriorum, Idumæorum, Ammonitarum et Moabitarum, suam, puta fidelium, æstimet. *Si* enim *in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?* ait Christus Lucæ 23.31.

Quæres primo: Quid sibi vult τὸ *super tribus sceleribus Damasci, et super quatuor?*

Vatablus, Clarius, Emmanuel et Mariana per tria et quatuor accipiunt septem, id est, plurima scelera Damasci, q. d. Damascus nullum facit finem peccandi, sed jugiter scelera sceleribus accumulat; si tantum bis aut ter peccasset, pepercissem illi; nunc quia non cessat, sed alia aliis jugiter addit non parcam ei. Septenarius enim in Script. symbolum est multitudinis et universitatis, ex eo quod septem diebus Deus omnia creavit, Gen. 1. et septem diebus hebdomadæ jugiter recurrentibus decurrant omnes dies omniaque tempora. Sic dicitur Ecclesiastæ 11. 2. *Da partem septem, nec non et octo*, id est, omnibus indigentibus distribue partes panum et eleemosynar. Proverb. 24. 16. *Septies*, id est, frequenter, *in die cadit justus*. Zachar. 3. 9. *Super lapidem unum septem oculi*, id est multæ excubiæ 1. Reg. 2. 5. *Donec sterilis peperit septem*, id est, multos filios Psalm. 118. 164. *Septies in die laudem dixi tibi*. Hic sensus videtur planus; tria enim et quatuor faciunt septem, præsertim quia repetit τὸ *super*, dicens: *Et super quatuor*; ergo hæc quatuor scelera alia sunt a tribus quæ præcesserunt; si alia, ergo juncta tribus prioribus faciunt septem. Melius alii censent hic quatuor tantum Damasci scelera denotari; τὸ enim *quatuor* idem est quod *quartum*, ut vertit Syrus et Arabicus; Hebræi enim sæpe numeros cardinales sumunt pro ordinalibus. Exempla sunt in hac eadem voce Proverb. 30. 15. *Tria sunt insaturabilia, et quartum* (Hebr. וְאַרְבַּע *vearba*, id est, *et quatuor*) *quod numquam dicit: Sufficit*. Et v. 18. *Tria sunt difficilia mihi, et quartum* (Hebr. *vearba*, id est, *et quatuor*) *penitus ignoro*. Similia sunt vers. 21. et 29. Porro hac phrasi utuntur ad auxesin, ut significent quarti eminentiam super tribus quæ præcesserunt. Ita S. Hieron. Theodor. Remig. Haymo, Huge, Lyranus et alii. Simile est illud Virgilii, ecloga 3.

> Triste lupus stabulis, maturis frugibus imber,
> Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ.

q. d. Quartum et ultimum, puta iræ Amaryllidis nobis sunt tristissimæ. Et Theocritus idyl. lib. 8. ex quo more suo id mutuatus est Virgil. *Arboribus metuendum malum tempestas, aquis cœnum, avibus laqueus, feris agrestibus retia: viro autem teneræ virginis amor*, q. d. Virginis amor præ cæteris omnibus viro metuendus est, quia illi eripit cor et mentem. Tale est illud Proverb. 30. 16. *Tria sunt insaturabilia, et quartum quod numquam dicit: Sufficit; infernus, et os vulvæ, et terra quæ non satiatur aqua; ignis vero numquam dicit: Sufficit*, q. d. Ignis omnium maxime est insaturabilis. Et Proverb. 6. *Sex sunt quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus*, puta eum *qui seminat inter fratres discordias*, q. d. Hunc maxime odit Deus.

Sensus ergo est, q. d. Super tribus sceleribus Damasci, et maxime super quarto irascer, nec parcam, sed puniam illum; quodnam sit hoc quartum explicat dicens: *Eo quod trituraverint in plaustris ferreis in Galaad*. Similiter explicat quartum scelus Gazæ vers. 6. et quartum Tyri vers. 9. et quartum Idumææ vers. 11. et quartum Ammon vers. 13. et quartum Moab cap. 2. 1.

Quæres, secundo, quænam sint hæc quatuor scelera Damasci? Rursum, an hic numerus scelerum sumendus sit definite, an indefinite? Definite accipiunt Rupertus, Albertus, Lyranus, Dion, Palacius et Arias, qui censent tria scelera esse idololatriam incestum homicidium: Albertus vero, esse rapinam, mulctam et gladium, quibus Damasceni persecuti sunt et afflixerunt Israelitas. Quartum vero exprimit Propheta dicens: *Eo quod trituraverint in plaustris ferreis Galaad*. Verum tria priora non exprimit Propheta; quocirca illa ex cerebro interpretum conficta videntur.

Dico ergo tria et quatuor hic indefinite sumi, et significare plurima scelera Damascenorum: quæ ipsi perpetrarunt sub Azaei rege, tum contra Hebræos, tum contra alias gentes, 4. Reg. 8. Ternarius enim familiaris est S. Scripturæ, et primus est numerus multitudinis; hinc ejus est symbolum: *Tria enim sunt omnia, et ipsum ter in omnem partem se effundit*, ait Aristot. lib. 1. de cœlo, cap. 1. Intellige *omnia*, non sola, sed prima: nec enim unitas, nec duo, faciunt omnia, sed mox ut sunt tria, si ea singula adsint, dicimus adesse omnia. Unde S Chrysost. hom. 41. in Matth. explicans illud cap. 13. 33. *In farinæ satis tribus*: Tria, inquit, sata sunt multa. Quando vero ternario unitas additur, ut fiat quaternarius, tunc maxima multitudo, quæ communem et ordinariam superat, significatur. Sic Virgil.

> O terque quaterque beati.

id est plurimum beati, imo beatissimi. Et Seneca in Hippolyto: *O terque quaterque prospero fata dati*. Hinc et Deus vocatur *ter maximus, ter felix, ter sanctus*. Causa et origo hujus rei et phrasis est, increatus ternarius, puta ipsa Sanctissima Trinitas; hæc

enim est sanctissima, felicissima, maxima, ac omnia, imo infinita bona in se complectitur, eaque ternariis a se creatis communicat, ideoque mentibus hominum, etiam Gentilium S. Trinitatem ignorantium, inseruit hanc augustam de ternario opinionem, ut cum Arist. lib. 1. de Cœlo cap. 1. censerent ternarium esse principium multitudinis, eoque in arcanis uterentur, quasi sacratiore, quod vehementior atque efficacior ad omnia putaretur, uti ait Plin. l. 18. cap. 3. et Macrob. lib. 1. Satur. cap. 6 Hinc priscis ternio absolutissimus et sacer erat, adeo ut quidquid ter dictum aut factum esset, id ratum et efficax haberetur. Hinc et Galli per *tres*, id est ter, significant superlativum, puta summum et maximum in suo genere, ut *tres-bon*, id est optimus; *tres-sage*, id est sapientissimus, *tres-riche*, id est ditissimus, etc. Insuper *ternarius ad quascumque controversias dirimendas maxime idoneus est, ut qui principium, medium et finem in se contineat*, ait Dion. Halicar. lib. 3. Quocirca Plutarch. tract. de Pythag. discip. tradit unitatem a Pythagoræis Apollinem nuncupari, dyada (id est dualitatem) litem et audaciam, triada justitiam et virtutem, quæ est medium duorum vitiorum. In ternario enim, aiebant, ipsum unum est medium, quasi centrum et numen, quo æqua distributio regitur, et ad quod quasi finem refertur; hinc ternarius est quasi circulus, et complexio omnium; in ternario enim est principium, medium et finis; unde et tria sunt omnia. Et prisci Theologi ut designarent principium, medium et finem referenda esse in Deum, tria in sacrificiis offerebant. Et tria posita sunt a Philosophis in cultu Dei; adoratio propter reverentiam; thus ob distributionem suavissimæ cognitionis divinæ, et cœlestium ac terrestrium virtutum; hymnus secundum Pythagoram, propter concentum cœli. Hinc Nicomachus: *Ter*, ait, *libant, et ter sacrificant, qui voto sua petunt a Deo consummari*. Theocritus idyl. 2.

> Ter libo, ter et hæc pronuntio mystica verba.

Virgil. 4. Georg. de sacrif. Oceani:

> Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam:
> Ter flamma ad summum tecti subjecta reluxit.

Ovid. 3. Fast.

> Ter caput irrorat, ter tollit ad æthera palmas.

Idem dicunt alii passim. Seraphini ter clamant: *Sanctus, sanctus, sanctus*, Isaiæ 6.

Tres sunt virtutes Theologicæ, quibus Deum colimus: fides, spes, charitas, Tres partes pœnitentiæ, quibus eum conciliamus: contritio, confessio, satisfactio. Tria opera bona, quibus eum demeremur: oratio, jejunium, eleemosyna. Arithmetica docet ternarium in qualibet re inveniri. Mundus enim est triplex: scilicet angelicus, corporeus, humanus. Anima tres habet potentias: intellectum, memoriam, voluntatem. Tres sunt Angelorum hierarchiæ, et in singulis tres ordines. Tria eorum officia: purgare, illuminare, perficere. Triplex eorum cognitio: matutina, quæ est in Verbo; vespertina, quæ est rerum in se; meridiana, quæ est aperta Dei visio. Castitas triplex: virginalis, vidualis, conjugalis. Cœlum triplex: empyreum, sidereum, aereum. In sole sunt tria: substantia, radius et lumen; sic in Deo, qui est Sol increatus, sunt tres personæ, Pater, Filius et Spiritus Sanctus. In omni re sunt tria: essentia, virtus, operatio; vel entitas, species, ordo. In compositis est materia, forma et unio. Tres sunt aeris regiones: infima, media, summa. In arbore et planta sunt tria: folia, flores, fructus. Ita in rebus omnibus SS. Trinitas sui vestigia posuit, ex quibus eam agnosceremus et contemplaremur. Tres in homine sunt spiritus: animalis, vitalis, naturalis. Tres animæ vegetativæ operationes: nutritio, augmentatio, generatio. Bonum est triplex: utile, delectabile, honestum. Tres rerum sunt ordines: naturæ, gratiæ, gloriæ. Tres præcipuæ corporis partes: venter, cor, cerebrum. Tres causæ artificiales et artificum: efficiens, formalis, finalis. Philosophia triplex: Ethica, Physica, Mathematica. Syllogismi tres sunt propositiones: Major, Minor, Conclusio. Triplex lex: naturæ, Mosis, Christi. Tres temporis differentiæ et partes: præteritum, præsens, futurum. Locus triplex: summus, medius, infimus. Triangulus tres habet angulos, æque ac lineas. Anguli sunt tres: rectus, acutus, obtusus. Quantitas corporis trina est: longitudo, latitudo, crassities. Denique omnia in ternario, puta in mensura, numero et pondere creavit et disposuit Deus, Sap. 11. v. 21. Hæc et plura Petrus Bongus lib. de Numeror. mysteriis, in ternario. Hisce ergo de causis ternarius symbolum est multitudinis, plenitudinis, perfectionis, universitatis.

Itaque sensus hujus loci est, ait S. Hieronym. q. d. *Expectavi multo tempore, ut Damasceni de suis sceleribus agerent pœnitentiam, et ideo nolui punire peccantes, ut aliquando conversi reciperent sanitatem; verum quia tertio et quarto eadem faciunt, cogor mutare sententiam et plagis corrigere delinquentes.* Sic et Theodor. *Quod vero*, inquit, *super tribus et super quatuor, multitudinem significat, hoc est, ut subdit, infinitas iniquitates.* Sic et Ribera, Delrio adagio 971. aliique supra citati. Hic sensus appositus est, planeque genuinus videretur, si Propheta dixisset (*super tribus et quatuor sceleribus*) sic enim dicimus: *O terque quaterque beati.* Verum quia tribus non jungit quatuor, sed potius, quatuor a tribus separat et disjungit, dicens: *Et super quatuor;* hinc magis genuinus videtur sensus, quem quæst 1. indicavi, nimirum ut *quatuor* sumatur pro *quarto*, sensusque sit: Quia Damascus tria, id est plurima, perpetravit scelera, nec his contenta addidit quartum, præ cæteris omnibus insigne et enorme, hac de causa indigna plane est venia, ideoque non parcam, sed plectam eam. Aut ut a Castro, q. d. Cum semel, iterum et tertio pepercerim Damascenis, quarto enormi sceleri, quod cæteris addiderunt, nequaquam parcam, sed puniam. Quartum hoc scelus est, quod subdit: *Eo quod trituraverint in plaustris ferreis Galaad.* Cur enim inter tot scelera hoc unum exprimit et subdit Propheta, nisi quia hoc quartum erat, et enorme? Idem facit, idemque ut quartum scelus Gazæ, Tyri, Edom, Ammon et Moab nominat, et taxat vers. 6. 9. 11. 13. et cap. 2. 1. Cum enim post *quatuor*, id est quartum scelus, hoc unum subjiciat, plane significat illud ipsum esse quartum. Omnino enim enorme, cæteraque omnia superans erat hoc scelus, quod inaudita crudelitate plaustris ferreis triturarent Israelitas, puta Galaaditas.

Tropolog. S. Hieron. *Primum, ait, peccatum est, cogitasse quæ mala sunt; secundum, cogitationibus perversis ocquicvisse; tertium, quod mente decreveris, opere complesse; quartum, post peccatum non agere pœnitentiam, et in suo sibi complocere delicto. Hoc faciunt omnes hæretici, qui non solum cogitant et faciunt malo; sed doctrina sua quosque simplices decipiunt, et in morem Domascenorum, qui interpretantur sanguinem bibentes, eorum quos deceperint sanguinem bibunt.* Et Rupert. *Primum,* ait, *scelus est voluntas perversa, et tunc peccator moritur interius; secundum, voluntatem opere complevisse, et hoc facto mortuus est peccator, et foras elatus; sed adhuc suscitori potest, sicut illum juvenem Dominus suscitovit, qui per portam civitatis mortuus efferebatur. Tertium scelus est, opus in consuetudinem vertisse; et tunc peccator mortuus et sepultus est; sed adhuc ad vitam suscitori pateat, sicut Lazarum sepultum jam quatriduanum et fætentem Dominus suscitovit; quartum scelus est, in suo sibi peccato complacere, Deoque ad pœnitentiam revoconti, et legi ejus redarguenti superbiæ spiritu resistere. Hoc scelus diabolicum est: est enim cor impœnitens, et rebellio, ac defensio scelerum,* ideoque plane venia indignum et pene irremissibile.

Denique Hebræi nonnulli, quos sequitur Georgius Venetus in problem. S. Script. tom. 5. n. 414. censent Amos hic significare, quod difficile convertentur ii, qui quater vel pluries in idem peccatum *corruunt,* q. d. Super tribus sceleribus convertam *eos,* super quarto autem *non* convertam; sed ipsos sibi suisque sceleribus *et* consuetudini voluntariæ derelinquam. Hoc tropologicum pariter est, non litterale, ut ipsi censent.

Non convertam eum.] Aliqui codices legunt *eam,* scilicet Damascum; sed Romana, Hebr. et Interpretes passim legunt *eum,* scilicet populum: hunc enim Damascus significat; metonymice enim ponitur *continens* pro contento, civitas pro civibus et incolis. Hebraice est לא אשיבנו *lo ascibennu,* id est, non faciam reverti eum, non reducam eum; Vatabl. *Non revocabo eum,* scilicet furorem meum, sed effundam et complebo eum in Damasco; Septuag. *Non aversabor eos,* id est, non avertam faciem meam, inquit Theodor. a Damascenis, sed iratus firmiter illam convertam ad eos, ut iras meas in eos effundam. Unde Arab. subinde vertit: *Non revertar ab eis.* Cum enim Deus scelera alicujus ulciscitur, dicitur firmare in eum vultum suum; *ex* adverso David petens veniam et Gratiam Dei, ait: *Averte faciem tuam a peccatis meis,* Psalm. 50. 11. Verum quia nulla furoris, nec faciei Dei præcessit mentio, hinc secundo et genuine, *non convertam eum* (Damascum, id est, Damasci populum) scilicet ad me, seu ad veniam et misericordiam meam; sed eum in suis sceleribus, æque ac ira et vindicta mea, derelinquam. Unde Chald. et Pagninus vertunt: *Non parcam ei,* sed acriter puniam. Ita S. Hieron. Albertus et Hugo. Hinc Syrus vertit: *Non retraham, non reverti faciam ab eis;* Arabicus Antioch. *Non ero pœnitens super eo;* vel *non convertam eum in locum suum,* q. d. E captivitate non reducam eum in solum patrium. Huc pertinet expositio Sanchez, q. d. *Non convertam eum,* id est, non revocabo eum a morte, quæ ex judicio et decreto Dei tam certo ei eveniet, ut judicari debebat jam advenisse. Videtur ergo jam esse mortuus, quia certæ morti destinatus; ab hac ego eum non convertam, id est non reducam, non liberabo.

Tertio, Arias *ascibennu* vertit : *retribuam ei,* hoc est, scelera ejus ulciscar, sicque per interrogationem legit, et explicat: Numquid ob tria *et* quatuor, id est plurima, scelera *non* retribuam ei? *omnino* retribuam, et plectam eum. Arabicus Alexandrinus vertit nove : *Super tribus et super quatuor sceleribus Damasci non sum tristitia affectus,* q. d. Peccata me non affligunt, sed ipsum peccantem. Melius idem cap. 2. vers. 1. *Non differam, non prolongabo,* scilicet vindictam.

Impertinens est Ruperti expositio : *Non convertam eum,* scilicet verticem Carmeli, ad pristinum suum virorem et fertilitatem. Erronea est R. Salomonis, qui ex hoc loco contendit tribus tantum vicibus peccatorem pœnitentem a Deo recipi, quarto non recipi. Quin et Theologi nonnulli peccatorem quandoque adeo graviter et sæpe peccare censent, ut in pœnam Deus deneget illi auxilium sufficiens ad pœnitendum ; quo fit ut pœnitere et converti nequeat. Id autem fieri, cum implevit mensuram peccatorum a Deo determinatam, de qua accipiunt illud Matth. 23. 22. *Et vos implete mensuram patrum vestrorum.* Verum hoc de copioso et efficaci auxilio verum est, de sufficienti falsum; sic enim peccator *non* esset amplius viator, sed cum damnatis quasi damnatus, utpote privatus auxilio necessario ad salutem, sine quo impossibile est eum salvari, et necesse damnari.

Moraliter disce hic gravem Dei esse punitionem, cum ipse peccatores non convertit, nec a peccatis revocat, sed in iis derelinquit et obdurat, uti obduravit Pharaonem; tunc enim ruunt in interitum præsentem, et æternum, uti contigit Pharaoni Exodi 7. 3. Vide ibi dicta. *Impunitas incuriæ soboles, insolentiæ mater, radix impudentiæ, transgressionum nutrix,* ait S. Bern. lib. 3. de Consid. cap. 5.

Eo quod trituraverint in plaustris ferreis Galaad.] Quartum et summum hoc est scelus Damasci, ideoque irremissibile quoad vindictam; ob hoc enim Deus Damascum destinavit gladio *et* excidio Assyriorum, q. d. Damascus, tria, id est plurima, scelera perpetravit , ea dissimulavi, iisque adhuc pepercissem. Verum quia quartum addidit, tam crudele et horrendum; hinc ulterius non parcam, sed ultor exsurgam, in eumque desæviam, uti ipse sæviit in Israelem. Certa ergo eum manet, ultio, certum excidium. Nota: Perpetua a tempore Josue fuera bella inter Syros, quorum caput erat Damascus, et Israelitas, tum ob viciniam, tum ob disparitatem fidei et morum. Syri ergo sæpe afflixerunt Israelem, dissimulante Deo; sed intoleranda fuit afflictio, qua eos plaustris ferreis triturarunt, quam proinde Deus dissimulare et decoquere non potuit. Hæc afflictio contigit sub Azael rege Syriæ, illamque ei flens prædixit Eliseus, cum ei regnum promitteret: *Scio,* inquit, *quæ facturus sis filiis Israel mala; civitates eorum munitas igne succendes, et juvenes eorum interficies gladio, et parvulos eorum elides, et prægnantes divides,* 4. Regum, 8. 12. itaque factum esse patet ibid. cap 13 v 3 *Attriverat,* inquit, *eos rex Syriæ;* et vers. 7. *Interfecerat eos rex Syriæ, et redegerat quasi pulverem in trituram areæ.* Unde perspicuum est, ait Theodor. *quod Da-*

masceni in aream quamdam mulieres Israelitides projicientes, rotis serratis tamquam spicas crudeliter triturabant.

In plaustris ferreis] Hebr. חרוץ *charuts* significat traham, sive tribulam, qua super segetem circumsecto grana ex ea excutiuntur, teruntur et triturantur; unde et *tribula* a terendo dicta videtur. Radix enim חרץ *charats* significat stringere, excutere, concidere, excidere; Hebræi enim triturabant, plaustris ferratis et dentatis, quasi tribulis. Hoc, ait S. Hieron. est genus plaustri, quod rotis subter ferreis atque dentatis volvitur, ut, excussis frumentis, stipulam in area conterat et comminuat. Unde Septuag. vertunt: *Secuerunt in serris ferreis;* Symmach. *in rotis ferreis;* Tigur. *in rastris ferreis;* alii: *in carpentis ferratis;* Vatabl. *in tribulis ferreis.*

Aliqui hæc metaphorice accipiunt, ut hac phrasi tantum significetur acerbitas afflictionis, qua Azaei afflixit Israelitas, ut eos *instar tribulorum frumentum in areis triturantium, jugularet atque contereret,* inquit S. Hieron. et Clarius. Verum alii passim id ipsum proprie accipiunt: tum quia idipsum Azaeli prædixit Eliseus loco citato, tum quia enormis hic sævitia significatur, et punitur; tum quia olim victores victos, præsertim infideles, sævos et barbaros ita muletabant. Sic David Ammonitas, eo quod legatos a se missos violassent et subsannassent, *serravit, et circumegit su, er eos ferrata carpenta, divisitque cultris, et traduxit in typo laterum,* 2. Regum. 12. 13.

Moral. disce hic quam crudelitas Deo et hominibus sit exoso, quamque Deus par pari referat, ut crudelis sit in crudeles, imo eos simili quod aliis intulerunt tormento occumbere cogat: quia crudelitas hæc justitis est, justaque vindicta. Hac de causa hic per Amos, æque ac per Isaiam cap. 14. 29. et seq. Jeremiam cap. 47. et seq. Ezech cap. 25. et seq. aliosque Prophetas Philisthinis, Idumæis, Tyriis, aliisque gentibus acerrima supplicia intentat, eo quod sævierint in Israelem populum Dei. Quocirca Aristoteles ad Alexand. hoc ei dat documentum : *Parce effunde humanum sanguinem; quia hoc illius est, qui novit secreta cordium.* Periander Apud Auson.

Multis terribilis caveto multos.

Cassiodorus in Ps. 10. *Quid prodest crudelibus persequi, quos vident persecutionibus semper augeri?* Exosa et explosa fuit uxor Hannibalis, ipseque Hannibal, qui inspecta humani sanguinis fossa, pulchrum in ea spectaculum dixerunt. Ita Fulg. l. 9. c. 11. Crudeli Syllæ dixit Q. Catulus: *Cum quibus tandem victuri sumus, si in bello armatos, in pace inermes occidimus?* Ita Eutrop. In Syria Augustus Cæsar, audito Herodis infanticidio: *Mallem,* ait, *Herodis porcus esse, quam filius;* porcos enim non mactabant Judæi. Ita Macrob l. 2. Saturn. cap. 4. Neroniana vox est: *Me mortuo terra misceatur incendio.* Ita Dion. Nicæus in vita Neronis. Quocirca mater Neronis Agrippina, cum ejus jussu occideretur, Centurioni ferrum stringenti ventrem ostendens, clamabat: *Hunc percute: hic est ferro fodiendus, qui portentum istud genuit.* Ita Sueton. in Nerone. Hi sunt Phalarides, Mezentii, Maximini, Timones, Diocletiani. C. Caligula frequenter exclamare solebat: *Utinam universus populus Roman. unicam cervicem haberet!* scilicet ad eam uno ictu amputandam. Ita Eutrop. Ejusdem fuit hæc vox : *Mementote mihi omnia in omnes licere.* Vitellius, occiso Othone cum suis, dum ejus asseclæ tabem cadaverum abhorrerent, dixit, *optime olere occisum hostem, et melius civem.* Sed hic tandem religatis post tergum manibus, injecto cervicibus laqueo, veste discissa, seminudus in forum tractus inter ludibria, tandem apud scalas Gemonias minutissimis ictibus excarnificatus confectusque est, indeque unco in Tiberim tractus. Ita Fulgos. lib. 9. c. 11. Sic misere periit Deo vindice, imo se occidit Nero. Sic et misere perierunt Caligula, Maximianus, Diocletianus, Hannibal, Herodes. Vere Thales Milesius, rogatus quid difficile umquam vidisset, respondit: tyrannum senem. Quocirca Phalaris tyrannus dicere solebat : *Ego qui expertus utrumque sum, tyrannidi malim subesse quam præesse. Subditus enim aliorum motorum securus, unum tyrannum metuit: tyrannus autem et eos qui foris insidiantur, et illos per quos servatur.* Ita Stobæus ser. 47. Quidam tyrannicidam optans, Bruti statuæ subscripsit : *Utinam viveres!* quod opera Bruti Tarquinius ex urbe pulsus esset. Et Cæsaris statuæ hos versus subscripserunt :

Brutus quia reges ejecit, primus consul factus est :
Hic quia consules ejecit, rex postremus factus est.

Nec multo post Cæsar a senatoribus viginti tribus vulneribus in curia confossus est. Mithridates uno epistola octoginta millia Romanorum in Asia, per urbes negotiandi causa dispersa, interemit; tantamque provinciam injusto, sed non inulto, sanguine respersit. Nam a Romanis in eos angustias redactus est, ut veneno mortem sibi consciverit. Quocirca ipse cum maximo cruciatu, veneno repugnantem (ex longo ejus usu) spiritum suum tandem succumbere coegit. Sanctus Cyprianus tract. de Oratione Domin. ait homines superare bestias crudelitate: leones enim pepercerunt Danieli in lacu, in quem eum conjecerant Medi; et cum Achab persequeretur Eliam, paverunt eum corvi, 3. Reg. 17. *O humanæ malitia,* ait, *detestanda crudelitas! feræ parcunt, aves pascunt, et homines insidiantur et sæviunt.* Idem ad Demetrianum sub Decio et cum Decio ac Valeriano, persecutorem Christianorum: *Innoxios,* inquit, *justos, Deo charos domo privas, patrimonio spolias, catenis premis, carcere includis, bestiis, gladio, ignibus punis. Nec saltem contentus es dolorum nostrorum compendio, et simplici ac veloci brevitate pœnarum, admoves laniandis corporibus longo tormenta, multiplicas laceraudis visceribus numerosa supplicia; nec feritas, neque immanitas tua usitatis potest contenta esse tormentis : excogitat novos pœnas ingenioso crudelitas. Quæ hæc est insatiabilis carnificinæ rabies? quæ inexplebilis libido sæviendi?* Sed et Decio vices rependit Deus, effecitque ut a Gothis acie victus, fugiens cum equo in paludem inciderit, e qua absorptus numquam postea comparuit. Valerianum vero Sapori Persarum regi captivum tradidit, qui conscensurus equum eo pro scabello utebatur. Denique septem illi Machabæi fratres, crudeliter ab Antiocho excruciati et frixi, eidem quasi leones insultarunt, et crudelem æque necem ei quasi Prophetæ intentarunt, 2. Machab. 7. inter quos minimus natu v. 31.

Tu vero, ait, qui inventor omnis moiitiæ factus es in Hebræos, non effugies manum Dei. Et mox: *Tu outem, o sceleste, et omnium hominum flagitiosissime, noli extolii vonis spebus, in servos ejus inflammatus; nondum enim omnipotentis Dei, et omnia inspicientis judicium effugisti; nam frotres mei, modico nunc doiore sustentoto, sub testamento æternæ vitæ effecti sunt; tu vero judicio Dei justas superbiæ tuæ pœnas exsolves.* Verus fuit vates: nam Antiochus paulo post acerrimo viscerum doiore, et fœtore intoierabili exercuiatus, corrosus a vermibus, blasphemam animam dæmoni exhalavit, 2. Machab. 9.

4 Et mittam ignem in domum Azael,] puta in familiam et posteros Azaei. Jam enim Azaei mortuus erat, et regnabat fiiius ejus Benadad, de quo sequitur, ut patet 4. Reg. 13. 22. et seq. Ignem intellige, tum proprie dictum; soient enim victores, dum urbes rebelles capiunt et exscindunt, ferro flammaque in eas grassari: tum aeres pœnas et efficaces, strages, ac excidium gentis et regni. Hoc enim in Script. per catachresin significat *ignis*, qui omnia depascitur et in cineres redigit. Porro hæc strages Damasci facta est a Teglathphalasar rege Assyriorum, qui vocatus ab Achaz rege Juda presso et pene oppresso a Rasin rege Syriæ, et a Phacee rege Israei, in ouxiiium, Damascum obsedit, cepit, excidit, Rasin occidit, Damasci cives transtulit Cyrenem, ut patet 4. Regum 15. 5. Ita S. Hier. Theod. Remig. Lyren. Arias et alii. Nominat Azael, quia is vixit, et afflixit Israeiem paulo ante tempora Amos, puta sub Joachas, evo Jeroboam sub quo prophetavit Amos. Porro Deus non punivit Damascum et Azaelem statim, sed de more exspectavit, ut posteri impierent mensuram peccatorum a se vindictæ præstitutam, quod factum est tempore Rasin: unde tunc et filios, et patres in filiis punivit et avertit.

Et devorabit domos (paiatia) Benadad.] Benadad hic fuit filius Azaelis, 4. Reg. 13. 24. ac proinde diversus a Benadad, qui pugnavit contra Samoriam tempore Achab 3. Reg. 10. 1. illum enim occidit Azael, ejusque regnum occupavit, 4. Reg. 8. 7. et seq. Porro iilo tempore multi reges Syriæ vocati sunt Benadad. Adad enim, sive Adarezer, fuit primus rex Syriæ, quem devicit David 2. Reg. 8. Ab hoc successores dicti sunt Benadad, id est filius, vel hæres at successor Adad. Jam strages hæc facta est, non sub Benadad filio Azaelis, sed sub nepote ejus Rasin, ut jam dixi.

5. Et conteram vectem Damasci.] *Vectem*, id est portas: hæ enim vectibus obserari soient. Rursum *vectem*, id est robur, ut vertit Chald. (robur enim portarum est in vectibus: hinc vectis typus est roboris) puta duces, miiites, arma, animos, punitiones, annonam, quibus quasi vectibus se communierant, et invictos putabant Damasceni: sed nil horum Deo, per Assyrios oppugnanti eos, resistere voluit, imo omnia ab eo contrita, iilico proiapsa corruerunt.

Et disperdam habitatorem de campo idoli.] Damascus, eique adjacens planities, vocatur hic *campus*, isque *idoli*; quia idolis abundans, iisque addictissima, inquit S. Hieron. et Theodor. Tigurina et Arias vertunt: *De vaile vanitatis* Talis et fuit Damascus: quæ vanitati dedita, ideoque Deo puniente, excisa et evanescens, toti orbi vanitatis speculum dedit. Septuag. et Theod. retinent vocem hebræam, vertuntque *de domo On*; Symmach. et V. editio, *de domo iniquitatis*; Aquila, *de domo inutili*. Eadem Damascus mox vocatur *domus voiuptatis*, id est deliciis affluens: in qua sceptrum tenebat rex Rasin, quando ea, iiio occiso, ab Assyriis eversa est. Pro *voluptatis* hebr. est עדן *eden*: unde græcum ἡδονη id est voluptas. Hinc pro *eden* Septuag. vertere soient ἡδονη; hoc tamen ioco vertunt, *Charron*: quia Eden regio, in qua situs erat paradisus terrestris, fuit in Mesopotamia et locis vicinis in quibus sunt Carræ urbs Parthorum, ubi cæsus est Crassus Romanus, ut ostendi Gen. 2. v. 8. Porro Theodor. idipsum sic exponit, q. d. Non soium Damascum, sed et accoias omnes, et eos qui ex Charran eo habitatum commigrarunt, captivos efficiam. Complut. retinent *Eden*, sed corrupte legunt *Adan*; vel, ut Villalpando in c. 27. Ezech. 23. legit *Adam*; eo quod Eden fuerit locus Adami; ipse enim a Deo in Eden collocatus est. Hinc et Syrus vertit, *in domo Adon.* Porro Damasci regio et ditio non longe abest a Mesopotamia, in qua fuit Eden et paradisus terrestris. Rursum ipsa Damascus urbs et regio amœna est et fertilis; quocirca et ipsa suam habuit Eden urbem, vel regionem, ad quam hic alludit Amos. Unde de hac Damascena Eden ioqui Ezech. c. 27. 23. et Isaiam cap. 37. 11. censet Marinus in Lexico, et alii nonnulli. Alludit ergo Amos ad Eden paradisi, et ad Adam quem nonnulli a Deo creatum censent in Damasceno agro, ex terra rubea, indeque dictum Adam. Adam enim vel Edom, hebr. idem est quod rubeus, vel rufus, de quo dixi Genes. 2 v. 7. q. d. Sicut Adamum ob peccata expuli ex Eden paradisi, sic Damascenos ob scelera expeliam ex sua Eden, id est ioco voluptatis. Addunt alii in Damasco occisum esse Abelem a Cain, indeque nomen accepisse: Damascus enim hebr. idem est quod *sanguinem bibens* (ait S. Hier. in c 27. Ezech.) scilicet Abelis. Ita Sanchez Sic etiamnum hodie Deus suis regionibus, et privatos suis ditionibus opulentis, et viridariis, ac paradisis deliciosis expellit ob eorum crimina, præsertim illis ipsis locis commissa, uti vidimus in Belgio. Denique Arabicus vertit: *Et concidam elationem* (fastum) *de virtute* (robore) *ejus.*

Et transferetur populus Syriæ Cyrenem.] Duæ urbes dictæ fuerunt hebr. קיר *kir*, et latine Cyrene. Prima fuit in Libya, a qua denominata est regio Cyrenaica, ait S Hieron. et Strabo l. 17. De hac ait Lucas Actor. 2. 10. *Et partes Libyæ quæ est circa Cyrenem.* Secunda fuit in Media. Hic agitur non de prima, ut censuit S. Hieron. Remig. et Hugo, sed de secunda; hæc enim Assyriis erat subjecta at vicina: unde eo Syros, expugnata Damasco, transtulerunt Assyrii, 4 Reg. 16. 9. idque diserte asserit Joseph, dicens l 9. 13. *Teglathphalasar Damascenos* (a se victos at expugnatos) *in superiorem Mediam destinavit.*

Dicta est Cyrene ab Hebræo et Chaldæo (lingua enim Assyria et Chaldæa vicinæ sunt, et dialecti dumtaxat linguæ Hebrææ) *kir*, id est paries, murus, quod egregie murata et munita esset quasi arx et propugnaculum regionis. Id ita esse patet ex Isaiæ 16. 7. ubi tertia *kir*, sive Cyrene in Moab, hebr. vocatur קיר חרשת *kir charesset*, id est. habens muros latericios. Unde Noster vertit: *muros cocti ioteris.* Vide

ibi dicta Sept. pro Cyrene vertunt, ἐπίκλητος, id est nominatus: *Transferetur*, inquiunt, *populus Syriæ nominatus*; quia hebr. קיר *kir*, id est Cyrenen, acceperunt non ut proprium urbis, sed ut appellativum: rursum *kir* censuerant idem esse quod קרא *kira* per *aleph*, id est vocatio, nominatio. Ita S. Hieron. Verum *kira* est fœmininum, non masculinum. Melius ergo Noster et alii vertunt ut proprium, *Cyrenem*.

6. Super tribus sceleribus Gazæ.] A minis et onere Damasci transit ad minas et onus Gazæ et Philisthinorum, ob tria, id est plurima, eorum scelera, et quatuor, id est quartum, scilicet quod *transtulerint captivitatem perfectam*, de quo mox. Phrasim hanc jam explicui in onere Damasci, v. 3. Porro Philisthæa quinque habuit urbes et satrapias, totidem satrapis, sive principibus subjectas. Urbium nomina sunt, Geth, ex qua natus est Goliath, quem occidit David; Accaron, Azotus, Ascalon et Gaza, quæ Judæis fuerunt infensissimæ, et perenne cum eis bellum gesserunt. Dicitur *Gaza* hebr. עזה *hazza*, vel *Gaza* (hebræum enim *ain* quia gutturale, imo pectorale, solet sæpe verti per *g*, ut patet in Gomor, Gomorrha, Phegor, in quibus pro *g*, hebr. est *ain*) id est fortis a munitione. Ita sanctus Hieron. et alii. Errat ergo Pomponius Mela l. 1. de Situ orbis, c. 11. dum ait huic urbi inditum esse nomen persicum, dicique Gazam, id est ærarium; gaza enim persice pecuniam opesque significat, eo quod Cambyses, inquit, cum Ægyptum invaderet et spoliaret, in Gazam belli opes contulerit. Nam tempore Amos, imo Mosis et Abrahæ, qui longe præcesserunt Cambysen, hæc urbs vocabatur Gaza, ut patet Genesis 10. 19. et Deuteronomii 2. 23. illud ergo etymon Gazæ, quod affert Mela, verum esse potest de Gaza Mediæ (hæc enim Persis erat vicina) de qua Ptolem. l. 6. c. 2. aut Æthiopiæ, de qua Ptolem. l. 4. cap. 7. non Palæstinæ, ut ipse habet. Gaza postea dicta est Gazera.

Contra Gazam et Philisthæos prophetat quoque Jeremias c. 47. eisque excidium per Chaldæos intentat. Vide ibi dicta.

Tropol. S. Hier. *Gaza*, inquit, hebr. idem est quod fortitudo, vel imperium. *Edom* est rufus, sanguinarius et terrenus. *Azotus*, vel, ut hebr. *asdod*, idem est quod ignis uberis, sive patrui. *Ascalon* idem est quod ignis homicida, sive appensa et ponderata. *Accaron* idem est quod στείρωσις, id est sterilitas; et ἐκρίζωσις, id est eradicatio. Hisce omnibus significantur Judæi (æque ac hæretici) qui persecuti sunt fideles. Hi enim dicuntur Gazæi; quia fortitudinem scientiæ suæ, et imperium sibi repromittunt. Vocantur Azotus; quia ubera Synagogæ jam non lacte, sed igne sunt plena; et quæ mentitur ignem habere se patrui, ejus universa generatio ignibus deputanda est. Vocantur Ascalon; sicut enim ignis Domini salvos faciet eos, quorum corda penetraverit; sic ignis iste qui de cœlo decidit quasi fulgur, qui succendit diaboli sagittas, quoscumque afflaverit interficiet. Vocantur Accaron; quia steriles sunt et eradicati, juxta illud Osee 9. *Quid dabis eis? Da eis vulvam sterilem, et ubera arentia.* Vocantur Geth, id est torcular, scilicet diaboli. Vocantur Philisthiim, id est cadentes populo; cum enim inebriati fuerint corruent, et in suo vomitu volutabuntur. Hucusque S. Hieron. Pressius Rupert. *Gaza*, ait, *sonat fortitudinem, et Judæorum designat rebellionem adversus veritatem. Azotus interpretatur ignis uberis, sive patrui; et ardentem in illis significat invidiam patris eorum diaboli, quæ exuberat in eis. Ascalon interpretatur ignis homicida, et homicidialem illorum furorem designat. Accaron, sterilitas, et inopiam illorum, quia fructum spiritus fugiunt, et paleam litteræ sectantur, significat. Philisthiim, potione cadentes, et illorum vere ebriosum hoc nomine intelligimus scandalum, juxta illud Ps. 68. Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in retributionem, et in scandalum: Obscurentur oculi eorum ne videant*, etc.

Eo quod transtulerint (Gazenses et Philisthæi) captivitatem perfectam, id est, plenam et absolutam, ita ut vix unum Judæum reliquerint, quem non captivum abduxerint; ut concluderent eam in Idumæa.] Vatabl. *et tradiderint eam ipsi Edom*, q. d. Philisthini omnes pene Judæos abduxerunt, eosque vendiderunt Idumæis infensissimis Judæorum hostibus, ut ibi velut æterno carcere clauderentur; sine ulla spe liberationis et libertatis, ibique agerent vitam servilem et asperam in sordidis, duris et continuis laboribus, seminudi, famelici, afflicti, oppressi. Hæc enim est perfecta captivitas. Ita S. Hier. Theod. Remig. Hugo, Lyran. Arias, Ribera, Sanchez et alii. Quando hanc captivitatem ex Judæa abduxerint Philisthæi, nec ex Script. nec ex Josepho liquet. Nam quod Remigius et Hugo putant eam contigisse in excidio Samariæ et decem Tribuum: alii, in excidio Jerusalem et Judææ per Chaldæos: alii, tempore Achaz 2. Paral. 28. v. 17. et 18. falluntur. Hæc enim omnia contigerunt post tempora Amos: ipse enim prophetavit sub Ozia, qui fuit avus Achaz: captivitas autem hæc ejus prophetiam antecessit, eratque jam præterita, uti ipse hic ait. Pro *perfectam* hebr. est שלמה *scelema*, id est perfecta, ut vertunt Noster, Aquila, Symmach. et Theodot. Verum Septuag. aliis punctis legentes שלמה *scelomo*, vertunt *Salomonis*. Jam captivitas Salomonis est captivitas Judæorum, qui fuerunt populus et posteri Salomonis: a rege enim tam præclaro et illustri, splendorem et claritatem populi demonstrat, inquit Theod.

7. Et mittam ignem in murum Gazæ.] *Ignem*, id est cladem et stragem, vel etiam ignem proprie dictum. Minatur Gazæ et Philisthinis excidium per Nabuchodonosor. Hic enim Philisthæos vastavit, ut patet Jerem. 25. 20. et c. 47. v. 4. vide dicta illis locis.

Super tribus sceleribus Tyri. A Philisthæis transit ad Tyrios, eisque præter tria, id est plurima, scelera, idem quartum de Judæis in captivitatem abductis objicit, pœnamque eamdem subjicit et intentat: non convertam eum,] scilicet ad gratiam et veniam, q. d. Non parcam Tyro, sed *mittam ignem* in eam. Eadem scelera, idemque excidium per Chaldæos intentat Tyro Isaias c. 23. Ezechiel c. 27. Jeremias c. 47. 4. Vide dicta illis locis.

Eo quod concluserint captivitatem perfectam in Idumæa.] Hebr. לאדום *leedom*, id est *ipsi Edom*, q. d. Quia captivarunt omnes Judæos, eosque vendiderunt Idumæis, qui nati sunt hostes Judæorum, æque ac Philisthini; cum quibus aliisque vicinis gentibus conspirarunt in excidium Israelitarum, juxta illud Ps. 82. 2. *Adversus te testamentum disposuerunt tabernacula Idumæorum, et Israelitæ, Gebal, et Ammon, et Amalec, et alienigenæ* (Philisthini) *cum habitantibus*

Tyrum. Ita S. Hier. Theod. Lyran. Hugo et alii. Porro quando hanc captivitatem intulerint Judæis Tyrii, ignoratur, uti de Philisthinis dixi v. 6. Albert. et Vatabl. censent eam illis intulisse, quando illi fugientes e Judæa, ob invasionem Assyriorum et Chaldæorum, in Tyrum, quasi in asylum, a Tyriis capti et venditi sunt Idumæis. Remigius vero et Arias censent Judæos mercium causa venientes Tyrum a Tyriis comprehensos venditosque fuisse. Theod. autem: *Externi,* ait, *Judæ tribui vicini, continenter eum hac bellum gerentes, quos capiebant non aliis quam Idumæis vendebant, qui illorum inimici et maximi hostes erant.*

Et non sint recordati foederis fratrum,] quod scilicet Hiram rex Tyri pepigit cum Salomone rege Judæorum: illud enim tantum tamquo aretum fuit, ut se invicem fratres nominarent, ut patet 3. Reg. c. 5. et 9. Ita S. Hieron. Theodor. Hugo et Lyranus.

Aliter Vatabl. *fœderis fratrum*, id est, quod debuerat esse inter fratres, puta inter Jacob et Esau, eorumque posteros Israelitas et Idumæos, q. d. Tyrii inter fratres excitarunt odia, nimirum Idumæos concitarunt contra Judæos, dum eis Judæos quasi servos vendiderunt. Hoc scelus est ingens, mihique displicens, ideoque excidio Tyri illud puniam et vindicabo.

10. Mittam ignem in murum Tyri.] *Ignis* synecdochice, vel catachrestice quamvis pœnam, stragem et calamitatem significat, uti dixi v. 4. Hæc vastatio Tyri facta est per Nabuchodonosorem, qui post tredecim annorum obsidionem, eam expugnavit et vastavit, uti docet Ezechiel c. 29. 18. et Jeremias c. 27. 3. et c. 47. 4 Vide ibi dicta. Ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran. et alii passim.

11. Super tribus sceleribus Edom.] A Tyriis transit ad Idumæos, idemque scelus persecutionis Judæorum in iis culpat et plectit. Cœpit enim hoc dissidium ab ipso Esau, qui ob erepta sibi primogenita a Jacobo, eum internecino odio persecutus est: unde factum ut odium fratrum servaretur in posteris, ait S. Hier. nam illud cum semine propagarunt, non tam ipse, quam nepotes ejus in posteros: quod tam acre et continuum fuit, ut Psal. 136. 7. Num. 20. 18 et alibi, acerbe de eo querantur prophetæ. Porro, quam hoc scelus Deo displicuerit, declarat hic ipse dicens: *Quod persecutus sit in gladio fratrem suum* (alludit ad Gen. 24. 41. et magis ad Num. 20. 18. ubi Idumæi armati Israelitas ex Ægypto tendentes in Chanaan transitu prohiboerunt) *et violaverit misericordiam ejus;* Tigurina: *Corrupit viscera miserationis suæ,* quibus scilicet debebat fratrem suum prosequi, ejusque afflicti misereri. Septuag. *quod violaverit* μήτραν, id est *matricem* sivo vulvam matris (Hebr. enim רחם *rechem*, et vulvam, et misericordiam significat, ait S. Hier.) *in terris.* Jacob enim et Esau fuerunt gemini, et ex eadem Rebeccæ matrice eodem tempore prodierunt: unde inter se dissidentes videntur vulvam matris, ipsamque matrem violasse et lacerasse. Quocirca Romana editio Sept. habet, *quod violaverit* μητέρα, id est *matrem;* et Symmachus: *Quod violaverit viscera propria, ut oblivisceretur germanitatis, et obduraret viscera misericordiæ, fratremque se esse nesciret, et contemneret vulvam Rebeccæ, quæ uno partu geminos edidisset infantes,* ait S. Hieron. Et mox tropologice Idumæos, id est terrenos et sanguinarios, ait esse Judæos, qui persecuti sunt fratres, id est Christum, Apostolos et Christianos. *Hi enim violaverunt misericordiam ac jura naturæ, oblitique sunt matris suæ Rebeccæ, quæ interpretatur patientia, et simul eos genuerit in Christo, et dummodo nos interficiant, volunt igne comburi.* Denique Arabicus vertit: *Et esurire fecerunt anxios in terra eorum, et furtim rapuerunt testimonium debitum animis eorum.*

Moral. nota hic quam displiceat Deo fratrum discordia, lites et bella, quamque severe illa puniat et vindicet. Arctissima enim in fratribus sanguinis conjunctio, jure naturæ, divino et humano, summam postulat concordiam et amorem. *Frater* enim dicitur, quasi *fere alter*, ait Gellius l. 13. Et Cicero l. 3. ep. 7. *Fratris,* ait, *officium est, erga fratrem ceu fere alterum affici.* Hinc Sallustius in Jugurtha: *Quis,* ait, *amicior quam frater fratri? aut quem alienum fidum invenies, si tuis hostis fueris?* Quocirca Antisthenes *fratres concordes* dicebat *omni pariete esse fortiores.* Ita Laert. lib. 6. c. 1. Et Sapiens Prov. 18. 19. *Frater,* inquit, *qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma.* Cain fratrem Abel occidens, a Deo maledictus, tremulos, vagus fuit et profugus, Gen. 4. 14. Et Ismael, quia persecutus est fratrem Isaac, jussu Dei ab Abrahamo domo pulsus et exhæredatus est. *Ismael,* ait S. August. l. 1. de Unico baptismo, et habetur dist. 56. can. *Ismael, ut separaretur a populo Dei, non obfuit mater ancilla, Agar; sed fraterna discordia.* Pygmalion rex Tyri, quia Sichæum patruelem occidit, ut ejus opibus potiretur, orbis fuit probrum, de quo Virgil. 1. Æneid.

> Pygmalion scelere ante alios immanior omnes,
> Quos inter medius venit furor. Ille Sichæum
> Impius ante aras, atque auri cæcus amore,
> Clam ferro incautum superat.

Romulus Remum fratrem occidit, itaque, ut ait Lucan. 1 Pharsal.

> Fraterno primum maduerunt sanguine muri.

Quocirca Horat. Epod. 7.

> Acerba, *ait*, fata Romanos agunt,
> Scelusque fraternæ necis,
> Ut immerentis fluxit in terram Remi,
> Sacer nepotibus cruor.

Antiochus Epiphanes Demetrium, fratris Seleuci filium, regno paterno exclusit: hinc inter utriusque posteros, continua per ducentos annos fuerunt bella, altero alterum vicissim obtruncante, et pro eo regnante. Audi Plutarch. tract. de Fraterno amore: *Antiochi, Seleuci, Gryphi, Cyziceni, cum non didicissent secundo a fratribus esse loco, sed purpuras ac diademata appeterent, seipsos invicem ipsamque adeo Græciam multis calamitatibus appleverunt.*

Jugurtha rex Numidarum, perfide fratres regno spoliavit, ideoque a Mario Consule cæsus, captusque Romæ in carcere necatus est, ut patet ex Sallustio in Bello Jugurthino.

Vere Petrarca Dial. 83. *Ut ferme nullus amor æquior fraterno, sic nullum, ubi inceperit, iniquius odium, nulla acrior invidia. Sic paritas incitat animos, atque incendit, cum cedendi pudor et amor excellentiæ ardentior, quo incunabulorum recordatio, et quæcumque benevolentiam paritura videren-*

tur, ubi semel a recto calle deflexum est, odium et contemptum pariunt. Et Aristot. lib. 7. Polit. 7. *Fratrum contentiones ac iræ sunt acerbissimæ; et qui se nimium amant, hi se nimium oderunt.* Caracalla Imp. occidit fratrem Getam: ad mitigandam invidiam parricidii, suasit ei Bassianus præfectus ut fratrem Getam appellaret divum: *Sit*, inquit, *divus, dum non sit vivus*, et sic fratrem in divos retulit: *Ita regnandi cupiditas nescit jura pietatis*, inquit Spartian. Quacirca, Deo vindice, pari modo a Martiali Tribuno Caracalla obtruncatus est, cum paulo ante ei in somnia apparuisset pater cum gladio, dicens: *Ut tu fratrem tuum interfecisti, ita ego te interficiam.* Ita Dion. Cassius lib. 78. Histor. Romanæ.

Ex adverso, amor fraternus Dei et hominum gratiam conciliat. Cyrus apud Xenophont. lib. 8. *Qui*, inquit, *ex eodem semine sunt orti, et nutriti ab eodem matre, et in eadem domo adoleverunt, ob eisdem parentibus amati, eamdem matrem eumdemque patrem appellant; quomodo hi non sint omnium inter se conjunctissimi?* Tales inter Ethnicos fuere Agamemnon et Menelaus, Eumenes et Attalus, Ariamenes et Xerxes, Craterus et Antigonus, Cassander et Pirilaus, Castor et Pollux, ait Plutarch. loco citato: *Dulcior*, ait S. Chrysost. *ante Deum est oratio, non quam necessitas transmittit, sed quam charitas fraternitatis commendat.*

Hierocles, libr. de Fraterno amore: *Sicut oculi, manusque, si animæ et mentis per se compotes fierent, reliquas partes omni studio curarent, propter intercedentem ipsis communionem; quoniam uo ipsæ quidem functionem suam recte administrare possunt citra præsentiam aliorum partium; ita nobis etiam qui homines sumus, et animam nos habere fatemur, omnibus viribus annitendum est, ut fratribus decenter utamur. Magis enim quam partes corporis ad auxilium mutuum fratres compositi esse videntur*, q. d. Fratres quodammodo corporis tui partes sunt, sicut oculi tui, pedes, manus, etc. eos ergo dilige et juva, uti pes juvat manum, manus pedem. Intaphernis uxor, Dario permittente ut unum ex suis eligeret, cujus vitam sibi deposceret, fratrem elegit. Rege admirante, et causam sciscitante: *Alius*, inquit, *maritus, alii liberi, si Deus volet, possunt contingere; alium fratrem, parentibus vita functis, non est quod sperem.* Ita Plutarch. loco citato, qui et addit: *Sicut*, inquit, *minores numeri additi majoribus, eos multiplicant, et vicissim multiplicantur ipsi; sic frater obsequens fratri evecto ad honores, auget illius dignitatem, et vicissim ornatur illius splendore.*

Porro Joseph. Abbas apud Cassian. collat. 16. cap. II. Fraterni, ait, amoris primum fundamentum est, superbiam mundi contemptui habere; injustum enim est ut supellex vilissima pretiosissimæ rei, puta dilectioni fratris, præferatur; secundum, ut unusquisque suas resecet voluntates, ne se sapientem et consultum esse judicans, suis malit, quam fratris definitionibus obedire; tertium, ut sciat omnia, etiam quæ utilia ac necessaria æstimat, postponenda bono charitatis et pacis; quartum, ut credat nec justis, nec injustis de causis penitus irascendum; quintum, ut adversus se iracundiam fratris, etiam sine ratione conceptam, ac modo quo suam, curare desideret, sciens æqualiter sibi perniciosam esse alterius tristitiam, ac si adversus alium ipse moveatur, nisi eam, quantum in se est, de fratris etiam mente depulerit. Ita Pimenius Abbas in Vitis Patr. lib. 7. cap. 42. jussit fratribus ut idolum lacesserent injuriis; cumque idolum nulla injuria moveretur, ait: *Fratres ecce septem sumus; si vultis ergo pariter manere, ut lucrum animæ faciamus, sit idolum istud nobis in exemplum, ne, quando injuriatur aliquis, irascatur; ne, quando ab eo venia petitur, glorietur aut extollatur: quod si non ita vultis, unusquisque vadat quo vult.* Præclare S. Hieron. lib. 1. in Thren. cap. 3. *Ille vere et non ex parte perfectus est, qui et in eremo squalorem solitudinis, et in cœnobio infirmitates fratrum æquali magnanimitate sustentat.* Fratrum ergo et sororum concordia suavissimum edit concentum in auribus Dei et hominum, adeoque sorores concordes sunt quasi Musæ. Nam ob benevolentiam et amorem sororum, Musæ quasi ὁμοῦ οὖσαι, id est, simul semper degentes, nuncupantur, ait Plutarch. loco citato.

Tales Musæ divini consensus et concentus fuerunt SS. Fides, Spes et Charitas, tres filiæ S. Sophiæ; quæ tam sanguine, quam sanctitate ac martyrio sorores, sicut in vita dilexerunt se, ita et in morte non sunt separatæ, quam gloriosam pro Christo obierunt die prima Augusti. Tales SS. Ruffina et Secunda die 10. Julii: tales SS. Nymphodora, Menodora et Metrodora sorores, virgines et Martyres sub Maximiano 10. Septembris; tales S. Tarsilla et Æmiliana materteræ S. Gregorii, de quibus ipse homil. 28. in Evang. Tales S. Pulcheria, Placilla, Arcadia et Marina, sorores Theodosii Imp. quas S. Pulcheria in aula quasi in cœnobio educavit, secumque virginitatem Deo consecrare docuit. Ita Cedrenus, Zonaras et alii, atque ex his noster Raderus in aula Theodosii; ut merito Patres omnes in Conc. Chalcedonensi, Pulcheriæ jam Augustæ, uno ore acclamarint: *Novo Helenæ munimen orthodoxorum, et gloria Ecclesiarum!* Tales Musæ et Musici cœlestes fuere S. Joannes et Paulus sub Juliano Apostata, quos eadem fides et passio vere fecit esse germanos; tales S. Basilius et S. Gregor. Nyssenus, tales S. Gregorius Thaumaturgus et Athenagoras; tales SS. Gregorius Nazianzenus et Cæsarius cum S. Gorgonia, tales septem fratres Machabæi 2. Machab. 7. tales septem filii S. Felicitatis, et totidem S. Symphorosæ, quos ardens charitas et in vita et in morte conjunxit, ac simul omnes eadem martyrii laurea decoravit; tales Godefridus Bullonius et Balduinus ejus frater, qui conjunctis animis et armis terram sanctam recuperarunt, primique Hierosolymæ reges coronati sunt; tales Judas, Jonathas et Simon Machabæi, qui conspirantes, paucis copiis, sed unitis, numerosos Antiochi exercitus profligarunt. Funiculus triplex difficile rumpitur. Nota est Sciluri historia.

Et tenuerit ultra furorem suum.] Hebr. יטרף *iitroph*, id est, *et rapuerit*, id est, instar animalis rapacis sæviarit, ait Vatablus Septuag. vertunt: *Et rapuit in testimonium horrorem suum, et impetum suum custodivit in victoriam*, id est, ut S. Hieron. legit, *in æternum*; hebr. enim לנצח *lanetsach*, id est, *in victoriam*, idem est quod *in finem*, ut patet in inscriptione Psalm 4. 5. 6. 8. Complut. legunt εἰς νεῖκος, id est *in contentionem*, pro εἰς νῖκος, id est *in victoriam.* Rursum pro לעד *laad*, id est, *ultra*, vel *in*

sæcnla, ut vertit Syrus, vel *in æteranm*; Septuag. et Arabicus legerunt לעד *laed*, id est *in testimonium*. Noster optime *iitroph* vertit, *teanerit*; quia rapere ultra furorem suum, Hebræis idem est, quod eum servare et retinere, nimirum ex furore rapere, sævire et lacerare prædam, vel hostem: vel rapere furorem ultra metas humanitatis, et inhumaniter sævire. Unde Marinus in Lexico vertit: *Eo quod lacerarit in æternum furore suo*. Denique hebr. אפו *appo*, et furorem ut vertit Noster, et horrorem, ut vertunt Septuag. significat; atque עברה *ebra*, tam indignationem, ut vertit Noster, quam impetum, ut vertunt Septuag denotat. Ita S Hieron.

12 MITTAM IGNEM] per Chaldæos et Nabuchodonosorem, ut patet Jerem. cap. 25. 27. et Ezech. 27.

THEMAN] Urbs est et regio Idumææ, cujus rex fuit Eliphaz amicus Job, qui inde dictus est Themanites; distat a Petra urbe Arabiæ quinque millibus passuum. In hac urbe viguit studium Sapientiæ, ut patet Baruch 3. 22. Tempore S. Hieronymi villa erat. Ita ipso in Locis Hebr. Borchardus, Bredemb. et alii in Descript. terræ sanctæ.

BOSRA] Urbs est in Idumæa, non longe a Theman, ita dicta a firmissima munitione, vel arce. *Bosra* enim hebr. idem est quod munita. Est alia Bosra in Arabia, et tertia in Moab. Est synecdoche; a parte enim præcipua, totam Idumæam intelligit.

13. SUPER TRIBUS SCELERIBUS FILIORUM AMMON] Ab Idumæis transit ad Ammonitas, eodem stylo et censura. Ammon fuit filius Lot nothus ex ejus incestu cum filia; inde prognati dicti sunt filii Ammon, vel Ammonitæ; habitarunt in Arabia; metropolis eorum erat Rabba, quæ postea dicta est Philadelphia. Ita S. Hier. et Theodor.

EO QUOD DISSECUERIT PRÆGNANTES (Syrus et Arabicus, *ventres prægnantium*; Arabicus vero Antioch. *Quia serris ferreis secabant prægaaates*) GALAAD.] Ne scilicet ex matribus gravidis filii nascerentur, qui terram occuparent; sed, hæredibus atque incolis deficientibus, ipsi terram eorum invaderent et occuparent. Unde sequitur: *Ad dilatandum terminos suos*. Idem avaritiæ crimen, et cupidinem dilatandi suos terminos, objicit Ammonitis Jeremias cap. 49. 1. *Numquid*, ait, *non filii snat Israel, aut hæres non est ei? cur igitur hæreditate possedit rex eorum Gad, et populus ejus in urbibus ejus habitavit?* Ita Theodor. Remig. Hugo et Lyran. ac S. Hier. qui censet Ammonitas dissecuisse prægnantes Israel eo tempore, quo regnabat Saul, cum scilicet Naas rex Ammon vastavit Jabes Galaad, 1. Reg. 11. licet ibi dissectionis prægnantium non fiat mentio. Nota: Pro *prægnaates*, hebr. est הרות *harot*; quod si ab הרה *hara*, id est, concepit, deducas, significat *prægnantes*; si ab הר *har*, id est mons, significat *montes*. Unde Arias Vatablus et Pagnin. vertunt: *Eo quod dissecuerunt montes Galaad*, uti scilicet ditionem tramontanam Galaaditarum suæ conjungerent; verum Septuagin. Chald. Noster, Tigurina et alii jam citati vertunt *prægnantes*. Hoc enim est quartum enorme scelus, ob quod Ammonitæ a Deo excidio destinantur. Dividere autem montes non est enorme scelus; sed dividere, sive secare prægnantes, uti fecit Azael rex Syriæ Israelitis gravidis, 4. Reg. 15. 16.

Symbol. Villalpando in Ezech. cap. 24. vers 14. Prægnantes, ait, vocantur civitates munitæ et populosæ; has enim merito prægnantibus compares, utpote populis plenas.

Tropolog. S. Gregor. 3. p. Pastor. cap. 23. *Galaad*, inquit, *id est, acervus testimonii, est Ecclesia, quæ ore cunctorum fidelium de Deo quæ vera sunt testatur. Prægnantes autem Galaad vocantur animæ, quæ intellectum verbi ex divino amore concipiunt, et si ad perfectum tempus veniant, conceptam animæ intelligentiam, boni operis ostentione parituræ sunt. Terminum vero suum dilatare, est opinionis suæ nomen extendere. Secnernnt ergo prægaantes Galaad, ad dilatandum terminum suum; quia nimirum hæretici mentes fidelium, quæ jam aliquid de veritatis intellectu conceperant, perversa prædicatione perimunt, et scientiæ sibi nomen extendunt; parvulorum quippe corda jam de verbi conceptione gravida, erroris gladio scindunt, et quasi doctrinæ sibi nomen faciunt.* Sic et S. Hieronym. *Prægnantes*, ait, *sunt animæ credentium, quæ in principio fidei possunt dicere: A timore tuo, Domine, concepimus et parturivimus, etc.* Notent hæc illi qui pusillos scandalizant, atque eos qui parturiunt meliorem vitam, seducunt, et partum spiritualem impediunt. Hi enim sunt homicidæ, non corporum, sed animarum; ac ut tales horrende a Deo punientur, qui hanc animarum a se creatarum et redemptarum ruinam ita sentit, sicut sentit mater dolorem, cum ejus disrumpuntur viscera, ut fœtus tradatur lacerandus canibus. Ipse enim de suis ait: *Qui portamini a meo utero, qui gestamini a mea vulva*, Isaiæ. 46. 3.

14. IN ULULATU IN DIE BELLI. Ululatum tum tubarum, tum militum confligentium, ac victorum et occisorum, æque ac vincentium intellige. Hinc Tigurina vertit: *In classico in die belli*; Vatabl. *In vociferatione*, quæ scilicet fit sub conflictum. ET IN TURBINE] Tigur. *in tempestate*, id est, in valido impetu, in horribili incursu hostium. Hunc enim comparat turbini, qui rapit et ventilat paleas, æque ac hostes hi ventilaturi erant Ammonitas. Hostes hi fuere Chaldæi, ut patet Ezech. 21. 20. Jerem. 27. 6. Ita S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo et alii. Postea rursum vastati sunt Ammonitæ sub Antiocho a Juda Machabæo, 1. Machab. 5. 6.

Ubi nota ex Josepho: Nabuchodonosor anno 28. regni sui, qui fuit undecimus Sedeciæ regis Juda, cepit et vastavit Jerusalem; deinde quinto anno post, puta anno regni sui 23. vastavit Ammonitas, Moabitas, Idumæos, cœpitque obsidere Tyrum, quam post 13. annos expugnavit, anno regni sui 35. uti ostendi Daniel cap. 2. initio.

15. ET IBIT MELCHOM IN CAPTIVITATEM.] Melchom, sive Melech, vel Moloch, erat idolum Ammonitarum, speciem habens regis, puta Jovis. Unde *Melchom* hebr. idem est quod *rex eorum*, ut vertit Chald. et Vatabl. Quis fuerit Melchom, an Jupiter, an Saturnus, dixi Levit. 18. 21. Septuag. in Vaticano, et apud S. Hier. habent: *Et ibunt reges eorum in captivitatem, principes eorum, et sacerdotes eorum simul.* Hæc de littera; nunc tropologiam totius capitis accipe.

Per hasce septem gentes, quæ persecutæ sunt Judam, id est, animam et populum fidelem, significantur septem vitia capitalia, puta primo, per Damascum (quæ

hebr: idem est quod sanguinis saccus, vel sanguinem potans) gula et gulosi, qui toti in carne et sanguine volutantur; secundo, per Gazam, avaritia et avari, quorum totum robur est in gaza, id est, in auro et argento. Idem significat *Ascalon*, id est, ut vertit S. Hier. in Nomin. Hebr. in Actis: *Ignis insanus*, ubi corrige, *ignis infamis*; אש esc enim est *ignis*, קלון calon est *infamia*. Idem significat *Accaron*, id est, *sterilitas* (hanc enim parit avaritia) vel *eradicatio* (male in S. Hier. in Nom. Hebr. in Josue legitur, *eruditio*) *tristitiæ*, ait S. Hieron. hic; tertio, per Tyrum, superbia et superbi: Tyrus enim superba in mari eminebat quasi arx; quarto, per Edom, id est sanguinarium, ira et iracundi, qui in verba, verbera et cædes prorumpunt; quinto, per Ammon, libido et libidinosi. Ammon enim ex incestu Lot cum filia natus est; sexto, per Moab, de quo cap. sequenti v. 1. invidia et invidi; Moab enim idem est quod *de patre*, quia ipse patris sui ex filia fuit filius, simul et nepos; ac consequenter Lot ei fuit tam avus, quam pater. Sic invidi fratres excludunt, eorumque locum, opes et nomen sibi arrogant, perinde ac nepotes non raro excludunt patruos, imo fratres et parentes suos ab avita hæreditate; septimo, Israel sunt acedia et acedi, qui ex pigritia ad paupertatem redacti, vendunt pro argento justum, et pauperem pro calceamentis, uti de iis dicetur cap. 2. vers. 6.

Cujusque horum quatuor scelera sunt, quatuor gradus vitii cujusque; scilicet primus est, peccatum voluntatis; secundus, operationis; tertius, consuetudinis; quartus, gloriationis, uti dixi vers. 3 ex S. Hieron. et Ruperto. Hosce omnes Deus disperdet in die judicii, mittetque in ignem gehennæ, eo quod pios persecuti sint: et fœdus fratrum ruperint, suscitando bellum inter carnem et spiritum, imo faciendo ut caro incarceraret et opprimeret spiritum, cui quasi frater, imo quasi servus obsequi et servire debuerat.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

OB TRIA ET QUATUOR SCELERA MOAB V. 1. ET JUDÆ V. 4. ET ISRAELIS V. 6. CLADEM ET EXCIDIUM INTENTAT, AC DEINCEPS ISRAELI PERGIT EXPROBRARE INGRATITUDINEM, EO QUOD CUM CHANANÆAM, EXPULSIS CHANANÆIS, DONO A DEO ACCEPERIT, INSUPER PROPHETAS ET NAZARÆOS, IIS TAMEN INGRATE CONTRA DEUM DEIQUE JUSSUS ABUSUS SIT. UNDE MINANS SUBDIT V. 13. ECCE EGO STRIDEBO SUBTER VOS, ETC.

1 Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Moab, et super quatuor non convertam eum:
eo quod incenderit ossa regis Idumææ usque ad cinerem. 2. Et mittam ignem in Moab,
et devorabit ædes Carioth: et morietur in sonitu Moab, in clangore tubæ. 3. Et disperdam judicem de medio ejus, et omnes principes ejus interficiam cum eo, dicit Dominus. 4. Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Juda, et super quatuor non convertam eum, eo quod abjecerit legem Domini, et mandata ejus non custodierit; deceperunt enim eos idola sua, post quæ abierant patres eorum. 5. Et mittam ignem in Juda, et devorabit ædes Jerusalem. 6. Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Israel, et super quatuor non convertam eum: pro eo quod vendiderit pro argento justum, et pauperem pro calceamentis. 7. Qui conterunt super pulverem terræ capita pauperum, et viam humilium declinant: et filius ac pater ejus ierunt ad puellam, ut violarent nomen sanctum meum. 8. Et super vestimentis pignoratis accubuerunt juxta omne altare, et vinum damnatorum bibebant in domo Dei sui. 9. Ego autem exterminavi Amorrhæum a facie eorum: cujus altitudo, cedrorum altitudo ejus, et fortis ipse quasi quercus; et contrivi fructum ejus desuper, et radices ejus subter. 10. Ego sum, qui ascendere vos feci de terra Ægypti, et duxi vos in deserto quadraginta annis, ut possideretis terram Amorrhæi. 11. Et suscitavi de filiis vestris in prophetas, et de juvenibus vestris Nazaræos: numquid non ita est, filii Israel, dicit Dominus? 12. Et propinabitis Nazaræis vinum: et prophetis mandabitis, dicentes: Ne prophetetis. 13. Ecce ego stridebo subter vos, sicut stridet plaustrum onustum fœno. 14. Et peribit fuga a veloce, et fortis non obtinebit virtutem suam, et robustus non salvabit animam suam. 15. Et tenens arcum non stabit, et velox pedibus suis non salvabitur, et ascensor equi non salvabit animam suam. 16. Et robustus corde inter fortes nudus fugiet in illa die, dicit Dominus.

1. SUPER TRIBUS SCELERIBUS MOAB.] Cap. 1. quatuor gentium quatuor scelera arguit, eisque punitionem meritam intentavit; nunc hoc capite tres alias gentes subnectit, puta Moab, Israel et Juda, iisque singulis eodem schemate totidem scelera objicit; et similem pœnam comminatur.

· EO QUOD INCENDERIT (Moab) OSSA REGIS IDUMÆÆ.] R. David, Clarius et Arias censent hunc regem fuisse filium regis Idumææ, qui a Mesa rege Moab in conflictu captus eo tempore, quo Mesa pugnabat contra Josaphat regem Juda, et contra regem Edom regemque Israel; quem tandem Mesa a tribus hisce regibus obsessus, et ad extrema redactus, ex ira et desperatione mactavit et obtulit diis suis, eumque quasi catharma et piaculum cum ossibus concremavit, et in cineres redegit, in conspectu patris urbem obsidentis; quo facto, pater, puta rex Edom, indignans regi Israel. quod eum ad hoc bellum excitasset, quo in conspectu suo filius mactabatur et cremabatur, fœdus abrupit et domum rediit, idque censent significari illis verbis 4. Reg. 3. 27. *Accipiensque* (rex Moab) *filium suum primogenitum, qui regnaturus erat pro eo, obtulit holocaustum super murum*, ubi τὸ *filium suum*, exponunt *filium ejus*, scilicet regis Edom; Hebr. enim *vau*, quæ est nota pronominis affixi, tam eum, quam suum significat. Verum Sept. Chald. Hebræi, S. Hier. Ruffin. Rupert. Lyran. Abulensis, Burgensis, Cajetan. Vatabl. Pagnin. quin et Philo Biblius, vetus Phœnicum historicus apud Euseb. lib. 4. Præpar. Evangel. ac Josephus lib. 9. Antiq. c. 3. tradunt regem Moab. 4. Reg. 3. immolasse filium suum, id est proprium, non alienum puto regis Edom. Cur id fecerit, varias causas afferunt Abulens. 4. Reg. 3. et Perer. tom 3. in Genes. cap. 22. num. 98. Melius ergo Hebræi, S. Hier. Ruffinus, Remigius, Albert. Hugo, Lyran. et Pererius loco jam citato, Ribera et a Castro censent hunc fuisse ipsummet regem Idumææ, qui cum Josaphat et Joram pugnavit contra Moabitas, eosque obsidens in tantam desperationem coegit, ut rex Moab filium proprium diis suis immolaret, ut eorum opem in tanto necessitate imploraret et impetraret. Quocirca Moabitas tanto in regem Idumææ odio exarsisse, ut ejus postea mortui et sepulti ossa effoderint, cremarint et redegerint in cineres. Addunt aliqui Moabitas ex his cineribus calcem fecisse, eaque domos suas oblinivisse, ut perenne odium in regem Edom testarentur. Unde Chald. vertit: *Eo quod combusserit ossa regis Idumææ, et obliniverit eis quasi calce domum suam*. Et hebr. לשיד *lassid*, tam *in calcem*, quam in *cineres*, verti potest. Unde et Syrus vertit: *Eo quod incenderit ossa regis Idumææ usque ad calcem*, vel *cinerem*. Quo præcise tempore et anno id fecerint Moabitæ non narrat Scriptura, nec Josephus; sufficit ex hoc loco Amos constare id contigisse, et tempore Amos fuisse rem omnibus notam et celebrem; erant enim crebra bella inter regem Moab et Edom, ob viciniam et confinio; et in aliquo horum victor Moab hanc injuriam et ignominiam intulit regi Edom.

Porro minatur hic Deus se Moabitarum odia et crudelitatem in osso regis Edom exercitam puniturum, ut ostendat se non tantum Judæorum, sed et aliarum gentium esse Deum creatorem, provisorem et vindicem, ut quasi talis ab omnibus agnoscatur, timeatur et colatur. Porro inhumanum est et probrosum valde exhumare mortuos, et illorum insultare cineribus; tum quia honor sepulcri sunt ultima justa naturæ, quæ defunctis decrevit vivorum pietas apud omnes pene gentes; tum quia hoc est cum mortuis dimicare, et eos rursus quasi interficere; tum quia animæ fit injuria, cum ejus corpus inhonoratur. Unde Gentiles sepulcra dicabant et sæpe inscribebant: *Diis manibus*. Hinc pessime apud omnes audivit Cambyses, teste Herodoto lib. 3. qui Amasis regis Ægypti jam defuncti effodit cadaver, illudque flagris cædi, vellicari et stimulis pungi jussit. Crudelis Sylla C. Marii ossa effossa dispersit; quod ne sibi jure talionis fieret, jussit se post mortem cremari. Idem eamdem ob causam secuti sunt Romani, ut docet Plin. lib. 7. cap. 54. Quin et Scythæ cætera despicientes, cum Darius eis metum vel inertiam exprobrarat, quod bellum declinarent, responderunt ipsum cogniturum animos et vires Scytharum, cum ad parentum suorum sepulcra venissent; pro iis enim se usque ad mortem præliaturos. Ita Valer. lib. 5. cap. 4. Hac de causa Deus impio Jeroboam, aliisque regibus Israel idololatris, quasi pœnam extremam minatur, quod ossa eorum sepulcris eruta projicienda sint canibus, Jerem. cap. 8. vers. 1. et Baruch. cap. 2. vers. 24.

Hinc moraliter disce quantum nefas sit mortuorum famam lacerare; fama enim pluris est quam ossa; ossa laniant canes, famam detractores; canini ergo sunt, et crudeliores canibus. Ita Sanchez.

2. MITTAM IGNEM IN MOAB.] per Nabuchodonosorem, qui quasi flagellum gentium omnium in manu Dei, quinto anno post excisam Hierosolymam percussit et vastavit tam Moabitas, quam Ammonitas, teste Josepho, lib. 10. Antiq. cap. 11.

ET DEVORABIT ÆDES CARIOTH.] Aliqui *Carioth* accipiunt ut nomen, non proprium, sed appellativum, vertuntque, *urbes*; קריה *kiria* enim in singulari est urbs, inde *carioth* in plurali vocantur urbes. Unde Septuag. vertunt: *Fundamenta urbium suarum disperdet;* sic et Chaldæus.

· Melius Noster, Tigurina et alii, *Carioth* accipiunt ut nomen proprium urbis et metropolis Moab. Sic enim accipit Jeremias cap. 48. 21. Forte urbs hæc ob amplitudine dicta est *Carioth*, eo quod urbes plures in se complecteretur, uti Praga, Cracovia, Leodium, Parisii, tres imo plures in se continent.

ET MORIETUR IN SONITU MOAB.] Tigurina, *in fremitu*, q. d. In strepitu horrisono expugnationis urbis Carioth et cæterarum Moabitidarum occidentur et morientur Moabitæ. Ita Vatabl. unde explicans addit: *In clangore tubæ*, q. d. Tubis clangentibus, armis personantibus et hostibus vociferantibus, cædentur Moabitæ magno terrore et horrore.

4. SUPER TRIBUS SCELERIBUS JUDA.] A Gentibus transit ad Judam (id est, ad duas Tribus, Judam et Benjamin) qui gentium idololatriam et scelera imitatus est, imo superavit, ideoque ei excidium per eumdem Nabuchodonosorem et Chaldæos comminatur.

Tropol. S. Hieron. *Avarus*, inquit, *aurum, gulosus ventrem, libidinosus penem et Beelphegor colit; lasciva mulier, quæ cum sit in deliciis, mortua est, adorat venereas voluptates*. Hæc sunt idola Judæ, id est, fidelium et Christianorum.

6. SUPER TRIBUS SCELERIBUS ISRAEL.] A Juda transit

ad Israel, id est, ad decem reliquas Tribus, quarum caput erat Samaria; easque pariter arguit et plectit ob tria, id est multa, scelera et ob quatuor, id est quartum, quod est crudelitas et oppressio pauperum, nimirum: *Eo quod vendiderit pro argento justum et pauperem.*

R. Samuel Marochianus, tractat. de Adventu Messiæ, cap. 6. et ex eo Galatin. lib. 4 c. 24. et Adrianus Finus, lib. 6 Flagelli Judæorum, cap. 47. censent quartum scelus fuisse, quod Christum, qui justus fuit per excellentiam et antonamasiam, vendiderint triginta argenteis: primum, inquiunt, scelus fuit, quod vendidarint Joseph, Genes. 37. 28. propter quod puniti sunt captivitate Ægyptiaca; secundum, quod Davidem; et in eo Christum spreverint, dicentes: *Non est nobis pars in David*, atque adoraverint vitulos aureos, propter quod puniti sunt captivitate Assyriaca: tertium, quod filios suos immolarint Moloch et idolis, ac Prophetas eos arguentes occiderint, propter quod puniti sunt captivitate Babylonica: quartum, quod Christum vendiderint et occiderint, propter quod plane excisi, et desolatione semper duratura vastati sunt a Tito et Romanis. Verum obstat quod Christus non ab Israele, utpote jam abducto in Assyriam, sed a Juda venditus et occisus sit; quocirca potius Judæ, quam Israeli hoc scelus ascribendum fuisset. Adde quod tempore Christi nec Judæi, nec Israelitæ coluerunt idola, quæ hic v. 4. in Juda arguit Propheta. Ad litteram ergo loquitur de quolibet justo et paupere, ab Israelitis injuste vendito et oppresso; sed quia inter hos excelluit Christus, quem Prophetæ habent pro scopo, hinc ad Christum quoque videtur acies Prophetæ finaliter dirigi. Prima enim Prophetæ taxant scelera sui sæculi, deinde sub iis taxant similia posterorum crimina, maxime committenda tempore Christi contra ipsum Christum: Prophetæ enim omnibus temporibus scripserent hæc oracula. Unde et inter septem gentium scelera, Amos hoc ponit ultimum, quasi maximum: tale enim est venditio et occisio Christi; præsertim quia non legimus Israelitas, alio tempore quam Christi, vendidisse justum et pauperem vere et proprie. Porro hoc fuit scelus tam Israelis, quam Judæ, quia post vastatam ab Assyriis Samariam, Israelitæ cladi superstites fugerunt Hierosolymam, et cum Juda commixti coaluerunt in unam gentem. Nam ab olim, puta a Patriarcha Jacob, Israel et Juda, id est, decem Tribus et duæ, fuerunt quasi fratres: quocirca scelera hic Israeli ascripta ad Judam quoque pertinent. Quartum enim scelus Damasci, et cæterarum gentium, hic assignatur crudelitas; ergo eadem Judæ quoque assignanda videtur; cumque in oraculo Judæ v. 4. illa non inveniatur, ex onere Israelis hoc versu mutuanda est. Id clarius patebit cap. 3. v. 1. ubi S. Hieron. et alii passim per filios Israel intelligunt tam duas, quam decem Tribus: Israeli tamen potius, quam Judæ ascribit eam Amos; quia ipse directe et proprie a Deo missus fuit ad Israelem, non ad Judam, ac prophetavit in Samaria et Bethel, non in Judæa et Hierosolyma; unde in sequentibus pergit prophetare contra Israelem. Israelis ergo onus ultimo ponit, illudque aggravat, ut de eo continua seria prophetet.

Sensus ergo est, q. d. Quartum et gravissimum scelus Israelis est: *Quod vendiderit pro argento justum*, id est, justum justorum, puta pauperum innocentium, causam et substantiam, ut eam in judicio adjudicaret divitibus, propter pecunias et munera accepta ab eis qui illos illorumque bona injuste invadebant, et a judice sibi dari deposcebant. Venditio ergo hæc justorum, tempore Amos, non fuit ipsorummet justorum, ut censuit Remig. hoc enim eos fecisse nusquam legimus; sed prædiorum et opum eorumdem, qua scilicet donis judici oblatis pervertebant judicium, ac emebant ab eo sententiam injustam, per quam ipse eis adjudicabat bona pauperum: ita Chald. S. Hieron. Albert. Lyran. Clarius, Arias, Vatabl. Ribera et a Castro. Proprie vero quartum hoc sceles Judæ et Israelis est: *Quod vendiderit*, id est, venditurus sit *pro argento*, puta pro triginta argenteis, *justum*, scilicet Christum, qui antonomastice est justus, quia Sanctus sanctorum. Christo enim proprie singula hæc verba compatunt, et non alteri; et ad Christum, quasi ad scopum et amorem suum, data vel levi occasione et similitudine, subito avolare solent Prophetæ. Est ergo hic duplex sensus, isque litteralis; vel potius prior de justis quibuslibet tempore Amos litteralis, posterior de Christo allegoricus. Denique Arabicus vertit: *Eo quod posuerunt contra veritatem pro argento et vestimentis*, q. d. Quia veritatem et justitiam vendiderunt argento et calceamentis, hoc est, vilissimo pretio.

Et pauperem pro calceamentis.] Hebr. est duale נעלים *nahalaim*, id est, pro duobus calceis, sive pro pari calceorum. Perperam R. Salomon, et ex eo Lyranus vertit, *pro clausuris*, q. d. Sepem qua pauper claudebat agrum, cogebat dives dirui; ut ejus agrum invaderet, et suo, qui vicinus erat, copularet. Nam Septuag. Chald. et alii passim *nahalaim* vertunt calceos: Remigius proprie id accipit, censetque Israelitas vendidisse pauperes in servos vicinis gentibus, vel ipsis etiam Israelitis, idque vilissimo pretio, puta pro pari calceomentorum. Hoc scelus in Jura vocatur *plagium*, quo scilicet homo liber rapitur venditurque in mancipium; quod proinde lege divina morte punitur, Exodi 21. 16. *Qui furatus fuerit hominem, et vendiderit eum, convictus noxæ morte moriatur.* Lege vero civili, puta lege Flavia, punitur verberibus et plagis, a quibus reus dictus est plagiarius, et crimen plagium. Verum hoc jam refutavi; neque verisimile est hominem liberum ab eis tam vili pretio, puta duobus calceis, venditum fuisse.

Melius ergo alii censent pauperem hic dici venditum, eo quod ejus jus, causa et substantia sit vendita. Sic enim vulgo dicimus hominem vendi, dum in judicio vel extra judicium ejus status vel jura venduntur. Ita S. Hieron. Clarius, Vatabl. Arias et alii paulo ante citati. Nota adagium, *pro calceamentis*, id est, exiguo et vili pretio. Sic vulgo etiamnum dicitur: Non pluris eum facio quam meos calceos: tanti eum æstimo, quanti veteres calceos: pro calceis istud dabo. Ita S. Hieron. Sic Christus a Judæis venditus est vili pretio, puta triginta argenteis, qui totidem florenos Brabanticos, ut aliqui; vel, ut alii, dimidiam eorum partem, puta quindecim flor. Brabant. conficiunt; florenus Brabanticus continet quatuor Julios: quindecim ergo floreni faciunt sexaginta Julios, puta quinque aureos. Annon hoc vile pretium, quo Dominus universorum æstimatus et venditus est? Minus recte Theodor. sic exponit, q. d. Judices, advocati et procuratores ita affligebant paupe-

res, causam suam agentes, ut eum non haberent quod pro stipendio eis solverent, sordida avaritia et tyrannide calceos eis exuerent et raperent. Et Clarius, q. d. Dives, invadens agrum pauperis, cogebat illum renuntiare juri suo extracto calceo, juxta morem Israelitarum, qui narratur Ruth 4. 7. Denique Arabicus vertit: *Fecerunt pauperem loco calceamentorum*, hoc est, vili æstimarunt, non pluris fecerunt quam veteres calceos, ut vulgo dicitur.

7. QUI CONTERUNT SUPER PULVEREM TERRÆ CAPITA PAUPERUM,] q. d. Deprimunt pauperes in judicio, ut causa cadant; quin et extra judicium eosdem dejiciunt et conculcant, æque ac conculcatur mancipium, vel bestia, quæ in pulverem dejicitur, ibique caput et capillos opplet luto et pulvere, ut videatur tota esse pulverulenta. Ita S. Hieron. Nota divitum fastum et sævitiam in pauperes. Nam, ut recte advertit P. Pineda l. 6. de Rebus Salomon. c. 20, n. 14. apud insolentissimos divites Israelis res non erat insolens, ut obvios pauperes pro libidine pessumdarent, et injectu opprimerent pede, ac tantum non suffocarent, animamque extorquerent. Unde Septuag. vertunt: *Conculcabant super pulverem terræ, et pugnis percutiebant in capite mendicum*; Vatabl vero et Tigorina: *Anhelabant super pulverem terræ in caput tenuium*, q. d. Desiderant opprimere pauperes, quos libenter vident projici in terram et luto oppleri; Chald. *Qui contemnunt quasi pulverem terræ caput mendicorum*; alii: *Qui absorbent quasi pulverem terræ caput pauperum*; hebr. enim שאף *scaaph* significat respirare, attrahere, anhelare, optare, inhiare, absorbere. Ita Pagnin. Marinus, Forsterus, et alii in Lexicis.

ET VIAM HUMILIUM DECLINANT,] q. d. *Viam*, id est jus, rem et causam pauperum in judicio ob munera subvertunt, litemque et victoriam diviti munera danti transcribunt. Ita Theod, Vatabl et Arias. Unde Chald. vertit: *Et jus obscuriorum pervertunt*. Secundo, generalius, q. d. *Viam*, id est, consilia, instituta, conatus pauperum subvertunt, eosque cogunt incœpto desistere, illisque sua potentia et iniquitate omnis boni aditum et viam præcludunt. Tertio, simplicius, et magis connexe ad præcedentia: *Viam humilium*, id est, humiles et pauperes viatores, ut sit hypallage, *declinant*, id est, dejiciunt, et in terram prosternunt, ac conculcant. Hoc enim apte respondet priori hemistichio, quo dixit: *Qui conterunt super pulverem terræ capita pauperum*. Solent enim Hebræi, in rhythmis præsertim et carminibus, posteriori hemistichio idem aut quasi idem dicere, quod dixerant priori. Simile est Job 24. 3. *Subverterunt pauperum viam, et oppresserunt pariter mansuetos terræ*. Ubi vide P. Pinedam, qui decem expositiones illius æque ac hujus loci affert. Aliter S. Hieron. q. d. *In tantum elevantur superbia, ut nolint cum humilibus ambulare vel agere*; et Lyranus, q. d. Cum in via occurrunt pauperi, ex fastu cogunt eum sibi cedere, et de via declinare. Mystice Albertus, q. d. Pauperum bona diripiunt, itaque cogunt eos vel per impatientiam, vel per indigentiam a via virtutis et justitiæ declinare ad furta, aliaque scelera, ut victum sibi comparent. Primus sensus est litteralis et genuinus: *Via* enim in Script. sæpe rem, negotium, jus et causam significat.

Noteut hæc judices et advocati, qui pauperes opprimunt, cum ex juramento eos tueri, imo ex officio causam eorum gratis agere teneantur. Audiant fulmen Dei Deuteron. 27. 19. *Maledictus qui pervertit judicium advenæ, et pupilli, et viduæ. Et dicet omnis populus: Amen.* Recte S. Ambros in sermon. *Juste advocato dicitur: Redde quod accepisti, quoniam contra veritatem fecisti, iniquitati adfuisti, judicem fefellisti, justam causam oppressisti, de falsitate vicisti.* Cassiod. in Psalm. 73. *Hi*, ait, *sunt in conviviis scurræ, in exactionibus harpyiæ, ad fallendum vulpes, ad superbiendum tauri, ad consumendum minotauri. Hi sunt, quorum si nares afflaverit cujusquam rubiginosi aura marsupii, confestim videbis illic oculos Argi, et manus Briarei, et Sphyngurum ungues, et perjuria Laomedontis, Ulyssis argutias, Sinonis fallacias, fidem Polymnestoris, et pietatem pigri Leonis adhiberi.* Et Alanus, lib. de Conquestione naturæ: *Si quis armatus est pecunia, tamquam loricis argenteis, torrentis impetum Tulliani, fulgur incursus Hectorei, robur virtutis Herculeæ, versipelles Ulyssis vilipendit astutias. In tantum enim habendi fames incanduit, ut Dialecticæ muta sit subtilitas, Rhetoricæ languescat civilitas, ubi nummorum perorat pluralitas. Nummus vincit, nummus regnat, nummus imperat universis.* Hæc de tabulis litigiosis, avaris et iniquis: veri enim advocati juris tutores, pauperum patroni, novi Ivones sunt.

ET FILIUS AC PATER EJUS IERUNT AD PUELLAM, *eamdem*, ut habent Septuag. Notat Israelitarum incestum, quod filius socru, id est, uxore patris, vel potius pater nuru, id est, uxore filii abuteretur, inquit S. Hieron. Remig. Hugo et Lyran. aut certe eamdem puellam et meretricem haberet uterque pro concubina: itaque VIOLARENT NOMEN SANCTUM DEI,] exponendo illud infamiæ et ludibrio, Gentibus dicentibus: Ecce quam spurci et obscœni sunt Israelitæ; quam spurca ergo eorum fides et religio sit oportet: et qualis eorum Deus, qui ista tolerat, nec punit! Hujus blasphemiæ causam dabant suo incestu Israelitæ.

8. ET SUPER VESTIMENTIS PIGNORATIS ACCUBUERUNT JUXTA OMNE ALTARE.] Israelitæ cœnaturi, vel convivaturi non sedebant ad mensam, sed juxta eam discumbebant, id est, jacebant in lectulis, qui inde cœnatorii dicebantur. Ita discubuit in lectulo Christus in domo Simonis leprosi, cum a tergo ei Magdalena pedes lacrymis suis lavit. Taxat ergo eos, quod immolantes victimas vitulis aureis in Dan et Bethel, ex iisque deinde juxta altare epulantes, discumberent in lectulis et vestibus, quas a pauperibus præsertim nolentibus edere hosce vitulos, vi extorserant, quasi pignora pro debitis: aut quod iis divenditis ex pretio victimam et epulum instruerent; unde ad illud accumbentes, censebantur ad vestes pauperum pignoratas discumbere, et super iis epulari; cum tamen Deus jussisset pignus pauperi ante noctem reddi, Deuter. 24. 12. Ita Hebræi, et ex eis S. Hieronymus, Lyranus et Vatabl. Peccabant ergo dupliciter. Primo, quod has vestes eriperent pauperi; secundo, quod iis colerent idola. Ita Sanchez.

Aliter Septuag. qui per accubitum intelligunt concubitum: *Vestimenta*, inquiunt, *eorum ligantes funibus*, περιπετασματα, id est, *velamina*, *faciebant adhærentia altari*, ut nemo eos ibi in idolio concum-

bentes et fornicantes videret. Sic enim Beelphegor colebant fornicando juxta ejus idolum et altare, ut patet Num. 25. 1. Ita Septuag. explicat S. Hieron. et Theodor. Unde Syrus et Arabicus vertunt: *Colligaverunt vestimenta sua funibus, et fecerunt incessus coram templo meo, et biberunt vinum cum lusu in domo deorum suorum.*

Denique Clarius censet eos dormiendo in vestibus hisce in pignus acceptis captasse oraculum, uti Græci dormientes in pelle arietis Jovi immolati, captabant ejus responsum, teste Herodoto lib. 8. Talia fuerunt lectisternia Gentilium in fano Serapidis, Æsculapii, Podalyrii et aliorum, quibus incubantes somnia captabant, de quibus P. Delrio Disquisit. Magic l. 4. cap. 3. quæst. 6. Huc accedit explicatio Martini de Roa lib. 2. Singul. cap. 9. qui per vestes pigneratas accepit sacras, quibus se suis diis devovebant et consecrabant. Erant hæ vestes, inquit, quæ quasi pignus devotionis, aut initiationis, diis consecrabantur; aut quæ ipsi initiati devotique tamquam insigne ejus numinis, cui sese dicaverant, gestabant. Sic ait Cicero Philip. 14. *Marti ipso ex acie fortissimum quemque pignerari solet*, id est, tamquam suum, sibique devotum et debitum usurpare. Et Suet. in Claudio cap. 10. *Primus Cæsarum*, inquit, *fidem militis etiam præmio pigneratus*, id est, quasi pignore sibi obligans. Et Seneca, lib. 3. de Benef. cap. 4 *Nemo non victuram in animo suo memoriam dixit, nemo non deditum se et devotum professus est, et si quod aliud humilius verbum, quo se oppignoraret, invenit*, id est, quo se illi consecratum aut devotum significaret. Simili modo erant hæ vestes diis eorum oppigneratæ, per easque seipsos diis suis oppignerabant et devovebant. Subdit tamen Roa pignora hic potius judicialia significari, quæ Jurisperitis, ea dicuntur, in quorum possessionem quis a judice mittitur: sive quæ aliquo jure cuipiam adjudicata attributaque sunt, esto injuste, uti hic fiebat. Ergo vestis pignerata non est aliud quam vestis damnatorum, ut vinum etiam damnatorum, de quo sequitur:

Et vinum damnatorum (quos per calumniam et vim damnarant ad spolium, vel ad mortem Unde Septuag. vertunt: *Vinum de calumniis bibebant*; Chald. *Bibebant vinum rapinæ*, utique expressum ex oppressione et conculcatione pauperum) biberant in domo Dei sui,] q. d. Pauperes, præsertim Dei veri cultores, nec in Dan et Bethel, sed in Jerusalem sacrificantes, calumniis at falsis testibus circumventos damnabant, bonisque mulctabant; ex quibus instituebant symposia seque inebriabant in suis idoliis, quasi hac idololatria, calumnia, rapina et ebrietate deos suos honoraturi, et Deum verum Judæorum offensuri. Ita S. Hier. Theodor. Lyran. et Vatabl. Paulo aliter P. Prada in Ezech. 23. 31. Bibebant, ait, vinum damnatorum, id est, vinum generosum, delicatum, pretiosum, quale propinari solet damnatis a familiaribus et amicis, ut animosius tolerent cruciatus, et supremum mortis agonem: quasi sola gula et ebrietas hic eis improperetur. Verum prior sensus simplicior, plenior et nervosior est. Simile scelus impiis improperat Job c. 24. 6. *Agrum, ait, non suum demetunt, et vineam ejus quem vi oppresserunt vindemiant*, uti fecit Achab in agro Naboth, 3. Reg. 21. Porro ex damnatorum bonis olim diis sacrificari consuevisse docet Servius in illud Æneid 4.

Simul Divum templis indicit honorem.

Indici, inquit, *dicuntur, quia paupertas majorum ex collatione sacrificabat, aut certe de bonis damnatorum; unde et supplicia dicuntur.* Ac D. Isidorus lib. 6. ex Festo: *Supplicationes*, ait, *quæ sunt de bonis passorum supplicia.* Hinc etiam sacer homo, sacra bona, et sacrum pro exsecrando sumptum, quia sacræ res de banis exsecrandorum fiebant. Audi rursum Isidorum, et ex eo Martinum de Roa, lib. 2. Singular. cap 9. *Supplicium proprie dicitur, non qui quoquo modo punitur, sed ita damnatur, ut bona ejus consecrentur, et in pubblicum redigantur. Nam supplicia dicebantur supplicamento, et supplicium dicitur de cujus damnatione delibatur aliquid Deo: unde et supplicare.* Vinum ergo damnatorum est, quod ex damnatorum mulcta et supplicio comparabatur; ex quo diis sacrificare ac proinde convivari etiam peracto sacrificio veteres consueverunt.

9. Ego autem exterminavi Amorrhæum,] q. d. Ego, duce Josue. Chananæa expuli Amorrhæos, aliasque sex gentes ejus incolas, eamque dedi vobis, o Israelitæ: hæccine ergo mihi rependitis? Recenset beneficia eis præstita, ut earum ingratitudinem et apostasiam acrius arguat. Nominat Amorrhæos præ cæteris: quia hi tam statura et robore, quam sævitia et scelere superabant cæteros Chananæos: inde dicti sunt Amorrhæi hebr. id est, loquentes, sive famosi et frequenti sermone celebrati, ait S. Hieronym. Unde subdit:

Cujus altitudo, cedrorum altitudo ejus,] q. d. Amorrhæi alti et proceri erant instar cedri, q. d. Erant gigantes. Est hyperbole: et hebraismo redundat pronomen ejus. Simile est illud Virg.

Abietibus juvenes patriis et montibus æquos.

Et fortis ipse (populus Amorrhæus) quasi quercus.] De qua Seneca in Herc. Oetæo.

Gemit illa multo vulnere impresso minax,
Frangitque cuneos, resilit excussus chalybs:
Vulnusque ferrum patitur, et truncum fugit.

Sic Lucan. lib. 1. Pompeium assimilat quercui: hæc enim est fortitudinis symbolum, ait Pierios hierog. 51. Sic et Philo, ait S. Hier. Esau vocat δρύινον, id est, quercinum, roboreum, quasi ex quercu excisum: imo Festus a robore, id est quercus, robur dictum putat. Sensus ergo est, ait Ruffinus, q. d. *Silvam Gentium longa jam ætate prævolidam, ita celsis verticibus comminantem, et profundis radicibus innitentem, sedulus quasi castrarum metator excidii, ne habitationis levia saltem impedimenta sentirent. Quidquid ergo roboris fuerat, stirpitus amputavi.*

Et contrivi fructum ejus desuper et radices ejus subter,] q. d. Penitus hunc populum everti, instar cedri, cujus tam sursum rami quam deorsum radices succinduntur. Perstat enim in metaphora et similitudine cedri. Porro per ramos et radices accipi possunt filii et patres. Deus enim volens gentem et stirpem tam impiam radicitus delere, jusserat Mosi et Josue, ut Chananæos, omnes etiam pueros et infantes, occi-

derent, itaque omne eorum semen abolerent, Deut. 7. 2. Josue 6. 21. Sapient. 12. 11. ubi Chananæi vocantur *semen maledictum*. Ita Theodor. Remig. et Arias.

11. Et Suscitavi de filiis vestris in Prophetas.] q. d. Filios vestros implevi spiritu prophetiæ fecique Prophetas, eaque ratione tam filios vestros, quam vos in filiis evexi et honoravi.

Et de juvenibus vestris Nazaræos,] Repete *suscitavi*. Nazaræi erant quasi Religiosi legis veteris, qui ut Deo melius vacarent, ex voto abstinebant vino et gestabant cæsariem intonsam, ideoque dicti sunt Nazaræi, id est, separati a mundo, et addicti Deo. Unde et Nazianz. orat. in laudem S. Basilii, Religiosos nostros vocat Nazaræos. Vide dicta Num. 6. Nota hic Nazaræatum, id est, statum Religionis, et vocationem ad eum, vitamque in eo, esse opus Dei, quod nec nisi Deo auctore, suscipi, nec nisi eo adjutore, retineri potest. Insuper eamdem esse magnum Dei donum quo Deus honorat familias, eisque benedicit, dum filios earum in eum sibi, quasi in suam familiam, adsciscit, eosque facit quasi aulicos aulæ suæ cœlestis, ut merito parentes hoc Dei donum in filiis impedire at evertere non debeant, nisi Deo ingrati esse, eique resistere velint; sed potius de eo sibi gratulari, Deoque gratias agere, ac filios eo impellere, eosque Deo eorum creatori offerre, imo reddere, uti docent S. Basil. in Ascet. S. Chrysost. 3. Contra vituper. vitæ monast. S. Ambr. lib. 1. de Virg. S. Bern. epist. 111. Vide P. Piatum lib. 3. de Bono status Religiosi cap. 35. et lib. 2. cap. 12. 13. 14. 15. 16. et 19.

12. Et propinabatis eis vinum.] Ita legunt omnes codices Latini, Græci et Hebræi, in præterito. Unde in Romanis vitio typographico irrepsisse videtur. *Propinabitis et mandubitis*, in futuro. Taxat enim præterita eorum scelera, nimirum quod Nazaræis contra votum et professionem eorum, propinarint vinum, et Prophetis a Deo missis ad prophetandum mandarint, dixerintque: *Ne prophetetis*, itaque Nazaræis et Prophetis, ipsique Deo eorum datori non tantum ingrati, sed et hostiliter obluctati fuerint. Qua de causa iratus eis vindictam et excidium horribile comminatur. Notent hæc ii qui Clericos et Religiosos ad sua vota et instituta violanda invitant et solicitant. Audiant fulmen Dei quod sequitur: *Ecce ego stridebo, etc.*

Ex hoc loco, ait S. Hieron. *Hæresin suam Tatianus Encratitarum princeps stoluere nititur, vinum asserens non bibendum; cum et lege præceptum sit ne Nasoræi bibant vinum; et nunc accusentur a Propheta, qui propinent Nazaræis vinum.* Eamdem ante sexennium renovavit fanaticus quidam in Hollandia, docens Christianis abstinendum esse vino et carne, quod hisce vescens nequeat servare castitatem: sed explosus ab œnopolis et lanionibus, ac a magistratu flagellatus, et in exsilium pulsus, insaniæ suæ pœnas dedit.

13. Ecce ego stridebo subter (meie quidam codices legunt, *super*: hebr. enim est תחת *tachat*, id est *subter*; et græce ὑποκάτω, id est, *subtus*) vos.] Pro *stridebo* hebr. est מעיק *meie*, quod primo Chald. vertit active: *Ecce ego adduco super vos angustiam, et angustiis afficiet vos, in loco vestro, sicut angustiis premitur plaustrum onustum manipulis*; dum scilicet manipuli fœni vel segetum laxi ab auriga comprimuntur et stringuntur, ut currus capiat multos, itaque justum onus suscipiat. Verum Hebr. Græci et Latini codices legunt, *subter vos*, non, *super vos*, ut dixi; Secundo ergo, alii sic vertunt: *Coarctationem*, vel *compressionem facio subter vos*, id est, coarctabo et angustiabo vos undique, subtus et supra, sicut auriga densat et coarctat manipulos in curru, tam inferiores, quam superiores, q. d. Multiplicabo et densabo angustias vobis circumquaque, sicut stringuntur et densantur segetes in curru, præsertim imæ, quæ subtus sunt, ut aliis fiat locus, pluresque super eas possint injici. Unde Emmanuel et Mariana ex Chald. sic exponunt: *Steidebo*, id est, obsidione vos premam, sicut plaustrum premitur et coarctatur plenum manipulis. Hinc et Arabicus Alexand. vertit: *Ego devolvam vas ut plaustrum volvens*. Tertio et optime, vertit Noster, cui consentit Tigurina, quæ sic habet: *En ego onustus nimium premor, strideoque sub vobis, perinde ac plaustrum onustum manipulis premitur ac genit*; quod explicans Vatabl. *Conqueritur*, inquit, *Deus de Israelitis, quod eum onerent peccatis et sceleribus suis: hinc sequitur quod et Deus eos in angustias ducturus sit, e quibus eluctari non possint.* Et R. Abraham: *Non est robur, ut feram vos; sed gemo sub onere*, juxta illud Isaiæ c. 1. 14. *Laboravi sustinens*. Et c. 43. 24. *Servire me fecisti in peccatis tuis, præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis.*

Optime S. Hieron. *Idcirco*, inquit, *sicut plaustrum stipulæ, vel fœni onere prægravatum, stridore et sonitu longe exululat; sic ego peccata vestra ultra non sustinens, et quasi stipulam tradens incendio, clamabo et dicam: Peribit fuga a veloce, etc.* Hinc Syrus vertit: *Ecce ego anxius* (compressus) *sum* (ero) *subter vos, uti comprimitur* (angitur) *plaustrum plenum spicis.* Et Arabicus Antioch. *Ego deflectar ne sim vester judex, eo modo quo volvitur plaustrum plenum arundinibus.*

Vox ergo *stridebo* tria significat. Primo, Deum quasi gravatum mola peccatorum Israelitarum sub iis gemere; unde ait, *subter vos*. Secundo, indignari et stridere, ac diras omnes impiis cum excidio intentare; stridor enim est is qui sequitur: *Peribit fuga a veloce, etc.* Tertio, *stridebo*, id est, stridere faciam, premam, et affligam vos ut strideatis. Hebr. enim מעיק *meie* est conjugationis *hiphil*, ac proinde plane activum. Unde Chald. et alii vertunt, *coarctabo vos*, nimirum per Salmanasar et Assyrios, qui obsidebunt et vastabunt Samariam. Quocirca Ribera recte sic exponit: *Stridebo subter vos*, id est, *in terra vestra audiri faciam magnum stridorem, et molestissimum auribus vestris sonum*; puta clamorem hostium vincentium et exsultantium, ululatum vero vestrorum civium occumbentium, vel captivorum. Ergo τὸ *stridebo*, non tam est vox et stridor Dei sub onere gementis, quam indignantis, vindicantis et punientis. Gemitus enim in Deo non est signum animi fracti, aut imbecilli; sed infensi, sese intendentis, et excitantis ad plagam. Aliter enim gemit qui gravius portat onus quam vires ferant; aliter gladiator aut lignator, qui tunc gemunt, cum se ad firmitatem et conatum intendunt: ille ut hostem feriat, hic ut quercum securi dejiciat. Sed in Deo videre est utrumque, et gemitum ac stridorem ex fastidio, et ex offensione suspirium, quo se Dominus ex-

eitat ad anhelatam piagam, ait Sanchez. Rursum *stridebo* significat Deum hic comparari piaustro, non tam quatenus ipse hostes instar plaustri onusti premit et calcat, uti putant Abenezra, Lyran. et Palacius, quam quatenus instar plaustri fœno onusti, quod ex fœni levitate nunc in hanc, nunc in illam partem inclinando conquassatur, fremit et stridet. Ubi nota strepitum hostium, armorum, præliorum et bellicæ vastitatis, recte comparari stridori plaustri, quod re levi, puta fœno, vel stipula onustum magis stridet, quam si lapidibus oneretur: lapides enim magis premunt, stringunt; onerant, ideoque firmiter degravant plaustrum, ejusque succussionem et stridorem impediunt: contrarium per omnia facit fœnum. Simul apposite voluptates peccatorum recte comparantur rebus levibus et vilibus, puta fœno et stipulæ, quæ statim marcescunt, arescunt, a vento rapiuntur, igne consumuntur; pari enim modo voluptates transeunt, marcescunt, et igne gehennæ comburuntur. Rursum pro *fœno* hebr. est עמיר *amir*, id est manipulus, id est manipuli, quibus significatur multitudo peccatorum: *Hoc est fœnum*, ait S. Hieron. *de quo Propheta Psalm. 128. Fiant sicut fœnum ædificiorum, quod priusquam evellatur exaruit. Et: Omnis caro fœnum: stipula autem illa est, super cujus incendio flebiliter Propheta Mich. c. 7. complorat dicens: Heu mihi! quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe, etc. Hoc est fœnum, et stipula, de qua et Apostolus loquitur 1. Corinth. 3. Ligna, fœnum, stipula uniuscujusque opus manifestum fiet; quoniam in die Domini in igne revelabitur.* Quocirca aliqui apud Vatabl. sic vertunt: *Ecce ego gemere faciam* (vos) *sub vobis, id est, in locis vestris*, vel *stridere vos faciam*, scilicet sub onere tribulationum. *Meic* enim significat ita aliquid premere, arctare, gravare tot ponderibus et angustiis, ut res pressa et oppressa sub iis gemat et strideat instar plaustri nimis onusti. Et τo *sub vobis*, vel *subter vos*, Hebræis idem est quod *in loco vestro*, ut patet Exodi 16. 29. Habacuc 3. 16. et alibi. Ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran. et alii. Consentiunt Sept. qui vertunt: *Ecce ego valvo* (angustias et tribulationes) *subter vos* (in loco vestro) *sicut volvitur plaustrum plenum stipula*; ita ut eas fugere et effugere non possitis. Unde subdit: *Et peribit fuga a veloce, etc.* Ita Theodor. et S. Hieron. *Volvere*, inquit, *se subter eas sicut plaustrum comminatur Deus, fœno vel stipula prægravatum, ut quia frumentum non habent quod in horrea condatur, fœnum eorum et stipula incendio concremetur.* Simili modo *stridula plaustra* dixit Ovid. l. 3. Trist. eleg. 12. et Virgil. l. 8. Æneid. *Striduntque cavernis strictura chalybum.* Et 4. Geor.

Stridere opes utero et ruptis effervere costis.

Et Æneid. 1.

Cardo foribus stridebat ahenis.

Moral. S. Greg. l. 32. Moral. c. 6. *Ecce ego stridebo subter vos, sicut stridet plaustrum onustum fœno; quia enim fœnum est vita carnalium, sicut scriptum est: Omnis caro fœnum, in eo quod Dominus vitam carnalium patitur, more plaustri fœnum se portare testatur. Cui sub fœni onere stridere, est pondera et iniquitates peccantium cum querela tolerare.* Addit Ruffinus: Queritur, ait, Deus, quia diu peccantem populum sustinebat, se oneratum instar plaustri, sed cui onus vilis materiæ contigisset: q. d. *Si plaustrum onustum haberet aliquam discernendi facultatem, indignantius sine dubio strideret si vilia, quam si pretiosa portaret: sic et Deus noster majorem se sarcinam pronuntiat experiri, eorum peccata tolerando, in quibus nihil queat de pretiosis studiis reperire, sed qui omnes ad vile fœnum, quod facile ignibus consumitur, accesserunt.* Et Rupert. Fœni, ait, similitudine utitur, quia plaustrum fœni tardius progreditur et ideo velocius comprehenditur ab insequente, et celerrime incendio absumitur.

Allegor. Christus stridebit contra reprobos in die judicii, dicens: *Ite, maledicti, in ignem æternum*; ibique instar ferri in igne, jugi follium flatu succensa, stridentis, stridere, eos faciet; nam, ut ait Matth. 8. 12. *Ibi erit fletus et stridor dentium.*

14. Et peribit fuga a veloce.] Hæc verba accipi possunt dupliciter. Primo, quasi pendentia a verbo *stridebo*, quod præcessit, quasi stridor, vox et rugitus Dei contra impios Israelitas, sit hic: *Peribit* (pereat) *fuga a veloce.* Secundo, quasi non pendeant a verbo *stridebo*, sed hujus stridoris Dei sint fructus et effectus, q. d. Cum stridebit Deus contra Israel, omnes communi clade involvet, a qua proinde velox eripere se non poterit velocitate sua, nec miles fortis bellica sua fortitudine, vel agilitate, etc. ut vitam suam tueatur et servet. Id ita accidisse Israeli et Samariæ, cum eam vastavit Salmanasar, patet 4. Reg. 17. et 18. et 2. Paral. 5. Porro S. Hier. (et ex eo Remig. Albert. et Hugo) scribit Rabbinos singula hæc adaptare singulis regibus Israel, a primo Jeroboam usque ad ultimum Hosee, hoc modo: *Peribit*, inquit, *fuga a veloci, quem Hebræi Jeroboam filium Nabath intelligunt, qui prius in Ægyptum fugerat*, persequente eum Salomone 3. Reg. 11. *Et fortis non obtinebit virtutem suam, fortem Baasam interpretantur, qui fuit ad bella promptissimus. Et robustus non salvabit animam suam, hunc Amri sentiunt. Et tenens arcum non stabit, sive sustinebit, de Jehu filio Namsi, qui Joram regem Israel sagitta percussit, dictum putant. Et velox pedibus suis non salvabitur, Manahem intelligunt, qui frustra festinans, regi Assyriorum dona direxit. Et ascensor equi non salvabit animam suam, hunc Phacee filium Romeliæ interpretantur, qui juncto Aram, id est Syro, sub rege Achaz, Judæam multa vastavit. Et robustus corde, nudus fugiet in die illa: solus Hosee, qui ultimus rex decem Tribuum fuit, et errantem populum ad Dei cultum revocare conatus est, quasi nudus egreditur de incendio; nudum autem vocat, quia sub ipso decem Tribus captæ sunt.* Ita Hebræi Apud S. Hieron.

Verum priora ex his jam erant præterita: hic autem intentatur Israeli futura cladis extrema, ejusque excidium, quod cœpit a Phul tempore Manahem, ac perfectum est a Salmanasar tempore Hosee 4. Reg. 15. 19. et 4. Reg. 18. 9.

15. Tenens arcum non stabit.] q. d. Sagittarii Israelitarum, qui eminus jaciendo sagittas pugnant, non consistent contra adversarios, puta Assyrios. Ita Vatablus.

16. Robustus corde inter fortes nudus fugiet.] Tigurina: *Qui inter heroes magnanimus est, nudus aufugiet in die illa*, puta projecto clypeo et ense,

inermis, q. d. Viri fortes tam corpore, quam animo, non sustinebunt impetum Assyriorum, sed cadent animis et projectis armis, terga vertentes aufugient. Hinc Septuag. vertunt: *Fortis non inveniet cor suum in potentatibus*; S. Hieron. legit: *Inter potentes nudus fugiet*. Ad litteram agitur de Israelitis fugientibus Assyrios, ut patet ex præced. Quare minus recte Isidor. Pelus. l. 1. ep. 53. ad litteram censet hic agi de passione Christi, et per *nudum* intelligi adolescentem, qui *sindone coopertus ad nudum, cornificum Domini sævitiam, relicta ipsis sindone effugit*. Mystice censet notari hic viros religiosos, qui se terrenis nudant, ut leves et expediti a mortalium fæce, ad eam vitam quæ ab interitu remota est, quasi additis alis evolent.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prophetat Israelem Assyriis et Deo, quasi leoni rugienti, et accupi in prædam dandum. Secundo, v. 9. advocat Philisthinos et Ægyptios, ut videant scelera, indeque stragem Israelis, quæ tanta erit, ut ex ea vix duo vel tres, iique miseri et ægri evadant; sed tam ipse, quam ejus idola et aræ, ac palatia domusque eburneæ diruantur.

1 Audita verbum quod locutus est Dominus super vos, filii Israel; super omnem cognationem, quam eduxi de terra Ægypti, dicens: 2. Tantummodo vos cognovi ex omnibus cognationibus terræ; idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras. 3. Numquid ambulabunt duo pariter, nisi convenerit eis? 4. Numquid rugiet leo in saltu, nisi habuerit prædam? numquid dabit catulus leonis vocem de cubili suo, nisi aliquid apprehenderit? 5. Numquid cadet avis in laqueum terræ absque aucupe? numquid auferetur laqueus de terra, antequam quid ceperit? 6. Si clanget tuba in civitate, et populus non expavescet? si erit malum in civitate quod Dominus non fecerit? 7. Quia non facit Dominus Deus verbum, nisi revelaverit secretum suum ad servos suos prophetas. 8. Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus locutus est, quis non prophetabit? 9. Auditum facite in ædibus Azoti, et in ædibus terræ Ægypti; et dicite: Congregamini super montes Samariæ, et videte insanias multas in medio ejus, et calumniam patientes in penetralibus ejus. 10. Et nescierunt facere rectum, dicit Dominus, thesaurizantes iniquitatem et rapinas in ædibus suis. 11. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Tribulabitur, et circuietur terra; et detrahetur ex te fortitudo tua, et diripientur ædes tuæ. 12. Hæc dicit Dominus: Quomodo si eruat pastor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ; sic eruentur filii Israel, qui habitant in Samaria in plaga lectuli, et in Damasci grabato. 13. Audite, et contestamini in domo Jacob, dicit Dominus Deus exercituum. 14. Quia in die cum visitare cœpero prævaricationes Israel, super eum visitabo, et super altaria Bethel: et amputabuntur cornua altaris, et cadent in terram. 15. Et percutiam domum hiemalem cum domo æstiva; et peribunt domus eburneæ, et dissipabuntur ædes multæ, dicit Dominus.

1. Filii Israel.] S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran. et alii per *filios Israel* accipiunt omnes duodecim Tribus, ac consequenter et Judam, eo quod sequatur: *Super omnem cognationem, quam eduxi de terra Ægypti*. Verum ex seq. v. 12. et 14. liquet Prophetam proprie loqui Israeli, id est Samariæ et decem Tribubus, ita tamen ut sermonem mox dilatet et extendat quoque ad Judam, q. d. Vos, o Israelitæ, quin et tu, o Juda, adeoque omnes quos Deus eduxit ex Ægypto, qui cognati estis, uti sanguine, ita et scelere, futuri et similes in pœna strageque, audite ex ore meo Dei iras, minas et onus quod vobis impono. Ita Theodor. Albert. Arias et alii.

2. Tantummodo vos cognovi ex omnibus cognationibus terræ,] q. d. Vos, o Israelitæ, solos ex omnibus gentibus *elegi*, ut vertit Chald. mihi in populum, in familiares et amicos, imo in filios, ut vos quasi pater, alerem, tuerer, proveherem et exaltarem. Subaudi cum Chaldæo, Vatablo et aliis: Cur ego a me ad vitulos aureos defecistis? *Idcirco visitabo* (puniam) *super vos omnes iniquitates vestras*.

Secundo, *cognovi*, id est curavi, et curo vos, resque vestras per peculiarem providentiam qua vobis legem dedi, tot miracula et bona contuli, pœnas et præmia proposui, rexi et direxi, imo ergo et dirigo, ideoque bene agentibus mihique obedientibus prospera omnia, male vero facientibus adversa immitto, ut vos quasi pater castigem, eoque quasi fræno vos infrænem, et

per viam virtutis ad me reducam, eum alias gentes præ vobis non cognoscere, id est non curare et negligere videar, easque ut alienas a me dimittam sequi desideria cordis sui, in futuro acerrima et æterna pœna eas puniturus. Magnum enim indicium animi vero paterni, et filiorum commodis solliciti est, admovere aut ægrotanti cauterium, aut pigritanti aculeos, aut erranti flagellum, ait Sanchez.

3. NUMQUID AMBULABUNT DUO PARITER, NISI CONVENERIT EIS?] Septuag. *Nisi cognoverint se*; Aquila: *Nisi constituerint int. se.* Quæres: Quorsum dicitur, et quid significat hoc adagium, et quinque quæ sequuntur usque ad vers 6. et quinam sunt duo simul ambulantes? Respondent primo Theodoret. Ramig. et a Castro in paraphrasi, hosce duos esse Deum et Assyrios, q. d. Deus et Assyrii pariter ambulant, perguntque ad vastrum excidium, o Israelitæ: Deus enim est qui Assyrios in vos immittit, ut scelera vestra puniat. Idem censent significari sequentibus quinque adagiis: putant enim omnia eo spectare, ut significent nonnisi Deo vindicante hostes immitti, sicut duo non ambulant simul, nisi prius inter eos convenerit, et sicut leo non rugit nisi capta præda, et sicut auceps non aufert laqueum, nisi capta ave, et ita de cæteris; nihil enim eorum fit, nisi posita conditione; sic nihil fit in cladibus et excidiis, nisi annuente et puniente Deo. Probant quia Deus hæc adagia concludens, eorumque scopum et sententiam indicans, subdit vers. 6. *Si erit malum in civitate quod Dominus non fecerit?* q. d. Hæc duo pariter parique passu ambulant Dominus et malum, sive numen et providentia, Deus et vindicta puta castigatio impiorum: quia nec est Deus sine providentia, sive numen sine vindicta impiorum: nec aliqua eorum vindicta exercetur, sine Deo et numine. Hic sensus sublimis est et moribus congruens.

Secundo, Arias censet hos duos esse Juda et Israel, sive duas Tribus et decem; rursum, esse Nabuchodonosor et Salmanasar, q. d. Juda et Israel schismate a se videntur divisi, sed tamen in idololatria et scelere consentiunt, et pariter ambulant ad colenda eadem idola. Idcirco pariter contra eos ambulabunt Nabuchodonosor et Salmanasar: ille ut Judam, hic ut Israelem puniat et perdat. Deus enim utrumque immittet et diriget ad idem utriusque excidium.

Tertio, Hugo, Lyran. et Vatabl. per duos hos simul ambulantes, accipiunt Deum et prophetam, v. g. Amos, q. d. ait Vatabl. *Sicut duo numquam aliquo simul proficisci solent ob aliquod negotium, nisi prius de eo conveniat inter ipsos: sic Prophetæ per quos prædicam me visitaturum iniquitates vestras, uti jam dixi, non accedent ad vos ut hæc annutient, nisi maxime illis mecum conveniat, ut de hoc vos admoneant. Hac enim similitudine voluit ostendere præstantiam prophetiæ, magnumque esse inter Deum et Prophetas consensum. Unde paulo post v. 7. seipsum declarat his verbis: Quia non facit Dominus Deus verbum, nisi revelaverit secretum suum ad servos suos Prophetas.*

Quarto et congruentius, magisque genuine Rupert. Clarius et Ribera censent hos duos simul ambulantes esse Deum et populum Israel, q. d. Ego Deus ambulavi simul cum Israele, olim pio et obsequente, cum scilicet eum quasi manu tenens eduxi ex Ægypto, et per desertum perduxi in Chanaan: quia tunc ipse mecum conveniebat, sinebat se a me regi, meumque ductum et legem libens sequebatur. At nunc, me relicto, ambulat cum diis alienis. Quocirca ego pariter non ambulabo cum eo, quod ipse cum idolis convenit, non mecum; sed potius contro eum ut hostis incedam, uti minatus sum Levit. 26. 24. puta ambulabo cum eo, uti carnifex cum reo, quem ducit ad furcam; sicut leo ambulat cum præda quam discerpsit, auceps cum ave quam cepit; venator instructus laqueo cum fera quam illaqueavit. Rugiam enim in eum quasi in prædam meam, et per Amos aliosque Prophetas, certum et inevitabile ei per Assyrios exitium prædicam at intentabo.

Ut hæc expositio explicetur et probetur, suppono, quod sicut in fabulis et apologis (v. g. Æsopi) sunt tres partes, scilicet μῦθος, προμύθιον et ἐπιμύθιον, id est fabula, profabulatio et affabulatio: profabulatio est ipsa prælibatio et quasi prologus, significans in quos et quorsum dicatur fabulo; affabulatio est epilogus fabulæ, significans quid ex ea discere, quem fructum capere debeamus: ita pariter in adagiis, ænigmatibus et parabolis sint tres partes, puta parabola ipsa, pro parabola et postparabola. Proparabola est ipse prologus parabolæ, indicans ejus finem et scopum, qualis est illa Lucæ 14. 7. *Dicebat autem ad invitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent*, q. d. Scopus Christi in parabola sequenti, quæ est de invitatis, est taxare ambitiosos, qui primas cathedras et discubitus primos ambiunt: postparabola est conclusio parabolæ, significans ejus usum et fructum, qualis est ibidem v. 11. *Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur.*

Hoc supposito, dico horum sex adagiorum sive parabolarum sensum venandum esse ex proparabola, sive prologo qui immediate præcessit; et ex postparabola, quæ immediate postea subjungitur. Prologus autem hic est: *Audite verbum quod locutus est Dominus super vos, filii Israel, super omnem cognationem quam eduxi de terra Ægypti, dicens: Tantummodo vos cognovi ex omnibus cognationibus terræ*; et maxime id quod mox sequitur, at immediate adagia hæc præcedit, nimirum: *Idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras*, q. d. Puniam vestra in me scelera, eo quod, cum ego eduxerim vos ex Ægypto et vobiscum jugiter quasi pater ambulaverim: vos tamen superbe et ingrate vertentes mihi dorsum, me spreto, ambulaveritis cum idolis et vitulis aureis. Postparabola est v. 6. *Si erit malum in civitate quod Dominus non fecerit? quia non facit Dominus verbum, nisi revelaverit secretum suum ad servos suos Prophetas. Leo rugiet, quis non timebit? Deus locutus est, quis non prophetabit?* q. d. Uti in proparabola dixi, ita in postparabola dico et repeto me, non alium, mala et clades vobis intentare per Prophetas, eaque mox reipsa per Assyrios inflicturum, ut in vos rugiam et sæviam, sicut leo in prædam, eo quod tamquam hostes contra me incesseritis, ambulantes cum idolis qui sunt jurati mihi inimici. Ecce hic videmus clare tam prologum quam conclusionem parabolæ significare, eo spectare parabolas hasce, ut per eos indicet Deus se olim cum Israele ambulasse quasi patrem cum filio, eo quod recte illi cum eo conveniret: at jam post ejus apostasiam, schisma et idololatriam, se amicam illam præsentiam,

at paternam curom opemque ab eo ablaturum, et contra eum incessurum, ac per Prophetus suos, strages et exitium ei intantaturum, illudque mox illaturum per Assyrios. Ergo hic est horum sex adagiorum et parabolarum scopus et sensus.

Ubi nota. Duo hic in postparabola significat Deus: Prius, nihil mali immitti civitati, v. g. Samariæ, nisi a Deo; secundum, illud ipsum malum se ei non infligere, nisi prius ipsam de eo præmoneat per Prophetas, ut vitam corrigat et malum evadat; utque sciat malum, cum id ei obvenerit, non aliunde quam a Deo vindice, qui illud ei per Prophetas comminatus est, obvenire. Propheta enim hic vult fidem et auctoritatem, æque ac certitudinem conciliare suæ prophetiæ ac minis, quæ ex Deo Israeli intantabit: auctoritatem, dicendo, Deum non facturum quippiam mali Samariæ, nisi illud prius sibi revelarit et per se prænuntiarit: certitudinem, dicendo hæc sua minacia oracula esse sibi a Deo revelata, esseque minas et verba ipsius Dei qui est prima veritas, fallique aut fallere nequit. Credant ergo Israelitæ has non esse minas verbales et inanes, sed reales et efficaces, utpote Dei irati et sævientis instar leonis. Quocirca hic se Propheta non constituit alterum, vel secundum a Deo, sed quasi eumdem cum Deo scilicet ut Dei os et tubam, quæ clangat et rugiat contra Israel, qui est alter, vel secundus a Deo. Duo ergo ambulantes hic sunt, Deus per Prophetam minans, et Israel minas hasce Dei excipiens. Jam secundum hæc, reliqua quinque adagia sigillatim explicanda et adaptanda sunt. Secundum ergo est quod sequitur: *Numquid rugiet leo?* Ita S. Hieron. Emman. Mariana et alii.

Allegor. S. Hier. Non possunt duo, puta Gentiles et Judæi, ambulare simul, nisi convenerint in una fide unoque capite Christo. Quod si discordia separentur, statim eos leo rugiens et auceps diabolus invadet et capiet.

Tropolog. Rupert. Non potest Deus ambulare cum peccatore, si ille peccatum defendat: *Nos duo sumus*, inquit, *ego qui arguo vel corripio Deus, et Israel qui corripitur; nimirum non convenit nobis quia me corripientem Deum correptus Israel non audit. In hoc nobis animus disconvenit: quia ego arguo, ille se defendit.* Et S. August. in Psalm. 75. *Quamdiu*, inquit, non *confiteris peccata tua, quodammodo rixaris cum Deo. Quomodo enim non cum illo litigas, qui quod illi displicet laudas? Psalmi vox est dicentis: Incipite Domino in confessione. Quid est, Incipite Domino in confessione? Incipite adjungi Deo. Quomodo? Ut hoc vobis displiceat, quod et illi displicet. Displicet illi vita tua mala: si placeat tibi, disjungeris ab illo; si displiceat tibi, per confessionem illi conjungeris.*

4. NUMQUID RUGIET LEO IN SALTU, NISI HABUERIT PRÆDAM?] Leo est Deus, præda est Israel, rugitus sunt minæ Prophetarum, Israelii excidium per Assyrios ex Dei jussu intentantium, q. d. Sicut Leo famelicus rugit, dum in unguibus, vel etiam in oculis habet prædam: rugit, inquam, ut iras et animos exciret, ad feram quam prædari vult invadendam; aut, si eam ceperit ad eam contra lupos, ursos aliasque feras et homines tutandam, ne sibi eripiatur: ita Deus rugit, indignatur et minatur per me aliosque Prophetas, vobis, o Israelitæ, quos jam invadit per Assyrios, quosque quasi jam captos in manu habet, et proximæ cladi et captivitati destinat. Sicut enim leo numquam rugit, quin prædam capiat, laceret et devoret: ita Deus non minatur obstinatis pœnas, quin protinus illas eis infligat, eosque cædat et mactet, uti vos, o Israelitæ, mactabit per Salmanasar. Nota ex Arist. Plinio et aliis mox citandis. Leo solet rugire bis: primo, cum famet, et quærit videtque prædam; secundo, cum eam capit: tum enim partim ira ne sibi eripiatur, partim fame et ingluvie frendens et murmurans rugit. Leo enim gulosus est et helluatur, ita ut partes integras ossaque deglutiat, antequam dentibus ea comminuat. Unde ita se infarcit, ut repletus ad biduum vel triduum non esuriat, nec comedat ordinarie nisi alternis diebus, puta semel in biduo, uti docet Aristot. lib. 8. Hist. anim c. 5. Plinius lib. 8 cap. 16. et Ælian. lib. 4. Hist anim cap. 33. Hinc et ex ingluvie hac, halitus ejus gravis est et fœtet: *Animæ leonis virus grave*, ait Plinius lib. 11. cap. 33. Simili modo rugiit Deus tum ante excidium Israelis per Prophetas ei minando; tum in excidio Israelem per Assyrios concidendo, nec permittendo ut Ægyptii aliive eum sibi eriperent. Magis tamen hic Propheta loqui videtur de rugitu leonis ante prædam: suas enim prophetias minaces per Amos, Osee et alios editas de futuro et instante excidio, Deus hic comparat rugitui leonis. Adde: major et horribilior est rugitus leonis, cum videt hostem, ut eum invadat et prædetur, quam dum eum capit et devorat. Porro dicitur tunc eam habere, tum quia eam habet oculis suis propositam, tum quia in spe certa eam habet. Sequitur tertium adagium secundo simile:

NUMQUID DABIT CATULUS LEONIS VOCEM DE CUBILI SUO, NISI ALIQUID APPREHENDERIT?] Tigurina: *Num catulus leonis vocem suam edit egressus de lustro, cum nihil prædæ cepit?* Repetitione hac Propheta Dei potentiam et oraculi certitudinem astruit, q. d. Si præda salvari nequit a leone et a catulo leonis rugiente, quis vestrum, o Israelitæ, evadet manus Dei irati? Leoni subjungit catulos; quia hi, utpote petulci et latrante semper stomacho famelici rugiunt magis, juxta illud Ps. 103. 2. *Catuli leonum rugientes, ut rapiant et quærant a Deo escam sibi.* Unde in Script. ira Dei, æque ac hostium acer insultus, comparatur rugitui leunculorum, ut Isaiæ 31. 4. *Quomodo si rugiat leo et catulus leonis super prædam suam*, etc. *sic descendet Dominus ut prælietur.*

5. NUMQUID CADET AVIS IN LAQUEUM TERRÆ ABSQUE AUCUPE?] qui avi laqueum posuit? q. d. Non: sicut ergo avis non capitur laqueo nisi ab aucupe, ita et vos capiemini ab Assyriis, non alio id agente, quam Deo qui Assyrios quasi laqueum vobis posuit. Hebr. מוקש *mokes* significat illaqueatorem, puta aucupem, ut vertunt Septuag. Noster et alii. Potest secundo cum Vatablo verti *offendiculum*, q. d. Sicut avis non cadit in laqueum sine offendiculo, id est, quin eo capiatur et stranguletur; sic nec vos cadetis in manus Dei et Assyriorum, quin ab eis capiamini et strangulemini. Verum quia illud significatur proxima parabola, hinc ut sit gradatio, simplicius Noster et Septuag. vertunt, *absque aucupe*. Sequitur ergo quartum adagium tertio connexum:

NUMQUID AUFERETUR LAQUEUS DE TERRA, ANTEQUAM QUID CEPERIT?] q. d. Sicut laqueus a venatore non tol-

litur, nisi eo avem vel feram illaqueaverit et ceperit, sic nec ego tollam expansum rete meum, puta Assyrios e Samaria, donec eam ceperint et vastarint, sed quasi auceps continuo assistam et intendam iis, quasi meis laqueis, nec desistam donec vos capiant et jugulent. Excludit omnia effugia impiorum et incredulorum, qui hæc ejus oracula vel elevabant, vel eludebant dicendo: Minæ hæ sunt solitæ Prophetarum, sed minæ duntaxat, sicut parentes pueris ostentant virgam, non ut feriant, sed ut minis eos perculiant: veniet Assyrius, ostentabit se Samariæ; sed non audebit urbem tam potentem at munitam aggredi: nobis ergo intactis et illæsis domum redibit. Hæc effugia et has elusiones minarum et oraculorum suorum succidit hic Deus, certoque denuntiat Assyrium non recessurum a Samaria, donec eam capiat, sicut venator non tollit laqueum, donec eo avem constrinxerit. Nota minas Prophetarum et prædicatorum hic comparari rugitui leonis, reti aucupis et clangori tubæ v. 6. Vere Nicetas in vita Alexii Comn. *Laqueos*, ait, *et retia divinæ providentiæ nemo evadere potest*, uti eosdem evadere nequivit Pharao, Diocletianus, Maximianus, Julianus Apostata, Valens Imper. aliique similes. Similem laqueum Judæis intentat David Psal. 68. vers. 23. *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in retributiones et in scandalum.* Hæc est divinæ justitiæ venatio: sicut enim principes viri apros lupos que, ita Dei vindicta venatur tyrannos et impios. Sic de Sedecia ait Deus Ezech. 12. vers. 13. *Extendam rete meum super eum, et capietur in sagena mea*, per Chaldæos. Sequitur adagium quintum.

Si clanget tuba in civitate, et populus non expavescet? q. d. Sicut tuba tempore belli personante, et classico perstrepente, ac significante hostem adesse, paranda esse arma et aciem, fieri nequit quin populus metu hostis et cladis, ac horrore clangoris bellici perculiatur; sic multo magis vos, o Israelitæ, deberetis pavere et perculli ad voces hasce meas, quibus ex Deo classicum cano, ac hostem, ignem et flammam vobis prædico et intento. Clangor ergo tubæ est prophetia: clangens est Deus: tuba est os Prophetæ: hostis est Assyrius: civitas Samaria: populus, Israelitæ metu perculiendi et exanimandi.

6. Si erit malum in civitate quod Dominus non fecerit?] Hic est postparabola, sive conclusio et applicatio parabolarum præcedentium. q. d. Quinque parabolæ quas jam recensui, significant malum, id est, afflictionem et cladem extremam afferendam Samariæ per Assyrios, non ab alio, quam a Deo a quo apostatarunt, quemque irritarunt, præponendo ei vitulos aureos. Cum ergo hæc clades vobis, o Israelitæ, advenerit, certo scitote a me illam vobis inferri: ideo enim ego solus illam per Prophetas vobis prædico et comminor, quia solus illam vobis infligam, non Baal, non Chamos, non quis alius inanium deorum. Unde explicans subdit: *Quia non facit Dominus*, etc.

Moral. disce hic rapinarum, incendiorum, stragum et calamitatum omnium, tum publicarum, tum privatarum, quæ impiis et peccatoribus infliguntur, Deum esse auctorem: Deus enim, gubernator universi, judex est et vindex omnium. Recte Plutarch. in Moral. *Ut omnes*, ait, *quidam repente se condunt sub terram, nihilominus eo perferuntur quo tendunt: ita numinum iræ, licet occultæ, tamen in extremos calamitates auferunt aliquando nocentes*, etiam dum non cogitant *ultorem post caput esse Deum*. Et Horat.

Raro antecedentem scelestum,
Deseruit pede pœna claudo.

Et Jerem. Thren. 3. 37. *Quis est qui dixit ut fieret, Domino non jubente? Ex ore Altissimi non egredientur nec malo nec bono? Quid murmuravit homo vivens, vir pro peccatis suis?* vide ibi dicta. Et cap. 18. 11. *Ecce ego fingo contra vos malum.* Et Isaiæ c. 45. 7. *Ego Dominus, et non est alter formans lucem, et creans tenebras; faciens pacem, et creans malum.* Vide S. Basil. hom. *Quod Deus non est auctor malorum*, ubi ostendit proprie nihil malum esse nisi peccatum, cujus auctor est voluntas creata, non Deus: cætera vero mala pœnæ, quæ vocantur, bona esse, non mala, præsertim quia per ea Deus interficit peccatum, et vivere facit justitiam, aut potius facit hominem mori peccato, ut vivat justitiæ. *Quantum enim*, ait, *exterior homo noster corrumpitur, tantum interior renovatur. Non igitur alium interficit, et alium vivificat; sed eumdem per ea quæ interficit vivificat. Corpo igitur percutitur, ut animo sanetur. Peccatum perimitur, ut justitia vivat.*

7. Quia non facit Dominus Deus verbum, nisi revelaverit secretum suum ad servos suos Prophetas.] Τὸ *quia* potest accipi pro *veruntamen*, efficacius tamen accipias propria, ut causale ejus quod præcessit. q. d. Non est malum in civitate quod non faciat Dominus: quia ipse omnia mala civitati eventura prius revelat Prophetis, et per eos illa se civitati mox inflicturum comminatur: ergo cum mox illa civitati infligantur, ipse est, non alius, qui ea civitati quasi judex et ultor infligit, uti comminatus est. Porro Deus hanc cladem civitati Samariæ, non inferat, nisi vobis, o Samaritæ per Prophetas præmonitis, idque duas ob causas. Prior est, ne causari possitis vos nunquam fuisse reprehensos. Posterior, ut certi sitis eam ob scelera vestra vobis infligi, Deumque eorum vindicem ejus esse auctorem. Qua re Propheta declarat tum dignitatem, tum necessitatem sui muneris, puta prophetiæ, utpote a Deo accepti, ut scilicet ipse esset quasi legatus Dei ad Israel, et inter eos internuntius, sequaster et mediator: tum misericors Dei consilium, uti mox ostendam.

Quocirca nota: *Verbum* metonymice significat rem, puta cladem verbo significatam et prædictam. Unde mox idem vocat *secretum suum*, at ut Theodot. *consilium suum*, puta arcanum ejus decretum de clade hac inferenda. Septuag. vertunt, παιδείαν, id est, eruditionem, vel potius, ut S. Hieron. vertit, *correctionem suam*: quo significatur minas et plagas Dei non proficisci ex odio, sed ex amore paterno erga homines. Sicut enim pater corripit et castigat filium quem diligit, ut eum erudiat; sic et Deus peccatorem. Quapropter castigationem hanc invitus, et quasi coactus infert, ideoque ut eam pœnitendo evadant homines, prius per prophetas et prædicatores eam comminatur et prænuntiat, quæ omnia miram Dei clementiam significant, ait S. Hieron. Ita ante diluvium præmonuit peccatores per Noe, qui ea de causa centum annis arcam fabricavit, ut per centum annos homines sciscitantes fabricæ hujus causam, monerentur de instanta

diluvio, illudque pœnitendo averterent et evaderent, uti excidium evaserunt Ninivitæ præmoniti a Jona. Sic per Moisen nullam Ægypto plagam inflixit, nisi prius per eumdem de ea Pharaonem et Ægyptios præmoneret, ut patet Exodi cap. 7. 8. et 9. Sic clades per Syros, Ammonitas, Madianitas et Philisthæos, quæ narrantur in libris Judicum, Hebræis non intulit, nisi iis præmonitis per Josue cap. 24. perque Deboram Judic. 4. 4. et alios Prophetas. Sic excidium per Titum et Romanos Judæis non irrogavit, nisi iis præmonitis per Christum Lucæ 19. 42. et Apostolos. Sic cladem extremam orbi non inferet, nisi præmissis Prophetis et Angelis, qui septem tubis insonantes eamdem toto orbe proclamabunt, Apocal. c. 16. v. 1.

8. Leo rugiet, quis non timebit? q. d. Quanto magis Deus rugiens et comminans ab omnibus timendus est? Unde partim explicans, partim inferens subjungit: Deus locutus est, quis non prophetabit?] Hæc enim propositio prioris est parallela partim explicatio, partim illatio et conclusio, q. d. Si, leone rugiente, omnes timent; ergo multo magis, Deo fremente, omnes timeant oportet; ac imprimis nos Prophetæ, qui primi hunc Dei in nobis loquentis rugitum audimus, illius metu percellimur; ideoque trepidi tacere non possumus, sed prophetamus et inclamamus omnibus, ut sibi caveant et prospiciant, ne ejus præda fiant et ab eo discerpantur; præsertim quia ideo in nobis loquitur et rugit, ut nos eumdem rugitum prophetando aliis promamus et exprimamus, q. d. Cum Deus nos Prophetas mittat jubeatque prophetare, silere non possumus: Ita S. Hieron. Emmanuel, Mariana et alii. Amolitur aliud incredulorum Israelitorum effugium, vel potius improperium. Improperabant enim jugiter Prophetis, quod ipsi tristia semper prophetantes Israeli, viderentur de ejus clade gaudere, eique insultare. Respondet Amos se invitum hæc prophetare, cogique a Deo, nec posse se illi resistere. Deo enim loquente, mandante et mittente Prophetam, quis non prophetet? quis silere, quis Dei imperium detrectare audeat? Deus enim est quasi leo rugiens, qui Prophetam inobedientem, æque ac populum rebellem discerpat: sicut per leonem discerpsit Prophetam illum in re modica inobedientem, scilicet quod contra jussum Dei cibum sumpsisset in Bethel, deceptus licet ab alio Propheta, qui Deum jussum suum revocasse asserebat, 3. Reg. 13. 24. Sensus ergo est, q. d. Minæ meæ non sunt meæ, sed Dei: rugitus meus non est meus, sed Dei: Deus enim quasi leo rugit in mente nostra, et inde in ore nostro, ut vos percellat: ne ergo nobis hæc tristia oracula imputetis. Deo enim loquente per mentem et os nostrum, tacere non audemus, nec possumus. Rursum si leo fame, vel catulis raptis, fremens et rugiens e saltu incurrat in urbem, quis eum eminus videns, non inclamet omnibus: Fugite, leo fremens imminet, prospicite vobis? quin ergo ego Amos videns Deum iratum in Samariam incurrere, ut eam disperdat, omnibus inclamem, ut sibi caveant? Hoc est quod Deus Ezechieli edixit cap. 3. 27. *Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel, etc. si dicente me ad impium: Morte morieris, non annuntiaveris ei, etc. sanguinem ejus de manu tua requiram.*

Simile fuit responsum S. Aphraatis Eremitæ. Cum enim ipse egressus eremo Arianis grassantibus resistere, ac Valentem Imp. de arianismo et persecutione Orthodoxorum increparet; Valens autem ei objiceret: Quid tu, monache, qui vitam solitariam profiteris, silentio et quiete relicta, urbem et forum ingrederis? respondit: Si virgo, in thalamo abscondita, videret quempiam faces domui injicientem, nonne a domo prosiliret, et inclamaret: Incendium, incendium, ut se suosque ab eo liberaret? Ne ergo me reprehendas, qui quietem reliquerim; sed teipsum reprehende, qui hanc flammam in domum Dei injeceris, et non me, qui conor exstinguere, ideoque omnibus inclamo ut caveant a te, et a tua hæresi, qua quasi igne Ecclesiam Dei succendere conaris. Ita refert Theodor. in Philotheo, c. 8. Pari modo Amos obstrepentibus sibi Israelitis: Quid tu minaris nobis? armentarius es, non Propheta: quid nos flagellas? vade ad tua pascua, flagella tuos boves, respondet: *Leo rugiet, quis non timebit? Deus locutus est, quis non prophetabit.* Hoc est quod in eadem causa Judæis respondit Jerem c. 9. v. 20. *Factus est*, ait, *mihi sermo Domini in opprobrium et in derisum tota die.* Et mox: *Et factus est in corde meo quasi ignis exæstuans, claususque in ossibus meis, et defeci ferre non sustinens.* Et c. 6. 10. *Cui loquar? Et quem contestabor ut audiat? ecce incircumcisæ aures eorum*, etc. *Ideirco furore Domini plenus sum, laboravi sustinens.*

Quis non timebit?] Vere S. August. in sententiis, num. 77. *Omnia quæ timentur, rationabiliter declinantur: Deus sic timendus est, ut ab ipso ad ipsum confugiatur*, scilicet ab ipso irato ad ipsum clementem et placidum.

9. Auditum facite in ædibus Azoti.] Advocat Deus vicinas gentes, puta Azotios et Ægyptios, in Samariam. Primo, ut, visis eorum sceleribus ac punitione, testes sint, uti beneficiorum multiplicium et insignium Israelitis, tum in exitu ex Ægypto, tum in deserto, tum in Chananæa a Deo collatorum; ita et vindictæ mox ab eodem exercendæ in eumdem, utpote ingratum. Secundo, ut magis doleant Israelitæ, videntes se gentibus hostilibus in probrum et ludibrium exponi, quodque hostes clades ipsorum videant et rideant, gaudeantque de eorum strage et excidio, juxta illud Psal. 136 7. *Memor esto, Domine, filiorum Edom in die* (excidii) *Jerusalem: qui dicunt: Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea.* Porro hoc sebe mate et artificio conatur Deus Israelitas ad se revocare, dum oculis eorum objicit infamiam et probra, quæ laturi sunt a gentibus, si in apostasia pergant, ideoque a Deo per Assyrios vastentur.

Per Azotios, cæteros Philisthinos accipe. Est synecdoche. Ita S. Hieronym Rupert. Hugo. Lyran. Arias et alii. Miratur, et merito, S Hieronym. apud Sept. pro Azotiis legi *in Assyriis*: videtur mendum librariorum.

Super montes Samariæ.] Hi montes imminent Samariæ, quæ fuit urbs ab Amri rege ædificata in monte Somer, indeque et urbs, et ab ea, utpote metropoli, tota regio dicta est Samaria: eam postea Herodes Ascalonita nominavit Sebasten, id est, Augustam, in honorem Augusti Cæsaris: perinde ut nunc vocatur Augusta Vindelicorum, Augusta Trevirorum, etc. Herodes enim eam a fundamentis instaurans, firmissimo muro per viginti stadia circumdedit, et in ejus medio templum maximum sesquistadii magnitudine. modis omnibus ornatissimum Augusto Cæsari dedicavit, et

Sebasten nuncupavit. Ita Joseph, lib. 15. Antiq. cap. 10. et ex eo Adrichom. in Samaria.

ET VIDETE INSANIAS MULTAS IN MEDIO EJUS.] Hebr. מהומות *mehumot*, id est, *tumultus* et conturbationes ingentes, ut vertit Chald. Hinc Septuag. vertunt, *admirabilia*, quæ scilicet admirаturi erant Philisthini et Ægyptii, ad spectaculum hoc a Deo evocati.

Jam per *tumultus*, Arias accipit tumultûs civium Samariæ, cum ea capta ab Assyriis, cives turmatim fugientes se invicem obtriverunt, et ab instantibus Assyriis obtriti sunt. Melius de culpa quam de pœna hæc accipias. Unde Noster vertit, *insanias*, scilicet in colendis vitulis aureis, uti S. Hieron. Rupert. Hugo et Lyran. aut *insanias*, id est, insanos tumultus et seditiones, quibus se invicem obtruncarunt. Ita Theodoretus. Unde Vatabl. vertit : *confractiones multas;* has enim significat Hebr. *mehumot*. Hinc et sequitur: *Et calumniam patientes*, vel, ut Vatabl. *oppressos per vim et calumniam*, supple et repete, *videte*.

Tropol. insaniæ sunt figmenta hæreticorum, ait S. Hieron. *dum unusquisque fingit quod voluerit, et adorat figmentum suum: ut Marcion bonum Deum et otiosum: ut Valentinus* αἰῶνας *triginta. et extremum Christum, quem appellat* ἔκτρωμα, *id est, abortivum: ut Basilides, qui omnipotentem Deum portentoso nomine appellat* ἀβραξας, *et eumdem secundum Græcos litteras, et annui cursus numerum, dicit in solis circulo contineri.* Talia sunt hodie Calvini et Lutheri placita ; hominem carere libero arbitrio, opera bona nil mereri, fidem solam justificare, omnia opera sanctorum esse concupiscentiæ et peccato contaminata, Deum esse auctorem omnium operum, tam malorum, quam bonorum ; Christum in cruce quasi desperasse, et pertulisse pœnas damnatorum, vota castitatis Deo nuncupata esse impossibilia, nec servanda, Deum præcepisse legem impossibilem. An non hæ insaniæ lymphaticorum, quibus nihil insanius vidit hæc ætas ?

10. THESAURIZANTES INIQUITATEM.] Iniquas opes, scilicet partas per vim, calumniam, furta, etc. Unde Vatabl. vertit: *Hi sunt qui thesaurizant rapinam, et prædam in palatiis suis*, congregant opes per fas et nefas, ut dicitur.

ET RAPINAS;] Septuag *et miseriam*; Syrus, *et pressuram*, angustiam. Unde videntur ipsi hæc de pœna Samariæ accipere, cum potius de culpa accipienda videantur, uti dixi.

11. PROPTEREA HÆC DICIT DOMINUS puniens tuas rapinas et scelera : TRIBULABITUR ET CIRCUIETUR (id est, cingetur obsidione, et circumcirca obsidebitur ab Assyriis) TERRA,] ne quis effugiat. Tigurina vertit: *Angustiæ tibi erunt, idque undique in terra.* Quod explicans Vatabl. *Hostis*, ait, *venturus est, et in circuitu terræ hujus castrametabitur, ne quis possit effugere.* Loquitur hic Propheta tamquam attonitus magnitudine tribulationis et stragis futuræ, quam quasi præsentem spiritu prophetico intuebatur: propterea utitur locutionibus concisis, multaque subticet et subaudit, ut admirationem et terrorem incutiat audientibus. Mirum est Septuag hæc de Tyro accipere, eo quod Hebr. צור *tsor* significet angustias, et petram angustam, indeque Tyrum in petra conditam. Vertunt enim : *Tyrus et in circuitu terra tua deserta erit.* Agitur enim hic de clade Samariæ, non Tyri. Melius ergo Symmach. *tsor* vertit πολιορκίαν, id est, obsidionem; et Theodotion, *fortitudinem*.

DETRAHETUR EX TE FORTITUDO TUA;] Tigurina: *Dejiciet a te robur tuum, et diripientur palatia tua;* Vatabl. *Hostis auferet tibi opes tuas, in quibus tuum belli robur consistit*, q. d. Assyrii rapient tuas opes, quas per vim, dolum et calumniam congessisti.

12. QUOMODO SI ERUAT PASTOR DE ORE LEONIS DUO CRURA, etc.] Per *pastorem*, Deum; per *leonem*, hostem; per *crura* et extremum auriculæ, paucitatem Israelis ab hoste servandam intellige, q. d. Sicut pastor leoni rapienti et discerpenti ovem, aut bovem, aliquam ex eo partem, sed parvam et ad esum inutilem, v. g. duo crura, quæ leo non curat, eripit; sic aliqui Israelitæ, sed pauci, iique infirmi, pauperes et viles ab hac eorum strage et captivitate eruentur, ii scilicet, quos Assyrii contemnent, et ut quisquilias fæcesque plebis relinquent in Samaria ad colendum agros et vineas. Ita Theodor. Clarius, Arias et Vatabl. Ecce Amos, utpote pastor, crebro a re pastoritia sibi familiari petit similitudines.

Aliter, imo contrarie S. Hieron. censet enim hæc ironice per sarcasmum dici, q. d. Israelitæ præfisi robori Samariæ, et auxiliis Damasci, id est Syrorum, putant quod eruent et expedient se de manibus Assyriorum, sicut pastor ope canum de ore leonis extorquet et eripit duo crura, etc. sed errant et falluntur. Verum prior sensus, uti communior, ita simplicior est et verior: Deus enim, post commendatam justitiam, commendat hic suam misericordiam, eaque illam temperat, q. d. Non omnes omnino peribunt: nam aliqui servabuntur, licet pauci. Porro per crura et ossa significat eos nudos ac spoliatos, vita vix salva, stragi communi eripiendos.

Rursum censet Theodoretus duo hæc crura a pastore eripi : ut iis fidem faciat hero, pecus a leone esse laniatum, non a se venditum, aut furto sublatum.

Symbol. notat Rupertus duo crura et extremum auriculæ ad hue reservari, ut ex iis constet quale fuerit pecus devoratum, an ovis, an bos, an equus: sic videlicet ex parvis Judæorum reliquiis, colligi quales fuerint ipsi ante peccatum, et ante Christum, atque illas ipsas fidem Christianorum confirmare, dum testimonium legis et Prophetarum nobis circumferunt, ex quibus Christum salutis auctorem cognoscimus eumdemque Gentilibus demonstramus per Judæorum, fidei nostræ hostium, libros et monumenta.

Tropol. S. Hieron. hæc applicat doctoribus et prædicatoribus: *In crure*, ait, *via ostenditur doctrinarum, in aure sacramenta dictorum. Unde Apostoli absque calceamentis et ulla mortui animalis pellicula jubentur incedere*, Matth. 10. *Et ad credentes dicitur: Qui habet aures audiendi audiat*, Lucæ 8. In corporis ergo totius strage auris eripienda est, qua monita salutis audiamus; et crura, quibus in illis et juxta illa ambulemus et conversemur. Unde Stephanus Cantuariensis in Sylva allegor. per duo crura accipit continentiam mentis et corporis, per extremum vero auriculæ perseverantiam in obedientia: crura vero restringit et applicat Prælatis: *Sic enim*, inquit, *cum*

multi sint Prælati, major pars peribit, et consumetur a leone, scilicet diabolo, et parvæ reliquiæ salvæ fient per illum pastorem qui dicit: Ego sum pastor bonus.

In plaga lectuli,] id est, in latere vel angulo lecti. Sic enim quatuor plagæ mundi vocantur quatuor ejus latera. Nam hebr. est פארת מטה *peath mitta*, id est, in angulo, latere, vel extremitate lecti: in angulo enim utrimque corpus fulcitur; hinc melius et plenius in eo quiescit. Huc facit illud Thomæ a Kempis: *In omnibus requiem quæsivi, et non inveni, nisi in angello cum libello.* Porro plaga vox est desumpta a Græcis: hi enim πλάγια vocant latera et angulos transversos. Rursum plagæ et plagulæ tapetes græce dicuntur, latine stragula. Unde Varro de Vita populi Rom. *Eburneis lectis et plagis sigillatis.* Et Livius, l. 9. in bello Maced. *Luxuriæ*, ait, *peregrinæ origo ab exercitu Asiatico advecta in urbem; ii primum lectos æratos, vestem stragulam, pretiosam, plagulas, et alia textilia*, etc. *Romam advexerunt.* Nec hoc longe abit ab Hebræo, *pea*, id est, angulus, extremitas: stragula enim sunt angulata, et in angulis signata et plagulis insignita. Sensus est q. d. Pauci Israelitæ, ut dixi, habitantes in Samaria, in eaque secure quasi in suavi lecti stragulo, vel angulo quiescentes eruentur a clade Assyriorum. Samariam vocat plagam, vel angulum lectuli, eo quod instar lecti elevata esset et montosa, æque ac mollis, deliciosa, opulenta, indeque culta et populosa, ut videretur esse angulus et arx decem Tribuum. Unde in ea fidenter quasi in lectulo quiescebant, non timentes Assyrios. Ita S. Hieron. et alii. Adde, per *plagam* accipi potest clima, situs et regio Samariæ: hæc enim Hebræi vocant *pea*, id est, angulum terræ. Rursum, proprie Samaria sita erat in angulo respectu Judææ et montium Samariæ urbi imminentium, ut patet in tabula ejus chorographica, quam exhibet Adrichomius post paginam 24.

Jam primo, Chald. sic vertit et explicat: *Eruentur qui habitant in Samaria, in fortitudine potestatis, et in Damasco innitentes*, q. d. Eruentur qui confidunt Samariæ munitioni, et opi Damascenorum ac Syrorum, in quo pariter quasi in grabato quiescunt et securi dormiunt.

Secundo, Lyran. per *plagam, lectuli* accipit Jerusalem, in qua erat templum, in quo quasi in lecto requiescebat Deus, q. d. Salvabuntur pauci ex Israel, scilicet ii, qui profugerint in Jerusalem ad alas Dei et Ezechiæ regis, vel in Damascum ad alas Syrorum.

Tertio, Vatabl. q. d. Cladem Assyriacam pauci effugient, scilicet ii dumtaxat, qui post lectum in angulo se absconderint: aut ægroti, qui in lectis decumbentes sua ægritudine movebunt Assyrios, ut iis parcant, q. d. Assyrii parcent solis miseris, qui adeo pauperes erunt ut bini vel terni in lecto aut non tam in lecto, quam in parte et angulo lecti requiescere cogantur.

Quarto, Septuag. pro: *In plaga lecti et Damasci grabato*, vertunt, *contra tribum, et in Damasco, ut juxta tropologiam referamus tribum* (Hebr. enim מטה *mitta* lectum, sed, si legas alio puncto מטה *matte*, virgam et tribum significat) *ad Judam, et Damascum ad vocationem Gentium, de quibus unus grex factus est Domini: cujus sæpe oves leonum feritas laniat, de quorum faucibus vix duo crura, aut extremum aufertur auriculæ*, ait S. Hieron.

Quinto, probabiliter P. Prado in Ezech. 24. 40. hæc accipit de lectulis mensalibus, q. d. Qui habitant (quiescunt) *in Samaria in plaga lectuli*, id est, qui primos habent discubitus in lectis stratisque inter convivas. Nam pro *plaga* hebr. est *in angulo lecti*, id est, in capite, in loco primario. De quibus rursum dicit c. 6. 4. *Qui dormitis* (cubatis) *in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris.*

Ex his omnibus maxime genuina videtur tertia explicatio: tum quia vox *plaga*, vel angulus *lectuli*, ac vox *grabato*, significant hæc ad pauperes et ægros pertinere. Hi enim jacent in grabatis et angulis: tum quia hi recte comparantur cum duobus cruribus, et extrema auricula, leoni ereptis; alioqui enim non constabit similitudo Prophetæ, ejusque vis et nervus, nisi his duo crura et extremum auriculæ adaptes. Sensus ergo totius hujus versiculi est hic: Sicut pastor de vervece aut vitulo a leone devorato eripit, servatque duo crura, aut extremum auriculæ, ab illo carnibus jam satiato, utpote ossea et insipida neglecta, ut ea ad herum deferat quo demonstret vitulum non a se subductum, sed a leone laniatum: ita ex tota Samaria quasi e corpore politico, duo vel tres, id est, pauci dumtaxat cladi illius eripientur, iique viles et inutiles, puta pauperes macie confecti, ut sola crura ossea habere videantur; et ægri, qui bini vel terni in ejusdem lecti et grabati lateribus decumbant, sive in Samaria, sive in Damasco. Ita a Castro. Quocirca forte idcirco Interpres pro hebr. *pea*, id est, angulus, vertit *plaga*, quæ et latus, et vulnus morbumque significat, ut innueret eos in latere lectuli decumbere ex vulnere et morbo, q. d. Salvabuntur ii, qui ex plaga vulneris et morbi decumbunt in plaga, id est, in latere et angulo, lectuli. Proprie plagæ, vel plagulæ sunt commissuræ sive assumenta, quæ tapetibus, casulis, stragulis, lectis, vestibus attexuntur vel assuuntur; pretiosæ (uti sunt effigies aureæ et gemmeæ in casulis) a divitibus ornatus et splendoris ergo; rudes et viles a pauperibus necessitatis causa. Laceris enim stragulis, lectis et vestibus pauperes assuunt partes, puta plagulas, ut rupturam sarciant, præsertim ad angulos: ibi enim facilius ob affrictum parietis, aliarumque rerum, franguntur. Plaga ergo lectuli est angulus lectuli pauperis, assumento resarciti, et, ut S. Franciscus dicere solet, rappeciati. Pauperes enim lectos habent non integros, sed plagulis tum majoribus, tum minoribus consarcinatos, instar centonum. Quare dormire in plaga lectuli, idem est quod dormire in centone, aut potius in assumento et latere centonis, ita ut in altero lecti latere dormiat alius, vel plures. Sensus ergo est, q. d. In Samariæ excidio salvabuntur soli pauperes et miseri, qui in centonibus gregatim ob paupertatem dormiunt.

Et in Damasci grabato.] Sicut Samariam *lectum*, sic Damascum vocat *grabatum*: quia Israelitæ vexati ab Assyriis, miseri et afflicti confugiebant Damascum, ibique quasi ægri in lecto secure quiescebant, seque recreabant. Damascus ergo iis afflictis, fessis et ægris erat quasi lectus. Ita S. Hieron. Rupert. Remig. Hugo et alii. *Ut quomodo qui fessus est refocillatur in lectulo, sic illi fractas vires vicinæ gentis* (Damasci) *auxilio roborarent*, ait S. Hieron.

Perperam Recentiores, ut R. David, Pagnin. et alii, hebr דמשק *dammescec*, id est Damasci, accipiunt,

non ut proprium, sed ut appellativum; quasi compositum ex ד *de* משק *mescec*: *mescec* autem significat tibiam vel crus. Unde vertunt, in *crure*, id est, pede vel sponda lecti; aut, ut Arias: *in lecto mobili et agitabili*, ut ejus agitatione ægro somnus concilietur, uti matres agitant cunas infantium, ut hoc motu ipsi somnum concipiant. Unde ipse exponit, q. d. Assyrii iis solis parcent, qui ex gravi longaque infirmitate decumbentes in lectulis, seipsos movere, et ab una parte in aliam convertere non poterunt, sed instar puerorum moveri et converti ab aliis debeant. Perperam inquam: nam Hebr. non est *mescec*, sed *dammescec*, quod non aliud quam Damascum significat, uti vertunt Septuag. Chald. Noster et alii. Adde ד *de* Hebræis non esse articulum, nec solere præfigi nominibus.

Tropol. lectus avari est mammona, lectus superbi honor, lectus gulosi mensa opipara, lectus luxuriosi cubilia et impudicitiæ, lectus acedi torpor et somnus. Nam *sicut ostium vertitur in cardine suo, ita piger in lectulo suo*, Proverb. 26. 14. Hi lecti varios habent angulos et stragula mollia, quæ quisque sibi fingit, captat et adaptat.

13. Audite,] vos, o populi, ait S. Hieron. vel potius, vos, o Prophetæ, cladem ad quam non ego, sed Deus per os meum destinat domum Jacob, id est, posteros Jacobi sive Israelis, puto decem Tribus earumque aras et delubra, in quibus colunt vitulos aureos in Dan et Bethel. Ita Albert. Hugo, Arias et Vatabl. Unde Septuag. habent. *Sacerdotes audite*. Sed recte notat S. Hier. *Puto*, inquit, *Septuag. ipsum verbum posuisse, quod quidam non intelligentes, pro* ערש *aresc legerunt* ἱερεῖς, *id est sacerdotes*. *Ares* enim noster interpres et alii odversum præcedentem referunt, vertuntque *lectulum*; sed Septuag. huc referunt, retinentque ut nomen proprium.

Et contestamini,] Id est, contestando Deum, eumque in testem vocando prædicite et prædicate instans eis exitium, nisi ab idolis et sceleribus resipiscant.

15. Et percutiam domum hiemalem cum domo æstiva.] Ita et Aquila, Symmach. et Theodor. Verum Septuag. vertunt: *Domum pinnatam, eo quod ostiola habeat per fenestras, et quasi pinnas ad magnitudinem frigoris repellendam*, ait S. Hieron. qui hac re significari putat Israelitas deliciosos *tantarum fuisse opum, ut duplices haberent domos, hiemales et æstivas, quarum aliæ* (hiemales) *versæ essent ad Aquilonem, aliæ* (æstivæ) *ad Austrum, ut pro varietate temporum, frigoris et caloris cælique temperiem providerent*. Sic Jerem. 36. 22. Joakim dicitur fuisse in domo hiemali mense nono. Ita in Belgio domos æstivas in villis ad delicias comparatas, ob luxum in iis admissum, per bella hæc destruxit et rasit Deus.

Mystice idem S. Hieron. *Domus*, ait, *hiemalis erat regnum Israel, in qua frigus erat religionis et cultus Dei, variique ventorum turbines et sæva tempestas: et domus æstiva, Juda et Jerusalem, in qua erat templum, et offerebantur holocausta mane et vespere, et vigebat calor religionis.*

Et peribunt domus eburneæ.] *Legimus Achab regem Israel tantis fluxisse deliciis, ut domum sibi eburneam fecerit*, 3. Reg. 22. 39. ait S. Hieron. non quod fecerit eam ex ebore solido: unde enim tantum eboris habuisset? sed quod illam ebore incrustarit; hæc enim vocatur *domus eburnea*, teste Plinio lib. 16. 43. Vide Sanchez.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Minatur Deus Israelitis, quod Assyrii levabunt eos in contis et reliquias eorum in ollis ferventibus. Deinde ob impura et sacrilega eorum sacrificia ait se eos percussisse sex plagis, scilicet fame, siccitate, vento urente, aurugine, eruca, peste: omnique pene eos subvertisse sicut Sodomam; eos tamen hisce plagis nihil meliores effectos, nec rediisse ad se. Quocirca dira et extrema quæque illis intentat, additque: Præparare in occursum Dei tui, qui creat montes, ventos, nebulas, etc.

1 Audite verbum hoc, vaccæ pingues, quæ estis in monte Samariæ, quæ calumniam facitis egenis, et confringitis pauperes; quæ dicitis dominis vestris: Afferte, et bibemus. 2. Juravit Dominus Deus in sancto suo: quia ecce dies venient super vos, et levabunt vos in contis, et reliquias vestras in ollis ferventibus. 3. Et per aperturas exibitis altera contra alteram, et projiciemini in Armon, dicit Dominus. 4. Venite ad Bethel, et impie agite, ad Galgalam, et multiplicate prævaricationem: et afferte mane victimas vestras, tribus diebus decimas vestras. 5. Et sacrificate de fermentato laudem, et vocate voluntarias oblationes, et annuntiate: sic enim voluistis, filii Israel, dicit Dominus Deus. 6. Unde et ego dedi vobis stuporem dentium in cunctis urbibus vestris, et indigentiam panum in omnibus locis vestris: et non estis reversi ad me, dicit Dominus.

7. Ego quoque prohibui a vobis imbrem, cum adhuc tres menses superessent usque ad messem: et plui super unam civitatem, et super alteram civitatem non plui: pars una compluta est: et pars super quam non plui, arnit. 8. Et venerunt duæ et tres civitates ad unam civitatem ut biberent aquam, et non sunt satiatæ: et non redistis ad me, dicit Dominus. 9. Percussi vos in vento urente, et in auruginə, multitudinem hortorum vestrorum et vinearum vestrarum: oliveta vestra et ficeta vestra comedit eruca: et non redistis ad me, dicit Dominus. 10. Misi in vos mortem in via Ægypti, percussi in gladio juvenes vestros, usque ad captivitatem equorum vestrorum: et escendere feci putredinem castrorum vestrorum in nares vestras: et non redistis ad me, dicit Dominus. 11. Subverti vos, sicut subvertit Deus Sodomam et Gomorrham, et facti estis quasi torris reptus ab incendio: et non redistis ad me, dicit Dominus. 12. Quapropter hæc faciam tibi, Israel; postquam autem hæc fecero tibi, præperare in occursum Dei tui, Israel. 13. Quia ecce formans montes, et creans ventum, et annuntians homini eloquium suum, faciens matutinam nebulam, et gradiens super excelsa terræ, Dominus Deus exercituum nomen ejus.

1. AUDITE VERBUM HOC, VACCÆ PINGUES.] Hebr. *vaccæ Bason*. Ita Septuag. Theodotion, Aquila et Hebræi passim. Verum quia regio Basan, pasculs opima, pingues alebat boves et vaccas, ut patet Deuter. 32. 14. hinc recte vertit Noster, *vaccæ pingues;* et Symmach. *baves saginotæ;* alii, *vaccæ lascivientes*. Jam Theod. per *vaccas* accipit mulieres Somariæ lascivas, rapaces et imperiosas. *Vaccas*, inquit, *Basanitides, mulieres varat luxu et voluptatibns diffluentes. Ejusmodi enim erant vaccæ Basonitides, ob pabuli capiam exsultantes. Unde fiebot, ut bono tenuiarum in rem suam converterent* (uti vaccæ depascebantur prata Basan) *atque viris quibus ex divina lege subditæ erant, imperore nan vererentur, in ordinemque eos redigi juberent: qualis fuit Jezabel, viro* (Achab) *tamquam mancipia utens.* Sic et Lyran. Arias et Vatabl. Est enim vacca muliebris ingenii, petulantiæ et salacitatis symbolum. Unde Ælianus l. 4. c. 45. scribit, in Ægypto vaccam, simul et Venerem religiose coli, eo quad vacca affinitatem et convenientiam cum dea habere existimetur: quin et vacca Veneri in Ægypto immolabatur, ait Girald. in Syntag. nam, ut ait Columella l. 6. 24. vaccæ *post vernam pinguedinem gestientes, et pabuli nimietate exhilorotæ lasciviunt.* Insuper *vacca, quamvis plena fœtu, nan expletur libidine.* Quocirca Amos hic describere videtur familias et domus impiorum, quæ sunt *sicut congregotio taurorum in vaccis popularum.* Psal. 67. 31.

Melius S. Hieron. Ruffin. Rupert. Albertus, Glossa, Hugo, Clarius et alii censent hæc tam, imo magis ad viros, quam ad mulieres Samariæ spectare: viri enim quia effœminati, lascivi et impudentes, vocantur *vaccæ*, vel vituiæ papulorum, Psal. 67. v. 31. Osee 10. 11. et alibi. Id patet ex seqnentibus: *Ecce dies venient super vos,* scilicet viri. Hebr. enim הם *chem* masculinum viros notat: *vaccas* ergo *Bason* vocat opulentos (unde Chald. vertit, *divites substantiarum*) et principes Samariæ. qui bona pauperum depascebontur; tum quia gulæ et ventri eront dediti, tum quia saginæ et mactationi destinabantur. Audi S. Hieran. *Laquitur ad principes Israel, et optimates quosque decem Tribuum, qui deliciis ac rapinis vacabant, ut audiant sermanem Dei, et non aratores boves, sed vaccas pingues de armento se esse noverint, sive quæ nutriontur in pascuis Basan, quæ sunt loca herbarum fertilissima, ac per hoc significat eos non agriculturæ, sed immolationi et esui præparatos.*

Porro, cur hi vocentur *vaccæ Basan*, tres causas adfert Ruffinus. Prima, quod gloria ipsorum in ignominia erat terminanda. *Basan* enim hebr. confusionem et ignominiam significat. Secunda, quod vox eorum humana in vaccinam, puta in mugitum, præ dolore erat commutanda. Tertia, quia Deus eorum erat venter, ac jugibus vacabant conviviis et symposiis, ideoque, ut ait Psaltes: *Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum.* Quartam adde, quod vaccas, puta vitulos aureos, quasi deos coluerint. Unde Rupertus per *vaccas Bason* accipit sacerdotes Bethel, qui visibiliter substrati vitulis quos colebant, erant instar vaccarum; invisibiliter vero suas animas tauris infernalibus, id est dæmonibus, prostituebant. Hi enim dicebant principibus: Date nobis victimas et ablationes, quas comedamus et bibamus; nas vicissim vos vestraque peccata expiabimus apud Deum, et excusabimus apud populum.

Tropol. S. Hieron. *Vaccæ Basan* sunt hæretici veneri et gulæ addicti, uti fuit Lutherus, Calvinus, Bucerus, etc. Item divites et nobiles insolentes et rapaces, qui ex aliorum, præsertim pauperum bonis se ditant, iisque luxuriantur.

QUÆ DICITIS DOMINIS (pute regibus et principibus) VESTRIS: AFFERTE, ET BIBEMUS,] q. d. Afferte spolia pauperum, ut inde vabiscum epulemur et compotemus; vel, ut S. Hieron. *Date nobis, et bibemus. id est, jubete tantum. et nos cuncta vastobimus,* id est, *diripiemus,* inquit Chald. ut lictores, vel ut ebrii absorbebimus. Nam *voce: Bibemus, ebrietatem earum significot in vina otque luxuria, quæ statum mentis evertant,* ait S. Hieronymus.

Trapol. idem dicunt iniqui advocati et procuratores judicibus; consiliarii, scabini et prætores principibus et magistratibus, æque impiis. Ili enim quasi harpyiæ inhiant bonis populi, in eaque involantes illa inter se distribuunt, otque ex iis opipara convivia et symposia instruunt. Hoc scelus enarme, uti rempubl. evertit, ita horrendam certamque Dei iram et vindictam provocat. Unde subdit:

2. JURAVIT DOMINUS DEUS IN SANCTO SUO.] Hebraice בקדשו *becodsco,* id est, *in sanctitate sao,* hoc est, per sanctitatem suam: Hebr. enim *beth,* id est *in,* est nota jurantis. Ita Chald. Symmach. et passim Hebræi, q. d. Juravit Deus per semetipsum: ipse enim est sum-

ma et increata justitia et sanctitas, quam vos, o judices et principes, in terra imitari et tueri debebatis, nunc autem eamdem violastis et evertistis. Quocirca hæc Dei sanctitas jurat se hujus violationis, et, ut ita dicam, sacrilegii, acerrimum fore vindicem. Ita S. Hier. Remig. Rupert. et alii, qui insuper tres alios afferunt sensus. Primus est, juravit Deus per sanctitatem, id est, per sanctum templum suum; secundus, per filium suum sanctum; tertius, per sanctos Prophetas. Unde Septuag. vertunt: *Juravit Dominus per sanctos suos.* Verum quod initio dixi litterale est et genuinum.

Quia ecce dies venient super vos, et levabunt vos in contis.] Septuag. Syrus et Arabicus, *in armis*; Symmach. *in clypeis*, melius Theodot. *in hastis*, q. d. Instant dies, quibus Assyrii vos, o Samaritæ, contis et hastis suis configent. Unde Tigurina vertit: *Auferet vos lanceis. Servat vaccarum metaphoram*, ait S. Hier. *ut quos esse pingues dixerat vaccas, earum carnes narret in contis vel scutis esse portandas.* Forte etiam alludit ad morem militum, puta ad feros sævosque victores, qui capita cæsorum in lanceis gestant quasi in triumphum, uti faciunt Turcæ. Contus enim vocatur sudes et hasta longior, vel pertica oblonga nautarum, qua ipsi navem protrudunt et dirigunt. Unde Virgil. 5. Æneid.

Et acuta cuspide conti.

Et reliquias vestras in ollis ferventibus.] Arabicus: *in ollis ardentibus*; Syrus: *in olla venatoris*; Hebr. בסירות דוגה *besirot duga*, id est, in ollis piscium, quas scilicet piscatores servant plenas ferventi aqua, ut pisces recentes, quos e mari extrahunt, illico coquantur, q. d. *Sicut lebes ferventissimus minutos pisces pariter involvit, ita et vaccæ Basan absque ullo ordine captivitatis miseriis opprimentur*, ait S. Hier. Aut pressius et concinnius, q. d. Sicut laniones capita boum et vaccarum a se mactatarum longis contis et perticis ostentant, ut inde populus cognoscat qualis quantaque vacca sit mactata, et ad ejus carnes emendum accurrat; reliquias vero, puta hepar, stomachum, intestina conjicit coquitque in ollis ferventibus: ita et milites Assyrii capita, id est optimates Samariæ a se occisos, vel captos ostentabunt, ut ex iis aliæ gentes conjiciant qualis quantusque fuerit Samariæ populus, quantaque de iis strages et victoria: reliquias vero, puta milites civesque, qui in arces, urbes domosque munitas, aut in caveas et speluncas confugient, in illis ipsis quasi pisces in ollis ferventibus comburent. Ita Lyran. et Dionys. *Sicut enim Jerusalem*, ait S. Hier. *habens clausos populos et obsessos, assimilatur ollæ ferventi et plenæ carnium.* Ezech. 24. 3. *Sic et urbes Samariæ ollis ferventibus comparantur, quæ fame et pestilentia clausos populos exire compellant, et ire in captivitatem.* Addit a Castro, q. d. Corpora eorum dilacerata, et in frusta concisa in ferventes ollas injicient, uti fecit Antiochus Epiphanes Machabæis, 2. Machab. 7.

Aliter Rupert. et Remig. q. d. Assyrii Samaritas confuse sine ullo ordine in Assyriacam captivitatem quasi in ollam conjicient.

Secundo, hebr. *besirot duga* Pagnin. Vatablus et Clarius exponunt, *in hamis piscatoriis*, q. d. Sicut piscatores hamis pisces extrahunt ex mari, ita Assyrii suis armis vos extrahent ex Samaria, abducentque in Assyriam.

Tertio, Chal. vertit: *Elevabunt vos in clypeis, et filias vestras in scaphis*, vel navibus piscatoriis, q. d. Per naves quæ excavantur et orbiculantur instar clypeorum, e Samaria avehent et ablegabunt vos in Cyprum, aliasque remotas insulas.

Quarto, R. Abraham et R. David pro *ollis* vertunt, *spinis*; has enim quoque significat hebr. *siroth*. Jam *spinis*, id est hamis; vel *spinis*, id est contis, et lanceis acutis instar spinarum, ut more hebræo idem dicat hemistichio posteriore quod dixit priore, vel *spinis*, id est flagellis; ex spinis enim tyranni faciebant flagella, quæ quia suis aculeis carnes pungebant, lacerabant et discerpebant, vocabantur *scorpiones*, quas Roboam tyrannus minatus est populo, dicens: *Pater meus cecidit vos flagellis, ego cædam vos scorpionibus*, 3. Reg. 12. 14.

Quinto, Arias pro *in contis* vertit, *in frigoribus*, sensumque dat, q. d. Assyrii vos, o Samaritæ, quasi vaccas æstate lascivientes transferent in regiones frigidas et algentes, ubi pro cibis non aliud habeatis quam viles pisciculos, qui olim mancipiis dabantur in escam.

Denique Septuag. vertunt: *Tollent vos in armis, et eos qui vobiscum sunt in ollas ferventes pestilentes*; ἐμπύρους enim ferventes significat; pro quo aliqui legunt, ἐρήμους, id est desolati, vel desolatores: Compiut. ἐμπόρους, id est mercatores. Unde sic habent: *Tollent vos in armis et eos qui vobiscum sunt in lebetes negotiatores pestilentes.*

3. Et per aperturas (muri Samariæ, qui ab Assyriis eam obsidentibus arietibus diruetur et aperietur) exibitis altera contra alteram,] id est, una cum altera, vel una post alteram, hoc est singuli, vel simul bini et terni, vel vicissim et ordine suo exhibunt captivi abducti ab Assyriis: ita S. Hieron. Unde Chald. vertit: *Confringent super vos muros, et educent vos quasi mulieres, singuli ante se* Dicit: *Altera contra alteram*, id est, alter contra alterum; quia persistit in nomenclatura vaccarum, qua eos vocavit vers. 1. solent enim vaccæ gregatim educi per portas, ita ut binæ, ternæ et quaternæ simul egrediantur, alii pari ordine et turma sequantur. Aliter alii, q. d. *Altera*, scilicet *vacca, egredietur contra alteram*, scilicet aperturam muri. q. d. Quælibet egredietur per aperturam sibi oppositam, quo significat multas fore muri rupturas; sicuti de muris Jericho circumcirca corruentibus, ait Josue cap. 6. vers. 5. *Muri funditus corruent, ingrediunturque singuli per locum contra quem steterint.* Unde Vatablus vertit: *Egredimini unusquæque ante se, id est, per rupturam quæ primo vobis occurret.* Sic et Clarius et Arias.

Et projiciemini in Armon,] q. d. Assyrii abducent vos in Armeniam, quæ adjacet Assyriæ. Ita S. Hieron. Chaldæus, Symmach. Remig. Rupert. Hugo et Clarius. Hebr. est ההרמונה *haharmona*, quod primo Noster et alii jam dicti vertunt, *in Armon*, vel *in Armoniam*. Hæc enim ab Aram filio *Sem*, primo incola, dicta est *Aram*, vel *Harmon*; littera enim *aleph* sæpe cum *he* commutatur; secundo, alii *Harmona* per distulen dividunt. Unde Theod. vertit, *in montem* (*hor* enim hebr. significat montem) *Mono*; Aquila, Syrus et

Arabieus, *in montem Armona;* Septuag. *in montem Remnam*, vel ut Theodor legit, *Armana*, q d. Abduceenini in montes Armeniæ, hæc enim montosa est; unde in ejus montibus primum quievit et subsedit orca Noe, Genes. 8. 4. imo a montibus dictom esse hebraiee Aram, sive Armeniam, q. d. Altam, excelsam censent viri docti: eo quod cæteris provinciis omnibus excelsior et montosior sit. Ult. editio vertit, *in montem excelsum.*

Tertio, Recentiores, R. David, Vatabl. Arias, a Castro, Marinus et Pagninus Harmon vel Armon accipiunt ut nomen, non proprium, sed appellativum, significans palatium, domum excelsam, arcem; hebr. enim רם *rom*, oltum, celsum significot; unde Abram vocatus est quasi *Ab*, id est pater; *ram*, id est excelsus Sensus est, q. d. Assyrius Samariam expugnando, obviosque trucidando, vel capiendo, reliquos vestrum stringet et coget confugere, et conjicere se in arces munitas, sed frustra; nam et illas expugnabit, vosque capiet et trucidabit. Aliter Pagnin vertit enim: *De jicietis palatium*, scilicet regis muro adhærens, ut per illud manus instontis Assyrii effugiatis.

Tropolog. Voccæ Basan, id est hæretiel, projiciuntur a dæmone in montes Armeniæ, id est superbiæ; omnis enim hæreticus est superbus, quia suum judicium præfert toti Ecclesiæ. Hinc Remnam idem est quod visio alicujus, ait S. Hieron. quia hæretici non omnia Ecclesiæ dogmata carpunt; *sed partis alicujus scientiam sibi promittunt, ut projiciantur, eo quod scire se credunt;* sui enim ingenii et judicii lima politula limare volunt fidem et Ecclesiam.

4. Venite.] Est sarcasmus, id est, hostilis irrisio, q. d. Agite, sacrilegi, vitulamini cum vitulis vestris in Bethel, cum idolis in Galgalis; satiate vos eorum victimis, ingurgitate vos vestris idolothytis; at scitote vos ibidem ab Assyriis mactandos, quasi victimas Deo ultori. Ita S. Hieron. Quocirca hunc sarcasmum candide explicant Chald. et Septuag. dum assertive et increpando vertunt: *Ingressi estis in Bethel, et inique egistis in Galgala, multiplicastis impie agere.*

Afferte mane victimas vestras,] q d Juge sacrificium agni, quod ex lege solebatis mane et vespere offerre Deo vero Hierosolymis, nunc vitulatores illud ipsum mane offerte vitulis vestris. Ita Clarius, Arias, Vatablus et alii. Quodnam et qualefuerit hoc juge sacrificium dixi Exodi 29. 38. Secundo, S Hieron. putat per *mane* significari aviditatem, celeritatem et multitudinem sacrificiorum, q. d. Agite quod agitis, pergite summo mane ex ardore idololatrandi offerre victimas, ut, aliis et aliis supervenientibus, ante vesperam omnia absolvere possitis, ne dies citius vos deficiat quam sacrificia et scelera vestra. Addit S. Hieron. *mane* notare victimas pridie immolatas, et contra legem servatas in posterum mane, q. d. Vos ex lege Levit. 7. 15. debebatis victimas eodem die comedere quo eas immolastis; at nunc contra legem vel ex avaritia vel ex crapula, quia scilicet tot victimas eodem die vorare non potestis, servatis multas earum reliquias in mane sequentis diei; nam et mox taxat eos, quod contra legem fermentum offerrent in sacrificio.

Tribus diebus decimas vestras.] Septuag. *tertio die*, vel, ut habet codex Votican *in triduum decimas vestras*, q. d. Vos contra legem Levit. 7. 17. servatis victimas in tertium diem. Ita S. Hieron. Remig. et Hugo. Verum lex illa Levit. vetat tantum victimas servari, non decimas, de quibus hic agitur.

Secundo, Arias Vatabl. et Pagnin. vertunt: *Afferte ad tertium dierum*, id est tertio die, hoc est, tertio anno decimas idolis vestris, juxta legem Deuter. 14. 29. Nam *dies* apud Hebr. sæpe significat annum, ut Genes. 24. 1. *Erat Abraham senex, dierumque* (id est annorum) *multorum*. Verum illa lex Deuter. non jubet afferri ad templum, sed tantum domi suæ servari decimas, easque tertio anno distribui in Levitas, peregrinos, pupillos et viduas, uti fecit Tobias cap. 1. 7. *Ita ut in tertio anno proselytis et advenis ministraret omnem decimationem.*

Dico ergo proprie hic tres dies accipi. Jusserat enim Deus Hebræis, Exod. 23. v. 14. et 19. ut tribus diebus, sive festis præcipuis per annum, puta in die Paschatis, Pentecostes et festi tabernaculorum, adirent templum sacrificii et orationis causa; et tunc partim ad iter, partim ad oblationes et epulum sacrum (quo cum Levitis ex victimis suis pacificis epulaturi erant coram Domino, id est, in templo coram arca et Sancto sanctorum in quo residebat Deus) ferebant secum unam decimam suarum frugum et opum, quem ad hoc seporare jubentur Deuter. 14. 22. Itaque fecit Tobias, ut patet cap. 1. 6. et 7. Idem fecisse Israelitas in Bethel, quasi simias Judæorum, docet hic Propheta, q. d. Agite, ter in anno, sive tribus præcipue festis afferte decimas in Bethel vitulis, quas olim afferre solebatis Deo in Jerusalem. Ita Rupert. Lyran. a Castro et alii.

5. Et sacrificate de fermentato laudem.] *Laudem*, id est, *sacrificium laudis*, ut vertit Tigurina, seu *gratiorum actionis*. Unde Aquila vertit, *eucharistiam*. Hoc enim a fine vocatur hebraice תודה *todn*, id est, confessio, laus, gratiarum actio. Est ironia et sarcasmus, irridet enim eorum sacrificia fermentata, ideoque impura; nam Judæorum erant azyma et pura, idque ex præscript. Dei Levit, 2. 11. et cap. 7. 12. at ita S. Hieron. Rupert. Lyran. et Hugo. Quare imperite Græci nonnulli hunc locum citant, ut contra Latinos probent Eucharistiam celebrandam esse in pane fermentato, non azymo. Nam Amos non laudat, sed culpat et damnat hic sacrificium fermentatum.

Nota. Nihil fermentatum inferri poterat altari; poterant tamen panes fermentati afferri tamquam donaria pro sacerdotibus, ut ipsi illis vescerentur, uti ostendi Levit. 7. 13, Quare minus recte Vatabl. et Arias censent in sacrificio laudis potuisse offerri fermentum; hoc enim diserte vetatur Levit. 2. 11.

Mystice fermentum est symbolum corruptionis et malitiæ, 1. Corinth. 5. v. 6. unde Chald. vertit: *Colligunt ex rapina sacrificium laudis. Quia de fermentato laudem immolat, qui Deo de rapina sacrificium parat*, ait sanctus Gregorius hom. 22 in Evang.

Et vocate, celebrate, proclamate, et deprædicate vestras victimas, quasi liberales, spontaneas et voluntarias oblationes,] sed frustra. Nam Deus eas, uti impuras et idololatricas, abominatur. Ita S. Hieron. Rupert. Remig. et Hugo; secundo, *vocate*, id est, ut Vatabl. *indicite*, *voluntario sacrificia*. et oblationes æque ac festa vitulorum, atque in iis convocate po-

pulum, ut voluntarias oblationes iis offerel, ut fecit Aaron in fabricatione et dedicatione vituli aurei, Exodi 32. 2. *Tollite*, ait, *inaures aureas de uxorum, filiorumque et filiarum vestrarum auribus, et afferte ad me. Fecitque populus quod jusserat, deferens inaures ad Aaron. Quas cum ille accepisset, etc. fecit ex eis vitulum aureum.* Ite homines in rebus divinis parci et avari sunt, sed in iis quæ spectant pompam, aut ventrem, puta in obsequio mundi et diaboli, profusi sunt, suasque opes libenter et liberaliter exhauriunt. Unde Arias vertit: *Vota nuncupate;* Pagnin. *Vocate ad solemnitatem, voluntaria congregari facite.* Nam a קראו *kiru*, id est vocate, dicte est מקרא *micra*, id est convocatio, et cœtus populi; indeque solemnitas et festum. In festo enim convocabant *micra*, id est, Ecclesiam et cœtum populi, ad celebrandam solemnitatem, et ad offerendum victimas ac alias quaslibet oblationes.

6. UNDE ET EGO DEDI VOBIS STUPOREM DENTIUM (perperam Arabicus vertit, *benedictionem*) IN CUNCTIS URBIBUS VESTRIS.] Ita et Chald. et Septuag. *Stuporem dentium* intellige ex fame; subdit enim quasi explicando: *Et indigentiam panum in omnibus locis vestris.* Nam longa fames, uti hebetat sopitque appetitum; ita pariter contrahit gingivas, itaque hebetat, et stupefacit dentes. Ita Ruffin. Unde hebr. נקיון *nikion* significat vacuitatem (ut dentes vacui sint e cibo) et *munditiem dentium*, uti vertunt Aquila, Symach. Theodotion, S. Hieron. Arias, Vatablus, Pagnin. Marinus et alii. Cum enim in fame et penuria dentes non habent quod mordeant et mandant, innocentes sunt et mundi; indeque arescentibus et contrahentibus se gingivis et nervis hebetantur, constipantur et obstupescunt, æque ac oculi deficientibus spiritibus caligant et obstupescunt; idcirco Noster et Septuag. vertunt: *stuporem dentium* Est metalepsis, nisi malis esse onomatopœiam, ut vox *nikion* suo sono repræsentet sonum et stridorem dentium stupentium. Sensus est, q. d. Quia vos me privatis sacrificiis mihi debitis, ego pariter privabo vos pane et cibo necessario ad vitam, faciamque ut dentes vestri ex fame et ex comestione fructuum immaturorum, qui acerbi sunt et pontici, obstupescant. Nota, *dedi*, scilicet proprie in præterito; sæpius enim Deus per Eliam et Elisæum Israelitis, ob idola et scelera intentavit et induxit siccitatem, indeque famem, ut patet 3. Reg. 17. et 4. Reg. 6. 25. Ita S. Hieron. Theodor. Rupert. Hugo et Lyran. licet Vatabl. et Clarius prophetice accipiant *dedi* pro *dabo*, quasi Deus hic comminetur famem futuram. Plenus foret sensus, si *dedi* ampla acciperes pro *do, dedi* et *dabo*, q. d. Ob idola et scelera vestra sæpius vobis induxi famem, et etiamnum induco, ac in posterum inducam, tum per me cohibendo pluvias, tum per hostes præsertim Assyrios, populando urbes et agros Samariæ. Verum primum sensum exposcit id quod post hanc plagam aliasque quatuor sequentes singulis versibus subdit: *Et non redistis ad me.* Et illud vers. 12. *Quapropter hæc faciam tibi, Israel;* quæ verba significant famem hanc aliasque plagas fuisse præteritas, non futuras.

Noto, quod ait: *Stuporem dentium in cunctis urbibus*, significat communem et publicam fore hanc cladem et famem, ut non tam singuli, quam urbes integræ a se alienari et obstupescere videantur. Est enim stupor alienatio quædam vel mentis, vel sensuum, quod scilicet sensus constipentur. Sic ait Livius lib. 5. *Privatos deinde luctus stupefecit publicus pavor, postquam hostes adesse nuntiatum est.*

7. EGO QUOQUE PROHIBUI A VOBIS IMBREM, CUM ADHUC TRES MENSES SUPERESSENT.] Extraordinaria et miraculosa fuit hæc siccitatis et sterilitatis plaga, utpote qua una pars urbis innocens et pia fuerit compluta, non altera quæ erat nocens et impia. Similiter ager heri justi fuerit compluitus, cum vicinus heri injusti pluviam non senserit, idque ad hoc ut omnibus manifesto pateret hoc discrimen Dei vindicis esse opus. Sic discriminavit Deus agros Gessen, ubi erant Hebræi, ut non sentirent plagas, quas cæteris agris Ægypti infligebat Moses, Exodi 8. v. 22. Simile contigisse Græcii per merita et preces S. Francisci, in ejus Vita cap. 8 commemorat S. Bonavent. Cum enim lupi et grandines agros vastarent, S. Franciscus dixit ad indigenas: *Ad honorem et laudem omnipotentis Dei fidejubeo vobis, quod pestilentia hæc omnis abscedet, et respiciens vos Dominus multiplicabit in temporalibus bonis, si mihi credentes, misereamini vestri, ut vestra confessione præmissa dignos faciatis pænitentiæ fructus. Iterum hoc annuntio vobis quod, si beneficiis ingrati ad vomitum conversi fueritis, innovabitur plaga, duplicabitur pœna, majori in vos ira deseviet. Ab illa utique hora, pænitentiam ad exhortationem ipsius agentibus illis, cessaverunt clades. Imo quod majus est, si quando vicinorum arva grando pervaderet, istorum terminis appropinquans terminabatur ibidem, aut in partem aliam divertebat.* Porro in Palæstina tantus est ardor et siccitas, ut si desit pluvia, hominibus et bestiis siti pereundum sit. *In his locis*, ait S. Hieron. *præter parvos fontes omnes cisternarum aquæ sunt; et si imbres divina ira suspenderit, majus sitis quam famis periculum est.*

Quando hæc sterilitas Amos contigerit ignoratur. Nam quod alii ad famem quæ contigit tempore Eliæ, alii ad eam quæ tempore Elisæi, hæc referunt, non satis congrue id fieri videtur: nam illa siccitas et fames Eliæ, uti et illa Elisæi, fuit universalis et æqua omnibus sine discriminatione nocentum et innocentum; hæc autem discriminabat noxios ab innoxiis. Rursum illa Eliæ fuit trium annorum, Elisæi etiam diutina exstitit; hæc vero Amos fuit trium duntaxat mensium, illorum scilicet, qui præibant messem. Cœpit ergo hæc siccitas in fine Aprilis, quando incipere solebat in Judæa pluvia serotina, maxime necessaria. Hæc enim faciebat ut germina crescerent, et culmi evaderent in spicas, spicæque turgentes conciperent grana, et parerent triticum, quod sine hac pluvia exaruisset, et in fronde sola, sine granis et fructu desiisset. Erat ergo hæc pluvia serotina in Aprile, messis; sicut matutina in Octobri erat seminis, scilicet ad semina sataque riganda, ut radices figerent in terra. Ita sanctus Hieronymus.

Notent hic agrorum domini et coloni siccitatem et sterilitatem in agris immitti peculiari Dei providentia et vindicta. Cum ergo eam sentiunt, ad Deum per pœnitentiam precesque recurrant, uti faciunt coloni Hispani, qui tempore siccitatis publicas processiones et diverberationes agricolarum indicunt,

itaque sæpe pluviam a Deo reconciliato eliciunt, imo quasi vi facta extorquent.

Tropol. S. Gregor. hom. 10. in Ezech. Dominus, ait, pluit super unam civitatis partem, non super aliam, cum facit ut una pars populi prædicationis verbique Dei semina excipiat, non alia. Rursum pars una ejusdem agri compluitur, non alia, cum aliqui unum vitium edomant, non aliud, v. g. gulam, sed non iram; aut patientes sunt, sed avari remanent; aut casti sunt, sed superbi, etc.

9. PERCUSSI VOS IN VENTO URENTE.] Tres hic nominat agrorum plagas, ventum urentem, auruginem, et erucam germina depascentem, quæ æque ut siccitas, sterilitatem et famem afferunt. Ventus urens, vel uredo, est Eurus æstuans, qui suo æstu, omnem succum aristarum et germinum desiccat et adurit; vel Boreas qui suo acerrimo frigore, nebula et pruina pariter segetes adurit et arefacit. Unde dicitur frigus urens. Audi Poetam :

> Illigat æquoream immodici vi frigoris undam,
> Et prata algenti mordet adusta gelu.

Quocirca Theodot. Symmach. et Aquila vertunt ἀνεμοφθορίαν, id est, corruptionem a vento, vel aerem corruptum; a Plinio lib. 18. cap. 28. vocatur carbunculus in vitibus, eo quod illæ uredinis quasi carbone exustæ videantur; in segetibus ab eodem vocatur *rubigo*, a rubore quem culmis indit; a Theophrasto libr. 4. dicitur *ærugo*, quod colorem quasi æneum segetibus afflet. Pagnin. et Vatabl. vertunt *ariditas*, ab effectu, quem segeti induelt. Secunda plaga est aurugo, quæ proprie vitium est, et quasi morbus regius segetum, cum scilicet culmi ex nimio humore (unde hebr. vocatur ירקון *ierakon*, quasi virescens) marcescunt, et pallescunt in modum auri vel æris; unde et ærugo ac rubigo dicitur; mercidæ vero arescunt et evanescunt. Hinc a Theodotione vocatur ὠχρίασις, id est pallor; ab Aquila, Symmacho, et Septuag. ἴκτερος, id est morbus regius; hic enim color est in ictericis. Unde, vice versa, morbus regius, vel ictericus, a Cornelio Celso et Apuleio vocatur *aurugo*, a colore auri quem in homine producit. Et quia idem color ex timore oritur, hinc Jerem. 30. 6. dicitur : *Conversæ sunt universæ facies* (Israelitarum ex nimio pavore) *in auruginem*. Ubi nota : *Jerakon*, id est, aurugo, vel ærugo, aut rubigo proprie oritur ex humore, quo marcescunt segetes; quia tamen idem color, eademque corruptio et arefactio segetum oritur ex uredine et æstu (licet Plinius loco citato contendat ex solo frigore oriri) hinc pariter uredo interdum vocatur aurugo, ærugo et rubigo, uti paulo ante dixi. Tertia plaga est eruca, de qua dixi Joelis, cap. 1. vers. 4.

10. MISI IN VOS MORTEM IN VIA ÆGYPTI.] Quinta est hæc plaga, sed hominibus inflicta, scilicet *pestis*, ut habent Hebr. et Chald. quam Noster vocat *mortem*, quia pestis certam mortem affert. Adde hebr. דבר *deber*, id est pestis, per catachresin significare famem, gladium, et quidquid instar pestis exitiale est et mortiferum.

Quæres : Quænam et quando contigit hæc plaga? S. Hieron. Theodor. Rupertus. Hugo, Lyranus et alii putant contigisse Israelitis illis qui mittebantur ad Ægyptios, ut ab iis poscerent opem contra Assyrios; Vatabl. et Arias illis, qui cum milite præsidiario ibant in Ægyptum, ut ibi coemerent frumenta ad levandam famem Samariæ. Hos enim in itinere partim peste, partim a latronibus occisos, ac cadavera eorum insepulta et putida fœtorem exhalasse, qui post longam priorum moram, aliorum in eorum locum submissorum nares offenderit. Verisimilius Ribera et a Castro hæc referunt ad cladem quam Joachaz rex Israel accepit a rege Syriæ, quæ tanta fuit, ut ex toto Israelis exercitu non superfuerint nisi quinquaginta equites, 4. Reg. 13. 7. Tunc enim partim aer corruptus et æstuans, partim ex tot cæsorum cadaveribus orta putredo, fœtorem et pestem superstitibus afflavit.

Dices : Hæc clades contigit in Samaria, non in via Ægypti. Respond. Verum id est quocirca subintelligenda videtur more Hebræo particula *sicut*, sicque vertendum cum Chaldæo : *Misi in vos pestilentiam* (Arabicus; *Percussi vos febribus et malis insipientibus*, incognitis) *sicut in via Ægypti*; scilicet cum in deserto patres vestros ex Ægypto tendentes in Chanaan, ob eorum murmura, peste aliisque plagis punivi et occidi, v. g. cum misi serpentes ignitos, qui ardorem pestiferum morsu suo eis inferrent. Num. 21. 6. Adde forte hoc prælium et hanc stragem contigisse in via, quæ ex Samaria tendebant in Ægyptum; sicut enim nunc strata et trita est via Romana, via Mediolanensis, via Parisina : sic tunc celebris et publica erat via Ægypti, ut patet Jerem. 2. vers. 18. Isaiæ 10. 24. unde eam in tabulis chorographicis terræ sanctæ depingit Adrichom. et alii.

Denique per hebraismum בדרך *bederech*, id est, *in via*, exponi potest per כדרך *kederech*, id est, *instar viæ, secundum viam*, hoc est, secundum rationem, modum et morem Ægypti, q. d. Puniam te peste ea ratione et acerbitate, qua punivi Ægyptios per Mosen; quinta enim plaga Ægypti fuit pestis adeo gravis, ut per eam occisi sint omnes equi, asini, cameli, omniaque animantia quæ erant in tota Ægypto, ut patet Exod. 9. vers. 3. 6. Sic *bederech*, id est, in via, accipitur pro *kederech*, id est, secundum viam, id est, morem, Isaiæ 10. v. 25. et 26. *Suscitabit*, ait, *super eum Dominus exercituum flagellum juxta plagam Madian in Petra Oreb. et virgam suam super mare, et levabit eam in via Ægypti*, id est secundum viam Ægypti, hoc est, secundum modum quo per virgam Mosis percussit Ægyptum eique decem plagas inflixit, simili modo percutiet Sennacharib et Assyrios, per Angelum occidens una nocte 185. millia in eorum castris.

USQUE AD CAPTIVITATEM (Chald. et Septuag. *cum captivitate*) EQUORUM VESTRORUM.] Videtur, ut dixi, alludere ad tempora Joachaz, quando Israelitæ a Syris ita attriti sunt, ut solum eis superessent quinquaginta equites, 4. Regum 13.

ASCENDERE FECI PUTREDINEM] Hebraice enim באש *beosc* significat putredinem et fœtorem; sed Septuag. aliis punctis legentes באש *beese*, id est, *in igne*, vertunt : *Adduxi in igne castra vestra*. Ita Complut. licet Romana legant, *eduxi*.

11. SUBVERTI VOS] Primo, per Teglathphalasar regem Assyriorum, inquit Arias, qui cepit et evertit omnes urbes Israelis, una excepta Samaria, 4 Reg. 15 29. Id enim factum est sub annum 52. Oziæ, sive

Azariæ regis Juda, ut dicitur ibid. v. 27. Amos autem cœpit prophetare anno 25. Oziæ, uti dixi in Proœmio; facile ergo fieri potuit ut idem superstes sub annum 52. Oziæ, post cladem Israeli a Teglathphalasar illatam, hæc proloqueretur: Prophetæ enim per plurimos annos prophetarunt, ut Isaias annos 96. Jeremias annos 45. Daniel annos 76.

Secundo, per Syros, qui tum alias, tum maxime tempore Joachaz, uti jam dixi, ita attrivarunt Israel, ut pene everterint eum instar Sodomæ, paucis dumtaxat evadentibus et reliquis. Id ita esse patet ex prophetia Jonæ, quæ refertur 4. Reg. 14. vers. 26. *Vidit*, ait, *Dominus afflictionem Israel amarom nimis, et quod consumpti essent usque ad clausos carcere et extremos, et non esset qui auxiliaretur Israeli. Nec locutus est Dominus, ut deleret nomen Israel de sub cœlo, sed salvavit eos in manu Jeroboam filii Joas, qui restituit terminos Israel ab introitu Emath usque ad mare solitudinis.* Quod enim hæc prophetia Jonæ ad tempora Joachaz maxime spectet, non ad alia aliorum regum, ut volunt aliqui, patet ex serie et gestis regum Israel. Nam Jehu, qui regnum Israel familiæ Achab ademit, et ad se transtulit, fuit bello potens et felix, sub eoque floruit regnum Israel. Successit ei Joachaz, sub quo a Syris attritum est, ut dixi. Joachaz successit filius Joas, cui Elisæus per trinam sagittæ percussionem prædixit trinam victoriam contra Syros, quam re ipsa Joas adeptus est, ut patet 4. Reg. 13. vers. 18. et 25. Sub Joas ergo floruit pariter regnum Israel. Joas successit filius Jeroboam, qui cœpit regnare ante Oziam regem Juda, et eum eo regnavit 14. ultimis vitæ suæ annis; de quo prædicit Jonas quod ipse restituet collapsum statum Israel cunctis diebus Joachaz, idque diserte ait Script. 4. Reg. 13. 22. *Igitur Hazael rex Syriæ afflixit Israel cunctis diebus Joachaz.*

Denique Albertus hæc accipit prophetice de futuro, q. d. *Subverti*, id est, subvertam Israel per Salmanasar; hic enim anno sexto Ezechiæ cepit Samariam, et regnum Israel plane evertit. Sic et Rupert. qui accipit hæc de excidio Jerusalem, tum per Chaldæos, tum per Titum et Romanos. Verum patet ex dictis hæc proprie pertinere ad Israel, id est, ad decem Tribus: posse tamen extendi ad Judam et Jerusalem non nego. Prophetæ enim qui Judæ prophetarunt, directe, indirecte quoque respexerunt Israel, et vice versa. Rursum hæc non ad futurum, sed ad præteritum tempus spectare, patet ex eo quod subdit Amos: *Et non redistis ad me. Quapropter hæc faciam tibi, Israel.* Quod enim Rupert. respondet, hæc omnia præterita exponenda esse in actu inchoato, vel destinato, hoc modo: *Percussi, misi in vos mortem, subverti etc.* hoc est, percutere, mittere in mortem subvertere vos decrevi, et per Prophetas comminatus sum, sed tamen vos has minas non curastis, nec redistis ad me; quocirca hæc faciam tibi, Israel. Hæc inquam, expositio dura et contorta videtur in tam multis præteritis quæ omnia actionem realem, non destinationem, vel minas significant. Quapropter S. Hieron. Remig. Lyran. Clarius, Dionys. Ribera, a Castro et alii passim hæc præterita propriæ ut sonant accipiunt.

SICUT SUBVERTIT DEUS SODOMAM,] q. d. Sicut ego subverti Sodomam. Loquitur Deus more Hebræo de seipso in tertia persona, honoris causa, uti faciunt Garmani. Sic dicitur Gen. 19. 24. *Pluit Dominus a Domino sulphur et ignem super Sodomam*, id est, pluit a seipso; licet Euseb. l. 5. Demonstr. cap. 23. censeat Patrem hic loqui de Filio, q. d. Ego Pater subverti Israel, sicut Filius meus subvertit Sodomam. Sic multi exponunt illud Genes. 19. *Pluit Dominus a Domino*, q. d. Pluit Filius a Patre. Vide ibi dicta.

QUASI TORRIS,] q. d. Pene evarsi et ad internecionem consumpti estis, instar Sodomæ; sed Deus miserens vestri, volensque servare reliquias seminis et gentis vestræ, manum suam hostesque cohibuit, et paucos hac clade eripuit, sicut ex incendio eripitur torris aliquis ambustus et fumigans.

12. QUAPROPTER, quia scilicet sex plagis jam recensitis, puta fame, siccitate, vente urente, aurugine, eruca, peste, quas tibi inflixi, non resipuisti, nec redisti ad me; sed iis instar Pharaonis magis obduruisti, HÆC FACIAM TIBI, ISRAEL.] *Hæc*, scilicet, quæ initio capitis comminatus sum, nimirum: *Levabunt vos in contis, et reliquias vestras in ollis ferventibus, et projiciemini in Armon*, Ita a Castro. Verum hæc minora videntur plagis quas jam inflixit, dicens: *Subverti vos sicut subvertit Deus Sodomam, etc.* Ille autem graviorem plagam se inflicturum minatur, eo quod præteritas omnes contempserint. Quocirca nervosius et efficacius alii: Hæc, inquiunt, scilicet dirissima et atrocissima quæ indignans mente concepi, nec eloqui præ horrore possum. Loquitur enim anthropopathos, et ad pathos per aposiopasin verba minasque incidit, uti Virgil Æneid. 1:

> Quos ego (*scilicet acerrime puniam*) sed (nunc) motos præstat componere fluctus.

Ita solent Hebræi in juramentis, maxime comminatoriis et exsecratoriis, uti hac formula: *Hæc faciat mihi Deus, et hæc mihi addat*, nec exprimunt quænam sibi addi vel fieri imprecentur, quasi non audeant illa nominare præ timore et detestatione, utpote mala horrenda et atrocia. Simili euphemismo; id est, bona ominatione, maledictionem et blasphemiam significant voce contraria, eamque vocant *benedictionem*, ut Job 2. 9. et 3. Reg. 21. 10.

POSTQUAM AUTEM HÆC (has atroces plagas quas mente concepi) FECERO (facere et infligere cœpero: significatur enim hic actus inchoatus) TIBI, PRÆPARARE IN OCCURSUM DEI TUI, ISRAEL,] q. d. Si præteritæ plagæ tibi leves videntur, si hos contemnis satellites, si cum pedibus pugna dedignaris; en ego formans montes et creans ventos, etc. te invadam quasi eques cataphractus, vires exeram, hastas telaque mea omnia in te contorquebo: obfirma pectus, clypeum apta, oppone te mihi, mecum manus consere, ictum dexteræ meæ declina aut sustine, si potes. Est sarcasmus. Unde Symmachus et Aquila vertunt: *Cum hoc fecero, præparare ut adverseris Deo tuo.* Ita Albertus, Arias, a Castro et Prado in Ezech'el. c. 5. v 8.

Ita suo Jovi occurrit vecors C. Caligula Imp. qui iratus cœlo, quod turbidius suis pantomimis et spectaculis officeret, Jovem ad pugnam provocavit, imo ad duellum internecinum, illud Homeri exclamans: *Aut tolle me, aut ego te.*

Secundo, alii lique plurimi contrarie hæc accipiunt, quasi Deus hic Israelem eversum, ne plane desperet, consoletur invitetque ut per pœnitentiam et conver-

sionem se præparet ad Deum (Deique clementiam et gratiam) præsertim post aliquot sæcula nasciturum in Bethlehem: eo enim censent assurgere Amos more prophetico. Unde in sequentibus Dei omnipotentiam et magnificentiam graphice describit, ne ejus in carne paupertatem et humilitatem despiciat Israel, uti fecit. Quocirca Septuag. Syrus et Arabicus utorque vertunt: *Verumtamen quia sic faciam, præparare ut invoces Deum tuum Israël.* Et in sequentibus pro: *Annuntians homini eloquium suum*, vertunt: *Annuntians in homines Christum suum*; et Chald. *Præpara*, ait, *te ut suscipias doctrinam legis Dei tui, Israel*. q. d. Præpara te, ut Deum carnem factum, in assumpta humanitate venientem toto mentis affectu excipias. Ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, Vatabl. et Lyran. qui putant hanc prophetiam complendam in fine mundi: tunc enim omnis Israel convertetur ad Christum, et salvus fiet, ut ait Apost. Rom. 11. Perperam ergo Theodoret. hæc refert ad Cyrum, qui Judæos Babylone liberavit. Agitur enim hic non de Judæis, sed de Israelitis in Assyriam abductis, quos inde nec Cyrus, nec quis alius unquam liberavit. Prior sensus videtur litteralis et genuinus: posterior, quia plurimorum, probabilis et accommodus est, ac vel ut litteralis, vel ut mysticus admittendus est, uti mox ostendam; ut sit antiphrasis, q. d. Occurre et resiste Deo irato et vindici, si vales, sed quia id non vales, occurre ei ut salvatori humili et mansueto venienti in carnem ut te redimat et salvet. Aut, ut S. Hieron. q. d. *Feci ut te corrigerem quæ præteritus sermo descripsit: et quia noluisti reverti ad me, faciam tibi quæ meo continentur arcano. Occidisti servos meos quos ad te miseram, mittam novissime filium meum: tu autem juxta consuetudinem tuam, qua semper voluntati Dei restitisti, præpara te ut contradicas et adverseris Deo tuo, juxta illud quod scriptum est: Ecce hic positus est in ruinam et in resurrectionem multorum, et in signum cui contradicetur. Loquitur non præcipiendo, sed prædicendo, quasi arguens et increpans, ut saltem correptus non faciat quod prædictum est.* Huic sententiæ favet vox *postquam*, pro qua hebr. est עקב *ekeb*, id est, finis, vel merces: merces enim est finis operis et operantis. Unde ex Hebræo sic vertas, *in fine*, vel, ut Aquila *postea*; vel ut Theodot. *Novissime occurre ei*. In fine enim sæculorum incarnatus est Christus, et in fine mundi eidem occurret Israel. Aut sic: *pro mercede*, qua ego te ut filium flagellavi, totque flagellis conatus sum te ad me reducere, pro hac, inquam, mea in te paterna cura, loco mercedis hoc saltem mihi da, ut, cum in carnem venia, mihi occurras, meque ut tuum Messiam recipias. Unde Ecclesia in officio Ecclesiastico hisce Amos verbis suos excitat, ut Christo occurrant. Causam subdit Propheta, immensam ejus majestatem et potestatem: *Quia*, inquit, *ecce ipse est formans montes*, etc. Quod tropol. exponens S. Hier. *Excelsus*, ait, *in excelsis est Dominus, et non habitat in humilibus qui excelsus est; sed creator montium ascendit in montes, in his qui municipatum habent in cœlestibus, et in carne ambulantes non vivunt secundum carnem, sed secundum spiritum.* Septuag. vertunt, *firmans tonitruum*, ne scilicet orbem conquosset, uti suo fragore minari videtur.

13. Creans ventum] Hebr. רוח *ruach* significat spiritum, animam, ventum. Unde primo, Chald. Septuag. et S. Hier. in comment. vertunt, *creans spiritum*, quod Macedoniani hæretici negantes divinitatem Spiritus Sancti avide arripiebant, indeque probabant Spiritum Sanctum non esse Deum, sed creaturam Dei: quos refutant S. Athanas. epistola ad Serapionem, S. Basil. lib. 3. contra Eunomium, S. Hieron. hic, et S. Ambros. l. 2. de Spiritu Sancto cap. 7. non enim agitur hic de Spiritu Sancto et cœlesti, sed de spiritu sublunari et corporeo: jungitur enim nebulæ, montibus, etc. Secundo, S. Hieron. Rupert. et Remig. vertunt, *creans animam*; vel, ut Arias, *creans spiritus* et animos militares, id est, indens militibus audaciam et virtutem bellicam. Tertio, Arabicus Alexandr. vertit: *Ego sum qui formavi tonitruum, et creavi spiritum;* Arabicus vero Antioch. *Et reduca in homines spiritum*, halitum.

Verum optime Noster et Tertull. libr. contra Hermog. cap. 32. ac Clarius, Vatabl. Pagnin. aliique Recentiores vertunt, *creans ventum*. Recte enim venti junguntur montibus, nebulis, etc. aliisque creatis sublunaribus, quæ cum homini obviæ sint et admirabiles, ostendunt ei Dei creatoris potentiam et magnificentiam, præsertim venti, qui, cum eorum natura sit invisibilis, et tamen sensibilis, origo incognita, motus item varius, sed status et pro loco ac tempore fixus, recte demonstrant se a Deo creari, regi, mutari ad ejus nutum. Unde Deus dicitur insidere et inequitare ventis, Psal. 17. 11. *Ascendit super Cherubim, et volavit super pennas ventorum.* Et ventus turbinis vehebat Deum sedentem in solio cherubico, Ezech. 1. 4. Quocirca angeli comparantur ventis, Psalm. 103. 4. *Qui facis angelos tuos spiritus* (subtiles, celeres et fortes ut ventos) *et ministros tuos ignem urentem*. Hinc et Deus dicitur ventos educere de thesauris suis Jerem. 10. 12. ac proinde ex iis Job cap. 28. v. 25. ostendit Dei potentiam, *Qui*, inquit, *fecit ventis pondus, et aquas appendit in mensura*. Hinc et Sancti invitant ventos, ut opus magnificum Dei, ad laudandum Creatorem suum tam potentem, ut Psaltes Psalm. 148. 8. *Laudate Dominum de cœlis*, etc. *Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum ejus.* Nam, ut ait Seneca libr. 5. Natur. quæst. cap. 18. *Inter cætera providentiæ opera, hoc quoque aliquis ut dignum admiratione suspexerit. Non enim ex una causa ventos aut invenit, aut per diversa disposuit. Primum, ut aera non sinerent pigrescere, sed assidua vexatione utilem redderent, vitalemque terris. Deinde ut imbres terris subministrarent, iidemque nimios compescerent. Nam modo adducunt nubes, modo deducunt, ut per totum orbem pluviæ dividi possent. In Italiam Auster impellit, Aquila in Africam rejicit. Etesiæ non patiuntur apud nos nubes consistere: iidem totam Indiam et Æthiopiam continuis per id tempus aquis irrigant.* Et Plinius lib. 2. c. 47. *Omnes venti vicibus suis spirant majori ex parte, aut ut contrarius desinenti incipiat*, etc. *Sol et auget et comprimit flatus, auget oxoriens occidensque, comprimit meridianus æstivis temporibus. Itaque medio diei aut noctis plerumque sopiuntur, quia aut nimio frigore aut æstu solvuntur*, etc.

Annuntians homini eloquium suum.] Hebr. מה שיחו *ma sicho*, id est quænam sit meditatio, cogitatio, con-

silium, eloquium, opus suum; שיח *sioch* enim significat meditationem, et rem meditatam, gravem et seriam, quam ore proloquimur et opere perficimus: ita vertunt Aquila, Symmach. Theodot. Chaldæus et passim Hebræi. Soli Septuag. verbi similitudine et ambiguitate decepti, ait S. Hieron. nimirum pro מה שיחו *ma sicho*, legentes משיחו *mescicho*, id est, Messiam vel Christum ejus, verterunt: *Annuntians in homines Christum suum*; per quem licet Theodot. accipiat Cyrum, omnes tamen alii accipiunt Christum Dominum. Ita S. Athanas. l. de Fide unit. et Trinit. Didymus l. 2. de Spiritu Sancto, Tert. loco citato, Basil. l. 4. contra Eunom. Ambr. l. 2. de Spiritu Sancto c. 7. Aug. l. 18. Civit. 2. imo Concil. Sardicense apud Socrat. l. 2. c. 20. Quare non est credibile Septuag. hic esse deceptos, sed consilio ita vertisse; vel quia in Codicibus Hebræis tunc erat duplex lectio, una *mescicho*, altera *ma sicho*; vel quia per *ma sicho* intellexerunt significari *mescicho*. Messias enim sive Christus est Patris meditatio, conceptio, dictio, eloquium et opus summum, immensum, increatum, ac divinum.

Est hic ergo duplex versio, est et duplex sensus; sed prior posteriori subordinatus. Prior: *Annuntians homini eloquium suum*, q. d. Deus per Prophetas enuntiat hominibus sua consilia, decreta et eloquia. Ita S. Hieron. Remig. Rupert. Hugo et Lyran. Quocirca Syrus vertit: *Ostendens hominibus quid sit gloria* (laus) *sua*; at Arabicus: *Mittens laudantem* (præcinentem) *in hominibus*. Quis enim Dei consilia et gloriam agnitam non laudet

Posset quoque verti, ait S. Hier. *Annuntians homini eloquium ejus* (quia Hebræi idem habent pronomen reciprocum et absolutum. Nam per *vau* cum *cholen* significant tam *ejus* quam *suum*) q. d. Deus novit secretas hominis cogitationes, quid scilicet animo meditetur et destinet, imo illas ipsi, si bonæ sint vel indifferentes, ingerit et suggerit, easque ipsi per internam inspirationem; vel aliis per Prophetas anuntiare et eloqui potest. Ita Arias et Vatablus.

Posterior est: *Annuntians homini eloquium suum*, puta Christum, qui est unicus Patris conceptus, unicum verbum, quo omnia dicit, creat, mandat et gubernat: hoc enim Dei verbum et eloquium cætera omnia complectitur. Simile est Deuter. 18. 18. ubi Moses Prophetam, id est, Prophetas alios post se a Deo dandos promittit; sed inter eos unum eximium et principem, qui antonomastice vocetur Propheta, puta Christus. Sensus ergo est, q. d. Deus Pater annuntiat per nos Prophetas, se ad homines missurum in carnem Verbum suum, ut hominibus ejus voluntatem, legem, salutem, gratiam et gloriam revelet, eamque illis reipsa conferat et impertiatur. Quocirca vos, o Israelitæ, huic Messiæ vestro venienti occurrite, in eum credite, sperate, illum amate, colite, sectamini; ipsi obedite: ita ipse vos ab ira Dei, a peccato, a morte, a gehenna, ab omni hoste liberabit. Ipse vos Dei amicos, filios et hæredes, ac beatos in æternum efficiat. Solent enim Prophetæ omnium captivitatum et miseriarum finem et liberatorem statuere Christum. Unde cum multas clades multaque tristia prædixerunt, omnia hæc mitigant et dulcorant promittendo Christum: Christus enim est finis et scopus legis et Prophetarum. Confirmatur, quia pro *eloquium suum*, Aquila vertit, την ὁμιλιαν αυτου, Symmach. το φωνημα αυτου; Theodotion τον λογον αυτου, id est, sermonem et verbum ejus. Atque ex hoc loco et similibus videtur S. Joannes sumpsisse nomen λογος, quo jugiter vocat Christum, dicens: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*. Ubi pro *Verbum* græce est λογος; non quod vocem λογος S. Joannes acceperit a Theodotione, qui duobus sæculis S. Joanne fuit posterior: sed quod Hebr. שיח *sioch* idem sit quod λογος, ideoque Theodot. vertit λογος. Denique Theophanes Nicænus in Symbolo novi et veteris Testamenti, quem citat Turrianus lib. 2. de Hierar. ordin. c. 1. ex versione Septuag. censet hic esse prophetiam de Transfiguratione Christi. *Ecce*, inquit Amos, *firmans tonitru* (id est creans nubem ex cujus collisu erumpit tonitru) *et creans spiritum*, sive *ventum*, ex cujus verberatione, cum intentione significandi, exstitit vox de qua subdit: *Et annuntians hominibus Christum suum*, scilicet cum vox Patris de nube intonuit: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite*, Matth. 17. 5.

Faciens matutinam nebulam.] Ita propria sonant Hebræa, quæ tamen alii varie vertunt. Primo, Septuag. addentes *et*, vertunt: *Faciens mane et nebulam*; secundo, Pagnin. *Qui facit auroram et tenebras*, id est, diem et noctem, læta et tristia; tertio, Tigurina: *Qui auroram facit caligine*; quarto, Clarius: *Qui facit auroram ex caligine*, id est, ex tenebris noctis, ut scilicet nocti succedat aurora et dies; quinto alii ex adverso: *Qui facit ex aurora caliginem*, id est, diem mutat in noctem, prospera in adversa; sexto, Arabicus vertit: *Creavi abyssum primo, et ascendi super altitudinem terræ, et mittens laudantem* (præcinentem) *in hominibus*; septimo, mystice Chaldæus: *Qui præparat lumen justis quasi lumen auroræ, et præparat tenebras impiis*. Porro matutina nebula ostendit magnam Dei potentiam et sapientiam. Primo, quia hæc nebula post noctes serenas subito in aurora producit per solem orientem, qui vapores et exhalationes e terra educens et elevans, iis quasi nebula tegit aerem. Secundo, quia mane nebula maxima est et latissima, velutque, vestit et ornat totum horizontem instar tapetis. Tertio, quia hæc nebula cingit et fasciat solem orientem, uti infans dum oritur et nascitur, fasciatur linteolis. Sic enim de prima nebula, primisque tenebris recens creatum mundum et mare involventibus, loquitur Job 38. 9. *Cum ponerem nubem vestimentum ejus, et caligine illud quasi pannis infantiæ obvolverem*. Ubi Auctor Catenæ: *Sicut*, inquit, *infanti panni sunt perquam commodi, sic etiam mari nubes ac nebulæ*. Quarto, quia hæc nebula Deum, quasi cum sole mane orientem, velat, ut homines eum intueri nequeant: sed eum ut invisibilem suspiciant et revereantur. Sic Virgil. lib. 1. Æneid. ait de Ænea et Achate heroibus:

> At Venus obscuro gradientes aere sepsit,
> Et multo nebulæ circum Dea fudit amictu.

Quinto, quia hæc nebula est roscida et fœcunda. Producit enim manna et rorem, quo herbæ et sata irrorantur et impinguantur. Insuper calorem et halitum vitalem terræ et terrestribus omnibus affert. Hinc experimur *nebulas nec æstate, nec maximo frigore existere: rores neque gelu, neque ardoribus, neque ventis, nisi sereno nocte*, ait Plin. lib 2 cap 60 Quo

circa ex nebula Dei magnificentiam celebrat Jerem. cap. 10. 13. *Elevat*, ait, *nebulas ab extremitatibus terræ*. Psalm. 147. 26. *Qui dat nivem sicut lanam, nebulam sicut cinerem spargit*. Eccles. c. 24. 6. *Ego* (Sapientia) *sicut nebula texi omnem terram*. Et cap. 43. 15. *Aperti sunt thesauri, et evolaverunt nebulæ sicut aves*. Et c. 50. 6. de Simeone pontif. dicitur: *Quasi stella matutina in medio nebulæ*.

Gradiens super excelsa terræ,] puta super montes altissimos, et petras rupesque hominibus invias et inaccessas, q. d. Deus omnia terrena, quantumvis celsa et inaccessa, majestate sua pervadit et transcendit, suaque providentia continet et gubernat, ita ut ventos et turbines ciere, nebulas hostibus suis superbis et impiis offundere, montes transferre, et in valles dejicere possit, q. d. Deus est qui montes, ventos, fulgura, tonitrua, omnesque res sublunares, æque ac cœlestes producit, temperat, regit. Unde omnes creaturæ sunt exercitus Dei, qui illi ad nutum obediunt, semperque ei præsto sunt, ut ad ejus nutum ferantur, ejusque inimicos et impios invadant et sternant. Ita S. Hieron. Albertus, Clarius et alii. Audi S. Hieron. *Præparare*, inquit, *in occursum Dei tui, ut venientem ad te Dominum tota aviditate suscipias. Iste est qui firmat tonitruum, sive montes confirmat: ad cujus vocem cœlorum cardines, et terræ fundamenta quatiuntur. Iste est qui creat spiritum*. Quocirca Timæus Pythagoricus Deum vocat *mundum exemplarem*. Sicut enim mundus suo complexu omnia cingit et stringit, sic et Deus. Ipse enim est maxima universalisque natura, ubique præsens, omnia videns audiensque, cuncta continens, nullius vero ambitu contenta. Ipse est mundus increatus sapientiæ, sanctitatis, intelligentiæ, vitæ, rationum, formarum, causa, fons, creator et rector cæterorum omnium. Quocirca Ægyptii, ait Eusebius lib. 3. de Præpar. Evangel. cap. 3. Deum, quem ipsi *Eneph* vocant, pingunt humana forma, colore cæruleo, zonam tenentem et sceptrum, ac pennam gerentem in capite, ovum insuper ab ore producentem. Testa enim ovi, cœli omnia cingentis imaginem exhibet: vitellus, ignis: spiritus qui sunt in ovo, aeris: albumen, aquæ: terræ porro symbolum sunt partes magis concretæ. Addit Euseb. aliud Dei hieroglyphicum. Illud est, homo complicatos habens pedes, vestem talarem, eamque auream, pilam capite sustinens, quo mundi forma, immobilis constitutio, rotunditas, et stellarum varietas significatur, eaque omnia regi a Deo sustentarique, et in Dei cognitionem mentes hominum perducere. Nam ex ventis, nebulis, montibus, aliisque creatis Deus agnoscitur; quasi ex ungue leo, quasi ex linea Apelles, quasi ex voce choraulis, quasi ex carmine poeta. Unde S. August. epist. 28. docet mundum hunc esse Dei carmen et canticum. *Si homo*, inquit, *carminis artifex novit quas quibus moras vocibus tribuat, ut illud quod canitur succedentibus ac decedentibus sonis, pulcherrime currat ac transeat: quanto magis Deus, nulla in naturis nascentibus et occidentibus temporum spatia, quæ tamquam syllabæ ac verba ad particulas hujus sæculi pertinent, in hoc labentium rerum quasi mirabili cantico, vel brevius, vel productius quam modulatio præcognita et præfinita deposcit, præterire permittit?* Insuper S. Dionys. Cælest. Hierarch. cap. 15. docet Deum designari per ventum, propter naturalem vim movendi atque animandi, et celerem insuperabilemque discessum, ac nobilium principiorum et finium incognitas et invisibiles latebras. Pari modo, Euseb. loco citato docet Ægyptios, ut Dei providentiam significarent, pinxisse solem radiis circumfusum in navi, quæ adverso flumine rapiebatur remis velisque incitata, ac deportabatur a substernente se crocodilo. Sic enim Deus quasi gubernator regit hanc mundi navim, omniaque in eo animalia et inanima, quantumvis fera, horrenda et vasta edomat ac regit. Rursum Deus princeps temporum est quasi sol qui ut ait Lucan. lib. 12.

Tempora dividit ævi,
Mutat nocte diem, radiisque potentibus astra
Ire vetat, cursusque vagos statione moratur.

Denique S. Paulinus natali 9. S. Felicis:

Est naturæ opifex Deus omnis et artis; in omni
Fons opere, et finis, faciens bona, factaque servans.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prædicit et plangit Samariæ vastitatem extremam et æternam, infligendam a Deo terribili, qui facit Arcturum et Orionem, ac subridet vastitatem super robustum, ob ejus scelera, præsertim ob rapinas et oppressiones pauperum. Deinde v. 14. hortatur eam ad poenitentiam. Nam v. 21. asserit se ejus victimas et cæremonias externas non curare, imo detestari.

1 Audite verbum istud quod ego levo super vos planctum: Domus Israel cecidit, et non ad-
jiciet ut resurgat. 2. Virgo Israel projecta est in terram suam, non est qui suscitet eam.
3. Quia hæc dicit Dominus Deus: Urbs de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea
centum: et de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decem in domo Israel. 4. Quia hæc
dicit Dominus domui Israel: Quærite me et vivetis 5. Et nolite quærere Bethel, et in Galgalam
nolite intrare, et in Bersabee non transibitis: quia Galgala captiva ducetur, et Bethel erit inutilis.
6. Quærite Dominum, et vivite: ne forte comburatur ut ignis domus Joseph, et devorabit, et non
erit qui extinguat Bethel. 7. Qui convertitis in absinthium judicium, et justitiam in terra relin-
quitis. 8. Facientem Arcturum et Orionem, et convertentem in mane tenebras, et diem in no-
ctem mutantem: qui vocat aquas maris, et effundit eas super faciem terræ: Dominus nomen est
ejus. 9. Qui subridet vastitatem super robustum, et depopulationem super potentem affert.
10. Odio habuerunt corripientem in porta, et loquentem perfecte, abominati sunt. 11. Idcirco pro
eo quod diripiebatis pauperem, et prædam electam tollebatis ab eo: domos quadro lapide ædifi-
cabitis, et non habitabitis in eis: vineas plantabitis amantissimas, et non bibetis vinum earum.
12. Quia cognovi multa scelera vestra, et fortia peccata vestra: hostes justi accipientes munus,
et pauperes deprimentes in porta. 13. Ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum
est 14. Quærite bonum, et non malum ut vivatis: et erit Dominus Deus exercituum vobiscum,
sicut dixistis 15. Odite malum, et diligite bonum, et constituite in porta judicium: si forte mi-
sereatur Dominus Deus exercituum reliquiis Joseph. 16. Propterea hæc dicit Dominus Deus exer-
cituum dominator: In omnibus plateis planctus; et in cunctis, quæ foris sunt, dicetur: Væ, væ!
et vocabunt agricolam ad luctum, et ad planctum eos qui sciunt plangere. 17. Et in omnibus vi-
neis erit planctus, quia pertransibo in medio tui, dicit Dominus. 18. Væ desiderantibus diem
Domini! ad quid eam vobis? dies Domini ista, tenebræ, et non lux. 19. Quomodo si fugiat vir
a facie leonis, et occurrat ei ursus, et ingrediatur domum, et innitatur manu sua super parietem,
et mordeat eum coluber. 20. Numquid non tenebræ dies Domini, et non lux: et caligo, et non
splendor in ea? 21. Odi et projeci festivitates vestras: et non capiam odorem cœtuum vestrorum.
22. Quod si obtuleritis mihi holocautomata, et munera vestra, non suscipiam: et vota pinguium
vestrorum non respiciam. 23. Aufer a me tumultum carminum tuorum: et cantica lyræ tuæ non
audiam. 24. Et revelabitur quasi aqua judicium, et justitia quasi torrens fortis. 25. Numquid
hostias et sacrificium obtulistis mihi in deserto quadraginta annis, domus Israel? 26. Et portastis
tabernaculum Moloch vestro, et imaginem idolorum vestrorum, sidus Dei vestri, quæ fecistis vo-
bis. 27. Et migrare vos faciam trans Damascum, dicit Dominus, Deus exercituum nomen ejus.

1. Audite verbum istud, quod ego levo super vos (Chald. et Septuag. *Assumo contra vos*) planctum.] Est appositio, q. d. Audite verbum, id est, planctum et lamentum, sive lugubre carmen quod ego pango et plango de instante excidio vestro, o cives Samariæ. Unde Tigurina clare vertit: *Audite ser-*

monem istum, o domus Israel, quem de vobis sumo, lugubre scilicet carmen; alii: *Audite verbum quod ego levo super vos in planctum et lamentum*. Propheta ergo prævidens suorum cladem, commiserans et ingemiscens edit hoc lugubre carmen, quo publice miseram Samariæ sortem jam imminentem deplorat. Simile carmen et lamentum de Tyro, ejusque rege et civibus excisis canit Ezechiel cap. 27. 2 et de Ægypto ac Pharaone eversis cap. 32. v. 2. ac de Babylone et Balsasare a Cyro vastatis Isaias cap. 14. 4. ac de Hierosolymæ excidio Jeremias in Threnis. Porro lugubre hoc carmen, et quasi epitaphium Samariæ, est id quod mox subdit Propheta dicens: *Domus Israel cecidit, etc.*

Domus Israel cecidit.] Ita et Septuag. S. Hieron. in Comment. Remig. Lyran. et alii Licet enim Hebr. בית *beth*, id est domus, sit masculinum; נפלה *nuphela* vero, id est *cecidit*, sit fœmininum, tamen in re et sensu est concordantia: nam per *beth*, id est, domum Israel, intelligit עדה *edu*, id est synagogam, et congregationem populi, quæ est fœminini generis, et recte concordat cum fœminino *nuphela*, id est cecidit. Comparat enim hic dominum, id est populum Israel, fœminæ, puta virgini afflictæ et prostratæ; immerito ergo Massoretæ et Chaldæus Hebræa aliter dispungentes, nimirum ponentes hypocolon post τὸ *domus Israel*, ita legunt: *Audito verbum istud, quod ego levo super vos, planctum domus Israel: Cecidit, et non adjiciet ut resurgat virgo Israel*. Sed quomodocumque dispungas et legas, eodem redit sensus.

Cecidit,] id est, cadet prostrata in terra sua ab Assyriis Samaria ejusque regnum, adeo ut numquam resurgat et reflorescat. Decem enim Tribus, quarum fuit hoc regnum, abductæ in Assyriam, numquam inde redierunt.

2. Virgo Israel.] Solent Hebræi urbes et regna, ob speciem, opes et gloriam vocare *virgines*. Hinc Jerusalem vocatur *virgo filia Sion*; et de Babylone ait Isaias cap. 47. v. 1. *Descende, sede in pulvere, virgo filia Babylon*. Sic Ægyptus vocatur *virgo et filia*, Jerem 46 11. Virgo ergo Israel est Samaria, ejusque regnum speciosum et opimum, quod defloratum et vastatum ab Assyriis, simile fuit virgini regiæ olim ornatæ, nunc spoliatæ, violatæ, prostratæ et conculcatæ. Secundo, vocatur *virgo*, quia intacta a jugo hostis: numquam enim antea Samaria ab Assyriis, aliisve gentibus subacta fuerat; sed ejus regnum et respubl instar virginis liberum et illibatum efflorescebat. Ita Ruffinus, Clarius et Arias.

Addit S. Hieron. et Theodor. Samariam olim fuisse virginem, id est, puram in cultu Dei, cum in suis patribus Deum verum coluit Sed hoc accipi debet de priscis patribus, qui schisma, quo divisum et erectum est regnum Israel, præresserunt. Nam cum schismate, adeoque cum regno Israel cœpit ejus impietas et idololatria vitulorum aureorum, quos erexit primus Israelis rex Jeroboam

Projecta est in terram suam] Hebr. נטשה *nittesca*, quod Tigurina vertit: *Afflicta est ad terram suam*; Vatabl. *Derelinquetur in terra sua*; Pugnin. et alii proprie: *Dimissa est in terra sua*. q. d. Cecidit virgo Israel, tamque valido ictu ab Assyriis prostrata est, non qualitercumque, sed usque in imam terram, ut jaceat humi toto corpore prona, plane afflicta, projecta est quasi desperata, ab omnibus derelicta dimissaque, sine ulla ope et spe resurgendi: quia nec ipsa, utpote conquassata et confracta, se erigere poterit; nec rex Ægypti, ait Theodor. aut quis alius; tanta est ejus clades, adeo attrita, membris luxata, et diffracta est, ut nemo eam sibi restituere possit: perinde ac olla testacea allisa ad petram, dissilit et diffringitur, ut a nullo figulo redintegrari queat. Unde sequitur:

Non est qui suscitet eam.] Alludit ad Medicos, qui videntes quem ex turri lapsum et omnibus membris confractum, ut curari et sibi restitui nequeat, eum ut desperatum humi jacentem dimittunt et derelinquunt. Physice alludit ad virginem, quæ si lapsa et corrupta libidine virginitatem amisit, suscitari nequit, ut decus virginitatis recuperet. Unde S. Hieron. ad Eustoch. de custodia virginit. *Cave*, inquit, *quæso, ne quando de te dicat Deus: Virgo Israel cecidit, et non est qui suscitet eam. Audenter loquar. Cum omnia possit Deus, suscitare virginem non potest post ruinam: valet quidem liberare de pœna, sed non vult coronare corruptam*. Rursum τὸ *suam*, auget cladem, et movet commiserationem, q. d Projecta est, et afflicta in terra, non aliena et hostili, quod minus mirum et miserandum est; sed in sua, quam unice amabat, et a qua vicissim quasi a matre et nutrice amabatur, et alebatur: sicuti res miseranda est, si filia occidatur in sinu matris.

3. Urbs de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum.] q. d. Tot cladibus afficientur Israelitæ ab Assyriis, tum in obsidione triennali Samariæ, 4. Reg. 18. 10. tum ante et post eam, ut gladio, fame et peste plerique omnes absumantur, ita ut mille redigantur ad centum, et centum ad decem, adeoque ex tanto Israelitarum numero vix decimus quisque tantæ stragi superstes sit, Ita Remigius, Hugo, Arias et alii. Idem Judæ comminatur Isaias c. 6. 11. *Et dixi*, ait, *Usquequo Domine? Et dixit: Donec desolentur civitates absque habitatore, et domus sine homine*, etc. *Et adhuc in ea decimatio, et convertetur*, id est, rursum erit in deprædationem et ostensionem, uti ibidem explicat S. Hieron.

Tropol ex Origen. homil. 8. in Josue, Ribera: Urbs, ait, est cujusque anima, quæ ædificatur a Domino ex lapidibus vivis, id est ex virtutibus variis, de qua quisquo sanctus pugnando ejicit peccatores, id est, cogitationes et cupiditates pravas: ac contra eas sanctificat bellum, hoc est, iis sancto sui odio mortificatis, sanctum se efficit corpore et spiritu, ut mereatur venire in conspectum Dei viventis, et pro palma victoriæ virtutis mérito coronari a Christo. Egrediebantur olim ex anima hac fervida, quæ Deo adhærebat, mille id est omnium, virtutum opera, quasi milites strenui cum diabolo et vitiis pugnaturi: at postea, cum cupiditate rerum terrenarum capta, fervorem hunc remittit, profert centum, numerum decuplo minorem: et si prius centum educebat, decem in ea relinquuntur: quia hæc remissio et declinatio animæ, non unius alicujus, sed omnium virtutum opera minuit, et omnibus modis efficit imperfectiora, idque sensim magis et magis, ut tandem plana ab iis cesset, totaque a dæmone et vitiis opprimatur et possideatur, itaque in extremam ruinam et interitum abeat.

In domo Israel.] *Domum* vocat familiam, id est remp. et Synagogam Israel, in qua multæ erant urbes, oppida et pagi.

4. Quia hæc dicit Dominus: Quærite me, et vivetis.] *Quia* ponitur pro *igitur*, q. d. Hoc quod jam dictum est, accidet domui Israel propter idololatriam: agite igitur pœnitentiam, relinquite idola, et quærite Dominum. Nam hebr. כי *ki*, id est, *quia*, ponitur pro *igitur*, *quocirca*, vel *verumenimvero*: *ki* enim Hebræis sæpe tantum est initium et exordium orationis. Post minas enim De .s hic invitat Israelem ad pœnitentiam, ut minis territus resipiscat. Paulo aliter Vatabl. nam pro *quia*, vertit, *sic enim* dixit Dominus (quærite me) volens scilicet revocare ab idololatria, propter quam multa mala illi ventura erant, nisi resipisceret et quæreret Dominum.

5. Nolite quærere Bethel,] ut colatis vitulos aureos, quos in Bethel erexit Jeroboam.

Et in Bersabee non transibitis.] *Bersabee* urbs erat ultima terræ sanctæ, ejusque terminus ad Meridiem, sicut Dan erat ejusdem terminus ad Septemtrionem (unde de tota terra sancta dicitur: *A Dan usque ad Bersabee*) ita dicta a juramento et fœdere quod ibidem juxta puteum Abraham iniit cum Abimelech, dando ei septem agnas: באר *beer* enim hebr. est puteus; שבע *saba* per *sin* juramentum, per *scin* septem significat. *Bersabee* ergo idem est quod puteus juramenti, vel puteus septem, scilicet agnorum. Vide dicta Gen. 21. 31.

Pertinebat hæc urbs ad Tribum Simeonis, sed quia Simeonis sors erat exigua, eaque intra sortem Tribus Judæ continebatur, hinc Josue 15. 28. Bersabee ponitur inter urbes Juda. Hic multo tempore habitarunt Abraham, Isaac et Jacob: unde et vocatur oppidum Isaac. Tempore S. Hieron. erat vicus grandis, in eoque erat præsidium Romanorum, et Vicus salutaris vocabatur: nunc Gibelina nuncupatur. Ita Adrichom. in Descript. terræ sanctæ. Porro in Bersabee posita erant idola, æque ac in Bethel at Galgalis, ut patet 4. Reg. 23. 8. Unde Jubet hic Propheta ne eo transeant, ad colenda scilicet idola. Quia enim Abraham in Bersabee oratorium Deo statuerat, in quo eum invocaverat, Genes. 21. 33. Hinc posteri ejus ibidem altare statuerunt, at non Deo, sed suis idolis Ita S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo, Lyranus et alii. Unus Arias aliter explicat, q. d. Ne colatis idola in Bethel et Galgalis: ita fiet, ut non abducamini in captivitatem, nec per Bersabee transeatis in Assyriam. Verum sic potius dixisset: *Et in Dan non transibitis.* Nam per Dan, utpote Aquilonarem, ibatur in Assyriam; per Bersabee vero, utpote Meridionalem, ibatur in Ægyptum.

Quia Galgala captiva ducetur.] *Galgala* erat civitas duarum Tribuum, puta sortis Juda; sed vicina decem Tribubus, et cum iis excisa. In Hebræo est elegans agnominatio: *Galgal galo iigale*, id est volubilitas volvendo volvetur, vel rota rotando rotabitur, vel migratio migrando migrabit. *Galgal* enim dicitur a גלל *galal*, id est volvit, devolvit, migravit. Unde Tigurina vertit: *Galgal transmigrans transmigrabit*; Pagnin. *Gilgal demigrando demigrabit.*

Et Bethel erit inutilis.] Septuag. et Syrus: *Bethel erit quasi non sit*; Hebr. *Bethel erit in Aven*, q. d. *Bethel fiet Bethaven*, id est, domus fortis fiet domus vanitatis, inanitatis (*inanis et vacua*, ut vertit Arabicus) et nihili, vel domus Dei fiet domus iniquitatis, et doloris luctusque.

Tropol. per peccatum anima quæ erat Bethel, id est, domus et templum Dei, fit Bethaven, id est, domus scelerum et diaboli. Rursum, domus cœli fit domus gehennæ, ut in ea ardeat in æternum. Hoc videt et sentit anima peccatrix in hora mortis, quando opes, honores et deliciæ, quibus illecta Deum offendit, vertentur ei in nauseam, opprobrium, miseriam, et tormentum æternum.

6. Quærite Dominum, et vivite,] id est, et vivetis vel ut vivatis. Ita Vatabl. et Pagnin.

Ne forte comburatur, id est, ardeat et deflagret, ut ignis domus Joseph, et devoraeit vicine, et non erit qui exstinguat Bethel,] hoc est, ignem immissum a Deo in Bethel, ut patet ex Hebræo et Græco, Pagnin. et Vatabl. vertunt: *Ne forte diffindat ut ignis domum Joseph*: diffindat, inquit Vatabl. id est, perrumpat et disperdat. Ignis enim validissima quæque perrumpit et consumit. Per *Joseph* intelligit Ephraim, qui fuit filius Joseph; per Ephraim autem intelligit decem Tribus; quia Jeroboam primus earum rex, et regni conditor, fuit ex Tribu Ephraim. Ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo et Vatabl. Israel ergo nunc vocatur Ephraim, nunc Joseph, nunc Jacob, nunc Samaria.

7. Qui convertitis in absinthium judicium.] Cohærent hæc cum initio versus præcedentis, q. d. Quærite Dominum vos, o Israelitæ, qui ab eo aversi convertitis judicium, ejusque suavitatem et dulcedinem in absinthii amaritudinem. Ita Rupert. Aliter Vatabl. connectit enim hæc cum verbo *devorabit*, q. d. Ignis hic devorabit vos, qui convertitis judicium in absinthium. Jam *judicium* primo, accipe proprie dictum. Sæpe enim Prophetæ culpant Israelem, quod perverteret judicium adjudicando causam nocentibus, utpote amicis vel divitibus et dantibus munera; atque innocentes, quia pauperes vel inimici, condemnando, quibus proinde æquitas et consolatio, quam quærebant ex judicio, vertebatur in amaritudinem injustitiæ et condemnationis, quæ illis acerba et amara erat instar absinthii. Ita Rupert. Hugo et Lyran. Unde explicando subdit Amos: *Et justitiam in terra relinquitis*; Tigurina: *Justitiam in terra affligitis*; Vatabl. *In terra jacere sinitis.*

Secundo, S. Hieron. *judicium* generatim accipit pro justitia et sanctitate, puta pro debito et officio virtutis, quod quisque Deo et proximo præstare debet. Sic sæpe Psaltes Psalm. 118. ait se fecisse judicium, id est, quod æquum est, debitum et gratum Deo, q. d. Vos qui convertitis virtutem in vitium, justam et sanctam vitam in peccati amaritudinem, eaque quasi absinthio potatis Deum. Hinc peccata in Scriptura vocantur *amaritudines*, quia amaricant, exacerbant, offendunt et ad iram concitant Deum. Ita ait Osee cap. 12. 14. *Ad iracundiam provocavit me Ephraim in amaritudinibus suis.* Rursum peccatum per catachresin vocatur, fel, toxicum, absinthium: Primo, quia animam relicat, lædit, occidit; secundo, quia qui peccat Deo quasi fel propinat; tertio, quia modicum mel et voluptas peccati æternum fel et dolores amarissimos peccatori accersit. Hinc ait Moses Deuter. 32. 32. *Uva eorum uva fellis, et botri amarissimi Fel dra-*

ennum vinum eorum. et venenum aspidum insonabile. Et S. Petrus ad Simonem Magum, Actor. 8. 23. *In felle amaritudinis et obligatione iniquitatis video te esse.*

Huc pertinet expositio Ariæ, qui per judicium accepit legem Dei. Hæc enim Ps. 118. et alibi sæpe vocatur *judicium*, quia secundum eam judicandum est quid sit bonum, quid malum, q. d. Vos legem Dei, quæ suavior est melle et favo, Ps. 18. 11. ob vestras pravas concupiscentias et consuetudines, abominamini; quia æstimatis eam amaram ut absinthium, illamque ut talem apud alios depingitis et traducitis, itaque eos ab illa ad scelera vestra abducitis.

Tertio, Septuag. hæc referunt ad Deum: sic enim vertunt: *Quærite Dominum, et vivite*, etc. *qui facit in excelso judicium, et justitiam in terra posuit*, q. d. Quærite Deum, timentes justum æque ac rigidum ejus, utpote acerrimi vindicis, judicium. Et Arabicus: *Dominus faciens judicium in altissimis, et ipse est qui fundavit justitiam in terra, et operatur omne, et parat illud.*

Et justitiam in terra relinquitis.] *Justitia* idem est quod *judicium*, de quo jam dixi: Hebræi enim versu posteriore explicant priorem. Aliter S. Hieron. Lyran. et Ribera. Hi enim per *justitiam* accipiunt Deum, qui est justitia essentialis et increata, q. d. Vos adoratis injusta et sordida idola, relinquitis vero, imo in terra quasi jacentem contemnitis et conculcatis ipsam justitiam, id est, Deum justissimum et omnipotentem, utpote *facientem Arcturum et Orionem*, etc. unde et Chald. vertit: *Desierunt timore a facie Domini, qui facit Arcturum etc.* Sed prior sensus, uti simplicior et communior, ita germanior est.

8. Facientem Arcturum.] Ribera ex Remigio hæc connectit cum verbo *relinquitis:* illud enim hic repetit, q. d. Relinquitis justitiam, quin et ipsum Deum facientem Arcturum. Unde Syrus vertit: *Dereliquerunt illum qui facit Arcturum et Orionem.* Rursum plane hæc referas ad vers 6. *Quærite Dominum*, q. d. Quærite Deum creatorem, gubernatorem, judicem et vindicem, æque ac remuneratorem omnium; utpote qui facit Arcturum, Orionem, etc. cætera enim hic intermedia, quasi per parenthesim interjiciuntur. Sensus est, q. d. Quærite Deum, non idola: solus enim Deus creat, gubernat, judicat, vindicat, præmiat universa, non idola; unde Sept. vertunt: *Qui facit omnia et transformat.* Ita S. Hieron. Vatabl. et Lyran. Quocirca si illum quæsieritis, vivetis etiam in mediis periculis et hostibus, securi et incolumes: ille enim potens est dare suis vitam, salutem et omne bonum: sin autem, moriemini, et ab hoste Assyrio exscindemini: Deus enim immittet ignem in domum Joseph, ut dixit v. 6. ipse enim facit Arcturum, Orionem, cœlum et terram, et omnia quæ in eis sunt et fiunt.

Arcturum.] Ita hebr. כימה kima Arcturum vertunt Septuag. Job cap. 9. 9 Pagnin. Vatabl. Arias hic. Secundo Symmachus et Theodotion vertunt, *Pleiadas*, sive *Vergilias*, quæ sunt septem stellæ in cauda Arietis, aut potius in Tauro; et ita vertit Noster Job 38. 31. Tertio, Tigurina vertit, *Cynosuram*, id est, ursam minorem. Quarto, Arabicus et alii vertunt, *suculos*, quæ sunt in capite Tauri, et a Græcis vocantur Hyadæ ab υειν, id est pluere, eo quod pluvias concitent. Alii aliter vertunt: Hebræa enim nomina arborum, animalium, stellarum plures earum species significant. Porro *Arcturus* est ursa minor, puta septem stellæ, quæ sitæ sunt juxta polum Arcticum, ideoque circa eas volvitur axis cœli, nobisque semper apparent et nunquam occidunt, inquit Albertus. Verius Arcturus est stella ingens in sidere Bootæ sive bubulci post caudam majoris ursæ, indeque vocatur Arcturus, q. d. Ursæ cauda: αρκτος enim est ursa, ουρα, cauda. Oritur Arcturus die 5. Septembris, ait Columella l. 2. cap. 4. suoque ortu, æque ac occasu, grandines et procellas ingentes concitat, ait Plinius lib. 2. cap. 39. Unde Virgil. 1. Æneid.

> Unde imber, et ignes.
> Arcturum pluviasque Hyadas geminosque Triones

Et Horat. lib. 3. Carm.

> Stella micans radiis Arcturus nomine claro.

Et Cicero, l. 2. de Natura deorum, ait eam sitam subter præcordia Bootis, qui et Arctophylax, id est custos, ursæ dicitur, quia eam sequitur quasi custos. Unde Cicero ibid.

> Arctophylax vulgo qui dicitur esse Bootes,
> Quod quasi temone adjunctam præ se quatit Arctum.

Et Ovid. 3. Fast.

> Sive est Arctophylax, sive est piger ille Bootes

Horum omnium situs clare patet inspicienti globum astronomicum: in eo pingitur Arcturus ut clara stella inter femora Bootis, sive Arctophylacis, qui sequitur ursam majorem, sive plaustrum ut vulgus vocat, eo quod septem ejus stellæ formam plaustri vel currus exhibeant. Porro Arcturus acer est et vehemens in ciendis procellis. Unde Plautus in Rudent.

> Arcturus signum sum omnium quam acerrimum:
> Vehemens sum exoriens, occidens vehementior.

Quocirca Plinius vim ordinaria majorem et quasi divinam in concitandis tempestatibus in Arcturo agnoscit, lib. 18. 28. Et hoc innuit hic Propheta dicens: Deus est *qui facit Arcturum*, hoc est, qui vim tantam jaculandi nimbos, grandines, fulgetra ei indit, quantam quotannis cernimus et experimur. Jampridem enim Deus fecit, id est creavit, Arcturum, puta ab origine mundi: quare Propheta cum ait hic, *facientem Arcturum* in præsenti, non videtur de præterita ejus creatione loqui.

Et Oriona.] Sic et Syrus et alii passim. Arabicus vero vertit: *Geminos. Orion* sidus est Meridionale ante taurum constans 28. stellis, et pingitur in globo astronomico quasi vir pede insistens lepori, inter Hyades et Syrium, sive canem majorem. Dictus est græce Orion, απο του ορινειν, id est turbare, eo quod ejus ortu oritur pariter hiems, et quia oriens nimbis et procellis aerem terramque turbat. Inde hebraice dicitur כסיל *kesil*, id est inconstans, eo quod inconstans sit in micando, et inconstantiam auræ, puta serenitatis et tempestatis adducat: nascitur nono mense, puta Novembri, qui inde hebr. dicitur *kasleu*. In Novembri enim magna est cœli inconstantia et intemperies, quam signi-

ficat et inducit *kesil*, id est Orion. Unde Virgilius 1. Æneid.

Cum subito assurgens fluctu nimbosus Orion.

Hinc Poetæ fabulati sunt Orionem vel Urionem filium esse Neptuni, itaque dictum ab *urina* Jovis. Plautus Jugulam vocat, quod sit quasi ornatorum gladius, stellarum fulgore (*unde* Noster Isaiæ 13. 10. Hebr. *kesil* vertit, *splendor*) terribilis. Idcirco ab Ovidio l. 4. Fastor. Orion vocatur *ensifer*. Hic si fulget, serenitatem; si obscuratur, tempestatem denotat. Quocirca Horat. lib 1. Carm.

Notus, *inquit*, devexi rapidus comes Orionis.

Devexum vocat, quia in devexa cœli parte, id est in occasu positus: comitem vero ejus Notum facit, quia tempestatem et ventos secum fert Orion.

Sub Arcturo et Orione per synecdochen, reliquas stellas et astra omnia accipe. Unde Symmachus pro *Orione* vertit, *stellas;* Theodotion, *vesperum*, qui secum stellas omnes abducit, ut idem hic dicatur quod Psalm. 146. 4. *Qui facit multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina vocat.* Quamobrem Septuag. hic vertunt: *Omnia faciens et fabricans.*

Quæres, cur hæc duo astra præ cæteris nominet Propheta? Resp. primo S. Hier. quia hæc duo sunt celebriora et nobis notiora; secundo, quia grandines, pro cellæ, etc ab horridis sideribus exeunt, velut Arcturo, Orione et Hædis, ait Plinius l. 18. 28. Hæc ergo sidera cientia tempestates, iræ Dei sunt symbola: iram autem et vindictam hic Israelitis minatur Deus. Ita Ribera et Pineda in Job 9. 9. quæ sane ratio huic loco volde congruit; tertio, quia Orion præcipuum est sidus Meridionale, Arcturus præcipuum Septemtrionale: sub his ergo duobus omnia, puta tam Meridionalia, quam Septemtrionalia comprehendit.

Addunt aliqui hæc duo juvare ad producendos flores et fructus vernos. Unde Job 38. v. 31. pro eo quod nos legimus: *Numquid conjungere valebis micantes stellas Pleiadas* (hebraice *kima*) *aut gyrum Arcturi* (hebr. *kesil*) *poteris dissipare?* Sic transfert Pagnin. *Numquid ligare poteris manibus tuis fructus delicatos Vergiliarum, vel serotinos fructus Orionis aperire facies?* Et Tigurina: *Num prohibebis delicias Pleiadum, aut contractiones Orionis aperies?*

Quarto, Christ. a Castro: Videntur, inquit, posse his duobus præcipuis sideribus æstatis et hiemis, significari quatuor anni tempora: nam ver æstati adjungitur, hiemi autumnus, q. d. Qui facit quatuor anni tempora; sicut mox adjicit: *Qui facit noctem et hiemem.* Qui enim adeo facile tempora commutat ex ortu siderum, æque facile e periculis eruet, et sortes infestas infelices faustasque commutabit, et captivitatem instantem avertet.

Tropol. S. Greg l. 9. Mor. c. 6 *Arcturus*, inquit, *semper versatur, et numquam mergitur; sic et Ecclesia persecutiones iniquorum sine cessatione tolerat, sed tamen usque ad mundi terminum sine defectu perdurat. Arcturus dum versatur, erigitur: quia tunc S. Ecclesia valentius in veritate reficitur, cum ardentius pro veritate fatigatur. Quid post Arcturum per Oriones, nisi Martyres designantur? Ex Orionibus igitur hiems inhorruit, quia, clarescente sanctorum constantia, frigida mens infidelium ad tempestatem se persecutionis excitavit. Oriones ergo cœlum edidit, cum S. Ecclesia Martyres misit. Qui dum loqui rudibus recta ausi sunt, omne pondus ex frigoris adversitate pertulerunt.* Subdit deinde: Post Orionis sequuntur Hyades, id est doctores, qui post Martyres doctrinæ suæ pluvia rigarunt Ecclesiam; nam post tria sæcula Martyrum, sub Constantino cœpit quartum sæculum Doctorum.

CONVERTENTEM IN MANE TENEBRAS,] q. d. Qui tenebras noctis convertit in mane et lucem auroræ, qua noctem convertit in diem, ac vicissim *diem in noctem mutat.* Unde Pagninus vertit: *Est qui convertit in mane umbram mortis, et diem in noctem tenebrescere facit;* Tigurina: *Qui tenebras mortis*, id est mortiferas, *convertit in lucem matutinam, et diem nocte obtenebrat.* Nota: Tenebræ noctis hebraice vocantur צלמות *tsalmavet*, id est umbra mortis, hoc est, maximæ et densissimæ, æque ac horribiles, uti est umbra mortis, in sepulcris et in inferno Syrus: *Convertit in mane umbras mortis*, id est umbras tristissimos, et tenebras densissimas.

Porro hæc umbra et tenebræ symbolice denotant ingentia pericula, ait Theod. clades et ærumnas, q. d. Deus consolationem in desolationem, risum in luctum, prospera in adversa, securitatem in timores, plausum in planctum commutat, et vice versa, desolationem in consolationem, etc. prout ei libuerit, et prout mererentur vel demererentur homines. Ita Chæremon Abbas apud Cassian. collat. 12. c. 12. hunc Amos locum explicat de mira mutatione cordium, quam facit sua gratia potens æque ac misericors Deus. *Quis*, inquit, *plane non miretur opera Dei, ac tota proclamet affectu: Quia ego cognovi quod magnus est Dominus; cum se vel alium quempiam ex rapacissimo liberalem, ex prodigo continentem, ex superbo humilem, ex delicato ac tenero squalidum hirtumque perspexerit, et egestate atque angustia præsentium rerum etiam voluntarie perfruentem? Ista sunt prodigia quæ potuit Deus super terram, quæ Propheta considerans, ad admirationem eorum cunctos populos advocat, dicens: Venite et videte opera Dei, quæ posuit prodigia super terram, auferens bella usque ad fines terræ: arcum conteret, et confringet arma, et scuta comburet igni. Quod enim majus potest esse prodigium, quam sub momento brevissimo ex rapacissimis publicanis Apostolos fieri, ex persecutoribus truculentis Evangelii prædicatores patientissimos reddi, ita ut eam quam persequebantur fidem, etiam effusione sui sanguinis propagarent? Ista sunt opera Dei quæ se quotidie una cum Patre operari Filius protestatur, dicens: Pater meus usque modo operatur, et ego operor, Joan. 5. De istis operibus B. David in spiritu canens: Benedictus, inquit, Dominus Deus Israel, qui facit mirabilia magna solus, Ps. 71. De istis et Amos Propheta: Qui facit, ait, omnia, et convertit ea, et transmutat in matutinum umbram mortis. Hæc nempe est mutatio dexteræ Excelsi.*

Rursum Cassianus, collat. 15. c. 8. hasce mutationes mentium miraculis præfert, dicens: *Et revera majus miraculum est, de propria carne fomitem eradicare luxuriæ, quam expellere immundos spiritus de corporibus alienis. Et magnificentius signum est, virtute patientiæ truculentos motus iracundiæ cohibere, quam aeris potestatibus imperare: plusque est exclusisse edacissimos de corde proprio*

tristitiæ morbos, quam valetudines alterius febresque corporeas expulisse. Postremo multis modis præclarior virtus sublimiorque profectus est, animæ propriæ curare languores, quam corporis alieni. Causam dat: *Quanto enim hæc sublimior carne est, tanto præstantior ejus est salus; quantoque pretiosioris excellentiurisque est substantiæ, tanto gravioris ac pernicioris est et ruinæ.* Notent hoc qui in animabus convertendis desudant: sciant se tot miracula patrare quot animas convertunt, imo quot vitia exstirpant; eaque non corporalia et transitoria, sed spiritalia et in omne ævum in cœlis ad perenne trophæum mansura.

QUI VOCAT AQUAS MARIS, q. d. Qui calore solis evocat et attollit in aerem vapores ex aquis maris, eosque resolvit in pluviam; itaque EFFUNDIT EAS (aquas) SUPER FACIEM TERRÆ: DOMINUS NOMEN EJUS.] Pro *Dominus* hebr. est *Jehova*, id est, *qui est*, vel το ων, qui est ipsum esse, tum suum formale, tum causale rerum omnium, puta qui est plenitudo, universitas et complexus entis, essentiæ et existentiæ; qui est Oceanus essendi, et immensum pelagus existendi Suspicatur Sanchez, Amos, utpote rusticum, alludere ad rusticorum opinionem, licet falsam, quæ censet Iridem bibere et haurire aquas e mari, de qua Rhodigin. lib. 22. cap. 29.

Tropol. *S. Paulus*, ait S Hieron. *quasi turbo violentus, et sæva tempestas, et tumentis maris gurges persequebatur et opprimere nitebatur Ecclesiam Dei. Qui vocatus a Domino, effusus est super faciem universæ terræ, ut prædicaret Evangelium de Hierosolymis usque ad Illyricum*, etc. *ut usque ad Hispanias tenderet, et a mari Rubro, imo ab Oceano usque ad Oceanum curreret, imitans Dominum suum, et solem, de quo legimus: A summo cœlo egressio ejus, et occursus ejus usque ad summum ejus; ut ante eum deficeret terra, quam studium prædicandi.*

9. QUI SUBRIDET VASTITATEM SUPER ROBUSTUM.] Hebraice est מבליג *mablig*, quod primo Sept. vertunt: *Qui dividit contritionem super fortitudinem*, id est, qui varias contritiones quasi divisas et dissectas jaculatur in fortes et potentes, ut eos sternat; quique, ut explicat Theod. facile infirmos corroborat, et robustos infirmat et conterit; secundo, Chald. Vatabl. et Arias: *Qui fortificat debiles, eosque facit prævalere robustis et fortibus*; tertio, Lyran. *Qui contemnit vastationem a robusto factam, et depopulationem*, id est populi stragem, et *abductionem e regno potenti facit*; quarto, Pagninus: *Qui roborat vastatorem super populum robustum*; quinto, Tigurina: *Qui contorquet vastatorem super fortem*; sexto, Arabicus: *Exaltans humilem super fortem, et infirmum super magnificantem se*; et Syrus: *Qui præficit vilem* (abjectum) *forti et humilem super excelsum* (elevatum) *elevat.* Hæ omnes interpretationes eodem tendunt, scilicet significant Deum esse qui dat robur et victoriam cui vult, ac sæpe infirmos roborare, ut prævaleant fortibus. Sic Tropologice ait S. Hieron. *Fortitudo corporis imbecillitas animæ est: rursum animæ fortitudo imbecillitas corporis est.*

Noster eodem fere sensu, sed nervosius magisque proprie, cum Aquila vertit: *Qui subridet*, id est, subridendo comminatur et immittit vastitatem. Iræ enim magnitudo subinde subridendo ostenditur, aut potius ab heroibus per risum dissimulatur, uti patet ex illo Virgil. Æneid. 10.

> Ad quem subridens mista Mezentius ira:
> Nunc morere.

Ita Deus omnem humanam potentiam sibi adversam subridet, id est, subridendo despicit, deridet et sternit. Risu ergo ostendit eam minorem esse sua ira, et indignam cui succenseat et irascatur; uti leo canes, lupos, ursos non dignatur sua ira: sed si ei obsistant, quasi ludens et ridens eos discerpit. Sic Deus ludens in orbe terrarum deridet fastum homuncionum, et subridens mactat impios; cum per homines debiles et infirmos, resque viles eos contundit, uti Pharaonem contudit per ranas, locustas, ciniphes et muscas Hic est ludus, hic risus Dei omnipotentis. Hinc a Castro ita explicat: *Qui subridet*, etc. id est, qui solet quasi per risum exstimulare debilem quemque in robustissimum, ut eum devastet. Et Mariana: Deus, ait, *subridet*, id est, videtur ludere in nostris malis. Et Emmanuel: *Subridet*, id est ridendo, vel deridendo facile immittit *vastitatem*. Sic de struthione ait Job c. 39 18. *Deridet equum et ascensorem ejus*. Et de Leviathan c. 41. 20. *Quasi stipulam æstimabit malleum, et deridebit vibrantem hastam*. Et Psaltes de Deo ait Psal. 2. 4. *Qui habitat in cœlis irridebit eos*. Et Psal 36. 13. *Dominus autem irridebit eum*. Et Prov. 1. 26. *Ego quoque in interitu vestro ridebo*. Pulchre vero Sapiens, c. 12. 25. cum dixisset impios Chananæos impie et insipienter instar infantium insensatorum vixisse, subdit: *Propter hoc tamquam pueris insensatis judicium in derisum dedistis*, q. d. Velut puerilibus et ridiculis pœnis (puta per vespas et crabrones) eos quasi pueros, graviter tamen et acriter punivisti: ubi in Græco pulchra est paronomasia inter παιστν et εμπαιγμον, q. d. Ridiculos ridicule irrisisti; pueros pueriliter lusisti et castigasti. Hoc est quod ait Claud 2. in Eutrop. *Subrisit crudele pater*. Sic felis subridet murem quem cepit, id est, subridens devorat: nam antequam devorat, cum eo quasi ridens gesticulatur et ludit. Sic est risus Sardonicus, risus equinus, risus caninus: equi enim et canes dum ringunt et mordere parant, dentes nudant quasi ridentes. Sic Jupiter, inquit Hesiodus, iratus Prometheo, quod ignem e cœlo furatus in terram detulisset, risit risum subamaruleutum. Dioscorides l 6. inter venena prodidit herbam, quæ latine renunculus, græce batrachion dicitur, et a regione in qua copiosius provenit, Sardoa, vel Sardonia nuncupatar, si potetur, vel comedatur, mentem adimere, labiisque contractis risus speciem præbere. Atque inde proverbium de Sardonio risu. Strabo, l. 11. Geographiæ, scribit in Cambysene, quæ flumen Alazonium accolit, aranearum genus quoddam nasci, quod alios ridendo cogat emori, alios flendo, desiderio suorum. Quin et Aristot. l. 3. de Partibus animalium, ait, ictu etiam trajecta præcordia in præliis, risum attulisse subinde, idque accidere calore quem moveat vulnus. Jam vero *Ridere de hoste risus est suavissimus*, ait Sophocles in tragœdia cui titulus: *Ajax flagellifer*. Ita lætatur non tantum Deus, sed et justus, cum videt vindictam peccatorum.

Porro Hebr. מבליג *mablig* significare *qui subridet*, patet ex Aquila, qui vertit μειδιων, id est *subridens*;

at ax S. Hierou. dum ait: *Proprie μυδιαμα dicitur, quod nos subrisionem possumus appellure, quando quis irascitur, et upertis paululam labiis subridere se simulat, ut iræ ostendat magnitudinem.* Idem in caput Jerem. 8. 18. Hehr. ait מבליגיתי *mabligit est μυδιαμα, quod* nos *interpretari possumus rictum oris dolore contracti, et habentis risus similitudinem, qualis est risus caninus et Sardonicus.* Jam quis non videt magis eredendum Aquilæ at S. Hieron. quam modarnis indoctis et infideiibus Rabbinis?

10 Odio habuerunt corripientem (Prophetam) in porta] Prophetæ enim prædicabant in publicis p'ateis, at magis in portis, tam ob confluxum hominum, tum quia in portis sedebant judices, procuratores et advocati iniqui, pervertentes judicia et causas pauperum, quos redarguebat Amos aliique Prophetæ. Judæi enim sua tribunalia et judicia exercebant in portis, quia ad eos libere et facile conveni a et confluare poterant, tam alienigenæ quam indigenæ, tam coloni quam cives. Ita sanxit Moses Deuter. 21. 19. *Ducent*, inquit, *reum od seniores rivitatis et ad portam judicii.* Ita in portis prophetavit et prædieavit Jeremias e 17. 17. et Esdras lib. 2. e. 8. 2. Ita S. Hier. Theodor. Lyron. Vatabl et aiii passim. In portis ergo erat quasi forum, tum eivile rarum venaiium, tum judiciale causarum forensium. Unde Tigurina vertit, *in faro.* Audi S. Gregor 21. Moral *15. Mos apud veteres fuit, ut ad partam sederent seniores, qui certantium jurgia judiciaria examinatione discernerent; quatenus urbem in qua concorditer oportet vivere, discordes minime intrarent. Unde et per Prophetam dicitur: Constituite in porta judicium.* Quocirea subdit portam subinde capi pro judicio quod exereehatur in porta, ut cum Job ait: *Cum viderem me in porta superiorem: in porta*, id est in judieio.

Loquentem perfecte abominati sunt.] *Perfecte*, id est, perfeetum et sanctum sermonem, ut vertunt Sept. et Symmach ac *immaculatum*, ut vertit Theodotion; Tigurina: *loquentem integra.* Est periphrasis Prophetæ.

11. Diripiebatis pauperem.] Sept. *Pugno percutiebatis pauperem;* aiii: *Sprevistis*, confudistis et pudore affecistis; Pagnin. *Onerastis pauperem*; proprie Tigurina: *Conculcastis tenuem*, ut sciiicet diriparetis et spoliaretis. Hebr enim בושסם *bosces* potest deduci a radice בוש *bosc*, id est confundere, pudefacere; et a radiee בוס *bos* per *samech*, id est spernere, calcare, conculcare, polluere, inquinare, diripere. Porro *bosc* vicinum est alluditque ad בז *boz*, id est spoliare, prædari, diripere.

Et prædam electam.] Septuag. *munera electa*, q. d. Judices aiiique potentes extorquebant a pauperibus dona, non vulgaria, sed seleeta et pretiosa. Clarius, Pagnin. Vatabl Arias et R. David vertunt: *Et onus frumenti ab eo accepistis*, puta vi aut doio extorsistis; onus intellige equi, vei hominis, quantum scilicet equus vei homo bajulus portare potest. Hebr enim בר *bar*, at *electum*, et *frumentum* significat. Hinc justam et congruam ejus pœnam subjungit dicens:

Domos quadro lapide ædificabitis, et non habitabitis in eis: vineas plantabitis amantissimas, et non bibetis vinum earum.] Justa enim vindicta est, ut qui rapuit aliena, perdat sua. Æquum est ut qui ex rapina domos et vineas comparat vei acquirit, eas non possideat, iis non gaudeat, earum usu et gustu non fruatur, uti sæpe raptoribus et injustis justo Dei judicio accidare videmus.

12. Quia cognovi multa scelera vestra, et fortia peccata vestra.] *Fortia*, id est, gravia, grandia, crudelia, adeo ut meam clementiam vincant, ligent et quasi obruant, illique justam vindictam et flagellum e manu extorqueant

Hostes justi (id est justorum, supple estis; Tigurina, *constringentes;* Vatabl. *affligentes justum*) accipientes munus, ut reum nocentem ob munera absolveretis, et innocentem impotentem ad ea dandum condemnaretis. Pro *munus*, Septuag. Symmach. et Theodot. vertunt, ἀλλάγματα, id est commutationes. Porro ἄλλαγμα juxta idioma Scripturæ *pretium* dicitur, ait S. Hier. Et pauperes deprimentes (Septuag. *declinantes;* Symmachus, *opprimentes*) in porta] id est, in judicio quod fiebat in portis.

13. Ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est.] Tigurina: *Idcirco prudens hoc tempore silere cogitur; quandoquidem periculosum est*, q. d. Propter injustitiam judicum et imprudentiam hominum hujus temporis odientium veritatem, taeent tum ipsi oppressi, feruntque in silentio suas injuries et rapinas; ne si clament aut conquerantur, gravius affligantur, inquit Arias; tum Prophetæ: irridentur enim eorum minæ et monita, nec illa monitio cederet ad emendationem, sed ad incrementum rapinarum et peccatorum. Ita Remig. Albert. Lyran et Vatabl Ita V. Beda lib. 3. Hist. Anglic. eap 19. narrat S. Furseum raptum ad tribunal Christi, aceusatum a dæmonibus, inter alia dicentibus: *Scriptum est: Nisi annuntiaveris iniquo iniquitatem suam, sanguinem ejus requiram de manu tua. Hic non annuntiavit digne peccantibus pænitentiam;* verum angelum sanctum pro eo respondisse: *De hoc tempore scriptum est: Prudens in tempore illo tacebit, quia tempus pessimum est; quando enim auditores despiciunt verbum, lingua etiam doctoris præpeditur, dum videt quod audita prædicatio despicitur.* Subdit Beda: *In omni contradictione dæmonum prævalida nimis exstitit pugna, donec, judice Domino, triumphantibus ejus Angelis, contritis devictisque adversariis, immensa claritate vir sanctus circumfusus est, sanctorum Angelorum choris concinentibus. Nullus labor durus videri debet, nullum longum tempus, quo gloria æternitatis acquiritur.*

Secundo. magisque apposite S. Hieronym. et Theodoret. q. d. Ideirco, scilicet ob tot rapinas et sceiera quæ jam recensui, prudens in tempore illo captivitatis Assyriacæ, videns Israelitas adeo horrende a Deo puniri, non conquerctur, quia tempus malum est, quo scilicet Deus decrevit impios plectere et perdere; sed tacebit, probans et laudans justum Dei judicium, et impiorum judicium; de hoc enim agit, ut patet ex præcedentibus. Nam alioqui Amos aliique Prophetæ non tacebant, sed acriter reprehendebant sceleratos, eisque dira quæque minabantur; esto scelesti ea contemnerent et riderent.

Tertio. nove Joannes Alba Electorum c 23. sic explicat: *In tempore illo prudens tacebit*, q. d. Sapientes et principes populi ad silentium redigentur et obmutescent, ac præ malorum pondere profunda silentia servabunt Sic dicitur 1. Reg 2. 9 *Impii in tenebris*

conticescent, hoc est, præ malis obmutescent. Et de Tyro evertenda ait Ezech. c. 27. 32. *Quæ est ut Tyrus quæ obmutuit?* id est obmutescet. Et Sap. 10. 21. *Sapientia aperuit os mutorum.* Mutos vocat afflictos Hebræos, et ob Ægyptiam servitutem obmutescentes: vehemens enim dolor loquelam adimit. Horum Deus ora aperuit, cum dolorem ademit: et illos exhilaravit liberando ex Ægypto; tunc enim eruperunt in hymnos laudesque Dei, ac cecinerunt: *Cantemus Domino*; *gloriose enim magnificatus est: equum et ascensorem projecit in mare*, Exod. 15.

14. Sicut dixistis,] scilicet apud vos ipsos, id est, sicut desiderastis. Nil enim aliud optabant, quam Deum manere secum in terra quam eis dederat: en enim manente, mansuri erant et ipsi: eo abeunte, ipsi quoque abituri erant in captivitatem. Ita Lyran. et Clarius. Secundo, q. d. Præstate quod promisistis, scilicet vos quæsituros bonum, non malum, ad hoc, ut Dominus sit vobiscum: agite quæ dixistis, et facta verbis consentiant, ut mores malos in bonos convertatis, quibus Deum vobis concilietis. Ita Theodor. Prior sensus simplicior, secundus plenior est.

15. Constituite in porta judicium,] scilicet justum, hoc est justos judices, qui munera non accipiant, sed paupores et innocentes tueantur.

Si forte misereatur Dominus reliquiis Joseph.] Id est regno Israel, cujus institutor fuit Jaroboam, ortus ex Ephraim filio Joseph.

16. In omnibus plateis erit planctus, et in cunctis quæ foris sunt (puta *in cunctis vicis*, ut vertit Vatabl. et Arias, pagis et villis) dicetur: Væ, Væ!] Hebr. הוהו *hoho*, id est heu, heu! quæ vox est gementis et plangentis stragem Samariæ. Ita sanctus Hieronymus.

Vocibunt agricolam ad luctum et ad planctum eos qui sciunt plangere,] puta planctores et planctrices, sive præficas, qui ad funus mortui vocabantur, ut eum voce, et gestu, et tibiæ sonitu plangerent, de quibus dixi Jerem. 9. 11. q. d. Tanta erit clades ut omnes plangant, et urbani et rusticani: hi naturaliter, more rusticano, illi ex arte et usu civili.

17. Quia transibo in medio tui,] quasi fulgur momento omnia pervadens, percellens et sternens. Unde Aquila vertit ἀναπρῆστιν, quasi citam et curationis minime capacem calamitatem, ait S. Hieron.

18. Væ desiderantibus diem Domini!] S. Hieron. Rupert. et Hugo hæc intelligunt de Judæis æque ac Israelitis: Arias de solis Judæis. Nam c. seq. v. 1. nominat Sionem quæ erat urbs et arx Judæorum, ac hic v. 22. agit de victimis Deo vero oblatis: hæ autem offerebantur in Judæa, non in Israele. Sensus ergo est, ait S. Hieron. q. d. Dicunt impudentes Judæi et Samaritæ: Veniat dies prædicta a Prophetis, veniat intentata captivitas, dummodo quod promittitur per Prophetas, etiam restitutionis tempus consequatur. Non est enim tantum mali in captivitatis injuria, quantum boni in his quæ post captivitatem Dominus pollicetur. Quibus Propheta respondet, eos falli et falsa præstolari; nam post 70. annos captivitatis graviores clades eis obventuras. Cum enim jugum Chaldæorum evaseritis, inquit, incidetis in ursum, id est Cyrum et Darium, a quo erutti occurretis colubro, id est Alexandro Magno et Antiocho Epiphani. Verum ad Israelitas solos hactenus fuit sermo, hique vocantur v. 15. reliquiæ Joseph. hi etiam habuerunt sua altaria Deo vero dicata, quæ destruxit Achab et Jezabel, uti plangit Elias 3. Reg. 19. 10. Loquitur ergo Israelitis qui irridebant minas captivitatis et excidii, quas eis intentabant Prophetæ, dicentes: *Manda, remanda; expecta, reexpecta*, Isaiæ 28. 10. Sensus ergo est, q. d. Vos, o Israelitæ, irridetis nostra oracula, et irrisorie dicitis: Ubi est dies Domini? ubi est dies et vindictæ et excidii, quam ad ravim inclamant et intentant nobis Prophetæ? veniat, veniat. Nam ad hanc diem et vocem jampridem occalluerunt aures nostræ: dies enim illa semper nobis objicitur et numquam venit. Quare minas hasce ut inanes spernimus; diem illum venturum non credimus nec timemus. Et si veniat, non adeo horribilis erit, atque abibit uti venit; nec Deus populum suum derelinquet, sed paulo post restituet et restaurabit, uti vos, o Prophetæ, promittitis. Quibus respondet Propheta, diem Domini fore terribilem, foreque diem nubis, caliginis et tenebrarum, id est plenam miseriarum, tristitiæ et ærumnarum, ac omnia infausta et acerba allaturam. Ita Theodor. Lyran et Vatabl.

19. Quomodo si fugiat vir a facie leonis.] Sensus est: Dies illa periculum ex periculo, cladem ex clade feret, perinde ac si quis leonem fugiens incidat in ursum, et ursum fugiens in domum, ibi mordeatur a colubro, q. d. In die illa omnia ubique erunt plena periculis et stragibus: nec foris, nec domi quis tutus erit: foris enim grassantur leones et ursi, domi in parietinis et foraminibus latent angues. Rursum, minori periculo et malo succedet majus, sicut sævior est ursus leone: leo enim supplicibus parcit et mortuis, ursus nulli, quin et cadavera invadit et laniat. Addit a Castro per leonem intelligi Teglathphalasar cui successit ursus sævior, scilicet Salmanasar, excurrens et populans agros Samariæ: ursum excepit nocentior coluber, id est idem Salmanasar Samariam evertens regnumque Israel exscindens.

Alleg. Rupert. hæc refert ad duplicem Christi adventum: Leo, inquit, est Christus resurgens ut leo de tribu Juda, e cujus facie fugerunt Judæi; sed in eumdem incident quasi in ursum, cum secundo veniet ut judex orbis, quando Judæi conabuntur se tueri et abscondere in maceria et parietinis, hoc est in lege Mosis jam pridem ruente et abolita; sed ibi comprehendet eos coluber, id est Antichristus tyrannorum omnium sævissimus, de quo dixit Jacob Genes. 49. *Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita.* Sic enim de Deo ait Jerem. Thren. 3. 10. *Ursus insidians factus est mihi, leo in absconditis.*

Tropolog. S. Hieron. Diabolus, ait, est leo, ursus, coluber: puta leo in hac vita, ursus in morte, coluber in gehenna: ibi enim damnatos mordet et cruciat ut aspis. Rursum Clarius: Væ, ait, illis qui desiderant diem Domini, id est diem mortis, ut præsentis vitæ mala evadant! nam incident in ursum, id est in terribile Christi judicium; et in colubrum, id est in gehennam, ubi ab uno dæmone et tortore incident in alium et alium jugiter.

Denique hæc recte Epicureis, politicis et atheis adaptes, qui hic voluptuantur, ventrique et veneri indulgent, ideoque sibi persuadere conantur animam hominis esse mortalem, et in morte cum corpore interituram. Hi enim non timent mortem, sed saturi et oppleti eam optant ut in ea quiescant. Verum in morte

incident in ursum et colubrum, id est in dæmones, qui ostendent eis animam esse immortalem, dum eam rapient ad æterna tormenta. Ibi agnoscent suam stoliditatem, cum dæmones eis objicient testimonium ipsius animæ, dicentque: Si nolebas credere S. Script. Ecclesiæ, consensui SS. Patrum et Sapientum, qui omnes uno ore credunt et docent animam esse immortalem, debebas saltem credere animæ tuæ quæ testatur se liberam, rationalem, creatam ad imaginem Dei, Deumque fore suum judicem et vindicem, præsertim iis qui omnem hanc vitam in voluptatibus et sceleribus transegerunt. Ubi? nisi in altera vita, eaque æterno. Id clamavit, id jugiter occlamavit tibi conscientia tua. Clamorem ejus surditate tua sopire voluisti, at extinguere non potuisti: semper tibi hæsit scrupulus, semper dubitatio, semper metus. Quid si anima sit immortalis? quid mihi post hanc vitam accidet? quas scelerum pœnas dabo? Stolide, in dubio tanto, ex quo sciebas æternitatem tuam pendere, eamque vel beatissimam, vel miserrimam, cur non tutiorem, cur non securiorem partem elegisti? Si dubites an via sit obsessa latronibus, aliam capessis, licet longiorem et difficiliorem. Cur idem non fecisti in hoc cæco animæ bivio? Hoc dilemma (quo nuper politicus quidam moriens convictus et conversus est) te sapientiam et prudentiam docere debebat: Vel est numen et vindex Deus post hanc vitam, vel non est. Si non est, attamen si id credidero, non mihi nocebit, imo proderit: inducet enim me ad vitam honestam et homine dignam; si est, et ego illud non credidero, imò negavero, quas ejus iras, quæ tormenta ab eo ob hanc perfidiam et blasphemiam exspectare me oportet? Potius ergo illud credam et confitebor; cùm illud credere nocere nequeat; non credere autem gravissimos cruciatus mihi accersere possit. Rursum, vel sunt præmia bonorum et supplicia malorum, uti ipsa ratio dictat, post hanc vitam, vel non sunt. Si non sunt, ea tamen credere, sperare et timere non oberit, imo proderit ad omnem virtutem: si sunt, et ego ea non credens turpiter et scelerate vixerim, utique suppliciis hisce æternis mancipabor; longe ergo satius et prudentius est ea credere quam non credere. Vide Tertull. de Testimonio animæ.

20. Numquid non tenebræ dies Domini et non lux?] Tenebræ symbolum sunt adversitatis, calamitatis et mœroris: lux vero prosperitatis, felicitatis et gaudii, q. d. Utquid contemnitis, imo irridendo provocatis et desideratis diem vindictæ Domini? Nescitis illam diem vobis fore tenebrosam, id est ærumnosam maxime et luctuosam, in qua bonis, libertate et vita spoliabimini? In qua occidet vobis sol hujus lucis, omnisque consolationis et boni, ac nox una perpetua vobis erit dormienda, in qua nullus erit splendor, sed umbra mortis et æterna caligo, mœror et desolatio.

21. Odi et projeci festivitates vestras.] Est prolepsis. Occurrit enim tacitæ objectioni, q. d. Vos confidentis in templo ejusque sacrificiis, dicitis et ingeminatis: Templum Domini, templum Domini est apud nos. Deus non sinet suum templum ab hostibus everti, nec populum se tot victimis colentem, ab iisdem capi et trucidari. Quibus Deus respondet: Frustra hæc jactatis, frustra in hisce confiditis. Nam ego odi sacrificia et festa vestra; odore et nidore eorum, dum cremantur, æque ac thymiamatis incensique vestri, non capior, imo offendor: quia ab hostibus meis, impiis et sceleratis mihi offeruntur, juxta illud Isaiæ 1. 13. *Incensum abominatio est mihi; calendas vestras et solemnitates vestras odivit anima mea: facta sunt mihi molesta, laboravi sustinens.* Illa enim sacrificia valebant tantum et placebant Deo ex opere operantis, non ex opere operato, uti placet sacrificium legis novæ. Vide ibi dicta.

22. Et vota.] Sept. vertunt, *et salutares*, scilicet hostias, puta pacificas, quæ pro pace et salute domus vel populi offerebantur, vel sponte, vel ex voto; unde Noster vertit: *Vota pinguium vestrorum.* Hoc significat hebr. מריאכם *meriechem*: sed Sept. legentes aliis punctis מריאכם *marechem*, vertunt ἐπιφανείας, id est apparitionis, vel præsentiæ vestræ, q. d. Hostias ad quas offerendas vos Deo præsentes in templo sistitis, non respiciam.

Aufer a me tumultum (Septuaginta, *sonitum*; S. Justinus contra Tryphonem *multitudinem*) carminum tuorum.] Canebant Judæi psalmos Davidis et cantica in templo in laudem Dei; sed Deus ea hic fastidit, vocatque *tumultum carminum*: Primo, quia eadem canebant idolis; secundo, quia non prodibant ex interna devotione, sed ex usu et vanitate; tertio, quia erant hominum impiorum; ita S. Hier. quarto, quia inconditis et confusis vocibus tumultuarie boabant, vel ululabant. Unde Syrus vertit: *Transfer a me vocem jubilationis tuæ.*

Cantica lyræ tuæ non audiam.] Sept. *Psalmum organorum tuorum non audiam.* Psalmos enim et cantica partim canebant voce, partim instrumentis musicis, puta lyra, psalterio, organo, etc. Putabant crassi Judæi se sua deliria lyrando tegere, se suavi concentu aures Dei irati mulcere eumque quasi incantare, uti incantantur cervi et serpentes. Hinc Ægyptii hominem adulatione deceptum significabant per cervum cum tibicine, ait Horus l. 2. hier. 87. Hujus enim concentu capitur cervus, et facile in venatorum manus incidit. Simili modo Circe voluptuaria incantavit socios Ulyssis, eosque in porcos et bestias convertit, uti fabulantur poetæ: sed Ulysses iis aures clausit, inde incantari non potuit. Verum errabant: Deus enim canticis cordis, non oris capitur.

Videant hic choraules et cantores Christiani ne in psalmodia ex festinatione versus præcipitent, præmordeant, cùm altero choro commisceant et confundant, ne audiant a Deo: *Aufer a me tumultum carminum tuorum.* Videant pariter ne totam psallendi devotionem collocent in voce canora, in subtilitate modulandi, in agilitate tonos minuendi, etc. dum instar avium minuriunt, ut curiosorum aures titillent, ad se rapiant et ab oratione avocent; ne audiant a Deo: *Cantica lyræ tuæ non audiam.* Pro quo Arabicus vertit: *Ne distinctionem* (varietatem, flexus et gyros) *faciatis mihi in vocibus laudum vestrarum.* Quocirca discant illud Apostoli: *Psallam spiritu, psallam et mente.* Et illud S. Augustini et S. Athanasii quem citat S. Aug. l. 10. Conf. c. 32. *Tutius, ait, mihi videtur, quod de Alexandrino Episcopo Athanasio sæpe mihi dictum commemini, qui tam modico flexu vocis faciebat sonare lectorem psalmi, ut pronuntianti vicinior esset, quam canenti.* Et mox: *Commoveor non cantu, sed rebus quæ cantantur, cum liquida voce et con-*

venientissima modulatione cantantur, magnam instituti hujus utilitatem agnosco, ut per oblectamenta aurium, infirmior animus in affectum pietatis assurgat. Tamen cum mihi accidit ut me amplius cantus, quam res quæ canitur, moveat, pœnaliter me peccare confiteor, et tunc mallem non audire cantantem. Idem in Psal. 30. concione, initio, docet psallenti induendos esse psalmi cujusque affectus. *Si orat psalmus,* inquit, *orate; et si gemit, gemite: et si gratulatur, gaudete; et si timet, timete. Omnia enim quæ hic conscripta sunt, speculum nostrum sunt.* Idem in Ps. 42. initio: *Ejus* (Christi) *vocem in omnibus psalmis, vel psallentem, vel gementem, vel lætantem in spe, vel suspirantem in re, notissimam jam et familiarissimam habere debemus, tanquam nostram.* Idem in Psal. 119. *Quam multi,* inquit, *sonant voce et corde muti sunt! et quam multi tacent labiis, et clamant affectu! quia ad cor hominis aures Dei: sicut aures corporales ad hos hominis, sic cor hominis ad aures Dei. Multi clauso ore exaudiuntur, et multi in magnis clamoribus non exaudiuntur. Affectibus orare debemus et dicere: Multum peregrinata est anima mea; cum his qui oderunt pacem eram pacificus.* Hoc est quod Psaltes ait Psal. 46. v. 2. et 7. *Jubilate,* ait, *Deo in voce exsultationis. Psallite Deo nostro, psallite; psallite regi nostro, psallite. Quoniam rex omnis terræ Deus: psallite sapienter;* S. Aug. legit: *Psallite intelligenter.* Quod explicans S. Bern. serm. 7. in Cant. *Attendite,* ait, *principes vestros* (Angelos) *cum statis ad orandum vel psallendum, et state cum reverentia et disciplina, et gloriamini, quia Angeli vestri quotidie vident faciem Patris. Usurpemus officium, quorum sortimur consortium. Dicamus eis: Psallite Deo nostro, psallite atque audiamus eos vicissim respondentes: Psallite regi nostro, psallite. Laudem ergo cum cœli cantoribus in commune dicentes, utpote cives sanctorum et domestici Dei, psallite sapienter. Cibus in ore, psalmus in corde sapit, etc. Mel in cera, devotio in littera est, alioquin littera occidit, si absque spiritus condimento glutieris. Si autem cum Apostolo psallas spiritu, psallas et mente, cognosces et tu de illius veritate sermonis quem dixit Jesus: Verbo quæ locutus sum vobis spiritus et vita sunt.* Idem de modo bene vivendi ad sororem, c. 52. *Hoc,* ait, *tracta in mente, quod cantas in voce. Mens tua cum voce concordet, non aliud cogites, aliud cantes.* Et mox: *Psalmorum decantatio significat perpetuam laudem Dei in æterna gaudia, sicut scriptum est: Beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te. Quicumque fideliter et intenta mente psalmos decantat, quodammodo Angelis Dei sociatur. Quomodo? Quia homo illum pro modulo suo laudat in terris, quem Angeli sine intermissione adorant et glorificant in cœlis.* Et inferius: *Sacrificium laudis honorificabit me, inquit, et illic iter quo ostendam illi salutare Dei. Ac si apertius diceret: In psalmis est iter laudis, quo ad æternam laudem pervenire possis.*

24. Et revelabitur quasi aqua judicium.] *Et,* id est *idcirco,* scilicet ob scelera vestra jam recensita, impiaque vestra sacrificia et carmina, revelabitur et profluet a Deo judicium, id est supplicium; quod ipse ex improviso in vos immittet, sicut revelatur et profluit aqua e fonte occluso et obturato, si is aperiatur, et multo magis ex torrente in valle aggeribus coarctato, si his increscat et exundet: tunc enim prata et campos obruit et sepelit.

Pro *revelabitur* hebr. est יגל *iiggal:* quod si a radice גלה *gala* deducatur ut sit futurum niphal per apocopen, *iiggal* pro יגלה *iiggale,* tunc significat *revelabitur:* sin autem deducas a radice גלל *galal,* et per crasin גל *gal,* tunc significat *volvet, convolvet, obruet.* Unde Sept. vertunt: *Volvetur sicut aqua judicium, et justitia sicut torrens invius;* Paguin. *Volvet se sicut aqua judicium,* etc. R. David: *Judicium ultionis meæ quasi moles aquarum inundantium affluet et revolvetur ad vos,* q. d. Ira et vindicta mea instar torrentis furioso impetu exundantis vos involvet, obruet et auferet. Secundo, Tigurina, Arias et Vatabl. vertunt per optativum, vocemque *et* capiunt adversitate pro *sed.* Unde sic vertunt: *Sed profluat,* vel *devolvat se, aquæ instar, judicium, et justitia ceu torrens vehemens,* q. d. Corrigite vestra judicia iniqua et oppressiones pauperum, quas paulo ante reprehendi v. 7. neque iis amplius indulgete; sed ex adverso colite judicium et justitiam pauperes et innocentes protegendo; quod si feceritis, me vobis reconciliabitis, minusque a me infensatas evadetis. Verum priorem sensum exigit Versio nostra, Septuag. et Chaldæi: omnia enim hæc pœnam et vindictam inculcant.

25. Numquid hostias et sacrificium obtulistis mihi in deserto quadraginta annis?] Quibus peregrinati estis in deserto, q. d. Non.

Quæres, quomodo hoc sit verum? Respondent S. Hier. Albert. Rupert. Hugo hic, et S. Chrys. et Beda in Act. 7: Judæos primo anno quo in paschate, puta in Martio, egressi sunt ex Ægypto, adorasse vitulum aureum 4. mense, puta 24. die Junii: et ab illo tempore non sacrificasse Deo vero sponte sua, sed coactos a Deo et Mose. Verum obstat quod mox eos adorationis vituli pœnituerit, Deoque reconciliati sint; unde Deus eum eis fœdus iniit, et tabernaculum sibi dedicari jussit anno 2. ab exitu ex Ægypto, mense 1. in qua dedicatione Hebræi multas victimas sponte obtulerunt Deo, ut patet Exodi 40. Levit. 9. et 10. Num. 7. Secundo ergo melius respondent alii Hebræos post hanc dedicationem tabernaculi, et consecrationem Aaronis et filiorum ejus in sacerdotes, numquam vel raro obtulisse Deo solemne sacrificium in deserto, sicut in eodem non fuerunt circumcisi, ut patet Josue 5. 7. quia versabantur in continua peregrinatione, nec certi erant de statione ad unum diem; quia mox ut movebatur ab angelo columna nubis incubans tabernaculo, debebant movere castra et proficisci: unde deinceps post c. 10. Levitici, toto reliquo Levitico, Numeris et Deuteronomio nusquam legimus eos sacrificasse. Ita Lyran. Vatabl. Arias et alii. Adde Hebræos in deserto proclives fuisse in murmura, ac crebro contra Deum et Mosem rebellasse, atque ad idola quæ recenter in Ægypto coluerant rediisse.

Nota: Vocantur hic quadraginta anni, cum fuerint tantum 38. et aliquot menses. Nam 2. anno ab egressu ex Ægypto erectum est tabernaculum, et in eo obtulerunt victimas; deinceps vero nullas, vel raras; hi ergo duo anni ex quadraginta subtrahendi sunt. Solet enim Script. integros numeros consignare, etiamsi illis aliquid desit, vel supersit. Sic vocantur septuaginta discipuli Christi, cum fuerint 72. Sic Judic. 9. 5. dici-

tur Abimelech occidisse septuagiuta fratres, filios Gedeonis, cum fuerint tantum saxaginta novem; nam unus, puta Joathan, fuga elapsus evasit.

26. Et portastis tabernaculum Moloch (*Deo*, uti aliqui codices legunt) vestro.] Hebr. נשאתם *nesatem*, id est elevastis, erexistis, sustulistis in humeros vestros. S. Stephan. Actor. 7. legit, *suscepistis*. Pro *tabernaculum* hebr. est סכות *siccut*, quod Chald. et Vatabl. censent esse nomen idoli; unde vertunt: *Portastis Siccut regem vestrum*; Arias vero ex R. Jona: *Portastis*, vel *sustinuistis auscultutionem regis vestri*. Theodotion vertit, *visionem*. Verum *Siccut* incognitum est nomen, nec alibi reperitur. Pro *siccut* ergo alio puncto legendum סכות *succot*, id est tabernacula: ita Sept. Symmach. Noster, Tigurina et Aquila, quia vertit συσκιασμους, id est umbracula. Quin et S. Stephanus, Actor. 7. 43. legit *tabernaculum*. Denique pro *Moloch* hebr. est מלככם *malkekem*, id est regis vestri, vel regi vestro, ut vertunt Symmach. Theodotion et Tigurina, puta Moloch. *Moloch* enim idem erat qui *Melchom*, ut vertit hic Aquila, et *Melech*, id est rex summus hominumque Deumque, puta Jupiter, sive Deus Ammonitarum. Quis fuerit Moloch dixi Levit. 18: 21.

Quæres: Quando Israelitæ portarunt tabernaculum Moloch, eumque coluerunt? Lyran. Vatabl. Arias et a Castro hæc prophetice accipiunt quasi futura: *Portastis*, inquiunt, id est *portabitis*, q. d. Transferam vos trans Damascum in Assyriam, ibique Assyrii cogent vos captivos humeris portare Moloch, aliaque idola vestra per ludibrium, quod illi Dii vani sint, qui vos a clade Assyriorum tutari non potuerint. Aut *Portastis*, id est, portabitis et luetis supplicium excidii et captivitatis, propter tabernaculum et idolum Moloch quod erexistis. Verum hic sensus durus est: tam enim Hebræa quam Septuag. Chald. et alii omnes vertunt, *portastis* in præterito: τo enim *portastis* pertinet ad 40. annos in deserto, qui præcesserunt, q. d Quadraginta annis in deserto sacrificastis non mihi, sed Moloch et idolis. Ita explicat S. Stephanus Actor 7. 41. *Et vitulum*, inquit, *fecerunt in diebus illis, et obtulerunt hostiam simulacro, etc. Convertit autem Deus et tradidit eos servire militiæ cœli* (stellis) *sicut scriptum est in libro Prophetarum* (in Amos hoc loco) *Numquid victimas et hostias obtulistis mihi in deserto quadraginta annis, domus Israel? Et suscepistis tabernaculum Moloch*. Ubi vocula, *et*, adversativa est, capiturque pro *sed*, q. d. Non meum, sed Moloch tabernaculum et cultum suscepistis. Alii, ut Lyran. censent Hebræos coluisse Moloch, non in deserto, sed in terra sancta, uti fecit Salomon 3. Reg. 11. 5. Verum hoc huic loco non convenire patet iisdem rationibus jam allatis. Quare alii passim, ut S. Hier. Theodor. Remig. Rupert. et alii censent Hebræos in deserto coluisse Moloch OEcumen. in Actor. 7. putat eos coluisse Moloch tunc, quando Moses cum Deo agebat in monte Sina: tunc enim conflarunt vitulum aureum, Exodi 32. Verum quia id accidit paulo post egressum ex Ægypto, cum necdum attigerant fines Ammonitarum, quorum Deus et idolum erat Moloch; hinc verius videtur quod ait Ribera, id eos fecisse Num. 25. 1. dum fornicantes cum filiabus Moab coluerunt Beelphegor. Nam Josephus lib. 4. Antiq. 6. ait eos tunc non unum, sed multos deos coluisse: et Ammonitæ vicini erant et cognati Moabitis: quocirca hi ab illis acceperunt idolum et cultum Moloch. Nec Moses id impedire potuit, sicut impedire non valuit cultum Beelphegor in populo furente, et principibus populo consentientibus, imo illi in scelere præeuntibus, ut habetur Num. 25. 4. Licet ergo id Moses in Pentateucho non scripserit, tamen id revera contigisse patet ex Amos et ex S. Stephano, qui vel traditione majorum, vel revelatione Dei id acceperunt.

Sensus ergo est, q. d. Jam inde ab initio synagogæ, vos, o Israelitæ, coluistis idola in deserto et exinde numquam ab eorum cultu plane recessistis. Ergo ego Deus detestor sacrificia vestra, etiam mihi oblata: quia me cum Moloch et idolis componitis et colitis. Quare exscindam vos, uti minatus sum vers. 1. traducamque per Damascum in Assyriam. Nota τo *portastis*; Judæi enim, more Gentium, solemni pompa in tabernaculo secum circumferebant Moloch Deum suum, religionis et protectionis ergo, quasi viæ suæ comitem et ducem, sicut per desertum portarunt arcam et propitiatorium, in quo quasi throno residebat Deus. Sic Gentes per viam secum duxisse tutelares deos docet Servius in illud Æneid. 6.

Errantesque Deos agitataque numina Trojæ

Sic Rachel, furata idola patris sui, ea secum duxit in Chanaan, Genes. 31. 34. Jacob vero de Deo ait: *Socius fuit itineris mei*, Genes. 35. 3.

Et imaginem idolorum vestrorum.] Pro *imaginem* hebr. est כיון *kiun*, quod retinuerunt in sua versione Aquila, Symmach. et Chaldæus. Quin et Syrus: *Portastis*, inquit, *tabernaculum Malchum, et Keuon similitudinem* (imaginem, simulacrum, idolum) *vestram, sidus quod fecistis vobis Deum*. R. David. Pagnin. et Vatabl vertunt, *placentam*, quam suis idolis offerebant; Theodotion vertit, αμαυρωσιν, id est obscuritatem; Noster recte vertit, *imaginem*, vel statuam affabre apparatam, concinnatam et erectam ad cultum. Radix enim כון *kon* significat parare, concinnare, firmare, erigere; Septuag. vertunt: *Sidus Dei vestri Rempham*, vel potius, ut Romani codices legunt, *Rephan*. Septuag. sequitur S. Stephanus, Actor. 7.

Quæres: Unde Septuag. acceperunt τo *Rephan*, quod non est in Hebræa, nec in ullo Interprete? Theodor. Ribera et a Castro censent eos τo *Rephan* de suo addidisse, ut nomen idoli exprimerent. Verum dico Septuaginta hebræum *Kiun* vertisse *Rephan*. Id enim expresse asserit S. Hieron. *Pro eo*, inquit, *quod in Septuag. legitur* Ραιφαν, *Aquila et Symmachus ipsum Hebraicum transferentes, posuerunt Kion*. Et patet; nam hebræo *Kiun*, apud Septuag. non est vox alia quæ respondeat, nisi *Rephan*. Ubi adverte Septuag. et ex eis S. Stephanum legisse hebræas voces inverso ordine, ac nonnullas transposuisse. Sic enim legerunt: *Cocab elohechem Kiun tsolmechem ascer ascitim*, id est, *sidus Dei vestri Kiun* (pro quo ipsi vertunt *Rephan*) *figuras eorum quas fecistis*. Jam vero in Hebræo legitur: *Kiun tsolmechem cocab elohechem ascer ascitim*, id est, *Kiun* (quod Noster vertit *imaginem*) *figurarum*, vel *idolorum vestrorum, sidus deorum vestrorum, quas*, vel *quæ fecistis*. Sed qua ratione Septuag pro *Kiun* verterunt *Rephan*? Respondet

primo Christ. a Castro, id eos facisse, quia idolum et sidus quod hebraice vocabatur *Kiun*, græce vocabatur ραιφαν a ραιφασσω, id est, pure et caste vivo, eo quod pure luceret; sive a ραφη, id est sutura, eo quod sidus hoc positum esset in idoli calvaria, ea parte, qua ipsa suturam habet et commissuram: aut vocari ρεμφαν a ρεμφος, id est rostrum aut os, eo quod sidus hoc in ore idoli positum esset. Verum obstat quod Repha, vel Rempham non videatur esse græca vox, sed hebræa, aut arabica, vel persica. Nam S. Stephanus loquens Hebræis hebraice, non græce, Actor. 7 vocat illud *Rephan*, aut potius significat ab illis ipsis vocari et invocari *Rephan*. Ait enim: *Sidus Dei vestri Rephan*, q. d. Vos Deum vestrum vocatis Rephan. Illi autem loquebantur hebraice, non græce; nec cum Græcis ullam adhuc communicationem habuerant.

Secundo, ergo verisimilius nonnulli hebraice periti respondent *Kiun* idem esse quod *Rephan*: Sept. enim pro כִּיּוּן *Kiun*, aliis punctis legisse כּוּן *Keuan*: et deinde mutatione unius litteræ similis in similem, puta כ in ר pro *Keuan* legisse *Rephan*: aut certe errore librariorum et descriptorum id factum esse, ut pro *k* scripserint *r*. Ita Auctor Thesauri Hebraici, Drusus et Forsterus in Lexico; et aliqui similes, in fide licet heterodoxi. Favet huic conjecturæ, quod simili modo Nahum 1. 6. pro eadem littera כ Sept. legerunt ר, nimirum pro כאש *kaese*, id est sicut ignis, alio puncto legerunt ראש *rosc*, id est caput, princeps; unde vertunt αρχας, id est principatus. Sic pro Achan legunt Achar, pro Abimelech Achimelech, pro Casdin Chaldæi, ubi litteram s in *l* transmutant, perinde ac Latini, dum pro οδυσσευς, vertunt dicuntque: Ulysses. Sic alibi crebræ sunt similes litterarum metatheses. Sic hoc loco pro *Rephan*, Arabicus Alexand. vertit: *Bachum simulacrum quod fecistis vobis*. Verum obstat huic sententiæ, quod omnes codices Hebræi habeant *Kiun*, non *Rephan*; ex adverso omnes codices Græci et Latini Actor. 7. constanter habeant *Rephan*, non *Keuan*, aut *Kiun*. Non ergo est verisimile solos Septuag. legisse in uno hebræo codice *Rephan* pro *Keuan*; aut descriptores pro *Keuan* in Septuag. descripsisse *Rephan*. præsertim cum tota Ecclesia in Vulgata editione Actor. 7. constanter legat *Rephan*, quasi hæc vera et genuina sit lectio. Accedit quod in Hebræo apud Amos hoc loco non sic *Keuan*, sed *kiun*, uti legit S. Hieronym. Aquila, Symmach. et alii passim; *Kiun* autem procul abest a *Rephan*.

Dico ergo cum Leone Castrio Apologet. lib. 6. *Kiun* et *Keuan* idem esse quod *Rephan*, eo quod hoc idolum primitus nominatum et cultum ab Ismaelitis et Persis (uti passim Interpretes confitentur, et Rabbini tradunt) eorum lingua dictum sit *Kiuan*, vel *Keuan*, quam vocem ut barbaram cum non intelligerent Hebræi, levi unius litteræ commutatione, sua lingua vocarunt illud *Rephan*, id est gigantem: quomodo Syri Deum vocant gigantem sæculorum, quia ipse ut gigas omnia mundi, æque ac temporum spatia, sua immensitate et æternitate ambit et complectitur: aut certe *Rephan*, id est sanatorem, q. d. Hic est qui nos sanat et salvat. Unde ad eadem hebræa radice vocatur angelus Raphael, q. d. Medicina, vel sanatio Dei. Aliqui codices pro *Rephan* legunt *Rompha*, quod hebr. dicitur רומפה *rumpe*, idemque est quod *celsitudo oris*. Forte idolum hoc habebat magnum altumque os, uti habent pleraque idola prisca quæ dabant oracula. Talia enim vidi in Vaticano, ac tale est celebre illud quod juxta Ecclesiam S. Mariæ in Schola Græca, sive in Cosmedin, Romæ visitur, et vulgo vocatur *Bocca della verità*, id est os, vel oraculum veritatis. Porro licet vulgus Hebræorum nomen barbarum *Keuan* verterit vocaritque hebraice *Rephan*, *Remphan* et *Rompha*, doctiores tamen Hebræi retinuerunt originale *Keuan* quoad litteras, et levi punctorum sive vocalium mutatione, hebræa voce vocarunt illud *Kiun*: ita enim habet hic Amos, Aquila et Symmachus. Nam *Kiun* deducitur a radice כּוּן *kun*, quod significat paravit, aptavit, rectus fuit, direxit, verificavit, certificavit, firmavit, perfecit, decrevit. Unde *Kiun* idem est quod paratus, aptatus, erectus, perfectus, dans vera, certa et firma oracula ac decreta.

Quæres secundo: Quis fuit hic *Rephan?* Girald. in Syntagmat. lib de Hercule, censet Repham significare gigantem; ab Hebr. *Rapha*, qui fuit pater gigantum. Unde Hebr. gigantes dicti sunt *Raphaim*: Repham ergo esse nomen Herculis; qui etiam a Gentilibus dictus sit hebræa voce *Con*, vel *Conen*, id est stator, vel erectus, excelsus; ita ut Hercules dictus sit *Kon*, vel *Kiun*, et *Rapha*, sicut Jupiter dictus est stator. Secundo, Hebræi recentiores censent esse Saturnum: quia is ab Arabibus et Persis vocatur *Kiuan* quod idem videtur esse cum *Keuan* et *Rephan*. Tertio, Ribera censet fuisse Jovem, qui habuerit stellam in vertice. Quarto, alii volunt fuisse Martem. Quinto, verisimilius S. Hieron. Remig. Albert. Beda, Lyran. et alii censent esse stellam Veneris, quæ mane præiens solem vocatur Lucifer, vespere sequens solem vocatur Hesperus. Probatur idipsum ex eo quod hanc stellam quasi cœli reginam coluerint olim Syri, teste S. Hieron. in vita S. Hilarionis, et etiamnum colunt Saraceni: quin et Giraldus Syntagm. 13. ex Æliano et aliis docet Venerem Uraniam, id est cœlestem, quæ non videtur alia esse quam Lucifer, cultam fuisse ab Ægyptiis, Phœnicibus et Assyriis. Huc eos pellexit splendor et fulgor Luciferi, quem ita depingit Ovidius:

> Ecce vigil nitido patefecit ab ortu
> Purpureas aurora fores, et plena rosarum
> Atria. diffugiunt stellæ, quarum agmina cogit
> Lucifer, et cœli statione novissimus exit.

Porro Lucifer dictus videtur *Kiun*, vel *Keuan*, a rad. כוה *cava*, id est ardere, urere: quia habet speciem ignis. Unde Poeta:

> Hespere, qui luces cœlo jucundior ignis.

Unde pro *Keuan* Arabicus vertit, *Bacham*, quod est nomen arboris cortice rubeo, quale est lignum quod vulgo Brasilicum dicitur, quasi ex ea fabricarint idolum. Color enim rubeus est ardens et igneus, ideoque refert ardorem stellæ Veneris. Aut dicitur *Kiun*, a radice כּוּן *kun*, id est dirigere, præparare, quod solem vesperi sequens, mane vero præcedens, illum quasi dirigat, illique viam præparet. Luciferum ergo videntur coluisse Hebræi peregrinantes in deserto, tamquam ducem itineris, instar columnæ ignis et nubis: quia Lucifer auroræ, solis et diei dux est: solem enim adducit

Theodotion, et ex eo OEcumen Actor. 7. *Keuan* vel *Rephan* vertit, *obscuritatem*, q. d. Vos, o Hebræi, lucem a stella hac Luciferi, quasi a Deo et idolo vestro, petitis, qui non est lux, sed tenebrosus et nocturnus ipsaque obscuritas; ac proinde lumine suo ad viam vobis præire nequit, sed vos obscurat et excæcat, et in avia inviaque abducit. Porro verisimile est idololatras hosce Luciferum figurasse quasi hominem excelsum et fulgidum, eique affixisse in fronte aut vertice stellam Luciferi; sicuti Romani statuæ Julii Cæsaris stellam in vertice appingebant, teste Suetonio in vita ejus cap. 88. et Plinio lib. 2 25 Unde Horat. lib. 1. ode 12.

> Micat inter omnes
> Julium sidus, velut inter ignes
> Luna minores,

Et Virgil. aelog. 9.

> Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum,
> Astrum quo segetes gauderent frugibus.

Hinc patet *Rephan* vel *Rempham* alium fuisse a Moloch: nam Lucifer, sive sidus Veneris, aliud fuit a Moloch: uterque ergo fuit Deus Gentium et Hebræorum uti hic dicitur. Quare minus recte censent aliqui, ut Beda, Lyran. et Glossa, Rempham fuisse sidus, et stellam quæ affixa fuerit fronti, vel vertici Moloch. Non improbabiliter tamen Sanchez hic et Actor. 7. censet Moloch esse Solem, Rempham Luciferum. Hinc stella, ait, Luciferi posita erat in fronte Moloch, quia Lucifer Solem orientem antecedit: Sol enim est Moloch, id est rex stellarum. Hinc et Judæi eum Moloch filios suos consecrarent, eos per ignem traducebant, quia Solis igneam esse naturam putabant. Quocirca reges Persarum, censentes Solem esse Deum, Solis nomen sibi aut imaginem assumebant, quasi dii quidam terrestres. Ita Sapor, ut tradit Marcellinus lib. 7. scripsit ad Constantium Imp. *Rex regum Sapor, particeps siderum, et frater Solis et Lunæ, Constantio fratri salutem.* Hac quoque de causa ignem sibi præferri curabant, cujus speciem habet stella Luciferi. Ita Q. Curtius l. 3. et Rhodiginus l. 8. c. 2. tradunt in castris regum Persarum, super tabernaculum regis conspicuam omnibus promicare Solis imaginem crystallino inclusam globo, et illi ignem prælucere: quia enim Solem Persæ et Chaldæi colebant, hinc et ignem pro Deo coluere, utpote qui vivo sit Solis imago. Hæc Sanchez.

Tropol. Rempham, id est Luciferum, colunt superbi, qui excellere, suumque lucem, id est doctrinam et sapientiam, ostentare satagunt qui ambiunt honores et prælaturas mox perituras. Hi enim Luciferiani ex Lucifero fient Hesperi, ex ortu ibunt in occasum, ex summo in imum, e luce in tenebras, uti facit stella quæ vocatur Lucifer; atque a cœlo in gehennam, sicuti contigit Lucifero angelo superbo. Hinc Lucifer variæ fortunæ et sortis, ac inconstantiæ, æque ac calamitatis est symbolum, uti dixi Isaiæ 14. 12. ad illa verba: *Quomodo cecidisti de cœlo, Lucifer, qui mane oriebaris?* Omnis ergo mundi honor et gloria, est stella eadem: splendet enim ad modicum ut Lucifer, sed mox occidit ut Hesperus, idque occasu æterno, et in omne ævum duraturo. Vere. S. August. in illud Psalm. 89. *Dies nostri sicut aranea meditabuntur. Aranea,* ait, *texit tota die, et labor grandis est, sed effectus nullus; sic et vita hominum: possessiones quærimus, divitias appetimus, procreamus filios, in regna sustollimur, et omnia facimus; et non intelligimus quod araneæ telam teximus,* et interim æternæ felicitatis, ad quam creati et vocati sumus, obliviscimur. Ita Heliogabalus Imp. ait Lamprid. in ejus vita, jubebat sibi deferri millena pondo aranearum, proposito præmio, diciturque collegisse decem millia pondo, dicens, et hinc conjiciendum, quam magna esset Roma. Quam multi hodie sunt Heliogabali, quam multi araneorum venatores, qui non aliud quam opes et honores, id est aranearum telas, aucupantur!

27. Et migrare vos faciam trans Damascum,} In Assyriam: eo enim ab Assyriis ex Samaria traductæ sunt decem Tribus, ut patet 4. Reg. 17. 6. Ita S. Hieron. Theodor. Remigius, Hugo Arias et alii.

Dices: Quomodo S. Stephanus, Actor. 7. 43. citans hunc locum, ait: *Et transferam vos trans Babylonem?* alia enim est Babylon, alia Damascus. Respondet ibidem OEcumen. et Cajetan. Damascum hic sumi non pro urbe, sed pro regione et ditione Damascena, quæ se extendebat usque ad Babylonem. Verum hoc non videtur verum: quia circum Babylonem quaquaversum late dominabantur Babylonii Monarchæ, non Damasceni. Rursum sanctus Stephanus non ait: *Transferam vos Babylonem*, sed *trans Babylonem*; Damosceni autem numquàm trans Babylonem dominati sunt. Resp. ergo S. Stephanum citare Amos non quoad verba, sed quoad sensum et rem. Nam reipsa decem Tribus abductæ trans Damascum in Babylonem; etiam trans Babylonem in Mediam, Persiam, aliasque regiones traductæ et dispersæ sunt. Salmanasar enim *Transtulit Israel in Assyrios, posuitque eos in Hala et in Habor, juxta fluvium Gozam in civitatibus Medorum* 4. Reg. 17. 6. Unde Tobias cap. 1. 16. invisit suos contribules captivos in Rages, civitate Medorum Idem docet Joseph lib. 9. Antiq. cap. ult. et lib. 11. c. 5. Ita S. Hieron. Beda, Rupert. Ribera, a Castro et alii. Porro S. Stephanus id ex se, non ex Septuag. dixit; Septuag. enim hic habent ut Noster: *Trans Damascum*, non *trans Babylonem*

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Carpit Deus optimates, qui ex rapinis pauperum lasciviabant in stratis, bibebant vinum in phialis etc. at nihil patiebantur super contritione Joseph (populi.) Quocirca v. 8. jurat per animam suam, quod illos funditus perdat et mactabit.

1 Væ qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samariæ, optimates capita populorum
ingredientes pompatice domum Israel! 2. Transite in Chalane, et videte, et ite inde in
Emath magnam: et descendite in Geth Palæstinorum, et ad optima quæque regna horum:
si latior terminus eorum termino vestro est. 3. Qui separati estis in diem malum: et appropin-
quatis solio iniquitatis. 4. Qui dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris: qui co-
meditis agnum de grege, et vitulos de medio armenti. 5. Qui canitis ad vocem psalterii: sicut
David putaverunt se habere vasa cantici. 6. Bibentes vinum in phialis, et optimo unguento deli-
buti, et nihil patiebantur super contritione Joseph. 7. Quapropter nunc migrabunt in capite trans-
migrantium; et auferetur factio lascivientium. 8. Juravit Dominus Deus in anima sua, dicit
Dominus Deus exercituum: Detestor ego superbiam Jacob, et domos ejus odi, et tradam civita-
tem cum habitatoribus suis. 9. Quod si reliqui fuerint decem viri in domo una, et ipsi morien-
tur. 10. Et tollet eum propinquus suus, et comburet eum, ut efferat ossa de domo: et dicet ei,
qui in penetralibus domus est: Numquid adhuc est penes te? 11. Et respondebit: Finis est. Et
dicet ei: Tace, et non recorderis nominis Domini. 12. Quia ecce Dominus mandabit, et percu-
tiet domum majorem ruinis, et domum minorem scissionibus. 13. Numquid currere queunt in
petris equi: aut arari potest in bubalis, quoniam convertistis in amaritudinem judicium, et fru-
ctum justitiæ in absinthium? 14. Qui lætamini in nihilo: qui dicitis: Numquid non in fortitu-
dine nostra assumpsimus nobis cornua? 15. Ecce enim suscitabo super vos, domus Israel, dicit
Dominus Deus exercituum, gentem: et conteret vos ab introitu Emath usque ad torrentem deserti.

1. Væ qui opulenti estis in Sion.] Hinc Arias putat Prophetam hic ob Israele divertere sermonem ad Judam: hic enim erat incola Sionis et Jerusalem. Unde ipse sic vertit: *Væ opulentis in Sion, et* (id est sicut) *confidentibus in monte Samariæ!* q. d. Sionitis idem væ imminet, quod hucusque intentavi Samaritis. Vox enim, *et*, quando duo similia nectit et jungit, est nota comparationis, idemque valet quod *sicut*, ut patet in Proverbiis, singulis sæpe versibus.

Ex adverso Theodor. ex Septuag. putat, hic sermonem esse ad solos Samaritas. Sic enim vertunt Septuag. *Væ spernentibus Sion*, id est Samaritis, qui despiciunt templum Dei in Sion, ut extollant sua fana in Dan et Bethel. Verum media hic via incedendum, ut utrumque jungamus. Propheta enim hic directe et primario pergit, uti cœpit, loqui Samaritis; secundario tamen compellat quoque Sionitas et Judæos. Id enim clare significat, cum ait: *Væ qui opulenti estis in Sion, et confidentibus in Monte Samariæ!* Et quia vers 6. et 8. vocat eos Joseph et Jacob, quibus nominibus proprie significantur Samaritæ. Denique clare vers. 15. *Ecce*, inquit, *suscitabo super vos, domus Israel, etc.* Proprie ergo Israelem, id est Samaritas hæc spectant, comitanter tamen ad Judæos quoque qui Israelis erant fratres tam scelere, quam sanguine ideoque fratres pariter futuri in pœna et excidio minas suas extendit Propheta; ut illos ab idololatria Israelis per ejus cladem et stragem imminentem avertat. Unde Chald. vers. 12. sic habet: *Percutiet regnum magnum Israel percussione forti, et regnum minus Juda plaga remissiori.* Ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyranus et Vatablus.

Nota: pro *opulenti*, hebr. est השאננים *hasseaanannim*, id est fertiles, divites, abundantes, securi. Unde sanctus Justinus contra Tryphon. vertit: *Væ qui deliciis affluitis in Sion!* Pagnin. *Væ quietis in Sion!* Vatabl. *Væ tranquillis*, id est, vitam degentibus in summo otio! Radix enim שאן *seaan*, videtur conflata ex ש אין *see en*, id est, *qui nihil*, scilicet timent, nihil curant, nihil agunt. Rursum, quibus nihil deest, sed in summa pace et rerum affluentia securam, tranquillam, otiosam et delicatam agunt vitam. Unde R. David vertit: *Væ divitibus qui sunt quieti, qui fidunt quod nihil eis mali continget!*

Scaanan ergo est dives, qui secure et delicioso quiescit in suis opibus. Alii: *Væ insolentibus!* ex divitiis enim et deliciis homines insolescunt, instar vitulorum in pascuis lascivientium. Hoc spectasse videntur Septuag. Syrus et Arabicus, qui vertunt: *Væ spernentibus!* insolentes enim fastum induunt, eliosque spernunt. Aut certe hebr. *hasscaannim* derivarunt a rad. אין *ain*, et per erasin *en*, id est *non*, *nihil*, ut littera *scin* non sit radicalis, sed servilis, idem valens quod שאר *ascer*, id est *qui*, quasi *hasscaanannim* sint *annihilantes*, id est nihil facientes, qui non æstimant ot nihil faciunt suos vicinos et fratres. Hoc enim innuit græcum ἐξουδενοῦσιν, quod pariter ab οὐδὲν, id est *nullus*, *nihil*, derivatur, q. d. Qui elios annullant, nullos putant, nihil pendunt. Nisi quis suspicetur Septuag. pro duplici *nun* legisse litteram *teth*, cujus character est quasi duplex *nun*, puta pro השאננים *hasscaonannim*, legisse השאטים *hasscoatim*, id est spernentes. Radix enim שאט *scaat* proprie significat, spernere, despicere, contemnere, diripero.

Huc allusit Christus Lucæ 6. 24. dicens: *Væ vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram! væ vobis, qui saturati estis, quia esurietis!*

Optimates.] Heb. נקובי *nekube*, id est *perforati*, hoc est, nominati, famosi, celebres, quos vulgo dicimus currere per linguas ot ora hominum, uti sunt optimates et principes.

Capita populorum.] Hebr. ראשית *rescit* significat principium, primitiva, primitias, præcipua, id est, duces et capita gentium, id est populorum, puta decem Tribuum Israel q. d. Ad vos, o optimates, qui estis capita Israelis, mihi est sermo. Ita S. Hier. Aut *Gentium*, id est, Gentilium, quia inter eos eminebat Israel, ejusque optimates, tamquam populus a Deo electus, Deique quasi primogenitus. Unde Arias vertit: *Notatissimi primitiæ gentium*; Tigurina: *Celebratissimi primitiarum gentium.* Alii hæc referunt nun ad optimates, sed ad montes Sionis et Samariæ, q. d. Væ opulentis habitantibus in montibus Sionis et Samariæ! qui muntes nominati et famosi fuerunt ab olim, puta *ab initio gentium*, ut vertit Pagnin. vel, ut Vatabl. *a primitiis gentium*, q. d. Montes isti nominati sunt a gentibus nobilissimis; in Sion enim et in Samaria habitarunt Chananæi, Amorrhæi, Jebusæi, aliæque gentes usque ad septem, antiquitate et robore celebres, q. d. Ego Deus dedi vobis, o Hebræi, montes hosce inclytos, expulique propter vos priores incolas robustos et celebres; cur ergo iis contre me ad luxum, lasciviem et idololatriam superbe et ingrate abusi estis? Huic sensui favent sequentia, ubi Sion et Samariam confert et præfert Chalanno, Emath, Goth, aliisque insignibus Gentium urbibus.

Tertio, Chald. vertit: *Væ opulentis, etc. qui imponunt nomen filiis suis secundum nomen filiorum gentium!* quasi hic taxentur Judæi, quod filiis suis imponent nomina Gentilia gentium vicinorum, puta Ægyptiorum, Tyriorum, Moabitarum, etc eum quibus commercia et fœdera inibant. Quod notent Christiani, qui suis filiis malunt Gentilium, quam Christianorum nomina indere. Quarto, Syrus vertit: *Sejuncti* (designati) *sunt in capite gentium*; Arabicus Antioch. *Depasti sunt cum capitibus populorum*; Arabicus Alexand. *Dilexerunt capita populorum*; capita id est, primas dignitates et officia. Quinto, nove vertunt Septuag. in codice Complut. *vindemiavi principatus*, vel *principes gentium*, q. d. Sustuli principes Chananæos ex Sion et Samaria; ut vos, o optimates Hebræorum, iis surrogarem. Unde in codice Romano, et apud Justin. contra Tryphon. legitur: *Vindemiarunt* Israelitæ *primitias*, vel *principatus*, id est, principes *Gentium, et ingressi sunt ipsi*, supple in eorum locum et gradum: forte pro נקובי *nekube*, legerunt נקבתי *nakabti*, id est perforavi, gladio trajeci, occidi; vel נקמתי *nakamti*, id est, vindicavi, punivi: pro quo Septuag. vertunt *vindemiavi*, eo quod agatur hic de montibus Sion et Samariæ vitiferis, in quorum vindemia hi principes opulenti luxuriabantur, q. d. Vindemiabo vos sicut vos vindemiastis vineas Samariæ, in iisque vino et ventri indulsistis: *Et confiditis in monte Samariæ.* Ita Hebræa, Syrus et alii passim. Quare male vertit Arabicus: *Qui confidunt in sideribus cœli.*

Ingredientes pompatice domum Israel.] Domum vocat cœtum, congregationem, sive populum Israel adunatum. Pro *pompatice* hebr. est להם *lahem*, id est, sibi, vel ad seipsos. Tanta enim satellitia et pompa incedebant, tanto fastu et ostentatione pedes figebant, tanto studio per famulos turbam submovebant, solique cum suis plateas occupabant, ut, reliquis contemptis, viderentur sibi soli ingredi et incedere; uti videmus et hodie nonnullos potentes, et nonnullas matronas otium vulgares, ita pompatice tanto syrmate incedere, ut ipsæ solæ pompæ, imo pavones et pappi esse videantur. Hinc vocavit eos *capita gentium*, quod Gentilium principum quibus successerent, fastum, præsertim in incessu, imitarentur et referrent. Ita Remig. Rupert. et S. Hieronym. qui et addit: *Ut tumorem animi corpus ostendat, et pomparum ferculis similes esse videantur*; de quibus ita præcipit Cicero lib. 1. Offic. *Cavendum est ne tarditatibus utamur in gressu mollioribus, ut pomparum ferculis similes esse videamur.* Recentiores vertunt: *Et ingressa est ad eos domus Israel.* Ita Pagnin. Tigurina, Vatabl. Rursum Chald. *Quibus innititur domus Israel*; aut, *et putant quod jungatur ad eos domus Israel*; Arabicus: *Ingressi sunt cum parte* (secta) *Israelis*; Syrus: *Captivaverunt sibi filios Israel.* Verum nostra versio, uti Clarior et simplicior, ita germanior ot nervosior est. Nam idem in incessu pompatico vitium apud Israelitas et Israelitides taxat Isaias cap. 3. 16. *Pro eo, ait, quod elevatæ sunt filiæ Sion, et ambulaverunt extento collo, et nutibus oculorum ibant, et plaudebant, ambulabant pedibus suis, et composito gradu incedebant; decalvabit Dominus verticem filiarum Sion, etc.* vide ibi dicta. Præclare Solon dicebat *magnam curam incessus habendam.* Ex incessu enim colligitur animus: præceps arguit præcipitem, nimium lentus ignavum, pompaticus arrogantem. Ita Laert. lib. 1. cap. 4. Imo Sapiens Eccli. 19. 27. tres indices animi assignet, vestitum, risum et incessum: *Amictus corporis*, inquit, *et risus dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo.* Quocirca Maximus Tyrius, oratione 4. ita virtutem pingit: *Decora*, ait, *aspectu, incessu quieta, sermone musica, oculis placidis et elementibus.*

2. Transite (perperam Arias vertit, *transibitis*) in Chalanne,] id est, in Babyloniem captivi, ot in Antiochiam, et in Geth urbem Palæstinorum. Nusquam

enim Judæos Antiochiam, vel Geth abductos legimus. Chalanne autem celebris potensque fuit civitas juxta Babylonem, condita a Nemrod Genes. 10. 10. Quæ postea, aucta a Parthis, ad exhauriendam Babylonem et Seleuciam, dicta est Ctesiphon, factaque regni metropolis. Vide Plinium lib. 6 cap. 26. Sensus est, q. d. Transite, o Hebræi, in Chalanne, Emath et Geth, urbes maximas et potentissimas, atque videbitis quod ipsæ non sint majores, fertiliores et meliores terminis et regione vestra, quam ex meo dono possidetis. Advertite ergo quam me spernendo et idola colendo, ac peccata peccatis cumulando, in me ingrati et inhumani sitis, qui vobis dedi terram hanc, qua nulla est feracior nec præstantior. Ita S. Hieronym. Theodor. Lyran. Vatabl. et alii.

In Emath magna.] *Emath*, quæ et Hemath, Amath, Hemmath, hebr. *Chamath* dicitur, civitas fuit potens, ita dicta ait Joseph. 1. Antiq. c. 7. e conditore Amath vel Amathæo, qui hebr. *Chamati* vocatur, fuitque filius Chanaan, filii Cham, Genes. 10. 18. Porro duplex erat Emath, ait S. Hieron. Ribera et alii; una major, quæ hic vocatur Magna, atque ab Antiocho conditore dicta est Antiochia, fuitque caput Syriæ. Altera minor, quæ ab Antiocho Epiphane dicta est Epiphania et Reblata, juxta Emesam, ubi a Nabuchodonosoro excæcatus fuit Sedecias, 4. Reg. 25. 6 Unde Epiphaniam inter Apamiam et Palmyram, versus Mesopotamiam ponit Ortelius in Theatro orbis. *Hemath magna*, ait S. Hieron. *quæ nunc Antiochia nominatur. Magnam autem vocat ad distinctionem minoris, Hemath quæ appellatur Epiphania. Unde usque hodie pergentibus Mesopotamiam prima mansio vocatur Emmas, corrupto quidem vocabulo, sed pristini nominis vestigia retinens: cujus regio appellatur Reblata in qua præsente Nabuchodonosor regis Judææ Sedeciæ interfecti sunt filii, et oculi illius excæcati.* Et in locis Hebr. *Emath*, ait, *Damasci civitas, quam oppugnavit rex Assyriorum, etc. Diximus de hac et supra, quod nobis videretur hanc esse Epiphaniam juxta Emesam, quæ usque hodie Syro sermone sic dicitur.* Nota quod ait, *nobis videretur*; non ergo certo id asserit, sed dubitanter et conjectando. Favet huic opinioni, quod etiamnum exstet urbs insignis nomine Emath, inter Tripolim et Aleppo, uti Romæ accepi a Reverendissimo D. Archiepiscopo Damasceno Maronita, et aliis qui recenter Syriam perlustrarunt, quæ sane Emath eodem pene sito est loco, quo fuit veterum Epiphania, ut patet ex tabulis cosmographicis.

Secundo, alii ex adverso probabilius censent Script. tantum unam ponere Emath, scilicet Antiochiam, sitam post Libanum, ad Orontem fluvium in Syria Damasci (unde numquam nominat Emath minorem) in qua primum S. Petrus Cathedram collocavit, atque discipuli primitus vocati sunt Christiani. Hæc ab Amos, volente ex ejus magnitudine ostendere magnitudinem Hierosolymæ et Samariæ; dicta est *magna*, non respectu alterius minoris, sed quia amplissima fuit, adeo ut Strabo lib. 16. tradat eam fuisse tetrapolim, hoc est suo ambitu complexam quatuor civitates. Primam, inquit, Antigonus filius Philippi construxerat; alteram multitudo habitatorum; tertiam Seleucus Callinicus; quartam Antiochus Epiphanes, a quo Epiphania, sicut et Antiochia dicta est. Unde liquet eamdem civitatem nunc vocari Antiochiam, nunc Epiphaniam, nunc Reblata. Hinc Aquila hic vertit, *Epiphaniam*. Sic et Joseph. 1. Antiq. 7. et a Castro hic. Quin et S. Hieron. in Locis Hebr. videtur dicere Rabbath magnam, id est Antiochiam, esse Epiphaniam, quamquam concise et confuse loquitur. Juxta hanc sententiam, omnia quæ in Script. de Emath dicuntur accipienda sunt de Antiochia. Antiochia igitur fuit terminus terræ sanctæ ad Septemtrionem; unde ejus longitudo in Script. ab introitu Emath (Antiochiæ) usque ad torrentem, seu rivum Ægypti censetur. Hinc eo usque pervenerunt exploratores terræ sanctæ missi a Mose, num. 13. 22 Insuper Thou rex Emath, missis muneribus, pacem a Davide petiit et impetravit, 2. Reg. 8. 9. sed Salomon Emath, id est Antiochiam, expugnavit, et ejectis inde Chananæis restauravit valideque communivit. 2. Paral. 8. 3. Obtinuerunt deinde eam Syri; sed Jeroboam rex Israel tempore Amasiæ regis Juda, Jonæ Prophetæ verbis excitatus, eamdem recuperavit et Israeli restituit Deinde expugnavit eam Sennacherib, 4. Reg. 18. 24. Hinc ejus mentio crebra fit in Isaia, Jeremia, Ezechiele et Zacharia. Tenuit eam Nabuchodonosor, in eaque resedit, dum castra ejus obsiderent Hierosolymam, 4. Reg. 23. 33. et c. 25. 21. Postea ab Alexandro Magno occupata et ab Antiocho illustrata sedesque regni facta, dicta est Antiochia. Ibidem Jonathas Machabæus contra Demetrium castrametatus fuit, 1. Mach. 12. 25. Demum Romani, ac tandem Saraceni eamdem sui juris fecerunt, uti etiamnum Turcis subjacet.

Objicit huic sententiæ Andreas Masius, exactus locorum terræ sanctæ indagator scribens in Josue 19. 35. quod Emath a Zacharia c. 9. 2. et Jeremia c. 49. 23. ponatur intra ditionem et terminos Damasci: Antiochia autem duobus gradibus cum dimidio, Epiphania vero sesquigradu altior Damasco collocetur a Ptolemeo; quousque non videtur se extendisse ditio et regnum Damasci:. ergo Emath non videtur esse Antiochia, nec Epiphania, sed tertia aliqua urbs post Sephaniam infra Jordanis ortum. Nam ibi ponitur Rebla (quæ dicitur fuisse in Emath Jeremiæ 39. 5.) Num. 34. 11., eaque vicina erat Nephthalitis, quibus in sortem cecidit Emath Josue 19. v. 35. Huic opinioni favet Ortelius, qui in priscæ Chananææ descriptione ponit Chameth, sive Emath, juxta Libanum, et Sephaniam, inter Tyrum et Cæsaream Philippi: idem facit Adrichom. in Descript. terræ sanctæ. Videtur id valde probabile; nam Emath hæc fuit in tribu Nephthalim, cujus sors non videtur se extendisse usque ad Antiochiam. Unde Marinus in Lexico, Emath Nephthaliam diversam ponit ab Emath vulgata et communi, ex eaque prognatos dicit Cinæos, ut liquet 2. Paral. 2. 55. ubi dicitur: *Hi sunt Cinæi qui venerunt de calore patris;* Hebr. *de Chamath* vel *Emath*. Verum Masii ratio non plane convincit; nam ditio Damasci, æque ac Israelis, primitus longe admodum sese extendit; scilicet usque ad Euphratem, ut patet Josue 14. Deut. 11. 24. Imo non desunt qui censeant Damasci fines se extendisse usque ad Babylonem, ideoque pro eo quod ait Amos c. 5. 27. *Transferam vos trans Damascum*, S. Stephanum Actor. 7. dum citat verba Amos dicere: *Transferam vos trans Babylonem.* Damascus enim totius Syriæ erat caput et domina. Magis urget ratio Marini quod sors Nephthalim non videtur se extendisse usque ad Antiochiam. Sic enim

longe superasset sortes aliarum Tribuum. Rursum, quod ex Stephano lib. de Urbibus constet plures urbes (facile decem) dictas esse Antiochias, quatuor vero Epiphanias, sed in diversis provinciis. Ergo pariter plures videntur fuisse Emath. Denique maxime urget quod Josue 1. v. 4. Deuter. 12. 24. pro Emath, terminus terræ sanctæ ponatur Libanus, imo, ut Septuag. vertunt, Antilibanus a quo ulterius progrediendo Antiochia distat itinere quinque dierum. Quis credat ultra Libanum tanto spatio se extendisse fines Israelis, imo unius tribus Nephthalim? huic enim Emath attribuitur Josue 19. 35. Quocirca nulli chorographi terræ sanctæ in ejus descriptione ponunt Antiochiam quasi ejus terminum, sed Libanum, et juxta eum Emath, ut patet ex tabulis Adrichomii, Ortelii et aliorum. Emath ergo, quæ ponitur terminus terræ sanctæ ad Aquilonem, fuit vicina Libano, nec longe a Damasco: cui ex adverso ad Meridiem, terminus ejusdem terræ sanctæ ponitur desertum, scilicet Arabiæ per quod transierunt Hebræi venientes ex Ægypto in Chanaan, ac præcise torrens Rinocoluræ: sicut ad Orientem terminus ejusdem ponitur Euphrates: ad Occidentem mare Mediterraneum. Tertio ergo hæc sententia chorographorum valde probabilis est. Sed quidquid de ea sit, consentiunt omnes hic apud Amos per Emath magnam intelligi Antiochiam ad Orontem, illustrem et potentiam Syriæ urbem, quæ et Epidaphnis dicta est, a suburbano et vicino fonte Daphnes, lauris et amœnitate inclyto. Hæc dicta est hebr. *Chamath* et *Chamma*, id est sol, quod quasi sol inter urbes Orientis effulgeret, uti postea effulsit in Christianismo, cum S. Petrus in eadem primo cathedram Pontificiam collocavit.

Et ad optima quæque regna horum.] Septuag. *et ad optimas*, scilicet civitates, *de regnis istis*, q. d. Ite et lustrate optimas urbes Syriæ, et videbitis Samariam et Sion iis præstare. Unde Arias, Pag. et Vatabl. vertunt: *Si meliora sunt regna horum regnis vestris?*

Mystice, Israel sunt fideles et sancti; hi præ cæteris gentibus latiores habent terminos, eosque optimos: quia non exigui temporis limitibus, terræque puncto, ut impii et mundani, sed immensis æternitatis cœlique spatiis spes suas finesque felicitatis suæ, metiuntur, ita ut fidenter impiis dicere possint: *Si terminus vester latior termino nostro est.* Et illud Zachar. 4. 10. *Quis* vestrum *despexit dies parvos* hujus ævi momentanei? Et illud Job 24. v. 24. *Elevati sunt ad modicum, et non subsistent, et humiliabuntur sicut omnia, et auferentur.* Et illud Psal. 36. 35 *Vidi impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani; et transivi, et ecce non erat; et quæsivi eum, et non est inventus locus ejus.* Impii vero regerant piis et sanctis illud Baruch 3. 24. *O Israel, quam magna est domus Dei, et ingens locus possessionis ejus! Magnus est et non habet finem, excelsus et immensus.* Ipsi vero gementes suam sortem defleant, eo quod stulte parva magnis, brevia æternis, terrena cœlestibus prætulerint, dicantque illud Sap. 5. 8. *Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis? Transierunt enim omnia illa tamquam umbra, et tamquam nuntius præcurrens, et tamquam navis,* etc. Quam sapit qui cum Magdalena audit illud Christi: *Optimam partem elegit sibi Maria, quæ non auferetur ab ea in æternum!*

3. Qui separati estis in diem malum,] scilicet captivitatis et excidii, q. d. A Deo ob scelera vestra, quasi anathemata separati, et dicati estis mactationi et excidio. Secundo, efficacius hebr. מנדים *menaddim*, vertas active, *separantes* vos ad diem malum, q. d. Ipsimet vos separatis, et devovetis excidio, dum minas Prophetarum contemnitis, et ultro in scelera ruitis, ob quæ quasi oves a Deo mactabimini; unde Sept. vertunt: *Venientes*, vel *qui venitis ad diem malum.* Ita S. Hieron. Albert. Hugo et alii. Tertio, Chald. Clarius, Vatablus et Rabbini vertunt: *Separantes diem malum*, id est, qui a vobis separatis, et amoliri conamini diem excidii, quem Prophetæ intentant, ut liberius peccetis, dicentes illos falli, vel de futuris et longinquis sæculis loqui. Unde Tigurina vertit: *Qui in longinquum rejicitis diem malum*; Pagnin. *qui longinquum putant diem malum.* Nam ut ait Aristot. 2. Rethor. 5 *Quæ longinqua sunt, non metuuntur; sciunt enim omnes fore ut moriantur, sed quia id prope esse non putant, ideo nullam curam suscipiunt.*

Et appropinquatis solio iniquitatis.] *Solium iniquitatis*, quod inducet Israelitis diem malum est regnum, tyrannis et solium imperii Assyriorum, qua Israelitas judicabunt, id est, vindicabunt, capient et punient, quasi submissi judices et vindices a Deo ad ulciscendam idololatriam aliaque scelera in Deum commissa, q. d. Vestris continuis sceleribus accersitis Assyrios, et acceleratis vestrum excidium. Sic tropologice peccatores qui peccata peccatis cumulant, appropinquant solio Luciferi et inferno. Ita S. Hieron. Albert. Hugo, Lyran. et S. August. lib. 4. de Doctr. Christ. c. 7. ubi ex hoc loco Amos ostendit quanta in S. Script. sit eloquentia, nervus et vis dicendi.

Secundo, Chald. Rabbini, Pagnin. Clarius et Vatablus jam citati sic vertunt et exponunt per antithesin: Separatis et amovetis a vobis diem malum excidii, solium autem violentiæ et injustitiæ (quo injuste judicatis, pauperesque opprimitis et spoliatis) prope adducitis, q. d. Vultis amovere a vobis pœnam, et interim acceditis ad culpam, cum non possitis a vobis amoliri pœnam nisi prius amoliamini culpam.

Tertio, alii moraliter sic exponunt: Separatis a vobis diem malum, puta diem laboris, ideoque accersitis solium iniquitatis, q. d. Non vultis laborare, otiosi estis et pigri, ideoque vos ditare vultis ex iniquitate, injustitia et rapina pauperum, ut eorum bonis otiose lasciviatis et luxuriemini, ut sequitur.

4. Qui dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris.] Ad lasciviam libidinis hæc referunt S. Hieronym. Theodor. Remig. Hugo, Lyran. et S. Augustin. l. 4. de Doct. Christ. c. 7. q. d. Væ vobis, lascivi et libidinosi: unde pro *lascivitis*, Vatabl. et Pagnin. vertunt: *Indecore se distendentes in stratis suis*; Chald. *Qui submergunt se in stratis suis.* Secundo et aptius ad tricliniorum et mensarum luxum, puta ad pretiosos tapetes et stragula, quibus vestiebant cubicula et triclinia, et ad pretiosos toros et lectulos, in quibus molliter jacentes more gentis accumbebant mensæ, hæc referunt R. David, Arias, a Castro et Prado in Ezech. cap 23. 41. Taxantur enim hic optimates et judices Israelis, quod ex rapinis pauperum luxu diffluerent, ac splendida et opipara instruerent convivia. Unde sequitur: *Qui comeditis agnum de grege, et vitulos de medio armenti. Qui canitis ad vocem psalterii, etc. bibentes vinum in*

phialis. Epulæ enim et cantileuæ triclinio et mensæ adhibentur, non cubili et veneri. Quocirca Septuag. hic vertunt: *Qui affluitis deliciis in stratis vestris*. Ex Hebræa sic vertas: *Qui cubatis in toris eboris, et superfluitis in lectulis vestris*, quasi dicat: Qui superbo et superfluo apparatu et ornatu condecoratis lectulos vestros. Rursum, superfluis ferculis et deliciis instruitis mensas, iisque distenditis ventres vestros: quod est peccatum luxus et gulæ, æque ac lasciviæ. Unde Noster vertit: *lascivitis;* sicut enim vituli bene pasti sunt petulci, et lasciviunt saltitando, cornutando, erecta cauda cursitando: ita et convivæ bene saginati petulantes sunt, et quasi asoti lasciviunt indecoris verbis et gestibus. Unde Apostolus Ephes. 5. vers. 18. *Nolite*, ait, *inebriari vino in quo est luxuria*, græce ἀσωτία, id est lascivia, qualis exercetur in saltationibus, choreis, psalteriis, etc. item in pretiosis unguentis, coronis, balneis, tum prævlis convivio, tum illud comitantibus et sequentibus. Uterque hic sensus huic loco congruit, et posterior priori subordinatur, in eumque desinit: nam ex mensis itur ad cubilia, ex gula in venerem: venter enim mero æstuans despumat in libidinem.

Porro lecti mensales dicti sunt *lecti* a legendis herbis et stramentis, ex quibus olim fiebant, ait Varro. Iidem dicti sunt *tori* a tortis herbis, quæ accumbentium humeris supponebantur, ait Isidor. lib. 2. Etymol. et Servius in illud lib. 5. Æneid.

Proximus ut viridanti toro consederat herbæ

Inde triclinium dictum a tribus lectis, in quibus veteres epulabantur. Insuper triclinia fieri, insterni, et ornari solita ebore, auro et argento, doc.t illud lib. Esther cap. 1. vers. 6. in convivio Assueri: *Lectuli quoque aurei et argentei super pavimentum, smaragdina et paria stratum lapide, dispositi erant.* Idem docet Plinius lib. 33. cap. 11. et Varro lib. 8. et Horat. lib. 2. satyr. 6. dum ita canit:

Rubro ubi cocco
Tincta super lectos canderet vestis eburnos.

QUI COMEDITIS AGNUM DE GREGE,] de grege selectum, ut pinguiorem et meliorem cæteris.

ET VITULOS DE MEDIO ARMENTI] selectum, pinguem et saginatum. Hebr. *Et vitulum de media saginarii*, id est de loco saginæ, in quo saginantur et impinguantur. Is locus vitulis grandioribus sunt pascua; unde Noster 1. Reg. 28. 24. vertit: *vitulum pascualem*. Vitulis vero tenerioribus est stabulum, in quo, utpote loco obscuro et quieto (tam enim quies quam obscuritas facit ad concoctionem, ruminationem et impinguationem animalium) lacte, præsertim materno, saginantur et incrassantur.

5. QUI CANITIS AD VOCEM PSALTERII.] Septuag. ἐπικροτοῦντες, id est, *prævalentes* (S. Hieronym. legit ἐπικροτοῦντες, id est, *concrepantes*) *ad vocem organorum;* Hebr הפרטים *happoretim*, id est, qui *particularisant ad os nabli*, id est, qui propria et particularia cantica concinunt, eaque varia juxta varium concentum nabli. Ita Pagnin. et Vatabl. Vel, ut R. David, a Castro qui vocem variis incisionibus minutionibus, tonis, inflexionibus et modulationibus incidunt, et variant instar philomelæ, minurientes. Taxat nimiem mollitiem et delicias musices in conviviis optimatum Israelis, qui huic suæ musicæ prætexebant exemplum David. Unde subdit:

SICUT DAVID PUTAVERUNT SE HABERE VASA CANTICI,] id est, instrumenta musica, quasi dicat: Luxum suæ musices convivalis excusant exemplo Davidis; sed perperam: nam ille eam adhibuit ad Dei laudes, eamque gravem; hi vero ea molli et lasciva abutuntur ad gulam et luxuriam. Ita S. Hieron. Mirum est Septuag. vertere: *Sicut stantia putaverunt, et non sicut fugientia*, q. d. Putarunt has delicias fore stabiles, cum sint fugaces et evanidæ. Aurea est hæc gnome, quam urgens et exaggerans S. Chrysost. hom. 1. in Genes. *Et hæc*, ait, *cum experientia didicerint, quasi stantia arbitrati sunt et manentia et non quasi fugientia, hoc est, avolantia, et ne ad momentum quidem permanentia. Talia enim sunt humana omnia, et carnalia; nondum recte advenerunt, et avolarunt: tale quiddam sunt deliciæ; et tale quiddam humana gloria et potentia; tale quiddam divitiæ; tale quiddam universa hujus vitæ prosperitas, nihil firmum habens, nihil subsistens, nihil fixum; sed magis quam fluminum fluenta prætercurrit, nudasque ac salos relinquit eos qui illis inhiant. Atqui spiritualia sunt firma, immobilia, vicissitudinem non accipientia, ad omne sæculum se extendentia. Quantæ igitur fuerit dementiæ nutantia cum immobilibus commutare, temporaria cum his quæ in sæculum duratura sunt, perpetua manentia cum his quæ avolant; et ea quæ nobis illic grave supplicium paritura sunt, cum his quæ in futuro sæculo felicitatem summam afferunt?*

Nota: Veteres Hebræos et Gentiles in conviviis ad recreationem convivarum adhibebant musicam, et vocum et instrumentorum, quam si moderata sit et honesta, laudat Eccles. c. 32. vers. 1. 2. 4. loquens enim de symposiarcha, sive moderatore convivii: *Non impedias*, ait, *musicam. Gemmula carbunculi in ornamento auri et* (sic est, sic ornat convivium) *comparatio*, id est concentus, *musicorum in convivio vini. Sicut in fabricatione auri* (in aurea annula, v. g.) *signum*, id est sigillum et pala, *est smaragdi: sic numerus*, id est numerosa harmonia, *musicorum in jucundo et moderato vino*. Et cap. 40. 20. *Vinum et musica lætificant cor, et super utraque dilectio sapientiæ. Tibia et psalterium suavem faciunt melodiam: super utraque lingua suavis.* Idem usus fuit tempore Christi; unde Lucæ 15. 25. senior filius *audivit symphoniam* et *chorum*, quibus pater celebrabat convivium ob filii junioris reditum. Verum Prophetæ subinde hanc musicam carpunt, vel ob excessum, vel ob intemperantiam, vel quod canerent cantica inhonesta vel irrisoria: aut quod ita iis vacarent, ut negligerent curam reipubl. et justitiæ, imo eo adornarent et instruerent ex rapinis pauperum. Ita Isaias cap. 5. 11. *Væ*, ait, *qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, etc. Cithara, et lyra, et tympanum et tibia, et vinum in conviviis vestris;* ut suavius et plenius vos inebrietis. Psalm. 68. 13. *In me psallebant qui bibebant vinum*, id est, in me dictabant carmina: ego eram eorum cantilena, risus et fabula. Quocirca Apostolus Christianos monet de sua agape et convivio Eucharistico: *Nolite*, ait, *inebriari vino, in quo est luxuria; sed implemini Spiritu Sancto, loquentes vobismetipsis in hymnis et canticis spiri-*

tualibus, Ephes. 3. 18. Idem mos apud Gentiles. Unde Atheu. lib. 14. de Cœnis sapientum, docet lege et more majorum sancitum esse ut in conviviis canerentur deorum hymni, idque voce communi, omnibus pæana canentibus, ait Clemens l. 2. Pædag. 4. Quin et conviviis tradebatur lyra, quam juxta propinationes resignabant alternatim et transverse; unde ob obliquam et transversam hanc lyræ circumlationem, carmina illa dicebantur σκολιὰ, id est obliqua, de quibus Athenæus lib. 8. et lib. 15.

6. BIBENTES VINUM IN PHIALIS] Sept. *vinum defæcatum*. Hoc enim bibitur ab opulentis in phialis aureis, aut vitreis, ut præstans et limpidum; Tigurina: *Qui bibunt vinum in pateris*; Vatabl. *in vasis amplis et magnis*, q. d. Vinipotentes qui ingentes pateras et crateres exhauriunt.

ET OPTIMO UNGUENTO DELIBUTI.] Chald. *Excellentia pretiosorum unguentorum unguntur*; hebr. est, *capite unguentorum*, id est, præcipuo aromate et unguento, v. g. balsamo, de quo Juvenal. satyra 2.

Hirsuto spirant opobalsama collo.

Ex capite enim defluebant in faciem et collum. Veteres in conviviis adhibebant unguenta, tum ad voluptatem, tum ad sanitatem; eo quod cerebrum natura frigidum et concretum, suo fragranti odore, calore et lenitate resolvant et recreent, inquit ex Aristot. Plutarch. l. de Iside, et Massarius apud Athenæum: *O felix*, inquit, *an non nosti sensus nostros qui sunt in cerebro, excitari suavibus odoribus, et puriores suavioresque effici, sicut Alexis ait: sanitatis maximam partem bonos odores cerebro conciliare?* Hinc illud Ps. 103. 15. *Ut exhilaret faciem in oleo.* Et Ps. 22. 5. *Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me: impinguasti in oleo caput meum.* Ita Magdalena effudit unguentum super caput Christi discumbentis Matth. 26. 7. Et Christus Matth. 6. 17. *Tu autem*, ait, *cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava*, q. d. Ut tuum jejunium dissimules et tegas, adhibe unctionem et lotionem in convivio odhiberi solitam, quasi ex eo prodeas. Denique Ecclesiastes c. 9. 8. *Omnia*, ait, *tempore sint vestimenta tua candida; et oleum de capite tuo non deficiat*, q. d. Indulge balneis et conviviis: nam vestes candidæ et oleum symbola sunt balnearum et compotationum, eo quod a balneis exeuntes albis vestibus induebantur, quos cœnatorias Romani vocabant, quod cum ipsis in cœna mensæ accumberet. Ita Philo, l. de Vita ruretira, tradit Judæos in festis convivia albatos celebrare solitos. Idem de Romanis tradit Horat. l. 2. satyr. 2.

Ille repotia, natales, aliosve dierum
Festos albatus celebret.

Iisdem de causis coronabant capita convivarum coronis rosaceis, myrteis, aliisque floribus et herbis odoriferis, simul ad hoc, ut cerebrum iis confortatum minus læderetur vino, magisque resisteret ebrietati. Ita Ovid. Fast. l. 5.

Tempora sutilibus pinguntur tecta coronis,
Et latet injecta splendida mensa rosa.

Rosa enim, odoris sui prodiga, citissime evaporatur: emittit enim odoris fluxum, indeque rosa a Græcis ῥόδος vocatur, q. d. Fluens odor, ait Plutarch. lib. 3. Sympos. cap. 3. qui et addit: *Quo fit ut etiam celerrime marcescat: naturalem enim habet vim refrigerandi, aspectu igneum aliquid ostentans. Nam in superficie ejus tenuis efflorescit calor, eo a frigore expulsus.* Hic calor profusi odoris est causa. Unde voluptuarii dicunt Sap. 2. 7. *Vino pretioso et unguentis nos impleamus, et non prætereat nos flos temporis: coronemus nos rosis antequam marcescant.* Vide Plutarch. 3. Sympos. probl. 1. Athen. l. 5. Plinium l. 21. c. 3. Merito nimias in hisce delicias carpit hic Propheta: quia effœminant animos viriles, adigontque ad dolos, rapinas, aliaque scelera. Quocirca Epaminondas dux Thebanorum, a quodam ad cœnam invitatus, eum bellariorum, obsoniorum et unguentorum mirum apparatum invenisset, subito recessit dicens: *Ego te sacrificare, non lascivire putabam.* Ita Brusson. lib. 2. c. 2. Et Cicero in Pisonem, de Gabinio. *Erant compti capilli, et madentes cincinnorum fimbriæ.* Et Tibullus, lib. 3. eleg. 7. *Jamdudum Syrio madefactus tempora nardo.* Hinc videtur quod Hebræi, æque ac Romani, incesserint nudo capite; alioqui enim indecore illud perfusum fuisset unguento. Ita Sanches.

ET NIHIL PATIEBANTUR SUPER CONTRITIONE JOSEPH.] Tigurina: *Neque illis dolet quod Joseph*, id est regnum Israel, *atteritur*, q. d. Non compatiebantur calamitati et paupertati multorum popularium suorum inter decem Tribus, quæ hic a suorum regum patre et patriarcha vocantur Joseph: nimirum hi optimates Israel ex rapinis pauperum se ditantes, convivantes, et lascivientes, ærumnas populi tum privatas, tum publicas non curabant, ac præsertim instans illi Dei judicium et excidium, Assyriorum, per sana consilia, per pœnitentiam et emendationem vitæ, per preces, per leges pias et sanctas non conabantur ab eo avertere et amoliri. Ita S. Hier. Theod. Lyran. Emmanuel, Mariana et Vatabl. Addit S. Aug. l. 4. de Doct. Christ. c. 7. *Joseph* pro quovis fratre et proximo hic poni: quia in fratribus, inquit, Joseph est celebris, vel in malis quæ pendit, vel in bonis quæ rependit.

Moraliter hic innuitur quod voluptatis filia propria et genuina sit immisericordia, juxta illud Prov. 12. v. 10. *Novit justus jumentorum suorum animas, viscera autem impiorum crudelia.* Ita Sodomitæ ex deliciis crudeles evaserunt, juxta illud Ezech. 16. 49. *Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ, etc. superbia, saturitas panis, et abundantia, et otium ipsius et filiarum ejus: et (unde) manum egeno et pauperi non porrigebant:* quia putabant suo ventri, id est gurgiti voluptatum, decessurum id quod in eos expendissent. Ex adverso piorum et sanctorum nota et virtus est misericordia. Unde sanctus hebr. vocatur חסיד *chasid*, id est misericors, et eleemosyno solet vocari *justitia*, id est sanctitas, ut Psal. 111. v. 9. *Dispersit, dedit pauperibus, justitia* (id est misericordia, eleemosyna) *ejus manet in sæculum sæculi.* Vide S. Chrysost. concione 1. de Lazaro.

Ita videmus id quod deplorat hic Amos etiamnum subinde fieri, nimirum optimates et magistratus qui sua quærunt, suo genio indulgent, suis commodis student, ærarium in convivia expendunt, dies in epulis transigunt, rem pauperum et populi negligere, jura habere venalia, muneribus justitiam vendere, pauperes opprimere, atque, ut verbo dicam, remp. perdere,

imo hosti, si is eam emere velit, prodere. Ita olim de Roma luxu diffluente dixit Jugurtha, ait Brusson. lib. 1. c. 1. *O urbem venalem, et cito perituram, si emptorem invenerit!* Nam, ut ait Pythagoras apud Laert. l. 7. 1. in civitates primo deliciæ irrepunt, mox saturitas, deinde violentia, denique excidium. Quocirca Sapiens Prover. 31. 4. *Noli*, ait, *regibus, o Lamuel, noli regibus dare vinum; quia nullum secretum est ubi regnat ebrietas: et ne forte bibant, et obliviscantur judiciorum, et mutent causam filiorum pauperis*. Et Eccl. 10. 16. *Væ tibi, terra cujus rex puer est, et cujus principes mane comedunt. Beata terra cujus rex nobilis est, et cujus principes vescuntur in tempore suo ad reficiendum, et non ad luxuriam.* Huic enim dediti, tam temperantiam et castitatem, quam famam perdunt, vitamque abbreviant, et mortem accelerant.

7. Quapropter migrabunt in capite transmigrantium,] q. d. Optimates Israel inter primos capiantur ab Assyriis; ipsi, quasi hirci gregis duces, ducent agmen captivorum euntium in Assyriam. Ita sanctus Hieronymus.

Et auferetur factio lascivientium:] *factionem* vocat cœtum optimatum, qui in scelere, puta in rapinis, conviviis, luxu et lascivia, simul convivantes et compotantes conspirabant, q. d. Ipsi factiones et symposia instituunt: sed ego Deus illas dissolvam et dissipabo. Septuag. vertunt, *hinnitum: Et auferetur*, inquiunt, *hinnitus ex Ephraim*. Est metaphora ab equis: sicut enim equi avena bene pasti et saginati hinniunt et lasciviunt, ita et hi optimates. Hebr. est מרזח *mirsach*, quod propria significat convivium funebre in exsequiis mortui, q. d. Vestra convivia sunt funebria: quia ex rapinis pauperum quos enecatis, itaque occiditis, ea instituitis. Unde Tigurina vertit: *Tunc recedet convivium luxuriosorum*; Syrus: *Auferetur gaudium a principibus eorum*; Arabicus: *Auferetur varietas* (ornatus et variegatæ vestes) *ab equitibus*; Vatabl. et Pagnin. *Tunc appropinquabit luctus extensorum*, id est, eorum qui se extendere solebant in lectis eburneis, ut dixit v. 4. Hebr. enim סור *sur* significat et recedere, et accedere. Hebræi enim verbum simplex usurpant pro omnibus compositis, eo quod iis careant.

Politice hic nota, ut factio et rebellio gentis tollatur, tollendos esse optimates: hi enim factionis sunt capita et duces. Id probe norat Tarquinius Superbus, qui nuntio dubiæ fidei ad filium nullas dedit litteras, sed, eo in hortum adducto, summa papaverum capita baculo decussit: quo facto nuntiato, filius intellexit quid pater vellet, nimirum præcipi sibi ut capita et optimates Gabinorum sibi resistentium demeteret, hoc est, vel occideret, vel in exsilium relegaret. Ita refert Livius, decad. 1. l. 2. Valer. Maxim. lib. 7. c. 4. Plinius, l. 17. c. 4. et 8. Idem suasit Thrasybulus Milesiorum tyrannus Periandro Corinthiorum tyranno, qui eum per nuntium rogorot quid facto opus esset ut securus regnaret? Respondit enim ipso facto: nam nuntio in messem maturam adducto, summas frumenti aristas baculo decussit: ex quo cognovit Periander principum capita tollenda, si tyrannide potiri vellet. Ita narrant Arist. l. 3. Polit. c. 9. et l. 5. c. 10. et Laertius in Periandro.

8. Juravit Dominus Deus in anima sua,] per animam et vitam suam, dicendo: *Vivo ego*, id est, juro per vitam meam.

Detestor ego superbiam Jacob (Israelis) et domos ejus odi.] *Domos*, scilicet magnificas et superbas, quas ex usuris et rapinis ædificant, cum patres ejus, Abraham, Isaac et Jacob in casis et tentoriis habitarint, quasi exsules et peregrini in terra, ac cives cœli. Unde hebr. est ארמנות *armanoth*, id est, palatia. Ita Chaldæus. Ita Deus superbas domos Joakim regis detestatur Jerem. 22. 13. dicens: *Væ qui ædificat domum suam in injustitia, et cœnacula sua non in judicio. Qui dicit: Ædificabo mihi domum latam, et cœnacula spatiosa; qui aperit sibi fenestras, et facit laquearia cedrina, pingitque sinopide.* Hinc ei pœnam intentans v. 19. *Sepultura*, ait, *asini sepelietur, putrefactus et projectus extra portas Jerusalem.* Et Isaias c. 5. 8. *Væ qui conjungitis domum ad domum: numquid vos soli habitabitis in medio terræ?* Vide ibi dicta.

Et tradam civitatem cum habitatoribus suis.] Hebr. *Tradam urbem et plenitudinem ejus*, hoc est, Assyriis tradam Samariam et incolas ejus. Hi enim vocantur ejus plenitudo, quia eam suo numero et turba implent et replent. Per civitatem enim intelligi Samariam probat Theod. ex eo quod agat de decem Tribubus: has enim vocat Ephraim, Jacob et Joseph; harum autem caput et metropolis erat Samaria. Ita et S. Hier. Remig. et Hugo, qui tamen secundo, per *civitatem* accipiunt Jerusalem, quæ erat caput Jacob, id est duodecim, et postea duarum Tribuum. Censent ergo excidium Jerusalem per Chaldæos, ac deinde per Titum et Romanos hic denotari. Utramque expositionem conciliabis, si eum Lyrano dicas per civitatem synecdochice hic accipi civitates quaslibet Hebræorum. Porro directe loquitur Propheta de Samario et decem Tribubus, indirecte et comitanter de Jerusalam et Judæis, uti dixi initio capitis.

9. Quod si reliqui fuerint decem viri in domo una, et ipsi morientur,] q. d. Si qui Israelitæ in domo aliqua absconditi manus Assyriorum effugerint, aut ab eis ut pauperes, viles vel ægri derelicti fuerint, hi quoque in eadem domo peste aut fame morientur.

10. Et tollet eum, id est, unumquemque eorum (ita Septuag.) qui scilicet peste et fame mortui sunt, propinquus (Pagnin. et Vatablus, *patruus*) suus,] ut comburat nepotis vel cognati sui cadaver, ossaque reliqua sepeliat. Hæc enim erant justa funebria, quæ propinqui cognatis defunctis persolvebant, tam apud Hebræos, quam apud Romanos.

Et comburet eum.] Hebr. ומשרפו *umesarepho*, id est, *et comburens eum*: *saroph* enim sive per *samech*, sive per *sin* scribatur (hæ enim duæ litteræ æquipollent) significat comburere. Unde angeli vocantur Seraphim, id est, incendentes; quia Dei amore ardent, aliosque accendunt. Hinc Tigurino vertit, *vespilla*: hujus enim erat cadaver curare, et more gentis comburere ac tumulare. Et Chald. *Tollet eum ab incendio propinquus ejus ad efferendum*. Imperite ergo Rabbini recentiores quos sequitur Pagnin. et Vatabl. vertunt, *avunculus ejus*. Porro combusta fuisse mortuorum Israelitarum cadavera patet ex eo quod subdit: *Ut efferat ossa* reliqua ex combustione cadaveris; ex quo patet Israelitas ad vitandum cadaverum fœtorem, putrefactionem, tabem et luem, ne scilicet illa pestem vi-

vis afflarent, ea combussisse. Idem fecisse Romanos norunt qui Romam viderunt: Romæ enim in priscis sepulcris passim ingentes urnas testaceas conspicimus, in quibus cadaverum combustorum cineres servabantur. Græcos quoque cremasse defunctorum cadavera docet Thucydides libr. 2. et Lucianus libr. de Luctu: *Græcus*, ait, *exurit*, *Perso defodit*. Porro fuerunt hac de re diversæ sapientium sententiæ. Nam ut ait Servius in lib. 11. Æneid. *Heraclitus, qui vult omnia igne constare, dicit debere corpora in ignem resolvi; Thales vero, qui confirmat omnio ex humore procreari, dicit obruenda corpora, ut possint humore resolvi.* Rursum Varro, lib. de Sepultura: *Heraclides*, ait, *Ponticus plus sapit, qui præcepit ut comburerent, quam Democritus, qui ut melle servarent* (quasi resurrectura et rursum victura) *Quem si vulgus secutus esset, peream, si centum denariis calicem mulsi emere possemus.* Insuper Servius in lib. 3 Æneid. Romanos crematione funerum usos esse docet: *Romani*, ait, *contro faciebant comburentes cadavero, ut statim anima in generalitatem, id est, in suam rediret naturam.* Et Ovid. lib. 1. Trist. eleg. 4.

Spiritus hic vacuas prius extenuandus in auras
Ibit, et in tepido deseret ossa rogo.

Et Silius Italic. lib. 10. In funere Pauli, ubi et causam assignat:

Hæc Libys: atque recens crepitantibus undique flammis,
Æthereas anima exsultans evasit in auras.

Causam aliam dat Quintilian. decl. 10. *Dixerunt*, inquit, *animam flammei vigoris impetum perenuito temque* non *ex nostro igne sumentem, sed quo sidera volant, et quo sacri torquentur axes, inde venire, unde omnium rerum auctorem parentemque spiritum ducimus, nec interire, nec solvi, nec ullo mortalitatis affici fato, sed quoties humani pectoris carcerem effregerit, et exonerato membris mortalibus levi se igne lustraverit, petere sedes inter astra.* Christiani hanc cremationem sustulerunt tum ut Dei sententiæ in Adam ejusque posteros latæ Genes. 3. magis se conformarent: *Pulvis es, et in pulverem reverteris*; tum ut naturam sequerentur, quæ sponte corpora defuncta in elementa suo resolvit: tum maxime ut fidem et spem resurrectionis superstitibus ingererent. Ideo enim cadavera terræ commendabant quasi in depositum, quod in die resurrectionis ea repetiturus sit Deus, ut resuscitet et vivificet. Idem fecisse Judæos fideles verique Dei cultores patet Genes. 50. 3. et 25. Josue 8. 29. 3. Reg. 13. 22. Tobiæ 1. 22. Joan. 29. 43. Excipio funera regum, quæ publica pompa cum aromatibus honoris causa cremabantur. Israelitæ vero etiam plebeiorum ossa cremabant, vel quia idololatræ gentium idololatrarum ritus sequebantur: vel quia in communi lue et peste, eamdem reprimere igneque purgare, ne in superstites proserperet, conabantur. Cadavera ergo eum tabe et peste comburebant. Post cremationem faciebant ossilegium: cognati enim et amici ossa cremati colligebant; in æneam, auream, argenteam vel marmoream urnam recondebant magna cura et cæremonia. Docet hoc Virgil. Æneid. 6.

Ossaque lecta cado texit Corinæus aheno.

Quin et suorum conjugum, fratrum, filiorum, parentum, si alibi defuncti essent, ossa in patriam revehebant. Unde Ovid. in Scythia moriturus, ita de suis ossibus præcipit, lib. 3. Trist. eleg. 3.

Ossa tamen facito parva referantur in urna:
Sic ego non etiam mortuus exsul ero.

Ritum hujus ossilegii describit Tibullus lib. 3. eleg. 20. Primo enim docet lecta fuisse ab amicis et propinquis.

Ergo ego cum tenuem fuero mutatus in umbram, etc.
Mæreat hæc genero, lugeat illa viro.
Pars quæ sola mei superabit corporis, ossa
Incinctæ nigra candida veste legant.

Ubi secundo docet collectores ossium fuisse incinctos, id est, soluta fluxaque veste more mulierum; at atratos, hoc est, nigra veste indutos. Insuper prius manus abluisse, dum ait: *Perfusæque pios ante liquore manus.* Tertio, in ossa collecta lac et vinum infudisse, ac deinde in linteo ea ventilasse, ut homor vini infusi exsugeretur. Subdit enim:

Et primum annoso spargant collecta Lyæo:
Mox etiam niveo fundere lacte parent.

(ut aptentur circulo lacteo, ad quem heroum animas post mortem deduci censabant Romani, teste Cicer. in Somn. Scip.)

Post hæc carbaseis humorem tollere ventis,
Atque in marmorea ponere sicca domo.

Quarto, in ossa immisisse odores et aromata, ac denique lacrymas:

Illic quas mittit dives Panchaia merces,
Eoique Arabes, dives et Assyria.
Et nostri memores lacrymæ fundantur eodem.
Sic ego componi versus in ossa velim.

Sexto, matres et cognatæ ossa prius in sinum colligebant, quam ea in urnam inferrent. Docet id Tibullus l. 1. eleg. 3.

Abstineas, mors atra, precor: non hic mihi mater,
Quæ legat in mæstos ossa perusta sinus.

Et Seneca Consol. ad Helviam, c. 11. *Modo in eumdem sinum ex quo tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum recepisti.*

Porro Augusti ossa, ait Sveton. in ejus Vita c. 100. legerunt primores equestris ordinis, tunicati et discincti, pedibusque nudis. Hoc ultimum reverentiæ Augusti datum: nam nudipedes fuisse aliorum ossium collectores non legimus. Hæc Gentiles Gentilibus! quid jam faciant Christiani Christianorum, imo Sanctorum et Martyrum, ossibus et reliquiis? quo honore ea prosequantur?

10. 11. ET DICET, scilicet propinquus, qui quasi vespillo, sive pollinctor e domo mortuaria sibi cognatorum extulit ossa ad sepulturam: *dicet*, inquam, cum a sepultura redierit, ET QUI IN PENETRALIBUS, id est, incolæ DOMUS mortuariæ suos defunctos lugenti: NUMQUID ADHUC EST PENES TE, aliquis mortuus, cujus ossa efferam ad sepeliam? ET RESPONDEBIT incola domus: FINIS EST,] q. d. Omnes mortui elati sunt, nemo restat præter me, qui meam orbitatem et solitudinem lugeo. Unde Syrus vertit, *et dicet illi: Non est, quoniam perierunt, pro eo quod recordationem non fecerent in nomine Domini.*

11. **Et dicet ei: Tace, et non recorderis nominis Domini.]** Quæres, quis dicet? an incola domus, an propinquus vespillo? Et cur? Primo, Chald. Dicet, inquit, propinquus incolæ domus lamentanti suos defunctos: *Tace*, noli flere; defunctus enim tuus juste a Deo morte punitus est, quia Deum non colebat, Deique nominis oblitus, eum non invocabat. Sic enim vertit: *Remove* lacrymas et lamenta, *quia dum vita fruebatur* (cognatus tuus defunctus) *non fundebat preces in nomine Domini*; Secundo, S. Hieron. et Vatabl. Solebant, inquit, in lamentis et ærumnis, v. g. in funeribus nominare et invocare nomen Domini; Israelitæ vero adeo erant idolis addicti, ut nec in funere vellent Deum verum nominare et invocare; tertio, Lyran. Sanchez et Ribera censent esse verba incolæ domus, qui ex impatientia dicat propinquo eum solanti et ut Dei opem invocet suadenti: Noli mihi refricare nomen Domini, ipse enim horum funerum et malorum omnium mihi est auctor. Ita ex impatientia delirant impii, eum si saperent in tribulatione ad Deum recurrerent, et omne suum refugium in eo collocarent. Imo Gentiles in afflictione suis diis, quasi ejus auctoribus maledicebant, uti etiamnum faciunt Sinæ et Japones, qui deos suos flagellant. Sic Æneas ob mortuam uxorem Æneid. 3.

Quem non incusavi amens hominumque Deumque?

Sapienter enim Seneca, lib. 8. declamat: *Diligentius*, ait, *dii coluntur irati*. Ita sapuit Joba Deo tot flagellis exercitus, cum dixit cap. 23. 3. *Quis mihi tribuat ut cognoscam et inveniam illum, et veniam usque ad solium ejus*? quarto, alii censent ex desperatione dici, q. d. Ne mihi nomines Deum, eumque invocare suadeas; perimus enim, actum est de nobis, nec ipsa salus si velit, nos servare possit; quinto, Ruffinus censet dici ex omine et terrore. Adeo enim malis a Deo inflictis perculsi erant, ut vel Deum nominare non auderent, formidantes, ne, si vel eum nominarent, novam ab eo cladem et quasi novum fulmen exciperent. Unde Arabicus vertit: *Tacete, ut non nominetis in nomine* (nomen) *Domini*; sexto, Arias et a Castro censent esse verba Amos, qui hoc epiphonemate ærumnas hasce extremas concludat, q. d. Dicet propinquus incolæ domus lugenti suorum funera: Tace, ne fleveris: *Et ne recorderis*, id est, non tunc recordari non licebit, *nominis Domini*. Tunc enim tanta omnes obruet calamitas et afflictio, ut non lubeat, nec liceat Deum nominare et invocare. Sic sæpe justo Dei judicio accidit peccatoribus, qui vitam in deliciis transigunt, et pœnitentiam in mortem differunt, ut in morte tot curis, doloribus et angoribus opprimantur, ut Dei et salutis suæ obliviscantur. Omnes pene hi sensus probabiles sunt: secundus tamen, tertius et quartus planiores sunt. Porro contrarie vertit Pagninus: *Nos enim sumus assueti commemorare nomen Domini*, q. d. Vespillo solabitur incolam domus dicendo: Noli flere, sed de more invoca nomen Domini.

12. **Quia ecce Dominus mandavit** (id est ordinavit, disposuit, decrevit, ac sicut decrevit, sic et exsequetur, atque) **percutiet domum majorem ruinis, et domum minorem scissionibus.]** To *quia* recte cohæret cum sensu tertio Lyrani jam dato. Verum generalius referri potest ad omnia præcedentia, q. d. Tantæ clades et strages imminent tam Sioni quam Samariæ, quas a v. 1. hucusque recensui, quia Dominus justus injuriarum suarum vindex *percutiet domum majorem*, id est regnum decem Tribuum ac Samariam, *ruinis*, id est, pleno interitu et perpetua captivitate, ut plane corruat et pereat regnum Israel instar testæ casu diffractæ, quæ reparari et redintegrari nequit. *Domum minorem* vero, id est regnum Sionis et Judæ, *percutiet scissionibus*, id est, rupturas et scissuras ex eo auferet; partem ejus scilicet occidendo, partem captivando; sed has scissuras sarciet et restituet per Esdram et Nehemiam, eum, annuente Cyro, captivos ex Babylone in Judæam remittet. Ita S. Hier. Chald. Remig. Rupertus, Hugo, Lyranus, Ribera et alii. Unde Chald. vertit: *Et percutiet regnum magnum percussione forti, regnum vero minus plaga remissiori*.

Nota: Pro *ruinis* Paguin. et Vatabl. vertunt, *rimis*, vel fissuris, quasi hic Deus minetur Samariæ terræ motum, quo domus tam magnæ quam parvæ findendæ et rimas acturæ sint. Hebr. est רסיסין *resisin*, quod Marinus, Forsterus et a Castro vertunt, *stillis*, vel *distillationibus*, quæ causant rimas et fissuras in domo, juxta illud Cant. 5. 1. *Caput meum plenum est rore, et cincinni mei resisin*, id est, distillationibus, et *guttis noctium*. Sensus est, ait a Castro, q. d. Deus per Assyrios percutiet et subvertet omnes domos Samariæ, tam majores, quæ multis constant habitatoribus, sigillatim illos interimendo, quam minores, quæ minus possunt resistere, simul ac semel eas confringendo. Verum primus sensus jam datus, uti communior, ita verior et certior est. Unde hebr. *resisin* non tantum complutiones et distillationes, sed et fracturas et contritiones validas significat: ita enim vertunt Septuag. Chald. et Noster. Alludit enim רסיסין *resisin* per *samech* ad רציצין *retsitsin* per *tsade*, quod proprie fracturas et contritiones significat, omnium Hebræorum consensu Addo hic non agi de unius Samariæ et decem Tribuum, sed et de duarum, id est omnium duodecim, Tribuum excidio. Hoc enim significant illa verba v. 15. *Et conteret vos ab introitu Emath usque ad torrentem deserti*. Hic enim limes et terminus ponitur non decem, sed duodecim Tribuum adeoque totius terræ promissæ, uti dixi v. 2. Ita S Hieron. Porro causam tanti utriusque gentis excidii subdit, ejus scelera, quod scilicet justitiæ, rerumque naturam et ordinem perverterit et subverterit: ideo enim ego talionis mereri, ut et ipsa utraque subvertatur et intereat. Ait ergo:

13. **Numquid currere queunt in petris equi, aut arari potest in bubalis.]** Hebr. est: *Num current in petra equi? num orabit* (arator) *in bobus?* scilicet feris et indomitis, puta bubalis, ursis, bisontibus; unde Noster vertit, *in bubalis*. Nam aliis bobus cicuribus et domesticis tam aratur, quam equis. Porro bubali olim tempore Amos, præsertim in Judæa, feri erant et indomiti, ut jugum et aratrum excuterent. Unde Martial. lib. 1.

Illi cessit atrox bubalus atque bison.

Jam vero in Italia videmus eos catenus cicurari, ut subjugales fiant, jugumque currus admittant, et aratris serviant. Sensus est, q. d. Sicut impossibile est ut

in petris currant equi, et arent jugumque suscipiant bubali indomiti: ita impossibile est vos currere in via mandatorum Domini, quæ vobis dura et saxea videtur; aut subire jugum legis Dei: quia vos estis quasi bubali indomiti, jugum omne excutientes. Ita libertas libertate perit. Qui enim renuit servire Deo, cui servire regnare est, serviet suis concupiscentiis, suæque præfractæ voluntati et diabolo, quæ gravissima est servitus. Quocirca Christus, repudiatis Judæis jugi Evangelici impatientibus, quasi bubalis, elegit Gentes quasi boves cicures et domitos, dixitque illis: *Tollite jugum meum super vos*, qui proinde vomere Evangelicæ doctrinæ et vitæ terram infidelium proscindentes, fructum regno Dei operati sunt, magnamque animarum messem collegerunt. Ita Rupertus qui putat ab Amos hic prædici Judæorum, quasi bubalorum, reprobationem: Gentium vero, quasi cicurum, electionem.

Secundo, Recentiores passim repetunt τo *in petris*, sicque facile ad quosvis boves hæc adaptant, hoc modo: *Numquid current in petra equi? numquid arabit arans bobus in petra?* q. d. Vos, o Israelitæ, perinde agitis, ac si in rupe quis equum ad cursum, aut bubalum vel bovem ad arandum incitaret, hoc est, agitis omnia ordine inverso et præpostero. Sicut enim ista naturæ repugnant, ita vos agitis repugnantia naturæ, rationi et Deo: quia judicium, id est justitiam, quæ naturæ, Deo et rationi consona, dulcis est et placet, vertistis in peccati absinthium et amaritudinem, quæ naturæ, Deo et rationi dissona, amara est et exsecranda. Ita Pagninus et Vatabl. Rursum: *Sicut non solent equi currere in petris, neque agricolæ arare in petrosis locis, cum nullus inde fructus sit sperandus; sic ex tam impœnitenti vita vestra, nequaquam felicitas erit sperando*, inquit Clarius. Unde Syrus vertit: *Numquid currunt supra petram equi, aut trahunt in ea aratrum*, vel *vomerem?*

Insuper contra naturam est equi, inquit Palacius, *currere super rupe, et contra naturam bovis est arare super eadem rupe; itidem contra naturam judicis est currere et arare super injustitia. Si enim velint bos aut equus currere, vel arare super petra, frangent crura, et pectora lacerabunt.* Parœmia hæc ergo tria significat: Primo, Israelitas in sua injusta et prava vita præpostere laborare; secundo, inutilem laborem eumque molestum suscipere, ac rem impossibilem tentare. Sic ait Poeta:

Non profecturis littora bobus aras

Tertio, laborem hunc non tantum fore inutilem eis, sed et noxium ac exitialem. Hic sensus facilis est et planus, ac valde Hebræo consonat. Simile proverbium est: *Fronti ocream, tibiæ galeam applicas.*

Huc pertinet expositio Sanchez, qui censet esse amplificationem ab impossibili. Cum enim quid inexspectatum aut valde absurdum fieri videmus, dicimus in rerum natura nihil fore jam impossibile factu, quasi dicat: Cum video quod Israel Deum dulcissimum amaricarit, et converterit in fel et absinthium, quod videbatur impossibile, dico jam naturam rerum inverti, ut deinceps equi cursuri sint in petris, bubali araturi, quod hactenus credebam esse impossibile. Sic Ovidius videns se proditum ab amico intimo, quod putabat esse impossibile, ait jam nihil impossibile esse judicandum. Sic enim canit lib. 1. Trist. eleg. 7.

Terra feret stellas, cœlum findetur aratro,
Unda dabit flammas, et dabit ignis aquas.
Omnia naturæ præpostera legibus ibunt,
Parsque suum mundi nulla tenebit iter.
Omnia jam fient, fieri quæ posse negabam;
Et nihil est, de quo non sit habenda fides.
Hæc ego vaticinor, quia sum deceptus ab illo,
Laturum misero quem mihi rebar opem.

Et pastor ille videns Nisam Nympham speciosam nupsisse Mopso stolido, apud Virgil. ecloga 8.

Mopso Nisa datur; quid non speremus amantes?
Jungentur jam gryphes equis, ævoque sequenti
Cum canibus timidæ venient ad pocula damæ.

Porro idem pressius hæc applicat Israeli, q. d. Non est, o Israelitæ, quod putetis civitates vestras esse inexpugnabiles ab hoste, sicut petræ sunt inarabiles ob equis et bubalis: quia cum vos sceleribus vestris rerum naturam immutaveritis, et Deum suavissimum in fel converteritis; pariter ipse soli locique vestri naturam immutabit, facietque ut equi hostiles in petris vestris currere, easque subjugare, ac in iis bubali arare possint. Hæc expositio videtur concinna et planissima.

Tertio, S. Hieron quem sequuntur Remig. Albert. et Hugo, censet Israelem ruinis, Judam scissionibus comparari; quia scissa domus sarciri potest, ruinæ vero debent reædificari, restaurari nequeunt: ruinas Israelis comparari equis, qui nequeunt in petris currere; scissiones Judæ comparari bubalis, qui silvestres boves sunt, et tam indomiti, ut jugum cervicibus non recipiant, et propter feritatem nolint arare, q. d. Vos, o Israelitæ, stolidiores, duriores et deteriores estis equis et bubalis. *Cum enim hi naturam suam mutare non possint, vos mutastis naturam Dei, ut dulcem amaram faceretis, et fructum justitiæ ejus in absinthium verteretis, quæ est herba amarissima.* Hæc expositio mutationem naturæ et repugnantiam non in Israelitis eorumque moribus, sed in Deo constituit, quod scilicet Israelitæ suis sceleribus irritando Dei naturam, quæ est ipsa clementia, eam quasi commutarint in severitatem et vindictam acerrimam.

Quarto, Ruffinus: Certum est, inquit, quod nec bubalus juga portet, nec per saxa equus sponte incedat; vos autem, qui vos et juga discussisse, et fræna rupisse gaudentes, videbamini vobis esse equi in luxuria, in virtute et libertate bubali, rebus probate quod spebus hausistis, id est, quod nullis subjaceatis imperiis. Quod cum utique in contrarium cadit, atque ad arbitrium hostium, perque itinera asperrima ingredimini, ac graves labores confracta cervice toleratis, confiteamini necesse nec equos vos esse, nec bubalos, nec quidquam præsidii ac virium ad opes vestras comparasse. Sensus ergo Ruffini hic est: O Israelitæ, jactabatis vos esse liberos, quasi equos salaces et effrænes, qui non in petris, sed in campis quo volunt currunt: et bubalos indomitos, qui jugum aratri excutiunt. At ego jugum captivitatis per Assyrios vestro collo imposui, cogoque incedere et currere per petras et rupes, quasi mancipia in Babylonem. Ergo non estis equi effrænes, sed frænati; non bubali indomiti, sed domiti et capistrati.

Verum hæc expositio multa subondit et supplet, quæ in textu non habentur. Quocirca prima et secunda expositio magis planæ sunt et genuinæ.

Quinto, Septuag. hæc omnia de equis, non de bubalis accipiunt. Vertunt enim: *Si persequentur in petris equi, si tacebunt ad fœminas?* Hebr. enim יחרוש *iacharos*, et arare, ut vertit Noster, et taceo, ut vertunt Septuag. significat. Rursum ipsi pro בבקרים *babbekarim*, id est, in bobus, videntur legisse בנקבים *bannekebim*, id est, in fœminis, ad fœminas: utrobique enim Hebraicæ litteræ sunt similes. Alludunt ad id quod v. 7. verterunt: *Auferetur hinnitus equarum ex Ephraim*, pro quo Noster vertit: *Auferetur factio lascivientium*. Porro versionis Sept. hunc sensum dat Theodoretus: Sicut equi ad equas quas prospexerunt non tacent, sed adhinniunt; sic hostes Assyrii in vos, o Israelitæ, expeditissimo impetu et clamore, quasi hinnientes ad prædam, irruent et grassabuntur. Tropol. S. Hieron. per equos accipit dæmones, qui formidant viros, insaniunt in fœminas, id est, homines molles et effœminatos. *Quando*, ait, *virilem viderint animum et Dei fortitudine roboratum, non audent accedere; quando vero effœminatam mentem unguentis ac deliciis enervatam, et in muliebrem versam mollitiem, statim insaniunt, et se tenere non possunt, et gestiunt ad libidinem*. Unde Arabicus vertit: *Qui currere nimis faciunt equos in tædio, ut sileant* (quiescant) *a fœminis*.

Convertistis in amaritudinem judicium, et fructum justitiæ in absinthium.] *Judicium* et *justitia* primo, hic proprie accipi possunt, q. d. Pervertitis jura et justitiam in judiciis, absolvendo divites nocentes ob munera, et pauperes innocentes condemnando. Hoc enim taxavit c. 4. 1. secundo, generatim pro eo quod æquum et justum est, q. d. Pro æquo facitis iniqua, pro justo injusta et impia, pro honesto inhonesta, puta pro virtute vitia et scelera.

14. Qui lætamini in nihili.] Hebr. *in non verbo*, id est, *in non re*, in nihilo, *in eo quod non est aliquid*, ut vertit Pagnin. Sed Symmach. ἀλόγως, id est, frustra, absque ratione et causa, q. d. Qui exsultatis in vestris idolis, quæ sunt res nihili, aut in vanis fluxisque opibus et voluptatibus, ac præsertim in potentia hujus sæculi vestroque robore ac viribus, dicentes:

Numquid non in fortitudine nostra assumpsimus nobis cornua?] id est, vires, animos et robur, quibus remp. tueamur et hostes invadamus. Ita superbi vires quas a Deo acceperunt, imo quas non habent, sibi arrogant. Humilius et verius Psaltes Ps. 43. 6. *In te*, ait, *inimicos nostros ventilabimus cornu, et in nomine tuo spernemus insurgentes in nobis*, in nos. Est metaphora a tauris, quorum audacia et robur est in cornibus. Unde tauro rhinocerotem comparans Martial. in Amphith. sic ait:

> Namque gravem gemino cornu sic extulit ursum,
> Jactat ut impositas taurus ad astra pilas.

Sic Horatius ait vinum addere cornua, id est, animos viresque, timido et pauperi. Nam l. 3. ode 21. alloquens amphoram:

> Tu, *ait*, spem reducis mentibus anxiis
> Viresque et addis cornua pauperi.

Sic Plautus ait: *Cornutam bestiam petis*, id est, lacessis animosum et paratum ulcisci. Et Moses Deuter. 33. 17. de Joseph ait: *Cornua rhinocerotis cornua illius: in illis ventilabit gentes usque ad terminos terræ*. Porro, quia opes dant animos viresque, suntque quasi cornua divitum; hinc per *cornua* aliqui cum Chaldæo hic intelligunt substantiam et divitias.

Tropol. peccator lætatur in nihili, id est, in rebus frivolis et evanidis. Hinc peccatum vocatur *nihil*: Primo, quia ipsum est res nihili, id est, vana, et nullius pretii vel momenti; secundo, quia cito voluptas ejus transit et evanescit. Unde Psaltes Ps. 75. 6. *Et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis*; tertio, quia peccatum peccatorem ducit ad nihil, id est, ad interitum et mortem, tum præsentem, tum æternam; quarto, peccatum est nihil in genere moris et virtutis, quod est bonum morale: peccatum enim non est bonum, sed malum morale; quinto, quia peccatum est privatio boni: privatio autem non est ens positivum, sed negativum, puta nihil; sexto, quia peccatum privat Deo, qui est omnia et omnium opifex, sine quo factum est nihil: cum ergo peccatum et peccator sit sine Deo, sequitur ipsum esse nihil in genere moris. Audi S. August. in Soliloq. c. 3. et 4. *Nihil est mors; nam per ipsam ad nihilum tendimus, dum nos nihil facere per peccatum non formidamus. Et juste quidem hoc, Domine: nam digna factis recipimus, dum ad nihilum devenimus tanquam aqua decurrens; quia sine te factum est nihil, et nos facienda nihil, facti sumus nihil: quia sine te sumus nihil, per quem facta sunt omnia, sine quo factum est nihil. Væ mihi misero toties annihilato: quia tu verbum per quod facta sunt omnia, et ego sine te, sine quo factum est nihil*. Et cap. 5. *Miser factus sum, et ad nihilum redactus sum, et nescivi; quia tu es veritas, et ego non eram tecum. Ad nihilum duxerunt me iniquitates: quia tu es Verbum per quod facta sunt omnia, sine quo factum est nihil: et ideo sine te factus sum nihil: quia est nihil, quod ad nihilum ducit. Quæcumque per Verbum facta sunt, valde bona sunt. Quare bona sunt? quia omnia per Verbum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quia nihil bonum sine summo bono est; sed malum est, ubi non est illud bonum quod utique nihil est: quia nihil aliud est malum, quam privatio boni: sicut nihil aliud est cæcitas, quam privatio luminis. Malum ergo nihil est, quia factum non est: sed qualiter malum est, si factum non est? Quia malum privatio boni est, per quod factum bonum est: esse ergo sine Verbo, malum est: quod esse non est: quia sine ipso nihil est. Separari ergo a Verbo, est esse sine via, sine veritate, sine vita; et ideo sine ipso nihil, et ideo malum; quia separatur a Verbo, per quod facta sunt omnia valde bona. Separari autem a Verbo per quod omnia facta sunt, nihil aliud est quam deficere, et a facto transire in defectum: quia sine ipso est nihil. Quoties ergo a bono devias, a Verbo te separas: quia ipsum est bonum: et ideo nihil efficeris, quia sine Verbo es, sine quo factum est nihil*. Et paulo post: *Si ergo nihil fui, cum sine te fui, quasi nihil fui, et velut idolum quod nihil est, quod quidem aures habet et non audit: nares habet, et non odoratur; oculos habet, et non videt*. Sic Ezechiel de Tyro peccatrice ait cap. 36. *Ad nihilum deducta es, et non eris in perpetuum*. Et de ejus rege superbo cap. 28. 20. *Nihil factus es, et non eris in perpetuum*. Et

Apost. Galat. 6. 3. *Si quis*, ait, *existimat se aliquid esse, eum nihil sit, ipse se seducit*. Septimo, proprie et physice peccatum est nihil; quia adhæret et lætatur in creaturis, easque opponit et anteponit Creatori: creaturæ autem si cum Creatore comparentur, sunt umbræ rerum, non veræ res, ideoque sunt nihil: Dei enim essentia et nomen est: *Ego sum qui sum*, q. d. Ego sum qui solus habeo verum, plenum, solidum, æternum et immensum esse; creaturæ vero a me participant umbram tantum hujus veri esse, quia esse ipsarum tam est exile, diminutum, breve, fugax, instabile et caducum, ut si cum meo esse comparentur, potius dicendæ sint non esse, quam esse. Consequenter creaturæ sicut non habent verum esse; sic nec habent verum bonum, sed umbram tantum boni: ens enim et bonum convertuntur; quale ergo et quantum est esse, tale et tantum est bonum, quod intima entis est proprietas. Hinc Christus: *Quid*, inquit, *me dicis bonum? nemo bonus nisi solus Deus*, Luc. 18. 19. q. d. Tu censes me esse merum hominem, non Deum; noli ergo me vocare bonum; quia vera bonitas, sicut et vera entitas, non homini, sed soli competit Deo. Hinc et Philosophi docent Deum in nullo esse prædicamento; quia prædicamenta sunt series rerum dumtaxat creaturarum. Deus ergo hæc omnia transcendens, solus unum verumque substantiæ rerumque omnium prædicamentum constituit, cujus respectu nostra prædicamenta, omnesque res eis contentæ, sunt tantum umbræ, imo nihil. Quod dixi de bono, idem dico de veritate, sapientia, potentia, justitia, sanctitate, aliisque attributis Hæc enim in Deo habent verum esse, in creaturis umbram essendi dumtaxat. Quocirca Deus in Scriptura vocatur *solus sapiens*, Rom. 16. 17. *solus potens*, 1. Timoth 6. 15. *solus immortalis*, ibidem v. 16. *solus Dominus*, Isaiæ 37. 20. *solus bonus, solus præstans, solus justus*, 2. Machab. 1. 24. *solus pius*, Apoc 15. 4. *solus gloriosus*, 1 Corinth. 1. 17 quia ipse solus habet veram, plenam, increatam et immensam sapientiam, potentiam, bonitatem, etc Peccator ergo, quia in creaturis delectatur, non in Creatore, hinc delectatur in umbra, in nihil, non in ente vero: sed quia hæ umbræ creaturarum in hujus vitæ caligine homini cæco magnæ apparent, perinde ut, occidente sole, magnæ altæque cadunt de montibus umbræ; hinc umbras hasce ipse admiratur et sectatur instar canis Æsopici, qui, visa umbra carnis in aqua, eam invasit (utpote quæ major carne apparebat in aqua) itaque carnem amisit, nec umbram obtinuit. Eia, Domine, aspiret dies tuæ claritatis æternæ, et inclinentur umbræ hujus caliginis, vanitatis et mortalitatis. Eia, Domine, dispelle tenebras nostras, illumina oculos nostros, ut non umbras bonorum, opum et deliciarum, quæ quasi præstigiæ in terra aciem mentis nostræ perstringunt, sed ipsos veros honores, opes et delicias, quas in cœlis diligentibus te abscondisti et præparasti ab æterno, fixo obtutu intueamur, amemus et ambiamus. Amen.

Nota: Peccatum hebr. vocatur און *aven*, quod multa significat, scilicet mendacium, vanitatem, iniquitatem, laborem, fatigationem, afflictionem, idolum, nihil et nihilum. Hæc enim omnia in se revera habet, imo reipsa est peccatum. Rursum און *aven* per crasin est און *on*, id est, dolor, nimirum peccatum in se contrahit paritque omnem dolorem. Insuper און *aven* per crasin est אין vel אין, id est, *en* vel *oin*, hoc est *non*, sive negatio entis omnisque boni. Hoc enim est peccatum, uti jam ostendi. *Aven* ergo est *benoni*, hoc est, peccatum est filius, imo et pater doloris.

15. Gentem.] Assyrios, qui vastent Samariam; et Chaldæos, qui vastent Jerusalem, itaque totam Chananæam: hujus enim terminus Aquilonaris est Emath, Meridionalis est torrens Ægypti, puta rivus ex Nilo derivatus de eremo veniens, qui Judæam dividit ab Ægypto, et inter Rinocoluram et Pelusium in mare influit. Unde alibi sæpe vocatur torrens Ægypti, aliquando torrens deserti, aliquando fluvius turbidus, id est Nilus, quia ex eo oritur et profluit. Ita S. Hieron. Remig. Rup. Hugo, Lyran. et Arias. Alii tamen, ut Theod. Vatabl a Castro per gentes solos Assyrios accipiunt; censent enim hic agi tantum de Samariæ et decem Tribuum excidio, atque alludi ad robur et potentiam Jeroboam regis Israel, sub quo prophetavit Amos Hisce enim verbis obterit ejus animos et vires de quibus dicitur 4 Regum 14. 28. *Reliqua autem sermonum Jeroboam, et fortitudo ejus qua præliatus est, et quomodo restituit Damascum et Emath Judæ in Israel, nonne hæc scripta sunt*, etc Et v. 25 *Ipse restituit terminos Israel ab introitu Emath usque ad mare solitudinis*. Huic præfidentiæ et robori Jeroboam et Israelis opponit se Deus per Amos, dicens totidem verbis, sed antistrophis: Ecce ego adducam Assyrios qui vastent Israel, ab Emath usque ad mare solitudinis, imo ulterius usque ad rivum Ægypti et tunc videbunt quam infirma fuerit eorum firmitas, quam inane robur, quam vana et falsa prævidentia, cum eorum virtus in debilitatem, gloria in contumeliam, jactantia in gemitus et lamenta transibit. Utraque sententia ita conciliandæ est ut dicamus Prophetam primario agere contra Samariam et decem Tribus, secundario contra Jerusalem et Judæos, uti initio capitis ostendi. Quænam sit Emath dixi v. 2.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

VIDET AMOS PRIMO, LOCUSTAM DEPASCENTEM TERRAM ISRAEL. SECUNDO, IGNEM IN ILLAM IMMITTIT, SED UTRAMQUE PLAGAM DEPRECANS PRECIBUS SUIS AVERTIT. VIDET TERTIO, DEUM OPPONERE TRULLAM SUÆ CURÆ ET PROVIDENTIÆ, QUÆ INCRUSTARE ET CONSERVARE SOLEBAT MURUM ISRAELIS, INDEQUE ISRAELEM RUERE IN INTERITUM. RURSUM VERS. 10. AMASIAS ACCUSAT AMOS APUD JEROBOAM, QUASI SEDITIOSUM, EIQUE SUADET UT IN BETHEL NON PROPHETET; SED REDEAT IN JERUSALEM. CUI RESPONDET AMOS SE NON ESSE PROPHETAM, SED ARMENTARIUM, A DEO TAMEN JUSSUM PROPHETARE IN BETHEL: QUOD CUM IMPEDIRE VELIT AMASIAS, EX DEO INTENTAT ILLI UXORIS STUPRUM, LIBERORUM NECEM, EXPILATIONEM, EXSILIUM, TOTIQUE ISRAELI CAPTIVITATEM ET EXCIDIUM.

1 HÆC ostendit mihi Dominus Deus, et ecce fictor locustæ in principio germinantium serotini
imbris, et ecce serotinus post tonsionem regis. 2. Et factum est: cum consummasset co-
medere herbam terræ, dixi: Domine, Deus propitius esto, obsecro: quis suscitabit Jacob:
quia parvulus est? 3. Misertus est Dominus super hoc: Non erit, dixit Dominus. 4. Hæc ostendit
mihi Dominus Deus: et ecce vocabat judicium ad ignem Dominus Deus: et devoravit abyssum
multam, et comedit simul partem. 5. Et dixi: Domine Deus, quiesce, obsecro: quis suscitabit Ja-
cob, quia parvulus est? 6. Misertus est Dominus super hoc; sed et istud non erit, dixit Domi-
nus Deus. 7. Hæc ostendit mihi Dominus: et ecce Dominus stans super murum litum, et in
manu ejus trulla cæmentarii. 8. Et dixit Dominus ad me: quid tu vides, Amos? Et dixi: Trul-
lam cæmentarii. Et dixit Dominus: Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Israel: non ab-
jiciam ultra superinducere eum. 9. Et demolientur excelsa idoli, et sanctificationes Israel desola-
buntur: et consurgam super domum Jeroboam in gladio. 10. Et misit Amasias sacerdos Bethel
ad Jeroboam regem Israel, dicens: Rebellavit contra te Amos in medio domus Israel: non po-
terit terra sustinere universos sermones ejus. 11. Hæc enim dicit Amos: In gladio morietur Je-
roboam, et Israel captivus migrabit de terra sua. 12. Et dixit Amasias ad Amos: Qui vides, gra-
dere, fuge in terram Juda; et comede ibi panem, et prophetabis ibi. 13. Et in Bethel non
adjicies ultra ut prophetes: quia sanctificatio regis est, et domus regni est. 14. Responditque
Amos, et dixit ad Amasiam: Non sum propheta, et non sum filius prophetæ; sed armentarius ego
sum vellicans sycomoros. 15. Et tulit me Dominus cum sequerer gregem; et dixit Dominus ad
me: Vade, propheta ad populum meum Israel. 16. Et nunc audi verbum Domini: Tu dicis: Non
prophetabis super Israel, et non stillabis super domum idoli. 17. Propter hoc hæc dicit Dominus:
Uxor tua in civitate fornicabitur, et filii tui, et filiæ tuæ in gladio cadent, et humus tua funiculo
metietur: et tu in terra polluta morieris: et Israel captivus migrabit de terra sua.

1. ECCE FICTOR LOCUSTÆ.] *Fictor*, id est figulus, plastes et formator locustarum: hoc enim significat hebr. יוצר *iotser*. Alii legerunt aliis punctis יצר *ietser*, id est figmentum, plasma. Unde Chald. vertit: *Ecce creatio locustarum*; Septuag. *Ecce fœtus locustarum*; Tigurina: *Ecce examen locustarum*, q. d. Vidi Deum quasi plasten, fingere et formare ingens examen locustarum, ipsumque examen ab eo jam formatum et productum invadere terram Israel. Solus Arias vertit: *Fingens exactores*.

Porro hebr. גבי *gobe* significat locustas, eo quod elevent et exaltent pedes, a rad. גבה *gabo*, id est exaltavit: *gobe* ergo, q. d. Gibbosi (et ut Itali dicunt, *gobi*,) cruribus. Jam *gobim* plurale, in regimine habet

gobo. Est enim hic quasi regimen genitivi, nimirum, *locustæ in principio*, id est, locustæ principii, hoc est, primi temporis germinantis; tunc enim locustæ teneram herbam et germen, quo mire delectantur, depascentes, ingens satis campisque damnum inferunt. Nota: Prophetæ non tantum per verba, puta per locutionem internam, excipiebant et audiebant oracula Dei, sed subinde etiam videbant ideas, vel species quasdam oculis, aut potius imaginationi suæ objectas, per quas quasi per symbola edocebantur a Deo de futuris rerum eventis. Hæ enim species significabant, et symbolice repræsentabant res futuras, vel arcanas. Sic Jeremias c. 1. 11. et 13. vidit virgam vigilantem, et ollam succensam, per quæ significabatur Nabuchodonosor, qui quasi virga percussurus, et quasi olla accenso combusturus erat Hierosolymam. Sic Ezechiel, cap. 1. vidit currum cherubicum, quasi solium gloriosum judicis et vindicis Dei. Sic Isaias, c. 7. 20. vidit novaculam acutam, quæ repræsentabat Assyrios, qui quasi novaculo rasuri erant terram Israel. Pari modo Amos hic vidit fictorem quemdam et plasten, qui agmina locustarum fingeret et formaret, uti figulus fingit vasa vel animalia ex luto. Jam fictor hic est Deus, qui omnium animalium rerumque est creator et plasmator: hoc enim significat hebr. יצר *iotser*. Hic ergo examina locustarum, id est, innumeros milites Assyrios, producit, et per turmas educit, ut terram decem Tribuum depascantur et devastent. Locusta enim habet speciem militis armati, volentis insilire in hostem. Similes locustas vidit Joel c. 1. 4 et 5. Joanes Apoc. c. 9. 1. et 2 ubi multa de iis dixi, quæ proinde hic non repetam. Porro Lyran. Clarius, Vatabl. et Arias locustas hic proprie accipiunt, quasi Deus famem et sterilitatem, ex frumenti corrosione futura a locustis, minetur Israeli, hoc non est improbabile: sub his tamen potius symbolice intelligit Assyrios, qui populum corroserunt, id est, occiderunt, vel captivarunt. Unde Propheta, ejus clade ingemiscens, ait ver. 2. *Domine Deus, propitius esto, obsecro: quis suscitabit Jacob, quia parvulus est?* id est, ad paucitatem redactus. Ita S. Hieron. Theod. Remig. Rupert. Haymo, Dion. et alii passim.

Moral. Nota τὸ *fictor* significare Deum artem et curam suam intendere in locustis efformandis, sicut figulus omnem cogitationem et industriam adhibet in excogitando et effingendo vase figulino. In hisce enim animalculis elucet ars et potentia divina. *Nec in ullo magis quam in his tota natura est*, ait Plinius l. 11. c. 2. Nimirum locusta, apis, musca, etc. si naturam, organa, membraque omnia spectes, magnum mirumque est Dei opus et artificium: sin usum consideres, multo est majus. Nam Deus, quasi mirus artifex, locustas et muscas ita fingit et format, ut per eas domet tyrannos et reges potentissimos (uti Pharaonem) ac gravissima eis inferat supplicia. Hoc est quod ait per Jeremiam c. 18. 11. *Ecce ego fingo contra vos malum, et cogito contra vos cogitationem*: *fingo*, id est, excogito et formo ita apposite, ut malum et pœna ad amussim culpæ vestræ respondeat, eamque suo modo et modulo adæquet: sicut judex excogitat supplicium sceleri latronis congruum et commensum. Vide Tertullian. lib. 2. contra Marc. c. 24. Sciant ergo coloni, sciant cives, cum grando uvas percutit, cum aurugo segetes afflat, cum tonitru et fulmen agros sidorant, cum locustæ, erucæ, bruchi, etc. sata depascuntur, ea a Deo immitti: Deus enim horum omnium est factor et fictor. Quocirca ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum faciunt verbum ejus, ut ad ejus nutum feriant peccatores. Itaque procellis hisce et creaturis non indignentur mortales, uti faciunt stolidi canes, qui lapidem quo appetiti sunt insectantur et mordent, non hominem jacientem: sed ad creatorem et vindicem, qui eas fingit et format, oculos convertant: ab eo veniam et indulgentiam scelerum humili confessione efflagitent. Qui enim ipsi obstrepit et obmurmurat, majorem in se ejus iram provocat: *Nam cum culpa sua feriri se denegat, quid aliud quam justitiam ferientis accusat?* ait S. Gregorius lib. 32. Moral. cap. 5. Cogitet ergo illud S. Pauli Rom. 9. 20. *Numquid dicit figmentum ei qui se finxit: Quid me fecisti sic?*

IN PRINCIPIO GERMINANTIUM SEROTINI IMBRIS,] id est, in principio veris, cum omnia germinare solent per imbrem serotinum, id est, vernum. Hebr. est: *In principio cum ascenderet serotinus*, scilicet imber vernus, qui prima educit et crescere facit germina. Matutinus enim imber Hebræis est, qui mane, id est, tempore sementis, depluit in Octobri, ut semina riget, solvat et radicet in terra. Serotinus est, qui sero, id est, tempore aristarum et messis, depluit in vere ut aristas granis impleat, fœcundet et maturet. Aut potius hunc serotinum explicat, dum subdit: *Et ecce serotinus post tonsionem regis*, q. d. Serotinum imbrem intelligo eum qui, postquam prima herba et gramina luxuriantia detonsa essent pro fœno, ad alendos equos regios, depluit, fecitque ut detonsa herba repullularet et recresceret, ac in culmos spicasque evaderet. Sensus est, q. d. Deus has locustas, id est, Assyrios, finxit et emisit in terram Israel tempore verno, id est, illo quo res Israeliticæ a cladibus respirare, vernare, prosperari et in segetem ingentem crescere incipiebant, adeo ut Israelitæ regi Assyriorum monarchæ tam potenti rebellare auderent. Ita S. Hier. Pro *serotinus*, hebr. est לקש *lekese*, quod proprie significat imbrem serotinum: hunc enim significat מלקש *malcosc*, uti omnes Hebræi fatentur, quod ab eadem radice descendit, imo idem est cum *lekese*. Pagnin. tamen *lekese* vertit: *Herba serotina*. Tigurina: *Herba renascens et repullulans*: per quam Vatabl. accipit fœnum autumnale, sive *cordum*, puta herbam quæ in pratis, postquam illa falce demessa sunt, succrescere solet, estque apprime commoda ovibus; sicut vice versa fœnum vernum commodum est equis, q. d. Locusta hæc involavit in fœnum autumnale, quo pasci solent oves, illudque depasta magnam famem et cladem intulit ovibus. Alii, ut Clarius, melius per herbam serotinam accipiunt, non autumnalem, sed vernam: eam nimirum, quæ post primam graminis luxuriem et copiam resecto ad alimentum equorum regiorum mox repullulavit, ac in spicas et culmos succrevit: et sic hæc versio cum nostra in idem redit. Sensus enim est, q. d. Deus finxit locustas in principio germinationis, quæ post demessionem in pabulum equorum regiorum factam, rursum imbre serotino repullulavit in culmos; ac tunc illam invadens locusta radicitus depasta est.

Allegor. S. Cyrili. in Zachar. c. 10. et S. Hier. in Job 28. pluvia matutina fuit lex vetus data per Mo-

son, qua semina jacta per patres legis naturæ germinabant: serotina vero est lex nova data per Christum, qua semina legis veteris germinantia maturuerunt, et ad perfectionem perducta sunt.

Et ecce serotinus post tonsionem regis.] Ita legendum cum Romanis, non: *Post tonsorem gregis*, uti legunt nonnulli: sicque explicant, q. d. Locustæ hæ de more eo tempore enatæ sunt, quo depluente imbre serotino segetes (quas depascuntur) succreverunt, et quo pariter tonderi solent oves, scilicet sub æquinoctium varnum, *in quo oves neque frigus, si lanam detraxeris; neque æstum, si nondum detonderis, sentiant*, ait Columella l. 7. cap. 4. Verum legendum est, *post tonsionem regis*, non *gregis*. Hoc enim significat Hebræum אחר גזי המלך *ochor ghizzi hammelech*. Secundo, Sept. pro ז legentes affine ג, scilicet pro גזי *ghizzi*, גג *gog*, vertunt: *Et ecce bruchus unus Gog rex*, vel, ut Compl. *In Gog regem*, nam pro אחר *achar*, id est, *post*, legerunt אחד *achad*, id est, *unus*, atque *lekesc*, quod prius verterant *serotinus*, æque ac Noster et alii, hic vertunt *bruchus*: forte pro *lekesc*, legerunt לקק *lekec*, id est, ligurio, qui omnia lambit et lingit, qualis est bruchus. Videntur ergo Sept. bruchi innumerabilem multitudinem, Gog genti sævissimæ comparasse, quæ terram Judæam vastaturo describitur, ait S. Hier. Sept. sequitur Arabicus Antioch. qui vertit: *Ostendit mihi Dominus, et* (quod) *ipse veniens cum pullis* (parvulis) *locustæ, adveniens, currens. Et hæc est quæ ivit in terram Og regis Basan, ad comedendum herbam ejus*. Et vicinius Arabicus Alexand. *Locusta congregata est, et effervet* (ebullit) *de valle prima in principio hiemis, et ignis venit in fine æstatis: et ipse est Gog rex*. Tertio, Aquila pro *ghizzi* perperam legens עזה *aza*, id est, *Gaza*, vertit: *Ecce serotinus post Gazæ regem*. Quarto, S. Hier. in comment. vertit: *Ecce post serotinum tonsor* (sive *tonsura*) *regis*, sicque explicat: *Ostendit*, inquit, *Dominus Sennacherib regem Assyriorum cum infinito exercitus multitudine, instar locustæ universo tomientis, esse venturum in principio imbris serotini, quando cuncta virent, et cunctarum rerum abundantiam pullicentur. Has autem locustas, quæ primo vere volitabant, bruchus innumerabilis sequebatur, qui veniebat post imbrem serotinum, et appellabatur tonsor, vel tonsura regis, eo quod universa vastaverit. Hunc tonsorem Isaias cap. 7. 20. ocutam novaculam vocat: et statim explicat vocatque regem Assyriorum: novacula igitur et tonsor regis, exercitus Chaldæorum est, qui in modum bruchi universo populatus est*. Locusta ergo est Sennacherib cum suis agminibus: post quem sequitur bruchus, id est, Nabuchodonosor cum suis, qui relicta a Sennacherib vastavit. Ita et Theod. Remigius, Haymo, Albert. et Hugo. Aliter Rupertus et Ribera: Locusta, aiunt, est Salmanasar, qui decem Tribus vastavit: bruchus est Sennacherib, qui duas Tribus afflixit; sed, orante Ezechia rege, per angelum cæsa sunt ejus castra.

Verum hæc omnia proprie ad decem, non ad duas Tribus spectare colligitur primo, ex eo quod in Bethel, quæ erat decem Tribuum, prophetabat Amos. Unde v. 13. ab Amasia inde jubetur egredi, et pergere ad duas Tribus. Secundo, quia v. 9. in tertia plaga comminatur regi Jeroboam et Israeli excidium: ergo prima vel secunda plaga nequeunt referri ad Sennacherib, qui duas Tribus post excidium Jeroboam et Israelis afflixit. Tertio, quia duas priores hasce plagas a se intentatas Deus placatus precibus Amos suspendit et remisit. Constat autem cladem a Salmanasar et Nabuchodonosor reipsa Judæis fuisse inflictam, non autem suspensam, eamque fuisse integram et extremam; nam Salmanasar decem Tribus, Nabuchodonosor, duas evertit et abduxit. Denique in Hebr. et Latinis codicibus non habetur: *Et ecce post serotinum tonsor regis*, ut legit S. Hier. sed vice versa τὸ *post* transponitur, diciturque: *Et ecce serotinus post tonsionem regis*. Quæ verba sensum S. Hier. non admittunt, sed eludunt: significant enim serotinum imbrem non ante, sed post detonsam et demessam a ministris regis, pro ejus equis herbam, eam fecisse repullulare, ac tum in eam involasse locustam, ut eam depasceret, eo sensu quem jam subjungo.

Dico ergo hæc tantum ad decem Tribus spectare: illarum enim tres clades ab Assyriis inflictas, sibi ordine succedentes, totidem visionibus prævidit ac prædicit hic Propheta. Unde ter repetit: *Hæc ostendit mihi Dominus*. Prima, quam hic describit, inflicta fuit a Phul, qui primus e regibus Assyriorum Israelem invasit. Huic ergo singulæ hujus prophetiæ et visionis partes ex æquo respondent. Propheta eas concise enarrat, aut potius convolvit. Accipe eas explicatas et adaptatas. Vidit Amos primo, herbam primo germinantem et luxuriantem: illa significabat res Israelis efflorescentes. Secundo, vidit eam tonderi et demeti a rege: hic est Benadad rex Syriæ, qui valde afflixit Israelem, ejusque opes totondit, et demessuit. Tertio: *Vidit serotinum post tonsionem regis*, hoc est, vidit herbam a rege Benadad demessam, per imbrem serotinum, id est, subsequentem, repullulare et reflorescere. Id factum tempore Amos per Jeroboam filium Joas regem Israel, qui suo robore et armis res Israelis afflictas restituit, ut patet 4. Regum 14. 25. Inde quarto, vidit Amos in herbam repullulantem involare locustas a Deo formatas, eamque depasci. Id factum per Phul regem Assyriorum, qui regnum Israelis restauratum et restitutum a Jeroboam invasit magno exercitu, regnante in Israele Manahem, sub finem regni Oziæ regis Juda. Quinto, Amos prævidens hanc locustarum, id est Assyriorum, irruptionem, precatur Deum ut cladem hanc ab Israele avertat; precatur et impetrat: *Misertus enim Dominus super hoc, dixit: Non erit*. Id ita contigisse patet: nam Manahem ex tributo quinquaginta siclorum singulis capitibus indicto, dedit Phul mille talenta argenti, quibus acceptis, Phul *reversus est, nec moratus in terra*, ut dicitur 4. Reg. 15. 20. Ita a Castro quoad rem, licet in modo non tam explicate, nec tam adæquate.

2. Et factum est cum consummasset (locusta) comedere herbam terræ.] *Cum consummasset*, id est, cœpisset consummare: significatur enim actus inchoatus, non perfectus. Sic dicitur Luc. cap. 2. 21. *Postquam consummati* (id est, cœpti sunt consummari) *dies octo*, id est, die octavo. Sensus est, q. d. Cum in visione vidissem locustarum agmen incipere depascere terram Israel, adeo ut videretur eam omnino depasturum, et intellexissem a Deo per hoc significari, quod

axercitus Phul et Assyriorum plane expilaturus et vastaturus esset terram Israel, dixi ego Amos, tantam Israelis vastitatem futuram prævidens, et ingemiscens: DOMINE DEUS, PROPITIUS ESTO, OBSECRO, miserere Israelis tui ita affligendi et atterendi, ejusque expilationem et stragem tantam averte. Causam subdit: QUIS SUSCITABIT JACOB, QUIA PARVULUS EST?] *parvulus*, scilicet primo, numero, id est, paucus; secundo, robore, quia infirmus et invalidus; tertio, opibus, quia pauper et miser. Sensus est: Quis eriget Jacob, id est, Israelem, si permittas Phul eum atterere, exhaurire et accidere? q. d. Nisi avertas, o Domine, hasce strages Phul, populus Israel ab eo ita accidetur et minuetur, ita fiet parvulus, id est, paucus et modicus, ut instaurari nequeat, sed intereat et pereat. Ita S. Hieron. Dicit, *parvulus est*, non quod jam esset: nam jam Israel per vires et arma Jeroboam recreverat; sed *est* ponitur pro *erit*. Dicit tamen *est*, quia in symbolo locustarum terram depascentium, jam eum parvulum, id est certo expilandum et atterendum videbat Amos.

3. MISERATUS DOMINUS, DIXIT: NON ERIT] hæc plaga locustarum quam vidisti, q. d. Ego exoratus tuis et aliorum Prophetarum precibus plagam hanc a me comminatam revoco, faciamque ut non veniat locusta, id est Phul, qui vastet terram Israel. Ita contigit: quia vastationem imminentem avertit et redemit Manahem rex Israel, dando Phul mille talenta argenti, uti superius dixi. Hic verum est illud Themistoclis apud Plutarch. in Apophteg. *Periissemus, pueri, nisi periissemus*. Perditus enim ad Deum confugiens, ab eo salutem et omne bonum impetrat; uti impetravit Themistocles exsul et profugus a Xerxe rege Persarum, nuper hoste suo, cum ejus opem implorans, ab eo magnis donis ornatus et ditatus est. Ita hic perditio Israelis prævisa a Propheta movit eum ad ardentes preces, quibus illi veniam opemque ac dona Dei conciliavit.

4. HÆC OSTENDIT MIHI DOMINUS] Hæc est secunda ostensio Dei, et visio Prophetæ, qua vidit Deum judicem mittere ignem in terram Israel, qui prius abyssum, id est, molem magnam aquarum, absumpsit; deinde partem terræ selectam; ac pari modo reliqua omnia combussisset, nisi Amos precibus suis iram ignemque Dei stitisset et repressisset. Hoc est enim quod ait: ET ECCE VOCABAT JUDICIUM AD IGNEM DOMINUS] Arabicus: *Vocavit in justitia ignem*, Syrus: *Vocavit ad judicandum in igne*, per ignem. Sic et Septuag. Est prosopopœja; tribuit enim Deus hic judicio personam quasi judicis, aut lictoris, quasi dicat: Deus judicium, id est, sententiam suæ condemnationis et ultionis quasi justum vindicem mittet ad ignem, quasi ad tormentum, ut scilicet ignem excitet, eoque consumat terram Israel, et devoret *abyssum multam;* Tigurina, *abyssum profundam;* Pagnin. *voraginem magnam*, id est populi, domorum et opum immensitatem; *et partem*, id est, portionem selectam et hæreditariam. Unde et Chald. vertit, *hæreditatem*, q. d. Deus sæpius variis suppliciis corripuit Israelitas; at cum vidit illos non resipiscere, decrevit tandem rem ad ignem reducere, et obduratos concremare. Ita Emmanuel, Mariana et alii.

Secundo, Hebr. לריב *larib* sic verti potest cum Tigurina et Aria: *Et ecce vocans ad litem*, vel *ad jurgium in igne Dominus*, q. d. Deus juridice citavit, et in jus ad suum tribunal vocavit terram Israel, provocans ad ignem; atque illi litem intendit, ut ageret eam ream ignis, et ad incendium damnaret. Tertio, Vatabl. vertit: *Et ecce vocabat Dominus ad litigandum cum igne*, q. d. Vocabat Dominus ad sese Angelos ministros justitiæ suæ, ut judicio suo damnatos plecterent igne, hoc est incendio magno abyssum multam, id est, multam terræ regionem, et partem, scilicet regiorum pratorum, absumerent.

Quæres: Quodnam fuit hoc judicium ignis? Resp. Lyran. et Vatabl. Deum immisisse in terram Israel ignem proprie dictum, aut, ut alii, ingentem solis ardorem: qui abyssum, id est, mare Galilææ siccaret, ac magnam frugum fructuumque partem torreret et perderet. Tale fuit incendium quod sub Phaetonte rege contigit tempore Mosis, uti notat Euseb. in Chron. de quo multa fingunt et fabulantur Poetæ.

Audi Ciceronem, lib. 2. Officior. *Phaetonti*, inquit, *filio Sol facturum se esse dixit quicquid optasset; optavit ut in currum patris tolleretur: sublatus est; atque is, antequam constitit, ictu fulminis deflagravit: Quanto melius fuerat in hoc promissum patris non esse servatum?* Hinc dictus est Phaeton ἀπὸ τοῦ φάους, id est, a luce, et αἴθω, id est, uro, ait Servius in illud Æneid. 5.

Auroram Phaetontis equi jam luce vehebant.

Et Ovid. 2 Metamorph. fuse fabulam enarrans ait:

Tunc vero Phaeton cunctis e partibus orbem
Aspicit accensum, nec tantos sustinet æstus:
Et mox arbitrio volucrum raptatur equorum.
Sanguine tum credunt in corpora summa vocato
Æthiopum populos nigrum traxisse colorem.
Tum facta est Libye raptis humoribus æstu
Arida.
Arsit et Euphrates, Babylonius arsit Orontes.
Æstuat Alphæus, ripæ Sperchiades ardent:
Quodque suo Tagus amne vehit, fluit ignibus aurum.

Et inferius Jovem fulmine afflantem Phaetontem ita pingit:

Intonat, et dextra libratum fulmen ab aure
Misit in aurigam, pariterque animaque rotisque
Expulit, et sævis compescuit ignibus ignes.
At Phaeton rutilos flamma populante capillos
Volvitur in præceps, longoque per aera tractu
Fertur.

Hoc est quod pater ei prædixerat:

Phaeton, pœnam pro munere poscis

Secundo, Arias per *ignem* accipit pestem, quam ait Deum immisisse Israeli, quæ abyssum, id est, magnam populi multitudinem, et partem optimatum et principum absumpserit.

Tertio, S. Hier. Remig. Rupert. Hugo et Ribera censent post cladem decem Tribuum prima visione Amos præsignificatam, hac secunda ejus visione præsignificari cladem duarum Tribuum, et excidium ac incendium Hierosolymæ infligendum a Nabuchodonosore

et Chaldæis. Nam cap. præcedenti, v. 1. et 12. significavit Amos se non tantum contra Samariam et decem Tribus, sed etiam contra Sionem et duas Tribus prophetare. Hæ enim devorarunt abyssum, id est, ingentem populi multitudinem et opum, quæ erat Hierosolymæ (ipsa enim erat quasi abyssus et oceanus hominum) ac partem, id est, templum: hoc enim erat pars et hæreditas Dei, æque ac urbis sanctæ. Sed huic expositioni obstat primo, quod hoc capite directo contra decem Tribus, non contra duas vaticinetur Amos, uti ostendi v. 1. Secundo, quod Amos orans hanc cladem precibus suis averterit: constat autem eum non avertisse excidium Hierosolymæ. Hoc enim de facto contigit, urbique reipsa inflictum est. Dices: Amos suis precibus impetravit ut hoc excidium sorciretur, scilicet ut Judæi post 70. annos Babylone redeuntes restaurarent Jerusalem. Resp. id non sufficit. Nam Deus, flexus precibus Amos, dixit: *Sed et istud non erit;* quæ verba significant plagæ non restaurationem, sed omnimodam cessationem et revocationem, q. d. Plaga hæc a me comminata non eveniet, retinebo eam, ignem quem comminatus sum, non immittam.

Quarto ergo et genuine, judicium hoc ignis in Israelem exercuit Deus per Teglatphalasar regem Assyriorum, qui post Phul quasi ignis ingenti ardore et ferocia invasit Israelitas, atque abyssum multam, id est, innumeram turbam populi, puta tribus Ruben, et Gad, ac dimidiam tribum Manasse humiliore loco trans Jordanem, quasi in abysso sitas, insuper partem illam insignem Israelis cis Jordanem positam, puta tribus Nephthalim, Aser et Zabulon, abduxit in Assyrios, 4. Reg. 15. 29. qui reliquas omnes pariter abduxisset, ac Samariam eum regno Israel evertisset, ni Deus flexus precibus Amos ejus ordorem inhibuisset, ac reliquias Israelis conservasset. Ita a Castro.

Mystice, Christus judex vocabit judicium ad ignem, id est, ignem ad judicium per hypallagen, ut ignis quasi lictor ipsi in die judicii assistat, et damnatos ab ipso comprehendat et convolvat in tartara, juxta illud Psal. 96. 3. *Ignis ante ipsum præcedet et inflammabit in circuitu inimicos ejus.* Et Psalm. 49. 3. *Ignis in conspectu ejus exardescet, et in circuitu ejus tempestas valida.*

Audi S. Gregor. 33. Moral. c. 6. *Judicium*, ait, *ad ignem vocatur, cum justitiæ sententia ad pœnam jam æternæ concremationis ostenditur. Et multam abyssum devorat, quia iniquas atque incomprehensibiles hominum mentes concremat, quæ nunc se hominibus etiam sub signorum miraculis occultant. Pars autem domus Domini comeditur, quia illos quoque gehenna devorat, qui nunc quasi in sanctis actibus de electorum numero se esse gloriantur.*

7. [Hæc ostendit mihi Dominus.] Est hæc tertia bujus capitis visio, qua propheta videt Deum quasi cæmentarium stare cum trulla in manu, qua murum Israelis oblinire et incrustare solebat, pertæsum jam scelerum Israelis, deponere trullam, ut significet se curam et tutelam Israelis, qua eum suis legibus, fide et cultu quasi muris, quos sua ope et defensione quasi trulla et calce oblinere et roborare solebat, ob ejusdem idololatriam et crimina deponere et abjicere; itaque eum resignare et tradere Assyriis, qui eum ferro flammaque vastent. Ita S. Hieron. Remig. Haymo, Hugo, Lyran. Ribera, Fernandius in vision. c. 32. et alii. Ubi nota, maxime Dei iræ pœnæque signum esse, cum ipse a republ. vel ab anima cujusque abit, eam deserit et derelinquit: hoc enim ipso tradit eam hostibus, utpote quibus illa sine Dei auxilio resistere nequit.

Super murum litum,] ideoque pulchrum aspectu, et firmum robore. Hinc et Aquila, ait S. Hieron. vertit ἀλειφομένον, id est stagnaturam, vel inunctionem, aut illituram, qua murus stagnatur, id est inungitur, illinitur, incrustatur a cæmentario per trullam. Theodotion vertit τηκόμενον id est tabescentem. Hinc et Ropertus putat Amos hic prædicere excidium Hierosolymæ per Titum et Romanos. Verum obstat quod sequitur: *Et demolientur excelsa idoli.* Tempore enim Titi, Judæi non coluerunt idola. Agit ergo Amos de excidio Samariæ, post quinquaginta circiter annos futuro sub Hosee, anno sexto Ezechiæ regis Juda.

Nota: Murus litus est qui calce illinitur et incrustatur, non tantum ut sit elegantior, sed etiam idque magis ut perseveret firmior contra nimbos et procellas. Muri enim male illiti procellis quassantur, finduntur, et tandem in ruinam eunt, juxta illud Ezech. 13. 11. *Dic ad eos qui liniunt absque temperatura, quod casurus sit: erit enim imber inundans.* Trulla est instrumentum quo fabri lapides in fabrica componunt ac calcem e vaso hauriunt, et muro injiciunt illinuntque. Murus ergo illitus trulla Dei, significat Israelem, dum a Deo oblinebatur et incrustabatur, id est tegebatur, roborabatur et protegebatur, stetisse integrum et invictum contra omnes hostium insultus. Porro trulla in manu Dei stantis super, id est, juxta, prope (sic enim dicitur Lucæ 4. 38. *Stans super*, id est juxta *illam, imperavit febri*) murum, significat pervigilem jugemque Dei in tuendo Israele curam ac providentiam. Sicut enim cæmentarius cum trulla astat parieti, ex quo pluvia calcem dejicit, ut damna ruinasque omnes impacta trulla sarciat: ita pariter Israeli ab olim hucusque astitit Deus; sed jam offensus, et quasi desperans de restauratione tam ruinosi muri, id est Israelis, ponit abjicitque trullam suæ curæ et protectionis, sinitque eum ruere in interitum. Unde ait: *Non adjiciam ultra superinducere*, superlinere trulla et incrustare. Hebr. *Non adjiciam ut pertranseam eum*, scilicet eum oblinendo, sarciendo et roborando, q. d. Non pertransibo illum impune, sed puniam et occidam eum. Sic enim ait c. 8. 5. *Non adjiciam ultra ut pertranseam eum.* Deus enim sua clementia, condonatione et gratia, quasi calce oblinit tegitque peccata, juxta illud Psal. 31. 1. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata;* Hebr. *Beati dimissi prævaricatione, et tecti*, vel *operti peccato.* Cum vero Deus calcem et trullam ponit, sinit peccata cum peccatoribus quasi aperta et biantia, ut pateant pluviæ et nimbis, id est, divinæ vindictæ ab hostibus, a quibus dejiciuntur et aguntur in ruinam. Ita hic Deus ponens trullam Israelis, hoc ipso eum tradidit Assyriis. Significatur ergo hac depositione trullæ, ultima Israelis derelictio et strages, ac extremum excidium illi infligendum a Salmanasar anno 6. Ezechiæ regis Juda. Unde symbolice Clarius per trullam et calcem accipit flagella et clades Israeli impactas a Deo, ut resipisceret, et rectus in fide cultuque Dei consisteret. Has jam deponit Deus, quia eum obduratum et impœnitentem

statuit omnino deserere, et hostili ferro ignique tradere et resignare.

Secundo, pro *trulla* hebr. אנך *anac*, quod hic tantum reperitur, Rabbini et hebraizantes moderni vertunt, *perpendiculum plumbeum*, vel stanneum, aut *normam* et *amussim*, ad quam fabri ædificare solent, ut recta, æqualis et commensa sit fabrica et muri. Ita R. David, Lyran. Pagnin. Arias, Vatabl. Unde vertunt: *Ecce Dominus stans super murum perpendiculi, et in manu ejus perpendiculum*; vel, ut Tigurina: *Ecce Dominus constitit super murum ad normam exstructam, et habebat normam in manu sua*. Quod eodem sensu, quem jam de trulla dedi, accipi potest, q. d. Dominus ponit, id est deponit, perpendiculum, ad quod ædificare et restaurare solebat murum Israelis, hoc est, Dominus deponit reip. et regni Israelis curam, sinitque illud ruere. Alii tamen, ut Vatabl. et Arias, per perpendiculum accipiunt Dei judicium, et justæ vindictæ mensuram, quasi dicat: Deus pro circulo et curvatura suæ misericordiæ, applicuit Israeli perpendiculum suæ justitiæ, ut eum ex æquo pro sceleribus puniat, ut deinceps non misericorditer ei parcat, sed juste eum plectet. Unde Chald. vertit: *Ecce Dominus consistit super murum judicii, et coram illo erat judicium. Et dixit Dominus: Quid tu vides, Amos? et respondi: judicium. Dixit ergo Dominus ad me: Ecce ego judicium exercebo in medio populi mei Israel, non addam ultra ut dimittam eis.*

Tertio, Symmach. Syrus et Septuag. pro *trulla* hebr. *anach*, vertunt, *adamantem*. Aiunt enim: *Et stabat super murum adamantinum, et in manu ejus adamas. Et dixit Dominus ad me: Ecce ego impono adamantem in medio populi mei Israel.* Hebr. enim *anach* nonnulli deducunt a radice נכה *nacha*, id est percussit, ut *anach* sit idem quod *percussor*, qui scilicet alia omnia percutit et confringit, ac a nullo alio percutitur et confringitur, qualis est adamas. Hinc adamas symbolum est duri judicii, ac rigidæ, irrevocabilis et inevitabilis vindictæ, æque ac perpendiculum, de quo jam dixi. Idem significat sartago ferrea, quam vidit Ezechiel cap. 4. 3, scilicet firmum Dei decretum evertendi Jerusalem. Hoc enim opponit hic Israeli in sceleribus suis obfirmato et obdurato. Unde Arabicus Alexandrinus vertit: *Ostendit quasi hominem stantem super arcem de lapide adamantino, et in manu ejus lapis ex eo; et ego projicio hunc lapidem in medio populi mei Israel, et non addam requirere eum et peribit subsannatio.* Quare mirum est Arabicum Antiochenum pro adamante vertere *legem*, sensumque dare contrarium. Sic enim vertit: *Et ecce ipse murus stans super respicientes. Et dixit mihi Dominus: Quid est hoc quod vidisti? Et dixi: Est lex. Et dixit Dominus mihi: Ecce ego confirmo legem in medio populi Israel, ut non adjiciam declinare ab eo.*

Sensus ergo est, q. d. Etiamsi animus, æque ac murus Israelis et Samariæ, sit durissimus et adamantinus, ego tamen ut adamas longe durior et fortior, eum confringam et conteram. Significat ergo adamas cuilibet potentiæ etiam adamantinæ oppositam Dei omnipotentiam, et vindictam quovis adamante fortiorem, juxta illud Zachar. 7. 12. *Et cor suum posuerunt ut adamantem, ne audirent legem et verba, etc. Et facta est indignatio magna a Domino exercituum, etc. Et dispersi eos per omnia regna quæ nesciunt, et terra desolata est.* Ita Fernandez in vision. c. 38. Simili modo Ezechiel c. 3. 7. eum audisset a Deo: *Domus Israel attrita fronte et duro corde est*, audit illico: *Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, et frontem tuam duriorem frontibus eorum: ut adamantem et ut silicem dedi faciem tuam.* Malo enim nodo malus quærendus est cuneus, et mens ac facies adamantino malleo contundenda est. Ita Theod. Rursum, adamas significat rigidos, et ad misericordiam inflexiles sævosque Assyrios: hos enim imposuit Deus Israeli quasi malleos adamantinos, ut eum contunderent. Sic Ovid. l. 4. Metamorph. dicit inferni aditus clausos esse adamante, vel, ut Virgil. 6. Æneid. columnis adamantinis, et Statius l. 7. regias Martis fores obserat adamante: ac Horatius Marti dat loricam adamantinam, id est, invictam et omnia vincentem. Vide quæ de adamante dixi Ezech. 3. 9.

Audi S. Hieron. hic ex Xenocrate: *Adamas*, ait, *sui nominis lapis est, quem nos indomitum possumus appellare, eo quod, primo, nulli cedat materiæ, ne ferro quidem. Nam si ponatur super incudem; et gravi ictu feriatur mallei, antea incus et malleus vulnus accipiunt, quam adamas conteratur.* Secundo, *Cum ignis omnia domet, et universa metalla consumat, reddit adamantem duriorem, ut ne parvulum quidem angulum vis nimii ardoris obtundat.* Tertio, *Vidi et in auro adamantem magnitudine milii, cumque vicinum consumatur aurum longo usu ac nimia vetustate, solus adamas non atteritur.* Quarto, *Nulla lima imminui potest, sed e contrario limam terit, et quidquid atterit lineis sulcat.* Quinto, *Hic lapis durissimus et indomabilis solo hircorum cruore dissolvitur, et missus in calidum sanguinem perdit fortitudinem suam* (hoc tamen alii negant, ut dixi Ezech. 3.) Sexto, *Est autem parvus et indecorus, ferrugineum habens colorem, et splendorem crystalli.* Septimo, *Quatuor adamantis genera describuntur. Primus est Indicus; secundus, Arabicus; tertius, Macedonicus; quartus, Cyprius, pro qualitate regionum plus cui minus duritiem possidentes.* Octavo, *dicitur quoque in electri similitudinem venena deprehendere, et maleficiis resistere artibus.* Deinde hæc symbolice applicans Christo: *Talis, ait, est Dominus et Salvator, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, etc. factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. De quo Isaias scribit c. 53. Non est species illi, neque decor; vidimus eum, et non erat pulchritudo: despectum et novissimum hominum, virum dolorum, et scientem ferre infirmitatem. Hic stat super murum adamantinum, id est super Sanctos et Apostolos suos, quibus donavit ut et ipsi adamantes vocarentur, et a nullo superati dicerent: Quis nos separabit a charitate Christi? tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? Certus sum quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro. Petrus quoque qui erat fortissimus adamas, portæ inferorum non prævaluerunt adversus eum* (hac de causa Pontifices roma-

ut gestant crucem ex adamante, ut moneantur crucis Christi et S. Petri, ac utriusque fortitudinis adamantinæ eamque imitentur.) *Hic vir et Dominus qui stat super murum adamantinum, habet in manu sua adamantem, quia nisi Dei teneatur manu, et illius valletur auxilio, omnem perdit fortitudinem, dicente Domino in Evang.* Joan. 10. *Nemo potest rapere de manu patris mei. Et in tantum robustus est, ut dicatur ad eum: Si transieris per ignem, flamma non comburet te,* Isaiæ 43. *Quantoque magis tentationibus cæditur, tanto fortior fit, et pro nomine salvatoris inter flagella lætatur. Cumque a nullo superari queat, solo mortiferæ libidinis calore dissolvitur. Hæc enim sanguinis hircorum et ipsius hirci dicitur esse natura, ut sit od libidinem calidissimus, et quod ignis edomare nequeat, solus illius dissolvat cruor. Ponit ergo Dominus hujusmodi adamantem in medio populi sui Israel, etc. ut omnia hæreticorum mysteria, domumque Jeroboam, qui primus populum Dei separavit, percutiat gladio atque subvertat.*

Hactenus S. Hieron quem secutus Viegas in cap. 12 Apoc. comment 1, sect. 2. Adamas, ait, est Christus in manu Patris; murus adamantinus est Ecclesia, super quam est Christus. Pater ergo Christum quasi adamantem in modio Gentium ac principum misit, quem tamen nulla potentia frangere unquam potuit; quam invictam fortitudinem ipse muro adamantino, id est, Ecclesiæ suæ communicavit, dicens S. Petro Ecclesiæ capiti: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam,* Matth. 16. 18.

9. Et demolientur (passive et activo, id est destruentur et destruent, Assyrii) excelsa idoli.] *Excelso,* intellige fana et altaria idolis dicata, in quibus ois sacrificabont. Hebr. *excelso Isaoc; Isaac,* id est Israelis, sive populi Israel, qui ab Isaac et Jacob prognatus est. Ita Vatabl. vel, ut Clarius ot R. David, dicuntur *excelsa Isaac,* quod in iis ad similitudinem et memoriam Isaac a patre Abrahamo immolati, filios suos idolis, uti Moloch immolaront et concremorent. Melius Septuag. Arabicus et Syrus *excelsa Isaac* vertunt, *altaria risus,* vel derisionis (Isaac enim hebr. risum significat, et a risu nomen accepit: quia nascens risum et gaudium ingens sterilibus parentibus attulit) id est, ridicula et deriden'a, hoc est, *excelsa idoli,* ut vertit Noster. Idola enim hebr, vocantur *oven,* id est res vanæ, leviculæ, ludicræ; et *elilim,* id est deiculi, sive dii leviculi et ridiculi. Sic Jerem. c. 10. 15. idolum vocat *opus risu dignum.* Et cap. 51. 18. *Vana,* ait, *sunt opera* (sculptilia idolorum) *et risu digna.* Quid enim magis ridiculum quam inanime idolum ex ligno, ære vel auro manu hominis efformatum, æstimare et colere ut Deum, ut Numen, quod omnia cognoscat, creet, gubernet? Vide Baruch toto cap. 6. Aliter Theodor. censet enim *oros risus* dici, quod idololatræ apud eas conviviis, hilaritati, risibus, cantibus et lusibus vacarent, juxta illud Exodi cap. 32. vers. 6. *Sedit populus manducare, et bibere, et surrexerunt ludere.*

Et sanctificationes Israel desolabuntur.] *Sanctificationes,* hebr. מקדשי *micdesce,* id est, *sanctuaria,* puta templa vitulis aureis in Dan et Bethel aliisque urbibus consecrata: quæ enim paulo ante vocavit *excelsa idoli* ab objecto, hic a subjecto vocat *sanctuaria Israel.* Ita Lyranus, Vatabl. Arias et alii; licet Septuag. vertunt *sacrificia,* Chald *sacra.* Remig. Hugo et a Castro intelligunt ipsa idola, puta ipsos vitulos aureos. Verum hebr. *micdesce* proprio significat *sanctuaria,* id est templa. Significat ergo Assyrios combusturos templa vitulorum et idolorum Israelis, in quibus Deum ad iram et æmulationem provocaverat.

Et consurgam super domum Jeroboam in gladio,] q. d. Trucidabo posteros Jeroboam, ejusque stirpem rogiam exscindam. Jeroboam hic non est filius Nabat, auctor regni, schismatis et idololatriæ; sed alter eodem nomine, filius Joas, nepos Jehu, pater Zachariæ. Id ita contigisse patet; nam Zacharias, filius Jeroboam, occisus est a Sellum, qui regnum ab ejus familia ad suam transtulit, 4. Reg. 15. 13. uti Jehu ejus proavo interminatus erat Deus, 4. Reg. 10. 30. Ita S. Hier. Remig. Albert. Lyran. et alii. Quare minus recte, et nimis ample Theodor. per *domum Jeroboam* accipit totum regnum Israel, q. d. Regnum Israel cum suo rege Hosee exscindam per Salmanasar, anno 6. Ezechiæ regis Juda. Nam Hosoe, ultimus rex Israel, non fuit o domo et stirpe Jeroboam. Hæc enim jam succisa erat in ultimo ex eo, rege Zacharia.

10. Et misit Amasias sacerdos Bethel ad Jeroboam.] Amasias pontifex idolorum, puta vitulorum aureorum in Bethel, timens ne populus Israel oraculis et minis Amos perculsus idola abjiceret, et cultum veri Dei amplecteretur, itaque sibi oblationes et victimæ vitulis offerri solitæ decederent, ipseque pontificatu, forte etiam vita, privaretur; tamquam pseudopontifex et pseudopropheta, hac de causa accusat Prophetam Amos apud Jeroboam regem, tamquam seditiosum et regni perturbatorem, quasi qui populum a Jeroboam avocare, et sceptrum Juda traducere et revocare moliretur. Ita faciunt hodie hæretici et politici in Anglia, Hollandia, Bohemia, etc. qui Catholicos et sacerdotes insectantur, eosque apud Magistratus accusant et calumniantur, reosque perduellionis agunt, quasi qui prætextu religionis reges et principes solio suo deturbare, aliosque reges et principes Catholicos inducere moliantur, et ad id plebem sollicitent. *Rebellavit,* inquiunt, *contra te* novus hic *Amos,* et in Septuag. συςροφὰς, id est, *congregationes et conjurationes facit contra te:* omnes enim congregationes ad verbum Dei, et ad Missæ sacrificium, æstimant esse conjurationes contra magistratum et statum politicum.

11. Hæc enim dicit Amos: In gladio morietur Jeroboam.] Mentitur pseudopropheta. Non enim dixerat Amos: *In gladio morietur Jeroboam;* sed, *Consurgam super domum Jeroboam in gladio,* scilicet occidendo, non ipsum Jeroboam, sed ejus filium Zachariam, ut dixi v. 9.

12. Et dixit Amasias ad Amos.] Cum videret Amasias pseudopropheta regem Jeroboam suis criminationibus contra Amos non moveri, eumque ut Prophetam habere ac revereri, aggreditur ipsummet Amos, leni oratione et adulatione suadens ei ut, relicta Bethel, transeat in Judam: Noli, ait, mihi hanc facere injuriam, cum ego tibi non sim injurius; noli invadere parochiam et diœcesim meam, ego non invado tuam; noli populum meum a me avocare, ego non avoco tuum. Ego Pontifex et Propheta sum in Israel et Bethel: tu ex Thecua urbe Judæ oriundus Judæus es; vade ergo

ad tuos Thecuitas, age Prophetam in Juda; nil tibi cum meis Betheitis. Hoc est quod sequitur:

Qui videns, id est, o videns, o Propheta Amos, fuge in terram Juda,] q. d. Ego tamquam amicus tibi amico suadeo fugam, quia in Bethel et Israel, utpote urbe et regione idolorum, rex ipse cæterique omnes idololatræ tibi parant insidias, necemque machinantur. In Juda vero securus eris, ac in pretio et honore habeberis, utpote Propheta Domini.

Comede ergo ibi panem,] id est, ibi exercere munus prædicandi, ex eoque alimoniam et lucrum capta uti ego capto in Bethel, q. d. Quiete et laute ibi vive ex tua prophetia, ac sine me pariter in Bethel pacifice et splendide vivere ex meo sacerdotio, oblationibus et victimis idolorum; nec mihi hanc offam tam pinguem e faucibus eripias. Ita S. Hieron. Remig. et Lyran. Addit Arias, q. d. Fuge in terram Juda, ut ibi habeas panem, ac evadas famem quam Israeli obventuram vaticinatus es.

13. Et in Bethel non adjicies ultra ut prophetes, quia sanctificatio, hebr. מקדש *miedasc*, id est sanctuarium, regis est, et domus regni est,] q. d. Bethel est locus sanctus dicatus vitulis aureis, in quo rex habet suum palatium, æque ac templum et basilicam, in quo eosdem colit, quod est quasi domus sacra et fanum totius regni, ad quod orationis et sacrificii causa confluunt omnes Israelitæ ex toto regno decem Tribuum. Bethel ergo est locus sacer, quem rex suis idolis sibique segregavit et sanctificavit. Si igitur videat ipse et populus te contra illud illiusque Deos vaticinari, plane metuendum est ne capiat et occidat te. Quare consule tibi, et migra ex Bethel in Judam. Ita Remig. Albertus et Arias. Note: Templa a regibus in palatio, vel juxta palatium, aut alibi, pro toto regno regio sumptu et magnificentia ædificata, dictæ sunt basilicæ, q. d. Regales, scilicet domus et delubra; βασιλεὺς enim Græcis est rex. Ita Constantinus Romæ palatium suum Lateranum in templum convertit, indeque vocata est basilica Lateranensis et Constantiniana.

Secundo, Bethel erat sanctuarium regis quia a Jeroboam filio Nabat, primo rege Israel, in Bethel erecti sunt vituli aurei, eisque templum erectum 3 Reg. 12 32. Ita Lyran. et Arias.

Aliter S. Hieron. per regem enim accipit Deum, puta Baal, sive Jovem, qui est *Rex hominumque Deumque*, q. d. Bethel regi, id est Baal, est sacra et dicata, ne ergo in illum Deum Juda, utpote alienum et contrarium, concionando inducas.

14. Responditque Amos, etc. Non sum Propheta.] Septuag. *Non eram Propheta*, scilicet ex arte, instituto et professione mea, q. d. Officium meum non est prophetare, sed pascere armenta: Dominus tamen ab iis me abripuit, ut hæc vobis prophetem et annuntiem, quo peracto, rursum rediturus sum ad mea armenta. Alii enim prophetæ, sive prædicatores, a puero vel a Deo, vel a parentibus, vel ab aliis Prophetis et prædicatoribus instituebantur et docebantur prophetare, id est prædicare. Amos vero a nullo fuerat institutus, nullas ejusmodi scholas frequentarat; sed ab armentis subito raptus est a Deo, factusque Propheta: ita S. Hieron. Albert. et Arias. Aliter S. Greg. lib. 2. Moral. cap. 44. Remigius et Hugo: putant enim eo tempore quo dixit hæc Amos, recessisse ab eo spiritum prophetiæ, ut vere dixerit Amos: *Non sum propheta*, id est, nunc non habeo, non sentio spiritum prophetiæ. Hic enim spiritus per intervalla Prophetas corripiebat, docebat, movebatque ad prophetandum, non enim erat permanens et stabilis, sed transiens et abiens. Verum de hoc non agitur hic: nec enim Amasias postulabat ab Amos, ne hoc instanti, sed ut deinceps numquam amplius prophetaret in Bethel contra vitulos aureos. Prior ergo sensus genuinus est, cui adde secundo: *Non sum Propheta*, q. d. Ex arte prophetandi non vivo, non aucupor lucrum, ut tu facis, Amasia, quia vivo ex meis armentis. Ita Sanchez. Tertio, alii, q. d. *Non sum Propheta*, vestitu et habitu, quia vestitum meum rusticanum ut rusticus retineo. Prophetæ enim proprium habebant habitum, puta saccum et cilicium, Zachar. 13. 4.

Sed armentarius ego sum,] puta pastor boum, camelorum, mulorum, equorum et similium majorum animalium. Hæc enim vocantur armenta, quia idonea sunt ad opus armorum, ait Festus: vel, ut Varro, ab arando, quasi aramenta, indeque per crasin armenta. Unde Aquila, Symmachus et Theodotion vertunt βουκόλος, id est ut Arias, *bubulcus*; unde Bucolica vocantur carmina ruralia pastorum apud Virgilium. Hoc enim proprie significat hebr. בוקר *boker*, a rad. בקר *bacar*, id est bos, q. d. boum custos. Secundo Septuag. vertunt αἰπόλος, id est, *caprarius*, sive pastor caprarum: S. Hieron. *opilio*, id est, *pastor ovium*, ut vertit Arabicus qui addit: *et agricola*. Nam mox ait Amos: *Et tulit me Dominus cum sequerer gregem*, hebr. הצאן *hatson*, id est oves, vel capras. Grex enim proprie est ovium, caprarum, porcorum, et similium minorum animalium. Ita S. Cyrill. præfat. in Amos: *Amos, ait, fuit opilio, pastoritiis moribus et institutis educatus.* Et Nazianzen. orat. 25. *Quid ait Amos: nonne caprarius erat, morusque carpebat, cum Prophetæ illi delegatum est munus?* Hinc patet Amos et bubulcum fuisse, et caprarium, et opilionem. Nec id mirum: solent enim bobus et vaccis immisceri capræ et oves, cum iisque ire ad campos pabulatum. Unde Ovid. 4 Metam.

> Mille greges illic, totidemque armenta per herbas
> Pascebant.

Et Virgil. 3. Georg.

> Hæc satis armentis; superat pars altera curæ,
> Lanigeros agitare greges hirtasque capellas.

Porro officio Amos apte respondet ejus nomen: radix enim עמס *amas* significat onerare: inde Amos, ait S. Hieron. epist. ad Paulinum, idem est quod *onustus*, scilicet gregibus; vel *onerans* et exonerans, scilicet boves et armenta.

Moral. disce hic Deum eligere infirma et stulta mundi, ut in eis ostendat suam sapientiam et potentiam, ac per ea confundat sapientes et potentes mundi. Ita elegit pauperes, rudes et viles Apostolos, per quos fidei suæ totum subegit orbem. Ita S. Joannes Baptista secutus humilitatem et verba Amos, negavit se esse Prophetam, dicens se meram esse vocem: *Ego*, inquit, *vox clamantis in deserto: parate viam Domini*, Matth. 3. 3. Quocirca a Christo meruit vocari plusquam Propheta, lucerna ardens et lucens, hominibus major, par Angelis, imo Angelus, Matth. 11. v. 9. 10. 11.

Pulchre S. August ser. 59. de Verbis Domini: *Veni, ait, tu pauper, nihil habes, nihil nosti? sequere me, tam largo fonti vos inone admovendum est.* Et S. Hieron. Quia, ait, Amos humiliavit se dicens: Non sum Propheta, sed armentarius, hinc meruit illico spiritu Prophetico donari contra ipsum Amasiam, cui dura ex Deo supplicia libere intentavit. Hic verum est istud Psal. 8. 3. *Ex ore infantium et lactentium* (rusticorum et rudium instar infantium) *perfecisti laudem propter inimicos tuos, ut destruas inimicum et ultorem.*

Vellicans sycomoros.] Sic et Theodot. et Septuag. Id tripliciter accipi potest. Primo, q. d. *Vellicans*, id est, vellendo evellens et decerpens folia sycomororum, easque defrondans, ut earum frondibus pascam mea pecora. Ita Remig. Albert. et Hugo. Tria, inquit Servius in 1. Æneid. sunt frondatorum genera: *Frondator, qui arbores amputat, et qui e frondibus manipulos facit hiemis tempore, animalibus ad pastum offerendos; et qui manibus vitium folia avellit, quo ardor solis uvam maturiorem reddat.* Secundo, *vellicans*, id est, avellens et colligens ipsos fructus sycomororum, puta ipsa sycomora, ut iis vescar. Ita Pagnin. et Tigurin. Unde aliqui hebr. כולס *holes* vertunt, *comportator, collector* sycomororum, quasi *boles* per metathesin idem sit quod סובל *sobel*, id est portans, comportans. Hinc Aquila vertit, ερευνων συκομορους, id est, scrutans sycomoros; Symmach. ιχων συκαμινους, id est, sycamina, vel sycomoros. Tertio et proprie, *vellicans*, id est, unguibus ferreis incidens et scalpens sycomora; et, ut Hesychius ait, *pungens*, ut matura fiant: sycomora enim, quia dura æque ac amara admodum sunt, incidi scalpique solent, ut a sole penetrentur, maturescant et dulcescant, teste Theophrasto, Athenæo et Dioscoride, l. 1. c. 144. alioqui a culicibus corrumpuntur, ait S. Hieron. idque ad hoc, ut iis vescantur tum boves mei, inquit Vatabl. tum ego ipse, q. d. Ego non propheto spe panis et lucri, ut tu faris, o Amasia, sed sycomoris agrestibus contentus victito. Hæc mihi ad victum sufficiunt; quocirca mensis et bursis alienis non inhio, ut tu.

Sycomoros.] *Sycomorus*, vel inverse *morosycus*, aut fœminine *sycomorea*, dicta est a συκη, id est, ficus, et μορος, id est, morus, eo quod arbor hæc ficui similis sit fructu, moro vero foliis; aut ἀμωρος per omega, id est, fatuus. q. d. ficus fatua. quod insipidi et fatui saporis sit. A Plinio lib. 13. 7. vocatur *ficus Ægyptia*, quod in Ægypto sola reperiatur, inquit ipse, sed fallitur. Nam, ut alia taceam, frequens erat hæc arbor in Judæa, ut patet ex hoc loco et aliis: crebra enim hujus mentio est in Script. Porro sycomorum ex Galeno, Dioscoride, Theophrasto, Celso, Plinio, ita describit Ruellius l. 1. de Stirpib. c. 79. *Est arbor amplissima ficus similitudine, largo succo, foliis moro quam proximis. Fructus ex argumento gustus ignavi cognomines, ternos, aut quaternos anno fundit, eosque non ramis ut ficus, sed caudice ipso gerit, similes caprificis, dulcioresque grossulis, hoc est, primitivis in fico pomis, sine granis interioribus. Nec maturescunt aliter quam scalpendo ferreis unguibus, magno proventu eorum in Caria et Rhodo; locisque prorsus parum tritici feracibus, populis in annonæ charitate pro pane frumentoque satisfaciunt. Tam restibilis pomi ejus ubertas et copia est. Pomum ventri quidem amicum, sed minimam præbet alimoniam.* Hebr. vocatur שקמ *sekem*, in plurali *sekamim*: inde Septuag. et Theodot. vertunt συκαμινος, et Latini sycaminus. Porro S. Hieron. censet per *sekem* hoc loco Amos non significare sycomorum, sed mora quæ in rubis crescunt: *Nobis*, ait, (*quia solitudo in qua morabatur Amos*, Thecue, *nullam hujuscemodi gignit arborem*) *magis videtur rubos dicere, qui afferunt mora, ac pastorum famem et penuriam consolantur.* Verum omnes alii, quin et ipse S. Hieron. alibi passim hebr. *sekem* vertit morum, vel sycomorum. Videtur ergo quod Thecue tempore Amos abundarit sycomoris, sed iis vel excisis, vel arefactis caruerit tempore S. Hieronymi. Sic regionum natura et feracitas variis temporum mutationibus, aut culturæ defectu perit et immutatur. Olim Libanus cedris abundabat, nunc iis pene caret. Olim Judæa erat terra lacte et melle manans, nunc lapidosa est et sterilis. Asia minor olim paradisus erat, nunc sub Turca multis in locis inculta squalet; quinimo vulgare dictum est: Quocumque pedem infert Turca eodem sterilitatem inducit, utpote agricolis ob ejus tyrannidem diffugientibus.

Porro sycomorum, vel sycaminum Syriæ, ita mihi Romæ descripsit Illustriss. Dominus Sergius Risius, Archiep. Damascenus, oculatus testis: Arbor, inquit, hæc in Syria frequens, magna est et lata, sed moderatæ altitudinis, instar nucis non nimis altæ, dissimilis tamen foliis et cortice. Nam folia habet parva et rotunda; corticem planum et pene expolitum, in album colorem vergentem: fructus fert plurimos quidem, sed admodum parvos, qui mespilum forma et magnitudine referunt, verguntque in rubedinem: dulces sunt, sed non adeo ut ficus. Dicitur autem hæc arbor *gemmayz*, indigna quæ in vineis aut hortis inter cæteras habeatur, eo quod ingratos et insuaves fructus producens, inutiliter sua magnitudine terram meliorum feracem occupet: quare in plateis ut plurimum, vel ad viam consistere solet, vulgo subjecta, ut quisque ex ejus fructibus, utpote abjectis, et nullius decoris, saporis aut pretii colligat quantum libuerit. Hinc in proverbium abiit ut de arbore, æque ac homine inutili, vel non in loco, qui ei convenit, commorante dicatur: *Est ut gemmayz in horto*; rhamnus inter quercus: anser inter olores. Hac de causa qui ejus fructus colligunt, tenues, egeni et viles habentur. Quocirca paupertatem suam, humilemque conditionem et statum sponte confitetur hic humilis, sanctus et a Deo electus Propheta, dicendo se ex eorum numero et ordine esse, qui sycomoros colligunt, iisque victitant; ut inde eluceat mira Dei opt. max. qui ignobilia et infirma mundi eligit, ut confundat gloriosa et fortia, bonitas et magnificentia, quæ eum ex imo in summum evexit, et ex pastore ac bubulco Prophetam illustrem effecit.

Ex dictis liquet primo, sycomorum aliam esse arborem a caprifico: distinguit enim eas Dioscorides et Ruellius verbis jam citatis; illa tamen huic est similis. Unde Theoph. et Euthym. Luc. 19. 4. pro sycomoro legunt caprificum. Secundo, sycomorum in penultima scribi tam per omicron, quam per omega, ideoque eam habere in carmine communem, id est, brevem et longam; brevem, quia morus arbor a Græcis plerisque scribitur per omicron; longam, tum quia μωρος, id est, fatuus, scribitur per omega; tum quia morus arbor

græce scribitur quoque per ω mega in lexicis Hesychii Henrici Stephani, Joannis Scapulæ, æque ac a S. Luca c. 19. 1. unde Poeta:

Cornusque et in duris hærentia mora rubetis.

Et patet ex etymo; dicta est enim arbor morus per antiphrasin, quasi minime μωρος, id est fatua; nam ut ait Plinius lib. 16. 25. morus arborum est prudentissima, quia lædi se a frigore non sinit: unde non nisi plane exacto frigora germen emittit; sed eum germinare incipit, in tantum germinatio erumpit, ut una nocte peragat etiam eum strepitu. Alii sycomorum dictam volunt a ficu et mora, eo quod si unum pomum ex ea decerpas, illico alterum sine mora protuberet: tantæ enim est fœcunditatis, ut uno anno septies fructus ferat. Verum hoc etymon Latinum est, nec convenit Græco μορος, vel μωρος.

Symbolice, sycomorus est crux Christi, ejusque doctrina, quæ gentibus et terrenis hominibus videtur fatua: sycomorus enim respondet arbori scientiæ boni et mali Adamo vetitæ: hæc enim a multis putatur fuisse συκη, id est ficus. Ita Theoph. et Beda in Luc. 19. 1. Porro Amos et viri sancti hanc sycomorum, id est, crucem, crucisque doctrinam vellicare, id est, mente et meditatione scalpere, et profunde expendere, ruminare et penetrare debent; quo magis id faciunt, eo magis ejus dulcedinem et arcana mysteria penetrant et gustant; præsertim eum simul vellicant affines sycomoros, id est, expendunt et minutim inspiciunt corpora Martyrum a tyrannis vellicata, id est, scalpris, pectinibus, cultris inciso, lanlata et lancinata. Hujus rei symbolo Zachæus, cupiens videre Christum, ascendit in arborem sycomorum, Lucæ 19. 4 uti ibidem notat Ambrosius.

16. Non stillabis super domum idoli,] q. d. Ne, o Amos, prophetes amplius in et contra Bethel, quæ olim fuit Bethel, id est, domus Dei, nune o regibus nostris facta est Bethaven (ut tu, o Amos, eam nuncupas) id est, domus idoli, puta vitulorum aureorum. Nota: Vox *stillare* Prophetis est frequens, et metaphorice significat effundere sensim, sive verba, sive res, easque vel bonas et beneficas, vel malas et pœnosas. Doctor enim et concionator quando eum rudibus vel duris agit, debet stillare, non profundere suum sermonem. Si enim profundat, perdet: si stillet, sensim eos imbuet et emolliet. Verum est illud vulgi.

Stilla cavat lapidem, non vi, sed sæpe cadendo:
Sic homo fit doctus, non vi, sed sæpe studendo.

Id sciebat Moses, qui docens rudes et duros Hebræos, Deut. 32. 2. *Concrescat*, ait, *ut pluvia doctrina mea, fluat ut ros eloquium meum, quasi imber super herbam, et quasi stillæ super gramina.* Id imitantur sapientes ludimagistri, qui pueros sensim lenteque docent: sicut enim vasa angusti oris stillando sensim implentur, effundendo vero parum vel nihil liquoris hauriunt, ita et ingenia puerorum.

Huc spectat exemplum memorabile S. Isidori Hispalensis Archiepiscopi, qui floruit tempore S. Gregorii Magni Rom. Pontificis, fuitque frater S. Leandri (cui S. Gregor. libros Moralium dedicavit) ipsique in Archiepiscopatu Hispaensi successit. Hic enim in juventute a parentibus applicitus studiis, cum ingenio tardiore porum in iis proficeret, etsi ingenti labore iis incumberet, cogitavit iis relictis alteri rei se dedere. Cumque hæc cogitans staret juxto puteum, vidit et consideravit in ejus limbo; licet lapideo, sulcos, quos funes sitularum, longo earum attractu, in lapide sensim effecerant. Idipsum sibi applicans: Si funes, inquit, longo usu possunt excavare lapidem, quidni longo studio potero duritiem ingenii emollire, illique scientiam et doctrinam imprimere? Resumptis ergo ingenti animo libris, continua lectione et meditatione tantum in iis profecit, ut sui sæculi vir doctissimus in sacris æque ac profanis litteris, quin et in linguis, Latina, Græca et Hebraica, evaserit, nec illo ævo haberet sibi parem; cui proinde Hispania et doctrinam, et seminario, in quibus S. Ildephonsus, S. Braulius aliique Prælati sancti æque ac eruditi, fuerunt et educati et instructi, debet. Ita habet ejus Vita apud P. Ribadeneiram et alios, die 4. Aprilis.

Secunda, vox *stilla* significat minas et pœnas præsentes, quas intentant sceleratis Israelitis Prophetæ, esse tantum guttam si comparentur cum pœnis inferni, ubi imber est et torrens, imo Oceanus ignis ardentis picee et sulphure, qui jugiter cremat, volvit et revolvit damnatos, juxta illud Job 26. 14. *Cum vix parvam stillam sermonis ejus audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* Hic ergo est stilla et sibilus, in inferno erit mare et tonitru iræ Dei.

17. Propter hoc hæc dicit Dominus; Uxor tua in civitate fornicabitur,] q. d. Quia tu, o amasia, ob quæstum et lucra tua populum ad fornicationem spiritalem, id est, ad idololatriam, impellis, mihique eam impugnanti resistis, idcirco congrue et juste, punieris hac ignominia et indignatione, ut videos, licet fremens et frendens, uxorem tuam in civitate te relicto fornicari et adulterari, vel eum amasiis suis, ut vult Arias vel cum hostibus tuis, puta Assyriis, a quibus capta urbe violabitur. Ita S. Hieronym. Theodor. Remig. et Hugo. Unde S. Hieron. ex Symmacho vertit, πορνευθησεται, id est, *sustinebit fornicationem.*

Hæc prima Amasiæ est pœna de qua S. Hieron. *Grandis*, ait, *dolor incredibilisque ignominia, quando maritus in media civitatis uxoris injuriam prohibere* non *potest. Non est tantus dolor in filia constuprata, quantus in uxore polluta: maritus enim libentius audit uxorem interfici, quam pollui.* Secundo est filiorum strages: *Filii tui*, ait, *et filiæ tuæ in gladio cadent.* Tertia est, spoliatio et bonorum privatio: *Humus*, ait, *tuo funiculo metietur*, q. d. Assyrii et Cuthæi, invadentes et occupantes Samariam et Bethel, tuos fundos agrosque funiculo inter se dimetientur et divident. Olim enim funiculis pro virgis mensoriis utebantur, ad mensurandam et dividendam terram. Hinc funiculus in Script. significat sortem hæreditariam, sive portionem quæ cuique in hæreditatis divisione sortito obtingit, ut Psal. 15. 6. *Funes ceciderunt mihi in præclaris*, quod more suo, posteriore hemistichio explicat dicens: *Etenim hæreditas mea præclara est mihi.* Deuter. 32. 9. *Jacob funiculus hæreditatis ejus*, q. d. Jacobæi, sive Israelitæ sunt sors et hæreditas Domini Josue 17. 5. *Ceciderunt funiculi* (id est sortes) *Manasse decem* Et v. 14. *Dedisti mihi possessionem sortis et funiculi unius.* Et c. 19. v. 9. *In possessione et funiculo Juda.* Et v. 29.

De funiculo Achziba. Quarta est : *Tu in terra polluta* (idololatria, infidelitate et sceleribus, puta in Assyria, ad quam captivus duceris) *morieris.* Quinta, non tantum tu, sed et totus *Israel*, quem tu decipis, et in idololatriam scelcraque adigis, *captivus migrabit de terra suo* in Assyriam. Ita sanctus Hieronymus, Cyrillus, Theodoret. Remig. Rupert. Haymo, Hugo, et alii.

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Videt Amos uncinum pomorum, ut significet quod, sicut uncino poma ex arbore carpuntur, ita Israelitas ab Assyriis fore carpendos, et abducendos in Assyriam. Causam dat v. 4. quod pauperes oppresserint, eisque nimis care et fraudulenter frumenta vendiderint, utentes mensuris dolosis. Unde v. 9. tam atrox eorum fore excidium prædicit, ut sol obtenebrescat, omnesque saccum et calvitium sibi indicant. Denique v. 11. famem extremam tum corporalem, tum spiritalem eis intentat.

1 Hæc ostendit mihi Dominus Deus, et ecce uncinus pomorum. 2. Et dixit : Quid tu vides, Amos ? Et dixi : Uncinum pomorum. Et dixit Dominus ad me: Venit finis super populum meum Israel ; non adjiciam ultra ut pertranseam eum. 3. Et stridebunt cardines templi in die illa, dicit Dominus Deus : multi morientur, in omni loco projicietur silentium. 4. Audite hoc qui conteritis pauperem, et deficere facitis egenos terræ, 5. dicentes: Quando transibit mensis, et venumdabimus merces, et sabbatum, et aperiemus frumentum : ut imminuamus mensuram, et augeamus siclum, et supponamus stateras dolosas. 6. Ut possideamus in argento egenos, et pauperes pro calceamentis, et quisquilias frumenti vendamus? 7. Juravit Dominus in superbiam Jacob: Si oblitus fuero usque ad finem omnia opera eorum. 8. Numquid super isto non commovebitur terra et lugebit omnis habitator ejus: et ascendet quasi fluvius universus, et ejicietur, et defluet quasi rivus Ægypti ? 9. Et erit in die illa, dicit Dominus Deus ; occidet sol in meridie, et tenebrescere faciam terram in die luminis. 10. Et convertam festivitates vestras in luctum, et omnia cantica vestra in planctum: et inducam super omne dorsum vestrum saccum, et super omne caput calvitium : et ponam eam quasi luctum unigeniti, et novissima ejus quasi diem amarum. 11. Ecce dies veniunt, dicit Dominus: et mittam famem in terram : non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini. 12. Et commovebuntur a mari usque ad mare, et ab Aquilone usque ad Orientem : circuibunt quærentes verbum Domini, et non invenient. 13. In die illa deficient virgines pulchræ, et adolescentes in siti. 14. Qui jurant in delicto Samariæ, et dicunt: Vivit Deus tuus Dan ; et vivit via Bersabee ; et cadent, et non resurgent ultra.

1. Hæc ostendit mihi Dominus,] q. d. Post tot visiones et minas, Deus hanc quoque uncini pomorum addidit, ut tot comminationibus quasi ictibus repetitis dura Hebræorum corda molliret et flecteret. Sic de Pharaone et Ægyptiis quos obduratos Deus mersit in mari Rubro, ait Psaltes Psal. 17. 15. *Fulgura multiplicavit, et conturbavit eos.*

Ecce uncinus pomorum.] Hebraice כלוב קיץ *kelub kaits,* quod Chald. Rabbini, Pagnin. et Tigurina vertunt, *canistrum*, vel *corbem æstatis*, hoc est *fructuum æstivorum*, qui scilicet in æstate maturantur et maturi colliguntur. Syrus, *ecce signum finis ;* legit enim קץ *kets*, id est *finis;* Arabicus vertit, *vasa venationis*, et mox, *sagittam venationis*, vel capturæ.

Melius Noster vertit, *uncinum pomorum*. Primo quia agitur hic de instrumento quo poma attrahuntur et capiuntur: hoc autem est uncinus, non corbis: per uncinum enim significantur hastæ et arma Assyriorum. Secundo, quia hebr. *kelub* significat instrumentum venatorium et attractorium: deducitur enim a כלב *keleb*, id est canis, quia sicut canis venatur et capit leporem aliasque feras, sic *kelub* venatur capitque poma: uterque enim longus est, gracilis, et acuto rostro rictuque. Tertio, quia Septuag. vertunt *vas*, id est instrumentum, *aucupis*. Et Jerem. 5. v. 27. tam Septuag. quam Noster vertunt, *decipulam*, qua decipiun-

tur et capiuntur aves. Quarto, quia uncinus pomorum multis in locis comprehendit et includit corbem, non vero e contra corbis comprehendit uncinum. *Uncinus* enim *pomorum* est uncus, puta fustis ab uno latere incurvus et hamatus, alligatus, vel appensus corbi, quo hortulani attrahunt ramos, ut poma decerpant et injiciant in corbem; aut quo corbem ad ramos suspendunt ut ex iis lecta poma in illum inferant. Vidit ergo Amos uncinum, eique adjunctum corbem, ad colligendum poma. Per poma intelligo quoque ficus, pyra, cerasa, pruna: omnes enim fructus, præsertim qui molliori sunt cortice, vocantur *poma*. Quinimo Plin. lib. 15. cap. 22. etiam nuces pomorum genere comprehendit.

Symbolice, uncinus hic significat Dei iram et vindictam, qua Deus tempus captivitatis populi Israel accelerabat, et quasi attrahebat, ut Israelitæ quasi poma ex sua regione decerperentur et caperentur ab Assyriis; quorum proinde arma bellica quibus Israelitas in potestatem redegerunt, recte quoque per uncinum intelliguntur. Unde explicans uncinum subdit: *Venit finis Israel* Ita S. Hieron. *Est*, inquit, *sensus*: *Sicut uncino rami arborum detrahuntur ad poma carpenda, ita ego proximum captivitatis tempus attraxi.* Unde hebr. *kelub* per metathesin alludit ad כבל *kebel*, id est, compos vel catena ferrea, qua Israelitæ captivi constringendi erant. Poma enim in æstate matura symbolum sunt captivitatis opportunæ et punitionis tempestivæ, q. d. Jam arbor Israelitica maturos dat fructus, scilicet ficus pessimas (quales vidit Jeremias in Juda, c. 24. 1.) restat ergo ut colligantur et conterantur. Sic Apoc. 14. 15. ait Angelus unus alteri: *Mitte falcem tuam, quoniam aruit messis terræ*, id est, quoniam adest tempus maturum et opportunum puniendi impios, utpote cum ipsi mensuram peccatorum suorum jam impleverint. Hoc est quod ait Ezechiel cap. 7. 6. *Venit finis; evigilavit adversum te*, id est, maturo et opportuno tempore surrexit: quasi fructus æstivi qui in æstate maturi sunt, sic maturavit tuum exitium, sic finis adest tibi: colliges enim fructum arboris quam plantasti, et frugem quam seminasti metes.

Alludit uncinus ad uncum, quo olim vincti trahebantur, vel etiam feriebantur rei, et hostes prælio victi captique. Unde Juvenalis de Sejano a Tiberio Imp. capitis damnato satyr. 10. ait:

> Impactus Sejanus ducitur unco

Et Cicero, Philip. 1. *Uncus impactus est fugitivo illi, qui C. Marii nomen invaserat.* Idem pro C. Rabirio: *Nos a verberibus, ab unco, a crucis denique terroribus neque res gestæ, neque acta ætas, neque nostri honores vindicabunt.* Et Horat. l. 1. Carm. ode. 35. ad Fortunam:

> Te semper anteit sæva necessitas,
> Clavos trabales, et cuneos manu
> Gestans ahena, nec severus
> Uncus abest, liquidumque plumbum.

Lampridius in Commodo scribit ipsi mortuo acclamatum a populo: *Qui senatum occidit, et templa spoliavit, unco trahatur.* Et Suetonius in Vitellio scribit eum, post mortem, unco tractum in Tiberim: hoc summum erat probrum. Insuper unco suspendebantur reorum, æquo ac Martyrum, corpora, uti in Actis S. Sebastiani legimus, corpus ejus inventum in cloaca pendens ex unco. Adhæc Martyres uncis perinde ac ungulis lacerabantur; uti legimus in Actis S. Piatonis et Pontiani Martyrum. Vide Gallonium de cruciatibus Martyrum. Significat ergo uncinus, quod Israelitæ quasi captivi et damnati, unco ab Assyriis trahendi sint vel ad necem, vel in captivitatem. Secundo, uncino solent colligi paucula poma, quæ in arbore post excussionem sunt reliqua in ramis altioribus: uncinus ergo significat hic Israelitas, post varias clades et strages Syrorum et Assyriorum reliquos, ad extremum ultimo plenoque excidio urbis et gentis vastandos, etiam illos qui in locis editis, munitis vel abstrusis, remotis et inaccessis degebant, a Salmanasar anno sexto Ezechiæ. Ita Lyr. Emmanuel, Mariana et alii. Unde Chald. vertit: *Ecce vas plenum extremis æstatis fructibus*, q. d. Sicut collectis uvis extremisque agri vel vineæ fructibus, deseritur ager, vel vinea, fructusque in vase collecti domum asportantur; ita desolabitur Samaria, civesque ejus universi in Assyriam abducentur.

Idem significant Sept. sed alia metaphora, caveæ scilicet, vel retis et aucupis: vertunt enim, *ecce vas.* id est, instrumentum, *aucupis*, puta rete, cavea, vel bacilli visco infecti, ut ei se implicent aves. Auceps est Salmanasar, reto sunt ejus castra et arma, quibus illaqueavit, cepit et abduxit Israelitas. Audi Theodoretum: *Visio*, ait, *hæc celerem et expeditam venationem Israel significat; sicut enim aves visco facile capiuntur, sic ab Assyriis populus apprehendetur.*

Tropolog. Rupert. Uncinus, inquit, est avaritia: rami et poma sunt divites, eorumque opes; pomum quippe res levis est, maximeque pueros mulcet: viris autem et maxime sanis, pro minimo est. Sic nimirum bona præsentis sæculi levia sunt, et eos quidem qui sensu parvuli sunt nimis oblectant; sapientibus autem qui cœlestia sapiunt, contemptibilia sunt. Hinc primus homo cupiditatis crimen per quod periit, non per aurum, neque per argentum, sed per exiguum pomum commisit. Addit Rupert. Sicut hortulanus uncino sensim sine strepitu, ramum quo vult crebro motu contorquet, donec poma decerpat; sic avarus, fur et fraudulentus mille habet capiendi et attrahendi artes, quibus innectit et aduncat opes aliorum, adeo occulte et dolose, ut ipsi sua damna nisi depauperati, seroque gementes, non sentiant, juxta illud Ps. 10. 9. *Insidiatur in abscondito quasi leo in spelunca sua; insidiatur ut rapiat pauperem, rapere pauperem dum attrahit eum. In laqueo suo humiliabit eum, inclinabit se et cadet, cum dominatus fuerit pauperum.*

Mystice Ribera: Uncinus, inquit, est mors, quæ ramos et poma, id est, omnes hominis dotes, virtutes et vitia, quamvis recondita attrahit, ut a Deo carpantur, et suis locis singula collocentur. Distinctius Fernandius, visione 28. Mors, inquit, variis uncinis, id est, variis morborum et casuum generibus, attrahit ramos, in quibus plura sunt poma, id est familias, in quibus plura sunt capita, eaque robusta et valentia, quæ a morte videntur remotissima.

Vita enim humana recte comparatur pomis Primo, quia, sicut poma cito in gemmas erumpunt, crescunt, maturescunt, carpuntur: ita et homines. Secundo, sicut e pomis alia matura, alia immatura sponte deci-

dunt, alia in arbore putrescunt, alia rubent; sed si aperias, vermibus plena et corrosa invenies: alia manu carpuntur, alia baculo et vi decutiuntur: ita hominum alii in ætate virili; alii in juvenili naturali morte decedunt, alii in putri senectute, alii exterius rubent ut rosæ, sed intus sordibus et morbis scatent; alii in lecto, alii in bello, pugna, etc. violenta morte occumbunt. Hinc ait S. Job 9. 26. *Dies mei pertransierunt quasi naves poma portantes*; hæ enim naves celerius aguntur cæteris, ne poma quæ cito putrescunt, corrumpantur antequam ad portum, ubi vendenda sunt, appellant. Ita celerrime transit ævum nostrum.

Tertio, Varro l. 1. de Re rustica c. 35. pomum dictum esse censet, eo quod potu indigeat: *Poma*, inquit, *quæ insita erunt siccitatibus, aquam addi quotidie vesperi: a quo, quod indigent potu, poma dicta esse possunt*. Ita vita hominum potu non tantum indiget, sed et abundat, ac deliciatur maxime.

Quarto, pomum Persicum in Perside, ob frigus veneni vim habere dicitur, eoque de causa in Italiam transmissum, ut incolis noceret; verum mutato solo, mutavit naturam, et salubre repertum est, ut ait Columella:

> Pomis quæ barbara Persis
> Miserat, ut fama est, patriis armata venenis:
> At nunc expositi parvo discrimine lethi,
> Ambrosios præbent succos oblita nocendi.

Ita voluptas vitæ humanæ in se, et in solo quasi nativo, venenata est: at, si solum mutet, et in campum virtutis transplantetur, vitium ponit, et pro morte vitam et salutem affert.

Quinto, pomum rotundum gerit speciem orbis, qui rotundus est; et vitæ humanæ, quæ gyrat et in orbem semper recurrit. Quocirca anno Dom. 1013. cum Henricus Imp. recens creatus Romam ingrederetur, Benedictus Papa cum Clero et Senatu ei obviam processit, eique insigne imperii obtulit: pomum id erat aureum, circumcirca pretiosissimis gemmis distinctum, aurea cruce desuper eminente, ut dum illud respiceret, cogitaret se sic debere imperare in mundo, ut illum crucis Christi vexillo subderet. Accepit pomum Imperator, ac manu tractans: *Nullis*, ait, *melius hoc pomum cernere et possidere congruit, quam illis qui pompis mundi calcatis crucem Christi sequuntur*; ac proinde illico misit illud ad Cluniacense monasterium in Gallia. Ita Glaber, et Baron. anno Christi 1013. Sic in bulla aurea Caroli IV. c. 22. traditur et sancitur ut in processione solemni, postquam creatus est Imperator, ante illum deferat ensem Dux Saxoniæ, sceptrum Marchio Brandeburgensis, pomum Comes Palatinus; pomum, quia sphæricum, repræsentat orbem. Unde Chronicon Hirsaug. in inauguratione Comitis Hollandiæ, tradit Imperatori inaugurato globum aureum in manum dari his verbis, quæ profert Palatinus Rheni: *Accipe globum sphæricum, ut omnes nationes Romano Imperio subjicias, et Augustus gloriosus appellari valeas*. Se ergo, suumque cor in manu Dei statuat Imperator, ut cum mundo gestet, regatque illum Deus: ac simul meminerit orbis imperium parvum esse et exile instar pomi et globi, si cum cœlesti regno comparetur. Ad illud ergo anhelet, seque et suos omnes transferre satagat. Sapienter S. Franciscus Xaverius l. 2. epist 5. Joanni III. Lusitaniæ regi (ac in eo cæteris Principibus et Prælatis) hoc saluberrimum dat consilium, ut quotidie per quadrantem horæ divinam illam sententiam meditando: *Quid prodest homini si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur?* germanam ejus intelligentiam a Deo petat, cum sensu animi interiore conjunctam; et simul omnium suarum precationum illam velit esse clausulam: *Quid prodest homini si universum mundum lucretur, etc.* Quoniam propius, inquit, quam ille existimat, adest hora, qua illum Rex regum, et Dominus dominantium ad rationem reddendam evocaturus est, illud intonans: *Redde rationem villicationis tuæ*. Verus fuit vates: nam paulo post rex vita functus est.

Sexto, pomo sæpe venenum homini propinatur, aut alio modo mors effertur. Mirum hac de re exemplum narrat Cardan. de rerum variet. lib. 12. c. 56. Cum, inquit, Kemethus, rex Scotorum, Eruthiinthum Fenellæ filium occidisset: tum etiam Malconum Druffum regem et affinem Fenellæ, illa statuam mira arte fabricari jussit, in cujus manu pomum aureum gemmis refertum erat; quod quicumque tetigisset, statim multis jaculis e pomo prosilientibus confodiebatur: eo Regem nihil suspicantem invitatum in Festicarii oppido occidit. Ita voluptas hujus vitæ blandum est, sed exitiale pomum, quod inani quodam fulgore perstringit et illectat eorum oculos quos decepturum et necaturum est: *Equo ne credite, Teucri*. Ita Nicol. Causinus, l. 11. Parab. hist. c. 5. Rursum si afferas puero pomum et simul aureum, puer pomum eliget præ aureo; quia pomi specie capitur, auri pretium non novit. Annon ergo bis pueri senes, qui voluptatem virtuti, id est mala bonis, terrena cœlestibus, caduca æternis, fallacia veris anteponunt? Vere pomum hoc illecebrosum est, diciturque malum. Quamobrem apud Martial. l. 13. nuces pineæ ita viatorem affantur:

> Poma sumus Cybeles, procul hinc discede, viator,
> Ne cadat in miserum nostra ruina caput.

Præclare S. Bern. tract. de Grad. hum. *Serpens Evæ*, ait, *porrigit pomum, et surripit paradisum. Hauris virus periturum, et perituros pariturum. Perit salus, non destitit partus. Nascimur, morimur, ideoque nascimur morituri, quia prius morimur nascituri. Propterea grave jugum super omnes filios tuos usque in hodiernum diem.*

Septimo, est et alia pomi cum homine analogia, consideratione et commiseratione digna. Vides arborem florentem et floribus comptam, imo onustam; adverte ex quinquaginta floribus quibuslibet, vix unus in pomum maturum evadet; antequam enim gemmescant, plurimi vel vento decussi, vel æstu erefacti, vel a vermibus arrosi, vel humore deficiente marcescentes decidunt: ex iis vero qui gemmescent, plurimi pariter, antequam in poma maturescant, similibus casibus in terram corruent. Ita prorsus ex quinquaginta infantibus qui nascuntur, vix unus in virum evadit; sed alii in infantia, alii in pueritia, alii in adolescentia moriuntur. Quis non lugeat, quis non gemat miseram hanc hominum sortem? Sapienter Philosophus ille:

Brevis, ait, vita prohibet suscipere longas spes, vel ad eas aspirare.

Octavo, inter arbores *infirmissima est malus, maximeque quæ dulcis est*, ait Plinius lib. 17. 24. qui et addit: *Ægrotant aliquando et poma ipsa per se sine arbore, si necessariis temporibus imbres, aut tepores, vel afflatus defuere, aut contra abundavere: decidunt enim aut deteriora fiunt.* Idem lib. 17. cap. 2. *Si*, ait, *cum defloruere protinus sequantur imbres, in totum poma depereunt, adeo ut amygdala et pyri, etiamsi omnino nubilum austrinusve flatus, ammittant fœtus.* Pari modo quid inter animalia infirmius homine? qui catharro, il est guttula aquæ, suffocatur, æstu uritur, aura infecta pestem haurit, qui plurimis imo innumerabilibus, et sæpe novis, ac medicis ignotis morbis laborat. In solo hominis oculo morbos centum numerat et nominat Galenus lib. qui inscribitur *Introductio*, seu *Medicus*, cap. de Oculorum affectibus. Vere S. Job hæc expertus, hominem describens cap. 14. 1. *Homo*, ait, *natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis; qui quasi flos egreditur et conteritur, et fugit velut umbra, et numquam, in eodem statu permanet.* Flos pomi mox ut effloruit, flavescit; pomum si decortices, aut scindas, antequam illud ori admoveas, illico euitrum nigrore inficit, vigorem perdit, marcescere incipit: Ita et juvenis ætate florenti et vultu roseo, mox deflorescit, pallescit, senescit. *Quasi uvas in deserto inveni Israel quasi prima poma ficulneæ in cacumine ejus vidi patres eorum*, ait Deus Osee 9. 10. Annon ergo cœtus hominum est uncinus et corbis pomorum? Quotidie ex arbore aliqua aut cadunt, aut loguntur poma, donec omnia in corbem inferantur: quotidie aliqui hominum vita hac decedunt, et in cœtum mortuorum transcribuntur, donec omnes ad unum sensim, sed brevi temporis spatio, in eumdem transferantur. Quocirca Cæsar a Ripa in Iconographia, mortem pingit eum falce, et uncino pomorum, ex hoc loco Amos: quia sicut falce omnia demetit, ita uncino omnia carpit, instar pomilegi et pomicarpi. Ite nunc, juvenes; florate, gaudete, exsultate, dicite: Nos poma natamus, cras mergendi, cras morituri.

Hæc considerans Cicero, Gentilis licet, sapienter censet animum ab omni voluptate caduca et terrena avocandum, atque in stabili et cœlesti defigendum. *Alte*, inquit ipse in Somn. Scipion. *spectore si voles, atque hanc sedem et æternam domum contueri, neque sermonibus vulgi dederis te, nec in præmiis humanis spem posueris rerum tuarum: suis te illecebris oportet ipsa virtus trahat ad rerum decus. Vestra quæ dicitur vita, mors est.* Idem Quæst 4. Academ. *Cogitantes superiora atque cœlestia, hæc nostra ut exigua et minima contemnamus* Et Tuscul. 1. *Confer nostram longissimam ætatem cum æternitate, et brevissima reperietur; tunc erimus beati, cum corporibus relictis cupiditatum et æmulationum erimus expertes.* Et in Catone majore: *Ex ipsa vita discedimus tamquam ex hospitio, non tamquam ex domo: commorandi enim nobis natura diversorium non habitandi, dedit. Quis est quamvis sit adolescens, cui sit exploratum se ad vesperum esse victurum? O dii boni, quid est in hominis vita diu? Mihi ne diuturnum quidem quidquam videtur, in quo est aliquid extremum. Cum enim id advenit, tum illud, quod præteriit, effluxit tantum remanet quod virtute et recto factis sis consecutus. Horæ quidem cedunt, et dies, et menses, et anni, nec præteritum tempus unquam revertitur, nec quid sequatur sciri potest.* Rursum Tusculan. 1. *Duæ sunt viæ, ut ait Socrates, duplicesque cursus animorum a corpore excedentium. Nam qui se humanis vitiis contaminarunt, et se totos libidinibus dediderunt, iis demum quoddam iter est seclusum a concilio Deorum: qui autem se integros castosque servarunt quibusque fuit minima cum corporibus contagio, suntque in corporibus humanis vitam imitati Deorum, his ad illos, a quibus sunt profecti, facilis patet reditus.* Quid jam dicat, quid faciat Christianus?

2. Venit finis super populum meum Israel.] *Finis*, id est, excidium Israeli a me decretum et præfixitum, In Hebræo pulchra est paronomasia inter קיץ *kaits*, id est poma æstatis, et קץ *kets*, id est finis. Radix enim est קוץ *kots*, quæ significat compungi, angustiari, affligi: inde קוץ *kots*, significat spinam pungentem: et קיץ *koits* significat æstatem, qua sol pungit, urit et maturat fructus, q. d. Uncinus hic *kaits*, id est, pomorum æstivorum, uret te, o Israel, ut sol æstivus; et punget te ut *kots*, id est spina; ac denique tibi *kets*, id est finem et exitium, adducet. Quocirca הקיץ *hekits*, id est, evigilavit et maturavit pravum tuum *kaits*, id est pomum æstivum; et tua *kots*, id est spina; et tuus *kets*, id est finis, ut ait Ezech. cap. 7. 6.

Non adjiciam ultra ut pertranseam eum,] ut dissimulem peccata ejus, ut eum sontem prætercam et impunitum relinquam, uti pertransit prætor, cum scelera at sceleratos videns præterit et dissimulat, q. d. Tanta sunt crimina Israelis, ut non possim ulterius connivere, non possim tacere et parcere: sed illa sui enormitate et multitudine, quasi clamore jugi et valido cogant me ad ea vindicandum. Ita S. Hieronym Theodor. Rupert. et alii.

3. Stridebunt cardines templi in die illa.] Ita vertunt quoque Tigurina et Pagnin. q. d. Stridebunt cardines templi, cum hostes vi januas ejus perrumpent, ut illud spolient et vastent. Rursum stridebunt ex crepitu postium conflagrantium, cum templum ab hostibus incendetur. Ita Theodoret. Arabicus: *Cadent altaria templi in die illa*; quia scilicet Israelitæ templum idolis et sceleribus contaminarunt Stridebunt ergo ejus cardines, cum illos illisus aries, aut mallei hostiles frangent, aut revellent; cumque per illos agmina hostium in templum irrumpent. Aliter quoque Sanchez: Signum, ait, belli prisci erat, templi portas perfringere, juxta illud Æneid. 7.

> Sunt geminæ belli portæ, formidine Martis
> Has ubi certa sedet patribus sententia pugnæ, etc.
> Insignis reserat stridentia limina consul.

Verum hic mos fuit Romanorum, non Hebræorum. Adde agi hic de excidio urbis et templi, non de belli signo. Ad verbum Hebræa vertas: *Ululabunt cantica templi*. Id est, cantica templi vertentur in ululatus; Syrus: *Corruent laudationes* (cantica, fama et gloria) *templi* Secundo, Lyran. vertit: *Stridebunt cardines palatii*, scilicet regis et optimatum, cum hostes illorum palatia irrumpent. Tertio, Chald. vertit: *Ululabunt viri canticorum carmina palatii*, sive palatiorum, in quibus festivæ cantiones et musica instru-

menta personare solebant; et Vatabl. *Ululabunt cantica palatii.* Per *cantica* lætitiam intelligit q. d. Cantica principum et potentum vertentur in ululatum et mœrorem. Noster cum Septuag. et aliis jam citatis, melius vertit, *cardines templi*: quia hebr. היכל *hechal* proprie augustum et potens templum, sive basilicam significat a rad. יכול *iachol*, id est potuit, prævaluit, q. d. Basilica potens, cæterisque sua magnificentia prævalens. Quarto, Septuag. vertunt: *Ululabunt laquearia templi*, q. d. Tantus erit clamor hostium et cæsorum ab iis in templo, ut totum templum ululatu compleatur, ipsaque laquearia voces ululantium instar echo reverberantia, ululare videantur. Sic et nostram versionem explicat, et cum Septuag. conciliat S. Hieron. *Stridebunt*, inquit, *cardines templi, sive laquearia. Hoc autem ὑπερβολικῶς accipiendum est, quod tam grave malorum pondus incumbat; ut ipsi quoque portarum cardines et excelsa laquearia ululent, et incredibilem sentiant vastitatem.* Unde; atet, licet hebr. שירות *sciroth* passim alibi significet *cantica* hic tamen significare *cardines* et *laquearia* (ita enim vertunt Septuaginta et sanctus Hieronymus qui Hebraicæ linguæ erant peritissimi) fortem per onomatopœiam, vox enim *sciroth* refert et exprimit sonum cardinum stridentium, qui ipsorum quasi est cantus. Adde: a rad. שור *scur*, quæ recta intendere, extendere, canere, multaque alia significat, deducitur nomen שור *scor*, id est, murus, et ædificium ex quo prospicitur, vel quod procurrit et foras extenditur: inde *sciroth* vocantur laquearia, quæ per totum templum superne extenduntur, quæque in totum templum prospiciunt.

Quæres de quo templo loquatur hic Amos? An de Hierosolymitano Dei, an de Betheüno idolorum? De Hierosolymitano accipiunt S. Hieron. Theodoret. et Rupert. Alii, et planius, accipiunt de eo quod erat in Bethel dicatum vitulis aureis. In Bethel enim degebat et prophetabat, contra vitulos aureos Amos, ut patet cap. 7. vers. 13. unde hic v. 2. ecicerem et finem comminatur, qui et ei obvenit; cum Jerusalem multo tardius vastata sit. Sicut ergo Judæi suum templum in Jerusalem vocabant *hechal* id est basilicam; ita eorum æmuli Samaritæ suum fanum in Bethel pariter nuncupabant *hechal*. Id ita esse patet ex v. 7. *Juravit Dominus in superbiam Jacob.* Jacob enim vocantur decem Tribus, non duæ. Et ex v. 14. *Qui jurant in delicto Samariæ, et dicunt: Vivit Deus tuus Dan.* Unde liquet hæc dici contra Samaritas, eorumque deos collocatos in terminis regni, puta in Dan et Bethel. Ita Ruffin, Lyran. Clarius, Arias et a Castro.

Multi morientur.] Hebr. *Multiplicabitur cadaver*, id est, multa erunt cadavera, multi occidentur, *in omni loco projiciet tace*, id est silentium, q. d. *Multi morientur, et captis habitatoribus vel occisis, in omni loco projicietur silentium*, ait S. Hier. hoc est, summam vastitatem inducam, omniaque plena populo redigam in solitudinem. Est metalepsis: silentium enim ponitur pro strage et desolatione: ex occisione enim et strage sequetur desolatio, ex desolatione solitudo, ex solitudine silentium. Unde Septuag. vertunt: *In omni loco injiciam silentium.* Sic modo ait S. Hieron. *In toto orbe terrarum provectum est silentium Judæorum: ubicumque fuerint, mussitant potius quam loquuntur;* oppressi licet, mutire et hiscere non audent. Secundo, contrario vertit et explicat Lyranus, nimirum accipiendo *beth*, id est, *in*, pro *min*, id est, *a, ab*, sic vertit: *Ab omni loco projicietur silentium;* quia in omni loco erit clamor, tam hostium occidentium, quam incolarum occisorum. Tertio, Vatablus sic vertit: *Multiplicabitur cadaver in omni loco* (qui) *projiciet* (dicet) *tace*, q. d. Pollinctor qui curam habet projiciendi cadavera in sepulcrum, agnoscendo justam Dei vindictam in tanta Israelitarum strage dicet socio suo: Tace, noli conqueri de Domino Deo, quod tot nobis det funera: quia juste hæc patimur propter idololatriam et peccata nostra. Verum hic multa supplenda sunt, quæ non habentur in textu. Quarto, Tigurina vertit: *Multa cadavera* (hostis) *prosternet in omni loco, idque silentio.* Quinto, Arias, hæc aliter dispungens, et ad Amasiam sacerdotem idolorum referens, sic vertit et explicat: Adeo multa erunt cadavera, ut in omni loco projiciantur insepulta; at tu, o Amasia, quia hisce meis oraculis et minis non credis, tace, et tacens expecta rei eventum: videbis enim hæc omnia compleri, et tunc sero credes vel invitus. Verum primus sensus planus et genuinus est. Simili modo regio umbræ mortis, id est, status et locus defunctorum in quo summa est vastitas et horror, vocatur *terra silentium*, et hebr. *duma*, id est *silentium*. Nam, ut ait Ovid. 5. Fastor.

Mox etiam lemures animas dixere silentum.

Et Virgil. 6. Æneid.

Dii quibus imperium est animarum, umbræque silentes,
Et Chaos, et Phlegeton, loca nocte silentia late

Et inferius:

Quæsitor Minos urnam movet, ille silentum
Conciliumque vocat, vitasque et crimina discit.

Moral. disce hic strepitum et tumultum Israelitarum congrue puniri contrario, solitudine et silentio. Sicut enim medicorum in morbis axioma et praxis est, contraria contrariis curari: ita et judex Deus contraria scelera contrariis suppliciis curat, nimirum superbiam depressione, gulam fame, libidinem morbis et doloribus, acediam laboribus et sudoribus, tumultum desolatione. Quia enim Israelitæ magno strepitu, pompa, turba et tumultu celebrabant festa idolorum, puta vitulorum aureorum, eodemque invadebant et vastabant bona pauperum, ut dicitur v. 4. et 5. hinc pariter Deus congrue mulctat eos omnium rerum spoliatione, strage et vastitate. Simili modo apud Christianos, urbes et provincias in quibus magnus fuit rerum hominumque luxus, merciumque, usurarum et fraudum turba, punit deprædatione et desolatione. Pari ratione et jure Monasteria et Ordines, in quibus abjecto silentio viguit dissolutio, garrulitas, detractio, murmuratio, invidia, etc. punit silentio, sinendo ea ab hæreticis vastari, comburi et redigi in solitudinem. Exempla sunt in Gallia, Germania, Belgio, Anglia, in qua sola sub Henrico VIII. teste Sandero:

Millia dena unus templorum sustulit annos.

In cæteris provinciis similiter plurima Monasteria funditus eversa videmus, atque in nonnullis causa publica fuit omnibusque nota, nimirum silentii et disciplinæ

Religiosæ abjectio, vitaque Monachorum licentiosa, et plus quam sæcularis. Dicat ergo talibus Deus: Quia vos projecistis disciplinam et silentium, ego silentio, quod vim a vobis patitur, succurram, illudque in omni loco restituam, imo projiciam, redigendo omnia in cineres camposque silentes.

5 QUANDO TRANSIBIT MENSIS Ita Roman. Hebr. et Septuag. Male ergo Remig. Rupertus, Hugo et Lyranus legunt, *messis*: ET VENUMDABIMUS MERCES (Sept. *et negotiabimur*) ET *quando transibit* (ita Syrus) SABBATUM, ET APERIEMUS FRUMENTUM.] Syrus. *horrea. Mensis* et *sabbatum* tripliciter accipi possunt: Primo synecdochice pro quolibet tempore generatim. Hebræi enim tempus omne mensurabant et dividebant per menses et sabbata. Secundo, magis particulatim mensis, hebr. *chodes*, vocabatur neomenia, id est, prima dies cujuslibet mensis: et sabbatum propria erat septima dies hebdomadæ. Tertio, specialissime, mensis sacer erat mensis septimus, puta September, quo post collectas fruges totum pene mensem sacrum festumque agebant, uti dixi Levit. 23. 24, et seq. ac proinde idem mensis erat sabbatum, non dierum, sed mensium: quia erat septimus mensis, isque festus. Juxta primam mensis et sabbati acceptionem, primus hujus loci sensus erit hic: Quolibet mense et sabbato, id est, quolibet tempore, quo vos, o avari frumentipolæ, videatis frumentum vilis esse pretii, illud reconditis, ut tempus hoc transeat, et succedat post tempus copiæ tempus inopiæ, quo illud carius vendatis Ita a Castro et Vatablus.

Juxta secundam acceptionem sensus secundus erit hic: Ita inhiatis lucro, ut doleatis advenire festum neomeniæ et sabbati, ac optetis illa cito transire, ut illis transactis illico ad mercimonia et lucra vestra redeatis, ac de more vestro care vendatis frumentum Ita S. Hier. Theod. Ruffin. Remig. Lyran et Ribera. Ubi nota avarorum mercatorum vota, qui nil nisi merces, mercatus et lucra somniant, quibus proinde omnis res divina est longa, adeoque Missa dimidiæ horæ sæpe nimis est prolixa. Addit Sanchez: Calendas, inquit, sive primum mensis diem avide exspectabant avari mercatores; quia tunc pecunias dabant fœnori, et fœnebres exigebant usuras, ut patet ex Plutarcho l. de Non fœnerando, et ex Horatio l. 1. Satyra 3. unde tunc debitorum, qui fœnus solvere non poterant, pignora vendebant, vel bona invadebant. Huc refertur expositio Chaldæi et Pauli Burgensis, qui per mensem accipiunt non quemvis, sed embolismalem, qui scilicet tertio quoque anno quasi decimus tertius, aliis duodecim anni mensibus addebatur ab Hebræis ad hoc, ut annum suum lunarem æquarent solari, ut dixi Exodi 12. v. 2. q. d. Quando transierit annus ille tertius longior, post quem ob additum mensem solet citius frumentum deficere, et carius vendi, nos illud care vendemus. Rursum Chald. Burgensis, Albert. et Arias sabbatum accipiunt non dierum, nec mensium, sed annorum, puta annum septimum remissionis, qui totus erat sacer et sabbatum, id est, festus, q. d. Quando transierit annus septimus quo serere non licet, unde sequetur frumenti penuria, tunc care illud vendemus; quasi hoc Propheta dixerit instante vel præsente anno septimo et sabbatico, taxans abusus avarorum qui illo abutebantur ad turpia sua lucra.

Juxta tertiam acceptionem tertius sensus erit hic: Quando transierit tempus mensis, quo ob copiam vilius solet esse frumentum; pariter et mensis septimus, quo feriantur Judæi, ac liberaliter fruges suas consumunt, mense octavo et sequentibus, cum frumentum jam deficere incipit, nos illud pretio caro ad libitum vendemus. Hunc sensum afferunt quoque Remig. Albert. Rupert. Lyran. et Hugo. Favet huic expositioni articulus hebraicus *he* additus voci *chodes*, qui certum mensem, eumque cæteris illustriorem significat, qui sane alius esse nequit quam mensis septimus. Rursum favet rei natura: post mensem enim septimum carius erat frumentum, idque ordinarie quolibet anno. Non enim videtur loqui Propheta de anno septimo, vel simili extraordinario et rarius occurrente. Denique posset quis opinari per mensem hic significari mensem messis, quo scilicet metebant novas fruges, puta Majum, vel Junium: ac per sabbatum significari festum Pentecostes, quo ex messe primos panes quasi primitias Deo offerebant Sabbatum enim Hebræis erat quintuplex. Primum dierum, puta septima dies hebdomadæ. Secundum hebdomadum, puta septem hebdomades numeratæ a Paschate, quæ conficiunt quadraginta novem dies, quibus expletis sequens dies quinquagesima erat Pentecoste. Tertium, mensium, puta septimus mensis, de quo jam dixi. Quartum, annorum, puta annus septimus remissionis, qui proinde vocabatur sabbaticus, eratque festus. Quintum, hebdomadis annorum: septem enim hebdomades, sive septenarii annorum, faciunt quadraginta novem annos, post quos annus sequens quinquagesimus erat jubilæus. et totus sabbatum, id est festum. Verum quia statim a messe et Pentecoste erat copia frumenti, ac proinde illud vilis erat pretii; hinc aliud tempus hi avari mercatores hic notare videntur, videlicet post septimum mensem, quando jam illud deficere, ejusque pretium carius effici incipiebat.

ET APERIEMUS FRUMENTUM,] aperiemus granaria tempore copiæ clausa, ut tempore penuriæ promamus, eaque pro libito nostro vendamus frumentum. Porro quam hoc Deo sit invisum docet ipse hoc loco, dum mox multas gravesque talibus pœnas intentat. Deum imitentur principes et magistratus, ut hosce monopolas, quasi mures tritici corrasores, imo corrosores, famem publicam afferentes capiant et plectant. Ita fecit B. Carolus Comes Flandriæ: cum enim Lambertus Stratensis, frater Bertolfi Præpositi S. Donatiani, decimas in multos annos redimisset, plenaque horrea haberet, atque ingruente annonæ caritate ea egenis communicare nollet, jussit B. Carolus ejus horrea effringi, triticique vim ingentem egentibus gratis admetiri. Qua de causa a monopolis ei in templo oranti sacrilege mors violenta illata est, ipseque justitiæ æque ac annonæ publicæ tutor pro muneris sui fortiter obiti merito martyrii palmam tulit. Ita habet ejus Vita nuper a Belgis edita, et Æmil. lib. 5. Celebris et sancta hujus facti memoria etiamnum Brugis Flandrorum perdurat, ubi locus, in quo Comes occisus, mihi olim ostensus est.

Narrat Procopius l. 3. Joannem præfectum prætorio Belisarii, bello Wandalico nauticum panem, ne bis coctus pondere levior redderetur, adhuc crudum ad publici balnei fornacem assari fecisse, ne quid ponderi

decederet: at vix Methonem pervenisse, cum panes dissolvi cœpere, et militibus per modios distributi gravissimos morbos invexere. Ita unius avaritia totum exercitum afflixit, et pene perdidit. Ad hosce avaros Tantali fabulam ingeniose transfert Horat. lib. 1. Serm. satyra 1. qui

> Congestis undique saccis
> Indormit inhians, et tamquam parcere sacris
> Cogitur, aut pictis tamquam gaudere tabellis.

Porro Deus justo judicio avaros penuria punit, facitque ut frumentum quod avare asservant, a muribus corrodatur, vel tempestate aut naufragio mergatur, vel ab hostibus diripiatur, vel alio casu pereat.

Memorabile est quod in Vita S. Paulini legimus, eum Christi imitatione et amore opes amplissimas in pauperes erogasse, et ex ditissimo factum pauperrimum. Cum quadam die pauper ab eo stipem peteret, dixit B. Teresiæ olim conjugi, nunc sorori suæ (cum ea enim vivabat in continentia) ut eam illi daret. Respondit Terasia se non habere nisi unicum panem. Jussit tamen Paulinus illum dari. Terasia timens ne in prandio non haberet quod apponeret Paulino, panem non dedit, sed servavit. *Interea*, inquit Greg. Turon. l. de Gloria Confess. c. 107. *advenerunt quidam dicentes se missos a dominis suis, ut illi annonæ ac vini deferrent speciem; sed pro hoc se moratos, quod orta tempestas unam eis cum tritico abstulerit navim. Tunc vir Dei conversus ad mulierem ait: Intellige te illi pauperi unum panem fuisse furatum, et ideo hanc navim esse mersam.* Ex adverso dum idem Paulinus, jam Nolæ Episcopus, adeo liberalis esset, ut cum fruges omnes erogasset in pauperes, tandem seipsum pro filio viduæ redimendo servituti manciparet, paulo post Dei nutu a rege Wandalorum agnitus cum suis civibus omnibus, atque onustis frumento navibus Nolam est remissus: *sicque factum est ut qui se in servitium solum tradiderat, cum multis a servitio ad libertatem rediret, illum videlicet imitatus, qui formam servi assumpsit, ne nos essemus servi peccati. Cujus sequens vestigia Paulinus, ad tempus voluntarie servus factus est solus, ut esset postmodum liber cum multis*, ait S. Gregorius Lib. 3. Dialog 1.

Simile est quod narrat Leontius in Vita S. Joannis Eleemosynarii, de mercatore quodam opulento, cujus fruges et merces naufragio perierunt, qui cum hoc suum infortunium lamentans narraret S. Joanni, audivit ab eo: *Scias hoc tibi nulla alia de causa accidisse, nisi quod hæc navis non juste*, non *honeste a te esset acquisita* Jussit ergo ei dari unam ex navibus Ecclesiæ, onustam viginti millibus modiorum frumenti: cum qua felicissime navigans mercator, appulit in Britanniam fame tunc laborantem, ubi moderato pretio vendens frumentum, Britannorum indigentiæ dum consulit, ipse ditatus est. Hoc est quod ait Sapiens Prov. 11. 24. *Alii dividunt propria, et ditiores fiunt; alii rapiunt non sua, et semper in egestate sunt. Anima quæ benedicit impinguabitur, et qui inebriat ipse inebriabitur. Qui abscondit frumenta maledicetur in populis, benedictio autem super caput vendentium.* Et S. Paulus 1. Corinth 9. v. 6. *Qui parce seminat, parce et metet, et qui seminat in benedictionibus* (benefice, largiter, copiose) *de benedictionibus et metet.* Vide ibi dicta.

Quocirca graviter et acriter monopolas insectans S. Ambr. l. 3. Offic. c. 6. *Cur*, ait, *ad fraudem convertis naturæ indulgentiam, quæ copiosas dat fruges? Cur invides usibus hominum publicos partus? Cur populis minuis abundantiam? Cur affectas inopiam? Cur optari facis a pauperibus sterilitatem? Cum enim non sentiant beneficia fœcunditatis, te auctionante pretium, te condente frumentum, optant potius nihil nasci, quam te de fame publico negotiari.* Et mox: *Latrocinium hoc, an fœnus appellem? Captantur tamquam latrocinii tempora, quibus in viscera hominum durus insidiator obrepas. Lucrum tuum damnum publicum est. Joseph sanctus omnibus aperuit horrea, non clausit. Recte Salomon* (Proverb. 11.) *Qui continet, inquit, frumentum, relinquet illud nationibus, non hæredibus: quoniam avaritiæ emolumentum ad successorem jura non pervenit. Quod non legitime acquiritur, quasi ventis quibusdam, ita extraneis diripientibus dissipatur.*

UT IMMINUAMUS MENSURAM, ET AUGEAMUS SICLUM.] Pro *mensuram* hebr. est *epha*, quæ erat certa, usitata et communis mensura, sub qua omnes alias per synecdochen intelligit. Porro *epha* erat decima pars cori: corus autem continebat 30. modios Italicos: ergo epha continebat tres modios Italicos, et sex Hispanicos (modius enim Italicus duplus est ad Hispanicum.) Quocirca epha Hebræum idem erat quod medimnus Atticus, teste Josepho l. 10. Antiq. 12 Rursum satum erat tertia pars epha, puta modius unus Italicus. Vide ea quæ dixi de mensuris in fine Pentateuchi. Notat non tantum avaritiam, qua carissime vendebant, sed etiam dolum et fraudem mercatorum, quo in vendendo mensuram minuebant, id est, mensura æquo minori rem quam vendebant emptoribus admetiebantur; e contrario vero augebant *siclum*, supponendo scilicet stateras dolosas, ut sequitur, quarum videlicet lanx altera, in qua apponendus erat siclus (ut videretur an justi esset ponderis) quam ementes pro merce empta solvebant, esset depressior et gravior, ita ut siclus alioqui justi ponderis, his dolosis stateris appensus, justo levior videretur, ac per consequens illi drachmas aliquas argenti vel auri, emantes adjicere deberent. Ita Clarius, Ribera, Arias et a Castro. Olim enim omnis pecunia, præsertim cum rudis esset, nec signata, semper ponderabatur, et ad pondus annumerabatur, atque pro pondere majori, vel minori suum habebat pretium majus vel minus, ut patet Genes. 23. 16. Jerem. 32 9. Isaiæ. 55. 2.

Secundo, S. Hier. et Vatabl. per *siclum* accipiunt, non monetam, sed pondus. Siclus enim hebr. idem est quod pondus, q. d. *Augeamus siclum*, hoc est, cum emimus merces, majori æquo siclo, id est pondere, eas ponderemus; cum vero easdem aliis vendemus, minori æque pondere easdem appendamus. Unde Vatabl. vertit: *Diminuamus modium, et augeamus pondus, et pervertamus bilancem dolosam*; huncque dat sensum: *Vendamus triticum nostrum mensura æquo minori, et pervertendo supponamus bilancem dolosam*, q. d. *In his quæ mensura vendi solent, ut modio, utemur mensura æquo minori; in his vero quæ accipiemus, majori æquo pondere utemur.*

Tertio, Remig. et Lyran. sic exponunt: *Augeamus siclum*, id est, augeamus pretium frumenti, q. d. Conspiremus in pretium justo majus, ut nemo nostrum infra illud minoris vendat, ita ut cogantur emptores omnes pretio illo injusto a nobis taxato merces nostras emere, quod vitium vocatur *monopolium*, de qua vide P. Lessium de Justitia et jure lib. 2. cap. 21. de emptione dub. 21.

Quinto, Mariana explicat, q. d. Post venditum frumentum et receptam pecuniam augeamus siclum, id est sicli pretium, ut sic crescat pretium pecuniæ, opesque nostræ.

Nota: *Siclus* hebr. idem est quod pondus, a rad. שקל *scakal*, id est appendit, ponderavit. Sic græca siclus dicitur σατηρ a σταθμος, id est libra, pondus, statera. Siclus enim erat nummus vulgaris, communis et usitatus, pondere quatuor drachmarum, sive semunciæ, quo non tantum pecunia, sed et metalla, adeoque res quaslibet ponderabant. Valebat ergo siclus quatuor Julios, sive quatuor regales Hispanicos: Julius enim, æque ac regalis, pendit drachmam argenti. Erat et siclus æreus et aureus, ejusdem ponderis, sed pro materia majoris vel minoris pretii. Vide quæ de siclo dixi Exodi 30. 13.

6. Ut possideamus in argento (id est argento, pretio argenti. Hebr. enim *beth*, id est *in*, est nota pretii) egenos, et pauperes pro calceamentis,] q. d. Ut hisce nostris artibus et fraudibus redigamus pauperes ad extremam inopiam, qua cogantur se vendere nobis in mancipia, itaque possideamus eos, ut nobis quasi jumenta serviant, idque parvo pretio, imo pro pari calceamentorum.

Et quisquilias frumenti vendamus] pro puro frumento. Nota hic avarorum mercatorum varias artes et dolos, quibus alios expilant et se ditant. Primus est, quod carissime merces suas divendant. Secundus, quod minuant mensuras. Tertius, quod augeant siclum, id est pondus. Quartus, quod supponant stateras dolosas. Quintus, quod cogant pauperes non tantum sua, sed et seipsos vendere pro calceamentis. Sextus, quod frumentum mixtum paleis, eicere, avena, arena, etc. vendont pro puro frumento. Unde Arabicus vertit: *Vendemus vasorum purgationes*, id est, quod post sublatum frumentum scopis aream purgando, convertitur et conger.tur. Hinc ira Dei excita detonat in eos, aitque:

7. Juravit Dominus in superbiam Jacob,] id est, contra superbiam Israelis, qua superbe dominatur pauperibus, eosque deprædatur. Ita Septuag. S. Hier. Theodor. Remig. Hugo, Lyran. et alii. Hebr. pro *superbiam est* גאון *gheon*, id est magnificentia, celsitudo, arrogantia. Unde Chald. vertit. *Juravit Dominus qui dedit magnitudinem Jacob;* Pagnin. *Juravit Dominus per celsitudinem suam notam in Jacob*; Arias et Tigurina: *Juravit Dominus per excellentiam ipsius Jacob*, q. d. Juravit per templum, quod erat gloria, præstantia, magnificentia, et quasi superbia Jacob. Sic ait Isaias cap. 60. 15. *Ponam te in superbiam*, id est, in magnificentiam et gloriam, *sæculorum*. Ita Vatabl. et Prado in Ezech. cap. 7. vers. 24. explicans illud: *Et quiescere faciam superbiam potentium*. Templum, inquit, vocat superbiam potentium, id est, arcem potentissimam, superbissimam, magnificentissimam et celsissimam. Prima versio et sensus nostri Interpretis, uti Hebræo congruentior, ita et nervosior est.

Si oblitus fuero.] Vox *si* est nota jurantis, et signum juramenti exsecratorii apud Hebræos, q. d. Juravit Deus dicens: Juro per me meamque veritatem, quod non obliviscar hæc opera et scelera Israelis, sed ea acriter puniam, adeo ut si eorum oblitus fuero, non habear verax, non habear Deus. Vox ergo *si* in juramento vel improprie capitur pro *non*, vel proprie si subaudias exsecrationem, v. g. hanc: Non habear Deus. Hanc enim Hebræi per euphemismum tam horroris, quam boni ominis causa subticent, et subaudiendam relinquunt.

Usque ad finem,] in perpetuum.

8. Numquid super isto non commovebitur terra,] scilicet vastitate, ut diripiatur et vastetur? Unde Chald. vertit: *Desolabitur terra*. Secundo, hebr. est תרגז *tirgaz*, id est *contremiscet*, ut vertit Tigurina; Pagnin. *movebit se*, q. d. Tanta sunt scelera Israelis, tantæque ob ea illi clades imminent, ut merito terra hæc audiens, sustinens et sentiens, quasi terrore et stupore perculsa contremiscere, omnesque incolæ plangere et ejulare debeant. Est prosopopœia: ad pathos enim terræ insensili sensum, indignationem, horrorem et tremorem attribuit. Omnes enim creaturæ sensu naturali sentiunt vocem et nutum sui Creatoris, multoque magis ejusdem offensam et iram.

Et ascendet quasi fluvius universus, et defluet quasi rivus Ægypti.] Aliqui, ut a Castro, per rivum accipiunt torrentem deserti, qui Judæam disterminat a deserto et ab Ægypto, de quo dixi cap. 6. vers. 15. q. d. Sicut hic torrens in mare defluit, et amplius non apparet, aquis ejus a mari haustis; ita Israelitæ haurientur ab Assyriis, ab eisque abducentur et dispergentur, ut amplius non appareant. Ita a Castro, qui et citat pro hac expositione S. Hieronym. et alios: sed in S. Hieronym. idipsum non reperi; atque ille torrens deserti, torrens est et vocatur, non fluvius. Adde: rivus Ægypti non alius est quam Nilus, vel rivus Nili; unde Septuag. pro *rivus* vertunt, *fluvius Ægypti*.

Melius ergo Clarius, Arias, Vatabl. et alii passim per *fluvium* intelligunt Nilum: hic enim paulo post vocatur rivus Ægypti, præsertim quia Nilus in septem rivos se dividit, quibus per totidem ostia in mare defluit. Apposite autem adducit Nilum potius quam alios fluvios: quia Nilus quotannis exundans, et restagnans, oblimat fertilemque facit Ægyptum (non enim pluit in Ægypto, sed vice pluviæ est Nilus exæstuans). Unde messis Ægypti dicitur esse in Nilo, quasi in causa, juxta illud Isaiæ 23. 3. *In aquis multis semen Nili, messis fluminis fruges ejus, et facta est negotiatio gentium*. Adde: Israelitæ mercatores frumentum emebant ex Ægypto; Ægyptus enim ita fertilis erat, ut esset horreum Romanorum, imo totius Orientis, q. d. Quia vos, o Israelitæ, frumentum Niliacum in Ægypto vili pretio emptum reconditis, ut care vendatis, quin et illud mixtum quisquiliis vitiatis, et injustis mensuris doloso divenditis; hac de causa ego adducam exercitum Assyriorum, qui instar Nili copia sua inundabit Israelem, eumque cum suo frumento et opibus evertet, et transferet in Assyriam. Alludit ergo ad ascensum, id est, incrementum Nili intumescentis et exundantis,

qui deinde statim detumescit et subsidit, ac partim absorbetur a terra, partim refluit in suum alveum, et ex eo in mare delabitur, q. d. Pari modo ascendente exercitu Assyrio in terram Israel, vos pariter esceudetis, et ab eis in magnam turbam conglobabimini, et conglobati turmatim expelleminí in Assyrios, ibique dispergemini et absorbebimini, ut inter numerosissimam gentem dispersi, vix uiii esse appareatis. Unde Chald. vertit: *Irruet in eam rex cum exercitu suo maximo sicut aquæ fluvii, et eluet eam omnem, expelletque habitatores ejus ut fluvius Ægypti*; alii octive vertunt: *Et transcendit* (Assyrius) *sicut fluvius universam illam* (terram Israel) *et deprimetur tamquam fluvio Ægypti*, q. d. Sicut terra Ægypti obruitur Nilo, sic terra Israel obruetur et opprimetur ab Assyriis Rursum, sicut Nilus exundans everrit totam Ægyptum, sic Assyrii everrent omnes fruges et opes Israel. Secundo, Vatablus, vertit: *Et ascendet tamquam amnis universo ipsa* (terra Israel) *et pelletur* (loco suo) *et absorbebitur sicut fluvius Ægypti*, sicque explicat, q. d. Terra Israel tota operietur aquis, et vertetur tota quasi in emnam: per aquam et amnem significat omnes clades et calamitates quibus illa quasi aquis obruenda erat ab ira et vindicta divine.

Tertio, Clarius explicat, q. d. Sicut Nilus evomit ea quæ ipsi innatant, sic terra Israel evomet ex se Israelitas, projicietque cos in Assyriam.

Nota τὸ *ascendet*, scilicet non *habitator*, sed *terra*: habr. enim עלתה *aletha*, cum sit fœmininum, respicit terram: terra ergo Israel ascendet, ejicictur et defluet: *terra*, id est incolæ, fruges et opes terræ ascendent, id est, in cumulum redigentur, ut auferantur ab Assyriis hostibus et prædatoribus.

Hinc consequenter τὸ *universus*, supple non *habitator*, sed *fluvius*, q d. Sicut fluvius universus, id est totus, in Ægypto collectus escendit et in altum assurgit; ita pariter totus cumulus Israelis ebducendi ab Assyriis ingens erit, et in magnam summam ascendet. Jam in Hebr. legitur כלה *culla*, id est, *omnis illa*, scilicet terra Israel, ascendet: sed noster Interpres aliis punctis legit כלה *cola*, id est completus, perfectus, universus, scilicet fluvius ascendet. Sic etiam legerunt Sept. vertunt enim: *Et ascendet quasi flumen consummatio, et descendet quasi fluvius Ægypti; consummatio*, id est, tota et consummata multitudo, æque ac substantia Israelis, quod mystice, vel potius accommodatitie eiectis et reprobis adaptat S. Hieronym *Ut qui egerit*, inquit, *pœnitentiam, ascendat cum fluvio scandente, qui autem perseveraverit in delictis, descendat sicut fluvius Ægypti, et ingressus more absorbeatur, ac per hoc ostendit superbiam Jacob, contra quam jurat Dominus æternis suppliciis devorandam.*

Denique pro *defluet* hebr. est נשקה *niskeo*, id est, demergatur in profundum, absorbeatur, cat in abyssum. Ubi nota pro נשקא legendum נשקעה, uti legendum docent Masoretæ; littera ergo *ain* suppressa est vel vitio scriptorum, vel studio ab ipso Propheta, ut omnimodam demersionem innueret, inquit Marinus in Lexico. Radix enim est שקע per *ain*, id est profundari, demergi, ad ima trohi; non שקה per *he*, id est irrigari, potari: sic enim dicendum fuisset נשקתה *nisketa* in genere fœminino, eo quod ארץ *erets*, id est, terra, sit nomen fœmininum. Israel ergo ibit in abyssum perinde ac Babylon, de qua dicit Jeremias c. 51. v. 63. et ex co S. Joannes Apoc. 18. 21. *Et sustulit unus angelus fortis lapidem quasi molarem magnam, et misit in mare dicens: Hoc impetu mittetur Babylon civitas illa magna, et ultra jam non invenietur.* Postremo Syrus hoc loco vertit: *Ascendet quasi fluvius finis ejus, et repellet* (opprimet) *et descendet sicut fluvius Ægypti*; Arabicus Alexand. *Ascendet quasi fluvius, et descendet quasi Nilus Ægypti*; Arabicus Antiochen. *Et adveniet finis ejus quasi fluvius, et defluet, et ejiciatur quasi fluvius Ægypti.*

9. Occidet sol in meridie,] non quod revera sol Israeliis occidet et abscondetur; sed quod nimio pavore et mœrore consternatis occidere et abscondi videatur. Pavor enim et mœror caliginam oculis, æque ac menti indueit ut mœrentes in meridie videantur sibi versari in tenebris, nec lucem solis conspicere. Hoc est enim quod explicans subdit: *Et tenebrescere faciam terram in die luminis.* Ita S. Hieron. Theodoret. et S. Chrysost. hom. 2. ad populum, ubi idipsum Antiochenis suo illo tempore contigisse asseveret, eo quod ipsi ob violatem Theodosii Imper. imaginem pavidi et anxii, in horas singulas ab ejus ira laqueos, furcas et ignes exspectarent.

Secundo, symbolice. *Occidet sol in meridie*, id est, in summa prosperitate et felicitate Israelis maxima ei accidet calamitas et captivitas, ut sit porabolica catachresis: sol enim et lux sunt causa et symbolum lætitiæ et prosperitatis, æque ac tenebræ calamitatis et tristitiæ. Ita Remig. Rupert Hugo, Lyran. et S Greg. i. 5. Moral cap. 1. Rursum sol, id est mens et ratio, occidit irato et peccatori: quia tenebræ, iræ et perturbationum animam ejus occupant, ut velut in nocte cæca positus, non videat quid agere debeat Ita Cassianus, l. 8. de Institutis renunc. c. 9.

Allegor. hæc de occasu et eclipsi solis, quæ per miraculum facta est in passione Christi, qua sol quasi pullatus incessit, et luxit necem sui Creatoris, exponunt S. Hieron. Ruffin. Rupert. hic, et Euseb. lib 10. de Demonstr cap. 6. S. August. i. quæst. ex utroque Testamento quæst. 45. Cyrillus catcches. 13. Tertull l. 4. contra Marc. c. 42. S. Cypr. i 2. ad Quirinum c. 23. Isidor. lib. de Passione Domini, c. 45.

10. Et inducam super omne dorsum vestrum saccum, etc.] Efficiam ut omnes Israelitæ induant saccum, et capita radant, caque decalvent: saccus enim et calvitium apud Judæos signa erant lugentium, et luctus maximi, ut patet Jerem. 6 26.

Et ponam eam quasi luctum unigeniti,] q. d. Affligam terram Israel gravissime, itaque faciam ut acerbissime lugeat; mortuo enim filio unigenito parentes, et maxime mater luget inconsolabiliter.

Et novissima ejus (ponam) quasi diem amarum,] q. d. Efficiam ut novissima et ultima Israelis sint luctuosissima et amarissima. Tropol. cogitet hoc peccator, dum voluptuatur, quod sciret Deus in hora mortis omnes delicias in dolores et angores convertet. Vere Pythagoras: *Omnium, ait, malorum maximum est voluptas, qua tamquam clavo ac fibulo anima netitur.*

11. Et mittam famem in terram; non famem panis, neque sitim aquæ sed audiendi verbum Domini,] q.

d. Efficiam ut tempore obsidionis et pugnationis Samariæ, ita affligantur, angantur, inopesque sint mentis et consilii Israelitæ, ut Prophetas quos jam contemnunt totu orbe perquirant, ut ex iis sciscitentur, et audiant tum oracula de obsidionis exitu, tum consilia ad eam evadendam: an videlicet, quando et quomodo sint liberandi.

Tropolog. S. Basil. homil. de Laudibus jejunii in fine citans hæc Amos verba: *Non famem panis, sed famem audiendi verbum Dei*, subdit: *Quam ideo immisit justus judex, quod perspiceret eorum mentem verorum dogmatum penuria macrescere, externum vero hominem supra modum pinguescere, et obesum fieri.* Sæpe enim Deus divites et gulones punit fama et penuria cibi spiritalis, ut qui pinguescunt corpore, macrescant et moriantur in spiritu; sicut ex adverso pauperes at abstinentes ditat et impinguat sua doctrina et gratia. Rursum hinc docet S. Gregor. 30. Moral. 35. *Sæpe*, inquit, *doctori verbum pro gratia tribuitur auditoris, et sæpe propter culpam auditoris subtrahitur sermo doctori*, ut Ezechieli, cui ait Deus cap. 3. 26. *Linguam tuam faciam adhærere palato tuo, et eris mutus quia domus exasperans est.*

12. Et commovebuntur a mari, etc.] q. d. Calamitate jam dicta, et fame, id est, desiderio audiendi oracula commoti Israelitæ, vel mittent legatos in omnes terræ angulos, ut a mari Galilææ usque ad mare Mediterraneum Prophetam aliquem perquirant, qui hæc eis enuntiet; fiet enim eis juxta illud Psal. 73. 9. *Signa nostra non vidimus, jam non est Propheta, et nos non cognoscet amplius.* Ita Chald. Lyran et alii; secundo, S. Hieronym. Remig Hugo et Arias hæc sensu, vel litterali, vel allegorico extendunt ad desolationem extremam Judæorum, quam etiamnum ob occisum Christum patiuntur at patientur usque ad finem mundi. Amos enim licet directa prophetet contra decem Tribus, indirecte tamen et comitanter prophetat quoque contra duas, puta contra Judam et Benjamin. Sicut enim Judas in scelere, sic et in vastitate similis fuit Israeli fratri suo. Hujus ergo excidium illius fuit typus et præambulum.

Audi S. Hieron. totum hunc locum Christo et Judæis adaptantem: *Possumus hunc locum et in Domini passione intelligere, quando sol hora sexta retraxit radios suos, et pendentem in crucem Dominum suum spectare non ausus est: quando tenebris cuncta complentibus, festivitates eorum et cantica, Vespasiano Titoque superantibus, in planctum luctumque mutata sunt: quando lacrymarum, et pœnitudinis, et ciliciorum repleta sunt omnia; et capita habuere calvitium, quæ prius Nazaræorum decorata cæsarie comam Domino nutriebant. Tunc primogenitus filius Dei populus Israel, qui in unigenitum et vere filium Dei miserat manum, æterno luctui traditus est. Nunc ergo illis habentibus tenebras qui repulerunt solem justitiæ, nos qui sedebamus in tenebris et in umbra mortis, vidimus lucem magnam, et illorum universa festivitas ad Ecclesiæ translata est mysteria.* Et post pauca: *Illi dormierunt in meretriciis Synagogæ genibus, et diabolo tondente derasi, virtutem capitis perdiderunt, amittentes cum robore oculos*, instar Samsonis. Et inferius: *Ablata est ab eis lex, et Prophetæ æterno conticuere silentio: moventur a mari ad mare, et ab Oceano Britannico usque ad Oceanum Atlanticum id est, ab Occidente ad Meridiem, et ab Aquilone usque ad Orientem toto orbe peregrini* (et vagi) *verbum Dei non valent invenire.* Et mox famem verbi Dei explicans: *Quibus*, inquit, *ingerimus famem esse prædictam intelligentiæ spiritualis, in qua Christus cernitur, passio Domini et resurrectio reperitur. Circumeunt orbem, et quærunt verbum Domini, et non inveniunt; quia Verbum Domini negaverunt, quod factum est in manibus omnium Prophetarum, quod in principio apud Patrem erat, quod caro factum est et habitavit in nobis.*

13. In die illa deficient virgines pulchræ, et adolescentes in siti,] q. d. Non tantum spiritualis, sed et corporalis fames et sitis eis obveniet: hac enim tabescent virgines innuptæ, æque ac juvenes, ita ut, iis enectis, nulla posteritatis sit spes, sed tota quasi gens intereat. Unde Chald. vertit: *In illo tempore deliquium patietur cœtus Israel.* Ita Theodoret. Albert. Lyran. et Clarius.

Mystice, S. Hieronym. *Deficient*, ait, *virgines, quia verbum Domini non invenient. Ex quo intelligimus, quando doctrina non fuerit in Ecclesia, perire pudicitiam, castitatem mori, abire virtutes: quia non comederunt verbum Domini, quod qui comederit, saginatus ejus cibo audiet per Salomonem: Justus comedens saturat animam suam, animæ autem impiorum esurient*, Proverb. 13.

14. Qui jurant in delicto Samariæ,] q. d. Ideo virgines, adolescentes et Israelitæ omnes punientur fame, siti et morte; quia adorant, colunt et jurant per vitulum aureum, quem Jeroboam erexit, et collocavit in Dan quasi Deum Samariæ, eumque opponunt et anteponunt Dei verbo.

Et vivit via Bersabee.] Nota Israelitas non tantum per vitulos suos in Bersabee erectos jurasse, sed etiam per viam qua ad eos ibatur in Bersabee, quasi hæc sancta esset a sancto idolo, q. d. Punientur qui jurant per vitam viæ, qua itur in Barsabee. Non quod via hæc viverat, sed vitam vel metaphoricam, vel metonymicam intelligunt. Metaphoricam, q. d. Vivat, id est floreat, teratur et frequentetur jugiter via Bersabee. Sic enim ex adverso viæ dicuntur mortuæ, vel lugere, eum negleclæ et desertæ jacent, juxta illud Thren. 1. 4. *Viæ Sion lugent, eo quod non sint qui veniant, ad solemnitatem.* Metonymicam, q. d. Vivat vitulus aureus Deus noster, ad quem ducit via tendens in Bersabee: vivat vitulus, cujus colendi causa tam longam inimus viam, ut a domo nostra eamus ad fines Israelis: ibi enim sita erat Bersabee. Ita Albertus et Lyran. Jurant per hanc viam, quia in illa multa erant sacella at aræ idolis erecta (eo quod illis in locis diu versatus fuisset Abraham Patriarcha) quæ peregrinantes adibant. Id patet 4. Reg. 23. v. 8. ubi Josias dicitur contaminasse *excelsa, ubi sacrificabant sacerdotes de Gabaa usque Bersabee.* Addit Vatabl. significari hic idololatrarum studium, qui sanctitatem constituebant, in longitudine itineris, ideoque ab uno termino Judææ peregrinabantur usque ad alterum, puta a Dan usque in Bersabee, q. d. Vivit vigetque peregrinatio quæ incipit a Bersabee, et desinit in Dan. In Dan enim et Bersabee quasi in duobus regni sui limitibus vitulos aureos collocavit Jeroboam, quasi tutelares Israelis Deos Arabicus vertit: *Jurant in in-*

dulgentia Samariæ, et dicunt quod Dan est Deus tuus et Bersabee. Vide hic insanum idololatrandi studium, quo non tantum idolo, vel templo, sed et viæ bene precantur, imo per illam quasi numen jurant.

CADENT (ob hanc idololatriam) ET NON RESURGENT ULTRA] q. d. Omnino et irreparabiliter corruent et peribunt. Ita contigit: nam decem Tribus excisa Samaria, abductæ in Assyrios numquam inde redierunt.

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

VIDET AMOS DEUM STANTEM SUPER ALTARE, ET JUBENTEM ANGELO, UT, PERCUSSO CARDINE, ILLUD EVERTAT, OB AVARITIAM ET SCELERA POPULI, QUEM SE PERQUISITURUM ET PERDITURUM ASSERIT, ETIAMSI IS SE IN COELO, ABYSSO, VEL INFERNO ABSCONDERET. SECUNDO, V. 7. COMPARAT ISRAELITAS ÆTHIOPIBUS, SYRIS ET PALESTINIS, TAM IN CULPA, QUAM IN POENA EXCIDII ET DISPERSIONIS. TERTIO V. 11. SE EOS PER CHRISTUM RESTAURATURUM PROMITTIT, DATURUMQUE COPIAM FRUMENTI ET VINI, ADEO UT MONTES STILLENT DULCEDINEM.

1 VIDI Dominum stantem super altare, et dixit: Percute cardinem, et commoveantur super-
liminaria; avaritia enim in capite omnium, et novissimum eorum in gladio interficiam:
non erit fuga eis. Fugient, et non salvabitur ex eis qui fugerit. 2. Si descenderint usque
ad infernum, inde manus mea educet eos: et si ascenderint usque in cœlum, inde detraham eos:
3. Et si absconditi fuerint in vertice Carmeli, inde scrutans auferam eos; et si celaverint se ab
oculis meis in profundo maris, ibi mandabo serpenti, et mordebit eos. 4. Et si abierint in capti-
vitatem coram inimicis suis, ibi mandabo gladio, et occidet eos: et ponam oculos meos super eos
in malum, et non in bonum. 5. Et Dominus Deus exercituum, qui tangit terram, et tabescet: et
lugebunt omnes habitantes in ea; et ascendet sicut rivus omnis, et defluet sicut fluvius Ægypti.
6. Qui ædificat in cœlo ascensionem suam, et fasciculum suum super terram fundavit; qui vocat
aquas maris, et effundit eas super faciem terræ, Dominus nomen ejus. 7. Numquid non ut filii
Æthiopum vos estis mihi, filii Israel, ait Dominus? numquid non Israel ascendere feci de terra
Ægypti: et Palestinos de Cappadocia, et Syros de Cyrene? 8. Ecce oculi Domini Dei super regnum
peccans, et conteram illud a facie terræ: verumtamen conterens non conteram domum Jacob, di-
cit Dominus. 9. Ecce enim mandabo ego, et concutiam in omnibus gentibus domum Israel; sicut
concutitur triticum in cribro: et non cadet lapillus super terram. 10. In gladio morientur omnes
peccatores populi mei, qui dicunt: Non appropinquabit, et non veniet super nos malum. 11. In die
illa suscitabo tabernaculum David, quod cecidit: et reædificabo aperturas murorum ejus, et ea quæ
corruerant, instaurabo: et reædificabo illud sicut in diebus antiquis. 12. Ut possideant reliquias
Idumææ; et omnes nationes, eo quod invocatum sit nomen meum super eos, dicit Dominus faciens
hæc. 13. Ecce dies veniunt, dicit Dominus: et comprehendet arator messorem, et calcator uvæ
mittentem semen: et stillabunt montes dulcedinem, et omnes colles culti erunt. 14. Et convertam
captivitatem populi mei Israel: et ædificabunt civitates desertas, et inhabitabunt: et plantabunt vi-
neas, et bibent vinum earum: et facient hortos, et comedent fructus eorum. 15. Et plantabo eos
super humum suam: et non evellam eos ultra de terra sua, quam dedi eis, dicit Dominus Deus tuus.

1. VIDI DOMINUM STANTEM SUPER ALTARE.] S. Hier. Theodor. Remig. Hugo, Lyran. Arias, Vatabl. et Ribera censent Amos hic prophetare excidium duarum Tribuum et templi Hierosolymitani per Chaldæos. Probant, quia ejus restitutio, quæ facta est per Esdram et Nehemiam, promittitur v. 11. Favet Chald. qui non verbotenus, sed paraphrastice ita vertit: *Vidi gloriam Domini, conscendentis a Cherub, qui mansit*

super oltore; nisi populus domus Israel convertatur od legem, exstinguetur candelabrum, occidetur rex Josios, et destruetur domus Dei, puta templum, *et dissipabuntur otria, et vasa domus sanctuarii in coptivitotem ibunt.*

Probabilius est quod censent Ruffinus, Clarius et a Castro, Prophetam hic pergere prophetare contra decem Tribus, ac consequenter hic prædicere excidium altaris et templi idololatrici, quod ipsæ sibi erexerant in Bethel. Probatur primo, quia ad decem Tribus proprie missus fuit Amos in Bethel, ut patet cap. 7. 13. secundo, quia c. 8. egit contra decem Tribus: ergo et hoc c. 9. Nam nihil est quod significet eum divertere sermonem a decem Tribubus ad duas, imo eum continuare sermonem ad decem Tribus, patet ex v. 5. qui idem est cum v. 8. cap. 8 tertio, quia v. 8, et 9. ait se loqui de domo Jacob et Israel: sic autem post schisma Jeroboam vocantur decem Tribus, non duæ, præsertim quia addit: *Concutiam in omnibus gentibus domum Israel.* Hoc autem verum est de decem Tribubus, non de duabus. Decem enim traductæ in Assyriam, Mediam et Persidem, inde per omnes gentes sparsæ sunt, teste Josepho: duæ autem traductæ in Babylonem, ibi manserunt, indeque post septuaginta annos sub Cyro reductæ sunt in Judæam. Ad argumentum prioris sententiæ respondebitur vers. 11.

Quæres: Quomodo vidit hæc Amos, an oculis corporis, an mentis? Corporeum fuisse visionem censent Albert. Arias et Euseb. 1. de Demonstr cap 18. ac proinde censent angelum in corpore assumpto reipsa concussisse cardines templi, idque oculis corporeis vidisse Prophetam.

Verius est hanc visionem fuisse imaginariam, non corpoream, tum quia tales fuerunt communiter visiones Prophetarum: tum quia si visio hæc spectat templum Hierosolymitanum, ut multi volunt, non potuit hæc oculis corporeis videre Amos, utpote qui longe ab eo aberat, agebatque in Bethel: tum quia non est verisimile Deum hic assumpsisse corpus humanum, in eoque visum ab Amos, præsertim cum id non fecerit Isaiæ cap. 6. 1. ubi visus fuit ab Isaia oculis mentis, non corporis, sedere in throno excelso; nec Ezech c. 1. 26. ubi visus fuit ab Ezechiele oculis pariter mentis insidere currui Cherubico. Sane si Deus voluisset videri oculis corporeis, id potius concessisset Isaiæ et Ezechieli, quorum visiones fuerunt augustissimæ, quam Amos Prophetæ rusticano.

Super altare,] vel thymiamatis, quod erat in Sancto sanctorum, ubi erat sedes et thronus Dei, ut vult Arias: vel holocaustorum, quod erat in atrio ante Sanctum, ut volunt Lyran et Vatabl. Samaritæ enim æmuli Judæorum, templum simile Hierosolymitano, ac consequenter simile atrium, Sanctum et Sanctum sanctorum, atque similia altaria thymiamatis et holocaustorum in Samaria, Dan et Bethel erexerunt. Porro de altari Bethel potius quam Dan aut Samariæ; hic agit; liquet ex eo quod in Bethel vaticinabatur Amos, utpote loco Samaritis sacratissimo, tum quod Jacob Patriarcha in eodem sacrificasset, et vidisset Deum scalæ innixum, ideoque locum vocasset Bethel, id est domus Dei: tum quod Jeroboam primus Israelis rex, schismatis et novæ religionis auctor, in Bethel non tantum ai ere vitulis aureis dedicasset, sed et ipse sua manu iisdem in eodem sacerdotis officio functus incensum adolevisset, ut patet 3. Reg. 11. 33. tum quod Jacobi et Jeroboami æmuli et asseclæ posteri eorum, reges Israelis, in Bethel sacrificantes, ibi quasi commune regni sui fanum statuissent; unde ab eis Bethel vocabatur: *Sanctificatio regis, et domus regni*, uti dixi c. 7. 18. In Bethel ergo, quasi in publico Israelis idolio, visus est prophetæ Deus templo et altari ultor insistere, ac jubere illud exscindi, una cum idololatria et idololatrico Israelis regno. Unde apposite visus est hic Deus stans, quasi instans operi, scilicet subversioni altaris et templi.

Et dixit Dominus, vel Prophetæ Amos, ut opinatur S. Hieron. et Remig. vel potius angelo sibi assistenti, quasi voluntatis et operis sui administro, ut censent idem S. Hieron. Remigius, Ruffinus, Theodoret. et alii. Per angelos enim solet Deus ulcisci et plectere hostes suos. Angelo ergo dixit: Percute cardinem,] scilicet templi, ut hac percussione symbolica et imaginaria menti Amos objecta, repræsentes et significes quod Assyrii templum a cardine et ab imis fundamentis convulsuri et subversuri sint, una cum impio ejus cultu et cultoribus Israelitis. Ita S. Hieron. Emmanuel, Mariana, et alii jam citati. Unde Septuag. vertunt: *Percute propitiatorium*; Arabicus Antioch.: *Percute Povimentum;* Arabicus Alexand. *Percute Rationale Pontificis*; Hebr. est: *Percute* הכפתור *haccaphtar*, quod Tigurinus vertit, *limen*; Pagnin. et Vatabl. *superliminare*, scilicet portæ templi Proprie *caphtar* significat pomum (ut vertit Syrus) et sphærulam: et quia hæc sculpi solebant in liminibus, hinc significat limen. Noster hic vertit *cardinem*, non limen, vel superliminare, quia ab eo distinguitur. Sequitur enim: *Et commoveantur superliminaria;* hæc enim commoveri nequeunt, nisi commoto cardine æque ac limina, cui superne quasi insistunt. Cardo ergo dicitur *cophtor*, quia habet figuram sphærulæ, et quia sua vertebra tegitur. Radix enim כפר *caphar* significat tegere, involvere, operire. Jubet ergo Deus angelo, ut percutiat tam limen portæ templi, quam cardinem liminis in quo ostium volvebatur, id est, aperiebatur et claudebatur, ut significet portam templi, ipsumque templum, ac ingredientes in illud percutiendos et subvertendos ab Assyriis. Cardo enim est basis et fulcrum rei quam sustinet: unde cardo dicitur quasi cor januæ, quo scilicet illa movetur, ait Servius in illud Æneid 1. *Foribus cardo stridebat ahenis.* Hinc Romani coluerunt deam Cardineam, quæ cardinibus præesset. Ita Seneca in Hippol. Jovi ait: *Clerique polum cardine versas.* Verius S. Anna mater Samuelis, 1. Reg. 2. 8. *Domini*, ait, *sunt cardines terræ.* Et Sapiens Proverb. 8 26. *Adhuc terram non fecerat, et flumina et cardines orbis terræ.* Porro in cardine notatur stridor et horror convulsi et ruentis templi, juxta illud Statii Thebaid. 1.

> Venti transversa frementes
> Confligunt, axemque emoto a cardine vellunt.

Et Virgil. Æneid. 6.

> Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
> Panduntur portæ.

Ita in passione Christi terram universali terræ motu concussam, et e cardinibus fuisse convulsam censent

Didymus in Catena Græcorum in Job c. 9. et alii. Pari modo multi consent totum orbem in die judicii concutiendum et e cardinibus convellendum, idque significare illis verbis Christi Matth. 24. 29. *Et virtutes cælorum commovebuntur.* Et Job 9. 6. *Qui commovet terram de loco suo, et columnæ ejus concutiuntur.* Vide dicta Apoc. 6. in fine.

Et commoveantur superliminaria.] Syrus, *limina*; Hebr. ספים *sippim*, quod R. David et ex eo Pagn. vertit: *Et contremiscent postes*; Tigur. *Et commoveantur postes*, puta laterales, quos architecti vocant *antas*. Sed eodem redit sensus: concusso enim et convulso limine et cardine ab angelo, necesse erat tam postes quam superliminaria, quæ postibus incumbebant, concuti et commoveri, imo ruere. Significatur enim hic ruina portæ et templi. Unde Arabicus vertit: *Commovebuntur portæ extrinsecæ.* Angelus enim tum valide quassavit cardines et portam, ut totus murus, ac consequenter totum templum illi incumbens ruere videretur. Arias et Euseb. l. 1. de Demonstr. cap. 18. censent hæc realiter esse perecta, ac realem fuisse hunc terræ motum, esseque illum cujus meminit Amos c. 1. 1. ubi ex eo numerot et consignat annum suæ prophetiæ. Verum ex dictis liquet aliam fuisse hanc concussionem ab illo terræ motu: ille enim fuit realis; hæc vero fuit imaginaria.

Avaritia (Syrus, *dolus*) enim in capite omnium.] Causam excidii templi, urbis et totius Israelis assignat avaritiam. Pro *avaritia* hebr. est בצעם *betsaam*, id est, *avaritia* eorum. Radix בצע *batsa* proprie significat lædere et vulnerare. Hebræi enim usuram et avaritiam vocant *vulnus*: quia tamquam gladius hominem vulnerat, et ipsius sanguinem exsugit. Pari modo, usuram vocant נשך *nesech*, id est morsum: quia mordet et lædit proximum: sicut Latini *fœnus* vocant quasi funus. Hinc secundo, Septuag. Heb. *betsaam* accipientes non ut nomen, sed ut verbum imperativi *kal*, vertunt: *Disseca in capita omnium Disseca*, scilicet tum gladio hostili, tum frustis postium et superliminarium ex percussione angeli dissilientibus: unde alii legunt *disjice*, q. d. Dissilientia frusta postium disjice in capita eorum, iisque ea disseca. Quocirca Tigurina vertit: *Universorum capitibus vulnus infige*; Arias accipit ut nomen, sed pari modo vertit: *Concisio eorum in capite omnium*; tertio, Vatabl. *betsaam*, accipiens ut verbum præteriti temporis, vertit: *In frusta concidet eos* (nempe qui sunt) *in capite omnium*, id est, qui præsunt aliis omnibus. Hoc pertinet ad sacerdotes et magistratus: hos enim concidet Deus, vel angelus vice Dei: loquitur enim Deus, vel angelus de se in tertia persona. Hinc Pagninus pro *betsaam* legens in Benoni בצעם *botseam*, vertit in prima persona: *In frusta concidam eos, in capite omnes ipsos.* Hic sensus priori subordinatur hoc modo, q. d. Quia ipsi sua avaritia, puto suis usuris et fraudibus, vulnerarunt et conciderunt pauperes, idcirco pariter ipsi vulnerabuntur et concidentur ab hostibus. Hinc aliqui vertunt: *Avaritia in capita omnium*, scilicet recidet, meritaque ab eis supplicia exiget: quæ versio valde consonat cum verbis præcedentibus et sequentibus. Unde Arabicus vertit: *Percute caput uniuscujusque, et reliqui eorum gladio interficientur.*

Porro avaritia dicitur esse *in capite omnium*, quia omnibus dominetur, omnes possidet: omnes enim caput, sensus, curasque omnes eo intendunt, ut iniquis lucris se ditent, juxta illud Jerem. 6. 13. *A minore usque ad majorem omnes avaritiæ student.* Avarus enim dicitur quasi avidus, quod immensas opes aveat. Unde P. Nigidius apud Gellium, lib. 10. cap. 5. *Avarus*, inquit, *appellatur, qui avidus æris est; sed in ea copula, E, littera detrita est.* Item *locupletem ait dictum, qui pleraque loca, hoc est, qui multas possessiones tenet.* Sic Threnor. c. 1. 5. dicitur: *Facti sunt hostes ejus in capite*, id est, hostes dominati sunt Hierosolymæ. Avaritia ergo est *in capite*, non in calce; quia caput, id est phantasiam animumque, occupat, itaque illi est infixa ut vix evelli possit; quia tenet arcem mentis, indeque quasi regina, imo quasi dea omnibus cogitationibus, sensibus, potentiis, membris et actibus imperat tamquam mancipiis, cogitque ea sibi servire, suum regnum propagare, lucra ubique captare, opes sine termino coacervare. Hinc rursum ipsa est *in capite*, id est, est capitalis, et quasi caput avari, illi per omnia dominans, sicut caput dominatur toti corpori. Quocirca S. Paulus avaritiam nuncupat idolorum servitutem, id est idololatriam, Ephes. 5. 5. Avarus enim in mente gerit idolum quod adorat, scilicet pecuniam et Plutum. Hoc idolum est ipsi numen et Deus, cui se substernit totumque se mancipat. Ita videmus avarus nil somniare, nil cogitare, nil loqui, nil tractare nisi lucra, nisi *affer, affer*, Proverb. 30. 15. Annon ergo avaritia est in capite avari? Secundo, Lyran. Avaritia, ait, est in capite, id est in regibus, ducibus et sacerdotibus populi. Quam enim hi dediti fuerint avaritiæ patet tum ex Prophetis, tum ex Christo Matth. 15. 5. et c. 23. v. 14. et 23. qui acriter eorum avaritiam incusant. Sic et modernos Judæos quoslibet tales usuris et lucris intentos videmus. Porro sacerdotum avaritiam hic proprie taxari patet ex v. 1. *Vidi Dominum stantem super altare, et dixit: Percute cardinem.*

Notat fontem omnis mali, scilicet avaritiam, indeque manantes fraudes et dolos. Nam, ut ait Apost. 1. Timoth. 6. 10. *Radix omnium malorum est cupiditas.* Unde Sapiens Eccl. 10 *Avaro*, inquit, *nihil est scelestius.* Porro hæc avaritia a summis manabat ad infimos; perinde ut vitia Principum et Prælatorum manant ad subditos. Simili modo B. Petrus Damiani, lib. 2. epist. 2. ad S. R. E. Cardinales, et S. Bernard. de Consid. ad Eugenium Pontif. et in Declamationibus, docent omnia mala Ecclesiæ provenire ex avaritia; hancque valde foveri et augeri cupiditate Ecclesiasticorum et Prælatorum. Idque verum esse luce clarius vidi, dum agerem in provinciis transalpinis. Quis enim laicus credat Pastori ex Evangelio concionanti bona terrena esse contemnenda, at cœlestia ambienda, si terrena ab eodem aliisque Prælatis ita appeti, tam studiose congeri et conservari cernat? Qua fronte Prælatus audebit suos hortari ad liberalitatem et eleemosynam, si ipse avare suas opes recondat, et in pauperes sit immitis et immisericors? Quis non inhiet divitiis, prædiis, officiis congerendis, si Ecclesiasticos videat beneficiis, pensionibus, redditibus, domibus, prædiis coacervandis totos intendere? Clericus es, cur sortem non in cœlo, sed in terra quæris? quo ore impudenter et mendaciter quotidie Deo, qui cor tuum avarum et terræ inhians intuetur, dicis: *Dominus pars hæreditatis meæ, et calicis mei, tu es qui restitues hæ-*

reditatem meam mihi? Annon merito objiciet laicus Ecclesiastico: Deus Levitis voluit esse sors et hæreditas, terram vero inter laicos, puta inter cæteras undecim Tribus, distribuit. Nostra ergo est terra, tu cœlum et Deum quære: nobis laborandum est, ut opes comparemus, quibus nos, uxores, filios, filias, famulos et ancillas alamus; tu qui solus es, cujus Deus est sors, eaque sufficiens et liberalis, *cur* plura semper appetis? ut quid studes ditandis adeo nepotibus et cognatis ex patrimonio Christi? Ita ne res sacras Ecclesiæ adimis, easque laicis tibi propinquis, carnalis et infidelis Domini dispensator impendis? Annon hoc furtum, imo sacrilegium? ait S. Bernard. Sanxit olim S. Urban. Pontifex et Martyr, anno Domini 233. qui S. Cæciliam pluresque alios docuit, et animavit ad martyrium, ne bona Ecclesiæ in laicorum usus impendantur, idque sub gravi pœna: *Quia*, inquit, *hæc bona sunt oblationes fidelium, pretia peccatorum, et patrimonium pauperum*, ut habetur 12. q. 4. c. *Attendendum.* Idem sanxerunt alii Pontifices. Unde S. Hieronym. ad Pammach. *Pars*, ait, *sacrilegii est, rem pauperum dare non pauperibus.* Res enim pauperum sunt res et bona Christi crucifixi. Quocirca omnes Doctores censent esse peccatum mortale, si quis Ecclesiasticus opes, quas ex beneficio suo percepit, relinquat cognatis laicis, iisque eos locupletet. Cur ergo tu immodice, ait Doctor sapiens, beneficia beneficiis accumulas, pensiones pensionibus, itaque Ecclesiam ministris suis defraudas, ut pauros, eosque indignos habeat? cur patrimonium pauperum devoras, ut amicos dites? Itane demens es, ut animam tuam propter amicos damnare, et æternis gehennæ incendiis addicere velis? stulte, hac nocte animam tuam dæmones repetent a te, et quæ parasti cujus erunt? Amici quos ditasti te ex inferno non liberabunt: imo pro gratiis sannas et maledictiones tibi in inferno rependent, quod eis per opes fueris causa luxus, scelerum, indeque damnationis ejusdem. Evigilate Prælati, aperite oculos Ecclesiastici. Ne vos amor stolidus cognatorum infatuet, ut sero gematis in æternum, dicatisque: Heu, quam fui fatuus, quam insensatus, qui non pro me, sed pro alio ditando, animam meam vendidi, occidi, perdidi! Heu me! nepotes mei, cognati mei traxerunt me ad tartara. *Frater non redimit, redimet homo? non dabit Deo placationem pro anima sua.* Deo nemo fucum suis ratiunculis efficiet. Quo major es, eo majus das scandalum; quo potentior, eo potentius tormenta patieris: quia hæreditate possedisti sanctuarium Dei; imo fecisti ut gentes, ut laici venirent in hæreditatem Dei, et hæreditate possiderent sanctuarium ejus, ideoque tam Catholicos, quam hæreticos a fide et salute avertisti, eosque sanctum Christi et Ecclesiæ ejus Christianæ nomen blasphemare fecisti. Aspice ex alto sponsam tuam, o Christe! maculam hanc e veste ejus, imo tua, emanda. Utinam vel sanguine meo illam eluasi quam libens occumbam, ut ipsa suo nitori et decori cœlesti restituatur! Mitte e cœlis Angelum qui rursum percutiat cardines templi. Mitte novum Jeremiam qui iterum intonet illud cap. 6. vers. 12. *Extendam manum meam super habitantes terram, dicit Dominus. A minore quippe usque ad majorem omnes student avaritiæ: et a Propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum.*

Moral. disce quantum malum sit avaritia, quæ, cum omnibus dominetur, omnes vulnerat, atque tam animæ avari, quam corpori proximi lethale sæpe vulnus infligit. Narrat Sabellicus lib. 7. Enneade 9. Caliphum Mahometanorum pontificem, inter auri acervos voluntatum fame interiisse. Cum enim Halao Tartarorum regis frater occupasset Babylonem, omnemque populum trucidasset, Caliphas, qui magnum thesaurum congesserat, comprehensus, cumulo auri sui impositus, et per multos dies asservatus, inedia, vel sane pretiosa fame consumptus est. Sic et C. Caligulam pecuniæ avidissimum, inter immensos aureorum thesauros volutari solitum scribit Sueton. in ejus Vita, cap. 42; qui iis non diu gavisus, paulo post miserabili nece occubuit. Avaritiæ symbolum est serpens græce dictus dipsas, quod inexstinguibilem sitim morsu suo excitet. Dipsas, ait Lucian. lib. de Dipsadε, est serpens non adeo magnus, viperæ similis, violento ictu, veneno crasso, qui dolores inducit intolerabiles. Ardores enim immittit inexstinguibiles, et putredines, ac totum corpus adurit incendio. Insuper qui ab illa icti fuerint, clamant perinde atque illi qui in ignem conjecti sunt: quo plus bibunt, eo plus sitiunt; nec sitim extinxeris, etiamsi totum Nilum aut Danubium epotandum præstiteris. Ita et Ælian. lib. 6. de Animal. c. 51. Dipsas est avaritia, quæ inexplebili opum siti, æque ac curis, doloribus, periculis et cædibus avaros incendit. Nam

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.

Multo concitatior est avaritia in magnarum opum congestu collocata, ut flamma infinito acrior vis est, quo ex majore incendio emicuit. inquit Seneca lib. 2. de Benef. cap. 27. Tales fuerunt Ænianes, qui ex oraculo persuadebant fore ut patriam terram amitterent, si particulam aliquam largirentur, ut ait Plutarch. in Quæst. Græcan. cap. 14. Et illi de quibus Arnobius, lib. 2. contra Gentes: *Exercent*, ait, *avidum atque injustissimum fœnus, et e miserorum sanguine supputandi se augent insania: millibus possessionum semper producunt fines, et quamvis provincias totas rus faciant unum, pro arbore una, pro sulco forum litibus terunt: cum amicis, fratribus inexpiabiles suscipiunt simultates.* Vere Cyprian. epist. 2. *Nec intelligit miser avarus*, inquit, *speciosa sibi esse supplicio, auro se olligatum teneri, possideri magis, quam possidere divitias atque opes. O detestabilis cæcitas mentium, et cupiditatis insanæ profunda caligo! cum exonerare se possit et levare ponderibus, pergit magis fortunis augentibus incubare, pergit cumulis pertinaciter adhærere.*

Quocirca Patres omnes acriter avaritiam et avaros insectantur, ac imprimis S. August. cujus hæc de ea sunt axiomata. Primum: Avaritia duriora jubet quam Christus. *Quid vis*, ait in Psal. 12. 8. *ab avaritia possideri? dura jubet, levia jubeo: onus ejus grave, sarcina mea levis est. Jubet avaritia ut mare transeas, et obtemperas. Jubet ut te ventis procellisque committas. Jubeo ego ut ante ostium tuum ex eo quod habes des pauperi. Piger es ad faciendum ante te opus bonum, et strenuus es ad transeundum mare: quia avaritia imperat, servis; quia Deus jubet, odisti.* Secundum in Psalm. 30. conc. 3. *Dico avaro, quare invocas Deum? ut det tibi lucrum. Lucrum ergo invocas* non *Deum. Ministrum lucri*

tui facis Deum. Viluit tibi Deus, Deus si ad te veniat sine auro et argento, non vis illum. Quid ergo tibi de his quæ fecit Deus sufficit, cui Deus ipse non sufficit? Tertium in Psalm. 38. *Vide, o avare, ne forte dum colligis, colligaris; ne forte cum vis esse prædæ minoris, sis præda majoris. Non enim sentis te esse in mari, nec cernis minores pisces a majoribus devorari. Dic mihi, thesaurizas, cui congregabis ea? Dicturus es: Filiis meis servo. Hæc est vox pietatis, excusatio iniquitatis. Servas transiturus transituris, imo vero transiens transeuntibus. Scis eum possessurum cui servas, aut si nondum natus est, scis nasciturum? Servas filiis, incertum est an futuris, an possessuris: nec reponis thesaurum ubi reponendus est: Thesaurizate vobis thesaurum in cælo.* Quartum in Psalm. 137. *Avaris etiam ipsa fœcunditas* filiorum (quæ cæteris felicior est) *molesta est. Timent enim ne pauperes relinquantur, qui multi nasci potuerunt.* Quintum Auctor serm. ad Fratres in eremo, qui extat tom. 10. S. August. serm. 48. *O homo,* ait, *an ignoras quod radix omnium malorum avaritia est, et servitus idololatriæ mater usuræ, genitrix simoniæ, fames culpæ, æternæ pœnæ via, nutrix gehennæ? O avaritia abyssus insatiabilis! Omnia in homine senescunt vitia, sola avaritia juvenescit.* Deinde subdit, quam fatuum sit filiis vel nepotibus thesaurizare, qui eos in morte deserunt. *O admirabilis infidelitas! ecce maritus dilectus ab uxore dilecta relinquitur, filius a matre projicitur, et pater a filiis, et filii a patre sub terra reconduntur. Solus ille dimittitur, et quilibet ad propria revertitur, et cito oblivioni traditus tamquam mortuus a corde.* Et sub finem: *Memorare novissima tua, quia conceptus es in culpa, natus in pœna, vivens in miseria, et necessario morieris in angustia.* Sextum lib. de Conflictu virtut. et vitior. cap. 16. *Avaritiæ morbus numquam melius compescitur nisi cum dies mortis sine fine meditatur, cum qualis post modicum in sepulcro futurus sit homo considerat. Hoc certe fixum manebat in illius* (S. Job cap. 15.) *corde qui dicebat: Homo putredo, et filius hominis vermis. Nudus egressus sum de utero matris meæ, et nudus revertar illuc. Et Apostolus: Nihil intulimus in hunc mundum, sed nec auferre quid possumus.* Septimum lib. de Salutar. documen. cap. 30. *Avarus vir inferno est similis. Infernus enim quantoscumque devoraverit, numquam dicit: Satis est; sic etsi omnes thesauri confluxerint in avarum, numquam satiabitur.*

S. Ambrosii hæc de avaritia axiomata sunt. Primum, lib. 1. in Lucam sub finem: *Est ærugo mentis, cum sæcularium sordibus cupiditatum religiosæ acies intentionis obducitur, aut fidei puritas decoloratur nube perfidiæ.* Secundum libr. 2. Offic. cap. 21. *Avaritia est veluti quædam bonorum ariditas officiorum.* Tertium, ser. in Domin. 8. post Pentecost. docet avarum esse similem insanienti, eumque semper aurum cogitare, omniaque in aurum convertere, ac gratius aurum intueri quam solem. Unde concludit: *Caveamus exemplum divitis istius, qui dum præsentes divitias concludit, et de futuris sollicitudinem gerit, divitiis pariter obreptus, et vita protrahitur ad tribunal horrificum, in quo accusatrix quidem ejus assistit ipsa illa, quæ et totius ejus vitæ comes extitit, avaritia; defensor vero et intercessor nusquam ullus apparet.* Quartum, serm. 13. *Qui pecuniam appetit, fidem perdit, qui aurum redigit, gratiam prodigit. Avaritia enim cæcitas est, errorem religionis inducit. Cæca, inquam, est avaritia, sed diversis fraudum oculata ingeniis: non videt quæ divinitatis sunt, sed cogitat quæ cupiditatis sunt.* Quintum in Ps. 38. *Fides militat Deo, avaritia tentatori* (diabolo). Sextum, lib. 1. Offic. cap. 49. *Sæpe quod avarus summa congesserit sollicitudine, præcipiti effusione dilapidat hæres luxuriosus, et diu quæsita turpis helluo, præsentium cæcus, futuri improvidus, quadam absorbet voragine.*

Ut cæteros prætercam, S. Isidorus Pelusiota, S. Chrysostomi discipulus, monachorum Pelusiaci montis in Ægypto Abbas, doctrina et sanctitate illustris, sub Theodosio Juniore anno Domini 440. epist. 233. egregie docet quantum vulnus capita totique homini infligat avaritia, dum eum tantum non mutilat, et truncat oculis, auribus, pedibus, etc. Primo enim graphice eam comparat hydræ, quæ ventrem habet inexplebilem, et Briareo centum manibus armato, ac Scyllæ, quæ omnia sorbet: *Deinde fœminæ, belluina,* ait, *forma præditæ, ignemque spiranti, ac sexcentas viperas crinium loco in capite habenti, perpetuo sibilantes, ac mortiferum venenum evomentes; sexcentis item manus unguibus abundantes, quarum opera alios lacerat, alios sagittis impetit, ab aliis pecunias extorquet. Ac denique sexcenta ora. Neque enim minatur dumtaxat, aut calumnias struit; verum etiam adulatur, ac servilem in modum alloquitur, et pejerat, turpisque quæstus causa innumeras occasiones excogitat.* Mox ejus oculos depingit: *Oculos habet, non ut naturæ consentaneum est cernentes, aut quemquam verentes, non amicum, non fratrem, non cognatum, non benefactorem: verum asperum quiddam et acre, atque crudele et inhumanum, igneumque obtuentes.* Paulo post aures et pedes ita describit: *Aures usque adeo septas et obturatas habet; ut nec supplices preces, nec gemitus, nec fletus, nec vituperationes audiat. Tantum vero abest ut pennas habeat (quæ saturitatem designant) ut ne pedes quidem ipsi vir ullus cordatus tribuere queat. Neque enim ingredi, atque ab eo qui captus est secedere potest; verum manus in omnes immittens, ferro quovis ac plumbo gravior insidet, ut omnia accipiat et omnes expilet, numquam autem expleatur; verum eorum quæ accipit multitudinem, fomitis et incitamenti materiam habeat, verumque acceptarum finem accipiendarum initium efficiat.* Unde concludit: *Ecquis igitur acerrimo hujusmodi et inexplebili furore, atque innumera peccata et maledicta, et dedecora et intemperantias ac petulantias nobis conflante copiatur? Ecquis animum inducat, tum in hac vita misere vivere, ut dies noctesque velut flagris quibusdam laceretur, nec requiem ullam aut somnum sentiat; et in futura suppliciorum atque cruciatuum initium accipere. Quid autem initium dico? Hic enim eos quos ceperit, tyranno quovis acerbius torquet et excruciat, imo graviorem eis pœnam infert quam ii luant, qui ad metalla damnati sunt; nam illis, confecto opere, somno ac quiete frui licet; his autem ea somni quoque portum velut aggesta*

terra obstruens, noctu quoque sæva illa et inhumana edicta proponit. Est ergo bellua tetra, ignem spirans, oculis auribusque capto, exsecronda, Deo invisa, implacabilis et crudelis.

Et novissimum eorum in gladio interficiam.] *Novissimum*, id est, ultimum, aut abjectissimum et vilissimum, q. d. Omnes Israelitas usque ad ultimum et vilissimum gladio occidam. Loquitur enim de infinito multitudine quæ in Samaria, vel, ut alii volunt, in Jerusalem obsessa, et paulo post expugnanda, erat trucidanda. Est hyperbole: *omnes*, id est, plerosque omnes; nonnullos enim evasisse, et cladi fuisse superstites constat; sed ii respectu cæsorum fuere perpauci.

2. Si descenderint usque ad infernum, inde manus mea educet eos.] Pro *descenderint*, Hebr. est יחתרו *iachteru*, quod Septuag. passive vertunt: *Si defodiantur in infernum*; Pagnin. et Vatablus active: *Si foderint in inferno*, q. d. Si Israelitæ scrobem aut foveam foderint in inferno, ut in ea se abscondant a conspectu meo, inde extraham eos ad supplicium. Similiter: *Si ascenderint usque in cœlum, inde detraham eos.* Est hyperbole: per foveam enim inferni accipit foveam profundissimam, adeo ut videatur usque ad infernum descendere; per cœlum intelligit montes altissimos, qui suo vertice cœlum tangere videntur. Ita S. Hieron. Chald. Lyranus et Arias. Aut certe proprie accipit cœlum et infernum, q. d. Si fieri posset ut in infernum descenderent, aut in cœlum ascenderent, inde tamen per Assyrios detraham eos. Ita Vatablus. Simili modo S. Job immensitatem et omnipotentiam Dei, quam nemo evadere potest, describit cap. 11. 8. *Excelsior*, ait, *cœlo est, quid facies? profundior inferno, et unde cognosces? Longior terra mensura ejus, et latior mari.* Et Psaltes Psalm. 138. 7. *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? si ascendero in cœlum, tu illic es; si descendero in infernum, ades; si sumpsero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris; etenim illuc manus tua deducet me.* Ita manus sua claudit homines et creaturas omnes, qui tribus digitis appendit molem terræ, et montes palmo ponderat.

3. Et si absconditi fuerint in vertice Carmeli.] Duo erant Carmeli montes, unus in Judæa, ubi versati sunt Nabal et David, 1. Reg. 25. 2. alter in Israel, imminens mari Mediterraneo, ubi versatus est, et latuit fugiens a facie Jezabel Elias, Elisæus et filii Prophetarum. De eo videtur hic agi, quia fit hic mentio maris, et quia in Israel et contra Israel vaticinatur Amos.

Et si celaverint, id est, celare conati fuerint (revera enim nemo celari potest) se ab oculis meis in profundo maris, in insulis maris Mediterranei, ibi mandabo serpenti,] id est, hominibus feris et serpentinis, ut eos trucident, inquit Chald. et Arias. Sic Attila Hunnorum rege vastante Italiam, direptisque Aquileia, Ticino et Mediolano, cum infestus pergeret Romam, quam utique cepisset, nisi occurrens S. Leo eum avertisset, multi ex Italia, ut Hunnorum manus evaderent, profugerunt ad mare, puta ad insulas et æstuaria barbaris inaccessa, ibique urbem adventantium, puta Venetorum, condiderunt anno Domini 452. qui fuit Leonis Pontif. primi 13. Valentiniani Imp. 28. Marciani 3. Atque hæc est nobilis Venetiarum urbis et Reipubl. origo. Ita Baron. anno Christi 452.

Secundo, simplicius S. Hieronym. Theodor. Albert. et alii proprie accipiunt hic profundum maris pro ipso fundo maris, ut vertit Vatablus. Quamobrem Pagninus transfert *In pavimento maris;* hoc enim proprie, hebr. significat קרקע *karka*, scilicet pavimentum fundum, solum: deducitur enim per metathesin a rad. רקע *roka*, id est firmavit, extendit, solidavit. Unde *rokia* vocatur firmamentum. Quocirca Septuag. vertunt: *Si mersi fuerint ex oculis meis in fundamenta maris*, q. d. Etiamsi se mergant in fundum maris, ut ibi ab oculis et ira mea se abscondant, ibi tamen videbo eos. Est hyperbole.

Et mandabo serpenti.] Septuag. *draconi*, hoc est pisci alicui ingenti et horrido, v. g. ceto, ut mordeat et devoret eum: *mandabo*, id est, dabo illi hunc instinctum, et hanc phantasiam mordendi et devorandi; bruta enim hunc phantasiæ instinctum sequuntur quasi legem naturæ sibi a Deo inditam. Sic ceto dedit instinctum ut absorberet Jonam, cap. 2. v. 1. ad quem hic alludi censet S. Hieron. Simili modo Deus dicitur mandare pesti, fami, gladio, cum ea exerit et immittit provinciis vel urbibus.

Tropol. S. Gregor. in Psalm. 7. Pœnitent. *Quid est, ait, celari in profundo maris, nisi in altitudine delitescere desperationis? Celat vero se qui non confitetur peccata sua; non confitetur autem qui desperat de misericordia Dei, vel certe ille se ab oculis Dei celat, qui a mandatis ejus avertitur. Oculi enim Domini spiritus Dei, qui legem, id est mandata, dedit. Qui ergo se ab oculis Dei in profundo desperationis celaverint, potestatem accipit diabolus ut eos mordeat, et ut in ventrem eos suæ malitiæ inducat. Ipse est enim serpens cui dictum est: Terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ.*

4. Et si abierint in captivitatem coram inimicis suis, ibi mandabo gladio, et occidet eos,] q. d. Quod si non fuerint occisi in Samaria, faciam ut occidantur in Assyria a suis hostibus, puta ab Assyriis. Sic Romani captivos aliarum gentium, quos Romam ducebant in triumphum, post triumphum jugulabant. Secundo, Arias et a Castro *gladium* per catachresim accipiunt pro misera et ærumnosa vita et servitute, quam acturi erant Israelitæ in Assyria: servitus enim in Jure æquiparatur morti, vocaturque *mors civilis:* nam Israelitas in Assyria occisos non legimus. Verum multa a Prophetis prædicta sunt, quæ expleta non dubitamus, etsi in historiis id scriptum non legamus. Prior ergo sensus uti litteralior, ita genuinior et communior est, puta S. Hier. Remig. Albert. Lyrani et Vatab

Et ponam oculos meos super eos in malum, et non in bonum,] q. d. Ubique eis malefaciam, ubique affligam et puniam, donec perdam eos. Ita Vatabl. Nota: Negatio illa, *et non in bonum*, magnam auxesim continet, q. d. Nil boni, sed omne malum eis afferam et infligam.

5. Et Dominus Deus exercituum, qui tangit terram, et tabescet.] Arias, *et sterilescit*, sive fit sterilis; Tigur. *et liquescit;* Pagnin. *et defluit;* Sept. *et commovet eam;* quia, ut ait S. Hieron. concutiet fundamenta terræ. Hebr. תמוג *tamog* proprie significat *resolvi, liquescere*, ut cera ad ignem, nix ad solem in aquam resolvitur et liquescit, q. d. Ne vanas Dei minas putetis, scitote eum tam esse terribilem, quam omnipotentem; ipse enim solo attactu virtutis

suæ, imo solo nutu facere potest, facitque interdum ut terra tabescat et consumatur, uti dum dedit legem in Sina, mons Sina fumo et igne tabescere videbatur, Exodi 19. et 20. juxta illud: *Qui tangit montes et fumigant;* aut facit ut terra in aquam mergatur, vel vertatur et diffluat, uti fecit in diluvio tempore Noe, et in mari Rubro, dum per illud sicco alveo traduxit Hebræos; insequentem vero Pharaonem et Ægyptios redeuntibus aquis involvit et obruit. Sic sæpe insulas et continentem mari mergit, et in mare convertit. Simili modo, esto non eodem, Samariam per Assyrios vastabit, consumet, et quasi tabescere faciet. Hoc est quod dicitur Psalm. 17. 8. *Commota est et contremuit terra, fundamenta montium conturbata sunt et commota sunt, quoniam iratus est eis;* et v. 16 *Et apparuerunt fontes aquarum, revelata sunt fundamenta orbis terrarum ab increpatione tua, Domine, ab inspiratione spiritus iræ tuæ;* et Isaiæ 64. v. 1. *Utinam dirumperes cœlos, et descenderes! a facie tua montes defluerent, sicut exustio ignis tabescerent, aquæ arderent igni.*

6. Et ascendet sicut rivus.] Hunc versum iterat et repetit ex c. 8. 22. ubi eum explicui.

Qui ædificat in coelo ascensionem suam.] Hebr. מעלותיו *maalotav*, id est, *ascensiones* (ita Syrus) *suas;* Vatabl. *gradus suos*, q. d. Qui fecit cœlum quod multis sphæris constat, quæ certum ordinem habent inter se, ac velut gradus, per quos ascenditur gradatim usque ad cœlum summum et empyreum. Probat omnipotentiam et sapientiam Dei ex rebus creatis, ac præsertim ex cœlis. Unde Pagn. *Qui ædificat in cœlo sphæras ejus, et elementa tria ejus super terram fundavit;* Arabicus Alexandrinus: *Qui ædificavit cœlum et superiora, qui firmavit pactum suum super terram.* Secundo, ascensio, vel ascensiones, vocatur altissimum Dei palatium in cœlo, ad quod multis ascensionibus scandendum est. Unde Chald. vertit: *Qui collocavit in excelso majestatem gloriæ suæ.* Ita Theodoret. Lyran. Arias, Mariana et alii. Hinc et Arabicus Antiochen vertit: *Qui ædificat cœlum quasi tabernaculum, et præparatio ejus in terra dirigitur.* Est metonymia: ponitur enim ascensio pro sui termino, puta cœlo, in quod ascenditur. Sic sæpe actio capitur pro loco, in quo actio exercetur; ut oratio pro oratorio, in quo oratur; cœnatio pro cœnaculo, in quo cœnatur; deambulatio pro ambulacro, in quo ambulatur. Sic congregatio, quies, Ecclesia, mansio, habitatio locum significant illis actionibus destinatum. Ita Sanchez.

Mystice, R. Haccados apud Galatin. lib. 7. cap. 15. *Via*, ait, *aquilæ in cœlis, est rex Messias, qui post passionem suam ascendet in cœlum, sicut dictum est Amos cap. 9. Qui ædificat in cœlo ascensionem suam.* Unde et Tertull. lib. 4. contra Marc. c. 34. sic legit et explicat: *Ad quam* (resurrectionis promissionem) *ascensum suum Christus ædificat in cœlum, secundum Amos: utique suis: ubi est et locus æternus, de quo Isaias: Quis annuntiabit vobis locum æternum, nisi scilicet Christus incedens in justitia?* Isaiæ 33.

Tropolog. S. Hieron. Remig. et Hugo per *ascensiones* accipiunt viros sanctos, quorum conversatio in cœlis est, quique eo ascensiones in corde suo disponunt, ut ait Psaltes Psalm. 83. vers. 6. euntque de virtute in virtutem, donec videant Deum deorum in Sion. *Deus*, ait S. Hieron. *quotidie credentes de terris ad cœlum levat, ut in illis conscendat: Ascendit Dominus in cœlum cum Enoch: ascendit cum Elia: ascendit cum Moyse, cujus sepulturæ locus, quia in cœlum ascenderat, in terra non potuit inveniri: ascendit cum Paulo in tertium cœlum.*

Et fasciculum (Syrus vertit, *promissionem;* Arabicus Alexand. *pactum;* Arabicus Antioch. *præparationem*) suum super terram fundavit.] Primo, Lyran. Clarius et Vatabl. *Fasciculum*, inquiunt, vocat colligationem trium elementorum, puta ignis, aeris et aquæ, quæ in terra quasi basi et centro fundata sunt. Unde Pagnin. vertit: *Et elementa tria ejus super terram fundavit.* Hæc enim opponit ascensionibus, id est, sphæris cœlestibus, q. d. Sicut Deus ædificavit magnas multasque, et tot stellis illustres sphæras in cœlo, ita pariter in terra fundavit tria rerum omnium sublunarium elementa ex quibus cætera omnia fabricavit, eaque apta serie, ordine et nexu compaginavit, et quasi in unum fasciculum colligavit. Hic sensus videtur genuinus: celebrat enim Dei magnificentiam ex fabrica cœli et terræ. Unde et sequitur: *Qui vocat aquas maris, et effundit eas* (vel per exundationem ex hoc suo alveo, vel per pluviam ex nubium fasciculo) *super faciem terræ.* Ipse enim *ligat aquas in nubibus suis*, quasi in fasciculo, *ut non erumpant pariter deorsum*, Job 26. 8. Secundo, Sanchez per *fasciculum* intelligit scabellum; in scabello enim est colligatio, vel lignorum et asserum, vel tomentorum et pannorum, puta cum scabellum est pulvinar, quod pedibus principum substerni solet instar scabelli, q. d. Dei sedes et thronus est cœlum, scabellum vero est terra, et omnia quæ super eam sunt.

Tertio, alii per *fasciculum* intelligunt legem multiplicem, qua Deus homines quasi colligat et coerret; ac si eam violant, in ergastulo alligat et constringit.

Verum primus sensus est genuinus. Heb. enim אגדה *aggudda* proprie significat aggregationem, turbam, turmam, congregationem, colligationem, fascem, conglobationem, globum, ut patet 2. Reg. 2. 25. quod ultimum huic loco optime congruit. Mundum enim sublunarem vocat conglobationem, vel globum elementarem, sicut a Mathematicis idem vocatur globus vel sphæra terrestris. Hic ergo globus vocatur *fasciculus*. Primo, ob rerum aggregationem: quia sicut fasciculus ex multis lignis, floribus, vel herbis componitur; ita et globus hic terrestris ex multis elementis, mixtis et compositis conflatur. In eo enim sunt variæ species herbarum, arborum, plantarum, animalium, avium, piscium, lapidum, gemmarum, etc. mixtorum enim innumeræ sunt species. Simili modo de damnatis ait Isaias cap. 24. 22. *Congregabuntur in congregatione unius fascis* (instar fascis) *in lacum.* Secundo, globus hic vocatur *fasciculus*, ob rerum tam variarum, tam disparium, tam inæqualium, tam contrariarum et inter se pugnantium conjunctionem, et amicam consociationem. Deus enim sphæram hanc ex tam variis et contrariis apte colligavit, sicut fascis ex lignis tortuosis, rubis et spinis a perito bajulo apte colligatur. Tertio, fasciculus significat unam esse mundi inferioris congregationem et rempubl. in qua res diversissimæ et plurimæ quasi in fasciculo alligatæ et congregatæ sunt a Deo. Unde rursum fasciculus significat Dei providentiam et curam,

qua mundum hunc quasi suum fasciculum in hac unione et colligatione tuetur et conservat, ne elementum unum destruat contrarium, ne lupi devorent omnes oves, ne ignis omnia comburat, etc. Quarto vocatur diminutive *fasciculus*, non fascis: quia in manibus Dei, qui, ut ait Isaias, tribus digitis appendit molem terræ, est instar exigui fasciculi. Quinto, quia ob sui elegantiam, in oculis et naribus Dei est quasi fasciculus aromatum vel florum. Unde fasciculus subinde idem est quod olfactoriolum. Ita Cicero 3. Tuscul. *Fasciculum*, ait, *ad nares admovebis, incendes odores, et sertis redimiri jubebis et rosa*. Et sponsa Cant. 1. *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi*. Sexto, fasciculus significat singularum rerum et specierum inter se aptum ordinem et collocationem, ut quasi in fasce unaquæque suo loco apposite et congrue ordinata et collocata esse videatur; in hoc enim ordine elucet mira Dei ordinatoris sapientia et providentia. Narrat Gellius lib. 5. cap. 3. Protagoram ex bajulo per fasciculum factum esse philosophum. Cum enim ipse in agro caudices ligni plurimos valde concinne colligasset in unum fasciculum, eumque humeris portaret, occurrit ei Democritus philosophus: *Videt eum eum illo genere oneris tam impedito, ac tam incoibili facile atque expedito incedentem. Et prope accedit, et juncturam posituramque ligni scite periteque factam considerat; petitque ut paulum acquiescat. Quod ubi Protagoras, uti erat petitum fecit: atque itidem Democritus acervum illum et quasi orbem caudicum brevi vinculo compressum ratione quadam quasi geometrica librari contineriqne animadvertit, interrogavit quis id lignum ita composuisset. Et cum ille a se compositum dixisset, desideravit uti solveret, ac denuo in modum eumdem collocaret. At postquam ille solvit, ac similiter composuit, tum Democritus animi aciem solertiamque hominis non docti demiratus: Mi adolescens, inquit, cum ingenium bene faciendi habeas, sunt majora melioraque quæ facere mecum possis. Abduxitque eum statim, secumque habuit, et sumptum ministravit, et philosophias docuit, et esse eum fecit, quantus postea fuit*. Si in Protagoræ fasciculo coordinationem lignorum, concinnitatem et ingenium mirabatur Democritus, quis non miretur in hoc Dei fasciculo et globo sublunari adeo concinnam et sapientem tot generum, tot specierum, tot individuorum diversissimorum, imo inter se pugnantium dispositionem, connexionem et ordinem? Quis non exclamet cum Sapiente, cap. 11. 21. et cum Apostolo, Rom 11. *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei!* quam apposite omnia in *mensura, numero et pondere disposuisti!* imo in uno quasi fasciculo colligasti!

Mystice, *fasciculus* hic est Ecclesia cœtusque fidelium Israelitarum, quos Deus fasciculo legis æque ac providentiæ suæ fortiter colligatos, in terra Chanaan collocavit et formavit, uti pepigit et promisit. Unde Chald. vertit: *Et Ecclesiam suam in terra decoravit*. Ita Ruffin. Hugo et Dionysius.

Anagog. *fasciculus* hic est sanctorum et electorum, vinculo charitatis in terra, et vinculo prædestinationis in mente Dei colligatus, de quo in Evangelio: *Ne timeas, grex parvule, quia complacuit patri meo habitare in te*, inquit S. Hier. qui et de eo ita loqui pergit: *Fasciculus una Domini religione constrictus est; unde et ipsa religio a religando, et in fascem Domini vinciendo nomen accepit*. Septuag. vertunt: *Repromissionem suam fundat super terram, ut omnes illius repromissiones, quas* (de Christo et Christianis) *SS. Prophetæ sua ore cecinerunt, fundentur in terra, etc. ut quotidie peccato mortui, et vitiorum funibus alligati* (instar Lazari a Christo suscitati) *de sepulcro scelerum suorum jubeantur exire: quotidie sanguinis opera constringantur, etc.* Sic 1. Reg. 25. 29. Abigail ait David: *Erit anima domini mei custodita quasi in fasciculo viventium; porro inimicorum tuorum anima rotabitur in impetu et circulo fundæ*, q. d. Diutissime et securissime vives: hostes vero tui ruent in interitum, nam res recondita in ligamine, quo ligantur vitæ, seu vivi, ad hoc reconditur, ut servetur inter vivos; quod vero ponitur in funda, ad hoc ponitur, ut funda illud ejaculetur, ait ibidem Cajetan. Anagogice id ipsum de electis et reprobis exponunt ibidem Eucherius et Angelomus. Fasciculus, inquiunt, viventium est numerus prædestinatorum, idque primo, quia, ut ait Eucher. fasciculus astringitur ut conservetur, pari modo electi afflictionibus constringuntur, ut Deo fidem servent: reprobi vero, qui laxius vivunt, quasi lapides fundæ a Deo abjiciuntur. Secundo, quia, ut ait idem Eucher. sicut fasciculus vinculo colligatur, ita sanctorum cœtus eadem fide et spe, eodemque charitatis nexu constringitur, et uno eodemque Dei præsidio undique vallatur. Tertio, quia, sicut fasciculus florum in manu ad oblectationem gestatur, ita electos omnes Deus in manu sua gestat, et virtutum odore qui ex illis continuo efflatur, mire delectatur. Quarto, quia sicut fasciculus non nisi ex certis iisque selectis floribus conficitur; ita electorum numerus ex certis, iisque selectis, ac charitate omnique virtute præstantibus constituitur.

Qui vocat aquas maris | Tigurina, *qui evocat ad se aquas maris*, scilicet resolvendo aquas per calorem solis in vaporem, eumque ad se sursum elevando in mediam aeris regionem: ubi facit eum concrescere in nubem, et nubem vi solis resolvit in pluviam, quam effundit super terram. Ita S. Hieron. Theodor. Hugo, Lyran. et Vatabl. Salus Arias hæc accipit de exundatione maris, qua vicinam terram obruit. Symbolice Chald. per aquas accipit turmas Assyriorum, quasi Deus hic Israeli minetur eorum adventum.

7. Numquid non ut filii Æthiopum vos estis mihi, filii Israel?| Primo, Chald. vertit: *Numquid non ut filii dilecti reputati estis vos coram me?* Videntur enim Æthiopes Judæis ob coloris differentiam et singularitatem, quasi quid rarum et mirabile, fuisse in pretio et in deliciis, uti etiamnum principes in suis aulis alunt Æthiopem, vel Pygmæum ad delicias, et ad ostentationem. Unde et Num. 12. 1. uxor Mosis Æthiopissa, a Chaldæo vocatur uxor pulchra: nisi dicas esse antiphrasin, pulchra, id est, atra et deformis. Et vice versa, Æthiops, id est minime Æthiops et niger, sed candidus et speciosus. Unde sic ex Hebræo vertas: *Numquid sicut filii Æthiopum vos mihi estis, o filii Israel?* q. d. Minime: nam Æthiopes sunt atri, deformes, invisi; vos vero mihi estis candidi, formosi, gratiosi et dilecti. Porro hanc dilectionem, æque ac versum sic explicat Arias, q. d. Æthiopes sunt symbolum servitutis: ab olim enim a Noe servituti sunt

addicti, cum dixit Genes. 9. 25. *Maledictus puer Chanaan, servus servorum erit fratribus suis;* a Cham enim ortus est Chanaan, et frater ejus Chus, qui fuit pater Æthiopum, qui inde Hebr. vocantur *Chusim* Genes. 10. 6. Vos ergo, o Israelitæ, fuistis quasi Æthiopes, cum ab Ægyptiis, aliisque gentibus dura servitute premeremini, sed ego vos diligens os vos liberavi mihique ascivi. Æquum ergo est ut me redametis, mihique quasi liberatori et Domino vestro serviatis.

Secundo et aptius, Syrus et Arabicus hæc assertivo accipiunt, quasi dicat: Vos, o Israelitæ, similes estis Æthiopibus; quia sicut Æthiopes ex Ægypto traduxi in Æthiopiam (hæc enim sita est ultra Ægyptum, illique adjacens et quasi subjecta est) ita et vos ex Ægypto traduxi in Chanaan. Unde explicans mox subdit: *Namquid non Israel ascendere feci de terra Ægypti?* Huic etiam consonat quod præcessit: *Et fasciculum suum super terram fundavit*, q. d. Deus Israelem quasi suum fasciculum et peculium ex Ægypto traduxit in Chanaan, ibique eum stabilivit et fondavit. Item illud vers. 5. *Et defluet sicut fluvius Ægypti.* Persistit enim in comparatione Nili ot Ægypti, q. d. Nolite gloriari quod patrem habeatis Abraham, qui proximiores parentes hobetis Ægyptios. Ibi enim nati sunt Moses, ejusque coævi patres vestri, quos ex Ægypto traduxi in Chanaan, perinde ac Æthiopes ex eadem traduxi in Æthiopiam: vos ergo estis congeneres, et quasi fratres Æthiopum, tum origine et genere, tum moribus. Estis enim atri, deformes, indurati, et immutabiles in sceleribus vestris, ut non tam Abraham, quam Æthiopum frotres et filii esse videamini, ideoque vos a me abjiciam tradamque Assyriis. Simili modo ait Jerem. cap. 13. 23. *Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas, et vos poteritis benefacere, cum didiceritis male.* Et Ezech. 16. vers. 3. *Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa.* Unde S. Hieron. *In omnibus*, ait, *Script. Æthiopes dicuntur qui penitus in vitia demersi sunt.* Ita S. Chrysost. hom. 11. in Matth. Lyran Pagnin. Vatabl. ot Ribero. Huc spectant vulgata adagia: *Æthiopem lavas*, id est, tentas rem frustraneam et impossibilem; Æthipos enim quantavis lotione, quantovis lixuvio non albescit. *Æthiopem ex vultu judico:* Æthiops enim nigrore vultus, intortis capillis, labris tumentibus, dentium candore præ se fert patriam suam; nam vestem mutare potest Æthiops, faciem non potest. Hinc epigramma Luciani:

> Abluis Æthiopem frustra, quin desinis artem?
> Haud unquam efficies nox sit ut atra dies.

Monebat Pythagoras ne gustaremus de his quibus nigra est cauda, quo vetabat cum iis versari qui nigri essent morum improbitate. Thren. 4 v. 4. *Candidiores Nazaræi ejus nive, candidiores lacte*, nimirum cum pure vivebant, cum caste Deum colebant; at cum impure et inceste, *denigrata est super carbones facies eorum.* Porro licet quævis improbitas vocetur *nigredo*, tamen proprie ita vocatur detractio, qua quis alienam famam, et suam conscientiam denigrat: quocirca *niger* vocatur invidus, detractor, calumniator. Ita in titulo Psalm. 7. Saul Davidis insectator vocatur Chus, id est, Æthiops. Et Horat. satyra 4. l. 1.

> Absentem qui rodit amicum, etc
> Hinc niger est; hunc tu, Romana, caveto.

Hinc vulgare Proverbium: *Albus, an ater sis nescio* Et:

> Dat veniam corvis, vexat censura columbas.

Candor enim candidi animi, nigror maligni est symbolum. Addit S. Hieron. Remig. Rupert. et a Castro Deum, hic significare suam potestatem et ultionem in gentibus transferendis et evertendis, q. d. Vos, o Israelitæ, non superiores, ut jactatis, sed pares per omnia estis aliis gentibus. Nam æque ac Æthiopes, Palæstini et Syri a me creati, pari jure mihi subditi estis. Unde pari providentia, qua illas gentes in suis provinciis collocavi, collocavi et vos in Chananæa: atque pari justitia, qua illas ex iisdem ob scelera expuli et contrivi, etiam vos e Samaria expellam et conteram. Unde subdit: *Ecce oculi Domini Dei super regnum peccans, et conteram illud a facie terræ.* Porro quomodo et quando Æthiopes a Deo expulsi ant contriti sint, non liquet. Aliqui referunt hoc ad bellum quod Moses nomine Pharaonis gessit contra Æthiopes, quo eos subegit, uti narrat Joseph, l. 2. Antiq. c. 5. Verum historia hæc dubia est, quæ solo nititur Josepho; atque idem addit, illo bello, Mosen non contrivisse Æthiopes, sed ad pacem coegisse, ac ducta regis Æthiopum filia in uxorem, amicum, imo generum ex ea recessisse.

Alii probabilius id referunt ad Asa regem Juda qui millionem Æthiopum cum suo duce Zara cecidit, 2. Paralip. 14 v. 9. et 13. Verum hi cæsi sunt extra Æthiopiam, nec Asa Æthiopes coegit mutare sedes, aut ex Æthiopia in aliam regionem traduxit. Hæc ergo historiæ notæ erant tempore Amos: unde ipse de iis quasi tunc publicis loquitur; forte etiam conscriptæ fuerunt in Chronicis illius ævi, quæ jam non exstant. Nam multi libri sacri, æque ac profani per tot annorum centurias, totque urbium et bibliothecarum exustiones, aut vastationes perierunt.

Et Palæstinos de Cappadocia] Cappadoces, hebr. כפתרים *caphtorim*, occuparunt Palæstinam, exclusis ab ea Hevæis primis incolis, uti narratur Deuteronom. 2. 19. et Jerem. 47. 7. Vide ea quæ otrobique dixi. Et Syros de Cyrene.] q. d. Cyrenenses venientes ex *Kir*, urbe et regione Assyriæ (uti dixi cap. 1. vers. 5. male ergo Theodor. censet *Kir* esse Haran, sive Charras urbem Porthorum, in quam ex Ur, urbe Chaldæorum, Deus traduxit Abraham cum Thare, Genes. 11. 27.) transtuli in Syriam Damasci, quæ prius ob Aram filio Sem, vocabatur *Aram;* a novis vero hisce incolis venientibus ex *Kir*, dicta est *Kiria*, indeque, ut nonnulli putant, euphoniæ causa *Syria*, sicut postea vice versa, cum Teglathphalasar expugnavit Damascum, ex ea rursum transtulit Syros in Mediam ot Assyriam, puta in Kir, ex qua olim venerant. Sensus est, q. d. Ne blandiamini vobis, o Israelitæ, de mea in vos cura et providentia, qua vos olim eduxi do Ægypto et collocavi in Chanaan Nam pari modo Cappadoces collocavi in Palæstina, Kirenses in Syria; et tamen illos ob sua scelera Palæstina per vos expuli, hos Syria per Teglathphalasar expellam. Scitote ergo me idem vobis facturum, ni scelera vestra castigetis, vitamque et mores emendetis. Nominat Palæstinos et Syros, quia his contermini tam situ quam moribus erant Israelitæ; unde tacite eos taxat: Syri enim male audiebant olim ob morum mollitiem. Unde proverbium: *Cum non sis Syrus, ne syrissa*, id est, ne sumas per-

sonam parum decoram, aut, eum sis ingenuus, ne moribus agas servum et barbarum. Est acutus jocus ex amphibolie verbi συρίζω, quad significat et syrissare et fistula canere. Et Cicero l. 2. ad Q. fratrem: *Nos*, ait, *ita philologi sumus, ut vel cum fabris habitare possimus. Habemus hanc Philosophiam non ab Hymetto, sed ab area* (aliqui legunt hara) *Syro*, id est, a rusticana simplicitate.

8. Veruntamen conterens non conteram,] q. d. Plane et omnino non conteram Israelem, sed reliquias ex eo servabo et salvabo.

9. Sicut concutitur triticum in cribro.] Romæ enim et alibi in Italia cribrant frumentum, cribraque pro vanno utuntur. Idem videntur fecisse Israelitæ, uti hic indicat Amos, q. d. Sicut eum frumenta ventilantur in vanno, ut vertit Tigurina, vel cribrantur in cribro paleæ vel avolant, vel per foramina cribri decidunt in pavimentum, lapilli vero et grana remanent in cribro; ita electi et probi ex Israel servabuntur, cæteri improbi peribunt. Unde Thead. *Nec vero secus*, ait, *quam agricola a quisquiliis et purgamentis frumentum secernit, ego etiam salute dignos servabo, reliquos necandos tradam.* Metaphora cribri, ait S. Hier. significatur ipsa terra Israel, cujus margines Deus magnitudine sua utraque manu tenens, quasi cribrum huc illucque concutiet, ut paleis ac sordibus peccatorum concussis, id est, labore et calamitate exagitatis, et in terram cadentibus, ac gladio morientibus, purum frumentum remaneat, quod in horrea condatur. Quocirca cum subdit Amos:

Et non cadet lapillus super terram.] Per lapillum intelligit *granum*, ut vertunt alii; quia granum est durum instar scrupuli et lapilli. Est catachresis; unde hebr. צרור *tseror* significat fasciculum et sacculum; ac metonymice res quæ in fasciculum colligi, aut in sacculum colligari solent, qualia sunt grana, item lapilli pretiosi aut pulchri, margaritæ, nummi aurei, argentei, etc. Radix enim צרר *tsarar* significat stringere, arctare, premere. Unde *tseror* est res arcta, stricta, pressa, quæ in sacco vel loculo stringi, densari et arctari solet, qualis est triticum. Unde Septuag. vertunt σύντριμμα, id est convolutio, globus, coagmentum, compactile, puta *granum* majusculum conglobatum et compactum, ut vertit interpres Complutensis.

Alii tamen *lapillum* hic proprie capiunt, idque varie. Primo, Rupert. censet hic agi de cribro, non frumentario, sed murario, quo lapides a pulveribus secernuntur: hoc refellit Ribera. Secundo, Palacius lapillis censet significari improbos, qui per cribri foramina nequeunt evadere manum et vindictam Dei, et ideo manu ejusdem sint e cribro ejiciendi, id est, ab hostibus occidendi, vel captivandi; ac consequenter per triticum significari probos. Sed hoc recte refellit Delrio adagio 981. Nam triticum per foramina cribri descendere et secerni non solet; nisi per triticum non grana, sed farinam accipias; hæc enim a suis folliculis et glumis cribro transmissa secernitur.

Tertio, Ruffinus censet purgantes triticum illi jungere lapillos in cribro: *Ad hoc*, ait, *ut vim concussui addant marginibus illisi, et nihil de quisquiliis remanere patiantur.* Symbolice vero: *Nomine lapillorum eorum indicat firmitatem, qui malis haud facile corrumpantur exemplis, ut illis temporibus Prophetas et alios justos fuisse legimus, qui cum reliquum vulgus, ne ligna ac stipulæ deperirent, illi velut solidi, perque hoc pretiosi lapides, permanebant, super quos merito Ecclesia fundaretur.* Ita et Sanchez. Quarto, Ribera putat Prophetam de more hic duas metaphoras jungere, scilicet unam tritici, alteram lapillorum, atque a cribri et frumenti similitudine transire ad rem significatam, puta ad domum Israel, de qua immediate ante dixit: *Concutiam in omnibus gentibus domum Israel*, ideoque nominare lapillos; lapides enim apti, imo necessarii sunt ad domum Israel reædificandam. Verum primus sensus quem dedi uti simplicior, ita germanior est, eumque exigit versio Sept. Aliter Joannes Alba Electorum, c. 61. Lapilli, inquit, sive lapides parvi sunt infimæ sortis homines, pauperes, plebeii, totumque ignobile vulgus, q. d. Universus populus ducetur captivus; ac proinde non in terra sua, sed in captivitate morietur. Solet enim inter homines loco infelicitatis haberi, quod quis extra patriam moriatur, præsertim in captivitate. Explicat enim id quod præcessit: *Concutiam in omnibus gentibus domum Israel.* Verum hæc phrasis nusquam eo sensu sumitur, præsertim quia Amos non ait: Super terram suam, vel super terram Israel, sed absolute *super terram*, quod tam de terra Assyriæ quam Israeli accipi potest. Constat autem Israelem in terra Assyriæ cecidisse et mortuum esse.

11. In die illa (Chald. in *tempore illo*) suscitabo (Sept. *resuscitabo*; S. Jacobus Act. 15. *reædificabo*; Syrus, *erigam*, scilicet firmiter et stabiliter) tabernaculum David, quod cecidit.] Aliqui hanc suscitationem factam esse censent ab Ezechia, qui post abductas ab Assyriis decem Tribus anno sexto regni sui, earum reliquias profugas excepit, et in veri Dei cultu veraque Ecclesia confirmavit, 4. Reg. 18. et 19. Alii, ut Ruffin. et Chrys. hom. 33. in Acta, eam factam censent esse ab Esdra et Zorobabel, qui, Cyro annuente, Judæos e Babylone reduxerunt in Jerusalem, ibique eorum Remp. et Ecclesiam restituerunt. Verum hi a vero sensu aberrant, nam exilis fuit utraque hæc suscitatio; ea autem quæ hic promittitur, ampla fuit et augusta. Ait enim: *Reædificabo illud sicut in diebus antiquis, ut possideant reliquias Idumææ et omnes nationes.* Quando, quæso, Ezechias aut Zorobabel possedit omnes nationes? Rursum, quando factum est istud: *Et stillabunt montes dulcedinem, et omnes colles culti erunt?* Adde Zorobabelem tantum reduxisse duas Tribus, æque ac Ezechias duabus fere tantum imperavit: hic autem promittitur Israelis, id est decem Tribuum, instauratio. Respondeo ergo hanc promissionem ad Christum spectare, per eumque expletam esse. Id ita esse clare patet ex oratione S. Jacobi, qui Act. 15. 16 in Conc. Hieros. hæc verba Amos de Christo et Gentium ad Christum conversione interpretatur. S. Jacobum sequuntur omnes Interpretes Orthodoxi. Quocirca idipsum sub anathemate definivit Vigilius Papa. Cum enim hæc Amos verba Theodorus Mopsuestenus sic explicaret: *Hoc loco*, inquit, *reditum e Babylone prædicit, quando Zorobabel ex stirpe David regem habuerunt; Jacobus vero in Actis Apost. hunc locum ad Christum transtulit, in quo res est ad exitum verum perducta*; hanc ejus explicationem sub anathemate damnavit Vigilius Papa in Concilio Romano, quod habetur in Bibliotheca Vaticana,

et ex ea transcripsit P. Turrianus super l. 2. Const. Apost. c. 5. eo quod locum, qui primario et in sensu litterali seu historice in Actis exponitur de Christo, asserat intelligendum esse in primo et litterali sensu de Zorobabele; in secundo, et per translationem de Christo, ubi, ut alia omittam, manifeste Theodorus errat, cum Zorobabel facit regem, qui tantum dux fuit populi ex Babylone redeuntis. Pari modo idem Theodorus censebat oracula omnia, quæ ad litteram de Christo edita sunt, historice ad Davidem, Ezechiam, Zorobabelem et Judæos spectare; sed ex accommodatione, et ex rei eventu ab Apostolis et Evangelistis duntaxat adaptari Christo. Hoc est quod sub anathemate damnat Vigilius, et ante eum damnarat Synodus generalis quinta, quæ fuit Constantinopolitana secunda, ut patet ex ejus actione quinta, et ex Leontio, qui vixit tempore Justiniani Imp. et Theodori errores recenset. Vide dicta in Prœmio notat. 5. Propheta ergo hic de more, post expositam Dei ultionem, et desolationem Israelis, ejus restaurationem et consolationem per Christum afferendam subjungit.

Tabernaculum ergo Davidis proprie et formaliter non significat Ecclesiam (nec enim David fuit Ecclesiæ sacerdos, aut pontifex,) sed regnum Davidis, puta domum ejus regiam, palatium et thronum regium. Orientales enim olim in tabernaculis ex ramis, corio aut tabulis constructis degebant: inde quævis domus aut palatium vocatur *tabernaculum*. præsertim quia heb. סכה *succa* ad verbum idem est quod opertorium, velamentum, tegumentum, tectum, e rad. סכך *sacach*, id est, velavit, operuit, texit; quod tam domui et palatio, quam tabernaculo congruit. Tabernaculum vero proprie hebr. dicitur אהל *ohel*, id est, tentorium extensum et expansum a rad. אהל *ahal*, id est, extendit, expandit. Vocat id tabernaculum potius quam palatium, tum quia David in assiduis bellis exercitus communiter in tabernaculis castrensibus degebat; tum ut significet regnum hoc Davidis mobile fuisse et temporaneum: Christi vero regnum ei successurum fore immobile et æternum. Hoc enim promisit Angelus B. Virgini, dicens Lucæ 1. 32. *Regnabit in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis;* tum quia alludit ad tabernaculum Mosis in deserto, quod præerat, et quasi dirigebat omnia castra Hebræorum, quæ circa ipsum disposita erant. unde erat typus Ecclesiæ peregrinantis et militantis, q. d. Sicut olim tabernaculum, et cum illo Moses et Hebræi per desertum peregrinati sunt, perrexeruntque in terram promissam; ita Ecclesia Christi per desertum hujus vitæ peregrinatur tenditque in cœlum. Est ergo ipsa tabernaculum Davidis, id est, Christi et Christianorum. Heb. 13. 14.

Quocirca materialiter et reipsa regnum hoc Christi est Ecclesia; quia regnum hoc Christi spirituale est et Ecclesiasticum, quo nimirum Christus credentibus per fidem et gratiam dominatur. Itaque cum dicit: *Suscitabo tabernaculum David*, reipsa dicit, suscitabo Ecclesiam, sive cœtum populi fidelis, cui olim dominatus est David. Porro regnum hoc Davidis, æque ac Ecclesia fidelium, per varias rupturas cecidit, scilicet primo, cum Jeroboam decem Tribus a regno Davidis et ab Ecclesia cultuque Dei ad se et ad vitulos aureos traduxit. Secundo, cum Israelitæ a Syria, Philisthinis, Ægyptiis, aliisque gentibus multoties fuerunt attriti. Tertio, cum decem Tribus in Assyriam, duæ in Babylonem fuerunt abductæ. Quarto, cum Antiochus Epiphanes ejusque posteri, tempore Machabæorum posteros Davidis afflixerunt. Quinto, cum Herodes, sub quo natus est Christus, stirpem Davidis regiam quasi exstinxit, totumque regnum ad se, puta ad alienigenam, transtulit. *In die* ergo *illa*, id est, in tempore illo quo per tot ruinas, ac tandem per tyrannidem Herodis, regnum Davidis plane cadet et corruet, Deus, qui in rebus deploratis succurrere solet, mittet Messiam sive Christum, qui in tabernaculum hoc, quasi in propriam domum et in regnum avitum Davidis patris sui, jure hæreditario succedet, illudque restituet, imo augustius reddet, non dominio et dominatione temporali, sed spirituali, quæ sublimior et divinior est. Christus enim tam Judæos quam Israelitas in suum regnum suamque Ecclesiam ascivit et cooptavit, ac vice incredulorum, qui in illud ascribi noluerunt, surrogavit et adoptavit omnes gentes ex toto mundo; itaque fecit ut hoc regnum amplissimum totum orbem complecteretur, ut a Christo omnes vocentur Christiani, et profiteantur se Christi subditos et discipulos. Gentes ergo loco Judæorum huic Davidis tabernaculo, quasi vivi lapides, inædificatæ sunt, et, ut ait Apostolus Rom. 11. 17. in hanc Davidis Deique oleam insertæ sunt. Ita S. Hier. Remig. Hugo, Lyran. Vatabl. Arias, Ribera, a Castro et alii passim.

Alleg. tabernaculum David est corpus Christi a Judæis eccisum per varias rupturas, id est, vulnera ei inflicta, quod Deus tertio die a morte ad vitam gloriosum suscitavit, de quo Christus ait: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus suscitabo illud;* Joan. v. 2. 19. Christus enim vocatur David, quia Davidis filius et hæres. Ita Theod. et Cyrill. l. 4. in Joannem c. 35. Imo Rabbini apud Galat. l. 8. c. 22. ubi R. Nahaman hunc locum sic legit: *Suscitabo casulam David dejectam*, id est, corpus Christi crucifixum resuscitabo, ex eoque probat Messiam moriturum, ideoque eum ab Hebræis vocari *Barnephli*, id est *filium caducum*, asseverat. Hinc consequenter S. Chrys. hom. 46. in Joannem, per tabernaculum David accipit naturam humanam peccato Adæ collapsam, quam Christus assumens reparavit et restauravit.

Ex dictis patet, perperam Judæos hoc loco et similibus abuti, ut probent Messiam nondum venisse, sed venturum, ut temporale Davidis regnum restituat, ac Judæos in illud quasi primores regni ascriscat. Nam, ut alia taceam, primo Amos hic proprie non agit de Judæis, sed de Israelitis, id est, decem Tribubus (has enim v. 8. 9. et 14. vocabit domum Jacob et domum Israel) eisque post cladem restitutionem promittit, ut regno Davidis, a quo per schisma exciderunt, rursum inserantur et uniantur. Frustra ergo hæc sibi attribuunt Judæi moderni. Cumque constet Israelem numquam ex captivitate Assyriaca rediisse, aut rediturum, æque ac Judæi e captivitate Titi et Romanorum per 1600. annos numquam redierunt, nec redibunt; sequitur hæc de mystico Israelis reditu, puta de Gentium in Christum credentium, qui sunt Israelitæ secundum spiritum, non secundum carnem, ut ait Apost. Rom. 9. v. 8. conversione et salute intelligenda esse, uti fusius probavi Danielis c. 2. v. 44. et Daniel. 9. ver. 24. Idem rursus patet ex eo quod Deus similem restaurationem promittat Sodomitis, Assyriis, Ægyptiis, Ammon et Moab, qualem promittit hic et alibi Israelitis; atqui

illa non fuit temporalis, sed spiritalis per Christum; ergo talis quoque fuit Israelitarum. Major liquet Ezech. 16. v. 55. *Et soror*, ait, *tua Sodoma, et filiæ ejus revertentur ad antiquitatem suam,* id est ad antiquam suam sedem, opes et gloriam. Constat autem Sodomam et vicinas urbes cœlesti incendio cum omnibus suis incolis conflagrasse. Ergo hæc Sodomæ restitutio mystice accipienda est, non ad litteram ut sonat. Idem de Samaria promittit ibidem Ezechiel; constat autem Samaritas ad litteram ex Assyriaca captivitate non rediisse: ergo Samariæ hæc restitutio spiritualis per Christum, non litteralis et temporalis accipienda est. Idem Assyriis et Ægyptiis, æque ac Israelitis promittit Isaias c. 19. 24. *In die illo erit Israel tertius Ægyptio et Assyrio, benedictio in medio terræ.* Hoc ad litteram ut sonat falsum est, nec admittent, aut patientur Judæi sibi associari, et æquari Ægyptios et Assyrios. Ergo mystica id accipi debet. Idem Moabitis promittit Jer. c. 48. 47. *Et convertam captivitatem Moab in novissimis diebus, ait Dominus.* Et Ammonitis, c. 49. v. 6. *Et post hæc reverti faciam captivos filiorum Ammon, ait Dominus.* Ad litteram autem nec Moabitæ, nec Ammonitæ e Babylone redierunt. Ergo reditus hic mysticus est, puta conversio ad Deum per Christum. Ergo pariter talis reditus et restauratio Israelis intelligenda est. Simile est templum quod promittit Ezech. c. 40. et seq. scilicet magis mysticum quam litterale. Unde c. 47. v. 1. 8. 9. vidit ex eo egredi aquas, et sensim in fluvium ingentem crescere, cujus rivulo sanabantur et dulcorabantur aquæ maris Mortui, quod in Scriptura vocatur salsissimum: quæ omnia mystice accipienda esse manifestum est. Disce hinc canonem moremque Prophetarum; nimirum solent ipsi post tristia læta subjungere, post desolationem consolationem, post excidia et ruinas gentium, earumdem restitutionem per Christum. Ipse enim est Messias, puta salus, consolatio, gaudium et desiderium cunctarum gentium, Aggæi 2. 8.

Secundo assero hoc Christi regnum non tantum esse spirituale, sed et temporale. Christus enim per Imperatores, Reges et Principes Christianos dominatur et imperat etiam civiliter toti orbi Christiano. Denique in die judicii ipse hoc regnum suum tam spiritale quam corporale perficiet facietque gloriosum, ut toti cœlo et terræ cum suis fidelibus dominetur in æternum, tumque plenissime hæc et similes prophetiæ implebuntur.

Et reædificabo aperturas murorum ejus.] Hebr. גדרתי *gadorti*, id est *sepiam*, ut vertit Pagn. *instaurabo*, ut Vatabl. *sepe circumdabo*, ut Tigurina, q. d. Sarciam hiatus et aperturas murorum Davidis et Israelis; nimirum Deus instauravit ruinas Israelis: easque sarcivit multitudine Gentium credentium Christo, quæ in locum Judæorum et Samaritarum incredulorum successerunt; sicut dæmonibus labentibus e cœlo surrogavit homines, iisque instauravit ruinas cœlestis Jerusalem. De fide enim, vocatione et electione Gentium hunc locum explicat S. Jacob. Actor. 15. 16. Censet Ribera hanc prophetiam impletam esse post excidium templi et urbis Hierosolymæ factum a Tito: tunc enim Judæis in sua cæcitate persistentibus, et per totum orbem dispersis, eorum loco Gentes in Ecclesiam esse ascitas. Verum S. Jacobus Act. 15. suo tempore, id est, mox a passione Christi, cum Paulus et Barnabas primi evangelizantes Gentibus multos ex iis converterunt, impletam, id est, impleri cœptam, asserit. Adde non agi hic de Juda et Hierosolyma, templique et urbis excidio et ruina per Titum, præsertim quia Christus templum hoc, jam tum Judaicum, sibique e diametro oppositum et resistens, non restauravit, sed vetus Davidis regnum et Ecclesiam legitimam. Fateor tamen post excidium Hierosolymæ plenius hanc prophetiam impletam esse: tunc enim S. Joannes, qui unus ex Apostolis superstes vivebat, ac viri Apostolici relictis Judæis, utpote jam eversis et dispersis, converterunt se ad prædicandum Gentibus.

Sicut in diebus antiquis,] sicut in diebus Davidis et Salomonis. Davidem enim nominavit paulo ante: et tunc maxime floruit, imo cœpit gloria regni Israelis. Ita Remig. Sic antiqua sæcula vocabantur *aurea*, in quibus cum virtute florebat resp. de quibus Virgil. 6. Æneid.

> Hic genus antiquum, Teucri pulcherrima proles,
> Magnanimi Heroes, nati melioribus annis.

12. Ut possideant reliquiæ Idumææ,] q. d. Ut, sicut David subjugavit Idumæos cæterasque vicinas gentes, 2. Reg. 8. 14. Psalm. 59. v. 10. et 11. ubi dicitur: *In Idumæam extendam calceamentum meum*, id est, possessionem capiam Idumææ: hæc enim olim capiebatur immissione calceamenti in rem possidendam: ita Christus per Apostolos virosque Apostolicos, Episcopos et Presbyteros subjuget sibi suæque fidei, et subjugatas possideat easdem gentes, imo totum mundum. Nominat Idumæos, quia sicut Esau internecino odio persecutus est Jacobum fratrem suum, ita et posteri ejus Idumæi persecuti sunt posteros hujus, puta Jacobæos et Israelitas, eorumque fuere hostes jurati et infensissimi, q. d. Idumæi sub Christo et per Christum ponent hæc avita odia, et cum Israelitis conspirabunt in unum Christi jugum et regnum. Rursum nominat *reliquias Idumææ;* tum quia litteraliter David per Joab, cæsis plerisque Idumæis, eorum tantum reliquias servavit et subjugavit, ut patet 3. Reg. 11. v. 14. Ac rursum paulo ante tempora Amos, cum Idumæa Judæis rebellaret, sibique proprium regem constitueret, Amasias rex Juda eamdem rursum subegerat, itaque ceciderat, ut ejus tantum reliquiæ remanerent, 4. Reg. 14. 7. tum quia parabolice sicut reliquias Israelis, sic et reliquias Idumææ aliarumque Gentium, puta eas quæ crediderunt prædicationi Apostolorum, servavit Christus, cæteris manentibus incredulis, et ob infidelitatem pereuntibus: paucos enim ad Christum converterunt Apostoli, si comparentur cum illis qui non fuerunt conversi, at persliterunt in infidelitate. Ita S. Hieron. et alii. Nota: Septuag. quod sequitur S. Jacobus Actor 15. hunc locum non verbotenus, sed paraphrastice vertunt hoc modo; *Ut quærant me reliqui hominum.* Per Idumæos enim Propheta synecdochice quaslibet gentes et homines, præsertim a Christo alienissimas intelligit. Unde se explicans addit: *Et omnes gentes;* hæ enim in regnum Christi ascitæ sunt, cum illum requisierunt: nemo enim, nisi volens et postulans, in regnum Christi cooptatur. Quare quærere regnum Christi, idem est quod illud possidere et ab eo possideri. Unde ex Hebræo verti potest: *Ut possideant*, scilicet regnum hoc Davidis, id est Christi, *reliquiæ Idumææ et omnes gentes.* Qui enim possidetur

a Christo, vicissim possidet Christum ejusque regnum. Addunt aliqui hebr. אדום *Edom* significare Idumæam; Sept. vero aliis punctis legisse אדם *Adam*, id est homo, ideoque vertere: *Ut quærant me reliqui hominum.* Verum Sept. utpote quos sequitur S. Jacobus et S. Lucas, veram et genuinam hic secuti sunt tam lectionem quam scriptionem. Ea autem habet *Edom*, id est, Idumæa; non *Adam*, id est, homo, præsertim quia exprimitur littera *vau*, quæ est in voce *Edom*, non vero in voce *Adam*. Propheta enim uti concionando pronuntiavit, ita concionem et prophetiam suam exarando scripsit *Edom*, non *Adam*. Aliter Ribera: Judæa, inquit, id est laudans et confitens olim Deum, post occisum a se Christum, facta est Idumæa, id est, terrena et cruenta (Edom enim hebr. significat terrenum ac rufum, rubrum, cruentum) sanguine Christi quem occidit; et hanc (Judæam) per cæteros hominum significarunt Septuag. Sed hoc uti obscurius, ita et alienius arctiusque videtur, uti fatetur ipse Ribera in Abdiam, num. 6. Idumæa ergo hic proprie capitur, ac præ cæteris nominatur; quia uti natura loci (utpote sita in rupe et monte) ac gentis robore erat munitissima; sic ad suscipiendum Christum, utpote e Judæis sibi inimicissimis prognatum, erat difficillima, cujus rei typo David invasurus eam, Psal. 59. 11. ait: *Quis deducet me in civitatem munitam? Quis deducet me usque in Idumæam?* Et respondet: *Nonne tu, Deus?* q. d. Non meis, sed Dei viribus id fiet. Id verius fuit in Idumæorum conversione ad Christum. Unde Amos pariter hic subdit: *Dicit Dominus faciens hæc*; Syrus, *omnia hæc*.

Eo QUOD INVOCATUM SIT NOMEN MEUM SUPER EOS,] q. d. Eo quod vocemini populus Dei, cœtus et Ecclesia Christi, puta Christiani ac vicissim Christus vocetur vester Deus, Dominus et Pater, quæ ingens est gloria, æque ac tutela et præsidium in omni re, ut merito de hoc nomine tam nobili vobis gratulari, Deo gratias agere, et apud Gentes gloriari possitis. Habetis enim nomen Dei, tanquam res propria illius, et cujus ipse proprie est dominus, quæque est ejus peculium ipsique tota dicata.

Alii active exponunt, q. d. Eo quod invocetis, id est, publice colatis, celebratis, et prædicetis nomen Domini. Hic sensus sequitur ex priori: ideo enim vocantur Ecclesia Dei, quia Deum colunt et celebrant. Proprie tamen hæc phrasis priorem sensum significat ut patet Isaiæ 4. v. 1. *Apprehendent septem mulieres virum unum dicentes: Tantummodo invocetur nomen tuum super* nos, q. d. Non aliud a te petimus, quam ut tu sis et voceris noster maritus, nosque simus et vocemur tuæ uxores, de cætero nos ipsæ nos alemus et vestiemus. Et Genes. 48. v. 16. ait Jacob de nepotibus suis Ephraim et Manasse: *Invocetur super eos nomen meum*, id est, vocentur filii mei, et constituant duas Tribus in Israel, uti constituunt cæteri filii mei, sicut de facto Ephraim et Manasse suam quisque Tribum constituit, eamque ex nomine suo vocavit et denominavit, ut patet ex versu 5. Ibid.

13. ET COMPREHENDET ARATOR MESSOREM,] q. d. Tanta erit fertilitas frugum, ut duret messis usque ad tempus arandi, et vindemia usque ad sementem sive tempus seminandi, illudque occupet: non sufficies frugibus demetendis, sed novæ sementis tempus urgebit te manum aratro admovere, at copia uvarum ac vini adiget te uvis colligendis et prælo exprimendis vacare, etiam tunc cum premet te tempus serendi. Audi Ruffinum, qui hic finit suum comment. in minores Prophetas: *Frugum quoque vos faciam ubertate gaudere, ita ut toto anno colligenda suppeditent, et ad vindemiæ tempus messis nimium opima procedat, vindemiam sementis excipiat, secundum illud Psal. 64. 12. Benedices coronæ anni benignitatis tuæ.* Coronam vocat continuationem illam fructuum toto anno, quæ annum undique quasi cingit et coronat, quæque homines continuo occupat ad eos colligendos et fruendos. Nota hæc typice et figurate dici: nam ad litteram vult dicere tantam fore copiam bonorum spiritualium tempore Evangelii, ut ea capere et explicare non possimus; tantam fore animarum conversionem, ut nullam permittant agricolis, id est, Apostolis et presbyteris quietis tempus, sed ipsi agrum hunc Domini, puta Ecclesiam, assidue excolere debeant, nunc arando, nunc metendo, nunc vindemiando spiritualiter et mystice, puta nunc docendo et monendo, nunc baptizando, nunc reconciliando, nunc perfectiori statui consecrando, etc. Ita S. Hieron. Rupert. Hugo, Lyran. Vatabl. Ribera et alii. Audi S. Hieron. *Sic, ait, sibi invicem cuncta succedent, ut nulla dies sit absque frumento, vino et gaudio. In illo tempore plenis torcularibus uva calcabitur, et de Christi ac Martyrum sanguine rubentia musta fundentur, at hujuscemodi calcator erit seminarium sermonis Dei, ut sanguis eorum magis clamet in mundo, quam clamavit sanguis Abel justi. Quicumque autem merito virtutum suarum ad montana conscenderit, melle sudabit, imo stillabit dulcedinem sermonis Dei, de quo scriptum est: Gustate et videte quam suavis est Dominus. Et: Quam dulcia eloquia tua gutturi meo super mel et favum ori meo. Et qui infra montes, imo secundi a montibus fuerint (quos sponsus transilit Cantic. 2. et appellat colles) consiti erunt, et imitabuntur paradisum Dei, ut omnia in illis poma pendeant doctrinarum.*

Idipsum clare cernere fuit, et etiamnum est in Apostolis et viris Apostolicis, ut S. Paulo, S. Vincentio Ferrerio, S. Antonio de Padua, S. Xaverio et aliis, qui serendo verbum Dei cum sanctitate, miraculis et efficacia concionandi ita commoverunt populos fideles et infideles, ut cum tempus adesset messis, id est, eos inserendi Ecclesiæ, puta baptizandi, confirmandi, absolvendi, etc. aliæ gentes urbesque vicinæ inaudientes de hisce viris divinis, eorumque virtute et fructu, certatim eos accirent, cogerentque ut pari modo apud se sererent verbum salutis, illicoque ad se transirent. Perperam ergo Judæi hæc ad litteram, ut sonant, exspectant sub suo Messia. Perperam quoque Theodor. hæc plane ad litteram impleta censet in reditu e captivitate Babylonica, cum potius contrarium Judæis tunc acciderit, puta sterilitas frumenti et vini, ut patet Aggæi 1. v. 6. Adde de Israelitis hic agi, non de Judæis uti ostendi initio capitis. Denique Judæis non convenit illud v. 15. *Et plantabo eos super humum suam, et non evellam eos ultra de terra sua.* Nam Judæi per Titum e Judæa evulsi sunt, manebuntque usque ad finem mundi, uti prædixit Daniel cap. 9. vers. ultimo.

STILLABUNT MONTES DULCEDINEM, succum dulcem,

puta mustum: hoc enim significat hebr. עסיס *asis*: ET OMNES COLLES CULTI ERUNT.] Septuag. *consiti erunt*, scilicet, vineis et oleis: nam *Bacchus amat colles*. Hebr. est תתמוגגנה *titmogagna*, liquescent, id est, præ copia diffluent oleo et vino, aut lacte et melle, ex abundantia apum et pecorum ut videantur, ait Ruffinus, affluere vina de rupibus, mella de montibus. Montes sunt Apostoli et viri Apostolici, qui stillarunt mustum dulcissimum Evangelicæ doctrinæ, gratiæ, charitatis, lætitiæ, omniumque donorum Spiritus Sancti; colles sunt concionatores, qui idem mustum, aut lac, id est suavitatem doctrinæ, effuderunt. Aut montes sunt Ecclesiæ magnæ et generales; colles, parvæ et particulares. Aut montes sunt homines gradu aut virtute eminentes; colles sunt parvi et plebeii, q. d. Omnes tam parvi, quam magni, affluent doctrina et gratia Evangelica. Alludit ad montes vinetis et olivetis luxuriantes olim in Judæa, æque ac ad hortos quibus gaudebant et abundabant Syri. Syria, inquit Plinius, lib. 20. cap. 5. *in hortis operosissima*; *inde quoque Græcis proverbium*: *Multo Syrorum olera*.

14. ET CONVERTAM CAPTIVITATEM,] q. d. Reducam populum meum Israel, id est, fidelem credentem Christo, ex captivitate Salmanasar, id est diaboli et peccati, ut ædificent civitates, id est Ecclesias, in quibus plantent vineas et hortos, id est, cœtus fidelium, ac corda piorum virtutibus et gratiis consita, quæ dabunt fructus et vinum operum suavissimorum et sanctissimorum. Hæc enim mystice debere accipi, non ad litteram, patet ex eo quod Israel, id est, decem Tribus e captivitate Assyria numquam redierint, nec redituræ sint. Est ergo continua metaphora, petita ab iis qui e captivitate redeunt in patriam. Hi enim solent ædificare urbes, plantare vineas et hortos.

15. ET PLANTABO EOS SUPER HUMUM,] puta in Ecclesia, quæ fundata est super petram, et cui portæ inferi non prævalebunt, Matth. 16. 18. Plenius id fiet in Ecclesia triumphante in cœlo. Ita S. Hieron. Albertus, Ribera, a Castro, et alii. Et hoc fiet, quia Dominus Deus tuus, qui est omnipotens, id *dicit* et promittit, *cujus promissio lex naturæ est*, ait S. Hieron. puta firma et inviolabilis est, uti est lex naturæ.

Tropol. anima fidelis et sancta est tabernaculum Davidis, id est, domus et templum Christi, juxta illud 2. Cor. 6. 16. *Vos estis templum Dei vivi*, in quo pavimentum est humilitas, penuarium timor judiciorum Dei, tectum charitas, caminus oratio, parietes quatuor virtutes cardinales, fortitudo, justitia, temperantia et prudentia. Si tectum stillet, id est, soluta vel laxata sit charitas; si caminus, id est oratio, corruerit; si pavimentum confractum sit, id est, humilitas convulsa; si parietes, id est virtutes cardinales, rimas vel ruinas egerint, illico singula hæc sarcienda et restauranda sunt, ne, sensim crescentibus rupturis et ruinis, tandem tota domus corruat, juxta illud Sap. 10. 18. *In pigritiis* (in tarda et pigra restauratione unius tabulæ, unius tegulæ, unius clavi) *humiliabitur* (corruet) *contignatio, et in infirmitate manuum perstillabit domus*.

Secundo, anima sancta est vinea Domini, ob multas analogias quas recensui, Ezech. 15. Ita S. Bernard. serm. 63. in Cant. *Viro*, ait, *sapienti sua vita vinea est, sua mens, sua conscientia. Nil quippe incultum desertumve in se sapiens derelinquet: stultus non ita. Cuncta apud eum neglecta invenies, cuncta jacentia, cuncta inculta et sordida.* Et inferius: *Bona vinea justus cui virtus vitis, cui actio palmes, cui vinum testimonium conscientiæ, cui lingua torcular expressionis. Vides apud sapientem vacare nihil: sermo, cogitatio, conversatio, et si quid aliud est ex eo, quidni totum Dei agricultura, Dei ædificatio est, et vinea Domini sabaoth?*

Quod ergo facit vinitor in vinea, hoc faciat cultor animæ in anima. Vinitor vites plantat, aggerat, rigat, ligat, putat, sarrit, ablaqueat, defrondat, vindemiat, torculari premit ut vinum exprimat. Eadem mystice faciat, qui vineam animæ suæ vel alienæ excolit, quales omnes fideles esse debent. Hinc Christus Matth. 20. 1. singulis horis misit operarios in vineam suam. Et sponsa, Cant. 1. 5. ait: *Posuerunt me custodem in vineis, vineam meam non custodivi*. Essentia ergo animæ est quasi vinea plantata in terra hujus corporis, cujus potentiæ, puta intellectus, voluntas, memoria, etc. sunt quasi vites, quarum vinum sunt opera charitatis misericordiæ: vites hæ alligandæ sunt palo crucis, cujus pedi foveam facimus, dum mortem instare cogitamus, et foveam sepulturæ meditamur. Servenda est hæc vinea ab apro exterminatore de sylva, Psal. 79. 14. id est de vitio obscœnæ voluptatis, quod omnia bona exterminet: et a singulari fero, id est, a vitio superbiæ, quod singularem hominem facit: et a vulpe astutæ adulationis, et a lupo voracitatis, et a cane detractionis. Rursum rogandus est Dominus, ut mittat pluviam doctrinæ suæ, et calorem gratiæ suæ, et stercora, id est, memoriam mortis filii sui et SS. Martyrum, quibus hæc vinea ad fructum ferendum excitetur et impinguetur. Flores et folia sunt sancta desideria, et pia colloquia, ac bene ædificantes sermones, quibus anima quasi vinea reviresclt, ac producit lacrymas compunctionis, et suavem virtutis odorem emittit, juxta illud Cant. 2. 13. *Vineæ florentes dederunt odorem suum*; ac tandem edit et producit uvas maturissimas et dulcissimas bonorum operum et virtutum omnium. Porro notandum quod scribit S. Bern. ser. 60. in Cant. *Aiunt*, inquit, *florescentibus vineis, omne reptile venenatum cedere loco, nec ullatenus novorum ferre odorem florum. Quod volo attendant novitii nostri, et fiducialiter agant cogitantes qualem spiritum acceperint, cujus primitias dæmones non sustinent. Si sic novitius fervor, quid erit absoluta perfectio?* Et mox: *Cæterum si vineæ animæ flos, opus; odor, opinio est; fructus quid? martyrium. Et vere fructus vitis, sanguis est Martyrum.*

Tertio, anima est hortus, imo paradisus Domini, juxta illud Cant. 4. 12. *Hortus conclusus soror mea sponsa. Emissiones tuæ, paradisus malorum punicarum cum pomorum fructibus, Cypri cum nardo*, etc. *Surge, Aquilo, et veni, Auster, et perfla hortum meum, et fluant aromata illius.* Et cap. 5. 1. *Veniat dilectus in hortum suum, et comedat fructum pomorum suorum.* Et c. 6. 1. *Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum, ut pascatur in hortis, et lilia colligat.* Eccli. 24. 42. ait Sapientia: *Rigabo hortum meum plantationum, et inebriabo prati mei fructum.* Num. 24. 6. Balaam videns agmina Israelis exclamat: *Quam pulchra tabernacula tua*

Jacob, tentoria tua, Israel, ut valles numerosæ, ut horti juxta fluvios irrigui, ut tabernacula quæ fixit Dominus, quasi cedri prope aquas! Quod ergo facit hortulanus in horto ut eum excolat, hoc fidelis faciat in anima, ut in ea plantet nardum humilitatis, lilia castitatis, malogranata charitatis, heliotropium resignationis, qua suam voluntatem cum divina conformet, cedrum spei et contemplationis, quercum constantiæ, hyacinthum cælestium cogitationum et desideriorum, amaranthum crucis, thus orationis, myrrham mortificationis, rosas odoratas bonæ ædificationis et exempli, palmam contemptus mundi, humanæ laudis et vituperii, etc. Quoties ergo elicis vel exerces actum, præsertim heroicum, humilitatis, charitatis, mortificationis, resignationis, etc. toties illustrem nardum, speciosum malogranatum, insignem myrrham, præstans heliotropium, etc. offers Deo, eoque Dei hortum et paradisum quasi nova planta, quasi illustri flore et fructu exornas, ut ei eum sponsa fidenter dicas: *In portis nostris omnia poma: nova et vetera, dilecte mi, servavi tibi*, Cantic. Canticor. capite septimo, versiculo decimotertio.

COMMENTARIA
IN
ABDIAM PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

Dorotheus Episcopus Tyri, qui sub Constantino Magno vixit, et sub Juliano Apostata grandævus annorum 107. inter tormenta Martyr obiit, lib. de Vita et morte Prophetarum: *Abdias*, ait, *iste ex terra Sichem agro Bethacarom, fuit discipulus Eliæ, et eum illius nomine multo passus esset, servatus est. Tertius fuerat ex quinquagenariis, cui Elias pepercerat, descenderatque ad Ochoziam; ac ministerio regis sui postea relicto, prophetiæ gratiam acquisivit, mortuusque est, ac sepultus cum patribus suis.* Eadem habet S. Epiphan. in Vita Abdiæ. Audi et sanctum Hieronymum hic: *Hunc*, (Abdiam) *aiunt esse Hebræum qui sub rege Samariæ Achab, et impiissimo Jezabel*, 3. Reg. 18. 12. *pavit centum Prophetas in specubus, qui non curvaverunt genu Baal. Hic igitur, quia centum Prophetas aluerat, accepit gratiam prophetalem, et de duce exercitus fit dux Ecclesiæ.* Additque: *Sepulcrum ejus usque hodie in Sebaste* (ubi et Eliseus et Joannes Baptista sepulti sunt) *venerationi habetur, quæ olim Samaria dicebatur. Hanc Herodes in honorem Augusti Cæsaris, Græco sermone vocavit Sebasten*, id est, Augustam. Ubi nota S. Hieron. non dicere hoc ex se, sed ex Hebræorum sententia: ex qua sequitur Abdiam dixisse et prophetasse tempore Eliæ, sub Achab rege Israel et Josaphat rege Juda; et fuisse primum omnium Prophetarum qui sua oracula scripserunt. Hanc Hebræorum sententiam sequuntur, vel potius citant S. Doroth. S. Epiphan. S. Isidor. Euseb. in Chronico (sed mendosa mendo librariorum, ait S. August. lib. 18. Civit. cap. 31.) Clemens Alexand. 1. Strom. Rupert. Hugo, Lyranus, Sanctius et a Castro in Procemio lib. 4. cap. 3. Addit ex Hebræis Mariana Abdiam hunc esse tertium pentacontarchum, quem Ochozias misit accitum Eliam; cui supplici Elias pepercit, 4. Reg. 1. 13. Inde enim videtur renuntiasse aulæ, adhæsisse Eliæ, totumque se Deo tradidisse, ac idcirco donum prophetiæ assecutus. Imo nonnulli censent Abdiam esse Obdiam, quem Josaphat rex misit, 2. Paral 17. 7. cum Michæa et aliis, ut docerent in civitatibus Juda. Unde Septuag. ibi pro *Obdiam* legunt, *Abdiam*. Verum ille Obdias dicitur fuisse princeps, non Propheta: unde alius fuisse videtur ab hoc nostro Abdia.

Totum ergo fundamentum hujus opinionis, nimirum quod Abdias fuerit pentacontarchus Achab regis Israel nititur traditione Hebræorum. Hæc autem traditio incerta est et dubia. Nam R. David et R. Abraham dicunt non constare qua tempore prophetarit Abdias.

Probabilius ergo alii censent Abdiam longe posterius vixisse et prophetasse, nimirum sub Joathan, Achaz et Ezechia regibus Juda, ac fuisse coævum Osee, Joeli, Amos et Michææ Prophetis, uti asserit S. Hieron. initio comment. in Osee, Theod. Cyril. hic, Ribera in Procemio, præludio 2. et alii. Probatur hæc sententia prima, quia Osee communiter ponitur primus Prophetarum, juxta illud: *Principium loquendi Domino in Osee*, c. 1. 2. Osee autem cœpit prophetare sub Ozia et Joathan, ut ibidem dicitur. Ergo Abdias non fuit primus, nec sub Josaphat, sed sub Joathan prophetavit. Secundo, quia Abdias ait v. 1. *Audivimus a Domino*, scilicet, ego et Isaias, c. 21. et Amos, c. 1. 11. stragem Idumææ. Ergo Abdias non antecessit Isaiam et Amos, sed eis fuit contemporaneus. Tertio, si Abdias Propheta fuisset pentacontarchus Achab regis, utique hoc non tacuisset Script. nec Josephus, dum historiam illam Achab et Abdiæ fuse enarrant. Quarto, si Abdias sub Josaphat prophetasset, prædixisset eiadem Idumææ viciniorem, nimirum factam ab Amasia rege Juda, 4. Reg. 14. 17. Jam autem eam non prædicit, sed illam duntaxat quæ facta est a Chaldæis. Ergo post Amasiam, sub Joathan prophetavit; præsertim cum non multo ante tempora Josaphat, Idumæi vastati et subacti sint a Davide, 3. Reg. 11. 15. ut non egnerint Propheta, novoque excidio. Quinto, quia prophetia Amos eadem pene est cum prophetia Jeremiæ contra Idumæos, cap. 49. 24. Ergo sub tempora, non Eliæ, sed Jeremiæ prophetasse videtur. Sexto, quia a tempore Eliæ et Josaphat usque ad excidium Judææ et Idumææ per Chaldæos, fluxerunt 300. anni. Quis credat Abdiam, omissis aliis vicinioribus cladibus, prophetasse excidium Idumææ post trecentos annos futurum? Deus ergo videtur Idumæos per Davidem, Amasiam et alios castigare voluisse: verum cum eos hisce flagellis emendari non videret, per Abdiam intentavit eis plenum ultimumque per Chaldæos excidium. Porro causam excidii assignat eamdem quam Amos et Jeremias, nimirum odium inveteratum et internecinum Idumæorum contra Judæos, adeo ut ab hostibus profugos occiderint, vel spoliarint, imo Chaldæos in expugnatione Hierosolymæ opibus armisque adjuverint. Quocirca eis idem ab eisdem Chaldæis exitium jure talionis intentat: Judæis vero reditum a Babylone, et felicitatem tum temporalem, tum spiritualem sub Christo pollicetur. Ita S. Hier. Theod. Remigius, Rupertus, Albert.

Vatabius, Hugo et alii. Id ita accidisse patet: nam Nabuchodonosor anno quinto post excisam Jerusalem, qui fuit annus regni ejus 23. invasit et vastavit Idumæam, uti narrat Josephus l. 10. Antiquit. cap. 11. Rursum Idumæos adjuvisse Chaldæos in excidio Jerusalem. Ideoque excisos esse patet 3. Esdræ 4. 45. *Et tu, ait, vovisti ædificare templum quod incenderunt Idumæi, quando exterminata est Judæa a Chaldæis.* Et Psalm. 136. 7. *Memor esto, o Domine, filiorum Edom in die Jerusalem, qui dicunt: Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea.* Addit R. Salomon Abdiam fuisse Idumæum, ideoque ad Idumæos missum, ut scelera suæ gentis liberius argueret: *Dicunt,* inquit, *Rabbini Abdiam proselytum esse Idumæum. Dixit ergo Dominus: Ex ipsis adducam adversus eos. Veniet Abdias, qui vixit inter duos impios, Achab et Jezabel, neque imitatus est mores eorum, et sumet pœnas de impio Esau, qui vixit inter duos justos, Isaac et Rebeccam, et non est imitatus opera eorum.* Idem tradit R. David hic, qui proinde Abdiæ applicat illud Hebræorum adagium: *Ipsummet cochleare quod artifex exculpsit, comburit os ipsius acri sinapi*; quod dicere solent in artifices, qui ex opere suo damnum aut molestiam capiunt. Sic enim Abdias cum esset Idumæus et Propheta, tamen Idumæorum, hoc est gentis suæ, prædixit excidium; unde ex suo artificio, puta ex prophetia, videtur damnum passus.

Verum S. Dorotheus, Epiphan. et alii initio citati tradunt Abdiam fuisse Judæum, puta Sichimitam, sicut et cæteri Prophetæ fuere Judæi. Scribit S. Hier. in epitaphio S. Paulæ, ipsam in Samaria, sive Sebaste visisse sepulcrum Elisei, Abdiæ et Joannis Baptistæ, *ubi multis,* inquit, *intremuit consternata mirabilibus: namque cernebat variis dæmones rugire cruciatibus, et ante sepulcra sanctorum ululare homines more luporum* (notent hoc nostri Hagiomachi) *vocibus latrare canum, fremere leonum, sibilare serpentum, mugire taurorum; alios rotare caput, et post tergum terram vertice tangere, suspensisque pede fœminis vestes defluere in faciem.* Ascriptus est Abdias catalogo Sanctorum die 19. Nov.

Porro *Abdias* hebr. idem est quod *servus Dei,* ut nomine repræsentet Christum, qui formam servi induit, Deique servus vocatur Isaiæ 42. 1. ait S. Hier. qui et in Prœmio asserit se juvenem ante triginta annos scripsisse in Abdiam, eumque mystice exposuisse; quod redarguit, eo quod primo tradi debeat sensus litteralis Prophetæ, eique deinde congrue inædificari sensus mysticus: *Infans,* ait, *eram, necdum scribere noveram, titubabat manus, tremebunt articuli. Nunc ut nihil aliud profecerim, saltem Socraticum illud habeo: Scio quod nescio.* Et mox: *Libere profitebor, et illud fuisse pueritis ingenii, et hoc maturæ senectutis.*

Rursum omnium Prophetarum brevissimus est Abdias et minimus, *versuum supputatione, non sensuum,* ait S. Hieron. et ex eo Ribera. Homines, inquit, pusilli ita ingenio et arte præstant, ut locus proverbio datus sit ἀνους ὁ μακρος, id est amens qui longus. Aristot. in Physiognom. *Parvi valde acuti sunt,* inquit; *motu enim sanguinis parvum locum continente, motiones quoque valde velociter accedunt ad sapere. Qui autem sunt valde magni, tardi: motu enim sanguinis magnum locum continente, motus tarde accedunt ad sapere.* Ex quo recte Eccles. cap. 11. *Non laudes virum in specie sua, neque spernas hominem in visu suo. Brevis in volatilibus est apis, et initium dulcoris habet fructus illius.* Quid de bombycibus, quid de muscis et apibus dicam? Sane S. August. lib. de Duabus animabus contra Manichæos, cap. 3. et 4. non dubitat asserere muscam præstantiorem esse sole: quia animam, vitam, motum, organaque omnia viventium habet, quibus caret sol. Ita res parvæ plus vitæ et vigoris habent quam magnæ. Quid remoram recenseam, qui, cum sit parvus pisciculus, ingentes naves valido vento actas sistit et remoratur, si se eis applicet et affigat? Ita Deus excelsus in rebus parvis suam virtutem, sapientiam et magnitudinem ostendit. Abdias, inquit Hugo de S. Victore (qui in Abdiam scripsit more suo acute et argute, sed mystice) *sermone simplex, et sensu multiplex: rarus in verbis sed copiosus in sententiis, juxta illud* Eccli. 20. *Sapiens verbis innotescit paucis. Prophetiam suam litteraliter adversus Idumæam dirigit, allegorice contra mundum, tropologice contra carnem stylum suum acuit. Salvatoris typum gerens, ipsius adventum subtiliter introducit per quem mundus destruitur, per quem caro atteritur per quem libertas redditur.* Quocirca merito Isidor. lib. Allegor. S. Script. *Abdias,* inquit, *id est servus Domini, inter omnes Prophetas brevior numero verborum, sed gratia mysteriorum æqualis.* Unde Abdiam ad verbum pene imitatur Jeremias cap. 49. 14. et sequentibus.

CAPUT UNICUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Idumæorum superbiam arguit, quod in rupe siti putarent se invincibiles: unde ex ea se illos per Chaldæos detracturum minatur. Secundo, v. 10. excidii ejus causam assignat, quod in fratres suos Judæos, ab hostibus afflictos, inhumani fuerint et crudeles. Tertio, v. 17. Sioniis, id est Judæis, e Babylone reditum et imperium pollicetur, nimirum quod per Machabæos Idumæis, Philisthæis, vicinisque gentibus ac multo magis per Christum iisdem totique Australi plagæ dominabuntur.

1 Visio Abdiæ. Hæc dicit Dominus Deus ad Edom: Auditum audivimus a Domino, et legatum
ad gentes misit. Surgite, et consurgamus adversus eum in prælium. 2. Ecce parvulum dedi
te in Gentibus: contemptibilis tu es valde. 3. Superbia cordis tui extulit te, habitantem
in scissuris petrarum, exaltantem solium tuum: qui dicis in corde tuo: Quis detrahet me in terram?
4. Si exaltatus fueris ut aquila, et si inter sidera posueris nidum tuum: inde detraham te, dicit
Dominus. 5. Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses? nonne furati
essent sufficientia sibi? si vindemiatores introissent ad te, numquid saltem racemum reliquissent
tibi? 6. Quomodo scrutati sunt Esau, investigaverunt abscondita ejus? 7. Usque ad terminum emi-
serunt te: omnes viri fœderis tui illuserunt tibi: invaluerunt adversum te viri pacis tuæ: qui co-
medunt tecum, ponent insidias subter te: non est prudentia in eo. 8. Numquid non in die illa,
dicit Dominus, perdam sapientes de Idumæa, et prudentiam de monte Esau? 9. Et timebunt for-
tes tui a meridie, ut intereat vir de monte Esau. 10. Propter interfectionem, et propter iniqui-
tatem in fratrem tuum Jacob, operiet te confusio, et peribis in æternum. 11. In die cum stares ad-
versus eum, quando capiebant alieni exercitum ejus, et extranei ingrediebantur portas ejus, et
super Jerusalem mittebant sortem: tu quoque eras quasi unus ex eis. 12. Et non despicies in die
fratris tui, in die peregrinationis ejus: et non lætaberis super filios Juda in die perditionis eorum:
et non magnificabis os tuum in die angustiæ. 13. Neque ingredieris portam populi mei in die rui-
næ eorum: neque despicies et tu in malis ejus in die vastitatis illius: et non emitteris adversus
exercitum ejus in die vastitatis illius. 14. Neque stabis in exitibus ut interficias eos qui fugerint:
et non concludes reliquos ejus in die tribulationis. 15. Quoniam juxta est dies Domini super omnes
gentes: sicut fecisti, fiet tibi: retributionem tuam convertet in caput tuum. 16. Quomodo enim bi-
bistis super montem sanctum meum, bibent omnes gentes jugiter: et bibent, et absorbebunt, et
erunt quasi non sint. 17. Et in monte Sion erit salvatio, et erit sanctus: et possidebit domus Jacob
eos qui se possederant. 18. Et erit domus Jacob ignis et domus Joseph flamma, et domus Esau sti-
pula: et succendentur in eis, et devorabunt eos: et non erunt reliquiæ domus Esau, quia Domi-
nus locutus est. 19. Et hæreditabunt hi qui ad Austrum sunt, montem Esau, et qui in campe-
stribus Philisthiim: et possidebunt regionem Ephraim, et regionem Samariæ: et Benjamin possi-
debit Galaad. 20. Et transmigratio exercitus hujus filiorum Israel, omnia loca Chananæorum us-
que ad Sareptam: et transmigratio Jerusalem, quæ in Bosphoro est, possidebit civitates Austri.
21. Et ascendent salvatores in montem Sion judicare montem Esau: et erit Domino regnum.

1. Visio Abdiæ] *Visio* vocatur prophetia, *videns* Propheta. Eamdem mox vocat *auditum*. Causas dedi Isaiæ 1. 1.

Hæc dicit Dominus Deus ad Edom] Hebr. *leedom*, id est, *de Edom*, vel *ad Edom*. Esau, frater Jacobi gemellus, dictus est Edom, quia rufus; et Seir, quia pilosus: hinc posteri ejus, puta populus Idumæus ob eo prognatus, vocatur pariter Edom, et Seir. Porro

Hebræi tam antiqui, teste S. Hieron. quam moderni, ut R. David, R. Salomon et similes, constanter asseverant Idumæos esse Romanos: Primo, quia *Edom*, et per aphæresim *Duma*, est Roma, si litteram ד in vicinam ר commutes; secundo, quia tradunt ipsi, hoc est fingunt, Julium Cæsarem primum Rom. Imp. fuisse Idumæum. Addunt alii Æneam fuisse Idumæum, atque ex Idumæa venisse in Ægyptum, inde in Libyam, inde Carthaginem, inde in Italiam, ibique Albam, ex qua prognata est Roma, condidisse. Ita refert Arias. Origo hujus opinionis, id est fabulæ, fuisse videtur excidium, quod Judæi passi sunt a Tito et Romanis; inde enim Romanos quasi hostes infensissimos vocarunt novos Idumæos. Consequenter, cum fideles et Christiani vocentur Romani, a suo capite Romano Pontifice, et Romana Ecclesia, quæ matrix est omnium Ecclesiarum; hinc Judæi per Idumæos accipiunt Christianos, quos ex odio Christi infensissimos pariter hostes suos æstimant. Quare quæcumque contra Idumæos ab Abdia aliisque Prophetis dicuntur, censent dici contra Christianos, ac proinde exspectant suum Messiam, qui hoc imperium Romanorum, id est Christi et Christianorum, evertat, ac Judaismum restituat, Judæosque opibus et honoribus quasi alter Salomon ditet et exaltet. Ita refert Burgensis hic, et Galatin. lib. 4 cap. 18. Atque hæc est causa immanis odii in Christianos, quod eis quasi innatum videtur. Verum hoc eorum somnium (uti vocat S. Hieron.) confutant omnes historiæ Græcorum, Latinorum, et omnium Gentium, quæ Romam a Romulo Italo et Albano conditam, Julium Cæsarem ex familia Julia Romana prognatum, Æneam Trojanum fuisse, non Idumæum, asserunt. Porro quantum Alba et Roma distent ab Idumæa sciunt omnes. Ridiculum vero est quod *Duma* transforment in *Roma*. Litteræ enim *resc* et *daleth*, licet charactere sint similes, sono tamen et sensu sunt dissimillimæ. Perinde ergo faciunt, atque si *Cyrum* transformes in *Irum*, *medicum* in *mendicum*, *matres* in *mares*, ac (quod in metathesi earumdem litterarum *r* et *d* plane simile est) si *Medum* in *merum*, *modum* in *morum*, *sedes* in *seres* transmutes. Longe facilius et pronius Idumæos transformes in Judæos, præsertim cum hi illorum sint fratres; utrique enim prognati ex Jacob et Esau fratribus, atque sede et regione sint vicinissimi. Quocirca Judæos mystice vere esse Idumæos jam ostendam.

Ad litteram ergo hic, non Romanos, non Italos, sed Idumæos, id est. posteros Esau, degentes in montibus Idumææ juxta Judæam, Ammonitidem et Moabitidem, accipe.

Mystice. Idumæi sunt infideles hostes populi fidelis, puta Judæi, Pagani, Hæretici. Sicut enim Jacob fidelium, sic Esau et Idumæi infidelium sunt typus, uti docet Apostolus Rom. 9. 7. et 13. Ita Euseb. lib. 5. Demonstrat. cap. 24. Theodor. Rupert. S. Hieron. qui et ex etymo nominis analogiam affert: *Idumæa*, inquit, *terrena interpretatur, et propter colorem rubrum, cruenta quoque intelligi potest. Idcirco Salvator reportans ad Patrem de mundo victoriam, quando Angeli conclamabunt: Aperite portas, principes, vestras, et introibit rex gloriæ, et in Isaia stupentes interrogabunt: Quis est iste qui ascendit de Edom fulgida veste de Bosor? hic formosus in stola candida, etc. ipse loquitur in triumpho, exponens palmas crucis suæ: Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum.*

Tropol. idem S. Hieron. *Sunt*, ait, *qui Idumæam ad carnem referunt, et adversus illius pugnam animam æstimant provocari, ut mortificantes membra nostra super terram, fornicationem, immunditiam, passionem, æternam in Christo victoriam consequamur.* Nam fratres Jacob et Esau, assidue inter se luctantes, sunt anima et caro. Caro enim concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem, Galat. 5. 17.

Rursum, Hugo de S. Victore: *Edom*, ait, *est terrenus, Esau sanguineus, Seir pilosus: sanguineus peccatis, pilosus negotiis, terrenus curis: sanguineus mundus utique in idololatris, pilosus in hæreticis, terrenus in carnalibus et pseudochristianis.* Et inferius ad v. 17. *Jacob ter luctatus est cum Esau fratre suo, semel cum angelo. Primo in utero, secundo de lentis edulio, tertio de benedictionis paternæ oraculo. Noster Jacob, id est luctator Christus, ter jam luctatus dicitur contra diabolum, quarto luctaturus pro certo creditur. Prima in utero, secundo in patibulo, tertio in sepulcro, quarto in extremo judicio contra agmen hædorum et semen pessimum. In utero immunitate peccati, in patibulo acquisitione gloriæ et honore regni, in sepulcro immortalitate vitæ et gloria triumphi, in judicio jure victoriæ et rigore justitiæ.* Et mox: *Primo luctatus est pro te, ut tu diaboli fastum et ejus regna vinceres; secundo, ut mundi luxum et gloriam superares; tertio, ut carnis concupiscentiam et petulantiam sensuum expelleres: ultimam vero faciet luctum, ut, præfatis omnibus spretis, victor possideas gloriæ coronam.*

Auditum,] Nota primo hæc esse verba non Dei, sed Prophetæ, ut patet Jerem. 49. 14. ubi eadem verba ex Amos usurpat sibique applicat. Unde sequitur hic esse hyperbaton, id est, inversum ordinem. Nec enim hæc verba cohærent cum proxime præcedentibus. Sic ergo totus hic versus ordinandus est: *Visio Abdiæ ad Edom. Auditum audivimus, et legatum ad gentes misit. Surgite, et consurgamus adversus eum in prælium. Hæc dicit Dominus Deus: Ecce parvulum dedi te in gentibus*, etc. Verba enim Dei sunt hæc: *Ecce parvulum dedi te*. Verba autem Prophetæ sunt: *Auditum audivimus*, etc. Aut certe hæc verba: *Auditum audivimus*, etc. parenthesi intercipienda sunt, q. d. *Hæc dicit Dominus*, idque scimus, quia *auditum audivimus* ab eo. Ita Vatabl. idque expeditius et planius videtur; secundo, *auditus* metonymice ponitur pro re audita. Unde Chald. vertit, *nuntium*; Tigurina, *rumorem*; Vatabl. *famam*; tertio non dicit: *Audivi*, sed *Audivimus*, q. d. Non ego solus sed multi Prophetæ mecum hæc Dei contra Idumæos decreta audiverunt, vel mox audient, puta Isaias c. 21. 11. Amos c. 1. 11. Joel c. 3. 19. Jeremias c. 49. 7. Ezechiel c. 15. 31. Ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, Lyran. Clarius et Arias. Septuag. tamen vertunt in singulari: *Auditum audivi a Domino*, et sic habet Jerem. c. 49. 14. Unde Hugo putat, *audivimus* plurale, poni pro singulari, *audivi*. Sensus est, q. d. Audivimus a Deo hoc nuntium, vel Deus nobis annuntiavit se misisse legatum ad gentes, qui eis diceret: Surgite, armate vos ad bellum, ut conjunctis viribus et

armis, Idumæos invadamus et vastemus: τὸ enim *surgite*, non est vox gentium se invicem excitantium ad bellum, uti volunt Arias et Vatabl. sed est vox legati, sive Dei, qui per legatum gentes excitat, ut secum consurgant in prælium contra Idumæos. Ita S. Hier. Theod. Remig. et Lyran. idque patet ex ipsa serie narrationis et verborum contextu.

Legatum ad gentes misit.] Quæres quis hic legatus? Albertus et Arias censent fuisse legatos quos Nabuchodonosor misit ad gentes vicinas sibique subditas, ut, conjunctis armis, invaderent Idumæam; secundo, Hugo, Dionys. et a Castro censent fuisse angelum, sive bonum, sive malum, a Deo missum ad Chaldæos, ut eos concitaret ad excidium Idumæorum, juxta illud Psalm. 77. 49. *Immissiones per angelos malos*; tertio, simplicius et planius dicemus esse catachresin, qua ipsa motio et concitatio Dei vocetur *legatus*, q. d. Deus concitavit Chaldæos ad bellum Idumæis inferendum, perinde ac si legatum ad eos misisset. Ita Lyran. Ribera et alii. Id ita esse colligitur ex simili loco Isaiæ 5. 26. *Et elevabit*, ait, *signum in nationibus, et sibilabit ad eum de finibus terræ; et ecce festinus velociter veniet*. Et cap. 7. v. 18. *Sibilabit Dominus muscæ quæ est in extremo fluminum Ægypti, et api quæ est in terra Assur*. Ubi hæc evocatio Dei, et concitatio Ægyptiorum et Assyriorum ad bellum, vocatur *sibilus*, quo avocantur et concitantur muscæ et apes. Vide ibi dicta. Verum quia hic sibilus, hæc motio et concitatio Dei fieri solet per Angelos, hinc non male per legatum accipies Angelos, juxta secundam expositionem. Pari modo Nisus, pugnandi avidus, dixit ad Euryalum:

> Dîne hunc ardorem mentibus indunt
> Euryale, an sua cuique Deus fit dira cupido?

Porro qua ratione Deus concitet reges, etiam tyrannos ad bellum, ut vindictam suam per eos, licet injustos, in gentes impias exerceat, dixi canone 36. et 37. quos præfixi Isaiæ

Allegor. hic legatus est Christus, magni consilii angelus, qui prælio vicit Edom, id est mundum, carnem, diabolum: et ad se, æque ac ad hocce suum bellum, vocavit Gentes. Unde de vocatione Gentium hunc locum accipit Euseb. l. 5. Demonstr. 24. ita quoque S. Hier. Remig. Rupert Hugo Cardin. et Hugo Victor. *Legatus iste*, ait Hugo Victor. *tria secum attulit: lucem, unguentum, panem. Lucem cæcis, unguentum ægrotis, panem famelicis. Lucem exposuit in monte, panem in cœnaculo, unguentum in crucis patibulo; Christus namque mundum illuminavit, pulsa ignorantia: ipse eum satiavit, ordinata concupiscentia: idem ipsum in melius commutavit, exterminata miseria. Unde ipse in Evangelio: Ego sum, ait, via, veritas et vita: via illuminando, veritas sanando, vita felicitando: primum contra ignorantiam, secundum contra concupiscentiam, tertium contra miseriam*. Et inferius docet legatum hunc loqui cæteris personis SS. Trinitatis, ac dicere: *Surgite, et consurgamus adversus eum in prælium*, q. d. *Surgat Pater hostem Filio potenter prosternendo, ego surgam sapienter nescium docendo. Pater vinculo solvat humanæ captivitatis: Filius tenebras illustret humanæ cæcitatis: Spiritus munera suggerat et desideria charitatis*.

2. Ecce parvulum dedi te.] Hæc verba pertinent ad: *Hæc dicit Dominus Deus ad Edom*. Hic enim incipit prophetia et vox Dei contra Edom, uti paulo ante ostendi. Vatablus, Lyranus et Hugo præteritum *dedi* exponunt prophetice per futurum *dabo*, q. d. Ob superbiam puniam te, o Edom, teque de fastigio gloriæ et magnitudinis tuæ dejiciam, faciamque parvulum. Verum melius S. Hieron. Theod. Remig. Hugo, Arias, Pagninus et alii proprie accipiunt τὸ *dedi*. Exaggerat enim fastum Idumææ, quod, cum parvulus formatus sit a Deo, caput usque ad sidera erigere velit, quasi dicat: Feci te parvulum, tum numero, id est, paucum: tum opibus, id est, pauperem: tum robore, id est, invalidum et infirmum, ut vertit Chaldæus. Idumæi enim erant sicuti nostri Alpini, habitantes in monte et petra Seir: quare exigui erant, inopes et imbecilles. Unde sequitur:

Contemptibilis tu es valde.] Sept. *Inhonoratus tu valde*; Tigur. *Vehementer despectus*, id est despicabilis, es tu; Arabicus: *Ecce parvulus appares in gentibus, et tu vilis es valde*.

3. Superbia cordis tui extulit te.] Chaldæus Tigurina et alii vertunt: *Superbia cordis tui decepit te*; et sic vertit Noster Jerem. 49. 16. quia hebr. נשא *naso*, si punctum ponas in dextro cornu ש, significat decipere; si in sinistra, significat efferre, extollere. Utrumque verum: nam superbia extulit, et pariter decepit eum: sperantem enim sublimia duxit ad præcipitia. Porro superbiæ causa erat quam subdit: *Habitantem in scissuris petrarum, exaltantem solium tuum*, q. d. Superbis, o Edom, de tuo robore, quia habitas in rupe prærupta et inaccessa, quasi ob eam sis tutus ab hostium incursu et inexpugnabilis: sed erras; Chaldæi enim, Deo duce, in rupem hanc conscendent, teque inde dejicient. Pro *in scissuris*, hebr. est בחגוי *bechagve*, quod Sept. vertunt, *in foraminibus*; Pagnin. *in munitionibus*; Tigurina, *in cavernis*; R. David, *in gyro et circulo*, puta in vertice rupis, ejusque rotunda circumferentia: *chagve* enim potest deduci a חוג *chug*, id est circulus. Rursum pro *exaltantem*, hebr. est מרום *merum*, id est, *celsitudine habitationis tuæ*, ut vertit Pagnin. Septuag. tamen vertunt ut Noster, *exaltantem*. Unde videntur legisse מרים *merim*, quod est *benoni hiphil*. Sensus est, q. d. habitas, o Edom, in locis abruptis, editis et inaccessis, ibique exaltas solium, id est sedem, vel, ut Chald. et Sept. *habitaculum tuum*; ideoque superbis, putans te esse invictum et insuperabilem. Ita S. Hieron. Simili modo superbiebat Arimazes, qui in Sogdiana regione rupem inaccessam cum triginta armatorum millibus insidens, rogatus ab Alexandro Magno ut sese dederet, eum irrisit, rogavitque *an Alexander volare posset?* Cui Alexander: *Faciam*, inquit, *proxima nocte ut credas Macedones volare posse*. Igitur trecentos juvenes fortissimos ingentibus promissis excitatos, noctu per prærupta saxa et invia a tergo rupis verticem clam incredibili nisu ausuque conscendere jussit, ac per eos, insciis hostibus, rupem occupavit, et Arimazem cruci affixit. Ita Q. Curtius, l. 7. de gestis Alexandri.

4. Si exaltatus fueris ut aquila.] Syrus: *Si te exaltaveris ut aquilæ*; Arabicus: *Si exaltatus fueris ad aquilam*, quæ in altissimis et inaccessis rupibus montibusque nidificat, juxta illud Job cap. 39. v. 28. *Elevabitur aquila, et in arduis ponet nidum suum: in petris manet, et in præruptis silicibus commoratur*. Plinius, lib. 10. v. 3. hanc aquilæ speciem vocat

melænaeton: *Magnitudine minimam, colora nigricantem, viribus præcipuam. Sola*, ait, *sine clangore, sine murmuratione conversatur in montibus.* Sunt enim aliæ aquilarum species, quæ amant sylvas et littora locaque plana, ibique nidulantur, teste Arist. lib. 9. de Anim. c. 32. Hinc Pindarus aquilam vocat reginam volucrum, delphinum piscium. Et Athenienses, ait Aristoph. accepere oraculum, se fore aquilas urbium.

Mystice, aquilæ, inquit Hugo Victor. sunt Philosophi et Sophistæ, dum cordis oculos ad solem justitiæ erigunt, dum aciem mentis in ipsum veritatis radium irreverberate figunt. Sed aquila inde statim retrahitur: quia post acceptam veritatis insitam notitiam, elationis merita Philosophus et Sophista ad errorum caliginem revertuntur. Hinc Apostolus Rom. 1. *Qui cum cognovissent*, inquit, *Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis.* Ita et hodie aquilas, id est, viros doctos et sapientes ob superbiam e cœlo, id est ex Ecclesia, vel certe e statu perfectionis, detrahi videmus, et ruere in abyssum. Utinam docti illud doctoris Gentium intimis medullis infigant: *Scientia inflat, charitas ædificat!* Et illud: *Noli altum sapere, sed time.* Parvus enim, imo nullus, coram Deo est vir doctus sed superbus. Magnus, imo maximus, coram Deo est, qui tam humilis est quam doctus, in quo humilitas cum doctrina certat, quales fuere S. Aug. S. Thomas, S. Bonaventura et alii.

ET SI INTER SIDERA POSUERIS NIDUM TUUM, INDE DETRAHAM TE, DICIT DOMINUS.] Est hyperbole, q. d. Etiamsi, o Edom, in altissimis montibus, ubi sunt Olympus, Atlas, etc. imo in ipso cœlo sedem figas, aut figere tibi videare, inde detraham te.

Nota: Apposite arbes rupibus impositas vocat *nidos.* Sic Paulus Æmilius dixit *arces* esse *nidos tyrannorum:* unde ipse illas e Græcia sustulit. Sic Cicero 1. de Orat. Ithacam in scopulis quasi nidum affixam dixit.

Symbol. Rupertus hæc adaptat iis qui stemmatibus majorum quasi petris, unde excisi sunt, gloriantur. Hi enim et similes videntur sibi cæteros homines longe superare, et inter sidere habitare. Talis fuit demens jactantia Thrasonis illius. Lysimachi inquam, qui cum loca ad Thraciam vergentia obtinuisset, ingenti fastu dixit: *Nunc demum Byzantii ad me veniunt, postquam lancea cœlum attigi.* Ibi hominem salse irridens Pasides Byzantius: *Recedamus*, ait, *ne illæ lanceæ mucrone cœlum perforet*, uti refert Plutarch. in Fortun. Alexand. l. 2. Sic fastu turgidus Atreus in Thyeste apud Senecam intonat:

Æqualis astris gradior, et cunctos super,
Altum superbo vertice attingens polum.
Dimitto superos, summa votorum attigi
O me cœlitum excelsissimum,
Regumque regem, vota transcendi mea.

Eadem phrasi utitur Ovidius:

Quo conjuge felix,
Et diis charus ferar, et sidera vertice tangam.

Et Horat. l. 1. Carm.

Quod si me lyricis vatibus inseris,
Sublimi feriam sidera vertice.

Moral. nota quantus sit superbiæ et superborum fastus, nimirum ut putant se in cœlum in solium Dei posse conscendere, illudque invadere. Idcirco Deo, quasi rivales et æmuli gloriæ ejus, maxime sunt exosi et invisi. Hinc de iis ait Job c. 20. 6. *Si ascenderit usque ad cœlum superbia ejus, et caput ejus nubes tetigerit, quasi sterquilinium in fine perdetur.* Ita supremus angelus, ejusque antitypus Nabuchodonosor, vel Balsasar rex Babylonis, superbiens dixit: *In cœlum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum;* sed illico audivit: *Detracta est ad inferos superbia tua; subtus te sternetur tinea, et operimentum tuum erunt vermes*, Isaiæ 14. 11. et 13. Vide ibi dicta.

Annon Origenes, Tertullianus, Pelagius, etc. fuerant quasi stellæ Ecclesiæ, et astra cœli, et tamen ob superbiam ceciderunt in abyssum? quis non expavescat, quis non in imum se abjiciat et humiliet? Hoc est quod in fine mundi circa insignes viros diabolum per Antichristum facturum prædicit S. Joannes Apoc. 12. 4. dum ait: *Cauda ejus* (draconis) *trahebat tertiam partem stellarum*, id est, illustrium Sanctorum. Et Apocal. v. 10. *Cecidit de cœlo stella magna ardens velut facula.* Quod Ticonius apud S. Aug. tom. 9. mystice exponens sic ait: *De Ecclesia dicit cecidisse homines superbos et impios; magnam vero stellam dixit, quia personæ malorum, et potestatem vel divitias habentium.* Nam, ut ait S. August. in Ps. 146. (explicans illum versum: *Qui numerat multitudinem stellarum*) *Sunt stellæ quædam lumina in Ecclesia consolantia noctem nostram, de quibus Apostolus dicit Philip. 2. In quibus apparetis tanquam luminaria in mundo: illas stellas numerat Deus; omnes secum regnaturos*, etc. *numeratos habet.* Idem in Soliloquiis tom. 9. c. 28 electos et impios ob sua scelera reprobandos comparat stellis, illos fixis, hos cadentibus, de iisque ait: *Attamen mors peccatorum pessima, illorum, inquam, quos, antequam faceres cœlum et terram, secundum abyssum multum judiciorum tuorum occultorum, semper autem justorum, præscivisti ad mortem æternam: quorum dinumeratio nominum et meritorum pravorum apud te est, qui numerum arenæ maris dinumerasti, et dimensus es profundum abyssi: quos reliquisti in immunditiis suis, quibus omnia cooperantur in malum, et ipsa etiam oratio vertitur in peccatum, ut si etiam usque ad cœlos ascenderint, et caput eorum nubes tetigerit, et inter sidera cœli collocaverint nidum suum, quasi sterquilinium in fine perdentur.* Unde exclamat: *Magna sunt hæc judicia tua, Domine Deus*, etc. quod cum considera, contremiscunt omnia ossa mea: *quoniam non securatur homo vivens super terram; ut serviamus tibi pie et caste cunctis diebus vitæ nostræ in timore, et exsultemus tibi cum tremore.* Causam subdit: *Vidimus enim multos ascendisse primitus quodammodo usque ad cœlos, et inter sidera nidum suum collocasse, postmodum autem cecidisse usque ad abyssos, et animas eorum in malis obstupuisse. Vidimus stellas de cœlo cecidisse ab impetu ferientis caudæ draconis, et eos qui jacebant in pulvere terræ, a facie sublevantis manus tuæ, Domine, mirabiliter ascendisse. Vidimus vivos morientes, et mortuos a morte surgentes, et eos qui inter filios Dei ambulabant in medio lapidum igniturum, quasi lutum ad nihilum defluxisse.* Radicem tanti mali subdit: *Quare autem ista omnia, nisi quia in montem illum ascenderunt, in quem primus ascendit*

angelus, et descendit diabolus? Mos enim est Dei, ut quo quis altius se erigit, eo profundius eum deprimat, quia superbiam exsecratur, juxta illud Isaiæ 23. v. 9. *Dominus exercituum cogitavit hoc, ut detraheret omnem superbiam, et in ignominiam deduceret omnes inclytos terræ.* Et: *Deposuit potentes de sede,* Luc. 1. 52. Viderunt idipsum Gentiles: unde Æsopus rogatus quid faceret Deus: *Superbos,* inquit, *humiliat, et humiles exaltat.* Quasi hoc unum proprium sit Dei opus. Et Seneca in Hercule Furente:

> Dominare tumidus, spiritus altos gere,
> Sequitur superbos ultor a tergo Deus.

Idem in Thyeste:

> Vos quibus rector maris atque terræ,
> Jus dedit magnum necis atque vitæ,
> Ponite inflatos tumidosque vultus.
> Quidquid a vobis minor extimescit,
> Major hoc vobis dominus minatur.
> Omne sub regno graviore regnum est.
> Quem dies vidit veniens superbum,
> Hunc dies vidit fugiens jacentem.
> Nemo confidat nimium secundis.

Quocirca sapienter Artabanus monet Xerxem regem apud Herod. l. 7. *Vides,* ait, *ut animalia prægrandia fulmine ferit, neque cogitationibus insolescere sinit Deus; quæ vero parvula sunt, ne tantillum quidem vellicat? Vides ut in maxima ædificia et arbores ejusmodi semper tela contorqueat? Amat enim Deus incidere omnia quæ eminent. Neminem enim sinit magni quippiam de se sentire, præter seipsum.* Denique S. Hieron. ad Eustochium de custodia virgin. *Cecidit,* inquit, *Lucifer, qui mane oriebatur, et ille qui in paradiso deliciarum nutritus est meruit audire: Si exaltatus fueris ut aquila, inde detraham te, dicit Dominus. Dixerat enim in corde suo: Super sidera cœli ponam sedem meam, et similis ero Altissimo. Unde quotidie ad eos, qui per scalam Jacob somniantis descendunt, loquitur Deus: Ego dixi: Dii estis, et filii Altissimi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, et tamquam unus de principibus cadetis.*

Mystice R. Haccados apud Galatin. lib. 7. cap. 15. *Via,* ait, *aquilæ in cœlis est rex Messias, qui post passionem suam ascendet in cœlum, sicut dictum est Amos cap. 9. Qui ædificat in cœlo ascensionem suam.*

5. Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses?] Pro *conticuisses,* hebr. est נדמיתה *nidmeta,* a rad. דמה *dama,* quod tria significat, scilicet assimilari, succidi, et conticescere. Unde, primo, Arias vertit : *Quomodo assimilatus esses,* hoc est, cui similis relictus esses? utique viro despoliato et depauperato. Secundo, Pagnin. et Tigur. vertunt : *Quomodo esses excisus?* Septuag. *ubi projectus esses?* q. d. Quomodo tuis rebus et opibus privatus esses? Aliter a Castro, contrarie enim exponit hoc modo: Anne omnino excisus esses? minime: nam fures hi tantum sufficientia sibi furati essent, cætera tibi reliquissent. Tertio, Noster vertit: *Quomodo conticuisses?* et Chaldæus. *Quomodo soporatus esses?* id est, instar soporati, vel soporem fingentis præ metu conticuisses? Sensus est, si fures, vel latrones nocturni magna manu invasissent tuas ædes, omnino conticuisses. Ita enim solent timidi, vel viribus impares tacere præ metu, ne, si clament, a furibus et latronibus occidantur, q. d. Quanto magis conticesces et obmutesces ex pavore, cum te Chaldæi numerosissimi, validissimi et infensissimi invadent et spoliabunt; nec tantum opes, sed et vitam auferent. Ita S. Hieron.

Physice hic nota: Metus, quia spiritus et sanguinem revocat ad cor in pavore confirmandum, hinc et pallorem exterius partibus, linguæque silentium inducit. Ita Aristotel. in Physiognomic. docet vocem fortem signum esse fortis, remissam autem et imbecillem timidi. Idem lib. 4. Ethic. cap. 3. *Magnanimi,* ait, *motus tardus esse debet, et vox gravis, et locutio tarda: contraria sunt in pusillanimi et timido.* Metus enim acuit, stringit ligatque os, linguam, mentem, memoriam, animam totumque hominem. *Metus,* inquit Solinus Polyhist. cap. 7. *memoriam perimit.* Id videmus in scrupulosis, qui umbras peccatorum timent, atque ex hoc timore, fluctuante imaginatione et memoria, sæpe non meminerunt eorum quæ egerunt, vel confessi sunt, imo obliviscuntur se esse confessos; nec recordantur circumstantiarum, quæ eos in opere perpetrato vel in totum, vel ex parte majori a peccato excusabant: quia peccatum et peccati metum dumtaxat præ oculis habent, qui metus apprehensionem ita validam vivamque efficit, ut videantur se peccatum videre ubi non est, seque illud perpetrasse quod numquam cogitarunt. Ut ergo scrupulos superent, opus securim ponant ad radicem, ac metum per contrariam audaciam ex consilio viri prudentis succidant.

Secundo, in furibus notat clanculariam et timidam rapinam, q. d. Fures clanculum inscios et imparatos invadunt et diripiunt: at Chaldæi non ita, palam et aperto marte te invadent, o Edom: præscies eorum adventum, parabis te, adventantes et insilientes videbis et senties, nec poteris iis resistere, imo nec fuga tibi vel cavere. Ita Vatablus.

Nonne furati essent sufficientia sibi?] Est nova antithesis, q. d. Fures non omnia rapiunt, sed ea dumtaxat quæ sibi sufficiunt, cætera suis heris et locis relinquunt: at Chaldæi omnia tua abripient. Id declarat alia similitudine, vel potius antithesi vindemiatorum, dicens:

Si vindemiatores introissent ad te, numquid saltem racemum reliquissent tibi?] Utique sub foliis latentes hinc inde racemos plures de more reliquissent: at Chaldæi scrutabuntur et diripient omnes et omnia, nihil relinquent. Est hyperbole: *Nihil,* id est, paucissime, vix quidquam. Erunt ergo exactissimi racematores, æque ac vindemiatores tui, o Edom. Unde sequitur:

6. Quomodo scrutati sunt Esau, investigaverunt abscondita ejus?] q. d. Quam operose et exacte Chaldæi scrutabuntur omnia arcana et thesauros Idumæorum, eaque diripient! Pagnin. et Tigurina vertunt: *Quomodo pervestigata sunt ea quæ sunt Esau, et thesauri ejus perquisiti?* q. d. Hoc factum est non tam humana solertia et voluntate, quam divina, ut scilicet omnia quæ erant Idumæorum, etiam thesauri quos absconderant, exactissimo scrutinio a Chaldæis perquisita et inventa sint. Ostendit Chaldæos non fortuito, non sua sponte et motu proprio, sed Dei voluntate venturos et de Idumæis vindictam sumpturos, ideoque exactam et acrem fore hanc vindictam, utpote divinam potius quam humanam.

7. USQUE AD TERMINUM EMISERUNT TE OMNES VIRI FOEDERIS TUI,] q. d. Non tantum Chaldæi hostes tui te vastabunt, sed et gentes vicinæ tibi amicæ et confœderatæ, v. g. Ammonitæ, Moabitæ, etc. se jungent cum Chaldæis hostibus tuis, tibique illudent, ac te a terra tua ejicient usque ad fines ejusdem, imo usque in terram Chaldæorum. Ita Chaldæus, S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, Vatabl. Clarius et alii passim, q. d. O Idumæi, prodemini ab amicis vestris.

Aliter a Castro: censet enim hæc ad tempora Josaphat regis Juda, sub quo vixisse putat Abdiam, pertinere, quando nimirum Ammonitæ et Moabitæ confœderati Idumæis invaserunt Josaphat et Judam, sed Deo pro Josaphat et Juda pugnante, ac vertente insidias eorum in ipsosmet, Ammonitæ et Moabitæ insurgentes in Idumæos eos ceciderunt, ac deinde versi in seipsos mutuis cecidere vulneribus, uti narratur 2. Paral. 20. q. d. Si, o Idumæi, vestra prudentia non potuistis avertere insidias Ammon et Moab amicorum vestrorum, quomodo avertetis extremam hostium stragem? Verum in Procemio docui Abdiam diu post Josaphat vixisse et prophetasse: non ergo agit de clade illius temporis; eo tamen alludit, illamque Idumæis refricat, q. d. Mementote, o Idumæi, quid vobis fecerint Ammon et Moab amici vestri cum quibus pacem et fœdus sanciebatis tempore Josaphat: idem enim vobis facient tempore Chaldæorum, cum iisque vos vastabunt et illudent.

ILLUSERUNT TIBI.] Septuag. *Restiterunt tibi*; Pagnin. Tigurina et Vatablus: *Seducent te, et prævalebunt contra te viri pacis tuæ, id est, qui tecum pacem inierant.*

QUI COMEDUNT TECUM, PONENT INSIDIAS SUBTER TE.] Sic et Septuag. sed Pagninus vertit: *Panem tuum comedentes ponent languorem subter te*; Tigurina: *Panis tuus sub te vulnus ponet*, hoc est, ut Vatablus: *Viri panis tui inflixerunt vulnus clam te*, id est, tibi imprudenti, nihil tale cogitanti, eo quod existimares illos esse fideles, q. d. Qui tecum panem edebant domestici et familiares, sive stipendiarii tui, fraudulenter et proditorie inflixerunt tibi vulnus.

NON EST PRUDENTIA IN EO,] scilicet populo Idumææ. Est enallage personæ Hebraica: transit enim a secunda ad tertiam. Dicit enim *in eo*, pro *in te*, q. d. Nescis, o Edom, cavere tua pericula, nescis tibi consulere; quocirca venies in potestatem hostium proditione amicorum, tuaque improvidentia, æque ac pravis consiliis. Ita Vatablus. Sic Deus infatuavit consilium, Achitophel, 2. Reg. 17. 14. Est enim consilium et prudentia, ejusque intellectus et acceptatio, ingens donum Dei.

8. NUMQUID NON IN DIE ILLA, DICIT DOMINUS, PERDAM SAPIENTES DE IDUMÆA?] q. d. Adimam illis consilium et mentem, privabo eos ratione et prudentia, ut nec imminentes hostes præsentiant aut præcaveant, nec præsentes avertere aut effugere possint, sed in eorum manus incidant. Apud Idumæos enim olim viguit sapientia, ut patet ex Eliphaz Themanite, et aliis amicis Job, qui fuerunt Idumæi: Theman enim fuit primaria urbs Idumææ, ita dicta a Theman filio Eliphaz, filii Esau, Genes. 36. 11.

9. ET TIMEBUNT FORTES TUI A MERIDIE (Chald. *habitantes ad Meridiem*, ideoque remotiores a Chaldæis, qui venient ex adversa plaga, scilicet ex Aquilone, q. d. Timebunt fortes tui, etiam ii qui remotissimi sunt ab hoste) UT INTEREAT VIR, id est, multitudo virorum fortium, DE MONTE ESAU,] id est, de Idumæo quæ in montibus sita est, quam primus parens tuus Esau incoluit.

Ex Hebræo verti potest ad litteram cum Septuag. *Pavebunt bellatores tui de Theman*; et cum Pagnino et Tigurina: *Formidabunt fortes tui, o Theman urbs Idumææ, eo quod occisione exscindetur quisque e monte Esau.* Verum, quia *Theman* Hebræis et proprium est nomen, significans urbem, et appellativum significans Austrum et Meridiem, hinc Noster et Chald. vertunt: *Timebunt fortes tui a Meridie.* Quod tamen eodem redit: nam urbs Theman sita erat ad Meridiem. Nota hic modum quo Deus evertit reges, regna, resp. et urbes, cum eas punire vult: nimirum aufert a regibus et magistratibus prudentiam; a civibus et militibus animos, audaciam et robur ad resistendum; utroque enim pollebant Idumæi, æque ac pater Esau: utrumque eis abstulit Deus, veniente hoste Chaldæo. Hoc est quod Isaias comminatur Hierosolymæ, cap. 3. 1. *Dominus exercituum auferet a Jerusalem et a Juda validum, et fortem, etc. consiliarium et sapientem.*

10. PROPTER INTERFECTIONEM, ET PROPTER INIQUITATEM IN FRATREM TUUM JACOB.] Tigurina: *Propter vim et injuriam* (hæc enim significat hebr. חמס *chamas*) *qua affecisti fratrem tuum Jacob* (Jacobæos, puta Judæos) *obteget te pudor.* Vim et interfectionem intelligit, speciatim eam, qua Idumæi junxerunt se Chaldæis, cum eisque expugnarunt et vastarunt Jerusalem, ut dixi in Procemio.

OPERIET TE CONFUSIO,] cum te videbis ab iisdem Chaldæis, quos adjuveras, pari modo vastari, nudari, spoliari, occidi. Vox *operiet*, significat Idumæos plene et circumquaque confusione quasi veste cingendos et operiendos, juxta illud Psalm. 108. 19. *Induantur qui detrahunt mihi pudore, et operiantur sicut diploide confusione sua.* Est metalepsis: ponitur enim confusio pro excidio: ex excidio enim secuta est spoliatio, ex spoliatione nuditas, ex nuditate opprobrium et irrisio hostium, ex opprobrio confusio. Hoc est quod Idumæis intentat Jerem. 25. 9. *Ponam eos in stuporem, et in sibilum, et in solitudines sempiternas.*

ET PERIBIS IN ÆTERNUM.] Hoc est quod iisdem ait Ezechiel cap. 35. 9. *In solitudines sempiternas tradam te, et civitates tuæ non habitabuntur.* Est hyperbole: *æternum* enim vocat longum et immemorabile tempus. Nam Idumæos vastatos a Chaldæis non plane, nec in omne ævum periisse, patet v. 18. ubi Judæi dicuntur combusturi Idumæos; et ex 2. Machab. 10. v. 16. ubi Judas Machabæus dicitur subegisse Idumæos; ac postea Tito obsidente Jerusalem, Idumæi tulerunt opem Judæis, teste Josepho lib. 7. Belli, cap. 15. Denique Daniel. c. 11. 41. dicitur quod Edom evadet manus Antichristi: durabit ergo usque ad Antichristum et finem mundi.

11. IN DIE CUM STARES ADVERSUS EUM, cum, o Edom stares armatus contra Israelem et Jerusalem, QUANDO CAPIEBANT ALIENI (Chaldæi) EXERCITUM EJUS, ET EXTRANEI INGREDIEBANTUR PORTAS EJUS (capta Hierosolyma) ET SUPER JERUSALEM (id est, super spoliis et civibus quos ceperant in Jerusalem) MITTEBANT SORTEM: TU QUOQUE ERAS QUASI UNUS EX EIS,] q. d. Tu pari modo quo Chaldæi invadebas, spoliabas, capiebas, vasta-

bas Judæos et cives Hierosolymæ Nata: Hæc præterita accipienda sunt prophetice pro futuris; *stares* pro atabis; *capiebant* pro capient; *ingrediebantur* pro ingredientur; *mittebant* pro mittent; *eras* pro eris. Abdias enim præcessit excidium Jerusalem, illudque hic prædicit, quodque in eo Idumæi adjutur sint Chaldæos.

12. Et non despicies in die fratris tui] Septuag. omnia hæc futura usque ad v. 15. vertunt per imperativum: *Et non despicias diem fratris tui in die alienarum, et non læteris super filios Juda in die perditionis eorum, et non magna loquaris in die angustiæ eorum, etc. neque stabis in egressibus eorum, ut perdas qui salvantur ex eis, neque concludes fugientes ex eis in die tribulationis.* Quæ verba clara sunt: jubent enim Idumæis ut more suo Judæis amplius non adversentur, nec insidientur, nec de eorum clade gaudeant, nec iis insultent. Sic et S. Cyrilius et Tigurina. Hac est quod monet Sapiens, Prov. 24. 18. *Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, et in ruina ejus ne exsultet cor tuum, ne forte videat Dominus et displiceat ei, et auferat ab illo iram suam.*

Secundo, alii hæc futura vertant per præteritum: *non despicies*, id est, despicere non debueras: *non lætaberis*, id est, lætari non debueras; *non magnificabis*, id est, magnificare os tuum non debueras, etc. contra fratres tuos Judæos. Hic sensus valde congruit Hebræis et hebraismo: Hebræi enim futurum sæpe per debitum exponunt, ut Genes. 20. 9. dicit Abimelech Abrahæ in Hebræa: *Quæ non fient*, id est, quæ fieri non debent, *fecisti nobis*. Rursum hic sensus apte congruit præcedentibus; præcedit enim: *Tu quoque eras quasi unus ex eis*, cui recte subnectit: *Et non despicies*, id est, cum tamen fratrem tuum despicere non debuisses, etc. Ita Pagnin, Arias, Vatablus et Prado in Ezech. 25. v. 13. Idipsum voluit Chaldæus, qui licet verbotenus contrarie vertat, nimirum affirmative, cum Hebræa et Noster legant negative, tamen reipsa eumdem sensum reddit. Sic enim habet; *Et quia vidisti diem fratris tui, diem confractionis ejus, et quia lætatus es super filios Juda in die interitus eorum, etc.* q. d. Videre cum voluptate diem excidii Hierosolymæ, in eaque lætari non debueras, et tamen vidisti, et lætatus es: idcirco pariter et tu punieris et exscinderis.

Tertio, propriissime et planissime hæc omnia futura quasi minas et oracula uti sonant, accipias: tota enim hoc cap. Abdias minatur excidium Idumæis. Quocirca hæc verba: *Et non despicies, etc.* non connectuntur proxime præcedentibus, sed paulo remotioribus, nimirum iis; *Peribis in æternum*, q. d. Excinderis et peribis, o Idumæe, tuncque amplius non despicies, ut soles, Judæos, nec in eorum clade lætaberis, sed tui ipsius clade occupatus et obrutus ejulabis, et lugebis inconsolabiliter. Ita S. Hieron. Theodor. Rupert. Hugo, Lyranus et a Castro. Hunc sensum exigit versio Latina, quæ omnia hæc per futurum vertit, non per præteritum, et sequentia. Sequitur enim: *Quoniam juxta est dies Domini: sicut fecisti fiet tibi*, q. d. Vastaberis, nec amplius Judæorum, sed tui ipsius malis occupaberis et ingemisces: quia instat tibi dies Domini, puta dies ultionis et excidii per Chaldæos. Nota: cum ait, *non despicies*, despicere hic non significat contemnere, sed deorsum aspicere. Hebr. enim est אל תרא *al there*, id est non inspicies, non aspicies cum voluptate et gaudio, q. d. Cum eris excisa et prostrata, o Idumæa, non amplius e rupe tua cum voluptate despicies humi jacentem Jerusalem, uti antea eamdem despiciebas. Sic consistens in vertice montis despicit in valles, ait Ovidius 11. Metamorph. Et Cicero de Arusp. resp. *Tollam altius tectum, non ut ego te despiciam, sed ne tu aspicias urbem eam quam delere voluisti*. Et Plautus in Cistel. *Ad terram aspice et despice, oculis investiga*. Et in Milit. *Me despexisse ad te per impluvium tuum fatear*. Sic Deus ex alto despicit agones et ærumnas nostras, dum nostri miseretur et succurrit.

In die peregrinationis ejus,] quo scilicet Judas excisus et exsul peregrinari cœpit apud exteros et alienos. Unde Septuag. vertunt: *In die alienorum*; Tigurin. *In die qua aliena ei acciderunt*; Pagnin. *In die qua alienatus est*; Hebr. enim נכרו *nochra* proprie idem est quod *in die alienationis*, id est, exsilii et peregrinationis, *ejus*.

Non magnificabis os tuum,] q. d. Excisa non amplius magna, id est superba, arrogantia et acerba loqueris Judæis, non amplius arroganter eis insultabis, dicendo: *Exinanite, exinanite* (Jerusalem) *usque ad fundamentum in ea*, Psal. 136. Sic magnificare sumitur pro insultare, Psal: 11. vers: 4 et 5. et Psalm. 54. 13. solent enim insultantes magnificare, id est dilatare os, diducere labra, quin et linguam exerere.

13. Neque ingredieris portam,] ut cum Chaldæis spolies et occidas cives Jerusalem.

Neque despicies et tu in malis ejus,] id est, non aspicies cum voluptate malum et calamitatem Judææ: Ita Vatablus et Pagninus. Est hebraismus, puta *beth* contactus. Hebræi enim dicunt *aspicere in malis*, pro *aspicere mala*.

Et non emitteris,] scilicet a Chaldæis, ut partem exercitus Judæorum, vel venientem Hierosolymæ in subsidium, vel ex ea jam capta fugientem persequaris et comprehendas Ita Septuag. Aliter vertit Chald. scilicet: *Non emittes*, vel non extendas, *manum tuam ad ejus opes in die excidii ejus*, ut eas rapias. Sic et Pagnin. et Vatabl.

14. Neque stabis in exitibus,] scilicet in diverticulis viarum. id est, ut Chald. Vatabl et Pagnin. *in bivio*, q. d. Deinceps non stabis in angulis et diverticulis, ut interficias Judæos stragem hostium fugientes; non operieris eos amplius in biviis, ut interimas residuos, qui ex ipsis manus Chaldæorum evaserint, uti faciunt latrones.

Et non concludes reliquos,] residuos afflictos et anxios non capies, non arctabis amplius, uti olim fecisti Pagninus et Vatablus: *Non trades hosti superstites ejus in die afflictionis*.

15. Quoniam juxta est dies Domini super omnes gentes] S Dorotheus in Vita Abdiæ, citans hæc ejus verba, sic exponit: *Dictum hoc est*, inquit, *superficie tenus* (ad litteram) *contra Scythas, id est, contra Gog et Magog; certius autem et magis proprie Domino Christo convenit; nam paulo post subjungit: Erit autem salus* in *monte Sion*. Verum nulla hic Scytharum, Gog vel Magog est mentio; nec hi everterunt Idumæam; imo Idumæa eorum manus evadet tempore Antichristi, ut ait Daniel cap. 11. 41. Ad litteram ergo *diem Domini* vocat, diem vindictæ et

excidii Idumæis, aliisque gentibus, Judæorum hostibus, a Deo per Chaldæos infligendi; ut patet Jerem. cap. 25. 15. et cap. 27. 6. Ita S. Hieronym. Cyrillus, Theod. Hugo, Lyranus et alii passim. Allég. dies Domini est dies judicii, quo Christus Idumæos, id est impios, mundanos et carnales damnabit et detrudet in tartara.

Sicut fecisti, fiet tibi: sicut afflixisti Judæos, ita affligeris et vastaberis tu a Chaldæis: retributionem tuam, quod Judæis fratribus tuis retribuisti, scilicet, pro amore odium, cædes et spoliationem, retribuam tibi, et convertam in caput tuum.) Justum enim est ait Rhadamanthus apud Aristot. 5. Ethic ut quod quis injuste aliis intulit, idem subeat et patiatur, juxta illud Psal. 136. 8. *Beatus qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis.* Nota Hebraismum: convertere, vel retribuero retributionem, idem est quod retribuere talionem, reddere par pari. Addit *in caput*, quia sicut caput est causa culpæ, ita et *noxa caput sequitur:* caput enim, utpote in quo vigent omnes sensus, mens et tota anima, maxime sentit totius corporis noxam et pœnam. Rursum, quia maxima pœna est quæ capiti ipsi tam sensibili infligitur. Insuper ait: *Sicut fecisti, fiet tibi*, pro; Si cut fecistis, sic fiet vobis, scilicet, o gentes universæ, uti præcessit; tum quia tritum tunc erat proverbium: *Sicut fecisti, fiet tibi*, quod tam singulis in singulari, quam multis et omnibus in plurali applicari et explicari potest; tum quia inter gentes hostiles quæ afflixerunt Judæos, prima et acerbissima fuit Idumæa. Ad illam ergo dirigit sermonem, sed sub ea quasi sub capite cæteras intelligit. Ita S. Hieron. Unde explicans subdit:

16. Quomodo enim bibistis (ita legendum cum Hebr. et Romanis, licet Septuag. et quidam Latini legant, *bibisti*) super montem sanctum meum, bibent omnes gentes jugiter.) *Bibere* in Script. dupliciter, id est contrarie sumitur. Primo enim bibitur calix vini suavis, cum quis exsultat, convivatur, et dies festos agit. Secundo, bibitur calix vini amari, aut feliis et iræ Dei, cum quis ob scelera a Deo ærumnis et suppliciis afficitur. Sic dicuntur peccatores bibere calicem furoris Dei. Jam primo, aliqui, tam *bibistis*, quam *bibent*, in malum accipiunt. Unde Tigurina sic vertit: *Sicut vos qui estis in monte sancto meo bibistis, sic bibent omnes gentes*, q. d. Sicut vos, o Judæi, bibistis calicem iræ Dei, sic bibent omnes gentes ut vastentur a Nabuchodonosore; sicut vos ab eodem vastati estis, quod Rupert. tropologice applicans probis et improbis, fidelibus et infidelibus, sic explicat, q. d. Sicut pii bibunt calicem tribulationis, sic multo magis bibent impii eumdem sibi propinatum a Deo, præsertim in die judicii. Simili modo explicat Theod. sed de Idumæis, non de Judæis, q. d. Sicut vos, o Idumæi bibistis calicem afflictionis propinatum a Deo per Chaldæos, *super*, id est *propter*, *montem sanctum meum*, quia scilicet Sionem vastastis, et Judæos afflixistis; sic pariter eumdem bibent cæteræ gentes, quæ pari modo quo vos, Judæos afflixerunt.

Secundo, alii tam *bibistis*, quam *bibent*, in bonum, scilicet ut lætitiam significent, accipiunt, q. d. Sicut vos, o Idumæi, bibistis, id est bibendo, convivia et festa agitando, lætati estis super, id est, propter expugnatum a Chaldæis montem Sion: sic super vos bibent, id est, bibendo exsultabunt omnes gentes quæ erunt in Chaldæorum exercitu, cum iisque vos spoliabunt, vestrasque opes devorabunt, et absorbebunt sanguinem vestrum, atque *ad extremum in cunctos veniente cruciatu ipsæ quoque erunt quasi non sint*, ait S. Hier. Chald. Cyrill. Haymo, Albert. Hugo, Lyran. Explicat enim illud quod dixit: *Sicut fecisti, fiet tibi*; idque jugiter, scilicet, donec penitus te absorbeant et consumant. Idumæi enim primo vastati sunt a Chaldæis, deinde a Juda Machabæo, 2. Machab. 10. 16. Iterum omnino domiti sunt ab Hyrcano Simonis (qui fuit Judæ Machabæi frater) filio, teste Josepho l. 11. Antiq. 17. Idque usque ad Judæorum excidium per Titum, quando Idumæi junxerunt se Romanis, et more suo se ulti vastarunt Judæos, teste Josippo Gorionide, l. 4. Hist. c. 4. Demum ab aliis et aliis principibus ita attriti sunt, ut jam ne Idumæorum quidem nomen supersit.

Tertio, alii aptius *bibistis* in bonum, *bibent* vero in malum accipiunt, q. d. Sicut vos, o Idumæi, bibistis, id est, bibendo et epulando exsultastis cum Chaldæis aliisque gentibus super clade Sionis; sic pariter omnes gentes, inter quas vos eritis primi et præcipui bibent et absorbebunt tum calicem iræ Dei, eis propinatum a Deo, tum calicem sanguinis mutui. Invicem enim se trucidabunt, donec omnes pereant, ita ut non sint amplius. Nam Idumæos succiderunt Chaldæi, Chaldæos Persæ, Persas Græci, Græcos Romani. Et sic in omnibus verum erit vulgare proverbium: *Sicut fecisti, fiet tibi.* Ita quoque S. Hier. Remig. Haymo, Hugo et alii. Favent sequentia: Gentibus enim exscindendis opponit Judæos ab iis afflictos, iisque promittit restaurationem et salutem, dicens: *Et in Sion erit salvatio.* Nam *bibent* non in bonum, uti censet secunda expositio, sed in malum accipi, patet ex eo quod subdit: *Bibent et absorbebunt, et erunt quasi non sint*, q. d. Bibent calicem iræ Dei, quo consumentur ita ut non sint. Unde Sept. Compl. habent *absorbebuntur*, licet alii codices ut S. Hieron. habeant *absorbebunt*; alii, *ascendent*; alii, *descendent, et erunt sicut non existentes.* Denique sic Abdiam explicat Jer. c. 25. 15. *Sume*, ait, *calicem vini furoris hujus de manu mea, et propinabis de illo cunctis gentibus: et bibent et turbabuntur, et insanient a facie gladii.* Et c. 49. v. 12. agens de his ipsis Idumæis, et calice ab eis bibendo: *Ecce*, ait, *quibus non erat judicium ut biberent calicem, bibentes bibent, et tu quasi innocens relinqueris? non eris innocens, sed bibens bibes.* Ludit in voce bibendi, ob causam moralem, quam mox afferam; sicut ludit Apostolus in voce peccatum, dicens: *De peccato damnavit peccatum*, Rom. 8. 3. et 2. Cor. 5. 21. *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit.* Rursum, per enallagen mutat personam secundam in tertiam, puta *bibistis* in *bibent*, ut significet Idumæos præcipue bibisso, sed tamen cum eis bibituras omnes gentes, uti initio thematis proposuit v. 15.

Moraliter disce hic, peccatorem qui bibit calicem voluptatis, bibiturum calicem afflictionis et ultionis Dei. Idem enim calix voluptatis et mellis, in fæces fellis et tribulationis desinit, juxta illud Psal. 74. 9. *Calix in manu Domini vini meri plenus misto. Et inclinavit ex hoc in hoc: verumtamen fæx ejus non est exinanita, bibent omnes peccatores terræ.* Scri-

bit Herodot. lib. 4. et Athen. lib. 11. fluvium Hypanim e fontibus, quinque dierum via, exilem profluere ac dulcem; deinde post aliorum quatuor dierum iter, perquam amarum. Talis est voluptas, talе ejus γλυκύπικρον, id est, *dulce-amarum*. *Amores et deliciæ celeriter deflorescunt, et in omnibus rebus, voluptatibus maximis fastidium finitimum est*, ait Cicero pro Cælio. Et Boetius lib. 3. metro 7.

Habet omnis hoc voluptas,
Stimulis agit fruentes,
Apiumque par volantum,
Ubi grata mella fudit,
Fugit, et nimis tenaci
Ferit icta corda morsu.

Ita lege Dei æterna sancitum est ut illicita voluptas pariat tædia, angores, fastidia, et ultricis conscientiæ furias, quasi præclarum sui relinquat auctoramentum; insuper supplicia et flagella, quibus eam Deus castigat in hoc sæculo et in futuro, juxta illud Apocal. 18. 7. *Quantum glorificavit se et in deliciis fuit, tantum date illi tormentum et luctum*. Vide ibi dicta. Ita Venus venusta apparet oculis, sed venenat animum: virtus vero quo minus carneos captat oculos, hoc magis animis est illex, sed sapiens, sincera et sancta.

Erunt quasi non sint,] quasi non fuerint. Unde Pagninus et Tigurina clarius vertunt: *Erunt quasi non fuissent*, ac si numquam in rerum natura exstitissent.

17. Et in monte Sion erit salvatio.] Est hic usque ad finem capitis duplex expositio extrema, una alteri ex diametro opposita. Prior hæc omnia ad litteram accipit de felicitate temporali Judæorum a Babylone redeuntium, eaque partim sub Zorobabel et Esdra, partim sub Machabæis per quingentos annos, qui ab hoc reditu usque ad Christum interfluxerunt, impleta esse censet. Ita S. Cyrill. Remig. Hugo et alii. Accedunt Chald. R. Salomon et R. David, qui hæc ad litteram corporaliter implenda esse censent a suo Messia venturo in fine mundi. Posterior ex adverso, hæc temporaliter in Judæis adimpleta esse negat; quare hæc omnia accipit symbolice et parabolice de redemptione et felicitate spirituali quam attulit Christus. Ita S. August. lib. 18. Civit. 31. Rupert. Lyran. Clarius, Arias et Vatabl. Verum media sententia, quæ utramque extremam jam dictam conciliat, unit et includit, vera est, nimirum hæc ad litteram accipienda esse de sospitate et prosperitate quæ Judæis a Deo obtigit post reditum e Babylone. Idipsum enim sequentia fuse ei plane exigunt; tunc enim inchoata est hæc Judæorum de Moabitis, Ammonitis et Idumæis victoria. Mystice vero et plene per hanc prosperitatem temporalem, adumbrari et significari Christi et Evangelii victoriam, qua Ammonitas, Moabitas Idumæos, omnesque gentes sibi ac Deo subjecit; tunc enim plena fuit hæc victoria, planoque adimpleta quæ hic prædicuntur. Solent enim Prophetæ a typo ad antitypum avolare, puta a Zorobabel ad Christum, in eumque desinere; ac in eo, felici vaticinio ut quasi Evangelio prophetias suas terminare. Ita S. Hieron. Theodor. Rupert Haymo, Lyran. Burg. Hugo et alii passim. Vide can. 5. et 6 quos præfixi Isaiæ.

Anagog. significatur hic salus, felicitas, gloria et triumphus danda electis in Sione cœlesti. Ait ergo Abdias: *Et in monte Sion*; Septuag. *In monte autem Sion erit salvatio*; Tigurin. et Vatabl. *At in monte Sion erit evasio*, id est, reliquiæ evadent et servabuntur, q. d. Cum Idumæi aliæque gentes bibent calicem iræ Dei et a Chaldæis, plane vastabuntur, tunc ex adverso populus Dei, puta Judæi et Sionidæ, qui eumdem calicem gustarunt, sed non exhauserunt usque ad fæces, salvabuntur. Nam e Babylone post 70. annorum captivitatis reduces patriæ, pristinæ libertati et felicitati a Deo restituentur.

Mystice vero et plene, iidem a Christo in Sion prædicante e captivitate majori, puta peccati, diaboli et inferni, liberabuntur, omnique gratia et gloria donabuntur. Ita Auctores jam citati. Christus enim in Sion Ecclesiam novam instituit, ad eamque vocavit omnes gentes, mittens ad eos Apostolos, qui eos fidei, gratiæ et salutis a se partæ participes effecerunt.

Et erit sanctus,] scilicet mons, Sion ob templum in eo reædificandum; vel *sanctus*, scilicet Deus, erit habitans in monte et templo, Sion. Hebr. est: *Et in monte Sion erit evasio*, id est salus, *et sanctitas*. Jam *sanctitas* vel proprie accipi potest, vel figurate pro templo: templum enim hebr. vocant קדש *kodesc*, id est, sanctitas, quia sanctissimum est, utpote in quo Dei sanctitas habitat, et colitur per sancta sacrificia, Sacramento, vota, preces, etc. Unde Septuag. vertunt: *Et erit sanctum*. Hinc prior pars templi vocabatur Sanctum, posterior Sanctum sanctorum. Sensus ergo est, q. d. Mons Sion erit, primo, sanctus ob sanctum templum cultumque Dei in eo restaurandum a Zorobabel et Esdra; secundo, sanctior erit, cum Christus in eo prædicabit; tertio, sanctissimus erit, cum Christus, in eo effundet Spiritum Sanctum in Apostolos, qui hanc sanctitatem transfundent in totum orbem, ait Theodor.

Et possidebit domus Jacob eos qui se possederant.] *Domus Jacob*, sunt familia, stirps et posteri Jacob, puta duæ Tribus Babylone redeuntes. Rursum hebr. מורשיהם *moresechem*, primo, significat *hæreditates suas*, q. d. Judæi redibunt ad suas possessiones quas ante captivitatem habuerant in Judæa. Ita Pagnin. et Vatabl. Secundo, significat *possessores suos*, id est, *eos qui se possederant*. Ita Noster, Septuag. et Chald. q. d. Judæi possessiones suas, quas Idumæi aliæque gentes invaserant et occuparant, dum ipsi obducerentur in Babylonem, recipient exclusis Idumæis aliisque invasoribus et injustis possessoribus. Ita narrat Joseph. lib. 11. Antiq. 4. Darium Hystaspis, qui Cambysi filio Cyri in regno Persarum successit, dedisse Judæis facultatem reædificandi templi, ac mandasse Idumæis, Samaritis et Syris, ut agros Judæorum quos occuparant, ipsis quasi avitis possessoribus restituerent. Nec tantum Judæi sua receperunt, sed et aliena, puta ditiones Idumæorum et vicinarum gentium, hostium suorum, invaserunt et occuparunt. Qui enim invadit aliena, meretur perdere sua. Id factum a Juda Machabæo 2. Machab. 10. 16. et ab ejus nepote Hyrcano, qui Idumæos omnino perdomuit et subjugavit. Ita S. Hieron. Theod. Remig. et alii. Mystice, plenius et perfectius id factum a Christo et Apostolis, qui a Sione egressi Idumæos omnesque gentes varæ Sioni. id est, Ecclesiæ et Christo, subjecerunt. Ita Lyran. Arias, Vatablus.

18. Et erit domus Jacob ignis, et domus Joseph

FLAMMA, ET DOMUS ESAU STIPULA.] *Domus Jacob* sunt duæ Tribus, ut dixi: *Domus Joseph* sunt decem Tribus Israel: harum enim caput fuit Ephraim prognatus ex Joseph, q. d. Duæ Tribus, puta Juda et Beniamin, cum illis qui e decem Tribubus vel ante captivitatem, vel post eam se Judæ junxerunt, et in eamdem rempubl. ac Ecclesiam cum eo in Jerusalem et Judæa conspirarunt, invadent Idumæam eamque succendent, aut sibi subdent, sicut ignis sibi subdit stipulam. Factum id litteraliter a Juda Machabæo, et Hyrcano, qui Idumæos ad circumcisionem compulit fecitque Judæos, teste Josepho l. 13. Antiq. c. 17. Unde, obsessa Jerusalem a Tito, viginti millia Idumæorum in Judæorum auxilium venerunt, ait Joseph. lib. 4. Belli, c. 6. Ita S. Hieron. Theodor. Remig. et alii. Mystice, id factum ab Apostolis, qui igne charitatis Christi combusserunt infidelitatem, vitia et Idola Idumæorum, ut peccatis mortui, justitiæ et Deo viverent. Ita Lyran. Arias, Vatabl. et alii.

ET SUCCENDENTUR (*domus Esau*, id est, Idumæi) IN EIS, puta per flammam Joseph et ignem Jacob: ET DEVORABUNT, Jacobitæ et Josephitæ, EOS,] scilicet Esauitas et Idumæos.

ET NON ERUNT RELIQUIÆ (id est, *residuus*, ut vertunt Aquila et Theodotion: vel, *effugiens*, ut Symmach.) DOMUS ESAU] Septuag. vertunt: *Non erit* πυροφορος *domui Esau*: πυροφορος id est frumentarius, qui frumenta suggerat, qui habeat curam annonæ advehendæ et admetiendæ; unde Lucilius, qui Magni Pompeii magnus fuit avunculus, lib. 9. Satyr.

> Frumentarius est, modium hic secum atque rutellum
> Una adfert.

Rutellum vel rutrum dicitur a radendo, ait Nonius, quod frumentum modium superans abradat. Alii, ait S. Hieron. legunt πυρφορος id est Ignifer, qui gestare possit igniculum, idque longe verius est. Alludit enim ad id quod præcessit: *Erit domus Jacob ignis*, q. d. Domus Esau non feret, non sustinebit ignem domus Jacob, sed ei succumbet et combur tur.

Quæres, primo, quis sit hic πυροφορος, vel πυρφορος (hæc enim duo idem sunt) id est, ignifer? Primo, aliqui πυροφορον accipiunt pro milite valido, qui ignes spirat, et ignes tectis hostium injicit. Ignis nomine, ait Theodor. vis ac robur intelligitur, q. d. Nulla vis Idumæis relinquetur.

Secundo, a Castro sic exponit: *Non erit ignifer*, id est, superstes Idumææ, qui posteris vitæ generisque lampada tradat. In Script. enim generis propagatio vocatur Lucerna: quia sicut lucerna ignem et lumen, sic generatio familiam conservat. Unde istud: *Ut remaneat lucerna* (id est posteritas) *David*, 3 Reg. 11. 36. ubi est elegans allusio ad priscum ritum λαμπαδουχειν quo solebant in Prometbei (hunc enim dictitant ignem e cœlis suffuratum, eumdem in terras detulisse) ludis cursores defatigati, lampadem recentibus sibi vicissim succedentibus in manus dare, quasi symbolum humanæ propagationis, juxta illud Lucretii:

> Et quasi cursores vitai lampada tradunt.

Quod imitatus Plato lib 6. de Legibus, scribit cives oportere liberis generandis atque educandis operam dare, ut vitam quam ipsi a majoribus acceperunt, vicissim quasi tædam ardentem posteris tradant. Quare Græci forte a Prometheo hoc proverbium sumpserunt: *Non est pyrophorus*, id est, nullus est superstes, ne Prometheus quidem ignifer. Pyrophorus enim est Prometheus, qui solus diluvium Deucalionis evasit, ideoque igne cœlesti genus humanum quasi alter Noe restaurasse fertur, vel potius fingitur. Si enim hic pyrophorus periisset, periisset plane genus humanum.

Tertio et genuine. Luisius Legionensis et ex eo Delrio adagio 984. per pyrophorum accipiunt priscum antesignanum et legatum castrorum, quem ita depingit Alexand. ab Alexand. lib. 5. Genial. cap. 3. *Prævaluit Græcorum mos, ut quoties procinctæ acies congredi parant, ante primo signo staret vates, laureos ferens ramos et corollas: cui Pyrophoro dixere nomen, quoniam lampada præferret, quem violare summum habebatur nefas, quod legati munere fungeretur.* Accepit hoc Alexand. a Suida voce πυρφορος, qui et addit, vates hosce πυρφορους fuisse sacerdotes, ideoque inviolabiles, indeque manasse proverbium: *Ne* πυρφορος, id est *ignifer, quidem superfuit*, quo utebantur Græci æque ac Latini, dum crudelem aliquam stragem, in qua omnes ad unum cæsi essent, significare vellent. Ita et Pollux et Hesychius: *Pyrophorus*, inquit, *qui fert ignem, et solus servabatur in bello.* Quin et Philo Judæus, lib. 1. de Vita Mosis, tantam Ægyptiorum in mari Rubro fuisse stragem ait, *ut nec reliquus esset cladi vel ignifer, qui eam nuntiaret.* Huc accedit S. Hieronym. qui πυρφορος interpretatur *frumentarius. Eos enim*, inquit, *quos nunc agentes in rebus vel veredarios appellant, veteres frumentarios nominabant*, q. d. Ne πυροφορος, id est frumentarius, puta veredarius, hoc est nuntius, tantæ Idumæorum cladi supererit. Nam is vel ab hoste dedita opera relinqui solet ad eam nuntiandam. Quocumque alludatur, certum est per πυροφορον significari residuum et superstitem, ut notat Theod quia id significat hebr. שריד *sarid*, itaque vertunt Aquila. Symmach. Theodor. omnesque Interpretes.

Quæres secundo, an, quando et quomodo reliquiæ omnes Idumæorum perierunt? Respondent aliqui, sensim omnes periisse, licet quando perierint non constet. Periisse enim liquet ex eo quod jam ne Idumæorum quidem nomen supersit: gens ergo periit, licet ex ea pauci aliqui, iique pauperes et imbecilles, remanserint. Verum obstat quod Abdias significet a Judæis perdendos esse Idumæos, ita ut ne unus quidem eorum supersit. Hoc autem falsum esse videtur: nam cum Judæi excisi sunt a Tito, supererant Idumæi, imo venerunt in auxilium Judæorum, uti paulo ante dixi. Postquam autem Judæi excisi sunt a Tito, non potuerunt delere Idumæos. Resp. ergo reliquias Idumæorum periisse, quia Idumæi subacti ab Hyrcano ad unum omnes circumcisi sunt, itaque desierunt esse Idumæi, et cœperunt esse Judæi. Hoc est quod paulo ante dixit: *Possidebit domus Jacob eos qui se possederant*: et vers. 21. *Et ascendent salvatores in montem Sion judicare domum Esau: et erit Domino regnum.* Ubi plane significat non perituros posteros Esau, sed judicandos, id est regendos, a Sioniis et Judæis, ita ut fiant Judæi et regnum Dei. Mystice vero, Idumæi conversi ab Apostolis et viris Apostolicis desierunt esse Idumæi, et cœperunt esse Christia-

ni. Denique si qui noluerint, vel adhuc nolint converti, hi aut perierunt, aut peribunt in die judicii, cum Christus omnes infideles exterminabit et relegabit ad tartara.

Dices: Daniel, cap. 11. vers. 41. asserit Idumæos fore tempore Antichristi, et ab ejus tyrannide fore immunes. Resp. Idumæos vocat incolas ejus montis et rupis, quem olim incoluerunt Idumæi, qui jam sunt alia gens, aliudque nomen obtinent. Hi enim ob rupes et montes inaccessi, evadent castra et furorem Antichristi.

19. ET HÆREDITABUNT HI, puta domus Jacob et Joseph, id est Judæi, EOS QUI AD AUSTRUM SUNT, puta MONTEM ESAU, etc.] Unde clare vertit Tigurina et Vatabl. *Occupabunt domus Jacob et Joseph, Austrum, nempe montem Esau*. Nam Judæa ad Austrum habet Idumæam, ad Occidentem, Philisthæam; ad Aquilonem, Samariam et Galilæam; ad Orientem, Galaad, Moab et Ammon. Unde v. 20. de Jerusalem dicitur: *Possidebit civitates Austri*. Verum melius cum Nostro, Pagnino et Sept. vertas: *Auster*, id est, *qui ad Austrum sunt, possidebunt montem Esau; et campestria*, id est, *qui in campestribus habitant, possidebunt Philisthinos*. Hunc esse sensum patet, si quis intueatur Hebræa. *Sepheto* enim est nomen proprium regionis campestris Judææ, ut patet ex tabulis Adrichom. quam recte Campaniam verteris. Unde et Tigurina posteriori parte huc inflectit; vertit enim: *Et declives campi* (id est campestria) possidebunt *Palæstinos*. Rursum hunc sensum exigit id quod sequitur: *Et Benjamin possidebit Galaad*. Ergo Auster, vel ad Austrum, non sunt Idumæi, sed Judæi. Hi dicuntur esse ad Austrum, non respectu Idumæorum: horum enim respectu sunt ad Aquilonem; sed respectu Benjamin et aliorum Judæorum. Sensus ergo est, q. d. Judæi illi qui præ aliis magis ad Austrum vergunt, ideoque eorum respectu Australes vocari possunt, hi possidebunt Idumæam, utpote Australem pariter, ideoque sibi viciniorem: Judæi vero qui Sepheta, id est, campestrem regionem incolunt, puta eam, quæ est circa Eleutheropolim, vel eam quæ est circa Lyddam et Emaus, id est, circa Diospolim et Nicopolim, possidebunt urbes et agros Philisthinorum: utpote sibi viciniores, puta Gazam, Ascalonem, Accaron, Geth et Azotum: insuper tribum Ephraim, et reliquam Samariam, quæ illis ab Oriente vicina sunt. Tribus vero *Benjamin possidebit Galaad*: illi enim vicina est Galaaditis. Ita S. Hier. Ribera et alii. Sensus ergo est, q. d. Judæi redeuntes e Babylone possidebunt circumcirca ad quatuor mundi plagas regiones vicinas hostium suorum, easque inter se congrue pro situ et vicinitate loci distribuent: unde et Ezechiel eisdem illas distribuit, c. 47. Id ex parte et inchoate impletum est per Machabæos, Judam, Simonem, Jonathan, Hyrcanum, et Alexandrum Hircani filium. Hi enim subegerunt Idumæos, item Philisthinos, puta Azotum et Gazam, sive Gadaram, 1. Mach. 5. 65. et 68. et 2. Machab. 10. 16. 32. et seq. Item sortem tribus Ephraim, adeoque totam Samariam, quam Hyrcanus Simonis filius omnino subegit, exciso templo in monte Garizim Hierosolymæ æmulo, teste Josepho l. 13. Antiq. c. 17. et 18. Item Galaaditem, 1. Mach. 5. 36. item omnes ditiones Chananæorum usque ad Sareptam, quæ est inter Tyrum et Sidonem, hoc est, urbes omnes maritimas Palæstinorum usque ad Sidonem, nimirum Jamniam, Joppen, Dor, Cæsaream, Ptolemaida, Tyrum ipsamque Sareptam, ut patet ex Josepho, 13. Ant. 23. et ex Josippo, l. 4. 12. Unde et postea Augustus Cæsar, occupata Judæa, hæc omnia tanquam Judææ subjecta dedit Herodi Ascalonitæ, eoque mortuo illa in quatuor tetrarchias divisit, tradiditque filiis ejus, quos tetrarchas constituit. Loc. 3. 1. Verum quia Machabæi hæc loca subjecerunt quidem, sed non occuparunt (nec enim in his locis habitarunt Judæi, sed Philisthæi, Samaritæ, Idumæi, etc.) quod tamen fore hic significat Abdias, dicens: *Et hæreditabunt et possidebunt*; hinc secundo, plenius id impletum est mystice ab Apostolis, qui, fundata Ecclesia in Judæa, inde exeuntes ad vicinos Samaritas, Idumæos, Philisthæos aliosque populos, omnes illi subjecerunt. Ita Lyran. Arias, Vatabl. et a Castro in paraphrasi: Apostoli, inquit, virique Apostolici distribuent sibi omnem circum regionem, quam Evangelico bello Christo subjiciant, et qui ad Meridiem exierint, perlustrabunt Idumæam: qui ad Occidentem, terram omnem Philisthæorum; qui ad Septemtrionem, Galilæam et Samariam; at qui ad Ortum, possidebunt Christo Galaaditas et Arabes: nominatim vero *Benjamin*, id est S. Paulus ortus ex tribu Benjamin, *possidebit Galaad*: quia ipse convertit Arabiam, cujus pars est Galaad: nam, ut ipse ait Galat. 1. 17. *Abii in Arabiam*, ut ibi ex vocatione et officio meo de more prædicarem, Arabesque facerem Christianos.

20. TRANSMIGRATIO EXERCITUS HUJUS FILIORUM ISRAEL,] q. d. Exercitus, vel turma et multitudo hæc Israelitarum transmigrans, hoc est, quæ olim e Judæa captiva a Chaldæis abducta transmigravit in Babylonem, tandem inde feliciter et gloriose rediens, possidebit OMNIA LOCA CHANANÆORUM, puta totam illam plagam maritimam quæ excurrit USQUE AD SAREPTAM Sidoniorum: quare plura possidebit post captivitatem quam ante eam possederat. Ita S. Hieron. Cyril. Theodor. Haymo et Hugo. Pro *Sareptam* hebr. est צרפת *Tsarphat*, per quod Hebræi, R. Salomon, R. David, Lyran. Clarius, Pagnin. Arias, Vatabl. et alii accipiunt Franciam: hanc enim esse Sareptam Galliarum, sicut illa Judaica, in qua vixit Elias, dicta fuit Sarepta Sidoniorum, quia erat prope Sidonem; forte ex eo quod hi Sareptani ex se coloniam duxerunt in Galliam, sicut Tyrii duxerunt Carthaginem et Tartessum in Hispania; aut ex sylvis et officinis conflatoriis æris, ferri, laterum, etc. quibus Gallia abundarit. Inde enim dictam volunt Sareptam Sidoniorum; radix enim צרף *tsaraph* significat accendare, conflare: aut aliunde. Nil enim certi hac de re afferri potest. Sic per Chananæos, R. David, Arias et alii accipiunt Alemannos: Chananæos enim, postquam ex Chananæa per Josue et Israelitas ejecti, per varias gentes, puta Africam, Illyricum, et Germaniam dispersi sunt, dictos esse Alemannos. Alemannus enim germanice idem est quod omnis vir, omnis gens, q. d. Prædicatores Evangelici Christo subjicient Africam, Illyricum, Germaniam, omnesque Chananæos, id est, gentes idololatras et impias, usque ad Gallias, ad quas venit S. Magdalena, Martha, Lazarus, Maximinus, Martialis et alii, qui eas ad Christum converterunt. Perperam Judæi hæc ex-

spectant corporaliter a suo Messia, nimirum ut omnes hasce regiones eis subjiciat, quin et Galliam et Hispaniam, adeo ut Judæi tuti pene orbi dominentur.

Et transmigratio Jerusalem quæ in Bosphoro est, possidebit civitates Austri,] q. d. Hierosolymitani qui e Judæa transmigrarunt in Bosphorum, reversi in patriam, possidebunt urbes Australes, puta civitates suas, nimirum Judææ, quæ respectu Babylonis et vicinarum regionum est Australis. Nota: Pro *Bosphoro* hebr. est ספרד *Sepharad*, quod ut nomen proprium retinuerunt Aquila, Symmach. et Theodot. et, ut videtur, Septuag. vertunt enim, *Ephrata*. Suspicor cum Ribera in Septuag. legendum, *Ispharata*: Sic enim habent Hebræa, et sic verterunt alii jam citati. Lyranus vult esse locum in Babylonia. Noster autem Hebræus, ait S. Hieron. dixit Bosphorum vocari *Sepharad*, forte a סוף *soph*, id est terminus, et רד *rud*, id est descensus, vel ארץ *erets*, id est, terræ. Bosphorus enim est terminus Græciæ, Thraciæ, aliarumque terrarum. Aut certe a *soph*, id est terminus, *pered* id est divisionis, quia dividit duo maria et duas continentes oppositas, adeoque Asiam ab Europa discludit. Unde et S. Hieron. addit: *Sepharad* assyriace significare universaliter terminum. Adde: Hebr. בספרד *bispharad*, si consonantes spectes, idem pene est quod *Bosphorus*. Nam *beth* in *bispharad* potest accipi ut radicale, non ut servile significans *in*. Hinc et chaldaice *sephara* idem est quod terminus, limes, portus, statio; arabice vero est transitus, sive trajectus: ספר *saphar* enim arabice idem est quod transiit, trajecit, navigavit. Unde et Melitenses (qui multas habent voces mutuatas a Syris et Arabibus) *sepharad* vocant trajectum sive tranationem bonam; et *sepharbeim* vocant tranationem animalium: indeque nonnulli viri docti putant *Sepharcaim* fuisse urbem juxta Bosphorum, ita dictam a tranatione animalium per illas maris angustias, quam expugnavit Sennacherib, Isaiæ 36. 19. Porro Bosphorus est angustum mare, quod a bobus tranari potest, ait Plinius lib. 6. cap. 1. Ita dictus, quod sit τοῦ βοὸς πόρος, id est, bovis iter et via. Bosphorus est duplex, unus in Propantide, qui Chalcedonem a Constantinopoli brevi freto dividit: hic Thracius cognominatur; alter in introitu Mæotidis paludis, qui a populis accolis Cimmerius dicitur, de quo Ovid.

> Bosphorus et Tanais superant Scythiaque paludes.

De Thracio hic agi videtur, conspicue enim relegatos et dispersos fuisse Judæorum captivos in captivitate Babylonica docet S. Hieron. hic, et in Zachar. cap. 10. Hebræi, Emmanuel, et Mariana, qui tamen censet Judæos in Bosphorum relegatos ab Adriano Imperat. non a Chaldæis. Alii tamen viri docti censent hic agi de Bosphoro Cimmerio; in eo enim dominabantur Assyrii, indeque colligebant milites. Pontici enim et Cimmerii, ex climate frigido et aspero, erant homines duri et asperi, ideoque in bellis sævi et acres. Unde Diodorus Siculus lib. 3. c. 7. ait Sardanapalum prævidentem excidium ex oraculo dicente, Niniven tunc capiendam cum fluvius urbi hostis fieret (tunc enim Tigris imbribus excrescens muros Ninives dejecerat ad stadia viginti) tres filios amandasse cum magna auri copia in Paphlagoniam ad Cottum Præsidem, ducum omnium sibi acceptissimum. Paphlagonia autem vergit ad Bosphorum et Pontum; quocirca Strabo hoc regnum vocat Bosphoranum. Eo ergo multos Judæorum ab Assyriis et Babyloniis relegatos censent, qui in aspera regione ab asperis incolis dura patiebantur. Ibi enim est Cerberion mons et oppidum, Cocytus, Phlegethon et Tartarus; quocirca Homerus inferni sedem collocat apud Cimmerios, sive ob perpetuas tenebras, sive ob metallorum frequentes fodinas, sive ob valles opacissimas et hiberno soli inaccessas; adeo ut Gentiles censerent illic esse inferni ostium. Sicque accipiunt illud Isaiæ 28. 15. *Pereussimus fœdus cum morte, et cum inferno fecimus pactum*, puta cum Cimmeriis et regno Bospharano, scilicet cum Assyriis regnantibus in Ponto et Bosphoro. A tam sæva ergo et horrida captivitate Judæos liberandos prædicit Abdias; ac per hoc repræsentat, a morte et inferno nos liberandos per Christum: ut, sicut Judæi ab Aquilone rigidissimo translati sunt ad Austrum calore suavissimum; ita a peccato, acedia et vitiis per Christum transferamur ad auram et flatum suavissimum Spiritus Sancti, quæ nos amore Dei et virtutis faciat ardentes. Huc facit illud Tibulli l. 3. eleg. 5.

> Elysios olim liceat cognoscere campos,
> Lethæamque ratem, Cimmeriosque lacus,

Infernos scilicet et caliginosos. Et istud Lucani:

> Sic stat iners Scythicas astringens Bosphorus undas.

Porro Plinius, l. 2. c. 15. asserit Bosphori Cimmerii latitudinem esse mille quingentorum passuum. Regni Bosphorani rex postmodum fuit Mithridates, eo spoliatus a Romanis.

Sensus ergo est, Judæi qui in captivitate Babylonica in Bosphorum translati sunt, inde cum cæteris Judæis e Babylone redeuntibus revertentur, et possidebunt civitates Austri, puta Judææ patriæ suæ, quæ Australis est.

Porro Hebræi, Chald. Syrus, Arabicus uterque Josippus filius Gorionis, l. 3. Hist. c. 15. et l. 5. c. 25. R. Salomon, R. David, Lyran. Clar. Pagn. Arias, Vatabl. Burgensis, a Castro, Emmanuel, Mariana et alii multi per *Sepharad* accipiunt Hispaniam; et ita Rabbini ubicumque sint, Hispaniam vocant *Sepharad*. Hispania enim a Geographis et Poetis priscis ponitur ultima pars orbis; unde juxta Compostellam locus est, qui dicitur *fines terræ*. Bosphorus ergo Hispanicus sunt Gades, sive fretum Herculeum, vulgo *strictum Gibaltar*, ubi sunt columnæ Herculis, qui eas sibi posuit quasi fines suæ profectionis suarumque victoriarum; unde eas superans Carolus V. mittendo classes in Americam, hoc sibi symbolum sumpsit: *Plus ultra*, q. d. Superavi Herculem ejusque columnas et terminos. Accedit, quod multi censeant Hispanos oriundos ex Thubal, et Iberis, vel Iberis habitantibus juxta Bosphorum et Pontum Euxinum, indeque vocatos Iberos, uti dixi Genes. 10. 2. Favet nomen *Sperida* quo Græci, ait Arias, Hispaniam appellant: *Sperida*, enim, si litteras consonantes, quas solas considerant Hebræi, spectes, idem est quod *Sepharad*; licet Græci Hispaniam vocent σπερίδα et Hesperiam, eo quod Occidentalis sit regio; forte a Græco σπερίδα Hebræi Hispaniam vocarunt *Sepharad*: Græcis enim vicini erant Phœnices et Judæi. Audi rem miram ex Josepho, lib. 1. contra Appion. *Non Gallos et Hispanos*

usque adeo ignorarunt scriptores, etc. ut Hispanos qui tantam occiduæ terræ partem incolunt, urbem unam esse putaverint, eo quod illæ gentes nullum haberent cum cæteris commercium. Rursum favet huic sententiæ quod Josephus, lib. 11. Antiq. cap. 11. ex Megasthene asserit Nabuchodonosorem post excisam Jerusalem subjugasse Hispaniam; videtur ergo plures Judæorum eo transtulisse. Juxta hanc sententiam sensus erit, q. d. Judæi in Hispaniam traducti, inde cum cæteris Babylone redeuntibus sub Cyro revertentur in civitates Austri, puta in Judæam.

Mystice, q. d. Apostoli e Judæa in Hispaniam excurrent, atque ab Australi regione Gadium et provinciæ Bæticæ, in alias Hispaniæ provincias, indeque in Africam, imo in Brasiliam, Americam, Æthiopiam (hæ enim omnes sunt ad Austrum) trajicient eosque omnes Christo subjicient, uti fecit S. Jacobus, S. Paulus, eorumque successores. Magna enim gloria Ecclesiæ, æque ac Hispanorum et Lusitanorum est, novi orbis, puta Indiarum Occidentalium et Orientalium, subjugatio et conversio. Ita præter alios Acosta, lib. 1. Indicæ Histor. cap. 15, ubi ait decere ut in Script. tantæ rei, puta Americæ, conversio extet.

Impugnant hanc sententiam fuse Sanchez et Ribera (licet qui hujus compendium confecit, eam tueatur.) Primo, quia recentiores Hebræi tantum Hispaniam vocant *Sepharad*. Responderi potest Chaldæum Interpretem esse veterem, item Josippum, eosque a vetterioribus id accepisse. Secundo, quia S. Hieron. *Sepharad* vertit Bosphorum, non Hispaniam, nec Gades. Respond. Bosphorus græce nomen commune est, et in genere maris angustias quæ a bobus tranari possunt significat; latino maris angustiæ inter duas continentes vocantur Porthmos, sicut ex adverso terra angusta inter duo maria, vocatur Isthmus. Sicut ergo est Bosphorus Thracius, et alter Cimmerius, ita est et Hispanicus, puta Gades, æque ac Indicus in freto Megallanico, et Arabicus et Persicus in sinu Arabico et Persico. Rursum Hebr. *Sopharad* assyriace teste S. Hieron. in genere terminum significat; fieri autem potest ut hoc nomen genericum appropriatum sit Hispaniæ; quia ipsa ab Occidente est finis et limes Europæ, post illam enim adeoque post Gades sequitur Oceanus. Sensus ergo est, q. d. Judæi qui per omnes terminos, adeoque usque ad Bosphorum dispersi sunt, ad Austrum, id est in Judæam, redibunt. Ita S. Hieron.

Mystice, Apostoli et viri Apostolici in terminis regionum, ut in Bosphoro Thracio, Cimmerio, Hispanico etc. constituti, inde pergent ad provincias Australes, easque nomine Christi possidebunt. Christi enim salus et Evangelium a Chananæa per Meridiem cæterasque plagas usque in Galliam, Germaniam, Hispaniam, Africam, Americam transmigravit, totumque orbem pervasit.

Porro *Sepharad* peregrinum, puta Assyriacum, esse nomen inde colligi potest, quod Hebrææ radices sint trilitteræ; quadrilitteræ ergo, uti est *Sepharad*, sunt peregrinæ et ex alia lingua ascitæ; vel certe ex duabus radicibus Hebræis conflatæ sunt et compositæ. Id notant peritiores Hebræi. Rursum Hebræa nomina sunt communia multis, et plura significant. *Sepharad* ergo Bosphorum Thracium, Cimmerium, Megallanicum et Gaditanum, indeque Hispaniam significat. Ipsa enim est terminus (quem significat *Sepharad*) continens, quia majori parte mari, tum Mediterraneo, tum Oceano cingitur. Et esto, post tempora Abdiæ ac Christi Hispania a Judæis vocata esset *Sepharad*, tamen quia ab omnibus omnino Judæis præteriterum sæculorum (quos novimus) ita vocatur, credendum est ad eam quoque respexisse Abdiam; quia non tantum hominibus sui ævi, sed nostri, sua scripsit oracula. Sic Isaias, cap. 49. 12. prædixit conversionem Sinarum, eosque hebraice vocat *Sinim*, esto ævo Isaiæ non haberent hoc nomen, sed nostro, quo ejus prophetiam expleri cernimus, ut ibi dixi.

Dices: Abdias prophetat hic de solis Judæis, illi autem in Hispania pauci numero ad Christum fuerunt conversi; reliqui in judaismo manserunt; unde a Ferdinando et Isabella Hispania excedere sunt jussi. Resp. ad litteram permulti Judæi per vastationem Judææ in Hispanias aliasque oras dispersi, sub Cyro et Machabæis in Judæam redierunt. Mystice multi quoque ex iis ad Christum sunt conversi. Multi enim ab Adriano Imp. Judæa expulsi profugerunt in Hispanias. Imo Lucius Dexter, cui S. Hier inscribit tractat. de Scriptor. Eccl. in Chronico nuper edito tradit Judæos Hispanos, cum inaudiissent de prodigiis Christi et Apostolorum, misisse legatum ad eos, qui aliquos ex iis in Hispaniam mitti deposceret; unde mox missum esse S. Jacobum, quem solis Judæis in Hispania prædicasse censet quoque Baron. et alii; qua de re pluro dicam Actor. 12. Denique Judæi et Israelitæ non carnales, sed spiritales hic intelliguntur, puta credentes in Christum. Hi enim sunt veri Israelitæ, filii Abrahæ, et promissorum Dei hæredes, ut docet Apostol. Rom. 9. 6. et seq.

Tropol. Hugo de S. Victore per septem hasce gentes accipit septem vitia capitalia, quæ Jacob, id est fidelis luctator, habitans in Sion, id est, in specula mentis, supplantat tum in se, tum in aliis per septem virtutes contrarias, et per septem dona Spiritus Sancti, ac per septem petitiones orationis Dominicæ, septemque primas beatitudines: primo, ergo Esau et Idumæi odio Judæorum flagrantes, denotant iram. Hanc supplantant ii *qui ad Austrum sunt*, puta qui vento calido et spiritu charitatis dilatati et accensi, omnes angustias omneque frigus odii et iracundiæ suffocant; secundo, Philisthiim id est, conspersi cinere, vel ruentes potu (a radice נפל *naphal*, id est cecidit, et a שתה *sata*, id est bibit, teste Pagnine in Interpr. nom. Hebr.) denotant gulam et gulosos. Hanc supplantant qui *in campestribus* frugalitatis, temperantiæ et continentiæ degunt, ac oleribus et leguminibus campestribus, potius quam carnibus et deliciis urbanis vescuntur. Iidem, tertio, subigunt et possident *Ephraim*, id est superbiam; et quarto, *Samariam*, id est invidiam; Ephraim enim dedit reges superbos Israeli, Samaritæ invidi fuerunt et æmuli Judæorum; quinto, *Bejmamin*, id est filius dexteræ, puta strenuitas, diligentia et fortitudo: *Possidebit Galaad*, id est subjugabit acediam; Galaad enim idem est quod acervus testimonii, ubi et Laban fessus destitit persequi filias suas, ac recessit a Jacob; sexto, *transmigratio Israel*, id est fideles, qui in terra peregrinos se æstimant, ac migrant in cœlum ut videant Deum, eique demineutur, possident omnia loco Chananæorum et Sa-

reptæ, id est omnes avaritiæ artes et species subignnt. Chananæus enim idem est quod mercator, cujus propria est avaritia: Sarepta idem est quod conflatorium, in quo scilicet conflatur aurum et argentum. Septimo, *transmigratio Jerusalem, quæ est* in Sepharad, sive *Bosphoro*, id est fideles, qui debellatis animi perturbationibus ad visionem pacis aspirant et transmigrant, ideoque a carnis deliciis longissime recedunt, sensusque omnes coarctant, et per bovinos labores adomant, hi, inquam, possidebunt civitates Austri, id est, omnes libidinis et carnalis concupiscentiæ æstus supprimenl et exstinguent; itaque quasi salvatores, victores et triumphatores de Idumæis cæterisque hostibus devictis, gloriose ascendent in montem Sion, id est in cœlum, ibique cum Deo regnum felicitatis æternæ inibunt, quod hic per gratiam, suique et vitiorum victoriam inchoarunt. Nota vocem *exercitus*, cum ait: *Transmigratio exercitus hujus filiorum Israel;* exercitus enim dicitur multitudo militum, eo quod exercendo fit melior Ita Vegetius, lib. 2. de Re milit. *Numerus*, inquit, *militum exercitatur; unde et re ipsa ab opere exercitus nomen accepit, ut ei nunquam liceret oblivisci quod vocabatur.* Ita olim Romani (uti etiamnum strenui duces) milites suos, præsertim tirones, perpetuo in armis omnique labore et austeritate castrensi exercebant. Audi Ciceronem, Tuscul 2. *Nostri exercitus primum unde nomen habent vides; deinde qui labor, quantus agminis, ferre plus dimidiati mensis cibaria, ferre si quid ad usum velint, ferre vallum; nam scutum, gladium, galeam in onere nostri milites non plus numerant quam humeros, lacertos, manus; arma enim membra militis esse dicunt, quæ quidem ita geruntur apte, ut, si usus foret, abjectis oneribus, expeditis armis ut membris pugnare possint. Quid exercitatio legionum? quid ille cursus? clamor, quanti laboris est? Ex hoc ille animus in prœliis paratus ad vulnera. Adde pari modo inexercitatum militem, mulier videbitur.* Exercitatos hosce imitentur milites et pugiles Christi, ut non uno die, mense, vel anno, sed jugiter per omnem vitam arma tractent, corpus duris vigiliis, jejuniis, laboribus; animum piis orationibus, meditationibus, studiis, lectionibus exerceant. Ita fient fortes et invicti; ita adversarios superabunt, ita adversa umnia sibi subdent ac servire cogent. Hoc unum faciebant olim Anachoretæ, qui inde Asceta, id est exercitatores, sunt appellati. Idem faciunt nunc Cœnobitæ et Religiosi.

Rursum exercitus significat multitudinem: *Exercitum*, inquit Ulpianus, *dicimus non unam cohortem, neque unam alam, sed numeros multos militum.* Unde Virgil. Æneid. lib. 11.

> Jam omnis campis exercitus ibat apertis
> Dives equum, dives pictai vestis et auri.

Ita miles Christi omnes sensus, omnes animæ potentias, omnes mentis dotes et vires in aciem educat, eosque numerosissimis hostibus opponat: *Quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem; sed adversus principes, et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, et induti loricam justitiæ, etc.* Ephes. 6. 12. Vide quæ ibidem de panoplia militis Christiani annotavi.

21. ASCENDENT, q. d. Exsurgent et venient in Sion puta in Jerusalem, SALVATORES, id est propugnatores, Judæorum; quales erant Othoniel, Gedeon, Samson tempore Judicum; JUDICARE, ut judicent, id est coerceant et subjiciant, MONTEM ESAU,] puta Idumæam. Tales fuere Judas, Simon, Hyrcanus, Alexander, Aristobulus Assamonæi, ut superius dixi. *Judicare* enim sæpe idem est quod vindicare. Hinc in lib. Judicum Judices vocantur vindices populi Israel.

Mystice, salvatores sunt Christus et Apostoli, qui Israelis hostes, puta Idumæos, aliasque gentes expugnata idololatria et infidelitate subegerunt Christo et Sioni, id est, Ecclesiæ Christianæ Ita Clarius, Vatabl. et alii, ac S. August. lib 18. de Civit. cap. 31. Hi exierunt de Sion, id est de specula, orationis scilicet, in qua spiritu Dei animati, igneis verbis quasi telis sauciarunt, ac Dei amore accenderunt horridos Esauitos, id est, infideles et peccatores.

ET TUNC ERIT DOMINO REGNUM,] q. d. Tunc Dominus in hoc suo populo, et per eum aliis omnibus imperabit, atque ab eis subditis vicissim agnoscetur et coletur Hoc inchoata verum fuit in Machabæis: plene in Ecclesia Christi militante, plenissimum erit in triumphote: *Cum subjecta fuerint illi* (Christo) *omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit Patri, qui subjecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus*, ait Apostolus 1 Co inth. 15. 28. Ita S Hieronym. et Hugo. Minus recte Septuag. Aquila et Theodot. pro *salvatores* vertunt, *salvati* Hebr. enim מושיעם *mosciim* est activum, et significat salvatores, non salvatos; illorum enim est judicare, non horum.

Moral. disce hic primo, Deum semper vindictam clementia temperare, imo superare, ac in eam desinere; hanc enim ostendit in Idumæos hostes suos, dum eos fecit suum populum et regnum. Idem imitentur reges et principes Hujus rei hieroglyphicum in Antonini Pii priscis nummis videre est, fulmen in thoro collocatum. Inveniuntur alii in quibus aquila fulmini insidet, cui ramus olivæ est additus. Hoc in suo symbolo Carolus V. Imp. usurpavit. Aquila signat imperium, fulmen vindictam, oliva clementiam; ut significet Imperatorem vindictam clementia et ratione moderari debere, nec nisi consulto eam torquere. Quærit Seneca Natur. quæst. lib. 2. cap. 63. *Quare*, inquit, *id fulmen quod solus Jupiter mittit placabile est, perniciosum vero id de quo deliberavit, et quod aliis quoque diis auctoribus misit?* ac respondet: *Quia Jovem, id est regem, prodesse solum oportet, nocere autem non nisi cum pluribus visum est.* Discant hoc Prælati et Principes: ut fulmen non suo animo indulgentes, sed prudentum consilio obsequentes, ac pene inviti vibrent in noxios.

Rursum disce hic summam felicitatem hominis esse si fiat Dei regnum, si Deus in eo ejusque anima regnet, idque primo, quia Deus est rex æquissimus et benignissimus, ac proinde summa æquitate et suavitate imperat; secus est de tyrannis, quales sunt dæmon, mundus et caro, qui iniqua et durissima imperiose et tyrannice jubent animæ quam possident. De dæmone patet in magis et sagis, quibus imperat neces suorum vicinorum, cognatorum et parentum, ac ni pareant, verberat eos malaque mulctat, et tractat ut sua man-

cipia. De mundo liquet: quid enim non imperat mundus ambitioso, ut honores; avaro, ut opes consequatur? quas adulationes, quæ obsequia, quas vigilias, quas curas, quos metus, quas invidias, quas simonias, quas fraudes, quas usuras? De carne manifestum est in gulosis et libidinosis, quibus caro fœdissima quæque imperat, quibus sæpe febres, luem veneream, morbosque et cruciatus acerbissimos, ipsamque mortem sibi conciliant. Ex adverso de Dei et Christi regno cecinit Psaltes Psalm. 44. 3. *Speciosus forma præ filiis hominum diffusa est gratia in labiis tuis;* et v. 5. *Specie tua et pulchritudine tua intende, prospere procede et regna;* et v. 7. *Virga directionis* (recta, æqua) *virga regni tui; dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem;* et Psalm. 71. 2. *Judicare populum tuum in justitia, et pauperes tuos in judicio. Suscipiant montes pacem populo, et colles justitiam, etc.* et Isaias cap. 11. 4. *Judicabit in justitia pauperes, et arguet pro mansuetis terræ;* et cap. 42. 3. *Calamum quassatum non conteret, et linum fumigans non extinguet, in veritate educet judicium.* Secundo, quia regnum hoc Dei consistit in gratia et virtutibus, puta fide, spe, charitate, etc. quæ sunt dona nobilissima animæ a Deo communicata, ut iis dirigatur ad Dei obsequium summumque suum bonum. Regit enim mentem Deus, cum ei inspirat sui, id est summi boni, cognitionem, amorem, desiderium, enitum, unionem, etc. Jam quid melius quam cognoscere primam veritatem? quid beatius quam amare summam bonitatem? quid dignius quam colere immensam majestatem? tertio, quia hoc regnum dirigitur non ad Dei regem is. sed ad animæ quæ regitur utilitatem, eamque maximam, nimirum, ut sancte pieque vivendo mereatur gloriam et regnum cœleste, in quo Deum omniaque Dei bona possideat in æternum. Hinc Apostolus Coloss. 1. 12. *Gratias,* ait, *agentes Deo, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum filii dilectionis suæ.* Quarto, quia regnum hoc subditos non facit viles, sed nobiles, imo reges, juxta illud Apoc. 5. 10. *Fecisti nos Deo nostro regnum* (reges) *et sacerdotes, et regnabimus super terram;* et 1. Petr. 2. 9. *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, ut virtutes annuntietis ejus, qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum.* Annon rex est, qui suis cupiditatibus et passionibus per Dei gratiam imperat? qui superbiam humilitate, avaritiam liberalitate, iram clementia, gulam temperantia, libidinem castitate coercet, frænat, regit? Annon rex est, qui per rationem, prudentiam, continentiam memoriæ, voluntati, appetitui concupiscibili et irascibili, phantasiæ, oculis, auribus, linguæ, ori, cæterisque potentiis et membris sapienter æque ac fortiter dominatur? Quare merito quotidie a Christo jubemur orare: *Adveniat regnum tuum.* Ubi vere S. Cyprian. *Qui,* inquit, *renuntiavit jam sæculo, major est et honoribus ejus et regno; et ideo qui se Deo et Christo dedicat,* non *terrena, sed cœlestia regna desiderat,* imo *Deum ipsum,* quia in illo regnaturi sumus. Et S. Ambr. lib. 6. de Sacram. cap. 5. *Si Deus in nobis regnat, locum habere adversarius non potest. Culpa non regnat, peccatum non regnat, sed regnat virtus, regnat pudicitia, regnat devotio.* Ergo o Domine, esto rex noster, legifer noster, regna in nobis, offerimus tibi animas nostras, omnesque ejus potentias, dotes et limites, nos ipsi eas regere non possumus; ut eas tyranni mundus, raro et dæmon regant non volumus; tu, qui eas creasti, et tuo sanguine redemisti, illas ipsas ut tuum peculium, ut tuum regnum rege, qui solus regis sapienter, clementer, potenter æque ac utiliter et feliciter. Sensit hoc rex ille inclytus, qui dicebat Psalm. 22. 1. *Dominus regit me, et nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocavit.* Et Apostolus, qui suis hoc unum apprecatur: *Dominus autem dirigat corda vestra in charitate et patientia Christi,* 2. Thessal. 3. 5. Eia, Domine, rege cor nostrum, ut nemini obsequatur, nulli se tradat nisi tibi, ut a nemine nisi a te, tuaque charitate et patientia nobis aspirata dirigatur ad ardua quæque tui amore suscipienda, et dura omnia constanter toleranda. Rege pariter linguam nostram, ut non nisi tuas laudes loquatur; rege manus, ut quæcumque tibi placita sunt tractent et peragant; rege pedes, ut inoffenso gressu ad omne bonum ferantur. Ad te cum sponsa in Canticis suspiramus et clamamus: *Trahe me post te, curremus in odorem unguentorum tuorum. Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia. Ego dilecto meo, et ad me conversio ejus. Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum.* Hoc unicum est animæ nostræ desiderium, hæc summa votorum nostrorum, ut regnes in nobis per gratiam, et facias nos venire ad regnum tuum cœleste, ubi est visio tui manifesta, tui dilectio perfecta, tui societas beata, tui fruitio sempiterna; ut in ultimo illo et decretorio mundi die, qui erit horizon æternitatis beatæ et miseræ, dispescens electos a reprobis in omne ævum, a te exsultantes audire mereamur: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi, in quo nobis obtinget certa securitas, secura tranquillitas, tranquilla jucunditas, felix æternitas, æterna felicitas; ubi est amor perfectus, timor nullus, dies æternus, alacer motus, et unus omnium spiritus,* inquit S. Augustinus. In Meditat. cap. ult.

COMMENTARIA

IN

JONAM PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

Sanctus Hieron. epist. ad Paulinum: *Jonas*, ait, *columba pulcherrima naufragio suo passionem Domini præfigurans, mundum ad pœnitentiam revocat; et sub nomine Ninive Gentibus salutem nuntiat.* Quæres: Quis, qualis et quando fuit Jonas? Hebræi nonnulli, quos sequitur S. Dorotheus in Vita Jonæ, asserunt Jonam esse filium viduæ, quem mortuum Elias vitæ restituit, qui factus Propheta missusque in Niniven, postea, assumpta matre, fugit in Assyriam; cogitabat enim: Hoc pacto tollam probrum meum quod falso contra Niniven prophetando acquisivi: *Dedit prodigia super Jerusalem ac totam terram, lapidem videlicet miserabiliter clamantem quod finis appropinquet, et quando ab omnibus gentibus Jerusalem calcaretur, quod tunc civitas illa abolenda esset.* Hucusque Dorotheus. Idem per omnia, excepto lapide clamante, habet S. Epiphan. in Vita Jonæ. Audi et S. Isid. in Jona: *Jonas columba et dolens, filius Amathi de Geth civitate ad Gentium præconium mittitur, missus contemnit, contemnens fugit, fugiens dormit, propter quem periclitabatur navis, sed sors dormientem reperit. Tradunt Hebræi hunc esse filium viduæ, quem a mortuis Elias suscitavit: cujus sepulcrum in quadam urbium Geth in viculo demonstratur, qui est in secundo milliario Sephorim, itinere quo pergitur Tyberiadem.* Addunt Hebræi in Seder Olam, et ex iis Mariana, Jonam fuisse illum adolescentem, quem Eliseus misit ut ungeret Jehu in regem, 4. Regum 9. 1. quique laudavit Jehu ob excisam domum Achab, 4. Reg. 10. 30. Adjungunt alii patrem Jonæ fuisse Abdiam Prophetam: hunc enim fuisse maritum viduæ Sareptanæ.

Verum quod hi Auctores censent Jonam fuisse filium viduæ Sareptanæ, ac consequenter vixisse tempore Eliæ, falsum est, et iisdem rationibus refellitur, quibus initio Abdiæ probavi Abdiam non vixisse tempore Eliæ, et Achab regis Israel. Adde Jonam hunc vixisse tempore Jeroboam, qui regnavit in Israel eo tempore, quo in Juda regnabat Ozias, sive Azarias; sic enim habetur 4. Reg. 14. 25. *Ipse* (Jeroboam) *restituit terminos Israel ab introitu Emath non procul a Damasco, usque ad mare solitudinis* (id est lacus Asphaltites) *juxta sermonem Domini Dei Israel, quem locutus est per servum suum Jonam, filium Amathi Prophetam, qui erat de Geth, quæ est in Hopher.* Hunc enim Jonam esse nostrum Prophetam patet; tum quia idem utrobique nominatur ejus pater Amathi, eadem patria Geth: tum quia id asserunt Joseph. lib. 9. Antiq. c. 11. S. Hier. Theophyl. et passim alii hic. Ubi obiter nota Prophetas non scripsisse omnes suas prophetias, vel, si scripserint, aliquas periisse. Hæc enim prophetia Jonæ de vastatione Damasci et Emath, deque restitutione terminorum Israel facienda per Jeroboam, in libro Jonæ non exstat. Rursum ex verbis jam citatis liquet Jonam oriundum fuisse ex Geth. Hæc autem Geth fuit urbs, non illa Philisthinorum (Jonas enim Hebræus fuit, non Philisthæus) licet id senserint Epiphan. Doroth. et Rupert. sed illa quæ est in Opher, pertinens ad tribum Zabulon, de qua S. Hieronym. in Prologo. *Geth*, inquit, *in secundo Sephorim milliario, quæ hodie appellatur Diocæsarea, euntibus Tyberiadem haud grandis est viculus, ubi et sepulcrum ejus ostenditur. Quanquam alii juxta Diospolim, id est Liddam, eum et natum et conditum velint, non intelligentes, hoc quod additur Opher, ad distinctionem aliarum Geth urbium pertinere, quæ juxta Eleutheropolim, sive Diospolim hodie quoque monstratur.* Fuit ergo Jonas Zabulonites, puta Gethæus, non Sareptanus: ergo nec filius viduæ Sareptanæ.

Jonas itaque tempore Abdiæ et præcedentium Prophetarum, scilicet Osee, Joel et Amos sub Jeroboam, Azaria et posteris eorum prophetavit. Ita tradunt Hebræi, S. Hier. Theoph. Euseb. in Chron. Clemens Alex. 1. Strom. S. August. 18. Civit. 27. Abulens. in lib. 4. Reg. c. 9. q. 3. et alii. Porro prophetavit Jonas non prioribus annis regni Jeroboam, quibus regnavit cum Amasia rege Juda, uti opinatur a Castro libr. 4. Procemii, cap. 3. sed posterioribus, quibus ipse regnavit cum Azaria filio Amasiæ. Nam sub Jeroboam et Ozia, vel Azaria, qui quinquaginta duobus annis regnavit, cœpit prophetare Osee, ut patet Osee 1. 1. qui fuit primus omnium Prophetarum.

Hinc sequitur Jonam prophetasse paulo ante initia urbis Romæ, puta regnante Sardanapalo, quem Gentilium Historici ponunt ultimum regem Assyriorum. Sardanapalus enim vixit tempore Jeroboam regis Israel, et Oziæ regis Judæ, quo tempore Procas Sylvius avus Romuli regnabat in Latio, teste Eusebio in Chron. S. Aug. lib. 18. Civit. 21. et S. Hieron. initio Comment. in Amos, de quo plura c. 3. v. 5. Ex hac chronologia magna lux oritur prophetiæ Jonæ. Ex ea enim videmus causam, cur Deus præter morem Prophetam Hebræum miserit ad Ninivitas Gentiles, et valde remotos. Nimirum causa fuit, quod eo tempore Ninivitarum mores erant corruptissimi et flagitiosissimi, ita

ut clamarent in cœlum, poscerentque vindictam et fulmen, quod Deus hic eis per Jonam intentat. Id ita fuisse discimus ex eorum rege Sardanapalo: nam *Regis ad exemplum totus componitur orbis.* Sardanapalus enim fuit mollissimus, et effœminatissimus quem Arbaces Medis præpositus, ait Justin. l. 1. *invenit inter scortorum greges purpuram colo nentem, et muliebri habitu, cum mollitie corporis et oculorum lascivia omnes fœminas anteiret, pensa inter virgines partientem. Quibus visis, indignatus tali fœminæ tantum virorum subjectum, ad socios refert quid viderit, negat se ei parere posse, qui se fœminam malit esse quam virum. Fit igitur conjuratio: bellum Sardanapalo infertur; qua ille audita, non ut vir regnum defensurus, sed ut metu mortis mulieres solent, prima latebras circumspicit, mox deinde cum paucis et incompositis in bellum progreditur, victus in regiam se recipit, et exstructa pyra, se et divitias in incendium mittit, hoc solo imitatus virum.* Inde a Græcis dictus est Sardanapalus, id est, mario: proprium enim ejus Assyriacum nomen erat Tanoscancoleros, teste Eusebio in Chron. et aliis. Hinc et Sardanapali nomen in proverbium abiit, significatque hominem mollissimum et effœminatissimum. Ita Aristophanes in avibus: *Quis, ait, hic Sardanapalus?* Moriens ipse hoc sibi epitaphium condidit:

Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas,

Et:

Cum te mortalem noris, præsentibus expls
Deliciis animum, post mortem nulla voluptas.

Vel, ut Cic. 3. Tuscul. *Quomodo,* inquit, *jucunda vita potest esse, a qua absit prudentia, absit moderatio? Ex quo Sardanapali opulentissimi Syriæ regis error agnoscitur qui incidi jussit in busto:*

Hæc habeo quæ edi, quæque exsaturata libido
Hausit, at illa jacent multa et præclara relicta

Quid aliud, inquit Arist. *in bovis, non in regis sepulcro inscriberes? Hæc habere se mortuum dicit, quæ ne vivus quidem diutius habebat quam fruebatur.* Hinc Juvenal. satyr. 3.

Et venere, et cœnis, et plumis Sardanapali.

Regem imitati cives opulenti, ventri et veneri se pariter dediderunt, indeque in omnia scelera prolapsi sunt, ut mererentur e cœlo siderari, vel a terra dehiscente sorberi. Mittitur ergo a Deo clementissimo Jonas, qui scelera hæc arguat, et imminens exitium comminetur. Jonas, onus hoc detrectans fugit in Tharsis: sequitur eum a tergo Deus, procellam in mari excitat: nautæ jaciunt sortes, indicant Jonam fluctuum causam. Mittitur ille in more æstuans, sorbetur a ceto; in ventre ceti Deum invocat, exauditur, liberatur, die tertio a ceto in littus evomitur. Sapit Jonas, Deo obediens vadit in Niniven, contenta voce clamat: *Adhuc quadraginta dies et Ninive subvertetur.* Perculluntur Ninivitæ, resipiscunt, pœnitentiam agunt in cinere et sacco. Placatus Deus minas revocat, urbi parcit. Indignatur Jonas sua oracula non impleri, sed Deus per hederam et vermem docet eum, clementi æsse pœnitentibus parcere.

Nota: Postmodum Ninivitæ ad ingenium et scelera sua redierunt; unde post Jonam missus est ad eos Nahum, qui iterum excidium eis intentaret, quod reipsa eis inflictum est, uti dicam Nahum 2. Hoc est quod Tobias moriens cap. 14. 2. filiis suis mandat, ut fugiant ex Ninive: *Video enim,* inquit, *quia iniquitas ejus finem dabit ei.* Ubi Septuag. uti recitat S. Hier. hic in prologo, vertunt: *Fili, ecce senui, et in ea sum ut revertar de vita mea: tolle filios tuos, et vade in Mediam, fili. Scio enim quæ locutus est Jonas Propheta de Ninive, quoniam subvertetur.* Unde patet ad pœnitentiam Ninivitarum, Dei de eorum excidio sententiam non fuisse plane abolitam, sed suspensam dumtaxat: ipsis enim ad scelera sua redeuntibus, Deus laxavit manum suam, sententiam revocavit, et exitium a Jona comminatum eis inflixit.

Allegor. Jonas unus ex omnibus Prophetis, missus ad Gentes, atque a ceto absorptus, et tertio die restitutus, expressus fuit typus Christi Gentes vocantis, patientis et resurgentis, ut patet Matth. 12. 40. de quo plura inferius, c. 2. 11. Unde S. Augustin. 18. Civit. 30. *Jonas,* ait, *non tam sermone, quam sua quadam passione prophetavit, profecto apertius quam si ejus mortem et resurrectionem voce clamaret.*

Denique Jonas, vitæ sanctitate illustris, catalogo Sanctorum ascriptus est in Martyrol. die 21. Septemb. Idipsum patet ex visione, qua præter morem Prophetarum et veteris testamenti Sanctorum, quasi Sanctus sancto monacho ex hac vita emigranti apparuit. Recenset eam S. Greg. l. 4. Dial. c. 34. *Quidam,* ait, *noster Religiosus vir vitæ valde laudabilis, cum ante hoc quadriennium moreretur, etc. in hora exitus sui Jonam Prophetam, Ezechielem quoque et Danielem cœpit aspicere, eosque dominos suos ex nomine clamare: quos dum ad se venisse diceret, et, depressis luminibus, eis reverentiæ obsequium præberet, ex carne eductus est.* Porro Jonam cum Christo resurrexisse inter sanctos Prophetas, qui fuerunt testes resurrectionis Christi, ac cum eo in anima et corpore gloriosum ascendisse in cœlum, probabiliter censent nonnulli; de quo plura c. 2. sub finem.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deus mittit Jonam ad Ninivitas; ille fugit in Tharsis, Deus eum insequitur, ventum et procellam in mari excitat: nautæ jaciunt sortes ut causam, puta reum, deprehendant; sors indicat Jonam, ille fugæ culpam agnoscit, aitque: Tollite me et mittite in mare et cessabit mare a vobis. Mittitur in mare, et mox procella sistitur.

1 Et factum est verbum Domini ad Jonam filium Amathi, dicens: 2. Surge, et vade in Ni-
niven, civitatem grandem, et prædica in ea: quia ascendit malitia ejus coram me. 3. Et
surrexit Jonas, ut fugeret in Tharsis a facie Domini, et descendit in Joppen, et invenit
navem euntem in Tharsis, et dedit naulum ejus, et descendit in eam ut iret cum eis in Thar-
sis a facie Domini. 4. Dominus autem misit ventum magnum in mare: et facta est tempestas
magna in mari, et navis periclitabatur conteri. 5. Et timuerunt nautæ, et clamaverunt viri
ad Deum suum, et miserunt vasa, quæ erant in navi, in mare, ut alleviaretur ab eis: et Jo-
nas descendit ad interiora navis, et dormiebat sopore gravi. 6. Et accessit ad eum gubernator,
et dixit ei: Quid tu sopore deprimeris? surge, invoca Deum tuum, si forte recogitet Deus de
nobis, et non pereamus. 7. Et dixit vir ad collegam suum: Venite, et mittamus sortes, et scia-
mus quare hoc malum sit nobis. Et miserunt sortes: et cecidit sors super Jonam. 8. Et dixerunt
ad eum: Indica nobis cujus causa malum istud sit nobis: quod est opus tuum? quæ terra tua,
et quo vadis? vel ex quo populo es tu? 9. Et dixit ad eos: Hebræus ego sum, et Dominum
Deum cœli ego timeo, qui fecit mare et aridam. 10. Et timuerunt viri timore magno, et dixe-
runt ad eum: Quid hoc fecisti? (cognoverunt enim viri quod a facie Domini fugeret quia indi-
caverat eis.) 11. Et dixerunt ad eum: Quid faciemus tibi, et cessabit mare a nobis? quia
mare ibat, et intumescebat. 12. Et dixit ad eos: Tollite me, et mittite in mare, et cessabit
mare a vobis: scio enim ego quoniam propter me tempestas hæc grandis venit super vos. 13. Et
remigabant viri ut reverterentur ad aridam, et non valebant: quia mare ibat, et intumescebat
super eos. 14. Et clamaverunt ad Dominum, et dixerunt: Quæsumus, Domine, ne pereamus in
anima viri istius, et ne des super nos sanguinem innocentem: quia tu, Domine, sicut voluisti, fe-
cisti. 15. Et tulerunt Jonam, et miserunt in mare, et stetit mare a fervore suo. 16. Et timuerunt
viri timore magno Dominum, et immolaverunt hostias Domino, et voverunt vota.

1. Et factum est.] Vocula *et* non habet hic vim copulæ; nihil enim præcessit quod sequentibus copulet; sed more Hebræo dat narrationi et libro initium, ejusque est index. Hinc Ezechiel quoque sic incipit: *Et factum est*. Vide ibi dicta.

Verbum.] Chald. *Verbum prophetiæ Domini*. Prophetia enim nunc dicitur *visio*, nunc *verbum Domini*, ut dixi Isaiæ 1. 1.

Ad Jonam filium Amathi.] Ex hoc loco probare contendunt Hebræi, Jonam fuisse filium viduæ Sareptanæ; quia, inquiunt, fuit filius Amathi, id est veritatis, eo quod mater, eo resuscitato, ad Eliam eum suscitantem dixerit: *Nunc in isto cognovi quoniam vir Dei es tu, et verbum Domini in ore tuo verum est*, 3. Regum 17. 24. Verum hæc frivola sunt. Clarum enim est ad litteram non matrem, sed patrem Jonæ nominatum fuisse Amathi.

Allegor. Jonas est Christus, qui est filius Amathi, id est veritatis; quia ipse Verbum est Patris et Sapientia genita; Deus enim veritas est, ait S. Hieronym. Hujus Jonæ filius est S. Petrus (fuit enim ipse Bar-Jonæ) cujus proinde veritas et fides numquam deficit, uti pro eo Patrem oravit et impetravit Christus, Luc. 22. 32.

2. Surge, et vade in Niniven.] *Ninive* Hebr. primo, idem est quod pulchra, speciosa, a rad. נוה *nave*, id est species, pulchritudo. Ita S. Hieron. et Pagnin. in Interpret. nom Hebr. secundo, idem est quod habi-

tata, frequens, plena populis et dom'bus; a rad. נוה *naoa*, id est habitavit. Ita Pagnin. ibidem. Tertio, præcise et genuino Ninive dicta est quasi Nini נוה *naoe*, id est Nini habitatio, Nini regia, Nini civitas. Ita Serarius in Judith cap. 1. quæst. 6. Unde et Ninive quandoque vocatur *Ninus*, quandoque *Nina*. Porro Ninive fuit urbs potentissima, in qua prima Assyriorum monarchia sedem suam fixit, tenuitque mille annos et amplius. Sita est non ad Euphratem, uti scribit Diodor. lib. 2. sed ad Tigrim fluvium, uti asserit Ptolemæus l. 6. c. 1. Plinius l. 6. c. 13. Herod. 2. et alii passim. Conditam esse ab Assur filio Sem, filii Noe censet Joseph. l. 1. Antiq. c. 7. et S. Hieron. in locis Hebr. idque probant ex illo Genes. 10. 11. *Ex illa terra egressus est Assur, et ædificavit Niniven.* Verum ibidem ostendi per *Assur* intelligi Ninum, qui fuit conditor regni Assyriorum. Ninus ergo ædificavit, et ex nomine suo nominavit Niniven. Ita docet Euseb. in Chron. Beda in Genes. quæst. 69. Strabo l. 16 S. August. 16. Civit. 3. Diodor. lib. 2. et alii. Quanta et quam ampla fuerit Ninive ostendam cap. 3. Porro mittit Deus Jonam in Niniven, ut ostendat se Deum esse non tantum Judæorum, sed et Gentium, earumque curam habere et providentiam, etiamsi corruptissimæ sint et pessimæ. Jonas enim hic mittitur in Niniven quasi in novam Sodomam: *In condemnationem Israelis*, ait S. Hieron. *Jonas ad Gentes mittitur, quod Ninive agente pœnitentiam illi in malitia perseverent.*

Allegor. S. Hieron. *Christus est Jonas, hoc est columba, sive dolens; vel quia Spiritus Sanctus in specie columbæ descendit et mansit in eo; vel quia nostris doluit ipse vulneribus, et flevit super Jerusalem. Et livore ejus sanati sumus. Vere filius veritatis mittitur ad Niniven pulchram, id est mundum, quo nihil pulchrius oculis carneis aspicimus: unde et apud Græcos* κόσμος *(mundus) ab ornatu nomen accepit; ut quia Israel contempsit, totus Gentium mundus exaudiat. Et hoc propterea, quia ascenderit malitia ejus coram Domino. Cum enim Deus quasi quamdam pulcherrimam domum servituro sibi homini exstruxerit, depravatus est homo propria voluntate, etc. et exstructa turre superbiæ, meretur ad se descendentem filium Dei; ut per pœnitentiæ ruinam conscendat ad cœlum, qui per tumorem superbiæ non potuit.* Rursum Christus misit S. Petrum et Apostolos quasi suos Jonas in mundum: sicut enim Jonas homo abjectus et ignotus convertit Niniven urbem potentissimam et maximam; ita Apostoli piscatores converterunt totum orbem.

PRÆDICA IN EA,] non pœnitentiam, ut vult Arias, sed excidium nimirum: *Adhuc quadraginta dies et Ninive subvertetur*; putabat enim Jonas hanc prophetiam esse absolutam, non comminatoriam. Unde videns eam fuisse comminatoriam, Deum Ninivitis pœnitentibus parcere, indoluit cap. 4. 2.

QUIA ASCENDIT MALITIA,] q. d. Scelera Ninivæ tanta tamque publica et impudentia sunt, ut vindictam clament in cœlum, ut flagellum mihi extorqueant, ut silere, ut dissimulare ultra non possim. Sic dicitur Genes. 19. 20. *Clamor Sodomorum et Gomorrhæ multiplicatus est, et peccatum eorum aggravatum est nimis.* Ita S. Hier. Theoph. Remig. Vatabl. et alii. Punctim, sed nervose S. Gregor. 3. part. pastor. c. 32. *Peccatum cum voce*, inquit, *est culpa cum actione; peccatum cum clamore, est culpa cum libertate.* Et S. August. in Enchiridio, cap. 80. *Peccata*, ait, *quamvis magna et horrenda, cum in consuetudinem venerint, aut parva, aut nulla esse creduntur; usque adeo, ut non solum non occultanda, verum etiam jam prædicanda ac diffamanda videantur.*

3. UT FUGERET.]

Quo fugis, Encelade? quascumque accesseris oras
Sub Jove semper eris.

Credidit et cecinit Ethnicus Poeta, 4. Trist.

Nil adeo validum est, adamas licet alliget illud,
Ut maneat rapido firmius igne Jovis.
Nil ita sublime est, supraque pericula tendit,
Non sit ut inferius suppositumque Deo.

Tu, o Jona fidelis, imo Propheta, idipsum ignorasti? Deine omnipotentis oculos et manus te effugere posse credidisti? non credo. Quid ergo fugis Deum? numquid non crebro in templo psallentes Levitas audisti? *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? si ascendero in cœlum, tu illic es: si descendero in infernum, ades. Si sumpsero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris: etenim illuc manus tua deducet me, et tenebit me dextera tua*, Ps. 138. 7.

Pulchre S. Chrysost. hom. de Jona, docet Jonam fugientem esse typum peccatorum, qui quasi ebrii non advertunt quo eant, ubi pedem figant, sed cupiditatem sequentes propria præcipitantur insania.

Censet Nazianz. in Apolog et S. Hieron. causam fugæ Jonæ fuisse pietatem nimiam in gentem suam, ne ea periret; propheticο enim spiritu Jonam cognovisse, tunc Israelitas perituros, cum Gentes credidissent: *Eo quod pœnitentia Gentium ruina sit Judæorum*, ait S. Hieron. *Idcirco amator patriæ suæ non tam saluti invidet Ninive, quam non vult perire populum suum.* Et mox: *Dolet se solum electum, qui mitteretur ad Assyrios inimicos Israel, et ad civitatem hostium maximam, ubi idololatria, ubi ignoratia Dei. Et, quod his majus est, timebat ne per occasionem prædicationis suæ illis conversis ad pœnitentiam, Israel penitus relinqueretur.* Hinc secundo, Lyran. et Clarius censent Jonam extimuisse potentiam et magnificentiam urbis et regis Ninivæ, ejusque hostilitatem contra Judæos, qualis ipsa erat. Tertio, veram et genuinam fugæ suæ causam dat ipse Jonas, c. 4. 2. *Numquid*, ait, *non hoc est verbum meum, cum adhuc essem in terra mea? Propter hoc præoccupavi ut fugerem in Tharsis. Scio enim quia tu Deus clemens et misericors es, patiens et multæ miserationis, et ignoscens super malitia.* Fugit ergo, quia præsumebat Ninivitas ad hasce Dei minas a se proclamandas pœnitentiam acturos, et Deum pœnitentibus parciturum, itaque se quasi falsum prophetam irridendum fore. Ecce quibus umbris vane vanus conturbatur homo. Quid times, o Jonas, nomen mendacis, cum Deus idipsum non timeat? In eum hoc probrum recidet, non in te: ille enim est legans, tu legatus. Mendax non est qui minatur pœnam, si per minas mutanti vitam parcat. Hæc enim conditio mutat statum rei, ideoque excipitur. Quod enim minatur Deus dicitque: *Adhuc quadraginta dies et Ninive subvertetur*, intellige, si in sceleribus suis persistat, si vitam non mutet. Ideo enim minatur Deus, ut peccatores minis territi vitam corrigant, itaque pœnam comminatam evadant: *Quia*

nola mortem morientis, dicit Daminns Deus, revartimini et vivite, Ezech. 18. 32. Jonam sequuntur concionatores, honoris sui, non divini, studiosi, qui auram popularem ancupantur, qui ingenii sui theatrum, facundiæ suæ laudem venantur.

In tharsis] Nota a Tharsis nepote Japhet Genes. 10. 4. ortos esse Cilices; indeque Tharsus Ciliciæ urbs nomen accepit. Porro quia Tharsenses et Cilices tunc maris erant domini, et navibus opibusque potentes; hinc omnia vicina loca, mareque vicinum dictum est *Tharsis*. Inde extensa vocis significatione per synecdochen, puta ex parte maris Tharsensis totum reliquum mare Mediterraneum, imo quodvis vastum mare præsertim Carthaginensium (qui navigatione fuerunt celebres) ac tandem ipse Oceanus dictus est *Tharsis*. Hinc et chrysolithus (gemma) quia coloris est marini, dictus est *Tharsis*, uti ex S. Hieron. Josepho et aliis docui Isaiæ 2. 16.

Quæres, quid hic significet *Tharsis*? Primo, S. Hier. Chald. Ribera et alii per *Tharsis* accipiunt mare. Jonas enim pavidus, fugitivus et vagus, non certum locum, sed quemlibet obvium fugæ suæ destinabat, ideoque fugit ad mare; tantum enim faciem Domini effugere satagebat. *Non*, inquit, S. Hieron. *Prapheta ad certum fugere cupiebat locum, sed mare ingrediens quocumque pergere festinobot: et magis hoc convenit fugitiva et timido, non locum fugæ otiose eligere, sed primam occasionem arripere navigandi*. Et mox: *Postquam illum* (Deum) *sensit in fluctibus, canfitatur et dicit: Hebræus ego sum, et Dominum cœli timeo, qui fecit mare et aridum Si autem ipse fecit mare et oridam, cur aridam relinquens, arbitraris te conditorem maris in mari passe vitare?* Nimirum volebat Janas longissime fugere a facie Domini, hinc fugit ad mare; qui enim ad mare et ad transmarinas regiones navigant, videntur cœlum et terram omniaque elementa mutare, et in novum orbem trajicere. Hic sensus erat Judæorum: unde remotissimas regiones vocabant *mare* et *insulas*. Hinc Psalt. significans remotissimas gentes venturas ad Christum, dicit: *Reges Tharsis* (id est maris) *et insulæ munera afferent*, Ps. 71. 10. et Isaias, c. 66. 19. *Mittam ex eis qui salvati fuerint, ad gentes*, etc. *ad insulas lange*. Addit S. Hieron. *Simulque instruitur* (Jonas) *per salutem conversionemque nautarum, etiam tantam multitudinem Ninivæ simili posse conversione salvari*. Alcgor. de Christo: *Passumus dicere, quod dimiserit domum et patriam suam, et assumpta carne quodammoda de cœlestibus fugerit, veneritque in Tharsis, id est in mare hujus sæculi, secundum illud* Psalm. 103. *Hoc mare magnum et spatiosum manibus*. Anagogice idem S. Hieron. *Tharsis*, ait, *interpretatur cantemplatio gaudii: veniens ad Joppen Propheta, quæ et ipsa speciosam sonat, ire festinat ad gaudium, et quietis beatitudine perfruens totum se tradere theariæ: melius esse arbitrans pulchritudine et varietate scientiæ perfrui, quam per occasionem salutis gentium cæterarum, perire populum de quo Christus in carne generandus sit*.

Secundo, Theodor. et Theophyl. per *Tharsis* intelligunt Carthaginem. Sic et Vatabl. per *Tharsis*, ait, intellige Tunetum, vel Carthaginem, urbes Africæ. A Tuneto enim facilis est navigatio in Joppen, et vice versa a Joppe Tunetum Sic et Mariana per *Tharsis* accipit Carthaginem, aut Tunetum, quæ etiam arabice *Tharsis* vocatur. Rursum P. Pineda, lib. 4. de Rebus Salomonis cap. 15. in fine, per *Tharsis* accipit Tartessum, et Bæticam, censetque Jonam voluisse fugere in Hispaniam, idque multis conjecturis probare contendit.

Tertio, verius alii per *Tharsis* accipiunt Tharsum urbem Ciliciæ, ipsamque Ciliciam. Unde Tigurina vertit, *Tharsum* Probatur primo, quia Tharsis primo et proprie significat Tharsum et Ciliciam, uti paulo ante dixi. Secundo, quia qui volunt transfretare mare, necessario sibi aliquem locum in confuso, quo transferantur, proponunt, dicuntque sibi, v. g. Volo transfretare in Italiam, vel in Africam, vel in Indiam. Nemo enim in mari habitare vult aut potest. Ergo et Jonas ivit ad mare, ut tenderet Tharsum vel certe in Ciliciam in confuso, nullam certam urbem animo destinans. Tertio, id significant verba Scripturæ: *Invenit navem euntem in Tharsis*. Navis enim non ibat ad mare, quia erat in ipso mari, sed per mare ibat in Tharsum. Rursum: *Descendit in eam ut iret cum eis* (nautis) *in Tharsis*; nautæ autem in certum locum, puta Tharsum, ire et navigare destinabant; ergo et Jonas qui idem destinabat, et eodem tendebat quo nautæ. Quarto, quia si mare voluisset significare Propheta, clare dixisset: Fugit ימה *iomma*, id est, ad mare: *iam* enim significat proprie mare, non aliud. *Tharsis* autem ambiguum est, et proprie Tharsum, improprie mare significat. Ita censent Josephus lib 9. Antiq cap. 11. Rheticius Augustod. apud S Hieron. epist. 131 ad Marcell. Tertull. lib. de Fuga, cap. 10. Abulensis, Lyran. a Castro, Villalpando in Ezech 27. 12 et alii. Dices: Quomodo ergo vers. 8. nautæ rogant Jonam: *Qua vadis?* Respond. Id rogant, quia certum et ultimatum terminum profectionis Jonæ ob eo discere volunt, ut sciant quo et quorsum vadat: sciebant enim eum ire secum in Ciliciam et forte Tharsum; sed nesciebant quo ultimate, et cujus rei gratia tenderet. Tantum enim quærunt hoc, ut cognoscant viri statum, quis, qualis sit, quo tendat, quid agat, quid destinet Id patet ex verbis nautarum: *Quod est opus tuum? quæ terra tua, et qua vadis, vel ex qua papulo est tu?* q d. Quo tendis? quid in hoc itinere agere cogitas? quem scopum tibi destinas? Hoc enim in curribus et navibus a sese invicem percunctari solent vectores.

A facie Domini,] q. d. Ut a loco ubi ei locutus erat Dominus, ubi ei suam præsentiam exhibuerat, fugeret in remotissimas regiones, non quasi putaret Jonas se ibi Deum latere posse: erat enim Propheta: sciebat ergo Deum esse ubique, et omniscium: sed quod speraret Deum se ita profugum et renitentem ex remotissimis illis regionibus non revocaturum, nec remissurum in Niniven. Ubi nota: Facies Dei dicitur esse ibi ubi Deus hominibus se et suam præsentiam, vel loquendo, vel miracula faciendo, vel opera divinæ vindictæ aut clementiæ patrando, exhibet. Sic dicitur Psalm. 67. 2. *Exsurgat Deus, et dissipentur inimici ejus, et fugiant qui aderunt eum a facie ejus. Sicut fluit cera a facie ignis, sic pereant peccatores a facie Dei*. Et Psalm. 95. 9. *Cammoveatur a facie ejus universa terra*. Et Psalm 96. 5 *Montes fluxerunt a facie Domini*, cum ipse præsens eos concussit.

Et Psalm. 113. 7. *A facie Domini mota est terra, a facie Dei Jacob*, cum ipse dans legem in Sina, montem ingenti terræ motu quassavit.

Rursum, quia Deus in templo pontifici et sacerdotibus, atque in Judæa fidelibus, præsertim Prophetis, suam præsentiam exhibere solebat; hinc facies, id est præsentia, Dei dicitur esse in Judæa, et in templo. Unde ait Psaltes Psalm. 41. 3. *Quando veniam et apparebo ante faciem Dei?* in templo scilicet, ante Sanctum sanctorum, in quo super arcam, Cherubim et propitiatorium, quasi in throno residet Deus. Sic 1. Regum 1. vers. 22. Anna ait Elcanæ de Samuele puero: *Non vadam ad templum donec ablactetur infans et ducam eum, ut appareat ante conspectum Domini, et maneat ibi jugiter*; et cap. 2. 18. *Samuel autem ministrabat ante faciem Domini*, id est, in templo ante Sanctum sanctorum. Sic in Levitico cap. 1. 5. cap. 3. 1. cap. 4. 4. cap. 6. 7. cap. 8. 28. et crebro alibi dicitur sacerdos stare, vel sacrificare *coram Domino*, hebr. *liphne*, id est, *ante faciem Domini*, puta in altari ante Sanctum et Sanctum sanctorum: fugit ergo Jonas *a facie Domini*, id est, e Judæa in Tharsis, quia in Judæa et templo Deus censebatur peculiari modo esse præsens per singularem sui cultum, providentiam et opem, qua gentem suam respiciebat et dirigebat; ac per oracula, quæ fere dabat Prophetis in Judæa, raro extra Judæam. Ita Hebræi, Theodor. Lyran. Vatabl. Mariana et alii. Addit S. Cyrillus: *Censebant aliqui potentiam et imperium Dei solis Judææ finibus circumscribi, et in ipsam quasi compactum, ab aliis regionibus excludi, etc. Opinor hunc B. Prophetam, tale quippiam secum cogitantem, a Judæa ad urbes Græciæ discessisse.* Verum quis hoc credat de fideli erudito, imo Propheta?

Moral. disce hic eum qui fugit a facie Dei vocantis et blandientis, incidere in faciem Dei indignantis et ulciscentis. Ita Jonas, fugiens Deum vocantem, incidit in cetum devorantem. *Jonas*, inquit S. Gregor. lib. 6. Moral. cap. 12. *in culpa deprehenditur, in profundum mergitur, ceto sorbente repente devoratur, atque illuc gestante bellua pervenit, quo ire sponte contempsit. Ecce fugitivum Dei tempestas invenit, sors ligat, mare suscipit, bellua includit; et qui Auctori suo obedire renititur, ad locum quo missus fuerat, suo reus carcere portatur. Comprehendit ergo Dominus sapientes in astutia eorum, quando et hoc in usum suæ voluntatis redigit, per quod voluntas humana sibi contradicit.* Jonas, sibi persuadens durum esse Dei imperium, fugit a Deo, qui sibi obedientium est tuta certaque salus, et credidit se ventis sævientibus; mari instar Lunæ, a qua regitur, instabili; fluctibus in cœlum sæpe sese attollentibus; nautis infidelibus, qui eum in mare projecerunt; navi, quæ quatuor digitis e mari eminet, et a submersione morteque non amplius distat, juxta illud Poetæ:

> I nunc, et ventis animam committe, dolato
> Confisus ligno, digitis a morte remotus
> Quatuor:

tot enim limbus navis mari eminet. Idem facit stultus stolidusque peccator: relinquens enim Creatorem, spes suas figit in creaturis, in quibus nil nisi inquietum, turbulentum, periculosum invenit, ac cetos et monstra, quæ eum devorent. Ita Sanchez.

Ex adverso sapienter monet S. August. in Psal. 70. *Qui vult*, ait, *fugere Deum iratum, fugiat ad placatum.* Ex Jona ergo docemur quemque debere obedire Deo vocanti, ejusque vocationem capessere, idque ad quod vocat amplecti et exsequi: Dei enim est creaturas omnes, præsertim homines, regere et dirigere ad fines suos, iis viis et mediis, quibus ipsi placuerit. Deus etiam omnium est dominus, homines vero ejus servi sunt: illi ergo vocanti obedire debent, multo promptius et alacrius, quam famuli principi vocanti obsequuntur: si quis enim id renueret, princeps eum illico domo sua exturbaret. Quidni idem facere jure suo possit, et de facto non raro faciat Deus? Est enim hæc fuga, inobedientia et resistentia, Dei contemptus, injuria et vilipensio, quam ipse ulcisci solet, vel in hac vita, vel in futura. Exstat emblema Alciati, ordine 17. *Qua dii vocant eundum*:

> In trivio mons est lapidum; supereminet illi
> Trunca Dei effigies, pectore facta tenus.
> Mercurii est igitur tumulus: suspende, viator,
> Serta Deo, rectum qui tibi monstrat iter.
> Omnes in trivio sumus, atque hoc tramite vitæ
> Fallimur, ostendat ni Deus ipse viam.

Hinc celebris Biantis gnome: *Sequere Deum*, ne te persequatur Deus. Nam, ut ait Seneca in Hercul. Fur.

> Sequitur superbos ultor a tergo Deus.

Et in Thyeste:

> Res Deus nostras celeri citatas
> Turbine versat.

Et Ovid. lib. 8. Metamorph.

> Immensa est, finemque potentia cœli
> Non habet, et quidquid superi voluere, peractum est.

Idem lib. 10.

> Cedunt Jovis omnia regno

Et lib. 5. Trist.

> Plus valet humanis viribus ira Dei.

Ita Abraham Deum vocantem ex Ur Chaldæorum secutus est in Chanaan, nesciens quo iret, ideoque tot benedictiones et temporales et spirituales a Deo accepit, Genes. 12. 1. Hebr. 11. 8. Ita Moses, Deum vocantem secutus, petiit a Pharaone missionem populi; ideoque tot signa et portenta patravit, ac tandem Pharaonem eum toto exercitu mersit in mari Rubro. Idem fecerunt Josue, Gedeon, Samson, David, Isaias, Daniel, Osee, aliique Prophetæ. Ita in lege nova, Christus secutus est Patrem vocantem ad prædicandum, et moriendum pro salute hominum. Ita Apostoli, Christum vocantem ad labores et martyria secuti, facti sunt principes Ecclesiæ militantis et triumphantis.

Legimus in Vita S. Athan. quod, cum S. Alex. Episc. Alex. animam ageret, successorem declararit S. Athanasium. Ille hoc subodoratus fugit ut Jonas: vocavit eum Alexander aliquoties, at ille tacuit et se abscondit. Tum Alexander: *Fugis*, ait, *Athanasi, at non effugies.* Clerus enim et populus vim intulit S. Athanasio, eumque munus Episcopale suscipere coegit; qui videns tandem hanc Dei esse voluntatem, illi obsecutus munus suscepit, ideoque contra Arianos solu-

mua, et hyperaspistes totius Ecclesiæ a Deo effectus est.

Tota ergo sapientia, tota felicitas, totum bonum hominis in eo situm est, ut per preces, considerationes, eleemosynas, jejunia, etc. exquirat quid Deus a se fieri velit, in quo statu, gradu, officio, opere velit sibi ab eo serviri; ac cognita Dei voluntate, illico eam exsequatur, illudque unicum et evidens signum est prædestinationis divinæ, sequi Deum vocantem; sicut ex adverso signum et causa reprobationis est, nolle Deum, sed suas inclinationes, voluntates et cupidines sequi. Hoc est enim quod ait Christus Joan. 20. 27. *Oves meæ vocem meam audiunt* (ac consequenter hædi et reprobi eamdem non audiunt, id est, ei non obediunt) *et ego cognosco eas, et sequuntur me, et ego vitam æternam do eis, et non peribunt in æternum, et non rapiet eas quisquam de manu mea.* Quocirca qui sapit, et cui sua salus curæ est, hoc jugiter optet, hoc unum oret, ut Deus eum dirigat iis viis, occupationibus, negotiis et mediis, quibus prædestinavit eum ad æternam salutem deducere, quibusque præscivit eum certe et infallibiliter ad illam perventurum. Hæ enim viæ, a Deo cuilibet præparatæ et prærdinatæ, securæ sunt et certæ; ac proinde nec peccati habent scandalum, nec salutis periculum, quod habeat cæteræ quas homines, sine duce Deo, sibi velut sapientes præscribere et inire volunt: uti Jonas hic fugiens Deum, perdidit patriam, templum, Deum, Ecclesiam, et pene vitam; dum pro solida terra æstuans mare, pro altari sacro profanum Tharsis elegit et accepit. Hoc est quod de Jacob, et quolibet sequente Deum dicitur Sap. 10. 10. Hæc (sapientia et providentia divina) *justum deduxit per vias rectas, et ostendit illi regnum Dei, et dedit illi scientiam sanctorum, honestavit illum in laboribus, et complevit labores illius.* Et vers. 17. de Hebræis quos per desertum duxit in terram promissam: *Reddidit justis mercedem laborum suorum, et deduxit illos in via mirabili* (iter præiens per columnam ignis et nubis) *et fuit illis in velamento diei, et in luce stellarum per noctem, transtulit illos per mare Rubrum, etc.*

DESCENDIT] ex montibus Zabulon (erat enim Jonas Zabulonites, in quibus sita est Nazareth, de quibus Guliel. Tyrius l. 21. Belli sacri, c. 26. Inter hos montes unus est Thabor, in quo transfiguratus est Christus: vel *descendit*, id est abiit, profectus est, venit.

IN JOPPEN.] Portus est celebris totius Judææ. Hebr. vocatur *Japho* (unde hodie *Jaffo* dicitur) *ad quem*, ait S. Hieron. *Hiram rex Tyri ligna de Libano ratibus transferebat, quæ Jerusalem terreno itinere perveherentur. Hic locus est, in quo usque hodie saxa monstrantur in littore, in quibus Andromeda religata Persei quondam sit liberata præsidio.* Rursum Adrichom. in Descript. terræ sanctæ: *Joppe*, ait, *quæ Jopho dicitur, id est, pulchritudo aut decor, urbs antiquissima a Japhet filio Noe ante diluvium condita: sita ad mare in edito promontorio (ex qua Jerusalem conspici potest) littore saxoso, alto et arduo, arce ac mœnibus munita valde. Portus autem impetuosissimus est, ob id ad excursus piraticos commodus: in quem usum tempore Machabæorum sæpe est occupatus. In hac S. Petrus Tabitam a morte suscitavit, Act. 9. 10. ibique legatos a Cornelio Centurione accepit, didicitque per visum non solis Judæis, sed et Gentibus evangelizandam esse fidem Christi. Cinxit eam anno Domini* 1250. *Ludovicus, Francorum rex, turribus et muris, in eamque peregrinantes in terram sanctam primum appellunt.* Arbitratur Sanchez sane probabiliter Poetas et Historicos Gentilium, ex historia Jonæ fugientis in Joppen, ibique a ceto serpti, sed a Deo liberati, sumpsisse fabulam Andromedæ. Eam enim in Joppe alligatam fuisse saxo, ut a marina bellua voraretur, sed liberatam a Perseo belluam occidente, tradit non solum Ovidius 4. Metamorph. sed et Plinius lib. 5. c. 13. Solinus c. 13. Polyhist. Mela l. 1. c. 11. et alii. Simili modo ex diluvio Noe finxerunt diluvium Deucalionis, ait S. Justin. in Apol. contra Gentes. Sic Herculem non alium fuisse quam Samsonem, censet S. August. lib. 18. Civit. 19. Hinc ille fatalis crinis, in quo regni sors et stabilitas sita erat, quem filia Scylla dormienti patri Niso sustulit, et cum ea regnum ereptum patri ad Minoem patris et patriæ hostem detulit. Origenes lib. 4. contra Celsum, asserit Platonem fabulas suas de hortis et campis Elysiis, de formatione hominis, de serpente, quas tradit in Symposio, ex Genesi Mosis mutuatum esse. Clemens Alex. libr. 2. Stromat. docet, quod Minos, legislator Græcorum, quem dicunt novem annis cum Jove familiariter esse versatum, non alius sit quam Moses, qui in Sina cum Deo colloquens, ab eo legem accepit. Sic Noe finxerunt esse Janum bicipitem, qui duo vidit sæcula, et quasi duos mundos; eumdem transformarunt in Bacchum, eo quod vitem et vinum invenisset. Ex Lucifero e cœlis dejecto, formarunt Aten a Jove cœlo depulsam, quæ res humanas turbaret et averteret.

ET DEDIT NAULUM EJUS,] navis, q. d. Dedit pretium nautis pro usu navis qua vehebatur, puta solvit stipendium vecturæ, *quasi transfretare posset a Deo*, inquit Tertull. lib. de Fuga c. 10. ubi perperam ex fuga Jonæ, e qua retraxit eum Deus, probat non licere fideli fugere in persecutione. Aliud enim est fugere Deum, quod fecit Jonas; aliud fugere tyrannum et persecutorem, quod fecerunt Apostoli et Martyres.

4. DOMINUS AUTEM MISIT VENTUM MAGNUM IN MARE, ET FACTA EST TEMPESTAS.] Ecce quomodo comprehendit Deus se fugientes in fuga, sapientes in suis consiliis, peccatores in suis conceptibus et peccatis, eosque ad se retrahit et reverti cogit. Putabat Jonas in mari invenire quietem, et ecce comprehendit eum tempestas a Deo immissa adeo valida, ut dicat Script. *Et navis periclitabatur conteri*, ex allisione ad fluctus confringi, et ut Septuag. διαλυθῆναι, id est *dissolvi*; Pagninus: *Et navis putabatur conteri*, conterenda; Tigurina: *Ita ut cogitare quispiam posset navem esse conterendam;* Hebr. ad verbum est: *Et navis illa cogitabat conteri*, id est, qui ea nave vehebantur putabant se statim facturos naufragium. Ita Vatablus. Huc spectat illud Poetæ:

> Pallasne exurere classem
> Argivum, atque ipsos potuit submergere ponto,
> Unius ob noxam, et furias Ajacis Oilei?

5. ET CLAMAVERUNT VIRI AD DEUM SUUM,] q. d. Quisque invocavit Deum suum. Erant enim in navi de more homines diversarum regionum et religionum, puta ex variis gentibus quæ varios habebant deos;

quisque ergo suum suæque gentis Deum in tanto periculo inclamavit. Nota hebraismum: איש *isch*, id est *vir*, capitur pro *quisque*, et distributionem significat.

Tropol. notat S. Hieron. non tantum Jonam puniri, sed et nautas, eo quod Jonam recepissent. Sic et hodie qui apostatas a fide vel Ordine receptant, cum iis pariter puniuntur. Disce hic quam noxia sit peccatorum societas. Sic S. Ambr. serm. de Cathedra S. Petri docet Apostolos jactatos fuisse tempestate propter Judam: *Tranquillitas*, ait, *est*, *ubi salus Petrus navigat; tempestas, ubi Judas adjungitur: licet esset Petrus firmus suis meritis, perturbatur tamen criminibus proditoris. Unius igitur delicto cunctorum merita quassabantur*. Atque hinc tam crebra sunt naufragia, ob peccata vectorum, præsertim quæ in navi committuntur.

ET MISERUNT VASA, puta merces et onera quæ erant in vasis, IN MARE,] ad navem alleviandam Hebr. *Ut alleviaretur ab eis*. Hoc est quod ait Poeta: *Decidere jactu cœpit cum ventis*. Vere sanctus Chrysostomus hom. 1. de Pœnit. *Nautæ*, ait, *jactum fecerunt, navis vero nequaquam alleviabatur*. Quare? *quia nihil tam onerosum et grave, quam peccatum et inobedientia*.

ET JONAS DESCENDIT AD INTERIORA NAVIS, quasi ad locum secretiorem et tutiorem: ET DORMIEBAT SOPORE GRAVI,] partim ex fatigatione itineris, quod fecerat veniendo ex Zabulon in Joppen, partim et magis ex animi dejectione et mœrore. Sensit enim Jonas remorsus conscientiæ de fuga sua, quasi Deus illum persequeretur, puniret et comprehenderet: unde ut hos remorsus evaderet et sopiret, dedit se sopori. Mala enim conscientia parit mœrorem, mœror somnum: somnus enim mœrorem sepelit, cum ejus cogitationem et sensum adimit. Hinc Apostoli, Christo eunte ad passionem, præ tristitia sopore correpti sunt, Matth. 26. Ita S. Hier. Theodor. Theophyl. et Hugo. Audi S. Hieron. *Conscius erat fugæ et peccati qua Domini præcepta neglexerat, et tempestatem ignorantibus contra se sævire cernebat, ideo descendit ad interiora navis, et tristis absconditur, ne quasi Dei vindices fluctus adversum se videret intumescere*. Tropol. idem. *Sopor*, ait, *Jonæ gravissimus, hominem significat erroris sopore torpentem, cui non suffecerat fugere a facie Dei, nisi quadam vecordia mens illius obruta ignoraret iracundiam Dei, et quasi securus dormiret, et profundissimum somnum roncha nare sonaret*. Peccator ergo veternum dormit, imo lethargum: hunc enim illi peccatum inducit. Unde Christus illi inclamet oportet: *Lazare, veni foras*.

Allegor. Somnus Jonæ repræsentat somnum Christi in navi, orta tempestate, a quo excitatus ventis imperavit et mari, Matth. 8. Ubi S. Hier. *Hujus signi typum*, inquit, *in Jona legimus, quando cæteris periclitantibus ipse securus est, et dormit, et suscitatur, et imperio ac sacramento passionis suæ liberat suscitantes*. Licet enim Jonas, qua homo fugiens Deum, typus esset peccatoris; tamen idem qua Propheta, tam actis quam verbis typum gerebat Christi.

7. MITTAMUS SORTES.] Notant S. Hieron. Theodor. Remig. et Lyranus nautas misisse sortes, quia videbant maris periti tantam tamque repentinam in maria marique quieto tempestatem non esse naturalem, sed subito a Deo immissam sine præviis signis, præter cursum et ordinem ventorum, siderum, temporis, aliarumque causarum secundarum et naturalium; alioqui enim ad sortes non venissent, si causas naturales esse cognovissent.

Unde moraliter ex Jona hic discant nautæ et vectores, procellas sæpe a Deo immitti ob scelera quæ in navi fiunt, aut antea facta sunt. Ita Bias, navigans cum sceleratis, dum periclitarentur in summa maris tempestate, aliis deos implorantibus, ait: *Silete, ne vos hic navigare sentiant dii*, ut refert Laert. l. 1. c. 6. Idem cum pessimis navigans incidit in piratas. Dicentibus illis: *Peribimus, si agnoscamur. At ego*, inquit, *nisi agnoscamur, peribo*. Quocirca Plato asserebat *fugiendum esse mare, periude ac improbitatis magistrum*.

Notat, secundo, S. Thom. 2. 2. q. 95. a. 8. triplicem esse sortem. Prima est divisoria. Hæc licita est, et adhibenda quotiescumque non apparet ratio, cur alter alteri in re aliqua vel utili, vel difficili debeat præferri. Sic fratres hæreditates dividunt sorte; sic milites invadunt oppidum jacta sorte, quæ gens vel acies primo invadere debeat. Sic princeps in rebellione, cum multi sunt rei capitis, dat sortem, ut in quos sors ceciderit plectantur in exemplum reip. cæteris parcat. Huc spectat contractus sortium, qualis est in lusu aleæ. Sic S. Aug. ep. 180. scribit sorte eligendum sacerdotem, qui tempore pestis vel persecutionis in urbe maneat, et fidelibus res sacras et Sacramenta conferat, scilicet si cætera sint paria, vel aliter res hæc non possit commodo decidi Unde in beneficiis Ecclesiasticis illicita est sors; hæc enim non sorte, sed maxime idoneis sunt danda Similis est ratio officiorum sæcularium; unde et Arist. l. 1. Ethic. carpit Athenienses, eo quod magistratus sorte crearent.

Secunda est consultoria, qua per sortem inquiritur divinum consilium, ut sciatur quid in negotio obscuro sit agendum; nam si eventus a casu exspectetur, sors hæc divisoria erit, potius quam consultoria, uti patet in exemplis jam datis; nemo enim eam consulit. Consultoria illicita est: pertinet enim ad tentationem Dei, nisi Deus inspiret (aut aliis mediis humanis deficientibus necessitas cogat suadeatque invocato suppliciter Deo) illa utendum; seque illam directurum, et per illam voluntatem suam declaraturum; uti factum est, cum Saul in regem sorte electus est, 1. Reg. 10. 20. et Mathias in Apostolum, Act. 1. 26. Plura vide apud P. Lessium, lib. 2. c. 43. de superstitione, dub. 9. et Delrio de Magia tractat. de divinat. ex sortibus.

Tertia sors est divinatoria, qua inquiritur cognitio veritatis futuræ, vel præsentis, sed arcanæ et occultæ; qualis fuit hæc, qua quærebatur causa, et reus hujus procellæ et tempestatis. Hæc pariter illicita est, ni Deus inspiret ea utendum, et per eam rem futuram vel arcanam indicare velit, uti indicavit furtum Achan per sortem, Josue 7. 14. Unde sortes hæ, sive sortilegia, æque ac aliæ divinationes et incantationes damnantur c. 1. de *sortilegiis*, et 25. quæst. 5. c. *Sortes*. Cum enim hic occulta veritas non quæratur, nec accipiatur a Deo, sequitur eam quæri et accipi a dæmone. Ubi dupliciter peccatur: Primo, quod ineatur commercium cum dæmone, isque quasi doctor consolatur qui mendax est et pater mendacii Secundo, quod in futuris

tribuatur dæmoni prænotio futurorum, quæ soli Deo est propria: unde dæmon tunc tacito quodam pacto et consensu invocatur, tum ut fortes regat, et per eas quid futurum sit præsignificet; tum ut effectum præsignatum reipsa compleri procuret. Sic apud Suetonium et alios legimus sortes Domitiano Cæsari interitum denuntiasse; Alexandro Severo autem nil tale speranti imperium: sorte enim illi hi versus Virgilii 6. Æneid exierunt:

Tu regere imperio populos, Romane, memento.

Talis fuit Pythagorica sors antiquissima, per quam victoria, vita, mors, fausti infaustique eventus divinabantur per numerum nominum. Ille enim cujus nomen habebat litteras plures majorisque numeri indices, prædicebatur fore victor; victus vero ille, cujus nomen pauciores litteras et minoris numeri indices continebat. Sic Patroclum ab Hectore vincendum, et Hectorem ob Achille superandum, numeris nominibus eorum inclusis divinatum est, uti canit Terentius: imo quod mirum est, id ipsum habetur apud V. Bedam tract. de Divinat. mortis et vitæ, qui habetur in fine 2. tom. operum illius, ubi hac de re multa et mira, non credenda, nec practicanda, utpote vana et superstitiosa, recensentur. Quare soleter advertendum est, hunc tractatum non esse V. Bedæ, sed Petosyris (Gentilis astronomi, ut videtur) qui eum conscripsit et misit ad Necepsum regem Ægypti, ut habet ejus inscriptio. Forte hic tractatus inventus fuit in scrinio Bedæ; unde illi ab operum ejus compilatore adscriptus et assutus est.

Nota tertio, licet sors hæc nautarum fuerit superstitiosa, uti jam dixi, Deus tamen illam, licet malam, disposuit et ordinavit in bonum; ita enim eam temperavit et direxit, ut Jonas reus deprehenderetur, et culpam agnosceret, ac ad Deum rediret. Ideo enim excitavit tempestatem, ut jacta a nautis sorte Jonas quasi *ejus* causa et reus caperetur. Simili modo direxit sortes, vel potius omen superstitiosum, quod captabant Philisthæi 1. Reg. 6. 9. dicentes: Si vaccæ arcam Domini vehentes ascendant contra Bethsames, Deus Hebræorum hanc morborum plagam nobis inflixit; sin autem minime, sciemus quia casu accidit. Fecit enim Deus ut vaccæ tenderent versus Bethsames, quo facto, crediderunt Philisthæi non casu, sed a Deo sibi plagam immissam. Simili modo, c. 28. 15. cum Saul consularet Pythonissam, fecit Deus ut in ejus præstigiis compareret Samuel, et Sauli interitum instantem prædiceret. Causam dat S. Chrys. hom. 3. in epist. ad Titum, quod Deus sortilegos et sacrilegos voluerit suis sortibus et ominibus revincere, eaque in ipsorum caput retorquere, imo ipsorum accusatores constituere. *Deus*, inquit, *eos*, (Philisthæos) *suo ore corripuit atque redarguit. Hoc ipsum et in Pythonissa muliere dicendum est; quia enim ei fidem adhibebat, idcirco per hanc Saul audire fecit quod se comprehensura essent mala.* Et S. Hier. *Fugitivus* (Jonas) *sorte deprehenditur non viribus sortium et maxime sortibus Ethnicorum, sed voluntate ejus qui sortes regebat incertas.*

Porro sortibus et sortilegiis etiamnum crebro utuntur nautæ infideles et Ethnici. Testimonio sit S. Franc. Xaverius, qui describens iter suum Joponicum epist. prima quam ex Japone dedit ad Socios Goam, anno Domini 1548. 3. Nonas Novembr. quæ habetur l. 3. epist. ejus ordine quinta: *Molestissime ferebamus*, inquit, *quod navicularius et nautæ sortibus dæmonem identidem consulerent, utrum ex usu esset in Japoniam pergere, necne; et simul exquirerent an secunda navigatione cursum tenere possemus, et sortes modo lætæ, modo tristes edebantur.* Ac post multa de iisdem, cum narrasset navarchi filiam in mare jactatione navis excussam ac submersam, subdit: *Inde Barbari ad idolum sacrificiis placandum versi, diem noctemque totam mactandis avibus apponendisque idolo epulis consumpserunt.* Disce hic sortibus jungi solere sacrificia ad conciliandum idolum, id est, dæmonem qui consolitur et rogatur ut per sortes respondeat. Pergit Xaverius: *Tum navarcho cur filia sua interisset sortibus percontanti, sors editur: si Emmanuel noster in sentina periisset, ejus filiam nequaquam fuisse perituram. Videtis profecto quanto in periculo versaremur, quorum vita ex diaboli sortibus penderet, ejusque satellitum voluntate.* Remediis deinde hisce usum se scribit. *Sæpius a Deo precatus sum, etc. ut communi hosti illorum superstitionum auctori graviores constitueret cruciatus, quoties navarchum ad sortes ducendas atque ad se pro Deo colendum impelleret.* Et paulo post: *Certissimum præsidium est, ut contra hostem magno præsentique sis animo, tibi penitus diffidens et fretus Deo, ut videlicet in illo spes omnes ac vires tuas locatas habeas, ac nullo modo committas, ut tali ac tanto defensore ac patrono timere, ac de victoria dubitare videaris. Sæpius enim mihi minitans denuntiabat venisse tempus ulciscendi doloris sui. Verum cum nihil ille nocere cuiquam possit, nisi quoad Deus ipse permittat, magis eo tempore Dei diffidentia timenda est, quam impetus inimici.* Additque Deum permittere diabolo, ut tentet timidos et diffidentes, non autem animosos et fidentes Deo, quibus omnem vim sortium et dæmonis infringit, easque ita dirigit ut suæ gloriæ et suorum commodis serviant.

Et cecidit sors super Jonam.] Syrus: *Et ascendit sors Jonæ*, v. g. chartula, nomine Jonæ inscripta, primo educta est ex urna. Sic alleg. milites sorte diviserunt vestem Christi, ait S. August. l. 4. de Symb. ad catechum. c. 6.

Indica nobis cujus causa malum istud sit nobis?) cur vento et procellis hisce jactemur, et tantum non obruamur? Quod est opus tuum? Quæ terra tua? q. d. Indica nobis quod operis agas, de qua terra, de quo populo proficiscaris, quo abire festines? *Notanda brevitas*, inquit S. Hier. *quam admirari in Virgilio solebamus:*

Juvenes quæ causa subegit
Ignotas tentare vias? quo tenditis, inquit,
Quod genus? unde domo? pacemne huc fertis, an arma?

Interrogatur persona, regio, iter, civitas, ut ex his cognoscatur et causa discriminis, puta periculi. Dicunt ergo: *Quod est opus tuum?* exercesne usuras, rapinas, magiam, aut similem artem illicitam, qua tibi numen infestum reddideris? esne sacrilegus, atheus, magus, prædo, fœnerator, etc. *Quæ terra tua? unde venis?* q. d. Venisne ex scelerata aliqua regione, cui Dii marini ventique aut cœlum ipsum, aut sidera pertinaciter infesta sint, atque ita in divino erga regionem tuam odio laboras? An populi tui fato vexaris, cui cœlum adversum navigationem et difficillimas tem-

pestates semper paret? An vero tu patriam tuam diis charam improbe deseruisti, vel nefarie violasti, aut prodidisti, cujus sceleris pœnas a te superi exigunt? *Ex quo populo tu es*, ut ejus populi crimine, aut fortuna, aut odio tu primum, et nos deinde tui causa affligamur? Omnis enim hæc nautarum inquisitio eo spectat, ut Jonam ingenti aliquo scelere aut privato aut publico obligatum esse suspicerentur; sive illud sit Jonæ, sive patriæ et populi, quod ea tempestas ulciscatur. Ita Arias.

9. Et dixit ad eos: Hebræus ego sum,] q. d. Genere et gente Judæus sum, non Gentilis. Hebræi nomen, inquit Arias, impositum est familiæ suæ a Semo Noe filio, cum ipsa, trajecto Euphrate fluvio, novas sedes sibi quæsivit. Unde de eo dicitur Gen. 10. 21. *De Sem quoque nati sunt patre omnium filiorum Heber.* Secundo, alii ab Heber patre Phaleg, cujus tempore facta est divisio linguarum, cum in ejus familia remansit usus linguæ Hebrææ, Hebræos dictos esse censent. Verum non omnes posteri Heber et multo minus Sem, dicti sunt Hebræi, sed tantum ii qui per Abraham descendunt. Tertio, ergo melius alii censent Abrahamum dictum esse Hebræum, id est transitorem; eo quod e Chaldæa, transito Euphrate, in Chananæam commigrarit: unde primo omnium illi hoc nomen tributum est, Genes. 14. v. 13. Ab Abraham ergo posteri vocati sunt Hebræi æque ac Abrahæi. Fuit hoc nomen olim gloriosum; unde Apostolus 2. Corinth. 11. 22. *Hebræi sunt, et ego: Israelitæ sunt, et ego: semen Abrahæ sunt, et ego.* Christus enim fuit Hebræus, B. Virgo et Apostoli, primique Christiani fuerunt Hebræi.

Tropol. Arias: Jonas confessus est se esse Hebræum, id est prætereuntem, id est transgressorem legis et voluntatis divinæ. Rursum Hebræum, id est peregrinum et viatorem, qui continuo tendit ad mortem, et per mortem ad immortalitatem. Chald. et Septuag. pro ר legentes ד, puta pro עברי *ibri*, id est Hebræus, legentes עבדי, *abdi*, vertunt: *Servus Domini ego sum.*

Et Dominum Deum coeli.] Pro *Deum*, hebr. est tetragrammaton *Jehova*, q. d. Ego non idola, sed ipsum verum Deum Hebræorum Hebræus timeo,] id est colo. Nota: In Script. cultus Dei vocatur *timor: et timere Deum*, est eum colere: tum quia *primus in orbe Deos fecit timor;* tum quia summa Dei majestas maxime a nobis timorem et reverentiam exigit. *Filius honorat patrem, et servus dominum suum: si ergo pater ego sum, ubi est honor meus? et si Dominus ego sum, ubi timor meus?* Malach. 1. 6. Timor enim non servilis, sed filialis includit amorem et reverentiam Dei, quasi summi Domini et patris nostri.

10. Qui fecit mare et aridam,] qui est Deus verus et solus, utpote universi creator, et dominus cœli, maris et terræ; qui proinde hanc tempestatem et procellam e cœlo, aeri, mari et terræ induxit; potensque est nos mari mergere, æque ac terra dehiscente nos absorbere: eam autem induxit ob meam inobedientiam et fugam. Hanc enim eis indicasse Jonam, patet ex eo quod sequitur: *Cognoverunt enim viri quod a facie Domini fugeret, quia indicaverat eis.* Illa enim verba huc spectant. Unde et sequitur:

Et timuerunt viri timore magno,] tum quod Dei potentiam et vindictam a Jona expositam pertimescerent, præsertim quod quisque sibi conscius esset se eam sæpius offendisse et irritasse; tum quod non tam metuerent, quem oculis cernerent, quod Deus hic tam potens et offensus, Jonam fugientem insequeretur, eumque in navi sua comprehenderet: verebantur ergo ne et ipsi quasi receptatores Jonæ, cum eo pariter a Deo comprehenderentur, punirentur et mergerentur. Sic enim dum prætor furem et latronem insequitur, domumque quam fur ingressus est invadit, hospes et omnes qui in domo sunt metu percelluntur, ne simul cum fure a prætore quasi socii et complices capiantur et plectantur. Multo enim magis id ipsum timendum est apud Deum, qui subinde etiam in populo innoxio peccata aliquorum occulte punit et ulciscitur: uti furtum occultum Achan punivit in toto populo Hebræorum inscio et innoxio, permittens eum cædi a Chananæis, quia *anathema in medio tui est Israel* (sic et in te, o navis et nautæ, puta Jonas,) Josue cap. 7. v. 13. Ita S. Hieron. *Historiæ*, inquit, *ordo præposterus est. Quia enim poterat dici: Nulla causa timoris fuit ex eo quod eis confessus est dicens: Hebræus ego sum; et Dominum Deum cœli timeo, qui fecit mare et aridam; statim subnectitur, quod idcirco timuerunt, quia eis indicaverat se Domini fugere conspectum, et ejus non fecisse præcepta. Denique causantur, et dicunt: Quid hoc fecisti? id est, si times Deum, cur fugis? si tantæ potentiæ prædicas quem colis, quomodo te putas posse evadere?* Et rursum: *Timent autem timore magno, quod intelligunt sanctum et sanctæ gentis virum; de Joppe quippe solventes navem, Hebrææ gentis noverant privilegium, et tamen fugitivum celare non possunt. Magnus est qui fugit, sed major ille qui quærit: non audent tradere, celare non possunt.*

Et dixerunt ad eum: Quid faciemus tibi?] *Rogant*, inquit S. Hieron. *ut ipse remedio sit, qui auctor peccati fuerat: si culpa est quod te suscepimus, quid facere possumus ne Dominus irascatur: quid faciemus tibi? hoc est, interficiemus te? sed cultorem Domini servabimus? sed Deum fugis; nostrum est præbere manus quid fieri jubeas; tuum est imperare, quo facto quiescat mare, quod nunc iram suo tumore testatur.*

11. Et cessabit mare,] id est ut cesset. Est hebraismus.

Quia mare ibat et intumescebat,] *ut ostenderet ultionem Creatoris se differre non posse*, ait S. Hier. et S. Chrisost. hom. de Jona: Sicut, ait, servus fidelis videns mancipium fugere, insequitur, nec quiescit donec illud apprehendat, reducat, et præsentet domino: sic et mare fugientem Jonam persequitur, nec cessat donec eum capiat, et Deo dedat.

12 Et dixit ad eos: Tollite me, et mittite in mare.] Nota hic primo, Jonæ charitatem magnanimam, qua, ne alii pereant: item pœnitentiam, qua ut Deo offenso satisfaciat, ipse solus perire cupit. Ita S. Hier. Secundo, Jonam hæc dixisse ex instinctu Dei, quo sciebat Deum velle ut quasi piaculum et lustramentum mitteretur in mare; ideo enim a Deo tempestatem hanc esse excitatam. Hoc est enim quod ait: *Scio enim ego quoniam propter me tempestas hæc, etc.* Alioqui enim nisi Deus eum ut fugitivum ita sibi dedi poposcisset, nec nautæ potuissent eum mergere, nec ipse nautis potestatem se mergendi et occidendi dare. Porro volebat Deus Jonam in mari mergi, quia fugiens

Deum ad mare confugerat: mare tibi, o Jona, fuit in votis, mare pariter sit tibi tortor: in quo enim quis peccat, in eo et punitur Alleg. tamen causa potior fuit scilicet ut repræsentaret Christi passionem et resurrectionem de qua mox plura.

Audi S. Chrysost. hom. 5. ad Pop. *Jonas fugiebat terram, et Dei iram non effugiebat. Fugiebat terram, et in mare tempestatem induxit; nec tantum nullum ex fuga bonum nactus est, sed etiam eos qui se susceperant in extremum periculum adduxit: ut discas quod, sicut in peccatis viventi neque navigium prodest, sic peccato exutum neque mare perdit, neque bestiæ consumunt; verum et animal, et elementum incolume depositum Deo reddiderunt, et per omnia discebat Propheta esse mansuetus et humanus, et neque stultis nautis, neque feris undis, neque bestiis crudelior esse. Rediit ergo, prædicavit, minatus est, persuasit, solvavit. Propterea ipsum non statim de navigio ad urbem perduxit, sed nautæ mari tradiderunt, mare ceto, cetus Deo, Deus Ninivitis, et per longum circuitum profugum reduxit.* Vide sequentia, ubi pulchre docet peccatori non fugiendum esse a Deo, quia effugere est impossibile, sed mutandos esse mores pravos; hi enim vulneri causam dederunt.

Hoc Jonæ exemplum imitatus est S. Gregor. Nazianz. cum enim in Concilio Constantinopol. orta esset dissensio inter Episcopos Ægyptios et Orientales, illis electionem Gregorii in Patriarcham Constant. impugnantibus, his defendentibus, ipse Synodum ingressus, cohortatus est omnes ad pacem, ejusque causa quasi alterum Jonam devovere se mari, et patriarchatui renuntiare liberaliter obtulit, quod et ingenue præstitit. Audi enim in carm. de Vita sua.

> Ego vero Jonæ facinus excelsum æmulor:
> Me pro salute do lubens nostræ ratis,
> Licet excitati turbinis causa haud siem:
> Nos sorte captos mergite insano mari.
> Nos hospitalis cetus excipiet: sit hoc
> Concordiæ vobis initium; latitudinis
> Locus hic vocetur, splendidior hic surget mihi.

Alludit ad similem cessionem puteorum, quam Gerarītis fecit Isaac Genes. 26. v. 22. qui proinde tertium puteum pacificum vocavit *latitudo*.

Alleg. S. Hieron. *Apostoli*, ait, *deserentes in passione Christum, quodammodo in fluctus præcipitabant. Iste Jonas dicit: Scio quia propter me tempestas grandis est super vos, quia me vident venti vobiscum ire in Tharsis, id est, ad contemplationem lætitiæ navigare, ut vos perducam ad gaudium, ut ubi ego sum et Pater, ibi et vos sitis. Idcirco sæviunt, idcirco mundus fremit, me cupit devorare mors, ut vos pariter occidat, et non intelligit quia velut in hamo escam capit, ut mea morte moriatur. Tollite me et mittite in mare, tempestas quæ propter me sævit contra vos, me moriente, sedabitur.*

13. ET REMIGABANT VIRI, UT REVERTERENTUR AD ARIDAM.] Nota hic pietatem nautarum; nam, ne Jonam, licet id indicantem et se offerentem, mergant, petunt littus in quod eum exponant; itaque et ipsi, et sibi consulunt. Propterea, ait S. Hieron. *nitebantur reverti ad terram et effugere discrimen, ne sanguinem funderent; magis volentes perire quam perdere.* Verum cum vident se fluctus obluctantes non posse vincere, sed ab iis vinci, agique rem de omnium vita, satius ducunt unum Jonam perire quam omnes. Mittunt ergo eum in mare, sed antequam id faciant, veniam a Deo precantur. Dicunt ergo:

14. QUÆSUMUS, DOMINE, NE PEREAMUS IN ANIMA VIRI ISTIUS; *in*, id est, ut Sept. propter animam, id est vitam, Jonæ, quem mergimus et perdimus; sed inviti, coacti, et ab ipso quem perdimus jussi. Unde explicando subdunt: ET NE DES SUPER NOS SANGUINEM INNOCENTEM,] q. d. Ne imputes nobis quod istum innocentem conjecerimus in mare: licet enim nobis sit innocens, nostrumque neminem læserit, tibi tamen est nocens: tu enim per sortes eum sontem declarasti.

15. ET TULERUNT JONAM, ET MISERUNT IN MARE.] *Non dixit*, inquit S. Hier. *Arripuerunt;* non *ait: Invaserunt; sed Tulerunt, quasi eum obsequio et honore portantes miserunt in mare non repugnantem, sed præbentem manus ipsorum voluntati.* Addit, Arias ex Eleazaro quid memorabile: *In Eleazari*, inquit, *antiquissimi divinorum librorum Interpretis tractatu, qui circa ætatem Christi scripsisse dicitur, quintum hoc periculum a viris illis factum traditur, quo divinum de ea re consilium diligentius exquireretur. Nam post privatas deorum invocationes, post jacturam factam, post eductas sortes, post orationem et deprecationem communiter susceptam, illud postremum sæpius tentaverunt, ut sublatum Jonam in mare usque ad collum demitterent, rursusque ad sese in navim reciperent; evenisse vero ait, ut quoties demissus esset, mare conquiesceret; cum autem receptus, rursum fremere et intumescere sentiretur: quo signo divinæ voluntatis certiores facti, Jonam tantum in mare conjectum penitus demisere.* Nautarum sollicitudo in liberando Jona facit idipsum probabile et credibile.

ET STETIT MARE A FERVORE SUO,] cessavit a suo æstu, tumore et fluctibus: *Quia invenerat quem quærebat*, inquit S. Hieron. *velut si quis persequatur fugitivum et concito pergat gradu, postquam fuerit consecutus, desistit currere, et stat ac tenet quem apprehenderit; ita et mare quod absente Jona irascebatur, in visceribus suis desideratum tenens gaudet et confovet, et ex gaudio tranquillitas redit.* Sic alleg. inquit, Christo in mare passionis projecto, stetit fervor idololatriæ omnisque erroris, rediit tranquillitas fidei, orbis pax, secura omnia, et Gentium conversio ad Deum: sicut ergo Jonæ submersio navis est relevatio; ita Christi interitus mundi est salus.

Nota: Licet cesset ventus, *sed tamen a vento qui fuit, unde furit:* ita hic post ventum furebat mare, donec injiceretur Jonas; quo injecto, illico quievit, ut indicaret tempestatem hanc divinitus excitatam pariter et sedatam, propter unicum Jonam.

16. ET TIMUERUNT VIRI TIMORE MAGNO DOMINUM,] q. d. Hoc maris æstuantis et illico sedati miraculo nautæ Deum illius cognoverunt, scilicet Deum Jonæ et Hebræorum esse verum Deum, ad ejusque fidem, timorem et cultum conversi sunt. Ita Hugo, Lyranus et Arias.

ET IMMOLAVERUNT HOSTIAS, non tantum spirituales precum et gratiarum actionis, uti censet S. Hieron. sed etiam corporales: mox enim post Jonam in mare missum, appulerunt ad littus, ibique hostias Deo Hebræorum immolarunt. Insuper VOVERUNT VOTA,] offerenda in templo Hebræorum Hierosolymæ, juxta le-

gem et ritus quos a Scribis ibidem erant perquisituri: nec enim a Jona jam misso in mare eos discere poterant. Ita Theophyl. et Huga. Quare non dubium omnes hosce nautas hoc miraculum, Deumque ejus auctorem deinceps ubivis locorum prædicasse et celebrasse Hinc aliquis suspicari posset nautas hos Deum Hebræorum colentes suscepisse Judaismum, et factos esse proselytos.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jonas missus in mare sorbetur a ceto; ibi pulchro carmine Deum invocat et laudat; cujus proinde jussu tertio die evomitur in aridam.

1 Et præparavit Dominus piscem grandem ut deglutiret Jonam: et erat Jonas in ventre piscis tribus diebus, et tribus noctibus. 2. Et oravit Jonas ad Dominum Deum suum de ventre piscis 3. Et dixit: Clamavi de tribulatione mea ad Dominum, et exaudivit me: de ventre inferi clamavi, et exaudisti vocem meam. 4. Et projecisti me in profundum in corde maris, et flumen circumdedit me: omnes gurgites tui, et fluctus tui super me transierunt. 5. Et ego dixi: Abjectus sum a conspectu oculorum tuorum: verumtamen rursus videbo templum sanctum tuum. 6. Circumdederunt me aquæ usque ad animam: abyssus vallavit me, pelagus operuit caput meum. 7. Ad extrema montium descendi: terræ vectes concluserunt me in æternum; et sublevabis de corruptione vitam meam, Domine Deus meus. 8. Cum angustiaretur in me anima mea, Domini recordatus sum: ut veniat ad te oratio mea ad templum sanctum tuum. 9. Qui custodiunt vanitates frustra, misericordiam suam derelinquunt. 10. Ego autem in voce laudis immolabo tibi: quæcumque vovi, reddam pro salute Domino. 11. Et dixit Dominus pisci, et evomuit Jonam in aridam.

1. Et præparavit Dominus piscem,] q. d. Fecit Deus ut piscis quasi satelles suæ vindictæ, æque ac clementiæ præsto adesset juxta navim, qui Jonam exciperet et devoraret ut vindex, et servaret ut custos. Jonas ergo, non diu natans, sed statim ex navi in piscem, ejusque ventrem, æque ac Christus ex cruce illico in sepulchrum descendit, inquit S. August. epist. 49. in fine. Hinc Septuag. vertunt: *Et præcepit Deus ceto magno, et devoravit Jonam.* Hebræi enim præceptum vocant omnem ordinationem, dispositionem, providentiam. Pulchre S. Chrysostom. in Psalm. 96. *Dominus regnavit*, etc. docet feras et belluas Deo et Sanctis servire, quodque Jonas existans in ventre ceti eum gubernabat, ut pergeret, non quo ipse, sed quo Jonas volebat, scilicet in aridam vers. 11. *Sic*, ait, *Jonæ cetus triduo subjugalis fuit, et quo intus gubernans, non quo ipse volebat ducens: quis pastor ita agnas suas placavit, ut Daniel efferos leones? quis rex tam perniciea Indos habet, quam Elias corvos? quis discipulum absque murmure ita hospitalitatem exercere docuit, ut Jonas cetum in mari? quorum armorum exercitus regem suum ita illæsum servavit, et alienigenas ab impetu coercuit, ut Chaldaicus caminus Chaldæos cives urbis exussit, et Hebræos servavit?*

Piscem grandem;] Septuag. quos sequitur S. Matth. c. 12. 40. cetum. Nota: ceti nomen commune est ad balænas, physeteres, orcas, pristas, lamias, thinnos, omnesque pisces prægrandes, et cetaceos. Cetus enim, ut ex Aristot. docet Aldrovandus lib. 3. de Piscibus, c. 32 proprie vocatur omne genus piscium, quod absque ovificatione vivos excludit fœtus, et vere respirat vero respirationis instrumento, pulmone inquam præditum, imo a Galeno et vulgo quilibet pisces prægrandes cetis accensentur; non quod ceti sint, sed quod ad eorum magnitudinem excrescant, Unde licet carcharias, de quo mox, pulmonem non habeat, atque ova intra se concipiat, sed ita ut ea intra se vivificet, vivosque fœtus excludat; a Galeno tamen, Æliano et Oppiano inter cete recensetur.

Licet ergo vulgus putet piscem hunc qui glutivit Jonam fuisse balænam, negant tamen id Rondeletius lib. 13. de Piscibus cap. 12. et Ulysses Aldrovandus lib. 3. de Piscibus cap. 32, et ex iis Pineda lib. 4. de Rebus Salom. cap. 12. a Castro hic et alii; eo quod balæna artiori sit gutture et ventriculo, nec facile hominem integrum et illæsum glutire et continere possit. Quod intellige de parvis et communibus balænis: nam majores sunt instar montium, quæ facile homines et boves integros glutiunt. Censent ergo ipsi piscem hunc fuisse illum, qui Carcharias, et Canis, atque ab Iteliis et Nicandro aliisque vocatur *lamia*, qui ingens est, voracissimus et anthropophagus, rictumque oris et guttur habet immene, prout ea depingit, et in imagine spectanda exhibet Aldrovandus, l. 3. de Piscibus, c. 32. peg. 381. Carcharias enim, sive Canis, est galeonum omnium maximus, magnitudine thinnos ipsos vincens, et in tantum aliquando excra-

scens, ait Rondeletius, ut curruі impositus, vix a duobus equis vehi possit; quare evisceratus et in frusta dissectus, duobus aliquando curribus imponendus fuit Addit Rondeletius vidisse se mediocrem, qui mille libras ponderabat: Nicenses vero sibi testatos esse refert Gillius sese istiusmodi piscem ad quatuor millia librarum accedentem cepisse, et in ejusdem ventre solidum hominem reperisse: similoque quid Massilienses sibi narrasse, comprehendisse, inquam, se Canem, in quo loricatum hominem invenissent. Vidit insuper Rondeletius in Santanico littore alium, cujus os et gula tanta erant vastitate, ut hominem etiam obesum commode capere potuisset: imo vero si os canis marini ita hians conservetur, reliquo corpore contecto, canes terrestres illud ingredi, et ventriculum subire ut piscium reliquias devorent. Hac de causa carcharias a nonnullis vocatur *lomia* παρα του λαιμου, id est a gula et gutture, eo quod magnum et quasi immane guttur habeat, sitque voracissimus. A qua ingluvie similiter lamiæ vocantur maleficæ illæ, quæ pueros et juvenes ad se sua forma alliciunt, allectosque devorant; quod, ut aiunt, Menippo Lucio contigisset, nisi gravis et prudentis viri consilium ab amore juvenem deterruisset, dicendo, οφιν θαλπεις και σε οφις, id est *serpentem foves, et te serpens*, quod percommode de eo dicitur, qui id amat, fovet, amplectitur, quod tandem certum ei exitium est allaturum, uti non raro amasiis contingit. Hæc Rondeletius et Aldrovandus, qui proinde opinantur piscem qui Jonam devoravit, fuisse carchariam sive lamiam; qui licet proprie non sit cetus, cetum tamen dici ea phrasi qua quivis vastus et immanis piscis vocatur *cetus*. In eo tamen dissentit Aldrovandus a Rondeletio, quod Rondeletius censeat lamiam hanc eamdem esse cum lamia Aristot. lib. 5 histor. animal c. 5. et Plinii lib. 9. c. 24. Aldrovandus vero id neget, eo quod lamiam Aristoteles et Plinius ponant planam, et planis piscibus cartilagineis annumerent, qualis non est lamia hæc vasta et immanis, quæ ab Aristotele κυων, id est canis, nuncupatur. a Theophr. lib. 4. hist. Plant. c. 8. Columello et aliis vocatur Carcharias, quod voracissimus impudensque sit fur, quodque dentibus plurimum valeat, eosque acutos et pectinatos habeat; καρχαρος, enim acutum asperumque significat: unde καρχαροδοντα animalia, quibus acuti pectinatimque conjuncti dentes sunt, Aristoteli nuncupantur. Vere S. August. ep. 49. q. 6. agens de ore ceti, qui deglutivit Jonam: *Quis*, ait, *non conjiciat quanta hiatu patebat os illud, quod velut janua speluncæ illius fuit?* Vide ibidem August. hanc Jonæ historiam defendentem contra Porphyrium, eam ut fabulosam irridentem.

Alleg. S. Ambr. in Psalm. 43. Jonas, ait, est Christus, cui *propterea missus est in mare, ut exciperetur, et devoraretur a ceto, qua intra alvum ceti positus ejus interiora vacuaret, de qua ceto hoc dictum sit, audi Job dicentem* c. *3. Qui habet, ait, magnum cetum captivum reddere. Quis iste est? utique* cognoscis, *cum legis quod Dominus noster Jesus Christus captivam duxerit captivitatem; devicto enim adversario et inimico, nos qui captivi eramus, cœpimus libertatem possidere per Christum.*

Symbolice S. Hieronym. ad Heliodor. in Epitaphio Nepotiani, hæc accommodat morti, quæ fideles absorbet quidem, sed instar Jonæ quasi vivos retinet, ob spem resurrectionis, qua brevi redivivi surgent. *Devorasti*, inquit, *Jonam, sed in utero tuo vivus fuit*, juxta illud Osee 13. 14. *Ero mors tua, o mors.* Denique miraculum hoc devorationis et ejectionis Jonæ factum est non tam propter Jonam, quam propter Ninivitas, ut illi per hoc miraculum Jonæ crederent: allegorice propter Christum et Christianos, de quo plura cap. 3. 5.

Et erat Jonas in ventre piscis] Multa hic miracula: Primum, quod venter piscis calidissimus Jonam non consumpserit et in chilum converterit; secundum, quod Jonas ibidem vivere et respirare, aeremque frigidum attrahere potuerit; tertium, quod *odor*, qui in ventre ceti est olidissimus et intolerabilis, Jonam non exanimarit, quin potius ipse eum commode tulerit; quartum, quod in hoc angustissimo et incommodissimo carcere, non tantum *animæ*, sed et mentis compos fuerit spirituque Dei afflatus insigne et pium carmen Deo cecinerit. Dei ergo hoc fuit opus, qui simili modo conclusum in materno ventre fœtum, tot mensibus sine cibo aut potu, sine egestionis, sine frigidæ respirationis usu continet. Ita Theophil. Quam rem licet frequentem merito admirans David: *In te*, inquit, *projectus sum ex utero: de ventre matris meæ Deus meus es tu*, Psal. 21. 11. Qui ergo tres pueros in fornace Babylonia illæsos, idem Jonam in ventre ceti intactum servavit. Ita S. Hieron.

Ex Jona Gentiles videntur sumpsisse fabulam sui Herculis. Finxerunt enim quod Hercules a balæna sit devoratus, et ex ea incolumis redierit, nisi quod depilatus fuerit ob internam belluæ caliditatem. Ita Theophyl. et Lycophron. in tragedia Herculis, tradit Herculem cum rediret ex Cholchide cum Argonautis, invento vellere aureo, tempestatem passum, et in mare lapsum a pisce devoratum fuisse, ac post triduum salvum ex eo in mare projectum. Arbitror eum hoc ex Josepho lib. 9. Antich 11. sumpsisse, qui scribit Jonam a ceto evomitum in Ponto Euxino. Hoc enim videtur Lycophron ad Herculis personam transtulisse: nam navigatio Argonautarum fuit in Ponto Euxino. Ita Salmeron tom. 8. tract. 17.

Allegor. Theophil. Jonas est Christus, navis est synagoga Judæorum, navarchos Moses, nautæ Prophetæ, mare afflictiones nostris peccatis debitæ, sors voluntas Patris æterni, venter ceti sunt secreta mortis, sepulchri et inferni in quibus triduo fuit Christus et post triduum inde resurgens Gentibus pœnitentiam et Evangelium salutis annuntiavit per Apostolos; tunc venti, id est, inspirationes et tentationes validissimæ dæmonum, sedati sunt; procellæ voluptatum moris, id est sæculi hujus, prostratæ sunt; pax et tranquillitas corporibus æque ac animis fidelium reddita, dicente Christo: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis*. Hinc et Jonas hebr. idem est quod columba vel q. d. יהוה יונה *Iehova ione*, id est Deus laborans.

Tribus diebus.] Causas hujus ternarii assignavi Osee 6. 3.

2. Et oravit Jonas ad Dominum.] Angustiæ Jonam ad Deum redire eumque invocare compulerunt. Ita Deus suos redigit ad arcta, ut eum invocent, et invocantibus illico adest et opitulatur. Vulgo dicitur: *Qui nescit orare, eat ad mare;* qui enim in eo navigant,

dum non nisi cœlum et pontum vident, ventosque et fluctus qui ad sidera videntur elevari, et mox in abyssum subsidere, ut videantur jamjam mergendi, et ad ima maris descensuri, illico discunt opem numinis et cœlitum omnium implorare. Præclare Nyssen. in exposit. Orat. Domin. Oratio Jonæ, inquit, cetum domum effecit, ut in ventre ceti commode quasi in domo degeret et oraret.

Miratur Tert. l. de Orat. c. 14. *Quomodo*, ait, *oratio Jonæ de ventre ceti per tantæ bestiæ viscera, ab ipsis abyssis, per tantam æquoris molem ad cœlum potuit evadere?* Hæc nimirum est vis orationis, hæc vis Dei, qui ubique præsens audit supplicum preces.

3. Et dixit.] Est hoc Jonæ carmen lyricum, inquit Arias, tricolon tetrastrophon, simile illi Horatiano lib. 1. ode 36.

Et thure et fidibus juvat
Placare, et vituli sanguine debito
Custodes Numidæ Deos.

Nisi quod quartus versus brevior est in hunc modum:

Angustis nimium mihi rebus,
Te Dominum carmine supplici
Imis de barathris voco, et
Audiens vocem.

Clamavi de tribulatione mea.] Jonas cum projiceretur in mare, tanto sui periculo excitatus illico cœpit orare, et clamare saltem mente ad Dominum; sed statim devoratus a ceto, vidensque se in ejus ventre, multo magis clamare perrexit. Unde S. Hieron. ait quod Jonas *ex quo in mare præcipitatus vidit cetum, et tantam corporis molem, et immanes rictus aperto se ore sorbere, Domini recordatus sit et clamaverit.* Fabulatur hic more suo R. Salomon, Jonam primo devoratum a ceto mare, et quia ibi satis ample et laxe degebat, non clamasse ad Dominum; Deum ergo jussisse ceto masculo ut Jonam evomeret in cetum fœminam, puta in balænam fœtu plenam et gravidam, in qua cum Jonas arctari se sentiret, cœperit clamare. Probat idipsum, quia v. 1. piscis hic vocatur masculine דג *dag*: ergo erat cetus mas, v. vero 3. ubi dicitur: *Et oravit Jonas ad Dominum Deum suum de ventre piscis*, hebr. est fœmininum דגה *daga*, id est piscis fœmina. Verum errat fabula: nam unum et eumdem fuisse piscem qui sorbuit Jonam, et in quo Jonas clamavit, et qui eum post orationem evomuit, ut patet ex v. ult. ubi piscis evomens Jonam in littus vocatur *dag* masculine, non *daga* fœminine, *Dag* ergo piscem tam fœminam quam marem significat; perinde ut Latinæ voces piscis, avis, ovis, camelus, equus, asinus, bos, vitulus, etc. tam fœminam quam marem significant: sic vicissim fœmininum *daga* quoslibet pisces, tam mares quam fœminas significat, ut patet Isaiæ 50. 2. Num. 11. 5. Ezech. 29. 4. Genes. 1. 26. Exodi 7. 20. Ezech. 47. 9. Sic Latinæ voces simia, mustela, vulpes, aquila, pica, columba, etc. licet fœmininæ sint, tamen tam mares quam fœminas suæ speciei significant.

Tropol. S. Greg. in Psal. 6. Pœnit. *De profundis clamavi ad te, Domine*: *Clamavit*, inquit, *Jonas ad Deum de ventre ceti, de altitudine maris, de profundo inobedientiæ; et ad aures Dei oratio illius pervenit, qui eum eruit a fluctibus, eripuit a bestia, absolvit a culpa. Clamet et peccator, quem a Deo recedentem cupiditatum tempestas contrivit, quem malignus hostis absorbuit, quem præsentis sæculi fluctus involvit, agnoscat se esse in profundo, ut ad Deum sua perveniat oratio.*

Et exaudivit me.] Nota: Jonas missus in mare oransque Dominum, illico sensit præsentem ejus opem, qua a mari, æque ac a ceto illæsus servabatur in ejus ventre. Unde ex instinctu Dei certus de sua salute, gratias agit Deo, carmenque hoc magis eucharisticum quam eucheticum canit Deo liberatori.

De ventre inferi,] puta de ventre ceti, quem hyperbolice vocat *infernum*, ob magnitudinem, profunditatem et obscuritatem.

4. In corde maris,] in medio, sive profundissimo mari; illud enim amant et incolunt ceti, utpote vastissimi: quod enim est in animali cor, hoc in mari est profunditas, in terra centrum. Unde Christus, Matth. 12. 40. post mortem dicitur fuisse tribus diebus in corde terræ, id est in limbo Patrum, qui est circa infernum et circa centrum mundi. Ita S. Hieron. *Sicut cor*, inquit, *in medio est animalis, ita infernus in medio terræ esse perhibetur.*

Flumen.] Septuag. *flumina*, non quod cetus hic per flumen aliquod in mare influens transierit, cujus influentis sonitum in ventre ceti audierit Jonas, ut Arias et aliqui alii volunt; sed *flumina* vocat ipsos fluctus et aquarum affluentiam: ceto enim jam in mare se immergente, jam emergente, copia aquarum instar fluminum resonantium undique in mare influebat, audiente Jona, inquit Theoph. Albert. et a Castro. Ipse enim cursus et fluctus aquarum subinde vocatur *flumen*, ut apud Martialem l. 1.

Et qui prima bibit deprensi flumina Nili.

Alii per flumen accipiunt mare, ut sit miosis. Sic Aristot. in Meteor. Nubes vocat flumen aereum, sive *oceanum* per aera fluitantem.

Nota: Hoc Jonæ carmen valde affine est verbis et sententiis Psalmi 68. Davidis, et ex eo bona ex parte depromptum videtur. Quod enim ibi dicitur. v. 4. *Laboravi clamans*, Jonas ait: *Clamavi de tribulatione mea*. Ibi v. 2. dicitur: *Infixus sum in limo profundi, et non est substantia;* Jonas ait: *Projecisti me in profundum in corde maris.* Ibi v. 3. dicitur: *Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me;* Jonas ait: *Omnes gurgites tui et fluctus tui super me transierunt*, quem versum mutuatus est ex Psal. 41. 8. Ibi David dicit v. 1. *Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam.* Hic Jonas ait: *Circumdederunt me aquæ usque ad animam, abyssus vallavit me.* Quocirca tam David quam Jonas typum gessit Christi patientis, ejusque angustias, preces, vota et gemitus in se expressit.

Omnes gurgites tui.] Pagninus: *Omnes undæ tuæ;* Sept. *Omnes elevationes tuæ;* Hebræi, משבריך *misbarecho*, id est, *omnes contritiones tuæ*, puta omnes fluctus tui, qui naves et homines in iis navigantes conterunt et confringunt. Accipe commode τὸ *omnes*, scilicet quos tu, o Domine, hic propter me excitasti, alios enim alibi excitatos non sentiebat Jonas.

5. Ego dixi: Abjectus sum,] q. d. In tam miserabili statu constitutus, videbar mihi initio a te derelictus, depositus et perditus: at nunc per revelationem quam mihi suggeris, nimirum quod ex alvo ceti brevi

in terram salvus evadom, in spem certam erectus, animos resumo, tibi gratias quantas mens mea capere nunc potest, ago, majoresque agam in templo Hierosolymitano, ad quod me iterum ejos rei gratia destino et voveo. Ita S. Hier. Remig. Hugo et Clarius. Minus recte Arias et Vatablus per *templum* accipiunt cœlum; hoc enim anagogicum est, non litterale: nec enim Jonas putabat se moriturum et per mortem iturum in cœlum, utpote qui certus erat se salvum exiturum a ventre ceti; unde non dubium est eum in Judæam rediisse et templum visisse, ut in eo Deo gratias ageret pro tam miraculosa liberatione, votaque a se in ventre ceti nuncupata persolveret.

6. CIRCUMDEDERUNT ME AQUÆ USQUE AD ANIMAM.] Septuag. *Circumfusa est mihi aqua usque ad animam*, q. d. Aquæ me ita undique circumdabant, ut viderentur penetraturæ totum corpus meum et pervasuræ per oculos et nares in caput, per os in stomachum omniaque intestina, per poros in singula membra, ita ut viderentur perventuræ usque ad ipsam animam, eamque mersuræ et oppressuræ, ni Deus eas cohibuisset, animamque meam servasset: cetus enim assidue hauriebat aquas, eisque implebat stomachum, quæ Jonam in eo degentem undique circumdabant, et tantum non submergebant. Unde Vatablus exponit, *usque ad animam*, id est usque ad separationem animæ, id est, *usque ad mortem*, ut vertit Chald. q. d. Periclitatus sum extreme de vita, cum essem in aquis maris; putabam enim me aquis vel mergendum, vel certe suffocandum, utpote ore ad respirandum necessario privatus in ventre ceti calidissimo, et aquis oppleto.

ABYSSUS VALLAVIT ME.] Pagn. *Vorago circumdedit me. Abyssus* enim vocatur aqua carens fundo, id est, vastissima et profundissima, quale est mare. Idem dicit, et aquarum circumdantium vastitatem aliis aliisque verbis exaggerat. Aliter a Castro: Abyssus, inquit, est maris profundum, puta fundus, q. d. Usque ad maris pavimentum dimisit me. Verum hebr. תהום *tehom* proprio significat non fundum, sed abyssum jam dictam.

PELAGUS OPERUIT CAPUT.] Pro *pelagus* hebr. est סוף *suph*, quod proprie significat finem et terminum: inde juncum, caricem, arundinem, algam quæ in extremitate maris et fluminum nasci solet, et quia his abundat mare Rubrum, quod simul est terminus tum maris, tum Ægypti et Arabiæ: hinc illud hebr. vocatur *mare suph*. Ex triplici hoc significatu triplex nascitur versio Prima: *Finis colligatus erat capiti meo*, id est, mors et exitium imminebat capiti meo. Secunda: *Alga alligata erat capiti meo*. Ita Pagnin. vel: *Carectum implicitum erat capiti meo*. Ita Tigurina, vel: *Juncetum erat fascia capiti meo* Ita alii; q. d. Cetus me secum implicabat juncis et calamis qui in summo, et algis quæ in imo maris nascuntur; aut cetus devorabat algam, quæ descendens in ejus stomachum, me caputque meum implicabat. Plinius enim l. 13 c. 25. docet in mari non tantum esse frutices et arbores, sed et prata ac sylvas. Tertio, Rabbini vertunt: *Mare Rubrum implicavit caput meum*. Unde censent ipsi Jonam, qui in Joppe devoratus fuit a ceto, ab eo vectum et ejectum fuisse in mari Rubro, ad hoc ut Jonas vicinior esset Ninivæ, ad quam mittebatur a Deo. Audi R. Salomonem: *Ostensum est Prophetæ mare carectosum, et quomodo transiissent Israelitæ per medium ejus. Erant enim pisci illi septem oculi, qui Jonæ totidem fenestrarum usum præbuerunt, et per illos contemplabatur et videbat quidquid erat in mari*. Voluit enim Deus Jonam afflictum et pene desperantem hac ratione consolari, et in certam opis Dei spem erigere. Verum hæc est fabula: sic enim cetus spatio tridui (quo Jonas fuit in ejus ventre) debuisset tranare totum mare Mediterraneum, a Joppe usque ad Gades, inde circuire totam Africam: inde promontorium Bonæ Spei, inde Mozambiquem, Quiloam, Melindem, Zocotoram; ac tandem tendere Adenum, ubi incipit sinus Arabicus, sive mare Rubrum, quod est iter dimidii anni et amplius. Respondet P. Pineda, qui sententiam Rabbinorum sequitur, et multis conjecturis tuetur, lib. 4. de rebus Salomon cap. 12. pisces carcharias, sive tuberones esse velocissimos. Verum nulla velocitas est tanta, quæ tantum iter triduo conficiat. Dico ergo mare Phœnicium et Tyrium, quod est juxta Joppen, vocari mare *suph*, id est Rubrum, sive Erythræum, quia Phœnices ipsi dicebantur Erythræi, ea quod orti et prognati essent ab accolis maris Rubri, uti dixi Isaiæ 23. v. 16. Imo vox *Phœnices* non aliud significat quam rubros, ait Strabo. Adde juxta secundam expositionem, qua *suph* idem est quod alga, juncus, carectum, metonymice quodvis mare finitum et limitatum vocari *suph*; quia est algosum, juncosum, carectosum, et quia est finitum: *suph* enim finem significat. Ita Pineda lib. 3. de Rebus Salom c. 10. et alii. Unde Chald. vertit: *Mare carectosum suspensum erat capiti meo*.

Porro pro *operuit*, hebr. est חבוש *chabus*, quod duo significat; primo, *alligatum est*, et sic proprie competit algæ vel junco; secundo, *impositum est*, et sic proprie competit pelago. Unde Noster recte sensum expressit, dum vertit: *Pelagus operuit caput meum*, q. d. Sub undis versor, undæ undique me tegunt et operiunt; nec tantum undæ, sed et ipse pontus quantus quantus est; ipsum pelagus vastum et quasi immensum, capiti meo impendet, illudque tegit et operit.

7. AD EXTREMA MONTIUM DESCENDI.] hebraice בקצבי *bekitsbe*, id est, ad fissuras, vel incisuras montium. Ita Septuag. et Tigurina, id est, ad extrema, ad fines montium Ita Noster, Pagnin et Vatabl. Fissuræ enim montium sunt fines et extrema montium, quæ in mari *promontoria* vocantur, q. d. Cetus hic natando vexit et duxit me ad rupes, montes et promontoria, eorumque fissuras et cavernas. Loca enim montosa ambiunt ceti, ibique fere morantur, quia ibi mare est profundius Ita Theodor. Theophyl. et Vatabl littus enim Joppe (unde Jonas solverat) ex utroque latere habet prominentes rupes saxaque ingentia, quæ, cum de imo mari surgunt, in mare exeurrunt tamen, ait Hegesippus lib. 3 Excidii Hierosol. cap. 20. Hic ergo Jonas projectus in mare descendit in abyssum, ex qua erumpunt scopuli jam dicti, qui naufragio omnem enatandi et evadendi viam præcludunt, illique vocantur hic a Jona *extrema montium*, sive rupium, ac mox *vectes*, sive repagula, tum maris quod claudunt et quasi obserant, tum hominum, ne enatare et in terram ac libertatem exire possint Ita Sanchez.

TERRÆ VECTES CONCLUSERUNT ME IN ÆTERNUM.] Quæ paulo ante vocavit *extrema montium*, hic vocat

vectes terræ; hisce enim rupibus, montibus et cavernis, velut vectibus concludebatur Jonas, ne e ceto et mari emergere posset in æternum, nisi scilicet Dei potentia inde per miraculum eum eduxisset. Unde Septuag. vertunt: *Intravit caput meum in scissuras montium, descendi in terram cujus vectes retinacula sempiterna.* Ecce quo descendit Jonas: ecce unde Dei ope ascendit. Hic verum est istud: *abyssus* mei casus, descensus, miseriæ, *abyssum* tuæ, o Domine, sublimitatis, celsitudinis, potentiæ, misericordiæ et gloriæ *invocat.* Idem dicat qui tribulationibus premitur et pene obruitur. Quo enim major est tribulatio, eo vicinior est Deus ad liberandum si invocetur, juxta illud Psaltis: *Tibi derelictus est pauper.* Sic Regularium claustra, ait Sanchez, quæ sæcularibus videntur esse carceres mortis, Religiosis perfugium sunt et portus, in quibus ipsi quasi in arca Noe securi, sæculares in æstu ac salo naufragantes aspiciunt.

Et sublevabis,] q. d. Licet ego in abyssum descenderim ibi corrumpendus et moriturus, tu tamen, Domine, inde me educes et liberabis, faciesque ne moriar, sed salvus exsurgam.

Allegorice hæc omnia verissima sunt in Christo, eique hæc omnia adaptare perfacile est. Ita S. Hieron.

8. Cum angustiaretur in me anima mea.] Chald. *Cum deliquio laboraret in me anima mea.* Videtur ergo Jonæ angor et angustia tanta fuisse, ut eum ad animæ deliquium deduxerit.

Allegor. Jonas, ait S. Hieron. repræsentat hic angustias et orationem Christi in horto, dum diceret: *Tristis est anima mea usque ad mortem: Pater, si possibile est, transeat a me calix iste.*

Ut veniat ad te oratio mea ad templum sanctum tuum,] in cœlum, q. d. Admisisti orationem meam ad te in cœlum, eam exaudisti, unde et me liberasti.

9. Qui custodiunt vanitates frustra, misericordiam suam derelinquunt.] Primo, Arias et aliqui alii pro הבלי *hable,* id est, *vanitates,* legentes חבלי *chable* id est, *funes,* ac חסד *chesed,* quod Noster vertit, *misericordiam,* vertentes, *pietatem* (utrumque enim significat) id est impietatem per antiphrasin; sic transferunt: *Qui custodiunt funes vanitatis, pietatem suam sacrilegam derelinquent,* quod sic exponunt, q. d. Nautæ et Ninivitæ aliique Gentiles colentes vana idola ubi intellexerint miraculum hoc Dei Hebræorum, quo me e ceto liberavit, relinquent suam impietatem et idololatriam, colentque Deum verum Jonæ et Hebræorum.

Secundo, Theodor. exponit, q. d. *Nautæ idololatræ, misericordiæ suæ obliti, me in mare projecerunt.* Verum ex dictis cap. 1. liquet nautas fuisse pios et misericordes in Jonam, eumque invitos et non nisi jubente Deo et Jona misisse in mare.

Tertio, melius S. Hieron. Rupert. et Vatablus, q. d. Qui custodiunt vanitates, id est, qui colunt idola *misericordiam,* id est, Deum a quo misericordiam et omne bonum exspectare debent, a se avertunt, mortemque et omne malum sibi conciliant. Unde generalius iidem per *vanitates* accipiunt vanas et illicitas cupiditates, quæ nihil habent veræ et solidæ voluptatis aut fructus. q. d. Peccatores qui vanas suas cupedias quasi res pretiosissimas adamant et colunt (hoc enim innuit vox *custodiunt*) hi *suam misericordiam derelinquunt,* id est, in se sunt immisericordes et crudeles, quia mortem et exitium sibi accersunt. Hic sensus sapidus est et appositus: videtur enim generalis esse sententia et gnome. Unde S. Hieron. *Cerne,* ait, *magnanimitatem Prophetæ in profundo maris: in ventre tantæ bestiæ æterna nocte coopertus, non cogitat de periculo suo, sed de natura rerum generali sententia philosophatur: Misericordiam, inquit, suam derelinquunt. Licet offensa sit misericordia, quam nos possumus ipsum intelligere Deum (misericors enim et miserator Dominus, patiens et multæ misericordiæ) tamen eos qui custodiunt vanitates non reliquit, non detestatur, sed exspectat ut redeant. Illi vero stantem misericordiam, et ultro se offerentem, sponte propria derelinquunt.* Huc accedit P. Pineda, qui l. 8. de Rebus Salom. c. 1. n. 29. sic explicat, q. d. Ab idolorum mendacium et vanissimorum cultoribus, nihil boni exspectandum, quippe qui postulant beneficia a mortuis, et deserunt ipsum bonorum fontem et largitorem Deum.

Quarto, proprie et genuine alludit ad nautas suos infideles, eorumque sortes et idola: eos enim post missionem Jonæ in mare, et tempestatis cessationem agnovisse Deum Hebræorum, ad eumque esse conversos ignorabat Jonas agens in ventre ceti. Unde de iis quasi in sua idololatria persistentibus ac similibus ait: *Qui custodiunt vanitates, misericordiam suam derelinquunt,* q. d. Nautæ et similes idololatræ qui colunt vanas suas sortes et idola, liberati a tempestate et naufragio, ac misericordiam consecuti a Deo vero, illam non agnoscent, nec ei acceptam referent, aut gratias agent, sed ingrati in sua infidelitate et impietate persistent: unde gratiam et misericordiam Dei tum præsentem, tum æternam a se avertent. Ego vero jam ex Dei ope et revelatione certus de misericordia et liberatione mihi præstanda, eam agnosco; gratias ago Deo meo, ideoque mox ut liberatus fuero, et in patriam rediero, in voce laudis immolabo illi victimas pacificas, votaque quæ concepi illi reddam pleno mentis orisque jubilo: itaque eamdem Dei misericordiam ad nova semper beneficia mihi conferenda tum in hac vita, tum in futura, alliciam et provocabo; prout nunc in ventre ceti eam invocans allexi et conciliavi. Ita Hebr. (quos sequitur Emmanuel et Mariana) ex quibus aliqui sic vertunt: *Qui custodiunt vanitates,* non *recordantur beneficiorum tamquam ingrati;* et Chald. qui vertit: *Non instar gentium idololatrarum, quæ quo ex loco conferatur illis beneficium nesciunt: at ego in laudem confessionis offeram oblationem meam coram te.* Hinc rursum apte ex Hebr. verti potest: *Qui custodiunt vanitates frustra, pietatem suam derelinquunt,* q. d. Qui suas sortes, sua idola, suas veneres frustra et in vanum colunt, hi impii et ingrati sunt in Deum a quo vitam, spiritum omneque bonum acceperunt et accipiunt. Hunc sensum postulat antithesis Jonæ, quæ sequitur:

10. Ego autem in voce laudis, id est, laudando te, immolabo tibi,] q. d. Idololatræ obliviscuntur Dei, a quo tot bona percipiunt; at ego non obliviscar, sed Eucharisticas preces et victimas illi offeram, atque quasi naufragus, et ex horribili naufragio ejectus, *uvida suspendam vestimenta* (quasi anathemata) *potenti maris Deo.*

Pro salute Domino.] Ita et Septuag. Verum Pagnin. et Vatab. vertunt: *Ipsa salus Domino,* id est, ad

Dominum spectat, q. d. Nullus præter Dominum salvare potest, uti ipse solus in ventre ceti me servat et salvat.

11. Et dixit (mandavit, ordinavit) Dominus pisci, et evomuit Jonam in aridam.] Censent nonnulli, ut Sulpitius lib. Hist. in Jona, et insinuat S. Gregor. lib. 6 Mor. c. 12. verbis citatis cap. 1. 3. cetum evomuisse Jonam ad littora Ninivæ. Verum hoc repugnat chorographiæ, ex qua liquet Niniven abesse a mari centum leucis et amplius. Secundo, Josephus lib. 9. Antiq. 11. et ex eo Clarius tradunt Jonam a ceto evomitum in Ponto Euxino, cui adjacet Constantinopolis. Verum et hoc incredibile videtur; nam spatio tridui quo Jonas fuit in ventre ceti, non potuit cetus tanta terrarum mariumque spatia peragrare. A Joppe enim usque ad Pontum Euxinum, interjacet tota Asia Minor: debuisset ergo cetus tranare totum mare Mediterraneum; inde omnes Cycladas; inde totum mare Ægæum, sive Archipelagum; inde Propontidem longam et anfractuosam; inde Bosphorum Thracium, ac sic ingredi Pontum Euxinum, quod iter nec tribus diebus, nec tribus septimanis, nec tribus mensibus confici potest. Longius abest a Joppe mare Rubrum, in quod ejectum Jonam Rabbini putant, sed falso, ut dixi v. 6.

Dico ergo Jonam ejectum juxta Joppen (unde solverat) in littus Phœniciæ et Syriæ, indeque terrestri itinere rediisse in vicinam Judæam adiisseque templum in Jerusalem, ibique gratias Deo egisse, et vota sua persolvisse. Hoc enim tantum beneficium et miraculum ante omnia fieri poscebat. Rursus decebat eum ex terra sancta mitti et pergere in Niniven, non ex Ponto Euxino, ad hoc ut constaret eum esse Prophetam Dei veri, cujus solium æque ac Prophetæ erant in Jerusalem. Adde: ex Judæa in Niniven facilior et planior erat via; sola enim Mesopotamia interjacens transeunda erat; hæc autem plana est: ex Ponto vero Euxino transeundi erant montes ardui Armeniæ et Amanus, estque iter trecentarum leucarum usque ad Niniven. Ita Mariana et alii.

Allegor. Jonas absorptus a ceto, et tertio die sibi et terræ redditus, expressius quam ullus Propheta, non verbo, sed facto repræsentavit passionem et resurrectionem Christi. Quocirca Christus eamdem probat et confirmat ex hoc Jonæ oraculo, Matth. 12. v. 40. Unde S. Hieron. *Quod autem*, inquit, *scribitur: Evomuit*, ἐμφατικώτερον *debemus accipere, quod ex imis vitalibus mortis victrix vita processerit.*

Audi S. August. singula adaptantem lib. 4. de Symbolo ad Catech. c. 6. *Missus Jonas ad civitatem Ninivem ut ejus finem prædicaret, missus est Christus a Patre ut finem mundi omnibus demonstraret. Fugit Jonas in Tharsis a facie Domini, fuga Jonæ velux transitus Christi, de quo dicit Propheta: Exsultavit ut gigas ad currendam viam. Ascendit navem Propheta fugiens, lignum Christus ascendit per mare hujus sæculi transiens. Irruit tempestas magna in mari; perturbatio maris, perfidia Judæorum. Data est sors ut Propheta fugitivus in mare mitteretur; sors data est super Christi vestimenta, ut unitas omni mundo prædicaretur. Projectus est e navi in mare Jonas, mors Christi in cordibus Gentium collocata est. Susceptus est a bestia Propheta custodiendus, non comedendus; audi hic ipsius vocem Christi per sanctum David: Non derelinques animam meam apud inferos, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. In ventre bestiæ marinæ positus oravit Jonas; sanctus in inferno Christus descendens mortuos suscitavit. Tertio die Propheta littori incolumis est redditus, die tertia Christus de sepulcro surgens super cælos est exaltatus. Ad prædicationem Jonæ Prophetæ per pœnitentiam salvata est civitas, per Christi prædicationem sancta Jerusalem redempta est civitas.*

Eleganter quoque Eusebius Emissenus hom. 2. de Pascha, pag. 261. vel quisquis est auctor; nam homilias istas non esse Eusebii Emisseni Syri satis liquet ex stylo, qui non Syram, sed Latinam redolet phrasin, imo elegantiam. Baronius in Annot. ad Martyr. Rom. die 16. Novemb. opinatur esse Eucharii Lugdunensis, Bellarm. lib. de Script. Eccles. tribuit Fausto Regiensi, alii Cæsario, alii Maximo Taurinensi: Galesin. in Martyr. notat. 24. April. ascribit Eusebio Gallo. Certe ex ipsis homiliis liquet Auctorem fuisse Gallum ex monasterio Lirinensi, qui postea videtur creatus Episcopus. Hic ergo Auctor sic ait: *Jonas, iram Domini prædicaturus, ad magnam Ninivitorum destinatur urbem, dicturus: Post quadraginta dies, et Ninive subvertetur. Et Christus ad mundi mittitur civitatem, ut diem salutis et præfinitum judicii tempus adnuntiet. Jonas navem expetit, Christus Ecclesiam. Jonas fluctibus agitatur, et Christus mundi turbinibus exercetur. Nisi Jonas perditum detur, naufragæ navis periculum non sedatur; sic et non liberatur Ecclesia, nisi Christi morte salvetur. Nautæ, dimissuri Jonam, tamen verentur et dicunt: Domine, ne des super nos sanguinem innocentem; nonne nobis videtur nautarum imprecatio, Pilati esse confessio, qui tradit Christum, et tamen lavat manus suas, et dicit: Mundus ego sum a sanguine justi hujus? Quam congrue per personam Gentilem fides Gentium prædicatur! Dicit itaque Jonas in oratione sua: Tolle igitur, Domine, animam meam, quia melior est mihi mors, quam vita. Dicat hoc rebus Dominus noster Jesus Christus: Quia melior est mihi mors quam vita, id est, vivens unam Judæorum gentem utpote incredulam salvare non potui: morior ut universus mundus una morte salvetur.* Cætera deinde accommodans ita prosequitur: *Jonam cetus piscis excepit immersum, sed non contigit devoratum, et quem malitia hominum perdidit, bestia esuriens custodivit; plenus visceribus famem patitur, et in prædam quam absorbuit nil sibi licere miratur. Quis est iste, qui intra avidos rictus assumi potest, consumi non potest? Cibus est, corruptio non est; traditur perditionis profundo, et servatur ipsius mortis obsequio. Quis est iste qui vastissimos sinus periculorum tutus ingreditur, et sub altitudine conclusus immensa atque mortifera, vitali aere pascitur, et demissus in alienam rerum naturam, in vitæ exsilio cum vita peregrinatur, in absolutione et conservatione gentis unius, et in Deo reconciliatione reparandi sæculi gloriam naufragus præfert, et mortis suæ superstes, annuntiat venturam mundi salutem? Puto quod hic est Dominus noster Jesus Christus, quem sæva mors inexplebilis bellua in escam rapuit, et prædam suam captiva contremuit; contremuit, inquam, nam etsi noverat*

crucifixum tamen quem non meminerat reum, non poterat tenere damnatum: quia culpam non facit pœna, sed causa. Quasi solitum cibum perditum in mundi origine hominem devorabit; sed magnam esse cibi ipsius dignitatem præfocata cognovit. Atque idea divinus sermo commemorat: Et præcepit Dominus pisci, et evomuit Jonam in aridam. Præcepit ergo bestiæ, præcepit morti semper esurienti, præcepit abyssis et inferna, ut mundo restituant Salvatorem. Evomuit autem hoc debemus accipere, quod ex imis visceribus mortis victrix vita remeaverit, atque eum ex imis præcordiis inferni perditio exulcerata reddiderit. Vide et Petrum Chrysologum Archiep. Ravennatem serm. 37. qui totus est de Jona et Christo.

Tropol. S. Chrysost. hom 25. de amore proximi, tom 4. ex facto Jonæ docet Prophetam, id est, prædicatorem et virum Apostolicum, non debere quærere suum honorem, suam quietem, sua commoda, sed Dei gloriam, et salutem animarum, eum suo incommodo et periculo: Deus enim illi adarit, eumque a periculo non tantum salvum, sed et gloriosum quasi multorum salvatorem, educet. Jonas enim, fugiens periculum prædicationis et salutis animarum, incidit in propriæ vitæ periculum, utpote jactatus in mare. Idem vero, in navi commune periculum in se suscipiens, et se et navim salvavit. Fugit ergo ut homo, periculo vera sese obtulit ut Propheta, ait Chrysost. Idem cogitent et faciant qui vel a Deo, vel a Superiore mittuntur ad prædicandum hæreticis, Indis, Barbaris, ad audiendum confessiones, præsertim fœminarum. Qua de re exstat illustre exemplum apud Palladium in Lausiaca c. 35. de Abbate Elia, qui cum trecentis monialibus præesset, ideoque sentiret stimulum carnis, præfecturam earum se abdicavit; sed a tribus angelis cum in visione castrantibus jussus eam resumere, deinceps per quadraginta annos earum curam gessit cum tanta quiete et castitate, ut numquam libidinis tentationem senserit Nostræ Societatis fundator S. Ignatius dicebat: *Si Deus mihi optionem daret vel illico moriendi, et eundi ad cœlum, vel adhuc vivendi, et ejus gloriam promovendi, sed cum meæ salutis incertitudine et periculo, eligerem adhuc vivere et Dei gloriam promovere: quia non dubito quin Deus omne hoc periculum, quod ejus amore despicio, in se susciperet, illudque mihi longe magis assecuraret.* S. Xaverius in Mauricas insulas proficiscens, cum amici ei hoc iter dissuaderent, proponerentque pericula æstus, famis, barbarorum incolarum, qui ferra et veneno sæviebant, etiam in suos: respondit longe majus periculum sibi creari, si Deo ad eas vocanti non obediret. Profectus ergo, in una urbe Tolo 25. hominum millia Christo adjunxit, tantaque animi lætitia perfruitus est, ut inde scribens dicat: *Hæc omnia pericula et labores unius Dei causa sponte suscepti, thesauri sunt divinis maximisque gaudiis refertissimi, ut hæ insulæ imprimis appositæ ad oculorum aciem ex jucundissima lacrymarum ubertate perdendam esse videantur. Equidem numquam me tot, tantis, ac tam continuis, animi voluptatibus circumfluere memini, prorsus ut omnem laborum et ærumnarum sensum obruant.* Nimirum sentiebat illud Psal 93. 22. *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam.* Et illud Psal. 22. 4. *Nam etsi ambulavero in media umbræ mortis, non timebo mala quoniam tu mecum es.* Ita refert in ejus Vita Tursellin. l. 3. c. 2. et 3. Ratio est prima, quia cum Deus aliquem vocat ad officium, vel statum, cujus institutum est vacare saluti proximorum, simul dat gratiam et media ad hunc finem non tantum necessaria, sed et commoda ac opportuna. Hoc enim poscit ejus providentiæ suavis et exacta dispositio. Ita sponsam, id est Ecclesiæ viros primarios, vocat Cant. 2. *Surge, propera, amica mea.* Quo? *haud dubie ad lucra animarum*, ait S. Bernard. serm. 57. et 58. in Cant. Iis enim sponsus dicit id quod Absalon suis servis ait: *Nolite timere, ego enim sum qui præcipio vobis*, 2. Reg. 13. 28. Hoc sciebat S. Paulus, qui proinde intrepidus inserebat se periculis dicens: *Sufficientia nostra ex Deo est, qui et idoneos nos fecit ministros novi testamenti*, 2. Corinth. 3. 5. Potens est enim Deus nos omni periculo eripere, uti eripuit Davidem Psal. 5. 13. *Domine, ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos;* et S. Paulum 2. Cor. 1. 4. et Danielem de lacu leonum et tres pueros de fornace Babylonis, et Jonam de ventre ceti.

Secunda, quia majus a Deo judicio nobis instat periculum, si ejus vocationem fugiamus, uti fecit Jonas; si ejus talentis nobis concreditis ad ejus voluntatem et gloriam non utamur. Nota est parabola servi defodientis talentum, qui damnatus a Domino audivit: *De ore tuo te judico, serve nequam, etc. quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, ut ego veniens cum usuris utique exegissem illam?* Lucæ 19. 22. de qua vide S. August. l. de Fide et oper. c. 17. Huc facit illud S. Ambrosii lib. 1. Offic. c. 3. *Videamus ne reddamus rationem pro otiosa silentio. Est enim et negotiosum silentium*, uti fuit in Susanna silenter Deum invocante, Daniel. 13. 35. *Et est silentium otiosum*, uti est earum qui tenentur loqui, docere, corripere, exhortari alios. Sicut ergo libertas libertata perit, quies quieto, otium otia; ita ex adverso periculum non nisi periculo propulsatur, ac pax inter hostes non nisi bello paratur, et otium negotio.

EVOMUIT.] Hæc vox significat Jonam ita gravasse, arctasse, impedisse respirationem, et afflixisse ventrem ceti, ut coegerit eum evomere, sicut stomachus cibum noxium a quo lancinatur et affligitur, cum violentia rejiciens evomit. Ita Christus descendens in mortem et infernum ita ea afflixit, ut non tantum coegerit ea se removere, sed etiam ut ea acciderit, perinde ac ichneumon per os intrans in ventrem crocodili, eum erodit et occidit, teste Plinio lib. 8. c. 25. Hoc est quod ait Osee 13. 14. *Ero mors tua, o mors; morsus tuus ero, inferne.*

Ex hoc loco censent nonnulli, Jonam fuisse unum e Sanctis qui resurrexerunt cum Christo, ac cum eo tam in corpore quam in anima gloriosi ascenderunt in cœlum, Matth. 27. 52. Si enim Adam, Noe, Abraham, Isaac, Jacob, Moses, David, Job resurrexerunt; ergo et Jonas. Nam ipse præ cæteris solus resurrectionem Christi tertio die futuram prophetavit, et ipse repræsentavit, dum tertio die e ventre ceti, quasi e sepulcro redivivus surrexit. Ipse ergo aptissimus erat testis resurrectionis Christi, poteratque dicere Judæis: Ego sum Jonas, qui olim resurrectionem Christi prædixi, ac proinde missus sum a Deo ut idipsum jam peractum esse tester. Testor itaque hunc esse

Christum e me prænuntiatum, eum quovere tertio die a morte suscitotum esse, sicut ego tertio die e ventre ceti suscitatus sum, ut hanc ejus suscitationem præfigurarem. Ita Pineda in Job c. 19. 26. ubi ex illis verbis Job: *Et rursum circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Deum salvatorem meum*, probabiliter colligit, Job resurrexisse cum Christo Hic enim est Jesus, id est salvator, quem se visurum prædicit, ob meritum tot tantarumque afflictionum, quibus Christum patientem repræsentavit.

Anagog. ex Jona e ceto redivivo probat resurrectionem corporum S. Irenæus lib. 5. contra hæres. cap. 5. et lib. 3. cap. 22. ubi simul ex eodem ostendit magnificentiam Dei perfici in infirmitate et obedientia hominis: *Sicut enim*, inquit, *patienter sustinuit absorberi Jonam a ceto, non ut absorberetur et in totum periret, sed ut evomitus magis subigeretur Deo, et plus glorificaret Deum, qui insperabilem salutem ei donasset; et firmam pænitentiam faceret inimicis ut converterentur ad Dominum qui eos liberaret a morte, conterritos ab eo signo quod factum erat circa Jonam, quemadmodum Script. de his dicit: Et reversi sunt unusquisque a via sua mala, etc. Sic ab initio patiens Deus hominem absorberi a magno ceto, qui fuit auctor prævaricationis, non ut absorptus in totum periret, sed præstruens et præparans ad inventionem salutis, quæ facta est a Verbo per signum Jonæ his qui eamdem cum Jona de Deo sententiam habuerunt, et confessi fuerunt et dixerunt: Servus Domini ego sum, et Dominum Deum cæli ego colo; ut insperabilem homo a Deo percipiens salutem, resurgat a mortuis et clarificet Deum, etc.* Et inferius: *Hæc ergo fuit magnanimitas Dei, ut per omnia pertransiens homo, et morum agnitionem percipiens, dehinc veniens ad resurrectionem, et experimento discens unde liberatus est, semper gratus existat Domino. Cognoscat autem semetipsum, quoniam mortalis et infirmus est; intelligat autem et Dominum, quoniam in tantum immortalis et potens est, ut et mortali immortalitatem, et temporali æternitatem donet.* Sic et Tertull. l. de Resurrect. carnis, c. 58. eamdem probat exemplo Jonæ qui vixit in alvo ceti: *In quo*, inquit, *naufragia digerebantur;* et trium puerorum, qui in fornace Babylonia ab igne manserunt illæsi; atque Eliæ et Enoch: *Qui*, ait, *necdum resurrectione dispuncti, quia nec morte functi; et hæc ipso jam æternitatis candidati, ab omni vitio, et ab omni damno, et ab omni injuria et contumelia immunitatem carnis ediscunt, cuinam fidei testimonium signant, nisi qua credi oportet hæc futuræ integritatis esse documenta?* Quocirca Jonæ in ceto sepulto, indeque resurgenti similis fuit S. Maternus, S. Petri discipulus, qui ab eo missus cum S. Eucherio et Valerio Treviris ad evangelizandum, in ipso itinere Ilelli apud Selestadium febri valida correptus defunctus est. Socii ad S. Petrum regressi ab eo baculum acceperunt, quem S. Materno quadragesimo die a morte applicantes, eum resuscitarunt; ac postea ipse totidem annis supervixit, fuitque Apostolus et Episcopus Trevirensium et Coloniensium, quot diebus jacuerat in sepulcro, puta quadraginta. Ita habet ejus Vita, et Chronica Leodiensium, et Otho Frising. l. 3. Chron. c. 15. qui tamen pro diebus 40. ponit 33. Sicut ergo Jonas e ceto ejectus 40. diebus Ninivitis, ita S. Maternus resurgens 40. annis prædicavit Trevirensibus, aliisque Germanis et Gallis pœnitentiam.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

JONAS PRÆDICAT: ADHUC QUADRAGINTA DIES, ET NINIVE SUBVERTETUR. NINIVITÆ CUM SUO REGE AGUNT POENITENTIAM IN JEJUNIO, CILICIO ET CINERE. HINC DEUS EIS PARCIT.

1 Et factum est verbum Domini ad Jonam secundo dicens: 2. Surge, et vade in Niniven civitatem magnam; et prædica in ea prædicationem, quam ego loquor ad te. 3. Et surrexit Jonas, et abiit in Niniven juxta verbum Domini: et Ninive erat civitas magna itinere trium dierum. 4. Et cœpit Jonas introire in civitatem itinere diei unius, et clamavit et dixit: Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur. 5. Et crediderunt viri Ninivitæ in Deum: et prædicaverunt jejunium, et vestiti sunt saccis a majore usque ad minorem. 6. Et pervenit verbum ad regem Ninive: et surrexit de solio suo et abjecit vestimentum suum a se, et indutus est sacco, et sedit in cinere. 7. Et clamavit, et dixit in Ninive ex ore regis et principum ejus, dicens: Homines, et jumenta, et boves, et pecora non gustent quidquam: nec pascantur, et aquam non bibant. 8. Et operiantur saccis homines, et jumenta, et clament ad Dominum in fortitudine, et convertatur vir a via sua mala, et ab iniquitate, quæ est in manibus eorum. 9. Quis scit si convertatur et ignoscat Deus: et revertatur a furore iræ suæ, et non peribimus? 10. Et vidit Deus opera eorum, quia conversi sunt de via sua mala: et misertus est Deus super malitiam, quam locutus fuerat ut faceret eis, et non fecit.

1. ET FACTUM EST VERBUM DOMINI AD JONAM SECUNDO.] Videtur Jonas e ceto liberatus statim adiisse Jerusalem et templum, ut vota sua Deo solveret: simul sperabat Deum hac sua pœna et pœnitentia contentum

fore, nec amplius ursurum ut pergeret in Niniven; cum ecce secundo Deus eum mittit, aitque:

2. SURGE, ET VADE IN NINIVEN, ET PRÆDICA PRÆDICATIONEM (minas excidii) QUAM EGO LOQUOR ;] Septuag. *locutus sum*, c. 1. 2.

Allegor. sicut Jonas e ceto quasi resurgens prædicavit Ninivitis, ita Christus post resurrectionem suam per Apostolos prædicavit Gentibus. Ita S. August. cujus verba recitavi c. 2. v. 11.

3. ET NINIVE ERAT CIVITAS MAGNA.] Hebr. et Septuag. *magna Deo*; Chald. *magna coram Domino*, id est revera magna, et *magna valde*, ut vertit Pagnin. magnum enim est, non quod hominibus qui parva mirantur, sed quod Deo opt. max. magnum videtur; idcoque Deus tanti Niniven ejusque salutem facit, ut ea de causa eo miserit Jonam, et pœnitenti pepercerit, uti ipse ait c. 4. 11. Ita Theodor. Errat Suidas verbo *Semiramis*, ubi ait Niniven eamdem esse urbem eom Babylone. Ninive enim fuit regia Assyriorum, adjacens Tigri; Babylon Chaldæorum, adjacens Euphrati. S. Hieron. vertit: *Ninive civitas erat magna Dei*, id est maxima. Quæ enim Dei sunt, maxima sunt: sic vocantur cedri et montes Dei, id est maximi et altissimi. Aliter a Castro. *Dei*, inquit, id est divina, hoc est omnibus numeris absoluta, sicut Deo nihil deest, isque absolutus et perfectus quaquaversum est.

ITINERE TRIUM DIERUM.] Ita et Syrus, et Arabicus uterque. Primo, S. Hieron. Haymo et Remigius id accipiunt de circuitu Ninives. Erat enim, inquit S. Hieron. *tanti ambitus ut vix trium dierum posset itinere circumiri*. Secundo, q. d. Itinere tridui opus erat ad hoc, ut quis omnes ejus vicos et plateas perambularet. Unde ex Hebr. verti potest: *Ninive erat trium dierum perambulationis*. Ita Theophyl. Lyran. Vatab. et alii. Verum hoc exilius videtur, quam ut ob id Ninive vocetur civitas magna Dei, cum etiam num multæ sint urbes non adeo magnæ, quæ tot habent flexus et reflexus; tot plateas, vicos, fora, templa, circos, montes, etc. ut si quis omnia hæc lustrare velit, facile triduum impendat.

Hinc tertio, Sanchez et alii censent Niniven, puta urbem cum suburbiis, quæ utrimque longissima esse solent in magnis urbibus, fuisse tantam, ut ad eam ab uno extremo ad aliud directa via pervadendam, opus fuerit itinere tridui. Hoc enim plane significant hæc verba: *Ninive erat civitas magna, itinere trium dierum*, scilicet eundo ab uno extremo per medium ad aliud extremum. Unde et *cœpit Jonas introire in civitatem itinere diei unius*. Nota τὸ *cœpit introire*, scilicet in directum, non per flexus et reflexus viarum, multo minus per circuitum murorum: non enim in muris, sed in plateis urbis prædicabat Jonas. Fuit enim Ninive major Babylone, cæterisque urbibus omnibus quæ ante, vel post eam conditæ sunt, ait Ptolem. et Strabo, ideoque vocatur *civitas magna Dei*. Hinc et Diodorus Sicul. l. 3. c. 1. ait eam, cum a Nino primum condita est, habuisse in circuitu stadia 480. id est milliaria 60. quæ conficiunt leucas Gallicas 20. muros altos fuisse 100. pedibus, et adeo latos, ut tres currus simul per eos incedere possent. Si tempore primæ conditionis suæ habuit in ambitu leucas viginti, quot hebuit post centum, ducentos, trecentos annos, quibus semper accrevit Monarchia orbis in ea residentibus? Demus habuisse viginti circiter leucas in directo transitu, habuerit iter tridui: pedestre enim iter diurnum est septem leucarum. Adde nonnullas fuisse urbes, quæ longæ erant iter tridui: ergo magis id tribuendum Ninivæ, quæ fuit maxima. Antece Jous patet primo in Roma, *cujus muros Aurelianus*, ait, Vopiscus in ejus Vita, *sic ampliavit ut quinquaginta prope millia murorum ejus ambitus teneant*. Si circumferentia murorum Romæ erat quinquaginta milliarium (milliare faciunt mille passus) ergo diameter, quæ est quasi tertia pars circumferentiæ, erat septemdecim circiter milliarium: ergo longitudo (hæc enim est diameter) Romæ, a porta in portam per medium urbis, erat septemdecim milliarium, id est sex fere leucarum, quod est fere iter unius diei. Jam adde suburbia, quæ utrimque tanta, imo majora erant, habebis Romam cum suburbiis iter tridui et amplius complexam esse. Certe Plinius de Roma ait, *exspatiantia tecta multas urbes addidisse*, *Tybur* (quod Roma distat pene octodecim milliaribus, id est sex leucis) *Ocriculum*, *Ariciam*. Rursum Nero, ait Sueton. *ostia tenus mœnia promovere, atque inde fossa mare veteri urbi inducere destinarat*, et si non perfecit: Ostia a Roma distat quindecim milliaribus. Insuper Dionys. de suo ævo scribit *omnia loca circa urbem habitata sine mœnibus esse, in quæ si quis intuens magnitudinem Romæ exquirere velit, frustra eum laboraturum, et hæsurum ubi desinat urbs, ubi incipiat. Adeo suburbana*, inquit, *ipsi urbi adhærent et innexa sunt, et speciem immensæ longitudinis exhibent spectanti*. Sume vel suburbia via Flaminia Ocriculum usque, iter est integræ diei; sume ex adversa parte via Appia versus Neapolim, tantumdem, imo amplius (illa enim via ob Campaniæ delicias erat habitatissima, ut patet ex via Appia silice ingenti strata Neapolim usque) facile in Roma et suburbiis invenies iter tridui. Quocirca a suburbiis tam late patentibus, denominatæ videntur Suburbicariæ regiones; ita enim vocabantur omnes quæ vicinæ Romæ, intra centesimum ab ea milliare continebantur, uti erudite docet noster Sirmondus lib. de hac re, p. 1. cap. 5. Hinc Lucanus asserit Romam

> Populis victisque frequentem
> Gentibus et generis, coeat si turba, capacem
> Humani.

Et alius:

> Una domus urbs est, urbs oppida plurima claudit

Lampridius scribit Heliogabalum servis imperasse ut omnes araneas colligerent in urbe, atque eos collegisse ad decem millia pondo, additque Heliogabalum subjecisse: *Vel hinc intelligendum quam magna Roma esset*. Rursum Lipsius, lib. 3. de Magnit. Rom. c. 3. clare probat Romæ fuisse fere quatuor milliones hominum, ut paulatim Italia deserta esset, cum, ut queritur Varro, multi mallent *manus movere in theatro, quam in aratro*. Idem Lipsius, lib. 2. c. 7. ex lapide Ancyrano, docet sub Augusto censa esse *civium Romanorum capita quadragies centum millia*, id est quatuor milliones, et insuper *sexaginta millia*. Sub Claudio vero Tacitus et alii accensent *sexagies novies*

centeno, et sexaginta quatuor millia, id est, pene septem milliones. Cogita quanta fuerit urbs: quæ tot capiebat incolas, cum Mediolanum, Neapolis, Venetiæ, aliæque amplæ urbes vix contineant tertiam millionis partem, puta trecenta millia civium.

Secundo, urbs Tartariæ, quæ *Quinsai* dicitur, complectitur iter trium dierum, et multo amplius. Nam id asserit M. Paulus Venetus oculatus testis lib. 2. de Rebus Orient. c. 64. et ex eo Ortelius in Theatro orbis in Tartaria: *Scribit*, inquit, *M. Paulus, quem circa annum Domini 1260. ibidem habitasse constat, Quinsai centena milliaria in gyro comprehendere. Idem Odericus asserit. Pontes lapideos habet duodecim millia, eosque tam altos, ut naves magnæ erecto malo subter eos transeant. Magnus Cham ibi stativum præsidium triginta millium habet, urbs admodum magnifica est et amœna: inde nomen quoque adepta est, cum Quinsai cœli civitas interpretetur.* Idem, et ex eo Lipsius loco citato scribit. Quinzai famosum continere sexcenta millia familiarum. Idem M. Paulus, cap. sequenti, ait tributum quod ex regno Quinzai annuatim magno Cham penditur, ascendere, sala tamen excepto, ad quindecim millia millium aureorum, atque sexcenta millia, quæ summa immanis est et inaudita.

Minor est Chambalu, id est regia, vel sedes Cham, id est, principis (sic enim Tartari suum principem et imperatorem vocant) quæ, ut scribit M. Paulus lib. 2. de Rebus Orient. cap. 10. 24. milliaria Italica in ambitu habet. Alii dant ei 28. alii 32. Noster Nicol. Trigautius lib. 4. de Rebus Sinar. c. 3. et lib. 5. cap. 12. validis conjecturis contendit Chambalu esse Pechinum, quæ est regia regis Sinarum, et Cataium esse regnum Sinarum.

Tertio, Babylon. inquit, Diodorus lib. 2. Biblioth. c. 4. in circuitu habebat stadia 360. id est, milliaria Italica 45. leucas Gallicas quindecim. Altera Babylon in Ægypto, sive Memphis, quæ nunc Cayrus dicitur, Lutetiam Parisiorum quinquies magnitudine superat, inquit Ortelius, et per Nili ripas latissime diffunditur, adeo ut Selymus Turcarum Imperator eam a suis licet expugnatam, anno Domini 1516. ingredi non sit ausus. De eadem scribit Aristot. in Polit. libr. 3. cap. 2. quod, cum expugnata esset, hostesque primam urbis partem obtinerent, illi qui ex alia parte urbis habitabant, tertio die nescierint urbem esse captam.

Thebæ in Ægypto, testibus Homero, Plinio, Strabone, Pomponio et aliis, centum portas, vel, ut alii volunt, centum aulas habuerunt: totidem olim principum domus, solitæque singulæ, cum opus erat, decem armatorum millia effundere. Celebratur et Moscua a magnitudine et multitudine domorum. Sigismundus Liber scribit earum numerum fuisse 41500. Celebrantur et Parisii, ubi suburbiorum hodiernæ ruinæ octo leucarum ambitum superant. In America magnitudine excellunt urbes Temixtitan et Panama.

Quod si cui iter tridui in unius urbis Ninive diametro longitudinis nimium videtur, is adjungat aliam diametrum latitudinis, quæ priorem secat, et cum ea facit quasi crucem. Magnitudo enim urbis Romæ, v. g. ex duabus lineis diametralibus sese intersecantibus, petenda videtur; una esset quæ duceretur a Vaticano, et terminaretur in Porta Pia, qua itur ad S. Agnetem; altera duceretur a porta *del Popolo*, et terminaretur in porta *Capena*, qua itur ad S. Sebastianum. Id congruentius de Ninive dicatur, eo quod ipsa non rotunda fuerit, sed quadrangula, ac proinde ex duabus diametris sese ad angulos rectos intersecantibus, quarum extremæ terminantur in quatuor quadrati angulis, ejus magnitudo, id est longitudo et latitudo, dimetienda videatur. Sane Arist. 3. Polit. cap. 2. indicat aliquas urbes adeo esse magnas, ut non tam urbes, quam regiones muris circumdatæ dici debeant.

Mystice, Ninive continens iter trium dierum repræsentat tres mundi partes, Asiam, Africam, Europam, quas noster Jonas, id est Christus, per se et per Apostolos obeundo, ad pœnitentiam et salutem convertit.

Tropolog. vide quanta sit mutabilitas et vanitas rerum humanarum. Ecce Ninive olim maxima, ditissima et superbissima urbs, jam adeo sepulta jacet, ut quæratur quo loco exstiterit. Quare Niniven veterem vix invenies, nec nisi rura et rudera: *Et campos ubi Troja fuit.* R. P. Joannes Antonius Marieti, qui ante quinquennium missu Summi Pontificis Syriam et Mesopotamiam obivit, Romæ mihi narravit se fuisse in civitate adjacente Tigri, nomine *Mussal*, quam indigenæ dicebant esse Niniven, indeque non procul ostendebant sepulcrum Jonæ (quod magno Christianorum undique confluentium concursu et devotione visitari asserebant) adeo longum et latum, ut ex eo colligere liceat Jonam pene fuisse gigantem. Insuper ingentes ibi cerni murorum reliquias, veteris amplitudinis indices. Porro urbem a Christianis, Turcis atque Arabibus incoli, Armenos tamen ita ob rebellionem Turca attenuavit, ut urbs jam et mœnibus careat, et ex quinque domibus vix duæ vel tres inhabitentur. Fieri potest ut veteri Ninive diruta, juxta eam nova sit condita, dictaque Mussal; uti Hierosolymæ, Tyro, Tusculo quin et Romæ ex parte contigit, quamquam ignoremus an vetus et certa sit illa indigenarum Mussal traditio. Sane sepulcrum Jonæ non in Ninive, ut ipsi asserunt, sed in Palæstina exstare docent Epiphan. Doroth. et Isidor. in vita Jonæ, uti dixi in Proœmio; nisi dicas Ninivitas hoc sepulcrum Jonæ, licet alibi defuncto et sepulto, erexisse quasi mausolæum, ad perpetuam tanti viri memoriam. Sed esto Mussal sit eadem urbs cum Ninive veteri, nihil illa habet veteris ejus magnitudinis et magnificentiæ. Idem est de Babylone, de Tani, de Ecbatanis, aliisque potentissimis olim urbibus. Sic transit gloria mundi, sic transeunt urbes, sic transeunt reges, sic transeunt homines. Platina in Felice II. Pontif. refert Constantium filium Constantini magni Imper. dum post susceptum imperium cum triumpho Romam aureo carpento ingrederetur, cives obviam factos venératum esse, ac dictitasse illud Cyneæ Pyrrhi legati verum esse: *Tot se videre reges in urbe Roma quot cives*; visis deinde palatiis, Pantheo, templis, columnis, aquæ ductibus arcubus triumphalibus, etc. obstupuisse, ac tandem dixisse *naturam vires omnes in urbem effudisse.* Mox Hormisdam architectum suum interrogasse, quid de Roma sentiret, qui id tantum sibi placere respondit, *quod didicisset Romæ æque mori homines ac alibi*, ut Philoso-

phum decebat locutus. Vere Seneca: *Æquat omnes cinis; impores nascimur, pares morimur.* Quocirca sapienter monet S. Chrysost. hom. 32. in epist. ad Hebr. in morali, ut ædes ædificemus non in terris mox casuras, sed in cœlis in æternum duraturas: *Nemo*, inquit, *in civitate quæ casura est sanæ mentis ædificat. Non ædificemus in hoc mundo; post paululum enim casurus est, et cuncto perditum ibunt. Et quid dico quod mundus casurus est? Nos ipsi ante ruinam ejus peribimus, et tormento sæva patiemur*, etc.

4. COEPIT JONAS INTROIRE CIVITATEM ITINERE DIEI UNIUS.] *Jonas*, inquit S. Hieron. *præcepti et superioris naufragii memor, viam trium dierum, unius diei festinatione complevit.* Quod dictum S. Hieron. dupliciter accipi potest. Primo, q. d. Jonas distans a Ninive itinere trium dierum, ut Deo celerrime obediret, totum hoc iter uno die peregit, eodemque die quo ex loco ubi eum cetus evomuit discessit, pervenit, appulitque Niniven. Secundo, q. d. Jonas adeo festinanter obivit concionando totam Niniven, ut uno die eam peragrarit, cum alii ad id exigant triduum. Verum neuter sensus huic loco congruit. Non prior, quia littus Phœnicium, ubi a ceto ejectus est Jonas, distat a Ninive trecentis leucis: quod iter est ut minimum triginta dierum. Si cum Josepho dicas eum ejectum in Pontum Euxinum, respondeo: Hic Pontus a Ninive distat centum triginta leucis, idque per arduos montes; ergo ab ea distat itinere tredecim dierum ut minimum. Non posterior, tum quia dicitur: *Cœpit introire civitatem*; ergo ipse tunc vias ejus non complevit, nec peragravit, sed peragrare cœpit; tum quia juxta illam expositionem dicendum fuisset: Jonas peragravit civitatem die uno. Jam vero non hoc, sed oppositum dicitur, scilicet: *Cœpit Jonas introire civitatem itinere diei unius.* Quocirca aliam meliorem interpretationem subdit S. Hieron. dicens: *Quamquam sint qui ita simpliciter intelligant, quod in tertia tantum urbis parte prædicaverit, et ad reliquam confestim prædicationis s rmo pervenerit.* Sensus ergo est, q. d. Jonas ingressus est primam urbis partem, quæ uno die poterat pertransiri: Jonas tertiam urbis partem prædicans obivit, ejusque vicos et plateas concionando lustravit. Ita Remig. Albert. Hugo, Lyran. Accedunt Theodor. Vatabl. Arias et a Castro. Verum hi censent Jonam non recta via processisse; sed per flexus platearum gyrasse, vicosque obliquos obeundo circumcirca prædicasse.

ADHUC QUADRAGINTA DIES.] Ita Hebr. Chald. Aquila, Symmach. et Theodotion. Quare versio Septuag. quos sequitur Orig. Chrysost. et alii Græci, atque Arabicus Alexandrinus, depravata est. Habet enim: *Adhuc tres dies*; forte librarii τεσσαράκοντα, id est quadraginta, scripserunt per abbreviationem; unde alii describentes legerunt scripseruntque τρεῖς, id est tres. Aut per ciphras, puta per litteras, scripserunt μ, quæ index est quadraginta, et eroso, vel minus apparente altero ejus apiculo, pro μ legerunt γ gamma, quæ index est trium: præsertim quia præcessit mentio, trium dierum (hoc enim erat iter Ninive) quos confusione specierum, vel trajectione oculorum putarunt descriptores esse eosdem cum hisce diebus prædicationis Jonæ. Magna enim scriptorum aliquorum est ignorantia, magna aliorum oscitantia, magna aliorum in tantis voluminibus describendis fatigatio, ut facile unum pro alio supponant et scribant, uti egomet in dies experior. Aliqui censent Jonam per singulos dies minuisse numerum; nimirum primo die prædicationis suæ dixisse: Adhuc quadraginta dies; secundo: Adhuc triginta novem dies; tertio: Adhuc triginta octo dies, et ita consequenter, donec perveniret ad tres ultimos, tuncque dixisse: *Adhuc tres dies, etc.* scilicet: *Exspectabo vos, num sitis pœnitentiam acturi*, ait Isidorus Pelus. lib. 4. epist. 149. Idque ex traditione scivisse Septuag. et hic exprimere voluisse. Verum hæc conjectura dissonat a textu, qui constanter habet: *Adhuc quadraginta dies*; et incerta est, nec admodum probabilis. Non enim videntur Ninivitæ usque ad ultimos tres dies distulisse pœnitentiam. Quocirca prudenter Theodor. *Credibile est*, inquit, *etiam Septuaginta concordem aliis posuisse numerum* (quadraginta) *sed qui initio scripserunt errasse in hoc, ac deinceps in omnia exemplaria permanasse errorem.* Porro S. August. lib. 18. de Civit. c. 44. censet genuinam lectionem esse: *Adhuc quadraginta dies*: Septuag. vero vertisse: *Adhuc tres dies*, ut mysterium quod hic latet de Christo significarent: *Sive*, inquit, *per quadraginta dies, sive per triduum, idem ipse significatus est Christus, per quadraginta scilicet, quia tot dies peregit cum discipulis suis post resurrectionem suam, et ascendit in cœlum: per triduum vero quia die tertio resurrexit, q. d. In quadraginta diebus ipsum quære, in quo et triduum poteris invenire: illud in ascensione, hoc in ejus resurrectione reperies: quorum unum per Jonam Prophetam, alterum per Septuaginta Interpretum prophetiam, tamen unus atque idem Spiritus dixit.* Hac forte de causa S. Justinus contra Tryph. utramque lectionem junxit et commiscuit. Legit enim: *Adhuc quadraginta tres dies*, etc.

Allegor. Jonas est Christus, Ninivitæ sunt Judæi. Ninive est Jerusalem, quæ quadragesimo anno a prædicatione Christi eversa est a Tito et Romanis. Ita Euseb. in Chron.

Mystice, numerus quadragenarius est symbolum pœnitentiæ, de quo subtiliter philosophatur S. August. l. 2. de Doctr. Christ. cap. 16. Hinc S. Gregor. in inguinaria lue et mortalitate Romana, qua exstinctus est Pelagius Papa cui Gregorius in Pontificatu successit, hortatus est populum ad pœnitentiam exemplo Jonæ et Ninivitarum, publicasque litanias, easque septemplices indixit; quibus placatus Deus pestem sistit. Angelus enim stans in mole Adriani (ubi etiamnum ejus locus et imago visitur, indeque moles hæc vocatur Castellum S. Angeli) evaginatum gladium, quo cives feriebat, visus est in vaginam recondere; ac quacumque in processione inferebatur imago B. Virginis, aer crassus, pestilens et flammeus videbatur dissipari, purgari et serenari. Exhortationem ejus ad verbum refert Joannes Diaconus in ejus Vita lib. 1. cap. 40. ubi inter multa ait: *Veternosas namque Ninivitarum culpas triduana pœnitentia abstersit. Mutemus igitur corda; citius ad precem judex flectitur, si a pravitate sua petitor corrigatur. Proinde cum contritione et correctis operibus crastina die ad septiformem litaniam devota cum lacrymis mente veniamus; qui simul omnes peccavimus, simul omnes

mala quæ fecimus deploremus, ut districtus judex dum culpas nostras nos punisse considerat, ipse a sententia propositæ damnationis parcat. Rursum S. Petrus, ex Ordine S. Dominici, eminens prædicator et Martyr anno Domini 1252. Aprilis die vigesima nona, qua Ecclesia in Officio divino ejus festum celebrat, in suis concionibus jugiter hoc thema proponebat: *Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur,* iisque tanto ardore et spiritu populum incendebat, ut omnes passim pœnitentiam agerent, eamque publicam. Dicebat enim: Tu, o Mediolanum, tu, o Parma, tu, o Cremona, es altera Ninive, si non agas pœnitentiam tuarum scelerum, illico videbis tuam ruinam: flagellum Dei imminet tibi; converte te ad Deum, et age pœnitentiam. Docet ergo hic Jonas, et ex eo S. Greg. et S. Petrus Martyr, concionatores populo debere proponere minas et terrores iræ Dei, mortis, judicii, gehennæ, iisque acriter urgere peccatores ad pœnitentiam et odium peccati, ut eas evadant, Deumque sibi concilient. Hi enim sunt mallei conterentes petras. Alii oratores sunt quasi musici, quia aures duntaxat mulcent et scalpunt.

Et Ninive subvertetur,] cum regno et monarchia Assyriorum, quæ transferetur ad Nabuchodonosor et Assuerum, ut habent Septuag. Tobiæ 14. 6. id est ad Babylonios et Medos, uti patebit Nahum 2. 8. unde Joseph. l. 9. Antiq. 11. *Jonas,* ait, *in medio civitatis prædicavit, quia post brevissimum tempus Asiæ principatum perderent.* Nota: Hæc Jonæ prophetia fuit comminatoria et conditionata, q. d. Ninive subvertetur, nisi pœnitentiam egerit, nisi mutet mores, itaque impetret a Deo hanc excidii sententiam tolli aut suspendi; sicut de facto ejus non subiationem, sed suspensionem impetravit, uti dixi in Proœmio. Ita Orig. hom. 1. de pœnitent. S. Hieron. hic, S. Gregor. 19. Moral. 18. S. Thomas, 1. p. q. 19. art. 7. et alii. Aliter respondet S. Gaudentius tract. 3. ad Neophitos: *Adhuc, triduum, et Ninive evertetur.* Verum, inquit, prædixit: *nam eversa est iniquitas ejus, quia pœnituit. Sicut distat cœlum a terra, dicit Deus hominibus, ita distant sensus mei a sensibus vestris, et cogitationes meæ a cogitationibus vestris,* Isaiæ 55. Sensus ergo est: Ninive, non urbs, sed ejus iniquitas subvertetur, ut sit alia pioque Ninive. Verum hoc tropologicum est, non litterale. Sic anno Domini 396. Arcadio Imper. ait S. August. de excidio urbis, c. 6. *Constantinopoli volens Deus terrere civitatem, et terrendo emendare, terrendo convertere, terrendo mundare, terrendo mutare, servo cuidam suo fideli viro militari venit in revelatione, et dixit ei, civitatem venturo de cœlo igne periturum, eumque admonuit ut Episcopo diceret: dictum est: Non contempsit Episcopus, et allocutus est populum. Conversa est civitas in luctum pœnitentiæ, quemadmodum quondam illa antiqua Ninive,* etc. Narrat deinde quomodo per pœnitentiam hasce minas evaserit.

5. Et crediderunt viri Ninivitæ in Deum,] Id est Deo. Nota: Hebræis credere in Deo, vel credere in Deum, idem est quod credere Deo; uti recte observavit Ribera. Unde hebr. יאמינו באלהים *iaaminu belohim,* tribus modis, sed idem significantibus vertas, scilicet: primo, *crediderunt in Deum;* secundo, *crediderunt in Deo;* tertio, *crediderunt Deo.* Est enim *beth* contactus, quo utuntur Hebræi, ut dicant tangere in manu, id est tangere manum: Credere in Deo, vel Deum, id est credere Deo. Latinis tamen credere in Deum efficacius est, et plus significat, quam credere Deo; nimirum non tantum fidem, sed et spem ac fiduciam omnem cum amore conjunctam collocare in Deo; se resque suas curæ Dei committere, sua omnia in fidem Dei resignare, salutem suam Deo credere. Ita hic Ninivitæ, credentes prædicationi Jonæ, crediderunt per fidem Deum Hebræorum, quem prædicabat Jonas, esse verum Deum, ac proinde vera esse hæc Jonæ oracula, vereque evertendam Niniven, nisi pœnitentiam agerent. Consequenter speraruat in Deum, quod eos ad pœnitentiam admitteret, et pœnitentibus parceret, eosque in gratiam reciperet; nisi enim hanc spem habuissent, numquam tam arduam pœnitentiam suscepissent.

Quæres: Quo argumento moti sunt Ninivitæ ut crederent Jonæ? Imprudens enim et temerarius est, qui sine ratione ac fundamento credit aliquem esse Prophetam, vel hoc illudve esse oraculum Dei, præsertim in re tam gravi et inaudita, qualis erat excidium Ninive urbis et monarchiæ; unde Apostoli fecerunt miracula aliaque signa, sine quibus Gentes non tenebantur, imo prudenter non potuissent eis credere. Resp. Ninivitæ moti sunt ad credendum Jonæ per miraculum devorationis et liberationis e ventre ceti, quod Jonas eis proposuit, quodque per nautas jam sparsum erat per totum Orientem. Hoc est quod ait Christus Lucæ 11. 30. *Sicut fuit Jonas signum Ninivitis, ita erit et filius hominis generationi isti.* Hoc enim signum clare eis demonstrabat Jonam a Deo, ad eos mitti, simulque monebat et terrebat eos ne, si Jonæ non crederent, æque imo magis punirentur quam Jonas, atque ab aqua vel terra absorberentur. Accessit interna Dei illuminatio et inspiratio, quæ animos illorum commovit ad credendum. Juvit gravitas, prudentia, pietas, abstinentia et sanctitas Jonæ, quæ plane ostendebant Jonam non esse fatuum, non levem, non mendacem; sed virum serium, prudentem, pium ac fide dignum.

Et prædicaverunt (indixerunt) jejunium,] per magistratum, imo per regem, ut videtur; rex enim hoc jejunium Ninivæ indixit v. 7. nec alius toti Ninivæ hoc indicere poterat nisi rex. Est ergo hic hysterologia. Prius enim pervenit oraculum hoc Jonæ ad regem, uti sequitur v. 6. quam indictum sit jejunium, uti ait hic v. 5. sed voluit Script. prædicationi Jonæ subnectere obedientiam, totumque opus Ninivitarum, scilicet quod crediderint et pœnitentiam egerint in jejunio et cilicio; ac deinde pergere ad regem, ac enarrare ejus sensum et gesta de quo subdit:

6. Et pervenit,] id est, quia pervenerat: dat enim causam publici jejunii et pœnitentiæ Ninivitarum, quod nimirum rex inaudiens oraculum minax Jonæ, edictum jejunii et pœnitentiæ proposuerit et promulgarit per totam urbem.

Quæres: Quis fuit hic rex? Respondeo: Probabile est fuisse Sardanapalum, quem Diodorus, Justinus et alii Gentiles Historici ponunt ultimum monarcham Assyriorum, a quo monarchia translata sit ad Medos per Arbacem Mediæ Præfectum. Ita a Castro et Torniellus in Annalibus, anno mundi 3215. et alii. Favet S. Hieron in cap. 1. Amos ver. 1. ubi explicans titulum Amos, quo se dicit prophetasse in diebus Osiæ regis

Juda, et Jeroboam regis Israel, *quando*, inquit, *apud Assyrias* urbesque Ciliciæ regnabat Sardanapalus, de quo insignis Orator: *Turpior*, inquit, *vitiis quam nomine; et apud Latinos Procas Silvius, cui Amulius expulso Numitore successit in regnum; quo interfecto, congregata pastorum manu, Romulus sui nominis condidit civitatem*. Ergo Amos, ac consequenter Jonas (fuerunt enim coævi) prophetavit tempore Oziæ, Jeroboam et Sardanapali (hi enim fuerunt pariter coævi). Rursum Jonam prophetasse tempore Jeroboam, ac consequenter Sardanapali, clare dicitur 4. Reg. 14. 25. Favet et S. Aug. l. 18. Civit. 27. ubi docet prophetasse Jonam, Amos et Osea sub finem imperii Assyriorum, scilicet eo ruente, cum Roma condi inciperet; quia eorum prophetiæ de Christo patiente, et resuscitato, Romanis et Gentibus ad Christum convertendis scribebantur. Favet et Euseb. in Chronico, qui Jonam consignat sub tempus Sardanapali. Dices: Eusebius dicit Sardanapalum regnasse 20. annis, et vigesimum ultimumque ejus annum consignat anno sexto Oziæ regis Juda, qui fuit annus 18. Jeroboam regis Israel; postea vero anno 47. Oziæ qui fuit 29. Jeroboam, Arbacis vero in Media regnantis 14. Ita scribit: *Prophetabant apud Hebræos Osee, Amos, Isaias et Jonas Prophetæ*. Ergo 41. annis post mortem Sardanapali prophetavit Jonas; non ergo prophetavit, Sardanapalo regnante. Resp. nego consequentiam. Nam *prophetabant*, non significat initium prophetiæ (non enim hi quatuor cœperunt eodem anno, puta 47. Oziæ prophetare) sed confuse tempus quo florebant hi Prophetæ, q. d. Sub hoc tempus, puta ante et post annum 47. Oziæ, prophetarunt Osee, Amos, Isaias et Jonas. Cum enim constet eos multis annis prophetasse, et de anno certo quo singuli cœperint non constet, recte Eusebius in genere et confuse ait hoc tempore eos prophetasse, id est floruisse. Cum enim in chronologia consignatur tempus quo quis Propheta, Doctor vel Episcopus floruit, non consignatur annus primus quo cœpit, vel ultimus quo finiit; sed potius medius: in medio enim ætatis prophetiæ et doctoratus solent florere homines, tum gratia, tum sapientia, tum auctoritate.

Confirmatur hæc sententia primo, quia passim Chronologi Sardanapalum dicunt fuisse coævum Jeroboam, sub quo prophetavit Jonas. Excipio unum Genebrardum, qui censet Sardanapalum fuisse eum qui in Scriptura vocatur *Asarhodden*, fuitque filius Sennacherib, post quem in Scriptura nemo ponitur rex Assyriorum. Asarhaddon enim regnavit diu post Oziam et Jeroboam, sub Ezechia et Manasse. Verum hæc sententia Genebrardi ab aliis Chronologis passim rejicitur; secundo, quia iidem consentiunt in Sardanapalo periisse monarchiam Ninives et Assyriorum, et post eam ponunt regnum Arbacis et Medorum; Jonas autem missus fuit in Niniven, cum illa opibus et regno floreret: ergo non post Sardanapalum, sed eo regnante; tertio, quia Sardanapalus fuit luxuriosissimus, et diffluxit luxu ac vitiis, regem suum secuta est Ninive: hæc ergo sunt vitia ob quæ excidium ei intentat Jonas; quarto, quia licet paulo post Sardanapalum ex Scriptura constet Ninivæ restitutum fuisse regnum, ac in ea regnasse Phul, Theglatphalasar, Salmanasar, Sennacherib et Asarhaddon; tamen hi non regnarunt cum Ozia et Jeroboam, sub quibus prophetavit Jonas, sed post eos. Rursum in strage Sardanapali ac translatione monarchiæ, sat videtur fuisse punita Ninive, ut non opus fuerit post illam eo mittere Jonam. Insuper Jonam missum esse ante ejus stragem patet, quia missus est ut eam comminaretur et prædiceret quasi futuram. Ex dictis colligitur quod Sardanapalus, audiens Jonæ oracula et minas, conversus sit, egeritque pœnitentiam cum suis Ninivitis, sed eo redeunte paulo post ad solitas delicias et vitia, ad eadem redierint et Ninivitæ, uti facere solent concubinarii aliique vitiis assueti. Unde tunc Deus excitavit Arbacem, qui Sardanapalum et Niniven invaderet, eumque cogeret ad palatii suique incendium, ac monarchiam transferret ad Medos; de qua dixi in Proœmio.

ET SURREXIT (rex, puta Sardanapalus) DE SOLIO SUO, ET ABJECIT VESTIMENTUM SUUM A SE (Tigurina, *paludamentum*, puta vestem imperatoriam, diadema, sceptrum, aliaque insignia regalia) ET INDUTUS EST SACCO (cilicio) ET SEDIT IN CINERE.] Nota hic pœnitentiæ habitum et opera non esse nudam resipiscentiam, ut vult Calvin. sed gemitum, saccum, cinerem, jejunium. Ita Tertull. Cyprianus, Chrysost. S. August. Pacianus tract. de Pœnitentia.

Præclare S. Ambros. enarrans hanc Jonæ historiam in fine tomi 2. Rex Ninives, inquit, *hostes virtute superabat, Deum autem humilitate vincebat. Sapiens inquam, rex, qui pro salute civium peccatorem se magis confitetur esse quam regem. Obliviscitur enim se regem esse, ubi Deum regem omnium pertimescit; nec potentiæ suæ meminit, ubi potentiam divinitatis agnoscit. Mira res: dum se regem hominum esse non meminit, rex incipit esse justitiæ. Religiosus igitur princeps non perdidit imperium, sed mutavit. Principatum enim ante militaris disciplinæ tenuit, nunc cœlestium disciplinarum obtinet principatum*; et inferius: *Ut tota civitas jejunaret, famem sibi rex primus indixit; et solus omnium causa prior cœpit esurire quam miles. Necesse enim erat ut qui potentior cunctis fuerat, devotior fieret universis.*

7. ET CLAMAVIT ET DIXIT, supple præco. Ita Vatablus; vel, *clamavit et dixit*, id est proclamari fecit et dixit, EX ORE REGIS,] id est suo. Est hebraismus. Unde Chald. vertit: *Atque per præconem proclamare jussit, ac dicere per Niniven ex regis et principum ejus decreto*. Sic et Pagnin.

HOMINES, ET JUMENTA, ET BOVES, ET PECORA NON GUSTENT QUIDQUAM.] Causam dat S. Chrysost. hom. 3. ad Pop. *Et bruta jejunant, et equi, et muli sacco vestiuntur? Etiam, inquit: sicut enim divite aliquo mortuo, non servos solos et ancillas, sed et equos domestici sacco vestientes, et agasonibus tradentes ad sepulcrum sequi jubent, calamitatis magnitudinem ostentantes, et omnes ad misericordiam allicientes; sic et in civitate illa* (Ninive) *mori periclitante, et brutam naturam sacco circumtexerunt, et jejunii jugo subjecerunt. Non licet brutis sermone Dei iram discere, discant famis quæ a Deo infligitur plaga; etenim si dirueretur, inquit, civitas, non tantum nostri inhabitantium, sed et horum una esset sepultura. Pœnæ igitur partem habere debentia, et jejunii partem capiant*. Alteram deinde dat causam: Cum, inquit, essent confusione pleni, nec quidquam haberent excusationis, *ad bruta confugiunt, et illorum mortem deplorantes, ex his supplicationem faciunt miserabilem et luctuosam, ipsorum per-*

ditionem proponentes. Et S. Ambros. sub finem tom. 2. *Non enim,* inquit, *sufficiebat ad placandum Deum peccantium satisfactio, nisi seniorum quoque peccata parvulorum innocentia deploraret, et fletibus alienis delicta sua juventus ablueret.*

Nota: Verisimile est hoc rigidum jejunium Ninivitarum, ad aliquot dies, v. g. tres, ut sentit S. Chrysost. hom. 1. de pœnitentia, durasse, ita ut per triduum nec homo, nec pecus quidquam cibi aut potus gustaret; deinde continuarunt hoc jejunium ad quadraginta dies, sed ita ut suo tempore, v. g. vespere, aliquid panis et aquæ sumerent ad sustentandam naturam; alioqui enim non potuissent naturaliter sine cibo et potu prorogare vitam ad quadraginta dies; saccus vero, clamor et preces eorum perennarunt ad quadraginta dies.

Simili modo anno Domini 1124. Christiani in terra Sancta a Saracenis circumsessi, exemplo Ninivitarum jejunium solemne etiam pueris infantibus et pecoribus indixerunt, itaque miraculosam a Deo de iis adepti sunt victoriam. Nam cum tria Christianorum millia, Patriarcha præferente crucem, et abbate Cluniacensi lanceam qua transfixum est latus Christi, in aciem prodirent contra 40. Saracenorum millia; splendor de cœlo in Saracenos illapsus eos ita enervavit, ut passim fugientes cæderentur, non solum a viris, sed etiam a pueris et fœminis. Perierunt in prælio septem millia, submersi in aquis quinque millia; omnes vero Christiani, incolumes reversi, epinicium Deo cecinerunt. Ita ex Roberto Sigeberti Card. Baron. anno 1124.

8. Et clament in fortitudine,] fortiter, contenta voce: Misericordia, misericordia, miserere nostri, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Ita clamabant homines. Jumenta vero pro fame boabant, mugiebant, resonabant quisque sua voce in cœlum. Hæc communis hominum et jumentorum comploratio Dei iram stitit, et ad misericordiam inflexit. Graphice eam depingit S. Basil. hom. 8. in avaros, quæ inscribitur: *In fame et squalore;* et hom. 4. de pœnit. Sic Virgil. eclaga 5. ait in morte Julii Cæsaris quem Daphnim vocat, jejunasse oves, boves cæteraque animalia, ac lugubri ejulatu ejus necem plorasse. Quin et addit:

> Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuisse leones
> Interitum, montesque feri sylvæque loquuntur.

Simili modo Alexandrum luxisse mortem Hephæstionis, et Thebanos mortem Pelopidæ, tradit Plutarch. in ejus Vita.

Et convertatur vir a via sua mala.] S. Chrys. hom. 3 ad Pop. *Videamus,* ait, *quid inevitabilem illam iram solverit; num jejunium solum et saccus? nequaquam, sed totius vitæ mutatio; quoniam conversus est quisque a viis suis malis, pœnituit mali quod dixerat facere ipsis Dominus. Honor enim jejunii non ciborum est abstinentia, sed peccatorum fuga. Jejunas? Demonstra mihi per ipsa opera? Qualia, inquis, opera? Si pauperem videris, miserere; si inimicum videris, conciliare; si amicum laudabiliter agentem videris, ne invideas; si mulierem videris speciosam, prætereas. Non enim os tantum jejunet, sed et oculus, et auditus, et pedes, et manus, et omnia corporis nostri membra. Jejunent manus, a rapina et avaritia mundæ; jejunent pedes, ad illicita spectacula cursum reprimentes; jejunent oculi, discentes numquam formosis obtutibus insilire, nec alienas curiose pulchritudines spectare; cibus enim oculorum est spectatio: jejunet et auris, aurium autem jejunium est detractiones et calumnias non suscipere; jejunet quoque os a verbis turpibus et convicio. Quæ enim utilitas, cum avibus quidem et piscibus abstineamus, fratres vero mordeamus et comedamus? detrahens fraternas carnes comedit, etc.*

Ex hoc loco videtur quod Ninivitæ (saltem multi) vere fuerint contriti, ideoque hac pœnitentia justificati et salvati, quicumque in justitia usque ad finem vitæ persisterunt. Nam crediderunt in Deum verum, elicuerunt actus spei, timoris, doloris; austeram et inauditam, eamque publicam egerunt pœnitentiam; imo primus rex ipse, posita regia veste, saccum induit, et cinere se conspersit; quæ utique ingentis interni doloris et contritionis erant indicia, et, quod maximum est pœnitentiæ signum, actusque nobilissimus, conversi sunt a vita pristina lasciva et scelerata ad castam et sanctam. Unde Deus hæc eorum pœnitentiæ opera probavit, et acceptavit; eisque pœnam condonavit, simul et culpam, ut videtur. Ita S. Chrysost. hom. Quod nemo læditur nisi a seipso: *Ninivitæ,* ait, *conversi sunt ad timorem Dei, abjectisque continuo prioris vitæ malis, ad virtutem se et justitiam per pœnitentiam contulerunt, tam fideli satisfactione, ut divinitus jam promulgatam sententiam revocarent.* Et lib. 1. de Orando Deum: *Primi,* ait, *occurrunt Ninivitæ, quos clarum est deprecationis præsidia plurimorum scelerum, quibus divinam iram in se provocarant, remissionem accepisse. Simul enim atque illos cepit deprecandi studium, justos reddidit; ac civitatem, quæ jam assueverat lasciviæ, malitiæ, breviter, vitam exlegem et impiam vivere, statim correxit: nimirum potentius diutina peccandi consuetudine, cum civitatem illam cælestibus legibus implesset, pariter secum trahebat temperantiam, mansuetudinem, humanitatem, curamque pauperum. Sane si quis tunc ingressus fuisset civitatem Ninivitarum, qui prius eamdem probe novisset, nequaquam agnovisset eam; adeo repente a turpissima vita, ad pietatem resilierat.* Quare licet aliqui opinentur Ninivitas fuisse tantum attritos, tamen contrarium verius est, fuisse etiam contritos; nec tantum ex timore pœnæ, sed etiam ex amore justitiæ hanc pœnitentiam subiisse. Idem confirmatur ex eo quod Scriptura et Patres, maxime S. Chrysost. passim peccatoribus proponunt exemplum Ninivitarum, tamquam illustrissimum speculum pœnitentiæ. Unde Christus Matth. 12. 41. *Viri Ninivitæ,* ait, *surgent in judicio cum generatione ista, et condemnabunt eam; quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Jonæ. Et ecce plus quam Jonas hic.* Hinc S. Gregor. in Psalm. 7. pœnit. *Pœnitentiam,* ait, *est unum de perfectis donis descendentibus a Patre luminum.* Et Tertull. lib. contra Psychic. cap 16. celebrat *Niniviticam justitiam;* quamquam verior lectio Pamelii habeat: *Niniviticum justitium,* id est, cessationem ab omni cibi et potus genere cum Ethnicis, qui, uti antea dixit: *Annuo ritu saccis velantur, et cinere conspergitantur.* Idem docet S. Ambros. serm. 28. qui habitus est in Dominica 1. Quadragesimæ, et S. Ephrem serm. de Jona. Idem diserte docet Andreas Vega lib. 13 de Justific. cap. 5. *Ninive,* ait, *ut verisimile est, multos habuit qui ab*

accepta gratia aliquando exciderunt, et tamen subito ad prædicationem Jonæ Deum agnovit, et per pænitentiam non solum interminatæ mortis periculum evasit, sed et, ut Chrys. asserit, vitæ incognitæ coronam accepit, faciliusque est, ut August. ait (l. de Pœnit. med. c. 5.) *evacuata comminatio Prophetæ, quam humiliatio pænitentiæ*. Idem docent alii, et insinuat S. Thom. 3. p. q. 84. art. 7. a 11. Favet Conc. Trid. sess. 14. c. 4. cum enim agens de Attritione dixisset: *Et quamvis sine Sacramento per se ad justitiam perducere peccatorem nequeat, tamen eum ad Dei gratiam in Sacramento pœnitentiæ impetrandam disponit*; mox idipsum probat exemplo Ninivitarum, aitque: *Hoc enim timore utiliter concussi Ninivitæ, ad Jonæ prædicationem plenum terroribus, pœnitentiam egerunt, et misericordiam a Deo impetrarunt*; scilicet Dei gratiam per pœnitentiam, sive contritionem; nec enim tunc institutum erat Sacramentum pœnitentiæ, quod postea in lege nova Christus instituit, q. d. Sicut Ninivitæ per timorem disposuerunt se ad virtutem pœnitentiæ et contritionis, qua Dei misericordiam et gratiam impetrarunt; ita Christiani peccatores per timorem et attritionem se disponunt ad Sacramentum pœnitentiæ quo peccatorum veniam et Dei gratiam consequuntur.

Ex dictis nota quanta sit vis pœnitentiæ, quæ tantæ urbis tot tantoque scelera abolevit, Dei iram placavit, flagellum ei extorsit, imo ejus gratiam et justitiam impetravit, atque Ninivitas ex filiis gehennæ, fecit filios cœli; ex mancipiis diaboli, fecit amicos Dei; ex injustis, impiis, infidelibus, sceleratis, fecit justos, pios, fideles, sanctos. Ita S. Chrys. Tert. Ambr. Aug. et alii tract. de Pœnit. Audi S. Ambr. l. de Pœnit. c. 6. *Ninivitæ indicunt sibi necessarium perituri jejunium, in ipsis corporibus animas humilitatis flagello castigant, induunt pro veste cilicium, et pro unguentis cinere se aspergunt; ac prostrati humo pulverem lambunt. Mortem suam lacrymis funerant, et vitam plangimoniis prosequuntur; reatum suum gemitibus publicant, et actuum suorum pandunt arcana facinora. Omnis ætas et sexus indiscreta lugubribus se aptat officiis, depositus omnis cultus, dejectus ornatus, negatu quoque sunt ipsis alimenta lactentibus; et ætas necdum propriis peccatis infecta, onera sustinuit aliena; cibum suum mutum pecus esurivit. Unus audiebatur per mœnia civitatis ejulatus disparium naturarum, et per omnia tecta flebiliu resonabant lamenta plangentium, et, ut semel dixerim, terra mugitus confitentium sustinebat, sed et astra ipsa voce pœnitentiæ personabant. Impletum est quod scriptum est Eccli. 35. 21. Oratio humiliantis se nubes penetravit; denique sic placavit offensum Deum, sic mitem fecit rigidum, sic demulsit iratum*, etc. Præclare S. Bern. ser. de S. Andrea, pœnitentiam vocat *ultricem vitiorum, altricem virtutum*. Idem ser. 71. in Cant. *Cibus ejus* (Christi) *pœnitentia mea, et cibus ejus, salus mea, cibus ego ipse. Mandor cum arguor, glutior cum instituor, decoquor cum immutor, digeror cum transformor, unior cum conformor.* Idem ser. 2. in Vig. Nativ. *Exsultare fecimus Angelos, quando conversi sumus ad pœnitentiam. Currite, fratres, currite; non soli Angeli, sed et ipse Angelorum vos creator exspectat.* Idem ser. 30. in Cant. *Lacrymæ pœnitentium vinum sunt Angelorum.* Plura si cupis, vide quæ annotavi 2. Corinth. 7. 11.

9. QUIS SCIT SI CONVERTATUR:] τὸ *si* non est in Hebræo, sed subintelligitur; unde, eo omisso, Chald. et Arias sic vertunt: *Qui scit quod in manibus suis culpæ sint, convertatur ab eis, et misertum erit super eum a facie Domini*; quasi hic pœnitenti certa spes detur veniæ, imo certitudo misericordiæ consequendæ. Verum melius Noster, Sept. Pagn. Vatabl. et alii subaudiunt *si*, quasi Ninivitæ incerti sint de venia, de eaque dubitent, et hæreant inter spem et metum suspensi; planius enim et usitatius est in Hebræo ad illud: *Quis scit*, subaudire et supplere unam voculam *si*, quam multos hasce: *Quod in manibus suis culpa sint*. Adde hebr. מי *mi* esse interrogativum, et significare *quis*, non *qui*; *qui* enim significatur per *he* demonstrativum.

Dubitant Ninivitæ de remissione, non culpæ, sed pœnæ, q. d. Quis scit si per pœnitentiam nostram Deus placetur, revocetque sententiam de evertenda Ninive? Simili modo Deus condonavit adulterium Davidi, sed punivit eum morte filii ex eo geniti, 2. Reg. 12. 19. Unde Franc. Suarez tom. 4. de Pœnit. disp. 37. sect. 9. ex his Jonæ verbis et similibus Joel 2. 14. docet neminem, quantumvis justus sit, posse satisfacere de condigno pro pœna accidentali seu extraordinaria, qualis erat hic eversio Ninive; imo nec posse aliquid facere, quo infallibiliter talis pœnæ remissionem consequatur. Unde S. Aug. in Ps. 50. *De incerto*, ait, *pœnitentiam egerunt, et certam misericordiam meruerunt*. Et S. Hier. *Ideo*, ait, *ambiguum ponitur, ut, dum homines dubii sunt de salute, fortius pœnitentiam agant, et magis ad misericordiam provocent Dominum*.

Secundo, alii hanc dubitationem extendunt ad remissionem culpæ; licet enim certissimæ sint promissiones Dei, quibus pœnitentibus promisit veniam; tamen incertum est an homo impleat conditionem, quam exigit promissio; puta, quod sit sufficienter dispositus ad gratiam; nimirum quod sit vere contritus ex amore Dei, non attritus tantum ex timore pœnarum. Ita Gregor. de Valentia, 2. 2. tract. de Gratia, disp. 8. q. 4. et Card. Bellarm. l. 3. de Justific. c. 6.

ET IGNOSCAT DEUS.] Hebr. *Et pœnitentiam agat*, vel, *pœnitudine ducatur Deus*. Ita Sept. Pagninus et Vatablus. Hinc veteres hæretici, ut Marcion, Manes et alii, censebant Deum veteris testamenti non fuisse verum, nec perfectum, utpote in quem cadat dolor et pœnitentia. Objiciebat ergo Marcion: *Culpandus est Deus, qui justitiæ utique non pœnitendæ pœnitentiam gessit*. Resp. Tertull. l. 2. contra Marc. c. 24. aliam esse pœnitentiam hominum, aliam Dei: *In Deo enim nihil aliud intelligitur quam conversio sententiæ prioris, quæ etiam sine reprehensione possit admitti in homine, ne dum in Deo, cujus omnis sententia caret culpa, quam pro rerum variantium se occursu fieri ostendimus*.

Pulchre S. Chrys. hom. 1. de Pœnitentia, docet in Deo vere non esse pœnitentiam, quia non vult, nec optat nobis malum; sed tantum minatur, ne cogatur illud infligere: *Cujus*, inquit, *rei gratia quæ facturus es mala prædicis? Ut non faciam quæ prædico. Propterea et gehennam minatus est, quo gehennam non inducat. Terreant vos verba, ne facta conturbent*. Ibidem ostendit quanta fuerit vis fervoris pœnitentiæ Ninivitarum: *Qui*, inquit, *tribus diebus tantam pec-*

catorum iram solvere valuerunt; et quanta clementia Dei, *trium dierum pœnitentia contenti pro tot peccatis. Qui enim proposita excitata fervet, atque multa cum solertia pœnitentiam ostendit, brevi temporis momenta longævi temporis peccata delere poterit.* Ubi adverte Chrysostomum opinari Ninivitas, statim ad prædicationem Jonæ, pœnitentiam egisse. Cum ergo Jonas prædicaret: *Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur*, sequitur eos per 40. dies pœnitentiam egisse. Verum quia Chrysost. legit: *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur;* hinc censet eos tantum per tres dies pœnituisse. Idem hom. in Psalm. 7. Homines, inquit, puta hostes, minantur supplicium et reipsa infligunt: *At non sic Deus, sed contra omnino, et prædicit et differt, et verbis terret, et nihil non facit, ut quæ minatur non afferat. Hoc etiam fecit in Ninivitis. Nam ille quoque arcum tetendit, et gladium vibravit, et jacula paravit, et ictum non inflixit. Annon tibi videntur Prophetæ verba esse arcus, et telum, et gladius acutus, quando dicit: Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur? sed telum non emisit; non ideo enim erat apparatum ut emitteretur, sed ut reponeretur.*

10. Et misertus est Deus super malitiam.] *Malitiam*, id est afflictionem; Hebr. *Pœnituit eum super malo quod illis inferre decreverat*, q. d. Revocavit sententiam, punitionis et excidii latam in eos; quia videns pœnitentiam, eorum misertus est. Tropolog. Abbas Joseph apud Cassianum, collat. 17. c. 25. hoc exemplo Dei, inquit, *edocemur non debere nos obstinate in nostris definitionibus perdurare, sed comminationem ex necessitate propositam clementi miseratione mollire.* Ut subditis peccantibus, si culpam agnoscant, et veniam petant, parcamus; sicut Ninivitis pepercit Deus.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Dolet Jonas Ninivitis contra oraculum suum parci: hinc Deus eum, per umbram hederæ vermemque eam corrodentem, corripit et erudit.

1 Et afflictus est Jonas afflictione magna, et iratus est: 2. et oravit ad Dominum, et dixit:
Obsecro, Domine, numquid non hoc est verbum meum, cum adhuc essem in terra mea?
propter hoc præoccupavi ut fugerem in Tharsis: scio enim quia tu Deus clemens et mi-
sericors es, patiens et multæ miserationis, et ignoscens super malitia. 3. Et nunc, Domine, tolle
quæso animam meam a me: quia melior est mihi mors quam vita. 4. Et dixit Dominus: Putasne
bene irasceris tu? 5. Et egressus est Jonas de civitate, et sedit contra Orientem civitatis: et fe-
cit sibimet umbraculum ibi, et sedebat subter illud in umbra, donec videret quid accideret civi-
tati. 6. Et præparavit Dominus Deus hederam, et ascendit super caput Jonæ, ut esset umbra su-
per caput ejus, et protegeret eum (laboraverat enim) et lætatus est Jonas super hedera, lætitia
magna. 7. Et paravit Deus vermem ascensu diluculi, in crastinum: et percussit hederam, et exa-
ruit. 8. Et cum ortus fuisset sol, præcepit Dominus vento calido et urenti: et percussit sol su-
per caput Jonæ, et æstuabat: et petivit animæ suæ ut moreretur, et dixit: Melius est mihi mori,
quam vivere. 9. Et dixit Dominus ad Jonam: Putasne bene irasceris tu super hedera? Et dixit:
Bene irascor ego usque ad mortem. 10. Et dixit Dominus: Tu doles super hederam, in qua non
laborasti, neque fecisti ut cresceret: quæ sub una nocte nata est, et sub una nocte periit. 11. Et
ego non parcam Ninive civitati magnæ, in qua sunt plus quam centum viginti millia hominum,
qui nesciunt quid sit inter dexteram et sinistram suam, et jumenta multa?

1. Et afflictus est Jonas,] cum elapsis quadraginta diebus, vidit oraculum suum frustrari, et Niniven non subverti, uti ipse prædixerat. Afflictionis causam varii variam dant: Primo, S. Hieron. et Remig. censent eum afflictum ex amore populi sui, eo quod sciret Gentium salutem fore ruinam Israel. Cum ergo Deum videret misericordiam exhibere Ninivitis, censebat eam subtrahendam a Judæis, iramque Dei illis iminere; et ea de causa tantopere indoluit. Secundo, Arias censet eum indoluisse parcitum Assyriis, *eo quod* sciret per *eos* puniendos et vastandos Israelitas. Verum hoc gratis dicitur. Tertio, Vatabl. censet eum doluisse quod Judæi, incitati tot minis Prophetarum, tam duri essent ad pœnitentiam, cum Ninivitæ ad *eam* tam essent faciles, ut uno ejus oraculo compuncti, totos sese dederent jejunio, *sacco* et cineri. Verum aliam causam dat Jonas.

Dico *ergo* eum afflictum fuisse, eo quod videret

Deum parcere Ninivitis pœnitentibus, ac consequenter suum oraculum, quo eam evertendam prædixerat, reddi vanum et falsum, ideoque timeret se irridendum, et habendum falsum Prophetam. Nimius ergo et indiscretus amor honoris proprii fuit causa hujus afflictionis, impotientiæ et iræ Jonæ. Unde optat mori, potius quam cum ignominia vivere, inquit Theodor. Ita et Theoph. Albertus, Clarius, Dionys. et alii. Ita et S. Ephrem serm. de Jona, qui Ninivitas ita Jonam consolantes inducit: *Noli contristari, o Jona, sed gaude, quia novam vitam agimus; per te enim bona invenimus, per te universorum Deum agnovimus. Non es mentitus, ne timeas: subversa enim nostra est malitia, et exaltata fides in manu tua. Nam Angelos in excelsis gaudio perfundens, merito ipse super terram in eo gloriari et exultare debes; quia Deus de nobis gaudet in cælis.*

Nota: Optat Jonas rem justam. Unde non peccat mortaliter: optat enim ut Ninivitæ ob peccata præterita puniantur, utque sententia Dei in eos lata non revocetur, esto pœniteant: sic enim judex latronem ob furta suspendit, esto eum pœniteat. Sed quia id optat indiscreto zelo, et vano fine, nimirum ut honori suo consulat cum tanto Ninivitarum damno, peccat venialiter. Hæc ita se habere patet ex verbis Jonæ, et ex verbis Dei eum redarguentis, vers. 11. cum inquit: *Et ego non parcam Ninivæ, civitati magnæ, in qua sunt plus quam centum viginti millia hominum?*

Moraliter disce, quam perversus sit zelus indiscretus quamque displiceat Deo. Jonas enim cogitare debebat, seque consolari quod magis hic ageretur honor Dei, qui miserat Jonam quam suus; ac Deo curæ fore honorem suum, ne haberetur mendax. Rursum cogitare debebat oracula Dei minacia solere esse conditionata, ideoque præmitti a Deo, ut homines inducant ad pœnitentiam, itaque eis parcat. Mutatis enim rebus et personis, mutatur decretum et sententia Dei. Quocirca hæc mutatio non est in Deo Deique decreto; sed in ipsis reis et peccatoribus. Sententia enim Dei est hæc: Moriatur peccator, si videlicet in peccato persistat; quod si non persistat, sed pœniteat, non moriatur, sed vivat, Ezech. 18. 32. Discretius et pientius Michæas c. 2. 11. cum certum exitium prædiceret impiis, indolens eorumque vitam suo honori præponens: *Utinam*, ait, *non essem vir habens spiritum* (propheticum) *et mendacium potius loquerer!* Verum Jonas, passione actus, hæc non considerabat; sed uni honori suo intentus, uti solent homines sui nominis studiosi: *Numquid non hoc est verbum meum*, inquit, *cum adhuc essem in terra mea? propter hoc præoccupavi ut fugerem in Tharsis. Scio enim quia tu Deus clemens et misericors es, patiens et multæ miserationis, et ignoscens super malitia*: Chald. *Sententiam revocans, quo minus malum infligas.* Scis hoc, o Jona? cur ergo idem non facis? cur iram clementia non temperas? cur Deum tuum non imitaris? cur clemens, id est divinus esse non vis? Hinc liquet Jonam et Prophetas non habuisse spiritum propheticum, quasi habitum permanentem; sed subinde ab eo desertos fuisse, sibique relictos, ut pateret eos esse homines cæteris similes; tumque actos spiritu naturali et humano, non divino, quædam egisse et dixisse a charitate, æquitate et veritate aliena, uti fecit hic Jonas.

Simili indiscreto zelo laborabant Jacobus et Joannes Apostoli, Luc. 9. 54. cum Samaritis indignantes eo quod repulissent Christum, dixerunt: *Domine, vis dicimus ut ignis descendat de cælo, et consumat illos?* Quocirca reprimens eos Christus: *Nescitis*, ait, *cujus spiritus estis. Filius hominis non venit animas perdere, sed salvare.* Simili zelo laborabat S. Carpus, cujus hac de re visionem longam, sed memorabilem recenset S. Dionys. epist. 8. ad Demophylum. Simili laborabat Acacius Episcopus in Concil. Nicæno, qui cum duriorem se præberet in recipiendis ad pœnitentiam iis qui a fide aberraverant, audivit a Constantino Imper. *O Acaci, scalam a terra in cælum constitue, solusque per illam in cælum conscende.* Ita refert Histor. Eccles. p. 2. cap. 4. Alius in casu simili a viro sancto audivit: *Si hic errans tibi stetisset tuo sanguine, uti stetit Christo, reciperes eum et colligeres, nec sineres eum extra Ecclesiæ caulam luporum prædæ exponi.* Saniorem magisque discretum et pium zelum habuit Apostolus ergo Judæos persecutores suos, dum pro iis optabat fieri anathema a Christo, Rom. 9. 4. Et Moses orans pro populo qui vitulum aureum adoraverat, dicensque: *Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti*, Exod. cap. 32. vers. 32. Et Joseph fratres a quibus venditus erat, cum lacrymis deosculans, alensque per omnem vitam, Genes. cap. 45. vers. 4.

5. Et egressus est Jonas.] Putat a Castro esse hysterologiam, hæcque verba ponenda recto ordine cap. 3. ante v. 6. Censet enim Jonam, finita prædicatione quasi obita legatione, illico egressum de civitate, ac in tugurio exspectasse quadragesimum diem, ut spectaret rei exitum, uti hic dicitur. Ita et Theodoret. Lyran. et Dionys. Verum dico nullam esse hic hysterologiam, Jonamque non ante, sed post quadragesimum diem post continuam pœnitentiam Ninivitarum, afflictum et dolentem, eo quod oraculum suum de eversione Ninives non compleretur, egressum urbe, ibique plenicem rei exitum exspectasse; ut videret an omnino, an ex parte tantum sententiam suam revocaret Deus: sperabat enim Deum saltem aliquam cladem eis inflicturum. Verum cum vidit omnino Deum eis parcere, murmurans fecit, dixit, et audivit ea quæ hic enarrantur. Patent hæc ex ipso contextu, et serie narrationis, et ex versu 10. ubi reprehenditur Jonas a Deo, eo quod doleret Deum parcere urbi: ergo egressus est post quadragesimum diem, cum videret Deum urbi non infligere mala, quæ comminatus erat, non ante: nam ante nesciebat an Deus parciturus esset urbi, imo putabat eum non parciturum.

6. Hederam,] quæ umbraculo a Jona erecto se copularet, eique umbram novam et majorem adderet. Adde, hederam non solum adversus solis æstum umbraculum præbere, sed et capitis gravedinem ex æstu et lassitudine contractam (unde ait: *laboraverat enim*) discutiendi vim habere; qua de causa et convivæ vino æstuantes olim hedera coronabantur, ut capitis gravedinem, soporem, æstumque discuterent. Hinc apud Gentiles hedera sacra erat Baccho, ut patet 2. Machab. 6. 7. Septuag. Syrus, Arabicus uterque et Pagnin. vertunt, *cucurbitam*: cucurbita enim, quia frigida est

et ampla, habet folia, magnam facit umbram, eamque frigidam. Quocirca eum S. Hieron. vertente, *hederam*, expostulavit S. August. epist. 10. ad S. Hieron. eo quod nonnulli ob novationem hanc obstreperent, et in Ecclesia tumultuarentur; imo Calvinus S. Hieronymum infidæ versionis et imposturæ palam arguit. *Et Cantherius*, ait S. Hier. *dudum Romæ dicitur me accusasse sacrilegii, quod pro cucurbita hederam transtulerim.* Resp. S. Hieron. Aquilam quoque, Symmachum et Theodot. vertisse, *hederam*. Nam hebr. esse *kikaion*, quæ syre et punice *kikeia*, et *elcheroa* (unde et Talmudici, teste R. David, *kikaion* dicunt esse id quod arabice vocatur *alkerua*) dicitur, estque genus virgulti in Palæstina, lata habens folia in modum pampini, et umbram densissimam, quod suo trunco se sustinet et altissime sese dilatat, præsertim in locis arenosis, mirumque in modum, si sementem in terram jeceris, cito confotum crescit in arborem, et intra paucos dies quam herbam videras arbusculam suspicis. Hoc cum græce et latino nomen non habeat. Nos, ait S. Hieron. Symmachum, Aquilam et Theodot. secuti, novo nomine vertimus, *hederam* (ne, si hebræum nomen *kikaion* posuissemus, lector bestias Indiæ, vel montes Bæotios, aut nescio quid monstri et portenti imaginaretur) idque congrue; quia *kikaion* celerrime proserpit atque obtegit et obumbrat, uti hedera. Adde, ex Theophrasto lib. 3. cap. 18 et ex Mathiolo in Dioscor. lib. 2. cap. 175. hederæ speciem unam esse majori folio, quæ non serpit, sed per se consistit, crescitque in arborem; uti facit *kikaion*. Sic *pisces* vocamus lupos, canes, equos marinos: quia lupis, canibus, equis terrestribus sunt similes. Eadem de causa Septuag. *kikaion* verterunt *cucurbitam*, novum ei indantes nomen; quia proserpit, et obumbrat, et sana est ut cucurbita: de qua vulgare est proverbium: *Sanior est cucurbita*, esto vere *kikaion* non sit cucurbita, nec hedera nostra. Quare divinant, vel potius errant, R. David, et ex eo Arias, et Rabbinizantes, qui *kikaion* censent esse id, quod Græci *kiki* vocant, nos ricinum, sive psimam vel manum Christi, ob foliorum articulationem, quæ foliis latis est: et ad umbram appositis. Ricinum enim est herba venenata, consequenter et umbra ejus. Quis credat Deum Prophetæ suo præparasse ad umbram herbam venenatam, cum ei ad manum essent tot aliæ salutiferæ? Denique nomina herbarum, lapidum, arborum, animalium apud Hebræos communia sunt diversis multisque speciebus. Quare *kikaion*, ait Ribera et Sanchez, commune est arbustis quæ brevi crescunt, et frondes producunt accommodas ad faciendam umbram: unde Noster vertit, *hederam*; Septuag. cucurbitam; alii, cucumerem; alii, platanum, etc.

Symbolice, hedera symbolum est vanitatis mundi, omnisque rei et spei mundanæ. De hac enim hedera vers. 10. in Hebr. dicitur: *Filia noctis erat, et filia noctis periit*, id est, una nocte nata est, una etiam nocte periit. Annon filia noctis est honor, pompa, deliciæ et divitiæ mundi, quæ una nocte obveniunt, una nocte durant; imo sæpe eadem nocte transeunt et pereunt? sicut vermis hederam subito erosit, sic sæpe morbus, mors, odia, calumniæ, rapinæ, etc. bona mundi auferunt. Putas te quiescere secure in tuis opibus? falleris: sub umbra hederæ quiescis, vermis adversæ fortunæ hederam hanc erodet; et tua umbra, tua spes vana et umbratica evanescet. Hinc Deus uti Jonæ; ita et divitibus, honoratis, etc. sæpe hanc umbram subducit et aufert: ut videant homines spes omnes esse inanes, quas extra Deum in bonis hisce suis collocant. Vide quæ de pomo et verme ei innascente dixi Amos cap. 8. vers. 1.

Rursum hedera proprie dicta arctissimo complexu arbores sibi implicat et vincit, ac vinciendo enecat: hoc idem faciunt amantibus voluptates, et sæpe amasiæ. Quocirca olim Romæ Flamini Diali nefas erat tangere hederam, atque adeo ne nominare quidem fas erat: ut significarent quanta puritas et castitas, æque ac libertas deceat sacerdotem. Nam amare, æque ac rebus terrenis animum implicare, mera servitus est. Inde proverbium: *Lascivir hederis ambitiosior.* Hinc et hedera dicitur quod hæreat, quodque sequatur quidquid proximum est. Hedera, ait Festus, dicta quod hæreat, vel quod edita petat, vel quia id cui adhæserit edat, quæ in tutela Liberi patris putabatur esse: quia ut ille juvenis semper, ita hæc viret: vel quia ita omnia, sicut ille mentes hominum illigat. Vinum ergo, honor et cupediæ, quæ mentem illigant, sunt hedera, ideoque inimica homini: sicut *Hedera*; inquit Plinius lib. 16. cap. 34. *inimica est arbori, satisque omnibus, sepulcraque ac muros rumpens, serpentium frigori gratissima, ut mirum sit ullum honorem habitum ei.*

Simile est de cucurbita, ut vertunt Sept. ejusque umbra, de qua audi Theophyl. *Cucurbitæ, ait, umbra est gloria hujus mundi: quæ quasi flos fœni nos refrigerat in afflictionem æstu; ideoque a nobis expetitur: sed ferit eam vermis matutinus, scilicet conscientia nostra remordens, et peccatorum nobis sensum exhibens. Ipsa enim quasi sensibilis tinea assium cordisque ob oculos nobis ponens scelera, docensque nos gravibus pœnis dignos, ferit cupiditatem gloriæ, illudque Prophetæ persuadet: Iram Domini sustinebo, quoniam peccavi ipsi. Et paulo post: Eo quod peccavi, flagris cæsus sum.*

Laboraverat enim.] Jonas æstu corporis, circumeundo et prædicando ardente sole et magis æstu ac dolore animi, quod videret suum oraculum irritari

7. Paravit Deus vermem.] Syrus et Arabicus uterque: *Præcepit Deus vermi; præcepit*, id est ordinavit, disposuit, incitavit, impulit: instinctus enim naturalis in Script. vocatur *præceptum*. Per *vermem* accipe vel orucam, ut Theoph. vel teredinem, ut Arias; vel potius aliquem alium extraordinarium, nostris mordaciorem et voraciorem. Nam hunc vermem non fuisse ordinarium patet, ex eo quod subito hederam eroserit in aurora, ita ut illa exaruerit et deciderit, antequam sol incalesceret, et feriret caput Jonæ: hoc autem facere tam cito nequit vermis unus naturalis et ordinarius. Ubi nota: Pro *ascensu diluculi*, Chald. clare vertit: *sub ascensum auroræ*, scilicet diei sequentis diem præcedentem ejusque noctem, qua nata erat hedera.

Allegor. S. Hieron. et S. August. epist. 49. quæst. 6. Jonas, id est vetus testamentum, habuit umbraculum hederæ, id est promissiones terrenas, quæ erant umbræ futurorum in lege nova; has succidit Christus, qui est ipsa veritas, atque absque ullo semine oritur,

si dicit: *Ego sum vermis et non homo*, Psalm. 21. qui inscribitur: *Pro susceptione matutina. Vermis*, inquit S. August. est Christus, *propter humilitatem carnis, fortassis etiam propter Virginis partum. Nam hoc animal plerumque de carne, vel de quocumque re terreno sine ullo concubitu nascitur. Matutinus est, quia diluculo resurrexit*. Jonas, succisa hedera, dolet; sic Judæi, succisa lege Mosis, lugent, imo Christo et Christianis indignantur.

Rursum symbolice, S. Hieron. Sunt, inquit, qui vermem et ventum urentem Romanos intelligant duces, qui post resurrectionem Christi, Israel penitus deleverunt.

8. Præcepit Dominus vento calido.] Hebr. *vento* קדים *kadim*, id est Orientali, puta Euro, qui calidus est, urens et torrens. Ita Pagnin. et Tigurina.

Et æstuabat.] Tigurina: *Et pene exanimatus est æstu*; ingens enim æstus fuerit oportet, qui eum impulerit petere ut moreretur. Unde Septuag. vertunt: *Et angustiabatur et relinquebatur anima sua*, uti habent Complut. et Regia; licet Romana habeant: *Et angustiabatur, et tæduit eum animæ suæ*; Chald. *Et erat deliquium animi patiens*, Tropol. sicut hedera, quæ umbram faciebat Jonæ, corrosa a verme, sol æstuans percussit caput Jonæ; ita et tuis, o homo, viribus a morbo aut senio erosis, mors te percutiet.

9. Bene irascor ego usque ad mortem.] *Bene*, id est *valde*; aut potius, *juste et merito*. Unde vertit Pagninus: *Vehemens mihi ira est usque ad mortem*: Tigurina: *Justa est ira mea, ut etiam mori cupiam*; Septuag. *Valde contristatus sum ego usque ad mortem*. Sicut enim vehemens tristitia Christum adegit, ut diceret: *Tristis est anima mea usque ad mortem*, q. d. Tristitia tanta est, ut pene me exanimet et vitam mihi adimat: sic et vehemens ira homines adigit, ut optent ameotque mori; præsertim si eis obsistatur, ut difficultatem ob quam irascuntur amoliri non possint: tunc anim vehemens ira vehementem parit tristitiam, mœrorem et desperationem.

Dolet Jonas de umbra hederæ, sic multi dolent et contendunt *de umbra asini*, ut vulgo dicitur, id est, de re parvi vel nullius momenti. Fabulam ex qua natum est hoc proverbium narrat Aristophanes in Vespis, et Plutarch. in Vita Demosthenis. Meminit et Apuleius, lib. de Asino aureo. Demosthenes, inquiunt, cum judices parum haberet attentos, ut eos attentos redderet, narravit fabulam, dicens: Quidam conduxerat asinum, quo Athenis veheretur Megaram; in itinere ardente sole meridie non habens aliud umbraculum, depositis clitellis sub asino sedens, ejus umbra semet obtegebat. Cæterum id agaso non sinebat: hominem inde depellens, clamansque asinum esse locatum, non asini umbram. Alter item ex adverso tendebat, asseverans etiam asini umbram conductam esse. A rixa ventum ad verbera, inde ad jus et tribunal. Hæc locutus Demosthenes, repente descendit, et discessit. Revocatus a judicibus ut reliquum fabulæ enarraret, ait: *Itane de asini umbra libet audire, viri vero de vito periclitantis causam audire gravamini?*

10. Tu doles super hederam, in qua non laborasti,] q. d. Si adeo doles ob hederam vilem herbam, quæ cito nascitur, et cito perit, succisam; quanto magis una mecum dolere et pœnitere debes de interitu tantæ urbis, totque centenarum millium animarum, quot sunt in Ninive, eisque pœnitentibus misereri, et parcere? Sic hodie non desunt nobiles, qui magis dolent in morte equi, quam famuli; imo qui famulos enecant in cultura agrorum, ovium, avium, maluntque perdere hominem, quam falconem, equum vel accipitrem.

Pulchre S. Ephram, serm. de Jona: *Cucurbita tibi nunc loco magistri efficitur, ex qua sapientiam et prudentiam addisce, ac quanta sit vis divinæ clementiæ. Tu parcis cucurbitæ, et ego civitati. Tugurium tuum sit speculum civitatis. Tugurium abjectum quæris, et urbem funditus evertis? ubi rectum judicium tuum, o Jona? cucurbitam civitate potiorem ducis? Super vili cucurbita commiserationis affectum ostendis, et in civitatem durissimum ac severissimum te exhibes?* Et paulo post historiam Jonæ ita prosequitur: *Congregatique resipiscentes adorabant eum, ac munera cum decimis suis afferebant. Aperuit rex thesauros, et obtulit ipsi dona valde honorifica; uno omnium ore celebratus est Jonas; ingressusque in curru regio consedit.* Deinde subdit regem misisse viros qui Jonam in Jerusalem honorifice reducerent, et per hospitia commode tractarent; quos ipse appropinquans Jerusalem, osculo et amplexu salutans, dataque illis benedictione, domum remiserit: noluisse enim permittere, ut ipsi licet multum rogantes, urbem sanctam ingrederentur, ne viderent idola et scandala gentis suæ.

Quæ sub una nocte nata est, et sub una nocte periit.] Hebr. *Quæ filia noctis erat, et filia noctis periit* id est, quæ una nocte orta est, et una nocte periit. Ita Vatabl. et Pagnin. Clare Chald *Quæ in hac nocte fuit, sed nocte altera periit*. Prima enim nocte nata fuit hedera, quæ sequente die, cum arderet sol, Jonam ab æstu sua umbra protexit; sequenti nocte finienta, puta in aurora, vermis jussu Dei erosit hederam. Unde sol oriens, afflixit Jonam, ut æstuaret, cuperetque mori. Bidui ergo spatio hæc peracta sunt.

11. Centum viginti millia hominum.] Hebr. *duodecim* רבו *ribbo*, id est *dena millia*, id est 120 millia: duodecies enim decem faciunt centum viginti. Ita Septuag. Pagnin. Tigurina quæ vertit, *duodecim myriades*: myrias enim continet decem millia; alioqui si sumas myriadem pro millione, falsum erit. Quis enim credat in Ninive fuisse duodecim milliones infantium? millio enim continet decies centena millia.

Qui nesciunt quid sit inter dexteram et sinistram.] id est bonum et malum. Est proverbium Phrasis hæc petita est a pueris: *Qui nesciunt utrum dextera an sinistra valentior, et usui cuilibet optior sit; quia nondum experti sunt: æqualiter enim adhuc pro tempore, quia nuper de vulva prodierunt, utrumque brachiolum, utraque manus omnino imbecillis est*, ait Rupertus qui mystice id adaptat iis qui nesciunt quid inter Dei veritatem et hominum mandaeum intersit.

Ex hoc loco Theologi, ac nominatim Gabriel Vasquez, 3. p. q. 68. a. 8. disp. 254 cap. 3. recte confutat Lutheranos, qui docent nos justificari præcise per fidem ex opere operantis, non per Sacramenta ex opere operato: Sacramenta ergo ad hoc tantum adhiberi, ut fidem recipientis excitent, qua justificetur: ac proinde parvulos, qui in baptismo purgantur a pec-

cato originali ac justificantur, elicere actum fidei qua justificentur, sicut elicuit S. Joannes Baptista in utero matris, Lucæ 1. 44. Hoc enim dogma non tantum est contra omnem experientiam, sed etiam contra Scripturam hoc loco, quæ docet parvulos nescire quid sit inter dexteram et sinistram, id est, non discernere inter bonum et malum. Si enim haberent fidem, utique discernerent inter bonum et malum. Fides enim discernit virtutes a vitiis, æterna a temporalibus, Deum a creaturis. Nam ut ait Apostolus. Hebr. 11. 1. *Fides est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium.* Quocirca hoc Lutheri dogma adeo stolidum visum fuit Anabaptistis, ut ipsi maluerint docere parvulos non esse baptizandos; sed exspectandum dum adolescant, et rationis compotes, actum fidei qua justificentur eliciant, potius quam admitterent parvulos ratione uti. Ecce in quas angustias, in quæ absurda hæresis agit Novantes. Quere S. August. lib. I. de Pec. mer. cap. 35. ridet quosdam Pelagianos, qui in infantibus actualia peccata esse dicebant. Experimur enim, inquit, eos adeo usu mentis destitutos esse ut nec ubi sint sentiant, et juxta se jacentibus mammis, magis possint esurientes flere quam sugere: quippe qui nec mammas quidem ipsas, nec aliud aliquid norint. Quomodo Deum agnoscant, qui nec mammas, nec matrem agnoscunt?

Moral. disce hic quam Deus clementior sit homine etiam sancto, quamque satius sit confugere ad Dei, quam ad hominum tribunal. Si Jonas in causa Ninivitarum fuisset judex, tulisset in omnes, licet pœnitentes, ob præterita scelera sententiam mortis, eo quod hanc tulisset Deus ante eorum pœnitentiam; verum Deus contrariam fert sententiam, que eos ob pœnitentiam e morte absolvit. Ita David proposita ei a Nathan optiona gladii, famis et pestis, elegit pestem, dicens: *Melius est ut incidam in manus Domini (multæ enim misericordiæ ejus sunt) quam in manus hominum*, 2. Reg. 24. 14. Errat ergo Seneca lib. 2. de Clementia, cap. 5 dicens *misericordiam vitium esse pusillanimi, ad speciem alienorum malorum succidentis.* Verius Aristot. lib. 2. Rhetoric. cap. 8. *Sapiens*, ait, *misericors est, insipiens immisericors et inverecundus.* Hoc est quod profitetur Ecclesia in Collecta Dominicæ decimæ post Pentecosten: *Deus qui omnipotentiam tuam parcendo maxime et miserando manifestas, multiplica super nos misericordiam tuam, ut ad tua promissa currentes, cœlestium bonorum facias esse consortes.* Unde Biblia Gothica hic in fine Jonæ addunt, eumque hac sententia concludunt: *Sed parcam et miserebor eis, quoniam magnum est nomen meum.*

Rursum Deus hic docet Jonam nosque omnes, conformare nos voluntati divinæ per omnia, ut cum opus aliquod jubet, illico alacriter et fortiter illud inchoemus et prosequamur; cum vero ab eo cessare jubet, vel illud fructu et effectu suo frustratur, illico tranquilla mente cessemus, et patienter feramus opus et laborem nostrum suo destitui fine et fructu. Quid enim quærimus, nisi facere voluntatem Dei, eique per omnia nos conformare? At voluntas Dei jam est, ut opus inchoatum relinquas, imo destruas; ergo illi acquiesce: alioqui non Dei voluntati, sed tuæ phantasiæ et cupiditati servis. Atque hac in re consistit animæ sanctæ perfectio, ut in omnibus actibus et eventibus, tum adversis quam prosperis, plena resignatione humillime et integerrime quisque se Deo resignet, ac quidquid evenerit acquiescat, et tranquilla, imo jucunda mente de Dei manu accipiat; denique gaudeat hac in re Dei voluntatem impleri, dicatque cum S. Job: *Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita factum est, sit nomen Domini benedictum.* Ita Abraham jussus immolare filium, strinxit in eum gladium; at ubi sensit se revocari ab angelo jussu Dei, illico gladium in vaginam reposuit; ac sicut non fuit contristatus, cum accepit a Deo mandatum immolandi filium: sic ne gavisus est, cum Deum hoc mandatum revocantem, et filio parcentem audivit, quorum utrumque fuit actus magni et heroici animi, totum se Deo tradentis, ideoque ad omnia indifferentis et parati. Sic S. Ludovicus inspiratione Dei trajecit in terram sanctam, ut illam Deo et Ecclesiæ restitueret: at omni hoc sui conatus fructu frustratus, imo captus, tranquille conquievit in Dei beneplacito. Utique hæc tranquillitas acquiescendi par, imo major fuit magnanimitate tanti operis et expeditionis. S. Franciscus Dei instinctu profectus in Ægyptum ut Soldanum converteret, aut ab eo martyrii laurea donaretur, cum neutrum succederet, tranquillus rediit, totum se Dei voluntati resignans. Idem fecere alii Sancti. Quocirca S. Ignatius fundator Societatis nostræ, ita suam in Dei voluntatem transtulerat, ut diceret: *Si casu aliquo Societas a me inchoata, et tantis laboribus promota dissolveretur aut interiret, post mediam horam in oratione positam, nullam ex illo re, qua nullo mihi tristior accidere posset, molestiam, Deo adjuvante, caperem.* Sancti ergo sinunt se gyrari et regyrari a voluntate Dei, sicut equus gyratur et regyratur a sessore.

COMMENTARIA

IN

MICHÆAM PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

Michæas, ait S. Hieron. ad Paulinum, *de Morasthi, cohæres Christi, vastationem annuntiat filiæ latronis, et obsidionem ponit contra eam, quia maxillam percusserit judicis Israel.* De eodem sic scribit S. Epiph. in ejus Vita: *Michæas Marathides Propheta, de tribu Ephraim oriundus, cum plurima designasset Achab regi Juda, ab ejusdem filio cui nomen Joram, præcipitatus occubuit; eo quod de iniquitatibus suis progenitorumque suorum, quas perpetraverat, redarguisset. Is mortis carcere liberatus, in Marathi propria terra plane solitarius tumulum juxta polyandrium sortitus est. Est quidem monumentum ipsius usque in hodiernum tempus nobilissimum.* Eadem habet Dorothæus in Vita Michææ. Sentiunt ergo hi auctores Michæam hunc vixisse tempore Achab et Jezabelis.

Verum nota: Primo, alius est Michæas a Michæa filio Jemla, qui prædixit stragem et necem Achab, 3. Reg. 21. 14. quem Euseb. in Chron. ait cœpisse prophetare anno quinto Josaphat (licet aliqui in Eusebio pro *Michæas*, censeant legendum, *Elias*) nam ille vixit sub Achab et Josaphat; hic vero noster sub Joathan et Achaz: hic ergo illo fuit posterior ducentis, vel centum quinquaginta annis. Rursum ille in Israel, hic in Juda vitam egit. Prophetavit Michæas sub Joathan, Achaz et Ezechia, uti ipse ait c. 1. 1 ergo non sub Josia, ut habet Isidorus: nam inter Joathan et Josiam fluxerunt anni centum viginti.

Nota secundo: Hic Michæas oriundus fuit de Morasthi, qui fuit viculus in tribu Juda juxta Eleutheropolim ad Orientem ejus Chaldæus, Clarius, Arias et Vatablus putant esse eumdem cum Maresa. A Maresa enim vel Moreset deductum videtur Hebræum nomen patronymicum Morasthi, id est Morasthites, quod hic Michææ attribuitur. Verum S. Hieron. docet Morasthi nomen esse loci distincti a Maresa. Unde ipse in Epitaphio Paulæ scribit suo tempore ibidem exstitisse sepulcrum Michææ, illudque conversum fuisse in Ecclesiam, quam S. Paula invisit religionis ergo. Sic et Adrichomius, et alii in Descriptione terræ sanctæ; sic et Remigius, Haymo, Rupertus, Hugo et Lyranus hic. Fuit ergo Michæas oriundus ex tribu Juda, non Ephraim, uti censuit Epiphan. Isidorus et Dorothæus in Synopsi; unde c. 1. 9. ait: *Venit usque ad Judam, tetigit portum populi mei usque ad Jerusalem.* De Maresa vero quasi de peregrina dicit vers 15. *Adhuc hæredem adducam tibi, quæ habitas in Maresa.*

Michæas Martyr occubuit occisus gladio, ait Theoph. unde Sanctorum catalogo ascriptus in Martyrologio legitur die 15. Januarii. Ibi enim sic legimus: *In Judæa SS. Habacuc et Michææ Prophetarum, quorum corpora sub Theodosio Seniore divina revelatione reperta sunt.* Revelationem hanc narrat Sozomenus lib. 7. c. ult. Cassiodor, in Hist. Tripart. l. 1. c. 49. Niceph. l. 12. c. 48. Audi Sozomenum: *Atqui non sola hæc religionem cohonestabant, verum et Habacuc, et post eum non longo intervallo Michæas, inter Prophetas primi, circa hoc tempus apparuerunt. Amborum autem corpora per divinam in somnis visionem indicata sunt Sebenno, tum temporis Eleutheropolis Episcopo. Erat autem nomen ejus civitatis Cala, quæ antea Cila vocabatur, in qua repertus fuit Habacuc. At Baratsatia locus est circiter decem stadiis ab ea civitate distans, in quo Michææ sepulcrum erat, quod monumentum fidele vocabant indigenæ, ignari quid dicerent, Nephasa neemana* (id est animam fidelem, vel corpus fidele: anima enim metonymice sumitur pro corpore, etiam mortuo, puta pro cadavere; ut in Levit. ostendi) *lingua patria appellantes.*

Argumentum Michææ est, taxare idololatriam, vitiaque ex ea nata, ac præsertim oppressionem pauperum tam Samariæ, quam Jerusalem; puta tam decem Tribuum, quam duarum. Et quia Samaria idololatriæ vitulorum initium dedit, eamque communicavit Judæ sub Achaz impio rege, hinc primo excidium Samariæ per Assyrios, deinde excidium Hierosolymæ per Chaldæos comminatur, stragemque et captivitatem populi, præsertim principum tam laicorum quam Ecclesiasticorum, qui in scelere duces fuere populo, prænuntiat. Post hæc tristia, de more læta subjungit, eosdemque consolatur, promittens lætum reditum e Babylone per Cyrum et ieetiorem ex peccato, morte et gehenna regressum ad gratiam, vitam et Ecclesiam tum militantem, tum triumphantem per Christum, quem in Bethlehem nasciturum prædicit. Nota: Michæas in stylo et spiritu similis est Isaiæ, ejusque quasi æmulus; unde et eumdem subinde ad verbum citat, ut patebit c. 4. 1. et c. 5. 1. Vide can. 6. in Proœmio.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Denuntiat excidium primo, Samariæ, quia illa fuit prima et princeps idololatriæ, cujus opes quasi mercedes meretricis, id est idololatriæ, ad meretrices, id est ad Assyrios pariter idololatras, reversuras prædicit. Nominat autem aliquot ejus urbes, scilicet Aphra, Sappir, Saanan, cum ea vastandas, in quarum etymo eleganter ludit, uti ostendam v. 10. et seq. Deinde v. 12. idem excidium prædicit Judæ, quæ in idololatria imitata est Samariam; ac nominatim Lachis, quæ prima urbium Juda, suscepit idola Israel, ac Bethaetsel, Maroth, Maresa et Odollam.

1 Verbum Domini, quod factum est ad Michæam Morastithen, in diebus Joathan, Achaz et
Ezechiæ, regum Juda: quod vidit super Samariam et Jerusalem. 2. Audite, populi omnes
et attendat terra, et plenitudo ejus, et sit Dominus Deus vobis in testem, Dominus de
templo sancto suo. 3. Quia ecce Dominus egredietur de loco suo: et descendet, et calcabit su-
per excelsa terræ. 4. Et consumentur montes subtus eum: et valles scindentur sicut cera a fa-
cie ignis, et sicut aquæ, quæ decurrunt in præceps. 5. In scelere Jacob omne istud, et in pec-
catis domus Israel: quod scelus Jacob? nonne Samaria? et quæ excelsa Judæ? nonne Jerusalem?
6. Et ponam Samariam quasi acervum lapidum in agro, cum plantatur vinea: et detraham in
vallem lapides ejus, et fundamenta ejus revelabo. 7. Et omnia sculptilia ejus concidentur, et
omnes mercedes ejus comburentur igne, et omnia idola ejus ponam in perditionem: quia de mer-
cedibus meretricis congregata sunt, et usque ad mercedem meretricis revertentur. 8. Super hoc
plangam, et ululabo: vadam spoliatus, et nudus: faciam planctum velut draconum, et luctum
quasi struthionum. 9. Quia desperata est plaga ejus, quia venit usque ad Judam, tetigit portam
populi mei usque ad Jerusalem. 10. In Geth nolite annuntiare, lacrymis ne ploretis, in domo
Pulveris pulvere vos conspergite. 11. Et transite vobis, habitatio Pulchra, confusa ignominia; non
est egressa quæ habitat in exitu: planctum Domus vicina accipiet ex vobis, quæ stetit sibimet.
12. Quia infirmata est in bonum, quæ habitat in amaritudinibus: quia descendit malum a Do-
mino in portam Jerusalem. 13. Tumultus quadrigæ stuporis habitanti Lachis: principium peccati
est filiæ Sion, quia in te inventa sunt scelera Israel. 14. Propterea dabit emissarios super hære-
ditatem Geth: domus mendacii in deceptionem regibus Israel. 15. Adhuc hæredem adducam tibi,
quæ habitas in Maresa: usque ad Odollam veniet gloria Israel. 16. Decalvare, et tondere super
filios deliciarum tuarum: dilata calvitium tuum sicut aquila; quoniam captivi ducti sunt ex te.

1. Ad Michæam.] Michæas hebraice dicitur *Micha*, id est *pauper*, quia pauperem Christum rure in Bethlehem nasciturum prædixit et adumbravit. Verum quia *Micha* per crasin idem esse potest quod *Michiahu* (ut patet 2. Paralip. c. 18. 8.) id est, *quis sicut ille?* ac idem quod *Michaio*, et *Michaiahu* (ut patet 2. Regum 22. 12. Jud. 17. 1. et 2. Paral. 13. 2. in Hebræo) ut significet idem quod *Michael*, id est, *quis sicuti Deus?* Marasthi, id est *hæreditas mea*. Hinc Noster, Septuag. et alii eum vocant non *Micha*, sed Michæam. Quocirca S. Ambros. enarrat. 1. in Michæam, quæ exstat in fin. tom. 2. operum ejus: *Michæas*, inquit, *significat, quis o Deo? vel, ut alibi invenimus, quis iste? Morasthi filius hæres. Quis autem hæres, nisi filius Dei, qui ait: Omnia mihi tradita sunt a Patre. Et cum ipse esset hæres, voluit nos esse cohæredes. Merito quis iste? non e populo unus, sed electus ad gratiam Dei in quo loquitur Spiritus Sanctus.*

In diebus Joathan, Achaz et Ezechiæ.] Hinc patet Michæam paulo post Osee, Joel, Abdiam et Jonam cœpisse prophetare; sed cum iis perrexisse obire idem munus. Nam illi cœperunt sub Ozia, qui fuit pater Joathan. Joathan fuit pius rex, æque ac Ezechias; impius vero et idololatra fuit Achaz. Quocirca Michæam reveritus est, ejusque oraculis licet liberis et minacibus compunctus fuit Ezechias, uti narrat Jeremias c. 26.

17. et seq. Joathan regnavit annis 16. totidem Achaz; Ezechias vero annis 29. Quare si omnibus hisce annis prophetavit Michæas, sequitur eum prophetasse annos 61. Verum ignoratur an cœperit primo anno Joathan, et an finierit ultimo Ezechiæ. Hinc utrimque demendo aliquot annos, conjectat Arias eum quinquaginta plus minus annis prophetasse.

Quod vidit.] *Quod*, scilicet *verbum*. Prophetia enim nunc vocatur *visio*, nunc *verbum:* quia Prophetæ eam oculis mentis videbant, et auribus mentis eamdem a Deo loquente audiebant. Mens enim suas habet aures et oculos, sed mentales, non corporales. Quocirca in mente idem est audire, quod videre, scilicet cognoscere et intelligere: hinc prophetia mentalis nunc vocatur *verbum*, nunc *visio*, nunc dicitur *audiri*, nunc *videri*. De quo plura dixi, Isaiæ 1. 1.

2. Audite populi omnes, et attendat terra,] Hebræorum scilicet; hisce enim solis loquitur. Imitatur Isaiam, qui simili modo et pathe orditur: *Audite, cœli, et auribus percipe, terra, quoniam Dominus locutus est.* Pari modo, stylus Michææ similis est stylo Isaiæ: uterque enim elegans est, acer, concisus, patheticus. *Terra*, id est terræ hujus incolæ. Unde explicans subdit:

Et plenitudo ejus.] *Et* significat *id est: plenitudo* sunt cives et indigenæ; hi enim urbes et pagos terræ implent; unde Septuag. vertunt: *Et omnes qui in ea.*

Et sit Dominus Deus vobis in testem,] q. d. Dominus sit testis, quod scilicet ego secundum officium et munus prophetiæ et prædicationis mihi a Deo commissum, vos moneam et corripiam de vestris idolis et sceleribus, clademque et exidium nomine Dei prædicem et intentem, q. d. Si superbi, rebelles et obstinati non pareatis hisce meis monitis et minis ideoque pereatis, testor Deum me vos hac de re præmonuisse, ac proinde vos non meo, sed vestra culpa et obstinatione inexcusabiles perire; ut non mihi, sed vobis exidium vestrum ascribere debeatis. Hinc Chald. vertit: *Sit verbum Domini Dei contra vos in testem.*

Aliter S. Hieron. Theodor. Hayme et Lyranus, q. d. Testor Deum hanc meam prophetiam non esse meam, sed Dei; quod scilicet ego hæc non fingam, sed a Deo audierim. Aliter quoque Repert. q. d. Testis sit Deus quod ipse sua pacta vobiscum inita servarit, vos vero eadem violaveritis; itaque culpa perditionis vestræ non Deo, sed vobis sit ascribenda. Verum prima expositio est genuina, ut patet consideranti antecedentia et sequentia. Ante enim citavit populum ad audiendam Dei de ipsorum sceleribus sententiam: hic ergo Deum in testem vocat, quod illam sententiam eis indicarit et prænuntiarit, ne causentur se non fuisse præmonitos. Sententiam Dei subdit dicens: *Quia ecce Dominus egredietur*, etc. *et calcabit super excelsa terræ, etc.*

Dominus de templo sancto suo,] q. d. Dominus qui in cœlo quasi in templo suo augustus, omnique cultu adorandus residet, indeque contemplatur terram, omniaque hominum opera; ipse sit vobis mihique testis, quod hæc ejus oracula et decreta vobis enuntiarim.

3. Quia ecce Dominus egredietur de loco suo.] Hic incipit sententia et oraculum Dei, editum per Michæam. Anthropopathos dicitur Deus egredi et descendere de cœlo, cum in aere vel terra suum brachium et potentiam ostendit, ac mira novaque operatur: Deus enim quoad substantiam invisibilis est, tantumque videtur per operationem. Sicut ergo Angelus dicitur egredi alique, cum ibi operatur (imo S. Thom. censet Angelos non esse in loco, nisi per operationem; quod tamen alii merito, et cum ratione negant: Angelus enim etiamsi nihil operetur, est in certo et definito loco per substantiam suam) sic et Deus. Præsertim vero dicitur egredi, quasi judex et vindex ad cognoscenda, judicanda et punienda gentium hominumque scelera: et quasi dux et antesignanus Assyriorum et Chaldæorum, similiumque gentium, quas Judæis aliisque populis immittit, ad hanc suam sententiam et vindictam exsequendam. Graphice hunc Dei quasi bellatoris in aciem contra hostes egressum poetica hypotyposi depingit Psaltes Psal. 17. 10. *Inclinavit*, inquit, *cœlos, et descendit, et caligo sub pedibus ejus. Et ascendit super Cherubim et volavit, volavit super pennas ventorum. Et intonuit de cœlo Dominus*, etc. *Et misit sagittas suas, et dissipavit eos; fulgura multiplicavit, et conturbavit eos.* Hinc Ezechiel c. 1. vidit Deum curru vectum et stipatum Cherubinis ad bellum procedere, puta ad excidium Jerusalem.

Aliter Rupertus: *Egredietur*, ait, *Dominus de loco suo;* quia relinquet et templum et Judæam, eamque dedat Chaldæis. Sic Ezechiel vidit eumdem templo egredi, c. 3. 12. et in templo paulo ante adventum Titi audita est vox: *Migremus hinc*, teste Josepho lib. 7. Belli c. 12. Sic Gentiles, obsidentes urbem aliquam, ex ea certo carmine evocabant Deos tutelares, ut ad se transirent, credentes alioqui urbem capi non posse, teste Macrobio, l. 3. c. 9. Hinc Virgilius:

> Excessere omnes adytis, arisque relictis
> Dii, quibus imperium hoc steterat.

Significans jam actum esse de Troja, Æneid. 2. Verum hoc mysticum est, non litterale, nec genuinum.

Symbolice S. Hier. Hugo et Lyran. Deus, inquiunt, egreditur de loco suo, cum punit et castigat; Dei enim proprium est misereri et parcere. Locus ergo et solium Dei est clementia. Cum ergo peccatis irritatus irascitur et flagellat, videtur de loco suo egredi, ac personam clementiæ deponere; imo naturam suam benignam exuere, et alienam, puta rigidam et sævam, induere. Hoc est quod de Deo ait Isaias c. 28. 21. *Sicut in valle quæ est in Gabaon, irascetur; ut faciat opus suum, alienum opus ejus; ut operetur opus suum, peregrinum est opus ejus ab eo*, q. d. Opus vindictæ est peregrinum et alienum a Dei natura, quæ est ipsa benignitas et clementia, sed ad hoc opus quasi cogunt Deum impii per sua scelera.

Et calcabit super excelsa terræ,] hoc est calcabit excelsos et potentes, puta optimates Israel: hi enim metaphorice vocantur *excelsa terræ et montes;* sicut ex adverso plebem vocat *valles*, dicens:

4. Et consumentur (hebr. נמסו *namassu*, id est colliquescent et dissolventur. Ita Tigurina et Pagnin.) montes subtus eum, Deum scilicet, q. d. Deo calcante montes, id est potentes, illi sub eo instar montium fulmine ictorum liquescent, dissolventur et consumentur. Et valles, id est plebeii, scindentur (Pagn. *scindent*

se; Sept. *tabescent*, id est, liquescent at consumentur) SICUT CERA scinditur et finditur, tabescit at liquescit, A FACIE, ab ardore, IGNIS; ET SICUT AQUÆ QUÆ DECURRUNT IN PRÆCEPS.] Ita tam divites et potentes, quam pauperes et plebeii in Israel defluent, transibunt et ibunt in ruinam, juxta illud 2. Reg. 14. 14. *Omnes morimur, et quasi aquæ dilabimur in terram, quæ non revertuntur*. Est hæc sententia, ratio mulieris Theruitis, qua parsuadet Davidi ut Absaloni condonet cædem occisi fratris Amnon, q. d. Vita hominum fluxa est: Amnon esto non esset occisus, sed vivus, æque debuisset brevi mori; at Absalon brevi morietur; noli ergo, o David, exigere vindictam, quam natura ipsa brevi illi irrogabit. Quam enim, o rex, de filio tuo ultionem quæris? mortemne? At jam moritur: omnes enim quotquot homines sumus, quasi flumina præcipiti cursu devolvimur in mare mortis, quæ nobis est domus æternitatis. Aut potius, quasi pluvia dilabimur in terram, ab eaque sorbemur, ut nil ex ea remaneat, quod redire aut colligi possit; scilicet naturaliter. Comparat enim vitam nostram aquæ, non fluminis pertranseuntis, sed pluviæ dilabentis, et evanescentis in terram.

Tropolog. cum Deus suæ gratiæ, illuminationis et amoris illapso descendit in animam, illico ipso instar ceræ liquefactæ resolvitur, lacrymatur, inardescit, mansuescit, totamque se Deo resignat. Tunc consumuntur montes superbiæ, ambitionis, omnisque vanitatis; æque ac valles pusillanimitatis, timoris, torporis, acediæ. Ita David Psalm. 21. *Factum est*, inquit, *cor meum tamquam cera liquescens*. Et Isaias cap. 64. 1. *Utinam*, ait, *dirumperes cœlos, et descenderes! a facie tua montes defluerent, sicut exustio ignis tabescerent*. Pulchre S. Gregorius in illud Cant. 1. *Osculetur me osculo*. Cum, inquit, *ejus* (sponsi) *osculum sentio; subita mutatione me derelinquo, et in ejus similitudinem illico liquefacta transformor*.

5. IN SCELERE (ob scelus) JACOB, id est, Jacobæorum, puta Judæorum, OMNE ISTUD exitium quod jam dixi, eis irrogabitur; ET IN PECCATIS, id est ob peccata, DOMUS ISRAEL.] Nonnulli censent *Jacob* hic idem esse quod *Israel*; Jacob enim patriarcha luctans cum angelo, eique prævalens, vocatus est Israel, id est, *prævalens Deo*, puta angelo, Dei vicario. Ad rhythmum ergo, et ad elegantiam carminis, æque ac ad auxesin, idem aliis verbis, inquiunt, Michæas nomine Dei repetit et inculcat, q. d. Scelera hæc Judæorum me exacerbant et provocant ad vindictam, quia sunt scelera Jacob, id est, posterorum Jacob, quem ita extuli, ut cum esset junior, Esau vero frater ejus esset senior, ipsum tamen seniori prætulerim et prælegerim, ejusque familiam mihi in populum et Ecclesiam osciverim. Nec tantum sunt scelera Jacob, sed et Israel, id est, posterorum Israelis, quem hac gratia dignatus sum, ut in lucta cum angelo, ipsum angelo potentiorem effecerim; ideoque vocarim eum Israel, id est, dominantem Deo. Hæc enim beneficia, Jacobo patriarchæ collata, valde adaugent posterorum ejus a Deo apostasiam et ingratitudinem. *Jacob* ergo et *Israel* significant hic de more decem Tribus a Jacobo prognatas et proseminatas, quæ idololatriæ fuere duces. Ita Remig. Lyron. et Vatabl. aut certe, ut Albort. et Arias: *Jacob* sunt duodecim Tribus, *Israel* decem, q. d. Omnes duodecim Tribus peccarunt idololatria, sed maxime decem, quæ duas reliquas infecerunt; illas ergo primo, deinde duas puniam. Secundo, et aptius, *Jacob* hic significat decem tribus, *Israel* duas: Jacob enim prius et commune fuit nomen primi patriarchæ decem Triboum: Israel vero posterius et excellentius ejusdem fuit nomen, quod ab angelo, dum eum vinceret, adeptus est. *Israel* enim idem est quod dominans Deo: hinc significat duas Tribus, quæ habebant urbem sanctam, templum et cultum Dei, ipsumque Deum intra se; unde ei quasi dominari videbantur. Sensus ergo est, q. d. Non tantum Jacob, id est, decem Tribus, sed et Israel, id est, duæ, puta Juda et Benjamin, quibus me meque in peculium et quasi in dominium tradidi, a me desciverunt: ergo tam has, quam illas puniam. Id ita esse patet ex explicatione quam subdit Propheta, dicens: *Quod scelus Jacob*, id est, decem Tribuum? *nonne Samaria?* q. d. Samaria, quæ est metropolis decem Tribuum, fuit origo et causa sceleris, id est idololatriæ, cæteris urbibus decem Tribuum, *et quæ excelsa Juda*, id est, duarum Tribuum? *nonne Jerusalem?* Ecce quos immediate ante vocavit *Israel*, hic vocat *Judam*: Judas autem significat duas Tribus: illæ ergo hic vocantur *Israel*, et opponuntur Jacob, id est, Samariæ et decem Tribubus, q. d. Jerosolem quæ erat sedes regis, templi et Dei, eo derelicto, in excelsis montibus ædificavit altaria et sacella idolorum (quæ proinde pariter Excelsa vocantur) eoque ad sacrificia cultumque idolorum invitavit omnes populares suos Judæos, quod indignissimum est, summeque mihi injurium, ac longe magis quam idololatria Samariæ utpote quæ carebat templo et Deo. Ita Theodor. Rupert. Ribera, a Castro et alii.

QUOD SCELUS JACOB, etc. Hebr. pro *quod*, est מִי *mi*, id est, *quis*. Unde Vatabl. Arias, Clarius et Pagnin. vertunt: *Quis fuit causa transgressionis Jacob? nonne Someron*, id est Samaria? *Et quis fuit causa excelsorum Juda? nonne Jerusalem?* Vox *quis* notat reges et principes tam decem, quam duarum Tribuum, toti populo fuisse causam idololatriæ. Sic enim Jeroboam, primus rex decem Tribuum, easdem idola, puta vitulos aureos, colere compulit. Sic et duas Tribus ad eadem colenda induxit Achaz, Manasses, et ante eos Salomon, q. d. Reges et principes, qui debebant populo esse duces religionis et sanctitatis, eidem se duces præbuerunt idololatriæ et impietatis; dum in urbe regia, quo totus populus confluebat, erexerunt idola, eaque publice coluerunt, et populum ad eadem colenda verbo et exemplo pellexerunt. Unde Chald. vertit: *Ubinam scelus patrarunt domus Jacob? nonne in Samaria? et ubi peccaverunt domus Juda? nonne in Jerusalem*.

Ita hoc sæculo in Anglia, Transylvania, Dania, Suecia, aliisque regnis et rebuspubl. vidimus causam schismatis et hæresis totius regni fuisse ipsos reges et principes a fide apostatantes, et hæresin profitentes. Ex adverso Italiam, Hispaniam, Franciam, etc. in vera fide persistere, quia semper principes habuerunt Catholicos et orthodoxos. A rege ergo pendet regni fides, vel infidelitas, pietas vel impietas, salus vel damnatio. Notent hoc principes, sciantque illi se magnam in cœlis gloriam et coronam, eo quod suis subditis causa fuerint salutis, adepturos; impii vero in gehenna

se non tantum sua, sed et omnia subditorum scelera quorum causa exstiterunt, luituros. Hoc est quod graviter iisdem inculcat Sapiens c. 6, 6. *Horrende et cito apparebit vobis* (Deus judex et vindex) *quoniam judicium durissimum his qui præsunt fiet. Exigua enim conceditur misericordia, potentes autem potenter tormenta patientur, etc. fortioribus autem fortior instat cruciatio.*

6. ET PONAM SAMARIAM QUASI ACERVUM LAPIDUM, etc. Primo, Samariæ, utpote idololatriæ principi, pœnam intentat; deinde Jerusalem, quæ Samariam in scelere secuta est. Dicit ergo se Samariam urbem muris, domibus et palatiis magnificam, iis succensis et dejectis, redacturum quoad domos quidem et palatia in acervum lapidum; urbem vero ipsam in agrum sive campum, e quo colliguntur lapides in acervum, ut in eo plantari possit vinea. Cum enim aliquo in loco vinea plantatur, prius ex eodem lapides elapidari, id est, ejici et extra eum in cumulum colligi, solent, ne vites et vitium germinationem impediant. Apposite Samariam dicit vertendam in vineam, quia ipsa sita erat in monte vitifero, ac antequam ædificaretur in urbem, fuerat vinea; in montibus enim ob reverberationem radiorum solis plantari solent vineæ juxta illud: *Bacchus amat colles* Sensus ergo est, q. d. Evertam Samariam adeo, ut ipse locus sive mons vitibus conseratur, fiatque vinea; ipsa vero superba Samariæ ædificia et muros per Chaldæos detraham, et evertam usque ad fundamenta, adeo ut eorum lapides dejiciantur et devolvantur in vallem subjectam ibique in acervum accumulentur. Ita Theodor. Chald. Vatabl. Arias et alii. Simili modo de Jerusalem, sed plana et campestri a Chaldæis evertenda, ait Michæas cap. 3. vers. 12 *Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem quasi acervus lapidum erit, et mons templi in excelsa sylvarum.*

Duo ergo hic significat Propheta: Primo, Samariam dirnendam usque ad lapidum acervum; deinde secundo, hos lapides dejiciendos in convallem urbi subjectam, ut in ipsa urbe et monte jam elapidato plantentur vineæ. Id ita esse patet ex Hebræo textu, qui sic habet: *Et ponam Samariam in acervum agri, in plantationem vineæ, et impellam in vallem lapides ejus*, q. d. Efficiam ut ædes Samariæ corruant, fiantque acervus lapidum, qui ejiciantur in vallem, ad hoc ut vineæ plantentur in loco et monte, ubi nunc est Samaria. Ita Pagnin. Vatabl. Arias et alii; quin et Sept. *Ponam*, inquiunt, *Samariam in pomorum custodiam, in agro et plantatione vineæ*; et Chald. *Ponam Samariam in acervos agrorum, domum desertam, in plantationes vineæ.* Id ita factum esse ex hoc loco liquet, licet id in libris Regum non enarretur; insinuatur tamen. Nam 4. Reg. 17. 24. dicitur quod rex Assyriorum de Babylone traduxerit Cuthæos: *Et collocavit eos*, ait, *in civitatibus Samariæ pro filiis Israel, qui possederunt Samariam, et habitaverunt in urbibus ejus.* Ubi nota. Non dicit: *Habitaverunt in civitate, sed, in civitatibus Samariæ, et possederunt Samariam*, q. d. Cuthæi non tam habitarunt in urbe Samariæ, utpote jam eversa, et in agrum redacta, quam in civitatibus ei olim subjectis. Fateor tamen aliquos vel ut cives, vel ut colonos habitasse in loco urbis: nam et postea urbs ipsa reædificata est, utpote quam Hyrcanus postea diu obsedit, et tandem expugnavit soloque æquavit, teste Josepho lib. 13. Antiq. 17.

Secundo, alii præcise sumentes verba nostræ Latinæ versionis, putant Prophetam his verbis non duo jam dicta, sed unum dumtaxat; prius scilicet, quod Samaria redigenda sit in acervum lapidum; significare, ut sensus sit, q. d. Efficiam ut ex tanta urbe non maneat nisi acervus lapidum, similis illi qui fit ex vinea elapidata: nam cum plantatur vinea, locum elapidamus, et lapides extra illam in locum aliquem ejicimus et coacervamus temere congestos: quæ structura (ut ait Rupert.) cum cæmento et calce caret, infirma est; nec lapis hæret lapidi: quare convenit optime Samariæ, quæ semper dissensit a Sione, et ipsa quoque intestinis dissidiis æstuens, gaudebat mutatione, et interfectione regum suorum, inquit Delrio adagio 986. Sic fere et S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran. Ribera. Hic sensus verus est, sed partialis tantum: prior ergo plenus est et perfectus, eumque exigunt Hebræa, Chald. et Septuag. quibus facile est Latinam versionem, exponendo eo modo quem paulo ante recensui, adaptare.

Nota Pro *acervum lapidum*, Septuag. vertunt ὀπωροφυλάκιον, id est, pomorum custodiam: *Ponam*, inquiunt, *Samariam in pomorum custodiam*, id est, redigam eam in tugurium, quod in pomariis ex arundinibus vel stramine aut sarmentis erigi solet, ut in eo custos vigilet et excubet, ne fures poma fructusque furentur: quod proinde, fructibus collectis, evertitur vel comburitur, q. d. Pari modo per Assyrios Samariam magnificam et splendidam redigam quasi in antrum custodis, ut de amplissima urbe, parvum tuguriolum vix remaneat, ait S. Hieron. ad Suniam et Fretellam in correct. Psalmorum; quod deinde, omnibus civibus et spoliis collectis et eductis, per eosdem evertam et comburam.

FUNDAMENTA EJUS REVELABO,] diruendo scilicet muros et ædes Samariæ usque ad fundamenta: tunc enim necesse est fundamenta detegi et revelari. Est metalepsis.

7. ET OMNIA SCULPTILIA (idola quæ nunc fingi, nunc dolari, nunc malleari, malleoque effurmari, nunc fundi, nunc pingi, nunc sculpi solebant, idque sæpius: unde vocentur *sculptilia*) EJUS CONCIDENTUR] ab Assyriis, tum ut rapiant aurum, argentum, æs, etc. ex quo conflata vel sculpta sunt idola: tum quia Gentiles hostium suorum Deos, pariter hostes suos æstimabant, et ut hostes concidebant.

ET OMNES MERCEDES EJUS COMBURENTUR IGNE,] Nota: Idololatriam vocat, fornicationem; idololatras, meretrices; amasios, ipsa idola; merces seu quæstus ex meretricio sunt fruges, opes et commoda; puta copio tritici, vini, lactis, mellis, etc. quæ Samaritæ aliique idololatræ se a suis idolis percipere jactabant; aut quæ ex commercio et amicitia Chaldæorum et aliarum gentium idololatrarum percipiebant, juxta illud Osee 2. v. 4. *Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi et aquas meas, lanam meam, etc.* Et v. 12. *Corrumpam vineam ejus, et ficum ejus, de quibus dixit: Mercedes hæ meæ sunt, quas dederunt mihi amatores mei.* Sensus ergo est, q. d. *Omnes*, id est, pleræque omnes (nam aliquæ igni superstites remanserunt) mercedes, id est, fruges et opes quas vel ab idolis, vel ab idololatris, recipiebat meretrix, id est, idolorum

cultrix Samaria, comburentur ab ejus hostibus Assyriis. Ita S. Hieron. Remig. Hugo et Lyranus. Rursum *comburentur igne*, partim proprio, partim metaphorico, hoc est, diripientur, auferentur, perdentur. Igne enim in Script. significatur omnis vastitas: et supplicii acerbitas. Unde sequitur: *Ad mercedes meretricis revertentur*. Ita Sanchez.

Minus congrue Theodoret. Vatablus, Arias et Clarius per *mercedes* accipiunt oblationes, et dona ab idololatris oblata idolis, ad ea vel fabricanda, vel vestienda et ornanda. Mercedes enim solent dari meretricibus ab amasiis, non vice versa amasiis a meretricibus. Meretrices autem hic sunt idololatræ, amasii vero ipsa idola; nisi quis dicat tantum fuisse impudicitiam harum meretricum, ut ipsæ pretium sceleris amasiis darent, non acciperent. Hoc est enim quod Hierosolymæ improperat Ezechiel c. 16. 33. *Omnibus meretricibus dantur mercedes, tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis, et dona donabas eis, ut intrarent ad te undique ad fornicandum*, id est idololatrandum, *tecum*. Verum hoc inusitatum fuit et insolitum, ideoque illud exprimit Ezechiel, hic vero cum id non exprimat Michæas, locum habere non videtur: *mercedes* ergo solitas ipse intelligit, quas scilicet meretrices accipiunt ab amasiis, id est, idololatræ a suis idolis; non vero eas quas iis dant.

QUIA DE MERCEDIBUS MERETRICIS CONGREGATA SUNT (non idola, sed bona et opes Samariæ. Unde Hebr. Septuag. Pagn. et Vatabl. habent: *Quia de mercede meretricis congregavit ea quæ habet*, puta suas opes) ET, id est *idcirco*, AD MERCEDEM MERETRICIS REVERTENTUR,] q. d. Quia Samaria meretrix, id est cultrix idolorum, putat se ab iis pro hocce suo cultu recepisse suas fruges et opes, idcirco efficiam ut illæ pariter ad meretrices, id est, ad Assyrios idolorum cultores, ut vertit Chaldæus, qui vastabunt Samariam, transferantur et redeant, qui eas uti idololatriæ mercedes, suis idolis acceptas referant et consecrent.

Alludit, primo, ad priscas meretrices, quæ primitias turpis sui lucri Veneri, meretricum deæ et principi consecrabant, uti de Babyloniis docent Herod. lib. 1. et Clemens Alexandrinus Adhort. ad Gentes; de Cypriis Arnobius lib. 5. contra Gentes; de Phœnicibus S. August. l. 3. de Civit. cap. 10. *Tres*, ait, *Veneres: una Virginum, quæ etiam Vesta est; alia conjugatorum; alia meretricum, cui etiam Phœnices donum dabant de prostitutione filiarum, antequam jungerent eas viris*. Idem docet Baruch cap. 6. vers. 42. et 43. Rursum olim deorum et templorum donaria meretricibus fuisse data docet ibidem Baruch vers. 10. *Dant*, inquit, *et ex ipso* (auro Deorum) *prostitutis, et meretrices ornant, et iterum cum receperint illud a meretricibus, ornant deos suos*. Idem docet Ezechiel cap. 23. 42. *Posuerunt*, ait, *armillas in manibus eorum, et coronas speciosas in capitibus eorum*. Idem testatur Athenæus lib. 13. cap. 28. Porro non solum mercedes meretricum olim Diis oblatas fuisse, sed etiam ex iis idola Deosque esse fabricatos testatur Arnobius lib. 6. contra Gentes. Vide hic idololatrarum et dæmonum obscœnitatem et turpitudinem. Recte enim Tertul. lib. de Habitu mulieris: *Nullius*, ait, *rei turpis merces decora est*.

Alludit, secundo, ad opes meretricum ex meretricatu collectas, ex quibus illæ numquam ditescunt, sed semper manent misellæ et pauperes; vel quia sunt prodigæ in epulis et vestitu, resque suas turpiter partas in luxu consumunt; vel quia illas iisdem spoliant amasii, vel aliæ meretrices: omnes enim sua quærunt lucra, idque subinde per fas et nefas; præsertim luxuriosi, qui jam justitiam et conscientiam prodegerunt; vel quia morientes suis filiabus, aut cognatis quasi hæredibus, quæ pariter meretrices sunt, bona turpiter parta relinquunt. Dicit ergo: Sicut bona meretricum vadunt ad meretrices: ita bona Samariæ meretricis, id est idololatræ, ibunt ad meretricem Niniven, quia Assyrii idololatræ spoliabunt Samaritas pariter idololatras suis bonis.

Hic verum est proverbium: *Male parta, male dilabuntur*. Et illud: *Salis onus unde venerat, illuc obiit*; quod adagium natum est ab eventu. Negotiator enim quidam navem onustam sale vehebat: nautis dormientibus influxu aquæ marinæ sentina vehementer adaucta, et salem universum solvit ac corrupit, et navem ipsam demersit: itaque sal, quod ex aqua marina natum fuerat, in eamdem denuo liquefactum rediit. Vere Hesiodus monet: *Ne male lucreris, mala lucra æqualia damnis*. Discant hoc ab Ethnico Christiani lucrum non esse quod jactura bonæ mentis comparatur; neque quidquam esse utile, quod non sit honestum: *Dispendio enim est fraude quæsitum lucrum. Et turpe lucrum adducit infortunium*. Atque ut ait Pindarus in Isthmiis: *Quod præter justum dulce est, exitum habet amarissimum*.

Rursum τὸ *ad mercedem meretricis revertentur*, duo significat: Primum, turpia lucra lucrantibus esse inutilia, et ab iis ad alios transire; secundum, eadem carere omni decore et dignitate, nec ad usus honestos impendi, sed a turpibus ad æque turpes et infames, puta a meretricibus ad meretrices, traduci.

Quocirca hæc lucra a suo templo ejusque oblationibus quasi ea indigna repulit Deus, Deut. 23. 18. *Non offeres*, inquit, *mercedem prostibuli, nec pretium canis in domo Domini Dei tui; quia abominatio est utrumque apud Dominum Deum tuum*. Idem fuit sensus Gentilium Romanorum. Cum enim Flora, (ex cujus nomine etiamnum Romæ campus Floræ nuncupatur) nobilis meretrix ex arte meretricia magnas opes comparasset, ac populum Romanum scripsisset hæredem ea lege, ut ejus dies natalis quotannis celebraretur editione ludorum, quos appellant Floralia, Senatui id turpe et flagitiosum visum est. Quocirca ut pudendæ rei quædam dignitas quasi velum daretur, finxerunt Floram esse deam quæ floribus præsit, eamque oportere placari, ut arbores, vites, frugesque bene prospereque florescerent. Ita Varro lib. 1. de Re rustica, cap. 23. et Plinius lib. 18. cap. 29.

8 SUPER HOC PLANGAM ET ULULABO, VADAM SPOLIATUS ET NUDUS,] ut hoc habitu lamentabili et desperabundo, tum tester intimum dolorem animi quem concipio ex vastatione Samariæ, tum reipsa significem et repræsentem quod Samaritæ simili modo ab hostibus Assyriis spoliandi sint, ac nudi vel seminudi ducendi sint in captivitatem: eadem de causa Isaias incessit nudus et discalceatus per Jerusalem, uti dixi Isaiæ cap. 20. tum denique ut indicem plagam Samariæ fore maximam, quæ usque ad portas Jerusalem perveniat, uti mox dicam. Quocirca Septuag. et Chald. hæc verten-

tes per tertiam personam, ipsi Samariæ attribuunt: quia ejus personam induit hic Propheta. Sic enim habent Septuag. *Propter hoc planget* (Samaria) *et lamentabitur, ibit discalceata et nuda: faciet planctum quasi draconum, et luctum quasi filiarum Sirenum.* Ita S. Hieron. Remig. Albert. Lyran. Arias, Vatabl. et alii. Addunt aliqui, *spoliatus*, scilicet tam mente quam veste, q. d. Tanta erit clades Samariæ, tantumque eam apprehendo et pondero, ut videar emotæ mentis, et mente captus: ideoque veste me spolio, et quasi insanus huc illucque discurro plorans et ejulans Denique S. Hieron. putat hæc dici ex persona Dei, quasi ejus vicem hic subeat Propheta, ostendatque quam Deus doleat de populi sui clade, quamque invitus eam immittat vel permittat; quod sane miram Dei clementiam ac charitatem antropopathos significat ac commendat. Verum verius et magis genuinum est hæc ex ipsius Michææ persona dici, uti paulo ante explicui.

Nudus,] puta discissis vestibus, uti fiebat in luctu, lacer, posita veste extima et honorata. Sic pannosum et lacerum, vocamus *nudum* per auxesin, quia est seminudus.

Faciam planctum velut draconum.] Tradunt Physici, ait S. Hieronym. dracones certare et duellare cum elephantis, et, si ab iis vincantur, terribili sono personare. Draco enim, cum sit calidissimus, sitit elephantis sanguinem qui frigidissimus est, soletque æstu torrente, cum tantæ sit magnitudinis, totum ejus sanguinem ebibere, si eum vincat: unde fit elephantes ob eis ebibi, siccatosque concidere, qui ruentes dracones sanguine jam ebrios et turgidos, mole sua opprimunt, cuguntque hostes suos secum emori, tumque dracones magnas et lamentabiles voces emittunt. Ita Solin. cap. 38. Polyhist. et Plinius lib. 8. cap. 11. Et hoc est quod ait hic Propheta: *Faciam planctum quasi draconum.* Ita S. Hieron. Remig. et Rupert. Addit Rupertus hac phrasi significari planctum inutilem, quem scilicet etsi Samaritæ audiant, nemo tamen misericordia tangatur; sicut nullus condolet draconi plangenti. Ex adversa Palacius, citans Albe. tum, Solinum et Plinium, scribit voces has draconum tantas esse, tamque vicinos consternare, ut qui illas audiunt, emoriantur. Verum hoc fabulosum videtur.

Et luctum quasi struthionum.] Hebr. *quasi filiorum struthionis;* struthiones enim fœminæ magis quam mares clamosæ, magisque lugubrem edunt vocem, præsertim cum pullus alunt et perdunt. Tigurina, *ut juvenes struthiones.* Pulli enim struthionum quasi a parente derelicti, imo contempti, ut ait Job cap. 39. 14. et Jeremias Thr. 4. 3. miserabiliter ejulant, uti faciunt et pulli corvorum a parentibus nido ejecti, de quibus Psal. 146. 9. *Qui dat jumentis escam ipsorum, et pullis corvorum invocantibus eum.* Rursum scribit Ælianus lib. 24. cap. 7. 19 et 20. struthionem fœminam valde amantem esse pullorum ac habere carnes præ mare gustui suaviores; quocirca venatores, ut eam capiant, solere circa nidum ferrea hastilia defigere, quibus in nidum transilire volens, mater sese induit, occiditur et capitur; tumque flebiliter stridet et luget: unde struthio hebr. vocatur יענה *iaana* a luctu, a rad ענה *ana*, id est, afflictus est, oppressus est, indoluit, ingemuit.

Dices: Si struthio est adeo filiorum amans, quomodo ergo hic, et Thren. 4. 3. vocatur *in eos crudelis?* Respondent aliqui patrem esse crudelem, matrem vero benignam in filios. Melius alii respondent matrem vocari *crudelem:* Primo, quod ova quæ posuit, incubando non fovet; tum quia, ut ait Plinius lib. 10. cap. 54. in pectore et ventre calva est et implumis: sine plumis autem nequit fovere, calefacere et vivificare ovo; ergo ea soli et arenæ calefaciendà relinquit: unde Dei providentia in calidissimis tantum regionibus, Syria scilicet et Arabia, struthiones inveniuntur; tum ne mole corporis ova frangat: est enim magnitudine cameli, atque altitudine, collo et cruribus camelum refert; unde struthio *camelus* vocatur, inquit Diodorus Siculus lib. 3. Secundo, quia pullos non pascit, eo quod natura aliter providerit: id enim expresse ait Job cap. 39, 14. et Thren. cap 4. 3. alia tamen amoris materni signa pullis exhibet. Ita ex Æliano, Plinio, Oppiano, Olympiodoro et aliis, Pineda in Job cap. 39. Denique Franc. Valesius, Sacræ Philos. cap. 55. asserit illa quæ Ælianus et alii Gentiles scribunt de struthionum amore erga pullos esse fabulosa et falsa; quia repugnant S. Scripturæ locis jam citatis, quibus in eos dicitur esse crudelis.

Perperam R. David vertit: *Faciam luctum quasi filiarum ulularum.* Hebr. enim יענה *iaana* nusquam ululas, sed struthiones significat. Septuag. vertunt: *Faciam luctum quasi filiarum Sirenum.* Alludunt ad fabulam Sirenum, ait Theodor. Fingunt enim Poetæ Sirenes partim virgines fuisse, partim volucres, Acheloi fluminis et Calliopes Musæ filias. Harum una voce, altera tibiis, alia lyra canebat; et primo juxta Pelorum, postea in Caphareis insulis habitaverunt, quæ illectos suo cantu in naufragia deducebant. Secundum veritatem meretrices fuerunt, quæ transeuntes illiciebant ad sui amorem, et amore captos spoliabant: unde fictæ sunt illis inferre naufragium, quia eos deducebant ad egestatem, ut bonorum, et sanitatis, sæpe etiam vitæ, naufragium facerent: has Ulysses contemnendo, et aures obturando ne earum cantu illiceretur, deduxit ad mortem. Ita Servius in illud Æneid 5.

> Jamque adeo scopulos Sirenum advecta subibat,
> Difficiles quondam multorumque ossibus albos.

Unde Siren vel Sirena dicta est ob εἴρειν, quod connectere et retinere significat; vel a σειρά, id est, catena, eo quod Sirenes fuerint vinculum et catena libidinis. Quocirca S. Hieron. mystice per Sirenes earumque cantum accipit hæreticos eorumque eloquia: *Dulcia enim sunt*, ait, *hæreticorum carmina, et dulci voce populum decipientia; nec potest eorum cantica præterire, nisi qui obturaverit aurem suam, et quasi surdus evaserit*, uti fecit sapiens Ulysses.

Dices: Hic erat cantus Sirenum, non luctus. Resp. Sirenes, æque ac præficæ, uti sciebant canere, ita sciebant et lugere ac plangere: sicut etiamnum meretrices norunt artem utramque, et amasios subinde magis plangendo, quam canendo detinent, ne se deserant, et amores inchoatos abrumpant. Propheta ergo, ex affectu in cives suos, se quasi transformat in Sirenem; ut eis nunc blandiendo, et suavissime concinendo; nunc miserabiliter lugendo et lamentando in animos eorum influat, eosque moveat ad pœnitentiam. Qui enim animas vult convertere, Siren sit oportet instar

S. Pauli dicentis: *Filioli mei quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis; vellem autem esse apud vos modo, et mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis*, Galat. 4. 19. Aliter S. Cyrillus: ipse enim per Sirenes accipit passeres marinos, vel philomelas, quæ, raptis ovis vel pullis, lugubre melos fundunt, cum alias suavissime canant instar Sirenum.

9. QUIA DESPERATA EST PLAGA EJUS: Samariæ (*plagam* vocat stragem illatam ab Assyriis, indeque nascentem famem et pestilentiam) QUIA VENIT USQUE AD JUDAM, TETIGIT PORTAM POPULI MEI USQUE AD JERUSALEM] Nam excisa Samaria anno 6. Ezechiæ a Salmanasar rege Assyriorum, mox anno 14 Ezechiæ, Sennacherib qui successit Salmanasari, ut proserpens et ulterius progrediens, venit in Judæam, multasque urbes cepit. ipsamque Jerusalem obsedit, sed ibidem ab Angelo cæsus est, 4. Reg. 18. et 19. Ita S. Hier. et Theodor.

10. IN GETH NOLITE ANNUNTIARE, LACRYMIS NE PLORETIS,] ne scilicet Gethæi aliique Philisthini hostes vestri videant vestram cladem et dolorem; indeque lætentur et exsultent Sic David, occiso Saul, ait: *Nolite annuntiare in Geth, neque annuntietis in compitis Ascalonis; ne forte lætentur filiæ Philisthiim, ne exsultent filiæ incircumcisorum*, 2. Regum 1. v. 20. Septuag. vertunt: *Qui in Geth, nolite magnificari: qui in Bachim, nolite reædificare ex domo derisum*. Retinent enim Hebr *Bachim*, quasi nomen proprium; quod cæteri omnes interpretes transferunt *fletum*, ait S. Hieron. Pro *Bachim* perperam, ut videtur, Theodor. et alii legunt *Enakim*, quasi Gethæi ex Enoch gigante sint procreati: unde Goliath quem occidit David, Gigas fuit et Gethæus.

IN DOMO PULVERIS PULVERE VOS CONSPERGITE] Pro *pulveris*. hebr est עפרה *aphra*, quod dupliciter potest accipi: Primo, ut appellativum significans pulverem: secundo, ut proprium nomen urbis in tribu Benjamin, Josue 18. v. 23 vel alterius in tribu Manasse, quæ latine dicitur *Ephra* (Hebr. enim *Ephra* idem est quod *Aphra*) fuitque civitas Gedeonis, in qua ipse habitavit et sepultus est, ubi et accepit signum victoriæ contra Madian in vellere, Judic. 6. 11. Utroque modo hic accipi potest: Primo, appellative, q. d. O Samaria cum urbibus tibi subjectis, tu jam non tam Samaria, id est custodia, vocanda es, quam *Aphra*, id est pulvis; quia brevi ab Assyriis in cinerem et pulverem redigeris; luge ergo, et pulvere te consperge. Ecce in spiritu video te in pulverem redactam; inter ruinas ergo pulveris pulvere te involve; vos ergo, o Samaritæ, nolite plangere vestram cladem apud Gethæos aliosque Philisthinos, qui vos irridebunt, sed domi privatim pulvere domorum vestrarum in pulverem redactarum vos aspergite: quia reipsa vel inviti earum pulvere, dum dejicientur, mox aspergemini. Ita ex Septuag. et Chaldæo S Hieron Theodor. Remig. Albert. Lyranus, Emmanuel et alii; unde Septuag. vertunt: *Terra asperget derisum vestrum*, licet alii legant, *in derisum*: Syrus, *in domibus collectionis residui* (id est in areis, ubi residuum tritici cum paleis et terræ pulvere miscetur) *conspergite vos pulvere*, q d In areis arenis vos conspergite.

Secundo, *Aphra*, id est pulvis, hic ut nomen urbis Samariæ subjectæ proprium accipiunt Hebræi S. Hieron. in textu Commentarii, Arias, Clarius, Vatabl. Mariana et Pagnin qui vertunt: *Propter domos Aphra in pulvere voluta*, vel *involve teipsam*. Hebr. enim *palas* significat volutare, involvere. Unde et Biblia Latina Rom. τὸ *Pulveris*, uti et sequens, *Pulchra*, scribunt littera majuscula, quasi nomen proprium; ut sensus, sit, q. d. Non est, o Samaritæ, quod in Geth ad plangendum abeatis, ita potius ad vestram urbem *Aphra*: illa juxta nomen suum monebit vos luctus et pulveris, eumque vobis suggeret, ut illo vos conspergatis In Aphra ergo Aphra, id est pulverem, vobis injicite; imo pulvere vos obruite, quia Aphra æque ac Samaria pulvere ab hostibus obruenda, imo in pulverem convertenda est. Simili paronomasia apposite quis diceret: O Lutetia, ob peccata tua et clades tibi imminentes, luto te asperge. O Lima in America, limo te conspurca O Sinæ, cinere vos opplete. O Africa, in area arenam tuam tibi affrica. Nota pro *consperge* in Hebr. est duplex lectio. Alii enim legunt התפלשי *hitpallasi*, id est conspergere; vel consperge te. Alii legunt התפלשתי *hitpallasti*, id est conspersi me, involvi me pulvere, ut Propheta sustineat hic typum Christi, qui in domo pulveris, id est utero Virginis, pulveri nostro se involvit, ait Mariana. Unde

Allegorice, Christus in domo pulveris, puta in terra in utero Virginis, pulvere mortalitatis nostræ se conspersit; imo pulverem hunc induit, quasi pœnitentiam pro peccatis nostris acturus. Nam domus pulveris est terra, in qua ob peccatum Adæ ad mortem damnati degimus item corpus hoc mortale, eadem de causa brevi in pulverem redigendum. Ad hæc Ecclesia, quæ quasi domus pœnitentiæ in die Cinerum pulvere nos aspergit, ut nos nostræ sortis et mortis memores reddat, et a carnalibus deliciis avocatos ad cœlestia transferat. Tunc ergo recte dicat concionator fidelibus: In die et in domo cineris et pulveris, cinere et pulvere vos aspergite. Hinc

Tropolog. o Adam a lama, id est, o homo humo, in aphra, id est in terra, ob peccata te asperge; nam terra et humus es, et in terram reverteris. Pulvis et umbra sumus. Memento homo, quia pulvis es, et in pulverem reverteris. Quia ergo in terra et pulvere degis, ubi, ut ait S. Leo serm. 4. de Quadrag. *Necesse est de mundano pulvere etiam religiosa corda sordescere*: hinc in Quadrag. imo singulis hebdomadis, imo quotidie vespere dum vadis cubitum in incertum, nesciens an sequens mane sis visurus, sed ipsa nocte suffocandus ac moriturus, uti multis contigit, et etiamnum contingit, conscientiam examinans, quasi coram judice illa nocte compariturus, pulvere te consperge. Imitare Davidem dicentem: *Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo*, Psalm 66 Et: *Quia cinerem tamquam panem manducabam, et potum meum cum fletu miscebam, a facie iræ et indignationis tuæ, quia elevans allisisti me*, Psalm. 101. 10. Imitare amicos Job, qui videntes ejus afflictionem: *Exclamantes ploraverunt, scissisque vestibus sparserunt pulverem super caput suum in cœlum. Et sederunt cum eo in terra septem diebus et septem noctibus*, Job 2. v. 12. Imitare Jeremiam dicentem, Thren. 3. v. 16. *Fregit ad numerum dentes meos, cibavit me cinere*; et v. 29 *Ponet in pulvere os suum, si forte sit spes*; et cap 2. 10.

Sederunt in terra, conticuerunt senes filiæ Sion, consperserunt cinere capita sua, accincti sunt ciliciis, abjecerunt in terram capita sua virgines Jerusalem.

11. Et transite vobis (hebr. *transi vobis*, id est tibi, tuisque civibus, id est vobis. Est enallage numeri: at τὸ *vobis* vel elegantiæ, vel emphasis causa ad majus pathos additur) habitatio pulchra.] Hebr. *habitatrix Sappir*. Τὸ *sappir*, æque ut Aphra, accipi potest dupliciter. Primo, quasi appellativum, significans pulchra, ut sit epitheton Samariæ. Hæc enim in amœno monte sita, exterius pulcherrimos hortos et campos, interius pulcherrima palatia, domos, turres, plateas et muros suos, uti caudam suam ocellatam circumspicit pavo, circumspiciebat, q. d. Vos, *o* Samaritæ, transite (id est brevi transibitis) captivi in terram hostilem; vos inquam, o habitatrix Sappir, id est pulchræ; hoc est, vos, *o* incolæ pulchræ et elegantis Samariæ. Ita S. Hieron. Theodor. Remig. Rupertus et alii. Unde Chaldæus vertit: *Transite vobis qui habitatis in pulchritudine, discoopertis verendis nudi et pudefacti*; Arabicus: *Fac tibi habitationem pulchram*; Syrus: *Fac tibi, habitatrix, quod pulchrum est, quod sit pulchrum.*

Secundo, *Sappir*, ut nomen proprium urbis accipiunt Clarius, Pagnin. Mariana et Vatablus; unde vertunt: *Transi*, id est, abi cum tua metropoli in captivitatem, *quæ habitas in Sappir*, jam non *sappir*, id est pulchra, sed fœda et nuda, ideoque *confusa ignominia*, q. d. Jactabas, o urbs Sappir, te pulchram et sapphirinam, et ecce tota conspurcata es, et lutea. Sic ex adverso gloriabatur Augustus Cæsar, teste Suetonio, *quod invenisset Romam lateritiam, et relinqueret marmoream*. Sic primariis Italiæ urbibus singulis singula hæc dantur elogia: *Fiorenza bella, Venetia ricca, Neapoli gentile, Milano grande, Bologna grassa, Ferrara civile, Genoa altiera, Perugia sanguigna, Mantoa gloriosa, Rimini buona, Luca industriosa, Roma santa*. Florentia ergo est *Sappir*, id est, bella et pulchra. Sic Carolus V. de Belgio dicere solebat opes suas esse in Flandria, delicias in Brabantia, nobilitatem in Hannonia, vires in Arthesia. Et de Brabantiæ urbibus: Mechlinia pulchra, Antuerpia dives, Lovanium sapiens, Bruxella nobilis; *Sappir* ergo idem significat quod Ninive, id est speciosa et pulchra. Sic in Belgio et alibi sunt urbes, quæ vocantur Bella. Dicas ergo, *o* Sappir jam cum tuis sororibus, id est Samariæ civitatibus, vastate ab Assyriis, cum Noemi illa olim pulchra: *Ne vocetis me Noemi, id est pulchram; sed vocate me Mara, id est amarom, quia amaritudine valde replevit me Omnipotens*, Ruth 1. 20. Idem dicat Belgium, Hungaria, Bohemia, etc. Idem dicat anima olim casta et templum Dei, nunc incesta et prostibulum diaboli. Porro sicut filia Sion dicitur ipsa arx et urbs Sion, *ob* pulchritudinem; ita habitatrix Sappir, vocatur ipsa urbs Sappir, puta populus et resp. habitans in Sappir: de populo enim ob pulchritudinem loquitur Propheta quasi de fœmina.

Quæres: Quænam urbs est *Sappir?* nam hoc nomen alibi non invenitur. Resp. *Sappir* (ut patet ex radice et scriptura Hebraica) idem esse quod Saphura, vel Saphorme, vel Sephoris, vel Sepharon) hæc enim omnia sunt idem) quæ Hegesippo et S. Hieron. est Diocæsarea. De qua sic Adrichom. in Descript. terræ sanctæ: *Urbs est opulenta et totius Galilææ maxima, in meditullio regionis tutissimo loco sita; arce, portis, mœnibus, murisque firmissimis munita, et habens circa se vicos plurimos.* (Annon hæc erat Sappir pulchra ?) *Natalis, ut putatur, locus B. Joachim atque Annæ, Deiparæ Virginis parentum. Hanc Gabinius unam ex Judæorum curiis esse voluit: eamdem Varus cepit, et venditis sub hasta incolis, incendio absumpsit: Herodes autem totius gentis caput et defensaculum fecit. Videtur quondam Cathedralem habuisse Ecclesiam. Nam Tyrius in Catalogo Pontificum Suffraganearum Antiochenæ Ecclesiæ, inter Episcopatus Seleuciæ Diacæsaream secundo nominat loco.*

Non est egressa quæ habitat in exitu.] Hebr. *quæ habitat in Saanan*. Rursum *Saanan* accipi potest vel ut nomen proprium urbis, ut sit eadem cum *Sanan*, quæ fuit urbs tribus Judæ, Josue cap. 15. 37. vel potius eadem cum Sennim, vel Saananim, vel Sannanim, quæ fuit urbs in tribu Nephthalim, subjecta Samariæ, ut patet Josue 19. 33. Judic. 4. 11. Ita Septuag. Chald. Vatablus, Pagnin. Emmanuel, Mariana et Clarius. Unde et Biblia Plantin. τὸ *In exitu* scribunt majuscula *I*, quasi sit nomen proprium; vel ut appellativum. *Saanan* enim hebr. significat exitum, e rad. יצא *iatsa*, id est exivit, vel a radice צען *tsaan*, id est translatus est: litteræ enim *ain et aleph* quia gutturales, subinde commutantur. Symmachus vertit, *abundantiam*; sic enim habet: *Non est egressa* in captivitatem, *quæ habitat in abundantia*, quasi צאנן *tsaanan* per *tsade*, sit idem quod שאנן *saanan* per *schin*. Unde Interpretes utrumque vertunt, *Saanan*; nam *tsade* et *schin* sunt litteræ commutabiles. Unde צחק *tsachac* idem est quod שחק *sachac*, id est risit. Septuaginta pro *Saanan* habent *Sennaar*, mendose ut videtur; nisi dicas *Sannaar*, id est *Babylonem*, ab eis vocari *Saanan*, quia opibus, luxu et pompis abundabat. Si accipias *Saanan* ut appellativum, sensus erit: O Samaria, quæ habitas in *saanan*, id est, in rerum omnium copia et abundantia, ideoque insolescis et protervis. Rursum in *saanan*, id est, in exitu, id est, in fine terræ sanctæ, q. d. Quæ es limes Chananææ, proxima hostibus, primaque Assyriis venientibus occurris, repete verbum *transite* quod præcessit, vel, ut hebr. est, *transi*, q. d. Transi in captivitatem, tam tu, o habitatio Sappir, id est pulchra, quam tu, *o* habitatio Saanan, id est in exitu, quæ hactenus non est egressa, nec transiit in captivitatem: sed jam eo egredietur et transibit, vel certe, ut S. Hier. *Non est*, inquit, *egressa, quæ habitat in exitu vel in abundantia* (puta Samaria) *propria voluntate, sed vi ducta est in Assyrios*. Sensus est: Ne putes, o Samaria, te captam a Teglatphalasar, qui 4. Reg. 15. 29. aliquas ex te cepit, quasi tunc omnem pœnam tuis sceleribus debitam persolveris, nihilque amplius tibi luendum restet. Si id putas, falleris: nam ille te tantum rasit superficietenus, non vero te abduxit: necdum ergo egressa es, egredi debes, et abducenda es in Assyrios tota, ita ut nemo ex te, vel vix ullus in Samaria supersit. Ita S. Hier. Remig. et Lyran. Aliter Rupertus et Arias: ipsi enim hæc accipiunt de Jerusalem, non de Samaria, q. d. O Jerusalem, quæ habitas in *saanan*, id est in copia et luxu rerum omnium, ita secura ut

etiam visa clade vicinæ Samariæ, ad eam vel levandam, vel plangendam, vel consolandam non exieris, sed domi voluptatibus indulgens et immersa manseris, putans eas tibi fore firmas et perpetuas, nec aliquem te ab iis posse abducere et avellere : tu, inquam, o Jerusalem, egredere pariter in Babylonem, ac disce tuam copiam non fuisse *saanan*, id est securam et firmam, sed te habitasse in *saanan*, id est in exitu, id est in via qua abduceris in Babylonem vicinam hosti, vicinam captivitati.

Si, secundo, *Saanan* accipias ut nomen proprium, similis erit sensus illis quem jam dedi, q. d. O Saanan, civitas felix, hactenus fuisti saanan, id est abundans opibus et luxu, sed non fuisti saanan, id est egressa ; jam quasi *Saanan* egredieris cum tua matre et metropoli Samaria, ex patria in exsilium, ex libertate in servitutem, ex copia ad inopiam, ex vita ad mortem. Unde Chald. vertit : *Non exierunt salvi de habitatoribus Saanan*. Perperam Syrus pro *Saanan* legit, *Taneos* ; unde vertit : *Confusa non fuisti, habitatrix Taneos*, id est Ægypti, cujus olim metropolis erat Tanis, Ps. 77. 12. Porro Pagnin. Vatabl. et alii hæc referunt ad sequentia vertuntque hoc modo: *Non est egressa habitatrix Saanan ad planctum Bethaetsel* urbis vicinæ ; sed jam egredietur ad captivitatem et ad planctum non alienum, sed suum. Melius Noster et Septuag. et Chald. hæc dividunt, et medio hypocolo dispungunt. Unde sequitur :

PLANCTUM DOMUS VICINA (ita Romana : male ergo aliqui legunt, *vicinæ*) ACCIPIET EX VOBIS, QUÆ (male ergo aliqui legunt, *qui* STETIT SIBIMET.] Pro *domus vicina* Hebr. est *Bethaetsel*, quod æque ut præcedentia accipi potest dupliciter : Primo, ut nomen proprium loci, qui videtur vicinus fuisse urbi *Saanan* jam dictæ, uti censent Theodor. Paguin. Vatablus, Arias, Mariana et alii. Sensus est, q. d. Urbs Bethaetsel, quæ est vicina urbi Saanan, ex ejus vastatione planctum accipiet, quia mox et ipsa vastabitur; ipsa, inquam, *quæ stetit sibimet*, vel in se ipsa, id est confidens suæ munitioni suisque viribus, diutius restitit hosti eam obsidenti; unde hostis eam capiens gravius eam affliget, ut damna tam longæ obsidionis sarciat et compenset. Est synecdoche : ex parte enim intelligit totum, puta ex una urbe Bethaetsel totam provinciam Judææ. Unde

Secundo. *Bethaetsel* accipi potest ut appellativum, significans idem quod *domus vicina*, et sic per eam intelligi potest Judæa, sive duæ Tribus, præsertim Jerusalem, q. d. Judæa et Jerusalem, quæ est domus vicina Samariæ, uti ex Samaria ob vicinitatem accepit idololatriam et culpam, ita et pœnam ac excidium ab eadem accipiet. Jerusalem, inquam, quæ paulo ante *stetit sibi*, hebr. עמדתו *emdata*, id est in subsistentia sua, q. d. Quæ in suo statu et robore, et, ut Chald. vertit : *Elegantia*, stetit integra et intacta ab Assyriis constans et invicta, dum verum Deum colebat, ab eoque protegebatur, cum tu, a Samaria, declinans ad idola, excidisti a tuo statu et abducta es ab Assyriis. Hoc est quod dixit v. 9. *Desperata est plaga ejus*, Samariæ, *quia venit usque ad Judam* ; et rursum dicet v. 12. *Descendit malum a Domino in portam Jerusalem*. Ita S. Hieron. cum suis sequacibus, Ribera et alii. Transit enim Propheta a clade Samariæ ad cladem Jerusalem, quæ Samariæ erat vicina et affinis, ac quasi soror. Aliter recentiores, qui novam cudunt versionem ; et varii varie ; uti fit, dum a Vulgata recedunt, ut lector in iis nil certi et solidi inveniat, sed animo semper vagetur et fluctuet. Porro planctus et stragis hujus causam assignat Chald. dum paraphrastice ita vertit: *Planctum vobis adite cum amaritudine, ob interfectos fortium vestrorum in domo profunda, propter domos desiderabiles vestras, quas violenter abstulistis, hanc ad illam adjungentes; ideo elegantia terræ vestræ tolletur a vobis*. Vide Isaiæ 5. 8.

12. QUIA INFIRMATA EST IN BONUM,] id est, ad bonum, scilicet tum pietatis et virtutis, tum inde consequentis prosperitatis et præmii, q. d. Privata est bonis tam gratiæ, quam naturæ et facultatum.

QUÆ HABITAT IN AMARITUDINIBUS;] Septuag. *Quæ habitat in doloribus*; Hebr. *Quæ habitat in Maroth. Maroth* est nomen urbis in Judæa, teste S. Hieron. Forte illa quæ in tribu Juda ponitur, Josue 15. vers. 58. et *Mareth* vocatur. Fuit et alia urbs *Mara* in tribu Manasse, apud quam Damasceni quondam castra metati sunt; de quo Tyrius lib. 15. Belli sacri cap. 8. et Adrichom. in Manasse. Rursum *Maroth* hebr. significat *amaritudines*. Unde Noster vertit: *In amaritudinibus* majuscula *I*, ut significaret esse nomen proprium; sed ita ut ejus vis et energia consistat in appellativo, quod significat amaritudines. Perinde ac Leodii celebris est pons *Amaricour*, id est amari cordis, ita dictus quod in eo cæsi sint cives a Carolo Audace, cum ipse per illum in urbem irrumpens, eam ferro flammaque vastavit. Hic ergo est Eburonum Maroth. Itaque sensus est, q. d. Tu, o Maroth urbs, et tu, o Juda, Maroth urbis possessor et dominus, qui sub Ezechia rege pio, in bono pietatis æque ac prosperitatis, puta in pace et rerum omnium affluentia felix lætusque vivebas, inde sensim ad vitia et idola dilapsus, amisisti enim bono pietatis bonum prosperitatis; et acquisivisti malum amaritudinis et adversitatis (Hinc Theodor. legit: *Quis cœpit afferre dolores ei, quæ habitare solita est in bonis?*) quocirca jure vocari potes *habitans in Maroth*, id est in amaritudinibus, hoc est in peccatis, quibus Deum et conscientiam amaricasti (unde Symmachus vertit: *habitatio ad amaritudinem provocans*) atque in pœnis et suppliciis, quæ corpus animumque tuum affligunt et amaricant.

Ex dictis patet, primo, Prophetam per elegantiam alludere ad urbes Judææ dictas Maroth et Bethaetsel, æque ac paulo ante allusit ad Aphra, et Sappir et Saanan urbes Samariæ ; hæ enim cum sua metropoli passæ et vastatæ sunt; sed per illas intelligere totam provinciam, per synecdochen. Simili enim modo Isaias c. 15. 2. et seq. describens vastationem provinciæ Moab, dicit vastatas esse Medaba, Luith, Elaale, Segor, Nemrim, Gallim, Dibon, etc. quæ sunt urbes Moab. Sic Jeremias cap. 46. 14. prædicens vastationem Ægypti, dicit vastandam Memphim, Tophnim, Magdalum, aliasque urbes Ægypti.

Patet, secundo, hæc nomina *Aphra*, *Sappir*, *Saanan*, *Bethaetsel*, *Maroth*, esse propria urbium, sed Prophetam urgere horum nominum significata ad elegantiam et energiam; rursum hæc nomina propria urbium adaptari toti provinciæ in qua sunt, puta Samariæ, vel Judææ, sive Jerusalem. Sensus ergo plenus totius hujus loci a versu 11. usque ad vers. 13.

bie est, q. d. Tu, o urbs, quæ vocaris Aphra, id est pulvis, juxta nomen tuum pulvere te conspergere; tu, o urbs, quæ vocaris Sappir, id est pulchra, transi ad squalorem captivitatis; tu, o urbs, quæ vocaris Saanan, id est abundans vel egrediens, egredere in captivitatem. Pari modo tu, o Samaria regio, quæ hasce et plures urbes complecteris, tu, inquam, es Aphra, id est pulvis; quia in pulverem mox ab Assyriis redigenda, in pulvere ergo te voluta: tu pariter, o Samaria, es Sappir, id est pulchra; sed deformanda et captivanda ab hoste: tu denique es Saanan, id est abundans et egressura ad hostes. Hæc de Samaria, sequentia spectant Judæam et Jerusalem. Tu ergo, o urbs, quæ vocaris *Bethaetsal*, id est domus vicina urbi Saanan, planctum ex ejus vastatione accipies; nam tua res agitur, paries cum proximus ardet. Tu quoque, o urbs, quæ vocaris *Maroth*, id est amaritudines, dira et amara patieris ab hoste; quia ipse te tuaque omnia enervabit et infirmabit. Pari modo, o Judæa et Jerusalem, quæ hasce urbes Bethaetsel et Maroth sub tuo dominio complecteris, tu es Bethaetsel, id est domus vicina Samariæ; unde ex ejus vastatione vastationem et planctum accipias. Insuper tu es *Maroth*, quia amaras infirmitates et strages experieris. Summa ergo omnium sit, q. d. Tu, o Samaria, cum tuis urbibus, ac deinde tu, Judæa, cum tuis ab hoste vastabimini; clades enim Samariæ ad vicinam Judæam dimanabit. Patet ex sequentibus.

Tropol. *Aphra* est mors, quæ nos in pulverem resolvit; *Saanan*, id est exitus, est judicium, quod nos egredi facit, vel ad *Maroth*, id est amaram gehennam, vel ad *Sappir*, id est pulchrum cœlum, vel ad *Bethaetsel*, id est Purgatorium. Hoc enim est domus vicina quoad locum gehennæ, quoad statum et merita cœlo. Hæc sunt quinque novissima cuique jugiter meditanda, quæ proinde Propheta hic cuique ob oculos ponit, cujus verba facile est singulis applicare.

Quia descendit malum a Domino in portam Jerusalem.] Nam, ut ait S. Hier. Sennacherib Assyrius, vastata Samaria, venit etiam ad Jerusalem, misitque Rabsacen qui Hierosolymitis insultaret, 4. Reg. 18. 17. Isaiæ 36. 2.

13. Tumultus quadrigæ stuporis habitanti Lachis,] q. d. Quadrigæ Sennacherib suo numero, cursu, strepitu, ac armorum, rotarum, ungularum et equorum collisione tumultuantes, primo invadent Lachis urbem Judææ, ejusque habitatores, ac eis stuporem ob nimium timorem et terrorem incutient. Causa est, quod Lachis *fuerit principium*; Sept. *Princeps peccati filiæ Sion*; id est, quod Lachis prima in Juda susceperit cultum Baalim, id est idololatriam Israelis, id est decem Tribuum, cæterasque Judææ urbes eadem infecerit et corruperit. Hinc et prima pœnas dabit, primaque capietur a Sennacherib. Id ita factum esse liquet 4. Reg. 18 ubi Sennacherib dicitur ex Lachis, quasi jam a se occupata, misisse Rabsacen in Jerusalem, ut ejus deditionem peteret.

Aliter vertunt Chald. Pagnin. Vatabl. et Arias, nimirum: *Junge currum ad equos velocissimos* (vel *ad dromades*, qui sunt cameli velocissimi, indeque græce dicti sunt dromades, id est cursores) *habitatrix Lachis*, q. d. Fuga vobis consulite, fugite velocissima quadrigis vestris velocissimis, o habitatores Lachis; quia instat vobis hostis Sennacherib. Lachis enim erat urbs florentissima, equorum atque curruum copia et exercitatione nobilis, in quem ob vicinitatem et commercium, atque exercitationis studium, idololatriæ cultus primum ab Israelitis delatus, inde totam Judæam corruperat. Est ironia et tacita irrisio, q. d. Tua, o Lachis, maxima et celeberrima equorum et quadrigarum frequentia, tua illa admiranda et stupenda exercitatio, et in arte equos quadrigasque agitandi dexteritas, nil tibi proderit ad hoc ut Assyrio resistas; quare suadeo ut ea utaris ad fugam, sed nec hæc tibi proderit: non enim effugies; nam Assyrius te, licet velocissime fugientem, comprehendet. Unde Chald. vertit: *Aptate quadrigas, projicite vos super veredos, qui habitatis Lachis.*

In Hebræo est pulchra paronomasia inter רכב rechcb, id est quadriga, et רכש reches, id est *dromadarius*, quod Noster vertit, *stuporis*; et *Lachis*, id est ambulans ad Æthiopem, q. d. Tu, o Lachis, juxta nomen tuum ambulas ad Æthiopes, id est, ad idola fuliginosa et atra, atrosque dæmones quos colis; ambulas, inquam, placido et lento gressu: ideirco jam non eris *Lachis*, sed *rachis* sive *reches*, id est, dromas stupende velox; et *rechcb*, id est quadriga: quia instar quadrigæ et dromadis velocissima conaberis fugere Assyrium: sed cogeris captiva celerrime currere in Assyriam.

Sic tropol. qui lenti perstant in peccatis, cogentur præcipites abire in supplicium et in gehennam, ait a Castro.

14. Propterea dabit emissarios (Chald. et Vatabl. vertunt, *munera*) super hæreditatem Geth.] Hoc loco significari videtur (licet id alibi non legamus) quod cives Lachis advantante Sennacherib, timentes ejus obsidionem et excidium, coacti miserint emissarios, id est legatos, cum militum comitatu et muneribus, ad Geth urbem Philisthinorum potentem, alias hostilem, qui ab ea peterent opem, sed frustra. Nam, ut sequitur, Maresa et Geth sunt *domus* Achzib, id est *mendacii, in deceptionem regibus Israel*; quia nimirum utraque mendaciter promittens opem, eamque promissam non præstans, sed fallens, decepit, uti alias sæpe reges Israel, ita nunc Judæos et cives Lachis.

Nota: Pro *super hæreditatem Geth*, hebraice est *super*, vel *ad Maresa Geth*. Unde videtur quod *Maresa* fuerit nomen proprium urbis subjectæ Geth et Gethæis. Ita R. David, Pagnin. et Vatabl. nam de ea subdit: *Adhuc hæredem adducam tibi, quæ habitas in Maresa*; et quia *Maresa* hebr. significat hæreditatem, hinc Noster vertit, *hæreditatem*, ob allusionem quam mox explicabo. Urbs enim Maresa pertinebat ad Geth, ejusque erat quasi hæreditas. Sensus ergo est, q. d. Lachis mittet legatos ad sibi vicinam Maresa, quæ est hæreditas et civitas Geth, ut ab ea opem petat contra Sennacherib.

Secundo, et melius S. Hier. et Ribera, q. d. Sennacherib ex Lachis mittet emissarios, id est milites volones et velites, in Maresa, id est in hæreditates, agros et oppida Geth, ut ea depopulentur: eo quod ipsi nunc, uti alias sæpe, instigarunt Israelitas, et cives Lachis, ad resistendum Assyriis, promittendo eis opem, quam non præstiterunt: ideoque fuerunt, et sunt domus mendacii. Unde sequitur:

Domus (hebr. בתי batte, id est *domus* in plurali: unde Plant. legunt *domos* in accusativo, ut sit appositio, q. d. Super Maresa et Geth, super domos, inquam, mendacii: tales enim sunt Maresa et Geth) mendacii in

DECEPTIONEM FILIIS ISRAEL] scilicet fuerunt urbs Maresa et Geth, uti jam exposui. Hebr. est, *domus* אכזיב לאכזב *achzib leachzab*, id est, domus mendacii ad mendacium, id est, deceptionem regibus Israel.

Nota: *Aczib* fuit nomen proprium urbis in tribu Juda, Josue 15. 44. Unde de ea hic agi putant Chald. Vatabl. et Pagnin. Sic enim vertit Chald. *Domus Aczib tradentur populis propter peccata, quibus venerati sunt idola reges Israel*; Pagnin. *Domus Aczib erunt in mendacium regibus Israel.* Quod Vatablus sic exponit, q. d. Ædes urbis munitissimæ, quæ erat in tribu Juda, nomine Aczib, quæ erant instar arcium, fallent reges Israel, et frustrabuntur spe sua, q. d. Reges Israel, id est reges Juda, frustrabuntur spe sua, cum descendent in Aczib, ut illic sint tuti contra hostes: quia civitas illa non poterit resistere hostibus; sed Aczib vere erit Aczib, id est mendacium, et mendax præsidium. Fuit et alia urbs nomine Achseph, vel Aczibu, postea Ecdippa dicta, maritima et potens, non longe a Tyro, quam initio filii Aser expugnare non potuerunt, ut patet Judic. 1. 31. Verum melius S. Hier. et alii censent Maresa et Geth hic vocari *domus Aczib*, id est mendacii, quia fidem datam Israelitis fefellerunt; cum allusione tamen Aczib urbis, quæ vere hoc nomine exstabat in Juda, q. d. Domus Aczib, id est mendacii, huc est mendax et fallax, non jam erit urbs Judæ, quæ vocatur Aczib, sed erit Maresa et Geth. Sic Isaias Jerusalem vocat Sodomam, ob mores Sodomiticus, cap. 1. 10. *Audite*, ait, *verbum Domini, principes Sodomorum*, etc. Sic sæpe Ezechiel et Prophetæ Judæos vocant Chetæos, Chananæos, Amorrhæos, etc. De Maresa enim hic agi patet ex eo quod mox sequitur. Unde Syrus vertit: *Domus vanitatis factæ sunt in vanitatem regibus Israel*; Arabicus: *Domus deceptionis* (erroris) *factæ sunt deceptio regibus Israel.*

15. ADHUC HÆREDEM ADDUCAM TIBI QUÆ HABITAS IN MARESA.] Michæas hoc c. plenus est allusionibus: in nominibus enim urbium propriis, eleganter, falso et acute alludit ad eorum significata: qua de causa Noster non ipsa nomina propria Hebraica, sed eorum significata ponit. Sensus ergo est, q. d. Tu, o Maresa urbs, juxta nomen tuum fuisti hæreditas dives tua, æque ac Gethæorum principum tuorum. At nunc alium hæredem tibi adducam, qui tua occupet et hæreditet, scilicet hostem Assyrium; ut jam sis Maresa, id est hæreditas, non tua, nec Gethæorum, sed Assyriorum; eo quod tu Israelitas incitaveris, et vana spe lactaveris ad resistendum Assyriis. In Hebræo pulchra est paronomasia: *Adducam* יורש ל מרשה *iores la Maresa*, id est, adducam hæredem ad suam hæreditatem. Porro Maresa hæc non fuit Michææ patria, uti aliqui opinantur; nam Maresa hæc fuit in Geth Philisthinorum, Michæas autem fuit Judæus: nisi dicas hanc Maresa esse illam quæ tribui Judæ fuit assignata a Josue, c. 15. ver. 44. sed quam Gethæi per vim possederint, et Judæ eripuerint. Verum S. Hier et alii dicunt patriam Michææ fuisse Morasthi distinctam a Maresa, uti dixi in Proœmio. Ludit Michæus in voce, æque ac in re Maresa, id est hæreditas; sicut in eadem ludit Horatius l. 2. satyr. 2.

> Nos expulit ille:
> Illum aut nequities, aut vafri inscitia juris;
> Postremum expellet certe vivacior hæres.

Unde tropolog. *domus Achzib*, id est, *mendacii* est mundus, et omnis mundana hæreditas, præsertim inique, vel per vim, aut fraudem acquisita: hæc enim est Maresa Geth, id est hæreditas torcularis, quo scilicet potentes premunt et opprimunt plebem et pauperes, sed postea sentient eam esse Achzib, id est domum mendacii. Quibus merito intonat Psaltes; *Filii hominum, usquequo gravi corde? utquid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium?* Ita hæretici, pressi a Catholicis, implorant opem Turcarum, sed postea sentiunt eam esse Achzib, id est mendacium: quia post victoriam Turca eos sibi subigit, eisque jugum Turcicum imponit; uti Budæ et Hungariæ avorum memoria accidisse scimus. Ita sagæ, magi, aliique desperatæ fortunæ dæmonem invocant, sed invocant Achzib, id est mendacium. Nam dæmon ab eis animam et corpus extorquet, eosque in solidum mancipat. Ita multi sectantur aulam, ut honores et opes assequantur, sed post multos labores spe sua frustrati, deplorant se servisse tot annis in vanum domui Achzib Filii hominum, ut quid toties hoc mendacium experti, non sapitis? *Utquid* adhuc *diligitis vanitatem, et quæritis mendacium?* Spes omnes tuas reponis in Principe, in Prælato, in amico; moritur ille vel tibi offenditur ob rem levem, ecce spes tua effusa in terram: ecce spes tua est Achzib, id est mendacium. Confidis in filiis, quod familiæ tuæ erunt bases et columnæ: sed mox hunc rapit bellum, illum pestis, tertium furca, quartum hospitale, quintus degenere est et rebellis: ecce confusus est in domo Achzib. Juvenis es in flore ætatis, superbis, robur tuum perenne putas, spondes tibi annos Nestoreos; sed inopinato febris te invadit, debilitat, decolorat, ut fias imago mortis: ecce juventus tua, robur tuum est Achzib, est mendacium. Abundas opibus, dicisque cum divite illo Evangelico: *Anima, habes multa bona posita in annos plurimos, requiesce, comede, bibe, epulare.* Sed audi vocem Altitonantis: *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te; quæ autem parasti cujus erunt?* Luc. 12. vers. 19 An non hæ sunt opes hæ domus Achzib? An non hæc est hæreditas mendacii? Vere Sapiens Eccli. 34. 1. *Vana spes, et mendacium viro insensato, et somnia extollunt imprudentes.* Quid enim sunt omnes res et spes mortalium, nisi somnia vigilantium? ut ait ex Platone Philo: *Quasi qui apprehendit umbram, et persequitur ventum; sic et qui attendit ad visa mendacia.* Et Psaltes Psalm. 61. 10. *Verumtamen vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum*, quasi dicat: Ipsi sunt quasi filii vanitatis, et per consequens sunt vanitas in idipsum, id est, omnes simul. Unde Hebr. et Chaldæus habent: *Filii hominum in statera si ascendant, ipsi pariter leviores sunt statera*; S. Hieron. vertit: *Verumtamen vanitas filii Adam, mendacium filii viri, in stateris dolosis fraudulenter agunt simul*; Theodotion: *Vapor sunt filii hominum, mendacium filii viri, ut momentum stateræ*, quod mox sursum, mox deorsum inclinatur et fertur, ait Theodor. q. d. Ita nihil stabile est in rebus humanis, sed omnia instabilia et pendula, perpetua agitatione motuque librentur: promittunt quidem stabilitatem et constantiam, sed mentiuntur: *Omnis* enim *homo mendax*, omnis pariter res et spes humana est mendax.

Vere S. August lib. de Cognitione veræ vitæ, cap. 25. tom 9. *Totus, inquit, hic mundus instar brevissimi puncti intra Deum collocatur; serenissima autem lux majestatis ejus extra undiqueversum in immensum diffunditur.* Idem in Psalm. 36. conc. 1. *Molendinum, inquit, puto dictum mundum istum, quia rota quadam temporum volvitur, et amatores suos conterit.* Sapienter vero æque ac pathetice Auctor. serm. ad Fratres in eremo. sarm. 31. *O munde proditor,* ait, *cuncta bona promittis, sed cuncta mala profers: promittis vitam, sed donas mortem; promittis gaudium, sed largiris mærorem; promittis quietem, sed ecce turbatio; promittis florem, sed cito vanescit; promittis stare, sed cito recedis.* Et paulo ante: *Væ, qui tibi credit; beatus qui tibi resistit; sed beatior qui a te illæsus recedit.* Et inferius: *Dicant omnes, loquantur cuncti, surgat venerabilis pater Adam cum omnibus filiis suis, at uno ore loquantur, utrum in hac vita gaudium habuerint sine dolore, pacem sine discordia, quietem sine metu, sanitatem sine infirmitate, lumen sine tenebris, panem sine dolore, risum sine fletu.* Et mox: *O munde immunde, in te habitare, et non dolere, impossibile est. In te sperare, et non timere, vanum est. In te tua amare, et non periclitari, vanum est. O fratres mei, nolite ergo eum diligere, quoniam transit, et concupiscentia ejus. Sed ecce mundus transit, et nos turbat, et amatur; fallit et fidelis reputatur: occidit, et velut vita desideratur. O munde immunde, mella tua et dulcedo tua asperitatem habent, jucunditatem falsam; certum dolorem, incertam lætitiam; durum laborem, timidam quietem; rem plenam miseriæ, et spem beatitudinis inanem.* Annon ergo mundus est domus Achzib, sedes mendacii? Annon ipse reipso clamat אכזיב *achzib*, id est, mentior et mentior, decipio et decipiam? Utquid ergo mendaci, et talem se profitenti creditis et fiditis?

Usque ad Odollam veniet gloria Israel.] *Odolla* quæ et *Adulla* et *Adolla* dicitur, urbs fuit antiqua, magna et regia, cujus regem occidit Josue, c. 12. 15. Hanc postea ædificiis munivit Jonathas, atque in hac sabbatum egit Judas Machabæus, 2. Machab. 12. Est, ait S. Hieron. in Locis Hebr. usque hodie vicus porvus ad Orientem Eleutheropoleos. Juxta urbem est spelunca Odollam, in qua latuit David fugiens Saulem, ibique collegit quadringentos viros, quorum factus est princeps, 1. Reg. 22 1. et 2. Reg. 23. 13. Ita Adrichom. in Descript. terræ sanctæ. Jam sensus a variis hic varius datur. Primo, q. d. Assyrius vastabit capietque omnia, usque ad Odollam, quæ est urbs magnifica, et quasi gloria Israel. Sic Judith victrici, ob occisum ab eo Holofernem, acclamavit pontifex et populus: *Tu gloria Jerusalem, tu lætitia Israel, tu honorificentia populi nostri,* Judith 15. 10. secundo, alii per *gloriam Israel* intelligunt Assyrium, qui Israelis opes et gloriam occupavit et hæreditavit: sicut enim eum paulo ante ironice vocavit hæredem Maresa, sic eamdem nunc vocat gloriam Israel. Unde Pagnin. et Vatabl. sic vertunt: *Hæres gloria Israel* (puta Assyrius) *veniet usque ad Odollam.* Tertio, S. Hieron. cum suis *gloriam* accipit per antiphrasin et sarcasmum, pro dedecore, q. d. Dedecus Israelis, quod illi inferet Assyrius vastator, perveniet usque ad Odollam. Quarto, hebr. כבוד *cabod* non tantum gloriam significat, sed et gravitatem. Unde verti potest: *Gravitas,* id est gravis afflictio, *Israelis perveniet usque ad Odollam.* Ita Lyran. et Arias. Quinto, planius proprie potest capi *gloria Israel,* q d Assyrius sensim progrediendo capiet omnes pene urbes Israelis et Judæ, ita ut perveniat ad Odollam, quæ erat in finibus Juda; et consequenter regnum, ditio at gloria Israel quasi propulsa at fugata ab Assyrio, perveniet sistetque in Odollam urbe olim gloriosa: quare illa, ab eodem capta, quasi exstinguetur, et corruet gloria Israel, juxta illud Poetæ:

> Fuimus Troes, fuit Ilium, et ingens
> Gloria Teucrorum.

Hinc, cæso Israele et capta arca, uxor Phinees pontificis gravida, ex dolore enixa filium, vocavit eum *Ichabod,* id est, *ubi gloria?* dicens: *Translata est gloria de Israel, quia capta est arca Dei,* 1. Reg. 4. v. 20. Ita Propheta hic per vastitatem urbis magnificæ Odollam, quæ pene erat extrema in Juda, cæterarum omnium præcedentium et interjacentium urbium vastitatem significat; ita ut in Odollam statura et casura sit ditio et gloria Israelis. Alludit ad etymon *Odollam,* vel, ut hebr. est, *Hadulam. Hadulam* enim hebr. significat, *ornamentum usque ad eos,* scilicet perveniet: vel *transitus* aut *prædu,* scilicet Assyriorum, *usque ad eos,* scilicet perveniet. Ita Pagnin. in Interpret. nomin. Hebr. Daniqua perperam pro *Odollam* legit *olam,* id est sæculum; unde vertit: *Usque in sæculum efferet gloriam Israelis;* et Arobicus: *In sæculum exaltabitur gloria Israelis.*

16. Decalvare.] Non tu, o Jerusalem, ut vult Theodor. hanc enim capere nequivit Sennacherib de quo hic agitur, imo ipse ibidem cæsus est ab angelo; sed vel tu, o Odollam, et tu, o Mareso, ut censet Vatablus; vel tu, o Israel, ut censet Arias; vel potius tu, o Samaria, quæ uti sceleris, ita et exeidii Judæ fuisti dux et choragus, uti hoc capite docui: *decalvare* enim in Hebr. est fœminini generis; ergo fœmininum nomen Samariæ, non masculinum Israelis respicit. Ita S. Hieron et Rupertus. Unde Septuag. aliter hæc dispungentes, clare vertunt: *Gloria filiæ Israel decalvare et detondere super filios delicatos tuos.* Hoc est quod dixit initio cap. v. 5. *Quod scelus Jacob, nonne Samaria?* Sicut ergo cœpit hoc caput in Samaria, ita et in eadem claudit. Dicit ergo: Tu, o Samaria, et consequenter tu, o Judæa, decalvare et tondere in signum extremi luctus Hujus enim apud Judæos, et etiam apud Gentiles signum erat calvitium et depilatio. Sic enim Job afflictus caput totondit, c. 1. v. 20 Idem patet Jerem. 7. 29. et cap. 47 v. 5. et Ezech. 27. 31. Nam, ut ait Ovidius:

> Turpe pecus mutilum, turpis sine gramine campus.
> Et sine fronde frutex, et sine crine caput.

Decalvare ergo, o Samaria, in signum insignis mœroris, desolationis, excidii, et, ut Theodor. ait, rejectionis, qua Deus rejiciet et reprobabit filios deliciarum tuarum, id est, filios qui tibi sunt in deliciis, et, ut Septuag. vertunt, *filios delicatos tuos,* eosque tradet hosti Assyrio vel occidendos, vel captivandos. Ita S. Hieronym. Remig Rupert. Hugo, Lyran. Clarius et Palacius. Unde secundo, consequenter innuit ipsos filios, puta Israelitas et Judæos, ab Assyriis decalvandos et detondendos quasi mancipia. Hoc enim bello captis et servis facere solent victores et Domini. Unde de

Scipionibus dictum: *Sub quorum titulis Africo tonso jacet.* Quocirca Chald. vertit: *Evelle tibi capillos, et projice super filios deliciorum tuarum: sicut aquila, cujus alæ delapsæ sunt, sic odauge calvitium in capite tuo causa filiorum tuorum*, q. d. Fac tibi magnum calvitium, sicut aquila dum senescit plane deglabratur, ut ostendas ingentem luctum et mœrorem.

Dilata calvitium tuum sicut aquila; Syrus et Arabicus: *Multiplica calvitium tuum sicut aquila;* quia sicut aquila plumas, ita tu populum filiosque tuos amittes; unde sequitur: Quoniam captivi ducti sunt ex te.] Tertio, Theodor. Aquilæ, inquit, non tantum decor, sed et celeritas ac robur consistit in pennis; cum enim ei defluunt pennæ, adeo infirma est et timida, ut sese abscondat, nec venari possit vel audeat, sed aliorum potius prædæ sit exposito. Sic ergo et Samaria nuda armis et militibus, quasi implumis aquila, quæ neque robur habet, neque effugium, Assyriorum prædæ exponetur. Quarto, Sanchez censet hic alludi ad Gentilium, quos secuti sunt Israelitæ, morem, qui solebant in suorum funere cæsariem tondere, eamque in defuncti sepulcrum inferre, itaque ei parentare Sic Homerus Iliade 23. ait, ab Achille comam in Patrocli rogum conjectam. Et Catullus in Argonautis:

> In cinerum canos solvent a vertice crines.

Et Seneca in Phædra, actu 5 scena 1.

> Placemus umbras; capitis exuvias cape,
> Laceræque frontis accipe abscissam comam

Idem diserte docet Dionys. Halicarn. in funere Virginiæ. Sensus ergo est, q. d. Omnes tui cives et filii, o Samaria, evellentur aut a natali, aut a vitali solo; omnes morientur vel civiliter, vel naturaliter, hoc est, omnes vel interibunt, vel capientur ab Assyriis. Illis ergo parenta, tuosque crines in eorum rogum injice. Verum cum illi sint innumeri, et tui capilli pauci, ut singulis hoc ritu parentes, oportet ut quidquid in toto corpore capillorum est, ad ipsas usque radices evellas; sicut quidquid est in aquila plumarum, cum ipsis etiam radicibus effluit, dum illarum profluvium et calvitium subdit. Huc accedunt alii, qui censent hic notari et puniri idololatriam crinium, q. d. Tu, o Marosa, tuos tuorumque filiorum et filiarum capillos idolis obtulisti, idcirco decalvaberis, ut in quo peccasti, in eo et puniaris. Idololatras enim capillos capitis et barbæ resectos consecrasse suis diis, docet Alexander ab Alexand. lib. 5. Genial. cap. 18. et ibi Tiraquellus. Et de Ægyptiis testatur Diodorus Siculus libr. 2. cap. 4. *pro pueris morbo affectis voto concepisse, ut si Deus voto adesset, desectum capillum dedicarent.* Et Virgil. 4. Æneid.

> Hunc ego Diti
> Sacrum jussa fero, teque isto corpore solvo.
> Sic ait, et dextra crinem secat.

Et Euripides in Bacchidib. *Sacer capillus est, Deo ipsum nutrio.* Et Papin. lib 1. *Virgineas libare comas.* Idem testatur Tertull. libr. de Anima, et Censorinus lib. de Die natali, in Procemio. Plutarchus in Theseo narrat eum ex more recepto, cum ex pueris excessisset, Delphos abiisse, ut comæ primitias Apollini sacraret Suetonius in Nerone, cap. 12. ait Neronem ex aurea pyxide barbam consecrasse Jovi Capitolino. Gentiles velut simiæ hoc, ut et multa alia, acceperant a Judæis, quorum Nazaræi crinem suum vovebant, sacrabant et comburebant Deo, uti dixi Numer. 6,

Primus sensus uti planior, ita et germanior est. Comparat Israelem aquilæ potius quam aliis avibus: quia cum homo solo capite decalvatur, aquila toto corpore depilatur, cum senescit: unde tunc juvenescit rursum, cum novæ ei plumæ pro veteribus succrescunt; de qua remulta dixi Isaiæ 40. 31. Audi S. Gregor. hom. 18 in Ezech. in fine: *Contigit*, ait, *ei* (Romæ a Longobardis, tempore S. Gregorii, obsessæ) *quod de Judæa novimus per Prophetam prædictum: Dilata calvitium tuum sicut aquila. Calvitium quippe homini in solo capite fieri solet, calvitium vero aquilæ in toto corpore: quia cum valde senuerit, plumæ ejus ac pennæ ex omnibus membris illius cadunt. Calvitium ergo suum sicut aquila dilatat, quia plumas perdidit quæ populum amisit. Alarum quoque pennæ ceciderunt, cum quibus ad prædam volare consueverat: quia omnes potentes exstincti sunt, per quos alienu rapiebat. Hæc autem quæ de Romanæ urbis contritione dicimus, in cunctis facta mundi civitatibus scimus. Alia enim loca clade desolata sunt, alia gladio consumpta, alia fame cruciata, alia terræ hiatibus absorpta. Despiciamus ergo ex toto animo hoc præsens sæculum, vel exstinctum: finiamus mundi desideria saltem cum mundi fine. Imitemur bonorum facta, quæ possumus.* Quidam apud Clarium vertit: *Projice in altum abrasos capillos tuos, quantum subvolare solet aquila,* id est maxime et acerbissime luge. Sed Hebr. vox קרח *carach* significat decalvare, non projicere in altum.

Alii censent aquilam, uti et hominem, solo capite decalvari: calvitium enim proprie est capitis, depilatio vero corporis. Cum enim aquila senescit, plumas tam in capite, quam in corpore amittit; unde tunc in capite decalvatur, in corpore depilatur. Verum de calvitio capitis aquilæ, nihil præ aliis avibus singulare apud Plinium, Ælianum, Aristot. Aldrovandum et alios legimus; sed depilationem totius corporis aquilæ celebrant omnes. Decalvare ergo hic idem est quod depilare. Unde ait: *Dilata calvitium tuum*, at scilicet a capite per totum corpus extendatur.

Tropol aquila pennas veteres dimittens, seque decalvans et depilans, et mox novas assumens, symbolum est pœnitentiæ et pœnitentium, qui calvitium pœnitentiæ, id est luctum, signaque luctus assumunt, ac veteres pravos mores deponunt, novamque virtutis vitam ineunt. Ita ex S. Hier. Aldovrandus in Aquila pag 69. imo Psaltes Psal. 102. 5 *Renovabitur ut aquilæ juventus tua*, nimirum veterem hominem deponens, *novum autem qui in Creatoris agnitionem renovatur, assumens*, ait ibidem S Chrys. Sicut enim aquila omnes pennas veteres deponit, totoque corpore se deplumat, ut ubique novas assumat, totumque corpus renovet; ita peccator et pœnitens omnes mores pristinos deponare, novosque assumere debet, ut fiat alter novusque homo. Hoc verum, sed rarum pœnitentiæ est schema

Symbol. Samaria, et quivis peccator per peccatum decalvatur, id est, omni decore et gloria vitiatum et

gratiarum spoliatur. Ita S. Hieron. Unde perdit Odollam, id est ornamentum eorum; et Maresa, id est hæreditatem gratiæ Dei et regni cœlestis; et Samariam, id est custodiam Angelorum; et qui antea erat Israel, id est dominans Deo, fit mancipium diaboli.

Anagog. Rupert. Hac, ait, similitudine aquilæ deplumantis se, ut novas pennes assumat, continetur tacita promissio alterius sobolis melioris; Samariæ quidem ad litteram, fidelium vero et sanctorum mystice, præsertim per resurrectionem et gloriam cœlestem.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Recensat oppressiones pauperum, aliasque injurias proximis illatas ab Israelitis: ideoque eis captivitatem comminatur, non ex odio, sed ex amore et compassione. Unde v. 11. Utinam, ait, non essem vir habens spiritum, et mendacium potius loquerer. Quocirca v. 12. tristibus læta subjungens, promittit Christum, qui eos e captivitate in unum Ecclesiæ ovile, quasi pastor colligat.

Theodor. putat Prophetam hic vaticinari duabus tantum Tribubus: Rupertus vero, Vatabl. et a Castro, decem dumtaxat. Verius est eum primo decem, deinde duabus Tribubus hæc edicere, uti censet Arias. Probatur primo, quia caput hoc simile est priori, et ab eo continuo filo deducitur, connectitur, et pendet. Ergo sicut ibi primo egit contra decem, deinde consequenter vel comitanter contra duas Tribus; ita agit et hic. Secundo, quia v. 12. et cap. 3. 1. alloquitur tam Jacob, quam Israel. Ergo sicut cap. 1. 5. per Jacob intellexit decem Tribus, per Israel duas, ita et hic. Tertio, quia v. 12. ait Christum congregatorem in suum ovile tam Jacob, quam Israel. Atqui Christus congregavit tam decem Tribus, quam duas: ergo. Quarto, quia non tantum hic agi de decem Tribubus, sed et de duabus, patet clare cap. 3. 10. ubi ait: Qui ædificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniquitate. Et v. 12. Propter hoc causa vestri, Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem quasi acervus lapidum erit.

1 Væ qui cogitatis inutile, et operamini malum in cubilibus vestris: in luce matutina faciunt
illud, quoniam contra Deum est manus eorum. 2. Et concupierunt agros, et violenter tulerunt, et rapuerunt domos, et calumniabantur virum, et domum ejus: virum, et hæreditatem ejus. 3. Idcirco hæc dicit Dominus: Ecce ego cogito super familiam istam malum: unde non auferetis colla vestra, et non ambulabitis superbi, quoniam tempus pessimum est. 4. In die illa sumetur super vos parabola, et cantabitur canticum cum suavitate, dicentium: Depopulatione vastati sumus; pars populi mei commutata est: quomodo recedet a me, cum revertatur, qui regiones nostras dividat? 5. Propter hoc non erit tibi mittens funiculum sortis in cœtu Domini. 6. Ne loquamini loquentes: Non stillabit super istos, non comprehendet confusio. 7. Dicit domus Jacob: Numquid abbreviatus est spiritus Domini, aut tales sunt cogitationes ejus? Nonne verba mea bona sunt cum eo qui recte graditur? 8. Et e contrario populus meus in adversarium consurrexit: desuper tunica pallium sustulistis: et eos qui transibant simpliciter convertistis in bellum. 9. Mulieres populi mei ejecistis de domo deliciarum suarum: a parvulis earum tulistis laudem meam in perpetuum. 10. Surgite, et ite, quia non habetis hic requiem: propter immunditiam ejus corrumpetur putredine pessima. 11. Utinam non essem vir habens spiritum, et mendacium potius loquerer: stillabo tibi in vinum et in ebrietatem: et erit super quem stillatur populus iste. 12. Congregatione congregabo Jacob totum te: in unum conducam reliquias Israel, pariter ponam illum quasi gregem in ovili, quasi pecus in medio caularum, tumultuabuntur a multitudine hominum. 13. Ascendet enim pandens iter ante eos: divident, et transibunt portam, et ingredientur per eam; et transibit rex eorum coram eis, et Dominus in capite eorum.

1. VÆ QUI COGITATIS INUTILE] Hebr. און *aven*, id est *vanitatem* vel *iniquitatem*. Ita Pagnin. et Vatabl. Chald. *rapinam*; Syrus, *fraudem*; Arabicus, *ignorantiam*, insipientiam. Agit enim de injuriis proximo illatis. Sicut enim c. 1. descripsit peccata Israel in Deum, ita hic ejusdem scelera in proximum commissa recenset. Est Liptote, sive Imminutio, figura Rhetorica, qua modestiæ causa minus dicitur, et majus intelligitur; ut cum ait Poeta: *Quem non virtutis egentem* (id est quem virtute pollentem et abundantem) *abstulit atra dies*. Sic idola in Scriptura vocantur *vana*, quia in se vana falsaque sunt numina; at non vanam, sed veram afferunt noxam: puta culpam et pœnam. Septuag. pro הוי *hoi*, id est væ, aliis punctis, et per metathesin litteræ, vau cum iod, legerunt היו *haiu*, id est, *facti sunt cogitantes labores*, id est peccata et scelera: peccatum enim parit laborem et dolorem tam præsentem, quam futurum.

ET OPERAMINI MALUM IN CUBILIBUS VESTRIS, q. d. Noctu in lectis excogitatis et machinamini scelera, puta fraudes et oppressiones pauperum, quæ summo mane avide et festinanter expletis. Hoc est enim quod sequitur: IN LUCE MATUTINA FACIUNT ILLUD] *Faciunt*, id est facitis. Est enallage personæ: sed ait *faciunt*, quasi ob rei indignitatem avertens faciem et sermonem ab eis: unde de eis quasi alienis et hostibus, in tertia persona loquitur.

QUONIAM CONTRA DEUM EST MANUS EORUM.] *Manus*, id est, consilium, machinatio, operatio, et exsecutio quæ fit manu. Nota: Hebr. אל *el* significat fortitudinem, et inde Deum, quia ipse est fortissimus. Unde ex Hebræo sic verti potest: *Quoniam ad fortitudinem manus eorum*, id est, quia manus eorum sunt fortes, sive *quia viribus pollent*, ut vertit Tigurina; atque *quia facultas in manibus eorum ad opprimendum*, ut vertit Pagnin. Sic et Chald. Clarius et Arias, q. d. Machinantur injurias proximis, easque reipsa inferunt, quia sunt potentes, nec quis valet eis resistere. Unde S. Hieron. *Non consideratis*, ait, *quod adversus Dominum fortis est manus vestra?* Tertio, Septuag. totum hunc locum sic transferunt: *Facti sunt cogitantes labores, et operantes mala in cubilibus suis, et simul cum die* (mox ut dies illucescebat) *consummabant ea, quia non levaverunt ad Dominum manus suas.*

Ubi nota quanta sit vis orationis, et quanta mala ex ejus omissione et neglectu sequantur. Hi enim Israelitæ omnes fraudes et rapinas machinabantur et perficiebant, eo quod non levarent manus suas ad Dominum, ut vertunt Septuag. Si enim eas levassent, partim recordatione Dei et judiciorum ejus deterriti, a scelerum molitione destitissent; partim Deus ab eis invocatus gratia sua eos prævenisset, qua eos avocasset a malo, et incitasset ad bonum. Idem reipsa experimur in magnis peccatoribus; scilicet eos oblivisci orationis et Dei, uti de senibus illis Susannæ pudicitiæ insidiantibus dicitur Daniel c. 13. v. 9. *Everterunt sensum suum, et declinaverunt oculos suos, ut non viderent cœlum, neque recordarentur judiciorum justorum.* Et Psaltes Psalm. 13. cum vers. 1. dixisset de impiis: *Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in studiis suis, etc. omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, etc. contritio et infelicitas in viis eorum, etc.* Causam horum omnium malorum et scelerum subdit, v. 5. dicens: *Dominum non invocaverunt.* Ex adverso ipse Psaltes jugiter orat Deum, ut ab eo in suis cogitationibus et operibus dirigatur, ne in aliquod peccatum labatur: *Perfice*, ait, *gressus meos ut non moveantur vestigia mea*, Psal. 16. 5. *Vias tuas, Domine, demonstra mihi, et semitas tuas edoce me. Dirige me in veritate tua, et doce me, quia tu es Deus salvator meus*, Psalm. 24. 4. *Legem pone mihi, Domine, in via tua, et dirige me in semitam rectam, propter inimicos meos*, Psal. 26. 11. Idipsum facit sæpe alibi, et toto Psal. 118. qui est de custodia legis Dei. Et S. Paulus 2. Corinth. 13. 7. *Oramus*, ait, *Deum, ut nihil mali faciatis.* Scribit Cassianus, collat. 10. c. 9. servos Dei in initio cujusque operis solere implorare opem Dei, ut illud recte, sine peccato, et cum virtute obeant, ac dicere: *Deus in adjutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina*, prout Ecclesia orat initio Horarum singularum; quæ et ad Primam initio diei ita precatur: *Domine, Deus omnipotens, qui ad principium hujus Diei nos pervenire fecisti, tua nos hodie salva virtute, ut in hac die ad nullum declinemus peccatum, sed semper ad tuam justitiam faciendam, nostra procedant eloquia, dirigantur cogitationes et opera.* Experientia docuit Confessores, pro fide Christi captos a tyrannis, in ea fortes perstitisse, factosque Martyres quotquot jugi orationi se dediderunt; cecidisse vero eos qui orare, et Dei opem invocare neglexerunt. Idem vidimus et videmus in aliis tentationibus quibuslibet. Idem experimur in nobis ipsis. Hujus rei symbolo legitur in libris Machab. quod Judas Machabæus, qui tot tamque nobiles victorias de Antiocho obtinuit, semper ante singula prælia ferventes ad Deum preces fuderit, excepto ultimo in quo confossus occubuit, quia tunc orasse non legitur. Quotidie ergo oremus cum S. Ambrosio et S. Augustino in hymno: *Te Deum laudamus: Dignare, Domine, die isto sine peccato nos custodire.*

2. RAPUERUNT DOMOS.] concupierunt domos æque ac agros proximi, easque rapuerunt vi vel fraude, ut concupiscentiam suam explerent.

ET CALUMNIABANTUR VIRUM,] per calumniam opprimebant, accusantes eum falso, ut ei bona, vel etiam vitam eriperent: hoc enim est hebr. עשק *asac*. Unde Tigurina vertit, *vim inferunt cuique*; Pagn. *oppresserunt virum*; Sept. *diripuerunt virum*.

3. ET NON AMBULABITIS SUPERBI] Chald. et Septuag. *erecti*, q. d. Deprimam erectam et superbam eorum cervicem, reddam eos humiles et dejectos, ut colla tumida submittant, cervices altas inclinent.

QUONIAM TEMPUS PESSIMUM, id est, maxime calamitosum, EST,] id est, erit, q. d. Inducam eis maximas clades, quæ cervices eorum superbas contundant et frangant. Sic dicitur Matth. 6. 34. *Sufficit diei malitia*, id est, afflictio et calamitas, *sua*. Sic ex adverso Hebræi vocant *bonum*, id quod prosperum est et jucundum, ut: *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum*, Psalm. 132. vers. 1. Ad hunc Michææ locum allusit Apostolus Ephes. cap. 5. vers. 16. *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.*

4. IN DIE ILLA SUMETUR SUPER VOS PARABOLA,] puta

nænia, id est, lamentum funebre et carmen lugubre, vulgo et passim cantandum. Sic parabola vel lamentum vocatur nænia excidii Babylonis, Isaiæ 14. 4. et Tyri, Ezech. 27. 2. et Ægypti, Ezech. 32. 2. Ratio est quia uti parabolæ, ita et næniæ adhiberi solent similitudines, gnomæ, metaphoræ, similesque figuræ et schemata, quæ in carmine adhibentur. Adhæc sunt res tritæ, quæ vulgo in omnium ore versantur; hæ enim Hebræis vocantur parabolæ, vel proverbia.

Et cantabitur canticum cum suavitate.] Hebræi: *Et lamentabitur lamentum lamenti*, id est lamentum summum, sive maxime lugubre. Ita Pagnin. Vatablus et alii. Dices: Cur ergo Noster et Sept. vertunt, *canticum cum suavitate*; et Arias, *lamentum cum solamine?* Resp. quia quando Hebræi idem nomen iterant in genitivo, significant quid in eo genere eximium, pulcherrimum et summum, ut, Rex regum, id est summus Rex: Canticum canticorum, id est, canticum pulcherrimum. Sic hic lamentum lamenti est eximium et pulcherrimum lamentum: præsertim quia omnis cantus, etiamsi lugubris et lamentabilis, hoc ipso quo cantus, suavis est, auresque et mentem delectat: quinimo non tantum melancholici, sed et viri pii compunctioni dediti, magis delectantur carmine et musica funebri, quam festiva et exsultante. Hac de causa veteres in funere adhibebant lamentatores et lamentatrices, canentes tibiis, ut tibiarum sono et voce, licet lugubri, lenirent dolorem parentum et cognatorum, qui proinde ita voces suas frangebant et flectebant, ut modulatione sua lenirent mœrorem. Ita et hoc lamento insigni lenitur mœror Hierosolymæ vastatæ, eique licet mœrenti, suavitatem aliquam præfico ingerit, eamque consolatione tali loco congrua demulcet.

Aliter Ribera: Hebr. inquit, נהיה *nihia*, id est, lamenti vel lamentationis, a radice נהה *naha*, id est, lamentatus est, deduci potest a radice הוה *hava*, quod significat frangere, conterere, q. d. Frangetur, id est, fracta, incisa et molli voce, hoc est cum suavitate, canetur hoc lamentum. Melius *nihia* deduces ab היה *haio*, id est fuit: ut *nihia* idem sit quod factum, completum, concinnum, elegans, ideoque demulcens, delectans et suave.

Aliter Remig. Albert. Lyran. et Hugo; censent enim hoc lamentum assumendum non ab ipsis Israelitis, sed ab eorum hostibus Assyriis, qui imitantes et replicantes hoc Israelitarum lamentum, canent per irrisionem cum suavitate idipsum, quod Israelitæ canent cum luctu. Verum alii simplicius censent Prophetam hoc lamentum assignare non Assyriis, sed ipsis Israelitis vastatis, puta canendum ab eorum præficis et lamentatoribus publicis, qui lamentis præerant, ad publicum civium in tanta clade solamen. Hoc enim significant ipsa verba lamenti, quæ sunt primæ personæ: *Depopulatione vastati sumus*.

Depopulatione vastati sumus; Hebr. *Vastando vastati sumus*, id est, ut Pagnin. *Penitus vastati sumus*. Pars populi mei commutata est.] Sunt verba Synagogæ, puta Samariæ et Hierosolymæ, q. d. Pars populi Israelitici translata est a Salmanasar in Assyriam, æque ac pars populi Judaici translata est a Nabuchodonosore in Babylonem. Secundo, *pars*, id est sors et hæreditas populi mei, puta agri Samariæ, ab Israelitis translati sunt ad Cuthæos et Assyrios, æque ac agri Judææ occupati sunt a Chaldæis, 4. Reg. 17. et cap. 25.

Quomodo recedet a me, cum revertatur qui regiones nostras dividat?] q. d. Persuadebant nobis pseudoprophetæ et adulatores, nosque credebamus, quod, cum Salmanasar populatus esset agros Samariæ paucis abductis, nosque illi promitteremus tributum, amplius ad nos non rediret, foretque nobis pax: sed ecce redit et obsidet Samariam, eamque capit, omnesque Israelitas abducit, ac in eorum locum ex Assyria in Samariam adducit Cuthæos, qui agros eorum possideant, quasi incolæ perpetui futuri, ut nulla nobis ad nostra redeundi supersit spes. Idem dicunt Judæi de Nabuchodonosor: sperabamus cum occiso Joakim, et capto Joachin, indictoque nobis tributo, non rediturum: sed ecce redit, capit Jerusalem, excæcat Sedeciam, filios ejus obtruncat, cives omnes abducit, agros nostros alienis distribuit; nihil ergo spei nobis superest. Huc accedit expositio S. Hieronymi, Remigii, Haymonis et aliorum, qui hæc de Sennacherib exponunt, quasi dicat: Cum Sennacherib recederet ab obsidione Jerusalem, ut occurreret Tharacæ regi Æthiopum, nos Judæi sperabamus eum amplius non rediturum: sed ecce redit, Jerusalem obsidet, agrosque nostros suis dividit.

Paulo aliter vertit Pagnin. *Quomodo*, inquit, *removit a nobis quos sperabamus nobis restitui? agros nostros hostis divisit sibi*. Et Vatabl. *Quomodo abstulit a me, cum restituturus videretur* (nobis) *agros nostros? divisit*, supple nostros agros aliis, q. d. Fallimur spe nostra, sperabamus agros nostros nobis restituendos, et ecce in eos hostes nostri possessores inducuntur.

5. Propter hoc non erit tibi.] Verba sunt Prophetæ ad Samariam, vel potius Samariæ et Judææ ad seipsam. Sic enim lugentes ex patho seipsos subinde quasi alienos alloquuntur, q. d. Posthac terram tuam, o Samaria et Judæa, inter tuos cives funiculo non divides, uti antea facere solebas, quia scilicet privaberis omni tua possessione, hoc est, posthac ego Samaria et Judæa meis filiis terram non dividam, quia ea omnino privabor. Hic finitur lamentum et nænia.

6. Ne loquamini loquentes, etc.] Hebr. *Ne stilletis stillabunt*, quod Vatabl. sic vertit: *Ne stilletis his qui stillare solent*, id est Prophetis, propterea *non stillabunt* posthac *istis*: sicque exponit, Dicere solent Prophetis: Ne loquamini, hoc est, nolite prophetare et vaticinari nobis, q. d. Vos veris Prophetis silentium imponitis, et propterea privabimini Prophetis et prophetia. Verum melius Noster, Symmach. et alii veteres vertunt: *Ne stilletis stillantes*, vel stillando. Nam futurum Hebræi subinde usurpant pro participio, ut Osee 12. 11. hebr. est: *Si Galaad idolum, ergo frustra fuerunt in Galgal, bobus immolaverunt*, id est immolantes, ut vertit Noster et alii. Et c. 13. 3. *Immolate homines, vitulos adorabunt*, id est adorantes, ut vertunt Sept. Noster et alii. Jam per *stillare* Sept. intelligunt plorare et lacrymari: oculorum enim stillæ sunt lacrymæ. Unde vertunt: *Ne lacrymemini lacrymas*. Verum apud Hebræos, præsertim Prophetas, *stillare* idem est quod loqui, prophetare, concionari, uti sæpe monui. Nam, ut ait S. Hieron. *Eloquium ab eo quod fluat, et ad aures perveniat audientium in si-*

militudinem pluviæ descendentis, stillotionem vocat, præsertim quia grave est, minax et onerosum: stillæ enim eum pondere, impetu, nimbo et grandine sæpe decidunt. S. Hier. Remig. et alii censent hæc esse verba Prophetæ ad populum, q. d. Nolite dicere, o Judæi, id quod soletis; Prophetæ prædicunt et comminantur nobis mala, at nos eis non credimus: non enim stillabit, id est non ruet, super nos calamitas ista.

Verum, quia non ait: *Non stillabit* super nos, sed *super istos*, hinc alii probabilius censent esse verba alterius Prophetæ, vel viri sapientis ad Michæam similesque Prophetas, q. d. Nolite, o Michæa, o Amos, o Joel, etc. prophetare Israelitis, quia ipsi non credunt: unde vestrum eloquium non stillabit super istos, id est, non instillabit illis pia monita: nec enim *comprehendet* illos confusio, dolor aut pœnitentia, q. d. Sunt obstinati et incorrigibiles. Quocirca Chald. vertit: *Ne prophetetis prophetiam, neque doceatis populum istum; non non odmittunt confusionem*, q. d. Frustra eos monetis; nam perfricuerunt frontem, et in suis sceleribus sunt impudentes. Unde sequitur:

7. Dicit domus Jacob. Pro *dicit* hebr. est האמור *heamur*, id est, *hoc est dictum domus Jacob: he* enim demonstrativum significat *hoc*. Ita Noster. Nam dum Prophetæ eis exitium minantur, obstrepunt dicuntque: Numquid abbreviatus est spiritus Domini? q. d. Numquid arctatus et angustiatus (hoc enim significat hebr. קצר *katsor*) est spiritus misericordiæ Dei, ut nos qui sumus populus ejus perdere velit? numquid tales sunt cogitationes ejus,] quales enuntiant nobis Prophetæ, tristes scilicet et exitiales, et non potius benigne et pacificæ? juxta illud quod ipse ait per Jeremiam, cap. 29. 11. *Cogito super vos*, ait Dominus, *cogitationes pacis et non afflictionis*. Ita S. Hieron. Haymo, Remig. et alii.

Secundo, alii *he* in *heamur* accipiunt non ut demonstrativum, sed ut interrogativum vel admirativum. Unde vertunt: *O dicto domus Jacob!* Ita Pagnin. vel, *Annon dictum est o domo Jacob?* Ita Tigurina, q. d. Itane, o Jacobitæ, id est, Israelitæ, dicitis Prophetis: Ne stilletis, id est, prophetetis nobis mala, uti præcessit? *Annon abbreviatus est spiritus Domini?* q. d. Etiamsi illis Prophetis claudatis ora, et silentium imponatis, annon possum alios acriores eorum loco suscitare et submittere, qui duriora nuntient? *Annon hæc sunt opera ejus?* q. d. Nonne hæc oracula minacia non sunt Prophetarum, sed ipsius spiritus Domini, qui per os eorum loquitur? q. d. Contenditis et pugnatis, o Israelitæ, non contra Prophetas, sed contra Deum, novam gigantomachiam contra Deum instituitis. Videte ergo ne ut gigantes a Deo fulmine adigamini in Abyssum. Durum enim est vobis contra stimulum calcitrare. Ita Vatablus. Verum prior sensus est genuinus; nam τὸ *dicit domus Jacob* non ad præcedentia, sed ad sequentia spectat. Quæ ergo sequuntur: *Numquid abbreviotus est spiritus Domini?* sunt verba non Dei, sed populi Israel, cui respondet Deus dicens:

Nonne verba mea bona sunt cum eo, qui recte graditur?] Sunt verba et responsio Dei. Nota *bona*, id est benigna, clementia, jucunda. Sic dicitur Psal. 7. 21. *Quam bonus Israel Deus, his qui recto sunt corde!* *bonus*, id est, suavis et benefieus; et Michææ 7. 4. *Qui optimus*, id est, benignissimus et mansuetissimus, *in eis est, quasi paliurus, et qui rectus* (id est, placens, gratus, jucundus, placidus) *quasi spina de sepe*. Israelitæ Prophetis minantibus Dei vindictam obstrepebant et objiciebant Dei clementiam et bonitatem erga populum suum. Hisce respondet hic Deus se bonum et clementem esse, sed bonis et rectis; malum vero et rigidum malis et impiis, quales erant Israelitæ, q. d. Vos a me et Prophetis exposcitis verba bona, id est oracula fausta et læta: sed respondeo hæc a me dari bonis, mihique obedientibus; his enim ea ex promisso meo debentur. Vos autem pravi estis, mihique rebelles; ergo nonnisi oracula rebellibus digna, puta tristia et minacia, a me exspectate. Unde subdit:

8. Et e contrario populus meus in adversarium consurrexit.] Pro *e contrario* hebr. est אתמול *etmul*, quod primo, significat *heri, paulo ante*. Unde Sept. Symmach. Pagnin. Vatabl. Clarius et alii vertunt, *heri*, vel ante *unum diem*, id est paulo ante, jam recenter, *populus meus hostis in morem insurrexit*, tum contra me meamque legem, tum contra proximum. Unde Pagnin. vertit: *Quasi inimicus alter contra alterum stetit*, scilicet eum tunica et pallio spolians, ut sequitur, q. d. Qui heri erat populus meus, hodie mihi rebellis, contra me æque ac contra proximum suum consurgit. Ita Vatablus.

Secundo, *etmul* potest esse conflatum ex *et*, id est, *ex*, et מול *mul*, id est, *contra*, q. d. E contra, ex adverso, ut sit sensus, q. d. Ego bonus sum bonis et rectis, mihique consentientibus: vos vero, Israelitæ non estis tales: sed contra me et proximos vestros quasi hostes consurgitis. Quid mirum ergo si vos mali malum, id est maleficum, me, non bonum et beneficum experiamini? Ita S. Hier. Remig. Hugo et alii. Quocirca Sept. vertunt: *Et ante populus meus in inimicitia restitit contra pacem suam*. Pax enim omne bonum significat et complectitur.

In adversarium consurrexit.] S. Hier. *Tyrannice adversum me arma corripuit*. Idololatræ ergo et peccatores sunt tyranni et rebelles qui contra Deum pugnant.

Desuper tunica pallium sustulistis.] Primo, Chald. aliter hæc accipit, scilicet ut significent non culpam, sed pœnam Israelis. Sic enim totum hunc locum vertit: *Ob scelera hosti traditi sunt, e regione eorum populi stantes passident eos: pecuniam eorum pretiosam ab eis tollunt, transeuntes per terrorem eorum confidenter convertuntur in eos, velut bella confractos*. Secundo, Arias, q. d. Heri populus meus mihi fidelis et obediens, in hostes suos potens insurrexit, eosque protrivit: at nunc, cum a me ad idola et scelera descivit, mea ope et robore destitutus, factus est ignavissimus, timidissimus et imbecillimus; adeo ut, si prospiciat vestem e regione, quam viator quispiam baculo (ut fit) suspensam ferat, ex vano hostium metu militare id signum esse putans, trepide fugiat, etiam abjecto pallio, ut celerius fugam capessat. Verum planus est sensus quem reddidit Noster, q. d. Vos, o Israelitæ, adeo rapinis fuistis addicti, ut obvio viatori raperetis pallium, id est extimam vestem, cum intimam tunicam corpori ejus nimis astrictam rapere non possetis: itaque coegistis eum publice seminudum, ut rusticanum hominem indecore incedere. Idcirco spoliabunt et nudabunt vos Assyrii, tum quia vos spoliastis alios, tum

quia opes vestræ non sunt vestræ, sed prædæ et rapinæ pauperum; a vobis ergo quasi injustis possessoribus, avolabunt ad Assyrios.

Tropol. S. Hieron. hæc refert ad eos qui simplices pervertunt, eosque Dei gratie et virtutibus despolient, pelliciendo eos in hæresim, libidinem, furta, etc.

ET EOS QUI TRANSIBANT SIMPLICITER, innoxie et consequenter fidentes, et nihil mali timentes, ut habent Hebræa: hos, inquam, CONVERTISTIS IN BELLUM,] id est bello et rapina appetistis, quasi hostes invasistis, pugnis contudistis, contumeliis vexastis, vestibus rebusque suis spuliastis, quasi prædones et grassatores viarum publicarum.

9. MULIERES POPULI MEI EJECISTIS DE DOMO DELICIARUM SUARUM.] Primo q. d. Occidistis, vel expulistis, vel in carcerem trusistis maritos populi mei, id est plebeiorum et pauperum: nec hoc contenti, uxores eorum expulistis suis ædibus, in quibus eum maritis in amore, pace et suavitate conjugoli, quasi in domo deliciarum vivebant, ut ædes earum et prædio occuperetis. Ita Lyran. Arias et Vatabl. Porro pauperes vocat *populnm suum*, quia, ut ait Psaltes Psal. 9. 35. *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor.* Et Christus, Matth. 25. 40. *Quamdiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis.* Sic Achab occiso Naboth, invasit vineam Naboth, ex eaque uxorem ejus jam viduam exturbevit, 3. Reg. 21. 16.

Aliter S. Hieron. q d Vestris sceleribus causa fuistis, eur matronæ honestæ et divites domibus suis, in quibus delicate vivebant, extractæ, ab Assyriis ducerentur in captivitatem. Aliter et Vatabl. q. d. Sollicitando uxores ad adulterium, vel de eo illas columniando, aut suspectas faciendo, concitastis maritos, ut eas quasi adulteras domo expellerent, itaque a parvulis earum abstulistis laudem, id est decus et gloriam, quia fecistis ut filii earum essent viles et abjecti, aut nothi et spurii: coegistis enim illas a maritis expulsas, alias dumos et viros adire, hoc est, ut verbo dicam, coegistis illas adulterari. Nota: Pro *tulistis laudem meam in perpetuum*, S. Gregor. Nazianz orat. 7. ex Septuag. (qui pro הדרי *hodarai* legerunt הרי *hare*, id est montes) legit, *appropinquate montibus æternis*, sicque explicat: Jubet, inquit, ut pastores gregem ad montes et edita loca impellant, ut scilicet fidelibus ostendant viam arduæ virtutis et perfectionis. Unde Syrus vertit: *Et a parvulis eorum accipietis gloriam in sæculum*; Arabicus: *Induentur gloriam in æternum.*

A PARVULIS EARUM TULISTIS LAUDEM MEAM IN PERPETUUM.] Laudassent enim me parvuli, si a parentibus in conjugali amore honeste fuissent educati, eorumque hæredes effecti. Et a vobis et parentibus orbati, et bonis spoliati, gemont, fremunt, vobis meledicunt, clamantque vindictam in cœlum. Ita Albertus et Arias Secundo, tulistis ab eis meam laudem, tum quia eos a matribus avulsos honesta piaque educatione privastis, et in idololatria vestra educastis; tum quia eos ad paupertatem adegistis, ob quam ad omnia scelera, vestramque voluntatem et libidinem eos inflexistis Tertio, *laudem*, id est gloriam; et Tigurina, *honorem*, q d. Fecistis eos mihi et sibi viles et inglorios, separando eos a parentibus, et matres a patribus: bona enim matrimonii quibus Deus glorificatur, olim erant duo, scilicet proles et fides conjugalis; nunc in lege nova sunt tria, scilicet proles, fides et Sacramentum. Vos hæc omnia hac separatione evertistis: evertistis ergo omnem meam in matrimonio gloriam, præsertim quia spoliando filios bonis paternis, fecistis ne ipsi matrimonium inire, et stirpem paternam propagare possent. Hæc enim fuisset mea, æque ac ipsorum laus et gloria; unde Chald. vertit: *Ab ipsis filios tollentes, translata est gloria eorum, quam dixerunt in æternum permansuram.*

10. SURGITE ET ITE, q. d. Ob has rapinas et scelera vestra, o Israelitæ, abite in captivitatem Assyriacam, et vos, o Judæi, in Babylonicam: QUIA NON HABETIS HIC REQUIEM, q. d. Vos inquieti et turbulenti terram hanc, id est terræ incolas, vexatis; hinc pariter non habebitis in ea quietem, sed Assyrius vexabit vos et abducet: PROPTER IMMUNDITIAM EJUS, scilicet terræ qua vos eam polluistis, CORRUMPETUR PUTREDINE PESSIMA,] id est sanguine et tabe cadaverum vestrorum inficietur, et vastitate extrema vastabitur, q. d. Quia vos terram hanc vestris sordibus et sceleribus fœdastis, hinc illa evoment vos, tradetque vos mactandos Assyriis, ut vestro sanguine imbuta, per justam vindictam quasi eluat sordes quibus illam contaminestis, eique quasi vim intulistis. Terra enim hæc sancta non potest sustinare vos tam pollutos et inultos. Unde Pagnin. vertit: *Surgite et ite, quia non est hæc civitas requiei; et quia est immundo, corrumpet eam et corruptione valde forti*; et Chald. *Surgite et migrate, siquidem non est hæc terra domus requiei impiis, ut eam polluatis, perdita agitis, ut eam efficiatis immundam, contra eam consociamini.* Hebr. enim חבל *chabal* significat et corrumpi, et colligari, indeque consociari. Unde et Tigurina pro *corruptione valde forti*, vertit, *et funis nimium intentus*: חבל *chebel* enim est funis, quo res colligamus et consociamus.

11. UTINAM NON ESSEM VIR HABENS SPIRITUM, ET MENDACIUM POTIUS LOQUERER !] Ex Hebræo varie verti potest. Primo, Tigurina: *Si vir essem spiritum* (ventum, vanitatem) *sequens et mendacium concinnans: prophetaremque tibi de vino et sicera, Propheta essem pro hoc populo*, q. d. Si loquerer placentia et voluptuaria de indulgando genio, ventri et veneri, uti fecit Lutherus ejusque asseclæ, essem Propheta gratus huic populo. Huc accedit Chald. *Pro eo quod aberrarunt post pseudoprophetas, qui eis spiritu mendaci prophetabant, quique illos vino et ebrietati assuefaciebant, erit profecto sicut didicerunt post pseudoprophetas aberrare, sic exsultabit in terram mendaciorum populus istius generationis.* Respicit ad v. 6. q. d. Populus iste deliciis assuatus odit veros prophetas qui severe dicunt: amat falsos, qui epicurea vaticinantur. Quia ergo amat mendaces et mendacia, eat in Assyriam, quæ est terra mendaciorum, id est idolorum et falsorum prophetarum, ibique mendaciis suis, uti chamæleon vento, se pascat.

Secundo, Pagnin. *Si fuerit quispiam qui ambulet per viam venti, et mendacium mentitus fuerit, dicendo: Stillabo tibi pro vino et sechar*, q. d. Si quis surgat pseudopropheta, qui non populi, sed suum quærat lucrum, stillans, id est docens, ut vinum et siceram pro mercede doctrinæ suæ conquirat, hic nimirum a populo isto stolido acceptabitur et coletur ut Propheta.

Tertio, et genuine vertit Noster: *Utinam non essem vir habens spiritum!* etc. q. d. Utinam non haberem spiritum propheticum! utinam, quæ prophetizo de eiado et exitio Israelis, non sint prophetiæ a Deo revelatæ; sed mendacia mihi a vono timaris et pusillanimitatis spiritu metuque suggesta! Sic vulgo dicimus: Utinam decipiar! utinam sim falsus vates! Sic ait Lucanus:

> Dii facta secundent,
> Et fibris sit nulla fides, sed conditor artis
> Finxerit ista Tages.

Nota: Non optat Michæas formaliter mentiri; hoc enim optare, est peccatum; sed materialiter tantum, hoc est, optat dumtaxat ut mendacium, id est falsum sit, seu ut reipsa non eveniat id quod prædicit; ac consequenter ut id quod prædicit, non prædicat ex spiritu Dei, sed ex spiritu suo, puta humano vani timoris. Id dicit ex amore, quia optat suos cives perdurare, et non exscindi, nec perdi ab Assyriis; quod tamen ipse ex Deo eis comminabatur. Ita S Hieron. Remig. Haymo, Hugo et Lyron. Nota: Pro *vir habens spiritum*, hebr. est *vir vadens spiritu*, id est qui agitur vertigine, qui non habet spiritum stabilem et certum, sed vagum, mobilem, incertum, inconstantem, ut modo verum videat, modo falsum, etiam circa unum idemque: quo fit ut quod asseruit, illico revocet et neget, q. d. Utinam hac in re actus spiritu vago et erratico, vagarer deciperer et errarem, mihique liceret revocare oraculum excidii Israelis, quod edidi! Posset verti: *Utinam essem vir vadens vento!* vel, ut Pagnin. et Tigurina, *ambulans per viam venti*, id est impulsus vento vanitotis vanique timoris, erroris et mendacii (sic Flandri de jactabundo et mendace dicunt: Ventosus est, spirat ventum) ut vano timore actus metuam, augurer et enuntiem excidium Israelis, quod re ipsa non eveniet. Sic enim melancholici, pusillanimes et timidi omnia tristia de se et aliis suspicantur et ominantur. Tales enim tristes cogitationes, suspiciones et metus parit humor melancholicus, frigidus et ater: sicut ex adverso complexio sanguinea, calida et spiritosa parit cogitationes et ominationes bonas, lætas, animosas, uti videre est in iis qui sanguinei et joviales sunt.

Stillabo tibi in vinum et in ebrietatem,] id est in vinum inebrians. Est hendyadis. Sensus est, q. d. Vellem non habere spiritum prophetiæ, tibi, o Israel, minacem et tristem: sed tamen eo vel invitus corripior, cogorque verum stillare, id est enuntiare; scilicet imminentia tibi plurima mala, et clades acerbissimas, quæ instar vini te inebriabunt et implebunt usque ad guttur. Alludit ad symposiarcham, sive præfectum convivii, qui cuique convivæ suum admetiebatur et miscebat calicem, stilians in eum tantum vini et tantum aquæ, quantum ejus ætati, complexioni et stomacho congruere videbat, q. d. Ego Michæas tibi, o Israel, sum quasi symposiarcha, aut potius symposiarchæ, id est Dei, minister et pincerna. Paro ergo tibi calicem iræ et furoris, in eumque stillo vinum acre et merum, puta strages et funera, ut eum tibi jussu Dei hauriendum et ebibendum propinem. Ecce hæc omnia unico verbo complectitur Propheta, quia concisus est, et plenus affectibus. Pathos ergo animi, ejusque alternantes affectus, concise et hiulce exprimit; uti solent facere vehementer dolentes, amantes, vel irascentes, qui nunc sperant, nunc desperant, nunc blandiuntur, nunc minantur, nunc lugent, nunc rident, nunc verba incidunt, nunc supprimunt; nunc ex hoc in aliud, sine ordine et connexione saliunt.

Et erit super quem stillatur populus iste,] q. d. In hunc populum Israelis cadent hæ Dei meæque stillæ; puta hæ minorum prophetiæ. Israel est cui vinum hoc furoris stillo et instillo; ipse est qui calicem hunc stillarum, id est pœnarum, Dei exhauriet, eoque inebriabitur, usque ad stuporem et amentiam.

12. Congregatione congregabo Jacob totum te.] Variæ sunt hujus loci expositiones. Primo, Theodor. et Vatabl. ut hæc connectant præcedentibus, dicunt hic exponi calicem et vinum iræ Dei, quod stillandum in Israelitas, jam dixit: calicem enim hunc esse obsidionem et excidium Samariæ et Hierosolymæ, q. d. Efficiam ut, cogente hoste Assyrio et Chaldæo, quasi oves congregemini in urbes vestras munitas, quas ille obsessurus est: ibi præ multitudine, pavore et angustia, tumultuabimini. Capient Assyrii Samariam, Chaldæi Jerusalem: fugiet primus rex Sedecias, perrumpens murum horti regii, sequentur eum sui, sed Dominus, imminebit capiti eorum, ut eos tradat Chaldæis. Vide historiam 4. Reg. 25. Inbeciem erga Israelem comparat ovibus, urbes obsessas caulis ovium, strepitum obsessorum strepitui ovium inclusarum, hostes opponuntur pastoribus, hostes includunt Israelem in urbibus obsessis. Verum obstat quod Prophetæ verba non tristia sint, sed læta, promittantque Israelis a captivitate liberationem, congregationem et instaurationem.

Secundo, melius alii hæc referunt ad Ezechiam obsessum in Jerusalem a Sennacherib. Tunc enim omnes Judæi in urbem confugerunt, et congregati sunt quasi oves magna trepidatione et tumultu: sed angelus percutiens castra Sennacherib, ascendit ante eos iter pandens: nam mox apertis portis Judæi egressi sunt, et ante eos Ezechias, Deo duce, ut viderent stragem Assyriorum, eorumque spolia diriperent, ac Deum gratiarum actione et laudibus celebrarent.

Tertio, optime hæc accipias de reditu Judæorum e Babylone. Paulo ante enim prædixit excidium et captivitatem eorum, nunc de more tristibus læta subjungens, dicit se eos inde liberaturum, q. d. Post 70. annos, Judæos quasi oves in unum collectas reducam in suum ovile, puta in Judæam, magno eorum concursu, et consequenter tumultu. Pastor earum, dux, et quasi rex Zorobabel pandet iter ante eos, ducetque eos per portam Babylonis in Jerusalem: ac Dominus in capite omnium quasi ductor præibit. Verum quia tunc soli Judæi non Israelitæ, nisi perpauci; rursum non omnes Judæi congregati sunt, nec redierunt, sed multi manserunt in Babylone, et alii per varias regiones dispersi vagabantur: insuper quia Zorobabel non fuit rex, hinc inchoata et imperfecta dumtaxat fuit hæc Israelis liberatio et congregatio.

Quocirca cogimur dicere hæc plene et plene referenda esse ad Christum. Licet enim alludat ad Zorobabel et Judæos illius ævi, eosque obiter quasi perstringat, tamen mens et scopus Prophetæ ulterius porri-

gitur, altius assurgit, ac fertur in Christum, per quem hæc prophetia perfecte adimpleta est: in Christum enim oracula sua terminare solent Prophetæ. Sensus ergo est, q. d. Ne nimis vos dejiciam tot minis et cladibus, quas vobis intento, o Israelitæ, agite, sperate quandoque meliora. Nam Deus post vindictam promet suam misericordiam, vosque Babylone reducet, et congregabit per Zorobabel; ac multo magis vos, puta veros Israelitos non tantum carne, sed et fide ac spiritu, ut ait Apostol. Rom. 9. 8. congregabit per Christum, qui Evangelium prædicans, multos e vobis convertet, ac quasi oves in suum Ecclesiam congregabit; atque in fine mundi totum Israelem, omnesque Judæos magno concursu, strepitu et tumultu convertet: tuncque ex Judæis et gentibus omnibus fiet unum ovile, et unus pastor; puta una Ecclesia sub uno pastore Christo. Ita S. Hieron. Remig. Rupert. Haymo, Hugo, Lyran. Clarius, Arias, Ribero et alii. Christus enim quasi dux et rex ascendit, ante eos pandens iter, et aperiens portas tum carceris, tum urbis; ex carcere enim nos educit, et inducit in urbem, puta Ecclesiam, per baptismum et gratiam suam; ac ipse Deus in capite omnium præcedens tam Christi, quam ogminis hujus totius fuit choragus et durtar.

Anagog. Lyran. et veteres Hebræi apud Galatin. lib. 8. de Arcan. fidei, cap. 23. hæc referunt ad regressum Christi e limbo. Christus enim resurgens secum eduxit animas Patrum, quasi gregem selectum, quæ in limbo quasi oves in caula detinebantur. Ipse ergo eis pandit iter, et aperuit januas mortis et inferni, cum eas ad vitam et naturæ et gloriæ, in terram, et inde in cœlum, gradiens ante eos quasi triumphator, traduxit. Idem faciet omnibus electis in die judicii, cum e valle Josaphat eos quasi antesignanus secum ducet in cœlum, quasi in ovile Dei: ubi omnes magnis vocibus, instar turbæ magnæ gloriose et canore perstrepentis et tumultuantis, Deum laudabunt in omnes æternitates, uti docet S. Joan. Apoc. 7. 9. Ita S. Hieron. Remig. et Haymo.

Ponam illum quasi oregem in ovili.] Hebr *in* בצרה *botsra*, quæ erat metropolis Idumææ, abundans ovibus: ita Pagnin. et Vatabl. Porro *Botsra* hebr. id est munita, idem est quod græcum ῥώμη, et latinum *Volentia*. Significat ergo Romam, inquit Arias, quæ primitus latine vocata est *Valentia*, a valore et robore, uti testatur Solinus Polyhist. cap 2. quasi prædicat Michæas, Romanam Ecclesiam fore commune ovile ovium Christi, puta fidelium, ac in ea sedem fore summi Pastoris, scilicet Pontificis. Verum Septuag. Chaldæus et Noster aliis punctis legerunt בצרה *batsara*, id est *in tribulatione*, ut vertunt Septuag. ut sciant fideles se vocatos esse ad ovile Christi, quasi ad domum tribulationis et crucis. Melius Chald. et Noster vertunt, *in ovili*: Hebr. enim צירה *tsura* significat septum arctum et angustum, in quo greges ovium densantur et coarctantur. Unde explicans subdit: *Quasi pecus in media caulorum.* Nota: *caulas* vocat particulares Ecclesias, in quibus o *multitudine*, id est ob nimiam multitudinem et turbam fidelium, ait fore strepitum et tumultum. Hic enim in multitudine ex copia nasci solet.

Ascendet enim pandens iter ante eos, quia ut sequitur: *Transibit rex eorum coram eis*, scilicet quasi antesignanus et ductor. Pro *pandens* hebr. est פורץ *porets*, id est *fractor*, ita Pagnin. et *perruptor*, ita Tigurina; qui scilicet portas aerasque carceris perrumpat, perfringat et aperiat, itaque incarceratis pandat iter ad egressum, qui suum hunc *porets*, id est primum perfractorem carceris, sequentes, pariter eumdem dividunt, hebr. פרצו *poretsu*, id est perrumpent et perfringent, itaque transibunt portam carceris, et ingredientur per eam] in Sion; puta in communem fidelium urbem ac libertatem. Unde hebr. est *egredientur per eum*, et ita legunt Biblia Regia Latina. Alludit enim ad captivitatem et carcerem Babylonicum, q. d. Zorobabel perfringet carcerem Babylonicum, vosque eum sequentes pariter eumdem perrumpetis, et ex eo læti exibitis in Sion; multo verius antitypus Zorobabel, id est Christus, e captivitate et carcere diaboli, infidelitatis et peccati vos liberans vi meritoque crucis suæ, eumdem perfringet, vosque per gratiam ejus corroborati et evocati eumdem perfringetis, et gratulabundi exibitis in Sion spiritualem, id est in Ecclesiam, quæ est civitas libera, sancta et felix Dei viventis. Verissime autem et plenissime Christus e terra primus ascendet in cœlum, indeque mittet Spiritum Sanctum qui fideles suos in cœlum vocet, dirigat et deducat: qua vocatione et spe excitati multi ad ipsum convertentur, ut præcessit: hinc consequenter fideles patriarchæ in limbo, quasi in carcere conclusi et detenti, a Christo visitati et evocati, eo præeunte murum et portam limbi et inferorum perrumpentes, in Jerusalem, ac deinde in cœlum evadent. Denique fideles et sancti omnes in morte et resurrectione Christo duce perrumpentes corporis et mortalitatis hujus carcerem, in die judicii cum Christo et post Christum in cœlum ascendent. Ipse enim quasi rex transibit et præibit ante eos, et Dominus Deus erit in capite eorum, id est, erit omnium primus, dux et princeps, omnesque adjuvabit, roborabit et elevabit, ut secum ad astra in cœlum empyreum conscendant.

Moral. vox *porets*, id est effractor, significat viam in Ecclesiam et cœlum esse clausam et multis seris ac obstaculis, obstructam, eaque ascendenti esse perfringenda, juxta illud Christi: *Regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud*, Matth. 11. 12. Et: *Non veni pacem mittere, sed gladium; veni enim separare hominem adversus patrem, et filiam adversus matrem suam*, etc. Matth. 10. 34. Et: *Si quis non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus*, Lucæ 14. 26. Verum Christus primus effractor iter præit, sternit seras, panditque viam, ac suis asseclis vires easdem effringendi, pervadendi et evadendi subministrat; ut nemo anima cadere, sed in certam spem libertatis et salutis assurgere debeat, modo Christum sequi velit. Hoc est quod gratulans et exultans canit Habacuc cap. 3. 19. *Deus Dominus fortitudo mea, et ponet pedes meos quasi cervorum, et super excelsa mea deducet me victor, in psalmis canentem* Et Isaias cap. 49. 8. *Dedi te in fœdus populi mei*, etc. *ut diceres his qui vincti sunt: Exite; et his qui in tenebris: Revelamini.* Et Psaltes Psalm. 115. 17. *Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis.*

Volenti ergo e carcere peccati et diaboli, in libertatem filiorum Dei egredi, rumpendæ sunt seræ carnis

et mundi, frangendæ catenæ et funes malarum passionum et consuetudinum, quibus quasi vinculis peccatores colligantur et constringuntur. Ligabat S. Paulum amor legis patriæ et judaismi, sed Christo illucescente, hoc ligamen quasi stramineum rupit et difflavit. Ligabat S. Magdalenam amor mundi, sed icta amore Christi, illum ut lini stupam discussit. Ligabat S. Augustinum amasia, sed Christo aspirante, quasi telam araneæ hanc catenam discupit. Audi eum lib. 9. Confess. cap. 1. *Quam suave*, inquit, *mihi subito factum est carere suavitatibus nugarum! et quas amittere metus fuerat, jam dimittere gaudium erat. Ejiciebas enim eas a me, vera tu et summa suavitas, ejiciebas, et intrabas pro eis omni voluptate dulcior, sed non carni et sanguini: omni luce clarior, sed omni secreto interior; omni honore sublimior, sed non sublimibus in se. Jam liber erat animus meus a curis mordacibus ambiendi, et acquirendi, et volutandi, atque scalpendi scabiem libidinum, et garriebam tibi claritati meæ, et divitiis meis, et saluti meæ Domino Deo meo.*

Qui ergo o malis habitibus, ab amicis, a sociis, a carne ligari te sentis, esto *porets*, esto effractor, difficultates ne metuas; Christus seras perfringet; viam complanabit, iter pandet: perinde ac angelus S. Petro in carcerem ab Herode compacto aperiens portas, et seras diffringens, iter pandit ad exitum, ut Petro nil aliud faciendum fuerit, quam angelum sequi, Actorum 12. 9. ita et tibi nil aliud faciendum, quam ut Christum invoces assidue, eumque ducem animose sequare. Si enim Deus pro nobis, quis contra nos? Tibi a Deo dici puta, quod Cyro dicit Isaiæ 45. 1. *Subjiciam ante faciem ejus gentes, et dorsa regum vertam, et aperiam coram eo januas, et portæ non claudentur. Ego ante te ibo, et gloriosos terræ humiliabo: portas æreas conteram: et vectes ferreos confringam. Et dabo tibi thesauros absconditos, et arcana secretorum* Talis *porets*, id est, perfractor, fuit S. Paulus, qui ubique obices Evangelii fortiter disjecit, ac Gentium omnium antesignanus, eis iter ad Ecclesiam pandit. Unde ipse gloriatur 2. Cor. 10. 4. *Arma*, inquit, *militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.* Tales *poretsim* fuere omnes Apostoli, omnes prisci monachi et Anachoretæ, quorum totum studium erat edomare animi passiones, corpusque inediæ, frigori, æstui omnique labori et pœnitentiæ assuefacere: unde Ascetæ, id est Exercitatores, sunt nuncupati. Tales fuere fundatores Ordinum, S. Antonius, S. Benedictus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus, S. Dominicus Loricatus, et ex nostris S. Ignatius et S. Franciscus Xaverius, qui mira spiritus vi orbem divino igne accenderunt, eoque obstacula omnia statuerunt, ut suis asseclis cæterisque cunctis iter in cœlum panderent et præirent.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit Prophetare contra Israelitas et Judæos, imo a v. 10. et deinceps duntaxat contra Judam et Jerusalem prophetat. Ait enim v. 10. Qui ædificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniquitate. Et v. 12. Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem quasi acervus lapidum erit. Vide dicta initio cap. 2. et dicenda v. 12. Primo, ergo taxat optimates, tam laicos, quam Ecclesiasticos; puta principes sacerdotum, quod jura pervertant, et plebem opprimant. Deinde v. 5. incusat pseudoprophetas, qui adulabantur populo, et vaticinabantur fausta, sed falsa, quæstus causa. Idcirco ego, ait, repletus sum fortitudine spiritus Domini, ut annuntiem Jacob scelus suum, et Israel peccatum suum, ac tandem Hierosolymæ et templo excidium comminatur.

1 Et dixi: Audite, principes Jacob, et duces domus Israel: Numquid non vestrum est scire
judicium, 2. qui odio habetis bonum, et diligitis malum: qui violenter tollitis pelles eo-
rum desuper eis, et carnem eorum desuper ossibus eorum? 3. Qui comederunt carnem
populi mei, et pellem eorum desuper excoriaverunt, et ossa eorum confregerunt, et conci-
derunt sicut in lebete, et quasi carnem in medio ollæ. 4. Tunc clamabunt ad Dominum et
non exaudiet eos, et abscondet faciem suam ab eis in tempore illo, sicut nequiter egerunt in
adinventionibus suis. 5. Hæc dicit Dominus super prophetas, qui seducunt populum meum: qui

mordent dentibus suis, et prædicant pacem: et si quis non dederit in ore eorum quippiam sanctificant super eum prælium. 6. Propterea nox vobis pro visione erit, et tenebræ vobis pro divinatione: et occumbet sol super prophetas, et obtenebrabitur super eos dies. 7. Et confundentur qui vident visiones, et confundentur divini, et operient omnes vultus suos, quia non est responsum Dei. 8. Veromtamen ego repleius sum fortitodine spiritus Domini, judicio et virtute: ut annuntiem Jacob scelus suum et Israel peccatum suum. 9. Audite hoc, principes domus Jacob et judices domus Israel, qui abominamini judicium, et omnia recta pervertitis. 10. Qui ædificatis Sion in sanguinibus et Jerusalem in iniquitate: 11. Principes ejus in muneribus judicabant, et sacerdotes ejus in mercede docebant, et prophetæ ejus in pecunia divinabant, et super Dominum requiescebant, dicentes: Numquid non Dominus in medio nostrum? non venient super nos mala: 12. Propter hoc, causa vestri, Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem quasi acervus lapidum erit, et mons templi in excelsa sylvarum.

1. Audite, principes Jacob, et duces domus Israel,] id est principes decem, et duces duarum Tribuum: per Jacob enim decem Tribus, per Israel Judam et Benjamin significat, uti dixi cap. 2. initio. Septuag. pro *principes* vertunt ἀρχαὶ, quod Vaticana vertunt, *principia*; melius Regia, *principatus*.

Numquid non vestrum est scire judicium?] *scire* tum speculative, tum potius practice ut reipsa faciatis judicium, id est id quod justum est, ac lege Dei præscriptum, et præceptum; præsertim circa justitiam, at jura proximis debita, ut v. g. cuique tribuatis quod suum est, pauperes non opprimatis, et eos qui opprimunt castigetis. Ita Theodor. Lyran. Arias et alii.

2. Qui odio habetis bonum, et diligitis malum.] Voces *bonum* et *malum*, tam in genere masculino, quam neutro accipi possunt: quia enim hi principes diligebant malitiam et odiebant bonitatem; hinc consequenter diligebant malos, et odiebant bonos viros et cives. Simile enim amat sibi simile, et odit dissimilo. Rursum virtus vel vitium non amantur in obstracta, sed in concreto; puta in sua subjecto, scilicet in homine bono vel malo. Vere S. Prosper epigram. 32.

> Impia pars mundi parti est infesta piorum,
> Nec tolerare potest dissimiles animos.
> Rideus nolentes opibus præsentibus uti, etc.

Hoc est quod vulgo dicitur: *Asinus asino pulcher, et sus sui; graculus assidet graculo, et garrulus garrulo; cicoda cicadæ chara, formica formicæ; fur furem cognoscit, ut lupus lupum.* Ita hodie videmus multos odisse viros religiosos, quia ipsi irreligiosi sunt, et occulte impudica aliaque scelera perpetrant, quæ naturaliter in ipsis generant antipathiam et aversionem a viris castis et sanctis; præsertim qui eadem carpunt et insectantur Hujus rei magnam in multis habeo experientiam.

Qui violenter tollitis pelles eorum (scilicet Jacob et Israel, quos nominavit v. 1. id est, Samaritarum et Judæorum) desuper eis, et carnem eorum desuper ossibus eorum.] Est hic metaphora continua, sive allegoria. Reges enim et principes in Scriptura vocantur Pastores, sicut Homerus Agamemnona regem Græcorum, passim vocat ποιμένα λαῶν, id est pastorem populorum: quia quod pastor præstat ovibus, hoc rex præstare debet subditis; scilicet pascere, dirigere, tueri a feris at lupis, ac vivere ex lacte et lana ovium. Nam ut Tiberius Cæsar, teste Suetonio in ejus Vita, aiebat: *Boni pastoris est pecus tondere, non deglubere*, non carnem et ossa comedere: quia scilicet principes non debent subditos expilare, nec eorum bona diripere, aut nimis tributis et oneribus, quasi sanguisugæ exsugere, ut eos ad maciem et paupertatem redigant. Sic enim non tantum subditis nocent, sed et sibi ipsis. Macies enim ovis est macies pastoris; et paupertas subditi, est paupertas principis. Merito ergo idipsum principibus Israel et Juda improperat hic Michæas. Unde Chald. clare tropum hunc explicans, ita vertit: *Rapientes facultates populi mei, et pecuniam eorum pretiosam auferentes, et reliquias eorum consumentes, et comminuentes sicut comminuuntur membra, intra ollam, et particulæ carnium intra lebetem.*

Per *pellem* ergo, *carnem* et *ossa* significat substantiam, id est facultates plebis, quas diripiebant, et inter se dividebant optimates; ut eas in pompis, luxu, epulis et conviviis prodige absumerent. Hoc enim significat id quod subdit: *Et conciderunt sicut in lebete, et quasi carnem in medio ollæ.* Quare minus genuinum, et magis symbolicum videtur, quod S. Hieron. Haymo, Remigius et Hugo per *ollam* et *lebetem* accipiunt Jerusalem, in qua pauperes quasi in olla a potentioribus concidebantur et coquebantur. Olla enim quod est instrumentum culinæ, significat epulas et convivia, quæ in ollis coquuntur et apparantur. Nota catachresin, qua facultates vocat *pellem*, *carnem* et *ossa*: quia, sicut ex his constat et vivit homo, sic et ex facultatibus suis. Ex his enim victum, id est cibum at consequenter sanguinem, carnem, pellem, et ossa sibi comparat homo. Unde Græcis βίος vocatur tam victus, quam vita; quia ex victu vita subsistit. *Pecunia*, inquit Ethicus, *est hominis anima, sanguis et vita*: qui ergo eam aufert pauperi, vitam aufert. Rursum in pelle, carne et ossibus, est climax, sive gradatio: minus enim est hominem excoriare, plus ejus carnem resecare et comedere, plurimum et maximum eum usque ad ossa vorare; imo exossare, et ossa comminuere, ut medullam exsugas. Sensus ergo est, q. d. Optimates Israelis et Judæ bona ejus rapiunt adeo avare et rapaciter, ut non tantum eum excoriare, sed et excarnificare, imo usque ad ossa devorare, quin et exossare videantur. Hoc est quod iisdem exprobrat Ezechiel cap. 34. 2. *Væ pastoribus Israel*, etc. *lac comedebatis, et lanis operiebamini, et quod cras-*

sumerat occidebotis: gregem autem meum non pascebatis.

Tropolog. hæretici et seductores qui alios pelliciunt ad hæresim, libidinem, furta, homicidia, aliaque scelera, eosdem pelle sua excoriant, carne spoliant et exossant. *Pellis*, enim est exteriar virtus, et decor in compositione vultus, incessus, motuumque et membrorum: breviter, pellis est modestia. Item cæremoniæ externæ, quas damnant et exstirpant hæretici. *Carnes*, sunt virtutes internæ sed teneriores et molliores, ut eleemosyna, temperantia, justitia. *Osso* sunt virtutes duriores ac fortiores, ut pœnitentia, mortificatio, contemptus mundi, martyrium. Ita S. Gregor. in Psalm. 4 pœnitent. explicans v. 2. *Sana me, Domine, quoniom conturbata sunt ossa mea*, id est, inquit, *virtutes onimæ obscuratæ sunt, et extenuatæ virtutes simul conturbatæ sunt* (per peccatum, ad quod illicit tentator et seductor) *charitas enim confunditur, humilitos impingitur, fortitudo dejicitur, custitas impugnotur. Per ossa virtutes accipimus, per quas nimirum onimam sustentamus; sicut enim in ossibus est fortitudo corporum, ito in virtutibus robur invenitur animorum.* Qui ergo hasce virtutes proximo eripit, qui v. g. enm ad peccatum immodestiæ inducit, eum excoriat; qui vero eum ad gulam et avaritiam pertrahit, eum excarnificat: qui denique virum sanctum et Religiosum pellicit ad violationem votorum, ad abnegationem suæ professionis, vel etiam fidoi, hic eum exossat.

4. TUNC (cum scilicet ultio Dei, quam ego hic eis continue intento, eos invadet) CLAMABUNT AD DOMINUM, sed frustra; nam NON EXAUDIET EOS,] qui ipsi enm per me hæc præmonentem audire noluerunt.

ET ABSCONDET FACIEM SUAM AB EIS.] *Faciem*, id est favorem, curam, providentiam, opem, præsentiam et beneficentiam suam (harum enim symbolum est facies) eis subtrahet. Sicut enim peccator avertit faciem suam a Deo, illique inobediens et rebellis tergum obvertit: ita vicissim Deus illi afflicto, et se invocanti, faciem, id est gratiam et auxilium suum, subtrahit; ac dorsum derelictionis, oblivionis et reprobationis ostendit. Quæ ingens est pœna, juxta illud Proverb. I. v. 24. *Quia vocavi, et renuistis; extendi manum meam, et non fuit qui aspiceret: Ego quoque in interitu vestro ridebo et subsannabo, eum vobis id quod timebatis evenerit, etc.*

5. HÆC DICIT DOMINUS SUPER PROPHETAS (id est, ad, de, vel contra pseudoprophetas) QUI SEDUCUNT POPULUM MEUM.] adulando illi in peccatis, promittendo impunitatem, vaticinando omnia eis fore prospera et felicia.

QUI MORDENT DENTIBUS SUIS, id est, frendent in me aliosque veros Prophetas, qui bellum minantur Israeli, cum illi pacem et prospera eidem promittant. Ita Rex David et Lyran. Aut, ut Albert. et Hugo, qui frendent et minantur tristia quæque iis qui nulla sibi largiuntur munera: iis vero qui ea largiuntur, PRÆDICANT PACEM,] id est omnia prospera. Secundo, Theod. Vatabl. et Clarius: *Qui mordent dentibus*, quasi blandientes et adulantes iis qui dant munera: unde iis pacem et prospera prædicant. Sic enim canes, asini et equi eos qui se continuo nutriunt, mordent dentibus, id est mordere se simulant, quasi familiariter adulantes, et petentes ab eis pabulum quod mordeant. Tertio, et genuine, q. d. Qui dum *mordent dentibus*, id est, vorant ea quæ sibi a largientibus donata sunt, iis vaticinantur et *prædicant pacem*; omnia scilicet fausta et secunda eis obventura.

Ex adverso: SI QUIS NON DEDERIT IN ORE EORUM quod mordeant et vorant, SANCTIFICANT SUPER EUM PRÆLIUM,] id est, edicunt et indicunt illi bellum: tum quia hostes omniaque adversa ipsi comminantur, tamquam impio, qui se pios et sanctos Dei Prophetas neglexerint et spreverint; tum quia suscitant illi lites et bella, dicendo: Iste homo impius est, et hostis Prophetarum ac servorum Dei; avarus est, inhumanus, et dignus qui urbe exturbetur, vexetur, spolietur, etc. uti faciunt mendici celebres et validi, sed impotentis animi et impatientis, de quibus proinde merito dicitur: *Etiam mendicus suo loco potest plurimum.* Ita S. Hieron. Remig. Arias et alii. Unde Chald. vertit: *Qui offert eis convivium carnis, huic pacem vaticinantur; et qui nihil eis offert, contra hunc excitant*, vel *instruunt bellum.* Sanctificare enim bellum, est sanctum sancti Dei bellum contra impios vel instruere, vel edicere et prædicare per sanctos Prophetas. Vide dicta Jerem. 6. 4.

6 PROPTEREA NOX VOBIS PRO VISIONE ERIT ET TENEBRÆ VOBIS PRO DIVINATIONE.] Nota pulchram antithesin pœnæ ad culpam, quæ culpæ ex æquo opposita congrue illam plectit et punit. Sensus enim est, q. d. Vos, o pseudoprophetæ, Israeli adulantes in peccatis eique pacem promittentes; vobis visi estis videre diem et lucem, id est veritatem et prosperitatem: at ego dico et assevero visionem vestram esse noctem et caliginem, id est, esse errorem et mendacium, ac propterea puniam vos nocte atra et horrenda, id est terribili clade, excidio et captivitate; adeo ut vobis præ angore, pavore et mœrore sol in meridie occumbere, et dies obtenebrari videatur: tuncque confundemini; quia patebit ex ipso eventu oracula vestra fuisse mendacia et mendaces adulationes: quocirca præ pudore tegetis ora et vultus, quæ hæc oracula falsa ediderant: *Quia non est responsum Dei*, q. d. Reipsa apparebit vestras prophetias non fuisse responsa Dei, sed diaboli, aut cerebri vestri vani et mendacis commenta et figmenta. Lux enim partim veritatis, partim lætitiæ et felicitatis; nox partim falsitatis et mendacii, partim cladis et calamitatis est symbolum. Ita S. Cyrill. Theodoret. Hieron. Haymo, Remig. et alii. Vide dicta Amos 8. 9. *Occidet sol in meridie, et tenebrescere faciam terram in die luminis.*

7. OPERIENT OMNES VULTUS SUOS] Hebr. et Chald. *Involvent labrum suum*, id est labia sua mendacia, quibus falsa oracula proloenti sunt: nam, ut præcessit, *confundentur* et erubescent vehementer, cum deprehensa fuerit eorum fraus et falsitas; ac præ erubescentia impudens paulo ante os et vultum suum manu et pallio oppositis obvelabunt. Ita S. Hier. Clarius Vatabl. Palacius, Ribera et alii. Arias vertit: *Involvent mystacem suum.* Pseudoprophetæ enim incedebant comptuli, et ad labra mystaces alebant, quasi sponsi Penelopes; quales etiamnum videre est Ministros verbi non Christi, sed Calvini. Septuag. quoad rem eodem sensu, sed quoad verba contrarie vertunt: Aperient omnes labra sua contra eos. Sic enim verbotenus habent: *Exsecrabuntur eos omnes*, quasi hebr.

עטה ita significet et operire et aperire: verbo enim hebræa sæpe duo contraria significant.

Aliter explicat Delrio adagio 992. *Operient*, inquit, *vultus suos*, tamquam rei morti addicti et damnati: his enim solebat velari facies, uti factum est Amon, Esther 7. 9. et Susannæ, Danielis 13. 32 et Ezechielis, cap. 12. 6. et Christo, Matth. 26. vers. 66. et 67. Hinc illa Romanorum olim infausta vox et sententia: *Caput obnubito, infelici arbori suspendito*. Hic sensus est eruditus et probabilis, prior tamen uti germanior, ita probabilior est: iterotum enim verbum *confundentur*, indicat hic de pudore potius quam de morte agi.

8. Verumtamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini judicio et virtute.] Opponit se pseudoprophetis, q. d. Illi adulantur vobis, et mollia faustaque vaticinantur: at ego repletus sum spiritu Dei forti, id est duro, minaci et acri; ut scilicet libere, intrepide, acriter et constanter prædicem Dei judicium et virtutem, sive potentiam, id est, justam et potentem ejus ultionem, quam per Assyrios et Chaldæos in vos, o Israelitæ et Judæi, exercebit. Nota hic tres dotes vero Prophetæ, Doctori et Prædicatori necessarias, totidem vitiis pseudoprophetæ oppositas. Prima est *fortitudo*, quæ nec blanditiis et muneribus capiatur, nec minis et pœnis cedat, sed libere et constanter carpat scelera, etiam potentium, eisque Dei iram et vindictam intentet. Hæc opponitur pseudoprophetarum partim timiditati, qua placentia prædicant, timentes divitum et potentum offensam: partim cupiditati, qua ob munera iisdem prospera vaticinantur. Secunda, est *judicium*, quo tum vera a falsis secernunt, ut non nisi vera et certa prædicent: tum majora peccata a minoribus discernunt, ut illa acrius, hæc lenius suggillent; tum prudenter et discrete quoslibet monent et docent pro cujusque indole, captu et conditione: tum denique quasi a Deo constituti et inspirati judicium, id est sententiam damnationis et excidii, in impios pronuntiant. Hæc opponitur pseudoprophetarum mendaciis, indiscretioni et adulationi. Tertia, est *virtus*, puta robur animi et efficacia sermonis, cui nullus resistere possit. Hæc opponitur pseudoprophetarum pusillanimitati, et vanæ garrulæque blandiloquentiæ. Verum sciant Prophetæ has dotes non esse suas, sed esse spiritus Dei, ab eoque sibi inspirari. Talis fuit spiritus Eliæ invictus, acer et igneus, de quo Eccles. c. 48. v. 1. et 6. *Surrexit Elias quasi ignis, et verbum ipsius quasi facula ardebat: verbo Domini continuit cœlum, et dejecit de cœlo ignem ter. Qui dejecisti reges ad perniciem, et confregisti facile potentiam ipsorum*. Talis fuit Isaias, c. 58. v. 1. *Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam, et annuntia populo meo scelera eorum, et domui Jacob peccata eorum*. Talis fuit Jeremias, c. 6. 11. *Idcirco furore Domini plenus sum, laboravi sustinens, etc*. Et v. 27. *Probatorem dedi te in populo meo robustum, etc. Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus projecit illos*. Talis Joan. Baptista dicens Matth. 3. 7. *Progenies viperarum, quis demonstravit vobis fugere a ventura ira?* Talis Paulus, qui disputans de castitate, justitia et judicio ipsum Felicem Præsidem, licet infidelem et impium, perculit et tremefecit, Actor. 24 25. Tales Apostoli, qui, recepto Spiritu Sancto, in spiritu vehementi contriverunt naves et reges Tharsis, ut videre est in Actis Apostolorum. Tales erunt Elias et Henoch in fine mundi, certantes contra Antichristum, de quibus dicitur Apoc. 11. 5. *Et si quis voluerit eos nocere, ignis exiet de ore eorum, et devorabit inimicos eorum*.

10. Qui ædificatis Sion in sanguinibus.] Ita et Syrus, et Arabicus. Transit Propheta a duodecim Tribubus ad solas duas. Verisimile enim est illum ea quæ præcesserunt, sæpius tum decem Tribubus, tum duobus concionando enuntiasse; ac tandem cum decem Tribus abductæ essent in Assyriam, solis duabus quæ remanserant eadem inculcasse. Sensus ergo est, q. d. Vos o Judæi, magnificas domos et palatia in Jerusalem exstruitis, et omni supellectile pretiosa instruitis, exsugendo facultates, labores, et sanguinem pauperum per iniqua tributa, judicia, usuras, fraudes, oppressiones, etc. juxta illud Eccli. 34. 25. *Panis egentium vita pauperum est: qui defraudat illum, homo sanguinis est. Qui aufert in sudore panem, quasi qui occidit proximum suum*. Ita S. Hier. Remig. Albert. Haymo et alii. Nam sic inique spoliati, non raro fame et miseriis, aut mœrore et indignatione moriuntur. Unde Chald. vertit: *Condentes domos suas in Sion cum sanguine effuso*. Tales sunt qui bona hospitalium, orphanorum, viduarum, monachorum, aliaque quibus pupilli, senes, ægroti, pauperes, etc. ali debebant, in suos usus convertunt; qui, ut hic dicitur, non tantum fures sunt, sed et latrones ac homicidæ pauperum. Hoc est quod in Joakim rege Juda redarguit Jeremias c. 22. 13. *Væ*, ait, *qui ædificat domum suam in injustitia, et cœnacula sua* non *in judicio: amicum suum opprimet frustra, et mercedem ejus non reddet ei*. Vide ibi dicta.

Nota: Hæc prophetia, ut patet Jerem. 26. 18. edita est a Michæa sub Ezechia rege, qui contra Assyrios munivit muros Jerusalem, ideoque domos muris vicinos, quæ solent esse pauperum, destruxit, ne hostis eas occuparet, et ut ex earum lapidibus et materia muros instauraret. Hoc est enim quod ait Isaias cap. 22. 10. *Et destruxistis domos ad muniendum murum*. Unde suspicatur Sanchez hic taxari Ezechiæ principes, et præfectos publicorum operum, quod domos has pauperum destruxerint, nec eis pretium ex publico ærario persolverint. Alias enim, imminente obsidione, domos muris vicinos, quæ urbi periculum creant, demoliri licet.

Moral. tyranni ditiones, dominia et regno sua ædificant et adaugent per cædes, rapinas et bella injusta. Ita Theoph. in Habacuc 2. 12. Rursum tales sunt principes, qui fisci reditus per iniqua vectigalia, quasi per rapinas amplificant. Quocirca B. Isidor. Pelusiota lib. 1 epist 37. hæc Michææ verba recte adaptat et intorquet Eusebio Episcopo, qui Ecclesiam in Pelusio ex oppressionibus pauperum ædificabat. Tertio, tales sunt judices, qui ex iniquis mulctis mœnia et ædificia pulchra construunt, qui corrupti muneribus reos absolvunt, et innocentes condemnant. Quarto, qui officia et beneficia in consanguineos indignos, aut in peccatorum communione conjunctos, et administros libidinum et cupiditatum, conferunt. Ita Adrianus VI. Pont. neminem ex cognatis honoribus vel opibus extulit, dictitans *nolle se ædificare Sion in sanguinibus*; quo dicto factoque magnam sibi sanctitatis opinionem concillavit, præsertim accedente mira animi humilis modestia et

continentia. Qua de causa ejus sepulcro Romæ inscriptum legimus: *Adrianus VI. hic situs est, qui nihil sibi infelicius in vita, quam quod imperaret, duxit. Quinetiam*, inquit Onuphrius, *patruelis sui filium, Senæ Etruscæ in gymnasio litteris, operam novantem, quod Romam nequoquom vocatus, intermissis studiis repente venerat, confestim meritorio equo impositum remisit; animi levitatem identidem objectans, et severe admonens, ut ab se modestiæ et temperantiæ exemplum opportune sumeret. Alios quoque, nec remoto affinitatis gradu necessarios, qui spe fortunæ celsioris e Germania pedibus Romam venerant, mirum in modum increpuvit, donatisque singulis sagis laneis et frugi viatico, pedibus similiter in patriam redire jussit. Quarum rerum testimonio superiorum Pontificum aliquorum profusam erga propinquos liberalitatem, uti gravem et Reipub. perniciosam, detestari erat solitus. Simile quiddam fertur etiam de Clemente Pontifice ejus nominis quarto, qui et ipse interpellatus ab amicis, ut consanguineo cuidam suo tria habenti beneficia, plura adhuc tribueret, respondens: Non, inquit, carni et sanguini obtemperabo, sed potius Deo; nec dignus Petri successor est, qui plus cognationi, quam Christo tribuit.* Hucusque Onuphrius in Vita Adriani VI. Quinto, qui, quasi spiritualis lucri gratia, in suspectas domos ingrederentur, aut liberius eum impudicis loquerentur. Sexto, qui religionis prætextu parentes extrema laborantes indigentia desererent, quibus usui esse possent: aut filiis suaderent ut eleemosynas, quibus egeni parentes juvandi erant, in templa potius materiata, et in sacerdotes converterent; quos Christus reprehendit Matth. 15. 5. Ita Delrio, adagio 993.

11. Principes ejus in muneribus (id est pro muneribus, propter munera) judicabant, et sacerdotes ejus in (id est pro) mercede docebant, et prophetæ ejus in (id est pro) pecunia divinabant.] Pro *in* enim Hebr. est *beth* pretii, significans pro, propter. Carpit principes quod in judicio duplicem injustitiam committerent: primo, vendendo sententiam; secundo, pervertendo eam, et sontem absolvendo, insontem damnando propter munera. Secundo, carpit doctores legis, quod sacram doctrinam legis divinæ venderent pecunia, quod est simonia: uti docent Theologi, ac nominatim noster Lessius tract. de Simonia. dubit. 2. initio, et dubit. 13. dicto 3 et 4. Tertio, carpit pseudoprophetas, quod oracula venderent auro, quod pariter erat simonia, non in re ipsa (quia hæc oracula non erant sacra, imo nec vera; quia non suggesta a Deo, sed ficta ex cerebro) sed in ipsorum opinione, et æstimatione vulgi, qui hæc oracula vera et divina esse censebant. Ecce, hisce modis ædificabant Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniquitate, uti præcessit. Hæc enim verba illa priora, quasi thesin per hypothesin, et per exempla explicant.

Et super Dominum requiescebant.] Hebr. ישענו *iissaenu*, id est, Domino innitebantur, sicut æger vel senex innititur et incumbit baculo suo. Ita Chald. Pagnin. et Tigurina. q. d. Hi pseudoprophetæ eum sint seductores, et pleni sceleribus, tamen quasi pii et sancti essent, secure quiescunt in Dei cura et providentia, dicentes: Jerusalem est urbs sancta, nos sumus populus Dei, juxta illud Jerem. 7. 4. *Templum Domini, templum Domini, templum Domini est.* Ergo Deus noster nos tuebitur, nec sinet urbem et templum suum everti, ac populum suum tradi hostibus. Ita S. Hier. Cyrill. Theodor. Lyran. Clarius et alii. Ingens hæc est impiorum impudentia et præsumptio, quod cum Deum gravissime offendant, sperent tamen, imo non dubitent se ab eo, iminente hoste vel periculo, protectum iri.

12. Propter hoc, causa vestri (quia scilicet vos ædificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniquitate, uti dixi v. 10. Hinc ut in eo puniamini, in quo peccastis, atque ut pœna æternat culpam (Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem quasi acervus lapidum erit,] q. d. Chaldæi diruent magnificas domos, quas in Jerusalem ex rapinis pauperum ædificastis, ita ut ex iis non supersint nisi rudera et acervi lapidum, atque urbs ipsa desoletur et complanetur, fiatque ager aratro arabilis. Sion proprie significat superiorem urbis partem, in qua erat templum, et arx David: Jerosalem vero erat inferior, et major pars urbis, monti et arci Sion subjecta; sæpe tamen per synecdochen tota urbs Jerusalem, vocatur *Sion*.

Arabitur,] q. d. Sion a Chaldæis funditus vastabitur, ac disjectis muris et domibus, fiet quasi campus et ager arabilis. Nota: Sicut moris erat apud veteres ut urbem ædificaturi, ejus ambitum circumducto aratro sulcando delinearent et circumscriberent, ibique eam muro et fossa cingerent et communirent; unde locum ex quo terram foderant, *fossam* vocabant. Hinc Virgilius:

Interea Æneas urbem designat aratro.

Ita vicissim hostes captam a se urbem plane eversuri et annihilaturi, eversis muris et ædibus aratrum urbi inducebant: hoc enim erat ex urbe pagum et agrum efficere. Hinc Modestinus in lib. *Si ususfructus*, 21. ff. quibus modis ususfructus amittitur: *Si*, ait, *ususfructus civitati legetur, et aratrum in ea ducatur, ut passa est Carthago, civitas esse desinit; ideoque quasi morte desinit habere usumfructum.* Et Horatius lib. 1. ode 16.

Imprimeretque muris
Hostile aratrum exercitus insolens.

Et Virgil.

Et campos ubi Troja fuit.

Et Isidor. l. 15. c. 1. *Urbs*, ait, *aratro conditur, aratro vertitur.* Hinc urbs dicta est ab orvo, id est ab aratri curvatura, quam urbi circumducebant: unde urvare vel urbare, idem erat quod aratro definire, ait Pompon. Jurecons. Primitus enim locis editis fossam ducere, et vallo circumdare ad sui tutelam cœperunt, et sic urbes oppidaque inchoarunt. Hinc Varro ait urbem dici, quod aratro sit præfinita, et mœnia quasi munia; et murum a munitione; et oppidum, quod muniatur opis causa. Antiqui enim junctis bobus, tauro et vacca Hetrusco ritu, in condendis urbibus interiore aratro circumagebant sulcum, intra quem urbem ædificarent. Hoc faciebant religionis causa die auspicato, ut urbs fossa muroque munita felix esset. Hinc Poeta:

Apta dies legitur qua mœnia signet aratro

Et mons templi in excelsa sylvarum,] q. d. Mons

Sion in quo ædificatum est templum, eo cæterisque ædibus incensis ita desolabitur, ut videatur esse quasi rupes ruderum; sicut in sylvis montium in vertice eminent juga et rupes, quasi excisa et culmen sylvæ, ita S. Hieronym. Chald. Remig. et Arias. Secundo, q. d. In monte Sion, everso templo, succrescent arbores, ut mons sylvescat, fiatque sylva. Ita Theodor. Lyran. et Vatabl.

Nota: Hæc Michææ prophetia a senibus Israel citatur Jeremiæ 26. 18. ut ea defendant Jeremiam similia prophetantem, eumque a morte liberent. Ibidem illa dicitur edita sub Ezechia rege, scilicet postquam decem Tribus anno sexto ejusdem abductæ sunt in Assyriam. Unde omissa Samaria, utpote jam eversa, solam Jerusalem hic et deinceps usque ad finem prophetiæ compellat et alloquitur Michæas. Porro ibidem iidem senes dicunt hanc Michææ prophetiam non esse adimpletam, eo quod populus ea perculsus pœnitentiam egerit, atque impetrarit a Deo veniam, et sententiæ de exscindenda urbe abolitionem. Ita putabant ipsi, sed falso. Nam sententia hæc Dei non fuit abolita, sed suspensa dumtaxat, et dilata usque ad tempora Jeremiæ, qui rursus eamdem revocavit et renovavit, cap. 25. 11. dicens: *Erit universa terra hæc in solitudinem et in stuporem, et servient omnes gentes istæ regi Babylonis septuaginta annis.* Et cap. 26. 9. *Sicut Silo erit domus hæc, et urbs ista desolabitur, eo quod non sit habitator.* Itaque factum est anno 11. Sedeciæ, quo Nabuchodonosor regnum Juda cum urbe et templo evertit. Michæam enim minari ad litteram excidium Chaldæorum, non Romanorum (uti censuit Euseb. lib. 8. Demonstr. cap. 8. motus ea ratione, quod tunc tantum eversa sit Jerusalem, eo quod ædificata sit in sanguinibus, uti ait hic Michæas vers. 10. puta in sanguine et nece Christi, sed perperam; nam ob sanguinem Christi non ædificata, sed destructa est Jerusalem a Tito) patet tum ex Jeremiæ locis jam citatis, tum ex eo quod Michææ tempore instabat Judæis clades per Chaldæos, non per Romanos. Typice tamen et allegorice hæc spectant ad eorum excidium per Titum et Romanos: horum enim prodromi, et quasi antitypi fuere Chaldæi: Romani enim perfecerunt id quod inchoarunt Chaldæi, dum plenum et extremum exitium Hierosolymæ et reipubl. Judæorum intulerunt.

Tropolog. Jerusalem est anima sancta, et Deo per gratiam dicata et consecrata: hæc evertitur per peccatum mortale, fitque acervus lapidum et ruderum, id est passionum et vitiorum omnium indigesta congeries, quæ antea fuerat constructa ex gemmis, iisque circumdata et quasi coronata, de quibus Apoc. 21. 9. Gemmæ sunt dotes et virtutes, Sion est mens et ratio (quæ in homine est id quod in urbe est arx, quodque in Jerusalem erat Sion, id est specula) quæ antea providebat et disponebat opera virtutum, jam post peccatum quasi ager aratur a diabolo, ut ferat zizania, vepres, aconita et venena peccatorum et scandalorum; templum est spiritus, qui antea Deo adhærens juges ipsi orationis, meditationis et laudis offerebat hostias, jam post peccatum fit sylva densa inutilibus et noxiis arboribus, id est cogitationibus et curis, in qua versantur feræ, id est dæmones, qui ibidem bestiales et ferinos suos mores introducunt, imo ex homine bestiam, ex templo idolum, ex angelo dæmonem efficiunt. Hanc animæ tristem commutationem et cladem totis Threnis describit et plangit Jeremias, ubi inter cætera ait cap. 2. vers. 5. et 6. *Præcipitavit Israel, præcipitavit omnia mœnia ejus, dissipavit munitiones ejus. Et dissipavit quasi hortum tentorium suum, demolitus est tabernaculum suum, etc.* Et Psaltes, Psalm. 78. 1. *Deus, venerunt Gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam.* Similia habet Isaias cap. 1. 7. et sequent.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prædixit Michæas cap. præcedenti v. ultimo, montem Sion et templi vastationem a Chaldæis; nunc ut de more tristibus læta subjungat, ut suos consoletur, docet eumdem restituendum, imo super omnes montes erigendum per Christum, quia scilicet in Sion Christus inchoabit Ecclesiam suam divinam et coelestem, ad quam velut arcem et speculam excelsam ex toto orbe confluent turmatim omnes gentes, quia de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem. Porro in Ecclesia non fore bellum, sed summam pacem prænuntiat. Et regnabit, inquit, Dominus in monte Sion, ex hoc nunc et usque in æternum: Et veniet potestas prima regnum filiæ Jerusalem. Hinc secundo, v. 10. consolatur Judæos, qui captivi ituri erant in Babylonem, quod brevi inde sint liberandi a Deo, qui hostes eorum Chaldæos conteret, et Sioni robur pristinum restituet.

Nota: Priorem et majorem hujus capitis partem mutuatus videtur Michæas ex Isaia c. 2. ubi eadem pene ad verbum habentur. Nam Isaias fere quadraginta annis ante Michæam idipsum prædixisse videtur. Id colligimus ex eo quod priora quinque capita Isaias dictasse videtur sub Ozia rege. Nam 6. cap. sic incipit: In anno quo mortuus est Ozias. Cum ergo visionem sexti capitis habuerit anno ultimo Oziæ, videtur visiones præcedentium capitum quinque sub prioribus ejusdem regis annis a Deo accepisse; Michæas autem hæc prophetavit sub Ezechia, qui fuit pronepos Oziæ, uti dixi cap. præced. v. ultimo. Nam inter Oziam et Ezechiam intercesserunt Joathan, qui 16. annis; et Achaz, qui totidem regnavit. Adde aliquot annos Oziæ et Ezechiæ (Michæas enim post excidium Samariæ quod anno 6. Ezechiæ contigit, hæc vaticinatus est) habebis annos 40 et amplius, quibus Isaias hoc suum cap. 2. oraculum ante hocce Michææ accepit et edidit. Quia ergo hæc explicui Isaiæ c. 2. ea hic non repetam; sed breviter caput hoc percurram. Lector consulat ea quæ notavi in Isaia.

1 Et erit: In novissimo dierum erit mons domus Domini præparatus in vertice montium, et
sublimis super colles: et fluent ad eum populi. 2. Et properabunt gentes multæ, et di-
cent: Venite, ascendamus ad montem Domini et ad domum Dei Jacob: et docebit nos de
viis suis, et ibimus in semitis ejus: quia de Sion egredietur lex, et verbum Domini de Jerusa-
lem. 3. Et judicabit inter populos multos, et corripiet gentes fortes usque in longinquum, et con-
cident gladios suos in vomeres et hastas suas in ligones: non sumet gens adversus gentem gla-
dium, et non discent ultra belligerare. 4. Et sedebit vir subtus vitem suam et subtus ficum suam
et non erit qui deterreat: quia os Domini exercituum locutum est. 5. Quia omnes populi am-
bulabunt, unusquisque in nomine Dei sui: nos autem ambulabimus in nomine Domini Dei nostri
in æternum et ultra. 6. In die illa, dicit Dominus, congregabo claudicantem: et eam, quam eje-
ceram, colligam, et quam afflixeram: 7. Et ponam claudicantem in reliquias: et eam, quæ labo-
raverat, in gentem robustam: et regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc et us-
que in æternum. 8. Et tu turris gregis nebulosa filiæ Sion usque ad te veniet: et veniet pote-
stas prima, regnum filiæ Jerusalem. 9. Nunc quare mœrore contraheris? numquid rex non est
tibi, aut consiliarius tuus periit, quia comprehendit te dolor sicut parturientem? 10. Dole, et
satage, filia Sion quasi parturiens: quia nunc egredieris de civitate, et habitabis in regione, et

venies usque ad Babylonem, ibi liberaberis: ibi redimet te Dominus de manu inimicorum tuorum. 11. Et nunc congregatæ sunt super te gentes multæ, quæ dicunt: Lapidetur: et aspiciat in Sion oculus noster. 12. Ipsi autem non cognoverunt cogitationes Domini, et non intellexerunt consilium ejus: quia congregavit eos quasi fœnum areæ. 13. Surge, et tritura filia Sion: quia cornu tuum ponam ferreum, et ungulas tuas ponam æreas: et comminues populos multos, et interficies Domino rapinas eorum, et fortitudinem eorum Domino universæ terræ.

1. Et erit: In novissimo dierum.] Dixi Isaiæ 2 ex communi Patrum sententia, tempus Messiæ vocari *novissimum*, hebr. אחרית *ochorit*, id est sequens, posterum, consequens, succedens; quia illi nulla alia lex, nulla alia Ecclesia, nulla alia religio, sacrificia et Sacramenta succedent, sicut illud successit veteri legi et Synagogæ. Sacramentis et sacrificiis Mosaicis; hæc successerunt legi et statui naturæ. Rursum idem Messiæ tempus Sioni et Judæis est novissimum, quia cœpit in eorum excidio, cum ipsi a Tito et Romanis plane excisi et eversi sunt, quod excidium durabit usque ad finem mundi, uti prædixit Daniel cap. 9. v. ult. Perperam ergo Judæi ex hoc loco exspectant suum Messiam, qui in fine mundi, quasi alter Salomon, ipsis Jerusalem, templum et regnum pristinum restituturus sit.

Perperam quoque nonnulli Catholici apud Theodor. hæc adimpleta censent in reditu Judæorum e Babylone. Alii sub Ezechia rege pio, qui restituit et auxit cultum Dei in Sion, mittens legatos per totam Judæam, qui dicerent: *Venite ad Sanctuarium Domini, quod præparavit in æternum.* 2. Paralip. cap. 30. 8. Nam quæ hic dicuntur, longe augustiora sunt, quam ut conveniant Ezechiæ, Cyro, Esdræ, etc. Addo: Ezechias legatos istos misit anno primo regni sui, ut patet 2. Paral. 29. et ex Josepho lib. 9. Antiq. cap. 3. Michæas autem hæc prædixit post annum sextum Ezechiæ, uti dixi cap. præced. v. ult. non prædicit autem id quod jam factum, sed quod adhuc futurum erat. De fide ergo est hunc locum ad litteram intelligendum esse de tempore Christi, et Ecclesiæ ac legis Evangelicæ. Ita enim interpretantur omnes Patres, quos citavi Isaiæ 2. et fuse citat hic Christophor. a Castro.

Erit mons domus Domini,] id est, domus Domini in monte ædificata; quæ non est alia quam Ecclesia Christi, inchoata et fundata in monte Sion. Est hypallage; sic enim mons templi vocatur Templum montis Sion Isaiæ cap. 30. v. 29. *Qui pergit*, inquit, *cum tibia ut intret in montem*, id est in templum, *Domini, ad fortem Israel.* Similia sunt Psalm. 47. 2. Psalm. 73. 2. et alibi. Secundo, proprie: *Mons domus Domini* est ipse mons Sion, in quo uti olim Salomon corporale templum, ita Christus suum spirituale et antitypum, puta Ecclesiam, inchoavit et ædificavit. Promittit enim Propheta montis et templi per Chaldæos eversi, restitutionem et restaurationem per Christum. Hic sensus cum priore concurrit, et eodem redit.

Præparatus.] Hebr. נכון *nachon*, id est primo, fundatus, firmatus, solidatus, ut nullæ vires, imo nec inferorum portæ eum evertere possint; secundo, *nachon*, id est, verus et certus; quia Ecclesia nil docet falsum, sed est firmamentum et columna veritatis, 1. Timoth. 3. 15. tertio, *nachon*, id est rectus, erectus, qui nihil habet curvi et torti: Ecclesia enim rectam virtutis et salutis viam docet, mentemque recta in cœlum ad Deum erigit et dirigit; quarto, *nachon*, id est præparatus, dispositus, ordinatus; quia in Ecclesia omnia sunt rite et decenter ordinata, atque per Ecclesiam militantem fideles præparantur et ordinantur ad triumphantem, puta a gratia ad gloriam, a terra ad cœlum, a merito ad præmium. Denique *nachon* idem est quod integer, perfectus, directus, ordinatus, ideoque incedens prospere, felix et fortunatus.

In vertice montium,] q. d. Mons hic, puta Ecclesia Christi transcendet omnes leges, scholas, doctrinas, instructiones, religiones, Synagogas Judæorum et Philosophorum, quæ inter homines videbantur eminere quasi montes, adeoque quidquid sub sole celsum est et sublime, superabit, imo calcabit, et subjiciet sibi. Mons hic notat arduam et cœlestem esse doctrinam et vitam Christi et Ecclesiæ.

Et fluent ad eum populi,] turmatim instar fluvii. Unde Justin. contra Tryphon legit: *Et flumen ponent in eo populi*, q. d. Ad Ecclesiam concurrent omnes gentes, passibus non corporis, sed mentis, et spiritus. Miraculum est si aquæ e valle ascendant, et fluant in montem: ita miraculum est, quod gentes terrenæ ascendant in Ecclesiam, cujus doctrina et vita montosa est, ardua et cœlestis; nimirum id efficit gratia Christi potens et alta, utpote e cœlo demissa. Sicut ergo aquæ e fontibus deductæ per canales in vallem, in valle exsiliunt et ascendunt pene ad altitudinem suæ originis, ita aquæ hæ cœlestis gratiæ derivatæ in valles, id est, in corda hominum, ea secum exsilire faciunt in cœlum, vitamque cœlestem inire et amplecti. Huc spectat illud Euripidis in Medea: *Sursum sacrorum fluviorum feruntur fontes.*

2. Et dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, q. d. Gentes, visis et auditis miraculis, innocentia, sanctitate et doctrina cœlesti Apostolorum et fidelium, hortabuntur se invicem dicendo: Eia, ascendamus ad Ecclesiam, illi ascribamur; ipsa enim est mons, et Sion templumque Dei, ibi nos docebit de viis suis, id est, vias suas (est hebraismus) et ibimus, id est, ambulabimus gressibus mentis, non corporis, in semitis ejus.] q. d. Deus in Ecclesia docebit nos voluntatem suam suasque leges: dabitque gratiam ut nos voluntate et opere expleamus: hoc enim est ire vel ambulare in viis et semitis Dei. Unde Septuag. apud S. Hieron. vertunt: *Ostendet nobis viam suam*: S. Justin. contra Tryphon. *Illuminabunt nos*, scilicet gentes et populi multi.

Quia de Sion egredietur lex,] puta lex gratiæ et Evangelii Christi: Apostoli enim recepto Spiritu Sancto in Sion die Pentecostes, inde egressi in varias provincias, legem Christi omnibus gentibus prædicarunt. Hæc verba possunt accipi, vel ut gentium se invicem

adhortantium ad Ecclesiam, q. d. Ascendamus ad Sion, id est, ad Ecclesiam notam in Sion; quia inde prodit et prodibit lex gratiæ et salutis, vel ut Prophetæ Michææ, q. d. Ideo fluent omnes gentes ad Sion, quia videbunt non aliam esse legem et fidem veram, quam eam quæ prodit ex Sion, quæ scilicet annuntiatur ab Apostolis prodeuntibus ex Sion, uti ego Michæas prædico et assevero. Ita Lyranus et Arias.

3. Et judicabit,] scilicet verbum Domini, vel potius (quod tamen eodem redit) ipse Deus Jacob, de quo v. 2. per verbum et Evangelium suum, q. d. Deus per Evangelium populus inter se antea dissidentes componet, eis jus dicet, lites omnes dirimet, ut positis odiis et dissensionibus, omnes in eadem Ecclesia, communi spiritu fidei et charitatis conspirent, habitent, vivantque concorditer et jucunde quasi fratres; secundo aliter Vatablus, q. d. *Judicabit*, scilicet mons domus Domini, id est Ecclesia, q. d. Si quando aliquod dubium in fide, vel difficultas in religione acciderit, Ecclesia ea solvet et componet; utpote quæ a Spiritu Sancto recta, falli non potest; tertio, a Castro, q. d. *Judicabit*, id est, verbum et Evangelium Dei judicium exercebit inter multas opiniones, quas habent omnes populi de vito bene et beate instituenda; nimirum damnando et reprobando falsos et stultas, quales sunt de sectanda avaritia, gloria, ambitione, ultione sui, deliciis ac pompis hujus vitæ; ac veras eruendo, probando, et docendo de modestia, humilitate, concordia, charitate mutua, pace, paupertate et similibus, easque hominum mentibus ingerendo et instillando.

Usque in longinquum,] q. d. Judicabit populos longe lateque toto orbe dispersos; et ut Tigurina vertit, *procul dissitos;* aliter Chald. *in longinquum*, scilicet tempus, puta *in perpetuum*.

Et concident gladios suos in vomeres,] q. d. Deus per Christum et Apostolos judicabit et componet omnes lites, inducetque legem pacis, concordiæ, amoris; itaque quantum est ex parte sua, vi gratiæ et Evangelii sui, tollet omnia dissidia et bella; ut gentes arma bellica deponant, imo mutent in instrumenta pacis; puta in aratra et ligones, quibus in pace colitur terra. Atque ut hoc ortu suo portenderet, natus est Christus sub Augusto Cæsare, cum, domitis vel occisis tyrannis omnibus, sub eo jam monarcha, Jano clauso, mundus plena pace frueretur. Ita S. Cyril. Clarius, Arias et alii. Vide dicta Isaiæ 2. 4. et Joelis cap. 3. vers. 10.

4. Sedebit vir subtus vineam suam, et subtus ficum suam.] Est hebræa phrasis, parabolice significans quietissimam securitatem, quam attulit lex Christi, utpote lex charitatis, concordiæ et pacis, ita ut secure et jucunde sine hostis metu in suis domibus et prædiis fideles degere, suisque rebus, ficubus et uvis frui possint; quasi sedentes sub arbore otiose, ficus et fructus in os cadentes exciperent.

5. Quia omnes populi ambulabunt, unusquisque in nomine Dei sui: nos autem ambulabimus in nomine Domini in æternum et ultra,] q. d. Licet cæteri populi infideles colant suos deos, vanos varios; fideles tamen et Christiani, qualis sum ego Michæas, meique similes, unanimiter et constanter unum verum Deum ac Dominum colemus, ipsi soli serviemus toto corde et mente; ipsi qui solus salvare potest confisi, secure vivemus in pace, sine metu hostium etiam, et in æternum et ultra, id est, in omnem omnino æternitatem. Est hyperbole; æternitas enim quia immensa, superat omnem hominis conceptum, ideo addit τὸ *et ultra*, q. d. Durabit hæc pax per omnia sæcula, per omnem æternitatem, quam mente concipere possumus; et ultra, si quid ultra sit; sicut revera ultra conceptum nostrum quem formamus de æternitate, supersunt immensa sæcula. Nos enim concipimus æternitatem, quasi millia et milliones annorum plurimos; at post hos superest æternitas. Nota τὸ *nos:* Michæas enim licet Judæus, et filius veteris testamenti, tamen prævisione sua, fide, spe, animo et voto jungit se filiis novi testamenti et Christianis, quasi fratribus suis, ex eodem parente Christo, ac fide gratiaque Christi genitis; cum tamen non visurus esset Christum et Christianos, nec eorum tempora victurus. Sancti enim veteris testamenti, ob fidem in Christum venturum, pertinuerunt ad novum testamentum; quia ab eo, puta a Christo, in præscientia et prædestinatione Dei futuro, omnem suam gratiam et justitiam hauserunt, uti docet S. August. lib. 3. contra duas epist. Pelag. cap. 4. *Hi* (Christiani servili metu legem servantes) inquit, *ad vetus pertinent testamentum, quod in servitutem generat; quia facit eos carnalis timor et cupiditas servos, non Evangelica fides, spes et charitas liberos; sub gratia vero positi, quos vivificat spiritus, et fide ista faciunt, quæ per dilectionem operatur in spe bonorum non temporalium, sed æternorum, præcipue credentes in mediatorem, per quem sibi non dubitant et spiritum gratiæ subministrari, ut bene isto faciant, et ignosci posse cum peccant. Hi pertinent ad testamentum novum, filii promissionis et regenerati a Deo patre et libera matre. Hujus generis fuerunt antiqui omnes justi, et ipse Moyses testamenti minister veteris, hæres novi; quia ex fide qua nos vivimus, una eademque vixerunt; incarnationem, passionem, resurrectionemque Christi credentes futuram, quam nos credimus factam.*

6. In die illa] Messiæ, Ecclesiæ, Evangelii, gratiæ et novi testamenti. De illa enim egit ab initio capitis hucusque. Ita S. Hieronym. Haymo, Rupert. Hugo, Lyran. Vatabl. et alii passim.

Congregabo claudicantem, et eam quam ejeceram colligam.] Theodor. per claudicantem et ejectam accipit gentilitatem, q. d. Per Christum colligam populum Gentileın, hucusque a Deo neglectum, abjectum, et claudicantem in fide et religione; quia nunc instinctu naturæ coluit unum Deum creatorem cœli et terræ, nunc vana superstitione et traditione avorum coluit idola. Verum de Gentium vocatione egit Propheta v. 2. Hic ergo suam gentem consolatur, agitque de vocatione Synagogæ et Judæorum, quorum rex constitutus est Christus, regnare incipiens in monte Sion.

Dico ergo claudicantem et ejectam vocari hic Synagogam Judæorum; tum quia illa claudicavit in fide, modo colendo Deum, modo idola, juxta illud Eliæ ad ejusdem filios: *Usquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum, si autem Baal, sequimini illum*, 3. Reg. 18. 21. Eo enim alludit Michæas; tum quia claudicavit præ fatigatione itineris eundo in captivitatem nunc Babyloniam, nunc Persicam, nunc Græcam sub Antiocho. Unde vocatur

ejecta, dispersa et vagabunda per omnes gentes: ita Vatablus. Claudicans ergo per metalepsin idem est quod fatigata, dolens, ærumnosa, afflicta. Unde explicans subdit: *Et quam afflixeram, consolabor.* Ita Chald. vertit enim: *Congregabo translatos, et dispersos colligam, et illos quibus malefeci propter peccata populi mei.* Hæc ergo prophetia cœpta est impleri tempore Christi, qui e Judæis Apostolos, primosque fideles in Ecclesiam suam collegit; in dies autem perfectius impletur, dum variis in locis plures Judæi in Ecclesiam congregantur; perfectissime autem implebitur in fine mundi, cum omnis Israel salvus fiet, uti intellexit S. Justin. dialogo contra Tryphonem.

7. ET PONAM CLAUDICANTEM IN RELIQUIAS,] id est, in posteritatem, q. d. Faciam ut Synagoga conversa ad Christum, factaque fidelis, sit fœcunda, et multos producat Deo filios, et magnam sobolem. Unde explicans subdit:

ET EAM QUÆ LABORAVERAT, eundo in captivitatem et dispersionem (id est, ut Tigurina, *et procul propulsam*) IN GENTEM ROBUSTAM,] tum numero, tum fortitudine. Tales fuerunt Apostoli e Judæis prognati, aliique similes viri Apostolici, orbis doctores et domitores. Ita Vatabl. Arias et alii. Hinc sequitur:

ET REGNABIT DOMINUS (Christus) SUPER EOS IN MONTE SION,] puta in Ecclesia, quæ cœpit in Sion; Ecclesia, inquam, tum militante, tum triumphante, *ex hoc nunc, et usque in æternum.* Audi S. Hieron. *In gentem robustam, in nomen videlicet Christianum, quod non gladius, non ignes, non tormenta superabunt. Vide fidem et passionem Martyrum, et de robusta gente non ambiges.*

8 ET TU TURRIS GREGIS NEBULOSA FILIÆ SION USQUE AD TE VENIET: ET VENIET POTESTAS PRIMA.] Noto primo: *Turris gregis* in Scriptura vocatur locus ille in quo Jacob pavit greges, Genes. 31. 21. nec enim alium locum hoc nomine appellatum in Script. vel apud Josephum, aut chorographos terræ sanctæ legimus. Ita S. Hieron. Remig. Haymo, Rupert. Lyran. et alii passim. Audi ex iis Adrichomium in Descriptione terræ sanctæ: *Turris gregis hebr. ader, sive eder, campus est uberrimus pascuis, et grandibus olivis refertus; distat passibus fere mille a Bethlehem, ubi Jacob patriarcha fixit tabernaculum, et pavit greges suos; ibique eo habitante, Ruben patris thorum violavit. Atque hoc ipso in loco pastores, ut prædixerat Propheta Michæas, nocte vigilantes super gregem suum, viderunt et audierunt Angelos canentes: Gloria in excelsis Deo. Ubi postea templum erectum est SS. Angelorum a B. Helena. Atque adeo sacellum hic erectum est in tantæ rei memoriam medio in agro.* Addunt Haymo, Remigius et Beda, lib. de Locis sanctis c. 8. pastores hosce numero fuisse tres.

Quare licet Hebræi, teste S. Hieron. in Tradition. Hebr. in Genes. cap. 35. opinentur turrim gregis fuisse in Jerusalem, eo loco in quo postea ædificatum est templum; tamen ipse S. Hieron. ibidem, et in Epitaphio S. Paulæ, et in Locis Hebr. et alibi, ac passim Interpretes et Chorographi docent turrim gregis fuisse juxta Bethlehem, ibique Angelos pastoribus gregem suum pascentibus nuntiasse Christi ortum. Dicta est *gregis*, inquit S. Hieron. in Tradit. Gen. 35. *ubi vel Angelorum grex in ortu Domini cecinit, vel Jacob pecora sua pavit, loco nomen imponens; vel, quod verius est, quodam vaticinio futurum jam mysterium monstrabatur;* quod scilicet angelus ibidem pastoribus gregem pascentibus evangelizaret Christi nativitatem. Ad litteram turris hæc dicta est *gregis*, ante Jacob, ut videtur; eo quod pastores juxta illam, utpote loco compascuo, solerent pascere greges, atque noctu ad caulas quæ in turri, vel juxta turrim erant, sese cum gregibus stabulatum recipere, uti notarunt P. Salmeron et Barradius in Lucæ cap. 2.

Secundo, pro *nebulosa* hebr. est *Ophel*, quæ erat turris excelsa in Sion, juxta atrium templi, quam ita ex Josepho describit Adrichom. *Ophel, quam Josephus Ophlam nominat, erat turris enormi altitudine, quasi nubi caput inserens; atque arx munita firmo muro cincta, templo propinqua; extra murum tamen qui habitationem sacerdotum claudebat. In hujus muro Joathan rex multa construxit, atque Manasses eousque urbis muros reparavit. In hac habitabant Nathinæi. In hanc fugiens Manahem tyrannus, captus est et occisus. Hanc tandem Titi milites combusserunt.*

Ab altitudine dicta est *Ophel*, id est tenebræ, caligo, nubilum; quod usque ad nubes erigeret caput, et in contemplando ejus culmine oculi caligarent. Ita S. Hieron. in Isaiæ 32. vers. 14. Quare minus recte aliqui censent turrim nebulosam vocari turrim Psephina, quæ octoangularis erat, erecta super rupem excelsam, septuaginta cubitos alta, inter Septemtrionalem et Occidentalem urbis murum, ex qua sereno cœlo Arabia, mare et fines Chananææ conspici poterant, quam Titus expugnavit, teste Josepho lib. 6. Belli, cap. 2. 5. et 6. nam in Hebr. hic non est Psephina, sed Ophel. Denique pro *Ophel* Septuag. vertunt αὐχμώδης, quod quadrupliciter verti potest: primo, caliginosus et opacus; secundo, squalens: hæc duo habet sanctus Hieron. tertio, aridus; quarto, sitiens vel siticulosus: quæ enim arida sunt, sunt pariter squalentia, siticulosa et opaca.

Symbolice, Ophel significat celsitudinem et caliginem in qua habitat Deus; ad hanc enim accedere et erigere se conatur Sion, id est Ecclesia, et anima fidelis. Deus enim *habitat lucem inaccessibilem*, 1. Tim. 6. 16. Præclare S. Dionys. Epist. 5. ad Dorotheum: *Caligo*, ait, *divina est inaccessibilis, in qua habitare dicitur Deus; hæc est invisibilis, propter eximiam claritatem; et inaccessibilis, propter immensam luminis copiam.*

Quæres: Si turris Eder erat extra Jerusalem juxta Bethlehem, Ophel vero erat in Jerusalem, quomodo una eademque turris vocatur hic *gregis*, et *nebulosa*, sive *Ophel?* Resp. metaphorice et metonymice Sion, sive Jerusalem, vocari hic *turrim gregis*. Ita enim vocari hic Sionem patet primo, ex eo quod eam nuncupans subdit: *Filia Sion.* Sic enim cum Romana Symmacho (qui clare vertit, *ipsa est filia Sion*) et Septuag. legendum in nominativo *filia*, non *filiæ* in genitivo; secundo, quia in Jerusalem erat Ophel. Hæc autem turris gregis erat turris Ophel, uti ait Michæas; tertio, quia in Sion erat porta (et consequenter turris super portam de more erecta) quæ vocabatur *gregis*, per quam greges ovium offerendi in templo, ex turri Eder sive gregis, ubi pabulabantur, inducebantur in Sion et templum. Unde juxta portam gregis, erat forum pecuarium, et probatica piscina, in qua curaban-

tur infirmi, Joan. 5. 2 dicta est probatica, ἀπὸ τῶν προβάτων, id est ab ovibus. Probatica ergo idem est quod pecuaris vel ovina, eo quod ad illam oves, quotidie mane et vespere immolandæ in templo congregabantur, ibique abluebantur. Denique ille Sione et Jerusalem hic agi patet ex sequentibus. Jerusalem ergo vocatur *turris gregis*, tum quia vicina erat Bethlehem, et turri gregis, illique ut metropolis imperabat; tum quia alto loco in montibus sita, et ad illam confluebat grex, id est, numerositas Judæorum ad templum; tum proprie, quia in Sion erat porta et turris gregis, obversa turri Eder, sive gregis, per quam ex Eder, oves in Sion et templum inferebantur. Eadem vocatur *nebulosa*, ob altitudinem turris Ophel, aliarumque similium, quæ in sui culmine nubes et nebulas de more colligebant, atque e terra contuentibus, ob nimiam altitudinem caligantibus oculis, nebulosæ videbantur. Unde probabiliter suspicatur Vilalpando, tom. 3. p. lib. 3. cap. 7. *turrim gregis* hic præcise vocari portam gregis; portam enim vocari *turrim*, quia alta erat et munita, ut arx vel turris esse videretur. Porta hæc dicitur *filia Sion*, quia subjecta erat templo exstructo in monte Sion. Dicitur *gregis*, tum quod per eam greges offerendi inducerentur in templum, tum quod ante hanc portam esset vallis Josaphat tendens ad montem Oliveti, viridis, quam, utpote pascuis uberrimam, Jacob Patriarcha suis pecoribus pascendis elegit. Hæc porta a Josepho. lib. 6. Belli c. 6. vocatur *Genat*, quam Salomon magnificentissimis ædificiis ac propugnaculis exornavit. Hæc Vilalpando, et hoc videntur voluisse Hebræi paulo ante citati, quos sequitur Emmanuel, Mariana et alii.

Quæres, secundo, quisnam hujus loci sit sensus, et quando turri gregis, id est Jerusalem, data sit potestas, sive, ut vertit Tigurino, dominium, regnum et imperium? Primo, Theodoretus sic explicat, q. d. Nabuchodonosor veniet ad te, o turris, id est, o templum, quod in vineo, id est, in urbe Jerusalem quæ ob peccata est atra et nebulosa, quasi turris eminens, ut te sternat et comburat. Verum hoc triste et funestum est, non lætum et festivum oraculum, quale hic edit Michæas.

Secundo, S Hieron. intelligit de Cyro et reditu e Babylone, q d. Veniet Cyrus, qui te, o Jerusalem, id est, vos o Judæi, e Babylone per Zorobabel liberet, et in patriam remittat. Verumlicet eo alludat Propheta, ut patet v. 10. tamen altius et majus quid spectat.

Dico ergo turrim gregis et Ophel, sive Jerusalem et Sion, esse Ecclesiam Christi, quæ cœpit in Sion, in quam grex fidelium congregatur, quasi in turrim Ophel. id est, in locum altum et munitum, vergentem in cœlum, ideoque obscurum et nebulosum; doctrina enim Ecclesiæ, quia cœlestis est et divina, de Deo trino et uno, de verbo incarnato, de prædestinatione et reprobatione, etc. est obscura et nebulosa. Eadem vocatur *filia*, quia Deo dilecta ut filia, et *Sion*, id est specula, quia nunc contemplatur Deum in ænigmate per fidem et spem, brevi eumdem contemplatura rei ipsa facie ad faciem Michæas ergo regiam Christi, puta Jerusalem, id est Ecclesiam, vocat *turrim*, ob altitudinem vitæ et doctrinæ; atque ob munitionem, speculam et tutelam, qua suos fideles tuetur et propugnat. Vocat *gregis*, quia alludit ad Davidem, qui fuit pastor gregis, indeque primus evocatus est ad regnum Sionis; et quia ejus antitypus et successor Christus, rex novæ Sionis, id est Ecclesiæ ejusdem potius fuit pastor, quam rex. Unde ipse nomine pastoris delectatur: *Ego*, ait Joan. 10. 11. *sum pastor bonus, bonus pastor animam dat pro ovibus suis;* et v. 14. *Ego sum pastor bonus, et cognosco oves meas, et cognoscunt me meæ*. Hinc vetustissimæ imagines Christi, quas etiamnum Romæ in antiquis templis videmus, Christum quasi pastorem oves pascentem, aut ovem perditam humeris bajulantem, et ad caulam reducentem depingunt.

Tropolog. Ecclesiam vocat *turrim gregis*, ut significet Præsules Ecclesiæ, Christi vicarios, non debere ut reges dominari in cleris, sed ut pastores pascere gregem Domini. Hoc est quod ait et sancit S. Petrus, primus a Christo summusque Ecclesiæ Præsul: *Pascite qui in vobis est gregem Dei, providentes non coacte, sed spontanee secundum Deum; neque turpis lucri gratia, sed voluntarie; neque ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis, ex animo. Et cum apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriæ coronam*, 1. Petri 5. 2.

Sensus ergo hujus loci est, q. d. Dixi v. 7. quod Dominus regnabit super eos (Judæos fideles) in monte Sion in æternum; quia tu, o Sion, quæ es turris gregis et Ophel, id est arx sublimis, invicta et inexpugnabilis, accipies hoc regnum: *Usque ad te veniet, et veniet potestas prima*, q. d. Veniet, veniet, inquam, ad te prisca et avita potestas, et regnum quod habuisti sub Davide et Salomone, puta *regnum filiæ Jerusalem*, hoc est, regnum Hierosolymæ: sicut enim David gloriose et potenter regnavit in Sion; ita ibidem Christus filius Davidis et hæres, regnum idem capesset: at non temporale, sed spirituale; ibique regnum Ecclesiæ suæ inchoabit quod deinde proferet et propagabit per Apostolos in universum orbem juxta id quod promisit Gabriel matri eum concipienti: *Dabit illi Dominus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum*, Lucæ 1. v. 32. Et David rex in typo et persona Christi: *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus prædicans præceptum ejus*, Psal. 6. 2. Ita Clarius, Vatabl. Arias, Ribera, a Castro et alii. Huc accedunt S. Hieron. et Lyran. qui per *turrim gregis filiæ Sion* (uti ipsi legunt) accipiunt templum, quo grex, id est populus Domini, confluebat; et in quo greges ovium Deo mactabantur: hoc vocatur *Ophel*, id est nebulosum, quod ad nubes usque altitudine sua pertingeret, vel quod fumum victimarum quasi nebulam jugiter exhalaret; vel quod umbris et figuris quasi nebulis plenum esset, q. d. O turris nebulosa filiæ Sion, id est, o templum Hierosolymorum, usque ad te veniet; veniet, inquam, prima potestas, id est, primum et avitum illud Davidis imperium; non in umbra, sed in veritate: Christus enim triumphator ingredietur in te, qui est regum summus, cujusque David rex umbra tantum fuit et typus. Respicit introitum solemnem Christi in Jerusalem die palmarum, quando asello vectus cum pompa et triumpho, urbem et templum quasi Messias est ingressus, et inauguratus acclamante turba: *Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini: benedictum quod venit regnum patris nostri David*, Marci 11. v. 10. Christus enim per portam gregis (quæ hic vocatur

turris ob celsitudinem, ait Vilalpando supra) quasi agnus paschalis in paschate immolandus, invectus est in urbem, uti colligitur ex Luca, c. 19. 37. cum ait: *Et cum appropinquaret jam ad descensum montis Oliveti*, etc. Ex monte ergo Oliveti per vallem Josaphat venit ad portam gregis, eaque ingressus est in urbem. Et huc videtur hic significare Michæas, inquit Vilalpando. Idipsum clare significat versio Chaldæi, qui paraphrastice per turrim gregis accipit Christum, qui in Ecclesia inter fideles quasi turris eminet; correlativa enim sunt et inseparabilia, pastor et grex, rex et regnum, Christus et Ecclesia. Sic ergo utrumque nectens vertit: *Tu autem, o Messia*, vel *Christe Israelis, qui absconditus es propter peccata cœtus Sion, tibi venturum est regnum, sed et dominatio prisca adveniet regno cœtus Jerusalem.* Christus enim est turris, quia Verbum Patris, de qua dicitur Sap. 18. 16. *Usque ad cœlum attingebat, stans in terra.* Erat enim verus Deus æque ac homo, jungens in se deitatem humanitati, et cœlum terræ, Angelos hominibus. Hinc et dicitur *nebulosa*, id est abscondita in præsepio, carne et cruce: Deus enim *posuit tenebras latibulum suum*, Psal. 17. 25. Idcirco incognita fuit Judæis. Erat *turris gregis*, quia sicut turris urbem, cives et oves; ita Christus Christianos protegit et tuetur. Ipse denique regnum suum consignavit Hierosolymæ, id est Ecclesiæ suæ. Unde et Syrus et Arabicus vertunt: *Tu autem turris* (Arabicus, *arx*) *pastor nebulosæ filiæ Sion, tempus tuum advenit.*

Denique Haymo, Remig. Beda in Luc. 2. Baronius an. 1. Christi, et alii censent Michæam hic alludere ad pastores Eder, quibus angelus primo nuntiavit Christi ortum: ideo enim nominat turrim Eder, id est gregis et pastorum. Unde id clare explicans cap. seq. v. 2. ait: *Et tu Bethlehem* (juxta quam erat turris Eder) *Ephrata, parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel*, etc. Itaque hujus loci hunc dant sensum, q. d. Tu, o turris Eder rusticana, vilis et pastoritia, caput attolle, gaude et exsulta: quia primo ad te veniet nuntius cœlestis, puta angelus annuntians Christi regis ortum, cujus potestas prima et regnum incipiet in Jerusalem, indeque propagabitur per totum orbem. Quocirca eris jam turris non tantum gregis, sed et Ophel, id est celsæ caliginis: quia in te excelso Olympi vertice descendet spirituum et musicorum cœlestium multitudo, concinens: *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis.*

Tropol. *filia Sion* est anima quæ speculatur cœlestia et divina: Sion enim hebr. significat *speculam.* Unde in ipsa est turris, id est prudentia et providentia, æque ac robur et munimen, quibus suum gregem, id est omnes animæ potentias, sensus et actiones, omnesque corporis motus moderatur, regit, tuetur et roborat. In ipsa est Ophel, id est caligo, puta orationis et contemplationis, qua cum Mose Exodi 19. 9. intrat in caliginem, in qua habitat Deus; ibique cum eo colloquitur, uti solitum facere S. Bernardum legimus in ejus Vita. Rursum est Ophel, id est αὐχμώδης, ut vertunt Sept. id est primo arida, quia humores pravos concupiscentiæ per jejunia et mortificationes desiccat; secundo, squalens, per luctum et pœnitentiam, ob exsilium in quo degit; tertio, sitiens, scilicet Deum, et aquam gratiæ salientis in vitam æternam. Compluten. legunt αὐχμώδους in genitivo, id est, caliginosæ, aridæ, squalidæ et sitientis, ut referatur ad *gregis*. Juxta quam versionem hæc quatuor simili sensu jam dicto de animo, ad potentias, sensus, motusque ejusdem (hi enim sunt ejus grex) accommodari facile possunt. Ad hanc venit potestas prima, puta primum regnum filiæ Jerusalem. Primum enim maximumque regnum animæ est, quo in ipsa regnante Christo rege, eamque regente ipsa pariter a Christo regnum accipit, fitque regina: nam regnat et dominatur æquo jure, primo sibi, suisque potentiis et motibus; deinde rebus externis, quas omnes sibi subjicit; ac tertio, proximis, quorum cura ei commissa est. Dum enim Deo vacans, primo sibi suisque actibus pie sancteque imperat, facile cæteris omnibus præesse et imperare discit; itaque fit Jerusalem, id est, visio et possessio pacis; jugi enim pace et serenitate conscientiæ fruitur. Hinc Philosophus ille, licet Gentilis: *Rex*, inquit, *eris, si teipsum rexeris. Rex eris, si cupiditatibus et passionibus tuis imperes. Rex eris, si regas iram, gulam, libidinem.* Alexander Magnus alios rexit, seipsum regere nescivit, rexit eum ira et cupido: unde non rex, sed iræ fuit servus et mancipium ambitionis. Verius mendicus ille apud Taulerum se regem esse dixit, quod nihil appeteret in hoc mundo, quodque suam voluntatem Dei voluntati in omnibus conformaret. ideoque sibi rebusque omnibus dominans perpetua pace et lætitia animi frueretur. Historiam fuse enarravi Rom. 12. 1.

Anagog. quidam, ait S. Hieron. hæc accipiunt de Jerusalem cœlesti, quæ cum sit *mater sanctorum, tamdiu quasi Ophel squalet, quamdiu filii sui non reducuntur ad eam, ut rex et consiliarius non sit in ea: et dolores sicut parturientem opprehendunt eam, quod frustra peperit, videns tantos filios interfectos.*

9. Nunc quare moerore contraheris.] Hebr. nervusius: *Nunc quare vociferaris vociferationem?* id est, cur ingenti voce ejulas et ploras? Redit ad Sionem, id est, ad Judæos sui temporis. Unde vacula, *nunc*, et tempus præsens significat, simulque est not illationis, idem valens quod *ergo*, Itaque *nunc* ideo est quod *nunc ergo*, q. d. Nunc ergo, o Sion, cur mœres ob instantem captivitatem : cum tam felix et augustum Christi regnum exspectes? Esto enim eas ad modicum tempus in Babylonem, esto Sedecia rege tuo, principibus et consiliariis orberis; tamen inde brevi te reducam, faciamque ut rex tuus potentissimus, æque ac consiliarius sapientissimus, propediem tibi sit ipse Christus, Rex regum et Dominus dominantium; ipse te omni captivitate, omni mœrore, omni ærumna liberabit; ipse te consolabitur, ditabit, honorificabit, ut nil deinceps metuere debeas, nil amplius sperare aut desiderare possis.

Allegorice, hæc et sequentia usque ad finem capitis adaptari possunt Ecclesiæ primitivæ (hujus enim typus fuit Synagoga Judæorum) primitus et deinceps a tyrannis afflictæ, et pene oppressæ : imo de ea ad litteram accipiunt Rupert. Albert. Lyran. et Vatabl. q. d. Post adventum Christi affligentur Christiani, unde habebunt ansam gemendi; sed tamen sumant animos, quia non destituentur ope divina: nam rex eis aderit Christus, et consiliarius Spiritus Sanctus.

Aliter, imo contrarie, hæc accipit S. Hieronym. et

Theodorat. q. d. Qua de causa, o Sion, mœres? utique ob instantem captivitatem. Sed unde illa tibi obveniet? An quod destituta sis rege et consiliariis? at habes Ezechiam, Josiam, Sedeciam, aliosque reges, eorumque principes et consiliarios. Disce ergo hoc malum non aliunde tibi accidere, sed tua culpa, tuo vitio: quia nimirum tuis idolis et sceleribus Dei iram et vindictam in te concitasti. Verum hic est sarcasmus et hostilis irrisio potius quam paterna consolatio, quam toto hoc cap. Sioni suggerit et ingerit Propheta.

Tropol. S. Ambr. hic: *Cur*, inquit, *comprehenderunt te dolores ut parturientis, ut parturiras iniquitates, et pareres injustitias? nullus enim major est dolor, quam is qui peccati mucrone vulnerat conscientiam: neque ullum gravius est onus, quam peccatorum sarcina et pondus flagitiorum. Deprimit animam, curvat usque ad terram, ne se erigere possit. Gravia, fili, gravia nimis delictorum sunt pondera. Denique illa in Evangelio* (Lucæ 13.) *mulier quæ curvata erat, speciem prætendens animæ laborantis, a Christo potuit solo erigi.*

10. Dole, et satage, filia Sion.] Satagere est esse anxium, anxie distorqueri difficultate alicujus rei conficiendæ, vel evadendæ. Pro *satage* hebr. est גוחי *gochi*, quod varie vertitur; Septuag. *Dole et viriliter age*; Chaid. *Dole et contremisce*; Pagnin. *Dole et ingemisce*; Tigur. *Dole, et gemitum ede*; q. d. O Sion, permitto ut doleas et ingemiscas, ac de facto dolebis et ingemisces: habebis enim justum argumentum et causam doloris et gemitus, scilicet excidium et captivitatem Babylonicam.

Quia nunc egredieris de civitate, de Jerusalem, et habitabis in regione; Hebr. et Chald. *in agro*; Sept. *in campo*, q. d. Non in urbe sub tecto, sed in agro sub dio, quasi profuga et captiva deges: et venies usque ad Babylonem. Sed age, resume animos, spere meliora: nam post modicum tempus, puta post 70. annos, ibi liberaberis, ibi redimet te Dominus] Primo, inchoate per Cyrum et Zorobabel; secundo, plene per Christum. Audi S. Cyrillum juxta Septuag. *Dole igitur, et viriliter age, filia Sion*, ait: *O bona filia, patiens esto ad dolores, obduro ad molestias, appropinqua ad partum. Sed enim non penitus consolatione destitutam relinquit: addit enim in patriam sedem iri revocatum.* Sic Æneas socios naufragos spe melioris sortis consolatur Æneid. 1.

> Per varios casus, per tot discrimina rerum
> Tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas
> Ostendunt: illic fas regna resurgere Trojæ:
> Durate, et vosmet rebus servate secundis.

Tropol. S. Hier. *intelligit*, inquit, *animam propter peccatum de Ecclesia pulsam, et inimico et ultori contraditam in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat, exire de civitate quam spiritus impetus lætificat, habitare non in monte ubi prius fuerat, sed in campo in quo Assyriorum vagatur exercitus, et esse in confusione vitiorum suorum, et postquam habuerit compedes, et traxerit molam, et farinam Babylonis fecerit, in semet reversam dicere: Quanti mercenarii patris mei saturantur panibus, et ego hic fame pereo; et ad paternam domum postea revertentem suscipi a clementissimo patre, et redimi de manu durissimi domini.*

11. Et nunc congregatæ sunt super te gentes.] Te *nunc* iterum aliam et viciniorem Hierosolymæ calamitatem significat, q. d. Dixi, o Sion, te ituram in Babylonem; sed antequam eo vadas, alia tibi instat clades a Sennacherib, qui multas contra te gentes congregabit, puta 185. millia, quæ dicent: Lapidetur, id est, lapidibus obruatur, et aspiciat in Sion oculus noster,] id est, oculus noster aspiciat cum voluptate Sionis ruinam, eaque se pascat, illamque irrideat et subsannet: solemus enim aspicere, et oculos intendere in ea quæ diligimus, despicere vero et avertere oculos ab iis quæ odimus vel contemnimus. Unde vulgo dicitur: *Ubi oculus, ibi amor; ubi manus, ibi dolor.* Hinc *aspicere*, sumitur quandoque pro oblectari, ut Psal. 65. 18. *Iniquitatem si aspexi in corde mea.* Ita S. Hieron. Remig. Haymo et alii.

Nota: Pro *lapidatur* hebr. est תחנף *techenaph*, quod Septuag. vertunt, *insultabimus*, vel, ut S. Hieronym. legit, *insultemus*; alii, *insultemus et gaudeamus*; Chaid. *impie egit*; Pagninus, *peccavit*; Tigurina, *hypocrita fuit*, simulando se piam, cum esset impia; castam cum esset incesta; deicolam, cum esset idololatra. Arias, *superstitietur*, id est, ut superstitiosa, et novorum deorum cultrix puniatur, explodur et lapidetur. Proprie *techenaph* vertas: *Impia est, et ut impia plactatur*. Aliud *techenaph* per metathesin ad תנאף *tinaph*, id est adultera est, et ut adultera puniatur et lapidetur: lapidatio enim erat pœna adulterii apud Judæos, q. d. *Sion*, relicto Deo sponso *suo*, coluit idola, cum iisque fornicata et adulterata est; ergo ut adulteram eam lapidibus obruamus, demoliamur eam, et in acervum lapidum redigamus; eaque illam sepeliamus.

Allegor. Nero, Decius aliique tyranni dicebant de Ecclesia Christi: *Lapidetur*, id est pereat et exscindatur; sed id reipsa, Deo illam tutante, efficere non potuerunt. Ita S. Hieronym. Haymo, Rupert. Hugo et alii. Idem etiamnum dicunt hæretici de eadem. Idem de sanctis Religionibus, monasteriis, collegiis, adeoque de viris religiosis et zelosis dicunt iidem, imo et perversi Catholici, *Lapidetur*, evertatur talis Religiosorum domus, Dominicani, Franciscani, Jesuitæ expellantur et lapidentur; sed, Deo eas tutante et consolante, fit id quod sequitur: *Congregavit eos quasi fœnum areæ. Surge, et tritura, filia Sion; quia cornu tuum ponam ferreum, etc.*

12. Ipsi autem non cognoverunt cogitationes Domini,] quibus statuit Sionam hisce persecutionibus probare, purgare et illustrare; non perdere, et evertere: persecutores vero ejus, puta castra Sennacherib, cædere et dispergere.

Quia congregavit eos quasi foenum areæ,] q. d. Congregavit eos in Judæa, quasi frumenti manipulos in area, ut ibi ab angelo et a Judæis triturentur, id est cædantur, caicentur, et spolientur. Angelus enim cecidit 185. millia ex castris Sennacherib. Nota *fœnum* hic non significare herbam pratorum demessam et siccatum, quæ proprie fœnum dicitur; sed eapi pro frumento spicato, puta pro manipulis tritici: hoc enim solum in area trituratur uti do hoc fœno subdit dicens: *Surge, et tritura, filia Sion.* Unde Septuag. vertunt: *Quasi manipuli areæ*; Chaid. Pagnin. et Tigurina vertunt: *Quasi manipuli ad aream*, ut in ea triturentur, eorumque grana excutiantur, quæ in horrea condantur. Hos enim significat hebr עמיר *amir*.

13. SURGE, ET TRITURA, FILIA SION: QUIA CORNU TUUM PONAM FERREUM, ET UNGULAS TUAS PONAM ÆREAS ET COMMINUES POPULOS MULTOS.] Nota: In Palæstina, uti et in Italia, Canaria, aliisque multis provinciis manipuli et segetes triturantur non ligneis flagellis, uti fit in Germania; sed ungulis boum, vel serratis carpentis, quæ super segetes circumagunt; itaque calcando eas terunt, et grana ex aristis exprimunt. Similia carpenta subinde super hostes stratos agebant victores, eosque quasi triturabant; ut fecit David Ammonitis, 2. Reg. 12. 31. Dicit ergo Deus, se *cornu*, et *ungulas areas*, id est animos, robur et vires, Sioni redditurum, ut suos hostes coleat, premat et trituret. Factum hoc primo, sub Ezechia, quando cæsis per angelum Assyriis, Judæi eorum castra invaserunt, occuparunt et spoliarunt: secundo, sub Juda, Jonatha, Simone et Hyrcano Machabæis, qui quasi cornua fuerunt, quibus Judas ventilavit omnes vicinas gentes, ut patet ex libris Machab. ut in iis impletum sit illud Deut. 33. 17. *Cornua rhinoceratis cornua illius, in ipsis ventilabit gentes usque ad terminos terræ*. Ad Machabæorum enim gloriosa bella et victorias hæc referunt Dionys. Ribera et alii. Mystice id plane adimpletum est in Christo ejusque Sione spirituali, id est Ecclesia, quæ robore, prædicationis, suæ sibi subegit omnes gentes, eorumque idola et profana fana contrivit. Ita S. Hieron Remig. Rupert. Albert. Lyran. Clarius et alii.

ET INTERFICIES DOMINO RAPINAS EORUM,] q. d. Immolabis Domino boves aliasque victimas quas victrix ab hostibus rapuisti. Id fecisse Ezechiam et Judæos ex spoliis Assyriorum docet Joseph. lib. 10. Antiq. c. 3. Idem fecisse Machabæos, liquet ex eorum actis. Idem sæculis omnibus fecit et facit Ecclesia Christi. Pro *interficies* hebr. est והחרמתי *vehacharamti* (Noster et Septuag. videntur legisse והחרמת *vehacharamta*; vertunt enim in secunda persona, *et interficies*, sed eodem redit sensus; Deus enim per Judæos victimas hasce interfecit) id est, *faciam cherem*, id est anathema, hoc est, *anathematizabo*, exscindam et consumam, *rapinas eorum Domino*, id est mihi, q. d. Devovebo hostes tuos cum suis opibus mihi meæque vindictæ; quasi victimas meas addicam eas neci, faciam eos anathema, partim per angelum occidentem, partim per tuos cives, *o* Sion, præsertim Machabæos, sicut feci Jericho, Josue 6. 16. et Chananæis, Numer. 21. v. 2. Vide quæ ibi dixi de voto *cherem*, sive anathematis.

Nota: Pro *rapinas eorum* hebr. est בצעם *bitsam*, quod Septuag. vertunt, *multitudinem* eorum, Chald. *facultates eorum*. Symmach. *lucrum eorum*; Theod. *dona* vel *munera eorum*; Tigurine, *opes eorum*; Pagnin. *desiderium*; id est opes desiderabiles, *eorum*; Noster, *rapinas earum*, quas scilicet Assyrii e Judæa rapuerunt, taque iterum eis eripuisti, quasi justas at reduces justi belli rapinas.

ET FORTITUDINEM EORUM.] Hebr. חילם *chelam*, id est substantiam et opes: hæ enim sunt divitum robur et fortitudo, juxta illud Proverb. 18. 11. *Substantia divitis, urbs roboris ejus, et quasi murus validus circumdans eum*. Hæ rursum sunt nervus belli, ut ait Cicero. Alii per *fortitudinem* accipiunt milites et arma: arma enim hostium bello capta Judæi, æque ac Christiani et Gentiles suspendere solent Deo, ut illi victoriam acceptam referant: uti David suspendit in templo gladium quo obtruncavit Goliath, 1. Reg. 21. 9. ideo fecisse Gentiles docet Virgil. 7. Æneid.

Multaque præterea sacris in postibus arma:
Captivi pendent currus, curvæque secures,
Et cristæ capitum, et portarum ingentia claustra,
Spiculaque clypeique ereptaque rostra carinis.

Hoc est quod prædixit Isaias c. 6. v. 5. *Fortitudo gentium venerit tibi*; et v. 11. *Ut afferatur ad te fortitudo gentium, et reges earum adducantur*.

Tropol. docemur hic omnem victoriam de hostibus tam corporalibus, quam spiritualibus, ascribendam esse Deo auctori; uti fecit Moyses et Josue, victo Amalec, erigens altare hoc titulo: *Dominus exaltatio mea*. Exodi 17. v. 15. ideoque omnia desidaria et desiderabilia nostra ipsi esse mactanda at offerenda.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

VASTATA FILIA LATRONIS, PRÆDICIT CHRISTUM NASCITURUM IN BETHLEHEM, QUI ISRAEL PASCAT IN FORTITUDINE DOMINI, ET MAGNIFICETUR USQUE AD TERMINOS TERRÆ. DEINDE V. 5. AIT QUOD CHRISTUS ERIT PAX, CUM VENERIT ASSYRIUS IN TERRAM NOSTRAM; TUNC ENIM EUM CONTERET. TERTIO V. 7. PRÆDICIT QUOD RELIQUIÆ JACOB, ID EST APOSTOLI ET PRIMI CHRISTIANI, ERUNT QUASI ROS DOMINI, IRRIGANTES MENTES HOMINUM: EASQUE EFFICACITER INSTAR LEONIS, RAPIENTES SIBIQUE ET DEO SUBJUGANTES. DENIQUE V. 10. ASSERIT QUOD DEUS TUNC AUFERET MALEFICIA, DIVINATIONES, LUCOS, OMNIAQUE ARMA ET PRÆSIDIA IN QUIBUS INFIDELES CONFIDEBANT.

1 NUNC vastaberis, filia latronis: obsidionem posuerunt super nos, in virga percutient maxil-
lam judicis Israel. 2. Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda: ex te mi-
hi egredietur qui sit dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, a diebus æternitatis.
3. Propter hoc dabit eos usque ad tempus, in quo parturiens pariet: et reliquiæ fratrum ejus
convertentur ad filios Israel. 4. Et stabit, et pascet in fortitudine Domini, in sublimitate nominis
Domini Dei sui: et convertentur, quia nunc magnificabitur usque ad terminos terræ. 5 Et erit
iste pax, cum venerit Assyrius in terram nostram, et quando calcaverit in domibus nostris: et
suscitabimus super eum septem pastores, et octo primates homines. 6. Et pascent terram Assur
in gladio, et terram Nemrod in lanceis ejus, et liberabit ab Assur, cum venerit in terram no-
stram, et cum calcaverit in finibus nostris. 7. Et erunt reliquiæ Jacob in medio populorum mul-
torum quasi ros a Domino, et quasi stillæ super herbam, quæ non expectat virum, et non præ-
stolatur filios hominum. 8. Et erunt reliquiæ Jacob in Gentibus in medio populorum multorum,
quasi leo in jumentis sylvarum, et quasi catulus leonis in gregibus pecorum, qui cum transierit,
et conculcaverit, et ceperit, non est qui eruat. 9. Exaltabitur manus tua super hostes tuos, et
omnes inimici tui interibunt. 10. Et erit in die illa, dicit Dominus: Auferam equos tuos de me-
dio tui, et dispergam quadrigas tuas. 11. Et perdam civitates terræ tuæ, et destruam omnes mu-
nitiones tuas, et auferam maleficia de manu tua, et divinationes non erunt in te. 12. Et perire
faciam sculptilia tua, et statuas tuas de medio tui; et non adorabis ultra opera manuum tuarum.
13. Et evellam lucos tuos de medio tui, et conteram civitates tuas. 14. Et faciam in furore et
indignatione ultionem in omnibus gentibus, quæ non audierunt.

1. NUNC VASTABERIS, FILIA LATRONIS.] Hebr. est elegans paronomasia; *hitgodedi bad gedud*, q. d. Nunc vastaberis, filia vastatoris; nunc prædaberis, filia prædatoris, aut, ut alii: *Nunc concideris, filia concisionis*; aut, ut Tigurina: *Nunc cingeris turmis, filia turmæ*. Nota primo, *hitgodedi*, est conjugationis *hitpael*, quæ partim activa est, partim passiva; et communiter significat actionem reflexam, qua agens agit in seipsum, ita ut idem sit agens et patiens, q. d. Vastabis et concides teipsam, vel vastaberis et concideris a teipsa, id est tua culpa, tuo demerito; puta ob tua scelera peribis. Quocirca *hitgodedi* non tantum passive, uti jam vidimus, sed et active verti potest. Unde Syrus vertit: *Nunc exibis cum turma, filia turmarum fortium*; Arabicus: *Nunc egredieris cum exercitibus*; Paguin. *Nunc militabis, filia militis*, alii: *Nunc congregabis te per turmas, filia turmæ*; alii: *Nunc educes exercitus, filia exercitus*; alii: *Nunc concides, filia concisionis*: Arias: *Collige cœtum tuum, filia cœtus*; alii: *Martem et Martia castra instrue, filia Martis*. Porro *filia latronis* idem est quod latro, latrociniis dedita; sicut, filius hominis idem est quod homo, filius ovium idem quod ovis, filia capræ idem est quod capella.

Nota secundo גדוד *gedud* significare congregationem, cœtum, turbam, turmam, exercitum; unde in libris Regum, turmæ Syrorum excurrentes et prædantes terram Israel, vocantur *gedudim*; Noster vertit vocatque *latrunculos*, id est volones, prædones, quos Belgæ vocant vrybuters. Itidem hic vertit. *filia*

latronis, uti et verterunt Aquila, Symmach. Theod. et quinta Editio. Hinc et Lia quintum suum filium vocavit *Gad*, quasi *gedud*, id est turmam filiorum, q. d. Tot jam genui filios, ut ex eis aciem instruere possim, Gen. 30. 8. Ita Chald. et Aquila ibidem. *Gedud* ergo est turma velitum, sive excursio et irruptio militum levis armaturæ ad prædandum et latrocinandum; item exercitus qui omnia populatur, quales fuerunt Assyriorum, Persarum, Græcorum, Romanorum: de quibus S. Aug. vere dixit, 4. de Civ. c. 4. *Remoto justitia, quid sunt regna nisi magna latrocinia? quia et ipsa latrocinia quid sunt nisi parva regna?* Et pirata captus ab Alexandro Magno, rogatus cur piraticam exerceret, respondit: Ego idem facio quod tu: *Ego sum parvus, tu magnus es orbis prædo; sed quia id ego exiguo navigio facio, Latro vocor; quia tu magna classe, Imperator*, ut ibidem refert sanctus Augustinus. Tertio, pro *judicis Israel*, uti habent Hebr. et Latina, vertunt Sept. *tribus Israel*; Chald. *judicum Israel*, per enallagen accipientes singulare pro plurali.

Quæres: Quænam est hæc filia latronis? sunt quatuor sententiæ: Prima est, esse Babylonem; secunda, esse Damascum; tertia, esse Jerusalem; quarta, esse Niniven et Assyriam. Nam primo, de Babylone accipi potest, vel active, q. d. Congrega turmas latronum, id est, militum et prædonum tuorum, o Babylon, ut obsideas nos Hierosolymitas, et percutias maxillam judicis, id est regis Israel, puta Sedeciæ, eumque regno et oculis prives atque excæces; vel passive, q. d. Brevi a Cyro vastaberis, o Babylon, quia fuisti filia latronis, id est, latro et latrociniis dedita, ac ut talis obsedisti et vastasti nos, atque regem nostrum Sedeciam in maxilla percussisti, imo exoculasti. Favet huic sententiæ quod c. præc. v. 10. meminerit Babylonis, ejusque prædationis. Consolans enim Judæos a Babyloniis capiendos: *Dole*, inquit, *et satage, filia Sion quasi parturiens; quia nunc egredieris, etc. et venies usque ad Babylonem, ibi liberaberis*, scilicet per Cyrum. Hoc est quod hic dicit: *Nunc vastaberis, filia latronis*, id est Babylonis, scilicet per Cyrum; verba ergo hæc illorum cap. 4. vers. 10. videntur antistropha.

Secundo, *filia gedud*, id est *latronis*, accipi potest Damascus et Syria: inde enim frequentes *gedudim*, id est latrunculi, excurrerunt in terram Israel, eamque latrocinando vastarunt, ut patet ex libris Regum. Vox enim *gedud*, id est latronis, videtur respicere ad illos *gedudim*, recensitos in libris Regum. Accedit quod Syris et Damascenis, ob hasce prædationes, excidium minetur Isaias cap. 7. 7. atque mox subjungat lætum oraculum de Emmanuele rege Judæis nascituro, dicens: v. 14. *Ecce virgo concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel*. Ad Isaiam autem de more alludit hic Michæas qui hic videtur idem oraculum, quod Isaias c. 7. edere. Nam vastationi filiæ latronis subjungit lætum oraculum de Christo rege, in Bethlehem nascituro, perinde ac facit Isaias. Sensus ergo est, q. d. Vastaberis, o filia latronis, o Damasce, latro et prædo Israelis; quia obsedisti Judæos, eorumque principes sæpe in maxillam, id est ignominiose, percussisti: vastaberis autem per Salmanasar Assyrium, quem Emmanuel vindex noster, antequam nascatur homo, in te immittet, uti prædicit Isaias loco jam citato. Hic sensus accommodus videtur: Michæas enim Isaiæ sæpe est antistrophus. Sed obstat quod hactenus Michæas nullam Damasci fecerit mentionem: fateor tamen ad illam et ad Isaiam hic alludi, uti mox plenius dicam.

Tertio, *filia latronis* accipi potest Jerusalem, q. d. Tu, o Jerusalem, quæ mihi olim eras chara, quasi filia Sion; nunc vero facta es filia latronis, quia opprimis et expilas pauperes; tu, inquam, ob hæc latrocinia tua vastaberis a Chaldæis, qui te obsidebunt, et Sedeciam aliosque tuos judices et principes percutient in maxilla, id est ignominiose tractabunt et vexabunt, uti dixi c. 4. v. 10. et c. 3. v. ult. Atque hæc oppressio tua durabit usque ad Christum. Post Chaldæos enim Græci, ac præsertim Antiochus Epiphanes, post Antiochum Pompeius et Romani te pessumdabunt, donec Christus tuus rex, Messias et liberator nascatur in Bethlehem, qui te redimet, omneque jugum et hominum et dæmonum a cervicibus tuis excutiet. Ita Remigius, Haymo, Albertus et Clarius.

Quarto et genuine, *filia latronis*, hebr. *gedud*, id est turmæ et exercitus, vocatur hic Assyria, puta cœtus Assyriorum, et castra Sennacherib, qui quasi latro populatus est Judæam, et obsedit Jerusalem atque ignominiose tractavit judicem, id est principem Israel, puta regem Ezechiam, ac si eum in maxillam percussisset. Rabsaces enim missus a Sennacherib, non tantum conviciatus est Ezechiæ, sed et ejus Deum blasphemavit, ut patet Isaiæ 36. Quocirca audit hic a Deo vindice: *Vastaberis*, atque hanc vastationem mox ipsi inflixit, mittens Angelum qui cecidit 185. millia militum in castris ejus. Percussio enim maxillæ abiit in proverbium, nec aliud significat quam gravem ignominiam, ingensque probrum. Forte etiam revera Sennacherib legatos Ezechiæ, vel principes Israel a se captos percussit probrose in maxilla, esto Scriptura id non dicat: quia eos sua fecit mancipia, quibus in facie inuri solent stigmata, tum ignominiæ causa, tum ut a liberis secernantur ne aufugiant. Ita fecisse Caium Imp. nobilibus Romanis, quos ad metalla, vel ad bestias damnavit; qui proinde dicti sunt Inscripti, Litterati, Stigmatici: testis est Suetonius in Vita Caii cap. 27.

Probatur hæc expositio, primo: nam hic versus connectitur et pertinet ad caput præcedens, ut patet ex verbo *nunc*, idque docent Albertus, Lyranus, Pagninus et alii; imo Pagninus hunc versum ponit ultimum capitis quarti, caput vero quintum inchoat, a v. seq. *Et tu Bethlehem Ephrata, etc.* Atqui c. præcedenti v. 11. usque ad finem capitis egit de Sennacherib et castris Assyriorum, prædantibus Judæam, et obsidentibus Jerusalem, deque ejus cæde et spoliatione per Ezechiam et Judæos, qui ejus prædas et manubias in gratiarum actionem oblaturi erant Deo. Ergo cum hæc verba illis immediate connectantur et subjungantur, sequitur de ejusdem Sennacherib vastatione et clade hic agi; secundo, quia alludit Michæas partim ad Isaiæ 7. uti dixi in expositione secunda; sed quod Isaias dixit de Syris, hoc Michæas dicit de Assyriis; utrique enim erant vicini et congeneres; utrique prædones Israelis: partim ad Isaiæ 10. 5. *Væ Assur virga furoris mei*, quia scilicet ipsa est filia latronis, per quam furorem meum in Israel exercebo, eumque

castigabo; sed ita ut castigatione peracta, virgam in ignem projiciam, et Assyrios simili vastationi, quam Israeli intulerunt, addicam. Et ad Isaiæ c. 33. 1. ubi de eodem Sennacherib ejusque castris ab Angelo cædendis, simili schemate et paronomasia, imo iisdem pene verbis quibus utitur Michæas hic, ait Isaias: *Væ qui prædaris, nonne et ipse prædoberis?* q. d. Væ tibi, Sennacherib, quia, sicut prædatus es Judæam, ita et tu præda eris Ezechiæ et Judæis: *Et qui spernis*, non tantum Ezechiam, sed et Deum: *Nonne et ipse sperneris*, non tantum a Judæis, sed a filiis tuis, qui te obtruncabunt? *Cum consummaveris deprædationem, deprædaberis; cum fatigatus desieris contemnere, contemneris;* tertio, quia Jerusalem, etiam cum audit tristia et minacia a Deo, solet vocari Jerusalem vel Sion, non filia latronis; sed ita vocatur Assyria, ut patet ex verbis Isaiæ jam citatis; quarto, quia de Assyriis mox subdit Michæas, v. 5. *Et erit iste pax, cum venerit Assyrius* in terram nostram. Et v. 6. *Et pascent terram Assur in gladio, et terram Nemrod in lanceis ejus; et liberabit ab Assur, cum venerit in terram nostram.* Quæ verba plane alludunt ad adventum et cladem Sennacherib, suntque antistropha et exegetica ejus quod hic dicit: *Nunc vastaberis filia latronis.*

Alleg. filia latronis est Jerusalem, quæ occidit Prophetas, ipsumque Christum, eumque reipsa alapis in maxilla percussit: quocirca obsidebitur et vastabitur a Tito et Romanis, qui proinde talionem illi reddent, ejusque judices et principes percutient in maxillo, et ignominiose quasi servos et mancipia tractabunt, mulctabunt, vendent, occident. Unde et Christus Jerusalem et templum vocat Speluncam latronum: *Domus*, inquit, *mea domus orationis vocabitur, vos autem fecistis illam speluncam latronum*, Matth. 21. 13. Ita S. Hier. Remig. Rupert, Hugo, Lyran. Clarius, Vatabl. et alii; imo ipsi censent hunc esse sensum litteralem hujus loci. Audi S. Hier. *Pollicitus quidem tibi sum, o filia Sion, quod venturum sit tempus, quo cornu tuum ponam ferreum; et ungulas tuas æreas, et comminuto dæmonum multitudine, offeras quidquid illi ante possederant Domino universæ terræ: sed quia hoc tunc futurum est, quando subintraverit Gentium plenitudo et omnis Israel salvatus fuerit*, nunc *interim pro meritis tuis vastare, sive, ut in Hebræo habetur, concidere. Nequaquam enim juxta Apostolum vocaris circumcisio, sed concisio; nec te appello filiam meam, sed latronis, cui hebr. dicitur gedud, id est, diaboli ad prædandum semper accincti. Fecisti enim domum meam speluncam latronum, repugnasti adversum me, et filii tui obsidionem posuerunt super me, et super Filium et Spiritum meum. An non contumelia Trinitatis est, quando in virga et calamo, te faciente, percussere Romani caput Judicis Israel dicentes: Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percussit? sive quando unus de ministris tuis percussit eum in maxillam, dicens: Sic respondes Pontifici?* Huic expositioni favent Sept. dum vertunt: *Nunc obstruetur filia obstructione, angustiam posuit super nos; in virga percutient super maxillam tribus Israel*, q. d. Tit a arctissime obsidebit Jerusalem, eamque obstruet et angustiabit, capiet, et percutiet in maxilla, sicut ipsa percussit Christum. Ita S. Hieron

Symbolice, Arias per *filiam latronis* accipit gentilitatem, puta Romam aliasque Gentilium urbes quæ Christum et Apostolos sub Nerone, Decio, Diocletiano, etc. sunt persecutæ; sed a Constantino filia latronis, id est gentilitas hæc, in Christianos latrocinans, eosque martyriis afficiens vastabitur et evertetur, Ipsaque Roma Ethnica peribit, fietque nova Roma Christiana, imo Roma olim caput gentilismi fiet caput Christianismi. Sic et Hebræi ac Vatabl. per *filiam latronis* accipiunt Romam, cujus primi incolæ fuere latrones, qui eam fecerunt maleficorum asylum. Unde Juvenal. satyra 8.

> Ut longe repetas longeque revolvas
> Nomen, ab infami gentem deducis asylo.
> Majorum primus quisquis fuit ille tuorum,
> Aut pastor fuit, aut illud quod dicere nolo

2. Et tu Bethlehem Ephrata.] Est hæc illustris prophetia de Christo. Solus enim Michæas prædixit Christum in Bethlehem nasciturum, ex eoque Scribæ et Magi eum in Bethlehem quæsiverunt, agnoverunt et adorarunt, Matth. 2. 6. Sed quomodo a filia latronis, quasi ex abrupto transit Propheta ad Bethlehem? quomodo hic versus cum priori cohæret et connectitur? Vatabl. sic connectit, opponit, inquit, Jerusalem Bethlehem, q. d. Tu, Jerusalem, quia filia latronis, ob latrocinia tua celebris et famosa, punieris et vastaberis: in Bethlehem autem viculo obscuro nasciturus est Christus. Præstantior ergo est Bethlehem, quam sis tu, o Jerusalem, urbs regia et superba.

Verum dico, Michæam imitari Isaiam; sicut enim Isaias c. 7. prædicit Judæos liberandos de manu latronum Syriæ et Assyriæ per Emmanuelem, ita idem hic dicit Michæas, q. d. Vastabitur cœtus Sennacherib, puta castra Assyriorum, et non viribus tuis, o Jerusalem, o Ezechia, sed viribus Christi nascituri in Bethlehem. Ita Theod. quia enim Sennacherib totam Judæam, ac consequenter ipsam Bethlehem populaturus est, solaque restabit Jerusalem, quam obsidebit: hinc ob Christum in Bethlehem nasciturum, ejusque prævisa merita, Deus mittet angelum qui eum cædet, eo quod Judæam, ac nominatim Bethlehem, quæ futura est patria Christi, violarit et spoliarit. Simili modo Isaias a Cyro avolat ad Christum, c. 45. 8. dicens: *Rorate, cœli, desuper, et nubes pluant justum.* Rursum sub Assyriis solet Scriptura quosvis tyrannos accipere antonomastice, uti dixi Isaiæ cap. 7. 17. q. d. Assyrii, Persæ, Græci, Romani, aliique tyranni te, o Jerusalem, oppriment, donec Christus nascatur in Bethlehem, qui ob omnibus te liberabit. Denique mystice Assyrii significant dæmones, q. d. Ut ab Assyriis spiritualibus, id est a dæmonibus, peccatis, morte et inferno nos liberet Christus, nascetur in Bethlehem. Hoc est quod subdit Michæas, ver. 3. *Propter hoc dabit eos usque ad tempus, in quo parturiens pariet; et reliquiæ fratrum ejus convertentur, etc.* q. d. Idcirco Deus permittet Israelem affligi ab Assyriis, et est tyrannis quibuslibet, donec in Bethlehem parturiat Christum, qui Assyrios conteret, et reliquias e captivitate reducet, ac ad se convertat; ut in Christo ostendat suam misericordiam, æque ac potentiam.

Ludit per paronomasiam Michæas in vocibus *bat gedud*, id est filia latronis, quæ percussit judicem Israel בלחי *ballechi*, id est in maxilla, eamque opponit בית לחם *bet lechem*, id est Bethlehem quæ es-

domus et filia panis, q. d. Ninive per suos Assyrios prædans et latrocinans percussit Ezechiam et Judæos; et allegor. Jerusalem percussit Christum et Christianos in maxilla; at Bethlehem non erit prædo, nec latra, sed potius benefica copiosum dabit panem, ac Christu mipsum, qui reget Israel, non ut prædo et tyrannus, sed ut rex mitis et liberalis qui suos fideles liberabit a filia latronis, eisque dabit panem vitæ tam præsentis, quam æternæ.

Nota: Bethlehem hoc nomine nuncupata est partim a fertilitate loci, uti dixi Genes. 35. 19. *Bethlehem* enim hebr. idem est quod domus panis, id est locus ferax frumenti, ex qua conficitur panis, æque ac vini. Nam, ut scribit Adrichom. in Descriptione terræ sanctæ: *Bethlehem sita est in monte mediorriter alto, situ ipso arcto et oblongo. Terra subjecta rerum omnium copia multum præstat, vini potissimum, ut comparandum non sit quod ex aliis Palæstinæ locis offertur. Iter vero quod Hierosolyma euntibus Bethlehem est*, usque *adeo* sui *amœnitate, arboribus, hortis, odoratis herbis transeuntes delectat, ut, si ad tum præclaram naturæ faciem cælestis aliqua et digna Christiano meditatio accedat, non jam in terris sibi esse videatur, sed in paradiso Christi nativitatem et incunabula præsentibus oculis contueri*. Partim vero dicitur Bethlehem a suo principe, qui vocatus est Bethlehem, nomenque suum urbi a se vel erectæ et conditæ, vel illustratæ aut dedit, aut datum confirmavit. Fuit enim Bethlehem filius Salma, filii Caleb, filii Hur, filii Juda, ut patet 1. Paral. 2. v. 51. et 54. et cap. 4 v. 4. Ita Lyran. Dionys. Hugo et Abulens. ibidem, qui in illa verba 1. Paral. 2. 51. *Salma Patris Bethlehem: Iste*, inquit, *fuit princeps urbis Bethlehem Judæ, quæ prius vocabatur Ephrata*, Genes. 35. 19. Et Hugo: *A quo*, inquit, *dicta est Bethlehem in tribu Juda*, e quo *natus est Christus*. Sic et a Castro hic Hinc et 1. Esdræ 2. 21. filii Bethlehem, quasi patriarchæ, ingenti numero computantur, videlicet centum viginti tres; et 2. Esdræ 7. 26. *Filii Bethlehem*, inquit, *et Netupha centum octoginta octo*. Quocirca tempora Mosis necdum hæc urbs vocabatur Bethlehem, quia necdum Moses, aut Bethlehem in eam, aut in terram sanctam erant ingressi. Quod ergo Genes. 35. vers. 19. nominatur Bethlehem, id non a Mose qui auctor est Genesis, sed a viris Synagogæ, qui scripta Mosis digesserunt et ediderunt, factum videtur post tempora Mosis et Bethlehem. De qua re dixi plura in Proœmio Geneseos.

Porro Bethlehem distabat a Jerusalem sex milliaribus, sive sex millibus passuum, hoc est duabus leucis Gallicis, ad Meridiem. A Nazareth vero, ubi nuntiante Gabriele Archangelo conceptus et incarnatus est Christus, et ex qua B. Virgo venit in Bethlehem paritura Christum, distabat 30. leucis Gallicis, puta itinere tridui. Ita Chorographi Scribit Ven. Beda lib. de Locis sanctis cap. 8. Borchardus, Adrichom. et alii, in Orientali angulo Bethlehem esse rupem ipsi muro adjacentem, ob hominum turba et oculis semotam, in qua quoddam velut naturale semiantrum est, quo quasi stabulo pro pecoribus utebantur, cujus exterior pars nativitatis Christi fuisse dicitur locus, interior Domini præsepe nominatur. Unde S. Hieron. Origenes et alii dicunt Christum natum in specu et spelunca; ut scilicet obditissimum mysterium abdito in loco ederatur, et ut doceret nos contemnere aulas et pompas mundi. Verum S Helena hanc speluncam magnificentissimo basilica superexstructa decoravit, de qua mox plura. Ex dictis apparet speluncam hanc non in ipsa urbe Bethlehem sitam fuisse, sed foris in agro suburbano, juxta muros urbis, idque diserte docet Euseb. lib. 7. Demonstrat. Evang. c. 5. et ex eo Baron. Unde sequitur Christum non in urbe natum, sed rure quasi rusticanum puerum, ut eo quasi suo cive gratulari sibi possint rustici, ideoque cum eo dicere:

> Nobis rara placeat, Pallas quas condidit arces
> Ipsa colat.

Adde Christum rure natum, hoc ipso quo in Bethlehem est natus: hæc enim, respectu Jerusalem et aliarum Judææ urbium, erat quasi ruralis vicus et pagus uti mox ostendam. Denique ex hac rupe miraculose scaturivisse fontem aquarum ea ipsa nocte qua natus est Christus, eumque usque ad sua tempora perdurasse scribit Beda loco citato, et ex eo Baronius.

Ephrata.] Bethlehem dicta est prius *Ephrata*, partim a fertilitate terræ jam dicta, a rad. פרה *para*, id est fructificavit, sicut ab eadem radice Joseph filium suum vocavit *Ephraim*, dicens: *Crescere me fecit Deus in terra paupertatis meæ*, Genes. 41. 52. partim ob Ephrata uxore Caleb, ex qua Bethlehem natus est primogenitus; nam Caleb ex aliis uxoribus alios habuit primogenitos. Ita Abulens. in 1. Paral. c. 2. et c. 4. Et patet 1. Paral. 2. 19. ubi dicitur: *Cumque mortua fuisset Azuba* (uxor prior Caleb) *accepit Caleb uxorem Ephrata, quæ peperit ei Hur*. Rursum v. 50. *Hi erant filii Caleb, filii Hur, primogeniti Ephrata, Sobal pater Curiathiarim, Salma pater Bethlehem*. Ephrata ergo fuit abavia Bethlehem: genuit enim Hur, qui fuit proavus Bethlehem. Hur enim genuit Caleb, Caleb genuit Salma, Salma genuit Bethlehem Rabanus, quem citat Hugo in 1. Paral. cap. 2. et cap. 4. censet Ephratam fuisse Mariam sororem Mosis, quæ postquam percossa est lepra Num. 12. dicta sit Ephrata, id est furorem vidit, hoc est, iram Dei experimento cognovit. Hæc, inquit, peperit Hur, qui cum Aarone sustentabat manus Mosis orantis pro victoria, pugnante Josue contra Amalec, Exodi 17. Ex adverso S. Hier. ex Josepho censet Caleb ex Ephrata suscepisse Hur; Hur autem fuisse maritum Mariæ sororis Mosis, ac consequenter Ephrata fuisse socrum Mariæ. Verum alii negant utrumque, censentque Mariam mansisse virginem. Ita S. Ambros. Nyssenus et Apponius, quos citavi Exodi 15. 20.

Bethlehem ergo cognominatur *Ephrata*, q. d Bethlehem ædificata in solo fertili, in quo habitavit Ephrata uxor Caleb, vel certe ejus posteri. Dicta est quoque Bethlehem Judæ, ad distinctionem alterius Bethlehem quæ erat in tribu Zabulon, Josue 19. 10 Tertio, dicta est Bethlehem Caleb, qui fuit maritus Ephrata Nam 1. Paral. 2 24. in Hebr. habetur: *Et post mortem Hesron in Caleb Ephrata*. Quarta dicta est civitas David, quia in ea natus est David. Ab Ephrata dicti sunt Ephratæi. Sic David, 1. Reg. 17. 12 vocatur *filius Ephratæi de Bethlehem Juda*, ac Machalon et Chelion filii Noemi vocantur *Ephratæi de Bethlehem Juda*, Ruth 1. 2. Unde videtur quod tota illa

regio fertilis vocata sit Ephrata, in qua urbs ædificata dicta est Bethlehem Ephrata, vel Judæ.

Mystice, aliter S. Hieron. *Ephrata*, inquit, quæ interpretatur furor, significat Herodis insaniam, qui ibidem furens odio in Christum, propter eum omnes occidit infantes. Mox tamen S. Hieron. *Ephrata* quoque interpretatur fertilem, ut respondeat Bethlehem, id est domui panis. Priorem interpretationem sequitur S. Ambros. enarr. 1. in Michæam, sub finem tom. 2. Alloquens enim peccatorem: *Nemo*, inquit, *de remedio diffidat; ecce tibi ubi domus furorem videntis erat, ibi domus panis est: ubi crudelitas, ibi pietas: ubi pœna innocentium, ibi universorum redemptio, sicut scriptum est: Et tu, Bethlehem domus Ephrata, non es minima inter principes Juda; ex te enim exibit princeps in Israel. Bethlehem domus panis est, Ephrata domus furorem videntis. In Bethlehem natus est de Maria Christus: eadem autem Bethlehem quæ Ephrata. In domo igitur furoris generatus est Christus, at ideo jam non domus furoris, sed domus panis: quia panem recepit eum, qui descendit de cœlo. Domus autem furorem videntis Ephrata, quia illic Herodes, dum Christum requirit, perimi statuit infantulos. Sed jam nemo timeat, quia requies illa quam quærebat David, audita est in Ephrata, inventa est in campis sylvæ. Tunc adhuc sylvæ erat nationum congregatio; sed posteaquam in Christum credidit, fructuosa facta est: quia benedicti ventris fructum recepit.* Subdit deinde aliam analogiam: *Mortua est ergo Rachel parturiens, quia jam tunc quasi patriarchæ uxor furorem Herodis videbat, qui nec minusculæ ætati pepercit. Simulque in Ephrata peperit Benjamin specie superiorem, mysterio posteriorem, Paulum scilicet, qui antequam generaretur non minimos dolores matri præstitit, cujus filios persequebatur. Et illic mortua et sepulta est, ut nos commortui et consepulti cum Christo, in Ecclesia resurgamus. Inde enim alia interpretatione vel fœcundata, vel fructibus repleta Ephrata significatur. Et in paucioribus est, quia pauci sunt qui intrant in domum panis per angustam viam. Et non est in paucioribus, id est de proficientibus, quæ Christum non agnovit. Nec minima est, quæ est domus benedictionis, et divinæ gratiæ receptaculum: et in eo minima, cui is qui aliquid confert, Christo videtur deferre. Et qui appetit Ecclesiam, Christum appetit. In quovis minimo enim Christus aut læditur, aut honoratur, secundum quod ipse ait: Quod enim uni horum minimorum fecistis, mihi fecistis.*

PARVULUS ES.] Hebr. צעיר *tsair*, id est parvus, adolescentulus es; Septuag. *minima es*. Dices: S. Matth. c. 2. 6 contrarie vertit, scilicet, *nequaquam minima es*. Primo, Osiander Lutheranus *tsair* transfert *parum*; unde vertit: *Heus tu Bethlehem Ephrata, parum est ut sis inter chiliadas Juda.* Quod idem in re est cum eo quod habet S. Matth. *Nequaquam minima es in principibus Juda.* Verum errat; nam *tsair* est nomen, non adverbium, et parvum significat, non parum; secundo, Clarius, Mariana et Jansen. in Matth. 2. legunt per interrogationem: *Parvulus es in millibus Juda?* q. d. Nequaquam; et ita legunt Biblia Gothica S. Isidori. Verum Biblia Romana et alia Latina carent hac nota interrogationis. Dico ergo, hic apud Michæam tacite adversativam particulam *sed*, ex nexu sermonis subintelligi, æque ac eadem subintelligitur Psal. 118. v. 141. et 157. et alibi, q. d. O Bethlehem minima quidem es, si muros, si domos, si cives, si ambitum, si celebritatem consideres; sed tamen nequaquam minima es, si principes a te vel datos, vel dandos spectes: dedisti enim Davidem, dabis Christum. Id significant Hebr. quæ ad verbum sic habent: *Et tu Bethlehem Ephrata, parvulus es ad essendum in millibus Juda*; attamen *ex te mihi egredietur ad essendum dominator in Israel*, q. d. Parvula es quoad locum; minor enim es quam ut computeris et adæquaris aliis magnis civitatibus Juda; verum quoad dominatorem a te dandum, non es parva, sed magna. Unde Tigurina et Vatabl. vertunt: *Parvula quidem es inter chiliarchias Juda; ex te autem prodibit mihi, qui dominator sit in Israel.* Ita S. Hieron. Theodor. Remig. Albert. Lyran. Arias et alii passim. Et S. Nazianz. orat. 19. *Nulla res*, ait, *prohibuit quominus Bethlehem simul et parva civitas esset, et totius terræ metropolis: utpote Christi parens et nutrix.* Unde Arabicus Antiochenus vertit: *Et tu Bethlehem urbs* (vicus) *parva non eris in millibus Juda; quia ex te egredietur dominator super Israel*; et Arabicus Alexand. *Et tu, Bethlehem Ephrata, non humilis in millibus Juda; quia ex te egredietur caput super Israel, et dies ejus inde a diebus æternis*; et Syrus: *Tu autem Bethlehem Ephrata, parvula es quæ sis* (ut sis) *in millibus Juda; ex te egredietur dominator qui erit* (ut sit) *super Israel, et egressus ejus a principio a diebus sæculi: nunc tradet eos usque ad tempus quo pariet pariens.* Et Prudentius in hymno Epiphan.

O sola magnarum urbium
Major Bethlehem, cui contigit
Ducem salutis cœlitus
Incorporatum gignere.
Quem stella, quæ solis rotam
Vincit decore ac lumine,
Venisse terris nuntiat,
Cum carne terrestri Deum.

Porro quod aliqui apud S. Hieronymum dicunt S. Matthæum memoria lapsum, ut pro *minima es*, scripserit, *nequaquam minima es*, impium est dicere: nec enim S. Matthæus ex se hæc scripsit, sed ex dictamine et instinctu Spiritus Sancti. Probabilius est Septuag. quos sequi solent Evangelistæ, vertisse, *nequaquam minima es*, eosque secutum esse S. Matthæum. Nam ita ex Septuag. legunt Theodor. Origen. l. 1. contra Celsum, Cyprian. 2. Testimon. c. 12. Euseb. l. 6 Demonst. c. 15 Ambros. 5. epist. 1. Aug. l. 18. de Civit. c. 30. licet Biblia Regia, Complut. Vatican. et S. Hieron. in Septuag. legant, *minima es*.

Bethlehem urbs vocatur hic *parvulus* masculine, non *parvula*. Quæres cur: Primo, Jansen. in Matth. 2. respondet subintelligi *vicum*, q. d. Et tu, Bethlehem, qui parvulus es vicus: vicus enim hebraice masculine vocatur פלך *pelech* vel שוק *sue*, vel חוץ *chuts*. Alii intelligunt, *populus*; ex populo enim Bethlehem natus est Christus. Sic *Israel* et *Juda* passim apud Prophetas sumuntur masculine, quia intelligitur עם *am*, id est populus. Tertio, Ribera censet causam esse; quod Hebræi per metaphoram urbes vocent *homines*; unde vocatur *filia Sion*, *filia Babylonis*, *etc.* Verum urbes solent comparari fœminis, non viris; quia pulchræ sunt, ornatæ et pomposæ ut matronæ, vel

filiæ splendide vestitæ. Cur ergo Bethlehem hic comparatur viro, vel juveni, et vocatur *tsair*, id est parvus? Respondeo, quia respicit ad virum Bethlehem, qui urbis Bethlehem conditor fuit, vel princeps, uti jam ostendi. Itaque metonymice loquitur de urbe, in nomine et persona sui principis; quia eam comparat cum millibus, et principibus Juda. Hinc quia Judas vir erat, tribusque Juda a virili robore et imperio celebris, idcirco Bethlehem, quæ erat tribus Juda, inducit quasi juvenem fortem, qui comparetur et certet cum aliis viris suæ tribus, puta cum principibus Juda, q. d. O Bethlehem princeps urbis Bethlehem, nequaquam minimus es in principibus Juda: quia ex tua urbe Bethlehem, tuisque posteris, nascetur Christus. Est metonymia: princeps enim capitur pro urbe, quam incoluit et regit. Similis est illa Virgilii: *Jam proximus ardet Ucalegon*, id est Ucalegontis domus. Hæc expositio confirmatur primo, ex Septuag. και συ οικος του Βηθλεεμ του Ευφρατα, id est, *et tu domus Bethlehemi filii Ephratæ*. Ubi articulus του masculinus indicat virum Bethlehem, qui nomen dedit urbi Bethlehem. Sic Ninive a Nino conditore vocatur sæpe Ninus. Secundo, ex simili loco Josue 14. 15. ubi de Hebron, quæ prius vocabatur *Cariat Arbe*, id est civitas Arbe gigantis, dicitur: *Adam maximus ibi inter Enacim situs est*; pro quo Septuag. vertunt: *Metropolis urbium Enacim ipsa*, ubi Cariat Arbe urbs vocatur *Adam*, id est homo maximus, id est metropolis urbium, quas occupabant Enacim, sive gigantes, ut vertunt Septuag. Quia enim gigantes erant viri magni et bellicosi, hinc pariter urbs et metropolis eorum vocatur nomine *Adam*, et viri, non fœminæ. Sic hic Bethlehem, quia virilis fuit, et summos viros protulit, nimirum Bethlehem, Jesse, Davidem et præsertim Christum, hinc comparatur viro, non fœminæ. Hoc est enim quod subdit: *Ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel*, vir utique, non fœmina, quem proinde decet a te quasi a viro progigni. Addit Sanchez Bethlehem addi epithetum masculinum, quia etymo et terminatione est masculinum, esto significatione sit fœmininum. Conflatur enim ex *bet* et *lechem*, id est *domus panis*, quæ Hebræis sunt nomina masculina. Sic Toletum, Lovanium, Leodium, Gandavum, terminatione sunt neutra; Parisii, Burgi, masculina. Sic Ovidius Lesbum et Virgil. Abydum usurpat masculine. Ovidius 11. Metam.

Et Mitylenæi tentantur litera Lesbi.

Virgil. 1. Georg.

Pontus et ostriferi fauces tentantur Abydi.

Symbol. parvitatem et magnitudinem Bethlehem, et pueri Bethlehemitici Christi Domini, in se repræsentavit Michæas: fuit enim ipse reipsa magnus Propheta, sed nomine parvus Hebr. enim *Micha*, id est Michæas, decurtatum et abbreviatum est ex *Michaia*, vel *Michaiaha*. Unde Pagnin. in Nomin. Hebr. censet Michæam Prophetam, qui Achab regi mortem intentavit, ab eo per contemptum vocari *Micha* (sic enim est in Hebræo 3. Regum 22. 8.) pro *Michaiahu*: hoc enim fuit proprium et plenum ejus nomen. Simili modo Judæi pro *Iescua*, vel *Iehoscua*, decurtate ad vilipendium et contemptum nostri Christi, hebr. scribunt *Iesu*. Sic Gen. 23. 16. Ephron, postquam vendidit sepulcrum, vocatur *Ephron*, dempta littera *vau*. Et Jerem. c. 22. 24. impius rex Jechonias diminute vocatur *Conias* in Hebræo: sicuti Flandri viles homines, qui vocantur *Joannes*, decurtate et per contemptum vocant *Hennen*; *et Sebastianos*, *Bostiaen*; *Antonios*, *Tonen*. Sic et Itali, Hispani, Galli aliæque gentes. Hinc *Micha* hebr. idem est quod *quis tu?* idem scilicet quod *Mathias*, qui ultimus et posthumus, ideoque minimus fuit Apostolorum. *Mathias* enim idem est quod מי אתה *mi atta*, id est *quis tu?* Idem significat מיך *micho*. Nam *atta*, id est *tu*, cum est affixum, uti hic est, mutatur in *cho*. Michæas ergo inter Prophetas fuit, quod Mathias inter Apostolos. Scio alia quoque horum nominum esse etyma et significata: sed illa ad rem præsentem non faciunt.

In millibus Juda.] Ex Hebræo et Chaldæo duplex potest esse sensus. Prior, parvulus es, id est minor es, quam ut numerari debeas in millibus Juda. Posterior, adeo parvus es, ut non inter civitates illustres Juda quæ paucæ sunt, sed inter millia viculorum et pagorum, qui sunt in Juda, recensendus sis. Ita Arias. Verum prior sensus magis convenit Hebræo, præsertim quia per antithesin Bethlehem opponit millibus Juda. Ita S. Hieron. Haymo, Remig. Rupert. Hugo, Lyran. Dionys. Clarius et alii.

Nota: Pro *millibus* hebr. est אלפים *alaphim*, quod primo, millia significat; secundo, principes; unde S. Matth. cap. 2. habet: *In principibus Juda*; tertio, chiliarchias. Juxta primum significatum sensus erit: O Bethlehem, vix parvus es viculus, et minor quam ut inter civitates Juda magnas et celebres, quæ multis civium millibus abundant, caput efferas aut computeris; sed esto multitudine sis minima, dignitate tamen es maxima: quia gignes Christum. Ita S. Hieron. et alii jam citati. Juxta secundum, sensus erit, q. d. O Bethlehem, parva es, imo minima, si spatium tuum spectes, inter principes, scilicet urbes, vel etiam homines Juda: minima enim es et loco, et proventu principum præteritorum; quia paucos Judæ dedisti principes: at nequaquam minima es inter principes Juda, si dominatorem ex te egressurum, puta Messiam, consideres. Juxta tertium, sensus erit: O Bethlehem, si cives tuos numeres, parva es inter chiliarchias Juda; imo tribunum sive chiliarcham, qui mille civibus præsit, non mereris, eo quod vix mille cives numeres: sed tamen nequaquam parva es, si Christum ex te nasciturum intuearis. Hic enim non tantum erit chiliarcha; sed omnium Israelitorum, imo omnium hominum et Angelorum Dominus. Nota: Populus Israel a Mose distributus erat in chiliadas, ut patet Exodi 18. 25. sicut modo castra distribuuntur in chiliadas, ut quælibet chilias contineat mille milites, quibus præsit chiliarcha sive tribunus. Urbes ergo Israelis distributæ erant per chiliades, id est per cœtus et tribus, quarum quælibet continebat mille cives. Hinc Gedeon, Judic. 6. 15. ait angelo in Hebr. אלפי *alphi*, id est, *chilias mea tenuissima omnium chiliadum quæ sunt in Manasse*. *Chilias*, id est tribus millenaria, cui familia mea accensetur. Unde Noster clare vertit: *Ecce familia mea infirma est in Manasse*.

Ex te mihi egredietur.] Nota: Aliqui τὸ *mihi* re-

ferunt ad Michæam, eo quod ipsi versu præcedenti dixerit: *Posuerunt super nos, etc.* Unde videtur ipse in sua suorumque persona loqui, q. d. Mihi Michææ meæque genti, adeoque toti mundo nascetur Christus. Ito a Castro. Verum sic potius dixisset, *nobis*, quomodo dixit Isaias cap. 9. 6. *Parvulus natus est nobis.* Quare melius Remigius, Haymo, Albertus, Vatabl. et alii τὸ *mihi* referunt ad Deum et ad Patrem æternum. In ejus enim persona loquitur Propheta: subintelliguntur *ergo* hæc verba, quæ de more suis oraculis præfigere solent Prophetæ; aut, si non præfigunt, ea subintelligunt: *Hæc dicit Dominus*, q. d. Hæc dicit Dominus: Ex te, o Bethlehem, egredietur Christus mihi, id est ad meum obsequium, laudem et gloriam; ut, scilicet meum nomen in Israel, imo in toto orbe celebret, omnesque gentes mihi subjiciat et reconciliet. Rursum ut *mihi*, id est pro me, et vice mea dominator sit et rector in Israel; ut scilicet pro me instituat et regat meam Ecclesiam fidelium. Sic ait Apostolus Rom. 1. 3. *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem.* Dices: v. 4. loquitur Michæas de Deo in tertia persona; ergo hic non loquitur de eo in prima, dicens, *mihi*. Resp. In Prophetis crebræ sunt enallagæ et mutationes personarum; loquuntur enim instar dialogismi: in dialogis autem aliæ et aliæ introducuntur personæ.

Præclare Nazianz. orat. 38. in Christi nativitatem sic arditur: *Christus gignitur: glorificate. Christus e cœlis: obviam prodite. Christus in terra: subvehimini: Cantate Domino, omnis terra. Atque ut hæc duo in unum contraham, lætentur cœli, et exsultet terra propter cœlestem, ac postea terrestrem. Christus in carne: tremore et gaudio exsultate; tremore, propter peccatum; gaudio, propter spem. Christus ex Virgine: mulieres, virginitatem colite, ut Christi matres sitis. Quis eum, qui a principio est, non adorat? Quis eum, qui postremus est, non laudat ac celebrat?* Et inferius. *Clamat Joannes: Parate viam Domini: ego quoque diei hujus vim ac potentiam clamabo: Carnis expers incarnatur: Verbum crassescit: invisibilis cernitur: intactilis tangitur: tempore vacans initium sumit: Dei filius hominis filius efficitur. Jesus Christus heri, et hodie, idem et in secula. Judæi offendantur, Græci derideant, hæretici linguæ prurigine afficiantur. Tum credent, cum in cœlum ascendentem viderint: quod si ne tum quidem, at certe cum e cœlo descendentem, atque ut judicem sedentem.* Ac recensitis mundi tenebris, vitiis et ærumnis, subdit: *Quæ quoniam majus auxilium requirebant majus etiam acceperunt. Hoc autem erat ipse Dei filius, ille sæculis antiquior, ille invisibilis, ille incomprehensibilis, ille incorporeus, ille ex principio principium, illud ex lumine lumen, ille fons vitæ et immortalitatis, illa Archetypi expressio, illud immotum sigillum, illa per omnia similis imago, ille Patris terminus et ratio: ille, inquam, ad imaginem suam se confert, et carnem ob carnem gerit, et cum intellectuali anima propter animam meam jungitur, ut simile per simile repurget. Atque humana omnia excepto peccato suscipit, conceptus quidem ex Virgine animo et corpore a spiritu præpurgata (uam et procreationem honore affici, et virginitatem præferri oportebat:) progressus autem Deus cum humanitate, unum ex duobus inter se contrariis, carne nimirum et spiritu, quorum alterum deificavit, alterum deificatum est. O novam mixtionem! O admirandam temperationem! Qui est, fit: qui creatus non est, creatur: qui nullo loco contineri potest, per interventum animæ intellectualis, inter divinitatem et carnis crassitiem continetur. Qui locupletes alios ditat, paupertate afficitur: carnis enim meæ paupertatem subit, ut ego divinitatis ipsius opes consequar. Qui plenus est, exinanitur: sua enim gloria ad breve tempus exinanitur, et ego plenitudinis ipsius particeps efficiar. Quænam hæ bonitatis divitiæ? quodnam me circumstat mysterium? Divinam imaginem accepi, nec custodivi: ille carnis meæ particeps fit, ut et imagini salutem, et carni immortalitatem afferat: secundum consortium nobiscum init, et quidem priori longe admirabilius. Tum enim id quod præstantius erat, nobis impertiit: at nunc ipse ejus quod deterius est particeps efficitur. Hoc priori illo divinius: hoc apud cordatos et prudentes viros multo sublimius.* Ac deinde ostendit non indignam, sed dignam fuisse Verbo hanc sui dimissionem, tum ut homines in imum delapsos elevaret, tum ut quasi medicus immensa misericordia ad ægrum curandum descenderet, tum ut nobis optimum *ad sublimitatem iter humilitatem ostenderet. Quin propter humi inclinatam animam*, inquit, *se dejicit, ut ob peccatum deorsum vergentem secum erigat: nisi quis forte eo nomine medicum accuset, quod ad morbum se inclinet, fœtoremque sustineat, ut sanitatem ægrotis donet; atque eum etiam qui humanitatis et commiserationis affectu permotus in foveam seipsum demittit, ut prolapsum jumentum juxta legis præscriptum servet.* Idem in Sententiis: *Patris Verbum*, ait, *est homo noster, ut hujuscemodi mixtione Deum hominibus misceat. Unus utrinque Deus est, hactenus homo effectus, ut me ex mortali Deum efficiat.*

Qui sit dominator in Israel.] Primo, Judæi apud Lyran. per hunc *dominatorem* accipiunt Ezechiam; sed perperam. Ezechias enim natus est rex in regia urbe, puta in Jerusalem, non in Bethlehem. Adde: jam natus erat Ezechias, cum hunc dominatorem nasciturum prædixit Michæas. Sub Ezechia enim habuit hoc oraculum, uti dixi initio capitis, et cap. 3. 8.

Secundo, Theodorus Mopsuestenus hæreticus cum suis discipulis et asseclis quos multos habuit, per *dominatorem* hunc accipiebat Zorobabel; sed æque perverse. Nam Zorobabel natus fuit in Babylone, non in Bethlehem; indeque hebr. dictus est *Zorobabel*, quasi בבל זרע *babel zera*, id est *semen*, hoc est filius, *Babylonis*; nam Jechonias in Babylone genuit Salathiel, Salathiel genuit Zorobabel (Matth 1. 12) qui post 70. annos captivitatis, Judæos e Babylone in Judæam, permittente Cyro, reduxit. Adde: Zorobabel non fuit dominator, id est rex, in Israel; multo minus egressus ejus fuit a diebus æternitatis. Quocirca hanc explicationem cum aliis ejusdem similibus, ut Judaicam et erroneam damnat Concil. Constantinopol. generale, ordine quintum, act. 2. et Concil. Roman sub Vigilio, uti dixi in Proœmio.

Dico ergo: certum est de fide *dominatorem* hunc esse Christum. Ita orthodoxi omnes Græci, Latini et Hebræi apud Galat. lib. 4. cap. 13. unde et Chald. expresse vertit: *Ex te coram me prodibit Christus.*

Sic et olim noscente Christo, rogati Scribæ a Magis et Heroda ubi Christus nasceretur, responderunt : *In Bethlehem Judæ. Sic enim scriptum est per Prophetam* (Michæam hoc loco:) *Et tu Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda ; ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israel*, Matth. 2. 6. Et rursum. *Nonne Scriptura dicit: Quia ex semine David, et de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus?* Joan. 7. 42. Unde patet communem sensum olim Synagogæ fuisse, et nunc esse Ecclesiæ, quod hic locus intelligendus sit de Christo: nullus enim alius Propheta prædixit locum nativitatis Christi fore Bethlehem, nisi Michæas hic.

Adde quod S. Matthæus et Lucas Evangelistæ, dum referunt hoc Scribarum responsum de Christo nascituro in Bethlehem, illud ipsum approbant, imo ideo referunt, ut doceant impletum fuisse in Christo illud signum Messiæ, quod inter Judæos communi omnium confessione erat receptum, eo quod in Scriptura esset expressum, ut solerter advertit Franc. Suarez 3. p. q. 35. disp. 13 sect. 3.

Nota: Illustre hoc oraculum, ex quo Magi cognoverunt locum nativitatis Christi, ipsumque Christum, editum fuit a Michæa sub Ezechia rege, post vastatam Samariam, antequam Jerusalem obsideretur a Sennacherib, ut patet ex dictis v 10. et cap. 3. 10. Editum est ergo sub annum 9. vel 10. Ezechiæ : nam excidium Samariæ contigit anno 6. Ezechiæ, obsidio Jerusalem per Sennacherib anno 14. Ezechiæ: intermedio autem tempore editum est hoc oraculum. Unde sequitur Michæam illud edidisse circiter viginti duobus annis post illud Isaiæ, de eodem Christi ortu vaticinium cap. 7. 14. *Ecce virgo concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel.* Hoc enim edidit Isaias anno 4. Achaz, ut ibidem ostendi : Achaz autem regnavit 16. annis. Huic successit filius Ezechias, cujus circiter anno 10. hæc vaticinatus est Michæas. Quare cum Isaias hoc suum oraculum de Christo ediderit anno mundi 3207. ante Christum vero anno 742. sequitur Michæam suum hoc de Christo in Bethlehem nascituro oraculum edidisse anno mundi circiter 3229. ante Christum vero anno 720. Sub quod tempus floruit Sibylla Erythræa, cujus de Christi nativitate, judicio et resurrectione versus recenset S. August. lib. 18. de Civit. cap. 23.

Nota secundo: Ex Bethlehem prodierunt plures principes et viri illustres. Primus fuit Abessan judex, id est princeps, Israelis, qui habuit triginta filios et totidem filias, Judic. 12. 8. Secundus, Elimelech maritus Noemi; cujus filio nupsit Ruth, et eo mortuo nupsit Booz; ex quo genuit Obed patrem Jesse ; ex quo natus est David, ut patet ex libro Ruth. Tertius David rex, a quo tota familia regum Israel et Juda descendit, usque ad ultimum regem Sedeciam. Fuit ergo Bethlehem totius regiæ et Davidicæ stirpis seminarium, et communis patria : eum par esset eam, quæ Regem cœlorum editura erat, jam ante se probare tot heroibus, illisque ei præludere, ut tandem vel hominum judicio digna hæc patria censeretur, quæ extremo virtutis opere edito, aliquid super heroes et homines omnes, puta ipsum Dei filium, mundo exhiberet adorandum. Insuper Samuel in Bethlehem Davidem fratrum minimum unxit in regem, 1. Reg. 16. Hinc Bethlehem vocatur *civitas David.* Hinc et Roboam Davidis ex Salomone nepos Bethlehem instauravit, novisque domibus et muris exædificavit, 2. Paralipom. 11. 6.

Quæres: Cur in Bethlehem, potius quam Romæ, vel Hierosolymæ, vel alio in loco nasci voluit Christus? Resp. primo, ut Bethlehem demonstraret Christum esse filium Davidis Bethlehemitæ, cui a Deo promissus fuerat, ac proinde ipsum esse verum Messiam. Hanc causam indicat S. Lucas cap. 2. dicens: *Eo quod esset de domo et familia David.* Secundo, ut in loco humili nascens, magis ostenderet potestatem suam, qua ad regnum se provexit, juxta illud 1. Cor. 1. *Infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia, et ignobilia mundi, etc.* Tertio, quia Bethlehem erat via in Jerusalem: decuit autem Christum in via et peregrinatione nasci, quia, ut ait sanctus Gregorius. *Per humanitatem quam assumpserat, quasi in alieno nascebatur.*

Quarto, ut hac sua paupere et humili nativitate mereretur nobis sublimem nativitatem per gratiam et gloriam, celsumque locum in cœlis; atque *per egestatem suam nobis multas mansiones in domo Patris sui præpararet*, ait Ven. Beda in Lucæ cap. 2.

Tropolog. primo, quia, uti Christus humilitatem et paupertatem elegit et docuit, ac superbiam et fastum confutavit; ita humilem et pauperem patriam, puta Bethlehem, similemque nascendi modum elegit Unde S. Leo serm. 1. de Epiph. *Qui*, ait, *servi susceperat formam, Bethlehem prælegit nativitati, Hierosolymam passioni.* Christus ergo nascens, ex præsepio quasi a cathedra, non voce, sed facto concionatur et clamat; Filii hominum, ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium? discite a me palatia, opes, delicias, fastum, pompas mundi contemnere: nam vanitas vanitatum sunt, et omnia vanitas. Discite a me quia pauper sum, et humilis corde: discite cor figere in cœlo, ambire opes et honores cœlestes. Sedebat in celso imperii Romani culmine et throno Augustus, jacebat in humili stabulo Christus: at celsior in stabulo Christus, quam in culmine imperii Augustus. Unde S. Bernard. serm 3 de Nativit. Aut Christus, inquit, fallitur, aut mundus errat (etenim diversa ac repugnantia docent) sed divinam falli impossibile est Sapientiam: errat ergo mundus, errant omnes mundi sectatores, juxta illud Psalmi: *Dixi, semper hi errant corde.* Et S. August. serm. 18. de Tempore, qui est de Nativit. *Omnis, ait, hujus nativitatis schola, humilitatis est officina.* Secundo, Bethlehem hebr. significat domum panis; repræsentat ergo Christum, qui mundi est panis, et manna de cœlo descendens. Ita S. Hieron. Audi S. Greg. homil. 8. in Evangel. *Bene in Bethlehem nascitur Christus. Ipse est enim qui ait: Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendit. Item locus in quo Dominus nascitur, domus panis antea vocatus est: quia futurum erat ut ille per materiam carnis appareret, qui electorum mentes interna satietate reficeret.* Bethlehem ergo fuit Ephrata, id est frugifera, et totius terræ horreum: quia ab ea totus orbis panem, non septem annorum, uti Ægyptii a Joseph, Genes. 41. v. 36. et 55. sed vitæ eternæ, qui est Christus, accepit.

De Homeri natali solo certant septem nobiles Græciæ urbes, singulæque eum sibi civem arrogare conantur: quam ergo gloriosa Bethlehem, quæ omnium

consensu et confessione, toti orbi dedit Messiam, puta Deum hominem natum! in qua Christus in mundum prodiens, primo lucem, cœlum et solum hoc aspexit: utique Bethlehem omnes regias, omnes metropoles, omnia orbis emporia nobilitate, æque ac sanctitate vincit. Longe enim magis eam sua nativitate celebravit Christus, quam Aristoteles suam Stagiram, Cato Tusculum, Cicero suos Arpinates.

Quocirca Patres miris laudibus et encomiis Bethlehem celebrant. Hæc ad se ex Occidente traxit S. Hieronymum, S. Paulam, S. Eustochium, et innumeras nobilium matronarum ac virorum turmas, quæ Bethlehem Romæ prætulerunt, ibique ad præsepe Christi vivere et mori delegerunt; qua de causa S. Paula ibidem tria fœminarum, quibus ipsa præerat, monasteria; et unum virorum, cui præerat S. Hieronymus, exædificavit. Audi S. Hieron. de S. Paula, in ejus Vita: *Atque in Bethlehem ingressa, et in specum Salvatoris introiens, postquam vidit sacrum Virginis diversorium et stabulum in quo agnovit bos possessorem suum, et asinus præsepe Domini sui, ut illud impleretur quod in eodem Propheta scriptum est: Beatus qui seminat super aquas, ubi bos et asinus calcant; me audiente, jurabat cernere se oculis fidei infantem pannis involutum, vagientem in præsepi, Dominum Magos adorantes, stellam fulgentem desuper, matrem virginem, nutricium sedulum, pastores nocte venientes, ut viderent Verbum quod factum erat, et jam tunc Evangelistæ Joannis principium dedicarent: In principio erat Verbum, et Verbum caro factum est, parvulos interfectos, Herodem sævientem, Joseph et Mariam fugientes in Ægyptum, mixtisque gaudio lacrymis loquebatur: Salve, Bethlehem, domus panis, in qua natus est ille panis, qui de cœlo descendit: salve, Ephrata regia uberrima, atque* καρποφορος, *cujus fertilitas Deus est.* Citat deinde hoc Michææ oraculum: *De te quondam Michæas vaticinatus est: Et tu Bethlehem domus Ephrata, non minima es in millibus Juda. Ex te mihi egredietur qui sit princeps in Israel, et egressus ejus ab initio a diebus æternitatis. Propterea dabis eos usque ad tempus parientis. Pariet, et reliquiæ fratrum ejus convertentur ad filios Israel. In te enim natus est princeps, qui ante luciferum genitus est, cujus de Patre nativitas omnem excedit ætatem. Et tamdiu in te Davidici generis origo permansit, donec virgo pareret.* Et inferius: *Bene David jurabat, bene vota faciebat dicens: Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei, si dedero somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, et requiem temporibus meis; donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob. Et statim quid desideraret exposuit, atque oculis prophetalibus, quem nos venisse, jam credimus, ille venturum esse cernebat: Ecce audivimus eum in Ephrata, invenimus eum in campis sylvæ: quippe sermo Hebraicus* (hebr. enim est *vau cholem,* id est ejus masculine) *ut te docente didici, non Mariam matrem Domini, hoc est* αυτην, *sed ipsum, id est* αυτον, *significat. Unde loquitur confidenter: Introibimus in tabernaculum ejus, adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus. Et ego misera atque peccatrix, digna sum judicata deosculari præsepe in quo Dominus parvulus vagiit: orare in spelunca, in qua virgo puerpera Dominum fudit infantem? Hæc requies mea, quia Domini mei patria est: hic habitabo? quoniam Salvator elegit eam. Paravi lucernam Christo meo, anima mea illi vivet, et semen meum serviet ipsi. Haud procul inde descendit ad turrim Eder, id est gregis, juxta quam Jacob pavit greges suos, et pastores nocte vigilantes audire meruerunt: Gloria in excelsis Deo, et super terram pax hominibus bonæ voluntatis; dumque servant oves, invenerunt agnum Dei, puro et mundissimo vellere, quod in ariditate totius terræ cœlesti rore complutum est: et cujus sanguis tulit peccata mundi et exterminatorem Ægypti litus in postibus fugavit.* Idem S Hieron. nomine S. Paulæ et Eustochii, S. Marcellam in Bethlehem invitans epist. 17. *Quo sermone,* ait, *qua voce speluncam tibi possumus Salvatoris exponere? Et illud præsepe, in quo infantulus vagiit, silentio magis quam infimo sermone honorandum est. Ubi sunt latæ porticus? ubi aurata laquearia? ubi domus miserorum pœnis et damnatorum labore vestitæ? ubi instar palatii opibus privatorum extructæ basilicæ, ut vile corpusculum hominis pretiosius inambulet, et quasi mundo quidquam possit esse ornatius, tecta magis sua velint aspicere, quam cœlum? Ecce in hoc parvo terræ foramine cœlorum conditor natus est: hic involutus pannis, hic visus a Pastoribus, hic demonstratus a stella, hic adoratus a Magis. Et hic puto locus sanctior est Tarpeia rupe, quæ de cœlo sæpius fulminata, ostendit quod Domino displiceret. Et tunc comitante Christo, cum per Silo, et Bethel, et cætera loca, in quibus Ecclesiæ quasi quædam victoriarum Domini sunt erecta vexilla, ad nostram speluncam redierimus; canemus jugiter, crebro flebimus, indesinenter orabimus, et vulneratæ jaculo Salvatoris in comune dicemus: Inveni quem quæsivit anima mea, tenebo eum, et non dimittam illum.* Vide eumdem, epist. 18. ad eamdem Marcellam.

Porro in Bethlehem mortua et sepulta est S. Paula, cum ibidem sancte et religiose vixisset viginti annos, cui S. Hieronym. hoc epitaphium posuit:

Scipio quam genuit, Pauli fudere parentes;
Gracchorum soboles, Agamemnonis inclyta proles.
Hoc jacet in tumulo, Paulam dixere priores,
Eustochii genitrix, Romani prima senatus:
Pauperiem Christi, et Bethlemitica rura secuta.

Audi S. Cyprian. tract. de Nativitate Christi: *Veniunt in Bethlehem; quem prædixit Gabriel, invenitur Emmanuel: civitas parva, domus paupercula, supellex exigua; nulla domus ambitio, nisi reclinatorium in stabulo, mater in fœno, filius in præsepio. Tale elegit fabricator mundi hospitium, hujusmodi habuit delicias sacræ Virginis puerperium. Panniculi pro purpura, pro bysso in ornatu regia laciniæ congeruntur: genitrix est obstetrix, et devotam dilectæ soboli exhibet clientelam; attrectat, amplectitur, jungit oscula, porrigit mamam, totum negotium plenum gaudio: nullus dolus, nulla naturæ contumelia in puerperio. Pedissequas substantia familiaris non patitur, mancipiorum obsequia sumptus tenuis, et inops mensa excludit.*

Porro in Bethlehem apparuit stetitque stella apparens Magis, qui ejus indicio ibidem Christum agnoverunt, ac ibidem eum adorantes, eidem

Aurum, thus, myrrham, regique hominique Deoque
Dona ferunt,

ut cauit Juvencus. Quocirca Prudentius in Carm. de Epiphania ita eamdem celebrat:

O sola magnarum urbium
Major Bethlehem, cui contigit
Ducem salutis cœlitus
Incorporatum gignere
Quem stella, quæ solis rotam
Vincit decore ac lumine,
Venisse terris nuntiat,
Cum carne terrestri Deum, etc.

Bethlehem ergo est *mundi oriens*, et *orbis metropolis*, ut ait Nas. orat. 19. ac domus panis, in qua Christus panis e cœlo oritur. Unde merito ad eam suspirans S. Chrysost. in cap. 2. Lucæ: *O si mihi*, ait, *liceret videre præsepe illud, in quo jacuit Christus.*

Scribit S. Hier. ad Paulinum, Adrianum Imp. Bethlehem profanasse, erecto ibidem Adonidis simulacro; *ut in specu, ubi quondam Christus parvulus vagiit, Veneris amasius plangeretur.* Stetit ibi Adonis per 180. annos usque ad Constantinum Imper. quando S. Helena ejus mater, everso Adonide, magnificam Ecclesiam super ipsam specum exstruxit, et super ipsum præsepe in quo Agnus Dei reclinatus est, erexit altare, in quo idem jugiter Deo offerretur, qui ibidem pro salute hominum primum mundo illuxerat. Sed et Constantinus eamdem specum regalibus ornamentis ex auro et argento, atque variis aulæis exornavit; ita ut basilica hæc mundi esset miraculum, nec in orbe quippiam ei esset simile. Nam excelsa est admodum et amplissima, cujus tota superior concameratio quatuor ex marmore columnarum ordinibus, et magnitudine et multitudine admirandis constat. Quilibet autem ordo habebat quinquaginta columnas, singulari artificio, pretio et sumptu: super ipsas columnas navis Ecclesiæ emicuit opere vermiculato, quæ omnes veteris testamenti historias exhibebat, ab exordio mundi usque ad Christum, miro artificio et colorum varietate distincto. Parietes tabulis ex alabastro pretiosissimis sunt incrustati; quarum ea erat opulentia et pulchritudo, ut Sultanus Ægypti eas sacrilege auferre, iisque palatium suum in Cayro exornare conatus sit; sed ingenti serpente miraculose ex pariete prodeunte, tabulasque ipsas mordente deterritus a scelere destitit; quocirca ipsi etiam Turcæ et Saraceni reverenter hoc templum frequentant. Pavimentum totum est ex marmore. Ad locum autem dulcissimæ nativitatis Christi, a templo in capellam descenditur decem gradibus, locum vel ipso cœlo augustiorem, et æterna memoria omnibus fidelibus venerandum. Hic locus tegitur mensa marmorea et candida, in qua et Sacrum peragitur. Cæterum lapidis illa pars in qua Christus dicitur natus, et præsepis pars in quam fuit reclinatus, non vestiuntur marmore, sed nude patent ad peregrinorum adorationem et osculum. Lapis, in quem reclinavit Maria, et cui flexis genibus insedit, similitudinem habet stellæ. Est autem tota hæc capella sumptuoso opere ex marmore et auro exornata. Neque longe a templo abest locus circumcisionis. Ad Orientem quantum jactus est lapidis, monumenta visuntur S. Paulæ et Eustochii. Hæc et plura Salignlacus, Borchardus, Bredemb. et ex iis Adrichom. in Descript. terræ sanctæ. Eadem mihi affirmarunt Romæ viri graves, qui recenter Bethlehem et loca sancta visitarunt.

Merito ergo S. Bernard. ser. 1 in Vigilia Nativ. *O Bethlehem parva*, inquit, *sed jam magnificata a Domino. Magnificavit te, qui factus est in te parvus ex magno. Quæ tibi civitas, si audiat, non invideat pretiosum illud stabulum, et illius præsepii gloriam? In universa siquidem terra jam celebre est nomen tuum, et beatam te dicunt omnes generationes; ubique gloriosa dicuntur de te, civitas Dei, ubique psallitur. Quia homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus.* Et S. Greg. Naz. orat. 38. *Descriptionem*, inquit, *reverere, propter quam in cœlis ipse describeris, et nativitatem, ob quam nativitatis vinculis solutus es: et parvam illam Bethlehem honora, quæ te in paradisum reduxit: et præsepe adora, honora præsepe, quia cum rationis expers esses, a Verbo nutritus es. Cognosce, ut bos, possessorem tuum* (*Isaias te admonet*) *et ut asinus præsepe Domini tui; sive mundus sis et Judæus, sive immundus Ethnicæque partis.* Idem Arianis sibi objectantibus ignobilem patriam et familiam respondet, or. 25. *unum idemque cœlum omnibus esse commune, unam eamdemque terram et parentis et sepulcri habere rationem, ex qua sumpti sumus, et ad quam revertemur, nulla jam re aliis alias superantes. Deum rusticitatis meæ patronum nactus, cum Bethlehem calcabor, cum præsepi vilipendar.* Et inferius: *Magnis omnibus et excelsis viris patria una est superna Jerusalem, in quam conversationem nostram recondimus. Terrenæ autem hæ patriæ, et hæc generum discrimina, brevis hujus et caducæ vitæ nostræ, ac scenæ ludi sunt. Quam enim quisque terram sive per tyrannidem, sive per calamitatem ante occupaverit, ea patria dicitur, cujus omnes æque hospites et advenæ sumus, quantumlibet vocum appellatione ludamus.*

Tropol. hanc Bethlehem nobis ob oculos ponamus, nosque in ea esse imaginemur, ibique mentis oculis intueamur nascentem Christum, dum in templo nocte Nativitatis Domini hoc mysterium recolimus; imo dum quotidie in sacrificio Missæ idem nobis repræsentatur. Vere enim et sapienter scripsit noster Thomas Theadidactus, l. 4. de Imitatione Christi, c. 2. *Ita magnum, novum et jucundum tibi videri debet, cum celebras, aut Missam audis, ac si eadem die Christus, primum in uterum Virginis descendens, homo factus esset; aut in cruce pendens, pro salute hominum pateretur et moreretur.* Templum ergo repræsentat Bethlehem, altare præsepium, hostia Christum nascentem, corporale pannos et fascias, Deiparam sacerdos, Joseph et pastores Christiani astantes. Ita fecit S. Franciscus, mira devotione in typica sua Bethlehem et præsepio dissuavians eum parvulo de Bethlehem. Audi S. Bon. in Vita ejus, c. 10. *Contigit autem anno tertio ante obitum suum, ut memoriam nativitatis pueri Jesu, ad devotionem excitandam apud castrum Græcii disponeret agere, cum quanto majori solemnitate valeret. Ne vero hoc levitati posset adscribi, a Summo Pontifice petita et obtenta licentia fecit præparari præsepium, apportari fœnum, bovem et asinum ad locum adduci. Advocantur Fratres, adveniunt populi; personat sylva voces, et venerabilis illa nox luminibus copiosis et claris, laudibusque sonoris et consonis, et splendens efficitur et solemnis. Stabat vir Dei coram præsepio pietate repletus, respersus lacrymis, et gaudio superfusus. Celebrantur Missarum solemnia super præsepe, Levita Christi Fran-*

eiseo sacrum Evangelium decantante. Prædicat deinde populo circumstanti de nativitate regis pauperis, quem eum nominare vellet, puerum de Bethlehem præ amoris teneritudine nuncupabat. Miles autem quidam virtuosus et verax, qui propter Christi amorem sæculari relicta militia, viro Dei magna fuit familiaritate conjunctus, Dominus Joannes de Græcio, se vidisse asseruit puerulum quemdam valde formosum in illo præsepio dormientem, quem B. Pater Franciscus, ambobus complexans brachiis, excitare videbatur a somno. Addit S. Bonav. fœnum hoc præsepii a populo reservatum, multos brutorum morbos sanasse et pestes dispulisse.

Denique S. Bern. ser. 1. in Vigilia Nativ. docet nos fieri Bethlehem, si Christum devote suscipiamus vel per fidem, vel per Eucharistiam: *Bethlehem quippe, ait, domum panis, Juda sonat confessionem. Tu ergo si divini verbi pabulo repleas animam tuam, fideliterque, etsi non digna, certe quanta potes devotione suscipias panem illum qui de cœlo descendit, et dat vitam mundo, Dominicum videlicet corpus Jesu, ut veterem utrem corporis tui novo illo resurrectionis caro reficiat et sustineat, quatenus novum quod intus est vinum, hoc solidatum glutino, valeat continere: si denique ex fide vivas, et nequaquam gemere oporteat, quia oblitus sis comedere panem tuum; Bethlehem factus es, dignus plane susceptione Dominica, si tamen confessio non defuerit. Sit proinde Judæa sanctificatio tua: confessionem et decorem induere, quam maxime stolam in ministris suis Christus appretiat.*

EGRESSUS EJUS AB INITIO A DIEBUS ÆTERNITATIS] *Egressus* est numeri pluralis; hebr. enim est מוצאתו *motsnoth*, id est egressiones. Unde Septuag. vertunt, ἔξοδοι; Vatabl. *emanationes ejus*. Rursum pro *ab initio a diebus æternitatis*, Hebr. et Sept. habent, *ab initio a diebus sæculi*. Hinc triplex est hic interpretum explicatio juxta triplicem Christi egressionem. Prima enim est temporalis; secunda est æterna; tertia partim temporalis, partim æterna. Primo, ergo Rabbini recentiores, qui negent Christi æternitatem et divinitatem, egressiones has sic exponunt, q. d. Christus non tantum egredietur cum nascetur in Bethlehem, sed jam inde a Davide, ad Abraham, imo ab Adam egressus, et quasi natus est: tum quia ex iis descendit, et in eorum lumbis ac virtute generativa latebat et continebatur; quomodo Apostolus Hebr. 7. 9. ait Levi, antequam nasceretur, decimatum esse in lumbis Abrahæ; tum quia eos quasi duces suos præmisit qui populum suum Israel in cultu Dei erudirent et continerent, eumque contra hostes infideles tuerentur et propugnarent. Huc accedit expositio S. Cyrilli, qui egressiones in plurali dici censet, quia Christus homo bis egressus est: Primo, cum venit in mundum per incarnationem; secundo, cum post mortem e mundo egressus est, et ascendit in cœlum. Utramque significat ipse Joan. 16. 28. *Exivi a Patre, et veni in mundum; iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem:* utraque est a diebus æternitatis; quia utraque ab æterno decreta et prædestinata est a Deo. Huc pertinet aliorum explicatio, qui per egressiones accipiunt varias Christi hominis expeditiones et excursiones, quas contra diabolum pro salute hominum suscepit. Primo fuit, qua humanitatem nostram induit. Secunda, qua Magos et pastores ad se traxit et convertit. Tertia, qua peragrans Judæam et Galilæam, multos in corpore et animo salvavit. Quarta, qua in crucem pro redemptione hominum ascendit. Quinta, qua resurgens ad vitam rediit, mortemque destruxit. Sexta, qua ascendens in cœlum illud nobis patefecit, indeque misit Spiritum Sanctum. Hæ omnes expeditiones fuerunt a diebus æternitatis, quia ab æterno decretæ.

Secundo, Arias et a Castro hic, quibus favet S. Hier. ac R. Haccados apud Galat. l. 4. c. 13. per egressiones has accipiunt duas Christi nativitates; puta temporalem ex Virgine in Bethlehem, et æternam ex Deo Patre in cœlis. Unde R. Haccados per τὸ *ab initio*, id est ab æterno, putat notari æternam Christi generationem; sed per τὸ *a diebus sæculi*, temporalem, qua nimirum ab initio mundi in lumbis Adæ creatus, et quasi natus est. Ex adverso, melius alii per τὸ *ab initio* accipiunt temporalem Christi apparitionem, non tantum qua apparuit in carne, sed etiam qua visus est patribus, quibus promissus est; et Prophetis, per quorum ora ipse, utpote Verbum Dei, locutus est: sed per τὸ *a diebus æternitatis*, accipiunt æternam ejusdem a Patre generationem.

Tertio, alii hæc accipiunt de sola æterna Christi a Patre emanatione et nativitate. Hæc expositio est certa et communis Patrum et Doctorum, ideoque amplectenda. Probatur primo, quia de temporali Christi nativitate paulo ante dixit Propheta: *Ex te* (o Bethlehem) *mihi egredietur, qui sit dominator in Israel.* Ergo cum addit: *Et egressus ejus ab initio a diebus æternitatis*, agit de æterna, q. d. Christus egredietur et nascetur in Bethlehem; at, ne putes eum tantum hominem fore, tuncque primo egressurum, cum homo apparebit in Bethlehem, addo et dico jam ante ab æterno eum egressum esse ex Patre, cum ab eo genitus est Deus, Patri coævus et consubstantialis. Cur enim temporalem egressionem repeteret hic Propheta, cum tam clare eam ante expresserit?

Secundo, τὸ *a diebus æternitatis* plane significat hic de æterna Christi generatione agi, non de temporali. Dices: Hebr. est *a diebus* עולם *olam*, id est *sæculi*. Resp. *Olam* sive sæculum absconditum, a rad. עלם *alam*, id est abscondit, hebr. significat æternitatem, quæ omnibus abscondita est et impenetrabilis, cum scribitur per *vau*, sicut hic scribitur, uti docent Rabbini, nisi addatur particula aliqua restringens, quæ cogat illud explicare et interpretari tempus longissimum. Hic autem nihil tale additur, imo additur τὸ *ab initio*, quod junctum cum *diebus olam*, planam plenamque significat æternitatem, uti mox ostendam. Unde Chald. vertit: *Cujus nomen dictum est ab æternitate, a diebus sæculi*; Tigurina, sive Leo Hebræus: *Exitus ejus a sæculo, a diebus æternis*. Ita et Rabbini apud Galat. loco citato. Denique omnes Orthodoxi fatentur hic de vera æternitate agi; licet aliqui æternitatem prædestinationis, non generationis intelligant, sed perperam. Nam egredi non est prædestinari, sed emanare, gigni, nasci, ut cum paulo ante dixit: *Ex te mihi egredietur*, id est nascetur, *qui sit dominator in Israel*. Dices: Apocal. 13. 8. Agnus, id est Christus, dicitur occisus ab origine mundi, non realiter, sed per Dei præscientiam et prædestinationem; ergo similiter hic τὸ *egressus* exponi potest non rea-

liter, sed in Dei prædestinatione. Resp. nego consequentiam; verba enim Scripturæ proprie accipienda sunt, non improprie, nisi quæ necessitas aut contradictio cogat, uti hic nihil cogit: in Apocal. autem cogit. Nam Agnus, qui realiter non erat, nec exstabat ab origine mundi, non poterat tunc realiter occidi (quod enim non est, occidi nequit) ergo occisio hæc non actualis, sed mentalis, puta præscita et prædestinata a Deo, intelligi debet. Hic autem nil est tale; ergo realis egressus et nativitas, non mentalis et prædestinata intelligenda est

Tertio, Christum in Bethlehem natum esse Deum, ideoque æternum, patet ex cap. 4. 1. *Erit mons domus Domini paratus in vertice montium*, puta Sion, id est Ecclesia Christi. Nam pro τὸ *Domini* hebr. est *Jehova*, quod non alium quam Deum verum significat, ejusque nomen est proprium. Et vers. 2. *Venite, ascendamus ad montem Domini*, hebr. *Jehova*. *Quia de Sion exibit lex, et verbum* (Evangelium) *Domini*, hebr. *Jehova*, puta Christi, *de Jerusalem*. Et vers. 7. *Et regnabit Dominus*, hebr. *Jehova*, puta Christus, *super eos ex hoc nunc et usque in æternum*. Idem patet Isaiæ 9. 6. ubi parvulus nasciturus nobis, puta Christus, vocatur *Deus, fortis, pater futuri sæculi*, hebr. *pater æternitatis*; et cap. 7. 14 vocatur *Emmanuel*, id est, nobiscum Deus.

Quarto, ita interpretantur Patres et Orthodoxi passim, Theodor. Haymo, Remig. Rupert. Albert. Hugo, Lyran. Dionys. Clarius, Vatablus, Ribera hic, Cyrill. hom. 4. contra Nestorium, Chrysostom. in libr. *Quod Christus sit Deus*, Origenes libr. 1. contra Celsum, Euseb. lib. 2. Demonstr. cap. 2 S. Athanasius, et alii passim contra Arianos.

Dices: Si de sola æterna emanatione et generatione Christi hic agitur, cur ergo Propheta eam vocat *egressus* vel exitus in plurali? Respondet primo Ribera, causam esse quod Hebræi soleant res maximas et præstantissimas compellare pluraliter, ut rei magnitudinem et præstantiam significent, quod, licet una sit, æquipolleat tamen pluribus. Sic Deum vocant *Elohim* in plurali; sic *adonim*, id est domini, significat Dominum; sic elephas vocatur *behemoth*, id est bestiæ, quod mole sua et robore multas bestias æquet, imo superet. Quia ergo nativitas æterna Christi maxima est et divina, omnesque creatas nativitates eminenter continet; hinc ab Hebræis vocatur *egressus*, id est nativitates, in plurali. Secundo, aliam causam dat Vatabl. *Plurali*, inquit, *utitur, quia Christus semper procedit a Patre jugi manatione et processione, heri, hodie et olim*, q. d. *Christus erit verus homo, verusque Deus et coæternus Patri*; quia ergo jugiter ab æterno Christus a Patre gignitur, hinc ejus generatio vocatur *generationes*: nam quolibet instanti generatur, et omnibus generationibus creaturarum coexistit; sicuti fontis emanationem vocamus *scaturigines*, quia jugiter aquam scaturit. Hinc patet æternitas, et consequenter vera Deitas Christi. Negabant utramque Ariani, quorum, teste S. Athanasio multis in locis, hoc erat axioma: *Erat aliquando* (tempus vel duratio) *quando non erat Christus*. Respondet Franciscus David, novorum Arianorum choragus, in disput. Albano, in actis diei tertiæ *Vocabulum*, inquit, *diebus additum, explicat mentem Prophetæ. Dies enim tunc cœperunt, quando creatus est mundus. Et illi primi dies dicuntur æterni propter continuam successionem: sicut sæpius Scriptura loquitur, et ideo cum facta tunc quoque sit de Christo futuro promissio, dicitur fuisse egressus ejus a diebus æternitatis.* Verum obstat quod, licet *in æternum* in Scriptura significet aliquando longum tempus continuum, non infinitum; tamen *æternitas*, et hebr. עולם *olam*, junctum cum מקדם *miekedem*, semper immensam durationem significat. Secundo, *egressus ejus* non est promissio de eo nascituro, sed nativitas ejus, ut cum dicitur hic: *Ex te mihi egrediatur* (id est nascetur) *dux*: aliud enim est egredi hominem, aliud egredi verbum vel sermonem: illud significat nasci, hoc prophetare et promittere. Nec obstat quod vocetur *dies æternitatis*: dies enim hic ponitur pro duratione; ut cum Daniel. c. 7. vers. 9. Deus pater vocatur *antiquus dierum*, id est æternus.

Dices: Quomodo ergo ait: *Egressus ejus ab initio*? æternitas enim non habet initium. Resp. Script. *initium* vocat id quod erat ante tempora, hoc autem erat æternitas. Unde explicans subdit: *A diebus æternitatis*. Loquitur enim accommode ad conceptum hominum, qui cum volunt dicere aliquid fuisse ab æterno, dicunt illud fuisse ante omnia, ab initio. Sic Proverb. 8. ait Sapientia increata: *Dominus possedit me ab initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio*. Et Ecclesiast. cap. 24. 14. ait æterna Dei Sapientia: *Ab initio, et ante sæcula creata sum*, id est ab æterno. Sic et Isaias 43. 13. ait Deus: *Ab initio ego ipse*, q. d. Ab æterno ego sum, qui sum. Porro hanc Michææ sententiam: *Et egressus ejus a diebus æternitatis*, sic clare per trimembrem sententiam explicat S. Joan. c. 1. 1. *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*, q. d. Ab æterno, et, ut ita dicam, a principio æternitatis. Verbum egressum et genitum est a mente Patris; ac proinde erat apud eum, et in ejus mente, ac consequenter ipsum erat Deus: quia quidquid est in mente Dei et in Deo, est Deus. Hinc et Christus, a Judæis rogatus quis esset, respondit; *Principium, qui et loquor vobis*, Joan. 8. 25. græce κατ' ἀρχὴν, q. d. Ego sum ante Abraham a principio, id est ab æterno; Deus de Deo, qui et idipsum vobis proloquor. Idemque Apocal. cap. 2. vers. 16. ait: *Ego sum α et ω initium et finis*.

Præclare Nazianz. *Deus et erat semper, et est, et erit; vel, ut rectius loquar, semper est. Nam Erat et Erit nostri temporis fluxæque naturæ segmenta sunt. Ille autem semper est, atque hoc modo se ipsum nominat, cum in monte Mosi oraculum dedit. Universum enim id quod est, in se complectitur, nec principium habens, nec finem habiturum, velut pelagus quoddam essentiæ immensum et interminatum omnem tum temporis, tum naturæ cogitationem superans: mente sola adumbratus is, et quidem perexigue ac perobscure, non ex his quæ in ipso sunt, sed quæ circa ipsum, alia ex alio collecta specie ad unum quoddam veritatis simulacrum: priusquam teneatur effugiens, et priusquam intellectu percipiatur seipsum fuga proripiens, tantum principem nostri partem, eamque a vitiorum labe purgatam collustrans, quantum oculorum aciem fulguris celeritas minime consistentis. Hoc autem mea quidem sententia idcirco fit, ut, quatenus comprehendi po-*

est, nos *ad se trahat (quod enim percipi omnino nequit, id nec sperat quisquam, nec assequi conatur) quatenus autem capi non potest, admirationem sui excitet, atque ex ipsa admiratione vehementius expetatur, appetitus purget, purgans autem divinos efficiat, talesque eum redditi sint, cum iis jam velut cum familiaribus consuetudinem habeat (metuo ne hoc audacius a me dictum videri possit) Deus diis unitus et cognitus, ac tantum fortasse, quantum jam eos, qui ipsi noti sunt, cognoscit.*

A DIEBUS ÆTERNITATIS, | id est ab omni æternitate. Est catachresis : æternitas enim proprie cum sit duratio constans, indivisibilis, tota simul, ideoque ab intrinseca carens successione, principio et fine; idcirco non dividitur per dies, menses et annos, qui illi successive coexistunt : hinc ab hominibus, qui omnia sua mensurant per differentias sui temporis, dantur æternitati dies, menses et anni. Sic dicitur Psal. 76. 6. *Cogitavi dies antiquos, et annos æternos in mente habui.* Sic in Officio divino, tempore Paschali, de Martyribus canimus : *Lux perpetua lucebit Sanctis tuis, Domine, et æternitas temporum.* Quod desumptum est ex lib 4. Esdræ, cap. 2. 35. ubi sic dicitur: *Parati estote ad præmia regni, quia lux perpetua lucebit vobis per æternitatem temporis. Fugite umbram sæculi, etc.* Sicut enim immensitas Dei totam Dei magnitudinem, quæ absque termino quaquaversum super cœlos in immensum diffunditur, colligit in punctum; ut non minus habeat in puncto loci, quam in spatio infinito : ita æternitas durationem, et quasi ætatem Dei, quæ infinito tempori coextenditur, colligit in momentum : Ita ut totam possideat in instanti, sive in puncto. Sicut enim se habet immensitas ad punctum loci, ita æternitas se habet ad punctum temporis. Dicit ergo Michæas Christum in tempore nasciturum in Bethlehem, esse æternum, ideoque Deum. q. d. Ideo Christus nascetur in nostro tempore, ut nobis communicet suam æternitatem : ideo fiet homo, ut nobis communicet suam deitatem, nosque faciat Deos Ait enim : *Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes*, Psal. 81. 6. Unde S. Greg. hom. 8. in Evang. *Quid*, ait, *est quod nascitura Domino mundus describitur, nisi hoc quod aperte monstratur, quia ille apparebat in carne, qui electos suos adscriberet in æternitate? quod contra de reprobis per Prophetam dicitur : Deleantur de libro viventium, et cum justis non scribantur.* Ideo ergo Christus natus est tempori, ut nos vivamus æternitati; ideo egressus est a diebus æternitatis ad dies temporis, ut nos a tempore regrederemur ad dies æternitatis.

Nota : Duratio est triplex, tempus, ævum, æternitas; tempus habet suum finem, æque ac principium: ævum habet principium, sed caret fine; æternitas nec habet finem nec principium. Rursum sicut ævum est intrinseca mensura vitæ Angelorum, et tempus vitæ hominum: ita æternitas est extrinseca mensura vitæ et existentiæ divinæ, ac consequenter generationis Verbi, et spirationis Spiritus Sancti, ut docet D. Th. 1. p. q. 10. a. 4. et ibi P. Salas Origo et quasi ratio æternitatis est immutabilitas Dei Unde S August. l. de Natura boni adversus Manich. c. 39. *Illa*, inquit, *vera est æternitas, quæ est vera immortalitas, hæc est illa summa incommutabilitas, quam solus Deus habet.* Et mox : *Cujus solius immortalitas, ipsa est vera æternitas.* Idem, l. 4 de Trinit. c. 18. *In quantum*, ait, *mutabiles sumus, in tantum ab æternitate distamus.* Et inferius: *Vera autem immortalitas, vera incorruptibilitas, vera incommutabilitas, ipsa est æternitas.* Et S. Dionys. de Divin. nom. c. 9. *Idem vero*, ait, *supersubstantialiter æternum, est invertibile, in se ipso manens semper secundum eadem, et eodem se habens modo.* Et Psalt. Ps 101 *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.* Porro æternitatem S. Anselm. ita definit in Monol. c. 24. *Vera æternitas est interminabilis vita, tota simul existens.* Et Richard. Vict. l. 2. De Trinitate, c. 4. *Quid aliud est æternitas, quam diuturnitas sine initio et fine, et carens omni mutabilitate?* Alii: *Æternitas est duratio immensurabilis.* Optime Boetius l 3 de Cons. prosa ult. *Æternitas est interminabilis vitæ tota simul et perfecta possessio.* Hinc æternitas ambit omnia tempora et temporalia, eorumque est fons et origo. Audi S. Dionys. de Divinis nom. c. 10. *Antiquus dierum Deus prædicatur, quod ipse sit omnium et sæculum, et tempus; et ante dies, et ante sæculum et tempus.* Idem c. 5. *Ipse*, ait, *est ævum ævorum, existens ante omne ævum* E paulo ante: *Ipse est principium et mensura ævorum et temporum.* Ex dictis sequitur æternitatem esse propriam durationem Dei, puta Patris, et Filii, et Spiritus Sancti; Angelos autem et homines participare eam per suam æviternitatem, quæ habet principium, at non finem. Nam per eam in æternum vivent, fruentur Deo, eruntque beati: licet vulgus per catachresin hanc æviternitatem vocet quoque *æternitatem*, scilicet creatam et participatam: quia Beati erunt beati tamdiu, quamdiu Deus erit beatus; imo quamdiu Deus erit Deus, quamdiu durabit ejus æternitas. O æternitas, quanta es! quam immensa! quam pretiosa! quam beata! et tamen quam raro versaris in mentibus hominum! quam pauci te tuumque pondus æstimant! nulli te penetrant, pauci ponderant! Sapienter S. Greg. lib. 6. epist. 190. *Si bona*, ait, *quærimus, illa diligamus, quæ sine fine habebimus. Si autem mala pertimescimus, illa timeamus quæ a reprobis sine fine tolerantur.* Et Cicero Tuscul. 4. *Quid*, inquit, *ei videatur magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis totiusque mundi nota sit magnitudo?* Et S. Antonius discipulis suis hoc axioma tradebat: *Hoc*, ait, *sit primum cunctis in commune mandatum, nullum in arrepti propositi vigore lassescere: sed quasi incipientem augere semper debere quod cœperit, præsertim cum humanæ vitæ spatia, æternitati comparata, brevissima sint. Promissio vitæ sempiternæ vili pretio comparatur. Scriptum est enim: Dies vitæ nostræ septuaginta anni: quando ergo octaginta aut centum annos laborantes in Dei opere vixerimus, non pari tempore regnaturi sumus in futuro; sed pro annis, omnium nobis sæculorum regna tribuentur: non terram hæreditabimus, sed cœlum.* Ita S. Athanas. in Vita S. Anton.

3 PROPTER HOC DABIT EOS USQUE AD TEMPUS, IN QUO PARTURIENS PARIET | To *dabit* dupliciter, imo contrarie accipi potest: Primo, *dabit*, scilicet hosti, gladio, similive tribulationi, q. d. Objiciet eos hostibus, et calamitatibus sinet eos affligi; secunda, *dabit*, id est conservabit eos in vita, ut habitent in terra sua. Jam varii varie hæc exponunt. Punctum difficultatis con-

sistit in eo, quodnam vocetur *tempus in quo parturiens pariet*. Primo, aliqui esse censent tempus liberationis e captivitate Babylonica, et libertatis sub Cyro q. d. Quia latrones de quibus v. 1. hoc est tyranni et prædones Assyrii atque Chaldæi, Israelem ob ejus scelera affligent et captivabunt; hinc Deus dabit, id est, permittet eos in Israelem grassari usque ad Cyrum, quando, eo laxante captivitatem, Synagoga parturiens pariet, id est, præ gaudio et festinatione producet et adunabit turbam ingentem suorum filiorum et civium, cum jubilo e Babylone in Judæam redeuntium. Verum hic nulla Babylonis facta est mentio, sed tantum Christi: Christum enim et præcedentia et sequentia omnia spectant.

Secundo, alii distinguunt tempus parturitionis a tempore pariendi; tempus pariendi Synagogæ, censent esse illud quo peperit Christum: tempus parturitionis, quo cruciatibus afflicta et oppressa est a Tito et Romanis, q. d. Propter hoc, quia scilicet filia latronis, id est Jerusalem, percussura et occisura est Christum, inquit Rupert. idcirco Deus dabit permanere Synagogam et Judæos, usque ad tempus quo pariet Christum Salvatorem, et mox per Titum eam affliget, ut crucietur quasi parturiens; et in hac dolorum parturitione enecetur et expiret. Unde Chald. vertit: *Propterea tradentur* Judæi Romanis, *quando parturiens pariet*. Idem Chald. sic explicat illud Isaiæ 66. 7. *Antequam parturiret, peperit; antequam veniret partus, peperit masculum*, q. d. *Antequam veniat ei angustia, salvabitur; et antequam veniant ei dolores partus, revelabitur rex Messias*, q. d. Antequam veniat Titus angustians Judæos, veniet et nascetur Christus Salvator. Sic et veteres Hebræi apud Galat. l. 4. c. 11. Quin et S. Hieron. sic explicat: Stabit judaismus, donec Ecclesia pariat filios Christo; donec scilicet gentilitas, quæ antea sterilis fuerat, credens in Christum multos ad eum convertat, qui in locum Judæorum, quasi populus et filii Dei succedant.

Tertio, alii accipiunt tempus Ecclesiæ nascentis, quando ipsa multos filios peperit Deo et Christo, juxta oraculum Isaiæ cap. 54. v. 1. q. d. Propter hoc, quia scilicet ex Israele et Judæis nasciturus est Christus in Bethlehem, idcirco Deus dabit, id est, sinet eos in Judæa vivere, ac differet ultionem suæ mortis, hoc est, destructionem Jerusalem per Titum, aliquantisper; donec scilicet Ecclesia Christi nascens multos e Judæis filios pariat Christo; id est, donec ipsa crescat et confortetur, ut sese conservare et spargere possit per omnes gentes: quo facto Judæam et Judæos per Titum evertet. Ita Lyran. Vatabl. et Dionys.

Quarto et genuine: *Tempus quo parturiens*. vel ut Hebr. est *pariens pariet*, est tempus quo Deipara peperit Christum in Bethlehem: illa enim vocatur *pariens* et *mater* antonomastice; quia partus ejus fuit nobilissimus, ideoque cœlo et terræ optatissimus, et hoc significat illa geminatio *pariens*; vel, ut Noster vertit, *parturiens pariet*: τὸ enim parturiens non significat dolorem, sed vehemens desiderium, gaudium et accelerationem partus, uti dixi in illud Isaiæ 66. 7. *Antequam parturiret, peperit*. Ad Isaiam enim more suo alludit hic Michæas. Sensus ergo est, q. d. Propter hoc, quia scilicet in Bethlehem nascetur Christus, quem Deus decrevit et statuit salvatorem et dominatorem Israelis, idcirco dabit eos, id est, permittet Israelem et Judæos affligi ab Assyriis, Chaldæis et Græcis; donec Deipara pariat Christum. Hic enim erit redemptor et salvator Israelis, omniumque gentium. Ita S. Hier. Haymo, Rem. Hugo hic, et Euseb. l. 7. Demonstrat. c. 2. Huc pertinet aliorum expositio quæ talis est: Durabit successive Synagogæ afflictio, et captivitas Babylonica, Græca et Romana, donec ipsa pariat Christum: hic enim ab omni servitute eam liberabit. Nota: Script. de Israele quasi de populo loqui solet, nunc singulariter, quia populus collective est unus et singularis: nunc pluraliter, quia in populo plures sunt homines et capita. Ita facit hic Michæas. Rursum de Israele nunc loquitur masculine, quasi de populo; nunc fœminine, quasi de Ecclesia et Synagoga. Unde ait: *Parturiens pariet* quasi mater.

Symbolice, sensus est, q. d. Propter hoc, quod scilicet Deus statuit Christum in Bethlehem nasciturum, efficere salvatorem mundi; hinc dabit, id est, sinet Israelem sub lege affligi, ut ipse cognoscat ex lege tum peccatum, tum legis infirmitatem ad tollendum peccatum, et ad sanandam concupiscentiam; ut Israel, idipsum agnoscens, magnis votis exoptet Christum, ejusque gratiam quæ concupiscentiam domet, et peccatum aboleat. Ideo enim distulit Deus Christum per quatuor annorum millia, usque ad virginis partum, ut interim mundus agnosceret suæ animæ peccata et vulnera, æque ac naturæ et legis infirmitatem; ac instanter medicum, puta Christum, requireret, uti docet Apostolus Rom. 3. 20. et seq. Ita S. Hieron. Theodor. Remigius, Hugo et alii.

Alleg. Arias: Sinet Christus, inquit, Israelem, id est Ecclesiam suam, puta Apostolos et discipulos, aliquousque a Judæis affligi, donec ipsa quasi ex partu egrediens in Pentecoste, Spiritus Sancti roboretur adventu, ut numero et viribus adaucta, se diffundere possit per omnes gentes.

ET RELIQUIÆ FRATRUM EJUS CONVERTENTUR AD FILIOS ISRAEL.] *Ejus*, scilicet dominatoris Israel, nascituri in Bethlehem, puta Christi, q. d. Reliquiæ, id est pauci Judæorum, qui sunt fratres Christi secundum carnem, convertentur ad filios Israel, id est, ad Patriarchas et Prophetas: ut scilicet Patriarcharum et Prophetarum in Christum fidem, pietatem et sanctitatem amplectantur et æmulentur, juxta illud Ps. 44. 17. *Pro patribus nati sunt tibi filii*. Aut *filii Israel* sunt Apostoli, q. d. Quando Ecclesia parturiens pariet Christum et Apostolos, tunc fratres Christi, puta Judæi e captivitate reliqui, convertentur ad filios Israel, id est Apostolos, eorumque et fidelium cœtui aggregabuntur. Anagogice, q. d. In fine mundi, cum plenitudo Gentium intraverit in Ecclesiam, tunc reliquiæ Judæorum per Eliam et Henoch convertentur, tuncque omnis Israel salvus fiet. Ita S. Hieron. Haymo, Remigius et Hugo. *Elias enim (qui interpretatur Deus Dominus) convertet cor patrum ad filios et cor filiorum ad patres. et novissimus populus jungetur antiquo, ut vere filii Abraham appellentur, cum in eum crediderint, quem vidit Abraham et lætatus est*, ait S. Hier.

4. ET STABIT,] scilicet dominator Israel, puta Christus natus in Bethlehem ex parente Virgine Deipara, de quo v. 2. et 3. Alludit ad pastores qui, dum gregem pascunt stant innixi suæ furcæ sive baculo pastorali, tum ut oves omnes præ oculis habeant, videantque na quæ aberret, vel a grege se separet; tum ut circumlustrent num qua ex parte lupus, vel alia fera, in gre-

gem incursurus adventet, q. d. Pari modo Christus, quasi pastor fidelium, iis semper aderit, eos circumspiciet, pascet protegetque ab omni dæmonum hostiumque incursu. Ita S. Hier. Remig. Hugo et Vatabl. Hoc est quod Christus promisit: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi*, Matth. 28. 20. Nota: Vox *stabit* significat Christi pastoris et regis primo, curam et providentiam Ecclesiæ; secundo, vigiliam in ea pascenda; tertio, constantiam. Unde Vatabl. recte sic exponit, *stabit et pascet*, id est perpetuo pascet fideles, perpetuo regnabit in Ecclesia. Non enim transibit ab ea, uti transiit a Judæis ad gentes; sed jugiter cum fidelibus stabit et manebit.

Anagogice, q. d. Christus post resurrectionem conscendet in cœlum, ibique *stabit* a dextris Patris, quasi triumphator et dominator; ut Ecclesiam regat, tueatur et propugnet. Quocirca S. Stephanus in agone martyrii cum Judæis decertans: *Ecce*, inquit, *video cœlos apertos, et filium hominis stantem a dextris Dei*, Actor. 7. 55. Ita Rupertus. Unde sequitur:

PASCET IN FORTITUDINE DOMINI,] q. d. Christus pastor reget fideles quasi oves suas, fortitudine non humana, sed divina; tum increata, quam ut Dei Filius a Deo Patre unam eamdemque cum eo accepit; tum creata, quam ut homo a Deo communicatam participat: quo fiet ut nulli lupi vel feræ illi prævalere, aut gregem ejus diripere vel dissipare queant; quin certo illos ad vitam æternam perducat, juxta illud quod ipse ait: *Oves meæ vocem meam audiunt, etc. et non rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus quod dedit mihi, majus omnibus est, et nemo potest rapere de manu patris mei. Ego et Pater unum sumus*, Joan. 10. 27.

IN SUBLIMITATE NOMINIS DOMINI DEI SUI,] id est sublimiter, potenter et magnifice pascet Christus suos fideles, prout decet majestatem nominis divini, quod ipse in pascendo ubique præferet, ut probet se esse Deum, et a Deo Patre missum: pascet, inquam, sublimiter et gloriose, quasi in ea re gloria nominis et honoris sui divini ageretur; ita ut omnes videntes Christi regimen illustre, quo eminenter pascet oves suas, laudent et celebrent magnificum Dei nomen, q. d. Gubernabit Christus Ecclesiam quasi pastor, cum ea potentia et gloria, qualis et quanta decet eum qui de nomine Patris æterni appellatur Patris æterni Legatus, imo filius. Hoc est quod ait Joannes c. 1. 14. *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre*, id est, qualis decebat unigenitum Dei filium. Et Isaias c. 60. 15. *Ponam te in superbiam sæculorum*; ubi pro *superbiam*, hebr. est eadem vox גאון geon, quam Interpres hoc loco *sublimitatem* vertit. Porro ita sublimiter pascit Christus suos, dando eis tum sublimem Evangelii doctrinam, tum gratiam potentem, qualem præ cæteris habuerunt Martyres ad superandos ignes, gladios, feras, omniaque tormenta; tum protectionem certam et continuam, tum miracula stupenda et inaudita, qualia fecit Christus et Apostoli.

Nota: *Nomen Dei*, quo Christus suos pascit, varia significat. Nam, primo, nomen *Dei* est honor, fama et gloria Dei, uti jam dixi. Secundo, nomen *Dei*, significat potentiam et opem Dei. Sic Christus pro iisdem orans, Joan. 17. 11. ait: *Pater, serva eos in nomine tuo*, id est, tua virtute et potentia. Tertio, *nomen* significat professionem et invocationem nominis, q. d. Christus pascet suos fideles sublimiter, quia profitebitur se id facere in nomine patris sui, quod profitebitur, prædicabit et invocabit. Quarto, nomen *Dei* est ipse Deus metonymice; sic dicimur sanctificare, laudare, celebrare nomen Dei, id est ipsum Deum. Sic Christus jussit Apostolos baptizare fideles *in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti*, hoc est, in fide, professione et invocatione unius deitatis et sanctissimæ Trinitatis, q. d. *In nomine*, id est invocato et appellato nomine, et per consequens persona, divinitate, virtute, auxilio, energia et gratia *Patris, et Filii, et Spiritus Sancti*, Matth. 28.

ET CONVERTENTUR,] q. d. Christus per se et Apostolos pascens, id est, docens et instruens homines, convertet eos ad se et ad Deum. Legit Interpres, uti et Chald. ישבו *iasubu*, id est, *convertentur*; alii aliis punctis cum Septuag. et Symmach. legunt ישבו *iescebu*, id est, sedebunt, manebunt, habitabunt quiete et pacifice, quasi sedentes domi in pace, ut alludat ad c. 4. 4. *Sedebit vir subtus vineam suam, et subtus ficum suum*, q. d. Sub Christo, pastore et rege, fideles ad eum conversi vivent in summa pace. Ita S. Hieron. Lyran. Pagnin. Vatabl. et alii.

QUIA NUNC MAGNIFICABITUR] Christus pastor sublimis. Τὸ *nunc* significat tempus præsens non Michææ, sed Christo: de Christo enim continue agit, q. d. Video mihi oculis spiritus instar Abrahæ videre diem illum gloriosum, quo Christus ex Virgine natus pascet fideles magnifice. Unde admirans et exsultans exclamo *nunc*, scilicet præsente, pascente et regente Christo: Magnificabitur Christus et nomen *Dei, usque ad terminos terræ*. Τὸ *quia* non causam, sed effectum et sequelam significat, q. d. Unde sequitur ut magnificetur nomen Dei et Christi toto orbe. Aut certe encliticum est, et per pleonasmum ornatus tantum gratia additur. Sic enim Hebræi addere et sententiæ illustri præfigere solent כי *ki*, id est, quia. Secundo, simplicius τὸ *nunc* referri potest ad tempus Michææ, q. d. Christus dum nascetur homo, pascet suos fideles in fortitudine Domini: quia ecce nunc, antequam natus est homo, primos et prævios potestatis suæ radios (uti emittit sol antequam oriatur, in aurora) spargit et magnificari incipit, usque ad terminos terræ. Nam mox Assyrium Sennacherib in Judæa conteret per Angelum, uti sequitur. Atque ideirco dixit quod Christus egressus sit a diebus æternitatis: quia enim Christus est æternus, hinc quovis sæculo se ostendit per miracula et opera heroica, quæ in tutelam et commodum Israelis, populi sui, operatus est.

5 ISTE PAX] Quæres, quis sit *iste*? Aliqui intelligunt Ezechiam, qui cum suis orans impetravit a Deo pacem Judææ, cæsis per Angelum hostibus, puta Assyriis. Ita Theodor. Alii accipiunt Cyrum, qui libertatem et pacem dedit Judæis. Ita Lyranus. Alii Judam Machabæum cum fratribus, qui suis victoriis pacem dederunt patriæ. Favet huic Judæ paraphrasis Chaldaica. Verum cum nullius horum præcesserit mentio, sed solius Christi dominatoris Israel, in Bethlehem nascituri, de eoque continuus sit sermo: dico quod *iste* sit Christus, cum allusione tamen ad Ezechiam, Cyrum et Judam. Sensus ergo est, q. d. Christus erit pax non formalis, sed causalis, id est, dabit pacem suæ Ecclesiæ suisque fidelibus pacem, inquam, trinam

et plenam, scilicet pacem cum Deo, pacem cum conscientia, pacem cum proximis: atque hujus pacis dabit præludium, initium et typum, dando hoc Michææ tempore Ezechiam, et paulo post Cyrum et Judam Machabæum, qui Israeli victoriam contra Assyrios, indeque pacem concilient. Dices: Solus Ezechias pugnavit contra Sennacherib et Assyrios, non Cyrus, non Judas; sed Cyrus pugnavit contra Babylonem et Chaldæos, Judas contra Antiochum et Græcos. Resp primo, sub Assyriis Chaldæos comprehendi: nam monarchia ab Assyriis translata est ad Chaldæos; unde tunc Chaldæi tam dominabantur Ninivæ et Assyriæ, quam Babyloni et Chaldææ Et sic Cyrus dicitur vicisse Assyrios, quia vicit Chaldæos. Hinc et Assur vocatur hic *terra Nemrod*, quia Nemrod primus orbis rex et tyrannus dominabatur Assyriæ; principium tamen et sedem imperii posuit in Babylone: unde Nemrod auctor fuit turris Babel ædificandæ, uti dixi Genes. 10. v. 8. 9. et 10. Nominat Michæas Assyrios, potius quam Chaldæos; quia ejus tempore dominabatur Sennacherib et Assyrii, insultantes Ezechiæ et Judæis: unde illos proprie et primario hic respicit. Secundo, quia Nemrod, primus tyrannus orbis, fuit rex Assyriarum; indeque Assyrii primi fuerunt monarchæ et celebres tyranni: hinc per sequentia sæcula mansit hoc nomen, ut Assyrii vocarentur quivis potentes tyranni, sive Græci essent, sive Persæ, sive Romani, uti ostendi Isaiæ 7. 17. Sic Judas Machabæus vicit Assyrios, quia vicit Antiochum et Græcos tyrannos. Hinc tertio, Assyrii significant quoslibet hostes Ecclesiæ, quales sunt infideles Saraceni, hæretici; item dæmones: omnes enim hosce tyrannos profligat Christus, itaque pacem Ecclesiæ conciliat, sed inchoatam in Ecclesia præsente: hæc enim eum sit militans, sine bellis et luctis esse nequit: perfectam vero dabit in cœlo, ubi post bella et victorias erit Ecclesia in plena pace, gaudio et felicitate jugiter triumphans. Ita de Christo hunc locum accipiunt S. Hier. Haymo, Rupert. Albert. Hugo, Arias, Clarius, Ribera et alii passim.

Moral. disce hic Christum esse pacem nostram. Unde ejus typus fuit Salomon rex uti nomine, ita reipsa pacificus. Ad hunc Michææ locum alludens Paulus, vocat Christum pacem Judæorum et Gentium, dicens: *Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum; et medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne sua, etc. ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem; et reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso*, Ephes. 2. 14. Vide ibi dicta. Via ergo pacem cum Deo, cum anima, cum proximis? Christum, qui est pax nostra, adi: pacem a pace posce; Christum in mente tua defige, et pacem defixisti. Ipse enim est princeps pacis, æque ac pater futuri sæculi, uti eum compellat Isaias, c. 9. 6. Rursum, vis indicium, ex quo certo scias an Christus in anima tua habitet? adverte an habeas pacem in conscientia. Si habes, utique ibidem adest et dominatur auctor et rex pacis. Si non habes, utique Christus abest; quia sicut sol sine luce, ignis sine calore, rex sine regno: ita Christus sine pace esse nequit; nam in pace factus est locus ejus, Psal. 75. 3. Hac est quod inculcat Apostolos: *Pax Christi exsultet in cordibus vestris*, Col. 3. 15. Vide quæ ibid et Isaiæ 2. 4. annotavi.

CUM VENERIT ASSYRIUS] Alludit de more ad Isaiæ cap. 36. nam per *Assyrium* proprie intelligit Sennacherib, tempore Ezechiæ imminentem Hierosolymæ, quem Christus occidit per Angelum; itaque pacem dedit urbi et regi Ezechiæ. Consequenter tamen sub *Assyria* intelligit Nabuchodonosor, Antiochum, Pompeium, Neronem, Decium, aliosque Israelis et Ecclesiæ hostes et persecutores, uti jam dixi. Hosce enim omnes debellavit, et in dies debellat Christus, pro fidelibus suis decertans.

SUSCITABIMUS SUPER EUM SEPTEM PASTORES, ET OCTO PRIMATES HOMINES,] Hebr *hominis*, et ita in Latinis legendum censet Ribera. Unde et Syrus vertit, *octo principes hominum*; Arabicus, *octo primates* vel *præfectos hominum*. Verum Biblia Latina Regia, Vaticana et alia omnia legunt, *homines*; nam *primates hominis*, id est hominum, sunt *primates homines*: Chald. *septem reges et octo principes hominum*; Symmach. *septem pastores, et octo christos hominum; christos* id est reges et principes: hi enim sunt christi, id est olei effusione (hanc enim significat hebr. נוסך nosech) uncti in sua creatione et inauguratione. Et Septuag. *Consurgent super eum pastores, et octo morsus hominum*. Legerunt נשכי nesiche per *schin*: נשך nasoch enim per *schin* significant mordere. Verum alii passim legunt נסיכי nesiche per *samech*, et tum significat principes. Sensus tamen eodem redit. Nam per morsus Septuag. intelligunt principes et duces, qui mordeant et subigant Assyrium, uti leones mordando subigunt sibi feras quaslibet. Nota: *Pastores* iidem sunt qui *primates*, puta principes, q. d. Contra Assyrium excitabimus septem, imo octo, id est multos, imo plurimos principes, qui ei resistant, eumque debellent. Septenarius enim numerus in Scriptura symbolum est multitudinis: quod si addatur octonarius, magnam et ingentem multitudinem significat: ut cum dicitur Eccles. 11. 2. *Da partem septem*, nec non *et octo*. Sensus est q. d. Panum et opum tuarum partes eroga liberaliter in pauperes, ac dato eleemosynam septem, id est multis, nec non et octo, id est multo pluribus indigentibus, q. d. Da quot quantisque potes. Alludit ad reges Assyriorum et Persarum, qui penes se habebant septem principes, quasi summos consiliarios et administros in gubernatione regni, qui instar septem Angelorum principum, per quos Deus Ecclesiam orbemque regit, de quibus Job 12. 15. et Apocal. 1. 4. instituti videntur; uti dixi Apocal. 1. 4. Sic Jerem. 39. 3. nominantur septem, imo octo principes Nabuchodonosor, qui ejus aulæ et castris præfecti, obsederunt et expugnarunt Hierosolymam, scilicet *Neregel, Sereser, Semegornabu, Sarsochim, Robsores, Neregel, Sereser et Rebmag*. Sic de Assuero, marito Esther, dicitur c. 1. 14. *Erant autem primi et proximi* (Assuero regi) *Charsena, et Sethar, et Admatha, et Tharsis, et Mares, et Marsana, et Mamuchan; septem duces Persarum atque Medorum, qui videbant faciem regis, et primi post eum residere soliti erant*. Ex hisce septem fuit Darius Hystaspis, qui, occisis Magis, deficiente stirpe Cyri in Cambyse, hinnitu equi electus est rex Persarum.

Sensus est primo, q. d. Nunc ecce magnificabitur Christus dominator Israel. Nam cum veniet Sennacherib Assyrius, ut obsideat et capiat Jerusalem, nos Israelitæ adunati cum Ezechia rege nostro, Christi invocatione, ope et jussu excitabimus S. Michaelem eum,

sex suis sociis Archangelis, qui sunt principes aulæ cœlestis, et tutores Synagogæ fidelium, ut per Angelum octavum a se submissum, cædant castra Sennacherib. Hi enim sunt septem pastores, et octo primates hominum, ut habent Hebræa. Rursum excitabimus Eliacim, Sobna, Joahe, et alios plures aulæ Ezechiæ principes, qui Sennacherib ejusque legato Rabsaci generose resistant, et cæsis per Angelum ejus castris, illa dispolient et diripiant. Secundo, q. d. cum venerit Assyrius, id est Nabuchodonosor, ait Lyran. imperans tam Assyriis quam Babyloniis, et ceperit Jerusalem, ac Judæos in Babylonem abduxerit, nos Israelitæ suscitabimus Prophetas, aliosque viros sanctos, quales erunt Daniel, Jeremias, Ezechiel, Esdras, Nehemias, Zorobabel, Jesus filius Josedec, etc. qui invocando Christum prosternent Assyrium, id est Balsasarem, filium Nabuchodonosoris. Christus enim excitavit Cyrum, qui per suos septem principes et reges Balsasarem occidit, Babylonem cepit, et Judæos inde liberavit. Septem hosce principes et reges Cyri (ad quos hic alludit Michæas) nominat Xenophon lib. 5. Cyripædiæ. Eorum nomina sunt hæc: Embas rex Armeniæ, Antuchas Hyrcaniæ, Damatas Cadusiorum, Thambrodas Saccarum, Tigranes, ac Gadatas et Gobrias, qui duo Balsasarem occiderunt. Tertio, q. d. Cum venerit Assyrius, id est, Antiochus Epiphanes tyrannus, vastans Judæam, nostris precibus per Christum excitabimus, hoc est, Christus a nobis invocatus excitabit suos prodromos et prævios duces, qui Antiochum profligent, et Judæas liberent; nimirum Machabæos septem, et plures, puta Matathiam, Judam, Jonatham, Simonem, Joannem, Hyrcanum, Alexandrum, etc. Denique Christo nato cum venerit Assyrius, id est tyrannus Nero, Adrianus, Aurelianus, Decius, etc. Item Arius, Nestorius, Pelagius, Eutyches, aliique Hæresiarchæ Ecclesiam pessumdantes, Christus excitabit septem et octo, id est multos principes tum Ecclesiasticos, tum sæculares, qui illis resistant, illosque debellent et prosternant. Tales fuere SS. Petrus et Paulus certantes cum Simone Mago et Nerone, eosque debellantes; S. Joannes et S. Clemens cum Domitiano; S. Ignatius et S. Dionysius cum Trajano; S. Cornelius et S. Cyprianus cum Gallo et Volusiano. Tales rursum fuerunt Constantinus, qui Diocletianum et Maximianum summos Ecclesiæ persecutores ad restim adegit, ac Ecclesiæ pacem et imperium consignavit; Theodosios, Arcadius, Honorius, Marcianus, et sequentes Imper. Christiani, qui per se suis armis, per Episcopos vero anathemate et censuris Ecclesiasticis perculerunt Nestorium, Eutychetem, Pelagium et similes hæreticos in Concilio Nicæno, Ephesino, Chalcedonensi, Constantinopolitano, etc. Ita fere sanctus Hieronymus, Rupert. Hugo et alii. Dicit, *suscitabimus*, quia Israelitæ, id est fideles, eligunt et creant sibi principes tum Ecclesiasticos, puta Episcopos per Clerum: tum sæculares, puta Reges et Imperatores, per semetipsos.

Mystice S. Hieron. per pastores et primates septem accipit Sanctos veteris, per octo sanctos novi testamenti. Rupertus vero eos sigillatim sic enumerat. Septem, inquit, pastores fidelium fuerunt Abel, Abraham, Isaac, Jacob, Joseph, Moses et David: octo vero primates fuerunt octo judices, id est, principes et salvatores Israel, scilicet Josue, Caleb, Othoniel, Aoth, Barach, Gedeon, Jephte et Samson. Verum hi diu ante Michæam vixerunt; Michæas autem hosce pastores et primates in futurum promittit. Ait enim: *Suscitabimus*, etc. Mystice quoque S. Ambr. in Genesim ad Horontianum enarrat. 2. sic explicat: *Septem pastores*, inquit, *legis præcepta sunt, quibus grex adhuc quasi irrationabilis in virga Moysis per desertum ductus et gubernatus est. Octo morsus hominum, mandata Evangelii, et Dominici oris alloquia. Corde enim creditur ad justitiam, ore confessio fit ad salutem. Boni morsus, per quos æternæ vitæ munus gustavimus, peccatorum remissionem in Christi corpore devorantes. In veteri testamento amarus morsus est mortis, propterea dictum est: Devoravit mors prævalens. In novo testamento suavis morsus est vitæ, quæ mortem absorbuit. Propterea Apostolus ait: Devorata est mors in victoria sua. Ubi est, mors, victoria tua? Ubi est, mors, aculeus tuus?*

6. Et pascent terram Assur in gladio, et terram Nemrod in lanceis suis.] *Terra Assur* est Ninive et Assyria, ita dicta a primo ejus incola Assur, filio Sem. *Terra Nemrod* est Babylon: ibi enim Nemrod tyrannus regnare cœpit, uti superius dixi. Sensus est, q. d. Cyrus pascet, id est reget, et debellabit suis gladiis et lanceis Assyriam et Babylonem. Rursum cum Assyrius Sennacherib venerit in terram nostram, debellabunt eum Isaias, Ezechias, etc. per angelum. Porro Christus natus, per suos Apostolos et successores, armis spiritualibus debellabit reges et principes Assyriorum, Græcorum, Romanorum, etc. eosque convertet et subiget, adeo ut ipsi jam conversi pascant quoque, id est regant, tueantur, et propagent Ecclesiam, uti fecit Constantinus et posteri.

Nota: Pro *pascent*, etc. *terram Nemrod in lanceis suis*, Sept. vertunt, *in fovea ejus*; quod explicans mystice S. Hieron. *Nemrod*, ait, *interpretatur tentatio descendens: gigantis enim et venatoris, et superbientis contra Dominum terra, non est in montibus, sed in foveis. Redacta est ergo terra Nemrod in foveis suis: qui enim fodit foveam, incidet in eam.* Et mox: *Quod autem*, Symmach. ait, *et pascent terram Assur in gladio, et regionem Nemrod intra portas ejus; hoc sentiendum est, quod in domo sua alligetur fortis, et vulneretur adversarius. Et juxta Aquilam et quintam Editionem, siris et lanceis septem pastorum et octo christorum hominum confodiatur.*

7. Et erunt reliquiæ Jacob,] q. d. Apostoli et similes credentes Christo, licet pauci et quasi reliquiæ Judæorum, erunt quasi imber et ros optatissimus, qui divina sua doctrina et vitæ sanctitate fœcundabunt terram, id est homines terrenos, terram, inquam, quæ non exspectat virum, id est manum et opera hominis, scilicet irrigantis, sed Dei et gratiæ cœlestis, q. d. Deus sua cœlesti luce et gratia ad prædicationem Apostolorum illabens mentibus auditorum, easque placide et suaviter irrorans, faciet eas fœcundas virtutibus et bonis operibus. Ita S. Hier. *Ardebant enim*, inquit, *ignitis diaboli jaculis corda populorum: Et omnes gentes adulterantes a Deo habebant corda quasi clibanus igne succensus. Unde ros a Domino cadens factus est sanitas infirmorum*, uti factus est tribus pueris in fornace Babylonia, Dan. 3.

Quasi stillæ super herbam.] Sic et Aquila, Theodor. et Chald. qui habet: *Sicut guttæ imbris serotini*

super herbam. Quare mirum ost Septuag. vertere: *Sicut agni super gromen,* præsertim cum non ovium, sed roris mentio præcesserit; est tamen apta similitudo: Apostoli enim agnine sua innocentia, candore, mode stia et puritate illapsi sunt mentibus hominum, sicut agni illabuntur gramini. Unde Christus: *Ecce,* inquit, *ego mitto vos sicut oves in medio luporum,* Matth. 20. 16.

8. Quasi leo in jumentis,] quasi leo inter bestias, q. d. Apostoli quasi leones potentissime subjicient Evongelio quosvis infideles, ut nemo eis possit resistere; in infidelitate vero soa obstinatos, minis et miraculosis suis plagis percelient, uti Poulus excæcavit Elymem magum, ac Petrus Simonem volantem in terram dejiciens, ejos cruro confregit. Rore significatur suavitas, leone robur et efficacia Apostolorum, Evangelii et gratiæ Christi. Hoc est enim optimum regimen, qoo sua vitas cum fortitudine et efficacia miscetur. Eo enim utitor Dei providentia in regimine mundi, quæ *attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter,* Sapient. 8. 1. Ita S. Hieron. Theodor. Haymo, Rupert. Lyran. Vatabl. et elii. Alludit et obiter quasi perstringit Judem et Machabæos, qui quasi leones subjugarunt bostes Israelis. De Joda enim dicitur 1. Mocheb. 3. 4. *Similis factus est Leoni in operibus suis, et sicut catulus leonis rugiens in venatione.* Et de Machab. lib. 2. c. 11. *Leonum more impetu irruentes in hostes prostraverunt; nam leo fortissimus bestiarum od nullius pavebit occursum,* Proverb. 30. 30. Audi Silium Italicum lib. 12. Paulum Consulem leoni comparantem:

> Paulus ut adversam vidit increbrescere pugnam,
> Ceu fera quæ telis circumcingentibus altro
> Assilit in ferrum, et per vulnera colligit hostem,
> In medios fert arma globos.

Ita in infideles insiliit S. Paulus, Apostoli virique Apostolici, ut S. Xaverius, Gaspar Barzæus, Josephus Anchieta, aliique leones Christioni hujus ævi.

9. Exaltabitur manus tua,] scilicet o Christe, o dominator Israel. Respicit enim ad v. 2. et 4. ubi dixit: *Et poscet in fortitudine Domini, etc. quia nunc magnificabitur usque ad terminos terræ* Ita S Hieron. Remig. Rupert. Hugo et Vatablus. Secundo, *tua,* scilicet, *o Jacob, o Israel.* Ita Theodor. Rupert. Lyran. et Arias, q. d. Manus tua, o Israel, tempore Christi exaltabitur super hostes tuos, scilicet Gentiles et infideles. Hos enim Apostoli ex te nascituri, tuique filii occident, ut intereant non corpore, sed mente et vita; scilicet quoad infidelitatem et vitam pristinam, quam in Dei ignorantia et scoleribus egerunt. Occident ergo in eis impietatem, libidinem. ebrietatem, etc. facientque ut vivot in eis pietas, castitas, sobrietas, etc. Ita S. Hieron. Quæ victoria longe major et nobilior est, quam si omnes trucidarent. Quid enim mirabilius, quid generosius quam inimicos occidere, eosque facere amicos; infideles occidere, et facere fideles; impios pios, incestos castos, ebrios sobrios? etc. Hic sensus planior est. Nam de Jacob immediate præcessit: *Et erunt reliquiæ Jacob in Gentibus,* etc. Et de eodem sequitur: *Auferam equos tuos de medio tui* Hic tamen sensus cum priori coincidit. Exaltatio enim Christi est exaltatio Israelis, id est Ecclesiæ, et vice versa.

10. Auferam equos tuos de medio tui.] Pergit loqui do Jacob, id est, Apostolis et fidelibus sparsis per Gentes, easque od Christom convertentibus; hoc est, de Ecclesia Christi, quæ cœpit ex Judæis, crevit ex Gentibus. Unde de Gentibus maxime hic loquitur, quæ de idololatria et gentilitate convertendæ erant ed Christom et Ecclesiam; nec enim Judæi tempore Christi, imo nec post reditum e Babylone, publice idola coluerunt. Sensus est, q. d. O Jacob, id est, o Ecclesia qoæ orta es ex Joeob, sed maxime propagata es per Gentes, auferom tibi omnia præsidia; omnia arma, omnes arces et munitiones, quibus antea Christum fidemque Christi oppugnabas, vel illi resistebas; ac nominatim auferam maleficia, divinationes, oracula, idola, eorumque fana et orbes. Hæc enim infideles opponebont fidei et Ecclesiæ, iisquo quasi arietibus Ecclesiam impetebant. Hinc secundo, auferam tibi hæc arma, quia dabo tibi plenam pacem, confidentiam et securitatem in Christo, quo nixus secure in eo ejusque præsidio conquiesces, nec confides in ermis pristinis, aliisque humanis auxiliis; utpote quæ imbellia et invelida expertus contemnes. Hoc est quod dixit c. 4. 5. *Concident glodios suos in vomeres, et hastos suas in ligones. Et sedebit vir subtus ficum suam.* Tertio, auferam tibi arom, quio faciem ut armis non propages tuos limites, sed cœlesti doctrina, mansuetudine, sanctitate, patientia, morte et martyrio. Ita Arias, Vatabl. et Lyran.

Mystice S. Hieron: *O Israel,* inquit, *interficiam equos tuos de medio tui, id est, de principali cordis tui lascivientes impetus, et equorum more ruptis vinculis prorrentes; et currus tuos, quibus tibi in vitiis placebas, et peccata peccatis consocians. quasi triumphans in quadrigis ferebaris.*

11. Et auferam maleficia.] Hebr. et Chald. *Succidam maleficos de manu tua;* Chald. *de medio tui, et præstigiatores non erunt tibi;* succisis enim maleficis et præstigiatoribus, succiduntur maleficia et præstigiæ; sicut succisis hæreticis Ministris, et libris, succiditur hæresis. Hebr. malefici vocantur מכשפים *mecassephim,* divini מעוננים *meonenim.* Unde Tigurina vertit, *astrologi. Meonenim* ad verbum sunt oculatores, id est observatores vel temporum, vel somniorum, vel astrorum, vel avium, eut præstigiatores, qui oculos perstringunt et ludificant, uti dixi Levit. 19 26. hi enim frequentes erant apud Judæos. Unde Juvenalis Satyra 6

> Qualiacumque voles, Judæi somnia vendunt.

Et divinationes non erunt in te.] Christus enim deorum, id est dæmonum, oracula sustulit, non tantum apud Christianos, sed et iisdem apud Gentiles silentium imposuit, unde Plutarch. librum edidit de Oraculorum silentio. Et Juvenalis, qui coævus fuit Apostolis, Satyr. 6. asserit Astrologos et Chaldæos a Gentilibus consuli, eo quod dæmones obmutuerint:

> Chaldæis sed major erit fiducia; quidquid
> Dixerit Astrologus, credant a fonte relatum
> Hammonis; quoniam Delphis oracula cessant.
> Et genus humanum damnat caligo futuri.

13. Et evellam lucos,] in quibus Gentiles erigebant sua idola et fana, ibique celebrabant sacrilega sua sacrificia, festa et convivia. Lucus est nemus arboribus densum; dictus Lucus, non quod ibi sint lumina religionis causa, ut aliqui volunt, sed per antiphra-

sin, qnod minime luceat; sicut bellum dicitur, quasi minime bellum et bonum. Lucus enim non erat cæduus, religionis, id est superstitionis, causa; nec enim licebat ejus arbores cædere; quin potius manu consitus, religiosus erat, atque vel alicui Deo, vel alicujus hominis cineribus consecratus. Lucus ergo erat sacer. Unde Virgil. 1. Æneid.

Lucus in orbe fuit media, lætissimus umbra.

Ubi Servius: Ubicumque, ait Virgil. lucum ponit, sequitur etiam consecratio, ut:

Luco tum forte parentis
Pilumni, Turnus sacrata in valle sedebat.

Heroum enim animæ dicebantur lucos incolere. Unde Virgil. Æneid. 6.

Nulli certa domus, lucis habitamus opacis.

Hinc Deus lucos, ut superstitiosos et idololatricos, succidi jussit Deuter. 12. 3. et Exodi 34. 13.

Et conteram civitates tuas.] Hebr. עריים *arim* et civitates et hostes significat. Unde Chald. Arias, Pagnin. et Vatabl. vertunt: *Conteram hostes tuas;* Septuag. tamen, Noster, Tigurine et alii vertunt, *conteram*, vel disperdam *civitates tuas*, idololatricas scilicet, in quibus sunt idola et luci, uti præcessit; quæque idolis sunt consecratæ, uti Dan et Bethel consecratæ erant vitulis aureis, Delphi Apollini, Heliopolis Soli. Aliæ ergo sunt hæ civitates ab illis, de quibus dixit v. 11. *Et perdam civitates terræ tuæ*; ibi enim per *civitates* intelligit munitiones et arces, quibus præsidebant Gentiles, q. d. Auferam tibi munitiones, arma, omniaque præsidia humana, quibus confidere soles, ut uni Deo fidere et inniti discas. Hic vero civitates diis vel idolis consecratas intelligit. Porro contrivit Deus civitates, cum per Apostolos effecit ut desinerent esse Gentiles, et inciperent esse Christianæ; ut jam viverent Christo, quæ antea vixerant Veneri, Jovi et Baccho, uti dixi vers 9. Pulchre S. Hieron. *Disperdam*, ait, *civitates terræ tuæ. Non enim ædificasti urbem, quam lætificat impetus fluminis Dei. Psal.* 35. *et quæ in montibus sita est, et cælestem Jerusalem; sed quam ædificaverat Cain, Genes.* 4. *Unde et dicuntur civitates terræ, operibus terrenis exstructæ.*

14. Et faciam in furore et in indignatione ultionem in omnibus gentibus, quæ non audierunt.] Chald. *quæ non receperunt doctrinam legis*, q. d. Eos qui audire, id est, credere et obedire noluerint Evangelio, ulciscar et puniam. Ita Judæos Christi contemptores et homicidas ultus est et ad internecionem delevit per Titum et Vespasianum. Idem fecit subinde variis gentibus, quæ prædicatores Evangelii exploserunt et occiderunt; sed omnibus idipsum faciet in die judicii: *In flamma ignis dantis vindictam iis qui non noverunt Deum, et qui non obediunt Evangelio Domini nostri Jesu Christi*, ut ait Apostol. 2. Thessal. 1. 8.

Porro Judæi hæc omnia a v. 5. huc usque referunt ad suum Messiam, quem ipsi exspectant in fine mundi; postquam septem quos fingunt et quos volunt pastores, et octo principes homines Assyrium vicerint; tunc enim veniente Christo, Judæos fore in benedictione, robore et gloria, ut quasi leones omnes gentes sternant et subigant. Verum *respondeat carneus Israel*, ait S. Hieron. *quæ tunc de Israel idola auferentur, quæ modo non colit? qui succidentur luci, quos non habet? quæ urbes subruentur, quæ olim subrutæ sunt? qui tollentur ariali, quos cum non habeat, nec habere se glorietur, tamen tanto tempore derelicta est filia Sion, et sedet sine altari, et sine sacerdotibus; et aliis fruges eorum comedentibus, ipsi siccis faucibus, sibi futura promittunt quæ nesciunt.*

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Redit Propheta a Bethlehem, Christo et apostolis ad sua tempora; ac cum Judæis sui ævi, pathetice nomine Dei disceptat et expostulat: Popule meus, inquit, quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi? Deinde beneficia multa et grandia eis a se collata recenset, ut ostendat eorum summam ingratitudinem, quod a Deo ad idola et scelera desciverint. Mox v. 6. iis postulantibus qua ratione Deum sibi reconciliare possint, respondet v. 8. dicens: Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te: utique facere judicium et diligere misericordiam, et sollicitum ambulare cum Deo tuo. Tertio, vers. 9. horribilem Dei vocem et minas eis intentat, ob eorum iniquas mensuras et pondera, similesque fraudes et dolos, quibus expilabant pauperes: quapropter minatur eis egestatem, excidium, captivitatem et opprobrium. S. Hier. Remig. et Hugo putant Prophetam hæc loqui ad Israel, id est ad decem Tribus, quia v. 16. meminit Amri et Achab regum Israel. Melius Theodor. Vatabl. et Arias censent hæc dici Judæis, sive duabus Tribubus. Videtur enim hæc Propheta vaticinatus sub Ezechia, post excidium decem Tribuum, uti dixi c. 3. 12. cum solæ duæ Tribus in Judæa remanerant.

1 Audite quæ Dominus loquitur: Surge, contende judicio adversum montes, et audiant colles
vocem tuam. 2. Audiant montes judicium Domini, et fortia fundamenta terræ: quia judi-
cium Domini cum populo suo, et cum Israel dijudicabitur. 3. Popule meus, quid feci tibi,
aut quid molestus fui tibi? responde mihi. 4. Quia eduxi te de terra Ægypti, et de domo ser-
vientium liberavi te: et misi ante faciem tuam Moysen, et Aaron, et Mariam? 5. Popule meus,
memento quæso quid cogitaverit Balach rex Moab; et quid responderit ei Balaam filius Beor de
Setim usque ad Galgalam, ut cognosceres justitias Domini. 6. Quid dignum offeram Domino? cur-
vabo genu Deo excelso? numquid offeram ei holocautomata et vitulos anniculos? 7. Numquid placari
potest Dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? numquid dabo pri-
mogenitum meum pro scelere meo, fructum ventris mei pro peccato animæ meæ? 8. Indicabo tibi
o homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te: Utique facere judicium, et diligere mi-
sericordiam, et sollicitum ambulare cum Deo tuo. 9. Vox Domini ad civitatem clamat, et salus
erit timentibus nomen tuum: Audite, Tribus, et quis approbabit illud? 10. Adhuc ignis in domo
impii thesauri iniquitatis, et mensura minor iræ plena. 11. Numquid justificabo stateram impiam,
et saccelli pondera dolosa? 12. In quibus divites ejus repleti sunt iniquitate, et habitantes in ea
loquebantur mendacium, et lingua eorum fraudulenta in ore eorum. 13. Et ego ergo cœpi percu-
tere te perditione super peccatis tuis. 14. Tu comedes, et non saturaberis: et humiliatio tua in
medio tui: et apprehendes, et non salvabis: et quos salvaveris, in gladium dabo. 15. Tu seminabis,
et non metes: tu calcabis olivam, et non ungeris oleo; et mustum, et non bibes vinum. 16. Et
custodisti præcepta Amri, et omne opus domus Achab, et ambulasti in voluntatibus eorum, ut
darem te in perditionem, et habitantes in ea in sibilum: et opprobrium populi mei portabitis.

1. Audite, o Judæi, o Hierosolymitæ, quæ Dominus loquitur ad me Michæam, ut eadem vobis referam et annuntiem. Dicit ergo mihi Deus: Surge, contende.] Jubet hic Deus Michææ ut suo nomine contendat et disceptet cum Judæis, eosque de sceleribus arguat. Paret jubenti Deo Propheta v. 2. dicens: Au-

diant montes judicium Domini. Simili modo contendit Deus cum Israele per Jerem. c. 2. 9. dicens: *Proptcreo adhuc judicio contendam vobiscum, ait Dominus, ct cum filiis vestris disceptabo. Transite ad insulas Cethim,* etc. *et videte si factum est hujuscemodi.*

CONTENDE JUDICIO ADVERSUM MONTES, ET AUDIANT COLLES VOCEM TUAM.] Hebr. *Litiga cum montibus;* Septuag. *Judicare ad montes;* Pagninus: *Ostende judicium montibus.* Unde a Castro censet hic citari montes tamquam testes, non tamquam reos; rei enim sunt Israelitæ. Verum melius Noster vertit: *Contende judicio adversum montes;* tum quia hebr. ריב *rib,* quando construitur cum את *eth,* quod Latini vertunt, litigare cum aliquo, Hebræis, æque ac Latinis, idem est quod litigare adversus aliquem; tum quia sic majus est orationis pondus et energia, uti jam ostendam. Citantur ergo hic montes ut rei, eo quod in montibus erecta fuerint et culta idola: licet enim proprie populus sit reus, tamen quia is durus et rebellis nolebat audire Prophetas, et per eos litem et judicium Domini, hinc ad pathos citantur montes, in quibus populus peccaverat, q. d. Vos, o montes insensibiles, magis sensati estis quam sensibiles Israelitæ; vos enim sentitis vocem at jussum Dei creatoris vestri, eique obeditis; quem illi non sentiunt. Vos ergo cito, ut incolas vestros, qui rei sunt, repræsentetis; ut ipsi per vos audiant et cognoscant justam meam litem, actionem et querelam; seque reos fateantur, pœniteant, et veniam petant. Est prosopopœia: *montes* enim hic inducuntur quasi personæ vivæ et rationales; quia ipsi per aras et idola, perque victimarum sanguinem, ossa et cineres quæ in ipsis exstabant, muto sed clara voce loquebantur Judæorum idololatriam et scelera, ac consequenter justam Dei contra eos esse actionem et expostulationem. In hac ergo lite Deus est actor; Judæi cum montibus totaque Judæa sunt rei, præco est Michæas, judices sunt Angeli et homines; imo ipsimet rei, qui audita tam justa Dei beneficentissimi querela, non possunt non ipsi causam adjudicare, et seipsos ingratitudinis condemnare: Ita Theodor. Arias et Clarius. Simili prosopopœia terram Judæorum citat et inclamat Jerem. c. 22. 29. *Terra,* ait, *terra, terra, audi sermonem Domini.* Et Isaias cap. 1. 2. citat cœlos et terram: *Audite,* inquit, *cœli, et auribus percipe, terra, quoniam Dominus locutus est.*

Symbolice, per *montes* et *colles* Propheta intelligit principes et magistratus, qui in populo eminebant, sicut montes in terra, de quibus Habacuc c. 3. 6. *Dissolvit Gentes, et contriti sunt montes sæculi;* et Ps. 71. 3. *Suscipiant montes pacem populo, et colles justitiam.* Iidem sunt *fundamenta terræ;* quia populum sustentant quasi fundamenta. Quocirca rex græce dicitur βασιλεύς, quod sit quasi basis populi; et hebr. *adon,* id est dominus, dicitur ab אדן *eden,* id est basis. Ita S. Hieron. Haymo, Remig. Lyran. et Vatabl. Huc pertinet versio Chaldæi, qui per *montes* intelligit patres, per *colles* matres Judæorum: *Contende,* inquit, *cum patribus, et audiant matres vocem tuam.* Unde S. Hieron. per *montes* accipit Abraham, Isaac, Jacob, et viros sanctos, qui posteris debuerant esse regula vitæ, et stimulus virtutis, ut appareat quam hi ab illis fuerint degeneres, quos in hoc judicio parentum pietas at religio condemnant. Quocirca viri sapientes docent nihil esse quod magis desidiam excutiat, stimulumque det ad omnem virtutem, quam sibi jugiter ob oculos ponere viros sanctos, præsertim sui status et Ordinis, qui strenuam Deo et virtuti navarunt operam. Id quisque experitur in se, scilicet eum patrum, vel Sanctorum quos colit et amat, heroica facta recogitat, mirifice se ad eadem imitanda excitari: *A bove majori discit arare minor.* Aureum est hac de re præceptum Senecæ, l. 1. epist. 11. *Aliquis vir bonus eligendus est, ac semper ante oculos habendus, ut sic tamquam illo spectante vivamus, et omnia tamquam illo vidente faciamus. Hoc, mi Lucili, Epicurus præcepit, custodem nobis et pædagogum dedit; nec immerito. Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis assistat. Aliquem habeat animus quem vereatur, cujus auctoritate etiam secretum suum sanctius faciat. O felicem illum, qui non actus tantum, sed etiam cogitatus emendat! O felicem, qui sic aliquem vereri potest, ut ad memoriam quoque ejus se componat atque ordinet! Qui sic aliquem vereri potest, cito erit verendus. Elige itaque Catonem; si hic videtur tibi nimis rigidus, elige remissioris animi virum Lælium; elige eum cujus tibi placuit et vita, et oratio: et ipsius animum ante te ferens et vultum, illum semper tibi ostende, vel custodem, vel exemplum. Opus est, inquam, aliquo ad quem mores nostri seipsi erigant. Nisi ad regulam, prava non corriges.* Ita P. Scipio Africanus jugiter sibi ob oculos ad imitandum proponebat Cyrum Xenophontis, Julius Cæsar Alexandrum Magnum, Selymus Turcarum Imp. Julium Cæsarem. Plato Socratem adeo imitatus est, ut passim, etiam ab Aristotele, vocetur junior Socrates. Nam, ut ait Arist. l. 9. Ethic. *Accipere virtutes virtuosorum beatissima est vita.* Et Plut. in Mor. *Sicut,* ait, *qui se comunt, adhibent speculum; sic gesturus negotium, proponat sibi laudatorum virorum exempla.* Et rursum: *Adversus omnes animi perturbationes, exempla quædam optimorum virorum habenda sunt in promptu.* Denique S. Basil. ep. ad Greg. de vita solit. Sicut, ait, pictores sæpe inspiciunt exemplaria, ut ea expingant; sic qui studet perfectioni virtutis, debet ad vitas Sanctorum, quasi ad simulacra vita et actione prædita, sæpe animi oculos convertere. Quocirca utilissimum est crebro vitas Sanctorum lectitare. Id fecit S. Dominicus, S. Thomas Aquinas, et alii; ac imprimis S. Ignatius, qui earum lectione a militari vita conversus ad sanctam et spiritualem, fundator Societatis nostræ effectus est.

Mystice S. Hier. per *montes* accipit Angelos e cœlis ad nostram custodiam deputatos, quasi illi citentur a Deo, ut hominum sibi commissorum, et scelerum quæ ipsi commiserunt, rationem reddant. Verum hoc cum grano salis accipiendum; scilicet ut citentur non tamquam rei, sed tamquam testes operum, quæ homines ipsorum clientes patrarunt. Nam alioqui id sapit errorem Origenis, qui censebat Angelos in hominum custodia mereri et demereri, ut, si bene eos custodierint, a Deo præmientur; si male, puniantur et in gehennam trudantur: ideoque adhuc non esse beatos, sed de sua salute et beatitudine incertos. Similis fuit error Magistri sent. in 2 dist 11 lit. D. E. et G. ubi docet Angelos per custodiam hominum seduiam, usque ad diem judicii crescere in merito et præmio beatitudinis

non tantum accidentalis, sed et essentialis: quem ibidem refutant omnes Scholastici.

2. AUDIANT MONTES JUDICIUM DOMINI:] *judicium* hisce duabus versibus sumitur pro lite judiciali et actione forensi. Unde Tigurina vertit: *Audite, montes actionem*, id est ut, Vatabl. disceptationem, rixam, controversiam, *Domini*: hæc enim in judicio ab actore agitur coram judice, reo se defendente.

ET FORTIA FUNDAMENTA TERRÆ.] Sept. *Et valles fundamento terræ*. Sic et Chald. *Et radices*, inquit, *fundamentorum terræ*. Valles enim imæ sunt, quasi montium et terræ radices et fundamenta; atque Judæi non tantum in montibus, sed et in vallibus habebant suos lucos et idola: tam ergo valles, quam montes suis sacrilegis sacrificiis contaminabant; unde valles æque ac montes, quasi reæ citantur hic a Deo. Secundo, per epexegesin *et* posset accipi pro *id est*, q. d. Audite, montes qui fortiter fundati estis in terra, ideoque estis quasi robusta terræ fundamenta. Montes enim quia excelsi, fortio habent in terra fundamenta; perinde ac turres quo celsiores sunt, eo fortiore exigunt fundamenta. Ita Vatabl. Addit a Castro montibus et collibus quasi fundamentis, id est fulcris, terram fulciri. Unde Arias censet eos hic a Deo citari, potius quam cœlum et terram; quia non modo cœlum, quod natura sua est mobile, sed et terram ipsam in medio orbis contentam et permanentem, montes stabilitate et firmitudine vincunt, utpote qui robore, vallo et situ suo terram, ne vel venturum impetu, vel caloris vi, vel aquarum inundatione dissipetur, continent. Itaque montes magnæ in rerum natura virtutis et constantiæ nomen obtinent, sicut scriptum est Psal 64. *Præparans montes in virtute tua, accinctus potentia*. Citat ergo hic Deus montes eorumque fundamenta, id est radices; hisce enim quasi fundamentis ipsi innituntur, ut significet fortem et constantem suam potentiam et beneficentiam, uti in montes, ita et in eorum accolas Judæos, qua tamen ipsi contra Deum abusi sunt ad cultum idolorum: quocirca pariter fortem et constantem hic eis litem intentat, eo sensu quem paragrapho præcedenti assignavi.

QUIA JUDICIUM DOMINI CUM POPULO SUO,] id est, ut Tigurino: *Quia lis est Domino cum populo suo*, qui montes eorumque fundamenta accoluit, et sceleribus suis polluit, q. d. Paratus est Deus et intentus, ut lite disceptet cum populo suo.

ET CUM ISRAEL DIJUDICABITUR,] id est, judicio contendet et disceptabit. Ita Vatablus; unde Pagninus vertit: *Et cum Israel disputare vult*, non speculative, uti disputamus in scholis, sed criminaliter, uti disputatur in tribunali. Sic Job pro sua innocentia disputabat cum amicis, et cum Deo; atque amicos vicit, sed a Deo victus est: *Disputare cum Deo cupio*, inquit ipse c. 13, 3. sed post disputationem, victus et confusus ait, c. 42. 3. *Insipienter locutus sum, et quæ ultra modum excederent scientiam meam*; nimirum quod ausus sim Deum ad disputationem provocare, eique dicere: *Audi, et ego loquar; interrogabo te, et responde mihi*; unde pœnitens subdit v. 6. *Idcirco*, inquit, *ipse me reprehendo, et ago pœnitentiam in favilla et cinere*. Ita quisque in hora mortis, puta in judicio particulari disputabit defendetque theses de anima, non specifica, sed individua et sua; argumentantes erunt dæmones, imo Deus ipse. Studeat ergo quisque bene non speculari, sed vivere, ut argumentis et objectionibus omnibus, quæ de vita bene vel male transacta proponentur, satisfacere possit. Sapienter noster Thomas, lib. 1. de Imit. Christi. c. 3. *Certe*, ait, *adveniente die judicii non quæretur a nobis quid legimus, sed quid fecimus*; nec *quam bene diximus, sed quam religiose viximus*. Tunc enim Christus Dominus magistrorum Magister, omnium lectiones audiet, omnes examinabit, cum omnibus disputabit de moribus et vita cujusque. Ita Climachus, in Gradu timoris, refert disputationem Stephani viri sancti cum dæmonibus in agone mortis, in qua aliquando respondebat, aliquando victus succumbebat, ut ingentem horrorem astantibus incuteret. S. Hieron. epist. ad Eustochium, narrat se, cum magis Ciceroni quam S. Scripturæ addictus esset, raptum ad Christi tribunal, ibique examinatum ab eo ac diverberatum.

3. POPULE MEUS QUID FECI TIBI?] Hic incipit judicium, id est lis, actio et accusatio Domini, eaque nervosa et pathetica. Jam primo, Arias hæc legit per notam admirationis, sicque explicat, q. d. Popule meus, quot quantaque bona feci tibi! quanta beneficia in te contuli! quomodo ergo eorum oblivisci, lisque ingratus existere potuisti? Secundo Chaldæus vertit: *Quid boni dixi me facturum tibi, quod non fecerim?* Tertio, alii passim, sic explicant. q. d. Quid mali feci tibi? quare te offendi? quam occasionem deseiscendi a me tibi dedi? Sequitur enim: AUT QUID MOLESTUS FUI TIBI.] Pro quo S. Hieron. in Comment. vertit: *Quo labore te pressi?* Pagninus: *In quo laborare feci te?* Vatabl. *Quanam re fatigavi te*, vel feci te deficere? Chald. *Quam infirmitatem gravem multiplicavi super te?* Proprie enim, ut patet ex sequentibus, respicit miraculum illud ingens et continuum, quo Deus Hebræos quadraginta annis per desertum deduxit sanos et vegetos, ita ut labore itineris non fatigarentur, nullique inter eos essent infirmi vel ægri, juxta illud Psalm. 104. 37. *Et non erat in Tribubus eorum infirmus*. Et Deut. 8. 4. ait Moyses Hebræis: *Vestimentum tuum, quo operiebaris, nequaquam vetustate defecit; et pes tuus non est subtritus en quadragesimus annus est*. Ita explicat S. Hieron. Remig. Rupertus, Lyranus, Hugo, Dionysius et alii.

Secundo tamen, generatim hæc verba, ut sonant, accipi possunt de qualibet molestia, q. d. Quo in re te afflixi? qua in re tibi molestiam exhibui? An quod in deserto pro cæpis Ægypti, tibi manna plui? at manna non amarum erat, sed gratum et sapidum, habens omnem saporis suavitatem, Sapient. 16. 20. erat enim panis cœli et Angelorum, Psal. 77. 25. An quod ex Ægypto in desertum te eduxi, et pro domibus in tentoriis, vel potius sub dio habitare te feci? at columna nubis te ab imbre, æstu, omnique aeris intemperie protexi, mitiusque te tractavi, quam si in aula Pharaonis habitasses. An quod leges tot, tamque varias per Mosem tibi dederim? at qui manna te alui, jure meo potui et leges dare, juxta vetus dictum: *Cum paveris, impera*. Rursum hasce leges exigebat tua pronitas in superstitiones, idololatrias et novitates quaslibet, quæ hisce legibus detinenda, occupanda et frænanda erat; eæque longe suaviores sunt legibus idolorum et Gentium, uti tu expertus es, cum ex earum præscripto

filios et filias tuas idolo Moloch concremasti, etc. Unde Syrus vertit: *Popule meus, quid feci tibi, aut in quo contristavi te* (Arabicus: *Persecutus sum te*,) *demonstra mihi:* Arabicus, *Argue me.* Hinc et sequitur:

4. QUIA EDUXI TE DE TERRA ÆGYPTI?] Nota hæc enim Roman. legenda esse per interrogationem, q. d. Estne hoc quod mihi objicis quasi te afflixerim, quod scilicet te eduxi e terra et servitute Ægypti? nec enim video aliud quid mihi possis objicere, nisi hoc aliaque similia beneficia, quæ exinde continua et plurima in te contuli: nihil enim mali tibi irrogavi. Esto enim permiserim quandoque te affligi a Philisthæis, Idumæis, aliisque gentibus; tamen id non feci nisi provocatus e te, ad tua scelera castiganda et cohibenda. Hoc ergo bonum tuum fuit, non malum; ac proinde ego id permisi non ex odio, sed ex amore tui. Est mycterismus, sive tacita subsannatio. Vide canon. 7. in Proœmio operis.

DE DOMO SERVIENTIUM LIBERAVI TE.] Hebr. *De domo servorum;* Sept. et Chald. *De domo servitutis;* ita vocatur Ægyptus; quia talis fuit Hebræis, qui quasi mancipia Ægyptiorum serviebant eis in latere et luto, Exodi 1 et sequent. Addit Arias et Vatabl. Ægyptum vocari Domum servitutis, ex eo quod Ægyptii fuerint servi; utpote servituti addicti a Noe maledicente filio suo Cham: *Servus servorum erit fratribus suis;* Gen. 9. v. 15 Nam filius Cham fuit Mesraim primus Ægypti incola, paterque et nomenclator Ægyptiorum: nam Ægyptus hebr. vocatur Misraim, q. d. in Ægypto serviebas non nobilibus, non dominis, non ingenuis; sed servis, et olim a primo parente suo Noe servitute damnatis, quibus servire vilissima erat servitus: quanta ergo fuit vilitas, tanta fuit mea in te clementia, cum ex ea te eduxi.

ET MISI ANTE FACIEM TUAM MOYSEN, AARON ET MARIAM?] Hi tres fuere duces et directores Hebræorum egredientium ex Ægypto, per quos Hebræi ingentia acceperunt beneficia. Nam a Mose per desertum edocti gubernati et cibo cœlesti pasti sunt: ab Aarone, per sacrificia, lustrationes, expiationes, preces et vota expiati, Deoque reconciliati sunt: a Maria prophetiam, doctrinam et gubernationem fœminarum acceperunt. Unde Chald. vertit: *Misi ante te tres Prophetas Mosen, Aaron et Mariam; Mosen ad docendum judiciorum traditionem, Aaron ad expiandum populum, Mariam ad eruditionem fœminarum.* Ita S. Hieron. Haymo, Remig. Lyran. et Hugo.

Alleg. Moses repræsentat principatum et legislationem Christi in Evangelio; Aaron ejusdem pontificatum et sacerdotium; Maria B. Mariam Christiparam et Deiparam. Sicut ergo summum beneficium Judæis a Deo datum assignat hic Michæas, quod dederit eis Mosen, Aaronem et Mariam: ita summum Christianorum, totiusque orbis et sæculorum omnium beneficium a Deo datum, est Christus et Maria. Sicut enim bonum domus ampliæ consistit in strenuo patrefamilias, et sedula matrefamilias; ita bonum Ecclesiæ consistit in Christo et Maria: quam proinde S. Leo serm. 1. de pass. salutiferam Virginem nuncupat. Et S. Germanus Patriarcha Constantinopol. in orat. de Deipara: Sicut, inquit, continua respiratio non solum est signum vitæ, sed etiam causa; sic sanctissimum Mariæ nomen, quod in Dei servorum ore assidue versatur, simul argumentum est quod vere vita vivant: simul etiam hanc ipsam vitam efficit et conservat, omnemque eis lætitiam et opem ad omnia impertitur. Deus ergo in peregrinatione et navigatione hujus vitæ tam obscura et periculosa, dedit nobis Mariam, quasi stellam maris et cynosuram, quæ iter nostrum dirigat, et ad portum salutis perducat. Et S. Bernard. hom. 2. super Missus est: *Si insurgant*, ait, *venti tentationum, si incurras scopulos tribulationum; respice stellam, voca Mariam: si jactaris superbiæ undis, si ambitionis, si detractionis, si æmulationis, respice stellam, voca Mariam. In periculis, in angustiis, in rebus dubiis Mariam cogita, Mariam invoco. Non recedat ab ore, non recedat a corde; et ut impetres ejus orationis suffragium, non deseras conversationis exemplum. Ipsam sequens, non devias; ipsam rogans, non desperas; ipsam cogitans, non erras: ipsa tenente non corruis: ipsa protegente, non metuis: ipsa duce, non fatigaris: ipsa propitia, pervenis.* Idem ser. 1. in Nativit. B. Mariæ: *Altius*, inquit, *intuemini quanto devotionis affectu a nobis Mariam voluerit honorari: ut proinde si quid spei in nobis est, si quid gratiæ, si quid salutis, ab ea noverimus redundare, quæ ascendit deliciis affluens. Hortus plane deliciorum, quem non modo afflaverit veniens, sed et perflaverit superveniens Auster ille divinus; ut undique fluant et effluant aromata ejus, charismata scilicet gratiarum. Tolle corpus hoc solare, quod illuminat mundum, ubi dies? tolle Mariam, hanc maris stellam; maris utique magni et spatiosi, quid nisi caligo involvens, et umbra mortis, ac densissimæ tenebræ relinquuntur? Totis ergo medullis cordium, totis præcordiorum affectibus, et votis omnibus Mariam hanc veneremur: quia sic est voluntas ejus, qui totum nos habere voluit per Mariam.*

Quocirca Ecclesia in Parasceve hæc omnia apposite et pathetice Christo adaptat, eaque usurpat et canit in adoratione et deosculatione crucis; ut quisque Christum crucifixum deosculans putet sibi hæc a Christo dici, quæ ad litteram Judæis dicta sunt: non enim tam Judæi, quam quisque suis peccatis Christum flagellavit, spinis coronavit, et crucifixit. Audi carmen, imo improperium et threnos Christi in cruce petitos ex hoc loco Michææ, et ex Jerem. 11. 16. qui corda saxea emolliant, solventque in lacrymas; singula enim beneficia Christi, singulis Judæorum in eum maleficiis directe opponunt, ideoque totidem improperia ingratis in faciem ingerunt. Præcentores præeunt singula, chorus deinde totus vice Christi proclamat, iteratque jugiter et inculcat Trisagion? et: *Popule meus, quid feci tibi*, etc. Sic ergo inchoant bini præcentores: *Popule meus, quid feci tibi? aut in quo contristavi te? responde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti, parasti crucem Salvatori tuo.* Chorus alternatim respond. Ἅγιος ὁ Θεός, *sanctus Deus*: Ἅγιος ἰσχυρός, *sanctus fortis*: Ἅγιος ἀθάνατος ἐλέησον ἡμᾶς, *sanctus immortalis, miserere nobis.* Rursum præcentores: *Quia eduxi te per desertum quadraginta annis, et manna cibavi te, et introduxi te in terram satis optimam.* Chorus respondet: Ἅγιος ὁ Θεός, *sanctus Deus*, etc. Præcentores iterum: *Quid ultra debui facere tibi, et non feci? Ego quidem plantavi te vineam meam speciosissimam, et tu facta es mihi nimis amara; aceto namque sitim meam potasti, et lancea perforasti latus Salvatori*

tuo. Chorus respondet: Ἅγιος ὁ Θεός, etc. Urgent præcentores: *Ego propter te flagellavi Ægyptum cum primogenitis suis, et tu me flagellatum tradidisti.* Chorus respondet: *Popule meus, quid feci tibi, aut in quo contristavi te? responde mihi*. Pergunt præcentores: *Ego eduxi te de Ægypto, demersa Pharaone in mare Rubrum, et tu me tradidisti principibus sacerdotum*. Chorus respondet: *Popule meus, quid feci tibi*, etc. Prosequuntur querelam præcentores: *Ego ante te aperui mare, et tu aperuisti lancea latus meum*. Chorus respondet: *Popule meus, quid feci tibi?* Instant præcentores: *Ego ante te præivi in columna nubis, et tu me duxisti ad prætorium Pilati*. Chorus respondet: *Popule meus*, etc. Rursum præcentores: *Ego te pavi manna per desertum, et tu me cecidisti alapis et flagellis*. Chorus respondet: *Popule meus*, etc. Iterum præcentores: *Ego te potavi aqua salutis de petra, et tu me potasti felle et aceto*. Chorus respondet: *Popule meus*, etc. Adhæc præcentores: *Ego propter te Chananæorum reges percussi, et tu percussisti arundine caput meum*. Chorus respondet: *Popule meus*, etc. Denique præcentores: *Ego te exaltavi magna virtute, et tu suspendisti me in patibulo crucis*. Chorus respondet: *Popule meus, quid feci tibi?* etc. Ac mox una voce conclamant: *Crucem tuam adoramus, Domine, et sanctam resurrectionem tuam laudamus, et glorificamus. Ecce enim propter lignum venit gaudium in universo mundo*. Quocirca S. Ambros. in Psal. 50. ad illud: *Et vincas cum judicaris*, urgens hæc Michææ verba: *Singula, ait, in conspectu tuo lorat beneficia sua, ut tamquam de his judices quæ servare debueras, quo magis reus fias; qui divinis non potueris stare beneficiis. Quid feci, inquit, tibi? Tamquam reum se constituit, et te judicem. Aut quid contristavi te? Offensi vultus non abnuit crimen, si tu Deo es contristatus auctore. Aut quid molestus tibi fui? Interpellationis injuriam confitetur, si molestior æstimata est: addit beneficia, quorum gratiam non erubuit, qui existabat ingratus.* Hinc collige quam justa et gravis erit querela Dei in die judicii contra impios, qui vocantem aspernati sunt, et tot ejus beneficiis tanta maleficia reddiderunt. Similis expostulatio acris, reprobis a Christo judice intentanda in die judicii, exstat apud S. August. (vel quisquis est auctor; non enim videtur esse S. August.) tract. de Vanitate sæculi, cap. 3. tom. 9.

Popule meus, memento quid cogitaverit (hebr. יָעַץ *iaats*, id est, consultarit cum suis principibus, et maxime cum Balaam ariolo, quærens ab eo consilium modumque quo te interimeret et perderet) Balach rex Moab, et quid (consultus ab eo) responderit ei Balaam filius Beor, de Setim usque ad Galgalam.] Pro *Setim* Septuag. vertunt σχοίνων, id est, *lentiscis*: perperam enim in iis legitur σχοινίων, id est *funiculis*, ait S. Hieron. Refricat hic historiam Balac vocantis Balaam, ut malediceret Israeli castrametanti in Setim, Num. 22. et sequent. Ex Setim Josue, cap. 2. 1. misit exploratores in Jericho, ac mox transmisso Jordane, eam obsedit et cepit: Setim enim a Jordane distabat septem millieribus Italicis cum dimidio, id est duabus leucis Gallicis cum dimidia; transito Jordane, Josue perrexit in Chananæa ad sex milliaria, id est duas leucas: et prima castra fixit in loco quem vocavit Galgala, id est devolutio, amotio, scilicet præputii et opprobrii Ægyptiorum. Ibi enim circumcidit Hebræos, itaque eos a vita et moribus Ægyptiorum incircumcisorum per circumcisionem amovit, ac in novam gentem legemque, et Ecclesiam sanctam Dei transtulit, Josue 5. 9. Sed quæritur quid sibi velit τὸ *a Setim usque ad Galgalam?*

Primo, aliqui sic exponunt, q. d. Balac petiit a Balaam, ut malediceret castris Israelis, quæ a Setim protendebantur usque ad Galgalam. Ita Remig. Rupertus et Lyran. Verum hoc falsum est. Nam, ut dixi, castra Israel tunc erant in Setim, et distabant a Jordane septem, a Galgala tredecim milliaribus; ac post mortem Mosis, Josue castra traduxit e Setim per Jordanem in Galgalam.

Secundo, S. Hier. et Haymo exponunt, q. d. Memento, o Israel, quanta mala contra me sis operatus a tempore quo fornicatus es, et coluisti Beelphegor in Setim, usque ad tempus quo Saul creatus est rex in Galgalis: et ex adverso quot quantaque ego in te bona contulerim; et videbis quam ego in te beneficus, tu in me maleficus et ingratus fueris. Verum hic sensus nimis remotus est: agitur enim hic de tempore Mosis, non Saulis.

Tertio, Chald. Vatabl. Arias et Clarius repetunt verbum *memento*, et sic exponunt, q. d. Memento, *o Israel*, quanta cura, quot miraculis et portentis ego ex Setim perduxerim te in Galgalam, puta in ipsam Chananæam. Nam, ut alia taceam, miraculose fidi Jordanem, ejusque aquas suspendi et stiti, ut tu per medium ejus alveum sicco pede transires in Galgalam. Verum hæc sententia multa subaudit et supplet, quæ non habentur in textu; nimirum hæc omnia: *Memento quot miraculis te perduxerim.*

Quarto, ergo dico plane et simpliciter cum Ribera hæc verba: *De Setim usque ad Galgalam*, connexa esse cum præcedentibus, et ab iis pendere, ut patet ex textu Hebraico, Græco et Latino. Unde sensus est, q. d. Memento quid responderit, quamque malum consilium Balac regi dederit Balaam, nimirum cum viderat te Israeli maledicere non posse, cogique a Deo ad benedicendum, suasit Balac regi ut puellas Moabitides et Madianitides speciosas, quasi venditruras cibos Israelii, in castra submitteret, quæ eum ad fornicationem, et per eam ad idololatriam sollicitarent; sic enim fore ut Israel, deserens Deum, ab eo cujus ope invictus erat, vicissim desereretur, itaque a Balac superari et cædi posset. Vide dicta Num. 25. vers. 1. et Apoc. cap. 2. vers. 14.

Dices: Hoc consilium dedit Balaam in Setim tantum, non usque ad Galgalam. Nam antequam ex Setim Hebræi pergerent in Galgalam, jussu Dei Josue indixit bellum Madianitis, in quo omnes cum fœminis, quæ hoc scandalum Israeli dederant, ipsumque Balaam scandali auctorem occidit, ut patet Num. 31. v. 2. 8. 15. Resp. Verum est Balaam et Madianitides fuisse occisas Israele morante in Setim; sed tamen ante hoc bellum et cædem, Balaam suasit Balac regi ut puellas tentatrices jam dictas, non tantum in Setim, sed continue a Setim usque ad Galgalam, Israeli submitteret, scilicet usque ad terminos regni sui, donec Israel ex Moab introiret confinem Chananæam, primaque castra figeret in Galgala. Id enim expresse hic dicitur: volebat enim impius Balaam asseenrara regnum Moab Balac

regi, planeque populum Israel perdere; unde longum et continuum voluit esse hoc mulierum scandalum. Metuebat enim, ne, si in Setim tantum illud objiceret Israeli, pauci ex eo caperentur; aut, si multi, per Mosen compescerentur, et cogerentur per pœnitentiam cum Deo in gratiam redire, itaque Deus iis reconciliatus, culpam hanc in Balac et Balaam retorqueret, uti fecit: quare suasit ut scandalum hoc daretur continuum a Setim usque ad Galgalam, ut ita continue peccarent Israelitæ, et pœnitere non possent. Idem facit diabolus, dum hominem, post fornicationem unam, invitat ad secundam; post secundam, ad tertiam, quartam, et tandem ad continuum concubinatum; ex quo ob vim et nexum consuetudinis, vix se concubinarii extricare possunt, et de facto paucissimi se extricant. Verum hoc exitiale Balaam consilium discussit Deus per Mosen, suspendendo principes, et occidendo ex populo ob hoc peccatum 24. millia, Num. 25 9. Nam ut Poeta ait:

Immedicabile vulnus
Ense recidendum, ne pars sincera trahatur

UT COGNOSCERES JUSTITIAS DOMINI,] id est misericordias Domini, ait S. Hier. quam scilicet erga te, licet fornicantem, clemens, misericors et beneficus fuerim. Secundo et germanius, *justitias* vocat fidelia promissa et fidelitatem Dei, q. d. Ut cognosceres quam promissa mea, quibus pollicitus sum te perducere in Chanaan, sint certa et stabilia; quamque ego in iis servandis et præstandis sim fidelis. Ita Theodor. et Lyranus. Tertio, *justitiæ* possunt hic proprie capi, nimirum pro justa vindicta fornicantium, et justa præmiatione in nocentium vel pœnitentium: Deus enim justitiam exercuit in Setim, quando fornicantes occidit, pœnitentes vero vel innocentes servavit, et salvos perduxit in Galgalam, ac nominatim Phinees sacerdoti, qui fornicantes occidit, consignavit pontificatum perpetuum. Vide dicta Num. 25. 13. Quocirca minus apte Vatablus sic exponit, q. d. Ut cognosceres quam sit justa mea actio et querela de te.

6. QUID DIGNUM OFFERAM DOMINO?] Sunt verba populi, puta Israelis pœnitentis. Illum enim hic loquentem inducit Propheta, et quasi per dialogismum interrogantem quid Deo offerre debeat, ut ei placeat; illumque placet et sibi reconciliet. Id facit, ut interrogationi respondens doceat populum, quid Deo præstare debeat; uti de facto respondens docet v. 8. Ait ergo populus: *Quid dignum offeram Domino? etc.* Septuag. *In quo opprehendam Dominum? suscipiam Deum excelsum?* Chald. *In quo serviam coram Domino? ua submittam Deo, cujus in cœlis altissima residet majestas?* Hebr. ad verbum habent: *In quo præoccupabo Dominum, curvabo me Deo celsitudinis?* Tigurina: *Qua re occurram Domino? incurvabo incedam coram Deo excelso?* q. d. Quid offeram Domino, ut ejus gratiam promerear? offeramne holocausta et victimas? Respondet Propheta: Minime: hæc enim peccata non expiant, nec per se placent Domino; sed ita demum placebunt, si offerantur cum fide, humilitate, contritione, amore, et reverentia summæ majestatis, quam peccatis vestris inhonorastis et offendistis. Noto τὸ *curvabo*, q. d. Sufficitne Deo curvare genu, uti faciunt jam nonnulli nobiles et aulici, qui unum dumtaxat curvant genu dum orant, aliud erigunt, quasi Deo, ni det quod petunt, restituri, aut gladiis postulaturi, quod precibus impetrare nequeunt.

7. AUT IN MULTIS MILLIBUS HIRCORUM PINGUIUM.] Hebr. *In multis millibus torrentium olei*, vel *vallium pinguedinis*; Chald. *In myriadibus torrentium olei*; Tigurina: *Numquid placent Deo mille torrentes olei*; Noster cum Septuag. vertunt, *hircos*, vel *capras pingues*. Petes cur? Respond. aliqui prima, qu'a per valles pingues metonymice et hyperbolice intelliguntur hirci et capræ, quæ illas depascendo, impinguantur, quasi dicas: Numquid offeram Deo valles plenas ovibus pinguissimis? sed quid hæc sunt coram Deo immenso et altissimo?

Secundo, simplicius et planius repetas τὸ *arietum*, quod præcessit: aut potius, ne idem repetas, repete quid simile; puta *hircorum* cum Septuag. et Nostro, q. d. In multis millibus *hircorum*, similiumve pecudum *vallium pinguedinis*, id est, quæ pascuntur in vallibus et pascuis pinguibus, ideoque sunt pingues et ipsæ. Ex adjunctis enim patet hoc substantivum debere suppleri. Præcessit enim: *Numquid offeram ei holocautomata et vitulos anniculos? Numquid placuri potest Dominus in millibus arietum?* Ergo pariter hic arietes vel hirci subaudiri debent. Aliter Clarius et Arias. Nam per torrentes olei accipiunt sacrificium, mincha, id est panis et similæ; hoc enim oleo mixtum et conditum afferebatur Deo.

NUMQUID DABO PRIMOGENITUM MEUM PRO SCELERE MEO?] Numquid Deus a me poscit piaculum et victimam filii, uti ab Abrahamo poposcit jugulationem Isaaci? aut potius sicut Saturnus, Moloch, aliique dii Gentium, quos colulmus, poscunt victimas humanas, filios scilicet et filias, Jerem. 19 5.

8. INDICABO;] hebr. הגיד *higgid*, id est indicavit, annuntiavit. Unde Chald. et Tertull. lib. 4. contra Marc. c. 36. per interrogationem ita vertunt: *Num annuntiabit tibi, homo, quid bonum sit?* q. d. Minime; sed Dei est idipsum annuntiare. Alii sine interrogatione assertive vertunt: *Annuntiabit tibi, homo, quid bonum sit;* homo hic est Moses, Prophetæ, ac nominatim Michæas. Ita Pagnin. Vatabl. et alii. Unde Septuag. vertunt: *Annuntiatum est tibi, homo, quid bonum sit*, scilicet in lege et Prophetis. Ita Theodoret. Noster pro הגיד *higgid* in præterito, legit alio puncto הגיד *haggid* in infinitivo: infinitivus enim sæpe ponitur pro futuro apud Hebræos, æque ac apud Græcos et Italos: aut forte pro *haggid* legit אגיד *aggid*, id est indicabo? Denique si malis legendum cum aliis *higgid*, id est annuntiavit; subaudi, Deus per me Michæam, quod idem est cum eo quod vertit Interpres: *Indicabo tibi, o homo.* Hic respondet Propheta populo interroganti: Quid offeram Domino? qua re placabo Deum?

ET QUID DOMINUS REQUIRAT A TE: UTIQUE FACERE JUDICIUM.] Hebr. et Chald. *Et quid Dominus requirit a te, nisi ut facias judicium?* Quæres quodnam sit hoc judicium. Primo, S. Hieronym. Haymo, Remigius et Dionysius, per *judicium* accipiunt discretionem et prudentiam, q. d. Quid Deus poscit a te, nisi ut omnia agas discrete et prudenter, juxta præscriptum legis? Unde Vatablus putat hic significari tria, et omnia fidelis et Christiani hominis officia, quibus ipse totidem respectibus et debitis suis satisfacit: debet enim recte se gerere et componere erga seipsum, erga proximum,

et erga Deum. Judicium recte componit hominem erga seipsum, misericordia erga proximum, sollicitudo erga Deum: sibi ipsi enim homo debet judicium, ut omnia cum ratione et prudentia agat: proximo misericordiam; Deo sollicitam cum eo ambulationem. Ita S. Bernard. serm. 57. in Cantic. in tribus ponit plenam hominis perfectionem, *ut*, inquit, *sit placens Deo, cautus sibi, utilis proximo*.

Secundo, Theodor. Lyranus et Arias per *judicium* accipiunt justitiam, q. d. Quid Deus requirit a te, nisi ut nulli facias injuriam, sed cuique tribuas quod ex jure et justitia ei debes?

Tertio, magis apposite et genuine Rupert. per *judicium* accipit satisfactionem pœnitentiæ, q. d. Quid Deus requirit a te, o peccator, nisi ut tu prævenias Dei judicium, teque judices antequam ipse te judicet et condemnet, uti jubet Apostolus 1. Corinth. 11. 31. Deus enim non quærit oves et boves, sed cor contritum et humiliatum. Age ergo, conscende tribunal rationis tuæ, eo cita voluntatem tuam quasi ream, ejus actus et peccata examina, judica, condemna, ac meritum supplicium et pœnitentiam ei inflige; ita fiet ut reconcilies tibi Deum offensum, præsertim si huic judicio addas misericordiam et eleemosynam in pauperes. Eleemosyna enim pœnitentiæ dat alas, eamque tollit in cœlum, ait S. Chrys. hom. 5. de Pœnitent. ac justitiam per pœnitentiam acceptam conservat et adauget. Unde S. Aug. explicans hæc Michææ verba, ser. 136. de Temp. *Quærebas*, inquit, *quid offerres pro te? offer te; quid enim Dominus quærit a te, nisi te? Quia in omni creatura terrena nihil melius fecit te. Quærit te a te, quia tu perdideras te.* Ita Eschines, ait Seneca lib. 1. de Benef. c. 8. cum pauper nil haberet quod daret Socrati suo magistro, donavit seipsum, dicens: Alii multum tibi dederunt, sed plus sibi reliquerunt; ego vero nihil mihi reservo. Cui Socrates: *Quidni tu mihi magnum munus dederis, nisi forte parvo te æstimas?* Pergit S. Aug. *Si autem facias quod jussit, invenit in te judicium et justitiam: Judicium primo in teipso, justitiam ad proximum tibi. Quomodo judicium in teipso? Ut displiceas tibi quod eras, et possis esse quod non eras. Judicium, inquam, de te ipso in teipso, sine acceptione personæ tuæ, ut non parcas peccatis tuis, nec ideo tibi placeant, quia tu facis. Nec te laudes in bonis tuis, et Deum accuses in malis tuis. Hoc enim est perversum judicium, et ideo nec judicium, sed vitium.* Et mox: *Vis ergo facere rectum judicium? corrige præpostera, et rectum erit. Quid est corrige? Deum lauda in bonis tuis, te accusa in malis tuis, etc.* q. d. Puni voluptatem peccati dolore contritionis, gemitibus et voluntariis pœnis; puni superbiam culpæ humilitate et pudore confessionis, qua non tantum homini, sed et sacerdoti illa verecunde et dolenter confiteare.

Quarto, magis ample et plenissime, per *judicium* accipe omne debitum virtutis; puta quidquid debemus proximo, nobis et Deo, sive id debeamus ex justitia, sive ex pœnitentia, sive ex religione, sive ex gratitudine, sive ex charitate, sive ex qua alia virtute; judicium enim opponitur misericordiæ. Sicut ergo misericordia significat opera liberalia charitatis, aliarumque virtutum indebita; ita judicium significat ea quæ debita sunt. Quocirca Scriptura per *judicium* et *misericordiam* solet significare et complecti omne virtutis officium, omneque opus bonum: omne enim vel debitum est, vel indebitum: si debitum, est judicium; si indebitum, est misericordia. Ita Psalm. 100. vers. 1. *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine*, Psalm. 60. vers. 8. *Misericordiam et veritatem ejus quis requiret?* Psal. 83. 12. *Misericordiam et veritatem diligit Deus*; Psal. 84. 11. *Misericordia et veritas obviaverunt sibi; veritas* enim idem est quod judicium sive justitia. Unde explicans subdit: *Justitia et pax osculatæ sunt, veritas de terra orta est, et justitia de cœlo prospexit. Etenim Dominus dabit benignitatem.* Sicut ergo Psaltes omne officium hominis Psalm. 36. 27. hisce duobus præceptis concludit: *Declina a malo, et fac bonum:* ita Michæas hic idem totidem, scilicet judicio et misericordia, complectitur, q. d. Si vis reconciliare tibi Deum, eique per omnia placere, fac opera virtutis tum lege præcepta, quam consulta, puta libera et voluntaria. Favent huic expositioni ea quæ sequuntur: nam mox v. 10. opponet judicio et misericordiæ a se requisitis, injustitiam et immisericordiam Judæorum; puta iniquas eorum mensuras, fraudes et dolos, q. d. Deus a vobis, o Judæi, requirit primo, judicium, quia vos ex injustitia corrogatis opes et thesauros per fas et nefas; secundo, misericordiam, quia vos immisericordes inique opprimitis pauperes; tertio, sollicitudinem ambulandi cum Deo, quia vos sollicite ambulatis in præceptis Amri, cum ejus Baalim et idolis, uti audiemus v. 16.

ET SOLLICITUM AMBULARE CUM DEO TUO:] Septuag. *Ut paratus sis ambulare cum Domino Deo tuo*: Syrus: *Ut sis paratus ad eundum post Deum tuum*; Arabicus Alexandrinus: *Ut sis sequens Dominum Deum tuum*; Arabicus Antiochenus: *Sis paratus ut ambules per vestigia Dei tui*; Chald. *Ut sis humilis ad ambulandum in timore Dei tui*; Theodot. *Et cave diligenter, ut ambules cum Deo tuo;* Tertullian. lib. 4. contra Marcion. c. 36. *Et paratum esse sequi Dominum Deum tuum*; quinta Editio: *Sollicite agere*; Tigurina: *Et submissum ambulare cum Deo Tuo*; Pagnin. *Et humiliare te, et ambulare cum Deo tuo.* Hebr. enim צנע *tsana*, uti voce, ita significatione affine est cum כנע *cana* id est curvavit, et per metathesin cum צען *tsaan*, id est volutatus est in terra, vel loco humili: ac denotat provolutionem, demissionem, modestiam, verecundiam et humiliationem animi sollicit, qui ex humilitate et sollicitudine se curvat, contrahit, involvit, et quasi abscondit, ac significat agere tum humiliter et submisse, ut vertit Chald. Vatabl. Pagninus et alii recentiores, tum prompte et sollicite, ut vertit S. Hieronymus, Theodot. Septuag. et quinta Editio. *Tsana* enim etiam alludit ad צנים *tsinnim*, id est spinæ; et צנינים *tsenim*, id est sudes et lanceæ. Sicut enim hæ corpus aculeo suo, ita sollicitudo suo angore mentem exstimulat ad exacte ambulandum. Sicut ergo pueri ingenui verecunde, submisse, reverenter et sollicite agunt cum parentibus, discipuli cum præceptoribus, famuli cum Pontifice, cum rege, cum principe, dum omnes eorum inclinationes et nutus observant accurate, ut eos illico exsequantur non ambulando, sed currendo, et quasi volando; ac curant ne vel in puncto errent, vel hilum faciant quod regi displiceat: ita prorsus nos sollicit, submissi et supplices ambulare debemus cum Deo. Hoc est

quod ait Apostolus Hebr. 12. 28. *Serviamus placentes Deo cum metu* (græce μετ'αιδοῦς, id est, *cum pudore*) *et reverentia* Sensus ergo Prophetæ est, q. d. O Hierosolymitæ, o fideles, sollicite ambulate cum Deo quem offendistis, ut eum vobis reconcilietis supplices et pœnitentes, ejusque gratiam recuperetis, ac recuperatam sollicite conservetis. A Dei enim gratia, salus et omne bonum; ab ejus offensa, gehenna et omnia mala vobis exspectanda sunt.

Porro stimuli ad hanc sollicitam cum Deo ambulationem, sunt varii. Primus, si cogites quam augusta, sublimis et tremenda sit Dei majestas, in cujus conspectu columnæ cœli, Seraphim et Cherubim contremiscunt; rursum quam ipsa sollicita sit tui. Nam, ut ait S. August. in Meditat. cap. 10. *Nil aliud agit Deus, nisi ut meæ saluti provideat; et ideo totum ad mei custodiam occupatum video, quasi omnium oblitus sit, et mihi soli vacare velit: semper præsentem mihi se exhibet Deus, semper paratum offert, quocumque me verto, me non deserit: ubicumque fuero, non recedit: quidquid egero, pariter assistit; et cunctis tandem actionibus meis perpetuus inspector; et, quantum ad bonitatem suam pertinet, quasi individuus cooperator assistit.* Et alibi: *Deus*, ait, *unumquemque nostrum sic curat, quasi solum curet.* Verius et plenius id experiuntur Sancti, præsertim qui se totos Dei obsequio dedunt et consecrant. Unde sponsa Canticor. 2. *Dilectus*, inquit, *meus mihi*, scilicet totus intendit, *et ego illi*, supple tota intendo, uti explicat S. Bernard. serm. 68. in Cantic. qui et admirans hanc Dei dignationem, exclamat: *O quid audet cor purum, et conscientia bona, et fides non ficta! Mihi*, inquit, *intendit. Itane huic intenta est illa majestas, cui gubernatio pariter et administratio universitatis incumbit? et cura sæculorum ad sola transfertur negotia, imo otia, amoris et desiderii hujus? Ita plana.* Et mox: *Erga providentiam* (Dei) *cæteris creaturis non negamus: curam sponsa vindicat sibi*, juxta illud S. Petri epist. 1. cap. 5. *Omnem sollicitudinem vestram projicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis.* Et illud Psalm. 39. *Dominus sollicitus est mei.* Et paulo post: *Ille mihi et ego illi. Ille mihi, quia benignus et misericors est: ego illi, quia non sum ingrata. Ille mihi gratiam ex gratia, ego illi gratiam pro gratia. Ille meæ liberationi, ego illius honori. Ille saluti meæ, ego illius voluntati. Ille mihi et non alteri, quoniam una sum columba ejus; ego illi, et non alteri.* Idem serm. 2. de Pentecoste: *Vides*, ait, *quam verum dixerit ille qui dixit: Dominus sollicitus est mei. Pater ut servum redimat, Filio non parcit; Filius seipsum libentissime tradit: Spiritum Sanctum uterque mittit; et ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. O duri, et indurati, et obdurati filii Adam, quos non emollit tanta benignitas, tanta flamma, tam ingens ardor amoris, tam vehemens amor, qui pro vilibus sarcinulis tam pretiosas merces expendit!* Et mox: *Quid ergo a te quærit, qui tanta sollicitudine te quæsivit, nisi te sollicitum ambulare cum Deo tuo? Hanc sollicitudinem non facit nisi Spiritus Sanctus, qui scrutatur profunda pectorum nostrorum, discretor cogitationum et intentionum cordis: qui nec minimam paleam intra cordis quod possidet habitaculum patitur residere, sed statim igne subtilissimæ circumspectionis exurit, Spiritus dulcis et suavis.*

Secundus, si cogites quam exacte et sollicite illa majestas a nobis, utpote vermiculis, sibi serviri velit; quam accurate velit sua jussa a nobis servari: *Tu mandasti mandata tua custodiri nimis*, ait Psaltes Psal. 118. 4. Nam, ut ait S. Aug. epist. 58. ad Bonifacium: *Docuit eos sollicitudo, quos negligentes securitas fecerat.*

Tertius, si cogitas peccata tua præterita, ac periculum præsentium et futurorum: *De propitiato peccato noli esse sine metu*, ait Eccles. cap. 5. 5. In præsenti et futuro inter spinas et sentes eurarum et molestiarum incedis et incedes; sollicite ergo fige pedem ne pungaris vel offendas: *Cum metu et tremore vestram salutem operamini*, ait Apostolus Philip. 2. 12 Vide ibi dicta.

Quartus, si cogites te hic in agone versari, ac habere hostes acerrimos, qui te ubique observant, ut supplantent, et a Deo avertant; unde S Hieronymus ad Eustoch de custod. virgin. *Nolo*, ait, *tibi venire superbiam de proposito* (virginitatis) *onusta incedis auro, latro tibi vitandus est: stadium est hæc vita mortalibus: hic contendimus, ut alibi coronemur. Nemo inter serpentes et scorpiones securus ingreditur. Et inebriatus est, inquit Dominus, gladius meus in cœlo, et tu pacem arbitraris in terra, quæ tribulos generat et spinas, quam serpens comedit? Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates mundi, etc. Magnis inimicorum circumdamur agminibus, et hostium plena sunt omnia: caro fragilis et cinis futura post modicum, pugnat sola cum pluribus. Cum autem fuerit dissoluta, et venerit princeps mundi hujus, et invenerit in ea nihil, tunc secura audies per Prophetam: Non timebis a timore nocturno, etc.* Oportet ergo te sollicite ambulare cum Deo tuo, *ut numquam securus sis, ut omni observantia custodias cor tuum; ut consideres quoniam in media laqueorum ambules, et sub murorum pinnis incrediuris, ut illud quotidie mediteris: Juxta iter scandalum posuerunt mihi*, ait idem S. Hier. l. 2. contra Pelag

Quintus, si cogites omne bonum tuum a Deo pendere, teque esse Dei mendicum. Sicut ergo Venetiis, et alibi, quicumque ambiunt officium aliquod, Senatores omnes euntes in curiam prensant, seque iis nudo capite, genua totumque corpus profunde curvando, orando et obsecrando, supplices commendant: et sicut mendici contrahendo scapulas humillime supplicant et emendicant stipem; ita prorsus et multo magis nos docet supplices ambulare cum Deo, eumque humillima sollicitudine prensare, ut ab eo in tot malis, opem, gratiam et salutem æternam adipiscamur. Præclare S. Cyprianus, tract. de Zelo in fine: *Cogita*, ait, *sub oculis Dei nos stare, spectante ac judicante ipso conversationis ac vitæ nostræ curricula decurrere; pervenire nos tunc demum posse ut eum videre contingat, si ipsum nunc videntem delectemus actibus nostris, si nos dignos gratia ejus et indulgentia præbeamus, si placituri semper in regno in hoc mundo ante placeamus.* Et S. Hieron. In Epitaph. Fabiolæ: *Celata*, ait, *virtus et conscientiæ tuto secreto, Deum solum judicem respicit.*

Sextus, si cogites illud Mosis Deut. 4. 24. et S Pauli

Hebr 12. 29. *Deus noster ignis consumens est;* vidisti quanta cura et sollicitudine aurifabri liquant aurum, ferrarii ferrum, ærarii æs, ac præsertim ii qui fundunt campanas et tormenta bellica: si enim minimum aberrent, ab igne vel metallo liquato afflantur et enecantur. Magis sollicite cum Deo versandum est, ne igne et fulmine nos affiet, et deturbet in tartara. Qui ambulat cum leona, licet ejus sit ductor et nutritor, sollicite omnes ejus motus et nutus observat, ne eum offendat, ut ipsa ira correptus comitem suum laniet. Deus est leo: *Leo rugiet, quis non timebit?* ait Amos c. 3. 8.

Ita sollicitus cum Deo ambulabat Job, dicens cap. 9. 28. *Verebar omnia opera mea, sciens quod non parceres delinquenti;* et cap. 31. 23. *Semper enim quasi tumentes super me fluctus timui Deum, et pondus ejus ferre non potui.* Et Tobias moriens, hoc quasi testamentum dat filio cap. 4. 6. *Omnibus diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum, et cave ne aliquando peccato consentias, et prætermittas præcepta Domini Dei nostri;* at David Ps. 118. v. 10. *In tota corde meo exquisivi te;* et v. 57. *Portio mea, Domine, dixi, custodire legem tuam:* at v. 123. *Oculi mei defecerunt in salutare tuum, et in eloquium justitiæ tuæ;* et v. 168. *Servavi mandata tua, et testimonia tua; quia omnes viæ meæ in conspectu tuo.*

Hanc sollicitudinem timendi et serviendi Deo Moses moriturus inculcat Hebræis tota Deuteronomio, ac maxime in cygnæo illo cantico, cap. 32. Quin et S. Paulus 1. Corinth. 9. 16. *Væ mihi est,* inquit, *si non evangelizavero!* Et v. 24. *Nescitis quod ii qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium; sic currite ut comprehendatis. Ego igitur sic curro, non quasi in incertum: sic pugno, non quasi aerem verberans, sed castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte, cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar.*

Ita S. Cæcilia sollicite ambulabat cum Angelo suo custode, et cum Deo; tota vacans orationi, jejunio, cilicio ac conversioni animarum. Unde Valerianum sponsum, Tiburtium, Maximum et alios plurimos non tantum Christianos, sed et Martyres effecit, ac victimas Deo obtulit, ut merito de ea canat Ecclesia: *Cæcilia tibi, Domine, quasi apis argumentosa deservit.* Sicut ergo apes sollicitæ sunt ut colligant fundantque mel et ceram, ita Cæcilia sollicita fuit, ut suam aliorumque animas Deo offerret. Illam imitentur Christiani, qui solliciti cum Deo ambulare satagunt.

Ita B. Aloisius Gonzaga sollicite ambulavit cum Deo, dum in aulis regum ac principum variorum degens, illæsum se ab omni crimine conservavit, ita ut per omnem vitam numquam mortaliter, vix venialiter peccare sit visus: dum adeo sensibus suis invigilavit, corpusque maceravit, ut numquam stimulos carnis senserit: dum in oratione ita attente et reverenter versatus est, ut nullam distractionem senserit. Quocirca miranti Cardinali Bellarmino, ac qui id fieri posset roganti respondit: *mirari se potius qua ratione aliquis in oratione distrahi posset, dum cogitat se in præsentia tantæ majestatis consistere, ac cum Deo colloqui.* Ita habet ejus Vita, quam stricte examinantes Auditores Rotæ in Processu Canonizationis ejusdem, eidem titulum *Angelici* indidere, quod quasi Angelus coram Deo jugiter versaretur.

Jam vero hæc sollicitudo ambulandi cum Deo, non ad solos Religiosos vel Ecclesiasticos, sed et ad laicos, conjugatos, omnesque homines pertinet. Nec enim in sola oratione et collocutione cum Deo, sed in omni prorsus actione requiritur: nimirum ut omnia opera nostra, etiam corporalia et sæcularia, quantumvis levia et parvi momenti, faciamus sollicite, exacte et perfecte, juxta legem ac voluntatem Dei, ut illi placeamus magis, magisque eum oblectemus. Hoc est quod jubet Eccles. cap. 33. 23. *In omnibus,* inquit, *operibus tuis præcellens esto.* Deo enim gratior est actio in se levior et vilior, facta excellenter, quam excellens in se, facta mediocriter, vel obiter et leviter. Deus enim non considerat quantum, sed ex quanta, nec quid facias, sed ex quanta virtute id facias.

Quocirca in omni opere, etiam minimo, solliciti nos esse oportet, ut illud faciamus quam optime, ut Deo sit gratissimum. Modum id faciendi assignat noster Ludov. de Ponte, tom. 2. de Perfect trart. 4. c. 15. ubi regulas quasdam perfecte vivendi in quolibet statu et officio, valde utiles et practicas assignat; nimirum si cuilibet operi etiam vili, addamus sex alas Seraphini Isaiæ 6. 2. quibus a terra exaltetur in cœlum. Prima ala est memoriæ præsentiæ Dei ubique existentis, et quid cogites, loquaris, aut facias attendentis, imo inspicientis. Secunda, pura majoris gloriæ Dei intentio; studendo in omnibus quæ facis illi placere ejusque divinam voluntatem sollicite semper exsequi, eo quod sit summe bonus ipsaque bonitas per essentiam. Tertia, oratio quæ tuis operibus det initium, eaque comitetur petendo divinum auxilium, ut cum ea cura et perfectione quam ipse præcipit et consulit, ea exsequaris. Quarta, fiducia in Deum, a quo omne bonum tuum dependet, de cujus omnipotentia speres, quod adjuvabit tuam imbecillitatem: de ejus misericordia, quod compatietur tuæ miseriæ; de fidelitate, quod in tuis tentationibus et periculis te proteget; de providentia quod te in omnibus viis tuis deducat, et hinc duæ ultimæ alæ oriuntur, nimirum: Quinta, fortitudo scilicet in arduis rebus aggrediendis, objecta omni difficultatum metu: Sexta, perseverantia usque ad finem operum inchoatorum, tolerando patienter occurrentes quascumque molestias Nam, ut Isaias ait c. 40. 31. *Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem,* recentem scilicet, aliamque præstantiorem induentes: *Assument pennas sicut aquilæ,* ut spiritu volent, suaque opera e terra ad cœlum extollent: *Current, et non laborabunt,* propter delectationem qua Deus illorum corda dilatat, juxta illud Psaltis Psal. 118. 32. *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum, ambulabunt, et non deficient;* sed perseverabunt in sollicitudine, ac operibus obsequii ejus, donec gloriæ coronam obtineant.

AMBULARE CUM DEO TUO,] id est, Deo per omnia adhærere, eum ubique præ oculis habere, illius jussa, voluntatem ac nutum exacte observare et explere, illi per omnia placere et satisfacere. Sic Henoch et Noe quasi fideles servi, imo amici et filii, dicuntur ambulasse cum Deo, Genes. c. 5. 22. et c. 6. 9. Vide ibi dicta. Præclare Seneca in Sapiente, et libr. de Tranquil. *Si,* inquit, *hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter adversa felicem, in mediis tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex æquo Deos, non subibit*

te veneratio ejus? Non dices : Isto res major est altiorque, quam ut credi similis huic, in quo est corpusculo, possit? Hoc acquirit homo orando et conversando cum Deo. Quocirca hoc debet esse opus, hæc occupatio jugis viri religiosi, et tendentis ad perfectionem, nimirum familiarem esse Deo, cum eoque ambulare. Audi S. Dionysium de Eccl. Hierarc. c. 6. *Religiosi est unum ipsum ambire, et ad sacra monadem cogi*, juxta illud Christi: *Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima. Porro unum est necessarium, Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.* Hinc Climachus, c. 1. *Monachus*, ait, *est qui semper habet spiritum elevatum in Deum, et orat in omni loco, tempore et negotio.* Et S. Chrys. l. 1. de Orando Deum: *Oratio*, ait, *est anima et spiritus vitæ religiosæ et perfectæ.* Et S. Bonav. opusc. de Perfectione vitæ, c. 5. docet Religiosum non frequentantem orationem, gestare animam mortuam in corpore vivente; aut esse sicut corpus sine anima, habens id quod externum est in religione, absque eo quod internum est. Idem: *Languida*, ait, *et infirma est religio, quæ non multum habet orationis.* Quin et Jamblicus Philos. Protrept. c. 4. *Sapere*, ait, *et contemplari virtutis est opus.* Idem c. 3. *Dei cognitio* (et contemplatio) *est perfecta felicitas.* Et Livius Dec. 4. l. 5. *Omnia*, ait, *prospera eveniunt sequentibus deos, adverso spernentibus.* Et Seneca ep. 103. *Magnus*, ait, *et generosus est humanus animus, nullos sibi poni nisi communes cum diis terminos patitur.*

9. Vox Domini ad civitatem clamat:] vel ad Samariam, uti vult Remigius et Hugo; vel potius ad Jerusalem: de ea enim continuo agit a c. 3. v. 9. usque ad finem libri, uti ibi dixi. Ita S. Hier. Haymo, Rupert Vatabl. et alii, q. d. Deus per me Michæam aliosque Prophetas iterum iterumque clamat adversus Jerusalem, eique ob scelera minatur excidium et incendium. Videtur enim hic Propheta novam ordiri, vel potius veterem innovare litem Dei contra Jerusalem, ejusque rapinas et injustitias in proximos accusare et plectere. Unde Hebræi hic inchoant novum caput. Ita S. Hier. Theod. et alii jam citati. Pro *civitate* hebr. est לעיר *lair*; pro quo aliqui legunt להעיר *lehair*; id est *ad excitandum*, q. d. Deus tubali voce per me inclamat, ut torpentes et dormientes Judæos a somno peccatorum excitet, et ad sollicitudinem ambulandi cum Deo incitet.

Et salus erit timentibus nomen suum,] q. d. Hæc est vox Domini qua clamat ad Jerusalem: Salvi erunt qui Deum timuerint, cæteri enim peribunt. Aut simplicius, ut sint verba Prophetæ, quasi per dialogismum interloquentis, et populo commendantis vocem Dei, ut populus eam avide audiat et excipiat, q. d. O Hierosolymitæ, audite hanc vocem Dei quam subjungam: qui enim eam audierint, indeque Deum timuerint et coluerint, hi salvabuntur; cæteri omnes fame, gladio et bello peribunt. Legit Interpres תשערי יראה *tescua ierae*, et recte: nam sic quoque legerunt Sept. vertunt enim: *Et salvavit timentes nomen ejus*; hæcque versio congruum habet sensum. Jam legunt תושיה יראה *tuscia iire*, id est, *sapientia videbit nomen tuum*, id est, ut Tigurina et Vatabl. *Qui sapientia et ratione præditus est, videbit nomen tuum*, q. d. Clamant quidem Prophetæ; at soli sapientes recipiunt prædicationem eorum, vel habent rationem honoris nominis Dei. Chaldæus medius est, nam legit *tuscia* cum recentioribus, et *ierae* cum Sept. et S. Hier. Unde vertit Sapientes, sive *doctores timent nomen Domini.*

Audite Tribus, et (id est, *sed*) quis approbabit illud?] *Tribus* hebr. est singularis numeri, q. d. Audite, o viri Tribus Juda, vocem Dei clamantis per me; sed quis eam approbabit, q. d. Scio fore paucos qui illam approbabunt et exsequentur, ut faciant quod dicam et vociferabor nomine Dei. Ita S. Hieron. Aut, ut Rupert. q. d. Audite, o Tribus, opus vestrum quod nunc in judicio Dei arguitur, quod nemo probus approbabit, vel nemo nisi improbus approbabit: cum adhuc domus vestræ plenæ sint rapinis, dolis et fraudibus, ideoque clament vestrum opus esse pessimum. Pro *Tribus*, hebr. est מטה *matte*, quod proprie virgam vel sceptrum, inde, per metaphoram Tribum significat: quia sicut ex una arbore multæ virgæ exscinduntur; sic ex uno patriarcha multæ Tribus progenerantur et descendunt, uti ex Jacob prognatæ sunt duodecim Tribus Israel: aut quia quælibet Tribus suum habebat sceptrum. Unde Tigurina vertit: *Audite virgam, et qui eam decernit.* q. d. Videte quæ flagella vobis immineant, et a quo, puta Deo terribili et omnipotente. Ita Vatabl. Vox *matte*, id est *Tribus*, in singulari significat sermonem esse ad unam Tribum, puta ad Juda et Jerusalem, non ad Samariam et decem Tribus, uti vult Rupert. et alii.

10. Adhuc ignis in domo impii thesauri iniquitatis.] Pro *ignis* in Hebr. est triplex lectio. Prima enim aliqui legunt האיש *hais*, id est, *estne vir.* Unde vertunt: *Estne adhuc* (post tot Dei voces et minas) *vir, qui in domo impia retinere audeat thesauros iniquitatis?* Secundo, alii legunt הִיש *haies*, id est, *estne.* Unde vertunt: *Adhuc est domus impii? thesauri et mensuræ iniquitatis?* Ita Chald. ant, ut Tigurina et Pagnin. *Annon adhuc est thesaurus impius in domo impii?* Tertio, alii legunt האש *haes*, id est, *ignis.* Ita Noster, Septuag. et alii, q. d. Judæi post tot Dei, per Prophetas clamores minas et monita, adhuc retinent opes et thesauros injuste partos; qui proinde eis erunt *ignis*, id est, in ultionem et pœnam eorum vertentur, ut concrementur domus plenæ opibus injuste partis, a Chaldæis incendentibus Jerusalem. Simili modo adhuc *in* domo impii est *mensura* justo *minor*, ideoque *iræ plena*; quia quod illi in pondere deest, hoc supplebitur et implebitur *ira* et vindicta Dei. Sæpe Prophetæ arguunt Judæos de stateris dolosis et mensuris injustis, imo duplicibus: nimirum quod, cum quid emerent, illud mensurarent mensura æquo majore; cum venderent, idipsum mensurarent mensura justo minore: quod vitium etiamnum apud institores, præsertim tenuiores, crebrum est.

Nota: Hæ mensuræ injustæ et thesauri iniqui inde comparati per Appositionem vocantur hic *ignis*; quia prodeunt ex igne cupiditatis, puta ex animo avarorum lucri cupido, ut per fas et nefas ditescant: ac desinent in ignem ultionis, puta in aerem Dei vindictam ignemque gehennæ, juxta illud Isaiæ 51. 11. *Ecce vos omnes accendentes ignem accincti flammis, ambulate in lumine ignis vestri, et in flammis quas succendistis.* Vide ibi dicta. Rursum aliqui legunt hæc per interrogationem, q. d. Itane ignis cupiditatis (puta thesauri iniquitatis et mensura minor) contra quem nos Prophetæ toties detonavimus, quemque minis no-

tris extinximus, rursum accenditur, reviviscit, et inardescit? Verum Roman. Plantin. et alia correcta Biblia legunt assertive sine interrogatione. Denique hos thesauros et mensuras iniquitatis opponit judicio, id est justitiæ et misericordiæ, quæ duo ab eis requisivit Deus v. 8. Unde Syrus vertit: *Adhuc ignis in domo impii est* (id est, scilicet) *repositoria iniquitatis, et mensura parva fraudis;* et Arabicus: *Numquid non species* (pulchritudo) *hujus civitatis in ignem? quia congregavit sibi repositoria de iniquitate, et oppressione in agris.*

11. Numquid justificabo stateram impiam et sacculi (sacculi, in quo continentur et circumferuntur) pondera dolosa,] q. d. Egone Deus, qui sum justissimus, *justificabo*, id est, justam habebo et declarabo, aut certe dissimulabo et impunitam relinquam stateram injustam? q. d. Minime: est metonymia; per stateram enim intelligit ipsos mercatores, qui injusta statera appendunt suas merces. Unde Sept. clare vertunt: *Si justificabitur in statera iniquus?* et Chald. *Numquid justi habebuntur in stateris iniquitatis, et in sacculo in quo sunt pondera majora et minima?* Et Tigurina pro hebr. אזכה *azacce*, id est, justificabo, legens aliis punctis אזכה *ezacce*, vertit: *Numquid* (ego mercator) *mundus ero et innocens coram Deo cum bilance iniqua, et cum sacculo in quo sunt lapides fraudulenti?* q. d. Non. Nam id severe vetuit Deus, Deuter. 25. 13. dicens: *Non habebis in sacculo diversa pondera, majus et minus.*

12. Loquebantur mendacium,] asserentes bilances et mensuras suas esse æquas et justas, cum essent iniquæ et injustæ: item merces esse incorruptas, recentes et sine vitio, cum essent corruptæ, antiquæ et vitiosæ: *Veritas enim paupertatem, mendacium divitias parit*, ait S. Hier. Quocirca:

13. et 14. Ego coepi percutere te, et pergam, acri perditione et plaga. Hebr. *Ego infirmavi et ægrotare te feci;* Tigurina: *Ego te infirmabo*, vel ægrotum te reddam, *cædendo et devastando propter peccata tua*, q. d. Puniam te penuria et fame, ex qua morbum contrahas et ægrotes. Nam tu comedes, et non saturaberis,] q. d. In obsidione et captivitate ita parce comedes, ut non satureris. Est hæc congrua pœna, ut qui malis artibus locupletati sunt, depauperentur, fameant, mendicent, ægrotent.

Et humiliatio tua in medio tui.] Primo q. d. Afflictio tua, o Jerusalem, erit intra te, cum obsideberis ab hoste Chaldæo. Ita Lyran. Rursum in medio opum et deliciarum tuarum, cum tibi videberis esse felix, fies repente miserrima; nam capieris et spoliaberis ab hoste. Ita Arias.

Secundo, q. d. *Humiliatio*, id est, causa et culpa humiliationis et afflictionis tuæ est intra te, nimirum peccata et scelera tua, q. d. Tuas ærumnas tibi tuisque sceleribus imputa, non hostibus. Hoc est quod ait Osee, c. 13. 9. *Perditio tua, Israel, tantummodo in me auxilium tuum.*

Tertio, valde congrue et connexe Chald. Hebr. Pagnin. et Vatabl. hæc referunt ad præcedentia, ut his omnibus significetur fames, macies, squalor indeque sterilitas et orbitas filiorum. Unde vertunt: *Comedes, et non saturaberis; depressio erit in medio tui*, id est, venter tuus olim cibo tumidus et turgidus præ fame et inanitate deprimetur, seque contrahet et coarctabit: inde fiet quod apprehendat, supple semen tuum, uxor tua, id est, suscepto semine concipiet nec enitetur vivum, sed abortiet: *Quod si enixa fuerit, tradam gladio* hostium, q. d. Ex fame sequetur debilitas virtutis generativæ, ex ea abortus: quod si qui tibi filii nati fuerint, illos tradam necandos Chaldæis.

Tropol. S. Bernard. epist. 87. *Humilitas*, ait, *ad quam utique ducit humiliatio, totius est spiritualis fabricæ fundamentum. Si quidem humiliatio via est ad humilitatem, sicut patientia ad pacem, sicut lectio ad scientiam. Si virtutem appetis humilitatis, viam non refugias humiliationis.*

15. Tu seminabis, et non metes;] sed Chaldæi hostes tui demetent tuam messem, tuasque vineas vindemiabunt et oliveta excutient; atque oleum et mustum quod expressisti, vel in vineis, vel in urbe diripient, q. d. Sicut proximos tuos fraudasti labore proprio, ita et tuo fraudaberis. Ita Vatabl. Hic verum est illud Chilonis: *Lucrum scelere partum damnum est, non lucrum.* Ita Laert. l. 1. c. 4. Et illud Diogenis: *Quid sunt divitiæ? fortunæ vomitus.* Testis est Stobæus serm. 91. Impius enim evomet opes injuste partas: hæ enim stomachum, id est, conscientiam ejus, ita onerant, ut eas evomere cogatur, juxta illud Job 20. 25. *Divitias quas devoravit evomet, et de ventre illius extrahet eas Deus.* Nota: Solent Prophetæ per arationem, sementem, messem significare rerum omnium affluentiam. Nam, ut sapienter ait Xenophon in Œconom. *Artium cæterarum parens et nutrix est agricultura; quando bene agitur cum ea, omnes aliæ artes vigent*, multique sunt qui eas excitant et urgeant.

16. Et custodisti præcepta Amri.] Amri fuit rex impius Israel, pater Achab, qui cum filio idololatriam antea sæpe in regibus impiis a Deo succisam renovavit et amplificavit in Samaria, 3. Reg. 16. Unde S. Hieronym. ejusque asseclæ opinantur hic Prophetam loqui decem tribubus: harum enim rex erat Amri. Verum dico eum loqui duabus tantum, puta Judæis. Sensus enim est, q. d. Tu, o Jerusalem, quæ per templum Deo vero eras consecrata, non Dei tui, sed impii Amri impiis de idololatria præceptis sponte te subdidisti, adeoque impie et scelerate vixisti, ac si fuisses non in Sion sub Davide ejusque posteris, sed in Samaria sub Amri, Achab et Jezabele impiissimis regibus: *opus* enim *domus*, id est familiæ, *Achab*, erat idololatria, impietas, cædes Prophetarum, expilatio fidelium, aliaque scelera. Ita Theodor. Nota: Pro *Amri* Septuag. legerunt עמי *ammi*, id est, populi mei. Unde vertunt: *Et dissipabantur legitima populi mei.* *Legitima* vocant leges et præcepta, uti habent Hebr. Noster, Chald. et alii. Romani tamen codices Septuag. legunt: *Et custodisti justificationes Zambri*; sed vera lectio est *Amri*, ut patet ex Hebræo et Latinis.

Ambulasti in voluntatibus eorum.] Ita Hebr. Chald. Septuag. Roman. Plantin. et alia passim. Male ergo quidam legunt, *in voluptatibus.* Sensus est, q. d. Fecisti quæ volita et placita erant Amri, Achab, aliisque impiis et idololatris regibus Israel. Opponit hoc sollicitudini ambulandi cum Deo, quam ab eo requisivit v. 8. q. d. Ego postulavi a te ut sollicite ambulares cum Deo tuo; at tu sollicite ambulas cum Amri, ejusque Baalim et idolis.

Ut darem te in perditionem (*ut* consequentiam si-

gnificat, non finem intentum, q. d. Inde consequetur, o Jerusalem, ut disperdam te) ET HABITANTES IN EA, in te, o Jerusalem, IN SIBILUM. Et enallage personæ; transit enim a secunda ad tertiam, quasi indignans et avertens ab ea faciem et sermonem, q. d. Cives divites et potentes hierosolymæ, od idololatriam et scelera dabo in sibilum. Unde nova enallage ad primam personam redit, dicens: ET OPPROBRIUM POPULI MEI PORTABITIS,] q. d. Vos, o divites, vos, o principes, hic alloquor, qui populo fuistis ductores et incentores idololatriæ et scelerum; vobis excidii et captivitatis populi mei probrum et ignominia imputabitur; vosque idcirco omnes et indigenæ et exteri exsecrabantur, ac subsannabunt dicentes: Juste et meritissimo principes Judæorum a Chaldæis spoliantur, necantur probris afficiuntur; quia ipsi spoliarunt, necarunt, probris affecerunt pauperes; et quia suis impiis consiliis et criminibus populum, urbem et regnum perdiderunt. Ita S. Hieron. Lyranus, Clarius et alii. Nota: *Opprobrium populi* vocatur probrum excidii, captivitatis et subsannationis, quod Judæi patiebantur a Chaldæis aliisque gentibus, præsertim vicinis et hostilibus, quodque Moses eis comminatus erat Deuteron. 28. v. 36. et Levitici 26. 32.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

QUÆRITUR MICHÆAS SE FRUSTRA CONCIONANDO LABORASSE EO QUOD VIX ULLUM REPERIAT, QUI MORES PRAVOS IN MELIUS COMMUTARIT; QUOCIRCA V. 4. COMMINATUR EXCIDIUM, ET CAPTIVITATEM BABYLONICAM: DEINDE V. 11. EX EA LIBERATIONEM, PACEM ET FELICITATEM; TUM PER CYRUM, TUM MAGIS PER CHRISTUM PROMITTIT, IDEOQUE V. 18. IN DIVINÆ CLEMENTIÆ ET BENEFICENTIÆ LAUDEM ET DOXOLOGIAM ERUMPIT.

1 Væ mihi, quia factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ! non est botrus
ad comedendum, præcoquas ficus desideravit anima mea. 2. Periit sanctus de terra, et
rectus in hominibus non est: omnes in sanguine insidiantur, vir fratrem suum ad mor-
tem venatur. 3. Malum manuum suarum dicunt bonum: princeps postulat, et judex in reddendo
est: et magnus locutus est desiderium animæ suæ, et conturbaverunt eam. 4. Qui optimus in eis
est, quasi paliurus: et qui rectus, quasi spina de sepe. Dies speculationis tuæ, visitatio tua ve-
nit: nunc erit vastitas eorum. 5. Nolite credere amico, et nolite confidere in duce: ab ea, quæ
dormit in sinu tuo, custodi claustra oris tui. 6. Quia filius contumeliam facit patri, et filia con-
surgit adversus matrem suam, nurus adversus socrum suam: et inimici hominis domestici ejus.
7. Ego autem ad Dominum aspiciam, expectabo Deum salvatorem meum: audiet me Deus meus.
8. Ne læteris, inimica mea, super me, quia cecidi: consurgam, cum sedero in tenebris, Dominus
lux mea est. 9. Iram Domini portabo, quoniam peccavi ei, donec causam meam judicet, et faciat
judicium meum: educet me in lucem, videbo justitiam ejus. 10. Et aspiciet inimica mea, et ope-
rietur confusione, quæ dicit ad me: Ubi est Dominus Deus tuus? Oculi mei videbunt in eam:
nunc erit in conculcationem ut lutum platearum. 11. Dies, ut ædificentur maceriæ tuæ: in die
illa longe fiet lex. 12. In die illa et usque ad te veniet de Assur, et usque ad civitates muni-
tas, et a civitatibus munitis usque ad flumen, et ad mare de mari, et ad montem de monte.
13. Et terra erit in desolationem propter habitatores suos, et propter fructum cogitationum eo-
rum. 14. Pasce populum tuum in virga tua, gregem hæreditatis tuæ, habitantes solos in saltu,
in medio Carmeli: pascentur Basan et Galaad juxta dies antiquos. 15. Secundum dies egres-
sionis tuæ de terra Ægypti ostendam ei mirabilia. 16. Videbunt gentes, et confundentur super
omni fortitudine sua: ponent manum super os, aures eorum surdæ erunt. 17. Lingent pulverem
sicut serpentes, velut reptilia terræ perturbabuntur in ædibus suis: Dominum Deum nostrum
formidabunt, et timebunt te. 18. Quis Deus similis tui, qui aufers iniquitatem, et transis pec-
catum reliquiarum hæreditatis tuæ? non immittet ultra furorem suum, quoniam volens miseri-
cordiam est. 19. Revertetur et miserebitur nostri: deponet iniquitates nostras, et projiciet in
profundum maris omnia peccata nostra. 20. Dabis veritatem Jacob, misericordiam Abraham:
quæ jurasti patribus nostris a diebus antiquis.

1. VÆ MIHI!] Hebr. est אללי לי *allai li*, id est heu mihi! est enim vox gementis, non minantis, q. d. O me miserum! Deplorat enim Propheta, aut potius Spiritus Sanctus per Prophetam, raritatem virorum proborum, eamque suam æstimat miseriam. Porro hanc raritatem comparat paucis racemis, qui a vindemiantibus in vinea relinqui solent.

QUIA FACTUS SUM SICUT QUI COLLIGIT IN AUTUMNO RACEMOS VINDEMIÆ,] id est post vindemiam. Hebræa jam ad verbum habent: *Quia fui sicut collectiones* (fructuum) *æstatis, sicut racemationes vindemiæ.* Quod Syrus, Arabicus, Septuaginta, Chald. et alii sic exponunt: *Quia factus sum sicut qui congregat stipulam in messe, et sicut* (qui colligit) *racemos in vindemia;* ut sit duplex similitudo, nimirum ut Deus comparet se primo, spicilego, qui post messem spicilegium facit, paucasque spicas a messore relictas colligit; secundo, racematori, qui paucas uvas post vindemiam reliquas decerpit. Verum hi multa supplent, quæ non habentur in Hebræo. Adde in Hebræo, uti jam legunt, Deum comparari non collectori, sed ipsi collectioni fructuum, quod sane minus congrue dici videtur. Quocirca melius Noster pro אספי *aspe*, id est collectiones, legens aliis punctis אספי *osephi*, vertit, *colligens*, vel *qui colligit. Osephi* enim est *benoni*, sive participium *cal*, habens annexum *iod* paragogicum. Rursum pro קיץ *kaits*, id est æstas, vertit, *autumnus*, quia tempus fructuum est in autumno, et sic fructus autumnales vocantur *fructus æstatis;* tunc enim annum distinguimus in duas partes, scilicet æstatem, et hiemem, ac sub æstate partem autumni priorem, et veris posteriorem, cum aura est calidior, comprehendimus; sub hieme vero partem autumni posteriorem, et veris priorem, utpote frigidiorem complectimur. Docte ergo pro *kaits* vertit, *in autumno*, intelligendo præpositionem ב, id est *in*, quam Hebræi subintelligere solent, ut קיץ *kaits* ponatur pro בקיץ *becaits*. Vertit ergo unico tenore unicaque similitudine: *Quia factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ.* Unde apposite non de spicis, sed de uvis solis sequitur: *Non est botrus ad comedendum,* q. d. Racemando vineam, quæsivi uvas et ne quidem unum botrum inveni quem comederem. Jam symbolice per uvas et botros intelligit viros fideles, justos et sanctos, eorumque pia et sancta opera; hi enim ex vinea, id est ex Ecclesia; et ex vite, id est Christo, quasi uvæ Deo sapidissimæ procreantur. Sic sponsa Cant. 1. 14. ait: *Botrus Cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi*. Et cap. 7. 7. vicissim sponsus ait sponsæ: *Statura tua assimilata est palmæ, et ubera tua botris.* Causas et analogias hujus vitis et uvæ recensui Ezech. 15. in fine. Quocirca Chaldæus vertit: *Væ mihi! quia fui, quando deficiebant boni, tempore quo perierunt misericordes de terra; ecce sicut fructus æstivales, sicut racemi post vindemiam. Non est vir qui habeat opera bona, bonos tamen appetit anima mea,* q. d. Ego Michæas fui quasi pauper racemator; hic enim post vindemiam sperat se saltem aliquos racemos, qui vindemiantes fugerunt, in vinea inventurum, eosque quærit et invenit; ita et ego speravi paucos saltem Judæos meis concionibus, monitis et minis convertendos; sed *non est botrus*, id est, non unum, vel vix unum, qui se converterit, vitamque mutarit, invenio; quocirca gemo, et ploro: *Væ mihi!* hei mihi! oleum et operam perdidi. Allegorice, idem accidit Christo prædicanti: paucos enim ex Judæis tota vita sua convertit. Unde ipse ad sua tempora alleg. refert ver. 6. Michææ. citans eum Matth. 10. 35. de quo mox.

Ubi nota grave pathos Dei et Christi, cum diabolo tribuunt vineæ, id est Ecclesiæ, vindemiam, utpote qui uvas omnes colligat, ideoque plena habeat torcularia uvis et vino; sibi vero ascribunt racemationem, utpote qui paucos a diabolo relictos, quia ejus oculos manusque fugerunt, colligant: maxima enim pars hominum diabolo servit, ejusque fit esca et præda; unde ab eo premetur, et calcabitur in torculari Inferni, exigua vero cedit Christo; multi enim sunt vocati, pauci vero electi. Diabolo ergo cedunt illi magni botri et plurimi, ut vindemiatori; Christo non nisi reliquiæ, pauci et pauperculi, sicut racematori, quasi dicat: Christo non superest botrus; et vix pauculi acini; nam acini et granula pauca botri nomen non merentur: botri enim illi magni et pingues vulpium partes facti sunt. Unde Arabicus vertit: *Extremitatem* (extremam partem) *desideravit anima mea.* Hoc est quod dolet Isaias c. 24. 13. *Quomodo si paucæ olivæ quæ remanserunt, et racemi cum fuerit finita vindemia.* Quocirca tropol. doctor et concionator si post multos docendi et concionandi labores et annos, paucos convertat, non miretur, non est melior Michæa, non Christo. Sorte ergo illorum contentus sit, et a Deo plenam, imo pleniorem exspectet mercedem; Deus enim non fructum, sed laborem remunerat; qui sine fructu major et molestior est, eaque ratione majus præmium meretur.

NON EST BOTRUS AD COMEDENDUM,] id est, aptus ut comedatur; quia si qui sunt, vel immaturi sunt, vel acerbi, vel ex imbre corrupti et putridi. Ita Michæas aliquos invenit Judæos in speciem bonos, et suis concionibus auscultantes; sed interna malitia et superstitione acerbos, vel gula et libidine putidos, uti Lyran. et Rupertus explicant.

PRÆCOQUAS FICUS (hebr. בכורה *biccura*, id est *primitiva*, vel *primos fructus*) DESIDERAVIT ANIMA MEA.] Sed per *primitiva* Hebræi intelligunt ficus, ut recte notavit Vatablus; non quod in Palæstina ficus sint omnium fructuum primi, uti aliqui putarunt, priores enim sunt pruna, etc. æque ac in Italia, uti mihi Romæ asseruerunt Palæstini et Hierosolymitæ. R. P. Melchior ab Helmont Belga, Franciscanus, qui diu Hierosolymis in suo Conventu habitavit, Romæ mihi affirmavit primos illius terræ fructus illi esse proprios, et vocari *muze*, eosque gustu similes esse ficubus, sed ficubus esse longiores; qui si scindantur, crucem ostentare; atque indigenas tradere illum fuisse fructum vetitum, quem comedit Eva. Dicuntur ergo præcoquæ quod solæ ficus sint biferæ; priores enim fructus dant in æstate, puta in Julio, et hi vocantur *biccura*, id est primitivi, sive præcoqui; posteriores in Septembri. Porro ficus præcoquæ sapidiores sunt; sunt enim ficuum et ficulneæ quasi flos, atque avidius expetuntur ob novitatem, uti dixi Jer. 24. 2. Quare mirum est S. Hier. in Comm. *biccura* vertere, grossos, sive ficus immaturas, q. d. Deus: *Ego non inveniens panem præ famis magnitudine, quisquilias et furfures requisivi.* Hic enim ipse in textu *biccura* vertit: *Ficus præcoquas,* quæ sane maturæ et gustui

suaves sunt. Et ita *biccuro* vertunt alii passim. Sensus ergo est, q. d. Ego Michæas quasi famelicus, post tot conciones et labores, desideravi vel in autumno ficus præcoquas: licet enim aliis sint præcoces in æstate; ego tamen, vel in autumno (mihi enim auliæ in æstate maturuarunt) pauculis maturis contentus *era*, id est, paucorum saltem desidero conversionem et salutem, quantumvis seram et tardam, ut hæc saltem labori meo reddatur merces et consolatio; at ne hoc quidem consequi potui.

Moral. quam avide præ omnibus fructibus expetimus ficus præcoquas, tam avide Deus expetit peccatorum conversionem, et tam avide eamdem expetat concionator, quasi alter Michæas.

Porro Symbol. ficus præcoquæ, inquit Arias, fuerunt primi patres et Patriarchæ, puta Abraham, Isaac, Jacob, Moses, etc. qui uti primi fideles. ita Deo suavissimi, et sua pietate ac sanctitate gratissimi exstiterunt. Optat ergo Michæas ut redeat aureum Patriarcharum sæculum, ut radeat prima et prisca avorum fides, pietas, integritas. Simili modo optat Poeta Juvenalis satyra 13.

Hos utinam inter
Heroas notum tellus me prima tulisset!

Nam, ut canit Horat lib. 3. od 6.

Damnosa quid non imminuit dies?
Ætas parentum pejor avis, tulit
Nos ne.,uiores mox daturos
Progeniem vitiosiorem.

2. Periit sanctus.] Hebr, חסיד *chasid*, id est, *pius*; Chald. *misericors*; Sept. *reverens*; Tigurina, *benignus*; Vatabl. *sanctus*.

Et rectus.] Sept. pro *schin* legentes *sin*, puta pro ישר *iascur*, legentes ישר *iasar* (*sin* enim æquipollet litteræ *samech*) vertunt: *Et corrigens in hominibus non est*, q. d. Non est censor, qui hominum vitia castiget et corrigat. Sic Ovidius l. 1. Metam. queritur cum aureo sæculo periisse fidem. pietatem, virtutem, ac successisse ferreum et æneum sæculum, quo in virtutum

Subiere locum fraudesque doloque
Insidiæque et vis, et amor sceleratus habendi.

Omnes in sanguine,] Hebr. *sanguini*, id est, vitæ proximi; insidiantur; unde Chaldæus: *Omnes parant insidias sanguinis justi effundendi causa*. Quocirca explicans subdit: Vir, id est, unusquisque, fratrem suum ad mortem venatur,] sicut auceps venatur avem ut eam occidat. Hebr. et Chald. *Vir venatur fratrem suum ad cherem*, id est, *ad exterminium*, ut eum quasi anathema disperdat et exterminet; Pagn. et Vatabl. vertunt: *Venatur reti*, ut eum illaqueet; sicut auceps illaqueat volucrem. Verum hebr. *cherem*. proprie et communiter significat exterminium, non rete, nisi abusive, ut patet Habacuc 1. 17.

3. Malum manuum suarum dicunt bonum. hoc est, opera mala quæ manibus operantur, dicunt esse bona, q. d. Non solum faciunt mala, sed et defendunt, dicuntque esse bona. Ita S. Hier. Secundo, Sept. vertunt: *In malum manus suas præparant*, q. d. *Cuncti manus levant ad malum, ut etiam qui malum facere non potuerit, tamen dum manus præparat, voluntate delinquat*, ait S. Hieron. Tertio, R David apposite et connexe ad sequentia vertit: *Manus suas conjungunt ad malum, ut illud bene faciant*, id est, ut illud perficiant et ad effectum perducant. Unde Tigurina vertit: *Ad malum manuum suarum diligenter sunt intenti*, et strenui; quia nimirum ad illud idoneos sibi socios, et potentes administros asciscunt, cum eisque simul in malum, quod mente destinarunt, conspirant Nam princeps postulat a judice sibi adjudicari iniqua tributa, bona, vel vitam innocentium, similemve rem impiam vel injustam. Et judex in reddendo est, q. d. Judex reddit quod princeps injuste petit; reddit, inquam, spe mercedis, vel paris judicii, aut gratiæ, quam a principe exspectat: *Ut præstent sceleribus suis mutuum favorem, et in alterius crimine se defendant*, ait S. Hieron. Unde ex Hebræo vertas: *Judex pro retributione*, scilicet judicat; hoc est, ut Chald. vertit: *Princeps postulat, et judex dicit: Fac pro me, ut retribuam tibi.* Denique magnus, hoc est aliquis ex magnatibus vel Rabbinis, locutus est desiderium (hebr. הות *haffat*, id est, corruptelam et pravitatem. Ita Vatabl.) animæ suæ, puta si rogetur de hac principis postulatione, et iniquo judicis ei rem injuste adjudicantis judicio, non respondet secundum justitiam, legem et voluntatem Dei; sed secundum suam adulationem, ambitionem et avaritiam; nimirum approbat et defendit iniquam, tam postulationem principis, quam judicis sententiam, ut eorum gratiam ineat, aut rapinæ sit particeps. Unde Pagninus vertit: *Et magnus loquitur: Afferte munera:* et hac ratione conturbaverunt (Chald. *Depravarunt*) eam] *vel urbem, vel veritatem, sive terram de qua dixit* v. 2 *Periit justus de terra*, inquit S. Hieron. Hebr magis apposite et significanter dicitur ויעבתוה *vaieabtuba*, id est, condensarunt, implicuarunt, intricarunt. sicut funem reddiderunt *eam*, scilicet, *haffat*, id est. corruptelam; nimirum triplici ore, puta principis, judicis et magnatis, quasi triplici fune eam triplicantes et corroborantes, ut ostendant bonum esse, quod malum est; æquum esse, quod iniquum est, juxta illud: *Funiculus triplex difficile rumpitur.* Radix enim עבת *obot* significat implectere funes, vel frondes; inde enim עבות *abot* vocantur funes, quia implexi. Hoc est quod ait Isaias. cap. 5. 18. *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum!* Ad Isaiam enim more suo alludit hic Michæas. Ita Lyran. Vatabl. Marinus in Lexico, et alii recentiores. Paulo aliter hunc locum explicat Pineda in Job 22. v. 8. num. 6. quasi Michæas hic taxet principes, qui aulæ harpyiis, id est, suis familiaribus et adulatoribus omnia indulgent et concedunt cum noxa reipubl. et pauperum. Sic ergo exponit: Princeps (vir princeps et magnus coram suo rege et judice supremo) *postulat* (a rege) *et judex* (supremus) *in reddendo* (facile annuendo, et concedendo nulla sufficiente causæ et rei postulatæ cognitione) *est; et magnus* (primates et regi familiares) *locutus est desiderium animæ suæ* (quod appetunt, hoc petunt; quod vero petunt, dicto citius obtinent) *et conturbaverunt eam*, rempubl. videlicet pungendo et lacerando pauperes, eorumque sanguinem exsugendo. Unde sequitur: *Qui optimus in eis est, quasi paliurus; et qui rectus, quasi spina de sepe.* Verum, quia communiter princeps est major judice, hinc prior ex-

positio planior videtur. Apposite Belgæ, hosce socios in facinore conternantes, vocant *Vandregisilos*. Nomen enim *Vandregisilus* conflatum est ex hisce tribus Flandricis vocibus, van de dry gesellen, hoc est, e tribus sociis unus, uti onnotovit Hutterus, et alii in Originib. Flandr.

Transit hic Propheta a cædibus et sceleribus populi ad scelera magnatum, qualia etiam hoc ævo non raro conspicimus; filii enim hujus sæculi sapientes sunt ut faciant malum; ideoque tot consiliis et sociis, vel fautoribus potentibus, quasi funibus illud illigant, ut nemo illud evertere, nemo eis resistere possit; sed qui habitat in cœlis irridebit eos, et Dominus subsannabit eos, uti pulchre in sequentibus ostendit Michæas. Ita Jezabel regina curavit innocentem Naboth a judicibus condemnari et lapidari, ut ejus vineam occuparet et traderet marito Achab: approbarunt hanc necem et prædam optimates Samariæ; sed illico in vindictam prosiliit vigil Dei oculus, eique per Eliam fulmen maledictionis inflixit. Quocirca Jezabel paulo post a Jehu regno et vita spoliata in eodem agro, quem Naboth ademerat, devorata est a canibus, 3. Reg. 21. 23.

Præclare S. Gregor. hom. 9. in Ezech. *Tolerandi*, inquit, *ubique sunt proximi, quia Abel fieri non valet, quem Cain malitia non exerceet. Unum vero est, potentia, qua vitari societas malorum debeat; ne, si fortasse corrigi non valent, ad imitationem trahant, et cum ipsi sua malitia non mutantur, eos qui sibi conjuncti fuerint pervertant.* Et S. Isidor. libr. 2 Soliloq. *Ante ignem*, inquit, *consistens, etiamsi ferreus sis, aliquando dissolveris; proximus periculo diu tutus non erit: sæpe familiaritas implicavit, sæpe occasionem peccandi dedit, sæpe quod voluntas non potuit, assiduitas superavit*; et mox: *Melius est habere multorum odium, quam consortium; sicut bona multo habet communis vita sanctorum, sic plurima mala societas affert malorum.* Ita in utramque partem magna est vis societatis. Quocirca sapienter Cassiodor. lib. 2. Epist. *Ipsi quoque homini*, inquit, *duplices manus, sociae aures, oculos geminos divinu tribuerunt, ut robustius perageretur officium, quod duorum fuerat societate complendum.* Et Hugo lib. 3. de Anima: *Amabilis socius*, inquit, *omnibus est officiosus, et nulli onerosus; quia devotus ad Deum, benignus ad proximum, sobrius ad mundum; Domini servens, proximi socius, mundi dominus, superiora habet ad gaudium, æqualia ad consortium, inferiora ad servitium.*

4. Qui optimus in eis est, quasi paliurus.] Septuag. *quasi tinea comedens.* Sensus est, q. d. Qui inter hosce optimates injustos et rapaces videtur optimus, id est minus malus, si eum ceteris rapacioribus comparetur; is tamen quasi paliurus spinosus et asper pungit, vulneratque proximos. Paliurus enim est genus spinæ asperæ et acutæ, quod vulgo agrifolium dicitur, de quo Virgil. eclog. 5.

Carduus et spinis surgit paliurus acutis.

Et qui rectus, quasi spina de sepe,] q. d. Qui inter eos videtur cæteris rectior et æquior, id est minus iniquus, is tamen distortus est, pungit læditque ut spina. Conjicite ergo quales, quam mordaces et noxii debeant esse cæteri, qui his pejores, et præsertim qui inter eos pessimi et nocentissimi sunt. Rursum sicut spina rapit lanam ovium, oveaque lacerat; ita hi substantiam simplicium rapiunt, simplicesque lacerant, ait R. David. Hebr. habent: *Rectus eorum præ sepe*, scilicet spinosus est et pungit. Unde Pagnin. vertit: *Rectus eorum asperior est maceriis spinarum*; et Tigurino: *Qui rectus, sepe ex spinis contexta spinosior*, id est, acutior et nocentior est; Syrus et Arabicus Antiochenus: *Contempserunt bona sua, quasi frustum panni corruptum a tinea*; Arabicus vero Alexand. *Ego disperdam bona eorum velut tinea* (vel caries) *quæ comedit et repit in trabibus, sicut dies insidiarum.*

Secundo, magis presse et congrue: *Qui optimus*, id est benignissimus et mansuetissimus, est inter eos; hic tamen acer *est* in pungendo, *quasi paliurus: et qui rectus*, id est placens, gratus, jucundus, placidus, videtur inter ipsos; hic tamen pungit et affligit *quasi spina.* Sic sæpe *bonus* sumitur pro suavi et miti, uti Psalm. 72. 1. *Quam bonus Israel Deus! bonus*, id est suavis, benignus, beneficus, *his qui recto sunt corde*, qui Deo cor æquum, placidum, blandum et amicum exhibent. Deus enim rectis est rectus, bonis bonus, placidis placidus, benignis benignus,; ex adverso acribus est acer, sævis sævus, crudelibus crudelis, uti canit David Psalm. 17. 26. et 27.

Dies speculationis tuæ, visitatio tua venit.] Hebr. מצפיך *metsappecha*, id est, *speculatorum tuorum.* Unde Tigurina clare vertit: *Dies speculatorum tuorum, visitationisque tuæ venit*; quod explicans Vatabl. Brevi, inquit, aderit dies, quo falsi tui speculatores, id est Prophetæ, prædixerunt tibi fore omnia felicia; sed falso: nam ille dies erit visitationis, id est punitionis, tuæ, quo scilicet Deus sumet de te pœnas, æquo per Chaldæos exscindet. Et Chald. *Dies mala in qua bonum exspectabas, dies visitationis malitiæ tuæ pervenit*, id est, adest et instat. Loquitur de excidio non Samariæ, uti censet S. Hieron. Remig. et Hugo; sed Jerusalem, ut patet ex sequentibus, ubi promittit liberationem e captivitate; hæc enim contigit Hierosolymitis in Babylonem, non Samaritis in Assyriam abductis.

Nunc erit vastitas eorum.] Pro *vastitas* hebr. est מבוכתה *mebucha*, quoq Septuag. et Syrus vertunt, *fletus*, a rad. בכה *bacha*, id est flevit; Pagnin. *desolatio*; alii, *obsidio*; Marinus, *confusio*; alii, *distractio*; proprio Chald. et Vatabl. *perplexitas*; hanc enim quasi pœnam appositam opponit colligationi et conspirationi eorum in malum, de qua dixit v. 3. *Conturbaverunt eam*, Hebr. *implicarunt eam*, q. d. Princeps, judex et magnates colludentes, et conspirantes in rapinas et expilationes tenuiorum, ita suum hoc scelus corroborarunt, et tribus quasi funibus implicuerunt, ut inextricabile videatur, nullusque ei resistere, vel evadere valeat; quocirca ego distraham hosce eorum funes, ac vicissim implicabo illos fune, non triplici, sed centuplici Chaldæorum undique eos obsidentium et circumvallantium, ut eorum laqueos et manus effugere nequeant; sed ita sint perplexi, ut nesciant quo se vertant, quod consilium capiant, quo fugiant. Multo magis tropol. perplectet eos Deus in hora mortis et in die judicii, cum præ pavore et angore dicent montibus: *Cadite super nos; et collibus: Operite nos*, Apocal. 6. 16.

5. Nolite credere amico] hebr. רע *rea*, id est so-

cio; respicit enim ad societatem qua princeps, judex et magnates conspirant in rapinis, eamque dissolvere et plectere pergit) ET NOLITE CONFIDERE IN DUCE: AB EA, QUÆ DORMIT IN SINU TUO, CUSTODI CLAUSTRA ORIS TUI.] Varii varie hunc versum explicant, et textui adaptant: primo, S. Hieron. Remig. Hugo et Lyran. hæc referunt ad pseudoprophetas, q. d. Nolite iis credere, quia, si inter homines, vel genere, vel fœdere conjunctos, quales sunt amici, duces, conjuges, nurus, rara est fides, uti experientia testatur; quanto magis rara erit fides in pseudoprophetis, qui somnia fingunt, ut adulentur, et emungant bursas populorum suorum.

Secundo, alii melius generatim hæc verba accipiunt, ut taxent infidelitatem hominum illius ævi, q. d. Hoc tempore tanta est hominum perfidia ut nec socius socio, nec uxor marito, nec subditus duci, nec socrus nurui credere possit; quia ipsi domestici hominis sunt ejus inimici. Sapienter ergo agit, qui omnes suspectos habet, nemini fidem commodat, nemini se credit; sed ipse sibi consulit et prospicit. Hoc est quod eodem ævo deploret Jerem. c. 9. 4. *Unusquisque,* ait, *se a proximo suo custodiat, et in omni fratre suo non habeat fiduciam, quia omnis frater supplantans supplantabit, et omnis amicus fraudulenter incedet, etc.* Cui plene similia sunt verba Michææ, quæ sequuntur: *Quia filius contumeliam facit patri, et filia consurgit adversus matrem suam.* Quæ si plane ut sonant capiantur, non aliud quam malitiam et perfidiam illius sæculi significant. Hic ergo sensus uti simplicior et planior, ita et germanior videtur; explicat enim et exaggerat id quod dixit v. 2. *Periit sanctus de terra, etc. Vir fratrem suum ad mortem venatur.* Et illud v. 3. *Qui optimus in eis est, quasi paliurus, etc.* Et hoc sensu videtur hæc Michææ verba citare Christus Matth. 10. 34. de quo mox plura. Atque hic sensus, utpote generalis, cæteros omnes, præsertim tertium, quem jam assignabo, complectitur. Tale pariter ferrenm mundi hominumque sæculum descri bit Ovid. 1. Metamorph.

Vivitur ex rapto, non hospes ab hospite tutus,
Non socer a genero, fratrum quoque gratia rara est;
Imminet exitio vir conjugis, illa mariti;
Lurida terribiles miscent aconita novercæ;
Filius ante diem patrios inquirit in annos;
Victa jacet pietas, et virgo cæde madentes
Ultima cœlestum terras Astræa reliquit.

Porro signanter et sapienter ait: *Ab ea quæ dormit in sinu tuo,* id est ab uxore, ut vertit Chald. (sic enim dicitur Deut. 13. 6. *Uxor quæ est in sinu tuo.* Et cap. 28. vers 24. *Uxor quæ cubat in sinu tuo*) *custodi claustra oris tui,* id est, ne uxori, credas, ne ei reveles tua secreta: os enim est quasi ostium, quod sensa pectoris instar ostii claudit silendo, vel aperit loquendo; unde sua habet claustra et seras, scilicet labia et dentes, quibus natura nos monet ut iis os et linguam clausa teneamus, præsertim coram fœmininis. Nam mulier est inconstans et garrula: *Varium et mutabile semper fœmina,* ait Virgil. Ita Dalila Samsonem prodidit, cum ipse ei revelasset suam fortitudinem sitam esse in coma. Jud. 13. Ita Jezabel perdidit Achab, cum ei revelasset causam suæ tristitiæ ex cupidine vineæ Nabot, 3. Reg. cap. 15 et 16. Quocirca Cato, teste Plutarc. de tribus dolebat: Primo, quod in hac vita tam incerta, vel una die intestatus mansisset; secundo, quod eo mari et navigio profectus esset, quo poterat ire terra et pedes; tertio, quod secretum suum revelasset mulieri. Vere Antiphanes apud Stobæum:

Quid ais? cum latere velis aliquod negotium, mulieri
Ipsum aperies? at quid interest, sive mulieri,
Sive omnibus in foro præconibus narrare?

Vide Plutarch. l. de Garrulitate. Prudenter Senece: *Alium silere quod voles, primus sile.* Et Valer. Max. lib. 6. cap. 11. *Taciturnitas optimum atque tutissimum rerum administrandarum est vinculum.* Vide S. August. lib. 19. Civit. cap. 5. ubi tractans hunc Michææ locum, eum duobus Gentilium sententiis illustrat. Una est Terentii in Adelphis: *Duxi uxorem, quam ibi miseriam vidi?* imo, quam ibi miseriam non vidi? Et in Eunucho: *In amore hæc omnia insunt vitia, injuriæ, suspiciones, inimicitiæ, induciæ, bellum, pax rursum: nonne res humanas ubique impleverunt?* Altera est Cicer. lib. de Amicitia: *Nullæ sunt occultiores insidiæ, quam eæ quæ latent in simulatione officii, aut in aliquo necessitudinis nomine. Nam eum qui palam est adversarius, facile cavere possis.*

Huc pertinet expositio Ariæ, quæ partialis est: qui putat hic significari subditis et popularibus cavenda esse commercia cum principibus, q. d. Nolite, o populares, miscere vos rebus principum, ut vel amicitiam cum eis ineatis vel inimicitiam ostendatis detrahendo eis, et facta eorum carpendo apud vestros amicos, uxores, filios, etc. quia hi audita non silebunt, sed partim ex garrulitate, partim ex malevolentia, quos vobis irati et offensi nocere cupiunt, narrabunt ea aliis, et hi aliis et aliis, ita ut ad aures principum perveniant, qui se vindicabunt et vos acriter punient, juxta illud Eccl. 10. 20. *In cogitatione tua regi ne detrahas, et in secreto cubiculi tui ne maledixeris diviti; quia et aves cœli portabunt vocem tuam, et qui habet pennas annuntiabit sententiam.*

Tertio, alii censent hæc spectare et explicare acerbitatem visitationis, id est punitionis et vastitatis, vel, ut hebr. est, perplexitatis Judæorum, maxime optimatum, in excidio Hierosolymæ per Chaldæos, de qua proxime præcessit, q. d. Tanta erit calamitas, tanta fames, tanta angustia, tanta perplexitas civium, præsertim optimatum, qui pauperes suis consiliis et conspirationibus implicuerunt et diripuerunt, in obsidione Hierosolymæ, ut quisque pro se uno sollicitus sit, et neminem alium, ne amicum quidem, ducem, uxorem, aut nurum curet, imo nulli fidat suæ vitæ subsidia, vel fugæ consilia; sed panem quem habet ab iis abscondat, ut eo solus ipse vesci, et vitam suam sustentare possit; latebras, vel vias et modos effugiendi manus Chaldæorum, quos ipse invenerit vel excogitarit, silentio premat et sibi servet, ne ab amico vel uxore sibi præripiantur. Ita Theodor. a Castro, Ribera et alii. Unde sequitur:

6. QUIA in tanta fame, perturbatione et angustia FILIUS CONTUMELIAM FACIT, id est faciet, PATRI, ut eum eo litiget et pugnet pro pane, eumque illi eripiat; ET FILIA CONSURGIT, id est, consurget, ADVERSUS MATREM SUAM, simili de causa: ET INIMICI HOMINIS, id est cujusvis, ut vertit Chald. DOMESTICI EJUS.] supple erunt; quia domestici passim inter se contendent et pugna-

bunt pro pane, latibulo, similive re ad vitam, in tanto periculo tuendam necessaria.

Alleg. Hæc discordia et pugna Judæorum corporalis, id est, ob bona corporalia, repræsentabat discordiam et pugnam spiritualem (id est, ob fidem, et bona spiritualia) fidelium et infidelium, puta persecutionem infidelium etiam parentum, fratrum et cognatorum contra Christianos, sive Judæos, sive Gentiles tempore Christi et legis novæ, maxime quando propter ipsos incurrebant periculum famæ, bonorum et dignitatum, vel etiam vitæ. Et hoc sensu citat hæc Michææ verba Christus Matth. 10. 34. *Non veni*, inquit, *pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem adversus patrem suum, et filium adversus matrem suam, et nurum adversus socrum suam et inimici hominis domestici ejus*, q. d. Veni mittere separationem et dissidium inter fratres et parentes, in re simile illi quod prædixit Judæis Michæas; sed dissimile in causa. Illud enim Judæorum fuit ob malitiam eorum; vel, ut alii volunt, ob obsidionem Chaldæorum, in qua adeo fame, peste et gladio vexati sunt, ut etiam frater fratri, filius patri, filia matri, panem, domum, arcem ad se salvandum præriperet: hoc vero meum et Christianorum erit propter fidem, pietatem, et cultum Dei ex parte fidelium; sed propter malitiam pariter ex parte infidelium. Veni ergo mittere gladium, id est, separationem et discordiam in fide et religione, ut scilicet fideles meos propria per fidem separem ab infidelibus: hi vero, inde occasione jurgandi accepta, separent se a fidelibus sua infidelitate, odio et persecutione, qua eos bonis et vita mulctent. Et hoc posterius maxime intendit Christus, illudque magis respondet menti Michææ, ex quo hoc mutuatus est Christus: *Veni enim separare hominem adversus patrem suum, etc. et inimici hominis domestici ejus. Quia veniet*, ait S. Chrysost. orat. contra Judæos, *ut in eadem domo unus sit fidelis, alter infidelis; et pater filium velit trahere ad impietatem. Hoc prædicens ait: Adeo vincet potestas Evangelii, ut filii quoque contemnant parentes suos, filiæ matres et parentes liberos imo ut animam et omnia pro pietate exponant.* Unde subdit Christus: *Qui amat patrem, aut matrem, plus quam me, non est me dignus, Et qui non accipit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus: crucem*, ut scilicet paratus sit pro me, meaque fide et obsequio, ferre verbera, opprobria, et mortem etiam durissimam et ignominiosissimam, qualis est crucis: *Quia sicut summum vobis attuli beatitudinem, sic singularem obedientiam et affectionem a vobis postulo ut in acie mea sitis leones*, ait S. Chrys. Idem Chrys. hom. 36. in Matth. *Inimici hominis sunt, qui in domo ejus sunt. His verbis*, ait, *Propheta omnibus rebus, superiorem conatur facere eum, qui dicta ejus esset suscepturus. Nec enim mori, sed male mori molum est. Ideo dicebat: Ignem veni mittere in terram: quibus verbis vult significare magnitudinem ac ardorem charitatis quam flagitat. Nam quoniam ipse nos mirum in modum dilexit, ideo singulori a nobis quoque charitate diligi desiderat.* Non ergo Christus abutitur verbis Michææ, uti quidam interpretes asseruerunt: sed recte ea suo ævo suoque argumento applicat, q. d. Nunc per Evangelii mei prædicationem fiet dissidium fratrum et parentum tale quale olim prædixit Michæas: etsi aliam, et pientiorem ob causam. Quocirca nunc pariter licet usurpare celebrem hanc sententiam Michææ, quæ in communem proverbium abiit: *Et inimici hominis domestici ejus.* Est enim hæc generalis sententia et gnome, quæ usum habet in omni loco, materia et tempore, quando de meo et tuo in eadem domo vel cœtu agitur et litigatur: tunc enim quisque pro se, suaque re et commodidato pugnans inimicos habet non extraneos, sed domesticos, qui illud eripere sibique vendicare satagunt. Quocirca Anagog. hæc gnome verissima est in gehenna, ubi summi inimici sunt qui in hac vita fuerunt summi amici, puta parentes, fratres, domestici et socii in scelere, ob quod ad gehennam damnati sunt. Hi enim quasi canes in se invicem ringunt, maledicunt, et improperant dicendo: Maledictus sis, pater, qui me lascivientem non castigasti, sed in scelere educasti, ut fierem fomes gehennæ. Maledictus sis, frater, qui me ad scorta et crapulam verbo et exemplo invitasti. Maledicta sis, uxor, quæ me ad opes per fas et nefas corrogandas sollicitasti. Maledictæ sitis, filiæ, quia propter vos ornandas et ditandas ego injuste bona aliena occupavi, fœnera et injusta lucra captavi, ob quæ nunc uror igne æterno.

7. Ego autem ad Dominum aspiciam.] In tantis malis sanum dat consilium, æque ac exemplum, q. d. In tanta Judæorum tum calamitate et obsidione, de qua dixi v. 5 tum malitia et perfidia, qua frater fratrem, pater filium prodet et perdet; ego Michæas, meique similes sancti et sapientes, non ad parentes et amicos, utpote perfidos, sed ad Deum intentis oculis mentis magis, quam corporis aspiciemus, illum unum invocantes, illi nos commendantes, ab illo solo opem et liberationem a tantis malis poscentes et expectantes, juxta illud sanissimum Josaphat pii et prudentis regis in rebus afflictis, et pene perditis consilium: *In nobis quidem non est tanta fortitudo, ut possimus huic multitudini resistere, quæ irruit super nos: sed cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te*, 2. Paralip. 20. 12. Deus enim in rebus deploratis unicum est perfugium et asylum, ac in illis gaudet opitulari, ut ostendat summam suam potentiam et beneficentiam, præsertim in eos, qui id credunt, sperant et postulant. Quocirca tunc summa vitanda est diffidentia et desperatio, ac maxime excitanda certa in Deum spes et fiducia; quæ si adsit, certo Dei opem, etiam per miraculum eliciet, uti contigit Lot obsesso a Sodomitis, Genes. 19. Mosi et Hebræis a Pharaone, Exod. 14. Judith et Betuliæ obsessæ ab Holoferno, Davidi obsesso a Saule, 1. Reg. 23. 27. Machabæis obsessis ab Antiocho, Ezechiæ obsesso a Sennacherib, Isaiæ 38. 14. Hoc est quod vulgo dicitur: *Deus ex machina*, scilicet ex insperato apparens et opitulans.

Expectabo Deum salvatorem meum, scilicet ad litteram Deum, qui me, meique similes tum a Chaldæis, tum a perfidis Judæis liberet. Alleg. Expectabo Christum, qui a diaboli captivitate, omniumque impiorum insultu nos liberabit. Hinc Christus vocatus est, Jesus, id est, salvator mundi. Loquitur Michæas ad litteram in persona Jerusalem (id est, civium ejus fidelium et piorum) a Chaldæis obsessæ, vastatæ, abductæ in Babylonem, uti notat S. Hieron. Theodor. Rupert. Hugo, Lyran, et alii; quæ enim sequuntur constat esse verba Jerusalem. Ait enim:

8. Ne lætetis inimica mea super me, quia cecidi.] Jerusalem *inimicam* suam vocat, non Romam, ut volunt Judæi; sed vel Babylonem vastatricem suam, ut vult S. Hieron. Remig. Vatabl. et alii; vel potius Idumæam: Babylon enim omnium gentium, sed Idumæa propria et avita fuit Judæorum inimica, quæ proinde in ejus excidio gavisa est et applausit: unde omnes pene Prophetæ hoc illi improperant, ideoque ei simile excidium comminantur, uti facit Abdias tota sua prophetia. Quare v. 12. *Non despicies*, inquit, *in die fratris tui, et non lætaberis super filios Juda in die perditionis eorum, etc. Quoniam juxta est dies Domini super omnes gentes: sicut fecisti, fiet tibi, retributionem tuam convertet in caput tuum.* Et Psalt. Psalm. 136. 7. *Memor esto, Domine, filiorum Edom in die Jerusalem; qui dicunt: Exinanite, exinanite usque in fundamentum in ea.* Similia habet Jerem. c. 49. 12. Amos cap. 1. 11. et alii. Sensus ergo est, q. d. Ne læteris in mei excidio, o inimica mea, o æmula Idumæa: licet enim ceciderim, tamen post 70. annos rursum Deus per Cyrum me eriget, et restaurabit: tunc consurgam cum sedero in tenebris, puta in tenebroso carcere Babylonio; quia Dominus lux mea est] non formalis, sed causalis; hoc est, Deus me sedentem in tenebris captivitatis *illuminabit*, ut vertunt Septuag. et Chaldæus, lucique, id est lætitiæ, libertati et felicitati, et quasi vitæ (horum enim symbolum est lux, sicut ex adverso tenebræ symbolum sunt tristitiæ, captivitatis, adversitatis et mortis) restituet. Sic in tenebris, id est, in ærumnis, constitutus David ad Deum, quasi ad lucem, respiciens ait: *Dominus illuminatio mea, et salus mea: quem timebo? Dominus protector vitæ meæ: a quo trepidabo?* Ps. 26. 1.

Moral. S. Ambros. in Psalm. 37. ad illud: *Quoniam in te, Domine, speravi*, citans hæc Michææ verba: *Non est*, inquit, *gravis infirmitatis ruina, si non sit etiam voluntatis studium. Habe voluntatem surgendi, præsto est qui faciat, ut resurgas.* Et Paulo ante: *Quia etsi peccavi, tu peccatum dimittis: etsi ego cecidi, tu resuscitas; ne habeant unde exultare possint, qui peccatis lætantur alienis. Plus enim acquisivimus, qui plus peccavimus: quia beatiores facit tua gratia, quam nostra innocentia.* Audiant hoc peccatores pœnitentes, audiant et gaudeant.

9. Iram Domini portabo, quoniam peccavi ei.] *Iram*; qua scilicet me Jerusalem per Chaldæos castigat, vastat, et in Babylonem abducit, q. d. Ego Jerusalem portabo iram, id est, sustinebo pœnam excidii, ex ira Dei mihi inflictam. Loquitur enim Michæas in persona Jerusalem, id est, civium ejus piorum et fidelium, qui in ejus excidio bonis et libertate spoliabantur. Unde patet viros pios et sanctos portare iram Dei, dum pro peccatis suis puniuntur. Hinc sequitur, Deum, licet peccatori pœnitenti condonet iram, id est, culpam, non tamen illico condonare omnem iram, id est, pœnam, ut volunt hæretici. Est enim duplex ira Dei: prima est odium, quo peccatorem odit, quasi hostem suum, eique vult summum malum et perniciem dum eum destinat gehennæ: hæc tollitur per pœnitentiam, qua peccatori reconciliatur: eumque in gratiam redit. Secunda ira est, qua pœnitentem, licet reconciliatum, non vult relinquere impunitum; sed ob peccata præterita ei vult malum aliquod, puta castigationem; dum eum destinat morbo, fami, spoliationi, captivitati, etc. Hanc portat Michæas, et Sancti.

Dices: Per pœnitentiam tollitur omnis offensa ex animo Dei, ita ut amplius peccatori non sit offensus; sed ei peccatum plane condonet, eique omnino reconcilietur. Ergo pariter tollitur omnis ira. Respondeo ad antecedens, duplex est offensa, sicut et ira. Prior offensa vel offensio, est ipsa inimicitia et hostilitas: hæc omnis tollitur per pœnitentiam. Posterior offensa est voluntas castigandi et puniendi aliqua pœna temporali voluptatem, quam percepit peccator in actu peccati. Hæc residet et remanet in animo Dei, donec peccator eam luat, vel Deus eam condonet; sicut David condonavit offensam priorem Absaloni, dum eum, licet fratricidam, in gratiam recepit, non tamen posteriorem; nam dixit: *Faciem meam non videat*, 2. Reg. 14. 24. Ex parte ergo adhuc ei offensus fuit, quia noluit eum videre. Ita David ipse portavit hanc iram et offensam Dei: nam cum correptus a Nathan de suo adulterio et homicidio pœniteret, diceretque: *Peccavi Domino*, illico ab eo audivit: *Dominus quoque transtulit peccatum tuum: non morieris. Verumtamen quoniam blasphemare fecisti inimicos Domini, propter verbum hoc filius, qui natus est tibi, morte morietur*, 2. Reg. 12. 13. Quocirca David, licet jam sciret remissum sibi esse peccatum quoad culpam, tamen adhuc iram, id est, vindictam et pœnam Dei deprecatur dicens: *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me.* Psalm. 6. 1. *Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam. Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam. Amplius lava me ab iniquitate mea*, Psalm. 50. 1. q. d. Lavisti me abstergendo culpam, sed amplius lava abstergendo omnem iram et pœnam. Porro hanc Dei castigationem recte dici iram, vereque procedere ex ira et animo irato Dei, hoc argumento demonstrat Greg. de Valentia tract. de Satisfactione contra hæret. c. 3. Irasci, inquit, vel esse infensum alicui, est velle ei evenire aliquod malum. Atqui Deus vult ut pœnitenti, licet sibi reconciliato, hoc malum pœnæ temporalis obtingat, imo illud positive ei immittit et infligit, dum eum castigat. Ergo hoc ipso aliquo modo illi irascitur, estque adeo adhuc in Deo erga illum offensa, pro qua debeat et possit compensatio fieri. Unde Syrus et Arabicus pro *iram*, vertunt: *Plagam Domini portabo.*

Moraliter. Idipsum dicunt pœnitentes, cum a Deo morbo, paupertate, persecutione, aliisque ærumnis, ac præsertim tentatione illius concupiscentiæ, cui olim consenserunt, recurrente, affliguntur: *Iram Domini portabo, quoniam peccavi ei.* Tollam nolens grabatum meum, in quo volens jacui, et ambulabo. Ita S. Maria Ægyptiaca tot annis passa est acres tentationes libidinis, quot in ea vixerat, puta septemdecim. Ita S. Machabæi martyria sua peccatis suis ex humilitate ascribunt, 2. Mach. 7. Novi viros Religiosos, qui quoties adversi quid eis accidit, subito dicunt: Mea culpa, hæc meæ culpæ justa est pœna. Ita Mauricius Imper. videns in conspectu suo quinque filios necari a Phoca Imp. exclamabat: *Justus es, Domine, et rectum judicium tuum.* Restiterat enim olim sancto Gregorio Pontifici in juribus Ecclesiæ. Ideoque hac pœna a Deo mulctatus est, imo eamdem ipse expetiit, ut

futuram et æternam redimeret. Ita ex Theophane Baron. anno Domini 602.

Ægrotis hæc applicat S. Basilius in Regulis fusius explicatis, Interrogat. 55. *Morbi*, inquit, *sæpe peccatorum flagella sunt, quibus nihil aliud agitur, nisi ut vitam in melius commutemus, etc. Quare qui ejusmodi sunt, hi, omissis medicorum auxiliis, invectas sibi acerbitates ferre silentio debent, quandocumque se peccasse animadverterint; atque illum imitari, qui dixit: Iram Domini portabo, quoniam peccavi ei; nec non vitæ suæ prava studia emendare, et dignos pœnitentiæ fructus edere.*

Donec causam meam judicet, et vindicet: licet enim ego juste puniar respectu Dei, cui peccavi, tamen in juste hæc patiar a Chaldæis, et Idumæis, quibus nihil nocui, quique nullum in me, meumque excidium et direptionem jus habent. Chaldæi enim nullum justum belli titulum habuerunt, quo juste et licite possent Judæos invadere et vastare. Porro judicabit et vindicabit causam meam Deus, cum educet me in lucem, puta in libertatem e carcere Babylonio; nam tunc videbo justitiam ejus, justam scilicet vindictam, qua par pari reddet Chaldæis, dum eos vastabit per Cyrum, sicut ipsi nos vastarunt; atque Idumæis, dum eos a Chaldæis pariter in captivitatem abductos, in ea relinquet, nec in patriam reducet, uti reducet me. Rursum dum eos per Judam aliosque Machabæos, mihi meæque legi subjugabit, 1. Machab. 5. 3. Tunc ergo inimica mea, id est hostilis Babylon; vel potius æmula et invida Idumæa, aspiciet enim mœrore et pudore suas clades et ærumnas, et operietur confusione, quæ mihi insultans nunc dicit ad me: Ubi est Dominus deus tuus? Liberet et te ab hoc excidio. Videbit enim meam libertatem et felicitatem sub Cyro; unde tunc rumpetur invidia. Nam oculi mei videbunt in eam, q. d. Ego in alto Sionis et felicitatis culmine rursum constituta, despiciam Idumæam humi jacentem, afflictam, et pene exanimem, dicamque; Nunc erit in conculcationem ut lutum platearum,] quæ me superbe olim despexit, irrisit et afflixit. Nam paulo post eidem Hierosolymæ conculcarunt Idumæam Chaldæi, et postea Machabæi.

11. Dies, ut ædificentur maceriæ tuæ,] Primo Theodor. pergit hæc de Idumæa accipere, q. d. Veniet tibi, o Edom, dies obsidionis Chaldæorum, quo macerias et murorum ruinas instaurabis, ut iis te tuearis, et Chaldæis resistas: sed frustra; nam muros vel disjicient, vel transcendent Chaldæi, teque capient et diripient.

Secundo, S. Hier. uti præcedentia, ita et hæc accipit de Babylone, q. d. Veniet tibi, o Babylon dies, quo te obsidebunt Cyrus et Darius, ac consequenter quo cogaris instaurare tuos muros. Sed frustra: nam capiet et vastabit te Cyrus: *In illa die longe fiet lex*, q. d. Deinceps non pones leges et jura Cyro et Persis, sed ab eis accipies.

Tertio, et germane, cum eodem S. Hieron. Chaldæo, Remig. Rupert. Hugone, Clario, Ribera, et aliis hæc accipe de Jerusalem, ejusque restauratione per Esdram et Nehemiam, q. d. Brevi, o Jerusalem excisa, et in Babylonem abducta, veniet tibi dies læta et felix, qua a Cyro laxata, et remissa in solum patrium, maceriam, id est ruinas, et parietes ac ædificiorum tuorum ex incendio reliquos restaures.

In die illa longe fiet lex.] Hoc est, *jussio imperiosa*, ut vertit Theodotion et Symmach. Chaldæorum scilicet, qui tibi tyrannice imperabant, q. d. Non eris amplius imperio, legibus et edictis Chaldæorum subjecta. Unde Tigurina vertit: *Dies est ut reficiantur spes tuæ, ab hostibus dirutæ, quo die decretum procul erit;* Pagninus vero: *Die illa qua ædificabit Dominus macerias tuas, elongabitur tributum*, q. d. Non pendes amplius tributum quod Chaldæis pendere solebas.

12. In die illa (libertatis et reditus e Babylone in patriam) et usque ad te veniet de Assur: Ita legendum cum Roman. Hebræis et Græcis, non, *ad te veniet Assur*, uti legunt multi. Sensus est, q. d. In die illa restaurationis tuæ, o Jerusalem, non tantum liberaberis ab hoste, ejusque jugo, lege et imperio; sed etiam captivi tui sparsi per Assyriam, Mediam, Persidem, etc. inde ad te redibunt, et ad alias suas Judææ civitates munitas, quin et ex iis spargent se usque ad flumen suum, scilicet Jordanem, ait S. Hier vel potius usque ad Euphratem, Jordanis enim non fuit limes, sed potius medium terræ sanctæ; limes vero ei a Deo statutus ad Orientem fuit Euphrates, Josue 1. 4. Ita Chaldæus, et Vatabl. et ab uno mari diffundes tuos cives usque ad mare alterum, puta a mari Galilææ, quod est Orientale, usque ad mare Mediterraneum, quod est Occidentale; atque ab uno monte usque ad alium, puta a monte Libano, qui terminus est Judææ ad Septemtrionem, usque ad montem Idumææ, qui terminus est ejusdem ad Meridiem: ita Theodor. q. d. Spargeris, o Jerusalem, o Synagoga, per totam tuam terram et ditionem olim tibi a Deo assignatam, quaquaversum ad omnes ejus mundi plagas. Notat enim hic quatuor terminos et limites terræ sanctæ Judæis promissæ: ejus enim terminus ab Oriente, est mare Galilææ, sive Tiberiadis: ad Occidentem, mare Mediterraneum: ad Septemtrionem, Libanus: ad Meridiem, montes Idumææ. Ad montem de monte.] Pro eo hebr. est הר ההר *har hahar*, quod Pagnin. et Vatabl. vertunt: *Usque ad Hor montem*. Verum Hor mons nusquam ponitur terminus terræ sanctæ, ac longe ab ea distat, situsque est in Arabia. Rursum Vatabl. hæc omnia accipit de Chaldæis, eorumque victoriis, q. d. Hæc afflictio Chaldæorum perveniet usque ad terram sanctam: ipsi enim vastabunt omnia ab Assyria usque ad civitates munitas Ægypti et usque ad Judæam ejusque limites. Verum ad Hierosolymæ restaurationem hæc spectare, patet ex v. 11. *Dies, ut ædificentur maceriæ tuæ*, o Jerusalem. Eadem enim cum illa est dies hæc, in qua cives ejus ab Assur profugos, ad Jerusalem redituros prædicit. Idem patet ex v. 14. et seq. Insuper a Castro, per *montem de monte* accipit montem montium, puta montem Sion, qui situs est in medio montium, ejusque eminet quasi rex et princeps. Tertio, aliqui Recentiores τὸ *ad montem de monte*, sic exponunt, q. d. A monte Carmelo, usque ad montem Libanum. Verum nec Sion, nec Carmelus fuerunt limites terræ sanctæ: sed potius in meditullio ejus siti sunt. Quare prior sensus, quem initio assignavi, genuinus est. Quod enim aliqui per Assur accipiunt Sennacherib, sicque exponunt, q. d. Veniet tibi, o Jerusalem, dies obsidionis et vastationis Sennacherib,

qui conculcabit legem Dei, terramque sanctam; rapiet enim omnes civitates Judææ munitas, unde, tota terra erit in desolationem. Hic inquam, sensus minus congruus est, nam ut alia taceam, de Sennacherib, ejusque strage jam pridem agit c. 2. v. 13.

13. Et terra erit in desolationem, *Terra*, non Judæa, sed ei inimica et hostilis, e qua Judæi liberati a Cyro redibunt læti et felices in Jerusalem, eamque restaurabunt, q. d. Cum Jerusalem restaurabitur, tunc Babylon, quæ eam vastavit, desolabitur a Cyro, propter habitatores suos, propter impios Chaldæos, qui populum Dei fidelem et pium afflixerunt, et propter fructum cogitationum eorum.] puta propter perversa eorum opera: hæc enim sunt fructus et effectus cogitationum et machinationum pravarum, q. d. Babylon ob tyrannidem et scelera sua vastabitur.

14. Pasce populum tuum in virga tua. Sunt hæc verba oratio Prophetæ, quibus Michæas Deum obsecrat, ut virga sua pastorali, id est, providentia sua paterna, suoque sceptro, quod dedit tribui Juda, et Davidis posteris, ut censent Theodor. puta per Zorobabel, ejusque posteros pascat regatque Judæos, qui sunt Dei populus, hæreditas et Ecclesia habitantes solos in saltu,] id est, qui cum soli, et omni ope destituti, quasi in saltu inter feras, scilicet inter Gentiles et idololatras Babylonios captivi tenentur. Ita Vatabl. et Dionys. Aut, qui separati a Gentibus soli te colunt, tecumque quasi cum suo pastore versantur, uti solæ sunt oves in saltu cum suo pastore. Ita Theod. et Clarius.

Alleg. S. Hieron. Haymo, Remig. Rupert. Hugo et Arias, censent hæc esse verba Patris æterni ad Christum Filium, q. d. Ego te, o fili, jam incarnatum pastorem meum constituo, jubeoque ut pascas oves meas, puta fideles Christianos baculo pastorali, puta potestate Evangelica, quam summam tibi trado. Hinc Christus abiens in cœlum, hanc potestatem totidem verbis in S. Petrum resignavit, eumque in hoc pastorali officio vicarium constituit dicens: *Pasce oves meas*, Joan. 21. 17.

In medio Carmeli.] Refer hæc verba, non ad *pascentur*, quod sequitur, nec ad *habitantes*, quod præcedit, sed remotius ad *pasce*. Ita Rom. q. d. Eia, Domine, redeant Judæi ad Carmelum, suosque agros et urbes, ibique eos pasce, quasi in Carmelo, id est large et affluenter. Carmelus enim, utpote mons fertilis, ob opima gregum pascua, fertilitatis et abundantiæ est symbolum. Aut efficacius, q. d. O Domine, pasce tuos Judæos in Babylone, quasi in horrido et spinoso saltu constitutos, pasce, inquam, eos ibi ita secure et largiter, ac si essent in Carmelo patrio, herbido et luxuriante: fac ut Babylon eis sit Carmelus, sicut fecisti, ut tribus pueris fornax Babylonis esset hortus roru-lentus, imo paradisus, Daniel. 3. 50. Ita Deus S. Tiburtio Martyri prunas ardentes vertit in rosas; et S. Laurentio ignem in rorem et refrigerium; quin et S. Cæciliæ, S. Agneti, S. Luciæ, aliisque S. Virginibus et Martyribus tormenta in gaudia, eculeos in epulas, cruces in delicias commutavit. Tanta est Dei nostri vis et potentia, tanta bonitas, tanta dulcedo in suos fideles et filios. Priori sensui paulo magis favet id quod sequitur.

Pascentur (Judæi, cum eos e Babylone reduxeris in Judæam) Basan et Galaad, qui sunt montes pingues, et pecorum divites, *Basan*, id est, in Basan, q. d. Sicut oves in Basan et Galaad pascuntur et pinguescunt, sic et Judæi ibidem iisdem ovibus omnique rerum copia a Deo pascentur, juxta dies antiquos;] id est, sicut olim sub Davide et Salomone ibidem pascebantur. Aut *pascentur*, id est, depascentur *Basan et Galaad*, et cæteros fertilissimos Judææ montes et agros, hoc est, pingues Judææ fruges, proventus et fructus colligent et comedent. Perstat in metaphora pastoris, ovium, et pascuorum: Deum enim comparavit pastori, Judæos ovibus, Judæam pascuis Carmeli, Basan et Galaad: hæc enim depascuntur oves.

15. Secundum dies egressionis tuæ de terra Ægypti,] q. d. Sicut Judæos ex Ægypto per tot plagas et portenta a Mose edita miraculose eduxi; ita pariter eorum posteros ex Babylone per multa mira, imo miracula educam. Nam primo, conciliabo eis Cyrum et Darium idololatras, ut eos, Babylone liberent. Secundo, in itinere et reditu eis adero, ut parvuli, fœminæ, senes, et debiles, sine noxa læti et alacres illud, licet longum et molestum conficiant, uti confecerunt patres eorum in deserto, cum ex Ægypto pergerent in Chanaan. Tertio, cum in Judæam appulerint, gentes vicinas, hostiles et invidas frænabo, ne eis nocere, neve fabricam Jerusalem et templi impedire queant. Hæc enim ita contigisse patet 1. Esdræ 4. et 5. et Baruch 5. Ita Theodor. Lyran. et Vatabl.

Allegor. Christus multo magis admiranda fecit, quam Moses vel Esdras, in liberatione hominum e captivitate diaboli: nam, ut taceam mira incarnationis, nativitatis, prædicationis, transfigurationis, passionis, resurrectionis, ascensionis, missionis Spiritus Sancti mysteria, et miracula ab eo, dum viveret, patrata; post mortem per paucos Apostolos abjectos et pauperes, prostravit omnem potentiam et sapientiam mundi, imo inferni et dæmonum, regesque ac sapientes, totumque orbem suæ cruci salutiferæ subjecit. Ita S. Hieron. Haymo, Albert. Rupert. et alii. Unde sequitur:

16. Videbunt gentes, et confundentur super omni fortitudine sua,] quia scilicet per eam non poterunt nocere Hebræis, nec postea vincere Christianos. Videbunt enim longe majorem fortitudinem et robur a Deo datum Hebræis, et Apostolis ac Christianis, quo ipsi invicti omnia vincent, adeo ut etiam per mortes et martyria superent tyrannos, multosque ex eis ad Christi fidem convertant. Nam, ut ait Tertul. *Sanguis Martyrum est semen Christianorum*. Et, ut ait S. Gregor. *Grana singula, dum cadunt, multiplicata resurgunt*. Et ut S. Leo serm. de S. Petro et Paulo: *Ecclesia persecutionibus non minuitur, sed augetur*. Sic et cujusque in ea fidelis *crescit adversis agitata virtus*, quæ alioqui sine adversario marcescit.

Ponent manum super os,] q. d. Præ confusione, consternatione et admiratione tantorum mirabilium, obmutescent et obstupescent, ut mutire non audeant.

Aures eorum surdæ erunt,] q. d. Pari modo obsurdescent, ut quasi attoniti perdant usum oris et aurium, ut nec loqui nec audire queant. Secundo, quasi præ invidia et dolore obturabunt aures, ne audiant hæc mirabilia, prosperosque successus Hebræorum in

Jerusalem, et postea Christianorum in lege Evangelica: hæc enim cruciabunt Gentes idololatras, et invidas, eruntque quasi sudes in oculis, et quasi tonitru in auribus eorum.

17. Lingent pulverem sicut serpentes.] Est catachresis, significans summam subjectionem Gentium sub victoribus Judæis, qualis eis contigit sub Juda, Jonatha, et posteris eorum, ut patet ex libris Mach. q. d. Adeo Idumæi, Ammonitæ, Moabitæ, aliæque vicinæ gentes, olim hostiles, percellentur metu Judæ, Jonathæ et Judæorum, ut coram eis supplices ac in terram prosternant, et more Gentium fronte humum feriant, itaque ore terram tangere et lambere videantur. Idem alleg. verius fuit in Christo et Apostolis: de his enim ait Psaltes Ps. 71. 9. *Coram illo procident Æthiopes, et inimici ejus terram lingent.* Et Isaias c. 49. 23. *Vultu in terram demisso adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent.* Vide ibi dicta. Ita S. Hier. Sic navis dicitur oram lambere vel lingere, cum juxta littus navigat; et fluvius lambere terram, quam alluit; et flamma lambere ea quæ attingit vel afflat. Sic Virg. 2. Æneid. Visa est, inquit, *Iuli*

Lambere flamma comas, et circum tempora pasci.

Alludit ad serpentes, qui proprie terram lingunt et comedunt, juxta illud Gen. 3. *Terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ.*

Velut reptilia terræ perturbabuntur in ædibus suis.] Aliqui legunt *proturbabuntur*. Ita Haymo, Remig. et veteres codices; quod aliqui sic explicant, q. d. Sicut nonnullæ terræ, uti Melitensis ex benedictione S. Pauli; Hibernica, ex benedictione S. Patricii; Ebusitana in Balearibus, teste Solino Polyhist. cap. 26. et terra sigillata, qua vulgo Medici utuntur, non patitur venena, nec serpentes; sed eos fugat ac propulsat: ita Judæi e Babylone redeuntes in Judæam, propulsabunt Gentes, quæ eam occupaverant, eogentque eas sibi avitum locum et terram cedere. Verum legendum cum Romanis *perturbabuntur*, id est, sacro quodam horrore et reverentia, tam Dei, quam populi ejus fidelis, puta Judæorum, et alleg. Apostolorum et Christianorum, percellentur. hebr. enim est ירגזו *iirgezu*, id est, *contremiscent*. Unde Sept. vertunt: *turbabuntur in conclusionibus suis*; Chaldæus: *commovebuntur de ædibus suis*; Tigurina et Vatabl. *Contremiscent in clausuris suis*, id est, in urbibus in quibus clausi erunt præ timore, q. d. Sicut serpentes et reptilia ad hominis aspectum expavescunt, ac pavida se in sua antra et cavernas abdunt: ita Gentes expavescent et venerabuntur Judæos Babylone redeuntes, et allegor. multoque magis Apostolos sanctosque Christianos. Unde sequitur: *Dominum Deum nostrum formidabunt.* Addit Sanchez alludi ad cervos, qui halitu suo serpentes e cavernis extrahunt: *Elephantorum anima serpentes extrahit, cervorum item urit;* ait Plin. l. 11. c. 53. Unde et cervus dicitur ἔλαφος, ἀπὸ τοῦ ἕλκειν ὄφεις, id est, ab extrahendo serpentes, q. d. Tam facile Machabæi suos hostes e latibulis extrahent, quam facile cervi solo anhelitu e cavernis educunt serpentes. Alleg. id verius de Apostolis, gentes barbaras e suis antris suaque barbarie ad humanitatem sanctitatemque convertentibus.

Dominum Deum nostrum formidabunt.] Ita legendum cum Romanis, Hebr. et Sept. non *desiderabunt*, uti legunt Plantin. et alia pleraque Biblia. Hebr. est: *Ante Dominum Deum nostrum pavebunt.* Ita Tigurina; vel, ut Pagnin. *A Domino Deo nostro formidabunt.* Hic metus et formido signum est tum pavoris, tum reverentiæ. In Scriptura enim metus Dei, idem est quod reverentia Dei; et timere Deum, idem est quod revereri Deum. Alludit ad Chaldæos, Persas, aliasque gentes ad judaismum conversas sub Cyro, 1. Esdræ 6. 21. et sub Esther c. 8. 17.

Et timebunt te,] o Israel, o populo fidelis, o Ecclesia.

18. Quis Deus similis tui?] Sunt verba, non gentium perculsarum, et formidantium Deum Israel, sed Prophetæ, qui ex tanta Dei in populum suum clementia et liberalitate, qua Judæos Babylone liberatos sospitavit et provexit, in doxologiam Deique laudem gratulabundus erumpit. Ita Theod. Lyran. et Vatabl. Ac simul Alleg. vaticinatur de Christo, Christique redemptione. Unde Chald. v. 19. vertit: *Revertetur verbum ejus ut misereatur nostri*, q. d. Verbum Dei incarnabitur, itaque ad nos revertetur, ut nos redimat. Ita S. Hier. Remig. Rupert. Hugo. et alii plerique hoc de Christo exponunt. Christus enim est, qui aufert iniquitates nostras, et projicit in profundum maris omnia peccata nostra. Nimirum Ipse est veritas Jacob, et misericordia Abrahæ promissa.

Qui aufers iniquitatem, et transis, id est, præteris, dissimulas, condonas; Sept. *Transcendis*; Chald. *Missa facis.* Vatabl. *Oblivisceris et sub pedibus ponis* (hebr. enim est: *Transis super peccatum*, scilicet illud calcando, delendo et obterendo) peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ,] id est, peccatum Israelis, sive populi e captivitate relicti et reliqui. Per peccatum, tum culpam intellige: multi enim Judæorum, malo captivitatis afflicti, resipuerunt, et pœnitentiam egerunt cum Daniele c. 9. tum pœnam culpæ, puta captivitatem Babylonicam: hanc enim obstulit Deus, dum Judæos in libertatem asseruit.

Non immittet ultra furorem suum.] Qualem immisit per Chaldæos; supple, nisi Judæi ad sua scelera redierint, uti de facto redierunt quocirca majorem furorem in eos immisit. dum eos per Titum et Romanos plane excidit et delevit. Quocirca hæc allegorice veriora sunt in Christo et Christianis.

19. Deponet (hebr. יכבוש *iichbos*, id est, subjugabit, sub pedibus ponet, conculcabit) iniquitates nostras.] Ita Vatabl. Septuag. *submerget*; Chald. *Subjiciet iniquitates nostras suæ misericordiæ.* Hæc enim quasi longe major peccatis omnibus dominatur, eaque dominando condonat et abolet.

Et projiciet in profundum maris omnia peccata nostra.] Est catachresis, q. d. Faciet Deus ut omnino aboleatur peccatum, nec amplius sit, vel exstet. Sic enim aboletur, quod in fundum maris demergitur. Unde illud Horat. l. 1. Carm. 1.

Sive flamma, seu mari libet Adriano.

Mos quoque fuit Judæis, ut quæcumque abominanda essent, dira nefastaque, in mare saltum quod proximum erat, puta in lacum Asphaltitem, demergerent. Ita ex Rabbinis in Misnaioth Arias. Sic Indi peccata sua scripto exarata, vel alio symbolo expressa in flu-

men jactant, ut illud ea deferat ad mare, ubi æterna premantur oblivione. Testis est noster Acosta l. 5. de Novo orbe c. 25. Proprie vero Propheta alludit ad demersionem Pharaonis in mare Rubrum, quæ fuit typus baptismi sanguine Christi rubricati, quo merguntur Ægyptii, id est, peccata. Unde alleg. Theodor. et Rupert. Per *profundum maris* accipiunt hic baptismum, q. d. Mergam peccata vestra in baptismo, sicut Pharaonem cum suis mersi in mari. Ita quoque explicat S. Basil. hom. 1. in Psal. 28. Unde S. August. conc. 1. in Psal. 113. docet *sicut Ægyptios in mari rubro, ita delicta nostra in Baptismo esse demersa et extincta*. Quod nota contra Hæreticos nostros, qui putant peccata baptismo tantum tegi et occultari per justitiam Christi nobis imputatam, quasi per pallium, sed reipsa manere, at vivere in anima per concupiscentiam illi inhærentem. Contrarium enim ait hic Propheta, et contrarium accidit Pharaoni et Ægyptiis: ipsi enim aquis maris, non tecti et occultati, sed occisi et extincti fuerunt: ergo simili modo in Baptismo, et aliis Sacramentis; peccata non absconduntur, sed vero delentur et exstinguuntur.

20. DABIS VERITATEM JACOB (hebr. *leiaacob*, id est, *Jacobo*) MISERICORDIAM (Arabicus *gratiam*) ABRAHAM (hebr. *leabraham*, id est, *Abrahamo*, ita et Syrus) præstando scilicet ea, QUÆ JURASTI PATRIBUS NOSTRIS, Abrahamo, Isaaco, Jacobo, Mosi, Davidi, etc. A DIEBUS ANTIQUIS,] q. d. Vere et fideliter implebis in Jacobo, id est, in Jacobi posteris, puta Judæis, ea quæ misericorditer Abrahæ, Jacobo, aliisque patribus promisisti, tum de Judæorum cura, protectione et liberatione e captivitate, v. g. Babylonica, tum maxime de Christo ex eorum semine nascituro, quod scilicet ille nos a peccatis malisque omnibus liberaret, omnique gratia, salute, felicitate et gloria sempiterna donaret. Hæc enim est promissio facta Abrahæ, Gen. 22. v. 18. ubi dicitur: *Benedicentur in semine tuo*, puta in Christo ex te nascituro, uti explicat Apostolus Gal. 3. v. 16. *omnes gentes*, indeque dictus est Abraham, quasi אב רב המון *ab rab hamon*, id est, pater magnæ multitudinis, puta pater multarum gentium, quæ scilicet fidem Abrahæ imitantur, creduntque in Christum, Abrahæ filium. Nota. Promissionem Dei vocat *misericordiam*; quia gratis et ex mera misericordia Deus bona jam dicta promisit Abrahæ, et quia gentes, non ex merito, sed ex misericordia eadem, puta gratiam, justitiam et salutem Christi participant. Eamdem vocat *veritatem*, id est fidelitatem; quia fidelissime a Deo erat adimplenda, uti jam adimpleta est. Ita S. Hieron. Theodor. Remig. Rupert. Lyran. Sed cur *misericordiam* tribuit Abrahæ, *veritatem* Jacob? Resp. primo subtiliter S. Hieron. et Hebræi, quia prima promissio Dei facta Abrahæ, fuit non ex ejus merito, nec ex debitu, sed ex misericordia; posita autem hac promissione, facta est veritas, id est, ex fidelitate debita. Quod ergo erat gratia Abrahamo, factum est veritas, sive fides, et debitum nepoti ejus, puta Jacobo et Jacobæis. Itaque promissa Dei, maxime Christus est misericordia Dei; quia a Deo misericorditer promissus est et datus orbi. Idem quoque est veritas, quia in eo fideliter implevit Deus omnia, deditque bona cuncta quæ promisit. Hoc est, quod de eo ejusque adventus causa, canit Zacharias Lucæ 1. 72. *Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, et memorari testamenti* (promissionis et pacti) *sui sancti:* quod testamentum est magnum illud *jusjurandum, quod juravit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis.* In Christo enim omnes promissiones, et magnificæ pollicitationes Patriarchis et Prophetis factæ, finiuntur et adimplentur. Meminit Abrahæ et Jacob, non Isaac; tum quia Isaac medius inter Abraham et Jacob, in iis includitur et subintelligitur, tum quia clariores promissiones factæ sunt Abrahæ et Jacob quam Isaaco, tum denique quia promissiones factæ Isaaco, in solum Jacobum omnesque ejus posteros descenderunt: ab iis enim exclusus fuit Esau, alter, isque primogenitus Isaaci filius.

Secundo, solidius et verius, Jacobo tribuit *veritatem*, Abrahæ *misericordiam*, quia per Jacob intelligit posteros ejus, qui ab eo quasi proximo parente Jacobæi et Israelitæ, imo Jacob et Israel (Jacob enim alio nomine dictus est Israel) proprio nomine sunt appellati. Atque hac de causa Jacobum præponit Abrahæ, quia per Jacob intelligit posteros ejus: hi enim proprie ab eo dicti sunt Jacobæi et Israelitæ, non ab Abrahamo avo Abrahæi. Nam hæ promissiones exhibitæ et completæ sunt, non in ipso Jacobo, sed diu in posteris ejus. Ita Theodor. Albert. Vatabl. et a Castro. Sensus ergo est, q. d. Dabis veritatem, id est, fideliter implebis in Jacob, id est, in Jacobæis, ea quæ misericorditer primitus Abrahæ Patriarchæ et avo eorum promisisti; maxime de Christo, Christique redemptione et salute.

Mystice, Jacob refert et repræsentat Judæos, quasi proprius eorum parens, quibus proprie Deus fecit hæc promissa de Christo: unde eis tribuitur veritas, id est, fidelitas promissionum. Abraham repræsentat Gentes, inde enim dictus est Abraham, q. d. Pater multarum gentium. Gentes autem ex gratia admissæ et adscitæ sunt ad hæc promissa Christi: unde eis tribuitur eorumdem misericordia, juxta illud Pauli Rom. 15. v. 8. *Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis*, id est, circumcisorum, puta Judæorum, *propter veritatem Dei ad confirmandas promissiones patrum; Gentes autem super misericordia honorare Deum*. Ita S. Hieronymus. Haymo, Remig. et Rupert.

Moral. disce hic quantum beneficium sit peccatorum remissio, quantasque pro eo Deo gratias agere debeamus. Sicut enim summum malorum omnium est peccatum, ita summum bonorum omnium est ejus remissio. Peccatum enim gravissime offendit immensam illam majestatem, bonitatem et sanctitatem divinam, estque quasi quoddam deicidium, imo vere et proprie fuit christicidium; nullo enim pretio, nisi sanguine et morte Christi, elui et expiari potuit, de quo plura dixi Jer. 2. initio capitis. Adde, hæc remissio non fit, nisi per gratiam Dei animæ infusam, per quam fimus filii et hæredes Dei, adeoque, ut ait S. Petrus epist. 2. c. 1. 4. consortes divinæ naturæ. Hoc est quod ait Michæas: *Quis Deus similis tui, qui aufers iniquitatem? etc.* Majus enim opus Dei est justificatio impii, quam creatio cœli et terræ, uti ex S. Aug. demonstrat D. Thom. 1. 2. q. 113 a. 9. Porro Deus non tantum peccatum, quod est quasi hostis perniciosissimus animam invadens et occupans, ab ea aufert et expellit; sed et ab ea ita elongat, ut illud in profundum maris projiciat, ut ait hic Propheta: imo in die judicii projiciet illud

eum omnibus peccatoribus in abyssum inferni. Hæc est veritas Jacobo et misericordia Abrahæ promissa, de qua Zacharias, Luc. 1. 77 *Ad dandam scientiam salutis plebi ejus, in remissionem peccatorum eorum: per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitavit nos, oriens ex alto. Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.* Et v. 74. *Ut sine timore, de manu inimicorum nostrorum liberati, serviamus illi: in sanctitate et justitia coram ipso, omnibus diebus nostris.* Quocirca omnes Sancti pœnitentes mire hoc Dei beneficium in se celebrarunt. S. Petrus quotidie: audiens galli cantum, memor suæ negationis Christi, resolvebatur in lacrymas; ideoque totum se ejus prædicationi, amori et obsequio, usque ad mortem crucis devovit. Unde ep. 1. c. 2. 9. de hac gratia exsultans et Gentilibus congratulans: *Vos*, ait, *genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, ut virtutes annuntietis ejus, qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum. Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei: qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti.* S. Paulus ita suam conversionem admiratur, itaque de ea sibi gratulatur, ut in has voces erumpat: *Fidelis sermo, et omni acceptione dignus, quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum, sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Christus Jesus omnem patientiam, ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam æternam. Regi autem sæculorum, immortali, invisibili, soli Deo honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen.* Lege totum c. 1. ad Ephes. in quo hoc beneficium remissionis obstupescit. et profundis sensibus verbisque eructat. S. Magdalena de remissione accepta a Christo certa, totam vitam in eremo, in lacrymis, gratiarum actione, amore et contemplatione transegit, usurpans illud Cant. 1. 12. *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi inter ubera mea commorabitur; fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo.* S. Maria Ægyptiaca pœnitens simili modo 47. annos in solitudine consumpsit, jugiter habens illud in mente: *Misericordias Domini in æternum cantabo. Misericordiæ Domini quia non sumus consumpti. Trahe me post te: curremus in odorem unguentorum tuorum. Inveni quem diligit anima mea, tenui eum, nec dimittam donec introducam illum in domum matris meæ, et in cubiculum genitricis meæ.* Hosce imitentur, qui aliquando peccarunt, præsertim mortaliter et graviter; ideoque Deo in humilitate, pœnitentia, gratiarum actione, amore et fervore, præsertim ut animas proximorum e peccati abysso extrahant, Deoque pro compensatione offerant, tota vita læti alacresque deserviant.

COMMENTARIA

IN

NAHUM PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

Jonas contra Niniven prædicans, eique excidium post quadraginta dies intentans, eamdem ad pœnitentiam convertit; per quam ipsa Jonæ minas et excidium evasit et avertit. Verum postea ad ingenium, ac ad scelera et tyrannidem suam rediens, Dei iram rursum in se concitavit, præsertim cum tyrannice alias gentes, ac nominatim Israelitas, puta decem tribus, invasit et excidit. Quocirca post Jonam submisit Deus Nahum, qui Jonæ minas contra Niniven renovaret et revocaret. Porro Niniven non esse excisam ob primam in scelera recidivam, quæ post aetam, prædicante Jona, pœnitentiam mox subsecuta est, fuse probat Ribera c. 2. n. 5. et seq. quem sequitur Torniellus anno mundi 3321. Sed ob aliam longe posteriorem prævaricationem. Nam propter illum priorem Ninivitarum sub Sardanapalo relapsum, Deus illico punivit eos; dum permisit eos ab Arbace Medo et Beleso Babylonio subjugari. Hi enim ceperunt Niniven, et Sardanapalum ad mortem sibi consciscendam compulerunt. Verum Ninive ab Arbace vastata postea refloruit, pluresque habuit reges potentissimos, nimirum Phul, Teglatphalasar, Salmanasar, Sennacherib et Asarhaddon, qui Israelitas vexarunt et oppresserunt, ut patet ex l. 4. Regum; ac sub iis ad pristina scelera et tyrannidem rediit. Quocirca Dei vindictam et excidium ei, totique Assyriæ (hujus enim metropolis erat Ninive) rursum comminatur hic Nahum; qui quasi novus Jonas novum proclamans supplicium, hasce minas ei intentavit post abductas decem tribus in Assyriam, quod contigit anno 6 Ezechiæ. Unde liquet eum prophetasse post annum sextum Ezechiæ; sed ante annum ejus decimum quartum, quo Sennacherib rex Assyriorum invasit Judæam, et Jerusalem obsedit: nam hunc ejus adventum, et Jerusalem ac Ezechiæ ab eo liberationem prædicit hic Nahum. Ita S. Hier. hic in procemio, Theod. Theoph. Remig Haymo Albertus, Hugo, Ribera, a Castro et alii passim. Audi S. Hier. *Post Jonam*, inquit, *Michæas ponitur et post Michæam Nahum, qui interpretatur consolator; jam enim decem tribus ab Assyriis deductæ fuerant in captivitatem sub Ezechia rege Juda, sub quo etiam nunc in consolationem populi transmigrati adversus Niniven visio cernitur. Nec erat parvo consolatio, tam his* (Israelitis, sive decem tribubus) *qui jam Assyriis serviebant, quam reliquis qui sub Ezechia de tribu Juda et Benjamin ab iisdem hostibus obsidebantur, ut audirent Assyrios quoque a Chaldæis esse capiendos.* Hinc rursum sequitur, ab initio prophetiæ Jonæ usque ad Nahum fluxisse annos circiter 90. Perperam ergo Hebræi in Seder-olam, et ex iis Vatabl. Arias et Genebrard. in Chron. numerant tantum 40. quia putant Nahum, Joelem et Habacuc, prophetasse sub Manasse, filio Ezechiæ, sed ejus, utpote improbi, nomen tacuisse. Nam Jonas, ut ostendi in ejus procemio, cœpit prophetare tempore Jeroboam, et Sardanapali, sub initium regni Oziæ regis Juda: quare cum Ozias regnarit 52. annis, deinde Joathan filius ejus annis 16 post Joathan Achaz annis 16. post Achaz successerit Ezechias, cujus anno sexto, vel paulo post prophetavit Nahum; si colligas hos omnes annos, conficies 90. quos dixi. Torniellus anno mundi 3321. censet Nahum cœpisse prophetare uno anno antequam Sennacherib obsideret Jerusalem, puta anno 13. Ezechiæ: nam anno ejus 14. Sennacherib obsedit Jerusalem. Quod si verum est, sequitur inter Nahum et initium Jonæ fluxisse annos 97. Porro prophetia hæc Nahum impleta est, ac Ninive cum regno Assyriorum eversa, sub annum 5. post excidium Jerusalem factum a Chaldæis, ut ostendam cap 2. initio. Quare ab hac Nahum prophetia, usque ad ejus complementum, puta usque ad excidium Ninives, fluxerunt anni circiter 138. Cœpit enim Nahum sub annum sextum Ezechiæ, qui deinde adhuc 23. (nam universim regnavit annis 29.) annis regnavit: successit ei filius Manasses, qui regnavit annis 55. huic successit Amon annis duobus: huic Josias annis 31. huic Joakim annis 11. huic Sedecias annis 11. sub quo anno 11. excisa est Jerusalem a Chaldæis, ac deinde post annos 5 ab eisdem eversa est Ninive. Adde hos annos, habebis 138. quos dixi. Ex dictis sequitur errare Clementem Alex. qui l. 1. Stromatum censet Nahum prophetasse post Ezechielem, puta post annum 5. transmigrationis Joachin in Babylonem. Minus recte quoque Josephus l. 9. Antiq. 11. scribit Nahum cœpisse prophetare sub Joathan, qui fuit avus Ezechiæ.

De Nahum ita scribit S. Epiphan. in Vita ejus: *Nahum natus erat ab Elkesi trans Jordanem fluvium, versus Begabar, de tribu Simeon. Hic est Propheta ille, qui post Jonam ostentum ac prodigium dedit super Ninive, quod ab aquis dulcibus, igneque terreno olim vastaretur. Id quod tandem contigit, quippe cum terræ motu undique ambiente, mox etiam aqua de solitudine superveniens superiores omnes urbis locos occupavit. Expiravit vero Nahum oni-*

mam in pace, et in Begabar, sedibus ille suis placidis in morte quieseit. Verum de hoc ostento, quod scilicet Ninive aquis dulcibus igne et terræ motu everteretur, nihil expresse apud Nahum, vel apud Josephum legimus. Eadem tamen habet Dorotheus in vita Nahum; qui et modum addit: *Nam stagnum,* inquit, *quo civitas illa* (Ninive) *circumdata erat, facto terræ motu, submersit eam, ac perdidit; et ignis e solitudine ortus superiorem illius partem consumpsit.* Et aliquid tale insinuat Nahum cap. 1 v. 4. et c. 2. v. 13. et c. 2. v. 15. uti ibi dicam. Ibidem Dorotheus asserit Nahum de resurrectione prophetasse c 1. v. 15.

Tropolog. et Anagog. S. Hieron. *Sciendum est,* inquit (*quoniam Ninive de Hebræo speciosam sonat; speciosus autem hic mundus dicitur. Unde et apud Græcos* Κοσμος *ab ornatu nomen accepit*) *quidquid nunc adversus Niniven dicitur, de mundo figuraliter prædicari. Quam ob causam assumptio, quam Septuag. interpretantur* λημμα, *et Aquila* αρμα *apud Hebræos* משא *massa ponitur, id est, grave onus; eo quod eam adversus quam videtur premat, nec sinat elevare cervicem.* Et mox: *De consummatione itaque mundi, secundum anagogen, a Paulo et Eustochium, in consolationem Sanctorum prophetia texitur, ut quæcumque in mundo vident, quasi prætereuntia et caduca contemnant, et præparent se ad judicii diem, ubi ultor adversus veros Assyrios futurus Dominus est.* Idem epistola ad Paulinum: *Nahum,* inquit, *consolator orbis increpat civitatem sanguinum, et post eversionem illius loquitur: Ecce super montes pedes evangelizantis, et annunciantis pacem. Nahum* enim vel hebr. *Nachum,* deducitur a rad. נחם *nacham,* id est, consolatus est. Nahum ergo idem est quod Noe, id est consolator, per apocopen. De Noe enim dicitur Genes. 5. 29. *Vocavitque nomen ejus Noe, dicens; iste consolabitur nos ab operibus et laboribus manuum nostrarum in terra cui maledixit Dominus.* Vide ibi dicta. Rursum quia *nacham in piel,* significat pœnitere; hinc *Nahum* verti quoque potest *pœnitens* Unde Paguinus in Nominibus Hebr. *Nahum,* inquit, *idem est, quod consolator, aut pœnitens, aut consolationem vel pœnitentiam adeptus; aut consolatio vel pœnitentia.* Sicut enim Nahum pios Israelitas spe opis divinæ consolatur; ita impios Ninivitas terrore minarum perculit, adigitque ad pœnitentiam. Idem faciat concionator.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Duplicem Propheta huic capiti totique prophetiæ præfigit titulum. Prior est, onus Ninive, quia Ninivitis post Jonæ prædicationem, et poenitentiam, in pristina scelera delapsis, comminatur excidium a v. 1. usque ad v. 7. Posterior: liber visionis; quia a v. 7. usque ad finem capitis consolatur Israelitas, Assyriorum et Sennacherib hostis sui strage et internecione.

1 Onus Ninive: Liber visionis Nahum Elcesæi. 2. Deus æmulator, et ulciscens Dominus: ulciscens Dominus, et habens furorem: ulciscens Dominus in hostes suos et irascens ipse inimicis suis. 3. Dominus patiens, et magnus fortitudine, et mundans non faciet innocentem. Dominus in tempestate et turbine viæ ejus et nebulæ pulvis pedum ejus. 4. Increpans mare, et exsiccans illud; et omnia flumina ad desertum deducens. Infirmatus est Basan, et Carmelus: et flos Libani elanguit. 5. Montes commoti sunt ab eo, et colles desolati sunt: et contremuit terra a facie ejus, et orbis, et omnes habitantes in eo. 6. Ante faciem indignationis ejus quis stabit? Et quis resistet in ira furoris ejus? indignatio ejus effusa est ut ignis: et petræ dissolutæ sunt ab eo. 7. Bonus Dominus, et confortans in die tribulationis: et sciens sperantes in se. 8. Et in diluvio prætereunte, consummationem faciet loci ejus: et inimicos ejus persequentur tenebræ. 9. Quid cogitatis contra Dominum? consummationem ipse faciet: non consurget duplex tribulatio. 10. Quia sicut spinæ se invicem complectuntur, sic convivium eorum pariter potantium: consumentur quasi stipula ariditate plena. 11. Ex te exibit cogitans contra Dominum malitiam: mente pertractans prævaricationem. 12. Hæc dicit Dominus: Si perfecti fuerint, et ita plures; sic quoque attondentur, et pertransibit: afflixi te, et non affligam te ultra. 13. Et nunc conteram virgam ejus de dorso tuo, et vincula tua disrumpam. 14. Et præcipiet super te Dominus, non seminabitur ex nomine tuo amplius: de domo Dei tui interficiam sculptile et conflatile, ponam sepulchrum tuum

quia inhonoratus es. 15. Ecce super montes pedes evangelizantis, et annuntiantis pacem: celebra Juda festivitates tuas, et redde vota tua: quia non adjiciet ultra ut pertranseat in te Belial: universus interiit.

1. Onus Ninive.] *Onus*, id est, prophetia onerosa et calamitosa, quæ quasi grave onus et jugum imponitur collo Ninives, quasi vaccæ lascivientis, ut illam ducat ad lanienam, Deo mactet et victimet. Unde Chald. vertit *onus calicis maledictionis*. Vide quæ de voce *onus* dixi Isaiæ cap. 13. vers. 1. Pro *onus* Septuag. vertunt, λῆμμα id est, assumptio; puta, onus quod assumitur; quod aliter et varie explicat Theoph. Primo ad litteram, q. d. Assumpto, elevato, et *arrepto meus meo a spiritu, prævidit quæ Ninivæ essent obventura*. Secundo, *videtur* lemma *appellare iram Dei cum zelo, ex eo quod fortior apprehendit imbecilliorem, ut dilaniet*, q. d. Deus assumet et apprehendet Niniven, sicut accipiter apprehendit turturem, ut discerpat. Tertio mystice et alleg. *Ninive est ipsa caro quam assumpsit Christus, ut condemnaret peccatum in carne. Eadem est* liber visionis; *quia Christus est lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum*. Quarto, tropol. lemma Ninives est assumptio peccatorum ad Christi gratiam, justitiam et salutem. *Vide autem quod primum*, lemma *Ninive, deinde* liber visionis *dixerit*. *Nisi enim quis vitio spoliet, et sub jugum mittat, ad librum visionis, qui est contemplatio, non perveniet*. Hæc Theophyl. Quinto, poetice Sanchez: Lemma, inquit, est titulus, vel Summarium epigrammatis, vel emblematis, uti Martialis l. 14. suis epigrammatibus præfigit titulos, quos vocat lemmata, causamque dat;

> Lemmata si quæris cur sint adscripta, docebo;
> Ut, si malueris, lemmata sola legas.

Sic sensus erit, q. d. Libri visionis Nahum argumentum totum est contra Niniven.

Liber.] Solebant Prophetæ viva voce prophetare et concionari, ac deinde eadem in librum conscribere, ut ab auditoribus relegi et repeti, atque a posteris legi possent: hac de causa vocatur hic liber. Addit Arias, librum more Hebræo vocari epistolam, qua hoc oraculum scripsit Nahum, misitque ad Ninivitas; nec enim ipse eos adiit, uti fecit Jonas.

Visionis Nahum.] Visionem aliqui interpretati sunt exstasim; unde Montanus hæresiarcha, tempore Tertull. docuit, Prophetas in exstasi locutos, ita ut nescirent quid dicerent, sicuti faciunt energumeni a dæmone correpti, ut refert Epiphan. hæres. 48. Sed hic est error, quem Epiph. S. Hieron. S. Basil. S. Chrysost. et alii passim impugnant. Audi S. Basil. præfat. in Isaiam: *Sunt*, ait, *qui dicant eos* (Prophetas) *extra se raptos per ecstasim fuisse, humana mente a Spiritu absorpta: verum id abhorret a professione divinæ præsentiæ, ut amentem reddat, qui a Numine corripitur*. Et mox: *Qui consonum est, ut quis ex sapientiæ Spiritu simillimus insano reddatur? quin potius neque lumen cæcitatem parit, verum videndi vim a natura insitam expergefacit*. Et rursum respondens objectioni: *Porro, si quoniam Isaac in ingressu filii sui extra se raptus fuit; et quoniam David dixit in excessu suo* (omnis homo mendax) *ob id fingunt Sanctos extra se rapi; intelligant admirationem ac stuporem appellatam esse raptum*. Et S. Hieron. præfat in Isaiam: *Neque vero*, ait, *ut Montanus cum insanis fœminis* (Prisca et Maximilla, prophetissis ejus) *somnio Prophetæ, in exstasi sunt locuti, ut nescirent quid loquerentur; et cum alios erudirent, ipsi ignorarent quid dicerent, de quibus Apostolus dicit: Nescientes quid loquantur; sed juxta Salomonem* (*sapiens intelligit quæ profert de ore suo in labiis suis portabit scientiam*) *etiam ipsi sciebant quid dicerent. Si enim sapientes erant Prophetæ, quod negare non possumus, quomodo, instar brutorum animalium, quid dicerent ignorabant?* Et S. Chrys. hom. 29. in 1. ad Corinth. *Hoc vatis*, ait, *proprium est mente commoveri, et necessario compelli, et trahi tamquam furiis percitum: Propheta autem non ejusmodi est, sed sobria mente, et modesta, et firma, quæ loquitur omnia novit, ut decet*. Visio ergo Prophetarum, non fuit extasis arreptitia, sed intelligentia mentalis qua videbant, id est intelligebant ea quæ sibi a Deo ostendebantur et revelabantur, uti dixi Isaiæ 1. 1. Porro prophetiam suam Nahum vocat tum onus, tum visionem, quia illa fuit onerosa Ninivitis, eademque fuit visio consolatoria Israelitis, cum enim consolatur ex Ninives et Sennacherib strage.

Elcesæi,] oriundi ex Elcese viculo Galilææ, de quo S. Hieronym. in prooemio: *Quidam*, ait, *putant, Helkesæum patrem esse Nahum, et secundum hebræam traditionem etiam ipsum Prophetam fuisse, cum Helkesai usque hodie in Galilæa viculus sit, parvus quidem, et vix ruinis veterum ædificiorum indicans vestigia; sed tamen notus Judæis, et mihi quoque a circumducente monstratus*. Ita quoque Epiph. in vita Nahum, Chald. Theoph. Remig. Lyran. Hugo, Ribera, a Castro et alii passim. Quare minus recte nonnulli cum Vatablo censent, Nahum a familia cognominatum esse Elcesæum. Porro symbolice Elcesæus hebr. idem est quod serotinus, tardus (unde ab eadem radice derivatum nomen לקש *lekes*, vel מלקוש *malcos* significat pluviam serotinam) quare apposite denotat serotinam et tardam Dei vindictam exercendam in Niniven, quam post Jonam Nahum, quasi serotinus ei denuntiat. Deus enim tardus est ad puniendum, sed tarditatem supplicii gravitate compensat, juxta illud veterum: *Dii laneos habent pedes, sed ferreas manus*. Quocirca Arias censet Jonæ oraculum fuisse quasi pluviam temporaneam, quæ segetes germinare facit: Nahum vero prophetiam esse quasi pluviam serotinam quæ messem maturat; imminentem enim eladem et demessionem gentis et regni Ninivitis denunciat.

2. Deus æmulator, et ulciscens Dominus.] Hebr. *Deus* (vel *fortis*, hic enim est אל *el*) *zelotes, et ultor est Jehova*; Syrus: *Deus zelator et ultor*, q. d. Jehova est Deus zelotes, qui ingenti zelo tuetur fideles suos, æque ac justitiam et pietatem; ideoque infideles et tyrannos, qui fideles et insontes vexant et opprimunt, acriter punit, et ulciscitur. Zelus enim ipsius non fert fidem et justitiam ab impiis calcari, aut eorum injurias munere inultas et impunitas. Quocirca ipse, ut zelotes, gravi vindicta vos, o Assyrii et Ninivitæ,

plectet, eo quod populum ipsi fidelem, puta Israelitas, sæpius invaseritis et vastaveritis. Itaque zelus duos, eosque contrarios actus complectitur. Prior, est ingens amor et cura tuendi rem amatam, puta populum suum; posterior, ingens ira et cupido puniendi eos, qui populum a se amatum lædere et affligere ausi sunt. Unde pro *Deus zelotes*. Tigurina vertit: *Deus inique ferens injuriam*; Chald. *Deus judex*. Judicis enim est tueri justos et justitiam, ac punire injustos, eorumque injurias. Zelotes ergo idem est quod vehemens ardensque amator suorum, et ultor hostium. Unde *ulciscens* tertio hic repetit Propheta; ut significet Deum acerrimum esse ultorem, et acerrime puniturum Ninivitas, eo quod post monitionem Jonæ relapsi sint in pristina scelera, ac denuo, id est sæpius, invaserint et expilarint populum Dei. Vide hic et mirare zelum et zelotypiam, ut ita dicam, Dei nostri in suos fideles et filios, quos cum flagellavit, illico in flagella ipsa indignationem suam convertit; ideoque in hostes ejus acer vindex insurgit, illisque vehementer irascitur; perinde ac pater flagellans filium peccantem, percussi filii dolorem multo magis commiseratione sentit, quam filius ipse vapulando sentiat; unde mox furorem suum in virgam ipsam convertens, ipsam confringit, in frusta concidit et abjicit, moxque totus lacrymis perfusus, corruens in collum plangentis filii, inter dulces amplexus, mœrori ac dolori lætis gratissimisque pollicitationibus medetur. Ita facit hic Deus Israeli, quare blandiens illi vers. 12 ait: *Afflixi te, et non affligam te ultra*. Denique Deus est zelotes, quia solus ab Ecclesia, et ab anima sancta amari vult, nec in amore ullum patitur rivalem.

Habens furorem.] Hebr. בעל חמה *baal chema*, id est, vir iræ, vel dominus furoris, id est, habens furorem; *baal* enim, id est, dominus rei alicujus vocatur ille, qui illam habet et possidet. Sic maritus vocatur *baal*, id est, dominus uxoris, hoc est, habens vel possidens uxorem, q. d. Putatis, o Ninivitæ, Deum carere ira, quia tamdiu scelera vestra dissimulavit, et impunita reliquit? Fallimini: nam in se habet colligitque ingentem furorem, quem totum suo tempore, instar torrentis ignei, in vos effundet. Apis, dum mel fundit, aculeum retrahit et occultat; at si quis hoc mel rapere conetur, mox in eum aculeum distringit; ita et Deus suis fundit mella donorum, impiis vero reservat aculeum suppliciorum. Id patet in beatis et damnatis. Quanta enim est felicitas et gloria beatorum, tanta est infelicitas et miseria damnatorum; hi enim bibunt vel amarissimum iræ æque ac illi mel dulcissimum gratiæ et amoris Dei.

Mystice, Deus dicitur dominus iræ et furoris; quia illi dominatur. Homines irati et furibundi, impotes sui, reguntur ab ira et furore; at Deus ab illis non regitur, sed ea ad nutum regit, ponit, exserit, moderatur, perinde ut pastor regit ovem.

Irascens ipse inimicis suis.] Hebr. נוטר *noter*, id est, custodiens, scilicet memoriam offensarum, earumque vindictam, et ulciscendi cupidinem. Unde Pagnin. vertit: *Iram reservans inimicis suis*; Tigurina: *Injuriarum memor adversus hostes suos*; Septuag. *Tollens ipse inimicos suos*, idque *in ira vehementi*, ut ait Chald. Deus ergo in mente sua colligit, et quasi in thesauro recondit iram, ut eam suo tempore in impios totam effundat, ait Mariana.

3. Dominus patiens.] Hebr. *Jehova longis*, id est latis, *naribus*, id est, *tardus ad iram*, ut vertit Vatabl. et *longanimis*, ut vertunt Septuag. Unde Chald. vertit: *Dominus longe propellit iram*; Arabicus: *Dominus prolongans*, tolerans, patiens. Qui enim longas, id est, magnas et latas, habent nares, fumos iræ et bilis facile efflant et expirant, ideoque sunt longanimes; qui vero arctas habent, difficilius illos efflant, ideoque sunt cholerici, uti dixi, Exodi 32. v. 28. q. d. Deus, licet habeat iram et furorem, tamen longanimiter sustinet vos, vestraque scelera, o Ninivitæ, quia exspectat ut resipiscatis. Ita Athenodorus Philosophus Cæsari Augusto valedicens, hoc ei, velut aureum et divinum dedit documentum: *Iratus nihil dicas, vel facias, priusquam 24. Græcorum litteras percurreris*. Ita Sueton. in Augusto.

Et magnus fortitudine.] Vatabl. *Pollens viribus*; Arabicus: *Fortitudo ejus maxima*; alii: *Magnus virtute*, vel potentia, q. d. Deus non ducitur ira et animi impotentia, sed iram potest cohibere apud se quamdiu vult; et tamen punit suo tempore. *Deus*, ait S. Hieron. *magnanimitatis suæ fortitudine iniquitates eorum* (Ninivitarum) *sustinuit, provocans eos ad pœnitentiam*. Deus enim ita excelso fortique est animo, ut neque offensionibus irritetur, nec repulsis frangatur; nec quantavis scelerum multitudine, vel magnitudine vincatur, ut furibundus prosiliat ad vindictam, sed novit potestque iram suam sustinere, ut, si resipiscant homines, misereatur et parcat; si obstinati sint, exspectet tempus opportunum quo eos plectat, totumque furorem tanto tempore collectum uno impetu in eos effundat. Quanta enim fuit Dei patientia in exspectando, tanta erit ejus potentia et furor in vindicando, juxta illud S. Pauli Rom. 2. 4. *An divitias bonitatis ejus, et patientiæ, et longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit*, id est adducere conatur: *Secundum autem duritiam tuam et impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis justi judicii Dei*. Quæ verba explicans S. Augustinus lib. I. contra adversarios legis et Proph. *Ille*, inquit, *auget longanimitatem, et tu auges iniquitatem. Erit illius thesaurus in sempiterna misericordia, sed in eos qui non contempserunt misericordiam: tuus autem thesaurus in ira invenietur, et quod ponis quotidie per modicum, ingentem postea massam inventurus es. Tu minutim imponis, sed postea cumulum invenies. Noli attendere minuta peccata tua quotidiana; de minutissimis enim guttis flumina implentur*. Unde et subdit Nahum:

Et mundans non faciet innocentem,] q. d. Nullo modo Deus vos, o Ninivitæ, mundos et innocentes, tacendo, patiendo, et dissimulando declarabit; sed potius nocentissimos esse suo tempore puniendo ostendet. Hinc Chald. vertit: *dimittet pœnitentibus, non pœnitentibus vero non dimittet*: Tigurina, *pollens viribus, at neutiquam impunita scelera dimittens*; Vatabl. *absolvendo non absolvet*: absolvere enim est non punire, ac reipsa declarare reum esse purum et innocentem, q. d. Etiamsi Deus non statim puniat improbos, non tamen idcirco absolvit; sed tandem de illis pœnam sumit. Unde Syrus vertit: *Et justificando non justificat*; Arabicus Antiochenus: *Et mundans non mundat*; Arabicus Alexandrinus: *Et*

mundus sine mundatione. Alludit Nahum ad Moysen, qui eadem epitheta dat Deo, Exod. 32. 28. et Num. 14. 18. Vide ibi dicta. Theoph. duas alias hujus loci versiones affert. Prior est: *sine noxa existens non est citra noxam,* q. d. Deus, cum sit sine noxa et labe, punit tamen noxios, eisque noxam meritam infert. Posterior: *Innoxium sine noxa* non *dimittet,* q. d. In communi clade, et Ninives excidio perdet innoxios cum noxiis, quia communem omnibus perniciem afferet.

Mystice S. Hieron. hæc omnia in bonam partem accipiens: *Deus patiens est,* inquit, *qui sustentat omnes ruentes et erigit elisos: qui sanat tribulatos corde, et alligat contritiones eorum. Et magna virtus ejus: solvens inimicitias in carne, et nocentem non faciens innocentem; cum etiam qui nimium sibi applaudet, argutus fuerit quod non merito proprio, sed Dei misericordia sit salvatus. Licet enim dicat: Ecce ego tot annos servio tibi, et nunquam præceptum tuum præterivi, tamen quoniam bonus est Dominus omnibus, et misericordia illius super omnia opera ejus; et omnes peccaverunt, et indigent gloria Dei, justificatus ab eo gratis audiet: An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? Atque ita fiet, ut in eo quod arguit et ignoscit, nullum in noxium abire patiatur.*

Moral. Nota patientiam esse veram potentiam. Deus enim ideo est magnus fortitudine, quia est patiens. Vere poeta:

Fortior est qui se, quam qui fortissima vincit
Mœnia

Et alius:

Latius regnes avidum domando
Spiritum, quam si Libyam remotis
Gadibus jungas, et uterque Pœnus
Serviat uni.

Quin et Sapiens Proverb. 16. 32. *Melior,* ait, *est patiens viro forti, et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium.* Et Psaltes Ps. 7. 12. *Deus judex justus fortis et patiens.* Et Ecclesiast. cap. 7. 9. *Melior est patiens arrogante.* Rationem dat Sapiens, Proverb. 14. 29. dicens: *Qui patiens est, multa gubernatur prudentia:* Prudentia enim est magistra et mater fortitudinis. Quin et Cicero: *Animum,* inquit, *vincere, iracundiam cohibere, etc. hæc qui faciat, non ego eum summis viris comparo, sed simillimum Deo judico.*

Dominus in tempestate et turbine viæ ejus,} q. d. Viæ Domini sunt in tempestate et turbine. Est Hebraismus. Hebræi enim per pleonasmum, exprimunt relativum eum suo antecedente, puta *Dominus* et *ejus,* cum Latini alterutrum omittant. Unde Tigurin. Vatabl. et Pagnin. vertunt: *Domini via per turbinem et procellam est,* quod explicans Vatablus: *Quando,* inquit, *Dominus statuit affligere aliquem, affligit vehementer et cito;* tempestas enim vehementiam habet, turbo celeritatem, quæ in instanti secum omnia convolvit et rapit. Nota hic poeticam catachresin, qua graphice Dei robur, pugna et vindicta describitur, quasi venientis, et in Assyrios hostes suos irruentis cum magno impetu et fragore. Similis est Psalm. 17. v. 10. et seq. Unde Propheta eamdem mox comparat exercitui magno, qui properans pulverem pedibus excitat, eoque aerem obscurat, juxta illud Virgil. Æneid. 9.

Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri et tenebras insurgere campis;
Primus ab adversa conclamat mole Caicus,
Quis globus, o cives, caligine volvitur atra?
Hostis adest.

Ait enim: *Et nebulæ pulvis pedum ejus,* id est, ut Pagnin. *Et tenebræ ut pulvis pedum ejus erunt.* Hæc ergo phrasis et parabola symbolice significat: primo, magnam potentiam, iram et furorem Dei in invadenda Ninive et Assyriis; secundo, Deum non raro in hostes suos immittere procellas, ventos et turbines, quibus eos proterit; uti anno 1572. in pugna navali Christianorum cum Turcis ad Naupactum, ventum adversum Christianis subito convertit, fecitque adversum Turcis, et propitium Christianis, quæ fuit causa illustris victoriæ, quam ope B. Virginis tunc obtinuerunt Christiani: idem fecit Theodosio Imp. pugnanti contra Eugenium Tyrannum. Quod admirans Claudianus exclamat in Panegyr. Theodosii:

O nimium dilecte Deo, cui fundit ab antris
Æolus armatas hiemes, etc. revolutaque tela
Vertit in auctores, et turbine reppulit hastas

Idem fecit Pharaoni et Ægyptiis in mari rubro, uti dixi Exodi 14. quo hic alludit Nahum; tertio hæc phrasis significat innumeras copias Medorum et Chaldæorum, per quas Deus magno impetu invasit et vastavit Niniven; hæ enim copiæ vere pulverem ingentem pedibus suis, equis et curribus excitarunt. Unde Chald. vertit: *Dominus in turbine et spiritu ducem se præbet, ac nubem caliginis subjecit coram se.* Hinc de equitatu Nabuchodonosor ait Ezechiel cap. 26. v. 10. *Inundatione equorum ejus operiet te pulvis eorum;* quarto, vox *nebulæ,* inquit Arias, symbolice significat Deum hostes suos ita circumvallare et percellere, omnesque evadendi exitus præcludere, ut ipsi velut densa nebularum et tenebrarum caligine præoccupati, nequaquam sibi cavere, aut saltem fuga quærere, nedum obsistere ac repugnare valeant. Nam Deus velut rerum omnium dominus, ad manum habet montes, ventos, mare, flumina, grandines, fulmina plurima et potentissima, quæ quasi milites Dei ad ejus nutum excubant, et in hostes insiliunt, juxta illud Psalm. 148. 8. *Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum ejus.* Hinc vocatur Deus sabaoth, id est, exercituum, tam angelicorum, quam hominum et creaturarum omnium.

Alleg. hæc veriora erunt in die judicii, quando, ut ait Sapiens cap. 5. 18. *Armabit creaturam ad ultionem inimicorum, etc. et pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. Ibunt directe immissiones fulgurum, et tamquam a bene curvato arcu nubium exterminabuntur, et ad certum locum insilient. Et a petrosa* (πετροβόλου, id est, petras jaciente) *ira plenæ mittentur grandines. Excandescet in illos aqua maris, et flumina concurrent duriter. Contra illos stabit spiritus virtutis, et tamquam turbo venti dividet illos.* Quam sapiunt qui hæc meditando prævidentes, peccata cavent, sancteque vivunt, ut fugere valeant a ventura hac Dei ira!

Scripsit Julianus Archiepiscopus Toletanus commentarium moralem et elegantem in Nahum, qui exstat tom. 2. Biblioth. SS. Patrum, ubi hunc locum

tropol. sic explicat: *Quotuor*, inquit, *sunt onimæ tempestutes, et quotnor turbines ipsius. Prima est vitiorum, secundo negotiorum, tertia tentationum, quarta atilium affectionum. Prima ergo est iræ, secunda miseriæ, tertio justitiæ, quorta gratiæ. Prima virtutum yrandinat florem, secunda conscientiæ pessumdot honorem, tertia contemplationis suovissimum fugat odorem, quarta od cælestium provehit ardenter omorem. Prima est a diabolo, secundu a mundo, tertia a miseriæ debito, quorto a Deo. Prima religionis annihilat sonctitatem, secuudo conscien iæ turbot serenitatem, tertio divinissimi odoris fugot suavitatem, quarta ad ongelicam sublimat puritatem. Prima ergo est divinæ indignotionis, secundo dispensationis, tertio probationis, quorta dilectionis.* Deinde singulis remedia vel usum ita subjicit: *Viæ primæ sunt, pura confessio et virilis pænitentia; secundæ, mundi contemptus et vito solitaria; tertiæ, devota compunctio et mentis innocentia; quartæ, purificati silentium animi et spunsi lætitia. Sed qaio in tempestate, non in tempestatibus Domini vios esse Propheto asserit, de quarta, ut dotur intelligi, specialiter loquitur, de qua lib* 3. *Reg.* 19. *v.* 11. *Ait enim: Elias stabat in ostio speluncæ, et ecce spiritus Domini trousiens subvertens montes et conterens petras; non in spiritu Dominus, et post spiritum commotio; non in commotione Dominus, et post commotionem ignis; non in igne Dominus, et post ignem sibilus auræ tenuis; ibi Dominus. Per spiritum transeuntem designatur animi tempestos, amura scilicet, sed utilis peccatorum contritio. Per commotionem, devota mentis compunctio. Per ignem fervens et ordinata dilectio. Per silentium, beatæ contemplotionis secretissima infusia.* Pari modo inferius quatuor turbines animæ recenset: primus est, subita justorum oppressio, quam sequitur tempestas primo vitiorum, secundo suppliciorum; secundus est, sollicitudinum et negotiorum incursio, cui succedit diluvium criminum; tertius est, tentationum invasio, quam sequitur tranquillitas conscientiæ et gratia donorum; quartus est, repentina et vehemens ex diversis causis animi commotio, quam sequitur tempestas justorum affectuum, cui succedit ordinatæ dilectionis amœnitas, et contemplationis divinæ jucunda serenitas. Hucusque Julianus.

Et nebulæ pulvis pedum ejus,] q. d. Suis militum copiis incedendo Deus nubem pulveris concitot, uti jam dixi.

Tropol. Julianus Archiep. Toletan. loco jam citato: *Pedes*, inquit, *Domini* (puta Apostoli et homines sancti) *pulvis sunt, per humilitatem conscientiæ, nebulæ, per obscuritotem eloquentiæ. Pulvis sunt, humilia de se sentiendo; nebulæ, arcana cœlestia velamine litteræ tegendo; humiles vita, obscuri doctrina. Pulvis sunt, ut placeant; nebulæ, ne margaritas porcis præbeant. Unde in psalmo legitur: Posuit tenebras latibulum suum, quia sub litteræ Prophetarum velamine opertus diu latuit. De his pedibus ait Isaias: Quam pulchri super montes pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! Et alibi. Qui appropinquant pedibus ejus, accipient de doctrina ejus. Isti ergo pedes Domini fuerunt, qui eam prædicando per universum mundum detulerunt, Petrus Romæ per Italiam. Andreas per Achaiam, Joannes per Asiam, etc. Paulus per totum orbem, sed quia officium prædicationis vix potest diu exhiberi sine nævo, ideo pulvis inesse dicitur pedibus, quia fermentum gloriæ pauxillum adhæret moribus. At quoniam compunctionis mox fervente fugatur lumine, pulvis evanescit in morem nebulæ.*

4. Increpans mare, et exsiccans illud.] Ex Hebræo primo, in præterito vertit Pagninus: *Qui increpavit more, et exsiccavit illud*; puta mare Rubrum, ut transirent Hebræi, Exodi 14. secundo, plenius Tigurina vertit: *Qui statim ut increpitat mare, arefacit ipsum, omnesque fluvios exsiccat.* Verba enim Increpat et Exsiccat sunt modi potentialis, sumunturque δυνητικῶς uti crebro sumuntur futura apud Hebræos. Significant enim omnipotentiam Dei, qua, sola verbo, potest sistere maria, et siccare flumina quantumvis vastissima, uti siccavit Jordanem, transeunte Josue et Hebræis. Increpans ergo, vel, ut Sept. comminans, idem est, quod more increpantis et comminantis imperans mari, illudque dividens, vel exsiccans, prout ei libuerit. Alludit ad divisionem maris rubri; de qua Ps. 105. 9. *Increpuit mare rubrum et exsiccatum est, et deduxit eos* (Hebræos) *in abyssis, sicut in deserto.* Sic Christus *exurgens comminatus est vento, et dixit mari, Obmutesce*; quo dicto sedavit fluctus, mareque effecit tranquillum, Marci 4. v. 39. Ita Albertus, Hugo, Arias, Ribera et alii. Simili schemate Isaias c. 40. 12. Dei potentiam et magnificentiam graphice describit: *Quis*, inquit, *mensus est pugillo aquas, et cælos palmo ponderavit? Quis appendit tribus digitis molem terræ, et liberavit in pondere montes, et colles in statera, etc. Ecce gentes quasi stilla situlæ, et quasi momentum stateræ reputatæ sunt. Ecce insulæ quasi pulvis exiguus. Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo. Qui sedet super gyrum terræ, et habitatores ejus sunt quasi locustæ.*

Tropol. *Mare*, ait, Theophil. *est amaritudo hujus vitæ, quam insipientes nos ceu flumina oppetimus. Hanc Dominus exsiccovit, ac quod in eo potioni accommodum videbatur, oblitteravit; instituens nos quod in munda afflictionem nos ferre oporteat. Si enim jugum ejus tulerimus, inveniemus requiem animabus nostris. Præterea si quisquam in tentationibus fuerit, in mari est, et in fluminibus. Ad eum ergo tentato confugiendum est, qui interminatur mari, amnesque exsiccat.*

Infirmatus est Basan et Carmelus,] q. d. Fertilissimi montes et regiones, quales sunt Basan, Carmelus et Libanus, fient steriles, flaccescent et quasi emorientur, quando Deus volet; ipse enim est creator et conservator, et summus omnium dominus; uti de facto contigit tempore Eliæ, quando per triennium inhibita fuit pluvia, ideoque ex defectu aquæ omnes montes et campi exaruerunt. Unde liquet quantum Dei donum sit pluvia: experiuntur et sentiunt idipsum agricolæ. Symbolice Basan, Carmelus et Libanus notant fertilitatem et opes Ninives; mare et flumina copiam civium et incolarum, quæ omnia Deus in ejus excidio arefecit et sustulit. Alludit ad Tigrin fluvium, cui adjacet Ninive; hic enim urbem ab hoste tutari nequivit, sed potius cum ea, quasi infirmatus, et desolatus est. Addit Theophil. Aiunt, inquit, Basanitim regionem fertilissimam æque ac Carmelum, a gentibus habitatam fuisse pugnacibus et morosis; attamen

eas Deus evertit, ac Israelem eo introduxit; quocirca non est fidei absonum, Deum etiam Niniven subversurum. Sic et Cyrill. Rursum vide hic eminens Dei in omnia imperium. Vere Poeta:

> Poli, soli, sali, omnium
> Regnator æviternus.

Et Virgil. lib. 1. Æneid.

> O qui res hominumque Deumque
> Æternis regis imperiis, et fulmine terres.

Idem Deum vocat *Cœlaque Erebaque potentem*, et:

> Nimborumque simul tempestatumque potentem.

Et lib. 4. Æneid. Deorum, inquit:

> Regnator, cœlum et terras qui numine torquet.

Alleg. *Diminuta est Basanitis et Carmelus, quando Judæi ob crucifixum abs se gloriæ Dominum, traditi sunt Romanis. Deinde per Basanitim, in moribus et operibus versans Resp. per Carmelum vera dogmatum altitudo indicatur; quæ cum multa essent, diminuta sunt in concisum et consummatum sermonem Evangelii summatim collecta. Libanus quoque, id est, Græcorum sapientia, infatuata est. Concussi sunt autem et in cruce montes, ac natura nostra terrena antehac existens, sublimata est, ad superna iter faciens, ac profectionem ad cœlos instituens; omnes juxta in ipsa commurantes terrenæ cogitationes, divinæ adeoque cœlestes factæ sunt. In cruce quoque revero petræ, sensibus objectæ, scissæ sunt, item petræ, id est, dura et saxea hominum corda, verbo Evangelii accepto, contrita sunt. Rursum in diluvio, id est, in baptismo quo Christus baptizatus est, obruit hostes suos, id est, dæmones.* Hucusque Theophil.

5. Montes commoti sunt,] q. d. Montes loco movebuntur, et terra contremiscet, quoties et quandocumque Deus id volet: omnia enim hæc verba sunt modi potentialis, ac demonstrant Dei summum robur et potentiam, quod proinde merito Ninivitæ, omnesque impii formidare debeant. Unde Tigurina vertit: *Montes ab eo contremiscunt, et colles sese resolvunt* (vel colliquescunt. Alludit ad liquefactionem nivis, quæ montes tegit, et ita postea liquescit, ut videantur quasi dissolvi et colliquescere montes, inquit Vatablus:) *Terra se proripit ex ejus conspectu, et totus orbis una cum degentibus in ea.* Pro *proripit* Vatabl. vertit, *flagrat*, id est, ignem concipit, exuritur, censetque hoc accidisse in Sodoma, q. d. Deus solo verbo est auctor, incendiorum, quæ aliquando apparent in montibus, v. g. Ætna, Vesuvio, Hecla, etc. Vel immittit tantum æstum, ut colles et terra ardere videantur, uti accidit in incendio Phaethontis. Unde Chald. vertit: *Montes commoti sunt a conspectu ejus, et disrupti sunt, ac vastata* (Septuag. *contracta est*; Aquila ἔφριξε, id est, *horruit*) *est terra ab ejus præsentia, nec non orbis, et omnes qui habitant in eo, quando se patefecit cum misericordia, ut daret legem populo suo; sic commotus est mundus a conspectu ejus.* Videtur enim alludere ad terræ motum Sina montis, cum in eo Mosi et Hebræis data est lex, Exodi 19. 18. Ex dictis recte infert Nahum:

6. Ante faciem indignationis ejus quis stabit?] q. d. Cum tanta sit potentia, æque ac ira Dei, quis vestrum, o Ninivitæ, vel cæterorum hominum coram illa subsistere, nedum ei obsistere poterit?

Indignatio ejus effusa est ut ignis, et petræ dissolutæ sunt ab eo,] Septuag. *Furor ejus consumit principatus, et petræ contritæ sunt ab eo*; Aquila: *Furor ejus* συνεχωνεύθη, id est, *conflatus est*; Symmach. et Theod. ἔσταξεν, id est, *stillavit*, q. d. Sicut ignis ardentissimus dissolvit et liquat petras, ferrum, æs, omniaque quantumvis durissima; ita ira et vindicta Dei, hostes licet potentissimos, omniaque licet firmissima dissolvit, frangit, conterit, uti vos, o Ninivitæ, brevi experiemini. Nam *effusa est*, id est, jamjam certo effundetur in vos hic ignis furoris et vindictæ Dei. Alludit ad fornaces conflatorias et metallicas, in quibus conflatur æs, ferrum, plumbum, etc. quæ igne ardentissimo liquata ita ignescunt, ut, cum pertusa fornace in fossam vicinam defluunt, videantur esse torrens, et fluvius igneus, quæ petras et saxa quælibet obvia in momento incendit et absumit, uti oculis meis vidi in Ardenna. Sane videbar mihi in illis vivam incendiorum gehennæ effigiem intueri. Adeo horrendus est hic ignis, talis est ira Dei. Quis ergo sapiens eam ruminans, non percellatur? Quis non caveat peccato, ne iis illam in se concitet, ne corpus et animam hisce incendiis ultro objiciat? Merito exclamas et proclamas omnibus impiis (sed heu! pauci audiunt,) o Isaia cap. 33. 14. *Conterriti sunt in Sion peccatores, possedit tremor hypocritas. Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? Quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?*

Secundo, Sanchez: Ignis Dei indignantis, inquit, est fulgur et fulmina. Hæc enim sunt arma Dei, quæ in inimicorum suorum caput ejaculatur. Habac. 3. 11. *In luce sagittarum tuarum, ibunt in splendore fulgurantis hastæ tuæ.* Psalm. 17. 15. *Misit sagittas suas et dissipavit eos*, hoc est, ut explicans subdit: *Fulgura multiplicavit et conturbavit eos.* Sic fulmine et grandine Deus sideravit Sisaram, Judic. 5. 20. *De cœlo dimicatum est contra eos: stellæ manentes in ordine et cursu suo adversus Sisaram pugnaverunt.* Sic et Virgil. Æneid. 1.

> Intonuere poli, et crebris micat ignibus æther,
> Præsentemque viris intentant omnia mortem.

Et Æneid. 8.

> Namque improviso vibratus ab æthere fulgor,
> Cum sonitu venit, et ruere omnia visa repente.

7. Bonus Dominus,] Solent Prophetæ, quasi concionatores industrii et eximii, post minas consolari, et læta tristibus subjungere, ne peccatores desperent; sed pœnitentes spem veniæ et salutis concipiant. Ita hic Nahum, postquam graphice depinxit iram et furorem Dei in infideles, injustos et impios Ninivitas, hic vicissim Dei clementiam et bonitatem in fideles et pios Israelitas et Judæos demonstrat; indeque apposite vocatur Nahum, id est, consolator. Consolatur enim hic Ezechiam et Judæos obsessos a Sennacherib rege Assyriorum, prædicens ejus stragem, et Hierosolymæ liberationem, ac Ninives hostilis excidium; qua re pariter consolatur Israelitas, sive decem tribus, paulo ante a Salmanasar, cui successit Sennacherib, vastatos, et in Assyriam abductos. Consolatio enim est afflictis, videre quod Deus ipsorum injurias ulciscatur, et de persecutoribus ac vastatoribus pœnas sumat, eos-

que pariter legatationis persequatur et vastet. Ostendi enim in proœmio, Nahum prophetasse inter annum sextum regni Ezechiæ, quo vastata est Samaria, et decimum quartum, quo obsessa est Jerusalem a Sennacherib; quod fuit interstitium octo annorum. Ergo in hoc interstitio et paulo ante obsidionem Jerusalem, ejus eventum felicem; puta solutionem et liberationem, prædicit hic Nahum. Itaque ait: *Bonus Dominus, et confortans in die tribulationis;* Septuag. χρηστος, id est, *utilis, suavis, beneficus, Dominus expectantibus eum in die tribulationis;* Chald. *Bonus est Dominus Israeli, ut innitatur ei tempore angustiæ;* Pagnin. *Bonus Dominus fortitudo in die angustiæ*, q. d. Deus suis in tribulatione fortem, validam et efficacem afferre solet opem. Optime Tigurina et Vatabl. *Benignus mitis et clemens* (hæc enim omnia significat hebr. טוב *tob*) *est Dominus* (servis suis et fidelibus) *præsidium temporibus difficillimis.* Hebr. enim מעוז *maos* significat fortitudinem, locum fortem, arcem, præsidium, munitionem. Unde Antichristi Deus vocatur *Maozim*, q. d. Deus fortitudinum, vel Mars, ut vertit Pagnin. Daniel. 11. 38. Mars ergo noster, arx nostra, asylum nostrum, idque invictum in omni tribulatione est Deus.

Et sciens sperantes in se.] Septuag. *Cognoscens timentes se.* Scientia hæc est practica et efficax, non speculativa et otiosa, q. d. Deus cognoscit, id est, approbat, amat, protegit, propugnat eos, qui spem suam in eo collocant; uti mox proteget et propugnabit Ezechiam et Judæos contra Sennacherib. Sic ait Deus Moysi: *Novi te ex nomine, et invenisti gratiam coram me;* Exodi 33. v. 12. Sic de electis et beandis ait Apostolus: *Cognovit Dominus qui sunt ejus*, 2. Timoth. 2. v. 19. De reprobis vero et æterna pœna plectendis ait Christus: *Numquam novi vos, discedite a me qui operamini iniquitatem*, Matth. 7. 23.

8. Et in diluvio prætereunte, consummationem faciet loci ejus.) Primo, Rupert. et Lyran. per diluvium accipiunt castra numerosa Sennacherib, quæ instar diluvii inundaverunt et oppleverunt Judæam, uti docet Isaias cap. 8. v. 7. q. d. Exercitus Assyriorum erit quasi diluvium Judæam obruens, sed præteriens et cito transiens. Nam Deus *faciet consummationem loci ejus*, scilicet tribulationis et captivitatis, ait S. Hieron. hoc est, Deus faciet, ut cito illa consummetur, finiatur et cesset, nec amplius illa ejusque locus reperiatur. Verum duriuscule consummatio loci attribuitur consummationi tribulationis, aliud enim est locus, aliud loci tribulatio.

Secundo, S. Hier. Remig. et Hugo, diluvium accipiunt passive, pro ipsa vastitate illata Samariæ, et decem tribubus ab Assyriis, quæ præteriit, cum Deus consummavit locum ejus, exscindendo scilicet Niniven.

Tertio et genuine, diluvium hic vocatur exercitus Medorum et Babyloniorum, qui, instar diluvii, ingenti turba, celeritate et impetu invaserunt Assyrios, eorumque locum, puta regiam Niniven vastarunt. Hæc enim fuit consummatio, et excidium urbis et regni Assyriorum, q. d. Deus vos, o Assyrii, funditus quasi quadam eluvione hostium perdet, obruetque vestram Niniven, Medorum et Chaldæorum copiis et insultibus; ac cives illius tenebris, id est, omni calamitate et clade, persequetur. Ita Theodor. Clarius, Arias, Vatabl. et a Castro. Hunc esse sensum patet intuenti Hebræa; nam מקומה *mekoma* significat *locum ejus* fœminine, puta Ninives, utpote contra quam totum hoc oraculum dirigitur; est enim hoc *onus Ninive*, ut dixit in prologo v. 1. Favet id quod narrat Diodorus Sicul. lib. 3. Histor. Nimirum ad excidium Ninives, confluxisse ex Babyloniis, Persis, Medis, Arabibus et Bactrianis super quadringenta hominum millia. Hoc enim fuit diluvium non aquarum, sed hominum et militum. Addit Arias, hoc diluvio significari inundationem Tigris, qua obruta fuit Ninive; sicut ex adverso Babylon capta est a Cyro, divertendo Euphratem, qui Babylonem interluit, in alias fossas, et per siccum ejus alveum milites immittendo in urbem, uti ex Xenophonte et aliis ostendi Daniel. 5. v. 30. et Jerem. 50. v. 38. Hanc enim Tigris in Niniven exundationem significare videtur Propheta hoc loco, et cap. 2. v. 6. dicens: *Portæ fluviorum apertæ sunt, et templum ad solum dirutum;* et v. 8. *Ninive quasi piscina aquarum, aquæ ejus: ipsi vero fugerunt*, q. d. Deus nimbos coget in Tigrim, ut is exæstuet, et cataclysmo Niniven obruat. Ejusdem inundationis clarus est testis Diodor. Sicul. lib. 3. Hist.: *Erat*, inquit, *responsum progenitoribus datum, numquam Ninam* (Niniven; hæc enim a conditore dicta est Ninus et Nina) *capi posse, nisi cum fluvius urbi hostis fieret. Quod numquam futurum ratus* (rex Ninives) *spem ceperat obsidionis traducendæ, et simul futuro auxilio exspectabat. Cum duobus annis obsidio perseverasset per summum otium obsessorum, tertio continuis imbribus excrescens super modum fluvius, cum partem urbis inundasset, muros dejecit ad stadia viginti. Hic rex existimans tempus oraculi advenisse, desperata salute, ne in hostium potestatem perveniret, pyram in regia ingentem exstruxit, seque cremandum una cum suis in ignem injecit. Hostes audita regis morte, urbem per eam, quæ ab oraculo prædicta erat, muri partem ingressi, Arbacem regia stola indutum regem appellarunt.* Hæc Diodorus, cui consentiunt S. Epiphan. et Doroth. in vita Nahum, qui Niniven aquarum eluvione perditam asseverant, uti dixi in proœmio: quæ omnia huic loco mire consentiunt, quo Deus Ninivæ comminatur excidium per tempestatem, turbinem, nimbos et ventos, quibus exundans Tigris urbis muros dejecit. Tantum hoc interest, quod Diodorus id contigisse asserat sub Sardanapalo, ejusque hoste Arbace Medo, qui coævi fuerunt Oziæ regi Juda, ac multis annis præcesserunt Prophetam Nahum; sed fieri potest ut in persona et tempore errarit Diodorus. Nam Justinus lib. 1. Herod. l. 1. Orosius l. 1. c. 19. et alii in excidio Ninives sub Sardanapalo, nullius exundationis meminerunt. Sic enim videmus, in rebus priscis sæpe facta ipsa apud auctores constare; personas et tempora certa non constare. Factum enim ipsis relictis monumentis et signis indicari potest, personæ vero et tempora ob fluxam sæculorum et gentium naturam, ob minus attentam diligentiam, ob variam linguarum et sermonum, ac dominationis mutationem, inverti ac turbari facile possunt; ex divinis autem Scripturis temporum vera ratio petenda est, inquit Arias.

Denique diluvium hoc accipi posse cladis et stragis Assyriorum, puta militum occisorum; qua una nocte ab Angelo in castris Sennacherib cæsa sunt 185. millia; tunc enim Deus consummationem fecit loci

ejus, id est, loci castrorum Sennacherib, quando hunc locum replevit cadaveribus militum, qui illo in loco castro metabontur. Hunc enim locum juxta Jerusalem pro rastris suis cepit et occupavit Ninive, id est, Ninivitæ et Assyrii, cum suo rege Sennacherib. De Sennacherib enim, uti cœpit, ita pergit agere in sequentibus; quia tunc cœpta est Ninivitarum et Assyriorum clades, quæ postea plane consummata et completa est in excidio Ninives per Medos et Chaldæos, de quo c. 2. 1.

Tropolog. Disce hic quam celer sit regnorum, regum, opum, deliciarum, honorum, totiusque mundi fluxus, transitus, interitus. Ecce tibi Tigris, qui per naves merces omnes advehebat Niniven, intumescens illam ipsam obruit, et hosti invadendam tradidit. Ecce tibi inclyta illa Babylon, quam ditabat, roborabat et ornabat Euphrates, per illum ipsum in alias fossas derivatum a Cyro, capta et eversa est. Vere æque ac pulchre S. August mystice explicans illud Psal. 136. *Super flumina Babylonis, illic sedimus, et flevimus dum recordaremur tui Sion. Flumina*, ait, *Babylonis, sunt omnia quæ hic amantur et transeunt. Nescio quis amavit v. g. agriculturam, ipsam exercere, inde ditescere, imo occupare animum, inde perci pere voluptatem; attendat exitum et videat, illud quod amavit non esse fundamentum Jerusalem, sed fluvium Babylonis, etc. Advocatum esse*, inquit, *res magna est, potentissima eloquentia in omnibus habere susceptos, pendentes ex lingua deserti patroni sui, et ex ejus ore sperantes, vel damna, vel lucra, vel mortem, vel vitam, vel perniciem, vel salutem. Nescis quo te miseris. Alius et iste fluvius Babylonis est, et quod multum sonat, strepitus aquæ saxa percutit. Attende quia fluit; percutit, attende quia labitur; et si attendas quia fluit et labitur, cave, quia trahit.* Idem ostendit de navigatione et mercatura, utramque scilicet esse fluvium Babylonis, utriusque lucra cito transire et præterlabi: *Uno*, inquit, *naufragio nudus exibis, et recte te planges in flumine Babylonis, quin noluisti sedere et flere super flumina Babylonis. Alii ergo cives sanctæ Jerusalem, intelligentes captivitatem suam attendunt humana vota, et diversas hominum cupiditates hac utque illac rapientes, trahentes, impellentes in mare, vident hæc, et non se mittunt in flumina Babylonis, sed sedent super flumina Babylonis*; et mox: *O sancta Sion, ubi totum stat et nihil fluit! Quare dimisimus conditorem tuum et societatem tuam? Ecce inter fluentia et labentia constituti; vix quisquam raptus a flumine, si tenere lignum potuerit, evadet. Sedeamus super flumina Babylonis, non infra flumina Babylonis; talis sit humilitas nostra, ut nos non mergat. Sede super flumina, noli in flumine, noli sub flumine*; et inferius: *Sedebit autem, et plorabit, si recordatus fuerit Sion. O pax illa quam videbimus apud Deum! O pax illa et sancta æqualitas Angelorum! O illa visio et spectaculum pulchrum! Ecce in Babylonia pulchra sunt quæ tenent; non te teneant, non te decipiant. Aliud est solatium captivorum, aliud gaudium liberorum. Super flumina Babylonis, illic sedimus, et flevimus cum recordaremur Sion.* Mens ergo nostra, ut sapiat, ut firma felixque consistat, super flumina hæc se erigat, et in stabili æternitate, in Sione, inquam, cælesti, se ipsa defigat.

Secundo, S. Bernard. serm. de B. Maria pag. 395. *Triplex*, inquit, *est diluvium, unum iniquitatum; aliud adversitatum hujus vitæ; tertium calamitatum gehennæ. De primo per Nahum dicitur: In diluvio prætereunte consummationem faciet, ac si diceretur: Si diluvium vitiorum super hos cœperit abundare, nolite de illis desperare; quia super quos inundare permitto injustitiam, super illos faciam abundare gratiam. Hinc illud Michææ* 4. *Venies usque Babylonem, et ibi liberaberis. Et illud Isaiæ* 54. *Ad punctum in modico dereliqui te, et in miserationibus magnis congregabo te. Consummationem ergo Deus faciet præeunte diluvio; quia de profundo vitiorum viriliter erigit; quos ponit in virtutum culmine, etc.*

9. Quid cogitatis contra Dominum?) Aliqui putant sermonem esse ad Judæos pavidos ob adventum et obsidionem Sennacherib, q. d. Quid vos, o Judæi, modicæ fidei, diffiditis Deo, quasi ipse vos e manu Sennacherib liberare non possit, aut non velit? Itaque cogitatis eum vel non esse satis potentem, vel non satis providum et clementem, ad protegendam suam urbem, suumque populum? Verum melius alii passim censent sermonem esse ad Assyrios, q. d. Quid vos, o Assyrii, cogitatis mala contra Dominum, id est, contra Domini plebem, urbem et templum, ut scilicet obsideatis et evertatis Jerusalem et Judæos, itaque mala malis cumuletis? Exscidistis enim Samariam, et pari modo vultis exscindere Jerusalem; sed Deus malitiam vestram inhibebit, nec permittet secundo affligi et exscindi Israelem. Unde sequitur: *Non consurget duplex tribulatio.* Ita Hebræi, S. Hieron. Remig. Haymo et Lyran. Aut, q. d. Quid vos, o Assyrii, cogitatis domino ulciscenti resistere, vosque in Castris Sennacherib per Angelum, ac Niniven per Chaldæos oppugnanti et evertenti, objectis vallis et militibus opponere? Impingitis enim in fortem, et contra stimulum calcitratis: nam *consummationem ipse faciet*, ipse vos consumet et disperdet. Hæc enim est eadem consummatio cum illa, de qua paulo ante dixit: *Consummationem faciet loci ejus*, scilicet Ninives. Ita Theodoret Theophylact. Clarius, Arias et Vatablus. Alludit ad Isaiæ 10. vers. 23. *Consummationem enim et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ.* Vide ibi dicta.

Non consurget duplex tribulatio,) Chaldæus, *Non consurget domui Israel duplex angustia*; Arabicus: *Non consurget altera vice in nocumento*; Syrus: *Non stabit* (surget) *duabus vicibus tribulatio*, q. d. Unam angustiam passus est Israel in excidio Samariæ, et decem tribuum per Salmanasar: quare non patietur Deus clementissimus secundam ei inferri a Sennacherib, ut duos ejus tribus reliquas et Jerusalem exscindat. Ita Hebræus quem citat S. Hieron. Secundo, alii, q. d. Deus ita fortiter una vice per Angelum cædet et atteret castra Sennacherib, ut secundo ea percutere et plagam iterare non sit opus: quia extremis suppliciis ea afficiet, et primo ictu ea disperdet et consumet. Ita Vatablus.

Tertio, alii, q. d. Deus unica irruptione Chaldæorum subvertet Niniven; ut secunda non sit opus. Simili enim phrasi ait Abisai de Saule: *Nunc ergo perfodiam eum lancea in terra, semel, et secundo opus non erit*, 1. Reg. 26. 8. Explicat enim consumma-

tionem quæ præcessit, q. d. Consummabo stragem et excidium Ninives una percussione, ut secundo eam ferire non debeam. Ita a Castro. Sic ait Virgil. Æneid. 11.

Procubuit moriens, et humum semel ore momordit.

Et Ovid. epist 5.

Nulla reparabilis artis
Læsa pudicitia est, deperit illa semel.

Omnes hi sensus probabiles sunt; primus tamen, quem tradit quoque S. Cyrill. et Theoph. magis videtur congruus et appositus, magisque respondet communi tropologiæ, quam mox afferam; illique magis favent Hebræa, quæ ad verbum habent: *Non exsurget duabus vicibus tribulatio*. Tribulatio enim pertinet ad populum Dei; consummatio ad infideles et impios Niuivitas. Unde Septuag vertunt: *Non vindicabit bis in idipsum in tribulatione. In idipsum*, id est idipsum. vel ob idipsum, scilicet crimen vel delictum. Theodotion: *Non consurget secunda tribulatio*; Symmach. *Non sustinebunt impetum secundæ angustiæ*; Pagnin. *Non consurget bis angustia*. Et sic se explicare videtur Nahum v. 12. dicens: *Afflixi te, et non affligam te ultra. Et nunc conteram virgam ejus de dorso tuo*. Sat enim Israel per Assyrios punitus videbatur vastatione Samariæ, et decem Tribuum, ut Hierosolymæ et Judæis parcendum esset; Judæi enim, sive duæ Tribus, in decem Tribuum, utpote fratrum suorum, excidio, sat pœnarum dederunt Assyrio. Hinc ex versione Septuag manavit Theologorum axioma: *Deus non punit bis idipsum*, quando nimirum ita punivit, ut pœna adæquarit culpam; si enim non adæquarit, sed illa sit inferior et minor, juste iterare et augere potest plagas, donec culpam adæquent.

Unde tropol. S. Hieron. et Remig. sic explicant. q. d. Quos Deus punit in hac vita, eos secundo non puniet in futuro. Audi S. Hieron. *Quid contra Dominum cogitatis? Ipse qui creavit mundum, et consummationem ejus faciet. Quod si vobis videtur crudelis, rigidus et cruentus, quod in diluvio genus delevit humanum; super Sodomam et Gomorrham ignem et sulphuram pluit; Ægyptios submersit fluctibus; Israelitarum cadavera prostravit in eremo: scitote eum ideo ad præsens reddidisse supplicia, ne in æternum puniret. Non vindicabit Dominus bis idipsum in tribulatione. Ergo qui puniti sunt, postea non punientur. Receperunt ergo et qui in diluvio perierant, et Sodomitæ, et Ægyptii, et Israelitæ in solitudine mala sua in vita sua*. Ubi videtur sentire S. Hieron. Sodomitas, Pharaonem et Ægyptios hic punitos, ne punirentur in inferno; sed contrarium verius est; occisi enim sunt a Deo in flagranti delicto, puta Sodomitæ in invasione domus Lot, ut hospitibus Angelis turpiter abuterentur: Pharao et Ægyptii in tyrannica persecutione Mosis et Hebræorum; mortui ergo in peccato descenderunt in tartara, uti dixi Gen. 19. et Exodi 14. Quærit deinde S. Hieron *si fidelis deprehensus in adulterio decolletur, quid de eo postea fiat? Aut enim punietur, et falsum est hoc quod dicitur: Non vindicabit Dominus bis in idipsum in tribulatione. Aut punietur, et optandum est adulteris ut in præsentiarum brevi et cita pœna cruciatus frustrentur æternos*. Ac resp. *Deum, ut omnium rerum, ita et suppliciorum quoque scire mensuras, et non præveniri sententia judicis; nec illi in peccatorem exercendæ dehinc pœnæ auferri potestatem: et magnum peccatum magnis diuturnisque elui cruciatibus; si quis autem punitus sit* (satis et adæquate ad mensuram culpæ) *ut ille in lege qui Israelitis maledixerat, et qui in sabbato ligna collegerat, tales postea non puniri; quia culpa levis præsenti supplicio compensata sit*, q. d. Adulter decollatur; quia peccato suo læsit Rempub. eique dedit scandalum: decollatione ergo luit offensam in Rempubl. Idem tamen offendit Deum; unde necesse est ut pariter hanc offensam luat contritione, confessione, et satisfactione, vel satispassione (v. g. offerendo Deo decollationem in satisfactionem adulterii) adæquata culpæ: quod si moriatur impœnitens, aut satisfactio hæc non sit adæquata, Deus eam adæquabit in inferno, vel in purgatorio. Adde: adulterium ejus punitur decollatione, non vero ejus obstinatio et impœnitentia: illam ergo luere debet in inferno. Quare imperite hæretici hoc loco abutuntur contra satisfactionem, dum sic argumentantur: Christus luit omnia peccata nostra, illaque Deus in ipso abunde punivit; ergo non punit illa in nobis, nec exigit a nobis pœnas temporarias, quibus pro illis satisfaciamus divinæ justitiæ; imperite, inquam; tum quia Christi satisfactio altioris est ordinis, quam sit nostra. Est enim generalis pro culpa totius generis humani; nostra vero est particularis, pro propriis culpis. Jam sicut causa universalis, v. g. sol, non tollit efficientiam causarum particularium, v. g. hominis ut generet hominem, sed potius cum illis operatur, et earum cooperationem exigit, ita ut sine illis non operaretur; ita pariter Christi satisfactio generalis nostram particularem requirit, nec sine illa operatur. Hoc ergo axioma: *Deus non punit bis idipsum*; intellige in eodem rerum ordine: nam in diverso sæpe bis punit. Hinc pro peccato Adæ, et culpa generis humani non aliam exigit satisfactionem, quam Christi; quia illa generalis fuit culpæ generali adæquata: pro culpis vero particularibus, particulares singulorum exigit satisfactiones. Tum quia Christi satisfactio nil prodest, nisi nobis eam applicemus, applicare autem eam debemus per nostram cooperationem et satisfactionem. Id enim voluit et ordinavit Christus, uti docent Scripturæ et Ecclesia.

Tropol. puniamus hic peccata nostra voluntaria pœnitentia: ita Deus non puniet ea in futuro. *Neque enim bis in idipsum judicat Deus, sed impœnitentes ipse judicat et damnat; pœnitentes vero quia a seipsis suscipit judicatos, absolvit, neque judicia quod pœnitentiæ humanæ severitas protulit, aliquid justitia cœlestis apponit*, ait S. Cyprian. serm de Passione Christi. Nam de impœnitentibus ait Jerem. c. 17. v. 18. *Duplici contritione contere eos, idque quia eorum contritio hic cœpta, illic* (in gehenna) *perficitur, ut incorrectis unum flagellum sit quod temporaliter incipit, sed in æternis suppliciis consummatur; quatenus eis qui omnino corrigi renuunt, jam præsentium flagellorum percussio, sequentium sit initium tormentorum*, ait S. Greg. l. 18. Moral. c. 13. Ita Mauritius Imp orovit peccata sua puniri in hac vita, ut non puniretur in futura: oravit et impetravit: unde ipse cum filiis a Phoca Imp. interemptus est. Hinc S. Fulgentius orabat: *Domine, da*

hic patientiam, et illic indulgentiam, uti habet ejus Vita. Et S. August. *Hic ure*, inquit, *hic seca, ut in futuro parcas*. Quin et Habacuc c. 3. 16. *Ingrediatur*, ait, *putredo in ossibus meis, et subter me scateat ut requiescam in die tribulationis, ut ascendam ad populum accinctum nostrum*. Idem optarunt et obtinuerunt septem fratres Machabæi excruciati ab Antiocho, 2. Machab. 7. Nam ut ait S. Paulus, I. Cor. 11. 32. *Dum judicamur*, id est, punimur in hoc mundo, *a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur*. Hoc sapiebat Abbas Olympius, qui rogatus quomodo assidue degens in spelunca, ibi ingentes toleraret æstus et culicum morsus, respondit: *Ideo isto tolero, ut futuris cruciatibus liberer; ideo ciniphes patior, ut immortalem effugiam vermem; sic et æstum patior, ut æternum ignem evadam; hæc enim temporalia sunt, illa finem nullum habent*, uti refert Sophron. in Prato spirit. c. 141. Qui et c. 142 narrat fratrem quemdam victum ab acedia audisse ab Abbate Alexandro: *Si in cella tua sollicite cogitares regnum cœlorum, et cruciatum æternum, in cella tua acediam non sentires*.

10. Quia sicut spinæ] Clare vertit Pagnin. *Quia venient usque ad spinas camplexas, et cum inebriati fuerunt ebrii, consumentur sicut stipula ariditate pleno*; et Tigurina: *Nam planissime ritu veprium implicitarum, cum fuerint comessando referti, absumentur ceu culmus ad plenum torridus*. Siquidem, ut ait S. Hieron. dum in terra Juda sunt Assyrii cum Sennacherib obsidentes Jerusalem, et quasi spinæ sese invicem densis agminibus complectuntur, potantes, lætantes et gaudentes, ab Angelo cæduntur et consumuntur. Ita et Ninive capta est, dum cives præfidentes suis muris et munitionibus, hostemque obsidentem contemnentes, vacarent conviviis et symposiis, uti tradit Diodor. Sicul. lib 3. Ita capta est et Babylon convivante rege Balsasare, Daniel. 5. 1. Assyrios comparat spinis; quia ipsi ut spinæ pungebant et affligebant populum Dei, ideoque a Medis et Chaldæis quasi spinis, pari modo pungendi et affligendi erant. Rursum *convivinos*, id est, cœtum convivarum, sive convivas, puta Assyrios convivantes et compotantes, comparat spinis; quia sicut spina spinæ implexa est, ita conviva convivæ assidet, ac mutuo manus conserunt et implicant, dum ultra citroque calices et fercula transmittunt. Rursum convivia conviviis, ut spinæ spinis implicantur, dum invitati invitantes rursum invitant: itaque convivia eunt in orbem, suntque assidua.

Moral. convivæ vocantur *spinæ*, quia sæpe absentes sua maledicentia, conviciis et scommatibus pungunt et lacerant. Vitium enim dicacitatis et detractionis frequens est in conviviis: lingua enim innatans vino salvitur, promitque et eructat quidquid habet in corde, imo quidquid in buccam venit. Quare M. Varro censuit convivarum numerum incipere oportere a Gratiarum numero, et progredi ad Musarum, id est, proficisci a tribus, et consistere in novem; ut, cum paucissimi convivæ sunt, non pauciores sint quam tres; cum plurimi, non plures quam novem: si enim plures sint, turbam efficient dicacem et turbulentam. Alii septem dumtaxat mensæ adhibendos judicarunt. Unde Proverbium: *Septem convivium, novem convicium*. Porro convivii proprietatem præclare describit Cicero, lib. de Senectute: *Bene*, inquit, *majores accubationem epularem amicorum, quia vitæ conjunctionem haberet, convivium nominaverunt*. Huic autem repugnat turba in dissidia et convicia prona; convivione, inquam, imo combibiones. Contra hos consulto S. August. hos versus mensæ suæ adscripsit, qui convivarum jugiter oculos ferirent, oraque a detractione compescerent:

> Quisquis amat dictis absentum rodere vitam,
> Hanc mensam vetitam noverit esse sibi.

Ita Possidon. in Vita S. August. Porro in Hebræo est alegans paronomasia inter סבוכים *sebubim*, id est, qui complectuntur; סבאם *sobam*, id est convivium, vel ebrietas eorum; et סובאים *sobeim*, id est ebrii, q. d. Ebrietas ebrios stringit et colligat, sicut aculeis suis colligantur spinæ, ut sese invicem complectantur; hinc pariter Deus eos quasi in fasciculo stringet et colligabit, eisque ignem subjiciet, quo quasi stipula aridissima subito stridore conflagrabunt et consumentur. Ita Angelus cædens castra Sennacherib ignem pestiferum in ea immisit, uti tradunt Hebræi, de quo dixi Isaiæ 10. v. 16. Ita pariter Medi et Chaldæi Niniven convivantem ferro flammaque vastarunt.

Denique Septuag. aliter vertunt, nimirum: *Quia usque ad fundamenta sua in pavimentum redigentur et quasi smilax plantu implicata comedentur, et quasi stipula exsiccabitur*. Ita habet editio Regia; sed Romana sic: *Quia usque ad fundamentum suum redigetur in vepres, et quasi volvola circumdata comedetur, et quasi stipula ariditate plena*. Smilax enim dicitur *volvola*, quod instar hederæ se arboribus circumvolvat. Smilax enim est herba spinosa, densis geniculata caulibus, fructicosa ramis, folio hederaceo, flore candido olente lilium. Duæ ejus sunt species: Prior est smilax aspera, sive hedera Cilicia: altera smilax levis. Vide Dioscor. lib. 4. c. 143. et 144. Theophr. lib. 3. hist. Plant. c. ult. Smilax levis est convolvolus major; nam minor est helxine cissampelos, inquit Dioscor. Smilax notat corymbos et coronas quibus deliciosi convivæ se coronabant, uti dixi Amos 6. v. 6. illæ enim fiebant ex smilace, et similibus herbis ac floribus. Audi Plinium, lib. 24. c. 10. *Smilax quoque, qui et nicophoros cognominatur, similitudinem hederæ habet tenuioribus foliis, coronam ex eo factam impari foliorum numero, aiunt capitis doloribus mederi. Quidam duo genera smilacis dixere: Alterum immortalitati proximum in convallibus opacis, scandens arbores comantibus acinorum corymbis, contra venenata omnia efficacissimis, in tantum ut acinorum succo infantibus sæpe instillato, nulla postea venena nocitura sint. Alterum genus culta amare, et in his gigni, nullins effectus*. Assyrii ergo camparantur smilaci, arbores scandenti; quia ad altiora semper conscendentes devorati sunt a Medis et Chaldæis. Tropol. smilaces sunt, qui charitatem et benevolentiam simulant, ac interim perniciem moliuntur, ait Theoph.

11. Ex te exibit,] q. d. Causa tuæ cladis et excidii, o Ninive, erit Sennacherib rex tuus, qui ex te exibit in aciem contra Dominum, id est contra Domini urbem Hierosolymam et templum, ut ea disperdat. Volet ergo quasi cum Domino bellum gerere, instar gigantum et Titanum cum Jove certantium; sed hæc gigantomachia cara illi stabit: nam cæsus et confusus

a Deo, profugus redibit in terram suam, ibique a filiis suis occidetur: ita Theod. Theoph. Clarius, Vatabl. Arias et Chald. qui vertit: *Ex Ninive egressus est rex, qui cogitavit contra populum Domini mala.* Vide blasphemiam Rabsacis, quem Sennacherib misit ad Judæos, qua jactat Deum non posse eos e manu sua eripere, Isaiæ 36. 20. Quocirca:

12 HÆC DICIT DOMINUS, puniens tantum Assyriorum fastum et blasphemiam: SI PERFECTI FUERINT, etc.] q. d. Licet copiis, robore, opibus præstetis, et numero sitis plures, imo plurimi; tamen attondebit vos Angelus pertransiens et feriens. *Attondentur* ergo, id est attondebuntur (sic enim multa verba secundæ conjugationis usurpantur et conjugantur in tertia, uti pro ferveo dicitur fervo, pro fulgeo fulgo, pro sedeo sido) hoc est, more capillorum facillime et omnino ab Angelo resecabuntur, et in terram dejicientur; et *pertransibit,* scilicet rex eorum Sennacherib, ut fugiat in suam Assyriam: vel *pertransibit,* id est evanescet, exercitus, robarque Sennacherib. Ita S. Hier. Remig. Albert. Hugo, Lyran. et alii. Aliter Theod. Rupert. Arias et Vatabl. accipiunt enim de Ninive, q. d. Etiamsi Ninivitæ summa pace et rerum copia fruantur, tamen eorum copia, imperium et gloria transibit ad Medos et Chaldæos. Ubi nota: Pro *perfecti* hebr. est שלמים *scelemim,* quod verti potest primo, pacifici. Ita Vatabl. indeque concordes et unanimes ad resistendum hosti. Secundo, integri. Ita Tigurina. Tertio, perfecti. Ita Noster. Quarto, in pace, id est, prosperitate et rerum abundantia. Ita Chald. et Pagninus. Hæc omnia eodem redeunt: significant enim Assyrios integros et perfectos fuisse copiis, opibus et viribus. Unde Pagn. vertit. *Sic dixit Dominus: Num erunt in pace? Et vere multi sunt, et vere excidentur, et transibunt. Et afflixi te per eos, non affligam te ultra.*

AFFLIXI TE (o Israel, o Jerusalem, per Sennacherib et Assyrios) ET NON AFFLIGAM TE ULTRA,] scilicet per Assyrios; nam per Chaldæos postea ob nova scelera excisa est Jerusalem. Vide dicta Joel. 2. 38. Pronomen enim *te* refert Jerusalem, non Niniven, uti docent S. Hier. Remig. Haymo, Rupert. Lyran. Arias, Vatabl. Ribera et alii. Nam sequitur:

13 CONTERAM VIRGAM EJUS (scilicet Sennacherib: hebr. enim est affixum sive pronomen masculinum) DE DORSO TUO: *Virgam* vocat vim et tyrannidem, qua Judæos affligebat, obsidebat et quasi vinctos tenebat. Unde Chald. vertit: *Frangam jugum Gentium de collo vestro, et vincula vestra præcidam;* at Pagn. *Conteram jugum ejus a te, et vincula tua* (quibus te constrinxit) *dirumpam.* Hebræum enim מטה *matte,* id est virga, si alio puncto legas מטה *mota,* significat jugum, catenas et vincula. Symbol. Theophyl. virga Sennacherib, ait, sunt peccata, et tentationes diaboli, quæ conterit gratia Christi. Eadem sunt semen diaboli, quod suffocat Christus. Unde de eo sequitur: *Non seminabitur ex nomine tuo amplius.* Hæc sunt zizania, de quibus Christus Matth. 13. 27.

14 ET PRÆCIPIET SUPER TE DOMINUS. *Præcipiet,* id est, decernet et sanciet id quod sequitur: NON SEMINABITUR, id est, ut non seminetur, EX NOMINE TUO AMPLIUS,] hoc est, ut nemo deinceps gignatur ex te qui nomen tuum et stirpem propaget, vocetnrque filius tuus, et sit rex Assyriorum. Nam paulo post fugiens Sennacherib in Assyriam, in templo Dei sui a filiis est interfectus. Unde filium deinceps generare nequivit. Successit ei quidem in regno filius Asarhaddon jam pridem genitus; sed et hic paucis annis regnavit, nec sobolem in regno reliquit. In eo ergo defecit stirps regia Sennacherib. Ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, Lyran. Clarius, Vatabl. Ribera et alii. Aliter Theod. et Theoph. q. d. In excidio Ninives desinet augustum illud nomen Nini et Assyriorum; eorum enim monarchia transferetur ad Babylonios. Unde deinceps Assyrii vocabuntur Babylonii, quia Babyloniis rerum dominis erunt subditi: sicut postea utrique vocati sunt Græci et Romani, cum ab Alexandro et Romanis fuerunt subacti. Aliter quoque Sanchez, q. d. Nomine Sennacherib non amplius seminabuntur agri, quorum fructus in regium ejus horreum comportentur; quia ipse brevi spoliabitur imperio et vita. Regis enim nomine fieri dicitur, quod ejus imperio, æque ac commodo fit, non alterius, sic ait Plautus in Mercatore:

> Tibi aras, tibi occas, tibi seris, tibi eidem metis.
> Tibi denique iste pariet lætitiam labor.

Moral. disce hic justum judicium Dei, quo talionem rependit tyrannis, v. g. Assyriis, ut qui aliena invaserant, perdant sua, imo intereant cum sua stirpe et nomine. Unde Chald. vertit: *Non erit amplius memoria nominis tui.* Hoc est, quod Jer. c. 22. 30. intentat Joachin, sive Jechoniæ tyranno: *Scribe,* inquit, *virum istum sterilem, virum qui in diebus suis non prosperabitur; nec enim erit de semine ejus vir qui sedeat super solium David.* In Jechonia enim defecit stirps regia Davidis, adeoque regnum Juda: licet enim Jechonias genuerit Salathiel, tamen hic numquam fuit rex, sed in captivitate Babylonica natus et mortuus, reliquit filium Zorobabel, qui Judæos Babylone reduxit in Judæam; sed regis jus et titulum numquam est adeptus. Simili pœna punitus est tyrannus Nabuchodonosor, vel potius Balsasar, de quo ait Isaias c. 14. 20. *Non vocabitur in æternum semen pessimorum.*

DE DOMO DEI TUI INTERFICIAM SCULPTILE ET CONFLATILE.] Hæc jungenda sunt cum Hebr. Chald. Sept. et Romanis; licet Biblia Regia, S. Hier. Remig. Haymo, Lyran. et Clarius aliter dispungunt, nimirum sic: *De* (id est, *in*) *domo Dei tui interficiam,* scilicet, o Sennacherib, *sculptile et conflatile ponam sepulcrum tuum.* Verum Hebr. Sept. et Chald. tollunt hanc dispunctionem, omniaque hæc connectunt. Interficiam ergo, id est excidam, tollam, disperdam, exterminabo tua sculptilia, id est tua idola, tuos deos. Unde Sept. vertunt: *Ex domo Domini Dei tui disperdam sculptilia et conflatilia;* Et Chald. *De domo idolorum tuorum delebo simulacrum et conflatile;* quia ut sequitur, at ut expresse habet Chald. et Pagnin. *Ibi ponam sepulcrum tuum.* q. d. Profanabitur templum Dei tui Nesroch cæde tua, præsertim tam immani et parricidiali, qua tu rex et monarcha a propriis filiis in ipso templo occideris, ibique inhumatus jacebis, 4 Reg. 19. 37. quo fiet ut idola pariter profanata censeantur, atque ut profana vel abjiciantur, vel efferantur et confringantur, q. d. *Inde punieris unde sperabas auxilium. Erit sculptile et conflatile sepulcrum tuum, ut inter aras et pulvinaria adorantis idola, sanguis nefarius effundatur,* ait S. Hieron. Templum ergo jam non erit templum deorum, sed sepulcrum tuum, id est,

regis a filiis mactati. Sic Lucan. ait l. 7. *Cœlo tegitur qui non habet urnam.* Sic mare est sepulcrum naufragorum. *Quia inhonoratus es;* quia scilicet ob cœlestem in Judæa exercitus tui stragem, turpemque tuam ex ea fugam, contemptus a tuis civibus et filiis in templo occideris; ibique instar idoli confracti et projecti, sanguine et tabe manans, insepultus, projiciaris, idque in justam pœnam et vindictam; quia scilicet tu sacrilega inhonorasti, contempsisti, et blasphemasti Deum Israel.

Posset secundo, sic exponi, q. d. Per Medos et Chaldæos in excidio Ninives exscindam, diripiam, et disperdam pariter tua sculptilia, tua idola, in quibus tu, o Sennacherib, frustra tuas spes collocasti: insuper ibidem ponam sepulcrum tuum, quia tu illa honorans, me inhonorasti. Minus recte S. Cyril. hæc refert ad Josiam, qui in Judæa delubra idolorum subvertit, 4. Regum 23. Agitur enim hic de templo Ninives, non Judææ. Nota: Pro *quia inhonoratus es*, Sept. vertunt, *quia velox es*; Chald. *quia hoc perfacile est coram me.* Hebr. enim קל *cal* significat primo, levem; secundo, velocem; tertio, facilem; quarto, vilem et inhonoratum: homines enim leves sunt viles et abjecti.

15. ECCE SUPER MONTES PEDES EVANGELIZANTIS.] Ita quoque Syrus vertit, et Arabicus uterque, q. d. Cæso Sennacherib, statim cursores et veredarii id ipsum ubique divulgabunt. Unde Ezechias et primores Judæorum hoc evangelium, id est lætum nuntium, per suos cursores et præcones, more gentis suæ, in montibus proclamabunt, ut a populis circumquaque in vallibus habitantibus, quam longissime dato tubæ signo exaudiantur. Clamabunt ergo, dicentque: CELEBRA, JUDA, FESTIVITATES TUAS, antea ob obsidionem intermissas, ET REDDE VOTA TUA,] quæ pollicitus es Deo, cum in Jerusalem obsidereris a Sennacherib, ut ab eo te liberaret. Ita S. Hier. Theod. Theoph. Haymo et Lyr. Ubi adverte minus verum videri quod S. Hier. Haymo et Hugo censent, scilicet, per festivitates intelligi solemne illud Pascha institutum, et restitutum ab Ezechia, 2. Par. 30. 3. et 15. Nam illud diu ante adventum Sennacherib, sub initium regni sui instituit Ezechias, ut patet 2. Paral. 29. v. 3. Sept. quos sequitur S. Cyril. Theoph. et S. Aug. 18. Civ. 31. ita dispungunt et legunt: *Quia veloces ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem.* Atque idipsum allegorice referunt ad Apostolos evangelizantes pacem et gratiam Christi; ut alludat Nahum ad Isaiæ 52. 7. *Quam pulchri super montes pedes evangelizantis et prædicantis pacem!*

Mystice S. Aug. *Hæc*, ait, *ad novum testamentum pertinent, quorum dies festi ita spiritualiter innovantur, ut in vetustatem transire non possint. Porro per Evangelium exterminata sculptilia et conflatilia, id est, idola deorum falsorum, et oblivioni tamquam sepulturæ tradita, jam videmus. Et hanc etiam hac in re prophetiam completam esse cognoscimus.* Et S. Hieron. *Si quando*, inquit, *gravissima persecutio fuerit, qualis sub Valeriano, et Decio, et Maximiano* (hi enim sunt nostri Assyrii et Sennacheribi) *et Domini ultio apparuerit in adversariis ejus* (uti apparuit in strage Valeriani, Decii et Maximiani) *dicamus ad Ecclesiam: Celebra, Juda, festivitates tuas, et redde vota tua.* Sic tropol. anima fidelis Evangelii assecla, quieta et sancta celebrat sua festa, exsultans, et jubilans Deo in laude et gratiarum actione, in psalmis, hymnis, et canticis spiritualibus, uti monet Apostolus Ephes. 5. 19.

Unde apte hæc referas ad renovationem spiritus et votorum, quam Religiosi faciunt, ac præsertim Societatis nostræ bis quotannis. Hæc est solemnitas ingens, eisque propria: atque in ea redduntur, id est renovantur et instaurantur, vota, ut, si quid ex voto obedientiæ decerpserit propria voluntas, ex voto paupertatis propria commoditas, ex voto castitatis incauta curiositas, id totum abducetur, ut vota primævæ integritati et sanctitati restituantur, imo puriora, integriora et ardentiora evadant. Unde fiet quod sequitur: *Non adjiciet ultra, ut pertranseat in te Belial*, ut scilicet vitium cui subjectus fueras, tibi amplius dominetur; sed illud perfecte vincas et mortifices. In his enim tribus perfecta renovatio consistit, nimirum primo, ut Juda, id est, vir religiosus confitens et laudans Deum, celebret suas festivitates, hoc est feriatus et liber a terra rebusque mundanis, arctius se totum Deo oddicat et consecret, juxta illud Isaiæ 58. 13. *Si averteris a sabbato pedem tuum, facere voluntatem tuam in die sancto meo, et vocaveris sabbatum delicatum, et sanctum Domino gloriosum, etc. tunc delectoberis super Domino, et sustollam te super altitudines terræ, et cibabo te hæreditate Jacob patris tui.* Secundo, ut reddamus vota Deo, reddamus, inquam, ea prima et integra, taliaque qualia fuere, cum primum ea Deo vovimus. Tertio, ut ultra Belial in nobis non pertranseat: *Belial*, id est, *sine jugo*, vel *vetustum*, est innatus cuique defectus, et vitium principale, a quo cætera oriuntur; v. g. in uno vitium principale est ambitio, in alio gula, in tertio acedia, in quarto pusillanimitas. Renovatio in eo consistit, ut hoc vitium quisque ita mortificet, ut amplius non dominetur, sed si quando mentem pulset, statim supprimatur et resecetur; ita ut vitium sit in ejus potestate et dominio, ut illud ad libitum frænare et regere possit. Qui hæc præstat, fit homo novus, cœlestis et divinus; ac ut ait Naz. *in suis actionibus exsplendescit:* quia terrena fastidiens, mente in cœlo versatur, vitque in continua Dei laude, amore et jubilo, vitamque agit sanctam, apostolicam, angelicam, seraphicam, adeoque jam præludium habet vitæ beatæ, eamque orditur et inchoat, brevi eamdem consummaturus in cœlo.

QUIA NON ADJICIET ULTRA UT PERTRANSEAT IN TE BELIAL.] *Belial* dicitur quasi בלי עול *beli ol*, id est sine jugo; hinc *Belial* significat inobedientiam, impietatem, apostasiam: ac secundo, ipsos inobedientes, impios, apostatas, qui jugum legis, vel fidei, vel professionis excutiunt; quorum quia princeps et caput est diabolus, hinc tertio, *Belial* significat diabolum. Unde pro *Belial* Tigurina vertit: *Deo et hominibus infestus.* Hinc in Scriptura homines valde impii et scelerati vocantur *filii Belial.* Vide dicta 2. Cor. 6. 15. Hic ergo impium et theomachum Sennacherib eum suo exercitu vocat *Belial*, q. d. Impius Sennacherib non amplius suis copiis te, o Judæa et Jerusalem, obsidebit et affliget; quia universus interiit, cæsus ab Angelo. Ita S. Hier. Hugo, Vatabl. Alii per *Belial* accipiunt Assyrium, id est Assyrios, ut singulare ponatur pro plurali, q. d. Periit Ninive, et imperium Assyriorum: translatum est enim ad Chaldæos. Ita Theod. Remig.

et Albert. Porro Sept. vertunt: *Non apponent ultra ut pertranseant in vetustatem. Consumptum est, consummatum est: ascendit insufflans in faciem tuam, eruens de tribulatione;* vel, ut S. Chrysost. legit in libr. decem homil. Romæ impresso: *Non adjicient ultra venire ad vetustatem. Consummata sunt, sublata sunt. Ascendit enim e terra insufflans in faciem tuam, et eximens e tribulatione.* Quæ ita interpretator, q. d. *Vetera consummata et sublata sunt: nova facta sunt omnia.* Videntur Septuag. *Belial* derivare a rad. בלה *bala*, id est inveterascere, consumi; ut *belial*, sive *beli ol*, sit idem quod *vetustas jugi* et servitutis.

Hoc anagog. de renovatione Ecclesiæ futura in fine mundi ita explicat S. Hieron. *O Juda,* (o Ecclesia, o fidelis, *o* sancte et electe,) *redde vota tua, quia nequaquam ultra pertransient inimici qui te adducent in vetustatem, hoc est, qui te volunt imaginem portare veteris hominis. Quoniam quod vetus est senescet, et quod senescit perditioni proximum est. Completus est mundus, consumptus est adversarius: venit tibi Christus, qui prius insufflaverat in faciem tuam; cum te de limo fingeret, et post resurrectionem quoque insufflans in faciem Apostolorum ait: Accipite Spiritum Sanctum, ipse est qui te liberat de tribulatione. Vastata enim Ninive et transeunte mundo, tribulatio quoque pertransiet.*

Allegor. hic Belial, puta Sennacherib hostis populi Dei, est diabolus, peccatum et mors, inquit S. Cyrill. et Theoph. quem prostravit et fugavit Christus, cujus ira et furor contra eum graphice describitur hic v. 2. 3 et 6. Quocirca eo fuso et fugato tranquille agit Ecclesia, ac sine timore et periculo celebrat suas festivitates

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit vaticinari obsidionem et excidium Ninives per Medos et Chaldæos, quorum arma, castra, et milites feroces, celeres et terribiles instar fulguris graphice describit. Deinde v. 8. Ninives desolationem, spoliationem, pavorem et consternationem depingit; cadsamque addit et inculcat, quod fuerit cubile leonum, id est, tyrannorum et prædonum.

1 Ascendit qui dispergat coram te, qui custodiat obsidionem: contemplare viam, conforta lumbos, robora virtutem valde. 2. Quia reddidit Dominus superbiam Jacob, sicut superbiam Israel: quia vastatores dissipaverunt eos, et propagines eorum corruperunt. 3. Clypeus fortium ejus ignitus, viri exercitus in coccineis: igneæ habenæ currus in die præparationis ejus, et agitatores consopiti sunt. 4. In itineribus conturbati sunt: quadrigæ collisæ sunt in plateis: aspectus eorum quasi lampades, quasi fulgura discurrentia. 5. Recordabitur fortium suorum, ruent in itineribus suis: velociter ascendent muros ejus, et præparabitur umbraculum. 6. Portæ fluviorum apertæ sunt, et templum ad solum dirutum. 7. Et miles captivus abductus est: et ancillæ ejus minabantur gementes ut columbæ, murmurantes in cordibus suis. 8. Et Ninive quasi piscina aquarum aquæ ejus: ipsi vero fugerunt: state, state, et non est qui revertatur. 9. Diripite argentum, diripite aurum: et non est finis divitiarum ex omnibus vasis desiderabilibus. 10. Dissipata est, et scissa, et dilacerata: et cor tabescens, et dissolutio geniculorum, et defectio in cunctis renibus: et facies omnium eorum sicut nigredo ollæ. 11. Ubi est habitaculum leonum, et pascua catulorum leonum, ad quam ivit leo ut ingrederetur illuc, catulus leonis, et non est qui exterreat? 12. Leo cepit sufficienter catulis suis, et necavit leænis suis: et implevit præda speluncas suas, et cubile suum rapina. 13. Ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum, et succendam usque ad fumum quadrigas tuas, et leunculos tuos comedet gladius: et exterminabo de terra prædam tuam, et non audietur ultra vox nuntiorum tuorum.

1. Ascendit qui dispergat coram te, qui custodiat obsidionem.] Syrus et Arabicus, *custodiens custodiam*, id est, agens excubias. Quæres primo: De qua obsidione agit hic Nahum, an Hierosolymæ, an Ninives? De Hierosolyma agi censent Chald. Theodor. Theoph. et Vatablus qui vertit et applicat sic: *Ascen-*

dit, id est, instar vaporis ascendit in aures, abiit, evenuit et periit *dispersor* vel dissipator, id est, Sennacherib, qui dispersit filios tuos, o Jerusalem, teque obsedit. Videtur enim Nahum prosequi cladem Sennacherib, de que egit in fine capitis præcedentis. Unde Septuag. vertunt: *Ascendit insufflans in faciem tuam, eruens de tribulatione*, q. d. inquit Theodor. Deus in te, o Jerusalem, obsessam et pene enectam insufflevit spiritum vitæ et salutis, fecitque ut revivisceres quando exsufflavit et occidit castra Sennacherib, quæ te obsidebant et enecabant: sicut olim formans Adamum insufflavit in eum spiritum vitæ, fecitque eum in animem viventem, ut scilicet esset animal et homo vivens. Favent sequentia, in quibus agit de Israele dicens: *Quia reddidit Dominus superbiam Jacob, sicut superbiam Israel*, q. d. Deus postquam per Sennacherib sat castigavit superbiam Israelis et Judæ, projecit virgam in ignem, hoc est, ipsum Sennacherib cum suis interemit. Huc pertinet expositio Ariæ, quæ talis est: Ne superbias, o Jerusalem, eo quod everseris manus Sennacherib; nam si in scelera recidas, ascendet contra te Nabuchodonosor, qui tuam superbiam puniet, teque obsidebit et vastabit, uti de facto contigit.

Secundo, melius alii passim accipiunt hæc de obsidione et excidio Ninives; tum quia tota prophetia Nahum est *onus Ninive*, ut habet ejus titulus, non Hierosolymæ; tum quia expresse de ea explicans v. 8. ait: *Et Ninive quasi piscina, etc.* Ita Hebræi, S. Hieron. Remig. Albert. Hugo Lyran. Clarius, Ribera, a Castro et alii. Sensus ergo est, q. d. Contra te, o Ninive, *ascendit*, id est, brevi ascendet hostis, qui *coram te*, id est, in tuis oculis, te spectante et gemente, *dispergat*, hebr. מפיץ *mephits*, id est confringat, conterat, dissipet, disperdat tuos agros, villas, munitiones, opes, incolas et accolas, *quique custodiat obsidionem*, id est, qui arctissime te obsideat, arctet, et observet quasi custos, ne que via elabaris, et ejus manus evades; nec desistet, donec te expugnet et capiat. Nam ut sapienter ait Livius lib. 5. *Obsidio ejus urbis quam cito capere velis, et urgenda et premenda.* Item: *Cum obstinato hoste obstinate pugnandum*, ait idem lib. 10. Hinc Proverbium : *Hectorem imitaris, ab Ilio numquam recedis.*

Quæres secundo: Quando et a quo obsessa et capta est Ninive? Primo, Diodorus Siculus lib. 3. Justin. 1. 1. Megesthenes, Eusebius, Orosius et alii Chronologi et Historici passim docent Niniven expugnatam ab Arbace Medo, et Beloso Babylonio, qui Sardenapalum regem Ninives coegerunt ad sui necem, ut scilicet insiliret in pyram a se accensam: hunc enim fuisse ultimum regem vel monarcham Assyriorum, in eoque illam desiisse, ac translatam esse ad Medos et Chaldæos. Porro Eusebius in Chron. S. Hieron. initio comment. In Amos, S. August. lib. 18. Civit cap. 21. Orosius et alii passim tradunt Sardanapalum vixisse tempore Oziæ regis Juda, quo tempore Procas Sylvius avus Romuli rex erat Latinorum, regnabatque in Alba. Verum hæc duo non satis consentiunt cum S. Scripturæ; nam constet post Oziam sub ejus pronepote Ezechia vixisse Salmanasar, Sennacherib et Asarhaddon, qui erant reges Assyriorum, regnabantque in Ninive, erantque potentissimi; nisi dicas in Sardanapalo eversam esse Ninivem, et monarchiam Assyriorum; postea tamen refloruisse Niniven, eique restitutum esse regnum, licet non monarchiam. Nam quod aliqui, volentes Historicos profanos cum S. Scriptura conciliare, respondent cum Eusebio et Megasthene, Salmanasar, Sennacherib et Asarhaddon fuisse reges Assyriorum, id est Babyloniorum, qui ad se monarchiam Assyriorum jam transtulerant, Assyriisque e se devictis dominabantur, hoc, inquam, dici nequit. Nam eodem tempore Babyloniis dominabatur Merodach Baladan, quo Asarhaddon Assyriis, ut patet 4. Reg. 20. vers. 12. collato cum cap. 19. vers ult. Ergo illo tempore diversi erant, propriique reges Assyriorum, æque ac Babyloniorum. Ut ut est, de excidio Ninives sub Sardanapalo, si eum ponas coævum Oziæ, loqui nequit Nahum, utpote eo longe posterior; illud ergo pertinet ad tempora Jonæ, uti dixi in ejus Proœmio.

Secundo, Hebræi censent Niniven vastatam esse sub initium regni Manassis, qui Ezechiæ patri in regno Juda successit, ideoque Manassen ductum captivum in Babylonem, non in Niniven; eo quod Ninive jam esset everse, uti ex Suida refert Geneb. lib. 1. Chronol. qui et addit Sardanapalum, per chresin, eumdem esse et nomine et persona cum Asarhaddon. Aserhaddon enim regnavit sub tempora Manassis, videturque fuisse ultimus rex Assyriorum: nam post eum nemo alius in Scriptura nominatur. Cumque profani Historici asserant ultimum regem Assyriorum fuisse Sardanapalum, videtur quod hic non fuerit alius, quam Asarhaddon, qui vixit sub Manasse; ac consequenter tum desiisse imperium Assyriorum, et Niniven esse eversam. Verum huic sententiæ refragantur Eusebius, S. Hieronym. S. August. et alii Græci ac Latini passim, qui docent Sardanapalum diu ante Manassen vixisse, sub Ozia rege Juda, ut jam dixi.

Tertio, S. Cyrill et Theophyl. censent Niniven eversam esse a Cyro et Persis. Sed hi videntur confundere Assyrius cum Babyloniis, et Niniven cum Babylone: Babylonem enim evertit Cyrus, non Niniven. Sic Historici sæpe sub Assyriis comprehendunt Babylonios, et vice versa, et eum numerant quatuor celebres veterum monarchias, Assyriorum, Persarum, Græcorum et Romanorum, sub Assyriis comprehendunt Babylonios.

Dico ergo Niniven captam et eversam esse a Medis et Chaldæis, puta a Cyaxare, rege Medorum, et a Nabuchodonosore rege Babyloniorum. Cyaxares hic fuit filius Phraortis, et pater Astyagis; Astyages autem fuit avus maternus Cyri. Probatur hæc sententia primo, quia id diserte asserunt Septuag. Tobiæ 14 ver ult. Tobias enim senior moriens ibidem vers. 5. monet filium Tobiam juniorem, ut secede ex Ninive, eo quod ob scelera sua illi imminent excidium intentatum a Jona. Addunt Septuag. In fine capitis, Tobiam juniorem ante mortem audisse hoc excidium, dicuntque: *Et mortuus est* (Tobias junior) *annorum centum viginti septem in Ecbatanis Mediæ. Et audivit, priusquam ipse moreretur, perditionem Ninive, quam captivarunt Nabuchodonosor et Assuerus*, vel, ut Romana legunt *Assyeros*, id est Cyaxares. Nomen enim Cyaxares, vel Kyaxares, conflatum est ex prænomine, *Ky*, id est princeps; et *Axares*, qui idem est cum Hebræo et Chaldæo Achasueros, id est Assuerus, uti docet Scaliger de emendat. temp in Assuero, et

Serarius in Tobiæ cap. 14. quæst. 4. In utroque enim nomine sunt eædem litteræ consonantes, quas solas attendunt Hebræi et Chaldæi, etiamsi puncta sive vocales varientur. Secundo, quia communis sententia Chronologorum et Historicorum est, Nabuchodonosorem fuisse conditorem monarchiæ Babyloniorum, eamque ab Assyriis et Ninive in Babylonem transtulisse: hoc autem facere non potuit, nisi, capta et vastata Ninive, imperium ei ademeret. Tertio, Herodot. lib. 1. diserte docet Niniven eversam esse a Cyaxare. Cum enim narrasset Phraortem oppugnasse Niniven, sed frustra; ibi enim eum copiis interiisse, subdit Cyaxaren Phraortis filium, ut patris necem ulcisceretur, Niniven obsedisse: sed eum interim Scythæ Mediam invasissent, Asiæque imperium occupassent (quod tenuerunt per 28. annos,) Cyaxarem obsidionem solvisse, ac eum Scythis bella gessisse, donec post 28. annos eos superavit et expulit: quo facto Niniven rursus aggressus, expugnavit. Idem docet Euseb. in Chronico, et S. Hieron. hic, et Præfat. in Jonam: *Et revera*, inquit, *quantum ad historias tam Hebræas, quam Græcas pertinet, et maxime Herodotum, legimus Niniven regnante apud Hebræos Josia, et Astyage* (regnante cum patre Cyaxare) *rege Medorum, fuisse subversum.* Porro Cyaxares expugnavit Niniven, adjutus a genero suo Nabuchodonosore; hac enim de causa ei filiam suam despondit, nomine Nitocrin. Hæc est illa Nitocris famosa, quæ in Babylone curavit fieri hortos pensiles, qui orbis fuere miraculum; de quibus Curtius lib. 5. et Joseph. lib. 10. Antiq. 13. Ejusdem opera heroica celebrat Herod. lib. 1. ubi et addit illam sibi sepulcrum exstruxisse, eique hæc inscripsisse: *Si cui regum Babylonis post me futurorum fuerit pecuniæ penuria, aperto sepulcro, tollat quantumcumque libuerit, pecuniæ dumtaxat indigens, aliter ne aperiat.* Aperuit illud Darius, sed pro pecuniis hanc sententiam reperit: *Nisi pecunia esses inexplebilis, et turpis lucri cupidus, haud aperuisses urnas defunctorum.* Denique hæc est sententia Hebræorum in Seder Olam, Theodor. Rupert. Lyrani, Riberæ, a Castro, Adrichomii in chronol. anni mundi 3237. Serarii in cap. 14. Tobiæ et aliorum.

Quæres, tertio, quando Cyaxares et Nabuchodonosor expugnarint Niniven, an ante, an post excidium Hierosolymæ, quod illi intulit Nabuchodonosor anno 18. regni sui, qui fuit annus Sedeciæ regis Juda undecimus et ultimus. Aliqui censent Niniven expugnatam esse ante Jerusalem. Ita Euseb. in Chronico dicit expugnatam Niniven inchoate anno 28. Josiæ, at complete anno 4. Joakim filii Josiæ. Eusebium sequitur Beda lib. de Sex ætatibus mundi, ubi tradit Script. numerare annos Nabuchodonosoris ab anno 4. Joakim, quia ex eo ipse non solum Chaldæis et Judæis, sed etiam Assyriis et Ægyptiis cœpit dominari. Accedit Christ. a Castro, qui censet Niniven expugnatam anno 1. Nabuchodonosoris.

Rursum moderni quidam Chronologi manuscripti censent Cyaxaren anno regni sui 35. qui Josiæ regis Juda, inquiunt, fuit 13. et Nabuchodonosoris senioris primus, expugnasse Niniven. Hic Nabuchodonosor senior a Beroso, Eusebio, Josepho Scaligero, Cardin. Bellarmino et aliis vocatur Nabonassar, vel Nabopolassar, qui regnavit 21. annis, fuitque pater Nabuchodonosoris junioris, qui evertit Jerusalem aliasque gentes: unde a rerum gestarum gloria cognominatus est Magnus, de quo passim loquitur Scriptura in lib. 4. Reg. cap. 24. et 25. et in Jeremia, Ezechiele, Daniele aliisque Prophetis. Ab hujus ergo patre, æque ac a Cyaxare dicunt hi eversam esse Niniven. Probant id primo, quia Herodotus indicat Cyaxarem fuisse coævum Psammiticho, regi Ægypti, qui fuit proavus Apries, sive Ephree. Nam Psammiticho, qui 54. annis regnavit, successit filius Nechao, qui Josiam regem Juda occidit: Nechaoni successit filius Psammis, qui fuit pater Pharaonis Apries, sive Ephree, uti narrant Herod. et Diodorus Siculus. Ephree autem regno spoliatus fuit a Nabuchodonosore juniore, uti docet Jerem. cap. 44. vers. 30. Ergo Cyaxares, expugnans Niniven, non videtur fuisse coævus Nabuchodonosori juniori, utpote quem aliquot generationibus antecessit; sed seniori. Secundo, quia Eusebius et S. Hier. paulo ante citati docent Niniven eversam a Cyaxare, vel Astyage sub Josia rege Juda: ergo ante excidium Jerusalem: hoc enim contigit sub Sedecia filio Josiæ. Tertio, quia Septuag. jam citati docent Tobiam juniorem ante mortem audisse excidium Ninives: hic autem Tobias puer, scilicet sex vel septem circiter annorum, cum patre in excidio Samariæ et regni Israel abductus fuit a Salmanasar in Assyriam, anno 6. Ezechiæ regis Juda, atque in Media mortuus est anno ætatis 99. ut habent Latina Biblia, Tobiæ 14. 16. Deme septem pueritiæ ejus annos, qui ejus obductionem et annum 6. Ezechiæ præcesserunt, ab eoque computa sequentes an nos usque ad 13. Josiæ, invenies 99. Ita ut Tobias hic videatur mortuus anno 13. Josiæ jam dicto. Quarto, Joseph. lib. 9. Antiq. cap. 11. docet Nahum prophetasse sub Joathan patre Achaz, additque: *Evenerunt autem omnia quæ de Ninive prædicta erant post centum quindecim annos.* Atqui annus 13. Josiæ est 115. ab anno ultimo Joathan: ergo hoc anno 13. Josiæ videtur eversa Ninive. Atque hæc videtur fuisse virga vigilans omnium gentium dorso imminens, quam anno 13. Josiæ vidit Jeremias cap. 1. vers. 2. scilicet virga hæc fuit Nabuchodonosor senior, qui anno 13. Josiæ evertit Niniven, cœpitque in alias gentes grassari.

Verum obstat huic sententiæ, primo, quod hi auctores in suo synchronismo, sive combinatione temporum, cogantur 70. annos captivitatis Babylonicæ ordiri ab anno 13. Josiæ; in hunc enim dicunt incidisse annum 35. Cyaxaris, quo ipse Niniven evertit, qui deinde adhuc regnavit quinque annis (universim enim regnavit annis 40.) Successit ei filius Astyages per annos 38. Astyagi successit nepos Cyrus, ut patet Dan. 13 65. Cyrus autem sensim crescens viribus et victoriis, tandem anno 27. regni sui aggressus Babylonem, eam cœpit, factusque est monarcha, ac tum solvit Judæos in Babylone captivos. Adde annos 5. Cyaxaris, 38. Astyagis, 27. Cyri, habebis annos 70. captivitatis: illi enim finiuntur anno 27. Cyri Unde necessario sequitur annos 70. captivitatis Babyloniæ inchoandos esse ab anno 13. Josiæ, qui, ut ipsi ajunt, fuit 35. Cyaxaris. Hoc autem passim refutant Chronologi, qui multo tardius hos 70. annos inchoant, et a 13. Josiæ usque ad 27. Cyri longe plures quam 70. numerant. Adde sub Josia fuisse felicem Hierosolymam; ejus vero captivitates cœpisse sub Joakim et Sedecia filiis Josiæ. Secundo, Euseb. in Chronico, et alii dicunt Cyaxaren

cœpisse regnare anno 15. Josiæ; non ergo potuit evertere Niniven anno 13. Josiæ; utpote cum nondum esset rex. Tertio, quia Nahum, cap. 3. vers. 7. et 8. significat Niniven evertendam post eversionem Alexandriæ: Alexandria autem eversa est post Jerusalem. Nam ut docet Joseph. 10. Antiq. 11. et Ezechiel cap. 29. 17. Nabuchodonosor junior post vastatam Jerusalem anno quinto invasit et occupavit Ægyptum, cujus metropolis est Alexandria. Quarto, favet Jeremias, qui cap. 25. 26. inter gentes et reges superandos a Nabuchodonosoro juniore, nominat reges Aquilonis: inter hos enim vicinissimus ipsi et Babyloni erat rex Ninives et Assyriorum. Unde Judith 16. 5. dicitur: *Venit Assur ex montibus ab Aquilone.* Rursum Jerem. c. 50. 18. *Ecce,* inquit, *visitabo regem Babylonis, et terram ejus sicut visitavi regem Assur;* significans non diu post Niniven pari modo evertendam Babylonem, scilicet post 54. annos: tot enim sunt ab anno 24. Nabuchodonosoris junioris, sive Magni, quo ipse Niniven evertit, usque ad 27. Cyri, quo ipse cepit Babylonem, eaque eversa fecit se monarcham.

Videtur ergo quod Nabuchodonosor Magnus sensim crescens armis et victoriis, excisa Jerusalem, tandem anno regni sui 23. invaserit Ægyptum: qua occupata, anno 24. ausus est tentare arcem monarchiæ, puta Niniven, adjutus a Cyaxare, eaque capta monarchiam ex Ninive transtulit Babylonem, seque ejus primum fecit monarcham. Unde ab hoc anno, utpote primo monarchiæ, annos ejus numerat Daniel cap. 2. vers. 1. ut ibi dixi. Ita censet Ribera, Serarius in Tobiæ 14. quæst. 4. et Torniellus anno mundi 3452. qui et addit Niniven sæpius captam esse. Nam ipsa rebellans identidem Chaldæis, utpote jugi impatiens, quæ cæteris dominari assueta erat, primo capta est ab Arbace Medo, cum ei rex esset Sardanapalus, paulo post prædicationem Jonæ ante tempora Nahum. Secundo, rapta est sub Asarhaddon filio Sennacherib a Merodach Baladan, rege Babylonis. Unde post Asarhaddon in Scriptura nulli amplius nominantur reges Assyriorum; sed Babyloniorum duntaxat. Hinc Asarhaddon devictum esse a Merodach Baladan, sub annum 27. Ezechiæ regis Juda, censent Joseph. l. 10. Antiq. c. 3. Bellarm. Genebrard. et Torniellus in Chron. anno mundi 3335. qui et anno mundi 3384. seriem regum Babylonis illius ævi ita recenset. Nabonassar regnavit annis 26. deinde Merodach Baladan annis 52. post hunc Ben Merodach annis 24. mox Nabolassar (sive Nabuchodonosor senior) annis 21. denique Nabuchodonosor junior annis 44. Tertio, capta et subacta est plene et plane Ninive a Cyaxare et Nabuchodonosore juniore, anno regni ejus 24. Denique post reditum Judæorum e captivitate Babylonica, tempore Xerxis, ut vult Ribera, vel Artaxerxis, ut alii, alius in Ninive regnavit Nabuchodonosor, qui in Judæam misit Holofernem, quem occidit Judith, cap. 1. 5. Vide ut Deus premat urbes superbas et superbos, idque toties quoties cervices et cornua erigunt.

Ad primum argumentum prioris sententiæ respondeo Cyaxarem, incipientem regnare in fine regni Psammitichi, potuisse facile pertingere ad tempora Ephree, qui Psammitichi fuit pronepos: Cyaxares enim regnavit annis 40. Certum vero est eum fuisse coævum Nabuchodonosori juniori; hic enim cœpit regnare anno 3. Joakim filii Josiæ, Daniel. 1. 1. Cyaxares autem regnare cœpit anno 15. Josiæ, qui 31. annis regnavit. Unde sequitur Cyaxarem 18. annis tantum regnasse ante Nabuchodonosorem, et cum eo regnasse annis 22. universim enim regnavit annis 40.

Ad secundum, respondeo Euseb. et S. Hieron. confuse loqui de tempore excidii Ninives, illudque sub Josia consignare; quia Cyaxares cœpit obsidere Niniven sub Josia; sed invadentibus Mediam Scythis, obsidionem intermisit per 28. annos, uti paulo ante dixi: post quos cum Nabuchodonosore juniore obsidionem resumens et instaurans, Niniven cepit, et vastavit anno jam dicto. Hinc S. Hieron. ait eam vastatam sub Astyage, quando nimirum Cyaxares senescens Astyagem filium regni consortem, imo moderatorem effecerat; quod utique non fuit sub Josia, sed diu post.

Hinc rursum Eusebius non satis sibi constat. Nam initium regni Cyaxaris consignat anno 15. Josiæ, expugnationem vero Ninives anno 28 Josiæ, et rursum quarto Joakim. Unde sequitur eum expugnasse Niniven anno regni sui 13. vel certe 20. cum ex adverso ex Herodoto constet 28. annos ut minimum elapsos, inter initium regni ejus, et obsidionis Ninives, usque ad ejus expugnationem.

Ad tertium, resp. Septuag. dare Tobiæ juniori non tantum annos 99. ut habent Latina Biblia, sed 127. quos si numeres, pertinges ad annum excidii Ninives a me paulo ante designatum. Adde aliquos, ut Serarium, hos 99. annos computare a morte patris; quibus adde annos 63. quibus cum patre in captivitate vixit, ac facito eum fuisse duorum tantum annorum, cum in captivitatem venit; conficies eum universim vixisse 164. annos, ita ut pertigerit ad annum 24. Nabuchodonosor, quo eversa est Ninive.

Ad quartum, respondetur Josephum dicere hanc prophetiam Nahum impletam post 115. annos, quia tunc cœpit impleri; tunc enim cœpit Cyaxares obsidere Niniven: perfecte autem completa est post 28. annos Cyaxaris, uti jam ostendi. Adde Josephum errare, dum dicit Nahum cœpisse prophetare sub Joathan: cœpit enim sub ejus nepote Ezechia, uti dixi in Procemio.

Denique facilis erit synchronismus illorum temporum, si Cyaxari, cui Eusebius dat tantum 32. annos regni, addas decem ex annis Astyagis filii ejus, qui patre sene regnum administrabat, eaque de causa hi anni dantur ab Historicis Astyagi, non Cyaxari; ideoque S. Hier. præfatione in Jonam ait Niniven expugnatam ab Astyage, non a Cyaxare: nam additis Cyaxari 10. annis, annus 42. Cyaxaris incidet in annum 24. Nabuchodonosoris junioris, sive magni, quo ipse, vastata Ægypto, cum copiis Cyaxaris expugnavit Niniven. Successit deinde Cyaxari filius Astyages, qui solus regnavit 28. annis, ac deinde Cyrus, qui 27. anno regni sui solvit captivitatem Babylonicam, quæ jam 70. annis duraverat; hos enim 70. annos invenies, si eos inchoes ab anno 11. et ultimo Joakim, qui fuit Cyaxaris 27. adde enim reliquos Cyaxaris annos 15. Astyagis 28. Cyri 27. habebis annos 70. quos quærimus. Ex dictis sequitur imperium Ninives et Assyrio-

rum stetisse annis 1440. tot enim fluxerunt ab anno primo Nini conditoris Ninives, qui 43. annis præcessit nativitatem Abrahæ (nam anno 43. Nini natus est Abraham, ait Euseb. in Chron.) usque ad annum 24. Nabuchodonosoris, quo eversa est Ninive. Ita Ribera. Hæc de chronologia adeo vetusta, ideoque incerta et obscura, dicta sufficiant.

Contemplare (o Ninive) viam] qua adventant Medi et Chaldæi magnis agminibus, ut te obsideant et perdant. Ita enim solent cives obsidendi curiose et anxie intueri vias, per quas adventant castra hostium, urbem obsessura. Via ergo ponitur pro viatoribus, puta hostibus; metonymice.

Conforta lumbos,] q. d. Quidquid habes virium collige, ut hostibus resistas. Vires enim hominis magna ex parte sitæ sunt in lumbis; unde infirmi vocantur *elumbes*; et cum hominem vel animal debilitare volumus, lumbos illi infringimus. Ita Plautus in Amphit. *Si me*, inquit, *irritassis, hodie lumbifragium hinc auferes*, q. d. Si me irrites, infringam tibi lumbos. Ex adverso de muliere forti ait Sapiens Proverb. 31. 17. *Accinxit fortitudine lumbos suos, et roboravit brachium suum*. Porro confortantur lumbi, si manu, cingulo, similive vinculo stringantur. Unde Septuag vertunt: *Tene lumbos, viriliter age*.

Robora virtutem valde.] *Virtutem*, id est vires; Hebr. *Fortifica robur valde*; Septuag. *Roborare vehementer*; Chald. *Corrobora vires valde*; Tigurina: *Omnibus modis instrue copias*; hæ enim sunt vires urbium, puta civium et militum copiæ.

Tropol. S. Hieron. *Tria*, ait, *præcipiuntur Judæ*, id est Ecclesiæ, et animæ fideli: *Primum, ut contempletur viam, et iter per quod ambulaturus est diligenter aspiciat, juxta illud Jerem. 6. State in viis, et interrogate semitas æternas, et videte quæ sit via bona, et ambulate in ea, ut, cum steterimus in viis multis, veniamus ad eam viam quæ dicit: Ego sum via. Deinde dicitur ei ut teneat lumbum, id est ut post electionem viæ, mortificet corpus suum et servituti subjiciat, ne quasi rex et magister aliis prædicans, ipse reprobus inveniatur, quod virtus diaboli vel maxime sit in lumbis, Job 40. 11. Et quod Joannes zona pellicea cingitur, Matth. 3. Et quod a Salvatore discipulis imperatur: Sint lumbi vestri præcincti, Luc. 12. Et Apostolus Ephes. 6. State ergo succincti lumbos vestros in veritate; licet enim* ασκησις *plurimum præstet, et vitæ continentia super mortificatione lumborum, tamen nihil eos ita mortificat, ut cognitio veritatis. Unde dicitur: Accingite lumbos vestros in veritate. Si enim veritas est Christus, qui tota in Christo mente erudidit, lumbos suos mortificavit in Christo. Tertio præcipitur: Confortare virtute nimis. Elegisti, inquit, viam, tenuisti lumbum; assume virtutem, ut possis pugnare cum hostibus. Et ne forte diffidas, datur tibi causa cur speres. Avertit, inquit, Dominus contumeliam Jacob, quam scilicet solebat Jacob aliis facere. Non enim tantæ virtutis est ab aliis factam injuriam sustinere, quantæ gratiæ Domini est placidum, mitem atque tranquillum injuriam facere non posse. Israel ergo, id est, sensus vel vir videns Deum, et semper de Deo cogitans, facere nescit injuriam.*

Quia reddidit Dominus superbiam Jacob sicut superbiam Israel.] Pro *superbiam* hebr. est גאון *geon*, quod et superbiam, et magnificentiam gloriamque significat Unde Chald. Vatabl. et Arias vertunt: *Revocabit magnificentiam Jacob, juxta majestatem Israel*, id est, juxta pristinam dignitatem, q. d. Restituet Dominus per Cyrum Israeli pristinam majestatem et gloriam, quam, abscuraverat Assyrius et Babylonius spoliando Judæos omnibus bonis eosque captivos ducendo in Babylonem. Jacob enim et Israel videtur accipi pro eodem, scilicet pro Judæis. Sic Isaias c. 60. v. 15. ait: *Ponam te in superbiam*, id est, magnificentiam et gloriam, *sæculorum*. Et c. 61. 6. *In gloria eorum superbietis*, id est gloriabimini. Sic et Virgilius 1. Æneid.

> Hinc populum late regem, belloque superbum,
> Venturum excidio Libyæ

Et lib. 3

> Barbarico vectes auro spoliisque superbi,

id est magnifici. Unde Syrus vertit: *Quia restituit* (reducit: vox enim Syra propria dicitur de re, quæ in captivitatem, prædam vel perditionem redacta, pristino statui restituitur) *honorem vel gloriam Jacobi, sicut honorem vel gloriam Israelis*. Sic et Arabicus Antioch. Verum melius alii passim *superbiam* hic propria accipiunt, idque duplici sensu: Prior est, ut superbia Jacob et Israel capiatur passive pro eo quam ab Assyriis passus est Jacob et Israel. Sic Deus vocatur, noster amor, timor, spes, patientia, passive et objective, scilicet qui a nobis amatur, timetur, speratur, propter quem patimur, q. d. Obsideberis et vastaberis, o Ninive, quia Deus ulcisci destinat superbiam quam rex tuus Sennacherib tuique Assyrii exercuerunt in Jacob; id est in Judæos, insultando illis per Rabsacen; æque ac superbiam, quam iidem exercuerunt in Israel, id est, in Samariam et decem Tribus, vastando illas per Salmanasar. Ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran, imo et Sept. vertunt enim: *Avertit Dominus contumeliam Jacob, sicut contumeliam Israel*.

Posterior est, ut superbia Jacob et Israel proprie et active capiatur pro fastu Judæorum et Israelitarum, quo tumentes et turgidi sibi vivere voluerunt, Deo subesse et obsequi noluerunt, q. d. Reddam in caput Ninives, puniamque et exscindam ejus superbiam; quia *reddidi*, id est reddam et puniam, superbiam Jacob, id est Hierosolymæ et Judæorum, exscindendo eos per Nabuchodonosor et Chaldæos, sicut reddidi, punivi et excidi Israelem sive decem Tribus per Salmanasar et Assyrios. Si enim non parco populo meo fideli, multo minus parcam hostibus meis, puta infidelibus Assyriis; sed sicut illius superbas cervices per Chaldæos contudi, ita et horum contundam; præsertim quia ipsi huic populo meo injurii fuerunt, atque ad hoc tantum ipsos, ipsorumque injurias ad tempus permisi et toleravi, ut per eas castigarem populum meum: at nunc eo satis superque castigato Assyriis castigatoribus ultra non indigeo; castigabo ergo et ipsos, ac virgam, ut vulgo dicitur, in ignem conjiciam. Ita Clarius et Arias. Hunc esse sensum probatur primo, quia juxta eum proprie accipitur superbia Jacobi

et Israelis. Secundo, quia eum exigunt sequentia: *Quia vastatores*, puta Chaldæi, *dissipaverunt eos*. Chaldæorum enim mox clypeos, arma, vires, ardorem, vim et impetum fuse describit a v. 3. usque ad 8. Unde Arabicus Alexandr. vertit: *Quia Dominus contempsit Jacob secundum contemptum Israel.*

Quia vastatores dissipaverunt eos.] Primo S. Hieron. Haymo. Hugo, Lyran. Arias et Vatabl. per *vastatores* intelligunt Assyrios, q. d. Assyrii vastarunt et dissiparunt Israelem, id est Samariam et decem Tribus per regem suum Salmanasar; et Jacob, id est Jerusalem et Judam, per Sennacherib. Secundo et melius per *vastatores* cum Theodor. et Theophyl. accipias Chaldæos, qui uti Hierosolymam et Judæos, ita pariter Niniven et Assyrios vastarunt et spoliarunt. In Hebræo est pulchra paronomasia בקקים כי בוקקים *ky beeacum bokekim*, id est, *quia evacuaverunt eos evacuantes bonis*, ut vertit Pagnin et Tigurine: *Direptores diripuerunt eos*; et ut Vatablus: *Spoliatores spoliaverunt eos.* Sequitur

Et propagines eorum corruperunt,] q. d. Sicut, apri vel hostes vastantes vineam, singulas vites, earumque propagines evellunt, disjiciunt et corrumpunt; ita Chaldæi vastantes Niniven, æque ac Hierosolymam, singulas ejus familias, imo singulos ejus cives et incolas disperdent et corrumpent, vel occidendo eos, vel in captivitatem abducendo. Nota: Propagines urbium, v. g. Ninives, primo, accipi possunt suburbia, pagi et oppida, quæ e metropoli derivantur et dependent, eamque ornant, sicut propagines, sive palmites vitem. Ita Chald. et Arias. Secundo, Tribus et familiæ. Ita Albert. et Hugo. Tertio, filii et nepotes. Quarto, messes et opes quas de anno in annum coacervabant Israelitæ: Assyrii enim singulis pene annis invadebant terram Israel, eamque suis bonis quæ accumularat, spoliabant. Has vocat propagines corruptas, inquit Vatabl. Verum jam dixi hæc de Chaldæis Niniven, æque ac Jerusalem expilantibus, non de Assyriis accipienda esse. Ninivitarum ergo, æque ac Judæorum messes et opes, vocat eorum propagines, quas identidem invasit et carpsit Nabuchodonosor. Unde de eo subdit:

3. Clypeus fortium ejus ignitus.] De Chaldæis nunc loquitur in plurali, dicens: *Vastatores dissipaverunt eos*; nunc in singulari, dicens: *Clypeus*, id est clypei: quia exercitus est unus collective, sed multus distributive; multos enim continet milites, sicut cives multi faciunt unam civitatem, et multæ familiæ unum populum, ac multæ gentes unum regnum et imperium. Respicit ad initium capitis: *Ascendit qui dispergat coram te. Ascendit*, scilicet Nabuchodonosor, ejusque exercitus. Unde de eo, utpote singulari, singulariter hic ait: *Clypeus fortium ejus ignitus*, q. d. Chaldæi et Medi vastatores tui, o Ninive, clypeos habent ex auro vel aurichalco, qui solis repercussu rubei et igniti videntur, ideoque terribiles sunt et formidabiles, juxta illud Virgilii Æneid. 10.

> Terribilem cristis galeam, flammasque vomentem
> Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma
> Funditur, et vastos umbo vomit aureus ignes.

Hebr. enim est: *Clypeus fortium ejus* מאדם *meaddam*; id est *rubeus*, ut vertit Chald. vel, ut Pagnin. *rubefactus*; Tigurina: *Parma heroum illius rubet* instar ignis vel fulguris; Syrus: *Clypei gigantum* (fortes) *eorum rubescunt, et viri gigantes* (fortium) *ludunt lampadibus ignis* (ignitis) *et in curribus in die qua præparatur*; Arabicus: *Clypei gigantum eorum rubescentes emicant, et viri gigantes contristant ignem*; Sept. aliis punctis legentes מאדם *meodam*, id est ex homine, vertunt: *Arma potentiæ ejus ex hominibus*, nimirum quia *viri exercitus in coccineis*, ut sequitur. Graphice Propheta hic depingit clypeos, arma, robur, animos et impetus Chaldæorum, ut iis perculiat Niniven et Assyrios. Primo ergo primam eorum aciem clypeis instructam hic depingit, q. d. Primipili Chaldæorum clypeis et parmis aureis instructi castra præibunt, ut iis omnia hostium tela et jacula excipiant: nobiles ergo erunt et generosi. Quocirca generose et strenue te, o Ninive, oppugnabunt: non fugient ut plebeii et gregarii milites; hoc enim æstimabunt sibi esse dedecus: sed malent occumbere quam fugere, ut suum decus et gloriam tueantur. Ita Hispani hoc bellicum celebrent axioma: *Capitaneus, qui vanatur famam et gloriam, oportet ut parvi faciat vitam.* Inde secundo, secundam aciem describit dicens:

Viri exercitus in coccineis,] q. d. Milites Chaldæorum erunt nobiles, ideoque vestientur chlamidibus coccineis: coccus enim erat nobilium, imo regum vestis, uti dixi Thren. 4. 5. ad illud: *Qui nutriebantur in croceis*, hebr. *in coccineis*. Unde Tigur. vertit: *Viri militares purpurati sunt*; Pagn. *Viri exercitus induti vestibus vermiculatis*. Color hic coccineus, utpote sanguineus, repræsentat Chaldæorum feritatem, quod sanguinolenti sint futuri, multumque in Ninive sanguinem fusuri. Ita Remig. Albertus et Arias. Quocirca S. Joannes magnum illum et horribilem exercitum, qui in fine mundi occidet tertiam partem hominum, vidit habentem loricas igneas, hyacinthinas et sulphureas, Apoc. 9. 17. Ita Romani, conflicturi cum hoste, signum prælii exponebant in prætorio tunicam russam, sive coccineam, quin et eadem induebantur milites, indeque *russati* dicebantur, uti ex Plutarcho in Fabio et in Bruto, item ex Isidoro docet Lipsius l. 4. de Militia Romana, c. 12. Idem fecere subinde Græci. Nam Plutarch. agens de pugna Antiochi cum Cleomene: *Quiescere*, inquit, *quosdam jussit, donec a rege sublata esset puniea vestis super sarissam extensa.* Et Homerus Iliade θ. agens de Agamemnone suos ad pugnam vocante: *Purpuream endo manu valida tallens sibi vestem.* Quocirca et milites in galeis cristas gestabant rubras, sive puniceas, appositas utique sanguineo Marti. Hinc Virgil. Æneid. 9. *Cristaque tegit galea aurea rubra.* Et iterum: *Purpurei cristis juvenes.* Diodorus lib. 6. idem Hispanos fectitasse docet: *Circum capita*, inquit, *galeas æreas ponunt, puniceis ornatas cristis.* De Cyri exercitu Xenophon l. 6. Pædiæ Cyri: *Universus*, inquit, *exercitus ære fulgurabat, puniceoque florebat ornatu.* Causam dat noster Martin. de Roa l. 1. Sing. c. 2. ut scilicet sanguis, si quis ex impresso vulnere esset expressus, absorberetur a cocco: tum illi confidentius, et sine pavore dimicarent. Hoc verius in sanguine Christi, qui nostra est purpura et coccinea vestis, ait S. Ambr. in Psal. 118. ser. 17. Hic enim animas tingit, ex iisque quasi ebibit sanguinem peccatorum. *Lavit* enim *nos*

a peccatis nostris in sanguine suo. Rursum hic nos accendit ad acriter prælliandum cum dæmone, carne et mundo. Nil enim ita acuit animos in hostem, quam acceptæ injuriæ species oculis objecta. Hæc enim dolorem oculis affert, animo iracundiam: quæ duæ in bello faces. Addit secundam c. 3, scilicet Gentiles eredidisse quod coccinea vestis tutos præstaret in præliis et periculis. Unde et olim pueris Christianis funiculus coccineus ex collo suspendebatur, ad avertendum fascinum, et quævis discrimina, uti recenset et redarguit S. Chrys. hom. 12. in c. 4. epist. 1. ad Cor. Ægyptii quoque quotannis omnes arbores, pecora et alia multa rubrica illinebant, adversus incendium, et alia incommoda, teste Epiphanio hæres. 18. quam superstitionem videntur hausisse, ex eo quod filii Israel servati sint ab Angelo percutiente, illinendo postes sanguine agni Paschalis, Exodi 12. Tertiam dat l. 4. c. 7. quod coccineus color, sive purpureus, ad ignem accedat, ignisque enimi sit index et stimulus: unde purpureum cum dicis, purum urentem, puta ignem, dicere videris. Purpureum igitur et rosæ colorem præ se fert, at ignis splendorem. Unde ignis a Poetis vocatur purpureus, et purpura ignea. Symbolicam dat ibidem c. 8. quod qui in pugnam descendunt, pro anima dimicent, quæ consistit in sanguine, quem repræsentat coccus sive purpura. Unde Virgil. 11. Æneid.

> Purpuream vomit ille animam.

Hic ergo color maxime animos facit, in hostesque commovet, quos scimus cruorem expetere, aut etiam effudisse.

Tropol. coccinei milites Christi sunt Martyres, qui sanguine suo purpurantur, cumque sanguini Christi libentes, imo gaudentes rependunt: qua de causa Cardinales purpura vestiuntur, ut ostendant se paratos pro Christo et Ecclesia sanguinem fundere, uti dixi Ezech. 16. 10. Coccinei quoque sunt fideles charitate flagrantes, juxta illud de sponsa Cant. 4. 3. *Sicut vitta coccinea labia tua*, scilicet *ut sermo semper charitate ardeat, passione agni et sponsi rubeat, qui semper debet esse in corde, semper in ore, candidus et rubicundus, dulcis Jesus*, ait S. Bern. de passione Domini, c. 31. Tertio, igneos eorum currus ita describit:

Igneæ habenæ currus in die præparationis ejus.] *Igneæ*, id est aureæ, quæ radiante sole, fulgidæ et ignitæ videbuntur, uti ante de clypeis dixi. *Jam in ardentibus*, loris et habenis, ait S. Hier. *velocitatem præparantium significat, et quasi* ... *præparantium se ad prælium pompa narratur.*

Nota: Chaldæi, æque ac Romani olim nobiles et milites, toti erant in armis; ac si equites essent, in frænis et equis adornandis. Audi Juvenal. Satyr. 11.

> Argenti quod erat solis fulgebat in armis.
> Magnorum artificum frangebat pocula miles,
> Ut phaleris gauderet equus.

Et Virgil. Æneid. 4. de Ænea:

> Atque illi stellatus jaspide fulva
> Ensis erat.

Et lib. 7. de equis quos Latinus rex Æneæ donavit:

> Tencris jubet ordine duci
> Instratos ostro alipedes, pictisque tapetis.
> Aurea pectoribus demissa monilia pendent,
> Tecti auro fulvum mandunt sub dentibus aurum.

Pro *habenæ*, ut vertit Noster et Sept. hebr. est פלדות *peladoth*, quod per metathesin positum pro לפידות *lappidoth*, id est lampades, tædæ, faces accipiunt Chald. Tigurina, Vatabl. Pagn. et Rabbini; unde vertunt: *Currus expeditionis ejus tempore erunt velut ignis lampadarum*, vel facum, q. d. Currus falcati ipsius Nabuchodonosoris venientis oppugnatum Jerusalem, videbuntur quasi ignei, vel circumdati igne, qui excitabitur ferro rotarum celerrime agitatarum, alliso ad saxa et silices. Hac phrasi indicat violentiam et velocitatem, rapidumque cursum, et quasi volatum curruum. Addunt aliqui curribus hisce annexas fuisse faces et tædas ardentes, quibus obvios et obvia comburerent, perinde ac iisdem annexæ erant falces (ex quibus *falcati* vocantur) ad omnia resecandum et demetendum. Unde Chald. vertit: *Igni faces curruum eorum apparatæ sunt.* Hinc et de iisdem subditur: *Aspectus earum quasi lampadarum, quasi fulgura discurrentia.*

Et agitatores consopiti sunt.] Syrus: *Equites validi obstupescunt*, q. d. Medi et Chaldæi, curruum et equorum agitatores peritissimi et fortissimi, ebriatate consopiti (ita nimirum ut sopiant apprehensionem et metum prælii, non sensus et animos præliandi; sed eos potius vino acuant et accendant, uti fit in semiebriis) intrepide contra Ninivitas in prælia et arma ruent. Ita hodie videmus Cozakos, Hollandos, Hibernos, aliasque nonnullas gentes pugnaturas, vino adusto se opplere, ut audaces ignescere, et ignem spirare videantur, itaque interritos in hostes et enses ruere. Huc pertinet expositio Sanchez, q. d. Chaldæi in gradiendo et pugnando adeo erunt ardentes et præcipites, ut furor illis et vinum omnino mentem et consilium eripuisse videatur. Pro *agitatores* hebr. est ברושים *beroscim*, id est abietes. Unde Vatabl. et Arias vertunt: *Abietes*, id est, *lanceæ et hastæ Chaldæorum abiegnæ, veneno infectæ sunt*, ut omnes perderent; Pagnin. et *abietes tremuerunt*, id est duces Assyriorum, qui sunt instar abietum, in Ninive tremore correpti sunt, dum viderent currus et equites igneos Chaldæorum, se invadentes. Verum Noster vertit, *agitatores*; et Sept. *equites*, qui in curribus stantes celsi erant, duri et fortes, quasi abietes. Sic enim Pharao erectus et gloriosus comparatur abieti, cedro et platano Ezech. 31. 8. Forte pro ברושים *beroscim* legunt בראשם *berascam*, id est, in capite eorum, puta duces et ductores curruum, hoc est eorum aurigæ et agitatores. Unde Chald. vertit, *magnates*. Hi enim sunt quasi aurigæ currus politici, id est Reipubl. Unde Eliæ dicitur: *Pater mi, currus Israel et auriga ejus*, 4. Reg. 2. 12. Rursum pro *consopiti sunt*, hebraice est חורעלו *horalu*, quod derivatur a רעל *raal*, id est venenum mortiferum, tremor, sopor; item mitra, vel corona tremula. Quocirca *horalu* primo verti potest, *consopiti sunt*, ut vertit Noster; secundo, *mitrati* vel *coronati sunt*, quasi nobiles nobilium curruum agitatores et præsides. Unde Chald. vertit: *Et magnates eorum coruscant vestibus coloratis*; tertio, *veneno infecti sunt*; quarto, *tremuerunt*, vel conturbabuntur. Unde Septuag vertunt: *Equites eorum tumultuabun-*

tur, q. d. Equites et aurigæ præ numero, festinatione, violentia et impetu in viis nimis sibi angustis occurrentes tumultuabuntur, ita ut quadrigas inter se collidant. Hinc videtur quod hæc, æque ac præcedentia et sequentia, ad Chaldæos Niniven obsidentes spectent, non ad Assyrios obsessos; nam Chaldæorum quadrigas bellicas, uti cœpit, ita pergit in sequentibus depingere.

Ad Assyrios tamen hæc refert S. Hieron. Theodor. Theophil. Remig. Hugo, Lyranus, Ribera et a Castro, quasi dicat: Velociter ad vastandam Niniven venient Chaldæi, cum Assyrii equites antea in agitandis equis egregii et celebres, vel crapula, vel desidia, vel pavore fuerint consopiti. Hi enim proprie dicuntur consopiti: cum Chaldæi potius agiles essent, vigiles et acres ad prælium. Et hoc proprie significat hebræum *horalu*, id est soporati sunt, contremuerunt, consternati sunt, ac si venenum mortiferum bibissent. Quocirca hic sensus de Assyriis planior et germanior videtur. Nec obstat quod ante et post de Chaldæis agat Nahum; quia solent Prophetæ personas sæpe mutare, et ab una ad aliam, quæ cum priore litem vel rem habet, transire; idque silenter et tacito nomine. Sic hic currus et bellatores Chaldæos ex eo celebrat, quod ad eorum præsentiam, vim et impetum Assyrii, alias in equorum et curruum agitatione et aurigatione illustres et famosi, corruerint, ac quasi exanimes obstupuerint, et consopiti sint. Unde de iisdem ait v. 13. *Succendam usque ad fumum quadrigas tuas.*

4. In itineribus conturbati sunt.] Assyrii scilicet agitatores equorum et curruum, de quibus immediate ante locutus est Nahum. Hi enim desperantes de salute, more amentium discurrebant per urbem, scilicet Niniven, a Chaldæis obsessam. Ita Theod. Theoph. Vatabl. et a Castro. Melius S. Hier. Remig. Rupert. Hugo, Lyran. et Arias hæc referunt ad Chaldæos: horum enim currus bellicos vim et impetum describit, hosque paulo post comparat fulguribus, q. d. Chaldæorum currus et quadrigæ tanto numero et impetu discurrent per plateas Ninives, ut sese invicem conturbent et collidant, ac collisione scintillas flammasque excitent. Unde adeo erunt terribiles, celeres et violenti, ut quasi lampades igneæ, hoc est ignis et fulgura discurrentia, esse videantur; *ut ante visu adversarios terreant, quam mucrone prosternant,* ait S. Hier. Pro *conturbati sunt* hebr. est יתהוללו *iitholelu*, quod Pagnin. proprie vertit, *insanient*, id est instar insanorum discurrent, inquit Vatabl. Chald. *perstrepunt;* Septuag. *confunduntur;* Tigur. *tumultuabuntur*. Sic de Cneio et Publio Scipionibus dixit Poeta: *Duo fulmina belli Scipiadæ*. Sic et Cherubini, milites Dei, ibant et revertebantur, in similitudinem fulguris coruscantis, Ezech. 1. 14. Vide ibi dicta. In fulgure notatur splendor velocitati conjunctus, qui oculos perstringit, et animum vehementer percellit: hinc fulgur in Script. symbolum est terroris, et rei formidabilis. Chaldæi ergo comparantur fulguribus discurrentibus imitatione splendoris, celeritatis et efficaciæ ad terrendum penetrandumque, propter cataphracti equitis Babylonici et Persici, quem Heliodorus l. 9. Histor. Æthiop. describit rutilantia arma, et præpetem cursum. Ita Cyprianus Monachus Cisterciensis in hunc locum, et Delrio adagio 997. Denique galeæ Chaldæorum aureæ solis repercussu fulgurabant: forte etiam in iis fulgetra depingebant, ut magis terribiles et fulminei viderentur, juxta illud Statii l. 3. *Fulmine cristatum galeæ jubar.* Secundo, *aspectus eorum*, scilicet Chaldæorum, erit minax, ardens, fulgureus, ut ex oculis emicet furor et ardor sæviendi. Sic de Verre ait Cicero: *Ardebant oculi, tota ex ore crudelitas emicabat.* Et Seneca in OEdip.

> Ardent minaces igne truculento genæ,
> Oculique vix se sedibus retinent suis.

Et Virgil. 10. Æneid.

> His agitur furiis, totoque ardentis ab ore
> Scintillæ absistunt, oculis micat acribus ignis.

Ita Sanchez.

Tropol. hæc omnia facile est aptare Lucifero. Hic enim est Noster Nabuchodonosor, hostisque fulmineus, cujus jacula ignita, ut ait Apostolus Ephes. 6. 16. sunt ardentes tentationes et concupiscentiæ, quas in carne nostra suscitat. Hujus milites sunt dæmones innumeri, qui quasi fulgura discurrunt, ut homines perdant: eorum enim odio et invidia flagrant, ideoque in ipsorum perniciem conjurant. Quocirca S. Petrus ep. 1. c. 5. 8. *Sobrii*, inquit, *estote, et vigilate; quia adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret, cui resistite fortes in fide.* Et S. Paulus Ephes. 6. 11. *Induite*, ait, *vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli; quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritalia nequitiæ in cœlestibus.* Vide ibi dicta, et dicenda hic c. 3. v. 4.

5. Recordabitur fortium ejus.] Hic versus et ad obsessos Ninivitas, et ad obsidentes Chaldæos pertinere potest. Si ad obsessos, sensus erit, q. d. Ninive ejusque rex recolet et recensebit omnes suos fortissimos duces et milites, eosque mittet ad muros, ut eos propugnent, qui ad eos tanta vi et numero procurrent, ut in viis, præsertim angustis, sese invicem protrudentes et impingentes, corruant: inde ascendent muros, ibique construent umbracula, vel, ut Sept. *propugnacula*, vel ut Chald. *turres*, quibus se contra invadentes Chaldæos, vel etiam contra aeris injurias tueantur, ut longam obsidionem sustinere possint. Ita S. Hieron. Theod. Theoph. Remig. Rupert. Lyran. Hugo, Clarius, a Castro et Ribera. Si ad obsidentes, sensus erit, q. d. Hostis Cyaxares et Nabuchodonosor suos fortes milites in te, o Ninive, immittent tanta copia et impetu, ut præ festinatione et turba corruant, dum muros tuos conscendent et invadent; dumque præparabunt et admovebunt *umbraculum*, id est testudinem, qua per arietem immissum et impulsum in muros, eos quatient et dejicient. Qui enim agebant arietem, delitescebant sub testudine, suffodientes muros urbium. Ita Vatabl. et R. David. Erat enim testudo machina bellica hac forma: materia tabulatis erat contexta, et coriis cilicinis, aut centonibus, et aliis quæ difficulter comburi possunt, contecta. Hæc intrinsecus habebat trabem, quæ unco præfigebatur ferreo, et *falx* vocabatur ab eo quod incurvata esset, et de muro extraheret lapides. Retro enim ducebatur trabs funiculis suspensa (quæ aries dicebatur) ut reducta impetuosius feriret:

ideoque et testudo dicta a similitudine reptilis, quod caput nunc exerat, nunc reducat. Reptile autem hoc vocatur *testudo*, a testa qua se contegit et includit, ait Varro. Hinc Silius lib. 1.

> Tandem condensis arctæ testudinis armis,
> Subducto Pœni vallo, cæcaque latebra,
> Pandunt prolapsam suffossis mœnibus urbem.

Hæc testudo dicebatur arietaria, eo quod arietem contineret, et vibraret in mœnia. Ita Procopius l. 1. de Bello Gothico, et noster Valtrinus lib. 5. de Re militari, c. 6. Erat enim alia testudo militaris, facilis et vulgaris, nimirum continuata a militibus condensatis, scutorum super caput elevatorum series, curvata in formam testudinis, qua tecti illæsi a jaculis hostium subibant muros, eosque vel suffodiebant vel scandebant. Testudo enim erat quasi scala, qua milites invadentes urbem elevabantur, et conscendebant arces et mœnia.

Mystice, testudo nostra est providentia Dei, ejusque fides, spes et confidentia: hæc enim nos protegit, et illæsos ab omni hoste et periculo conservat; imo arietes et tela in hostes nostros contorquet, quibus eos prosternit. Unde Psaltes Psal. 90. *Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur.* Lege psalmum, qui totus est de hac re. In hac testudine sedens David, fidenter proclamat Psal. 26. 1. *Dominus illuminatio mea, et salus mea; quem timebo? Dominus protector vitæ meæ; a quo trepidabo? si consistant adversum me castra, non timebit cor meum: si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo.*

6. Portæ fluviorum apertæ sunt,] q. d. Portæ Ninives, quæ ducunt ad Tigrim, ejus eluvione et hostium irruptione apertæ sunt. Ita Clarius, Vatabl. Dionys. et Chald. qui vertit: *Fontes fluviorum excisi sunt.* Unde mox Niniven vocat Propheta *piscinam, aquarum.* Vide quæ de hac Tigris in Niniven exundatione dixi c. 1. 8 Symbolice, portæ Ninives vocantur *portæ fluviorum*, id est populorum, quia immensam infundebant civium copiam. Sic Apoc. 17. 15. aquæ multæ vocantur *populi multi.* Unde Septuag. vertunt: *Portæ civitatum apertæ sunt:* civitates enim abundant populo. Ita S. Hieronym. Theodoret. Theophil. Rupert. Remig. et Lyran. Secundo, Sanchez per fluvios metaphorice accipit copias Chaldæorum, quæ muris Ninives quasi aggeribus cohibitæ, iis vi perruptis, urbem inundarunt et vastarunt.

Et templum ad solum dirutum est,] Templum scilicet Nesroch, opibus et fama celebre, ait Lyran. in quo Sennacherib adorans a filiis suis occisus est. Hebr. est היכל *hechol*, id est basilica, palatium, domus augusta, templum. Unde Septuag. vertunt: *Regalia*, id est regiæ ædes *conciderunt;* Chald. *Rex in palatio suo contremuit;* Tigurina; *Palatium dissolutum est.* Eodem res redit. Nam in palatiis reges habebant sua deorum tutelarium templa, uti Romani in Capitolio habebant templum Jovis Capitolini, Trojani in arce habebant templum Palladis, ejusque imaginem, quam Palladium nuncupabant. Idem fecit Constantinus Imper. cum in Laterano palatio suo ædificavit basilicam Lateranensem. Idem etiamnum faciunt reges et principes, uti videre est in eorum aulis.

7. Et miles captivus abductus est,] Legit interpres הצב *hutsob*, id est stans, consistens, puta miles statarius et præsidiarius pro vallo in statione consistens, ut Niniven contra Chaldæos propugnaret, a Chaldæis captus et abductus est. Ita S. Hieronym. Rupert. Remig. Haymo et Lyran. Secundo, *hutsab* idem est quod statio, substantia, subsistentia. Unde Septuag. vertunt: *Et substantia revelata est*, q. d. Chaldæi diripuerunt substantiam et opes Ninives. Jam pro *hutsob*, alio puncto legunt passive in *hophal*, הצב *hutsab*, id est statuta, constituta, scilicet vel arx; unde Arias et Tigurina vertunt: *Et munitio ejus firmissima denudata est atque sublata;* vel uxor regis, sive regina quæ astare solet regi: unde Chald. vertit: *Et regina, quæ sedebat assistens, in captivitatem abiit; et ancillæ ejus abductæ post eam incedebant gementes, sicut columbæ.* Ita Hebræi. Unde Pagnin. hebræum nomen *hutsab*, quasi proprium reginæ retinuit, vertitque: *Et Hutsab regina captiva ducta est, currum jussa est ascendere.*

Et ancillæ ejus minabantur,] q. d. Virgines et matronæ Ninives, olim nobiles, nunc captivæ, quasi ancillæ et mancipia, imo quasi pecudes, minantur a Chaldæis, trahunturque in servitutem, quæ eorum pavore ejulare non audent: sed quasi columbæ secreto gemunt, et murmurant in corde. Symbolice S. Hieron. Rupert. et Remig. per ancillas accipiunt oppida, quæ Ninive metropoli erant subjecta, eique quasi ancillæ serviebant, quæ omnia cepit, vastavit et captivavit Nabuchodonosor. Aliter Sanchez, qui hæc aretat ad milites custodes templi, de quo proxime præcessit; ac consequenter per ancillas accipit fœminas religiosas quæ se templo dirarant, ut Dei sui cultum, sacra et altorem curarent. Sic apud Judæos sacris Priapi turpissimis dicatæ erant fœminæ, quibus præerat mater regis Asa, 3. Reg. 15. 13. Sic apud Babylonios, Cyprios, Phœnices, etc. erant fœminæ Veneri dicatæ, ut ostendi Baruch 6. 42. Verum obstat quod pro *ejus* hebr. sit pronomen fœmininum, quod utique Niniven, non templum, refert et respicit, uti recte advertit ipse Sanchez, qui proinde tandem hanc expositionem deserit.

8. Et Ninive quasi piscina aquarum aquæ ejus.] Legit Interpres מימי *meme* geminate, id est *aquæ;* sic et Septuag. jam legunt מימי *mime*, id est, *a diebus*, scilicet antiquis, id est, ab olim, supple fuit. Ita Chald. Hebræi, Vatabl. Pagnin. et Syrus qui vertit: *Ninive quasi lacus* (stagnum) *est aquarum, et inter aquas est.* Sic et Arabicus. Per aquas ad litteram intelliguntur fluctus Tigris, qui Niniven inundabant, ut videretur esse piscina, vel palus, q. d. Tigris non est tutatus Niniven, sed potius eam obruit, et tradidit hosti: Tigris enim, vel ut alii, Euphrates (Tigri enim adjacet Ninive, sed nec longe ab ea aberat Euphrates; unde in agros Ninives stagnare poterat) magnis ac diuturnis imbribus tumens, effractis cataractis effusus Niniven inundavit. Cum pluviis conjurarunt Austri in adversas Aquilonaris Cauraai nives, quibus liquefactis exuberans amnis, Ninives muros stravit, stagnavit urbem, templum ac regiam evertit. Addunt alii ex Herodoto l. 1. at Diodoro Siculo l. 3. Niniven loco humido et paludoso sitam fuisse, ideoque procreasse cives debiles, languidos et lentos, qui urbem tutari non valerent. Symbolice, Ninive erat piscina aquarum, id est plena aquis, id est populis. Urbem enim com-

parat piscinæ, cives aquis; sicut ergo piscina abundat aquis, ita Ninive incolis, q. d. Ninive aluit turbam hominum, sed imbellem et inutilem: nam obsidente eam Chaldæo, inclamavit opem et tutelam eorum; *ipsi vero fugerunt*, ac licet ipsa vociferans ad ravim, iterumque eos a fuga revocaret, et vociferatur: *State, state*, ut me defendatis, et resistatis Chaldæo; frustra tamen id fecit: nem *non est qui revertatur* a fuga, ut hosti frontem opponat, at pro muris consistat ac dimicet. Ita S. Hieron. Theodor. Theophyl. Remig. Hugo, Lyran. et Vatabl. Denique aquæ significant copiam opum, quæ in Niniven influebant, sicut aquæ in piscinam influunt. Unde de iis subdit: *Diripite argentum, diripite aurum, et non est finis divitiarum.* Ita Rupert. et Vatabl.

STATE, STATE.] Sunt verba Ninives, id est principum Ninives, qui suis fugientibus inclamant, ut stent, et resistant hosti, ut jam dixi: licet alii censeant esse verba Chaldæorum, irridentium et provocantium Ninivitas ad conflictum, ac de more dicentium: *State, state*, ac nobiscum confligite.

DIRIPITE ARGENTUM.] Est vox Medorum et Chaldæorum, qui fugientibus Assyriis capta Ninive, invicem cohortantur ad ejus expilationem, ut prædam ex ea diripiant et efferant. Vides hic quam crebro mutentur personæ: nunc enim loquitur Ninive, nunc Chaldæi, nunc Propheta, nunc Deus. Est enim quasi dialogismus. Ita Vatabl. licet alii censeant esse hic vocem Prophetæ ad Chaldæos qua eos hortetur ut Niniven a civibus fugientibus desertam expilent. Ita Dionysius, Vatabl. et Arias. Alii denique censent esse vocem Ninives, se suasque opes a civibus desertas dedentis Chaldæo, q. d. O Chaldæi, rapite aurum meorum civium ignavorum, quia ipsi illud retinere et possidere non merentur, nec valent, aut possunt. Causam, vel potius illecebram hujus expilationis assignant Chaldæi, dum subdunt:

ET NON EST FINIS DIVITIARUM.] Hebr. enim *vau*, id est *et*, capitur pro *quia*, q. d. Eia, socii, agite, rapite aurum, vasa et opes, quas Ninive ab aliis gentibus rapuit, et in se coacervavit: quia vasa hæc et opes sunt pulcherrimæ et pretiosissimæ, æque ac plurimæ et innumeræ; ideoque summe desiderabiles. Hebr. additur כבוד *cabod*, id est gloria, vel pondus et onus. Unde Septuag. vertunt: *Aggravata sunt super omnia vasa concupiscentiæ suæ*, id est, ut Tigurina vertit: *Onusta est rebus quibusque charissimis*, quanto enim plus habebat auri, quod grave est, *tanto magis ipsa aggravabatur, quæ gravia diligebat*, inquit S. Hieronym. *Unde et iniquitas*, Zachar. 5. *super talentum plumbi sedet: et Ægyptii, qui erant peccatis graves, demersi sunt in mare ut plumbum. Et ex persona peccatoris dicitur* Psal. 37. *Sicut onus grave gravatæ sunt super me*; Vatabl. vero vertit: *Gloria major omni supellectile desiderabili*, id est, supellex pretiosa (hanc enim vocat gloriam) est major, sive pretiosior omni re desiderabili, q. d. *Supellex ejus pretiosior est omni alia supellectile*, quantumvis pretiosa et concupiscibili, ut vertit Pagnin. In Ninive verum fuit illud Eccles. 5. 12. *Est et alia infirmitas pessima, quam vidi sub sole: divitiæ conservatæ in malum domini sui.* Unde

Moral. disce hic quam aurum sit vanum et indignum cui homo cor apponat; imo noxium, utpote quod hostes allexerit ad excidium Ninives, ut scilicet ejus aurum raperent. Quocirca Babytaceni aurum oderant illudque abjiciebant, imo sepeliebant, ne cui esset noxæ. Audi memorabile quod de iis scribit Solinus Polyhist. cap. 36. *A Susis*, ait, *Babytace oppidum centum triginta quinque millibus passuum distat, in quo mortales universi odio auri coemunt hoc genus metalli, ut abjiciant in terrarum profunda, ne polluti ejus usu, avaritia corrumpant æquitatem.* Idem totidem pene verbis de iisdem scribit Plinius l. 6. cap. 27. qui et lib. 33. cap. 1. *Utinam*, ait, *posset e vita in totum abdicari aurum, sacra fames, ut celeberrimi auctores dixere, proscissum conviciis ab optimis quibusque, et ad perniciem vitæ repertum: quantum feliciore ævo, cum res ipsæ permutatæ inter se, sicut et Trojanis temporibus factum, Homero credi convenit.* Et mox: *Pessimum vitæ scelus fecit, qui aurum primus induit.* Additque Romanos olim annulo usos, non aureo, sed ferreo; idque etiamnum factitare Lacedæmones. Et inferius: *Romæ*, ait, *non fuit aurum, nisi exiguum, longo tempore. Certe cum a Gallis capta urbe pax emeretur, non plus quam mille pondo effici potuere.* Idem lib. 33. c. 3. *Servius rex*, inquit, *primus signavit æs* (nam ante rudi ære utebantur) *signatum est nota pecudum: unde et pecunia appellata. Argentum signatum est anno Urbis D. octogesimo quinto, Q. Fabio Cons. quinque annis ante primum bellum Punicum. Aureus nummus post annum sexagesimum secundum percussus est, quam argenteus.* Et mox: *A nummo, prima est origo avaritiæ excogitata. Rex Mithridates Aquilio duci capto aurum in os infudit. Hæc parit habendi cupido. Pudet intuentem tantum nomina ista, quæ subinde nova Græco sermone excogitantur, expresso argenteis vasis auro, aut incluso, quibus deliciis veneunt tam aurea quam aurata, cum sciamus interdixisse castris suis Spartacum, ne quis aurum haberet aut argentum. Tanta plus animi fuit fugitivis nostris.* Simile de Media scribit Isaias c. 13. 17. *Ecce*, inquit, *suscitabo super eos Medos, qui argentum non quærant, nec aurum velint.* Argute Philosophus ille, interrogatus cur palleret aurum, respondit: *Ex metu; quia omnes ei insidiantur.* Præclare S. Bernardus serm. 4. in Adventu: *Filii Adam*, ait, *genus avarum et ambitiosum, audite: Quid vobis cum terrenis divitiis, et gloria temporali, quæ nec veræ nec vestræ sunt? aurum et argentum nonne terra est rubra et alba, quam solus hominum error facit (aut magis reputat) pretiosam? Denique si vestra sunt hæc, tollite ea vobiscum. Sed homo cum interierit, non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria ejus. Veræ ergo divitiæ non opes sunt, sed virtutes, quas secum conscientia portat, ut in perpetuum dives fiat.*

Scribit B. Thomas Morus in Utopia, republ. felici, aurum non æstimari. Sic enim ait lib. 2. Utopiæ: *Aurum argentumque a nullo pluris æstimatur, quam rerum ipsarum natura meretur, qua quis non videt quam longe infra ferrum sunt? ut sine quo non magis quam absque igni atque aqua vivere mortales queant, cum interim auro argentoque nullum usum, quo non facile careamus, natura tribuerit, nisi hominum stultitia pretium raritati fecisset.* Subdit deinde eos, ut suis contemptum auri injiciant, in ejus contumeliam, ex auro matulas et sordidissima vasa

conficere, item catenas et crassas compedes, quibus servos coercent: *Postremo*, inquit, *quoscumque aliquod crimen infames facit, ab horum auribus annuli dependent aurei, digitos aurum cingit, aurea torques ambit collum, et caput denique auro vincitur. Margaritis et gemmis ornant infantulas, qui, ubi plusculum accrevit ætatis, cum animadvertunt ejusmodi nugis non nisi pueros uti, nulla parentum monitu, sed suomet ipsarum pudore deponunt.* Subdit deinde facetam narrationem de legatis aliarum gentium in Utopiam ingressis, quorum gemmatæ aureæque vestes, torques, annuli, etc. *Apud Utopienses aut servorum supplicia, aut infamium dedecora, aut puerorum nugamenta fuere. Quocirca infimum quemque pro dominis reverenter salutantes, legatos ipsos ex aurearum catenarum usu pro servis habitos, sine ullo prorsus honore prætermiserunt. Quin pueros quoque vidisses, qui gemmas ac margaritas abjecerant, ubi in legatorum pileis affixas conspexerunt, compellare matrem ac latus fodere: En mater, quam magnus nebulo margaritis adhuc et gemmulis utitur, ac si esset parvulus! At parens seria etiam illa: Tace, inquit, fili; est opinor quisquam de morionibus legatorum.* Causam subjicit: *Mirantur illi siquidem quemquam esse mortalium, quem exiguæ gemmulæ aut lapilli dubius oblectat fulgor; cui quidem stellam aliquam, atque ipsum denique solem liceat intueri; aut quemquam tam insanum esse, ut nobilior ipse sibi ob tenuioris lanæ filum videatur; siquidem hanc ipsam ovis olim gestavit, nec aliud tamen interim quam ovis fuit. Mirantur item aurum suopte natura tam inutile, nunc ubique gentium æstimari tanti, ut homo ipse, per quem, atque adeo in cujus usum id pretii obtinuit, minoris multo quam aurum ipsum æstimetur; usque adeo ut plumbeus quispiam, et cui non plus ingenii sit quam stipiti, nec minus etiam improbus quam stultus, multos tamen, et sapientes et bonos viros in servitute habeat, ob id duntaxat, quod ei magnus contigit aureorum numismatum cumulus; quem si fortuna, aut aliqua legum stropha ab hero illo ad abjectissimum totius familiæ suæ nebulonem transtulerit, fit ut paulo post in famuli sui famulitium concedat, velut appendix additamentum numismatum.* Hæc Morus non μωρος sed σοφος, ideoque Angliæ Cancellarius et Martyr, in sua illa Repub. non Platonica, sed Christiana. Si Utopiæ indigenæ tam vili æstimant aurum, multo magis Uraniæ cœlique cives illud et cæteras opes pro luto habent, inquit S. Theofridus in Epitaph. sanct. l. 2. c. 4. Soli cives Babylonis et Ægypti qui ex luto et paleis civitates exstruunt, illud in pretio et deliciis habent. Quid enim sunt uniones? nisi excrementa concharum? quid gemmæ? nisi lapides minores et subtiliores? quid purpura, nisi sanguis fœdi pisciculi? quid coccus, nisi sanguis vermiculi? quid byssus, nisi fila et tela bombycum, horridorum, inquam, vermium? Sapienter Venantius Fortunatus: *Pauper in angusto regnat, habenda Deum.* Et S. Paulinus, Nolæ Episcopus, captus a Wandalis: *Domine*, ait, *non excrucier propter aurum et argentum; ubi enim mea omnia sint, tu nosti*, uti refert S. August. l. 1. de Civit. 10.

10. Dissipata est (Ninive a Medis et Chaldæis) et scissa, et dilacerata.] In Hebræo est elegans et nervosa paronomasia בוקה ומבוקה ומבלקה *buka umebuka umebulaka*, id est, *vacuitas, et evacuatio, et laceratio* est illi. q. d. Plane opibus et incolis suis evacuata est Ninive, ac muris et domibus dilacerata. Ita Tigur. Vatabl. Pagnin. Hinc Sept. vertunt: *Concussio, et excussio, et ebullitio*; Chaldæus *Direpta, expilata, et aperta est porta inimico.* Porro ebullitio græce ἐκβρασμὸς dicitur, ait S. Hier. eo quod intrinsecus latebat, erumpit in faciem. Unde papulæ quoque, quæ post ægrotationem nascuntur in labiis, dicuntur ἐκβράσματα, et sanitatis videtur indicium. Hoc ergo quasi remedium adhibetur Ninivæ ægrotanti, ut malum internum latens in vitalibus, foras ebulliat, ut excutiatur, vexetur et affligatur crebro. Non solum autem hoc remedium datur, sed et cordis confractio, et dissolutio genuum, ut durum et lapideum Ninives cor fractum emolliatur, et rigida genua quæ prius Deo non curvabantur, dissolvantur et flectantur Deo, ac in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum. Hæc S. Hieron.

Cor tabescens.] Hebr. *Cor liquefactum.* Ita Chald. Pagn. et Vatabl. Sicut enim cera admota igni liquescit et tabescit; ita et cor admotum vehementi angustiæ, dolori et pavori velut liquescens tabescit, concidit, et quasi contringitur, ut vertunt Sept. Hæc spectant ad cives, sicut priora ad ipsam civitatem. Porro ex hoc cordis deliquio, quasi ex fontis obstructione, naturaliter sequitur primo: *Dissolutio geniculorum*; Tigurina: *Tremor genuum*; Pagn. et Vatabl. *Collisio genuum*; corde enim fatiscente, fatiscunt spiritus vitales et animales, qui a corde ad genua transmittuntur, ut ea roborent ad sustinendum corpus, et ad ambulandum: subductis autem, vel languescentibus spiritibus genua languescunt et tremunt, et inter se colliduntur ex trepidatione. Secundo, sequitur *defectio in cunctis renibus*; Tigurina, *ægritudo in omnium lumbis*. In renibus ergo, id est in lumbis duobus, quibus subsunt duo renes. Lumbi enim carnei sunt, et quinque vertebras sacræ spinæ inferne utrimque complectuntur, a qua spina nervi, musculi et spiritus motivi per ejus medullam derivantur ad totum corpus. Si vertebræ hæ dissolvantur, aut lædantur, et contrahantur, aut impediantur, uti fit in timore et pavore, elumbis et infirmus fit homo. Ita Ribera. Hinc in renibus et lumbis consistit magna pars virium et roboris hominis, uti dixi v. 1. Tertio, sequitur: *Et facies omnium eorum sicut nigredo ollæ*; Hebr. *Contraxerunt ollam*, id est, ut Tigurina: *Ollæ speciem*, colorem et fuliginem; Chald. *Omnes vultus operientur nigredine, instar ollæ denigratæ*; Sept. *sicut adustio ollæ*; facies enim, destituta cordis influxu et spiritibus, expallescit et nigrescit, ut videre est in iis qui suffocantur, vel suspenduntur. vide dicta Joelis 2. 6. Mystice, Rupert. Olla atra, inquit, est diabolus, et omnes qui in eo spem reponunt, qui tandem similes fient illi quem coluerunt, dum in ollam vulcaniam, puta in gehennam, detrudentur, fientque aterrimi tam corpore, quam mente.

11. Ubi est habitaculum leonum?] Tigurina: *Ubi est lustrum leonum?* id est, ubi est Ninive, quæ erat quasi spelunca leonum, id est regia prædonum et tyrannorum? q. d. Deserta est, eversa est, periit, interiit. Reges Assyriorum comparat leonibus; Niniven lustro; filios, et principes eorum leunculis, ob eorum fortitudinem, crudelitatem et rapacitatem. Ipsi enim

quasi leones venabantur et expilabant omnes gentes, eorumque opes et prædas convehebant in Niniven, ibique eas inter filios, uxores et principes distribuebant, ut patet 4. Reg. 19. 11. Ita S. Hier. Remig. Haymo, Theoph. Lyran Clarius, Arias et Vatabl. Sic Ezechiel c. 19. 1. et seq. Jerusalem vocat leænam; leunculos vero vocat reges ejus juvenes, puta Joachas, Joakim, Joachin et Sedeciam filios Josiæ. Sic Jer. c. 4. 7. Nabuchodonosorem vocat leonem: *Ascendit*, inquit, *leo de cubili suo, et prædo gentium se levavit; egressus est de loco suo, ut ponat terram tuam in solitudinem*. Est sarcasmos, vel potius emphatica admiratio. Irridet enim, vel potius miratur, et aliis admirandum proponit horrendum exeidium inclytæ illius Ninives, et tyrannorum ejus, ut illius exemplo percellantur, caveantque a fastu et spolio leonino, utpote ob quem excisam audiunt videntque Niniven. Simili schemate ait Baruch c. 3. 16. *Ubi sunt principes gentium, et qui dominantur super bestias, quæ sunt super terram? qui in avibus cœli ludunt? qui argentum thesaurizant et aurum? etc. Exterminati sunt, et ad inferos descenderunt, et alii eorum loco surrexerunt*. Et Isaias de Babylone c. 14. 4. *Quomodo cessavit exactor, quievit tributum? Contrivit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium, cædentem populos in indignatione plaga insanabili, subjicientem in furore gentes, persequentem crudeliter* (nonne hæc fuit spelunca leonum?) *Conquievit et siluit omnis terra, gavisa est et exsultavit*, dum vidit exscindi a Cyro Babylonem, virgam suam tyrannicam. Pari modo Ninive hic vocatur *habitaculum leonum, et pascua catulorum leonum*, id est sedes tyrannorum eorumque filiorum: *pascua* enim est nomen fœmininum singularis numeri, uti ostendi Joel. 1. 18. Unde de ea subdit:

Ad quam (scilicet pascuam catulorum leonum, puta ad Niniven) ivit leo ut ingrederetur illuc catulus, id est catuli, leænis, et non est qui exterreat,] q. d. Ubi est illa dives et speciosa Ninive, in qua quasi in pascuis uberrimis pascebant se reges eorumque filii spoliis et prædis, quas diripuerant ab omnibus provinciis et gentibus? Ubi sunt ejus reges et tyranni, eorumque filii et principes, qui quasi leones et leonum catuli in Ninive, quasi in spelæo inexpugnabili, suis viribus et opibus præfidentes securi degebant, ut nemo eos invadere auderet, nemo terrorem aut metum eis incutere valeret? q. d. Excisa est, periit, evanuit; fuit Ilium et ingens gloria Teucrorum; fuit Nina et ingens gloria Niniadum. Ita Theod. Theoph. Lyranus, Clarius, Arias et Vatablus. Ex adverso tamen S. Hieron. cum suis asseclis. Remigio, Haymone et aliis, per leonem intelligit Nabuchodonosorem, qui quasi leo invasit leones Assyrios, eorumque lustrum, scilicet Niniven, adeo valide et horrende, ut nemo eum deterrere, nemo se ei opponere auderet. Verum omnia præcedentia et sequentia spectant ad Assyrios, non ad Chaldæos. Taceo quod leones non soleant alios leones, eorumque lustra invadere et prædari: sed tauros, boves, equos, aliasque bestias et feras specie a se distinctas: secus est de lupis; lupus enim in fame lupum devorat. Unde adagium: *Homo homini lupus*. Quare prior sensus germanior videtur.

Moraliter, vide hic celeres et miserabiles tyrannorum, regum et regnorum ortus et occasus. Ubi est gloria illa Ninives? ubi superba Babylon? ubi illa inclyta Roma? Præclare Ovid. l. 15. Metam.

> Nunc humilis veteres tantummodo Troja ruinas,
> Et pro divitiis tumulos ostendit avorum.
> Clara fuit Sparte: magnæ viguere Mycenæ.
> Vile solum Sparte est; altæ cecidere Mycenæ.
> Œdipodioniæ quid sunt nisi nomina Thebæ?
> Quid Pandioniæ restant, nisi nomen Athenæ?

12. Leo cepit sufficienter catulis suis pascendis, et necavit leænis suis.] Tigurina, *strangulavit;* Pagn. *suffocavit leænis suis*. Solent enim leones strangulare animalia, eaque discerpere et distribuere suis catulis et leænis. Leo est rex Assyriorum, catuli sunt filii, leænæ sunt uxores et concubinæ, quos ex spoliis gentium ditabat et ornabat rex. Ita Cicero, actione 5. in Verrem, asserit *solere Barbaros reges Persarum et Syrorum* (sub quibus Assyrios et Chaldæos intellige) *plures uxores habere, iis autem uxoribus civitates attribuere hoc modo: Hæc civitas mulieri in redimiculum præbeat, hæc in collum, hæc in crines. Ita populos habent universos non solum conscios libidinis suæ, verum etiam administros*. Sic Antiochus rex Syriæ duas illustres civitates donavit concubinæ suæ, 2. Mach. 4. 30.

13 Ecce ego ad te:] o spelunca leonum, o Ninive, veniam, ut te per Chaldæos debellem, puniam et evertam. Unde Tigurina vertit: *En me tibi hostem, dicit Dominus*.

Et succendam usque ad fumum quadrigas tuas] Pagn. et Vatab. *Succendam igne fumante*, id est, igne fumo permixto, *quadrigas ejus*, id est tuas; est enallage personæ, q. d. Niniven ejusque quadrigas succendam, omnioque in fumum et flammam convertam. Alludit ad venatores, qui ad spelæa leonum et ferarum struunt ignes, fumumque ingentem excitant, quo cogunt feras, earumque catulos ne fumo suffocentur egredi, atque egressos venabulis excipiunt et confodiunt. Ita Theod. et Theoph. Addunt Doroth. et Epiphan. in Vita Nahum, ignem hunc de terra et solitudine ortum, invasisse et concremasse Niniven, uti dixi in Proœmio. Sept. pro כ legentes ei affine ב puta pro רכברה *richba*, id est quadrigas ejus, legentes רבברה *ribba*, vertunt: *Succendam in fumo multitudinem tuam;* radix enim רבב *rabab*, vel *rob* significat multiplicari et esse multum. Unde *rab* et *rabbi*, id est multus, hoc est magnus, scilicet Doctor, vel Præistus.

Exterminabo de terra prædam tuam] Tigurina: *Lacerationem avertam a terra*, q. d. Non prædaberis ultra Ita Vatablus.

Et non audietur ultra vox nuntiorum tuorum,] quos, o Ninive, mittere solebas ad urbes, postulans ab eis vel deditionem, uti misisti Rabsacen Hierosolymam, qui eam regi Sennacherib dedi efflagitavit, Isaiæ 36. 2. Ita S. Hier. et Theoph. Vel tributa ab eis pendi solita, aut nova onera quæ eis imponebas, quibus eas expilabas Ita Remig. Albert. et Hugo. Sept. pro מלאכך *malachecha*, id est *nuncios tuos*, aliis punctis legentes מלאכיך *melacheaha*, id est *opera tua*, vertunt: *Non audientur ultra opera tua*.

Symbolice, incendium et excidium Ninives repræsentat incendium et excidium mundi sub diem judicii, quod sub nomine Babylonis mystice describit S. Joannes Apoc. 17. *Mundus* enim hic, ut aiebat Philosophus,

non est aliud quam forum impostorum, scrinium dolorum, schola vanitatis, lustrum tyrannorum, spelæum latronum et iniquorum, in quo potentes diripiunt pauperes et simplices. Sicut ergo Niniva punita fuit incendio, sic et mundus igne conflagrationis expiabitur, juxta illud: *Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus*, Psal. 96. 3. Illa ergo igne comburentur omnes leones et leunculi, id est omnes tyranni, raptores et iniqui, omnesque eorum nuntii, quadrigæ, et pompæ, ac imprimis eorum dux et princeps Antichristus, inquit S. Hieronymus.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit currus, equites, micantes gladios, fulgurantes hastas Chaldæorum describere, quibus conficient Niniven meretricem, ob ejus cædes, rapinas et maleficia. Deinde v. 8. confert eam cum Alexandria, in frequentia, robore, opibus, aitque: Sicut illa capta est a Chaldæis, ita capieris et tu, o Ninive. Denique v. 12 docet quod Deus omnes ejus munitiones debilitabit et disjiciet, quodque duces ejus et milites erunt ignavi, imbelles et pavidi quasi mulieres; quodque mercatores et merces ab ea avolabunt, sicut bruchus et locustæ, incalescente sole, avolant.

1 Væ civitas sanguinum, universa mendacii dilaceratione plena! non recedet a te rapina. 2. Vox
flagelli, et vox impetus rotæ, et equi frementis, et quadrigæ ferventis, et equitis ascendentis:
3. et micantis gladii, et fulgurantis hastæ, et multitudinis interfectæ, et gravis ruinæ:
nec est finis cadaverum, et corruent in corporibus suis. 4. Propter multitudinem fornicationum
meretricis speciosæ, et gratæ, et habentis maleficia, quæ vendidit gentes in fornicationibus suis,
et familias in maleficiis suis: 5. Ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum, et revelabo pudenda
tua in facie tua, et ostendam gentibus nuditatem tuam, et regnis ignominiam tuam. 6. Et projiciam super te abominationes, et contumeliis te afficiam, et ponam te in exemplum. 7. Et erit:
Omnis, qui viderit te, resiliet a te, et dicet: Vastata est Ninive: quis commovebit super te caput?
unde quæram consolatorem tibi? 8. Numquid melior es Alexandria populorum, quæ habitat in
fluminibus? aquæ in circuitu ejus? cujus divitiæ, mare; aquæ, muri ejus. 9. Æthiopia fortitudo
ejus, et Ægyptus, et non est finis: Africa et Libyes fuerunt in auxilio tuo 10. Sed et ipsa in
transmigrationem ducta est in captivitatem: parvuli ejus elisi sunt in capite omnium viarum, et
super inclytos ejus miserunt sortem, et omnes optimates ejus confixi sunt in compedibus. 11. Et
tu ergo inebriaberis, et eris despecta: et tu quæres auxilium ab inimico. 12. Omnes munitiones
tuæ sicut ficus cum grossis suis: si concussæ fuerint, cadent in os comedentis. 13. Ecce populus
tuus mulieres in medio tui: inimicis tuis adapertione pandentur portæ terræ tuæ, devorabit ignis
vectes tuos. 14. Aquam propter obsidionem hauri tibi, extrue munitiones tuas: intra in lutum,
et calca, subigens tene laterem. 15. Ibi comedet te ignis: peribis gladio, devorabit te ut bruchus:
congregare ut bruchus, multiplicare ut locusta. 16. Plures fecisti negotiationes tuas quam stellæ
sint cœli: bruchus, expansus est, et avolavit. 17. Custodes tui quasi locustæ: et parvuli tui quasi
locustæ locustarum, quæ considunt in sedibus in die frigoris: sol ortus est et avolaverunt, et non
est cognitus locus earum ubi fuerint. 18. Dormitaverunt pastores tui, rex Assur: sepelientur principes tui: latitavit populus tuus in montibus, et non est qui congreget. 19. Non est obscura contritio tua, pessima est plaga tua: omnes qui audierunt auditionem tuam, compresserunt manum
super te: quia super quem non transiit malitia tua semper?

1. Væ, scilicet tibi, o civitas sanguinum,] o Ninive sanguinaria, quæ omnium gentium sanguinem fudisti, ut eas tibi subjiceres! Unde Chald. vertit: *Væ civitati sanguinum!* Ita Theoph. Haymo, Rup. Hugo

et Lyran. Posset, secundo, vox *sanguinum* accipi pro *scelerum*, q. d. Væ tibi o civitas scelerata, omnibus criminibus plena et cooperta! quia enim sanguinis effusio, puta homicidium, gravissimum, est scelus in proximum, hinc quodlibet enorme crimen vocetur *sanguis*, id est sanguinis effusio, per synecdochen, quo pars pro toto; vel per catachresin, quo simile pro simili ponitur. Unde Syrus et Arabicus vertunt: *Væ civitati sanguinum, quæ tota est mendacium, et plena iniquitate*. Dat causas excidii Ninives, cur scilicet Deus ab ea transtulerit monarchiam in Babylonem. Prima est cædes injustæ, eæque plurimæ. Secunda, quod sit *universa, mendacii*, id est, ut Septuag. *tota mendax*; Tigurina: *In universum plena mendacio*, q. d. *In Ninive nulla est veritas, sed omne mendacium*, ait S. Hieron. quia regnat in ea omnis dolus et fraus. Tertio, quod sit *dilaceratione plena*, id est plena rapina et laceratione prædarum. Unde vertit Aquila, *excervicatione plena*; Symmachus, ἀποτομίας, id est, *crudelitate* vel *severitate plena. In altera ejus editione*, ait S. Hieron. *reperi* μελισμῶν πλήρης, *id est, sectionibus carnium et frustis per membra concisis plena; denique statim subjecit*: *Ubi indesinens præda est*, q. d. Ninive repleta est rapinis, sicut lustra leonum plena sunt membris et ossibus animalium ab eis laceratorum et devoratorum. Hisce enim comparavit Niniven, cap. 2. 11. ubi eam vocavit *habitaculum leonum*. Subdit S. Hieron. *Porro Hebræus* (S. Hieron. in Hebræa lingua magister) פרק *perec, gubernaculum, id est* κυβερνητήριον, *interpretatus est, ut ostenderet et urbem fuisse regalem, et velut in navi cunctarum gentium tenuisse gubernaculum*.

Symbolice, Ninive speciosa est, et speciosus hic mundus, qui græce κόσμος a specie et ornatu dicitur. Hic enim totus in maligno positus, plenus est, pleniorque erit in fine, sub diem judicii (ideoque tunc evertetur et concremabitur) sanguinibus, id est cædibus et sceleribus, æque ac mendaciis, dolis et fraudibus; item calumniis, rapinis, omnique violentia qua proximorum vel famam vel bona, vel corpus vitamque dilacerat. Ita S. Hieronymus.

NON RECEDET (id est, numquam recedet) A TE RAPINA,] q. d. Ninive tota est rapinis intenta; futura enim Hebræorum sæpe actionis continuationem, morem, consuetudinem et perpetuitatem significant.

2 VOX FLAGELLI.] S. Hieron. cum Remigio, Alberto, aliisque suis asseclis pergit hæc accipere de Ninive et Assyriis, quasi hic eorum currus, equites, arma describat Propheta, quibus vim inferebant aliis gentibus, easque prædabantur et lacerabant. Melius Theodor. Theophyl. et Vatabl. hæc accipiunt de Chaldæis, qui flagellarunt et castigarunt prædationes, cædes et rapinas Ninives. Est ergo hic hypotyposis, sive viva belli a Chaldæis Ninive inferendi imago et repræsentatio, q. d. Videor jam cominus videre et audire flagella aurigarum in curribus Chaldæorum hostilibus rotarum cursus et impetus, equites equosque frementes; item micantes eorum gladios, et fulgurantes hastas, quibus ipsi ingentem multitudinem Ninivitarum interficient, ipsisque gravem ruinam, id est multitudinem cadaverum afferent. Nota: *Gravis* hic ponitur pro magno, id est multo; est enallage: ponitur enim qualitas pro quantitate, et quantitas continua pro discreta; puta gravis pro magno, et magnum pro multo. Sic Antiochus dicitur intrasse Ægyptum in multitudine gravi, id est numerosa et copiosa, 1. Machab. 1. 18. Sic Deus in Ægyptum per Mosem misit muscam gravissimam, id est plurimam, Exodi 8. v. 24. Vide ibi dicta. Rursum quadrigas vocat ferventes et ardentes, ob celeritatem et impetum, quo ipsæ ipsarumque rotæ adeo motu et collisione lapidum incalescunt, ut ardere videantur, quin et vere scintillas ignemque emittant. Similem curribus fervorem dat Virgil. 3 Georg.

Illi instant verbere torto.
Et proni dant lora, volat vi fervidus axis,
Jamque humiles, jamque elati sublime videntur
Aera per vacuum ferri, atque assurgere in auras.

Tropol. Ninive est anima peccatrix, plena sanguinibus, id est sceleribus; hæc est tota mendacii, quia nullum in se locum relinquit Deo, qui veritas est; sed fallacibus opinionibus imbuta, et diaboli præstigiis delusa, corpus et rem solidam putat esse opes, delicias, et honores, quæ tantum sunt umbræ. Hæc dilacerat famam et bona proximorum, quin et alios a via Dei avertit, et bona eorum opera diripit, nec ab hac rapina recedit. Huic imminent multa mala. Primum est, *vox flagelli*, id est conscientiæ intus mentem flagellantis, de quo Juven. Satyra 13.

Evasisse putes, quos diræ conscia culpæ
Mens habet attonitos, et surdo verbere cædit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum?

Ita Ribera.

3. CORRUENT (Ninivitæ et Assyrii) IN CORPORIBUS SUIS,] id est inter corpora et cadavera suorum. Ita Chald. Unde Tigurina vertit: *Ruent per sua corpora*. Paulo aliter vertunt Pagnin. et Vatablus: *Impingent* (scilicet Chaldæi) *in corpora eorum*, scilicet Assyriorum occisorum, q. d. Tanta erit strages Ninivitarum, tanta multitudo cadaverum, ut viam tum Assyriis fugientibus, tum Chaldæis insequentibus intercludant, atque utrique in ea impingant et corruant.

4. PROPTER MULTITUDINEM FORNICATIONUM MERETRICIS SPECIOSÆ.] Fornicatio apud Prophetas significat idololatriam; idolum enim est quasi adulter; Ninive est quasi meretrix speciosa, q. d. Ruent Assyrii propter multitudinem idololatriæ Ninives, quæ et re et nomine speciosam sonat, ideoque ob suas speciosas opes, delicias et pompas omnibus erat grata, q. d. ait S. Hieron. Ruet Ninive, quia totius orbis sibi subjecti coluit idola et maleficia magica: quia tota magiæ, superstitioni et idololatriæ fuit dedita, ad eamque pellexit, imo coegit omnes gentes. Unde sequitur:

QUÆ VENDIDIT GENTES IN FORNICATIONIBUS SUIS,] q. d. Ninive tradidit alias gentes et populos suis hostibus, puta Chaldæis; quia ipsa eos docuit suas idololatrias et maleficia, puta incantationes magicas et superstitiones, ob quæ a Deo traditi sunt Chaldæis. Ideo enim Deus immisit Chaldæos quasi lictores in omnes gentes, ut earum idololatriam et scelera punirent, ut patet Jerem. 25. 17.

Nota: *Tò vendidit* significat primo, Niniven instar reginæ, sed meretricis, alias gentes sibi subditas, nunc vi, nunc illecebris, nunc mendaciis, aliisque artibus meretriciis coegisse ad sua idola et scelera. Ita S. Hieron. Theodor. Rupert. Hugo et Lyran, Secundo, eam

gentes in servitutem redegisse, iisque abusam esse quasi mancipiis, utpote quæ illas vendidit hosti, dum eas coegit secum prodire in aciem contra Chaldæos; itaque ipsas quasi oves, gladiis Chaldæorum secum mactandas objecit. Ita Theophil. Hic verum est illud Poetæ:

Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi.

Addit Cyrillus et Theophil. fornicationem hic vocari *magiam*, per quam gentes et tribus vendebant, dicentes: Date nobis mercedem et pretium, ac nos execrabimur gentes vobis hostiles; itaque faciemus ut vobis resistere nequeant, easque facile expugnetis, uti fecit Balaam ariolus Balac regi Moab, Numer. 22. et 23. Tertio, in Scriptura Achab 3. Reg. 21. 25. et alii dicuntur venditi vel venumdati ut facerent malum: quia scilicet traditi sunt quasi servi in potestatem peccati et diaboli, ut ad ejus nutum agerentur quasi mancipia in omne scelus: traditi, inquam, directe a se suisque heris et dominis; indirecte a Deo permittente, et puniente priora eorum scelera.

ET FAMILIAS, id est populos, IN MALEFICIIS SUIS.] *Maleficia* vocat veneficia, ut vertunt Septuag. opes, pompas, delicias, incantationes, philtra, puta illecebras, quibus Ninive quasi meretrix omnes ad sui amorem et suorum deorum cultum alliciebat. Hæc enim significat hebr. כשפים *kesaphim*.

Symbol. S. Hieron, Ninive, inquit, est mundus illecebrosus, habens maleficia; Septuag. *dux maleficiorum*, id est incantationum et illecebrarum, quibus homines dementet: *Vox flagellorum auditur in mundo, quia multæ sunt tribulationes justorum; quibus flagellantur, clamitant, et doloris magnitudinem flebili voce testantur. Quando alius dæmone, alius ira, quæ furori similis est, alius libidine, odio, invidia, superbia, corripiuntur, flagellum in eis Assyrii regis sonat. Sed et in corporis malis, flagellum diaboli intelligimus, de quo ad justum dicitur, Psal. 90. Et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. Quando videmus hunc morbo regio computruisse et superesse cadaveri suo: alium intercuti aqua et tumenti natare corpora, crescentibusque membris formam pristini hominis decrescere: illum purulentias quasdam, et vulnerati damna pulmonis egerere: istum humore in lapides desiccato, urinæ amaritudinem, et vesicæ tormento sentire; non dubitemus dicere vocem flagellorum esse Ninive.*

Hæc S. Hieron. qui et subdit: *Et vox commotionis rotarum, dum huc atque illuc genus raptatur humanum, et incertis per cuncta discursibus, ubi periculum, ubi salus sit ignoramus; de quo rota et Ezech. 1. 16. et Psal. 76. legimus: Vox tonitrui tui in rota. Habet et Ninive equum persequentem, puta diabolum, de quo Job 39. De longe odoratur bellum. Quadrigæ, et quatuor earum equi sunt quatuor perturbationes, de quibus Maro: Hi cupiunt metuuntque, dolent gaudentque. His equis, et hac quadriga Ninive cuncta perturbat. Et quomodo quatuor, quibus pugnamus et tegimur, sunt scuta virtutum: prudentia, justitia, temperantia, fortitudo; ita a contrario quatuor vitia sunt : stultitia, iniquitas, luxuria, formido, quibus ab hoste percutimur. Quarum singulæ pullulantes habent in se ac multiplices species sagittarum, quibus inferuntur vulnera, imo vulnerati usque ad inferna demerguntur. Nec est finis gentibus ejus. Malitia ejus finem non habet, et quantæ species peccatorum, tot gentes sunt Ninive, quæ infirmabuntur in corporibus suis a multitudine fornicationis. Nec mirabitur Niniven scortorum jam esse gratissimam, qui tantum hominum multitudinem cum ea viderit fornicari, et maleficiis illius et quibusdam incantationibus ad amorem ejus pene cunctas trahi. Hæc vendidit gentes in fornicationibus suis, quæ tollunt membra Christi et faciunt membra meretricis: idque facit tribus maleficiis suis. Facit enim amare eas quæ odisse debuerant, et detestari quæ amare debebant: ut cum deceptæ fuerint, etiam alias malefica arte supplantent.* Unde huc alludens S. Joannes Apoc. 17. v. 3. Babylonem suam (quæ typus est mundi) quasi alteram Niniven schemate reginæ, sed meretricis ita depingit: *Vidi mulierem sedentem super bestiam coccineam, plenam nominibus blasphemiæ, habentem capita septem, et cornua decem. Et mulier erat circumdata purpura, et coccino, et inaurata auro, et lapide pretioso, et margaritis, habens poculum aureum in manu sua, plenum abominatione, et immunditia fornicationis ejus. Et in fronte ejus scriptum: Mysterium, Babylon magna, mater fornicationum, et abominationum terræ. Et vidi mulierem ebriam de sanguine sanctorum, et de sanguine martyrum Jesu.* Vide ibi dicta.

Præclare S. Bernard. epist. 103. *Væ*, ait, *vel vapor est ad modicum parens, quod æternæ felicitatis aditum intercludit. Quousque tu tantæ gloriæ præfers fœnum, quod hodie est et cras in clibanum mittitur: carnem dico, et ejus gloriam: Siquidem omnis caro fœnum est, et omnis gloria ejus tanquam flos fœni. Si sapis, si habes cor, si tecum est lumen oculorum tuorum, desine jam ea sequi, quæ et assequi miserum est. Beatus qui post illam non abiit, quæ possessa onerant, amata inquinant, amissa cruciant.* Et epist. 107. *Diu, ait, ista in te mundus habere non poterit, et tu quippe ipsum brevi non habiturus. Nam breves dies hominis sunt. Mundus quidem cum suis concupiscentiis transit: sed te prius emittit quam ipse pertransit. Qui te sine fine delectat amor mox finiendus.*

5. ECCE EGO AD TE,] o Ninive, armatus et furibundus in Chaldæis venio, ut te quasi scortum infame spoliem, denudem, castigem, totique orbi ridendam et exsibilandam proponam. Unde Tigurina vertit: *En me tibi hostem, inquit Dominus exercituum.*

REVELABO PUDENDA TUA IN FACIE TUA.] Tigurina, Pagnin. et Vatabl. *Revelabo fimbrias tuas*, vel lumbos tuos, hoc est, spoliabo te tuis fimbriis, et vestibus speciosis et pretiosis per Chaldæos, ut omnibus spoliata et nudata a cunctis ridearis et subsanneris; dum cuncti præter nuditatem et paupertatem, etiam occultas tuas sordes, vomicas et carcinomata, quas syrmata et veste aurata tegebas (hæc enim vocat *pudenda*, quia ob ea pudefiebat,) id est occultas suas spurcitias, vitia et fœditates, propalam conspicient. Perstat enim in metaphora meretricis. Unde explicans subdit:

5. et 6. OSTENDAM GENTIBUS NUDITATEM TUAM, ET REGNIS IGNOMINIAM TUAM. ET PROJICIAM SUPER TE ABOMINATIONES.] id est, tibi imponam, ostendam, et propalabo omnia tua abominanda scelera; quo fiat ut

omues certatim te abominentur, et diris mills devoveant: tam acris enim vindicta Dei, qua te puniet et evertet, omnibus ostendat te rapacissimam et sceleratissimam tyrannam fuisse. Unde sequitur: *Et contumeliis te afficient,* uti meratrices publice iu circulo expositas val ad uncum alligatas omnes subsannant, in easque fæces, lutum et stereora jaciunt: itaqua *Ponom te in exemplum;* Tigurina: *Faciam te spectaculum;* Pagnin. *Ponam te inquinomentum;* Chald. *Ponam te exsecrandam, et ponam te fædissimam oculis omnium videntium te.*

Moral. magna Dei est gratia, cum peccatori reveiat suam turpitudiuem, ac voluptatis illicitæ, v. g. meretricis, sordes. Sieut enim exterius et publice meretrice nihil videtur speciosius et elegantius; sie interius et domi nihil putidius, sordidius, vilius, miserius, pauperius, adeo ut adolescentes qui in illas ita pomposas rapiuutur, visis earum internis sordibus, nauseeut, et eas abominentur. Tale est peccatum et peccatrix anima, puta est quasi ornata meretrix, et sepulerum dealbatum; exterius nitens, luterius putens et fœtens; exterius Venus, interius anus; exterius formosa ut Lais, interius deformis ut Thais; publice splendidior Cyro, domi pauperior Iro, vix habens pauem atrum quem mandat, ut ait Tereutius in Eunucho. Audivi ab aulicis principis eujusdam fœminæ luxuriose viventis, corpus ejus tantum fœtorem exhalasse, ut intolerabilis videratur, nec tam corpus quam triduanum cadaver esse diceres.

7. Omnis qui viderit te, resiliet a te,] Pagnin. *elongabunt se a te;* Tigurina, *refugiet a te, et dicet: Vastata est Ninive;* Chald. *expilata est Ninive;* Septuag. *Qui viderit te, descendat a te, et dicet: Misera est Ninive.* Simili modo in excidio Babylonis dicitur Apoc. 18. 15. *Mercatores horum, qui divites facti sunt, qui ab ea lange stabunt propter timoram tormeutorum ejus, flentes ac lugentes, et dicentes: Væ, væ civitas illa magna, quæ amicta erat bysso, et purpura, et cocco! etc. quoniam una hora destitutæ sunt tantæ divitiæ.* Sic de Tyro ait Ezech. eap. 26. 17. *Quomodo peristi, quæ habitas in mari, urbs inclyta? etc. Nunc stupebunt naves in die pavoris tui, et turbabuntur insulæ in mari, eo quod nullus egrediatur ex te.* Et c. 27. 28. describit uautas et mercatores ejulantes in vastitate Tyri.

Tropol. S. Hieron. *Quamdiu, ait, terrena honoramus, et putamns esse sublimia, velut in quodam superbiæ eulmine sumus, et miramur pulchritudinem Ninive,* id est mundi. *Cum autem consideravimus naturam ejus, et omnia eorporalia bona, quasi humilio despexerimus, subjieientes nos potentiæ manus Dei, tunc miserebimur Ninive, et omnia terrena bona digna planctu judieabimus, dieemusque: Misera Ninive, quanti tuis laqueis irretiti sunt? quantos alligatos laqueis tuis tenes? quis putas resiliet a te, et deseendet de superbia tua, et te miseram judicabit?* q. d. Pauci sunt, sed sapientes et oculati, qui id judicaut. Ninive ergo est speciosa uxor, speciosi filli et filiæ, speciosa famulorum pompa, speciosæ opes, speciosæ dignitates, quæ multos sua spaeie capiunt et demantant. Verum prudentes, qui consideraut earum brevitatem, instabilitatem, fugacitatem, curas, molastias, angores, pericula, vident hanc speciem esse fucatam et larvatam: illico enim præterit figura hujus mundi, ut ait Apostolus. Quocirca ea despiciuut, dicuntque: *O quontum est in rebus inane!* atque ad speciem muudi cœlestis, quæ semper durat, ac divina est et beata, anhelant.

Exemplum insigne hac in re præbuit S. Eucherius Lugdun. Episc. anno Domini 440. qui, ut habet Ado in Martyrol. die 16. Novemb. cum esset senator ingenio, opibus, eloquentia, scientia, dignitate prænobilis, haberetque conjugem illustrem et opulentam, ex eaque speciosos libaros, plures mares, et fœminas, hæc omnia coutempsit, suosque omnes eadem contemnere docuit. Nam universis relictis, secessit in monasterium Lirinense; inde in salitudiuem, ibique in spelunca totum se jejuniis et orationibus addixit, donec sede Episcopali Lugduni vacante, angeli monitu designatus est Lugdunensis Episcopus. Quare a Clero et populo ad hoc munus requisitus, cum ipse illud omnino abnueret et excuteret, vi e spelunca extractus, vinctusque ductus in urbem, in cathedra Episcopali violenter collocatus est, quam mira fide, sanctitate et doctrina administravit. Exstant etiamnum doctæ ejus lucubrationes in Genesim, libros Regum, etc. quas filiis suis Varanio et Salonio dedicavit. Hos enim a puero in monasterio, educari curavit, qui deinde pariter ex monasterio, ob illustrem virtutem et sapientiam, ad episcopatum evocati sunt. Uxor vero ejus, nomine Galla, in speluncam mariti, cum ipse ad episcopatum raperetur, secessit, eique in vitæ, æque ac loci rigore successit: nam ibidem totam se pœnitentiæ et orationi consecravit. Filiæ vero Consortia et Tullia, patrem et matrem imitatæ, virginitatem Deo voverunt, atque non tantum virginitatis gratia, sed et signorum gloria claruerunt, æque ac pater, nimirum ipse S. Eucherius, qui inter alia miracula in Alpibus incidens in hominem membris contractum, ac jussu S. Cæsarii Arelatensis Episcopi (ut habetur in ejus Vita) porrigens ei manum, eumdem elevans, sanitati membrisque restituit. Ita Baron. anno Christi 441. et 463. Unde Claudian. in l. 2. de Statu animæ, agens de S. Euchario: *qui,* inquit, *viridis ævi, maturi animi, terræ despuens, cœli appetens, humilis spiritu, arduus merito, ingenio subtilissimus, scientia plenus, eloquii profluus, magnorum sui sæculi Pontificum longe maximus, editis in rem fidei multijugis variorum operum voluminibus, ad populum quoque super statu animæ concionatus est.* Quisquis ergo sapis cum S. Eucherio despue terræ, astra appete, solum despice, cœlum suspice, vana licet speciosa contemne, vera et æterna sectare, terrenis cunctis despuendo dicito: Phy, phy terra! quomodo sordes mihi, cum cœlum aspicio?

Quis commoverit super te caput?] Septuag. *Quis gemet eam?* Chald. Pagnin. et Vatabl. *Quis condolebit tibi?* quia sicut antea nullius fuisti miserta, sic jam nullus miserebitur tui. Tigurina: *Quis ejus gratia iter suscipiet?* ut ei opituletur. Hebr. ad verbum est: *Quis movebit ei* vel *pro ea?* scilicet pedes, vel potius caput; commotio enim capitis super afflictio signum est condolentiæ et compassionis, Job 16. 5. Jerem. 18. 16. et alibi.

Unde quæram consolatorem tibi?] q. d. Nusquam invenietur, qui te consoletur, quia invisa es omnibus, ideoque omnes experti tuam tyrannidem gaudebunt de tuo casu et ruina. Ita Vatablus

8. NUMQUID MELIOR ES ALEXANDRIA POPULORUM?] id est populosa, quæ multos habet populos, quæ abundat multitudine, et turbis. Ita Pagnin. Vatabl. Mariana, et alii: hoc enim significat hebr. אמון *amon*; positum enim est pro המון *hamon*. Rursum *Amon* est cognomen Alexandriæ, eo quod ipsa sita fuerit in regione Ammonia, non longe a fano Jovis Ammonii. Vide dicta Jerem. 46. 10. Unde Syrus vertit: *Numquid melior es Jovon Amon* (id est Alexandria, quæ etiam Amon aquarum dicitur. Ita Lexica Syriaca) *quæ sedet in fluminibus*? Quare alienius vertit Arabicus Antiochenus: *Numquid tu melior es buar* (exitio) *Moab?* et Alexond. *Para tibi sortem de civitatibus Horod*, id est Scytharum *aut sortem de Tammuz, quæ habitat in fluminibus*. Nisi dicas Alexandriam dici Tammuz a suo idolo, eo quod coluerit Tammuz, id est Adonidem amasium Veneris; quod creditu est facile: fuit enim hæc urbs opibus et deliciis, indeque luxu et luxuria diffluens. Sensus est: Numquid, o Ninive, tu melior, id est major, fortior, populosior, potentior es Alexandria populosissima et fortissima? utpote quæ ab una parte Nilo, ab altera lacu Mareotico, a tertia, mari, a quarta incommeabili solitudine cingitur, ut docet Joseph. lib. 2. Belli c. 6. Vide ejus situm et descriptionem apud Abrahamum Ortelium in Theatro urbium, q. d. Si Alexandria, quæ et situ loci, et civium multitudine videtur munitissima, inaccessa et inexpugnabilis, expugnabitur tamen et capietur; non est quod tu, o Ninive, tuo robori præfidas; nam pari modo expugnaberis capierisque et tu. Ita S. Hieron. Theodoretus, Rupertus, Remig. Hugo, Lyranus et alii.

Nota primo: urbs hæc tempore Nahum et Jeremiæ dicta est No, ut habet textus Hebræus, quæ postea scilicet post annos 200, nimirum anno 320. ante nativitatem Christi, restaurata et amplificata ab Alexandro Magno, ex eo dicta est Alexandria, uti docet Plinius lib. 5. 10. Solinus c. 35. Strabo lib 14. et alii. Prædicit hic Nahum, uti et Jerem. c. 46. 10. eam evertendam a Nabuchodonosore; quod licet aliqui, ut a Castro, factum censeant ante excidium Jerusalem, nimirum anno 1. Nabuchodonosoris; tamen longe verius est id factum esse post excidium Jerusalem, anno 23. vel 24. Nabuchodonosoris, uti ostendi c. 2. v. 1. idque satis significat hic Nahum.

Nota secundo: Urbs hæc fuit Ægypti celeberrima, opulentissima, munitissima et populosissima. Unde Alexander Magnus eamdem ad effigiem chlamydis Macedonicæ, ait Plinius lib. 5. 10. orbe gyrato, spatio septemdecim dierum, ut Justinus testatur l. 11. exstructis muris, qui se extenderent ad sex millia passuum, magnifice restituit. Urbs fuit omnium post Romam maxima (unde hic cum Ninive comparatur, quam maximam fuisse docet Jonas c. 3. 3.) longa stadiis triginta, lata decem, ambitu ipso complectens passuum millia quindecim. Addit Q. Curt lib. 4. de Gestis Alexandri: *Fama est*, inquit, *cum rex urbis futuris muris polentam, ut Macedonum mos est, destinasset, avium greges advolasse, et polenta esse pastos; cumque id omen pro tristi a plerisque esset acceptum, respondisse vates; magnam illam urbem advenarum frequentiam culturam, multisque eam terris alimenta præbituram* Portum enim habet optimum, cui ad dexteram objecta Pharus insula, turrim, maximam sustinet, ad trecenta usque stadia navigantibus igne lucentem. Quocirca cum Romanis paruit, pendebat plus tributorum singulis mensibus, quam Hierosolyma toto anno, et præter pecuniam, annonam quatuor mensium plebi Romanæ ministrabat. Alexandria ergo, quam Strabo libr. 14. urbem potentem et populosam nominat, Alexandri Magni opus (nomen et bustum, emporium erat totius Ægypti vetustissimum, loco ad mercimonia opportuno situm, nimirum ad littus nostri maris, juxta Canobicum Nili ostium, in Africam vergens. Urbs olim magnifica, superbissimis ædificiis, tam publicis quam privatis. Quam deinde ob cultum divinum isthic florentem, plebisque sanctimoniam, paradisum Domini veteres nuncuparunt; sicut et Antiochiam Theopolim. Quocirca Augustus Cæsar, post devictum Antonium Alexandriam veniens, et fundatoris corpus reverenter aspiciens, triplici de causa se eamdem, licet hostilem, et Antonio faventem conservasse, palam est fassus: scilicet ob Alexandri memoriam, pulchritudinem urbis, et propter Arrium Philosophum, qui in Universitate Alexandrina Professor, magno apud Augustum in honore fuit. In ea enim fuit Musæum Serapium et Isæum, a Musis, Serapi et Iside denominatum. S. Marcus tandem Evangelista a S. Petro eo missus, Alexandrinos fide et religione Christiana imbuit per 20. annos, et pro ea ibidem Martyr occubuit. Insuper ipse Alexandriæ Ecclesiasticam scholam instituit, cui doctissimi semper et sanctissimi viri præfuerunt, ut Pantenus; deinde Origenes, qui arcem Philosophiæ et eloquentiæ occupans, ibidem in Sacra Scriptura sua hexapla et octapla, ac in eam commentaria illustria exaravit. Origeni successit Heraclas; huic Dionysius, Athenodorus, Malchion, Didymus, S. Athanasius, Cyrill. Theophilus, etc. Hic S. Hieron. S Basilius, S. Gregor. Nazianzenus, aliique præstantissimi viri eruditi sunt. Celebris fuit et hic scriptis Philo Judæus. Quantum hic floruerit Mathesis docet Cicero lib. 1. de Divinat. De magnifica et omnium disciplinarum libris instructissima Bibliotheca Alexandrina, in qua erant quadraginta millia librorum, quam Aristoteles primum instituit, testis est Strabo l. 13. hanc Ptolemæus Philadelphus, secundus ab Alexandro Magno Ægypti rex, mire auxit libris ex Græcia, præsertim Athenis et Rhodo petitis, teste Athenæo lib. 1 c. 17. sed maxime sacris Bibliis, in Græcum translatis a Septuag. interpretibus, quos ipse ab Eleazaro pontifice postulavit Hæc ergo versio Septuaginta Interpr. facta et edita est Alexandriæ. Ita Euseb. l. 8. de Præp. c. 1. Joseph. l. 12. Antiq. c 2. Clem. Alex. l. 1. Strom. et alii. Denique Alexandrina fuit S. Catharina, quæ ibidem decollata, lac pro sanguine fudisse fertur. Merito ergo Nahum Alexandriam confert cum Ninive tum in magnitudine, tum in frequentia, tum in robore, tum in clade excidii.

Nota tertio: Pro *Alexandria populorum* hebraice est מנא אמון *minno amon*; sed Septuag aliis punctis legentes מנא *mana* (unde *mina* et *mna*) *Amon*, vertunt, *pars Ammon*. Sic enim habent, *apta chordam pars Ammon*. Per *Ammon* aliqui Ammonitas Moabitis vicinos accipiunt. Melius accipias Ammonitidem Ægypti, juxta quam sita erat Alexandria, q. d. O Ammonitis regio, o Alexandria, vastaberis: apta ergo chordas tuæ lyræ, ut canas tibi lyricum et funebre carmen.

Ita S. Hieron. qui et aliter explicat, nimirum de Ninive, q. d. *O Ninive, inordinatum et incompositum tuum, et in diversa discrepans in chordarum similitudinem opto, ut fiat harmonia; et vocalis in laudes Dei concentus; quia nihil tibi proderit species et magnitudo tua, quæ præcipua habere te credis, nisi te aptaveris ad canendum. Considera enim omnem partem sortis filiorum Ammon, et quæcumque æstimantur possidere bona, quomodo eos non defenderint, ne irent in captivitatem:* sic ne tua te defendent. Verum priorem sensum præfert S. Hieron. et merito: non enim agitur hic de filiis Lot, Ammon et Moab, sed de Ammone Ægypti.

Nota quarto: Pro *Alexandria populorum*, verti potest, *Alexandria tumultus*, uti vertit Noster Jerem. 46. 25. Utrumque enim significat Amon, vel Hamon, quia populus adducit turbam, turba parit tumultum, tumultus seditionem, seditio stragem et exitium. Prudenter Livius lib 2. *Opulentis*, ait, *civitatibus venenum seditio, magna imperia mortalia reddidit.* Hinc rursum sapienter monet Thucydides libr. 4. *Curandum est*, inquit, *vicinis populis, ut pax inter vicinos populos colatur*, ne eorum tumultus et bellum, tumultum et bellum vicinis afflet et afferat. Hac de causa urbes et regiones populosæ, ut sese in pace conservent, oportet ut foras ad bellum, vel ad novas colonias sæpe multos ex illis emittant, præsertim otiosos, inquietos, acres et pugnaces. Ita de Hispania scribit Justin. l. 44. *Hispani*, ait, *bellum quam otium malunt; si extraneus deest, domi hostem quærunt.* Et Carolus V. Imper. dixisse fertur Francisco Valesio Galliarum regi: *Tui Franci et mei Hispani adeo sunt fervidi et ardentes, ut si bellum nulli moveant, illud suo inferant principi.* Quocirca acute vir sapiens pronuntiavit: *Gallia ut sana sit et sese in pace conservet, necesse est ut quolibet decennio sanguinem mittat.* Quin et S. Catharina Senensis hac de causa suasit Gregorio Undecimo et Urbano Sexto Pontif. bellum sanctum inferendum Saracenis et Turcis; cumque ei objiceret Pontifex id intempestivum esse ob intestinas discordias et bella, respondit illa, efficax remedium ad sopiendas hasce discordias fore bellum Turcicum: in eo enim Christianos posituros privatas lites, et communibus animis contra communem fidei hostem libenter ituros. Insuper in illud emissuros homines otiosos et pugnaces, et his emissis pacem domi fore. Sapiens utique consilium, quod utinam caperent et practicarent Reip. et Ecclesiæ Principes! nam domi ditiones suas pacarent, et alienas infidelium sibi et Ecclesiæ acquirerent. Id de S. Catharina Senensi refert Ambros. Catharinus in ejus Vita. Pari modo tumultus populorum perdidit Alexandriam: quod ut significet Nahum, argute vocat eam Alexandriam Amon, id est populorum et tumultus. Alexandrini enim aliique Orientales calidi sunt et callidi: calor facit eos mobiles, mutabiles, biliosos, pugnaces: calliditas facit vafros, subtiles, dolosos, industrios ad machinandum tumultus et bella.

QUÆ HABITAT IN FLUMINIBUS.] Quia Alexandria ab ortu et occasu cingitur Nilo, qui in varios rivos se dividens urbem interluit, multasque in ea facit insulas.

AQUÆ IN CIRCUITU EJUS.] Vatablus: *Aquis est circumflua;* quia ab Oriente et Occidente Nilo, a Septentrione mari, a Meridie lacu Mareotico vallatur. Unde *aquæ* sunt *muri ejus: cujus divitiæ mare;* quia per mare omnis generis merces, eo quasi ad Orientis, imo orbis, emporium comportantur. Scribunt, Osorius, Maffeius lib. 1. de Rebus Indic. et alii, antequam Lusitani navigarent in Indiam, et Goa merces Indicas deveherent Ulyssiponem, omnes illas ex India solitas advehi Alexandriam, et ex ea devehi Venetias, indeque distribui per Europam. Pro *divitiæ* hebr. est חיל *chel*, quod robur æque ac opes significat. Unde Chald. vertit: *Cujus murus est mare;* Pagnin. *Cujus antemurale est mare;* Tigurina: *Cujus propugnaculum est mare;* Septuag. vero *chel* derivantes a חול *chol*, id est incipere vertunt: *Cujus principium est mare.* Hinc patet Alexandriam aquis et situ fuisse munitissimam Nam, ut ait Josephus lib. 2. de bello, cap. 16. *Munitur undique aut incommeabili solitudine, aut importuoso mari, aut fluminibus, aut cœnosis paludibus.* Et Solinus Polyhist c. 35. *Alexandria insidioso accessu aditur, fallacibus vadis, cæco mari tribusque tantum canalibus admittit navigantes.* Et S. Cyrill. ejus Patriarcha: *Alexandria*, ait, *super alias Ægypti urbes plurimum excellebat, tuta a prædonibus, et securum perfugium, quod aquis undique ambiatur; et versus Aquilonem mari alluatur, versus Austrum vero latam et longam, et velut alterum mare, paludem, inquam, Mareotidem, habeat: munita sit insuper aliis fluminibus, et lacubus cingatur.*

9. ÆTHIOPIA FORTITUDO EJUS.] Æthiopia enim, sive Abyssia, vicina est et adjacens Alexandriæ: unde vocatur Æthiopia sub Ægypto. Alexandria ergo facile ex Æthiopia auxiliares copias ad se evocabat, et facilius ex vicinissima Ægypto.

ET NON EST FINIS,] scilicet militum et copiarum, quas ex vicinis gentibus sibi confœderatis ad se accersebat. Nam et

AFRICA ET LIBYES FUERUNT IN AUXILIO TUO,] q. d. Auxiliarem habebas totam Africam, et maxime viciniorem ejus partem, scilicet Libyam. In voce *tuo*, est enallage personæ Hebræis usitata Transit enim a tertia persona ad secundam. Aliter Vatabl. q. d. Æthiopia et Ægyptus erant auxilio Alexandriæ, sicut tibi, o Ninive, auxiliabantur Africa et Libya. Verum Africa et Libya vicinæ sunt Alexandriæ, remotæ vero admodum a Ninive: unde proclive et facile erat Alexandrinis inde evocare auxilia, non vero Ninivitis.

10. SED ET IPSA (Alexandria) DUCTA EST IN CAPTIVITATEM.) Hinc Clarius et Arias censent Alexandriam jam vastatam fuisse, cum hæc scriberet Nahum. Verum ex Jeremia, c. 46. 10. constat eam vastatam a Nabuchodonosore, qui diu post Nahum vixit. Est ergo enallage temporis propheticæ; ponitur enim præteritum pro futuro, *ducta est*, id est ducetur, *in captivitatem.*

Allegor. Alexandria populorum est Ecclesia ex omnibus populis collecta, quæ, ut inquit S. Hieron. *habitat super omnes Prophetas, et habet doctores in circuitu suo, quorum de ventre manant flumina: cujus initium est mare*, id est lex quæ amara est, nisi ligno crucis Christi dulcoretur: *Quæ habet Æthiopiam in fortitudine; Æthiopia quippe præveniet manus ejus Deo: et Ægyptum, in quam Dominus*

venit in nube levi; et Libyes, qui antea habitabant in arentibus, et postea facti sunt in auxilio ejus. Et hæc ergo, si non se attenderit, et omni diligentia custodierit cor suum, captiva ducetur, et plonget filios suos. Et tu ergo, Ninive, homines videlicet infideles, homines mundo inhærentes, sentics supplicia, et cansopieris calice meo, cum illi quoque biberint, qui de mea parte fuerunt, et suo vitio corruerunt.

Parvuli ejus elisi sunt,] allisi sunt ad saxa a Chaldæis, quod summæ crudelitatis æque ac miseriæ est argumentum.

Et super inclytos ejus miserunt sortem,] q. d. Chaldæi super viros nobiles et primores Alexandrinos a se captos sortem jecerunt, atque eos quasi mancipia sortito inter se distribuerunt.

Et omnes optimates ejus confixi (Sept. *alligati;* Tigurina, *vincti*) sunt in compedibus.

11. Et tu ergo, o Ninive, pari modo quo Alexandria, inebriaberis calice iræ Dei, ut puniaris et vesteris; et eris despecta,] adeo ut etiam ab inimicis, quos antea despexeras, cogaris opem poscere. Pro *despecta* Chald. vertit, *pessumdato;* Pagn. *abscondita;* Tigurine, *obscurata*, q. d. Abscondes te præ metu et trepidatione: vel, ut alii, tolleris de medio, ita ut non appareas; quia desines esse in rerum natura. Ita Vatablus.

12. Omnes munitiones tuæ sicut ficus cum grossis suis.] Duplices sunt in ficubus grossi: priores sunt primæ ficus, quæ proinde *flores ficulneæ* vocantur, utpote primo maturæ et sapidissimæ; posteriores sunt ficus immaturæ, quæ in hieme per se decidunt. De prioribus hic agitur, q. d. Sicut grossi, id est, primæ ficus præcoces et maturæ (has enim significat hebr. בכורים *biccurim*) vento enim sue arbora concussæ, facile ex ea decidunt in os comedentis, id est, hominis sub ficu hiantis, ut ficus decidentes excipiat et comedat; ita tuæ munitiones, o Niniva, concussæ a Chaldæis, illico corruent, et in os, id est, in manus et potestatem eorum, cadent. Hoc sensu ficus hic arborem significat, non fructum. Ita Chald. S. Hieron Haymo, Rupert. et alii passim. Secundo, et melius, Vatabl. a Castro et alii per ficus accipiunt non arbores, sed fructus, q. d. Sicut ficus posteriores cum prioribus, sive præcocibus, quæ *grossi* vocantur, vento agitatæ decidunt in os comedentis; ita cadent muri et propugnacula Ninives in manus Chaldæorum, idque facile et sine labore; non enim arbores, sed fructus ficuum cadunt in os comedentis. Unde Syrus vertit: *Sicut ficus temporaneæ* (primitivæ) *quæ cum factæ* (maturæ) *fuerint, caduut in os comedentis;* Arabicus Autiochenus: *Sicut ficus pulchræ, quæ cum maturæ fuerint, cadunt de ore suo comedentis;* Arabicus Alexandrinus: *Omnes habitationes tuæ tumentes quasi arbores ficuum, in quibus remanet residuum, quæ cum fuerint concussæ, cecidit quod in eis est comedenti illud.*

Ita tropolog. animæ peccatorum sunt quasi ficus et grossi, quæ cadunt in os diaboli, ait Theoph. uti in ejus os cecidit Adam comedens pomum vetitum, quod videtur fuisse ficus. Sic pariter anagogice in dia judicii, inquit Rupert. *quando manifeste veniet Deus noster, et non silebit; quando ignis in conspectu ejus exardescet, et in circuitu ejus tempestas valida;* magno terræ motu cadent munitiones totius orbis, quantæcumque vel qualescumque tam spirituales, quam materiales possunt intelligi, et illæ quarum primus structor fuit Cain, et illæ quas contra veritatem exstruxit spiritus erroris, omnes cadent in os devorantis inferni, glutientes abyssi gehennalis incendii.

13. Ecce populus tuus mulieres,] id est, quasi mulieres imbelles, effœminatus fuit, o Ninive. Unde Chald. vertit: *Ecce populus tuus imbecillis est instar mulierum, in medio tui;* quia ob ejus ignaviam et metum *inimicis, etc. pandentur portæ;* Vatabl. *aperient se portæ*, scilicet sponte sua, ut sit hyperbole. Trop. S. Hieron. *Ninive*, inquit, *id est, homines sæculares ita passionibus enervati sunt, et viribus elanguerunt, ut imbecillitati mulierum comparentur. Nihil enim in animabus suis forte, nihil robustum possident et virile. Unde inimici, prævalentes adversus eos, aperuerunt omnes sensus eorum, et per corporales januas introgressi sunt; quia dissolutis manibus, id est operibus voluptatis, quidquid in te habueras roboris perdidisti.*

Devorabit ignis vectes tuos.] Ignem proprie accipio, de quo dixi c. 2. v. 13. Aliter Vatabl. q. d. Vectes tui, qui alias solent esse ferrei et fortissimi, ad insultus Chaldæorum non resistent, sed illico dissilient, ut videantur igne consumi.

14. Aquam propter obsidionem hauri tibi,] q. d. Instat tibi, o Ninive, obsidio; ad eam ergo te para, aquam et aunonem compara: erit enim longa et diuturna obsidio. Urbes quædam carent puteis; unde per aquæductus forinsecus ex fontibus vel fluminibus, aquas in cisternas excipiunt et conservant, uti fit Brugis Flandrorum; quin et Romæ plerique aque non puteali, sed fontana per aquæductus invecta utuntur. Talis videtur fuisse Ninive. Unde monet Propheta ut ante obsidionem de aqua sibi provideat. Unde Syrus vertit: *Aquas in tribulatione* (obsidione) *hauri tibi;* Arabicus: *Aquam in angustia hauri tibi.*

Intra in lutum,] hoc est, ut S. Hier. subigendo argillam lateres confice, quibus ruinas murorum obstruas; sed frustra id facies, quia ibi et in isto opere igne et ferro te vastabunt Chaldæi. Tropoi. S. Hier. Corpus, inquit, nostrum est lutum et later, *quia quasi terra, et paleis, et aquo; ita carnibus, sanguine, venis, nervis, assibusque compactum est, q. d. Quia semel, a anima, ingressa es lutum, et clausa corpore, sustine injuriam et necessitates corporis, et conculcare ab inimicis, et omnia ad conficiendam carnem, quæ pœnitentia digna sunt, patera. Semel enim assumens lutum et paleas, et inanibus hujus sæculi negotiis involuta, debes per injuriam sponte calcari. Et tamen noli salutem penitus desperare: esto confidens, et corpus, id est loterem tunm, propter assumptum sermonem, quasi aquam in servitutem redige, et subjice tibi, ut domineris lateri tuo,* ne *vivax te gehennæ flamma consumat.*

15. Ibi comedet te ignis, peribis gladio, devorabit te ut bruchus,] q. d. Sicut bruchus omnia germina absumit, ita gladius hostilis omnia civium tuorum agmina perdet, et, ut ait S. Hier. *Quidquid in te virens videbatur, et naturæ bono sponte germinans, avaro dente consumet, et quasi bruchus volatu perdito, et gravatus pondere suo, ita et tu gravata onere peccatorum detraheris in terram.*

Congregare ergo ut bruchus, multiplicare ut

locusta,] q. d. Coatrahe et collige numerum militum maximum, quantus esse salet numerus bruchorum et locustarum, si ita velis et possis. Sed frustra: nam nullæ copiæ te tutari valebuut; certo enim peribis. Est ironia. Bruchus est species locustæ, de qua dixi Joelis 1. 4.

16. Plures fecisti negotiationes tuas quam sint stellæ coeli: bruchus expansus est, et avolavit,] q. d. Plurimas collegisti merces et opes, sed istæ omnes ut bruchus cito a te avolabunt ad Chaldæos, a quibus diripientur. Vatabl. *Plures habuisti mercatores, quam sint stellæ cæli: ipsi autem erunt sicut bruchus, qui ubi omnia depastus est avolat*, q. d. Mercatores tui, o Ninive, mox ut famam belli et obsidionis audierint, aufugient cum suis mercibus et opibus, instar bruchi deficiente germine avolantis. Sic et a Castro et Pagn. qui vertit: *Bruchus grassatus est, et avolavit*. Hoc est quod ait Sophar Job cap. 20. 5. *Quod laus impiorum brevis sit, et gaudium hypocritæ instar puncti. Si ascenderit usque ad cælum superbia ejus, et caput ejus nubes tetigerit, quasi sterquilinium in fine perdetur, et qui eum viderant dicent: Ubi est? velut somnium avolans non invenietur, transiet sicut visio nocturna*. Sic quoque accipi potest illud Sapientis Prov. 23. 5. *Ne erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere* (scilicet juste et licite, q. d. quas habere vel retinere est nefas) *quia facient sibi pennas quasi aquilæ, et volabunt in cælum*: sicut aves captæ ab aucupe, dum patet exitus, illico ab eo quasi injusto et tyranno avolant; simili enim modo opes ab injustis possessoribus, quasi captivæ violenter detinentur: unde ut ab hac captivitate in libertatem se asserant, serviantque Deo et justis propter quos creatæ sunt, ad eos advolant, uti docet Sapiens Prov. 28. 8.

17. Custodes tui quasi locustæ,] q. d. Duces et milites, qui te, o Ninive, custodiebant, erunt quasi locustæ, quæ rectore carentes, in periculo huc illucque discurrunt, quæque nocturno frigore torpidæ, oriente sole incalescentes, avolant; ita et ignavi tui milites, accedente Chaldæo, quasi igne percussi et perculsi diffugient. Nota: *Custos* Hebræis vocatur præfectus, rex, dominus; hujus enim est custodire et tueri sibi subditos. Sic Job cap. 7. 20. Deum vocat custodem, id est reges et dominum, hominum. Sic Jeremias c. 4. 17. custodes vocat reges gentium, qui venturi erant contra Jerusalem. Pro *custodes*, hebr. est *minnezoruich*, quod derivatur a נזר *nezer*, id est corona, diadema, coma, separatio, consecratio, nazaræatus. Unde Vat. vertit: *Coronati tui*, id est, ut Pagnin. *magnates et principes tui*; Chald. *Lominæ tuæ flammificant sicut locustæ laminæ*, scilicet coronarum et diadematum, quibus hi principes decorabantur. Alii: *Nazaræi tui*; alii: *Separati et consecrati tui*. Principes enim, sicut et sacerdotes, dignitate, æque ac corona et veste, a plebe erant separati. Tigurina: *Comatuli tui locustas referunt*, q. d. Principes tui erant comati, ipsaque coma et cæsarie, veiut corona et diademate, ab aliis fuerunt quasi dignitate separati. Coma enim et cæsaries in viro est quasi corona dignitatis. Hinc Nazaræi apud Hebræos a vulgo separati erant, et quasi consecrati Deo per comam quam alebant: coma ergo erat insigne honoris et dignitatis.

Et parvuli tui quasi locustæ locustarum.] *Parvuli*, id est inferiores et gregarii milites, omnis generis et gentis. Hos enim significat hebr. טפסר *tapsar*, quos proinde Sept. vocant *commixtos*, scilicet ex varia hominum sorte et gente. Ita S. Hier. Hi enim, quia sunt parvi, et plurimi varlique, recte comparantur locustis, uti iisdem comparantur ea de causa Madianitæ Judic. 6. 5. Alii *topsar* censent compositum ex טף *toph*, id est parvus, et שר *sor*, id est princeps. Unde Chald. vertit, *duces tui*; Pagn. *principes tui*; Vatabl. *optimates tui*; Tigurina, *ingenui tui*; Arabiens Antioch. *ornati tui*; Arabicus Alex. *populus tuus*; Syrus vero, *Nosoræi* (continentes, casti) *tui quasi locusta inhærens*, vel *infixo sepi*.

Melius *topsor* exponas *parvus principis*, scilicet acervus et miles. Ita Noster et Sept. Porro *locusta locustarum*; est locusta non magna et prægrandis, ut vult a Castro, sicut Canticum canticorum est magnum et insigne præ cæteris canticum; sed parva, puta proles et soboles locustæ, scilicet attelabus, ut vertunt Sept. et Tigurina. Unde S. Hier. sic explicat, q. d. *Sicut locustæ et bruchus, et parva genimina locustarum quæ vocantur attelabi, sola incalescente, avolant, nec reperiuntur; sic tu, o Ninive, dispergeris et fugies. Natura enim locustarum est, ut in frigore torpentes, per calorem volitent. Porro attelabus, quem significantius comestorem interpretatus est Aquila, parvo locusta est inter locustam et bruchum, et modicis pennis reptans potius quam volans, semperque subsiliens, et ob hanc causam ubicumque orta fuerit, usque ad pulverem cuncta consumit; quia donec crescant pennæ, abire non potest*. Vide de locustis et attelabis ea quæ notavi Joel. 1. v. 4. Ubi nota hebraismum: Hebræi enim eum volunt significare animal tenerum, et recens natum, ei adjungunt nomen matris, quasi ipsum adhuc matrem sectetur, ab eaque lactetur vel alatur. Sic vocantur agni ovium, id est agni teneri, sequentes oves matres suas. Sic Alexander vocatur hircus caprarum, id est, hœdus capram matrem sequens, quia erat juvenis, Daniel. 8. v. 5. Sic catulus leænæ vocatur leunculus leænam matrem comitans. Sic Samson ait Judic. 15. 16. *In maxilla asini, in mandibula pulli asinarum*, id est, aselli lactentis et sequentis asinam matrem suam, *delevi eos et percussi mille viros*. Fortis enim viri est, per rem parvam magna facere, uti Samson per mandibulam aselli occidit mille Philisthæos.

Non est cognitus locus earum,] hoc est, ipsæ locustæ non sunt cognitæ, nec inventæ in loco suo, quia perierunt. Est hypallage. Vide dicta c. 1. 18.

18. Dormitaverunt pastores (principes et duces) tui rex Assur,] o rex Ninives. Significat desidiam ducum causam fuisse, cur a Chaldæis caperetur Ninive, ac proinde ipsos duces a Chaldæis esse occisos, et plebem dispersam. Hoc est enim quod subdit: *Sepelientur principes tui*, primo vino, deinde humo, q. d. Chaldæi invadent Niniven somno vinoque sepultam, itaque sepultos occident, et in fossis sepelient. Sept. vertunt: *Consopivit fortes tuos*, scilicet rex tuus, a Ninive, sicut Balsasar mero consopivit optimates: quos proinde Cyrus, capta Babylone, eadem nocte oppressit et occidit, Daniel. c. 5. 1. et seq. Quod Tropol. S. Hieron. explicat de diabolo: hic enim est rex Ninives, id est mundi. *Semper enim*, inquit, *diaboli studium est vigilantes animas consopire. Denique et in passione*

Domini Apostolorum oculos gravi sopore premit, quos Salvator suscitans ait: Vigilate et orate ne intretis in tentationem. Et rursum: Quod vobis dico, omnibus dico: Vigilate. Hinc quos ille suavi et pernicioso carmine Sirenarum illexerit ad dormiendum, excitat sermo divinus, et dicit: Surge qui dormis, et illuminabit te Christus, Ephes. 5. Unde idem anagog. dicet Christus in excidio Ninives, id est in fine mundi, cum homines ob peccatum somno mortis consopitos resuscitabit, facietque resurgere ad vitam beatam.

LATITAVIT POPULUS TUUS IN MONTIBUS.] Chald. Tigurina et Pagnin. *Dispersus est populus tuus per montes*, scilicet fugiens Chaldæos, ac in montibus et speluncis ab eis se abscondens.

19. NON EST OBSCURA CONTRITIO TUA,] q. d. Clades et strages tua, o Ninive, tuum inquam, excidium non est secretum, sed publicum totique orbi conspicuum. Septuag. vertunt: *Non est sanitas contritionis tuæ*, id est plagæ et vulneris tibi a Chaldæis inflicti. Chald. *Non est qui doleat sibi de fractione tua*, q. d. Non est qui tibi tuæque plagæ condoleat. Pagnin. *Non est curatio fracturæ tuæ;* Tigurina: *Neque leve est vulnus tuum, sed acerba plaga tua;* Vatabl. *Non erit curatio fracturæ tuæ, doloris plena erit plaga tua*, id est, fractura tua nulla curatione curari poterit: vulnus quod accipies a Chaldæis erit plenum doloris.

OMNES QUI AUDIERUNT AUDITIONEM TUAM; hoc est, rumorem et famam de tua calamitate et excidio. Est metonymia: ponitur enim actus pro objecto, scilicet auditio pro re audita, puta pro nuntio et fama: COMPRESSERUNT MANUM SUPER TE,] id est, ut Chald. *Comploserunt super te manibus lætantes*, quia *tua malitia* et tyrannis, per tributa, onera, aliasque exactiones et oppressiones *transiit* per universos, omnesque jugiter vexavit, q. d. Quia alios semper afflixisti, idcirco nunc pari modo affliget te Deus per Chaldæos, omnesque gaudebunt et laudabunt justum Dei in te judicium.

Symbol. et Tropol. omnia quæ hisce tribus capitibus de Ninive, ejusque pompa, opibus, viribus, gloria, illecebris, fuco, fraudibus, vanitate et excidio dicta sunt a Propheta, facile est, mutato tantum nomine Ninives in nomen mundi, adaptare mundo, ejusque pompæ, opibus, gloriæ vanitati et interitui, quæ in dies oculis nostris cernimus, et plene cernemus in ejus fine, puta in die judicii. Quocirca sapienter monet S. Joann. 1. epist. 2. 15. *Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt; qui diligit mundum, non est charitas Patris in eo.* Et rursum: *Mundus transit et concupiscentia ejus.* Ubi S. August. *Quid vis?* inquit, *utrum amare temporalia et transire cum tempore, an Christum amare et in æternum vivere.* Idem epist. 36. *Vincula*, ait, *hujus mundi asperitatem habent veram, jucunditatem falsam, certum dolorem, incertam voluptatem, durum laborem, timidam quietem, rem plenam miseriæ, spem beatitudinis inanem.* S. Ambros. lib. de Virgin. *Discite*, ait, *in hoc mundo super mundum esse. Si corpus geritis, volitet in vobis ales interior.* S. Chrysost. hom. 77. in Matth. *Cur perforato dolio aquam ingeris? Nihil enim aliud est pro præsentibus istis laborare, quam flammam decerpere, quam pugnis aera cædere. Certe frustra curris; vanitas enim omnia.* S. Gregor. hom. 3. in Evangel. *Despiciamus*, ait, *cuncta præsentia. Nulla sunt etenim quæ transire possunt. Turpe sit diligere, quod constat citius perire. Non nos terrenarum rerum amor superet, non superbia, non ira dilaniet, non luxuria polluat, non invidia consumat.* Et hom. 5. *Ipsæ ruinæ ejus prædicant quod amandus non est. Si enim ruinam sui domus quassata minaretur, quisquis in illa habitaret, fugeret: at qui stantem dilexerat, recedere quantocius a cadente festinarat. Si igitur mundus cadit, at nos eum amando amplectimur, apprimi volumus potius quam habitare; quia nulla nos ratio a ruina illius separat, quos ejus passionibus amor ligat.* S. Bernardus passim mundum vocat stabulum, viam peccatorum, carcerem, atrium diaboli, noctem, plenum spinis, crucem, infidum, amentem nihil, vento vanitatis impulsum, inimicum Deo. *Impellit*, ait ipse serm. 85. in Cant. *omnes, sed solos evertit amicos suos, id est consentaneos sibi. Nolo esse amicus mundi, ne cadam. Nam qui vult esse hujus mundi amicus, inimicus Dei constituitur, quo utique nullus gravior casus.* Idem serm. 9. in Cœna Domini: *Amor*, ait, *mundi totum mundum quærit, et numquam satiatur. Imo cum plus habet, plus cupit semper habere. Amor Dei unum cupit semper habere solum, illo contentus est, nil aliud jam possidere præoptat. Amor Dei nil aliud quærit, nisi solum Deum.* Idem serm. de miseria humana: *Vide, miser homo, quia totum est vanitas, totum stultitia, totum dementia quidquid facis in hoc mundo, præter id solum quod in Deum, et propter Deum, et ad honorem Dei facis. Et mundum diligis, et Deum relinquis: mundum qui diligit, semper est in angustia; mundo vivere mors est; mundo anima mortua vivet. Dum vivis in carne, morere mundo, ut post mortem carnis Deo vivere incipias*, ait ipse epist. 105. idem in meditat. *Dic mihi*, ait, *ubi sunt amatores mundi, qui ante pauca tempora nobiscum fuerunt? nihil ex eis remansit nisi cineres et vermes. Attende diligenter qui sunt et fuerunt, sicut tu comederunt et biberunt, riserunt, duxerunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descenderunt. Hic caro eorum vermibus, illic anima eorum ignibus deputatur, donec rursus infelici collegio colligati, sempiternis ignibus involvantur. Qui socii fuerunt in vitiis, socii erunt in pœnis: una namque pœna illos implicat, quos unus amor in crimine ligat.* Boetius lib. 2. de Consol. metro 3.

Rara si constat sua forma mundo,
Si tantas variat vices,
Crede fortunis hominum caducis,
Bonis crede fugacibus.
Constat æterna positumque lege est,
Ut constet genitum nihil.

Quin et Cicero Tuscul 4. *Quid*, ait, *videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis totiusque mundi nota sit magnitudo?* Et Seneca: *Doce*, inquit, *leve esse et vanum hoc quod apud homines felicitas dicitur; unam illi syllabam facillime accedere.* Syllaba hæc est, *fel:* felicitas enim terrena, ejusque mel facile in fel vertitur, aut est, *in:* felicitas enim facile fit infelicitas. Et Plinius in Panegyr. Trajani: *Habet*, ait, *has vices conditio mortalium, ut adversa ex secundis, secunda ex adversis nascantur.*

Hæc cogitabat, hæc sapiebat aulicus ille Cæsaris, qui, lecta vita S. Antonii, conversus ad socium: *Dic*, ait, *quæso te, omnibus laboribus nostris quo ambimus pervenire. Quid quærimus? cujus rei causa militamus? Majorne esse poterit spes nostra in palatio quam ut amici imperatoris simus? et ibi quid non fragile plenumque periculis? et per quot pericula pervenitur ad grandius periculum? et quamdiu istud erit? Amicus autem Dei si esse voluero, ecce nunc fio.* Et mox: *Ego jam me abrupi ab illa spe nostra, et Deo servire statui; et hoc ex hora hac, hoc in loco aggredior. Te si piget imitari, noli adversari. Respondit ille se adhærere socio tantæ mercedis, tantæque militiæ.* Ambo ergo valedicentes aulæ et mundo, ibidem Dei obsequio se manciparunt. *Et ambo habebant sponsas, quæ postea quam hoc audierunt, dicaverunt etiam ipsæ virginitatem tibi, o Domine.* Ita S. August. lib. 8. Confess. c. 6.

Hæc sapiebat S. Romula, quæ mundum calcans, totamque se dedicans Deo, moriens a duobus Angelorum choris psallentibus deducta est in cœlum. De qua proinde S. Greg. hom. 40. in Evang. ita exclamat: *O vos qui in hoc mundo divites aut esse creditis, aut estis, conferte, si potestis, falsas divitias vestras veris divitiis Romulæ. Vos in hujus mundi via, omnia amissuri possidetis; illa nihil quæsivit in itinere, et omnia invenit in perventione. Vos lætam vitam ducitis, tristem mortem timetis; illa tristem vitam pertulit, ad lætam mortem pervenit. Vos ad tempus quæritis obsequium hominum; illa despecta ab hominibus invenit socios choros Angelorum. Discite ergo, fratres, temporalia cuncta despicere; discite honorem transeuntem contemnere, æternam gloriam amare.*

COMMENTARIA

IN

HABACUC PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

Sanctus Hieron. in Prologo: *Habacuc*, inquit, *vel ex eo quod amabilis Domini est, vocatur amplexatio, vel quod in certamen et luctam, et* (*ut ita dicam*) *amplexum cum Deo congreditur, amplexantis, id est luctantis, sortitus est nomen*. Habacuc enim deducitur a חבק *chabac*, vel *habac*, id est amplexari, complecti, striugere. *Nullus enim tam audaci voce ausus est Deum ad disceptationem justitiæ provocare, et dicere: Cur in rebus humanis et in mundi istius politia tanta rerum versatur iniquitas?* Idem in Prologo galeato, qui Bibliis præfigitur: *Habacuc*, ait, *luctator fortis et rigidus, stat super custodiam suam, et figit gradum super munitionem suam, ut Christum in cruce contempletur, et dicat: Operuit cœlos gloria ejus, et laudis ejus plena est terra. Splendor ejus ut lux erit, cornua in manibus ejus; ibi abscondita est fortitudo ejus.*

Chaldæus Paraphrastes tradit Habacuc fuisse filium Sunamitidis defunctum, quem Helisæus vitæ restituit, 4. Reg. 5. 36. verum obstat ratio temporum: nam Elisæus floruit sub Josaphat; Habacuc vero diu post, sub Manasse. Isidorus et Epiphan. in Vita Habacuc tradunt eum fuisse oriundum ex Tribu Simeon ex agro Bithieucar, vel, ut Epiphan. nominat, Bexzochar. Hebræi in Sedar Olam censent Nahum, Joelem et Habacuc prophetasse sub Manasse, cum vero non nominasse ob ejus impietatem et scelera. Verum Procemio in Nahum ostendi prophetasse post excidium Samariæ, quod contigit anno 6. Ezechiæ, et ante obsidionem Hierosolymæ factam a Sennacherib, quæ contigit anno 14. Ezechiæ. Ergo inter annum 6. et 14. Ezechiæ prophetavit Nahum, quare sub idem tempus videtur prophetasse Habacuc. Ita Ribera in Procemio. Communior tamen sententia est Habacuc ante Sophoniam et Jeremiam, paulo post Nahum prophetasse sub Manasse. Ita Hebræi, Guevara, a Castro, Vatabl. Clarius, Arias et alii. Videtur ergo Habacuc unus fuisse a Prophetis illis quos Deus misit ad Manassen, ut eum de impietatibus suis arguerent, 4. Regum cap. 21. vers. 10.

Putant aliqui, ut S. Hieron. Remig. Albert. Hugo et Lyran. Habacuc post excidium Hierosolymæ, directe et ex professo prophetare excidium Babylonis et Chaldæorum, sicut Nahum, qui eum præcessit, prophetavit excidium Ninives et Chaldæorum. Verum dico: ex professo Habacuc tollit onus contra Juda et Jerusalem, eorumque excidium per Chaldæos, consequenter tamen Chaldæorum quoque per Cyrum et Persas interitum prædicit. Solent enim Prophetæ tristibus læta subjungere, et post minas consolari. Ita hic Habacuc, ut soletur Judæos a Chaldæis vastandos et in Babylonem abducendos, prædicit Chaldæos pariter post 70. annos a Cyro perdendos, tumque Judæos a Babylone liberandos et in patriam redituros. Ita S. Gregor. Nazianz. orat. 1. Apolog. et ibi Elias Cret. S. Chrysost. lib. 2. de Providentia, Theod. Theoph. Guevara. Porro a Cyro liberatore, exemplo Isaiæ c. 45. 8. assurgit ad Christum redemptorem, cique c. 3. carmen insigne pangit, quo ejus natalem, vitam, passionem, resurrectionem, secundum adventum ad judicium, quo impios damnabit, pios beabit, graphice depingit et celebrat. Nam liberatio Judæorum e Babylone fuit typus liberationis hominum e servitute peccati diaboli et inferni. Judæa enim, sive terra promissa typus est cœlestis patriæ, Chaldæi dæmonum, Judæi humani generis; Jesua filius Josedec, Zorobabel, Esdras et Cyrus Babylonis destructor vindexque Judæorum, figuram gesserunt Christi, Regis et Pontificis, Redemptoris nostri. Hinc sequitur hunc Habacuc ante excidium Hierosolymæ prophetasse, ac consequenter non esse eumdem cum Habacuc, qui per aerem raptus ab Angelo, et ex Judæa traductus in Babylonem, ibi prandium tulit Danieli, cap. 14. 32 conjecto in lacum leonum; uti censent S. Hieron. in Prologo non tam ex sua quam ex Hebræorum sententia. Ille enim Habacuc fuit diu post excidium Hierosolymæ, cum jam Judæi in Babylone degerent captivi: hic autem Noster fuit ante excidium; nam illud prophetat dicens c. 1. 6. *Ecce ego suscitabo Chaldæos gentem amaram et velocem, ambulantem super latitudinem terræ, ut possideat tabernacula non sua, etc.* Adde Danielem conjectum esse in lacum leonum sub Evilmerodach; qui patri Nabuchodonosori in regnum successit: Nabuchodonosor autem 44. annis regnavit, et ante eum Josias regnavit in Juda 31. annis, ante eum Amon annis duobus, ante Amon Manasses annis 55. ante Manassen Ezechias annis 29. Pone Habacuc cœpisse prophetare sub finem regni Ezechiæ, vel, ut Hebræi, sub Manasse, tumque eum fuisse 30. annorum (nam ante trigesimum annum apud Hebræos ordinarie nemini docere, aut prophetare licebat,) atque adde annos regum jam recensitos, colliges Habacuc longe superasse annum centesimum, si unus idemque fuit Noster hic eum illo Danielis. Hoc autem non videtur probabile, nimirum quod vir ea ætate decrepitus prandium ferret

messoribus. Quare sicut duo fuerunt Michææ Prophetæ et duo Abdiæ, ut dixi in eorum Procemiis, ita et duo fuerunt Prophetæ habentes idem nomen Habacuc.

Denique Habacuc Sanctorum catalogo inscriptus legitur die 15. januarii, ubi hæc de eo habentur: *In Judæa Sanctorum Hobacuc et Michææ Prophetarum, quorum corpora sub Theodosio seniore divino revelatione reperta sunt.*

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

QUERITUR HABACUC DE JUDÆORUM PRAVITATE, QUOD SCILICET NULLUS APUD EOS JURI ET RATIONI SIT LOCUS, SED IMPUNE DOMINETUR OPUM HONORISQUE CUPIDO, IDEOQUE INJUSTUS PRÆVALEAT ADVERSUS JUSTUM, ET AGREDIATUR JUDICIUM PERVERSUM. CUI RESPONDET DEUS V. 5. SE HANC PRAVITATEM PUNITURUM PER CHALDÆOS, NAMQUE JUDÆÆ EXCIDIO VINDICATURUM. QUOCIRCA MIRE CHALDÆORUM POTENTIAM, CELERITATEM, INDUSTRIAM, FEROCIAM ET CRUDELITATEM EXAGGERAT. HIS MINIS TERRITUS HABACUC V. 12. DEUM PRECATUR, UT SUUM POPULUM QUASI FILIUM VIRGA CORRIPIAT, NON GLADIO INTERIMAT ET PERDAT, EO QUOD MINORA SINT PECCATA JUDÆORUM SCELERIBUS CHALDÆORUM; NE, DUM LEVIORA ILLORUM EXPURGAT, GRAVIORA HORUM SINAT PERPETRARI.

1 ONUS, quod vidit Habacuc Propheta. 2. Usquequo, Domine, clamabo, et non exaudies? vociferabor ad te vim patiens, et non salvabis? 3. Quare ostendisti mihi iniquitatem et laborem, videre prædam et injustitiam contra me? et factum est judicium, et contradictio potentior. 4. Propter hoc lacerata est lex, et non pervenit usque ad finem judicium: quia impius prævalet adversus justum, propterea egreditur judicium perversum. 5. Aspicite in gentibus, et videte: admiramini, et obstupescite; quia opus factum est in diebus vestris, quod nemo credet cum narrabitur. 6. Quia ecce ego suscitabo Chaldæos, gentem amaram et velocem, ambulantem super latitudinem terræ, ut possideat tabernacula non sua. 7. Horribilis et terribilis est: ex semetipsa judicium, et onus ejus egredietur. 8. Leviores pardis equi ejus, et velociores lupis vespertinis, et diffundentur equites ejus: equites namque ejus de longe venient, volabunt quasi aquila festinans ad comedendum. 9. Omnes ad prædam venient, facies eorum ventus urens: et congregabit quasi arenam, captivitatem. 10. Et ipse de regibus triumphabit, et tyranni ridiculi ejus erunt: ipse super omnem munitionem ridebit, et comportabit aggerem, et capiet eam. 11. Tunc mutabitur spiritus, et pertransibit, et corruet: hæc est fortitudo ejus dei sui. 12. Numquid non tu a principio, Domine Deus meus, sancte meus, et non moriemur? Domine in judicium posuisti eum: et fortem ut corriperes, fundasti eum. 13. Mundi sunt oculi tui, ne videas malum, et respicere ad iniquitatem non poteris: quare respicis super iniqua agentes, et taces devorante impio justiorem se? 14. Et facies homines quasi pisces maris, et quasi reptile non habens principem. 15. Totum in hamo sublevavit, traxit illud in sagena sua, et congregavit in rete suum. Super hoc lætabitur et exultabit. 16. Propterea immolabit sagenæ suæ, et sacrificabit reti suo: quia in ipsis incrassata est pars ejus, et cibus ejus electus. 17. Propter hoc ergo expandit sagenam suam, et semper interficere gentes non parcet.

1. ONUS QUOD VIDIT HABACUC.] Pro *onus* Sept. vertunt, λῆμμα id est *assumptio*, qua scilicet Deus gratia prophetica mentem Habacuc corripiens, et a rebus humanis abstrahens, rapiebat ad res divinas et futuras contemplandas, inquit Theodoret. quem S. Petrus apud S. Clementem in libr. Recognit. Sextum sensum appellat. *Est*, inquit, *et alius sextus sensus, id est prænoscendi: isti enim quinque sensus scientiæ capaces sunt, sextus autem præscientiæ, quem habuerunt Prophetæ*. Porro *onus* est onerosa et minax prophetia. Vide dicta Nahum 1. 1.

2. USQUEQUO, DOMINE.] Aliqui censent Prophetam prævidisse excidium Hierosolymæ mox futurum per Chaldæos, pro eoque avertendo ardenter et crebro orasse; eumque videret se non exaudiri, sed immotam excidii manere sententiam, de eo hic queri apud Deum, non ex impatientia, sed ex dolore et commiseratione suæ gentis. Ita Vatablus et Ribera. Imo S.

Hieron. Remig. Albert. Hugo et Lyran. censent Prophetam hæc dixisse post vastatam Jerusalem, ac queri quod Deus permiserit eam ab infidelibus et impiis Chaldæis ita vastari.

Melius S. Chrys. Nazianz. Theoder. Theoph. Guevara et a Castro, quos citavi in Prooemio, censent Prophetam conqueri de pravitate morum sui ævi suique populi, quod scilicet, cum Deum sæpe precatus esset ut eam inhiberet ac frænaret, non fuisset exauditus, sed potius scelera ipsa augeri et multiplicari cerneret. Hoc enim clare verba significant, cum subdit: *Lacerata est lex; quia impius prævalet adversus justum, propterea egreditur judicium perversum.* Loquitur ergo non de tyrannide et violentia Chaldæorum qui erant exleges, sed de perversitate Judæorum, qui legem quam a Deo acceperant, violabant opprimendo justos, eorumque causas et judicia pervertendo. Unde Septuag. vertunt: *Contra me factum est judicium et judex accipit.* Queritur itaque de populo Judaico, quod, cum is sit fidelis et a Deo electus, tamen vi, rapina et sceleribus sit plenus, atque se discruciat, eo quod Deus eum ab his non expurget et liberet. Quocirca respondet ei Deus v. 5. se hæc scelera puniturum et expiaturum per Chaldæos. Ait ergo: *Usquequo, Domine, clamabo,* ut cessare facias has rapinas et scelera in populo tuo, *et non exaudies?* Hoc est, et non exaudis me continuo clamantem.

VOCIFERABOR AD TE VIM PATIENS.] Hebr. *Vociferabor ad te* חמס *chamas*, id est iniquitas, q. d. Videns assidue tot rapinas et injurias, ad singulas clamo *chamas*, dicoque: En, Domine, *chamas*, en chamas, en nova vis, en nova rapina et novum scelus. Singula enim populi mei scelera ita me affligunt, ut ab iis vim pati videar. Unde Chald. vertit: *Clamito in conspectu tuo, numquid est, Domine, apud te servandi potestas?* q. d. Video Domine in tuo meoque populo nullam esse Dei reverentiam, nullum hominum pudorem aut timorem, sed eos perfricta fronte injurias et iniquitates perpetrare, calcare divina et humana jura, opulentos et potentes affligere et opprimere inopes et innocentes, ac eorum bona nunc vi, nunc fraude corradere; quin et arte vel armis, magistratus et clavum Reipubl. invadere ac summa rerum potiri. Vides eadem tu, o Domine, cur ergo taces? cur dissimulas? cur tantis malis non mederis? Itane dormit tua providentia, tua vindicta, ut insontes opprimi, sontes dominari sinas? Vim patior ego, affligor et crucior, nec ferre sustineo: zelus enim domus tuæ comedit me. Vim pateris et tu: quomodo eam sustines? videris tyrannis et impiis vel non posse, vel nolle defendere et salvare innocentes. Luget enim Habacuc, et Prophetæ probi et zelosi, non tantum ipsos læsos, et injuriam passos, sed etiam (imo magis) ipsos lædentes et injurios: cum, ut ait Aristot. *Minor est injuria injuriam pati; major injuria est injuriam inferre.* Et Socrates apud Platonem in Gorgia: *Qui injuriatur, ait, injustusque est, omnino est ante alios miser; misereor autem si injuriarum pœnas numquam luat; minus vero miser si luat, suppliciumque justum diis hominibusque reportet.* Et Cato dicebat se malle pro collato beneficio nullam reportare gratiam quam pro perpetrato maleficio non dare pœnam: significans nil esse periculosius impunitate, quæ semper ad deteriora invitat, uti refert Plutarch. in Apoph. Rom. Luget ergo Habacuc, queriturque cur injustitia prævaleat adversum justitiam, et injustos impune grassetur: *Et hoc dicit,* ait S. Hieron. in Prologo, *præ mentis angustia nesciens aurum in igne conflari, et tres pueros de camino ignis puriores exisse quam intraverant. Sed et hoc generaliter accipere possumus, quod ex persona humanæ impatientiæ loquatur, ut in querulam vocem et plenam doloris erumpat, dicens: Quare respicis contemptores, et taces conculcante impio justiorem se? Hæc autem loquitur, nesciens judicia Dei investigabilia, et profundum divitiarum sapientiæ et scientiæ ejus, quod non ita videat Deus ut videt homo: homo tantum præsentia respicit; Deus futura et æterna cognoscit. Et Quomodo si ægrotus et æstuans febribus aquam frigidam postulet, et dicat ad medicum: Vim patior, crucior, uror, exanimor; usquequo, medice, clamabo, et non exaudies? et respondeat ei sapientissimus ac clementissimus medicus: Scio quo tempore dare debeam quod postulas, et non misereor modo, quia misericordia ista crudelitas est, et voluntas tua contra te petit. Ita et Deus noster, sciens clementiæ suæ pondera atque mensuras, interdum non exaudit clamantem, ut eum probet, et magis provocet eum ad rogandum, et quasi igne excoctum justiorem et puriorem faciat.* Hucusque S. Hieron.

3. QUARE OSTENDISTI MIHI INIQUITATEM?] Aliqui vim ponunt in voce *ostendisti*, quasi hæc connectat sequentia præcedentibus, q. d. Tam iratus es populo tuo, ut non satis habeas precibus et clamoribus meis non annuere; vis etiam mihi os obstruere, ne clamem; ne forte quæ tua bonitas et clementia est, furorem tuum avertas. Nam cum mihi tot tantaque populi scelera ostendis, et ante oculos proponis, quasi frænum et vincula mihi in labia injicis. Quis enim cum tantam populi iniquitatem cernat, atque injurias, quibus nomen tuum sanctum affecit, et afficere pergit, audeat se pro eo deprecatorem interponere, aut etiam aspectum tuum subire? Visne igitur populum istum nemine intercedente delere? Ita Mart. de Roa lib. 4. Singul. cap. 2. Secundo et simplicius, *ostendisti*, id est exhibuisti, hoc est exhiberi et fieri permisisti, q. d. Cur permittis, cur fieri sinis tantam iniquitatem, quæ oculis meis ostensa et exhibita, dira me cruciat?

ET LABOREM.] Labor hic tum passive accipi potest pro dolore et molestia patientium vim et injurias impiorum. Unde Septuag. vertunt: *Quare mihi ostendisti labores et dolores afflictorum?* Hi enim mihi compassionem movent, suique similem dolorem. Tum potius active pro afflictione quam nocentes innocentibus inferunt. Unde Chald. vertit: *Conspicio operantes laborem falsitatis.* q. d. Quare video impios affligentes pios? tuum enim, o Domine, est de eis pœnas sumere. Ita Vatabl. et Pagnin. qui pro *laborem* vertunt, *perversitatem*. Vis enim et injuria, adeoque quodvis peccatum in Scriptura vocatur עמל *amal*, id est labor; tum quia cum labore incipit et agitur, atque in laborem et dolorem desinit. Quot enim quantosque labores et dolores subit avarus, currens per terras et maria ad Indos usque, ut opes congerat? luxuriosus, ut libidinem; gulosus, ut gulam; iracundus, ut iram et vindictam expleat? Sane modicam voluptatem ma-

gno labore emunt, quæ deinde in æternos labores et tormenta vertitur. Tum quia aliis quos vel affligit, vel scandalizat, dolorem et laborem infligit. Labor enim agentis et injuriantis, labor quoque est patientis et injuriam sustinentis: hæc enim sunt connexa et correlativa. Tum denique, quia Prophetis et viris sanctis pro Deo et justitia zelantibus, ingentem concitat dolorem injuria tam active injuriantis, quam passiva sustinentis. Unde laborem hunc suum explicans Habacuc, subdit:

VIDERE PRÆDAM ET INJUSTITIAM, hebr, *chamas*, id est vim, violentiam, injuriam, oppressionem, CONTRA ME,] id est, coram me, ut habent Hebr. et Chald. q. d. me vidente, gemente et renitente. Sic peccatum vocatur labor, vel dolor, Psal. 7. 15. *Ecce parturiit injustitiam, concepit dolorem, et peperit iniquitatem*, Psal. 9. v. 27. *Cujus maledictione os plenum est, et amaritudine, et dolo, et sub lingua ejus labor et dolor*, Psalm. 54. 11. *Die ac nocte circumdabit eam super muros ejus iniquitas, et labor in medio ejus et injustitia*, Psal. 139. 10. *Labor labiorum ipsorum operiet eos*, q. d. Suis fraudibus et dolosis labiis capientur, doli in caput eorum recident Eccles. 10. 15. *Labor stultorum affliget eos.* Isaiæ 59. 4. *Conceperunt dolorem, et pepererunt iniquitatem.* Hoc est quod in die judicii improbi gementes dicent: *Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles; viam autem Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia, aut divitiarum jactantia quid contulit nobis?* Sapient. 5. 7. Labor enim magnus impiorum desinit in majorem, imo, æternum dolorem: labor vero piorum parvus desinit in immensum et æternum gaudium.

ET FACTUM EST JUDICIUM ET CONTRADICTIO POTENTIOR.] Hebr. *Et fiet ut lis et contentio exaltetur*, vel exaltet se, ut scilicet fiat potentior, et aliis prævaleat. Pro *judicium* enim hebr. est ריב *rib*, id est litigium, jurgium, hoc est, ut explicans subdit, *contradictio*; Pagnin. *contentio*, q. d. Perversi, qui lites et jurgia serunt urgentque, potentiores sunt justis, simplicibus et quietis, eosque in judicio et jurgio supplantant et expilant. Unde Chald. vertit: *Direptores et raptores coram me sunt, atque contentione et superbia ipsi prævalent*. Sic sæpe videmus superbos et impudentes contentione et jurgio obtinere quod jure et ratione assequi nequeunt: quia viri graves et modesti nolunt cum iis rixari, nolunt eorum importunis clamoribus sibi caput obtundi. Unde ab iis se liberent, dant eis quod postulant. Vatabl. vertit: *Quare est qui suscipiat rixam et contentionem?* subaudi contra me.

4. PROPTER HOC LACERATA EST LEX.] Septuag. *dissipata est lex*; Vatabl. *debilitata est lex*; Chald. *languescit lex*; Tigurina: *Idcirco lex non viget*, tum quia iniqui sua potentia leges et jura, judicia et judices pervertunt: ita S. Hieron. Theodor. Hugo et Lyran. tum quia pii videntes impios sua impietate prævalere, in studio legis et pietatis languescunt, atque in impiorum partem et sortem inclinant. Ita Clarius, Arias et alii. Sic ait Seneca in Hercule Furente:

> Jus est in armis, opprimit leges timor.

Et Ennius:

> Tollitur e medio sapientia, vi geritur res.
> Non ex jure manu consertum, sed mage ferro
> Rem repetunt.

ET NON PERVENIT USQUE AD FINEM JUDICIUM.] Ita et Septuag. q. d. Propter hanc iniquorum potentiam et perversitatem, judicium non potest assequi suum finem, qui est, ut justitia in lite evincat et dominetur, injustitia vero et violentia vincantur et proscribantur, ut justi defendantur, injusti puniantur: ut juste et pacifice vivatur, imperante lege et justitia. Judicii enim finis est justitia, ait S. Ambros. serm. 16. in Psal. 118. Tigurina vertit: *Nec habet efficacem executionem judicium*; quia eam suis muneribus, suaque vi et potentia impediunt et invertunt potentes et iniqui. Secundo, aliter exponit Clarius, Arias et Vatabl. q. d. Propterea homines impii lacerant violantque legem, quia putant quod ad eos non perveniet judicium, id est, justa ultio et vindicta Dei, usque ad finem, id est in æternum; quod scilicet Deus numquam eos puniet, vel quod nullus sit, sed casu omnia regantur; vel quod non curat res humanas, vel quod dæmoni alicui parverso eas regendas tradiderit. Tertio, pro *ad finem* hebr. est לנצח *lanetsach*, quod verti potest, *ad victoriam*. Unde clare sic vertas: *Et non pervenit judicium*, scilicet justum, *ad victoriam*; quia ab injustitia exundante, puta ab injustis potentibus, vincitur et obruitur. Primus sensus est genuinus, eumque exposcit Latina versio et Septuag.

QUIA IMPIUS PRÆVALET ADVERSUS JUSTUM. Hebr. *Quia impius circumdat instar coronæ* (id est, ut Tigurina, *circumvenit*, arctat, opprimit) *justum*, PROPTEREA EGREDITUR JUDICIUM PERVERSUM,] q. d. Quia impii opprimunt pios, propterea pervertuntur judices et judicia, ut iniquas ferant sententias in favorem iniquorum, et noxam justorum. Idem repetit et inculcat. Aliter Vatabl. q. d. Quia homines vident impios prævalere piis, propterea perverse putant judicium Dei esse injustum, hoc est, Deum non curare justos, nec punire injustos ob causas paulo ante dictas. Loquitur non de Nabuchodonosore opprimente Judæos, ut vult S. Hieron. ejusque asseclæ; sed de Hierosolymitis et Judæis opprimentibus suos cives simplices et pauperes. Ita Theodor. Theophil. et alii superius citati. Hic finitur querela Prophetæ, de impiorum tyrannide et dominio in pios cum Deo expostulantis: sequitur Dei ad eam responsio.

Moral. disce hic non scrutari, sed admirari arcanum judiciorum Dei, quo pios opprimi, impios prosperari et dominari permittit. Hoc enim multi scrutari volentes, nec penetrare valentes, eo prolapsi sunt ut dubitarent de Dei providentia, an scilicet esset Numen aliquod universo præsidens? an Deus curaret res hominum? an vero circa cardines cœli perambulans, eas negligeret, et velut indignas se despiceret. Ita Ovid. l. 3. Amor. eleg. 8.

> Cum rapiant mala fata bonos, ignoscite fasso,
> Sollicitor nullos esse putare deos.
> Vive pius, moriere pius; cole sacra, colentem
> Mors gravis a templis in cava busta trahet.

Tales sunt et illi apud Juvenalem satyra 3.

> Sunt qui in fortunæ jam casibus omnia ponunt,
> Et nullo credunt mundum rectore moveri,
> Natura volvente vices et lucis et anni.

Cato, inquit Plutarch. in ejus Vita, cum Pompeio res infeliciter succederent, et ad Cæsarem inclinaret victoria, dicebat *in rebus divinis multum esse caligi-*

nis, quod Pompeio præter jus agenti fuissent omnia prospera, causam Reip. tuenti nihil succederet. Audi Lucan. lib. Pharsal.

Nec quisquam jam ferre potest Cæsarve priorem
Pompeiusve parem : quis justius induit arma
Scire nefas, magno se judice quisque tuetur,
Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni

Et Claudian. lib. 1. in Ruffin.

Sed cum res hominum tanta caligine volvi
Aspicerem, lætosque diu florere nocentes,
Vexarique pios; rursus labefacta cadebat
Religio, causæque viam non sponte sequebar
Alterius, vacuo quod semina currere motu
Affirmat, magnumque novas per inane figuras
Fortuna, non arte regi, quæ numina sensu
Ambiguo. vel nulla putat, vel nescia nostri.

Subdit deinde, et ex casu Ruffini sapientior factus mentem corrigit :

Abstulit hunc tandem Ruffini pœna tumultum,
Absolvitque deos : jam non ad culmina rerum
Injustos crevisse queror : tolluntur in altum,
Ut lapsu graviore ruant.

Socrates, rogatus *quid bonis viris molestum esset?* respondit : *Malorum prosperitas.* Ita in Melissa Anton. et Maxim. serm. de fortuna bona et mala. Et Publius : *Felix*, ait, *improbitas, optimorum est calamitas.* Quin et fideles sapientes et Sancti hac impiorum prosperitate at potentia offensi sunt, ut David Psal. 72. 2. *Mei autem pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei : quia zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns, etc.* Et Job c. 21. v. 7. et sequent. *Quare ergo impii vivunt, sublevati sunt, confortatique divitiis? Semen eorum permanet, etc.* Et Jeremias cap. 12. 1. *Quare via impiorum prosperatur, bene est omnibus qui prævaricantur et inique agunt? etc.* Similia sunt Malachiæ 3. 14. et Eccles. 7. 16.

Porro causæ ob quas Deus has impiorum in pios injurias et scelera permittit, præter secretas quas Deus in mente sua servat, manifestæ et ab eo revelatæ nobis sunt variæ. Prima, ut ostendat suam longanimitatem, impassibilitatem et celsitudinem, scilicet se his sceleribus non tangi, non pungi, non affligi, non turbari; sed in serenissima gloria longe super jura et injurias mortalium eminere. Sicut enim sol, cloacas illuminans, earum sordibus non fœdatur; sic nec Deus impiorum quos alit, sceleribus inquinatur aut tangitur. *Sicut lux a nullo illustratur, sed se ipsa ostendit : sic Deus, qui nullis hominum operibus illustrari* (uti nec offuscari) *potest divina sua essentia seipsum solus illustrat*, ait Philo lib. 1. de Monarchia. Rursum S. Anselm. lib. Cur Deus homo: *Deum*, ait, *impossibile est honorem suum perdere. Aut enim peccator solvit sponte quod debet, aut Deus ab invito accipit. Sicut autem homo peccando rapit quod Dei est, ita Deus puniendo aufert quod hominis est.*

Secunda, ut piis det materiam patientiæ, constantiæ et virtutis, dum eos sinit per impios vexari, affligi, cruciari. Quocirca Seneca lib. de Providentia : *Nihil*, ait, *infelicius eo cui nihil accidit adversi : quia male judicaverunt dii de ipso.* Et rursum : *Illos merito dixeris miseros, qui nimia felicitate torpescunt quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet.* Diodorus Philosoph. apud Anton. et Maxim. serm. de fortuna bona et mala, feliciores ingenii esse dicebat infortunia cum dexteritate ferre, quam ingentem prosperitatem regere prudentia. Nam ut ait Epictetus in Enchirid. *Stultus prosperitatis, tanquam ebrietatis voluptate nimium fruens, stultior efficitur.* Præclarius S. Aug. l. 4. de Civ. c. 3. *Justis*, ait, *quidquid malorum ab iniquis dominis irrogatur, non est pœna criminis, sed virtutis examen. Proinde bonus etiamsi serviat, liber est ; malus autem etsi regnet, servus est : nec unius hominis, sed, quod gravius est, tot dominorum, quot vitiorum.* Idem l. 13. cap. 4. *Nunc*, ait, *majore et mirabiliore gratia Salvatoris, in usus justitiæ, peccati pœna conversa est. Tunc enim dictum est homini: Morieris, si peccaveris; nunc dicitur Martyri: Morieris, ne pecces.* Rursum impii sunt virga et flagellum Dei, quibus quasi pater filiorum suorum peccata castigat et emendat, uti per Alanos, Wandalos et Gothos punivit peccata Christianorum : qua de re multa scribit Salvianus libris 8. de Providentia. Sic de Sennacherib dicitur Isaiæ 10. 5. *Virga furoris mei Assur.* Sic Attila rex Hunnorum dicebat se esse flagellum Dei. Sic Nabuchodonosor fuit virga vigilans, vel, ut alii vertunt, vigilantis, scilicet Dei, Jer. 1. 11.

Tertia, quia Deus impios longa et divina patientia ad pœnitentiam exspectat, ideoque eos castigat remorsu conscientiæ, quæ non parva scelerum est pœna. Nam ut ait Pythagoras apud Stobæum, ser. 24. *Vir malus plus mali patitur afflictus conscientia, quam ille qui in corpore castigatur, et flagris cæditur.* Sicut ergo puer virgis cæditur, ut vitium emendet; ita et impius a conscientia flagellatur, ut mentem mutet moresque corrigat. Quod si pœnitere nolint, tandem eos adeo graviter punit, ut tarditatem supplicii gravitate compenset. Recte Zonaras l. 3. *Etiamsi*, ait, *providentia tardius invadat injurios, concesso pœnitentiæ spatio; tamen nisi a malitia discesserint, lento gradu eos assequitur, et pœnas exigit.* Et Virgil. 1. Æneid. *At sperate deos memores fandi atque nefandi.* Divinius vero Apost. Rom. 2. 4. *Ignoras*, inquit, *quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit?* id est adducere conatur : *secundum autem duritiem tuam et impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ.*

Quarta, ut ostendat omnes hujus mundi opes, pompas, prosperitates velut res parvi momenti esse contemnendas: ideo enim eas sæpe dat suis hostibus, negat vero suis amicis. Vere S. August. in cap. 27. S. Matth. *Si haberes*, ait, *sapientiam Solomonis, si pulchritudinem Absalonis, si fortitudinem Samsonis, si longævitatem Henoch, si divitias Crœsi, si felicitatem Octaviani : quid prosunt hæc, cum tandem caro datur vermibus, et anima dæmonibus, cum divite sine fine crucianda?* Idem in Psal. 36. *Fumus*, ait, *a loco ignis erumpens in altum extollitur, et ipsa elatione in globum magnum intumescit: sed quanto fuerit globus ille grandior, tanto fit vanior: sic impius quo magis exaltatur, tanto citius deficit.* Et Constant. Manasses Annal. pag. 160. *Prosperitas*, ait, *est similis gravi plumbo; si hominem robustum non nanciscatur qui oneri ferendo par sit, pronum in terram præcipitat et proterit.* Et Sallust. in Catilin. *Secundæ res sapientum animos fatigant.*

Et tacitus, lib. 4. *Secundæ res acrioribus stimulis animum explorant; quia miseriæ tolerantur, felicitate corrumpimur.* Hinc Menander: *Miser*, ait, *est improbus, felix licet.* Et Publius: *Cito improborum læta in perniciem cadunt.* Et Ausonius: *Felix criminibus nullus erit diu.* Psaltes: *Vidi*, ait, *impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani: et transivi, et ecce non erat: quæsivi eum, et non est inventus locus ejus*, Psal. 36. 35.

Quinta, ut permittat impios suæ libertati, ostendatque quanta sit vis concupiscentiæ ex lapsu Adami contractæ, utpote quæ homines in tot rapinas, violentias et scelera, magis injurianti quam injuriato nocitura, adigit: utque ex eo mortales agnoscant suam insipientiam, infirmitatem et miseriam, ac Christi redemptoris sapientiam et gratiam requirant et efflagitent.

Præclare S. Athanas. serm. de Passione Domini: *Sicut*, ait, *si quis serpentem apprehendat manu, dumque conatur in alterum projicere, prorsus ipse mordetur: aut si quis ignem manu tenens, dum vult hostem lædere, non intelligit quod ipse prorsus exuritur; sic malitia militat adversus eos qui ipso utuntur, magisque lædit eos a quibus habetur, quam eos in quos intenditur.* Idem eadem ignis, et alia foveæ et veneni similitudine docet et declarat S. August. in Psal. 34. Quin et Seneca: *Illud venenum*, inquit, *quod serpentes sine sua pernicie continent, in alienam effundunt: at malitia maximam sui veneni partem bibit ipsa.* Peccatum enim est dulce venenum quod amaram peccatori necem affert. Peccatum est acerbissimum vulnus naturæ. Peccatum est maxima febris, pestis et mors animæ. Peccatum est infensissimus hominis hostis, qui eum a Deo segregat, et diabolo in servitutem mancipat. *Omnes* (iniquitates) *quasi quibusdam compedibus nos premunt, et peccatorum nos retibus ligare contendunt*, inquit S. Augustinus serm. 175. de Temp. Idem ser. 139. *Malorum omnium nostrorum causa peccatum est.*

Sexta, ut ostendat præsens tempus esse operandi bene vel male merendi, vel demerendi. Sequens vero fore judicii, præmiorum et pœnarum, quo omnia perversa hominum judicia reformabit, corriget et æquitati restituet, juxta illud: *Cum accepero tempus* (judicii) ego *justitias judicabo.* Unde S. August. in Psalm. 7. *Nemo*, ait, *gratuletur homini qui prosperatur in vita sua, cujus peccatis deest ultor, et adest laudator. Major hic ira Domini est; irritavit enim Dominum peccator, ut ista patiatur, id est, ut correctionis flagella non patiatur.* Et S. Gregor. lib. 5. Moral. *Deus*, ait, *nonnulla percutit, et nonnulla inulta derelinquit. Quia si nulla resecaret, quis Deum res humanas curare crederet? et rursus si hæc cuncta percuteret, extremum judicium unde restaret?* Dixit vir sapiens tantam esse gloriam quæ sanctos et patientes manet, ut mirum sit omnes dæmones et homines impios, quin et saxa et elementa, contra eos non insurgere, eosque affligere et excruciare, quo tantam gloriam promereantur; ex adverso tantas esse pœnas quæ impios manent: ut mirum sit eos maximis deliciis non abundare, omniaque eis in mel et rosas non converti, ut aliqua voluptatula tantum gehennæ pondus pensetur. Sicut enim non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in sanctis; ita non sunt condignæ voluptates et pompæ hujus sæculi ad futuram gehennam, quæ revelabitur in impiis et damnatis. Vir ergo prudens potius condolebit præsenti eorum felicitati, quam invidebit.

5. Aspicite in gentibus,] id est, *aspicite gentes*, ut vertit Chaldæus: Hebræi enim verba contactus, vel adhæsionis, sive corporalis, sive spiritualis, qualis est aspectus, construunt cum *beth*, id est *in*, regente ablativum, vel accusativum. Hic respondet Deus expostulationi Habacuc, cur sinat impios Judæos prævalere piis. Respondet enim se non diu id permissurum, sed mox ipsos per Chaldæos puniturum: atque hoc est onus quod vidit, quodque prophetiæ suæ velut titulum præfigit Habacuc.

Quæras: Quænam hæ gentes quas aspici jubet? Primo, S. Hieron. cum suis, censens hæc dicta esse post excisam Jerusalem ad consolationem Judæorum, gentes accipit Moabitas, Ammonitas, Ægyptios, aliosque quas subegit Nabuchodonosor, q. d. *Ne miremini*, o Judæi, vos excisos a Chaldæis, quia ab iisdem excisæ sunt aliæ gentes omnes vobis vicinæ, quæ robore, numero et gloria vobis longe erant superiores. Secunda et genuina gentes hæ sunt Chaldæi: hi enim sunt onus quod Judæis sceleratis intentat Deus, q. d. Ne queraris, o Habacuc, de Judæorum improbitate, quasi eam impunitam dimittam: illico enim eam puniam. En aspice gentes et agmina Chaldæorum, quæ adduco ad exscindendam impiam Judæam. Ita Auctores citati vers. 2. Unde has gentes explicans subdit: *Quia ecce ego suscitabo Chaldæos gentem amaram etc.*

Nota: Pro *in gentibus* hebr. est בגוים *baggoim*, et ita legerunt Aquila, Symmachus. Theod. Chaldæus et Noster, qui omnes vertunt, *in gentibus*. Verum Septuaginta legunt בגדים *bogedim*, nimirum vice ו legentes affine ד; *bogedim* autem significat *contemptores* et prævaricatores, vel, ut alii apud S. Hieron. vertunt, *calumniatores*, vel declinantes. Septuag. sequitur S. Paulus Act. 13. 41. dicens: *Videte ergo ne superveniat vobis quod dictum est in Prophetis; Videte contemptores, et admiramini, et disperdimini.* Quæres: Utra lectio est hic genuina et canonica? Resp. Ribera et alii veram lectionem esse *baggoim*, id est, *in gentibus*; quia ita legit Noster, Aquila, et alii plerique jam citati; lectionem tamen Septuag. puta *bogedim*, esto minus sit ad litteram, tamen cum sensu verborum propheticorum congruere; quia ex antecedentibus et sequentibus liquet hæc dici contemptoribus, puta Judæis, qui jura Deique leges contemnebant. Verum hæc responsio non satisfacit: quia ex ea sequitur Septuag. et S. Paulum secutos esse non veram sed falsam lectionem S. Scripturæ: nam pro *baggoim*, quæ vera est lectio, legerunt *bogedim*; unde consequens est eorum versionem non esse genuinam, nec canonicam; imo esse distortam et corruptam. Nam pro *in gentibus*, ut habet textus Scripturæ, ipsi supposuerunt *contemptores*. Addunt alii alia, sed nodum non extricant, imo magis intricant. Secundo, alii respondent gentes hic idem esse quod contemptores, q. d. *Videte in gentibus*, id est videte gentes, puta Judæos, qui instar gentium contemnunt jus et fas. Hæc responsio esset commoda, si τὸ *contemptores* esset accusativi casus: jam autem est nominativi, ut

patet ex græco καταφρονηταί. Hinc tertio, melius respondeas Scripturam Hebræam fuisse variam, vel certe ambiguam, idque ex intentione Spiritus sancti volentis utramque translationem, scilicet nostram et LXX, significare et stabilire, nimirum ut littera ר esset ambigua: si enim caput habeat brevius, est ו; si longius, est ר. Unde per ו legi poterat *baggoim*, per ר *bogedim*, aliis et aliis punctis. Aut certe Prophetam utramque lectionem posuisse, nimirum ut in textu poneret unam sine vocalibus (hæ enim olim in textu Hebræo non fuerunt) ad marginem alteram, significans utrolibet modo legi posse. Unde v. 13. τὸ *bogedim* est in Hebræo. Sic enim Hebræi in Scriptura habent suum *keri* et *ketif*, quo multis in locis textus Hebraici aliter scribunt, aliter legunt: nimirum scribunt in textu lectionem tritam, sed veram et genuinam notant in margine. Idem faciunt subinde Scriptores Græci et Latini: cum voces sunt similes, unaque tantum vel altera littera differentes, quarum utraque præsenti loco congruit, et quælibet suam habet vim et energiam. Tale est illud Ciceronis: *Semper hic erro*. Et Satyrici: *Iste mendicus*, significantis medicum esse mendicum. Sic Gen. 47. 31. Jacob dicitur adorasse מטה, quod Noster legens מטה *mitta*, id est lectulum, vertit: *Conversus ad lectuli caput;* Sept. vero, et ex iis S. Paulus Hebr. 11. 21. aliis punctis legentes מטה *matte*, id est virgam, vertunt: *Adoravit fastigium virgæ ejus*, scilicet Josephi: utraque ergo lectio et versio est canonica, ut ostendi Hebr. 11. Sic Prov. 3. ver. 12. Noster legens כאב *keab*, id est *sicut pater*, vertit: *Quasi pater in filio complacet sibi*. Septuag. vero, et ex iis S. Paulus Hebr. 12. 6. aliis punctis legentes כאב *kieb*, id est, *affligit, flagellat*, vertunt: *Flagellat autem omnem filium quem recipit*. Utraque ergo lectio et versio est canonica.

Dices, hisce locis tantum mutari puncta, sed easdem manere consonantes, quas solas Hebræi æstimant; hic vero in *baggoim* et *bogedim*, mutari ipsas consonantes, scilicet *vau* in *dalet*. Resp. primo, æque magna est mutatio, sive vocales, sive consonantes mutes: nam inter *mitta* et *matte* tanta pronunciationis et significationis est differentia, quanta est inter *lectum* et *virgam*; inter *kieb* et *keab* tanta, quanta est inter *flagellat* et *sicut pater*; secundo, Osee 13. 14. Noster legit אהי *ehi*, id est, *ero;* unde vertit: *Ero mors tua, o mors;* Sept. vero et ex iis S. Paulus 1. Cor. 15. 55. legunt mutatis, id est transpositis, consonantibus איה *aiie*, id est, *ubi*, unde vertunt: *Ubi est mors victoria tua?* Et tamen utraque lectio et versio est canonica. Sic Isaiæ 8. 9. Noster legit רעו *rou*, per *res*, id est *congregamini;* Sept. vero legentes דעו *deu*, per *dalet*, vertunt, *scitote*. Sic Isaiæ 3. 12. *Mulieres dominatæ sunt eis*, pro נשים *nascim*, id est *mulieres;* Sept. et Aquila legunt נגשים *nogescim*, id est *exactores*, fœneratores. Sic Thren. 2. 7. Noster legit נאץ *niets*, id est sprevit, *Maledixit sanctificationi suæ;* Sept. vero legentes נאר *nier*, vertunt: *Excussit, ejecit sanctificationem suam*. Plura citat Leo Castrius Proleg. in Isaiam, c. 23. et 24. Ubi et addit, cum in Hebræo duplex est lectio, utramque lectionem admiranda præ se ferre mysteria, ideoque ex ubertate Spiritus Sancti factum esse, ut multis locis de industria sit duplex lectio, ut duplex sit sensus, et duplex reseretur mysterium. Adjicit S. Aug. l. 18. de Civit. c. 44. Sept. non ex se suoque cerebro, sed ex instinctu Spiritus Sancti, aliter quædam vertisse quam sint in Hebræo. Nam scribens de loco Jonæ Prophetæ, quem Sept. sic vertunt: *Post triduum Ninive subvertetur;* cum hebraice sic legatur: *Post quadraginta dies Ninive subvertetur*, subdit hic duo mysteria esse significata a Spiritu Sancto, alterum per Sept. alterum hebraice per Jonam Prophetam (unde sentire videtur, quod et alii viri graves senserunt, ipsos Sept. habuisse assistentiam Spiritus Sancti, ex ejusque inspiratione scripsisse, ac proinde ipsos fuisse quasi Prophetas et Scriptores hagiographos) nimirum Sept. significasse, quod Christus post triduum resurgeret; Hebræa vero quod post 40. dies ascenderet in cœlum. *In* 40. inquit, *diebus ipsum quære, in quo et triduum poteris invenire; illud in ascensione, hoc in ejus resurrectione reperies*. Idem habet l. 1. quæst. in Genes. c. 169. Sic hic pro in *gentibus*, Sept. vertunt, *contemptores*, quia more suo respiciunt tempora Christi et perstringunt Judæos, qui futuri erant contemptores Christi et Evangelii, idque accepta occasione ex vicinitate vocum Hebræarum *baggoim* et *bogedim;* præsertim quia *baggoim* sic exponi potest, ut sit idem quod *bogedim* in nominativo, nimirum si sic interpreteris: *Aspicite*, o Judæi, qui estis *baggoim*, id est, in gentibus, hoc est instar gentium, *bogedim*, id est, *contemptores* Dei et hominum. Quare si utramque lectionem admittas, utramque valde apposite sic ordinabis; *aspicite bogedim*, id est *contemptores*, *baggoim*, id est *in gentibus*, hoc est, qui inter gentes et instar gentium, imo præ gentibus contemnitis jura et jussa Dei. Aut potius, q. d. Aspicite, o Judæi contemptores Dei, in gentibus, id est, gentes, puta Chaldæos, qui vos Judæa exturbabunt; item gentes quæ tempore Christi vos ex Ecclesia, et benedictione ac hæreditate Abrahæ, puta fide, salute et electione Dei expellent. Itaque versionis Sept. et S. Pauli hic est sensus. Accusat Propheta Judæos impios, jus et fas pervertentes, audaciæ et contemptus in Dominum, ait S. Hier. quod ausi sint Dei contemnere majestatem, quasi ipsa non curaret suas leges, nec earum violatores esset punitura; ita enim libere grassati sunt in alios, ac si nulla esset providentia, nullum numen, quod insontium injurias vindicaret, q. d. Vos, o Judæi, qui estis contemptores Dei et hominum, aspicite opus horrendum vindictæ, quo ego hunc vestrum contemptum castigabo. Adducam enim Chaldæos, qui funditus vos cum Hierosolyma exscindent. Porro S. Paulus idipsum recte adaptavit Judæis sui ævi, Christo incredulis ejusque contemptoribus, quia Judæi prisci contemptores Prophetarum, fuerunt typus Judæorum spernentium Christum; unde et excidium illorum per Chaldæos, præfiguravit excidium horum per Titum et Romanos. Hoc est quod eis intentat Paulus dicens: *Videte ergo ne superveniat vobis quod dictum est in Prophetis: Videte, contemptores, et admiramini et disperdimini; quia opus ego operor in diebus vestris, opus quod non credetis, si quis enarraverit vobis*, q. d. Videte, o Judæi, ne contemnatis Christum et Evangelium, quod ego vobis annuncio. Si enim illud spreveritis, spernet pariter vos Deus, uti sprevit patres vestros. Abjiciet enim et reprobabit vos, vestrumque regnum, templum et gentem delebit per Romanos, sicut delevit majores vestros per Chaldæos; atque loco

vestri subrogabit gentes, easque sibi adoptabit in filios et hæredes, ut, vobis expulsis; illæ sint ejus populus et Ecclesia, quasi veri Israelitæ et filii Abrahæ per fidem.

Admiramini et obstupescite.] Hebr. התמהו תמהו *hittammehu temahu*, id est, ut Pagnin. *admiramini, admiramini*, hoc est, valde admiramini et obstupescite; geminatio enim ejusdem verbi apud Hebræos significat actionis vehementiam, et gradum quasi superlativum. Sept. et ex iis S. Paulus vertunt: *Admiramini et disperdimini*, quia pro ה legerunt ח scilicet pro תמהו *temahu* legerunt תמחו *timchu*, vel *temachu*, id est delemini, *disperdimini*. *Timchu* enim est futurum *cal*, a rad. מחה *macha*, id est delevit, disperdidit. Vides hic rursum duplicem lectionem et versionem, plane diversam; nimirum *temahu*, id est *admiramini*; et *timchu*, id est *disperdimini*; utramque canonicam. Jam *disperdimini*, id est disperdemini et delebimini, tum vos a Chaldæis, tum posteri vestri a Tito et Romanis.

Opus.] Scilicet excidii et vastitatis Hierosolymæ et templi, ac captivitatis Judæorum in Babylone, patrandum per Nabuchodonosorem et Chaldæos. Unde explicans subdit: *Ecce ego suscitabo Chaldæos*. Quod allegorice typus et præludium erat excidii Hierosolymæ faciendi per Romanos, atque vastitatis spiritalis, id est, excæcationis et reprobationis Judæorum futuræ tempore Christi, uti docet S. Paulus Act. 13. 41. Addit Leo Castrius l. 5. Apologetici n. 447. per Chaldæos ad litteram accipi Romanos, vastatores Judæorum tempore Christi; quia, inquit, de Romanis hunc locum explicat S. Paulus Act. 13. Verum hoc parum est probabile. Nam S. Paulus et alii Apostoli non raro citant Prophetas in sensu, non litterali, sed allegorico.

Factum est,] id est mox fiet. Loquitur prophetice, nimirum de futuro per præteritum, ob futuri certitudinem, ac si jam factum esset.

Quod nemo credet cum narrabitur.] Hebr. et Septuag. *Quod non credetis si enarretur*, vel, si quis enarraverit, scilicet antequam fiat. Nam cum fiet id ipsum, non tantum credetis, sed et oculis spectabitis. Nimirum Judæi non poterant credere, templum Dei et civitatem sanctam, a Deo ipso tradendam infidelibus et impiis Chaldæis, ab eisque funditus evertendam et concremandam. Hoc enim eis tam insolens et inopinabile videbatur, ut omnem superaret fidem, imo cœlum citius ruiturum crederent. Hinc illæ eorum voces obstreperæ minis Prophetarum: *Templum Domini, templum Domini, templum Domini est*, Jerem. cap. 7. vers. 4.

6. Quia ecce ego suscitabo Chaldæos,] *suscitabo*, scilicet indirecte et objective, nimirum addendo Chaldæis animos, arma, socios; vosque, o Judæi, iis denudando, ita ut ipsi certa spe vos vestraque devorent; atque idipsum directe ordinando ad justam vestram punitionem, meritumque supplicium. Vide can. 35. et 36. quos præfixi Prophetis majoribus. Verbum *suscitabo* habet emphasim, q. d. Chaldæi vacant quieti, otio somnoque indulgent, non cogitant de Judæa invadenda; ecce ego eos ab hoc otio et somno suscitabo; injiciam enim eis cogitationem de Judææ opibus, sceleribus meam iram provocantibus, imbecillitate ad resistendum, aliisque similibus, quæ Chaldæos excitabunt ad eam bello appetendam

Gentem amaram,] id est trucem et ferocem, quæ suis armis perambulat et circumit, sibique subigit latitudinem totius terræ, puta omnium regionum in circuitu sibi adjacentium, ut eas non tantum spolient, sed et stabiliter *possideant*, quasi *tabernacula*, olim *non suo*, jam vero sua, utpote bello capta. Vere dixit Poeta:

Improbos adversus improbos armat improbitas

7. Terribilis.] Sept. *Illustris;* utrumque enim significat hebr. נורא *nora*. Nam si a rad. ראה *raa*, id est *vidit*, deducas, idem est quod *visibilis*, conspicua, illustris; sin a rad. ירא *iare*, id est *timuit*, derives, idem est quod *terribilis*, ut vertit Tigurina

Ex semetipsa judicium et onus ejus egredietur.] Pro *onus* hebr. est שאת *seet*, quod primo Symmach. vertit δογμα, id est decretum; Chald. *sententiam definitam;* secundo Vatabl. excellentiam et *magnificentiam*, q. d. Gloria et magnitudo imperii, quam consequetur, ab ipsa egredietur, non ab externo; hoc est, orbis imperium obtinebit gens Chaldæa propria virtute, non alienis opibus et viribus; tertio, Noster cum Sept. melius vertit *onus*, vel pondus; hoc enim proprie significat *seet*, vel משא *massa*, a rad. נשא *naso*, id est tulit, portavit. Jam S. Hier. Remig. et Lyran. hoc onus passive accipiunt, q. d. Chaldæi parant sibi judicium et onus, puta Dei vindictam et excidium, quod ipsi portabunt. Nam sicut alios onerant suis cladibus, tributis, durisque oneribus; ita pariter iisdem onerabuntur a Cyro, qui Babylonem subjugabit. Melius Theod. Theoph. et Hugo hoc onus active accipiunt, quod scilicet Chaldæi aliis gentibus a se victis imponunt. Agitur enim hic de eorum robore, imperio et victoriis. Unde Symm. vertit: *Ipsa sibi judicabit, et decretum suum exsequetur*, q. d. Chaldæi jus omne ponunt in armis; non ratione, non legibus ducuntur; sed pro suo dominandi libidine et tyrannide decernunt de aliis gentibus quod volunt, et quod statuerunt illico exsequuntur, illudque quasi onus grave eis imponunt. *Judicium* ergo vocat decretum Chaldæorum de aliis gentibus vastandis, spoliandis, occidendis; *onus* vero, hujus decreti executionem. Unde S. Hier. sic quoque exponit, q. d. Chaldæi *judicium*, id est judices; et *onus*, id est oneratores, puta exactores aliis gentibus imponunt ex suo cœtu, qui eas suis exactionibus et tributis onerent et expilent. Sensus ergo est, *judicium*, quo scilicet Chaldæa gentes alias damnat, punit et exscindit, aliis vero miseretur et parcit; et *onus* sive jugum, quo gentes vexat: *Ex semetipsa egredietur*, id est, ex sola ejus voluntate, non ratione, sed mera libidine orietur. Sic dicunt Judæi rebelles Jeremiæ c. 44. 27. *Faciemus omne verbum quod egredietur de ore nostro*, id est, faciemus quidquid nobis libuerit, non tibi, non Deo. Similis phrasis est Matth. 4. 4. Deut. 8. 3. et alibi. Hinc quarto, *seet* verti potest *exactio*, vel *tributum*, q. d. Gens Chaldæa ex seipsa suoque populo constituet judices et exactores, non ex aliis populis, qui gentibus a se subactis præsint, ab eisque tributa exigant; sicut Romani passim per provincias constituebant præsides, prætores, proconsules et procuratores ex sua gente, puta Romanos et Italos; suis enim magis fidebant quam exteris.

8 Leviores pardis equi ejus.] Pardus animal est

sævum et maculosum, cujus fœmina pardalis et panthera nuncupatur, de quo Plinius l. 10. 73. scribit: *Insidunt in eadem Africa pardi condensa arbore, occultatique ejus ramis in prætereuntia desiliunt, atque e volucrum sede grassantur.* Ita pardos in Brasilia ex arboribus desilire in milites lusitanos prætereuntes, eosque discerpere, narrarunt mihi Romæ Patres nostri, qui in Brasilia multo tempore vixerunt. Hinc a Claudiano pardi vocantur *fulminei;* quia instar fulminis ex alto in subjecta irruunt. Ita Alexander Macedo, qui belli fuit fulmen (quem proinde Apelles pinxit manu tenentem fulgur perstringens orbem; quia celerrime et potentissime eum pervasit et subjugavit) Daniel c. 7. 6. comparatur pardo, uti ibidem fusius explicui. Ubi politice et moraliter nota: In præliis rebusque quibuslibet conficiendis, multum facit celeritas, ut quod mature consultaveris, velociter exsequaris. Unde Alexander, rogatus qua ratione orbis imperium obtinuisset? respondit: *Nihil cunctando*, id est, celeritate, qua velut fulgur omnia perstrinxit et pessumdedit. Sic Julius Cæsar, cum Pharnacem primo congressu vicisset, inquit Plutarch. in Apophth. amicis scripsit: *Veni, vidi, vici.* Quod Carolus V. Imper. parta de Germanis hæreticis velocissima victoria, pientius sic usurpavit: *Veni, vidi, vicit Deus;* summam rei gestæ celeritatem indicans.

Velociores lupis vespertinis] Pro *velociores*, hebr. est חדו *chaddu*, id est *acutiores* (unde Arabicus Antiochenus vertit: *Surdi acutius quam muscæ mellit*; sed parergon; nec enim de surdis et muscis, sed de pardis et lupis hic agitur) tum dentibus, et appetitu, ad prædam discindendam et dilacerandam; unde Tigurina vertit, *avidiores;* tum pedibus et cursu. Unde Noster cum Septuag. optime vertit, *velociores.* Est metaphora ab acutis gladiis, qui leviter et velociter transire solent per rem quam secant, inquit Vatabl. aut potius a sagittis acutis, quæ celeriter aerem secant et transvolant

Quæres quinam aint lupi vespertini? Multi cum Genero in Hyæna, putant esse certam luporum speciem, quæ sub vesperam magis sit famelica, ideoque tunc magis prædetur et sæviat. Guevara censet esse hyænas. Duplex inquit, est luporum genus: alterum quod vulgo lupus, alterum quod hyæna vocatur: illud sub auroram, utpota digestione jam peracta, famere incipiens; hoc noctu rapinas exercet, eo quod oculos habeat hebetes at cæcutientes, ideoque melius noctu quam diu cernat:

> Quippe dies illi nox est, atrasque tenebras
> Consequitur passim lucem pertæsa coruscam.

ait Oppian. lib. 3. de Venatione. Hyæna enim crudelior est, veracior et astutior (unde et in mille colores transit, si credimus Plinio, l. 11. c. 37.) lupo, eaumque implicabilis hostis. Vomitus quoque humanos mentitur, ut canes alliciat; falsisque singultibus sollicitatos devorat. Molitur homini etiam insidias, sequiturque stabula pastorum, et auditu assiduo addiscit eorum vocamen, quod exprimere possit imitatione vocis humanæ, ut in hominem ostu accitum nocte sæviat. Adeo enim cornis hominum est avida, ut vel sepulchra effodiat, eruatque cadavera. Ita Plinius lib. 6. cap. 30. Solinus Polyhist. c. 40. et alii. Septuag. et Arabicus Alexandrinus pro ערב *ereb*, id est vespera, aliis punctis legentes ערב *arab*, vertunt, *lupos Arabiæ*, id est, lupos prædones et latrones. Arabes enim latrociniis erant infames: inde Arabs sumitur pro prædone, sicut Chananæus pro mercatore, Bæotus pro hebeti, Chaldæus pro ariolo, ait Delrio. Nam, ut ait Aristot. lib. de Mirandis naturæ audit. est in Arabia hyænarum quoddam genus, quod cum belluam vel hominem præviderit, eos obmutescere facit, ac sic in vestigio hærere, ut corpora movere nequeant. Sic et Ælianus et Solinus Polyhist. cap. 40. scribunt hyænas habere vim soporiferam, qua canes et homines torpidos, stupidos et elingues faciant: itaque eos capere et suffocare. Idem habet Herodotus lib. 4. et Plinius lib. 6. cap. 30. Hinc Cælius lib. 29. cap. 6. scribit hyænæ pellem non tangi fulmine. Quin et Horus Apollo in Hierogl. Si quis, inquit, hyænæ pellem sibi circumponat, intrepide per medios hostes transibit illæsus (malim hoc credere, quam experiri. Certe Poloni equites ut hostes percellant, luporum exuvias induunt et ostentant.) Proinde Ægyptiis hieroglyphicum intrepiditatis et constantiæ, in calamitatibus, erat hyænæ pellis. Eamdem valere contra latratus et morsus canum, etiam rabidorum, tradunt Plinius et Oppianus. Et tamen hyænæ cor maximum est; ut et reliquis timidis, puta muribus, lepori, asino, cervo, pantheræ, musteiæ, ait Aristot. at Plinius lib. 11. cap. 37. Hyænam alternis annis mutare sexum, esseque marem et fœminam, tradunt Oppianus, Plinius lib. 8. cap. 30. Horus et alii, sed id commentitium esse censet Aristoteles lib. 6. Histor. Anim. c. 32. Porro Habacuc recta equos Chaldæorum comparat hyænis: quia hyænæ jubas habent ut equi, sed seta duriora longioreque, et per totum dorsum porrecto.

Huic sententiæ unum obstat, quod scilicet hyænæ non sint lupi, sed species animalis a lupis diversa. Respondet Guevara hyænas quoque luporum nomine censeri. Probat ex Oppiano l. 3. de Venatione, cujus versus Græcos ita latine reddidit Joannes Bodinus:

> Nunc duo, Diva, refer genera exitiosa luporum,
> Serratis armata ferentes dentibus arma:
> Nempe ovium mactatores (*lupos communes*) cæcas quoque hyænas.

Verum, ut recte advertit Ribera, τὸ *luporum* non est in Græco. Oppianus ergo tantum vult dicere in Æthiopia extrema duo esse genera ferarum quæ serratos habeant dentes, scilicet lupum et hyænam. Dici tamen posset pro Guevara, hyænas, esto proprie non sint lupi, ad eos tamen referri. Unde Gesnerus in lupo, inter feras lupo congeneres numerat hyænas, lynces (qui et lupi cauarii vocantur) pantheres, lycaones, et thoes, qui ex hyæna et lupo generantur. Est enim hyæna lupo similis, ait Philoponus, et ex eo Niphus. Et Aristot. l. 6. Histor. Animal. c. 32. *Hyæna*, ait, *colore lupi prope est, sed hirsutior, et juba per totum dorsum prædita est.* Quocirca Arabes hyænam vocant *alzabo*, quod idem est cum Hebræo זאב *zeeb*, id est lupus; *al* enim est articulus, quem Arabes passim nominibus præponunt. Multa namque lupo et hyænæ communia sunt, scilicet primo, magnitudo; secundo, color; tertio, voracitas; quarto, insidiæ, quas aliis animalibus moliuntur: ille gregibus ovium et caprarum, hæc canibus et homini quandoque; quinto, dentes utrisque serrati, genitalia utrisque similia; sexto,

utrique noctu vagantur eibi causa, lupus urgente fame, hyæna necessario fero, quia acrius noctu videt, interdiu helluinatur, uti feles. Hæc omnia ex Æliano, Plinio, Arist. Oppiano et Solino tradit Gesnerus in lupo et in hyæna: ex quibus probabiliter censent lupos vespertinos esse hyænas.

Secundo, alii passim hic lupos proprie dictos accipiunt, itaque censent comparari Chaldæos equites. Lupi enim generosi, feroces et insidiosi sunt, ait Aristot. Unde Isidorus lib. 12. Origin. c. 2. censet *lupos* vocari quasi *leopos*, eo quod, quasi leonibus, in pedibus illis sit virtus; nam quidquid pedibus presserint, enecant. Insuper lupi voracissimi sunt, et pene insatiabiles: vorant potius, quam comedunt: pilos et ossa glutiunt, eaque integra rursus alvo reddunt. Jam τὸ *vespertini*, est epithetum commune luporum: hi enim vespere et noctu grassantur. Unde Virg. Georg. 1. *Per noctem resonare lupis ululantibus urbes.* Hinc et lupus græce dicitur λύκος, id est lucens. Nam oculi ejus, æque ac capræ, splendent, et lucem noctu jaculantur, ait Plinius l. 11. c. 37. Lupi ergo cognominantur vespertini, quia per diem ob metum venatorum, in antris quiescunt jejuni; unde vespere noctuque fame rabidi ad prædam egrediuntur, et obvia quæque lacerant vorantque. Ita S. Hieron. Alii insuper edaciores, noctu consumpto præda vespertina, mane rursum ad prædam egrediuntur, dicique possunt lupi matutini. Porro quanta sit luporum noctu ferocitas, graphice describit Virg. Æneid. lib. 9.

> Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili,
> Cum fremit ad caulas, ventos perpessus et imbres,
> Nocte super media, tuti sub matribus agni
> Balatum exercent: ille asper et improbus ira
> Sævit in absentes: collecta fatigat edendi
> Ex longo rabies, et siccæ sanguine fauces.

Vespere ergo lupus acutissimus est, audacissimus et sævissimus, utpote qui non tantum famem, sed et crudelitatem suam exsatiare velit. Unde noctu multa milliaria conficit, ac ubi ad ovile aliamve prædam pervenit, omnia loca circumit, omnes aditus tentat, undique procurrit, omnia circumspicit, ut irrumpat et præda potiatur. Hinc Jerem. c. 5. 6. lupum vespertinum, vocat lupum ad vesperam, scilicet sævientem et grassantem: et Oppian. l. 1. de Venat. lupum vocat νυκτιπόρον, id est noctu ambulonem.

Hæc omnia allegorice facile est adaptare diabolo, et tropologice gulæ et improbitati: utriusque enim symbolum, imago et exemplum est lupus vespertinus. Nam et diabolus nocturnus est, et in tenebris perambulat, Psal. 90. vers. 5. et 6. Unde in Completorio monet Ecclesia, canitque illud S. Petri: *Fratres, sobrii estote et vigilate; quia adversarius vester diabolus, tamquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret.* Vespere enim sollicitat homines ad crapulam, venerem, rixas, cædes; unde Poeta:

> Nox et amor, vinumque nihil moderabile suadent;
> Illa pudore caret, Liber amorque metu.

Accedit, quod diabolus sæpe in lupum se et magos suos transformet: tales enim sunt lycanthropi, puta homines qui per magiam ope dæmonis se in speciem, æque ac ferociam luporum transmutant, ovesque et homines invadunt et dilaniant, de quibus multa Delrio in Magicis. Inde et Gentiles per lupos contra veneficia remedia præstari opinati sunt. Unde Plinius l. 28. c. 10. *Veneficiis*, ait, *rostrum lupi inveteratum resistere aiunt, ob idque villarum portis præfigunt. Hoc idem præstare et pellis e cervice solida existimatur; quippe tanta est vis animalis, præter ea quæ retulimus, ut vestigia ejus calcata equis afferant torporem.* Hinc et lupus hominem reuerm vel elinguem reddere vulgo creditur, si primus eum inspiciat. Unde illud Virgil. eclog. 9.

> Vox quoque Mœrim
> Jam fugit ipsa; lupi Mœrim videre priores.

Ubi id clare docet Servius, et Isidor. l. 12. Orig. c. 2. qui et addit: *Unde et subito tacenti dicitur: Lupus in fabula. Certe si se prius visum senserit, deponet feritatis audaciam.* Et Plinius lib. 8. c. 22. *In Italia quoque creditur*, ait, *luporum visus esse noxius, vocemque homini, quem priores contemplentur, adimere ad præsens.* Sic diabolus fauces peccatori, injecto pudore metuque claudit, ne peccatum confiteatur, et veniam, opemve, aut consilium mali aui quærat. Insuper diabolus instar hyænæ et lupi, cadaveribus et mortibus hominum pascitur; canibus, id est prædicatoribus, insidiatur, ut iis eversis vel emotis, oves diripiat. Hinc et eorum voces imitatur, dum se transfigurat in Angelum lucis. Multos enim sapientes decipit specie boni, qua suas fraudes obtegit. Lupi ergo vespertini tropol. sunt dæmones, ait S. Hieronym. Item rapaces Prælati et Judices. Adhæc hæretici: hos enim lupis comparat Christus Matth. 7. 15. qui ovium pellibus induti incautos decipiunt, et specie veri, tenebras offundunt. Hinc et sub vesperam suos cœtus celebrare solent. Hæretici enim quasi lupi famelici et hiantes caulas Ecclesiæ circumeunt, ut fideles ex iis evellant et perdant, atque Arabum more latrociniis et cædibus Catholicorum ditiones et regna depopulentur, uti nostro ævo in Anglia, Scotia, Hollandia, Francia, Hungaria, etc. eos factitasse vidimus.

VOLABUNT QUASI AQUILA,] quæ rapax et ferox, ex alto in leporem aliamve prædam festina involat eum impetu *instar tormenti*, id est bombardæ dum globum ejaculatur, ait Isidor. l. 12. c. 7. Alludit ad aquilas, quas Chaldæi in vexillis præferebant, æque ac postea Romani: unde signifer aciei erat et vocabatur aquilifer. Audi Ovidium l. 5. Fastor.

> Signa decus belli Parthus Romana tenebat,
> Romanæque aquilæ signifer hostis erat.

Et Lucan. lib. 1.

> Ut notæ fulsere aquilæ, Romanaque signa.

Hinc Ezechiel c. 19. et Jeremias sæpe Nabuchodonosorem et Chaldæos vocant aquilas. Nota. In pardis Chaldæorum indicat sævitiam, in lupis voracitatem, in aquilis rapacitatem. Quocirca eosdem Jeremias c. 5. 6. comparat leoni, pardo et lupo: *Idcirco*, inquit, *percussit eos* (Judæos) *leo de silva, lupus ad vesperam vastavit eos, pardus vigilans super civitates eorum.*

Porro apposite equites et equos Chaldæorum comparat pardo, lupo, aquilis; quia equi bellici pernicitate veloces sunt, et animositate feroces, vincendi consuetudine ferociores evadunt; gaudent sanguine effuso,

ac lituis tubisque auditis exsultent, ut ait Job cap. 39. 21. et Virgil. lib. 3. Georg.

> Si qua sonum procul arma dedere,
> Stare loco nescit, micat auribus, et tremit artus,
> Collectumque premens volvit sub naribus ignem.

Additque cæteris præstare equos Chaldæorum:

> Armenii Siculis, Parthique Euphratis ad undas
> Præstant.

Idem clarius docet Oppianus, dicens:

> Qui habitant virides Euphratis ad undas,
> Magnanimis utuntur equis in bella leonum.
> Lumina glauca vibrant, et magnum in pectore robur
> Efferat audaces animos ad fervida bella.
> Accedit levitas cursus, quodque ora leonis
> Intrepide perferre valent, vocesque superbas
> Cum reliqui fremitus nequeant tolerare minaces.

9. Omnes ad prædam venient.] Tigurina: *Quisquis eorum ad hoc venit, ut vim inferat:* Vetabl. *Omnes venient ad rapinam*, ut scilicet Judæos expilent; Pagnin. *Tota gens propter rapinam veniet.*

Moral. S. August. in Psal. 123. *Ideo*, inquit, *quærit te raptor major, quia invenit minorem: ideo te quærit major aquila, quia prior cepisti leporem: præda tibi fuit minor, præda eris majori.*

Facies eorum ventus urens.] Intellige notam similitudinis *sicut*, vel *instar*, q. d. Chaldæi instar venti urentis, vel aeruginis omnia arefacient et vastabunt Pagnin. vertit: *Ex adverso facierum suarum venient ad Orientem*; Chald. *Aspectus eorum persimilis est vento vehementi, qui colligit quasi arenam captivitatem*; Tigurina: *Quidquid faciebus eorum objicitur flaccidum fit, ut si uredo exussisset;* Vatablus: *Aspectus*, vel *oppositio facierum eorum erit tamquam ventus Orientalis*. Hic ventus in terra sancta est vehementissimus. Sensus est, q. d. Impressio Chaldæorum adventantium erit intolerabilis, ut in Judæa est ventus Orientalis. Sic Genuæ et in nonnullis Italiæ locis procellosus est ventus turbinis, qui a Græcis vocatur ecnephias, quod e nube erumpat; adeo ut stabula cum equis in altum elevet, transferat, elidat, uti mihi Romæ, viri graves oculati testes affirmarunt.

Et congregabit quasi arenam, captivitatem,] q. d. Sicut ventus in Judæa congregat arenas, sic Chaldæi ex eadem congregabunt captivos. Ita Chald. et Tigurina. Innuit plurimos fore captivos, uti plurima est arena. Est metonymia; nam abstractum ponitur pro concreto, captivitas pro captivis. Sic Christus ascendens cum triumpho in cœlum, dicitur captivam duxisse captivitatem, id est captivos duxisse sanctos, quos e captivitate diaboli erutos, suos fecit, meliori jam sorte captivos, utpote qua eos in libertatem filiorum Dei asseruit, Ephes. 4. 8. Nota: De Chaldæis nunc loquitur in plurali, dicens: *Diffundentur, volabunt, venient;* nunc in singulari, dicens: *Congregabit, triumphabit, comportabit*, intelligens exercitum, vel certe ducem regemque eorum, puta Nabuchodonosorem. Hæc omnia tropologice facile est adaptare diabolo, cujus minister et flagellum fuit Nabuchodonosor: ipse enim sævit ut pardus, lupus et aquila, plurimosque capit, et in abyssum demergit ludens et ridens.

10. Et ipse,] scilicet Nabuchodonosor, gentis Chaldææ princeps. Nota: Scriptura mistim nunc de gente, nunc de ejus principe loquitur. Hæc enim politice sunt unum, puta unus exercitus, unum imperium, quod totum pendet a suo principe, sicut totum corpus pendet a capite. Hoc verum est in bellis, ubi victoriæ causa est animosus, vigil et sagax Imperator. Unde celebre est illud: *Fortior est exercitus cervorum duce leone, quam leonum duce cervo.*

Tyranni ridiculi ejus erunt,] q. d. Reges et principes ludibrio habebit Nabuchodonosor, faciet eos suos moriones, equisones; imo scabella pedum: uti Sapores fecit Aureliano Cæsari et Tamberlanes Bajazeti Turcarum Imperatori. Ita S. Hieron. secundo, *ridiculi*, vel, ut hebr. *risus ejus erunt:* quia ipse potentissimus, deridebit eorum arma et copias. Unde explicans subdit:

Ipse super omnem munitionem ridebit,] q. d. Ipse munitiones quasvis despiciet, quasi ridens et ludens eas expugnabit. Ita Theodor. Vatabl. et Arias. Significanter vertunt Septuag. *Tyranni erunt ejus* παίγνια, id est ludibria, quomodo Zeno Imp. prælio victus dixit: *Dei ludibrium est homo.* Syrus et Arabicus: *Ipse reges deridebit, et principes subsannabit.*

Comportabit aggerem, et capiet eam] *Agger* dicitur aggerata, id est congesta, terra, juxta illud Virgil. Æneid. 9. *Et fossas aggere complent.* Ubi Servius: *Agger*, ait, *est cujuslibet rei coacervatio, unde fossæ aut valles repleri possunt.* Significat Habacuc maxime aggerem, quem per tredecim annos comportarunt Chaldæi circa Tyrum, ut mare, quod illam cingebat, implerent, itaque ex insula facerent continentem, quam pedibus invadere et expugnare possent, uti tandem fecerunt, de quo dixi Ezech. 29. 18. Rursum solent duces, cum metantur castra, ea cingere et munire contra insultus hostium aggere, id est vallo, et fossa instar civitatis. Unde Virgil. 7. Æneid.

> Primusque in littore sedes
> Castrorum in morem pinnis atque aggere cingit,

Insuper solent per aggeres obsidere et oppugnare urbes. Unde Cicero epist. ad Catonem lib. 15. *Vallo et fosso circumdedi: sex castellis castrisque maximis sepsi: aggere, vineis, turribus oppugnavi.* Sic Virg. 6. Æneid. Alpes vocat aggeres, id est muros et munimenta, Italiæ. Hebr. pro *aggerem* est עפר *aphar*, id est pulverem, quod Christ. a Castro sic exponit, q. d. Nabuchodonosor faciet altissimos aggeres ex pulvere, ut ejus inspersione, flatu oppositi venti facta, oculos, nares et fauces repugnantium offundat, et enecet; qua arte Sertorium expugnasse Charatinos, narrat Plutar. in ejus vita. Quocirca axioma est bellicum, *duci captandum esse solem et ventum*, ut utrumque habeat sibi secundum, et hosti adversum. Verum nostra versio melior est, et communem castrorum aggerem significat: hic enim fit e terra, pulvere, saxis, lignis omnique re. Adde, Hebræos *aphar*, id est pulverem, vocare quamlibet terram. Unde Adam dicitur factus e pulvere, id est e terra, juxta illud Gen. 3. 19. *Pulvis es, et in pulverem reverteris.*

11. Tunc mutabitur spiritus,] q. d. Nabuchodonosor elatus tot victoriis, se non capiet, sed spiritus altos sumet, putans se esse numen quoddam invictum, ideoque adorari volet in statua aurea, quam criget, et omnes adorare compellet, Daniel. 3. 1. Quocirca. Deo

ulciscente, mutabitur spiritus ejus humanus in belluinum, ut ex homine fiat quasi bos, ideoque regno expellatur, transeat et corruat, ac quasi quadrupes in sylvis cum feris vitam agat. Daniel. 4. 30. Ita S. Hieronym. Albert. et Lyran. Simili modo ob tot victorias tantamque monarchiam, mutabitur spiritus gentis Chaldææ in superbiam et fastum, ideoque pertransibit ejus imperium, et corruet in Balsasare, excindendum a Cyro et Persis, inquit Arias et Vatabl. Unde Chaldæus vertit: *Propter elationem spiritus ejus translatum est regnum:* aliter Septuag. *Tunc mutabit spiritum, et pertransiet et propitiabitur. Hæc est fortitudo Dei mei.* Quod Theodor. sic explicat, q. d. Cum Deus sat castigarit Judæos per Chaldæos, tunc iram commutabit in misericordiam, ac misericors erit et acerbitates leniet, scilicet cum Cyrum liberatorem adducet, cui robur invictum, indeque victorias præclarissimas dabit.

Et corruet.] Hebr. אשם *ascam*, id est, primo, *delinquet*; secundo, *delictum expiabit*, per metonymiam, qua delictum et peccatum in Levitico, sæpe significat hostiam pro peccato. Unde Sept. vertunt, *propitiabitur;* tertio אשם *ascam*, hebr. sæpe ponitur pro vicino שמם *scamam*, id est deficere, desolari, corruere: cognatæ enim sunt culpa et pœna, sive delictum et desolatio: hæc enim individuus illius est comes, perinde ut carnifex est rei, quem ducit ad supplicium. Unde Noster recte cum Aquila et Symmacho, pro *delinquet* vertit, *deficiet*, corruet, præsertim quia defectus et ruina est delictum et peccatum, non moris et vitii, sed naturæ. Ex tribus hisce significatis triplex hic oritur versio et interpretatio. Primo enim Chald. vertit: *Deliquit et peccavit, eo quod multiplicavit gloriam Deo suo;* quia scilicet impense coluit suos deos, non Deum verum. Secundo, Septuag. *Tunc mutabit spiritum, et pertransiet, et propitiabitur. Hæc est fortitudo Dei mei*, q. d ait S. Hieron. Deus ultione Judæorum per Chaldæos persecta, mutabit spiritum iræ in spiritum misericordiæ: unde pertransibit eos, nec ulterius puniet, sed sat punitis propitiabitur. Tertio, optime Noster vertit, *et deficiet*, vel corruet, juxta sensum paulo ante assignatum. Sic enim *ascam*, id est delinquere, sæpe significat deficere; ut, *Et non delinquent*, id est, non deficient, *omnes qui sperant in eo*, Psalm. 33. 23. Simile est Ezech. 6. 6. in Hebræo, Joelis 1. 18. et alibi.

Hæc est fortitudo ejus Dei sui,] quam scilicet jactat esse Dei sui, quam Deo suo acceptam refert, q. d. Tam imbellis, modica et brevis est fortitudo, victoriæ et triumphi Nabuchodonosoris, quos ipse Deo suo, puta Belo, adscribit. Nam, ut paulo ante dixi, hæc omnis illico in Balsasare corruet, occidente eum Cyro. Est ironia, et sarcasmus, sive hostilis irrisio Aliter a Castro, q. d. Nabuchodonosor victoriis elatus superbiet, et in id scelus corruet, ut veri Dei oblitus, tribuat virtuti Dei sui Beli partes victorias. Septuag. vertunt: *Hæc est fortitudo Deo meo*, quod sic explicat Theodor. Propheta, inquit, obstupescens ad Dei misericordiam, ex iræ commutatam in Cyro liberatore Judæorum, exclamat: Hæc est fortitudo Dei mei, Tibi soli, Domine, adest potestas et puniendi pro arbitrio, et commutandi ultionem in misericordiam. Verum Hebr. habent, *Dei ejus*, et Chald. *idoli sui*. Quare nostra versio et explicatio est germanior. Unde et Syrus vertit: *Devincetur virtus ejus cum Deo suo;* Arabicus: *Obediet virtus ejus Deo*, non suo ficto, sed vero Israelis.

12. Numquid non tu a principio, Domine.] Propheta post prophetiam de Chaldæorum robore et tyrannide, ac Judæorum per eos excidio, hic de eo dolens et ingemiscens, convertit se ad orationem, Deumque obsecrat ut tantam Judæorum stragem avertat, nec sinat minas hasce impleri, sed populo suo misereatur et parcat. q. d. Tu, Domine, es Deus noster, tu sancte a nobis coleris in sancto templo tuo. Tu es sanctus ille noster antiquus, qui patres nostros dilexisti, et elegisti semen eorum post eos. Tu es qui sanctum fœdus cum ipsis inivisti, sancteque promisisti te fore eorum et posterorum Deum. Tu nos tibi in populum sanctificasti, et ab aliis gentibus infidelibus et impiis, quasi tuum peculium segregasti, nosque sancta tua lege, prophetis, sacrificiis, miraculis, beneficiisque plurimis decorasti, ac tibi et tuæ sanctitati arctissime obstrinxisti: non ergo patieris nos ab impiis Chaldæis vastari: quare te, uti speramus et obsecramus, tutante, *non moriemur*, ut illi minantur. Aliter Joan. Alba Electorum cap. 64. *Numquid non tu a principio? A* ponitur inquit, pro *ante*, q. d. Tu es ante omnia rerum principium, tu es æternus. Et quia Æternum Hebræis significat quod magnum est in genere suo, hinc esse a principio, vel esse æternum, significat esse potentissimum. Potest et æternum accipi pro misericorde, q. d. Numquid non, o Domine, tu es summe potens et misericors? Utique. Ostende ergo in nos miseros et pene consumptos tuam omnipotentiam et misericordiam, quam semper a principio hucusque in nos et patres nostros ostendisti. Hæc Alba, qui et addit: sic et sanctus magnum, regem, potentemque significat: et sanctum, id quod magnum est et excellens.

Nota primo: Dicit, *non moriemur*, assertive, non autem, *non moriamur*, optative, esto idipsum obsecret; ad efficaciam orationis, ut scilicet certam spem, et quasi fidem non moriendi significet, eaque constringat Deum, ne eos mori sinat. Quis enim speravit in Domino, et confusus est? Nam, ut ait S. Bernard. serm. 3. de Annuntiat. Domin. *Deus oleum misericordiæ ponit in vase fiduciæ.* Expeditius dicemus repetendam esse vocem *numquid* quæ præcessit, q. d. Numquid non moriemur, cum te habeamus Deum protectorem sanctum et æternum? Syrus Vaticanus pro, *non moriemur*, habet, *sine lege*; Arabicus, *sine similitudine*. Sic enim vertit Syrus: *Quoniam tu es a principio, Domine, Deus meus sanctus, sine lege aliqua*, hoc est: nulla lege, nullo decreto, nulla determinatione, nullo fato constringeris.

Nota secundo: Pro לא נמות *lo namut*, id est non moriemur, aliqui codices legunt לא תמות *lo tamut*, id est non morieris, q. d. Tu Domine, uti sanctus, ita es et immortalis: quare non permittas nos mori, et a Chaldæis occidi: illi enim æque ac illorum dii, ut impii, ita et mortales, infirmi et corruptibiles sunt, ac a te corrumpentur, mortique præsenti et æternæ addicentur. Unde Chald. vertit: *Tu Deus judex verus super omnes creaturas tuas, et sanctus in operibus tuis: verbum tuum in sæcula permanet, Domine*, q. d. Conserva nos, uti promisisti, fidelis et stabilis es, fac ergo nos stabiles: immortalis es, ne ergo sinas

nos mori, sed fac nos tui similes, ot quasi immortales.

Nota tertio, quadruplicem antithesim. Opponit enim Deum idolis et hominibus: primo, quod Deus sit *a principio*, puta ab æterno, q. d. Deus æternus est, idola et Chaldæi temporanei sunt, modicoque tempore duraturi; secundo, Deus est omnium creator et dominus, idola et Chaldæi creaturæ sunt et servi; tertio, ipse est Deus immensus, immortalis, omnipotens, etc. illi sunt hominum plasmata exigua, caduca, infirma; quarto, Deus est sanctus ipsaque per essentiam sanctitas summa et perfectissima; illi impuri sunt et scelerati, q. d. Destrue ergo, o Domine, idola et Chaldæos, tot nominibus tibi e diametro oppositos et inimicos. Porro ad majus pathos, majoremque affectum et obsecrationem, ut gratiam a Deo eblandiatur, vocat eum *Deus meus, sancte meus*, non, noster: tum quia Propheta hic loquitur in persona populi, qui collective est unus et singularis; personam enim populi in se suscipit et induit, utpote unus et primarius e populo, ut in se, et secum totum populum supplicem Deo constituat, itaque tot capitum numero armatas preces Deo offerat, veniamque extorqueat; tum quia Deus cujusque fidelis et justi, tam est Deus, id est pater, provisor, custos, amicus, etc. ac si ejus solius esset Deus. Sic ait S. August. lib. 3. Confess. cap. 11. *O tu bone omnipotens, qui sic unumquemque nostrum curas, ac si solum cures; et sic omnes, tamquam singulos.* Et S. Paulus ait Christum esse suum: *Qui*, inquit, *dilexit me, et tradidit semetipsum pro me*. Galat. 2. 20.

Domine in judicium posuisti eum.] Est concessio, q. d. Fatemur te, Domine, misisse Nabuchodonosorem *in judicium*, id est, in justam vindictam, ut scilicet per eum, quasi per virgam, castigares peccata nostra et aliarum gentium, ideoque eum fortem effecisti.

Fundasti,] firmasti et roborasti Nabuchodonosorem tot opibus, viribus, copiis, imperiis, victoriis.

13. Mundi sunt oculi tui, ne videas malum.] *Videas*, id est, approbes et faveas. Est catachresis; quæ enim approbamus, quæque nobis placent et grata sunt, ea continue et læte aspicimus; quæ vero odiosa et ingrata sunt, ab his oculos avertimus. Unde Virgil.

Diva solo fixos oculos aversa tenebat

Et vulgo dicitur: *Ubi oculus, ibi amor; ubi manus, ibi dolor.* Sensus est, q. d. Tui oculi, tuaque mens mundissima est; quare noluisti, id est, peccatum et injuriam, æquis et benignis oculis aspicere et videre nequis, ut illi faveas, at pro illo pugnes. Cur ergo respicis super Chaldæos inique agentes, violantes et injurios, ac permittis ut ipsi nos devorent? Esto enim simus peccatores et injusti: Chaldæis tamen, utpote idololatris et tyrannis, meliores et justiores sumus. Sufficiat ergo, Domine, quod peccata nostra per eos leviter castiges; at ne sinas nos per eos exscindi et disperdi. Sic enim videberis favere tyrannis et idololatris contra tuos fideles et cultores; ac idololatræ jactabunt te favere eorum tyrannidi et idololatriæ; aut certe te non posse, vel non velle, auxiliari populo tibi devoto.

Nota: Propheta hic non obmurmurat Deo, ut blasphemat Calvinus, sed ex dolore libere queritur, deprecatur, et amice expostulat cum Deo, quod velit Judæos punire et vastare per Chaldæos Judæis pejores. Sic improborum prosperitatem indolet et admiratur David Psalm. 72. 12. Jeremias cap. 12. 1. Job cap. 21. 7. Aliter respondet S. Hier. hæc dici a Propheta: *Non quod ipse sic sentiat, sed quod impatientiam humanam in sua persona exprimat; sicut frequenter videmus Apostolum varias hominum in se recipere sententias et nunc dicere: Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati;* Rom. 7. *Et quasi insipiens sit: Fratres ego non arbitror me comprehendisse. Ac rursum quasi perfectus sit: Quorquot ergo perfecti, hoc sapiamus;* Philip. 3. Et: *Hæc autem, fratres, transfiguravi in me et Apollo propter vos, ut in nobis discatis, etc.*

Mundi sunt oculi tui, ne videas malum.] Cum enim sis ipsa munditia et sanctitas, extreme odis omne peccatum, ideoque. *Perdes omnes qui operantur iniquitatem*, Psalm. 5. Nam sicut lux adversatur tenebris easque naturaliter aversatur et odit, ac pulchritudo turpitudini, et puritas maculis sordibusque, et rectitudo obliquitati, et vita morti et bonitas malitiæ; ita et sanctitas aversatur et exsecratur omne peccatum. Quare sicuti Deus necessario sanctitatem amat infinito amore, ita necessario peccatum perfectum et mortale odit infinito odio. Cujus odii signa dat multa. Nam primo, ob peccatum mortale privat hominem infinito bono, nimirum possessione ipsius Dei; secundo, quia ob illud infligit peccatori infinitum cruciatum et opprobrium, nimirum incendia æterna gehennæ; tertio quia, etiamsi quis haberet merita infinita, ea tamen omnia aboleret Deus ob unum peccatum lethale; quarto, quia filium suum ad delendum peccatum, infinitum humiliationem et afflictionem subire voluit. Talis enim fuit ejus incarnatio et mors, qua, ut ait Apostolus: *Semetipsum exinanivit*, id est, ex omni fecit se quasi inane et nihil, Philip. 2. Deum æmulantur Sancti qui proinde immense oderunt peccatum, tam in se, quam in aliis; ideoque omni modo satagunt ut illud aboleatur, dum suo zelo justos in justitia conservant, peccatores a peccato ad justitiam traducunt.

Porro sanctitas consistit in conformitate cum lege æterna, quæ est in mente Dei. Is enim perfectus et sanctus est, cujus voluntas et opera exacte conformantur legi æternæ, puta menti et voluntati Dei. Voluntas enim Dei cum reipsa sit eadem cum mente et intellectu suo, ideoque necessario et essentialiter legi æternæ conformis sit, et ex æquo respondeat; hinc pariter ipsa est mensura et regula omnis sanctitatis; et quia hæc conformitas in Deo est infinita, hinc pariter infinita est ejus sanctitas. Quare secundo, sanctitas consistit in amore et conjunctione cum Deo, qui est origo et plenitudo sanctitatis. Sanctitas ergo est amor Dei: *Sanctitas enim est omnimoda puritas*, ait S. Dionys. cap. 12. de Divin. nom. Jam sicut impuritas nascitur ex contactu inferiorum, puta ex amore et adhæsione ad opulas, veneres honores vanos, aliaque bona terrena et infima; ita puritas oritur ex contactu superiorum, puta ex amore et adhæsione ad Deum, resque divinas et cœlestes. Purus ergo et sanctus est, qui toto affectu adhæret Deo; et quo magis

omnem affectum in Deum transfert, eo in dies fit sanctior, dum singula cogitata, volita et opera sua dirigit ad Deum, ut in dies magis magisque ei appropinquet. Sic enim imitatur Deum, de quo dicitur Psalm. 144. *Justus Dominus in omnibus viis suis, et sanctus in omnibus operibus suis*; sequiturque ejus præceptum: *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum*, Levit 11.

14. ET FACIES HOMINES QUASI PISCES] primo, q. d. Cur permittis, o Domine, ut, sicut piscator piscatur pisces, nemine eos tuente; sic Nabuchodonosor expiscetur, capiat et expilet omnes gentes. Hæ enim illi sunt pisces. Ita Rupert. et Vatabl. Ubi nota insignem allegoriam: Piscator Dei est Nabuchodonosor, hamus sunt doli ejus et technæ: sagenæ et retia sunt arma, milites et aperta violentia; pisces sunt Judæi aliæque gentes, quas ut pisces (qui nullius sunt domini, nec habent ducem aut protectorem, sed fiunt primo occupantis, puta piscatoris, qui eos ex aquis expiscatur et trahit) ita sibi subjugat, calcat et occidit, quasi revera pisces et reptilia essent, non homines. Hinc et per portam piscium Chaldæi irruperunt in urbem, uti dicam Sophoniæ 1. v. 10. secundo, magis genuine et nervose, q. d. Cur permittis, o Domine, ut, sicut pisces majores et fortiores, puto balænæ, lupi, polypi, devorant minores: ita homines potentiores et tyranni, v. g. Chaldæi, devorent eos qui sunt imbecilliores; ut inter homines, æque ac inter pisces, non dominetur justitia, sed robur, vis et tyrannis, illeque sit dominus, qui viribus prævalet? Ita S. Hieron. Theodor. Remig. et Theophyl. Hinc illud Polybii proverbium vulgo usurpatum: *Pisces majores glutiunt minores.* Præclare S. Basil. hom. 7. Hexam. *Major pars piscium, ait, liguriunt alter alterum, et minor apud illos esco majoris est. Et si evenerit ut is qui minorem superaverat, alterius præda fiat, ambo tum simul deglutiuntur, et una ultimi piscis immersi ventrem ingrediuntur. Quid igitur nos homines aliud agimus, cum vim inferimus inferioribus?*

Symbol. apposite Propheta homines comparat piscibus, ob multas analogias. Prima est: Sicut Deus creavit cœtum hominum, sic et cœtum piscium; pisces multi, multi et homines. Piscium valde variæ sunt species; varii pariter ordines, gradus, complexiones, linguæ, familiæ et gentes sunt hominum; mare est mundus piscium, terra est mundus hominum. Omnes enim animalium species quæ sunt in terra, proportionaliter sunt et in mari, ut porci, canes, equi, vituli, quin et homines marini, uti multis exemplis Tritonum, Nereidum et Sirenum docet Plinius lib. 9. cap. 5. et Olaus Magnus lib. de Gentib. Septentr. Insuper *plurima pars piscium est gregatilis, nec ullus grex caret duce*, ait Aristot. lib. 8. de Hist. Animal. cap. 13. Sic et homines suas habent resp. et regna, et in omnibus suis est dux et princeps.

Secunda: Homines in mundo variis tentationum et mutationum æstibus jactantur, uti pisces in mari; ac sicut hi in illis ludunt, ita et homines ludunt in suis, atque in utrisque ludit sapientia et potentia Dei. Proverb. 8. 30.

Tertia: Pisces sunt aquei et humore luxuriant: ita et in hominibus plerisque, præsertim in hieme prædominatur pituita, qua proinde et senes fere omnes, at juvenes permulti moriuntur, ac catharro suffocantur. Quocirca Philosophus definiens hominem: *Homo*, inquit, *est fortunæ lusus, inconstantiæ imago, corruptionis speculum, temporis spolium, mancipium mortis, viator transiens, Dei ludibrium*; *reliquum, pituita et bilis.*

Quarta: Pisces sicut ex aqua generantur, ita in eadem vivunt (nam extra illam moriuntur) ex eaque aluntur et nutriuntur, uti docet Rondeletius lib. 1. de Piscib. cap. 13. licet enim aqua maris sit salsa, ac proinde inepta nutritioni, utpote cujus alimentum est succus dulcis; tamen in mediis undis salsis permultus humor dulcis continetur, admistusque est, quem pisces in alimentum familiare transmutant; quam ob causam crebro in Pontum migrare solent, et ibi pinguescere, quod illud mare dulcibus aquis copiose alluatur, uti docet Aristot. lib. 8. Histor. Animal. cap. 13. Et c. 2. in mari esse dulcem liquorem, probat ex aquæ percolatione Si enim ex cera vas tenue finxeris, idque funiculo appensum in aquam demiseris die ac nocte una, humoris dulcis copiam intra se colliget. Rursus nautæ, et qui arentia maris littora incolunt, aquarum dulcium copia destituti, puteis vix tres cubitos altis ad littus effossis, suavem dulcemque liquorem ex mari deducunt qui per arenam transcolatus a salsugine separatur. Nec mirum pisces aqua ali; quia solo aeris inspiratione plurima animalia vivunt. Astomos scribit Plinius lib. 7. cap. 2. halitu tantum et odore, quem naribus trahunt, vivere Sed hoc fabulosum forte; tamen ab aliis, qui Plinio vetustiores fuerunt litteris proditum est, vires in animi consternatione et syncope, admotis odoratis maxime refici et instaurari. Romæ annos quadraginta sacerdotem quemdam sola aeris inspiratione vixisse, ex Leonis Pont. Max. et multorum Principum custodia, et Hermolai Barbari historia fideque certissimum est. Puellam ante annos tres in Gallia Narbonensi omnes audivimus, vidimus multi; et Spiræ in Germania aliam a viris doctis accepimus, quæ multos annos nullo alio præter aerem cibo potuque, vitam salubriter traduxit. Aliam etiam nos vidimus, quæ etiamnum hodie vivit, eodem victus genere ad decimum ætatis annum pervenisse, tandem grandem factam nupsisse, et felicem prolem sustulisse. Si aer subtilis homines, multo magis aqua crassior pisces nutrire potest. Huc usque Rondeletius. Eadem exempla sacerdotis et puellarum narrat probatque noster Delrio, l. 2 Magic. quæst. 21. Sed inediæ causam ascribit complexioni phlegmaticæ, puta humori phlegmatico crudo, lento et viscoso quo alitus sit calor naturalis; idque verosimilius videtur. In eo ergo pisces sunt similes hominibus, quod utrique humore nutriantur et vivant, sive is aereus sit, sive aqueus. Aer enim et aqua sunt elementa vicina et symbola; aer enim est aqua subtilior, et aqua est aer crassior. Elementa enim nostra non habent primævam puritatem et simplicitatem, in qua condita sunt, sed multis exhalationibus, vaporibus, rebusque terrestribus permixta sunt, ac proinde alimenta viventium esse possunt, vimque eo alendi habent. Sane terra vivunt aluntur que plantæ, serpentes et reptilia

Quinta: Majores pisces minores devorant, ita et homines, juxta illud: *Homo homini lupus.* Rursum sicut cetus pisces pene omnes absorbet, etiam maximos: sic et diabolus, qui, quasi balæna in mari hujus sæculi, animas quaslibet, etiam regum et principum,

quin et Sanctorum, prædatur, juxta illud Psalm. 103. 26. *Draco iste quem formasti ad illudendum ei.* Audi Aristot. lib. 9. Histor. Animal. cap. 2. *Ineunt prælium pisces majores contra minores; major enim quisque et robustior minorem inferioremque devorat.* Idem lib. 8. cap. 2. *Alter,* inquit, *alterum sui generis edit, excepto mugile, sed maxime congri.*

Sexta, Pisces sunt muti: sic et homines coram Deo, quantumvis sapientes et sancti, quasi pisciculi obmutescunt, eoque arguente ponunt cum S. Job. cap. 39. 34. manum super os suum: ac in die judicii coram Christo judice, omnes quasi pisces conticescent, 1. Reg. 2. 9. Matth. 25. 46.

Septima, Piscibus juxta caput sunt binæ pinnæ, quasi binæ pennarum alæ, quibus velut remis mare sulcant: sic et homini bina sunt brachia, quibus omnia operatur. Insuper piscis cauda, quasi temone et clavo, navis suæ gressum dirigit; unde a natatu piscium didicerunt homines fabricare naves, iisque sulcare maria. Est enim piscis quasi navis natans et velificans in mari, uti de nautulo pisce et concha ait Plinius lib. 9. cap. 29. 30. 33. ita et homines pedibus se quocumque volunt promovent. Rursum sicut aves aliquæ sunt semipisces, quia volant in aere, et natant in aqua, ut merguli, anates, fulicæ; ita vicissim sunt pisces, qui sunt semiaves, quia habent ingentes pinnas, quasi pennas, quibus volant super aquas instar avium qualem vidi Romæ in Bibliotheca Ducis de Altheimps. Symbol. aves sunt Angeli, qui in æthere versantur, et ad Deum evolant: pisces sunt homines, qui in mari hujus sæculi velutantur. Sicut ergo Angeli sunt semihomines, dum corpora assumunt, et cum hominibus colloquuntur; ita vicissim homines sunt semiangeli, dum pennis per contemplationem elevati, ad Deum evolant.

Octava. Pisces ventre incubant aquis; ita, et multi homines incubant aqueis voluptatibus. *Quorum Deus venter est, et gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt,* Philip. 3. 19. Hac de causa Christus factus homo, factus est piscis hujus sæculi, ut ex aqueis et terreis hominibus quasi piscibus, faceret æthereos et cœlestes. Quocirca Christi nomen fuit ιχθυς, id est piscis, ut patet ex acrostichi Sibyllæ, cujus primæ litteræ combinatæ hæc verba præferebant, Ιησους Χριστος Θεου υιος σωτηρ, id est, Jesus Christus Dei filius, Salvator: quarum vocum græcanicarum litteras initiales si junges, habebis ιχθυς. Acrostichin hanc recenset Euseb. lib. 4. de Vita Constantini. Hinc et Christus piscatores elegit, fecitque Apostolos, quos *cum retibus fidei ad mare hujus sæculi paucissimos misit, atque ita ex omni genere tam multos pisces, et tanto mirabiliores, quanto rariores, etiam ipsos philosophos cepit,* ait S. August. lib. 22. Civit. c. 5. Et de verbis Domini in Evangel. secundum Joannem, serm. 59. *Leguntur,* ait, *modo verba piscatorum, et colla subduntur oratorum.*

Præclare S. Chrysost. serm. de S. Andrea, qui exstat apud Surium die 30. Novembr. Apostoli, inquit, piscatores fuerunt, sed *illorum instrumenta nova et inusitata fuerunt. Nam pro arundine prædicatione utuntur, pro funiculo memoria, pro hamo potentia, pro esca miraculis, pro petra cœlis, ex quibus hujusmodi piscationem exercent: pro scapha habent altare; pro piscibus reges etiam ipsos capiunt? pro sagena Evangelium expandunt: pro arte divinam gratiam adhibent; pro mari vitam humanam tractant; pro retibus cruce, velut sagena quadam, uti solent. Quis umquam vidit a mortuis piscatoribus viventes homines, tamquam pisces, capi? O magnam crucifixi potentiam, o divinæ dignitatis præstantiam, o Apostolorum summa beneficia! Nihil tale in vita esse potest, quale est Apostolicæ gratiæ fastigium.*

Nona. Piscis sale eget ne putrescat; sic et homo prudentia. Rursum, piscis primum a capite putrescit et fœtet; sic et homo a ratione et voluntate, qua se sinit a cupiditate vinci et corrumpi. Sicut enim molles sunt pisces, sic effœminati et homines; hinc utrique escis et illecebris quasi laqueis capiuntur. Pari modo monasteria, collegia, Ordines, resp. a capite vitium et ruinam trahunt. Quamdiu enim habent bonos et vigiles acresque rectores, magistratus, principes, vigent, et sarta tecta consistunt; sed ubi pravos, vel inertes et remissos accipiunt omnis disciplinæ rigor, ac consequenter reipublicæ vigor, integritas et dignitas, instar salis aqua liquefacti, dissolvitur et evanescit.

Decima. Pisces *vagantur et oberrant, maxime qui carne aluntur,* ait Aristot. lib. 9. Histor. Animal. c. 37. Ita oberrant et homines, præsertim lucri et voluptatum cupidi. Rursum idem l. 8. c. 12. *Ut homines,* inquit, *alii domicilia hieme repetunt, alii qui ampliaris provinciæ principes sunt, sedem pro tempore mutant, ut moram æstate locis frigidis, hieme tepidis trahant, etc. Sic et pisces per hiemem ex alto in littora, teporis gratia veniunt: contra æstate ex littore in altum, vitantes æstum, discedunt.*

Undecima. *Pisces pinnulas habent, ut nantes: pedibus carent, ut non pedestres, sed aquatiles.* Homo vero quia terrestris est pedester est: *Pedum enim additio utilis ad motum, qui in pedo, hoc est solo agatur: unde et nomen inditum pedibus est,* ait Aristot. lib. 4. de Part. Animal. cap. 13.

Duodecima. Pisces nonnulli respirant et dormiunt, ut homo. Audi Aristot. lib. 6. Histor. Animal. c. 12. *Spirant, quæ fistulam habent omnia, et recipiunt aerem: haud enim carent pulmone. Et quidem visus est delphinus dormire rostro emerso ac stertere.* Idem docet Plinius lib. 9. c. 7. idque probat ex piscium in æstate anhelatione, oscitatione, et bullantium aquarum sufflatione.

Decima tertia. Pisces senescunt ut homines. Ita Aristot. lib. 8. Histor. Animal. cap. ult. *Vitiant,* ait, *senectute pisces: et quidem thunni vel ad rem salsamentariam, senes improbi sunt; multum enim carnis absumitur: quod idem in cæteris piscibus evenit. Declaratur eorum senectus duritiæ magnitudineque squamarum. Jam captus est thunnus senex, cujus pondus erat ad talenta quindecim, et caudæ intervallum ad quinque cubita et palmum.*

Decima quarta. Homines plures et frequentes habent dentes, ac primores acutos ad cibi scissionem et masticationem: ita et pisces multos habent dentes, eosque acutos et serratos. Unde Aristot. lib. 3 de Partib. Animal. c. 1. *Pisces, ait, omnes serratis sunt dentibus, una excepta qui scarus vocatur: complures etiam dentes in lingua habent, et in palato. Cujus rei causa est, quod, cum mersi in aqua degant, humorem cum cibo admittant, cumque ex-*

puant quamprimum necesse est; non enim in molendo commorari possunt, quando humor in ventrem interrumpit; idcirco omnes oeuit et frequentes undique suut; videlicet ut præ multitudine in minuta secent, quæ attritn subigere nequeunt. Adunci præterea sunt, quoniam robur fere totum piscium in dentibus situm est.

Decima quinta. Homines laborant morbis. ita et pisces; a pestilentia tamen immunes sunt. Ita Aristot. lib. 8. Histor. Animal. cap. 19. *Morbus*, ait, *pestilens nullus incidere piscibus universis videtur, etc. ægrotare tamen et ipsi putantur: et quidem piscatores pro morbi indicio capiant, cum aliquot extenuatos languentibus similes, et colore immutatos inter multos pingues ac validus ejusdem generis ceperint.* Addit idem paulo superius æstivos imbres commodiores esse piscibus, et hiemem sereniorem: *Ad summum prope dixerim*, inquit, *cum bene hominibus annus vedit; tunc et piscibus feliciter degere contingit.* Porro pisces cum ægrotant, apio viridi sanari tradit Plinius l. 20. c. 11. Idem magnum piscium in medicinis hominum esse usum docet l. 32. c. 4.

Decima sexta Pisces habent cor ejusque situm simillem homini. Audi Arist. lib. 3. de Part. Animal. c. 4. *Cor*, ait, *cæteris animalibus in medio pectore est. homini tantum paulo vergit ad lævam. ut ejus partis refrigerationem moderetur et compenset: omnium enim animalium maxime homo refrigeratam habet partem sinistram In piscibus etiam cor similem situm tenet. Solis his cordis mucro ad caput spectat, cum ea pars prior sit: eodem enim agitur motus* Rursum pisces generant ut homines; habent enim sexum distinctum, alii mares sunt, alii fœminæ; ac fœminarum ova non perficiuntur ad generationem sine mare. uti fit in gallinis et avibus, teste eodem Arist. l. 6. Histor. Anim. c. 11. et lib. 4. c. ult. ubi docet pisces fœminas majores esse maribus, sed ad cibum mares præstantiores esse fœminis; excepto siluro, asserit idem lib. 8. cap. 19.

Decimo septima. Piscium omne genus vorax et gulosum est, teste Aristot. lib. 3. de Part. Animal cap. 14. item prolificum et fœcundum, abundant enim humore: sic et homines in gulem et venerem propensi sunt. Rursum, piscibus *oculi sunt lubrici, propter circumfusi humoris crassamentum*, ait Aristot. lib. 2. cap. 13. sic et hominibus Unde multi merito gemunt, dicuntque illud Thren. 3. 51 *Oculus meus deprædatus est animam meam.* Et v. 48. *Divisiones aquarum deduxit oculus meus in contritione filiæ populi mei.*

Decima octavo. Pisces habent memoriam, et vitam agunt rationi humanæ vicinam. Id negarunt nonnulli; sed certissimum esse, et experientia se didicisse testatur S. August. lib. 3. de Genes ad lit. cap. 8. *Nam fons*, ait, *Bullensium regionam fere plenus est piscium. Solent autem homines desuper intuentes eis aliquid jacere, quod sibi vel prœripiant confluentes, vel inter se diripiant concertantes. Quo pastu assuefacti, deambulantibus super oram fontis hominibus, ipsi quoque cum eis congregatim natando eunt et redeunt, exspectantes ut aliquid jactent, quorum præsentiam sentiunt. Non ergo nulla memoria, vel sensus tardior animæ inest piscibus* Idipsum ego subinde in stagnis piscium expertus sum. Quocirca idem in Joann. tract. 123. *Viderunt*, ait, *prunas positos, et piscem superpositum, et panem. Piscis assus, Christus est passus. Ipse est panis, qui de cælo descendit. Pisces dicuntur homines.* Hinc prisci homines temperantes et casti vescebantur non carne, sed pisce, utpote digestu facili, et refrigerante tam calorem naturalem, quam æstum iræ ac libidinis; testis est Athen. de Cœnis sapientum lib. 3. 4. et 8. Vicissim. ut ait idem lib. 7. *Piscis quivis humano carne delectatur.* Augurium piscium recenset Plinius lib. 9. cap. 16. *Siculo*, ait, *bello ambulante in littore Augusto, piscis e mari ad pedes ejus exsiliit; quo argumento vates respondere; Neptunum patrem odoptontem eum sibi, Sexto Pompeio repudiato. Tanta erat navalis rei gloria, sub pedibus Cæsaris futuros, qui maria tempore illo tenerent.* Idem cap. 42. mira habet de astutia piscium, ut pinnæ, torpedinis, rhombi, pastinace, etc. Idem, cap. 53. refert quosdam pisces vixisse sexaginta annos, quæ est ætas hominum. Idem lib. 10. cap. 45. ait vitulos marinos multosque alios pisces cicurari et mitescere. Et c. 70. ait in piscinis Cæsaris quosdam per nomen evocatos illico adnatare. Idem lib. 9. c. 8 ex Mæcenate narrat delphinos e manu hominum vesci, pueros dorso excipere et vectare, eosque amare, adeo ut cum iis morientibus emoriantur.

Decima nona. S. August. in Psal. 64. *Mare*, inquit, *in figura dicitur sæculum hoc salsedine amarum, procellis turbulentum, ubi homines cupiditatibus perversis et pravis facti sunt velut pisces se invicem devorantes. Attendite mare malum, mare fluctibus sævum. Attendite quibus hominibus plenum sit. Quis optat hæreditatem, nisi morte alterius? Quis optat lucrum, nisi damno alterius? Quam multi aliorum dejectione cupiunt sublimari? Quam multi, ut emant, optant alios vendere res suas? Quomodo se invicem opprimunt, et qui possunt devorant? Et cum devoraverit unus piscis major minorem, devoratur et ipse a majore. O piscis male prædam vis de parvo, præda efficieris magno.*

Denique S Bernard. serm de B. Maria, pag. 394. triplicem assignat hominum piscinam et triplices pisces *Primum*, inquit, *diluvium est vitiorum, secundum tribulationum, tertium miseriæ et tenebrarum. Primum est peccati, secundum mundi, tertium inferni. Pisces primi sunt oblectamento, secundi iniqua tentamenta, tertii perpetua tormenta. Hinc in Evang. de bonis piscantibus, vitia calcantibus, tentamenta superantibus, æterna tormenta vitantibus, dicitur: Elegerunt bonos in vasis suis, malos autem foras miserunt.* Matth 13. v. 47. Unde liquet ipsos reprobos et damnatos esse pisces qui natant, jactantur et æstuant in stagno ardente igne et sulphure, Apocal. 21. 8. Longe major hominum pars, imo maxima, et pene innumera, in hoc stagno volutatur et ardet Eia, Domine, numquid facies homines quasi pisces maris? atque utinam essent pisces maris? utinam a ceto devorarentur! jam autem sunt pisces. imo folles et fomenta gehennæ, præda et laniena diaboli, imo multorum millium et millionum dæmonum: ubi vermis eorum non moritur, et ignis non exstinguitur. Eia, Domine, numquid sines ut dilatet infernus animam suam, et aperiat os suum absque ullo termino, ut absorbeat tot gentes et populos, quorum non est

numerus instar arenæ maris? Parce, Domine, parce creaturis tuis, quas ad tui imaginem creasti, quas quasi stellas cœlo destinasti, quas pretioso sanguine Unigeniti tui redemisti. Obstrue hoc immane os tartari, ne tot animas glutiat. Emitte spiritum tuum in nos, ut hujus flammantis stagni meditatione et horrore concussi peccata vitemus, concupiscentiæ resistamus, pœnitentiæ nos dedamus, ac vitam sanctam tamquam viam in cœlum capessamus; ut in illud transferri, ibique quasi pisces cœlestes in fluvio paradisi, Apocal. 22. 1. puta in te tuique visione, fruitione et gaudiis sempiternis, natare mereamur. Amen.

Et quasi reptile non habens principem.] Reptile est animal quod non incedit pedibus, sed ventre serpit repitque, uti faciunt serpentes, vermes, lumbrici, aut certe quod adeo exiguos habet pedes, ut iis non tam incedere, quam repere videatur, uti habet lacerta, mustela, mus, talpa, rana, etc. Hæc sunt reptilia terræ: nam reptilia maris et fluminum sunt pisces. Porro Propheta, ut Deo repræsentet hominum injurias, afflictiones et ærumnas, eos non tantum comparat piscibus, sed et reptilibus, quæ piscibus infirmiora sunt, et injuriæ magis obnoxia. Nam primo, pisces in maris vel fluminum vastitate aut profundo abscondere se possunt a piscatoribus et piscibus voracibus; at reptilia in terra degunt, et exigua habent antra, in quibus statim deprehenduntur et capiuntur; secundo, pisces multi, nimirum qui gregatim incedunt, uti haleces, delphini, mugiles, suum habent ducem, etsi sui similem, imbellem, invalidum et improvidum: at reptilia nullum habent ducem, sed solitario repunt, omniumque prædæ exponuntur; tertio, pisces nando hostem effugere, et quasi avolare possunt: at reptilia, quia repunt, tardigrada sunt adeoque fuga elabi nequeunt. Sensus ergo est, q. d. Cur permittis, o Domine, ut Judæi et gentes caleentur, proterantur et enecentur a Chaldæis, sicut reptilia (v. g. ranæ, lumbrici, limaces, quæ non habent principem qui eos ab injuria tueatur) calcantur et proteruntur a viatoribus, vel a reptilibus potentioribus, v. g. serpentibus. Hæc enim, inquit Theophilus, *ob naturæ suæ amaritiem, neque duces habent, ceu exortin mixturæ et societatis, et mutuo inter se odio sævientia. Nam animantia sub duce constituta mansuetiora sunt, contubernii et societatis amantem, ac gregis et armenti sequacem naturam et indolem per hoc indicantia.* Unde per hæc tropol. accipit homines brutos et mutos, feros et serpentinos, qui in sese invicem grassantur.

Tropol. rursum vide hic quam misera sit hominum conditio: homines enim sunt quasi reptilia. Unde Jesbaam, id est, sedens in cathedra, primus fortium Davidis, vocatur: *Tenerrimus ligni vermiculus*, 2. Reg. 23. 8. Idque primo, quia homo dum nascitur, est quasi reptile; manibus enim et pedibus repit super terram. Hinc illud ænigma sphyngis de homine: *Mane quadrupes, meridie bipes, vesperi tripes.* Homo enim mane, id est in infantia dum nascitur, quasi quadrupes manibus et pedibus innititur: deinde in juventute incedit bipes: vespere, id est in senio, graditur tripes: quia præter binos pedes adsciscit tertium; puta scipionem cui insistit.

Secundo, quia plerique homines manibus, pedibus totoque corpore, quin et mente repunt in terra: nam nil cogitent nisi terrena, omnis eorum labor et occupatio est in terra, multi quoque in ventrem projecti, nil nisi eum terrenis deliciis implere et farcire satagunt.

Tertio, quod proprie hic spectat Propheta, quia homines, æque ac reptilia, potentiorum injuriæ et prædæ expositi sunt. Turcæ, Tartari, Indique reges educunt in aciem trecenta et quingenta hominum millia, eaque hostibus instar pulicum pro se mactanda objiciunt. Annon hi sunt reptilia coram suis regibus, æque ac coram hostibus? Servi et mancipia ad aurifodinas et metalla damnati; coloni agris herorum colendis addicti; servi et opifices terrenis vilibusque dominorum imperiis et ministeriis deputati, nonne sunt quasi reptilia terræ?

Denique Guavara probabiliter per reptile accipit pisces maris, qui non habent principem, scilicet potentem eos tutantem, et a rapinis vindicantem, ut sit epanaphora Prophetæ usitata: nam sequentia omnia spectant pisces, et piscatorem cui hic comparat Nabuchodonosorem. Sic pisces vocantur *reptilia*, Psalm. 103. 25. *Hoc mare magnum et spatiosum manibus; illic reptilia quorum non est numerus.* Sic sensus erit, q. d. Itane, Domine, nos fideles barbaro Chaldæo quasi pisces, qui non sunt nisi vilia et misera reptilia maris, expiscandos et devorandos trades? Itane nos, qui sumus tuum peculium tuaque hæreditas, immani tyranno quasi lautum piscium epulum objicies? Itane Israelem dilectum tuum, ferissimæ huic bestiæ glutiendum appones, ut eam tam pretiosa esca sagines? Absit, Domine, absit. Sic Pii II Pontificis gnome erat: *Litigatores sunt aves, forum area, judex rete, advocati aucupes. Quocirca dignitatibus viri dandi sunt, non dignitates hominibus. Grave est Pontificis onus; sed beatus, qui id bene fert.*

15. Totum.] puta totam piscium prædam, totum piscabile, nimirum omnes pisces, hoc est, omnes gentes expiscatus est magnus hic piscator, scilicet Nabuchodonosor suo hamo, sagena et reti. Vox *totum* notat insatiabilem ejus avaritiam et rapacitatem, ob quam dum totum rapuit, totum perdidit, juxta illud S. Cypriani, l. 5 ep. 2. *Dum insatiabiles multum volumus, totum perdimus.* Et illud: *Camelus desiderans cornua, etiam aures perdidit.* Verissimum est ergo illud paradoxum: *In dubiis, dimidium plus est toto.* De quo Hesiodus: *Stolidi*, ait, *ignorant quanto plus dimidium sit toto.* Fit enim sæpe ut qui plus cupide appetit, etiam id quod habet amittat. Videre id est in litigantibus, qui dum totum cupiunt, sæpe totum perdunt, vel per sententiam judicis, vel per immanes sumptus quos in litem insumunt, juxta illud Eccl. 4. 6. *Melior est pugillus cum requie, quam plena utraque manus cum labore et afflictione animi.* Et illud Prov. 15. 16. *Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri magni et insatiabiles.* Et cap. 16. 8. *Melius est parum cum justitia, quam multi fructus cum iniquitate.* Et Eccli. 14. 9. *Insatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis: non satiabitur donec consumat arefaciens animam suam.* Vere Philosophus: *Omnis virtus est mediocritas.* Et dives est, animus suis contentus, sibique sufficiens: pauper, qui plura cupit. Pittacus, cum Mitylenæi ei multa offerrent, pauca tantum accepit, dicens: *Parva munera sunt divina, quibus nemo invidet: locupletia, solent non esse propria.* Ita Probus in Thrasybulo.

In hamo sublevavit.] Hamus est instrumentum a-

duncum cui esca appenditur; quam dum glutiunt pisces, unco se induunt et infigunt, itaque hamo a piscatore ducuntur et extrahuntur. Unde hamata munera vocantur, quæ ita dantur, ut majora ad se alliciant, et, ut vulgo dicitur: Pisciculo piscem capiunt; dant enim parva, ut magna recipiant. Sagena est rete, sed minus, v. g. quod unus piscator utraque manu expandere, ac rursum elevare et attrahere potest. Rete est majus. Quare per hamum, sagenam et rete significatur instrumentum piscationis parvum, majus et maximum. Per omnia hæc intelligit vires et copias Nabuchodonosoris, quibus gentes capiebat et quasi expiscabatur. Totus enim ejus exercitus erat primo, quasi hamus unus in manu Nabuchodonosoris, utpote totus ab eo dependens, in ejusque potestate et manu positus; idem tamen ob innumeros milites, cohortes et turmas, erat quasi ingens sagena et rete, ex plurimis filis et ocellis contextum. Secundo, quia ipse parvas urbes parvis copiis quasi hamo, magnas magnis quasi sagena et reti capiebat. Ita S. Hier. Tertio, per hæc tria alludit ad tres expeditiones, quas in Judæam fecit Nabuchodonosor. Nam primo, anno regni sui 3. invasit eam; sed paucos, puta Danielem cum sociis, abduxit; Daniel. 1. 1. tunc ergo quasi hamo piscatus est. Secundo, anno regni sui 8. rediit, et Joakim regem occidit, filiumque ejus Joachin, sive Jechoniam cum multis aliis captivos in Babylonem abduxit: hæc ergo fuit piscatio per sagenam. Tertio, anno regni sui 18. Jerusalem cepit et evertit, Sedeciam regem excoculavit, filios ejus aliosque principes occidit, cæteros omnes in Babylonem transtulit, 4. Reg. 25. Hæc ergo piscatio fuit per rete, quo uti totam Judæam, ita et reliquas gentes conclusit, everrit, comprehendit. Denique Ribera per hamum accipit dolos et technas, per sagenas et retia apertam violentiam Nabuchodonosoris. Hamus enim, utpote exiguus, occultior est retibus, et occultius piscem expiscatur.

Nota. Sagene Græcis est genus retis piscatorii: Latini *verriculum* vocant, eo quod pisces e mari vel flumine quasi everrat, et in se, sui scilicet angulum, congreget, de quo Manilius l. 5.

Excipitur vasta circumvallata sagena.

Unde explicans subdit: *Et congregavit in rete suum.* Dum enim sagena a piscatoribus per mare vel fluvium trahitur, illudque verrit, pisces eam fugientes congregantur in retis arctata et angulata, certis locis disposita, ad quæ eos propellit sagena. Per hamum ergo, sagenam et rete, quibus piscatores impediunt et illaqueant pisces, significat omnes artes, copias et machinas, tum minores, tum majores, quibus Nabuchodonosor usus est ad debellandas et capiendas omnes gentes. Unde Delrio, adagio 1000. Hamo, inquit, sigillatim captis oppidis videntur cives sublevari, sagena vero attrahi simul tota gens in captivitatem abducta. Secundo, per hamum, utpote parvum et occultum, accipi possunt ejus technæ, doli et strategemata; per sagenam et rete publicum, aperta vis et prælia. Tertio, alii per sagenam et rete accipiunt idola, puta Belum, cui victorias suas adscribebat Chaldæus. Unde subdit: *Propterea immolabit sagenæ suæ, et sacrificabit reti suo*, puta Belo. Ita Remig. et Lyran. Quarto, S. Hier. et Remig. ita hæc tria discriminant: *Ut piscator quod hamo non potuit, reti comprehendat, et quod evaserit rete, sagenis latioribus circumdetur; ita Nabuchodonosor quod minoribus copiis vincere non potuit, majoribus debellavit, adeo ut cuncta vastarit, et universum hominum genus prædam fecerit.* Paulo aliter Chaldæus: *Omnes*, inquit, *similes sunt piscatori, qui cum ceperit piscem, hamo colligit eum in sagena sua, et projicit eum in rete suum.* Apposite Nabuchodonosorem comparat piscatori, quia ipse regnabat in Babylone, quæ adjacet Tigri et Euphrati: exercitum ejus sagenæ, quia Judæos et gentes quasi pisces circumdedit, everrit et cepit. Præclare Sapiens Eccl. 9. 12. *Nescit*, inquit, *homo finem suum; sed sicut pisces capiuntur hamo, et sicut aves laqueo comprehenduntur: sic capiuntur homines tempore malo, cum eis extemplo supervenerit.*

16. Propterea immolabit sagenæ suæ.] Per sagenam S. Hier. et alii intelligunt deam Chaldæorum, cui ipsi victorias suas acceptas ferebant, eique in gratiarum actionem immolabant: deum autem hunc esse Belum. Guevara vero censet deam hanc esse Dercetem, Semiramidis reginæ matrem, quam Syri fabulantur in piscem esse conversam: quocirca eam pingebant facie mulieris, quoad cætera effigie piscis, eique insigne templum ad Ascalonem juxta lacum piscibus plenum statuerunt. Hanc proinde Plinius Atargatim prodigiosam vocavit; erat enim monstrum conflatum ex muliere et pisce. Athenæus auctor est Atargatim syriaca dictam ab *ator*, id est sine, et *gatis*, id est piscis, q. d. Sine piscibus; eo quod piscium abstinentia coleretur. Sunt qui putant Dagon deum Palæstinorum, de quo 1. Reg. 5. 4. eumdem esse cum Dercete; nam Dagon hebr. piscem significat, et piscis formam habebat. Ita ex Diodoro, Xenophonte, Plinio, Cicerone, et Ovidio Guevara qui proinde censet hic esse metonymiam; nam sagenam ac rete pro piscibus usurpari. Cujusmodi est illud Virgilii: *Nunc pateros libate Jovi*, id est vinum contentum in pateris. Porro piscem, puta Derectem, præ aliis Chaldæorum diis hic nominari hac ratione, q. d. Nabuchodonosor suas victorias acceptas referet, non tantum regi Belo, sed et mutis piscibus (puta Derceti) eisque sacrificabit, quod quem stultum sit, quis non videt? Quomodo enim pisces imbelles alios defendant, qui se a piscatoribus defendere nequeunt, quin quoties libuerit, eorum sagena et reti capiantur? Vide ergo, o Domine, hanc ejus stolidam impietatem, ac tuæ injuriæ et divinitatis zelotes eam ulciscere, nosque tibi devotos e manibus et unguibus ejus libera. Hæc Guevara. Verum quia Dercete erat Syrorum dea, non Chaldæorum (horum enim idolum erat Bel) et quia sagenam hanc explicans Propheta subdit: *Propter hoc ergo expandit sagenam suam*; non autem expandit deam suam, sed suas copias: hinc melius magisque genuine per sagenem accipias industriam militarem, arma, vires et exercitus Nabuchodonosoris, quibus ipse acceptas ferebat suas victorias, q. d. Mea virtute bellica tot peperi triumphos; illa ergo mihi Deus est, alium non agnosco. Unde Chald. vertit: *Propterea sacrificat armis suis, et adolet aromata retiaculo suo.* Sic Mezentius ait apud Virg. 10. Æneid.

Dextra mihi Deus, et telum quod missile libro.

Tales etiamnum videmus principes politicos et atheos. Et Antiochus, vel potius Antichristus, colet Deum Maozim, id est fortitudinem, puta vires suas bellicas,

Daniel. 11. 38. Ita Ribera, Emmanuel Sà, Mariana et alii. Aliter hæc explicat Joañ. Alba Electorum, c. 65. nimirum: *Sagenæ suæ, et reti suo*, inquit, positum est pro, *de sagena sua, et de reti sua*, q. d. Immolat, scilicet diis suis, illis offert sacrificia de sagena et reti sua, id est, de spoliis gentium, quas expiscatus est, id est, vastavit et spoliavit. Verum hic multa supplendo evertit versionem Vulgatam: immolare enim rati est reti ipsi sacrificare, non diis de roti. Quis enim aliter hanc phrasin intelligat?

QUIA IN IPSIS INCRASSATA EST PARS EJUS,] q. d. Pingues lautasque epulas, scilicet omnium gentium selectas opes, quasi partem sortemque suam, sibi hac sua sagena et reti comparavit. Unde iis inescatus, non cessat eam ulterius semper expandere, ut plura regna capiat, et imperium suum longe lateque propaget. Hoc est quod ait: *Et cibus ejus electus*: Tropolog. S. Theophilus Alexand. epist. 2. Paschali: *Cibus*, inquit, *diaboli, negatores Dei sunt, Habacuc loquente, Escæ ejus electæ: cibus autem omnium impiorum exsecrabilis ipse diabolus, Prophetæ vaticinio concrepante: Dedisti eum escam populis Æthiopum.*

Nota: Caute hic sub finem capitis legendus est S. Hieron. videtur enim negare Deum habere cognitionem et providentiam piscium, culicum et rerum minutarum; qui est error manifestus: Deus enim curat et pascit passeres, lilia, fœnum, etc. uti ait Christus Matth. 6. 26. et 30. et Matth. 10. 29. Quare ab eo purgandus est S. Hieron. duplici titulo: priore, quod loquatur de cognitione non qualibet, sed ea dumtaxat, quam Deus de novo, navis piscibus et culicibus nascentibus, acquirat, uti nos acquirimus. Hæc enim temporalis est; unde non est in Deo: Deus enim ab æterno, simul et semel omnia futura cognovit. Posteriore, quod velit dicere Deum ex parte effectus non tantam habere providentiam et curam piscium, quantam habet hominum, quibus majora dat auxilia et beneficia, ac præsertim majorem constituit custodiam Angelorum: quisque enim homo habet Angelum custodem, non autem quilibet piscis. Id velle S. Hieronymum colligitur ex ipsis ejus verbis, dum ait: *Cæterum absurdum est ad hoc Dei deducere majestatem, ut sciat* (ut scilicet experienda et numeranda discat, quasi ante nescisset; hoc enim dedecet ejus majestatem: nam alioqui omnis scientia æterna eum maxime decet, illique est propria: aut potius, *ut sciat*, id est, ut scire curet et satagat, ut peculiari intuitu advertat, ut scientiam oculumque suum attentus et sollicitus iis affigat, sicut affigit homini) *per momenta singula, quot nascantur culices, quotve moriantur, quæ cimicum, et pulicum, et muscarum in terra sit multitudo, quanti pisces in aqua natent, et qui de minoribus majorum prædæ cedere debeant. Non simus tam fatui adulatores Dei, ut, dum potentiam ejus ad ima detrahimus, in nos ipsos injuriosi simus; eamdem rationabilium quam irrationabilium providentiam esse dicentes. Ex quo liber illi apocryphus stultitiæ condemnandus est, in quo scriptum est, quemdam Angelum, nomine Tyri, præesse reptilibus; et in hanc similitudinem piscibus quoque, et arboribus, et bestiis universis proprios in custodiam Angelos assignatos.* Ecce hoc est quod intendit S. Hieron. scilicet singulos pisces non habere Angelos custodes, aliaque singularia Dei auxilia, quæ habent homines; quo sensu dixit Apostolus 1. Corinth. 9. 9. *Numquid de bobus cura est Deo?* Nam alioqui generalem Dei scientiam et providentiam se extendere ad pisces omnesque creaturas, etiam minutissimas, paulo ante diserte astruit S. Hieronym. uti et in cap. 10. S. Matth. explicans illud: *Nonne duo passeres asse veneunt, et unus ex illis non cadit super terram sine Patre vestro? Est sensus*, inquit, *si parva animalia et vilia absque Deo auctore non decidunt, et in omnibus est providentia, et quæ in his peritura sunt, sine Dei voluntate non pereunt; vos qui æterni estis, non debetis timere quod absque Dei vivatis providentia.* Tantum ergo hic negat S. Hieron. scientiam et providentiam muscarum et piscium in Deo de novo acquisitam, aut potius tam singularem quam habet de hominibus, quasi singulis momentis occupari debeat Deus in pervestigandis, curandis, alendis muscis et piscibus; sicut pastor occupatur in lustrandis et pascendis suis ovibus. Hæc enim scientia et cura indigna est Deo; perinde ac Domitiano Imp. indignum fuit occupari per horas integras numerandis et captandis muscis, neglectis rebus Imperii. Unde proverbium: *Ne musca quidem*, teste Suetonio in ejus Vita. Sufficit enim ad hæc curanda generalis Dei providentia, conservando scilicet et continuando cursui universi et naturæ primitus ab eo institutæ; ex eo enim sequitur culicum numerus et series.

17. PROPTEREA HOC ERGO EXPANDIT SAGENAM SUAM.] Chald. *Numquid* (hebraice enim est *he* interrogativum) *propterea mittet exercitus suos* (hi ergo sunt ejus sagena) *ut perpetuo consumat gentes, idque sine ulla misericordia?* q. d. Omnino eas mittet, ita S. Hieron. Theodor. Theoph. Remig. Albert. et Hugo. Aliter Clarius, Vatabl. et Arias q. d. Numquid quia istas expilationes et victorias tribuit viribus suis, permittendus est a te, o Domine, pergere in hac sua superbia, et expilatione ac strage gentium? q. d. Minime tempus est ut eum deprimas, coerceas et castiges.

Nota: Pro *expandit* hebr. est יריק *iaric*, id est, *evacuabit*. Solent enim piscatores retia piscibus plena evacuare, ac deinde ea rursum ad captura expandere. Ita Nabuchodonosor, unam urbem gentemque debellans, ejus opes evacuabat mittebatque Babylonem; ac rursum aliam gentem suo exercitu invadebat, eamdem simili modo evacuaturus et expiscaturus, id est expilaturus. Est ergo metalepsis: ex antecedenti enim intelligitur consequens, puta ex evacuatione expansio, ex spoliatione unius gentis invasio et spolium alterius.

Moraliter disce hic quanta sit vis ambitionis et avaritiæ: hæc enim tyrannos in tot rapinas et prælia impulit. Præclare Seneca epist. 94. sub finem: *Agebat*, ait, *infelicem Alexandrum furor aliena devastandi, et ad ignota mittebat. An tu putas sanum, quia Greciæ primum cladibus, in qua eruditus est, incipit, qui quod cuique optimum est, eripuit? Lacedæmona servire jubet, Athenas tacere. Non contentus tot civitatum strage, quas aut vicerat Philippus, aut emerat, alias alio loco projicit, et tota orbe arma circumfert: nec subsistit umquam lasso crudelitas; immanium ferarum modo, quæ plus quam exigit fames, mordent. Jam in unum regnum multa regna conjecit; jam Græci Persæque eumdem timent; jam etiam a Dario liberæ nationes jugum ac-*

cipiunt. Idem tamen ultra Oceanum solemque indignatur ab Herculis Liberique vestigiis victoriam flectere; ipsi naturæ vim parat. Non ille ire vult, sed non potest stare: non aliter quam in præceps dejecta pondera, quibus eundi finis est, jacuisse. Deinde ab Alexandro transit ad Pompejum, Cæsarem et Marium: *Nec Cneio quidem Pompeio externa aut interna bella aut domestica, virtus aut ratio suadebat; sed insanus amore magnitudinis falsæ, modo in Hispaniam et Sertoriana arma, modo ad colligendos piratas, ac maria pacanda vadebat. Hæ prætexebantur causæ, ad continuandam potentiam. Quid illum in Africam? quid in Septemtrionem? quid in Mithridatem et Armeniam, et omnes Asiæ angulos traxit? Infinita scilicet cupido crescendi, cum sibi uni parum magnus videretur. Quid C. Cæsarem in sua fata pariter ac publica immisit? gloria et ambitio, et nullus supra cæteros eminendi modus. Unum ante se ferre non potuit, cum Resp. supra se duos ferret. Quid tu C. Marium semel consulem (unum enim consulatum accepit, cæteros rapuit) cum Theutonos Cimbrosque concideret, cum Jugurtham per Africæ deserta sequeretur, tot pericula putas appetisse, virtutis instinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Isti cum omnia concuterent, concutiebantur turbinum more, qui rapta convolvunt, sed ipsi ante volvuntur, et ob hoc majore impetu incurrunt, quia nullum illis sui regimen est. Ideoque cum multis fuerint mali pestiferam illam vim, qua plerisque nocuerunt, ipsi quoque sentiunt. Non est quod credas quemquam fieri aliena infelicitate felicem.*

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Habacuc, cap. præcedenti, audiens a Deo Chaldæos excisuros Jerusalem ob ejus scelera, indoluit, excidiumque deprecatus est v. 12. conquerens non decere ut fidelibus dominentur infideles, eosque disperdant. Hic querelæ ejus occurrit Deus, dans novum lætumque oraculum de Chaldæorum excidio. Respondet ergo se Chaldæos, postquam per eos punierit Judæos aliasque gentes, illico perditurum, ac puniturum eorum tyrannidem, quam in populum Dei exercuerunt. Unde v. 6. pangens Nabuchodonosori carmen lugubre, multiplex væ ejus arrogantiæ, avaritiæ et rapinis intentat. Denique v. 18. docet eum frustra in suo Deo Belo confidere, cum is non sit nisi simulacrum mutum, pictum et fictum: Dominus autem, inquit, in templo sancto suo, sileat a facie ejus omnis terra.

1 Super custodiam meam stabo, et figam gradum super munitionem: et contemplabor, ut vi-
deam quid dicatur mihi et quid respondeam ad arguentem me. 2. Et respondit mihi Do-
minus, et dixit: Scribe visum, et explana eum super tabulas, ut percurrat qui legerit eum.
3. Quia adhuc visus procul, et apparebit in finem, et non mentietur; si moram fecerit, exspecta
illum, quia veniens veniet, et non tardabit. 4. Ecce qui incredulus est, non erit recta anima ejus
in semetipso: justus autem in fide sua vivet. 5. Et quomodo vinum potantem decipit: sic erit vir
superbus, et non decorabitur: qui dilatavit quasi infernus animam suam: et ipse quasi mors, et
non adimpletur: et congregabit ad se omnes gentes, et coacervabit ad se omnes populos. 6. Num-
quid non omnes isti super eum parabolam sument, et loquelam ænigmatum ejus; et dicetur: Væ
ei qui multiplicat non sua? usquequo et aggravat contra se densum lutum? 7. Numquid non re-
pente consurgent qui mordeant te: et suscitabuntur lacerantes te, et eris in rapinam eis? 8. Quia
tu spoliasti gentes multas, spoliabunt te omnes qui reliqui fuerint de populis, propter sanguinem
hominis, et iniquitatem terræ civitatis, et omnium habitantium in ea. 9. Væ qui congregat ava-
ritiam malam domui suæ, ut sit in excelso nidus ejus, et liberari se putat de manu mali! 10. Co-
gitasti confusionem domui tuæ, concidisti populos multos, et peccavit anima tua. 11. Quia lapis
de pariete clamabit: et lignum, quod inter juncturas ædificiorum est, respondebit: 12. Væ qui
ædificat civitatem in sanguinibus, et præparat urbem in iniquitate! 13. Numquid non hæc sunt
a Domino exercituum? Laborabunt enim populi in multo igne, et gentes in vacuum, et deficient.
14. Quia replebitur terra, ut cognoscant gloriam Domini, quasi aquæ operientes mare. 15. Væ

qui potum dat amico suo, mittens fel suum, et inebrians ut aspiciat nuditatem ejus! 16. Repletus es ignominia pro gloria: bibe tu quoque, et consopire: circumdabit te calix dexteræ Domini, et vomitus ignominiæ super gloriam tuam. 17. Quia iniquitas Libani operiet te, et vastitas animalium deterrebit eos de sanguinibus hominum, et iniquitate terræ, et civitatis, et omnium habitantium in ea. 18. Quid prodest sculptile, quia sculpsit illud fictor suus, conflatile, et imaginem falsam? quia speravit in figmento fictor ejus, ut faceret simulacra muta. 19. Væ qui dicit ligno: Expergiscere: Surge, lapidi taceuti: numquid ipse docere poterit? Ecce iste coopertus est auro et argento: et omnis spiritus non est in visceribus ejus. 20. Dominus autem in templo sancto suo: sileat a facie ejus omnis terra.

1. SUPER CUSTODIAM MEAM STABO.] Symmachus: *Quasi custos super speculam stabo;* Chald. *Super vigiliam meam sto paratus*, q. d. Ego quasi excubitor, stabo vigil in excubiis meis, nimirum: *Figam gradum super munitionem meam;* hoc enim idem est quod: *Super custodiam meam stabo*. Pro *munitionem* hebr. est מצור *motsor*, quod Theodotion vertit, *gyrum;* Aquila, *circuitum;* Symmachus, *conclusum;* Sept. *petram;* quæ omnia eodem recidunt. *Matsor* enim proprie significat arcem, vel locum natura arteve munitum, murisque per gyrum cinctum: et conclusum, in quo milites excubant, in turriculis, vel propugnaculis, ne hostis in ea irrepat et occupet. Est metaphora a militibus et vigilibus qui in statione sua excubant: ut partem munitionis vel mœnium sibi commissam vigilanter et attente custodiant, q. d. Ego Habacuc strenuus ero et attentus in officio meo, perinde ac si mihi commissa esset munitio aliqua servanda; instar excubitoris in statione mea, nota in circulo excubiarum mearum, vigil consistam, ut inde specuier oculis, et auribus attendam quid querelæ meæ et deprecationi de Chaldæorum in Judæos tyrannide, sive per visum, sive per vocem respondeat Deus. Unde S. Hieron. sic explicat: *Stabo*, inquit, *in specula meo, id est, in prophetiæ meæ sublimitate, et videbo, post captivitatem populi, et eversionem civitatis et templi, et deinceps, quid sequatur; vel certe ita: Custodiam omni diligentia cor meum, et stabo super Christum petram*. Sed hoc posterius mysticum est, non litterale. Denique Arabicus vertit: *Stabo, et gradatim incedam super saxum*, uti faciunt excubitores, ut pellant frigus, et tempus fallant.

Mystice, *custodia* primo, est secretum et secessus, in quo animæ silenti et collectæ loquitur Deus. Audi Cyrillum: *In exercitatione et consuetudine mea excubabo, animum rursum purgabo, curis mundanis exsolvam, sursum quodammodo volabo; ut in petram, hoc est, in stabilitatem quamdam, et velut in sublimi sitam securitatem cogitationum. Illic ceu ex jugo montis speculabor per intellectum, quæ Deus mihi locutus fuerit.* Et S. Bernard. Homil. in hæc verba Habacuc: *Et nos ergo fratres, obsecro, super custodiam nostram stemus, quoniam tempus militiæ est. Neque in sterquilinio hujus miseri corporis, sed in corde, ubi Christus habitat; in judicio et consilio rationis sit conversatio nostra: ita sane ut non in ipsa habeamus fiduciam, aut fragili innitamur custodiæ; sed figamus gradum in munitione firmissimæ petræ, Christo totis viribus innitentes, sicut scriptum est: Qui statuit supra petram pedes meos, et direxit gressus meos.*

Secundo, *custodia* est status, gradus et officium, in quo vel per *se*, vel per Superiores nos posuit Deus, ut eum custodiamus et exerceamus. Ibi loquitur, ibi operatur: extra eum silet et quiescit. Qui ergo vult Deum audire, in statu suo maneat, alium non ambiat: officium, in quo eum posuit obedientia, non deserat; sed strenue et constanter illud obeat. Ita Sanchez.

ET QUID RESPONDEAM AD ARGUENTEM, id est arguenti, ME.] Ex Hebræo sic primo, vertunt Theodor. Theophil. Pagnin. et Vatabl. *Et quid respondeam ad disceptationem meam*, vel *ad argumentum meum: meum* id est, mihi propositum ab improbis, qui putant Deum non habere curam rerum humanarum, eo quod prosperet et fortunet impios, q. d. Exspectabo responsum Dei, ut ex eo respondeam improbis, qui ejus providentiam suo hoc argumento impugnant et accusant.

Secundo, Chald. sic vertit: *Quid respondebitur ad deprecationem meam*. Unde a Castro sic exponit, q. d. Ut audiam quid respondeat Deus ad meam humilem et mitem expostulationem, seu argumentationem et ex anima sincero prodeuntem correptionem. Verum Hebr. Septuag. et Noster. habent: *Quid respondeam*, scilicet ego, non *quid respondeat*, scilicet Deus.

Tertio et genuine, Noster vertit: *Quid respondeam ad arguentem me*, hoc est quid respondeam Deo, qui ut præsagit mihi animus, me arguet, quod questus sum de ejus providentia, qua sinit impios Chaldæos vastare Jerusalem. Sed ego illico cogitabo quid Deo arguenti respondeam et replicem. Unde Hebr. est: *Quid respondeam correptioni*, vel *redargutioni meæ*, q. d. Scio quod Deus meam libertatem redarguet; sed ego redargutioni huic meæ modeste replicabo quod mens suggeret: gestit enim animus dolens et æger de hoc impiorum felicitate disserere et disputare. Simili modo Job afflictus disputavit cum Deo, cap. 13. 3. Sicut ergo miles et excubitor, obsessus ab hoste, cum eo de munitionis deditione disputat argumentis, vel verborum et rationum, vel verberum et telorum; ita Philosophus et Theologus argumentans et disputans cum altero de aliqua quæstione, v. g. de Dei providentia, de impiorum felicitate, etc. intendit et excubat ut audiat, quid suo argumento ab eo qui thesin defendit, respondeatur; ut illico responsionem ejus novo argumento impugnet. Ardet enim ejus animus ad disserendum, et ad confligendum argumentis, non bellicis, sed scholasticis. Ita ardet hic Propheta disserere cum Deo, eique arguenti replicare. Ita S. Hieron. Albertus et Lyranus. Porro notat S. Hieron. aitque: *Eleganter autem, et mira sensu humanam*

describit impatientiam, quam in disceptationibus semper habere consuevimus, ut antequam nobis ex adverso aliquis respondeat, et sciamus in quo nos arguerit, ad respondendum paremur. Ex quo ostenditur responsionem non rationis esse, sed contentionis. Si enim esset ratio, responsio debuerat, expectari et sic videri, utrum respondere deberet an consentire rationabili responsioni. Quare Deus benignissimus, molli et consolatoria sua responsione, frangit hunc Prophetæ disputandi ordorem, adeo ut ipse, eo partim confusus, partim consolatione plenus, non habeat quod replicet, sed obmutescat, imo cap. seq. in hymnum et doxologiam Dei erumpat.

2. SCRIBE VISUM,] id est rem visam, puta prævisam prophetiam, quam tibi nunc revelo et ostendo de Chaldæorum interitu, et Judæorum e Babylone liberatione. Scribe, inquam, tum pro præsentibus, tum potius pro posteris, quos hæc res tanget: illi enim ituri sunt in Babylonem, indeque rediturl: ut ex hoc tuo oraculo id resciant, indeque consolationem et certam reditus spem concipiant: ideoque ut omnibus hoc innotescat, jubeo illud scribi, non in libro, qui claudi et seponi solet; sed in tabulis opertis et expansis, quæ publice cuilibet ad legendum proponuntur. Unde subdit: EXPLANA EUM (scilicet *visum*) SUPER TABULAS, UT PERCURRAT, QUI LEGERIT EUM,] ut scilicet legens cum facillime percurrere et perlegere possit; Vatabl. *Clare explica eam* (visionem) *in tabulis, ut festinato et expedite pergat, qui eam legerit;* Septuag. *Scribe visionem manifeste in buxum, ut currat qui legit ea.* Olim enim nau erat cognitio nec usus chartæ vel pergameni; sed scribebant in tabulis ligneis, præsertim e buxo, quia buxus mollis est, et facile characteres recipit. Ægyptii deinde tempore Alexandri Magni scribere cœperunt, teste Plinio lib. 13. cap. 11. in tabulis, vel phylluris arboris, quæ ibi frequens est vocaturque *papyrus*; indeque charta nostra quæ fit a linteis contusis (quia eumdem, imo commodiorem scribendi usum præbet) vocatur *papyrus*: nam papyro veterum successit, uti dixi Exodi 2. 5. Porro in hisce tabulis scribebant, vel nudis, vel cera obductis. In nudis incidebant characteres. Ita Beda in Collectaneis et floribus, ait titulum crucis Christi buxo fuisse inscriptum; itaque revera esse meis oculis conspexi. Vidi enim sæpius titulum crucis, qui a S. Helena Hierosolymis Romam translatus, repositus est in Ecclesia S. Crucis in Jerusalem. Titulus hic est tabella lignea, in qua nuda incisæ sunt litteræ, quæ quia tabulæ sunt coneolores, et quia vetustate extritæ, hinc clare discerni legique nequeunt: unde in alia tabella eædem a Romanis olim descriptæ et expressæ sunt, ut legi possint. Sæpius tamen tabulas has cera obducebant, ac stylo in cera complanata scribebant. Unde Propertius:

> Non illas fixum charas effecerat aurum,
> Vulgari buxo sordida cera fuit.

Hisce stylis pueri et discipuli S. Cassiani Martyris, ipsum præceptorem suum, longa et horrenda morte enecarunt. uti legimus in ejus Vita. Plura de hoc re vide apud Guevaram.

3. QUIA ADHUC VISUS PROCUL.] Hebr. *Quia adhuc visio in tempus.* Dat causam Deus cur jubeat hunc visum, di est visionem, in tabulis scribi: *Quia*, inquit, *procul est*, q. d. Post multa tempora eveniet. Scribe ergo eam ad memoriam, ut posteri eam legentes ejus expletionem fidenter exspectant: quia esto differatur, certo tamen *apparebit in finem*, hebr. יפח iapheach, id est afflabit, aspirabit, anhelabit, festinabit ad finem, ut scilicet cito finiatur et compleatur, per rei prophetatæ eventum, existentiam et apparitionem, se ostendet in fine, id est, tandem tempore a Deo præstituto adveniente, reipsa explebitur.

Quæras: Quis hic visus? quæ prophetia? quem tangit, de quo agit? Aliqui putant ad litteram hic esse prophetiam de Christo, q. d. Veniet Christus, qui in die judicii injuriantes Chaldæos puniet et damnabit; fideles vero injuriam passos æterna gloria remunerabit. Ita S. Hieron. Theophil. Remig. Rupertus, Clarius et Ribera. Probant, quia S. Paulus citans hunc locum, eum intelligit de Christo, Rom. 1. 17. et Hebr. 10. 38. Verum dico prophetiam hanc ad litteram loqui de Nabuchodonosoris et Babylonici imperii eversione per Cyrum, ac Judæorum e Babylone liberatione. Id ita esse patet ex antecedentibus et sequentibus. Respondet enim Deus Prophetæ querelæ de Chaldæorum in Judæos tyrannide, et prosperitate; eumque consolatur, promittens celerem ejus finem, quem proinde ipse e suo prophetiæ specula, quasi excubitor prospectat et prænuntiat. Ita Cyrill. Theodor. Albert. Arias, Vatabl. et a Castro. Allegor. tamen loquitur de adventu Christi, qui mysticam Babylonem, id est, regnum diaboli confusione plenum, evertens, ex eo veros spirituales Israelitas, id est, fideles et Christianos, eruit in primo suo adventu in carnem; et complete eosdem eruet in secundo suo adventu in judicium. Id potest ex eo quod Apostolus locis jam citatis hæc accipiat de Christo. Idem innuit τὸ *veniens veniet*. Solet enim Christus, qui venturus est, a Prophetis dici ὁ ἐρχόμενος, id est veniens, ut vertunt Septuag.

SI MORAM FECERIT EXSPECTA ILLUM, scilicet visum, id est, visionem et prophetiam: QUIA VENIENS VENIET, quia certo implebitur, ET NON TARDABIT,] ultra tempus suum sibique a Deo præstitutum, licet Judæis afflictis et impatientibus tardare videatur: captivis enim in Babylone mora 70 annorum videbatur longissima et tardissima: Hæc ergo mora Judæis erat prolixa et sera; Deo vero erat exigua et velox: mille enim anni in conspectu ejus, sunt quasi dies hesterna quæ pertransiit. Aliter Sanchez, q. d. *Exspecta illum*, hoc est, tine Nabuchodonosorem, qui brevi veniet puniturus improbos Judæos, qui, ut tu, o Habacuc, quereris, violenter opprimunt pauperes. Nabuchodonosor enim ulciscens oppressionem pauperum, fuit typus Christi, æque ac Cyrus ulciscens impios Chaldæos qui opprimebant Judæos. Sic exspectare, non desiderare, sed timere significat. Psalm. 68. vers. 21. *Improperium exspectavit cor meum et miseriam.* Et Æneid. 1.

> At sperate Deos memores fandi atque nefandi.

Sperate, id est timete. Et lib. 4.

> Hunc ego si potui tantum sperare dolorem.

Verum non videtur hoc ad mentem Prophetæ, qui de Nabuchodonosore queritor quasi de tyranno, et op-

pressore tam piorum quam impiorum Judæorum, ideoque ejus adventum deprecatur. Hic enim nequit esse typus Christi redemptoris, uti fuit Cyrus liberator Judæorum a Babylone. Consolatur enim hic Deus Prophetam promittendo Cyrum, qui populum Dei captivitate Babylonica; et allegorice Christum, qui eumdem captivitate diabolica liberet; eumque jubet exspectari, quia veniens veniat, ut hac fide et spe vivat, ac se suosque a Nabuchodonosore affligendos sustentet.

4 Ecce qui incredulus est, non erit recta anima ejus.] Pro *incredulus* hebr. est עפלה *uppela*, id est obtenebratus, arctus, angustus, diffidens, incredulus, impatiens, contentiosus, superbus, præsumptuosus, rebellis: hæc enim vitia omnia inter se connexa sunt, unumque sequitur ex alio. Unde Tigurina vertit: *Ecce arrogantis et fastuosi animus non est in se rectus;* Pagn. *Viri superbi non est recta anima in eo.* Quod Vatabl. exponit de Nabuchodonosore, hoc modo, q. d. Nabuchodonosor qui non rectam, sed perversam habet animam et mentem, victorias suas non Deo, sed sibi tribuit, in iisque exsultat et superbit: at justus qui rectam habet animam, et recte secundum Deum vivit, est humilis, non arrogans; quia Deo humiliter omnia bona adscribit, non sibi. Rectam enim habere animam, est recte sentire de Deo, rectam de Deo habere fidem. Opponit enim incredulum, qui non habet animam rectam, fideli et justo, qui in fide sua vivit, q. d. Fidelis fidenter et recte vivit, in sua recta opinione et fide, quam de Deo conceptam habet: infidelis autem et incredulus pravam de Deo habet opinionem et fidem; unde in ea recte et confidenter vivere nequit. Secundo, R. Moses, quem sequitur Christ. a Castro, hæc exponit de Sedecia et Jachonia sic, q. d. Sedecias aliique Judæi increduli, qui jubente Deo per Jeremiam c. 24. noluerunt se dedere Nabuchodonosori, perversi sunt et peribunt. At Jechonias ejusque asseclæ fideles et justi, qui Dei oraculo obedientes dediderunt se eidem, credentes et sperantes ex ejusdem oraculi promissione, suo tempore liberationem, vitam et felicitatem, in hac sua fide vivent felices et fortunati: quia bona quæ crediderunt, at sperarunt ex Deo, eis obvenient. Unde R. Moses hebr. *uppela*, vertit: *Abscondit se in arce* עפל *ophel*, quæ erat arx celsa et munita in Jerusalem, q. d. Sedecias cum suis posuit se in Jerusalem, quasi in arce et turri Ophel a Chaldæis inexpugnabili, nec credidit aut speravit in Deo; idcirco periit. At Jechonias pro turri et arce, pro suo Ophel, habuit Deum, Deique oraculum: cui quia obedivit, idcirco vivet sospes et felix. Verum hic sensus arctior videtur; præsertim quia de Sedecia et Jechonia nulla hic fit mentio.

Tertio, ergo genuina et adæquate sensus est, q. d. Qui hisce meis oraculis de Judæorum e Babylone liberatione per Cyrum, et alleg. de hominum liberatione per Christum, incredulus est, ideoque injustus et impius, hic non habet animam rectam, ideoque displicet Deo, ut vertunt Sept. et ex iis S. Paulus Hebr. 10. 38. ac consequenter vera, recta, pacata, feliciqua vita fidei, spei, gratiæ et gloriæ non vivet; tum quia me habet infensum; tum quia in hominibus rebusque creatis, spem suam æqua ac metum reponit: quocirca nunc a spe, nunc a metu huc illucque agitabitur, vitamque aget fluctuantem, ærumnosam et infelicem. At vero fidelis et justus, qui credit Deo et meis hisce ex Deo prophetiis, de liberatore Cyro, et alleg. de Salvatore Christo; hic vivet vita recta, sancta et felici, quia in Deo, qui vera est vita, ejusque promissis defixus, illi charus, cordi et curæ erit. Unde vertit: *Ecce impii dicunt in corde suo: Non erunt hæc omnia,* quæ per Habacuc prædicit et promittit Deus; *sed justi in veritate ejus,* puta in fide et fidelitate Dei, *firmabuntur.* Et Symm. *Justus autem per fidem suam propriam vivet.* Ita S. Hieron. Remig. Rupert. Hugo et Lyranus.

Nota: Hebr. *uppela* est fœmininum; Noster tamen vertit masculine *incredulus;* quia Hebræi sæpe utuntur enallage generum, unumque genus ponunt pro alio, præsertim eum aliud sequitur; esto illud proprie id quod præcedit non referat, nec respiciat. Adde, ad verbum, servando genus hebræum, illudque concordando, sic vertas: *Non erit recta anima ejus, cujus est incredula;* vel impatiens et superba.

Nota secundo antithesin; opponit enim incredulum credenti et justo, quod ille non habeat animam rectam, hic vero habeat; puta in fide sua vivat. Unde sequitur animam hic metonymice capi pro vita, q. d. Incredulus habet animam, id est vitam, non rectam, sed distortam, anxiam, miseram et infelicem; justus autem in fide et spe sua agit vitam rectam, puta lætam, quietam, sanctam et felicem. Rectitudo ergo animæ est justi vita, quæ in duobus consistit.

Primo, in constanti tolerantia adversitatum et afflictionum, v. g. captivitatis Babylonicæ, ad quam diraete hic respicit Propheta; proprie enim vult significare Judæos, qui constanter eam tolerabunt, suscipientes eam de manu Dei, pro pœnitentia suorum peccatorum, ac longanimiter, sed certo exspectantes ejus finem post 70. annos, juxta promissa Dei: rectam habituros animam, id est, in captivitate vitam acturos patientem, tranquillam, serenam; cum alii in eadem impatientes, et diffidentes se nunquam ex ea liberandos, habebunt animam distortam, pravam et miseram, vitamque vivent infelicem: mille enim rumoribus, mille timoribus, tristitiis, angoribus, desperationibus jugiter huc illucque jactabuntur, eo quod non credant nec fidant Deo ejusque Prophetis, ut Habacuc promittenti hanc liberationem. Fideles enim per fidem et spem promissæ liberationis, ærumnas omnes fortiter tolerant et superant; hæc enim fides et spes mentem corroborat ad omnia tristia fortiter sustinenda, uti docet Apostolus toto c. 11. ad Hebræos: *Fides,* inquit, *est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium. Fide intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei. Fide Henoch translatus est, etc. Qui* (heroes veteris testamenti) *per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones, lapidati sunt, secti sunt, etc.*

Secundo, rectitudo animæ, justique vita est sublimior, nimirum divina; qua anima fidelis, per fidem et spem sustinens captivitatem, et tribulationes a Deo immissas, credens, et sperans, quod Deus uti promisit ex iis liberationem, ita et certo eam præstabit suo tempore, grata est, placetque Deo, utpote patiens et resignata in Dei voluntatem, ideoque deiformis et sancta; cum ex adverso incredulus et diffidens Deo, per hanc suam diffidentiam, displiceat ei peccetque, et idcirco mereatur in sua tribulatione, diffidentia ac desperatione relinqui, imo novis tam in hac vita, quam in fu-

tura afflictionibus puniri. Hoc ita esse patet ex versiane Sept. *Si subtraxerit,* inquit, *se, non complacebit animo meo in eo, justus autem ex fide mea vivet.* Ita passim interpretes. Idem patet ax Apostalo Ram. 1. 17. et Hebr. 10. 38. ubi dacet justum ex fide vivere, id est justificari. Vide ibi dicta

Ubi nata: Sept. pro ו legentes י, puta pra באמונתו *beemunato*, id est *in fide sua,* uti legunt Hebr. Aquila, Symmach. et Thead. legentes באמונתי *beemunati,* vertunt, *in fide mea;* sed eadem redit sensus. Eadem enim est fides nostra, quæ Dei; fides enim est nostra, subjective; eadem est Dei, abjective; pra abjecto enim habet Deum. Ratio anim farmalis credendi in fide, est prima et increata Dei veritas, quæ falli aut fallere nequit. Ideo enim certo credimus ea quæ Prophetæ prædixerunt, esse vera, et reipsa eventura; quia Deus, qui est ipsissima veritas, ea per Praphetas nobis revelavit et promisit.

Anagog. rectituda animæ justique vita perficitur in cœlo, ubi ob meritum talerantiæ, fidei et spei, donabitur glaria æterna, quæ plenam animæ, et patentiis amnibus dabit rectitudinem, vitamque cœlestam jucundissimam et beatissimam.

Maral. Disce hic quanta sit virtus fidei et spei, quæ amnia adversa superat, facitque animam rectam, eique dat vitam serenam, lætam et divinam Viderunt id per umbram Gentiles. Unde Bias, rogatus *quid esset dulce hominibus?* respandit: *Spes.* Ita spes suscitat colonos, ut constanter sustineant labores arandi, fodiendi, occandi, serendi, sarriendi, etc. exspectatiane messis. Ita victariæ et spaliorum spes acuit milites ad fortiter pugnandum, ad verbera et vulnera amnia generose excipienda Alexander Macedo apud Granicum eum capiis Darii conflicturus, hartabatur Macedones ut affatim pranderent, quasi postridie ex hostima commeatu cœnaturi. Nimirum victariam carta spe præceperat, et vicissim spes hæc accendebat milites ad dimicationem, ut ea victoriam pararent. Idem in bellum profeetus, eum regias opes in duces et milites distribuisset, roganti Perdiccæ: *Quid tibi nunc rex superest? Spes,* inquit. Tum Perdicca: *Hæc nobis cammilitauibus tuis futura est communis;* quare prædium, quod ipsi designarat Alexander, recusavit: *Tanta erat fiducia bene successuram expeditianem,* ait Plutarchus in Alexandro. Divinius Jacob Patriarcha: *Salutare tuum,* inquit, *exspectaba, Damine;* Gen. 49. et Jab c. 13. *Etiamsi me occiderit, in ipsa speraba;* Sap. Prav. 3. 5. *Habe fiduciam in Damina ex toto carde tua;* et c. 16. *Qui sperat in Domino, beatus est;* Eccl. c. 2. *Qui timetis Dominum, sperate in illum, et in oblectatiauem veniet vabis misericordia;* et cap. 11. *Canfide in Damino, et mane in loca tuo; facile est in oculis Dei, subita honestare pauperem;* Jer. c. 17. *Benedictus vir qui canfidit in Damino, et erit Dominus fiducia ejus;* Thren. 3. *Pars mea Daminus, dixit anima mea, propterea expectabo eum. Banus est Dominus sperantibus in illum, animæ quærenti illum;* Michæas c. 7. *Ego ad Daminum aspiciam, exspectaba Deum salvatarem meum, audiet me Deus meus;* S. Paulus Rom. 8. *Spe salvi facti sumus;* et c. 12. *Spe gaudentes,* Ps. 32. *Sperantem in Domina misericordia circumdabit,* Prov. 28. *Qui sperat in Domino salvabitur,* Isaiæ 57. *Qui fiduciam habet mei, hæreditabit terram;* Ps. 26. *In Damina sperans, nan infirmabor;* andi et Patres S. Aug. in Psal. 3. *Vita vere martalis, spes est vitæ immartalis;* S. Gregar. *Spes in æternitatem animum erigit, et idcirco nulla mala exterius, quæ tolerat, sentit;* S. Bernard. ser. 9. in Psal. *Qui habitat: Tu es, Domine, spes mea, quidquid agendum, quidquid declinandum, quidquid talerandum, quidquid operandum, tu es, Domine, spes mea; hæc una mihi omnium pramissionum causa, hæc tota ratia meæ exspectatianis. Prætendat alter meritum, etc. mihi autem adhærere Deo bonum est, et panere in Domino Dea spem meam;* et rursum: *Si insurgant adversum me prælia, si sæviat mundus, si fremat malignus, si ipsa caro adversus spiritum cancupiscat, in te ega speraba. Ut quid cunctamur omnino objicere spes miseras, vanas, inutiles, seductarias; et huic uni, tam solidæ quam perfectæ: tam beatæ spei, tota devotione animi, tota fervore spei inhærere?* Idem serm. 10. *Tu es patientia mea, si tribulatio infertur per te speraba, tu es spes mea; si præmia promittantur, per te obtinebo; si insurgat hostis, non nisi in te speraba.*

S. Carolus Barromæus reformaturus congregationem quamdam, cum a suis moneretur ut eam non adiret, in ea anim illi insidias necemque parari, respondit: *Ergane Deus in mundo est pra nihila? imo vera ibo: Deus cujus causam aga, tutabitur me; quod si nalit, lubens pro eo accumbam.* Quocirca hoc fidei et spei suæ præmium a Dea tulit, ut ibidem sclopo appetitus, glans ferrea vestem penetrarit, sed in cute hæserit, quasi vi divina repulsa, ne in corpus Sancti penetraret. S. Joannes Silentiarius irrueate Alamundaro Saracenorum rege, eum fugerent cæteri, e cella sua egredi naluit, dicens: *Si Deus mei curam non habet, ut quid vivo?* Unde in meritum hujus suæ confidentiæ, Deus leanem submisit, qui jugiter ei assistens, ipsum contra barbaros tutatus est. S. P. Ignatius fundator Sacietatis nostræ solebat dicere: *Nescitis quantas vires habeat spes in Deum.* Vires hasce ipse assidue expertus est, cum unius Dei ope fretus, Societatem per arbem adeo feliciter sparsit. Nimirum didicerat illud S. Petri ep. 1. c. 5. et ex eo S. Bern. ser. 5. In Vigilia Nativ. *Omnem sollicitudinem vestram prajicientes in eum, ipsi enim cura est de vobis. Nam sibi quidem ipsi fidere, nan fidei, sed perfidiæ est; nec confidentiæ, diffidentiæ magis, in semetipso habere fiduciam. Is vero fidelis est, qui nec sibi credit, nec in se sperat factus sibi tamquam vas perditum; sed sic perdens animam suam, ut in vitam æternam custodiat eam. Porro id quidem sola facit humilitas cardis, ut nan sibi fidelis anima innitatur, sed descrens semetipsam ascendat jam de deserta, innixa super dilectum suum, atque adeo deliciis affluens.*

Vis et gnamas Gentilium Sapientum? Appian l. 2. de Bello civili: *Nihil,* ait, *est efficacius spe, ad sublevandum haminum lassitudinem;* Thucid. l. 7. *Ut plurimum spes maxima præbet maximam audaciam et pramptitudinem ad invadendum.* L. Florus l. 4. c. 8 *Magnæ indolis est, sperare semper;* Cicera in Catilinam: *Sola spes haminem in miseriis consolari solet;* Seneca in Epist. *Spes est ultimum adversorum rerum salatium; memoriæ minimum quisque tribuit, spei plurimum;* Seneca in Medea: *Qui nil potest spe-*

rare, desperet nihil. Ovidius l. 1. de Ponto eleg. 7.

Hæc dea (spes) cum fugerent sceleratas numina terras,
In Diis invisa sola remansit humo.
Hæc facit ut vivat fossor, quoque compede vinctus,
Liberaque a ferro crura futura putet.

Tibullus eleg. 2.

Jam mala finissem letho, sed credula vitam
Spes fovet, et melius cras fore semper ait.
Spes alit agricolas, spes sulcis credit aratis
Semina, quæ magno fœnore reddat ager.
Hæc laqueo volucres, hæc raptat arundine pisces &c.

Denique præclara Laurent. Justin. l. de Ligno vitæ, c. 2. *Spes est quasi columna, quæ totum spirituale ædificium sustentat, qua deficiente, ædificium corruit, ac in barathrum desperationis concidit. Est etiam anchora animæ, eam servans ne a procellis tentationum irrumpatur, de qua Apostolus: Firmissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animæ, tutam ac firmam.*

5. Et quomodo.] Hebr. אף כי *aph ki*, quod Lyran. Arias et Vatabl. vertunt, *quanto magis*, huncque dant sensum, q. d. Si superbus et incredulus Nabuchodonosor, qui non Deo, sed sibi suisque idolis, suas victorias ascribit, vivet vitam non rectam et beatam, sed distortam et miseram; quanto magis vir vinosus, æque ac superbus et incredulus, puta ejus filius Balsasar, de suo statu, felicitate, et culmine regio corruet? Verum Noster vertit melius; *Et quomodo.* Transit enim Propheta a Judæis incredulis ad Nabuchodonosorem, eorum virgam et flagellum. Hunc ergo comparat ebrio; tum quia omnes gentes, quasi vinum intemperanter hauriebat, eorumque spoliis se ingurgitabat; tum quia in modum ebrii bacchantis, non recta incedebat rationis via, sed libidine dominandi; æstuque cupiditatum in quæque devia gressus obliquans, nunc hos, nunc illos invadebat et trucidabat. Sed hoc vino, quod initio ei sapidissimum erat ei jucundissimum, postea deceptus est instar ebrii; quia imperio et mente privatus, omne hoc vinum removere coactus est, dum omnibus spoliatus, relegatus est ad bestias; quare quasi ebrius omnibus fabula ac ludibrium effectus est, ut falsas parabolas, dicteria, et scommata in eum certatim torquerent; ac tandem in filio Balsasare regnum, vitam et animam perdidit. Ita S. Hier. Theophil. Remig. et Hugo. Pari modo ambitio, avaritia, gula, cæteræque cupiditates, quasi vinum inebriant animos hominum, faciuntque ut quasi mente capti, ruant in suam perniciem et exitium; vinum enim ambitionis v. g. quo magis hauritur, eo magis hominem dementat, ut ex fastu faciat multa insulsa et stulta, per quæ dignitate et gradu suo excidit. Porro quomodo vinum decipiat potentem, graphice describit Lucretius:

Cum vini, *inquit*, vis penetravit
Acris, et in venas discessit diditus ardor,
Consequitur gravitas membrorum, præpediuntur
Crura vacillanti, tardescit lingua, madet mens,
Nant oculi, clamor, singultus, jurgia gliscunt.

Quocirca Sapiens Proverb. 23. 29. *Cui, ait, væ? cujus patri væ? cui rixæ? cui foveæ? cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum? nonne his qui commorantur in vino, et student calicibus epotandis? Ne intuearis vinum quando flavescit, cum splenduerit in vitro color ejus; ingreditur blande, sed in novissimo mordebit ut coluber, et sicut regulus venena diffundet.* Ita Chremes apud Terentium a vino se deceptum queritur: *At at,* inquit, *dota hercle verba mihi sunt; vicit vinum, quod bibi. At dum accubabam, quam mihi videbar publice sobrius; postquam surrexi neque pes, neque mens, satis suum officium facit.* Ita prorsus omnis mundi pompa omnes opes, omnes illecebræ, primo quidem blanda sui specie, pulchroque quasi vultu omnes ad se alliciunt; ac mox tot curis, tot periculis, tot molestiis, tot invidiis et æmulationibus, tot infortuniis et calamitatibus eos jactant, raptant et exagitant ut tandem ad scopulos allidant, confringant et disperdant. Ita Guavora.

Qui dilatavit quasi infernus animam suam.] Vox *dilatavit*, et vox *animam*, magnam denotant aviditatem. Anima enim idem est quod animæ aviditas, sitis, cupiditas. Sicut paulo ante Nabuchodonosorem comparavit ebrio, vino ambitionis tumenti et turgido, indeque vomenti, impingenti et corruenti; ita hic eumdem comparat inferno, quia ejus ambitio et avaritia erat insatiabilis: nam omnia glutiens, numquam satiabatur, sed quo plura rapiebat, eo plura rapere gestiebat, eratque quasi cerberus insatiabiliter cava guttura pandens. Hinc inferni præses a Gentilibus vocatus est Pluto, quod mortuorum sit dives, ait Lucian. πλοῦτος enim Græcis, sunt divitiæ. Hinc et infernus dictus est Orcus, ab urgendo; quod in interitum omnia urgeat et præcipitet, ait Festus. Tertio, comparat eumdem morti, quæ omnibus dominatur, omnesque devorat. Sicut enim mors non satiatur mortuis, sed quo plures emori coegit, eo plures occidere satagit: ita et Nabuchodonosor non satiabatur gentibus et regnis; sed quo plures debellarat et mactarat eo plures subjugare et mactare anhelabat. Porro Guevara censet, hic et alibi, infernum et mortem esse idem; infernum enim sumi pro ipsa morte defunctorum regina; quia mortem, inquit, veteres Plutonis nomine notarunt, et eumdem Jovem infernum nuncuparunt. Idem probat ex eo quod Scriptura sæpe infernum cum morte conjungat et combinet. Verum S. Hieron. Theodor. Theophil. Lyran. Clarius, Vatabl. Ribera, a Castro et alii passim, infernum a morte distinguunt, duasque hic comparationes fieri censent. Nam et profani hæc tria, mors, infernus, Pluto distinguunt: licet enim infernum Jovem vocent Sommanum, quasi summum deorum Manium, tamquam inferni præsidem; non tamen ipsum inferni locum, vocant Jovem aut Plutonem. Jam, si infernus et mors in Scriptura combinantur, ergo bina sunt, non unum. Reginam dicis mortem, conjugio junge cum Plutone rege, et fac Proserpinam. Rex enim et regina, idem esse nequeunt, ait Delrio adagio 1002. Denique mire hæc verba explicat Joannes Alba Electorum, c. 27. *Infernus*, inquit, capitur pro morte, et mors pro hoste mortem inferente. Infernum ergo vocat hostem. *Anima* vocantur nobiles et principes populi. *Dilatare* per antiphrasin significat coarctare, id est affligere, vexare, perdere.

Suam dixit pro *ejus*; utrumque enim significat hebræum pronomen. Sensus ergo est, q. d. Hostis coarctabit et vastabit animam, id est principes populi Israelitici, vel hostis dilatabit os suum, ut animam, id est principes Israel, devoret. Verum hæc violenta et paradoxa sunt.

Moral. Nota hic cupiditatem, quo magis ei indulgetur, eo magis in immensum crescere instar ebrietatis, inferni et mortis. Cupiditas enim est quasi ignis, cui quo plus lignorum injicis, eo magis crescit et inardescit. *Sic crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.* Cupiditas ergo est, quasi ardens febris, quæ quo plus bibit, eo plus sitit. Cupiditas est quasi fera, puta leo, lupus, pardus, tigris quæ quo plus prædatur, eo magis efferatur, magisque ad prædandum accenditur. Cupiditas est charybdis et vorago inexplebilis; unde Philosophus ventrem gulosi, vocabat vitæ charybdim.

6. NUMQUID NON OMNES ISTI SUPER EUM PARABOLAM SUMENT, ET LOQUELAM ÆNIGMATUM EJUS?] *Parabolam* vocat, carmen funebre de strage Nabuchodonosoris, qui imperium perdidit in filio Balsasare. Hebræi enim omnem sententiam insignem, acutam et illustrem, quale est hoc carmen, vocant parabolam, proverbium vel ænigma, præsertim cum in ea misceantur vera proverbia, parabolæ, vel ænigmata, uti hic fit. Simile carmen de eodem pepigit Isaias c. 14. 4. Sensus est, q. d. Nonne Balsasar cæsus a Cyro fiet fabula et dicterium omnibus gentibus ut in eum hoc, vel simili carmine, imo scommate, ludant et subsannent?

ET DICETUR: VÆ EI QUI MULTIPLICAT NON SUA? USQUEQUO ET AGGRAVAT CONTRA SE DENSUM LUTUM?] Nota primo, *aggravat*, id est multiplicat: sic sæpe alibi, gravis idem est quod multus, ut patet Exodi 8. 28. Psal. 34. 18. 1. Machab. 1. 18. Est enallage quantitatis continuæ pro discreta; vel metalepsis: quæ enim multa sunt, eadem et gravia sunt, hominemque aggravant et degravant. Unde Syrus vertit: *Aggravat contra se nubem luti*; Arabicus: *Quousque crescet supra te nubes luti?*

Secundo, per *lutum* Guevara accipit ceroma, quod ex oleo fiebat et luto, eratque unguentum, quo se athletæ in palestra certaturi perungebant: tum ut fortiores essent, tum ut lubrici, manus antagonistæ fallere et elabi possent, q. d. Væ Nabuchodonosori, væ Balsasari! o infelix, quam tristis eum manet exitus! ut quid alienis opibus, quasi multo ceromate, instar pugilis, ut fortior et potentior sit ad comparandos exercitus et bella, se superlinit? Frustra et noxie id facit. Nam hoc ceroma eum aggravabit, quasi densum lutum in perniciem suam: nam invitabit Cyrum et Persas ad eum invadendum et dispoliandum. Porro ceroma vocari lutum patet ex illo Persii: *Crassisque lutatus amomis*; et illo Martialis:

> Ne lutet immundum nitidos ceroma capillos,
> Hac poteris madidas condere pelle comas.

Simpliciter tamen vulgare platearum hic lutum accipi potest. Nam opes vocantur densum lutum, primo ob earum vilitatem. Quid enim *sunt aurum et argentum? Nonne terra rubra et alba, quam solus hominum error facit (aut magis reputat) pretiosam?* Ait S. Bernard. serm. 4. de Adventu: *Quid sunt gemmæ, nisi lapides terræ? quid byssus, nisi vermium, puta bombyceum, fila? quid uniones, nisi excrementa concharum?*

Secundo, quia has opes Nabuchodonosor densabat, ut ex iis copias roburque suum conflaret; sed revera iis sibi perniciem et exitium conflavit. Unde Septuag. vertunt: *Usquequo aggravat torquem suum graviter?* q. d. Nabuchodonosor densat aurum, ut ex eo sibi suisque faciat torques aureos; sed hæ torques erunt eis laquei et catenæ graves, quibus eos captivos vincient, illaqueabunt et suffocabunt Medi et Persæ. Aliter Theodoret. per torquem enim accipit onus tributorum et vectigalium, quod gentibus a se devictis imponebat, et in dies aggravabat Nabuchodonosor.

Tertio, tropolog. opes sunt densum lutum: quia congregatæ ex rapinis, usuris, fraudibus, animam conspurcant, aggravant et detrahunt in gehennam. Unde Chald. vertit: *Væ qui multiplicat divitias non suas! usquequo aggregaturus es in te gravitatem peccatorum?* Et Remig. *Opes*, ait, *sunt densum lutum, quia sinceritatem mentis confundunt, et gravissimo pondere iniquitatis mentem premunt.* Et S. Gregor. 3. p. Pastor c. 21. *Avaro*, ait, *contra se densum lutum aggravare, est terrena lucra cum pondere peccati cumulare.* Idem lib. 34. Moral. cap. 13. *Per lutum*, ait, *terrenarum rerum multiplicitas figuratur, sicut per Habacuc dicitur: Væ ei qui multiplicat non sua! usquequo aggravat contra se densum lutum? denso enim luto se aggravat, qui per avaritiam terrena multiplicans, peccati sui se oppressione coangustat. Rursum luti nomine, doctrina sordidum sapiens designatur, sicut per eumdem Prophetam dicitur cap. 3. Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum; ac si diceret: Aperuisti iter prædicatoribus tuis, inter doctrinas hujus sæculi, sordida et terrena sapientes. Per lutum quoque desiderium sordidæ voluptatis exprimitur, sicut Psalmista deprecans ait Psalm. 68. Eripe me de luto, ut non inhæream. Luto quippe inhærere, est sordidis desideriis concupiscentiæ carnalis inquinari.* Quocirca sapienter alibi monet S. Bernardus: *Nolite*, ait, *amore ea quæ amata inquinant, possessa onerant, amissa cruciant.* Simili modo Crates Philosophus, videns adolescentem vino et carne incrassari: *O miser*, inquit, *desine adversus temetipsum carcerem emunire*, ait Maximus ser. 27. *Omnis enim hæc pinguedo quid est aliud quam densum lutum, quo se aggravat, quoque quasi carceri animam suam arctius includit et incarcerat gulosus?*

7. NUMQUID NON REPENTE CONSURGENT QUI MORDEANT TE?] Puta Cyrus et Persæ, inquit S. Hier. Theophil. Remig. Lyranus et alii passim. Nota. Persas comparat canibus aut feris alias feras insectantibus et mordentibus. Canis enim cum canem, et fera cum feram præda potitam videt, mox eam adoritur, cum ea rixatur, ringit, mordet, lancinat, donec ei ademptam prædam adimat; ita Persæ cum Chaldæis de præda rixati sunt, eamque illis extorserunt.

Tropol. mordentes sunt vermes qui cadavera Balsasaris et Chaldæorum depasti sunt; hosce enim vermes Balsasari intentavit Isaias cap. 14. 11. dicens: *Subtus te sternetur tinea, et operimentum tuum erunt vermes.* Ita Clarius et Vatablus.

8. QUIA TU SPOLIASTI GENTES MULTAS, SPOLIABUNT

TE OMNES, etc. PROPTER SANGUINEM HOMINIS, id est hominum. Ita Septuag. et Chald. ET PROPTER INIQUITATEM TERRÆ CIVITATIS, ET OMNIUM HABITANTIUM IN EA,] q. d. Quia tu multorum sanguinem effudisti, et inique terram Judææ, urbemque Jerusalem, et incolas ejus vastasti, idcirco vastaberis et tu. Ita S. Hier. Remig. Rupert. Hugo, Lyran. Jerusalem enim erat quasi civitas et metropolis orbis, *gaudium universæ terræ*, Thren. 2. 15. uti postea fuit Roma, de qua Virgil.

Tantum inter alias caput extulit urbes,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

Secundo, vox *terræ*, generatim ut sonat, accipi potest et *civitatis*, id est civitatum: Babylon enim et Nabuchodonosor, non tantum Judæam et Jerusalem, sed et totam terram, plurimasque ejus civitates oppressit, ideoque oppressa est et ipsa. Ita Theodoret. et Theophil.

9. VÆ QUI CONGREGAT AVARITIAM MALAM DOMUI SUÆ!] *Avaritiam malam* vocat opes male partas, puta per vim et rapinam extortas. Unde Chald. vertit, *divitias iniquas et impias*. Secundo. *malam*, id est exitialem, *domui suæ*. Unde Tigurina vertit: *Væ inhianti lucro, idque malo domus suæ!* q. d. Nabuchodonosor rapit opes gentium, ut iis domum sibi construat, in qua quasi in nido secure et molliter conquiescat: sed revera eas colligit in malum et excidio domus suæ. Nam propter hanc rapinam puniet eum Deus, et domum ex rapinis ædificatam disturbabit. Rursum prædæ cujus congestæ in hanc domum irritabunt Cyrum et Persas, ad eam invadendam, ut prædas hasce prædentur. Porro per domum intelligit, tum palatium, quod quasi arcem magnificentissimam, æque ac munitissimam ædificavit Nabuchodonosor, ut in ea nomen suum et familiam stirpemque æternaret; tum ipsam Babylonem, de quo ipse superbiens ait Daniel. 4 v. 27. *Nonne hæc est Babylon, quam ego ædificavi in domum regni, in robore fortitudinis, et in gloria decoris mei?* Nam præter ædificia ab eo vel ædificata, vel magnificentius restaurata, *tres murorum ambitus intra urbem exstruxit, et totidem foris circumdedit, omnes e coctilibus lotereulis. Cumque memorabilibus operibus urbem munivisset, et portas in templorum modum ornasset, posternæ regiæ contiguam aliam exstruxit regiam, cujus substructiones, et reliquam magnificentiam forte supervacaneum esset dicere*, ait Joseph. lib. 10. Antiq. cap. 11. Denique tropol. S. Hieron. *Mala avaritia*, ait, dicitur ad distinctionem bonæ, ut sit bona, avaritia doctoris Ecclesiastici, qui numquam satiatur multitudinem sectatorum; et quanto plures habuerit discipulos, tanto magis ad doctrinæ studium concitatur.

UT SIT IN EXCELSO NIDUS EJUS, ET LIBERARI SE PUTAT DE MANU MALI.] Alludit ad aquilam, cui comparavit Nabuchodonosorem c. 1. 8. q. d. Sicut aquila in excelso ponit nidum, ut se et pullos ab hominibus et feris rapacibus tuetur et liberet, ideoque eo prædam omnem convehit, ut et illa tuto sit loco: sic Nabuchodonosor suam arcem posuit in Babylone; ut ea se suosque contra omnes reges tueretur, ideoque eo prædas omnium gentium congessit. Sed errat; nam excelso hoc nido præcipitabit eum celsior Deus. Sic Romanus ille dicebat: *Arcessere nidos tyrannorum*.

11. QUIA LAPIS DE PARIETE CLAMABIT.] Est adagium significans crimen et injuriam publicam et enormem, quæ celari nequeat, q. d. Tua tyrannis et violentia tanta est, tamque manifesta, ut, etsi homines tacerent, tamen lapides ipsi et ligna, etiam abdita in juncturis, quæ rapuisti, vel rapta pecunia emisti, ad palatia tua et muros in Babylone erigendos, cum illa a Cyro capientur, incendentur et vastabuntur, velut pari aut alterno concentu, coram Deo et toto mundo palam testatura et clamatura sint, te improbum esse raptorem et tyrannum; itaque tibi conviciabuntur et insultabunt, ac Dei vindictam omnesque diras hostiliter imprecabuntur; eo quod illis vim intuleris, auferendo ea e loco suo: naturali enim appetitu desiderabunt et quasi clamabunt, poscentes justitiam a Deo, ut suo loco restituantur. Est prosopopœia, similis illi Isaiæ 14. 7. *Abietes quoque lætatæ sunt super te, et cedri Libani.* Et cap. 33. 9. *Luxit et elanguit terra, confusus est Libanus*. Inducit enim Propheta quasi in comœdiam lapides et ligna Babylonis, instar chori alternis concinentia, et proclamantia tyrannidem Nabuchodonosoris, ejusque stragi et cladi insultantia, ac dicentia:

12. VÆ QUI ÆDIFICAT CIVITATEM (Babylonem) IN SANGUINIBUS!] id est, ex pecunia parta cædibus; item ex oppressionibus pauperum, quos coegit in hoc opere sudare et laborare, in eoque spiritus et sanguinem suum exhaurire. Ita Chald. Albert. Hugo, Vatablus et alii. Unde Arabicus vertit: *Quia lapis de pariete clamabit in sanguine, et loquetur paxillus*, vel *palus de trabe*.

Paulo aliter S. Hieron. *Lapides*, inquit, *parietum qui a te destructi sunt, et ligna eorum quos subvertisti, tuam ferocitam clamitabunt.* Simili schemate ait Christus Matth. 22. *Si isti* (infantes clamantes, osanna filio David) *tacuerint, lapides clamabunt*. Sic et Sallustius: *Saguntini*, inquit, *fide atque ærumnis inclyti, per mortalium studium majores quam opibus: quippe quibus etiam tum semiruta mœnia, domus intectæ, parietesque templorum ambusti, manus punicas ostentabant*. Simile quid et Tullius ad Cæsarem pro Marcello: *Parietes medius fidius, C. Cæsar, hujus curiæ tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his majorum suorum, et suis sedibus.* Subdit deinde S. Hieron. *Porro quod nos interpretati sumus: Et lignum quod inter juncturas ædificiorum est, respondebit, pro quo Septuag. posuerunt* κάνθαρος, *id est, scarabæus ex ligno loquetur eo* (q. d. Vermis e ligno et tigno, cum suo tigno clamabit tuam injustitiam, sibique vim esse factam) *manifestius more suo transtulit Symmach.* σύνδεσμος, *id est, junctura ædificii lignea loquetur ea. Sic et Theodotion, et quinta editio. Quod enim hebr. dicitur* כפיס *caphis, lignum significat quod ad continendos parietes in medio structuræ ponitur, et vulgo apud Græcos* ἱμάντωσις *appellatur. Aquila vertit: Masso de ligno respondebit. Reperi et aliam editionem: Quia lapis de pariete clamabit quasi vermis in ligno loquens; et alteram: Lapis enim de pariete vociferabitur, et* σκώληξ *de ligno loquetur ea:* σκώληξ idem est quod vermis, v. g. teredo qui ligno innascitur. Vastatis enim domibus, trabes et tigna in terram corruentia, corrumpuntur et putrescunt, generantque teredines et alios vermes, qui reipsa vim domibus illatam, indeque earum ruinam et interitum testantur et clamitant.

Ita Cyrill. et Theophil. qui et addit, forte Septuag. contextum trabium culmina sustinentium *cantharos* nominasse, quia ipsæ sibi superpositum tectum ferunt. Probabiliter quoque conjectat Delrio adagio 1003. Aquilam vertisse μασσα, απο μασασθαι, quod Homero significat *prehendere*. Nam hujusmodi lignum prehendit parietes; et forte a forma reflexu σκωληξ dicitur: quia σκωληκοειδης vermis speciem exhibet; sicut et sagittæ vocantur *scorpiones*; et machinæ *arietes* vel *testudines*; ac capita trabium in fabricis exstantia et prominentia, vocantur *cones*. Sic enim conciliantur omnes veterum versiones, ut eodem recidant.

Allegor. S. Hieron. *Scio*, ait, *quemdam de fratribus lapidem qui de pariete clamaverit, intellexisse Dominum Salvatorem; et scarabæum de ligno loquentem, latronem qui Dominum blasphemaverit: quod licet pie possit intelligi, tamen quomodo cum universo prophetiæ contextu possit aptari*, non invenio.

Tropol. lapides et tigna templorum et monasteriorum in die judicii clamabunt contra hæreticos, qui eo demoliti sunt, vel exusserunt: clamabunt, inquam, eos esse sacrilegos, ac vindictam a Deo poscent; quod Dei solium violarint, quod sacerdotes et Religiosos Dei servos suis domiciliis spoliarint, quod Dei laudas et cultum sustulerint. Ita in Anglia sub Henrico VIII. schismatis auctore.

Millia dena unus templorum sustulit annos.

Rursum eadem clamabunt contra sacerdotes et Religiosos, qui indigne et irreligiose in locis tam sanctis Deoque consecratis vixerint, scandalumque fidelibus dederint, ac dicent illud Isaiæ 26. 10. *In terra Sanctorum iniqua gessit, et* (idcirco) *non videbit gloriam Domini*. Sic clamavit lapis et paries contra Balsasarem, sacrilege in eo profanantem vasa templi, in iisque potantem, cum manum vindicem intentantem ei exitium ex se emisit, quæ ei mortis sententiam dictaret: *Mane, tekel, phares*, Daniel. 5. 25.

Et præparat urbem (Babylonem) in iniquitate.] *Præparat*, id est, ut Tigurina, *instaurat*; Vatablus *fulcit*; alii, *erigit*, ædificat, firmat, concinnat, ornat ex rapinis, et ex sudore pauperum: hæc omnia enim significat hebr. כונן *konen*, quod Noster vertere solet, *præparat*. Hinc Prov. 8. v. 27. dicitur: *Quando præparabat*, id est formabat, fundabat, *cœlos, aderam*. Sic Isaiæ 2. 2. dicitur: *Præparatus*, id est fundatus, erectus, ornatus, *mons domus Domini*, puta Sion, id est Ecclesia Christi. Vide ibi dicta. Nabuchodonosor enim præter alia: *Tres murorum ambitus intra urbem* (Babylonem) *extruxit, et totidem foris circumdedit omnes e coctilibus laterculis*, ait Jos. l. 10. c. 11. Vide dicta Daniel. 4. 27.

13. Numquid non hæc sunt a Domino exercituum?] *Hæc* scilicet quæ contra te, o Nabuchodonosor, vaticinor, q. d. Has clades et strages quas tibi intento, non ex me, sed ex Dei ore et decreto tibi intento: ex Deo, inquam, qui est Dominus exercituum, non humanorum dumtaxat, uti es tu, sed angelicorum etiam, et creaturarum omnium. Hæ enim omnes illi militant, et ad nutum ejus feruntur in impios. Ita S. Hieron. Aliter Theodor. et Theoph. q. d. An non a Deo reposcetur ratio tuæ vitæ anteactæ? puta tuæ tyrannidis, qua gentes et urbes igne concremasti, cum illæ frustra tibi resisterent, quia a copiis tuis oppressæ succumbebant.

Laborabunt enim populi in multo igne,] quo scilicet, a Cyro et Persis succendetur Babylon, ut eum restinguant: sed in vacuum et frustra. Nam omni suo labore eum sistere, vel sopire non poterunt; sed potius fessi et fracti deficient. Secundo, Chald. *Numquid*, ait, *non plagæ vehementes venient a facie Domini exercituum, et labor gentium robustorum tamquam ignis, et regna in vacuum laborabunt?* q. d. Laborant Chaldæi ut prædas et opes concervent; sed laborant in ignem, quia igni, quo comburetur a Cyro Babylon, materiam lucculentam præparant. Ergo hi labores eorum cadent in vanum et deficient: quia ab igne consumentur. Ita: *In operibus manuum suarum comprehensus est peccator*, ut ait Psaltes. Ita Vatablus et a Castro.

14. Quia replebitur terra, ut cognoscant gloriam Domini, quasi aquæ operientes mare.] Ita et Syrus, et Arabicus, q. d. Frustra laborabunt Chaldæi in restinguendo incendio: quia replebitur terra eorum igne et incendiariis, puta Medis et Persis hostibus, qui innumera sua turba Babylonem operient, imo in vicinas gentes effundent se, et exundabunt, sicut aquæ maris alveum replent et operiunt. Hebr. *sicut aquæ operiunt super mare*, id est, supra maris alveum et littora, in vicinos agros exuberant et exundant. Atque ex hac tam plena ac terribili vindicta cognoscent omnes gentes gloriam Domini, qui tyrannos hosce punit et opprimit. Ita S. Hieron. Remig. Albert. et Lyran. Secundo, Theophil. q. d. Sicut aqua copiosa inundans et superbulliens, in omnem hinc inde locum quaquaversum effunditur; sic fama hujus vindictæ et excidii Babylonis, indeque cognitio Numinis Deique ultoris, replebit terram, et super cunctas gentes fundetur, ut omnes gloriam, id est gloriosam, Dei justitiam et potentiam agnoscant, celebrent et paveant. Juxta hunc sensum hebr. *ki*, id est *quia*, non causam, sed effectum et consecutionem significat, uti et alibi sæpe. Potest tamen proprie sumi, ut significet causam finalem. Ideo enim Deus Babylonem punivit, quia intendebat per hanc punitionem toti orbi patefacere suam justitiam et gloriam.

15. Væ qui potum dat amico suo, mittens fel suum, et inebrians ut aspiciat nuditatem ejus.] Pro *fel suum* hebr. est חמתך *chamatecha*, quod primo verti potest, *utrem tuum*. Ita Pagnin. et Vatabl. Secundo, *furorem tuum*, vel suum. Ita Aquila et Symmach. vel *subversionem turbidam*. Ita Septuag. vel *effusionem tuam*. Ita Theodot. vel ut alii, *amentiam tuam*: vel *venenum tuum*; vel *fel tuum*, aut *suum*, per enallagen personæ. Ita Noster, Syrus et Arabicus vertunt: *Væ qui potat amicum fæce* (vel turbido) *furoris sui*. Jam varii varium hic dant sensum. Primo, Hebræi et ex eis S. Hieron. Lyran. Hugo et S. Thom. tradunt quod Nabuchodonosor, in die solemnis epuli et publici convivii, jusserit Sedeciæ regi Juda a se capto propinari καθαρτικον, id est, potionem quæ alvum laxaret, eumque illa operaretur et ventrem solvaret, jussisse ut in eorum convivii introduceretur, ut ante omnium principum oculos sordes emittens irrideretur; qua ex re, inquiunt, tanto pu-

dore affectus est, ut in carcerem reductus præ tristitia sit mortuus: hocque esse quod hic in Nabuchodonosore redarguit Habacuc. Adduntque id Chaldæis in conviviis usitatum fuisse, ut aliorum se crapula, nuditate ac fœditate, quasi pars esset splendidæ mensæ, oblectarent. Huc spectat quod Hebræi scribunt in Seder Olam, c. 28. *Interiit*, inquiunt, *Sedecias, et de ipso hunc instituerunt planctum: Heu quia mortuus est rex Sedecias, bibens fæces omnium ætatum!* Quod Genebrard, in Chronol. sic exponit, q. d. Qui luit peccata omnium superiorum ætatum. Verum hoc ut fabellam Rabbinicam, ridet hic S. Hier. præsertim cum nil tale habeat Scriptura, nec Joseph. l. 10. Antiq. 11. ubi significat Sedeciam naturali morte defunctum, a Nabuchodonosore honorifice fuisse sepultum.

Secundo, Theophil. Clarius, Vatabl. et Abul. in cap. 25. lib. 4. Reg. quæst. 38. censent hic argui Nabuchodonosorem, eo quod Sedeciam, aliosque principes a se captos inebriarit, hoc fine ut ebrii et vino æstuantes discinderent tunicas (femoralibus enim non utebantur Hebræi et Chaldæi) suas, itaque verenda nudarent, ut hac ratione et probro eos illuderet, omnibusque convivis ridendos proponeret, uti Noe ebrius illusus est a filio Cham, Genes. 9. v. 21. quo hic alluditur.

Tertio et genuine, q. d. Væ Nabuchodonosori ejusque asseclis, qui fel suum, id est suam bilem et amaritudinem, ac, ut Aquila, *furorem suum*, usque ad ebrietatem propinat, etiam amicis sibi regibus? hoc est, qui eos crudeli tyrannide divexat, donec eos regno, opibus, honore, ipsa denique libertate pudende, et ad irrisionem dispoliet atque denudet. Væ, inquam, ei! nam lege talionis simili modo ipse ab aliis nudabitur, parique ignominia et irrisione mulctabitur. Est metaphora ab ebrio, qui ex ebrietate et æstu nudari solet, ideoque rideri, uti jam de Noe dixi. Ita S. Hieron. Remig. Theodor. Hugo et Ribera.

Aliqui hunc versum 15. sic legunt: *Væ qui dat potum proximo suo subversionem turbidam, et inebrians eum! væ qui errare facit cæcum in via!* Ita B. Oresiesis discipulus S. Pachomii in Instruct. monast. cujus meminit. S. Hier. lib. de. Script. Eccles. quæque exstat in appendice Bibliot. SS. Patrum; ubi ipse hanc sententiam applicat iis qui subditus eorumque errata defendunt, eum a præpositis corripiuntur: *Tales enim*, ait, *errant, et alios errare faciunt, dum obedientes transferunt ad superbiam; et eos qui in dulcedine charitatis poterant ambulare, convertunt in amaritudinem, et subjectos legibus monasterii malis consiliis depravant, faciuntque odisse eum, et contrastari contra illum, qui eos docebat Domini disciplinam, lites serentes inter fratres et discordias, atque pro obedientia contumaciam serunt in cordibus audientium.* Unde Tropol. felle potant amicos suos diaboli, et homines diabolici, qui fellita doctrina mentes hominum interimunt: *Quas enim per vitia carnis et cupiditatem præviderint se supplantare non posse, perversi dogmatis venenoso poculo perimunt, ne soli in æternis suppliciis crucientur*, ait Apponius lib. 2. in Cantica tomo 1. Biblioth. SS. Patrum.

16. Repletus es ignominia pro gloria: bibe tu quoque, et consopire,] et ex sopore denudare ut irridearis. Videtur Noster cum Septuag. et Tigurina legisse הרעל *herael*, id est consopire: jam per metathesin legunt הערל *hearel*, id est, denudare præputium. Ita Chald. et Pagn. Sensus est, q. d. Tu quoque, o Nabuchodonosor, bibes de calice iræ Dei, inebriaberis vino angoris, perplexitatis, ignominiæ et confusionis: consopiaris more ebriorum verenda sue denudantium; hoc est, vehementer et ad stuporem usque punieris, ita ut omnes tuæ fœditates denudentur, omnibusque ridendæ ostententur: imo illo ita repleberis, ut vomitus ignominiosus sequatur, et effluat super gloriam tuam, ut scilicet vestes tuas gloriosas, omneque tuum decus et gloriam vomendo conspurces, id est, ut turpiter omnia revomas in manus Cyri et Persarum quæ avare deglutieras, et possidebas gloriose. Unde Pagnin. vertit: *Bibe etiam tu, et apparebit præputium tuum: vertet se super te calix dexteræ Domini, et vomitus ignominiosus veniet super gloriam tuam.*

Symbolice, nota hic fœditatem deliciarum, gulæ et crapulæ; utpote quæ illico in vomitus, sordes et excrementa vertantur. Quocirca S. Gregor. Nazianz. orat. 38. ait: *Delicias non esse aliud quam pretiosum stercus*, pretiosum, quia in pretio est guloso, ab eoque magno labore et pretio comparatum. Nazianzenum magistrum secutus S. Hieron. epist. 13. ad Paulinum: *Qui Christum*, inquit, *desiderat, et illo pane vescitur, non magnopere quærit, de quam pretiosis cibis stercus conficiat. Quidquid post gulam non sentitur, idem sit tibi quod panis et leguminа.* Et Nicetas in orat. 38. Naz. sub finem: *Omnis*, ait, *voluptas quæ nec ex Deo*, nec *in Deo suscipitur, voluptatis excrementum est.* Id ipsi didicerunt ex S. Paulo, qui Philipp. 3. 8. ait: *Propter quem* (Christum) *omnia detrimentum feci, et arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam.* Quamobrem recte S. Eucherius epist. ad Valerianum: *Anne aliquis*, inquit, *ex illa Aristippi schola veritatem videbit, qui ingenio suo a suibus aut pecore nihil differt, cum beatitudinem in corporis voluptate constituat, cui Deus venter est, et gloria in pudendis ejus?* Hinc et illud Horatii: *Epicuri de grege porcus.*

Circumdabit te calix dexteræ Domini.] Alludit primo, ad calicem convivas circumdantem, id est, circumeuntem in orbem convivii, q. d. Calix vindictæ Dei ab eo propinatus est Judæis, Moabitis, Ægyptiis, aliisque gentibus: tandem et Chaldæis, eorumque regi propinabitur, ut fæces ejus exhauriat, utque eum inebriet, et æstuare et vomere cogat. Hoc enim diserte ait Jerem. c. 25. 17. Simile est Threnor. 4. 21. et Ps. 74. 9. Ita Theophyl. et Sanchez.

Secundo et nervosius, alludit ad potores, qui cum aliquem vinipotentem inebriare, ac mente, mensa et scamno dejicere volunt, undique eum calicibus propinando impetunt et cingunt, donec eum obruant vino somnoque, ut se nudare, et vomere cogatur. Ita Deus calicibus iræ et vindictæ suæ, puta Persis et Medis, undique cinxit Chaldæos, ut eis ad fauces obruti et ad stuporem amentiamque adacti fuerint. Porro ne quis Italus hoc calicum certamen acre magis quam telorum, eorumque bacchicam, imo bestialem obsidionem miretur, sciatque quam nonnulli sint bibaces et vinipotentes, audiat illud Martial. lib. 9. epigr. 74.

Nunc mihi dic quis erit, cui te Catathisse Deorum,
Sex jubeo cyathos fundere? Cæsar erit

Et Ovidium 3. Fastor.

> Invenies illic qui Nestoris ebibat annos,

puta qui bibat tot cyathos, quot Nestor habuit annos, scilicet trecentos, vel, ut alii, nonaginta. Et Horat. Art. Poet.

> Reges dicuntur magnis urgere culullis
> Et torquere mero quos perspexisse laborant.

Et Juvenal. satyr. 6.

> Tamquam alta in dolia longus
> Deciderit serpens, bibe.

17. INIQUITAS LIBANI,] id est, in Libano a te exercita. *Libanum* vocat Judæam et Jerusalem: tum quia Libanus erat terminus, et initium Judææ versus Septemtrionem, tum quia Jerusalem domorum et turrium multitudine et sublimitate referebat Libanum cedris, cypressis aliisque proceris arboribus densum, ex iisque ædificato erat. Ita Theod. Theoph. Vatab. Arias et Clarius; imo S. Hier. Chald. Remig. Hugo, Lyran. et Ribera putant Libanum vocari templum: quia illud ex cedris Libani erat constructum; et quia Libanus dicitur a candore nivium, quibus operitur (Libanus enim hebr. idem est quod candidus) sic et templum ob candorem lapidum, mons quidam niveus videbatur, teste Josepho lib. 6. Belli. c. 6. Sensus est, q. d. Iniquitas et violentia tua, o Nabuchodonosor, qua Judæam vastasti, Jerusalem exscidisti, ipsumque Dei templum exussisti, obruet et perdet te, ut pari modo tua Babylon, cum tuo filio Balsasare et Persis et Medis vastetur, exscindatur, exuratur. Hic verum est illud vulgo tritum: *Ipsus se lædit, alium qui lædere quærit.*

ET VASTITAS ANIMALIUM DETERREBIT EOS.] Hebr. *Vastitas jumentorum*, id est ferarum, *terrebit*, vel *conteret eas*, scilicet feras. Noster vertit, *eos*; quia animalia, id est feras, vocat tum Chaldæos, qui quasi pardi, ursi et leones Libanum, id est Judæam, vastarunt. Ita Arias et Vatabl. tum Medos et Persas, qui quasi feræ in feras, id est in Chaldæos, grassati sunt. Ita Theodoret. et Theophil. Sensus est, q. d. Quia Chaldæis truculenter quasi feræ vastarunt Hierosolymam, idcirco vicissim truculenter a Medis et Persis quasi feris percellentur, vastabuntur et conterentur.

DE SANGUINIBUS (id est, propter sanguinem hominum copiosum quem fudisti) ET INIQUITATE TERRÆ ET CIVITATIS,] id est propter iniquitatem vim et expilationem terræ Judææ et civitatis sanctæ Jerusalem, q. d. Quia diripuisti et desolasti Judæam et Jerusalem, omnesque habitantes in ea idcirco pari sorte et jure tu quoque diripieris et desolaberis a Cyro et Persis. Ita Chald. et alii passim.

18. QUID PRODEST SCULPTILE? Clare Septuag. *Quid prodest sculptili, quod sculpserunt illud? formaverunt illud conflatile, imaginationem falsam: quia confidit fictor in figmento suo*, q. d. Quid sibi et vobis, o Chaldæi, tunc (cum exscindemini a Cyro) proderunt sculptilia, id est idola vestra in quibus gloriamini, quasi per ea invicti sitis, omniumque prædis et victoriis clari? QUIA SCULPSIT ILLUD FICTOR SUUS?] Scilicet idoloplastes sculpsit fecitque hoc idolum sculptile, lima illud sculpendo: aliud vero (nec enim unum demque idolum est sculptile et conflatile, sed hoc sculpitur, illud conflatur: subaudiendum est hic ergo verbum fecit, vel conflavit *conflatile*. Ita Vatabl.) fecit conflatile, in fornace illud liquando et conflando; quæ non sunt aliud, quam imago falsa Dei, ac numen mendax, omnis divinitatis, providentiæ, consilii, doctrinæ, imo et vitæ expers, bruta et muta. q. d. Sculptili nil prodest elegans sculptura sculptoris, nec conflatili artificiosa conflatio conflatoris: non enim ipse omni sua arte potuit formare Deum, aut lapidi quem in idolum sculpsit, vel metallo quod in idolum conflavit, animam et mentem, multo minus deitatem indere, vel inspirare: frustra ergo in eo confidit, frustra illud invocat dicens: Expergiscere et pugna pro me: frustra illi robur et victorias ascribit, tam ipse, quam ejus asseclæ idolicolæ: idque ad oculum patebit, cum idola vestra, o Chaldæi, vobiscum a Persis diripientur et diffringentur. Nota Pro *simulacra muta*, in Hebr. est elegans paronomasia אלילים אלמים *elilim illemim*, id est deiculi elingues et mutuli. Septuag. εἴδωλα κωφὰ, id est idola muta. Quocirca idolis hisce Deum verum opponens, hoc epiphonemate caput concludit: *Dominus autem in templo sancto suo: sileat a facie ejus omnis terra.*

19. VÆ QUI DICIT LIGNO: EXPERGISCERE, ET SURGE!] Gentiles enim quia sciebant Jovem, Saturnum, Vulcanum, Apollinem, Venerem etc. fuisse homines, quos majores eorum in deos retulerant; hinc censebant etiamnum eos habere corpora, quæ quiete et somno pascantur et egeant, ac subinde dormire, ideoque a somno debere excitari, more regum et principum. Hinc oraturi, præsertim mane, deos inclamando excitabant, ut preces suas audirent. Audi Arnobium lib. 7. *Quid sibi volunt excitationes illæ, quas canitis matutini collatis ad tibiam vocibus? Obdormiscunt enim superi, remeare ut ad vigilias debeant.* Hinc Elias 3. Reg. 18. 27. irridens sacerdotes Baal, ait: *Clamate voce majori: Deus enim est*, etc. *certe dormit, ut excitetur*, Lactant. lib. 6. *Mactant*, inquit, *hostias Deo, tamquam esurienti: profundunt vina, tamquam sitienti: accendunt lumina, velut in tenebris agenti.* Martialis de Iside: *Nuntiat octavam Phariæ sua turba juvencæ*, puta Isidi, quæ formam habebat vitulæ. Apuleius lib. 11. de eadem: *Inchoatæ lucis salutationibus, religiosi primam nuntiantes horam perstrepunt.* Seneca apud S. August. lib. 6. de Civ. c. 10. ridens hanc suorum stultitiam: *Alius*, inquit, *numina Deo subjicit, alius horas Jovi nuntiat, alius lictor est, alius unctor. Sunt quæ Junoni ac Minervæ capillos disponant: sunt quæ speculum teneant*, etc.

20. DOMINUS AUTEM IN TEMPLO SANCTO SUO,] q. d. Deus non est ex auro sculpto vel conflato, in tempore ab artifice formatus, ideoque non habitat in idolo sculptili vel conflatili: quod in terra, puta in suis delubris, iactant idololatræ: sed in cœlo, quod est ejus solium et templum, gloriosus habitat ab omni ævo; est enim αὐτόθεος et æternus. E cœlo ergo aspicit, et prospicit, moderatur et dirigit ad nutum res hominum. Quocirca *sileat a facie ejus omnis terra. Sileat*, præ reverentia, pavore, admiratione et stupore. Unde Septuag. *Revereatur eum omnis terra.* Syrus: *Commoveatur, vel contremiscat coram eo;* Arabicus: *Timeat ante eum universa terra.* Silere enim in Script. per metalepsin sæpe significat timere, revereri, ob-

stupescere; ut Sophon. 1. 7. *Silete a facie Domini Dei, quia juxta est dies Domini.* 1. Mach. 1. 3. *Et siluit terra in conspectu ejus.* Alexandri Magni; quia ejus armis et victoriis perterrita conticuit, sicut mures silent coram fele, oves coram lupo, aves coram accipitre. Rursum Theod. et Theoph. templum hic intelligunt Hierosolymitanum. In eo enim, non in idolis, residebat, et præsens suis aderat Deus: multo magis jam in lege nova, in templis præsens adest, et corporaliter in S. Eucharistia inhabitat Christus. Quocirca merito S. Franc. ep. exhort. ad sacerdotes sui Ordinis, quæ habetur tom. 5. Biblioth. SS. Patrum in fine; *Magna,* ait, *miseria, et miseranda infirmitas, quando ipsum* (Christum in Eucharistia) *præsentem habetis, et aliquid aliud in toto mundo curatis. Totus homo paveat, totus mundus contremiscat, et cælum exsultet, quando super altare in manibus sacerdotis est Christus, filius Dei vivi.* Et Noster Thomas Θεοδίδακτος, ideoque doctor irrefragabilis, l. 4. de Imit. Christi, cap. 3. *O mira circa nos tuæ pietatis dignatio, quod tu Domine Deus, creator et vivificator omnium spirituum, ad pauperculam dignaris venire animam, et cum tota divinitate tua ac humanitate, ejus impinguare esuriem,* etc. *Sileant a facie tua, dulcissime dilecte mi, cælum et terra, et omnis ornatus eorum; quoniam quidquid laudis habent ac decoris, ex dignatione tuæ est largitatis; nec ad decorem tui pervenient nominis, cujus sapientiæ non est numerus?* Quocirca in Liturgia S. Jacobi, lectores hisce vocibus populum ad reverentiam excitant: *Sileat omnis humana ac mortalis caro, stetque cum metu et tremore, ac nihil terrestre apud seipsam cogitet. Rex enim regnantium, et Dominus dominantium Christus Deus noster progreditur, ut immoletur, ac detur in cibum fidelibus. Ipsum autem antecedunt Angelorum chori cum omni imperio et potentia.* Hæc sibi fixe impresserat B. Aloysius Gunzaga; ideoque nullam umquam in oratione, et præsertim in sancta communione mentis evagationem patiebatur. Qua de re rogatus a Cardin. Bellarmino, qui id fieri posset? respondit: *Mirari se si aliter fieri posset. Quis enim,* ait, *sibi persuadens se cum divina majestate colloqui, ob eoque videri et compellari possit ad alia vilia et exilia oculos animumque convertere?* Ita habet ejus Vita, et processus Canonizationis.

Porro tanta est Dei majestas, tanta potestas, tanta justitia et vindicta, ut eam expertus Nabuchodonosor, cum in bestiam versus, sibi postea est restitutus, pleno ore eamdem celebrarit: *Quia potestas ejus,* inquit, *sempiterna, et regnum ejus in generatione et generationem; et omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati sunt,* etc. Daniel. 4. 31. Idem fecit impius Antiochus, sed sero, dum vindicem Dei manum sensit, qua infelicem animam exhalavit. Cum enim percussus a Deo fœtorem suum ferre non posset, exclamavit; *Justum est subditum esse Deo, et mortalem non paria Deo sentire,* 2. Machab. cap. 9. vers. 12.

Significat ergo hic Propheta tantam esse Numinis majestatem, ut eam potius casto profundoque silentio, ut ait S. Dionys. lib. de Mystica Theolog. quam exili nostro præconio venerari debeamus. Omnium enim hominum et Angelorum mentes, voces et linguæ deficiunt in ea contemplanda, colenda et celebranda. Quocirca Ecclesiasticus, c. 43. 29. *Multa,* ait, *dicemus, et deficiemus in verbis,* q. d. Licet multa dixerimus, deficiemus tamen ab ejus operibus (multo magis ab ipso) pro dignitate celebrandis. *Consummatio autem sermonum ipse est in omnibus,* q. d. Finis et summa verborum sit, quod Deus est in omnibus, vel, ut Græca habent, αὐτός ἐστι τὸ πᾶν, id est, *ipse est omnia;* quia ipse rerum omnium est principium, medium et finis; ipse est omnium causa, finalis, conservans et efficiens: ipse est qui creatis omnibus dedit, et jugiter dat suum esse, ac substantifico suo influxu perpetim illud fovet. Si enim ad momentum laxaret manum suam, illico omnia in nihilum suum, ex quo ab eo educta sunt, corruerent, et velut umbra perirent. Nihil enim est solidi, vel in corporibus, vel spiritibus, nisi quatenus virtus Dei intrinsecus ea continet et constringit, ne velut aqua diffluant, vel instar fumi dissipentur, vel ut somnium quoddam et phantasma inane evanescant. Quocirca subdit Ecclesiasticus: *Glorificantes ad quid valebimus?* q. d. Quantulum est, quod nos possumus eum glorificare? nullam enim ei gloriam nostra glorificatione addere possumus, uti nec gloriam ejus immensam digne celebrare. *Ipse enim omnipotens super omnia opera sua. Terribilis Dominus et magnus vehementer, et mirabilis potentia ipsius. Glorificantes Dominum quantumcumque potueritis; supervalebit* (excellet, transcendet omnem glorificationem) *enim adhuc, et admirabilis magnificentia ejus. Benedicentes Dominum, exaltate illum quantum potestis: Major est enim omni laude. Exaltantes eum replemini virtute* (vi, spiritu, robore, q. d. Exserite et expromite omnes vires et voces vestras) *ne laboretis; non enim comprehendetis. Quis videbit eum, et enarrabit? et quis magnificabit eum sicut est ab initio?* Hac de causa regius Propheta Psal. 64. 1. canit: *Te decet hymnus Deus in Sion:* Hebr. *Tibi tacet laus Deus in Sion,* q. d. Tua opera sunt tanta, et multo magis tanta est majestas tua, ut ejus respectu laus nostra omnis nihil sit, videaturque merum esse silentium. Ita Chald. et S. Hier. ibidem. Unde Zacharias, c. 2. 13. *Sileat,* ait, *omnis caro a facie Domini; quia consurrexit de habitaculo sancto suo.* Quin et S. Joannes Apoc. 8. 1. *Factum est,* inquit, *silentium in cælo.* Si cælites silent et obstupescunt ad Dei gloriam, quidni sileant et obstupescant mortales?

Ratio est, primo: quia essentia Dei est augustissima, sacratissima, sublimissima, et immensa quaquaversum, ideoque in immensum omnem creaturarum intellectum, conceptum et vocem transcendit; ut omnis nostra laus non sit aliud, quam vox graculorum et pipionum: deitas enim est oceanus essentiæ, majestatis et immensitatis. Hinc Deus hebraice vocatur *Jehova,* id est *qui est,* et ipse se nuncupat: *Ego sum qui sum,* Exodi 3. Ab hoc oceano singulæ creaturæ guttam, vel stillam unam essentiæ hauriunt. Rursum, Deus est sol quidam immensus claritatis et gloriæ, a quo singuli homines et Angeli radiolum unum lucis et vitæ emendicant. Quare merito S. Greg. Naz. or. in Natalitia de Deo loquens ait: *Universum esse in seipso, numquam inceptum, numquam desiturum complexus continet, tamquam infinitum quoddam et interminatum essentiæ pelagus.* Et S. Dion. l. de Mystica Theol. totus in eo est, ut ostendat Deum in immensum excedere omnem essentiam, omnemque intellectum et cognitio-

nem propter suam *superessentialem infinitatem.* Unde ipse erebro Deum vocat ὑπερούσιον οὐσίαν, id est, superessentialem essentiam. Idem I. de Divinis nom. c. 13. *Nihil*, ait, *eorum quæ sunt, aut eorum quæ alicui existentium sunt cognita, explicat arcanum illud omnem rationem et intellectum superans, superessentialiter super omnia superexistentis superdeitatis.* Et c. 4. *In ipso est omne principium, exemplare, finale, efficiens, formale, elementare; et simpliciter* omne *principium, omnis connexio, omnis terminus.* Hinc *lucem inhabitat inaccessibilem*, 1. Timoth. 6. 16. et tamen in ipso vivimus, movemur et sumus. Ipse enim est quidam fundus et fundamentum rerum omnium, cui universa innixa recumbunt, ut ait S. Dionys. l. de Divinis nom. c. 10. Quocirca Job c. 11. 7. *Forsitan*, inquit, *vestigio Dei comprehendes, et usque ad perfectum Omnipotentem reperies? Excelsior cœlo est, et quid facies? profundior inferno, et unde cognosces? Longior terra mensura ejus, et latior mari.* Sileant ergo a facie tua, o Rex majestatis, elementa et cœli. Sileant arbores, herbæ, flores, plantæ, prata, campi. Sileant aves, pisces, jumenta et feræ. Sileant homines, Angeli, et creaturæ omnes: quia coram te omnes in unum collectæ non amplius sunt, quam momentum stateræ, et gutta roris antelucani, quam illico sorbet sol oriens, Sapient. 11. 23. quam stilla situlæ, quam pulvis exiguus, quam locustæ, quam inane et nihilum, Isaiæ 40. v. 15. 17. et 22. quam pulvis et cinis, Gen. 18. 27.

Secunda ratio est, quod, sicut in Deo augustissima est essentia et majestas; sic pariter augustissima in eo est sanctitas, augustissima sapientia, augustissima providentia, augustissima omnipotentia, augustissima misericordia, augustissima justitia, augustissimæ perfectiones cæteræ, æque infinitæ. Deus enim in se formaliter, vel eminenter, continet omnes perfectiones creaturarum omnium quæ fuerunt, sunt et erunt; ac insuper infinitas alias creaturis incommunicabiles. Sicut enim est oceanus essentiæ, sic est et oceanus perfectionum. Formaliter Deus in se continet perfectiones creaturarum absolutas, uti sunt vis intelligendi, volendi, operandi, aliæque spiritales. Eminenter continet perfectiones creaturarum mixtas, quæ videlicet cum aliqua imperfectione conjunctæ sunt, quales sunt calor, color, odor, sapor, sonus, aliæque corporales. Quocirca Eccles. 43 29 ait: αὐτός ἐστι τὸ πᾶν, *ipse est το omne*. Unde Gentiles Deum vocabant τὸ πᾶν, id est universum, teste Eugubino l. 3 Perennis Philos c. 8. Fingitur a Poetis Pan cum Amore Deo luctatus, et ab eo victus: quia omnia vincit amor; quin et Deum ipsum. Hic enim ab amore se vinci passus est, tum alias, tum maxime cum Verbum caro factum est, ut nobis fieret frater, imo redemptor et pater. Hinc illud oraculum: *Magnus Pan mortuus est*, cum in Christi morte defecerunt oracula deorum, cujus meminit Plutarchus l. de Oraculorum defectu. Quin et Deus ad Mosen: *Ego*, inquit, *ostendam omne bonum tibi*, Exodi 33. 19. Et Apostolus Rom. 11. 33. *O altitudo divitiorum sapientiæ et scientiæ Dei: quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus!* etc. *Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia; ipsi gloria in sæcula. Amen.* Quocirca eleganter S. Cypr. l. *Quod idola* non *sint dii: Mundi*, ait, *unus est rector, qui universa quæ sunt verbo jubet, ratione dispensat, virtute consummat. Hic nec videri potest, visu clarior est; nec comprehendi, tactu purior est; nec æstimari, sensu major est; et ideo sic eum digne æstimamus, dum inæstimabilem dicimus.*

Tertia ratio est, quod Deus uti in essentia, ita et in hisce suis attributis omnibus et singulis, sit positive infinitus. Habet enim infinitam sanctitatem, infinitam potentiam, infinitam sapientiam, et ita de cæteris; in hisce ergo omnibus et singulis, est infinitus et immensus. Rursum Deus in infinitum transcendit non tantum omnes res creatas, earumque perfectiones et dotes, sed et omnes res possibiles et imaginabiles, quæ sunt infinitæ; transcendit, inquam, eas omnes, non uno, non centum, non mille gradibus, sed mille millenis millionibus, imo in infinitum. Cogita enim sapientiam, potentiam, bonitatem, etc. quantam potes, eamque majorem semper et crescentem in infinitum; cum omnia hæc cogitaveris, scito quod universa hæc tua, omniumque hominum et Angelorum cogitata, Dei sapientia, potentia, bonitas, etc. transcendat in infinitum; scito quod necdum ad primum deitatis punctum pertigeris; sed ab illo distes in infinitum. Sileant ergo in conspectu majestatis tuæ, Domine, omnes mentes, omnes linguæ, omnes conceptus, omnes voces Seraphicæ et Cherubicæ, velentque suas facies et pedes, præ pudore et reverentia, Isaiæ 6. 2. quia omni sua acie, omni suo ardore minimum tuæ gloriæ gradum penetrare et comprehendere nequeunt. *Vere magnus Dominus et laudabilis nimis, et magnitudinis ejus non est finis*, Ps. 144. Et Baruch c. 3. *Magnus*, ait, *est, et non habet finem, excelsus et immensus.*

Ex hisce rationibus sequitur immensæ Dei majestati, sanctitati, sapientiæ, etc. immensam deberi reverentiam, cultum et latriam: eumque eam nos homunciones et vermiculi præstare non possimus, debere nos coram ea humiliare et deprimere in abyssum nostri nihili, miseriæ, vilitatis et peccatorum, ac cum S. Francisco ex imo corde dicere: Quis tu, Domine? quis ego? tu abyssus essentiæ, sanctitatis, sapientiæ, potentiæ, omnisque boni: ego abyssus nihili, malitiæ, ignorantiæ, infirmitatis, omnisque mali. Abyssus ergo miseriæ meæ invocat abyssum misericordiæ tuæ. Quocirca nostrum hoc debitum exsolvit Christus, offerens se in cruce Deo pro nobis. Ipse enim cum sit Verbum Dei, est hostia infinita, et infiniti pretii, quæ Dei immensitati commensa est, quam proinde nobis testamento reliquit, ut quotidie in Eucharistia eamdem Deo immolemus, itaque debitum Deo cultum et latriam persolvamus.

Secundo, hinc excitamur, ut Deum super omnia summo et sincerissimo, quem præstare possumus, affectu et amore diligamus; quia ipse propter infinitam suam excellentiam, infinite dignus est omni amore, omni bono, omni gloria, omni laude, omni veneratione, omni obedientia et obsequio. Ex hoc amore sequitur ingens et ardens desiderium gloriæ Dei, ac promptitudo animi, ut vires, spiritus, sanguinem et vitam expendamus ad ejus nomen et gloriam ubique celebrandam et promovendam, ut omnes Dei majestatem, æternitatem, immensitatem, sanctitatem, omnipotentiam, misericordiam, justitiam, providentiam cognoscant, timeant, ament, colant et glorificent in æternum. Deinde ex hoc amore nascitur gaudium mirifi-

eum, gratulatio et jubilus, quo gaudemus de tanta Dei majestate et gloria, eique identidem jubilamus dicentes: *Benedictio, et claritus, et sapientio, et grotiorum octio, honor, et virtus, et fortitudo Deo nostra in sæcula sæculorum. Amen.* Apoc. 7. 12. Sic inchoamus vitam angelicam et beatam. Hoc enim est officium Angelorum et Sanctorum in cœlo: hoc eorum otiosum negotium, et negotiosum otium, ut toto corde, summo gaudio et jubilo Deum perpetim honorent, laudent, glorificent.

Tortio, discimus contemnare omnes mundi illecebras ot pompas, totumque cor nostrum in Deo defigere, ac dicere cum Psalte: *Mihi autem adhærere Deo bonum est. Quid enim mihi est in cœla, et a te quid volui super terrom? Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum.* Sileant a facie tua omnes opes, omnes honores, omnes voluptatos, quæ cæci mortales quasi idola colunt, com revera non sint uisi imago falsa, et simulacra umbratica solidarum opum, honorum et deliciarum; quia in te solo est verum et omne bonum, omne pulchrum, omne dolcetabile, omnis dulcedo, omnis quies, omnis consolatio, omnes thesauri, omnis dignitas, omnis majestas, omnis gloria, omnis sapiontia, omnis vita, omnis felicitas. Tu pelagus infinitum essentiæ, bonitatis et beatitudinis: omne osse, omne verum, omne bonum iu te concludens, et ab æterno eminentor anticipans, tamquam fons totius entitatis. Tu fundamentum possibilium omnium, esse superessentialo omnium quæ sunt et quæ uou suut, sine quo nou solum nihil potest esse actu, sed nec potestate, noe ullam habore rationem possibilem, conceptibilem vel intelligibilem. Tu omnium principium, omnium finis, omnium conditor, conservator, prumotor; omnium locus; omnium ævum, duratio, ordinatio, connexio, consummatio. In te omne bonum Angelorum, hominum et creaturarum omnium. Deus meus, amor meus et omnia, natem in te quasi pelago, sicut pisces in mari; in immonsitate providentiæ, misericordiæ et bonitatis tuæ immergar; inebrier, perdar, absorbear, ibique una mecum mergam omnes spes et res meas, omnes affectus et amores, omnia desideria et vota

Denique hinc discimus medium et scalam optimam qua ascendamus ad Deum esse silentium creaturarum. Vir quidam sanctus apud D. Taulerum, pag. 685. rogatus: *Ubi invenisti Deum?* respondit: *Ubi creaturas reliqui.* S. Dionys. lib. de Mystica Theologia, docet duobus modis et viis nos pertingere ad Dei cognitionem: prior est, affirmationis et comparationis, nimirum ascendendo a creaturis ad Creatorem, ac de eo affirmando omnes dotes quas reperimus in creaturis, quod in Deo creatore eædem sint sine comparatione excellentius et perfectius; posterior est, negationis, nimirum negando de Deo omnes res creatas, v. g. dicendo: Deus non est animal, non homo, non cœlum, non Angelus; sed infinities quid præstantius et divinius: atque hoc secundo modo melius et purius Deum cognosci asseverat.

Hec scala S. August. libr 10. Confess. cap. 6. ascendit ad Deum: *Domine,* inquit, *amo te: sed et cœlum, et terra, et omnia quæ in eis sunt, ecce, undique mihi dicunt, ut amem te; nec cessant dicere omnibus, ut sint inexcusobiles. Quid autem omo, cum te amo? non speciem corporis, nec decus temporis, nec candorem lucis, ecce istis amicum oculis, non dulces melodias suavium cantilenarum omnimodarum; non florum, et unguentorum, et oromatum suaveolentiam; non monna et mella, non membra acceptabilia carnis amplexibus. Non hæc amo, cum omo Deum meum; et tamen amo quamdam lucem, et quamdam vocem, et quemdam adarem, et quemdom cibum, et quemdam omplexum, cum amo Deum meum, lucem, vocem, odorem, cibum, omplexum interioris hominis mei; ubi fulget onimæ meæ quod non copit locus, et ubi sonat quod non rapit tempus, et ubi alet quod non spargit flatus, et ubi sapit quod non minuit edacitos, et ubi hæret quod non divellit satietas. Hoc est quod amo, cum Deo amo. Et quid est hoc? Interrogavi terram, et dixit: Non sum; et quæcumque in ea sunt, idem confessa sunt. Interrogavi mare, et abyssos, et reptilia animarum viventium, et responderunt: Non sumus Deus tuus, quære super nos. Interrogavi cœlum, solem, lunam, stellas, etc. et exclamaverunt voce magna: Ipse fecit nos. Interrogavi mundi molem de Deo meo, et respondit mihi: Non ego eum, sed ipse me fecit, etc.* Idem l. 9. cap. 10. cum matre S. Monica, poulo ante ejus mortem colloquens de vita æterna Sanctorum, quæ est Deus; quam nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit: *Erigentes,* inquit, *nos ordentiore affectu in idipsum, perambulavimus gradatim cuncta corporalio, et ipsum cœlum, unde sol et stellæ lucent super terram. Et adhuc ascendebamus interius cogitundo et loquendo te, et mirando opera tuo, et venimus in mentes nostras et transcendimus eas, ut attingeremus regionem ubertatis indeficientis, ubi pascis Israel in æternum, etc. Dicebamus ergo, si cui sileat tumultus carnis; sileant phontasiæ terræ, et aquarum et aeris, sileant et poli, et ipsa anima sibi sileat, et transeat se, non se cogitando: sileont somnia et imaginariæ revelationes, omnis lingua, et omne signum et quidquid transeundo fit, si cui sileat omnino: quoniam si quis audiat, dicunt hæc omnia: Non ipsa nos fecimus, sed fecit nos qui manet in æternum. His dictis si jam taceant, et loquatur ipse solus, non per ea, sed per seipsum, ut audiamus verbum ejus, non per linguam carnis, neque per vocem angeli, neque per sonitum nubis, neque per ænigma similitudinis; sed ipsum quem in his amamus, ipsum sine his audiamus, sicut nunc extendimus nos, et rapido cogitatione attingimus æternam sapientiam super omnia manentem; si continuetur hoc, et subtrahantur aliæ visiones longe imparis generis, et hæc una rapiat et absorbeat, et recondat in interiora gaudia sua, ut talis sit sempiterna vita, quale fuit hoc momentum intelligentiæ cui suspiravimus, nonne hoc est? Intra in gaudium Domini tui? Et istud quando?*

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Multi hoc caput et carmen ad litteram accipiunt de Christo Christique victoria et redemptione: quia Propheta hic crebro loquitur per verba futuri temporis. Ita videtur sentire S. Hieron. Theodoret. Theophil. Euthym. Haymo, Rupert. Emmanuel, et S. August. lib. 18. de civit. c. 32.

Alii ad litteram hæc accipiunt de Cyro, expugnatore Babylonis et liberatore Judæorum, qui proinde omnia hæc futura accommodant, quasi revera uti sonant, tunc acciderint, idque probant ex Herodoto et Xenophonte. Ita Hugo, Albert. Lyran. et Mariana

Verum dico ad litteram Prophetam, cum ad suam querelam de Chaldæorum in Judæos tyrannide, imperio et excidio, a Deo accepisset responsum de Babylonis punitione, et Judæorum ex ea liberatione per Cyrum, hoc carmine Deo gratias agere, eumque obsecrare, ut idipsum reipsa exsequatur. Quocirca canit magnalia, plagas et prodigia quæ Deus pro Hebræis patravit, ab exitu eorum ex Ægypto usque ad ingressum in terram Chanaan; ut significet similia Deum pro eisdem patraturum in liberatione ex Babylone, et reductione in Judæam; quæ omnia ascribit meritis Christi Jesu, quem Cyrus typice adumbravit. Ita Chald. Hebræi, Vatabl. Arias, Jansenius; et tandem fatentur idipsum S. Hier. Theodor. et Theophil. Id ita esse, patet primo, ex cap. 1. et 2. maxime v. 3. atque ex tota connexione prophetiæ hujus. Hic est enim auditus, de quo ait v. 1. Domine, audivi auditionem tuam, et timui. Nam cap. 1. et 2. audiens Chaldæorum in Judæos sævitiam, extimuit et expavit; secundo, quia ea de causa ab initio cap. usque ad v. 21. plurima beneficia Hebræis in exitu ex Ægypto præstita commemorat, ut similia eis in egressu e Babylone præstanda demonstret, et ad id credendum fidem et spem eorum exacuat; tertio, idipsum clare indicat cum ait v. 16. Ut ascendam ad populum accinctum nostrum. Denique id significat titulus, oratio pro ignorantiis, id est pro peccatis suis et populi, ne scilicet Deus ob ea liberationem ejus e Babylone, licet promissam, differat, vel omnino revocet et auferat.

In sensu tamen allegorico, qui præcipue hic intenditur a Spiritu Sancto, loquitur de Christo, Christique mysteriis et redemptione. Sicut enim Nabuchodonosor tyrannus, et vastator populi Dei gessit typum diaboli; ita Cyrus liberator ejusdem figura fuit Christi redemptoris: et sicut Babylon repræsentat regnum peccati, ita liberatio e Babylone repræsentavit redemptionem Christi, qui evertit regnum peccati hominesque ex ejus et diaboli servitute liberavit. Hac de causa Propheta jam loquitur in præterito, ut significet se ad litteram loqui de Pharaone, Ægypto, et Hebræis præteritis; jam in futuro ut significet ad litteram similia Judæis eventura per Cyrum, in expugnatione Babylonis. Allegorice vero similia, imo longe majora, omnibus gentibus præstanda per Christum, orbis redemptorem. Hinc nominat Christum et Jesum v. 18. exultabo, inquit, in Deo Jesu meo, ejusque nativitatem, miracula et gesta usque ultimum ejus judicium, typice percenset. Ita Theophil. Euthym. Rupert. Ribera, Titelman. Jansen. in hoc canticum. Simili modo victorias et beneficia sui temporis ad litteram, quibus allegorice repræsentant victoriam et gratiam Christi, carmine suo celebrant Moses, Exodi 15. Debora Judic. 5. Judith. cap. ult. Anna 1. Reg. 2. David Psal. 71. et 88.

Ubi nota quia allegoricus sensus hic præcipue est intentus a Spiritu Sancto, hinc quædam interseruntur, quæ magis conveniunt allegoriæ quam litteræ, uti est nomen Jesu; et

QUOD SEPTUAG. V. 2. HABENT : IN MEDIO DUORUM ANIMALIUM COGNOSCERIS; ET V. 5. ANTE FACIEM EJUS IBIT MORS; ET: EGREDIETUR DIABOLUS ANTE PEDES EJUS. SIMILI MODO ALLEGORIAM LITTERÆ MISCET ISAIAS C. 14. UBI SUB TYPO LUCIFERI, CASUM BALSASARIS DEPINGIT; ET EZECNIEL C. 28. UBI SUB TYPO CHERUBINI, RUINAM REGIS TYRI REPRÆSENTAT.

AT LITTERAM ERGO TRES SUNT HUJUS CANTICI PARTES. PRIMO ENIM PROPHETA DEUM OBSECRAT, UT OPUS REDEMPTIONIS HEBRÆORUM E BABYLONE PROMISSUM, REIPSA PRÆSTET ET PERFICIAT. SECUNDO, A V. 2. AD 16. RECOLIT ET CELEBRAT MAGNALIA DEI, EDITA IN EORUMDEM LIBERATIONE EX ÆGYPTO, QUO TACITE ROGAT, UT SIMILIA PRÆSTET IN EORUM LIBERATIONE E BABYLONE. TERTIO, V. 16. REDIT AD V. 1. ET AD CLADEM BABYLONIS OBSTUPESCIT: MOX GAUDET ET EXULTAT IN DOMINO, QUI JUDÆOS E BABYLONE LIBERABIT, EOSQUE QUASI CERVOS VELOCES ET ALACRES IN JUDÆAM REDUCET.

1 DOMINE, audivi auditionem tuam, et timui. 2. Domine, opus tuum, in medio annorum vivifica
illud. In medio annorum notum facies: cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis. 3. Deus
ab Austro veniet, et sanctus de monte Pharan: Operuit cœlos gloria ejus: et laudis ejus
plena est terra. 4. Splendor ejus ut lux erit: cornua in manibus ejus: Ibi abscondita est forti-
tudo ejus: 5. Ante faciem ejus ibit mors: et egredietur diabolus ante pedes ejus. 6. Stetit, et
mensus est terram. Aspexit, et dissolvit Gentes: et contriti sunt montes sæculi. Incurvati sunt
colles mundi, ab itineribus æternitatis ejus. 7. Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ, turbabun-
tur pelles terræ Madian. 8. Numquid in fluminibus iratus es, Domine? aut in fluminibus furor
tuus? vel in mari indignatio tua? Qui ascendes super equos tuos: et quadrigæ tuæ salvatio. 9. Su-
scitans suscitabis arcum tuum, juramenta tribubus quæ locutus es. 10. Fluvios scindes terræ:
viderunt te, et doluerunt montes: gurges aquarum transiit. Dedit abyssus vocem suam: altitudo
manus suas levavit. 11. Sol et luna steterunt in habitaculo suo, in luce sagittarum tuarum, ibunt
in splendore fulgurantis hastæ tuæ. 12. In fremitu conculcabis terram: in furore obstupefacies
Gentes. 13. Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo. Percussisti caput de
domo impii: denudasti fundamentum ejus usque ad collum. 14. Maledixisti sceptris ejus, capiti
bellatorum ejus, venientibus ut turbo ad dispergendum me. Exsultatio eorum, sicut ejus qui de-
vorat pauperem in abscondito. 15. Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum.
16. Audivi, et conturbatus est venter meus: a voce contremuerunt labia mea. Ingrediatur pu-
tredo in ossibus meis, et subter me scateat. Ut requiescam in die tribulationis: ut ascendam ad
populum accinctum nostrum. 17. Ficus enim non florebit: et non erit germen in vineis. Mentie-
tur opus olivæ: et arva non afferent cibum: Abscindetur de ovili pecus: et non erit armentum in
præsepibus. 18. Ego autem in Domino gaudebo: et exsultabo in Deo Jesu meo. 19. Deus Do-
minus fortitudo mea: et ponet pedes meos quasi cervorum. Et super excelsa mea deducet me vi-
ctor in psalmis canentem.

ORATIO PRO IGNORANTIIS.

1 PRO IGNORANTIIS.] Hebr. est שגינות, *sigionot*, quod aliqui, ut R. David, Pagnin. Vatabl. accipiunt pro certo genere cantici, harmoniæ, vel instrumenti musici; unde Sept vertunt: *Oratio Habacuc Prophetæ cum cantico*; quia partim est hic oratio, partim et magis canticum, quo celebrat Dei beneficia præterita, ut impetret futura. Hæc est enim vera ratio orandi et impetrandi, si ejus a quo quid petimus, munificentiam, potentiam, dotes et laudes celebramus. Unde in Scriptura, oratio subinde vocatur *laus*, ut Thren 2 19. *Consurge, lauda* (id est, laudando ora) *in nocte*, Jerem. 11. 14. *Ne assumas pro eis laudem*, id est ne ores pro Judæis tam impiis. Hinc et R. Jona, et ex eo Genebrard. *sigionot* vertunt, *gaudium*, *oblectationem*. *Oratio*, inquiunt, *Habacuc Prophetæ cum oblectationibus*, qua scilicet se populumque oblectat, commemorando futuram ejus liberationem. Alii, ut R. Juda, vertunt: *Oratio pro occupationibus*, puta pro gravibus negotiis, quæ animo versabat, quibusque se occupabat Propheta; Tigurina: *Colloquium*, seu *disputatio Habacuc Prophetæ de rebus perplexis*. *Verum melius Noster* vertit: *Pro ignorantiis*;

ita enim vertit et Aquila, Symmach. quinta Editio et Chald. Hebræum enim שגה *saga* significat errare, ignorare : inde שגיונה *sigiona* vocatur error, ignoratio, puta delictum et peccatum, tum ex ignorantia commissum, tum quodlibet aliud, etiam voluntarium. Unde Theodot. vertit: *Pro voluntariis*, scilicet delictis. Nam ut ait Aristotel. *Omnis peccans est ignorans*. Et Sapiens: *Errant qui operantur malum*, Prov. 14. 22. Semper enim peccato conjuncta est aliqua ignorantia, puta inconsideratio. Si enim consideraret peccator turpitudinem et damna peccati, Deumque vindicem, cujus iram et tormenta æterna provocat, utique non peccaret.

Jam sensum hic varium dant varii. Primo, Chald. more suo paraphrastice sic vertit: *Oratio quam oravit Habacuc, quando revelatum est ei de longitudine temporis, quam dedit Deus impiis: quod si convertantur ad legem corde perfecto, remittetur eis, eruntque omnia scelera eorum, quæ admiserunt in conspectu ejus quasi ignorantia.*

Secundo, S. Hieron. Remig. Albertus et Jansenius censent Habacuc hic deprecari veniam suæ ignorantiæ, id est sui peccati, quo ignoranter et temere ausus fuit cum Deo disputare; imo de ejus providentia, qua sinit impios piis dominari, conqueri. Verum in toto hoc carmine nullam hujusce deprecationis veniæ, significationem dat Propheta.

Dico ergo: per ignorantias significantur peccata populi, q. d. Oro, Domine, pro peccatis populi, ut illa condones et dissimules, ne propter illa differas opus liberationis nostræ e Babylone, et multo magis allegor. opus incarnationis Christi, et redemptionis generis humani a te promissum.

2. DOMINE, AUDIVI AUDITIONEM TUAM.] Est metonymia, nam actus ponitur pro objecto: *auditionem*, id est rem, vel verbum auditum, sive oraculum quod a te audivi; scilicet tantam cladem et vastationem, tum Judæorum per Chaldæos; tum ipsorum deinde Chaldæorum per Medos et Persas: ideoque *timui*, maxime metuens, ne nos in Babylone degentes, utpote captivos, etiam Babylonica clades, et Chaldæorum excidium per Cyrum infligendum pariter involvat, et omnino deleat. Ita S. Hieron. Remig. et Theodor. Porro Septuag. addunt: *Consideravi opera tua, et* ἐξέστην, id est *obstupui*, vel *expavi*, quod allegor. recte S. August. lib. 18. de Civit. 32. refert ad opus incarnationis Christi, quod præ sui novitate, tantæque majestatis exinanitione, non tantum stuporem, sed et sacrum quamdam pavorem et horrorem, ex sui reverentia incutit. *Quid enim*, inquit, *hoc est, nisi præcognitæ, novæ, ac repentinæ salutis hominum ineffabilis admiratio?* Quis enim non stupeat, quis non expavescat, si videat Deum in carne, Deum in cruce? Hoc est magnum pietatis sacramentum, quod obstupescunt Seraphini et Cherubini, quod, ut ait Apostolus 1. Timoth. 3. 16. *Manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit Angelis* (qui omnes stupentes illud adorarunt Hebr. 1. 6) *prædicatum est Gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria.* Vere S. Bernard. serm. 3. in Vigilia Nativit. *Tria opera, tres mixturas fecit omnipotens illa majestas in assumptione nostræ carnis ita singulariter mirabilia, et mirabiliter singularia, ut talia nec facta sint, nec facienda sint amplius super terram. Conjuncta quippe sunt ad invicem Deus et homo, mater et virgo, fides et cor humanum. Admirabiles istæ mixturæ et omni miraculo mirabilius, quomodo tam diversa, tamque divisa ad invicem potuerint conjungi.* Et infra: *Contraxit se majestas, ut quod melius habebat, videlicet seipsum, limo nostro conjungeret, et in persona una sibi invicem uniretur Deus et limus, majestas et infirmitas. tanta vilitas et sublimitas tanta. Et attende, sicut in illa singulari divinitate trinitas est in personis, unitas in substantia; sic in ista speciali commixtione trinitas est in substantiis, in persona unitas. Verbum enim, et anima, et caro, in unam convenere personam; et hæc tria unum; et hoc unum tria, non confusione substantiæ, sed unitate personæ.* Quocirca merito S Aug. S. Hieron. S. Bernard. S. Franc. aliique Sancti, in contemplatione hujus mysterii quasi extra se rapti et attoniti expavorunt et obstupuerunt. Equidem si cum S. Magdalena secedentes et abstracti, non aliud contemplaremur tota vita, quam hoc: *Verbum caro factum est, Deus homo*, jugiter obstupesceremus ; et quo magis ac diutius illud contemplaremur, eo magis in stuporem, imo in exstasim raperemur.

Sane ipsa humanitas Christi in incarnatione, videns se assumi et elevari super omnes cœlos et Angelos, ad thronum majestatis divinæ, obstupuit et expavit: quin et jugiter obstupescit et expavescit, dum videt se in eamdem non tantum sede, sed et hypostasi cum divinitate sedere et subsistere : videt enim se ex creatura elevari ad Creatorem, ex nihilo fieri omnia, ex homine fieri Deum ; idque ex nulla sui dignitate (est enim ipsa tanto honore et bono indigna) vel merito, sed ex mera dignatione Dei, qui eam ex omnibus hominibus, Angelis et creaturis elegit, et ad tantum gloriæ fastigium evexit. Jugiter ergo illa obstupescens suam vilitatem et indignitatem, ac Dei dignationem et gratiam, gratulabunda exclamat : O immensa Dei in me, o abyssalis, o incomprehensa bonitas !

Tropol. hæc verba sibi adaptavit S. Leo, cum eligeretur in Pontificem. Sic enim ait serm. 2. de sua Assumptione : *Domine, audivi auditum tuum, et timui : consideravi opera tua et expavi. Quid enim tam insolitum, tam pavendum, quam labor fragili, sublimitas humili, dignitas non merenti?*

DOMINE, OPUS TUUM, IN MEDIO ANNORUM VIVIFICA ILLUD.] To *illud* per pleonasmum Hebræum redundat : Hebræi enim repetunt pronomem relativum, vel demonstrativum, illudque jungunt cum suo nomine quod antecessit. Porro *opus* intelligit liberationis Judæorum e Babylone, et mystice redemptionis generis humani e captivitate diaboli et peccati per Christum. Unde Chald. opus hoc interpretatur renovationis mundi et miserationum Dei. Ita S. Hieron. et August. loco citato. Hoc enim vocatur opus Dei antonomastice, sive per excellentiam; quia omnium Dei operum fuit maximum et excellentissimum. Nam in eo uno magis quam in operibus creationis, conservationis, gubernationis, cæterisque omnibus, Deus generi humano ostendit immensam suam clementiam, sapientiam, potentiam et amorem. Quodque de Bruto dixit Poeta: *Et magnum magni Cæsaris illud opus* ; illud longe verius dicas de Verbo incarnato. puta de Christo : *Et magnum magni Numinis illud opus*. Hoc

opus, inquam, *in medio annorum*, id est intra annos, vel annis, scilicet a te præfixis, *vivifica*, id est effice, suscita, adimple. Hebræi enim metaphorice vitam dant rebus inanimis, ut annis, diebus, aeri, fertilitati, sterilitati, captivitati, liberationi, etc. cum enim illa fiunt et vigent, dicuntur hebr. vivificari et vivere.

In medio annorum.] Varii varie hoc medium explicant. Primo Guevara et Vatabl. *In medio annorum*, inquiunt, hoc est, in medio illorum calamitosorum et infelicium dierum, in quibus Chaldæam, ejusque incolas funditus igne ferroque vastandos Propheta audierat. *In medio* dixit, id est, cum in præcipiti erunt mala, cum ingruent vehementius pericula, cum circumfluentibus undique calamitatum fluctibus nulla emergendi affulgebit spes. In medio enim alicujus rei esse dicitur quandoque id, quod ab ipsa premitur et urgetur maxime, ut circumfuso malorum æstu nullum evadendi pateat effugium. Tale est illud Psalm. 22. *Nam etsi ambulavero in media umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.* Et Psalm. 37. *Si ambulavero in medio tribulationis, vivificabis me.* Orat ergo Habacuc Deum, ut populum sibi peculiarem e mediis calamitatibus Chaldæorum eripiat, et quem tantis hactenus beneficiis affecerit, cuique, ut artifices solent, quasi absolutissimo manuum suarum operi, et suum nomen inscripserit, notamque et stigma circumcisionis inusserit, Chaldæorum sævitia interire, aut eum Chaldæis pariter in Babylone a Medis et Persis exscindi delerique penitus non patiatur. Hic sensus valde huic loco congruere videtur. Medium enim sæpe capitur pro summo, ut cum dicimus: In medio tribulationum versor; medio mari jactor; in medio ferarum dego, id est, in summis versor malis, periculis et hostibus. Annus enim, dies et tempus sæpe metonymice sumuntur pro clade insigni et calamitate, quæ tali anno, die et tempore contigit, vel continget. Sic sæpe Prophetæ diem Domini vocant diem ultionis, quo Judæam, vel Babylonem, aut alias urbes et gentes puniet et perdet, ut Sophon. 1. 14. *Juxta est dies Domini magnus, etc. dies iræ, dies illa, dies tribulationis et angustiæ.* Joel. 2. 1. *Venit dies Domini, etc. dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et turbinis.* Similia sunt Jeremiæ 30. 7. Amos 5. 18.

Secundo, alii ex adverso medium capiunt pro optimo, q. d. Evolutis annis 70. captivitatis calamitosissimæ, in medio, id est, in optimo anno 70. illos annos consequente, opus hoc liberationis nostræ tam exoptatum dabis et præstabis. Sic dicitur Ezech. 5. 5. *Ista est Jerusalem: in medio*, id est in optimo, *gentium loco posui illam.* Et Isaiæ 38. 9. ait Ezechias: *In dimidio dierum meorum*, id est, in ætate optima et florenti, *vadam ad portas inferi.* Quamquam alii et *dimidio* proprie accipiunt. Erat enim Ezechias tunc 39. annorum, quæ ætas est quasi dimidia vitæ humanæ: integra enim est ea quæ notatur Psalm 89. 10. *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni; si autem in potentatibus, octoginta.*

Tertio, simplicius alii medium hic non accipiunt geometrice, sed physice, aut potius vulgariter ex Hebræorum phrasi et usu, quo *In medio annorum*, idem est quod intra annos, scilicet præfinitos et destinatos a Deo. Unde Symmachus vertit: *Intra annos reviviscere fac ipsum*; Aquila: *Dum appropinquant anni, vivifica illud*; Septuag. *Cum appropinquaverint anni, cognosceris.* Sic Deus fecit *firmamentum in medio aquarum*, id est, inter aquas superas et inferas, Genes. 1. 6. *et lignum vitæ in medio paradisi*, id est intra paradisum, Genes. 2. 9. et ignem in medio rubi, id est intra rubum, Exodi 3. 2. Dicit autem potius *in medio*, quam in fine annorum, quia optat annos hosce non expleri, sed potius imminui et dimidiari, q. d. Fac, Domine, ut anni 70. quos captivitati nostræ designasti, non ad finem usque decurrant, sed decurtentur at dimidientur.

Quarto, aliqui, ut Albertus, medium hic geometrice et præcise accipiunt, scilicet medium annorum mundi. Nam liberatio Hebræorum facta est sub annum mundi ter millesimum, puta anno 3419. hoc est pene medium durationis mundi: durabit enim mundus sex millia annorum, ut tradunt Hebræi et Patres, quos citavi Apoc. 20. 6.

Rursum Jansenius dimidium hoc exponit annum 37. transmigrationis Joachin, quo Evilmerodach eum exaltavit, 4. Reg. 15. 27. quod fuit quasi præludium et initium felicitatis et liberationis Hebræorum, quæ perfecta est anno 70. captivitatis: nam 37. sunt pene dimidium 70. Hoc sensu vox *vivifica* in sensu non perfecto, sed inchoato accipienda est, q. d. *Vivifica*, id est, incipe vivificare, et adimplere opus tuum; inchoa operis tui fabricam, da ejus specimen, quasi auroram futuræ lucis et libertatis.

Allegor. opus incarnationis et redemptionis Christi factum est *in medio annorum*, juxta primum sensum: quia Christus venit calamitosissimo tempore. Fecit enim uti facit sapiens medicus, qui sinit morbum crescere ad summum paroxysmum, ut omnes suas vires exserat et evomat: quo facto, morbo quasi exhausto et enervato, facilem adhibet curationem. Ita Christus permisit ut peccatum et concupiscentiæ crescerent ad summum per quatuor annorum millia, utque omnem suam militiam exsererent ae evomerent: quo facto, medicam ei manum suam attulit; cum jam pariter et natura, et lex Mosis omnem vim suam ostendissent, nec tamen potuissent peccato mederi: ac proinde omnes et omnia Christi opem tacite poscerent et inclamarent.

Secundo, idipsum fuit *in medio*, id est in optimo, *annorum*; quia ipse adduxit aureum jubilæi sæculum, juxta illud Apostoli: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* 1. Cor. 6. 2.

Tertio, fuit *in medio annorum*, id est inter annos, vel annis a Deo præfixis et constitutis. Rursum, *in medio*, id est in complemento annorum. Medium enim est extremorum centrum, unio, perfectio et complementum. Hinc *in medio annorum*, idem est quod in consummatione annorum, vel ut Apostolus Gal. 4. v. 4. ait *in plenitudine temporum*, cum scilicet plane consummata et impleta essent tempore a Deo tanto operi præstituta. Medium enim extremorum est finis: extrema enim in medio terminantur et finiuntur. Ita S. Hier. In medio ergo annorum natus est Christus: quia ætas Christi fuit finis sæculorum præcedentium miserorum, et initium sequentium felicissimorum. Dicit autem *in dimidio* potius quam in fine: quia optat hosce annos accelerari, ideoque dimidiari; sicut per preces Danielis et Prophetarum, abbreviatæ et accisæ sunt 70. hebdomades præviæ Christo, ut dixi Daniel. 9. 24.

Quarto, arithmetice *in medio annorum* passus est Christus hoc computu: primo, quia in medio 70. et ultimæ hebdomadis Danielis passus, redemit mundum, Daniel. 9. v. 27. Licet enim Daniel fuerit post Habacuc, tamen hebdomades hæ 70. jam ante Danielem decretæ erant in mente Dei, qui eas hic confuso et implicite revelavit Habacuc, quas postea diserte expressit Danieli. Secundo, *in medio annorum;* quia Christus passus redemit nos anno ætatis 34. quæ est media vitæ humanæ: hæc enim censetur 70. annis. Tertio, Hebræi ex oraculo Eliæ durationem sive ætatem mundi tradunt fore sex millia annorum, sive ter bina millenaria, quorum prima duo spectant ad legem naturæ, quæ fuit ante diluvium, et post illud usque ad Abraham: secunda, sive media duo ad legem Mosis; tertia, sive ultima duo ad Evangelium et tempus Messiæ ac gratiæ. Jam Christus natus est durante lege Mosis: natus est ergo in medio harum trium ætatum, ac consequenter in medio annorum, id est, sæculorum mundi. Ita Francisc. Georgius Venetus in Problem. tomo 3. sect. 4. de Christi adventu, num. 142. Rursum in medio annorum venit Christus: quia tempus Evangelii et gratiæ ejus est medium inter tempus legis et tempus gloriæ, sive inter sæculum præsens et futurum. Christus enim fuit quasi horizon temporis et æternitatis: est enim ipse legis temporisque finis, ac principium æternitatis vitæque beatæ. Hinc ab Isaia cap. 9. vocatur *pater futuri sæculi*. Denique ne quid omittam, ex his Habacuc verbis nonnulli, uti refert S. Vincentius Fererius epist. ad Benedictum, et Adrianus Finus lib. 5. Flagelli cap. 8. censuerunt Christum in medio durationis mundi tempore assumpsisse carnem, ita ut tot exacte præcesserint anni Christi incarnationem, quot post eam futuri sunt. Idipsum indicavit Virgil. qui ex oraculis Sibyllæ Cumææ Augusto Cæsari (cujus ætate natus est Christus) adulatus, cecinit 3 Georg.

> Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas
> Cæsaris, et nomen fama tot ferre per annos,
> Tithoni prima quot abest ab origine Cæsar.

Verum hoc plane incertum, at multis parum probabile videtur; certe ex hoc loco evinci nequit.

Symbolice, Christus est medium, uti SS. Trinitatis, ita et totius universi et sæculorum omnium, æque ac redemptionis et felicitatis nostræ mediator. Nam in SS. Trinitate ipse, utpote Filius, est medius inter Patrem et Spiritum Sanctum, qui a Patre procedit et generatur, ac genitus eum eo spirat et producit Spiritum Sanctum Secundo, quia ipse est Verbum, quod est idea, per quam creavit Deus omnia; ipse ergo ut Verbum, est nodus, nexus, vinculum, medium et centrum rerum omnium; tertio, in ipso pariter, ut Verbo, creata et ordinata sunt omnia sæcula et tempora: *Fide enim intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei*, ait Apost. Hebr. 11. 3. Quarto, hinc congrue assumpsit naturam humanam, ut esset mediator Dei et hominum. Decebat enim ut persona media in SS. Trinitate humanam naturam assumeret, in eaque fieret mediator; quia et ipsa media est inter cœlum et terram, media inter Deum et cæteras creaturas, utriusque naturam participans, ut per ipsam naturam mediam utraque uniret extrema. Natura enim humana meditullium, ac quasi vinculum omnium existit, et cum omnibus partem habens, cum omnibus deliciatur; omnibus enim creaturis cæteris homo vel vescitur, vel oculis, aliove sensu pascitur et fruitur; terra nos sustentat, aqua potat, aer dat respiraculum, ignis calefacit; vescimur plantis, piscibus, animalibus; solo et cœlo illuminamur, ab Angelis erudimur, purgamur, perficimur. Pari modo Christus factus homo deliciatur cum omnibus, et omnes cum eo. Hinc ejus typus fuit arbor vitæ in medio paradisi a Deo collocata, Genes. 2. Quocirca Christus nascens, vivens, moriens, semper capessivit medium. Natus est enim in media nocte, dum quietum silentium continerent omnia, et nox in suo cursu medium iter perageret, Sapient. 18. 14. Natus quoque positus est in medio duorum animalium; asinus infirmior denotat misericordiam; bos fortior, et in arando æquus et fidus hero, denotat justitiam. Hæc enim duo obviare sibi fecit Christus, ideoque nascens in eorum medio stetit. Puer inventus est in templo, in medio Doctorum. Domi fuit medius inter matrem et patrem, puta Mariam et Joseph. Sicut enim medius est in Trinitate increata, sic medius est et in Trinitate creata, quæ est Joseph, Jesus, Maria. Vir in medio fuit Apostolorum: *Ego*, inquit, *sum in medio vestrum, tamquam qui ministrat;* ut omnibus videlicet æqua distributione, saltem geometrica, suscepta munera distribueret. Rursum concionando operatus est salutem in medio terræ, Psalm. 73. 12. Moriens pependit in medio duorum latronum, ut jam eorum constitutus judex, redderet utrique debitas vices, juxta utriusque merita, præsagio quodam magni et extremi judicii, in quo medius ad dexteram habebit Sanctos, quos vita æterna præmiabit; ad sinistram reprobos, quos morte æterna mulctabit. In cœlo medium tenet locum; est enim medius inter Patrem et nos, utpote advocatus noster. Ita eum vidit S. Joan. Apoc. 5. 6. quasi agnum in medio throni, in medio quatuor animalium, et in medio seniorum. Hinc eum repræsentavit Isaac immolandus a patre, et risus ac gaudium orbis; Isaac enim medius fuit inter Abraham et Jacob; fuit enim Abrahæ filius, Jacobi pater. Rursum ipse palam profitetur: *Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum*, Matth. 18. 20. Quocirca ipse ab æterno decretus, et in tempore factus est verus et optimus mediator inter Deum et hominem, juxta illud Apostoli: *Unus mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus*, 1. Timoth. 2. 5. Ipse enim factus homo, effectus est vinculum et glutinum, ligans, connectens et uniens hominem cum Deo. Ipse est velut canalis medius, per quem a fonte vivo, puta a Deo, fluunt ad nos aquæ vivæ, et fluenta gratiarum. Ipse est scala Jacob, per quam quasi medium, ab extremo ad extremum, puta a terra in cœlum ad Deum ascendimus. Præclare sanctus Bernardus serm. 1. de S. Michaele: *Amat*, inquit, *semper media Jesus, diverticula semper et reclinatoria reprobat filius hominis, Dei et hominum mediator. Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia.*

Nimirum hisce omnibus significare voluit et commendare aureum mediocritatem, quæ nos Deo et hominibus gratos efficit; virtus enim consistit in medio. Item pacem et concordiam; medium enim est nexus,

et quasi pax et concordia extremorum. Hoc est quod ait Matth. 5. 9. *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur*; quia ego qui sum filius Dei naturalis, sum pax universi, pacificans omnia quæ in cœlis, et quæ in terris sunt, Colos. 1. 20. Jure ergo nomen filii Dei sortiuntur, qui mediandi pacemque conciliandi officium ipsi proprium intimumque usurpant.

ANNORUM.] Ita vertunt quoque Aquila, Symmach. Theodotion. Chald. et alii passim; legunt enim in Hebræo שנים *scanim*, quod significat *annos*. Verum Septuag. aliis punctis legentes שנים *scenaim*, id est *duorum*; rursum pro חייהו *chaiiehu*, id est *vivifica illud*, legentes חיות *chaiot*, id est *animalium*, vertunt: *In medio duorum animalium cognosceris*; mox tamen pro *scenaim* legunt *scanim* cum cæteris. Unde subdunt: *Cum appropinquaverint anni, cognosceris*, adduntque per epexegesin: *Cum advenerit tempus, demonstraberis*. Hæc enim verba non sunt in Hebræo; ea tamen in Septuag. legunt codices Vaticani, Complut. Regii, S. Hieronym, Cyrill. Theod. et alii passim. Aliqui tamen censent Sept. in Hebræa legisse ut cæteros, scilicet ut τα *Cum appropinquaverint anni, cognosceris*, respondeat illi quod vertit Noster: *In medio annorum vivifica illud*, et τα *Cum advenerit tempus, demonstraberis*, respondeat illi quod vertit Noster: *In medio annorum notum facies*; id vero quod præcedit: *In medio duorum animalium cognosceris*, additum sit a Septuag. prophetice et paraphrastice, sicut ab eisdem additum est τα *a ligno*, quod non est in Hebræo, nec in Latino, Psalm. 95. 10. Ubi enim illi legunt, *regnavit Deus*, Septuag. addiderunt *a ligno*, scilicet a cruce; crux enim fuit quasi solium regni Christi. Forte in Hebræo fuit duplex lectio, una in textu, altera in margine, quales jam multæ sunt in Hebræa, quas Rabbini vocant *keri uketif*; nimirum ut in textu fuerit; *bekereb scanim chaiiehu*, id est, *in medio annorum vivifica illud*; in margine vero: *Bekereb scenaim chaiot*, id est, *in medio duorum animalium*; et utrumque exprimere voluerint LXX. levi enim mutatione ex *scanim*, fit *scenaim*, ex *chaiiehu chaiot*.

Porro quoad sensum litteralem de Chaldæorum excidio, duo animalia quæ hoc peregerunt, et populum Dei Babylone liberarunt, fuerunt Medi et Persæ, sive Darius et Cyrus. Alludit ad Isaiæ oraculum, cap. 21. 7. *Et vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, et ascensorem cameli*, puta Cyrum qui Persis quasi asinis, et Darium qui Medis quasi camelis dominabatur; hi enim everterunt Babylonem. Unde erat oraculum, editum per Nabuchodonosor, ait Euseb. lib. 9. de Præpar. Evang. cap. ultimo: *Veniet Persa mulus, qui vobis, o Babylonii, afferat servitutem*. Mulus est Cyrus natus matre Meda, quasi camelo; et patre Persa, quasi asino. Ita Sanchez.

Quoad sensum vero allegoricum, et præcipuum de Christo, varii varie hanc versionem exponunt: primo, Theophil. per duo animalia accepit duos Cherubim, qui erant super arcam in propitiatorio, Exodi 25. 17. q. d. Typus tuus, o Christe, erat propitiatorium erectum inter duos Cherubim; ibi per umbram typice fuisti agnitus, imo præcognitus; propitiatorium enim significabat te fore propitiatorem mundi. Secundo, alii per duo animalia accipiunt duo Seraphim, quos vidit Isaias cap. 6. Christo specie humana, quasi incarnato, sedenti in throno acclamare: *Sanctus, sanctus, sanctus*, quasi illa *velantia caput et pedes Domini*, ait sanctus Hieron. *in præsenti tantum sæculo volent, et alter ad alterum mysterium inclament Trinitatis, et mittatur unus de Seraphim (quod interpretatur ardens) et veniat in terram, et mundet Prophetæ labia, et dicat: Ignem veni mittere in terram, et quam volo ut ardeat?* Tertio: τα *In medio duorum animalium cognosceris, multi putant de Filio intelligi et de Spiritu Sancto*, eo quod *Pater per Filium intelligatur et Spiritum*, ait S. Hieron. Pari modo Filius, qui est medius inter Patrem et Spiritum Sanctum, per Patrem a quo gignitur, et per Spiritum Sanctum quem producit et spirat, intelligitur. Quarto, duo animalia sunt duo latrones, inter quos crucifixus, agnitus est Christus, ait idem S. Hieron. Quinto, duo animalia sunt duo populi, scilicet Babylonii et Judæi tempore Habacuc, in medio quorum agnitus est Deus, Babylonios evertens, ac Judæos liberans. Rursum tempore Christi agnitus est in medio Judæorum et Gentium. Hisce enim duobus populis se hinc inde cingentibus, intellectus est Salvator et creditus, ait S. Hieron. qui sexto, addit: Sunt qui duo animalia duo intelligant testamenta, novum et vetus, quæ vere animantia sint atque vitalia, quæ spirent, et in quorum medio Dominus cognoscatur. Septimo, Tertul. lib. 4. contra Marcion. cap. 22. per duo animalia accipit Mosem et Eliam inter quos transfiguratus, et ab Apostolis agnitus est Christus, tamquam Messias in monte Thabor. Octavo, et optime: *In medio duorum animalium*, id est, in præsepio inter bovem et asinum, agnosceris, *o* Christe, cum in carnem et mundum venies, juxta illud Isaiæ 1. 3. *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui*. Quod Patres, quos ibi citavi, intelligunt de Christo reclinato in præsepio inter bovem et asinum. Ita Ecclesia hunc locum accipit in Officio Nativitatis Christi: *O magnum*, inquit, *mysterium et admirabile Sacramentum, ut animalia viderent Dominum natum jacentem in præsepio!* Et in officio Circumcisionis Domini: *Domine*, ait, *audivi auditum tuum, et timui; consideravi opera tua, et expavi; in medio duorum animalium jacebat in præsepio, et fulgebat in cœlo*. Et S. August. orat. contra Judæos et Paganos cap. 13. afferens quartam, sextam et septimam expositionem, quas jam recitavi, addit: *Dic et tu, Habacuc Propheta, testimonium de Christo. Domine, inquit, audivi auditum tuum, et timui; consideravi opera tua, Deus, et expavi. Quæ opera Dei iste miratus expavit. Numquid fabricam mundi iste miratus expavit? absit; sed audi quid expavit. In medio, inquit, duorum animalium innotesces opera tua, Deus. Verbum caro factum est*: *In medio duorum animalium cognosceris: qui quousque descendisti, expavescere me fecisti, quia Verbum, per quod facta sunt omnia, in præsepio jacuisti. Agnovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui. In medio duorum animalium cognosceris*. Ita et Gregor. Nyssen. ac Nazianz. orat. in Christi nativitatem, Cyrillus Hierosol. Catech. 12. S. Hieron. epist. 27. ad Eustoch. S. Paulinus epist. 10. ad Severum, Origenes hom. 13. in Lucam. S. Ambros. in Lucæ cap. 2. v. 7. Quocirca S. Hieron. epist. 18. *Præsepe*, inquit, *in*

quo infoutulus vogiit, eilentio magis quam infimo sermone honorandum est. Porra bovem et asinum non adduxit Joseph, ut volunt Lyrau. S. Bonav. et alii, utpote pauper, sed vel herua hospitii, vel quis alius peregrinus, vel pauper indigena. Ita ex S. Chrysost. Sanchez.

Causa litteralis, cur Christus in præsepio, in medio bovis et asini, reclinari voluerit, fuit illa quem dat Evangelista Lucas cap. 2. 7. *Quia non erot ei locus in diversario;* omnes enim Judæi tunc confluebant ad censum ab Augusta Cæsare indictum, qui quia ditiores, jam occupaverant omnia diversorii loca, vel certe anteverterant Joseph et Mariam, longe ex Nazoreth udventautes, jamque totum hospitium preaccuparunt. Secessit ergo B. Virga Christum paritura, diversorio excluse, in stabulum, seu speluncam stabulorem adhærentem diversorio, quod hospitendis jumentis serviebat caupouis diversarii, ejusque hospitium, exilem sibi locum a bestiis mutuata; quæ cum non haberet cunes, reclinavit Christum infantem in præsepio inter fœnum et paleas, ut ibi commodius paula jaceret, et frigus minus sentiret, præsertim calefactus halitu bovis et asini; ipsa ad præsepe vigilans cum sanctis Angelis et Josepho, divinum mysterium admirentibus et adarantibus. Ita Franciscus Lucas et Toletus in Lucæ cap. 2. Voluit Christus n sui artu demonstrare veritatem sui dicti Matth. 8. 20. *Vulpes foveae habent, et volucres cæli nidos, filius autem hominis non habet ubi caput reclinet.* Nimirum *propter nos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopio nos divites essemus,* 2. Carluth. 8. 9. Rursum voluit Christus nesci quasi filius pastoris inter animalie, et poni in præsepio, ut significaret se esse verum pastorem ovium ab Ezechiele prædictum cap. 34. 23. tertio, ut significaret regnum suum non consistere in fastu, palatiis, opibus et pampa, sed in mundi contemptu; nec ignominiæ Christo fore hanc paupertatem, sed gloriæ; imo hoc esse ejus signum et notam propriam. Unde Angelus pastoribus hoc signum nati Messiæ dedit: *Invenietis,* ait, *infantem pannis involutum et pasitum in præsepio.* Quocirca clemat stabulum, clamet præsepe, clamant bos et asinus, clamant lacrymæ, clamant panni Christi; et quid? clamant humilitatem, clamant paupertatem Christi, clamant pœnitentiam, clemant austeritatem vitæ, clament contemptum opum, deliciarum et commadorum mundi, uti pie et elegenter dacet S. Bernard. de Nativit. Domini serm. 3. et 6.

Exstat typus peupertatis, et pauperis regni Christi, in quo pingitur Christus recens natus positus in præsepio, jacans in fœna inter bovem at asinum, astantibus et adorontibus S. Maria et Joseph, cum lemmate aureas ejus dictante gnomes: *Hic dieca,* inquit, o *fidelis onima, plenissima resignatione et abdicatione rerum creatarum, et purificatione affectuum liberom, imperturbabilem, quietum et nudom Deo tuo mentem præsentare, ut nihil habens vera in eo omnia passideas. Est enim vera paupertas* Expedita: *Si vis perfectus esse, vode et vende omnia quæ habes, et do pauperibus,* Matth. 19. 21. Nuda: *Quid mihi est in cæla, et o te quid volui super terram?* Psal. 72. Patiens: *Patientia pauperum nan peribit in finem,* Psal. 9. Confidens: *Tibi derelictue est pauper,* Psal. 34. Opulenta: *Centuplum accipiet, et vitum æternam possidebit,* Matth. 19. 29. Secura: *Ego autem mendicus sum et pauper, Dominus autem sollicitus est mei,* Psal. 39.

Hæc nimirum est concio, quam e præsepio, non verbo, sed facto praclemat Christus, quamque tota vita, adeoque in ipsa morte e patibulo crucis proclamavit, scilicet: Filii hominum, ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium? vanæ sunt omnes mundi opes, vanæ pompæ, vanæ deliciæ, vani honores; vana contemnite, vera ambite: veræ opes, veræ deliciæ, veri honores sunt in cœlis apud Deum, qui eas mihi, Angelis et Sanctis communicat. Has vobis annuntio, has offera, has pramitto. Ega sum sapientia Patris, sum puer sapiens, Verbum infans: scio reprobare malum, et eligere bonum. Mihi ergo credite, non mundo mendaci et fallaci: quæ ega elegi, eligenda dacui; quæ contempsi, contemnenda manstravi. Ega sum vita, doceo vos veram vitam cœlestem et divinam consistere in bonorum cœlestium et æternorum amore et desiderio: illam erga capessite, ideaqua fugite vitam animalem et carnelem, quæ ducit ad mortem præsentem et æternam: *Apparuit,* inquit Apost. ad Titum 2. 11. *gratia Dei Salvotaris nostri omnibus hominibue, erudiens nos, ut abnegontes impietatem et sæcularia desideria, sobrie, juste et pie vivamus in hac sæcula, exspectantes beatom spem, et adventum glariæ magni Dei Salvataris nastri Jesu Christi.* Quisquis ergo sapis, quisquis Christi dactrinam sequeris, quisquis Christianus es, amares omnes rerum terrenarum exue, eosque pone ante præsepe Christi inter bovem et asinum, ac totum cor, totum amarem, omnes spes et res tuas resolute et efficaciter offer Christa Domino, ut cum paupere pauper, cum humili humilis, cum sobrio sobrius, cum spiritali spiritalis, cum cœlesti cœlestis, cum sapiente sapiens, cum felici felix efficiare. Hac enim de causa natus, reclinatus est in præsepio: *ut, dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc in invisibilium amarem rapiamur.* Jacebat enim in præsepia, et fulgebat in cœlo: lectus erat fœnum ei, cujus est terra et plenitudo ejus: cluditur hisce cunis ille, qui cœlum et terram implet; alget, et lacrymatur inter bovem et asinum, qui vita, ardor et jubilus est Angelorum. Vere S. Bern. ser. 4 in Vigilia Nativit. *Pretiasiores,* ait, *panni Salvotaris omni purpura, et glariosius hoc præsepe auratis regum soliis: ditior denique Christi paupertas cunctis opibus, cunctisque thesauris sæculi; quid enim humilitate ditius, quid pretiasius invenitur? qua nimirum regnum cælarum emitur, et divina gratia acquiritur, sicut scriptum est: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsarum est regnum cælarum.* Idem ser. 4. de Nativitate: *Salvator,* inquit, *cujus est aurum pariter et argentum, sacram in corpore sua dedicat paupertatem.* Erga ut canit Paeta:

Est stabulum cœlum, sol Christus, lunaque Virgo,
Bos asinusque suum sigma Bootis habent.

Denique Christus, inter bovem et asinum collocatus, reipsa clamat illud Psaltis Psal. 72. 23. *Ut jumentum factus sum apud te,* ut tibi serviam per omnia et totus, uti jumentum servit hero: jumentum ergo designat summam Christi humilitatem, obedientiam, resignationem, labores, patientiam, ac tandem sacrificium, martem et martyrium: quod quasi bovem ac afferat victimam Deo, juxta illud Jerem. 11. vers 19 *Ega*

quasi agnus mansuetus; ubi Vatabl. Pagnin. et alii vertunt: *Ego autem sicut agnus et bos.*

Causa tropologica fuit, quam dat S. Chrys. hom. 4. in Lucam, dicens: *Quare in præsepio? ut compleretur vaticinium Isaiæ Prophetæ: Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui. Scriptum est in alio loco: Homines et jumenta salvos facies, Domine. Si homo es, panem comede; animalis, ad præsepe accede.* Et eamdem fere rationem latius persequitur, alias simul insinuans Gregor. Nyssenus orat. de sancta Christi Nativitate, his verbis: *Porro præsepe, rationis atque sermonis expertium animalium domicilium est: in quo Verbum nascitur, ut bos cognosceret possessorem suum, et asinus præsepe domini sui: bos subditus legi, asinus oneribus portandis destinatum animal, quod peccato simulacrorum cultus oneratum atque gravatum est. At brutis quidem conveniens cibus et victus gramen ac fœnum est. Qui producit enim gramen et fœnum pecoribus, inquit Propheta: rationale autem animal pane nutritur. Quamobrem idcirco in præsepio, quod est habitaculum brutorum, is qui de cœlo descendit panis vitæ proponitur, ut etiam bruta, rationali invicem sumpto cibo, rationem adipiscantur. Medius igitur inter bovem et asinum in præsepio utriusque dominus est, ut soluto interstitio sepis, ambos in sese creet in unum novum hominem, et ab hoc grave legis jugum auferat, et illud simulacrorum cultus onere levet.* Huc accedit Sophronius Archiep. Constant. or. 4. in Christi Natalitia: *Deus*, ait, *in præsepio palam proponitur, nobisque qui et fame tabescimus, et jumentorum more nulla pene ratione ducimur, seipsum ultro in cibum exhibet. Ecquis eo ex bruto illo alimento tamquam divinis dapibus, divinaque charitate prorsus indigno objecto, in illius divinitate se non oblectet? vere dixerim: Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Tripudio, pastorumque more exsulto, dum voces ejusmodi plane divinas audio; et ad præsepe, quod Deum excepit, nec non ad cœlestem illam specum toto animi impetu raptus, mysterium quod in ipso latet, coram conspicari, atque hymnum illum: Gloria in excelsis Deo, etc. In recens nati gloriam et honorem depromere ardenter desidero.*

Idipsum typice significavit Job c. 6. dicens: *Numquid rugiet onager* (id est asinus silvestris) *cum habuerit herbam, aut mugiet bos, cum ante præsepe plenum steterit?* Onager enim, qui est asinus liber, significat Gentiles exleges ante Christum; bos vero, jugo assuetus, significat Judæos legi subditos: utriusque enim pabulum factus est Christus. Audi S. Greg. verba Jobi explicantem more suo mystice l. 7. Mor. c. 4. *Herba onagri et fœnum bovis, est hæc ipsa Mediatoris incarnatio, per quam simul gentilitas et Judæa satiatur. Quia enim per Prophetam dicitur: Omnis caro fœnum; universitatis conditor ex nostra substantia carnem sumens, fœnum fieri voluit, ne nostra in perpetuum caro fœnum remaneret. Tunc ergo herbam onager invenit, cum Gentilis populus gratiam divinæ incarnationis accepit. Tunc bos vacuum præsepe non habuit, cum plebi Judaicæ ejus carnem exspectanti lex exhibuit, quem diu prophetatum exspectavit. Unde et natus Dominus in præsepi ponitur, ut videlicet signaretur, quia sancta animalia, quæ jejuna diu apud legem inventa sunt, incarnationis ejus fœno satiarentur. Præsepe enim natus implevit, qui cibum semetipsum mentibus mortalium præbuit, dicens: Qui comedit meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in eo.* Rursum Christum in præsepio jacens, qui, ut ait S. Fulgent. ser. 4. de Epiphania: *Portatur ut parvulus, adoratur ut Deus; parvulus in præsepio, immensus in cœlo; vilis in pannis, pretiosus in stellis,* fecit se escam et pabulum jumentorum: quia homo per peccatum fecit se jumentum, juxta illud Ps. 48. 21. *Homo cum in honore esset non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis.* Nominatim asinus, cum sit animal pigrum, vorax et lascivum, repræsentat acedos, gulosos et lascivos, juxta illud Ezech. 23. 20. *Quorum carnes sunt ut carnes asinorum.* Bos sua indole refert duros, stupidos, obstinatos, sævos et superbos.

Symbolice, præsepium Christi inter duo animalia repræsentat ea quæ ex S. Hieron. Aug. et aliis paulo ante recensui, nimirum primo, oraculum inter duos Cherubim: hoc enim erat sedes Dei. Secundo, thronum Dei Isaiæ 6. inter duos Seraphim. Tertio, thronum filii Dei medium inter thronum Patris et thronum Spiritus Sancti. Quarto, crucem Christi inter duos latrones. Quinto, Ecclesiam Christi collectam ex Judæis et Gentibus. Sexto, Ecclesiam novi et veteris testamenti. Septimo, tabernaculum gloriæ Christi inter Mosen et Eliam in Thabor.

Hac de causa S. Hier. Roma in Bethlehem migravit, ut ad præsepe Christi viveret, ad idemque vocavit S. Paulam, Eustochium, aliasque Romanas matronas et virgines nobilissimas. Quapropter præsepe Christi Romam translatum, in Basilica S. Mariæ Majoris conditum magno honore veneramur, æque ac corpus S. Hieronymi, quod congrue juxta illud reconditum est, ut, sicut juxta illud ipse vixit, ita juxta illud mortuus quirscat.

Secundo, aliqui in versione Sept. pro ζώων accentu penacuta, id est animalium, a ζῶον, id est animal, legunt ζωῶν accentu circumflexo, id est vitarum, a ζωή, id est vita, quod respondet hebr. חייהו *chaiiehu*, quod non tantum verbum est, significans *vivifica illud;* sed et nomen, significans *vitas ejus.* Id secuti Euseb. lib. 6. Demonst. Evang. c. 15. Theod. et Theoph. sic vertunt et legunt: *In medio duarum vitarum cognosceris,* scilicet injuriarum ultor et vindex, ait Sanchez: quia in vita Nabuchodonosoris cognosceris vindex impiorum Judæorum; in vita vero Cyri cognosceris ultor impiorum Chaldæorum. Alleg. vero in Christo cognosceris. Primo, in medio vitæ divinæ et humanæ: utramque enim in se complexus est Christus, utpote θεάνθρωπος et ὁμόθεος, id est homo Deus. Ita Gregentius Archiepiscopus Tephrensis disput. cum Herbano Judæo tomo 4. Biblioth. SS Patrum: *In medio duorum animalium, id est,* inquit, *in medio duarum essentiarum, scilicet divinæ et humanæ, subsistit Christus Deus et homo.* Secundo, in medio vitarum, id est annorum et vitæ, hebr. enim חיים *chaiim*, tantum usitatum est in numero duali: unde in eo et singularem, et dualem, et pluralem vitam significat. Christus enim passus redemit nos anno ætatis et vitæ 34. quæ media est ætas vitæ humanæ. Tertio, in medio vitæ temporalis et æternæ: ab illa enim ad hanc tra-

ducit nos Christus, qui nobis factus est via, veritas et vita. Quarto, in medio, id est inter duas vitas, scilicet cœlestem beatam, et infernalem miseramque in gehenna: utriusque enim arbiter, judex, dominus et distributor est Christus. Unde Arabicus vertit: *Domine, aspexi ad opera tua, territus autem*, vel *conturbatus sum in omnis vitæ, et in annis cognosceris.* Ita Euseb. Theod. Theoph. et alii.

In medio annorum notum facies, id quod sequitur, nimirum, quod, cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis.] Misericordiam intelligit liberationem a Babylone, et allegorice redemptionem Christi. Hucusque oratio, id est postulatio, Habacuc: sequitur ejusdem canticum, quo orationem suam stabilit et firmat.

3. Deus ab Austro.] Hebr. *Deus de Theman veniet.* Theman enim filius Eliphaz, filii Esau. Gen 36. 15. nomen dedit regioni Idumææ, ex qua Eliphaz amicus Job c. 4. 1. cognominatus fuit Themanites: quia, ut Chaldæus ibidem vertit, fuit *princeps Themanorum.* Inde Idumæa vocatur *Theman*, sicut ab Esau vocatur mons Seir, vel Edom. Esau enim quia pilosus, vocatus est Seir, quia rufus, Edom. Id patet Jer. 49. 7. et 20. Jam quia Theman et Idumæa erat Judææ ad Austrum, ut patet Josue 11. 16. sicut Libanus ex adverso erat eidem ad Aquilonem; hinc *Theman* significat Austrum, puta Australem plagam. Sunt qui velint Austrum vocari Theman, id est dextrum, a rad. ימין *iamin*, id est dextera (ut tau initiale in Theman, sit heemanticum et ascititium, uti est in *tolmid*, id est discipulus, et *tolmud*, id est doctrina; hæc enim derivantur a rad. למד *lamad*, id est didicit) eo quod aspicientibus nobis Orientem, Auster dexteræ assistat. Hinc S. Hier. Ps. 88. 12. ubi Sept. verterunt: *Aquilonem et mare tu creasti ;* quia in Hebræo pro *mare* est *iamin*, id est *dextera*, transtulit: *Aquilonem et dextrum tu creasti : dextrum*, id est, *Austrum :* hic enim opponitur Aquiloni. Dextera ergo mundi pars est Auster, sinistra Aquilo: hinc illa felicitatis et honorum, hæc infelicitatis et malorum est symbolum. Quocirca Deus et Christus congrue hic ab Austro et dextro venire dicitur, quia venit ut salutem bonaque omnia afferat, quasi verus Benjamin, id est filius dexteræ fortis, felix, salutifer, ac nos omnes fortificans, fortunans et beans. Auster enim validus vitam, salutem et omne bonum affert: Aquilo vero frigidus et rigidus, mortem et omne malum. Nam *ab Aquilone pandetur malum super omnes habitatores terræ*, Jer. 1. 14. Romæ tamen et in Italia Auster est turbidus, noxius et pestifer; Aquilo vero salutifer. Unde Horat. l. 2. ep. 2.

> Non agimur tumidis velis Aquilone secundo:
> Non tamen adversis ætatem ducimus Austris.

Hoc est, nec in summa sumus prosperitate, nec in summa calamitate.

Alludit Habacuc ad Deut. 33. 2. *Dominus de Sina venit; et de Seir ortus est nobis* (id est ab Austro : tam enim Sina, quam Seir, sive Theman, erant Australes Judææ) *apparuit de monte Pharan, et cum eo Sanctorum millia.* Loquitur Moses de lege data a Deo sibi in Sina, deque columna ignis et nubis, qua se Deus Hebræis ostendebat, iterque per desertum præibat in Chanaan. Idem beneficium celebrat Psaltes Ps 67. 8 et Debora Judic. 5. 4. Porro per Austrum intelligit desertum Arabiæ, in quo siti erant montes Sina, Pharan et Seir, sive Idumææ : hæc enim loca omnia erant ad Austrum Judææ. Sensus ergo est, q. d. Deus qui olim patribus nostris exeuntibus ex Ægypto, et peregrinantibus per deserta Arabiæ in nube se ostendit, dum sensim e montibus Seir et Pharan velut emergens, suamque majestatem per columnam ignis et nubis, perque prodigia ostendens, nos deduxit in Sina: ubi cum fulguribus, tonitruis et terræ motu legem dedit, indeque per mille pericula salvos deduxit in Chanaan: idem se suamque præsentiam et opem ostendet nobis in Babylone. Nam ab Austro, puta a Perside et Media, quæ Australes sunt Chaldææ, adducet Cyrum et Darium, qui Babylonem vastent, indeque nos liberent, ut in patriam Deo duce et protectore, per tot hostes et pericula, salvi et incolumes redeamus. Idem Deus manifestissime se ostendet, nobisque facie ad faciem apparebit, cum fiet homo: ille, inquam, qui in montibus Seir, Pharan et Sina olim patribus apparuit, nec postea visus est, sed ibi quasi delituit, ut in plenitudine temporis se clare in Christo revelaret. Unde

Alleg. Sina, ubi data fuit lex vetus, typum gessit Sionis, in qua data est lex nova in Pentecoste ; Seir, ubi erectus est æneus serpens, cujus aspectu sanabantur Hebræi morsi a serpentibus, Num. 21. 4. et 6. Typum gessit crucis Christi, cujus fide a morsu omni peccati, concupiscentiæ et diaboli sanamur ; Pharan, ubi a Mose designati 70. judices, impleti sunt Spiritu Sancto Num. 11. 15. Typum gessit missionis Spiritus Sancti in Apostolos. Vide dicta Deut. 33. 2.

Hinc rursum S. Hier. Theod. et Theoph. hunc locum de incarnatione Christi exponunt, hoc modo: *Dominus ab Austro veniet*, id est, a Bethlehem, quæ ad Austrum est respectu Hierosolymæ : quia in Bethlehem nascetur. Rursum *ab Austro*, id est, ex calore charitatis, nimirum effundens viscera misericordiæ suæ, quibus visitavit nos oriens ex alto. Auster enim ventus est calidus, vitalis et fœcundus, qui plantas vegetat fertilesque efficit. Auster ergo, id est charitas, fecit eum incarnari, *de Pharan*, id est, de ore aspicientis: prodiit enim ipse ex ore Altissimi aspicientis et miserantis ærumnas et funera hominum. Unde Septuag. vertunt: *Deus de Theman, veniet et sanctus de monte umbroso et condenso.* Ubi per montem umbrosum et condensum Theoph. et Euthym. accipiunt B. Virginem Deiparam, quæ quasi mons virtutum cæteris Sanctis excelsior, obumbratione Spiritus Sancti concepit et peperit Christum, juxta illud Gabrielis promissum : *Virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque quod ex te nascetur sanctum, vocabitur filius Dei.* Alii, ut Theod. accipiunt Hierosolymam et Synagogam, quæ erat sub umbra, id est protectione, Dei, quæque erat umbra et typus claritatis et gloriæ Dei, quam ipse in Christo aperte quasi nube revelavit et expandit.

Symbolice S. Aug. l. 18. de Civ. c. 32. per montem umbrosum accipit *Scripturarum altitudinem, quibus*, inquit ipse, *prophetatus est Christus. Multa quippe ibi umbrosa atque condensa sunt, quæ mentem quærentis exerceant. Inde autem venit ; cum ibi eum, qui intelligit, invenit.* Et S. Greg. l. 33. Mor. c. 1. *Deus*, inquit, *a Libano veniet, et sanctus de monte umbroso et condenso. Qui enim venturum se per Testamenti sui paginas spopondit, quasi inde venit, unde velut sub promissione se tenuit. Quod videli-*

cet Testamentum bene mons umbrosus et condensus dicitur, quia spissis allegoriarum obscuritatibus opacatur.

S. Hieron. vero per montem umbrosum accipit Deum Patrem, qui lucem habitat inaccessibilem, ac majestate sua quasi umbra omnia protegit: ex Patre enim processit, et venit ad nos Filius. Vel cœlum, quod terram obumbrat et tegit, quodque est quasi paradisus arboribus pulcherrimis, id est virtutibus, Angelis et sanctis, umbrosus et densus. Ex cœlo enim descendit ad nos Filius, quasi e monte beatitudinis et gloriæ ad vallem ærumnarum.

Denique Sept. vertunt: *Deus ab Africa veniet, et sanctus de monte umbroso*, quibus verbis abutebantur Donatistæ, quasi Propheta hic eorum sectam et Ecclesiam denotasset: hæc enim cœpit in Africa, quam ipsi censebant eamdem esse cum Africo. Ridet hoc S. Aug. l. de Pastoribus c. 15. et 16. ubi per Africum accipit Jerusalem, quæ sita est ad Africum; et per montem umbrosum accipit montem Oliveti: inde enim Christus misit Apostolos ad prædicandum Evangelium per totum orbem. Ita ipse mystice.

Anagog. *Pharan*, id est, *os videntis*, symbolum est cœli, ubi Deus Beatis se videndum et fruendum exhibet. Rursum *Pharan* deduci potest a פאר *peer*, id est decus, gloria, magnificentia, quæ est in cœlo: ubi pariter est locus umbrosus et condensus, puta amœnissimus: ubi quoque Deus sua secreta et occulta judicia, quæ nobis hic umbrosa et obscura sunt, suis revelabit, ait Rupert.

Nota. In Hebræo additur *selah*, quæ vox tantum in hoc cantico, et in Psalmis reperitur. Unde videtur esse nota cantus et melodiæ, ad vocem vel elevandam, vel producendam, ut scilicet cantores illi versiculo cui additur *selah*, ob rei gravitatem diutius vel contentius canendo insisterent, vel interquiescerent quasi meditabundi: radix enim *sala* significat calcare, urgere, insistere; *salal* vero attollere, elevare. *Selah* ergo idem est quod contentio et elevatio, scilicet vocis ad excitandos audientes, ut rei quæ canitur, quasi miræ, gravi et sublimi, aut festivæ attendant, illam admirentur, meditentur, illi applaudant, vel ut ovantes, vel ut stupentes, vel ut gratulantes: *selah* enim est nota nunc optantis, nunc affirmantis, applaudentis et confirmantis. Hinc Aquila pro *selah* vertit *semper*. Quinta editio, *jugiter*, vel *in finem*; Chald. *in sæculum*, scilicet *est*, aut *fiat* id quod canitur. Hinc et Hebræi in suis epitaphiis, defunctis apprecantur dicendo: *Sit anima ejus in paradiso. Amen, amen; selah*, id est semper, in omnem æternitatem. Septuag. vero. Symmach. et Theodot. *selah* vertunt διάψαλμα, q. d. Cantilenæ interruptionem, vel potius immutationem, ait S. Hieron. loco citato. Quare errant qui *selah*, id est *semper*, referunt ad sequentia hoc modo: *Semper scindes fluvios terræ*. Nam ut ait S. Hier. epist. 138. ad Marcellam: *Ut solemus nos completis opusculis, ad distinctionem rei alterius sequentis, medium interponere, Explicit, aut Feliciter, aut aliquid ejusmodi; ita et Hebræi, ut quæ scripta sunt roborentur, facere solent, ut dicant, Amen, aut, in sempiternum; aut scribenda commemorant, ut ponant Selah, aut transacta felicitate protestantur, pacem in ultimo subnotantes.* Et paulo ante: *Ex qua animadvertimus hoc verbum Selah, superiora pariter inferioraque connectere, aut certe docere sempiterna esse quæ dicta sunt.*

Sensus ergo est, q. d. *Deus ab Austro veniet, et sanctus de monte Pharan; Selah*, q. d. Attendite, expendite, stupete, celebrate jugiter hanc Dei excelsi in nos dignationem et beneficentiam, qua ejus majestas nobis se ostendere dignata est, imo nostra se carne vestire, ut nobis fieret frater, redemptor et salvator. Aliqui apud S. Hieron. sic exponunt: *Sela*, q. d. *Ipse qui natus est in Bethlehem, et qui in Sina, id est, in monte Pharan, legem dedit, semper in universis beneficiis, præteritis, præsentibus, et futuris, auctor est et largitor.* Valde probabile est quod S. Chrysost. Nyssen. et alii mox citandi censent, *selah*, insinuare insignem aliquem affectum, quo psallens, v. g. David, pro movente spiritu afficeretur: qui quia in potestate nostra non est, non in omni Psalmo, neque in omni versu a nobis haberi potest: sed prout Spiritus Sanctus movet cor, et affectus hosce ei suggerit: et hanc esse causam cur in Psalmis tam confuse ac citra ullam quam assequamur rationem, *selah* positum inveniatur; alibi vero, ubi illustriores videntur sententiæ, omittatur. Porro *selah* ter hoc cantico repetitur, in Psalmis vero septuagies semel, pro quo Septuag. ubique vertunt διάψαλμα, quod Suidas interpretatur vicissitudinem canendi, alii commutationem metri, alii pausationem spiritus, alii alterius sententiæ exordium, alii rhythmi distinctionem, alii vero cujusdam musicæ varietatis silentium esse dixerunt. Unde liquet *selah* ad verbum non significare *semper*, uti recte probat Burgensis, sed esse dumtaxat notam carminis et musicæ, ideoque *selah* non transtulit noster Interpres. Sept. vero transtulerunt διάψαλμα. Sed quæ et qualis hæc nota fuerit nemo veterum expressit. Unde nihil hic certi afferre possumus. Quocirca Patres et Interpretes in varias hic abeunt sententias et conjecturas. Nam primo, Marinus in Lexico censet *sela* signum fuisse altioris vocis in cantu, quo cum pervenerant, pulsabant tantum organa, et ob id fere semper, inquit, ponitur in Psalmis illis, qui nomine מזמור *mizmor*, id est cantiones et voce et organo canendæ, prænotantur. Insuper *selah* supplet metri defectum, et carmen expiat, sicut Græci in carmine deficiente aliqua syllaba, vel pede, eum supplent addendo ρα, δε, μεν, γε, aliasque particulas encliticas. Ita ipse.

Secundo, Eugubin. in Psal. 3. ait *selah* esse idem quod certe, profecto, semper, ut vertit S. Hieron. cum vocis exaggeratione; quale est Amen, id est fiat: qui et addit se suspicari Septuag. retinuisse Hebr. *sela*, sed scriptores per imperitiam pro eo posuisse diapsalma. Sed hoc non videtur probabile.

Tertio, Nyssenus in Psal. tract. 2. c. 10. ait διάψαλμα esse cessationem et quietem derepente inter psallendum factam, ad receptionem divinitus Missæ illustrationis. S. Hieron. epist. 136. videtur negare *selah* esse notam silentii: Quia, inquit, ponitur aliquando in fine Psalmorum. Sed ad hoc responderi et dici posset fini unius Psalmi successisse initium alterius: *sela* autem poni in fine Psalmi, ut ubi mens interquiescat, et rei quæ canitur immoretur.

Quarto, alii censent *selah* denotare ab altero choro eumdem versiculum esse canendum. Unde noster Lorinus in Psal. 3. 3. putat *selah* geminationem cantus innuere, a rad. סלל *salal*, id est acervare, aggerere.

Quinto, S. Chrysost. Præfat. in Psalmos: Mutatione facta, inquit, musici carminis, aut rhythmi, vel sententiæ variatione, diapsalma scripserunt Interpretes, uti vir sapientissimus Hippolytus ait.

Sexto, Eusebius in Psal. 4. censet διάψαλμα esse signum cessationis, ut scilicet Spiritu Sancto insiliente in alterum Prophetam, prior cessaret et taceret, daretque alteri locum, juxta præceptum Apostoli 1. Corinth. 14.

Septimo, Agellius Præfatione in Psalmos in fine, censet hac voce significari mutationem chori totius, cum cantorum Præfectus in medio Psalmi partem reliquam alteri choro canendam tradidisset. Itaque illam in psallendo successionem cantorum, διάψαλμα fuisse appellatam; nam ipsa vox διὰ interruptionem et vicissitudinem psallentium significat, et simul ubi hæc vicissitudo est, altera in Psalmo ipso quoque sententia succedit; sicuti fit dum, finita una periodo, sequitur altera, et verisimile est novæ sententiæ novum quoque concentum eccommodari solitum, ut hæc tria simul omnia in diapsalmate inveniri necesse sit, cantorum scilicet, concentus, et sententiæ mutationem. Omnes hæ sententiæ in eo conveniunt, quod διάψαλμα juxta sui etymon, denotarit mutationem aliquam carminis et cantus. Eamdem ergo denotat *selah*; pro eo enim Septuag. et alii verterunt διάψαλμα. Porro si ex etymo *selah* conjicere licet, mutatio hæc fiebat vel elevando, vel contendendo, vel continuando vocem. Radix enim *sala* significat aggerare, calcare, insistere: et hoc ipsum significare voluerunt alii Interpretes, dum vertunt *semper*, uti initio dixi. Quocirca Genebrard. in Psalm. 3. et alii multi asserunt *selah* signum esse non tantum concentus musici, sed et exclamationis et attentionis, ut mens et cogitatio excitetur ad id quod canitur perpendendum et ponderandum.

Operuit coelos gloria ejus.] Sept. δύναμις, id est virtus, sive potentia ejus, q. d. Illa gloriosus ab Austro veniens, olim gloriam suam tum in cœlo, tum in terra ostendit, ut merito eam admirantes laudibus celebrarint cœlitas et terrigenæ, præsertim Judæi in Sina et deserto, cum viderunt fulgura, tonitrue, ignem, fumum in Sina, quibus gloria Dei cœlum, id est aerem, complere et operire videbatur. Rursum, cum e cœlo eis dedit manna continuum, et coturnices, Exod. 16. item columnam ignis et nubis, aliaque portenta plurima. Ita Chald. Aries, Clarius et Jansen. Simili modo majestas ejus suam gloriam, id est gloriosam potentiam, vindictam et misericordiam, ostendet cum Babylonem ejusque monarchiam per Cyrum exscindet, nosque ex ejus captivitate liberabit, ait Albert et Lyran.

Allegor. id factum est in Christi tum nativitate, ait S. Hieron. gloriosa enim Dei sapientia, potentia et bonitas cœlum et terram complevit, cum Verbum caro factum, hominem Deo, et cœlum terræ univit. Unde merito in ea cecinerunt Angeli: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Tum in ejus gloriosa doctrina, vita et miraculis, ac præsertim in gloriosa ejus resurrectione et ascensione ad cœlum. Ita Theodor. et Theoph. Simili modo Psaltes Psal. 56. 12. Dei immensam gloriam celebrat dicens: *Exaltare super cœlos Deus, et super omnem terram gloria tua.* Et Isaias cap. 6. 3. vidit Seraphinos Deo acclamantes: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercitum: plena est omnis terra gloria ejus.* Et Ezechiel c. 1. vidit currum Cherubicum majestatis et gloriæ Dei, quatuor rotis per totum orbem celerrime quaquaversum agitari.

4. Splendor ejus ut lux erit,] q. d. Claritas et splendor Dei in Sina fuit quasi lux solis terram illustrans: apparuit enim in igne maximo. Unde Deut. 32. 2. de eo dicitur: *In dextera ejus ignea lex.* Vide ibi dicta. Ita Chald. et alii jam citati. Allegor. nascente Christo Angelus pastoribus eum annuntiavit, *et claritas Dei circumfulsit illos*, Luc. 2. 9. Similiter omnibus virtutibus splenduit vita, passio, mors et resurrectio Christi, quibus totum orbem illuminavit. Unde S. Aug. l. 18. Civit. c. 32. sic ait: *Splendor ejus ut lux erit, quid est, nisi fama ejus credentes illuminabit?* Chald. vertit: *Porro splendor ejus ut splendor primigenius apparuit.*

Cornua in manibus ejus.] Hebr. *cornua e manu ejus ipsi*, q. d. In manu habet cornua, quæ ipsi sunt robur; ut ea in hostes exserens, illos iis configat? Quæres: Quænam hæc cornua Dei? Primo, Vatabl. Mariana et Jansen. accipiunt cornua, id est radios lucis, quos Deus dans legem Mosi, ei afflavit et quasi affixit in Sina, ut suam potentiam et terribilem vindictam Hebræis ostentaret, ne legem ab eo datam violare auderent; ut Moses hic vocetur manus, id est, instrumentum et mediator Dei legislatoris, vibrans radios lucis, qui cornua vocantur ob radiorum pyramidalem et tortuosam figuram, qualem habent cornua. Et hinc Poetas Vulcanum, ignis et lucis præsidem, claudum finxisse, ait Guevara. Unde Syrus vertit: *Splendor ejus ut lux erit, et in cornibus manuum ejus*, scilicet est ille splendor et lux.

Secundo, alii melius accipiunt radios lucis, quos ex se suisque tabulis legis, quos dabat Mosi et Hebræis, vibrabat Deus. Unde Vatabl. et Pagnin. vertunt. *Splendores de manu ejus fuerunt ei*; et Chald. *Scintillæ a quadriga gloriæ ejus prodierunt.* Tabulæ enim legis ignitæ radios longe ejaculabantur. Unde Deut. 32. 2. vocatur *ignea lex*. *Cornua* ergo *in manibus ejus*, idem est cum eo quod præcessit: *Splendor ejus ut lux erit.* In hoc enim lucis et splendoris apparatu, quasi in quodam tentorio et umbraculo, Dei majestas, vis et fortitudo latuit, et sese velavit ac abscondit, ut eam videre Judæi non possent, sed admirari et adorare. Igneæ enim tabulæ in manibus Dei, radios pyramidales instar cornuum vibrantes, significabant cornua et arma Dei esse ignem, hoc est esse ignea, efficacissima et penetrantissima, quæ in legis violatores vibraturus esset. Huic expositioni favet versio Syriaca, quam paulo ante recitavi.

Tertio, Guevara per cornua Dei accipit diabolum et mortem. Unde Propheta hæc cornua explicans, inquit, subjicit: *Ante faciem ejus ibit mors, et egredietur diabolus ante pedes ejus*, q. d. Deus per diabolum et mortem quasi per duo cornua, in Chananæos, pro Judæis pugnans, irruit, eosque occidit, protrivit et expulit. Diabolus enim et mors sunt vasa, id est instrumenta, fortissima interfectionis Deo, ut ait Ezechiel c. 9. 1. et quasi narthecia fortitudinis ejus.

Quarto, planissime per cornua accipias robur, vires

et arma Dei: horum enim symbola sunt cornua. Alludit enim ad Deut. 33. 17. *Quasi primogeniti tauri pulchritudo ejus; cornua rhinocerotis cornua illius: in ipsis ventilabit gentes.* Et Psalm. 43. 6. *In te inimicos nostros ventilabimus cornu.* Hinc tollere cornua, est animo efferri, ut Psal. 74. 5. *Dixi iniquis: Nolite inique agere; et delinquentibus: Nolite exaltare cornu, nolite extollere in altum cornu vestrum, nolite loqui adversus Deum iniquitatem.* Simile est illud Poetæ:

Namque in malos acerrimus, parata tollo cornua.

Sensus est, q. d. Deus post datam legem in Sina, ut eam suumque populum tueretur, instar tauri fortis et ferocis assumpsit et exseruit robur suum, vires et arma, quasi fortissima cornua, quibus Angelus Hebræorum dux per desertum instructus, ab eis mortem et dæmonem repulit, eaque in Chananæos immisit eosque disperdidit, ac pro eis in eorum terra collocavit et substituit Hebræos. Simili modo Deus Chaldæos per Cyrum et Darium, quasi per duo sua cornua, eorum arcus, cornuum speciem habentes, configet et disperdet, pro Judæis suis liberandis, inquit Albert. Hugo et Lyran.

Mystica, cornua Christi est crux, seu fortitudo crucis qua superavit dæmones omnesque hostes, ita ut ante currum suum triumphalem victos in triumphum ducat mortem et diabolum. Hinc Christus factus est nobis cornu salutis, ut canit Zacharias Lucæ 1. 69. Ita S. Hieron. Theophil. Rupert. Haymo, Ribera, Emmanuel hic, et S. August. loco jam citato, Euseb. l. 6. Demonstrat. Evangel. c. 16. S. Cyprian. lib. 2. contra Judæos, c. 21. Cornua ergo crucis fuerunt cornua et arma Christi, quibus confregit suos nostrosque inimicos. Jam licet proprie manus Christi fuerint in cruce ejusque cornibus, tamen vicissim crux ejusque cornua fuerunt in manibus Christi: tum quia clavi crucis fuerunt in manibus Christi: tum quia crucis distensio et cruciatus fuit in manibus Christi: tum quia cornua, id est robur Christi, fuit in manibus ejus crucifixis; hisce enim solvit lytrum pro peccatis nostris, nobisque meruit gratiam et salutem: tum denique per hypallagen Hebræis usitatam, cornua crucis fuerunt in manibus, quia manus fuere in cornibus crucis. Sic calceamenta dicuntur esse in pedibus, id est pedes in calceamentis. Exod. 12. 11. Sic Poeta ait: *Perflavit fistula buccas,* pro *perflavit bucca fistulam.* Unde Arabicus vertit: *In civitate manuum suarum posuit fortitudinem suam in templo.*

Tropol. hæc cornua fuerunt patientia, humilitas, cæteræque virtutes Christi, sed præsertim incensa, invicta, et fortissima ejus charitas, amorque in Deum et homines, quæ eum ad crucem et mortem adegit. Hisce amoris sui telis vulneravit corda primorum Christianorum præsertim Martyrum, ut S. Stephani, S. Pauli, S. Joannis, S. Ignatii, S. Laurentii, etc. eaque ad se redamandum, ac vitam pro vita reddendam coegit et accendit, ut desiderio insatiabili martyrii et patiendi plurima pro Christo arderent. Unde Septuag. vertunt: *Cornua in manibus ejus, et posuit dilectionem robustam fortitudinis suæ.* Nimirum idcirco ait S. Hieron. *Deus Pater operuit cælos gloria, et terram replevit laude, et cornua, id est regnum, posuit in manu filii sui, ut faceret dilectum suum* *ob hominibus diligi, non leviter, sed in virtute,* id est vehementer et fortiter. Fortis enim sicut mors fuit ejus in nos dilectio, dura sicut infernus æmulatio, quæ proinde fortes et validas amori sui, sagittas utpote igneas, in nos jacit, quibus mentes nostras sauciat et penetrat, ut quasi cervi jaculo amoris ejus confixi, per cruces, per tela, per hostes et ignes post eum curramus, dicentes cum S. Paulo: *Quis nos separabit a charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? etc.* Hæc fuerunt cornua S. Stephani, quibus Paulum aliosque confixit et Christo subjugavit. Audi S. Fulgentium, serm. de S. Stephano: *Stephanus ut numinis sui coronam meruisset accipere, charitatem pro armis habebat, et per ipsam ubique vincebat. Per charitatem Dei sævientibus Judæis non cessit: per charitatem proximi, pro lapidantibus intercessit. Per charitatem arguebat errantes, ut corrigerentur: per charitatem pro lapidantibus orabat, ne punirentur: charitatis virtute subnixus vicit Saulum crudeliter sævientem, et quem habebat in terra persecutorem, in cælo meruit habere consortem.*

IBI ABSCONDITA EST FORTITUDO EJUS.] Pagnin. *Ibi fuit absconsio fortitudinis ejus;* Tigurina: *Illic latibulum fortitudinis ejus;* Vatabl. *Ibi fuit revelata et detecta fortitudo ejus, quæ prius erat abscondita. Ibi,* scilicet tum in splendore, tum in cornibus et manibus, id est, potentibus suis operibus per Mosen et Josue editis, Deus latens abscondebat se suamque majestatem et fortitudinem: parique modo eam abscondet in expugnatione Babylonis, et liberatione Judæorum per Cyrum. In Cyro enim erat fortitudo Dei abscondita, ait Albertus, Allegor. in infirmitate humanitatis, passionis et crucis Christi abscondita fuit ejus majestas, divinitas et fortitudo immensa. Unde eam exserens in passione, totam terram ingenti terræ motu concussit, saxa et rupes discecuit, solem et lunam obscuravit. Sept. ut dixi vertunt: *Posuit dilectionem robustam fortitudinis suæ,* id est, *per fortitudinem suam, puta Pater per Filium suum,* inquit Cyrill. in Catena. Aut, ut alii, q. d. Dum Christus natus et passus est pro nobis, ostendit nobis robustum suum amorem. Passus enim est non ex infirmitate, sed ex valida fortique dilectione; ita ut fortitudo ejus et robur fuerit dilectio, ac vicissim dilectio illi fuerit robur et fortitudo ad omnes labores, dolores et cruces fortiter superandas. Ita Theod. et Theoph. Aut, ut alii, q. d. Posuit dilectionem robustam fortitudinis suæ, hoc est, juxta mensuram immensi amoris, admensus est Deus Pater Filio potentiæ suæ vim, quam tum ad ejus agones, labores et dolores immensos generose sustinendos, tum ad ejus exaltationem et gloriam immensam, in resurrectione et ascensione in cœlum ostendendam adhiberet et exereret. Ubi enim amor est machina, quanta sperari potest elevatio ponderum, etiam maximorum? Omnis enim ponderis pondus et libramentum est amor. Vere S. August. *Amor meus pondus meum, eo feror quocumque feror. Nam velut amores corporum,* ait idem lib. 11. de Civit. cap. 28. *momenta sunt ponderum, sive deorsum gravitate, sive sursum levitate nitantur. Ita enim corpus pondere, sicut animus amore fertur quocumque fertur.* Et S. Gregor. *Machina mentis*

est vis amoris, quæ dum hanc a mundo extrahit, in alto sustollit. Et S. Bernard. *Labor meus vix est unius horæ, et, si majoris moræ, non sentio præ amore.* Ita Christus amoris pondere superavit omne passionis et crucis pondus, adeo constanter, ut illud præ levitate non videretur sentire. Rursum, pondus amoris quo in eum ferebatur et deprimebatur Pater, tantum erat, ut æternum et divinum gloriæ pondus, quod illi resurgenti et ascendenti dedit, præ ejus amore, et præ Filii meritis, leve et exiguum ei videretur.

5. Ante faciem ejus ibit mors.] Hebr. דבר *deber*, id est pestis, et inde consequens mors. Ita Aquila, Symmachus, quinta Editio, Noster, Pagnin. Tigurina, Clarius, Arias et Vatabl. Verum Septuag. et Theodot. aliis punctis legentes דבר *dabar*, id est verbum, vertunt: *Ante faciem ejus ibit Verbum*, quo scilicet jubebit hostes occidi. Loquitur de peste et strage quam Deus immisit Chananæis, qua eos attrivit, ut venientes Hebræi in Chanaan, eam facile occuparent, juxta id quod promiserat per Mosen Exodi 23. 27. *Terrorem meum mittam in præcursum tuum, et occidam omnem populum ad quem ingredieris, etc. mittens crabrones prius, qui fugabunt Hevæum, et Chananæum, et Hethæum, antequam introeas*, idque reipsa Deum præstitisse patet Josue 24. 12. Similes plagas præmisisse Deum in Chaldæos, ut a Cyro facile vincerentur, docet Lyran.

Alleg. Christus sua cruce et morte debellavit mortem et diabolum, eosque quasi ante se in triumphum duxit, uti docet Apostolus Colos. 2. 15. præsertim, cum per Apostolos diabolum ex templis et idolis, æque ac ex mentibus hominum expulit.

Egredietur diabolus ante pedes ejus.] Pro *diabolus* hebr. est רשף *resceph*, quod significat omne id quod instar avis volando adurit, et adurendo volat, ut fulgetra, scintillas, sagittas ignitas: inde significat diabolum, de quo ait Christus Luc. 10. 18 *Videbam Satanam sicut fulgur de cœlo cadentem.* Ille enim quasi fulgur in terra omnia afflat, omnia vastat, omnemque quam potest noxam hominibus affert. Quocirca Homerus et Gentiles ex hoc Luciferi casu finxerunt deam Atem, id est noxam, quæ a Jove cœlo deturbata in terra vires suas exserit, omnibusque noceat: illam enim homines universis malis implicare, mentes seducere ac perturbare. Ita Vilalpando Ezech. 28. 23. Vide quæ de *resceph* dixi Deuter. 32. 24. Significat ergo Habacuc quod Deus per diabolum et Angelos malos, ut ait Psaltes Ps. 77. 49. fulgetra, pestes, sagittas igneas, etc. in Chananæos immiserit ante ingressum Hebræorum in Chanaan, quibus eos protrivit et disperdidit. Unde Tigurina vertit: *Faciem ejus antecedit lues, et egressa est deflagratio ad pedes ejus*; Chald. vero: *Ab ejus conspectu emissus est Angelus mortis, et prodiit in flamma ignis verbum ejus*; alius, qui citatur in editione Rom. Sept. *Ante faciem ejus præcedet ruina, et ad pedes ejus sequentur maximo volatilium*; Syrus et Arabicus Antioch. *Exibit volucris* (avis) *ad pedem ejus*, vel *ad ovile ejus*, vel *ad transmigrationem ejus*; Arab. Alex. *Verbum incedet coram ea: egressus est autem in agros; sequentur vero illum volucres.*

Alleg. S. Hieron. hoc refert ad diabolum tentantem Christum in deserto, qui ab eo victus turpiter aufugit. Plenius id referas ad totam vitam et mortem Christi ac Apostolorum: hisce enim sensim prostratus et ejectus e mundi regno est diabolus.

6. Stetit,] non diabolus, sed Deus victor mortis et diaboli, q. d. Deus post longam cum Hebræis peregrinationem per desertum, multaque bella et discrimina, victor ingressus in Chanaan, ibi in tabernaculo et arca fœderis constitit in Galgalis, Josue c. 4. v. 19. ac terram promissam per Josue cap. 15. dimensus, æqua sorte distribuit inter duodecim Tribus Israel, cum prius sola quasi aspectu et minaci vultu dissolvisset et perdidisset gentes Chananæorum, eorumque reges et principes, qui giganteo robore, magnitudine et multitudine militum, quasi montes quidam firmi, æterni et inexpugnabiles esse videbantur, ac per multa sæcula regiones illas invicti possederant: sed æternitas Dei, puta Deus æternus sedens in propitiatorio et arca inter Cherubim, certis, securisque victricibus itineribus deducens, populum Israel, per hostes hosce suos victor incedens, eas incurvavit, contrivit atque comminuit. Simili modo Deus, per Cyrum expugnata Babylone, in ea quasi victor constitit, indeque subjectas Babyloni regiones dimensus, inter principes Cyri distribuit, profligatis omnibus qui Chaldæorum partes propugnabant. Ita Albert. Lyran. et Hugo Unde Syrus vertit: *Ipsius sunt incessiones* (itinera) *quæ a sæculo; gressus, et gressuum vestigia*; Arabicus Antioch. *Infirmati sunt colles qui sunt a sæculo: illi perseverantia quæ est a sæculo*; Arabicus Alexand. *Contritæ sunt valles in fortitudine ejus, et laxati sunt colles in perpetuum: egressiones ejus a sæculis æternis.*

Alleg. Christus æternus omnes gentes Apostolis dimetiens et distribuens, uti S. Joanni Asiam, S. Matthæo Æthiopiam, S. Andreæ Achaiam, S. Thomæ Indiam, etc. eas omnes sibi suæque fidei subjecit, idque dum cognoscerent et admirarentur itinera æternitatis ejus immensa, quæ ipse hominum causa confecit, ut e cœlo et æternitate ad terram tempusque nostrum factus homo descenderet: nam *egressus ejus a diebus æternitatis*, ait Michæas c. 5. 2. Audi S. Aug. l. 18. de Civit. c. 32 explicantem versionem Sept. *Stetit et terra commota est; quid est, nisi quod stetit ad subveniendum, et terra commota est ad credendum? Respexit et tabuerunt gentes, hoc est, misertus est et fecit populos pœnitentes. Contriti sunt montes violentia, hoc est, vim facientibus miraculis elatorum contrita est superbia. Defluxerunt colles æternales, hoc est, humiliati sunt ad tempus, ut erigerentur in æternum. Ingressus æternos ejus pro laboribus vidi, hoc est, non sine mercede æternitatis laborem charitatis aspexi.*

Quæres quænam ad litteram sint itinera æternitatis? Primo Vatabl. per hæc itinera intelligit motus orbium cœlestium: hi enim sunt constantes et quasi æterni, q. d. Deus non solum gubernat colles sæculi, id est, homines potentes, et mundum hunc inferiorem, sed et itinera æternitatis, id est, mundum superiorem, orbesque et motus cœlestes. Multi enim Gentiles putarunt reges et res humanas a stellis regi, hocque esse fatum. Ex quo, ait Arias, regum et principum fastidiosa insolentia ortum habuit, ut se cæterorum Dominos naturæ et fato esse crederent, ac tamquam montes quosdam et colles, cæteris mortalibus se principes cœlesti quodam jure constitutos: quo dementiæ

morbo utinam Christiani principes non tenerentur! Nuper quidam primarius, rogatus cur tali calculum ad principatum dedisset, respondit: *Sic erat in fatis.* Cui argute alter: *Imo sic erat in fatuis.* Error hic est certus: nam cœli et stellarum nulla est vis ad regna et imperia, sed ea consignantur ex solo Dei consilio et voluntate, qui pro arbitrio hunc humiliat, illum exaltat, et regna ab uno ad alium transfert: *Domini enim sunt cardines terræ, et posuit super eos orbem,* ut canit Anna 1. Reg. 2.

Secundo, Hebr. עולם *olam* significat sæculum et mundum. Unde sic plane et clare vertas: *Incurvati sunt a Deo colles olam,* id est, mundi et sæculi, quia itinera, id est, successiones et vicissitudines *olam,* id est, mundi et sæculi, ejus sunt. Quocirca Chald. vertit: *Potestas sæculi illius est,* q. d. Deus incurvat colles, id est, principes solio suo dejicit, aliosque substituit, quia ipse præest mundo et sæculo, ejusque itinera, id est, ordinem, gyrationem, motus et vicissitudines moderatur, regit et distribuit ad libitum.

Tertio, *olam* Sept. et Noster vertunt, *æternitatem;* radix enim עלם *alam* significat abscondere: inde *olam* vocatur æternitas, cujus duratio et finis est absconditus et impenetrabilis: quia æternitas est duratio immensa quæ nullum habet terminum, q. d. Colles olam, id est, æternitatis, puta principes Chananæi, qui jactabant se ab omni ævo et sæculo Chananæam possedisse, ac in omne ævum possessuros, incurvati, loco et regno moti, depressi et contriti sunt a Deo, qui illis longe est antiquior, ac prior Chananæam possedit: quia ipsi soli substant itinera æternitatis, id est, omnium temporum et sæculorum vicissitudines, volubilitates et series, quæ sub ipsius æternitate per partes, quasi per varias vias et itinera decurrunt, transeunt et perambulant (unde Hebr. הליכות *halichot,* quod Noster vertit, *itinera,* proprie vertas, *perambulationes,* vel *transitus*) ipse enim est rex sæculorum, præses temporum, dominus, et, ut Syri loquuntur, *gigas æternitatis.* Unde Pagninus vertit: *Incurvaverunt se colles longi temporis ab itineribus sæculi ejus.* Æternitas enim Dei est fons, origo et causa omnium temporum et sæculorum: hæc enim ab illa emanant et oriuntur, sicut radius a sole, sicut aqua ex fonte, sicut scintilla ex igne. Quare sicut varii radii vicissim et successive emanant a sole, variæ aquæ ex fonte, variæ scintillæ ex igne; sed idem semper manet constatque sol, idem fons, idem ignis, qui hos radios, has aquas, has scintillas jugiter ejaculatur: ita varii dies, anni, ætates, tempora, omnesque sæculorum ordines et vicissitudines ab æternitate Dei emanant; sed ipsa sibi semper eadem, fixa et immota constat æternitas. Ipsa enim est id quod in rota axis, quod in circulo centrum. Sicut enim circa axem volvitur rota, et circa centrum circulus, puta sicut circa centrum terræ gyrant et volvuntur omnes orbes cœlestes et elementares: ita circa æternitatem quasi axem et centrum, rotant et volvuntur omnia tempora, et quæcumque per tempora singula oriuntur, occidunt, veniunt, abeunt, attolluntur, sublata incurvantur et deprimuntur. Hinc Cæsar Ripa in Iconologia, parte 1. pag. 159. pingit divinitatem quasi matronam albis vestitam, habentem in capite flammam ignis, quæ in tres partes æqualiter se dispertit: utraque manu tenet globum e lapide lazuli, utrique insidet flamma. Vestis alba denotat puritatem divinæ essentiæ: flamma ejus amorem et ardorem: sectio in tres partes æquales, Trinitatem personarum: globus sphæricus æternitatem; eamque duplicem, unam quam in se habet, alteram quam Angelis et hominibus beatis in sui fruitione communicat, idque per Christum qui duplicem habet naturam undequaque perfectam, ideoque quasi sphæricam. Hinc rursum Deus ob suam æternitatem omnia tempora complectentem vocatur *ævum ævorum* a S. Dionysio, c. 5. de Div. nom. Et S. Bern. ser. 80. in Cant. *Tempora,* inquit, *sub ea* (divina et æterna natura) *transeunt, non ei; futura non exspectat, præterita non recordatur, præsentia non experitur.* Itinera ergo æternitatis sunt itinera temporis, puta præteritum, præsens et futurum, quæ sub æternitate decurrunt et transeunt: decurrente enim, et, ut ita dicam, itinerante tempore quolibet, nostro modo concipiendi videtur cum eo pariter decurrere et itinerari æternitas illi connexa et commensa, ut illud propellat, cogatque sequenti et succedenti locum cedere. Alludit ad itinera Hebræorum in deserto per 40. annos, quibus Deus cum illis continue profectus est ad invadendos et debellandos Chananæos: hæc enim itinera, quia tam longa, fuerunt *olam,* id est sæculi, et sæcularis cujusdam æternitatis. Plenius S. Aug. l. 1. Conf. c. 6. *Summus,* inquit, *es, et non mutaris; neque peragitur in te hodiernus dies, et tamen in te peragitur, quia in te sunt et ista omnia: non enim haberent vias transeundi, nisi contineres ea. Et quoniam anni tui non deficiunt, anni tui hodiernus dies: et quam multi jam dies nostri et patrum nostrorum per hodiernum tuum transierunt, et ex illo acceperunt modos, et utcumque exstiterunt, et transibunt adhuc alii, et accipient, et utcumque existent. Tu autem idem ipse es, et omnia crastina atque ultra, omniaque hesterna et retro, hodie facies, hodie fecisti.*

Denique proprie itinera, vel *deambulationes æternitatis sunt ei,* scilicet Deo, ut habent Hebr. q. d. Deus deambulat, id est degit, versatur, vivit et viget in altis illis suis montibus æternitatis, indeque subjectas hasce valles et colles temporum, regnorum et sæculorum despicit, incurvat, immutat, moderatur et dirigit prout ei libuerit. Rursum, ex æternis hisce suis sæculis, quæ mente fingimus æternitati ejus coexstitisse, magnis quasi itineribus contendit, id est, plurima et infinita quasi sæcula transmisit, pervasit et pervenit ad initium temporis, quo mundum creavit, conservat, exornat, gubernat, immutat, atque ad initium synagogæ suæ, ut nimirum expulsis et contritis Chananæis per Josue, in eorum regione collocaret Israelem, in eoque fundaret suam Ecclesiam, suum templum, suum sacerdotium et regnum; quod proprie hic spectat Habacuc. Quocirca Guevara per *æternitatem* accipit Deum æternum: nullum enim attributum Dei majestatem hominibus magis admirandam et reverendam facit quam æternitas, q. d. Contriti sunt colles, id est, principes Chanaan, itinerante cum Hebræis, pro eisque depugnante Deo, qui est ipsa æternitas, id est, æterna majestas: quia ubicumque illa in Chanaan itinerans cum eis fixit pedem, ibi sibi suisque Hebræis sedem constituit. Olim enim pedis immissione in agrum vel locum fiebat usucapio, id est, capiebatur loci possessio. Unde illud Ps. 59. 10. *In Idumæam extendam calceamentum meum,* q. d. Immissione calcei et pedis.

occupabo et vindicabo mihi Idumæam. Porro ludit Propheta in voce *olam:* nam prius *colles olam* vocat principes mundi, mox itinera æternitatis Dei: quia aliud est *olam* Dei, aliud *olam* hominum et principum. *Olam* Dei est cœlum et æternitas: *olam* hominum est terra et tempus. Sic Apostolus ludit in voce *peccatum*, dicens: *Christus de peccato damnavit peccatum.* Et: *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit.* 2. Cor 5. 21.

Mystice S. Bern. ser. 10. in Psal *Qui habitat:* Itinera, ait, æternitatis æternique Dei sunt misericordia et veritas: *Ab is itineribus incurvati sunt colles mundi, superbi dæmones, principes mundi hujus, qui viam veritatis et misericordiæ nescierunt. Quid illi et veritati, qui mendax est et pater ejus? quando ille umquam misericors fuit, qui homicida erat ab initio? In hunc ergo modum tumidi illi colles incurvati sunt ab itineribus æternitatis, dum a viis Domini quæ rectæ sunt, per anfractus suos et distorta, non tam itinera quam præcipitia corruerunt. Quam vero prudentius atque utilius alii quidem colles ab his itineribus incurvati et humiliati sunt ad salutem? An non humiliatos jam cernere est colles mundi, dum sublimes quique atque potentes devota subjectione inclinantur ad Dominum, et ejus vestigia adorant? Numquid non incurvantur, cum ab ipsa sua perniciosa celsitudine vanitatis et crudelitatis, ad humiles semitas convertuntur, misericordiæ et veritatis?*

Moraliter scripsit S. Bonav. opusculum de septem itineribus æternitatis, quod exstat tom. 2. opus. ejus, in quo docte et pie more suo docet et describit septem itinera ad ingrediendum intrinsecum secretum et æternum, quod est animæ patria, puta ipsum penetrale divinitatis et æternitatis Dei, in quo consistit æterna vita et beatitudo nostra. Primum iter, inquit, est æternorum recta intentio, ut scilicet anima aggrediatur unum æternum intendendo, unum æternum attendendo, unum æternum ingrediendo, in uno æterno permanendo, propter unum æternum, quod est optimum et unum necessarium, et finis quietans et consummans multitudinem omnium desideriorum in unum, quod non auferetur ab eo in æternum, quod Magdalenæ assignavit Christus Lucæ 10. 42. Secundum iter æternitatis est æternorum studiosa meditatio, juxta illud S. Greg. 4. Moral. 28. *In solitudine manere, est a secreto cordis terrenorum desideriorum tumultus expellere, et in una intentione æternæ patriæ, in amorem intimæ quietis anhelare.* Tertium iter est æternorum limpida contemplatio (quæ est apex et culmen meditationis) quam ex Richardo ita describit: *Contemplatio est libera mentis perspicacia, in sapientiæ spectacula cum admiratione suspenso,* juxta illud Job 7. *Suspendium elegit anima mea.* Suspendium illud est extensio mentis in æterna spectacula, ut cum fieri potest numquam ex intentione voluntatis, sed sola interpellatione necessitatis acies mentis inde flectatur, ut dicit Psalmista: *Oculi mei semper ad Dominum,* Ps. 24. Quartum iter est æternorum charitativa affectio, de qua S. Bern. serm. 83. in Cant. *Magna res est amor, si ad suum recurrit principium, si suæ origini reducitur, si refusus suo fonti semper ex eo sumit, unde jugiter fluat.* Amor enim transformat amantem in similitudinem amati in quantum potest, non solum quantum ad substantiam, sed et quantum ad operationes arduas et difficiles. Unde S. Greg. l. 7. Mor. c. 6. *Sancti viri,* inquit, *cum ad desiderium æternitatis anhelant, in tanta altitudine vitæ se sublevant, ut audire jam quæ mundi sunt, grave sibi ac deprimens pondus credant. Valde enim intolerabile æstimant, quidquid id non sonat quod intus amant.* Et inferius c. 7. *Et multiplicata charitate majoribus desideriis æstuant, et jam pervenire ad vitam spiritus, etiam per cruciatus corporis anhelant.* Ita Sponsa Cant 5. *Adjuro,* ait, *vos, filiæ Jerusalem, ut nuntietis dilecto meo, quia amore langueo,* q. d. Præ magnitudine amoris omnia temporalia sunt mihi fastidium; unde langueo. Languor autem iste causatur ex amore perfecto. O quam durum est amanti, animum dimidiare cum Christo et mundo! Rursum: *Nihil tam durum et ferreum, quod non igne amoris vincatur,* ait S. Aug. l. de Moribus Ecclesiæ, c. 22. Quintum æternitatis iter est æternorum occulta revelatio. Assidua enim revelationum spiritualium ruminatio præbet assiduum cognitionum et exsultationum mentis incrementum: et ex hoc mentis excessum æternorum, et ingressum occultorum consequitur. Qui enim ardentius diligunt, profundius conspiciunt, et subtilius discernunt, et evidentius cognoscunt: quanto ergo æterna ardentius amantur, tanto perfectius cognoscuntur. Unde S. Greg. 18. dicit: *In sanctis fit æternitas, aspiciendo Dei æternitatem.* Sic irradiante menti radio divino, ducitur illa cum Mose in caliginem occulti silentii, in qua revelate et vere apparet Dominus superintellectualiter, ait S. Dionysius, de Myst. Theol. c. 2. Sextum iter est æternorum experimentalis quædam prægustatio, quam habuit Psaltes dicens Psalm. 33. *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus.* Et sponsa Cant. 2. *Fructus ejus dulcis gutturi meo.* Et c. 5. *Comedi favum cum melle meo.* Favus, inquit Orig. est cera virginea cellulis distincta, melle repletis. Quid ergo est aliud, *Comedi favum cum melle meo,* nisi manducare corpus virgineæ carnis dulcissima divinitate repletum? et sic per gustum humanitatis pervenitur ad gustum divinitatis, et ideo ad prælibamen æternitatis. Talem prægustum et prælibationem æternæ vitæ multi Sancti senserunt, et sentiunt in pia et ardenti sumptione Eucharistiæ. De hisce loquens S. Greg. l. 24. Mor. c. 7. explicans illud Job: *Videbit faciem ejus in jubilo. Plerique,* inquit, *contemplatione quadam retributionis æternæ, etiam prius quam spolientur carne, hilarescunt, dum in jubilo faciem Dei conspiciunt: quod fit, cum aliquis spiritualem oculum in radio æterni solis ..git. Ibi lumen vivens videt: quia jam omni mutabilitatis vicissitudine atque obumbratione calcata, veritati æternitatis inhæret, eique inhærendo quem cernit, ad similitudinem incommutabilitatis assurgit, atque in semetipsam auctoris sui inconversibilem speciem dum respicit, assumit. Quæ enim ad mutabilitatem per seipsam lapsa est, ad immutabilitatis statum immobilem vivendo formatur.* Septimum iter est æternorum meritoria operatio, sive deiformis, id est, divinæ operationi conformis, actio, mores et vita. *Opera enim illorum sequuntur illos,* Ap. 14. Sicut, inquit sanctus Bernardus libro quinto de Consider. cap. 5. Deus in Seraphim amat ut charitas, in Cherubim noscit ut veritas, in Thronis sedet ut æquitas; oportet etiam ut nos quantum possumus,

Deum summum bonum diligamus, ut summam veritatem cognoscamus, et ut summam æquitatem in nobis teneamus: et sic animus bene ordinati quoad Deum per deiformes operationes, ut ferveamus amore cum Seraphim, luceamus scientia cum Cherubim, spiritales facti judicemus omnia cum Thronis. *Quamvis ergo in usu operis sit temporalitas, tamen in intentione debet esse æternitas*, ait S. Gregor. 22. Mor. 22. Ad hæc ducit nos Christus, qui est via, veritas et vita, qui facit ut nostra conversatio in cœlis sit: ipse enim æternitatis nobis aditum devicta morte reseravit. Hæc et multo plura verbotenus, licet sparsim, S. Bonavent. opusc. citato. Felix, qui hisce itineribus ad beatam æternitatem contendit. Felix, qui celerem temporum et sæculorum omnium volubilitatem transcendens, super anni solisque vias se librans, mentem figit in stabili et immobili æternitate. Felix, qui spretis vanis et caducis terræ bonis, jugiter circulantibus, vivit æternis et solidis, vivit æternitati jugiter consistenti.

Simili modo S. August. (vel quisquis est auctor.) tract. de Scala paradisi tom. 9. quatuor hujus scalæ gradus assignat, scilicet lectionem, meditationem, orationem, contemplationem. Lectio enim est iter ad meditationem, meditatio ad orationem, oratio ad contemplationem. *Contemplationis enim, ait, adeptio sine oratione, aut rara aut miraculosa, primus gradus est incipientium, secundus est proficientium, tertius est devotorum, quartus beatorum: lectio sine meditatione arida est: meditatio sine lectione erronea est: oratio sine lectione est tepida: meditatio sine oratione infructuosa, oratio cum devotione contemplationis est acquisitiva.*

7. PRO INIQUITATE VIDI TENTORIA ÆTHIOPIÆ.] Vatab. *In nihilum reducta vidi tentoria Æthiopum*. Hebr. enim אָוֶן *aven*, et iniquitatem, et nihilum significat. Putant Chald. Arias et Clarius hic celebrari victoriam Othonielis, qua liberavit Hebræos a servitute Chusan Rasathaim regis Mesopotamiæ, Judic. 3. et ad victoriam Gedeonis, quam retulit de Madianitis, Judic. 6. quia nominatur hic Madian, et quia in Hebræo est Chusan, non Chus, vel Chusin; quod proprie significat Æthiopiam et Æthiopes. Verum Sept. S. Hieron. et alii Chusan vertunt Æthiopiam: Chusan ergo per paragogen idem est quod Chus, sicut Melchon idem est quod Melech et Moloch. Nam Habacuc hic tantum celebrat miracula Dei patrata a tempore egressus ex Ægypto usque ad ingressum in Chanaan, ut patet ex sequentibus; non autem ea quæ postea in Chanaan per Othonielem et Gedeonem Deus patravit. Porro iidem hic sunt Madianitæ et Æthiopes. Madianitæ enim in Scriptura vocantur Æthiopes, scilicet Orientales, sicut Abyssini sunt Æthiopes Occidentales. Unde uxor Mosis Madianitis vocatur Æthiopissa, Numer. 12. 1. Vide ibi dicta. Sensus ergo est, q. d. Vidi, id est, cognovi et patrum narratione accepi, ac ex Scripturis intellexi quid olim feceris, o Domine, Æthiopibus, id est Madianitis, *pro iniquitate*, id est, propter scandalum fornicationis et cultus Beelphegor, quod ipsi dederunt filiis Israel, submittendo in eorum castra suas filias, quæ ad utrumque scelus eos pellicerent, Numer. 25. v. 1. Cognovi enim quod eorum pelles, id est tentoria et castra, turbaveris et profligaveris per Josue, occisis eorum principibus, omnibusque masculis, ac Balaam scandali auctore, Numer. 31. Nota enallagen temporis: *turbabuntur*, id est turbata sunt: præcessit enim præteritum *vidi*. Rursum est hendiadis, *vidi et turbabuntur*, id est turbabuntur, hoc est, vidi turbari tentoria Madian. Addunt Albert. et Lyran. dici *turbabuntur*, quia simul Propheta respicit futuram victoriam Cyri, q. d. Sicut turbasti Madianitas per Josue, ita turbabis et profligabis eosdem per Cyrum, ob iniquitatem eorum quam commiserunt in filios Israel, adjuvando Chaldæos in expugnatione Hierosolymæ.

Allegor. Æthiopes typi sunt tum dæmonum, tum hominum impiorum: quia hi deformes et atri sunt moribus, uti Æthiopes pelle et cute. Rursum corpora et mentes hominum impiorum non sunt aliud quam pelles et tentoria Æthiopum, id est dæmonum. Sensus ergo est, q. d. Ego Habacuc in spiritu vidi et prævidi quomodo et quam acriter Christus, dæmones hominesque impios, qui Ecclesiam et fideles ejus persequuntur, sit castigaturus. Aut q. d. Æthiopes et Madian, id est, *Gentes repente perterritæ nuntio mirabilium tuorum, etiam quæ non sunt in jure Romano, erunt in populo Christiano*, ait S. August. l. 18. de Civit. c. 32. ut significetur hic conversio Gentium, etiam barbararum, ad Christum per Apostolorum miracula, prædicationem et vitam cœlestem.

8. NUMQUID IN FLUMINIBUS IRATUS ES?] *Flumina* vocat fluenta maris Rubri, æque ac Jordanis. Sic Homerus oceanum vocat flumen, dicens: *Oceani fluxum fluvii cum cymba reliquit*. Et Hesiodus: *Oceani fluvii perfecti gnata puella*. Poetice describit Propheta divisionem maris Rubri, Exodi 14. et Jordanis, Josue 3. ut transirent Hebræi: unde metaphorice zelum Dei depingit per iram in mare et flumina, ac vires ejus per currus et pharetras, equos et quadrigas ejus nuncupat nubes et ventos: hinc etiam eodem tropo aquis quasi vim passis, dat dolorem. Sensus ergo est, q. d. Ad salvandum populum tuum Israel, videbaris, o Domine, irasci et indignari Jordani et mari Rubro, quando pro eo contra Pharaonem aliosque ejus hostes pugnaturus, ascendebas nubes quasi currum bellicum, ac quasi equos agebas tum ventos, tum angelos velocissimos, quibus partim Jordanem et mare discidisti, ut panderes iter viamque evadendi populo tuo, partim turbines ac fulmina, quasi arcus tui sagittas ejaculatus in Ægyptios, eos protrivisti, et in mari demersisti, ut suscitares *juramento*, id est, promissa tua juramento confirmata, quæ Israelitis præstiteras; ideoque *fluvios*, id est, fluenta hæc maris Rubri et Jordanis, *scindes*, id est scidisti, ut *gurges* et abyssus *aquarum* recederet, et contra naturam quasi cum dolore, timore, stupore, sonitu ac fremitu undarum sese collidentium, in *montes*, id est, in montium molem et *altitudinem*, utrimque se attollens, et quasi supplex manus in cœlum ad Deum extendens, medium iter præberet Hebræis siccum planumque ad transitum. Simili modo per Cyrum deduces Euphratis alveum in fossas, per eumque jam desiccatum Persas immittes in Babylonem Euphrati adjacentem, ut eum vastent, et Hebræos ex ea liberent, inquit Albert. et Hugo. Hoc enim stratagemate Cyrum cepisse Babylonem ex Xenophonte docui Daniel. 5. in fine.

Nota: v. 9. in Hebr. additur *sela*, de quo dixi v. 3. q. d. O potentiam, o victoriam, o fidelitatem, o bo-

nitatem Dei, suos per divisionem maris et fluminum liberantis, stupendam omnique ævo decantandam!

Alleg. aquæ multæ sunt populi multi, Apocal. 17. 15. q. d. Anne gentibus iratus es, Domine? minime, quia eis salvatorem misisti Christum. *Quia*, inquit S. August. loco jam citato. *ascendes super equos tuos, et equitatio tuo salus, hoc est, Evangelistæ tui portabunt te, quia reguntur a te: et Evangelium tuum salus est eis qui credunt in te. Fluminibus scindetur terra, hoc est, influentibus sermonibus prædicantium te, aperientur ad confitendum hominum corda, de quibus dictum est: Scindite corda vestra, et non vestimenta vestra. Quid est: Videbunt te et dolebunt populi? nisi ut lugendo sint beati. Quid est: Dispergens aquas incessu? nisi ambulando in eis qui te usquequaque annuntiant, hac atque illac dispergis fluenta doctrinæ. Quid est: Abyssus dedit vocem suam? An profunditas cordis humani quid ei videretur, expressit?* Apposite Glossa hæc adaptat exaltationi Ecclesiæ sub Constantino Imp. *Gurges aquarum transiit, id est*, inquit, *impetus persecutionum transiit super Christianos usque ad tempora Constantini. Dedit abyssus vocem suam, altitudo manus suas levavit. Per altitudinem intelligitur Constantinus, cui totus orbis erat subjectus: ipse vero manum suam levavit ad protegendam Christianitatem: et tunc abyssus dedit vocem suam, quia Christiani prius in abysso tribulationis positi eruperunt solemniter in Dei laudem. Sol et luna steterunt in habitaculo suo, id est, Christus et B. Virgo patenter honorati fuerunt in ecclesiis, qui prius colebantur in cryptis et locis occultis.*

Tropol. S. Gregor. lib. 8. Moral. cap. 13. legens juxta Septuag. *Dedit abyssus vocem suam ab altitudine phantasiæ suæ sic explicat: Abyssus quippe phantasiæ altitudinem portat, cum humanus animus immensa cogitatione caliginosus, semetipsum etiam discutiendo non penetrat: sed ab hac altitudine vocem dare est; quia dum se deprehendere non potest, cogitur in admirationem consurgere, ut eo perscrutari non audeat quod super ipsum est, quo incomprehensibilitatem suam ipse cogitans, non valet invenire quod est.*

Anagog. hæc plane ut sonant, faciet Christus in fine sæculi, quando puniet et perdet Antichristum et Antichristianos fluctibus, sonitu maris, amaritudine aquarum, fœtore, putredine, tonitru, pluviis, grandine, fulminibus, ut patet Lucæ 21. v. 25. Apoc. c. 8 et cap. 16. ita ut abyssus et altitudo, id est, inferi et superi, terra et cœlum, totusque orbis pro eo contra impios pugnet et decertet, Sapient. 5. v. 21. ac Dei vindicis vindictam et triumphum, plausu oris et manuum concinat et celebret.

Quadrigæ tuæ salvatio.] Equos et quadrigam Dei vocat nubes, quibus quasi insequitans Deus fulgetra et tonitrua jaculabatur in Ægyptios, juxta illud Psalmi 103. v. 3. *Qui ponis nubem ascensum tuum*, id est, currum tuum, q. d. Qui nubibus pro vehiculo uteris. Et Ps. 76. 18. *Vocem dederunt nubes: etenim sagittæ tuæ transeunt; vox tonitrui tui in rota.* Sie poetæ Jovis potentiam ostentant, cum eum fulminantem, nubicogum, tonantem, ὑψιβρεμέτην, id est, altofrementem vocitant, ut ait Lucianus in Misanthropo. Hinc illud Ovidii:

Illic et nebulas, illic consistere nubes
Jussit, et humanas motura tonitrua mentes.

Et lib. 2. Metamorph.

Ille pater rectorque Deum, cui dextra trisulcis
Ignibus armata est, qui nutu concutit orbem

Alludit in voce *quadrigæ* ad arcam testamenti: huic enim quasi currui bellico gloriæ suæ Cherubinis stipatus insidebat Deus, castra Hebræorum præiens et dadoeens per mare Rubrum. Licet enim arca respectu duorum Cherubim videretur biga; tamen erat quoque quadriga: tum quia quaternis globulis seu sphærulis, quibus a pavimento elevabatur, quasi quatuor rotis insistebat: tum quia duo Cherubini quaternos et quadriformes, puta quatuor animalium, bovis, leonis, aquilæ et hominis habebant vultus, quasi quatuor insignia virtutum divinarum: tum quia Ezechiel c. 1 eumdem currum gloriæ Dei describens, dat ei quatuor rotas, æque ac quatuor Cherubinos. Unde ad eum alludens Psaltes Psalm. 67. v. 18. *Currus*, inquit, *Dei decem millibus multiplex, millia lætantium, Dominus in eis in Sina, in sancto*, q. d. Agunt et stipant currum Dei multæ Angelorum phalanges, imo myriades, et Dominus inter eas et super eos inequitans, venit in Sinai, atque mansit in sanctuario Unde subdit: *Viderunt ingressus tuos, Deus, ingressus Dei mei, et regis mei, qui est in sancto*, puta in sanctuario. Ita Prado in primam visionem Ezech. c. 10. et Pineda de rebus Salomon. lib 6. c. 1. Cum ergo ait Habacuc: *Ascendes super equos tuos. et quadrigæ tuæ salvatio*, sensus est, q. d. Deus non conscendit equum nisi ad salvandum, inquit Guevara. Secundo, nervosius Alcazar in Apocal c. 6. not. 2. q. d. Dei equi et quadrigæ sunt ipsa hominum salvatio, sive salus; ac si diceret: Deo nulli alii sunt equi, nullæ quadrigæ quas ipse conscendat: nisi hujusmodi opera, quæ ad hominum salutem spectant, in quibus ipse gloriatur, et se hominibus agnoscendum exhibet. juxta illud Zach. 10. 3. *Visitavit Dominus exercituum gregem suum, et posuit eum Juda quasi equum gloriæ suæ in bello.* Quod si objicias, quomodo ergo sequitur: *Ante faciem ejus ibit mors?* Resp. prælt mora, ut hostes populi sui occidat, ilaque eum salvet.

Symbolice et allegor. S. Ambros. in Psal. 40 per equos et equitatum Dei accipit carnem et humanitatem Christi, cui quasi equo et currui insedit et inequitavit divinitas, ut victoriam nobis de peccato et dæmone pareret. *Unde, ait, dictum est Habacuc 3. Equitatus tuus salus: quod equo ejus, mundi totius erat susceptura peccatum, ut salus pro exitio, et vita æterna pro morte succederet. Vulneratus ergo est equus solus, non mendax ad salutem. Vulneratus est equus qui totius mundi peccata suscepit, et onera nostra portavit: et non fuit fatigatus. Et ideo fortassis Joanni Evangelistæ Apoc. 19 cœlum apertum, et albus equus demonstratus est. super quem sedebat habens in capite diademata multa, et in femore suo nomen scriptum: Rex regum, et Dominus dominantium, etc. Hic ergo equus est vulneratus, sed non retordatus. Denique cum ipso vulnere de tumulo resurrexit, cucurrit ad cœlum supra omnes Angelos et Archangelos, velocior omni equitatu militiæ cœlestis inventus: supra equos etiam illos igneos quibus Elias raptus est.* Secundo, idem Ambros in Psalm. 118 in fine octonarii quarti, per equos accipit Apostolos: *Ascendisti, ait, equos tuos,*

equitatus tuus sanitas. O Bonorum equorum dodecajugum mirabile, quibus fræna pacis, habenæ sunt charitatis, constricti inter se concordiæ vinculis, et jugo fidei subjecti, quatuor rotis Evangelii mysterium totius orbis finibus invehentes, bonum aurigam portantes Dei verbum; cujus flagello fugatæ sunt illecebræ sæculares, exterminatus mundi istius princeps, justorum cursus impletus est! O rationabilium equorum grande certamen, o mirandum mysterium, etc. Et mox: *Animarum igitur nostrarum auriga Jesus, qui nos quoque vult ascendere equos nostros, hoc est nostra corpora, et vigilare semper ne dicatur nobis: Dormitaverunt qui ascenderunt equos.*

Tropol. idem S. Ambros. lib. de Isaac, cap. 8. *Currus,* ait, *est anima; habet equos bonos, vel malos. Boni equi, virtutes sunt animæ, mali equi, passiones sunt corporis. Bonus ergo rector malos equos restringit et revocat, bonos incitat. Boni equi sunt quatuor: prudentia, temperantia, fortitudo, justitia. Mali equi iracundia, concupiscentia, timor, iniquitas. Interdum ipsi equi inter se dissident, et aut iracundia protendit aut timor, et se invicem impediunt, et cursum retardant. At vero boni equi volant, et a terris ad superiora se subrigunt, animumque elevant, maxime si jugum habeant suave, et onus leve dicentis* (Christi.) *Ipse rector est qui novit equos proprios gubernare, ut æqualis omnium cursus sit. Velociores prudentia tardat, justitia admonet flagello proprio sequiores, temperantia mansuetiores, fortitudo duriores reddit: novit copulare discordes, ne forte currum suum dissipent. Isti sunt equi subjecti fidei jugo, astricti vinculo charitatis, justitiæ frænis, retinaculis sobrietatis,* etc. *Et intelligis illam animam esse pacificam, cui pater Deus Præsul sit, Christus agitator. Hi sunt equi Christi. Ascendit ergo equos suos Christus, ascendit verbum Dei animas pias. Unde cognosce quia et istam ascendit, et perduxit eam ad locum palmæ, quando et dicit ad eam: Quam pulchra et suavis facta es charitas in deliciis tuis! statura tua similis facta est palmæ. Et ipsa ait,* Cantic. 7. *Dixi, ascendam in palmam. Sed etiam ipsa charitas palma est; ipsa est enim plenitudo victoriæ. Plenitudo enim legis charitas est. Curramus ergo, ut comprehendamus: curramus, ut vincamus.*

11. Sol et luna steterunt in habitaculo suo.] Commemorat miraculum Josue quo stitit solem et lunam, ac consequenter omnes orbes cœlestes, ut prosequeretur victoriam contra Amorrhæos, eosque deleret. Imperans enim iis dixit: *Sol contra Gabaon ne movearis, et luna contra vallem Aialon; steteruntque sol et luna donec ulcisceretur se gens de inimicis suis, stetitque sol in medio cœli; et non festinavit occumbere spatio unius diei,* Josue 10. vers. 12. Ita Chald. Albert. Clarius, Jansen. Emmanuel, Mariana et alii. Aliter Vatabl. censet enim hic significari plagam nonam Ægyptiorum, quæ fuerunt densissimæ tenebræ per triduum, ita ut sol et luna consistere viderentur, Exodi 10. v. 21. Verum tunc nec sol, nec luna stetit, nec tenebræ hæ a statione solis et lunæ, sed a Deo aerem obscurante productæ sunt.

In luce sagittarum tuarum ibunt (id est ibant, vel iverant; præcessit enim præteritum *steterunt*) in splendore fulgurantis hastæ tuæ.] Sagittas et hastam fulgurantem Dei vocat fulmina, tonitrua, grandines et lapides, quæ Deus tunc e cœlo pro Josue et Hebræis jaculatus est in Amorrhæos. Unde Tertull. l. 4. contra Marcion. c. 39. legit: *Sol et luna constitit in suo ordine; in lucem coruscationes tuæ ibunt in fulgorem: fulgur scutum tuum, in comminatione tua diminues terram.* Sensus est, q. d. Cum sagittis tuis magnis, nempe lapidibus et fulguribus grandini permixtis, hostes Israelitarum prosterneres; tunc ipsi Israelitæ per eorumdem fulgurum ac fulminum lucem illæsi, imo illustrati, inimicos insectabantur. Ita mirabili dispensatione tua factum est, ut hæc tela tua populi tui commodis inservirent; quæ hostibus extremum exitium inferrent. Noctu enim Israelitæ aggredi cœperunt Amorrhæos, ut patet Josue 10. 9. Secundo planius Arias, qui τὸ *ibunt* refert non ad Israelitas, sed ad solem et lunam, quæ ibant, id est iter suum moderabantur pro jussu et commodo Josue, *in luce,* id est ad lucem, vel ad lucendum sagittis Dei, q. d. Sol et luna, quæ alias statum suum iter peragere solent ad totius terræ omniumque gentium usum, illo die iter suum inverterunt et converterunt ad solius Josue usum Deique victoriam; nam *steterunt* quasi spectantes lucem armorum et fulgurantium hastarum Dei, et simul sua luce ibant cum Hebræis, ipsisque præibant ad persequendum Amorrhæos. Sol enim et luna consistendo cooperata sunt ad hanc pugnam et victoriam. Unde hac sua statione videbantur ire in hostes Hebræorum, eosque cædere et prosternere. Simili schemate et plausu victoriam suam contra Sisaram celebrant Debora et Barac, Judic. 5. v. 20. ut ostendant eam non humanis, sed divinis viribus partam. *De cœlo,* inquiunt, *dimicatum est contra eos; stellæ manentes in ordine et cursu suo adversus Sisaram pugnaverunt;* quia Hebræis sua luce ad pugnandum et vincendum præluxerunt, hostes vero suo splendore et fulgore quasi fulgure perculerunt. Unde Plato in Cratylo censet ἄστρα dici quasi ἀστραπή, id est fulgur; ἀστραπή autem, eo quod oculos luce illa ἀναστρέφει, id est convertat. Tertio, Albert. Hugo, Lyran. et Dionys. τὸ *ibunt* proprie accipiunt ut futurum, explicantque de Cyro et Persis, qui post tempora Habacuc nocte concubia, ut patet Daniel. 5. 30. ex improviso adorti Babylonem, ad lucem sagittarum suarum et fulgurantium hastarum, quasi facum prælucentium, iverunt, ingressique sunt urbem, eamque ferro et flammis vastarunt; perinde ac Josue iisdem vastavit Amorrhæos.

Allegor. S. August. l. 18. Civit. c. 32. *Elevatus,* ait, *sol, et luna stetit in ordine suo, hoc est ascendit Christus in cœlum, ut ordinata est Ecclesia sub rege suo. In lucem jacula tua ibunt, hoc est, non in occultum, sed in manifestum verba tua mittentur. In splendorem coruscationis armorum tuorum, subaudiendum est, jacula tua ibunt. Dixerat enim suis: Quæ dico vobis in tenebris, dicite in lumine. In comminatione minorabis terram, id est, comminando humiliabis homines. Et in furore dejicies gentes: quia eos qui se exaltant, vindicando collides.* Et S. Gregor. lib. 30. Moral. c. 2. per sagittas et jacula, accipit verba prædicantium; per fulgurantes hastas, miracula eorumdem. Hisce enim confixæ, perculsæ et conversæ sunt Gentes ad Christum. Huc accedit Anastasius Sinaita Patriarcha Antiochenus lib.

4. Hexam. tom. 1. Biblloth. SS. Patrum, ubi docet quod, sieot lune post eoiis oceasum oritur, ita post Christi recessum orta sit Ecelesia: *In ultum*, ait, *elevatus est sol, hoc est, Christus oscendit in eælos; et tunc luna stetit in ordine suo, nempa Ecelesio in valido suo statu, in pulchritudine suo, in decore suo, in illuminotione sua, in cursu suo. Recte autem dixit. In ordine suo; prius enim erot inordinata et incomposita, ut quæ esset dedita idololatriæ.* Secundo, *sol dominatur æstoti, ut qui sit elcmentum siccum, in typum Christi, qui in fine messis consummationis est exsiccoturus eos qui sunt sub peccato, flumine igneo, luna vero habet gubernationem aquæ et Spiritus Sancti, qui a Christo Ecclesiæ tamquam lunæ donatus est et creditus, ut per ipsam regeneremur, donec prætererit nox hujus sæculi, et rursus exortus fuerit sol justitiæ.* Addit deinde erescere fideles erescente Ecclesia, sicut erescunt animalia crescente luna, datque exempla: Ibis, inquit, avis infesta serpentibos non videt, nec comedit eo tempore qoo iuna in eœlo non epparet. Simiæ orbes oculorum dilotentur erescente luoa, eaque decrescente minuontur. Lychnis lapilius creseente luna edit sonum moduiatum. Clopias piseis erescente iuna albescit, deerescente nigrescit. Simili modo mutationes Ecelesiæ redondant, et transfundunt se in animam cujusque fidelis.

Anagog. kiem plane quod verba sonant, feciet Deus in fine sæculi, eum eolcm et lunam obscurabit, ae fulmina vibrabit in bostes, juxta illud Sapient. 5. v. 22. *Ibunt directe emissiones fulgurum, et tamquam a bene curvato arcu nubium extermiuabuntur. Et a petrosa ira plenæ mittentur grandines.* Deoique tum stabit sol, luna, omnisque eœiorum motus, sistetque in æteroum.

Tropol. eom sol, id est Prælotus, se elevat od vitæ reformationem et perfectionem, tunc ad eamdem elevatur et luna, id est, congregatio illi subdita. Unde S. Bernard. epist. 142. ad Monechos Alpenses: *Bonus*, inquit, *Pater vester atque noster, auctore Deo ad oltiorem gradum assumptus est. Faciomus ergo quod dicit Propheta* (Habacuc cap. 3.) *Elevotus est sol, et luna stetit in ordine suo. Sol est ille per quem Alpensis cangregatio illustris ubique redditur, tamquom luna per solem. Elevoto itaque illo, stemus nos in ordine nostro, quicumque elegimus objecti esse in domo Dei nostri, magis quam habitare in tabernoculis peccatorum. Ordo noster objectio est, humilitas est, voluntoria paupertas est, obedientio, pax, gaudium in Spiritu Sancto. Ordo noster est esse sub magistro, sub Abbate, sub regula, sub disciplina. Ordo noster est studere silentio, exerceri jejuniis, vigiliis, orotionibus, opere manuum, et super omnia excellentiorem viam tenere, quæ est charitas. Porro in his omnibus proficere de die indiem, et in ipsis perseverare usque ad ultimum diem. Et hæc quidem ossidue vos confidimus actitare. Cæterum unum opus fecistis, et omnes mirantur quod, cum sancti essetis, non reputontes vestram sanetitatem, olienam participare curastis, ut essetis sanetiores*: quia transierant ad strictiorem Ordinem Cisterciensium. Unde subdit: *Quam læto sinu collegit vos multitudo Cistereiensis, quam olacri vultu spectavit hoe angelica celsitudo!*

13. EGRESSUS ES IN SALUTEM POPULI TUI, CUM eom liberasti et eduxisti ex Ægypto: IN SALUTEM CUM CHRISTO TUO] ot populum salvares et educeres per Mosen qoem quasi Christum spiritu tuo unxisti, ut esset dux et propheta populi tui. Simili modo egredieris cum Cyro in aciem contra Babylonem, ut ex ea liberes et educas populum tuum captivum. Hine Cyrus ab Isaia e. 45. v. 1. vocatur Christus, dum ait: *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro.* Ita Albertus, Hugo, Lyran. et Dionys. Allegor. proprie et potius per Christum Dominom, cujus antitypus fuit Moses, æque ac Cyrus, salvabis populum fideiem, eumque educes ex captivitate diaboli. Unde sexta Editio habet: *Egressus es ut salvores populum per Jesum Christum tuum.* Ita Hebræi, S. Augustinus l. 18. Civit 32. S. Hieronym. et alii passim. Quare fraudulenter hunc locum verteruot, imo depravaront, Symmachus et Theodotion, qui quia erant Ebionitæ, et Christum negabant esse Deum, hinc transtulerunt: *Ut salvares Christum tuum;* non enim Christus hic dicitur salvatus, sed populos per Christum salvatorem: *Egredi* enim *in salutem populi* cum Christo, est salvare populum per Christom. Perperam quoque Chold. vertit: *Revelotus es ad liberondum populum tuum, ad liberandum Christum tuum*, quasi populus Israel et fidelis vocetur hic Christus, juxta illud Psalm. 104. v. 15. *Nolite tangere christos meos*, id est Israelitas meos. Verum ibi per *christos* Psaltes intelligit Patriarchas, ut recte annotavit S. Hieronym. et Theodor. puta Abraham, Isaac, et Jacob, quos Deus unxerat, id est, sua gratia consecrarat et auctorarat, Prophetas et principes gentis suæ. Uode explicans subdit: *Et in Prophetis meis nolite malignari.* Adde Hebræa hic non habere: *Ad liberandum Christum tuum*, ut vertit Chald. sed *ad salvandum*, vel liberandom, scilicet populum, *cum Christo*, vel *per Christum tuum*; præpositio enim את *et*, significat *cum, per*. Quocirca Hebræa præcise sic sonaot: *Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo.*

PERCUSSISTI, Pagnin. *tranfixisti*; Tigurina, *contudisti*; CAPUT DE DOMO IMPII.] *Caput* intellige Pharaonem, quem Deus percossit mergendo eum in mari Rubro: hic enim caput erat et princeps domus impii Cham, qui fuit nequissimus, et primus regnavit in Ægypto, quæ inde dicta est terra Cham, Psalm. 104. v. 23. et Psalm. 77. v. 51. Alii, ut Albertus et Vatablus; per *caput* intelligunt filium primogenitum Pharaonis, quem morte percussit Deus, Exodi 12. v. 29. Aut *caput*, id est capita, hoc est principes impii Pharaonis. Simili modo percuties Balsasarem, qoi est caput in domo impii Nabuchodonosoris, per Cyrum, inquit S. Hieronymus, Hugo et Lyran.

Allegor. Christus percussit diabolum, qui est caput impiorum, ac in fine mundi percotiet Antichristum, qui erit princeps in domo et familia diaboli. Ita S. Hieron.

DENUDASTI FUNDAMENTUM EJUS USQUE AD COLLUM.] *Ejus*, scilicet non capitis, sed domus: domus enim habet fundamentum non caput, q. d. Domum impii Pharaonis, puta familiam regiam, ipsamque Ægyptum ab imis fondamentis osque ad collom, id est, usque ad summos vertices, detexisti, id est, detegendo diruisti et evertisti per metalepsin, q. d. Totum exercitoum Pharaonis a minimo osque ad maximum, in

mari Rubro perdidisti, et quasi a terra abrasisti. Caput enim est Pharao, collum sunt principes, fundamenta et ima sunt milites. Combinat duas metaphoras hominis et domus: nam collum et caput sunt hominis, fundamentum proprium est domus. Hebræi enim hominem, puta filium, vocant *ben*, quasi domum, quam בנה *bana*, id est ædificavit, pater. Si enim homo est microcosmus, multo magis est μικροοικος, id est parva domus. Et vicissim sicut mundus est quasi magnum quoddam animal, et magnus homo, cujus anima est spiritus Dei: hepar est mare, vesica sunt flumina, oculi sunt fontes, etc. Ita domus, familia et resp. est magnus quidam civilis et politicus homo cujus caput est paterfamilias, princeps aut rex; collum sunt principes; brachia sunt milites; pedes et ima sunt plebs. Plebs enim est maxime necessaria pars, et quasi hypostasis reipub. cui omnia ejus onera incumbunt. In domo vero particulatim, et quasi physice, caput est tectum, collum sunt juncturæ tecti cum parietibus, corpus sunt ipsi parietes, pedes et plantæ sunt fundamenta. Jam symbolice domus est familia et resp. cujus caput et tectum est pater, princeps vel rex: collum et juncturæ sunt principes; corpus et parietes sunt cives et mercatores, pedes sunt rustici et coloni, e quibus colliguntur milites. Dicit ergo: Tu o Domine, fundamentum domus Pharaonis, id est regni Ægypti, denudasti, ut illud funditus quasi e fundamentis dirueres. Qui enim domum evertere volunt, fundamenta nudant, juxta illud quod Babyloni imprecatur Psaltes Psal. 136. *Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea*, quasi dicat: Interemisti exercitum Pharaonis cum suis ducibus et principibus, in quo erat fundamentum, id est, robur et fortitudo totius Ægypti. Ita Vatablus. Secundo, Guevara sic explicat, quasi dicat: Maximis opprobriis et ignominiis affecisti, o Domine, Ægyptum, non secus ac si illius caput rasisses, inferioresque corporis partes (quæ sunt quasi bases et fundamenta) pudendaque ipsa ad collum etiam usque nudasses. *Nudare* enim in Scriptura subinde tondere significat, ut Isaiæ 3. v. 17. *Decalvabit Dominus verticem filiarum Sion, et crinem earum nudabit*. Alludit ad Isaiæ 7. v. 20. *In die illa radet Dominus in novacula conducta, in his qui trans flumen sunt, in rege Assyriorum caput, et pilos pedum et barbam universam*. Quod enim dixit Isaias: *Radet caput*, hoc dixit Habacuc: *Percussisti caput: percussisti*, scilicet nuditate et calvitio. Rursum, per fundamentum possumus intelligere caput. Est enim homo velut arbor inversa, pro radicibus habens capillos, pro ramis manus et pedes. Porro quantum probrum sit rasura et decalvatio, ac depilatio totius hominis, patet ex illo Poetæ:

> Turpe pecus mutilum, turpis sine gramine campus,
> Et sine fronde frutex, et sine crine caput.

Hæc Guevara. Prior explicatio uti planior, ita et litteræ conformior et germanior est. Denique in Hebræo additur *sela*, quasi nota admirationis et plausus tantæ stragis et victoriæ.

14. Maledixisti sceptris ejus.] Maledicere Dei est malefacere, lædere, occidere, perdere: dicere enim Dei est efficax, idemque quod facere. Per sceptra, vel principes intellige, qui gestabant sceptra quasi insigne principatus: vel metonymice *sceptris*, id est, regnis et provinciis *ejus*, quibus cum sceptro, id est, potestate regia, imperabat Pharao, quasi dicat: Regna et ditiones Pharaonis, omnemque ejus tyrannicam vim et potentiam destruxisti. Olim enim universi principes ac magistratus sceptra gestabant. Sic singulæ Tribus Israel habebant suam virgam, quasi sceptrum, Numer. 17. v. 4. Sic Homerus non tantum Agamemnoni regi, sed et Achilli et Telemacho principibus sua dat sceptra, per quæ jurant: quia divinitatis quippiam sceptro habere veteres existimarunt. Unde Chæronæos legimus ex diis omnibus maxime coluisse sceptrum Agamemnonis. Multis idipsum probat Guevara. Hinc Assuerus Estheri, c. 5. v. 2. porrexit sceptrum quod ipsa osculando venerata est regem. Et c. 8. v. 4. rursum eidem prætendit sceptrum, in signum clementiæ. Idem habetur, c. 4. 11. Quia et Jacob adoravit fastigium virgæ ejus, puta sceptri Josephi, Hebr. 11. 21. Sceptra ergo hic principes sceptrigeros denotant. Pro *maledixisti* hebr. est נקבת *nakabta*, quod etiam perforare significat. Unde Pagninus vertit: *Perfodisti baculis ejus caput exercituum ejus*; Tigurin. *Perforasti cum baculis suis caput paganorum* (colonorum qui in pagis et villis habitant) *ejus*, vel, ut Vatabl. *copiarum ejus*, scilicet Ægypti, vel Pharaonis; hoc est, peremisti eum, perinde ac si propriis telis perforasses capita ejus, q. d. Te auctore periit exercitus Pharaonis, ipsiusmet consilio: nam consulu t Pharao Ægyptiis, ut insequerentur Hebræos in mari Rubro, quod dum faciunt, revolvente se mari mersi sunt. Simili modo Deus maledixit, perfodit et dejecit sceptrum Balsasaris et Chaldæorum per Cyrum.

Allegorice, Christus perforavit et prostravit sceptra Neronis, Decii, Diocletiani, cæterorumque persecutorum Ecclesiæ; ac pari modo in fine mundi prosternet sceptra Antichristi, Gog. et Magog.

Capiti bellatorum ejus.] *Capiti*, id est, capitibus, puta cunctis ducibus bellatorum ejus, videlicet impii Cham, vel Pharaonis, qui fuit caput et princeps domus Ægypti, uti præcessit. Est epanalepsis, sive prioris sententiæ repetitio et expositio; principes enim, quos vocavit sceptra, id est sceptrigeros, hic vocat capita, sive duces bellatorum. Quocirca Septuag. vertunt: *Divisisti in stupore capita potentum*. Unde de iis subdit:

Venientibus ut turbo, etc.] q. d. Dejecisti sceptra id est sceptrigeros, qui veniebant cum impetu et furore quasi turbo, ad dispergendum me, scilicet Israelem, qui sum populus tuus.

Exsultatio eorum,] scilicet erat q. d. Exsultabant sceptrigeri duces Ægyptii, quod me conclusum in mari cernerent; putabant enim ibi me devorare; sicut quis potens exsultat cum pauperem quem mactare vel spoliare intendit, in latebris reperit, ubi nemo ei auxilietur.

Nota: Propheta toto hoc carmine adeo celebrat stragem Pharaonis, et liberationem Hebræorum ex Ægypto; quia illi per omnia similis futura erat strages Chaldæorum, et liberatio Hebræorum ex Babylone, quam proprie ipse spectabat et sperabat; et utraque similis fuit liberationi hominum e captivitate peccati per Christum, quam ultimo et maxime ipse repræsentare intendebat. Id ita esse patet ex hisce tri strophis antistrophis:

Pharno,	Balsasar,	Diabolus.
Moses,	Cyrus,	Christus
Ægyptus,	Babylon,	Peccatum.
Servitus,	Captivitas,	Tyrannis.
Mare Rubrum,	Euphrates,	Jordanes,
Hebræi,	Judæi,	Christiani.
Chanaan,	Judæa,	Ecclesia.

Pharao enim tyrannus affligens et persequens Hebræos, typos fuit Balsasaris captivos detinentis Judæos, et uterque typus fuit diaboli genus humanum opprimentis. Moses, liberator Hebræorum et cæsor Pharaonis, fuit typus Cyri liberatoris Judæorum per cædem Balsasaris, et uterque fuit typus Christi liberatoris fidelium per stragem diaboli. Ægyptus, carcer Hebræorum, fuit typus Babylonis carceris Judæorum: et uterque fuit typus peccati, mortis et inferni, cui quasi carceri mancipati erant homines peccatores. Servitus Ægyptia fuit typus captivitatis Babylonicæ; et utraque typus fuit tyrannidis peccati et concupiscentiæ. Scidit Moses sua virga mare Rubrum, itaque Hebræos liberavit, Ægyptios mersit; ita Cyrus scidit et divisit Euphratem, ac per ejus alveum siccum milites immisit in Babylonem, itaque Chaldæos occidit, Judæos liberavit.

Alleg. Christus in Jordane baptizatur, fluenta baptismi segregans a vulgaribus aquis, per ea suos fideles traducens justificat et salvat. Moses Hebræos ex Ægypto eduxit in Chanaan, Cyrus Judæos e Babylone remisit Hierosolymam, Christus fideles e paganismo et judaismo traduxit ad Ecclesiam, tum militantem, tum triumphantem.

15. VIAM FECISTI IN MARI EQUIS TUIS,] q. d. Tu, Domine, deducens filios Israel per mare Rubrum, ita secure et gloriose deduxisti eos in conspectu hostium Ægyptiorum, ac si magno equitatu eos vallares et prosequereris. Poetice enim equos et quadrigas Dei, vocat ejus robur et potentiam, quæ plus valebit quam omnes Pharaonis equi et equites, juxta illud Psalm. 19. 8. *Hi in curribus, et hi in equis, nos autem in nomine Dei nostri invocabimus*. Proprie per equos hosce significat Angelum in columna ignis et nubis præeuntem castra Hebræorum; hic enim cum Angelis sibi asseclis erat quasi equitatus et comitatus Hebræorum, eos deducens et defendens contra Ægyptios. Unde de eo dicitur Exodi 14. 19. *Tollensque se Angelus Dei qui præcedebat castra Israel, abiit post eos, et cum eo pariter columna nubis priora dimittens, post tergum stetit, inter castra Ægyptiorum et castra Israel*. Idem Angelus paulo post jaculatus tela et fulmina in Ægyptios, eos prostravit. Hoc est enim quod dicitur ibidem v. 24. *Et ecce respiciens Dominus super castra Ægyptiorum per columnam ignis et nubis, interfecit exercitus eorum, et subvertit rotas curruum, ferebanturque in profundum*. Jure ergo hi vocantur equi et equitatus Dei, qui totum Pharaonis equitatum deleverunt. Unde Chald. vertit: *Manifestatus es super mare in quadrigo gloriæ tuæ*. Simili modo Deus viam fecit equitibus Cyri in Euphrate, ad invadendam Babylonem.

IN LUTO AQUARUM MULTARUM.] Alveum maris Rubri immisso vento jam siccarat Deus, ut sicco pede transirent Hebræi: eum tamen vocat *lutum*, quia paulo ante fuerat lutum, vel quia ad latera utrimque aquis cooperta inter quæ transierunt Hebræi, erat lutum plurimum. Pro *luto* hebr. est חמר *chemer*, pro quo Chald. et recentiores aliis punctis legunt חמר *chomer*, id est utrem, vel acervum, unde vertunt: *In acervo aquarum multarum*. Utrimque enim in magnos quasi utres et acervos assurgebant aquæ, in quorum medio sicco pede transierunt Hebræi, juxta illud Psalm. 77. 13. *Interrupit mare, et perduxit eos, et statuit aquas quasi in utre;* Septuag. vertunt: *Superduxisti in mari equos tuos, conturbantes aquas multas*. Radix enim *chamar* significat miscere, turbare, confundere; unde *chemer* significat lutum, vel vinum mixtum et turbidum.

Allegor. Deus Apostolis quasi scidit flumina et maria, dum per hæc eis iter pervium fecit, ut totum orbem evangelizando peragrarent, et subigerent Christo. Unde S. Aug. lib. 18. Civit. 32. *Immisisti*, ait, *in mari equos tuos, turbantes aquas multas, quæ nihil sunt aliud, quam populi multi; non enim alii timore converterentur, alii furore persequerentur, nisi omnes turbarentur*.

Tropolog. simili modo per medias calamitates, quasi per medias maris aquas et fluctus, salvos et incolumes suos fideles, cum iis quasi incedens, eosque protegens, deducit et educit Christus, vel, ut S. Gregor. 34. Moral. 13. *Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum, ac si diceret. Aperuisti iter prædicatoribus tuis inter doctrinas mundi hujus, sordida et terrena sapientes. Luto quippe inhærere, est sordidis desideriis concupiscentiæ carnalis inquinari*. Idem 31. Moral. cap. 10. *Misisti*, ait, *in mari equos tuos, conturbantes aquas multas, quietæ quippe aquæ jacuerunt, quia humanæ mentes diu sub vitiorum suorum torpore sopitæ sunt; sed equis Dei mare turbatum est, quia missis sanctis prædicatoribus omne cor quod pestifera securitate torpuit, impulsu salutiferi timoris expavit*.

16. AUDIVI.] Redit hic Propheta post carmen et epinicium victoriæ Dei ad v. 1. q. d. Talis quidem fuit victoria Dei contra Pharaonem, talisque erit contra Balsasarem; sed interim dum in statione mea vigil excubo, ut audiam Dei oraculum, uti dixi cap. 2. v. 1. ecce ab eo audivi et audio, ut cœpi dicere v. 1. tantam stragem fore Judæorum per Chaldæos, et Chaldæorum per Cyrum et Persas, ut eam cogitans contremiscam et cohorrescam, nimirum, ut dum eam rumino, cor mihi commoveri et vox tremere videatur. Tristes enim et atroces, etiam hostium, casus naturaliter horrorem incutiunt, et natura quemdam compassionis motum sensumque excitant, uti excitavit casus Babylonis Isaiæ cap. 21. 3. Ita S. Hieron. Hugo, Clarius et alii. Allegor. Theod. q. d. Audivi a te Domine, quod populus meus Christum sic occisurus, ideoque excindendus a Tito; quocirca conturbatus sum et contremui; sed me consolor, quod eo tempore non ero superstes, nec tanta mala videbo.

INGREDIATUR PUTREDO IN OSSIBUS MEIS,] q. d. Sed quid me hisce stragibus frustra discrucio? Jam enim a Deo absolute decretæ sunt, ideoque inevitabiles. Quid ergo? hoc unum superest quod optem et orem, nimirum, opto, Domine, oroque ut veniant in me omnes tribulationes et ærumnæ, adeo ut ossa mea putrescant, et caro mea instar S. Job pus vomat, et vermibus scateat, dummodo mihi concedas ut requiescam in die tribulationis, id est excidii Babylonis, ut tunc

eum Chaldæis non perimar a Persis, sed ex ea jubente Cyro redux ascendam ad populum nostrum, ut illi annumeratus, eum eo et inter eum sospes pergam in avitam patriam. Ipse enim, duce Zorobabele, instructa quasi acie accinctus ad iter, per medios hostes fortis at felix rediblt in Judæam. Ita S. Hieron. Hugo et Jansenius. Aut, q. d. Emoriar, Domine, ne videam hanc tribulationem et captivitatem gentis meæ; sed in suavi mortis somno quiescens ascendam et transeam ad cœtum Abraham, Isaac, Jacob, Josue, aliorumque virorum sanctorum et fortium e populo meo, qui olim pro gente sua armis accincti, insignes de hostibus victorias retulerunt.

Nota: Hebr. pro יגודנו *iegudennu*, id est *accinget eum*, Nostrum legisse יגודנו *iegudenu*, id est, *quem accinget*, vel *qui accingetur nobis*, id est *accinctum nostrum*. Rursum, *iegudenu* non tantum significat accinctum, sed et unitum, collectum, colligatum, congregatum et conjunctum; inde enim turmæ et congregationes militum vocantur גדודים *gedudim*. Jam fideles et Sancti cum diem suum obirent, dicebantur congregari et colligi ad populum suum, patribusque suis, apponi et copulari, uti de Moyse dicitur Numer. 31. 2. de Josia 2. Paral. 34. 28. Dicebantur autem pii viri colligi, seu colligari in fasciculo viventium, 1. Reg. 25. 29. ut instar odoratissimorum florum fasciculi in æternum essent in manu Domini, Eccli. 39. 17. Ad hunc igitur floridissimum hortum Palæstinæ, fragrantissimis Patriarcharum, Prophetarum, cæterorumque justorum floribus vernantem; ad hunc Sanctorum populum jam accinctum, id est in fasciculo viventium jam collectum et colligatum, in terra autem promissionis sepultum, se ascensurum lætatur, simulque orat Habacuc, Hebræi populi repræsentans personam. Horum enim summum desiderium Israelitas in captivitate tenuisse credibile est. Sic Jacob desideravit sepeliri, non in Ægypto, sed in Chanaan, ubi parentes, Abraham et Isaac sepulti erant, Genes. 47. v. 29. Sic et Joseph, Genes. 50. 23. Quin et Æneas apud Virgil. Palinuri mortem deplorat, quod longe a suis in peregrino sole sepeliretur:

O nimium cœlo et pelago confise sereno!
Nudus in ignota Palinure jacebis arena.

Anhelabant ergo Israelitæ e Babylone redire, et aggregari patribus suis sanctis, qui in Palæstina degebant sepulti, quasi stationarii quidam ac præsidiarii terræ illius milites, quorum subsidio Judæi tot periculis et calamitatibus erepti, tot beneficiis a Deo affecti jugiter exstiterant. Ita Guevara.

Aliter vertit Pagninus, nimirum: *Ingressa est putredo in ossa mea, et in loco meo expavi, qui me putabam requiescere in die angustiæ, quæ erit quando hostis cogitabit ascendere contra populum, ut succidat eum.* Aliter quoque Vatabl. et alii, dum suo more Hebræa concisa varie supplent, et a Vulgata recedunt. Porro Guevara in contrariam prorsus abit sententiam; censet enim hæc verba Prophetæ non indulentis, sed lætantis esse, ac gestientis ex læto oraculo de Chaldæorum excidio et Judæorum libertate. Solet enim vehemens lætitia totum corpus alterare ac commovere, imo avanescentibus spiritibus abire in deliquium ipsamque mortem. Multi enim ex repentino et ingenti gaudio animam exhalarunt, uti pluribus exemplis demonstrat Guevara. Hunc ergo hujus loci dat sensum: Audivi, inquit Habacuc, Babylonem a Cyro exscindendam, et Judæos meos ex ea liberandos; atque dum mentis auribus tam jucunda nuntia percipio, cor meum et omnia interiora mea tremefacta sunt, ac ad vocem et lætissimum hoc nuntium, præ gaudio contremuerunt labia mea. E cunctis enim membris tremor hæc tria maxime solet invadere, labia, genua et cor. Ad subitas quippe animi perturbationes, sive doloris eæ sint, sive lætitiæ, cor palpitat, concutiuntur labia, et genua pariter collabuntur. *Ventrem* autem hebræa dialecto Propheta pro corde posuit. A corde enim lætitiæ, sicut et mœroris, motus exoritur æque ac in eodem desinit. Quidquid enim a colle usque ad inguina est corporis, *venter* ab Hebræis vocatur. Quod autem sequitur: *Ingrediatur putredo in ossibus meis, et subter me scateat*, periphrasis est mortis, quæ teste Aristotele, putredo quædam est. Is enim in Problem. quærens: *Cur diutius vivunt, qui locis calidis suam degunt ætatem?* Respondet: *An quia natura sunt sicciore? firmius autem diuturniusque quod siccius est, mors autem putredo quædam est.* Hac mortis periphrasi usus est Job, dicens cap. 13. v. 28. *Qui quasi putredo consumendus sum.* Et cap. 17. v. 14. *Putredini dixi: Pater meus es; mater mea, et soror mea vermibus.* Et cap. 25. v. 6. *Homo putredo, et filius hominis vermis.* Et Eccl. cap. 19. v. 3. *Qui se jungit fornicariis, erit nequam: putredo et vermes hæreditabunt illum*, id est, cita et præcoci morte occumbet. Inquit igitur Habacuc: Audito tam hilari nuntio tanta lætitia præoccupatus sum, ut et intus totis visceribus, et labiis exterius contremiscerem, parumque abfuerit quin exanimatus putrescerem, et putridus vermibus scaterem; id est, parum abfuit quin emorerer risu, et tantam lætitiam non sustinens exanimarer. Aut, q. d. Amodo jam ob tam faustum oraculum lætus morior, nunc quo profecto tempus est, cum jam alacer et contentus occumbam: posthac licebit utique per me ut ingrediatur putredo in ossibus meis, et subter me scateat. Atque ut dixit: Chærea: *Nunc tempus profecto est, cum perpeti me possim interfici.* Verum huic expositioni adversatur id quod sequitur: *Ut requiescam in die tribulationis:* quæ verba significant hæc non esse lætantis, sed dolentis et pavantis, ac ex pavore optantis quidlibet perpeti, ut in die tantæ tribulationis ei detur quiescere, ejusque mala et sensum evadere.

Mystica, hæc usurpet, hæc oret quisque fidelis, et cum S. August. dicat: Hic ure, hic seca, Domine, ut in futuro parcas, ut in die judicii requiescere merear, quando mystica Babylon, id est mundus, in quo est confusio tyrannorum superborum et vitiorum omnium a te disperdetur et in æternam gehennæ miseriam detrudetur: nimirum, ut cum reprobi dicent montibus: Cadite super nos; et collibus: Operite nos; ego cum Sanctis ascendam ad populum electorum, cum eoque scandam in cœlum, qui in hac vita armis spiritualibus accinctus, fortiter contra peccatum et diabolum dimicavit, ideoque in illa die corona æterna donabitur, ut sicut hic accinctus fuit gladio ad prælium, ita ibi accinctus sit paludamento et baltheo gloriæ ad triumphum. Ita S. August. in Manuali, cap. 14. tom. 9. *O anima mea*, ait, *si quotidie oporteret nos tormenta perferre, si ipsam gehennam longo tempore*

tolerare, ut Christum in gloria sua videre possemus, et Sonctis ejus saciari, nonne *dignum esset pati omne quad triste est, ut tanti boni tantæque gloriæ participes haberemur? Insidientur erga dæmones, parent suas tentationes, frangant carpus jejunia, premont carnem vestimenta, labores gravent, vigiliæ exsiccent, clamet in me iste, inquietet me ille vel ille, frigus incurvet, conscientia murmuret, calor urat, caput doleat, pectus ardeat, infletur stomachus, pallescat vultus, infirmetur tatum corpus, deficiat in dalore vita mea et anni mei in gemitibus, ingrediatur putreda in ossibus meis, et subter me scateat, ut requiescam in die tribulotionis. et ascendam ad populum accinctum* nostrum.

Denique S. Gregar. lib. 32. Moral. cap. 10. ex Septuag. legit: *Et introivit tremor in assa mea, et subtus me turbata est virtus mea*: sicque explicat, q. d. *Nan mea virtus est, in qua superius raptus imperturbabilis monea; sed meæ infirmitatis est, qua interius turbor. Ipse ergo super se imperturbabilis est, ipse sub se perturbobilis: quia super se ascenderat*, in *quantum rapiebotur ad summa, et sub semetipsa erat, in quantum adhuc reliquias trahebat* in *infima. Ipse super se imperturbabilis est, quia* in *Dei jam contemplationem transierat: ipsa sub se perturbabilis, quia sub semetipso adhuc infirmus homa remanebat.*

17. Ficus enim non florebit,] q. d. Tanta erit Babylonis per Cyrum vastitas, tantum incendium, tanta desolatio, ut exarescant ficus vineæ, germina, oves et armenta. Chaldæus paraphrastice et nimis libere, imo violenter et false ita vertit: *Etenim regnum Babel non permanebit, nec exercebit dominium in Israel: trucidabuntur reges Mediæ, et fortes Græciæ non prosperabuntur: delebuntur Romani, nec colligent tributum de Jerusalem*. Quæ verba redolent judaismum: Judæi enim exspectant suum Messiam, qui deleat Romanos; Græcosque, Medos et alias gentes amnes sibi et Judæis subigat.

Mystice S. August. lib. 48. Civit. 32, hæc explicat de storilitate banarum spiritualium quam passi sunt et patiuntur Judæi ob cæsum Christum: *Vidit*, inquit, *eam gentem quæ Christum fuerat* occisura, *ubertatem copiorum spiritualium perdituram, quas per terrenam fæcunditatem more prophetico figuravit. Et quia iram Dei talem propterea passa est illa gens, quia Dei ignorons justitiam, suam voluit constituere, ille continuo: Ego autem, inquit, in Domina gaudeba, et exsultabo in Deo Jesu meo.*

Mentietur opus olivæ] Opus olivæ est fructus olivæ, quem producit olea, q. d. Olea nan feret olivas, quas frondendo pramittebat, itaque fallet herum suum, eique quasi mentietur, dum spondebit fructum quem nan præstabit. Unde explicans subdit: *Et arva non afferent cibum*. Sic Horat. *Spem mentita seges*.

18. Ego autem in Domino gaudeba.] Hebr. אעלוזה *celasu*, quod Græci dicunt ἀλαλάσω, Sept. ἀγαλλιάσομαι, id est exsultabo, jubilabo, canam alala, idque *in Domino*, propter opem et salutem ab eo mihi præstitam. Gaudere in Domino. est de illius in nobis imperio, gubernatione et protectione lætari quidquid boni ac læti interius aut exterius nobis cantingit, illi accepturn ferre. proque acceptis ab eo beneficiis gratias illi cum jucunditate et jubilo rependere. Vide dicta Philip. 4. 4.

Nota τὸ *autem*, quod hæc connectit et opponit præcedentibus, q. d. Hostes et oppressores nostri Chaldæi, in excidio Babylonis erunt in summa miseria, vostitate et desolatione rerum omnium: ego autem cum meis Judæis ex Babylone liberandus et rediturus in patriam, in Domino jam felix gaudebo, qui justam de Chaldæis sumpsit ultionem, nosque ereptos ex eorum servitute et tyrannide, liberos et alacres domum regredi concessit. Ipsum enim mihi hanc salutem, hoc decus, hanc felicitatem parasse, cum gaudio jugiter et gratiarum actione profitebor.

Et exsultabo (Tigurina, *gestiam*) in Deo Jesu meo.] Vatabl. et alii recentiores: *In Deo salute mea*, qui scilicet hanc e Babylone liberationem et salutem mihi attulit: hoc enim significat Hebr. ישעי *iisei*. Sic Deus antonomastice et metonymice dicitur salus, quia salutis omnis fons est et auctor. Psalm. 34. 3. *Dic animæ meæ, salus tua ego sum*. Psalm. 3. 9. *Domini est salus*. Psalm. 37. 23. *Domine Deus salutis meæ*. Psalm. 68. 30. *Salus tua Deus suscepit me*. Verum melius et dulcius, ait S. August. lib. 18. Civit. 32. vertit Noster: *In Deo Jesu meo*. Legit enim pro *iisci*, aliis punctis ישעי *Iescui*: *Iescua* enim est Jesus, *Iescui* est Jesus meus; ut significet teneras amoris delicias, instar S. Francisci jubilantis; *Deus meus, Jesus meus, amor meus et omnia*. Sic quoque videntur legisse Septuaginta, vertunt enim: *In Deo salutari*, id est Salvatore, *mea*; Jesus enim idem est quod salvator; et Chaldæus: *In Deo factore redemptionis meæ*; Syrus: *Et exsultaba in Deo salvatore* (redemptore) *mea*; Arabicus Alexand. *Et exsultabo in Deo salutis meæ*; Arabicus Antioch. *Et gaudeba in Deo Domino dominorum*, jubilando. Habacuc ergo in spiritu prævidens, Josue qui eduxit Hebræos ex Ægypto, et Cyrum qui eosdem e Babylone liberavit, tam re, quam numine fuisse typos Jesu Christi, adeoque hanc liberationem et salutem populo Dei attulisse virtute divinitatis et meritis humanitatis Jesu Christi: denique ipsum longe majorem, æternamque redemptionem et salutem nascenda generi humano allaturum; exsultans in spiritu jubilat, nomenque ejus *Jesus*, sexcentis annis ante ortum ejus prophetat et nominat, cum eoque dissuaviatur: quia prævidebat se et nos per eum liberandos ab hostibus omnibus, puta a dæmone, peccata, concupiscentia, carne, mundo, inferno, ac omni gratia, gloria, salute et felicitate cumulandos.

Moraliter, hic discimus quam amabile et reverendum sit nomen Jesu, ut in eo jugiter exsultare et gestire debeamus; ac dicere cum S. Bern. *Jesus mel in ore, melos in aure, jubilus in corde*. Nomen enim Jesus significat primo, omnia dona et bona ab eo nobis donari: hæc enim omnia complectitur nostra salus, quam attulit Jesus, id est salvator. Sicut ergo omnes aquæ a sua manant scaturigine et fonte, omnes radii lucis a sole, omnes sinus et brachia maris ab Oceano; sic omnis virtus, omnis gratia et sanctitas in sui principio, medio et fine profluit a Jesu. Jesus est qui omnes sordes peccatorum suo sanguine abluit et abstergit, qui concupiscentiæ ardores sopit, qui consuetudinum malarum vincula rumpit, qui passionum furorem edomat, qui jugum et tyrannidem diaboli confringit, qui libertatem menti restituit, qui animam

sua gratia exornat, eamque facit filiam, sponsam et templum Dei, qui conscientiam tranquillat et serenat, qui sensus internos spiritumque acuit et vivificat, qui intellectum rerum divinarum cognitione illuminat, qui voluntatem earumdem desiderio inflammat, qui infirmitatem nostram corroborat, qui in tentatione dat victoriam, et in bello triumphum. Si in desolatione degis, Jesum invoca, consolatorem experiere. Si timores, si scrupuli, si anxietates te stringunt, Jesum invoca; dabit tibi cordis latitudinem et lætitiam. Si cholera te infestat, Jesum invoca, felle passionis, et melle mansuetudinis ejus dulcorabitur. Si paupertas, si morbus, si tribulationes, si hostes te invadunt, Jesum fidenter invoca: *Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo? Si consurgant adversum me castra, non timebit cor meum; si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo.* Quocirca viri pii assidue in ore habent nomen Jesu et Mariæ, ad eumque crebro suspirent, dicendo: Jesu, esto omnis actionis meæ dux et director. Jesu, esto mihi in labore adjutor, in dolore medicina, in æstu refrigerium, in morte vita. Jesu bone, in omni actione et passione assiste mihi; redde mihi lætitiam salutaris tui, et spiritu principali confirma me. Jesu dulcissime, rape ad te cor meum: esto mihi Jesus, tui amore me inebria, ut nil cogitem, nil amem, nil desiderem, nisi te. Mi Jesu, in hora mortis adsis mihi, et suscipe spiritum meum, ut arctissimis amoris vinculis tibi uniar, et in æternum te fruar in cœlo.

Secundo, nomen Jesus non tantum significat salvatorem, et salutem quam nobis dedit, sed et modum quo nos salvavit, qui fuit eximius et admirabilis. Non enim uti verbo nos creavit, ita et verbo recreavit et salvavit; sed infirmitates nostras in se suscepit, ut eas in nobis sanaret: peccata nostra sua fecit, illaque in corpore suo acerbissimis pœnis, ut ea in nobis aboleret: mortem nostram in se suscepit, ut morte sua nobis vitam redderet. Cum ergo Jesum dicimus, dicimus Verbum carnem factum, Deum humanatum, qui pro nobis jacuit in præsepio, circumcisus est, laboravit, sudavit, flevit, famem, sitim, æstus, frigora toleravit; qui pro nobis raptus, verberatus, consputus, irrisus, flagellatus, spinis coronatus, felle potatus, clavis confixus, crucifixus, occisus est. Hæc omnia significamus, cum Jesum nominamus. Quocirca nomen Jesu, uti summe est hominibus desiderabile, et Angelis venerandum; ita summe dæmonibus est tremendum et horrendum, ut eo audito expavescant et diffugiant. Vide S. Bern. ser. 15 in Cantica. Jesus ergo sit amor noster, et centrum cordis nostri. Jesus sit spiritus oris nostri, Thren. 4. 20. Jesus sit anima et vita nostra, ut, sicut in illo secundum Deum vivimus, movemur et sumus, ita illi soli serviamus et placeamus; illi soli loquamur, videamus, ambulemus, operemur et patiamur quidlibet, quantumvis difficile et arduum.

Præclare S. Chrys. homil. 11. in Epist. 2. ad Cor. *Cum*, inquit, *per Christum Jesum mortuum vivamus, ei utique, ob quem vivimus, vivere debemus.* Et S. Bern. ser. de Quadruplici debito, hoc primo loco assignat: *Primo*, inquit, *Christo Jesu debes omnem vitam tuam, quia ipse vitam suam posuit pro tua, et cruciatus amaros sustinuit, ne tu perpetuo sustineres.* Ac post multa in hanc rem, ita concludit: *Cum ergo si donavero quidquid sum, quidquid possum, nonne istud est sicut est stella ad solem, gutta ad fluvium, lapis ad montem, granum ad acervum?* Idem tract. de Dilig. Deo: *Si totum me debeo pro me facto, quid addam jam pro refecto, et refecto hoc modo? Nec enim tam facile refectus, quam factus: nam qui me semel et tantum dicendo fecit, in reficiendo profecto et dixit multa, et gessit mira, et pertulit dura; nec tantum dura, sed et indigna. In primo opere me mihi dedit, in secundo se; et ubi se dedit, me mihi reddidit. Datus ergo, et redditus, me pro me debeo, et bis debeo. Quid Deo retribuam pro se? Nam etiamsi me millies rependere possem, quid sum ego ad Deum?*

19. Deus Dominus fortitudo mea.] Hebr. *Iehova noster elohim*, id est noster provisor, gubernator et rector, est חילי *cheli*, id est, virtus mea, strenuitas mea, vigor meus, exercitus meus, vires meæ, robur meum: *Nullam enim aliam nisi in Christo habebo virtutem, et cunctas legis justitias; quisquilias computabo*, ait S. Hieron.

Porro Propheta hic exsultat et triumphat, non in se, sed in Domino, dicens: *Deus Dominus fortitudo mea.* Sicut enim aeris lumen est sol, nec interest utrum hoc lumen innatum ei sit, an a sole mutuatum, modo ita ei promptum sit et ad manum, ac si ei esset innatum: sic nos Dei et Jesu viribus utimur, ac si essent nostræ, ideoque ipse est fortitudo nostra. Quid autem hæc ejus fortitudo in nobis efficit: *Ponet*, inquit, *pedes meos quasi cervorum*, ut impigre, alacriter et sine fatigatione currant, non solum in infimis et in planitie, sed *super excelsa* et difficilia quæque, idque me non dolente aut gemente, sed *in Psalmis* cum jubilo et gratiarum actione canente. Id videre ad oculum est in novitiis Religionum, quos Deus tanta lætitia, fervore et spiritu cumulat, ut ardua quæque Religionis exercitia alacres capessant, de quibus apposita et illustria exempla recenset P. Platus, l. 3. de Bono status religiosi, c. 16.

Et ponet pedes meos quasi cervorum.] Sub cervis cervas intellige. Nam cervus, bos, equus, ovis, etc. tam fœminas quam mares significant. Nam heb. est אילות *aialoth*, id est cervorum. Cervæ enim cervis moribus sunt velociores, quia cornibus ut illi, non prægravantur. Mas etiam cum pinguerit, quod valde tempore fructuum fit, nusquam apparet, sed longe secedit, ut qui corpulentiæ suæ gravitate capi se posse facilius sentiat. Adde quod ferarum quadrupedum, ut ait Arist. cerva maxime prudentia excellere videatur. Quin et Q. Sertorii cervam fatidicam esse Hispani crediderunt, ait Plinius l. 8. c. 32. tum quia cerva circa semitas parit, quo feræ propter homines minus accedunt: tum quia cum peperit, involucrum primum exedit, mox seselim herbam petit, quam cum ederit, redit ad prolem. Præterea hinnulum quem genuit ducens in stabulo, assuefacit quo refugere debeat. Saxum hoc est abruptum, uno aditu: quo loco etiamsi quis invadit, exspectare repugnareque, etiamsi excornis sit, affirmant. Hæc omnia habet Arist. l. 9. Hist. animalium c. 5. et Plinius loco citato. At contra moribus,

> Degener est animus pectusque ignobile cervis.
> Ingens ad fastum cornu, sed inutile pondus
> Emicat: at numquam confligere cornibus ausint.

Per cervas ergo significat. Habacuc Judæos Dei opa

non tantum celerrime e Babylone in antiqua stabula, et excelsa abruptaque saxa ac montes Palæstinæ redituros; sed etiam bello fore acres et maritos, ut finitimis nationibus urbis Jerusalem reædificationem interpellantibus generose resistant, iisque invitis eam restaurent, inquit Guevara.

Tropol. S. Greg. l. 26. Moral. 40. *Electorum*, ait, *mentes cervi dicuntur, dum quæque quæ in hoc mundo obviantia obsistere sibi conspiciunt, contemplationis saltu transcendunt, et more cervorum despectu terrenarum rerum sensibus, in superna, id est æterna, se evehunt.*

Et super excelsa mea, juga collium et montium Judææ, deducet me, hebr. ידריכני *iadricheni*, id est, calcare me faciet, victor in psalmis canentem,] quibus scilicet, læta Deo victori epinicia, laudes et gratiarum actiones cum canticis, organis et jubilo personem et concrepem. Loquitur Habacuc in persona non tam sua, quam Judæorum, qui festive redituri erant a Babylone. Nam ipse eousque non vixit, nec hunc reditum aut redeuntium gaudium vidit.

Mystice, S. Hier. in Ps. 17. Deus, ait, dat ponitque nobis pedes quasi cervorum, imo cervarum, cum facit sua consolatione et gratia, qua mentem mulcet, ut omnia mundi excelsa, tam invitamenta, quam impedimenta et tentamenta, omnia ardua virtutum opera, labores, dolores et cruces, non tantum fortiter, sed et alacriter, lætoque et hilari animo canentes et jubilantes (unde aliqui vertunt: *Super colla inimicorum meorum imponet me*) transiliamus.

Anagogice, per pedes cervorum significatur dos agilitatis, quæ Sanctos agillime per excelsa cœlorum transire, imo transvolare faciet, q. d. Deus peracto judicio, agillime me cum aliis Sanctis attollet in cœlum, ut ibi illi et Agno juges concinam laudes, quas audivit S. Joannes Apoc. 5. 12. Christo victori mortis, inferni et hostium omnium: *Qui me omnem mundanam solemnitatem contemplatione cœlestium transcendere fecit*, ait S. Hieron. Qui et addit: *Et ponet pedes meos quasi cervorum, ut calcem super aspidem et basiliscum, etc. Similis enim est fratruelis meus capreæ, aut hinnulo cervorum*, Cantic. 2. *Et quia ipse est cervus, mihi quoque donavit ut cervus essem, sublimis cornibus, findens ungulas, cibos ruminans, et ad odorem meum serpentes fugans, de quo dicitur*, Psal. 28. *Vox Domini perficientis cervos. Ponet ergo pedes meos inter cæteros cervos suos, et ad cœlestia perducet, ut inter Angelos canam gloriam Domini, et super terram pacem hominibus bonæ voluntatis annuntiem. Canam autem victoriam ejus et triumphum et trophæum crucis.*

Victor.] hebr. למנצח *lamnatseach*, id est *victori*, scilicet canentem me in psalmis. Unde Chald. *Cujus*, ait, *sunt victoriæ et virtutes, proinde coram eo ego fides pulso cum hymno meo*; et Pagn *Victor in psalmis meis*. Ita et Tigurina, Vatabl. Guevara, Ribera, Jansonius et alii passim, qui censent legendum *victori* (non *victor*) sic enim legit S. Hier. in Commentario, Remig. et alii. Videtur enim Propheta alludere ad Psal. 3. 4. 5. et sequentes, quibus titulus est *lamnatseach*, id est *vincenti*, scilicet Christo. Unde Sept. vertunt, *in finem*, id est Christo, qui legis et psalmorum est finis et scopus; illi enim psalmi sunt epinicia Christi. Licet Aquila, Theodot. Vatabl. Eugub. Jans. Arias, Genebr. et alii recentiores passim cum Rabbinis censeant *lamnatseach*, id est vincentem, vocari præfectum cantorum: unde addit tam Psaltes, quam Habacuc hic in hebr. בנגינותי *binginot*, id est *in neginot*, quod genus est musices, vel instrumenti. Quocirca Tigurina vertit: *In excelsis meis incedere me faciet præfecto cantorum in instrumentis meis musicis*, ut scilicet cum præfecto et subpræfecto, eo dirigente concinam psalmos in laudem Domini: vel, q. d. Gratias agam Deo ductori meo, cantando psalmos illos, quibus titulus præfigitur *lamnatseach*, id est *vincenti*, hoc est præfecto cantorum. Hic enim ad litteram intelligitur, cum in titulo psalmi inscribitur *lamnatseach*, per quem allegor. intelligitur Christus. Radix enim נצח *natsach* significat instare, urgere, vincere: inde præfectus, qui dirigit urgetque cantores sibi subjectos, vocetur *menatseach*, id est urgens, vincens, superans: quia ipse in musica et cantu princeps est, cæterosque cantores superat, cantumque ad finem usque perurget et perducit. Vincit ergo ipse et triumphat in musica. Porro quod aliqui censent hoc canticum ab Habacuc inscribi *lamnatseach*, id est præfecto cantorum, illique dicari, ut ipse illud in templo concini curet, sicut David psalmos jam dictos eidem inscribit et destinat ad idipsum, non videtur verum: tum quia sic *lamnatseach* initio cantici ponendum fuisset, ut illud ponit David initio psalmorum, non autem in fine, uti hic ponitur: tum quia additur *binginotai*, id est in psalmis meis: psalmodiam ergo intelligit suam, non præfecti cantorum.

Verum quia subinde (licet raro et anomal·) litteræ *lamed*, quæ est initio *lamnatseach*, estque articulus et nota dativi casus, servit nominativo, ut sit idem quod *ha* demonstrativum; hinc *lamnatseach* verti potest *victor* in nominativo, et ita legit Remig. Haymo, Albertus, Hugo, Clarius et alii. Rursum *lamed* sæpe servit accusativo: unde *lamnatseach* verti potest *victorem*, æque ac victori et victor. Hæc tria hic apposita sunt et connexa: unde omnia videntur intenta et significata Spiritu Sancto, q. d. Deus ipse victor fecit me victorem per Jesum Christum, deditque ut Christo victori juges et æternas laudes concinam, ac præsertim illos psalmos qui sunt epinicia Christi, ideoque inscribuntur *lamnatseach*. Ita S. Hieron. Remig. Hic sensus plenus est, omnesque jam dictos complectitur.

Sept. pro *lamnatseach* legentes לנצח *lanetsach*, id est, ad urgendum vel vincendum, vertunt: *Ut vincam in cantico ejus*, q. d. Ut in laudando Deum, psallendo et gratias agendo cæteros vincam, imo eos urgeam et sollicitem, ut pro me et mecum Deo psallent et jubilent. Unde

Anagogice S. Hier. hæc refert ad triumphos et hymnos Beatorum, postquam calcaverint excelsa quæque mundi: *Tunc*, inquit, *quicumque justus et electione Dei dignus fuerit inventus, loquetur exsultans: Ego autem in Domino exsultabo, gaudebo in Deo salutari meo. Dominus Deus fortitudo mea. Et quasi positus a Deo super consummationem sæculi, ut postea ad superiora conscendat, et a Deo educatur ad summum, dicet: Et ponet pedes meos in consummationem, super excelsa imponet me, ut cum ab* αγωνοθετη *Jesu, qui primus in agone superavit, præmium fuerit cantantibus positum, ego vincam in carmine ejus, et manus meæ componant citharam et*

psalterium, et omne organorum genus, scribamque panegyricum triumphanti. Et Remigius: *Deducet,* ait, *me super excelsa mea. Ipse autem deducet me, quia hæc non mea virtus efficiet, sed ejus gratia. Deducet autem me canentem victori, id est Christo triumphatori mortis et diaboli. Deducet ergo me super excelsa, hoc est, ad beatam supernæ civitatis frequentiam, quæ ex Angelis et sanctis hominibus constat, ut illis admixtus atque conjunctus canam victori cum Angelis: Gloria in excelsis Deo.*

Moral. disce Prophetas et Sanctos omnes suas vires, virtutes, victorias et triumphos acceptos referre Deo et Christo. Ita Jephte Judic. 11. 24. *Nonne,* ait, *quæ possidet Chamos Deus tuus tibi jure debentur? Quæ autem Dominus Deus noster victor obtinuit, in nostram cedent possessionem.* Ita David benedicens Domino 1. Par. 29. 11. *Tua,* ait, *est, Domine, magnificentia, et potentia, et gloria atque victoria.* Ita Sapiens Sap. 10. *Justi,* ait, *tulerunt spolia impiorum, et decantaverunt, Domine, nomen sanctum tuum, et victricem manum tuam laudaverunt pariter.* Ita Moses parta victoria de Pharaone in mari Rubro: *Cantemus,* inquit, *Domino: gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem projecit in mare, etc.* Exodi 15. 1. Et c. 17. 15. victo Amalec *ædificavit Moyses altare, et vocavit nomen ejus, Dominus exaltatio mea.* Ita Judith, cæso Holoferne c. 16. 15. Deo victori hymnum cecinit: *Hymnum cantemus,* ait, *Domino, hymnum novum cantemus Deo nostro. Adonai, Domine, magnus es tu, et præclarus in virtute tua, et quem superare nemo potest. Tibi serviat omnis creatura, etc.* Multo magis Sancti victo diabolo, carne et mundo triumphantes et regnantes cum Christo, illi omne suum robur, victoriam et gloriam ascribunt. Hinc Apocal. 4. 10. *Procidebant,* ait Joannes, *viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, et adorabant viventem in sæcula sæculorum, et mittebant coronas suas ante thronum, dicentes: Dignus es, Domine Deus noster, accipere gloriam honorem et virtutem.* Et cap. 15. 2. *Vidi,* ait, *tamquam mare vitreum, et cantantes canticum, Moysi servi Dei, et canticum Agni.*

Porro præclare noster Lessius lib. 12. de Perfect. divin. cap. 19. notat nos Deo nostro debere gratiarum actionem infinitam, nempe infinito tempore in futurum, infinito affectu et significatione gratitudinis, infinita cum animi demissione, infinita mentis devotione, infinito spiritus jubilo, ut cum Habacuc perpetim ei jubilemus: *Ego autem in Domino gaudebo, et exsultabo in Deo Jesu meo.* Ratio est, quia beneficia ejus, tum generalia creationis, incarnationis, passionis, Eucharistiæ, etc. tum peculiaria vocationis, justificationis, et infinitorum beneficiorum, tam naturalium, quam supernaturalium, quæ ab eo continuo gratis ex mera ejus liberalitate accepimus et accipimus; sempiterna sunt, et infinitæ æstimationis non modo in seipsis, sed etiam ratione modi quo nobis sunt collata, et conferuntur, præsertim quia nos illis infinite quodammodo sumus indigni, atque illa a summa illa et augustissima Dei majestate, quam ne respicere quidem meremur, nobis donantur. Simili modo ob eadem, sed maxime ob Verbum humanatum, puta Jesum Christum, qui nostra caro, noster frater, imo pater et redemptor fieri dignatus est, ideoque tot labores per triginta tres annos pro nobis exantlavit, ac atrocissimam passionem, crucem et mortem pro nobis ultro libensque sustinuit, denique se totum, quantus quantus est, nobis impendit et donavit, ut nobis hanc victoriam, salutem et gloriam pareret (præsertim, quia multi ab eo sunt vocati, sed pauci electi ad illam) debemus illi, totique Sanctissimæ Trinitati infinitam laudem et benedictionem, infinitum amorem et obsequium: tum quia infinito amore, obsequio, benedictione et laude, ob infinitam suam perfectionem, in se dignissimus est: tum quia ejus labores, dolores, amores et beneficia ex parte sua hanc infinitam compensationem postulant, quamvis ex parte creaturæ ea præstari non possit. Mirum est homines cum sancta Magdalena, sancto Francisco, sancto Dominico non rapi in exstasin, dum cogitant et ruminant: *En Deus meus pro me in carne, imo in cruce.*

Infinita itaque in omnibus absumus ab eo quod ipsi est debitum, seu ab eo quod ipse ex natura sua meretur, quodque nos ei debemus, licet solvendo non simus. Ut tamen quod possumus ei reddamus, crebro cum Psalte Psal. 102. ei jubilemus: *Benedic, anima mea, Domino, et omnia quæ intra me sunt nomini sancto ejus. Benedic, anima mea, Domino, et noli oblivisci omnes retributiones ejus. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis: qui sanat omnes infirmitates tuas, qui redimit de interitu vitam tuam: qui coronat te in misericordia et miserationibus; qui replet in bonis desiderium tuum.* Et Psal. 88. *Misericordias Domini in æternum cantabo, in generatione et generationem annuntiabo veritatem tuam in ore meo.* Insuper, quia eum laudare, eique gratias agere quas debemus, nequaquam sufficimus, invitemus omnes Angelos, omnes Beatos, omnes cælos, omnes creaturas, terrestres et cœlestes, ut nobiscum, et pro nobis Deo et Jesu Christo, de infinita in nos misericordia gratias agant, eumque laudent et benedicant, ac cum Daniele dicamus: *Benedicite omnia opera Domini Domino, laudate et superexaltate eum in sæcula. Benedicite, Angeli, Domino. Benedicite, cæli, Domino, etc.* Quin et divino amore ebrii, optemus mille linguas, mille corda, mille animas, mille vitas, mille corpora, quæ in ipsius honorem consumamus et expendamus: imo optemus tantum eum amare et laudare, quantum eum amant et laudant omnes Sancti in cœlo, ac eorum laudes et mentes quasi induamus, ut per eos Deum immense diligamus, colamus, celebremus et glorificemus. Amen.

COMMENTARIA

IN

SOPHONIAM PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

Sophonias hebraice idem est quod *speculator Domini*. Radix enim צפה *tsapn* significat speculari: יה *ia* est nomen Dei, puta per erasin idem quod Iehova: vel *obsconditus Domini*, e radice צפן *tsaphan*, id est abscondit. Qui enim speculari volunt divina, uti Prophetæ, necesse est ut mentem oculosque avocent a terra, eosque in Deo abscondant: *Sophonias*, ait S. Hieron. ad Paulinum, *speculator et arcanorum Dei cognitor, audit clamorem a Porta piscium, et ejulatum a secundo, et contritionem a collibus. Indicit quoque ululatum habitatoribus Pilæ: quia conticuit omnis populus Chanaan: disperierunt universi qui involuti erant argento.* Idem hic: *Sophonias*, ait, *Propheta, nomine* (*ut ita dicam*) *prophetico, et gloriosa majorum suorum stirpe generatus est: Habuit enim patrem Chusi, avum Godoliam, proavum Amariam, atavum Ezechiam, et totam quadrigam ipse velut extremus auriga complevit. Nomen Sophoniæ alii speculam, alii arcanum Domini transtulerunt. Sive igitur speculo, sive obsconditum Domini interpretetur, utrumque Prophetæ convenit. Dicitur enim ad Ezechielem: Fili hominis, speculatorem te dedi domui Israel. Iste ergo Propheta, qui erat in specula et in sublimibus constitutus, et noverat mysteria Domini, filius erat Chusi, etc.* Porro S. Epiphan. in vita Sophoniæ: *Sophonias*, ait, *Propheta a monte Sarabatha e Tribu ac prosapia erat Simeon. Is quoque de Hierosolyma prophetavit, nempe quod multo foret satius, si in longum latumque ædificaretur: super consummatione etiam Gentium, nec non et super confusione impiorum, deque adventu Domini. Vitam morte commutavit in apocalipsi Domini; et solitarius in urvo suo funeratus est.* Eadem habet S. Dorotheus et Isidorus in Sophonia. Denique Sophonias Sanctorum catalogo adscriptus legitur in Martyrol. Romano die 3. Decembris.

Prophetavit tempore Josiæ regis Judæ, ut ipse ait cap. 1. v. 1. qui fuit rex piissimus, fidemque et cultum veri Dei, eversis excelsis et idolis, in Jerusalem restituit. Eodem tempore prophetavit Jeremias, ut ipse ait c. 1. v. 1. et Holda prophetissa 4. Reg. 22. 14. Tradunt Hebræi, et ex iis Arias, Vatabl. et a Castro, Jeremiam prophetasse publice in plateis, Sophoniam in Synagogis, Holdam in cœtibus mulierum: licet Ribera id ridiculum censeat, et rideat. Præcessit ergo Sophonias Ezechielem et Danielem, qui sub Joachin nepote Josiæ, ut patet ex eorum exordio, prophetarunt. Hinc sequitur Sophoniam prophetasse post vastatam Samariam et captivitatem decem Tribuum (hæ enim in Assyriam abductæ sunt anno sexto Ezechiæ qui fuit atavus Josiæ) ac consequenter eum vaticinari solis duabus Tribubus reliquis, puta Judæ et Benjamin. Hasce ergo hortatur ad pœnitentiam, præsertim ut relicta idololatria ad Dei cultum redeant: ni id faciant, minatur eis inevitabile excidium per Nabuchodonosorem, æque ac Ammonitis, Moabitis, Æthiopibus et Assyriis. Tandem consolatur eas spe liberationis et reditus e Babylone, ac magis promissione Christi liberatoris, qui per suam incarnationem omnibus gentibus salutem afferet, inquit Theodor. dando Evangelicam legem, in qua tam Gentes, quam Judæi sancte et feliciter sint victuri usque ad finem mundi diemque judicii, quando Judæi aliique infideles, qui Christum recipere noluerunt, damnabuntur, et æternis gehennæ pœnis addicentur. Censet Ribera Sophoniam prophetasse primis octodecim annis Josiæ: nam anno 18. Josias templum et populum ab idolis emundavit, et Deo reconciliavit, ita ut deinceps populus sub eo non coluerit idola, quæ hic redarguit Sophonias. Verum hæc ratio non concludit certo. Nam Jeremias cœpit prophetare anno 13. Josiæ, et perrexit continue sub eo detonare contra idola: quia licet ea publice a Josia essent abolita, privatim tamen adhuc a multis retinebantur et colebantur. Ita S. Hieron. Sophonias ergo ex alta revelationis divinæ specula, eminus speculatur diem excidii urbis Jerusalem, et alleg. orbis universi. Unde inclamat diem illam fore tribulationis et angustiæ, diem calamitatis et miseriæ, diem tenebrarum et caliginis, diem nebulæ et turbinis, diem tubæ et clangoris, ut ejus terrore et horrore omnes impellat ad pœnitentiam, lacrymas et preces æque ac facit Joel, cui similis in stylo et patho est Sophonias; atque Jeremias, cujus quasi compendium et abbreviator est Sophonias, inquit Isidorus. Utrumque imitetur concionator, qui non aures vult scalpere, sed esse malleus Domini conterens petras, saxea inquam peccatorum pectora. Id faciet, si discat esse Sophonias, si in specula cum Deo versetur: ibi enim videbit quis quantusque sit Deus, ac despiciet hoc terræ punctum, et quæcumque in ea punctula sunt despuet.

Præclare Seneca epist. 41. *Quemadmodum*, inquit, *solis radii contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur; sic animus magnus et sacer, et in hoc demissus, ut propius divina nossemus, conversatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ: illinc pendet: illuc spectat ac nititur.*

Præclarius S. Gregor. homil. 11. in Ezechiel. *Cui,*

inquit, *alieno cura committitur, speculator vocatur, ut iu altitudiue mentis sedeat, otque vocabulum uomiuis ex virtute actionis trahat. Nau est enim speculator, qui in ima est. Speculator quippe semper iu altitudine stat, ut quidquid veuturum est, longe prospiciot. Et quisquis populi speculator ponitur, iu altum debet stare per vitam, ut possit prodesse per providentiam. Hinc Propheta alius speculatorem admonet dicens: Super moutem excelsum asceude tu qui evangelizus Siou,* Isaiæ 48. *Ut videlicet qui prædicatiouis locum suscipit, ad altitudiuem bonæ transeat actionis, ad excelsa transeat, et eorum qui sibi commissi suut apera transcendat.*

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRÆDICIT DEUS EXCIDIUM HIEROSOLYMÆ, OB INCOLARUM PECCATA, PER CHALDÆOS QUASI SANCTOS SACERDOTES, QUI IMPIOS JUDÆOS, QUASI HOSTIAM, JUSTITIÆ ET VINDICTÆ SUÆ IMMOLENT. UNDE V. 10. JUDÆORUM CLAMOREM ET ULULATUM DESCRIBIT: QUIA, INQUIT, SCRUTABOR JERUSALEM IN LUCERNIS, ET VISITABO VIROS DEFIXOS IN FÆCIBUS SUIS. DENIQUE V. 14. ACERBITATEM HUJUS DIEI REPRÆSENTANS AIT HANC DIEM FORE DIEM CALAMITATIS ET MISERIÆ, ÆQUE AC IRÆ ET ZELI DEI, A QUA NEMO SE PER AURUM VEL ARGENTUM REDIMERE POTERIT.

1 VERBUM Domini qnod factum est ad Sophoniam filium Chusi, filii Godoliæ, filii Amariæ, filii Ezeclæ, in diebus Josiæ filii Amon regis Judæ. 2. Congregans congregabo omnia a facie terræ, dicit Dominus. 3. Congregans hominem et pecus, congregaus volatilia cœli et pisces maris: et ruinæ impiorum erunt: et disperdam homines a facie terræ, dicit Dominus. 4. Et exteudam mauum meam super Judam, et super omnes habitantes Jerusalem: et disperdam de loco hoc reliquias Baal, et nomina æditnorum cum sacerdotibus; 5. Et eos qui adorant super tecta militiam cœli, et adorant et jurant in Domino, et jurant in Melchom. 6. Et qui avertuntur de post tergum Domini, et qui non quæsierunt Dominum, nec investigaverunt eum. 7. Silete a facie Domini Dei: quia juxta est dies Domini, quia præparavit Dominus hostiam: sanctificavit vocatos suos. 8. Et erit: in die hostiæ Domini, visitabo super principes, et super filios regis, et super omnes qui induti sunt veste peregrina. 9. Et visitabo super omnem, qui arroganter ingreditur super limen in die illa: qui complent domum Domini Dei sui iniquitati et dolo. 10. Et erit in die illa, dicit Dominus, vox clamoris a porta piscium, et ululatus a secunda, et contritio magna a collibus. 11. Ululate, habitatores Pilæ: conticuit omnis populus Chanaau, disperierunt omnes involuti argento. 12. Et erit in tempore illo: scrutabor Jerusalem in lucernis: et visitabo super viros defixos in fæcibus suis; qui dicunt in cordibus suis: Non faciet bene Dominus, et non faciet male. 13. Et erit fortitudo eorum in direptionem, et domus eorum in desertum: et ædificabunt domos, et non habitabunt: et plantabunt vineas, et non bibent vinum earum. 14. Juxta est dies Domini magnus, juxta est et velox nimis: vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis. 15. Dies iræ dies illa, dies tribulationis et angustiæ, dies calamitatis et miseriæ, dies tenebrarum et caliginis, dies nebulæ et turbinis. 16. Dies tubæ et clangoris super civitates munitas, et super angulos excelsos. 17. Et tribulabo homines, et ambulabunt ut cæci, quia Domino peccaverunt: et effundetur sanguis eorum sicut humus, et corpora eorum sicut stercora. 18. Sed et argentum eorum, et aurum eorum non poterit liberare eos in die iræ Domini: in igne zeli ejus devorabitur omnis terra, quia consummatione cum festinatione faciet cunctis habitantibus terram

1. AD SOPHONIAM FILIUM CHUSI.] *Tradunt Hebræi,* ait S. Hieron. *cujuscumque Prophetæ pater aut avus ponatur in titulo, ipsos quoque Prophetas fuisse. Unde et Amos unus de duodecim Prophetis, qui dixerat: Non sum Propheta, nec filius Prophetæ, sed pastor caprorum vellicans sycamoros, patris nomen in titulo non habet. Hoc si verum est, Sophonias gloriosa majorum suorum stirpe generatus est.* Dein-

de symbolice nomina singulorum explicans: *Sophonias,* inquit, *qui erat in specula et in sublimibus constitutus, et noverat sublimia Domini, filius erat Chusi, qui interpretatur humilitas. Habebat quoque avum Godaliam, qui dicitur magnitudo Domini: et proavum Amoriam, qui et ipse vertitur in sermonem Domini: et atavum Ezechiam, qui sonat fortitudo Domini. De fortitudine itaque Domini natus est sermo Domini, et de sermone Domini nata est magnitudo Domini, et de magnitudine nata est humilitas* (viri enim sapientes et sancti quo magis a Deo illuminantur, et tolluntur in altum, eo magis cognoscunt Deum esse omnia, se vero nihil, ideoque magis se sub eo humiliant et deprimunt) *ut, cum pervenerit aliquis ad perfectum dicat: Quia non sum dignus vocari Apostolus. Et illud in Psalmis: Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei.* Hanc Hebræorum traditionem sequuntur Albertus, Haymo, Remig. Lyran. Hugo, Vatabl. Dionys. et alii passim: quia tunc cum propagatione generis fiebat propagatio religionis, ait S. Aug. et ex eo Albertus. Verum an hæc traditio per omnia vera et certa sit, discussi in Proœmio. Sufficit hoc loco dicere hosce patres et avos Sophoniæ fuisse claros et illustres, undecumque id acciderit, ideoque hic nominari. Ita Vatab.

Ezeciæ.] Rabbini censent hunc esse Ezechiam regem Juda, ita ut ejus abnepos fuerit Sophonias. Verum id impugnat Ribera, a Castro et alii: nam hoc non tacuisset Sophonias, qui ex genere hic sibi auctoritatem conciliat. Adde: Scriptura 4. Reg. 20. 21. et Joseph. l. 10. Antiq. 3. non alium Ezechiæ regis filium assignant, quam Manassem.

2. Congregans congregabo omnia a facie terræ,] q. d. Certo et omnino coacervabo et colligam in captivitatem et interitum, tradendo Chaldæis omnes incolas et omnia prædia terræ hujus, scilicet Judææ. Loquitur enim de strage et captivitate Judæ, non aliarum gentium; *omnia* ergo, scilicet homines, pecora, volatilia et pisces maris, uti explicans subjungit. Unde Tigurina vertit: *Conficiendo conficiam omnia;* Vatabl. *Perdendo perdam;* Compl. *Consumens consumam;* alii proprie: *Colligam ut perdam, congregabo ut faciam deficere.* Quocirca Sept. vertunt: *Defectione deficiet homo et jumenta.* Ubi nota: Defectio, mors, interitus in Script. vocatur *collectio.* Causam dat noster Pineda in c. 34. Job v. 14. n. 5. Quia, inquit, cum a Deo derivatur omnis vita rerum viventium, quod in illa simplicissima Dei vita unitum est et collectum, hoc per exitum ad creaturas videtur dividi, et dispergi in multa viventia. Rursus, cum vita aufertur viventibus, videtur id quod erat divisum in viventibus atque dispersum, uniri et colligi in suo principio, et vita illa participata revocari ad primam vitam et fontem vivendi. Unde colligere idem est quod disperdere aut perire, eo quod cum vita aufertur viventibus, illaque pereunt, videtur illa ipsa vita congregari et rursus colligi in Deo, ut *spiritus redeat ad Deum qui fecit illum,* Eccl. 12. 7. Rursum res omnes et animantia, excepto homine, cum intereunt, congregantur et redeunt in suam abyssum nihili, ex qua Deus eas creando ad tempus eduxit

3. Volatilia coeli et pisces.] Quia, ut ait S. Hier. *vastatis urbibus, et hominibus interfectis, solitudinem et raritatem bestiarum quoque fieri, et volatilium piscinmque, testis est Illyricus, testis Thracia, testis in quo ortus sum solum, ubi præter cœlum et terram, et crescentes vepres et condensa sylvarum, cuncta perierunt.* Addit Sanchez perire dici ea quorum non est usus, q. d. Vobis, o Judæi, in Babylone captivis peribunt aves et pisces Judææ, quia eas amplius aucupio capere et expiscari non poteritis.

Symbolice, Albertus per homines accipit cives, per pecus rusticos, per volatilia principes et arrogantes, per pisces gulæ et veneri addictos; pisces enim semine et fœtu luxuriant.

Et ruinæ impiorum erunt.] Pro *ruinæ* hebr. est מכשלות *machscheloth,* id est ruinæ, lapsus, offendicula, scandala: per quæ primo, Chald. active accipit idololatriam et scelera, in quæ Judæi prolapsi scandalum aliis gentibus dederunt. Unde vertit: *Conficiam avem cœlorum, et pisces maris, eo quod multiplicatum sit offendiculum impiorum.* Hinc et Vatabl. vertit: *Offendicula invenient improbos,* id est, improbi idololatræ ob suam impietatem dabunt gravissimas pœnas. Alii, *congregabo scandala,* id est idola, *impiorum,* eaque cum impiis traducam in Babylonem. Secundo, alii passive hæc accipiunt. Unde Noster vertit: *Ruinæ impiorum erunt;* et Sept. *infirmabuntur impii;* alii, *corruent impii.*

4. Disperdam.] funditus. Hebr. enim est, הכרתי *hichratti,* id est exscindam; Sept. *auferam;* Chald. *delebo;* Pagn. *succidam homines de superficie terræ.*

Disperdam reliquias Baal,] puta reliquias templorum, altarium, idolorum, sacerdotum, cultorum et cultus Baal.

Nomina æditorum cum sacerdotibus,] q. d. Disperdam æditos et sacerdotes Baal, adeo ut deinceps ne nominentur quidem, nec ulla eorum memoria, nomen aut fama supersit. Sic ait Poeta: *Noli*

Respicere ad famos, et nomina vana Catonum.

Secundo, *nomina æditnorum* sunt ipsi æditui, nomine suo nominati, ut sit metonymia.

Æditnus vocatur minister templi Baal, ita dictus, non quasi adolens thus, ut aliqui volunt, sed quasi sacræ ædis tutor, id est curam agens, inquit Festus. Æditor enim idem est quod ædem tueor. Idem dictus est Æditimus, quasi ædis intimus, ait Festus: licet Cicero in Topicis, in *finitimo, legitimo, æditimo,* censeat non plus esse *timum,* quam in meditullio *tullium,* scilicet utrumque tantum productionem esse nominis. Vide Gellium l. 12. c. 10. Lucretius l. 6. hosce vocat Æditnantes, quasi ædem tuentes. Sic jam Romæ quodque templum suos habet æditnos, quorum officium est templum, ejusque supellectilem, vestes et vasa custodire, mundare, ornare; dare hostias, vinum, ministros, aliaque ad sacrificium necessaria, peregrinos excipere, Martyrum reliquias et monumenta ostendere, etc. Hebr. vocantur כמרים *kemarim,* q. d. Accensores ignis et thuris, thurificatores, a rad. כמר *kamar,* id est accendit, ussit, exarsit. Horum ergo officium fuisse videtur thurificare, et quasi diaconos subservire sacerdoti victimas mactanti. Unde 4. Reg. 23. 5. dicitur: *Delevit Josias kemarim quos posuerunt*

reges Juda ad sacrificaudum, hebr. לקטר *leeatter*, id est ad suffumigandum, vel adolendum thus, *in excelsa*. Aili, ut Vatabl. et Mariana, volunt dictos *kemarim* quasi oxustos, id est atros, ab atro at pullo vestitu. Undo Pagn. vortit: *Qui nigras induunt vestes*. Hebræarum enim sacerdotes erant candidati: sacrificabant enim tunica linea induti, Exodi 28. v. 40. æque ac Ægyptii, qui inde Linigeri sunt dicti, ut dixi Jerem. 43. Sic et in sacris Eleusinæ Deæ sacerdotes amiciri albis docet Tert. l de Pallio. Ita Sanchez. Alii, quod essent inclusi quasi monachi in Monasteriis. Ita Marinus in Lexico, qui censet *kemarim* esse vocem Chaldaicam. Alii a stigmatibus, quæ in facie et in corpore inusta gestabant. Alii, ab ardore devotionis, quo erant accensi in sacris suis peragendis. Verum primum quod dixi vorius videtur. Similes hisce fuerunt apud Gentiles Romæ virginos Vestales, et magis in Cappadocia Magi, dicti Pyrethi, a pyra, id est igne, eo quod πυρ, id est, ignem sacrum, servarent et foverent, ne quando exstingueretur, cum certis precibus et cæremoniis, uti docet Strabo l. 15. Quocirca *kemarim* videntur fuisse simii et æmuli ædituarum, quos Deus jusserat servare et fovere noctu diuque ignem sacrum, quo comburendæ erant victimæ, Levit. 6. 12. quo pariter igne quotidie tam mane quam vespere, thymiama erat incendeudum et adolendum Deo, Exodi 30. v. 7. Itaque *kemarim* officium erat, primo, ignem sacrum perpetuo accensum servare et nutrire: indeque rursum vocantur a Prophetis per irrisionem *kemarim*, id est, exusti, fuliginosi et atrii, q. d. Carbonarii, qui ab igne et carbonibus denigrati, Æthiopum vel dæmonum habent colorem et formam. Secunda, thus adolere idolis, ut patet 4. Reg. 23. 5. Tertia, subservire sacerdotibus in sacrificiis. Unde a sacerdotibus hic, quasi eorum ministri et diaconi secernuntur et distinguuntur. Ait enim: *Et nomina ædituarum cum sacerdotibus*, utique non Dei, sed Baal, inquit Remig. Albert. Ribera et alii: licet S. Hier. cum suis asseclis, sacerdotes hic veros veri Dei acciplat, sed eos dumtaxat qui simul cum Deo colebant idola, quos insectatur Ezechiel c. 8. v. 3. et seq. de quibus 4. Reg. 17. 31. 33. Fateor tamen aliquos ex hisce *kemarim* fuisse sacerdotes: ita enim vertunt hic Sept. Adde thurificare, quod erat officium *kemarim*, est quoddam sacrificare. Primum enim veterum sacrificium fuit oblatio et incensio thuris. Unde et thymiama Deo vero, quasi sacrificium bis quotidie adolebatur in altari thymiamatis; quin et in omni sacrificio carneo, puta avis, capræ et bovis, Hebræi jussu Dei imponebant et adolebant thus, ac per hoc significabant victimam hanc dari et sacrificari Deo, ut patet Levit. 2. ver. 1. Videntur ergo hi *kemarim* apud Gentiles fuisse id quod apud Christianos, præsertim Romanos, sunt æditui, qui curam habent templi altarium et sacrorum: inter quos alii sunt Sacerdotes, alii Clerici, quibus præsunt Canonici, quorum caput est Decanus, Præpositus, vel Episcopus. Munia ergo *kemarim* erant, templum custodire, aperire, claudere, purgare, ornare, advenas docere cæremonias et cultum Baal, sive idoli et Dei sui, oblationes excipere, dies festos adornare, choros canentium et choreas salientium ordinare, imo præire more furentium et bacchantium. Unde S. Hieronym. *kemarim* vertit fanaticos, quasi enthusiasmo actos, et dæmonis spiritu afflatos. Hinc Oseas 10. 5. ait: *Et kemorim ejus qui de illo exsultabant*, uti habent Hebr. Alludit enim vox כמר *kamar*, unde *kemarim*, ad חמר *chamar*, quod significat turbari instar ebrii et insani vel instar vini fæculenti, mixti et turbidi, indeque bacchari et insanire.

5. Et eos qui adorant super tecta,] quæ in Judæa et Syria etiamnum plana sunt, quasi tabulata sub dio, in quibus incolæ ambulant, prandent, cœnant, imo et in æstate noctu dormiunt, uti mihi Ramæ viri graves, iique oculati testes narrarunt. Hæc ergo tecta conscendebant Judæi astricolæ, ut ex iis libere et plane contemplarentur et adorarent *militiam cœli*, puta solem, lunam, luciferum, aliasque stellas et astra: quæ quia multa sunt, et ordinata instar exercitus motuque suo, loco et ordine stato incedunt instar aciei instructæ; hinc vocantur militia cœli, cujus rex est sol, regina luna, signifer Venus, sive lucifer. Hinc Judæi dicunt Jeremiæ (qui Sophoniæ fuit synchronos et coævus) c. 44. 25. *Faciamus vota nostra quæ fecimus, ut sacrificemus, reginæ cœli* (id est lunæ) *et libemus ei libamina*. Et c. 7. 18. *Filii colligunt ligna, et patres succendunt ignem. et mulieres conspergunt adipem, ut faciant placentas reginæ cœli*, quibus ipse denuntiat c 10. 2. *A signis cœli nolite metuere, quæ timent Gentes*, q. d. Nolite colere astra cœli, quæ colunt Gentes. Timere enim in Script. est colere, revereri, adorare. Vide quæ illis locis annotavi. Sic apud Gentiles multi fuerunt cœlicolæ et solicolæ æstimantes cœlum, solem et sidera ob pulchritudinem, celsitudinem, magnitudinem, influxum, ordinem et splendorem esse animata, esseque numina, quos detestans Job. c. 31. 26. *Si vidi*, ait, *solem cum fulgeret, et lunam incedentem clare: et lætatum est in abscondito cor meum, et osculatus sum* (id est, adoravi ea, osculando) *manum meam ore meo: quæ est iniquitas maxima et negatio contra Deum altissimum*. Et Sapiens c. 13. v. 2. et 3. *Solem et lunam, rectores orbis terrarum, deos putaverunt, quorum si specie delectati, deos putaverunt, sciant quanto his dominator eorum speciosior est: speciei enim generator hæc omnia constituit.*

Et adorant et jurant in Domino, et jurant in Melchom.] Jurant tam per Melcham, quam per Deum verum: quia utrumque ut numen colunt et adorant. Juramentum enim est actus latriæ: dum enim juramus per aliquem, hoc ipso confitemur et protestamur ipsum esse primam et increatam (hæc enim sola est infallibilis) veritatem, ideoque esse Deum.

Taxat Judæos, quod cum Deo vero colerent deos gentium vicinarum, puta Melcham Deum Ammonitarum. Ita Theodoret. Remig. Albert Hugo et Lyran. Nota, τo *in Domino*, quatenus refertur ad *jurant*, idem esse quod *per Dominum*; quatenus vero refertur ad *adorant* idem esse quod *Dominum*. Hebræi enim verba contactus, sive corporalis, sive spiritualis, qualis est adoratio construunt cum *beth*, id est, *in*. ut credere in Deo, est credere Deo, vel Deum: invocare in nomine Domini, est invocare nomen Domini, etc. Hebr. est, *jurant per Melchom*, id est, regem suum, ita Sept. Tigur.-Vatabl. et Pagn. hoc est, jurant per idolum suum, quod pro suo Deo et rege habent, ideoque nuncupant illud Melech, Molach, Melchom, Malcam, id est regem suum. Hæc enim omnia unum idemque sunt. Perperam ergo Arias sic exponit, q. d.

Qui ut regi suo adulentur, æque per eum, ac per Deum jurant. Nam jurare per regem, est licitum; qui enim per regem jurat, per Deum, qui eum regem constituit, jurat; uti in simili docet Christus Matth. 23. 20. Sic Joseph jurat per salutem Pharaonis, Genes. 42. v. 15. et Thecuitis per salutem Davidis, 2. Reg. 14 19.

6. QUI AVERTUNTUR DE POST TERGUM DOMINI,] puta qui tergum Domini, id est Dominum, sequi nolunt, sed ei tergum obvertunt, hoc est, ab eo recedunt, dum eo aversantur et spernunt. Ita Septuag. unde Chald. *Qui avertuntur retrorsum a cultu Domini*; Pagnin. *Qui retrocedunt ut non eant post Dominum*; Tigur. *Qui a Domino sunt abstracti*.

QUI NON QUÆSIERUNT DOMINUM, NEC INVESTIGAVERUNT EUM.] Morci Quærunt et investigant Deum. Primo, infideles et ignorantes, qui inquirunt quis et qualis sit Deus. Secundo, peccatores, qui per peccatum Deum Deique gratiam perdiderunt: hi pœnitendo eum requirunt, rogantes ut ad eos et cum eis in gratiam redeat. Tertio, egentes et afflicti, qui a Deo opem, puta lumen, consilium, auxilium, robur, directionem poscunt. Unde Vatabl. vertit: *Neque implorant opem Domini, neque consulunt eum*. Sic et Chald. Sapienter monet Psaltes: *Quærite*, inquit, *Dominum, et confirmamini: quærite faciem ejus semper*.

7. SILETE A FACIE DOMINI.] Hoc est Septuag. εὐλαβεῖσθε, id est, silentes timete et reveremini Dominum; est metalepsis, vel catachresis: silentium enim reverentiæ, timoris, admirationis et stuporis est indicium, ideoque pro illis hic ponitur. Ita Theodor. Vide dicta Habacuc 2. v. ult. Unde Syrus et Arabicus uterque vertunt: *Timete a conspectu Domini*. Aliter Albertus et Hugo. q. d. Obmutescite coram Deo vindice; quia adest dies Domini, quo ipse vos exscindet et disperdet. Et Clarius, q. d. Silete, id est silenter exspectate, et mox videbitis iram et vastitatem Domini. Et Chald. *Percotis*, ait, *funditus omnes impii a conspectu Domini*; quasi silere idem sit quod perire et interire. Mortui enim silent: unde locus mortuorum hebr. vocatur דומה *duma*, id est silentium.

QUIA JUXTA EST DIES DOMINI.] Arabicus: *Quia jam prope est dies judicii*, puta dies justitiæ et vindictæ Domini exercendæ in Judæos per Chaldæos. Sic dies judicii vocatur dies Domini, reliqui sunt dies hominum, quibus agunt quod lubet: sicut dies hebdomadæ sunt dies discipulorum, sed sabbatum est dies ludimagistri, quo totius hebdomadæ pensum a discipulis exigit, et diligentes præmiat, negligentes vel petulantes castigat et flagellat.

QUIA PRÆPARAVIT DOMINUS HOSTIAM: SANCTIFICAVIT VOCATOS SUOS.] Est metaphora continua, sive allegoria: stragem enim Judæorum, utpote impiorum vocat sacrificium, idque publicum et solemne; in quo hostia sunt Judæi mactandi: dies sacrificii est dies excidii Hierosolymæ et templi: sacerdotes sunt Chaldæi, qui hanc victimam Deo et divinæ justitiæ immolant. Unde dicuntur vocati et sanctificati a Deo: quia Deus eos e Chaldæa evocavit, suosque quasi milites, imo ministros et sacerdotes, auctoravit et consecravit, quando eos elegit et destinavit laniones Judæorum. ut eos quasi sanctam victimam divinæ suæ vindictæ offerrent et jugularent. Ita S. Hier. Theod. Haymo, Lyran. et alii passim, nisi quod Chald. Vatab. et Clarius, per vocatos intelligunt, non sacerdotes, sed convivas, puta aves et feras, quos Deus ad solemne hoc epulum evocet, ut Judæorum cadavera a Chaldæis cæsa devorent. Unde Arabicus Antioch. vertit: *Paravit victimas Dominus, et notificavit iis qui sunt convivii sui*; clarius vero Arabicus Alexan. *Præparavit Dominus mactationem* (id est victimas mactatas ad epulum) *et sanctificavit vocatos*; et Syrus: *Præparavit Dominus victimam*, vel *convivium*; *et invitavit vocatos suos*. Alludit ad votum חרם *cherem*, seu anathematis, quo res vel pia, vel impia, tota per mortem, vel civilem, vel naturalem, Deo mactanda et sacranda erat, de quo plura dixi Levit. ult. ver. 28. et Rom. 9. 9.

Moraliter, disce hic quam injustitia et scelera sint Deo invisa, quamque ex adverso justitia et scelerum vindicta ei sit chara, curæ, honori, voluptati; nimirum perinde ac est sacrificium: solemne, vel holocaustum, quod ei tamquam summo rerum domino offertur, et ab eodem in odore suavitatis excipitur: adeo ut reges et tyrannos, licet infideles et impios, qui hanc vindictam peragunt, vocet suos milites, suos sanctificatos, suos sacerdotes. Hinc iisdem per Jeremiam cap. 6. 4. mandat et edicit: *Sanctificate super eam* (contra Jerusalem) *bellum* Et Isaiæ. 13. 3. de Cyro et Persis vastaturis impiam Babylonem, ait: *Ego mandavi sanctificatis meis et vocavi fortes meos in ira mea*. Quin et Jerem. 48. 10. vindictam hanc impiorum Moabitarum, Chaldæis sub interminatione maledictionis imperat et indicit: *Maledictus qui facit opus Domini fraudulenter*. Quodnam hoc opus? Audi: *Maledictus qui prohibet gladium suum a sanguine*. Ex adverso sapiens c. 14. 7. *Benedictum est lignum*, inquit, *per quod fit justitia*.

8. IN DIE HOSTIÆ DOMINI (excidii Jerusalem, quando ipsa futura est hostia, mactanda a Chaldæis Domino) VISITABO SUPER PRINCIPES, ET SUPER FILIOS REGIS] Sedeciæ. Nabuchodonosor enim, capta Jerusalem, *jugulavit filios Sedeciæ in oculis ejus: sed et omnes principes Juda occidit*, ut dicitur 4. Reg. 25. 7. Ita Lyran. Arias, Vatabl. et alii. Aliter S. Hier. Theodor. Remig. eorumque sequaces, qui per filios regis accipiunt filios Josiæ, e quibus Joachaz abductus fuit in captivitatem a Pharaone, Joakim a Chaldæis occisus, Sedecias excæcatus, Joachin ductus in Babylonem. Verum diem hostiæ vocat diem excidii, in quo non alius fuit rex Hierosolymæ, quam Sedecias, cujus filios quasi hostias mactavit Nabuchodonosor: e filiis vero Josiæ nullum fecit hostiam, id est, nullum occidit. Nam Joakim non ab eo, sed a latrunculis, sive prædonibus Chaldæorum occisus est.

ET SUPER OMNES QUI INDUTI SUNT VESTE PEREGRINA.] Primo, aliqui vestem hic intelligunt eam qua idololatræ utebantur in cultu idolorum Unde Judæi, vestem hanc induentes, ipso habitu profitebantur se cultores idolorum, perinde ac qui pileum flavum induit Romæ, profitetur se Judæum, et qui turbantum, Turcam. Quocirca Chald. vertit: *Qui perstrepunt ad cultum idolorum*. Secundo, Hebræi nonnulli putant taxari hic satellites et ministros principum et nobilium. hi enim solent uti veste varia et diversa a vulgo, in qua gestant insignia sui principis. Tertio, Theod vestem peregrinam exponit, a peregrinis furto vel rapina ac-

ceptam, quasi taxet hic furta et rapinas Judæorum, quibus hospites et peregrinos spoliabant vestibus, iisque se induebant. Quarto, alii vestem peregrinam accipiunt eam quæ est alterius sexus, puta si vir induatur veste muliebri, aut mulier virili: quod est contra honestatem, verecundiam et castitatem, ideoque vetatur a Deo Deut. 22. 5. et a Concilio Gangrensi sub pœna anathematis, ut habetur dist. 30. c. *Si qua mulier*. Quinto, proprie et genuine, vestem peregrinam vocat eam quæ non erat Judaica, sed gentilitia, puta Ægyptia, Philisthæa, Ammonitis, Tyria, etc. Taxat ergo hic Judæorum ambitionem, levitatem, curiositatem, quod vestitum novum, peregrinum et gentilitium assumerent, quodque cum vestibus mores et idololatriam Gentium induerent. Ita S. Hieron. Idem fere taxat Ezech. c. 23. v. 12. et 15. et Auctor. I. 2. Machab. c. 4. v. 13.

Moraliter, hic discant Christiani quam Deus oderit vestium novitatem et luxum, quamque eum vindicet et puniat; is enim sapit mollitiem, fastum, levitatem, inconstantiam, defectumque judicii. Unde talibus recte dicas illud Stilponis ad Cratetem: δοκεῖς μοι χρείαν ἔχειν ἱματίου καινοῦ, videris mihi indigere pallio novo, vel pallio et mente: καινοῦ enim junctim significet *novum*; disjunctim vero καὶ νοῦ significat, *et mente*. Ita Laert. I. 2. c. 12 Q. Curtius lib. ultim. et Plutarch. in Alexandro, culpant eum, quod devictis Persis habitum mutarit, vestemque Persicam induerit. Strato, vel, ut alii volunt, Plato dixit Aristippo: *Tibi uni et chlamydem, et pannum ferre datum est*. Chlamys vestis est satraparum, pannus mendicorum: ipse enim apud Dionysium saltavit in purpura, interdum vili pallio utebatur. Ita Laert. lib. 2. cap. 8. unde Horat. *Omnis Aristippum decuit color*. Ita hodie sunt chamæleontes, qui omnibus gentibus, locis, sectis, tam in habitu, quam in fide et moribus se conformant: sed dum singulis concolores fieri cupiunt, universis discolores et difformes fiunt. Phrygiones sunt, qui furant tam mores, quam colores, de quibus Prudent. in Hamartigen.

Additur ars ut fila herbis saturata recoctis,
Illudant varias distincto stamine formas.

Et Martialis:

Victa est
Pectine Niliaco jam Babylonis acus.

Diogenes cuidam glorianti quod leonis pelle vestibus incederet: *Non tu desines*, inquit, *virtutis strangula pudefacere?* indignum judicans quod homo mollis Herculis amictum sibi vindicaret. Ita Laert. I. 6. Idem cum videret juvenem studiosius se ornantem: *Si ad viros*, inquit, ἀτυχεῖς, id est, *frustro facis; si ad fœminas*, ἀδικεῖς. *injuste agis*. Nam frustra mas se mari ornat, cum inter eos nequeat esse conjugium: inique vero agit, si lenocinio suo insidietur fœminæ. Idem divitem quemdam indoctum, sed splendide indutum, χρυσόμαλλον, id est, ovem aureo vellere amictam nuncupabat. Dæmonax cuidam suam purpuram ostentanti: *Heus tu*, inquit, *hoc ante gestabat ovis, et ovis erat*, significans illum stupidum esse ut ovem, etiamsi purpuram gestaret. Teribazo Artaxerxes rex vestem suam donarat ea lege, ut ea non indueretur: induit tamen ille, muliebribus etiam donis quæ a rege acceperat, insignitam. Tunc rex in risum effusus: *Tibi*, inquit, *ut mulieri aurum, ut insano regium amictum gestandi jus potestatemque concedimus*. Augustus Cæsar, cum pro concione multos videret palliatos, indignabundus: *En*, inquit, *Romanos rerum dominos, gentemque togatam*. Indoluit nimirum, Romanos habitum novare et Græcum pallium assumere. Ejusdem hæc fuit gnome: *Vestitus insignis ac mollis superbiæ vexillum est, nidusque luxuriæ*. Ita Suetonius in ejus Vita. Peregrinam vestem in Ruffino culpavit Claudianus, in Carolo Calvo Franci. Constantissimi olim Germani cum fida vestes mutare cœperunt: *Turpis*, ait Poeta, *Romano Belgicus ore color*. Sic hæc laicos dedecent, multo magis Clericos et Religiosos, in quibus vestium luxum acriter taxat S. Bernard. serm. 23. in Cant. et Apolog. ad Guilielmum Abbatem.

Tropol. vestis peregrina est hæresis, quam assumunt Novantes: *Qui recesserunt a protectione et indumento Dei, et suo errore cooperti sunt*, inquit S. Hier. Mystice idem: *Vestis*, ait, *filiorum regis, et principum indumentum Christus est*, quod assumimus in baptismo, juxta illud Ephes. 4. 24. *Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis*. Et Coloss. 3. 12. *Induite vos ergo sicut electi Dei, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam*. Peregrina ergo veste diaboli induimur, cum pro misericordia induimus crudelitatem, pro benignitate asperitatem, pro humilitate superbiam, pro modestia fastum, pro patientia impatientiam. Hinc rursum monet Apostolus Rom. 13. 14. *Induimini Dominum Jesum Christum*; qui enim spretis virtutibus vitia assumit, pro Christo Antichristum induit. Peculiariter vero vestis peregrina est hypocrisis *Quid enim magis est peregrinum, quam sunt lupis rapacibus vestimento ovium? quid magis peregrinum, quam eum qui intus plenus est iniquitate, foris hominibus justum apparere?* ait Rupertus.

9. Qui arroganter ingreditur super limen.] Hebr. *Qui saltat super limen*, hoc est, qui tanto fastu et arrogantia ingreditur, ut saltitando et subsultim incedere videatur, præsertim cum gradus templi conscendit: quod Amos culpat dicens cap. 6 1. *Væ qui opulenti estis in Sion, ingredientes pompatice domum Israel*. Vide ibi dicta. Taxat principum, nobilium et divitum arrogantiam in ingressu, etiam templi, præsertim cum in templo omnes coram Deo se humiliare debeant, humilitatemque et habitu, et incessu, et prece profiteri. Qui enim templum adeunt, id faciunt, ut humiliter Deum invocent, ejusque opem et gratiam postulent: quare indignum est ibi arrogantiam ostendere, ubi suppliciter veniæ in culpis, et auxilium in necessitate a Deo flagitatur. Taxat insuper fastum sacerdotum et pontificum, qui dilatatis phylacteriis arroganter in templo, quasi ejus præfecti et præsides incedebant. Unde Septuag. vertunt: *Ulciscar super omnem manifeste, qui in vestibulis*. Sacerdotes enim degebant in suo atrio, proxime templo, quasi in ejus vestibulo. Ita Christus castigat eorumdem, sed ob sacerdotii honorem alio, puta Scribarum et Pharisæorum, nomine, supercilium ac fastum, Matth 23 5. Hunc sensum dant S. Hieron Haymo,

Albertus, Hugo et alii; qui secundo, sic quoque explicant, quasi Propheta reprehendat superstitionem Judæorum acceptam a Philisthinis, qui truncato Dagon idolo suo in limine templi; illud deinceps ex reverentia calcare non ausi, transiliebant, 1. Reg. 5. 8. unde Chald. vertit: *Puniam omnes qui ambulant in legibus Palæstinorum*. Verum hoc solos Azotios fecisse legimus quorum Deus erat Dagon, a quibus, uti hostibus, abhorrebant Judæi: unde nusquam reperimus eos coluisse Dagon. Et sane si id fecissent, utique non tacuisset hic Propheta. Parva enim, imo nulla culpa est transilire limen templi ex reverentia, eo quod quis se reputet indignum qui calcet limen domus Dei; sed longe major culpa est, id facere in honorem Dagon, vel alterius idoli, itaque illud venerari et colere.

Tertio, Chald. Arias, Pagnin. Tigurina et Vatablus ex Hebræo sic vertunt: *Visitabo omnem transilientem limen in die illa, qui implent domum dominorum suorum rapina*: quasi hic taxet Judæos, præsertim principum et potentum asseclas vel ministros, de furto, quod scilicet transiliant limen, tum proximorum, ut eorum bona furentur, tum dominorum suorum, ut ibi furta recondant, tutique sint, et cum illis prædam dividant. Verum tam Septuag. quam Noster pro *dominorum suorum*, vertunt, *Domini Dei sui*. Culpat ergo principum non tantum arrogantiam, sed et injustitiam, puta rapinas, usuras et fraudes, quodque eas impudenter et quasi sacrilege consecrarent Deo: sacerdotes vero arguit, quod easdem acceptent, imo extorqueant, quodque ipsi pauperum bona specie religionis, quasi illa offerenda sint Deo, dolose et impie expilent et diripiant; suadendo v. g. filiis: Si parentes egentes a vobis quid petant, dicito id esse corban, id est, munus dicatum Deo et sacerdotibus, uti Christus eis improperat Matth. 15. 6. et Matth. 23. 14. *Væ*, ait, *vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia devoratis domos viduarum, orationes longas orantes*, q. d. Væ vobis, Scribæ, qui emungitis bursas viduarum, vendendo scilicet eis, cum sanctitatis simulatione longas vestras orationes: græce enim est, *προφασει μακρα προσευχομενοι*, id est, occasione longæ orationis, vel prætextu quod multum pro eis oretis. Ita Chrysost. ibidem.

10. Vox clamoris a porta piscium,] scilicet audietur: quia, ut docet Ribera et Vilalpando p. 1. de Apparatu urbis lib. 2. c. 13. per portam piscium primo in urbem Jerusalem irrupisse videntur Chaldæi, omnesque incolas vel occidisse, vel cepisse, sicut piscator solet in omnes pisces maris impune grassari. Unde Habacuc c. 1. 14. ait: *Et facies homines* (Judæos) *quasi pisces maris*, ut capiantur a piscatore Nabuchodonosor. Et v. 15. *Totum in hamo sublevavit, traxit illud in sagena sua*. Hæc porta dicta est piscium, quod spectaret mare, et inde per eam pisces importarentur. Audi ex S. Hieron. Salignaco et Borchardo Adrichomium: porta, inquit, piscium juxta turrim David, inter montem Sion et civitatem inferiorem, in valle Mello contra occidentem sita erat. Piscium dicebatur, quod per eam a Joppe et aliis maritimis locis (ac præsertim e mari Galilææ illic ex adverso existente, ait Vilalpando p. 1. lib. 3. c. 9.) quotidie pisces in urbem inferebantur. Hæc aliis nominibus etiam porta David et porta negotiatorum inscribitur: David quidem, quod turri Davidis proxima esset; negotiatorum vero, quod per eam variæ negotiatorum merces a Bethlehem, Hebron, Gaza, Ægypto et Æthiopia inveherentur. Per hanc portam peregrini occidentales urbem ingredi solent. Sic et Vilalpando p. 1. lib. 3. cap. 9. Ubi tamen in eo ab Adrichomio dissentit, quod censeat portam piscium non fuisse ad Occidentem Hierosolymæ, ut vult Adrichom. sed ad Septemtrionem; quia, inquit, Chaldæi castra habebant ad Septemtrionem; ac per portam piscium irruperunt in urbem, occuparuntque mox portam secundam, quæ scilicet erat in secundo muro, et a Jeremia vocatur porta media. Quæ ratio bene concludit, si verum est Chaldæos per portam piscium ingressos in urbem et in portam secundam, uti insinuat hic Sophonias. Censet ergo ipse portam piscium fuisse ad Septemtrionem urbis, inter portam Ephraim et turrim Hananeel, Bezethæ proximam; et Chaldæos per eam ingressos, quia inhiabant opibus templi, quod illi vicinum erat; Adrichomio tamen astipulatur S. Hieron. et favet 2. Paral. 33. 14. ubi dicitur: *Ædificavit murum extra civitatem David, ad Occidentem Gihon, in convalle ab introitu portæ piscium usque ad Ophel*. Atque ad argumentum Vilalpando responderi posset Chaldæos utraque via irrupisse in Jerusalem, nimirum Aquilonari urbis muro dirupto penetrasse in secundam, et Occidentali porta piscium effracta, irrupisse in vallem Mello, æque ac in civitatem inferiorem, quæ filia Sion dicebatur: utrique enim vicina erat hæc porta et ad utramque aditum pandebat; ideoque Sophonias utrobique, scilicet tam in porta piscium, quam in secunda, ululatum fore significat.

Et ululatus a secunda.] Secunda porta dicebatur, quæ erat in secundo muro: Jerusalem enim versus Septemtrionem, juxta templum, in tres regiones erat distributa, quarum quæque suum habebat murum in longum porrectum. Primus murus erat vicinus Sion: secundus erat medius splendidissimis portis conspicuus et in quatuordecim turres divisus, quem Ezechias rex reparavit et firmiorem altioremque fecit, 2. Paral. 32. 5. Tertius erat extimus, quem Agrippa rex non primus ædificavit, ut vult Ribera, sed jam ædificatum publico sumptu permunivit, et latiorem altioremque reddidit. Hic totus solidus erat et 25. cubitis altus, habebatque nonaginta quadrangulares validas et celsas turres. Ita Josephus l. 6. Belli cap. 6. et 19. Antiq. 7. Fuit ergo ululatus in porta secunda, sive media: quia Chaldæi principes fracto muro tertio et extimo irruperunt in secundum, ejusque portam quæ secunda sive media dicebatur, eamque ceperunt et insederunt, uti narrat Jeremias cap. 39. 3. Addunt Hebræi, Pagnin. Vatabl. Arias et Clarius in secunda fuisse academiam: unde illic habitabat Holda prophetissa, 4. Reg. 22. 14. Quocirca pro משנה *misne*, id est, secunda ipsi vertunt, *academia: ululatus*, inquiunt, *magnus ab academia*. Solent enim academici non gladiis, sed calamis assueti præ aliis metu belli percelli et trepidare, ac irruente hoste vociferari: nimirum non bene conveniunt musæ quietæ et silentes, cum Marte feroci, et tubis, tympanisque et sclopis, perstrepente. Extimus enim murus Hierosolymæ continebat regionem tertiam urbis, in qua habitabant opifices, mercatores et plebs. Secundus continebat regionem secundam, in qua, utpote tutiori et tranquilliori,

habitabant nobiles, studiosi, doctores, Rechabitæ et similes. Tertius et intimus continebat Sionis arcem et templum, eisque subjectam civitatem inferiorem, quæ idcirco filia Sion dicebatur. Vide hæc graphice expressa in descriptione et tabula Hierosolymæ, quam exhibet Adrichomius post paginam 144. Lege et nostrum Villalpandum in Apparatu urbis part. 1. lib. 2. c. 3. et lib. 3. c. 9.

Et contritio magna a collibus,] scilicet Sionis et templi, aliisque similibus, ad quos, utpote munitiores, capta a Chaldæis urbe, ex secunda et extima regione confugerunt Judæi, sed a Chaldæis persequentibus ibidem comprehensi, contriti et trucidati sunt. Ita S. Hieron. et Theod.

Tropol. In hora mortis et in die judicii erit planctus, ob peccata quæ per portas, id est, oculos vel aures; ac in collibus, id est, in ratione, mente et voluntate, commisimus. Mors enim ascendit per fenestras, Jerem. 9. 21. Vide ibi dicta. Itaque porta piscium est porta oculorum: de quibus Cant. 7. v. 4. *Oculi tui sicut piscinæ in Hesebon, quæ sunt in porta filiæ multitudinis.* Oculi enim ob humorem aqueum et crystallinum videntur esse piscinæ et portæ piscium, per quas scilicet species rerum caducarum et voluptatum in mare hujus sæculi volutantium, quasi pisces irrepunt in animam, eamque inficiunt sibique assimilant.

Audi S. Hieron. *Prima porta oculorum erit, qua exhibebuntur nobis peccata ante oculos nostros, et omnis pompa et imago antiquorum scelerum et vitiorum atque luxuriæ proferetur in medium. Torquebit igitur eum conscientia, et postquam compunctus clamoverit a prima oculorum porta, ululabit etiam a secunda, quam et aures intelligere possumus. Per hos enim vel maxime sensus, quibus vitio illapsu fuerant, eorum pœna sentietur; quando cernemus quod fecimus, et audientes sermonem, totumque ordinem peccatorum, in ululatum compellemur, et conteretur in nobis quidquid fuerit excelsum et propter cæcitatem et surdas aures ignorabatur in nobis.* Secundo, idem paulo inferius. *Vel certe*, ait, *in fine mundi, et in consummatione lugebunt a porta piscium prima, qui suum baptismo non servaverunt: lugebunt a secunda, qui non egerunt pro peccatis dignam pœnitentiam. Et erit magna contritio super colles, qui nec pro peccatis incurvati sunt, ut cervicem suam submitterent, ut scelera sua deplorarent. Per has enim duas portas Baptismi et Pœnitentiæ, in Jerusalem, id est, in Ecclesiam Dei, vel introitus, vel reditus est.*

11. Ululate, habitatores pilæ.] Pilæ, id est, mortarii in quo tundimus piper, zinziber et aromata; vel, si majus sit, orizam et frumenta. Audi S. Hieron. *Pila quæ hebraice dicitur* מכתש *mochtes, et ab Aquila versa est* εἰς τὸν ὅλμον, *non per brevem syllabam prima legenda est* (ut sit pila lusoria) *ne* σφαῖραν *putemus, sed per productam, ut de pila sciamus dici in qua frumenta tunduntur? vas concavum et medicorum aptum usui, in quo proprie ptisanæ feriri solent.* Unde pila dicta est a pinso, pinsis; quod in ea siccata frumenta pistillo pinsebant ac contundebant, ut ait Cato cap. 14. lib. de Re rustica. Porro Pila hic proprium urbis vel loci est nomen. Unde Pagnin. Hebr. *Machtes*, quasi proprium loci retinuit.

Quæres, quis hic locus, vel urbs? Primo, R. Salomon censet Pilam vocari urbem Tiberiadem, eo quod in valle concava sit sita: portam vero piscium esse Ptolemaidem, quæ mari piscoso adjacet: *Misne*, quod Noster vertit *secundam*, esse *Lus* urbem juxta Jerusalem: colles esse Sephorim. Verum hoc ipse more suo fingit, non probat. Certe de Tiberiade hic sermo esse nequit, utpote quæ jampridem a Salmanasare vastata erat cum tota Galilæa et Samaria, anno sexto Ezechiæ regis Juda, qui fuit atavus Josiæ, sub quo hæc prophetat Sophonias, uti ipse ait ver. 1.

Secundo, melius Lyran. per pilam intelligit Jerusalem. Totum enim vaticinium hoc est contra Judam et Jerusalem, cui intentat excidium per Chaldæos. Porro Jerusalem dicitur pila, quia erat in meditullio Judææ, ejusque centrum, quo ad forum et nundinas confluebant undequaque Judæi. Simili metaphora Ezechiel c. 24. 3. Jerusalem vocat ollam, in qua coquuntur carnes, id est, Judæi. Unde et dictionaria Syriaca, *Machtes* vel *Machtose*, exponunt Jerusalem, a rad. *chtase*, quæ significat perturbare, agitare, vexare, vel etiam oppugnare, et bellum gerere, quæ omnia competant Hierosolymæ. Verum cum v. 4. Propheta expresse nominarit Jerusalem, quorsum hic obscura eamdem vocaret pilam? Adde, immediate ante nominavit peculiaria loca Hierosolymæ; puta portam piscium, secundam, et colles: ergo et machtes, sive pila, peculiaris fuit locus ejusdem urbis. Unde

Tertio, per pilam potest accipi civitas inferior Hierosolymæ, quæ in valle concava sita, erat quasi pila, sive mortarium, respectu Sionis aliorumque collium. Hæc enim civitas vicina erat portæ piscium et secundæ. Dicitur pila, tum ratione situs humilis jam dicti; tum quia in ea erat forum aromatariorum, pistorum, coquorum, etc. qui in pila aromata, frumenta, carnes, et herbas contundunt. Ita Arias, Vatabl. et Clarius.

Quarto, per pilam accipi potest vorago Mello, quæ et Tyropœon dicta est. Nam, ut docet Joseph. lib. 6. Belli cap. 6. Jerusalem super duos colles erat condita, contrariis frontibus semet inspicientes, intervenienle valle discretos, in quem domus creberrimæ desinebant. Et inferius: Vallis autem quæ Tyropœon oppellatur, quo diximus superioris civitatis collem dirimi ab inferiore, usque ad Siloam pertinet: ita enim fontem qui dulcis est ac plurimus, vocabamus. Hæc vallis vocatur hic *pila:* tum ob profunditatem: tum quod in ea contundendi essent Judæi. S. Hier. eam vocat *vallem Siloe*; Chald. *vallem*, vel *torrentem Cedron*; quia usque ad Siloe et Cedron per portam aquarum excurrebat. Sensus ergo est, q. d. *Quomodo frumenta feriente desuper vecte in pila contunduntur, ita de porta piscium, et de porta secunda, et de collibus proruens in vos decurret exercitus*, vosque contundet et comminuet, inquit S. Hier. et ex eo Remig. Ribera, Emmanuel et Mariana.

Quinto, Adrichomius in descriptione Jerusalem censet *machtes*, sive pilam proprie esse vallem Cedron. Cedron torrens est inter Jerusalem et montem Oliveti, qui per vallem Josephat in longum decurrit. Vallis ergo Josaphat est vallis Cedron, quæ posteriore sui parte, qua torrens Cedron juxta fontem et piscinam

Siloa perlabitur; ab eo vallis Siloa nuncupatur. Audi Adrichomium: Vallis Cedron, inquit lata, profunda et tenebrosa (unde et Cedron dicta est, a rad. קדר *cador*, id est, niger, ater, obscurus, tenebrosus est) quæ in modum fossæ templum circumibat; ac quod in mortarii similitudinem disposita esset, hebraice Machtes, latine autem Pila vocabatur. Hæc tantæ profunditatis erat, ut de templi tecto ed imum ejus despicientium oculi, non absque vertigine capitis caligarent. In hac mercatores, et omnis generis negotiatores habitabant. In hanc vallem, cum Jacobus frater Domini, primus Hierosolymorum Episcopus, in pinna templi coram omni populo, Jesum Dei Filium ipso festo Paschæ profiteretur, Anani Saddocæi pontificis jussu præcipitatus est, et confractis cruribus, desuper quoque a Scribis et Pharisæis lapidatus, tandem fullonis fuste in cerebrum percussus interiit. Hucusque Adrichom. Hæc sententia probabilis est, eique favet S. Hieron. qui pilam vocat vallem Siloe; et Chaldæis qui pro pilam vertit: *Torrentem Cedron*. Verum ei obstare videtur, quod torrens Cedron et vallis Siloe fuerint extra urbem: pila autem, ut et porta piscium, et secunda, videantur fuisse intra Jerusalem.

Quare quarta sententia paulo ante recensita videtur probabilior, quæ omnes expositiones conciliat. Accedit quod porta piscium, per quam Chaldæi irruperunt in urbem, ab Adrichomio consignetur directe ad ingressum vallis Mello, sive Tyropœi; ut jure propheta dicat ingentem eo loci fuisse ululatum, utpote in quem primo furorem suum exercuerint Chaldæi. Erat enim vallis hæc latissima, et habitationibus hominum frequentissima, utpote quam Salomon coæquavit et ædificiis ornavit, quæ collapsa instauravit Ezechias, ut patet 3. Reg. 9. 15. et 2. Paral. 32. 5.

Porro per unam hanc urbis partem, Propheta significat totius urbis ululatum et comploratationem. Tota enim Jerusalem, sicut dixit Lyranus, uti fuit pila contundens et occidens Prophetas; ita pariter fuit pila, in qua impios hosce cives et Prophetícidas contuderunt et occiderunt Chaldæi: perinde ac eadem postmodum fuit pila contundens Christum et Apostolos, ideoque facta est pila, in qua Titus et Romani eosdem Christicidas contuderunt et enecarunt, uti ei prædixit Christus Luc. 19. v. 41. et seq. Unde Sept. vertunt: *Plangite qui habitatis concisam*. Hebræum enim *machtes* et pilam, et mandibulam dentium significat: quia sicut in pila commiouontur et conciduntur aromate, ita dentibus conciduntur et comminuuntur cibi. *Machtes* ergo generatim est vas vel instrumentum, quo fit concisio vel contusio, qualis est pila et mandibula. Unde Judæi in Jerusalem quasi in pila contusi, et in eadem quasi mandibula dentibus, id est, gladiis et armis Chaldæorum, concisi et lacerati sunt.

Symbolice, ululet Constantinopolis, ululet Buda, ululet Trapezuntium, ululet quælibet urbs capta a Turca, vel ab hæretico principe; in qua quasi pila Catholicos, ipse contundit.

Tropol. pila est tribulatio, in qua Deus peccatores tundit, ut pœnitentiæ gemitus et lacrymas extundat; sed in multis verum est illud Sapient. Prov. 27. v. 22. *Si contuderis stultum in pila, non auferetur ab eo stultitia ejus*. Justi vero et Martyres in ea dicunt, quod Anaxarchus in pila contusus dixit Tyranno: *Tunde, tunde; follem* (corpus) *tundis, Anaxarchum non tundis*, uti refert Philo lib. *Quod omnis probus sit liber*. Et Ovidius in Ibin:

> Aut ut Anaxarchus pila minuaris in alta,
> Jactaque pro solitis frugibus ossa sonent.

Anagog. pila est olla Vulcani puta gehenna, in qua diaboli tot pistillis reprobos tundunt, quot hic voluptates illicitas senserunt, vel perpetrarunt; ac præsertim pistilla sunt puncturæ conscientiæ, quæ damnato occlamans et exprobrans, jugiter eum tundit et angit, dicens: Cur infelix te in hanc pilam conjecisti? cur modica voluptate tanta dolorum et angorum pistilla tibi accersivisti? Tundetur illa in æternum, at numquam pertundetur: tunderis et tu, et contunderis usque ad ossa, usque ad animam; at nullus ictus eam extundet, sed vivam semper et immortalem, ad æternas tunsiones et tormenta servabit. Hujus rei symbolo fingunt Poetæ, cor Promethei ad saxum alligati in Caucaso monte, ab aquila perpetua tundi et rodi, at numquam erodi vel extundi, idque in pœnam furti, quo ignem e cœlo furatus, eum in terras detulit, de quo Ovid. 1. Metamorph. Sed cur in hac pila tam horrende tunduntur? Quia in hac vita fuerunt pila gulæ, ventris, veneris et mammonæ, in qua delicias suas, epulas suas, aromata sua, vina sua, sordes suas, opes suas congessit, compressit, contudit et comminuit caro, mundus et diabolus: quia ignave vixerunt, permittentes se a tentationibus, passionibus et vitiis calcari et contundi. Talis enim est pila, quæ ignava sinit se jugiter tundi. Unde Timon Misanthropus Cleanthem ob ingenii tarditatem vocavit ὅλμον ἀτολμον id est, *pistillum retusum, mortarium ignavum*. Inde proverbium: *Pistillo retusior, nudior, calvior:* ima enim pistilli pars adeo retusa et glabra est, ut calvi cranium referre videatur. Pila ergo notat improborum ignaviam resistendi peccatis, et bene operandi, conjecisse eos in pilam et ollam Vulcani.

Conticuit omnis populus Chanaan.) Hebr. additur כי *ki*, id est *quia*, quasi hic causa reddatur, cur ululaturi sint habitatores pilæ. quia scilicet conticuit omnis populus Chanaan. *Chanaan*, id est mercator, qui mercibus emendis et vendendis vacat, ut faciebant incolæ Chanaan, sive Chananæi. Unde illud Osee 12. v. 7. *Chanaan in manu tua statera dolosa* Vide ibi dicta, immo Chald. per Chanaan accipit Chananæos, q. d. Ululate, cives Hierosolymæ, quia cessabunt Chananæi eliique mercatores ad vestrum forum, ad vestram pilam deferre aromata, frumenta, cæterasque merces. Secundo, et melius, כי *ki*, id est, *quia*, hic, ut et alibi sæpe, non est causale, sed encliticum, et ornatus tantum causa additur. Quocirca per Chanaan non Chananæos, sed Judæos accipe. Hi enim a Prophetis vocantur Chananæi, non Hebræi, nec Abrahæi; eo quod non Abrahæ, sed Cham, Chanaan, et posterorum ejus mores imitarentur. Ejus enim quis dicitur filius, quem imitatur et refert. Unde illud Danieli 13. *Semen Chanaan, et non Juda*. Et Ezech. 16. *Radix tua et generatio tua de terra Chanaan. Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa*. Hinc et Christus ad Judæos: *Vos*, ait, *ex patre diabolo estis*, Joan. 8. Quocirca Chald. vertit: *Periit populus, cujus opera similia sunt operibus populi terræ Chanaan*. Ita S.

Hier. Theod. Haymo et Lyran. Porro in voce *conticuit* est emphasis. Nam *canticuit*, id est, penitus excisa est et periit, ut vertit Chald. ita ut nullius in ea vox, gemitus vel sibilus audiatur: quia omnes vel capti, vel occisi sunt a Chaldæis; vel si qui sunt reliqui, ita perculsi, afflicti et attoniti sunt, ut præ vehementia doloris, at præ stupore vox illis intercludatur, nec vocem ullam proferre, imo nec hiscere possint.

DISPERIERUNT OMNES INVOLUTI ARGENTO,] puta mercatores et avari, qui non tractant aliud quam aurum et argentum, ac divites undique opibus cincti et circumsepti, iisque confidentes et superbientes, quasi per eas sint a Chaldæis inexpugnabiles. Ita S. Hier. Unde Sept. vertunt, *elevati argento*. Secundo, *involutiar gento*: quia cor suum omnemque affectum dederunt argento, illudque ita ei affixerunt et involverunt, inquit Ribera, ut non tam argentum possidere et regere, quam ab argonto possideri et regi videantur. Quo circa alii vertunt, *portatores argenti*; alii, *onero argenti*. Argentum enim est idolum, quod adoret avarus, quod consulit, quod per fas et nefas sequitur, cui per omnia obedit et se quasi servum mancipat. Unde ab eo agitur ad usuras, fraudes, dolos, omniaque scelera. Qua de causa avaritia ab Apostolo vocatur idolorum servitus, græce idololatria, Ephes. 5. v. 5. Dictum est de Aristotele, eum septenos per diem Euripi fluxus et refluxus curiosius scrutari volens, ab eo absorptus est: *Aristoteles non habet Euripum, sed Euripus habet Aristotelem*. Idem verius dicas de avaro: Avarus non habet Euripum pecuniæ, sed hic habet et possidet avarum. Vere Cicero actione 5. in Verrem: *Nihil est tam sanctum, quod non violari; nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia possit*. Et Cato apud Gellium: *Fures privatorum in nervo et in compedibus ætatem agunt: fures vero publici in auro atque in purpura*. Denique avari involuti sunt argento: quia cor habent in ære, non in æthere. Cujus rei exemplum ad litteram exstat in vita S. Antonii de Padua. Cum enim ipse in exsequiis cujusdam divitis avari haberet orationem funebrem, dixit: Christus: ait, *Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum*. Ita dives hic cor suum habet in suo thesauro, ibique illud reliquit. Ite domum ipsius, et in auro ejus invenietis illud. Iverunt, et in auro cor ejus repererunt, uti vir sanctus affirmarat. Plura similia exempla exstant in vitis Sanctorum. Addit Delrio adagio 1005 Sicut infantes qui rebus vilibus, ut nucibus, delectantur, involvuntur fasciis; ita divites, qui vili terra rubra et alba, id est, auro et argento, delectantur, ea se involvunt: *Eadem involutione ita grossefacti*, inquit Rupert. *ut nimis difficile sit intraire eos in regnum Dei*, juxta illud Christi: *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei*, Marci 10. 25.

Mystica S. Greg. l. 18. Moral. 11. *Quia*, ait, *nonnulli eloquio Dei non interius per exhibitionem, sed exterius per ostensionem habere concupiscunt, idcirco per Prophetam dicitur: Disperierunt omnes involuti argento. Hi nimirum qui eloquia Dei non interiori refectione se replent, sed exteriori ostensione se vestiunt*. Ita ad litteram Clerici et Religiosi, qui habitum pietatis exterius præferunt, si interius cor habeant involutum argento, a gradu suo decidunt et dispereunt. Hac de causa multas Ecclesias, Monasteria et Ordines a primævo sanctitatis splendore decidisse, ideoque vel periisse, vel contempta jacere, vel ab hæreticis et infidelibus eversa vidimus et videmus. Vere dixit vir Sapiens: *Mater genuit filiam, sed filia suffocavit matrem*, nimirum, *filia amplæ dotationis suffocavit matrem devotæ religionis*.

12. SCRUTABOR JERUSALEM IN LUCERNIS,] q. d. Efficiam ut Chaldæi, capta Jerusalem, omnes ejus angulos et latebras exacte scrutentur, ne quis Judæorum se abscondens manus eorum evadat. Ita pariter Romani sub Tito scrutati sunt Judæos in cloacis, speluncis et sepulcris, indeque eos extraxerunt ad necem, uti refert Joseph. l. 7. Belli c. 17. 26. et 30. et l. 3. c. 14. Ubi se ex iisdem extractum, aut potius sponte egressum, cum Vespasianus ei vitam et libertatem promitteret, eidem se dedidisse narrat. Est adagium. Lucernam enim adhibemus, cum quid exacte scrutari, at penitus perspicere volumus. Unde illud vetus dictum quod citat Plutarch in Præceptis connubialibus: *Sublata lucerna nihil interest inter mulieres*, significans plerasque esse impudicas, vel ad id faciles, si detur facultas tenebrarum et secreti, ubi sine teste peccetur. Quin et Diogenes adhibita interdiu lucerna, rogatus quid faceret, respondit: *Hominem quæro*, teste Laertio in ejus Vita. Seneca l. de Vita beata, indicat idipsum solere fieri per superstitionem, si quando denuntiabatur ira Numinis: Cum *laurum*, inquit, *linteatus senex, et medio lucernam die præferens, conclamat iratum aliquem deorum, concurritis et auditis*.

Allegor. id verius erit in die judicii, quando Deus scrutabitur arcana locorum et mentium, ac revelabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium, 1. Cor. 4. tunc enim etiam de minimo verbo otioso, et de subtilissimis cogitationibus rationem a quolibet exiget, ait S. Hier. Audi S. Bern. ser. 55. in Cant. explicantem illud Cant. 2. *Similis est dilectus meus capreæ*, quæ acuti est visus. *Time*, ait, *scrutinium judicis, time oculos capreæ, time illum qui per Prophetam dicit: Et erit in die illo, et ego scrutabor Jerusalem in lucernis. Acuto visu est, nihil inscrutatum relinquit: oculus ejus scrutabitur renes et corda, ipsaque cogitatio hominis confitebitur illi. Quid tutum in Babylone, si in Jerusalem manet scrutinium? Puto enim hoc loco Prophetam Jerusalem nomine designasse illos, qui in hoc sæculo vitam ducunt religiosam, mores supernæ illius Jerusalem conversatione honesta et ordinata pro viribus imitantes; et non veluti hi qui de Babylone sunt, vitam in perturbatione vitiorum scelerumque confusione vastantes. Denique illorum peccata manifesta sunt præcedentia ad judicium, et non egent scrutinio, sed supplicio. Mea autem (qui videor monachus et Hierosolymita) peccata certe occulta sunt, nomine et habitu monachi adumbrata: et idcirco necesse erit subtili eo investigari discussione, et quasi admotis lucernis in lucem prodi, juxta illud Psal. 74. Cum accepero tempus, ego justitias (id est vias justorum) judicabo. Verendum valde, cum ad hoc ventum fuerit, ne sub tam subtili examine multæ nostræ justitiæ (ut putantur) peccata appareant*. Remedium subdit: *Unum est tamen, si nos ipsos diju-*

dicaverimus, non utique judicabimur. Mala melioribus curabo corrigere actibus, diluere lacrymis, punire jejuniis cæterisque sanctæ laboribus disciplinæ, etc. Scrutabor ego vias meas et studia mea, quo is qui scrutaturus est Jerusalem in lucernis, nihil inscrutatum in me, sive indiscussum inveniat. Neque enim judicaturus est bis in idipsum. Quis mihi det ita ad liquidum prosequi et persequi universa delicta mea, ut in nulla oporteat vereri oculos capreæ, in nullo ad lumen contingat erubescere lucernarum? Et nunc videor, sed non video. Præsto est oculus cui omnia patent, etsi non patet ipse. Erit quando cognoscam, sicut et cognitus sum.

Quæres quænam sint lucernæ Dei, quibus scrutabitur omnes et omnia in die judicii? Resp. Increata lucerna Dei est ipsa ejus mens, intellectus, perspicacia, scientia, qua omnia penetrat et pervidet clarissime. Nam, ut ait Apostolus: *Vivus est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, etc. discretor cogitationum et intentionum cordis. Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus: omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus*, Hebr. 4. v. 12. Hinc Ægyptii Deum pingebant hieroglyphice, quasi oculum sceptro insistentem; oculo significantes ejus visionem, scientiam, providentiam, sceptro ejus potentiam, regnum, vindictam et castigationem. *Deus enim*, inquit Plinius l. 2. c. 7. *totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus sui.* Et ut ait Tert. l. de Trin. *Deus totus est oculus.* Hinc Eccli. 23. v. 27. *Omnia videt oculus illius.* Et v. 28. *Oculi Domini multo plus lucidiores sunt super solem, circumspicientes omnes vias hominum, et profundum abyssi, et hominum corda, intuentes in absconditas partes.* Quocirca cogita, o peccator, te hunc oculum effugere non posse, esto abdas te in conclave, in speluncas, in antra: ubique enim hic oculus te videt. Si id scis et cogitas, quomodo in conspectu divini et vindicis hujus oculi peccare, eumque irritare audes?

Creatæ lucernæ Dei sunt variæ. Prima sunt Angeli et dæmones, qui quoad naturam spiritus sunt lucidi et pervigiles, omnia penetrantes, scrutantes et pervidentes, de quibus Psaltes Ps. 103. et Apostolus Hebr. 1. 7. *Qui facit Angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis.* Hi in judicio peccatorem accusabunt, omniaque ejus scelera, etiam occultissima et munitissima, prodent et pandent in tribunali Christi.

Secunda lucerna Dei est ratio et conscientia cujusque, de qua Psal. 4. *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.* Et Matth. 22. *Lucerna corporis tui est oculus tuus.* Hæc culpam in memoria servat, eamque agnoscet et fatebitur coram judice et toto mundo. Hæc dicet ipsi peccatori: Ego te monui, ego tibi occlamavi: Noli hoc scelus patrare, Deus te videt, Deus te puniet, sed noluisti me audire; me reclamante effrons in conspectu Dei, impudenter, hæc et ista in particulari crimine commisisti: tu nosti, ego testor, negare non potes.

Tertia lucerna est lex et verbum Dei, de qua Psaltes Ps. 118. 104. *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis.* Et Sap. Prov. 6. 23. *Mandatum lucerna est, et lex lux.* Et 2. Petri 1. v. 17. *Attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco.* Lex enim Dei deteget iniquitates hominum, quas legi huic contrarias et repugnantes admiserunt, ostendetque quam iniquæ, impiæque, et a ratione legeque alienæ et abhorrentes fuerint. Audi S. Ambr. in Psal. 118. octonario 18. ad illud: *Ignitum eloquium tuum: Tripliciter*, inquit, *describe tibi ignitum eloquium Dei, vel quod mundat, vel quod accendit, vel quod illuminat audientes. Ideo ait Dominus: Scrutatus sum Jerusalem ad lucernam. Sed neminem in ea vel qui mundaretur, vel qui incenderetur, aut illuminaretur, invenit: ideo eam in tenebris dereliquit.*

Quartæ lucernæ est sol, luna, stellæ, quæ peccatori dum peccaret, luxerunt et facem præbuerunt; hæ enim testabuntur scelus quod viderunt, cuique lucem præstiterunt. Unde de iis ait Isaias cap. 24. 23. *Erubescet luna, et confundetur sol, cum regnaverit Dominus exercituum in monte Sion, et in Jerusalem, et in conspectu senum suorum fuerit glorificatus.* Et Joel c. 2. 31. *Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem.*

Quinta lucerna est vita Christi et Sanctorum. Hinc de Joanne Baptista ait Christus: *Ille erat lucerna ardens et lucens.* Joannis 5. 35. Et Philip. 2. 15. *Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.* Et de Helia et Henoch ait S. Joannes: *Hi sunt duæ olivæ, et duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes*, Apoc. 11. 4. Tot ergo lucernæ Dei sunt, quot Sancti, imo quot virtutes et exempla Sanctorum; hæc pendent arguentque nequitiam peccatorum. Quocirca cuilibet reprobo dicet Christus judex: En dedi tibi hæc exempla piorum quasi faces, quas sequereris: tu vero maluisti tenebras et opera tenebrarum sequi quam lumen. Vide quam tua opera, quam tua vita difformis sit vitæ S. Pauli, S. Francisci, S. Dominici, etc. Si respondeas: Domine, non potui servare castitatem, quia natura et consuetudine nimis proclivis eram in libidinem; arguet judex: Mentiris. Nam S. Augustinus in libidinem propensissimus eam vicit per meam gratiam; vicit Magdalena; vicit Pelagia; vicerunt alii innumeri; ergo et tu tuam proclivitatem vincere potuisti per eamdem gratiam, quam tibi vel obtuli, vel præparavi, ac reipsa dedissem, si eam humiliter et instanter postulasses, eique strenue fuisses cooperatus. Quis hoc Dei scrutinium non expavescat?

Anagog. lucerna Jerusalem cœlestis est splendidissime et gloriosissime humanitas Christi, quæ non tantum eam scrutabitur, ne quid in eam intret coinquinatum, sed et eamdem miris et æternis splendoribus irradiabit, lætificabit et beabit: de qua Apoc. 21. 23. *Civitas non eget sole, neque luna, ut luceant in ea: nam claritas Dei illuminavit eam, et lucerna ejus est Agnus.*

Et visitabo super viros defixos, id est, totos immersos, conglutinatos, et, ut hebr. est קופאים *kepheim* id est, coagulatos, vel congelatos, in fæcibus, id est, in sordidis et spurcis voluptatibus, puta deliciis et divitiis, etc.) Unde Chald. vertit: *Animadvertam in viros, qui summa tranquillitate fruuntur divitiis suis.* Est metaphora a vino aspero fæcibus incubante, quod dum immotum in iis persistit, asperitatem suam vitiumque conservat: unde et eam ponat, fiatque suavius, ab œnopolis ab iis amoveri, et in aliud vas transferri solet. Sic enim Deus Judæos in Jerusalem otio et opibus diffluentes, ut corruptos eorum mores corrigeret, ex ea transtulit in Babylonem. Alludit So-

phonias ad Jeremiæ synchroni sui c. 48. 11. ubi de Moab dicit: *Fertilis fuit Moab ab adoleseoutia sua, et requievit in fæcibus suis; nec transfusus est de vaso in vas, et in transmigrationem non abiit: ideirco permansit gustus ejus in eo, et odor ejus non est immutatus.* Vide ibi dicta. Ita loci et officii mutatio sæpe homines a suis cupediis, moribus et amoribus avellit. Quocirca sapienter in Religionibus inductum est, ut Religiosi subinde ex uno Monasterio vel Collegio in aliud, ex una provincia in aliam transferantur, ut meminerint se hic non habere manentem civitatem, sed esse advenas et peregrinos, cives vero Sanctorum et domesticos Dei, in eoque mentem amoremque suum defigant.

Qui dicunt in cordibus suis: Non faciet bene Dominus, et non faciet male,] q. d. Qui cogitant et censent quod Deus non habeat providentiam bonorum et malorum, ut hos puniat, illos præmiet; sed omnia casu vel fato eveniant. Fortuna est, inquiunt, vel fatum, quod omnia regit, quod his bona, illis mala irrogat. Est vox politicorum et atheorum: qui enim in fæcibus peccatorum suorum defixi jugiter hærent, tandem fiunt athei. Amor enim voluptatum, et consuetudo peccandi quam nolunt dimittere, impellit eos et excæcat, ut dicant: Non est providentia; quo liberius ablato Numinis metu peccent, et suis amasiis vel cupediis fruantur, juxta illud Psal. 13. 1. *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus.*

13. Et erit fortitudo eorum in direptionem.] Pro *fortitudo* hebr. est חיל *chol*, quod robur, vires, opes, exercitus significat. Unde Chald. vertit: *Erunt divitiæ eorum in spolium*; Pagnin. *Erit substantia eorum in direptionem*; Tigurina: *Diripientur opes illorum.* Hinc et sequitur: *Et domus eorum* (erunt) *in desertum*; Chald. *Domus eorum in prædam*; Pagnin. *Domus eorum in desolationem*; Tigurina: *Domus eorum vastabuntur.* Divites enim omne suum robur ponunt in domibus et opibus, juxta illud Prov. 18. v. 11. *Substantia divitis urbs roboris ejus, et quasi murus validus circumdans eum.* S. Hieronym. tamen, Remig. et Haymo per fortitudinem accipiunt exercitum. Audi S. Hieron. *In die mortis et judicii omnis fortitudo eorum in direptionem erit, ut quod male valebat et erigebatur adversus Dominum, infirmum fractumque vertatur ad melius; velut si quis fortitudinem latronis, et piratæ, et furis diripiat, infirmosque eos reddat, prodest illis sua infirmitas; debilitata enim membra, quibus prius non bene utebantur, a malo opere cessabunt.*

14. Juxta est dies Domini magnus,] puta dies vindictæ et excidii Jerusalem, ac captivitatis Babylonicæ.

Alleg. apte S. Hieron. Remig. Vatabl. imo Ecclesia in Officio defunctorum, hæc omnia adaptat diei judicii. Vide dicta Joelis 2. Prope, ait S. Hieron. est dies mortis et judicii, *vel propter æternitatem, quia nihil ei longum est; vel propter pœnæ magnitudinem, quia patienti numquam longe videtur supplicium quod inferendum est; sive, cum exierimus e sæculo, et uniuscujusque mors consummationem mundi fecerit, non solum prope erit, sed et velox nimis.*

Vox diei Domini amara,] quia in illa die erit clangor, strepitus, tumultus et comploratio tum Chaldæorum occidentium, tum Judæorum vel occisorum, vel captivorum, amarus et horrendus. Allegorice S. Hieron. jugiter sentiebat sibi insonare vocem ultimæ tubæ. *Sive*, inquit, *bibo, sive comedo, sive dormio, semper tuba illa insonat auribus meis: Surgite, mortui, venite ad judicium.* Sapientes, qui hanc vocem jugiter audiunt et ruminant.

Tribulabitur ibi fortis.] Chald. *Ibi potentes interficientur*; Pagnin. *Clamat ibi fortis*; Tigurina: *Ibi fortis turpiter ejulabit.* Alii mutata distinctione sic exponunt: *Vox diei Domini prope est, ibi fortes vociferabuntur amarum*, id est, ibi audietur vox atrox et horrenda Chaldæorum expugnantium Jerusalem civesque trucidantium; et alleg. Angelorum tuba canentium, orbique excidium et finem adducentium in die judicii.

Dies iræ.] Ad litteram loquitur de die excidii Jerusalem per Chaldæos; allegor. de die judicii. Sept. *Dies iræ dies illa, dies tribulationis et necessitatis, dies miseriæ et perditionis, dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et nebulæ, dies tubæ et clamoris*; Chald. *Dies afflictionis et angustiæ, dies tumultus et commotionis, dies tenebrarum et caliginis, dies nubilosus et obscurus, dies buccinæ et jubilationis*; Pagnin. *Dies iræ dies illa, dies angustiæ et afflictionis, dies tumultus et desolationis, dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et caliginis, dies tubæ et taratantaræ.* Exaggerationes hæ acerbitatem, horrorem et atrocitatem illius diei significant et repræsentant. Tigurina: *Dies excandescentiæ dies illa, dies angoris et coangustationis, dies desolationis et devastationis, dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et nebulæ, dies buccinæ et classici.* Vide dicta Joel. 2. 2. Meditans et concionator singula hæc diei illius epitheta ruminet, expendat, ponderet et urgeat, v. g. Dies hujus vitæ est dies gratiæ, illa futuræ vitæ et judicii erit dies iræ; quia in illa Deus omnem suam iram per sex annorum (quibus eum jugiter in hoc mundo offenderunt et irritarunt peccatores) millia collectam, totam simul uno impetu quasi torrens effundet in impios; secundo illa dies erit dies tribulationis, quia tribulum omnium afflictionum aget super impium Deus dicetque: *Quantum glorificavit se et in deliciis fuit, tantum date illi tormentum et luctum*, Apoc. 18. 7. tertio, erit dies angustiæ, quia ab omni parte arctabuntur reprobi. Si enim aspiciant sursum, videbunt judicem iratum, spirantem fumos. Si deorsum, videbunt flammas gehennæ sibi paratas. Si retro, videbunt voluptates elapsas jam se deserere et cruciare. Si ante, videbunt æternitatem interminam, eamque horrendam. Si ad latera, videbunt angelos se relinquentes et dæmones se invadentes. Si intus, videbunt conscientiam se accusantem et flagellantem; quarto, erit dies calamitatis, id est calamitosissima, adeo ut dicant montibus: *Operite nos*; et collibus: *Cadite super nos*, Osee cap. 6. v. 8. Apoc. 6. 16. Undique enim pœnæ quasi hostes in eos irruent; quinto, erit dies necessitatis, ut vertunt Septuag. quia necessariam et inevitabilem sententiam et condemnationem subibunt, a qua nec homines, nec Angeli, nec B. Virgo eos volet aut poterit liberare; sexto, erit dies perditionis, quia et famam, et vitam, et lætitiam et animam, et omne bonum perdent in æternum; septimo, erit dies tumultus, ut vertit Chald. quia in tanto et pene infinito damnatorum numero, turbaque condensata et consti-

pata, tam in valle Josaphat quam in gehenna, horrendus erit strepitus, clamor, ejulatus; horrenda convicia, maledictiones et blasphemiæ, quibus damnati sociis, parentibus, dæmonibus, Angelis, Deoque maledicent; ringent enim contra se invicem quasi canes ex summo dolore et desperatione; octavo, erit dies tenebrarum, quia ibunt in tenebras exteriores, ubi numquam videbunt solem, lunam, vel ullum lumen; nono, erit dies turbinis: quia quasi mentis impotes vertigine agentur, et ignis stridens quasi turbo aget eos in gyrum, rapietque in tartara; decimo, erit dies tubæ et taratantaræ, ut vertit Pagnin. id est prælii, quo Deus eas profligabit et conficiet. Rursum erit dies tubæ, quia tuba proclamante educentur coram toto mundo ad locum supplicii, ut plectantur in gehenna; undecimo, erit dies desolationis et devastationis, ut vertunt Pagnin. et Tigurina, quia privabuntur omni consolatione et gaudio, ac replebuntur omni mœrore et tristitia; duodecimo, erit dies jubilationis, ut vertit Chald. quia Sancti jubilabunt, et applaudent justitiæ et vindictæ Dei, ipsisque damnatis insultabunt, ac de iis quasi hostibus profligatis triumphum agent. Sap. 5. 1.

Dies nebulæ et turbinis.] Tum proprie; Deus enim pugnat adversus impios, ac præsertim in die judicii pugnabit, cogendo et vibrando in eos nebulas, turbines, fulmina, tonitrua, procellas et grandines. Hi enim milites in castris Dei censentur Psalm. 10. 7. Sap. 5. 22. Sic pro Theodosio pugnans contra Eugenium tyrannum, ventos in eum immisit:

Revolutaque tela
Vertit in auctores, et turbine reppulit hastas,

Ait Claudian.

Tum symbolice; nebula enim, tempestas et turbo symbolum et imago sunt horrendi prælii, conflictus, stragis, supplicii et vindictæ, ex alto a Deo detonantis et depluentis in impios, eosque grandinantis. Sic Homerus, Iliade 4. Græcorum agmina quasi procellas irruentes in Trojanos depingit:

Qualem super æquora nubem
Sæpe videt celso scopuli de vertice pastor,
Contractam Zephyri flatu, et caligine nimbos
Densante picea, et sævam minitante procellam.

Et Homerum de more imitans Virgil. Æneid. 12.

Qualis ubi ad terras abrupto sidere nimbus
It mare per medium, miseris heu! præscia longe
Horrescunt corda agricolis; dabit ille ruinas
Arboribus stragemque satis, ruet omnia late.
Ante volant, sonitumque ferunt ad littora venti:
Talis in adversos ductor Rhœteius hostes
Agmen agit.

Et Rursum Æneam in medio conflictus quasi turbinis, ita describit:

Ac velut effusa si quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator, etc.
Sic obrutus undique telis
Æneas, nubem belli dum detonet.

16. Super angulos excelsos.] Chald. *Super collibus exaltatis*; Tigurina: *Super turres excelsas*; hæ enim in angulis palatiorum solent exædificari, q. d. Chaldæi turres altissimas celerrime conscendent, occupabunt et vastabunt. Ita Theod. Lyran. Arias et Vatabl.

17. Ambulabunt ut cæci,] præ metu, angore, horrore et stupore. Videtur enim timor et anxietas timidis, anxiis et perplexis eripere lumen, mentem et oculos, ut nesciant quo fugiant, q. d. Judæi erunt attoniti, ut cæcutire videantur, et ambulare tamquam cæci, præsertim quia adimet eis consiliarios et viros sapientes, qui civitatis et civium sunt quasi mens et oculi, uti prædixit Isaias cap. 3. 3.

Effundetur sanguis eorum sicut humus.] Tigurina, *ut pulvis*, scilicet contemptus et nullius pretii, qui omnium pedibus calcatur.

Corpora.] Cadavera Judæorum insepulta projicientur ut stercora, hoc est sepulture asini sepelientur, uti sub idem hoc tempus Joakim regi comminatus est Jeremias cap. 22. 19.

18. Aurum non poterit liberare eos,] quia Chaldæi truculenti Judæorum vitam quærent, non aurum.

In igne zeli ejus (Domini) devorabitur omnis terra,] scilicet Judææ; de ea enim agit. *Ignem zeli* vocat iram vindictæ, vel iram vindicem. Ira enim vocatur *ignis*, quia in ira, ebulliente sanguine effervescimus et ignescimus, ut oculis, ore et naribus flammas vomere videamur. Unde illud: *Ignes* vel *iras naribus efflat*. Unde Arabicus Antioch. vertit: *In igne fervoris ejus*; Arabicus Alexand. *In flamma ignis ejus*. Rursum, vindicta vocatur *zelus*, quia hæc in Deo ex ingenti amore nascitur. Alludit enim ad zelum maritorum qui, quia uxores ardenter amant, hinc, si ipsæ adulterentur, et fidem amoremque fallant, acerrime eas puniunt, et sæpe occidunt. Ita Deus quia populum suum, puta Judæas, ardenter amabat quasi sponsas suas; hinc eos fidem fallentes, et cum idolis adulterantes, amore in indignationem verso gravissime punivit, vastavit et consumpsit usque ad consummationem, id est plene, funditus et consummate. Ita S. Hieron. Loquitur, ut dixi, ad litteram de die excidii Jerusalem per Chaldæos, et a pari, vel simili, de die excidii ejusdem per Titum et Romanos de quo S. Hieron. *Usque in præsentem*, ait, *diem videas Judæos prohiberi ingredi Jerusalem excepto planctu: et ut ruinam suæ eis flere liceat civitatis, pretia redimunt, ut qui quondam emerant sanguinem Christi, emant lacrymas suas. Videas in die qua capta est a Romanis et diruta Jerusalem, venire populum lugubrem, confluere decrepitas mulierculas, et senes pannis annisque obsitas, in corporibus et in habitu suo iram Domini demonstrantes. Congregatur turba miserorum, et patibulo Domini coruscante, ac radiante* ἀναστάσει *ejus, de Oliveti monte quoque crucis fulgente vexillo, plangere ruinas templi sui populum miserum, et tamen non esse miserabilem, etc. et dubitet aliquis, cum hæc videat, de die tribulationis et angustiæ?*

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hortatur Judæos ad pœnitentiam, ut evadant stragem Chaldæorum, quam subituræ sunt vicinæ gentes. Unde v. 4. Gazæ, Ascaloni, Azoto, Accaron, Ammon, Moab, ac v. 12. Æthiopiæ, quin et v. 13. ipsi Ninivæ orbis dominæ excidium intentat; simul ut solerter Judæos horum populorum, utpote Judæis hostilium, clade et interitu.

1 Convenite, congregamini, gens non amabilis: 2. Priusquam pariat jussio quasi pulverem trans-
euntem diem, antequam veniat super vos ira furoris Domini, antequam veniat super vos
dies indignationis Domini. 3. Quærite Dominum, omnes mansueti terræ, qui judicium ejus
estis operati: quærite justum, quærite mansuetum: si quomodo abscondamini in die furoris Do-
mini. 4. Quia Gaza destructa erit, et Ascalon in desertum, Azotum in meridie ejicient, et Ac-
caron eradicabitur. 5. Væ qui habitatis funiculum maris, gens perditorum: verbum Domini super
vos Chanaan terra Philisthinorum, et disperdam te, ita ut non sit inhabitator. 6. Et erit funicu-
lus maris requies pastorum, et caulæ pecorum: 7. et erit funiculus ejus, qui remanserit de domo
Juda: ibi pascentur, in domibus Ascalonis ad vesperam requiescent: quia visitabit eos Dominus Deus
eorum, et avertet captivitatem eorum. 8. Audivi opprobrium Moab, et blasphemias filiorum Ammon:
quæ exprobraverunt populo meo, et magnificati sunt super terminos eorum. 9. Propterea vivo ego,
dicit Dominus exercituum Deus Israel, quia Moab ut Sodoma erit, et filii Ammon quasi Gomorrha,
siccitas spinarum, et acervi salis, et desertum usque in æternum: reliquiæ populi mei diripient
eos, et residui gentis meæ possidebunt illos. 10. Hoc eis eveniet pro superbia sua: quia blasphe-
maverunt, et magnificati sunt super populum Domini exercituum. 11. Horribilis Dominus super
eos, et attenuabit omnes deos terræ: et adorabunt eum viri de loco suo, omnes insulæ Gentium.
12. Sed et vos Æthiopes interfecti gladio meo eritis. 13. Et extendet manum suam super Aqui-
lonem, et perdet Assur: et ponet speciosam in solitudinem, et in invium, et quasi desertum. 14. Et
accubabunt in medio ejus greges, omnes bestiæ gentium: et onocrotalus, et ericius in liminibus
ejus morabuntur: vox cantantis in fenestra, corvus in superliminari, quoniam attenuabo robur ejus.
15. Hæc est civitas gloriosa habitans in confidentia: quæ dicebat in corde suo: Ego sum, et ex-
tra me non est alia amplius: quomodo facta est in desertum cubile bestiæ? omnis qui transit per
eam, sibilabit, et movebit manum suam.

1. Convenite.) hebr. התקוששו *hitkoscesu*, id est colligite, adunate vos in cœtum, sicut stipulæ et paleæ colliguntur et constringuntur in fasciculos. Unde Septuag. et Chald. vertunt, *congregamini* et συνάχθητε, id est *colligamini*: male enim quidam legunt συνδέθητε, id est comprecamini, ait Theodor. Hortatur enim populum, ut simul omnes coeant in templum, ibique unanimiter per preces et pœnitentiam communem Deum placent, ac ipsi quasi vim faciant, itaque comminata mala avertant, et flagellum e manu ejus extorqueant, q. d. *Convenite in Ecclesia, sociamini vobis charitate et pace*, ait S. Hieron. nimirum ut, sicut grana in acervos, stipulæ in fasciculos colliguntur, ita vos mutuis et communibus charitatis et pietatis studiis conveniatis in unam religionem, ecclesiam, litaniam et supplicationem, ut hac unione prævaleatis iræ Dei Deumque vobis reconcilietis. Quare minus recte Rabbini, ot ex iis Pagnin. Tigurin. et Vatabl. vertunt: *Scrutamini vosipsos, et scrutamini deinde alios*, ut scilicet prius vestram, deinde alienam conscientiam emundetis, et inducatis ad pœnitentiam. Hebr. enim קוש *kas* non significat scrutari conscientiam, sed colligere, acervare, congregare.

Tropol. S. Hier. hæc applicat cuique e sæculo migranti, q. d. *O tu qui sæculi negotiis occupatus per diversa discurris, revertere in sanctorum ecclesias, et junge te earum vitæ et cœtui, quos vides placere Deo; et dissoluta membra animæ tuæ, nec sibi cohærentia, in unam sapientiæ coge compagem; et illius hære complexui, et audi mystice: Confortamini,*

manus dissolutæ, et genua debilia, solidamini. Nec glorieris in bonis cornis, et ejus flore qui præterit. Omnis enim caro fœnum, et omnis ejus gloria quasi flos fœni. Aruit fœnum, et flos decidit; verbum autem Domini manet in æternum. Subdit deinde aliud: *Possumus*, inquit, *hoc capitulo uti pro tempore, si quando viderimus aliquem honoribus sæculi deditum, et congregandis divitiis occupatum, ad ecclesiam, vel raro, vel numquam venire et dicere ad eum: Congregare et conjungere populo Dei, qui Domini præcepta non audis, antequam gloria tua pertranseat, antequam dies tibi furoris Domini adveniat.*

GENS NON AMABILIS.] Hebr. לא נכסף *lo nichsaph*, id est, ut Pagn. *Gens non desiderabilis*, q. d. O Judæi, vos estis gens non amore, sed odio Dei digna, Deoque ob peccata invisa et exosa. Unde Septuag. vertunt: *Gens ineruditа*, quæ scilicet doctrinam et disciplinam Dei ignorat et respuit; Tigurina: *Gens non desiderans*, scilicet Deum Deique legem; Chald. *Generatio nolens converti ad legem*; Syrus: *Gens non correpta*, non erudita, absque disciplina; Arabicus Antioch. *Gens quæ non probatur*, hoc est, tentatione vel afflictione non examinatur; Arabicus Alexandr. *Gens insipiens*. Est liptote, sive meiosis; minus enim dicitur, et majus intelligitur, *non amabilis*, id est, inamabilis, quæ nequit amari, invisa, odiosa. Sic Plautus in Bacch. *Incredibilis, impos animi, inamabilis, illepidus vivo.* Et Virgil. 6. Æneid. de Styge: *Tristique palus inamabilis unda*, id est, palus summe horrida et exosa. Idem 3. Georg.

Quis aut Eurysthea durum,
Aut illaudati nescit Busiridis aras?

illaudati, id est vituperati, infamis et sceleratissimi: Busiris enim hospites suos diis mactabat ad aras, cumque pariter Herculem mactare vellet, ab eo mactatus est. Sic Script. sæpe idolum, vel peccatum, vocat vanum, vel inutile, id est, maxime damnosum et nocentissimum. Secundo, Judæi vocantur: *Gens non amabilis*, quia cæteris gentibus erant invisi, tum ob religionis et fidei differentiam, tum quod cum eis nullum haberent commercium, affinitatem vel conjunctionem, imo eas aversarentur. Ita Pineda libr. 1. de Rebus Salom. cap. 1.

2. PRIUSQUAM PARIAT JUSSIO, etc.] q. d. Congregamini ad publicas preces et lamenta, antequam Deus jussu suo pariat et producat diem excidii et captivitatis Babylonicæ, qui transibit ut pulvis, hebr. כמוץ *cammots*, id est, ut palea et gluma, hoc est, erit ut turbo qui violenter pulverem et paleas dispergit, ac celerrime transit omnia miscens, obnubilans, diripiens et auferens. Ita S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo et Lyran. Verum Septuag. paraphrastice pro pulvere aliam dant similitudinem, nimirum floris: *Antequam*, inquiunt, *sitis sicut flos pertransiens die*, qui scilicet eodem die quo mane oritur, vespere occidit, q. d. Ne sicut flores verni illico defluatis, divina ira quasi turbine vos decutiente, inquit Theodor. Similiter Chald. aliam addit similitudinem umbræ: *Antequam*, inquit, *prodeat in vos edictum domus judicii, et similes sitis glumæ quam perflat ventus, et umbræ quæ transit a conspectu diei*, nimirum *antequam veniat super vos vehemens ira Dei*: illa enim erit implacabilis, nec debit locum obsecrationi aut pœnitentiæ.

3. QUÆRITE DOMINUM, OMNES MANSUETI TERRÆ.] q. d. Omnes quidem, sed vos maxime qui estis humiles et mansueti, obsecrando quærite Deum, eumque assiduis gemitibus fatigate, si forte eum toti populo indignantem lenire et placere possitis. Ubi nota nullos posse lenire iram Dei, eamque toti genti propitiare, nisi humiles et mansuetos, qualis fuit Moses. Num. 12. 3. et Exodi 32. 32.

QUI JUDICIUM EJUS ESTIS OPERATI.] *Judicium*, id est, id quod æquum et justum est, puta id quod lex sancit et præcipit. Sic Psalm. 118. sæpe lex Dei vocatur *judicium*. Ita sanctus Hieronymus unde explicans subdit:

QUÆRITE JUSTUM, heb. צדק *tsedec*, id est, *justitiam*, QUÆRITE MANSUETUM,] hebr. ענוה *anava*, id est, *mansuetudinem*; Pagnin. *humilitatem*; alii, *paupertatem*, q. d. Estote justi et mansueti, facite opera justa, idque mansuete, conversatio vestra sit justa, æque ac mitis, modesta, et in omnibus actibus, motibus et moribus composita. Hanc enim morum compositionem facit humilitas et mansuetudo. Ita Theodoretus.

Aliter S. Hieron. Remig. Albertus et Hugo, qui per justitiam et mansuetudinem accipiunt Deum, qui est ipsa increata et immensa justitia et mansuetudo, q. d. Quærite Deum operando judicium, id est, opera justa: Ipse enim justissimus est, æque ac mansuetissimus. Quocirca, quia justissimus, respiciet opera justa: quia mansuetissimos, pœnitentes in gratiam clementer recipiet. Hæc ergo duo vos abscondent et protegent ab ejus ira et furore.

4. QUIA GAZA DESTRUCTA ERIT.] Dat causam cur furorem Dei expavescere debeant, ideoque studere ut per opera pœnitentiæ et justitiæ eum a se avertant; quia scilicet tantus erit furor Dei, tantum robur et impetus Chaldæorum, militum ejus, ut ipsi venientes in Judæam, etiam vicinos Philisthinos, qui sæpe Judæis sunt dominati, sint vastaturi, q. d. Multo ergo magis vos, o Judæi, Chaldæos formidare debetis: vestrum enim ipsi proprie, ita destinante Deo, sunt flagellum: vobis enim ita iratus est Deus, ut non tantum vos, sed et propter vos, vicinas gentes sit vastaturus. Vos enim, quia fideles Deum cognoscentes, imo Deo quasi consecrati magis eum offendistis colendo idola, etc. quam gentes infideles quæ Deum non cognoverunt. Cum ergo illas puniturus sim, multo magis vos puniam et vastabo. Aliter hæc præcedentibus connectit a Castro, quasi dent causam cur dixerit: *Si quomodo abscondamini in die furoris Domini*, q. d. Vos liberabimini ab illa communi clade et captivitate Babylonica (quia inde redibitis) a qua nulla alia gens se poterit liberare, quia Gaza funditus destruetur. Aut q. d. Dominum precibus et actionibus justis propitiate: forte vos protegat aliqua ratione sibi nota, quam nos ignoremus: fugere enim ad vicinas gentes non licebit, quia Gaza destruetur.

Nota Quinque erant satrapiæ Philisthinorum, quarum metropoles totidem erant hæ, Gaza, Accaron, Azotus, Ascalon, Geth: In quibus nominibus elegans est paronomasia in Hebræo. Ait enim עזה עזובה *azza azuba*, Gaza, erit derelicta, aut, ut latina eam imitemur, Gaza erit vasta, vel vastata: forte etiam alludit ad nomen persicum *gaza*, quod opes significat, q. d. Gaza olim habuit gazam, eamque recondidit: at

nunc ea privabitur, eritque derelicta: imo putant aliqui Gazam nuncupatam a gaza persica ob opulentiam urbis. Verum Gaza hoc nomen habuit tempore Davidis ante regnum Persarum. Quocirca verum etymon Gazæ est hebræum. Hebr. enim vocatur עזה *azza*, id est, fortis: erat enim situ et arte insigniter munita. Pro *Azza* enim Sept. dixerunt *Gaza*, quia litteram hebræam *oin* sæpe vertunt in G. ut pro *Amora* vertunt *Gomorrho*, pro *omor* vertunt *gomor*.

Azotum in meridie ejicient,] q. d. Chaldæi Azotios non clam et furtim, sed palam clara luce, collata acie expugnabunt. Ita S. Hieron. Remig. Albert. et Hugo.

Accaron eradicabitur.] Hebraice est paronomasia עקרון תעקר *Accoron teacker*, q. d. Accaron, quæ hebr. ab eradicando dicitur, estque idem quod eradicatio, a Chaldæis eradicabitur, id est, funditus evertetur.

Moraliter Lyran. Per *Philisthæam*, inquit, quæ *potione cadens* interpretatur, ebrietas bene significatur, ad quam sequitur destructio fortitudinis corporalis. Prov. 23. *Cui væ, cujus patri væ, cui rixæ, cui foveæ, cui sine causa vulnera, cui suffossio oculorum? nonne his qui commorantur in vino, et student calicibus epotandis?* et hoc significatur per destructionem Gazæ, quæ fortitudo interpretatur. Secundo, ad ebrietatem sequitur hebetatio discretionis, quæ significatur cum subditur: *Et Ascalon in desertum*: nam *Ascalon* interpretatur *ponderatio*; actus autem humani debent discretionis judicio ponderari. Tertio, per ebrietatem destruitur amicitia charitatis. 3. Esdræ 3 22. *Et non meminerunt, cum biberunt, amicitium, nec fraternitatem; sed non multum post sumunt gladios*; et hoc significatur per destructionem Azoti, cum dicitur: *Azotum in meridie ejiciom*: nam communiter circa meridiem incurrunt homines ebrietatem. Quarte, per ebrietatem consumitur substantia corporalis. Eccli. 19. *Operarius ebriosus non locuplatobitur;* et hoc significatur cum dicitur: *Et Accaron eradicabitur*: *Accaron* enim *pascua gregis* interpretatur; et convenit substantiæ temporali, per quam omnia ad victum pertinentia habentur.

Audivi opprobrium Moab, etc. Hic describitur destructio quatuor gentium. Primi sunt Moabitæ, qui interpretantur *ex patre*; ideo significant blasphemos, quibus dicitur Joan. 8. *Vos ex patre diabolo estis*. Secundi sunt Ammonitæ, qui interpretantur *populi dolorum;* ideo significant invidos, qui dolent de bonis aliorum. Tertii sunt Æthiopes, qui *tenebrosi* interpretantur, et ideo significant hæreticos, qui tenebris errorum obfuscantur. Quarti sunt Assyrii, qui interpretantur *facturæ vigilantes*; ideo significant latrones, qui de nocte vigilant ad malefaciendum. Isti vero quatuor hominum modi sunt per divinum judicium, nisi pœniteant, æternaliter condemnandi Hucusque Lyranus.

5. Funiculum maris,] id est, partem vel oram maritimam. Est metonymia: quia enim olim funiculis agros et prædia dimetiebantur et dividebant, hinc funiculus significat partem possessionis, sive sortem hæreditariam quæ cuique partito obtingit, ut Psalm. 15. v. 6. *Funes ceciderunt mihi in præclaris,* hoc est, ut explicans subdit: *Etenim hæreditas mea præclara est mihi.* Sensus est, q. d. Væ vobis Cerethim, qui habitatis circa oram maritimam maris Mediterranei: nam perdet et vastabit vos Nabuchodonosor.

Gens perditorum.] Hebr. *gens Cerethim*. Jam vox *Cerethim* dupliciter accipi potest. Primo, ut nomen proprium gentis. Ita accipiunt Hebræi, Clarius, Vatabl. Arias, Pagnin. et Septuag. qui vertunt, *accolæ Cratensium*. Cerethim ergo idem sunt quod Cretes et Cretenses.

Secundo, ut appellativum. Unde Aquila, quinta Editio et Theodot. vertunt: *Gens perditionis*; Noster: *Gens perditorum*; Tigurina: *Gens vastatrix*. *Cerethim* enim deducitur a כרת *carat*, quod significat exscindere, occidere, perdere, inde derivantur *Cerethim*, q. d. Perditores, excisores, interfectores, qui omnes et omnia perdunt, occidunt, devastant; erant enim Cerethim gens fera et bellicosa. Ad hoc etymon alludit Sophonias, q. d. O Cerethim, eratis olim Cerethim, id est, perditores et vastatores: jam eritis כרותים *caruthim*, id est, excisi et vastati: olim perdebatis alios, jam vos ipsi perdemini; occident enim vos et exscindant Chaldæi. Unde Symmachus vertit: *Genus exterminatum*; Arias: *Gens interficiendo*, quia excidio Chaldæorum destinata.

Quæres: Quænam fuit gens Cerethim? Primo, S. Hieronym. Ribera et Clarius censent Philisthinos omnes vocari Cerethim, id est excisores: quia erant sævi et bellipotentes: unde continua bella gesserunt cum Judæis, eisque sæpe dominati sunt, ut patet ex libr. Judicum et Regum. Sophonias enim videtur mox hosce *Cerethim* vocare *Chanaan et Philisthiim*.

Verum dico non omnes Philisthinos, sed certam eorum regionem sitam ad Meridiem, vocari Cerethim. Ita Abulens. in libr. 1. Reg. cap. 30. quæst. 10. Vatabl. Emmanuel, Mariana, Arias, a Castro hic, et Prado Ezech. 25. sub finem. Id ita esse patet 1. Reg. 30. 14. *Erupimus*, ait, *ad Australem plagam Cerethi, et contra Judam, et ad meridiem Sicaleg.* quod v. 16. explicans ait: *Quæ ceperant de terra Philisthiim et de terra Juda.* Cerethim ergo erant pars terræ Philisthiim meridionalis. Secundo, quia ex hac gente collectæ sunt duæ legiones Davidis prætorianæ et fortissimæ, et, ut Joseph. lib. 7. Antiq. c. 11. ait, corporis regii custodes, qui circa aulam versantur (quales jam apud reges sunt Helvetii.) Hæ enim dictæ sunt *Cerethi*, quasi interfectores; et *Phelethi*, quasi liberatores, a robore et virtute bellica: quia regem ejusque asseclas ab omni periculo hostium liberabant, hostesque ejus interficiebant. Unde ad nomen æque ac ad ministerium Cerethi et Phelethi alludere milites *cetrates* et *peltatos*, de quibus Livius 3. decad. lib. 1. suspicatur Pineda, lib. 2. de Rebus Salom. cap. 5. numer. 5. atque a פלט *palot*, id est liberavit, deduci nomen *pelta*, quo protegimur et liberamur ab hostili ictu. Chald. vertit, *sagittarios et fundibularios*, licet ea non sit vocum etymologia, sed munaris eorum et officii notatio. Audi Scripturam 2. Reg. 15. 18. fugiente Davide Absalonem: *Universi servi ejus ambulabant juxta eum, et legiones Cerethi et Phelethi*; et 1. Paral. 18. 17. *Banaias filius Joiadæ super legiones Cerethi et Phelethi*. R. Kimchi putat hosce milites Davidis fuisse Israelitas; unde Pagnin. in Interpret. nominum propriorum Hebr. censet *Cerethim* dictos quasi accolas Carith torrentis in Tribu Ephraim, ubi Elias pastus fuit a corvis 3. Reg. 17. 5. Verum exteros potius, puta Philisthæos, fuisse indicat

Sophonias, et Ezechiel c. 25. 16. ubi eos vocat Palæstinos. Videtur enim David cum profugit a Saule ad Philisthæos, puta ad Achis regem Geth, inde eos secum adduxisse. Rediens enim ex Geth urbe Philisthæa adduxit secum sexcentos viros, et Cerethi et Phelethi, quos deinde et fortissimos et fidissimos corporis custodes habuit.

Porro noster Prado loco citato opinatur ab hisce Cerethim, puta ex Philisthæa maritima, nimirum a Phœnicibus hisce Cerethis, vel Cretis, habitatam et nominatam esse Cretam insulam. Creta enim videtur colonia Phœnicum, qui navibus valebant, ideoque vicinas insulas navigando lustrantes, eo deducebant colonias, unde et in Creta portus erat cui nomen Phœnix, Actor. 17. 12. Hinc et Creta dicta est quasi Cureta, ab incolis Curetibus, puta Cerethim. Alii, ut Theodor. ex adversa opinantur Cretenses insulanos coloniam deduxisse in Phœniciam et Philisthæam, ideoque hosce Cerethim ortos esse a Cretensibus. Unde Septuag. vertunt, παροικοι Κρητων, id est, advenæ Cretensium, qui scilicet ex Creta in Philisthæam advenerant: nimirum Septuag. inquit S. Hieron. *pro* גוי *goi id est gens, legerunt* גר *ger, id est advenæ* (licet græcum παροικοι non tantum advenas, sed et accolas, vel incolas quoslibet significet, ut sit idem quod Hebr. *goi.*) Vide dicta Ezech. 25. 16. Hinc et Cretenses in re nautica excelluerunt, ait Strabo. Unde Proverbium ironicum: *Cretensis mare nescit*, de eo qui id se scire dissimulat quod callet optime. Creta enim, licet sit insula, videtur tamen primitus inhabitata, ob soli bonitatem. Nullum enim in Creta animal noxium est; optimique vini, quod vulgo Malvasia dicitur, est fertilissima. Unde Virgil. Æneid. 3.

Creta Jovis magni medio jacet insula ponto,
Mons Idæus ubi, et gentis cunabula nostræ,
Centum urbes habitat magnas, uberrima regna.

Hinc et Jupiter fuit Cretensis, ibique regnavit. Insuper Cretenses olim bellicosos fuisse, æque ac Cerethim patet tum ex historiis, tum ex veteri epitheto: *Pugnaces* enim *Cressæ* vocantur canes Cretenses, de quibus Seneca in Hippol.

Teneant acres lora molossos
Et pugnaces tendant Cressæ
Fortia trito vincula collo.

Denique Strabo l. 10. celebrat Cretensium virtutem bellicam, et in alias regiones transmigrationes.

VERBUM DOMINI SUPER VOS CHANAAN (o Chananæi, qui estis) TERRA PHILISTHINORUM,] q. d. Verbum Domini contra Philisthinos, qui sunt Chananæi; Philisthæa enim erat pars terræ Chanaan, Josue 13. 3. Significat non solos Cerethim, sed omnes omnino Philisthinos vastandos.

6 ET ERIT FUNICULUS MARIS REQUIES PASTORUM, ET CAULÆ PECORUM,] q. d. Ita a Chaldæis vastabuntur Cerethim omnesque Philisthini, qui incolunt oram maritimam, ut terra eorum desolanda sit et vertenda in pabula et stabula pecorum. Septuag. rursum de Creta hæc accipiunt: *Et erit*, inquiunt, *Creta pascua gregis, et ovile pecorum*, quod mystice exponens S. Hieronym. *Cretenses*, ait, *semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri*. Ad Titum 1. *Qui fluctuant et circumferuntur omni vento doctrinæ, in deceptione hominum, in versutia erroris: isti cum debuerint in terra confessionis, id est in terra habitare Judææ voluerunt magis advenæ esse Cretensium, qui diversis maris fluctibus hinc inde tunduntur, et sonant ære Corybantino, et sunt juxta Apostolum quasi cymbalum tinniens. Et quia advenæ sunt Cretensium, ideo sermo Dei, hoc est comminatio, fit ad illos. Et dicuntur terra Chanaan semper in fluctu, semper in motu; et terra Allophylorum* (Philisthinorum) *alieni enim a Deo in funiculo maris et in Cretæ regione versantur. Fit itaque ad eos sermo Dei, vel in fine mundi, vel quotidie per Ecclesiasticos viros, etc. ut ejiciantur de Creta, et perdantur de pristinis habitationibus suis; et illa regio, quæ prius gregem perditum continebat, incipiat esse ovile pecorum Christi; et Judas, id est vera confessio, habitet in funiculis maris*, q. d. *Cretenses, id est infideles, errones et hæretici, qui prius in Creta et in mendacio pascebantur*, fient ovila Christi, ibique ejus veritate et sanctitate pascentur.

7. ET ERIT FUNICULUS EJUS (maris, puta sors et terra Philisthinorum erit illius) QUI REMANSERIT DE DOMO JUDA,] q. d. Judæi reliqui ex captivitate Babylonica redeuntes possidebunt Philisthæam a Chaldæis vastatam, ibique quasi in deserto pascent pecora sua. Factum id sub Machabæis, Simone et Jonatha, qui ceperunt Gazam et Ascalonem, ac Philisthæos subegerunt. Uti ex Theod. et aliis dixi in Abdia sub finem.

Alleg. Apostoli e Jerusalem et Juda prodeuntes Philisthæam converterunt, eamque fecerunt caulam et ovile Christi. Ita Philippus diaconus evangelizando perambulavit Gazam et Azotum, Act. 8. unde subdit: *Ibi pascentur in domibus Ascalonis*, id est, *ubi prius diaboli et interfectorum manabat cruor. Ascalon enim interpretatur ignis homicida*, inquit S. Hieron.

QUIA VISITABIT EOS (scilicet Judæos qui remanserint in Babylone) DOMINUS DEUS EORUM, ET AVERTET CAPTIVITATEM EORUM,] quia captivos per Cyrum remittet in Judæam.

8. AUDIVI OPPROBRIUM MOAB (cujus metropolis est Areopolis, id est civitas Martis) ET BLASPHEMIAS FILIORUM AMMON] quorum metropolis est Philadelphia, ait S. Hieron. q. d. Audivi probra et convicia, quæ in vos, o Judæi, jactarunt Moabitæ et Ammonitæ. Insultarunt enim vobis dum Jerusalem caperetur a Chaldæis, ideo ipsos per eosdem Chaldæos puniam, et pari modo evertam. Ita Chald. Albert Lyran Arias et Vatabl. Ubi nota: Pro *blasphemias* hebr. est גדופים *gidduphim*, id est, sannas, probra, convicia, quæ vulgus vocat blasphemias, id est maledicta. S Hieron. tamen et Theodoret. proprie accipiunt blasphemias, quas scilicet Ammonitæ jactabant in Deum, dicentes: Ecce Deus Judæorum invalidus est, nec potest eos tueri a vi Chaldæorum. Simili modo Rabsaces blasphemavit Deum, Isaiæ 37. v. 10.

ET MAGNIFICATI SUNT; hebr. יגדילו *iagdilu*, id est, *magnificarunt*, active, scilicet tum animos, tum os et linguam, SUPER TERMINOS EORUM,] arroganter scilicet et superbe irridendo Judæos, ac jactando quod terram et terminos eorum a Chaldæis vastatos essent invasuri et occupaturi, uti explicat Ezechiel c. 35. 12. et Abdias v. 12. Ita S. Hier. Albert. Lyran et Arias. Potest secundo verti, *magnificarunt*, scilicet os, *super terminos suos*, q. d. Ammonitæ magnifica et superba locuti sunt contra populum meum, dum ipse abductus in Babylonem transivit per fines eorum. Ita Vatabl.

9. Propterea vivo ego, dicit Dominus exercituum Deus Israel (puta tutor et vindex Israelis, qui injurias et probra eis ab Ammonitis et Moabitis irrogata puniam et ulciscar) quia Moab ut Sodoma erit, et filii Ammon quasi Gomorrha,] nimirum funditus exscindentur, perinde ac si igne de cœlo siderarentur, uti sideratæ sunt Sodoma et Gomorrha, quibus vicina est regio Moab et Ammon. Simili enim modo ipsæ vindicta cœlesti a Deo per Chaldæos afflabuntur et consumentur. Dico simili, non eodem : nam Deus non pluit ignem et sulphur super Moab, uti pluit super Sodomam.

(Quocirca erunt) siccitas spinarum,] hoc est, ita desolabuntur, ut nil in eis sit reperire nisi siccas spinas. Pro *siccitas*, hebr. est ממשק *mimsac*, quod R. Salomon vertit, *crepitatio ;* Chald. *derelictio ;* alii, *exitus*. Proprie *mimsac* est excursio, id est propagatio spinarum. Radix enim שקק *sakar* significat excurrere : spina enim spinam serit, uti fraga fragum, itaque se propagat, ut brevi per totum campum excurrat, ramque occupet. Septuag. pro ממשק *mimsac*, legerunt דמשק *dammesec*, id est Damascus. Unde vertunt : *Damascus derelicta erit*, quasi hic sit prophetia contra Damascum.

Et acervi salis,] q. d. Terra Moab et Ammon ex inundatione maris Mortui (quod mare Salis in Scriptura vocatur) vicini salsuginosa erit, et consequenter sterilis; Moab enim vicina erat mari Mortuo, Ammon vero mari Galilææ. Pro *acervi* hebr. est מכרה *michra*, quod Chald. Pagnin. et Vatabl. vertunt, *fossam* vel *fodinam salis*. Sal enim aliud est marinum, quod ex aqua maris decocta coalescit; aliud terrestre, quod ex terra instar bituminis effoditur, ut fit Salisburgi quod ex sale fossili dives est, ex eoque nomen accepit. Illo verum est illud Psalm. 106. 34. *Posuit terram fructiferam in salsugisem a malitia inhabitantium in ea.* Idque *in æternum*, vel proprie et absolute, uti hic censent S. Hieron. et Theodor. vel improprie et accommode, scilicet *in æternum* id est, ad longum tempus. Nam postea habitata et culta fuit Moabitis æque ac Ammonitis. Arabicus Antioch. vertit : *Erunt sicut Gomorrho, quia jam corrupta est fortitudo* (gloria) *eorum ; et peribunt dontes consilium eis, et erit corruptio in sæculum ;* Arabicus Alexand. *Gomorrha et Damascus peribit sicut paleo manipulorum, et erit perditio eorum in æternum*. Syrus: *Corrupta* (depravata, adulterata) *est planta* (plantatio) *eorum, et periit maluchen*, id est, *pulvis aspersivus earum*, hoc est, nitor, decor et ornatus earum. Hic enim pulvis est cinis cujusdam herbæ, quam Arabes in solitudine colligunt et comburunt, ac in vicinis civitatibus ingenti copia divendunt. Hic enim cinis est quasi sapo quo sericum imbuitur, ut bene coloribus tingatur : eodem utuntur fœminæ ad purgationem multarum rerum, quin et sui ipsarum ; eo enim se lavant, ut nitidæ et decoræ appareant. Secundo, Syrum *meluch* idem est quod hebræum *meluch*, id est sal. Unde vertas : *Periit sarum sal*, quia scilicet sale aspersa est terra earum, itaque sterilis et arida effecta est; quare tam sal, quam terra sale asperso pariit. Et sic consentit cum Nostro qui vertit : *Moab erit acervi salis* etc. Tertio, sal quia omnibus cibis miscetur, hinc significat communionem et commnnicationem, ut notat Andreas Masius in Lexico Syro-Chaldaico Biblior. Reg. pag. 119. Unde vertas: *Nullo erit in Moab communicatio* et hominum frequentia, quia in ea vastata erit solitudo. Omnes hæ versiones eodem recidunt; significant enim magnam vastitatem et desolationem. Moral. vide hic vanitatem omnis magnitudinis et magnificentiæ. Cygnea nuper, sed aurea, fuit vox Philippi III. Hisp. Regis in morte : *Nihil juvat regem esse, nisi ut in morte cruciet fuisse*. Audite, principes, audite, Prælati; idem sentietis, idem dicetis in morte quod rex hic præpotens, sapiens et innocentis vitæ.

Reliquiæ populi mei diripient eos,] q. d. Reliquiæ Judæorum Babylone redeuntium, diripient Moabitas et Ammonitas. Factum id a Machabæis, puta a Juda 1. Machab. 5. 6. et ab ejus nepote Alexandro, uti docet Joseph. l. 12. Ant. c. 11. et l. 1. Belli c. 3. Alleg. plenius et melius id fecerunt Apostoli, qui Ammon, Moab cæterasque Gentium regiones subegerunt Christo. Ita S. Hier. qui censet hunc sensum esse litteralem, sed varius est esse allegoricum.

11. Horribilis Dominus super eos.] Chald. Pagn. et Tigur. *terribilis*; hoc enim est hebr. נורא *nora*, a rad. ירא *iore*, id est timuit. Verum Septuag. *nora* vertunt, ἐπιφανὴς, id est manifestus, a rad. ראה *raa*, id est vidit, q. d. Deus terribilem et manifestam vindictam per Chaldæos, ac deinde per Machabæos, exercebit in Moabitas et Ammonitas, utpote hostes Dei et irrisores Israelis.

Et attenuabit (hebr. רזה *raza*, id est, emaciabit, macie conficiet, inquit Vatabl.) omnes deos terræ,] puta orbis universi. Cœpit hoc impleri per Chaldæos in Ammon et Moab, cum inde idola aurea et argentea diripuerunt, ut censet Hugo : promotum est per Machabæos, qui Ammonitas et Moabitas compulerunt ad judaismum et veri Dei cultum, uti dixi in fine Abdiæ. Verum plane et plene in toto orbe id effectum est per Apostolos tempore Evangelii. Tunc enim peractum est excidium idololatriæ, et vera Dei Christique religio, ubique gentium recepta, toti mundo dominata est. Ita S. Hier. Theod. Remig. S. Aug. l. 18. Civ. 33. Euseb. l. 2. de Demonst. Evang. c. 16. et alii passim. Assurgit ergo Propheta a typo ad antitypum, a Judæis ad Christum et Christianos, qui non tantum Moab et Ammon, sed omnes gentes occuparunt, Deique cultu, sublatis idolis, imbuerunt, q. d. Deus hostes suos sulque populi, puta Ammon et Moab, eorumque deos dejiciet per Apostolos, facietque ut quæque gens non in solo Jerusalem, uti Judæi, sed ubique terrarum, quælibet in suo loco et regione, Christum Deumque verum colat, invocet et sacrificet. Unde pro *et* hebr. est כי *ki*, id est *quia, quoniam*; quod sæpe habet emphasim, estque nota auxesis, significans idem quod *imo*, *quinimo*. Addit a Castro esse notam admirantis, et significare *quid?* q. d. Dixi Deum subacturum Ammon et Moab. Quid? parum dixi ; adde multo majora : Attenuabit et disperdet omnes deos Gentesque per universam terram. Verum exempla nulla produci possunt, quæ hanc significationem evincant: quæ enim ipse profert, potius significant *ki* idem valere quod *imo*.

Omnes insulæ Gentium,] Judæi, uti dixi Isaiæ 49. 1. non solum Cyprum, Cretam, Siciliam, sed et Italiam, Galliam, Hispaniam, cæterasque Europæ provin-

cias nuncupabant insulas, quia ipsis trons mare erant sitæ, ita ut ad illas per mare quasi ad insulas tendere et pruficisci deberent. Quocirca S. Chrysost. orat. 2. contra Judæos, ducet hic prophetari vocationem Gentium, et propagationem Evangelii per totum orbem, ideoque huc allusisse Apostolum ad Titum c. 2. *Audi*, inquit, *quo pacto Evangelia et Apostoli eum prophetia concordent. Hic* (Sophonias juxta Septuag.) *dixit: Illucescet Dominus: Apostolus ait: Illuxit gratia Dei salutaris. Hic inquit: Super Gentes; ille: Super omnes homines. Hic dixit: Abolebit deos Gentium; ille: Erudiens nos ut obnegantes impietatem ue mundanas concupiscentias sobrie, et juste, et pie vivamus.*

Sed et vos Æthiopes interfecti gladio meo eritis.] Hæc non cohærent eum iis quæ proxime præcesserunt de idolorum excidio per totum orbem, sed superius referenda sunt ad v. 9. q. d. Dixi vastandos esse a Chaldæis Ammonitas et Moabitas; nunc addo dicoque: *Sed et vos Æthiopes* ab iisdem vastabimini. Nabuchodonosor enim, anno quinto post excisum Jerusalem, invasit et subegit Ægyptum eique vicinam Æthiopiam, ut refert Joseph. l. 10. Antiq. 11. l. 1. contra Apion. et Isaias c. 20. 3. et Jerem. c. 25. Addit S. Hieron. Æthiopes postea quoque vastatos esse a Cyro et a Cambyse vastante Ægyptum: Æthiopia enim sita est trans Ægyptum, ex qua venit Regina Saba ad Salomonem, 3. Reg. 10. 1. in qua jam degunt Abyssini, quibus imperat Preto Joannes. Hæc olim infesta fuit Judæis tempore Asa regis Juda, ut patet 2. Paral. 14. 9. ideoque punita est et vastata a Chaldæis.

Porro Æthiopia est pars Africæ, estque duplex una Orientalis, altero Occidentalis. Inde Æthiopes alii vocantur Eoi, alii Hesperii: *Universa gens Ætheria appellata est, deinde Atlantia, mox a Vulcani filio Æthiope Æthiopia*, inquit Plinius l. 6. c. 30. licet alii ita dictam velint ab αἴθω, id est cremo, et ὤψ, id est aspectus, eo quod solis vicinitate torreatur. Unde Æthiopes faciem habent tostam et atram; sunt enim subjecti zonæ torridæ. De quibus Virgil. Æneid. 4.

Oceani finem juxta solemque cadentem
Ultimus Æthiopum locus est, ubi maximos Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptam.

Perperam ergo Rabbini per *Chusim*, id est Æthiopes, accipiunt ipsosmet Chaldæos, quasi eorum hic excidium per Cyrum prænuntietur. Æthiopes enim et Chaldæi toto climate, et, ut ita dicam, toto cœlo distant et distinguuntur.

Mystice, Æthiopes sunt peccatores qui ardent ira vel concupiscentia, eaque ita torrentur, ut sint aterrimi et incorrigibiles, in quibus verum est illud proverbium: *Æthiopem lavas, Æthiopem dealbas*, juxta illud Jerem. 13. 23. *Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas, et vos poteritis benefacere, cum didiceritis malum*; et Amos 5. 7. *Numquid non ut filii Æthiopum, vos estis mihi filii Israel?* Tales sunt dæmones, qui proinde pinguntur ut Æthiopes, et ut tales apparuerunt S. Antonio, S. Machario aliisque Sanctis; quos proinde Deus gladio oris sui interficiet in die judicii, quando eos damnabit ad mortem æternam. Ita Abbas Theodosius, uti refert Joann. Moschus in Prato spirit. c. 66. vidit Æthiopem ita procerum et altum, ut nubes vertice tangeret, audivitque ab Angelo: *Cum hoc te luctari oportet; incipe: mox ut cœperis, ego tibi auxiliabor; eumque sternes et vinces*: fecit, et vicit. Ita Palladius in Lausiaca c. 52. refert de Apollo Abbate, quod cum oraret: *Aufer a me, Domine, arrogantiam, ne forte elatus superbia super fraternitatem, muleter omni bono opere*; missa sit ad eum vox divina: *Mitte manum tuam super collum tuum, et deinde pônes eam, et infodies in arenam. Is autem cum statim manum misisset super collum, apprehendit parvum Æthiopem, et eum infodit in arena clamantem et dicentem: Ego sum dæmon superbiæ.* Ita Moschus in Prato spirit. c. 160, *Abbas*, ait, *Paulus narravit nobis, cum sederem in cellula*, etc. *ecce per fenestram ingressus est quasi puer Æthiops, et stans coram me saltare cœpit psallentique mihi dixit: Senex, nonne bene salto? Ego autem nihil respondi. Tum ille: Ecce putas te male senex magnum aliquid agere. Dico tibi, quia et in sexagesimo quinto et sexagesimo sexto psalmo errasti. Tunc surgens ego procubui ad orationem, et ille evanuit.* Ita in Vitis Patrum l. 5. tract. 5. de fornicat. num. 23. narratur de quodam Monacho, quod apparuerit ei dæmon fornicationis specie Æthiopissæ. *Stetit*, ait, *coram ipso velut mulier Æthiopissa, fœtida et turpis aspectu, ita ut fœtorem ejus sufferre non posset, et abjiciebat illam a se. Et illa dicebat ei: Ego sum quæ in cordibus hominum dulcis appareo; sed propter obedientiam tuam, et laborem quem sustines, non me permisit Deus seducere te, sed innotui tibi fœtorem meum.* Æthiopes tamen, quibus sua placent, suusque color ater videtur pulcher, diabolum pingunt non atrum, sed album; non Æthiopem, sed Europæum et candidum; ita et peccatoribus sua placet deformitas, morumque nigredo apparet et bella et elegans.

13. Extendet (scilicet Deus per Chaldæos percutiens Æthiopes) manum suam super Aquilonem,] ut scilicet percutiat quoque Assyrios, et eorum metropolim Niniven; Assyrii enim siti sunt ad Aquilonem respectu Judææ. De Assyriis enim hic agi patet ex eo quod explicans subdit Propheta: *Et perdet Assur, et ponet speciosam*; Hebr. *Niniven*. Ita sanctus Hieronymus Theodor. Remig. Lyran. Vatabl. Ribera et alii. Quare perperam Arias et aliqui alii per Aquilonem accipiunt Babylonem, quasi ejus excidium per Cyrum hic prænuntietur. Nota: Post Jonam et Nahum, qui prophetarunt excidium Ninives mittitur hic Sophonias ut idem prophetet, ut in ore duorum, imo trium, testium stet et confirmetur hoc Dei verbum. Hinc sequitur Niniven eversam esse post regnum Josiæ (sub eo enim vaticinatus est Sophonias) per Nabuchodonosor, uti probavi Nahum. 2. 1.

Ponet speciosam in solitudinem.] Pro *speciosam*, Hebr. Chald. et Septuag. habent *Niniven* quod hebr. significat speciosam. *Speciosam* ergo hic est nomen proprium, idem significans latine quod hebr. significat *Ninive*. Solet enim Interpres subinde pro nomine proprio ejus significatum reddere, præsertim quando in eo est vis aliqua, v. g. elegans annominatio, comparatio vel antithesis, uti hic est. Vide canon. primum quem initio præfixi. Sensus enim est, q. d. Ninive olim fuit Ninive, id est, speciosa domibus, palatiis, tur-

ribus et mœnibus; at nunc Chaldæi hanc ejus speciem et decorem disperdant et desolabunt: adeo ut fiat lustrum ferarum et bestiarum. Unde subdit:

14. ACCUBABUNT IN MEDIO EJUS GREGES, OMNES BESTIÆ GENTIUM,] scilicet vicinarum, quæ eo adducent suos greges et pecora, ut herbidum Ninives solum depascantur. Ita S. Hieron. Theod. Remig. et Lyran. Aliter Clarius, qui per greges et bestias accipit gentes hostiles et sævas, quæ cum Chaldæis confœderatæ expugnarunt Niniven. Verum hoc mysticum esse patet ex sequentibus. Simile est illud Ovidii 1. Heroid.

> Semisepulta virum curvis feriuntur aratris
> Ossa, ruinosas occulit herba domos.

ONOCROTALUS.] Est avis similis cygno, ita dicta a sono quem edit: rudit enim instar asini. Nam ὄνος est asinus, κροτεῖν est sonare: unde κρόταλος est sonitus et crepitus. Hebr. dicitur קאת *kaa*, id est, vomens, eo quod in faucibus habeat ingluviem et sinum instar uteri, quo pisciculos cum aqua excipit; sed aquam revomens piscibus vescitur. Unde avis hæc *gutturosa* cognominatur. Audi Plinium lib. 10. c. 47. *Olorum similitudinem onocrotali habent, nec distare existimarentur omnino, nisi faucibus ipsis inesset alterius uteri genus. Huc omnia inexplebile animal congerit, mira ut sit capacitas: mox perfecta rapina, sensim inde in os reddita, in veram alvum ruminantis more refert.* Addit Ælianus pelecanes (sic ipse vocat onocrotalos) conchis se complere, easque cum stomachi calore concoxerint, evomere, atque ita testis jam alvi calore diductis, eligere ex his quæ sunt esculenta. Quapropter onocrotalus immunda est avis, Judæis lege vetita Levit. 11. 18. est enim gulæ et gulosi exemplum, æque ac symbolum. Audi Alciatum in emblemate gulæ, eam ita pingentem.

> Gurgulione gruis tumida vir pingitur alvo,
> Qui larum, aut manibus gestet onocrotalum.

Septuag. hic vertunt, *chamæleontem*; sed Levitici 11. 18. et Psal. 102. 7. vertunt, *pelecanum*; quia ut ibi annotat S. Hier. onocrotalus dicitur quoque pelecanus, forte a pelle cana quam habet: est enim instar cygni qui totus est candidus, et quasi canus. Ita et Oppianus in Ixeuticis, onocrotalum vocat pelecanum, et Gesnerus in onocrotalo, recenset speciem onocrotali pelecano congenerem. Porro hoc animal, uti et ericius, quia solitudinis avidum, hinc summam designat desolationem, q. d. Ninive ita a Chaldæis evertetur et desolabitur, ut amplius in ea non habitent homines, sed onocrotali et ericii, aliaque lucifuga et solivaga animalia

ERICIUS.] Hebr. קפד *kippod*, quod ex litterarum affinitate *cypselos* esse censet Forerius in Isaiæ 34. 11. quæ sunt aves instar hirundinum, rapidissime volantes super paludes, et vocantur apodes, eo quod breves habeant pedes. Rabbini vertunt, *testudinem*, quam Itali vocant *tartarucam;* Tigurina vertit, *castorem*, qui et fiber dicitur, animal amphibium homini inimicum, æque ac crocodilus, de quo Plin. lib. 32. cap. 3. Verum Septuag. S. Hieron. Pagnin. Vatabl. et alii constanter hic et Isaiæ 34. 11. vertunt *ericium*. Porro ericius, sive herix, vel hericius, est herinaceus, qui græce ἐχῖνος, a vulgo porcellus hortensis nuncupatur, animal spinis horridum, quas ad libitum, vel remittit, vel exertat, dum in globum se colligit. Furunculus est pomorum, quæ spinis suis infigens, iis se onerat, et in antrum suum asportat, in quo tota hieme se condit. Unde symbolum est furis et raptoris, qui manus furaces cum solum se videt, exertat, et clepit quidquid potest; sed cum videri se conspicit, eas contrahit et occultat. Audi Plinium lib. 8. cap. 37. *Præparant hiemi et herinacei cibos, ac volutati supra jacentia poma, affixo spinis, unum, non amplius, tenentes ore portant in cavas arbores. Iidem mutationem Aquilonis in Austrum, condentes se in cubile, præsagiunt: ubi vero sensere, venantem, contracto ore pedibusque, ac omni parte inferiore, qua raram et innocuam habent lanuginem, convolvuntur in formam pilæ, ne quid comprehendi possit præter aculeos. In desperatione vero urinam ex se reddunt tabificam, tergori suo spinisque noxiam, propter hoc se capi gnari. Quamobrem exinanita prius urina, venari ars est, et tum præcipua dos tergori alias corrupto, fragili, putribus spinis atque deciduis, etiamsi vivat subtractus fuga: ob id non nisi novissima spe maleficio illo perfunditur.* Et mox: *Calidæ aquæ aspersu resolvitur pila, apprehensusque pede altero e posterioribus suspendio ac fame necatur: aliter non est occidere et tergori parcere. Hac cute expoliuntur vestes.*

VOX CANTANTIS IN FENESTRA,] q. d. In fenestris jam desertis et desolatis considebunt canentque aviculæ. Ita Chald. Tigurin. Pagnin. et Vatabl. Alii, q. d. Pro musicis, et aviculis olim suaviter canentibus in fenestra, succedet horridus cantus corvi in superliminari. Verum passim Interpretes vocem cantantis a corvo sejungunt et dispescunt.

CORVUS IN SUPERLIMINARI,] scilicet crocitabit tristi et ferali voce. Hebr. est חורב *choreb*, id est, æstus, siccitas, desolatio, vastitas. Ita Chald. Tigurin. Pagnin. Arias, Vatabl. Secundo, Aquila vertit, *gladius*: quia pro *choreb*, aliis punctis legit חרב *chereb*: gladius enim omnia desolat et devastat Tertio, Septuag. et S. Hieron. vertunt, *corvus*: quia pro *choreb* per *chet*, legerunt עורב *goreb* per *ain*, aut certe censuerunt *chet* positum pro *ain*. Hæ enim duæ litteræ, cum sint gutturales fortissimæ aspirationis, ideoque sono vicinissimæ, hinc subinde permutantur, uti pariter *aleph* permutatur cum *he*, quia utraque levis est aspirationis.

Moral. corvorum instar *cras, cras*, canunt qui emendationem vitæ, et sana consilia procrastinant, eaque de die in diem differunt, de quibus S. August. serm 16. de verbis Domini: *Ipsa*, ait, *res est quæ multos occidit, cum dicunt cras, cras, et subito ostium clauditur. Remansit foris cum voce corvina, qui non habuit gemitum columbinum. Cras, cras corvi vox est.* Talibus et Poeta Martial. intonat lib. 1. epigram. 59.

> Cras vives? hodie jam vivere, Posthume, serum est.
> Ille sapit, quisquis, Posthume, vixit heri.

Idem lib. 1. epigram. 16.

> Non est, crede mihi, sapientis dicere, Vivam.
> Sera nimis vita est crastina, vive hodie.

Et Seneca epist. 12 *Sic*, ait, *ordinandus est dies omnis, tamquam cogat agmen, et consummet atque expleat vitam, etc. In somnum ituri læti hilaresque dicamus:*

> Vixi, et quem dederat cursum fortuna, peregi.

Crastinum si adjecerit Deus, læti recipimus. Ille beatissimus est, et securus sui possessor, qui crastinum sine sollicitudine exspectat. Quisquis dixit: Vixi, quotidie ad lucrum surgit. Fecit hoc S. Marcella, de qua S. Hieron. epist. 16. ad Principiam ejus filiam: *Sic, ait, ætatem duxit et vixit, ut semper se crederet esse morituram: sic induta est vestibus, ut meminisset sepulcri, offerens se hostiam rationabilem, vivam, placentem Deo.* Ita S. Antonius moriens suis præscripsit ut quotidie mane cogitent, sibique persuadeant illum diem fore vitæ ultimum: quocirca ita vivant ac si eo die sint morituri, uti refert S. Athanas. in ejus Vita. E Societate nostra P. Joan. Maldonatus editis libris celebris, quotidie quinquies, mortis memoriam, imo præsentiam, sibi ob oculos ponebat, indagabatque numquid esset in conscientia quod in hora mortis eum angere et affligere posset; et si quid reperiret, illico illud per confessionem, vel eo modo quo congruebat, tollebat. Itaque stabat semper in procinctu quietus et securus, paratus ad mortem. Beatus qui hoc sul de morte examen crebro secum obit. Beatus qui vivit tamquam semper moriturus, et studet tamquam semper victurus, ait S. Hieronymus.

Symbol. feralis corvi vox, Cras, cras, strages et funera quæ præsentit quibusque inhiat, non raro portendit futura, vel facta significat, uti hoc loco.

Quoniam attenuabo robur ejus.] Legit Interpres ארזה עזו *arze uzzo*, id est, *emaciabo, attenuabo robur ejus*, puta Ninives. Jam legunt ארזה ערה *arza era*, id est, *cedrum ejus nudabo*. q. d. Destruam per Chaldæos tecta et tabulata Ninives fabricata ex cedro: hinc concident ruentque, quo fiet ut corvi sedeant in superliminari ex sulna reliquo. Ita Chald. Arias, Pagninus, Vatablus et alii. Hebr. enim *arza* tam est nomen, idem cum ארז *eres*, significans cedrum lignumque et tabulatum cedrinum, quam verbum significans *attenuabo*, a radice רזה *raza*, id est, attenuavit. Rursum pro *era*, id est nudabo, Septuag. quoque legerunt עזו *uzzo*, id est, robur ejus, quod ipsi interpretantur αναρμα, id est *altitudo*. Ita Roman. vel ut Complutens. αναστεμμα, id est, *coronatio*; vertunt enim, *quia cedrus altitudo*, vel *coronatio ejus*, q. d. Ninive cingebatur domibus cedrinis altissimis et fortissimis, quasi corona: at Chaldæi hanc ei coronam detrahent, et in terram dejicient. Aliter nostrum cum Hebræo textu moderno conciliat Arias, nimirum dicendo robur esse quercum, quæ est species arze, id est, cedri. Nam, ut ait Marinus in Lexico: *Cedrorum species multæ sunt*, תאשור *teassur, id est, buxus:* תרזה *tirza, id est, ilex;* אלגומים *algumin;* ברוש *beros, id est, fraxinus;* ארן *oren, id est, ornus;* ברותים *berothim, id est, buxus.* Verum prius quod dixi, verius est, ut patet conferenti verba nostri interpretis cum verbis Hebræis.

15. Hæc est civitas gloriosa.] Est exclamatio ad pathos. q. d. Videte ad quas ærumnas devenerit, in quas ruinas corruerit Ninive, civitas illa olim gloriosa et inclyta. Sic ait Virgil. Æneid. 2. *Fuit Ilium, et ingens gloria Teucrorum.* Sic de eadem Ninive jam vastata admirans Nahum c. 2. v. 18. exclamat: *Ubi est habitaculum leonum, et pascua catulorum leonum?* Sic de Jerusalem excisa obstupescens Jerem Thren 2. 15. *Hæccine, ait, est urbs perfecti decoris, gaudium universæ terræ?*

Septuag. vertunt: Αυτη η πολις η φαυλιστρια. *Hæc est civitas illa malis dedita, nequam et scelerata*, aut magis proprie, *vilipendens*, ut vertit Interpres Roman. *et subsannatrix.*

Omnis qui transit per eam, sibilabit,] vel subsannando, vel exsibilando Niniven ita humiliatam et vastatam, ut vult S. Hieron. vel potius admirando et obstupescendo tantam cladem et ruinam, ut censet Theodor. Simili modo *movebit manum*, id est, complodet manus, vel eas extendet ostendendo Ninives rudera, sive irridendo et insultando, sive potius obstupescendo et commiserando.

Tropologice, multo magis gemens sibilet manusque complodat, quicumque videt Niniven, id est, Ecclesiam aliquam, congregationem, vel animam olim speciosam virtutibus, quæ erat templum Dei et sedes Angelorum, per peccatum a dæmone vastari, fierique cubile leonum et draconum, præsertim cum eam cœlo destinatam videt damnari et ruere in tartara. Gemens ergo et attonitus dicat cum Isaia cap. 14. v. 11. *Quomodo cecidisti de cœlo, lucifer, qui mane oriebaris? detracta est ad inferos superbia tua: concidit cadaver tuum; subter te sternetur tinea, et operimentum tuum erunt vermes.* Et cum Baruch cap. 3. v. 10. *Quid est Israel, quod in terra inimicorum es? inveteratus es in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis, deputatus es cum descendentibus in infernum.* Causam subdit: *Dereliquisti fontem sapientiæ. Nam, si in via Dei ambulasses, habitasses utique in pace sempiterna: disce ubi sit prudentia, ubi sit virtus, ubi sit intellectus, ut scias simul ubi sit longiturnitas vitæ et victus, ubi sit lumen oculorum et pax. Ubi sunt principes Gentium, qui dominantur super bestias quæ sunt super terram, qui in avibus cœli ludunt, qui argentum thesaurizant et aurum, in quo confidunt homines, et non est finis acquisitionis eorum? etc. Exterminati sunt et ad inferos descenderunt.* Similia lamenta pathetica habet Ezechiel de ruina regis Tyri cap. 28. 11. de Pharaonis ac Ægyptiorum c. 32 v. 18. et seq. et S. Joan. in damnatione Babylonis meretricis Apocal. 18. 10.

S. Hieron. hæc omnia de Ninive vaticinia accipit de hæreticis et hypocritis: *Qui auditores, ait, sunt legis, non factores, quod frustra speciosos se esse jactent, cum habitent in eis greges, vitiorum scilicet multitudo, et bruta animalia corpori servientia, et omnes bestiæ terræ, quæ corda eorum comedunt; et chamæleontes, qui non habent unum colorem, sed diversis peccatis, nunc avaritia, nunc luxuria, nunc crudelitate, nunc libidine, nunc tristitia, nunc exsultatione per momenta mutantur: et ericii in præsepibus eorum, animal spinosum et plenum sentibus, et vulnerans quidquid contigerit. Sed et bestiæ cubabunt in foraminibus, id est in cordibus eorum: et corvi, immundi aves, in portis eorum, vel in ore, vel in auribus, quod aut loquantur semper, aut audiant mala. Post quæ infertur, ideo Ecclesiam hæc passuram fore, vel esse perpessam, quod in superbiam se elevaverit.* Et mox: *Ubi enim prius habitabat Pater, et Filius, et Spiritus Sanctus, et Angeli ejus ministeriis præsidebant; tunc habitabunt bestiæ de quibus Propheta Psalm. 73. comploratur dicens: Ne tradas bestiis animam confitentem tibi.* Et infarius: *Dicamus per animam de qua Christus re-*

cesserit, et quæ prius templum Dei fuerat, et esse desinit, transire serpentem, et sibilare in ea, et venena suæ malitiæ evomere, et non solum hoc facere, sed opera quoque sua, quæ τροπικῶς *manus vocantur, movere,* juxta illud Prov. 18. *Mors et vita in manibus linguæ.*

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

LYRANUS ET ARIAS CENSENT TOTO HOC CAP. AD LITTERAM AGI DE CHRISTO ET CHRISTIANIS, PUTA ACCUSARI SCELERA CHRISTIANORUM, QUÆ CHRISTUS JUDICABIT IN DIE JUDICII, CUM IMPIOS DAMNABIT, PIOS SALVABIT. EX ADVERSO ALII TOTUM HOC CAPUT EXPLICANT DE JUDÆORUM CRIMINIBUS, OB QUÆ PUNITI SUNT CAPTIVITATE BABYLONICA, DEQUE ILLORUM EX EA LIBERATIONE REDITU ET FELICITATE. VERUM MEDIA INCEDENDUM EST VIA: NIMIRUM INITIO CAPITIS AGIT DE JUDÆIS, SED V. 8. TRANSIT AD CHRISTIANOS, QUOS JUDÆIS IMPIIS DEUS IN ECCLESIA ET BENEDICTIONE ABRAHÆ SUBROGABIT, SIBIQUE ASCISCET. ITA S. HIERON. THEODOR. HAYMO, VATABL. ET DIONYS.

DICO ERGO, INITIO CAPITIS ACCUSAT HIEROSOLYMÆ SCELERA, AC PRÆSERTIM RAPINAS PRINCIPUM, JUDICUM INJUSTITIAM, PROPHETARUM VESANA ORACULA ET MENDACIA PROMISSA, SACERDOTUM IMPIETATEM; QUODQUE IPSA CUM VIDISSET GENTES VICINAS IMPIAS A DEO PUNIRI ET VASTARI, NON TAMEN EARUM EXEMPLO RESIPUERIT. QUAPROPTER V. 8. ILLI ET GENTIBUS VINDICTAM MINATUR SED DIVINAM, NIMIRUM QUOD DEUS PER CHRISTUM DESTRUET GENTILISMUM ÆQUE AC JUDAISMUM, QUODQUE GENTES OMNES, ETIAM BARBARAS ET REMOTISSIMAS, SUBJUGABIT CHRISTO, EASQUE AB IDOLIS AD DEUM CONVERTET, UT SERVIANT EI HUMERO UNO, ÆQUE AC JUDÆOS, QUI ILLUM RECIPIENT: QUOD MAXIME FIET IN FINE MUNDI, QUANDO CREDENTES IPSI SALVABUNTUR, INCREDULI VERO AB IPSO REPROBABUNTUR, ET IGNI ÆTERNO ADDICENTUR.

1 VÆ provocatrix, et redempta civitas, columba! 2. Non audivit vocem, et non suscepit di-
sciplinam: in Domino non est confisa, ad Deum suum non appropinquavit. 3. Principes
ejus in medio ejus quasi leones rugientes: judices ejus lupi vespere non relinquebant in
mane. 4. Prophetæ ejus vesani, viri infideles: sacerdotes ejus polluerunt sanctum, injuste egerunt
contra legem. 5. Dominus justus in medio ejus non faciet iniquitatem: mane mane judicium suum
dabit in lucem, et non abscondetur: nescivit autem iniquus confusionem. 6. Disperdidi Gentes, et
dissipati sunt anguli earum: desertas feci vias eorum, dum non est qui transeat: desolatæ sunt
civitates eorum, non remanente viro, neque ullo habitatore. 7. Dixi: Attamen timebis me, susci-
pies disciplinam: et non peribit habitaculum ejus, propter omnia in quibus visitavi eam: verum-
tamen diluculo surgentes corruperunt omnes cogitationes suas. 8. Quapropter exspecta me, di-
cit Dominus, in die resurrectionis meæ in futurum, quia judicium meum ut congregem Gentes, et
colligam regna: et effundam super eos indignationem meam, omnem iram furoris mei: in igne
enim zeli mei devorabitur omnis terra. 9. Quia tunc reddam populis labium electum, ut invocent
omnes in nomine Domini, et serviant ei humero uno. 10 Ultra flumini Æthiopiæ, inde supplices
mei, filii dispersorum meorum deferent munus mihi. 11. In die illa non confunderis super cun-
ctis adinventionibus tuis, quibus prævaricata es in me: quia tunc auferam de medio tui magni-
loquos superbiæ tuæ, et non adjicies exaltari amplius in monte sancto meo. 12. Et derelinquam
in medio tui populum pauperem et egenum: et sperabunt in nomine Domini. 13. Reliquiæ Israel
non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, et non invenietur in ore eorum lingua dolosa:
quoniam ipsi pascentur, et accubabunt, et non erit qui exterreat. 14. Lauda, filia Sion: jubila,
Israel: lætare, et exsulta in omni corde, filia Jerusalem. 15. Abstulit Dominus judicium tuum,

avertit inimicos tuos: rex israel Dominus in medio tui, non timebis malum ultra. 16. In die illa dicetur Jerusalem: Noli timere: Sion, non dissolvantur manus tuæ. 17. Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse salvabit: gaudebit super te in lætitia, silebit in dilectione sua, exsultabit super te in laude. 18. Nugas, qui a lege recesserant, congregabo, quia ex te erant: ut non ultra habeas super eis opprobrium. 19. Ecce ego interficiam omnes, qui afflixerunt te in tempore illo et salvabo claudicantem: et eam, quæ ejecta fuerat, congregabo: et ponam eos in laudem: et in nomen, in omni terra confusionis eorum: 20. In tempore illo, quo adducam vos, et in tempore, quo congregabo vos: dabo enim vos in nomen, et in laudem omnibus populis terræ, cum convertero captivitatem vestram coram oculis vestris, dicit Dominus.

1. Væ provocatrix !] Hebr. מוראה *morea*, id est, amaricatrix, quæ scilicet Deum maritum tuum adulterando amaricas, id est, irritas et provocas ad bilem: hæc enim amara est et fellea. Unde Chald. vertit: *Quæ multiplicat iræ provocationem;* Tigurin. *Væ rebellanti!* Radix enim מרה *mara* significat amaricare, amarum facere, offendere, rebellare. Unde Noemi: *Ne*, inquit, *vocetis me Noemi* (*id est pulchram, sed vocate me Mara* (*id est amaram*) *quia amaritudine valde replevit me Omnipotens*, Ruth. 1. v. 20. Pagninus et Recentiores non verbotenus, sed rem et sensum reddunt, dum vertunt: *Væ fœdatæ, væ pollutæ!* Nam ideo erat amaricatrix Dei, quia fœdata et polluta sceleribus.

Septuag. vertunt: *Væ illustris;* alii: *Væ monstrosa!* Nam *morea* deducunt a rad. ראה *raa*, id est, vidit, q. d. Væ Hierosolymæ, quæ insignis et monstrose est sceleribus, puta adulteriis, id est, idololatriis, ideoque Deo sponso suo infida et rebellis, eum ad amaritudinem et iracundiam provocat. Alludit vox *morea* ad montem Moria, id est, visionis, vel illustrem, qui erat Hierosolymis, de quo dixi Genes. 22. v. 14. q. d. O Jerusalem tempore Abrahæ et Isaac, mihi fidelium et obedientium usque ad mortem, fuisti mons Moria, id est, visionis cœlestis: et nunc infidelis, per inobedientiam et apostasiam facta es *morea*, id est, amara et amaricatrix.

Et redempta.] Ita vertunt quoque Chald. et Sept. גאל *gaal* enim significat redimere. Recentiores Rabbini, et eos secuti Pagnin. et Tigur. vertunt, *inquinata*, vel *contaminata:* utrumque enim significat *gaal*: alludit enim ad גלל *galal*, id est, volvere, revolvere: inde enim *gaal* significat, rem alio devolutam ad se revolvere, id est, redimere: rursum, rem in sanguine menstruo, stercore, aliave re immunda volutare, volvere et revolvere, hoc est, inquinare et contaminare, uti adultera Jerusalem se in sordibus idololatriæ cum variis diis Gentium volutabat et inquinabat. Nostra versio uti magis propria, ita efficacior et nervosior est. Taxat enim Jerusalem, eamque arguit ingratitudinis, quod, cum a Deo redempta esset ex Ægypto, et liberata a duro jugo et servitute Pharaonis tempore Mosis; æque ac Philisthinorum, Ammonitarum, Moabitarum, aliarumque gentium tempore Judicum, Davidis et Salomonis, Deum tamen sua idololatria et peccatis sæpe gravissime ad indignationem concitarit, et in dies concitet.

Columba.] Ita Hebræum יונה *iona* vertunt quoque Septuag. et S. Hieron. in Comment. At Chaldæus, Rabbini, et eos secuti Pagninus, Tigur. et Vatablus vertunt, *molestatrix*, quæ pauperes vexat, spoliat, opprimit a rad. ינה *iana*, id est, laborare fecit, afflixit, oppressit. Aptius Noster vertit, *columba:* huic enim Israelem pariter comparavit Osee c. 7. v. 11. dicens: *Factus est Ephraim quasi columba seducta.* Ita eidem Jerusalem hic comparat Sophonias, q. d. Jerusalem stolide relinquens Deum verum, et sequens deos inanes Gentium, facta est quasi columba, ut vertit Arabicus Alexandrinus, excors, sine prudentia, sine intellectu, quæ sinit se decipi, ultroque ruit in laqueum et necem. Vide dicta Oseo 7. Aliter S. Hier. Remigius, Albertus et Lyranus, q. d. Jerusalem, quæ olim dum me coleret, erat quasi columba bella, simplex, innocens et candida, nunc desiit esse columba, et facta est quasi corvus teter, malignus, furax et ater. Tertio, Syrus et Arabicus Antioch. vertunt: *Heu civitas nota et redempta, civitas Jonæ*, hoc est Ninive, quæ usque hodie ab Orientalibus vocatur civitas Jonæ, tum quia in ea prophetavit Jonas; tum quia Jona hebraice significat columbam, quam colebant Ninivitæ et Assyrii, eo quod dicerent Semiramidem suam reginam post mortem conversam esse in columbam, uti alibi dixi. Censent ergo ipsi hanc prophetiam dirigi ad Niniven.

2. Non audivit vocem] Dei per me aliosque Prophetas eam invitantis ad pœnitentiam et reconciliationem: sicut columba ab aucupe inescata et seducta non audit vocem et sibilum sui heri, eam revocantis ad columbarium. Ita Chald. Hugo et Vatablus.

In Domino non est confisa.] Hebr. *Non speravit in Domino*, q. d. Jerusalem spes suas non reposuit in Deo, sed in suis opibus, viribus, principibus, populis, sociis, quasi iis esset invicta, et satis munita contra Chaldæos aliosque hostes. Ideo Deus permisit eam ab illis capi et vastari, ut ostenderet inanes fuisse ejus spes, et ut puniret ejus diffidentiam in Deum, Deique neglectum.

Moral. Disce hic esse gravem Dei injuriam, valdeque eum pungere, si illi non fidamus, spemque nostram ab eo avertamus, et defigamus in creaturis. Hæc enim diffidentia oritur ex defectu fidei, quod scilicet fide viva non credamus Deum esse omnipotentem, summe providum et beneficum, quodque ipse possit et velit nos juvare, si ejus opem imploremus, quodque ipsi præponamus homines, vel alias creaturas, quasi illæ magis vel possint, vel velint nobis opitulari, quæ sane persuasio infidelis est, et contumeliosa Deo. Quocirca Deus eam punire solet, ac facere ut creaturæ in quas speravimus, nos deserent, fallant, imo oppugnent et evertant. Ex adverso prosperat eos qui spes

suas in ipso defigunt; quia *nullus speravit in Domino, et confusus est*, Eccl. 2. 11. Quocirca Jeremias c. 17. 5. *Maledictus*, ait, *homo qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suam, et a Domino recedit cor ejus. Erit enim quasi myricæ in deserto, et non videbit cum venerit bonum; sed habitabit in siccitate, in deserto, in terra salsuginis et inhabitabili. Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus, etc.* Vide ibi dicta. Ita Psaltes: *In te*, ait, *Domine, speravi*, non *confundor in æternum*. Ita S. Barbara, virgo fragilis et tenera, cum pectinibus ferreis horrende a carnifice laceraretur, et faculis ardentibus ustularetur, corde et oculis in cœlum defixis, Christum sponsum suum invocans, ajebat: *O bone Jesu, tu vides secretum cordis mei, quod in te solo spem meam defixi*: non ergo me deseras; *quia sine te sum debilis et infirma, tecum autem sum fortis et robusta. Omnia enim possum in te, qui me confortas.* Eadem fuit spes, vox et oratio in tormentis Martyrum omnium, quæ eos fecit insuperabiles, ac ignibus, leonibus, ungulis et catastis fortiores et celsiores.

Ad Deum suum non appropinquavit,] et in eum speraret, eum invocaret, illi obediret, illum amaret, qui est summum bonum suum et nostrum. Ita Plato dialogo, qui inscribitur Philebus, non aliud docet, quam felicitatem in eo versari, ut ad Deum propius accedamus, ab eoque verum bonum hauriamus, itaque fiamus divini et Deo simillimi: accedere autem nos ad Deum, per virtutem. Nam Deus, inquit ipse, est summum bonum, cujus hæ sunt conditiones, ut sit αυταρκες; ικανον, καλον, αρχιτεκτονικον, τελος των οντων, αιρετον, id est, sibi sufficiens, cæterisque omnia suppeditans, perfectum, pulchrum, consentaneo ordine constitutum, rerum omnium finis, ac proinde ab omnibus eligendum et expetendum. Qui ergo a Deo recedit, recedit a bono, accedit ad malum, puta ad peccatum, mortem, diabolum et infernum.

3. Principes.] Quod v. 1. dixit de toto, puta Jerusalem totam esse corruptam et sceleratam, hic per partes explicat, incipitque ab ejus capite, puta a primoribus, tum sæcularibus, tum Ecclesiasticis; ut ostendat quod de suo tempore dixit Isaias cap. 1. v. 6. *A planta pedis usque ad verticem capitis non est in eo sanitas*, etiamnum verum esse. Primo ergo taxat hic principum crudelitatem, quod quasi leones populum expilarent et devorarent. Ita S. Hier. Alleg. taxat eorum sequaces et posteros, puto tyrannidem et sævitiam principium et pontificum tempore Christi. Leo enim ferocissimus fuit Herodes Ascalonita, qui immani feritate parvulos omnes a bimatu et infra in Bethlehem occidit propter Christum, quique, ut alia taceam, moriens jussit primores omnes Judæorum occidi, ut Judæi in sua morte gaudere non possent, sed, vellent nollent, plangerent ob suorum stragem, uti refert Joseph. l. 17. Antiq. c. 8. Leones fuerunt Annas, Caiphas et cæteri, qui Christum ad crucem, Apostolos ad verbera et ad mortem adegerunt. Rugierunt enim, cum clamarunt: *Crucifige, crucifige*. Ita Lyr

In medio ejus,] q. d. Sicut leo in medio animalium grassatur, rapitque et discerpit nunc hoc, nunc illud, prout ei libuerit; ita principes Hierosolymæ nunc hos, nunc illos cives et pauperes deprædantur.

Judices ejus lupi vespere, non relinquebant in mane.] A principibus descendit ad judices, qui principum in injustitia et rapacitate erant associæ, q. d. Sicut lupi lucifugi vespere grassantur, tumque ex diurnâ inedia, fame rabidi prædantur, prædamque totam devorant; ita ut ne ossa quidem (hoc enim significat Hebræum נרמו *garemu*) relinquant, quæ mane comedant; sed in ipsa nocte qua prædam egerant, eam totam devorant; ita et judices iniquis suis injustis judiciis diripiebant bona pauperum tanta aviditate, ut nihil ex iis reliquum facerent. Ita S. Hieron. per lupos vespertinos accipit malos Prælatos et judices: *Capientes*, inquit, *munera, et vendentes justitiam; et possessiunculas Ecclesiæ, et ea quæ in Dei donaria conferuntur, vertentes in lucrum suum, ut non habeant pauperes quæ mane comedant; qui quasi* in nocte *et nullo vidente omnia populantur, et cum luporum more cuncta diripiant, ne parvos quidem cibos indigentibus derelinquunt.* Quinam sint lupi vespertini dixi Habacuc 1. v. 8.

4. Prophetæ ejus vesani.] A magistratu sæculi transit ad Ecclesiasticum, puta ad Prophetas et sacerdotes, eorumque in suis muniis infidelitatem et impietatem redarguit. Prophetas, quod sint vesani, id est, spiritu non Dei, sed diaboli, agantur, imo agitentur. Unde Aquila vertit, ενθουσιαζομενοι, id est, enthusiasmo correpti, et furore fanatico perciti; Septuaginta πνευματοφοροι, id est, spiritum ferentes, active; vel potius passive πνευματοφορος accentu in antepenultima, id est, spiritu portati et acti. Hebraice est פוחזים *pochozim*, quod Pagn. vertit, *contemptibiles*; Tigur. *leves*; Vatablus, *homines nihili*. Nimirum Prophetæ hi cum essent vilissimi et ignorantissimi, fingebant se furere et agi spiritu prophetico, aut revera ex parte cum dæmone, ab eo correpti quasi furentes prophetabant, id est, aliena et exotica loquebantur, uti de Sibylla narrat Virgil. l. 6. Æneid.

> Non vultus, non color unus,
> Non comptæ mansere comæ; sed pectus anhelum,
> Et rabie fera corda tument, majorque videri,
> Nec mortale sonans, afflata est numine quando
> Jam propiore Dei.

Et inferius:

> Bacchatur vates, magnum si pectore possit
> Excussisse Deum, tanto magis ille fatigat
> Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.

Proprie *pochozim* significat temerarios et præcipites, qui audacter et temere pro affectu quidvis effutiunt, asseverant, divinant, et jurant; sicut enim פחד *pachad* significat præcipitantiam ex motu aut reverentia; ita ei affine פחז *pachaz*, notat præcipitantiam ex temeritate et audacia. Unde Noster apposite vertit, *vesani*; Syrus vertit: *Prophetæ ejus lascivi, impudici*: Arabicus: *Ninive Prophetæ ejus in spiritu immundo, gens stulta*. Hinc iidem sunt *viri infideles*, Hebr. *Viri prævaricationum*, id est, prævaricatores, inquit Vatabl. Sept. *Viri contemptores*; Chald. *Viri mendaces*; quia mentiuntur se a Deo mitti, et ejus nomine dicunt, Pax, pax, promittuntque omnia prospera, cum Deus per me, aliosque Prophetas comminetur excidium.

Sacerdotes.] A Prophetis transit ad sacerdotes, in

quibus duo culpat. Prius, quod profanent et polluant *sanctum*, puta sanctuarium, sive templum, nimirum sacra et sacrificia indigne tractando, eaque non ad Dei, sed ad suum usum et luxum convertendo, exercendo usuras, simonias, rapinas, sacrilegia; profana ibi tractando, scandalose vivendo. Posterius: *Injuste*, inquit, *egerunt contra legem*; hebr. חמסו *chamesu*, id est, oppresserunt legem, vim attulerunt legi: quia eam audacter transgrediuntur, violant, contaminant, populoque duces et auctores, imo doctores sunt, ut idem faciat; adeo ut legem per suas falsas, et ad lucrum confictas expositiones et traditiones pervertant, uti eis improperat Christus Matth. 5. vers. 21. et cap. 23. vers. 16.

5. Dominus justus in medio ejus non faciet iniquitatem.] q. d. Deus quia æquissimus est judex, æque ac omnisciens, hinc non inique, sed æquissime, licet acerrime, puniet impiam Jerusalem. Quod sit omniscius, probat: quia, inquit, est in medio ejus, q. d. Deus in templo suo residens, circumquaque prospicit Jerusalem, videtque omnia scelera quæ in ea ubilibet perpetrantur: ergo non deest ipsi scientia, nec cognitio criminum, uti nec potestas et æquitas ad ea puniendum et vindicandum. Nota liptoten, sive miosim: Non *faciet iniquitatem*, id est, faciet summam æquitatem quando acriter castigabit tot tantaque scelera, quæ fiunt in sua urbe coram se seque spectante. Ita S. Hier. Remig. Albert. Arias et Clarius. Accedit et Chald. qui vertit: *Dominus purus dixit se collocaturum majestatem suam in medio ejus: quare eorum ipso mendacium non fit*, id est, fieri non debet, q. d. Nemo deberet esse tam effrons et impudens, ut audeat peccare Hierosolymæ, in conspectu et in oculis Dei viventis. Mendacium enim in Scriptura sæpe significat quodlibet peccatum: peccatum enim est mendacium practicum, quod fit contra legem, et contra rectam rationis judicium. Notent hoc sibique applicent Clerici et Religiosi, dicantque: Quomodo audebo peccare in Religione, in templo, ubi Deus residet, ubi omnia circumspicit quasi leo terribilibus oculis, uti loci sancti violatores, suique contemptores discerpat et laceret?

Aliter Vatablus: *In medio ejus*, inquit, q. d. Deus Jerusalem dignetur sua præsentia, sua cura et familiaritate, versatur in medio ejus quasi socius, amicus, imo protector, curator, et pater; quod ergo eam punit, non facit ex odio, sed ex amore, tum ejus, tum justitiæ: quocirca nemo censebit eum facere iniquitatem, dum eam pro meritis acriter castigat. Unde sequitur:

Mane, mane. hoc est citissime, inquit Theod. Rursum, non solum clam, sed palam in matutina et manifesta luce, inquit S. Hieron Deus judicium suum, id est, justum suum supplicium, quo castigabit Jerusalem, proferet et dabit in lucem.] Secundo, *mane, mane*, id est, quolibet mane, q. d. Deus quotidie, et quasi quolibet mane edit aliquod exemplum sui judicii, quo nunc hunc, nunc illum sceleratum; nunc hanc, nunc illam gentem male mulctat et perdit, illudque *non abscondetur*, Hebr. non *deest*, quin semper aliquod publice edatur ad terrorem impiorum: et tamen *iniquus nescit confusionem*, id est, nescit erubescere; sed audacter et impudenter pergit scelera sceleribus cumulare. Ita Clarius, Arias et Vatabl. Hic sensus satis apte connectit totam sententiam; futura enim apud Hebræos sæpe sumuntur pro præsenti, quando significatur rei continuatio, mos et consuetudo; uti hic *mane, mane judicium suum dabit*, id est, dare et edere solet. Verum quia agitur hic proprie de Jerusalem, cui minatur futurum, sed instans excidium; hinc prior sensus aptior et germanior videtur, juxta quem sequentia ita explica.

Nescivit autem iniquus confusionem.] q. d. Hierosolymitæ sunt tam iniqui et impii, ut non pudeat eos, nec pœniteat scelerum, etiamsi ob ea audiant a Prophetis instare sibi judicium, id est, vindictam Dei, ac videant propter eadem gentes sibi similes a me puniri et disperdi, uti sequitur. Aliter Sept. Rom. qui hæc ad Deum judicium suum mane proferentem referentes, sic vertunt: *Nescit iniquitatem in exactione, nec in contentione injustitiam.*

6. Disperdidi Gentes.] Per *Gentes* primo, accipi possunt Samaritæ, qui vicini erant Judæis, et jam ob idololatriam excisi erant a Salmanasar, et abducti in Assyriam, q. d. Videte, o Hierosolymitæ, quid vicinis et fratribus vestris, puta decem Tribubus, contigerit: idem enim vobis continget nisi vitam corrigatis. Nam: *Tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet*. Porro vocat eos *gentes*, non Israelitas, tum quia jam ab avita fide, religione, societate et regno Israelis et Davidis per schisma desciverent, fecerantque novam remp. et Ecclesiam idololatricam, ut faciunt Gentiles: tum quia jam post excidium commixti erant Gentibus, puta Assyriis in Assyria, et Cuthæis in Samaria. Salmanasar enim sicut Samaritas in Assyriam, ita Assyrios, puta Cuthæos, in Samariam transtulit, eoque modo utramque gentem permiscuit, ut patet 4. Reg. 17.

Secundo, S. Hier. per *gentes* accipit Judæos, quos vastavit et disperdidit Sennacherib, adeo ut sola Jerusalem ab eo intacta remanserit, Angelo eam, ob pietatem Ezechiæ et preces Isaiæ, tutante, cæsis 185. millibus Assyriorum, Isaiæ 37. 36. Hi pariter vocantur *Gentes*, quia vivebant gentiliter et impie, quasi Gentiles essent, non Judæi. In Scriptura enim Judæi sæpe vocantur nominibus gentium, quarum cultum, mores et vitam imitabantur. Hinc jam vocantur Amorrhæi, jam Cethæi Ezech. 16. 45. jam Sodomitæ et Gomorrhæi, Isaiæ 1. 10.

Tertio, proprie per gentes possunt accipi Syri, Armeni, Parthi, aliique qui inter Babylonem et Jerusalem interjacent, vel adjacent, quos, utpote viciniores, prius subjugavit Nabuchodonosor, antequam invaderet Judæos, utpote remotiores. Hosce enim omnes Judæis in exemplum proponi voluit Deus, ut eorum strage resipiscerent, et ab idolis sceleribusque ad Deum redirent. Sed frustra, nam, ut præcessit: *Nescivit iniquus*, in iniquitate sua defixus et obduratus, *confusionem*.

Aliter a Castro: nam per gentes accipit Philisthæos, Ammon, Moab, Æthiopes et Assyrios, de quibus cap. præc. v. 4. 8. 11. licet enim hi post excidium Jerusalem excisi sint a Chaldæis, tamen Deus eorum, quasi hostium, excidium jam diu ante prædixerat et promiserat Judæis, utpote qui sæpe eorum hostilitatem et direptionem sustinuerant. Sed tunc τὸ *disperdidi*, accipi debet non proprie, sed pro *disperdere decrevi*, disperditurum me prædixi et promisi, q. d. Promisi tibi, o Jerusalem, me gentes tibi hostiles perditurum,

et destructurum earum imperia, ut qui me per plagas non senseras, saltem per beneficia cognosceres: sed tu hæc promissa, meque pariter ea promittentem, non curasti, imo sprevisti.

ET DISSIPATI SUNT ANGULI EARUM.] *Angulos* vocat arces et munitiones, quæ in limitibus regionum eriguntur quasi antemurale, ad tutelam regionis. Chald. vertit, *palatia*. Tropol. S Hieronymus: *Puto*, inquit, *quod et superbis prosit detrahi eos de arrogantia sua, et dissipari angiportus, et angulos eorum, ut postea recto itinere gradiantur.* Et mox: *Dissipantur ergo itinera superborum, et anguli eorum, ne ambulent in superbia et in pravitate, et urbes eorum quæ male ædificatæ fuerant in arrogantia et superbia, destruuntur ne subsistant, et habeant habitatores pessimos.*

7. DIXI, q. d. Monui Judæos per Jeremiam aliosque Prophetas, ut desisterent ab idolis et sceleribus Gentium, ne similes illis pœnas incurrerent, ac æque ut illæ disperderentur, atque ut timerent et colerent me, ne periret HABITACULUM EJUS,] id est, tuum, puta tua civitas, tuæ domus, templum et muri tui, o Jerusalem. Hebræi enim crebro utuntur enallage, ut personam secundam in tertiam, et vice versa, commutent, præsertim ad pathos, uti hic Deus a Judæis, quasi indignans, avertit faciem et sermonem, ac de iis, quibus cœperat loqui cominus in secunda persona, jam ob idololatriam evertendis, ideoque quasi alienis, loquitur in tertia persona Monui, inquam, eos, ut non perirent: quia contentum me fore dixi pœnis, quibus eos *visitavi*, id est, punivi per Salmanasar et Sennacherib: at tantum abest ut hisce meis monitis auscultarent, et mores corrigerent, ut diluculo, id est, sollicite, sine mora, festinanter magis eos corruperint, et pejus egerint. Opus enim quod diluculo fit, cordi et curæ est, fitque sollicite et festinato, utpote ante diem et ante omnia diei opera, imo diluculo solent disponi et ordinari, æque ac inchoari opera totius diei. Quocirca nervose ait: *Diluculo surgentes corruperunt* omnes *cogitationes suas*; Tigurina, *omnia studia sua*; Pagnin. *omnia opera sua*: hæc enim excogitatione, destinatione, et dispositione quæ fit diluculo, manant. Ita S. Hieronym. Theodor. Albert. Hugo et Vatabl. Aliter Septuag. qui hæc cum sequentibus jungunt, de quo mox.

8. QUAPROPTER EXSPECTA ME, DICIT DOMINUS, IN DIE RESURRECTIONIS MEÆ IN FUTURUM.] *Exspecta*, scilicet avide, anhela et inhia. Hebræum enim חכה *chaca* significat anhelare et inhiare ad personam, vel rem aliquam, ut eam apprehendat: deducitur enim a חך *chec*, id est, guttur, palatum, quod dum famet, cibo inhiat, uti pulli aperto ore et gutture inhiant escæ quam mater advehit. Pari, imo majori aviditate fideles debent anhelare ad Deum et Christum, eique inhiare: quia ipse solus est cibus, refectio, et saties animæ. Rursum, pro in *futurum* hebr. est לעד *lead*, quod Septuag. vertunt, *in testimonium*, a rad. עוד *ud*, id est, testari: unde עד *ed*, id est, testis. Pagnin. vero, Vatabl. et Clarius secuti R Davidem, vertunt, *ad prædam*, vel *ad spolia*, a rad. עוד *avad*, est spoliare, prædari, diripere. Unde vertunt: *Exspectate me, dicit Dominus, ad diem, qua consurgam ad spolia*, vel *ad rapinam*, ut idem sit cum illo Psal 67. v. 19. *Ascendisti in altum, cepisti captivitatem, accepisti dona in hominibus.*

Quocirca primo, Chald. Cyrill. et Sanchez hæc exponunt de direptione Babylonis per Cyrum, q. d. Bono animo estote, o Judæi abducendi in Babylonem: ibi exspectate me. Nam post 70. annos ultor pro vobis consurgam, ac Babylonem per Cyrum evertam, et diripiam, vosque inde eripiam, ut deinde unanimes et læti domum redeuntes, omnes me colatis humero uno, et nullus inter vos sit infidelis, vel impius. Verum esto eo alludat, tunc tamen Deus non effudit zelum et spiritum suum in omnes gentes; nec effecit ut omnes colerent eum humero uno: imo paulo post Judæi ab Antiocho afflicti, ac tandem a Tito, et Romanis sunt eversi. Quamobrem Judæi hæc exspectant a suo Messia venturo; sed perperam et incassum.

Ergo communis sententia Græcorum et Latinorum, quin et Hebræorum, est, hæc tam augusto promissa ad tempora Christi pertinere, ob eoque esse completa in primo adventu, et plenius complenda in secundo. Salit ergo hic Propheta de more ad Christum, et tempus legis novæ. In Christo enim, qui finis est legis et Prophetarum, Sophonias, Abdias, aliique Prophetæ desinunt, et oracula sua concludunt. Vocat ergo *diem resurrectionis meæ*: Primo proprie diem tertium a Christi nece, quo ipse a mortuis resurrexit. Sensus ergo est, q. d. Quia frustra per Prophetas vos, o Judæi, moneo, frustra clamo, ut ad me redeatis, hoc de causa ego novum et divinum, non humanum, vindictæ genus in vos, et in omnes gentes exercebo. Mittam enim Christum, qui Judæos multos, et omnes gentes sibi mihique subiget, cogetque eas abdicare gentilismum, æque ac vos judaismum, ac suscipere christianismum, ut omnes humero uno sibi et Deo vero serviant: Judæos vero rebelles ac incredulos, imo christicidas, gravissime puniam et exscindam per Titum et Romanos, iisque rejectis et reprobatis surrogabo Gentes, ut dicitur v. 9. quæ succedent in benedictionem promissam Abrahæ, eruntque filii et hæredes regni Dei, puta Ecclesiæ tum militantis, tum triumphantis. Unde Euseb. lib. 2. Demonstr. Evong. cap. 17. sanctus Augustinus lib. 18. Civit. cap. 33. S. Hieronymus, Remig. Hugo, Arias, Ribera et alii docent hic prædici resurrectionem Christi, reprobationem Judæorum. et vocationem Gentium.

Secundo, plenius id fiet in secundo Christi adventu ad judicium, puta in resurrectione universali, quæ vocatur Dies resurrectionis Christi, tum quia per Christum, et Christi gratiam ac virtutem omnes homines resurgent. Resurrectio enim Ecclesiæ, quasi corporis, est resurrectio Christi, quasi capitis. Scriptura enim, ut notat Ticonius in Regulis S. Scripturæ, quod Ecclesiæ est tribuit Christo, et vice versa, ob summam Christi cum eo conjunctionem: est enim ipse Ecclesiæ caput, sponsus, pater, anima, spiritus et vita. Tum quia Christi resurrectio et gloria apparebit toti mundo in die judicii, quando ostendet potestatem suam judiciariam, in resurrectione sibi a Patre datam, per quam judicabit omnes gentes, uti hic subdit Sophonias. Sensus ergo est, q. d. Ego sæpius vestra, o Judæi, scelera coargui per Prophetas; sed frustra, exspectate ergo me vindicem in die judicii, quo ego resurgens, et triumphator ducam post me agmina omnia resurgentium,

ac judex considebo in valle Josaphat, in quam colligam et congregabo Judæos et omnes gentes, ut infideles et incredulos condemnem (tunc ergo vos, o Judæi rebelles, dabitis pœnas vestræ rebellionis, ingratitudinis et obstinationis) credentes vero et fideles beem et glorificem, ut in cœlis dem eis labium electum, quo jugiter me laudent et benedicant. Ita S. Hieron. Remig. Haymo, Lyran. Clarius et Vatablus.

Porro utroque die resurrectionis Christus venit ad prædam, ut vertit Pagnin. et Rabbini. Nam in primo adventu prædatus est Gentes, eorumque regiones, dum omnes per Apostolos sibi subjecit, juxta illud Isaiæ c. 8. v. 4. *Voca nomen ejus* Emmanuelis (id est, Christi nascituri) *Accelera spolia detrahere, festina prædari*. Rursum, in die resurrectionis prædatus est limbum et infernum: nam inde secum victor eduxit animas SS. Patrum, ut eas secum cum triumpho deduceret in cœlum. In secundo vero adventu ad judicium, prædabitur omnes infideles et impios, eosque tradet inferno. Insuper utroque die venit Christus *ad testimonium*, ut vertunt Sept. quia uterque dies testabitur et demonstrabit mundo, Christum esse Christum, id est, Dei filium, judicem, vindicem et dominum omnium. Simili modo et misericordia ultus est Deus incredulitatem Achaz, promittendo non tam ipsi, quam posteris ejus Christi nativitatem, gratiam et salutem. *Numquid parum*, inquit, *vobis est molestos esse hominibus, quia molesti estis et Deo meo? Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum: Ecce virgo concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel*, Isaiæ 7. 14.

Quia judicium meum,] q. d. Quia judicavi et decrevi congregare gentes et regna, et effundere super ea meam iram et indignationem; ita Arias et Vatabl. nimirum evertendo eorum idola, templa, regna, mores, eaque convertendo in fidem, cultum et regnum Christi, ut illi se subjiciant, ejusque mores Christianos et sanctos induant, illumque colant et laudent labio uno et electo. Perperam ergo aliqui sic exponunt. q. d. Colligam Judæos per totum orbem dispersos ad Pascha celebrandum in Jerusalem, ut in ea a Tito et Romanis concludantur, capiantur et occidantur. Contrarium enim dicit Propheta, *Ut congregem Gentes*, non Judæos, et *colligam regna*. Unde et de iisdem subdit:

Et effundam super eos indignationem meam.] Indignatio hæc vindicta est divina, non humana, ut dixi: Deus enim ita se vindicat, ut perdat inimicos, dum eos facit amicos; ut occidat infideles, dum eos convertit facitque fideles: quia nimirum in mente et corde eorum occidit impietatem, idololatriam, libidinem, superbiam, cæteraque vitia, eisque indit spiritum et vitam fidei, gratiæ, castitatis, humilitatis, cæterarumque virtutum. Unde subdit:

In igne enim zeli mei devorabitur omnis terra.] Chald. *Nam igne zeli mei consumentur omnes impii terræ: etenim ita convertam in omnes gentes locutionem unam electam, ut precentur omnes in nomine Domini*. Hic est zelus Dei, quo magis pugnat in vitia et dæmones, quam in homines, imo pugnat pro hominibus: sicut medicus pugnat contra morbum, non contra ægrum, sed pro ægro. Vindicta ergo hæc Dei in peccata et dæmones, est misericordia et gratia in peccatores. Vide can. 46. quem præfixi Prophetis majoribus. Hic est zelus quem Christus ostendit in primo suo adventu, de quo proprie hic agitur. Illo enim dedit omnibus gentibus labium electum, convertit Æthiopes, omnesque gentes, etc. uti fuse in sequentibus prædicit Sophonias. In secundo autem suo adventu zelum iræ ostendet in infideles et impios, quo eos in die judicii condemnabit adigetque in tartara, ideoque per ignem conflagrationis mundi, quem emittet, devorabitur et comburetur omnis terra. Ita Lyranus et Vatablus.

9. Quia tunc reddam populis labium electum; Arabicus *linguam electam*; Symmach. *Tunc convertam in populos labium mundum;* Aquila et Theodot. *Tunc vertam ad omnes populos labium electum*, ut invocent omnes in nomine Domini (id est, nomen Domini, hebr. *Jehova*, q. d. Ut omnes invocent Deum verum) et serviant ei humero uno.] Pro *electum*, uti vertit Noster, Aquila et Theodot. hebr. est ברורה *berura* (pro quo Sept. legerunt בדורו *bedoro*, id est, in generatione ejus) quod secundo, verti potest *purum, castum, mundum, candidum*. Ita Symmachus, Arias et Tigur. Chaldæus vertit, *clarum*. Sensus est, q. d. Deus per Christum tollet diversitatem animorum, religionum, idolorum et labiorum, quibus hic adorabat et invocabat Jovem, ille Martem, tertius Saturnum, quartus Melchom, quintus Dianam, etc. facietque ut omnes conspirent in eamdem fidem et cultum unius veri Dei, eumque uno labio electo, sancto et divino invocent, dicentes: Deus, qui es unus in essentia, et trinus in personis, nimirum Pater, Filius et Spiritus Sanctus, miserere nobis. Huic enim soli servient latria, id est, eum colent et adorabunt omnes humero uno hoc est, unanimi consensu, conspiratione et consonantia. Est metaphora a bajulis, qui simul uno quasi humero succollant oneri ingenti: aut certe a bobus combinatis in plaustro, qui ejus jugum pari onere, quasi humero uno ferunt, illudque pari conatu et passu protrahunt. Unde Septuag. Syrus et Arabicus vertunt, *jugo uno*, scilicet Christi, quod suave est, ut excutit plurima et durissima juga diaboli. Ita S. Hieron. Theodor. Chaldæus, Haymo, Hugo, Vatabl. et alii. Nove Joannes Alba Electorum c. 67. Labium, inquit, hoc est lingua, subinde pro lege capitur. Labium ergo electum vocat legem perfectam, omnibus numeris absolutam, sanctissimam, puta legem Evangelicam. Hanc enim Deus dedit omnibus populis, cum legem Mosaicam dederit solis Judæis. *Et servient ei humero uno*, id est, una manu, uno consensu, vel uno munere unoque sacrificio: hoc enim vocatur manus, quia manu offertur. Denique manus sæpe ponitur pro opere, q. d. Servient ei manibus, id est, operationibus et operibus, sanctis, quæ concorditer se invicem adjuvantes quasi una eademque manu operabuntur. Hæc Alba, symbolice potius, quam litteraliter.

Mirum quam potens sit, quantumque ferre possit unus omnium ad idem onus conspirantium humerus. Videre, hoc est in religionibus, congregationibus, familiis, in quibus viget spiritus et charitas. Aurea est Micipsæ regis in morte filios ad mutuum amorem et opem cohortantis sententia: *Concordia parvæ res crescunt, discordia autem maximæ dilabuntur*. Ita Sallust. de bello Jugurth. *Tyrrhenus lapis quamvis grandis innatat, comminutus subsidit: ita concordia sustinemur, discordia pessum imus*, ait Plinius

l. 2. c. 106. Sicut singula hastilia facile frangas, conjuncta non possis: ita dissidentes facile superes, concordes haud facile, ait Plutarch. in Mor. Vis enim unita fortior est seipsa divisa; unde multa sustinet et evincit, quæ divisa nequit. Tyrasius rogatus a Scipione Africano qua de causa Numantia, prius invicta, a se subacta et eversa fuisset, respondit: *Concordia victoriam, discordia exitium præbuit.* Severus Imp. moriturus vocans filios Marcum Antonium et Getam: *Facite*, inquit, *ut inter vos conveniat, locupletate milites, cæteros omnes contemnite.* Ita Xiphil. in ejus vita. Agesilaus rogatus cur Sparta mœnibus non cingeretur, ostendit cives armatos et unanimes: Hi, inquit, sunt civitatis mœnia. Ita Plutarchus in Apophtheg. Quid non evincit, quid non superat exercitus ducum et militum in idem conspirantium? Isæus Sophista citans illud Homeri: *Scutum hæsit scuto, galeæ galea, atque viro vir: Sic*, inquit, *mihi state, Lacedæmonii, et muris cincti sumus.* Ita Philostr. in Soph.

Alludit ad unitatem sermonis et linguæ, quæ fuit in statu innocentiæ et legis naturæ. In paradiso enim Adam et Eva eadem fide, labio, et lingua, puta hebræa, coluerunt, et posteri eorum coluissent Deum verum. Hoc labium per peccatum et superbiam fabrorum turris Babel, vitiatum, inquinatum et dissectum est in 70. fere labia et linguas, quas Deus totidem familiis tunc indidit, uti dixi Genes. 11. 7. Hic ergo promittit Deus, se per Christum primævum illud unanime, electum et purum labium redditurum, idque præstitit, quando Apostolis in Pentecoste indidit Spiritum Sanctum in specie linguarum ignearum, quibus pure et ardenter Deum verum celebrarent, omnesque gentes docerent, et impellerent ad eumdem eodem labio et lingua colendum, ut scilicet quasi uno ore, æque ac mente et fide, eum confiterentur, laudarent, adorarent et invocarent. Labium ergo unum et electum est, una Dei confessio, laus, invocatio, prædicatio.

Porro addunt aliqui apud Galatin. l. 12. de Arcan. fid. c. 3. per labium unum accipi posse linguam Græcam, qua primum Apostoli per Græciam, Asiam et vicinas regiones cœperunt propagare fidem Christi. Græca enim lingua post imperium Alexandri Magni et Græcorum, magnam Orientis partem occupavit. Alii accipiunt linguam Latinam, qua omnes fideles sub Romano Pontifice, Deum et Christum toto orbe colunt et invocant. Hoc non est incongruum, nec absonum: licet enim proprie per labium unum significetur uniformitas cultus et fidei, scilicet quod Deum unum uniformiter omnes colent, esto cum sua lingua aliter et aliter nuncupent; consequenter tamen innuitur pariter uniformitas linguæ, quod scilicet Ecclesia et Evangelica doctrina, Christique fides et religio semper floruerit in una lingua, nimirum primum in Hebræa, deinde in Græca, tandem in Latina et Romana: perinde ac ante Christum floruit in sola Hebræa, puta in familia Heber, et Abrahæ, qui solus a Deo ex omnibus gentibus fuit electus ad ejus cultum, laudem et obsequium. Unde et lingua ejus vocatur labium electum. Multum enim facit ad consociationem, unionem et unitatem Ecclesiæ, unitas linguæ, verbi gratia Latinæ, qua Ecclesia Latina ubique gentium utitur in sacrificio et officio Ecclesiastico, quamque omnes sacerdotes et litterati callent. Nam, ut ait S. Aug. l. 19. de Civit. c. 7. *Linguarum diversitas hominem alienat ab homine, etc. ita ut libentius homo sit cum cane suo, quam cum homine alieno*; et, ut ait Plinius, *ut externus alieno non sit hominis vice. Hinc illa gentium totque linguarum diversitas, etc. quæ nos distinxit a feris, inter ipsos quoque homines discrimen alterum æque grande quam a belluis fecit*, inquit ipse l. 11. c. 51. Quocirca Roma olim rerum domina *satagebat, ut non solum jugum, verum etiam linguam suam domitis gentibus, per pacem societatis imponeret*, ait ibidem Aug. Ita ut Romani Hispanias et Gallias Latinas prorsus fecerint, veteribus illarum gentium linguis abolitis: et in Senatu nullos audierint legatos, nisi latine verba facientes, nimirum conabantur ut esset una lingua, qua se gentes omnes mutuo intelligerent. Sed plane et plene id consequi nequiverunt: altioris enim et divinæ virtutis hoc est opus. Quocirca Spiritus Sanctus Apostolis dedit donum linguarum, quo ab omnibus gentibus intelligerentur, et vicissim omnes intelligerent. Deus, inquit S. Aug. in Psal. 54. divisit linguas in fabrica turris Babel, *ne se intelligendo perniciosam facerent unitatem. Per superbos homines divisæ sunt linguæ, per humiles Apostolos congregatæ sunt linguæ. Spiritus superbiæ dispersit linguas, Spiritus Sanctus congregavit linguas. Quando enim Spiritus Sanctus venit super discipulos, omnium linguis locuti sunt, ab omnibus intellecti sunt, linguæ dispersæ in unum congregatæ sunt. Ergo si adhuc sæviunt et Gentiles sunt, expedit eis divisas habere linguas. Volunt unam linguam, veniant ad Ecclesiam: quia et in diversitate linguarum carnis, una est lingua in fide cordis.* Idem in Ps. 44. explicans illud: *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato circumdata varietate: Variæ*, ait, *linguæ faciunt varietatem vestis reginæ hujus. Quomodo autem omnis varietas vestis in unitate concordat, sic et omnes linguæ ad unam fidem. Quælibet sit varietas linguarum, unum aurum prædicatur, non diversum aurum, sed varietas de auro: aurum est sapientia. Eamdem quippe sapientiam, eamdem doctrinam et disciplinam omnes linguæ prædicant: varietas in linguis, aurum in sententiis.*

Anagog. Beati in cœlo serviunt Deo labio uno, quia consono corde et ore canunt jugiter Alleluja, laudes et hymnos Deo, jubilantque dicendo: Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto, qui nos vocavit in partem sortis Sanctorum imo Beatorum: *Benedictio, et claritas, et sapientia, et gratiarum actio, honor, et virtus, et fortitudo Deo nostro in sæcula sæculorum, amen*, Ap. 7. 12. Et, *Redemisti nos, Domine, in sanguine tuo ex omni tribu, et lingua, et populo, et natione, et fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes, et regnabimus super terram.* Ap. 5. v. 9. Addit Arias, a Castro, et Gal. loco citato Beatos in cœlo eadem lingua, quæ in paradiso fuit primigenia, ideoque sancta cognominatur, præsertim quia ea conscripta est vetus sacra Scriptura, puta Hebræa, Deum laudaturos, de quo vide dicta 1. Cor. 13. v. 8.

Tropol. Labium electum fidelis habet, cum sincere Deo confitetur, et quæ Dei sunt sancte loquitur, cum de rebus piis sermones serit, cum iratos mitigat, afflictos consolatur, peccatores convertit. Huic opponit Propheta v. 13. linguam dolosam.

10. Ultra flumina Æthiopiæ.] Triplex est hic expositio, quæ tamen in unam communem et universalem coalescit et desinit. Aliqui enim per hanc phrasin intelligunt Ægyptum; alii Abyssiam et Africam, alii Indiam. Primo enim Ægyptus est ultra fluonta Nili, qui oritur in Æthiopia, indeque in Ægyptum defluit, q. d. Ægyptii convertentur ad Christum, illique deferent munera. Addit a Castro hebr. כוש *chus*, id est, Æthiopia, in Scriptura non significare Æthiopiam sub Ægypto, quæ nunc Abyssia dicitur, ubi regnat Preto Joannes; sed Arabiam, in qua inter alios degebant Madianitæ, qui in Scriptura vocantur Æthiopes. Unde de Pharaone morso in mari Rubro dicitur Ps. 73. v. 14. *Dedisti eum escam populis Æthiopum*, puta Arabibus accolis maris Rubri. Chus enim filius Cham, qui nomen dedit Æthiopiæ, numquam ingressus est Ægyptum, vel Abyssiam, sed cum suis filiis, Saba, Hevila, Sabatha, Regma, Sabatacha et Dadan, sedes fixit inter sinum Persicum et sinum Arabicum, sive mare Rubrum. Hic ergo terræ tractus vocatur Chus, id est, Æthiopia, puta Arabia, in qua est Gihon fluvius ex paradiso decurrens, Trajanus fluvius, lacus Sirbonides, sinus Arabicus, fossæ quoque manufactæ, quæ Diorygés vocantur, quas omnes fluviorum nomine comprehendit Scriptura. Porro ultra hæc flumina est Ægyptus. De Ægypto ergo loqui videtur hic Sophonias, æque ac Isaias cap. 18. 1. Hæc a Castro. Verum ejus ratio non concludit. Nam omnis Æthiopia hebr. vocatur Chus, esto Chus filius Cham, cum suis filiis proximis omnem non incoluerit; sicut eadem vocatur Æthiopia ab Æthiope Vulcani filio, si credimus Plinio l. 6. c. 30. esto Æthiops non totam, sed partem tantum occuparit. Sicut ergo Abyssini vocantur Æthiopes græce et latine, sic iidem hebr. vocantur Chusim. Nam ex Abyssia videtur venisse Taraca rex Chusim, id est, Æthiopum, 2. Par. 14. v. 9. Et Nabuchodonosor post vastatum Ægyptum vastavit Æthiopiam ei vicinam, puta Abyssiam, Isaiæ 20. Et ex Abyssia venisse Reginam Saba ad Salomonem, censent S. Hier. August. Origen. Nazianz. Nyssenus, Anselmus, Toletus, Barradius, Ortelius et alii, quos citat P. Pineda lib. 5. de Rebus Salom. c. 14. sect. 5. n. 21. denique filii Chus licet habitarint juxta mare Rubrum, tamen posteri eorum se propagarunt usque in Æthiopiam, utpote vicinam. Unde et rex Æthiopiæ olim fines regni sui extendebat usque ad mare Rubrum. A quo enim progeniti sunt Æthiopes, nisi a posteris Cham et Chus?

Secundo. S. Hier. Remigius, Albertus, Hugo, Emmanuel et Ribera, proprie Æthiopiam hic accipiunt eam, quæ est sub Ægypto in Africa, puta Abyssiam; hæc enim Judæis erat vicina, nota et nominata. Sic sensus erit, q. d. Afri, qui sunt ultra flumina Æthiopiæ respectu Judææ et Ægypti, imo et ulteriores populi trans mare siti, ut Brasilii, Peruani, Mexicani, omnesque Indi Occidentales ad Christum convertentur, eique deferent munera.

Tertio, alii, quibus favet a Castro, putant hic notari Indiam Orientalem usque ad Japoniam et Chinam; flumina enim Æthiopiæ hic vocari Tigrim et Euphratem, quæ primum per Chaldæam (in qua regnavit Nemrod filius Chus) et Mesopotamiam, deinde per mediam labuntur Arabiam, quæ, ut dixi, in Scriptura vocatur Chus, id est, Æthiopia, ultra quæ flumina est tota Asia et India usque ad Sinas. Accedunt Chaldæus, qui vertit: *Trans fluvios Indiæ*; Arias et Vatablus, qui hæc de Indis exponunt, quasi Æthiopia hic Indica intelligatur, cujus flumina sunt Tigris, Indus et Ganges, quæ licet Judæis tempore Sophoniæ esset ignotior, Christianis tamen, quibus prophetat Sophonias, est notissima. Unde et Sabæi sunt Indi, æque ac Persici, Arabici et Abyssini, ut ex Beroaldo et Dionysio docet Pererius in c. 25. Gen. v. 3. Sensus ergo est, q. d. Indi Orientales, Japones, Sinæ, convertentur ad Christum, veniontque supplices ad Ecclesiam, deferentes sua munera, uti hoc sæculo factum est, et in dies fieri videmus. Huic sententiæ favet, quod aliqui filii Chus, ut Havila, versus Indiam habitarint, quodque S. Cyrill. Theod. Procopius et alii, quos citat Pineda loco jam citato num. 23. Sabæam gentem vocent Æthiopiam Indicam. Denique Lusitani, qui subegerunt et converterunt Indos Orientales, Japonas et Sinas, ad eos navigant circumeundo Æthiopiam, imo totam Africam. Eorum ergo respectu, Indi possunt dici siti trans Æthiopiam et Africam. Summa, vult dicere hac phrasi Sophonias remotissimas gentes, quales sunt Æthiopes, et quæ ultra Æthiopiam sive Arabicam, sive Africanam et Abyssinam habitant, puta Garamantas et Indos, convertendos ad Christum. Judæi enim censebant Æthiopes esse ultimos hominum, juxta illud Poetæ: *Extremique hominum Morini*. Proprie tamen et præcise per Æthiopiam Sophonias accipit, non illam quæ sub Ægypto est, puta Abyssiam, sed Arabicam, uti dixit a Castro in prima expositione. Alludit enim, ut mox dicam, ad Judæos per Arabiam ductos in Babylonem, et per totum Orientem dispersos, quos reduxit Cyrus, et multo magis Christus, in Jerusalem, id est, in Ecclesiam, ut munera, vota et hostias Deo vero offerrent. Per hos tamen a simili, quoslibet populos et gentes trans Æthiopiam, in India extremisque mundi oris sparsos intelligit. Hosce enim omnes ad Deum per Christum et Apostolos convertendos prædicit. Ita Mariana et alii.

Inde supplices mei, filii (ita legunt Romana, licet S. Hier. in comm. legat *filia*) dispersorum meorum deferent munus mihi.] Pagn. Tigurina et Vatablus de more sequentes R. David, sic vertunt: *Trans flumina Æthiopiæ Atharæi, filia Putsai, afferent munus mihi*; quasi *Atharæi* sint nomen gentis prognatæ ex gente dicta *Putsai*, quæ munus sit allatura Domino. Verum nec Scriptura, nec Josephus, nec quis alius harum gentium meminit. Quocirca Noster, Chald. Symmach. Sept. Tigurina et alii, hæc nomina accipiunt, non ut propria gentis, sed ut appellativa. *Atharai* enim heb. significat supplices, *putsai* dispersos. Unde ex Hebr. sic ad verbum cum S. Hieron. vertas: *Trans flumina Æthiopiæ supplices mei* (qui sunt) *filia dispersorum* (id est, cœtus et congregatio dispersorum; vel potius *filia*, id est, progenies charissima, puta filii charissimi dispersorum, ut vertit Noster, Symmach. et alii) *meorum afferent munus mihi*, quod S. Hieron. sic exponit, q. d. O Israel, o Synagoga quondam mihi filia, quam nunc toto orbe dispersi, licet invideas, licet æmulatione crucieris, tamen de Æthiopia mihi victimæ deferentur, id est, de Gentilium populo. Verum Vulgata lectio habet *filii*, non *filia*, quæ lectio hunc sensum non patitur.

Dico ergo: Alludit Propheta ad Judæos a Chaldæis

in Babylonem abductos, et per Orientem disporsos, quos per Cyrum Deus reduxit in Jerusalem, qui ibidem hostias snas in gratiarum actionom obtulerunt Domino. Unde Chald. vertit: *De trons flumina Indiæ cum miserationibus revertetur captivitas populi mei qui coptivus ductus est, et nddncent eos illic tomquam oblationes.* Verum per hos, quos obiter tantum perstringit, intelligit quaslibet gentes toto orbe dispersas, otiam remotissimas in Indiis degontes. De hisce enim prædicit, quod per prædicationom Apostolorum, perque Christi vocationem et gratiam venient ad Ecclesiam, in eaque sua vota et munera offerent Domino. Hoc est enim quod ait S. Joannes cap. 11, 51. *Prophetavit* (Caiphas) *quod Jesus moriturus erat pro gente, et non tontum pro gente* (Judaica) *sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum.* Ita Hugo, Arias, Clarius et alii. Possent secundo, cum Theod. dispersi accipi Apostoli: hoc enim Christus per totum orbem dispersit, horum filii sunt viri apostolici et prædicatores, qui Apostolis in officio et zelo convortendi onimas successerunt, q. d. Apostoli, et qui eis successlont viri apostolici, convertent gentes, etiam remotas et barbaras, uti Æthiopes, Indos, Japones, Sinas, etc. easque quasi munus, imo quasi holocaustum, Deo gratissimum offerent, uti fecit S. Paulus qui Roman. 15. v. 16 ait: *Ut sim minister Christi Jesu in Gentibus, sanctificans* (græce λειτουργων, id est, sacrificans) *Evangelium Dei, ut fiat oblatio Gentium accepta et sanctificata in Spiritu Sancto* Quocirca Chald. et Septuag. vertunt in accusativn; Chald. quidem: *Adducent eos illnc tamquam oblotiones*; Septuag. vero: *Suscipinm dispersos meos, afferent munus mihi.* Gratulentur ergo sibi Xaverii, Gaspares, et eorum asseclæ, qui ingenti animo, laboro et zelo Indias petunt; sciant se successores, posteros et filios Apostolorum; cogitent se munus et holocaustum Deo gratissimum, puta onimas infidelium ad Dei imaginem creatas, pro quibus Christus carnem assumpsit, et seipsum in cruce Patri immolavit, Deo offerre; sciant se adimplere quæ desunt laborum et passionum Christi in Ecclesia; sciant se ejus regnum ad ultimos usque orbis fines propagare

Mystice, Christus Æthiopes trans Æthiopiam deducit in Candiam, cum infideles et vitiis atros traducit ad fidem, castitatem, virtutem; tunc enim *mundat omnem nigredinem animæ,* ait S. Hieron. *et tetrum colorem, ac droconis venenum, quo tincti fueramus vitiis atque peccotis, reddito nobis lubio electo, sive mundo et candido, et facit derelinquere nos in fluminibus Æthiopiæ perversorum dogmatum magistros, quibus ante irrigabamur, et cum dispersis quondam Isroel Christo munera delaturus.* Sic S August. l 9 Confes. c. 2. ait, se exomplo Victorini et aliorum, quos Deus de nigris lucidos fecerat, quasi sagittis divinis confixum exorsisse, ut suam infidelitatis et libidinis nigredinem, in puritatem fidei et castæ vitæ converteret. Dicat ergo cum eo quicumque pœnitens et justificatus: Æthiops fui; Deus in baptismo, vel aquarum, vel lacrymarum, me dealbavit: ipse pro atra candidam innocentiæ vestem imo cutem mihi restituit: niger fui, nunc candidus et formosus sum, quia conscientiæ meæ vestem lavi et dealbavi in sanguine Agni, Apoc 7. v 14. Deo gratias qui me de tenebris vocavit in admirabile lumen suum: deinceps vivam non æthiopico, sed candide, illudque Apostoli sequar: *Eratis aliquondo tenebræ, nunc autem lux in Domino: ut filii lucis ambulate, fructus autem lucis est* in omni *bonitate, et justitia, et veritate,* Ephes. 5. v. 8. Habitavi olim trans flumina atra Æthiopiæ, puta trans fluenta Nili, qui quia turbidus ot limosus, hinc hebr. שיחור *sichor,* græce μέλας, id est nigor, vocatur; cum nimirum viverem in atra caligine Deique ignorantia; cum in me influerent æstus motusque iræ, superbiæ, gulæ, libidinis, aliarumque atrarum cupiditatum. Verum Christus sua gratia trans hæc flumina me traduxit od candida fluenta Jordanis, ibique me baptismo abluit et dealbavit: collocavit me in Jerusalem, id est, in Ecclesia, et in quiete puræ conscientiæ, ubi fluminis impetus lætificat civitatem Dei: ubi candidi gratiæ, amoris, castitatis, aliarumque virtutum fluvii in animam meam cœlitus influunt et impluunt.

11. In die illa non confunderis.] Loquitur Hierosolymæ, id est, Judæis non manentibus in judaismo, sed Christum recipientibus in eumque credentibus, ut patet v. 13. q. d. O Jerusalem, nunc confunderis et pudefis ob idololatriam et scelera quibus prævaricata es in me Sed agedum, vultum attolle, spera meliora: veniet Messias tibi promissus, qui omnia tuo crimina sanguine suo in baptismo eluet, teque gratia sua decorabit, ut jam non sordida, sed speciosa et gratiosa, appareas in conspectu Dei, Angelorum et hominum. Ita S. Hieronym Theodor. Remig. Hugo et Lyrau.

Aliter Vatabl. q. d. Veniet Christus qui in te effundet gratiam suam, quo fiet ut bonis operibus studeas, et caveas peccata omnia quibus antea in me prævaricari solebas.

Quia tunc auferam de medio tui magniloquos superbiæ tuæ.] Causam dat cur per Christum cessatura sit Hierosolymæ confusio; quia nimirum auferet Christus ab ea superbiam, quæ omnis sceleris et confusionis est mater et origo, ideoque auferat *magniloquos superbiæ tuæ;* Septuag. φαυλίσματα της ὕβρεως, id est *contemptus, derisiones, subsannationes, contumeliæ tuæ;* quia magniloquorum superba laus et adulatio reipsa non est aliud quam irrisio et contumelia; Chald. *Sortes gloriæ tuæ;* Tigurina: *Qui in te insolenter exsultant;* Pagnin. *Qui exsultant in superbia tui,* id est, qui exsultant et gestiunt ob tuam dignitatem, excellentiam et magnificentiam, inquit Vatabl. eamque ore magniloquo exaltant, buccinant et deprædicant. Taxat superbos et superciliosos principes Judæorum, præsertim Scribas et Pharisæos, ait S. Hieron. Remig. Hugo et Lyranus, qui Hierosolymæ præstantiam, sapientiam, religionem, sacra et templum plenis buccis concrepabant, seque quasi ejus magistros, sacerdotes et principes jactitabant, aliasque gentes omnes, ac præsertim Christum ipsum, contemnebant. Hi enim fovebant Hierosolymitarum superbiam et fastum, a quo oritur omne malum. Unde hic fastus faciebat eos incapaces fidei, gratiæ et salutis Christi. Hos sustulit Christus, eisque substituit humiles Apostolos, qui Hierosolymitas docerent modestiam et humilitatem, quæ omnis boni est causa; quia gratiam Dei et hominum sibi conciliat, ideoque

prima est dispositio ad suscipiendam Christi doctrinam, justitiam et salutem. Unde subdit:

Non adjicias exaltari amplius in monte sancto meo.] Mons sanctus est Sion, in quo erat templum; Judæi enim perpetim jactabant se ob templum, dicebantque: *Templum Domini, templum Domini, templum Domini*, Jerem. 7. v. 4. Christus hanc jactantiam sustulit, quando hoc templum evertit per Titum et Romanos, et quando in Sion erexit Ecclesiam suam, ad quam e templo Judaico credentes transtulit et transcripsit; in qua quasi in schola humilitatis docet Judæos animi demissionem, ut in fide et religione non se præferant Gentibus, uti solent; sed humiliter eum iis se subdant gratiæ Christi, quæ Gentes, æqua ac Judæos, vocat et justificat, exclusa circumcisione et lege Mosaica, per quam se justificari putabant Judæi; sed falso, uti docet Apostolus in epist. ad Roman. et ad Galat. Ita Remig. Haymo, Hugo et Lyran Moral. disce hic superbiam ubique Deo displicere, sed maxime in loco sancto, puta Ecclesia, vel Religione scilicet si Clerici et Religiosi de primo loco contendant.

12. Derelinquam in medio tui populum pauperem et egenum,] q. d. Pro magniloquis et superbis Scribis et Pharisæis, dabo tibi meos Apostolos et discipulos pauperes, tum proprie dictos; primi enim fideles relictis omnibus bonis, pauperes sequebantur Christum et Apostolos; tum pauperes, id est, mansuetos et humiles, ut vertunt Septuag. et Theodor. paupertas enim est amica et mater humilitatis. Chald. vertit, *Tolerantes violentiam et contumeliam*, uti Apostoli et Discipuli pro Christi fide dura passi sunt verba, æque ac verbera. Ita S. Hieron. Theod. Remig. Vatabl, Arias et alii.

13. Reliquiæ Israel non facient iniquitatem (q. d. Primi fideles et Christiani ex Israele a Christo evocati et collecti, iique pauci, præsertim Apostoli, adeo Sancti erunt, ut omne peccatum, id est, crimen mortale (quin et veniale deliberatum) dolum et mendacium caveant, imo abominentur) quoniam ipsi pascentur et accubabunt] in ovili Christi, puta in Ecclesia, ubi quasi oves a Christo pastore pascentur doctrina, et gratia divina et cœlesti, quæ eos faciet sanctos, æque ac tutos et securos, utpote qui omnem suam spem locarunt in Christo, e quo sciunt se regi, pasci, protegi, et bonis omnibus cumulari, cum in hac vita, tum magis in futura. Ita S. Hieron. Remigius et alii.

14. Lauda, filia Sion.] *Filiam Sion* vocat Ecclesiam primitivam. Hanc enim Christus e Judæis collegit in Sion, itaque fecit ut vetus Sion transiret in novam, puta Synagoga in Ecclesiam. Eadem enim est Ecclesia vetus et nova, Judæorum et Christianorum. Judæi enim ante Christum crediderunt in Christum venturum: Judæi vero vocati a Christo crediderunt in Christum jam præsentem. Eadem ergo utrorumque est Ecclesia; quia eadem utriusque fides, spes, charitas, justitia, gloria et beatitudo; ac idem Christus utrosque gubernans, justificans et beans. Hac de causa Ecclesia Christi vere et proprie vocatur filia Sion: quia originem sumpsit a Judæis in Sion, quod si considerarent et caperent moderni Judæi, jam non essent Judæi, sed Christiani.

Propheta ergo prævidens felicitatem Ecclesiæ a Christo instituendæ, hortatur ipsam, ut eam considerans toto corde exsultet et jubilet. Unde Chald. vertit: *Hymnos cane, congregatia Sion, et exsulta, Israel: gaude et lætare in tota corde, congregatio Jerusalem*; Sept. *Gaude, filia Sion, prædica, Jerusalem, exsulta et delectare* (Tigurina *gesti*) *ex toto corde tuo, filia Jerusalem*. Rationem tanti gaudii et jubili subdit: Quia, inquit, Christus a te auferet omne malum et conferet omne bonum. Nam primo:

15. Abstulit Dominus judicium tuum.] *Judicium* vocat peccata quibus judicium, id est, condemnationem et supplicium, merebatur, illique erat adjudicata vel certo adjudicanda. Est metonymia. Ita S. Hieron. Secundo, *judicium*, id est, ipsam condemnationem et pœnam, q. d. Christus a te auferet et eluet in baptismo omnem culpam, et pœnam præcedentium scelerum. Hinc secundo:

Avertit inimicos tuos,] puta dæmones et vitia: ab horum enim misera servitute liberabit te Christus, viresque eorum infringet, ut non illa tibi, sed tu illis domineris. Ita S. Hier. Theod. Remig. et alii. Unde Chald. vertit: *Exstirpavit inimicos tuos*; Sept. *Redemit de manu inimicorum tuorum rex Israel*; Pagn. *Evacuavit inimicum tuum*; Tigurina. *Averruncavit hostes tuos*, hoc est, avertit, depulit, ejecit; averruncare enim dictum est ab avertendo, inquit Varro, et a runca, quod est instrumentum vinitorum; quo vitium sarmenta avertunt et amputant. Unde Averruncus erat Gentilibus deus qui mala averruncabat, id est avertebat. Ita Varro l. 6. Noster Averruncus est Christus, de quo S. Antonius, teste S. Athanasio, dicere solet: *Adveniente Domino* (Christo in carnem) *destructus est inimicus, et omne ejus robur elanguit*. Unde de eo tertio subdit Propheta:

Rex Israel Dominus in medio tui,] q. d. Christus Dominus, qui est Rex Israelis, id est populi fidelis, est in medio tui, o Sion, o Ecclesia, ut te regat quasi rex, pascat quasi pastor, alat quasi pater, amet quasi sponsus, defendat et protegat uti capitaneus. Unde sub ejus alis et armis secura, *non timebis malum ultro*; quia ipse illud vel a te depellet, vel vires dabit ad superandum, ut morbos, exsilia, martyria, et quælibet adversa non tantum patienter, sed et hilariter sufferas, in iisque cum S. Paulo glorieris et exsultes. Ita S. Hieron. Quocirca idipsum inculcans et exaggerans subjungit quarto:

16. Noli timere: Sion, non dissolvantur manus tuæ,] ob tribulationes et persecutiones insurgentes, sed eas generose supera et despice, ut Deus super te et tua pietate, amore, constantia et victoria delectetur et gaudeat. Rationem subdit: Quia *Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse salvabit*. Quid ergo timeas, quæ tam fortem habes ducem? Quid metuas, cum pro te pugnet Jesus, id est salvator, imo ipsa salus? Hinc quintum bonum et dotem addit dicens:

17. Silebit in dilectione sua.] Sic legendum cum Hebr. Sept. et Rom. non *tua*, uti legunt aliqui. Jam triplex hic est expositio. Prima, q. d. Deus silebit præterita tua peccata, quæ olim commisisti, non ea refricabit, non exprobrabit, imo non commemorabit, sed silentio involvet, delebit, et abolebit: quia diliget te. Ita S. Hier. et Remig. unde Chald. *Abscondet delicta tua in misericordia tuo*, q. d. Si anima adulterio, id

est, scelere, polluta, in gratiam eum Deo sponso suo redeat, ille eum ipsa de præterita injuria, utpote condonata, non expostulabit; sed potius dicet quod dixit Christus Magdalenæ: *Remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multum.* Alius in Bibliis Regiis: *Cum gaudio subjiciat scelus tuum cum misericordia*, scilicet subjiciot scelus suæ misericordiæ. Unde Cassiodor. in Psalm. 31. *O ingeniosa*, ait, *simplicitas, et multa tergiversatione cautior puritas, manifestaro delictum. Illis non judex, sed advocatus est Christus, qui se propria confessione damnarunt.* Secunda, q. d. *Silebit*, id est, stabilis et firmus erit in sua dilectione tui, semper te diliget, numquam, nulloque casu vel eventu dilectionem suam revocabit, aut minuet; sed uti lapis in cooiro, ita Christus in dilectiona tui silebit et conquiescet. Tertia, q. d. Cum in tentationibus et laboribus fueris, silebit sæpe, dissimulabit et sinet te affligi, laborare et sudare, eo quod diligat et eligat te ad magnam gloriam et coronam. Ita S. Antonius a turba dæmonum variis formis leonum, luporum, taurorum, aspidum, scorpionum, pardorum, ursorum se invadentium acriter flagellatus, vulneratus et confossus, cum *imperterritus duraret mente pervigili*, ait S. Athanas. *vidit ad se radium lucis influere. Illico præsentiam Domini intellexit, et ex intimo pectore longu trahens suspiria: Ubi, ait, eras, bono Jesu? ubi eras? quare non a principio adfuisti, ut sanares vulnera mea? Et vox ad eum facta est; Antoni, hic eram, sed exspectabam videre certamen tuum. Nunc autem, quia dimicando viriliter, non cessisti, semper auxiliabor tibi, et faciam te in toto orbe nominari.* Sic S. Catharina Senensis faces libidinis a dæmone immissas fortiter repellens et superans, post victoriam meruit videre Jesum; eumque illa quereretur: Cur me Domino in hoc prælio reliquisti? audivit: Non te dereliqui, nam fui in corde tuo, illudque continui et roboravi, ne illecebris cederet et consentiret. Similia legimus in vitis sanctorum. Septuag. vertunt: *Innovabit te in charitate sua*, q. d. Novo amore te diligot, perinde ac si alia esses, et nova sponsa nove oi nupta, eum que tibi aspirabit, ut vicissim novo amore et fervore eum diligas, ac pro eo majora, magisque heroica patrare et tolerare ambias. Disce hic, tribulationes, si fortiter eas Christi amore sufferat anima fidelis, illam do novo quasi unire et despandore Christo, ut quasi nova sponsa ei dicat eum Sephora uxore Mosis: *Sponsus sanguinum tu mihi es propter circumcisionem*, propter tribulationes. Exodi 4. v. 25.

Exsultabit super te (Deus et Christus) in laude,] laudando tuam patientiam, pugnam, victoriam, ac Patris æterni gratiam, quam tibi ad hæc dedit. Septuag. vertunt: *Lætabitur in te in delectatione*, hoc est, delectabiliter et valde in te lætabitur et delectabitur; Tigurina: *Gestiet de te cum jubilo*; Vatabl. *Exsultabit super te cum cantico*, q. d. Præ gaudio et lætitia videbitur canere. Est metaphora ab hominibus lætitia gestientibus.

Moraliter nota quam Christus et Deus delectetur nostra virtute et tolerantia, ut videatur gestire, canere et jubilare. Quis ergo non studeat bonis operibus? quis non dura quæqua ejus amore patiatur, ut Deo suo et Angelis ejus hanc delectationem, hoc gaudium, hunc jubilum exhibeat et præstet? Ita Christus asserit gaudium esse in cœlis super uno peccatore pœnitentiam agente, Lucæ 15. v. 7. Ita S. Paulus hortatur Hebræos cap. 13. 16. ad opera charitatis, ut illis oblectent Deum: *Beneficentiæ*, inquit, *et communionis nolite oblivisci: talibus enim hostiis promeretur* (Syrus שפר *scaphar*, id est pulchrescit, oblectatur, hilarescit) *Deus.* Et Isaias cap. 62. v. 3. 4. et 6. *Eris*, inquit, *corona gloriæ in manu Dei, etc. Vocaberis voluntas mea in ea, etc. quia complacuit Domino in te, etc. Gaudebit super te Deus tuus.* Et c. 65. 19. *Exsultabo in Jerusalem, et gaudebo in populo meo.* Et Moses exhortans Israel ad custodiam legis Dei: *Revertetur*, ait, *Dominus, ut gaudeat super te in omnibus bonis, sicut gavisus est in patribus tuis.* Deuteronom. 30. 9. Et Psaltes. *Lætabitur Dominus in operibus suis*, Psal. 103. 31. Et Psal. 44. 9. *Myrrha, et gutta, et casia a vestimentis tuis: ex quibus delectaverunt te filiæ regum in honore tuo.* Denique Apostolus excitat Romanos cap. 12. 1. *Obsecro, ait, vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem.* Ita Martyres gaudebant in martyriis eo quod seipsos Deo quasi hostias vivas quibus ipse summe delectetur, offerrent in odorem suavitatis. Unde Tertull. Apologet. cap. 50. Martyrum agon et victoria, inquit, *habet et gloriam placendi Deo, et prædam vivendi in æternum.* Et S. Cyprianus lib. 4. epist. 1. ad Rogatianum cæterosque Confessores incarceratos, et martyrii candidatos: *Quid*, ait, *jucundius et sublimius quam osculari nunc ora vestra, quæ gloriosa voce Dominum confessa sunt? O beatum carcerem quem illustravit vestra præsentia, etc. ubi modo constituta sunt Dei templa, et sanctificata diviniis confessionibus membra vestra!* Dicat ergo humilis, patiens, pauper, obediens, etc. Humiliabo me in abyssum, patiar dura, famem sitimque tolerabo, obediam usque ad mortem, ut mea humilitate, patientia, paupertate, obedientia, etc. lætificem et exhilarem Deum meum, ut illi hoc suave epulum præbeam, ut oculos ejus hoc spectaculo pascam et oblectem. Si enim idipsum faciunt famuli cardinalibus et principibus suis, quid mo convenit facere Domino Deo meo?

Aliter vertit Pagnin. scilicet, *Exsultare faciet in laude*, q. d. Deus te faciet exsultare in tribulationibus et laboribus, ut ei de iis gratias agas, eumque laudes et jubiles, uti fecerunt tres pueri in fornace Babylonis, Daniel. c. 3. v. 51. Unde S. Hieron. *Exsultabit*, inquit, *super te in laude, vel quia laudabilis sis, vel quia eam tuis laudibus canas.*

Nugas, qui a lege recesserant, congregabo.] Pro *nugas*, hebr. est eadem vox *nage*, pro qua Septuag. vertunt, συντετριμμένους, id est, confractos. Interpres in Bibliis Regiis vertit: *dispersos*; Aquila, *translatos*; Chald. *qui remorati sunt in te tempora solemnitatis tuæ*; Pagninus, *dolore affectos*; Tigurina, *abstractos a loco colligam*; Vatablus sic vertit et explicat, *mœrore affectos a tempore statuto, hoc est Judæos, qui jam erant affecti tædio exspectandi diem statutum adventus, non Cyri, qui eos Babylone liberaret (ut vult Theodor.) sed Christi, congregabo in Eccl siam Catholicam*; alii vertunt: *Squalidos, mœstos, afflictos*; *nugo* enim derivatur a יגה *iaga*, id est, mœrere, dolere, affligi. Unde Clarius hæc exponit

de resurrectione, q. d. Squalore confectos et mortuos, qui recesserunt a statu hominum cœtu, in resurrectione suscitabo, et congregabo in vallem Josaphat, et inde in cœlum. Varum S Hier. censet נוגי *nuge* idem esse quod Latinum *nugæ*, illudque ab Hebræo nugo derivatum esse. Rursum Hebr. מועד *moed* idem est quod condictum, statutum, vel testimonium, id est lex. Ergo נוגי ממועד *nuge mimmoed*, vocantur nugatores, id est peccatores, qui ob nugas, id est, levissimas et mendaces rationes et voluptates, a lege Dei recedunt, easque Deo præferunt. Notat Judæos, qui ob nugas, id est, nugocio bona terræ, a lege, quam se servaturos promiserant, recesserunt; quique ob nugaces suas traditiones Christum, quem lex indicabat, spreverunt. Sic Poetas vocat nugas Xenarchus apud Athenæum lib. 6. *Porro*, ait, *ipsi Paetæ nugæ sunt*. Hi enim sunt lusciniæ nugis insidentes, de quibus Plinius lib. 10. 29. Et Aristophanes in Nebulis Socratem vocat nugarum antistitem, quasi frivolarum argutiarum auctorem. Plautus quoque nugas theatri appellat quotidiana convicia quæ in meretrices, lenones et parasitos jaciebantur a Comœdiarum octoribus. Cicero lib. 6. ad Atticum epist. 31. *Amicos*, ait, *habet meras nugos*. Et l. 1. ad Quintum fratrem epist. 38, nugas vocat homines nihili, et plano ridiculos. *Nugas*, inquit, *maximos omni comitate complexus sum*. Lexicographi prisci hæc quatuor pro iisdem habent, *nuga, nugæ, nugax, nugotor;* et interpretantur *nullius frugis, nequam, nequus.*

Audi S. Hieron. *Nugos sive, ut Aquila interpretatus est, translotos, qui a te recesserunt, congregobo; quia ex te erant: hoc est, hi qui per vitio atque peccata de tuo sinu fugerant, et focti eront sub dæmonum potestate, redintegrato omnium statu veniant ad te, et nequaquam ultra super perditis filiis tuis patieris opprobrio. Id quod diximus nugas, sciamus* in *Hebræo ipsum Latinum* esse *sermonem* נוגי nuge, *et propterea a nobis ito ut in Hebræo erat, positum, ut nosse possimus linguom Hebraicam* omnium *linguorum esso matricem.*

Proprie enim נוגי *nuge* significat mœstos, mœrore confectos, squalidos, ut vertit Noster Thren. 1. v 4. ac tabidos, ut umbræ potius esse videantur quam homines: inde per catachresin significat abjectos, viles et nullius pretii, quales sunt nugæ. Id ita esse potet Isaiæ 51. 53. ubi dicitur: *Et ponam illum in manu* מוגיך *mogoich* (quod æque ac נוגי *nuge* a radice יגה *iaga* descendit) id est, *eorum qui te humilioverunt*, ut vertit Noster, Septuog. et Chald. Et Thren. 3. 33. idem verbum Septuag. vertunt, *humiliavit*; Noster *objecit*. מוגי *moge* ergo octivum in Hiphil, significat humiliantes, נוגי *nuge* vero passivum in Niphal significat humiliotos, contemptos, viles et nugas. Id enim asserit S. Hieronym. qui id accepit ab Hebræis, cui sane credendum, etsi hæc significatio jam alibi diserte non reperiatur. Lingua enim Hebræa jam valde occisa est, nec pura nisi in S. Scripture reperitur. Porro sicut latine vox *nugæ* alludit ad *non ago*, q. d. Nugæ sunt quæ nihil agunt; Ita et Hebr. נוגי *nuge* alludit od אין יגה *an ioga*, id est, *non loborat.*

Apposite Judæi vocantur *nugæ*. Primo, quia mortalium sunt abjectissimi et vilissimi, uti vidore est Romæ, quorum *cophinus fœnumque supellex*, ut ait Poeta: unde contemptim vocantur verpi, apellæ, recutiti, nugivendi. Quocirca Judæorum hæc vox est Sapient. 2. v. 16 *Tomquam nugoces æstimoti sumus*, græce εἰς κίβδηλον, id est, in spurium, vel in scoriam, aut æruginem, q. d. Æstimamur ut spurii, out quasi quisquiliæ et nugæ. Ita Emmanuel et Mariona, qui nugas interpretatur homines perditos.

Secundo, quia Judæi nugis et fabulis scatent. Unde hebr. נוגי *nuga* deduci potest ab הגה *hoga*, id est garrire, mussitare, fabulari. Justo enim judicio Dei factum ost, ut, cum a veritate, lege et Christo recesserint, incidorint in errores, fabulas, fabulones et impostores. R. Salomon, aliique eorum Rabbini, æque ac Thalmud, ita iis abundant, ut fabularum centones videantur, quibus misero plebs credit, quasi oraculis. Ex hisce aliisque nuvis a se confictis Mahomet consarcinavit Alcoranum, quod est quasi lex et S. Scriptura Turcarum et Sarocenorum. Vero Psaltes Psalm. 118. 85. *Narroverunt mihi iniqui fabulationes, sed non ut lex tua.* Idem faciunt hæretici; dum enim a vera fide et lege Dei recedunt, abeunt in errores et fabulas Notæ sunt ex Irenæo, Tertuli Epiphan. et aliis fabulæ Simonis Magi, Saturnini, Carpocratis, Montani, Marcionis, Gnosticorum, Manichæorum ac Valentinianorum, qui triginta fingebant æones quasi deos, sed revere nominum potius portenta quam numina.

Moral. Disce corruptionem noturæ humanæ ex peccato, qua nugas magis amat quam seria et utilia, adeo ut homines hic a Prophete, non nugatores, sed nugæ ipsæ appellentur. Præclaro S. Hier. in procemio l. 12. in Isaiam: *Nullus*, ait, *tam imperitus scriptor est, qui lectorem* non *inveniat similem sibi; multoque pors mojor est Milesias fabellas revolventium quom Platonis libros: in altero enim ludus et oblectatio est,* in *altero difficultas et sudor mistus labori. Testomentum Grunnii Corocottæ Porcelli decontont in scholis puerorum* aymino *cochinnantium:* quin etiamnum illud exstat in Bibliothecis, uti in nostra Romana inter Inscriptiones antiquas, in quo Porcellus a coco jugulandus ita sua legato partitur: *Patri meo Verrino Lardino delego dari glandis modios triginta, et motri meæ Verrinæ Scrophæ delego duri lolluginis modios quadruginta, et sorori meæ Verrinæ hordei modios triginto. Et de oiscaribus meis dabo sutoribus setas, rixoribus captivas, surdis ouriculas, cousidicis et verbosis linguam, intestina, exitiariis, lumbos pueris, musculos cursoribus, venotoribus talos, latronibus ungulos, etc.* Hæc refero, tum ut iocus S. Hier. de hoc testamento intelligatur, tum ut nugarum Prophetæ dem vetus exemplum, quo videamus quam nugosa sit hominis indoles, quæ has nugas per tot annorum centurias conservavit. Plinius libr. 30. cap. 2. Appion, inquit, Homerum ab inferis evocatum nil aliud interrogavit quom qua patria quibusque porentibus genitus esset. Sic quidam, etiam primores, gravissimorum virorum concilio convocato, de meris nugis, id est, rebus otiosis et frivolis, consulunt. Porro major hominum pars cœtusque circa nugas occupatur, nugax est, nugiger et nugivendus. Martialis, qui a multis ita avide legitur et teritur, quid est nisi pater leporum et nugorum? Audi ipsummet de se initio lib. 9.

Ille ego sum nulli nugarum laude secondus:
Quem non miraris, sed, puto, lector amas.

Audi Satyricum in Carmine cui titulus *Nugæ* :

Accipe, stat pretium nugis, et callidus emptor
Vix plura ex alia sperat compendia merce.
Quippe hominum in vita, nugis sine nulla voluptas.
Testis erit blando nugas qui garrit amica.
Pyramides *nugæ*, nugæ miracula rerum.
Lusciniæ in nugis melior consumitur ætas.
Vivit et immoritur nugis schola magna Sophorum.
Gratæ oculis nugæ, nugis visenda theatra.
Forma breves nugæ, sed quæ evertisse feruntur
Pergama, etc.
Nobilitas nugæ insignes, et gentis origo
Ducta Promethæia ab avia, et sanguine Pyrrhæ.
Captus erat nugis, qui vexit Ariona delphin.
Mercurius nugis, nugis se jactat Apollo.
Sustuleris nugas, et cuncta poemata tolles:
Grandiloquo fiet de Rhetore Tullius infans.
Quærimus et Tyriæ nugas in sanguine conchæ
Ambrosia et nectar nugæ, convivia divum.
Riphæo concreta gelu crystallina nugæ.
Nugæ amethystus, onyx, beryllus, iaspis, achates,
Nugæque ignivomo tremulus fulgore pyropus;
Famaque mansurum spondens post funera nomen
Votaque sunt nugæ; nugæ fortuna superbas
Quas largitur opes, et nutu temperat orbem.

Seneca, l. 1. ep. 1. *Magna*, ait, *vitæ pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus.* Et Cato : *Satius est otiosum esse, quam nihil agere.* Nihil agit qui nugis et frivolis se occupat. Domitianus Imperator, teste Suetonio in ejus vita, molem tanti Romani imperii sustinens, cum negotia maxima tractare deberet, multas sæpe horas impendebat captandis muscis ; unde rogantibus quis esset cum Domitiano responsum est : Ne musca quidem, quia homines et muscas occidebat, ne quis alius superesset. Quocirca ipse vicissim a Stephano œconomo suo occisus est. Heliogabalus Imper. tota Roma curavit conquiri araneas, earumque telas colligi et ponderari ad hoc, ut sciret quantum omnium esset pondus et multitudo. Ita multi hodie negotia vertunt in otia, seria in nugas. Ambis gloriam, ambis honorem, ambis prælaturam ? muscam captas. Ambis gulam et venerem ? putidam araneam captas. Ambis vestes sericas, aureas, purpureas? telas aranearum captas. An non hæ sunt nugæ ? In hisce tamen multi tempus quod ad æternitatem promerendum nobis Deus concessit, nitro terunt, et gaudentes consumunt. Vere Sapiens : *Fascinatio nugacitatis obscurat bona.* Sapient. 4. 12. q. d. Fascinum vanitatis et nugarum, ea quæ sunt vera bona et honesta, obscurat. Species enim voluptatis quæ est in nugis et vanitate peccati, fascinat mentem, ut hanc nugacitatem æque ac turpitudinem peccati non videat, non consideret, uti nec honesti, sive virtutis pulchritudinem et præstantiam. Sane fascinati videntur homines, et illecebris creaturarum quasi præstigiis præstricta eorum mens, dum velut bruta ruunt in suas veneres et cupedias, etiamsi sciant se per eas ruere in tartara et incendia æterna. Sapienter Æschines epist. 5. *Res perexiguas*, inquit, *maximi facere pusillanimitatis cujusdam et inscitiæ est.* Hoc sibi juveni accidisse confitetur et dolet S. August. l. 8. Confes. c. 11. *Retinebant*, ait, *me nugæ nugarum, et vanitates vanitatum antiquæ amicæ meæ.* Excutiamus cum S. August. hasce nugas nugarum, mentemque nostram ac vitam in cœlestibus verisque bonis, in vero animi robore et magnanimitate, in omnium rerum mundanarum contemptu et despicientia, in arduarum et heroicarum virtutum exercitatione defigamus.

Porro quantopere nugæ fidelibus vitandæ sint, gravi censura docet S. Bern. *Nugæ*, ait, *si incidant, interdum ferendæ fortassis, referendæ numquam. Interveniendum caute et prudenter nugacitati. Prorumpendum sane in serium quid, quod non modo utiliter, sed et libenter audiant, ut supersedeant otiosis.* Ita auctor Vitæ S. Bern. l. 3. c. 3. Idem in Apologia ad Guilielmum Abbatem: *Nihil*, ait, *de Scripturis, nihil de salute agitur animarum, sed nugæ, et risus, et verba proferuntur in ventum. Inter prandendum quantum fauces dapibus, tantum aures pascuntur rumoribus.* Idem de Conversione ad Clericos c. 12. *Frivola*, ait, *prorsus, et inanis ac nugatoria consolatio, et nescio quid illi durius imprecer, quam ut semper habeat quod requirat, qui, jucundæ quietis pacem fugitans, curiosa inquietudine delectatur. Liquet sane vel ex hac ipsa nihil his omnibus delectationis inesse, quarum solus transitus juvat. Vanus utique labor, qui studio vanitatis assumitur. O doxa, doxa, ait Sapiens* (puta Boet. l. 3 de Cons. prosa 6) *in millibus mortalium nihil aliud quam aurium inflatio vana.* Celebre est istud Astydamantis:

Garrulitas est deambulatio linguæ,
Nugas agis, dum philosopharis intempestive.

Et illud Euripidis:

Tu vero linguam quidem volubilem habes, ut vir prudens,
Sed in sermonibus tuis nulla mens inest.

Nicostratus apte hosce nugaces et garrulos, vocat hirundines. Graviter et vere Clemens Alex. l. 2. Pædag. c. 5. *Cum verba*, ait, *omnia a cogitatione et moribus emanent, fieri non potest ut aliquo verba mittantur ridicula, quæ non procedant a moribus ridiculis. Ex abundantia enim cordis os loquitur.* S. Chrysost. explicans illud Ephes. 4. 29. *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat: Quale*, ait, *cor unusquisque habet, talia verba loquitur, et talia opera facit.* Verba ergo et opera levia et nugacia, signa sunt animi levis et nugacis. Quocirca S. Basil. in exhort. ad filium spirit. *Ne*, ait, *in modum parvuli jocari velis assidue, quia non convenit ei qui ad perfectionem uititur, jocari ut parvulus.* S. Thomas Aquinas hæc duo dabat signa, e quibus cognosci possit, an quis in virtute multum profecerit. *Si*, ait, *quem videris verbis levibus nugisque delectari, ac ægre ferre se contemni, scito hunc non esse perfectum, etiamsi miracula faciat.* Quamobrem S. Hier. *Felix*, ait, *lingua, quæ non novit nisi de divinis texere sermonem.* Et S. Basil. tract. de Renuntiat. sæculi: *Si futiles*, ait, *habeantur sermones, tu magnopere ne attendito; sed si quæ ex divinis litteris ad salutem animi pertinentia memorare audieris: acerba gustatu tibi ea sunto, quæcumque de rebus mundanis memorentur, contraque facis mellis similia, quæ a pietatem calentibus viris narrentur.* In Vitis Patr. l. 3. num. 36. refertur de quodam viro sancto in monasterio S. Pachomii, qui, cum inter Monachos fieret

sermo de S. Script. et rebus sanctis, videbat *Angelos lætantes in hilari vultu: delectabantur enim de eloquiis Domini. Cum vero aliud quodcumque inter se loquerentur, statim Angeli recedebant longius, indignantes contra eas; veniebant autem porci sordidissimi et morbo pleni, et volutabant se inter eos. Dæmones enim in specie porcorum delectabantur per superflua et vaniloquia eorum. Beatus autem senior hæc videns abiit in cellulam suam, et per totam noctem cum grandi fletu et ululatu gemendo deflebat miserias nostras. Dicebat ergo: Cavete, fratres, a multiloquio, et ob otiosis sermonibus linguam prohibete, per quam malus interitus animæ generatur; et non intelligimus, quoniam per hæc et Deo, et sanctis Angelis odibiles sumus.*

S. Hugo Abbas Cluniacensis, qui vixit tempore sancti Anselmi, et cum eo visus est ab Angelis vehi in cœlum, monuit sæpe Durannum Episcopum Tolosanum, ut a nugis et ridiculis verbis quibus assueverat, sibi temperaret; alioqui eum post mortem tumentibus labris et spumoso ore appariturum: *Non correxit Episcopus: unde defunctus cuidam sacerdoti Signiuo apparuit, et, ut Sanctus prædixerat, ulcerosis tumida labiis ora præferebat. Petiit auxilium Patris lacrymabiliter, quem audire noluerat. Signinus refert Patri quod viderat; miseretur Abbas, et excessum oris septem fratrum silentio sanare festinat. Septem fratres deligit, quibus septem dierum silentium pro Episcopo indixit. Unus ex iis transgreditur, silentium solvit. Redit Episcopus ad Signinum, fractum accusat silentium de transgressore conqueritur, dilatam oris sanitatem propter septimi inobedientiam causatur. Signino hæc iterum ad Patrem referente, Abbas inquirit de transgressione. Transgressio invenitur, et alter septenarius silentio dedicatur. Quo completo tertio Præsul apparuit, gratias agens Abbati, pontificali indutus chlamyde, os sanatum ostendit.* Quocirca S. Hugo magis quam ante nugas vitans, seria tractabat: *Orationem Deo, lectionem sibi, consilium proximo sedulus exhibebat. A mendacio et simulatione abhorrebat penitus, torporem et otium damnabat, pauperes opulenta manu pascebat, infirmos pia sollicitudine refovebat, afflictos consolabatur, pupillos et viduas tuebatur. In vitiosos severus, erga pœnitentes mitissimus erat; disciplinæ castigatione judex, doctrina magister, charitate parens, obsequio minister. Ita vero pluribus erat intentus, ut minor ad singula vix haberetur*, inquit Hugo, illi coævus in ejus Vita.

Ut non ultra habeas super eis opprobrium.] Nugæ enim et nugaces Judæi et peccatores probro sunt non tantum sibi, sed et suæ matri, puta Sioni. Rursum apud Gentes probrum tibi est Sion, quod tam parvæ sis virtutis et zeli, ut hosce filios tuos non potueris æque ut cæteros ad Christum convertere; quare probrum hoc auferetur, cum eos, Dei gratia aspirante, zelo majore convertes.

19. Interficiam omnes qui afflixerunt te,] q. d. Persecutores tuos, o Sion, o Ecclesia Christi, perimam, nimirum Judæos per Titum et Romanos. Ita Lyran. et Vatabl. Gentiles vero, ut Neronem, Aurelianum, Decium, Maximianum, Diocletianum, etc. periam per Romanos, Persas, Gothos, ac plene per Constantinum Magnum. Ita Theodoret. Remig. et Haymo: ac tandem in die judicii, omnes omnino impios, hostes tuos, æterna morte mulctabo.

Et salvabo claudicantem (scilicet populum, non tam Judaicum, qui partim ad Mosem, partim ad Christum inclinabat, ut vult Arias; quam Christianum in primitiva Ecclesia, qui fugiens persecutiones ibat in remotos montes, silvas et urbes, ac ex labore peregrinationis fatigatus, claudicabat. Unde sequitur) et eam quæ ejecta fuerat, congregabo.] Tigurina: *Et eam quæ longius abstracta erat colligam.* Ejiciebant enim Christianos Judæi e suis synagogis; Gentiles ex suis urbibus et locis, q. d. Ecclesiam, puta cœtum fidelium a persecutoribus ejectum colligam, suæque urbi, loco et patriæ restituam, ut ibi sint in honore, laude et gloria, ubi prius affecti sunt confusione, probris et verberibus. Factum id per Constantinum. Ita Theodor. Remig. et Vatabl.

Mystice, colligit Deus peccatores claudicantes, qui nunc Deo, nunc dæmoni, nunc Christo, nunc carni et mundo adhæserant. Ideoque a Dei gratia et domo ejecti erant, cum eos efficaciter ad se vocat, sibique fortiter astringit, uti vocavit et astrinxit S. Magdalenam.

20. In tempore illo.] Repete: *Interficiam omnes qui afflixerunt te, et salvabo claudicantem, etc.*

Cum convertero captivitatem vestram,] qua in primitiva Ecclesia vos, o Christiani, sub Judæis magistratibus et Gentilibus Imperatoribus fuistis quasi captivi et oppressi: faciam enim per Constantinum ut vos libertatem assequamini, imo dominemini infidelibus, eorumque templa occupetis, ac publice Christum gloriose et magnifice colatis. Ita Lyran. et Vatabl. Secundo, *captivitas* hæc accipi potest servitus diaboli et peccati, a qua Christus nos ad libertatem filiorum Dei traducit per gratiam in hac vita, et per gloriam in altera, ubi post multos labores et agones, e servitute corporis, ærumnarum et mortis nos liberabit, ac cœlestibus coronis et honoribus donabit, et beabit in æternum. Ita S. Hieron. Theodor. Hugo et alii.